Наукові перспективи
Видавнича група

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

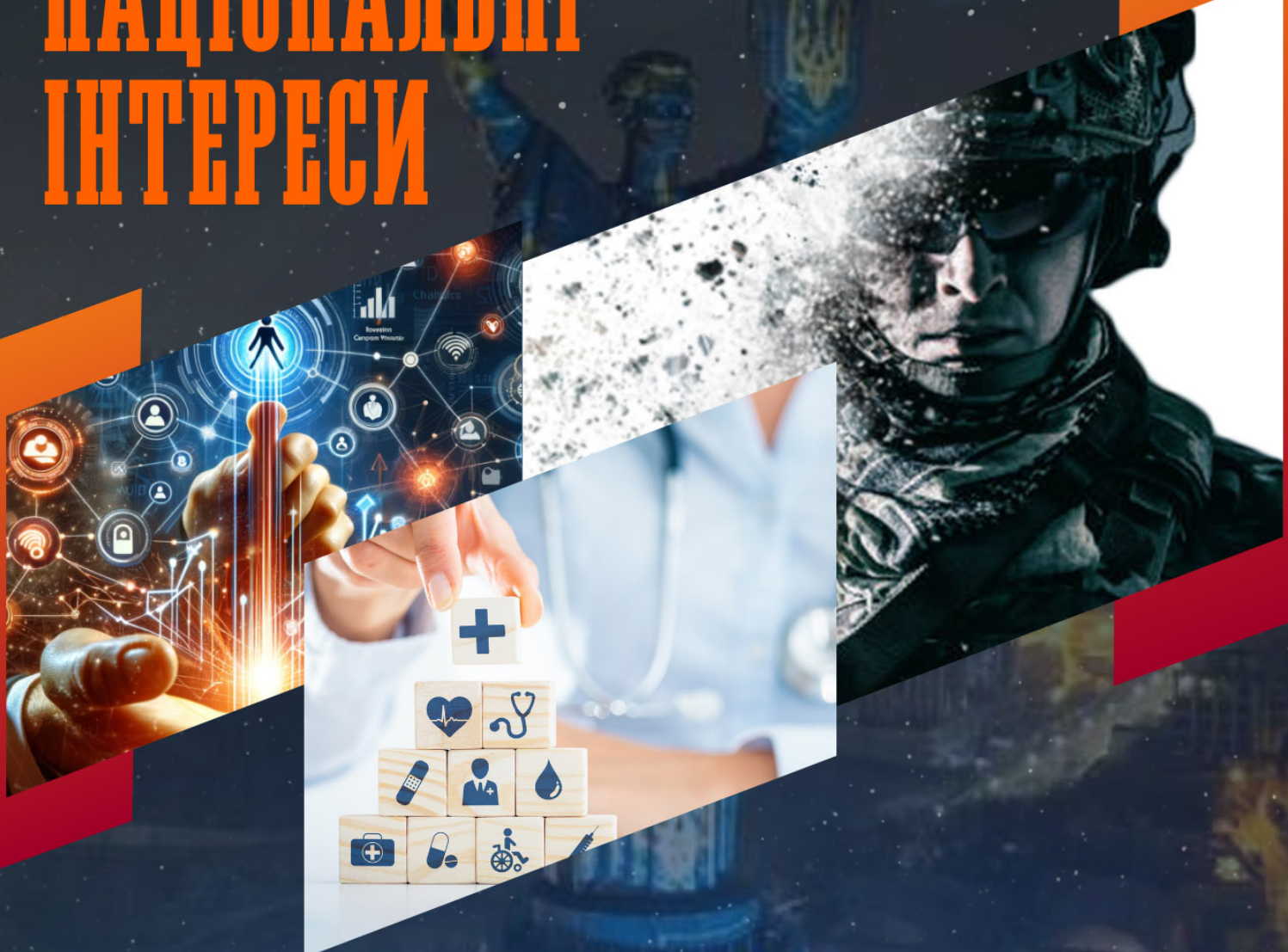

№ 5(25)2026

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України

Видавнича група «Наукові перспективи»

Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління

Християнська академія педагогічних наук України

«Суспільство та національні інтереси»

№ 5(25) 2026

Київ – 2026

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group "Scientific Prospects"

All-Ukrainian Assembly of Doctors of Science in Public Administration

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

«Society and national interests»

№ 5(25) 2026

Kyiv – 2026

ISSN 3041-1572 Online
УДК 0/3+7/8]:001.31](477)(051)
R40-05712

DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)

"Суспільство та національні інтереси": журнал. 2026. № 5(25) 2026. С. 2253

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України # 920 від 26.06.2024 журнал включений до Переліку наукових фахових видань України, категорія "Б", спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки; 281 Публічне управління та адміністрування

Рекомендований до друку Президією Всеукраїнської асамблеї докторів наук з державного управління (Протокол від № 3/5-26, від 04.05.2026)

Журнал видається за підтримки Інституту філософії та соціології Національної академії наук Азербайджану, Всеукраїнської асоціації педагогів і психологів з духовно-морального виховання, Асоціації науковців України, Інституту освіти Азербайджанської Республіки

Журнал має за мету висвітлення результатів наукових досліджень та поширення інформації із основних аспектів розвитку людського капіталу, соціальних наук, журналістики та ін. для розвитку, удосконалення української національної науки

Згідно Порядку формування Переліку наукових фахових видань України, затвердженого наказом МОН України від 15.01.2018 № 32, повнотекстовий доступ до наукових статей журналу представлений на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України та в Національному репозитарії академічних текстів

Наукове видання включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible та до міжнародної пошукової системи Google Scholar

Небеленчук Ірина Олександрівна доктор педагогічних наук, старший викладач кафедри теорії і методики середньої освіти комунального закладу «Кіровоградський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені Василя Сухомлинського», (Кіровоград, Україна)

Члени редакції журналу:

1. Волошин Олена Романівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка (Дрогобич, Україна)
2. Воровка Маргарита Іванівна – докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри освітології та педагогіки мистецтва Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (Запоріжжя, Україна)
3. Гончарук Віталій Володимирович – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри хімії та екології Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (Умань, Україна)
4. Гумеїр Гусейн Ахмедов - доктор педагогічних наук, професор (Баку, Азербайджан)
5. Гуменюк Тетяна Костянтинівна - доктор філософських наук, Заслужений працівник освіти України, професор, проректор з науково-педагогічної роботи, інноваційно-методичного забезпечення освітнього та наукового процесів Київської муніципальної академії музики ім. Р.М. Глієра (Київ, Україна)
6. Дибкова Людмила Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри інформатики та системології ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (Київ, Україна)
7. Доктор Мутмайна викладач Університету Аль Асярія Мандар Сулавесі Барат, Індонезія, ад'юнкт-професор Департаменту освіти , Університет Manipal GlobalNxt Малайзії
8. Жуков Валері, Університет Миколи Коперника в Торуні (Торунь, Польща)
9. Кожевникова Алла Власівна - доцент кафедри освітології та педагогіки мистецтва Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, (Україна)
10. Коренева Інна Миколаївна – доктор педагогічних наук, професор, декан факультету природничої і фізико-математичної освіти Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (Глухів, Україна)
11. Кравчук Людмила Степанівна - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інститут соціальних технологій Університет «Україна» (Хмельницький, Україна)
12. Литовченко Ірина Миколаївна - доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови технічного спрямування №2 Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського" (Київ, Україна)
13. Р. Ахмад Закі Ель Ісламі, доцент, професор, доктор філософії, Департамент наукової освіти, Факультет підготовки вчителів та освіти, Університет Султана Агенга Тіртаяса (Індонезія)
14. Тавдгіридзе Лела - Доцент з теорії та історії педагогіки, професор кафедри педагогічних наук Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія)
15. Шевчук Лариса Дмитрівна - доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри математики, інформатики і методики навчання Університету Григорія Сковороди в Переяславі (Переяслав, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, 2026
© Видавнича група «Наукові перспективи», 2026
© Християнська академія педагогічних наук України, 2026
© Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління, 2026
© автори статей, 2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Освіта/Педагогіка»

Martyniuk V.V., Makarchuk V.V. 25
THE PROBLEM OF THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

Mukan N.V., Mukan O.V., Shayner H.I., Haiduchok A.I., Demus V.A. 45
CORPORATE TRAINING OF LAWYERS: PHILOSOPHICAL, ECONOMIC, PSYCHOLOGICAL, LEGAL, AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS

Riazantseva D.V. 56
THE ROLE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF INTERNATIONAL STUDENTS IN HYBRID LEARNING ENVIRONMENTS

Shtanyuk O., Perenchuk O. 66
METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE USE OF LANGUAGE GAMES IN DEVELOPING STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Tonkonoh I.V., Korsun S.V. 76
ORGANIZATION OF EVENTS AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE RESTAURANT BUSINESS

Zhyhadlo O., Chaiuk T., Nesterenko O. 86
MAINTAINING ACTIVE STUDENT ENGAGEMENT: STRATEGIES FOR ONLINE LEGAL ENGLISH CLASSES

Алєскєрова Е.М., Лозинська С.В. 98
ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В НІМЕЧЧИНІ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Андрусів В.В. 107
РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Аніщенко В.О., Аніщенко Ю.Л. 116
ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

Антонов Є.В. 128
ГРА "SPACE SCHOOL" ЯК ОДНА З ПЕРШИХ СПРОБ ГЕЙФІКАЦІЇ ОСВІТИ В ЯПОНІЇ

Баланаєва О.В., Мамонова О.І., Волік О.В. 142
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ПРАВО» ТА «ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Бартєнєва І.О. 152
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Бірук Н.П., Антонов О.В. 165
ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НАУКОВИХ ЛІЦЕЇВ ЗАСОБАМИ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Буднік А.О. 178
ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ УНІВЕРСАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Васиньова Н.С., Володавчик В.С., Іванов Є.В. 191
ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ ТА КОМАНДНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Васютіна Т.М. 204
ЕГАЛІТАРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ МОДЕЛІ СІМ'Ї В ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

ISSN 3041-1572 Online

Віннікова Л.Ф., Пернікуза А.О. 217
НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Воробйова О.П. 226
МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Гаврилов І.С. 234
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАГІСТРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Галів М.Д., Василів П.Р. 245
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАРАТИВУ СЕРЕДИНИ XIX – КІНЦЯ XX СТ.

Гельжинська Т.Я. 261
ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Гнидюк О.П., Мага В.О. 274
ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У СПОРТІ ТА ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Горбань Ю.І., Олійник О.М. 288
ДИНАМІКА КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРАДИЦІЙНОЇ КОМЕМОРАЦІЇ ТА ЦИФРОВИХ АРХІВІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПАМ'ЯТІ ПОКОЛІНЬ

Горбатюк О.Л. 307
ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Грибовська І.Б., Іваночко В.В., Данилевич М.В., Чеховська Л.Я., Свістельник І.Р., Семаль Н.В. 317
ФІТНЕС-КЛУБ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Григоренко Т.В., Тверезовська Н.Т., Демченко І.І. 328
ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Дем'янюк А.В., Коляса П.І. 342
СУЧАСНІ ВИКЛИКИ Й ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Демченко І.І., Тверезовська Н.Т., Григоренко Т.В. 353
АКАДЕМІЧНЕ ЛІДЕРСТВО В УПРАВЛІННІ ОСВІТОЮ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ПОЛІТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖАХ КИТАЮ

Демянчук М.Р. 371
ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМА УРАХУВАННЯ НОЗОЛОГІЙ ІНВАЛІДНІОСТІ ПІД ЧАС ДОБОРУ СПЕЦИФІЧНИХ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Добровольська Р.О., Білозерська Г.О. 383
ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ ЗІ ШКІЛЬНИМ(ДИТЯЧИМ) ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Драчук О.В., Сопівник І.В. 396
ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ГРОМАДЯНАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Жукова А.Р., Горошко-Яровик Л.І., Ющук Н.В. 415
ІНТЕНСИВНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТІВ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА

Золотаренко В.О. 426
МОЛОДІЖНА РОБОТА НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: РЕАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Ігнатенко Н.В. 437
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Канішевська Л.В., Пугач А.В. 450
ЦИФРОВІ ІНІЦІАТИВИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ МОЛОДІ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Карпук Д.О., Яременко-Гасюк О.О. 463
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Кінас І.О., Майстренко О.В. 477
ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ PR-СТРАТЕГІЇ В КРЕАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Ковиліна В.Г., Основана А.М. 491
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗДО РІЗНОГО ТИПУ

Козловська І.М., Рузяк Т.І., Чорнописька О.І. 505
КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Колодник Л.О. 516
ЮРИДИЧНА АНГЛІЙСЬКА МОВА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ: ПЕРЕКЛАД, МЕТОДОЛОГІЯ, КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Комар І.В. 532
РОЗВИТОК ФІЗИЧНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНИХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Костевський О.Е. 542
СТРАТЕГІЇ НАБУТТЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ З ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Кочубей Н.П., Мілютіна О.К., Заремська І.М. 554
ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Кравчук Т.О. 562
КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Кудряшова Т.І., Прокопенко Ю.С., Філіпов Є.В. 576
ПРОФІЛАКТИКА ГІПОДИНАМІЇ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Кулава К.О., Приходько А.О. 589
СОЦІАЛЬНО-КОНСУЛЬТАТИВНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Куліненко Л.Б. 601
ПРИРОДНИЧА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ІННОВАЦІЙ: ЯК ВРАХУВАТИ ПСИХОЛОГІЮ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

Купіна О.В., Куріс А.Ю., Красавцева Л.Ю., Брославська Г.М., Гладка А.В. 613
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ОХОРОНА ПРАЦІ» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

Левко М.І., Руденко Л.М. 623
ЗАСТОСУВАННЯ РЕПОРТАЖІВ НОВИН У ПІДГОТОВЦІ ДО ТЕСТУВАННЯ ЗА СТАНДАРТОМ STANAG 6001 З МЕТОЮ ДОСЯГНЕННЯ СТАНДАРТНОГО МОВНОГО ПРОФІЛЮ 2222

Литньова Т.В. 633
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Марєєва Т.В. 644
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Мартинів О.М., Бенцак Л.І., Бенцак Р.Н., Лядик О.І. 659
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Марчук Н.А., Збаравська Л.Ю. 674
КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ТА ФІЗИКИ: ВПРОВАДЖЕННЯ, МЕТОДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Маціпула О.Ю. 685
ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМАЛЬНОЇ ТА НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Московчук О.С. 696
КРЕАТИВНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ТВОРЧОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Мухіна Т.Є., Малофеєва О.О. 707
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Нагорнюк О.М., Толочко С.В., Тарасенко Г.С., Собчик В. 720
СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Назаревич Л.Т., Денисюк Н.Р. 741
РОЛЬ ФЛЕШКАРТОК У ЛІНГВОДИДАКТИЦІ: ЛЕКСИКА, ГРАМАТИКА, КОМУНІКАЦІЯ

Огірко О.В., Огірко І.В. 755
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ МОДЕЛІ РЕАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО ЧАСУ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Озьмінська І.Д. 769
СУЧАСНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПОТЕНЦІАЛ ЇХНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНЦІВ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Орленко І.М. 781
ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ER-ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Павелків О., Сілкова Е. 794
ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ: НАСТУПНІСТЬ ТА АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Панасюк І.В., Малишенко Л.О. 804
ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАННІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Петровська К.В., Сердюченко А.О. 814
ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ (НА ПРИКЛАДІ ВОЄННОГО КОНТЕКСТУ УКРАЇНИ)

Поліщук Н.М., Нечипоренко Л.А. 829
ФОРМУВАННЯ АНТИДОПІНГОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Поляков С.М. 842
УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Потапчук Т.В., Маценко Л.М. 852
МЕТОДИКИ AGILE ПРОЄКТУВАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Пустова С.О. 863
АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Редько О.І., Полухтович Т.Г. 873
ТРАЄКТОРІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Ремзі І.В. 887
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ВПРАВ У ВОДІ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО АКВАФІТНЕСУ

Романова О.В. 899
КАНОНИ, ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СХЕМИ І ТРІАДИ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА В ПРОЦЕСІ РІШЕННЯ ПРОЄКТНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ЗАВДАНЬ

Савенко О., Петренко Д., Ковтуненко Є., Ковтуненко П. 906
ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Сахненко А.В. 915
КЛАСИФІКАЦІЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЇ

Соколова Г.Б., Галущенко В.І., Давидюк І.К. 929
ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Сорочинська О.А. 941
ВИХОВАТЕЛЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ФУНКЦІЙ ТА ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ

Стежко С.О., Зозуля Н.Ю. 954
ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОЇ МОВИ

Суворова Л.К., Штегеран І.П. 967
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ДИЗОНТОГЕНЕЗОМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ДВОМОВ'Я

Сушанов О.В. 979
СУЧАСНІ ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У НАВЧАННІ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Тверезовська Н.Т., Демченко І.І., Григоренко Т.В., Сидорко В.П. 995
УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНИМИ ЗМІНАМИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Тишковець М.П., Новіцька О.І., Мельник Т.П. 1007
РОБОТА З ЛЕКСИКОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ

Тітова Г.В., Лісницький А.В., Лаговська Н.Г. 1021
ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У СПОРТИВНИХ ІГРАХ ЗАСОБАМИ ПІДГОТОВЧИХ ТА ПІДВІДНИХ ВПРАВ

Тітова Г.В., Бобошко В.В., Лісницький А.В. 1032
МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ У ВОЛЕЙБОЛІ ТА БАСКЕТБОЛІ В ОСВІТНЬОМУ І ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Тодоров П.І., Константинов Д.С. 1043
ПЛАНУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ В РІЧНОМУ ЦИКЛІ ПІДГОТОВКИ

Турко О.В., Лотоцька А.І. 1054
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Федоренко О.І., Марченко О.Г. 1067
ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ТА САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ВАЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Форостян О. 1080
ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Хомяк Г.Г. 1093
ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РЕКРЕАЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

ISSN 3041-1572 Online

Хотінь Є.Г., Силюк М.В. 1107
ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ТРАВМ

Хроленко О.А., Тихоніна С.І., Бондаренко Є.В., Біла Є.С. 1117
ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ МОРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Хряпак С.О., Рижченко О.С. 1129
ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Цюняк О.П., Товканець Г.В., Кіліченко О.І. 1141
ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Черепаня Н.І. 1154
ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПАРТНЕРСТВА СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Шевченко В.М. 1163
ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА»

Шинкарьова О.Д., Гончаренко В.І., Дубовой В.В., Шинкарьов С.І. 1175
ОПТИМІЗАЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ НАВАНТАЖЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗМУ

Шоловій Марія-Тереза І., Вінарчук Н.М., Табака О.М., Женчук Марія-Світлана Ю. 1187
ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ LEGO-ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЄДНАННІ МАТЕМАТИЧНИХ, ХУДОЖНІХ ТА ІГРОВИХ ПРАКТИК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Юник І.Д. 1195
АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНОСТІ ЦІЛЬОВОЇ АУДИТОРІЇ ПРО АТРИБУТИ БРЕНДУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗВО

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ющик Л.В. 1205
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Янчук О.О. 1215
ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЧИТАННЯ КИТАЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ: НА МАТЕРІАЛІ КОНСТРУКЦІЙ 介词补语

Ярова О.А., Терменжи О.А. 1228
ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ «КООРДИНАТИ І ВЕКТОРИ» ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

Gavkalova N.L., Zolotaryova I.O., Kunitsyn O.M. 1228
NATIONAL CONTACT POINTS AS INSTRUMENTS FOR STRENGTHENING UKRAINIAN UNIVERSITIES' PARTICIPATION IN HORIZON EUROPE UNDER WARTIME CONDITIONS

Sukhorukova A.L., Merzlikina M.O., Slavska O.Yu., Kyrtok D.V. 1251
THE ROLE OF STRATEGIC MANAGEMENT IN ENSURING THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF COMMUNITIES

Архипенко С.В. 1265
СУТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Архипенко С.В., Приймак Н.С. 1274
ФОРМИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ДЕРЖАВНОМУ І МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Бебешко Р. 1283
ПРАВОВІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Белецький А.В., Проніна О.В. 1294
ВИРОБИ МЕДИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (МЕДИЧНІ ВИРОБИ), ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Білик О.О. 1309
УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Борщ В.В. 1322
ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ОБОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Бублій М.П. 1333
МІГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПОСЛАБЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ УПРАВЛІНСЬКІ ВИКЛИКИ І РИЗИКИ

Веретільник В.В., Боровський В.С. 1345
ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СИТУАТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ ПІДРОЗДІЛАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Вільчинський А.О. 1357
ФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК МАРКЕР ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЛЬВОВА ТА ЙОГО ВИСВІТЛЕННЯ У МІСЦЕВИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

Вольська О.М., Мазур Г.Ф. 1367
ІНСТИТУЦІЙНО-КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Ворона Петро В., Ленець Володимир Г. 1378
ПРОВЕДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Ганущин С.Н., Стасюк М.О. 1390
ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ І ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Герасименко О.В., Маселко В.М. 1402
ЄВРОПЕЙСЬКА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Горбульов Д.В. 1414
ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГРОМАДАХ

Городинський А.Л. 1427
РОТАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Грицишен Д.О., Василенко О.В., Поплавський О.О. 1442
ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОБОРОНЦІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Дєгтяр О.А. 1462
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Дубовик К.Є. 1476
РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО НА НАЛЕЖНЕ ВРЯДУВАННЯ

Дунаєв І.В. 1492
КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МЕДИЦИНИ

Єременко В.В. 1513
СТАЛИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Жук О.І., Гой Н.В., Дєгтяр О.А. 1533
АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Каштелян С.О., Петельський А.В. 1549
УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Кліменко О.М. 1561
ПРІОРИТЕТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ НА ЗАСАДАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Ковальчук В.М., Будяцький В.Л. 1572
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Ковтун О.А. 1581
СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Коренєв М.С. 1595
ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ КООРДИНАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Костик Р.П., Богданенко А.І., Нестеренко К.С. 1611
BIG DATA ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Крижова О.А. 1622
КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПТСР У ЗАХІДНИХ КРАЇНАХ ТА НАПРЯМИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Крихтіна Ю.О., Дейнека О.Г. 1638
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОРІЄНТИРІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Криштанович М.Ф. 1653
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Куртинець О.С. 1663
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КАДРІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Кустова С.М. 1678
ПОЛІТИКА ЗГУРТОВАНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Кухарчук П.М., Павленко О.О. 1685
СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Лаврук О.В., Лаврук Н.А., Лаврук В.В. 1696
СИНЕРГІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА ГРОМАДИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ БАГАТОРІВНЕВОГО УПРАВЛІННЯ

Латинін М.А. 1710
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ІНФРАСТРУКТУРА МОНІТОРИНГУ UKRAINE FACILITY ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ КООРДИНАЦІЇ

Липовська Н.А., Сахарова К.О. 1724
ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРЕДИКТИВНОЇ АНАЛІТИКИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗДОРОВ'ЯМ НАСЕЛЕННЯ

Лопушинський І.П., Башинський І.А., Кушнірюк В.М. 1740
ТРАВМАІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ РЕФОРМ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Лубенець В.Ю. 1756
РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗБАЛАНСОВАНОМУ ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Луков П.М. 1767
МІЖНАРОДНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я

Мазур Г.Ф., Мазур В.Г. 1781
СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Маланчій М.О. 1797
РОЗВИТОК КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В МІЛІТАРИЗОВАНИХ ФОРМУВАННЯХ

Малахова Т.В. 1810
СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ: СТРУКТУРНІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Мирна Н.В. 1821
ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: РАМКА АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ВСТУПУ ДО ЄС

Михайленко М.М. 1836
АНАЛІЗ СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ІМУНОПРОФІЛАКТИКИ І ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ ДЛЯ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

Мостовий А.І., Петельський А.В. 1854
УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ ТА НОРМАТИВНИМ ВИМОГАМ

Мотренко Т.В., Грабовенко Н.В., Непомнящий О.М. 1867
ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ КРИЗ ТА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Наумко М.М., Дзяна Г.О. 1878
АДАПТИВНЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ СПРОТИВОМ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Небилиця С.І. 1895
ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Немченко А.С. 1909
ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ВПЛИВУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА ЯКІСТЬ І ДОСТУПНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Немченко Т.А., В'юник О.В., Сторожук О.В., Заярнюк О.В., Орлова А.А. 1920
АДАПТИВНИЙ ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПРОЄКТУВАННЯ АНАЛІЗУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Осипов Д.М. 1934
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Пархоменко-Куцевіл О.І. 1948
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНОЮ ЗВІТНІСТЮ

Петельський А.В., Райко С.В., Ющук О.В. 1961
ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ ТЕХНІЧНОГО ОСНАЩЕННЯ МІСЦЬ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ ПРИКОРДОННИХ НАРЯДІВ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ

Поліщук С.П., Семенець-Орлова І.А., Дакал А.В., Капеліста І.М. 1973
ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРАЩИХ ПРАКТИК ПУБЛІЧНОГО УРЯДУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ

Полозова Т.В. 1984
ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: СУБ'ЄКТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЇЇ МЕХАНІЗМІВ

Проданик В.М. 1997
КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Процюк Н.Ю. 2009
МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ SMART-ІНФРАСТРУКТУРОЮ МІСТ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАЛОГО ТА РЕЗИЛЬЄНТНОГО РОЗВИТКУ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Рижинков В.В. 2026
ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Семко М.І. 2037
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄС

Солових В.П. 2052
СИСТЕМНІ ЧИННИКИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КООРДИНАТАХ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Статівка Н.В. 2065
ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВІДНОВЛЕННІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Статівка Н.В., Білоконь М.В. 2078
ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ФІНАНСОВО ПРАВОВІ БАР'ЄРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Тарабан Є.І. 2092
АНАЛІТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ГРОМАДЯН У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Ткаченко І.В. 2106
МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ У СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Трегубенко Г.П., Смаглюк В.В., Задорожний В.П. 2124
ГЕНДЕРНІ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ПРАВА ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

Угоднікова О.І. 2137
МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ППП У ПРОЄКТАХ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ МЕХАНІЗМ

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Фаст Д.Є. 2152
РОЗВИТОК МІЛІТАРИЗОВАНОЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Філіппова В.Д., Антонюк Р.І. 2164
ДУХОВНО-АКСІОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Хижняк С.В., Вашев О.Є. 2178
ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: УПРАВЛІНСЬКА СИНЕРГІЯ В МЕЖАХ ГОСПІТАЛЬНИХ ОКРУГІВ

Ходан М.А. 2189
ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ РОЗБУДОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Яневська Т.М. 2202
ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Янишин Р.І. 2218
АНТИКРИЗОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВИСОКОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Ярощук Я.О., Ващенко С.В. 2227
КІБЕРЗАХИСТ ТА СТІЙКІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Ящук О.П. 2243
ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Шановні колеги, любі друзі!

Щиро вітаю із виходом чергового номеру авторитетного, фахового електронного журналу “Суспільство та національні інтереси”.

Випуск висвітлив питання щодо: визначення та аналізу системних чинників сталого регіонального розвитку з позицій теорії і практики сучасного публічного управління, виявлення взаємозв’язків між ключовими інституційними вимірами, що формують якість і стійкість регіональних систем в умовах кризових викликів; теоретичного обґрунтування та розвитку організаційно-економічних і управлінських засад державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії, а також визначення ефективних механізмів їх мінімізації шляхом удосконалення системи державного регулювання, впровадження ризик-орієнтованого підходу, посилення міжвідомчої координації та використання сучасних цифрових інструментів у сфері протимінної діяльності; реалізації трансформації професійних функцій та особистісних ресурсів вихователя закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану, а також визначення напрямів системної підтримки педагогів та оновлення їхньої фахової підготовки у ЗВО та ін.

Щоденних перемог нам, друзі, задля спільної Перемоги!

Дякуємо ЗСУ за кожен день нашого життя!

З повагою,

директор Видавничої групи «Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, доцент,
Лауреат премії Президента України для молодих вчених,
Лауреат премії Верховної Ради України
молодим ученим **Жукова І.В.**

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

UDC 378.013.42:323.1(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-25-44

Martyniuk Viktoriia Valeriivna PhD, Lecturer at the Department of Primary Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

Makarchuk Viktoriia Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

THE PROBLEM OF THE FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS: HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECT

Abstract. The study examines the formation of national identity among university students as a multidimensional socio-educational phenomenon shaped by contemporary political, cultural, and security challenges. Using a mixed-methods research design, the study integrates large-scale sociological survey data (N = 549), qualitative interviews, narrative analysis, and secondary analysis of national monitoring datasets to capture cognitive, affective, and behavioral dimensions of national identity within higher education. The results demonstrate a pronounced predominance of civic self-identification, with students overwhelmingly defining themselves as citizens of Ukraine and assigning high normative value to national belonging, historical continuity, state symbols, language, and cultural heritage. The affective dimension of identity is characterized by strong emotional attachment, national pride, collective responsibility, and a clearly articulated concern for the future of the state. Behavioral indicators reveal a high level of civic engagement, including sustained participation in volunteering initiatives, community-based activities, and expressed readiness to contribute to the protection of national sovereignty. The findings indicate that the Russian-Ukrainian war has functioned as a critical external catalyst that significantly intensified national self-awareness and accelerated the transformation of national identity from symbolic affiliation into active civic practice. At the same time, the analysis confirms the mediating role of higher education institutions and peer environments in consolidating national

identity through structured educational initiatives, value-oriented curricula, and informal social interaction. The study concludes that strategically integrated educational and extracurricular frameworks are essential for sustaining national identity formation in higher education and outlines перспективи for the development of evidence-based pedagogical models applicable to post-war academic contexts.

Keywords: national identity; student youth; higher education institutions; formation; educational environment; national-patriotic education; Ukraine; Russian aggression; formation; in retrospect; historical and pedagogical analysis.

Мартинюк Вікторія Валеріївна доктор філософії, викладач кафедри початкової освіти, Уманський національний університет, Умань, https://orcid.org/0000-0003-1386-9576

Макарчук Вікторія Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової освіти Уманського національного університету, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема формування національної ідентичності студентської молоді в контексті сучасних соціально-культурних та політичних трансформацій. Визначається ключова роль закладів вищої освіти як важливого інституту соціалізації у цьому процесі. Аналізуються основні чинники, що впливають на формування національної ідентичності студентів, включаючи освітнє середовище, виховну роботу, студентське самоврядування, міжособистісну взаємодію та інформаційний простір університету. Окрема увага приділяється ретроспективному аналізу розвитку педагогічної думки, що дозволяє глибше зрозуміти тяглість традицій національного виховання в українській вищій школі. Особливу увагу приділено виявленню проблем і викликів, з якими стикається процес формування національної ідентичності сучасної молоді в умовах глобалізації, інформаційної війни та російської агресії. Наголошується на необхідності активізації зусиль закладів вищої освіти у напрямку національно-патріотичного виховання, розвитку критичного мислення та формування активної громадянської позиції студентів як важливих складових національної ідентичності. У статті також обґрунтовується важливість розробки та впровадження ефективних педагогічних стратегій і навчальних

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

програм, спрямованих на зміцнення національної самосвідомості та консолідацію студентської молоді на засадах національних цінностей та патріотизму. Доводиться, що сформована національна ідентичність є фундаментом не лише особистісного становлення майбутнього фахівця, а й запорукою успішного поствоєнного відновлення та збереження суб'єктності української держави.

Ключові слова: національна ідентичність, студентська молодь, заклади вищої освіти, формування, вплив, виклики, освітньо-виховне середовище, національно-патріотичне виховання.

Statement of the Problem. The problem of national identity first came into the focus of scientific research in the nineteenth century. This surge of interest was directly related to the large-scale and dynamic processes that swept South America and Europe, where movements for liberation from colonial domination were actively unfolding and new nation states were formed.

At the beginning of the nineteenth century, Ukrainian society also faced the need to define its own identity, looking for an answer to the fundamental question of distinguishing between «us» and «others». One of the first tools that Ukrainians turned to in this search was ethnography. Student youth of that time showed a deep interest in studying the historical past and antiquity of their own people.

The Ukrainian intelligentsia entered the era of active «scientific interest», consistently delving into various aspects of national existence. First, the object of research was its own history, then language, customs and traditions. This interest was eventually transformed into practical activities: dictionaries and grammars of the Ukrainian language were compiled, the first poetic and prose works appeared, and even proposals were put forward to introduce the teaching of the Ukrainian language in primary educational institutions.

This period is characterized as a romantic type of reflection of national identity. It was then that came a deep awareness of the self-worth of one's own national community and a clear understanding that a nation cannot exist without awareness of its historical roots and past.

In the 30-40s of the nineteenth century, a new generation of Ukrainian intelligentsia appeared on the political arena, whose representatives felt their cultural and linguistic difference and often found themselves in a state of alienation or marginalization. This became a powerful impetus for the revival of the Ukrainian national movement, which was now based mainly on a linguistic and cultural basis.

Young Ukrainophiles, among whom the figures of Mykola Kostomarov, Panteleimon Kulish, Mykola Belozersky and, of course, Taras Shevchenko stand out, transformed the ideas of Ukrainophilia into a clearer nationalist ideology. This new trend no longer provided for the possibility of simultaneous coexistence of

ISSN 3041-1572 Online

different national identities in one person, insisting on the priority of the Ukrainian one.

The development of national and political thought of that period, in particular the formation of the ideology of nationalism, testified to the emergence of a qualitatively new, modern type of reflection of national identity. The emergence of this stage is closely related to the growing role of the national intelligentsia and national elite in the processes of national self-determination and cultural construction. It was intellectuals who became the key agents in the formation of national consciousness and the articulation of national interests.

An important feature of the identity of the period under study was the formation of the idea of the national state, which became the main goal of the struggle for its own sovereignty and independence. This is confirmed by the activities of the Cyril and Methodius Society, which caused a sharp negative reaction from the top state leadership. The key factor in the development of national identity in the second half of the nineteenth century was the solution of the language issue.

Since the mid-70s of the twentieth century, the concept of national identity has gained considerable weight in the world scientific discourse. This was due to changes in the international arena associated with decolonization and national-political activation of ethnic movements in developed industrial countries.

Analysis of Recent Research and Publications. The problem of national identity first began to attract the attention of scientists at the beginning of the XXI century, which was reflected in domestic and foreign dictionary publications. Among the most important sources of this period, it is worth highlighting the following works bydomestic researchers:

National Academy of Sciences of Ukraine and its institutes: In the 2000s, the Institute of Political and Ethnonational Studies. I.F. Kuras of the National Academy of Sciences of Ukraine actively developed the topic of ethno-national development. Reference books such as «Ukraine: Ethno-National Palette of Social Development» [27] of the collective efforts of leading Ukrainian ethnologists, political scientists, and sociologists.

Outstanding researchers: The authors and compilers of such collections often included leading specialists, such as V.E. Voronin, V.I. Naulko, I.F. Kuras (posthumously), and other scientists of the Institute, who analyzed the demographic, social and cultural aspects of national minorities and their integration into Ukrainian society, as well as the formation of the Ukrainian political nation.

Philosophical thought: «Philosophical Encyclopedic Dictionary» published under the editorship of V.I. Shynkaruk, is an important source for understanding the philosophical foundations of the concept of identity, nation, ethnos. This dictionary reflects the approaches of Ukrainian philosophers to the problems of self-awareness, national consciousness and their place in the world context [19].

Ethical aspects: The Modern Dictionary of Ethics is a more recent edition, but it continues the tradition of making sense of the moral and ethical aspects of human being, including issues of identity and interaction in society. The authors of such publications usually involve leading ethicists and moral philosophers [25].

Individual monographic works:

- Rymarenko Y. (also one of the leading experts in ethnopolitical science) in his works in the early 2000s studied the problems of national identity and interethnic relations in Ukraine [3].
- Andrushchenko V. (philosopher, rector of the National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov) actively worked out the issues of national education, identity and the formation of the Ukrainian idea in his numerous monographs and articles [2].
- Holovakha Ye. (sociologist) investigated the social aspects of the formation of national identity [6].

Foreign authoritative sources:

At the beginning of the twenty-first century, a significant impact on the understanding of national identity was exerted by works that developed concepts laid down in the twentieth century, but reinterpreted them in a new context:

Anthony D. Smith: One of the most influential theorists of nationalism and nations, his works, including Nationalism and Modernism (1998) and The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant and Republic (2000), continued to be key to understanding the ethnic and national roots of identity. His approach (ethno-symbolism) emphasizes the significance of common myths, memory, symbols and traditions [21].

Benedict Anderson: His classic work Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism (1983), which remained extremely relevant at the beginning of the twenty-first century, explained nations as socially constructed communities formed through cultural means, including the press [1].

Ernest Gellner: Although his major works had been published earlier (e.g., Nations and Nationalism, 1983), his industrialist theory of nationalism, linking its origins to industrialization and the need for a standardized culture, also continued to be actively debated [5].

French and German sociology: Researchers working in the tradition of Pierre Bourdieu have drawn attention to the role of habitus, social capital, and cultural practices in identity formation. German researchers, for example, Jürgen Habermas, in the context of post-national identities, developed concepts of constitutional patriotism [16].

Dictionary editions and their meaning:

These English-language dictionaries – «Oxford Dictionary of English, Revised Edition» (2005) and «New Oxford American Dictionary, 2nd Edition» (2008) –

ISSN 3041-1572 Online

played a role in recording the evolution of the meaning of the term «national identity» in everyday and scientific discourse. They reflected how the term came into wider use, reflecting its growing relevance in public and scientific discussions.

In general, the beginning of the XXI century became a period of intensive research of national identity, which reflected both internal transformations in many countries and global processes that required a new understanding of the concepts of «nation», «identity», «belonging».

For Ukrainian scientists, the issue of national identity of student youth in the context of globalization changes is a relatively new object of research. Although the process of formation of Ukrainian statehood contributed to the intensification of scientific research towards the establishment of an authentic national identity, only recently this topic began to receive conceptual understanding in the scientific works of I. Petrovska, V. Ognevyuk, K. Tereshchenko and others. Particular attention should be paid to the studies of M. Stepyko, Z. Kohut, N. Yakovenko, R. Sopivnyk, O. Zharovska, O. Kobernyk, V. Makarchuk and V. Martyniuk, who analyze the issues of ethnic and national identity in the modern socio-cultural context, as well as the processes of civilizational self-identification of the Ukrainian people.

Purpose of the article consists of a theoretical analysis and empirical study of the issue of national identity formation among university students in the context of contemporary sociocultural transformations, globalization, and military aggression.

Presentation of the main research material. In the modern world, there is an aggravation of socio-political conflicts, an increase in terrorist threats and transnational crime. Although Ukraine has a non-aligned and nuclear-free status according to the Constitution, it faces real challenges to its sovereignty and independence. A vivid example of this is the ongoing aggression by russia, which began in 2014 and became full-scale in 2022.

In the conditions of war, there is an increase in positive national identity among Ukrainian students, which indicates an increase in national dignity and self-respect. However, the clarity of national identity remains at the same level, which indicates the need for further work in this direction.

Thus, the relevance of national-patriotic education of modern youth, especially students, is growing. It is important not only to form a sense of pride in their country among young people, but also to provide a deep understanding of national values, history and culture. This will contribute to strengthening the national identity and resilience of Ukrainian society in the face of modern challenges.

Thus, the issue of the formation of the national identity of student youth, the affirmation of spiritual-national and moral-patriotic values and ideals in the process of education and upbringing in higher education institutions acquires special importance, since it directly affects the formation of a conscious, responsible and patriotic future specialist.

Research areas and methodologies:

Narrative Analysis: Some studies analyze the personal narratives of students, especially those who have been displaced, to understand how the war has changed their consciousness and experiences of national-civic identity on a personal level. These studies track changes in self-categorization, evaluation, importance, attachment, social inclusion, and behavioral activity related to national identity.

Sociological surveys: Quantitative research uses sociological surveys to track changes in markers of national identity, language use, political views, and future orientations among students in different regions of Ukraine. Long-term studies compare data before and after a full-scale invasion to identify significant shifts.

Qualitative interviews: In-depth interviews are conducted with the aim of gaining a deeper understanding of students' life experiences during the war, finding out how the conflict affected their self-awareness, belonging and national identity.

Content analysis: Researchers analyze media and online content to understand how national identity is constructed and represented in the context of war, and how this can affect students' perceptions.

Focus groups: These discussions provide rich qualitative data on how students collectively understand and articulate their national identity in wartime.

Overall, the study shows that the full-scale Russian invasion has become a powerful catalyst for the consolidation and strengthening of Ukrainian national identity among students. It contributed to a stronger sense of unity, resilience and a clearer understanding of what it means to be Ukrainian in the face of an existential threat.

It is important to note that this area of research continues to evolve, and further research will continue to shed light on the dynamics of national identity development among higher education institutions during and after the war.

The undeclared large-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine has become a catalyst for profound and ambiguous shifts in society, covering a wide range of conditions and social processes. These events have led to significant transformations in the assessments, moods, aspirations, political orientations and life priorities of Ukrainian citizens. During 2023, the scientific community, united by the Sociological Association of Ukraine, was actively engaged in the analysis and interpretation of empirical data collected during the first, most critical year of the full-scale war. The results of these studies, the established facts and the identified social dependencies became the subject of lively discussions at numerous scientific conferences.

ISSN 3041-1572 Online

The presented results of large-scale scientific observations are only the tip of the iceberg. The main part of it is generalizations and deep conclusions formulated in the structural subdivisions of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Martyniuk, 2023).

At the XI International Scientific and Practical Conference «Conflicts, Wars and Social Transformations of the Modern Era: Theory, History, Present», held on June 11-12, 2023 at the National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Director of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Ukraine Yevhen Holovakha made a key report «War and Social Changes in Ukraine». In his report on 2022, he stated that, despite the significant demographic changes caused by the war, Ukrainian sociology retains the ability to conduct representative nationwide sample surveys with an error of no more than 4-5% (Golovakha & Makeyev, 2022).

Results of sociological monitoring on social optimism and identity of citizens of Ukraine, December 2022 (presented in Table 1.1.)

Showman	**Change from November 2021**	**Meaning (December 2022)**
Improving the opinion about the economic situation of Ukraine	+40%	40% of the population
An increase in the number of people who feel free to express their own opinions	+29%	29% growth
Share of citizens convinced that the situation in Ukraine will improve during 2023	-	68% of the population
An increase in the share of those who consider political leaders capable of effectively governing the country	+34%	34% growth
Growth in the number of interested in politics	+21%	21% growth
The share of citizens who are confident in their own influence on their fate ("blacksmiths of their happiness")	-	more than 20% of the population
Dominance of the identity of Ukrainian citizens	-	85% of the population
Share of the population that believes in Ukraine's victory	-	95% of the population

Table 1.1. Sociological Monitoring on Social Optimism and Identity of Ukrainian Citizens

Analyzing the data of sociological monitoring of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, conducted using the survey network of the Kyiv International Institute of Sociology in the period from

December 19 to December 25, 2022, we can conclude that a high level of social optimism among citizens of Ukraine, which has acquired ultimatum forms. Thus, compared to November 2021, 40% of the population has improved their opinion about the economic situation in Ukraine, the number of people who feel free to express their own point of view has increased by 29%, and 68% of citizens expressed confidence in the improvement of the situation in Ukraine during 2023. In the political sphere, there was an increase in trust: the share of those who consider the country's political leaders to be able to govern effectively increased by 34%, and interest in politics increased by 21%. In addition, more than 20% of Ukrainians expressed confidence in their own influence on their fate ("blacksmiths of their own happiness"), 85% of the population is dominated by the identity of Ukrainian citizens, and the absolute majority – 95% – believe in Ukraine's victory [6].

An important indicator of the adaptation of Ukrainian students to the realities of wartime was a change in perceptions of the duration of the war. If at the initial stage of the full-scale invasion, predictions about the end of the war for several months dominated among students, then already in December 2022, the majority of students believed that the war would last from six months to a year. In June 2023, the most common opinion among student youth was the belief that the war would last more than a year, and they showed readiness for such a scenario, mostly rejecting the possibility of achieving peace through territorial concessions to the aggressor [18].

Sociological monitoring «Ukrainian Society», conducted by the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine since 1994, was carried out in 2023 by the Kyiv International Institute of Sociology by order of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The data collection covered the adult (18-25 years old) population of Ukraine, with the exception of the temporarily occupied territories of Crimea and Donbas. The survey was conducted using computer-assisted telephone interviews (CATI) based on random mobile phone numbers between June 17 and 27, 2023. The total number of respondents was 2004 people. Taking into account the design effect of the sample, the maximum statistical error does not exceed 2.5%. However, it should be noted that it is currently impossible to fully assess possible additional displacements caused by large-scale military aggression [22].

The methodology for data collection in 2022 (N = 2007) was similar to 2023. Monitoring data for 2021 (N = 1800) were obtained by self-filling out questionnaires by respondents. To ensure a correct comparison of 2021 data with CATI results in 2022 and 2023, indicators from the past two years have been tested to ensure that there are no significant distortions associated with socially desirable responses.

ISSN 3041-1572 Online

Features of student thought and its study in Ukraine during the war

Civic identity, as an awareness of personal belonging to a certain state and society, is closely related to national identity – a sense of belonging to a certain nation, culture and common history. During the war, these two aspects of identity become especially important and mutually reinforcing [28].

The war has become a powerful catalyst for strengthening both the civic and national identity of Ukrainian students in higher education institutions. On the one hand, awareness of the external threat and the need to protect the sovereignty and territorial integrity of the state strengthens the sense of civic responsibility and readiness to join the defense of the country, volunteer activities and support of fellow citizens. On the other hand, resistance to Russian aggression, which is often accompanied by the denial of Ukrainian identity, contributes to the consolidation of national identity, awareness of the uniqueness of Ukrainian culture and language, as well as deepening the connection with the historical past [7].

The study of the peculiarities of student thought during this period is important for:

Understanding changes in the value orientations of young people: War can lead to a reassessment of values, actualization of patriotism, readiness for self-sacrifice and volunteering [8].

Assessments of the level of civic engagement: Studies can reveal the level of student involvement in volunteer initiatives, assistance to the army, information warfare, etc [11].

Identification of the level of national consciousness and self-identification: Surveys can show how students determine their nationality, their attitude to the Ukrainian language, culture and history [17].

Predicting the future development of society: Student youth are the future of the country, and understanding their views and beliefs is essential for shaping strategies for post-war reconstruction and development [20].

Development of effective strategies of national-patriotic education: The data obtained can be used to improve educational programs and extracurricular activities aimed at strengthening the national and civic identity of young people.

Thus, studying the peculiarities of student thought in Ukraine during the war is key to understanding the dynamics of the formation of their civic and national identity.

Already on the eve of the large-scale invasion, national identity was significantly ahead of other alternatives. Thus, the closest "pursuer" (local identity) was three times inferior to civic identity. And already in 2022, civic identity became absolutely dominant, reaching, according to my interpretation, its equilibrium maximum (*Table 1.2*). What is important is that the level of civic identity did not change in 2025, remaining at the level of about 80%.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Territorial-national identities	*Monitoring Wave*		
	Fall 2023	December 2024	May 2025
A resident of the village, district or city in which you live	20,8	7,9	7,4
A resident of the region (region or several regions) where you live	5,6	1,7	2,5
Citizen of Ukraine	62,6	79,7	79,5
A representative of his ethnicity, nation	2,7	3,9	2,9
A citizen of the former Soviet Union	2,8	1,4	1,1
A citizen of Europe	0,9	1,6	2,3
A citizen of the world	3,1	3,3	3,1
Other (write)	1,6	0,6	0,7

Table 1.2 Dynamics of territorial-national identities, %

The table below reflects the dynamics of territorial-national identities of the population of Ukraine as a percentage based on the results of sociological monitoring conducted by the Institute of Sociology (Kyiv International Institute of Sociology 2023) of the National Academy of Sciences of Ukraine at three different time points: November 2023, December 2024 and May 2025 [3].

Description of dynamics:

«A resident of the village, district or city in which you live»: There is a significant decrease in the identification of oneself primarily as a resident of a local territorial unit. This figure decreased from 20.8% in November 2023 to 7.4% in May 2025. This may indicate the growing importance of national identity amid the war and the consolidation of society.

«A resident of the region (region or several regions) where you live»: Similar to the previous point, the level of identification with regional affiliation also shows a significant decrease from 5.6% in November 2023 to 2.5% in May 2025. It also highlights the growing significance of national identity.

«Citizen of Ukraine»: This indicator demonstrates steady and significant growth. From 62.6% in November 2023, it increased to 79.7% in December 2024 and remains at a high level of 79.5% in May 2025. This is a vivid evidence of the strengthening of the national civic identity of Ukrainians, especially in wartime.

«Representative of one's ethnicity, nation»: The level of identification with ethnicity fluctuated during the observation period, remaining relatively stable at a low level (2.7%, 3.9%, 2.9%). This may indicate that in the conditions of external aggression, civic identity becomes more significant than ethnic identity.

«Citizen of the former Soviet Union»: There is a clear trend towards a decrease in identification with the Soviet past. This figure decreased from 2.8% in November

ISSN 3041-1572 Online

2023 to 1.1% in May 2025, reflecting a distance from the Soviet legacy and a strengthening of national identity.

«European citizen»: The level of identification with European citizenship shows a slight increase during the observation period (0.9%, 1.6%, 2.3%). This may be due to Ukraine's European integration aspirations and growing awareness of itself as part of the European space.

«Citizen of the World»: The level of identification with global citizenship remains relatively stable at a low level (3.1%, 3.3%, 3.1%).

«Other (write)»: The proportion of persons who chose a different identification option is insignificant and decreases during the study period (1.6%, 0.6%, 0.7%).

General conclusion about dynamics:

The dynamics of territorial-national identities clearly demonstrates a significant growth and strengthening of national civic identity («Citizen of Ukraine») among the population during the period under study, especially after the beginning of the full-scale invasion. At the same time, there is a decrease in identification with local and regional affiliation, as well as further distancing from the identity of a «citizen of the former Soviet Union». growth of the feeling of being a «citizen of Europe», although this figure remains relatively low. These changes are a reflection of the consolidation of Ukrainian society around the national idea and resistance to external aggression.

Results of a survey to identify the level of national identity of student youth

The survey was conducted at Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (USPU 2025). Total number: 549 respondents

Key results and their analysis

This analysis is based on the results of the survey «Survey to Identify the Level of National Identity of Student Youth (2025)», which aims to comprehensively assess the state of national identity among Ukrainian students in 2025. The study covers both cognitive (knowledge) and affective (sensations, values) and behavioral (activity) components of identity. The participation of 549 respondents ensures high representativeness and reliability of the data obtained.

The purpose of the study was to determine and analyze the level of national identity of student youth in Ukraine in 2025, covering its cognitive, emotional-value, and behavioral components, as well as to identify the impact of socio-political events, in particular a full-scale war.

Analysis of each question and its results:

1. How do you feel in the first place? Citizen of Ukraine: 91.4%, Representative of his/her ethnic group: 5.6%, Representative of his/her region: 2.0%, Citizen of the world: 1.0%. Conclusion: The results unequivocally indicate the dominance of civic identity among students. The vast majority of students primarily identify themselves with the state of Ukraine, which indicates a high level of civic consciousness and consolidation of the Ukrainian political nation.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

2. How important is the feeling of belonging to the Ukrainian nation for you? Rather important: 22.0%, Very important: 41.9%, Exceptionally important: 30.6% (Cumulatively, 94.5% consider it important). Conclusion: The feeling of belonging to the Ukrainian nation is extremely important for students. Almost every tenth respondent (more than 94%) attaches moderate or high importance to this issue, which indicates a deep emotional and value awareness of their national belonging.

3. How strongly do you feel connected to the history of the Ukrainian people? I feel moderately: 30.1%, I feel strongly: 30.6%, I feel very strongly: 35.5% (Cumulatively, 96.2% feel the connection moderately or strongly). Conclusion: The vast majority of students feel a strong connection with the history of the Ukrainian people. This indicates an awareness of historical roots, the importance of historical memory, and an understanding of the role of the past in the formation of modern national identity.

4. Do you know the meaning of the state symbols of Ukraine (Flag, Coat of Arms, Anthem)? Yes, I know everything: 78.5%, I know the majority: 20.0% (Cumulatively, 98.5% know everything or the majority). Conclusion: The level of awareness of state symbols is extremely high. Almost all students know the meaning of state symbols, which indicates the effectiveness of patriotic education and high respect for the attributes of statehood, which probably increased in the conditions of war.

5. How important is the preservation and development of the Ukrainian language and culture for you? Rather important: 18.6%, Very important: 43.5%, Extremely important: 36.6% (Cumulatively, 98.7% consider it important). Conclusion: The preservation and development of the Ukrainian language and culture is critically important for the vast majority of students. This emphasizes the awareness of language and culture as fundamental components of national identity and is a powerful confirmation of their value for young people.

6. How ready are you to participate in the life of your community and country? Rather ready/ready: 20.2%, Very ready/ready: 43.9%, Fully ready/ready: 27.9% (Cumulatively, 92.0% express ready). Conclusion: Student youth demonstrates a high level of civic activity and readiness to join public life. More than 90% of respondents are ready to participate, which is an important indicator for the development of a democratic society and the involvement of young people in the development of the country.

7. How important is the future of Ukraine as an independent and sovereign state for you? Rather important: 23.0%, Very important: 35.5%, Extremely important: 40.6% (Cumulatively, 99.1% consider it important). Conclusion: The future of Ukraine as an independent and sovereign state is extremely important for the vast majority of students (almost 99%). This emphasizes their unwavering commitment to the idea of independence, patriotism and the desire for victory and prosperity of their country.

ISSN 3041-1572 Online

8. How do you assess the impact of the Russian-Ukrainian war on your national identity? Significantly enhanced: 40.1%, Rather intensified: 37.2%, Did not affect: 10.9%, Rather weakened: 8.9%, Significantly weakened: 2.0%. Conclusion: The Russian-Ukrainian war has become a powerful catalyst for strengthening the national identity of student youth. More than 77% of respondents noted that the war has strengthened their sense of belonging and national consciousness, which indicates the consolidating effect of aggression.

9. To what extent does your environment (friends, classmates) influence your national identity? Moderately contributes: 22.2%, Rather contributes: 33.7%, Very strongly contributes: 35.7% (Cumulatively 91.6% are affected). Conclusion: The social environment, in particular friends and classmates, plays a significant role in shaping students' national identity. Almost 92% of respondents feel this influence, which highlights the importance of the informal environment for national self-determination.

10. Are you proud to be Ukrainian? Yes, I am very proud: 73.2%, Rather like this: 25.4% (Cumulatively 98.6% are proud). Conclusion: Almost 99% of students are proud of their Ukrainian identity. This extremely high figure indicates a powerful emotional component of national identity, which is likely to have been strengthened in the context of the struggle for independence and the awareness of the uniqueness of the Ukrainian nation.

11. How important is knowledge of the history of Ukraine for you? Rather important: 18.9%, Very important: 43.2%, Exceptionally important: 36.6%, (Cumulatively, 98.7% consider it important). Conclusion: Knowledge of the history of Ukraine is extremely important for the vast majority of students. It demonstrates the awareness of young people of the historical foundation of their nation and the importance of the past for understanding the present and shaping the future.

12. Are you ready to defend your country if necessary? Yes, absolutely ready/ready: 64.8%, Rather like this: 26.1%, (Cumulatively 90.9% ready). Conclusion: A high percentage of readiness (more than 90%) to defend the country if necessary indicates strong patriotism, a high level of civic responsibility and readiness to take active action to protect the state, which is critically important in the context of the ongoing war.

13. How do you assess the role of the Ukrainian language in the formation of national identity? Rather important: 12.0%, Very important: 32.1%, Exceptionally important: 54.1% (Cumulatively, 98.2% consider it important). Conclusion: The Ukrainian language is perceived as a key factor in the formation of national identity. Almost 98% of students consider its role important or exceptionally important, which emphasizes its status as one of the main markers of national belonging and a unifying factor.

14. Do you participate in activities aimed at supporting Ukraine (volunteering, donations, information struggle, etc.)? Yes, regularly: 67.9%, Yes, sometimes: 27.7%, (Cumulatively 95.6% participate), Conclusion: Student youth demonstrate a high level of practical civic activity. More than 95% of students regularly or sometimes participate in events in support of Ukraine, which is a powerful evidence of their civic consciousness, active patriotic position and readiness for concrete actions.

The results of the survey «The Level of National Identity of Student Youth (2025)» indicate an extremely high, deeply conscious and actively expressed level of national identity among Ukrainian student youth.

- The cognitive component (knowledge of history, symbolism, language) is high and recognized as very important.
- The emotional and value component (sense of belonging, pride, importance of the future of Ukraine) is powerful and consolidated.
- The behavioral component (readiness to participate in the life of the country, protection, active support) is expressed in a high readiness for practical actions.

It is especially worth emphasizing that the Russian-Ukrainian war acted as a powerful catalyst that significantly strengthened the national identity of the majority of students, mobilizing their patriotic potential and readiness to fight. Student youth of Ukraine is not just patriotic, but also conscious, responsible and active part of a society that is aware of its role in building and protecting the future of the country. These results are a solid foundation for the further development of Ukraine and its society.

The results of the survey «The Level of National Identity of Student Youth (2025)» demonstrate an extremely high level of formed national and civic identity among Ukrainian student youth in higher education institutions. Key indicators indicate:

1. Priority of civic identification: The vast majority of students identify themselves primarily as citizens of Ukraine.
2. Deep emotional and value awareness: A sense of belonging to the nation, a connection to history, and the importance of Ukraine's future are critical for students.
3. High level of awareness: Students have a good knowledge of state symbols.
4. High civic engagement: The vast majority of students are ready to take an active part in the life of the country.
5. The catalyzing impact of the war: The Russian-Ukrainian war has become a powerful factor that has significantly strengthened the national identity of young people.

ISSN 3041-1572 Online

6. Significant role of the social environment: Friends and classmates play an important role in shaping national consciousness.

Key findings:

Unwavering civic self-identification: The vast majority of students (over 91%) primarily identify themselves as citizens of Ukraine. This indicates the successful formation of a single political nation, where state affiliation dominates over other forms of identity, such as ethnic or regional.

Deep emotional and value attachment: More than 94% of students consider the feeling of belonging to the Ukrainian nation to be important or exceptionally important. This deep emotional connection is reinforced by high pride (over 98%) in being Ukrainian, reflecting a powerful patriotic uplift.

Strong connection to historical and cultural heritage: The vast majority of students (over 96%) feel a strong connection to the history of the Ukrainian people, and almost 99% consider knowledge of the history of Ukraine to be extremely important. Similarly, the preservation and development of the Ukrainian language and culture is critical for almost 99% of respondents, highlighting the awareness of their fundamental role in shaping and maintaining national identity. High awareness (over 98%) of the importance of state symbols of Ukraine completes the picture of a conscious attitude to national attributes.

High readiness for action and active citizenship: Student youth demonstrate an extremely high readiness (more than 90%) to participate in the life of their community and country, as well as to protect it if necessary. This readiness is confirmed by their real activity: more than 95% of students regularly or sometimes participate in activities in support of Ukraine (volunteering, donations, information campaign, etc.). This indicates a transition from declarative patriotism to practical civil action.

Consolidating impact of the Russian-Ukrainian war: One of the most revealing findings of the study is that the Russian-Ukrainian war has acted as a powerful catalyst for strengthening national identity. More than 77% of students noted that the war significantly or rather strengthened their sense of belonging to the nation. This indicates that external aggression has not weakened, but, on the contrary, mobilized and consolidated Ukrainian youth around national values.

Significant role of the social environment: The influence of friends and classmates on the formation of national identity is significant: more than 91% of students feel that their environment contributes to this process. This highlights the importance of the social environment, peer connections and informal communications in the process of national self-determination.

The data obtained unequivocally show that Ukrainian student youth in 2025 is a conscious, deeply patriotic, active and resilient generation. in the face of any challenges.

Conclusions. The study on the formation of national identity among university students revealed that national identity is a complex, multi-layered structure which, in the context of contemporary geopolitical instability and military aggression, has become a fundamental factor in national security and state resilience. Theoretical analysis confirmed the key role of higher education institutions as a powerful institution of socialization, where a holistic worldview of the future specialist is formed through a combination of the educational process, student self-governance activities, and involvement in national and cultural projects. An empirical study conducted at the Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University demonstrated a high level of national self-awareness among respondents, for whom the full-scale invasion served as a catalyst for strengthening national sentiments and increasing interest in studying history and the state language. Despite the positive trends, challenges related to the influence of destructive propaganda have been identified, requiring the implementation of new strategies, particularly the digitization of patriotic education and the development of critical thinking. Prospects for further research lie in the development of innovative pedagogical models for identity formation in the context of distance learning and the study of aspects of preserving national resilience among youth in the post-war period.

References:

1. Anderson, B. (2001). *Uiavleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu* [Imagined communities: Reflections on the origin and spread of nationalism]. Kyiv: LTD. [in Ukrainian].
2. Andrushchenko, V. (2001). Natsionalna doktryna rozvytku osvity Ukrainy u XXI stolitti [National doctrine of education in the 21st century]. *Krymski pedahohichni chytannia*. Kharkiv: Ranok, 21–23. [in Ukrainian].
3. Dembytskyi, S., Zlobina, O., Kostenko, N. et al. (2023). *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin* [Ukrainian society: monitoring social change]. Kyiv: Institute of Sociology of NAS of Ukraine. [in Ukrainian].
4. Yevtukh, V. (Ed.). (2001). *Etnichni spilnoty Ukrainy: Dovidnyk* [Ethnic communities of Ukraine: Reference book]. Kyiv: Phoenix. [in Ukrainian].
5. Gellner, E. (2003). *Natsii ta natsionalizm. Natsionalizm* [Nations and nationalism; Nationalism]. Kyiv: Taxon. [in Ukrainian].
6. Holovakha, Ye., & Reznik, V. (Eds.). (2021). Spryiattia derzhavnykh instytutiv Ukrainy v masovii svidomosti naselennia [Perceptions of Ukrainian state institutions in the mass consciousness of the population]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 rokiv nezalezhnosti*. Kyiv: Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].
7. Hrynova, M., Kobernyk, O., Malakanova, L., & Sorokina, H. (2015). *Osnovy suchasnoi osvity* [Foundations of modern education]. Poltava: PP Astraia. [in Ukrainian].
8. Khomrach, V. (2015). *Polityko-movna identychnist hromadian Ukrainy: stan i tendentsii rozvytku* [Political and linguistic identity of Ukrainian citizens: State and development trends]. Kyiv: I. F. Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the NAS of Ukraine. [in Ukrainian].

9. Kohut, Z. (2004). *Korinnia identychnosti. Studii z rannomodernoi ta modernoi istorii Ukrainy* [The roots of identity: Studies in early modern and modern history of Ukraine]. Kyiv: Krytyka. [in Ukrainian].

10. Kyiv International Institute of Sociology. (2023). *Samootsinka shchastia naselenniam Ukrainy do i pislia povnomasshtabnoho rosiiskoho vtorhnennia* [Self-assessment of happiness by the population of Ukraine before and after the full-scale Russian invasion]. Press release. [in Ukrainian].

11. Makarchuk, V., & Amons, A. (2025). Formuvannia natsionalnoi identychnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi pozakliasnoi roboty [Formation of national identity of future teachers in the process of extracurricular work]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi*. Kyiv: Scientific prospects. [in Ukrainian].

12. Martyniuk, V. (2023). *Formuvannia natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi v zakladakh vyshchoi pedahohichnoi osvity u pozanavchalnii roboti: teoriia i praktyka* [Formation of national identity of student youth in higher pedagogical education institutions in extracurricular work: Theory and practice]. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

13. *New Oxford American Dictionary*. (2008). (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

14. Ohneviuk, V. (2003). *Osvita u ramiakh tsinnostei staloho liudskoho rozvytku (svitohliadno-metodolohichnyi aspekt)* [Education in the system of values of sustainable human development (worldview-methodological aspect)]. Kyiv: National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov. [in Ukrainian].

15. *Oxford Dictionary of English*. (2005). (Rev. ed.). Oxford: Oxford University Press.

16. Petrovska, I. (2016). Typy hromadianskoi identychnosti studentskoi molodi [Types of civic identity of student youth]. *Problemy suchasnoi psykholohii*. Kamianets-Podilskyi: Ivan Ohienko KPNU. [in Ukrainian].

17. Petrovska, I. (2021). Problemy formuvannia natsionalnoi identychnosti studentskoi molodi v suchasnomu osvitnomu prostori [Problems of forming national identity of student youth in the modern educational space]. *Molod i rynok*. Drohobych: Ivan Franko DSPU. [in Ukrainian].

18. Razumkov Centre. (2023). *Otsinka hromadianamy sytuatsii v kraini, dovira do sotsialnykh instytutiv, politykiv, posadovtsiv ta hromadskykh diiachiv* [Citizens' assessment of the situation in the country, trust in social institutions, politicians, officials, and public figures]. [in Ukrainian].

19. Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].

20. Sladkyi, D. (2008). Natsionalna identychnist yak chynnyk natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky [National identity as a factor of national and international security]. *Politychnyi menedzhment*. Kyiv. [in Ukrainian].

21. Smith, A. (1994). *Natsionalna identychnist* [National identity] (P. Tarashchuk, Trans.). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

22. Sociological Group "Rating". (2023). *Sotsiolohichne doslidzhennia do Dnia Nezalezhnosti: Uyavlennia pro patriotyzn ta maibutnie Ukrainy* [Sociological study for Independence Day: Perceptions of patriotism and the future of Ukraine]. [in Ukrainian].

23. Sopivnyk, R. (2020). Patriotychnne vykhovannia studentskoi molodi: porivnialnyi analiz zarubizhnoho ta vitchyznianoho dosvidu [Patriotic education of student youth: Comparative analysis of foreign and national experience]. *Humanitarni studii: pedahohika, psykholohiia, filosofiia*. Kyiv: NULES. [in Ukrainian].

24. Stepyko, M., & Chernenko, T. (2017). Ukrainska identychnist yak vyznachalnyi pryntsyp protydii rosiiskii ahresii [Ukrainian identity as a defining principle of countering Russian aggression]. *Stratehichni priorytety*. Kyiv: NISS. [in Ukrainian].

25. Toftul, M. (2014). *Suchasnyi slovnyk z etyky* [Modern dictionary of ethics]. Zhytomyr: Zhytomyr State University named after I. Franko. [in Ukrainian].

26. Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna (USPU). (2025). *Opytuvannia dlia vyznachennia rivnia natsionalnoi identychnosti sered studentiv* [Survey to determine the level of national identity among students]. [in Ukrainian].

27. Yakovenko, N. (1997). *Narys istorii Ukrainy z naidavnishykh chasiv do kintsia XVIII stolittia* [An outline of the history of Ukraine from ancient times to the end of the 18th century]. Kyiv: Heneza. [in Ukrainian].

28. Zharovska, O. (2022). Natsionalna identychnist yak komponent hromadianskoi kultury studentskoi molodi [National identity as a component of civic culture among student youth]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*. Uman: Vizavi. [in Ukrainian].

Література:

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти: міркування щодо походження й поширення націоналізму. Київ: ЛТД, 2001.

2. Андрущенко В. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Кримські педагогічні читання. Харків: Ранок, 2001. С. 21–23.

3. Дембицький С., Злобіна О., Костенко Н. та ін. Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023.

4. Етнічні спільноти України: довідник / за ред. В. Євтуха. Київ: Фенікс, 2001.

5. Ґеллнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм. Київ: Таксон, 2003.

6. Сприйняття державних інститутів України в масовій свідомості населення / за ред. Є. Головахи, В. Резніка // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. Київ: Інститут соціології НАН України, 2021.

7. Гриньова М., Коберник О., Малаканова Л., Сорокіна Г. Основи сучасної освіти. Полтава: ПП Астрая, 2015.

8. Хомрач В. Політико-мовна ідентичність громадян України: стан і тенденції розвитку. Київ: Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015.

9. Когут З. Коріння ідентичності: студії з ранньомодерної та модерної історії України. Київ: Критика, 2004.

10. Київський міжнародний інститут соціології. Самооцінка щастя населенням України до і після повномасштабного російського вторгнення: пресреліз. 2023.

11. Макарчук В., Амонс А. Формування національної ідентичності майбутніх учителів у процесі позакласної роботи // Актуальні питання у сучасній науці. Київ: Наукові перспективи, 2025.

12. Мартинюк В. Формування національної ідентичності студентської молоді в закладах вищої педагогічної освіти у позанавчальній роботі: теорія і практика. Умань: Візаві, 2023.

13. New Oxford American Dictionary. 2nd ed. New York: Oxford University Press, 2008.

14. Огнев'юк В. Освіта у рамках цінностей сталого людського розвитку (світоглядно-методологічний аспект). Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2003.

15. Oxford Dictionary of English. Rev. ed. Oxford: Oxford University Press, 2005.

16. Петровська І. Типи громадянської ідентичності студентської молоді // Проблеми сучасної психології. Кам'янець-Подільський: К-ПНУ ім. І. Огієнка, 2016.

17. Петровська І. Проблеми формування національної ідентичності студентської молоді в сучасному освітньому просторі // Молодь і ринок. Дрогобич: ДДПУ ім. І. Франка, 2021.

18. Центр Разумкова. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів. 2023.

19. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002.

20. Сладкий Д. Національна ідентичність як чинник національної та міжнародної безпеки // Політичний менеджмент. Київ, 2008.

21. Сміт А. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Таращук. Київ: Основи, 1994.

22. Соціологічна група «Рейтинг». Соціологічне дослідження до Дня Незалежності: уявлення про патріотизм та майбутнє України. 2023.

23. Сопівник Р. Патріотичне виховання студентської молоді: порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду // Гуманітарні студії: педагогіка, психологія, філософія. Київ: НУБіП, 2020.

24. Степико М., Черненко Т. Українська ідентичність як визначальний принцип протидії російській агресії // Стратегічні пріоритети. Київ: НІСД, 2017.

25. Тофтул М. Сучасний словник з етики. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2014.

26. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Опитування для визначення рівня національної ідентичності серед студентів. 2025.

27. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII століття. Київ: Генеза, 1997.

28. Жаровська О. Національна ідентичність як компонент громадянської культури студентської молоді // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. Умань: Візаві, 2022.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

UDC 377

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-45-55

Mukan Nataliya Vasylivna Professor, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-4396-3408

Mukan Olena Vasylivna Associate Professor, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, the Chair of the Department of Doctoral and Post-graduate Studies, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0194-4292

Shayner Hanna Ihorivna Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor of the Department of Foreign Languages for Engineering, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-0086-5579

Haiduchok Andriy Ihorovych PhD student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0004-2008-8254

Demus Viktoria Andriivna Bachelor's student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0002-7209-1581

CORPORATE TRAINING OF LAWYERS: PHILOSOPHICAL, ECONOMIC, PSYCHOLOGICAL, LEGAL, AND PEDAGOGICAL FOUNDATIONS

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of corporate training for lawyers as a multidimensional phenomenon that integrates philosophical, economic, psychological, legal, and pedagogical concepts. It demonstrates that corporate training is a key factor in the professional development of lawyers, the formation of their competencies, the advancement of corporate culture, and the enhancement of law firms' competitiveness. In the philosophical context, corporate training is grounded in humanism, axiology, pragmatism, and constructivism, emphasising the value of the individual, the practical orientation of knowledge, and active participation in the learning process. Economic and managerial theories highlight its role as an investment in human capital, which increases labour

ISSN 3041-1572 Online

productivity, improves the efficiency of legal practice, and fosters the innovative development of law firms. Psychological theories of motivation, social, and cognitive development explain the mechanisms of engaging lawyers in training, shaping intrinsic motivation, and developing professional skills, thereby ensuring the effectiveness of the learning process. Legal theories provide a balance between ethical values, normative knowledge, and the principles of the rule of law, forming professional competence and underscoring the importance of continuous knowledge renewal in the legal field. Pedagogical concepts of andragogy, lifelong learning, problem-based learning, and cooperative pedagogy create conditions for practical knowledge acquisition, the development of critical thinking, mentorship, and teamwork. Particular attention is given to the principles of innovation, continuity, practical orientation, and strategic alignment in training, which ensure its effectiveness and relevance to contemporary challenges in the legal environment. As a result, corporate training for lawyers emerges as a strategic instrument for the sustainable development of legal organisations, the strengthening of the legal profession's authority in society, and the cultivation of a high level of professional culture.

Keywords: corporate training, legal profession, professional competence, human capital, motivation, legal theories, andragogy, lifelong learning, corporate culture, innovation.

Мукан Наталія Василівна професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0000-0003-4396-3408

Мукан Олена Василівна доцент, кандидат економічних наук, завідувач відділу докторантури та аспірантури, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0000-0003-0194-4292

Шайнер Ганна Ігорівна доцент, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов технічного спрямування, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0000-0002-0086-5579

Гайдучок Андрій Ігорович, аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0009-0004-2008-8254

Демус Вікторія Андріївна студент бакалаврату кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0009-0002-7209-1581

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

КОРПОРАТИВНЕ НАВЧАННЯ АДВОКАТІВ: ФІЛОСОФСЬКІ, ЕКОНОМІЧНІ, ПСИХОЛОГІЧНІ, ПРАВОВІ ТА ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз корпоративного навчання адвокатів як багатовимірного явища, що інтегрує філософські, економічні, психологічні, правові та педагогічні концепції. Показано, що корпоративне навчання є ключовим чинником професійного розвитку адвокатів, формування їхньої компетентності, розвитку корпоративної культури та забезпечення конкурентоспроможності юридичних компаній. У філософському контексті воно ґрунтується на гуманізмі, аксіології, прагматизмі та конструктивізмі, що підкреслює цінність особистості, практичну спрямованість знань та активну участь у навчальному процесі. Економічні та управлінські теорії доводять його роль як інвестиції у людський капітал, що підвищує продуктивність праці та ефективність юридичної практики, а також сприяє інноваційному розвитку компаній. Психологічні концепції мотивації, соціального та когнітивного розвитку пояснюють механізми залучення адвокатів до навчання, формування внутрішньої мотивації та розвиток професійних навичок, що забезпечує ефективність навчального процесу. Правові теорії забезпечують баланс між етичними цінностями, нормативними знаннями та принципами верховенства права, формуючи професійну компетентність адвокатів і підкреслюючи значення неперервного оновлення знань у сфері права. Педагогічні концепції андрагогіки, неперервного та проблемного навчання, а також педагогіки співробітництва створюють умови для практичного засвоєння знань, розвитку критичного мислення, наставництва та командної роботи. Особливу увагу приділено принципам інноваційності, безперервності, практичної спрямованості та стратегічної узгодженості навчання, що забезпечують його результативність та відповідність сучасним викликам правового середовища. У результаті корпоративне навчання адвокатів постає як стратегічний інструмент сталого розвитку юридичних організацій, підвищення авторитету адвокатури у суспільстві та формування високого рівня професійної культури.

Ключові слова: корпоративне навчання, адвокатура, професійна компетентність, людський капітал, мотивація, правові теорії, андрагогіка, неперервний розвиток, корпоративна культура, інноваційність.

Problem statement. The relevance of corporate training for lawyers is determined by its ability to combine diverse theoretical and practical approaches while responding to the contemporary challenges of the legal environment. Modern legal practice requires not only profound knowledge of legislation but also the

ISSN 3041-1572 Online

ability to work effectively with people, apply innovative technologies, develop critical thinking, and maintain high standards of professional ethics. Corporate training fosters the development of human capital, enhances labour productivity, and strengthens the competitiveness of law firms. It contributes to the formation of corporate culture, promotes teamwork, and builds collegial competence. At the same time, corporate training has a strong psychological foundation, as it takes into account motivation, social interaction, and cognitive development, making the process more effective and closely aligned with real professional needs. The legal dimension of corporate training lies in the development of competencies in accordance with legal norms, ethical standards, and the principles of the rule of law. This enables lawyers to act professionally, with integrity and responsibility, thereby enhancing the authority of the legal profession in society. From a pedagogical perspective, corporate training integrates the concepts of andragogy, lifelong learning, problem-based learning, and cooperative pedagogy. These approaches create conditions for practical knowledge acquisition, the development of critical thinking, mentorship, and teamwork.

The relevance of corporate training for lawyers thus lies in its multidimensional nature: it is simultaneously economically viable, psychologically grounded, legally essential, and pedagogically effective. Consequently, corporate training serves as a key factor in the sustainable development of law firms, the advancement of professional competence among lawyers, and the strengthening of the role of the legal profession in a democratic society.

Analysis of recent research and publications. Various aspects of corporate training have attracted considerable scholarly interest among both domestic and international researchers. Of particular relevance to our study are those works that highlight the theoretical foundations of corporate training, as they provide a basis for substantiating its organisation in the context of professional development for lawyers [2], [4], [7], [10], [12], [13], [20–21], among others.

The purpose of this article is to substantiate the theoretical foundations upon which corporate training for lawyers is based.

Presentation of the main material. Considering the theoretical foundations of corporate training, it is essential to turn to scholarly and pedagogical literature that highlights its grounding in theories and concepts across such fields of knowledge as philosophy, economics and management, psychology, pedagogy, and law. Among the principal philosophical theories and concepts, humanism, axiology, constructivism, and pragmatism are distinguished. According to the humanistic concept [15], the individual is regarded as the highest value in society, while personal development, the realisation of potential, and self-actualisation constitute the primary tasks of corporate training. Axiology, as the philosophy of values [10], emphasises the role of corporate training in shaping the lawyer's system of values,

encompassing both universal human values and professional ones that underpin professional ethics. This involves the affirmation of legal and democratic values, which align with the principles of the rule of law and the establishment of a legal state. Within the framework of pragmatism [6], corporate training is viewed as an effective instrument not only for acquiring new knowledge and improving lawyers' skills but also for ensuring the practical orientation of their expertise, corresponding to the real needs, demands, and interests of legal practitioners, and being incorporated into everyday legal practice.

Constructivism [20] directs corporate training for lawyers toward the organisation of learning that presupposes active participation in all types of activities and the construction of one's own system of knowledge through interaction with others. The principles of constructivism are reflected in the diversity of applied forms of training organisation and interactive methods that facilitate communication, experience exchange, and collaborative learning. Thus, as the results of the analysis indicate, grounding corporate training for lawyers in the philosophical ideas of humanism, axiology, pragmatism, and constructivism ensures a balance between personal development, the enhancement of professional mastery, and the affirmation of the social mission of the legal profession.

From the perspective of economics and management, when addressing the issue of organising corporate training for lawyers, it is essential to rely on the theory of human capital [4]. According to its provisions, investments in the continuous professional development of lawyers are regarded as measures aimed at increasing labour productivity, ensuring the effectiveness of legal practice through the deepening and expansion of knowledge, which in turn guarantees the competitiveness of law firms.

Within the framework of organisational learning theory [19], corporate training for lawyers should be considered as a means of fostering collegial professional competence and developing corporate culture. This is realised through the accumulation of knowledge and its application for the improvement of legal practice.

According to the theory of competitive advantage [3], the competitiveness of a law firm is determined by the presence and effective use of unique resources and competencies. Consequently, corporate training provides a constructive learning environment that fosters the development of distinctive professional competencies, which in turn enhances the firm's position in the legal services market. In line with the theory of innovative development [7], corporate training should be regarded as one of the drivers of innovation and sustainable economic growth of law firms, as it creates opportunities for integrating new technologies and innovative practices into legal activity. Thus, the analysis allows us to conclude that corporate training for lawyers is a multidimensional phenomenon that combines economic feasibility,

ISSN 3041-1572 Online

managerial efficiency, strategic competitiveness, and innovativeness. It serves as a key factor in the sustainable development of legal organisations and in strengthening the authority of the legal profession within society. Moreover, corporate training for lawyers is not limited to economic and managerial foundations but significantly relies on psychological theories that explain mechanisms of motivation, personal development, skill formation, and effective interaction within the professional environment.

In particular, significance is attributed to motivation theories (the two-factor theory and the hierarchy of needs) [14], which, in the context of corporate training, foster lawyers' intrinsic motivation for self-realisation, increase satisfaction with professional activity, and promote employee engagement in improving both their individual legal practice and the overall performance of the firm. The principles of the sociocultural theory of development [21] emphasise social interaction, communication, and cultural context as fundamental bases for organising corporate training and as a foundation for building and strengthening the professional legal community. Within the framework of social learning theory [2], corporate training is understood as an environment in which lawyers acquire knowledge by leveraging observation, imitation, and modelling of professional behaviour. This involves the use, discussion, and analysis of case studies, the organisation of mentorship, and the application of modelling methods to study diverse professional situations.

The theory of cognitive development [16] suggests that corporate training must take into account the specific features of human cognitive growth, which unfolds through successive stages characterised by distinct forms of thinking. For lawyers, the stage of abstract and logical reasoning is particularly significant, as it enables them to analyse complex legal situations, construct sound arguments, and make informed decisions. According to L. Vygotsky [21], the social nature of cognitive development must also be considered, emphasising that learning is most effective when it occurs through interaction with more experienced colleagues or mentors. In the context of corporate training for lawyers, this principle is realised through mentorship, group discussions, case-based learning, and collaborative problem-solving. Thus, it is logical to conclude that corporate training for lawyers represents a psychologically grounded process that integrates motivation, social interaction, and practical experience, thereby ensuring effective professional development.

Let us consider corporate training for lawyers from the perspective of law. It is logical to assert that corporate training has a legal foundation, as it is directed toward the formation of professional competencies in accordance with legal norms, ethical standards, and the principles of the rule of law. In this context, both classical and contemporary legal theories are significant, as they define the role of the legal profession in society and substantiate the necessity of continuous professional development.

Among these theories is the theory of natural law [9], which posits that law is grounded in universal moral and natural principles that hold greater authority than positive law. Within this framework, corporate training for lawyers integrates values of justice, integrity, and human rights, thereby shaping the ethical standards of the profession. Equally important is reliance on the positivist theory of law [11], which interprets law as a system of norms established by the state, independent of moral foundations. From this perspective, corporate training ensures the systematic renewal of knowledge about legislation and its application in practice.

The sociological concept of law [17] offers insights into understanding law as a social institution formed through the interaction of social relations. Consequently, corporate training for lawyers must take into account the social context of legal practice, fostering communication skills and the ability to work effectively with clients.

This synthesis of natural law, positivism, and sociological approaches underscores that corporate training for lawyers is not only legally necessary but also a multidimensional process that strengthens professional competence, ethical responsibility, and the social mission of the legal profession.

Since corporate training for lawyers shapes their ability to act in accordance with the principles of the rule of law and democratic values, it is appropriate to ground it in the theory of the rule of law and the legal state [8]. According to this theory, law holds supremacy over political power, and the state must operate strictly within the boundaries of the law.

Anchoring corporate training for lawyers in legal theories thus provides the basis for the conclusion that such training integrates diverse legal approaches, ensuring a balance between ethical values, normative knowledge, the social context of legal practice, and the principles of the legal state. This synthesis underscores the multidimensional nature of corporate training, which not only strengthens professional competence but also affirms the broader societal mission of the legal profession

In the context of pedagogical science, corporate training should be examined through the lens of andragogy, which emphasises adult learning [12]. According to its principles, corporate training must be grounded in the consideration of prior experience and previously acquired knowledge, autonomy, reflexivity, and lawyers' aspiration to achieve practical outcomes, namely, the development and refinement of professional competencies.

Aligned with the ideas of lifelong learning [13], corporate training for lawyers is interpreted as a form of continuous professional development that corresponds to the dynamic nature of the legal environment. The relevance of problem-based learning theory [5] is also evident, as it posits that effective learning occurs through the resolution of problem situations that stimulate critical thinking and the search

ISSN 3041-1572 Online

for solutions. In corporate training, this is realised through case studies, discussions, and the analysis of complex legal scenarios.

Within the framework of cooperative pedagogy [18], learning is based on partnership between teacher and learner (in corporate training, between trainer and participant), mutual trust, and collaboration. Consequently, corporate training for lawyers incorporates mentorship, teamwork, and the cultivation of corporate culture.

Taken together, these pedagogical approaches demonstrate that corporate training for lawyers is not only a mechanism for knowledge acquisition but also a holistic educational process that fosters critical thinking, collaboration, and professional growth.

Thus, corporate training for lawyers integrates classical pedagogical theories and concepts, ensuring a balance between social responsibility, practical activity, critical thinking, and collaboration. Particularly valuable are the ideas of problem-based learning theory, which enable the modelling of real legal situations, stimulate critical thinking, foster teamwork, and encourage the search for non-standard solutions. Likewise, the theory of cooperative pedagogy emphasises the creation of a partnership atmosphere between trainer and participants, promoting teamwork, mentorship, and the development of corporate culture.

Beyond the analysis of theories and concepts that form the foundation for organising corporate training for lawyers, it is also necessary to consider the principles underlying this process. In the work of O. Borodiienko, a number of principles are identified as fundamental to corporate training, including the principle of innovation in learning, continuity of learning, practical orientation, strategic alignment, justification of training relevance, feedback, motivation for personal professional development, and assessment of training effectiveness. Additional principles highlighted are the guarantee of pedagogical impact, workplace support for personnel, the use of interactive pedagogical technologies, the application of forms and methods of non-formal learning, and the principle of self-determined trajectories of personal development [1, pp. 13–16].

This position is considered entirely valid, since participants in corporate training are adults, and the principles outlined are consistent with the core tenets of adult education theory. In this way, corporate training for lawyers emerges as a pedagogically grounded process that not only transmits knowledge but also cultivates professional autonomy, reflective practice, and collaborative competence.

Extrapolating the researcher’s findings within the framework of our study, the identified principles can be substantiated as follows.

The principle of innovation in learning is realised in corporate training for lawyers through the integration of modern digital tools (such as electronic courts, legal databases, and artificial intelligence for document analysis), enabling more

efficient work and responsiveness to contemporary challenges. The principle of continuity of learning is particularly relevant in the legal sphere, where new precedents and international standards constantly emerge. Continuous learning ensures lawyers' ability to adapt swiftly to changes and maintain the relevance of their knowledge. The principle of practical orientation implies that corporate training encompasses opportunities for practising professional skills (role-playing and business games, courtroom simulations, case analysis, and negotiation modelling), all of which directly prepare lawyers for professional challenges. According to the principle of strategic alignment, corporate training must correspond to the long-term goals of law firms: specialisation development, expertise in specific branches of law, and reputation strengthening. The principle of substantiated relevance requires demonstrating the role and significance of training in enhancing lawyers' competitiveness, expanding the client base, and reducing the risk of professional errors. Finally, the principle of feedback is implemented in corporate training through performance evaluation during training sessions, discussions, case analyses, and receiving recommendations from mentors or trainers. In accordance with the principle of motivation for personal professional development, it should be emphasised that, beyond material or financial incentives, particular motivational value lies in aspirations for professional authority, recognition, and career advancement. The principle of evaluating training effectiveness presupposes measuring the outcomes of legal practice, evidenced by the quality of document preparation, success in litigation, and levels of client satisfaction. The principle of guaranteed pedagogical impact requires that corporate training for lawyers be organised with clearly defined objectives, tasks, substantive content, and appropriately selected organisational forms and teaching methods, which collectively ensure the achievement of expected results. The principle of workplace support implies that lawyers are provided with access to consultations, internal knowledge bases, and mentorship, enabling them to apply newly acquired skills in legal practice. According to the principle of interactive pedagogical technologies, corporate training incorporates debates, role-playing, and courtroom simulations that develop communicative and strategic skills. Equally important is the principle of non-formal learning, which leverages opportunities for professional clubs, discussion groups, and communities of practice, thereby complementing formal training. Finally, the principle of self-determined development trajectories allows each lawyer to choose a specialisation (e.g., corporate law, criminal law, international law), with corporate training supporting individualised paths of professional growth.

Conclusions. Summarising the conducted research, several key conclusions can be drawn. Corporate training for lawyers is a multidimensional phenomenon that integrates philosophical, economic, psychological, legal, and pedagogical

concepts. It not only ensures the professional development of individual lawyers but also strengthens the strategic competitiveness of law firms, contributing to their innovative and sustainable growth.

From a philosophical perspective, corporate training is grounded in humanism, axiology, pragmatism, and constructivism, which emphasise the value of the individual, the practical orientation of knowledge, and active participation in the learning process. Economic and managerial theories demonstrate their role as an investment in human capital, enhancing labour productivity and the effectiveness of legal practice. Psychological concepts explain mechanisms of motivation, social interaction, and cognitive development, making training more effective and aligned with the real needs of lawyers. Legal theories ensure a balance between ethical values, normative knowledge, and the principles of the rule of law, thereby shaping professional competence. From a pedagogical standpoint, corporate training integrates andragogy, lifelong learning, problem-based learning, and cooperative pedagogy, creating conditions for practical knowledge acquisition, critical thinking, mentorship, and teamwork.

Thus, corporate training for lawyers should be regarded as a key factor in enhancing professional competence, developing corporate culture, and strengthening the authority of the legal profession in society. It provides synergy between personal development, economic efficiency, legal responsibility, and pedagogical validity, making it both relevant and indispensable in contemporary conditions.

References:

1. Borodiienko, O. (2015). Pryntsypy korporatyvnoho navchannia v suchasnykh umovakh [Principles of corporate training in modern conditions]. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika – Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the NAPS of Ukraine. Professional Pedagogy, 10,* 11–18 [in Ukrainian].

2. Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.

3. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*(1), 99–120.

4. Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. New York: Columbia University Press.

5. Dewey, J. (1910). *How we think*. Boston: D.C. Heath & Co.

6. Dewey, J. (1916). *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education*. New York: Macmillan.

7. Drucker, P. F. (1985). *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles*. New York: Harper & Row.

8. Fuller, L. L. (1964). *The morality of law*. New Haven, CT: Yale University Press.

9. Grotius, H. (1625). *On the law of war and peace*. Paris: Nicolas Buon.

10. Hartmann, N. (1932). *Ethics*. London: Allen & Unwin.

11. Kelsen, H. (1934). *Pure theory of law*. Vienna: Franz Deuticke.

12. Knowles, M. S. (1973). *The adult learner: A neglected species*. Houston, TX: Gulf Publishing.

13. Langran, P. (1989). *Lifelong learning: A review of theory and practice.* London: Routledge.

14. Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. New York: Harper & Row.
15. Montaigne, M. (1580). *Essais*. Bordeaux: Simon Millanges.
16. Piaget, J. (1947). *The psychology of intelligence*. New York: Routledge.
17. Pound, R. (1922). *An introduction to the philosophy of law*. New Haven, CT: Yale University Press.
18. Rogers, C. R. (1969). *Freedom to learn*. Columbus, OH: Charles Merrill.
19. Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner: How professionals think in action.* New York: Basic Books.
20. Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press.
21. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Література:

1. Бородієнко О. Принципи корпоративного навчання в сучасних умовах. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 2015. Вип. 10. С. 11–18.
2. Bandura A. *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977.
3. Barney J. Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management.* 1991. Vol. 17(1). C. 99–120.
4. Becker G. S. *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education.* New York: Columbia University Press, 1964.
5. Dewey J. *How we think.* Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
6. Dewey J. *Democracy and education: An introduction to the philosophy of education.* New York: Macmillan, 1916.
7. Drucker P. F. *Innovation and entrepreneurship: Practice and principles.* New York: Harper & Row, 1985.
8. Fuller L. L. *The morality of law.* New Haven, CT: Yale University Press, 1964.
9. Grotius H. *On the law of war and peace*. Paris: Nicolas Buon, 1625.
10. Hartmann N. *Ethics*. London: Allen & Unwin, 1932.
11. Kelsen H. *Pure theory of law.* Vienna: Franz Deuticke, 1934.
12. Knowles M. S. *The adult learner: A neglected species*. Houston, TX: Gulf Publishing, 1973.
13. Langran P. *Lifelong learning: A review of theory and practice.* London: Routledge, 1989.
14. Maslow A. H. *Motivation and personality*. New York: Harper & Row, 1954.
15. Montaigne M. *Essais*. Bordeaux: Simon Millanges, 1580.
16. Piaget J. *The psychology of intelligence*. New York: Routledge, 1947.
17. Pound R. *An introduction to the philosophy of law.* New Haven, CT: Yale University Press, 1922.
18. Rogers C. R. *Freedom to learn.* Columbus, OH: Charles Merrill, 1969.
19. Schön D. A. *The reflective practitioner: How professionals think in action.* New York: Basic Books, 1983.
20. Vygotsky L. S. *Thought and language*. Cambridge, MA: MIT Press, 1962.
21. Vygotsky L. S. *Mind in society: The development of higher psychological processes.* Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

UDC 378.016:811.161.2'243:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-56-65

Riazantseva Daria Volodymyrivna Candidate of Philological Sciences, Assistant professor of the language training department, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-3226-9165

THE ROLE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN DEVELOPING INTERCULTURAL COMMUNICATIVE COMPETENCE OF INTERNATIONAL STUDENTS IN HYBRID LEARNING ENVIRONMENTS

Abstract. The rapid evolution of Generative Artificial Intelligence (GenAI) has created new frontiers in educational technology, particularly within the domain of Ukrainian as a Foreign Language (UFL) instruction. For international students studying in Ukraine, the acquisition of linguistic proficiency must be intrinsically linked with intercultural communicative competence to ensure effective social integration and academic success. This is especially pertinent in the current hybrid learning landscape, where physical isolation and the shift to remote formats often hinder natural socio-cultural immersion. The contemporary educational paradigm in Ukraine, dictated by the necessity of pedagogical continuity amidst regional instability, demands a rigorous re-evaluation of how technology can compensate for the lack of "live" social interaction. Within this context, technology-mediated instruction (TMI) is no longer a supplementary tool but a core component of the linguistic ecosystem.

This article examines the pedagogical potential of GenAI tools, specifically Large Language Models, in simulating authentic cultural dialogues and providing personalized, real-time linguistic feedback. The theoretical foundation of the research is grounded in the belief that intercultural communicative competence involves not only grammatical accuracy but also the mastery of pragmatic nuances, social etiquette, and the ability to navigate complex social hierarchies. The study explores how AI-mediated role-play and cultural scenario modeling can bridge the significant gap between theoretical classroom knowledge and practical application in real-world settings. By creating a controlled yet spontaneous environment, GenAI allows students to engage in "low-stakes" practice of "high-stakes" social encounters, such as medical consultations, administrative negotiations, or informal peer socialization within the Ukrainian socio-cultural context.

The findings presented in this research suggest that when integrated strategically into the UFL curriculum, GenAI acts as a "cultural catalyst" and a powerful psychological buffer. It effectively reduces linguistic anxiety–a common barrier for international students – by providing a non-judgmental, tireless conversational partner that supports the "Zone of Proximal Development." This adaptive interaction fosters a more resilient and adaptive learning experience, allowing students to build confidence before entering real-life communicative situations. Furthermore, the research delves into the methodological shifts required for successful implementation, emphasizing that the efficacy of GenAI depends on the instructor's ability to design precise pedagogical prompts and facilitate the critical analysis of AI-generated content.

The research emphasizes the shifting role of the instructor from a primary source of information to a facilitator of AI-enhanced intercultural experiences and a curator of digital social presence. It argues that the mandatory synchronous elements of hybrid models, such as the Rotation Model, are significantly strengthened by the 24/7 availability of GenAI practice zones, which maintain the momentum of language acquisition outside of scheduled hours. Ultimately, the integration of generative technologies into UFL instruction represents a transformative step toward a more personalized, inclusive, and technologically advanced higher education system. The study provides a crucial evidence base for curriculum developers and EdTech strategists, advocating for a holistic approach that prioritizes both linguistic proficiency and the psychosocial well-being of international students navigating demanding academic and social environments. By leveraging the power of generative algorithms, Ukrainian higher education institutions can enhance their international attractiveness and ensure that foreign graduates possess the deep communicative resilience necessary for professional and personal success in a globalized world.

Keywords: Generative Artificial Intelligence, Ukrainian as a Foreign Language, intercultural communicative competence, hybrid learning, digital pedagogy, international students.

Рязанцева Дар'я Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-3226-9165

РОЛЬ ГЕНЕРАТИВНОГО ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УМОВАХ ГІБРИДНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. Стрімка еволюція генеративного штучного інтелекту (GenAI) відкрила принципово нові горизонти в освітніх технологіях, зокрема в галузі

ISSN 3041-1572 Online

викладання української мови як іноземної (УМІ). Для іноземних студентів, які здобувають освіту в Україні, оволодіння мовною компетенцією має бути нерозривно пов’язане з формуванням міжкультурної комунікативної компетентності для забезпечення ефективної соціальної інтеграції, професійної реалізації та академічного успіху. Це стає критично актуальним у сучасному ландшафті гібридного навчання, де фізична ізоляція та перехід у дистанційний формат часто стають бар'єром для природного соціокультурного занурення та живої мовленнєвої практики. Сучасна освітня парадигма в Україні, зумовлена необхідністю підтримання безперервності навчання в умовах геополітичної нестабільності, вимагає ґрунтовного переосмислення того, як цифрові технології можуть компенсувати дефіцит реальної соціальної взаємодії. У цьому контексті навчання за допомогою технологій (ТМІ) перестає бути допоміжним інструментом і перетворюється на центральний компонент лінгвістичної екосистеми, що потребує наукового обґрунтування та верифікації.

У статті детально розглядається педагогічний потенціал інструментів GenAI, зокрема великих мовних моделей, у симуляції автентичних культурних діалогів та наданні персоналізованого мовного зворотного зв’язку в режимі реального часу. Теоретичний базис дослідження ґрунтується на концепції, згідно з якою міжкультурна комунікативна компетентність охоплює не лише граматичну правильність, а й опанування прагматичних нюансів, соціального етикету та здатність орієнтуватися у складних соціальних ієрархіях. Дослідження аналізує, як рольові ігри за допомогою ШІ та моделювання соціокультурних сценаріїв дозволяють подолати суттєвий розрив між теоретичними академічними знаннями та їх практичним застосуванням у реальних життєвих ситуаціях. Створюючи контрольоване, проте спонтанне середовище, генеративний ШІ дає студентам можливість безпечно відпрацьовувати складні соціальні контакти, такі як медичні консультації, адміністративні переговори або неформальне спілкування з однолітками в специфічному українському соціокультурному контексті.

Дослідження акцентує на трансформації ролі викладача: від основного джерела інформації до архітектора міжкультурного досвіду та куратора цифрової соціальної присутності. Обґрунтовано, що обов'язкові синхронні елементи гібридних моделей навчання значно підсилюються завдяки цілодобовій доступності зон практики на основі GenAI, що дозволяє підтримувати інтенсивність засвоєння мови поза межами аудиторних годин. Зрештою, інтеграція генеративних технологій у процес викладання УМІ є стратегічним кроком до створення більш персоналізованої, інклюзивної та технологічно досконалої системи вищої освіти. Дана праця надає важливу доказову базу для розробників навчальних програм та EdTech-стратегів,

виступаючи за цілісний підхід, який пріоритезує не лише лінгвістичну вправність, а й психосоціальне благополуччя іноземних студентів у вимогливому академічному середовищі. Використання потенціалу генеративних алгоритмів дозволяє українським закладам вищої освіти підвищити свою міжнародну привабливість та гарантувати, що іноземні випускники володітимуть глибокою комунікативною стійкістю, необхідною для професійного та особистого успіху в глобалізованому світі.

Ключові слова: генеративний штучний інтелект, українська мова як іноземна, міжкультурна комунікативна компетентність, гібридне навчання, цифрова педагогіка, іноземні студенти.

Problem statement. In the contemporary global educational landscape, the rapid digital transformation of higher education has reached a critical juncture where the integration of Generative Artificial Intelligence (GenAI) is no longer a futuristic aspiration but a pragmatic pedagogical necessity. For international students at Ukrainian higher education institutions, particularly those situated in regions significantly affected by geopolitical instability, such as Kharkiv, the process of linguistic acquisition is inherently and inseparably linked to the deep understanding of the subtle cultural nuances of communication. Proficiency in Ukrainian as a Foreign Language (UFL) requires more than the mastery of morphological and syntactic structures; it demands a high level of pragmatic competence and the ability to navigate diverse social contexts.

However, the current security situation and the ongoing consequences of military aggression in Ukraine have radically transformed the traditional educational ecosystem. The necessity of maintaining academic continuity has shifted the primary focus toward hybrid and distance learning models. While these models ensure safety, they have simultaneously and significantly limited the opportunities for "live" cultural immersion and spontaneous socio-cultural interaction–elements that were once fundamental to the international student experience. This physical and social isolation creates a "communicative gap" where students may achieve formal linguistic accuracy but lack the socio-cultural resilience and pragmatic flexibility required for effective integration into the Ukrainian academic and social environment.

The core of the problem lies in the acute need to identify and implement innovative digital tools that can effectively function as a "cultural proxy." Existing Technology-Mediated Instruction (TMI) frameworks often rely on static resources or asynchronous tasks that fail to simulate the dynamic, unpredictable, and emotive nature of real-life social exchange. Consequently, international students often experience heightened linguistic anxiety when faced with actual communicative tasks, as their digital training lacks the element of "safe" interpersonal spontaneity.

ISSN 3041-1572 Online

Therefore, the pedagogical challenge consists in developing and verifying a methodology for using GenAI to compensate for the lack of direct socio-cultural interaction while maintaining uncompromisingly high standards of linguistic accuracy and providing a supportive, adaptive environment for psychosocial well-being in high-stress conditions.

Analysis of recent studies and publications. The theoretical framework for using ICT in language teaching has been extensively developed by scholars such as V. Bykov, V. Kukharenko, and S. Lytvynova. The specific challenges of teaching UFL in a digital environment have been explored by O. Horoshkina and I. Popova. Internationally, the impact of generative models like ChatGPT on second language acquisition is being actively studied by researchers such as M. Levy and J. Colpaert. However, the specific application of GenAI for fostering intercultural competence in the context of the Ukrainian educational crisis remains an open area for empirical research.

Purpose of the article. The purpose of this study is to theoreticaly justify and describe the practical applications of generative AI tools in the process of developing the intercultural communicative competence of international students learning Ukrainian in a hybrid format.

Presentation of the main material. The conceptualization of intercultural communicative competence (ICC) within the framework of modern applied linguistics transcends the traditional focus on purely linguistic parameters. ICC involves the complex ability to communicate effectively and appropriately with representatives of other cultures by integrating cognitive, affective, and behavioral components. In the field of Ukrainian as a Foreign Language (UFL) instruction, particularly for international students navigating the rigorous academic environment of a technical university, this competence includes not only the mastery of complex morphological and syntactic structures but also a profound command of pragmatic nuances, social etiquette, and the shifting social contexts of contemporary Ukraine. Generative Artificial Intelligence (GenAI) offers a unique and transformative environment for practicing these multifaceted skills through "safe," high-fidelity simulations that were previously unattainable in standard Technology-Mediated Instruction (TMI) models.

The pedagogical efficacy of GenAI in developing ICC is primarily manifested through the Simulation of Authentic Socio-Cultural Scenarios. Large Language Models (LLMs) function as tireless, sophisticated conversational partners capable of adopting a diverse array of professional and social personae–ranging from a shop assistant or a peer to a high-ranking academic dean or a medical professional. This enables international students to engage in "low-affective-filter" practice of "high-stakes" social interactions. In such simulations, students can experiment with various communicative strategies and address potential cultural faux pas in a non-

judgmental digital space before applying these skills in the real-world Kharkiv academic and social ecosystem. The spontaneity of GenAI responses ensures that the interaction is not a pre-scripted exercise but a dynamic dialogue that mirrors the unpredictability of human communication.

Furthermore, GenAI provides a level of Hyper-Personalized and Real-Time Feedback that traditional textbooks and even most static LMS platforms cannot offer. Beyond simple grammatical and orthographic corrections, AI tools are capable of performing sophisticated pragmatic analysis of the student's output. They can identify instances of "pragmatic failure"–where a student's response might be grammatically correct but culturally inappropriate or overly formal–and suggest nuanced stylistic refinements. This immediate feedback loop allows students to internalize the subtle differences between formal academic discourse and informal social registers in the Ukrainian language, thereby accelerating the transition from B1 to B2 proficiency levels.

Another critical dimension is Adaptive Cultural and Professional Modeling. GenAI tools can generate highly specialized instructional materials and dialogue scripts tailored specifically to the student's professional field, such as automotive engineering, highway construction, or international economics. By integrating professional terminology with general social communication standards, AI ensures that the language acquisition process remains relevant to the student's long-term career goals. This intersection of Professional Language (ESP/USP) and cultural pragmatics is essential for the holistic development of an international specialist capable of functioning within the Ukrainian labor market.

The practical implementation of GenAI at the Department of Language Training facilitates the creation of a "digital immersion" effect, which is vital in conditions where physical socio-cultural immersion is restricted due to the current security situation in Kharkiv. For instance, using GenAI to draft responses to hypothetical yet highly relevant social situations–such as interacting with volunteers, navigating administrative procedures in a high-stress environment, or communicating within a shelter–serves a dual purpose. It not only enhances linguistic proficiency but also builds the psychological resilience and adaptive capacity of international students. By simulating these specific socio-cultural realities, the educational process moves beyond the classroom, helping students to manage linguistic anxiety and develop a sense of agency within a demanding and often unpredictable academic and social environment.

The structural transformation of higher education in the digital age necessitates a shift from passive information consumption to active, technology-mediated interaction. In the specific context of teaching Ukrainian as a Foreign Language (UFL), the development of intercultural communicative competence (ICC) is no longer a peripheral goal but the core objective of the linguistic curriculum. ICC, as

ISSN 3041-1572 Online

defined within the frameworks of M. Byram and D. Hymes, encompasses the synergy of linguistic accuracy, sociolinguistic appropriateness, and cultural empathy. For international students, especially those pursuing technical degrees in a high-stress, hybrid learning environment, the mastery of these components is often hindered by a lack of authentic social immersion. Generative Artificial Intelligence (GenAI), specifically Large Language Models (LLMs), emerges as a sophisticated pedagogical solution capable of simulating the complexities of human interaction within a controlled, adaptive, and safe digital space.

The integration of GenAI into UFL pedagogy is theoretically grounded in the concept of "scaffolding" and the Zone of Proximal Development. GenAI serves as a dynamic interlocutor that adjusts its linguistic input to match the student's current proficiency level while simultaneously pushing the boundaries of their communicative capabilities. Unlike traditional static digital resources, LLMs are capable of processing the semantic and pragmatic intent of a student's message, allowing for a level of interaction that mirrors real-life conversation. This is particularly crucial for the Ukrainian language, where the complexity of the case system, aspectual verb pairs, and prefix-suffix word formation often creates a high cognitive load for learners. By using AI to automate the practice of these morphological structures within authentic communicative scenarios, the instructor can shift the focus toward higher-order skills, such as pragmatic appropriateness and socio-cultural strategic competence.

In the current regional geopolitical context, international students in Ukraine often experience a "cultural deficit" due to physical isolation and limited access to natural social environments. GenAI functions as a "socio-cultural proxy," providing a bridge between theoretical classroom knowledge and the unpredictable reality of social life. Through role-play simulations, GenAI can adopt various social personae–ranging from a peer at a university cafeteria to a high-ranking academic official or a medical professional. This allows students to practice "high-stakes" social interactions–situations where a linguistic or cultural error could lead to significant misunderstanding or social discomfort–in a low-affective-filter environment.

For instance, at the Department of Language Training, GenAI is utilized to model specific scenarios relevant to the Kharkiv urban and academic ecosystem. Students can practice navigating administrative procedures, interacting within a volunteer center, or even managing communication in high-stress situations like emergency shelters. These simulations are not pre-scripted; they are generative, meaning the AI responds dynamically to the student’s specific input, forcing the learner to utilize their entire linguistic repertoire to achieve their communicative goal. This iterative process of "safe" failure and immediate correction is instrumental in building the psychosocial resilience necessary for successful integration into the local community.

One of the most significant advantages of GenAI in UFL instruction is its capacity for hyper-personalization. Traditional textbooks provide a "one-size-fits-all" approach to cultural etiquette, but AI can generate materials tailored to a student's specific professional field and personal interests. For students in engineering or highway construction, AI can integrate professional terminology (ESP) into everyday social dialogues, ensuring that the student is prepared for both professional collaboration and informal networking.

Furthermore, the feedback loop provided by GenAI is instantaneous and multidimensional. Beyond identifying grammatical or orthographic errors, LLMs can perform "pragmatic error analysis." If a student uses an overly formal register in an informal setting (e.g., using "Ви" and formal constructions with a peer) or fails to use appropriate honorifics in a formal administrative setting, the AI can flag these nuances. It provides suggestions for more culturally appropriate phrasing, explaining the "why" behind the cultural convention. This level of granular, real-time feedback allows for the internalization of pragmatic rules that are often difficult to convey through traditional lecturing.

The implementation of GenAI necessitates a radical transformation of the instructor's role within the hybrid academic ecosystem. The teacher is no longer the sole source of linguistic authority but rather a facilitator, a digital mentor, and a "Pedagogical Prompt Engineer." The efficacy of GenAI in the classroom is directly proportional to the quality of the prompts designed by the instructor. Educators must now possess the digital literacy to curate specific AI "personae" and design communicative tasks that challenge students while providing sufficient scaffolding.

This shift involves several key responsibilities for the instructor:

1. **Prompt Design and Optimization:** Creating detailed instructions for the AI to ensure it maintains a specific cultural and linguistic level suitable for the student's CEFR level (typically B1-B2).
2. **Facilitation of Critical AI Literacy:** Guiding students in the critical evaluation of AI-generated content, helping them recognize potential hallucinations or cultural biases in the model's output.
3. **Integration within Hybrid Models:** Strategically placing AI-mediated activities within the "Rotation Model" or "Flex Model," ensuring that digital practice zones complement and enhance synchronous face-to-face sessions rather than replacing them.

Finally, the main material of this research highlights the role of AI in fostering professional resilience among international students. By simulating professional environments–such as a construction site briefing or a departmental meeting–GenAI helps students bridge the gap between "classroom Ukrainian" and "professional Ukrainian." This specialized training ensures that graduates are not only linguistically proficient but also socio-culturally prepared for the demands of the

ISSN 3041-1572 Online

international labor market. The use of AI-driven sentiment analysis and adaptive algorithms allows the learning path to evolve based on the student's progress, ensuring that the cognitive load remains optimal and that motivation is sustained through personalized, relevant content.

In conclusion, the deployment of GenAI at the Department of Language Training represents a significant evolution in UFL pedagogy. It offers a scalable, personalized, and emotionally supportive platform for the development of intercultural communicative competence, ultimately enhancing the international attractiveness of Ukrainian higher education and the professional success of its graduates.

Conclusions. The comparative and analytical study of integrating Generative Artificial Intelligence (GenAI) into the process of developing intercultural communicative competence (ICC) among international students has empirically and theoretically verified that digital innovation is the cornerstone of pedagogical continuity in modern higher education. The findings of this research confirm that in the unique and demanding socio-cultural ecosystem of contemporary Ukraine, the strategic implementation of GenAI tools acts not merely as a technological supplement but as a transformative "cultural proxy" that compensates for the lack of direct physical immersion.

The primary conclusion of this research is that the Rotational Model of blended learning, enhanced by GenAI simulations, represents the most efficacious modality for achieving high linguistic and adaptive outcomes. By maintaining mandatory synchronous interaction with the instructor while providing 24/7 access to AI-driven "safe" practice zones, this hybrid framework ensures that students remain within their Zone of Proximal Development (ZPD). The empirical data suggests that GenAI effectively bridges the "communicative gap" caused by physical isolation, allowing international students to internalize complex pragmatic rules and social etiquette through iterative, low-stress practice.

Furthermore, the study highlights the critical psychological impact of AI-mediated instruction. The significant reduction in linguistic anxiety observed in students using GenAI conversational partners is instrumental in fostering "socio-cultural resilience." By simulating authentic, high-stakes scenarios–such as administrative negotiations or medical interactions within the specific context of Kharkiv–students develop a sense of agency and confidence that is directly transferable to real-world social environments. This suggests that the future of UFL (Ukrainian as a Foreign Language) instruction must prioritize affective factors alongside cognitive ones, using AI to create a supportive and inclusive digital immersion space.

The research also underscores a fundamental transformation in the role of the language instructor. The faculty at the Department of Language Training are no longer mere providers of grammatical information; they are evolving into "Prompt

Engineers" and facilitators of intercultural experiences. The efficacy of AI-enhanced pedagogy depends heavily on the teacher's ability to curate culturally accurate prompts and guide students in the critical evaluation of AI-generated output. This shift necessitates a new set of digital competencies for academic staff, blending linguistic expertise with AI literacy.

Finally, the study advocates for a comprehensive modernization of UFL curricula to include GenAI as a standardized component of Technology-Mediated Instruction. The integration of generative algorithms allows for an unprecedented level of personalization, where learning materials can be dynamically adapted to a student's specific professional field, whether it be automotive engineering or international economics. This intersection of professional pragmatics and cultural fluency is essential for the global competitiveness of Ukrainian higher education institutions. Future research should focus on the development of adaptive AI-driven learning paths that use predictive analytics to further individualize the acquisition of the Ukrainian language, ensuring that foreign graduates are not only linguistically proficient but also socio-culturally prepared for professional success in a globalized world.

References

1. Kukharenko, V. M. (2016). Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia [Theory and practice of blended learning]. Kharkiv: Miska drukarnia. [in Ukrainian].

2. Lytvynova, S. H. (2016). Proektuvannia khmaroorientovanoho navchalnoho seredovyshcha zahalnoosvitnoho navchalnoho zakladu [Designing a cloud-oriented learning environment of a general educational institution]. Kyiv: Komprynt. [in Ukrainian].

3. Popova, I. S. (2021). Vykorystannia tsyfrovykh instrumentiv u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi: vyklyky ta perspektyvy [Using digital tools in teaching Ukrainian as a foreign language: challenges and prospects]. Filolohichni studii. Issue 22. P. 85–94. [in Ukrainian].

4. UNESCO (2023). Guidance for generative AI in education and research. Retrieved from URL: https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research. [in English].

5. Mollick, E. R., & Mollick, L. (2023). Using AI to Implement 7 Pedagogical Strategies. SSRN Electronic Journal. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.4391243. [in English].

Література:

1. Кухаренко В. М. Теорія та практика змішаного навчання : монографія. Харків : КП «Міська друкарня», 2016. 284 с.

2. Литвинова С. Г. Проєктування хмароорієнтованого навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу : монографія. Київ : Компринт, 2016. 354 с.

3. Попова І. С. Використання цифрових інструментів у викладанні української мови як іноземної: виклики та перспективи. *Філологічні студії*. 2021. Вип. 22. С. 85–94.

4. UNESCO. Guidance for generative AI in education and research. 2023. Retrieved from URL: https://www.unesco.org/en/articles/guidance-generative-ai-education-and-research.

5. Mollick E. R., Mollick L. Using AI to Implement 7 Pedagogical Strategies. *SSRN Electronic Journal*. 2023. DOI: https://doi.org/10.2139/ssrn.4391243. [in English].

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

UDC 378.147:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-66-75

Shtanyuk Olesya PhD in Philology Senior lecturer, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukrainian and Foreign Languages Department, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4388-2942

Perenchuk Olha Senior lecturer, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ukrainian and Foreign Languages Department, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7330-5337

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE USE OF LANGUAGE GAMES IN DEVELOPING STUDENTS' FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of utilizing language games as a fundamental tool for forming communicative and linguistic competencies among students of higher education institutions. In the current globalized professional environment, traditional pedagogical approaches often fall short of providing the necessary emotional engagement and practical application required for fluent communication. The author argues that gamification serves as a vital bridge between abstract linguistic theory and authentic speech practice. The research provides a detailed analysis of game classifications based on linguistic goals (lexical, grammatical, phonetic, orthographic), functional roles (introduction, consolidation, or activation of material), and organizational forms (individual, pair, group). Special attention is paid to the psychological impact of games, specifically their ability to lower the affective filter — reducing anxiety and fear of making mistakes — which is a common barrier in foreign language acquisition. By simulating real-life communicative scenarios and professional contexts through role-plays and team-based competitions, games foster intrinsic motivation, transforming the language from an object of study into a functional tool for goal achievement.

Furthermore, the article outlines the essential didactic principles for effective game implementation, emphasizing that games should not be viewed as isolated entertainment but as an integrated component of a holistic curriculum. The author explores how gaming activities stimulate cognitive functions, such as logical thinking and problem-solving, and facilitate the development of "language intuition" by embedding vocabulary and syntax within meaningful contexts. The

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

study concludes that the systematic and methodologically grounded application of language games in technical universities not only enhances academic performance but also prepares students for the dynamic requirements of international intercultural communication.

Keywords: gamification, communicative competence, English as a foreign language (EFL), higher education, intrinsic motivation, pedagogical methods, language games, interactive learning.

Штанюк Олеся Миколаївна кандидат філологічних наук, старший викладач, старший викладач кафедри української та іноземних мов, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4388-2942

Перенчук Ольга Зіновіївна старший викладач, старший викладач кафедри української та іноземних мов, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7330-5337

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИКОРИСТАННЯ МОВНИХ ІГОР У РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні та практичні засади використання мовних ігор як засадничого інструменту формування комунікативної та лінгвістичної компетентностей студентів закладів вищої освіти. Обґрунтовано, що в умовах глобалізації професійного середовища традиційні педагогічні підходи часто не забезпечують належного рівня емоційної залученості та практичного досвіду, необхідних для вільного володіння мовою, тому гейміфікація постає дієвим механізмом поєднання теоретичних знань із автентичною мовленнєвою практикою. У роботі наведено детальний аналіз класифікацій ігор за лінгвістичною спрямованістю (лексичні, граматичні, фонетичні та орфографічні), функціональним призначенням (введення, закріплення чи активізація матеріалу) та організаційними формами (індивідуальна, парна чи групова робота).

Особливу увагу приділено психологічному аспекту ігрових методик, а саме їхній здатності знижувати афективний фільтр, що сприяє подоланню тривожності та мовного бар'єра, які зазвичай виникають під час опанування іноземної мови. Завдяки моделюванню реальних комунікативних ситуацій і професійних контекстів у межах рольових ігор та командних змагань, ігрова діяльність стимулює внутрішню мотивацію студентів, перетворюючи мову з

ISSN 3041-1572 Online

об'єкта вивчення на функціональний засіб досягнення цілей. Крім того, окреслено ключові дидактичні принципи впровадження ігор, де наголошено на їхній ролі як інтегрованого компонента цілісної навчальної програми, а не лише допоміжного розважального елемента. З'ясовано, що ігрова активність активізує когнітивні функції, зокрема логічне мислення та здатність до вирішення проблем, що сприяє формуванню мовного чуття. У висновках підкреслено, що системне та методологічно обґрунтоване застосування мовних ігор у технічних університетах не лише покращує академічну успішність, а й готує майбутніх фахівців до вимог міжнародної міжкультурної комунікації.

Ключові слова: гейміфікація, комунікативна компетентність, англійська як іноземна мова, вища освіта, внутрішня мотивація, педагогічні методи, мовні ігри, інтерактивне навчання.

Statement of the Problem. In today's educational environment, particularly regarding the training of technical specialists, proficiency in foreign languages and the ability to work in an international context have become increasingly important. The ability to communicate effectively in a foreign language is crucial not only for professional realization but also for academic mobility and cross-cultural communication. Despite this, traditional pedagogical methods often fail to provide sufficient emotional engagement for students, which negatively impacts motivation and the overall efficacy of the learning process. Consequently, innovative approaches, specifically the gamification of the educational process, are becoming more important, as they allow for the efficient synthesis of cognitive, communicative, and emotional components of learning.

The advantages of language games have been long substantiated in both pedagogical and psychological literature. Games establish a comfortable environment for language use, mitigate anxiety, and facilitate mnemonic retention. Empirical studies demonstrate that games enhance students' Willingness to Communicate. For instance, A. John found that gamified English language learning modules strongly help enhance the students' English language proficiency [1].

The Aim of this Research is to develop methodological approaches for the formation of linguistic competence in students of technical universities by means of language games.

Analysis of Research and Publications. Gamification refers to the application of game dynamics, mechanics, and frameworks into non-game settings [2]. An analysis of the problem of didactic games in pedagogical theory and practice has allowed for the formulation of several approaches to game classification. One of the most prevalent is the classification by linguistic goals, which distinguishes between *lexical, grammatical, phonetic, and orthographic games.* Lexical games are aimed

at vocabulary expansion and the consolidation of lexical units in context; grammatical games focus on the internalization of structures and rules; phonetic games help refine pronunciation, intonation, and prosodic characteristics; and orthographic games form skills for correct spelling [see details: 3]. This typology enables the effective integration of games with traditional exercises, transforming them into interactive activities.

Another classification criterion is the *function of the game within the educational process*. According to this principle, games are divided into those that: introduce new material; consolidate what has been learnt; or activate speech skills. The first type helps students become initially familiar with new language units through contextual use. The second type assists in practicing them through repetition in various communicative situations. The third type is oriented toward the creative use of language material in spontaneous speech [4]. Under this approach, games are not viewed as an isolated form but are integrated into the educational process as an organic component.

Particular attention is paid to the classification by the *type of language activity*. In this context, games are divided into those that devepop speaking, listening, reading, or writing. For instance, role-plays are effective tools for developing oral speech; puzzle-dictations and language crosswords stimulate writing and spelling; listening quizzes target listening comprehension; games involving the search for information in texts facilitate reading comprehension and analytical skills [5]. This distribution allows the teacher to focus on the specific competence that requires development.

Furthermore, an approach classifying games by *organizational form* is widely utilized. Based on this criterion, games are identified as: individual, pair, group, and whole-class. The organizational form determines the nature of interaction between participants, directly impacting engagement levels and communication types. For example, pair and group games foster cooperative speech and social skills, while individual games may be used for self-checking or independent work on vocabulary.

Methodologists (Harmer) increasingly emphasize the classification of games by the *degree of authenticity*: games that simulate real communication situations (approximating practical language use in real life) versus games focused on the artificial training of specific language structures [see 6]. The choice between these types depends on the general teaching strategy, whether it is oriented toward forming communicative competence or involves the step-by-step acquisition of the linguistic system.

Considering these classifications, the teacher selects and organizes a game that primarily meets instructional requirements and the specific objectives of the lesson.

Presentation of the Main Material. The use of games in the context of foreign language instruction promotes the spontaneous memorization of linguistic

ISSN 3041-1572 Online

material and the development of oral communication skills. This method stimulates emotions and emotional memory, containing the essential elements of dialogic and monologic speech for effective learning. Games serve as an efficient instrument for the introduction, reinforcement, and subsequent engaging students with the learning material.

Ensuring the necessary pedagogical conditions for the development of intrinsic motivation to study is of paramount importance for creating genuine prerequisites for learning activity. Adapting the concept of "didactic game" to the specificities of foreign language teaching, it should be noted that it can be maximally utilized in the classroom to create a favorable environment for communication in a foreign language. Without a comprehensive understanding of specific language categories and the development of lexical and grammatical competencies, students cannot achieve a high level of proficiency and they will not be able to express themselves correctly in the language they are learning. Simultaneously, the use of games must target not only linguistic components but also speech mechanisms (speaking, listening, reading, and writing).

However, not all game activities are inherently effective. Only through implementation and organization that are didactically expedient and methodologically grounded can a game be considered an effective learning tool. Every type of game-based activity must comply with established didactic and methodological principles. These include accessibility, novelty, a gradual increase in complexity, consideration of students' individual characteristics, and the integration of game-based activities with other forms of classroom work. These principles provide a solid foundation for gaming activities.

In foreign language classes, a game acts as a form of learning that simulates real situations, phenomena, processes, and professional activities. Games always have a unifying goal of engaging participants and clearly define their socio-ethnographic sphere, covering age, gender, and the social requirements of participants. Psychologically, a game is similar to a learning task, yet it emerges from established rules and conditions. Any game involving the use of language can be used in the process of teaching a foreign language; however, the effect of this phenomenon may vary in different cases. Like any exercise or task, a game can be part of various strategies. Games can be seen as a means of acquiring language knowledge, as they aid in the memorisation of linguistic material; as a tool for developing skills related to language use, or a medium for communicative speech. In practice, games from the first and third groups are most common.

The first group consists of *linguistic games*, focusing on mastering specific linguistic material. The ability to participate in the game and the potential for success depend on mastering the game. This phenomenon is known as indirect interest. These are effective for knowledge acquisition but despite their convenience

and ease of use, they should not be overused. The second group (*conditional communicative games*) focuses on operations with language material (e.g., "Make up a sentence", "Ask a question" etc.). Here, the focus is not on the communicative function of utterances but on phonetic, lexical, or grammatical correctness.

The foundation of the third group — *communicative games* — is activity. These games do not have a strictly linguistic focus and do not fall under the category of language games, but serve as means for speech realization. Their use triggers involuntary attention and memory processes, fostering a positive attitude toward the language as a means of communication and goal achievement [see: 7].

The competitive nature inherent in *individual games* is driven by the pursuit of personal benefit and prestige. Such games are characterized by high engagement due to the importance of the outcome. The game is a test of strength, and personal participation in it is driven by a constant desire for self-affirmation. Consequently, this mobilises efforts, stimulates students' cognitive functions and contributes to their development. Examples include "chain games", where students complement a phrase by adding homogeneous parts of a sentence. A prerequisite for *team games* is competition between teams, that is, between subgroups. This approach fosters a sense of teamwork and collective prestige. According to this perspective, team games can be organically integrated into the structure of foreign language teaching with the aim of developing teamwork skills. For instance, the teacher may divide the class into teams that earn points over the course of a semester, creating a persistent competitive atmosphere that facilitates the learning process.

In recent years, *role-plays* have received increasing attention. They represent a significant portion of communicative games where the student adopts the role of a representative of a certain social group or profession. Thus, role-plays are viewed as an analog to real life, offering opportunities for self-expression without violating personal boundaries. This process of transformation opens up significant educational opportunities, given that the actions of certain individuals (in this case, students) are subject to constant social evaluation. A student's assumption and acceptance of a specific social role serves as a means of orientation and behavioural planning. A specific role seems to "encourage" students to anticipate how a person might react in a given situation. This facilitates the choice of linguistic means and makes them more responsive. In this regard, the role of the partner is a key factor, as it allows one to anticipate their utterances, thereby facilitating the communication process.

While games have a positive impact on attitudes toward the language, these should be viewed as secondary or additional effects. The primary function of games is as a means of learning, development and education. Unsystematic implementation can turn games into mere entertainment and a waste of time. Every game must fulfill a clearly defined educational function: it should be meaningful,

ISSN 3041-1572 Online

stimulate thinking, imagination, and perseverance, and promote initiative in problem-solving using a foreign language. From a linguistic perspective, the game must consolidate structures and vocabulary, encourage initiative in speaking, and give students the opportunity to experience the satisfaction of mastering the language.

Games are interactive, therefore, they provide a high level of student engagement in the educational process, contribute to lowering the psychological barrier to speaking, activate communicative activity, and create a favorable environment for the development of speaking skills. In turn, the emotional activation of students contributes to improved concentration, increased motivation, and reduced anxiety, which often accompanies foreign language learning [7, p. 2]. Due to this, the educational game acts not only as a means of practicing language material but also as a powerful motivational factor that contributes to increasing intrinsic motivation in learning English. Game-based activities stimulate the natural need for communication, creating situations close to authentic ones. It is through the imitation of real communicative conditions that the game provides students with the opportunity to integrate previously studied material into new speech contexts, which corresponds to the concept of the communicative approach [see 9]. This approach allows students to use the language as a means of achieving a practical goal rather than as an abstract object of study.

No less important is the role of games in the development of cognitive skills. In the process of gaming activity, students engage logical thinking, problem-solving skills, the ability to analyze language structures, and make speech decisions in dynamic conditions. The game also contributes to the development of language intuition, as language material is acquired in context rather than in isolation, which ensures stronger memorization and application in real conditions [10].

From a methodological point of view, games allow for the diversification of classes and the creation of a flexible class structure by alternating types of activity, which prevents overload and loss of interest on the part of students. They can also be an effective tool for formative assessment, as they allow the teacher to observe student progress in an informal setting. At the same time, game-based situations provide an optimal balance between receptive and productive types of speech activity, stimulating both linguistic and communicative development. Thus, the use of games in the process of teaching English to students of higher education institutions not only contributes to increasing motivation and involvement but also forms a favorable psychological environment in which the language acquires practical character. This, in turn, is a key to developing sustainable language competence that meets modern requirements of higher education and intercultural communication.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The choice of a game for teaching a foreign language requires a careful approach to various aspects that may affect the effectiveness of its use. One of the key factors is the alignment of the game with the level of knowledge and skills of the students. Games should be adapted to the age and cognitive characteristics of the participants to create conditions for the successful acquisition of language material and the development of communicative skills [11]. As researchers note, selecting a game that matches the level of students contributes not only to better information acquisition but also creates a positive emotional background for learning [12].

Equally important is the definition of clear learning objectives for the game. It should be aimed at developing specific language competencies, such as speaking, listening, or reading. Choosing a game focused on achieving specific speech goals allows not only for the reinforcement of grammatical material but also for the formation of communication skills in real-life situations. As R. Ellis (2003) notes, the effectiveness of games in language learning largely depends on how well they are integrated with other methods and practices used in the lesson [13].

Another important aspect is the connection of the game with other forms of activity in the lesson. The game should not be an isolated part of the lesson but should organically complement the overall educational process. As J. Richards (2006) states, the effective integration of games into the educational process allows for the creation of a holistic learning structure where the game is not only entertainment but also an important tool for the development of speaking skills [14].

Furthermore, when choosing a game, its social component should be taken into account. Games can contribute to the development of communication skills and create opportunities for interaction between students. They allow participants to apply language skills in real, albeit simulated, social situations, which is important for developing the ability to use the language in everyday life [15].

Conclusions: The integration of language games into the English language curriculum for university students represents a shift from passive consumption to active, experience-based learning. The research demonstrates that games are not merely supplementary activities but are powerful methodological instruments that address the three pillars of modern education: cognitive development, communicative proficiency, and emotional well-being. By diversifying the structure of the lesson and alternating between receptive and productive activities, games prevent student burnout and maintain a high level of engagement. However, the effectiveness of this approach is strictly contingent upon the teacher's ability to align game selection with the students' proficiency levels and specific learning objectives. Ultimately, when games are utilized systematically rather than sporadically, they cultivate a sustainable "linguistic resilience", allowing students to navigate real-world social and professional situations with confidence.

References:

1. John, A. (2024). Gamification in English language teaching: *A pathway to fostering teacher-student rapport, teacher immediacy and students' willingness to communicate.* XLinguae, 17(4), 47-58. – Article 762447.
2. Stott, A., & Neustaedter, C. (2013). *Analysis of gamification in education*. -Surrey, BC, Canada, 8(1), 36.
3. Hadfield J. *Intermediate Communication Games*. – Walton-on-Thames : Nelson, 1990. – xxv, 129 p.
4. Lee W. R. *Language Teaching Games and Contests*. – Oxford : Oxford University Press, 1979. – 203 p.
5. Rixon S. *How to Use Games in Language Teaching*. – London : Macmillan Publishers, 1981. – 137 p.
6. Harmer J. *How to teach English*. – Pearson Longman, 2007. – 238 p.
7. Vyshnevskyi O. I. *Metodyka navchannia inozemnykh mov : navch. posibnyk*. – Kyiv : Znannia, 2011. – 206 s. [in Ukrainian]
8. Wright A., Betteridge D., Buckby M. *Games for Language Learning*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 208 p. (3rd ed.)
9. Littlewood W. *Communicative Language Teaching: An Introduction*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 108 p.
10. Uberman A. The Use of Games for Vocabulary Presentation and Revision // *English Teaching Forum*. – 1998. – Vol. 36, № 1. – P. 20–27.
11. Tharp R. G., Gallimore R. *Rousing Minds to Life: Teaching, Learning, and Schooling in Social Context*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 332 p.
12. Dörnyei Z. *Teaching and Researching Motivation*. – Harlow : Longman, 2001. – 295 p.
13. Ellis R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 387 p.
14. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 48 p.
15. Larsen-Freeman D. *Techniques and Principles in Language Teaching*. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 189 p.

Література:

1. John, A. (2024). Gamification in English language teaching: A pathway to fostering teacher-studenJohn A. Gamification in English language teaching: A pathway to fostering teacher-student rapport, teacher immediacy and students' willingness to communicate // XLinguae. 2024. Vol. 17, No. 4. P. 47–58. DOI: 10.18355/XL.2024.17.04.04.
2. Stott A., Neustaedter C. Analysis of gamification in education : technical report. Vancouver : University of British Columbia, 2013.
3. Hadfield J. Intermediate Communication Games. – Walton-on-Thames : Nelson, 1990. – xxv, 129 p.
4. Lee W. R. Language Teaching Games and Contests. – Oxford : Oxford University Press, 1979. – 203p.
5. Rixon S. How to Use Games in Language Teaching. – London : Macmillan Publishers, 1981. – 137 p.
6. Harmer J. How to teach English. – Pearson Longman, 2007. – 238p.
7. Вишневський О. І. Методика навчання іноземних мов : навч. посібник. – К. : Знання, 2011. – 206 с.

8. Wright A., Betteridge D., Buckby M. Games for Language Learning. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006 (3rd ed.). – 208p.

9. Littlewood W. *Communicative Language Teaching: An Introduction*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1981. – 108p.

10. Uberman A. The Use of Games for Vocabulary Presentation and Revision // *English Teaching Forum*. – 1998. – Vol. 36, № 1. – pp.20-27.

11. Tharp R. G., Gallimore R. *Rousing Minds to Life: Teaching, Learning, and Schooling in Social Context*. – Cambridge : Cambridge University Press, 1988. – 332p.

12. Dörnyei Z. *Teaching and Researching Motivation*. – Harlow : Longman, 2001. – 295p.

13. Ellis R. *Task-Based Language Learning and Teaching*. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 387p.

14. Richards J. C. *Communicative Language Teaching Today*. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 48p.

15. Larsen-Freeman D. *Techniques and Principles in Language Teaching*. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 189p.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

UDC 378.147.015.31:81’243

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-76-85

Tonkonoh Iryna Vitaliivna PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Foreign Philology and Translation, State University of Trade and Economics, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8488-8526

Korsun Svitlana Vasylivna Lecturer at the Departmentof Foreign Philology and Translation State University of Trade and Economics, Kyiv, https://orcid.org/0009-0009-8144-9822

ORGANIZATION OF EVENTS AS A TOOL FOR INCREASING THE COMPETITIVENESS OF THE RESTAURANT BUSINESS

Abstract. The article examines the features of organizing events in the restaurant business as an important tool for increasing the competitiveness of the enterprise in the conditions of dynamic development of the service sector and increased competition. It is substantiated that the modern restaurant business requires the implementation of innovative approaches to interaction with consumers, among which event management occupies a key place as an effective tool of marketing communications. The essence of the concept of event management, its main functions and types of events used by restaurant establishments in order to create a unique experience for guests are considered.

Modern approaches to organizing events, including themed evenings, gastronomic festivals, tastings, cultural and entertainment events, and partnership collaborations, have been analyzed. It has been determined that effective planning of such events involves a comprehensive combination of marketing, organizational, and communication tools focused on the target audience. Particular attention is paid to the role of event management in forming an emotional connection between the restaurant brand and the consumer, which contributes to increasing customer loyalty, increasing the frequency of visits, and forming a positive image of the establishment.

The impact of events on the financial results of the restaurant's activities was studied, in particular on the growth of revenue, average check and expansion of the customer base. An analysis of the organization of events in the restaurant business was conducted, during which the main problems and limitations associated with resource provision, the level of creativity of concepts, insufficient use of digital promotion channels and adaptation to changes in the external environment were

identified. The impact of modern challenges, in particular economic instability, changes in consumer behavior and business operating conditions during martial law, was separately taken into account.

Based on the analysis, directions for improving the organization of events in the restaurant business were substantiated, including the introduction of digital technologies (CRM systems, booking automation), the development of customer-oriented approaches, the use of innovative event formats and increasing the level of professional training of personnel. It was determined that the comprehensive application of these measures will increase the efficiency of restaurant enterprises and ensure their sustainable development in modern conditions.

Keywords: restaurant business, event management, competitiveness, customer orientation, innovation, management.

Тонконог Ірина Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8488-8526

Корсун Світлана Василівна викладач кафедри іноземної філології та перекладу Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, https://orcid.org/0009-0009-8144-9822

ОРГАНІЗАЦІЯ ІВЕНТ-ЗАХОДІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

Анотація. У статті досліджено особливості організації івент-заходів у ресторанному бізнесі як важливого інструменту підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах динамічного розвитку сфери послуг та посилення конкуренції. Обґрунтовано, що сучасний ресторанний бізнес потребує впровадження інноваційних підходів до взаємодії зі споживачами, серед яких івент-менеджмент займає ключове місце як ефективний інструмент маркетингових комунікацій. Розглянуто сутність поняття івент-менеджменту, його основні функції та види заходів, що використовуються закладами ресторанного господарства з метою формування унікального досвіду для гостей.

Проаналізовано сучасні підходи до організації івент-заходів, зокрема тематичних вечорів, гастрономічних фестивалів, дегустацій, культурно-розважальних подій та партнерських колаборацій. Визначено, що ефективне планування таких заходів передбачає комплексне поєднання маркетингових, організаційних та комунікаційних інструментів, орієнтованих на цільову

ISSN 3041-1572 Online

аудиторію. Особливу увагу приділено ролі івент-менеджменту у формуванні емоційного зв'язку між брендом ресторану та споживачем, що сприяє підвищенню рівня лояльності клієнтів, збільшенню частоти відвідувань та формуванню позитивного іміджу закладу.

Досліджено вплив івент-заходів на фінансові результати діяльності ресторану, зокрема на зростання виручки, середнього чека та розширення клієнтської бази. Проведено аналіз організації івент-заходів у ресторанному бізнесі, в ході якого виявлено основні проблеми та обмеження, пов'язані з ресурсним забезпеченням, рівнем креативності концепцій, недостатнім використанням цифрових каналів просування та адаптацією до змін зовнішнього середовища. Окремо враховано вплив сучасних викликів, зокрема економічної нестабільності, змін у споживчій поведінці та умов функціонування бізнесу в період воєнного стану.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано напрями удосконалення організації івент-заходів у ресторанному бізнесі, серед яких запропоновано впровадження цифрових технологій (CRM-систем, автоматизації бронювання), розвиток клієнтоорієнтованих підходів, використання інноваційних форматів заходів та підвищення рівня професійної підготовки персоналу. Визначено, що комплексне застосування зазначених заходів дозволить підвищити ефективність діяльності підприємств ресторанного господарства та забезпечити їх стійкий розвиток у сучасних умовах.

Ключові слова: ресторанний бізнес, івент-менеджмент, конкурентоспроможність, клієнтоорієнтованість, інновації, управління.

Introduction

Modern restaurant business operates in conditions of high competition, dynamic changes in demand and the influence of external factors, in particular martial law in Ukraine. In such conditions, events become an important tool for attracting customers, which allow creating a unique experience for guests and increasing their loyalty.

The relevance of the study is due to the need to find effective management tools that ensure the stable development of the restaurant business.

Analysis of recent research

Event management issues have been studied by such scholars as L. Bovsh, R. Grifin, O. Radionova, G. Degracheva, L. Zelenska, T. Povaliy. Their works examine theoretical aspects of event organization, but the issues of adapting these processes to modern conditions of operation of restaurant business enterprises require further research.

Purpose of the article

The purpose of the article is to study the organization of events in the restaurant business and develop practical recommendations for increasing their effectiveness.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The essence of event management in the restaurant business

Event management in the restaurant business is a system of planning, organizing and implementing events aimed at attracting customers and increasing the competitiveness of the enterprise.

Main functions of event management:

1. Event planning

Planning is the basic function of event management, which determines the content, format and expected results of the event. At this stage, the concept of the event is formed taking into account the target audience, restaurant positioning and market trends.

The planning process includes:

- determining the purpose of the event (attracting new customers, increasing loyalty, increasing profits);
- developing the event format (theme evening, gastronomic show, concert, business meeting);
- determining the budget and sources of financing;
- planning the time and venue taking into account external conditions (for example, wartime restrictions);
- forecasting expected results (number of guests, average check, payback level).

Effective planning allows you to minimize risks and ensure the achievement of the restaurant's strategic goals.

2. Resource organization

The organization of resources involves providing all the necessary conditions for holding an event. This includes both material and non-material resources.

The main components include:

- material resources: equipment, decorations, furniture, machinery, products;
- financial resources: event budget, marketing costs, staff and artist payments;
- information resources: event script, program, promotional materials;
- time resources: clear planning of the preparatory stages and the event itself.

Of particular importance is the optimal use of resources, which allows you to reduce costs and increase the efficiency of the event.

3. Staff coordination

Staff coordination is a key element of a successful event, since the quality of guest service depends on the coordinated work of the team.

This function includes:

- distribution of responsibilities between employees (waiters, administrators, kitchen, technical staff);
- organization of communication between departments;
- control of task performance in real time;

ISSN 3041-1572 Online

• rapid response to unforeseen situations.

Effective coordination ensures smooth processes and creates a positive guest experience. The manager's leadership qualities and clarity of management decisions play an important role here.

4. Results control

Results control is the final function of event management, which allows you to assess the effectiveness of the event and identify areas for improvement.

Control involves:

• analysis of financial indicators (income, expenses, profit);

• assessment of the number and satisfaction of guests;

• collection of feedback (reviews, social networks, surveys);

• comparison of actual results with planned ones;

• identification of shortcomings and development of recommendations for future events.

System control allows you to improve the quality of events, optimize costs and ensure the long-term competitiveness of the restaurant.

Analysis of the organization of restaurant events

The analysis shows that events are not only an additional source of income, but also an important tool for shaping the image of a restaurant and increasing its competitiveness.

Advantages of organizing events

1. Increasing the flow of customers

Events contribute to the active attraction of new visitors and the return of regular customers. Holding themed evenings, concerts, gastronomic events or business meetings creates an additional informational reason for visiting the establishment.

In addition, the effect is enhanced by:

• advertising on social networks;

• recommendations and "word of mouth";

• cooperation with artists, bloggers and partners.

Thus, events are an effective marketing tool that allows you to increase the number of visitors to the restaurant.

2. Forming an emotional connection with the brand

Events create a unique experience for guests that goes beyond the standard consumption of restaurant services. The atmosphere of the event, music, interactivity and personalized service form positive emotions and associations with the brand.

Emotional connection is manifested through:

• increasing customer satisfaction;

• forming loyalty to the establishment;
• desire to visit the restaurant again;
• activity in social networks (reviews, stories, recommendations).

In the long term, this helps to strengthen the restaurant's position in the market.

3. Increase the average check

During events, guests tend to spend more than during a regular visit to a restaurant. This is explained by:

• special menus or tasting sets;
• the sale of additional services (drinks, desserts, merch);
• the effect of emotional engagement, which stimulates consumption.

Also often used:

• package deals (ticket + dinner);
• premium menu items;
• limited offers that create a sense of exclusivity.

As a result, events contribute to the growth of restaurant revenues.

Problems of organizing events

1. Insufficient level of process automation

One of the key problems is the low level of digitalization of event management. The lack of modern information systems complicates the processes of planning, booking, customer accounting and analysis of results.

This leads to:

• loss of some customers due to inconvenient booking methods;
• inefficient use of resources;
• difficulty in collecting and analyzing data;
• increased workload on staff.

The implementation of CRM systems, online booking and analytical tools allows to significantly increase the efficiency of event management.

Directions for improving event management in the restaurant business

In conditions of high competition and unstable external environment, the effectiveness of event management largely depends on the implementation of modern management approaches, innovations and digital technologies. To increase the effectiveness of event activities, it is advisable to implement the following areas of improvement.

1. Implementation of digital technologies

Digitalization of event management is one of the key factors in increasing the efficiency of a restaurant. It allows you to optimize business processes, increase the speed of service and improve interaction with customers.

Using CRM systems

CRM systems (Customer Relationship Management) provide accumulation and analysis of information about customers, which allows you to:

ISSN 3041-1572 Online

• form a base of regular guests;
• track the history of visits and customer preferences;
• conduct personalized marketing campaigns;
• increase the level of consumer loyalty.

Thanks to CRM, a restaurant can effectively manage communication with customers and forecast demand for events.

Automation of booking and ticket sales

The implementation of online booking and ticket sales systems allows you to:

• simplify the process of registering customers for events;
• reduce the workload on staff;
• minimize the risk of errors when processing orders;
• provide convenience for customers (online payment, quick confirmation of booking).

Automation also allows you to obtain analytical data on demand, which is important for planning future events.

2. Implementation of a customer-oriented approach

Customer-orientedness is the basis of modern restaurant business, since it is the satisfaction of guests' needs that determines the competitiveness of the establishment.

Service personalization

Personalization involves adapting services to the individual needs of customers. This may include:

• special offers for regular guests;
• individual menus or recommendations;
• taking into account personal preferences (allergies, diets, favorite dishes).

This approach increases the level of customer satisfaction and forms their loyalty to the brand.

Taking into account the needs of different customer segments

A restaurant should focus on different target audiences, in particular:

• youth (entertainment events, parties);
• business audience (business meetings, conferences);
• families (holiday events, children's programs).

Customer segmentation allows you to create more relevant events and increase their effectiveness.

3. Use of innovative event formats

Innovation is an important factor in attracting customers and creating competitive advantages for a restaurant.

Theme evenings

Organizing theme events (for example, national cuisine, cultural traditions, movie evenings) allows you to:

• create a unique atmosphere;
• attract a new audience;
• increase interest in the establishment.

Gastronomic shows

Gastronomic shows involve interactive interaction between guests and chefs (master classes, open kitchens). This contributes to:

• increasing trust in product quality;
• creating a unique experience;
• increasing the average check.

Charity events

In the context of modern social challenges, charity events are of particular importance. They allow you to:

• create a positive image of the restaurant;
• increase the social responsibility of business;
• attract new customers who share the values of the establishment.

4. Staff development

Staff is a key resource of a restaurant, so its development directly affects the quality of events.

Conducting training

Regular training of employees allows you to improve their professional level, in particular:

• knowledge of service standards;
• event organization skills;
• ability to work under stress.

Development of soft skills

Key skills include:

• communication skills;
• emotional intelligence;
• ability to work in a team;
• customer orientation.

Developed soft skills contribute to creating a positive experience for guests.

Implementation of motivational programs

An effective motivation system stimulates staff to achieve high results. It may include:

• material incentives (bonuses, prizes);
• intangible (recognition, career growth);
• participation in decision-making.

Motivated staff works more efficiently and provides a high level of service.

ISSN 3041-1572 Online

Conclusion

As a result of the study, it was found that event management is an important tool for increasing the competitiveness of restaurant businesses. Its effective implementation ensures not only the growth of the financial performance of the institution, but also the formation of a stable positive image, increasing the level of customer loyalty and expanding the target audience.

It has been proven that event events contribute to the activation of demand, increasing the flow of visitors and increasing the average check by creating a unique experience of consuming services. At the same time, they perform an important marketing function, forming an emotional connection between the restaurant brand and its customers, which is a key factor in long-term success in the market.

Analysis of the organization of event events allowed us to identify both their significant potential and a number of problems, in particular, an insufficient level of process automation, an imperfect system of staff motivation and restrictions associated with security conditions. This necessitates the implementation of modern approaches to event management, focused on increasing the efficiency of resource use and adaptation to external challenges.

It is substantiated that the key areas of improvement of event management are the digitalization of business processes, the implementation of customer-oriented strategies, the use of innovative event formats and the development of human resources. The use of CRM systems, booking automation, personalization of services and staff training can significantly improve the quality of service and increase the effectiveness of event events.

In an unstable external environment, in particular martial law, flexibility of management decisions, the ability to quickly adapt to changes and ensure the safety of guests and staff become of particular importance. This requires restaurant business enterprises to integrate innovative approaches, effective use of resources and continuous improvement of management processes.

Therefore, event management should be considered as a strategic tool for the development of the restaurant business, which, provided that it is properly organized and managed, is able to ensure the stable functioning of the enterprise, increase its competitive advantages and achieve long-term goals.

References

1. Bovsh, L.A. (2020). Ivent-menedzhment u restorannomu biznesi [Event management in the restaurant business]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].

2. Hrifin, R. (2019). Osnovy menedzhmentu [Fundamentals of management]. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].

3. Dehrachova, H.V. (2021). Upravlinnia pidpryiemstvamy restorannoho hospodarstva [Management of restaurant enterprises]. Kharkiv: KhNUMH [in Ukrainian].

4. Zelenska, L.M. (2020). Marketynh u sferi posluh [Marketing in the service sector]. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
5. Povalii, T.L. (2022). Orhanizatsiia restorannoho biznesu [Organization of the restaurant business]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
6. Kotler, P., & Keller, K. (2018). Marketing Management. Harlow: Pearson.
7. Getz, D. (2019). Event Studies: Theory, Research and Policy. London: Routledge.
8. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from https://www.ukrstat.gov.ua [in Ukrainian].
9. Analitychni zvity rynku HoReCa v Ukraini za 2023–2025 rr. [Analytical reports of the HoReCa market in Ukraine for 2023–2025]. Retrieved from https://www.pro-consulting.ua [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym voiennoho stanu» [Law of Ukraine "On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime of martial law"]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 [in Ukrainian].

Література

1. Бовш Л. А. Івент-менеджмент у ресторанному бізнесі : навч. посіб. – Київ : КНЕУ, 2020. – 312 с.
2. Гріфін Р. Основи менеджменту : підручник. – Київ : Основи, 2019. – 624 с.
3. Деграчова Г. В. Управління підприємствами ресторанного господарства : монографія. – Харків : ХНУМГ, 2021. – 280 с.
4. Зеленська Л. М. Маркетинг у сфері послуг : навч. посіб. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2020. – 256 с.
5. Повалій Т. Л. Організація ресторанного бізнесу : навч. посіб. – Київ : Центр учбової літератури, 2022. – 300 с.
6. Kotler P., Keller K. Marketing Management. – Harlow : Pearson, 2018. – 720 p.
7. Getz D. Event Studies: Theory, Research and Policy. – London : Routledge, 2019. – 460 p.
8. Державна служба статистики України : офіційний вебсайт. – Режим доступу: https://www.ukrstat.gov.ua .
9. Аналітичні звіти ринку HoReCa в Україні за 2023–2025 рр. – Режим доступу: https://www.pro-consulting.ua.
10. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 .

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

UDC 378.018.43:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-86-97

Zhyhadlo Olena Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-1605-7242

Chaiuk Tetiana Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Foreign Languages Department, Educational and Scientific Institute of Law, Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5318-688X

Nesterenko Oksana Assistant of the Foreign Languages Department of Psychology and Sociology Faculties, Educational and Scientific Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5924-6174

MAINTAINING ACTIVE STUDENT ENGAGEMENT: STRATEGIES FOR ONLINE LEGAL ENGLISH CLASSES

Abstract. Stable student engagement in online learning environments remains a serious challenge, particularly in English for specific purposes (ESP) contexts such as Legal English. This article argues that meaningful participation does not emerge spontaneously but must be deliberately designed and pedagogically scaffolded. Drawing on a practice-based approach, the study proposes a structured approach to designing scenario-based tasks that foster active engagement in online classes, which integrates several interconnected components: task design, structured interaction, shared responsibility mechanisms, and linguistic scaffolding.

The article presents an analysis of a scenario-based task focused on criminal law vocabulary, implemented with undergraduate law students within a Legal English course. The task is organised as a sequence of staged activities, including initial idea generation, small-group discussion, whole-class debate, and reflective consolidation. The findings demonstrate that participation is the most effective when it is embedded within task completion and supported at each stage of the learning process. Interaction formats, such as guided group work and role-based discussions, ensure participation, while group reporting and shared responsibility for outcomes promote consistent student involvement. In addition, linguistic scaffolding, provided through prompts and functional language, enables learners to

manage the cognitive and communicative demands of legal discourse more effectively.

The study concludes that scenario-based task design can transform participation from a passive requirement into an essential component of learning. By aligning pedagogical design with professional legal practices, such tasks support not only language development but also the acquisition of discipline-specific competences. The article also highlights the need for further research into the impact of scenario-based approaches on student engagement across different educational contexts.

Keywords: online learning; Legal English; student engagement; scenario-based tasks.

Жигадло Олена Юріївна кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-1605-7242

Чаюк Тетяна Андріївна кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри іноземних мов Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5318-688X

Нестеренко Оксана Євгенівна асистентка кафедри іноземних мов факультетів психології на соціології Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5924-6174

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АКТИВНОЇ ЗАЛУЧЕНОСТІ СТУДЕНТІВ: СТРАТЕГІЇ ДЛЯ ОНЛАЙН ЗАНЯТЬ З ПРАВНИЧОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. Стабільна активність студентів під час онлайн-навчання залишається серйозним викликом, особливо в контексті англійської мови за професійним спрямуванням (ESP), зокрема правничої англійської. У статті обґрунтовується, що активна і змістовна участь студентів не виникає спонтанно, а цілеспрямовано розробляється та підтримується викладачем. На основі практико-орієнтованого підходу запропоновано структурований підхід до розроблення сценарно-орієнтованих завдань для онлайн-занять, який інтегрує взаємопов'язані компоненти: проєктування завдань, структуровану взаємодію, механізми спільної відповідальності та мовний скафолдинг.

ISSN 3041-1572 Online

У статті проаналізовано сценарно-орієнтоване завдання, спрямоване на засвоєння лексики кримінального права, яке було впроваджено в курсі правничої англійської мови для студентів бакалаврату права. Завдання організовано як послідовність етапів, що включають генерування ідей, обговорення в малих групах, загальну дискусію та підсумкову рефлексію.

Результати дослідження свідчать, що активна участь студентів є найбільш ефективною тоді, коли вона вбудована у виконання завдання та підтримується на кожному етапі навчального процесу.

Формати взаємодії, зокрема керована групова робота та рольові обговорення, забезпечують активну участь студентів, тоді як робота в групах та спільна відповідальність за результати сприяють їх послідовному залученню. Додатково мовний скафолдинг, реалізований через підказки та функціональні мовні засоби, дає змогу студентам ефективніше долати когнітивні та комунікативні труднощі юридичного дискурсу.

У висновках зазначається, що сценарно-орієнтоване проєктування завдань здатне трансформувати участь із суто формальної на невід'ємний компонент навчання. Узгодження педагогічного дизайну з професійними юридичними практиками сприяє не лише розвитку мовних навичок, але й формуванню фахових компетентностей. Також підкреслюється необхідність подальших досліджень впливу сценарно-орієнтованих підходів на залученість студентів у різних освітніх контекстах.

Ключові слова: онлайн-навчання; правнича англійська; залученість студентів; сценарно-орієнтовані завдання.

Introduction

Online learning is viewed by educators as a response to the challenges currently facing teaching and learning in Ukraine. The COVID-19 pandemic, followed by the full-scale war against Ukraine, has normalised online education, turning it into both an opportunity and a challenge. Issues such as student engagement, skills development, and academic integrity have become key concerns for instructors delivering their courses in an online format.

Active participation in online learning environments is rarely achieved spontaneously. It must be carefully designed and scaffolded [1]. In the context of Legal English, participation becomes more consistent and meaningful, and student motivation and interest in learning is increased when tasks reflect real-life professional practices [2]. This article argues that stable participation in online Legal English classes can be achieved through the integration of several interrelated elements, such as task design that necessitates engagement, structured interaction formats, and the principle of shared responsibility.

Analysis of Recent Research and Publications

Research on student participation in online learning consistently emphasises that engagement is not an inherent feature of digital environments but a result of the individual's motivation to learn [3] and significant efforts to stay engaged on the part of both learners and teachers [4]. Early work by Garrison, Anderson, and Archer highlights the importance of teaching presence in structuring meaningful interaction [1]. Within this model, participation emerges when teaching activities are purposefully organised to support cognitive engagement and social interaction rather than left to spontaneous discussion.

Scholarly literature on online engagement reinforces the idea that task design is another major factor in shaping student participation [5]. Task-based learning theory suggests that learners are more likely to engage when tasks require the use of language to achieve specific, outcome-oriented goals [6]. Similarly, Moore [7] emphasises that effective tasks are structured around meaningful communication and clearly defined outcomes, encouraging learners to use language purposefully. In online contexts, unclearly formulated discussion questions often result in minimal or superficial participation [8], whereas problem-based and case-based tasks make engagement a necessity by making participation an important component of task completion [9].

In the field of Legal English, participation is closely linked to the simulation of professional communicative practices. Legal communication is viewed by scholars as purposeful, structured, and context-dependent [10]. As a result, participation in Legal English classes is more effective when students are required to perform discipline-specific tasks, such as analysing cases, advising clients, or drafting responses. These activities not only mirror real-life legal practice but also integrate cognitive and linguistic demands, thereby enhancing students' critical thinking and communication skills and fostering deeper engagement [11, p. 133].

Another issue closely related to student engagement is a responsibility to commit. Researchers indicate that students are more likely to participate when they perceive their contributions as visible, valued, and necessary [5]. However, mechanisms that encourage shared responsibility must be implemented carefully to avoid creating anxiety or resistance [8], but to support meaningful contribution.

An additional feature that is particularly relevant to language learning contexts is scaffolding. The concept of scaffolding, rooted in the work of Jerome Bruner, refers to the temporary support provided to learners to help them to perform tasks that would otherwise be beyond their independent ability. In online Legal English classes, scaffolding plays a crucial role in enabling participation, as students must simultaneously process legal concepts and express them in a foreign language.

Research on instructional scaffolding in language education emphasises the importance of providing linguistic and structural support, including functional

ISSN 3041-1572 Online

phrases, discourse frameworks, and vocabulary resources. Such scaffolding reduces cognitive load and allows learners to focus on higher-order skills, such as legal reasoning and argumentation [12, p. 9]. Importantly, scaffolding also contributes to learner confidence, which has been identified as a significant factor influencing willingness to participate in online settings.

While substantial research has examined task design, structured interaction, accountability, and scaffolding as separate factors influencing student engagement, their integrated application within the context of online Legal English remains underexplored. The **purpose** of this article is to propose an approach to designing scenario-based tasks for online Legal English classes that fosters active and meaningful student participation. The objectives of the study are: 1) to describe a framework for designing and implementing scenario-based tasks grounded in professional legal practice, and 2) to analyse how students' involvement in each stage of task completion contributes to their motivation and sustained engagement.

Findings

This section outlines the practical implementation of scenario-based tasks for practicing target criminal law vocabulary at the lessons of Legal English for undergraduate law students. The analysis of the scenario-based task on types of punishment demonstrates how the deliberate integration of task design, structured interaction, accountability, and scaffolding can encourage active and meaningful student participation in online Legal English classes. The findings are organised in accordance with the aims of the study – to describe the process of designing and implementation of scenario-based tasks and to investigate how student engagement across different stages of the task influences their motivation and level of participation.

The analysed task follows a structured, multi-stage sequence consisting of 1) activation of prior knowledge, 2) scenario-based small-group analysis, 3) whole-class discussion, and 4) reflective consolidation. This sequence reflects a progression from lower-stakes participation to more cognitively and linguistically demanding forms of engagement.

The warm-up stage serves as an entry point by activating students' prior knowledge and personal beliefs about punishment. The use of brainstorming in small groups ensures immediate participation, as all students are required to contribute ideas. At this stage, linguistic demands are relatively low, allowing students to engage without significant anxiety. At the same time, the introduction of key legal concepts (e.g. retribution, deterrence, rehabilitation) provides essential conceptual scaffolding for subsequent tasks.

The scenario-based discussion stage constitutes the core of the task. Each group is assigned a realistic legal dilemma that mirrors situations encountered in professional legal practice. The scenarios require students to apply abstract legal

concepts to concrete cases, thereby integrating content knowledge with language use.

For example, in one scenario, students consider the case of a teenager who steals food from a supermarket to feed their family and must decide whether the appropriate response should be a prison sentence, community service, or counselling. In discussing this case, students are required to identify which purpose of punishment should be prioritised, evaluate the fairness and effectiveness of different sentencing options, and consider the broader social impact of their decision. Importantly, participation is embedded within task completion: students cannot produce a group response without engaging in discussion, evaluating options, and justifying their decisions. This supports the claim that well-designed tasks transform participation from an optional activity into a functional necessity.

The whole-class discussion stage further extends engagement by requiring students to defend a specific position, such as deciding whether to stop similar behaviour in the future (deterrence) or to help the person to reform (rehabilitation). The assignment of positions introduces an element of accountability, as each group is responsible for representing a particular perspective. This stage also increases the level of interaction, as students must respond to opposing arguments, negotiate meaning, and articulate their reasoning more precisely.

Finally, the reflection stage encourages students to evaluate their own learning and reconsider their initial assumptions. This stage supports deeper cognitive engagement and provides insight into how participation in the task influences students' understanding of legal concepts.

Participation as a key component of task structure

The findings indicate that participation is closely linked to the structure of the task. Each stage creates specific conditions that make student involvement both necessary and manageable.

First, working in small groups ensures that all students have opportunities to contribute. Compared to whole-class discussion, this format reduces the risk of passive participation and allows quieter students to take part more actively. The use of guiding questions in each scenario further structures the interaction, directing students' attention to key legal and ethical issues.

Second, the progressive sequencing of activities, starting with individual thinking through teamwork to whole-class discussion, supports increasing levels of engagement. Students are given time to formulate ideas before speaking, which reduces anxiety and improves the quality of contributions. As a result, participation is more frequent and more substantive.

Third, the authenticity of the scenarios plays a significant role in motivating participation. The dilemmas reflect real-world legal problems involving moral complexity and competing interests. This relevance encourages students to engage

more deeply, as they perceive the task as meaningful and professionally oriented rather than purely educational.

The role of shared responsibility in student engagement

The task design incorporates both implicit and explicit mechanisms that promote shared responsibility for participation, thereby contributing to sustained student engagement. In this context, shared responsibility can be understood as the expectation that all students actively contribute to group outcomes and take part in the learning process in a visible and meaningful way, that "everyone finds ways to contribute to other's understanding" [13, p. 10].

At the small-group level, shared responsibility is ensured through the task to produce a collective response. Each student's contribution becomes necessary for the group to complete the task effectively, which reduces the likelihood of passive participation and encourages collaborative problem-solving. The need to reach a common decision also prompts students to justify their opinions, negotiate meaning, and engage more actively with both the legal content and the language.

During whole-class interaction, shared responsibility is further reinforced by assigning groups specific positions to defend. This creates a sense of ownership and encourages students to prepare and articulate their arguments carefully, as they are aware that their contributions will be shared with a wider audience. Shared responsibility should not be imposed in a strict manner but is embedded within the structure of the task in a way that supports active participation.

A practical strategy that enhances this form of shared responsibility is the teacher's invitation for groups to decide how they will report their outcomes. Instead of appointing a spokesperson directly, the teacher may ask each group to either select a representative or organise turn-taking among members when presenting their conclusions. This approach introduces an additional factor of responsibility, as students must not only complete the task but also coordinate how their ideas will be communicated. At the same time, it allows for flexibility: groups can choose a confident speaker, rotate roles to ensure more balanced participation, or distribute reporting across several members.

Such an approach balances responsibility with autonomy. It ensures that all groups are prepared to report, while reducing the anxiety often associated with individual selection by the teacher. Moreover, it reflects professional legal practice, where team members collaboratively decide how to present their position and who will speak on behalf of the group. As a result, shared responsibility supports both participation and the development of professional communication skills.

At the individual level, participation is further supported through teacher facilitation strategies, such as inviting groups to report their conclusions and asking follow-up questions. These practices are implemented in a supportive manner, allowing students to rely on group preparation and notes. This reduces the potential anxiety associated with being called upon while maintaining consistent engagement.

Overall, the incorporation of shared responsibility into task design ensures that students remain actively involved, as their input is required and valued.

Scaffolding as a condition for effective participation

The analysis also highlights the importance of scaffolding in enabling students to participate actively despite linguistic and cognitive challenges. The task provides both conceptual and linguistic scaffolding at different stages.

The introduction of key purposes of punishment during the warm-up stage equips students with the analytical framework needed to develop the scenarios. The discussion prompts further guide students' reasoning by breaking down complex legal questions into manageable components.

Linguistically, scaffolding is provided through structured prompts and, where applicable, functional language, such as useful phrases for expressing opinions, justifying decisions, weighing alternatives. For example, students may be encouraged to use expressions such as *"In my view, the outcome would be…"* when stating an opinion, or *"This option is preferable because…"* when justifying their reasoning. When comparing alternatives, phrases like *"On the one hand…, on the other hand …"* help students to articulate more nuanced arguments. This type of support provides learners with ready-made linguistic structures that facilitate participation, particularly in the early stages of task completion. As a result, cognitive load is reduced, allowing students to focus on creating and weighing arguments rather than struggling with language formulation.

An essential feature of scaffolding in instructional materials is the gradual reduction of support as a task progresses. In pedagogy, this process is commonly referred to as "fading" or "faded support" [14]. This concept implies that at early stages students are usually provided with more guidance, while later stages, for example the discussion or debate, require greater independence, encouraging students to apply previously supported language and concepts more independently.

Student involvement and its impact on motivation and engagement

The study suggests that involving students at each stage of the task has a positive impact on both motivation and engagement. Participation begins with low-stakes contributions and gradually develops into more complex forms of interaction, allowing students to build confidence over time.

The opportunity to express and defend personal views, particularly in ethically complex scenarios, increases motivation. Students are not only completing a task but are actively engaging in decision-making processes that resemble professional legal reasoning.

Furthermore, the visible progression of the task, from idea generation to discussion and reflection, helps students to perceive their participation as purposeful. This contributes to continuous engagement, as students can see how their contributions influence the overall learning process.

ISSN 3041-1572 Online

Conclusions. Overall, the analysis demonstrates that scenario-based task design, when implemented through a structured, scaffolded, and responsibility-driven approach, can ensure active student participation in online Legal English classes. Rather than emerging spontaneously, participation is shown to be the result of deliberate pedagogical planning in which each component of the learning process is carefully aligned with clearly defined communicative and professional objectives. This finding reinforces the central argument of the article that meaningful engagement in online environments must be engineered through task design rather than expected as a natural outcome of digital interaction.

The article has argued that participation is most effectively maintained when it is embedded within task completion. Scenario-based tasks grounded in professional legal practice require students to engage cognitively and linguistically in order to produce outcomes, such as analysing legal problems, evaluating possible courses of action, and articulating reasoned decisions. In this way, participation becomes a functional necessity rather than an optional contribution. The staged structure of the tasks, progressing from initial idea generation to small-group interaction, whole-class discussion, and reflective consolidation, creates a supportive environment in which students can gradually develop confidence and increase the complexity of their contributions.

Furthermore, the study highlights the importance of structured interaction formats in ensuring inclusive participation. Work in small groups, guided prompts, and sequenced activities reduce the likelihood of passive engagement and create possibilities for a wider range of students to contribute. At the same time, shared responsibility for outcomes and the expectation of reporting or defending positions encourage consistent involvement without introducing pressure. Importantly, these mechanisms shift the focus from performative indicators of participation, such as mere presence in the online classroom, to the quality and relevance of student contributions.

Another key insight concerns the role of scaffolding in enabling participation. By providing conceptual frameworks, structured prompts, and linguistic support, the task design helps students to manage the demands of both legal reasoning and language production. This is particularly significant in Legal English contexts, where learners must operate within a specialised discourse while simultaneously developing their general language proficiency. The gradual reduction of scaffolding across task stages also supports the development of learner autonomy and confidence.

Taken together, these findings suggest that scenario-based approaches offer a productive model for integrating language learning with the development of professional competences in online settings.

However, the study also has limitations that point to directions for further research. The analysis is based on a specific teaching context and a limited number

of tasks, which may make the results less applicable in other settings. Future research could involve investigation of student participation using qualitative and quantitative data, such as discourse analysis of classroom interaction or learner perceptions of engagement. In addition, further research might explore the long-term impact of such approaches on the development of professional communication skills, as well as the role of digital tools in enhancing or constraining interaction within scenario-based learning environments.

References:

1. Garrison, D. R., Anderson, T., & Archer, W. (1999). Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education,* 2(2–3), 87–105. https://www.researchgate.net/publication/222474115_Critical_Inquiry_in_a_Text-Based_Environment_Computer_Conferencing_in_Higher_Education

2. Nhac, T.-H. (2023) Enhancing Legal English Skills for Law Students through Simulation-based Activities. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*, 22(9), 533-549. https://www.researchgate.net/publication/374527072_Enhancing_Legal_English_Skills_for_Law_Students_through_Simulation-based_Activities

3. Bedi, A. (2023). Keep Learning: Student Engagement in an Online Environment. *Online Leanring*, 27(2), 119-136. https://olj.onlinelearningconsortium.org/index.php/olj/article/view/3287/1267

4. Pratiwi, H., & Priyana, J. (2022). Exploring Student Engagement in Online Learning. *Jurnal Ilmu Pendidikan*, 28(2), 66-82. https://www.researchgate.net/publication/368222206_Exploring_Student_Engagement_in_Online_Learning/fulltext/63dd15fe62d2a24f92f549e2/Exploring-Student-Engagement-in-Online-Learning.pdf

5. Martin, F., & Bolliger, D. U. (2018). Engagement Matters: Student Perceptions on the Importance of Engagement Strategies in the Online Learning Environment. *Online Learning*, 22(1), 205-222. https://www.researchgate.net/publication/323560764_Engagement_matters_Student_perceptions_on_the_importance_of_engagement_strategies_in_the_online_learning_environment

6. Willis, J. A. (1996). *Framework for Task-based Learning*. Longman.

7. Moore, P. J. (2018). Task-based Language Teaching. In T*he TESOL Encyclopedia of English Language Teaching.* https://www.researchgate.net/publication/323906906_Task-based_language_teaching

8. Dixson, M. D. (2015). Measuring Student Engagement in the Online Course: The Online Student Engagement Scale (OSE). *Online Learning*, 19(4). https://doi.org/10.24059/olj.v19i4.561

9. Golden, P. (2017). Contextualized Writing: Promoting Audience-Centered Writing through Scenario Based Learning. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*, 12(1). https://doi.org/10.20429/ijsotl.2018.120106

10. Bhatia, V. (2023). Designing English for Legal Communication Programmes: Exploiting Legislative Genres**.** *International Journal for the Semiotics of Law,* 36(4), 1-14. https://doi.org/10.1007/s11196-022-09968-5

11. Roberto-Flórez, E. E., Arias-Rodríguez, G. L., & Herreño-Contreras, Y. A. (2022). Constructing Critical Thinking Scenarios in Online Legal English Classes. *Gist Education and Learning Research Journal*, 24, 119-140. file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ConstructingCriticalThinkingScenariosInOnlineLegal-9519260.pdf

12. Gibbons, P. (2002). *Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom*. Heinemann.

13. Brookfield, S. D., & Preskill, S. (2005). *Discussion as a way of teaching: Tools and techniques for democratic classrooms* (2nd ed.). Jossey-Bass.

14. Martin, N. D., Dornfield, C., Gnesdilow, D., & Puntambekar, S. (2019). Fading distributed scaffolds: the importance of complementarity between teacher and material scaffolds. *Instructional Science,* 47(1). https://doi.org/10.1007/s11251-018-9474-0

Література:

1. Garrison D. R., Anderson T., Archer W. Critical inquiry in a text-based environment: Computer conferencing in higher education. *The Internet and Higher Education*. 1999. № 2(2–3). С. 87–105. URL: https://www.researchgate.net/publication/222474115_Critical_Inquiry_in_a_Text-Based_Environment_Computer_Conferencing_in_Higher_Education

2. Nhac T.-H. Enhancing Legal English Skills for Law Students through Simulation-based Activities. *International Journal of Learning, Teaching and Educational Research*. 2023. № 22(9). С. 533-549. URL: https://www.researchgate.net/publication/374527072_Enhancing_Legal_English_Skills_for_Law_Students_through_Simulation-based_Activities

3. Bedi A. Keep Learning: Student Engagement in an Online Environment. *Online Leanring*. 2023. № 27(2). С. 119-136. URL: https://olj.onlinelearningconsortium.org/index.php/olj/article/view/3287/1267

4. Pratiwi H., Priyana J. Exploring Student Engagement in Online Learning. *Jurnal Ilmu Pendidikan*. 2022. № 28(2). С. 66-82. URL :https://www.researchgate.net/publication/368222206_Exploring_Student_Engagement_in_Online_Learning/fulltext/63dd15fe62d2a24f92f549e2/Exploring-Student-Engagement-in-Online-Learning.pdf

5. Martin F., Bolliger D. U. Engagement Matters: Student Perceptions on the Importance of Engagement Strategies in the Online Learning Environment. *Online Learnin.* 2018. № 22(1). С. 205-222. URL: https://www.researchgate.net/publication/323560764_Engagement_matters_Student_perceptions_on_the_importance_of_engagement_strategies_in_the_online_learning_environment

6. Willis J. A. Framework for Task-based Learning. Longman. 1996. 186 с.

7. Moore P. J. Task-based Language Teaching. In T*he TESOL Encyclopedia of English Language Teaching.* 2018. URL: https://www.researchgate.net/publication/323906906_Task-based_language_teaching

8. Dixson M. D. Measuring Student Engagement in the Online Course: The Online Student Engagement Scale (OSE). *Online Learning.* 2015. № 19(4). URL: https://doi.org/10.24059/olj.v19i4.561

9. Golden P. Contextualized Writing: Promoting Audience-Centered Writing through Scenario Based Learning. *International Journal for the Scholarship of Teaching and Learning*. 2017. № 12(1). URL: https://doi.org/10.20429/ijsotl.2018.120106

10. Bhatia V. Designing English for Legal Communication Programmes: Exploiting Legislative Genres. *International Journal for the Semiotics of Law*. 2023. № 36(4). С. 1-14. URL: https://doi.org/10.1007/s11196-022-09968-5

11. Roberto-Flórez E. E., Arias-Rodríguez G. L., Herreño-Contreras Y. A. Constructing Critical Thinking Scenarios in Online Legal English Classes. *Gist Education and Learning Research Journal*. 2022. № 24. С. 119-140. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Dialnet-ConstructingCriticalThinkingScenariosInOnlineLegal-9519260.pdf

12. Gibbons P. Scaffolding Language, Scaffolding Learning: Teaching Second Language Learners in the Mainstream Classroom. Heinemann. 2002. 175 с.

13. Brookfield S. D., Preskill S. Discussion as a Way of Teaching: Tools and Techniques for Democratic Classrooms (2nd ed.). Jossey-Bass. 2005. 300 с.

14. Martin N. D., Dornfield C., Gnesdilow D., Puntambekar S. Fading Distributed Scaffolds: the Importance of Complementarity between Teacher and Material Scaffolds. *Instructional Science*. 2019. № 47(1). URL: https://doi.org/10.1007/s11251-018-9474-0

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 373.2-052:614.885(430)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-98-106

Алєскєрова Ельміра Мехманівна магістрант кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, доцент, м. Львів, https://orcid.org/0009-0006-9105-1971

Лозинська Світлана Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, доцент, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9413-5496

ОСОБЛИВОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ДІЯЛЬНОСТІ ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА В НІМЕЧЧИНІ

Анотація. У статті розглянуто особливості педагогічної підтримки дітей дошкільного віку у діяльності Німецького Червоного Хреста в Німеччині. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціальними викликами, зокрема зростанням міграційних процесів, наслідками воєнних конфліктів та необхідністю забезпечення рівного доступу дітей до якісної дошкільної освіти. Проаналізовано наукові підходи до розуміння педагогічної підтримки як комплексного процесу, що поєднує освітні, соціальні та психологічні компоненти розвитку дитини.

Висвітлено основні напрями діяльності Червоного Хреста у сфері дошкільної освіти, зокрема організацію освітнього середовища, орієнтованого на потреби дитини, забезпечення інклюзивності та доступності освітніх послуг, а також впровадження програм підтримки дітей із міграційним досвідом. Особливу увагу приділено питанням мовної адаптації, формування міжкультурної компетентності та розвитку соціальних навичок дітей у полікультурному середовищі.

Розкрито значення психоемоційної підтримки як важливої складової педагогічної діяльності, що сприяє стабілізації емоційного стану дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Визначено роль взаємодії з родиною у забезпеченні ефективності педагогічної підтримки та формуванні єдиного освітнього простору. Наголошено на важливості міждисциплінарного підходу, що передбачає співпрацю педагогів, психологів і соціальних працівників у процесі супроводу розвитку дитини.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Зроблено висновок про ефективність комплексного підходу до педагогічної підтримки дошкільників у діяльності Червоного Хреста в Німеччині та обґрунтовано можливість використання цього досвіду в системі дошкільної освіти інших країн.

Ключові слова: діти дошкільного віку, дошкільна освіта, педагогічна підтримка, соціалізація, Червоний Хрест, Німеччина, інклюзія, міжкультурна інтеграція, розвиток дитини.

Alieskierova Elmira Mekhmanivna student of preschool and primary education Department of the Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0009-0006-9105-1971

Lozynska Svitlana Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Docent of preschool and primary education Department of the Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9413-5496

FEATURES OF PEDAGOGICAL SUPPORT OF PRESCHOOL CHILDREN IN THE ACTIVITIES OF THE RED CROSS IN GERMANY

Abstract. The article examines the peculiarities of pedagogical support for preschool children in the activities of the German Red Cross in Germany. The relevance of the study is determined by modern social challenges, in particular the growth of migration processes, the consequences of armed conflicts, and the need to ensure equal access of children to quality preschool education. Scientific approaches to understanding pedagogical support as a complex process combining educational, social, and psychological components of child development are analyzed.

The paper highlights the main directions of the Red Cross activities in the field of preschool education, in particular the organization of an educational environment focused on the needs of the child, ensuring inclusiveness and accessibility of educational services, as well as the implementation of support programs for children with migration experience. Special attention is paid to issues of language adaptation, the formation of intercultural competence, and the development of children's social skills in a multicultural environment.

The importance of psycho-emotional support as an essential component of pedagogical activity, which contributes to the stabilization of the emotional state of children in difficult life circumstances, is revealed. The role of interaction with the family in ensuring the effectiveness of pedagogical support and the formation of a unified educational space is determined. The importance of an interdisciplinary

ISSN 3041-1572 Online

approach, which involves cooperation between teachers, psychologists, and social workers in supporting child development, is emphasized.

It is concluded that the comprehensive approach to pedagogical support for preschool children in the activities of the Red Cross in Germany is effective, and the possibility of using this experience in the preschool education systems of other countries is substantiated.

Keywords: preschool children, preschool education, pedagogical support, socialization, Red Cross, Germany, inclusion, intercultural integration, child development.

Постановка проблеми. Сучасні соціальні трансформації, зумовлені глобалізаційними процесами, зростанням міграції та наслідками збройних конфліктів, актуалізують проблему забезпечення якісної педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Дошкільний період є фундаментальним для формування когнітивних, емоційних і соціальних компетентностей, що визначають подальший розвиток особистості. У Німеччина важливу роль у підтримці дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, відіграють гуманітарні організації, зокрема Німецький Червоний Хрест, який активно залучений до системи дошкільної освіти та соціального захисту [4, с.2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання раннього розвитку дітей та ролі дошкільної освіти широко висвітлюється в роботах міжнародних організацій і дослідників. Зокрема, у звітах OECD підкреслюється, що якісна дошкільна освіта позитивно впливає на когнітивний розвиток, соціалізацію та подальші освітні досягнення дітей [1, с.16]. Європейська комісія акцентує увагу на необхідності забезпечення рівного доступу до освітніх послуг та формування інклюзивного середовища [5, с.3]. Дослідження German Youth Institute підтверджують наявність соціальних і культурних бар'єрів у доступі до дошкільної освіти, особливо серед дітей із міграційним досвідом [3, с.6]. Водночас у сучасних дослідженнях наголошується на важливості інтеграції освітніх і соціальних послуг як умови ефективної підтримки дитини.

Мета статті – здійснити аналіз особливостей педагогічної підтримки дітей дошкільного віку у діяльності Червоного Хреста в Німеччині на основі сучасних наукових джерел.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Червоного Хреста в Німеччині спрямована на забезпечення комплексної підтримки дітей і сімей, що включає освітні, соціальні та психологічні аспекти. Організація створює мережу дитячих закладів, у яких реалізуються сучасні підходи до раннього розвитку та виховання дітей [4, с.26]. Педагогічна підтримка у цих закладах базується на принципах інклюзивності, індивідуалізації та гуманістичної спрямованості.

Як свідчать дослідження OECD, якість дошкільної освіти є одним із ключових факторів формування базових навичок дитини, що впливають на її подальше навчання та соціальну адаптацію [1, с.169]. У цьому контексті діяльність Червоного Хреста відповідає сучасним вимогам до організації освітнього середовища, оскільки забезпечує доступ до якісних освітніх послуг для дітей із різним соціальним досвідом.

Особлива увага приділяється дітям із міграційним досвідом. Згідно з дослідженнями Deutsches Jugendinstitut, такі діти часто мають обмежений доступ до дошкільної освіти та потребують додаткової підтримки [3, с.25]. У закладах Червоного Хреста реалізуються програми мовної адаптації, розвитку соціальних навичок і міжкультурної взаємодії, що сприяють інтеграції дітей у нове середовище.

Психоемоційна підтримка є важливою складовою педагогічної діяльності. У наукових дослідженнях підкреслюється, що раннє втручання та підтримка емоційного розвитку сприяють зниженню ризиків соціальної дезадаптації. У практиці Червоного Хреста використовуються ігрові та творчі методи роботи, які відповідають віковим особливостям дітей і сприяють формуванню емоційної стабільності.

Важливим аспектом є взаємодія з родиною. Європейська комісія наголошує, що участь батьків у освітньому процесі є необхідною умовою ефективного розвитку дитини [1, с.150]. Червоний Хрест активно залучає родини до освітнього процесу, що сприяє формуванню єдиного виховного середовища.

Таким чином, діяльність Червоного Хреста демонструє ефективну модель педагогічної підтримки, яка поєднує сучасні освітні підходи з соціальною допомогою. Складовою педагогічної підтримки у діяльності Червоного Хреста є створення безпечного та розвивального освітнього середовища, яке відповідає сучасним вимогам до дошкільної освіти. У таких закладах особлива увага приділяється організації простору, що стимулює активність дитини, її самостійність та пізнавальний інтерес.

Освітнє середовище формується з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей, що відповідає рекомендаціям міжнародних організацій щодо дитиноцентрованого підходу [1, с. 112]. Елементом педагогічної підтримки є індивідуалізація освітнього процесу. У практиці закладів Червоного Хреста педагоги використовують індивідуальні освітні траєкторії, які дозволяють враховувати темп розвитку кожної дитини, її інтереси та потреби. Такий підхід сприяє формуванню позитивної мотивації до навчання та забезпечує гармонійний розвиток особистості У закладах Червоного Хреста створюються умови для навчання дітей з особливими освітніми потребами, що передбачає адаптацію освітніх програм, використання

ISSN 3041-1572 Online

спеціальних методик та залучення фахівців різного профілю. Інклюзивний підхід сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та соціальної згуртованості серед дітей. В умовах сучасних міграційних процесів особливо актуальною є проблема інтеграції дітей із різних культурних середовищ. Червоний Хрест реалізує комплексні програми міжкультурної освіти, які спрямовані на формування у дітей поваги до культурного різноманіття, розвиток комунікативних навичок та подолання мовних бар'єрів. Зокрема, застосовуються методи білінгвального навчання, інтерактивні ігри, культурні проєкти, що сприяють ефективній соціалізації дітей [3, с. 29].

Мовна адаптація розглядається як ключовий фактор успішної інтеграції у нове соціальне середовище. У закладах Червоного Хреста використовуються спеціальні програми раннього мовного розвитку, які включають ігрові методи навчання, казкотерапію, театралізовану діяльність та інші форми роботи [1, с. 134]. Психолого-педагогічний супровід дітей здійснюється на основі міждисциплінарного підходу. До роботи з дітьми залучаються не лише педагоги, а й психологи, соціальні працівники, логопеди. Така взаємодія дозволяє комплексно оцінити потреби дитини та забезпечити ефективну підтримку її розвитку. Особливої уваги потребують діти, які пережили травматичні події, зокрема пов'язані з війною або вимушеною міграцією. У таких випадках педагогічна підтримка поєднується з елементами психологічної допомоги. Використовуються методи арт-терапії, ігрової терапії, казкотерапії, які сприяють зниженню рівня тривожності та відновленню емоційного стану дитини

Не менш важливим є формування соціальних навичок дітей. У процесі спільної діяльності, ігрової взаємодії та комунікації діти навчаються співпрацювати, вирішувати конфлікти, дотримуватися правил поведінки. Це є важливою умовою їх подальшої соціалізації та адаптації у суспільстві. Ефективність педагогічної підтримки значною мірою залежить від професійної підготовки педагогів. У Червоному Хресті велика увага приділяється підвищенню кваліфікації працівників, їх готовності працювати в умовах культурного різноманіття та соціальних викликів. Педагоги проходять спеціальні тренінги з міжкультурної комунікації, інклюзивної освіти та психоемоційної підтримки дітей [4, с. 15].

Удосконалення педагогічної підтримки у діяльності Червоного Хреста є впровадження сучасних педагогічних технологій, що відповідають потребам дітей дошкільного віку в умовах динамічних соціальних змін. Освітній процес у таких закладах організовується на засадах діяльнісного, ігрового та проєктного підходів, які сприяють формуванню у дітей пізнавальної активності, самостійності та здатності до взаємодії з іншими. У процесі реалізації проєктної діяльності діти залучаються до виконання посильних

дослідницьких завдань, що стимулює розвиток елементарних навичок аналізу, узагальнення та прийняття рішень. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним рекомендаціям щодо організації якісної дошкільної освіти, де дитина виступає активним суб'єктом освітнього процесу

У контексті модернізації дошкільної освіти є також раціональне використання цифрових технологій. У практиці закладів Червоного Хреста цифрові інструменти застосовуються як допоміжний засіб розвитку мовлення, мислення та уваги дітей, однак їх використання поєднується з традиційними формами взаємодії, що забезпечує гармонійний розвиток особистості дитини. Особливий акцент робиться на збереженні балансу між цифровою та безпосередньою ігровою діяльністю, що є критично важливим у дошкільному віці. Поряд із цим значна увага приділяється формуванню екологічної свідомості дітей через інтеграцію природничого компоненту в освітній процес, що сприяє розвитку відповідального ставлення до довкілля та усвідомлення принципів сталого розвитку. Складником педагогічної підтримки є розвиток емоційного інтелекту, який відіграє ключову роль у соціалізації дитини. У закладах Червоного Хреста створюються умови для формування у дітей здатності розпізнавати власні емоції та емоції інших, регулювати поведінку та проявляти емпатію. Це досягається шляхом використання інтерактивних методів, зокрема рольових ігор, обговорення життєвих ситуацій, творчих завдань. Особливої актуальності це набуває у роботі з дітьми, які мають досвід стресових або травматичних подій, оскільки своєчасна психоемоційна підтримка сприяє їхній успішній адаптації та подальшому розвитку.

Не менш значущим напрямом є формування соціальної компетентності дітей, що включає розвиток навичок комунікації, співпраці та вирішення конфліктів. У процесі організації спільної діяльності діти навчаються взаємодіяти в групі, дотримуватися правил, враховувати інтереси інших. Це створює передумови для успішної інтеграції у соціальне середовище та формування громадянських якостей особистості. Паралельно з цим здійснюється цілеспрямована робота щодо формування самостійності та відповідальності, що проявляється у залученні дітей до прийняття рішень, планування діяльності та виконання посильних обов'язків. Особливу роль у системі педагогічної підтримки відіграє забезпечення наступності між дошкільною та початковою освітою. У діяльності Червоного Хреста реалізуються програми, спрямовані на підготовку дітей до навчання у школі, формування базових навчальних навичок, а також психологічної готовності до змін освітнього середовища. Такий підхід дозволяє мінімізувати труднощі адаптації та забезпечує більш плавний перехід до нового етапу навчання [1, с. 140].

Водночас у діяльності закладів значна увага приділяється принципам рівності та недискримінації. Педагогічна практика орієнтована на забезпе-

ISSN 3041-1572 Online

чення рівних можливостей для всіх дітей незалежно від їхнього соціального статусу, культурного походження чи індивідуальних особливостей. Це сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та усвідомлення цінності різноманіття у дитячому середовищі. Особливої актуальності це набуває в умовах мультикультурного суспільства, де важливим є виховання відкритості до інших культур і традицій. Крім того, діяльність Червоного Хреста спрямована на попередження соціальних ризиків та створення безпечного освітнього середовища. Реалізуються програми профілактики булінгу, соціальної ізоляції та дискримінації, що сприяє формуванню позитивного психологічного клімату у дитячому колективі. Педагоги працюють над тим, щоб кожна дитина відчувала себе прийнятою, захищеною та значущою, що є необхідною умовою її гармонійного розвитку [4, с. 18].

Одним чинником ефективності педагогічної підтримки є активна взаємодія з батьками та місцевою громадою. У закладах Червоного Хреста організовуються різноманітні форми співпраці з родинами, включаючи консультації, спільні заходи, освітні тренінги. Така взаємодія сприяє підвищенню педагогічної компетентності батьків та забезпечує узгодженість виховних впливів, що позитивно позначається на розвитку дитини. Співпраця з соціальними інституціями дозволяє забезпечити комплексний підхід до вирішення проблем сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Отже, сучасна модель педагогічної підтримки у діяльності Червоного Хреста в Німеччині характеризується інтеграцією інноваційних освітніх підходів, соціальної допомоги та психолого-педагогічного супроводу. Вона орієнтована на всебічний розвиток дитини, врахування її індивідуальних потреб та створення сприятливих умов для соціалізації, що відповідає сучасним тенденціям розвитку дошкільної освіти.

Висновки. Педагогічна підтримка дітей дошкільного віку у діяльності Німецького Червоного Хреста в Німеччині є ефективною моделлю комплексного підходу до забезпечення гармонійного розвитку дитини в умовах сучасних соціальних викликів. Встановлено, що ключовими характеристиками цієї діяльності є інтеграція освітніх, соціальних і психологічних компонентів, орієнтація на індивідуальні потреби дитини, а також створення інклюзивного освітнього середовища, доступного для різних категорій дітей.

З’ясовано, що значна увага у діяльності Червоного Хреста приділяється підтримці дітей із міграційним досвідом, які потребують адаптації до нового соціокультурного середовища. Реалізація програм мовної інтеграції, розвитку соціальних навичок і формування міжкультурної компетентності сприяє успішній соціалізації таких дітей та зменшенню ризиків їх соціальної ізоляції. Водночас важливим чинником ефективності педагогічної підтримки виступає

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

психоемоційний супровід, що забезпечує стабілізацію емоційного стану дитини та формування відчуття безпеки.

Доведено, що важливою умовою результативності педагогічної підтримки є активна взаємодія з родиною, яка забезпечує узгодженість виховних впливів і сприяє формуванню цілісного освітнього середовища. Окрім того, ефективність діяльності Червоного Хреста значною мірою зумовлена застосуванням міждисциплінарного підходу, що передбачає співпрацю педагогів, психологів і соціальних працівників.

Отже, досвід організації педагогічної підтримки дошкільників у діяльності Червоного Хреста в Німеччині свідчить про доцільність використання комплексного, інклюзивного та дитиноцентрованого підходу у системі дошкільної освіти. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у вивченні можливостей адаптації цього досвіду до умов національної освітньої системи, а також у розробленні практичних рекомендацій щодо впровадження ефективних моделей педагогічної підтримки дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах

Література:

1. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. Paris : OECD Publishing, 2017.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/06/starting-strong-v_g1g7a972/9789264276253-en.pdf
2. European Commission. Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow. Brussels, 2011. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0066
3. German Youth Institute. Inequalities in access to early childhood education and care in Germany. München : Deutsches Jugendinstitut, 2018.
https://www.dji.de/fileadmin/user_upload/bibs2018/WEB_DJI_ExpertiseDeutschland.pdf
4. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Case study: German Red Cross protection in daycares and youth welfare facilities. Geneva, 2020. https://pgi.ifrc.org/resources/case-study-german-red-cross-protection-daycares-and-youth-welfare-facilities
5. German Federal Ministry for Family Affairs. National Action Plan: New Opportunities for Children in Germany. Berlin, 2023. https://www.bmbfsfj.bund.de/

References:

1. OECD. Starting Strong V: Transitions from Early Childhood Education and Care to Primary Education. Paris : OECD Publishing, 2017.
https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/06/starting-strong-v_g1g7a972/9789264276253-en.pdf
2. European Commission. Early Childhood Education and Care: Providing all our children with the best start for the world of tomorrow. Brussels, 2011. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0066
3. German Youth Institute. Inequalities in access to early childhood education and care in Germany. München : Deutsches Jugendinstitut, 2018.
https://www.dji.de/fileadmin/user_upload/bibs2018/WEB_DJI_ExpertiseDeutschland.pdf

ISSN 3041-1572 Online

4. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. Case study: German Red Cross protection in daycares and youth welfare facilities. Geneva, 2020. https://pgi.ifrc.org/resources/case-study-german-red-cross-protection-daycares-and-youth-welfare-facilities

5. German Federal Ministry for Family Affairs. National Action Plan: New Opportunities for Children in Germany. Berlin, 2023. https://www.bmbfsfj.bund.de/

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:004:33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-107-115

Андрусів Володимир Володимирович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0009-0009-5837-5079

РОЗВИТОК ЦИФРОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МАГІСТРІВ З ЕКОНОМІКИ ЧЕРЕЗ ІНТЕГРАЦІЮ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Анотація. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки через інтеграцію професійно орієнтованих цифрових технологій в освітній процес закладу вищої освіти. Об'єктом дослідження являється професійна підготовка майбутніх магістрів з економіки в умовах цифрової трансформації вищої освіти. У статті розкрито сутність і значення розвитку цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки в умовах активної цифрової трансформації вищої освіти та професійного середовища. Обґрунтовано, що сучасна підготовка фахівців економічного профілю вже не може обмежуватися засвоєнням лише теоретичних знань і традиційних методів аналізу, оскільки професійна діяльність економіста дедалі більше пов'язується з використанням цифрових платформ, хмарних сервісів, аналітичних систем, засобів візуалізації даних, електронних ресурсів, автоматизованого опрацювання інформації та технологій на базі штучного інтелекту. Наголошено, що цифрова компетентність майбутнього магістра з економіки має розглядатися як інтегрована професійна якість, яка охоплює інформаційну та дата грамотність, цифрову комунікацію, безпечне і відповідальне використання цифрових засобів, уміння працювати з професійно значущими програмами та здатність критично оцінювати результати цифрової діяльності. Особливу увагу зосереджено на тому, що ефективний розвиток цифрової компетентності забезпечується не фрагментарним використанням окремих сервісів, а системною інтеграцією професійно орієнтованих цифрових технологій у зміст фахових дисциплін, навчальні завдання, кейси, проєкти та дослідницьку роботу здобувачів. Доведено, що така інтеграція сприяє поглибленню практичної підготовки, розвитку аналітичного мислення, підвищенню якості прийняття економічних рішень і формуванню готовності до діяльності у внутрішньому та зовнішньому цифровому середовищі.

ISSN 3041-1572 Online

Узагальнено, що розвиток цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки являється важливою передумовою підвищення якості магістерської освіти, її відповідності сучасним вимогам ринку праці та формування конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в умовах цифровізації економічних процесів.

Ключові слова: цифрова компетентність, майбутні магістри з економіки, професійно орієнтовані цифрові технології, освітній процес, заклад вищої освіти, цифровізація освіти, професійна підготовка.

Andrusiv Volodymyr Volodymyrovych postgraduate student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0009-5837-5079

DEVELOPMENT OF DIGITAL COMPETENCE OF FUTURE MASTERS IN ECONOMICS THROUGH INTEGRATION OF PROFESSIONALLY ORIENTED DIGITAL TECHNOLOGIES INTO THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The purpose of the study is to theoretically substantiate the features of the development of digital competence of future masters in economics through the integration of professionally oriented digital technologies into the educational process of a higher education institution. The object of the study is the professional training of future masters in economics in the conditions of digital transformation of higher education. The article reveals the essence and significance of the development of digital competence of future masters in economics in the conditions of active digital transformation of higher education and the professional environment. It is substantiated that modern training of specialists in the economic field can no longer be limited to the acquisition of theoretical knowledge and traditional methods of analysis, since the professional activity of an economist is increasingly associated with the use of digital platforms, cloud services, analytical systems, data visualization tools, electronic resources, automated information processing and technologies based on artificial intelligence. It is emphasized that the digital competence of a future master in economics should be considered as an integrated professional quality that includes information and data literacy, digital communication, safe and responsible use of digital tools, the ability to work with professionally significant programs and the ability to critically evaluate the results of digital activities. Particular attention is focused on the fact that the effective development of digital competence is ensured not by the fragmentary use of individual services, but by the systematic integration of professionally oriented

digital technologies into the content of professional disciplines, educational tasks, cases, projects and research work of applicants. It is proven that such integration contributes to the deepening of practical training, the development of analytical thinking, the improvement of the quality of economic decision-making and the formation of readiness for activity in the internal and external digital environment. It is generalized that the development of digital competence of future masters in economics is an important prerequisite for improving the quality of master's education, its compliance with modern labor market requirements and the formation of a competitive specialist capable of operating effectively in the conditions of digitalization of economic processes.

Keywords: digital competence, future masters in economics, professionally oriented digital technologies, educational process, higher education institution, digitalization of education, professional training.

Постановка проблеми. Сучасний фахівець економічного профілю має не лише орієнтуватися в теоретичних підходах, а й уміти працювати з професійно значущими цифровими інструментами, інтерпретувати великі масиви інформації, критично оцінювати цифрові джерела, будувати аналітичні висновки та приймати обґрунтовані управлінські рішення. Саме тому освітній процес уже не може обмежуватися загальною комп'ютерною підготовкою, оскільки ринок праці потребує фахівця, здатного діяти в середовищі реальних цифрових практик професії. Показово, що Європейська комісія розглядає цифрову компетентність як безпечне, критичне й упевнене використання цифрових технологій, а DigComp 2.2 містить понад 250 прикладів знань, умінь і ставлень, зокрема пов'язаних із новими системами на базі штучного інтелекту. Разом із цим дослідження, що поєднує DigComp із класифікацією ESCO та аналізом європейських онлайн вакансій, засвідчило, що 732 навички, пов'язані з DigComp, охоплювали 54,5 % усіх навичок, зафіксованих у вакансіях за 2018–2022 роки, причому найбільший попит стосується інформаційної та дата грамотності, створення цифрового контенту, а також комунікації й співпраці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняному науковому полі проблема професійної підготовки майбутніх економістів із використанням цифрових технологій має поступове, але цілком виразне формування підґрунття [1-12]. Однією з більш ранніх праць у цьому напрямі являється дослідження О. Птахіної [4], у якому увагу зосереджено на застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців економічного профілю. Уже сама постановка питання в цій праці засвідчує розуміння того, що якісна економічна освіта повинна спиратися на сучасні технологічні засоби, а підготовка економіста має бути пов'язаною не лише з

ISSN 3041-1572 Online

теоретичним змістом дисциплін, а й з оновленням методів навчання. Разом із цим Л. Лебедик [6] розглядає проектування системи педагогічної підготовки магістрів економіки, тим самим акцентуючи увагу на системному баченні магістерської освіти як цілісного процесу, де важливими постають взаємозв'язок змісту, форм, методів і результатів навчання. Л. Максимова [5], звертаючись до організаційно-педагогічних засад забезпечення якості професійної підготовки майбутніх економістів засобами інформаційно-комунікаційних технологій, підсилює цей напрям і фактично переводить дискусію з площини окремого використання технологій у площину забезпечення якості професійної освіти. К. Копняк і Л. Радзіховська [2] зазначають, що формування цифрової компетентності являється невід'ємною складовою підготовки майбутніх економістів, а саму цю компетентність авторки розглядають як комплексну характеристику фахівця, що передбачає неперервне, активне й творче використання цифрових технологій у професійній діяльності та повсякденному житті.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей розвитку цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки через інтеграцію професійно орієнтованих цифрових технологій в освітній процес закладу вищої освіти. Об'єктом дослідження являється професійна підготовка майбутніх магістрів з економіки в умовах цифрової трансформації вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки через інтеграцію професійно орієнтованих цифрових технологій в освітній процес являється однією з ключових передумов якісної модернізації сучасної вищої освіти. При такого роду умовах йдеться вже не просто про засвоєння окремих технічних навичок, а про формування здатності діяти в середовищі, де економічний аналіз, фінансове планування, моделювання, прогнозування, управління ризиками, професійна комунікація та прийняття управлінських рішень дедалі глибше спираються на дані, аналітичні платформи, хмарні сервіси, засоби візуалізації, автоматизоване опрацювання інформації та технології на базі штучного інтелекту. Світовий ринок праці вже демонструє, що саме поєднання аналітичного мислення, технологічної грамотності, здатності працювати з великими масивами даних і безперервного навчання постає базовою умовою професійної конкурентоспроможності. За даними Всесвітнього економічного форуму, майже 40 % ключових навичок у трудовій діяльності зміняться до 2030 року, а 63 % роботодавців уже вважають дефіцит навичок головною перепоною для трансформації бізнесу. Разом із цим Європейська комісія вказує, що Європейський Союз все ще суттєво відстає від цілі 2030 року щодо базових цифрових навичок, а нестача цифрових компетентностей зали-

шається системною проблемою. Для магістрів з економіки така ситуація має особливе значення, оскільки саме вони готуються до діяльності у сферах, де цифровізація не рідко визначає якість оцінювання ринку, ефективність фінансових рішень, точність прогнозів і швидкість адаптації бізнесу до зовнішнього середовища.

Цифрова компетентність майбутнього магістра з економіки не зводиться до вміння користуватися окремими програмами. Вона являється інтегрованою професійною якістю, що поєднує інформаційну та дата грамотність, цифрову комунікацію, створення й адаптацію цифрового контенту, безпечну поведінку в цифровому середовищі, здатність до проблемного мислення, а також критичне ставлення до технологій на базі штучного інтелекту. Європейська комісія у структурі DigComp 2.2 розглядає цифрову компетентність як цілісний комплекс знань, умінь і ставлень, що дає змогу людині впевнено, критично і безпечно діяти в цифровому середовищі, причому оновлена редакція містить понад 250 прикладів, пов'язаних також з новими системами на базі штучного інтелекту. Для підготовки магістра з економіки це означає, що цифрова компетентність має професійно конкретизуватися через вміння працювати з фінансовими таблицями й моделями, системами обробки статистики, платформами бізнес аналітики, цифровими сервісами для дослідження ринків, електронними базами нормативної й фінансової інформації, а також інструментами презентації економічних висновків. Разом із цим дослідження Європейської комісії щодо зіставлення DigComp з європейською структурою навичок засвідчило, що 732 навички, співвіднесені з DigComp, охоплювали 54,5 % усіх навичок, виявлених в онлайн вакансіях за 2018–2022 роки, причому найбільший попит припадав на інформаційну та дата грамотність, створення цифрового контенту, комунікацію й співпрацю. Інтеграція професійно орієнтованих цифрових технологій в освітній процес має здійснюватися не як додаток до традиційного навчання, а як системний принцип побудови магістерської програми. Саме тому повне розкриття теми вимагає переходу від епізодичного використання окремих сервісів до цілісного проєктування дисциплін, у межах якого кожен навчальний модуль пов'язується з реальними цифровими практиками економічної діяльності. В одному курсі це може бути аналіз наборів фінансових даних, в іншому, побудова прогнозних моделей, у наступному, розроблення аналітичних панелей, підготовка цифрових звітів, моделювання ризиків або командна робота в хмарному середовищі. Організація економічного співробітництва та розвитку у виданні 2025 року наголошує, що освіта має реагувати на технологічні, соціальні й економічні сили, які трансформують навчальні системи у всьому світі. UNESCO, своєю чергою, підкреслює, що педагог має володіти не лише технічною, а й етичною, методичною та людиноцентричною готовністю до використання технологій на базі штучного інтелекту. Це

ISSN 3041-1572 Online

означає, що викладач у магістерській підготовці економістів має проектувати навчальні ситуації, де цифровий інструмент допомагає глибше зрозуміти економічне явище, а не просто пришвидшує виконання завдання. Водночас для здобувача важливо, щоб цифрові технології були пов'язані з майбутньою професією, тобто використовувалися для розв'язання фахових кейсів, аналізу ринкових тенденцій, оцінювання ефективності підприємства, дослідження фінансових сценаріїв та аргументації управлінських рішень.

Розвиток цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки через інтеграцію професійно орієнтованих цифрових технологій має приводити до формування випускника, який уміє оцінювати надійність даних, швидко переходити від опису проблеми до її аналітичного опрацювання, працювати в команді у внутрішньому і зовнішньому цифровому середовищі, дотримуватися етичних і правових норм, а також відповідально використовувати технології на базі штучного інтелекту. UNESCO у своїх сучасних підходах до компетентностей студентів і викладачів підкреслює людиноцентричність, етику, розуміння технік і застосувань штучного інтелекту, а також готовність до творчого й відповідального використання таких систем. Отже, успішність інтеграції професійно орієнтованих цифрових технологій у підготовку магістрів з економіки залежить від кількох взаємопов'язаних умов, а саме модернізації змісту освітніх програм, наявності цифрової інфраструктури, підготовленості викладачів, зміни підходів до оцінювання, розвитку академічної доброчесності та створення прозорих правил використання технологій на базі штучного інтелекту. Якщо цих умов немає, цифровізація ризикує перетворитися на формальне насичення навчання сервісами без реального впливу на якість підготовки.

Висновки. Таким чином, розвиток цифрової компетентності майбутніх магістрів з економіки через інтеграцію професійно орієнтованих цифрових технологій в освітній процес являється стратегічно важливим напрямом оновлення вищої освіти, оскільки забезпечує поєднання фундаментальної економічної підготовки з практикою роботи в сучасному цифровому професійному середовищі, підвищує якість аналітичної підготовки здобувачів, формує їхню готовність до обґрунтованого використання даних, цифрових платформ і технологій на базі штучного інтелекту, а також посилює їхню конкурентоспроможність, професійну мобільність і здатність до безперервного фахового оновлення в умовах трансформації економіки та ринку праці.

Література:

1. Добровольська Н. В., Мерінова С. В., Добровольський О. І. Дидактичний аспект формування цифрової компетентності майбутніх фахівців-економістів при викладанні курсу «Моделювання бізнес-процесів». Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2022. Вип. 66. С. 30–37.

2. Копняк К., Радзіховська Л. Складові цифрової компетентності майбутніх економістів. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky. 2021. Vol. 9. № 1. С. 80–82.

3. Гусак Л. П., Левчук О. В., Гринчук Т. П. Значення комп'ютерної математики у формуванні цифрових компетентностей майбутніх економістів. Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво. 2023. Вип. 52. С. 71–76.

4. Птахіна О. М. Застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі підготовки фахівців економічного профілю. Економічний вісник Донбасу. 2011. № 3(25). С. 154–157.

5. Максимова Л. П. Організаційно-педагогічні засади забезпечення якості професійної підготовки майбутніх економістів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Автореф. дис. … канд. пед. наук. Дніпро. 2015. 20 с.

6. Лебедик Л. В. Проектування системи педагогічної підготовки магістрів економіки. Імідж сучасного педагога. 2008. № 7–8(86–87). С. 87–89.

7. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237

8. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. Ефективна економіка. 2025. №6. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748

9. Криштанович М.Ф. (2022). Формування професійної компетентності майбутніх викладачів права. «Освітні обрії», Том 54 № 1, С. 77-80. https://doi.org/10.15330/obrii.54.1.77-80

10. Криштанович, М. Ф., & Середюк, Я. І. (2023). Особливості формування цифрової компетентності майбутніх фахівців з цивільної безпеки. Академічні візії, (17). https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/329

11. Криштанович, М., & Силкін, О. Оцінювання стратегічних напрямів реалізації державно-приватного партнерства в царині безпекового розвитку агропромислового сектора. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 2025, 44-55. https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587

12. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201

References:

1. Dobrovolska, N. V., Merinova, S. V., & Dobrovolskyi, O. I. (2022). Dydaktychnyi aspekt formuvannia tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv-ekonomistiv pry vykladanni kursu "Modeliuvannia biznes-protsesiv" [Didactic aspect of forming digital competence of future economics specialists in teaching the course "Business Process Modeling"]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv, metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Training Specialists, Methodology, Theory, Experience, Problems, 66, 30–37. [in Ukrainian].

2. Kopniak, K., & Radzikhovska, L. (2021). Skladovi tsyfrovoi kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv [Components of digital competence of future economists]. Scientific Letters of Academic Society of Michal Baludansky, 9(1), 80–82. [in Ukrainian].

3. Husak, L. P., Levchuk, O. V., & Hrynchuk, T. P. (2023). Znachennia kompiuternoi matematyky u formuvanni tsyfrovykh kompetentnostei maibutnikh ekonomistiv [The importance of computer mathematics in forming digital competencies of future economists]. Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii, osvita, nauka, vyrobnytstvo – Computer-Integrated Technologies, Education, Science, Production, 52, 71–76. [in Ukrainian].

4. Ptakhina, O. M. (2011). Zastosuvannia informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii u protsesi pidhotovky fakhivtsiv ekonomichnoho profiliu [Application of information and communication technologies in the process of training specialists in the economic field]. Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbas, 3(25), 154–157. [in Ukrainian].

5. Maksymova, L. P. (2015). Orhanizatsiino-pedahohichni zasady zabezpechennia yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Organizational and pedagogical principles of ensuring the quality of professional training of future economists by means of information and communication technologies]. Extended abstract of candidate's thesis. Dnipro. [in Ukrainian].

6. Lebedyk, L. V. (2008). Proektuvannia systemy pedahohichnoi pidhotovky mahistriv ekonomiky [Designing the system of pedagogical training of masters of economics]. Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Teacher, 7–8(86–87), 87–89. [in Ukrainian].

7. Shtangret, A., & Sylkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management in a hyperdynamic external environment]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 9(37), 227–237. DOI 10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237. [in Ukrainian].

8. Zybareva, O. V., & Palahniuk, S. Yu. (2025). Intehratsiia tsyfrovykh transformatsii v systemu upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstva [Integration of digital transformations into the system of managing the competitive advantages of an enterprise]. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy, 6. URL https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748 [in Ukrainian].

9. Kryshtanovych M.F. (2022). Formuvannya profesiynoyi kompetentnosti maybutnikh vykladachiv prava. [Formation of professional competence of future law teachers]. "Educational Horizons", Vol. 54 No. 1, pp. 77-80. https://doi.org/10.15330/obrii.54.1.77-80 [in Ukrainian].

10. Kryshtanovych, M. F., & Seredyuk, Ya. I. (2023). Osoblyvosti formuvannya tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv z tsyvil′noyi bezpeky. [Peculiarities of formation of digital competence of future civil security specialists]. Academic Visions, (17). https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/329 [in Ukrainian].

11. Kryshtanovych, M., & Sylkin, O. (2025). Otsiniuvannia stratehichnykh napriamiv realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v tsaryni bezpekovoho rozvytku ahropromyslovoho sektora [Assessment of strategic directions for implementing public-private partnership in the sphere of security development of the agro-industrial sector]. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 44–55. DOI 10.55643/ser.5.55.2025.587. [in Ukrainian].

12. Shtangret, A., Sylkin, O., & Shliakhetko, V. (2024). Trudova mihratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpryiemstva [Labor migration as an external threat to the personnel security of an enterprise]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 10(38), 190–201. DOI 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 159.942:316

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-116-127

Аніщенко Вікторія Олександрівна доктор педагогічних наук, завідувач кафедри формування та розвитку професійної компетентності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України Інституту професійного розвитку, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, https://orcid.org/0000-0002-5062-3789

Аніщенко Юлія Леонідівна магістр, галузь знань «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність «Психологія», м. Чернігів, https://orcid.org/0009-0008-6036-8751

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У МАЙСТЕРНОСТІ СУЧАСНОГО ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз феноменології емоційного інтелекту як важливої складової педагогічної майстерності сучасного викладача в умовах трансформації освітнього простору України.

Актуальність дослідження зумовлена викликами сьогодення: цифровізацією освіти, реформуванням системи вищої освіти відповідно до європейських стандартів, соціальною нестабільністю та функціонуванням закладів освіти в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що за таких умов емоційний інтелект стає стратегічним ресурсом професійної ефективності викладача, його психологічної стійкості та здатності до створення безпечного освітнього середовища.

Розкрито сутність емоційного інтелекту як інтегративного феномену, що поєднує емоційну самосвідомість, саморегуляцію, емпатію та соціальні навички. На основі феноменологічного підходу емоційний інтелект розглянуто не лише як сукупність компетентностей, а як особливий спосіб осмислення професійного досвіду через призму емоційної включеності. Визначено його роль у структурі педагогічної майстерності через гностичний, конструктивний, комунікативний та організаційний компоненти.

Доведено, що розвинений емоційний інтелект сприяє ефективній педагогічній взаємодії, профілактиці професійного вигорання, розвитку педагогічного лідерства та формуванню гуманістично орієнтованого освітнього середовища. Особливу увагу приділено значенню емоційного інтелекту в умовах дистанційного навчання, інклюзивної освіти та високого психоемоційного навантаження.

Запропоновано практичні шляхи розвитку емоційного інтелекту викладачів через психоедукаційні програми, тренінгові технології, супервізійні практики, рефлексивні методики та інтеграцію відповідних модулів у систему підвищення кваліфікації. Обґрунтовано, що розвиток емоційного інтелекту є стратегічною умовою модернізації української освіти та формування викладача нового типу — емоційно зрілої, рефлексивної та професійно стійкої особистості.

Ключові слова: емоційний інтелект; емоційна компетентність; освітнє середовище; педагогічна майстерність; професійна саморегуляція; сучасний викладач; феноменологічний підхід.

Anishchenko Viktoriia Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Herd of Department of Formation and Development Professional Competence of the Personnel of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, Institute of Professional Development, Penitentiary Academy of Ukraine, Chernihiv, https://orcid.org/0000-0002-5062-3789

Anishchenko Yuliia Leonidivna, Master's degree, Field of Study «Social and behavioral studies», specialty «Psychology», https//orcid.org/0009-0008-6036-8751

THE PHENOMENOLOGY OF EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE MASTERY OF THE MODERN TEACHER

Abstract. This article presents a theoretical analysis of the phenomenology of emotional intelligence as a key component of the pedagogical expertise of the modern teacher in the context of the transformation of Ukraine's educational landscape.

The relevance of the study stems from the challenges of the present day: the digitalization of education, the reform of the higher education system in line with European standards, social instability, and the operation of educational institutions under martial law. It is argued that under such conditions, emotional intelligence becomes a strategic resource for a teacher's professional effectiveness, psychological resilience and ability to create a safe educational environment.

The essence of emotional intelligence is explored as an integrative phenomenon that combines emotional self-awareness, self-regulation, empathy and social skills. Based on a phenomenological approach, emotional intelligence is considered not merely as a set of competencies, but as a specific way of interpreting professional experience through the prism of emotional engagement. Its role in the structure of pedagogical mastery is defined through gnostic, constructive, communicative and organisational components.

It has been demonstrated that developed emotional intelligence contributes to effective pedagogical interaction, the prevention of professional burnout, the development of pedagogical leadership, and the formation of a humanistically oriented educational environment. Particular attention is paid to the significance of emotional intelligence in the context of distance learning, inclusive education, and high psycho-emotional stress.

Practical approaches to developing teachers' emotional intelligence are proposed through psycho-educational programmes, training technologies, supervisory practices, reflective methodologies, and the integration of relevant modules into the professional development system. It is argued that the development of emotional intelligence is a strategic prerequisite for the modernisation of Ukrainian education and the formation of a new type of teacher – an emotionally mature, reflective and professionally resilient individual.

Keywords: emotional intelligence; emotional competence; educational environment; teaching skills; modern teacher; professional self-regulation; phenomenological approach.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження феноменології емоційного інтелекту у майстерності сучасного викладача зумовлена глибинними трансформаційними процесами, що відбуваються в українській та світовій системі освіти. Умови цифровізації освітнього простору, воєнного стану, соціально-психологічної нестабільності, інтенсифікації міжособистісної взаємодії в умовах постійної невизначеності актуалізують потребу в переосмисленні професійної ролі викладача. Сучасний освітній процес дедалі більше потребує не лише високого рівня фахової компетентності, а й здатності педагога до емоційної саморегуляції, емпатійної взаємодії, підтримки психологічно безпечного освітнього середовища.

Особливої значущості ця проблема набуває в контексті реформування вищої освіти України відповідно до європейських стандартів, де гуманістична парадигма, орієнтація на здобувача освіти та його освітні потреби, інклюзивність, безбар'єрність та педагогіка партнерства визначають нові вимоги до професійної майстерності викладача. У цьому аспекті емоційний інтелект постає як стратегічний ресурс професійної стійкості, ефективної педагогічної комунікації та профілактики професійного вигорання.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених емоційному інтелекту, недостатньо висвітленим залишається його феноменологічний вимір у структурі педагогічної майстерності сучасного викладача, що й зумовлює наукову актуальність обраної теми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що предметом уваги вітчизняних та закордонних науковців стали дослідження щодо окремих

аспектів теоретико-методологічного аналізу формування та розвитку емоційного інтелекту фахівців різних галузей професійної діяльності.

Особливий інтерес представляє вітчизняний освітянський простір, оскільки від професіоналізму та майстерності викладача багато в чому залежить рівень адаптаційного потенціалу, розвиток професійної компетентності та готовності здобувачів освіти до майбутнього, особливо в аспекті їх мотивації до навчання, усвідомлення необхідності розвивати свої компетентності впродовж життя, вміти правильно проживати свої психоемоційні стани та орієнтуватися в складних умовах щоб стати дійсно професіоналами та експертами в обраній професії.

Також треба розуміти, що дослідження феноменологічності емоційного інтелекту самого викладача пов'язано з необхідністю усвідомлення ним зростаючої ролі його комунікативної компетентності в аспекті врахування зростання ролі принципів інклюзивності, безпеки та безбар'єрності освітнього простору та освітнього процесу в цілому. Це підтверджують наукові розвідки вітчизняних вчених: Е. Л. Носенко та Н. В. Ковриги, які досліджували феномен емоційного інтелекту крізь призму виявлення внутрішнього світу особистості, проаналізували компоненти емоційного інтелекту, а також розглянули основні функції емоційного інтелекту, а саме: стресозахисну та адаптивну; форми його відбиття у свідомості людини психологічного благополуччя, самооцінка, вибору стратегій подолаючої поведінки) [1]; В. Зарицької, яка наголошувала, що емоційний інтелект має важливу роль у розвитку професійної самосвідомості, є основою розв'язання конфліктних ситуацій у процесі професійної діяльності, що виникають через наявність проблем, пов'язаних з виконанням професійно важливих завдань та особливостями взаємостосунків [2]; С. Дерев'янко, яка довела, що одним найефективніших методів розвитку емоційного інтелекту є психологічний тренінг [3]; О. Логвись, яка відзначила, що емоційний інтелект виступає важливим чинником у становленні особистості майбутнього педагога у контексті євроінтеграційних змін в освіті, головними у яких є гуманізація освітнього простору та цінність особистості [4] та ін.

Зважаючи на наявні наукові доробки в сфері дослідження феномену емоційного інтелекту, все ж таки є необхідність проведення поглиблених розвідок та найкращих практик формування професійної компетентності та підвищення рівня професійної педагогічної майстерності викладачів закладів освіти різних рівнів через розвиток їх емоційної компетентності, емоційної освіченості та емоційного інтелекту.

Метою статті – є теоретичне осмислення феноменології емоційного інтелекту у структурі педагогічної майстерності сучасного викладача, визначення його сутнісних характеристик, функціональних проявів та ролі у

забезпеченні професійної ефективності, психологічної стійкості й гуманістичної спрямованості освітнього процесу.

Для досягнення поставленої мети визначено низку завдань дослідження, а саме: здійснити теоретичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «емоційний інтелект»; розкрити феноменологічний зміст емоційного інтелекту у професійній діяльності викладача; визначити місце емоційного інтелекту в структурі педагогічної майстерності; охарактеризувати основні компоненти емоційного інтелекту, значущі для професійної діяльності викладача; окреслити практичні можливості розвитку емоційного інтелекту в системі корпоративного навчання та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Методологічну основу дослідження становив комплекс загальнонаукових і спеціальних підходів, що забезпечують цілісне осмислення феномену емоційного інтелекту в контексті педагогічної майстерності. У дослідженні використано такі методологічні підходи, як:

– феноменологічний підхід – для аналізу суб'єктивного досвіду викладача, осмислення його емоційних переживань у професійній діяльності, виявлення особливостей емоційного реагування в умовах педагогічної взаємодії;

– системний підхід – для розгляду емоційного інтелекту як інтегративної складової педагогічної майстерності, що перебуває у взаємозв'язку з професійними, комунікативними та особистісними характеристиками викладача;

– компетентнісний підхід – для визначення емоційного інтелекту як важливого компонента професійної компетентності сучасного викладача;

– особистісно орієнтований підхід – для акцентування уваги на розвитку емоційної самосвідомості, рефлексії, емпатії та саморегуляції як основи професійного становлення педагога.

У процесі дослідження застосовано такі методи:

– теоретичний аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури – для вивчення сучасного стану досліджуваної проблеми;

– порівняльний аналіз – для зіставлення наукових концепцій емоційного інтелекту;

– інтерпретаційний метод – для феноменологічного осмислення проявів емоційного інтелекту в професійній діяльності викладача;

– прогностичний метод – для визначення перспектив розвитку емоційного інтелекту в системі професійної підготовки педагогічних кадрів.

Методологічна логіка дослідження ґрунтується на міждисциплінарному поєднанні положень педагогіки, психології, феноменології освіти та сучасних концепцій професійного розвитку особистості.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ динамічний, наповнений постійними змінами та багатоаспектністю викликів, що вимагає від викладача

ISSN 3041-1572 Online

постійної переоцінки та нових вмінь орієнтування в професійній діяльності, причому незалежно від рівня закладу освіти, в якому він здійснює свою професійну діяльність. Тому цілком закономірно, що психолого-педагогічна наука прийшла до необхідності формування нових підходів до підвищення професіоналізму та майстерності викладача, його сучасних фахових компетентностей особливо в аспекті розвитку освіти впродовж життя.

Розглянемо роль емоційного інтелекту як фактору успіху сучасного викладача в його професійній діяльності, а також можливості корпоративного навчання в розвитку емоційного інтелекту викладачів. Сучасний викладач постає не лише транслятором знань, а фасилітатором розвитку особистості, модератором освітнього середовища, носієм гуманістичних цінностей і провідником емоційно безпечної комунікації. Саме тому дедалі більшої уваги наукової спільноти набуває феномен емоційного інтелекту як інтегрального компонента педагогічної майстерності.

Закордонні дослідники емоційного інтелекту пропонували різні визначення для цього явища. Його автори П. Соловей и Дж. Майер (1999), розглядають емоційний інтелект як здатність людини контролювати власні почуття та почуття оточуючих, розпізнавати їх та використовувати отриману інформацію для контролю свого мислення й своїх дій [5]. Наукові дослідження останніх двох десятиліть вказують, що успішність дорослої людини в сучасному суспільстві визначається вже не стільки академічними знаннями в певній галузі та рівнем її загального інтелекту, скільки вмінням керувати своїм емоційним станом та емоційним станом інших людей, мотивувати їх до виконання складних завдань, проявляти високу стресостійкість в умовах постійних системних змін, демонструвати високу адаптивність та ефективність у комунікативних процесах [5; 6–8].

Феноменологія емоційного інтелекту у майстерності сучасного викладача є надзвичайно багатогранною. Вона охоплює не лише здатність усвідомлювати власні емоційні стани та керувати ними, а й уміння розпізнавати емоційні прояви інших, будувати продуктивну міжособистісну взаємодію, створювати атмосферу психологічного комфорту, яка сприяє якісному навчанню.

Варто згадати, що концепція розвитку емоційного інтелекту протягом життя людини, яку заклав у своїх працях Д. Гоулман [9], і який значно розширив зміст поняття, включивши до його структури самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички, сьогодні прогресуючими викладачами розглядається як превалюючий компонент життєстійкості та життєздатності як своєї, так і своїх вихованців.

У педагогічному контексті емоційний інтелект розглядається як здатність викладача до ефективного емоційного самоменеджменту, конструктивної

взаємодії зі здобувачами освіти, колегами, адміністрацією, а також до створення освітнього середовища, у якому реалізуються принципи інклюзивності, безбар'єрності, поваги, підтримки та партнерства.

Феноменологічний підхід дозволяє розглядати емоційний інтелект не лише як сукупність компетенцій, а як особливий спосіб переживання професійної реальності, осмислення педагогічного досвіду через призму емоційної включеності.

Саме феноменологія дає можливість дослідити внутрішній світ викладача: як він сприймає власні емоції, як переживає професійні труднощі, як формує стратегії реагування на конфліктні чи стресогенні ситуації, особливо в наші буремні часи війни.

Емоційний інтелект сьогодні виступає як один із структурних компонентів педагогічної майстерності, яка традиційно визначається як високий рівень професійної діяльності, що ґрунтується на глибоких знаннях, розвинених практичних уміннях, творчості та особистісних якостях викладача. Однак, сучасні освітні реалії переконливо демонструють, що без емоційного інтелекту навіть найвищий рівень академічної підготовки не гарантує інноваційності, і як результат – ефективності, викладання.

Емоційний інтелект інтегрується в усі складові педагогічної майстерності, а саме:

– передбачає здатність до самопізнання, самоаналізу, рефлексії (гностичний компонент). Викладач з розвиненим емоційним інтелектом здатний усвідомлювати: не тільки власні емоційні реакції, а й причини професійного виснаження; оцінювати реально потенціал внутрішніх ресурсів та визначати своєчасно чинники, що впливають на ефективність взаємодії зі здобувачами освіти. А саморефлексія стає механізмом професійного вдосконалення;

– відображається у конструктивному компоненті педагогічної майстерності через уміння проєктувати інноваційний та безпечний освітній процес з урахуванням емоційних особливостей, психоемоційних налаштувань та установок аудиторії здобувачів освіти. Сучасний викладач має враховувати рівень тривожності здобувачів освіти, мотиваційний фон, психологічний клімат навчальної групи, а також – передбачати можливі емоційні бар'єри у сприйнятті інформації;

– найбільш яскраво, на нашу думку, емоційний інтелект проявляється у комунікативному компоненті. Ефективна педагогічна комунікація неможлива без емпатії, а якщо мова йде про здобувачів з інклюзивністю, то й сенситивності; активного слухання; емоційної чутливості та здатності до ненасильницького, гендерно-чутливого спілкування;

– викладач щоденно взаємодіє з різними учасниками освітнього процесу, тому в аспекті організаційного компоненту, слід зауважити, що емоційний

ISSN 3041-1572 Online

інтелект дозволяє в асертивний спосіб здійснювати координування різних процесів, вирішувати конфлікти, правильно реагувати на кризові ситуації.

Мова йде не тільки про складові професійної компетентності викладача з врахуванням впливу відповідного рівня емоційного інтелекту, а безпосередньо про його роль у формуванні емоційної компетентності викладача, що впливає на можливості здійснювати свою професійну діяльність без деструктивних реакцій. До того ж чим вище рівень емоційного інтелекту, тим легше викладачу працювати над своїми новими професійно важливими якостями, оскільки емоційна освіченість сприяє саморозвитку, формуванню інноваційної самосвідомості, своєчасному переформатуванню та розумінню необхідності оновлення своїх компетенцій, що в свою чергу впливає на імідж та авторитет викладача у здобувачів освіти та інших учасників освітнього процесу, суспільства в цілому.

І дійсно, однією з ключових складових емоційного інтелекту є емоційна самосвідомість викладача. Це здатність розпізнавати власні емоції в момент їх виникнення, розуміти причини цих переживань та усвідомлювати їхній вплив на поведінку. Для викладача це має особливе значення, оскільки щоденна професійна діяльність супроводжується широким спектром емоцій: натхнення; задоволення; тривога; розчарування; роздратування; емоційне виснаження та ін. Неусвідомлені емоції можуть проявлятися у формі надмірної категоричності; педагогічної жорсткості; формалізму та дистанціювання від здобувачів освіти.

Емоційно усвідомлений викладач здатний вчасно розпізнати власний стан і скоригувати поведінку. Наприклад, відчуваючи втому чи роздратування, він не стане переносити цей стан на взаємодію зі студентами, а використає стратегії саморегуляції. Саме така поведінка буде свідчити про професійну зрілість викладача, що і є показником педагогічної майстерності.

Як ніколи, сьогодні для українського викладача, який працює в умовах війни, соціальної нестабільності, постійної адаптації до нових форматів навчання, інформаційного перенасичення, постала необхідність в опануванні методів та способів саморегуляції, оскільки саме вона виступає в якості інструменту професійної стійкості. Безперечним є той факт, що кожен викладач здійснюючі свою професійну діяльність у супроводі високого рівня психоемоційного навантаження. За таких умов здатність до емоційної саморегуляції стає не просто професійною перевагою, а необхідною умовою психологічного благополуччя. Саморегуляція включає контроль імпульсивних реакцій; управління стресом; відновлення внутрішнього ресурсу; підтримку емоційної рівноваги.

Практика демонструє, що викладачі з високим рівнем саморегуляції рідше зазнають професійного вигорання; краще адаптуються до змін;

зберігають конструктивність у кризових ситуаціях та здатні демонструвати вищу ефективність педагогічної діяльності.

Згадаємо про важливі тенденції сучасної освіти, що пов'язані з розвитком гуманістичної педагогіки, в якій принципи інклюзивності, безбарєрності, асертивності мають бути реалізовані сповна. І це вказує на необхідність володіння сучасними викладачами високим рівнем емпатії. Справжня педагогічна майстерність неможлива без неї, оскільки емпатія – це здатність зрозуміти емоційний стан іншої людини, співпереживати їй, не втрачаючи професійної позиції. Для сучасного викладача це особливо важливо, адже сьогоднішній здобувач освіти часто перебуває у стані не тільки підвищеної тривожності, але й майже невизначеності й необхідності щоденно приймати важливі рішення, обирати моделі поведінки в умовах психоемоційного та інформаційного перевантаження.

Емпатійний викладач, який вміє також своєчасно сенситивно відчувати своїх здобувачів, здатний побачити за пасивністю здобувача освіти його внутрішні труднощі; розпізнати ознаки емоційного виснаження; підтримати без надмірної опіки та створити простір довіри та безпеки. Емпатія не означає вседозволеність чи зниження академічних вимог. Навпаки, вона дозволяє поєднати вимогливість із людяністю. Саме такий баланс є ознакою професійної зрілості.

Все частіше сучасний світ освітян пов'язує рівень емоційного інтелекту з розвитком соціальних навичок викладача та його потенціалом педагогічного лідерства. І, дійсно сьогодні, сучасний викладач – має бути лідером освітнього середовища. Його вплив виходить далеко за межі передачі знань. Він формує культуру багатогранних комунікації, моделі поведінки, ставлення до навчання, до себе, до інших. Соціальні навички викладача як складова емоційного інтелекту здатні забезпечити ефективне управління академічною групою, освітньою аудиторією з різними соціально-психологічними та професійно-спрямованими характеристиками; гнучко вирішувати педагогічні задачі та різного роду конфлікти; створювати індивідуальні траєкторії мотивації навчання та усвідомленості здобувача освіти в напрямку вдосконалення знань та вмінь впродовж життя; будувати партнерські взаємини та обирати алгоритми психолого-педагогічної підтримки кожного учасника освітнього процесу.

Особливого значення набуває здатність до конструктивного зворотного зв'язку. Фраза викладача може або стимулювати розвиток студента, або сформувати у нього страх помилки. Наприклад, замість критичного: «Ви зовсім не підготувалися» –емоційно компетентний викладач скаже: «Я бачу, що сьогодні вам було складно продемонструвати знання на очікуваному рівні. Давайте визначимо, що завадило, і як це виправити». Це принципово інший рівень асертивної педагогічної взаємодії.

ISSN 3041-1572 Online

Не можна обійти увагою процеси цифровізації освіти, де емоційний інтелект відіграє потужну роль. Цифровізація освіти створила нові виклики для педагогічної майстерності. Онлайн-комунікація суттєво обмежує невербальні сигнали, ускладнює зчитування емоційного стану аудиторії. У таких умовах роль емоційного інтелекту лише зростає. І сучасний викладач має уважніше аналізувати поведінкові маркери; використовувати нові форми емоційного контакту; створювати відчуття включеності навіть у дистанційному форматі.

Емоційно компетентний викладач в онлайн-середовищі активно підтримує не тільки народження зворотнього зв'язку, але й впродовж всієї зустрічі здатен професійно демонструвати доступність; грамотно визнавати та розуміти в який спосіб сказати про труднощі здобувачу освіти, і, найголовніше, вміло може забезпечити психологічну присутність. Це формує довіру, зацікавленість, підтримує мотивацію до навчання.

Надскладні умови сьогодення впливають на рівень професійного вигорання викладача. І тут сміло можна зауважити, що емоційний інтелект виступає в якості вагомого чинника профілактики цієї – однієї з найгостріших проблем у педагогічному середовищі. Хронічне перевантаження, високий рівень відповідальності, емоційна включеність часто призводять до виснаження. Розвинений емоційний інтелект виступає потужним захисним ресурсом. Він дозволяє викладачу своєчасно виявляти ознаки виснаження; встановлювати професійні межі; екологічно проживати складні емоції; підтримувати баланс між роботою та особистим життям. Викладач, який володіє цими навичками, здатний довше зберігати професійну ефективність.

Вище викладене, вказує на необхідність сьогодні створювати відповідні умови та можливості для формування, розвитку високого рівня емоційного інтелекту викладача. Ми чітко розуміємо, що емоційний інтелект не є сталою характеристикою. Він може й повинен розвиватися. На нашу думку, серед найбільш ефективних практик можна виокремити такі, як:

– ведення щоденників емоцій, а краще – особистої рефлексії, де викладач може фіксувати свої емоційні реакції в різних професійних, життєвих ситуаціях, що допоможе йому усвідомлювати закономірності власної поведінки;

– запровадження психоедукаційних практик, під час яких викладачі можуть опановувати знання про природу емоцій, механізми стресу, особливості міжособистісної взаємодії;

– підтримка та розвиток психофізіологічних практик у поєднанні з елементами фізичної культури: йога, як медитативні практики роботи з тілом і духом, що сприяють емоціональному перезавантаженню та набуттю балансу енергії (психічної та фізичної), пілатес, як комплексну система тренувань, що базується на контролі рухів, глибокому диханні та концентрації, що

позитивно впливає як на фізичний стан тіла, так і на психоемоційний фон; танцювальні заняття, що унікальним чином поєднують фізичну активність, мистецтво та психологічне розвантаження, що комплексно впливає на організм; тренується не тільки тіло, але й суттєво впливає на вираження та прожиття емоцій; такі способи активного перезавантаження сприяють формуванню унікальних навичок та вмінь у викладача, які дозволяють йому своєчасно позбуватися стресу та знаходити внутрішню гармонію;

– запровадження та підтримки розвитку супервізійних та інтервізійних груп, де превалюють коучингові практики для професійне обговорення складних педагогічних ситуацій, вирішення внутрішніх дилем та конфліктів, що пов'язані з професійною, і не тільки, діяльністю, оскільки такі комунікативні практики здатні вдало сприяти розвитку емоційної компетентності;

– проведення циклів тренінгів, що спрямовані на розвиток емпатії, в тому числі сенситивності, саморегуляції, комунікативної компетентності, а також застосування під час тренінгового навчання спеціальних технік розвитку уважності, що сприяють зниженню стресу та розвитку самоспостереження.

Висновки. Сьогодні українська система освіти переживає унікальний етап, напрацьовуючи абсолютно нові практики роботи з емоційними станами, методами та способами формування емоційного інтелекту, емоційної освіченості та емоційної інтелігентності виклаадча. Вона функціонує в умовах надзвичайно високої соціальної напруги, що ставить перед викладачем нові завдання. Сучасний викладач сьогодні – це не лише професіонал, який володіє інноваційно важливими професійними навичками, а й той, хто може стати психологічною опорою для здобувачів освіти. Тому він має вміти створити гармонійну, безпечну психоемоційну атмосферу в освітньому середовищі, в етичний спосіб грамотно підтримувати, стабілізувати, мотивувати та допомагати знаходити алгоритми адаптації здобувачам вищої освіти як під час навчання в закладі освіти, так і в подальшому самостійному житті. Саме тому розвиток емоційного інтелекту має стати одним із стратегічних напрямів професійної підготовки майбутніх освітян, підвищення кваліфікації та вдосконалення професійної компетентності викладачів. Необхідно інтегрувати відповідні модулі у програми підвищення кваліфікації, педагогічну освіту, систему професійного розвитку.

Отже, професійність сучасного викладача народжується не лише у знанні, а в мудрому поєднанні інтелекту, досвіду та людяності, а феноменологія емоційного інтелекту у майстерності сучасного викладача розкриває його як складний інтегративний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні, поведінкові та ціннісні компоненти. Емоційний інтелект є не додатковою характеристикою, а фундаментальною основою професійної майстерності. Саме він забезпечує гуманістичний характер педагогічного партнерства;

ISSN 3041-1572 Online

психологічну безпеку освітнього середовища; професійну стійкість викладача та, безумовно, ефективність освітнього процесу.

Сучасна освіта потребує викладача нового типу – не лише компетентного фахівця, а й справжнього творця емоційно зрілої особистості, здатної до рефлексії, емпатії, саморегуляції та партнерської взаємодії. У цьому контексті розвиток емоційного інтелекту є не просто напрямом професійного вдосконалення, а стратегічною умовою трансформації української системи освіти.

Література:

1. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції : монографія. Київ : Вища школа, 2003. 126 с.

2. Зарицька В. В. Емоційний інтелект як складова готовності особистості до професійної діяльності. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія». 2014. № 49. С. 42–51.

3. Дерев'янко С. П. Феноменологія емоційного інтелекту: навч.-метод. посіб. Чернігів: Поліграф, 2016. 312 с.

4. Логвись О. Дослідження розвитку емоційного інтелекту майбутніх педагогів у контексті освітньої євроінтеграції. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2022. Спецвипуск. С. 70–77.

5. Mayer J. D., Solovey P. What is Emotional Intelligence? *Emotional development and emotional Intelligence* / P. Solovey, D. Sluyter (Eds.). New York: Harper Collins, 1997. Pp. 3–31.

6. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema*. 2006. Vol. 18, pp. 13-25. URL : https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf .

7. Ghosh R., Shuck B., Petrosko J. Emotional intelligence and organizational learning in work teams. *Journal of Management Development*. 2012. Vol. 31, № 6. Pp. 603–619. https://doi.org/10.1108/02621711211230894

8. O'Connor P. J., Hill A., Kaya M. and Martin B. The Measurement of Emotional Intelligence: A *Critical Review of the Literature and Recommendations for Researchers and Practitioners*. 2019. URL : https://doi: 10.3389/fpsyg.2019.01116.

9. Daniel Goleman. Emotional Intelligence (25th Anniversary Edition). Bloomsbury, 2020. 352 p.

References:

1. Nosenko E. L., Kovryga N. V. (2003). Emocijnyj intelekt: konceptualizacija fenomenu, osnovni funkcii'[Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, basic functions]. Monografija. Kyiv : Vyshha shkola. [in Ukrainian].

2. Zaritskaya V. V. (2014). Emotsiinyi intelekt yak skladova hotovnosti osobystosti do profesiinoi diialnosti [The emotional intelligence as part of readiness of the person for the professional activity]. Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Seriia «Psykholohiia».№ 49. S. 42–51. [in Ukrainian].

3. Derev'janko S. P. (2016). Fenomenolohiia emotsiinoho intelektu [The phenomenology of emotional intelligence]: navch.-metod. posib. Chernihiv: Polihraf. [in Ukrainian].

4. Lohvys O. (2022). Doslidzhennia rozvytku emotsiinoho intelektu maibutnikh pedahohiv u konteksti osvitnoi yevrointehratsii [Research on the emotional intelligence development of future teachers in the context of educational european integration]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia psykholohichni nauky. Spetsvypusk. S. 70–77. [in Ukrainian].

5. Mayer J. D., Solovey P. (1997). What is Emotional Intelligence? *Emotional development and emotional Intelligence* / P. Solovey, D. Sluyter (Eds.). New York: Harper Collins, P. 3–31.

6. Bar-On R. (2006). The Bar-On model of emotional-social intelligence (ESI). *Psicothema.* Vol. 18, pp. 13–25. URL : https://www.psicothema.com/pdf/3271.pdf [in English].

7. Ghosh R., Shuck B., Petrosko J. (2012). Emotional intelligence and organizational learning in work teams. *Journal of Management Development*. Vol. 31, № 6. Pp. 603–619. https://doi.org/10.1108/02621711211230894

8. O'Connor P. J., Hill A., Kaya M. and Martin B. (2019). The Measurement of Emotional Intelligence: *A Critical Review of the Literature and Recommendations for Researchers and Practitioners*. URL : https://doi: 10.3389/fpsyg.2019.01116.

9. Daniel Goleman (2020). Emotional Intelligence (25th Anniversary Edition). Bloomsbury.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-128-141

Антонов Євгеній Володимирович доктор філософії з освітніх, педагогічних наук, асистент кафедри комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-3178-2132

ГРА "SPACE SCHOOL" ЯК ОДНА З ПЕРШИХ СПРОБ ГЕЙФІКАЦІЇ ОСВІТИ В ЯПОНІЇ

Анотація. Сучасна ігрова індустрія трансформується нині у потужну креативну сферу, що викликає зростаючий інтерес програмістів, художників та сценаристів, та стимулює їх до розробки ігор, які зберігатимуть актуальність та привабливість протягом тривалого часу. Однією з ключових проблем однокористувацьких (синглплеєрних) ігор є їх обмежена реіграбельність, оскільки після завершення сюжетної лінії повторне проходження часто втрачає емоційну глибину та новизну.

Одним із рішень цієї проблеми є розробка спеціалізованих ігрових проєктів, які можна застосовувати в навчальному процесі. Створення освітньої гри потребує особливої підготовки розробників й уважне ставлення до деталей, адже не всі сучасні комп'ютерні ігри підходять для гейміфікації освіти.

Японія вважається батьківщиною цифрових відеорозваг. Однією з перших комп'ютерних ігор в світі стала Pong, що була розроблена японською компанією Taito Corporation 29 листопада 1972 року. Це поклало початок для ігрової індустрії в своїй основі. Японські розробники одними з перших побачили великий потенціал в ігрових консолях й активно їх розробляли та підтримували, ставши світовими лідерами з їхнього виробництва.

З появою сотень консольних ігор, які захопили розум підростаючого покоління, поява освітніх ігор для заохочення у навчанні стало питанням часу. Однак питання технічного забезпечення шкіл та школярів залишалося відкритим багато років. Й хоча вартість ігрових консолей стрімко зменшувалась, не кожна родина могла дозволити собі таке придбання. Саме через це, введення гейміфікації в освіті у 80х було скоріш локальним та експериментальним явищем.

Сміливим кроком у напрямку створення освітніх ігор стала комп'ютерна гра Space School, створена для ігрової консолі Nintendo Famicom (відомою як Nintendo Family Computer або Nintendo Entertainment System). Гра мала унікальне для свого часу поєднання ігрової механіки та освітнього компоненту,

систему контролю та перевірки знань, а також деякі технічні рішення, які запобігали читингу (від англ. Cheating – шахрайство) з боку школярів задля покращення оцінок. Вона успішно поєднала сюжетну мотивацію, методичну глибину, технологічну складність. Проєкт не набув масовості і не вийшов на світовий ринок через економічні труднощі, технологічні цикли та відсутність комерційної вигоди. Водночас, поява освітніх комп'ютерних ігор відкрила для освітян новий напрямок, який став перспективним у наші дні – вивчення впливу гейміфікації на засвоєння знань школярами.

Ключові слова: цифровізація освіти, ігрова індустрія, комп'ютерні ігри, розробка ігор, програмування, ігрові механіки, комп'ютерна гра, ігрова консоль, тестування ігор, тестові завдання.

Antonov Yevhenii Volodymyrovych PhD in Educational and Pedagogical Sciences, Assistant of the Department of Computer Sciences and Information Technologies, Zhytomyr Ivan Franko state university, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-3178-2132

THE "SPACE SCHOOL" GAME AS ONE OF THE FIRST ATTEMPTS AT GAMEFICATION OF EDUCATION IN JAPAN

Abstract. The modern gaming industry is currently transforming into a powerful creative sphere, which arouses growing interest among programmers, artists and screenwriters, as well as stimulating them to develop games that will remain relevant and attractive for a long time. One of the key problems of single-player games is their limited replayability, since after the storyline is completed, repeated passage often loses emotional depth and novelty.

On the one hand, this problem may be solved by developing specialized game projects that can be used in the educational process. Creating an educational game requires special training of developers and careful attention to detail, because not all modern computer games are suitable for gamification of education.

Japan is considered the birthplace of digital video entertainment. One of the first computer games in the world was Pong, which was developed by the Japanese company Taito Corporation on November 29, 1972. This laid the foundation for the gaming industry at its core. Japanese developers were among the first to see the great potential in game consoles and actively developed and supported them, becoming world leaders in their production.

With the advent of hundreds of console games that captured the minds of the younger generation, the emergence of educational games to encourage learning became a matter of time. However, the issue of technical support for schools and students remained open for many years. And although the cost of game consoles

ISSN 3041-1572 Online

was rapidly decreasing, not every family could afford such a purchase. Therefore, the introduction of gamification in education in the 80s was rather a local and experimental phenomenon.

A bold step towards creating educational games was the computer game “Space School”, created for the Nintendo Famicom game console (known as the Nintendo Family Computer or Nintendo Entertainment System). The game had a unique combination of game mechanics and an educational component for its time, a system of control and verification of knowledge, as well as some technical solutions that prevented cheating by schoolchildren to improve their grades. It successfully combined plot motivation, methodological depth, and technological complexity. The project did not gain mass popularity and did not enter the world market due to economic difficulties, technological cycles, and the lack of commercial benefit. At the same time, the emergence of educational computer games opened a new direction for educators, which has become promising today - the study of the impact of gamification on the acquisition of knowledge by schoolchildren.

Keywords: digitalization of education, gaming industry, computer games, game development, programming, game mechanics, computer game, game console, game testing, test tasks.

Постановка проблеми. На сьогодні ігрова індустрія є величезною медіа-імперією з тисячами компаній, спеціалістів й мільярдними обертами. У розробку комп’ютерних ігор залучаються великі кошти, сформувались чіткі правила розробки та конкуренції, а також мільйони гравців по всьому світу, які чекають на нові проєкти. Творчі спеціальності, такі як художники, композитори, програмісти, письменники, все частіше звертають увагу на ігрову індустрію як на постійну роботу.

Слід згадати поняття комп’ютерної гри. Його розуміють як програму, створену для персонального комп’ютера, ігрової консолі чи смартфона з розважальною метою. Розробники прагнуть створити такі ігри, про які будуть говорити й через роки після релізу. Висока конкуренція на ринку й стандарти, що постійно змінюються, змушують розробників адаптуватись під нові реалії та придумувати все більш унікальні проєкти, які мінімально схожі на попередників.

Спроби запровадити елементи гейміфікації освітнього процесу були ще в епоху 8-бітних консолей. Так, ще до появи спеціалізованих навчальних ігор, існували «клони» NES у формі клавіатури, які використовувались для вивчення мови програмування BASIC.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Варто зазначити, що нині вивчення досвіду розробки та застосування комп’ютерних ігор в освітньому процесі сучасної школи поки що не набуло

системності і здійснено не повною мірою. Однак вже є певні напрацювання серед вітчизняних вчених. Гейміфікацію як метод оптимізації навчання та чинник підвищення ефективності вивчали Д. Вербовецький, О. Горбань, О. Макаревич, М. Малецька, Ю. Мойсеюк, О. Пасічник, С. Петренко, Л. Самчук, С. Толочко, С. Чурок та інші [1]. Гейміфікація як засіб підвищення ефективності навчання в початковій школі розглядалася такими вченими, як Л. Жиділова, О. Карабін, К. Ляшенко; гейміфікацію освітнього процесу під час вивчення навчальних предметів у загальній середній освіті досліджували І. Борисюк, М. Мар'єнко, О. Пінчук, Н. Яськова. Гейміфікація як метод оптимізації викладання англійської мови студентам закладів вищої освіти вивчалася К. Галацин; гейміфікація у професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя – Г. Коберник; формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови з використанням елементів гейміфікації – С. Деньгаєвою; педагогічні умови застосування комп'ютерних дидактичних ігор у фаховій підготовці майбутніх учителів математики та інформатики – Н. Кириленко та ін. Однак недостатньо дослідженим залишається аспект розробки та тестування комп'ютерних ігор [6].

Мета статті – дослідити спробу впровадження комп'ютерної гри Space School в Японії як засіб гейміфікації освітнього процесу на прикладі версій гри для вивчення математики.

Виклад основного матеріалу. Протягом всієї історії людства гра залишається однією з основних форм людської діяльності, що спрямована на відтворення та засвоєння досвіду, у ході якого формується та вдосконалюється поведінка особистості, можливості самокерування нею. Гра здатна задовольняти соціальний, психічний, емоційний, моральний розвиток, отож використання ігрових елементів у навчанні практикується давно. У грі людина, наче актор на сцені, грає певну роль та виконує певні цілі. Саме під час гри люди вступають у різні відносини: співробітництва, взаємодії, взаємодопомоги тощо.

Серед значного масиву педагогічних освітніх ігор окреме місце займають комп'ютерні ігри, на які все більше дослідників вказують як на ефективний засіб навчання. Сучасні педагоги вважають, що комп'ютерні ігри мають значний культурний, соціальний, економічний, політичний і технологічний вплив. З огляду на широку популярність відеоігор, їхню здатність підтримувати тривалу взаємодію з гравцями, схильність до активного спілкування з ними, стає зрозумілим інтерес учителів до їхнього освітнього потенціалу.

Поняття *комп'ютерної гри* передбачає програмне забезпечення, взаємодія з яким відбувається через комп'ютер або інший пристрій (наприклад, ігрова консоль), з використанням одного з доступних маніпуляторів (клавіатура, миша, геймпад, тощо) [9]. Під поняттям "*освітні комп'ютерні ігри*"

ISSN 3041-1572 Online

дослідники розуміють спеціально розроблені програмні продукти, створені з метою подачі навчального матеріалу через ігрові механіки, що використовуються в комп'ютерних іграх [8].

Запровадження ігрових механік у освітній діяльності збільшує інтерес учнів до вивчення навчальних матеріалів, підвищує мотивацію, формує вміння комунікації. Отож, комп'ютерна освітня гра є одним з універсальних засобів для самовираження, покращення навчальних навичок й мотивації [2][8].

На сьогоднішній день Японія є лідером у виробництві електронних розваг, до яких належать і комп'ютерні ігри. Однією з перших комп'ютерних ігор в світі стала Pong, що була розроблена японською компанією Taito Corporation 29 листопада 1972 року. Це поклало початок розвитку ігрової індустрії в своїй основі. Японські розробники одними з перших побачили великий потенціал в ігрових консолях й активно їх розробляли та підтримували, ставши світовими лідерами з їхнього виробництва.

З появою сотень консольних ігор, які захопили розум підростаючого покоління, поява освітніх ігор для заохочення у навчанні стало питанням часу. Однак проблема технічного забезпечення шкіл та школярів залишалася невирішеною багато років. Й хоча вартість ігрових консолей стрімко зменшувалась, не кожна родина могла дозволити собі таке придбання. Саме через це, введення гейміфікації в освіту у 80-х роках XX століття було скоріш локальним та експериментальним явищем задля перевірки життєздатності ідеї.

Однією з перших освітніх ігор є комп'ютерна гра Space School, створена для ігрової консолі Nintendo Famicom (відомою як Nintendo Family Computer або Nintendo Entertainment System). Гра мала унікальне для свого часу поєднання ігрової механіки та освітнього компоненту, систему контролю та перевірки знань, а також деякі технічні рішення, які запобігали читингу (від англ. Cheating - шахрайство) з боку школярів задля покращення оцінок. Поява освітніх ігор відкрила для освітян новий напрямок, який став перспективним у наші дні – вивчення впливу комп'ютерних ігор на засвоєння знань школярами.

Значення 8-бітних консолей для розвитку ігрової індустрії

Вибір в якості платформи для освітньої гри NES зумовлений колосальною популярністю ігрової консолі на батьківщині. Nintendo Entertainment System була випущена у 1983 році в Японії й в 1985 році в США та Європі [11]. Консоль швидко завоювала прихильність аудиторії й за роки існування для неї були створені тисячі ігор. Домашня ігрова консоль коштувала значно дешевше за персональні комп'ютери того часу, отож вибір її в якості платформи для розробки гри мало економічний сенс. За різними даними, в Японії було продано від 19 до 20 млн копій консолі [9].

Внесок консолей Nintendo Famicom/NES та Sega Master System у розвиток ігрової індустрії важко переоцінити. Слід згадати мільйони проданих копій таких легендарних ігор, як Super Mario Bros., The Legend of Zelda, Castlevania, Contra, Metroid, Final Fantasy, Mega Man, Donkey Kong, Duck Hunt, та інші [12]. Вперше в історії ігрова індустрія стала розглядатися не лише як розвага, а й як великий бізнес. Більшість сучасних AAA та інді-розробників у 80-х - 90-х були дітьми, які грали на вищезазначених консолях. Саме ці ігри надихнули їх пов'язати життя із розробкою ігор.

Концепція гри та її виконання

Space School (також відома як NHK学園, або NHK Gakuen Space School) випускалася у декількох версіях: для вивчення математики в 4, 5 та 6 класах відповідно. Кожен курс був поділений на два картриджі. Ігри розроблялися сумісно з Tokyo Books та японською телерадіокомпанією NHK. Картриджі з іграми й адаптери Konami QTA Adaptor, необхідні для їхньої роботи, поставлялися ексклюзивно у навчальні заклади, й придбати у звичайному магазині електроніки їх було неможливо. Через це в наші дні ці пристрої мають велику колекційну цінність.

Важливо було створити гру, орієнтовану на дитячу аудиторію. Це означає, що гра мала відповідати таким критеріям [3]:

- не містити жорстоких або неоднозначних сцен, які можуть негативно впливати на психіку підростаючого покоління;
- контент гри має відповідати віковий категорії, на яку вона орієнтована (окрім відсутності жорстокості, гра не має містити сексуалізованих персонажів, азартні ігри, розпивання чи рекламу алкогольних напоїв, паління, та інші шкідливі звички, які можуть негативно вплинути на дитину);
- складність ігрового процесу має бути нижче за середню й не відволікати від головної, освітньої мети;
- діалоги гри мають бути простими, зрозумілими й не містити неоднозначних елементів;
- зрозуміла і прозора система оцінювання (наприклад, тести із закритими або довільними відповідями, підрахунок балів для визначення оцінки, тощо), на яку можливо впливати виключно ігровими навичками;
- основним елементом геймплею має бути освітній процес: розв'язання завдань, поставлених вчителем.

ISSN 3041-1572 Online

Малюнок 1. Обкладинка гри Space School для 5 класу

За сюжетом, людство вийшло у космос й встановило контакт з інопланетними цивілізаціями. Однак всесвіт захоплено Темним Союзом, який можна перемогти лише тоді, коли діти наберуть високий і-рівень (вочевидь, мається на увазі рівень інтелекту). Під час геймплею, учні прилітають в різні зіркові системи, які є темами занять. В кожній такій системі є декілька планет, які є заняттями на конкретну тему. Кожне заняття містить:

- невеликий теоретичний матеріал, який можна повторно передивлятися в будь-який момент;
- розв'язок прикладів з описом послідовності дій;
- декілька прикладів, які учень має розв'язати самостійно на оцінку.

Гра підтримує введення відповідей за допомогою геймпаду. Алгоритми перевіряють відповідь, й у випадку її правильності, учня нагороджують гарною оцінкою. Під час занять можна поспілкуватись з віртуальними однокласниками та вчителем, які є представниками інших видів й мають базові основи індивідуальності персонажів.

Після дослідження всіх уроків, відкривається доступ до тестування по всій темі. Важливо, що тестові завдання розповсюджуватись разом із картриджами у вигляді супровідних матеріалів й були доступні лише під час занять у школі. Вони друкувалися на папері й містили завдання для учнів з відповідних тем. Їх треба було вирішувати класичним методом у зошиті, а відповіді заносились безпосередньо в гру. У випадку внесення правильної відповіді, гравцям демонструвалась заставка поразки головного злодія гри, у

випадку невдачі – його перемога. Відповідно, відрізнялась й оцінка, яку виставляв учитель.

Після проходження всіх занять, відкривався доступ до фінального екзамену, який охоплював всі вивчені теми. Була передбачена відправка картриджів у телерадіокомпанію NHK для верифікації результатів й обслуговування картриджу для наступного семестру (очищення пам'яті по завершенню семестру).

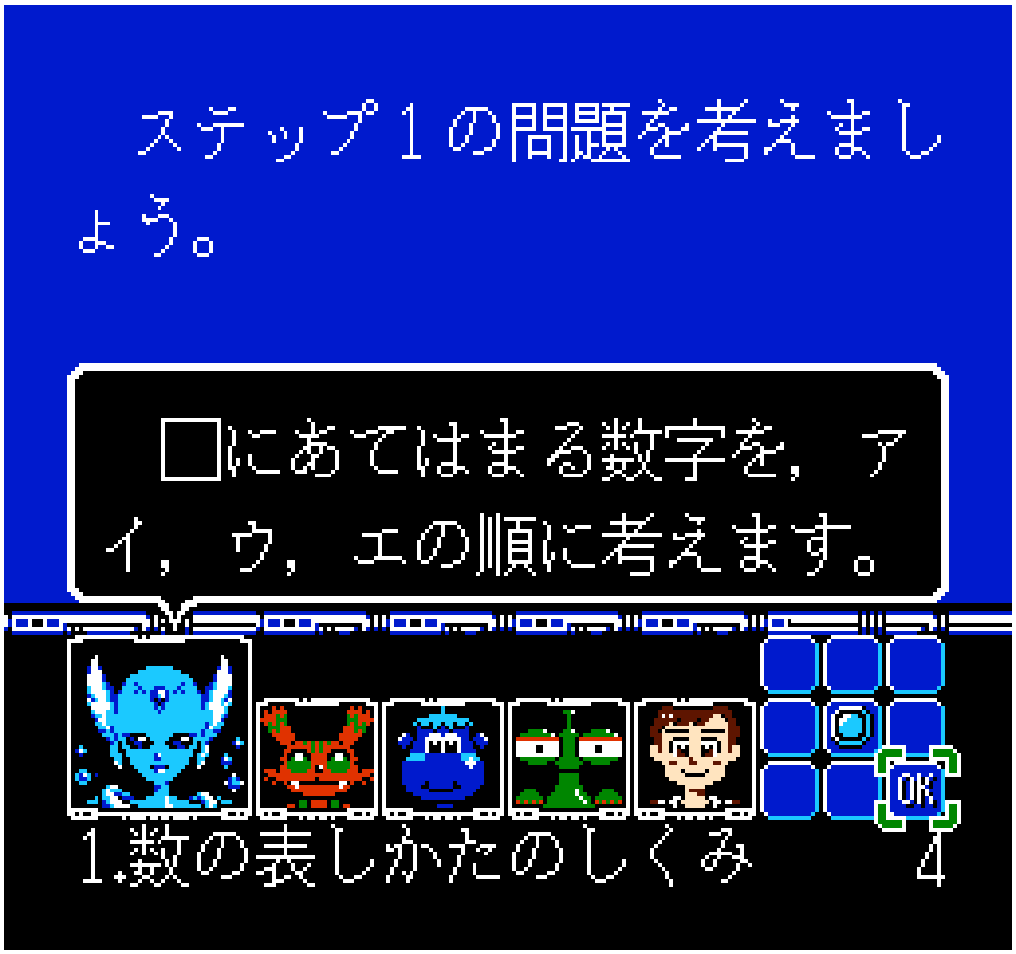

Малюнок 2. Ігровий процес Space School

З програмної точки зору, гра виконана на найвищому для своєї платформи рівні. Вона використовує складну графіку, таблиці й містить величезну кількість символів, що для 8-бітної ігрової консолі є великим навантаженням. Містилося декілька діалектів японської мови, що свідчить про потенційну масштабованість проєкту на інші префектури. Математичні приклади супроводжуються анімацією та графікою там, де це потрібно (побудова геометричних фігур, таблиці, рівняння, тощо).

ISSN 3041-1572 Online

Персонажі виконані на високому рівні й створені в аніме-стилі, а саме – дитячому стилі кодомо. Форма та зовнішність героїв м'які, неагресивні, що викликає в учня відчуття комфорту й безпеки. Кольори яскраві, але водночас збалансовані, що не чинить на психіку дитини надмірно збуджувальний ефект, але при цьому зберігає високий рівень зацікавленості. Наскрізний та зрозумілий сюжет позбавлений нелінійності чи складних подій, але створює ефект залученості дитини до подій, що відбуваються. Певним чином, розвивається відповідальність учня за події в грі, адже від успішності складених тестів розвивається подальший сюжет.

Отже, з програмної та художньої точки зору, це повноцінна й самодостатня гра свого часу, створена для 8-бітної платформи Nintendo Famicom/NES. Навіть у випадку світового релізу ця гра гідно виглядала б на фоні найсильніших конкурентів, хоча й має інше призначення.

Технічна реалізація

Гра Space School розповсюджувалась на унікальних картриджах, які не були сумісними з Nintendo Famicom чи NES. Гра потребувала для роботи Konami QTA Adaptor, адже мала 40-контактну площину замість стандартної для платформи 60-контактної. Це було створено для унеможливлення зняття дампу гри (копіювання файлів гри з ціллю піратського розповсюдження чи дослідження роботи логіки гри) чи підробки файлів збережень, які вже розповсюджувались світом у 80-х – 90-х роках XX століття.

Картридж складається зі стандартної флеш-пам'яті, на яку було записано образ гри з неможливістю його модифікації. Також на платі розташовувалась енергозалежна пам'ять, яка живилася від невеликої батарейки CL2032 навіть тоді, коли картридж від'єднано від ігрової консолі. В цю мікросхему записуються дані школяра (його ім'я, номер, а також результати тестування). Це дозволяє зробити картридж багаторазовим, але достатньо захищеним від зовнішнього втручання, адже модифікація файлів збережень потребувала б спеціального обладнання, якого в ті часи не могло бути вдома у більшості родин. Також, втручання в структуру файлу збережень з великою ймовірністю призводила б до його пошкодження або стирання всіх даних (наприклад, під час короткочасного відключення від батарейки). Таким же чином, через виймання батарейки на декілька хвилин, відбувалося стирання збережень попереднього школяра перед, наприклад, передачею картриджа його наступнику.

Малюнок 3. Картридж Space School сильно відрізнявся від інших для цієї ігрової системи й потребував для роботи спеціальний адаптер

Відрізнялась й кількість контактів на картриджі. Оскільки будова материнської плати картриджу має конструктивні відмінності, гра працює з даними іншим чином. Через це наразі не існує повного дампу гри Space School, який працював би на емуляторах. Через це ціни на оригінальний картридж на вторинному ринку зберігаються на високому рівні й є бажаним колекційним об’єктом. Через невеликий тираж та природнє старіння комп’ютерних компонентів, працездатних картриджів гри залишилося дуже мало.

Konami QTA Adaptor був не лише ключем для роботи картриджу, а й продовженням апаратної частини ігрової консолі. Він містив додаткову оперативну та відеопам’ять для виводу розширеної графіки. Це дозволяє обробляти більший обсяг даних й виводити більш складні зображення.

Постійна пам'ять, на якій була записана гра, є захищеною від запису. Під час запуску гра перевіряє, чи не було втручання у пам’ять, перевіряючи контрольні суми rom-файлу. У випадку успішної перевірки, гра повертає статус «Ок» й продовжує завантаження. У випадку помилки, гра зависає.

Виклики та проблеми, з якими зіткнулися під час впровадження гри у навчальні заклади

Незважаючи на те, що Японія вважається однією з найбільш технологічних держав світу, впровадження інноваційних технологій у навчальний

ISSN 3041-1572 Online

процес мало певні труднощі. Однією з головних проблем була технічна складність виконання подібних ігор та доступність ігрових консолей у родинах. Nintendo Famicom, Konami QTA Adaptor та картридж гри мали бути в кожного учня, а школи, що брали участь в експерименті, не передбачали забезпечення учнів ігровими консолями й картриджами вдома.

Через стрімкий розвиток технологій, 8-бітні ігрові консолі швидко застаріли, й розробникам було потрібно швидко адаптуватись під новітні технології. Для шкіл це означало високі фінансові витрати на модернізацію апаратного забезпечення. Також важливим була підготовка педагогічного складу для використання ігрових консолей в освітньому процесі, побудова комп'ютерних класів з великою кількістю телевізорів. Для розробників створення освітніх ігор не була прибутковою справою, адже в більшості випадків кількість копій була фіксована й оплачувалась за рахунок держави. Для прикладу, ігри для NES, орієнтовані виключно на розваги, продавались мільйонами копій та приносили славу командам розробників.

Також слід зазначити, що світового релізу Space School так й не відбулося, як і подальшої інтеграції гри в навчальний процес більшої кількості японських шкіл. Розробка освітніх ігор – відповідальний процес, який потребує додаткових ресурсів й не приносить стільки ж фінансової вигоди, як реліз комерційного проєкту. Також, гра не має англійської локалізації, що значно ускладнює її дослідження без знань японської мови.

Спадщина й подальший розвиток ідеї

Space School – це дуже сміливий експеримент з гейміфікації освітнього процесу, який в багатьох елементах випередив свій час. Й хоча загальна концепція гри була цікавою й збільшувала інтерес дітей до навчання, низка викликів, що виникли під час впровадження гейміфікованого ігрового середовища, не дозволила явищу стати масовим у Японії 80-х – 90-х років XX століття. Однак наразі гейміфікація освітнього процесу викликає все більший інтерес серед вчених, тому вивчення історії досвіду цього процесу є важливою.

Подальші ідеї гейміфікації продовжилися на більш масовій платформі – персональних комп'ютерах. Стрімка популяризація цього виду електроніки, стрімке здешевлення, більша гнучкість апаратних платформ й більш інтуїтивно-зрозуміле керування дозволило з'явитися іншим проєктам, які наслідують приклад Space School. Так, у 2010-х роках виникла легендарна платформа для гейміфікації освітнього процесу Classcraft, а в подальшому – її аналоги. Інтеграція функцій штучного інтелекту розширює можливості створення унікальних сценаріїв взаємодії учнів з персонажами й перетворює навчальний процес на інтерактивну пригоду, здатну як покращити закріплення матеріалу, так й залишити позитивні спогади про навчання. Саме такі спогади колись залишила Space School.

Висновки. Таким чином, можемо зробити низку висновків щодо ролі гри Space School у розвитку гейміфікації в освіті. Передусім, гра Space School (для консолі Nintendo Famicom/NES) була одним із перших і найбільш амбітних експериментів із гейміфікації навчання. Вона успішно поєднала *сюжетну мотивацію* (боротьба з «Темним Союзом» через підвищення інтелекту учнів), *методичну глибину* (курс математики був адаптований під вікові особливості (стиль кодомо), мав чітку структуру (теорія, вправи, контроль) та систему запобігання списуванню; *технологічну складність* (гра використовувала додаткову оперативну пам'ять (через адаптер Konami QTA) та енергозалежну пам'ять для збереження індивідуального прогресу учня.

Досвід же впровадження комп'ютерних ігор у 80-х роках XX століття підтвердив, що ігрові механіки суттєво підвищують мотивацію та інтерес учнів до складних предметів (наприклад, математики), створюють безпечне та комфортне середовище для самовираження та комунікації, формують у дітей почуття відповідальності за результати навчання через ігровий прогрес.

Однак, незважаючи на інноваційність, проєкт не набув масовості і не вийшов на світовий ринок через низку факторів, а саме: *економічні труднощі*, зважаючи на високу вартість обладнання (консоль + адаптер + картридж) для кожної родини та витрати шкіл на комп'ютерні класи; *технологічні цикли*, адже швидке старіння 8-бітних платформ вимагало постійних фінансових вливань у модернізацію; *відсутність комерційної вигоди*, оскільки розробка освітніх ігор є складнішою та менш прибутковою порівняно з розважальними проєктами.

Водночас, Space School заклала фундамент для сучасних освітніх платформ (на кшталт Classcraft). Сьогоднішній розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту та доступність персональних комп'ютерів, дозволяє реалізувати ідеї японських розробників 80-х років XX століття на новому рівні, роблячи навчання інтерактивною пригодою. Space School була продуктом, який випередив свій час. Вона довела ефективність ігор як дидактичного інструменту, проте через технічні та фінансові обмеження епохи 8-бітних консолей гейміфікація залишилася локальним експериментом, що чекав на розвиток комп'ютерних технологій для повноцінної реалізації.

Література:

1. Антонов, Є.В. (2022). Гейміфікація як засіб підвищення якості освіти: досвід використання комп'ютерних ігор у навчальному процесі. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка»). Вип. 9 (14), с. 30-42.

2. Все що потрібно знати про Dungeons and Dragons. Режим доступу: https://desktopgames.com.ua/ua/article/vse-scho-treba-znati-pro-dungeon-and-dragons.html

3. Гамільтон Т. (2024). Тестування ігор: типи та способи тестування мобільних/настільних програм. Режим доступу: https://www.guru99.com/uk/game-testing-mobile-desktop-apps.html

4. Досліджуємо комп'ютерні ігри. Режим доступу: www.educational.mit.edu/papers/movingleaming-gamesforward_edarcade.pdf

5. Імерідзе, М., Биков, І., Величко, Д. (2020). Використання гейміфікації в освітньому середовищі закладів вищої освіти [online]. *Молодь і ринок*, № 2 (181). Режим доступу: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/211897/211972.

6. Пасічник, О. (2018). Гейміфікація процесу навчання іноземної мови студентів ВНЗ. *Педагогічна освіта: теорія і практика*: зб. наук. праць / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. Івана Огієнка; Ін-педагогіки НАПН України. Кам'янець-Подільський, вип. 24, ч. 2, с. 344-349.

7. Саєнко, Н. В., Новікова, Є. Б. (2019). Потенціал гейміфікації як сучасної освітньої технології в умовах ЗВО. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. Серія: Педагогічні науки. Чернігів: НУЧК, вип. 5 (161), с. 187-191. с. 189.

8. Чурок, С., Шамоня, В. (2022). Використання комп'ютерних ігор в навчанні інформатики учнів основної школи. *Освіта. Інноватика. Практика*, т 10, № 1, с. 60-70.

9. Definition of «computer game». Режим доступу: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/computer-game

10. Discover the origin of the worldwide success of video games: the NES. Режим доступу: https://neokyo.com/en/universes/pages/nintendo-entertainment-system

11. Nintendo Entertainment System Video Game Console. Режим доступу: https://www.si.edu/object/nintendo-entertainment-system-video-game-console%3Anmah_1436726

12. The best NES games of all time. Режим доступу: https://davegladow.com/the-best-nes-games-of-all-time/

References:

1. Antonov, Ye. V. (2022). Heimifikatsiia yak zasib pidvyshchennia yakosti osvity: dosvid vykorystannia kompiuternykh ihor u navchalnomu protsesi. [Gamification as a means of improving the quality of education: the experience of using computer games in the educational process]. Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika»). Vyp. 9 (14), s. 30-42. [*Perspectives and Innovations of Science* (Series "Pedagogy"), Issue 9 (14)], pp. 30-42. [in Ukrainian]

2. Vse shcho potribno znaty pro Dungeons and Dragons Rezhym dostupu: [Everything you need to know about Dungeons and Dragons]. [Retrieved from]: https://desktopgames.com.ua/ua/article/vse-scho-treba-znati-pro-dungeon-and-dragons.html [in Ukrainian]

3. Hamilton, T. (2024). Testuvannia ihor: typy ta sposoby testuvannia mobilnykh/nastilnykh prohram. Rezhym dostupu: [Game testing: types and methods of testing mobile/desktop applications]. [Retrieved from]: https://www.guru99.com/uk/game-testing-mobile-desktop-apps.html [in Ukrainian]

4. Doslidzhuiemo kompiuterni ihry. Rezhym dostupu: [Exploring computer games.] [Retrieved from]: www.educational.mit.edu/papers/movingleaming-gamesforward_edarcade.pdf [in Ukrainian]

5. Imeridze, M., Bykov, I., & Velychko, D. (2020). Vykorystannia heimifikatsii v osvitnomu seredovyshchi zakladiv vyshchoi osvity [online] [The use of gamification in the educational environment of higher education institutions [online]. Molod i rynok, № 2 (181). Rezhym dostupu: *[Youth and Marke]t*, No. 2 (181). [Retrieved from]: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/211897/211972 [in Ukrainian]

6. Pasichnyk, O. (2018). Heimifikatsiia protsesu navchannia inozemnoi movy studentiv VNZ. [Gamification of the foreign language teaching process for university students]. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka: zb. nauk. prats *[Pedagogical Education: Theory and Practice: Collection of Scientific Papers]* / Kamianets-Podil. nats. un-t im. Ivana Ohiienka; In-

pedahohiky NAPN Ukrainy. Kamianets-Podilskyi, vyp. 24, ch. 2, s. 344-349. [Kamianets-Podilskyi Ivan Ohiienko National University; Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine. Kamianets-Podilskyi, Issue 24, Part 2, pp. 344-349.] [in Ukrainian]

7. Saienko, N. V., & Novikova, Ye. B. (2019). Potentsial heimifikatsii yak suchasnoi osvitnoi tekhnolohii v umovakh ZVO. [The potential of gamification as a modern educational technology in higher education institutions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriia: Pedahohichni nauky. Chernihiv: NUChK, vyp. 5 (161), s. 187-191. s. 189. [*Jounral of the T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium". Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv: NUC, Issue 5 (161), pp]. 187-191, p. 189. [in Ukrainian]

8. Churok, S., & Shamonia, V. (2022). Vykorystannia kompiuternykh ihor v navchanni informatyky uchniv osnovnoi shkoly. [The use of computer games in teaching computer science to middle school students]. Osvita. Innovatyka. Praktyka, t 10, № 1, s. 60-70. [*Education. Innovation. Practice*, Vol. 10, No. 1, pp. 60-70.] [in Ukrainian]

9. Definition of «computer game». [Retrieved from]: https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/computer-game [in English]

10. Discover the origin of the worldwide success of video games: the NES. [Retrieved from]: https://neokyo.com/en/universes/pages/nintendo-entertainment-system [in English]

11. Nintendo Entertainment System Video Game Console. [Retrieved from]: https://www.si.edu/object/nintendo-entertainment-system-video-game-console%3Anmah_1436726 [in English]

12. The best NES games of all time. [Retrieved from]: https://davegladow.com/the-best-nes-games-of-all-time/ [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.147.091.31:811]:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-142-151

Баланаєва Оксана Василівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0003-0102-0911

Мамонова Олена Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки Донецького державного університету внутрішніх справ, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-9648-1627

Волік Олена Валеріївна старший викладач кафедри мовної підготовки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2522-3978

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ «ПРАВО» ТА «ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ»

Анотація. У статті досліджується роль інструментів штучного інтелекту у формуванні іншомовної комунікативної компетентності студентів, із фокусом на професійно орієнтоване навчання у сфері права. Сучасне мовне середовище розглядається як обумовлене цифровими технологіями, які з одного боку доповнюють традиційні методи навчання, а з іншого – трансформують саму логіку опанування мови. Використання платформ із вивчення іноземних мов на базі ШІ сприяють активному переходу від звичайного засвоєння до насиченої практики володіння, передусім комунікативними навичками.

Метою дослідження є комплексний аналіз функціональних можливостей ШІ-інструментів у мовній підготовці здобувачів спеціальностей «Право» та «Правоохоронна діяльність».

У роботі здійснено класифікацію сучасних ШІ-інструментів, що застосовуються у вивченні іноземних мов, зокрема: розмовні чат-боти, мовні застосунки, системи тренування вимови, інструменти нейронного перекладу та адаптивні навчальні платформи. Особливої уваги, на наше переконання, заслуговують генеративні мовні моделі і технології глибинного навчання, оскільки вони здатні забезпечувати інтерактивність освітнього процесу, персоналізувати зворотний зв'язок та створювати автентичні діалоги. Доведено, що ШІ-інструменти підвищують мотивацію вивчення іноземної мови,

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

знижують комунікативний та мовний бар'єри, сприяють розвитку самостійного опрацювання навчальних матеріалів та формуванню впевненості у професійному володінні іноземною мовою. Попри виявлені позитивні сторони використання ШІ-інструментів у вивченні іноземних мов, визначено і ряд обмежень. Йдеться передусім про важливість збереження людського фактору у взаємодії із штучним інтелектом. Учасникам освітнього процесу варто пам'ятати, що штучний інтелект повинен бути помічником, але не головним у освітньому процесі. Окрім того, мовні моделі штучного інтелекту не завжди можуть дати релевантну відповідь через відмінність правової системи у різних країнах чи відсутність необхідної бази знань із спеціальності.

Ключові слова*:* штучний інтелект, іноземна мова, технології навчання, юридична освіта, адаптивне навчання, чат-боти, цифрові освітні інструменти, курсанти, студенти.

Balanaieva Oksana PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Language Training Department, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-0102-0911

Mamonova Olena PhD in Pedagogics, Associate Professor, Associate Professor of the Language Training Department, Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-9648-1627

Volik Olena Senior Lecturer of the of Language Training Department, National Academy of Internal Affairs, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2522-3978

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES FOR STUDENTS OF "LAW" AND "LAW ENFORCEMENT"

Abstract. The article examines the use of artificial intelligence tools in the formation of foreign language communicative competence of students, with a focus on professionally oriented training in the field of law. The modern language environment is considered as conditioned by digital technologies, which, on the one hand, complement traditional teaching methods, and on the other - transform the very logic of language acquisition. The use of AI-based foreign language learning platforms contributes to the active transition from ordinary acquisition to intensive practice of mastering, primarily communicative skills.

The purpose of the study is a comprehensive analysis of the functional capabilities of AI tools in the language training of students of the "Law" and "Law Enforcement" specialties.

ISSN 3041-1572 Online

The paper provides a classification of modern AI tools used in foreign language learning, including: conversational chatbots, language applications, pronunciation training systems, neural translation tools, and adaptive learning platforms. In our opinion, generative language models and deep learning technologies deserve special attention, as they are able to ensure interactivity in the educational process, personalize feedback, and create authentic dialogues. It has been proven that AI tools increase motivation for learning a foreign language, reduce communication and language barriers, and contribute to the development of independent processing of educational materials and the formation of confidence in professional proficiency in a foreign language. Despite the identified positive aspects of the use of AI tools in foreign language learning, a number of limitations are also identified. This is primarily about the importance of preserving the human factor in interaction with artificial intelligence. Participants in the educational process should remember that artificial intelligence should be an assistant, but not the main one in the educational process. In addition, language models of artificial intelligence cannot always give a relevant answer due to the difference in the legal system in different countries or the lack of the necessary knowledge base in the specialty.

Keywords: artificial intelligence, foreign language, teaching technologies, legal education, adaptive learning, chatbots, digital educational tools, cadets, students.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток штучного інтелекту з одного боку створює безліч можливостей для впровадження інновацій у систему освіти, а з іншого – безліч дилем. Наприклад, використання штучного інтелекту сьогодні дедалі частіше стає предметом юридичних суперечок, штучний інтелект розглядається одночасно і як система інновацій (для викладачів сьогодні існує чимало можливостей удосконалити свої знання шляхом підвищення кваліфікацій щодо використання Ш однак перед тим як перейти до їхнього І у систему освіти), і як проблема, з якою часто зіштовхуються вища освіта через неякісні та несамостійно виконані домашні завдання здобувачів, генерацію текстів курсових та дипломних робіт тощо. До слова, сам по-собі штучний інтелект має виконувати роль радше помічника, додаткового ресурсу, який у шалено пришвидшеному інформаційному суспільстві допомагає систематизувати, класифікувати, знайти додаткові джерела інформації, відфільтрувати важливе від неважливого тощо. Його актуальність для вивчення мов є беззаперечною. Враховуючи те, що функціонал штучного інтелекту є багатогранним – від перекладу до генерації текстів, діалогів, спілкування із ШІ помічником як носієм мови, можна вважати що він є невід'ємним помічником у сучасній системі вивчення

іноземної мови. Сьогодні існує чимало платформ на базі ШІ, які можна використовувати у підготовці здобувачів освіти за спеціальностями «Право» та «Правоохоронна діяльність», однак перед тим як перейти до їхнього огляду детальніше, варто зосередитися на певних аспектах, які, передусім стосуються особливостей викладання іноземної мови для них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті проаналізовано результати досліджень українських науковців, зокрема Довгополової Г., Лєбєдєвої М., Черньонкова Я., Шумила І. Також вивчено ряд напрацювань закордонних досліджень у контексті вивчення іноземних мов через залучення різноманітних платформ на базі ШІ. Серед найбільш важливих виокремлено напрацювання: Jiang X., Peters R., Plonsky L., Pajak B., Kessler M., Chang Y., Sovhar O., Sovhar H., Zou B.

Мета статті полягає у комплексному аналізі функціональних можливостей ШІ-інструментів у підготовці здобувачів спеціальностей «Право» та «Правоохоронна діяльність» щодо володіння іноземною мовою.

Виклад основного матеріалу. Отже, можемо стверджувати, що ефективність навчання іноземної мови майбутніх юристів зумовлене низкою чинників. Як правило, дослідники найбільше виокремлюють використання автентичних юридичних текстів, врахування специфічних лінгвістичних особливостей правового дискурсу, а також системне опанування нової професійної термінології. Як свідчить практика викладання іноземної мови для студентів юридичних спеціальностей, найбільшими труднощами у викладанні цієї дисципліни є те, що майбутні юристи приділяють значно більше уваги профільним юридичним дисциплінам, тим самим, відсуваючи вивчення іноземної мови на другий план [1]. У той же час, професійно орієнтоване вивчення іноземної мови передбачає активну взаємодію всіх учасників освітнього процесу, оскільки це сприяє взаємному обміну інформацією іноземною мовою та формуванню комунікативних умінь, які необхідні для розв'язання професійних завдань у юридичній сфері [2]. Система навчання іноземної мови базується на сукупності дидактичних принципів. Дослідники здебільшого виокремлюють принципи науковості, доступності систематичності, свідомості й активності, наочності, індивідуалізації навчання, зв'язку теорії з практикою, єдності навчання і виховання, мотивації до вивчення мови та професійної спрямованості освітнього процесу [3]. Однак варто наголосити, що суттєвим ускладненням вивчення іноземної мови, зокрема і англійської студентами спеціальності «Право» є необхідність у стислий термін опанувати базові уявлення про різні правові системи. Це зумовлено суттєвими відмінностями між українським і англо-американським правом, без розуміння яких засвоєння спеціалізованої юридичної лексики є ускладненим або навіть неможливим [1].

ISSN 3041-1572 Online

Загалом сучасна методика навчання іноземних мов дедалі більше орієнтується на комунікативний підхід, спрямований на розвиток мовленнєвих компетенцій – читання, письма, говоріння та аудіювання. Його перевагою є подолання психологічних бар'єрів у спілкуванні з носіями мови. У межах цього підходу лексико-граматична правильність висловлювання розглядається як другорядна порівняно з досягненням головної мети – ефективної комунікації, критерієм якої є успішна передача або розуміння змісту повідомлення [4].

У цьому контексті варто підкреслити, що саме платформи для вивчення іноземних мов, які базуються на штучному інтелекті, надають широкий набір функцій, орієнтованих на розвиток мовної компетентності. Перевагою цих платформ є те, що вони впливають на якість розмовного рівня володіння іноземною мовою. Платформи у яких, наприклад, ші-асистенти можуть симулювати носіїв мови сприяють тому, що вимова стає чіткішою, зрозумілішою, та виразнішою. Також варто підкреслити, що ші-асистенти можуть створювати більш психологічно комфортне середовище, не викликаючи у здобувача освіти сумніву чи сорому за його помилки.

Також до переваг можна віднести наявність зворотного зв'язку. Наприклад у Duolingo є опція, коли здобувач одразу має змогу побачити де була допущена помилка, а за деякий час може повернутися до розділу «робота з помилками» і знову пройти ту чи іншу вправу. Це певним чином створює відчуття, наче завдання, які ти виконуєш є персоналізованими і відповідають твоєму рівню і потребам. Платформи також забезпечують можливість усім учасникам освітнього процесу отримати доступ до широкого спектру методичних матеріалів та інтерактивних вправ, що позитивно впливає як на освіту у дистанційному форматі, так і на можливість проведення інтерактивних занять в аудиторії.

Загалом виокремлюють кілька типів інструментів штучного інтелекту, які можна використовувати для вивчення іноземних мов: ші-асистенти; мовні застосунки; спеціальні мовні застосунки, які використовуються для вдосконалення артикуляції та інтонації; інструменти миттєвого перекладу; інструменти синтезу мовлення, які дозволяють прослуховувати текстовий матеріал, що суттєвим чином підсилює навичку слухового сприйняття; адаптивні навчальні програми та ін. [12]. Варто зазначити, що попри постійний розвиток і вдосконалення штучного інтелекту, насправді достатньо володіти навичками користування кількома платформами для того, щоб вивчення іноземних мов було якіснішим та цікавішим. Спробуємо розглянути найбільш поширені інструменти штучного інтелекту, які сьогодні користуються популярністю як серед викладацького складу, так і серед здобувачів.

Перш за все йтиметься про Chat GPT. Перш за все, варто зазначити, що сьогодні існує ряд досліджень, які науково обґрунтовують необхідність

включення людського фактору у роботу та генерацію контенту [13,11]. Попри шалений розвиток та вдосконалення мовних моделей, ШІ досі схильний до галюцинацій. Загалом у контексті вивчення іноземних мов Chat GPT може створювати навчальні діалоги, забезпечувати зворотний зв'язок, прописувати промти для інших платформ, які працюють на базі ШІ [9].

У сучасних наукових дослідженнях мовні застосунки розглядаються як важливі сегменти мобільного вивчення мови, оскільки вони поєднують автономне навчання, адаптивність, миттєвий зворотний зв’язок і можливість регулярної практики поза аудиторією. Платформи, які зазвичай досліджуються у контексті використання у навчальній діяльності, вважаються Duolingo, Babbel і TalkPal [10]. Наприклад, у одному із досліджень встановлено, що застосунок Babbel окрім розвитку усної комунікативної здатності сприяє розширенню рецептивних знань лексики й граматики [10]. Порівняльне дослідження функціоналу двох додатків – Babbel і Duolingo показало, що використання обох платформ сприяє покращенню результатів, однак користувачі Babbel частіше говорять про прогрес у граматиці та говорінні, тоді як Duolingo сильніше асоціюється із ігровими методами навчання, зручністю і високою частотою коротких навчальних сесій [5]. Згідно ще одного дослідження, користувачі які вивчають англійську мову до рівня А2 лише за допомогою платформи Duolingo, показують результати, які співвідносяться із стандартизованими описовими вимогами щодо здатності розуміти на певному рівні володіння іноземною мовою (A1–C2) у процесі сприйняття письмової та усної інформації [5]. Новіші дослідження також доводять, що мовні застосунки на платній основі, у тому числі Duolingo і Babbel, уже стали повноцінними об’єктами академічного аналізу, і дослідницький інтерес до них постійно зростає, зокрема коли йдеться про вивчення методології, етики та користувацького досвіду. TalkPal насправді досліджується рідше, однак існуючі напрацювання вказують на позитивний вплив цієї платформи насамперед на усне мовлення користувачів. Наприклад, за допомогою квазі експерименту зі студентами EFL було виявлено статистично значуще покращення гнучкості мовлення, вимови, словникового запасу й граматичної правильності після використання TalkPal.AI [16]. У іншому дослідженні вдалося виявити, що використання TalkPal студентами оцінюється позитивно і розглядається як цікавий й корисний інструмент для щоденної мовної практики, особливо якщо брати до уваги діалоги, рольові сценарії, аудіорозмови і можливість відстеження прогресу. Серед слабких сторін вони визначають обмеженість спеціалізованого професійного контенту, що є принципово важливим для юридичних дисциплін [6]. Отже, можемо сказати, що порівнюючи між собою ці три платформи, Duolingo доцільніше розглядати у ситуації, коли потрібна додаткова система винагороди, мотивації, стимулюв-

ISSN 3041-1572 Online

ання до регулярного навчання; Babbel – як платформу з більш вираженим потенціалом для структурованого засвоєння граматики, лексики і навичок говоріння; TalkPal – як перспективний ШІ-інструмент для симуляції комунікативних ситуацій і тренування усного мовлення, який, однак, ще потребує наповнення специфічними модулями для повноцінного використання в курсах іноземної мови для студентів юридичного спрямування [12].

Для тренування правильної вимови розглядаються ще й інші застосунки на основі штучного інтелекту. Вважається, що вони є доволі ефективним інструментом розвитку фонетичної та комунікативної компетентності, зокрема завдяки використанню технологій автоматичного розпізнавання мовлення та персоналізованого зворотного зв'язку. Найбільш дослідженим застосунком вважається ELSA Speak, ефективність якого підтверджена низкою емпіричних досліджень [14]. Схожі функціональні характеристики притаманні й для BoldVoice та Pronounce AI, які акцентують увагу на тренуванні вимови через аналіз мовлення користувача, виявлення фонетичних помилок і формування індивідуальних рекомендацій [8].

Інструменти миттєвого перекладу, зокрема Google Translate, Microsoft Translator, Wordly та DeepL Translator, у сучасних дослідженнях розглядаються як важливий компонент цифрового мовного середовища, що сприяє розвитку іншомовної комунікативної компетентності [12]. Ці інструменти ефективно підтримують процес засвоєння іноземної мови через забезпечення оперативного перекладу текстів і усного мовлення, що особливо актуально для розвитку навичок аудіювання, читання та міжкультурної інтерпретації [10]. Зокрема, дослідження демонструють, що використання машинного перекладу сприяє підвищенню точності розуміння складних текстів, розширенню словникового запасу та формуванню навичок самостійної роботи з автентичними джерелами [16]. Новітні системи, такі як DeepL, характеризуються підвищеною якістю перекладу завдяки використанню нейронних мереж, що забезпечує більш природне відтворення змісту та стилістичних особливостей мовлення [12]. У контексті усної комунікації цей інструмент дозволяє моделювати діалоги, що позитивно впливає на розвиток комунікативної впевненості студентів і зниження мовного бар'єру [14].

Ще одним цікавим ресурсом, який варто згадати Replika. Здебільшого цей ресурс розглядається як приклад розмовного ШІ-асистента, який поєднує функції мовного тренажера та соціально-комунікативного середовища для вивчення іноземної мови. Загалом Replika у своєму функціоналі забезпечує перманентну інтеракцію з користувачем, що дозволяє йому практикувати мовлення у форматі вільного діалогу у будь-який доступний для нього час. Отже бачимо, що систематична взаємодія здобувачів із чат-ботами сприяє формуванню навичок володіння іноземною мовою як у контексті розмовного

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

її сегменту, так і граматичного [12]. Окрім цього, у дослідженнях підкреслюється роль Replika як неформального навчального середовища, у якому студенти можуть експериментувати з мовою та формувати мовленнєву ідентичність, що особливо важливо для розвитку спонтанного мовлення [15].

Висновки. Отже, підсумовуючи, хочемо зазначити, що використання різноманітних ресурсів на базі ШІ у вивченні іноземних мов є надзвичайно актуальним. Із позитивних сторін використання штучного інтелекту можемо назвати легкість у користуванні, можливість отримати зворотний зв'язок, можливість будувати діалоги, вправлятися у вимові, вивчати нові слова. Інструменти та платформи на основі штучного інтелекту формують ефективне середовище для оперативного отримання перекладу, вдосконалення мовних навичок, продукування ідей тощо. Завдяки доступності, гнучкості та інтегративному потенціалу такі цифрові ресурси дедалі активніше використовуються в освітньому процесі, як один із актуальних допоміжних інструментів діяльності викладача. Однак цей процес також супроводжується низкою ризиків, зокрема – тенденцією до переосмислення ролі викладача, що потенційно знижує його суб'єктність у навчальному процесі. З іншого боку, ряд досліджень, все-таки вказують на те, що повноцінне використання штучного інтелекту не можливе без участі людини. Зокрема це обумовлено тим, що штучний інтелект все-таки досі схильний до галюцинацій, окрім того, якщо говорити саме про сферу права, варто пам'ятати, що неточності та невідповідності у мовних особливостях пояснюються ще й різноманітністю самого права у різних країнах, що однозначно потребує додаткового коригування з боку людини.

Література:

1. Довгополова Г. Г. Особливості викладання іноземної мови студентам права // Педагогічна Академія: наукові записки. 2025. № 14. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14762198

2. Лєбєдєва М. О. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам юридичного факультету // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі: матеріали конференції. Київ: НТУУ «КПІ», 2013. С. 204–213.

3. Черньонков Я. О., Снісаренко І. Є. Використання елементів штучного інтелекту на заняттях з іноземної мови для майбутніх правників та правоохоронців // Правовий часопис Донбасу. 2025. № 2. С. 88–93. DOI: https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-91-88-93

4. Шумило І. І. Особливості викладання англійської мови за професійним спрямуванням студентам юридичних спеціальностей // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки. 2015. № 2. С. 238–248.

5. Jiang X., Peters R., Plonsky L., Pajak B. The effectiveness of Duolingo English courses in developing reading and listening proficiency // CALICO Journal. 2024. Vol. 41, No. 3. P. 249–272. DOI: https://doi.org/10.1558/cj.26704

6. Kessler M., Ferronato T., Torres Centurion M. J., Akay M., Kim J. Mobile-assisted language learning with commercial apps: A focused methodological review of quantitative/mixed methods research and ethics // Research Methods in Applied Linguistics. 2025. Vol. 4, Issue 1. Article 100186. DOI: https://doi.org/10.1016/j.rmal.2025.100186

7. Lo N., Chang Y. A cross-cultural comparative study of language learning applications for self-regulated language learning: Insights from mainland China, the UK, and the US // Ampersand. 2026. Vol. 16. DOI: https://doi.org/10.1016/j.amper.2025.100246

8. Loewen S., Isbell D. R., Sporn Z. The effectiveness of app-based language instruction for developing receptive linguistic knowledge and oral communicative ability // Foreign Language Annals. 2020. Vol. 53. P. 209–233. DOI: https://doi.org/10.1111/flan.12454

9. OpenAI. ChatGPT: Optimizing language models for dialogue. 2025. URL: https://openai.com/blog/chatgpt/

10. Purbasari D. A. Students' perspective and challenge towards utilization of Talkpal.AI in ESP classroom // ICEETE Conference Series. 2025. Vol. 3, No. 1. P. 18–30. DOI: https://doi.org/10.36728/iceete.v3i1.226

11. Solak E. Revolutionizing language learning: How ChatGPT and AI are changing the way we learn languages // International Journal of Technology in Education. 2024. Vol. 7, No. 2. P. 353–372. DOI: https://doi.org/10.46328/ijte.732

12. Sovhar O., Sovhar H., Plish I. Integrating AI tools into foreign language instruction for students of non-linguistic specialties // Advanced Linguistics. 2025. Vol. 16. P. 300–310. DOI: https://doi.org/10.20535/.2025.16.338108

13. Sullivan M., Kelly A., McLaughlan P. ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning // Journal of Applied Learning & Teaching. 2023. Vol. 6, No. 1. DOI: https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17

14. Torkhani D. AI-enhanced language learning: The impact of Talkpal.AI on EFL undergraduate students' English-speaking skills // American Journal of STEM Education. 2025. Vol. 11. P. 69–82. DOI: https://doi.org/10.32674/232w1188

15. Trothen T. J. Replika: Spiritual enhancement technology? // Religions. 2022. Vol. 13, No. 4. Article 275. DOI: https://doi.org/10.3390/rel13040275

16. Zou B., Du Y., Wang Z., Chen J., Zhang W. An investigation into artificial intelligence speech evaluation programs with automatic feedback for developing EFL learners' speaking skills // SAGE Open. 2023. Vol. 13, No. 3.

References:

1. Dovhopolova, H.H. (2025). Osoblyvosti vykladannia inozemnoi movy studentam prava [Features of teaching a foreign language to law students]. Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.14762198 [in Ukrainian].

2. Liebedieva, M.O. (2013). Osoblyvosti vykladannia anhliiskoi movy profesiinoho spriamuvannia studentam yurydychnoho fakultetu [Features of teaching English for specific purposes to law students]. Suchasni metody vykladannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u vyshchii shkoli – Modern Methods of Teaching Foreign Languages for Specific Purposes in Higher Education: Conference Proceedings. Kyiv: NTUU "KPI", 204–213 [in Ukrainian].

3. Chernonkov, Ya.O., & Snisarenko, I.Ye. (2025). Vykorystannia elementiv shtuchnoho intelektu na zaniattiakh z inozemnoi movy dlia maibutnikh pravnykiv ta pravookhorontsiv [Use of artificial intelligence elements in foreign language classes for future lawyers and law enforcement officers]. Pravovyi chasopys Donbasu – Legal Journal of Donbas, (2), 88–93. https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-91-88-93 [in Ukrainian].

4. Shumylo, I.I. (2015). Osoblyvosti vykladannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam studentam yurydychnykh spetsialnostei [Features of teaching English for specific purposes to law students]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: pedahohichni nauky – Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Pedagogical Sciences, (2), 238–248 [in Ukrainian].

5. Jiang, X., Peters, R., Plonsky, L., & Pajak, B. (2024). The effectiveness of Duolingo English courses in developing reading and listening proficiency. CALICO Journal, 41(3), 249–272. https://doi.org/10.1558/cj.26704

6. Kessler, M., Ferronato, T., Torres Centurion, M.J., Akay, M., & Kim, J. (2025). Mobile-assisted language learning with commercial apps: A focused methodological review of quantitative/mixed methods research and ethics. Research Methods in Applied Linguistics, 4(1), 100186. https://doi.org/10.1016/j.rmal.2025.100186

7. Lo, N., & Chang, Y. (2026). A cross-cultural comparative study of language learning applications for self-regulated language learning: Insights from mainland China, the UK, and the US. Ampersand, 16. https://doi.org/10.1016/j.amper.2025.100246

8. Loewen, S., Isbell, D.R., & Sporn, Z. (2020). The effectiveness of app-based language instruction for developing receptive linguistic knowledge and oral communicative ability. Foreign Language Annals, 53, 209–233. https://doi.org/10.1111/flan.12454

9. OpenAI. (2025). ChatGPT: Optimizing language models for dialogue. Retrieved from https://openai.com/blog/chatgpt/

10. Purbasari, D.A. (2025). Students' perspective and challenge towards utilization of Talkpal.AI in ESP classroom. ICEETE Conference Series, 3(1), 18–30. https://doi.org/10.36728/iceete.v3i1.226

11. Solak, E. (2024). Revolutionizing language learning: How ChatGPT and AI are changing the way we learn languages. International Journal of Technology in Education, 7(2), 353–372. https://doi.org/10.46328/ijte.732

12. Sovhar, O., Sovhar, H., & Plish, I. (2025). Integrating AI tools into foreign language instruction for students of non-linguistic specialties. Advanced Linguistics, 16, 300–310. https://doi.org/10.20535/.2025.16.338108

13. Sullivan, M., Kelly, A., & McLaughlan, P. (2023). ChatGPT in higher education: Considerations for academic integrity and student learning. Journal of Applied Learning & Teaching, 6(1). https://doi.org/10.37074/jalt.2023.6.1.17

14. Torkhani, D. (2025). AI-enhanced language learning: The impact of Talkpal.AI on EFL undergraduate students' English-speaking skills. American Journal of STEM Education, 11, 69–82. https://doi.org/10.32674/232w1188

15. Trothen, T.J. (2022). Replika: Spiritual enhancement technology? Religions, 13(4), 275. https://doi.org/10.3390/rel13040275

16. Zou, B., Du, Y., Wang, Z., Chen, J., & Zhang, W. (2023). An investigation into artificial intelligence speech evaluation programs with automatic feedback for developing EFL learners' speaking skills. SAGE Open, 13(3).

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 378.011.3-051:37.091.33-027.22:[005.336.2+005.336.5-27.561](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-152-164

Бартєнєва Ірина Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-3420-2965

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ПЕДАГОГІЧНОГО ПАРТНЕРСТВА ЯК ОСНОВИ СТВОРЕННЯ СУЧАСНОГО МУЛЬТИКУЛЬТУРНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Анотація. У статті розглянуто проблему підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до педагогічного партнерства як основи формування сучасного мультикультурного освітнього середовища.

У статті визначено основну мету – розкриття сутності педагогіки партнерства та педагогічного партнерства в контексті професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а також визначення основних напрямів, методів і форм формування їх готовності до реалізації партнерської взаємодії в мультикультурному освітньому середовищі.

Обґрунтовано сутність педагогічного партнерства як основи ефективної взаємодії між учасниками освітнього процесу на засадах довіри, співпраці та взаємоповаги. Наголошено, що особливого значення в цьому контексті набуває підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, професійна діяльність яких безпосередньо пов’язана з формуванням ціннісних орієнтацій, культурної ідентичності, толерантності та здатності до міжетнічного діалогу в учнівському середовищі.

Зазначено, що відповідно до Концепції Нової української школи, педагогіка партнерства розглядається як система взаємин між учителем, учнем і батьками, що ґрунтується на засадах відкритості, взаємоповаги, доброзичливості, діалогу та розподіленого лідерства. У Професійному стандарті вчителя компетентність педагогічного партнерства визначається як здатність педагога вибудовувати суб’єкт-суб’єктну взаємодію зі здобувачами освіти, залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства та ефективно працювати в команді із залученими фахівцями.

Визначено ключові компетентності, необхідні майбутньому вчителю образотворчого мистецтва для реалізації партнерської педагогіки, зокрема комунікативну, соціокультурну та міжкультурну.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Проаналізовано роль мистецької освіти у формуванні толерантності, відкритості до культурного різноманіття та розвитку творчого потенціалу здобувачів освіти.

Акцентовано увагу на значенні практичної підготовки, інтерактивних і проєктних методів навчання у формуванні готовності до педагогічного партнерства. Зроблено висновок про необхідність удосконалення змісту професійної підготовки майбутніх учителів з урахуванням вимог сучасного мультикультурного суспільства.

Ключові слова: вчителі образотворчого мистецтва, художньо-творча діяльність, педагогічне партнерство, принципи педагогічного партнерства, компетентність педагогічного партнерства, партнерська взаємодія, педагогіка співробітництва, партнерський характер міжособистісної взаємодії, мультикультурний освітній простір, міжетнічний освітній простір, міжетнічна взаємодія, принципи міжетнічної взаємодії, міжкультурна компетентність учителя, діалог культур.

Bartienieva Iryna Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Docent, Senior Lecturer at the Department of Pedagogy, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0003-3420-2965

PREPARING FUTURE ART TEACHERS FOR PEDAGOGICAL PARTNERSHIPS AS THE FOUNDATION FOR CREATING A MODERN MULTICULTURAL EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract. This article examines the issue of preparing future art teachers for pedagogical partnership as the foundation for creating a modern multicultural educational environment.

The article identifies the main objective: to reveal the essence of partnership pedagogy and pedagogical partnership in the context of the professional training of future art teachers, as well as to define the main directions, methods, and forms of developing their readiness to engage in partnership-based interaction in a multicultural educational environment.

The essence of pedagogical partnership as the foundation for effective interaction among participants in the educational process, based on trust, cooperation, and mutual respect, has been substantiated. It is emphasized that the training of future art teachers takes on particular significance in this context, as their professional activities are directly linked to the formation of value orientations, cultural identity, tolerance, and the capacity for interethnic dialogue within the student community.

ISSN 3041-1572 Online

It is noted that, in accordance with the Concept of the New Ukrainian School, the pedagogy of partnership is viewed as a system of relationships between teachers, students, and parents, based on the principles of openness, mutual respect, goodwill, dialogue, and shared leadership. In the Professional standard for teachers, pedagogical partnership competence is defined as a teacher's ability to establish subject-to-subject interaction with students, involve parents in the educational process on a partnership basis, and work effectively in a team with relevant specialists.

The study identifies the key competencies required of future visual arts teachers to implement partnership-based pedagogy, specifically communicative, sociocultural, and intercultural competencies.

It analyzes the role of arts education in fostering tolerance, openness to cultural diversity, and the development of students' creative potential.

Emphasis is placed on the importance of practical training, interactive, and project-based teaching methods in fostering readiness for pedagogical partnership. A conclusion is drawn regarding the need to improve the content of professional training for future teachers, taking into account the requirements of modern multicultural society.

Keywords: visual arts teachers, artistic and creative activities, pedagogical partnership, principles of pedagogical partnership, competencies of pedagogical partnership, collaborative interaction, cooperative pedagogy, the partnership-based nature of interpersonal interaction, multicultural educational space, interethnic educational space, interethnic interaction, principles of interethnic interaction, teacher intercultural competence, cultural dialogue.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси в освіті, зумовлені глобалізацією, інтенсифікацією міжкультурних контактів, євроінтеграційними орієнтирами та утвердженням гуманістичних цінностей, актуалізують потребу в переосмисленні підходів до професійної підготовки майбутніх педагогів. Особливого значення в цьому контексті набуває підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва, професійна діяльність яких безпосередньо пов'язана з формуванням ціннісних орієнтацій, культурної ідентичності, толерантності та здатності до міжетнічного діалогу в учнівському середовищі. Мистецтво за своєю природою не має кордонів – воно виступає універсальною мовою людства, здатною долати етнічні, мовні, релігійні та соціальні бар'єри, об'єднуючи різні культури через образ, символ і художній досвід. Саме тому образотворче мистецтво створює унікальні можливості для побудови мультикультурного освітнього простору, в якому взаємодія ґрунтується на діалозі культур, взаємному прийнятті та співтворчості.

У таких умовах роль учителя образотворчого мистецтва виходить за межі традиційної трансляції знань і художніх умінь, трансформуючись у роль фасилітатора, партнера та медіатора між культурами. Реалізація цієї ролі неможлива без сформованої готовності до педагогічного партнерства, що передбачає здатність вибудовувати рівноправні, довірливі та відкриті взаємини з учнями, враховуючи їхній культурний досвід, індивідуальні художні інтерпретації та ціннісні позиції.

У концепції Нової української школи ключове місце посідає педагогіка партнерства, що ґрунтується на засадах взаємної поваги, довіри, рівноправної співпраці та відповідальності всіх учасників освітнього процесу – педагогів, учнів та їх батьків. Водночас у мультикультурному освітньому середовищі педагогічне партнерство набуває особливої складності, оскільки передбачає не лише ефективну взаємодію, а й урахування культурних, етнічних, мовних, релігійних та соціальних відмінностей, що впливають на сприйняття мистецтва, освітній досвід і комунікацію.

Отже, нагальною проблемою сьогодення є підготовка майбутніх учителів до здійснення партнерської взаємодії в освітньому процесі закладу освіти.

Аналіз останніх досліджень. Проблематика партнерської взаємодії набула ґрунтовного осмислення в різних галузях гуманітарного знання. Зокрема, у філософських працях вона постає як одна з ключових цінностей суспільної свідомості, що визначає характер взаємин між людьми (Н. Лісова, С. Жданенко). Психологічні дослідження доповнюють це бачення, розкриваючи партнерську взаємодію як внутрішньо вмотивований процес встановлення й розвитку міжособистісних контактів у спільній діяльності, як простір обміну досвідом, ідеями, почуттями та емоційними станами, а також як форму суб'єкт-суб'єктних відносин, спрямованих на особистісний розвиток, самовизначення і самореалізацію дитини (І. Бех, О. Вілкова, Л. Долинська, В. Рибалка, О. Коханова, С. Лівинська, О. Онаць та ін.).

У педагогічній теорії та практиці ідеї партнерської взаємодії мають глибоке історичне підґрунтя. Їх витоки простежуються у працях В. Сухомлинського, Ш. Амонашвілі, які обґрунтовували співробітництво й співпрацю як основу гуманної педагогіки. На сучасному етапі педагогіка партнерства набула статусу провідного принципу організації освітнього процесу: вона активно осмислюється в контексті реформування загальної середньої освіти, реалізації ідей Нової української школи, розвитку вищої освіти, підготовки майбутніх учителів і оновлення змісту їх професійної діяльності (В. Ковальчук, В. Дідух, Т. Федірчик, Г. Коберник, Н. Ткачова, А. Ткачов, Л. Куземко, В. Байдала). У зв'язку з цим особливої ваги набуває проблема готовності майбутніх педагогів до впровадження партнерських підходів в освітньому процесі основної та старшої школи.

ISSN 3041-1572 Online

Необхідність сформованості вчителя як професіонала, здатного ефективно організовувати партнерську взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу, підтверджується й нормативно-правовою базою. Зокрема, ця вимога чітко окреслена в Професійному стандарті вчителя закладу загальної середньої освіти [7, с. 16].

Окремі аспекти підготовки майбутніх учителів до педагогічного партнерства висвітлено в дослідженнях, присвячених професійній компетентності педагога та реалізації ідей Нової української школи (Л. Калініна, М. Коляда, М. Грищенко).

Разом із тим, аналіз педагогічних досліджень дозволяє констатувати низку наукових пробілів у розробці теоретико-методичних засад підготовки майбутніх учителів мистецтва до реалізації педагогіки партнерства саме в мультикультурному освітньому середовищі.

Мета статті. Метою статті є розкриття сутності педагогіки партнерства та педагогічного партнерства в контексті професійної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, а також визначення основних напрямів, методів і форм формування їх готовності до реалізації партнерської взаємодії в мультикультурному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Динамічні перетворення в системі освіти зумовлюють переосмислення ролі вчителя та характеру взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. В умовах реалізації концепції Нової української школи особливої актуальності набуває педагогіка партнерства як провідний принцип організації освітнього середовища, що ґрунтується на засадах взаємоповаги, довіри, співпраці та рівноправного діалогу між учителем, учнями, батьками та іншими суб'єктами освіти. У контексті глобалізаційних процесів і зростання культурної різноманітності суспільства особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів до роботи в мультикультурному освітньому середовищі. Саме педагогічне партнерство виступає ефективним інструментом створення такого середовища, у якому забезпечується діалог культур, взаєморозуміння та толерантна взаємодія.

Українські науковці, зокрема В. Ковальчук і В. Дідух, підкреслюють, що педагогіка партнерства виступає важливим чинником формування ефективної взаємодії всіх учасників навчального процесу [3]. О. Матвієнко розглядає педагогічну взаємодію крізь призму комунікативної культури майбутнього вчителя, що має стати основою партнерства в Новій українській школі [5].

О. Дубасенюк підкреслює, що партнерська взаємодія виступає гуманістично спрямованим педагогічним процесом або формою особистісної взаємодії учасників освітнього процесу, яка зумовлює позитивні зміни в їхній поведінці, діяльності, міжособистісних відносинах, ціннісних орієнтаціях і особистісних якостях. Дослідниця зауважує, що партнерську взаємодію

доцільно розглядати як співробітництво, за якого досягнення окремих учасників стимулюють спільну діяльність і сприяють зростанню її результативності. За таких умов взаємини між учасниками мають рівноправний, паритетний характер, а освітній процес у закладі загальної середньої освіти постає як партнерська взаємодія його суб'єктів. Водночас надання взаємодії партнерського характеру підвищує її ефективність, забезпечує успішне досягнення визначених цілей, сприяє розвитку особистісного потенціалу кожного учня та створює умови для його подальшої успішної самореалізації [1, с. 15–16].

Л. Куземко та Г. Татаринцева трактують партнерську взаємодію як форму безпосереднього взаємовпливу рівноправних і автономних суб'єктів, спрямовану на досягнення визначених групових цілей і задоволення спільних інтересів, що ґрунтується на принципах добровільної участі, взаємного визнання та довіри, а також спільної соціальної відповідальності [4].

У працях М. Літл, К. Прат Маррет та А. Буровзак на прикладі США підкреслюється важливість партнерських відносин між університетами, школами та студентами як чинника професійного зростання майбутніх учителів і підсилення їх здатності працювати в різноманітних соціокультурних контекстах [9]. Більш широкі дослідження мультикультурної підготовки вчителів представлені у роботі Є. Починок, де зазначається, що партнерська взаємодія як провідний складник педагогіки партнерства постає у формі діалогічного суб'єкт-суб'єктного спілкування учасників освітнього процесу, яке базується на гуманістично орієнтованому, особистісно спрямованому підході. Партнерський характер міжособистісної взаємодії виявляється в її організованості, цілеспрямованості, інноваційності та динамічності, а також у рівноправності позицій і поглядів учасників, і реалізується через діалогічну співпрацю, що ґрунтується на взаємному визнанні, порозумінні та співтворчості [6, с. 97].

Розкриваючи зміст поняття педагогіки партнерства, Г. Коберник та О. Коберник наголошують, що вона ґрунтується на партнерських взаєминах між усіма суб'єктами освітнього процесу та відображає демократичний спосіб їх співпраці, який не заперечує відмінностей у життєвому досвіді, знаннях і професійних ролях, але передбачає безумовну рівність у праві на повагу, довіру, доброзичливе ставлення й взаємну вимогливість. На думку дослідників, результативність освітнього процесу безпосередньо залежить від ефективності партнерської взаємодії, здатності педагога налагоджувати співпрацю з усіма учасниками освітнього середовища та запобігати конфліктним ситуаціям у професійній діяльності [2].

Ми поділяємо наукові погляди наведених дослідників щодо розуміння педагогіки партнерства як основи організації сучасного освітнього процесу,

що забезпечує ефективну взаємодію між його учасниками, відповідає сучасним вимогам реформування освіти, а також спрямована на особистісний розвиток та самореалізацію здобувачів освіти.

Відповідно до Концепції Нової української школи педагогіка партнерства розглядається як система взаємин між учителем, учнем і батьками, що ґрунтується на засадах відкритості, взаємоповаги, доброзичливості, діалогу та розподіленого лідерства. У Професійному стандарті вчителя компетентність педагогічного партнерства визначається як здатність педагога вибудовувати суб'єкт-суб'єктну взаємодію зі здобувачами освіти, залучати батьків до освітнього процесу на засадах партнерства та ефективно працювати в команді із залученими фахівцями. Вона охоплює знання щодо переваг і етапів формування партнерських відносин, ролей учителя в педагогічній діяльності, принципів командної взаємодії та особливостей співпраці з батьками й фахівцями психолого-педагогічного супроводу. Практичний аспект цієї компетентності полягає у вмінні реалізовувати механізми суб'єкт-суб'єктної взаємодії, координувати й стимулювати навчально-пізнавальну діяльність учнів, підтримувати їхній саморозвиток і створювати умови для рефлексії та самореалізації. Важливе місце посідають комунікативні вміння, зокрема конструктивна взаємодія з учнями, батьками та членами міждисциплінарної команди, а також здатність брати відповідальність за спільні рішення й автономно діяти в інтересах здобувачів освіти, зокрема осіб з особливими освітніми потребами [8, с.20].

Таким чином, у науково-педагогічному дискурсі педагогічне партнерство тлумачиться як система особистісно орієнтованих відносин, у межах яких кожен учасник освітнього процесу визнається активним, відповідальним і рівноправним партнером. Такий підхід передбачає відмову від авторитарних моделей навчання та орієнтацію на діалог, співтворчість і взаємну підтримку. Для майбутніх учителів це означає готовність не лише передавати знання та формувати спеціальні вміння, а й супроводжувати індивідуальний творчий розвиток учнів, поважаючи їхні культурні, етнічні та особистісні особливості.

Педагогіка партнерства ґрунтується на системі взаємопов'язаних принципів, які визначають характер взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Ключовим є *принцип рівноправності та паритетності*, що передбачає визнання рівної цінності кожного учасника, повагу до його позиції та права на власну думку. Важливе значення має *принцип взаємоповаги й довіри*, який забезпечує відкритість і щирість у спілкуванні, готовність до прийняття іншої точки зору. Освітня взаємодія в межах педагогіки партнерства реалізується на засадах *діалогічності*, що сприяє обміну думками, спільному пошуку рішень і смислів. *Принцип добровільності та активної участі* орієнтує учасників освітнього процесу на усвідомлену,

внутрішньо вмотивовану діяльність, формуючи відповідальне ставлення до спільної справи. Невід'ємними є також *принципи співпраці та співтворчості*, які передбачають спільне конструювання освітнього процесу й створення нового досвіду. Водночас важливу роль відіграє *принцип відповідальності та взаємної підтримки*, що забезпечує досягнення спільних результатів. Усі зазначені принципи об'єднує гуманістична спрямованість, орієнтована на повагу до особистості дитини, визнання її унікальності та права на самовираження, а також спрямованість на розвиток особистості, розкриття її потенціалу, автономності й здатності до самореалізації.

Визначені принципи виступають вихідними положеннями та критеріями оцінювання не лише ефективності педагогічного партнерства, а й рівня підготовки майбутніх учителів до організації освітнього процесу на його засадах. Тому важливо забезпечити високоякісну професійну підготовку педагогів до реалізації принципів педагогіки партнерства.

Особливої значущості зазначені положення набувають у процесі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва, професійна діяльність яких тісно пов'язана з формуванням ціннісних орієнтацій, культурної чутливості та здатності до міжетнічного діалогу. В умовах сучасного мультикультурного освітнього середовища педагогіка партнерства виступає основою створення гуманної атмосфери, а підготовка майбутніх учителів до здійснення педагогічного партнерства постає одним із пріоритетних завдань закладів вищої педагогічної освіти.

Учитель образотворчого мистецтва, який володіє компетентністю педагогічної взаємодії, здатний інтегрувати в освітній процес різноманітні культурні контексти, художні стилі та традиції, залучати учнів до осмислення мистецтва як універсальної мови міжкультурного спілкування. Партнерська взаємодія у цьому випадку сприяє формуванню в учнів відкритості до іншого, поваги до культурної різноманітності та готовності до співпраці в полікультурному просторі.

Реалізація підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до педагогічного партнерства, на нашу думку, має здійснюватися за такими основними напрямами:

- мотиваційно-ціннісним, що передбачає формування в студентів усвідомлення педагогічного партнерства як професійної цінності та важливої складової сучасної мистецької освіти;
- когнітивним, спрямованим на засвоєння знань про ідеї педагогіки партнерства, особливості партнерської взаємодії в мультикультурному середовищі, роль мистецтва як засобу міжкультурного діалогу;
- діяльнісним, який забезпечує оволодіння майбутніми вчителями практичними вміннями й навичками організації партнерської взаємодії в процесі художньо-творчої діяльності;

ISSN 3041-1572 Online

• особистісно-рефлексивним, орієнтованим на розвиток емпатії, толерантності, здатності до самоаналізу та рефлексії власної педагогічної діяльності.

Ефективними методами й формами реалізації зазначених напрямів є інтерактивні лекції, проблемно-пошукові семінари, тренінги з міжкультурної комунікації, творчі проєкти, аналіз педагогічних кейсів, рольові ігри, а також педагогічна практика, під час якої студенти мають можливість реалізувати ідеї педагогіки партнерства в реальних умовах освітнього процесу.

Як зазначає В. Ковальчук, у процесі підготовки майбутніх учителів до педагогічного партнерства важливе значення має цілеспрямоване використання цифрових технологій як засобу організації індивідуальної, групової та командної діяльності здобувачів освіти. Дослідниця наголошує, що під час виконання навчальних завдань і проєктів студентам рекомендувалося використовувати комплекс різних цифрових застосунків, водночас створювалися умови для їх презентації та осмислення можливостей практичного застосування у майбутній професійній діяльності. За словами авторки, для підготовки виступів, мультимедійних і скрайб-презентацій активно залучалися такі цифрові інструменти, як PowerPoint, Canva, Prezi, Google Slides, SlideDog, OpenOffice, PowToon та ін., що сприяло розвитку навичок співпраці, творчої комунікації й взаємної відповідальності учасників освітнього процесу. Для забезпечення міжособистісної комунікації та ефективного зворотного зв'язку використовувалися Zoom, Viber, Google Meet, Google Classroom, які виступали платформами партнерської взаємодії між студентами й викладачами. Крім того, з метою ознайомлення з практичним досвідом сучасних учителів здобувачі освіти зверталися до ресурсів освітніх платформ EdEra, «На Урок», «Всеосвіта», що розширювало їх уявлення про реальні моделі педагогічного партнерства [3].

З огляду на аналіз джерел обґрунтовуємо позицію, що у контексті підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва для педагогічного партнерства особливого значення набуває проєктна та творча діяльність як ефективний засіб формування партнерської взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Проєктна діяльність у педагогічній освіті передбачає спільне планування, розподіл ролей, колективне ухвалення рішень, відповідальність за результат і рефлексію спільного досвіду. У процесі реалізації навчальних і творчих проєктів майбутні вчителі набувають досвіду конструктивної комунікації, співпраці, взаємопідтримки та поваги до позиції іншого, навчаються не лише презентувати власне бачення, а й сприймати та приймати інші погляди, що особливо важливо в умовах мультикультурного освітнього середовища. Така взаємодія сприяє розвитку толерантності, емпатії та культурної чутливості.

Звернемо увагу також і на проєктно-творчі форми роботи (колективні мистецькі проєкти, міжкультурні художні дослідження, створення спільних арт-об'єктів, інтегровані мистецько-педагогічні проєкти), які забезпечують практичне засвоєння принципів педагогіки партнерства. У процесі їх реалізації майбутні вчителі образотворчого мистецтва набувають досвіду взаємодії на засадах рівності, довіри та взаємної відповідальності, що є необхідним для подальшої професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти. Важливою особливістю проєктної та творчої діяльності є її орієнтація на відкритий результат, що стимулює пізнавальну активність, ініціативність і самостійність студентів. У такому освітньому середовищі викладач виступає не контролером, а фасилітатором і партнером, який створює умови для самореалізації кожного учасника освітнього процесу. З огляду на викладене для нас близька позиція, що це відповідає сучасному розумінню ролі педагога в мультикультурному середовищі як організатора діалогу та посередника між різними культурними контекстами.

Важливу роль у формуванні готовності майбутніх учителів образотворчого мистецтва до педагогічного партнерства відіграє педагогічна практика, яка забезпечує перенесення теоретичних знань у площину реальної професійної діяльності. Саме в умовах педагогічної практики студенти отримують можливість безпосередньо взаємодіяти з учнями, батьками, педагогічним колективом та іншими учасниками освітнього процесу, набуваючи досвіду партнерської взаємодії в реальному мультикультурному середовищі, залучати батьків до освітнього процесу як рівноправних партнерів, а також ефективно взаємодіяти з колегами та фахівцями супроводу. У процесі практичної діяльності студенти вчаться враховувати культурні, соціальні та індивідуальні особливості учнів, запобігати конфліктним ситуаціям, здійснювати педагогічну комунікацію з урахуванням принципів толерантності та взаєморозуміння.

Отже, педагогічне партнерство виступає ключовою основою професійної діяльності сучасного вчителя та визначальною умовою створення мультикультурного освітнього середовища. Для майбутніх учителів образотворчого мистецтва оволодіння цією компетентністю є особливо важливим, оскільки художньо-творча діяльність за своєю природою спрямована на діалог, співтворчість і взаєморозуміння. Орієнтація на положення Професійного стандарту вчителя та ідеї педагогіки партнерства дозволяє забезпечити якісну підготовку фахівців, здатних ефективно працювати в умовах культурного різноманіття та сприяти формуванню сучасного гуманістичного освітнього простору.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Мультикультурне освітнє середовище характеризується співіснуванням різних культурних

ISSN 3041-1572 Online

традицій, цінностей і світоглядних позицій. У такому середовищі педагогічне партнерство набуває особливого значення, оскільки саме воно забезпечує умови для ефективної міжкультурної взаємодії, запобігання конфліктам і формування культури діалогу.

Підготовка майбутніх учителів образотворчого мистецтва до педагогічного партнерства є важливою умовою реалізації ідей Нової української школи та створення сучасного мультикультурного освітнього середовища. Проведений аналіз наукових джерел дає підстави визначити, що педагогічне партнерство розглядається не лише як форма співпраці, а як ціннісна установка, що визначає стиль професійної діяльності вчителя. У статті під педагогічним партнерством розуміємо процес рівноправної, суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу, спрямований на спільне пізнання, розвиток здібностей і формування міжкультурної компетентності на засадах гуманізму, поваги, рівноправності, толерантності та взаєморозуміння.

Для майбутніх учителів образотворчого мистецтва значущість педагогічного партнерства посилюється специфікою художньо-творчої діяльності, яка передбачає свободу самовираження, прийняття культурного різноманіття та повагу до індивідуального досвіду кожної особистості. Сформованість компетентності педагогічного партнерства забезпечує здатність педагога до ефективної взаємодії з різними суб'єктами освітнього процесу, розвиток комунікативних, емпатійних та рефлексивних умінь, а також оволодіння практичними технологіями партнерської взаємодії, сприяє розвитку міжкультурного діалогу та формуванню толерантної особистості. Важливу роль у цьому процесі відіграє організація освітнього процесу в закладах вищої освіти на засадах педагогіки партнерства: використання інтерактивних методів навчання, проєктної та групової роботи, художньо-творчих завдань із відкритим результатом.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в дослідженні зарубіжного досвіду підготовки вчителів мистецьких дисциплін до педагогічного партнерства та розробленні моделей його формування в умовах мультикультурної освіти.

Література:

1. Дубасенюк О. А. Партнерська взаємодія як базова складова комунікативної компетентності майбутніх педагогів в умовах магістратури. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2022. Вип. 1 (349). Ч. ІІ. С. 17-24.

2. Коберник Г. І., Коберник О. М. Професійна підготовка майбутніх учителів до педагогічного партнерства з суб'єктами освітнього процесу. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2022. Вип. 5(12). С. 106–117. DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5(12)-106-117

3. Ковальчук В. Формування в майбутніх учителів компетентності педагогічного партнерства. *Нові технології навчання*, № 99, 2025. С. 105-115.

4. Куземко Л. В. Досвід формування готовності до партнерської взаємодії у майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. Вип. 78. С.198-203.

5. Матвієнко О.В. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії у навчально-виховному середовищі школи першого ступеня: автореф. дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04. Київ : НПУ, 2010. 59 с.

6. Починок Є. А. Партнерська взаємодія як інноваційний компонент Нової української школи. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2022. Вип. 1. С. 95-102.

7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Законодавство України: база даних / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text.

8. Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти»: Наказ Міністерства освіти і науки від 29.08.2024 року №1225. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinohostandartu-vchytel-zakladu-zahalnoi-serednoi-osvity

9. Little M, Hahs-Vaughn DL, DeStefano CD, Farotimi O, Marrett CP, Burrows Borowczak AC. Creating School–University Partnerships in Urban Schools to Address Teacher Shortages. *Education Sciences*. 2024; 14(8). P. 918. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci14080918

References:

1. Dubasenyuk, O.A. (2022). Partnerska vzaiemodiia yak bazova skladova komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh pedahohiv v umovakh mahistratury [Partnership as a basic component of the communicative competence of future teachers in a master's program]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka* [in Ukrainian].

2. Kobernyk, H. I., & Kobernyk, O. M. (2022). Profesiina pidhotovka maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoho partnerstva z subiektamy osvitnoho protsesu [Professional training of future teachers for pedagogical partnership with individuals of the educational process]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia "Pedahohichni nauky"* [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, V. (2025). Formuvannia v maibutnikh uchyteliv kompetentnosti pedahohichnoho partnerstva [Formation ofpedagogical partnership competence in future teachers]. *Novi tekhnolohii navchannia* [in Ukrainian].

4. Kuzemko, L. V. (2021). Dosvid formuvannia hotovnosti do partnerskoi vzaiemodii u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Experience of formation of readyness for partnership interaction in future elementary school teachers]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* [in Ukrainian].

5. Matvienko, O. V. (2010). *Teoretyko-metodychni zasady pidhotovky maibutnikh uchyteliv do pedahohichnoi vzaiemodii u navchalno-vykhovnomu seredovyshchi shkoly pershoho stupenia* [Theoretical-methodical bases of preparation of future teachers to pedagogical co-operation in an educational-educate space of initial school] (Manuscript). National Pedagogical Dragomanov University [in Ukrainian].

6. Pochynok, Ye. A. (2022). Partnerska vzaiemodiia yak innovatsiinyi komponent Novoi ukrainskoi shkoly [Partnership as an innovative component of the New ukrainian school]. *Akademichni studii. Seriia "Pedahohika"* [in Ukrainian].

7. Verkhovna Rada Ukrainy. (2014). Zakon Ukrainy Pro vyshchu osvitu [Law of Ukraine On higher education] [in Ukrainian].

8. Ministry of Education and Science of Ukraine. (2024). Profesiinyi standart «Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity» [Professional standard "Teacher of a general secondary education institution"] (Order No. 1225) [in Ukrainian].

ISSN 3041-1572 Online

9. Little, M., Hahs-Vaughn, D. L., DeStefano, C. D., Farotimi, O., Marrett, C. P., & Burrows Borowczak, A. C. (2024). Creating School–University Partnerships in Urban Schools to Address Teacher Shortages. *Education Sciences*, *14*(8), 918.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 373.5.091.3:81’243

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-165-177

Бірук Наталія Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-3013-2015

Антонов Олексій Володимирович кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-6557-5548

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НАУКОВИХ ЛІЦЕЇВ ЗАСОБАМИ БІЛІНГВАЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування дослідницької компетентності учнів наукових ліцеїв у контексті впровадження білінгвальних проєктів. Обґрунтовано доцільність інтеграції предметного та мовного компонентів освітнього процесу як засобу розвитку аналітичного мислення, академічної мобільності та готовності до наукової діяльності.

Проведено ґрунтовний аналіз понятєвого поля науково-дослідницької діяльності та дослідницької компетентності, окреслено ознаки її сформованості, що проявляються у здатності: застосовувати у дослідницькій діяльності теоретичні та емпіричні методи дослідження; здійснювати пошук, технічну обробку, узагальнення та застосування інформації, результатів досліджень; організовувати власну дослідницьку діяльність, планувати та провадити її, аналізувати та контролювати її результати; ефективно комунікувати; продукувати нові ідеї та нестандартно розв'язувати дослідницькі навчальні завдання.

Проаналізовано педагогічний потенціал білінгвального навчання на уроках технологій як ефективного засобу формування дослідницької компетентності учнів наукових ліцеїв. Оскільки на сучасному етапі розвитку освіти, планування та організація уроків технологій із застосуванням білінгвального підходу, спрямованих на популяризацію надбань унікальної української культури, поступово виходить за межі суто мистецького осмислення та набуває виразного дослідницького характеру. Такий підхід сприяє глибшому пізнанню культурної спадщини, розвитку аналітичного мислення учнів і

формуванню їхньої зацікавленості у вивченні національних традицій у ширшому, міжкультурному контексті.

Особливу увагу приділено вивченню технік декоративно-ужиткового мистецтва, зокрема вишивки та писанкарства, як інтегративних платформ для поєднання предметного, культурологічного та мовного компонентів освіти. Наведено приклади реалізації білінгвалих творчо-дослідницьких проєктів «Символіка українського орнаменту» та «Великодні традиції», які створюють сприятливі умови для всебічного розвитку ліцеїстів, стимулюють їхню творчу активність і креативне мислення, сприяють формуванню технологічної компетентності та практичних умінь. Водночас така діяльність забезпечує ефективне збагачення словникового запасу з іноземної мови через її природне використання в навчальному процесі, поглиблює навички міжкультурної комунікації та взаєморозуміння. Окрім цього, учні набувають досвіду дослідницької роботи, вчаться аналізувати інформацію, робити висновки й презентувати результати власної діяльності, що є важливим для їхнього подальшого професійного розвитку.

Ключові слова: компетентнісний підхід, дослідницька компетентність, білінгвальне навчання, інтегроване навчання, проєктна діяльність, інформаційно-комунікаційні технології, науковий ліцей, технологічна освіта, уроки технологій, декоративно-ужиткове мистецтво.

Biruk Nataliia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of Departments of Professional-Pedagogical, Special Education, Andragogy and Management, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-3013-2015

Antonov Oleksii Volodymyrovych Candidate of Philological Sciences (PhD in Philology), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-6557-5548

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCE OF STUDENTS OF SCIENTIFIC LYCEUMS USING BILINGUAL TEACHING MEANS

Abstract. The article considers the problem of forming research competence of students of scientific lyceums in the context of implementing bilingual projects. The feasibility of integrating the subject and language components of the educational process as a means of developing analytical thinking, academic mobility and readiness for scientific activity is substantiated.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

A thorough analysis of the conceptual field of scientific research activity and research competence is carried out, and the signs of its formation are outlined, which are manifested in the ability to: apply theoretical and empirical research methods in research activity; search, technical processing, generalization and application of information, research results; organize one's own research activity, plan and conduct it, analyze and control its results; communicate effectively; produce new ideas and solve research educational tasks in a non-standard way.

The pedagogical potential of bilingual teaching in technology lessons as an effective means of forming research competence of students of scientific lyceums is analyzed. Since at the current stage of development of education, planning and organization of technology lessons with the use of a bilingual approach, aimed at popularizing the achievements of the unique Ukrainian culture, gradually goes beyond the limits of purely artistic comprehension and acquires a distinct research character. Such an approach contributes to a deeper understanding of cultural heritage, the development of students' analytical thinking and the formation of their interest in studying national traditions in a broader, intercultural context.

Special attention is paid to the study of decorative and applied art techniques, in particular embroidery and Easter egg making, as integrative platforms for combining subjects, cultural and linguistic components of education. Examples of the implementation of bilingual creative and research projects "Symbolism of Ukrainian Ornament" and "Easter Traditions" are given, which create favorable conditions for the comprehensive development of lyceum students, stimulate their creative activity and creative thinking, contribute to the formation of technological competence and practical skills. At the same time, such activities ensure effective enrichment of foreign language vocabulary through its natural use in the educational process, deepening the skills of intercultural communication and mutual understanding. In addition, students gain experience in research work, learn to analyze information, draw conclusions and present the results of their own activities, which is important for their further professional development.

Keywords: competency-based approach, research competency, bilingual education, integrated learning, project activities, information and communication technologies, scientific lyceum, technological education, technology lessons, decorative and applied arts.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку українського суспільства, навіть в умовах воєнного стану, характеризується посиленням значущості науки, інноваційних процесів та розвитку інформаційно-комунікаційних технологій.

Система освіти повинна враховувати зазначені аспекти і бути спрямованою на формування у здобувачів умінь самостійно опановувати нову інформа-

ISSN 3041-1572 Online

цію, критично її осмислювати та застосовувати для розв'язання практичних і проблемних завдань. Особливої актуальності ці процеси набувають у старшій школі, зокрема наукових ліцеях, коли відбувається професійне самовизначення учнів і формується їхня готовність до подальшого навчання та наукової діяльності.

У цьому контексті одним із пріоритетних завдань сучасної освіти є розвиток дослідницької компетентності як інтегрованої характеристики особистості, що поєднує знання, уміння, навички, досвід творчої діяльності та ціннісні орієнтації.

Водночас інтеграція України у світовий освітній і науковий простір зумовлює потребу у володінні іноземними мовами як інструментом академічної комунікації. Саме білінгвальне навчання є ефективним засобом поєднання предметної підготовки та розвитку іншомовної компетентності, що відкриває доступ до міжнародних наукових ресурсів.

Разом з тим, актуальним лишається і питання збереження й популяризації національної культурної спадщини, зокрема традицій декоративно-ужиткового мистецтва. У цьому контексті побудова уроків технологій на білінгвальній основі для популяризації надбань унікальної української культури набуває не лише мистецького, а й дослідницького характеру.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам формування дослідницької компетентності учнів, розвитку їх критичного мислення, формуванню інформаційної культури та впровадженню проєктних технологій присвячені роботи багатьох вітчизняних учених, зокрема О. Базелюка, В. Бербеця, О. Гринюк, О. Коберника, Р. Кожевнікова, О. Пометун, Н. Шиян, В. Яценка та ін. Розробка теоретичних засад формування дослідницької компетентності стала предметом вивчення М. Архипової, А. Баскакова, М. Головань, Ю. Захарченко, О. Крушельницької, С. Лукашенко, О. Макаренка, О. Маркова та ін. Технології білінгвального навчання, що передбачає одночасне засвоєння навчального предмета та іноземної мови, охарактеризовані у працях І. Білецької, Т. Боднарчук, О. Дем'яненко, О. Мілютіної, Ю. Невинної, Н. Нікольської, О. Першукової та багатьох інших. Однак, недостатньо дослідженим залишається питання використання білінгвального навчання саме як засобу формування дослідницької компетентності учнів наукових ліцеїв.

Мета статті – проаналізувати потенціал білінгвального навчання на уроках технологій при вивченні технік декоративно-ужиткового мистецтва як засобу формування дослідницької компетентності учнів наукових ліцеїв.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти України, відповідно до концептуальних засад реформування загальної середньої освіти та орієнтирів Нової української школи, спрямована на формування

компетентної особистості, здатної до критичного мислення, самостійного здобуття знань та проведення дослідницької діяльності. Особливе місце в цій системі посідають наукові ліцеї, діяльність яких спрямована на формування учнів із високим рівнем інтелектуального розвитку та готовністю до науково-дослідної діяльності.

Формування дослідницької компетентності учнів наукових ліцеїв є одним із пріоритетних завдань сучасної освіти. Вона сприяє розвитку таких соціальних навичок, як співпраця, комунікація та робота в команді. У процесі проведення досліджень учні вчаться взаємодіяти з іншими, ділитися ідеями та вирішувати проблеми спільно, що готує їх до майбутньої професійної діяльності [2].

Аналіз наукових джерел дозволив констатувати, що вчені у системі підготовки майбутніх фахівців виокремлюють два основні види дослідницької діяльності:

навчально-дослідницьку – спеціально організовану діяльність в умовах освітнього процесу з метою здобуття суб'єктивно нових знань у ході пошуку, вивчення й пояснення фактів і явищ, формування нових способів діяльності та дослідницьких умінь [7];

науково-дослідницьку – організовану підсистему професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти, яка передбачає інтелектуальну творчу діяльність здобувачів освіти, спрямовану на вивчення конкретного предмета, явища або процесу з метою отримання об`єктивно нових знань про нього та їх подальшого використання у практичній діяльності [11].

Проте існує й низка синонімічних визначень видів дослідницької діяльності, а саме:

науково-дослідна (невід'ємна складова навчального процесу закладів вищої освіти, вид творчої пізнавальної діяльності суб'єктів освітнього процесу, яка розвиває здібності до наукового та педагогічного дослідження, самостійність, ініціативу в навчанні, уміння та навички індивідуального і колективного вирішення професійних завдань [12]; яка здійснюється як у межах навчального процесу у лабораторії або під час науково-навчального семінару, так і в позаурочний час – виконання курсових та кваліфікаційних робіт, залучення до виконання кафедральних, держбюджетних, госпдоговірних тем, наукових проектів, участь у роботі наукових гуртків, груп, лабораторій);

науково-дослідницька (робота наукового характеру, пов'язана з науковим пошуком, проведенням досліджень, експериментів з метою розширення наявних і засвоєння нових знань, перевіркою наукових гіпотез, встановленням закономірностей, що проявляються в природі та суспільстві, наукових узагальнень, наукового обґрунтування проектів) [4];

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

дослідницько-експериментальна – експериментально-дослідницька – дослідницько-пошукова – пошуково-дослідницька діяльність (Т. Архіпова, К. Архіпова [1], О. Павленко [8], Г. Цехмістров [13]), яка є складником науково-дослідницької діяльності особистості, допомагає їй заздалегідь підготуватися до обраної професії, творчо застосовувати здобутки науково-технічного прогресу, сприяє ініціативності та самостійності пошуку, поглиблює мислення та знання, впливає на розширення ерудиції.

Перспективним для української системи освіти є впровадження технологій евристичної освіти, в ході якої здійснюється *евристично-пошукова діяльність* – знаходження, аналіз, загальне осмислення сутності і змісту нової інформації; *евристично-перетворювальна* – вирішує завдання зміни обсягу, перебудови змісту освітнього матеріалу, його згортання і розгортання, систематизації, узагальнення тощо; *конструктивна діяльність* – самостійне створення нового продукту на основі вже відомих або щойно здобутих навчальних елементів. *Креативна діяльність* – найвищий рівень творчості – сконцентрована на створенні принципово нового для суб'єкта освіти продукту – від його задуму, мети, завдань, засобів і способів діяльності до діагностики й оцінки за науковими критеріями якості [6].

Схематично поєднаємо окреслені поняття у вигляді рисунка (рис. 1.1).

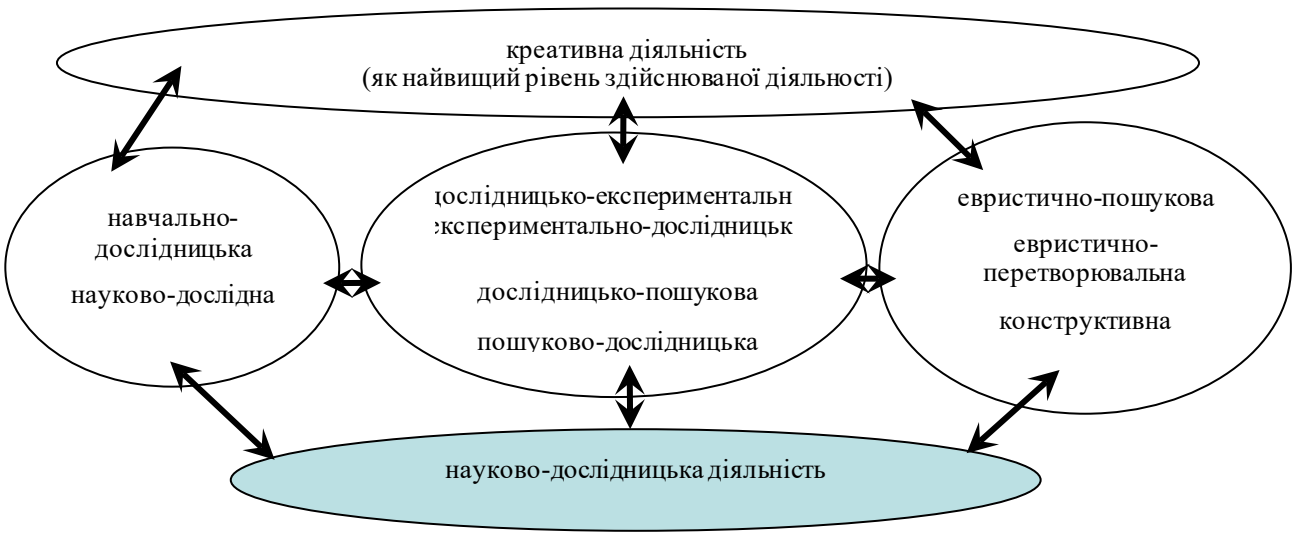

Рис. 1. Поняттєве поле науково-дослідницької діяльності

Аналіз наукових досліджень засвідчує, що під *дослідницькою компетентністю* розуміють:

– «інтегровану особистісно-професійну якість фахівця, яка відображає мотивацію до наукового пошуку, рівень володіння методологією наукового дослідження, особистісно-значущими якостями дослідника, зокрема такими, як інноваційне мислення, здатність до творчої та інноваційної діяльності» [9];

– «сукупність властивостей особистості, наявність необхідних дослідницьких знань, вмінь та навичок, готовність і вмотивованість до дослідницької роботи й впровадження результатів досліджень» [5];

– «складову професійної компетентності, яка містить сукупність знань і умінь щодо виконання дослідницької діяльності, особистісну здібність вирішувати дослідницькі проблеми і задачі з використанням знань, досвіду, цінностей і нахилів, вмотивованості і готовності щодо її реалізації у майбутній професійній діяльності» [3];

– «складне багатоаспектне утворення, структура якого передбачає якісні особистісні характеристики, вмотивованість на дослідно-професійну діяльність, набутий досвід реалізації комплексу фахових компетенцій, професійну спрямованість і здатність до рефлексивної діяльності» [3].

Важливого значення для організації науково-дослідницької та творчої діяльності у наукових ліцеях має Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування, в якому наведено визначення таких категорій як:

дослідницька діяльність, що являє собою інтелектуальну творчу та/або пошукову діяльність здобувачів освіти, основними видами якої є дослідно-експериментальна, винахідницька, конструкторська, раціоналізаторська;

дослідницька компетентність, як здатність здобувача освіти виконувати дослідницькі навчальні завдання, здійснювати дослідницьку діяльність, спрямовану на одержання нових знань та/або пошук шляхів їх застосування, відповідно до профілю навчання;

дослідницьке навчальне завдання, в основу якого покладено проблемну пізнавальну ситуацію (у вигляді запитання, вправи, задачі тощо), яка передбачає пошук нових знань, способів (умінь), зв'язків шляхом здійснення дослідницької діяльності [10].

У цьому ж документі визначено вимоги до дослідницької компетентності здобувачів освіти й обов’язкові результати навчання здобувачів освіти 5-6-х, 7-9-х та 10-11(12)-х класів відповідно до цих вимог.

Вимоги до дослідницької компетентності здобувачів освіти передбачають їх здатність

- застосовувати у дослідницькій діяльності теоретичні та емпіричні методи дослідження (полягає у вмінні аналізувати і порівнювати інформацію, систематизувати, узагальнювати та класифікувати інформацію, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, критично оцінювати інформацію, проводити емпіричні дослідження відповідно до профілю навчання та галузі знань);
- здійснювати пошук, технічну обробку, узагальнення та застосування інформації, результатів досліджень (передбачає пошукову діяльність, роботу з текстами та джерельною базою, роботу з понятійним апаратом, застосування інформації, результатів досліджень);

ISSN 3041-1572 Online

- організовувати власну дослідницьку діяльність, планувати та провадити її, аналізувати та контролювати результати власної діяльності (визначається вмінням окреслювати мету та завдання дослідження, розв'язувати дослідницькі навчальні завдання, планувати дослідження, організовувати дослідження, взаємооцінювати та самооцінювати результати дослідження, практично застосовувати результати досліджень, здійснювати проєктну роботу);
- ефективно взаємодіяти з іншими (письмово та усно формулювати свої думки, вести дискусію, діалог у процесі спільної діяльності або під час презентації її результатів тощо) (сутність вимоги передбачає створення письмових текстів та усних висловлювань науково-дослідного змісту, участь в обговореннях і дискусіях, формулювання запитань відповідно до профілю навчання та дослідницької діяльності, співпрацю в малих групах, презентацію результатів досліджень державною мовою, спілкування іноземною мовою (відповідно до профілю навчання та напряму дослідницької діяльності));
- продукувати нові ідеї та нестандартно розв'язувати дослідницькі навчальні завдання (полягає у володінні методиками та прийомами стимулювання власної творчої активності, здатності визнавати помилки як невід'ємну складову успіху, усвідомлювати та регулювати емоційний стан) [10].

Таким чином, формування дослідницької компетентності в українській школі є важливим завданням, яке допомагає підготувати учнів до викликів сучасного світу, сприяє їхньому всебічному розвитку та закладає основу для успішної самореалізації в майбутньому. Зокрема, білінгвальне навчання реалізує положення Стандарту в аспекті вміння спілкуватися іноземною мовою й виступає ефективним інструментом розвитку аналітичного мислення, наукової культури та академічної мобільності здобувачів освіти. Інтеграція предметного й мовного компонентів сприяє глибшому засвоєнню знань, формуванню навичок роботи з міжнародними джерелами інформації та підготовці учнів до подальшої наукової діяльності в умовах глобалізованого освітнього простору.

Зазначимо, що наявність базового рівня володіння іноземною мовою, який передбачає оперування загальновживаною лексикою та типовими граматичними структурами, є достатньою для реалізації комунікативних потреб у побутовому контексті. Проте для здобуття освіти або здійснення професійної діяльності за спеціальністю такого рівня мовної підготовки виявляється недостатньо. Це зумовлює виникнення низки системних проблем, що потребують комплексного науково-методичного осмислення та практичного розв’язання. У зазначеному контексті постає необхідність модернізації освітньої системи та трансформації підходів до організації навчального процесу. Основною метою таких змін є подолання наявних суперечностей, а також прогнозування перспектив розвитку освіти з урахуванням потреб особистості й суспільства в умовах глобалізаційних викликів.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Особливої значущості набуває білінгвальна освіта в контексті забезпечення всебічного розвитку особистості з раннього віку та формування її готовності до функціонування в полікультурному середовищі.

Результати численних наукових досліджень свідчать про те, що білінгвальне навчання має позитивний вплив не лише на мовний розвиток, а й на когнітивні процеси загалом. Зокрема, воно сприяє розвитку виконавчих функцій, гнучкості мислення, здатності до концентрації уваги та ефективнішому опрацюванню інформації й виступає важливим чинником інтелектуального розвитку особистості.

У науковому дискурсі білінгвальне навчання розглядається як складне педагогічне явище, що поєднує як потенційні переваги, так і певні ризики. Зокрема, необхідно враховувати вікові та індивідуально-психологічні особливості учнів, рівень їхньої мовної підготовки, а також специфіку організації освітнього процесу.

В розрізі нашого дослідження проаналізуємо особливості та можливості реалізації білінгвальних проєктів на уроках технологій в наукових ліцеях у процесі вивчення технік декоративно-ужиткового мистецтва. В цьому аспекті інтеграція технологічної, культурологічної та мовної складових забезпечує комплексний розвиток особистості, сприяє формуванню наукового стилю мислення та підготовці до подальшої академічної діяльності.

Декоративно-ужиткове мистецтво в цьому контексті виступає ефективною платформою для поєднання традицій та інновацій, національної ідентичності та міжнародної комунікації.

Наведемо приклади реалізації білінгвалих творчо-дослідницьких проєктів з декоративно-ужиткового мистецтва на уроках технологій у Відокремленому підрозділі «Науковий ліцей Житомирського державного університету імені Івана Франка».

Ліцеїсти у процесі виконання білінгвальних проєктів декоративно-ужиткового мистецтва досліджують культурні традиції українського народу, опановують спеціальну термінологію та презентують результати як українською, так і англійською мовами.

Зокрема, проєкт «Символіка українського орнаменту» / «Ukrainian Ornament Symbols» спрямований на дослідження значення символів українських орнаментів та створення власного виробу з їх використанням, формуванню культурної ідентичності та розвитку художнього мислення.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Рис. 2. Приклади творчо-дослідницьких проєктів ліцеїстів з декоративно-ужиткового мистецтва «Символіка українського орнаменту»

Щорічно напередодні Великодня вчителями технологій спільно з викладачами англійської мови профільних кафедр університету розробляються та реалізуються дослідницькі проєкти, у ході проведення яких учні знайомляться з традиціями проведення свята в європейських країнах, вправляються у знанні основ великодніх традицій та звичаїв і назв символів англійською мовою, аналізують регіональні орнаменти, досліджують символіку кольорів, опановують сучасні види писанок і крашанок та техніки їх виконання.

Рис. 3. Приклади творчо-дослідницьких проєктів ліцеїстів з декоративно-ужиткового мистецтва «Великодні традиції»

Використання таких проєктів сприяє: розвитку творчих здібностей ліцеїстів, формуванню технологічної компетентності, розширенню словникового запасу іноземної мови, розвитку міжкультурної комунікації, формуванню дослідницьких та презентаційних навичок.

Білінгвальна проєктна діяльність також підвищує мотивацію до навчання та сприяє усвідомленню практичного значення знань.

В перспективі планується розширення наукової складової окреслених проєктів на проведення дослідження впливу температури воску на якість ліній, особливостей використання натуральних і синтетичних барвників, стійкості фарб залежно від способу нанесення та аналіз композиційних рішень орнаменту, що сприятиме розвитку аналітичного мислення, умінню аргументувати власну позицію та працювати в команді.

Висновки. Формування дослідницької компетентності учнів старших класів є стратегічно важливим завданням сучасної освіти. Воно передбачає системну організацію навчально-дослідницької діяльності, створення сприятливого освітнього середовища та використання інноваційних педагогічних технологій.

Білінгвальні проєкти з декоративно-ужиткового мистецтва є ефективним інструментом інтегрованого навчання в науковому ліцеї. Вони дозволяють поєднати технологічну творчість, культурну спадщину та мовну практику. Такі проєкти сприяють формуванню компетентностей, необхідних для сучасного суспільства, і створюють умови для розвитку творчого потенціалу учнів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням моделей оцінювання рівня сформованості дослідницької компетентності в умовах білінгвального навчання та експериментальною перевіркою їх ефективності.

Література:

1. Архіпова Т. Л., Архіпова К. С. (2019). Пошуково-дослідницька діяльність як засіб організації самостійної підготовки майбутніх вчителів інформатики. *Інноваційна педагогіка.* Вип. 12. Т. 1. С. 14–19.
2. Бербец В., Кожевніков Р. (2024). Сутність та значення дослідницької компетентності в особистісному та освітньому розвитку учнів. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету.* Вип. 3. С. 58–65. DOI https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2024.312959
3. Ваколя Т. І. (2014). Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів початкових класів у процесі професійної підготовки : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Херсон : Херсонський державний університет, С. 7.
4. Дорогань А. (2018). Науково-дослідницька діяльність як суттєвий елемент підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка.* Вип. 18. С. 79–86. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.18/18.168205
5. Кравченко С. (2019)/ Формування дослідницької компетентності майбутніх екологів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Кропивницький : Центральноукраїнський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. С. 7.
6. Лазарєв М., Лазарєва О. (2019). Технології евристичної освіти у професійній підготовці майбутнього педагога. *Інноваційний розвиток вищої освіти : глобальний, європейський та національний виміри змін :* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (16-17 квітня 2019 року, м. Суми). Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. МакаренкаТ. 1. С. 13.

ISSN 3041-1572 Online

7. Мосейчук А.Р. (2017)/ Формування дослідницької компетентності майбутніх фельдшерів у процесі вивчення біологічних дисциплін : автореф. дис. … канд. пед. наук. 13.00.04. Одеса : ДЗ «Південноукраїнський НПУ імені К. Д. Ушинського». С. 6.

8. Павленко О. П. (2005)/ Формування творчої особистості гімназиста у пошуково-дослідницькій діяльності : дис. канд. наук. Інститут педагогіки АПН України. 235 с.

9. Сисоєва С. О., Козак Л. В. (2016). Розвиток дослідницької компетентності викладачів вищої школи : навч. посіб. Київ : ТОВ «Видавниче підприємство «ЕДЕЛЬВЕЙС». С. 5.

10. Стандарт спеціалізованої освіти наукового спрямування. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1303729-19#Text

11. Султанова Л. Ю. (2007). Формування готовності студентів психолого-педагогічних кандидата пед факультетів до науково-дослідної діяльності : автореф. дис. … наук : 13.00.04. Київ : Ін-т пед. освіти і освіти дорослих АПН України. С. 10.

12. Сущенко Л. О. (2014). Теоретичні і методичні засади організації науково-дослідної роботи майбутніх педагогів у вищих навчальних закладах : автореф. дис. … доктора пед. наук : 13.00.04. Київ : Ін-т вищої освіти НАПН України. С. 10.

13. Цехмістрова Г.С. (2012). Методологія та організація наукових досліджень : навч. посіб. 2-е вид. доп. Київ : Видав. Дім «Слово». 352 с.

References:

1. Arkhipova, T. L., & Arkhipova, K. S. (2019). Poshukovo-doslidnytska diialnist yak zasib orhanizatsii samostiinoi pidhotovky maibutnikh vchyteliv informatyky [Search and research activity as a means of organizing independent training of future teachers of computer science]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, vyp. 12, t. 1, 14–19 [in Ukrainian].

2. Berbets, V., & Kozhevnikov, R. (2024). Sutnist ta znachennia doslidnytskoi kompetentnosti v osobystisnomu ta osvitnomu rozvytku uchniv [The essence and significance of research competence in the personal and educational development of students.]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific works of the Uman State Pedagogical University*, vyp. 3, 58–65. DOI https://doi.org/10.31499/2307-4906.3.2024.312959 [in Ukrainian].

3. Vakolia, T. I. (2014). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of research competence of future teachers of primary grades in the process of professional training]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kherson : Khersonskyi derzhavnyi universytet, 7 [in Ukrainian].

4. Dorohan, A. (2018). Naukovo-doslidnytska diialnist yak suttievyi element pidhotovky maibutnikh inzheneriv-pedahohiv [Scientific research activity as an essential element of training future engineer-teachers]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Pedahohika – Current issues of the humanities. Pedagogy*, vyp. 18, 79–86. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.18/18.168205 [in Ukrainian].

5. Kravchenko, S. (2019). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh ekolohiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Formation of research competence of future ecologists by means of information and communication technologies]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kropyvnytskyi: Tsentralnoukrainskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Vynnychenka, 7 [in Ukrainian].

6. Lazariev, M., & Lazarieva, O. (2019). Tekhnolohii evrystychnoi osvity u profesiinii pidhotovtsi maibutnoho pedahoha [Technologies of heuristic education in the professional training of a future teacher]. *Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeiskyi ta*

natsionalnyi vymiry zmin – Innovative development of higher education: global, European and national dimensions of change: materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (16-17 kvitnia 2019 roku, m. Sumy). Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka, t. 1, 13 [in Ukrainian].

7. Moseichuk, A. R. (2017). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh feldsheriv u protsesi vyvchennia biolohichnykh dystsyplin [Formation of research competence of future paramedics in the process of studying biological disciplines]. *Extended abstract of candidate's thesis.*. Odesa : DZ «Pivdennoukrainskyi NPU imeni K. D. Ushynskoho», 6 [in Ukrainian].

8. Pavlenko, O. P. (2005). Formuvannia tvorchoi osobystosti himnazysta u poshukovo-doslidnytskii diialnosti [Formation of the creative personality of a gymnasium student in research activity]. *Candidate's thesis.* Instytut pedahohiky APN Ukrainy, 235 [in Ukrainian].

9. Sysoieva, S. O., & Kozak, L. V. (2016). *Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti vykladachiv vyshchoi shkoly [Development of research competence of higher school teachers: teaching aids.]:* navch. posibnyk. Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka. Kyiv : TOV «Vydavnyche pidpryiemstvo «EDELVEIS», 5 [in Ukrainian].

10. *Standart spetsializovanoi osvity naukovoho spriamuvannia [Standard of specialized education of scientific orientation]*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1303729-19#Text [in Ukrainian].

11. Sultanova, L. Yu. (2007). Formuvannia hotovnosti studentiv psykholoho-pedahohichnykh fakultetiv do naukovo-doslidnoi diialnosti [Formation of readiness of students of psychological and pedagogical candidate of pedagogical faculties for research activity]. *Extended abstract of candidate's thesis.*. Kyiv : In-t ped. osvity i osvity doroslykh APN Ukrainy, 10 [in Ukrainian].

12. Sushchenko, L. O. (2014). Teoretychni i metodychni zasady orhanizatsii naukovo-doslidnoi roboty maibutnikh pedahohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and Methodological Principles of Organizing Research Work of Future Teachers in Higher Educational Institutions]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kyiv : In-t vyshchoi osvity NAPN Ukrainy, 10 [in Ukrainian].

13. Tsekhmistrova, H. S. (2012). *Metodolohiia ta orhanizatsiia naukovykh doslidzhen [Methodology and Organization of Scientific Research]:* navch. posib. 2-e vyd. dop. Kyiv : Vydav. Dim «Slovo», 352 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.147:81’25

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-178-190

Буднік Анжела Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри слов’янського мовознавства, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-6345-5801

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ ЗАСОБАМИ УНІВЕРСАЛЬНО-ПРЕЦЕДЕНТНИХ ТЕКСТІВ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження проблеми формування перекладацької компетентності майбутніх філологів засобами універсально-прецедентних текстів англійської мови. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості професійної підготовки перекладачів в умовах зростання ролі міжкультурної комунікації та ускладнення перекладацьких завдань, пов’язаних із передачею культурно маркованих смислів. У роботі обґрунтовано дидактичний потенціал універсально-прецедентних текстів як ефективного інструменту розвитку інтертекстуального, соціокультурного та стратегічного складника перекладацької компетентності. Уточнено структуру перекладацької компетентності, що охоплює лінгвістичний, дискурсивний, соціокультурний, стратегічний та інтертекстуальний компоненти, і визначено критерії та показники їх сформованості.

Описано методику організації педагогічного експерименту, що включала констатувальний, формувальний і контрольний етапи. У процесі формувального етапу було впроваджено систему вправ на основі універсально-прецедентних текстів (літературних, біблійних, публіцистичних, афористичних), спрямованих на розвиток навичок розпізнавання алюзій, інтерпретації культурних кодів і вибору адекватних перекладацьких стратегій. Представлено результати кількісного та якісного аналізу експериментальних даних, які засвідчили статистично значуще підвищення рівня сформованості перекладацької компетентності здобувачів освіти експериментальної групи порівняно з контрольною. Доведено, що системне використання універсально-прецедентних текстів сприяє підвищенню якості перекладу, розвитку інтертекстуального мислення та формуванню здатності до адекватної передачі культурно зумовлених елементів. Окреслено перспективи подальших досліджень, зокрема інтеграцію цифрових технологій у процес навчання перекладу.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: перекладацька компетентність, універсально-прецедентний текст, інтертекстуальність, навчання перекладу, англійська мова, професійна підготовка.

Budnik Anzhela Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Slavic Linguistics, State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, https://orcid.org/0000-0001-6345-5801

DEVELOPING TRANSLATION COMPETENCE IN FUTURE PHILOLOGISTS THROUGH THE USE OF UNIVERSAL PRECEDENT TEXTS IN ENGLISH

Abstract. The article presents the results of an empirical study on the formation of translation competence of future philologists through the use of universal precedent texts in the English language. The relevance of the research is determined by the growing need to improve the quality of translator training in the context of intensified intercultural communication and the increasing complexity of translation tasks involving culturally marked meanings and intertextual references. The study substantiates the didactic potential of universal precedent texts as an effective tool for developing intertextual, sociocultural, and strategic components of translation competence.

The structure of translation competence is specified to include linguistic, discursive, sociocultural, strategic, and intertextual components, with corresponding criteria and indicators for their assessment. The research methodology is based on a pedagogical experiment consisting of three stages: ascertaining, formative, and control. During the formative stage, a system of exercises based on universal precedent texts (literary, biblical, journalistic, and aphoristic) was implemented. These tasks were aimed at developing students' ability to recognize allusions, interpret cultural codes, and apply appropriate translation strategies.

The results of both quantitative and qualitative analysis demonstrate a statistically significant improvement in the level of translation competence in the experimental group compared to the control group. The findings confirm that systematic use of universal precedent texts enhances translation quality, fosters intertextual awareness, and improves the ability to adequately render culturally bound elements. The study also outlines prospects for further research, particularly the integration of digital technologies into translation training.

Keywords: translation competence, precedent text, intertextuality, translation training, English language.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. Сучасні вимоги до професійної підготовки перекладачів зумовлюють необхідність формування комплексної перекладацької компетентності, що виходить за межі суто мовної підготовки та передбачає інтеграцію лінгвістичних, соціокультурних, інтертекстуальних і стратегічних складників. У контексті глобалізаційних процесів і розширення міжкультурної комунікації перекладач постає не лише як мовний посередник, а як інтерпретатор культурних смислів, здатний адекватно передавати глибинні значення тексту з урахуванням культурного контексту, прагматичних установок і фонових знань адресата.

Особливу складність у цьому процесі становить переклад текстів, насичених культурно маркованими одиницями, інтертекстуальними посиланнями, алюзіями та прецедентними феноменами, що відображають колективний досвід певної лінгвокультурної спільноти. Нерозпізнавання або некоректна інтерпретація таких елементів призводить до втрати смислових відтінків, зниження адекватності перекладу та порушення комунікативного ефекту. Через це особливого значення набуває формування в майбутніх перекладачів здатності до ідентифікації та інтерпретації прецедентних текстів як носіїв культурної пам'яті та інтертекстуальних зв'язків.

Водночас аналіз сучасних наукових досліджень у галузі перекладознавства та методики навчання перекладу засвідчує, що попри значну увагу до проблеми перекладацької компетентності, питання цілеспрямованого використання універсально-прецедентних текстів як дидактичного засобу її формування залишається недостатньо розробленим. Зокрема, бракує системних методичних підходів щодо добору таких текстів, розроблення відповідних навчальних завдань і визначення критеріїв оцінювання сформованості інтертекстуального складника перекладацької компетентності.

Отже, виникає об'єктивна потреба у науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності використання універсально-прецедентних текстів у процесі професійної підготовки перекладачів, що й зумовлює актуальність цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування перекладацької компетентності є однією з ключових у сучасному перекладознавстві та методиці професійної підготовки перекладачів. У зарубіжній науковій традиції вона розглядається як багатовимірне утворення, що інтегрує мовні, когнітивні, культурні та стратегічні компоненти [6; 12; 14]. Дослідники наголошують на важливості функціонального підходу до перекладу, орієнтованого на досягнення адекватності та комунікативної ефективності.

У межах сучасної парадигми перекладознавства особливого значення набуває концепція інтертекстуальності, яка розглядає переклад як процес взаємодії текстів і культур [11; 7]. У цьому контексті інтертекстуальність

постає як фундаментальна характеристика перекладу, що визначає стратегії відтворення як експліцитних, так і імпліцитних смислів [1]. Це зумовлює необхідність розвитку в перекладачів здатності до розпізнавання інтертекстуальних зв'язків і культурних кодів.

В українській науковій традиції проблема перекладацької компетентності активно розробляється у працях І. Горошкіна, Л. Черноватого, О. Світличної та інших дослідників. Зокрема, І. Горошкін визначає перекладацьку компетентність як інтегративну здатність до глибокого розуміння тексту оригіналу, що передбачає поєднання мовних знань, фонової інформації та здатності до вибору адекватної перекладацької стратегії [2]. У свою чергу, О. Світлична підкреслює її багатокомпонентний характер, що включає систему знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення професійної перекладацької діяльності [4].

Важливим напрямом досліджень є компетентнісний підхід до навчання перекладу, представлений у працях Л. Черноватого, який обґрунтовує структуру перекладацької компетентності через взаємодію предметного, термінологічного та власне перекладацького складників [5]. Аналогічно, сучасні українські дослідники наголошують на необхідності впровадження інноваційних методик навчання перекладу, що сприяють формуванню практичних перекладацьких умінь [3].

Окремий напрям становлять дослідження міжкультурної компетентності перекладача, у яких підкреслюється роль перекладача як медіатора між культурами та носія культурної пам'яті [8]. У цьому контексті важливим є врахування культурно зумовлених елементів тексту, зокрема прецедентних феноменів, що вимагає від перекладача відповідного рівня інтертекстуальної підготовки.

Попри значну кількість наукових праць, аналіз літератури засвідчує, що проблема використання універсально-прецедентних текстів як самостійного дидактичного засобу формування перекладацької компетентності залишається недостатньо розробленою. Зокрема, бракує системних емпіричних досліджень, спрямованих на розроблення методики їх цілеспрямованого застосування у процесі професійної підготовки перекладачів, що й зумовлює необхідність подальших наукових пошуків у цьому напрямі.

Мета статті. Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності використання універсально-прецедентних текстів англійської мови як засобу формування перекладацької компетентності майбутніх філологів.

Виклад основного матеріалу. У сучасному перекладознавстві перекладацька компетентність розглядається як багатокомпонентне інтегративне утворення, що охоплює систему знань, умінь, навичок і стратегій, необхідних

ISSN 3041-1572 Online

для здійснення адекватної перекладацької діяльності. У науковій літературі відсутній єдиний підхід до визначення її структури, однак більшість дослідників сходяться на думці щодо її комплексного характеру. Зокрема, у моделі дослідницької групи PACTE перекладацька компетентність визначається як система взаємопов'язаних субкомпетентностей, серед яких виокремлюються білінгвальна, екстралінгвістична, інструментальна, стратегічна та психофізіологічна [13]. Подібного підходу дотримуються також інші науковці, які наголошують на важливості інтеграції мовних і позамовних компонентів у процесі перекладу [10].

У межах запропонованого дослідження структура перекладацької компетентності уточнюється з урахуванням інтертекстуального аспекту та включає такі взаємопов'язані компоненти:

Лінгвістичний компонент, який передбачає володіння системою мовних засобів як вихідної, так і цільової мов, включаючи фонетичний, лексичний і граматичний рівні. Він забезпечує точність і нормативність перекладу, а також адекватний вибір мовних відповідників [12; 6]. Недостатній рівень сформованості цього компонента призводить до формальних помилок і зниження якості перекладу.

Дискурсивний компонент охоплює здатність до розуміння тексту як цілісної комунікативної одиниці, враховуючи його жанрові, стилістичні та прагматичні характеристики. Він передбачає вміння аналізувати структуру тексту, визначати авторський намір і відтворювати його у перекладі [10; 14].

Соціокультурний компонент, який включає знання культурних реалій, традицій, норм і цінностей відповідних мовних спільнот. Його сформованість забезпечує адекватну передачу культурно зумовлених елементів тексту, що є особливо важливим у перекладі прецедентних феноменів [8; 3]. Відсутність соціокультурної обізнаності часто призводить до втрати смислових відтінків і перекручення змісту.

Стратегічний компонент визначається як здатність перекладача застосовувати ефективні перекладацькі стратегії та трансформації для досягнення адекватності перекладу. Він передбачає вміння вирішувати перекладацькі проблеми, обирати оптимальні способи передачі значення та компенсувати втрати [13; 5]. Саме цей компонент забезпечує гнучкість перекладацької діяльності.

Інтертекстуальний компонент пов'язаний зі здатністю розпізнавати, інтерпретувати та відтворювати інтертекстуальні зв'язки, алюзії та прецедентні тексти. Він ґрунтується на концепції інтертекстуальності, відповідно до якої кожен текст існує у взаємодії з іншими текстами [11; 7]. У сучасних дослідженнях наголошується, що саме цей компонент відіграє ключову роль у перекладі культурно маркованих одиниць [1].

Таким чином, перекладацька компетентність у межах дослідження розглядається як інтегративна система взаємопов'язаних компонентів, кожен із яких виконує специфічну функцію у процесі перекладацької діяльності. Включення інтертекстуального компонента до її структури зумовлене необхідністю адекватного відтворення універсально-прецедентних текстів і культурних алюзій, що є особливо актуальним у сучасному міжкультурному дискурсі.

Педагогічний експеримент було організовано на факультеті іноземних мов Університету Ушинського, респондентами виступали здобувачі освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти загальною чисельністю 70 осіб. Експеримент слугував перевіркою ефективності використання універсально-прецедентних текстів англійської мови як засобу формування перекладацької компетентності майбутніх філологів, мав квазіекспериментальний характер і проводився упродовж одного навчального семестру. Експеримент складався з трьох взаємопов'язаних етапів.

Констатувальний етап. Метою констатувального етапу було визначення початкового рівня сформованості перекладацької компетентності здобувачів освіти. Для цього застосовувалися діагностичні методики, що дозволили оцінити рівень розвитку окремих компонентів компетентності (лінгвістичного, дискурсивного, соціокультурного, стратегічного та інтертекстуального). Зокрема, здобувачам освіти було запропоновано: виконати переклад текстів, що містять культурно марковані одиниці та прецедентні феномени; ідентифікувати джерела інтертекстуальних посилань; пояснити значення алюзій і запропонувати варіанти їх передачі українською мовою. Аналіз виконаних завдань здійснювався за визначеними критеріями, що дозволило розподілити здобувачів освіти за рівнями сформованості перекладацької компетентності (високий, середній, низький). Отримані результати засвідчили приблизно однаковий початковий рівень підготовки здобувачів освіти контрольної та експериментальної груп.

Формувальний етап. Цей етап передбачав упровадження авторської методики навчання перекладу з використанням універсально-прецедентних текстів. Освітній процес в експериментальній групі було організовано на основі спеціально розробленої системи вправ, спрямованої на розвиток усіх компонентів перекладацької компетентності, з особливим акцентом на інтертекстуальному та соціокультурному аспектах. Респондентам було запропоновано певні типи вправ.

Аналітичні вправи, що спрямовані на формування здатності до інтерпретації тексту та розпізнавання прецедентних феноменів: визначення джерела прецедентного тексту (літературного, біблійного, публіцистичного); аналіз функції алюзії у тексті; встановлення інтертекстуальних зв'язків; інтерпретація культурного контексту.

ISSN 3041-1572 Online

Наведемо приклади вправ.

Вправа. Ідентифікація прецедентного тексту.

Мета: формування інтертекстуальної та соціокультурної компетентностей.

Завдання: прочитайте наведені вислови та визначте джерело, поясніть значення, визначте функцію в сучасному контексті. Матеріал: *To be or not to be, Big Brother is watching you, The forbidden fruit.* Очікуваний результат: здобувачі освіти ідентифікують джерела (У. Шекспір, Дж. Орвелл, Біблія), пояснюють культурні конотації та функцію алюзій.

Вправа. Аналіз інтертекстуальності.

Мета: розвиток дискурсивного та інтертекстуального компонентів.

Завдання: проаналізуйте фрагмент тексту та визначте наявність алюзій, їх роль у тексті, можливі труднощі перекладу. Матеріал: *This decision may open a Pandora's box of consequences.*

Перекладацькі вправи, які спрямовані на формування практичних перекладацьких умінь: переклад текстів із прецедентними елементами; порівняння різних варіантів перекладу; обґрунтування вибору перекладацьких трансформацій; адаптація культурно зумовлених одиниць відповідно до норм цільової мови.

Вправа. Переклад із коментарем.

Мета: формування стратегічної та перекладацької компетентностей.

Завдання: перекладіть речення українською мовою, обґрунтуйте вибір перекладацької стратегії. Матеріал: *He met his Waterloo in that negotiation.* Орієнтовний варіант: «Він зазнав поразки у перемовинах» (з можливим коментарем щодо історичної алюзії).

Вправа. Порівняльний аналіз перекладу.

Мета: розвиток критичного мислення та перекладацьких навичок.

Завдання: порівняйте два варіанти перекладу та визначте більш адекватний. Матеріал: *All that glitters is not gold*. Варіант А: «Не все те золото, що блищить». Варіант Б: «Блиск не завжди означає цінність». Питання для аналізу: Який варіант точніше передає зміст? Який – більш адаптований до сучасного контексту?

Вправа. Переклад із адаптацією.

Мета: формування соціокультурної компетентності.

Завдання: перекладіть текст, адаптуючи культурно зумовлені елементи. Матеріал: *He is a real Sherlock Holmes.* Можливі варіанти: «Він справжній Шерлок Голмс», «Він дуже проникливий детектив».

Творчі вправи, що спрямовані на розвиток перекладацького мислення та стратегічної компетентності: реконструкція алюзій у зміненому контексті; створення власних перекладацьких варіантів із різним рівнем адаптації; інтертекстуальний аналіз текстів; моделювання перекладацьких ситуацій.

Вправа. Реконструкція алюзії.

Мета: розвиток інтертекстуального мислення.

Завдання: замініть алюзію на іншу, більш зрозумілу для українського читача. Матеріал: *This plan is his Achilles' heel.*

Вправа. Моделювання перекладацької ситуації.

Мета: розвиток стратегічної компетентності.

Завдання: Уявіть, що ви перекладаєте текст для підготовленої наукової аудиторії, пересічного читача. Запропонуйте різні варіанти перекладу: *He opened a Pandora's box.*

Вправа. Інтертекстуальний аналіз.

Мета: формування комплексної перекладацької компетентності.

Завдання: проаналізуйте текст і виконайте переклад із коментарем. Матеріал: *In the era of Big Brother, privacy becomes an illusion.*

Узагальнювальні завдання.

Вправа. Комплексний переклад.

Мета: інтеграція всіх компонентів перекладацької компетентності.

Завдання: перекладіть текст, визначте всі прецедентні елементи та поясніть стратегії перекладу. Текст: *Like a modern Don Quixote, he keeps fighting windmills in a world ruled by Big Brother.*

Заняття проводилися із системним використанням універсально-прецедентних текстів різних типів (уривки з класичної літератури, біблійні тексти, відомі цитати, афоризми), що забезпечувало занурення здобувачів освіти у культурний контекст і сприяло розвитку інтертекстуального мислення.

У контрольній групі навчання здійснювалося за традиційною методикою без цілеспрямованого використання прецедентних текстів.

Контрольний етап. Метою контрольного етапу було визначення ефективності запропонованої методики шляхом порівняння результатів навчання в експериментальній та контрольній групах.

Оцінювання рівня сформованості перекладацької компетентності проводилося на основі комплексного підходу, що передбачав аналіз виконання здобувачам освіти діагностичних завдань, зокрема: переклад текстів із прецедентними феноменами; інтерпретацію інтертекстуальних елементів; обґрунтування перекладацьких стратегій.

Кожна робота оцінювалася за визначеними критеріями: лінгвістичним, дискурсивним, соціокультурним, стратегічним, інтертекстуальним.

За результатами оцінювання здобувачів освіти було розподілено за трьома рівнями сформованості: високий рівень – системне володіння всіма компонентами компетентності, адекватне відтворення інтертекстуальних і культурно зумовлених елементів; середній рівень – достатній рівень володіння з окремими труднощами у передачі алюзій і культурних смислів; низький

рівень – фрагментарне володіння, труднощі в інтерпретації та перекладі прецедентних текстів.

Для кожної групи визначався відсотковий розподіл здобувачів освіти за рівнями сформованості за формулою:

$$P = \frac{n}{N} \times 100\%$$

де: P – відсоток здобувачів освіти відповідного рівня, n – кількість здобувачів освіти певного рівня? N – загальна кількість здобувачів освіти у групі. Отримані дані фіксувалися окремо для констатувального та контрольного етапів, що дозволило здійснити порівняльний аналіз.

Порівняння здійснювалося за такими напрямами:

1. Внутрішньогруповий аналіз при якому визначалася динаміка змін у межах кожної групи (до і після експерименту), що дозволило оцінити ефективність навчального впливу.
2. Міжгруповий аналіз, під час якого порівнювалися результати експериментальної та контрольної груп після формувального етапу з метою виявлення різниці у рівнях сформованості.

Аналіз відсоткових показників засвідчив в експериментальній групі – суттєве зростання частки здобувачів освіти із високим рівнем та зменшення частки з низьким рівнем, що свідчить про ефективність використання універсально-прецедентних текстів; у контрольній групі – незначні зміни, що пояснюється відсутністю цілеспрямованого методичного впливу. Особливо помітна позитивна динаміка спостерігалася у розвитку інтертекстуальної компетентності (розпізнавання алюзій), соціокультурної компетентності (передача культурних смислів), стратегічної компетентності (вибір перекладацьких рішень).

Порівняльний аналіз рівнів сформованості (%)

Рівень	*ЕГ (до)*	*ЕГ (після)*	*КГ (до)*	*КГ (після)*
Високий	12%	46%	13%	18%
Середній	54%	42%	52%	56%
Низький	34%	12%	35%	26%

Отримані результати педагогічного експерименту засвідчили позитивну динаміку у формуванні перекладацької компетентності здобувачів освіти експериментальної групи, що дає підстави для їх ґрунтовного наукового осмислення. Підвищення рівня сформованості перекладацької компетентності пояснюється комплексним впливом низки взаємопов'язаних чинників, серед яких ключовими є системне використання універсально-прецедентних текстів, інтеграція культурного компонента в освітній процес та цілеспрямований розвиток стратегічного мислення майбутніх перекладачів.

По-перше, системне використання універсально-прецедентних текстів забезпечило якісно новий рівень роботи з навчальним матеріалом. На відміну від фрагментарного залучення окремих прикладів, регулярне включення таких текстів у структуру занять сприяло формуванню у здобувачів освіти стійких навичок розпізнавання інтертекстуальних зв'язків, ідентифікації джерел алюзій та інтерпретації їх функціонального навантаження у тексті. Унаслідок цього здобувачі освіти почали сприймати текст не ізольовано, а як частину ширшого культурно-дискурсивного простору, що безпосередньо вплинуло на підвищення адекватності перекладу. Системність також забезпечила поступове ускладнення завдань і накопичення досвіду роботи з різними типами прецедентних феноменів.

По-друге, інтеграція культурного компонента у процес навчання перекладу сприяла поглибленню соціокультурної компетентності здобувачів освіти. Робота з універсально-прецедентними текстами (літературними, біблійними, публіцистичними, афористичними) забезпечила занурення в культурний контекст мови оригіналу, що дозволило здобувачам освіти краще розуміти культурно зумовлені смисли та конотації. Це, насамперед, позитивно вплинуло на здатність до адекватної передачі культурних реалій у перекладі. Зниження кількості помилок, пов'язаних із буквальним перекладом або ігноруванням культурних особливостей, свідчить про ефективність такого підходу. Водночас здобувачі освіти почали активніше використовувати прийоми адаптації, еквівалентності та компенсації.

По-третє, розвиток стратегічного мислення став важливим чинником підвищення якості перекладацької діяльності. Виконання аналітичних, перекладацьких і творчих вправ сприяло формуванню вміння приймати обґрунтовані перекладацькі рішення, обирати оптимальні стратегії залежно від комунікативної ситуації та цільової аудиторії. Здобувачі освіти продемонстрували здатність варіювати перекладацькі підходи – від дослівного відтворення до культурної адаптації, що свідчить про зростання рівня їхньої професійної автономії. Особливо важливим є те, що стратегічний компонент розвивався у взаємодії з інтертекстуальним і соціокультурним, що забезпечило комплексний характер змін.

Крім того, результати дослідження засвідчили, що найбільш виражені позитивні зміни відбулися саме в інтертекстуальному компоненті перекладацької компетентності, який традиційно залишається недостатньо сформованим у здобувачів освіти. Це підтверджує доцільність цілеспрямованого включення універсально-прецедентних текстів в освітній процес.

Водночас слід зазначити, що ефективність запропонованої методики залежить від рівня мовної підготовки здобувачів освіти і методичної майстерності викладача, зокрема в аспекті добору матеріалів і організації навчальної діяльності.

ISSN 3041-1572 Online

Отже, результати експерименту підтверджують, що системне використання універсально-прецедентних текстів у поєднанні з культурно орієнтованим і стратегічним підходами є ефективним засобом формування перекладацької компетентності майбутніх філологів.

Висновки. У результаті проведеного теоретико-емпіричного дослідження досягнуто поставленої мети та розв'язано визначені завдання, що дає підстави сформулювати такі висновки. На основі аналізу наукових джерел уточнено сутність перекладацької компетентності як інтегративної характеристики, що охоплює лінгвістичний, дискурсивний, соціокультурний, стратегічний та інтертекстуальний компоненти. Обґрунтовано доцільність виокремлення інтертекстуального компонента як ключового у контексті перекладу універсально-прецедентних текстів. Доведено, що універсально-прецедентні тексти мають значний дидактичний потенціал, оскільки сприяють розвитку інтертекстуального мислення, формуванню культурної обізнаності та вдосконаленню перекладацьких стратегій. Їх використання забезпечує наближення навчального процесу до реальних умов міжкультурної комунікації.

Розроблено й апробовано систему вправ (аналітичних, перекладацьких і творчих), спрямовану на комплексне формування перекладацької компетентності. Запропонована система забезпечує поетапний розвиток умінь розпізнавання, інтерпретації та відтворення прецедентних феноменів у перекладі. Результати педагогічного експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики: у здобувачів освіти експериментальної групи зафіксовано суттєве підвищення рівня сформованості перекладацької компетентності, зокрема її інтертекстуального, соціокультурного та стратегічного компонентів. Порівняльний аналіз засвідчив позитивну динаміку показників, що перевищує відповідні зміни у контрольній групі.

Встановлено, що системне використання універсально-прецедентних текстів у навчанні перекладу сприяє підвищенню якості перекладацької діяльності, розвитку професійного мислення майбутніх фахівців і формуванню здатності до адекватної передачі культурно зумовлених смислів. Отже, результати дослідження підтверджують доцільність і ефективність інтеграції універсально-прецедентних текстів у процес професійної підготовки майбутніх перекладачів.

Перспективним напрямом подальших наукових пошуків є розроблення цифрових дидактичних ресурсів на основі універсально-прецедентних текстів, а також дослідження можливостей використання технологій штучного інтелекту у формуванні перекладацької компетентності.

Література:

1. Дзера О. Біблійна інтертекстуальність і переклад : англо-український контекст : монографія. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 490 с.
2. Горошкін І. О. Перекладацька компетентність як індикатор сформованості мовної особистості майбутнього перекладача. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка : Педагогічні науки.* 2018. № 3 (137), квітень. – С. 158-167.
3. Іваницька М. Міжкультурна компетентність перекладача у дзеркалі сучасних міжнародних контактів. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*, (202), 44–53. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-4077-2022-1-202-44-53.
4. Світлична О. Формування перекладацької компетентності студентів. 2017. 129 с.
5. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : Підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю “Переклад”. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.
6. Baker M., Jones H. *In Other Words: A Coursebook on Translation [4nd ed.]*. London and New York: Routledge, 2025. 353 p.
7. Barthes R. *Image–Music–Text*. London: Fontana Press, 1977. 226 p.
8. Bassnett S. *Translation Studies [4nd ed.]*. London: Routledge, 2014. 208 p.
9. Darwish A. Dorothy Kelly. A Handbook for Translator Trainers. *The Journal of Specialised Translation*, 2005, 2007. (7), 208–214. DOI: https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2007.729
10. Hatim B., Mason I. *The Translator as Communicator*. Routledge, 1997. 256 p.
11. Kristeva J. Word, Dialogue and Novel. In L. S. Roudiez (Ed.), Desire in Language: A Semiotic Approach to Literature and Art (pp. 64-91). New York, NY: Colombia University Press, 1980.
12. Newmark P. *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall, 1988. 306 p.
13. PACTE. Building a translation competence model. In: Alves, Fabio (ed.). Triangulating translation: perspectives in process oriented research. Amsterdam: John Benjamins, 2003, p. 43-66.
14. Toury G. *Descriptive Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins, 2012. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.100

References:

1. Baker, M., & Jones, H. (2025). *In other words: A coursebook on translation* (4th ed.). Routledge.
2. Barthes, R. (1977). *Image–music–text*. Fontana Press.
3. Bassnett, S. (2014). *Translation studies* (4th ed.). Routledge.
4. Chernovatyi, L. M. (2013). *Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti* [Methods of teaching translation as a specialty]. Nova Knyha [in Ukrainian].
5. Darwish, A. (2007). Review of *A handbook for translator trainers* by D. Kelly. *The Journal of Specialised Translation, 7,* 208–214. DOI: https://doi.org/10.26034/cm.jostrans.2007.729
6. Dzera, O. (2017). *Bibliina intertekstualnist i pereklad: Anhlo-ukrainskyi kontekst* [Biblical intertextuality and translation: English–Ukrainian context]. Ivan Franko National University of Lviv [in Ukrainian].
7. Hatim, B., & Mason, I. (1997). *The translator as communicator*. Routledge.
8. Horoshkin, I. O. (2018). Perekladatska kompetentnist yak indykator sformovanosti movnoi osobystosti maibutnoho perekladacha [Translation competence as an indicator of the formation of the linguistic personality of a future translator]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Pedahohichni nauky*, 3(137), 158–167 [in Ukrainian].

9. Ivanytska, M. (2022). Mizhkulturna kompetentnist perekladacha u dzerkali suchasnykh mizhnarodnykh kontaktiv [Intercultural competence of a translator in the context of modern international contacts]. *Naukovi zapysky. Seriia: Filolohichni nauky*, (202), 44–53. DOI: https://doi.org/10.36550/2522-4077-2022-1-202-44-53 [in Ukrainian].

10. Kristeva, J. (1980). Word, dialogue and novel. In L. S. Roudiez (Ed.), *Desire in language: A semiotic approach to literature and art* (pp. 64–91). Columbia University Press.

11. Newmark, P. (1988). *A textbook of translation*. Prentice Hall.

12. PACTE. (2003). Building a translation competence model. In F. Alves (Ed.), *Triangulating translation: Perspectives in process-oriented research* (pp. 43–66). John Benjamins.

13. Svitlychna, O. (2017). *Formuvannia perekladatskoi kompetentnosti studentiv* [Developing students' translation competence] [in Ukrainian].

14. Toury, G. (2012). *Descriptive translation studies and beyond* (Rev. ed.). John Benjamins. DOI: https://doi.org/10.1075/btl.100

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 005.963:005.95/.96

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-191-203

Васиньова Надія Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0002-7019-0247

Володавчик Вікторія Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0002-8471-7548

Іванов Євген Вікторович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри публічної служби й управління навчальними закладами ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0001-6511-2474

ІНСТРУМЕНТИ ЕФЕКТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В СУЧАСНОМУ УПРАВЛІННІ ТА КОМАНДНІЙ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У статті розглянуто інструменти ефективного лідерства в сучасному управлінні та командній взаємодії, що набувають особливого значення в умовах динамічного соціально-економічного середовища та кризових викликів. Підкреслено, що лідерство доповнює традиційні адміністративні функції, забезпечуючи згуртованість, довіру та готовність команд до змін. Проаналізовано сучасні наукові підходи до проблеми лідерства в освітньому менеджменті, державному управлінні та організаційній практиці, зокрема концепції відповідального лідерства, комунікативної компетентності та інституційної взаємодії. Визначено відмінності між лідерством, менеджментом і владою, акцентовано на їх взаємодоповнюваності та необхідності інтеграції для забезпечення стійкості управлінських структур.

Особливу увагу приділено інструментам командної роботи: розвитку комунікативних практик і зворотного зв'язку, формуванню спільних цінностей та корпоративної культури, використанню цифрових платформ, мотивації та психологічній підтримці, делегуванню повноважень, систематизації досвіду й трансформації нестандартних завдань у стандартизовані алгоритми. Емпіричні дані (зокрема дослідження Gallup State of the Global Workplace 2025) підтверджують стратегічне значення оптимізації системи «лідер – команда» для підвищення залученості та продуктивності працівників.

ISSN 3041-1572 Online

Зроблено висновок, що ефективне лідерство є критичною характеристикою управлінця, яка забезпечує не лише виконання нормативних функцій, а й розвиток команди через створення нових управлінських практик. Комплексне застосування інструментів лідерства сприяє формуванню довіри, інноваційності, адаптивності та відповідності міжнародним стандартам врядування, що має практичне значення для бізнесу, освіти, державного управління та громадського сектору.

Ключові слова: ефективне лідерство; сучасне управління; командна взаємодія; комунікація; мотивація; делегування; корпоративна культура; цифрові платформи; психологічна підтримка; інноваційність; адаптивність; зворотний зв'язок; залученість працівників; оптимізація системи «лідер – команда».

Vasynova Nadiia PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational Institutions, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Lubny, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-7019-0247

Volodavchyk Viktoriia PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational Institutions, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Lubny, https://orcid.org/0000-0002-8471-7548

Ivanov Yevhen PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Service and Management of Educational Institutions, State Institution «Luhansk Taras Shevchenko National University», Lubny, https://orcid.org/0000-0001-6511-2474

TOOLS FOR EFFECTIVE LEADERSHIP IN MODERN MANAGEMENT AND TEAMWORK

Abstract. This article examines the tools of effective leadership in modern management and teamwork, which take on particular significance in a dynamic socio-economic environment and in the face of crisis challenges. It emphasises that leadership complements traditional administrative functions, ensuring team cohesion, trust and readiness for change. The article analyses contemporary academic approaches to the issue of leadership in educational management, public administration and organisational practice, in particular the concepts of responsible leadership, communicative competence and institutional interaction. The differences between leadership, management and authority are identified, with

particular attention paid to their complementarity and the need for integration to ensure the sustainable development of management structures.

Particular attention is paid to teamwork tools: the development of communication practices and feedback, the formation of shared values and corporate culture, the use of digital platforms, motivation and psychological support, the delegation of authority, the systematisation of experience, and the transformation of non-standard tasks into standardised algorithms. Empirical data (including the Gallup study ‘State of the Global Workplace 2025’) confirm the strategic importance of optimising the ‘leader–team’ system to enhance employee engagement and productivity.

It is concluded that effective leadership is a critically important characteristic of a manager, ensuring not only the fulfilment of regulatory functions but also the development of the team through the creation of new management practices. The comprehensive application of leadership tools fosters trust, innovation, adaptability and compliance with international management standards, which is of practical significance for business, education, public administration and the public sector.

Keywords: effective leadership; modern management; team interaction; communication; motivation; delegation; corporate culture; digital platforms; psychological support; innovation; adaptability; feedback; employee engagement; optimisation of the ‘leader–team’ system.

Постановка проблеми. Сучасне управління характеризується зростанням ролі лідерських практик, які доповнюють традиційні адміністративні функції та забезпечують згуртованість, довіру й готовність команд до змін. Динамічне соціально-економічне середовище та кризові виклики актуалізують потребу у використанні інструментів ефективного лідерства, що сприяють підвищенню результативності та формуванню культури залученості.

Особливого значення набуває інтеграція цифрових платформ, систем спільної роботи онлайн і комунікаційних технологій, які трансформують управлінські моделі й створюють нові можливості для командної взаємодії. Використання таких інструментів забезпечує оперативність реагування на зміни, підтримку мотивації та розвиток культури довіри, що робить лідерство динамічним процесом, орієнтованим на стратегічне бачення та технологічну гнучкість.

Водночас у цій площині існують суперечності: між потребою організацій у стабільності та регламентованості процесів і вимогою гнучкості та інноваційності; між традиційними управлінськими моделями та новими цифровими інструментами; між формальними процедурами та неформальним лідерським впливом. Саме ці напруження визначають актуальність дослідження, адже вони потребують наукового осмислення та практичних рішень для забезпечення ефективності командної взаємодії.

ISSN 3041-1572 Online

Таким чином, дослідження інструментів ефективного лідерства у сучасному управлінні та командній взаємодії є актуальним завданням, яке має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку організацій у бізнесі, освіті, державному управлінні та громадському секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому полі проблема лідерства в освітньому менеджменті розглядається крізь призму різних концептуальних підходів. У працях О. Бінерта, Л. Балаша та О. Лисюк [1] лідерство визначається як практичний інструмент управлінської діяльності, що поєднує керівництво та організаційні функції. Л. Кожушко та А. Щербакова [8] наголошують на його системоутворюючій ролі, підкреслюючи, що без лідерства неможливо сформувати ефективну управлінську модель.

Соціально-менеджерський підхід запропонований О. Гнилянською [6], де лідерство постає рушієм змін і трансформацій, але водночас авторка ставить питання про межі його впливу. І. Драган та І. Драган [7] розглядають лідерство у сфері державного управління, акцентуючи його значення для реформ та національного розвитку, що відкриває інституційний вимір проблеми. Дослідження Н. Буняк [2] доповнює організаційний аспект, аналізуючи лідерство як ключовий чинник ефективності управлінських процесів, що забезпечує узгодженість між стратегічними цілями та практичною діяльністю організації, а також формує корпоративну культуру.

У власних попередніх дослідженнях [3–4] ми розглядали комунікативну компетентність керівника як стратегічну перевагу та інституційну взаємодію у розвитку інклюзивного публічного управління. Ці напрацювання дозволили окреслити «відповідальне лідерство» як інтегративну модель, що поєднує культуру етичної комунікації, розвиток емоційного інтелекту, оптимізацію цифрової комунікації та стратегічне управління, забезпечуючи їхню синергію у сталому розвитку освітніх організацій.

Однак, в умовах воєнного стану феномен лідерства набуває нового значення: він постає не лише як управлінська компетенція чи інструмент ефективності, а як чинник мобілізації суспільних ресурсів, підтримки психологічної стійкості команд і забезпечення довіри в кризових ситуаціях. Це підтверджує необхідність подальшого дослідження з **метою** визначення перспективних інструментів ефективного лідерства у сучасному управлінні та командній взаємодії.

Для реалізації поставленої мети використано комплекс методів наукового дослідження, що забезпечують поєднання теоретичного та емпіричного аналізу інструментів ефективного лідерства в сучасному управлінні та командній взаємодії.

Міждисциплінарний аналіз наукової літератури – для з'ясування стану розробленості проблеми лідерства у сфері освітнього менеджменту. Аналіз, синтез та узагальнення – для виокремлення ключових характеристик лідерства, визначення його відмінностей від менеджменту, а також для обґрунтування теоретичних положень статті й формулювання висновків. Прогнозування і планування – для визначення перспективних напрямів розвитку інструментів лідерства, зокрема інтеграції цифрових платформ, формування корпоративної культури та впровадження механізмів психологічної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних умовах розвитку організацій та інституцій особливого значення набуває розмежування і взаємодоповнення понять лідерства, менеджменту та влади.

Лідерство розглядається як здатність вести людей до спільного бачення чи мети, надихати та спрямовувати їх на досягнення довгострокових цілей. Лідер виступає агентом змін, стимулює інновації та формує стратегічні орієнтири розвитку [12].

Менеджмент, у свою чергу, зосереджується на організації, контролі та забезпеченні ефективного використання ресурсів. Його мета полягає у впровадженні стратегій, визначених керівництвом, та забезпеченні безперебійного функціонування щоденних операцій. Таким чином, менеджмент є інструментом реалізації управлінських рішень, тоді як лідерство формує їхню ціннісну та стратегічну основу [Там само].

Важливою є також відмінність між лідерством і владою. Лідерство ґрунтується на довірі, повазі та особистому впливі, тоді як влада спирається на формальні повноваження, надані посадою чи організацією. Лідери здобувають послідовників завдяки внутрішній переконливості та соціально-психологічному контакту, тоді як представники влади реалізують управлінські функції через формальні механізми контролю.

Науковці В. Вороніна та І. Дмитренко [5] підкреслюють, що основна відмінність між менеджером і лідером полягає у джерелі влади, а ідеалом є поєднання їхніх якостей в одній особі. Лідерство виступає доповненням управлінських процесів там, де традиційні методи виявляються недостатніми.

Подібну думку висловлює Дж. Адайр [13], визначаючи лідерство як діяльність, спрямовану на вплив на людей і ведення їх певним шляхом, що потребує сили розуму та внутрішньої переконливості.

Таким чином, сучасне управління потребує інтеграції лідерських і менеджерських якостей, що дозволяє забезпечити ефективність організаційних процесів, формувати довіру та стимулювати інноваційний розвиток. Лідерство виступає не лише як індивідуальна характеристика управлінця, але й як системний чинник, що визначає стійкість управлінських структур.

ISSN 3041-1572 Online

Звідси сутність лідерства полягає у взаємодії та побудові відносин: чим результативніший вплив на команду, тим більш розвинені лідерські здібності. Дослідження сучасних інструментів взаємодії лідера з командою має особливе значення, адже вони забезпечують результативність управління, стійкість організацій та відповідність міжнародним стандартам, поєднуючи теоретичні моделі з практичними механізмами розвитку приватних компаній, державних інституцій, освітніх закладів і громадських організацій.

Як зазначають практики, психологічні та комунікативні характеристики лідера не можуть бути закріплені нормативно, проте саме вони визначають ефективність командної взаємодії. Якщо керівник не здійснює лідерських дій, що відповідають потребам команди, система поступово втрачає рівновагу, знижується результативність, накопичуються помилки й відхилення, що зрештою відображається на формальних показниках діяльності [12].

Отже, навіть за відсутності прямих законодавчих вимог до керівника бути лідером, практика доводить: нестача лідерських якостей має довгострокові негативні наслідки. Лідерство є критичною характеристикою управлінця, адже саме воно забезпечує ефективність командної взаємодії та стійкість управлінських систем.

Водночас у категорії «керівництво» існує певна частина функцій, які не потребують від керівника специфічних лідерських якостей і можуть розцінюватися як рутинні. Проте наявність лідерських характеристик у керівника значно підвищує ефективність управління і створює додаткові переваги для колективу. Зокрема, це:

— формування комфортних умов праці;
— підвищення результативності діяльності;
— зниження рівня стресу;
— нормалізація психологічного клімату;
— забезпечення сталого розвитку та здатності колективу працювати ефективно;
— оптимізація діяльності у довгостроковій перспективі, особливо у випадках вирішення нестандартних завдань.

У цьому контексті важливо підкреслити, що саме лідер (а не лише формальний керівник) здатний ініціювати процеси, які виходять за межі обов'язкової діяльності. Наприклад, у процесі вирішення нестандартних завдань лідер може організувати накопичення і систематизацію інформації, що з часом дозволяє виробити алгоритми для їхнього вирішення як стандартних. Це знижує рівень стресу, робить роботу більш зрозумілою та передбачуваною, а колектив – витривалим, згуртованим і психологічно стабільним.

Таким чином, керівник із властивостями лідера здатний не лише виконувати нормативно визначені функції, але й забезпечувати розвиток

команди через створення нових управлінських практик. Це наближає його діяльність до концепції оптимізації, яку D. Goleman & C. Cherniss описували у праці «Оптимум» [9]. Проте з тією різницею, що йдеться не лише про оптимізацію самого лідера, а про досягнення оптимального стану всієї системи – колективу разом із керівником. Саме така інтеграція дозволяє максимально ефективно використовувати ресурси, забезпечує автоматичне зростання та удосконалення команди й водночас підсилює лідера як її органічну частину.

У цьому контексті постає питання про конкретні інструменти взаємодії лідера з командою, які забезпечують перехід від формального керівництва до справжнього лідерства. До основних інструментів, що визначають ефективність командної роботи та відрізняють лідерство від формального керівництва, належать:

– розвиток комунікативних практик та відкритих каналів зворотного зв'язку;

– формування спільних цінностей і корпоративної культури;

– використання цифрових платформ для командної співпраці;

– впровадження механізмів мотивації та підтримки психологічної стійкості;

– делегування повноважень і створення умов для самостійності членів команди;

– систематизація досвіду та трансформація нестандартних завдань у стандартизовані алгоритми.

Застосування цих інструментів дозволяє керівникові з лідерськими характеристиками не лише виконувати нормативно визначені функції, але й забезпечувати розвиток команди через створення нових управлінських практик. Це наближає його діяльність до концепції оптимізації, яку Ґоулман і Чернісс описували у праці «Оптимум», утім із акцентом на цілісність системи «лідер – команда

Емпіричні дані підтверджують стратегічне значення цього підходу. За результатами Gallup State of the Global Workplace 2025, лише 21% працівників у світі демонструють активну залученість у роботу, що свідчить про домінування стану відстороненості та незадоволеності. Це призводить до втрат продуктивності, оцінених у понад $438 млрд. Особливо критичним є чинник керівництва: рівень залученості менеджерів знизився з 30% до 27%, що безпосередньо визначає рівень залученості команд. Gallup показує, що активна включеність керівника може підвищити залученість працівників до 70%. Таким чином, оптимізація системи «лідер – колектив» має стратегічне значення для організаційного розвитку (рис. 1) [14].

ISSN 3041-1572 Online

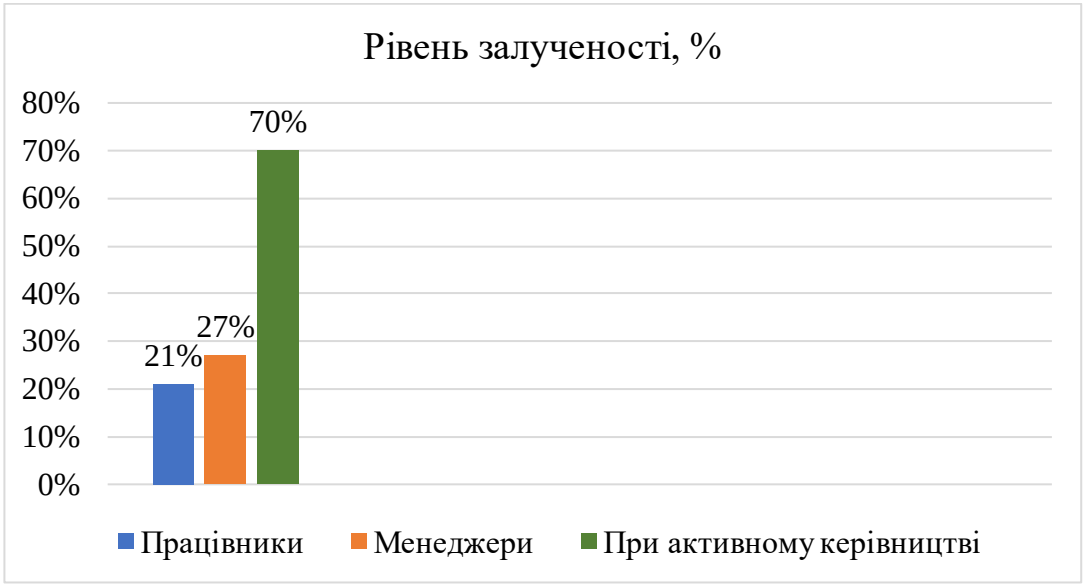

Рис. 1. Рівень залученості працівників і менеджерів за даними Gallup State of the Global Workplace, 2025 *Складено за джерелом* [14]

Ефективні інструменти лідерства та комунікації створюють основу для формування стійких механізмів взаємодії в команді. Одним із ключових таких механізмів є позитивний зворотний зв'язок, який забезпечує не лише досягнення поточних результатів, але й формує сприятливі умови для наступних етапів діяльності.

У нашому аспекті під позитивним зворотним зв'язком розуміється ситуація, коли кожен завершений цикл діяльності (проєкт чи поточна робота) не лише досягає поставленої мети, але й створює якісно кращі передумови для подальшої роботи. Іншими словами, результативність команди підсилюється завдяки накопиченню досвіду, формуванню нових алгоритмів і зростанню довіри між учасниками. Це дозволяє колективу працювати більш узгоджено, знижує рівень стресу та забезпечує стійкість системи «лідер – команда» у довгостроковій перспективі.

Отже, чому фідбек важливий? Регулярний зворотний зв'язок у команді виконує низку ключових функцій, які безпосередньо впливають на ефективність управління і стійкість системи «лідер – команда»:

– залученість – підвищує мотивацію та формує відчуття значущості роботи;

– продуктивність – допомагає працівникам краще розуміти очікування та швидше коригувати дії;

– довіра – відкритий діалог формує здорову командну культуру та підсилює взаємну підтримку;

– зниження стресу – чіткі орієнтири зменшують невизначеність і тривожність, створюючи сприятливий психологічний клімат [13].

Таким чином, позитивний зворотний зв'язок виступає не лише інструментом комунікації, але й механізмом розвитку команди. Він забезпечує ефект самопосилення: кожен завершений цикл діяльності не лише досягає поставленої мети, але й створює якісно кращі стартові умови для наступних завдань. Це перетворює управління на процес постійного вдосконалення, а команду – на систему, здатну до органічного зростання і підвищення ефективності.

На дотримуємося думки, що в сучасному управлінні ключовим завданням є не лише виконання нормативно визначених функцій, а й формування стійкої команди, здатної до інновацій та адаптації. Саме інструменти лідерства забезпечують перехід від традиційного адміністрування до концепції системної оптимізації, де головна увага приділяється взаємозв'язку «лідер – команда». Комплексне використання таких інструментів сприяє підвищенню ефективності управлінських процесів, формуванню довіри, розвитку інноваційності та забезпеченню відповідності міжнародним стандартам врядування.

Узагальнення сучасних управлінських практик дозволяє виділити низку інструментів, що мають прикладне значення для керівників різних рівнів. Вони охоплюють комунікацію, мотивацію, делегування, управління конфліктами,хшгапсихологічну підтримку, інноваційність та інші аспекти, які формують цілісну систему командної взаємодії [11; 13; 15].

Ефективність управлінської діяльності значною мірою залежить від того, наскільки послідовно та комплексно застосовуються ці інструменти. Саме вони забезпечують згуртованість колективу, розвиток компетенцій, адаптацію до змін і відповідність міжнародним стандартам врядування. Водночас їх відсутність або формальне використання призводить до зниження результативності, втрати довіри та ослаблення організаційної стійкості.

Для систематизації підходів наведемо узагальнену таблицю управлінських інструментів і прикладів їх практичного застосування, що може слугувати орієнтиром для керівників у різних сферах діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Практичні інструменти лідерства для управління та командної взаємодії

Інструмент	Приклад застосування
Комунікація	- регулярні «брифінги» для працівників, використання внутрішніх чатів/електронних платформ для прозорого інформування
Мотивація та визнання	- відзначення кращих працівників на загальних зборах, система премій чи нематеріальних заохочень
Делегування та розвиток компетенцій	- передача частини завдань молодим спеціалістам із наставництвом; - створення програм стажування
Формування бачення та стратегічних цілей	- презентація стратегічного плану розвитку установи; - формування місії та цінностей організації
Управління конфліктами та кризами	- використання медіації у внутрішніх суперечках; - проведення «круглих столів» для узгодження позицій
Психологічна підтримка та клімат	- організація тренінгів зі стресостійкості; - створення «кімнат відпочинку» чи гнучкого графіку
Інноваційність та адаптивність	- впровадження цифрових сервісів для управління документами; - використання Agile-підходів у проєктній роботі
Передача знань	- проведення внутрішніх семінарів та майстер-класів від досвідчених співробітників; - створення корпоративних баз знань, електронних бібліотек чи wiki-платформ; - наставництво та «shadowing» (супровід молодих спеціалістів у роботі з досвідченими колегами); - організація програм обміну досвідом між підрозділами чи партнерськими організаціями; - документування найкращих практик та кейсів для подальшого використання
Залученість працівників	- спільне планування проєктів із залученням працівників до прийняття рішень; - організація робочих груп чи «комітетів ідей» для розвитку установи; - проведення «днів відкритих дверей» для обговорення внутрішніх процесів; - залучення співробітників до соціальних чи волонтерських ініціатив від імені організації
Зворотний зв’язок	- проведення регулярних опитувань працівників; - «feedback-сесії» після завершення проєктів; - використання анонімних форм для пропозицій

Застосування вищезазначених інструментів дозволяє керівникові з лідерськими характеристиками не лише виконувати нормативно визначені функції, але й забезпечувати сталий розвиток команди через впровадження нових управлінських практик. Комплексне використання цих механізмів забезпечує перехід від простого адміністрування до концепції системної оптимізації, де основна увага зосереджена на цілісності зв'язку «лідер – команда»

Висновки. Лідерство у сучасному управлінні постає як системоутворюючий чинник, що доповнює традиційні адміністративні функції та забезпечує згуртованість, довіру й готовність команд до змін. Українське законодавство ототожнює лідера з керівником, проте фактичні прояви лідерства виходять за межі нормативного поля, охоплюючи психологічні, комунікативні та мотиваційні характеристики, які визначають ефективність командної взаємодії та стійкість управлінських систем.

Практичні інструменти лідерства, такі як: комунікація, мотивація, делегування, формування стратегічного бачення, управління конфліктами, психологічна підтримка, інноваційність, передача знань, залученість працівників і зворотний зв'язок – створюють основу для переходу від формального керівництва до справжнього лідерства. Їх застосування дозволяє не лише виконувати нормативно визначені функції, але й забезпечувати розвиток команди через формування нових управлінських практик.

Особливе значення має позитивний зворотний зв'язок, який виступає механізмом самопосилення: кожен завершений цикл діяльності не лише досягає поставленої мети, але й створює якісно кращі стартові умови для наступних завдань. Це перетворює управління на процес постійного вдосконалення, а команду – на систему, здатну до органічного розвитку та підвищення ефективності.

Таким чином, ефективне лідерство в умовах швидких змін і кризових викликів постає не лише як управлінська компетенція, а як чинник мобілізації ресурсів, підтримки психологічної стійкості та формування культури довіри. Це робить його ключовим елементом сталого розвитку організацій у бізнесі, освіті, державному управлінні та громадському секторі. Утім, сучасні трансформації висувають нові виклики, що потребують поглибленого аналізу лідерства як багатовимірного явища.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні його ролі в умовах кризових ситуацій, зокрема впливу на психологічну стійкість команд, а також у дослідженні інклюзивного та гуманітарного виміру – забезпечення соціальної згуртованості та підтримки вразливих груп у системі освіти.

Література:

1. Бінерт О. В., Балаш Л. Я., Лисюк О. В. Керівництво та лідерство в організації як основа успішної управлінської діяльності. *Економіка та держава.* 2024. №10. С. 40. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.10.40

2. Буняк Н. Лідерство в системі менеджменту організації. *Економіка та суспільство.* 2024. (64). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-92

3. Васиньова Н. С. Комунікативна компетентність керівника як стратегічна перевага: етичні засади управлінської взаємодії в умовах цифрових і соціальних трансформацій. *Актуальні питання у сучасній науці.* No5. С. 1003–1014 (35)2025. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)-1003-1014

4. Васиньова Н. С. Роль комунікативної та інституційної взаємодії у розвитку інклюзивного публічного управління в Україні. *Літопис Волині*. № 3. 2025. DOI: https://doi.org/10.32782/2025.32

5. Вороніна В., Дмитренко І. Лідерство як феномен сучасного менеджменту. *Економічний обсяг.* 2020. (159), 18. *Полтавський державний аграрний університет.* DOI: 10.32782/2224-6282/159-18

6. Гнилянська О. В. Лідерство в соціальному менеджменті: нові підходи до управління змінами. *Підприємництво і торгівля*. 2024. Вип. 42. С. 19–25. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-42-03.

7. Драган І. В., Драган І. О. Формування та розвиток лідерства в системі державного управління. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. (32), 258. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6980088

8. Кожушко Л. Ф., Щербакова А. С. Лідерство як передумова ефективної системи менеджменту організації. *Вісник економіки*. 2024. DOI: https://doi.org/10.31713/ve420209

9. Goleman D., Cherniss C. Optimal: Emotional Intelligence in Action. New York: Bantam Books, 2019. 352 p. URL: https://donainfo.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/emotional-intelligence-daniel-goleman.pdf

10. Hub Kyivstar. Фідбек у команді: як давати та отримувати зворотний зв'язок без зайвого стресу. 2025. URL: https://hub.kyivstar.ua/articles/fidbek-u-komandi-yak-davati-ta-otrimuvati-zvorotnij-zv-yazok-bez-zajvogo-stresu

11. Hub Kyivstar. Як стати ефективнішим лідером в епоху швидких інновацій. 2024. URL: https://hub.kyivstar.ua/articles/yak-stati-efektivnishim-liderom-v-epohu-shvidkih-innovaczij

12. Kashyap S. Leadership vs Management: All You Need to Know! ProofHub. 2026. URL: https://www.proofhub.com/articles/leadership-vs-management

13. Ranjbar R. *Principle of management and leadership in organisations*. LinkedIn. 2022. URL: https://www.linkedin.com/pulse/principle-management-leadership-organisations-razieh-ranjbar

14. State of the Global Workplace 2026. URL: https://www.gallup.com/workplace/349484/state-of-the-global-workplace.aspx

15. UKRSIBBANK. Сучасне лідерство – це про людяність. 2025. URL: https://ukrsibbank.com/news-post/modern-leadership-about-humanity/

References:

1. Binert, O. V., Balash, L. Ya., & Lysiuk, O. V. (2024). Kerivnytstvo ta liderstvo v orhanizatsii yak osnova uspishnoi upravlinskoi diialnosti [Management and leadership in the organization as the basis of successful managerial activity]. *Ekonomika ta derzhava*, (10), 40. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.10.40 [in Ukrainian]

2. Buniak, N. (2024). Liderstvo v systemi menedzhmentu orhanizatsii [Leadership in the management system of the organization. *Ekonomika ta suspilstvo*, (64). DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-92 [in Ukrainian]

3. Vasynova, N. S. (2025). Komunikatyvna kompetentnist kerivnyka yak stratehichna perevaha: etychni zasady upravlinskoi vzaiemodii v umovakh tsyfrovykh i sotsialnykh transformatsii [Communicative competence of the leader as a strategic advantage: Ethical principles of managerial interaction in conditions of digital and social transformations]. *Aktualni pytannia u*

suchasnii nautsi. 5(35), 1003–1014. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-5(35)-1003-1014 [in Ukrainian]

4. Vasynova, N. S. (2025). Rol komunikatyvnoi ta instytutsiinoi vzaiemodii u rozvytku inkliuzyvnoho publichnoho upravlinnia v Ukraini [The role of communicative and institutional interaction in the development of inclusive public administration in Ukraine]. *Litopys Volyni*, (3). DOI: https://doi.org/10.32782/2025.32 [in Ukrainian]

5. Voronina, V., & Dmytrenko, I. (2020). Liderstvo yak fenomen suchasnoho menedzhmentu] [Leadership as a phenomenon of modern management. *Ekonomichnyi obsiah*, (159), 18. Poltava State Agrarian University. DOI: 10.32782/2224-6282/159-18 [in Ukrainian]

6. Hnylianska, O. V. (2024). Liderstvo v sotsialnomu menedzhmenti: novi pidkhody do upravlinnia zminamy [Leadership in social management: New approaches to change management]. *Pidpryiemnytstvo i torhivlia*, (42), 19–25. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1256-2024-42-03 [in Ukrainian]

7. Dragan, I. V., & Dragan, I. O. (2022). Formuvannia ta rozvytok liderstva v systemi derzhavnoho upravlinnia [Formation and development of leadership in the system of public administration. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Seriia ekonomichna. Seriia yurydychna*, (32), 258. DOI: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6980088 [in Ukrainian]

8. Kozhushko, L. F., & Shcherbakova, A. S. (2024). Liderstvo yak peredumova efektyvnoi systemy menedzhmentu orhanizatsii [Leadership as a prerequisite for an effective management system of the organization]. *Visnyk ekonomiky*. DOI: https://doi.org/10.31713/ve420209 [in Ukrainian]

9. Goleman, D., & Cherniss, C. (2019). *Optimal: Emotional Intelligence in Action*. New York: Bantam Books. Retrieved from https://donainfo.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/09/emotional-intelligence-daniel-goleman.pdf

10. Hub Kyivstar. (2025). Fidbek u komandi: yak davaty ta otrymuvaty zvorotnyi zviazok bez zaiavoho stresu [Feedback in the team: How to give and receive feedback without unnecessary stress]. Retrieved from https://hub.kyivstar.ua/articles/fidbek-u-komandi-yak-davati-ta-otrimuvati-zvorotnij-zv-yazok-bez-zajvogo-stresu [in Ukrainian]

11. Hub Kyivstar. (2024). Yak staty efektyvnishym liderom v epokhu shvydkykh innovatsii [How to become a more effective leader in the era of rapid innovation]. Retrieved from https://hub.kyivstar.ua/articles/yak-stati-efektivnishim-liderom-v-epohu-shvidkih-innovaczij [in Ukrainian]

12. Kashyap, S. (2026). *Leadership vs Management: All You Need to Know!* ProofHub. Retrieved from https://www.proofhub.com/articles/leadership-vs-management

13. Ranjbar, R. (2022). *Principle of management and leadership in organisations.* LinkedIn. Retrieved from https://www.linkedin.com/pulse/principle-management-leadership-organisations-razieh-ranjbar

14. Gallup. (2026). *State of the Global Workplace 2026*. Retrieved fromhttps://www.gallup.com/workplace/349484/state-of-the-global-workplace.aspx

15. UKRSIBBANK. (2025). Suchasne liderstvo – tse pro liudianist [Modern leadership – it's about humanity]. Retrieved from https://ukrsibbank.com/news-post/modern-leadership-about-humanity/ [in Ukrainian]

Матеріал підготовлено в межах реалізації проєкту «Інституціоналізація взаємодії закладу вищої освіти з територіальними громадами як чинник відновлення та збереження людського капіталу в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови країни»

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 37.015.31-021.23:316.614.5-058.837(48)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-204-216

Васютіна Тетяна Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та інноваційної педагогіки, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0253-1932

ЕГАЛІТАРНЕ ВИХОВАННЯ ЯК ЧИННИК ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО ПАРТНЕРСЬКОЇ МОДЕЛІ СІМ'Ї В ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ КРАЇН ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ

Анотація. У статті здійснено комплексний порівняльний аналіз моделей підготовки учнівської молоді до партнерських відносин у країнах Північної Європи (Швеція, Ісландія, Фінляндія, Норвегія, Данія) через призму егалітарного виховання – педагогічної системи, спрямованої на формування особистості, вільної від гендерних стереотипів.

Доведено, що сучасна північноєвропейська освітня парадигма базується на переході від репродуктивно-біологічного підходу до егалітарно-аксіологічної моделі соціалізації. Виокремлено домінантні стратегії деконструкції гендерних стереотипів: гендерний мейнстримінг (Швеція), спрямований на елімінацію латентної дискримінації; методологічна компенсація (Ісландія), що забезпечує розширення соціального рольового репертуару молоді; прагматична десегрегація (Норвегія, Фінляндія), яка транслює ідею рівноцінності професійної кар'єри та паритетного батьківства. Окремо відзначено ефективність данських практик розвитку емоційного інтелекту як фундаменту культури діалогу в партнерській сім'ї.

Особливу дослідницьку увагу приділено методичному інструментарію: моделі «компенсаторного навчання» Х'яллі (Ісландія), соціальному моделюванню залученого батьківства на основі інституту «батьківської квоти» у Норвегії, урокам емпатії в Данії, деконструкції патріархальних установок через метод проєктів на засадах «побутової демократії» у Фінляндії, а також шведським дискусійним практикам із критичного аналізу соціальних ролей.

Висвітлено роль сучасної дитячої та юнацької літератури у формуванні егалітарних цінностей здобувачів середньої освіти. Обґрунтовано, що ефективність північноєвропейської моделі забезпечується наскрізною інтеграцією питань рівності, згоди та психологічної культури в освітній процес, що трансформує концепцію гендерного паритету з абстрактної ідеї у щоденну соціальну практику майбутніх громадян.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: гендерна рівність, учнівська молодь, егалітарне виховання, дошлюбна підготовка, скандинавська модель освіти, побутова автономія, деконструкція стереотипів, країни Північної Європи (Швеція, Ісландія, Фінляндія, Норвегія, Данія).

Vasiutina Tetiana Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Primary Education and Innovative Pedagogy, Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0253-1932

EGALITARIAN EDUCATION AS A FACTOR IN PREPARING STUDENTS FOR A PARTNERSHIP MODEL OF FAMILY LIFE IN THE EDUCATIONAL PRACTICES OF NORTHERN EUROPEAN COUNTRIES

Abstract. The article provides a comprehensive comparative analysis of models for preparing students for partnership relations in the Nordic countries (Sweden, Iceland, Finland, Norway, and Denmark) through the lens of egalitarian education – a pedagogical system aimed at forming a personality free from gender stereotypes.

It is demonstrated that the modern Nordic educational paradigm is based on a transition from a reproductive-biological approach to an egalitarian-axiological model of socialization. The study identifies dominant strategies for deconstructing gender stereotypes: gender mainstreaming (Sweden), aimed at eliminating latent discrimination; methodological compensation (Iceland), which ensures the expansion of youth's social role repertoire; and pragmatic desegregation (Norway, Finland), which conveys the idea of the equal value of professional careers and parity parenthood. The effectiveness of Danish practices in developing emotional intelligence as a foundation for a culture of dialogue in partnership families is separately noted.

Particular research attention is paid to the methodological toolkit: the Hjalli model of "compensatory learning" (Iceland), social modeling of engaged fatherhood based on the "father's quota" in Norway, empathy lessons in Denmark, the deconstruction of patriarchal attitudes through the project method based on "household democracy" in Finland, as well as Swedish discussion practices for the critical analysis of social roles.

The role of contemporary children's and young adult literature in fostering egalitarian values among secondary education students is highlighted. It is substantiated that the effectiveness of the Northern European model is ensured by the seamless integration of equality, consent, and psychological culture into the educational process, transforming the concept of gender parity from an abstract idea into the daily social practice of future citizens.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: gender equality, student youth, egalitarian education, premarital preparation, Scandinavian model of education, domestic autonomy, deconstruction of stereotypes, Northern European countries (Sweden, Iceland, Finland, Norway, Denmark).

Постановка проблеми. Трансформація інституту сім'ї в умовах глобалізаційних викликів та соціокультурної динаміки XXI століття зумовлює нагальну потребу в переосмисленні змісту підготовки підростаючого покоління до шлюбно-сімейних відносин. Актуальність окресленої проблеми посилюється об'єктивною необхідністю подолання архаїчних гендерних стереотипів, які детермінують рольову асиметрію в сучасному побуті та стають латентною причиною міжособистісних конфліктів у молодих родинах. У цьому контексті особливого наукового інтересу набуває досвід країн Північної Європи, де формування культури гендерної рівності інтегроване в загальну стратегію сталого розвитку суспільства та реалізується через наскрізні освітні траєкторії. У цьому зв'язку, проблема підготовки учнів до створення сім'ї на засадах паритетності перестає бути суто етичним питанням і переходить у площину формування життєстійкості особистості, здатної до конструктивної взаємодії в егалітарному просторі.

Загальновідомо, що скандинавська освітня парадигма демонструє кореляцію між рівнем гендерної компетентності випускників шкіл та показниками соціального добробуту держави, що актуалізує потребу в детальній експлікації та релевантній адаптації таких практик у вітчизняний педагогічний дискурс. Необхідність теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення процесу виховання гендерно-чутливої особистості в початковій та середній школі диктується також вимогами Нової української школи щодо формування громадянської та соціальної й інших ключових компетентностей і наскрізних умінь здобувачів освіти. Відтак, вивчення досвіду Швеції, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Данії дозволяє виявити ефективні механізми деконструкції патріархальних установок і закласти підвалини для проєктування інноваційної моделі підготовки учнів до сімейного життя, що базується на принципах партнерства, взаємоповаги та спільної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про глибокий науковий інтерес до феномену північноєвропейської освітньої системи як фундаменту для формування егалітарного суспільства. Теоретичне підґрунтя та еволюційні траєкторії нордичної моделі освіти, її конфігурації та сучасні виклики ґрунтовно розкрито у працях Д. Трьолера (D. Tröhler), який акцентує увагу на історичній зумовленості та специфічних соціокультурних умовах формування цієї освітньої парадигми. Своєю чергою, Т. Аутіо (T. Autio) розглядає зміст фінської освіти як унікальний симбіоз науки, політики та

світського лютеранства, що є ключовим для відтворення ідеалів егалітарного добробуту. Питання соціального вирішення проблем та модернізаційні амбіції освітніх політик на прикладі Швеції у порівнянні з іншими європейськими країнами детально проаналізовано М. Бухардт (M. Buchardt).

Важливим аспектом сучасного дискурсу є вивчення інклюзивності та справедливості в межах країн Північної Європи. Зокрема, Т. С. Фронес (T. S. Frønes), А. Петтерсен (A. Pettersen), Й. Радішич (J. Radišić) та Н. Бухгольц (N. Buchholtz) узагальнюють досвід забезпечення рівності та поваги до різноманітності, окреслюючи перспективи подальшого розвитку цих цінностей. Проблема культурного незалучення здобувачів освіти в умовах егалітарного контексту та механізми подолання ними соціальних бар'єрів досліджуються в працях Р. Хейккіля (R. Heikkilä). Науково значущими є праці ісландської педагогині М.Р. Олафсдоттір (M.P. Olafsdottir), присвячені методиці деконструкції традиційних гендерних сценаріїв через специфічні освітні середовища та впровадження «методу Х'яллі» (https://www.hjallimodel.com/).

Особлива увага в контексті підготовки молоді до дорослого життя приділяється кар'єрному консультуванню та професійному самовизначенню. Так, Е. Г. Хауг (E. H. Haug), Т. Хулі (T. Hooley), Й. Кеттунен (J. Kettunen) та Р. Томсен (R. Thomsen) обґрунтовують значення регіонального контексту для розбудови системи професійної орієнтації, тоді як І.Б. Бакке (I.B. Bakke) виявляє кореляцію між колективним індивідуалізмом, егалітаризмом та центральним значенням праці у кар'єрному мисленні норвезьких підлітків. Сукупність цих та інших досліджень дозволяє комплексно розглянути освітній простір країн Північної Європи як дієвий інструмент деконструкції стереотипів та утвердження демократичних цінностей.

Попри наявність зарубіжних ґрунтовних напрацювань, існування вітчизняного квест-курсу «Освіта без дискримінації» (https://vector.uied.gov.ua/en/mpk/1496/detail/) на платформі «Вектор» для вчителів, авторів та експертів навчальної літератури, питання виокремлення специфічних інструментів формування гендерної паритетності в умовах початкової та середньої освіти, що використовуються безпосередньо у країнах Північної Європи, залишаються недостатньо систематизованими у контексті їх практичного застосування українськими педагогами та авторами сучасних підручників для здобувачів середньої освіти. Це зумовлює потребу в подальшому науковому пошуку, спрямованому на порівняльне дослідження скандинавських освітніх моделей та виявлення найбільш релевантних механізмів їх імплементації в освітній процес шкіл України загалом та підручникотворення зокрема.

Метою статті є здійснення комплексного компаративного аналізу стратегій та практичних інструментів формування у здобувачів загальної середньої освіти культури гендерної рівності в контексті підготовки до сімейного життя

ISSN 3041-1572 Online

на прикладі досвіду країн Північної Європи (Швеції, Ісландії, Норвегії, Фінляндії та Данії). Відповідно до визначеної мети у статті передбачено вирішення таких завдань: теоретично обґрунтувати роль егалітарного виховання як фундаментального чинника стабільності сучасної партнерської сім'ї; виявити специфіку національних підходів до деконструкції гендерних стереотипів в освітньому просторі зазначених країн і контенті дитячої та юнацької літератури; систематизувати найбільш ефективні педагогічні методики та практики, що сприяють інтеріоризації учнями цінностей гендерного паритету.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз фахових джерел та нормативних документів, що регламентують зміст загальної середньої освіти в країнах Північної Європи з проблеми егалітарного виховання, дозволяє стверджувати, що стабільність сучасної партнерської сім'ї безпосередньо залежить від рівня сформованості в індивідів когнітивних та поведінкових установок, вільних від гендерної бінарності. У соціопедагогічному вимірі егалітарність виступає як фундаментальний чинник, що мінімізує внутрішньосімейну напруженість шляхом гнучкого розподілу соціальних ролей та відповідальності. В цьому зв'язку перехід від патріархальної моделі, заснованої на ієрархії та жорсткій спеціалізації функцій, до егалітарної системи партнерства потребує цілеспрямованої підготовки учнівської молоді, оскільки саме в шкільному віці закладаються ментальні схеми майбутньої сімейної взаємодії.

Науково значущим у контексті егалітарного виховання є досвід Швеції, який ґрунтується на концепції гендерного мейнстримінгу, що розглядається не як окрема дисципліна, а як фундаментальна наскрізна стратегія всієї освітньої системи. Нормативно-правовим підґрунтям цієї діяльності виступає «Закон про освіту» (Skollagen) та «Національна навчальна програма для обов'язкової школи» (Lgr22) [10], які чітко зобов'язують заклади освіти активно протидіяти гендерним стереотипам та сприяти рівним правам і можливостям учнів незалежно від статі. У практичній площині ключову роль відіграє інтегрований курс «Життєві навички» (Livskunskap), зміст якого охоплює психологію міжособистісних стосунків, соціальну відповідальність та формування емпатії. Ці компетенції є фундаментальними для побудови здорового партнерства та гармонійного співжиття в соціумі. Відповідно до державного навчального плану Lgr22, питання гендерного паритету та наскрізна тема «Сексуальність, згода та стосунки» (Sexualitet, samtycke och relationer) [11] глибоко інтегровані в курси «Суспільствознавство» (Samhällskunskap) та «Домашнє господарство і споживання» (Hem- och konsumentkunskap), де учні опановують економічні та побутові аспекти функціонування сучасної родини.

Методологічний інструментарій шведських педагогів базується на проведенні систематичного «гендерного аудиту» освітнього простору та

мікросоціуму школи. Важливою методикою є використання відеоспостереження за процесом комунікації вчителя з класом, що дозволяє виявити та скоригувати латентне стимулювання стереотипних паттернів поведінки, коли, наприклад, від дівчат підсвідомо очікується більша конформність та охайність, а від хлопців – домінантність чи фізична активність. Формами реалізації цієї стратегії часто виступають дискусійні клуби та семінари з критичного аналізу соціальних ролей, де учні в ході групової роботи деконструюють сценарії традиційного розподілу обов'язків у сім'ї та моделюють егалітарні форми партнерства.

Засобами реалізації такої підготовки виступає спеціально розроблене навчально-методичне забезпечення, зокрема гендерно-нейтральна література, де автори уникають мовної сегрегації та використовують конструкції, що акцентують увагу на особистісних якостях людини, а не на статевій приналежності. Слід зазначити, що сучасний етап (2020-і роки) розвитку егалітарної освіти в Швеції в літературі характеризується переходом від «нейтральності» до «позитивної репрезентації» (К. Гуннарссон «Батько, який втратив свою радість» (C. Gunnarsson «Pappan som tappade bort glädjen»), Е. Екман «Ідде та акула» (E. Ekman «Idde och Hajen» та інші). Аналіз їх змісту засвідчив, що книги не просто уникають стереотипів, а активно пропонують нові, здорові моделі поведінки: емоційного батька, технічно освічену матір, дитину, яка не обмежена гендерними очікуваннями. У початковій школі та дошкільних закладах, так само як і в Україні, засобами виховання стає спеціально організоване предметно-ігрове середовище, у якому іграшки, зони відпочинку та творчі локації не мають традиційного кольорового маркування чи тематичного поділу. Така організація простору привчає дитину до думки про універсальність і спільність побутових та професійних інтересів, закладаючи фундамент для створення в майбутньому стабільної сім'ї, заснованої на принципах взаємозамінності та глибокої міжособистісної поваги.

У контексті формування егалітарних засад сімейного життя в учнівської молоді в Швеції вагомого значення набувають концептуальні положення національної стратегії підтримки родичів, розроблені Національним центром компетенцій для родичів (Nka, Nationellt kompetenscentrum anhöriga) [7]. Вказана стратегія заснована на фундаментальній передумові життєвого паритету, згідно з якою кожен член родини, незалежно від статі, повинен мати рівні з іншими громадянами можливості для самореалізації впродовж усього життєвого циклу. У педагогічному вимірі підготовки учнів до партнерства це означає утвердження права особистості на вільний, не детермінований гендерними стереотипами вибір щодо прийняття ролі «родича-доглядальника». Реалізація такого підходу дозволяє нівелювати традиційну рольову асиметрію, забезпечуючи обом партнерам ідентичні умови для здобуття

ISSN 3041-1572 Online

освіти, професійної кар'єри та повноцінної участі в соціальній сфері, що є обов'язковою передумовою стабільності та справедливості в сучасній егалітарній сім'ї.

Вартим дослідницької уваги є підходи щодо підготовки учнівської молоді до створення сім'ї на засадах егалітаризму в Ісландії, які розглядаються як стратегічний елемент національного соціального благополуччя, що має ґрунтовне нормативне забезпечення. У контексті ісландської освітньої моделі ключову роль відіграє «Закон про рівний статус та рівні права незалежно від статі» (Lög um jafna stöðu og jafnan rétt kynjanna № 150/2020 (https://www.althingi.is/lagas/nuna/2020150.html)), який прямо зобов'язує заклади освіти всіх рівнів інтегрувати питання гендерної рівності в освітній процес. Ці вимоги деталізовані у «Національному посібнику з навчальних програм для початкових шкіл» (Aðalnámskrá grunnskóla, 2021 (https://www.adalnamskra.is/grunnskoli)), де рівність визначена як один із фундаментальних чинників навчання, а категорія «гендерна рівність» (jafnrétti) визначена як одна з шести фундаментальних основ освіти (grunnstoðir menntunar), що пронизує зміст усіх дисциплін без винятку.

Практична реалізація цих завдань здійснюється через систему обов'язкових навчальних предметів, зокрема «Життєві навички» (Lífsleikni), спрямований на розвиток культури стосунків та емоційної зрілості, а також «Суспільствознавство» (Samfélagsfræði), де критично аналізуються права людини та еволюція сімейних структур. Вагомий внесок у формування егалітарних установок робить зміст групи предметів, пов'язаних з мистецтвом та ремеслами (List- og verkgreinar), у межах якої через уніфікацію завдань із кулінарії, текстильного рукоділля та роботи з деревом долається гендерна спеціалізація побутової праці.

Особливе місце в ісландському педагогічному дискурсі посідає модель Х'яллі («Hjalli model») [13], який ґрунтується на концепції «гендерної компенсації». Зазначена методика передбачає використання специфічних форм роботи, за яких учні тимчасово розподіляються на одностатеві групи для розвитку особистісних якостей, що зазвичай пригнічуються традиційними соціальними очікуваннями. У межах цього підходу для хлопчиків пріоритетною стає «педагогіка турботи» (*umhyggjukennsla*), спрямована на інтеріоризацію навичок емпатії, активного слухання та догляду, що є прямою підготовкою до реалізації моделі свідомого батьківства. Водночас робота з дівчатками фокусується на методах стимулювання лідерства, технічної вправності та рішучості, що нівелює установку на рольову конформність у майбутньому сімейному партнерстві [6].

Важливим інструментарієм ісландської школи є сучасна література, що видається за підтримки Директорату рівності (Jafnréttisstofa) та оприлюд-

нюється на порталі «Рівність у школах» (Jafnréttі í skólum), де вчителі можуть знайти списки рекомендованих казок та літератури, які пройшли перевірку на відсутність гендерних упереджень. Так, до навчального процесу активно залучаються відносно нові видання, зокрема книга з серії дитячої та юнацької літератури А. Торарінсдоттір і Х. С. Б'ярнадоттір «Багатоповерхівка на краю світу» (A. Þórarinsdóttir, H. S. Bjarnadóttir «Blokkin á heimsenda», 2020), яка фокусується на рівності обов'язків у громаді та сім'ї, критику споживацького суспільства та його надмірностей; описує бунт дітей проти батьків, проти споживацтва суспільства та бунт тих, хто бажає чогось іншого, ніж те, що їм таке суспільство пропонує. Вартим уваги є твори С. Ельд'ярн (S. Eldjárn), наприклад, «Куґґур і жаба» («Kuggur og froskurinn», 2021), герої яких демонструють рольову пластичність поза межами стереотипів. Зокрема, рольова пластичність проявляється в тому, що головний герой Куґґур (чоловічий персонаж) не боїться демонструвати емпатію (центральним елементом книги є турбота про живу істоту (жабу)), може бути водночас і активним дослідником, і ніжним другом, що руйнує стереотип про обов'язкову «суворість» чоловічих героїв. Натомість жіночий персонаж Мілья часто виступає як рівноправна партнерка у пригодах, демонструючи технічні навички або сміливість, що виходить за межі традиційного образу «дівчинки в дитячій літературі». Методичне підґрунтя доповнюється посібниками авторки моделі Х'яллі М.П. Олафсдоттір (M.P. Ólafsdóttir), зокрема «Handbók Hjallistefnunnar» (Довідник методу Х'яллі, 2001) [8], що пропонує дітям ілюстровані сценарії партнерської взаємодії, де домашня праця та емоційна підтримка партнера виступають не як статеві обов'язки, а як загальнолюдські цінності.

Фінська стратегія формування гендерної рівності в освітньому просторі ґрунтується на фундаментальній ідеї «побутової демократії», згідно з якою паритетність у сімейних відносинах є похідною від однакової здатності партнерів забезпечувати власну життєдіяльність та спільний побут. У межах даної моделі рівність у приватному житті розглядається не лише як етична категорія, а як сукупність практичних компетенцій, що забезпечують функціональну автономію особистості незалежно від статі.

Нормативним підґрунтям цієї системи виступає «Закон про рівність між жінками та чоловіками» (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta № 609/1986), положення якого деталізовані у «Національній основі навчального плану для базової освіти» (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet, 2014). Згідно з цими документами, гендерно-чутлива освіта (sukupuolitietoinen kasvatus) дефініюється як наскрізний принцип, що зобов'язує заклади освіти нівелювати вплив гендерних стереотипів на вибір життєвого шляху учнів.

ISSN 3041-1572 Online

Практична імплементація зазначених завдань найбільш рельєфно представлена у змісті обов'язкового предмета «Домоводство» (Kotitalous). Ця дисципліна реалізується через методологію практико-орієнтованого навчання (Learning by doing), де учні у складі змішаних гендерних груп опановують алгоритми ведення господарства: від лабораторних робіт із кулінарії та текстильного рукоділля до технічного обслуговування побутових приладів. Важливим інструментом деконструкції патріархальних установок є метод проєктів, зокрема розробка моделі «Бюджету молодої сім'ї». У процесі такого проєктування учні здійснюють розрахунок витрат на дитину та побутові потреби без стереотипної прив'язки до статі, що легітимізує залученість чоловіків до сфери репродуктивної праці та догляду.

Егалітарний освітній простір Фінляндії додатково підкріплюється специфічним візуальними та літературними продуктами. Навчальні посібники демонструють ілюстративний ряд, де чоловіки в декретній відпустці або за виконанням домашніх обов'язків репрезентуються як соціальна норма. У шкільній практиці активно використовуються рекомендації Національного інституту охорони здоров'я та добробуту (THL, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos) [12], що включають роботу з дитячою літературою, яка критично переосмислює гендерні архетипи. Прикладом є серія книг авторів А. Гавукайнен (A. Havukainen) та С. Тойвонен (S. Toivonen) про Тату і Пату («Tatu ja Patu»), що сприяє формуванню емоційної відкритості у хлопчиків, та сучасна юнацька проза (наприклад, трилогія С. Сімукки (S. Simukka) «Сніжно-біла» («Lumikki-trilogia»), перша книга серії «Червона як кров» («Punainen kuin veri»)), яка фокусується на питаннях ідентичності та соціальної рівності. Таким чином, фінська модель забезпечує комплексний вплив на формування егалітарних установок через поєднання законодавчих вимог, прикладних навичок та цілеспрямованої корекції соціокультурних наративів.

Норвезька система егалітарного виховання спрямована на підготовку молоді до активного використання національної системи соціальних гарантій, зокрема інституту «батьківської квоти» (fedrekvote), що є фундаментальним механізмом забезпечення гендерного балансу у приватній сфері. Освітня стратегія Норвегії фокусується на деконструкції стереотипу про жінку як єдиного суб'єкта репродуктивної праці, натомість просуваючи концепцію рівноцінного партнерства в догляді за дитиною.

Нормативною основою цієї моделі є «Закон про рівність та заборону дискримінації» (Likestillings- og diskrimineringsloven, 2017), положення якого реалізуються через державну навчальну програму «Læreplanverket for Kunnskapsløftet» (LK20) [14]. У межах цього плану питання гендерної рівності, сексуального здоров'я та етики стосунків дефініюються як складові

наскрізної теми «Здоров'я та життєві навички» (Folkehelse og livsmestring), що інтегрована у зміст декількох дисциплін. Зокрема, у межах курсу «Суспільствознавство» (Samfunnsfag) учні аналізують структуру норвезької соціальної держави, права батьків та економічні переваги егалітарної сімейної моделі. Предмет «Природознавство» (Naturfag) охоплює блоки статевого виховання та сімейної психології, де акцент зміщується з біологічних аспектів на розвиток емоційного інтелекту та відповідальності.

Важливим інструментом інтеріоризації цих цінностей є залучення до навчального процесу актуального вітчизняного літературного контенту, що деконструює гендерні ієрархії. Зокрема, у середній та старшій школі широко використовуються графічні романи М. Бреен (M.Breen) та Д. Йордаль (J. Jordahl), як-от «Жінки в боротьбі: 150 років боротьби за свободу, рівність та сестринство» («Kvinner i kamp: 150 år med frihet, likhet, søsterskap») [3] та «Падіння патріархату» («Patriarkatet faller») [4], які пропонують учням критичний огляд історії фемінізму та системного сексизму. Крім того, збірка біографій «60 жінок, яких варто було б зустріти» («60 damer du skulle ha møtt») використовується для відновлення гендерного балансу в історичному огляді, презентуючи видатні досягнення жінок, що тривалий час залишалися поза межами офіційних підручників. Саме тому використання таких творів у норвезьких школах вважається одним із найдієвіших методів залучення підлітків до складних соціальних дискусій

Ефективність навчання у площині егалітарного виховання підкріплюється використанням методу соціального моделювання, наприклад, учні розігрують сценарії розподілу відпустки по догляду за дитиною, обговорюючи переваги залученого батьківства. Школи також практикують зустрічі з реальними рольовими моделями – батьками, які перебувають у відпустці по догляду за дітьми (pappa i permisjon), що робить концепцію егалітарної сім'ї відчутною та соціально схвалюваною нормою. Такий комплексний підхід забезпечує глибоке засвоєння цінностей рівності, перетворюючи їх на невід'ємну частину життєвої стратегії майбутнього громадянина.

Характерною особливістю стратегії формування егалітарних установок у здобувачів середньої освіти в Данії є переконання, що гендерна рівність та гармонійне співжиття є похідними від високого рівня комунікативної культури та емоційного інтелекту. У межах цієї моделі акцент зміщується з формальних прав на розвиток здатності до конструктивного діалогу, емпатії та спільного вирішення проблем, що розглядається як фундамент для майбутнього безконфліктного партнерства.

Нормативним підґрунтям цієї системи є «Закон про фолькешколу» (Folkeskoleloven), а також положення «Закону про рівність статей» (Ligestillingsloven), що зобов'язують заклади освіти створювати середовище,

ISSN 3041-1572 Online

вільне від дискримінації. Ключові цілі цього та інших напрямів виховання деталізовані у державному стандарті «Спільні цілі: Освіта в галузі охорони здоров'я, сексуальна освіта та сімейна підготовка» (Fælles Mål: Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab) [5], де особлива увага приділяється соціальному розвитку (Alsidig personlig udvikling) та формуванню навичок демократичної взаємодії. Окремим наскрізним модулем, обов'язковим для всіх шкіл, є «Здоров'я, сексуальність та стосунки» (Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab), що інтегрує питання гендеру в контекст психологічного добробуту.

Центральне місце в освітній практиці посідає унікальний формат «Класної години» (Klassens Time), де реалізується програма соціально-емоційного навчання. У межах цих занять застосовується метод «уроків емпатії», спрямований на розвиток здатності зчитувати емоції партнера та досягати консенсусу без проявів домінування. Важливим інструментарієм для наповнення цього часу є методична платформа «Klassens Tid», розроблена за підтримки данського Центру протидії цькуванню (Center for Undervisningsmiljø). Вона пропонує діалогові тренажери та картки емоцій для практичного відпрацювання сценаріїв партнерської комунікації.

Вагомим складником навчання є метод «спільного читання» та аналізу художніх творів, що піднімають питання ідентичності та сімейної етики. Зокрема, у школах широко використовуються твори К. Ф. Окесона (K.F. Aakeson), який досліджує тему «нетипових» сімей та емоційне дорослішання дитини. Його книги, наприклад, серія про хлопчика Вітелло («Вітелло хоче тата» («Vitello vil have en far» [1], «Вітелло шукає друга» («Vitello leder efter en ven»), «Вітелло матиме вітчима» «Vitello skal have en papfar»), «Вітелло має стати старшим братом» («Vitello skal бути storebror» та інші) деконструюють традиційні гендерні архетипи через гумор та абсурд, зосереджуються на гендерній рівності та нових сімейних моделях. Для підліткової аудиторії рекомендовано твори М. Фіндеруп (M. Finderup), зокрема книга «Щасливі на 100 відсотків» («100 procent hjerte»), що фокусується на складності міжособистісних стосунків та емоційній вразливості незалежно від статі. Такий підхід, підкріплений ресурсами платформи «Секс і суспільство» («Sex & Samfund» https://sexogsamfund.dk/), дозволяє учням інтеріоризувати цінності рівноправ'я через призму психологічної культури та взаємної поваги.

Висновки. Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що успішність егалітарного виховання у площині підготовки учнів до партнерської моделі сім'ї в освітніх практиках країн Північної Європи зумовлена поєднанням трьох факторів: міцної нормативної бази (закони про рівність та національні навчальні плани), інноваційного методичного інструментарію (рольові ігри, соціальне моделювання, зустрічі з реальними рольовими

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

моделями в справжніх сім'ях) та актуального літературного доробку, що формує новий візуальний та смисловий досвід рівноправ'я у здобувачів загальної середньої освіти.

Перспективи подальшого вивчення зазначеної проблематики вбачаємо в аналізі потенціалу цифрових методичних платформ, таких як Klassens Tid**,** у контексті формування гендерно-чутливого онлайн-середовища та протидії кібердискримінації. Науковий інтерес становить також еволюція сучасного вітчизняного літературного контексту, що рефлексує над новими моделями нуклеарної сім'ї та варіативністю батьківських ролей. Крім того, вивчення можливостей екстраполяції позитивного досвіду країн Північної Європи щодо методик розвитку емпатії та ненасильницької комунікації є стратегічно важливим для реформування системи виховання України в умовах війни та повоєнного відновлення. Ці та інші напрями забезпечать концептуальне підґрунтя для переходу від формальної юридичної рівності до сталої зміни поведінкових парадигм у суспільстві.

Література:

1. Aakeson K. F. Vitello vil have en far [Vitello wants a dad]. Gyldendal, 2011. URL: https://gyldendal.dk

2. Bekendtgørelse af lov om ligestilling af kvinder og mænd [Order of the Act on Gender Equality]. Retsinformation. 2022. Retrieved from https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1575/pdf

3. Breen M., Jordahl J. Kvinner i kamp: 150 år med frihet, likhet, søsterskap [Women in battle: 150 years of freedom, equality, sisterhood]. Cappelen Damm, 2018. URL: https://cappelendamm.no

4. Breen M., Jordahl J. Patriarkatet faller [The patriarchy falls]. Cappelen Damm, 2021. URL: https://cappelendamm.no

5. Børne- og Undervisningsministeriet. Fælles Mål: Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab [Common Goals: Health, sexuality and family studies]. URL: https://emu.dk

6. Contreras Mojica D. Breaking gender stereotypes since infancy: The Hjalli Model. Reducing Gender Disparity in Higher Education. URL: https://research-sites.cardiff.ac.uk/reducing-gender-disparity-in-higher-education/hello-world/

7. Nka, Nationellt kompetenscentrum anhöriga. Informationsmaterial. URL: https://anhoriga.se/publicerat/informationsmaterial/

8. Ólafsdóttir M. P. Handbók Hjallistefnunnar [The Hjalli Model Handbook]. Hjallistefnan, 2001. URL: https://hjallastefnan.is/wp-content/uploads/2024/04/Hjalli-Model-baeklingur-enska.pdf

9. Opetushallitus. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 [National core curriculum for basic education 2014]. Finnish National Agency for Education, 2014. URL: https://peda.net/perho/opetussuunnitelmat/ol22/opop2#top

10. Skolverket. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet – Lgr22 [Curriculum for the compulsory school, preschool class and school-age educare 2022]. 2022. URL: https://surl.li/lofwly

11. Skolverket. Sexualitet, samtycke och relationer [Sexuality, consent, and relationships]. 2022. URL: https://surl.li/ifxdrn

12. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Tasa-arvo on taitolaji: Materiaaleja peruskouluun [Equality is a skill: Materials for basic education]. URL: https://thl.fi/etusivu

13. The Hjalli model. URL: https://www.hjallimodel.com/

14. Utdanningsdirektoratet. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020 [National Curriculum for the Knowledge Promotion 2020]. 2020. URL: https://www.udir.no/lk20/ overordnet-del/?lang=eng

References

1. Aakeson, K. F. (2011). *Vitello vil have en far* [Vitello wants a dad]. Gyldendal. Retrieved from https://gyldendal.dk [in Danish]

2. *Bekendtgørelse af lov om ligestilling af kvinder og mænd* (2022) [Order of the Act on Gender Equality]. Retsinformation. Retrieved from https://www.retsinformation.dk/eli/lta/2022/1575/pdf [in Danish]

3. Breen, M., & Jordahl, J. (2018). *Kvinner i kamp: 150 år med frihet, likhet, søsterskap* [Women in battle: 150 years of freedom, equality, sisterhood]. Cappelen Damm. Retrieved from https://cappelendamm.no [in Norwegian]

4. Breen, M., & Jordahl, J. (2021). *Patriarkatet faller* [The patriarchy falls]. Cappelen Damm. Retrieved from https://cappelendamm.no [in Norwegian]

5. Børne- og Undervisningsministeriet. (n.d.). *Fælles Mål: Sundheds- og seksualundervisning og familiekundskab* [Common Goals: Health, sexuality and family studies]. Retrieved from https://emu.dk [in Danish]

6. Contreras Mojica, D. (n.d.). *Breaking gender stereotypes since infancy: The Hjalli Model*. Reducing Gender Disparity in Higher Education. Retrieved from https://research-sites.cardiff.ac.uk/reducing-gender-disparity-in-higher-education/hello-world/ [in English]

7. Nka, Nationellt kompetenscentrum anhöriga. *Informationsmaterial*. Retrieved from https://anhoriga.se/publicerat/informationsmaterial/ [in Swedish]

8. Ólafsdóttir, M. P. (2001). *Handbók Hjallistefnunnar* [The Hjalli Model Handbook]. Hjallistefnan. Retrieved from https://hjallastefnan.is/wp-content/uploads/2024/04/Hjalli-Model-baeklingur-enska.pdf [in Icelandic]

9. Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014* [National core curriculum for basic education 2014]. Finnish National Agency for Education. Retrieved from https://peda.net/perho/opetussuunnitelmat/ol22/opop2#top [in Finnish]

10. Skolverket (2022). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet – Lgr22* [Curriculum for the compulsory school, preschool class and school-age educare 2022]. Retrieved from https://surl.li/lofwly [in Swedish]

11. Skolverket (2022). *Sexualitet, samtycke och relationer* [Sexuality, consent, and relationships]. Retrieved from https://surl.li/ifxdrn [in Swedish]

12. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). *Tasa-arvo on taitolaji: Materiaaleja peruskouluun* [Equality is a skill: Materials for basic education]. Retrieved from https://thl.fi/etusivu [in Finnish]

13. *The Hjalli model* (2026). Retrieved from https://www.hjallimodel.com/ [in English]

14. Utdanningsdirektoratet (2020). *Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020* [National Curriculum for the Knowledge Promotion 2020]. Retrieved from https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/?lang=eng [in Norwegian]

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37:004.738.5:81'243

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-217-225

Віннікова Лілія Федорівна старший викладач, Факультет романо-германської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, https://orcid.org/0000-0001-6384-97121

Пернікуза Анастасія Олександрівна студентка МЛАб-2-22-4.0д, Факультет романо-германської філології, Київський столичний університет імені Бориса Грінченка, https://orcid.org/0009-0000-2959-1009

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У статті розглядається негативний вплив соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов в умовах сучасного цифрового освітнього середовища. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі цифрових платформ у навчальній діяльності та необхідністю оцінки їх впливу на ефективність засвоєння мовного матеріалу. Метою статті є аналіз когнітивних, комунікативних і мотиваційних чинників, пов'язаних із використанням соціальних мереж, які впливають на якість мовної підготовки.

У дослідженні використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів, зокрема аналіз і синтез наукових джерел, порівняльний підхід та елементи контент-аналізу. Теоретичну основу становлять праці, присвячені впливу цифрового середовища на когнітивні процеси, навчальну діяльність і комунікацію. У статті показано, що інтенсивне використання соціальних мереж пов'язане зі зниженням концентрації уваги, формуванням фрагментованого мислення та поверхневим засвоєнням інформації. Виявлено, що ці процеси ускладнюють системне опрацювання мовного матеріалу, негативно впливають на засвоєння граматичних структур і розвиток словникового запасу.

Окрему увагу приділено трансформації комунікативної поведінки та поширенню неформальних мовних моделей, які позначаються на точності та структурованості мовлення. Встановлено, що домінування текстових форматів спілкування та використання допоміжних цифрових інструментів знижують рівень спонтанного мовлення і обмежують розвиток комунікативної компетентності. Розглянуто мотиваційні аспекти, зокрема орієнтацію на швидкий результат і зниження внутрішньої мотивації до навчання.

Результати дослідження узагальнено у вигляді систематизації основних напрямів впливу соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов.

ISSN 3041-1572 Online

Отримані висновки можуть бути використані для подальшої розробки методичних підходів до організації навчального процесу з урахуванням особливостей цифрового середовища.

Ключові слова: соціальні мережі; навчання іноземних мов; когнітивні процеси; комунікативна компетентність; мотивація навчання.

Vinnikova Liliia Senior Lecturer, Faculty of Romance and Germanic Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, https://orcid.org/0000-0001-6384-97121

Pernikuza Anastasiia student МЛАб-2-22-4.0д, Faculty of Romance and Germanic Philology, Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University, https://orcid.org/0009-0000-2959-1009

THE NEGATIVE IMPACT OF SOCIAL MEDIA ON FOREIGN LANGUAGE LEARNING IN THE PRESENT-DAY CONTEXT

Abstract. The article examines the negative impact of social media on the process of foreign language learning in the context of the contemporary digital educational environment. The relevance of the study is determined by the increasing role of digital platforms in learning activities and the need to assess their influence on the effectiveness of language acquisition. The aim of the article is to analyse cognitive, communicative, and motivational factors associated with the use of social media that affect the quality of language training.

The analysis builds on recent studies that examine how social media use is linked to changes in attention and information processing. A recurring observation in this work is a reduced ability to sustain concentration and a shift towards fragmented engagement with content. In the context of foreign language learning, this affects how learners work with material over time, making it more difficult to retain grammatical patterns and expand vocabulary in a consistent way.

Changes are also visible in patterns of communication. Much of the interaction in social media takes place in written form and allows time for editing, which alters the conditions under which language is produced. This is reflected in reduced spontaneity and less flexible use of language in real-time situations. At the same time, informal language practices circulating online begin to influence how learners write and structure their speech. These tendencies are accompanied by shifts in learning behaviour, where preference for quick, easily accessible content interferes with sustained engagement and regular practice.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The results are summarised through the systematisation of the main directions of social media influence on foreign language learning. The findings may be used for the further development of methodological approaches to organising the learning process with consideration of the specific features of the digital environment.

Keywords: social media; foreign language learning; cognitive processes; communicative competence; learning motivation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифровізації освітнього простору соціальні мережі стали одним із ключових чинників, що впливають на навчальну діяльність учнів і студентів. Їх активне використання змінює способи сприйняття інформації, характер комунікації та підходи до навчання. Особливо це помітно у процесі вивчення іноземних мов, де ефективність значною мірою залежить від здатності до тривалої концентрації, системного опрацювання матеріалу та регулярної мовленнєвої практики. Водночас постійна присутність у соціальних мережах створює умови, у яких ці процеси зазнають суттєвих змін.

Попри наявність освітнього потенціалу, соціальні мережі дедалі частіше розглядаються як чинник, що ускладнює навчання. Динамічний і фрагментований характер контенту, швидка зміна інформаційних стимулів і механізми цифрового заохочення формують поверхневий стиль сприйняття інформації та знижують здатність до глибокого аналізу. У контексті мовного навчання це проявляється у труднощах засвоєння граматичних структур, обмеженні словникового запасу та зниженні якості усного й писемного мовлення. Поширення неформальних мовних моделей у цифровому середовищі також негативно впливає на академічну грамотність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях вплив соціальних мереж на навчання розглядається насамперед у контексті змін когнітивних процесів і трансформації освітнього середовища. Однією з ключових ідей є твердження про зниження здатності до тривалої концентрації під впливом цифрових технологій. Зокрема, Н. Карр (Carr, 2010) доводить, що постійне використання інтернету формує фрагментований стиль мислення, що ускладнює глибоке опрацювання інформації. Подібну позицію підтримують А. Газзалей та Л. Розен (Gazzaley, Rosen, 2016), які розглядають вплив цифрового середовища на увагу та когнітивний контроль, підкреслюючи, що часті перемикання між завданнями знижують ефективність навчання. У свою чергу, Ш. Теркл (Turkle, 2015) акцентує увагу на зміні комунікативних практик у цифрову епоху, зазначаючи, що домінування онлайн-взаємодії призводить до зниження якості міжособистісного спілкування.

Дослідження у сфері освіти демонструють, що активне використання соціальних мереж пов’язане зі зниженням академічної успішності та

погіршенням навчальних результатів. Так, Р. Джунко (Junco, 2015) встановлює залежність між інтенсивністю використання Facebook і показниками успішності студентів. Аналогічні висновки представлені у роботі П. Кіршнера та А. Карпінські (Kirschner, Karpinski, 2010), де доводиться, що часте використання соціальних мереж корелює зі зниженням академічних результатів та ефективності навчальної діяльності. У ширшому контексті цифрової освіти К. Грінхау та К. Левін (Greenhow, Lewin, 2016) підкреслюють, що соціальні мережі розмивають межі між формальним і неформальним навчанням, що може як розширювати доступ до знань, так і ускладнювати системне засвоєння матеріалу.

Окрему увагу дослідники приділяють впливу соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов. Зокрема, М. Муфта (Muftah, 2022) відзначає, що використання соціальних платформ може сприяти мовній практиці, однак надмірна залученість до неструктурованого контенту знижує якість засвоєння мовного матеріалу. Подібні результати отримані у дослідженні М. В. Бабайїгіта та З. Аксої (Babayiğit, Aksoy, 2025), де наголошується, що соціальні мережі формують поверхневий підхід до навчання та знижують здатність до системного опрацювання інформації. У роботі Ф. Ванга (Wang, 2025) підкреслюється, що взаємодія у соціальних мережах може впливати на мотивацію та емоційне залучення у процес вивчення мови, однак цей вплив значною мірою залежить від характеру використання цифрових ресурсів.

Питання узагальнення наукових підходів до вивчення впливу соціальних мереж представлено у роботі А. Шайха, С. Алі та Р. Аль-Маамарі (Shaikh, Ali, Al-Maamari, 2022), де на основі бібліометричного аналізу визначено основні напрями досліджень, серед яких домінують теми когнітивного перевантаження, прокрастинації та зниження навчальної ефективності. Узагальнюючи сучасні підходи, П. Грінфілд (Greenfield, 2015) зазначає, що інтенсивне використання цифрових медіа пов’язане зі змінами у когнітивних процесах, зокрема зі зниженням глибини обробки інформації та скороченням тривалості уваги.

Отже, аналіз сучасних досліджень свідчить про наявність стійкої тенденції до негативного впливу соціальних мереж на навчальну діяльність, зокрема у сфері вивчення іноземних мов. Попри визнання їхнього потенціалу як додаткового ресурсу, більшість науковців підкреслює ризики, пов’язані зі зниженням концентрації уваги, поверхневим засвоєнням інформації та трансформацією комунікативних практик. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження умов ефективного використання соціальних мереж у навчальному процесі.

Метою статті є комплексний аналіз негативного впливу соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов в умовах цифровізації освіти,

зокрема виявлення когнітивних, комунікативних і мотиваційних чинників, що знижують ефективність засвоєння мовного матеріалу та формування комунікативної компетентності.

У дослідженні використано **комплекс загальнонаукових і спеціальних методів**, що забезпечують всебічний аналіз проблеми. Застосовано метод аналізу та синтезу для узагальнення наукових підходів до вивчення впливу соціальних мереж на навчальну діяльність, а також описовий метод для систематизації основних аспектів їхнього впливу на процес вивчення іноземних мов. Порівняльний метод дозволив зіставити результати сучасних досліджень і визначити спільні тенденції та відмінності у трактуванні досліджуваного явища. Елементи контент-аналізу використано для інтерпретації наукових публікацій і виявлення ключових тематичних напрямів, пов'язаних із когнітивними, комунікативними та мотиваційними чинниками навчання. Сукупність зазначених методів забезпечує комплексний підхід до дослідження та підвищує обґрунтованість отриманих висновків.

Виклад основного матеріалу. Інтенсивне використання соціальних мереж у сучасному цифровому середовищі пов'язане зі змінами у когнітивних механізмах обробки інформації, що безпосередньо впливає на ефективність навчальної діяльності. Як показує Н. Карр (Carr, 2010), регулярна взаємодія з цифровим контентом сприяє формуванню фрагментованого типу мислення, за якого увага постійно перемикається між окремими інформаційними стимулами. Подібну позицію розвивають А. Газзалей та Л. Розен (Gazzaley, Rosen, 2016), які доводять, що багатозадачність у цифровому середовищі знижує когнітивний контроль і ускладнює закріплення інформації в довготривалій пам'яті. У таких умовах навчальна діяльність втрачає послідовність, а засвоєння матеріалу набуває поверхневого характеру. Для процесу вивчення іноземних мов це має принципове значення, оскільки мовне навчання передбачає накопичення, повторення та систематизацію знань, які в умовах фрагментованої уваги не формуються належним чином.

Зміни у когнітивній сфері супроводжуються трансформацією комунікативної поведінки. Ш. Теркл (Turkle, 2015) підкреслює, що домінування цифрового спілкування знижує якість міжособистісної взаємодії, оскільки онлайн-комунікація не вимагає негайної реакції та допускає редагування висловлювання перед його передачею. У результаті зменшується потреба у спонтанному мовленні, що є ключовим для розвитку комунікативної компетентності. У контексті вивчення іноземних мов це проявляється у труднощах формулювання усних висловлювань, зниженні гнучкості мовлення та обмеженні здатності до аргументації. Додатковим чинником є використання автоматичних перекладачів і мовних підказок, які частково спрощують комунікацію, але водночас знижують рівень самостійної мовленнєвої діяльності.

ISSN 3041-1572 Online

Емпіричні дослідження підтверджують зв'язок між активним використанням соціальних мереж і зниженням академічної успішності. Так, Р. Джунко (Junco, 2015) встановлює негативну кореляцію між інтенсивністю використання Facebook і навчальними результатами студентів. Аналогічні висновки представлені у роботі П. Кіршнера та А. Карпінські (Kirschner, Karpinski, 2010), де доведено, що часте перебування у соціальних мережах пов'язане зі зниженням ефективності навчальної діяльності. У ширшому контексті цифрової освіти К. Грінхау та К. Левін (Greenhow, Lewin, 2016) зазначають, що соціальні мережі розмивають межі між формальним і неформальним навчанням, що ускладнює системне засвоєння знань і знижує їх стійкість.

У процесі вивчення іноземних мов зазначені тенденції проявляються особливо виразно. За даними М. Муфти (Muftah, 2022), соціальні мережі можуть слугувати джерелом мовної практики, однак їх неструктурований характер не забезпечує умов для системного навчання. У дослідженні М. В. Бабайїгіта та З. Аксої (Babayiğit, Aksoy, 2025) підкреслюється, що надмірне використання цифрових платформ формує орієнтацію на швидке розуміння змісту без належної уваги до мовної точності. Це призводить до труднощів у засвоєнні граматичних структур, нестійкості словникового запасу та зниження якості мовлення.

Окремого значення набуває лінгвістичний аспект, пов'язаний із впливом неформальних мовних моделей, поширених у соціальних мережах. Використання скорочень, спрощених конструкцій і сленгу формує альтернативну мовну норму, яка поступово переноситься у навчальний контекст. У результаті знижується рівень академічної грамотності, виникають труднощі у побудові складних синтаксичних структур і порушуються норми письмового мовлення. Це ускладнює формування повноцінної мовної компетентності та негативно впливає на результати навчання.

Вплив соціальних мереж поширюється і на мотиваційну сферу. Як зазначає Ф. Ванг (Wang, 2025), цифрова взаємодія може впливати на емоційне залучення до навчання, однак цей вплив має нестабільний характер. Орієнтація на швидке отримання інформації та миттєве задоволення формує очікування швидкого результату, що не відповідає природі навчальної діяльності. У результаті знижується внутрішня мотивація, зростає схильність до прокрастинації, а навчальний процес втрачає послідовність.

Узагальнюючи результати сучасних досліджень, А. Шайх, С. Алі та Р. Аль-Маамарі (Shaikh, Ali, Al-Maamari, 2022) визначають серед ключових наслідків використання соціальних мереж когнітивне перевантаження, зниження концентрації уваги та фрагментацію навчальної діяльності. Подібні висновки представлені у роботі П. Грінфілд (Greenfield, 2015), де підкреслюється, що інтенсивне використання цифрових медіа змінює структуру

когнітивних процесів і знижує глибину обробки інформації. У контексті вивчення іноземних мов це означає зменшення ефективності засвоєння лексики, граматичних структур і комунікативних моделей.

Узагальнення виявлених закономірностей дозволяє систематизувати основні напрями впливу соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов (див. табл. 1).

Таблиця 1

Вплив соціальних мереж на процес вивчення іноземних мов

Сфера впливу	Характер змін	Наслідки для мовного навчання
Когнітивна	Фрагментація уваги, багатозадачність	Поверхневе засвоєння лексики та граматики
Комунікативна	Домінування текстового спілкування	Зниження розвитку усного мовлення
Лінгвістична	Поширення сленгу та скорочень	Погіршення академічної грамотності
Мотиваційна	Орієнтація на швидкий результат	Зростання прокрастинації
Освітня	Розмиття меж навчання	Відсутність системності

Створена авторами на основі узагальнення наукових джерел

Представлена систематизація відображає взаємопов'язаний характер змін, що виникають під впливом соціальних мереж і охоплюють різні рівні навчальної діяльності. Когнітивні процеси, пов'язані з фрагментацією уваги та багатозадачністю, визначають спосіб опрацювання навчального матеріалу і впливають на глибину його засвоєння. Паралельно зміни у комунікативній поведінці та поширення неформальних мовних моделей позначаються на якості мовлення, знижуючи точність і структурованість висловлювань.

Мотиваційні та освітні чинники інтегруються в ці процеси і формують нестійку динаміку навчальної діяльності. Орієнтація на швидкий результат і відсутність системності у використанні навчальних ресурсів зумовлюють зниження ефективності засвоєння іноземної мови. У таких умовах значення набуває характер взаємодії соціальних мереж із навчальним процесом, який визначає особливості засвоєння мовного матеріалу та рівень сформованості комунікативної компетентності.

Таким чином, соціальні мережі чинять комплексний вплив на процес навчання іноземних мов, змінюючи когнітивні, комунікативні та мотиваційні механізми засвоєння знань. Попри потенціал як додаткового ресурсу, їх надмірне використання знижує ефективність навчальної діяльності та ускладнює формування стійких мовних навичок.

Висновки. Соціальні мережі впливають на процес вивчення іноземних мов не фрагментарно, а системно, змінюючи сам спосіб навчання. Постійна взаємодія з динамічним цифровим контентом пов'язана зі зниженням концентрації уваги та переходом до поверхневого опрацювання інформації, що суперечить логіці мовного навчання, яке потребує послідовності, повторюваності й накопичення знань. Це ускладнює засвоєння граматичних структур, обмежує розвиток словникового запасу та знижує якість мовлення. Водночас цифрове середовище змінює характер комунікації: перевага текстових форматів і використання допоміжних інструментів зменшують потребу у спонтанному мовленні та впливають на формування комунікативної компетентності.

Проблема не зводиться лише до обсягу використання соціальних мереж, а пов'язана зі способом їх інтеграції у навчальну діяльність. Орієнтація на швидкий результат і миттєве задоволення, характерна для цифрового середовища, суперечить тривалому й поступовому характеру мовного навчання, що призводить до зниження мотивації та фрагментації навчального процесу. За таких умов ефективність навчання визначається не стільки доступом до цифрових ресурсів, скільки здатністю учнів регулювати власну діяльність і підтримувати баланс між навчанням та інформаційною взаємодією.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з вивченням умов ефективного використання соціальних мереж у процесі навчання іноземних мов та розробкою методичних підходів, що забезпечують їх інтеграцію без зниження якості мовної підготовки.

Література:

1. Carr N. *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. New York: W. W. Norton & Company, 2010. 276 p.

2. Gazzaley A., Rosen L. D. *The Distracted Mind: Ancient Brains in a High-Tech World.* Cambridge, MA: MIT Press, 2016. 302 p.

3. Turkle S. *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Press, 2015. 352 p.

4. Junco R. Student class standing, Facebook use, and academic performance. *Journal of Applied Developmental Psychology*. 2015. Vol. 36. P. 18–29.

5. Kirschner P. A., Karpinski A. C. Facebook and academic performance. *Computers in Human Behavior*. 2010. Vol. 26, No. 6. P. 1237–1245. DOI: https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.024

6. Greenhow C., Lewin C. Social media and education: Reconceptualizing the boundaries of formal and informal learning. *Learning, Media and Technology*. 2016. Vol. 41, No. 1. P. 6–30. DOI: https://doi.org/10.1080/17439884.2015.1064954

7. Muftah M. Impact of social media on learning English language during the COVID-19 pandemic. *PSU Research Review*. 2022. Vol. 8, No. 1. P. 211–226. DOI: https://doi.org/10.1108/PRR-10-2021-0060

8. Babayiğit M. V., Aksoy Z. The impact of social media on language learning: A case study of students at the Faculty of Tourism. *Van Yüzüncü Yıl University Journal of Education*. 2025. Vol. 22, No. 3. P. 904–929. DOI: https://doi.org/10.33711/yyuefd.1651404

9. Wang F. Let's post more! The impact of foreign language social grooming on social media on learners' enjoyment: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology*. 2025. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1674786

10. Shaikh A., Ali S., Al-Maamari R. The impact of social media in learning and teaching: A bibliometric-based citation analysis. *arXiv*. 2022. DOI: https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.11284

11. Greenfield P. M. Mind and media: The effects of television, video games, and computers. *Psychology of Popular Media Culture*. 2015. Vol. 4, No. 1. P. 1–17. DOI: https://doi.org/10.1037/ppm0000009

References:

1. Carr, N. (2010). *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. New York: W. W. Norton & Company.

2. Gazzaley, A., & Rosen, L. D. (2016). *The Distracted Mind: Ancient Brains in a High-Tech World*. Cambridge, MA: MIT Press.

3. Turkle, S. (2015). *Reclaiming Conversation: The Power of Talk in a Digital Age*. New York: Penguin Press.

4. Junco, R. (2015). Student class standing, Facebook use, and academic performance. *Journal of Applied Developmental Psychology, 36,* 18–29.

5. Kirschner, P. A., & Karpinski, A. C. (2010). Facebook and academic performance. *Computers in Human Behavior, 26*(6), 1237–1245. https://doi.org/10.1016/j.chb.2010.03.024

6. Greenhow, C., & Lewin, C. (2016). Social media and education: Reconceptualizing the boundaries of formal and informal learning. *Learning, Media and Technology, 41*(1), 6–30. https://doi.org/10.1080/17439884.2015.1064954

7. Muftah, M. (2022). Impact of social media on learning English language during the COVID-19 pandemic. *PSU Research Review, 8*(1), 211–226. https://doi.org/10.1108/PRR-10-2021-0060

8. Babayiğit, M. V., & Aksoy, Z. (2025). The impact of social media on language learning: A case study of students at the Faculty of Tourism. *Van Yüzüncü Yıl University Journal of Education, 22*(3), 904–929. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1651404

9. Wang, F. (2025). Let's post more! The impact of foreign language social grooming on social media on learners' enjoyment: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology.* https://doi.org/10.3389/fpsyg.2025.1674786

10. Shaikh, A., Ali, S., & Al-Maamari, R. (2022). The impact of social media in learning and teaching: A bibliometric-based citation analysis. *arXiv*. https://doi.org/10.48550/arXiv.2209.11284

11. Greenfield, P. M. (2015). Mind and media: The effects of television, video games, and computers. *Psychology of Popular Media Culture, 4*(1), 1–17. https://doi.org/10.1037/ppm0000009

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378:005.6:004:339.92

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-226-233

Воробйова Оксана Петрівна к. н. з держ. упр., старший дослідник, Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7064-4341

МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено трансформацію механізмів управління якістю вищої освіти під впливом цифровізації та євроінтеграції крізь призму зміни управлінської раціональності, у межах якої відбувається поступове зміщення від процедурно-нормативних моделей до аналітично орієнтованих підходів, заснованих на використанні цифрових даних. Обґрунтовано, що перехід до data-driven управління, попри розширення можливостей моніторингу, оцінювання та обґрунтування управлінських рішень, не усуває ключових суперечностей у системі забезпечення якості, а трансформує їх, переводячи у площину інтерпретації даних, узгодження стандартів і співвіднесення формалізованих показників із реальними освітніми результатами. Встановлено, що інституційний, організаційний і цифровий рівні управління якістю функціонують як взаємопов'язані, але не повністю синхронізовані компоненти, що зумовлює розрив між регуляторною уніфікацією, процедурною організацією та змістовною якістю освітнього процесу. Доведено, що домінування кількісних індикаторів і цифрових метрик, з одного боку, підвищує формальну обґрунтованість управлінських рішень, а з іншого — сприяє редукції складних освітніх явищ до операціоналізованих параметрів, обмежуючи аналітичну достатність оцінювання. Показано, що ефективність цифрових інструментів забезпечення академічної доброчесності має обмежений характер, оскільки розширення технологічних можливостей супроводжується ускладненням практик їх обходу, що актуалізує визначальну роль інституційної культури. Зроблено висновок, що подальший розвиток механізмів управління якістю вищої освіти потребує переорієнтації з логіки контролю та відповідності на підтримку змістовного розвитку освітніх практик із урахуванням контекстуальних особливостей функціонування закладів освіти та обмежень цифрово орієнтованих підходів.

Ключові слова: забезпечення якості, управління якістю вищої освіти, цифровізація, євроінтеграція, data-driven управління, освітня аналітика,

академічна доброчесність, інституційна спроможність, внутрішні системи забезпечення якості, управлінські індикатори, цифрові екосистеми освіти.

Vorobyova Oksana PhD in Public Administration, Senior Researcher, Institute of Higher Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7064-4341

MECHANISMS OF QUALITY MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION UNDER CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION AND EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The article examines the transformation of quality assurance mechanisms in higher education under the influence of digitalization and European integration through the lens of changing managerial rationality, within which a gradual shift occurs from procedural and regulatory models to analytically oriented approaches based on the use of digital data. It is argued that the transition to data-driven management, while expanding the possibilities for monitoring, evaluation, and justification of managerial decisions, does not eliminate the key contradictions within quality assurance systems but rather transforms them by relocating them into the domain of data interpretation, standard alignment, and the correlation between formalized indicators and actual educational outcomes. It is established that the institutional, organizational, and digital levels of quality management function as interconnected yet not fully synchronized components, which leads to a gap between regulatory unification, procedural organization, and the substantive quality of the educational process. It is demonstrated that the dominance of quantitative indicators and digital metrics, on the one hand, increases the formal validity of managerial decisions, while on the other hand contributes to the reduction of complex educational phenomena to operationalized parameters, thereby limiting the analytical adequacy of evaluation. The study shows that the effectiveness of digital tools for ensuring academic integrity remains limited, as the expansion of technological capabilities is accompanied by increasingly sophisticated practices of their circumvention, which highlights the decisive role of institutional culture. It is concluded that the further development of quality assurance mechanisms in higher education requires a reorientation from a logic of control and compliance toward supporting the substantive development of educational practices, taking into account contextual institutional conditions and the inherent limitations of digitally driven approaches.

Keywords: quality assurance, higher education quality management, digitalization, European integration, data-driven management, learning analytics, academic integrity, institutional capacity, internal quality assurance systems, performance indicators, digital education ecosystems.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. Механізми управління якістю вищої освіти формально вибудувані як багаторівнева система, що охоплює внутрішні процедури забезпечення якості, зовнішнє оцінювання та індикативні моделі регулювання, які в сукупності формують нормативно визначену архітектуру управління якістю освіти. Ключовим чинником трансформації цієї архітектури виступає цифрова трансформація освітньої системи, яка змінює способи збору, обробки та використання управлінської інформації, посилюючи роль даних як центрального ресурсу прийняття рішень. У межах цифрової трансформації відбувається розширення інструментів моніторингу та аналітики освітніх процесів, що супроводжується зростанням різноманітності джерел даних, відмінностями в їхній якості, рівнях інтероперабельності та контекстах формування. Це, у свою чергу, ускладнює забезпечення повної порівнюваності результатів оцінювання та актуалізує потребу в узгодженні підходів до їхньої інтерпретації в межах управлінських практик, що зумовлює перехід до більш аналітично насичених та операційно деталізованих моделей управління якістю. Додатковий вимір формують євроінтеграційні процеси, які передбачають гармонізацію підходів до забезпечення якості освіти, уніфікацію стандартів та посилення підзвітності, що інтегрується в національні інституційні практики з урахуванням їхньої еволюційної динаміки та специфіки розвитку. У результаті система забезпечення якості освіти функціонує як багаторівнева конфігурація взаємопов'язаних механізмів, що поступово формують узгоджену управлінську логіку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій практиці значна увага приділяється дослідженню цифрової трансформації вищої освіти та її впливу на механізми управління якістю й адаптацію університетів до умов європейської інтеграції, зокрема у працях V. Lugovyi, Z. Talanova, O. Slyusarenko, O. Vorobyova [1] та інших [2 - 4]. Цифрову трансформацію освіти як чинник зміни навчально-освітніх процесів та результатів освітньої діяльності у XXI столітті розглядає B. Mishra [5], тоді як питання діагностики цифрової трансформації університетів у межах Європейської ініціативи університетів аналізують P. Poszytek, J. Fila та J. Jeżowski [6]. Проблеми стратегічних інновацій в управлінні освітою в умовах цифрової епохи, спрямовані на підвищення ефективності та якості освітніх систем, висвітлює A. Qurtubi [7].

Мета статті полягає у аналізі механізмів управління якістю вищої освіти в умовах цифрової трансформації та євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Перехід до цифрових моделей організації освіти змінює не лише інструментальний контур управління, а й саму управлінську раціональність забезпечення якості, оскільки контроль, моніторинг і оцінювання дедалі частіше спираються на цифрові сліди освітньої діяльності,

що формує новий тип доказової бази для прийняття управлінських рішень. Водночас така трансформація не усуває управлінських суперечностей, а радше переносить їх у площину інтерпретації даних, узгодження стандартів та розподілу відповідальності між рівнями управління. Саме тому у цих умовах механізми забезпечення якості освіти набувають ознак складної багаторівневої управлінської системи, у якій інституційні регуляції, організаційні практики та цифрові технології взаємодіють як взаємопов'язані, але не завжди синхронізовані компоненти, що потребує аналітичного виокремлення ключових рівнів їх функціонування.

На інституційному рівні управління якістю задається нормативно-правова рамка, у межах якої формуються стандарти, процедури та регуляторні вимоги, що визначають базові параметри оцінювання, однак ефективність цього рівня прямо залежить від управлінської здатності інституцій трансформувати нормативні приписи у відтворювані практики забезпечення якості. Проблемним аспектом виступає те, що стандарти дедалі частіше проєктуються як уніфіковані моделі управління якістю, тоді як освітні системи залишаються контекстно диференційованими, що створює розрив між регуляторною уніфікацією та інституційною варіативністю, який не завжди компенсується механізмами імплементації та адаптації.

На організаційно-управлінському рівні якість освіти функціонально переходить у площину управлінських рішень і процедур, де внутрішні системи забезпечення якості, комісії та механізми перегляду освітніх програм формують інституційну інфраструктуру управлінського контролю, однак ця інфраструктура нерідко набуває автономного характеру щодо реальних освітніх практик, що зумовлює розрив між процедурною організацією та змістовними результатами освітнього процесу.

Цифрові інструменти моніторингу та оцінювання якості освіти змінюють спосіб управлінського отримання та обробки інформації, оскільки системи аналітики навчальних даних, LMS-платформи та електронні журнали забезпечують безперервну генерацію управлінських даних, проте одночасно ускладнюють їх інтерпретацію через відсутність уніфікованих аналітичних рамок, що призводить до ситуації, коли кількісне вимірювання не завжди переходить у змістовно обґрунтоване управлінське розуміння. Так, перехід до data-driven моделі управління якістю освіти означає зміщення акцентів у бік обґрунтування управлінських рішень на основі масивів даних, що підсилює раціоналізацію управлінських процесів, однак одночасно редукує складні освітні явища до операціоналізованих параметрів, оскільки самі дані не є нейтральними, а відображають як стан системи, так і методологію його вимірювання, що зумовлює відтворення існуючих управлінських уявлень і логік прийняття рішень у новій, цифрово опосередкованій формі.

ISSN 3041-1572 Online

У сфері забезпечення академічної доброчесності цифровізація формує нову конфігурацію управлінських механізмів, за якої, з одного боку, розширюються можливості контролю через автоматизовані системи перевірки та прокторингові технології, а з іншого ускладнюється виявлення порушень, які набувають більш прихованих і технологічно опосередкованих форм, що актуалізує проблему асиметрії між інструментами контролю та реальними практиками академічної поведінки, у результаті чого ефективність забезпечення доброчесності дедалі більше залежить від інституційної культури, а не виключно від технологічних засобів контролю.

Оцінювання ефективності механізмів забезпечення якості освіти в умовах цифровізації характеризується ускладненням аналітичних процедур, оскільки традиційні підходи, що ґрунтуються на статичних нормативних критеріях і принципі процедурної відповідності, поступово доповнюються моделями, орієнтованими на безперервний аналіз даних та використання динамічних управлінських індикаторів. У таких умовах якість освіти дедалі частіше інтерпретується не як фіксований результат, а як процесуально відтворювана характеристика, що формується в режимі постійного вимірювання, інтерпретації та коригування управлінських рішень. Тому у цифровому освітньому середовищі оцінювання якості значною мірою спирається на кількісні індикатори, які формуються внаслідок цифрової фіксації освітньої активності, однак така фіксація не завжди забезпечує достатню змістовну валідність отриманих показників. Такі параметри як активності на навчальних платформах, частоти взаємодії з освітнім контентом або темпів виконання завдань набувають статусу управлінських орієнтирів, хоча їхній зв’язок із реальними освітніми результатами часто має опосередкований і багатофакторний характер. Тому за таких умов зростання кількості індикаторів не завжди призводить до підвищення точності оцінювання, оскільки інтерпретаційне поле ускладнюється, і одна й та сама цифрова метрика може відображати як високий рівень залученості здобувачів освіти, так і формалізований характер виконання навчальних вимог без відповідного глибинного освітнього ефекту. Існуючі підходи до оцінювання ефективності механізмів забезпечення якості освіти, що традиційно базуються на принципі відповідності встановленим стандартам і нормативним вимогам, у цифрових умовах поступово трансформуються під впливом поширення динамічних потоків даних, які генеруються в режимі реального часу, унаслідок чого статичні моделі оцінювання втрачають частину своєї аналітичної достатності. Ця трансформація зумовлює поступовий перехід до моделей, у межах яких ефективність управлінських механізмів розглядається як здатність системи забезпечення якості до безперервної адаптації до змін освітнього середовища, однак така адаптивність залишається складною для

уніфікованого вимірювання та формалізації в межах стандартних управлінських процедур. Попри розширення можливостей цифрових систем забезпечення якості освіти, які забезпечують високий рівень доступності та оперативності управлінської інформації, їхня практична результативність визначається тим, що в поле цифрової фіксації потрапляють переважно ті аспекти освітнього процесу, які піддаються формалізації, квантифікації та алгоритмізації. І тому, як наслідок, формується ситуація, за якої управлінська увага концентрується переважно на вимірюваних параметрах, тоді як окремі змістовно значущі компоненти освітнього процесу (розвиток критичного мислення, неформальні академічні взаємодії та контекстуальні педагогічні практики) отримують обмежене відображення в цифрових системах оцінювання, що формує нові підходи до подальшого вдосконалення інструментів забезпечення якості освіти.

Подальший розвиток системи забезпечення якості освіти доцільно інтерпретувати як послідовну трансформацію управлінських підходів, у межах якої відбувається поєднання європейських регуляторних принципів, інструментальних можливостей цифрових технологій та посилення інституційної спроможності закладів освіти. У цьому контексті домінує тенденція переходу від переважно контрольно-оцінювальних практик до моделей управління, орієнтованих на безперервне вдосконалення та підвищення ефективності освітніх процесів. Інтеграція європейських підходів до забезпечення якості освіти виступає ключовим чинником гармонізації національних систем управління якістю з принципами Європейського простору вищої освіти. Її концептуальну основу становлять автономія закладів освіти, функціонування внутрішніх систем забезпечення якості та посилення механізмів зовнішньої підзвітності. Імплементація зазначених підходів сприяє формуванню більш уніфікованих та водночас адаптивних моделей управління, у яких поєднуються нормативні вимоги та інституційна гнучкість, що забезпечує підвищення сумісності управлінських практик і їх відповідність міжнародним стандартам якості освіти.

Формування цифрових екосистем управління якістю освіти розглядається як перспективний напрям розвитку освітнього менеджменту, що передбачає інтеграцію інструментів моніторингу, аналітики та адміністративного супроводу в єдине інформаційно-управлінське середовище. І саме така інтеграція забезпечує системність обробки даних та підвищує оперативність управлінських рішень, а розвиток цифрових екосистем створює передумови для посилення аналітичної спроможності системи забезпечення якості, розширення можливостей використання даних у процесі управління та підвищення рівня обґрунтованості управлінських рішень.

ISSN 3041-1572 Online

Цифровізація освітньої сфери зумовлює трансформацію ролі закладів освіти, які поступово набувають характеристик автономних та адаптивних інституцій, здатних не лише реалізовувати освітні програми, але й здійснювати системний аналіз власної діяльності на основі даних. У цьому процесі посилюється значення внутрішніх систем забезпечення якості як інструменту інституційного управління, що інтегрує організаційні, аналітичні та технологічні компоненти. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню ефективності управлінських рішень та розвитку культури постійного вдосконалення якості освіти.

Висновки. Цифровізація управління якістю вищої освіти, трансформуючи способи збору та обробки інформації, водночас змінює управлінську раціональність, однак не усуває базових суперечностей, а переносить їх у площину інтерпретації даних, де уніфіковані стандарти вступають у напружену взаємодію з інституційною різноманітністю, а процедурна відповідність не гарантує досягнення змістовних освітніх результатів.

Багаторівнева система забезпечення якості, яка формується як сукупність інституційних регуляцій, організаційних процедур та цифрових інструментів, функціонує не як цілісно інтегрований механізм, а як частково розбалансована конфігурація, у межах якої координація між рівнями часто підміняє собою розвиток освітнього змісту.

Перехід до data-driven моделей управління, попри розширення аналітичних можливостей, супроводжується редукцією якості до операціоналізованих показників, що, з одного боку, підсилює формальну обґрунтованість рішень, але з іншого обмежує здатність системи враховувати складні, контекстуально зумовлені характеристики освітнього процесу, водночас збільшуючи невизначеність їх інтерпретації.

Ефективність цифрових інструментів контролю, зокрема у сфері академічної доброчесності, виявляється обмеженою, оскільки розширення техноло-гічних можливостей супроводжується ускладненням практик їх обходу, що актуалізує визначальну роль інституційної культури як чинника забезпечення якості.

Отже, ключове обмеження сучасних механізмів управління якістю полягає не у браку інструментів або даних, а у їхній інтерпретаційній недостатності та відірваності від освітнього контексту, що зумовлює необхідність переорієнтації управління з логіки контролю та відповідності на підтримку змістовного розвитку освітніх практик.

Література:

1. V. Lugovyi, Z. Talanova, O. Slyusarenko, O. Vorobyova. Digital transition in higher education: european experience for ukraine. *ITLT*. vol. 110, no. 6, pp. 240–253. Dec. 2025. doi: 10.33407/itlt.v110i6.6314.

2. Vorobyova O. (2026). Higher education quality management as a strategic mechanism for ensuring institutional leadership in the context of globalization and european integration. *Суспільство та національні інтереси.* 2026. № 3 (23). С. 86-94. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-86-93

3. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4 (40). 75 - 87. https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108

4. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT*. vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.

5. Mishra B. Digitalization in education: transforming teaching-learning processes and educational outcomes in the 21st century. DOI:10.70096/tssr.260401033

6. Poszytek P., Fila J., Jeżowski J. Digital Transformation of Universities Associated in the European Universities Initiative – Attempt at a Diagnosis. July 2023. doi: http//:10.47050/67587105.84-110.

7. Qurtubi A. Transforming Education Management in the Digital Age: Strategic Innovation to Improve Education Quality and Efficiency. *Journal of Pedagogi*. 1(6):156-166. 2024. doi: 10.62872/kdy9tp03.

References

1. V. Lugovyi, Z. Talanova, O. Slyusarenko, O. Vorobyova. Digital transition in higher education: european experience for ukraine. *ITLT*. vol. 110, no. 6, pp. 240–253. Dec. 2025. doi: 10.33407/itlt.v110i6.6314.

2. Vorobyova O. (2026). Higher education quality management as a strategic mechanism for ensuring institutional leadership in the context of globalization and european integration. *Society and National Interests*. 2026. № 3 (23). С. 86-94. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-86-93

3. Vorobyova O. (2020). The Quality of Higher Education Through the Prism of Values and Targeting Objectives of Educational Activity. *Innovative solutions in modern science*. № 4 (40). 75 - 87. https://www.naukajournal.org/index.php/ISMSD/article/viewFile/2089/2108

4. Vorobyova O. (2018). Quality assurance of e-learning in the european higher education area. *ITLT* vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.

5. Mishra B. Digitalization in education: transforming teaching-learning processes and educational outcomes in the 21st century. DOI:10.70096/tssr.260401033

6. Poszytek P., Fila J., Jeżowski J. Digital Transformation of Universities Associated in the European Universities Initiative – Attempt at a Diagnosis. July 2023. doi: http//:10.47050/67587105.84-110.

7. Qurtubi A. Transforming Education Management in the Digital Age: Strategic Innovation to Improve Education Quality and Efficiency. *Journal of Pedagogi*. 1(6):156-166. 2024. doi: 10.62872/kdy9tp03.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.147:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-234-244

Гаврилов Ігор Сергійович аспірант кафедри професійної освіти, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0003-0436-3776

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАГІСТРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ ДО ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті досліджено проблему формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі в умовах цифрової трансформації суспільства. Актуальність теми зумовлена стрімким розвитком інтелектуальних технологій, їх активним проникненням у сферу освіти та необхідністю підготовки педагогічних кадрів нового типу, здатних ефективно інтегрувати інструменти штучного інтелекту у професійну діяльність.

У роботі уточнено сутність поняття «готовність до використання штучного інтелекту в освітньому процесі», яку розглянуто як інтегративну характеристику особистості майбутнього педагога, що охоплює мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти. Визначено ключові виклики, пов'язані з упровадженням штучного інтелекту в освіту, зокрема недостатній рівень цифрової компетентності педагогів, етичні аспекти використання AI, а також потребу в оновленні змісту професійної підготовки.

Обґрунтовано педагогічні умови формування готовності магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту, серед яких: інтеграція змісту навчальних дисциплін із сучасними AI-технологіями; застосування практико-орієнтованих методів навчання (проєктне навчання, кейс-методи, симуляції); формування цифрової та AI-компетентності; розвиток критичного мислення та інформаційної культури; забезпечення міждисциплінарного підходу до підготовки здобувачів освіти. Окрему увагу приділено ролі інноваційного освітнього середовища як чинника ефективної професійної підготовки.

Доведено, що реалізація визначених педагогічних умов сприятиме підвищенню рівня готовності майбутніх магістрів до використання штучного інтелекту в освітній діяльності, забезпечить їхню конкурентоспроможність на ринку праці та здатність до впровадження інновацій у професійній сфері. Отримані результати можуть бути використані у процесі модернізації освітніх програм підготовки педагогів професійної освіти.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: професійна освіта, магістри, штучний інтелект, освітній процес, педагогічні умови, цифрова компетентність, інноваційні технології, професійна підготовка, AI-компетентність.

Gavrilov Ihor Serhiyovych Graduate student of the Department of Professional Education, Grigory Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0003-0436-3776

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR FORMING THE READINESS OF MASTERS OF VOCATIONAL EDUCATION TO USE ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Abstract. The article examines the problem of forming the readiness of future masters of vocational education to use artificial intelligence technologies in the educational process in the context of the digital transformation of society. The relevance of the topic is due to the rapid development of intellectual technologies, their active penetration into the sphere of education and the need to train a new type of pedagogical personnel capable of effectively integrating artificial intelligence tools into professional activities. The paper clarifies the essence of the concept of "readiness to use artificial intelligence in the educational process", which is considered as an integrative characteristic of the personality of a future teacher, covering motivational, cognitive, activity and reflective components. Key challenges associated with the introduction of artificial intelligence in education are identified, in particular, the insufficient level of digital competence of teachers, ethical aspects of the use of AI, as well as the need to update the content of professional training.

The pedagogical conditions for the formation of the readiness of masters of vocational education to use artificial intelligence are substantiated, including: integration of the content of academic disciplines with modern AI technologies; application of practice-oriented teaching methods (project learning, case methods, simulations); formation of digital and AI competence; development of critical thinking and information culture; ensuring an interdisciplinary approach to the training of education seekers. Special attention is paid to the role of an innovative educational environment as a factor of effective professional training. It is proven that the implementation of the specified pedagogical conditions will contribute to increasing the level of readiness of future masters to use artificial intelligence in educational activities, will ensure their competitiveness in the labor market and the ability to introduce innovations in the professional sphere. The results obtained can be used in the process of modernization of educational programs for the training of teachers of vocational education.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: professional education, masters, artificial intelligence, educational process, pedagogical conditions, digital competence, innovative technologies, professional training, AI-competence.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімкою цифровою трансформацією всіх сфер життєдіяльності, зокрема й освіти, що супроводжується активним упровадженням технологій штучного інтелекту в освітній процес. Використання інтелектуальних систем, адаптивних платформ навчання, автоматизованих засобів оцінювання та генеративних інструментів відкриває нові можливості для персоналізації навчання, підвищення його ефективності та якості. Водночас це зумовлює необхідність переосмислення підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів, здатних не лише користуватися сучасними цифровими інструментами, а й інтегрувати їх у власну педагогічну діяльність на науково обґрунтованих засадах.

Особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх магістрів професійної освіти, які повинні бути готовими до роботи в умовах швидких технологічних змін, володіти високим рівнем цифрової та AI-компетентності, критично оцінювати можливості й ризики використання штучного інтелекту, а також дотримуватися етичних принципів його застосування. Проте аналіз практики підготовки здобувачів вищої освіти свідчить про наявність низки суперечностей: між потребою інтеграції штучного інтелекту в освітній процес і недостатнім рівнем підготовленості майбутніх педагогів до його використання; між динамічним розвитком AI-технологій та інерційністю змісту освітніх програм; між потенціалом інноваційних технологій і обмеженістю методичного забезпечення їх упровадження.

У цьому контексті постає необхідність наукового обґрунтування педагогічних умов формування готовності магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Вирішення зазначеної проблеми сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, їхній здатності до інноваційної діяльності та ефективної адаптації до викликів цифрової епохи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика використання технологій штучного інтелекту в освіті є предметом активних наукових досліджень як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому просторі. Сучасні наукові розвідки зосереджені на вивченні можливостей, переваг та ризиків інтеграції AI в освітній процес, а також на пошуку ефективних підходів до підготовки педагогічних кадрів в умовах цифрової трансформації [1–18].

У працях українських науковців значна увага приділяється теоретичному осмисленню ролі штучного інтелекту у вищій освіті як інноваційного

інструмента та чинника підвищення якості навчання. Зокрема, у дослідженнях Л. Ілійчук обґрунтовано потенціал AI як ефективного засобу підвищення результативності освітнього процесу та окреслено ключові виклики його впровадження [16]. Р. Гуревич та ін. акцентують увагу на концептуальних засадах інтеграції штучного інтелекту у діяльність закладів вищої освіти, підкреслюючи значення цифровізації, персоналізації навчання та етичних аспектів використання AI [3]. Окремий напрям досліджень пов'язаний із вивченням можливостей практичного використання штучного інтелекту. Так, О. Саган аналізує потенціал AI для організації персоналізованого навчання, наголошуючи на його ролі у підвищенні залученості здобувачів освіти та адаптації освітнього процесу до індивідуальних потреб. У спільних працях О. Саган та В. Блах штучний інтелект розглядається як складова методичної системи навчання, що забезпечує реалізацію формувального оцінювання, підтримку академічної доброчесності та удосконалення педагогічного дизайну освітніх курсів [13–14]. У дослідженнях О. Дущенко, В. Ковальчук та інших учених висвітлено вплив штучного інтелекту на трансформацію освітніх стратегій і системи вищої освіти. Автори підкреслюють необхідність оновлення змісту професійної підготовки педагогів відповідно до викликів цифрової епохи, зокрема через інтеграцію новітніх технологій у навчальні програми [5; 8]. У роботах Л. Куцак та інших дослідників окреслено перспективи використання AI в освіті, зокрема в контексті розвитку адаптивного навчання, автоматизації освітніх процесів та розширення доступу до освітніх ресурсів [9]. Зарубіжні дослідження підтверджують зростання інтересу до інтеграції штучного інтелекту в освіту та акцентують увагу на необхідності розвитку AI-грамотності педагогів. У наукових працях підкреслюється важливість формування критичного мислення, цифрової культури, а також врахування етичних і безпекових аспектів використання інтелектуальних технологій. Водночас дослідники наголошують на необхідності збереження провідної ролі викладача як ключового суб'єкта освітнього процесу та гармонійного поєднання його діяльності з можливостями AI [4].

Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, проблема формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту залишається недостатньо розробленою. Зокрема, потребують подальшого дослідження педагогічні умови, що забезпечують ефективну інтеграцію AI в освітній процес, а також методичні підходи до формування відповідної професійної готовності. Це зумовлює необхідність поглиблення наукових розвідок у зазначеному напрямі.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення педагогічних умов формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі, а також

ISSN 3041-1572 Online

уточнення структури та змісту такої готовності з урахуванням сучасних викликів цифрової трансформації освіти.

Виклад основного матеріалу. Стрімкий розвиток цифрових технологій та поширення інструментів штучного інтелекту зумовлюють трансформацію освітнього середовища, зміну ролі викладача та оновлення підходів до професійної підготовки педагогічних кадрів. У цих умовах формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту постає як комплексне завдання, що потребує системного наукового обґрунтування.

Передусім доцільно уточнити сутність поняття «готовність до використання штучного інтелекту в освітньому процесі». У межах даного дослідження її розглянуто як інтегративну характеристику особистості майбутнього педагога, що відображає його здатність ефективно, відповідально та доцільно застосовувати AI-технології у професійній діяльності. Структурно така готовність включає чотири взаємопов'язані компоненти: *мотиваційний* (усвідомлення значущості AI та позитивне ставлення до його використання), *когнітивний* (система знань про можливості, обмеження та принципи функціонування AI), *діяльнісний* (уміння застосовувати відповідні інструменти у педагогічній практиці) та *рефлексивний* (здатність до оцінювання результатів і корекції власної діяльності. (табл.1)).

Таблиця 1

Структура готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту

Компонент	Змістова характеристика	Показники сформованості
Мотиваційний	Усвідомлення значущості AI у професійній діяльності, позитивна мотивація до його використання	Інтерес до інновацій, прагнення до саморозвитку, готовність до змін
Когнітивний	Знання про можливості, принципи функціонування та обмеження AI	Розуміння AI-технологій, обізнаність щодо інструментів
Діяльнісний	Уміння застосовувати AI в освітньому процесі	Використання AI-сервісів, створення освітнього контенту
Рефлексивний	Здатність оцінювати результати власної діяльності	Самоаналіз, корекція дій, критичне мислення

Сформовано автором

Представлена структура готовності дозволяє комплексно оцінити рівень підготовленості майбутніх магістрів до інтеграції штучного інтелекту. Взаємозв'язок компонентів забезпечує цілісність професійного становлення педагога в умовах цифровізації. Формування зазначеної готовності можливе

за умови створення відповідного освітнього середовища та реалізації комплексу педагогічних умов (табл.2).

Таблиця 2

Педагогічні умови формування готовності до використання штучного інтелекту

№	Педагогічна умова	Зміст реалізації	Очікуваний результат
1	Інтеграція AI у зміст навчання	Оновлення освітніх програм, введення AI-модулів	Формування теоретичних знань
2	Практико-орієнтоване навчання	Проєкти, кейси, робота з AI-інструментами	Розвиток практичних навичок
3	Формування AI-компетентності	Освоєння цифрових технологій і критичного мислення	Підвищення професійної компетентності
4	Міждисциплінарний підхід	Інтеграція педагогіки, IT, психології	Системне бачення професійної діяльності
5	Інноваційне освітнє середовище	Використання платформ, симуляцій, цифрових ресурсів	Формування досвіду застосування AI

Сформовано автором

Систематизація педагогічних умов дає змогу визначити ключові напрями модернізації професійної підготовки магістрів. Їх комплексна реалізація забезпечує підвищення ефективності освітнього процесу.

Першою педагогічною умовою є інтеграція змісту професійної підготовки з сучасними технологіями штучного інтелекту. Це передбачає оновлення освітніх програм шляхом включення тем, пов'язаних із застосуванням AI в освіті, цифровою грамотністю, аналізом даних, основами машинного навчання. Такий підхід забезпечує формування у здобувачів системного розуміння ролі інтелектуальних технологій у професійній діяльності.

Другою умовою виступає використання практико-орієнтованих методів навчання. Застосування проєктного підходу, кейс-методів, проблемного навчання та симуляцій дозволяє майбутнім магістрам набувати досвіду реального використання AI-інструментів у педагогічних ситуаціях. Наприклад, розробка навчальних курсів із використанням генеративних систем або створення адаптивних освітніх матеріалів сприяє розвитку професійних умінь і навичок.

Третьою важливою умовою є формування цифрової та AI-компетентності як складових професійної компетентності педагога. Це передбачає не лише технічне володіння інструментами, а й здатність критично оцінювати інформацію, аналізувати результати роботи алгоритмів, забезпечувати безпечне та етичне використання технологій. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток інформаційної культури та медіаграмотності.

ISSN 3041-1572 Online

Четвертою умовою є забезпечення міждисциплінарного підходу до підготовки магістрів професійної освіти. Інтеграція знань із педагогіки, інформаційних технологій, психології та етики дозволяє сформувати цілісне бачення можливостей і обмежень штучного інтелекту. Такий підхід сприяє підготовці фахівців, здатних адаптуватися до швидкозмінного освітнього середовища.

П'ятою педагогічною умовою є створення інноваційного освітнього середовища, що підтримує експериментування та впровадження новітніх технологій. Використання цифрових платформ, віртуальних лабораторій, систем дистанційного навчання та інтелектуальних сервісів сприяє формуванню практичного досвіду роботи з AI. Важливою складовою такого середовища є також педагогічна підтримка та наставництво з боку викладачів (табл.3).

Таблиця 3

Рівні сформованості готовності до використання штучного інтелекту

Рівень	**Характеристика**	**Прояви**
Низький	Фрагментарні знання, відсутність мотивації	Обмежене розуміння AI, уникнення використання
Середній	Базові знання та часткове застосування	Використання окремих інструментів
Достатній	Системні знання, впевнене застосування	Інтеграція AI у навчальний процес
Високий	Творче та критичне використання AI	Розробка інноваційних рішень

Сформовано автором

Визначені рівні дозволяють діагностувати ступінь сформованості готовності майбутніх магістрів та можуть бути використані як основа для моніторингу якості їх професійної підготовки. Окрему увагу слід приділити етичним аспектам використання штучного інтелекту в освіті. Формування готовності майбутніх магістрів передбачає усвідомлення ними принципів академічної доброчесності, захисту персональних даних, недопущення дискримінації та відповідального використання результатів роботи AI-систем. Це забезпечує не лише ефективність, а й безпечність освітнього процесу.

Таким чином, формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту є багатовимірним процесом, що поєднує змістовий, технологічний і ціннісний компоненти. Реалізація визначених педагогічних умов сприяє підвищенню рівня професійної підготовки здобувачів, розвитку їхньої інноваційної активності та здатності до ефективної діяльності в умовах цифровізації освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту є актуальним і багатовимірним завданням, зумовленим процесами цифрової трансформації освіти та зростанням ролі інтелектуальних технологій у професійній діяльності педагога. Узагальнення теоретичних підходів дозволило уточнити сутність поняття «готовність до використання штучного інтелекту в освітньому процесі» як інтегративної характеристики, що поєднує мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний компоненти.

Обґрунтовано, що ефективність формування такої готовності забезпечується реалізацією комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов, серед яких ключовими є: інтеграція технологій штучного інтелекту у зміст професійної підготовки; застосування практико-орієнтованих методів навчання; формування цифрової та AI-компетентності; використання міждисциплінарного підходу; створення інноваційного освітнього середовища. Визначено, що їх системне впровадження сприяє розвитку здатності майбутніх магістрів до ефективного, критичного та етично відповідального використання AI в освітній діяльності.

Запропоновано структуру готовності та охарактеризовано рівні її сформованості, що дає можливість здійснювати діагностику якості професійної підготовки здобувачів освіти. Доведено, що поєднання теоретичної підготовки з практичним досвідом використання AI-інструментів є визначальним чинником формування стійких професійних умінь і навичок.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаються у розробленні та експериментальній перевірці моделей формування готовності майбутніх магістрів професійної освіти до використання штучного інтелекту, удосконаленні методичного забезпечення освітнього процесу, а також у вивченні впливу AI-технологій на результати навчання та професійний розвиток педагогів.

Література:

1. Андрощук А. Г., Малюга О. С. (2024). Використання штучногоінтелекту у вищій освіті: стан і тенденції. *International Science Journal of Education andLinguistics.* Вип. 3, №. 2. - С. 27-35. 10.46299/j.isjel.20240302.04.

2. Балик А. (2025). Трансформація освіти України: роль ШІ в цифрову епоху. *Вища освіта України.* № 1. - С. 12-18. https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.1(96).02

3. Гуревич, Р., Коношевський, Л., Коношевський, О., Воєвода, А., & Люльчак, С. (2024). Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, 72, 170-186. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-186

4. Гриценчук О. (2024). Використання штучного інтелекту в освіті: тенденції та перспективи в Україні та за кордоном. *Неперервна професійна освіта XXI століття, 2*(10), 152–161. https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012

5. Дущенко, О. (2024). Огляд наукових підходів до використання технологій штучного інтелекту в освітньому процесі. *Освітологічний дискурс*, 46(3), 6–22. https://doi.org/10.28925/2312-5829/2024.3.1

6. Мар'єнко, М., & Коваленко, В. (2023). Штучний інтелект та відкрита наука в освіті. *Фізико-математична освіта,* 1(38). 48–53. https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007

7. Хмельницька, І. В., Кардаков, В. О., Усиченко В. В. (2025). Штучний інтелект в освіті. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* Вип. 12 (199). С. 213-216. https://enpuir.udu.edu.ua/handle/123456789/50573

8. Ковальчук, В., Корчевський, Д., Буряк, Д., & Буряк, Д. (2025). Підходи до застосування штучного інтелекту в освітній діяльності. *Технології електронного навчання.* 9, 45–52. https://doi.org/10.31865/2709-840092025348843

9. Куцак, Л. В. (2025). Штучний інтелект у сучасній освіті: перспективи застосування та виклики. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, № 74. - С. 27-37. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-74-27-37

10. Криштанович С., Бех Ю., Стадніченко О., Шевченко З., Майкер В. (2024). Освіта 5.0: Розвиток української системи освіти в умовах штучного інтелекту. *Едельвейс Прикладна наука і технології.* Т. 8, № 6. – С. 549–558. https://doi.org/10.55214/25768484.v8i6.2119

11. Криштанович М. Ф., & Юзьв'як, Р. М. (2024). Професійна підготовка майбутнього викладача закладу вищої освіти до впровадження інтерактивних педагогічних технологій: зарубіжний досвід. *Академічні візії.* (30). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1025

12. Пашкевич С. М., Криштанович М.Ф. (2025). Інтерактивні методики як засіб розвитку цифрової компетентності в професійній освіті. Журнал "Вісник науки та освіти" (Серія «Педагогіка»). № 5(35). - С. 1902-1910. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910

13. Саган О.В. (2024). Організація персоналізованого навчання за допомогою штучного інтелекту. «Педагогічні науки». № 108. – С. 37-43. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-108-6

14. Саган О.В., Блах В.С. (2025). Штучний інтелект як структурна складова методичної системи викладання освітньої компоненти у вищій освіті. «Педагогічні науки». № 112. – С. 20-25. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-112-3

15. Ситняківська С. М., Куліш О. В. (2024). Штучний інтелект в освіті: потенційний вплив та проблеми. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки.* Вип. 3 (118). 199-206.

16. Ілійчук Л. (2024). Вплив штучного інтелекту на якість освіти:можливості, виклики та загрози. Науково-педагогічні студії. Випуск 8. – С. 232-248. 10.32405/2663-5739-2028-8-232-248

17. Ситник, Л. Г. (2025). Навчання основам штучного інтелекту. *Імідж сучасного педагога,* (3(222), 12–16. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-12-16

18. Шишкіна, М., & Носенко, Ю. (2023). Перспективні технології з елементами штучного інтелекту для професійного розвитку педагогічних кадрів. *Physical and Mathematical Education,* 38(1), 66–71. https://salo.li/10aA972

References:

1. Androschuk A. G., Malyuga O. S. (2024). Vykorystannya shtuchnohointelektu u vyshchiy osviti: stan i tendentsiyi. [The use of artificial intelligence in higher education: status and trends]. International Science Journal of Education and Linguistics. Vol. 3, No. 2. pp. 27-35. 10.46299/j.isjel.20240302.04. [in Ukrainian].
2. Balyk A. (2025). Transformatsiya osvity Ukrayiny: rol′ SHI v tsyfrovu epokhu. [Transformation of Ukrainian education: the role of AI in the digital age]. Higher education of Ukraine. No. 1. - P. 12-18. https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2025.1(96).02 [in Ukrainian].
3. Gurevich, R., Konoshevsky, L., Konoshevsky, O., Voevoda, A., & Lyulchak, S. (2024). Intehratsiya shtuchnoho intelektu v sferu osvity: problemy, vyklyky, zahrozy, perspektyvy. [Integration of artificial intelligence into the sphere of education: problems, challenges, threats, prospects]. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems, 72, 170-186. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-72-170-1863. [in Ukrainian].
4. Hrytsenchuk O. (2024). Vykorystannya shtuchnoho intelektu v osviti: tendentsiyi ta perspektyvy v Ukrayini ta za kordonom. [The use of artificial intelligence in education: trends and prospects in Ukraine and abroad]. Continuing professional education of the 21st century, 2(10), 152–161. https://doi.org/10.35387/ucj.2(10).2024.0012 [in Ukrainian].
5. Duschenko, O. (2024). Ohlyad naukovykh pidkhodiv do vykorystannya tekhnolohiy shtuchnoho intelektu v osvitn′omu protsesi. [Review of scientific approaches to the use of artificial intelligence technologies in the educational process]. Educational Discourse, 46(3), 6–22. https://doi.org/10.28925/2312-5829/2024.3.1 [in Ukrainian].
6. Mar'enko, M., & Kovalenko, V. (2023). Shtuchnyy intelekt ta vidkryta nauka v osviti. [Artificial intelligence and open science in education]. Physical and mathematical education, 1(38). 48–53. https://doi.org/10.31110/2413-1571-2023-038-1-007 [in Ukrainian].
7. Khmelnytska, I. V., Kardakov, V. O., Usychenko V. V. (2025). Shtuchnyy intelekt v osviti. [Artificial Intelligence in Education]. Scientific Journal of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Vol. 12 (199). P. 213-216. https://enpuir.udu.edu.ua/handle/123456789/50573 [in Ukrainian].
8. Kovalchuk, V., Korchevsky, D., Buryak, D., & Buryak, D. (2025). Pidkhody do zastosuvannya shtuchnoho intelektu v osvitniy diyal′nosti. [Approaches to the Application of Artificial Intelligence in Educational Activities]. Electronic Learning Technologies. 9, 45–52. https://doi.org/10.31865/2709-840092025348843 [in Ukrainian].
9. Kutsak, L. V. (2025). Shtuchnyy intelekt u suchasniy osviti: perspektyvy zastosuvannya ta vyklyky. [Artificial intelligence in modern education: application prospects and challenges]. Modern information technologies and innovative teaching methods in the training of specialists: methodology, theory, experience, problems, No. 74. - P. 27-37. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2024-74-27-37 [in Ukrainian].
10. Kryshtanovych S., Bekh Yu., Stadnichenko O., Shevchenko Z., Mayker V. (2024). Osvita 5.0: Rozvytok ukrayins′koyi systemy osvity v umovakh shtuchnoho intelektu. [Education 5.0: Development of the Ukrainian education system in the context of artificial intelligence]. Edelweiss Applied Science and Technology. Vol. 8, No. 6. – P. 549–558. https://doi.org/10.55214/25768484.v8i6.2119
11. Kryshtanovych M. F., & Yuzv'yak, R. M. (2024). Profesiyna pidhotovka maybutn′oho vykladacha zakladu vyshchoyi osvity do vprovadzhennya interaktyvnykh pedahohichnykh tekhnolohiy: zarubizhnyy dosvid. [Professional training of a future teacher of a higher education institution for the implementation of interactive pedagogical technologies: foreign experience]. Academic Visions, (30). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1025 [in Ukrainian].

12. Pashkevych S. M., Kryshtanovych M. F. (2025). Interaktyvni metodyky yak zasib rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti v profesiyniy osviti. [Interactive methods as a means of developing digital competence in professional education]. Journal "Bulletin of Science and Education" (Series "Pedagogy"). No. 5(35). - P. 1902-1910. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-5(35)-1902-1910 [in Ukrainian].

13. Sagan O.V. (2024). Orhanizatsiya personalizovanoho navchannya za dopomohoyu shtuchnoho intelektu. [Organization of personalized learning using artificial intelligence]. "Pedagogical Sciences". No. 108. – P. 37-43. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2024-108-6 [in Ukrainian].

14. Sagan O.V., Blakh V.S. (2025). Shtuchnyy intelekt yak strukturna skladova metodychnoyi systemy vykladannya osvitn′oyi komponenty u vyshchiy osviti. [Artificial intelligence as a structural component of the methodological system of teaching the educational component in higher education]. "Pedagogical Sciences". No. 112. – P. 20-25. https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2025-112-3 [in Ukrainian].

15. Sytnyakivska S. M., Kulish O. V. (2024). Shtuchnyy intelekt v osviti: potentsiynyy vplyv ta problemy. [Artificial Intelligence in Education: Potential Impact and Problems]. Bulletin of the Ivan Franko Zhytomyr State University. Pedagogical Sciences. Issue 3 (118). 199-206. [in Ukrainian].

16. Iliychuk L. (2024). Vplyv shtuchnoho intelektu na yakist′ osvity:mozhlyvosti, vyklyky ta zahrozy. [The impact of artificial intelligence on the quality of education: opportunities, challenges and threats]. Scientific and pedagogical studies. Issue 8. – P. 232-248. 10.32405/2663-5739-2028-8-232-248 [in Ukrainian].

17. Sytnyk, L. G. (2025). Navchannya osnovam shtuchnoho intelektu. [Teaching the Basics of Artificial Intelligence]. The Image of a Modern Teacher, (3(222), 12–16. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-3(222)-12-16 [in Ukrainian].

18. Shyshkina, M., & Nosenko, Yu. (2023). Perspektyvni tekhnolohiyi z elementamy shtuchnoho intelektu dlya profesiynoho rozvytku pedahohichnykh kadriv. [Promising Technologies with Elements of Artificial Intelligence for the Professional Development of Teaching Personnel]. Physical and Mathematical Education, 38(1), 66–71. https://salo.li/10aA972 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37(091):001.8:165:930.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-245-260

Галів Микола Дмитрович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри історії України та правознавства, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, старший науковий співробітник відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-7068-3124

Василів Павло Романович доктор наук з богослов'я, доцент кафедри богослов'я факультету богословських і гуманітарних наук, науковий співробітник Науково-дослідного інституту канонічного права і богословських наук, ПЗВО «Івано-Франківська академія Івана Золотоустого», м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-6523-5570

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ЗАСАД УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОГО НАРАТИВУ СЕРЕДИНИ XIX – КІНЦЯ XX СТ.

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз методологічних підходів до дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст. З'ясовано, що формування історико-педагогічного знання відбувалося під впливом багатовимірних соціокультурних, політичних та ідеологічних чинників, які визначали пізнавальні моделі, інтерпретаційні стратегії та ціннісні орієнтації дослідників. Обґрунтовано доцільність застосування принципів методологічного плюралізму та релятивізму, що забезпечують варіативність і контекстуальність наукового пізнання. Встановлено, що на загальнонауковому рівні дослідження ключову роль відіграють аксіологічний, синергетичний, парадигмальний, герменевтичний, соціокультурний, цивілізаційний і феноменологічний підходи, які дають змогу розкрити історико-педагогічний процес як цілісне та багаторівневе явище. На конкретно-науковому рівні визначено ефективність використання наративного, імагіологічного, соціолінгвістичного, біографічного і просопографічного, синхронно-діахронічного, регіонального, системного та комплексного підходів. Підкреслено, що інтеграція зазначених методологічних стратегій сприяє виявленню епістемологічних підвалин історико-педагогічного наративу, зокрема пізнавальних моделей, дискурсивних практик та ідентичнісних конструктів українських учених. Зроблено висновок, що український історико-педагогічний наратив постає як

складна інтелектуальна система, у якій поєднуються наукові, соціокультурні та ідеологічні компоненти. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом окремих епістемологічних моделей та їх трансформацій у різних історичних контекстах, а також із розкриттям і обґрунтування ефективності методів дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст.

Ключові слова: історико-педагогічний наратив, епістемологічні засади, методологічні підходи, методологічний плюралізм, українська історіографія.

Haliv Mykola Dmytrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of History of Ukraine and Law, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, Drohobych, Senior Researcher, Department of Modern History, I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies, NAS of Ukraine, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-7068-3124

Vasyliv Pavlo Romanovych Doctor of Theology, Associate Professor of the Department of Theology, Faculty of Theology and Humanities, Research Fellow of the Research Institute of Canon Law and Theological Sciences, Ivano-Frankivsk Academy of John Chrysostom, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-6523-5570

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE EPISTEMOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE UKRAINIAN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL NARRATIVE OF THE MID-19TH – LATE 20TH CENTURIES

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of methodological approaches to the study of the epistemological foundations of the Ukrainian historical and pedagogical narrative of the mid-19th – late 20th centuries. It is found that the formation of historical and pedagogical knowledge took place under the influence of multidimensional socio-cultural, political and ideological factors that determined the cognitive models, interpretative strategies and value orientations of researchers. The feasibility of applying the principles of methodological pluralism and relativism, which ensure the variability and contextuality of scientific knowledge, is substantiated. It is established that at the general scientific level of research, a key role is played by axiological, synergetic, paradigmatic, hermeneutic, sociocultural, civilizational and phenomenological approaches, which allow revealing the historical and pedagogical process as a holistic and multi-level phenomenon. At the specific scientific level, the effectiveness of using narrative, imagological, sociolinguistic, biographical and prosopographic, synchronic-

diachronic, regional, systemic and complex approaches has been determined. It is emphasized that the integration of these methodological strategies contributes to the identification of the epistemological foundations of the historical and pedagogical narrative, in particular cognitive models, discursive practices and identity constructs of Ukrainian scientists. It is concluded that the Ukrainian historical and pedagogical narrative appears as a complex intellectual system, which combines scientific, sociocultural and ideological components. Prospects for further research are associated with an in-depth analysis of individual epistemological models and their transformations in various historical contexts, as well as with the disclosure and substantiation of the effectiveness of methods for studying the epistemological foundations of the Ukrainian historical and pedagogical narrative of the mid-19th – late 20th centuries.

Keywords: historical and pedagogical narrative, epistemological foundations, methodological approaches, methodological pluralism, Ukrainian historiography.

Постановка проблеми. У сучасній історико-педагогічній науці особливої актуальності набуває проблема осмислення епістемологічних засад наукового знання, що репрезентується у формі наративу. Український історико-педагогічний наратив середини XIX – кінця XX ст. формувався в умовах суттєвих соціокультурних трансформацій, зміни політичних режимів, ідеологічних парадигм і наукових орієнтацій, що безпосередньо вплинуло на характер пізнавальних моделей, інтерпретаційних стратегій та ціннісних установок дослідників. У зв'язку з цим постає потреба не лише у реконструкції змісту історико-педагогічних праць, але й у виявленні їхніх глибинних епістемологічних підвалин, які визначають способи конструювання знання про минуле освіти і педагогічної думки. Попри наявність значного корпусу досліджень, присвячених методології історико-педагогічної науки, проблема комплексного аналізу методологічних підходів до вивчення епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу залишається недостатньо розробленою. Особливо це стосується інтеграції загальнонаукових і конкретно-наукових підходів, які дозволяють поєднати філософсько-теоретичний, соціокультурний та інтерпретаційний рівні аналізу. Тож актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного осмислення методологічного інструментарію, здатного забезпечити адекватне пізнання епістемологічних основ історико-педагогічного наративу як складного інтелектуального феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія методологічних підходів до дослідження історико-педагогічного процесу в Україні представлена низкою праць, у яких окреслено як загальнотеоретичні засади, так і спеціальні дослідницькі оптики аналізу педагогічної спадщини. Так, О. Адаменко

[1] зосередилася на систематизації методологічних принципів вивчення історії педагогічної науки, акцентуючи на необхідності поєднання історизму, наукової об'єктивності та міждисциплінарності. У свою чергу, Г. Васянович розглянув сучасні методологічні контексти педагогічної науки, підкреслюючи значення філософсько-освітніх підходів, зокрема гуманістичної та аксіологічної парадигм [3]. Проблему методології історико-педагогічного дослідження як окремий науковий виклик порушує Л. Ваховський, який обґрунтовував необхідність концептуалізації самого поняття «історико-педагогічний процес» і визначення адекватних інструментів його аналізу [4]. Важливий внесок у розроблення новітніх підходів здійснила О. Сухомлинська [19; 20; 21], яка у своїх працях пропонує розширене бачення історико-педагогічного дослідження, включаючи його «периферійні» зони, регіональні виміри та нові інтерпретаційні стратегії. Її концепція історико-педагогічного процесу базується на інтеграції культурологічного, соціального та цивілізаційного підходів. Окреме місце в історіографії займає монографія М. Галіва [6], у якій здійснено комплексний аналіз українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст. крізь призму епістемологічних засад. Автор зосереджується на виявленні пізнавальних моделей, дискурсивних практик та цивілізаційних візій українських дослідників, що дозволяє поглибити розуміння методологічних трансформацій у цій галузі.

Мета статті – визначити методологічні підходи дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст., розкрити їх науково-пізнавальний потенціал.

Виклад основного матеріалу. У процесі дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст. науковці, зазвичай, спираються засади методологічного плюралізму і, певною мірою, методологічного релятивізму. Методологічний плюралізм передбачає множинність, поліваріантність, альтернативність застосування методологічних підходів до розв'язання поставлених завдань. Методологічний релітивізм зобов'язує враховувати постійну змінюваність, відносність, хиткість, умовність методологічних підходів та інструментарію пізнання, залежність його від соціокультурних обставин. Характеризуючи методологічні підходи дослідження різноманітних епістемологічних фундаментів українського історико-педагогічного наративу, слід вказати на існування трьох рівнів методологування: загальнонаукового, конкретно-наукового та інструментального (прикладного). Останній, з огляду на спеціальних характер питання застосування наукових методів, не розглядатимемо в цій статті, зупинившись на перших двох.

Загальнонауковий рівень дослідження полягає в поєднанні підставових епістемологічних засад аналітичної та наративної філософії історії й

визначальних теоретико-методологічних підходів до розв'язання наукових проблем: аксіологічного, синергетичного, парадигмального, герменевтичного, соціокультурного, цивілізаційного і феноменологічного.

Поєднання дискурсів *аналітичної та наративної філософії історії*, які вважаються полюсними за своїми онтологічними та гносеологічними позиціями, може видатися невиправданим або принаймні еклектичним. Не беручи до уваги складні теоретичні конструкції цих парадигм, вважаємо необхідним обіперти наше дослідження на погляди тих неопозитивістів, які декларують епістемологічний оптимізм, відкидають крайній скептицизм, що межує з агностицизмом. Представники аналітичної філософії історії, попри вплив постмодерністської традиції, висловлюють упевненість у здатності історика хоча б фрагментарно осягнути минуле, реконструювати його подієво-фактуальні складники. Зокрема, А. Данто у 1965 р. писав: історикам інколи вдається досягнути того, що вони часто приходять до істинних тверджень про те, що є для них минулим [26, с. 34]. Відтак, дошукуючись епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу окресленого періоду, висловлюємо впевненість у можливості достатньо адекватного відображення епістемних підвалин у працях істориків педагогіки.

Водночас приймаємо й концепти наративної філософії історії, зважаючи на те, що наративність притаманна усім без винятку історико-педагогічним працям (О. Сухомлинська). Однак при цьому рішуче відмежовуємося від радикального напряму наративної філософії історії. Як відомо, представники останнього твердять, що історична реальність зводиться до рамок тексту, поза яким її не було, немає й не буде. Радикальні наративісти заперечують об'єктивність знання про минуле, здатність історика відтворити навіть незначні деталі історичної дійсності, а тому й відкидають історичну методологію. Прийняти подібну позицію означало б визнати ненауковість будь-якого дослідження, що для науковця рівнозначне самозаперечення. Натомість поділяємо помірковані наративно-конструктивістькі ідеї про існування можливостей в історика через наукову критику історичних джерел пізнати історичну реальність. З цього приводу польський історик і методолог Є. Топольський писав, що історичні джерела містять «базові відомості», через які досягається «контакт» із минулим. «Метафорично кажучи, джерела (а радше здобуті з них базові відомості) забезпечують історикові «контакт» із минулою дійсністю – сукупністю хронологічно послідовних і структурно пов'язаних фактів. Цей контакт можна інтерпретувати винятково як «точковий», що відбувається лише за допомогою базових відомостей, які оповідають безпосередньо про окремі факти. Описані ж на підставі базових відомостей факти можуть бути трактовані як такі, що репрезентують минулу дійсність, але нічого не говорять про її характер, окрім інформації про саме ці

конкретні факти» [22, с. 377], – зазначав учений. Тож не дивно, що прихильники поміркованого наративного дискурсу надають перевагу інтерпретації, називаючи її «конструкцією» чи «сконструйованим реалізмом». Зважаючи на такі погляди, дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу повинно будувати на уґрунтованій на «базових відомостях» масштабній інтерпретації, покликаній реконструювати (одночасно і сконструювати) когнітивну, ідейну, свідомісну реальність – знаннєві засади українського історико-педагогінчого наративу.

Аксіологічний підхід будується на принципах аксіології – вчення про цінності, філософської теорії цінностей, що з'ясовує якості і властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей [24, с. 14]. Як зауважив О. Удод, аксіологічний підхід у науковому дослідженні минулого людського суспільства зосереджується навколо питання про відношення вченого до предмету дослідження. Таке відношення відображає ціннісний підхід до об'єкта і виражається в оціночних судженнях. Від оціночної діяльності історика прямо залежать результати дослідження [23, с. 165]. Застосування аксіологічного підходу дає змогу поставити інтерпретаційні та оціночні судження у нашому дослідженні на міцний фундамент загальнолюдських (християнських), національних, громадянських, особистісних цінностей. У цьому контексті доречно навести думку польської дослідниці історичної методології Е. Домańської, яка помітила, що на сучасному етапі розвитку науки роздуми про історію мають більше спільного з етикою, ніж з епістемологією [27, s. 50]. Зважаючи на аксіологічний підхід, інтелектуальну продукцію вітчизняних дослідників історії педагогіки, незалежно від її ідейного спрямування, наукової новизни та логіко-обґрунтувальної репрезентативності, слід оцінювати винятково позитивно і трактувати як загальнолюдську і водночас національну цінність, скреовану творчим духом мислителів. Крім того, саме аксіологічний підхід дає змогу відсепаровувати оціночні судження українських істориків педагогіки від описово-фактуального шару їхнього наративу, бачити їхні моральні, національні, політичні, особистісні цінності.

Обрана аксіологічна позиціє спонукає і до використання принципів «національно-екзестенційної методології», яку розробили дрогобицькі вчені В. Іванишин та П. Іванишин. Її імперативною засадою є висловлена І. Франком у праці «Поза межами можливого» теза: «Все, що йде поза рами нації, се або фарисейство людей, що інтернаціональними ідеалами раді би прикрити своє змагання до панування одної нації над другою, або хоробливий сентименталізм фантастів, що раді би широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духове відчуження від рідної нації» [25, с. 439]. Звідси випливає і зобов'язання для дослідника, що здійснює інтерпретацію історичних джерел

та подій, розглядати націю як аксіальну дійсність, яка детермінує і буття індивіда, і його герменевтичну здатність [9, с. 17]. Визнаючи свою українську ідентичність, дослідникові епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу не потрібно, не доцільно (й зрешто, майже не можливо) відмежовуватися від україноцентричних трактувань. Тож інтерпретацію засадничих епістем вітчизняного історико-педагогічного наративу потрібно здійснювати на основі національних цінностей, що вважаємо цілком природним явищем, виправданим з погляду когнітивної та соціальної епістемології, а також герменевтики.

Синергетичний підхід полягає у розумінні історико-педагогічного явища як самоорганізованої системи, поєднаного лінійними та нелінійними зв'язками, поліфонічними, альтернативними та варіативними процесами, нерозкритими та недостатньо розгорнутими станами [6, с. 24]. Використання синергетичного підходу забезпечує розгляд українського історико-педагогічної науки як самоорганізованої системи, складові частини якої виявляються в інституційному, персоналістичному, функціональному, історіографічно-наративному вимірах. Водночас кожну окрему працю і сукупність праць певного історика освіти і педагогічної думки можна трактувати як складно організовану інтелектуальну систему, насичену логічно-граматичними, переконувальними, теоретично-ідеологічними шарами, координатами часу і простору (Є. Топольский), теоретично навантаженими фактами, явищами, подіями, процесами, прихованими та виразними пізнавальними процедурами, цінностями та емоційними субстратами, «наративною логікою» (Ф. Анкерсміт).

Одним із ключових у синергетиці є поняття «точка біфуркації». Прихильники синергетики наголошують на тому, що суспільство як складна динамічна система час від часу потрапляє в смуги нестабільності – «точки біфуркації» – кризові періоди, які відзначаються ламанням певних структурних частин системи і дещо видозмінюють її [15, с. 17 – 18]. Для формування українського історико-педагогічого наративу біфуркаційним періодом стали роки Першої світової війни, української національно-демократичної революції 1917 – 1921 рр., становлення радянської влади в Україні, що позначилися на світоглядних засадах і методології наукових досліджень.

Парадигмальний підхід базується на теорії наукових революцій Т. Куна, який, власне, й запропонував концепт «парадигма». Під парадигмами він розумів визнані усіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем та їх розв'язків [11, с. 9]. Будучи істориком і теоретиком фізики, цей учений показав, що природничо-наукове знання влаштоване інакше, ніж це бачилося фахівцям у сфері філософії науки. На його думку, наукове знання не є звичайною

гіпотетико-дедуктивною (дедуктивно-номологічною) побудовою, як про це писали К. Гемпель та інші вчені. Наукове знання влаштоване набагато складніше, воно є соціальним явищем і часто залежить від неформальних обставин. Учений звернув увагу на історію науки, побачивши в ній періоди нормального розвитку, кризи та революції. Нова теорія з'являється внаслідок певної аномалії, революції, поступово знаходить прихильників, оскільки певну проблему пояснює краще, ніж інші. Вона перетворюється на парадигму, яка містить певні правила-закони, відповідні обґрунтування і гіпотези. Однак з появою альтернативної теорії, настає період кризи парадигми, відтак відмови наукового товариства від неї й прийняття іншої парадигмальної моделі.

Як стверджує О. Рупташ, парадигми задають межі проблемного поля наукової дисципліни, можливі шляхи пошуку відповідей і розв'язання проблем, прийнятні стереотипи інтерпретації наукових відкриттів. Ці межі не дозволяють прибічникам однієї парадигми поглянути на світ очима прихильників альтернативних парадигм, які належать до іншого теоретичного горизонту і забезпечують інші перспективи бачення [16, с. 23]. Попри осмисленням розвитку науки крізь призму «парадигм» і «наукових співтовариств» лише у сфері природничих наук, парадигмальний підхід запозичили й науки гуманітарні. Поняття парадигми у гуманітаріїв, за слушним спостереженням О. Рупташ, набуває ширшого значення – це світоглядне підґрунтя пізнання й осягнення світу, у якому акумулюються життєвий досвід, ціннісно-смислові настанови, переконання й вірування, характерні для певної культури, історичної доби, конкретного суспільства чи соціальної групи; спосіб мислення [16, с. 24]. Саме в такому розумінні варто використовувати це поняття, що дає змогу розкрити пардигмальні засади історико-педагогічного знання українських учених середини XIX – кінця XX ст.

Герменевтичний підхід будується на герменевтиці – теорії тлумачення (інтерпретації) текстів, а відтак спонукає до застосування різних механізмів інтерпретації джерел: індивідуально-психологічного, соціального, педагогічного, морального тощо. Один із провідних фахівців філософської герменевтики Г.-Г. Ґадамер у праці «Істина в гуманітарних науках» (1953) пропонував шлях досягнення істини крізь призму інтерпретації та розуміння джерельної інформації. Для цього, на його думку, потрібно, щоб дослідник дослухався до переказу й перебував у переказі [8, т. 2, с. 41]. Філософ мав на увазі особливий тип психологічного проникнення в текст, завдяки якому досягається розуміння певних сенсів. Актуальність герменевтичного підходу при вивченні епістемологічних фундаментів українського історико-педагогічного наративу диктується потребою певного емпатійного розуміння уприявнених у текстах джерел епістемологічних конструктів.

Соціокультурний підхід полягає в осмисленні минулого, у тому числі й інтелектуальної продукції вчених – істориків освіти і педагогіки, крізь призму соціокультурних ідентичностей (передовсім цивілізаційної, національної, релігійної, соціальної). Соціокультурний підхід спирається на культурологічні концепти, зокрема на розуміння феномену культури. Остання, за словами Є. Коваленко виступає у трьох аспектах: 1) культура як програма діяльності й поведінки, як спонукальний чинник дії; 2) культура як наступність, оскільки культура є досвідом людської діяльності, який передається від покоління до покоління (при цьому культура не лише передається на засадах наступності, вона розвивається, збагачується); 3) культура як накопичення, акумуляція соціально-педагогічного досвіду. Цей аспект поєднує два попередніх: соціально схвалюваний і значущий досвід, що є програмою поведінки, не лише передається на засадах наступності, але й накопичується, що дає потім змогу представити його як соціально-педагогічне історичне явище, яке постає в нас як об'єкт пізнання [10, с. 29 – 30]. Важливим у контексті соціокультурного підходу є концепція «сигніфікуючих практик» (від лат. significatum – значущий). Цим поняттям позначаються способи та механізми, за допомогою яких здійснюється самопредставлення ідентичності та її визнання іншими [14, с. 57]. Виявлення у наративі українських істориків педагогіки «сигніфікуючих практик» дає змогу наблизитися до розуміння їх соціокультурних ідентичнісних моделей.

Близьким до соціокультурного є *цивілізаційний підхід*, який відкриває можливість цілісного (або, щонайменше, різнобічного) осмислення розвитку історико-педагогічних студій українських учених з урахуванням економічних, соціальних, політичних і культурно-духовних чинників. У його фокусі перебуває інтегральна сукупність форм життєдіяльності суспільства (виробничо-матеріальних, державно-політичних, соціально-громадянських, інституційних тощо) у їхній взаємопов'язаності та історичній тяглості. Культуровідповідний і, до певної міри, антропоцентричний сегменти цивілізаційного підходу формують таку оптику аналізу, за якої розбудова наукового знання про минуле освіти і педагогічної науки постає як простір вияву особистісних сил і візій людини (у даному разі, дослідника – автора історико-педагогічних текстів) у конкретно-історичних площинах суспільного буття. У дослідженні історико-педагогічного наративу вітчизняних учених цивілізаційний підхід також слугує засобом пізнання цивілізаційних візій та ідентичностей авторів праць з історії педагогіки.

Феноменологічний підхід, згідно з визначенням Є. Коваленко, означає, що елементи педагогічного знання аналізуються не просто як історично зафіксована даність, а передусім як похідне від суб'єктивного світу педагога, як продукт індивідуальної і суспільної свідомості та досвіду, виявляються

ISSN 3041-1572 Online

його різні сторони як індекси суб'єктивного розуміння (суб'єктність в діадах: знання – особистість вченого; знання – наукова традиція; знання – наукове співтовариство), визначаються індивідуально-історичні траєкторії його становлення й розвитку [10, с. 30]. При розкритті епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу феноменологічний підхід виявляється в експлікації суб'єктного, духовно-особистісного, біографічного чинника. Він скеровує до розкриття «внутрішнього світу» істориків педагогіки, їх світогляду, інтересів, життєвих сенсів.

Конкретно-науковий рівень методології дослідження представлений наративним, імагіологічним, соціолінгвістичним, біографічним і просопографічним, синхронно-діахронічним, лімологічним (регіональним), системним та комплексним підходами, а також поєднанням принципів історизму, науковості, об'єктивності й багатофакторності.

Наративний підхід на сьогодні уже міцно ввійшов до методології української історико-педагогічної науки. О. Сухомлинська відзначила абсолютність наративності для усіх опублікованих наукових праць історичного характеру: «Значну роль в історико-педагогічному дослідженні має форма викладу – це наратив (тобто переказ), який завжди був притаманний усім історичним та історико-педагогічним працям, незалежно від поставленої проблеми» [19, с. 45]. Водночас Н. Сейко також відзначаючи універсальність наративу, підкреслила його текстотворчі когеренційні функції. Наративний підхід, на її думку, дає змогу описувати історичні події «шляхом формування зв'язного контексту» [17, с. 208], тобто холічного поєднання в єдину сконструйовану дослідником цілісність проінтерпретованої ним серії історичних епізодів.

Використання наративного підходу обґрунтовується розумінням того, що наукове знання репрезентується насамперед наративом – текстуальною формою представлення проведених досліджень, їх результатів. Звісно, існує й позанаративна форма наукового знання – інтелектуально-мисленнєва раціонально-емпірична діяльність ученого, котра є значно ширшою, масштабнішою і ґрунтовнішою, порівняно з її наративним утіленням. Однак саме наратив є платформою удоступнення наукового знання для «республіки вчених». Застосування нарративного підходу дає змогу, з одного боку, розглядати спадщину вітчизняних істориків педагогіки як «метанаратив» – великий текст, що має свої культурні, інтелектуальні традиції, є уявною цілістю, що характеризується тяглістю, з іншого – ставитися до власної праці як до наративу.

Імагіологічний підхід є конкретно-науковим проявом загальнонаукових соціокультурного та цивілізаційного підходів і опирається на імагіологію як теорію інтерпретації іміджів «іншого»/«чужого». Згідно з І. Куцим, істотною

ознакою будь-якої культури є розмежування у ній внутрішнього («свого») від зовнішнього («чужого») простору. Індивід шляхом відмежовування внутрішнього від зовнішнього визначає свою належність/неналежність до конкретної культури. У процесі культурної самоідентифікації ключову роль відіграє символічне поняття межі культурного простору. Внутрішній простір позначається як «наш», «свій», «безпечний», «культурний» тощо на противагу «іншому», «чужому», «ворожому», «небезпечному», який чітко відмежовується від «свого». Образ «іншого»/«чужого» вчені відносять до найдавніших архетипних уявлень, а бінарну опозицію «свій»/«чужий» до засадничих універсалій людської свідомості [12, с. 33 – 34]. Імагілологічний підхід дає змогу виявити тактику «іншування», яка застосовувалася в українському історико-педагогігчному наративі окресленого часу, і водночас показати ідентичнісне знання істориків педагогіки.

Соціолінгвістичний підхід також є конкретно-науковим проявом загальнонаукового соціокультурного підходу. Завдяки соціолінгвістиці чіткіше простежується вплив соціального середовища на стильові особливості мови науковців певного історичного часу. Зокрема, дослідження Л. Масенко, котра вивчає прояви радянської тоталітарної “новомови”, сприяють глибшому розумінню історико-педагогічних текстів, написаних ученими у радянську добу вітчизняної історії. Так, згаданий науковець виокремила такі особливості мови публікацій і документів зазначеного періоду: дихотомічний поділ світу, ідеологеми, домінування оцінки над значенням, квазіуточнювальні означення, насиченість евфемізмами, лозунговість, дискурс ненависті, брутальність [13]. Зазначений підхід сприяє пізнанню суспільно-історичних впливів на науковий історико-педагогічний текст крізь призму мовленнєвих конструкцій авторів.

Біографічний підхід полягає у різнобічному вивченні життєвого шляху особистості (у даному разі – вітчизняного історика педагогіки) на тлі епохи. Як зауважує Г. Бєлан, наукова біографія та творчий доробок особистості виступає не лише інтерпретацією його наукових рефлексій, а й свідченням світоглядних позицій, життєвої концепції, які є унікальним віддзеркаленням соціальних процесів історичної епохи [2, с. 50]. О. Сухомлинська активно послуговується поняттям «педагогічна персоналія», під якою розуміє щось більше, ніж наукову, освітню чи творчу біографію, скоріше персоніфікований процес утворення цінностей, культури в рамках гуманітарної традиції, її певну конкретизовану модель [21, с. 42]. Зазначене розуміння біографістики наближається до таких напрямів історичних досліджень, як історична просопографія та інтелектуальна біографія. «Якщо біографія формально відтворює життєвий і діяльний шлях особи, посилаючись на конкретні факти та дати, то просопографія змальовує внутрішній перебіг її буття, індивідуальні

ISSN 3041-1572 Online

особливості, створює портрет живої людини, якого нам завжди бракувало» [18, с. 51], – зауважила І. Старовойтенко, пояснюючи зміст *просопографічного підходу*. Відтак саме в контексті біографічного та просопографічного підходів зазвичай слід досліджувати погляди істориків педагогіки на минуле.

Синхронно-діахронічний підхід забезпечує оптимальність темпоральної композиції наративу. Згідно з Є. Топольським, усі типи історичних праць можна розташувати на осі, що простягається між композицією, котра відображає плин часу від минулого до майбутнього, і такою, де йдеться про конкретний часовий відтинок, але не подається хронологічна послідовність подій. А реальні наратії являють собою суміш діахронії та синхронії [22, с. 126]. Зважаючи на значний часовий відтинок (приблизно півтора століття), який охоплює час становлення і трансформацій українських історико-педагогічних студій, виклад матеріалу, вочевидь, відбуватиметься за діахронним типом композиції, водночас синхронія проявиться при співставленні ідей українських істориків педагогіки наддніпрянських та західноукраїнських земель, а також української діаспори.

Лімологічний (регіональний) підхід продиктований необхідністю врахування політичної належності різних регіонів України до іноземних держав (Російської та Австро-Угорської імперій, Польщі, Чехословаччини, Румунії, СРСР) у досліджувану епоху. Звісно, політичний чинник є вагомим, але не визначальним у формуванні змісту регіонально підходу. На думку Я. Верменич, яка розробляє теорію історичної регіоналістики, слід змінити традиційну соціально-політичну складову цього напряму на соціокультурну [5, с. 13]. Регіональний підхід, згідно з О. Сухомлинською, ґрунтується на розумінні регіону як соціального та географічного простору, де відбувається соціалізація людини, формування, збереження та трансляція форм життя [20, с. 42]. На думку Н. Сейко та Є. Коваленко, регіональний підхід дозволяє визначити особливості становлення історико-педагогічного знання та розвитку народної освіти і педагогічної практики в регіонах України в різні історичні періоди, а також розкрити соціально-культурні суперечності і відмінності у площині «регіон – центр», «регіон – регіон» у межах певних територіальних та історичних кордонів [17, с. 209; 10, с. 30]. Врахування соціокультурних ідентичностей істориків педагогіки як представників певного регіону є необхідним для розуміння знаннєвих засад їхнього наративу.

Системний підхід трактуємо як конкретно-наукове втілення синергетики. На думку Є. Коваленко, системний підхід вимагає досліджувати будь-яке історико-педагогічне явище як системне утворення, виділяючи ознаки системи: наявність сукупних елементів, кожен з яких є мінімальною одиницею, що має межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв’язків і відношень між елементами системи; функціонування системи та її

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

властивості, зумовлені її структурною специфікою; наявність у системі певного рівня цілісності, тобто внутрішніх інтегративних якостей, що виникають унаслідок взаємодії її елементів; наявність спільної структури, яка об'єднує всі елементи системи й забезпечує повноту названих елементів та узгодженість усіх їхніх функцій; наявність зв'язків з іншими системами; цілеспрямованість системи на вирішення якоїсь проблеми [10, с. 29]. Цей підхід дає змогу розглянути усі «конкретні тексти» і «великі тексти» вітчизняних істориків у рамках уявленого культурно-наукового феномену – українського історико-педагогічного наративу. Водночас саме системний підхід дає змогу систематизувати епістемологічні засади зазначеного наративу, поділивши їх на світоглядно-філософські, політико-ідеологічні, соціокультурні, науково-міждисциплінарні, методологічно-інструментальні. Тісно пов'язаним із системним підходом є *комплексний підхід*, який розглядає об'єкт і предмет дослідження, наукову проблему з позицій цілості і власне системності.

Висновки. Отже, у результаті дослідження встановлено, що аналіз епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст. потребує застосування методологічного плюралізму, який передбачає поєднання різних дослідницьких підходів і рівнів методологування. Виявлено, що на загальнонауковому рівні визначальними є аксіологічний, синергетичний, парадигмальний, герменевтичний, соціокультурний, цивілізаційний та феноменологічний підходи, які забезпечують цілісне бачення історико-педагогічного процесу як багатовимірного соціокультурного явища. З'ясовано, що на конкретно-науковому рівні ефективними інструментами дослідження виступають наративний, імагіологічний, соціолінгвістичний, біографічний і просопографічний, синхронно-діахронічний, регіональний, системний та комплексний підходи, які дозволяють розкрити структурні, змістові та ідентичнісні характеристики історико-педагогічного наративу. Наголошено, що їх інтегроване використання сприяє виявленню пізнавальних моделей, дискурсивних практик і ціннісних орієнтацій українських істориків педагогіки. Констатовано, що застосування багаторівневого методологічного інструментарію дає змогу реконструювати епістемологічні підвалини українського історико-педагогічного наративу як цілісної інтелектуальної системи, у якій поєднуються наукові, ідеологічні та соціокультурні чинники. Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим аналізом окремих епістемологічних моделей та їх трансформацій у різних історичних контекстах, а також із розкриттям і обґрунтуванням ефективності методів дослідження епістемологічних засад українського історико-педагогічного наративу середини XIX – кінця XX ст.

Література:

1. Адаменко О. Методологічні засади дослідження історії розвитку педагогічної науки. *Рідна школа*. 2013. № 1–2. С. 8–14.
2. Бєлан Г. В. Біографічний метод в історико-педагогічній науці: провідні тенденції становлення. *Педагогічний дискурс. Збірник наукових праць*. 2013. Вип. 15. С. 50–54.
3. Васянович Г. Методологічні контексти педагогічної науки на сучасному етапі її розвитку. *Васянович Г. Вибрані твори: у 7 т. Т. 7: Збірник наукових праць*. Львів: Норма, 2015. С. 164–186.
4. Ваховський Л. Методологія дослідження історико-педагогічного процесу : постановка проблеми. *Шлях освіти*. 2005. № 2. С. 7–11.
5. Верменич Я. Нова локальна історія та історична регіоналістика : експлікація термінів. *Регіональна історія України*. 2007. Вип. 1. С. 13–28.
6. Галів М. Український історико-педагогічний наратив (середина XIX – кінець XX століття): епістемологічні засади. Дрогобич: РВ ДДПУ ім. І. Франка, 2018. 614 с.
7. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки. Київ: «А.П.Н.», 2002. 224 с.
8. Ґадамер Г.-Ґ. Істина і метод. Київ: Юніверс, 2000. Т. 2. 500 с.
9. Іванишин П. Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти). Дрогобич: «Відродження», 2005. 308 с.
10. Коваленко Є. І. Методологічна функція історії педагогіки у становленні майбутнього педагога. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2012. № 4. С. 27–34.
11. Кун Т. Структура наукових революцій. Київ: Port-Royal, 2001. 228 с.
12. Куций І. Цивілізаційні ідентичності в українській історіографії кінця XVIII – початку XX ст.: між Слов'янщиною та Європою. Тернопіль: Підручники і посібники, 2016. 480 с.
13. Масенко Л. Мова радянського тоталітаризму. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо»», 2017. 240 с.
14. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки ціннісних розмежувань. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272с.
15. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: шляхи поступу. *Український історичний журнал*. 1999. № 3. С. 3–22.
16. Рупташ О. В. Парадигмальний підхід у гуманітарних науках. *Нова парадигма*. 2014. Вип. 122. С. 20–32.
17. Сейко Н. Дослідження теорії доброчинності в сфері освіти України : методологічні підходи до проблеми. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка*. 2011. № 21 (232). Ч. 1. С. 203–213.
18. Старовойтенко І. В. Просопографічний портрет особистості у контексті сучасних завдань біографічних та історичних досліджень. *Українська біографістика = Biographistica Ukrainica: збірник наукових праць*. 2008. Вип. 4. С. 50–64.
19. Сухомлинська О. Історико-педагогічне дослідження та його «околиці». *Шлях освіти*. 2005. № 4. С. 43–47.
20. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес в Україні: регіональний вимір. *Шлях освіти*. 2007. № 2. С. 42–49.
21. Сухомлинська О. В. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем. Київ: А.П.Н., 2003. 68 с.
22. Топольський Є. Як ми пишемо і розуміємо історію : Таємниці історичної наращії. Київ: К.І.С., 2012. 400 с.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

23. Удод О. А. Аксіологічний (ціннісний) підхід у методології та методиці історії. *Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету*. 2000. Вип. XI. С. 164–173.

24. Філософський енциклопедичний словник / Ред. кол. В. І. Шинкарук (голова), Є. К. Бистрицький та ін. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

25. Франко І. Поза межами можливого. *Націоналізм. Теорії нації і націоналізму від Йогана Фіхте до Ернеста Ґелнера. Антологія*. 2-е вид. (переробл. і доп.); Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: «Смолоскип», 2006. С. 434–446.

26. Danto A. Analytical philosophy of history. Cambridge [England] University Press, 1965. URL: https://archive.org/details/analyticalphilos0000dant_l5z3/page/n5/mode/2up

27. Domańska E. Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1999. 337 s.

References:

1. Adamenko, O. (2013). Metodolohichni zasady doslidzhennia istorii rozvytku pedahohichnoi nauky [Methodological principles of studying the history of pedagogical science development]. *Ridna shkola*, (1–2), 8–14. [in Ukrainian].

2. Bielan, H. V. (2013). Biohrafichnyi metod v istoryko-pedahohichnii nautsi: providni tendentsii stanovlennia [Biographical method in historical-pedagogical science: Leading trends of formation]. *Pedahohichnyi dyskurs*, 15, 50–54. [in Ukrainian].

3. Vasianovych, H. (2015). Metodolohichni konteksty pedahohichnoi nauky na suchasnomu etapi yii rozvytku [Methodological contexts of pedagogical science at the present stage of its development]. In H. Vasianovych, *Vybrani tvory* (Vol. 7, pp. 164–186). Lviv: Norma. [in Ukrainian].

4. Vakhovskyi, L. (2005). Metodolohiia doslidzhennia istoryko-pedahohichnoho protsesu: postanovka problemy [Methodology of researching the historical-pedagogical process: Problem statement]. *Shliakh osvity*, (2), 7–11. [in Ukrainian].

5. Vermenych, Ya. (2007). Nova lokalna istoriia ta istorychna rehionalistyka: eksplikatsiia terminiv [New local history and historical regionalism: Explication of terms]. *Rehionalna istoriia Ukrainy*, 1, 13–28. [in Ukrainian].

6. Haliv, M. (2018). *Ukrainskyi istoryko-pedahohichnyi naratyv (seredyna XIX – kinets XX stolittia): epistemolohichni zasady* [Ukrainian historical-pedagogical narrative (mid-19th – late 20th century): Epistemological foundations]. Drohobych: Ivan Franko DSPU Publishing. [in Ukrainian].

7. Hupan, N. M. (2002). *Ukrainska istoriohrafiia istorii pedahohiky* [Ukrainian historiography of the history of pedagogy]. Kyiv: APN.

8. Gadamer, H.-G. (2000). *Istyna i metod* (Vol. 2) [Truth and method]. Kyiv: Univers. [in Ukrainian].

9. Ivanyshyn, P. (2005). *Natsionalno-ekzystentsialna interpretatsiia (osnovni teoretychni ta prahmatychni aspekty)* [National-existential interpretation (main theoretical and pragmatic aspects)]. Drohobych: Vidrodzhennia. [in Ukrainian].

10. Kovalenko, Ye. I. (2012). Metodolohichna funktsiia istorii pedahohiky u stanovlenni maibutnoho pedahoha [Methodological function of the history of pedagogy in the formation of a future teacher]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Seriia: Psykholoho-pedahohichni nauky*, (4), 27–34. [in Ukrainian].

11. Kuhn, T. (2001). *Struktura naukovykh revoliutsii* [The structure of scientific revolutions]. Kyiv: Port-Royal. [in Ukrainian].

12. Kutsyi, I. (2016). *Tsyvilizatsiini identychnosti v ukrainskii istoriohrafii kintsia XVIII – pochatku XX st.: mizh Slovianshchynoiu ta Yevropoiu* [Civilizational identities in Ukrainian historiography of the late 18th – early 20th century: Between Slavic world and Europe]. Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].

13. Masenko, L. (2017). *Mova radianskoho totalitaryzmu* [Language of Soviet totalitarianism]. Kyiv: Klio. [in Ukrainian].

14. Nahorna, L. P. (2011). *Sotsiokulturna identychnist: pastky tsinnisnykh rozmezhuvan* [Sociocultural identity: Traps of value distinctions]. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies. [in Ukrainian].

15. Reient, O. P. (1999). Suchasna istorychna nauka v Ukraini: shliakhy postupu [Contemporary historical science in Ukraine: Paths of development]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, (3), 3–22. [in Ukrainian].

16. Ruptash, O. V. (2014). Paradyhmalnyi pidkhid u humanitarnykh naukakh [Paradigmatic approach in the humanities]. *Nova paradyhma*, 122, 20–32. [in Ukrainian].

17. Seiko, N. (2011). Doslidzhennia teorii dobrochynnosti v sferi osvity Ukrainy: metodolohichni pidkhody do problemy [Research on the theory of charity in education in Ukraine: Methodological approaches]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu im. T. Shevchenka*, 21(232), Part 1, 203–213. [in Ukrainian].

18. Starovoitenko, I. V. (2008). Prosopohrafichnyi portret osobystosti u konteksti suchasnykh zavdan biohrafichnykh ta istorychnykh doslidzhen [Prosopographic portrait of personality in the context of modern tasks of biographical and historical research]. *Ukrainska biohrafistyka*, 4, 50–64. [in Ukrainian].

19. Sukhomlynska, O. (2005). Istoryko-pedahohichne doslidzhennia ta yoho "okolotsi" [Historical-pedagogical research and its "margins"]. *Shliakh osvity*, (4), 43–47. [in Ukrainian].

20. Sukhomlynska, O. (2007). Istoryko-pedahohichnyi protses v Ukraini: rehionalnyi vymir [Historical-pedagogical process in Ukraine: Regional dimension]. *Shliakh osvity*, (2), 42–49. [in Ukrainian].

21. Sukhomlynska, O. V. (2003). *Istoryko-pedahohichnyi protses: novi pidkhody do zahalnykh problem* [Historical-pedagogical process: New approaches to general problems]. Kyiv: APN. [in Ukrainian].

22. Topolskyi, Ye. (2012). *Yak my pyshemo i rozumiiemo istoriiu: Taiemnytsi istorychnoi naratsii* [How we write and understand history: Secrets of historical narration]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian].

23. Udod, O. A. (2000). Aksiolohichnyi (tsinnisnyi) pidkhid u metodolohii ta metodytsi istorii [Axiological (value-based) approach in methodology and methods of history]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnoho universytetu*, 11, 164–173. [in Ukrainian].

24. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].

25. Franko, I. (2006). Poza mezhamy mozhlyvoho [Beyond the limits of the possible]. In O. Protsenko & V. Lisovyi (Eds.), *Natsionalizm. Teorii natsii i natsionalizmu vid Johana Fikhte do Ernesta Gellnera* (pp. 434–446). Kyiv: Smoloskyp. [in Ukrainian].

26. Danto, A. (1965). *Analytical philosophy of history*. Cambridge University Press. URL: https://archive.org/details/analyticalphilos0000dant_l5z3/page/n5/mode/2up [in English].

27. Domańska, E. (1999). *Mikrohistorie. Spotkania w międzyświatach* [Microhistories: Encounters in-between worlds]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378:14

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-261-273

Гельжинська Тетяна Ярославівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-3280-5199

ПІДГОТОВКА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО АКАДЕМІЧНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА НА ЗАСАДАХ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Анотація. У статті розглянуто особливості міжпрофесійного, мультидисциплінарного, крос-дисциплінарного та міждисциплінарного підходів. Підкреслено, що кожен із зазначених підходів має власну методологічну специфіку та відкриває різні можливості для інтеграції знань і практик, виходу за межі окремої дисципліни чи спеціальності, підвищення якості освітнього процесу та наукових досліджень. Взаємодія у професійній спільноті розглядається як ключовий чинник підготовки до академічного підприємництва, що ґрунтується на врахуванні досвіду, компетентностей, різних точок зору та інтересів учасників. Особливу увагу приділено балансу між індивідуальними та колегіальними процесами, адже їхня узгодженість забезпечує гармонійний розвиток спільноти, продуктивність та інноваційність освітньо-наукової діяльності. У статті запропоновано модифіковану концептуальну модель міждисциплінарної взаємодії, що охоплює індивідуальний, колегіальний, інституційний та середовищний рівні. Вона враховує знання, форми й методи навчання, соціальні чинники, інструментарій професійного розвитку та ресурси університетського середовища. Наголошено на значущості знань, умінь і навичок науково-педагогічних працівників, їхньої методичної компетентності та педагогічної майстерності як базового ресурсу для генерування нових ідей, створення освітніх і дослідницьких продуктів, комерціалізації результатів діяльності та забезпечення конкурентоспроможності університетських проєктів. Важливим чинником ефективності міждисциплінарної взаємодії визначено використання авторських програм, навчально-методичних матеріалів і цифрових ресурсів у поєднанні з ідеями учасників професійної спільноти, що створює синергетичний ефект, сприяє впровадженню інноваційних практик та формуванню відкритого й адаптивного освітнього середовища. Доведено, що міждисциплінарна взаємодія є не лише інструментом підготовки науково-педагогічних працівників до

академічного підприємництва, але й методологічною основою для формування інноваційної освітньо-наукової екосистеми.

Ключові слова: міждисциплінарна взаємодія, мультидисциплінарність, крос-дисциплінарність, міжпрофесійний підхід, професійна спільнота, академічне підприємництво, професійний розвиток, науково-педагогічний працівник, інноваційні практики, університетське середовище.

Helzhynska Tetiana Yaroslavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education of Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-3280-5199

TRAINING OF ACADEMIC AND PEDAGOGICAL STAFF FOR ACADEMIC ENTREPRENEURSHIP ON THE BASIS OF INTERDISCIPLINARY INTERACTION

Abstract. The article examines the specific features of interprofessional, multidisciplinary, cross-disciplinary, and interdisciplinary approaches within the system of professional development of university teaching staff, with a particular focus on preparing them for academic entrepreneurship. It emphasizes that each of these approaches possesses its own methodological specificity and opens distinct opportunities for the integration of knowledge and practices, for transcending the boundaries of individual disciplines or specialties, and for enhancing the quality of both educational processes and scientific research. Interaction within the professional community is identified as a key factor in fostering readiness for academic entrepreneurship, as it is based on the consideration of participants' experience, competencies, diverse perspectives, and interests. Special attention is devoted to the balance between individual and collective processes, since their alignment ensures the harmonious development of the community, productivity, and innovativeness of educational and scientific activities. The article proposes a modified conceptual model of interdisciplinary interaction encompassing individual, collective, institutional, and environmental levels. This model integrates knowledge, forms and methods of learning, social factors, professional development tools, and university resources. The significance of knowledge, skills, and abilities of teaching staff, their methodological competence, and pedagogical mastery is highlighted as a fundamental resource for generating new ideas, creating educational and research products, commercializing outcomes, and ensuring the competitiveness of university projects. The effectiveness of interdisciplinary interaction is further reinforced by the use of author-developed programs, teaching materials, and digital resources, combined with the ideas of professional community

members, which generates a synergistic effect, promotes the implementation of innovative practices, and contributes to the formation of an open and adaptive educational environment. Ultimately, the study demonstrates that interdisciplinary interaction serves not only as a tool for preparing teaching staff for academic entrepreneurship but also as a methodological foundation for building an innovative educational and scientific ecosystem.

Keywords: interdisciplinary interaction, multidisciplinarity, cross-disciplinarity, interprofessional approach, professional community, academic entrepreneurship, professional development, academic teaching staff, innovative practices, university environment.

Постановка проблеми. У сучасному науковому дискурсі дедалі більшої уваги набуває проблема впровадження різноманітних методологічних підходів на різних рівнях освітньої системи, зокрема у сфері професійного становлення та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Центральним чинником цих процесів виступає міжгалузева інтеграція знань, що передбачає взаємодію різних наукових дисциплін і професійних практик. Інтерес до такої інтеграції та прагнення максимально використати її потенціал зумовлені тим, що сучасні соціальні й освітні виклики мають комплексний характер і не можуть бути розв'язані виключно в межах однієї галузі знань. Їх подолання потребує консолідації інтелектуальних ресурсів представників різних наукових напрямів, спеціальностей і професій, що відкриває можливості для здійснення багатовимірних досліджень та вироблення ефективних стратегій реагування на складні проблеми розвитку освіти й суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науково-педагогічній літературі дедалі частіше акцентується увага на особливостях застосування різних концептуальних підходів у сфері освіти, серед яких міжпрофесійний [10], мультидисциплінарний [9], [16], крос-дисциплінарний [7], [13] та міждисциплінарний [11], [12]. Попри те, що в окремих працях вони подаються як взаємозамінні поняття, їх ототожнення є методологічно некоректним. Кожен із зазначених підходів має власну специфіку, що визначає характер взаємодії між галузями знань та професійними практиками. Саме тому низка дослідників наголошує на необхідності чіткого розмежування цих термінів, адже їх плутанина може призвести до спрощеного розуміння складних процесів інтеграції знань у сучасній освітній системі. У публікаціях науковців простежується прагнення окреслити відмінності між цими підходами, визначити їхні сильні сторони та обмеження, а також показати, як вони можуть бути використані для оптимізації освітніх стратегій та професійного розвитку педагогів.

ISSN 3041-1572 Online

Мета статті полягає в обґрунтуванні доцільності використання міждисциплінарної взаємодії у підготовці науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва.

Виклад основного матеріалу. Застосування міжпрофесійного підходу передбачає співпрацю представників не тільки різних спеціальностей, але й різних професій [10]. Трактуючи міжпрофесійну взаємодію як «цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності, при спрямовуючій ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого» [1, с. 96-97], дослідники наголошують на тому, що в основу такої взаємодії покладено спільнодію в команді, учасники якої сповідують загальні цінності, взаємодоповнюваність виконання функцій для досягнення спільної мети, доступність та взаємообмін інформацією, координованість дій.

Варто підкреслити значущість міркувань дослідників, які акцентують увагу на мультидисциплінарності як особливій формі інтеграції знань [15]. Вона постає не просто як механічне поєднання різних дисциплін, а як процес їхнього взаємного переплетення, що передбачає зіставлення та комбінування окремих елементів різних наукових галузей. Такий підхід дає змогу виявляти спільні проблемні поля та створювати умови для симетричної комунікації між представниками різних спеціальностей. У контексті організації професійного розвитку науково-педагогічних працівників, спрямованого на їхню підготовку до академічного підприємництва, мультидисциплінарність слід розглядати як колегіальну співпрацю фахівців різних профілів. Вона передбачає паралельну роботу над вирішенням комплексних завдань, де кожен учасник робить власний внесок у досягнення спільного результату, спираючись на методологічні засади тієї галузі знань чи професійної практики, яку він представляє.

Крос-дисциплінарний підхід ґрунтується на принципі перенесення дослідницьких інструментів та методологічних стратегій з однієї галузі знань до іншої. Його застосування передбачає використання концептуальних моделей, методів та аналітичних процедур, розроблених у межах певної дисципліни чи професійної сфери, для дослідження проблематики, що належить до іншої галузі. Підтвердження нашим міркуванням знаходимо у публікації, в якій автори зазначають: «крос-дисциплінарність – це підхід, що передбачає змішування, асоціювання або комбінування» [15, с. 714].

За дослідниками, міждисциплінарність передбачає встановлення зв'язків між кількома дисциплінами, інтеграцію знань про явища, концепції та загальні закони, використання спільних методів і моделей для пізнання

реальності, дослідження й аналізу багатогранних проблем, їх висвітлення у різноманітних контекстах та з різних перспектив. «Міждисциплінарність є відносно більш інноваційною, гетерогенною, допоміжною, взаємодоповнюючою та дисипативною, об'єднуючою, лінійною, часто структурованою і навіть обмежувальною, зберігає оригінальність і креативність своєрідного наукового та освітнього взаємозв'язку» [15, с. 713].

Беручи до уваги наведені інтерпретації міжпрофесійного, мультидисциплінарного, крос-дисциплінарного та міждисциплінарного підходів, можна зробити узагальнений висновок, що їх практичне застосування базується на інтеграції знань із різних галузей та професійних практик, реалізованій за різними моделями взаємодії. Вони передбачають вихід за межі однієї спеціальності чи дисципліни та орієнтовані на підвищення якості як наукових досліджень, так і освітнього процесу, забезпечуючи їхню ефективність та продуктивність. Серед ключових характеристик, що визначають використання зазначених підходів, слід виокремити багатовимірність, комплексність та узгодженість у здійсненні наукових студій і організації освітньої діяльності.

Одним із ключових аспектів нашого дослідження виступає аналіз феномену взаємодії, що розглядається як базовий елемент у процесі підготовки науково-педагогічних кадрів до здійснення академічного підприємництва в системі університетського професійного розвитку. У науковому дискурсі взаємодія трактується як процес об'єднання індивідів задля реалізації спільної мети, який ґрунтується на врахуванні їхнього професійного досвіду, компетентностей, різноманітних поглядів, інтересів та потреб. Важливою рисою цього процесу є використання відмінностей між учасниками академічної спільноти як ресурсу для формування концептуальної моделі колективної діяльності. Така взаємодія створює умови для розвитку творчого потенціалу, сприяє пошуку оптимальних механізмів і стратегій розв'язання складних проблем, а також забезпечує продуктивність і результативність освітнього та наукового процесів. У цьому контексті взаємодія постає не лише як інструмент комунікації, але й як методологічна основа для конструювання інноваційних практик професійного розвитку та формування культури академічного підприємництва. Дослідники наголошують, що саме у «процесі соціальної взаємодії відбувається постійний вплив індивідів один на одного, реалізується соціальна дія кожного з партнерів, досягається взаємна адаптація дій одного до дій іншого, спільність у розумінні ситуації, сенсу дій і певний ступінь солідарності або згоди між ними» [2, с. 99].

Як стверджує О. Мармаза, «людина в організації є не тільки виконавцем певної роботи й функціональних обов'язків. Вона виявляє зацікавленість до того, у чому сутність і важливість її діяльності, як краще можна виконати

ISSN 3041-1572 Online

роботу, за яких умов працює персонал, як керівник ставиться до проблеми, як доручене їй завдання позначається на діяльності всього колективу. Тобто в людини зазвичай є природне прагнення брати участь у процесах, які протікають в організації та пов'язані з її безпосередньою діяльністю, але при цьому виходять за рамки компетенції, за межі виконуваної нею роботи й завдань» [3, с. 48].

Спираючись на напрацювання дослідниці, їх доцільно екстраполювати на професійну спільноту, члени якої об'єднані спільною метою – участю в освітніх заходах та діяльності в межах системи університетського професійного розвитку, що спрямована на формування готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва. Очевидно, що рішення, дії та навіть компроміси кожного учасника спільноти здійснюють вагомий вплив на її загальний розвиток. Водночас колективні цінності, усталені норми поведінки та професійні орієнтири спільноти визначають траєкторію діяльності кожного її члена. Невідповідність між індивідуальними та колегіальними процесами породжує конфлікти, які гальмують поступ як окремих учасників, так і спільноти загалом. Натомість узгодженість індивідуальних і колективних дій ґрунтується на конструктивності, що створює сприятливі умови для професійного зростання кожного науково-педагогічного працівника, забезпечує обмін досвідом, індивідуальну та соціальну підтримку, взаємну мотивацію. У сукупності це сприяє розкриттю особистісного та професійного потенціалу, а також збагаченню й зміцненню самої професійної спільноти як цілісного соціально-освітнього утворення.

Не менш значущим у контексті нашого дослідження є усвідомлення того, що узгодженість індивідуальних та колективних процесів безпосередньо впливає на подальший розвиток професійної спільноти. Гармонійність цього розвитку визначається здатністю підтримувати баланс між особистими прагненнями науково-педагогічних працівників та колегіальними завданнями. Стійка динаміка функціонування спільноти можлива лише за умови збереження рівноваги між індивідуальними та колективними діями, адже надмірне домінування колегіального чинника може призвести до зниження рівня творчості й інноваційності, тоді як перевага індивідуального – до руйнування цілісності та єдності професійної спільноти.

Ця ідея синхронізує з концепцією корпоративної культури, яку управлінці трактують як: «по-перше, систему цінностей і переконань, сукупність найважливіших положень діяльності підприємства, обумовлених місією та стратегією розвитку, відображених в соціальних нормах і цінностях, що поділяє більшість працівників, дозволяє вирізняти одну економічну систему від іншої, генерує прихильність цілям останніх, створює атмосферу ідентифікованості для персоналу, що розділяються всіма працівниками,

зумовлюючу їх поведінку та характер професійної діяльності; по-друге, зміцнює соціальну стабільність, є контролюючим механізмом, що направляє і формує відносини та поведінку працівників, що за своїм змістом є прикладною програмою для підвищення ефективності соціально-трудових відносин як операційної системи управління персоналом підприємства, є дієвим інструментом підвищення ефективності державного управління, що базується на стійкій системі професійних знань, оцінок, моральних норм та цінностей, прийнятому кодексі поведінки та звичаях» [4, с. 257].

Погоджуємося із тезою, що кожна взаємодія, зокрема й міждисциплінарна, є унікальною, оскільки залежить від багатьох факторів, що є змінними залежно від мети, засобів, часових меж, учасників та їхньої компетентності, доступного інструментарію, умов, які забезпечує середовище тощо [14]. Використовуючи концептуальну модель, запропоновану Д. Пеннінгтон [14], модифікуємо її для відображення міждисциплінарної взаємодії, на якій ґрунтується підготовка науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва у системі професійного розвитку сучасного університету.

Йдеться про науково-педагогічних працівників – представників різних спеціальностей, що працюють на різних кафедрах, різних факультетах/інститутах, проте є членами професійної спільноти, схарактеризованої у попередньому підрозділі. Вони спільно навчаються з метою освоєння знань про академічне підприємництво та специфіку його реалізації, формуючи власну готовність до академічного підприємництва. Своєю чергою, під час реалізації проєктної діяльності як одного із форматів професійного розвитку вони поділяються на міждисциплінарні команди, що колегіально працюють над розробкою проєктів. Оскільки члени професійної спільноти є представниками різних закладів вищої освіти, відповідно описаний компонент відображає елемент «інститути».

Характеризуючи компонент «Знання, форми професійного розвитку, методи професійного розвитку», наголошуємо на тому, що міждисциплінарна взаємодія з метою підготовки науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва має опиратися на знання про професійний розвиток, форми і методи навчання, що синхронізують з ідеями:

– концепції неперервного навчання (забезпечення можливостей для адаптації людини до змін у суспільстві та конкурентоспроможності на ринку праці; інтеграції в суспільство, місцеву громаду, соціальні процеси; доступності, інклюзивності, різноманітності відповідно до потреб та інтересів споживачів освітніх послуг; сталого розвитку економіки і суспільства загалом);

– теорії навчання дорослих (опертя на усвідомленість і самостійність дорослої людини у навчанні, що синхронізує з її життєвими, особистісними, професійними цілями; життєвий досвід, інтегрований у програми навчання;

ISSN 3041-1572 Online

прагматичність, що передбачає використання результатів навчання у життєдіяльності; гнучкість та адаптивність форм організації навчання та методів навчання);

– теорії досвідного навчання (ґрунтування на циклічності навчання, що охоплює вивчення конкретного кейсу з практики, за яким слідує рефлексивне спостереження, абстрагування, узагальнення та перехід до практичного застосування освоєних знань, умінь і навичок; контекстності навчання для усвідомлення цінності знань та можливостей їх застосування; рефлексивності, що передбачає аналіз і синтез інформації, виявлення закономірностей процесів і явищ, інтеграцію нових знань у систему знань людини; врахуванні стилю і специфіки навчання дорослих осіб для підвищення його результативності).

Суттєве значення у процесі професійного розвитку науково-педагогічних працівників має рівень їхніх знань, умінь та навичок, сформованих у межах власної спеціальності, а також методична компетентність у викладанні навчальних дисциплін. Йдеться про фахову експертизу кожного члена професійної спільноти, що ґрунтується на наукових знаннях і слугує ресурсом для генерування нових ідей, створення освітніх та дослідницьких продуктів, які забезпечують конкурентоспроможність проєктів у науково-освітньому середовищі. Водночас не менш важливою є педагогічна майстерність, яка охоплює не лише володіння ефективним методичним інструментарієм, необхідним як для власного навчання, так і для навчання інших (передача знань колегам та здобувачам освіти), але й здатність до конструктивної комунікації та співпраці з представниками різних спеціальностей і галузей знань. До цього додається уміння застосовувати набуті знання для організації, планування та моніторингу проєктної діяльності, а також для комерціалізації результатів освітньої чи наукової роботи. У сукупності ці компетентності формують основу професійної готовності до академічного підприємництва, сприяють розвитку інноваційного потенціалу та забезпечують інтеграцію освітніх і дослідницьких практик у сучасному університетському середовищі.

У межах нашого дослідження прикладами такої міждисциплінарної співпраці є розробка інтелектуального програмованого інструменту для реалізації вивчення автентичності Y-тесту балансу для нижньої чверті стопи та його використання для студентів після вибухової черепно-мозкової травми з акустичною травмою [6], а також розробка аналітичного програмованого інструменту, призначеного для виконання тесту ходьби у формі вісімки (F8W) у студентів, які отримали травми, пов'язані з війною, включаючи вибухі черепно-мозкові травми у поєднанні з акустичною травмою [5].

Щодо компоненту «Засоби навчання» йдеться про можливість використання не тільки тих засобів, які розроблені у межах цього дослідження, але й ті, які пропонують учасники професійної спільноти, збагачуючи досвід один

одного на основі міждисциплінарної взаємодії. У межах міждисциплінарної взаємодії та діяльності професійної спільноти, спрямованої на формування готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, особливого значення набуває використання спеціально розробленого інструментарію професійного розвитку (детально описаного у наступному розділі). Водночас важливим чинником є врахування ідей та пропозицій учасників експерименту, що розширює горизонти знань і практик, сприяє взаємообміну досвідом та створює синергетичний ефект. Останній полягає у трансформації індивідуального внеску кожного учасника у колективний інтелект, що забезпечує якісно новий рівень спільної діяльності. Використання потенціалу різних спеціальностей і галузей знань відкриває можливості для розробки нових освітніх підходів, упровадження інноваційних практик, створення комплексних рішень у сфері професійного розвитку. Це, своєю чергою, гарантує відкритість та адаптивність освітнього процесу, а також його здатність ефективно реагувати на сучасні виклики та потреби академічного середовища.

Серед основних засобів, розроблених для організації навчання науково-методичних працівників з метою формування їхньої готовності до академічного підприємництва виокремлюємо авторські розробки: Програму професійного розвитку «Академічне підприємництво: від теорії до практики», матеріали навчально-методичного посібника «Розвиток підприємницького потенціалу науково-педагогічних працівників університетів», навчального посібника «Академічне підприємництво», а також цифровий інструментарій.

Для забезпечення ефективності міждисциплінарної взаємодії та досягнення результатів важливе місце відведено компоненту «Індивідуальні процеси», який охоплює мотивацію, пізнання та творчість, а також безпосередньо пов’язаний із компонентом «Колегіальні процеси», складовими якого є комунікація, колегіальне пізнання, динаміка розвитку команди. Тут варто наголосити, що для організації колегіального навчання науково-педагогічні працівники мають розуміти, який вплив мотивація, пізнання та творчість кожного члена професійної спільноти здійснюють на міждисциплінарну взаємодію та колегіальне навчання загалом. Адже від мотивації залежить поведінка і діяльність людини, ініціювання і спрямування власної навчальної діяльності та діяльності колег на досягнення результату. Процес пізнання передбачає одержання, обробку та освоєння нової інформації та співвідноситься із різними стилями навчання: візуальним, аудіальним, кінестетичним, логіко-математичним тощо. Творчість, у контексті професійного розвитку, розглядаємо, як окремий вид пізнання, що безпосередньо передбачає генерування нових ідей на основі знань і досвіду та у відповідному контексті.

ISSN 3041-1572 Online

До основних компонентів моделі міждисциплінарної взаємодії, покладеної в основу підготовки науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, належить компонент «Колегіальні процеси», складовими якого є комунікація, колегіальне пізнання, динаміка розвитку команди. У контексті міждисциплінарної взаємодії та діяльності професійної спільноти, спрямованої на формування готовності науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, особливого значення набуває врахування соціальних чинників, що забезпечують її ефективність. На наше переконання, створення конструктивного середовища, у якому кожен учасник відчуває власну значущість, а також налагоджена комунікація й продуктивна співпраця, сприяють поширенню знань, їхньому обміну та формуванню команди однодумців на основі різнодисциплінарних перспектив. Така взаємодія потребує узгодження індивідуальних когнітивних процесів, моделей мислення, підходів до інтерпретації інформації та практик обміну досвідом. За цих умов міждисциплінарна співпраця набуває динамічного характеру, відкриває можливості для колегіального генерування нових ідей, розробки інноваційних рішень та забезпечує розвиток професійної спільноти як відкритої, адаптивної та здатної відповідати на сучасні виклики освітньо-наукового середовища.

Останній компонент у презентованій моделі – «Середовище», відображає потенціал університету (інфраструктура, ресурси, менеджмент), у системі професійного розвитку якого реалізується міждисциплінарна взаємодія не тільки для підготовки до академічного підприємництва, але й для його реалізації. Так, за згодою керівників підрозділів, у яких працюють науково-педагогічні працівники, що стали членами професійної спільноти, було використано коворкінги – простори для міждисциплінарної співпраці та лабораторії, в яких тестувалися освітні й науково-дослідницькі проєкти; онлайн-платформи для спільної роботи, обміну досвідом і знаннями, а також управління проєктами. Організовано зустрічі з бізнес-партнерами університетів, використано потенціал міждисциплінарних команд, представниками яких стали представники різних університетів тощо.

Висновки. Міжпрофесійний, мультидисциплінарний, крос-дисциплінарний та міждисциплінарний підходи мають різну природу і не можуть розглядатися як синоніми. Кожен із них відкриває власні можливості для інтеграції знань і практик, виходу за межі окремої дисципліни та підвищення якості освітнього процесу й наукових досліджень.

Взаємодія у професійній спільноті науково-педагогічних працівників є ключовим чинником підготовки до академічного підприємництва. Вона базується на врахуванні досвіду, компетентностей, різних точок зору та інтересів учасників, що створює умови для розвитку творчого потенціалу, пошуку інноваційних рішень і формування культури колективної діяльності.

Модель міждисциплінарної взаємодії, адаптована до системи професійного розвитку університету, охоплює індивідуальний, колегіальний, інституційний та середовищний рівні. Вона враховує знання, форми й методи навчання, соціальні чинники, інструментарій професійного розвитку та ресурси університетського середовища.

Відтак, міждисциплінарна взаємодія є не лише інструментом підготовки науково-педагогічних працівників до академічного підприємництва, але й методологічною основою для формування інноваційної освітньо-наукової екосистеми.

Література:

1. Васильєва Г. І., Фень М. В. Сутність поняття «міжпрофесійне співробітництво» в команді супроводу в умовах інклюзивного навчання. *Інноваційна педагогіка.* 2024. Вип. 73. С. 95–101.
2. Дягилева О., Семенченко К., Савін С. Соціальна взаємодія в процесі професійного розвитку персоналу. *Проблеми планування в ринкових умовах: тези доповідей XX міжнародної науково-практичної конференції.* Хмельницький: Хмельницький національний університет, 2021. С. 98–104.
3. Мармаза О. І. *Інновації в менеджменті освіти: монографія.* Харків: Видавнича група «Основа», 2019.
4. Синицька О. І. Корпоративна культура: типологізація, функції та критерії забезпечення у формуванні соціально-трудових відносин на ринку праці України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2014. Вип. 5(3). С. 255–261.
5. Blavt O., Lei S., Helzhynska T., Pityn M., Herasymenko O., Vovk I., ... Hrebik O. An Analytical Programmed Tool for Improving the Reliability of the Figure-of-8 Walk Test in Inclusive Physical Education. *Physical Education Theory and Methodology*. 2025. Vol. 25(6). P. 1426–1434.
6. Blavt O., Zahura F., Helzhynska T., Khimenes K., Huska M., Gurtova T., ... Tymkovych R. Defining Authenticity of the Y Balance Test Implemented by an Intellectual Programmed Tool in Inclusive Physical Education. *Physical Education Theory and Methodology*. 2025. Vol. 25(4). P. 945–953.
7. Craig C., Turchi L., McDonald D. *Cross-disciplinary, cross-institutional collaboration in teacher education.* Palgrave Macmillan, 2020.
8. Grierson D., Hyland C. Learning for change: Cross-disciplinary postgraduate programmes in sustainability. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability*. 2011. Vol. 7(3). P. 37–50.
9. Hulse A. L. A multidisciplinary learning approach: A narrative review. *British Journal of Nursing*. 2022. Vol. 31(7). P. 364–370.
10. Nyström S., Dahlberg J., Edelbring S., Hult H., Abrandt Dahlgren M. Continuing professional development: pedagogical practices of interprofessional simulation in health care. *Studies in Continuing Education.* 2017. Vol. 39(3). P. 303–319.
11. Pacala F. A. Enhancing science teachers' science process skills using technology-driven interdisciplinary project-based learning. *Information Technologies and Learning Tools.* 2025. Vol. 107(3). P. 207–221.

12. Parkin J., Caws D. Developing Professional Learning through an Interdisciplinary Community of Practice. In: *Introducing Interdisciplinary Modules in Higher Education.* Routledge, 2025. P. 142–158.

13. Payler J., Meyer E., Humphris D. Theorizing interprofessional pedagogic evaluation: framework for evaluating the impact of interprofessional continuing professional development on practice change. *Learning in Health and Social Care.* 2007. Vol. 6(3). P. 156–169.

14. Pennington D. D. Cross-disciplinary collaboration and learning. *Ecology and Society.* 2008. Vol. 13(2). URL: http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art8/

15. Savoiu G., Vasile D., Tăchiciu L. An inter-, trans-, cross-and multidisciplinary approach to higher education in the field of business studies. *Amfiteatru Economic Journal*. 2014. Vol. 16(37). P. 707–725.

16. Visser T. C., Coenders F. G., Pieters J. M., Terlouw C. The learning effects of a multidisciplinary professional development programme. *Journal of Science Education and Technology*. 2013. Vol. 22(6). P. 807–824.

References:

1. Vasylyeva, H. I., & Fen, M. V. (2024). Sutnist poniattia «mizhpofesiine spivrobitnytstvo» v komandi suprovodu v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [The essence of the concept “interprofessional cooperation” in the support team under conditions of inclusive education]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 73, 95-101 [in Ukrainian].

2. Diahyleva, O., Semenchenko, K., & Savin, S. (2021). Sotsialna vzaiemodiia v protsesi profesiinoho rozvytku personalu [Social interaction in the process of professional development of personnel]. *Problemy planuvannia v rynkovykh umovakh: tezy dopovidei XX mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Problems of Planning in Market Conditions: Abstracts of the 20th International Scientific and Practical Conference* (pp. 98-104). Khmelnytskyi: Khmelnytskyi National University [in Ukrainian].

3. Marmaza, O. I. (2019). I*nnovatsii v menedzhmenti osvity: monohrafiia [Innovations in education management: monograph]*. Kharkiv: Vydavnycha hrupa «Osnova» – Publishing Group “Osnova” [in Ukrainian].

4. Synytska, O. I. (2014). Korporatyvna kultura: typolohizatsiia, funktsii ta kryterii zabezpechennia u formuvanni sotsialno-trudovykh vidnosyn na rynku pratsi Ukrainy [Corporate culture: typology, functions and criteria of provision in the formation of socio-labor relations in the labor market of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Economic Sciences,* 5(3), 255-261 [in Ukrainian].

5. Blavt, O., Lei, S., Helzhynska, T., Pityn, M., Herasymenko, O., Vovk, I., ... & Hrebik, O. (2025). An Analytical Programmed Tool for Improving the Reliability of the Figure-of-8 Walk Test in Inclusive Physical Education. *Physical Education Theory and Methodology,* 25(6), 1426-1434. [in English]

6. Blavt, O., Zahura, F., Helzhynska, T., Khimenes, K., Huska, M., Gurtova, T., ... & Tymkovych, R. (2025). Defining Authenticity of the Y Balance Test Implemented by an Intellectual Programmed Tool in Inclusive Physical Education. *Physical Education Theory and Methodology*, 25(4), 945-953. [in English]

7. Craig, C., Turchi, L., & McDonald, D. (2020). *Cross-disciplinary, cross-institutional collaboration in teacher education.* Palgrave Macmillan. [in English]

8. Grierson, D., & Hyland, C. (2011). Learning for change: Cross-disciplinary postgraduate programmes in sustainability. *International Journal of Environmental, Cultural, Economic and Social Sustainability,* 7(3), 37-50. [in English]

9. Hulse, A. L. (2022). A multidisciplinary learning approach: A narrative review. *British Journal of Nursing*, 31(7), 364-370. [in English]

10. Nyström, S., Dahlberg, J., Edelbring, S., Hult, H., & Abrandt Dahlgren, M. (2017). Continuing professional development: pedagogical practices of interprofessional simulation in health care. *Studies in Continuing Education*, 39(3), 303-319. [in English]

11. Pacala, F. A. (2025). Enhancing science teachers' science process skills using technology-driven interdisciplinary project-based learning. *Information Technologies and Learning Tools*, 107(3), 207-221. [in English]

12. Parkin, J., & Caws, D. (2025). Developing Professional Learning through an Interdisciplinary Community of Practice. In *Introducing Interdisciplinary Modules in Higher Education* (pp. 142-158). Routledge. [in English]

13. Payler, J., Meyer, E., & Humphris, D. (2007). Theorizing interprofessional pedagogic evaluation: framework for evaluating the impact of interprofessional continuing professional development on practice change. *Learning in Health and Social Care*, 6(3), 156-169. [in English]

14. Pennington, D. D. (2008). Cross-disciplinary collaboration and learning. *Ecology and Society*, 13(2). Retrieved from http://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss2/art8/ [in English]

15. Savoiu, G., Vasile, D., & Tăchiciu, L. (2014). An inter-, trans-, cross-and multidisciplinary approach to higher education in the field of business studies. *Amfiteatru Economic Journal*, 16(37), 707-725. [in English]

16. Visser, T. C., Coenders, F. G., Pieters, J. M., & Terlouw, C. (2013). The learning effects of a multidisciplinary professional development programme. *Journal of Science Education and Technology*, 22(6), 807-824. [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 11.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 159.9.796

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-274-287

Гнидюк Олександр Петрович доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і спорту, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-3154-1697

Мага Валерія Олександрівна здобувач вищої освіти, факультету забезпечення оперативно-службової діяльності, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0005-1542-7634

ПРОБЛЕМА ПОДОЛАННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ БАР'ЄРІВ У СПОРТІ ТА ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Пропоноване наукове дослідження присвячене глибокому системному аналізу (як у ретроспективному вимірі, так і з урахуванням новітніх реалій) механізмів деконструкції ментальних перешкод у межах фізкультурно-спортивної діяльності. Головним об'єктом уваги виступає специфіка професійно-прикладної фізичної підготовки діючих військово-службовців та майбутнього офіцерського корпусу (здобувачів вищої військової освіти). На тлі безпрецедентних загроз національній безпеці, спровокованих повномасштабною збройною агресією та бойовими діями високої інтенсивності, завдання формування сталевої стресостійкості, емоційного балансу та беззаперечної бойової готовності особового складу трансформується у питання екзистенційного виміру. Провідна мета цієї праці полягає у теоретичному обґрунтуванні концептуальної моделі, у якій рухова активність та спеціалізований спорт виступають не лише засобом соматичного розвитку, а й ключовим інструментом для приборкання панічних станів, подолання когнітивного ступору та усунення внутрішньоособистісних блоків, що закономірно виникають у гіперстресовому середовищі.

Спираючись на ретельний моніторинг фахової літератури, у статті проілюстровано еволюцію наукових підходів до інтеграції тілесного та ментального вишколу. Зафіксовано парадигмальний перехід від консервативних фізкультурно-оздоровчих методик до впровадження інноваційних гібридних систем, головна функція яких зводиться до забезпечення виживання, форсованої адаптації та підтримки високого рівня боєздатності в

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

умовах перманентного дистресу. Авторами доведено, що нейтралізація психологічних бар'єрів являє собою складний, багатокомпонентний конструкт, що вимагає виключно синергетичного втручання. Цей підхід передбачає органічне поєднання вогневої підготовки з виснажливими руховими навантаженнями, впровадження жорсткого стрес-моделювання бойових ситуацій, використання високоінтенсивних функціональних тренінгів (зокрема, кросфіту), а також спеціальних психофізичних симуляцій.

У роботі наведено аргументовані докази того, що робота в субмаксимальних та максимальних зонах потужності не просто вдосконалює біомеханічні параметри бійця, а стає фундаментальним каталізатором для розбудови міцної емоційно-вольової сфери. Це безпосередньо конвертується у здатність зберігати холоднокровність, здійснювати ефективну свідому саморегуляцію та приймати блискавичні, адекватні рішення під ворожим вогнем. Крім того, у статті акцентовано увагу на феномені командної спортивної взаємодії як найдієвішого засобу бойового злагодження. Спільне подолання екстремальних фізичних страждань на тренуваннях зміцнює інституційну лояльність, формує бойове братерство та слугує найпотужнішим предиктором групової психологічної незламності. Узагальнені результати дослідження слугують беззаперечним підтвердженням необхідності негайної та докорінної реформи навчальних програм з фізичного виховання у військових інституціях. Головним вектором такої модернізації має стати впровадження суворо індивідуалізованих тренувальних протоколів, що ювелірно враховуватимуть як соматичний, так і психоневрологічний статус курсантів у жорстких реаліях тривалого збройного конфлікту.

Ключові слова: внутрішньоособистісні бар'єри, військово-прикладна фізична підготовка, стрес-моделювання у спорті, особовий склад сил оборони, психологічна стійкість, адаптаційні резерви психіки, екстремальні умови бою, майбутні офіцери, бойове злагодження, вольова саморегуляція.

Gnydiuk Oleksandr Petrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Education and Sports, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-3154-1697

Maha Valeriia Oleksandrivna higher education seeker, Faculty of Operational and Service Activities Support, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0005-1542-7634

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

THE PROBLEM OF OVERCOMING PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN SPORTS AND PHYSICAL EDUCATION: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Abstract. The proposed scientific research is devoted to a profound systemic analysis (both in a retrospective dimension and taking into account the latest realities) of the mechanisms for deconstructing mental obstacles within the framework of physical education and sports activities. The primary object of attention is the specific nature of the professional and applied physical training of active military personnel and the future officer corps (cadets of higher military educational institutions). Against the backdrop of unprecedented threats to national security provoked by full-scale armed aggression and high-intensity combat operations, the task of forging ironclad stress resistance, emotional equilibrium, and the unconditional combat readiness of personnel elevates to an issue of existential magnitude. The core objective of this work lies in the theoretical substantiation of a conceptual model wherein motor activity and specialized sports serve not merely as a means of somatic development, but as a pivotal instrument for suppressing panic states, overcoming cognitive stupor, and eliminating intrapersonal blocks that inevitably arise in a hyper-stressful environment.

Drawing upon a meticulous monitoring of professional literature, the article illustrates the evolution of scientific approaches regarding the integration of bodily and mental training. A paradigmatic shift is documented: from conservative health-promoting physical culture methodologies to the implementation of innovative hybrid systems, whose primary function is concentrated on ensuring survival, forced adaptation, and the sustainment of optimal combat capability under conditions of permanent distress. The authors demonstrate that the neutralization of psychological barriers constitutes a complex, multicomponent construct demanding exclusively synergistic intervention. This approach envisions the organic integration of firearms training with exhausting physical exertion, the introduction of rigorous stress-simulation of combat scenarios, the utilization of high-intensity functional training (specifically CrossFit), as well as specialized psychophysical simulations.

The paper provides reasoned evidence asserting that physiological work within submaximal and maximal power zones does not simply refine the biomechanical parameters of a combatant; rather, it acts as a fundamental catalyst for constructing a robust emotional and volitional foundation. This directly translates into the capacity to maintain composure, execute effective conscious self-regulation, and make instantaneous, appropriate decisions while under enemy fire. Furthermore, the article places conceptual emphasis on the phenomenon of team-based sports interaction as the most efficacious method for combat synchronization. The

collective endurance of extreme physical hardship during training solidifies institutional loyalty, forges combat brotherhood, and serves as the most potent predictor of a unit's collective psychological invincibility. The generalized findings of the study offer undeniable confirmation of the imperative for an immediate and radical overhaul of physical education curricula within military academies. The primary trajectory of such modernization must be the introduction of strictly individualized training protocols that meticulously account for both the somatic and psychoneurological status of cadets amidst the harsh realities of a protracted armed conflict.

Keywords: intrapersonal barriers, military-applied physical training, stress-modeling in sports, defense forces personnel, psychological resilience, adaptive reserves of the psyche, extreme combat conditions, future officers, combat coordination, volitional self-regulation.

Постановка проблеми. Макрорегіональна нестабільність та руйнація архітектури світової безпеки, а передусім – екзистенційні виклики інтенсивної збройної конфронтації на території нашої держави, висувають надвисокі, раніше невідомі вимоги до психосоматичних резервів та механізмів адаптації індивіда. Окреслене питання набуває статусу критичного елемента національної обороноздатності, якщо фокусуватися на військовослужбовцях ЗСУ, працівниках правоохоронних органів та здобувачах вищої військової освіти. Умови їхньої професійної діяльності нерозривно пов'язані з перманентною загрозою життю, обмеженням фундаментальних біологічних потреб, граничним м'язовим виснаженням та руйнівним психоемоційним навантаженням. У процесі фахового вишколу для дій у подібних критичних середовищах комбатанти об'єктивно наражаються на потужні внутрішні бар'єри. Цей деструктивний симптомокомплекс охоплює: панічні реакції, блокаду когнітивних функцій, зневіру у власній спроможності, гіпертривожність, стани глибокої фрустрації та синдром тотального психофізіологічного вигорання.

Консервативні підходи до загальної фізичної підготовки [1, с. 14] та популяризації спорту [2, с. 56], попри їхній беззаперечний позитивний оздоровчий ефект, здатні забезпечити виключно базовий рівень морфофункціональної адаптованості. Їхнього інструментарію абсолютно недостатньо для повноцінної підготовки центральної нервової системи до впливу екстремальних шокових тригерів реального бойового зіткнення. Щоб гарантувати усвідомлене та результативне руйнування зазначених ментальних перепон, критично необхідним стає органічне злиття інтенсивної моторної діяльності із цілеспрямованим психологічним загартовуванням (впровадженням своєрідної методики «стрес-імунізації»). Зважаючи на ці обставини, детальний

ISSN 3041-1572 Online

ретроспективний та критичний скринінг розвитку наукової думки в цій площині має не лише фундаментальне теоретичне значення, а й слугує прикладною базою для конструювання передових тренувальних моделей підготовки офіцерських кадрів нової генерації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий дискурс, присвячений питанням кристалізації психологічної стійкості та ментальної гнучкості (резильєнтності) через застосування засобів фізичної культури, характеризується розлогою ретроспективою та значним міжнародним охопленням. Історичний аналіз цієї проблематики наочно фіксує концептуальний парадигмальний зсув: відбулася еволюція від примітивного сприйняття тілесних тренувань лише як інструменту гіпертрофії м'язів та розвитку кардіореспіраторної витривалості до їхнього трактування як багатовекторного, потужного важеля впливу на явища нейропластичності та загальну архітектуру психіки людини.

Базові теоретичні конструкти цього напряму формувалися задовго до початку гібридного військового протистояння. До прикладу, у наукових розвідках О. Д. Гусака і С. В. Романчука [3, с. 61] наводилася ґрунтовна аргументація щодо визначальної ролі спеціалізованих рухових навантажень у вирішенні завдань з ментального гартування та ліквідації прихованих страхів. Згодом, шляхом інтеграції практичного досвіду участі в локальних військових конфліктах, ці ідеї концептуалізувалися у цілісні протоколи професійно-психологічного вишколу, які детально препаровані в монографіях авторського колективу за редакцією І. І. Приходька [4, с. 25].

З моменту ескалації та переходу збройної агресії проти України у повномасштабну стадію, вектори дослідницьких інтересів закономірно переорієнтувалися на розв'язання завдань максимізації безпосередньої боєздатності, виживання та утримання психосоматичного балансу під загрозою використання новітніх систем озброєння. У науковому доробку В. Клочкова [5, с. 72], В. Алещенка [6, с. 6] та Г. Капосльоза [7, с. 48] здійснено глибоку деконструкцію самої природи психологічної резильєнтності комбатантів. Дослідники безапеляційно стверджують, що процеси діагностики, моделювання та збереження ефективного бойового стану психіки вимагають виключно системного та синергетичного підходу. Паралельно з цим, емпіричні результати, верифіковані М. С. Волковим [8, с. 3], переконливо підтверджують високу результативність екстремального фізичного вишколу для підготовки бійців до функціонування в життєзагрозливих обставинах. Надзвичайно вагомим є внесок наукової групи під проводом І. Ф. Кагдіної [9, с. 213], яка ретельно проаналізувала механізми стабілізації нервової системи під час виконання стрілецьких нормативів – у середовищі, де рівень акустичного та візуального пресингу сягає абсолютного піку.

Одночасно вітчизняна та світова академічна спільнота продовжує активно тестувати нетрадиційні, високоінтенсивні формати тренувань. Ефективність кросфіт-методик як інструменту для прориву через бар'єр граничного виснаження розкривається у працях О. Петрачкова та співавторів [10, с. 75]. Ґрунтовний аналіз передового закордонного досвіду організації військово-спортивної культури здійснили І. Шлямар та О. Івахно [11, с. 210]. Величезний масив новітньої іноземної літератури (I. Bodnar, A. Andres та інші) сфокусований на вивченні нейробіологічних механізмів впливу спорту на здатність до емоційної саморегуляції [12, с. 270], збереження психоемоційного гомеостазу здобувачів освіти під тиском хронічного стресу воєнного часу [13, с. 24] та оптимізацію навчального процесу через глибоку індивідуалізацію тренувальних комплексів [14, с. 16]. Поряд із цим, західні вчені (R. Kanapeckaitė, D. Bagdžiūnienė) [15] звертають увагу на соціально-психологічний вимір проблеми, доводячи, що індивідуальна стресостійкість виступає критичним медіатором у взаємозв'язку між мікрокліматом у колективі та рівнем організаційної відданості бійця своєму підрозділу.

Однак, незважаючи на солідний обсяг і високий науковий авторитет наявних публікацій, процеси зародження, ідентифікації та безпосереднього практичного усунення ментальних блоків вимагають значно глибшої концептуалізації. Це особливо актуально у розрізі історичної ретроспективи, поєднаної з обов'язковою імплементацією унікального досвіду сучасної повномасштабної війни. На сьогодні об'єктивно назріла гостра потреба у синтезі розрізнених методичних практик у єдину, функціональну концептуальну модель, що й виступило головним мотивом для обрання саме цього вектора нашої наукової розвідки.

Мета статті (постановка завдання) здійснити комплексний, багатовимірний теоретичний та ретроспективний аналіз етимології виникнення і механізмів подолання психологічних бар'єрів у процесі спортивної та професійно-прикладної фізичної діяльності, з визначенням та науковим обґрунтуванням найефективніших, інноваційних засобів оптимізації психофізичного стану і бойової готовності військовослужбовців та курсантів вищих військових навчальних закладів у сучасних умовах гібридних та конвенційних загроз.

Виклад основного матеріалу. У площині сучасного міждисциплінарного наукового дискурсу, що формується на перетині військової педагогіки, нейрофізіології та екстремальної психології, феномен психологічного бар'єра трактується як глибоко індивідуалізована, комплексна реакція організму на надмірний стрес. У контексті військово-прикладної рухової діяльності цей бар'єр не зводиться до банального хвилювання чи ситуативної розгубленості. Це надзвичайно потужна, переважно ірраціональна ментальна блокада, яка супроводжується дезінтеграцією сенсорних систем та когнітивним паралічем.

Вона маніфестує через спектр деструктивних станів: від панічного жаху та синдрому завченої безпорадності до гострого тривожного розладу, тотальної апатії та критичної зневіри в здатності власного організму витримати навантаження. Наслідком такого стану є миттєва дезорганізація свідомих процесів: у військовослужбовця блокується здатність до аналітичного мислення, критично звужується обсяг оперативної пам'яті, порушується просторова орієнтація та виснажується вольовий потенціал. В умовах реального бойового зіткнення, де ціна помилки вимірюється життям, такий психофізіологічний колапс робить адекватне виконання поставлених тактико-стратегічних завдань абсолютно неможливим.

Грунтовний історико-ретроспективний скринінг еволюції дидактичних підходів демонструє, що вітчизняна теорія фізичного виховання впродовж десятиліть залишалася заручницею жорсткої біологічної (соматоцентричної) парадигми. Домінантним вектором підготовки, зокрема у військових інституціях, вважалася виключно морфофункціональна адаптація тіла до прогресуючих фізичних навантажень. Процес зводився до механічного, лінійного тренування базових фізичних кондицій: нарощування м'язової сили, підвищення загальної витривалості та швидкості реакції [1, с. 22; 2, с. 115]. У межах цієї механістичної концепції людський організм розглядався як біомеханічна машина, а формування складних ментальних конструктів – бойової сміливості, непохитності, психологічної гнучкості та рішучості – помилково трактувалося як другорядний, побічний ефект, що нібито автоматично з'являється разом із фізичною силою. Утім, новітні вузькопрофільні емпіричні розвідки [3, с. 62] повністю деконструювали цей застарілий міф, довівши, що натреновані м'язи не гарантують стійкості психіки. Сучасні дослідники безапеляційно стверджують: психологічну броню та стресотолерантність можна викувати виключно через інтенсивне, усвідомлене подолання штучно індукованих кризових ситуацій, які максимально точно імітують агресивні фактори реального поля бою. Практика проходження комплексних психологічних смуг перешкод у стані жорсткої сенсорної депривації або, навпаки, перевантаження (робота в умовах нульової видимості, задимлення, під впливом шумового терору та імітації артилерійських вибухів), елементи висотної підготовки та повноконтактні, виснажливі рукопашні спаринги слугують тим надпотужним нейробіологічним тригером, який цілеспрямовано і структурно формує монолітний вольовий стрижень.

Розгортання повномасштабних, високоінтенсивних бойових дій на українських теренах стало остаточним каталізатором тектонічних зрушень у розумінні механізмів психофізичної підготовки. Конвенційна загальна «фізкультура» для особового складу безповоротно втратила свою релевантність і поступилася місцем жорстким, мультидисциплінарним професійно-психо-

логічним вишколам [4, с. 80]. Філософія новітнього підходу базується на принципі максимальної імерсії – глибокого занурення військовослужбовців у змодельовані екстремальні обставини, де рівень фізичного виснаження та морального тиску штучно доводиться до критичної межі. Передова наукова думка категорично наполягає на тому, що бойова психологічна невразливість не передається спадково і не є статичною, незмінною рисою характеру. Це винятково динамічна, набута властивість, яка базується на нейропластичності людського мозку і гартується виключно в горнилі регулярних, науково вивірених граничних та надграничних навантажень [5, с. 74; 6, с. 8]. З позицій сучасного системного підходу [7, с. 50], тренувальний майданчик чи полігон перетворюється на безпечну нейробіологічну лабораторію. Саме тут, в умовах жорсткого фізичного пресингу, відбувається руйнування вроджених інстинктивних патернів страху та вибудовуються нові адаптивні алгоритми виживання. Закономірність цього процесу є прямою та підтвердженою практикою: якщо курсант чи солдат здатний за рахунок надлюдських вольових зусиль раз по раз долати межу фізичної відмови, перетерплювати біль і критичний кисневий борг на тренуванні, його центральна нервова система з набагато вищою вірогідністю приборкає паралізуючий екзистенційний страх смерті у момент справжнього вогневого контакту з ворогом [8, с. 5].

Окремим, надзвичайно специфічним і технологічно складним викликом є маніфестація психоемоційних блоків безпосередньо під час вогневої підготовки та застосування штатної зброї. Фізіологічні реакції організму на гострий стрес (зокрема, масований викид адреналіну та кортизолу) провокують так званий «тунельний зір» (втрату периферичного бачення), аудіальну ексклюзію (тимчасову втрату слуху), підсвідомий рефлекторний страх перед віддачею зброї та гуркотом пострілу. Цей фізіологічний стан, додатково обтяжений гіпертрофованим відчуттям відповідальності за виконання бойової задачі, різко звужує поле свідомості, повністю блокує здатність до об’єктивної оцінки тактичної обстановки та руйнує тонку моторику пальців, яка є критично необхідною для плавного натискання на спусковий гачок і влучного пострілу. Аби превентивно розв’язати цю проблему, сучасний інструкторський склад масово відмовляється від статичної стрільби у комфортних умовах тиру та імплементує методику стрес-стрільби або тактичного біатлону. Її концептуальна суть полягає у виконанні вогневих завдань виключно на фоні пікового фізичного виснаження та високої частоти серцевих скорочень. До прикладу, боєць виходить на рубіж відкриття вогню лише після серії інтенсивних марш-кидків, евакуації умовно пораненого побратима чи тривалого тактичного переповзання у повній, важкій екіпіровці. Стрільба в стані гострого кисневого голодування, зі збитим диханням, тремором м’язів та затьмареним зором форсовано адаптує вегета-

ISSN 3041-1572 Online

тивну нервову систему до гормональних «бурь» реального бою та дозволяє викувати по-справжньому непохитну стійкість оператора зброї [9, с. 214].

З метою радикальної оптимізації та максимального прискорення цих складних адаптаційних процесів, тренувальні центри провідних армій держав НАТО та підрозділи Сил оборони України активно інтегрують інноваційні концепції силового та кондиційного тренінгу [11, с. 211]. Абсолютним фаворитом і безальтернативним лідером у цьому сегменті визнано високоінтенсивний функціональний тренінг – кросфіт (CrossFit), результативність якого беззаперечно підтверджена численними військово-науковими дослідженнями [10, с. 76]. Архітектура цієї тренувальної системи базується на принципах абсолютної непередбачуваності комплексів вправ (Workout of the Day), залученні змішаних механізмів енергозабезпечення (грамотне поєднання аеробних, анаеробно-гліколітичних та алактатних навантажень) та створенні жорсткого, безкомпромісного конкурентного середовища. Така методологічна конфігурація безжально і систематично виштовхує військовослужбовця за межі будь-якого психологічного комфорту. Під час виконання екстремальних кросфіт-комплексів боєць гарантовано стикається з явищем «внутрішньої стіни», залишаючись сам на сам із деструктивним внутрішнім діалогом та непереборним фізіологічним бажанням здатися і припинити роботу. Саме в ці критичні моменти, коли людина вольовим зусиллям змушує себе продовжувати рух попри біль, накопичення молочної кислоти, критичну втому та відчай, у її мозку формуються нові нейронні шляхи – стійкі патерни переможця, здатного функціонувати поза межами власних можливостей.

Не менш критичним, з огляду на специфіку війни на виснаження та тривалий екзистенційний тиск на суспільство, є аспект біохімічного та ендогенного контролю над емоціями. Це завдання набуває статусу пріоритетного номер один для системи підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах. Становлення цих молодих людей як майбутніх командирів і лідерів відбувається в безпрецедентних умовах: на фоні постійних сирен повітряної тривоги, загрози ракетних ударів, важкого новинного фону та усвідомлення незворотних бойових втрат серед колег і побратимів. Масив зібраних емпіричних даних переконливо свідчить, що грамотно спланована, регулярна спортивна діяльність виступає найбільш безпечним, легальним та потужним інструментом екологічної внутрішньої корекції психоемоційного статусу [13, с. 25]. Інтенсивна м’язова робота відіграє роль своєрідного біохімічного «утилізатора», що природним шляхом метаболізує та виводить з організму токсичні надлишки гормонів дистресу, одночасно стимулюючи потужний компенсаторний викид нейромедіаторів задоволення та стабільності – дофаміну, серотоніну та ендорфінів. Глибока персоналізована оптимізація тренувальних модулів, яка прецизійно враховує

поточний стан вегетативної нервової системи та специфічний психотип конкретного курсанта, дозволяє йому значно швидше та без руйнівних наслідків для психічного здоров'я адаптуватися до суворих реалій казарменого та бойового життя [14, с. 18]. У цьому глибокому вимірі спорт набуває яскраво виражених психотерапевтичних властивостей: він вчить військовослужбовця вчасно розпізнавати наближення стану афекту, свідомо брати під контроль раптові напади деструктивної агресії чи патологічної тривоги, та сублімувати цю колосальну, дику нервову енергію у раціональне, конструктивне і продуктивне бойове русло [12, с. 272].

Нарешті, окрім скрупульозної роботи з індивідуальними страхами та комплексами, особливої уваги науковців і практиків потребує фундаментальна проблематика подолання групових, соціально-психологічних бар'єрів, що неминуче виникають усередині будь-яких військових формацій. У суворих бойових умовах відсутність безперебійної, налагодженої комунікації або найменший брак сліпої, абсолютної довіри до побратима ліворуч чи праворуч дорівнює смертельній небезпеці для всього підрозділу. Спільне проходження особовим складом через екстремальні колективні випробування є найефективнішим інструментом вирішення цієї проблеми. Надзвичайно виснажливі марш-кидки у повному бойовому спорядженні по пересіченій місцевості, групові завдання з евакуації чи перенесення надважких вантажів (наприклад, масивних колод, ящиків з боєприпасами, техніки), а також участь у жорстких контактних військово-спортивних іграх (таких як армійське регбі чи групові тактичні бої) виконують функцію надпотужного соціального цементу. Під час проживання цього концентрованого, дозованого «спільного страждання» та взаємозалежності миттєво анігілюються та розчиняються будь-які штучні комунікаційні бар'єри, статусні розбіжності між військовослужбовцями різних призовів чи звань, повністю стираються фальшиві соціальні маски. Багаторічні емпіричні спостереження військових соціологів доводять: сталева згуртованість підрозділу (бойове братерство), помножена на високий рівень емпатії та безумовну готовність до самопожертви заради товариша, має пряму, нерозривну кореляцію з показниками індивідуальної стресостійкості кожного окремого бійця. Саме такий колективний моноліт, викуваний через піт і подолання штучних перешкод на тренуваннях, суттєво мінімізує ризики масового виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР) після реальних боїв та формує непохитну, усвідомлену організаційну відданість і вірність кожного військовослужбовця своєму підрозділу та державі [15].

Висновки Базуючись на результатах проведеного ретроспективного та актуального теоретичного скринінгу означеної проблематики, є всі підстави стверджувати: сучасна система фізичного виховання та військово-прикладні види спорту виступають не факультативним додатком до вишколу, а

фундаментальним, стрижневим механізмом профілактики та ліквідації глибинних психологічних бар'єрів. Еволюційна траєкторія методик підготовки військовослужбовців беззаперечно свідчить про незворотну відмову від концепції лінійного фізичного розвитку соми (тіла) на користь впровадження багатокомпонентних систем сфокусованого психофізичного стрес-моделювання. Імплементація такого підходу перетворилася на категоричну життєствердну умову для збереження особового складу у високотоксичному середовищі сучасних бойових дій. Систематичне та результативне долання внутрішніх психоемоційних блоків під час інтенсивних рухових сесій (із залученням адаптованих елементів кросфіту, армійського рукопашного бою, багаторівневих психологічних смуг перешкод та маршів на виживання) формує стійкий поведінковий нейропатерн переможця. Здобутий у такий спосіб алгоритм дій автоматично екстраполюється на реальну бойову практику, що гарантовано масштабує загальну боєздатність, забезпечує високий рівень холоднокровної саморегуляції та гарантує здатність приймати блискавичні, адекватні рішення в найтяжчих екстремальних ситуаціях. Перспективи подальших наукових розвідок у цій предметній площині залишаються надзвичайно широкими та багатообіцяючими. У першу чергу вони мають бути спрямовані на конструювання, валідацію та впровадження інноваційних, суворо персоналізованих алгоритмів психофізичного тренінгу для здобувачів вищої військової освіти. Крім того, окремого наукового супроводу потребує процес інтеграції у тренувальний цикл передових технологій віртуальної та доповненої реальності (VR/AR). Застосування такого інструментарію дозволить згенерувати абсолютно безпечне, проте максимально імерсивне і реалістичне середовище для симуляції бойового дистресу. Це, у свою чергу, сприятиме ефективному відпрацюванню навичок подолання когнітивних блокад ще на етапі підготовки, задовго до моменту реального вогневого зіткнення з противником.

Література:

1. Лазаренко М. Г. Основи фізичного виховання : навчально-методичний посібник. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2019. 88 с. URL: https://www.tkfk.te.ua/wp-content/uploads/2024/02/Основи-фізичного-виховання-Лазаренко.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

2. Фізичне виховання: проблеми та перспективи : монографія / за заг. ред. Г. П. Грибана. Житомир : Рута, 2020. 384 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

3. Гусак О. Д., Романчук С. В. Роль фізичної підготовки у вирішенні завдань психологічної підготовки військовослужбовців. Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. 2011. № 4. С. 61–63. URL: https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2011-04/11godtos.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

4. Професійно-психологічний тренінг військовослужбовців Національної гвардії України : монографія / О. С. Колесніченко, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, Н. В. Юр'єва ;

за заг. ред. І. І. Приходька. Харків : НАНГУ, 2019. 194 с. URL: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_Pr-psykh_treninh.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

5. Клочков В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 2022. № 67 (3). С. 71–79. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-67-3-71-79 (дата звернення: 22.04.2026).

6. Алещенко В. Формування психологічної готовності військовослужбовців до ведення бойових дій. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 74 (4). С. 5–13. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-5-13 (дата звернення: 22.04.2026).

7. Капосльоз Г. Психологічна готовність військовослужбовців до бойової діяльності: системний підхід щодо діагностування, формування та підтримання станів. Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 72 (2). С. 47–57. URL: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-47-57 (дата звернення: 22.04.2026).

8. Волков М. С. Ефективність фізичних тренувань у підготовці військовослужбовців та формуванні їх психологічної готовності до дій в екстремальних умовах. Академічні візії. 2023. URL: http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8251982 (дата звернення: 22.04.2026).

9. Кагдіна І. Ф., Лопаєва О. М., Карпенко О. М. Формування стійкої психіки під час вогневої підготовки в умовах війни. Аналітично-порівняльне правознавство. 2025. № 04, ч. 3. С. 212–216. URL: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.30 (дата звернення: 22.04.2026).

10. Петрачков О., Ярмак О., Білошицький В. Використання засобів кросфіту у фізичній та професійно-прикладній підготовці військовослужбовців строкової служби. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2021. № 3. С. 74–79. URL: https://doi.org/10.32652/tmfvs.2021.3.74-79 (дата звернення: 22.04.2026).

11. Шлямар І. Л., Івахно О. В. Аналіз організації фізичної підготовки у збройних силах провідних країн світу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт). 2023. № 4 (163). С. 208–215. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).39 (дата звернення: 22.04.2026).

12. Bodnar I., Andres A., Kryzhanovskyi V., Shvets V. The influence of sports on emotional control in cadets of the national guard of ukraine at the beginning of the war. Health Problems of Civilization. 2023. Vol. 17, no. 3. P. 269–276. URL: https://doi.org/10.5114/hpc.2023.128805 (дата звернення: 22.04.2026).

13. Andres A., Sorokolit N., Mandiuk A., Rymar O., Khanikiants O. The impact of sports activities on the psycho-emotional state of cadets in higher education institutions during wartime. Environment. Technology. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. 2024. Vol. 4. P. 23–26. URL: https://doi.org/10.17770/etr2024vol4.8206 (дата звернення: 22.04.2026).

14. Andres A., Huk H., Rymar O., Kryzhanovskyi V., Sorokolit N. Optimization of Cadets' Psychophysical Fitness Through Individual Training Programs. Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference. 2025. Vol. V. P. 15–21. URL: https://doi.org/10.17770/etr2025vol5.8487 (дата звернення: 22.04.2026).

15. Kanapeckaitė R., Bagdžiūnienė D. Relationships between team characteristics and soldiers' organizational commitment and well-being: the mediating role of psychological resilience. Frontiers in Psychology. 2024. URL: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1353793 (дата звернення: 22.04.2026).

References:

1. Lazarenko, M. H. (2019). Osnovy fizychnoho vykhovannia : navchalno-metodychnyi posibnyk [Fundamentals of physical education: educational and methodological manual]. Chernihiv: NUCHK imeni T. H. Shevchenka. Retrieved from: https://www.tkfk.te.ua/wp-content/uploads/2024/02/Основи-фізичного-виховання-Лазаренко.pdf

2. Hryban, H. P. (Ed.). (2020). Fizychne vykhovannia: problemy ta perspektyvy : monohrafiia [Physical education: problems and prospects: monograph]. Zhytomyr: Ruta. Retrieved from: https://eprints.zu.edu.ua/32273/1/Gryban-monografiya.pdf

3. Husak, O. D., & Romanchuk, S. V. (2011). Rol fizychnoi pidhotovky u vyrishenni zavdan psykholohichnoi pidhotovky viiskovosluzhbovtsiv [The role of physical training in solving the tasks of psychological training of military personnel]. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu, 4, 61–63. Retrieved from: https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2011-04/11godtos.pdf

4. Kolesnichenko, O. S., Matsehora, Ya. V., Prykhodko, I. I., & Yurieva, N. V. (2019). Profesiino-psykholohichnyi treninh viiskovosluzhbovtsiv Natsionalnoi hvardii Ukrainy : monohrafiia [Professional-psychological training of military personnel of the National Guard of Ukraine: monograph] (I. I. Prykhodko, Ed.). Kharkiv: NANGU. Retrieved from: https://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monograf_Pr-psykh_treninh.pdf

5. Klochkov, V. (2022). Suchasni pohliady na problemu formuvannia psykholohichnoi stiikosti viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii [Modern views on the problem of forming the psychological stability of military personnel in combat conditions]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 67(3), 71–79. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-67-3-71-79

6. Aleshchenko, V. (2023). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti viiskovosluzhbovtsiv do vedennia boiovykh dii [Formation of psychological readiness of military personnel to conduct combat operations]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 74(4), 5–13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-74-4-5-13

7. Kaposloz, H. (2023). Psykholohichna hotovnist viiskovosluzhbovtsiv do boiovoi diialnosti: systemnyi pidkhid shchodo diahnostuvannia, formuvannia ta pidtrymannia staniv [Psychological readiness of military personnel for combat activity: a systematic approach to diagnosis, formation and maintenance of states]. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, 72(2), 47–57. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-47-57

8. Volkov, M. S. (2023). Efektyvnist fizychnykh trenuvan u pidhotovtsi viiskovosluzhbovtsiv ta formuvanni yikh psykholohichnoi hotovnosti do diy v ekstremalnykh umovakh [Effectiveness of physical training in the preparation of military personnel and the formation of their psychological readiness for actions in extreme conditions]. Akademichni vizii. http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.8251982

9. Kahdina, I. F., Lopaieva, O. M., & Karpenko, O. M. (2025). Formuvannia stiikoi psykhiky pid chas vohnevoi pidhotovky v umovakh viiny [Formation of a stable psyche during fire training in wartime conditions]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 04(3), 212–216. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.30

10. Petrachkov, O., Yarmak, O., & Biloshytckyi, V. (2021). Vykorystannia zasobiv krosfitu u fizychnii ta profesiino-prykladnii pidhotovtsi viiskovosluzhbovtsiv strokovoi sluzhby [Use of crossfit tools in physical and professional-applied training of conscripts]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu, 3, 74–79. https://doi.org/10.32652/tmfvs.2021.3.74-79

11. Shliamar, I. L., & Ivakhno, O. V. (2023). Analiz orhanizatsii fizychnoi pidhotovky u zbroinykh sylakh providnykh krain svitu [Analysis of the organization of physical training in the

armed forces of leading countries of the world]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport), 4(163), 208–215. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.04(163).39

12. Bodnar, I., Andres, A., Kryzhanovskyi, V., & Shvets, V. (2023). The influence of sports on emotional control in cadets of the national guard of ukraine at the beginning of the war. Health Problems of Civilization, 17(3), 269–276. https://doi.org/10.5114/hpc.2023.128805

13. Andres, A., Sorokolit, N., Mandiuk, A., Rymar, O., & Khanikiants, O. (2024). The impact of sports activities on the psycho-emotional state of cadets in higher education institutions during wartime. Environment. Technology. Resources. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference, 4, 23–26. https://doi.org/10.17770/etr2024vol4.8206

14. Andres, A., Huk, H., Rymar, O., Kryzhanovskyi, V., & Sorokolit, N. (2025). Optimization of Cadets' Psychophysical Fitness Through Individual Training Programs. Environment. Technology. Resources. Proceedings of the 16th International Scientific and Practical Conference, V, 15–21. https://doi.org/10.17770/etr2025vol5.8487

15. Kanapeckaitė, R., & Bagdžiūnienė, D. (2024). Relationships between team characteristics and soldiers' organizational commitment and well-being: the mediating role of psychological resilience. Frontiers in Psychology. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2024.1353793

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 008:[004:930.25]:719

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-288-306

Горбань Юрій Іванович кандидат культурології, професор, завідувач кафедри інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5837-4409

Олійник Оксана Миколаївна кандидат культурології, доцент, віцепрезидент з науково-педагогічної роботи, Київський національний університет культури і мистецтв, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4687-2408

ДИНАМІКА КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТРАДИЦІЙНОЇ КОМЕМОРАЦІЇ ТА ЦИФРОВИХ АРХІВІВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ПАМ'ЯТІ ПОКОЛІНЬ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз динаміки культурної пам'яті в цифрову епоху та визначено взаємозв'язок між матеріальними ритуалами комеморації та віртуальними інструментами в сучасній Україні. Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний підхід, що поєднує культурологічний і медіакомунікативний аналіз для концептуалізації переходу від колективної до конективної пам'яті. У роботі показано, що український досвід збереження культурної спадщини під час війни може бути інтерпретований крізь призму теорії конективної пам'яті Е. Хоскінса та мікросоціології Г. Тарда. Встановлено, що цифрові архіви та традиційні ритуали утворюють симбіотичну екосистему культурної пам'яті. Цифровізацію визначено як стратегію порятунку національного культурного коду в умовах війни. Проаналізовано проєкти SUCHO, 3D-сканування пам'яток та архіви усної історії як ключові інструменти цифрової комеморації.

Динаміка культурної пам'яті в сучасній культурі визначається безпрецедентно складною багаторівневою взаємодією матеріального та віртуального вимірів. Проаналізована в статті еволюція – від традиційної колективної пам'яті до гіперконективної цифрової екосистеми – докорінно та незворотно змінила механізми комеморації, архівації та трансляції історичного досвіду поколінь. Проведене комплексне дослідження дає змогу сформулювати низку концептуальних і практично значущих висновків.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі є надзвичайно широкими. Вони вбачаються у розробленні комплексних державних стратегій цифрової комеморації повоєнного часу, у глибокому вивченні впливу генера-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

тивних алгоритмів штучного інтелекту на формування та можливе викривлення історичних наративів, а також у пошуку ефективних технологічних і законодавчих механізмів протидії інформаційним маніпуляціям у сфері цифрової культурної спадщини. Сучасна культура пам'яті вкотре доводить фундаментальну істину: здатність суспільства зберегти, осмислити та захистити власне минуле у цифровому вимірі є головною запорукою збереження його суб'єктності та життєздатності в майбутньому. Синергія традиції та інновації – це той шлях, яким українська культура не лише зберігає себе, а й вписує свій унікальний досвід стійкості у глобальний контекст загальнолюдської пам'яті.

Ключові слова: культурна пам'ять, конективна пам'ять, комеморація, цифрові архіви, віртуальні меморіали, культурна спадщина, цифровізація, Україна, цифрове збереження, національна ідентичність, культурний код.

Horban Yurii PhD in Cultural Studies, Professor, Head of the Department of Information and Public Relations, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5837-4409

Oliinyk Oksana PhD in Cultural Studies, Associate Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4687-2408

DYNAMICS OF CULTURAL MEMORY: THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADITIONAL COMMEMORATION AND DIGITAL ARCHIVES IN PRESERVING THE MEMORY OF GENERATIONS

Abstract. This article presents a comprehensive analysis of the dynamics of cultural memory in the digital age and identifies the interconnection between material rituals of commemoration and virtual tools in contemporary Ukraine. The methodological basis of the study is an interdisciplinary approach that combines cultural studies and media communication analysis to conceptualize the transition from collective to connective memory. The study demonstrates that the Ukrainian experience of preserving cultural heritage during wartime can be interpreted through the lens of E. Hoskins's theory of connective memory and G. Tarde's microsociology. It has been established that digital archives and traditional rituals form a symbiotic ecosystem of cultural memory. Digitization is defined as a strategy for preserving the national cultural code in wartime. The SUCHO project, 3D scanning of monuments, and oral history archives are analyzed as key tools of digital commemoration.

The dynamics of cultural memory in contemporary culture are shaped by an unprecedentedly complex, multi-layered interplay between the material and virtual

dimensions. The evolution analyzed in this article – from traditional collective memory to a hyperconnected digital ecosystem – has radically and irreversibly transformed the mechanisms of commemoration, archiving, and transmission of the historical experience of generations. This comprehensive study allows us to formulate a number of conceptual and practically significant conclusions.

The prospects for further research in this area are extremely broad. They lie in the development of comprehensive state strategies for digital commemoration of the postwar era, in an in-depth study of the impact of generative artificial intelligence algorithms on the formation and potential distortion of historical narratives, as well as in the search for effective technological and legislative mechanisms to counter information manipulation in the sphere of digital cultural heritage. Contemporary memory culture once again proves a fundamental truth: a society's ability to preserve, reflect upon, and protect its own past in the digital realm is the key to ensuring its agency and viability in the future. The synergy of tradition and innovation is the path through which Ukrainian culture not only preserves itself but also inscribes its unique experience of resilience into the global context of universal human memory.

Keywords: cultural memory, connective memory, commemoration, digital archives, virtual memorials, cultural heritage, digitalization, Ukraine, digital preservation, national identity, cultural code.

Постановка проблеми. В епоху глобальних технологічних трансформацій, інформаційної надмірності та радикального прискорення соціального часу проблема збереження, трансляції та адекватної репрезентації культурної пам'яті набуває особливої актуальності. Культурна пам'ять, яка впродовж століть слугувала непохитним фундаментом для формування національної ідентичності, легітимації суспільних інститутів та збереження історичного досвіду поколінь, сьогодні зазнає глибинних онтологічних та епістемологічних змін під тотальним впливом цифрового повороту. Якщо традиційно комеморативні практики ґрунтувалися на матеріальних формах фіксації пам'яті – монументальних спорудах з каменю та бронзи, паперових архівах, регламентованих державних ритуалах і музеєфікованих просторах, – то сучасність диктує стрімку віртуалізацію цих процесів [21]. Цифрове середовище не лише пропонує нові інструментальні засоби для архівації, але й докорінно змінює саму природу процесу запам'ятовування. Воно перетворює статичні сховища історичних знань на динамічні, плинні, гіперконективні мережі, де минуле перманентно співіснує із сьогоденням [21].

Особливого драматизму та екзистенційної актуальності ця проблематика набуває в сучасній Україні. В умовах повномасштабної збройної агресії з боку Російської Федерації, яка супроводжується цілеспрямованим, методичним

знищенням об'єктів матеріальної та нематеріальної культурної спадщини, цифрові архіви перетворилися з інноваційної альтернативи на єдиний можливий інструмент збереження національної пам'яті від фізичної втрати [12]. Проблема полягає у гострій потребі знайти оптимальний баланс: як новітні цифрові інструменти (хмарні онлайн-архіви, інтерактивні бази даних, віртуальні музеї, практики хештег-активізму) можуть гармонійно співіснувати з традиційними, тілесними ритуалами вшанування пам'яті, не знецінюючи їх сакральний і глибоко емоційний складник, а навпаки – доповнюючи та розширюючи їхній вплив на майбутні покоління.

Водночас наявна низка концептуальних і практичних суперечностей. З одного боку, орієнтація виключно на традиційні, матеріальні форми комеморації в умовах війни пов'язана з високими ризиками безповоротної втрати унікальних артефактів через їхню абсолютну фізичну вразливість перед ракетними ударами та мародерством. З іншого боку, абсолютна віртуалізація пам'яті загрожує втратою просторової прив'язки, деконтекстуалізацією історичних подій, емоційним відчуженням і тотальною залежністю від технологічної інфраструктури, яка сама по собі є мішенню в умовах кібервійн.[4] Відтак, виникає фундаментальна наукова та суспільна необхідність в осмисленні взаємозв'язку між усталеними ритуалами вшанування пам'яті та архітектурою сучасних цифрових архівів як єдиної, інтегрованої та стійкої екосистеми збереження культурного коду української нації та людства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя досліджень культурної пам'яті тривалий час базувалося на класичних соціологічних парадигмах. Фундаментальними є праці М. Гальбвакса, який на початку XX ст. запровадив концепт «колективної пам'яті», розглядаючи її як соціальний конструкт, що формується виключно в межах певних соціальних груп, та Я. Асмана, який сформулював принципи «культурної пам'яті» як об'єктивізованої, інституціоналізованої форми збереження минулого [21]. Однак стрімкий розвиток цифрових медіа актуалізував потребу переосмислення цих підходів, зокрема з огляду на їхню обмежену здатність пояснювати мережеву, динамічну природу сучасних практик культурної пам'яті.

Епохальним у цьому контексті є внесок британського теоретика медіа Е. Хоскінса, який констатував «кінець колективної пам'яті» в її традиційному розумінні та ввів концепт «конективної пам'яті» (connective memory) [18]. Згідно з його теорією, цифровий поворот розмиває жорсткі просторові та часові межі пам'яті, замінюючи статичний архів плинними темпоральностями та динамікою «перманентного передавання даних» (permanent data transfer), де пам'ять безперервно співтвориться користувачами мережі через їхні цифрові сліди [21]. Науковці все частіше звертаються до мікросоціологічної теорії

Г. Тарда, протиставляючи її структуралізму Е. Дюркгейма, оскільки саме тардіанська оптика імітації та мережевого поширення ідей найкраще пояснює вірусні механізми функціонування пам'яті в інтернеті [24].

У західній гуманітаристиці також глибоко розробляються питання хештег-комеморації, зокрема концепції цифрового активізму пам'яті (#memoryactivism), як новітнього інструменту створення альтернативних, недержавних платформ для вшанування контроверсійного або травматичного минулого [17]. Значну дослідницьку увагу привертають цифрові ритуали скорботи, перетворення онлайн-меморіалів на нові форми «віртуального безсмертя» та їхній трансформаційний вплив на теорію колективної травми [14]. Водночас дослідники зазначають стрімке зміщення акценту з суто національної на транснаціональну культурну пам'ять, де головним медіатором постають саме цифрові аудіовізуальні архіви [16].

Український науковий дискурс демонструє інтенсивне осмислення трансформацій культурної пам'яті, зумовлених як постколоніальним і посттоталітарним транзитом, так і сучасним досвідом війни. Фундаментальним є доробок авторського колективу Інституту культурології під керівництвом О. Гриценка (Н. Гончаренко, І. Кузнєцова та ін.), який у ґрунтовній монографії «Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація» розкрив складні механізми переформатування національної пам'яті через подолання імперських наративів та європеїзації комеморативних практик [4]. Дослідниця Ю. Половинчак проаналізувала комеморативні практики в сучасному інтерактивному інформаційному просторі, довівши, що соціальні медіа безпрецедентно демократизують дискурс пам'яті, перетворюючи кожного підключеного користувача на повноцінного суб'єкта комеморації [9].

Проблематика екстреного оцифрування культурної спадщини в умовах активних бойових дій ґрунтовно висвітлена у працях І. Стасишеної та Г. Лукаш, які аналізують цифрову архівацію як ключовий інструмент порятунку історичного надбання, розглядаючи технічні рішення та організаційні стратегії [12]. Важливими для розуміння віртуалізації міського простору є дослідження М. Отрішко щодо культурної пам'яті міст [8] та О. Бірьової щодо застосування технологій віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR) у музейній справі для збереження пам'яток і популяризації спадщини в умовах війни [1]. Аналіз сучасних наукових фахових видань, зокрема журналу «Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку», засвідчує зростання інтересу до цифрових форм комеморації, включаючи AR-маршрути (В. Герасимчук), джерела вивчення артринку – від архівів до цифрових платформ (А. Тормахова, О. Алексієнко), міждисциплінарні дослідження геноцидів (І. Маслікова) та трансформації меморіального простору в епоху втрат (І. Прокопчук, Ю. Кантаровський) [7].

Попри значний обсяг наукових розвідок, питання органічного синтезу, синергії та операційного балансу між фізичними, усталеними формами комеморації та новітніми цифровими архівами в контексті специфічного українського досвіду резильєнтності досі залишається фрагментованим і потребує комплексного культурологічного узагальнення.

Мета статті полягає у здійсненні комплексного культурологічного аналізу динаміки культурної пам'яті в умовах цифрової епохи з особливим фокусом на виявленні взаємозв'язків, суперечностей і потенційної синергії між традиційними просторово-тілесними практиками комеморації та сучасними цифровими архівами. Дослідження спрямоване на з'ясування механізмів формування балансу між матеріальними ритуалами збереження пам'яті та новітніми віртуальними інструментами в сучасній українській культурі. Стаття поглиблює наявні підходи, акцентуючи на тому, як в умовах екзистенційних загроз, спровокованих повномасштабною російсько-українською війною, відбувається не просто заміщення, а взаємозбагачення мнемонічних практик, де цифровізація постає каталізатором деколонізації, демократизації та збереження пам'яті для прийдешніх поколінь.

Виклад основного матеріалу. ***Епістемологічний зсув: від колективної до конективної пам'яті.*** Для глибокого розуміння трансформаційних процесів у сфері комеморації слід насамперед проаналізувати епістемологічний зсув, що відбувся в теорії пам'яті. Традиційне розуміння культурної пам'яті, закладене соціологічною школою початку XX ст., жорстко прив'язувало процеси згадування до фізичних і соціальних структур. Концепція М. Гальбвакса, інтелектуально споріднена з ідеями соціологічного детермінізму Е. Дюркгейма, постулювала, що колективна пам'ять не існує поза соціальними межами (родина, релігійна спільнота, нація, держава) [21]. У цій системі координат пам'ять була міцно прив'язана до фізичних локусів (до «місць пам'яті» або *lieux de mémoire*, за термінологією П. Нора) та регламентованих ритуалів комеморації, які найчастіше встановлювалися та контролювалися домінантними інституціями.

Проте тотальний цифровий поворот спричинив глибокий епістемологічний розрив із цією традицією. Дослідники цифрової гуманітаристики дедалі частіше відмовляються від макросоціологічного структуралізму Е. Дюркгейма на користь альтернативної мікросоціологічної моделі Г. Тарда, який ще у XIX ст. наголошував на первинності мікросоціальних взаємодій, нескінченних імітаціях і мережевому поширенні вірувань і бажань. Саме ця тардіанська оптика виявилася найрелевантнішою для пояснення механізмів функціонування пам'яті в епоху Web 2.0 та алгоритмічних стрічок новин [24]. Сучасна цифрова пам'ять більше не є монолітною та ієрархічно організованою конструкцією, що транслюється «згори» через підручники чи державні

декрети; вона безперервно емерджентно формується через мільярди децентралізованих мікровзаємодій, репостів, хештегів, вподобань і коментарів.

На цьому теоретичному підґрунті британський медіадослідник Е. Хоскінс вибудував революційний концепт «конективної пам'яті» [18]. Він стверджує, що в новій медіаекології індивід опиняється «вивернутим навиворіт», а традиційні бінарні опозиції між внутрішньою (когнітивною) та зовнішньою (архівною) пам'яттю остаточно руйнуються [15]. Конективна пам'ять визначається як процесуальний феномен, що виникає внаслідок омніпрезентності (всюдисущості) цифрового архіву та безперервної взаємодії користувачів [18]. На відміну від традиційної колективної пам'яті, яка мала статичні характеристики та чіткі просторово-часові межі (наприклад, щорічний мітинг біля пам'ятника), конективна пам'ять безперервно співтвориться. Соціальні медіа сприяють тому, що сучасна людина переживає пам'ять одночасно і як завершене минуле, і як актуальне сьогодення, залучаючи її до перманентного виробництва та споживання емоцій онлайн [18]. Е. Хоскінс зазначає, що ідея архіву як статичного сховища замінюється плинними темпоральностями та динамікою «перманентного передавання даних» [21].

У Таблиці 1 наведено порівняльний аналіз ключових парадигм пам'яті, який ілюструє цей масштабний епістемологічний зсув.

Таблиця 1.

Порівняльний аналіз ключових парадигм пам'яті: від колективної до конективної

Характеристика	**Колективна пам'ять (М. Гальбвакс)**	**Культурна пам'ять (Я. Асман)**	**Конективна пам'ять (Е. Хоскінс)**
Теоретичне підґрунтя	Макросоціологія (Е. Дюркгейм)	Культурологія, семіотика	Мікросоціологія (Г. Тард), медіатеорія
Основний носій	Соціальна група, індивід у групі	Матеріальні об'єкти, тексти, ритуали	Гіперконективні цифрові мережі, алгоритми
Темпоральність	Статична, обмежена часом життя групи	Довготривала (тисячоліття), епохальна	Плинна, «перманентне сьогодення», миттєва
Просторовість	Локалізована (місця зборів, родина)	Монументалізована (архіви, музеї, храми)	Детериторіалізована, глобальна, хмарна
Форма трансляції	Усна традиція, безпосереднє спілкування	Канонічні тексти, державні свята, освіта	Хештеги, репости, бази даних, вірусний контент
Характер формування	Органічний, всередині спільноти	Інституціоналізований, курований елітами	Емерджентний, співтворений користувачами (Web 2.0)

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Онтологія цифрового архіву: інверсія пам'яті та забуття. Трансформація парадигм безпосередньо впливає на розуміння сутності архіву. Цифрові архіви не зводяться до електронних сканів фізичних документів, а характеризуються принципово відмінною онтологією. Як стверджував М. Фуко, архів – це не просто сума текстів чи артефактів, збережених цивілізацією, а фундаментальна система, що формує правила висловлювання та визначає, що взагалі може бути сказано і збережено. У цифрову епоху ця система набуває властивостей нескінченної розширюваності, інтерактивності, безперервного оновлення та машинного зчитування через розвинені системи метаданих та алгоритми пошуку [5].

Найбільш парадоксальним наслідком цифровізації стала радикальна інверсія традиційної діалектики між пам'яттю та забуттям [21]. Протягом усієї історії людства запам'ятовування потребувало колосальних зусиль: висікання ієрогліфів на камені, переписування манускриптів, зведення монументів, фінансування бібліотек. Забуття ж було природним, ентропійним процесом – час руйнував носії, а людський мозок стирав непотрібні деталі. Цифрове середовище кардинально трансформувало цю логіку: сьогодні інформація зберігається за замовчуванням (через автоматичне кешування, цифрові сліди, резервні копії), тоді як забуття (видалення даних, реалізація юридичного «права бути забутим») потребує цілеспрямованих, значних технологічних і правових зусиль. Ця «тотальна пам'ять» мережі створює нові виклики для культури комеморації: коли пам'ять перестає бути дефіцитним ресурсом, на перший план виходить не проблема фізичного збереження, а проблема кураторства, верифікації та етичної репрезентації історичного досвіду в умовах високої інформаційної насиченості.

Традиційна комеморація: тілесність, просторовість та ритуалізація. Попри інтенсивний розвиток процесів цифровізації, традиційна комеморація (відзначення історичних дат, покладання квітів до меморіалів, запалення свічок, хвилини мовчання, відвідування цвинтарів і місць масових трагедій) продовжує виконувати життєво важливу функцію соціальної інтеграції. Ці ритуали мають потужний перформативний і тілесний вимір, у межах якого відвідування місць пам'яті акумулює глибокий емоційний досвід через фізичну присутність і спільність дії [6]. Наприклад, меморіалізація жертв Голодомору 1932–1933 рр. в Україні втілилася в розгалуженій мережі візуальних символів (свічка у вікні), просторових монументів і державних церемоній, що стало критично важливим кроком у деколонізації національної пам'яті та спробі подолання глибокого посттравматичного синдрому нації [11].

Водночас криза традиційних монументальних форм стала очевидною ще до сучасних глобальних потрясінь. Фізичні меморіали часто стають об'єктами

так званої «бронзової хвороби» (термін Р. Музіля) – вони перетворюються на звичну частину урбаністичного ландшафту і перестають бути видимими, втрачаючи здатність викликати активну емоційну та інтелектуальну рефлексію. Крім того, традиційні комеморативні практики зазвичай монополізуються державою, яка диктує жорсткий офіційний наратив, залишаючи маргіналізованими альтернативні, локальні чи дисидентські історії [16]. Держава часто використовує пам'ять інструментально, нівелюючи індивідуальне горе заради конструювання героїчного міфу.

Пандемія COVID-19 стала першим глобальним каталізатором масштабної медіатизації ритуалів пам'яті. Практики комеморації жертв Голокосту, інших історичних трагедій, а також поховальні обряди були вимушено перенесені в цифровий формат, що продемонструвало життєздатність онлайн-меморіалів не як тимчасового сурогату, а як повноцінного, інноваційного інструменту збереження культурної спадщини [23]. Цей травматичний досвід ізоляції підштовхнув суспільство до розуміння того, що цифрова комеморація має власні унікальні переваги: глобальне охоплення аудиторії без географічних бар'єрів, мультимедійність (поєднання тексту, відео, звуку) та можливість миттєвого зворотного емоційного зв'язку.

Цифрова комеморація: від хештег-активізму до «цифрового безсмертя». Інтеграція цифрових інструментів у культуру пам'яті зумовила появу принципово нових соціокультурних феноменів, що не мають аналогів у доцифрову епоху. Одним із найвпливовіших є хештег-активізм пам'яті (#memoryactivism), який концептуалізується як онлайн-комеморація контроверсійного чи травматичного минулого в соціальних мережах із використанням хештегів як ключової мнемонічної практики [17]. Хештег працює як цифровий маркер, що агрегує розрізнені спогади, створюючи альтернативну, децентралізовану платформу для вшанування пам'яті. Тут користувачі можуть вільно ділитися прихованими знаннями й особистими історіями та формувати потужні солідарні мережі навколо спільних травм. Порівняно з традиційним, бюрократичним механізмом лобіювання ідеологічних проєктів чи встановлення пам'ятників, вебформат є найбільш демократичним і масовим: він перетворює на активного суб'єкта дискурсу пам'яті абсолютно кожного, хто має доступ до глобальної мережі [9].

Ще одним безпрецедентним феноменом є поява віртуальних кладовищ, сторінок пам'яті та профілів-меморіалів у соціальних мережах (зокрема, меморіалізовані акаунти у Facebook). Починаючи з 2010 р., коли було проведено перший міжнародний «Digital Death Day», експерти фіксують створення «нового місця спочинку» для померлих безпосередньо у цифровому просторі [14]. Онлайн-меморіалізація формує ефект перманентного «тут і зараз» для померлих, де їхні історії, живі зображення та голоси продовжують

активно взаємодіяти зі світом живих. Цей різновид «цифрового безсмертя» радикально змінює способи переживання та комунікації скорботи. Він має глибокі наслідки для теорії травми, адже дає змогу зберегти справжню поліфонію особистих спогадів – сміх, побутові звички, неформальні фотографії – усе те, що неминуче вихолощується у суворих, стандартизованих офіційних меморіалах з граніту [14].

Водночас цифрові платформи перетворюються на простір інтенсивної конкуренції наративів пам'яті. Авторитарні та тоталітарні режими швидко усвідомили загрозу, яку несе непідконтрольна конективна пам'ять, і намагаються блокувати цифрові проєкти. Показовим є приклад держави-агресора – Російської Федерації, де цензурні органи (Роскомнадзор) методично блокують онлайн-бази даних про жертв політичних репресій і віртуальні проєкти комеморації на кшталт щорічної акції «Повернення імен», а також ресурси типу ОВД-Інфо, спрямовані на фіксацію сучасних репресій [18]. Це свідчить про глибокий страх тоталітарних систем перед неконтрольованою народною пам'яттю, яка легко обходить фізичні кордони через цифрові канали.

Український контекст: оцифрування культурної спадщини в умовах екзистенційної загрози. Найбільш виразно, драматично та масштабно діалектика традиційної та цифрової пам'яті проявляється сьогодні в Україні. Повномасштабна збройна агресія РФ з 2022 р. супроводжується не лише військовим наступом на суверенні території, а й відвертим лінгвоцидом, етноцидом і цілеспрямованим варварським знищенням культурної інфраструктури (музеїв, історичних архівів, національних та регіональних бібліотек, архітектурних пам'яток) [3]. У цих екстремальних умовах цифровізація культурної спадщини миттєво перетворилася з факультативного інноваційного інструменту модернізації на безальтернативну, стратегічну лінію оборони національного генофонду та збереження культурної ідентичності.

Трансформація політики пам'яті та цифрова дипломатія. Культура пам'яті сучасного українського суспільства пройшла надзвичайно складний шлях: від посткомуністичної амнезії через активну декомунізацію простору до європеїзації та деколонізації наративів [4]. Відбулося глибинне переосмислення імперського минулого. В умовах війни українські дипломати, науковці, міністерства та широке громадянське суспільство почали активно використовувати цифрові інновації для формування власного, суб'єктного наративу [22]. Цифрова публічна дипломатія стала потужним інструментом для делегітимізації агресора та мобілізації безпрецедентної глобальної підтримки. Інноваційність України полягає не стільки у винайденні нових технологій, скільки в асиметричному, нестандартному використанні наявних платформ (наприклад, відкриті листи-звернення урядовців до CEO глобальних технологічних корпорацій через Twitter/X) [22].

ISSN 3041-1572 Online

Національний застосунок «Дія» та широка екосистема Міністерства цифрової трансформації (Brave1, Diia.Education, Diia.Business) забезпечили безпрецедентну інфраструктурну стійкість українського суспільства, інтегруючи державні сервіси у повсякденний цифровий досвід громадян [19]. Ця екосистема також функціонує як гігантський архів соціального досвіду, фіксуючи переміщення осіб, знищене майно та економічну активність нації в умовах найтяжчої кризи [20].

Цифрові ініціативи порятунку спадщини. Глибоко розуміючи абсолютну фізичну вразливість об'єктів культури під ударами балістичних ракет та артилерії, українські інституції спільно з міжнародними партнерами ініціювали низку безпрецедентних масштабних проєктів із цифрової архівації. Яскравим прикладом транснаціональної солідарності є діяльність міжнародної ініціативи SUCHO (Safeguarding Ukrainian Cultural Heritage Online), яка консолідувала понад тисячу цифрових гуманітаріїв, програмістів та архівістів з усього світу для оперативного створення резервних копій (вебскрапінгу) електронних каталогів, цифрових виставок та архівів українських музеїв і бібліотек [12]. Така діяльність стала критично важливою відповіддю на загрозу тотальної втрати даних через фізичне руйнування серверних кімнат і цілеспрямовані кібератаки.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського продовжує активно розвивати платформу підтримки наукових досліджень «ResearchUA», створюючи масштабну цифрову бібліотеку історико-культурної спадщини («Україніка»), яка охоплює унікальні книжкові пам'ятки, стародруки та документи, що становлять важливу джерельну базу для дослідження історії та культури України і забезпечення репрезентативності національної пам'яті [2]. Регіональні установи, які часто перебувають на лінії вогню, також героїчно долучаються до цього процесу. Так, Державний архів Миколаївської області, попри гострий брак фінансування та постійні обстріли, уклав стратегічні угоди про співпрацю для невідкладного оцифрування своїх неоціненних фондів, чітко розуміючи, що лише цифрові копії є єдиною реальною гарантією збереження історії регіону [6]. Крім того, впроваджується концепція «мобільних цифрових архівних лабораторій» для здійснення високоякісного сканування безпосередньо у зонах підвищеного ризику [12].

Віртуалізація міського простору: 3D- та AR-технології. В умовах обмеженого фізичного доступу до архітектурних об'єктів через безпекові заходи, а також у разі їхнього часткового або повного знищення внаслідок воєнних дій, технології віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR) набувають статусу ключових інструментів просторової комеморації та реставрації культурної пам'яті міст [8].

Знаковою подією стала презентація у Києві інноваційного проєкту цифрової фіксації пам'яток культурної спадщини. Фахівці з цифровізації, історики та архітектори, використовуючи передові методи фотограмметрії та лазерного сканування, створили високоточні 3D-моделі ключових локацій столиці: монумента Магдебурзькому праву, будівлі колишньої Київської духовної семінарії (НАОМА), церкви Миколи Притиска, Покровської церкви, дзвіниці церкви Миколи Доброго, Воскресенської церкви Флорівського монастиря, а також десятків творів монументально-декоративного мистецтва (мозаїк, унікальних вітражів, керамічних панно) другої половини XX ст. [13]. Такі надточні цифрові двійники виконують багатовимірну функцію: вони не лише створюють ідеальні креслення для гіпотетичної фізичної відбудови пам'яток у разі їх пошкодження, але й формують багате підґрунтя для розробки імерсивних віртуальних екскурсій і створення інтерактивних AR-маршрутів як новітніх, ігрофікованих інструментів цифрової комеморації, що залучають молодь [7].

Усна історія та фіксація травматичного досвіду як акт комеморації. Збереження нематеріальної культурної спадщини та живої пам'яті про російсько-українську війну потребує виважених і етично чутливих підходів. Проєкт онлайн-архіву усноісторичних і візуальних джерел «Жива історія» є еталонним прикладом того, як інструменти цифрової гуманітаристики безпосередньо слугують цілям національної комеморації. На цій платформі методично фіксуються та каталогізуються відео- та аудіосвідчення жертв і свідків жахливої окупації російськими військами Бучанського району Київської області у лютому-березні 2022 р. [10]. Ці матеріали мають найвищий рівень верифікації та чіткі протоколи метаданих, що дає їм змогу виконувати подвійну місію: вони формують беззаперечний доказовий «Цифровий архів культурних втрат» і злочинів проти людяності для майбутніх міжнародних трибуналів, і водночас стають вічним, загальнодоступним ресурсом для вшанування пам'яті жертв національної трагедії [12].

Збір аудіосвідчень про фізичне руйнування об'єктів культурної спадщини, ініційований Українським інститутом національної пам'яті (УІНП) та локальними громадськими ініціативами («Мережа культурного опору»), також відіграє терапевтичну роль, забезпечуючи тяглість традицій та об'єднуючи спільноти навіть в умовах їх вимушеного масового переселення та розпорошення по всьому світу [12].

Баланс між традиційним і віртуальним: синергія, виклики та перспективи. Глибинний аналіз сучасних соціокультурних процесів вказує на те, що цифрові архіви та традиційні тілесні ритуали аж ніяк не є антагоністами чи явищами, що взаємозаперечують одне одного. Цифровий вимір постає радше як інтелектуальний та технологічний субстрат, який абсорбує, архівує,

захищає і ретранслює фізичні практики, водночас надаючи їм нових, безпрецедентних форм виразності.

Справжній баланс полягає у їхньому гармонійному симбіотичному поєднанні. Фізичний монумент залишається непохитною точкою просторової та емоційної прив'язки (локусом травми, місцем колективної скорботи чи тріумфу), тоді як цифровий архів, вибудуваний навколо нього (через інтегровані QR-коди, AR-застосунки на смартфонах відвідувачів, відкриті онлайн-бази даних), забезпечує необхідний глибокий інформаційний контекст. Він дає змогу побачити обличчя, почути голоси та прочитати детальні біографії тих, кого вшановують, унеможливлюючи небезпечне «застигання» живої пам'яті у холодній бронзі чи абстрактних статистичних цифрах [7].

З метою системного та об'єктивного оцінювання перспектив, внутрішніх ресурсів і зовнішніх загроз процесу тотальної цифровізації пам'яті в специфічному українському контексті доцільно звернутися до класичного інструментарію SWOT-аналізу, результати якого узагальнено в Таблиці 2.

Таблиця 2.

SWOT-аналіз процесу цифровізації культурної пам'яті та комеморативних практик в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
Екзистенційна довговічність і резервування: створення безлічі тотожних цифрових копій та їх розміщення на захищених закордонних хмарних серверах, що гарантовано унеможливлює знищення спадщини від ракетного чи бомбового удару [12].	***Технологічна та фінансова нерівність:*** гострий брак цільового фінансування, нестача сучасного серверного обладнання у регіональних музеях та архівах; об'єктивно низький рівень цифрової культури серед працівників старшого віку [12].
Глобальна, безбар'єрна доступність: можливість інтерактивного віртуального відвідування музеїв і дослідження архівів з будь-якої точки планети, що є критичним чинником підтримки ідентичності для багатомільйонної діаспори та біженців [5].	***Проблема втрати автентичності (втрата «аури»):*** ризики повної деконтекстуалізації артефактів; цифровий об'єкт неминуче втрачає «ауру» оригіналу (за концепцією В. Беньяміна) та тактильний, фізичний вимір емоційного співпереживання.
Демократизація простору пам'яті: широке залучення громадянського суспільства та волонтерів до створення архівів (механізми краудсорсингу), формування живих альтернативних наративів через децентралізований хештег-активізм [17].	***Фундаментальна крихкість цифрових носіїв:*** проблема швидкого морального старіння форматів даних, необхідність постійної, дорогої міграції баз даних, вразливість до блекаутів і залежність від стабільності інтернет-провайдерів.
Імерсивна мультимедійність: органічна інтеграція тексту, аудіо, високоякісного відео, 3D-моделей та AR, що створює глибоко імерсивний, емоційно насичений досвід комеморації, особливо зрозумілий молоді [5].	***Перманентні кіберзагрози:*** висока вразливість державних реєстрів, університетських баз та онлайн-архівів до цілеспрямованих масованих хакерських атак (DDoS, віруси-шифрувальники) з боку кібервійськ агресора [12].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Можливості	Загрози
Масштабна міжнародна інтеграція: долучення українських оцифрованих колекцій до глобальних та європейських платформ (на кшталт Europeana), що сприяє потужній культурній дипломатії та інституційній європеїзації вітчизняної культури пам'яті [12].	***Ефект «цифрової амнезії»:*** глобальне перенасичення інформаційного простору призводить до кліпового мислення та фрагментації уваги, коли суспільство споживає контент пам'яті ситуативно, як швидкоплинну частину новинного фаст-фуду [15].
Інноваційні освітні та виховні практики: застосування 3D-технологій та віртуальних меморіалів у системі національно-патріотичного виховання, шкільних та університетських освітніх програмах (напр., через платформи Diia.Education) [20].	***Маніпуляції, deepfake та дезінформація:*** зловмисне використання технологій штучного інтелекту, фальсифікація історичних документів та фотографій у мережі, що потребує розробки надскладних криптографічних систем верифікації цифрових копій [21].
Драйвер культурного туризму та урбаністики: використання AR-маршрутів та цифрових інтерактивних гідів для візуалізації та віртуальної відбудови зруйнованих міст, що стане потужним стимулом для повоєнного економічного відновлення регіонів [1].	***Політизація та цензура приватних платформ:*** тотальна залежність алгоритмів соціальних мереж (Meta, X, TikTok) від політик приватних корпорацій, які регулярно цензурують, приховують (shadowban) або безповоротно видаляють чутливий комеморативний воєнний контент [22].

Наведений багатофакторний аналіз переконливо засвідчує, що цифровізація не може розглядатися як універсальний інструмент розв'язання проблем збереження культурної спадщини. Натомість вона формує абсолютно нову, складну екосистему, у якій традиційні інститути збереження пам'яті (національні бібліотеки, архіви, краєзнавчі музеї) змушені швидко трансформуватися у сучасні, технологічні інформаційні хаби. Їхня соціальна роль кардинально змінюється: від пасивного, «музейного» зберігання ізольованих матеріальних об'єктів до проактивного управління повним життєвим циклом цифрових даних. Йдеться про впровадження високоточних практик оцифрування, створення складних онтологій метаданих, розробку комплексних стратегій захисту авторських прав, управління кіберризиками та забезпечення інклюзивного, багатомовного доступу для світової спільноти [3].

Баланс між традиційними ритуалами вшанування пам'яті та новими цифровими інструментами досягається саме тоді, коли віртуальні технології не намагаються агресивно замістити собою фізичну реальність, а діють як делікатні, але потужні підсилювачі людського досвіду. Традиційна комеморація (наприклад, щорічна хвилина мовчання на площі, покладання квітів до Стіни пам'яті, запалення лампадки) надає процесу необхідної фізичної

ISSN 3041-1572 Online

сакральності, емоційної глибини та почуття тілесної співучасті у колективному горі чи гордості. Натомість цифровий архів, доступний через смартфон, гарантує, що жодне прізвище не буде забуте, дозволяючи кожному учаснику ритуалу заглибитися в індивідуальну біографію героя. Особливо виразно та успішно цей синтез реалізується у сучасному дизайні меморіалів втрати та просторів скорботи, де візуальне мистецтво та урбаністичний дизайн кінця XX – початку XXI ст. органічно поєднують монументальну мінімалістичну пластику ландшафту з інтерактивними інформаційними дисплеями, звуковими інсталяціями та хмарними базами даних [7].

Висновки. Проаналізована в статті еволюція – від традиційної колективної пам'яті до гіперконективної цифрової екосистеми – докорінно та незворотно змінила механізми комеморації, архівації та трансляції історичного досвіду поколінь. Проведене комплексне дослідження дає змогу сформулювати низку концептуальних і практично значущих висновків.

По-перше, цифровий поворот у гуманітаристиці та суспільних практиках не означає скасування, відмирання чи знецінення традиційних, тілесних ритуалів пам'яті. Навпаки, інтерактивний інформаційний простір та соціальні медіа безпрецедентно демократизують дискурс пам'яті, створюючи масові альтернативні платформи для вільного вираження солідарності та скорботи (онлайн-меморіали, масштабний хештег-активізм). Ця тенденція є критично важливою для подолання офіціозної, державної монополії на тлумачення складної історії та формування справді народної, поліфонічної пам'яті, де кожна індивідуальна трагедія має значення і право на репрезентацію.

По-друге, в умовах повномасштабної збройної агресії проти України цифрові архіви вийшли за межі суто наукового чи культурного інтересу і перетворилися на критичну інфраструктуру національної безпеки та фізичного порятунку культурного коду нації. Оперативна, часто екстремальна цифровізація музейних фондів, створення резервних копій у межах міжнародних ініціатив (SUCHO), системна фіксація усноісторичних свідчень про воєнні злочини (як-от архів «Жива історія»), а також створення надточних 3D-моделей вразливих пам'яток архітектури засвідчують перехід від допоміжної технологічної практики до системного механізму збереження національної спадщини навіть у разі найгірших сценаріїв її фізичного знищення ворожою зброєю. Цей досвід свідчить про глибоку інституційну трансформацію українських закладів культури, які в екстремальних умовах змогли перетворитися на передові, стійкі інформаційні хаби збереження пам'яті світового рівня.

По-третє, ідеальний гармонійний баланс між традиційним і цифровим світами не є автоматичним; він досягається виключно через їхню свідому кураторську синергію. Матеріальні місця пам'яті (монументи, площі, мемо-

ріальні комплекси) продовжують виконувати функцію емоційної, сакральної та просторової фіксації подій, об'єднуючи людей фізично. Водночас цифрові архіви, доповнена (AR) та віртуальна (VR) реальність забезпечують необхідний глибокий інформаційний контекст, персоналізацію історій, інклюзивність і глобальну безбар'єрну доступність цих артефактів. Свідома відмова від штучного протиставлення цих двох форматів на користь їхньої системної взаємодоповнюваності дає змогу створити максимально стійку, гнучку та впливову екосистему пам'яті, здатну відповідати викликам часу.

Література:

1. Бірьова О. Історико-культурна спадщина України: цифрові технології збереження та популяризація в умовах воєнних дій. *Грані*. 2023. Т. 26, № 5. С. 90–94. DOI: https://doi.org/10.15421/1723106
2. Гарагуля С. С. Цифрові інструменти розвитку бібліотечних колекцій джерел історико-культурної спадщини. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2025. № 4. С. 194–212.
3. Добровольська В. Цифровізація культурної спадщини України в умовах воєнного стану. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* 2025. № 2. С. 22–29. DOI: https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2025.350074
4. Культура пам'яті сучасного українського суспільства: трансформація, декомунізація, європеїзація : монографія / О. Гриценко, Н. Гончаренко, І. Кузнєцова. Київ : Ін-т культурології НАМУ, 2020. 352 с.
5. Логвіненко К. О. Цифрові фотоархіви як чинник збереження культурної спадщини й формування національної ідентичності в Україні. *Культурологічний альманах*. 2025. № 2. С. 426–431. DOI: https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.51
6. Малиш Н., Москаленко С. Проблема захисту культурної спадщини під час війни: державно-управлінський аспект. *Науковий вісник: Державне управління.* 2024. № 2(16). С. 176–190. DOI: https://doi.org/10.32689/2618-0065-2024-2(16)-176-190
7. Осипова Є., Пахота Н., Семенчук Т. Цифрова культура в контексті глобалізації: зміна ідентичності та культурних практик в українському суспільстві. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2025. Вип. 50. С. 533–539. DOI: https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.1012
8. Отрішко М. А. Культурна пам'ять міст. *Питання культурології*. 2020. Вип. 36. С. 60–68. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221046
9. Половинчак Ю. М. Комеморативні практики в сучасному інформаційному просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2018. № 2. С. 94–100. DOI: https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2018.150360
10. Пуківський Ю. Формування та перспективи онлайн-архіву усноісторичних і візуальних джерел «Жива історія». *Архіви України*. 2023. Вип. 2(335). С. 68–77. DOI: https://doi.org/10.47315/archives2023.335.068
11. Сарапій М. М., Тяпкіна Н. І. Соціально-прагматичний вимір медіатизації колективної історичної пам'яті. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36(75), № 5, ч. 2. С. 429–434. DOI: https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.2/62
12. Стасишена І. В., Лукаш Г. П. Цифрова архівація як інструмент збереження історичної спадщини під час війни. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2025. Т. 2, № 17. С. 251–256. URL: https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/18916/18815 (дата звернення: 17.04.2026).

13. У Києві презентували проєкт цифрової фіксації пам'яток культурної спадщини. *Офіційний портал Києва*. 2025. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/u_kiyevi_prezentuvali_proyekt_tsifrovo_fiksatsi_pamyatok_kulturno_spadschini/ (дата звернення: 15.04.2026).

14. Arthur P. Memory and commemoration in the digital present. *Contemporary Approaches in Literary Trauma Theory*. London : Palgrave Macmillan, 2014. P. 152–175.

15. Digital Memory Studies Media Pasts in Transition / ed. A. Hoskins. New York : Routledge, 2017. 326 p. URL: https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/research/centres/ehrc/events/hoskins_dms_pt1_002_readings.pdf (date of access: 15.04.2026).

16. Erll A. Media and memory. *Memory in Culture*. London : Palgrave Macmillan, 2011. P. 113–143.

17. Fridman O. #memoryactivism and Online Commemoration. *The Routledge Handbook of Memory Activism*. New York : Routledge, 2023. P. 399–404.

18. Hoskins A. Anachronisms of Media, Anachronisms of Memory: From Collective Memory to a New Memory Ecology. *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age*. London : Palgrave Macmillan, 2011. P. 278–288.

19. Kolodiziev O., Shcherbak V., Kostyshyna T., Krupka M., Riabovolyk T., Androshchuk I., Kravchuk N. Digital transformation as a tool for creating an inclusive economy in Ukraine during wartime. *Problems and Perspectives in Management*. 2024. Vol. 22(3). P. 440–457. DOI: http://dx.doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.34

20. Kuzmak O., Pontrandolfo P., Kuzmak O., Stepura T. Smart Cities and Urban Resilience in Ukraine: Towards Sustainable Recovery and Digital Transformation. *Data-Centric Business and Applications. Modern Trends in Financial and Innovation Data Processes 2025*. Cham : Springer, 2026. Vol. 2. P. 145–173.

21. Mandolessi S. Memory in the digital age. *Open Research Europe*. 2024. Vol. 3. DOI: https://doi.org/10.12688/openreseurope.16228.2

22. Manor I., Yarchi M. The long road ahead: Assessing the long-term impact of Ukraine's innovative Twitter practices. *Communication and the Public*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1177/20570473251414731

23. Tirosh N., Mikel-Arieli, R. What we talk about when we talk about digital Holocaust memory: A systematic analysis of research published in academic journals, 2010–2022. *The Communication Review*. 2023. Vol. 26(2). P. 151–170. DOI: https://doi.org/10.1080/10714421.2023.2177489

24. Yasseri T., Gildersleve P., David L. Collective Memory in the Digital Age. *Progress in Brain Research*. 2022. Vol. 274(1). P. 203–226.

References:

1. Birova, O. (2023). Istoryko-kulturna spadshchyna Ukrainy: tsyfrovi tekhnolohii zberezhennia ta populiaryzatsiia v umovakh voiennykh dii [Historical and Cultural Heritage of Ukraine: Digital Preservation Technologies and Popularization in the Context of Military Operations]. *Hrani – Grani*, 26(5), 90–94. https://doi.org/10.15421/1723106 [in Ukrainian].

2. Harahulia, S. S. (2025). Tsyfrovi instrumenty rozvytku bibliotechnykh kolektsii dzherel istoryko-kulturnoi spadshchyny [Digital tools for development of library collections of history and culture heritage]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy – Manuscript and Book Heritage of Ukraine*, 4, 194–212 [in Ukrainian].

3. Dobrovolska, V. (2025). Tsyfrovizatsiia kulturnoi spadshchyny Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Digital Preservation of Ukraine's Cultural Heritage under Martial Law]. *Bibliotekoznavstvo Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 22–29. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2025.350074 [in Ukrainian].

4. Hrytsenko, O., Honcharenko, N., & Kuznetsova, I. (2020). *Kultura pamiati suchasnoho ukrainskoho suspilstva: transformatsiia, dekomunizatsiia, yevropeizatsiia: monohrafiia [Memory* Culture in Contemporary Ukrainian Society: Transformation, Decommunization, Europeanization: *monograph]*. Kyiv: Institute for Cultural Research of the National Academy of Arts of Ukraine [in Ukrainian].

5. Lohvinenko, K. O. (2025). Tsyfrovi fotoarkhivy yak chynnyk zberezhennia kulturnoi spadshchyny y formuvannia natsionalnoi identychnosti v Ukraini [Digital photo archives as a factor in preserving cultural heritage and shaping national identity in Ukraine]. *Kulturolohichnyi almanakh – Culturological almanac*, 2, 426–431. https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.2.51 [in Ukrainian].

6. Malysh, N., & Moskalenko, S. (2024). Problema zakhystu kulturnoi spadshchyny pid chas viiny: derzhavno-upravlinskyi aspekt [The problem of protecting cultural heritage during the war: state and administrative aspect]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia – Scientific Bulletin: Public administration*, 2(16), 176–190. https://doi.org/10.32689/2618-0065-2024-2(16)-176-190 [in Ukrainian].

7. Osypova, Ye., Pakhota, N., & Semenchuk, T. (2025). Tsyfrova kultura v konteksti hlobalizatsii: zmina identychnosti ta kulturnykh praktyk v ukrainskomu suspilstvi [Digital culture in the context of globalization : changing identity and cultural practices in ukrainian society]. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku – Ukrainian culture: the past, modern ways of development*, 50, 533–539. https://doi.org/10.35619/ucpmk.50.1012 [in Ukrainian].

8. Otrishko, M. A. (2020). Kulturna pamiat mist [Cultural memory of cities]. *Pytannia kulturolohii – Issues in Cultural Studies*, 36, 60–68. https://doi.org/10.31866/2410-1311.36.2020.221046 [in Ukrainian].

9. Polovynchak, Yu. M. (2018). Komemoratyvni praktyky v suchasnomu informatsiinomu prostori [Commemorative practices in the modern information space]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia – Library Science. Record Studies. Informology*, 2, 94–100. https://doi.org/10.32461/2409-9805.2.2018.150360 [in Ukrainian].

10. Pukivskyi, Yu. (2023). Formuvannia ta perspektyvy onlain-arkhivu usnoistorychnykh i vizualnykh dzherel "Zhyva istoriia" [Formation and Perspectives of the Online Archives of Oral Historical and Visual Sources "Living History"]. *Arkhivy Ukrainy – Archives of Ukraine*, 2(335), 68–77. https://doi.org/10.47315/archives2023.335.068 [in Ukrainian].

11. Sarapii, M. M., & Tiapkina, N. I. (2025). Sotsialno-prahmatychnyi vymir mediatyzatsii kolektyvnoi istorychnoi pamiati [The socio-pragmatic dimension of the mediatization of collective historical memory]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Filolohiia. Zhurnalistyka – Scientific Notes of Taurida National V. I. Vernadsky University. Series: Philology. Journalism*, 36(75), 5(2), 429–434. https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.5.2/62 [in Ukrainian].

12. Stasyshena, I. V., & Lukash, H. P. (2025). Tsyfrova arkhivatsiia yak instrument zberezhennia istorychnoi spadshchyny pid chas viiny [Digital archiving as a tool for preserving historical heritage during the war]. *Visnyk studentskoho naukovoho tovarystva DonNU imeni Vasylia Stusa – Bulletin of Student Scientific Society*, 2(17), 251–256. Retrieved from https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/18916/18815 [in Ukrainian].

13. U Kyievi prezentuvaly proiekt tsyfrovoi fiksatsii pamiatok kulturnoi spadshchyny [A project for digital fixation of cultural heritage monuments was presented in Kyiv]. (2025). *Ofitsiinyi portal Kyieva – Official portal of Kyiv*. Retrieved from https://kyivcity.gov.ua/news/u_kiyevi_prezentuvali_proyekt_tsifrovo_fiksatsi_pamyatok_kulturno_spadschini/ [in Ukrainian].

14. Arthur, P. (2014). Memory and commemoration in the digital present. *Contemporary Approaches in Literary Trauma Theory* (pp. 152–175). London: Palgrave Macmillan [in English].

15. Hoskins, A. (Ed.). (2017). *Digital Memory Studies Media Pasts in Transition*. New York: Routledge. Retrieved from https://warwick.ac.uk/fac/arts/history/research/centres/ehrc/events/hoskins_dms_pt1_002_readings.pdf [in English].

16. Erll, A. (2011). Media and memory. *Memory in Culture* (pp. 113–143). London: Palgrave Macmillan [in English].

17. Fridman, O. (2023). #memoryactivism and Online Commemoration. *The Routledge Handbook of Memory Activism* (pp. 399–404). New York: Routledge [in English].

18. Hoskins, A. (2011). Anachronisms of Media, Anachronisms of Memory: From Collective Memory to a New Memory Ecology. *On Media Memory: Collective Memory in a New Media Age* (pp. 278–288). London: Palgrave Macmillan. [in English].

19. Kolodiziev, O., Shcherbak, V., Kostyshyna, T., Krupka, M., Riabovolyk, T., Androshchuk, I., & Kravchuk, N. (2024). Digital transformation as a tool for creating an inclusive economy in Ukraine during wartime. *Problems and Perspectives in Management,* 22(3), 440–457. http://dx.doi.org/10.21511/ppm.22(3).2024.34 [in English].

20. Kuzmak, O., Pontrandolfo, P., Kuzmak, O., & Stepura, T. (2026). Smart Cities and Urban Resilience in Ukraine: Towards Sustainable Recovery and Digital Transformation. *Data-Centric Business and Applications. Modern Trends in Financial and Innovation Data Processes 2025* (Vol. 2), (pp. 145–173) Cham: Springer [in English].

21. Mandolessi, S. (2024). Memory in the digital age. *Open Research Europe,* 3. https://doi.org/10.12688/openreseurope.16228.2 [in English].

22. Manor, I., & Yarchi, M. (2025). The long road ahead: Assessing the long-term impact of Ukraine's innovative Twitter practices. *Communication and the Public*. https://doi.org/10.1177/20570473251414731 [in English].

23. Tirosh, N., & Mikel-Arieli, R. (2023). What we talk about when we talk about digital Holocaust memory: A systematic analysis of research published in academic journals, 2010–2022. *The Communication Review*, 26(2), 151–170. https://doi.org/10.1080/10714421.2023.2177489 [in English].

24. Yasseri, T., Gildersleve, P., & David, L. (2022). Collective Memory in the Digital Age. *Progress in Brain Research*, 274(1), 203–226 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 376.37:378.147:811.161.2’271

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-307-316

Горбатюк Олена Леонідівна доктор філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта, асистент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-8563-1535

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ЛОГОПЕДІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті актуалізовано проблему формування культури професійного мовлення майбутніх логопедів як однієї з ключових складових їхньої професійної компетентності в умовах модернізації системи спеціальної та інклюзивної освіти. Обґрунтовано значення мовлення логопеда як інструмента корекційного впливу, засобу професійної взаємодії та моделі для наслідування у роботі з дітьми з порушеннями мовлення.

Здійснено теоретичний аналіз наукових підходів до трактування поняття «культура професійного мовлення логопеда», на основі чого уточнено його зміст як інтегративної якості особистості фахівця, що поєднує нормативний, комунікативний, етичний та техніко-мовленнєвий аспекти. Визначено структуру культури професійного мовлення майбутніх логопедів, яка включає мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти.

У статті обґрунтовано педагогічні умови ефективного формування культури професійного мовлення у процесі фахової підготовки, зокрема створення мовленнєво орієнтованого освітнього середовища, інтеграцію мовленнєвої підготовки у зміст професійно орієнтованих дисциплін, застосування практико-орієнтованих завдань, спрямованих на моделювання професійної діяльності логопеда, розвиток техніки мовлення та формування навичок рефлексії власної мовленнєвої діяльності.

Представлено результати узагальнення практичного досвіду підготовки здобувачів спеціальності 016 Спеціальна освіта, які засвідчують позитивний вплив цілеспрямованої роботи з формування мовленнєвої культури на рівень професійної готовності майбутніх логопедів.

Перспективи подальших досліджень пов’язано з розробленням методичних систем і технологій формування культури професійного мовлення логопедів на різних етапах професійної підготовки.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: культура професійного мовлення, логопед, фахова підготовка, мовленнєва компетентність, техніка мовлення, професійна комунікація.

Horbatiuk Olena Leonidivna Doctor of Philosophy in the specialty 016 Special Education, Assistant Lecturer at the Department of Special and Inclusive Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-8563-1535

FORMATION OF PROFESSIONAL SPEECH CULTURE OF FUTURE SPEECH THERAPISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article highlights the issue of forming the professional speech culture of future speech therapists as one of the key components of their professional competence in the context of modernizing the system of special and inclusive education. The importance of a speech therapist's speech is substantiated as a tool of corrective influence, a means of professional interaction, and a model for imitation in working with children with speech disorders.

A theoretical analysis of scientific approaches to interpreting the concept of "professional speech culture of a speech therapist" is carried out, on the basis of which its content is clarified as an integrative quality of a specialist's personality that combines normative, communicative, ethical, and speech-technical aspects. The structure of the professional speech culture of future speech therapists is determined, including motivational, cognitive, operational-activity, and reflective components.

The article substantiates the pedagogical conditions for the effective formation of professional speech culture in the process of professional training, in particular: the creation of a speech-oriented educational environment; the integration of speech training into the content of professionally oriented disciplines; the use of practice-oriented tasks aimed at modeling the professional activity of a speech therapist; the development of speech technique; and the formation of skills of reflection on one's own speech activity.

The results of generalizing practical experience in training students of the specialty «Special Education» are presented, demonstrating the positive impact of purposeful work on the formation of speech culture on the level of professional readiness of future speech therapists.

Prospects for further research are associated with the development of methodological systems and technologies for forming the professional speech culture of speech therapists at different stages of professional training.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Keywords: professional speech culture, speech therapist, professional training, speech competence, speech technique, professional communication.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку інклюзивної освіти в Україні та світі характеризується зростанням вимог до професійної підготовки фахівців спеціальної освіти, зокрема логопедів, діяльність яких спрямована на забезпечення ефективної допомоги дітям з порушеннями мовлення. У цьому контексті особливого значення набуває формування культури професійного мовлення як інтегративної характеристики майбутнього фахівця, що визначає якість його професійної взаємодії, результативність корекційно-розвиткової роботи та рівень сформованості професійної компетентності загалом.

Мовлення логопеда виконує багатофункціональну роль: воно є не лише засобом професійної комунікації, але й виступає основним інструментом корекційного впливу, моделлю для наслідування дитиною та важливим чинником формування мовленнєвого середовища. Від рівня сформованості мовленнєвої культури фахівця залежить ефективність встановлення контакту з дитиною, точність і доступність інструкцій, а також успішність формування та корекції мовленнєвих навичок.

Водночас аналіз освітньої практики підготовки майбутніх логопедів свідчить про недостатню системність і цілеспрямованість у формуванні культури їхнього професійного мовлення. Нерідко мовленнєва підготовка обмежується засвоєнням теоретичних знань про мовленнєві норми без належного розвитку практичних умінь, техніки мовлення та рефлексивного ставлення до власної мовленнєвої діяльності. Це зумовлює виникнення суперечності між високими вимогами до мовлення логопеда як професійного інструмента та недостатнім рівнем сформованості мовленнєвої культури у здобувачів вищої освіти.

У зв’язку з цим актуалізується потреба в науковому осмисленні проблеми формування культури професійного мовлення майбутніх логопедів, визначенні її сутності, структури та педагогічних умов ефективного формування у процесі фахової підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування культури професійного мовлення майбутніх логопедів перебуває на перетині лінгводидактики, педагогіки, спеціальної освіти, риторики та логопедії.

У вітчизняній науці теоретичні засади культури мовлення ґрунтовно розроблено у працях Л. Мацько та О. Пономаріва, які розкривають питання нормативності, стилістичної доцільності та мовної правильності як основи професійного мовлення фахівця [2, 4]. У контексті професійної підготовки педагога вагомий внесок здійснено О. Семеног, яка обґрунтовує культуру

ISSN 3041-1572 Online

мовлення як складову педагогічної майстерності та підкреслює необхідність формування мовної особистості майбутнього фахівця [6].

Питання культури і техніки мовлення у процесі підготовки педагогів висвітлено у працях І. Кравцової, де акцентовано на необхідності розвитку мовленнєвих умінь, зокрема дикції, голосу, інтонації та логіки мовлення [1]. У межах спеціальної освіти особливої уваги заслуговують праці Ю. Пінчук, яка розглядає риторику, культуру та техніку мовлення як невід'ємні складові професійної підготовки корекційного педагога, а також Ю. Рібцун, яка підкреслює значення мовлення логопеда як інструмента корекційного впливу та ефективної взаємодії з дітьми з мовленнєвими порушеннями [3, 5].

У зарубіжному науковому просторі проблема професійного мовлення логопеда розглядається у межах формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців. Зокрема, у стандартах American Speech-Language-Hearing Association визначено вимоги до комунікативних умінь фахівця як необхідної умови здійснення професійної діяльності [7].

Отже, аналіз наукових досліджень свідчить, що культура професійного мовлення логопеда розглядається як багатокомпонентне утворення, яке включає нормативний, комунікативний і техніко-мовленнєвий аспекти. Водночас проблема її цілеспрямованого формування у процесі фахової підготовки майбутніх логопедів потребує подальшого наукового обґрунтування.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні сутності та структури культури професійного мовлення майбутніх логопедів, а також у визначенні та характеристиці педагогічних умов її ефективного формування у процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі культура професійного мовлення розглядається як інтегративна характеристика фахівця, що відображає рівень його мовної підготовки, комунікативної компетентності та здатності ефективно реалізовувати професійну діяльність засобами мовлення (Л. Мацько, О. Пономарів) [2, 4]. У контексті підготовки майбутніх логопедів це поняття набуває особливого значення, оскільки мовлення виступає не лише засобом професійної взаємодії, але й основним інструментом корекційного впливу (Ю. Рібцун; ASHA) [5, 7].

Аналіз наукових підходів дозволяє визначити культуру професійного мовлення логопеда як інтегративну якість особистості фахівця, що поєднує володіння нормами літературної мови, уміння доцільно використовувати мовні засоби відповідно до професійних ситуацій, дотримання етичних норм комунікації, а також сформованість техніки мовлення (дихання, голосу, дикції, інтонації) (І. Кравцова; Ю. Пінчук, О. Семеног;) [1, 3, 6]. Така інтерпретація узгоджується з положеннями сучасної педагогіки та логопедії, згідно з якими мовлення педагога є важливим чинником формування мовленнєвого розвитку дитини та виконує функцію мовленнєвого зразка (J. Cummins) [9].

Особливість професійного мовлення логопеда полягає у його функціональній спрямованості. Воно має бути не лише нормативно правильним, але й доступним, чітким, логічно структурованим, адаптованим до вікових та індивідуальних особливостей дитини з мовленнєвими порушеннями. На цьому акцентують увагу дослідники логопедії, підкреслюючи, що мовлення фахівця повинно забезпечувати ефективну організацію корекційного процесу та стимулювати мовленнєву активність дитини (Ю. Рібцун,R. Paul & C. Norbury) [5, 11].

Крім того, мовлення логопеда виконує низку специфічних функцій: організувальну, стимулюючу, корекційну та мотиваційну, що значно розширює його змістове наповнення порівняно з мовленням педагога загального профілю (Ю. Пінчук; ASHA) [3, 7]. У цьому контексті особливого значення набуває не лише зміст мовлення, але й його технічна сторона – правильність артикуляції, виразність інтонації, темпоритмічні характеристики, що безпосередньо впливають на ефективність сприймання мовлення дитиною (І. Кравцова) [1].

Таким чином, культура професійного мовлення логопеда є складним багатовимірним утворенням, яке включає нормативний, комунікативний, етичний і техніко-мовленнєвий аспекти та визначає ефективність професійної діяльності фахівця, рівень його професійної взаємодії та результативність корекційно-розвиткової роботи.

З урахуванням сучасних підходів до структурування професійної компетентності та результатів теоретичного аналізу доцільно виокремити такі взаємопов’язані компоненти культури професійного мовлення майбутніх логопедів: мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний.

Мотиваційний компонент відображає усвідомлення студентами значущості культури мовлення для майбутньої професійної діяльності, сформованість позитивного ставлення до вдосконалення власного мовлення, прагнення до саморозвитку у сфері професійної комунікації. Саме мотиваційна складова забезпечує внутрішню готовність майбутнього логопеда до роботи над якістю власного мовлення.

Когнітивний компонент охоплює систему знань про мовні норми, стилістичні особливості професійного мовлення, термінологічний апарат логопедії, а також уявлення про особливості комунікації з дітьми з різними мовленнєвими порушеннями. Важливим елементом цього компонента є розуміння ролі мовлення як інструмента корекційної діяльності.

Операційно-діяльнісний компонент передбачає сформованість практичних умінь і навичок професійного мовлення: правильну вимову, чітку дикцію, логічну організацію висловлювання, інтонаційну виразність, уміння добирати

ISSN 3041-1572 Online

мовні засоби відповідно до комунікативної ситуації. Особливе значення має здатність адаптувати мовлення до рівня розвитку дитини, використовувати інструкції, пояснення, запитання як інструменти педагогічного та корекційного впливу.

Рефлексивний компонент пов'язаний зі здатністю майбутнього логопеда аналізувати власне мовлення, виявляти недоліки та здійснювати його цілеспрямоване вдосконалення. Він включає навички самооцінювання, самоконтролю та корекції мовленнєвої діяльності, що є необхідною умовою професійного зростання.

Запропонована структура дозволяє розглядати культуру професійного мовлення як цілісну систему, в якій кожен компонент виконує специфічну функцію, а їх взаємодія забезпечує ефективність формування мовленнєвої культури майбутнього логопеда.

Ефективність формування культури професійного мовлення майбутніх логопедів значною мірою залежить від створення відповідних педагогічних умов у процесі фахової підготовки. На основі теоретичного аналізу та узагальнення практичного досвіду підготовки здобувачів спеціальності «Спеціальна освіта» визначено такі ключові педагогічні умови.

1. Створення мовленнєво орієнтованого освітнього середовища. Передбачає організацію навчального процесу таким чином, щоб культура мовлення виступала не лише об'єктом вивчення, але й нормою щоденної професійної взаємодії. Важливу роль відіграє мовлення викладача як зразок, а також активне залучення студентів до різних видів мовленнєвої діяльності.

2. Інтеграція мовленнєвої підготовки у зміст фахових дисциплін. Формування культури мовлення не повинно обмежуватися окремим курсом, а має здійснюватися наскрізно у процесі вивчення професійно орієнтованих дисциплін Це сприяє усвідомленню студентами практичної значущості мовлення у майбутній діяльності.

3. Використання практико-орієнтованих завдань. Особливу ефективність мають завдання, що моделюють реальні професійні ситуації: проведення фрагментів логопедичних занять, пояснення інструкцій, робота з батьками, участь у рольових іграх. Така діяльність сприяє формуванню операційно-діяльнісного компонента культури мовлення.

4. Цілеспрямований розвиток техніки мовлення**.** Передбачає систематичну роботу над диханням, голосом, дикцією, інтонацією, темпом і ритмом мовлення. Розвиток техніки мовлення є необхідною умовою забезпечення чіткості, виразності та доступності професійного мовлення логопеда.

5. Формування рефлексивного ставлення до власного мовлення. Реалізується через використання методів самоаналізу, взаємооцінювання, відеозапису та обговорення мовленнєвої діяльності. Це сприяє усвідомленню

студентами власних мовленнєвих особливостей і стимулює їх до самовдосконалення.

Реалізація зазначених педагогічних умов забезпечує комплексний вплив на всі структурні компоненти культури професійного мовлення та сприяє підвищенню рівня професійної підготовки майбутніх логопедів.

Важливим аспектом дослідження є визначення підходів до оцінювання рівня сформованості культури професійного мовлення майбутніх логопедів. З цією метою було використано комплексний діагностичний інструментарій, що включав анкетування здобувачів освіти, педагогічне спостереження за їхньою мовленнєвою діяльністю, аналіз виконання практичних завдань, а також елементи самооцінювання. Такий підхід забезпечив можливість отримання як якісних, так і кількісних даних та підвищив об'єктивність оцінювання.

Дослідження проводилося на базі підготовки здобувачів спеціальності 016 Спеціальна освіта за ОПП Логопедія Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» у якому взяли участь студенти 2 та 3 курсу у кількості 50 осіб. Діагностика здійснювалася у процесі вивчення фахових дисциплін і виконання практико-орієнтованих завдань, зокрема моделювання фрагментів логопедичних занять, пояснення інструкцій, роботи з мовленнєвим матеріалом, а також аналізу комунікативних ситуацій, наближених до реальної професійної діяльності логопеда.

Оцінювання рівня сформованості культури професійного мовлення здійснювалося за визначеними критеріями, що відповідають її структурним компонентам: мотиваційним, когнітивним, операційно-діяльнісним та рефлексивним. Для кожного з критеріїв було розроблено систему показників, що дозволяють комплексно оцінити рівень мовленнєвої підготовки студентів.

Зокрема:

- мотиваційний критерій оцінювався за рівнем усвідомлення значущості професійного мовлення, наявністю внутрішньої мотивації до його вдосконалення та активністю у виконанні мовленнєвих завдань;
- когнітивний критерій – за обсягом, системністю та усвідомленістю знань про мовні норми, стилістичні особливості мовлення та професійну термінологію;
- операційно-діяльнісний критерій – за рівнем сформованості практичних мовленнєвих умінь, зокрема чіткістю дикції, логічністю висловлювання, інтонаційною виразністю, темпоритмічними характеристиками мовлення та здатністю адаптувати мовлення до особливостей дитини;
- рефлексивний критерій – за здатністю до самоаналізу, самоконтролю та корекції власного мовлення, а також усвідомленням власних мовленнєвих труднощів.

ISSN 3041-1572 Online

За результатами діагностики було виокремлено три рівні сформованості культури професійного мовлення: високий, середній і низький, кожен з яких характеризується відповідним ступенем сформованості визначених показників.

Отримані результати засвідчили, що на початковому етапі підготовки у значної частини студентів переважали середній і низький рівні сформованості культури професійного мовлення. Це проявлялося у недостатній чіткості дикції, труднощах логічної організації висловлювання, обмеженому використанні професійної термінології, невпевненості у мовленнєвій взаємодії, а також недостатньо сформованих навичках рефлексії власного мовлення.

З метою підвищення рівня сформованості культури професійного мовлення було впроваджено комплекс педагогічних умов, що передбачав створення мовленнєво-орієнтованого освітнього середовища, активне використання практико-орієнтованих завдань, систематичний розвиток техніки мовлення та застосування рефлексивних методів. Особливу увагу приділено включенню студентів у ситуації професійного мовлення, що вимагали чіткого формулювання інструкцій, пояснень і коментарів.

Повторна діагностика засвідчила позитивну динаміку показників: спостерігалося підвищення рівня нормативності мовлення студентів, зростання їх комунікативної впевненості, покращення техніки мовлення, а також формування здатності до усвідомленого аналізу та корекції власної мовленнєвої діяльності. Особливо помітні зміни відбулися в операційно-діяльнісному та рефлексивному компонентах, що свідчить про ефективність практико-орієнтованого підходу у підготовці майбутніх логопедів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують ефективність запропонованих педагогічних умов формування культури професійного мовлення майбутніх логопедів та доцільність використання комплексного підходу до її оцінювання, який поєднує різні методи діагностики та дозволяє отримати цілісне уявлення про рівень мовленнєвої підготовки студентів

Висновки. У результаті дослідження встановлено, що культура професійного мовлення майбутніх логопедів є інтегративною характеристикою фахівця, яка поєднує нормативний, комунікативний, етичний і техніко-мовленнєвий аспекти та визначає ефективність його професійної діяльності.

Уточнено сутність і структуру цього феномена, що включає мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивний компоненти, а також обґрунтовано педагогічні умови його формування у процесі фахової підготовки.

Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку рівнів сформованості культури професійного мовлення майбутніх логопедів, що підтверджує ефективність запропонованих підходів.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження у професійній підготовці логопедів. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних систем формування мовленнєвої культури.

Література

1. Кравцова І. А. Основи культури і техніки мовлення : навчальний посібник. Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2013.
2. Мацько Л. І. Культура української мови : підручник. Київ : Вища школа, 2005.
3. Пінчук Ю. В. Риторика, культура та техніка мовлення корекційного педагога : навчально-методичний посібник. Київ : КНТ, 2015.
4. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови : підручник. Київ : Либідь, 2000.
5. Рібцун Ю. В. Довідник учителя-логопеда. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012.
6. Семеног О. М. Українська культуромовна особистість учителя : монографія. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2007.
7. American Speech-Language-Hearing Association. Certification Standards in Speech-Language Pathology. Rockville, MD : ASHA, 2020.
8. Attrill S., Lincoln M., McAllister S. Competency development in speech-language pathology students // *International Journal of Speech-Language Pathology*. 2015. Vol. 17(2). P. 123–135.
9. Cummins J. Language, Power and Pedagogy: Bilingual Children in the Crossfire. Clevedon : Multilingual Matters, 2000.
10. Nikkels A., et al. Communication partner training for speech and language therapy students: Changes in skills, knowledge and confidence // *International Journal of Language & Communication Disorders*. 2023. Vol. 58(4). P. 1100–1115.
11. Paul R., Norbury C. Language Disorders from Infancy through Adolescence: Listening, Speaking, Reading, Writing, and Communicating. St. Louis : Elsevier (Mosby), 2012.

References:

1. Kravtsova, I. A. (2013). Osnovy kultury i tekhniky movlennia [Fundamentals of speech culture and technique]. Kryvyi Rih: KPI DVNZ "KNU", [in Ukrainian].
2. Matsko, L. I. (2005). Kultura ukrainskoi movy [Culture of the Ukrainian language]. Kyiv: Vyshcha shkola, [in Ukrainian].
3. Pinchuk, Yu. V. (2015). Rytoryka, kultura ta tekhnika movlennia korektsiinoho pedahoha [Rhetoric, culture and speech technique of a correctional teacher]. Kyiv: KNT, [in Ukrainian].
4. Ponomariv, O. D. (2000). *Stylistyka suchasnoi ukrainskoi movy* [Stylistics of the modern Ukrainian language]. Kyiv: Lybid, [in Ukrainian].
5. Ribtsun, Yu. V. (2012). *Dovidnyk uchytelia-lohopeda* [Speech therapist's handbook]. Kyiv: Vydavnychyi dim "Slovo", [in Ukrainian].
6. Semenoh, O. M. (2007). *Ukrainska kulturomovna osobystist uchytelia* [Ukrainian linguocultural personality of a teacher]. Sumy: Sumy State Pedagogical University, [in Ukrainian].
7. American Speech-Language-Hearing Association. (2020). *Certification standards in speech-language pathology*. ASHA, [in English].
8. Attrill, S., Lincoln, M., & McAllister, S. (2015). Competency development in speech-language pathology students. *International Journal of Speech-Language Pathology, 17*(2), 123–135, [in English].

9. Cummins, J. (2000). *Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire.* Multilingual Matters, [in English].

10. Nikkels, A., et al. (2023). Communication partner training for speech and language therapy students: Changes in skills, knowledge and confidence. *International Journal of Language & Communication Disorders, 58*(4), 1100–1115, [in English].

11. Paul, R., & Norbury, C. (2012). *Language disorders from infancy through adolescence: Listening, speaking, reading, writing, and communicating*. Elsevier, [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 796.412:796.062:796.011.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-317-327

Грибовська Ірина Борисівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, професор, Львівський державний університет фізичної культури і спорту імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-0317-2153

Іваночко Вікторія Валеріївна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент, Львівський державний університет фізичної культури і спорту імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-8189-9032

Данилевич Мирослава Василівна доктор педагогічних наук, професор, Львівський державний університет фізичної культури і спорту імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Чеховська Любов Ярославівна доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, Львівський державний університет фізичної культури і спорту імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-3833-5212

Свістельник Ірина Рудольфівна кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент кафедри інформатики, кінезіології та кіберспорту Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-4701-9676

Семаль Наталія Володимирівна кандидат наук з фізичного виховання та спорту, доцент кафедри фізичного виховання, факультет здоров'я та фізичного виховання, Ужгородський національний університет, м. Ужгород. https://orcid.org/0000-0002-1998-3460

ФІТНЕС-КЛУБ ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті проаналізовано особливості організації оздоровчо-рекреаційної діяльності у фітнес-клубах та чинники, що визначають його ефективність у залученні різних груп населення до рухової активності. Актуальність дослідження зумовлена зростанням поширеності гіподинамії, психоемоційного напруження та потреби в доступних формах оздоровлення, які поєднують фізичний, відновлювальний і соціальний ефекти. Мета статті полягає в аналізі особливостей функціонування фітнес-клубів та визначенні

ефективних організаційно-методичних підходів до реалізації програм рухової активності. У дослідженні використано аналіз та узагальнення науково-методичної літератури, соціологічний метод, педагогічні методи, антропометричний метод, методи математичної статистики. Емпіричну базу становили результати, отримані у фітнес-центрах м. Львова за участю 90 відвідувачів віком 18-45 років. Встановлено, що найбільш поширеними є групові форми занять, однак зберігається виражений запит на індивідуалізацію тренувального процесу. Доведено позитивний вплив оздоровчих занять на самопочуття, активність і настрій клієнтів, а також підтверджено доцільність використання фітнес-трекерів і пульсометрів для контролю навантаження. Визначено, що ключовими чинниками ефективності діяльності фітнес-клубів є професійна компетентність тренера, урахування індивідуальних особливостей клієнтів, сприятливий психоемоційний клімат, належний рівень сервісу та впровадження цифрових технологій. Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості їх використання для вдосконалення організації рекреаційних програм у фітнес-клубах та підвищення мотивації населення до систематичної рухової активності.

Ключові слова: організація оздоровчо-рекреаційної діяльності, фізична рекреація, фітнес технології, оздоровче тренування, фітнес-тренер.

Hrybovska Iryna PhD in Physical Education and Sport, professor, State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-0317-2153

Ivanochko Viktoriya PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor, State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-8189-9032

Danylevych Myroslava Doctor of Sciences in Pedagogy, professor, State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-1285-392X

Chekhovska Liubov Doctor of Sciences in Physical Culture and Sports, professor, State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-3833-5212

Svistelnyk Iryna Rudolfivna PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor of the Department of Informatics, Kinesiology and Cybersports, State University of Physical Culture named after Ivan Boberskij, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-4701-9676

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Semal Natalia Volodymyrivna PhD in Physical Education and Sport, Associate Professor of the Department of Physical Education, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0002-1998-3460

FITNESS CLUB AS A SUBJECT OF ENSURING THE POPULATION'S PHYSICAL ACTIVITY

Abstract. The article analyzes the peculiarities of organizing health-related recreational activity in fitness clubs and the factors determining its effectiveness in engaging different population groups in physical activity. The relevance of the study is caused by the growing prevalence of hypodynamia, psycho-emotional tension, and the need for accessible health-enhancing practices that combine physical, restorative, and social effects. The purpose of the article is to analyze the functioning of fitness clubs and to identify effective organizational and methodological approaches to implementing physical activity programs. The study employed analysis and generalization of scientific and methodological literature, sociological methods, pedagogical methods, anthropometric methods, and methods of mathematical statistics. The empirical basis consisted of the results obtained in fitness centers of Lviv with the participation of 90 visitors aged 18-45. It was established that group-based classes are the most common format, although there is also a stable demand for individualized training programs. The positive influence of health-oriented classes on well-being, activity, and mood was proved, and the expediency of using fitness trackers and heart rate monitors to control exercise load was confirmed. It was determined that the key factors ensuring the effectiveness of fitness clubs are the professional competence of the trainer, consideration of individual characteristics of clients, a favorable psycho-emotional climate, a high level of service, and the introduction of digital technologies. The practical significance of the obtained results lies in the possibility of using them to improve recreational programs in fitness clubs and to increase the population's motivation for systematic physical activity.

Keywords: organization of health and recreational activities, physical recreation, fitness technologies, wellness training, fitness trainer.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні соціально-економічні умови висувають нові виклики до збереження і зміцнення здоров'я населення, що зумовлено зростанням рівня психоемоційного напруження, поширенням гіподинамії та збільшенням кількості хронічних неінфекційних захворювань. У зв'язку з цим, значущість оздоровчо-рекреаційної рухової активності як чинника профілактики захворювань, підвищення працездатності та покращення якості життя різних груп

ISSN 3041-1572 Online

населення зростає [1]. Потенціал рухової активності набуває особливої ваги в умовах тривалого перебування населення України у стані хронічного стресу [2]. Тому актуалізується потреба у розробленні змішаних та цифрових форматів оздоровчих занять для різних вікових груп, а також у розширенні програм психологічної підтримки [3]. За таких умов фітнес-клуби поступово трансформуються з осередків досягнення фізичних кондицій у середовище психоемоційного відновлення, соціальної взаємодії та формування сталої прихильності до рухової активності.

Численні наукові дослідження свідчать про важливість системного впровадження рухової активності у повсякденне життя через організовані форми занять, що поєднують фізичний, оздоровчий та соціальний ефекти [3; 4]. Фітнес-клуби забезпечують реалізацію різних видів рухової активності, спрямованих на задоволення індивідуальних потреб населення у підтримці здоров'я, фізичному розвитку та відновленні функціонального стану організму [5].

Дослідження C. R. McAvoy, A. Batrakoulis, S. M. Camhi та співавт. [6] вказують на зростання ролі health-related fitness і цифрових технологій у рекреаційній діяльності, що висуває нові вимоги до організації менеджменту фітнес-клубів та змісту фітнес-програм [7]. Ефективність діяльності фітнес-клубів значною мірою залежить від науково обґрунтованої організації занять, індивідуалізації програм, урахування рівня фізичної підготовленості і стану здоров'я клієнтів, а також від використання сучасних фітнес-технологій [6, 8, 9, 10]. Разом із тим, аналіз праць О. Андрєєвої, М. Дутчака, О. Благій [8] засвідчує, що питання комплексного обґрунтування особливостей організації рекреаційної діяльності у фітнес-клубах з урахуванням сучасних тенденцій розвитку галузі потребує подальшого наукового осмислення. Невирішеним залишається протиріччя між запитом споживачів на комплексні рекреаційні послуги і комерційно обмеженими можливостями їх організації, орієнтованими переважно на кількісні показники відвідуваності.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей функціонування фітнес-клубів та визначенні ефективних організаційно-методичних підходів до реалізації програм рухової активності.

Для досягнення мети було поставлено такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан проблеми та узагальнити вітчизняний і зарубіжний досвід щодо особливостей функціонування фітнес-клубів у системі залучення населення до рухової активності.

2. З'ясувати роль фітнес-тренера в організації рекреаційних занять.

3. Виявити чинники, що впливають на ефективність рекреаційної діяльності у фітнес-клубах.

Методи та організація дослідження. У дослідженні застосовувалися аналіз та узагальнення науково-методичних і літературних джерел, соціологічний метод, педагогічні методи (спостереження, експеримент, педагогічне тестування), антропометричні методи (визначення частоти серцевих скорочень), методи математичної статистики.

Дослідження проводилося у фітнес-клубах м. Львова (Shangri Fitness, «Ліга»). У констатувальному експерименті взяли участь 90 осіб віком від 18 до 45 років, які регулярно відвідують оздоровчі заняття; у формувальному експерименті виявили бажання брати участь 25 осіб.

Виклад основного матеріалу. З метою визначення особливостей організації занять та рівня задоволеності клієнтів було проведено анкетування відвідувачів фітнес-клубів. Розроблена анкета містила запитання різного типу, що дало змогу отримати як кількісні, так і якісні показники. Встановлено, що 48,2 % респондентів тренуються 3-4 рази на тиждень, 32,4 % – 1-2 рази, а 19,4 % – понад 4 рази на тиждень, що свідчить про досить високий рівень залученості клієнтів до регулярної рекреаційної діяльності.

Аналіз отриманих результатів показав, що більшість респондентів (46,8 %) віддають перевагу груповим формам занять, що засвідчує їхнє прагнення до соціальної взаємодії. Індивідуальні тренування обрали 34,5 % опитаних, що є доказом потреби в персоналізації тренувального процесу. Онлайн-заняття використовують 18,7 % респондентів, що підтверджує поступове впровадження цифрових технологій у сферу фітнес-послуг.

Основними цілями відвідування оздоровчих занять є покращення фізичного стану (52,5 %), зниження маси тіла (26,3 %) та зняття психоемоційного напруження (21,2 %). Для визначення рекреаційного ефекту оздоровчих фітнес-занять було застосовано методику САН для оцінювання самопочуття, активності та настрою [11]. Дослідження проводилося у два етапи: за 10 хв до початку тренування та через 15 хв після його завершення. Визначений статистично значущий приріст за всіма показниками дозволяє стверджувати, що організовані оздоровчі заняття сприяють психоемоційному відновленню клієнтів (табл. 1).

Таблиця 1

Результати самооцінки за методикою САН

Категорія САН	До заняття (бали)	Після заняття (бали)	Приріст (%)	Значущість (p)
Самопочуття	4,2	5,4	+22	$p<0,05$
Активність	3,8	5,1	+25	$p<0,05$
Настрій	4,5	5,9	+24	$p<0,01$

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Також було проведено моніторинг частоти серцевих скорочень (ЧСС) під час оздоровчого рекреаційного заняття середньої інтенсивності (60–70 % від ЧССmax) (рис. 1).

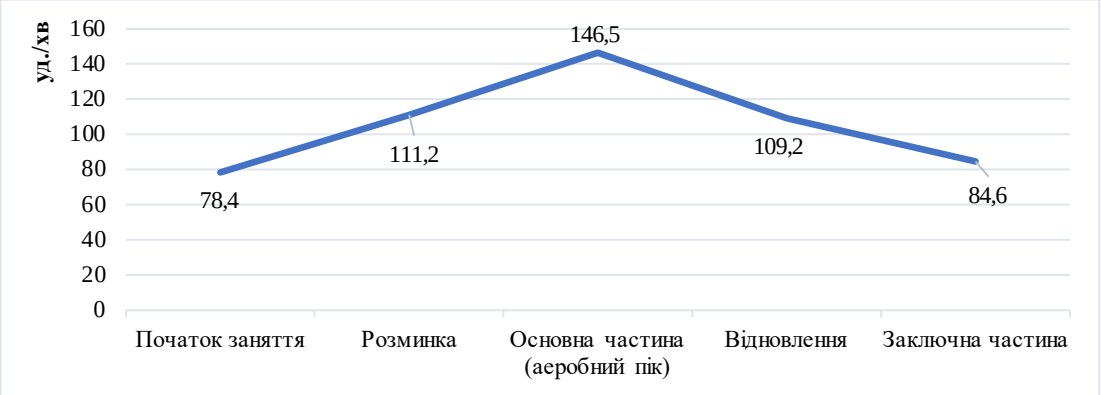

Рис. 1. Середні показники ЧСС під час тренування (уд./хв)

Отримані результати засвідчили, що впродовж заняття клієнти перебували в межах аеробної зони навантаження, що відповідає рекомендованим параметрам оздоровчого тренування. Середні значення ЧСС свідчать про помірну фізичну активність, оптимальну для поєднання тренувального та відновлювального ефектів. Аналіз динаміки ЧСС упродовж заняття показав наявність чіткої фазової структури: поступове підвищення показників у підготовчій частині, досягнення пікових значень у другій половині основної частини та їх зниження на заключному етапі. Така організація навантаження забезпечує позитивний вплив на серцево-судинну та дихальну системи, сприяє ефективному відновленню організму.

Отже отримані дані підтверджують комплексний позитивний ефект оздоровчих занять, який виявляється як на фізіологічному, так і на психоемоційному рівнях. Важливо відзначити, що використання сучасних засобів контролю – фітнес-трекерів і пульсометрів – дає змогу індивідуалізувати навантаження, підвищити фізкультурну грамотність клієнтів і посилити їхню мотивацію до піклування про власне здоров'я та фізичний стан.

Оцінювання роботи фітнес-клубу встановило, що 64,9 % осіб повністю задоволені якістю послуг, 28,4 % опитаних - частково, однак наявність 6,7 % незадоволених респондентів свідчить про наявність проблем у системі управління. Зокрема, є перевантаження групових занять у вечірній час, дефіцит обладнання в години пік та обмежений вибір фітнес-програм свідчать про недоліки оперативного планування, розподілу та управління ресурсами.

Результати анкетування підтверджують важливу роль кадрового потенціалу у формуванні попиту на фітнес-послуги, а саме: для 72,2% респондентів вагомим чинником вибору фітнес-програми є професіоналізм тренера. При цьому найбільш значущими професійними чинниками визначено методичну

компетентність (34,2 %), здатність тренера до мотивації клієнтів (27,4 %), індивідуальний підхід (22,6 %) та комунікативні навички (15,8 %), що вказує на комплексний характер професійних компетентностей і необхідність їх розвитку в межах довгострокових підходів та рішень щодо управління персоналом (рис. 2).

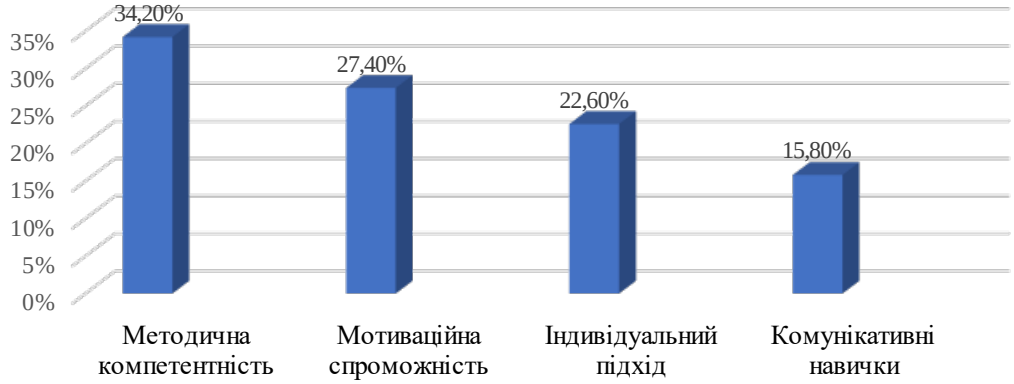

Рис. 2. Професійні якості тренера на думку респондентів (%)

Аналіз рівня індивідуалізації тренувального процесу виявив, що 64,3 % опитаних задоволені персоналізацією програм, тоді як третина респондентів (35,7 %) вказує на її недостатність. Це свідчить про потребу вдосконалення підходів до планування занять із урахуванням індивідуальних характеристик клієнтів, що відповідає принципам клієнтоорієнтованого управління.

Щодо ефективності управління діяльністю фітнес-клубів результати опитування свідчать про необхідність комплексного підходу до організації послуг. Зокрема, 66,1 % респондентів визначили пріоритетність урахування індивідуальних характеристик клієнтів (вік, рівень фізичної підготовленості, стан здоров'я), що вимагає впровадження персоналізованих управлінських рішень та максимальної адаптації програм тренувань до кожного клієнта.

Водночас 64,3 % опитаних підкреслили важливість формування позитивного психоемоційного клімату, що є завданням менеджменту в напрямку розвитку комунікацій та підвищення якості взаємодії між тренерами та клієнтами. Такий підхід сприяє зростанню мотивації й забезпечує стабільність відвідування.

Рівень сервісу, на думку 62,4 % респондентів, є важливим і потребує ефективного управління якістю обслуговування. Це передбачає контроль стандартів сервісу, забезпечення комфортних умов, належного санітарного стану приміщень і безперебійного доступу до обладнання.

Крім того, 48,5 % осіб підкреслили значущість впровадження інноваційних технологій (фітнес-додатків, онлайн-тренувань, трекерів активності), що вказує на необхідність управлінських рішень у напрямі цифровізації послуг та інтеграції сучасних технологій у діяльність фітнес-клубів (рис. 3).

ISSN 3041-1572 Online

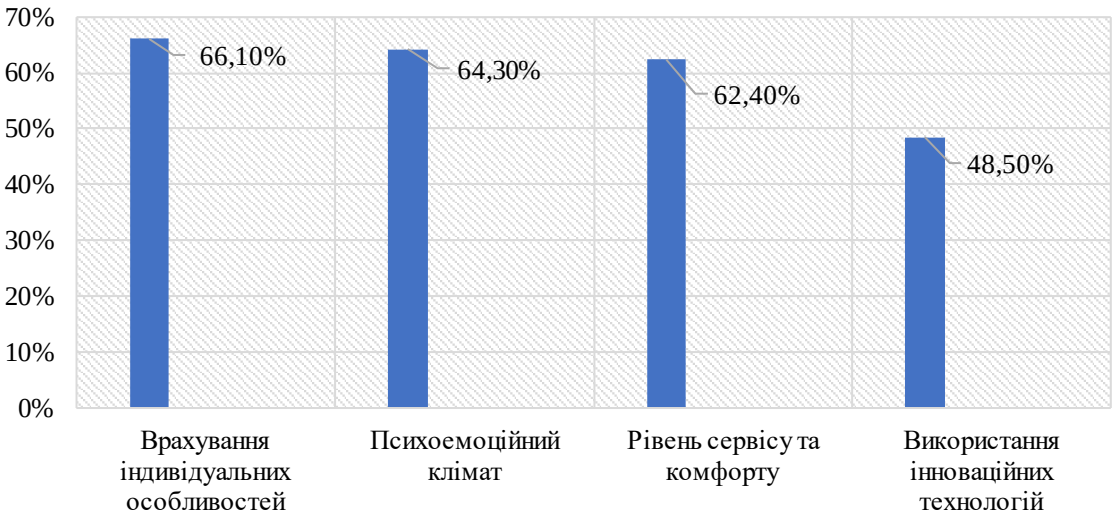

Рис. 3. Чинники підвищення ефективності діяльності фітнес-клубів за оцінками респондентів (%)

Отже, результати дослідження свідчать, що ефективність діяльності фітнес-клубу значною мірою залежить від поєднання різних форм занять, індивідуалізації тренувального процесу, рівня матеріально-технічного забезпечення та професійної компетентності тренерів.

Обговорення результатів. Отримані результати загалом узгоджуються з даними сучасних наукових праць. Зокрема, переважання групових форм занять серед респондентів корелює з висновками науковців, які відзначають їхній високий мотиваційний потенціал та позитивний вплив на залучення населення до систематичної рухової активності [8, 1, 5]. Водночас значна частка респондентів, які обирають індивідуальні тренування, свідчить про стійкий запит на персоналізацію фітнес-послуг і доповнює висновки дослідників щодо необхідності адаптації навантажень до функціональних можливостей і поточного стану організму [6, 12]. Отримані дані про визначальну роль тренера узгоджуються з результатами досліджень, у яких доведено важливість професійної компетентності персоналу, контролю з боку фахівця та комунікативної взаємодії з клієнтами [13, 14]. Зростання ролі цифрових технологій у сфері оздоровлення також відповідає сучасним тенденціям цифровізації індустрії [6, 15].

Висновки:

1. Встановлено, що сучасні фітнес-клуби забезпечують широкий спектр послуг для різних груп населення та виступають важливою складовою щодо залучення населення до рухової активності. З'ясовано, що найбільш популярними серед відвідувачів є групові форми занять, проте спостерігається зростання попиту на персональні програми тренувань.

2. Визначено статистично значуще покращення показників самопочуття, активності та настрою, що підтверджує ефективність організованих оздоровчих занять як засобу психоемоційного відновлення та підвищення загального функціонального стану клієнтів.

3. Доведено, що провідну роль у якісному проведенні фітнес занять відіграє фітнес-тренер, професійні компетентності якого щодо індивідуалізації занять і формуванні мотивації клієнтів визначають рівень залученості до рухової активності.

4. З'ясовано, що для підвищення ефективності діяльності фітнес-клубів потрібне цілеспрямоване управління, що поєднує персоналізацію послуг, формування позитивного психоемоційного середовища, забезпечення високих стандартів сервісу та впровадження інноваційних цифрових рішень.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні впливу цифрових технологій на ефективність рекреаційної діяльності та розробленні інноваційних моделей організації оздоровчих програм у фітнес-клубах.

Література:

1. Гулько Т. Підвищення рухової активності студентів засобами тренувальної й оздоровчо-рекреаційної діяльності. Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення. 2025. С. 27–36.

2. Скалій О., Максимова К. Вплив оздоровчих фітнес-технологій на психоемоційний стан студентів в умовах війни. Освіта. Інноватика. Практика. 2024. Т. 12, № 8. С. 67–72. DOI: 10.31110/2616-650X-vol12i8-009.

3. Базильчук О., Базильчук В., Ківерник О. Актуальні проблеми розвитку фізичної культури і спорту в кризових умовах: оглядово-аналітичне дослідження. Physical culture and sport: scientific perspective. 2025. № 4. С. 94–101. DOI: 10.31891/pcs.2025.4.10.

4. Грибовська І. Б., Іваночко В. В., Данилевич М. В., Чеховська Л. Я., Грибовська Н. О. Вплив фітнес-занять різного формату на фізичний та психоемоційний стан жінок. Суспільство та національні інтереси. 2026. № 4(24). С. 290–302

5. Dubiv A., Chekhovska L., Hrybovska I., Ivanochko V., Nakonechna A., Shchur L. The Impact of Health and Recreational Activities on the Functional State of Elderly Women. Montenegrin journal of sports science and medicine. International Scientific Journal Vol. 14 (2025), P. 19

6. McAvoy C. R., Batrakoulis A., Camhi S. M., et al. 2026 ACSM Worldwide Fitness Trends: Future Directions of the Health and Fitness Industry. ACSM's Health & Fitness Journal. 2025. Vol. 29, No. 6. P. 16–33. DOI: 10.1249/FIT.0000000000001110.

7. Chekhovska LYa, Dutchak MV, Luzhna MYa, Protsenko UM, Zhdanova OM. Organizational support of the health fitness system in Ukraine. Naukovyi chasopys NPU imeni MP Drahomanova. Series 15, Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport). 2023;9(169):9–14. doi:10.31392/NPU-nc.series15.2023.9(169).01

8. Андрєєва О., Дутчак М., Благій О. Теоретичні засади оздоровчо-рекреаційної рухової активності різних груп населення. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2020. № 2. С. 59–66. DOI: 10.32652/tmfvs.2020.2.59–66.

9. Lee I.-M., Shiroma E. J., Lobelo F., et al. Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. The Lancet. 2012. Vol. 380. P. 219–229. DOI: 10.1016/S0140-6736(12)61031-9.

10. Ivanochko V, Chekhovska L, Hrybovska I, Danylevych M, Luzhna M, Hrybovskyy R, Turka R. Improvement of psycho-physical condition of mature women through rehabilitative fitness (based on aqua aerobics). Acta Balneol. 2025;67(6):470–475. doi:10.36740/ABAL202506110

11. Зливков В. Л., Лукомська С. О., Федан О. В. Психодіагностика особистості в кризових життєвих ситуаціях. Київ: Педагогічна думка, 2016. 219 с.

12. Nuuttila O. P., Nummela A., Korhonen E., Häkkinen K., Kyröläinen H. Individualized endurance training based on recovery and training status in recreational runners. Medicine & Science in Sports & Exercise. 2022. Vol. 54, No. 10. P. 1690–1701. DOI: 10.1249/MSS.0000000000002968.

13. Lu Y., Leng X., Yuan H., Jin C., Wang Q., Song Z. Comparing the impact of personal trainer guidance to exercising with others: determining the optimal approach. Heliyon. 2024. Vol. 10, No. 2. Article e24625. DOI: 10.1016/j.heliyon.2024.e24625.

14. McClaran S. R. The effectiveness of personal training on changing attitudes towards physical activity. Journal of Sports Science and Medicine. 2003. Vol. 2. P. 10–14.

15. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist. 2000. Vol. 55, No. 1. P. 68–78. DOI: 10.1037/0003-066X.55.1.68.

References

1. Hulko, T. (2025). Pidvyshchennia rukhovoi aktyvnosti studentiv zasobamy trenuvalnoi y ozdorovcho-rekreatsiinoi diialnosti [Increasing students' physical activity by means of training and health-related recreational activity]. Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naselennia, 27–36 [in Ukrainian].

2. Skalii, O., & Maksymova, K. (2024). Vplyv ozdorovchykh fitnes-tekhnolohii na psykho-emotsiinyi stan studentiv v umovakh viiny [The impact of health-related fitness technologies on students' psycho-emotional state in wartime]. Osvita. Innovatyka. Praktyka, 12(8), 67–72. doi:10.31110/2616-650X-vol12i8-009.

3. Bazylchuk, O., Bazylchuk, V., & Kivernyk, O. (2025). Aktualni problemy rozvytku fizychnoi kultury i sportu v kryzovykh umovakh: ohliadovo-analitychne doslidzhennia [Current problems of physical culture and sports development in crisis conditions: review and analytical study]. Physical culture and sport: scientific perspective, 4, 94–101. doi:10.31891/pcs.2025.4.10.

4. Hakman, A. V. (2021). Teoriia ta metodyka fizychnoi rekreatsii [Theory and methodology of physical recreation]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yu. Fedkovycha [in Ukrainian].

5. Dubiv, A., Chekhovska, L., Hrybovska, I., Ivanochko, V., Nakonechna, A., & Shchur, L. (2025). The impact of health and recreational activities on the functional state of elderly women. Montenegrin Journal of Sports Science and Medicine, 14, 19.

6. McAvoy C. R., Batrakoulis A., Camhi S. M., et al. (2026). ACSM Worldwide Fitness Trends: Future Directions of the Health and Fitness Industry. ACSM's Health & Fitness Journal. 2025. Vol. 29, No. 6. P. 16–33. DOI: 10.1249/FIT.0000000000001110.

7. Chekhovska LYa, Dutchak MV, Luzhna MYa, Protsenko UM, Zhdanova OM. (2023). Organizational support of the health fitness system in Ukraine. Naukovyi chasopys NPU imeni MP [Drahomanova. Series 15, Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport)], 9(169), 9–14. doi:10.31392/NPU-nc.series15.2023.9(169).01

8. Andrieieva, O., Dutchak, M., & Blahii, O. (2020). Teoretychni zasady ozdorovcho-rekreatsiinoi rukhovoi aktyvnosti riznykh hrup naselennia [Theoretical foundations of health-related recreational motor activity of various population groups]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu, 2, 59–66. doi:10.32652/tmfvs.2020.2.59–66.

9. Lee, I.-M., Shiroma, E. J., Lobelo, F., et al. (2012). Effect of physical inactivity on major non-communicable diseases worldwide: an analysis of burden of disease and life expectancy. The Lancet, 380, 219–229. doi:10.1016/S0140-6736(12)61031-9.

10. Ivanochko V, Chekhovska L, Hrybovska I, Danylevych M, Luzhna M, Hrybovskyy R, Turka R. (2025). Improvement of psycho-physical condition of mature women through rehabilitative fitness (based on aqua aerobics). Acta Balneol, 67(6), 470–475. doi:10.36740/ABAL202506110

11. Zlyvkov, V. L., Lukomska, S. O., & Fedan, O. V. (2016). Psykhodiahnostyka osobystosti v kryzovykh zhyttievykh sytuatsiiakh [Psychodiagnostics of personality in crisis life situations]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

12. Nuuttila, O. P., Nummela, A., Korhonen, E., Häkkinen, K., & Kyröläinen, H. (2022). Individualized endurance training based on recovery and training status in recreational runners. Medicine & Science in Sports & Exercise, 54(10), 1690–1701. doi:10. 1249/MSS.0000000 000002968.

13. Lu, Y., Leng, X., Yuan, H., Jin, C., Wang, Q., & Song, Z. (2024). Comparing the impact of personal trainer guidance to exercising with others: determining the optimal approach. Heliyon, 10(2), e24625. doi:10.1016/j.heliyon.2024.e24625.

14. McClaran, S. R. (2003). The effectiveness of personal training on changing attitudes towards physical activity. Journal of Sports Science and Medicine, 2, 10–14.

15. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78. doi:10.1037/0003-066X.55.1.68.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 364.4:174:005.92

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-328-341

Григоренко Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

Тверезовська Ніна Трохимівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Демченко Ірина Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

ЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВЕДЕННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ДОКУМЕНТІВ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі документування як інструменту професійної відповідальності, захисту прав клієнта, міжвідомчої взаємодії та безпечного використання персональної інформації в соціальній роботі. Застосовано теоретичний аналіз етичних кодексів, міжнародних стандартів, наукових публікацій і методичних рекомендацій щодо фіксації, зберігання, передавання та використання інформації про клієнта. Узагальнено підходи до професійного документування в контексті конфіденційності, інформованої згоди, цифрової безпеки, ризик-менеджменту та недопущення шкоди отримувачу соціальних послуг. Виявлено, що професійний запис у соціальній роботі є не лише адміністративною дією, а й етичним рішенням, яке може впливати на подальший соціальний супровід, доступ клієнта до допомоги, оцінювання ризиків і міжпрофесійну взаємодію. Встановлено, що ключовими вимогами до фіксації інформації є повага до гідності клієнта, точність, своєчасність, об'єктивність, професійна доцільність, відокремлення фактів від оцінних суджень і використання нейтральної недискримінаційної мови. З'ясовано, що конфіденційність не означає відмову від фіксації важливої інформації, а передбачає визначення оптимального обсягу даних, необхідних для якісної допомоги, безпеки

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

клієнта й виконання законних професійних обов'язків. Охарактеризовано значення інформованої згоди як умови прозорої взаємодії між клієнтом і фахівцем, за якої особа розуміє мету збору даних, межі їх використання, порядок доступу до записів і можливі випадки передавання інформації іншим суб'єктам допомоги. Виявлено, що цифровізація соціальної сфери посилює ризики неконтрольованого доступу до персональних даних, витоку інформації, надмірної деталізації записів і неправомірного використання електронних систем. Встановлено, що етична культура документування має формуватися ще на етапі професійної підготовки соціальних працівників і охоплювати роботу з паперовими й електронними записами. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням методичних рекомендацій щодо етичного документування в умовах цифровізації соціальних послуг і міжвідомчого обміну інформацією.

Ключові слова: конфіденційність; інформована згода; цифрова безпека; персональні дані; професійна відповідальність.

Hryhorenko Tetiana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine; https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

Tverezovska Nina Trokhymivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Demchenko Iryna Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

ETHICAL PRINCIPLES OF PROFESSIONAL DOCUMENTATION IN SOCIAL WORK

Abstract. The relevance of the study is determined by the growing importance of documentation as a tool of professional accountability, client rights protection, inter-agency cooperation, and the secure handling of personal information in social work. The research employed a theoretical analysis of ethical codes, international standards, scholarly publications, and methodological guidelines concerning the recording, storage, transmission, and use of client information. Approaches to

ISSN 3041-1572 Online

professional documentation were generalized in the context of confidentiality, informed consent, digital security, risk management, and the principle of “do no harm” to service recipients.

It was found that professional recording in social work is not merely an administrative act but an ethical decision that can significantly influence subsequent social support, the client’s access to services, risk assessment, and interprofessional collaboration. The study established that the key requirements for information recording include respect for the client’s dignity, accuracy, timeliness, objectivity, professional appropriateness, clear separation of facts from value judgments, and the use of neutral, non-discriminatory language.

It was determined that confidentiality does not imply the refusal to record essential information, but rather involves determining the optimal volume of data necessary for providing quality assistance, ensuring client safety, and fulfilling legitimate professional obligations. The importance of informed consent was highlighted as a prerequisite for transparent interaction between the client and the specialist, whereby the individual understands the purpose of data collection, the limits of its use, the procedure for accessing records, and possible cases of information sharing with other service providers.

The study revealed that the digitalization of the social sphere increases the risks of unauthorized access to personal data, information leakage, excessive detailing of records, and misuse of electronic systems. It was established that an ethical culture of documentation should be formed already at the stage of professional training of social workers and should encompass work with both paper and electronic records. Prospects for further research are related to the development of methodological recommendations on ethical documentation in the context of digitalization of social services and inter-agency information exchange.

Keywords: confidentiality; informed consent; digital security; personal data; professional accountability.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Професійне документування в соціальній роботі є не лише технічною процедурою фіксації інформації про клієнта, надані послуги, перебіг випадку чи результати втручання, виступаючи важливим елементом професійної відповідальності соціального працівника, засобом забезпечення безперервності допомоги, підставою для міжвідомчої взаємодії, інструментом захисту прав клієнта та водночас джерелом потенційних етичних ризиків. У професійних документах відображаються факти, оцінки, рішення, рекомендації, результати спостережень і взаємодії з клієнтом, тому якість їх ведення безпосередньо впливає на обґрунтованість соціального супроводу, довіру до фахівця, безпеку персональних даних і правомірність професійних дій.

Актуальність проблеми посилюється тим, що соціальний працівник часто працює з вразливими категоріями населення, зокрема з дітьми, громадянами похилого віку, особами з інвалідністю, внутрішньо переміщеними особами, сім'ями у складних життєвих обставинах, постраждалими від насильства чи воєнних дій. У таких випадках документація містить чутливу інформацію про стан здоров'я, сімейні обставини, травматичний досвід, матеріальне становище, правовий статус, міжособистісні конфлікти та потреби клієнта. Неналежне ведення таких документів може призвести до порушення конфіденційності, стигматизації, повторної травматизації, неправомірного поширення інформації або ухвалення необґрунтованих професійних рішень.

Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України та міжнародні етичні стандарти соціальної роботи наголошують на повазі до гідності людини, відповідальності фахівця, захисті прав клієнта, конфіденційності та доброчесності професійної діяльності [1; 6]. У цьому контексті професійна документація має розглядатися не як формальна вимога установи, а як частина етичної практики соціального працівника. Ведення записів повинно бути точним, обґрунтованим, коректним за формулюваннями, достатнім для професійного супроводу, але водночас таким, що не порушує приватність клієнта і не створює додаткових ризиків для нього.

Особливої складності проблема набуває у зв'язку з цифровізацією соціальної сфери. Електронні бази даних, цифрові картки клієнтів, онлайн-консультування, міжвідомчий обмін інформацією та дистанційні форми соціальної підтримки розширюють можливості професійної взаємодії, але водночас ускладнюють питання доступу до інформації, її зберігання, захисту, передавання та видалення. Стандарти технологічної практики в соціальній роботі підкреслюють необхідність дотримання конфіденційності, інформованої згоди, безпеки даних і професійної компетентності під час використання цифрових інструментів [8]. Відповідно, сучасний соціальний працівник має володіти не лише навичками складання паперових документів, а й етичною культурою роботи з електронною інформацією.

Наукова значущість порушеної проблеми полягає в необхідності осмислення професійного документування як етично вмотивованої діяльності, що поєднує правові, організаційні, комунікативні та моральні аспекти соціальної роботи. У зарубіжних дослідженнях наголошується, що соціальні працівники постійно ухвалюють складні рішення щодо того, яку інформацію фіксувати, як її формулювати, кому вона може бути доступною та які наслідки матиме для клієнта [4; 11; 12]. Це означає, що документування є не механічним перенесенням інформації у форму звіту, а професійним вибором, який потребує етичного мислення, відповідальності й здатності передбачати можливі ризики.

ISSN 3041-1572 Online

Практичне значення теми пов'язане з потребою підготовки соціальних працівників до коректного ведення професійної документації в реальних умовах діяльності соціальних служб, громадських організацій, реабілітаційних установ, закладів освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. Фахівець має розуміти, що кожен запис у справі клієнта може впливати на подальші рішення щодо допомоги, доступу до послуг, міжвідомчої взаємодії, оцінювання ризиків або захисту прав людини. Саме тому важливо формувати в майбутніх соціальних працівників уміння документувати професійні дії етично, об'єктивно, без оцінних або дискримінаційних суджень, із дотриманням принципів конфіденційності, мінімізації шкоди, поваги до клієнта та професійної відповідальності.

Отже, актуальність статті визначається суперечністю між зростанням ролі професійної документації у соціальній роботі та недостатньою увагою до її етичного змісту в підготовці й практичній діяльності соціальних працівників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема етичного ведення професійних документів у соціальній роботі розглядається у площині професійної етики, конфіденційності, захисту персональної інформації, прав клієнта, цифрової безпеки та управління професійними ризиками. Базові орієнтири для її осмислення закладено в Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України, де наголошено на повазі до гідності людини, відповідальності фахівця, дотриманні конфіденційності та недопущенні використання професійної інформації на шкоду клієнтові [1]. Міжнародна федерація соціальних працівників також підкреслює, що професійна діяльність має ґрунтуватися на повазі до прав людини, соціальній справедливості, самовизначенні, конфіденційності та відповідальному ставленні до інформації, отриманої у процесі роботи з клієнтом [6]. Отже, етичні засади документування мають спиратися не лише на адміністративні вимоги установи, а й на фундаментальні принципи професії.

Важливе значення для досліджуваної проблеми мають етичні кодекси і стандарти соціальної роботи, розроблені професійними асоціаціями. Кодекс етики Національної асоціації соціальних працівників США деталізує вимоги щодо приватності, конфіденційності, інформованої згоди, доступу клієнта до записів, коректності професійних формулювань і відповідального використання інформації [9]. Кодекс етики Британської асоціації соціальних працівників акцентує на професійній доброчесності, підзвітності, праві людини на повагу, безпечному поводженні з інформацією та необхідності уникати практик, які можуть посилити вразливість клієнта [3]. Узагальнення таких підходів засвідчує, що професійна документація має розглядатися як частина етичної відповідальності соціального працівника, а не як суто технічний елемент службової діяльності.

Окремий блок досліджень присвячено безпосередньо професійному документуванню. F. Reamer розглядає документацію в соціальній роботі крізь призму етичних і ризик-менеджментових стандартів, наголошуючи, що якість записів впливає на захист прав клієнта, професійну відповідальність фахівця, юридичну безпеку установи та обґрунтованість прийнятих рішень [11]. A. Barsky аналізує етичну дилему «записувати чи не записувати», звертаючи увагу на потребу балансу між повнотою документації, конфіденційністю, правдивістю, доцільністю та можливими наслідками фіксації чутливої інформації [2]. I. Cairns досліджує, як соціальні працівники вирішують, яку інформацію документувати в медико-соціальних умовах, і доводить, що запис у професійній справі завжди пов'язаний із моральним вибором між потребою обміну інформацією та захистом приватності клієнта [4].

Сучасні дослідження дедалі частіше зосереджуються на етичних ризиках цифрового документування. Стандарти технологічної практики в соціальній роботі, розроблені NASW, ASWB, CSWE та CSWA, визначають вимоги до електронної документації, захисту даних, онлайн-комунікації, інформованої згоди, цифрової компетентності та меж професійної взаємодії в електронному середовищі [8]. D. Schneider аналізує практики захисту приватності й конфіденційності в інформаційних системах соціальної роботи та показує, що соціальні працівники інколи свідомо обмежують обсяг внесених даних, щоб запобігти ризикам надмірного доступу до чутливої інформації [12]. Такий підхід демонструє, що етичне документування передбачає не лише правильне внесення інформації, а й професійне рішення щодо меж її фіксації.

Методичні рекомендації професійних організацій також підкреслюють значення точності, своєчасності, об'єктивності, безпечного зберігання та відповідального використання соціальних записів. Nova Scotia College of Social Workers визначає документацію як невід'ємну частину професійної практики, що забезпечує якість послуг, підзвітність і захист інтересів клієнта [10]. Social Workers Registration Board наголошує, що записи соціального працівника мають бути точними, повними настільки, наскільки потребує професійна ситуація, своєчасними, зрозумілими та захищеними від неналежного доступу [14]. У міждисциплінарному аспекті P. C. L. Chow розглядає етичні й правові вимоги до професійних записів у сфері охорони здоров'я, що є важливим для соціальної роботи, оскільки фахівці часто взаємодіють із медичними, реабілітаційними й психосоціальними службами [5].

Український контекст етики соціальної роботи висвітлено у працях, присвячених професійним стандартам, цінностям і практичним викликам соціальної роботи в умовах війни. L. Leighninger і N. Knickmeyer розглядають соціальну роботу в Україні через призму етичних дій, професійної відповідальності та реагування на складні соціальні обставини [7]. T. Semigina

аналізує етичні стандарти й кодекси соціальної роботи, підкреслюючи їхню роль у формуванні професійної культури, регулюванні поведінки фахівця та забезпеченні якості соціальних послуг [13]. Для теми професійної документації ці підходи мають важливе значення, оскільки документування в соціальній роботі є практичним проявом професійної етики, а не лише способом фіксації службової інформації.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема професійного документування вже розглядається в контексті конфіденційності, приватності, доступу до записів, етичного вибору, цифрової безпеки та ризик-менеджменту. Водночас недостатньо розробленим залишається питання цілісного обґрунтування етичних засад ведення професійних документів саме в соціальній роботі з урахуванням поєднання традиційної паперової документації, електронних систем, міжвідомчого обміну інформацією, роботи з вразливими групами клієнтів і професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Саме цій невирішеній частині загальної проблеми присвячено означену статтю.

Метою статті було теоретичне обґрунтування етичних засад ведення професійних документів у соціальній роботі з урахуванням принципів конфіденційності, інформованої згоди, захисту персональної інформації, професійної відповідальності, цифрової безпеки та недопущення шкоди клієнтові. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: проаналізувати етичні стандарти й наукові підходи до професійного документування в соціальній роботі; визначити ключові етичні ризики, пов'язані з фіксацією, зберіганням, передаванням і використанням інформації про клієнта; обґрунтувати вимоги до змісту, мови, обсягу й доступу до професійних записів; окреслити значення документувальної культури як складової професійної компетентності соціального працівника.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ведення професійних документів у соціальній роботі доцільно розглядати як етично значущу складову професійної діяльності, оскільки будь-який запис про клієнта фіксує не лише факт звернення, опис життєвої ситуації чи перелік наданих послуг, а й професійну позицію соціального працівника. Документування впливає на подальше прийняття рішень, доступ клієнта до допомоги, міжвідомчу взаємодію, оцінювання ризиків, планування соціального супроводу та захист прав людини. Саме тому професійна документація не може зводитися до адміністративної вимоги або формальної звітності. Вона має ґрунтуватися на етичних принципах соціальної роботи, серед яких ключовими є повага до гідності клієнта, конфіденційність, відповідальність, доброчесність, мінімізація шкоди, об'єктивність і професійна підзвітність [1; 6; 9]. Етичний зміст професійного документування полягає в тому, що соціальний працівник постійно приймає рішення про те, яку інформацію потрібно зафіксувати, якими

словами її подати, хто матиме до неї доступ, як довго вона зберігатиметься та які наслідки може мати для клієнта її подальше використання. У цьому сенсі кожен професійний запис є результатом не лише спостереження, а й етичного вибору. F. Reamer підкреслює, що документація в соціальній роботі пов'язана з етичними й ризик-менеджментовими стандартами, оскільки якість записів може впливати на захист клієнта, юридичну безпеку фахівця та обґрунтованість професійних рішень [11]. Подібну логіку розвиває A. Barsky, який звертає увагу на дилему доцільності фіксації інформації та необхідність балансу між повнотою запису, правдивістю, конфіденційністю і потенційними ризиками для клієнта [2].

Однією з базових етичних засад ведення професійних документів є дотримання принципу гідності та поваги до клієнта. У документації соціальної роботи неприпустимими є стигматизувальні, оцінні, дискримінаційні або принизливі формулювання. Опис життєвої ситуації клієнта має бути точним, професійним, нейтральним і таким, що не зводить людину до проблеми, діагнозу, статусу чи складної життєвої обставини. Наприклад, замість формулювань, які містять моральну оцінку поведінки клієнта, доцільно використовувати описові висловлювання, що фіксують факти, потреби, ризики, ресурси й домовленості. Такий підхід відповідає етичним стандартам соціальної роботи, у яких наголошено на повазі до гідності людини, недискримінації та відповідальному використанні професійної інформації [1; 3; 6].

Невід'ємною вимогою етичного документування є конфіденційність. Соціальний працівник отримує доступ до чутливої інформації про приватне життя клієнта, його здоров'я, сімейні стосунки, матеріальне становище, травматичний досвід, правовий статус, соціальні зв'язки та потреби. Фіксація такої інформації має бути обґрунтованою професійною необхідністю. Конфіденційність не означає повної відмови від документування, але передбачає обмеження записів до того обсягу, який потрібен для якісного надання послуг, безпеки клієнта, міжпрофесійної взаємодії та виконання законних вимог. I. Cairns показує, що соціальні працівники у практиці постійно вирішують, що саме варто записувати, оскільки надмірна деталізація може загрожувати приватності, а недостатність записів може ускладнити допомогу [4]. Отже, етичне документування потребує професійного балансу між повнотою, доцільністю й захистом приватності.

Важливим етичним орієнтиром є інформована згода клієнта на збирання, фіксацію, зберігання й передавання інформації. Клієнт має розуміти, які саме дані про нього збираються, з якою метою вони документуються, хто може мати до них доступ, у яких випадках інформація може бути передана іншим фахівцям або установам, а також які існують межі конфіденційності. Кодекс етики NASW приділяє особливу увагу приватності, конфіденційності та

ISSN 3041-1572 Online

доступу клієнта до записів [9]. Відповідно, документування має здійснюватися не як прихований процес, а як частина професійної взаємодії, у якій клієнт поінформований про правила роботи з його даними.

Етичне документування також передбачає об'єктивність, точність і своєчасність записів. Професійний документ має відображати суттєву інформацію, необхідну для розуміння ситуації клієнта, планування допомоги й оцінювання результатів соціального втручання. Записи повинні бути зрозумілими, датованими, логічно структурованими, достатньо конкретними та відокремлювати факти від професійних припущень чи інтерпретацій. Методичні рекомендації Nova Scotia College of Social Workers і Social Workers Registration Board наголошують на тому, що соціальні записи мають бути точними, своєчасними, захищеними, професійно обґрунтованими та достатніми для забезпечення якості послуг [10; 14]. Недбалі, запізнілі або надмірно суб'єктивні записи можуть призвести до помилкових рішень, порушення прав клієнта або професійної відповідальності фахівця.

Особливої уваги потребує мова професійної документації. Етична мова записів має бути нейтральною, недискримінаційною, зрозумілою, коректною й такою, що не посилює вразливість клієнта. У соціальній роботі важливо уникати ярликів, категоричних суджень, неперевірених оцінок, емоційно забарвлених характеристик і формулювань, які можуть негативно вплинути на подальше ставлення до клієнта з боку інших фахівців. Документ має фіксувати професійно значущу інформацію, а не особисті враження соціального працівника. У цьому контексті документація виконує не лише інформаційну, а й етичну функцію, оскільки спосіб опису клієнта може або підтримувати його суб'єктність, або, навпаки, закріплювати стигматизувальне бачення його ситуації.

Окремого значення набуває принцип мінімізації шкоди. У професійних документах не варто фіксувати інформацію, яка не має безпосереднього значення для надання допомоги, але може зашкодити клієнтові в разі поширення, витоку або некоректного використання. D. Schneider у дослідженні цифрових інформаційних систем соціальної роботи звертає увагу на практику свідомого обмеження певних даних у записах для захисту приватності й конфіденційності клієнтів [12]. Це положення є особливо важливим для роботи з вразливими групами, коли надмірна деталізація травматичного досвіду, сімейних конфліктів, правового статусу або стану здоров'я може створити ризики повторної травматизації, стигматизації чи неправомірного доступу до інформації.

Етичне управління доступом до професійних документів є важливим аспектом документувальної практики. Не кожен фахівець або представник установи повинен мати доступ до повного обсягу інформації про клієнта.

Доступ має визначатися професійною необхідністю, роллю конкретного фахівця в наданні допомоги, правовими підставами та згодою клієнта. Особливої складності це питання набуває в умовах міжвідомчої взаємодії, коли інформація може передаватися між соціальними службами, закладами охорони здоров'я, освіти, правоохоронними органами, громадськими організаціями або реабілітаційними установами. Етичне документування вимагає чіткого розуміння, яка інформація може бути передана, кому, з якою метою і в якому обсязі.

В умовах цифровізації особливої ваги набуває безпека професійної документації. Розвиток електронних систем обліку, цифрових баз даних, онлайн-консультування, хмарних сервісів і міжвідомчих інформаційних платформ актуалізує нові етичні ризики. Стандарти технологічної практики в соціальній роботі визначають, що соціальні працівники мають забезпечувати захист електронних даних, конфіденційність онлайн-комунікації, належне зберігання інформації, безпечне використання цифрових інструментів і професійну компетентність у технологічному середовищі [8]. Це означає, що етична культура документування сьогодні охоплює не лише вміння правильно оформити паперову справу клієнта, а й здатність безпечно працювати з електронними записами.

У цифровому середовищі особливо важливими стають питання паролів, доступу, резервного копіювання, передавання файлів, використання особистих пристроїв, зберігання документів у хмарних сервісах, захисту електронної пошти та проведення онлайн-консультацій. Порушення цифрової безпеки може мати серйозні наслідки для клієнта, зокрема розголошення приватної інформації, втрату довіри до соціальної служби, дискримінацію або небезпеку для особистої безпеки. Тому підготовка соціальних працівників має включати не лише вивчення етичних кодексів, а й формування практичних навичок безпечного цифрового документування.

Професійна підзвітність також є невід'ємною характеристикою етичного документування. Документація є способом підтвердження того, що соціальний працівник діяв відповідно до професійних стандартів, етичних принципів, законодавчих вимог і потреб клієнта. Вона дає змогу відстежити логіку прийняття рішень, обґрунтувати вибір втручання, оцінити динаміку випадку, забезпечити наступність допомоги та захистити як клієнта, так і фахівця у спірних ситуаціях. Водночас підзвітність не повинна перетворювати документацію на інструмент бюрократичного контролю, який відсуває на другий план потреби клієнта. Етичний баланс полягає в тому, щоб записи були достатніми для професійної відповідальності, але не надмірними, формальними або такими, що погіршують якість безпосередньої роботи з людиною.

ISSN 3041-1572 Online

У міждисциплінарному контексті важливо враховувати досвід сфер, де документація також має високий етичний і правовий статус. P. C. L. Chow, аналізуючи медичні записи, підкреслює значення точності, зрозумілості, правової обґрунтованості та відповідального ставлення до інформації [5]. Для соціальної роботи це має особливе значення, оскільки фахівці часто працюють на перетині соціальних, медичних, психологічних і правових послуг. Відповідно, професійні документи соціального працівника мають бути зрозумілими для міждисциплінарної команди, але водночас не повинні порушувати межі конфіденційності або містити інформацію, яка не є необхідною для конкретного професійного рішення.

Український контекст надає проблемі документування додаткової актуальності. У період воєнного стану соціальні працівники часто працюють із людьми, які пережили втрату житла, переміщення, насильство, травматичні події, розрив соціальних зв'язків і тривалу невизначеність. L. Leighninger і N. Knickmeyer, аналізуючи соціальну роботу в Україні, підкреслюють значення етичної дії, професійної відповідальності та здатності фахівців реагувати на складні соціальні обставини [7]. У таких умовах професійна документація має бути не лише точною, а й чутливою до травматичного досвіду клієнта. Надмірна деталізація пережитих подій або некоректна мова записів може посилити вразливість людини, тому принцип мінімізації шкоди набуває особливої ваги.

Етичні стандарти й кодекси соціальної роботи, як зазначає T. Semigina, виконують важливу роль у формуванні професійної культури, регулюванні поведінки фахівців і забезпеченні якості соціальних послуг [13]. У контексті ведення професійних документів це означає, що документувальна культура має формуватися ще на етапі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Студенти повинні не лише знати, які документи веде соціальний працівник, а й розуміти етичні наслідки кожного запису, межі фіксації інформації, правила зберігання даних, значення інформованої згоди та відповідальність за мову професійного опису.

На основі аналізу джерел можна виокремити ключові вимоги до етичного ведення професійних документів у соціальній роботі. До них належать професійна доцільність фіксації інформації, точність і своєчасність записів, відокремлення фактів від оцінок, повага до гідності клієнта, недискримінаційна мова, дотримання конфіденційності, отримання інформованої згоди, обмеження доступу до даних, цифрова безпека, мінімізація шкоди, можливість професійного обґрунтування прийнятих рішень і відповідальне зберігання документації. У сукупності ці вимоги формують етичний каркас документувальної практики соціального працівника.

Отже, етичні засади ведення професійних документів у соціальній роботі можна подати як систему взаємопов'язаних принципів, що регулюють зміст, мову, обсяг, доступ, зберігання і використання інформації про отримувача соціальних послуг. Їх дотримання забезпечує не лише якість професійної документації, а й захист прав людини, довіру до соціального працівника, безпеку клієнта, підзвітність установи та етичну сталість соціальної роботи як професії. Саме тому документувальна культура має розглядатися як обов'язкова складова професійної компетентності соціального працівника й важливий напрям удосконалення освітньої підготовки майбутніх фахівців.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати етичні засади ведення професійних документів у соціальній роботі як важливу складову професійної компетентності соціального працівника. Встановлено, що документування не може розглядатися лише як адміністративна процедура, оскільки кожен професійний запис впливає на якість соціального супроводу, захист прав клієнта, міжвідомчу взаємодію, професійну підзвітність і безпеку персональної інформації.

Визначено ключові етичні вимоги до ведення професійної документації: повага до гідності клієнта, конфіденційність, інформована згода, об'єктивність, точність і своєчасність записів, недискримінаційна мова, мінімізація шкоди, етичне управління доступом до інформації, цифрова безпека та професійна підзвітність. Доведено, що дотримання цих вимог забезпечує баланс між повнотою професійної інформації та захистом приватності клієнта.

З'ясовано, що особливої актуальності етичне документування набуває в роботі з вразливими категоріями населення та в умовах цифровізації соціальної сфери. Електронні бази даних, онлайн-консультування й міжвідомчий обмін інформацією розширюють можливості соціальної роботи, але водночас посилюють ризики порушення конфіденційності, неконтрольованого доступу до даних і неправомірного використання інформації про клієнта.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів для вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, розроблення навчальних тем із етики документування, формування навичок коректного ведення паперових і електронних записів, а також підвищення документувальної культури фахівців соціальної сфери.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розробленні методичних рекомендацій щодо етичного ведення професійної документації в соціальній роботі з урахуванням цифровізації соціальних послуг, міжвідомчої взаємодії та роботи з вразливими категоріями клієнтів.

Література

1. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи України. URL: https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2022/10/Ukraine_-Code-of-Ethics_-English_-Google_Translation.pdf.
2. Barsky A. E. Ethics alive! To record or not to record: The ethics of documentation. *The New Social Worker*. 2017. URL: https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/to-record-or-not-to-record-the-ethics-of-documentation/
3. British Association of Social Workers. The Code of Ethics for Social Work. 2024. URL: https://basw.co.uk/policy-practice/standards/code-ethics
4. Cairns I. The ethics of sharing: How do social workers decide what to record in healthcare settings? *Ethics and Social Welfare*. 2018. Vol. 12, No. 4. P. 341–355. DOI: https://doi.org/10.1080/17496535.2017.1384849
5. Chow P. C. L. Keeping good documentation: The ethical and legal issues in healthcare records. *BJPsych Advances*. 2025. URL: https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12503401/
6. International Federation of Social Workers. Global Social Work Statement of Ethical Principles. 2018. URL: https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/.
7. Leighninger L., Knickmeyer N. Social Work Ethics in Action: Ukraine. *Journal of Social Work Values and Ethics*. 2022. Vol. 19, No. 3. URL: https://jswve.org/volume-19/issue-3/item-02/
8. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, Clinical Social Work Association. Standards for Technology in Social Work Practice. 2017. URL: https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice
Джерело потрібне для електронної документації, захисту даних, цифрової комунікації, онлайн-консультування та технологічної компетентності соціального працівника.
9. National Association of Social Workers. Code of Ethics. 2021. URL: https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English.
10. Nova Scotia College of Social Workers. Guidelines for Social Work Documentation. URL: https://nscsw.org/practice/swguidelinesdocumentation/
11. Reamer F. G. Documentation in social work: Evolving ethical and risk-management standards. *Social Work*. 2005. Vol. 50, No. 4. P. 325–334. DOI: https://doi.org/10.1093/sw/50.4.325
12. Schneider D. Ensuring privacy and confidentiality in social work through intentional omissions in client information systems: a qualitative study of available and non-available data. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2022. Vol. 9. Article 438. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-022-01423-1.
13. Semigina T. Ethical standards and codes in social work. *Social Work and Education*. 2025. URL: https://journals.uran.ua/swe/article/view/342635.
14. Social Workers Registration Board. Code of Conduct in Practice #4: Social Work Records. 2023. URL: https://swrb.govt.nz/about-us/guides/code-in-practice-4-social-work-records/

References

1. Etychnyi kodeks spetsialistiv iz sotsialnoi roboty Ukrainy [Code of Ethics for Social Work Specialists of Ukraine]. (n.d.). https://www.ifsw.org/wp-content/uploads/2022/10/ Ukraine_-Code-of-Ethics_-English_-Google_Translation.pdf
2. Barsky, A. E. (2017). Ethics alive! To record or not to record: The ethics of documentation. *The New Social Worker*. https://www.socialworker.com/feature-articles/ethics-articles/to-record-or-not-to-record-the-ethics-of-documentation/
3. British Association of Social Workers. (2024). *The Code of Ethics for Social Work*. https://basw.co.uk/policy-practice/standards/code-ethics

4. Cairns, I. (2018). The ethics of sharing: How do social workers decide what to record in healthcare settings? *Ethics and Social Welfare*, 12(4), 341–355. https://doi.org/10.1080/17496535.2017.1384849

5. Chow, P. C. L. (2025). Keeping good documentation: The ethical and legal issues in healthcare records. *BJPsych Advances*. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC12503401/

6. International Federation of Social Workers. (2018). *Global Social Work Statement of Ethical Principles*. https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/

7. Leighninger, L., & Knickmeyer, N. (2022). Social Work Ethics in Action: Ukraine. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 19(3). https://jswve.org/volume-19/issue-3/item-02/

8. National Association of Social Workers, Association of Social Work Boards, Council on Social Work Education, & Clinical Social Work Association. (2017). *Standards for Technology in Social Work Practice*. https://www.socialworkers.org/Practice/NASW-Practice-Standards-Guidelines/Standards-for-Technology-in-Social-Work-Practice

9. National Association of Social Workers. (2021). *Code of Ethics*. https://www.socialworkers.org/About/Ethics/Code-of-Ethics/Code-of-Ethics-English

10. Nova Scotia College of Social Workers. (n.d.). *Guidelines for Social Work Documentation*. https://nscsw.org/practice/swguidelinesdocumentation/

11. Reamer, F. G. (2005). Documentation in social work: Evolving ethical and risk-management standards. *Social Work*, 50(4), 325–334. https://doi.org/10.1093/sw/50.4.325

12. Schneider, D. (2022). Ensuring privacy and confidentiality in social work through intentional omissions in client information systems: A qualitative study of available and non-available data. *Humanities and Social Sciences Communications*, 9, Article 438. https://doi.org/10.1057/s41599-022-01423-1

13. Semigina, T. (2025). Ethical standards and codes in social work. *Social Work and Education*. https://journals.uran.ua/swe/article/view/342635

14. Social Workers Registration Board. (2023). *Code of Conduct in Practice #4: Social Work Records*. https://swrb.govt.nz/about-us/guides/code-in-practice-4-social-work-records/

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 373.2:331.45

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-342-354

Дем'янюк Антоніна Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8994-7633

Коляса Павло Іванович доктор філософії, старший викладач кафедри освітології і педагогіки, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-5388-8993

СУЧАСНІ ВИКЛИКИ Й ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ОХОРОНИ ПРАЦІ В ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження проблеми забезпечення безпеки життєдіяльності та охорони праці в закладах дошкільної освіти в умовах сучасних соціальних, воєнних, санітарно-епідемічних і професійних ризиків. Метою дослідження є обґрунтування організаційно-педагогічних засад побудови безпечного й здорового освітнього середовища в закладі дошкільної освіти на основі аналізу чинного законодавства, вітчизняного та зарубіжного досвіду. Використано методи нормативно-правового аналізу, порівняльно-педагогічного узагальнення, систематизації наукових джерел і проблемно-цільового моделювання. Встановлено, що українська нормативна база формує достатньо широкий контур вимог до безпечного середовища, охорони праці, пожежної безпеки, санітарного регламенту та цивільного захисту, однак практична реалізація цих вимог потребує внутрішньої інтеграції на рівні управління закладом. Проаналізовано вітчизняні дослідження, у яких акцентовано значення фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки дітей, а також партнерської взаємодії педагогів і батьків. Зарубіжний досвід засвідчує доцільність поєднання охорони праці педагогічних та інших працівників дошкільних установ із програмами підтримки здоров'я, профілактикою професійного стресу, підготовкою до першої допомоги та системним моніторингом дитячого травматизму. Сформульовано авторську позицію, згідно з якою безпека ЗДО має розглядатися не як сукупність окремих інструкцій, а як інтегрована управлінсько-педагогічна система. Запропоновано напрями вдосконалення системи безпеки в ЗДО, зокрема ризик-орієнтоване планування з урахуванням умов функціонування закладу, періодичний аудит безпечного освітнього

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

середовища, практико-орієнтоване навчання педагогічних та інших працівників, психологічний супровід дітей і працівників, цифровізацію обліку інструктажів, тренувань та інцидентів, а також посилення взаємодії з родинами щодо формування безпечної поведінки дітей.

Ключові слова: безпека життєдіяльності, охорона праці, заклад дошкільної освіти, безпечне освітнє середовище, цивільний захист, здоров'язбереження, професійна безпека, перша допомога.

Demianiuk Antonina Viktorivna PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8994-7633

Koliasa Pavlo Ivanovych Doctor of Philosophy, Senior Lecturer of the Department of Educology and Pedagogy, West Ukrainian National University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-5388-8993

CURRENT CHALLENGES AND ORGANIZATIONAL-PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR ENSURING LIFE SAFETY AND OCCUPATIONAL SAFETY IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article provides a comprehensive study of life safety and occupational safety in preschool education institutions amid current social, military, sanitary-epidemiological and professional risks. The purpose of the study is to substantiate the organizational and pedagogical principles for building a safe and healthy educational environment in preschool education institutions based on the analysis of current legislation, Ukrainian and international experience. The methods used include legal and regulatory analysis, comparative pedagogical generalization, systematization of scientific sources and problem-oriented modelling. It is established that the Ukrainian regulatory framework forms a broad set of requirements for a safe environment, occupational safety, fire safety, sanitary regulation and civil protection; however, the practical implementation of these requirements requires internal integration at the institutional management level. Ukrainian studies emphasize the importance of children's physical, psychological, informational and social safety, as well as partnership between teachers and parents. International experience confirms the relevance of combining occupational safety for teaching and other staff of preschool education institutions with health promotion, prevention of professional stress, first aid training and systematic monitoring of childhood injuries. The author's position is formulated as follows: preschool safety should be treated not as a set of separate instructions but as an

ISSN 3041-1572 Online

integrated managerial and pedagogical system. The paper identifies key areas for improving the safety system in preschool education institutions, including risk-oriented planning that takes into account the institution's operating conditions, periodic audits of the safe educational environment, practice-oriented training for teaching and other staff, psychological support for children and employees, digital recording of safety briefings, drills and incidents, and strengthened cooperation with families to develop children's safe behaviour.

Keywords: life safety, occupational safety, preschool education institution, safe educational environment, civil protection, health preservation, professional safety, first aid.

Постановка проблеми. Безпека життєдіяльності та охорона праці в закладах дошкільної освіти (ЗДО) належать до тих проблем, у яких педагогічні, правові, управлінські й медико-соціальні аспекти не можуть розглядатися ізольовано. Дитина дошкільного віку перебуває в періоді активного фізичного, психічного й соціального розвитку, тому будь-які ризики освітнього середовища мають для неї значно вищу чутливість, ніж для старших здобувачів освіти. Водночас педагоги закладів дошкільної освіти виконують складну професійну діяльність, що поєднує педагогічне навантаження, відповідальність за життя і здоров'я дітей, комунікацію з батьками, дотримання санітарних, протипожежних та евакуаційних процедур. Унаслідок цього безпека в ЗДО має бути не формальною системою інструктажів, а реально діючим механізмом щоденної організації освітнього процесу.

Актуальність теми посилюється кількома наступними чинниками. По-перше, оновлення законодавства про дошкільну освіту зміщує акцент із формального надання освітньої послуги на створення безпечного, здорового та інклюзивного середовища [1]. По-друге, Закон України «Про освіту» закріплює поняття безпечного освітнього середовища як сукупності умов, що унеможливлюють фізичну, майнову або моральну шкоду учасникам освітнього процесу [2]. По-третє, питання охорони праці педагогічних та інших працівників ЗДО регулюється загальним трудоохоронним законодавством, яке визначає обов'язки роботодавця щодо створення безпечних умов праці [3]. По-четверте, умови воєнного стану актуалізували значення цивільного захисту, евакуації, укриттів, алгоритмів дій у надзвичайних ситуаціях і психологічної стійкості учасників освітнього процесу [4].

Проблема полягає в тому, що чинні нормативні вимоги часто виконуються фрагментарно: окремо ведеться документація з охорони праці, окремо організовуються санітарні заходи, окремо проводяться пожежні інструктажі й окремо вибудовується педагогічна робота з дітьми щодо безпечної поведінки. Такий підхід не забезпечує належної системності, оскільки ризики в реальному житті закладу взаємопов'язані.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нормативну базу досліджуваної проблеми становлять документи, що регламентують організацію охорони праці й безпеки життєдіяльності в закладах освіти [5], санітарні вимоги до середовища життєдіяльності дітей у ЗДО [6], а також правила пожежної безпеки для приміщень, територій та учасників освітнього процесу [7]. Вітчизняні дослідження останніх років акцентують увагу на безпеці освітнього простору ЗДО в умовах воєнного стану, створенні здорового середовища та збереженні фізичного й психоемоційного здоров'я дошкільників [8; 9]. Окремий напрям становлять праці, у яких безпечне середовище розглядається як поєднання фізичних, психологічних, соціальних та організаційних умов [10; 11]. Зарубіжні дослідження доповнюють цю проблематику аналізом професійного здоров'я педагогічних та інших працівників дошкільних установ, сприйняття безпеки на робочому місці, готовності до першої допомоги та профілактики дитячого травматизму [12; 13].

Вітчизняні наукові праці свідчать про зміну підходів до розуміння безпеки дошкільної освіти. Якщо раніше переважали питання інструктажів, правил поведінки та санітарного режиму, то сьогодні безпека трактується як багатовимірна характеристика освітнього простору. О. Косенчук і О. Стягунова виокремлюють фізичну, психологічну, інформаційну та соціальну безпеку ЗДО, наголошуючи на значенні безпечних локацій, пропускного режиму, психологічного супроводу та взаємодії з батьками [8, с. 90–92]. Це засвідчує перехід від формально-інструктивної моделі до середовищної, у якій безпека залежить від узгодженості простору, процедур, комунікації та педагогічної підтримки. Л. Іщенко та Т. Журавко підкреслюють, що безпечне освітнє середовище ЗДО має охоплювати не лише фізичний захист, а й емоційний комфорт, довіру, доброзичливу взаємодію та відкриту комунікацію між педагогами, дітьми і батьками [9, с. 146–149]. Для дошкільної освіти це особливо важливо, оскільки дитина сприймає безпеку через стабільність дорослого, передбачуваність організації освітнього процесу та психологічну захищеність. Тому педагогічний аспект безпеки полягає не лише в навчанні правилам, а й у створенні атмосфери підтримки. Т. Фасолько, Г. Олійник і Г. Горшкова розглядають безпечне та здорове середовище ЗДО як умову збереження життя, здоров'я і психоемоційного благополуччя дітей [10]. У цьому підході безпека пов'язується не тільки з наявністю укриття чи виконанням нормативних вимог, а й із повсякденними практиками: готовністю педагогів, алгоритмами дій, партнерством із родинами, адаптацією простору до потреб дітей. Н. Гагаріна також наголошує, що охорона життя дитини має поєднувати запобігання ризикам зі зміцненням здоров'я дошкільників [11, с. 195–197].

ISSN 3041-1572 Online

Зарубіжні дослідження розширюють український контекст, оскільки більше уваги приділяють професійному здоров'ю педагогічних працівників дошкільних установ і практичній готовності педагогів до реагування на ризики. A. Vaughn, E. Willis, D. Ward, F. Smith, A. Grummon та L. Linnan розглядають охорону праці педагогічних працівників childcare-сфери у зв'язку з програмами підтримки здоров'я, управлінням стресом і профілактикою професійних ризиків [12]. Такий підхід є важливим для ЗДО, адже благополуччя вихователя безпосередньо впливає на емоційний клімат групи та якість догляду за дітьми. Дослідження G. Bacci, D. Converso, I. Sottimano та M. Martini показує, що безпека робочого місця залежить не лише від наявності правил, а й від того, як працівники сприймають ризики, організаційну підтримку та власну роль у безпечній поведінці [13]. Це дає підстави стверджувати, що управління безпекою в ЗДО має враховувати не тільки нормативні вимоги, а й організаційну культуру закладу. Праці A. Ilha, S. Cogo, T. Ramos, R. Andolhe, M. Badke та G. Colussi, а також K. Rentzou і G. Daglas акцентують значення навчання педагогів першій допомозі та співпраці закладу з батьками у профілактиці дитячого травматизму [14; 15]. Такий досвід є цінним для українських ЗДО, оскільки інструктажі з безпеки не повинні зводитися до формального підпису в журналі, а мають включати практичне відпрацювання дій у разі травм, опіків, судом, алергічних реакцій, панічних станів дітей чи евакуації.

Отже, аналіз законодавства, вітчизняних і зарубіжних праць засвідчує, що сучасна безпека в ЗДО має розглядатися як інтегрована система, яка поєднує нормативні, управлінські, педагогічні, психологічні та здоров'язбережувальні компоненти. Недостатньо розкритою залишається проблема внутрішньої узгодженості цих компонентів у щоденній діяльності ЗДО. Саме тому подальше дослідження доцільно спрямувати на обґрунтування організаційно-педагогічної моделі забезпечення безпеки життєдіяльності та охорони праці в закладах дошкільної освіти.

Метою статті є дослідження організаційно-педагогічних засад забезпечення безпеки життєдіяльності та охорони праці в закладах дошкільної освіти на основі аналізу законодавства, вітчизняного й зарубіжного досвіду, що передбачає аналіз нормативно-правової бази, узагальнення сучасних підходів до організації безпечного середовища в ЗДО, визначення релевантних положень зарубіжного досвіду та формулювання практичних пропозицій щодо вдосконалення системи безпеки.

Виклад основного матеріалу. У правовому контексті безпечне освітнє середовище визначається як сукупність умов, що запобігають фізичній, майновій та моральній шкоді учасникам освітнього процесу [2]. Для ЗДО це положення є особливо значущим, оскільки дошкільники через вікові

особливості не завжди здатні самостійно розпізнати небезпеку або повідомити про неї. Тому відповідальність за створення безпечного середовища покладається на заклад, педагогічних працівників і батьків. Окремим складником досліджуваної проблеми є охорона праці педагогічних та інших працівників ЗДО, що стосується не лише вихователів, а й асистентів, медичних працівників, кухарів, технічного персоналу та адміністрації [3]. У цьому контексті важливими є попередження професійних ризиків, належна організація робочого місця, проведення інструктажів, контроль за безпечними методами роботи і забезпечення педагогічних та інших працівників необхідними засобами захисту. Водночас професійні ризики педагогів ЗДО часто залишаються недооціненими, хоча їхня діяльність пов'язана з психоемоційними, біологічними, ергономічними та організаційними навантаженнями.

В умовах воєнного стану особливої актуальності набуває готовність ЗДО до надзвичайних ситуацій, зокрема евакуації, укриття, оповіщення та навчання діям у разі загроз [4]. Для дошкільного рівня ці заходи мають бути адаптовані до віку дітей, їхніх психоемоційних потреб, можливостей пересування та потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Доцільно зазначити, що управлінський механізм забезпечення безпеки передбачає розподіл відповідальності, інструктажі, навчання персоналу, контроль, ведення документації та профілактичну роботу [5]. Його ефективність залежить від того, чи перетворюються нормативні вимоги на реальний цикл управління ризиками, а не залишаються формальною документацією. Важливим компонентом безпеки життєдіяльності дошкільників є дотримання санітарно-гігієнічних вимог до приміщень, освітлення, температурного режиму, харчування, гігієни, сну, фізичної активності та обладнання [6]. У сучасному ЗДО санітарно-гігієнічні вимоги мають реалізовуватися не ізольовано, а як складова педагогічно організованого середовища через безпечне зонування простору, добір відповідних меблів, формування гігієнічних навичок і запобігання перевтомі дітей. Не менш важливим напрямом є пожежна безпека, що охоплює вимоги до будівель, територій, приміщень, обладнання та поведінки учасників освітнього процесу [7]. У ЗДО пожежна безпека має поєднувати адміністративно-технічну готовність закладу з формуванням у дітей елементарних навичок безпечної поведінки відповідно до їхнього віку.

Отже, чинне законодавство України загалом охоплює основні напрями забезпечення безпеки в ЗДО, зокрема формування безпечного освітнього середовища, охорону праці педагогічних та інших працівників, дотримання санітарно-гігієнічних вимог, пожежну безпеку та цивільний захист. Водночас практичною проблемою залишається фрагментарність реалізації цих вимог, оскільки окремі напрями не завжди поєднані в єдину внутрішню систему управління ризиками в щоденній діяльності закладу.

Сучасні українські дослідження засвідчують зміну підходів до розуміння безпеки в дошкільній освіті: від переважно інструктивно-нормативної моделі до комплексного бачення безпечного освітнього середовища. Таким чином, безпека ЗДО трактується як поєднання фізичних, психологічних, інформаційних, соціальних та організаційних умов. Зокрема, О. Косенчук і О. Стягунова наголошують на значенні безпечних локацій, пропускного режиму, психологічного супроводу та оновленої взаємодії з батьками в умовах воєнного стану [8, с. 95–97]. Це свідчить про перехід до орієнтованого на цілісну організацію освітнього середовища, у межах якого безпека залежить не лише від правил, а й від узгодженості простору, процедур, комунікації та педагогічної підтримки.

Важливим напрямом вітчизняних досліджень є акцент на психологічній складовій безпеки. Л. Іщенко та Т. Журавко підкреслюють, що безпечне освітнє середовище ЗДО має забезпечувати не тільки фізичну захищеність, а й емоційний комфорт, довіру, доброзичливу взаємодію та відкриту комунікацію між педагогами, дітьми і батьками [9, с. 152]. Для дошкільного віку це має принципове значення, оскільки дитина сприймає безпеку через стабільність дорослого, передбачуваність режиму та психологічну підтримку.

У працях Т. Фасолько, Г. Олійник і Г. Горшкової безпечне та здорове середовище ЗДО розглядається як необхідна умова збереження життя, здоров'я і психоемоційного благополуччя дітей [10]. Такий підхід розширює розуміння безпеки: вона пов'язується не лише з наявністю укриття чи виконанням нормативних вимог, а й із щоденними практиками закладу – готовністю педагогів, алгоритмами дій, партнерством із родинами, адаптацією простору та змістом освітньої роботи. Подібну позицію підтримує Н. Гагаріна, яка наголошує, що безпечне середовище має бути спрямоване не тільки на запобігання ризикам, а й на збереження та зміцнення здоров'я дошкільників [11, с. 196].

Узагальнення вітчизняного досвіду дає змогу виокремити кілька провідних тенденцій, серед яких розширення змісту безпеки від фізичного захисту до комплексного освітнього середовища, посилення ролі психологічної безпеки в умовах воєнних загроз, визнання партнерства з батьками як необхідної умови формування безпечної поведінки дітей, а також зростання потреби в організаційно-методичному супроводі педагогів. Водночас недостатньо розробленими залишаються питання кількісного моніторингу ризиків, професійного здоров'я педагогічних та інших працівників ЗДО та оцінювання ефективності конкретних безпекових програм.

Досліджуючи зарубіжний досвід, його доцільно розглядати як доповнення до вітчизняних підходів, оскільки він дає змогу виокремити напрями, що в українській практиці ще потребують систематизації, зокрема професійне

здоров'я педагогічних та інших працівників ЗДО, емпіричний моніторинг ризиків, оцінювання ефективності навчання першій допомозі та залучення родин до профілактики дитячого травматизму. У зарубіжних дослідженнях охорона праці педагогічних та інших працівників дошкільних установ розглядається в ширшому контексті підтримки професійного здоров'я, що охоплює фізичну активність, харчування, управління стресом, профілактику шкідливих звичок і безпеку робочого середовища [12]. Такий підхід є релевантним для українських ЗДО, оскільки благополуччя педагога безпосередньо впливає на якість догляду, емоційний клімат групи та його здатність ефективно діяти в ризикових ситуаціях.

Важливим аспектом зарубіжного досвіду є врахування суб'єктивного сприйняття педагогами безпеки робочого середовища. Дослідження G. Bacci, D. Converso, I. Sottimano та M. Martini засвідчує, що ефективність безпекових процедур залежить не лише від наявності правил, а й від рівня довіри педагогів до управлінських рішень, розуміння логіки процедур і відчуття організаційної підтримки [13]. Отже, управління безпекою в ЗДО має спиратися не тільки на нормативні вимоги, а й на розвиток культури безпеки. Окрему цінність становлять праці, присвячені підготовці педагогів до надання першої допомоги. Зокрема, дослідження A. Ilha S. Cogo, T. Ramos, R. Andolhe, M. Badke та G. Colussi доводить, що спеціально організоване навчання підвищує рівень знань педагогів ранньої освіти щодо першої допомоги [14]. Для українських ЗДО це означає, що інструктажі з безпеки мають доповнюватися практичним відпрацюванням дій у разі травм, опіків, судом, кровотеч, алергічних реакцій, панічних станів дітей та евакуації.

Окремої уваги в зарубіжному досвіді заслуговує підхід, за якого безпека дитини розглядається як сфера спільної відповідальності закладу дошкільної освіти та родини. K. Rentzou та G. Daglas підкреслюють взаємозв'язок домашнього і дошкільного середовищ у профілактиці ненавмисних травм, а також необхідність підвищення обізнаності педагогів і батьків щодо першої допомоги [15]. Для вітчизняної практики це підтверджує доцільність єдиних безпекових правил, узгодженої комунікації з батьками та спільної профілактичної роботи.

Порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дає змогу виокремити три напрями, що потребують посилення у практиці закладів дошкільної освіти України. По-перше, потрібна більша увага до професійного здоров'я педагогічних та інших працівників ЗДО: емоційного вигорання, фізичного навантаження, інфекційних ризиків, травматизму, стресу від відповідальності за дітей під час тривог. По-друге, необхідно переходити від формальних інструктажів до регулярного практичного навчання, симуляцій і коротких тренувальних сценаріїв. По-третє, доцільно розвивати облік і аналіз

ISSN 3041-1572 Online

інцидентів, щоб рішення керівника ґрунтувалися не тільки на загальних нормативних вимогах, а й на фактичних даних конкретного закладу.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що безпеку життєдіяльності та охорону праці в ЗДО доцільно розглядати як інтегровану управлінсько-педагогічну систему, а не як сукупність розрізнених нормативних процедур. Її основу становить взаємодія нормативного, організаційного, педагогічного й аналітичного рівнів, у межах яких визначаються вимоги, забезпечується їх практична реалізація, формується безпечна поведінка дітей і дорослих, а також здійснюється моніторинг ризиків, інцидентів та ефективності безпекових заходів. У цьому контексті авторський підхід ґрунтується на розумінні безпеки в ЗДО як результату узгодженої взаємодії нормативних вимог, управлінських рішень і педагогічних практик. Йдеться про модель, пристосовану до особливостей дошкільної освіти, де питання охорони праці, цивільного захисту, санітарно-гігієнічної безпеки, психологічного благополуччя, здоров'язбереження та виховання безпечної поведінки мають розглядатися не відокремлено, а як взаємопов'язані складові щоденного функціонування закладу. Такий підхід орієнтований на посилення практичної керованості безпекових процесів і зменшення розриву між нормативними вимогами та реальною організацією безпечного освітнього середовища. Урахування зазначених положень засвідчує, що практична реалізація запропонованого підходу потребує переходу від формального дотримання вимог до системного управління ризиками, що дає змогу не лише реагувати на небезпеки, а й своєчасно їх виявляти та попереджати. Доцільним напрямом такого удосконалення є впровадження ризик-орієнтованого планування безпеки на рівні ЗДО.

Важливим інструментом має стати внутрішній аудит безпечного освітнього середовища, спрямований не лише на перевірку документації, а й на оцінювання реального стану приміщень, евакуаційних шляхів, укриття, ігрового обладнання, аптечок, питної води, харчування, інформаційних матеріалів та готовності персоналу до дій у разі небезпеки. Такий аудит доцільно проводити за участі адміністрації, відповідальної особи з охорони праці, медичного працівника, педагогів і, за можливості, представників батьківської спільноти.

Окремої уваги потребує оновлення підходів до підготовки педагогічних та інших працівників. Формальні інструктажі мають доповнюватися практичними модулями, присвяченими діям під час повітряної тривоги, наданню першої допомоги, евакуації дітей раннього віку, супроводу дітей з особливими освітніми потребами, комунікації з дитиною у стані страху та профілактиці професійного вигорання. Ефективність такого навчання має визначатися не лише фактом участі, а й рівнем практичної готовності

педагогічних та інших працівників. Безпека також має бути інтегрована в освітній процес дошкільників. Формування безпечної поведінки доцільно здійснювати через гру, казку, моделювання ситуацій, спостереження, рухову активність і спільні вправи з дорослим. Зміст такої роботи має ґрунтуватися не на залякуванні, а на логіці «передбачити – уникнути – звернутися по допомогу – діяти разом із дорослим», що відповідає віковим можливостям дітей дошкільного віку.

В умовах сучасних викликів особливого значення набуває психологічна складова безпеки. ЗДО має забезпечувати не лише фізичний захист, а й емоційну стабільність дітей через передбачуваний режим, спокійну поведінку дорослих, визначені правила переходу до укриття, заспокійливі практики та підтримку після тривожних подій. Водночас психологічної підтримки потребують і педагогічні та інші працівники закладу, оскільки їхнє емоційне виснаження знижує якість реагування на ризики. Не менш важливим є розвиток партнерства з родинами. Батьки мають отримувати не лише повідомлення про правила, а й короткі зрозумілі інструкції щодо підтримки дитини під час тривоги, формування безпечної поведінки вдома, дій у разі травми та обмеження інформаційного впливу, що може посилювати страх. Ефективними формами такої взаємодії можуть бути консультації, пам’ятки, спільні тренування та узгоджені алгоритми комунікації під час надзвичайних ситуацій. Одним із практичних рішень є цифровізація обліку безпекових процедур через електронні журнали або чек-листи, що дають змогу фіксувати інструктажі, евакуаційні тренування, стан укриття, інциденти, звернення батьків, виявлені ризики та коригувальні дії. Такий облік сприяє відстеженню динаміки безпеки в ЗДО та ухваленню управлінських рішень на основі даних.

Отже, організаційно-педагогічні засади забезпечення безпеки в ЗДО мають охоплювати нормативну відповідність, ризик-орієнтоване управління, практичну підготовку педагогічних та інших працівників, формування безпечної поведінки дітей, психологічний супровід, партнерство з родинами та аналітичний моніторинг. Узгодження цих складових сприятиме формуванню цілісної системи безпеки, спрямованої на своєчасне виявлення, попередження та мінімізацію ризиків, а не лише на реагування на небезпечні ситуації.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що безпека життєдіяльності та охорона праці в ЗДО є комплексною управлінсько-педагогічною проблемою, яка не обмежується інструктажами чи формальним виконанням нормативних вимог. Чинне законодавство України охоплює основні напрями безпеки, однак його ефективність залежить від інтеграції цих вимог у єдину систему управління ризиками. Аналіз вітчизняного досвіду показав посилення комплексного й здоров’язбережувального підходів, у межах яких

безпека розглядається як єдність фізичної, психологічної, інформаційної, соціальної та організаційної складових. В умовах воєнного стану особливого значення набувають готовність педагогічних та інших працівників ЗДО, психологічна підтримка дітей, взаємодія з батьками та гнучка організація освітнього процесу. Зарубіжний досвід підтверджує доцільність поєднання охорони праці з підтримкою професійного здоров'я, профілактикою стресу, навчанням першій допомозі та системним моніторингом дитячого травматизму.

Практичне значення результатів дослідження полягає в обґрунтуванні напрямів удосконалення системи безпеки ЗДО, серед яких ризик-орієнтоване планування, внутрішній аудит безпечного середовища, практична підготовка педагогічних та інших працівників, формування безпечної поведінки дітей, психологічна підтримка, партнерство з батьками та цифровий облік безпекових процедур. Реалізація цих напрямів сприятиме переходу від фрагментарного виконання окремих вимог до більш цілісної моделі управління безпекою в закладі дошкільної освіти.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням індикаторів оцінювання безпеки ЗДО, цифрових чек-листів для керівників, вивченням професійних ризиків педагогічних та інших працівників і перевіркою ефективності програм навчання персоналу першій допомозі та діям у надзвичайних ситуаціях.

Література:

1. Про дошкільну освіту : Закон України від 06.06.2024 № 3788-IX. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/3788-20 (дата звернення: 29.03.2026).

2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 29.03.2026).

3. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12 (дата звернення: 29.03.2026).

4. Кодекс цивільного захисту України : Кодекс України від 02.10.2012 № 5403-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17 (дата звернення: 29.03.2026).

5. Про затвердження Положення про організацію роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 26.12.2017 № 1669. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0100-18 (дата звернення: 29.03.2026).

6. Про затвердження Санітарного регламенту для дошкільних навчальних закладів : наказ Міністерства охорони здоров'я України від 24.03.2016 № 234. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z0563-16 (дата звернення: 29.03.2026).

7. Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України від 15.08.2016 № 974. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/z1229-16 (дата звернення: 29.03.2026).

8. Косенчук О. Г., Стягунова О. О. Безпека освітнього простору закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2023. Т. 1, № 1(105). С. 90–101. DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-90-101.

9. Іщенко Л. В., Журавко Т. В. Безпечне освітнє середовище закладу дошкільної освіти в умовах сьогодення. *Věda a perspektivy*. 2023. № 11(30). С. 146–155. DOI: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11(30)-146-155.

10. Фасолько Т. С., Олійник Г. І., Горшкова Г. В. Створення безпечного та здорового освітнього середовища в закладах дошкільної освіти. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.12652622.

11. Гагаріна Н. П. Безпечне освітнє середовище в закладі дошкільної освіти: важливі аспекти в організації та збереженні здоров'я дошкільників. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Вип. 217. С. 195–201. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-195-201.

12. Vaughn A. E., Willis E. A., Ward D. S., Smith F., Grummon A., Linnan L. A. Workplace-based opportunities to support child care workers' health and safety. *Preventive Medicine Reports*. 2020. Vol. 19. Article 101154. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101154.

13. Bacci G., Converso D., Sottimano I., Martini M. The Perception of Workplace Safety and of Risk of Contagion among Preschool Teachers during the COVID-19 Pandemic. *Children*. 2023. Vol. 10, № 7. Article 1222. DOI: https://doi.org/10.3390/children10071222.

14. Ilha A. G., Cogo S. B., Ramos T. K., Andolhe R., Badke M. R., Colussi G. Educational actions on first aid for early childhood education teachers: a quasi-experimental study. *Revista da Escola de Enfermagem da USP*. 2021. Vol. 55. Article e20210025. DOI: https://doi.org/10.1590/1980-220X-REEUSP-2021-0025.

15. Rentzou K., Daglas G. Unintentional injuries at home and in the preschool setting: Greek ECEC professionals' and preschoolers' parents' knowledge and attitudes towards first aid. *Journal of Childhood, Education & Society*. 2024. Vol. 5, № 3. P. 371–385. DOI: https://doi.org/10.37291/2717638X.202453366.

References:

1. Pro doshkilnu osvitu: Zakon Ukrainy vid 06.06.2024 № 3788-IX. (2024). [On preschool education: Law of Ukraine of June 6, 2024 No. 3788-IX]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/3788-20 [in Ukrainian].

2. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII. (2017). [On education: Law of Ukraine of September 5, 2017 No. 2145-VIII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 [in Ukrainian].

3. Pro okhoronu pratsi: Zakon Ukrainy vid 14.10.1992 № 2694-XII. (1992). [On occupational safety: Law of Ukraine of October 14, 1992 No. 2694-XII]. Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/2694-12 [in Ukrainian].

4. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy: Kodeks Ukrainy vid 02.10.2012 № 5403-VI. (2012). [Code of Civil Protection of Ukraine: Code of Ukraine of October 2, 2012 No. 5403-VI]. Verkhovna Rada. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/5403-17 [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro orhanizatsiiu roboty z okhorony pratsi ta bezpeky zhyttiediialnosti uchasnykiv osvitnoho protsesu v ustanovakh i zakladakh osvity: Nakaz vid 26.12.2017 № 1669. (2017). [On approval of the Regulation on organizing occupational safety and life safety work for participants of the educational process in educational institutions: Order No. 1669]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/z0100-18 [in Ukrainian].

6. Pro zatverdzhennia Sanitarnoho rehlamentu dlia doshkilnykh navchalnykh zakladiv: Nakaz vid 24.03.2016 № 234. (2016). [On approval of the Sanitary Regulation for preschool educational institutions: Order No. 234]. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/z0563-16 [in Ukrainian].

7. Pro zatverdzhennia Pravyl pozhezhnoi bezpeky dlia navchalnykh zakladiv ta ustanov systemy osvity Ukrainy: Nakaz vid 15.08.2016 № 974. (2016). [On approval of Fire Safety Rules for educational institutions and establishments of the education system of Ukraine: Order No. 974]. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/z1229-16 [in Ukrainian].

8. Kosenchuk, O. H., & Stiahunova, O. O. (2023). Bezpeka osvitnoho prostoru zakladiv doshkilnoi osvity v umovakh voiennoho stanu [Safety of the educational space of preschool education institutions under martial law]. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka – Spirituality of Personality: Methodology, Theory and Practice, 1(105), 90–101. https://doi.org/10.33216/2220-6310/2023-105-1-90-101 [in Ukrainian].

9. Ishchenko, L. V., & Zhuravko, T. V. (2023). Bezpechne osvitnie seredovyshche zakladu doshkilnoi osvity v umovakh sohodennia [Safe educational environment of a preschool education institution in today's conditions]. Věda a perspektivy – Science and Perspectives, 11(30), 146–155. https://doi.org/10.52058/2695-1592-2023-11(30)-146-155 [in Ukrainian].

10. Fasolko, T. S., Oliinyk, H. I., & Horshkova, H. V. (2024). Stvorennia bezpechnoho ta zdorovoho osvitnoho seredovyshcha v zakladakh doshkilnoi osvity [Creating a safe and healthy educational environment in preschool education institutions]. Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes, 8. https://doi.org/10.5281/zenodo.12652622 [in Ukrainian].

11. Haharina, N. P. (2025). Bezpechne osvitnie seredovyshche v zakladi doshkilnoi osvity: vazhlyvi aspekty v orhanizatsii ta zberezhenni zdorovia doshkilnykiv [Safe educational environment in a preschool education institution: important aspects in organizing and preserving preschoolers' health]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences, 217, 195–201. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-195-201 [in Ukrainian].

12. Vaughn, A. E., Willis, E. A., Ward, D. S., Smith, F., Grummon, A., & Linnan, L. A. (2020). Workplace-based opportunities to support child care workers' health and safety. Preventive Medicine Reports, 19, Article 101154. https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101154

13. Bacci, G., Converso, D., Sottimano, I., & Martini, M. (2023). The perception of workplace safety and of risk of contagion among preschool teachers during the COVID-19 pandemic. Children, 10(7), Article 1222. https://doi.org/10.3390/children10071222

14. Ilha, A. G., Cogo, S. B., Ramos, T. K., Andolhe, R., Badke, M. R., & Colussi, G. (2021). Educational actions on first aid for early childhood education teachers: A quasi-experimental study. Revista da Escola de Enfermagem da USP, 55, Article e20210025. https://doi.org/10.1590/1980-220X-REEUSP-2021-0025

15. Rentzou, K., & Daglas, G. (2024). Unintentional injuries at home and in the preschool setting: Greek ECEC professionals' and preschoolers' parents' knowledge and attitudes towards first aid. Journal of Childhood, Education & Society, 5(3), 371–385. https://doi.org/10.37291/2717638X.202453366

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.091.113:005.322:377(510)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-355-370

Демченко Ірина Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

Тверезовська Ніна Трохимівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, http://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Григоренко Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

АКАДЕМІЧНЕ ЛІДЕРСТВО В УПРАВЛІННІ ОСВІТОЮ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ У ПОЛІТЕХНІЧНИХ КОЛЕДЖАХ КИТАЮ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена потребою осмислення академічного лідерства як чинника модернізації професійної підготовки кадрів у політехнічних коледжах Китаю в умовах цифровізації, розвитку партнерства з виробництвом і зростання вимог до якості освітніх результатів. Застосовано теоретичний аналіз, узагальнення наукових джерел, порівняльно-аналітичний підхід і систематизацію сучасних досліджень з освітнього лідерства, управління професійною освітою та трансформації китайської vocational education. Виявлено, що академічне лідерство у політехнічних коледжах Китаю не зводиться до адміністративного керівництва, а виступає інтегративним управлінсько-педагогічним механізмом стратегічного розвитку закладу, оновлення освітнього середовища, підтримки викладацького потенціалу та посилення зв'язку з ринком праці. Встановлено, що політехнічні коледжі Китаю функціонують як освітньо-виробничі інституції, які поєднують професійне навчання, практичну підготовку, співпрацю з підприємствами, розвиток прикладних навичок і участь у регіональному економічному розвитку. З'ясовано, що ключовими напрямами реалізації академічного лідерства є стратегічно-інституційний, якісно-освітній, кадрово-розвивальний, партнерсько-виробничий, цифрово-інноваційний і студентсько-орієнтований. Охарактеризовано значення викладачів подвійної кваліфіка-

ції, трансформаційного й розподіленого лідерства, спільного врядування, людиноцентричного студентського менеджменту та цифрових інструментів управління освітнім процесом. Встановлено, що академічне лідерство забезпечує узгодження освітніх програм із потребами економіки, підвищує результативність викладацької діяльності, сприяє розвитку партнерства з підприємствами та формує культуру якості у професійній освіті. Оцінено вплив цифровізації на зміну управлінських практик у політехнічних коледжах, зокрема через використання цифрових платформ, освітньої аналітики, змішаного навчання, віртуальних лабораторій і систем моніторингу якості. З'ясовано, що академічне лідерство має колективний характер і реалізується не лише адміністрацією, а й керівниками програм, провідними викладачами, наставниками практичної підготовки, координаторами виробничого партнерства та студентськими лідерами. Перспективи подальших досліджень пов'язані з аналізом практичних моделей академічного лідерства в окремих політехнічних коледжах Китаю та виявленням їхнього впливу на якість підготовки майбутніх фахівців.

Ключові слова: освітнє врядування; викладачі подвійної кваліфікації; цифрова трансформація; партнерство з підприємствами; культура якості; професійна суб'єктність.

Demchenko Iryna Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

Tverezovska Nina Trokhymivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, http://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Hryhorenko Tetiana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine; https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

ACADEMIC LEADERSHIP IN THE EDUCATIONAL MANAGEMENT OF FUTURE SPECIALISTS IN POLYTECHNIC COLLEGES OF CHINA

Abstract. The relevance of the study is driven by the need to conceptualize academic leadership as a key factor in modernizing the professional training of

specialists in Chinese polytechnic colleges amid digitalization, the development of industry partnerships, and increasing demands for the quality of educational outcomes. The research employed theoretical analysis, synthesis of scholarly sources, a comparative-analytical approach, and systematization of contemporary studies on educational leadership, vocational education management, and the transformation of China's vocational education system.

It was revealed that academic leadership in Chinese polytechnic colleges goes beyond administrative management and functions as an integrative managerial-pedagogical mechanism for the strategic development of the institution, renewal of the educational environment, enhancement of faculty potential, and strengthening links with the labour market. Polytechnic colleges in China operate as education-production institutions that integrate vocational training, practical preparation, enterprise collaboration, applied skills development, and contribution to regional economic growth.

The study identified the main dimensions of academic leadership implementation as strategic-institutional, quality-educational, staff-development, industry-partnership, digital-innovative, and student-centered. The importance of dual-qualified teachers, transformational and distributed leadership, shared governance, student-centered humanistic management, and digital tools for educational process management was emphasized.

It was established that academic leadership ensures the alignment of educational programs with economic needs, improves the effectiveness of teaching activities, promotes enterprise partnerships, and fosters a culture of quality in vocational education. The impact of digitalization on management practices in polytechnic colleges was assessed, particularly through the use of digital platforms, educational analytics, blended learning, virtual laboratories, and quality monitoring systems.

The study found that academic leadership has a collective character and is implemented not only by administration but also by program leaders, leading lecturers, practical training supervisors, industry partnership coordinators, and student leaders. Prospects for further research are associated with the analysis of practical models of academic leadership in specific Chinese polytechnic colleges and the assessment of their impact on the quality of training future specialists.

Keywords: educational governance; dual-qualified teachers; digital transformation; industry partnership; quality culture; professional agency.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Модернізація професійної освіти Китаю зумовлює зростання ролі академічного лідерства в управлінні підготовкою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах. У сучасних умовах такі заклади виконують не лише функцію кадрового

забезпечення виробництва, а й стають осередками технологічного оновлення, партнерства з підприємствами, прикладних інновацій, цифровізації освітнього процесу та підготовки конкурентоспроможних фахівців для високотехнологічної економіки. Тому управління освітою в політехнічних коледжах потребує не лише адміністративної координації, а й академічного лідерства, здатного поєднувати стратегічне бачення, педагогічні інновації, розвиток викладацького потенціалу, якість освітнього середовища та орієнтацію на потреби ринку праці.

У науковому дискурсі академічне лідерство розглядається як здатність суб'єктів освітнього управління впливати на розвиток закладу освіти через цінності, професійну культуру, інноваційну активність, партнерську взаємодію та відповідальність за якість освітніх результатів. С. Калашнікова пов'язує розвиток лідерського потенціалу сучасного університету з управлінською спроможністю, академічною культурою, відповідальністю та здатністю освітньої інституції до змін [1]. В. Міляєва та співавтори розкривають освітнє лідерство як практико орієнтований ресурс розвитку закладу освіти, що передбачає формування лідерських компетентностей, підтримку ініціативності викладачів і здобувачів освіти та розвиток партнерської взаємодії [2]. У цьому контексті досвід Китаю становить особливий інтерес, оскільки професійна освіта країни активно реформується, а політехнічні коледжі дедалі більше орієнтуються на інтеграцію освіти, виробництва, цифрових технологій і регіонального економічного розвитку.

Закон КНР про професійну освіту визначає стратегічне значення професійної підготовки для соціально-економічного розвитку країни, підвищення якості трудових ресурсів, розвитку технічних навичок і взаємодії закладів освіти з підприємствами [15]. Такий нормативний контекст актуалізує управління політехнічними коледжами як складними освітньо-виробничими системами, у яких академічне лідерство має забезпечувати узгодження освітніх програм із потребами промисловості, розвиток викладачів подвійної кваліфікації, упровадження цифрових інструментів і формування практико орієнтованої підготовки майбутніх спеціалістів.

Актуальність порушеної проблеми посилюється активною трансформацією китайської системи професійної освіти. Z. Chen пов'язує цей процес з оновленням змісту освіти та посиленням її ролі у соціально-економічному розвитку країни [6]. Y. Hao і L. Siyan розглядають модернізацію професійної освіти й навчання як відповідь на потреби економіки та ринку праці [7]. Z. Liu підкреслює значення вищої професійної освіти Китаю у формуванні екосистеми навичок і підготовці кадрів для сучасної економіки [10]. За таких умов ефективність політехнічних коледжів значною мірою залежить від здатності управлінських команд реалізовувати лідерські стратегії, спрямовані

на якість освіти, професійний розвиток викладачів, залучення підприємств до підготовки студентів і створення інноваційної освітньої культури.

Практичний вимір проблеми пов'язаний із потребою підготовки спеціалістів, здатних адаптуватися до технологічних змін, працювати в умовах цифрової економіки, поєднувати теоретичні знання з виробничими навичками та брати участь у розвитку інноваційних галузей. Це потребує від керівників і викладачів академічного лідерства, орієнтованого на оновлення змісту освіти, підтримку педагогічної майстерності, розвиток лідерських компетентностей студентів і створення людиноцентричного освітнього середовища. Саме тому важливого значення набувають питання трансформаційного лідерства, спільного врядування, управління викладацькою результативністю, підготовки викладачів подвійної кваліфікації та студентського менеджменту в професійних коледжах [8; 9; 13; 14; 16].

Наукова значущість теми полягає в необхідності осмислення академічного лідерства як управлінського ресурсу розвитку політехнічних коледжів Китаю. У наявних дослідженнях висвітлено окремі аспекти освітнього лідерства, лідерського потенціалу університетів, викладання на засадах лідерства, трансформації професійної освіти Китаю, управління вищою професійною освітою та впливу стилів лідерства на результативність закладів освіти [1–5; 12–14; 17]. Водночас недостатньо узагальненим залишається питання функціонування академічного лідерства саме в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю, зокрема його ключових проявів, управлінських механізмів та освітніх результатів.

Отже, актуальність статті визначається суперечністю між зростанням ролі політехнічних коледжів у підготовці кадрів для інноваційної економіки Китаю та потребою в науковому обґрунтуванні академічного лідерства як чинника ефективного управління освітою майбутніх спеціалістів. Розв'язання цієї проблеми має теоретичне значення для розвитку наукових уявлень про освітнє й академічне лідерство у професійній освіті та практичне значення для вдосконалення управлінських стратегій, розвитку викладацького потенціалу, партнерства з виробництвом і підвищення якості підготовки студентів у політехнічних коледжах Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема академічного лідерства в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю перебуває на перетині досліджень освітнього лідерства, управління професійною освітою, модернізації китайської системи vocational education, розвитку викладацького потенціалу, партнерства з виробництвом і цифрової трансформації освітнього середовища.

У вітчизняному науковому дискурсі теоретичні засади освітнього й академічного лідерства розкрито у працях С. Калашнікової, яка пов'язує

лідерський потенціал університету з управлінською спроможністю, академічною культурою, відповідальністю та здатністю закладу освіти до змін [1]. У монографії за науковою редакцією В. Міляєвої освітнє лідерство представлено як практико орієнтований ресурс розвитку закладу освіти, формування лідерських компетентностей і партнерського освітнього середовища [2]. О. Паламарчук акцентує роль викладача як носія академічної культури, організатора освітньої взаємодії та суб'єкта інноваційних змін [3]. Н. Бондаренко та С. Косянчук аналізують освітнє лідерство в зарубіжному науковому дискурсі [4], а І. Пшенична розглядає педагогічні стратегії розвитку лідерських компетентностей у здобувачів вищої освіти [5]. Отже, українські дослідження створюють теоретичну основу для осмислення академічного лідерства як ціннісно-управлінського, педагогічного й інституційного феномену.

Специфіку модернізації професійної освіти Китаю висвітлено у працях Z. Chen, Y. Hao, L. Siyan та Z. Liu. Z. Chen пов'язує трансформацію китайської професійної освіти з оновленням її змісту, структурною перебудовою та посиленням ролі у соціально-економічному розвитку країни [6]. Y. Hao і L. Siyan акцентують практичну спрямованість реформ, модернізацію освітніх програм і відповідність підготовки потребам економіки [7]. Z. Liu підкреслює роль вищої професійної освіти Китаю у формуванні екосистеми навичок для ринку праці та розвитку людського капіталу [10]. Нормативним підґрунтям цих процесів є Закон КНР про професійну освіту, де професійну освіту визначено як механізм підготовки технічних кадрів, розвитку практичних навичок і взаємодії закладів освіти з підприємствами [15].

Кадровий і управлінський виміри академічного лідерства в китайських професійних коледжах розкрито у працях D. H. He, J. Ting, L. Wang, J. Tai, M. Liu, M. S. Khan, T. Tong і X. Yang. D. H. He обґрунтовує значення викладачів подвійної кваліфікації, які поєднують педагогічну майстерність із виробничим досвідом [8]. J. Ting і L. Wang доводять зв'язок між трансформаційним лідерством і результативністю викладачів у вищих професійних коледжах провінції Гуандун [13]. J. Tai аналізує лідерство у вищій професійній освіті в умовах освітніх реформ [12], M. Liu і M. S. Khan розкривають інновації спільного врядування в цифрову епоху [9], T. Tong досліджує вплив стилів лідерства на організаційну результативність професійних коледжів [14], а X. Yang акцентує людиноцентричний підхід до управління студентами [16]. Позиція OECD додатково підкреслює значення викладачів і лідерів у забезпеченні якості професійної освіти, адаптації до змін і розвитку інституційної спроможності [11].

Системний огляд проблеми лідерства у китайській вищій освіті здійснив S. Zhou, який узагальнив дослідження стилів лідерства, інституційного

управління, академічної культури, трансформаційних процесів і розвитку закладів освіти [17]. Його висновки дають підстави розглядати академічне лідерство в китайських політехнічних коледжах як багатовимірне явище, що охоплює стратегічне управління, викладацьке лідерство, партнерство з виробництвом, цифрове врядування та орієнтацію на якість підготовки.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що вже розкрито теоретичні засади освітнього лідерства, окремі аспекти модернізації професійної освіти Китаю, роль викладачів подвійної кваліфікації, значення трансформаційного лідерства, спільного врядування, студентського менеджменту та цифровізації. Водночас недостатньо узагальненим залишається питання академічного лідерства саме як управлінського механізму організації освіти майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю.

Метою статті було теоретичне обґрунтування академічного лідерства як управлінського механізму організації освіти майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю в умовах модернізації професійної освіти, цифровізації, розвитку партнерства з виробництвом і зростання вимог до якості підготовки фахівців. Для досягнення мети передбачено розв'язання таких завдань: уточнити сутність академічного лідерства в контексті управління професійною освітою; охарактеризувати особливості розвитку політехнічних коледжів Китаю як освітньо-виробничих інституцій; визначити ключові напрями реалізації академічного лідерства в управлінні підготовкою майбутніх спеціалістів; обґрунтувати його значення для підвищення якості освітнього процесу, розвитку викладацького потенціалу, цифрової трансформації та посилення зв'язку професійної освіти з потребами ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Академічне лідерство в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю доцільно розглядати як інтегративний управлінсько-педагогічний феномен, що поєднує стратегічне бачення розвитку закладу, здатність до організації освітніх змін, підтримку інноваційної діяльності викладачів, забезпечення якості професійної підготовки та налагодження партнерства з виробничим сектором. На відміну від традиційного адміністративного управління, яке переважно орієнтоване на контроль, виконання нормативних вимог і організацію поточної діяльності, академічне лідерство спрямоване на розвиток освітнього середовища, формування професійної культури, підтримку ініціативності учасників освітнього процесу та створення умов для підготовки фахівців, здатних діяти в умовах технологічних, економічних і соціальних змін.

У контексті політехнічних коледжів Китаю академічне лідерство набуває особливого значення, оскільки такі заклади перебувають на перетині освіти,

ISSN 3041-1572 Online

виробництва, регіонального розвитку та інноваційної економіки. Закон КНР про професійну освіту закріплює важливість професійної підготовки для розвитку технічних навичок, підвищення якості трудових ресурсів і поглиблення співпраці між закладами освіти та підприємствами [15]. Це означає, що управління політехнічним коледжем має бути зорієнтоване не лише на внутрішню організацію навчального процесу, а й на динамічний зв'язок із ринком праці, технологічними змінами та потребами промисловості. Саме в цьому виявляється стратегічно-інституційний вимір академічного лідерства.

Політехнічні коледжі Китаю доцільно розглядати як освітньо-виробничі інституції, що поєднують професійне навчання, практичну підготовку, співпрацю з підприємствами, розвиток прикладних навичок і участь у регіональному економічному розвитку. Їхня специфіка полягає в орієнтації на підготовку фахівців для конкретних галузей виробництва, швидкому оновленні освітніх програм відповідно до технологічних змін, залученні роботодавців до освітнього процесу та підвищенні ролі викладачів подвійної кваліфікації. У такому контексті академічне лідерство стає не додатковою управлінською характеристикою, а необхідним механізмом узгодження освітніх цілей, кадрового потенціалу, виробничого партнерства, цифрової модернізації та якості підготовки майбутніх спеціалістів.

Стратегічно-інституційний вимір академічного лідерства полягає у здатності керівників і академічних спільнот політехнічних коледжів визначати довгострокові напрями розвитку закладу, адаптувати освітні програми до змін економіки, підтримувати інновації та забезпечувати відповідність підготовки майбутніх спеціалістів сучасним вимогам професійної діяльності. Z. Chen пов'язує трансформацію професійної освіти Китаю з оновленням її змісту, структурною перебудовою та посиленням ролі у соціально-економічному розвитку країни [6]. Y. Hao і L. Siyan розглядають модернізацію професійної освіти й навчання як відповідь на потреби економіки та ринку праці [7]. Отже, академічне лідерство у китайських політехнічних коледжах має забезпечувати не ізольоване функціонування освітньої інституції, а її включення в ширшу систему розвитку людського капіталу, регіональної економіки та технологічної модернізації.

Важливим проявом академічного лідерства є управління якістю освітнього процесу. У політехнічних коледжах якість підготовки майбутніх спеціалістів визначається не лише рівнем теоретичних знань студентів, а й здатністю застосовувати їх у практичних виробничих ситуаціях, працювати з сучасним обладнанням, виконувати технологічні операції, адаптуватися до стандартів підприємств і брати участь у прикладних інноваціях. Z. Liu підкреслює роль вищої професійної освіти Китаю у формуванні екосистеми

навичок, необхідних для сучасного ринку праці [10]. У цьому контексті академічне лідерство виконує функцію узгодження освітніх результатів із реальними професійними компетентностями, яких очікують роботодавці.

Наступний вимір академічного лідерства пов'язаний із розвитком викладацького потенціалу. Для політехнічних коледжів Китаю особливо важливою є підготовка викладачів подвійної кваліфікації, які поєднують педагогічну компетентність із виробничим досвідом. D. H. Не наголошує на значущості системної підготовки таких викладачів у професійних коледжах, оскільки саме вони здатні забезпечити практичну спрямованість освітнього процесу [8]. Академічне лідерство в цьому аспекті полягає у створенні умов для професійного розвитку педагогічних працівників, їхнього стажування на підприємствах, участі в інноваційних проєктах, оновлення методик викладання та розвитку наставницької культури.

Трансформаційне лідерство керівників і академічних лідерів може безпосередньо впливати на результативність викладачів. J. Ting і L. Wang на прикладі вищих професійних коледжів провінції Гуандун показують зв'язок між трансформаційним лідерством і професійною результативністю викладацького складу [13]. Це дає підстави стверджувати, що академічне лідерство у політехнічних коледжах має реалізовуватися через підтримку педагогічної ініціативи, залучення викладачів до прийняття рішень, розвиток професійної мотивації та створення культури спільної відповідальності за освітній результат.

Не менш важливим є партнерсько-виробничий вимір академічного лідерства. Китайська професійна освіта традиційно орієнтується на зв'язок із виробництвом, але в сучасних умовах цей зв'язок має набувати не формального, а стратегічного характеру. Академічне лідерство передбачає активне залучення підприємств до розроблення освітніх програм, оновлення змісту навчання, організації практики, оцінювання професійних результатів студентів і спільного прогнозування потреб у кадрах. У цьому контексті політехнічний коледж виступає не лише постачальником випускників для ринку праці, а й партнером підприємств у підготовці, перепідготовці та розвитку технічного персоналу.

Спільне врядування та цифрова трансформація посилюють можливості академічного лідерства. M. Liu і M. S. Khan аналізують інновації collaborative governance у вищій професійній освіті Китаю в цифрову епоху та доводять їхній вплив на створення організаційної цінності [9]. Для політехнічних коледжів це означає потребу в управлінських моделях, які залучають до ухвалення рішень адміністрацію, викладачів, студентів, підприємства, місцеві органи влади та професійні асоціації. Академічний лідер у такій системі

виконує не лише функцію керівника, а й роль координатора взаємодії, модератора інтересів і провідника цифрових змін.

Цифровізація змінює не лише управління, а й саму логіку підготовки майбутніх спеціалістів. У політехнічних коледжах вона пов'язана з використанням цифрових платформ, віртуальних лабораторій, симуляторів, електронних ресурсів, аналітики освітніх даних, змішаного навчання та цифрових систем моніторингу якості. Академічне лідерство має забезпечувати педагогічно доцільне впровадження таких інструментів, щоб цифровізація не зводилася до технічного оновлення, а сприяла індивідуалізації навчання, розвитку практичних навичок, прозорості управління й підвищенню якості освітніх результатів.

Окремий вимір становить студентсько-орієнтоване академічне лідерство. X. Yang розглядає управління студентами у вищих професійних коледжах із позиції людиноцентричного підходу [16]. Для політехнічних коледжів це особливо важливо, оскільки майбутні спеціалісти мають не лише засвоїти професійні знання й навички, а й сформувати здатність до саморозвитку, професійної мобільності, командної роботи, відповідальності та участі в інноваційних процесах. Академічне лідерство має створювати таке освітнє середовище, у якому студент не є пасивним виконавцем навчальних завдань, а поступово стає суб'єктом професійного становлення.

Управління студентським розвитком у політехнічних коледжах передбачає поєднання професійної підготовки, виховної роботи, кар'єрного консультування, практики на підприємствах, участі в проєктах, конкурсах професійної майстерності, стартап-ініціативах і командній діяльності. Саме академічне лідерство забезпечує узгодження цих елементів у цілісну систему. Якщо адміністративне управління відповідає переважно за організацію процесів, то академічне лідерство формує смисл цих процесів, орієнтує їх на розвиток професійної суб'єктності майбутнього спеціаліста.

Узагальнення наукових джерел дало змогу визначити основні напрями реалізації академічного лідерства в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю (табл. 1).

Таблиця 1

Напрями реалізації академічного лідерства в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю

Напрям академічного лідерства	**Управлінський зміст**	**Очікуваний освітній результат**
Стратегічно-інституційний	Оновлення стратегії розвитку коледжу відповідно до потреб економіки, державної політики та технологічних змін	Узгодження підготовки майбутніх спеціалістів із вимогами ринку праці
Якісно-освітній	Оновлення освітніх програм, моніторинг результатів навчання, розвиток культури якості	Підвищення якості професійної підготовки та практичної спрямованості навчання
Кадрово-розвивальний	Підтримка викладачів подвійної кваліфікації, наставництво, стажування на підприємствах, професійний розвиток педагогічного персоналу	Посилення викладацького потенціалу та зв'язку навчання з виробничою практикою
Партнерсько-виробничий	Співпраця з підприємствами, спільне оновлення змісту підготовки, організація практики, участь роботодавців в оцінюванні результатів	Посилення інтеграції освіти, виробництва й регіонального розвитку
Цифрово-інноваційний	Використання цифрових платформ, освітньої аналітики, змішаного навчання, віртуальних лабораторій і цифрових систем управління	Модернізація освітнього середовища та підвищення ефективності управління
Студентсько-орієнтований	Підтримка професійної суб'єктності студентів, кар'єрне консультування, участь у проєктах, конкурсах професійної майстерності та інноваційних ініціативах	Розвиток активної професійної позиції, мобільності та готовності до самореалізації

Джерело: власна розробка автора на основі узагальнення наукових джерел [6; 9–17]

Наведені напрями засвідчують, що академічне лідерство в політехнічних коледжах Китаю має багатовимірний характер. Воно охоплює не лише управління освітніми програмами, а й розвиток викладацького потенціалу,

ISSN 3041-1572 Online

партнерство з виробництвом, цифрову трансформацію, студентську підтримку та формування культури якості. Стратегічно-інституційний напрям забезпечує узгодження розвитку коледжу з державними пріоритетами професійної освіти й потребами економіки. Якісно-освітній напрям спрямований на оновлення змісту підготовки та досягнення вимірюваних освітніх результатів. Кадрово-розвивальний напрям посилює роль викладача як академічного лідера, наставника й носія виробничого досвіду. Партнерсько-виробничий напрям забезпечує реальний зв'язок навчання з підприємствами, а цифрово-інноваційний створює підстави для модернізації освітнього середовища. Студентсько-орієнтований напрям підкреслює, що академічне лідерство має бути спрямоване не лише на інституційний розвиток, а й на формування професійної суб'єктності майбутнього спеціаліста.

Порівняння українських і китайських підходів до освітнього лідерства дає змогу глибше зрозуміти його універсальні та специфічні риси. У працях С. Калашнікової, В. Міляєвої, О. Паламарчук, Н. Бондаренко, С. Косянчука та І. Пшеничної академічне й освітнє лідерство розкривається через розвиток лідерського потенціалу, академічну культуру, партнерство, суб'єктність учасників освітнього процесу та лідерські компетентності [1–5]. У китайському контексті ці ідеї набувають прикладного управлінського спрямування, оскільки академічне лідерство безпосередньо пов'язується з модернізацією професійної освіти, інтеграцією з виробництвом, цифровізацією та формуванням навичок для економіки знань [6; 7; 9; 10; 15].

Обговорення результатів аналізу дає підстави стверджувати, що академічне лідерство в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю має щонайменше п'ять взаємопов'язаних функцій. Стратегічна функція полягає у визначенні напрямів розвитку коледжу відповідно до потреб державної політики, економіки й ринку праці. Якісно-освітня функція пов'язана з оновленням змісту підготовки, контролем освітніх результатів і розвитком практико орієнтованого навчання. Кадрово-розвивальна функція спрямована на підтримку викладачів подвійної кваліфікації, наставництво й підвищення професійної результативності педагогічного персоналу. Партнерсько-координаційна функція забезпечує взаємодію коледжу з підприємствами, органами влади, професійними спільнотами та іншими стейкхолдерами. Цифрово-інноваційна функція пов'язана з упровадженням цифрових технологій, освітньої аналітики, змішаного навчання й інноваційних моделей управління.

Важливо підкреслити, що академічне лідерство в китайських політехнічних коледжах має колективний характер. Воно не зводиться лише до діяльності директора чи адміністрації закладу. Його носіями можуть бути керівники освітніх програм, завідувачі відділень, провідні викладачі,

наставники практичної підготовки, координатори виробничого партнерства, лідери студентських проєктів і представники підприємств. Саме розподілений характер лідерства дозволяє політехнічному коледжу швидше реагувати на потреби ринку праці, оновлювати освітні програми, підтримувати викладачів і створювати умови для професійного розвитку студентів.

Водночас реалізація академічного лідерства у професійній освіті Китаю має низку викликів. До них належать ризик формалізації партнерства з підприємствами, нерівномірність ресурсного забезпечення коледжів, потреба в постійному оновленні кваліфікації викладачів, складність цифрової трансформації, необхідність балансування між державними вимогами, потребами регіональної економіки та індивідуальними освітніми траєкторіями студентів. T. Tong, досліджуючи вплив стилів лідерства на організаційну результативність професійних коледжів, підтверджує, що управлінські підходи суттєво впливають на ефективність закладу [14]. Отже, академічне лідерство має бути не декларативною характеристикою, а реальною управлінською практикою.

З огляду на це академічне лідерство в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю можна визначити як систему ціннісно орієнтованих, стратегічних, педагогічних, організаційних і партнерських впливів, спрямованих на забезпечення якості професійної підготовки, розвиток викладацького потенціалу, інтеграцію освіти з виробництвом, цифрову модернізацію та формування професійної суб'єктності студентів. Такий підхід дозволяє розглядати академічне лідерство не лише як управлінський стиль, а як ключовий механізм трансформації політехнічного коледжу в інноваційну освітньо-виробничу інституцію.

Отже, академічне лідерство у політехнічних коледжах Китаю має безпосереднє значення для підвищення якості освітнього процесу, оскільки забезпечує оновлення змісту підготовки та орієнтацію на результат; для розвитку викладацького потенціалу, оскільки підтримує професійне зростання викладачів подвійної кваліфікації; для цифрової трансформації, оскільки спрямовує використання технологій на підвищення ефективності навчання й управління; для посилення зв'язку з ринком праці, оскільки забезпечує партнерство з підприємствами та адаптацію освітніх програм до потреб економіки.

Узагальнення наукових джерел і результатів теоретичного аналізу дало змогу визначити основні напрями реалізації академічного лідерства в управлінні освітою майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю. До них належать стратегічне оновлення освітніх програм відповідно до потреб економіки, розвиток викладачів подвійної кваліфікації, упровадження трансформаційного й розподіленого лідерства, посилення партнерства з підприємствами, цифровізація освітнього процесу, людиноцентричне управ-

ISSN 3041-1572 Online

ління студентами та формування культури якості. У сукупності ці напрями забезпечують перехід від традиційного управління професійною освітою до академічного лідерства як чинника інноваційного розвитку політехнічних коледжів Китаю.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу обґрунтувати академічне лідерство як важливий управлінський механізм організації освіти майбутніх спеціалістів у політехнічних коледжах Китаю. Встановлено, що в умовах модернізації професійної освіти академічне лідерство не обмежується адміністративним керівництвом, а охоплює стратегічне оновлення освітнього середовища, розвиток викладацького потенціалу, партнерство з виробництвом, цифрову трансформацію та формування культури якості.

З'ясовано, що політехнічні коледжі Китаю функціонують як освітньо-виробничі інституції, діяльність яких спрямована на підготовку фахівців для конкретних галузей економіки, розвиток прикладних навичок, оновлення освітніх програм відповідно до технологічних змін і посилення зв'язку з підприємствами. У такому контексті академічне лідерство забезпечує узгодження освітніх цілей, потреб ринку праці, кадрового потенціалу й інноваційного розвитку закладу.

Визначено основні напрями реалізації академічного лідерства в політехнічних коледжах Китаю: стратегічно-інституційний, якісно-освітній, кадрово-розвивальний, партнерсько-виробничий, цифрово-інноваційний і студентсько-орієнтований. Доведено, що їх поєднання сприяє підвищенню якості професійної підготовки, розвитку викладачів подвійної кваліфікації, упровадженню цифрових інструментів управління й навчання, посиленню співпраці з роботодавцями та формуванню професійної суб'єктності студентів.

Отримані результати можуть бути використані для подальшого аналізу управлінських стратегій у професійній освіті Китаю, порівняльного вивчення академічного лідерства в різних освітніх системах, а також для вдосконалення підходів до розвитку лідерських компетентностей керівників, викладачів і здобувачів освіти у закладах професійної та фахової передвищої освіти.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в дослідженні практичних моделей академічного лідерства в окремих політехнічних коледжах Китаю та виявленні їхнього впливу на якість підготовки майбутніх спеціалістів.

Література

1. Калашнікова С. А. Розвиток лідерського потенціалу сучасного університету: основи та інструменти : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ "Пріоритети"», 2016. 40 с. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf

2. Освітнє лідерство: від теорії до практики : монографія / за наук. ред. В. Р. Міляєвої. Київ : Київський університет імені Бориса Грінченка, 2021. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/40429/1/I_Kapralova_Monograph_2021_NDLL.pdf

3. Паламарчук О. Ф. Викладання в університеті на засадах лідерства : навч. посіб. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2016. 40 с. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/vikladannya_v_Univers_na_zasadah_liderstva._Palamarchuk.O_2016_40c.pdf

4. Бондаренко Н. В., Косянчук С. В. Освітнє лідерство у сучасному науковому дискурсі зарубіжжя: концептна актуалізація. 2023. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734327/1/BNV%20KSV%202023-02%20Osaka.pdf

5. Пшенична І. В. Педагогічні стратегії розвитку лідерських компетентностей у здобувачів вищої освіти. *Український педагогічний журнал*. 2025. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/830

6. Chen Z. The transformation of Chinese vocational education in the new era. *Vocational and Technical Education*. 2025. URL: https://www.hksmp.com/journals/vte/article/view/1023

7. Hao Y., Siyan L. The reform and modernization of vocational education and training in China. *International Journal for Research in Vocational Education and Training*. 2012. URL: https://www.econstor.eu/bitstream/10419/57097/1/69012368X.pdf.

8. He D. H. Dual-qualified Teachers in Vocational Colleges Training System. *Proceedings of the 2014* International Conference on Education Reform and Modern Management. 2014. URL: https://www.atlantis-press.com/article/12984.pdf

9. Liu M., Khan M. S. Collaborative governance innovation in China's higher vocational education in the digital era: Analyzing the direct and indirect impacts on organizational value creation. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*. 2024. Vol. 8, No. 10. Article 7544. DOI: https://doi.org/10.24294/jipd.v8i10.7544

10. Liu Z. China's Higher Vocational Education and Training and its role in the skills ecosystem. *Journal of Education and Work*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1080/13639080.2025.2550847

11. OECD. Teachers and Leaders in Vocational Education and Training. Paris : OECD Publishing, 2021. DOI: https://doi.org/10.1787/59d4fbb1-en

12. Tai J. Research on Leadership of Higher Vocational Education under the Background of Educational Reform. *International Journal of New Developments in Education*. 2023. Vol. 5, Issue 1. P. 52–57. DOI: https://doi.org/10.25236/IJNDE.2023.050109

13. Ting J., Wang L. The Research on the Relationship between Transformational Leadership and Teacher Work Performance in Higher Vocational Colleges of Guangdong Province. *Adult and Higher Education*. 2024. Vol. 6. P. 77–86. https://doi.org/10.23977/aduhe.2024.060212

14. Tong T. A Study on the Impact of Leadership Styles on Organizational Performance in Vocational Colleges in Shandong Province. *Region Educational Research and Reviews*. 2024. Vol. 6, No. 2. DOI: https://doi.org/10.32629/rerr.v6i2.1727

15. Vocational Education Law of the People's Republic of China. 2022. URL: https://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2022-04/20/c_909970.htm

16. Yang X. Student Management in Higher Vocational Colleges from the Perspective of People-Oriented Concept. *Proceedings of the 2021 International* Conference on Education, Language and Art. 2021. DOI: https://doi.org/10.1145/3456887.3457071

17. Zhou S. Decoding leadership in Chinese higher education: A systematic review. *Cogent Education*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2590832

References

1. Kalashnikova, S. A. (2016). *Rozvytok liderskoho potentsialu suchasnoho universytetu: osnovy ta instrumenty* [Development of the leadership potential of a modern university: Foundations and tools]. DP "NVTs «Priorytety»". https://core.ac.uk/download/pdf/84274006.pdf

2. Miliaieva, V. R. (Ed.). (2021). *Osvitnie liderstvo: vid teorii do praktyky* [Educational leadership: From theory to practice]. Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka. https://elibrary.kubg.edu.ua/40429/1/I_Kapralova_Monograph_2021_NDLL.pdf

3. Palamarchuk, O. F. (2016). *Vykladannia v universyteti na zasadakh liderstva* [Teaching at university on the principles of leadership]. Instytut vyshchoi osvity NAPN Ukrainy. https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2018/09/vikladannya_v_Univers_na_zasadah_liderstva._Palamarchuk.O_2016_40c.pdf

4. Bondarenko, N. V., & Kosianchuk, S. V. (2023). Osvitnie liderstvo u suchasnomu naukovomu dyskursi zarubizhzhia: kontseptna aktualizatsiia [Educational leadership in contemporary foreign scientific discourse: Conceptual actualization]. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/734327/1/BNV%20KSV%202023-02%20Osaka.pdf

5. Pshenychna, I. V. (2025). Pedahohichni stratehii rozvytku liderskykh kompetentnostei u zdobuvachiv vyshchoi osvity [Pedagogical strategies for developing leadership competencies in higher education students]. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal*. https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/830

6. Chen, Z. (2025). The transformation of Chinese vocational education in the new era. *Vocational and Technical Education*. https://www.hksmp.com/journals/vte/article/view/1023

7. Hao, Y., & Siyan, L. (2012). The reform and modernization of vocational education and training in China. *International Journal for Research in Vocational Education and Training.* https://www.econstor.eu/bitstream/10419/57097/1/69012368X.pdf

8. He, D. H. (2014). Dual-qualified teachers in vocational colleges training system. In *Proceedings of the 2014 International Conference on Education Reform and Modern Management*. https://www.atlantis-press.com/article/12984.pdf

9. Liu, M., & Khan, M. S. (2024). Collaborative governance innovation in China's higher vocational education in the digital era: Analyzing the direct and indirect impacts on organizational value creation. *Journal of Infrastructure, Policy and Development*, 8(10), Article 7544. https://doi.org/10.24294/jipd.v8i10.7544

10. Liu, Z. (2025). China's higher vocational education and training and its role in the skills ecosystem. *Journal of Education and Work*. https://doi.org/10.1080/13639080.2025.2550847

11. OECD. (2021). *Teachers and leaders in vocational education and training*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/59d4fbb1-en

12. Tai, J. (2023). Research on leadership of higher vocational education under the background of educational reform. *International Journal of New Developments in Education*, 5(1), 52–57. https://doi.org/10.25236/IJNDE.2023.050109

13. Ting, J., & Wang, L. (2024). The research on the relationship between transformational leadership and teacher work performance in higher vocational colleges of Guangdong Province. *Adult and Higher Education*, 6, 77–86. https://doi.org/10.23977/aduhe.2024.060212

14. Tong, T. (2024). A study on the impact of leadership styles on organizational performance in vocational colleges in Shandong Province. *Region Educational Research and Reviews*, 6(2). https://doi.org/10.32629/rerr.v6i2.1727

15. *Vocational Education Law of the People's Republic of China*. (2022). https://en.npc.gov.cn.cdurl.cn/2022-04/20/c_909970.htm

16. Yang, X. (2021). Student management in higher vocational colleges from the perspective of people-oriented concept. In *Proceedings of the 2021 International Conference on Education, Language and Art*. https://doi.org/10.1145/3456887.3457071

17. Zhou, S. (2025). Decoding leadership in Chinese higher education: A systematic review. *Cogent Education*. https://doi.org/10.1080/2331186X.2025.2590832

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:376.1:61

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-371-382

Демянчук Михайло Ростиславович доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медико-профілактичних дисциплін та лабораторної діагностики, Комунальний заклад вищої освіти «Рівненська медична академія» Рівненської обласної ради, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0001-8729-5144

ПІДГОТОВКА ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ІНВАЛІДНІСТЮ У ЗАКЛАДАХ МЕДИЧНОЇ ОСВІТИ: ПРОБЛЕМА УРАХУВАННЯ НОЗОЛОГІЙ ІНВАЛІДНІОСТІ ПІД ЧАС ДОБОРУ СПЕЦИФІЧНИХ МЕТОДІВ ТА ЗАСОБІВ НАВЧАННЯ

Анотація. Сучасний етап розвитку вищої медичної освіти в Україні характеризується посиленням процесів інклюзії та забезпеченням рівного доступу до професійної підготовки для всіх категорій здобувачів освіти, зокрема осіб з інвалідністю. У статті розглядається проблема підготовки здобувачів освіти з інвалідністю у закладах медичної освіти в контексті необхідності врахування нозологій інвалідності під час добору специфічних методів, засобів і форм навчання. Наголошено, що реалізація інклюзивного підходу у медичній освіті передбачає не лише забезпечення формального доступу до навчання, а й створення адаптивного освітнього середовища, яке враховує особливості психофізичного розвитку здобувачів. Визначено роль адаптації освітнього процесу відповідно до різних нозологій інвалідності, зокрема порушень зору та слуху. Визначено, що описані нозології інвалідності розкривають особливості психофізичного розвитку та вплив на професійну підготовку здобувачів з ОМЗ у закладах медичної освіти. Здобувачі освіти з порушеннями зору та слуху мають специфічні особливості психофізичного розвитку, які впливають на формування професійної готовності. Серед них часто спостерігаються труднощі соціальної адаптації, знижений рівень професійної впевненості, невизначеність професійного самовизначення, підвищена тривожність, занижена самооцінка та недостатня сформованість навичок самостійного планування професійного розвитку. Обґрунтовано, що саме ці категорії здобувачів потребують спеціально організованого навчального середовища, використання асистивних технологій, цифрових ресурсів, адаптованого навчально-методичного забезпечення та індивідуалізованих освітніх траєкторій. Окрему увагу приділено характеристиці методів, засобів і форм навчання у медичних закладах освіти, які забезпечують ефективну професійну підготовку осіб з інвалідністю. Доведено, що

поєднання традиційних та інноваційних підходів, а також використання тифлотехнічних і сурдотехнічних засобів, сприяє компенсації функціональних обмежень та формуванню професійних компетентностей майбутніх фахівців. З'ясовано, що врахування нозологій інвалідності є ключовою умовою ефективної організації освітнього процесу у закладах медичної освіти, оскільки дозволяє забезпечити індивідуалізацію навчання, підвищити його якість та сприяти професійній адаптації здобувачів.

Ключові слова: інклюзивна освіта, медична освіта, здобувачі з інвалідністю, нозології інвалідності, методи навчання, засоби навчання, форми навчання, адаптація освітнього процесу, асистивні технології.

Demianchuk Mykhailo Rostyslavovych Doctor of Pedagogical Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Medical and Preventive Disciplines and Laboratory Diagnostics, Communal Higher Education Institution "Rivne Medical Academy" of the Rivne Regional Council, Rivne, https://orcid.org/0000-0001-8729-5144

TRAINING OF STUDENTS WITH DISABILITIES IN MEDICAL EDUCATION INSTITUTIONS: THE PROBLEM OF CONSIDERING DISABILITY NOSOLOGIES IN THE SELECTION OF SPECIFIC METHODS AND TOOLS OF LEARNING

Abstract. The current stage of development of higher medical education in Ukraine is characterized by the strengthening of inclusion processes and the provision of equal access to professional training for all categories of students, including persons with disabilities. The article addresses the problem of training students with disabilities in medical education institutions in the context of the need to consider disability nosologies when selecting specific teaching methods, tools, and forms of instruction. It is emphasized that the implementation of an inclusive approach in medical education involves not only ensuring formal access to education but also creating an adaptive learning environment that takes into account the specific features of students' psychophysical development. The role of educational process adaptation according to different disability nosologies, particularly visual and hearing impairments, is defined. It is established that the described disability nosologies reveal the features of psychophysical development and their impact on the professional training of students with special educational needs in medical education institutions. Students with visual and hearing impairments demonstrate specific psychophysical characteristics that influence the formation of professional readiness. These often include difficulties in social adaptation, a reduced level of professional confidence, uncertainty in professional

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

self-determination, increased anxiety, low self-esteem, and insufficient development of skills for independent professional planning. It is substantiated that these categories of students require a specially organized learning environment, the use of assistive technologies, digital resources, adapted teaching and methodological support, and individualized educational trajectories. Special attention is given to the characteristics of teaching methods, tools, and forms used in medical education institutions that ensure effective professional training of persons with disabilities. It is proven that the combination of traditional and innovative approaches, as well as the use of tiflotechnical and surdotechnical means, contributes to the compensation of functional limitations and the development of professional competencies of future specialists. It is concluded that considering disability nosologies is a key condition for the effective organization of the educational process in medical education institutions, as it enables the individualization of learning, improves its quality, and facilitates students' professional adaptation.

Keywords: inclusive education, medical education, students with disabilities, disability nosologies, teaching methods, learning tools, forms of education, adaptation of the educational process, assistive technologies.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої медичної освіти в Україні характеризується активним упровадженням принципів інклюзивності, доступності та рівних можливостей для всіх категорій здобувачів освіти. Особливої актуальності набуває проблема професійної підготовки здобувачів освіти з інвалідністю у закладах медичної освіти, оскільки саме медична галузь поєднує високі вимоги до рівня професійної компетентності, практичної підготовки, відповідальності та психофізичної готовності майбутнього фахівця до виконання професійних функцій.

Реалізація права осіб з інвалідністю на здобуття якісної професійної освіти закріплена в міжнародних і національних нормативно-правових документах, зокрема в Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», а також у Концепції розвитку інклюзивного навчання. Водночас практична реалізація цих положень у системі медичної освіти потребує не лише формального забезпечення доступу до навчання, а й створення адаптивного освітнього середовища, що враховує специфіку різних нозологій інвалідності.

Особливу складність становить підготовка здобувачів освіти з порушеннями зору та слуху, оскільки саме ці нозології безпосередньо впливають на сприйняття навчальної інформації, формування професійних умінь і навичок, проходження клінічної та виробничої практики, а також подальшу професійну

ISSN 3041-1572 Online

самореалізацію у сфері охорони здоров'я. Навчання таких здобувачів потребує спеціального добору методів, засобів і форм організації освітнього процесу, які забезпечують не лише засвоєння професійних знань, а й формування готовності до майбутньої професійної діяльності.

У наукових дослідженнях значна увага приділяється питанням інклюзивної освіти, створенню безбар'єрного освітнього середовища, психолого-педагогічному супроводу осіб з особливими освітніми потребами, адаптації змісту навчання та використанню цифрових технологій в освітньому процесі. Проте проблема урахування нозологій інвалідності саме у процесі професійної підготовки здобувачів медичної освіти залишається недостатньо розробленою, особливо в аспекті добору специфічних методів, засобів і форм навчання.

Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між необхідністю забезпечення якісної професійної підготовки здобувачів освіти з інвалідністю у медичних академіях та недостатньою розробленістю педагогічних механізмів адаптації освітнього процесу до особливостей конкретних нозологій інвалідності. Це потребує наукового обґрунтування підходів до організації навчання, які дозволять поєднати вимоги професійних стандартів медичної освіти з принципами інклюзивності та індивідуалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі активно досліджуються питання інклюзивної освіти у закладах вищої освіти, зокрема медичного профілю, що зумовлено зростанням кількості здобувачів освіти з інвалідністю та необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної професійної підготовки. Окрему увагу дослідники приділяють проблемі врахування нозологій інвалідності під час організації освітнього процесу, що безпосередньо впливає на вибір методів, засобів і форм навчання. Соціально-філософський вимір інклюзивної освіти розглядається у праці Н. Хромченкової [10]. Розкрито загальні засади доступності та адаптації освітнього процесу для дітей з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання (М. Беспалько, Т. Кочубей, Н. Коляди [1]). Проблема сучасних викликів інклюзивної освіти, зокрема в умовах кризових ситуацій, розглядається у дослідженні Л. Гренюк, В. Олексенка та Н. Фединяк [2]. Здійснено порівняльний аналіз міжнародного та вітчизняного досвіду розвитку інклюзії у закладах вищої освіти здійснено (Х. Дрималовської [3]).

Особливої уваги заслуговують дослідження, що стосуються професійної підготовки осіб з інвалідністю у медичних закладах освіти. Зокрема, Н. Дуб аналізує особливості підготовки студентів з інвалідністю до майбутньої професійної діяльності, наголошуючи на важливості адаптації освітніх програм і створення спеціальних умов навчання з урахуванням нозологічних особливостей здобувачів [4]. Організаційні засади інклюзивної освіти у

закладах вищої освіти розглянуто у дослідженні Н. Калашник [5]. Практичний аспект адаптації навчальних дисциплін для студентів з інвалідністю представлено у роботі І. Кущенко та О. Мацюк [6]. Специфіку психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами розкрито у дослідженні С. Литовченко, М. Супрун та В. Литовченко [7]. Питання адаптації методик навчання у вищій школі для здобувачів з особливими потребами, висвітлено у праці А. Поліщук [8]. Організаційно-педагогічні аспекти створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти досліджено І. Турчиною [9]. Аналіз наукових джерел свідчить про значну увагу дослідників до проблеми інклюзивної освіти у закладах вищої освіти, однак питання врахування нозологій інвалідності саме в контексті добору специфічних методів, засобів і форм навчання у медичних закладах освіти залишається недостатньо розробленим. Це зумовлює необхідність подальшого наукового дослідження зазначеної проблематики, що є особливо актуальним для забезпечення ефективної професійної підготовки здобувачів освіти з інвалідністю.

Мета статті: обґрунтування необхідності врахування нозологій інвалідності під час добору методів, засобів і форм навчання здобувачів з обмеженими можливостями здоров'я (далі – ОМЗ) у закладах медичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Організація професійної підготовки здобувачів освіти з інвалідністю у закладах медичної освіти потребує обов'язкового врахування нозологічних особливостей порушень, які безпосередньо впливають на процес засвоєння знань, формування практичних умінь, професійної мотивації та подальшої готовності до професійної діяльності. Особливої уваги потребують здобувачі з порушеннями зору та слуху, оскільки саме ці категорії студентів найчастіше навчаються у системі медичної освіти за адаптованими освітніми програмами. Урахування нозологій інвалідності передбачає не лише визначення фізичних обмежень здобувачів, а й аналіз особливостей їхнього психофізичного розвитку, навчально-пізнавальної діяльності, *соціальної адаптації та професійного самовизначення*. Саме це створює підґрунтя для добору ефективних методів, засобів і форм навчання. Розглянемо деякі нозології інвалідності та їх вплив на професійну підготовку здобувачів з ОМЗ у закладах медичної освіти.

Порушення зору. Порушення зору охоплюють широкий спектр функціональних обмежень – від часткового зниження гостроти зору до повної сліпоти. У системі медичної освіти найчастіше йдеться про здобувачів із залишковим зором, слабозорих осіб та осіб із повною втратою зору, які навчаються за спеціальностями, що дозволяють професійну реалізацію з урахуванням їхніх функціональних можливостей, зокрема за спеціальністю «223 Медсестринство» (кваліфікація – сестра медична з масажу).

ISSN 3041-1572 Online

Порушення зору істотно впливають на сприйняття навчальної інформації, особливо у випадках, коли освітній процес базується на візуальному представленні матеріалу: схемах, таблицях, анатомічних моделях, мікроскопічних зображеннях, клінічних демонстраціях. У таких умовах особливого значення набуває адаптація навчального контенту шляхом використання рельєфно-графічних матеріалів, тактильних моделей, аудіосупроводу, спеціального програмного забезпечення екранного доступу та тифлотехнічних засобів.

Для здобувачів із порушеннями зору характерною є підвищена потреба у розвитку компенсаторних механізмів сприйняття інформації, зокрема через слуховий, тактильний і кінестетичний аналізатори. Це вимагає зміни традиційних підходів до практичної підготовки та орієнтації на сенсорну компенсацію в процесі формування професійних компетентностей.

Порушення слуху. Порушення слуху включають різні ступені зниження слухової функції – від часткової втрати слуху до повної глухоти. У медичних академіях здобувачі з порушеннями слуху здебільшого навчаються за спеціальностями, де можлива адаптація професійної діяльності до комунікативних особливостей, зокрема за спеціальностями «221 Стоматологія» (кваліфікація – зубний технік) та «224 Технології медичної діагностики та лікування» (кваліфікація – лаборант).

Основною складністю професійної підготовки таких здобувачів (з ОМЗ) є обмеження у сприйнятті усного мовлення, інструкцій, клінічних пояснень, а також труднощі професійної комунікації у процесі практичного навчання. Значна частина інформації у медичній освіті передається вербально, тому порушення слуху безпосередньо впливає на повноцінність засвоєння навчального матеріалу. Для забезпечення ефективного навчання необхідним є використання візуалізованих матеріалів, субтитрованого відеоконтенту, текстового супроводу лекцій, сурдоперекладу, жестової мови, мультимедійних презентацій та цифрових платформ із можливістю асинхронного доступу до навчальної інформації. Особливого значення набуває формування безпечного комунікативного середовища, яке сприяє професійній адаптації здобувача.

Описані нозології інвалідності розкривають особливості психофізичного розвитку та вплив на професійну підготовку здобувачів з ОМЗ у закладах медичної освіти. Здобувачі освіти з порушеннями зору та слуху мають специфічні особливості психофізичного розвитку, які впливають на формування професійної готовності. Серед них часто спостерігаються труднощі соціальної адаптації, знижений рівень професійної впевненості, невизначеність професійного самовизначення, підвищена тривожність, занижена самооцінка та недостатня сформованість навичок самостійного планування професійного розвитку.

Для осіб із порушеннями зору характерною є складність просторового орієнтування, обмеження доступу до візуального досвіду та підвищене психоемоційне навантаження під час практичного навчання. Для здобувачів із порушеннями слуху більш вираженими є труднощі соціальної взаємодії, мовленнєвої комунікації, сприйняття професійної термінології та включення у групові форми роботи. Усе це впливає на темп навчання, потребує індивідуалізації освітньої траєкторії, спеціального психолого-педагогічного супроводу та системної підтримки в процесі професійного становлення. У медичній освіті, де практична підготовка є визначальною, ці фактори набувають особливої значущості.

Освітні потреби здобувачів з інвалідністю визначаються не лише типом нозології, а й індивідуальними особливостями перебігу порушення, рівнем компенсації, соціальним досвідом та сформованістю навчальної автономії. Проте для здобувачів з порушеннями зору і слуху можна виокремити спільні та специфічні потреби. До спільних належать потреба в адаптованому освітньому середовищі, доступності навчальної інформації, індивідуалізації освітнього процесу, тьюторському супроводі, психологічній підтримці, створенні безбар'єрного простору та формуванні інклюзивної академічної культури. Для здобувачів із порушеннями зору особливо важливими є тактильні, аудіальні та цифрові засоби навчання, доступ до тифлотехнологій, адаптовані практичні заняття та спеціально організоване робоче місце. Для осіб із порушеннями слуху пріоритетними є візуалізація навчального матеріалу, текстова підтримка інформації, використання сурдоперекладу, спеціальних цифрових платформ комунікації та адаптація форм оцінювання.

Урахування нозологій інвалідності виступає не додатковим, а базовим принципом організації професійної підготовки здобувачів освіти з інвалідністю у медичних академіях. Саме нозологічно орієнтований підхід дозволяє забезпечити реальну доступність освіти, ефективне формування професійних компетентностей та успішну інтеграцію майбутніх фахівців у сферу охорони здоров'я.

Ефективна підготовка здобувачів освіти з інвалідністю у закладах медичної освіти безпосередньо залежить від правильного «добору засобів навчання», як слушно зауважує Н. Дуб [4], які забезпечують доступність освітнього процесу, компенсацію порушених функцій, формування професійних компетентностей та успішну соціально-професійну адаптацію. У контексті інклюзивної медичної освіти засоби навчання виконують не лише дидактичну, а й корекційно-реабілітаційну, компенсаторну та мотиваційну функції. Саме тому, особливого значення набуває поєднання традиційних засобів навчання з асистивними, цифровими та спеціально адаптованими ресурсами, що дозволяє враховувати нозологічні особливості здобувачів із порушеннями зору та слуху.

ISSN 3041-1572 Online

Асистивні технології є важливим компонентом інклюзивного освітнього середовища, оскільки забезпечують компенсацію функціональних обмежень здобувачів освіти з інвалідністю та створюють умови для повноцінного доступу до навчальної інформації. У системі медичної освіти їх використання має особливе значення через високу практичну спрямованість професійної підготовки. Для здобувачів із порушеннями зору доречним та необхідним є застосування *тифлотехнічних засобів*, серед яких: дисплеї та принтери Брайля, рельєфно-графічні посібники, тактильні анатомічні моделі, лупи, електронні збільшувачі, спеціальні програми екранного доступу, голосові синтезатори мовлення та пристрої для аудіосупроводу навчального матеріалу. Тоді як навчання здобувачів із порушеннями слуху передбачає використання *сурдотехнічних засобів*, до переліку яких належать: слухові апарати, FM-системи, індукційні петлі, системи підсилення звуку, програми автоматичного субтитрування, засоби візуального сповіщення та технічні засоби підтримки жестової комунікації. Асистивні технології дозволяють не лише забезпечити доступність навчання, а й сприяють формуванню професійної самостійності, впевненості та готовності до майбутньої професійної діяльності.

Сучасна система інклюзивної медичної освіти тісно пов'язана з використанням *цифрових технологій*, які значно розширюють можливості адаптації освітнього процесу. Цифрові ресурси дозволяють індивідуалізувати навчання, забезпечити гнучкість освітніх траєкторій та створити умови для безперервного доступу до навчального контенту. Так, для здобувачів із порушеннями зору використовуються програми екранного озвучення (JAWS, NVDA), системи голосового введення інформації, електронні бібліотеки у доступному форматі, мобільні додатки для розпізнавання тексту, навігаційні цифрові інструменти та адаптовані навчальні платформи. Для навчання у медичних академіях здобувачів із порушеннями слуху ефективними є мультимедійні платформи з текстовим супроводом, відеолекції із субтитрами, інтерактивні презентації, системи онлайн-комунікації з функцією текстового обміну, електронні навчальні середовища Moodle, Google Classroom, Microsoft Teams та спеціальні мобільні застосунки для підтримки освітньої взаємодії. Використання цифрових технологій, відзначає Н. Калашник [5] сприяє реалізації принципів універсального дизайну в освіті та забезпечує рівний доступ до професійної підготовки.

Відомо, що навчально-методичне забезпечення інклюзивного освітнього процесу повинно відповідати принципам доступності, адаптивності та індивідуалізації. Традиційні навчальні матеріали у медичних академіях потребують спеціальної трансформації з урахуванням нозологічних особливостей здобувачів. Зокрема ведемо мову про підручники та методичні матеріали шрифтом Брайля, аудіолекції, електронні текстові формати, рельєфно-графічні схеми,

тактильні таблиці, адаптовані анатомічні макети та словесно деталізований опис практичних маніпуляцій; субтитровані відеоматеріали, візуалізовані інструкції, мультимедійні презентації, алгоритми виконання практичних дій у графічному форматі, письмові методичні рекомендації та текстові супроводи усного пояснення викладача.

Основою створення безбар'єрного освітнього простору у медичних академіях є матеріально-технічне забезпечення, яке сприяє усуненню фізичних, інформаційних та комунікативних бар'єрів, які можуть ускладнювати навчання здобувачів з інвалідністю. Матеріально-технічне забезпечення створює основу для реального, а не декларативного впровадження інклюзивної освіти.

Професійна підготовка здобувачів освіти з інвалідністю у медичних академіях передбачає використання різноманітних форм організації навчання, які забезпечують поєднання теоретичної підготовки, практичного навчання, соціальної адаптації та професійного становлення. Схарактеризуємо ті форми, які є перспективними для адаптації до здобувачів освіти з різними нозологіями інвалідності.

1. Базовою формою професійної підготовки у медичних академіях є *аудиторне навчання*, оскільки забезпечує безпосередню взаємодію викладача і здобувача, оперативне коригування освітнього процесу та практичне відпрацювання професійних навичок. Для здобувачів із порушеннями зору та слуху аудиторне навчання потребує адаптації змісту занять, темпу викладання, способів подання інформації та організації практичних робіт. Особливе значення мають лекції з мультимедійним супроводом, практичні заняття з використанням тактильних моделей, демонстраційних матеріалів, письмових інструкцій та адаптованих алгоритмів професійних дій. Аудиторна форма сприяє соціалізації здобувачів, розвитку професійної комунікації та формуванню навичок командної взаємодії.

2. Можливості професійної підготовки здобувачів з інвалідністю, особливо в умовах потреби індивідуалізації навчання та забезпечення доступу до освітніх ресурсів незалежно від фізичних обмежень розширює *змішане та дистанційне навчання*. Змішане навчання поєднує традиційні аудиторні заняття з онлайн-компонентами, що дозволяє гнучко організовувати освітній процес. Дистанційне навчання забезпечує доступ до лекцій, практичних матеріалів, консультацій та самостійної роботи через цифрові освітні платформи.

3. Важливою формою підтримки здобувачів освіти з інвалідністю виступають *індивідуальні консультації*, оскільки дозволяють враховувати особисті освітні потреби, темп засвоєння матеріалу та труднощі професійної адаптації. Консультації можуть стосуватися навчальних дисциплін, проход-

ISSN 3041-1572 Online

женння практики, професійного самовизначення, психологічної підтримки та корекції індивідуальної освітньої траєкторії. Вони особливо важливі для здобувачів із порушеннями зору та слуху, які потребують додаткового пояснення професійних алгоритмів, адаптації методичних матеріалів та підтримки під час виконання практичних завдань.

4. *Тьюторський та асистентський супровід* є важливим складником системи комплексної підтримки здобувачів з інвалідністю у медичних академіях. Його метою є забезпечення безперервного супроводу освітнього процесу, адаптація навчання та сприяння професійній інтеграції. Особливо значущим такий супровід є для здобувачів із порушеннями зору під час практичних занять і клінічної підготовки, а також для осіб із порушеннями слуху у процесі професійної комунікації.

2. *Адаптована виробнича практика* є ключовим етапом професійної підготовки майбутніх фахівців медичної галузі, оскільки саме вона забезпечує перенесення теоретичних знань у реальні умови професійної діяльності. Для здобувачів з інвалідністю практика повинна бути спеціально адаптованою відповідно до нозологічних особливостей та професійних можливостей. Адаптація практики передбачає добір безпечної бази проходження, індивідуалізацію професійних завдань, супровід наставників, використання спеціальних технічних засобів, поетапне ускладнення практичної діяльності та створення психологічно комфортного професійного середовища. Саме адаптована виробнича практика забезпечує формування реальної професійної готовності, професійної ідентичності та впевненості здобувачів з інвалідністю у власній професійній спроможності.

Вибір форм навчання залежить від нозологічних особливостей здобувача, специфіки спеціальності, рівня сформованості професійних компетентностей та індивідуальної освітньої траєкторії.

Висновки. Сучасна інклюзивна освіта поступово трансформується від формального забезпечення доступності до системного врахування індивідуальних освітніх потреб, зокрема нозологічних особливостей здобувачів. Найбільш актуальним і водночас недостатньо розробленим є питання добору специфічних методів, засобів і форм навчання з урахуванням нозологій інвалідності, насамперед порушень зору та слуху. Саме ці категорії здобувачів потребують комплексної адаптації освітнього процесу, що включає трансформацію змісту навчання, використання асистивних і цифрових технологій, модифікацію навчально-методичного забезпечення та створення безбар'єрного освітнього середовища. Ефективна професійна підготовка здобувачів освіти з інвалідністю у медичних академіях можлива лише за умови системного поєднання традиційних, інноваційних та спеціально адаптованих засобів навчання. Особливого значення набуває використання тифлотехнічних і

сурдотехнічних засобів, цифрових освітніх платформ, мультимедійного контенту та технологій універсального дизайну в освіті, які забезпечують доступність навчальної інформації та компенсують функціональні обмеження здобувачів. Реалізація індексу інклюзії вимагає того, щоб урахування нозологій інвалідності було не додатковим, а базовим принципом організації освітнього процесу у медичних закладах освіти. Це дозволить забезпечити індивідуалізацію навчання, підвищити ефективність формування професійних компетентностей та сприяти успішній соціально-професійній адаптації здобувачів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці практичних рекомендацій щодо організації інклюзивного освітнього процесу у закладах медичної освіти для здобувачів медичних спеціальностей із урахуванням різних нозологій інвалідності.

Література:

1. Беспалько М., Кочубей Т., Коляда Н. Загальні засади доступності та адаптації дітей з інвалідністю в умовах інклюзивного навчання. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2021. № 2(7). DOI: https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244050

2. Гренюк Л., Олексенко В., Фединяк Н. Інклюзивне навчання в умовах війни: адаптація та нові виклики для педагогів. *Молодь і ринок*. 2025. № 2 (234). С. 40–45. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600

3. Дрималовська Х. Особливості міжнародного та вітчизняного досвіду щодо розвитку інклюзії в закладах вищої освіти. *Бізнес Інформ*. 2019. Вип. 7. С. 108–114.

4. Дуб Н. Особливості підготовки студентів з інвалідністю до професійної діяльності в медичних освітніх закладах. *Нова педагогічна думка*. 2025. № 122(2). С. 88–92. DOI: https://doi.org/10.37026/2520-6427-2025-122-2-88-92

5. Калашник Н. М. Організаційне забезпечення інклюзивної освіти у ЗВО. *Вища освіта України*, 2021. № 1(78). С. 112–116.

6. Кущенко І. В., Мацюк О. Л. Адаптація навчальних дисциплін для студентів з інвалідністю: досвід університету «Україна». *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 2. С. 422–431. DOI: https://doi.org/10.32631/v.2025.2.35

7. Литовченко С. В., Супрун М. О., Литовченко В. П. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями слуху: історичний екскурс. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2024. №1(113). С. 65–87.

8. Поліщук А. В. Інклюзивна освіта у викладанні іноземних мов: адаптація методик для здобувачів з особливими потребами. *Професійно-прикладні дидактики*. 2025. № 1. DOI: https://doi.org/10.37406/2521-6449/2025-1-16

9. Турчина І. Організація інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти: емпіричне дослідження, програма, етапи реалізації. *NewInception*, 2023. № 3–4 (13–14). С. 50–61. https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4

10. Хромченкова Н. М. Відповідальність як виклик інклюзивній освіті від суспільних проблем. *Інноваційна педагогіка*, 2023. Випуск 64. Том 1. С. 28–32.

References:

1. Bespalko, M., Kochubei, T., & Koliada, N. (2021). Zahalni zasady dostupnosti ta adaptatsii ditei z invalidnistiu v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [General principles of

accessibility and adaptation of children with disabilities in inclusive education]. *Sotsialna robota ta sotsialna osvita – Social Work and Social Education*, 2(7). https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244050

2. Hreniuk, L., Oleksenko, V., & Fedyniak, N. (2025). Inkliuzyvne navchannia v umovakh viiny: adaptatsiia ta novi vyklyky dlia pedahohiv [Inclusive education in wartime conditions: adaptation and new challenges for teachers]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 2(234), 40–45. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2025.324600

3. Drymalovska, Kh. (2019). Osoblyvosti mizhnarodnoho ta vitchyznianoho dosvidu shchodo rozvytku inkliuzii v zakladakh vyshchoi osvity [Features of international and national experience in developing inclusion in higher education institutions]. *Biznes Inform – Business Inform*, 7, 108–114.

4. Dub, N. (2025). Osoblyvosti pidhotovky studentiv z invalidnistiu do profesiinoi diialnosti v medychnykh osvitnikh zakladakh [Features of preparing students with disabilities for professional activity in medical educational institutions]. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Thought*, 122(2), 88–92. https://doi.org/10.37026/2520-6427-2025-122-2-88-92

5. Kalashnyk, N.M. (2021). Orhanizatsiine zabezpechennia inkliuzyvnoi osvity u ZVO [Organizational support of inclusive education in higher education institutions]. *Vyshcha osvita Ukrainy – Higher Education of Ukraine*, 1(78), 112–116.

6. Kushchenko, I.V., & Matsiuk, O.L. (2025). Adaptatsiia navchalnykh dystsyplin dlia studentiv z invalidnistiu: dosvid universytetu «Ukraina» [Adaptation of academic disciplines for students with disabilities: experience of the University "Ukraine"]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs*, 2, 422–431. https://doi.org/10.32631/v.2025.2.35

7. Lytovchenko, S.V., Suprun, M.O., & Lytovchenko, V.P. (2024). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid ditei z porushenniamy slukhu: istorychnyi ekskurs [Psychological and pedagogical support of children with hearing impairments: a historical overview]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special Child: Education and Upbringing*, 1(113), 65–87.

8. Polishchuk, A.V. (2025). Inkliuzyvna osvita u vykladanni inozemnykh mov: adaptatsiia metodyk dlia zdobuvachiv z osoblyvymy potrebamy [Inclusive education in foreign language teaching: adaptation of methods for learners with special needs]. *Profesiino-prykladni dydaktyky – Professional Applied Didactics*, 1. https://doi.org/10.37406/2521-6449/2025-1-16

9. Turchyna, I. (2023). Orhanizatsiia inkliuzyvnoho osvitnoho seredovyshcha u zakladakh vyshchoi osvity: empirychne doslidzhennia, prohrama, etapy realizatsii [Organization of an inclusive educational environment in higher education institutions: empirical research, program, implementation stages]. *NewInception*, 3–4(13–14), 50–61. https://doi.org/10.58407/NI.23.3-4.4

10. Khromchenkova, N.M. (2023). Vidpovidalnist yak vyklyk inkliuzyvnii osviti vid suspilnykh problem [Responsibility as a challenge to inclusive education from social problems]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 64(1), 28–32.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:784.9:373.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-383-395

Добровольська Руфіна Олегівна доктор філософії (PhD), доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського**,** Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-1414-8861

Білозерська Ганна Олегівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти імені Віталія Газінського**,** Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-4626-6205

ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ДО РОБОТИ ЗІ ШКІЛЬНИМ(ДИТЯЧИМ) ХОРОВИМ КОЛЕКТИВОМ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розкрито особливості формування методичної готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи зі шкільним та дитячим хором у процесі вивчення дисциплін «Практикум з шкільного пісенного репертуару», «Методика роботи з дитячим хором» та суміжних фахових дисциплін «Хорове диригування», «Практикум з читання хорових партитур». Обґрунтовано значення вокально-хорової підготовки студентів спеціальності А4.13 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) як важливої складової професійного становлення майбутнього педагога-музиканта, здатного ефективно здійснювати художньо-педагогічну діяльність у закладах загальної середньої, мистецької та позашкільної освіти. Визначено роль шкільного пісенного репертуару як основного засобу формування вокально-хорових навичок, художньо-естетичного виховання учнів, розвитку музичного слуху, творчого мислення, емоційної чутливості та виконавської культури дитячого хорового колективу.

Особливу увагу приділено методиці добору шкільного пісенного репертуару відповідно до вікових, психофізіологічних і вокальних особливостей дітей, організації розспівок, формуванню навичок унісонного та багатоголосного співу, розвитку інтонаційної точності, ансамблю, строю, дикції та художньої виразності виконання. Розглянуто основні етапи роботи над хоровим твором: вступне слово керівника хору, художню ілюстрацію твору, бесіду про зміст і музичний образ, розучування мелодії та тексту, а також

завершальну роботу над інтерпретацією та сценічним втіленням. Окремо висвітлено значення фортепіанного виконання хорової партитури у процесі вивчення дисципліни «Практикум з читання хорових партитур» як важливого засобу інтонаційної підтримки, художньої ілюстрації твору та професійної підготовки майбутнього керівника хору. На основі праць українських науковців Л. Масол, О. Ростовського, Г. Падалки, О. Олексюк, А. Козир, Н. Гузій, С. Горбенка та інших проаналізовано сучасні підходи до вокально-хорової роботи в закладах загальної середньої та мистецької освіти. Доведено, що системна робота над пісенним репертуаром сприяє формуванню професійних компетентностей майбутнього вчителя музичного мистецтва, розвитку його художньо-педагогічного мислення, диригентсько-хорових умінь, творчої самостійності та готовності до практичної роботи з дитячими творчими колективами.

Ключові слова: шкільний хор, дитячий хор, шкільний пісенний репертуар, вокально-хорова підготовка, майбутній учитель музичного мистецтва, методика навчання, хорове диригування, вокально-хорові навички.

Dobrovolska Rufina PhD, Associate Professor of the Vitalii Hazynskyi Chair of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education**,** Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-1414-8861

Bilozerska Hanna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Vitalii Hazynskyi Chair of Vocal and Choral Training, Theory and Methods of Music Education**,** Vinnytsia Mykhailo Kosybynsky State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-4626-6205

FORMATION OF METHODOLOGICAL READINESS OF FUTURE MUSIC ART TEACHERS FOR WORKING WITH SCHOOL (CHILDREN'S) CHORAL GROUPS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article reveals the peculiarities of forming the methodological readiness of future music art teachers to work with school and children's choirs in the process of studying the disciplines «Practicum of School Song Repertoire», «Methods of Working with a Children's Choir» as well as related professional disciplines such as «Choral Conducting» and «Practicum of Reading Choral Scores». The significance of vocal and choral training of students majoring in A4.13 Secondary Education (Art. Music Art) as an important component of the professional development of a future teacher-musician capable of effectively

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

carrying out artistic and pedagogical activities in institutions of general secondary, art, and extracurricular education is substantiated.

The role of school song repertoire as the main means of forming vocal and choral skills, artistic and aesthetic education of students, development of musical hearing, creative thinking, emotional sensitivity, and performing culture of children's choral groups is determined. Special attention is paid to the methodology of selecting school song repertoire according to the age, psychophysiological, and vocal characteristics of children, the organization of vocal warm-ups, the formation of unison and polyphonic singing skills, the development of intonation accuracy, ensemble, tuning, diction, and artistic expressiveness of performance.

The main stages of work on a choral composition are considered: the introductory speech of the choir leader, artistic illustration of the piece, discussion of the content and musical image, learning the melody and lyrics, as well as the final work on interpretation and stage performance. Special attention is given to the importance of piano performance of a choral score in the process of studying the discipline «Practicum of Reading Choral Scores» as an important means of intonational support, artistic illustration of the work, and professional training of the future choir conductor.

Based on the works of Ukrainian scholars such as L. Masol, O. Rostovskyi, H. Padalka, O. Oleksiuk, A. Kozyr, N. Huzii, S. Horbenko, and others, modern approaches to vocal and choral work in general secondary and art education institutions are analyzed. It is proved that systematic work on song repertoire contributes to the formation of professional competencies of future music art teachers, the development of their artistic and pedagogical thinking, choral conducting skills, creative independence, and readiness for practical work with children's creative groups.

Keywords: school choir, children's choir, school song repertoire, vocal and choral training, future music art teacher, teaching methodology, choral conducting, vocal and choral skills.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку мистецької освіти в Україні актуалізує проблему професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, здатних ефективно здійснювати вокально-хорову роботу в закладах загальної середньої освіти, мистецьких школах, студіях та позашкільних творчих колективах. Особливого значення набуває формування методичної готовності студентів до роботи зі шкільним хором, оскільки саме хоровий спів є одним із найдієвіших засобів музично-естетичного виховання дітей, розвитку їхніх творчих здібностей, емоційної сфери, художнього мислення та духовної культури.

ISSN 3041-1572 Online

Дисципліни «Практикум з шкільного пісенного репертуару» та «Методика роботи з дитячим хором» посідає важливе місце у професійній підготовці студентів спеціальностей А4.13 Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) оскільки забезпечує не лише засвоєння вокально-хорового репертуару, а й формує вміння його педагогічно доцільного добору, художнього аналізу та методично грамотного опрацювання з дитячим хоровим колективом.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває питання оновлення змісту вокально-хорової підготовки майбутніх педагогів відповідно до національних освітніх пріоритетів, утвердження української культурної ідентичності, популяризації українського музичного мистецтва та формування національно свідомої особистості засобами хорового співу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи зі шкільним та дитячим хором є однією з провідних у сучасній музично-педагогічній науці. Фундаментальні засади мистецької освіти в Україні розкрито у працях Л. Масол, яка розглядає музичне мистецтво як потужний засіб духовного розвитку особистості, формування художньої свідомості та естетичного ставлення до світу [6]. Особливе значення для нашого дослідження мають праці О. Ростовського, у яких висвітлено методику викладання музики в загальноосвітній школі, принципи організації вокально-хорової роботи, особливості формування вокально-хорових навичок учнів різного віку [9].

Проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва ґрунтовно досліджено у працях Г. Падалки, яка розглядає професійну компетентність педагога-музиканта як інтегративну якість особистості, що поєднує виконавські, методичні, педагогічні та психологічні складові [8].

Важливими для розуміння специфіки підготовки студентів до роботи зі шкільним хором є праці О. Олексюк, де розкрито проблеми формування духовного потенціалу майбутнього вчителя музики, його художньо-педагогічного мислення та готовності до творчої самореалізації [7].

А. Козир досліджує професійну майстерність учителя музичного мистецтва, диригентсько-хорову підготовку студентів та методику керівництва творчими колективами [4]. Суттєвий внесок у дослідження методики вокально-хорового навчання зроблено С. Горбенком, який обґрунтовує роль дитячого хорового співу як універсального засобу художнього виховання [1]. Питання художньо-естетичного виховання та формування музичної культури школярів висвітлено у працях Н. Гузій, Т. Смирнової, Н. Кравцової, С. Світайло та інших українських дослідників [2; 3; 5; 10; 11].

Однак питання цілісної методики навчання студентів роботи саме зі шкільним пісенним репертуаром у межах дисципліни «Практикум з шкільного пісенного репертуару» потребує подальшого наукового осмислення.

Мета статті. Метою статті є теоретичне обґрунтування та висвітлення методики формування готовності майбутніх учителів музичного мистецтва до роботи зі шкільним хором у процесі вивчення дисциплін «Практикум з шкільного пісенного репертуару», «Методика роботи з дитячим хором» та суміжних дисциплін «Хорове диригування» та «Практикум з читання хорових партитур», а також визначення основних принципів добору дитячого хорового репертуару та етапів роботи над ним.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до роботи зі шкільним хором є складним багаторівневим процесом, який охоплює не лише формування виконавських умінь, а й розвиток педагогічного мислення, художньо-естетичної культури, методичної компетентності та готовності до практичної роботи з дитячим творчим колективом.

Сучасна мистецька освіта орієнтується на компетентнісний підхід, відповідно до якого майбутній фахівець має бути здатним не лише відтворювати професійні знання, а й застосовувати їх у реальних педагогічних ситуаціях. Особливо це стосується роботи з дитячим хором, де вчитель одночасно виступає як диригент, вокальний педагог, організатор, психолог, наставник і художній керівник.

Г. Падалка зазначає, що професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва повинна ґрунтуватися на єдності художнього, педагогічного та методичного компонентів, оскільки лише їх гармонійне поєднання забезпечує високий рівень професійної компетентності [8]. Саме тому дисципліна «Практикум з шкільного пісенного репертуару» виступає не лише навчальною, а й професійно-формувальною платформою.

У процесі вивчення цієї дисципліни студент повинен усвідомити, що шкільний хор – це не лише форма музичної діяльності, а й потужний засіб формування особистості дитини. Через хоровий спів розвиваються не тільки музичні здібності, а й комунікативна культура, дисциплінованість, відповідальність, емоційна чутливість, уміння працювати в колективі, художньо-образне мислення та ціннісне ставлення до мистецтва.

О. Олексюк наголошує, що майбутній учитель музичного мистецтва повинен володіти художньо-педагогічною рефлексією, тобто здатністю аналізувати власну діяльність, оцінювати ефективність педагогічних рішень та постійно вдосконалювати свою професійну майстерність [7]. Особливо це важливо в роботі з дитячим хором, де кожне педагогічне рішення має безпосередній вплив на художній результат і психологічний клімат колективу.

ISSN 3041-1572 Online

Тому професійна підготовка студентів повинна бути спрямована не лише на технічне засвоєння репертуару, а й на формування педагогічної відповідальності, творчої ініціативи та здатності до художнього керівництва дитячим колективом.

Дисципліни «Практикум з шкільного пісенного репертуару» та «Методика роботи з дитячим хором» посідає особливе місце у системі фахової підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва. Її специфіка полягає у поєднанні виконавської, диригентсько-хорової та методичної підготовки, що забезпечує цілісне формування професійної компетентності майбутнього педагога.

На відміну від суто виконавських дисциплін, практикум орієнтований не лише на художнє виконання твору, а насамперед на педагогічне осмислення репертуару, здатність студента адаптувати його до умов шкільного навчання, вікових особливостей дітей та конкретних освітніх завдань.

Саме в межах даних дисциплін студент навчається добирати репертуар відповідно до вікових і вокальних можливостей дітей, аналізувати музичний твір з художньо-педагогічної точки зору, визначати методичні труднощі під час розучування пісні, планувати репетиційну роботу, проводити вокальні розспівки, формувати навички ансамблевого та багатоголосного співу.

Провідне місце у вокально-хоровій роботі посідають розспівки як система спеціально підібраних вправ для підготовки голосового апарату до співу. Їх основне призначення полягає у формуванні правильної співацької установки, розвитку дихання, чистоти інтонування, дикції, артикуляції, ансамблю та строю.

Залежно від поставленої мети вправи можуть бути спрямовані на формування унісонного звучання, розвиток гармонічного слуху, підготовку до багатоголосного співу, розширення діапазону дитячого голосу, формування високої співацької позиції, удосконалення дикції та вироблення навичок співу a cappella.

Л. Масол та О. Ростовський підкреслюють, що розспівки повинні бути короткими, художньо виразними, доступними для запам’ятовування та безпосередньо пов’язаними з подальшою роботою над пісенним матеріалом [6; 9].

Особливо ефективним є використання інтонаційних моделей із майбутнього репертуару, а також українського народнопісенного матеріалу – закличок, поспівок, колядок, веснянок, щедрівок.

Не рекомендується на кожному занятті вводити нові вправи. Методично доцільним є поступове ускладнення вже знайомих розспівок, що сприяє формуванню стійких вокально-хорових навичок та автоматизації виконавських дій.

Ефективність вокально-хорової роботи значною мірою залежить від знання вчителем вікових, психологічних та фізіологічних особливостей розвитку дітей. Дитячий голос є особливо чутливим і вразливим інструментом, що потребує обережного, науково обґрунтованого педагогічного підходу.

О. Ростовський підкреслює, що робота з дитячим голосом повинна будуватися на принципах природовідповідності, поступовості, систематичності та охорони голосового апарату [9]. Форсування звуку, надмірне навантаження, неправильно підібрана теситура або завищені виконавські вимоги можуть призвести до фізичних порушень та втрати інтересу до співу.

Особливу увагу слід приділяти молодшому шкільному віку, коли відбувається активне формування слухових уявлень, інтонаційної точності, відчуття ансамблю та музичної пам'яті. Саме в цей період закладаються основи вокально-хорової культури.

У середньому шкільному віці голосовий апарат зазнає певних фізіологічних змін, особливо у хлопчиків. З'являється грудне звучання, голос набуває більшої насиченості, формується ширший діапазон. У цей період особливо важливо зберігати природність звука, уникати перенапруження та враховувати індивідуальні особливості розвитку голосу.

Н. Гузій зазначає, що успішна робота з дитячим колективом неможлива без створення позитивного психологічного середовища, атмосфери довіри, емоційної підтримки та творчої співпраці [2]. Учитель має бути не лише керівником, а й педагогом-партнером, який стимулює внутрішню мотивацію дітей до творчої діяльності.

Важливу роль відіграє також емоційна привабливість навчального процесу. Якщо дитина відчуває успіх, задоволення від співу, естетичне переживання музики, вона активно включається у хорову діяльність. Саме тому методика роботи повинна бути не репродуктивною, а творчо орієнтованою.

Однією з провідних складових професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва є диригентсько-хорова підготовка на заняттях з дисципліни «Хорове диригування». Саме вона забезпечує практичну готовність до керівництва шкільним хором, організації репетиційного процесу та художнього втілення музичного твору.

А. Козир підкреслює, що диригентська діяльність учителя музичного мистецтва суттєво відрізняється від професійного академічного диригування, оскільки в умовах школи головною є не концертна виконавська досконалість, а педагогічна результативність [4]. Учитель-диригент повинен не лише керувати виконанням, а й навчати, пояснювати, мотивувати, виховувати.

Диригентсько-хорова підготовка студентів передбачає формування таких умінь:

ISSN 3041-1572 Online

- диригентська техніка;
- пластика жесту;
- метроритмічна точність;
- навички показу вступів, зняття, цезур;
- володіння динамічним та агогічним планом;
- уміння працювати над строєм і ансамблем;
- художня інтерпретація твору;
- психологічний контакт із хоровим колективом.

Особливо важливо навчити студентів поєднувати диригентський жест із вербальним поясненням, адже в шкільній практиці диригування завжди супроводжується педагогічним коментарем.

С. Горбенко наголошує, що дитячий хор потребує особливого типу диригентської комунікації – емоційно відкритої, зрозумілої, пластично виразної та психологічно комфортної [1]. Саме через жест, міміку, інтонацію голосу керівник формує художній образ твору та створює атмосферу колективного музикування.

Важливою складовою диригентської підготовки є робота з партитурою. Студент повинен уміти аналізувати хоровий твір, визначати його форму, кульмінацію, драматургію, технічні труднощі, методичну послідовність розучування та виконувати його на музичному інструменті. Саме в межах вивчення дисциплін «Практикум з шкільного пісенного репертуару» та «Читання хорових партитур» ці вміння набувають практичного змісту, оскільки аналіз твору відразу співвідноситься з його педагогічним втіленням у роботі з дитячим хором. Виконання хорового твору на фортепіано або іншому музичному інструменті є важливою складовою підготовки майбутнього керівника дитячого/шкільного хору, оскільки дає змогу цілісно охопити музичний матеріал, почути гармонічну вертикаль, фактурні особливості та драматургічний розвиток твору. У процесі вивчення дисципліни «Читання хорових партитур» студент набуває навичок фортепіанної ілюстрації хорової партитури, що є необхідним для якісного показу твору на репетиції, інтонаційної підтримки окремих партій та художньо-виразного ознайомлення учнів із пісенним репертуаром. Саме фортепіанне відтворення партитури допомагає вчителю ефективно організувати процес розучування твору та забезпечити свідоме сприйняття музичного образу дитячим хоровим колективом.

Одним із найскладніших напрямів роботи у шкільному хорі є формування навичок багатоголосного співу. Саме багатоголосся сприяє розвитку гармонічного слуху, ансамблевого мислення, самоконтролю та виконавської самостійності.

Робота над багатоголоссям повинна здійснюватися поступово. Початковим етапом є формування стійкого унісону, оскільки без чистого одноголосного співу неможливе якісне багатоголосне звучання.

О. Ростовський наголошує, що перехід до двоголосся повинен відбуватися лише після сформованого ладового відчуття, стабільної інтонації та слухової самостійності учнів [9]. Доцільно починати з канонів, остинатних супроводів, простих підголоскових побудов.

Особливу складність становить утримання партії другого голосу. Діти часто інтонаційно тяжіють до основної мелодії, тому керівник хору повинен використовувати спеціальні методичні прийоми:

- окреме розучування партій;
- спів із підтримкою фортепіано;
- інтонаційне «проспівування про себе»;
- виконання партій малими групами;
- чергування сольного та ансамблевого співу;
- спів a cappella;
- слуховий самоконтроль.

Л. Масол зазначає, що багатоголосний спів є не лише технічним умінням, а й формою художнього мислення, оскільки дитина вчиться чути не лише себе, а й загальне звучання музичного цілого [6].

Особливе значення має акапельний спів, який сприяє формуванню внутрішнього слуху, точного інтонування, відчуття тонального центру та ансамблевої дисципліни. Саме a cappella дозволяє максимально активізувати слухову увагу дітей.

У роботі з багатоголоссям важливо не поспішати, а забезпечувати поступовість і системність. Надмірне ускладнення репертуару може призвести до втрати впевненості та формального виконання без художнього результату.

Одним із ключових умінь майбутнього вчителя музичного мистецтва є здатність здійснювати художньо-педагогічний аналіз хорового твору. Йдеться не лише про музикознавчий аналіз, а про визначення педагогічного потенціалу твору, його виховної, розвивальної та методичної цінності.

Г. Падалка визначає художньо-педагогічний аналіз як основу професійного мислення вчителя мистецьких дисциплін, що дозволяє поєднати художній зміст твору з педагогічною метою його вивчення [8].

Під час аналізу студент повинен звернути увагу на:

- жанр твору;
- стильові особливості;
- форму;
- ладотональний план;
- ритмічну структуру;

- теситуру;
- діапазон;
- особливості фактури;
- динамічний розвиток;
- кульмінаційні моменти;
- вокально-технічні труднощі;
- художньо-образний зміст;
- виховний потенціал твору.

Такий підхід дозволяє правильно визначити методичну послідовність роботи над піснею, спрогнозувати можливі труднощі та обрати оптимальні педагогічні засоби їх подолання.

Центральне місце у вокально-хоровій роботі належить саме пісенному репертуару. Саме через нього реалізуються освітні, виховні та розвивальні завдання музичного навчання.

Під шкільним пісенним репертуаром розуміємо сукупність творів, призначених для виконання дитячими хоровими колективами: дитячі пісні, українські народні пісні, твори сучасних українських композиторів, календарно-обрядовий фольклор, духовна музика, патріотичні твори, пісні народів світу.

Добір репертуару повинен здійснюватися за такими принципами:

- художня цінність твору;
- відповідність віковим особливостям дітей;
- педагогічна доцільність;
- національно-патріотичне спрямування;
- емоційна привабливість;
- жанрова різноманітність.

О. Ростовський наголошує, що правильно дібраний репертуар не лише забезпечує розвиток вокально-хорових навичок, а й формує ціннісні орієнтації, художній смак та емоційну культуру школярів [9].

Особливо важливим є включення до репертуару українських народних пісень, творів М. Леонтовича, К. Стеценка, М. Лисенка, Я. Степового, сучасних українських композиторів, оскільки саме через них формується національна музична свідомість учнів.

Українські методисти пропонують поетапну систему роботи над пісенним репертуаром.

1. Вступне слово керівника хору

Метою цього етапу є створення емоційного настрою та мотивації до роботи над твором. Важливо коротко ознайомити дітей із композитором, автором тексту, історією створення пісні, художнім змістом твору.

Якщо пісня народна, необхідно звернути увагу на її жанрову приналежність, фольклорне походження, культурний контекст.

2. Художня ілюстрація твору

Показ пісні може здійснюватися виконанням керівника хору, прослуховуванням аудіозапису, відеозаписом концертного виконання або інструментальним програванням.

Ілюстрація повинна бути художньо досконалою, емоційно переконливою та повною.

3. Бесіда про зміст твору

На цьому етапі аналізується зв'язок музики й тексту, визначається характер твору, його образна сфера, засоби музичної виразності.

Доцільно використовувати міжмистецькі зв'язки: репродукції картин, поезію, художні асоціації.

4. Розучування мелодії та тексту

Мелодія вивчається пофразно з акцентом на чистоті інтонування, правильному диханні, ритмічній точності, дикції, фразуванні та ансамблевому звучанні.

У багатоголосних творах особлива увага приділяється роботі над партіями окремо, формуванню гармонічного слуху та співу a cappella.

5. Робота над художньою виразністю

Завершальний етап передбачає уточнення темпів, динаміки, кульмінацій, цезур, штрихів, агогіки, сценічної подачі твору.

Саме тут формується художній образ, а пісня переходить із технічного рівня на рівень мистецького виконання.

Майбутній учитель музичного мистецтва повинен володіти навичками диригування, методикою вокально-хорової роботи, основами дитячої вокальної педагогіки, знанням вікової психології, умінням працювати з багатоголоссям, навичками художньо-педагогічного аналізу твору.

Важливо, щоб у процесі навчання студент не лише спостерігав, а й практично здійснював фрагменти репетиційної роботи: проводив розспівки, аналізував твори, демонстрував методику розучування, працював із дитячими колективами під час педагогічної практики.

Саме така практична спрямованість забезпечує реальну професійну готовність до майбутньої педагогічної діяльності.

О. Олексюк наголошує, що майбутній учитель музичного мистецтва повинен бути готовим до художньо-педагогічної імпровізації, творчого пошуку та варіативності методичних рішень [7].

Висновки. Отже, дисципліни «Практикум з шкільного пісенного репертуару» та «Методика роботи з дитячим хором» є важливою складовою професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, оскільки

забезпечує формування методичної готовності до роботи зі шкільним та дитячим хором.

Системна робота над розспівками, грамотний добір пісенного репертуару, послідовне опрацювання хорових творів, формування диригентсько-хорових умінь та художньо-педагогічного мислення сприяють розвитку професійної компетентності майбутнього педагога.

Особливої ваги набуває орієнтація на український музичний репертуар, національні традиції хорового виконавства та виховання духовно багатої, естетично розвиненої особистості.

Таким чином, вокально-хорова підготовка студентів є не лише складовою фахової освіти, а й потужним засобом формування майбутнього вчителя як носія художньо-педагогічної культури, здатного ефективно здійснювати мистецьке виховання молодого покоління.

Література

1. Горбенко С. С. Дитяче хорове виховання в Україні : навчально-методичний посібник для вчителів шкіл різного типу, студентів та викладачів вищих мистецьких навчальних закладів / С. С. Горбенко. Київ, 1999. 251 с.

2. Гузій Н. В. Основи педагогічного професіоналізму : навчальний посібник / Н. В. Гузій ; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. 156 с.

3. Добровольська Р. О., Швець І. Б., Білозерська Г. О. Сучасні інновації в мистецькій освіті: музикотерапевтичні, театрально-педагогічні та хорові технології : монографія. Вінниця, 2025. 125 с.

4. Козир А. В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти : монографія / А. В. Козир. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. 378 с.

5. Кравцова Н. Є., Штепа Ж. В. Виховання дитячого співочого голосу в хорі : методичні рекомендації для студентів спеціальності «Музичне мистецтво». Вінниця : ВДПУ, кафедра хорового мистецтва та методики музичного виховання, 2012. 40 с.

6. Масол Л. М., Гайдамака О. В., Бєлкіна Е. В., Калініченко О. В., Руденко І. В. Методика навчання мистецтва у початковій школі : посібник для вчителів. Харків : Веста : Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.

7. Олексюк О. М. Музична педагогіка : навчальний посібник. Київ : КНУКіМ, 2013. 248 с.

8. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 272 с.

9. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.

10. Світайло С. В. Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навчально-методичний посібник. Київ : Коледж Київського університету імені Бориса Грінченка, 2016. 140 с.

11. Смирнова Т. А. Хорознавство (історія, теорія, методика) : навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповнене. Харків, 2018. 212 с.

References

1. Horbenko, S. S. (1999). *Dytiache khorove vykhovannia v Ukraini* [Children's choral education in Ukraine]: navchalno-metodychnyi posibnyk dlia vchyteliv shkil riznoho typu, studentiv ta vykladachiv vyshchykh mystetskykh navchalnykh zak-ladiv. Kyiv [in Ukrainian].
2. Huzii, N. V. (2004). *Osnovy pedahohichnoho profesionalizmu* [Fundamentals of pedagogical professionalism]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: NPU im. M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
3. Dobrovolska, R. O., Shvets, I. B., & Bilozerska, H. O. (2025). *Suchasni innovatsii v mystetskii osviti: muzykoterapevtychni, teatralno-pedahohichni ta khorovi tekhnolohii* [Modern innovations in art education: Music therapy, theatrical-pedagogical and choral technologies]: monohrafiia. Vinnytsia [in Ukrainian].
4. Kozyr, A. V. (2008). *Profesiina maisternist uchyteliv muzyky: teoriia i praktyka formuvannia v systemi bahatorivnevoi osvity* [Professional mastery of music teachers: Theory and practice of formation in the system of multilevel education]: monohrafiia. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].
5. Kravtsova, N. Ye., & Shtepa, Zh. V. (2012). *Vykhovannia dytiachoho spivochoho holosu v khori* [Education of children's singing voice in choir]: metodychni rekomendatsii dlia studentiv spetsialnosti «Muzychne mystetstvo». Vinnytsia: VDPU, kafedra khorovoho mystetstva ta metodyky muzychnoho vykhovannia [in Ukrainian].
6. Masol, L. M., Haidamaka, O. V., Bielkina, E. V., Kalinichenko, O. V., & Rudenko, I. V. (2006). *Metodyka navchannia mystetstva u pochatkovii shkoli* [Methods of teaching art in primary school]: posibnyk dlia vchyteliv. Kharkiv: Vesta; Vydavnytstvo «Ranok» [in Ukrainian].
7. Oleksiuk, O. M. (2013). *Muzychna pedahohika* [Music pedagogy]. Kyiv: KNUKiM [in Ukrainian].
8. Padalka, H. M. (2008). *Pedahohika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin)* [Pedagogy of art (Theory and methods of teaching artistic disciplines)]: monohrafiia. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Ukrainian].
9. Rostovskyi, O. Ya. (2011). *Teoriia i metodyka muzychnoi osvity* [Theory and methods of music education]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].
10. Svitailo, S. V. (2016). *Metodyka roboty z dytiachym khorovym kolektyvom* [Methods of working with a children's choir]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Koledzh Kyivskoho universytetu im. Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].
11. Smyrnova, T. A. (2018). *Khoroznavstvo (istoriia, teoriia, metodyka)* [Choir studies (History, theory, methodology)]: navchalnyi posibnyk (3rd ed.). Kharkiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.147:364-053.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-396-414

Драчук Олександра Вікторівна здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1396-2711

Сопівник Ірина Віталіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1187-6211

ПЕДАГОГІЧНА ДІАГНОСТИКА РІВНІВ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З ГРОМАДЯНАМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена потребою підготовки фахівців, здатних професійно взаємодіяти з особами старшого покоління в умовах демографічного старіння, воєнного стану та зростання складності запитів у сфері соціальної підтримки. Застосовано комплекс методів, що охоплював анкетування, тестування, самооцінювання, аналіз ситуаційних завдань, кейсів геронтологічного спрямування та експертне оцінювання. Дослідження проведено упродовж 2021–2025 років на базі Національного університету біоресурсів і природокористування України; вибірку становили 329 здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти, з яких 165 осіб увійшли до контрольної групи, 164 особи – до експериментальної. Виявлено, що на початковому етапі експерименту в обох групах переважав продуктивний рівень сформованості досліджуваної якості: у контрольній групі він становив 47,3%, в експериментальній – 47,0%. Встановлено, що репродуктивний рівень мали 37,6% студентів контрольної групи та 38,4% студентів експериментальної групи, тоді як творчий рівень було зафіксовано лише у 15,1% і 14,6% відповідно. З'ясовано, що стартові показники контрольної та експериментальної груп є відносно однорідними, що створює підстави для подальшого порівняння результатів формувального впливу. Охарактеризовано особливості сформованості мотиваційно-ціннісного, когнітивно-орієнтаційного, діяльнісно-професійного та рефлексивного критеріїв. Виявлено, що найкраще сформованим є мотиваційно-ціннісний критерій, оскільки значна частина студентів демонструє інтерес до проблем старіння, позитивне ставлення до осіб старшого покоління та усвідомлення суспільної значущості

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

відповідної фахової діяльності. Встановлено недостатню системність геронтологічних знань, труднощі у розв'язанні практичних ситуацій, плануванні патронажної допомоги, індивідуалізації підтримки та рефлексивному аналізі власних дій. З'ясовано, що найбільшого педагогічного посилення потребують діяльнісно-професійний і рефлексивний критерії, пов'язані з практичним застосуванням знань, емоційною саморегуляцією, етичною відповідальністю та здатністю прогнозувати наслідки професійних рішень. Отримані результати підтверджують необхідність упровадження педагогічних умов і моделі фахової підготовки, спрямованої на підвищення якості геронтологічної компетентності студентів.

Ключові слова: геронтологічна компетентність; бакалаври; патронажна допомога; освітній експеримент; професійна рефлексія

Drachuk Oleksandra Viktorivna Postgraduate student (third (research and educational) level of higher education), National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1396-2711

Sopivnyk Iryna Vitaliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1187-6211

PEDAGOGICAL DIAGNOSIS OF READINESS LEVELS AMONG FUTURE SOCIAL WORKERS FOR PRACTICE WITH ELDERLY CITIZENS

Abstract. The relevance of the study is driven by the need to prepare specialists capable of providing competent professional support to older adults amid demographic ageing, martial law, and the increasing complexity of demands in the social care sector. A comprehensive set of methods was employed, including questionnaires, testing, self-assessment, analysis of situational tasks and gerontology-oriented case studies, and expert evaluation. The research was conducted between 2021 and 2025 at the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine. The sample comprised 329 first-cycle (bachelor's) students, with 165 assigned to the control group and 164 to the experimental group. At the initial stage of the experiment, the productive level of the examined competence predominated in both groups (47.3% in the control group and 47.0% in the experimental group). The reproductive level was observed in 37.6% of control-group students and 38.4% of experimental-group students, while the creative level was recorded in only 15.1% and 14.6%, respectively. The initial

ISSN 3041-1572 Online

indicators of the control and experimental groups proved to be relatively homogeneous, providing a valid basis for subsequent comparison of the results of the formative intervention. The study describes the characteristics of the motivational-value, cognitive-orientational, activity-professional, and reflective criteria. The motivational-value criterion was found to be the most developed, as a significant proportion of students demonstrated interest in ageing issues, a positive attitude toward older people, and awareness of the societal importance of this professional activity. At the same time, insufficient systemic gerontological knowledge, difficulties in solving practical situations, planning patronage care, individualising support, and conducting reflective analysis of one's own actions were identified. The activity-professional and reflective criteria, which are associated with the practical application of knowledge, emotional self-regulation, ethical responsibility, and the ability to predict the consequences of professional decisions, were shown to require the greatest pedagogical enhancement.

The findings confirm the need to implement targeted pedagogical conditions and a model of professional training aimed at improving the quality of gerontological competence among bachelor's students.

Keywords: gerontological competence, bachelor's students, patronage care, educational experiment, professional reflection

Постановка проблеми в загальному вигляді. Демографічне старіння населення, зростання частки громадян похилого віку, ускладнення їхніх соціальних, медико-психологічних, реабілітаційних та комунікативних потреб актуалізують проблему професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з цією категорією населення. В умовах воєнного стану зазначена проблема набуває додаткової гостроти, оскільки значна частина людей старшого віку переживає вимушене переміщення, втрату соціальних зв'язків, погіршення стану здоров'я, обмеження доступу до соціальних послуг, самотність, тривожність і потребу в тривалому соціальному супроводі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, психічне здоров'я людей похилого віку тісно пов'язане із соціальною ізоляцією, хронічними захворюваннями, втратою автономії та доступністю підтримувальних послуг, що посилює потребу у фахівцях, здатних працювати з комплексними запитами цієї вікової групи [15].

Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку не може обмежуватися засвоєнням загальних знань із соціальної роботи. Вона потребує формування спеціалізованої геронтологічної готовності, що охоплює знання про процеси старіння, вікові зміни, соціальні ризики, правові гарантії, особливості патронажної роботи, комунікацію з людьми з когнітивними порушеннями, етичну взаємодію, емоційну стійкість

і здатність до індивідуалізації соціальних послуг. Саме тому в сучасній підготовці соціальних працівників важливого значення набуває не лише зміст навчання, а й педагогічна діагностика рівнів сформованості готовності студентів до роботи з громадянами похилого віку. Без такої діагностики складно визначити, які компоненти готовності вже сформовані достатньо, а які потребують цілеспрямованого педагогічного посилення.

Особливої уваги потребує термінологічна визначеність цільової групи дослідження. У науковому й нормативному дискурсі використовуються різні поняття для позначення осіб старшого віку: «люди похилого віку», «особи похилого віку», «громадяни похилого віку», «літні люди», «старші люди», «особи третього віку». О. Драчук наголошує на неоднозначності трактування цих понять і підкреслює, що різні терміни можуть акцентувати біологічний, соціальний, правовий або освітній вимір старіння [3]. Для педагогічної діагностики така термінологічна варіативність має принципове значення, оскільки від чіткого визначення цільової групи залежить зміст критеріїв, показників і діагностичних завдань, спрямованих на оцінювання готовності майбутніх соціальних працівників до професійної взаємодії з громадянами похилого віку.

Попередні дослідження засвідчують, що проблема підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку вже має певне теоретичне обґрунтування. Зокрема, у наукових працях розкрито особливості патронажної роботи, соціально-психологічної підтримки активності людей похилого віку, практичної підготовки до роботи в територіальних центрах соціального обслуговування, а також геронтологічної складової освітньо-професійних програм із соціальної роботи [2-5]. Водночас аналіз наявних джерел засвідчує, що недостатньо розробленим залишається саме емпіричний аспект проблеми, пов’язаний із педагогічною діагностикою рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку.

У попередній теоретичній розвідці було обґрунтовано компоненти, критерії, показники й рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку [5]. Окремо розроблено діагностичний інструментарій оцінювання такої готовності, що створює підґрунтя для переходу від теоретичного моделювання до емпіричної перевірки стану підготовленості студентів [4]. Проте сама наявність критеріально-рівневої моделі ще не дає відповіді на питання про реальний стан сформованості готовності здобувачів освіти. Для цього необхідна педагогічна діагностика, яка дозволяє встановити співвідношення репродуктивного, продуктивного й творчого рівнів готовності, виявити сильні й проблемні компоненти професійної підготовки та визначити напрями подальшого вдосконалення освітнього процесу.

Отже, актуальність дослідження зумовлена суперечністю між зростаючою потребою суспільства у соціальних працівниках, здатних професійно взаємодіяти з громадянами похилого віку, і недостатньою емпіричною розробленістю педагогічної діагностики рівнів їхньої готовності до такої діяльності. Розв'язання цієї суперечності потребує не лише теоретичного обґрунтування критеріїв і показників готовності, а й практичного застосування діагностичного інструментарію на реальній вибірці студентів. Саме тому педагогічна діагностика рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку постає необхідним етапом наукового обґрунтування та подальшої оптимізації їхньої професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку розглядається у кількох взаємопов'язаних наукових площинах. Насамперед ідеться про обґрунтування змісту такої підготовки, визначення геронтологічної складової освітніх програм, розроблення критеріїв і показників готовності, а також про пошук діагностичних інструментів, здатних виявити реальний стан підготовленості студентів до професійної взаємодії з людьми старшого віку.

Важливе значення для порушеної проблематики має дослідження В. Поліщук, у якому розкрито особливості підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. Авторка наголошує, що така підготовка має враховувати не лише загальні засади соціальної роботи, а й специфічні потреби осіб старшого віку, пов'язані зі здоров'ям, соціальною підтримкою, комунікацією, адаптацією до вікових змін і збереженням якості життя [8]. Близькою за проблематикою є праця Т. Голубенко, у якій обґрунтовано готовність майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку, визначено її структурні характеристики, критерії, показники та рівні сформованості [1]. Зазначене дослідження стало одним із базових для розуміння патронажного аспекту роботи з людьми похилого віку, однак сучасні умови потребують подальшого уточнення діагностичних підходів з урахуванням воєнного стану, когнітивних порушень, цифровізації соціальних послуг і розширення запитів на реабілітаційний супровід.

Психологічний вимір готовності фахівців до роботи з людьми похилого віку розкрито у праці О. Піонтківської, де акцентовано соціально-психологічну підтримку суспільної активності літніх людей [7]. Для педагогічної діагностики це джерело є важливим, оскільки готовність майбутнього соціального працівника не може бути зведена лише до обсягу знань або набору професійних умінь. Вона охоплює мотивацію, емпатійність, емоційну

стійкість, здатність підтримувати активність клієнта, повагу до його автономії та гідності. Саме тому в діагностиці готовності до роботи з громадянами похилого віку необхідно враховувати не тільки когнітивний і діяльнісний, а й мотиваційно-ціннісний та рефлексивний компоненти.

Окремий внесок у розкриття практичного контексту підготовки майбутніх соціальних працівників зробили Н. Крохмальова та В. Костіна, які аналізують практичні аспекти підготовки студентів до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану [6]. Звернення до цього джерела є особливо важливим, оскільки територіальні центри й інші установи соціального обслуговування залишаються одними з основних баз професійного становлення студентів. В умовах війни робота з людьми похилого віку ускладнюється через вимушене переміщення, самотність, втрату соціальних контактів, дефіцит ресурсів і потребу в комплексному супроводі. Тому педагогічна діагностика має виявляти не лише загальну готовність до соціальної роботи, а й здатність студента діяти в умовах невизначеності, обмежених ресурсів і підвищеної етичної відповідальності.

Власні попередні дослідження О. Драчук становлять важливе підґрунтя для подальшого емпіричного вивчення готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку. Зокрема, було проаналізовано зміст освітньо-професійних програм із соціальної роботи в університетах України та встановлено нерівномірність представлення геронтологічної складової у професійній підготовці майбутніх фахівців [2]. Такий результат засвідчив потребу не лише в аналізі освітнього змісту, а й у вимірюванні фактичного рівня готовності студентів до роботи з громадянами похилого віку. Також було уточнено термінологічне поле дослідження через аналіз різних понять, що позначають осіб старшого віку, зокрема «люди похилого віку», «особи похилого віку», «громадяни похилого віку», «літні люди», «старші люди», «особи третього віку» [3]. Термінологічна варіативність має безпосереднє значення для педагогічної діагностики, оскільки різні поняття можуть акцентувати біологічний, соціальний, правовий або освітній вимір старіння.

Подальші авторські напрацювання були спрямовані на теоретичне обґрунтування критеріально-рівневої моделі оцінювання готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку [5]. У цій моделі визначено мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, змістово-професійний і практично-діяльнісний критерії, а також репродуктивний, продуктивний і творчий рівні сформованості готовності. Наступним етапом стало розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку [4].

Сукупність зазначених напрацювань створила методологічне підґрунтя для емпіричного визначення рівнів готовності студентів і виявлення тих компонентів професійної підготовки, які потребують подальшого педагогічного посилення.

Значущим для обґрунтування дослідницької складової професійної підготовки є дослідження Н. Тверезовської, І. Демченко та В. Сидорка, у якому розглянуто інтеграцію навчання і практики в підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку [9]. Автори підкреслюють, що підготовка до роботи з цією категорією клієнтів має охоплювати не лише засвоєння теоретичного матеріалу, а й розвиток дослідницького мислення, здатності аналізувати соціальні проблеми, оцінювати потреби клієнтів і співвідносити освітній досвід із реальною практикою. Такий підхід посилює значення педагогічної діагностики, оскільки вимірювання готовності студентів дає змогу не лише зафіксувати наявний рівень підготовленості, а й визначити напрями цілеспрямованого розвитку освітнього процесу.

У зарубіжному науковому просторі вагоме місце посідають дослідження, присвячені геронтологічним компетентностям соціальних працівників. Damron-Rodriguez et al. обґрунтували геріатричні компетентності для польової освіти соціальних працівників, підкресливши необхідність спеціальної підготовки до роботи з людьми похилого віку в реальному професійному середовищі [16]. У документі Асоціація геронтології у вищій освіті (*Association for Gerontology in Higher Education*) систематизовано компетентності для бакалаврського й магістерського рівнів геронтологічної освіти, що дає змогу співвіднести національні підходи з міжнародними вимогами до підготовки фахівців [10]. Boscart *et al.* розкривають тенденції, можливості й виклики інтеграції геронтологічних компетентностей в освіту фахівців сфери охорони здоров'я та соціальних послуг [15]. Проаналізовані джерела підтверджують, що готовність до роботи з людьми похилого віку потребує спеціалізованого компетентнісного підходу, а не лише загальної професійної підготовки.

Питання кадрового забезпечення геронтологічної соціальної роботи порушено у дослідженні Rosen *et al.*, де розглянуто профілі студентів соціальної роботи, орієнтованих на геронтологічну спеціалізацію [13]. Звернення до цього джерела дає змогу поглибити розуміння готовності майбутніх соціальних працівників як проблеми, що поєднує освітній і кадровий виміри професійної підготовки. Підготовка фахівців до роботи з громадянами похилого віку повинна відповідати не тільки академічним вимогам, а й реальним потребам соціальної сфери, яка в умовах старіння населення потребує більшої кількості компетентних спеціалістів.

Сучасні зарубіжні дослідження також акцентують на нових потребах геронтологічної соціальної роботи. Beltran *et al.* аналізують сприйняття готовності до геронтологічної соціальної роботи серед нещодавніх випускників у контексті COVID-19, що дає змогу побачити розрив між формальною підготовкою і відчуттям професійної готовності до реальної практики [12]. Актуальні та майбутні потреби геронтологічної соціальної роботи досліджують Azulai *et al.*, наголошуючи на необхідності оновлення змісту підготовки відповідно до змін у практиці [11]. Fortuna *et al.* окреслюють майбутнє цифрової геронтологічної соціальної роботи, підкреслюючи значення цифрових технологій, дистанційної взаємодії та нових форматів підтримки людей похилого віку [17]. У цьому контексті важливим є дослідження S. Bolukbasi, у якому здійснено оцінювання освітніх потреб соціальних працівників у сфері геріатричної соціальної роботи та обґрунтовано необхідність розроблення спеціалізованої освітньої програми [14]. Для нашого дослідження зазначений підхід є методологічно значущим, оскільки підтверджує доцільність педагогічної діагностики як інструменту виявлення освітніх дефіцитів і подальшого вдосконалення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників.

Дані Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо психічного здоров'я людей похилого віку також підтверджують важливість підготовки фахівців до роботи з психосоціальними ризиками, самотністю, тривожністю, хронічними захворюваннями та втратою автономії [19].

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує, що проблема професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку має достатнє теоретичне підґрунтя. У науковій літературі розкрито геронтологічні компетентності, особливості патронажної роботи, соціально-психологічної підтримки людей похилого віку, цифрові виклики геронтологічної соціальної роботи, термінологічні аспекти та зміст освітньої підготовки. Водночас недостатньо розробленою залишається проблема педагогічної діагностики рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку на основі чітко визначених критеріїв, показників і рівнів.

Метою статті було здійснення педагогічної діагностики рівнів сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку на основі попередньо обґрунтованих критеріїв, показників і рівнів, а також виявлення компонентів професійної підготовки, що потребують подальшого педагогічного посилення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Педагогічна діагностика рівнів сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку здійснювалася упродовж 2021–2025 років на базі

ISSN 3041-1572 Online

Національного університету біоресурсів і природокористування України. Дослідження було спрямоване на емпіричну перевірку попередньо обґрунтованої критеріально-рівневої моделі готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. Теоретичною основою діагностики стали чотири критерії: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-орієнтаційний, діяльнісно-професійний і рефлексивний, а також три рівні сформованості готовності: репродуктивний, продуктивний і творчий [3].

Загальна вибірка дослідження становила 329 здобувачів першого бакалаврського рівня вищої освіти, які навчалися за освітньою програмою соціальної роботи. Для забезпечення порівняльного аналізу учасників було розподілено на контрольну та експериментальну групи. До контрольної групи увійшли 165 студентів, до експериментальної – 164. Такий розподіл дав змогу визначити вихідний стан сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку та створити підґрунтя для подальшої перевірки ефективності педагогічних умов і моделі професійної підготовки.

Вибір бакалаврів як цільової групи дослідження зумовлений тим, що саме на першому рівні вищої освіти відбувається базове формування професійної ідентичності майбутнього соціального працівника, засвоюються основи соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, формується первинна готовність до професійної взаємодії з вразливими групами населення. Підготовка до роботи з громадянами похилого віку потребує не лише загальних знань із соціальної роботи, а й спеціалізованих уявлень про старіння, вікові зміни, соціальні ризики, патронажний догляд, комунікацію з особами з когнітивними порушеннями, етичну взаємодію та емоційну саморегуляцію. Саме тому педагогічна діагностика рівнів готовності студентів є необхідною передумовою для виявлення реального стану їхньої підготовленості та визначення напрямів подальшого вдосконалення освітнього процесу.

Методологічною основою діагностики стала критеріально-рівнева модель, у якій готовність майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку розглядається як інтегративне особистісно-професійне утворення. Воно охоплює знання у сфері геронтологічної соціальної роботи, професійні уміння й навички надання соціальних послуг людям похилого віку, ціннісне ставлення до старіння та літньої людини, мотивацію до роботи з цією категорією клієнтів, здатність до саморегуляції, професійної самооцінки й рефлексивного аналізу власних дій [3; 4]. Такий підхід узгоджується з положеннями вітчизняних і зарубіжних досліджень, у яких підкреслено необхідність спеціалізованої підготовки соціальних працівників до геронтологічної практики, зокрема до патронажної роботи,

соціально-психологічної підтримки, роботи в територіальних центрах і взаємодії з людьми похилого віку в умовах соціальної нестабільності [1; 6–8].

Педагогічна діагностика здійснювалася за чотирма взаємопов'язаними критеріями. Мотиваційно-ціннісний критерій відображав характер мотивації студентів до роботи з громадянами похилого віку, рівень зацікавленості проблемами старіння, ціннісне ставлення до літньої людини, усвідомлення значущості соціальної підтримки, повагу до гідності, автономії та прав клієнта. Когнітивно-орієнтаційний критерій був спрямований на визначення рівня знань студентів про процеси старіння, соціальні й психологічні особливості людей похилого віку, правові засади соціального захисту, особливості патронажного догляду, деменції, хронічних захворювань і потреб людей старшого віку.

Діяльнісно-професійний критерій дав змогу оцінити здатність студентів застосовувати знання у професійних ситуаціях, аналізувати потреби клієнта, добирати відповідні форми соціальної підтримки, надавати патронажну допомогу, розробляти індивідуальні програми соціальної реабілітації та організовувати соціальний супровід громадян похилого віку. Рефлексивний критерій характеризував здатність до самоаналізу власних професійних дій, адекватної самооцінки рівня готовності, саморегуляції емоційних реакцій у складних ситуаціях, адаптації поведінки за результатами зворотного зв'язку та прогнозування наслідків власних професійних рішень.

Для кожного критерію було визначено три рівні сформованості готовності: репродуктивний, продуктивний і творчий. Репродуктивний рівень характеризувався фрагментарністю знань, переважанням зовнішньої мотивації, шаблонністю професійних дій, недостатньою самостійністю у розв'язанні ситуацій, пов'язаних із роботою з громадянами похилого віку. Продуктивний рівень передбачав наявність усвідомленого інтересу до геронтологічної соціальної роботи, достатній обсяг знань, здатність застосовувати їх у типових професійних ситуаціях, часткову самостійність у виборі способів підтримки та здатність до самооцінки. Творчий рівень виявлявся у стійкій внутрішній мотивації, глибоких знаннях про старіння, здатності до індивідуалізації соціальних послуг, креативного розв'язання професійних завдань, етичної рефлексії, емоційної стійкості та самостійного прийняття рішень у складних ситуаціях.

Для проведення педагогічної діагностики було використано комплекс взаємодоповнювальних методів: анкетування, тестування, самооцінювання, аналіз ситуаційних завдань, кейсів геронтологічного спрямування та експертне оцінювання. Анкетування дозволило з'ясувати мотиваційні установки студентів, їхнє ставлення до роботи з громадянами похилого віку, уявлення про складність і значущість цього напряму соціальної роботи.

Тестові завдання були спрямовані на перевірку знань про вікові зміни, потреби людей похилого віку, соціальні послуги, правові гарантії, особливості патронажної роботи та психосоціальної підтримки. Кейс-завдання дали змогу оцінити здатність студентів аналізувати конкретні професійні ситуації, визначати потреби клієнта, добирати форми допомоги, планувати соціальний супровід і враховувати етичні аспекти взаємодії. Самооцінювання та експертне оцінювання використовувалися для зіставлення суб'єктивного бачення студентами власної готовності з оцінкою викладачів і керівників практичної підготовки.

Застосування комплексу діагностичних методів було зумовлене складністю самого феномену готовності до роботи з громадянами похилого віку. Оцінити таку готовність лише через тестування знань недостатньо, оскільки професійна діяльність соціального працівника у геронтологічній сфері потребує поєднання когнітивного, ціннісного, діяльнісного й рефлексивного компонентів. Зарубіжні дослідження також підкреслюють, що геронтологічна соціальна робота вимагає спеціалізованих компетентностей, пов'язаних із розумінням старіння, роботою з комплексними потребами людей похилого віку, цифровими викликами, соціальною ізоляцією, психічним здоров'ям і міждисциплінарною взаємодією [10–12; 15–19]. Саме тому педагогічна діагностика мала комплексний характер і була спрямована не лише на фіксацію рівня знань, а й на виявлення здатності студентів діяти у професійно значущих ситуаціях.

Узагальнення результатів педагогічної діагностики на початковому етапі експерименту дало змогу визначити вихідний рівень сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку в контрольній та експериментальній групах. Отримані дані подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл студентів контрольної та експериментальної груп за рівнями готовності до роботи з громадянами похилого віку на початковому етапі експерименту

Група	Кількість студентів	Репродуктивний (низький) рівень		Продуктивний (середній) рівень		Творчий (високий) рівень	
		особи	%	особи	%	особи	%
КГ	165	62	37,6	78	47,3	25	15,1
ЕГ	164	63	38,4	77	47,0	24	14,6
Разом	329	125	38,0	155	47,1	49	14,9

Джерело: розроблено Драчук О.В. на основі анкетування

Отримані результати свідчать, що на початковому етапі експерименту в обох групах переважав продуктивний рівень сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку. У контрольній групі він становив 47,3%, в експериментальній – 47,0%. Репродуктивний рівень було виявлено у 37,6% студентів контрольної групи та 38,4% студентів експериментальної групи. Творчий рівень мали лише 15,1% студентів контрольної групи та 14,6% студентів експериментальної групи. Такий розподіл засвідчує відносну однорідність контрольної та експериментальної груп на початку експерименту, що є важливою умовою подальшого порівняння результатів формувального впливу.

Переважання продуктивного рівня засвідчує, що значна частина студентів уже має певні знання про роботу з людьми похилого віку, усвідомлює соціальну значущість цього напряму професійної діяльності та здатна застосовувати окремі знання й уміння в типових навчальних або змодельованих ситуаціях. Водночас високий відсоток студентів із репродуктивним рівнем вказує на недостатню глибину геронтологічних знань, нестійкість професійної мотивації, обмеженість практичних умінь і залежність від зовнішніх інструкцій. Невелика частка студентів із творчим рівнем демонструє, що здатність до самостійного аналізу складних ситуацій, індивідуалізації соціальної підтримки, етичної рефлексії та саморегуляції в роботі з громадянами похилого віку сформована лише в окремої частини здобувачів освіти.

Результати педагогічної діагностики за окремими критеріями дали змогу деталізувати структуру готовності студентів. Найбільш сформованим виявився мотиваційно-ціннісний критерій. Значна частина студентів демонструвала позитивне ставлення до роботи з людьми похилого віку, визнавала соціальну значущість допомоги цій категорії клієнтів, виявляла інтерес до проблем старіння та готовність до професійної взаємодії з громадянами похилого віку. Однак мотивація багатьох здобувачів освіти мала переважно ситуативний характер і часто залежала від зовнішніх чинників: вимог освітньої програми, навчальних завдань або впливу викладача. Це свідчить про потребу в посиленні внутрішньої професійної мотивації, емпатійної спрямованості та усвідомлення етичної відповідальності в роботі з людьми похилого віку.

За когнітивно-орієнтаційним критерієм було виявлено нерівномірність знань студентів про геронтологічну соціальну роботу. Здобувачі освіти здебільшого орієнтувалися в загальних питаннях старіння, соціального захисту й потреб людей похилого віку, однак демонстрували недостатню обізнаність щодо деменції, хронічних захворювань, особливостей комунікації з клієнтами з когнітивними порушеннями, індивідуалізації соціальних послуг, роботи з внутрішньо переміщеними особами та ветеранами похилого віку. Такий результат узгоджується з висновками про нерівномірне представлення

геронтологічної складової в освітньо-професійних програмах із соціальної роботи в університетах України [2]. Недостатня системність геронтологічних знань може ускладнювати перехід від загальної підготовки до професійно орієнтованої взаємодії з громадянами похилого віку.

Діяльнісно-професійний критерій виявився одним із найбільш проблемних. Студенти відчували труднощі у виконанні завдань, що потребували аналізу конкретної життєвої ситуації літньої людини, визначення її потреб, добору форм соціальної підтримки, планування патронажної допомоги або розроблення індивідуальної програми соціальної реабілітації. Найбільші труднощі виникали в завданнях, пов'язаних із комплексними випадками, де поєднувалися вік, хронічні захворювання, самотність, вимушене переміщення, втрата соціальних зв'язків або потреба у міжвідомчій взаємодії. Такі результати підтверджують висновки дослідників про те, що підготовка до геронтологічної соціальної роботи потребує не лише теоретичного навчання, а й практично орієнтованого відпрацювання професійних ситуацій [1; 6; 16].

За рефлексивним критерієм було виявлено, що студенти здатні до загального самооцінювання власної готовності, однак не завжди можуть глибоко аналізувати причини власних труднощів, прогнозувати наслідки професійних рішень або коригувати поведінку на основі зворотного зв'язку. Частина студентів переоцінювала власну готовність до роботи з громадянами похилого віку, тоді як інша частина демонструвала невпевненість навіть за наявності достатнього рівня знань. Така ситуація підтверджує важливість поєднання самооцінювання з експертним оцінюванням, аналізом кейсів і рефлексивними завданнями. Потреба в розвитку рефлексивної складової також узгоджується з ідеєю інтеграції навчання і практики в підготовці майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку [9]. Узагальнені результати за критеріями подано в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл студентів за рівнями готовності за окремими критеріями на початковому етапі експерименту, n = 329

Критерій	Репродуктивний (низький) рівень		Продуктивний (середній) рівень		Творчий (високий) рівень	
	особи	%	особи	%	особи	%
Мотиваційно-ціннісний	102	31,0	169	51,4	58	17,6
Когнітивно-орієнтаційний	121	36,8	157	47,7	51	15,5
Діяльнісно-професійний	138	41,9	147	44,7	44	13,4
Рефлексивний	118	35,9	160	48,6	51	15,5

Джерело: розроблено Драчук О.В. на основі анкетування

Дані таблиці 2 підтверджують, що найвищі показники творчого рівня зафіксовано за мотиваційно-ціннісним критерієм, тоді як найнижчі – за діяльнісно-професійним. Це дає підстави стверджувати, що студенти частіше демонструють позитивне ставлення до роботи з громадянами похилого віку, ніж реальну готовність до виконання складних професійних дій у геронтологічній соціальній роботі. Така відмінність між мотиваційною налаштованістю та практичною підготовленістю є важливим діагностичним результатом, оскільки саме вона вказує на потребу в посиленні практико орієнтованих форм навчання, кейсового аналізу, тренінгової роботи, волонтерської практики та професійного супроводу студентів.

Порівняльний аналіз контрольної та експериментальної груп показав, що суттєвих відмінностей між ними на початковому етапі експерименту не виявлено. Це означає, що обидві групи мали близькі стартові характеристики, а подальші зміни у рівнях готовності можуть бути інтерпретовані як результат цілеспрямованого педагогічного впливу в експериментальній групі. Важливим є також те, що переважання продуктивного рівня в обох групах свідчить про наявність базового потенціалу для розвитку готовності, однак недостатня частка студентів із творчим рівнем підтверджує потребу в оптимізації змісту й технологій професійної підготовки.

Отримані результати узгоджуються із сучасними міжнародними підходами до геронтологічної освіти, у яких підкреслюється необхідність формування спеціалізованих компетентностей для роботи з людьми похилого віку [10; 15]. У дослідженнях геронтологічної соціальної роботи наголошується, що майбутні фахівці мають бути готові не лише до надання базових соціальних послуг, а й до роботи з комплексними потребами старших людей, підтримки психічного здоров'я, подолання соціальної ізоляції, застосування цифрових технологій і міждисциплінарної взаємодії [11; 12; 17; 19]. У цьому контексті результати діагностики підтверджують, що підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку потребує поглиблення змістового, практичного й рефлексивного складників.

Педагогічна інтерпретація отриманих результатів дає змогу визначити кілька проблемних зон у підготовці майбутніх соціальних працівників. По-перше, недостатньо сформованим залишається діяльнісно-професійний критерій, що виявляється у труднощах студентів під час аналізу геронтологічних кейсів, планування допомоги та добору індивідуалізованих форм соціальної підтримки. По-друге, когнітивно-орієнтаційний критерій потребує посилення через розширення змісту навчання питаннями деменції, когнітивних порушень, психічного здоров'я людей похилого віку, роботи з ВПО та ветеранами старшого віку. По-третє, рефлексивний критерій потребує спеціального педагогічного супроводу, оскільки здатність до самоаналізу, саморегуляції та

прогнозування наслідків власних рішень не формується автоматично в процесі засвоєння теоретичного матеріалу.

Отже, педагогічна діагностика рівнів готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку засвідчила переважання продуктивного рівня, наявність значної частки студентів із репродуктивним рівнем і недостатню представленість творчого рівня. Найбільш сформованим виявився мотиваційно-ціннісний критерій, тоді як діяльнісно-професійний і рефлексивний критерії потребують цілеспрямованого педагогічного посилення. Одержані результати обґрунтовують необхідність подальшого впровадження педагогічних умов і моделі професійної підготовки, спрямованої на розвиток спеціалізованої готовності студентів до роботи з громадянами похилого віку.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу здійснити педагогічну діагностику рівнів сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку за мотиваційно-ціннісним, когнітивно-орієнтаційним, діяльнісно-професійним і рефлексивним критеріями. Отримані результати підтвердили доцільність застосування критеріально-рівневої моделі, оскільки вона дала змогу виявити як загальний стан готовності студентів, так і проблемні компоненти їхньої професійної підготовки.

Установлено, що на початковому етапі педагогічного експерименту в контрольній та експериментальній групах переважав продуктивний рівень готовності: у контрольній групі – 47,3%, в експериментальній – 47,0%. Репродуктивний рівень виявлено у 37,6% студентів контрольної групи та 38,4% студентів експериментальної групи, творчий – відповідно у 15,1% і 14,6%. Такий розподіл засвідчив відносну однорідність груп на початку експерименту та підтвердив можливість подальшого порівняння результатів формувального впливу.

Найбільш сформованим виявився мотиваційно-ціннісний критерій, що свідчить про наявність у студентів інтересу до проблем старіння, позитивного ставлення до роботи з громадянами похилого віку та усвідомлення соціальної значущості такої діяльності. Водночас когнітивно-орієнтаційний, діяльнісно-професійний і рефлексивний критерії потребують подальшого педагогічного посилення, оскільки студенти демонстрували недостатню системність геронтологічних знань, труднощі у розв’язанні практичних ситуацій, плануванні патронажної допомоги, індивідуалізації соціальної підтримки та рефлексивному аналізі власних професійних дій.

Узагальнення результатів діагностики засвідчило, що готовність майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку має переважно середній рівень сформованості. Наявність значної частки студентів

із репродуктивним рівнем і недостатня представленість творчого рівня обґрунтовують необхідність оптимізації професійної підготовки через поглиблення геронтологічного змісту, посилення практико орієнтованих завдань, розвиток емоційної стійкості, етичної відповідальності, рефлексивної культури та здатності до індивідуалізації соціальної підтримки.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів для вдосконалення освітніх компонентів геронтологічного спрямування, програм практики, діагностичних матеріалів і моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в перевірці ефективності педагогічних умов і моделі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку на формувальному етапі експерименту.

Література

1. Голубенко Т. О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до патронажної роботи з людьми похилого віку : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 285 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11632

2. Драчук О. В. Аналіз освітньо-професійних програм із соціальної роботи в університетах України: присутність та інтеграція дисципліни «Геронтологія». *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 12(20). С. 327–339. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-327-339

3. Драчук О. В. Геронтологічна освіта майбутніх соціальних працівників: особливості термінології. *Наука і техніка сьогодні*. 2026. № 1(55). С. 1293–1305. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1293-1305

4. Драчук О. В. Діагностичний інструментарій оцінювання готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 3(23). С. 314–330. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-314-330

5. Драчук О. В. Компоненти, критерії, показники, рівні сформованості готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2(44). С. 1927–1940. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-1927-1940

6. Крохмальова Н. О., Костіна В. В. Практичні аспекти підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування в умовах воєнного стану. *Сучасні реалії та перспективи соціального виховання особистості в різних соціальних інституціях* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. Харків, 2024. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/17686

7. Піонтківська О. Г. Готовність соціальних працівників до здійснення соціально-психологічної підтримки суспільної активності людей похилого віку. *Актуальні проблеми психології*. URL: https://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/26.pdf

8. Поліщук В. А. Підготовка майбутніх соціальних працівників до роботи з людьми літнього віку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2022. № 1(50). С. 227–231. DOI: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.227-231

9. Тверезовська Н., Демченко І., Сидорко В. Дослідницька складова підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з громадянами похилого віку: інтеграція навчання і практики. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2026. № 222. С. 283–289. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-283-289

10. Association for Gerontology in Higher Education. *Gerontology competencies for undergraduate and graduate education*. Updated 2020. URL: https://www.geron.org/Portals/0/files/AGHE/gerontology_competencies.pd

11. Azulai A., Tong H., Quinn K., Mykietka K. Current and future needs of gerontological social work practice in Alberta: findings from the World Café at the Gerontological Symposium in Edmonton, Canada. *Journal of Gerontological Social Work*. 2022. Vol. 65, No. 8. P. 832–865. DOI: https://doi.org/10.1080/01634372.2022.204786

12. Beltran S. J., Miller V. J., Morris A. Perceived readiness for gerontological social work: insights from recent graduates during COVID-19. *Journal of Gerontological Social Work*. 2024. Vol. 67, No. 8. P. 1174–1188. DOI: https://doi.org/10.1080/01634372.2024.2361080.

13. Berg-Weger M., Morley J. E. Loneliness and social isolation in older adults during the COVID-19 pandemic: implications for gerontological social work. *The Journal of Nutrition, Health & Aging*. 2020. Vol. 24. P. 456–458. DOI: https://doi.org/10.1007/s12603-020-1366-8

14. Bolukbasi S. Assessment of social workers' educational needs in geriatric social work and developing a geriatric health education program in Türkiye. *BMC Medical Education*. 2025. Vol. 25. Article 96. DOI: https://doi.org/10.1186/s12909-025-06601-4

15. Boscart V. M., McCleary L., Huson K., Sheiban L., Harvey K. Integrating gerontological competencies in Canadian health and social service education: an overview of trends, enablers, and challenges. *Gerontology & Geriatrics Education*. 2017. Vol. 38, No. 1. P. 17–46. DOI: https://doi.org/10.1080/02701960.2016.1230738

16. Damron-Rodriguez J., Lawrance F. P., Barnett D., Simmons J., Strolle-McAllister K., Babcock D. M., Nakaoka S. Developing geriatric social work competencies for field education. Journal of Gerontological Social Work. 2006. Vol. 48, No. 1–2. P. 139–160. DOI: https://doi.org/10.1300/J083v48n01_10

17. Fortuna K. L. et al. Visioning the future of gerontological digital social work. *Journal of Gerontological Social Work*. 2020. Vol. 63, No. 5. P. 412–427. DOI: https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1772436

18. Rosen A. L., Zlotnik J. L., Curl A. L., Green R. G. Building the gerontological social work workforce: profiles of advanced-level social work gerontology students. *Journal of Gerontological Social Work*. 2000. Vol. 34, No. 4. P. 93–115. DOI: https://doi.org/10.1300/J083v34n04_08

19. World Health Organization. *Mental health of older adults*. 2023. URL: https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults

References

1. Holubenko, T. O. (2015). *Formuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do patronazhnoi roboty z liudmy pokhyloho viku* [Formation of readiness of future social workers for patronage work with older adults] [Candidate's dissertation, Kyiv]. https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/11632

2. Drachuk, O. V. (2025). Analiz osvitno-profesiinykh prohram iz sotsialnoi roboty v universytetakh Ukrainy: prysutnist ta intehratsiia dystsypliny "Herontolohiia" [Analysis of educational and professional programs in social work at Ukrainian universities: Presence and

integration of the discipline “Gerontology”]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 12(20), 327–339. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-327-339

3. Drachuk, O. V. (2026). Herontolohichna osvita maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv: osoblyvosti terminolohii [Gerontological education of future social workers: Features of terminology]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 1(55), 1293–1305. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2026-1(55)-1293-1305

4. Drachuk, O. V. (2026). Diahnostychnyi instrumentarii otsiniuvannia hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z hromadianamy pokhyloho viku [Diagnostic tools for assessing the readiness of future social workers to work with older citizens]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy*, 3(23), 314–330. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-3(23)-314-330

5. Drachuk, O. V. (2026). Komponenty, kryterii, pokaznyky, rivni sformovanosti hotovnosti maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy pokhyloho viku [Components, criteria, indicators, and levels of readiness formation in future social workers for working with older adults]. *Visnyk nauky ta osvity*, 2(44), 1927–1940. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-2(44)-1927-1940

6. Krokhmalova, N. O., & Kostina, V. V. (2024). Praktychni aspekty pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy pokhyloho viku v terytorialnykh tsentrakh sotsialnoho obsluhovuvannia v umovakh voiennoho stanu [Practical aspects of training future social workers to work with older adults in territorial social service centers under martial law]. In *Suchasni realii ta perspektyvy sotsialnoho vykhovannia osobystosti v riznykh sotsialnykh instytutsiiakh: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Modern realities and prospects of social education of the individual in various social institutions: Proceedings of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Kharkiv. https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/17686

7. Piontkivska, O. H. (n.d.). Hotovnist sotsialnykh pratsivnykiv do zdiisnennia sotsialno-psykholohichnoi pidtrymky suspilnoi aktyvnosti liudei pokhyloho viku [Readiness of social workers to provide socio-psychological support for the social activity of older adults]. *Aktualni problemy psykholohii*. https://www.appsychology.org.ua/data/jrn/v7/i45/26.pdf

8. Polishchuk, V. A. (2022). Pidhotovka maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z liudmy litnoho viku [Training future social workers to work with older adults]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, 1(50), 227–231. https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.227-231

9. Tverezovska, N., Demchenko, I., & Sydorko, V. (2026). Doslidnytska skladova pidhotovky maibutnikh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z hromadianamy pokhyloho viku: intehratsiia navchannia i praktyky [The research component of training future social workers to work with older citizens: Integration of learning and practice]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*, 222, 283–289. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2026-1-222-283-289

10. Association for Gerontology in Higher Education. (2020). *Gerontology competencies for undergraduate and graduate education*. https://www.geron.org/Portals/0/files/AGHE/gerontology_competencies.pdf

11. Azulai, A., Tong, H., Quinn, K., & Mykietka, K. (2022). Current and future needs of gerontological social work practice in Alberta: Findings from the World Café at the Gerontological Symposium in Edmonton, Canada. *Journal of Gerontological Social Work*, 65(8), 832–865. https://doi.org/10.1080/01634372.2022.2047860

12. Beltran, S. J., Miller, V. J., & Morris, A. (2024). Perceived readiness for gerontological social work: Insights from recent graduates during COVID-19. *Journal of Gerontological Social Work*, 67(8), 1174–1188. https://doi.org/10.1080/01634372.2024.2361080

13. Berg-Weger, M., & Morley, J. E. (2020). Loneliness and social isolation in older adults during the COVID-19 pandemic: Implications for gerontological social work. *The Journal of Nutrition, Health & Aging*, 24, 456–458. https://doi.org/10.1007/s12603-020-1366-8

14. Bolukbasi, S. (2025). Assessment of social workers' educational needs in geriatric social work and developing a geriatric health education program in Türkiye. *BMC Medical Education*, 25, Article 96. https://doi.org/10.1186/s12909-025-06601-4

15. Boscart, V. M., McCleary, L., Huson, K., Sheiban, L., & Harvey, K. (2017). Integrating gerontological competencies in Canadian health and social service education: An overview of trends, enablers, and challenges. *Gerontology & Geriatrics Education*, 38(1), 17–46. https://doi.org/10.1080/02701960.2016.1230738

16. Damron-Rodriguez, J., Lawrance, F. P., Barnett, D., Simmons, J., Strolle-McAllister, K., Babcock, D. M., & Nakaoka, S. (2006). Developing geriatric social work competencies for field education. *Journal of Gerontological Social Work*, 48(1–2), 139–160. https://doi.org/10.1300/J083v48n01_10

17. Fortuna, K. L., et al. (2020). Visioning the future of gerontological digital social work. *Journal of Gerontological Social Work*, 63(5), 412–427. https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1772436

18. Rosen, A. L., Zlotnik, J. L., Curl, A. L., & Green, R. G. (2000). Building the gerontological social work workforce: Profiles of advanced-level social work gerontology students. *Journal of Gerontological Social Work*, 34(4), 93–115. https://doi.org/10.1300/J083v34n04_08

19. World Health Organization. (2023). *Mental health of older adults*. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-of-older-adults

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:355.23:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-415-425

Жукова Анна Робертівна професор кафедри іноземних мов Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Горошко-Яровик Ліля Іванівна асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0009-0002-8352-2754

Ющук Наталя Василівна викладач кафедри іноземних мов Національна академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9049-2082

ІНТЕНСИВНЕ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ КУРСАНТІВ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОГО ЗРОСТАННЯ ВИКЛАДАЧА

Анотація. У статті розглядається феномен інтенсивного навчання англійської мови курсантів вищих військових навчальних закладів як специфічне педагогічне середовище, що детермінує професійний розвиток викладача іноземних мов. Актуальність дослідження зумовлена зростаючими вимогами до рівня іншомовної підготовки військових фахівців в умовах інтеграції України до структур НАТО та необхідністю забезпечення ефективної міжнародної комунікації у професійному середовищі. Обґрунтовано авторські визначення ключових термінів дослідження: «інтенсивне навчання іноземної мови», «мовленнєва компетентність курсанта», «педагогічна адаптація викладача». Виявлено та систематизовано компоненти професійного зростання педагога — методичну гнучкість, рефлексивну практику, фахову самоактуалізацію та комунікативне лідерство, — що активуються в умовах інтенсивного навчального процесу. Визначено педагогічні умови ефективної організації занять з курсантами, зокрема симуляцію реального комунікативного середовища, контекстуалізацію мовного матеріалу, стресове моделювання та зворотний зв'язок у режимі реального часу. Підкреслюється, що військово-освітній контекст висуває особливі вимоги як до курсантів, так і до викладачів, спонукаючи останніх застосовувати адаптивні методи навчання, що виходять за межі традиційної мовної педагогіки. Інтеграція професійно орієнтованих завдань, сценаріїв на основі виконання бойових місій та військово-релевантної лексики до навчальної програми сприяє підвищенню

як мовленнєвих результатів, так і мотиваційної залученості курсантів. Доведено, що специфіка військово-освітнього контексту спонукає викладача до постійного перегляду власних методичних стратегій, що у сукупності формує траєкторію неперервного професійного зростання. Окремо наголошується, що рефлексивна педагогічна практика є основою сталого професійного розвитку, дозволяючи викладачам критично оцінювати та вдосконалювати свої підходи відповідно до динамічних потреб військових здобувачів освіти. Встановлено, що систематичне застосування інтенсивних методів навчання не лише підвищує рівень іншомовної компетентності курсантів, а й стимулює викладача до пошуку нових педагогічних рішень, розширення фахового світогляду та формування власного методичного стилю. Результати дослідження можуть бути використані при розробці програм підвищення кваліфікації викладачів іноземних мов у закладах вищої військової освіти, а також слугувати теоретичною основою для подальших наукових розвідок у галузі військової лінгводидактики.

Ключові слова: інтенсивне навчання, курсанти, англійська мова, викладач іноземних мов, професійне зростання, мовленнєва компетентність, педагогічна рефлексія, військова освіта.

Zhukova Anna Professor of the Department of Foreign Languages, Hetman Petro Sahaidachny Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-7292-1605

Horoshko-Yarovyk Liliia Assistant of the Department of Foreign Languages, Faculty of International Relations,Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0009-0002-8352-2754

Yushchuk Natalia Lecturer at the Department of Foreign Languages, Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-9049-2082

INTENSIVE ENGLISH LANGUAGE TRAINING OF CADETS AS A FACTOR OF TEACHER'S PROFESSIONAL GROWTH

Abstract. The article examines the phenomenon of intensive English language training of cadets at higher military educational institutions as a specific pedagogical environment that determines the professional development of a foreign language teacher. The relevance of the study is driven by the growing demands for the level of foreign language proficiency of military specialists in the context of Ukraine's integration into NATO structures and the need to ensure effective international communication in a professional environment. The authors provide

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

original definitions of the key terms of the study: "intensive foreign language teaching," "cadet's communicative competence," and "teacher's pedagogical adaptation." The components of a teacher's professional growth are identified and systematized, namely methodological flexibility, reflective practice, professional self-actualization, and communicative leadership, all of which are activated under the conditions of an intensive educational process. The pedagogical conditions for the effective organization of classes with cadets are determined, including the simulation of a real communicative environment, contextualization of language material, stress modeling, and real-time feedback. It is emphasized that the military-educational context places particular demands on both cadets and instructors, encouraging the latter to employ adaptive teaching methods that go beyond conventional language pedagogy. The integration of professionally oriented tasks, mission-based scenarios, and operationally relevant vocabulary into the curriculum has been shown to enhance both linguistic performance and motivational engagement among cadets. It is demonstrated that the specifics of the military-educational context encourage the teacher to continuously revise their own methodological strategies, which collectively shape the trajectory of continuous professional growth. It is further highlighted that reflective teaching practice serves as a cornerstone of sustained professional development, enabling instructors to critically evaluate and refine their approaches in response to the dynamic needs of military learners. It has been established that the systematic application of intensive teaching methods not only raises the level of cadets' foreign language competence, but also stimulates teachers to seek new pedagogical solutions, broaden their professional outlook, and develop their own methodological style. The findings of the study can be applied in the development of professional development programs for foreign language teachers at higher military educational institutions, and may also serve as a theoretical foundation for further scholarly inquiry in the field of military linguodidactics.

Keywords: intensive training, cadets, English language, foreign language teacher, professional growth, speech competence, pedagogical reflection, military education.

Постановка проблеми. Сучасний стан збройного протистояння та курс України на євроатлантичну інтеграцію висувають принципово нові вимоги до мовної підготовки військових фахівців. Стрімке розширення форматів співпраці із збройними силами держав — членів НАТО, участь українських військових у спільних навчаннях, миротворчих місіях та програмах обміну досвідом перетворюють англійську мову з академічної дисципліни на інструмент оперативної взаємодії та безпосереднього виживання в умовах сучасного поля бою. Курсанти вищих військових навчальних закладів дедалі

частіше опиняються в ситуаціях, що потребують безпосередньої англомовної комунікації з партнерами по НАТО: під час спільних навчань, стажувань за кордоном, отримання медичної допомоги, участі у брифінгах і штабних нарадах. Рівень мовленнєвої підготовки стає не лише показником освіченості офіцера, а й чинником його оперативної ефективності та міжнародного авторитету.Відповідно, перед викладачами іноземних мов постає завдання, яке суттєво відрізняється від традиційного академічного контексту: сформувати функціональну мовленнєву компетентність у стислі терміни, в умовах підвищеного психофізичного навантаження на курсантів і з орієнтацією на конкретні службові сценарії. Викладач змушений одночасно виступати методистом, фаховим консультантом із військової термінології, психологом, здатним керувати навчальним процесом в умовах стресу, та мовним наставником, який моделює зразки автентичної англомовної пове-дінки. Така багатовимірність педагогічної ролі принципово змінює характер професійної діяльності та висуває нові вимоги до фахової компетентності викладача.Ця ситуація є не лише методичним викликом, а й потужним чинником трансформації самого викладача. Постійна необхідність адаптувати навчальний матеріал до актуальних бойових реалій, оновлювати терміноло-гічну базу відповідно до стандартів НАТО та конструювати автентичні комунікативні ситуації спонукає педагога до безперервного фахового самовдосконалення. Таким чином, інтенсивне навчання курсантів стає не лише педагогічним завданням, а й середовищем власного професійного зростання викладача. Дослідження зв'язку між умовами інтенсивного навчання та динамікою педагогічного розвитку є актуальним як для теорії вищої військової освіти, так і для практики підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, адже розуміння цього зв'язку відкриває нові можливості для проєктування ефективних програм професійного розвитку викладачів у закладах вищої військової освіти України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інтенсивного навчання іноземних мов у військовому середовищі останніми роками привертає дедалі більшу увагу дослідників у галузі лінгводидактики та педагогіки вищої школи. Вітчизняні науковці О. Квасова та Н. Білик обґрунтували необхідність контекстуалізації іншомовного навчального матеріалу в умовах військової освіти, наголошуючи на тому, що відрив змісту навчання від реальної професійної діяльності курсантів суттєво знижує ефективність мовленнєвої підготовки. І. Тараненко, досліджуючи специфіку іншомовної комунікації у збройних силах, довів, що моделювання бойових комунікативних сценаріїв є ключовим чинником формування стійких мовленнєвих навичок в екстремальних умовах. У контексті професійного розвитку педагога особливої уваги заслуговують праці К. Дея, який переконливо

показав, що рефлексивна практика є не факультативним елементом, а системоутворюючим компонентом неперервного професійного зростання вчителя. Питання методичної адаптації викладача до вимог інтенсивного навчання розробляли Т. Кошманова та М. Лещенко, акцентуючи на значущості фахової самоактуалізації як рушійної сили педагогічної майстерності. Попри зростаючий дослідницький інтерес до окремих аспектів цієї проблематики, питання цілісного впливу інтенсивного навчання курсантів на траєкторію професійного зростання викладача іноземних мов залишається недостатньо висвітленим у науковій літературі, що й визначає актуальність та новизну даного дослідження.

Метою статті є обґрунтування впливу умов інтенсивного навчання англійської мови курсантів на динаміку професійного зростання викладача; визначення термінологічного апарату дослідження; систематизація педагогічних умов і компонентів розвитку, що активуються у зазначеному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід до аналізу педагогічного середовища, а також концепція неперервного професійного розвитку педагога, що розглядає фахове зростання як динамічний, контекстуально зумовлений процес, а не як лінійне накопичення знань і навичок. Системний підхід дозволяє розглядати інтенсивне навчання курсантів не як ізольовану методичну практику, а як цілісне педагогічне середовище, у якому взаємодіють навчальні цілі, суб'єкти освітнього процесу, організаційні умови та зовнішні чинники військово-професійного контексту. Саме така оптика уможливлює виявлення прихованих механізмів впливу інтенсивного навчання на професійну ідентичність та методичну культуру викладача.Для коректного застосування понятійного апарату вважаємо за необхідне запропонувати авторські визначення ключових термінів, що структурують логіку дослідження. Під **інтенсивним навчанням іноземної мови** розуміємо цілеспрямований освітній процес, що характеризується концентрованим навчальним навантаженням, домінуванням комунікативних методів та максимальним наближенням навчальних ситуацій до реальної професійної діяльності. **Мовленнєва компетентність курсанта** трактується як інтегрована здатність до ефективної іншомовної комунікації в умовах військово-професійного середовища. **Педагогічна адаптація викладача** — це динамічний процес перебудови методичних стратегій відповідно до змінних вимог навчального контексту.

ISSN 3041-1572 Online

Таблиця 1. Авторські визначення ключових термінів дослідження

Термін	Авторське визначення	Контекст застосування
Інтенсивне навчання іноземної мови	Педагогічна стратегія, що передбачає концентроване занурення курсанта у мовленнєве середовище з максимальним навантаженням комунікативних практик за скорочений проміжок часу, з метою досягнення функціонального рівня володіння мовою, достатнього для виконання службових завдань.	Військова освіта, кафедри іноземних мов ЗВО
Мовленнєва компетентність курсанта	Інтегрована здатність курсанта коректно і ситуативно доречно використовувати іноземну мову в умовах реальної або змодельованої службової комунікації, зокрема з партнерами по НАТО.	Оцінювання результатів навчання
Педагогічна адаптація викладача	Процес свідомого перегляду і перебудови викладачем власних методичних підходів, дидактичного інструментарію та стилю комунікації під впливом специфічних потреб курсантської аудиторії та умов інтенсивного навчального середовища.	Професійне зростання педагога

Наведені визначення відображають специфіку військово-освітнього контексту і слугують концептуальною рамкою для подальшого аналізу. Принципово важливим є те, що всі три поняття перебувають у відносинах взаємної детермінації: інтенсивне навчання формує запит на розвиток мовленнєвої компетентності курсанта, що у свою чергу спонукає викладача до педагогічної адаптації.

Аналіз педагогічної практики дозволяє виокремити чотири ключові компоненти професійного зростання викладача, що активуються в умовах інтенсивного навчання курсантів.

Таблиця 2. Компоненти професійного зростання викладача в умовах інтенсивного навчання

Компонент професійного зростання	Прояв в умовах інтенсивного навчання	Результат для викладача
Методична гнучкість	Постійна модифікація завдань під потреби конкретної групи курсантів; відмова від шаблонних сценаріїв занять	Розширення методичного репертуару, формування авторського стилю викладання
Рефлексивна практика	Систематичний аналіз ефективності кожного заняття; ведення педагогічного щоденника спостережень	Підвищення усвідомленості педагогічних рішень; накопичення дослідницького матеріалу
Фахова самоактуалізація	Вивчення актуальної NATO-термінології, оновлення знань з тактичної та спеціальної лексики	Підтримання фахового рівня на рівні сучасних вимог; відчуття профільної компетентності
Комунікативне лідерство	Моделювання зразків англомовної поведінки в умовах стресу та дефіциту часу	Формування авторитету мовного наставника; зміцнення педагогічної ідентичності

Особливої уваги заслуговує компонент фахової самоактуалізації. На відміну від традиційного академічного контексту, де викладач може тривалий час функціонувати в межах усталеного методичного репертуару, інтенсивне навчання курсантів вимагає постійного оновлення змісту: лексики натовських стандартів, актуальних комунікативних сценаріїв, форматів радіообміну тощо. Це перетворює викладача з транслятора знань на активного суб'єкта фахового розвитку. Не менш значущим є компонент методичної гнучкості, оскільки однорідність групи курсантів є радше винятком, ніж правилом: відмінності у базовому рівні мовної підготовки, когнітивних стилях та психологічній стресостійкості змушують викладача щоразу адаптувати навчальні сценарії безпосередньо під час заняття. Рефлексивна практика в умовах інтенсивного навчання набуває особливої системності: викладач не лише аналізує результати кожного заняття постфактум, а й здійснює миттєву педагогічну рефлексію в режимі реального часу, коригуючи темп, складність та формат завдань відповідно до реакції групи. Комунікативне лідерство виявляється у здатності викладача демонструвати впевнену англомовну поведінку в умовах часового тиску та емоційного напруження, що є особливо

ISSN 3041-1572 Online

важливим для курсантів, які моделюють поведінку наставника як взірець професійної комунікації. Взаємодія усіх чотирьох компонентів формує синергетичний ефект: розвиток одного з них закономірно стимулює вдосконалення решти, створюючи висхідну спіраль неперервного професійного зростання. Таким чином, інтенсивне навчання курсантів постає не лише як методичний виклик, а й як потужний каталізатор педагогічної майстерності викладача іноземних мов.

Для того щоб описані компоненти розвитку реалізувались повною мірою, необхідне дотримання певних педагогічних умов організації навчального процесу. Систематизуємо їх у наступній таблиці.

Таблиця 3. Педагогічні умови ефективного інтенсивного навчання англійської мови курсантів

Педагогічна умова	Зміст	Вплив на якість навчання
Симуляція реального комунікативного середовища	Відтворення на заняттях автентичних ситуацій взаємодії з іноземними партнерами: брифінги, радіообмін, медична евакуація	Підвищення мотивації курсантів; скорочення дистанції між навчанням і практикою
Контекстуалізація мовного матеріалу	Добір лексики виключно з реального професійного контексту курсанта: статути, накази, команди НАТО	Прискорення лексичного засвоєння через функціональну вмотивованість матеріалу
Стресове моделювання	Введення часових обмежень, несподіваних змін сценарію, підвищеного темпу мовлення для розвитку стресостійкості	Формування навичок реагування в умовах реального бойового напруження
Зворотний зв'язок у режимі реального часу	Миттєве коригування мовленнєвих помилок без зупинки комунікативного акту — через перефразування та демонстрацію зразка	Природне засвоєння правильних моделей без психологічного блокування

Симуляція реального комунікативного середовища є визначальною педагогічною умовою, оскільки вона одночасно підвищує мотивацію курсантів і спонукає викладача до постійного пошуку автентичних матеріалів, сценаріїв та ситуацій. Таким чином, підготовка до кожного заняття перетворюється на дослідницький акт, що безпосередньо живить професійне зростання педагога. Стресове моделювання, своєю чергою, вимагає від викладача не

лише методичної компетентності, а й психологічної зрілості та здатності керувати навчальним середовищем в умовах підвищеного напруження — якостей, що формуються виключно у практиці інтенсивного викладання.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що інтенсивне навчання англійської мови курсантів є не лише методичним завданням, а й потужним середовищем для неперервного професійного зростання викладача іноземних мов. Військово-освітній контекст, на відміну від традиційного академічного середовища, створює унікальні умови підвищеної педагогічної відповідальності, де кожне заняття є одночасно і навчальним, і професійно-розвивальним простором для самого викладача. Специфіка цього контексту активує чотири ключові компоненти педагогічного розвитку: методичну гнучкість, рефлексивну практику, фахову самоактуалізацію та комунікативне лідерство, — які у сукупності формують траєкторію сталого професійного зростання. Взаємодія цих компонентів має синергетичний характер: розвиток кожного з них закономірно посилює решту, створюючи висхідну динаміку педагогічної майстерності.Дотримання визначених педагогічних умов — симуляції реального комунікативного середовища, контекстуалізації навчального матеріалу, стресового моделювання та зворотного зв'язку в режимі реального часу — є необхідною передумовою як для результативності мовленнєвої підготовки курсантів, так і для професійного розвитку самого викладача. Доведено, що систематичне застосування інтенсивних методів навчання стимулює викладача до постійного оновлення фахових знань, зокрема у сфері NATO-термінології та стандартів міжнародної військової комунікації, що набуває особливої актуальності в умовах євроатлантичної інтеграції України.Перспективи подальших розвідок вбачаємо у розробці діагностичного інструментарію для вимірювання динаміки професійного зростання викладачів іноземних мов у закладах вищої військової освіти, а також у порівняльному дослідженні ефективності різних моделей інтенсивного навчання в контексті підготовки до взаємодії в рамках стандартів НАТО. Окремого вивчення потребує питання психологічної стійкості викладача як чинника ефективності педагогічної діяльності в умовах підвищеного навчального навантаження та емоційної напруженості військово-освітнього середовища.

Література:

1. Дзюн, І. В. Професійний розвиток викладача англійської мови як умова підвищення ефективності навчання курсантів [Текст] / І. В. Дзюн // Вісник військово-освітніх закладів. – 2023. – № 1 (21). – С. 45–52.

2. Звіт щодо ефективності впровадження інтенсивного курсу англійської мови для курсантів першого курсу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра

Сагайдачного: аналіт. звіт / Р.Нанівський, І.Рубцов, А.Жукова, М.Галченкова, М.Канчуга, Я.Дзюба, А.Яремчук. – Чернігів: ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій»,2026 .– 64с. DOI:https://doi.org/10.54929/REICST_analytical_report-2026-03

3. Коваль, Н. В. Інтенсивні методики вивчення іноземної мови в умовах вищих військових навчальних закладів [Текст] / Н. В. Коваль // Науковий вісник НАУ. – 2022. – № 3. – С. 67–73.

4. Марченко, О. І. Інтенсивне навчання англійської мови: теоретичні та методичні підходи [Текст] / О. І. Марченко. – Київ: Видавництво «Освіта», 2021. – 256 с.

5. Сінельник, І. П. Активне вивчення англійської мови як технологія професійного розвитку викладача [Електронний ресурс] / І. П. Сінельник, Ю. І. Веклич // Науковий журнал "Лінгводидактика". – 2022. – № 4. – Режим доступу: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4780/1/Sinelnyk_I_AES_FLMD_PI.pdf – Дата звернення: 10.04.2026.

6. Яновська, А. М. Роль мотивації курсантів у процесі інтенсивного навчання англійської мови [Текст] / А. М. Яновська // Інноваційна освіта. – 2023. – № 2 (58). – С. 89–96.

7. Білоцерківська, Т. В. Професійне зростання викладача шляхом впровадження модернізованих інтенсивних курсів [Текст] / Т. В. Білоцерківська // Педагогічна освіта: теорія і практика. – 2021. – № 4. – С. 34–40.

8. Хармер, Дж. Практика викладання англійської мови [Текст] / Дж. Хармер ; пер. з англ. – 5-е вид. – Київ: Вид-во «Кліо», 2020. – 416 с.

9. Parrott, M. Grammar for English language teachers [Text] / M. Parrott. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 412 p.

10. Нанівський Р., Жукова А., Сергієнко Т. Методичні засади організації та проведення інтенсивного курсу з вивчення іноземної мови у військових закладах вищої освіти. Освіта.Інноватика. Практика, 2026. Том 14, № 1. С. 97-105. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i1-013

11. Сучасні методи викладання англійської мови у вищих навчальних закладах сектору безпеки та оборони [Текст] / [авт. кол.: В. В. Петренко та ін.] // Academy Vision : науковий журнал. – 2024. – № 1. – С. 112–125.

References

[1] Dziun, I. V. (2023). Profesiinyi rozvytok vykladacha anhliiskoi movy yak umova pidvyshchennia efektyvnosti navchannia kursantiv [Professional development of an English language teacher as a condition for improving the effectiveness of cadet training]. *Visnyk viiskovo-osvitnikh zakladiv – Bulletin of Military Educational Institutions, 1*(21), 45–52 [in Ukrainian].

[2] Nanivskyi, R., Rubtsov, I., Zhukova, A., Halchenkova, M., Kanchuha, M., Dziuba, Ya., & Yaremchuk, A. (2026). *Zvit shchodo efektyvnosti vprovadzhennia intensyvnoho kursu anhliiskoi movy dlia kursantiv pershoho kursu Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho: analitychnyi zvit* [Report on the effectiveness of implementing an intensive English language course for first-year cadets of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy: analytical report]. HO «Naukovo-osvitnii innovatsiinyi tsentr suspilnykh transformatsii». https://doi.org/10.54929/REICST_analytical_report-2026-03 [in Ukrainian].

[3] Koval, N. V. (2022). Intensyvni metodyky vyvchennia inozemnoi movy v umovakh vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladiv [Intensive methods of foreign language learning in higher military educational institutions]. *Naukovyi visnyk NAU – Scientific Bulletin of NAU, 3*, 67–73 [in Ukrainian].

[4] Marchenko, O. I. (2021). *Intensyvne navchannia anhliiskoi movy: teoretychni ta metodychni pidkhody* [Intensive English language teaching: theoretical and methodological approaches]. Vydavnytstvo «Osvita» [in Ukrainian].

[5] Sinelnyk, I. P., & Veklych, Yu. I. (2022). Aktyvne vyvchennia anhliiskoi movy yak tekhnolohiia profesiinoho rozvytku vykladacha [Active English language learning as a technology of teacher professional development]. *Naukovyi zhurnal "Linhvodydaktyka" – Scientific Journal "Linguodidactics", 4*. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4780/1/Sinelnyk_I_AES_FLMD_PI.pdf [in Ukrainian].

[6] Yanovska, A. M. (2023). Rol motyvatsii kursantiv u protsesi intensyvnoho navchannia anhliiskoi movy [The role of cadet motivation in the process of intensive English language learning]. *Innovatsiina osvita – Innovative Education, 2*(58), 89–96 [in Ukrainian].

[7] Bilotserkvivska, T. V. (2021). Profesiine zrostannia vykladacha shliakhom vprovadzhennia modernizovanykh intensyvnykh kursiv [Professional growth of a teacher through the implementation of modernized intensive courses]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka – Pedagogical Education: Theory and Practice, 4,* 34–40 [in Ukrainian].

[8] Harmer, J. (2020). *Praktyka vykladannia anhliiskoi movy* [The Practice of English Language Teaching] (5th ed., Ukrainian trans.). Vydavnytstvo «Klio» [in Ukrainian].

[9] Parrott, M. (2010). *Grammar for English language teachers* (2nd ed.). Cambridge University Press.

[10] Nanivskyi, R., Zhukova, A., & Serhiienko, T. (2026). Metodychni zasady orhanizatsii ta provedennia intensyvnoho kursu z vyvchennia inozemnoi movy u viiskovykh zakladakh vyshchoi osvity [Methodological principles of organizing and conducting an intensive foreign language course in military institutions of higher education]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka – Education. Innovatics. Practice, 14*(1), 97–105. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol14i1-013 [in Ukrainian].

[11] Petrenko, V. V., et al. (2024). Suchasni metody vykladannia anhliiskoi movy u vyshchykh navchalnykh zakladakh sektoru bezpeky ta oborony [Modern methods of teaching English in higher educational institutions of the security and defence sector]. *Academy Vision, 1*, 112–125 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 364-053.6:316.346.32-053.6(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-426-436

Золотаренко Віктор Олегович аспірант Інституту проблем виховання Національної академії педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8167-352X

МОЛОДІЖНА РОБОТА НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ: РЕАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ ТА ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

Анотація. В Україні запроваджується трирівнева система молодіжної роботи через мережу молодіжних центрів (національний, регіональний і місцевий рівні). Метою статті є аналіз практик реалізації молодіжної роботи на місцевому рівні та узагальнення викликів, з якими стикаються молодіжні центри й молодіжні простори. Методологія ґрунтується на аналізі нормативних засад і установчих документів низки місцевих центрів, а також на порівнянні їхніх цілей і завдань. Показано, що міські молодіжні центри та простори відрізняються організаційно-правовими формами: комунальні установи, ініціативи міжнародних організацій, суб'єкти приватного права (зокрема на базі ГО), а також простори без юридичної реєстрації. Виявлено, що фактична практика часто виходить за межі Типового положення й залежить від запитів громади, ресурсів і професійного досвіду команди. На прикладі кількох кейсів продемонстровано варіативність завдань, а також поширення мереж філій/підрозділів, що дозволяє охоплювати віддалені населені пункти громади. Обґрунтовано, що відсутність чіткої регламентації молодіжних просторів ускладнює їх ідентифікацію; ключовою ознакою має бути робота на засадах участі та самоідентифікація. Окреслено взаємопов'язані виклики: фінансова й політична залежність, дефіцит кадрів і ресурсів, поєднання профільних та адміністративних функцій, розрив у компетентностях (фандрейзинг, юридичний супровід, SMM/PR), вигорання і плинність кадрів. Зроблено висновок про потребу комплексного зміцнення місцевих інституцій молодіжної роботи та розширення підготовки молодіжних працівників управлінськими й партнерськими навичками.

Ключові слова: молодіжна робота; соціальна робота з дітьми та молоддю; молодіжний працівник; компетентність; лідерство; молодіжний центр; молодіжний простір; молодіжна політика.

Zolotarenko Viktor Olehovich PhD student, Institute of Problems on Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8167-352X

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

YOUTH WORK AT THE LOCAL LEVEL: THE REAL SITUATION AND TODAY'S CHALLENGES

Abstract. Ukraine is implementing a three-tier youth work system through a network of youth centres (national, regional and local levels). This article aims to examine how youth work is delivered locally and to summarise the challenges faced by youth centres and youth spaces. The study relies on an analysis of the regulatory framework and founding documents of several local centres, combined with a comparison of their goals and tasks. The findings show that urban youth centres and spaces differ in legal and organisational forms: municipal institutions, initiatives supported by international organisations, private-law entities (often NGO-based), and spaces without formal legal registration. Local practice frequently goes beyond the Model Regulation and is shaped by community demands, available resources and the team's professional experience. Several cases illustrate variation in mandates and the development of branch networks or structural units that extend services to smaller settlements within a community. The paper argues that the lack of a clear legal framework for youth spaces complicates their identification; key criteria should include participatory youth work ("with and by young people") and self-identification as a youth space. Interrelated challenges are highlighted: financial and political dependence, limited staffing and resources, the routine combination of youth work with administrative duties, competence gaps (fundraising, legal support, SMM/PR), burnout and staff turnover. The article concludes that strengthening local youth-work institutions requires integrated support and broader training of youth workers, including managerial, advocacy and partnership-building skills.

Keywords: youth work; social work with children and youth; youth worker; competence; leadership; youth centre; youth space; youth policy.

Постановка проблеми. Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної роботи» в Україні впроваджується «трирівнева система молодіжної роботи», «трирівнева система взаємодії молодіжних центрів», «мережа молодіжних центрів». За цією системою молодіжна робота через молодіжні центри впроваджується на трьох рівнях: національному, регіональному, місцевому (рівні громади, міста, району, району у місті, селища, села) [3].

Роль національного молодіжного центру у цій системі виконує Всеукраїнський молодіжний центр – державна установа, що належить до сфери управління Міністерство молоді та спорту України, та мета якої полягає в сприянні розвитку регіональних та місцевих молодіжних центрів, розвитку та популяризації нових форм, методів та інструментів молодіжної роботи, її організаційного, методичного та ресурсного забезпечення.

ISSN 3041-1572 Online

Комунальні регіональні молодіжні центри є базовими в областях та місті Києві та діють з метою забезпечення рівного доступу молоді до послуг молодіжної роботи, а також впорядковують та розвивають мережу місцевих молодіжних центрів.

Місцеві молодіжні центри створюються для соціального та індивідуального розвитку дітей та молоді на засадах залучення до прийняття рішень та інтеграції в життя громади, забезпечення розвитку громадянської та неформальної освіти, реалізації інших форми змістовного дозвілля дітей та молоді, здійснення методичного та інформаційного забезпечення діяльності молодіжних та дитячих громадських об'єднань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти формування та реалізації державної молодіжної політики знайшли своє відображення у науковому доробку Є. Бородіна, Р. Драпушко, Д. Білої. Проблематика молодіжної роботи висвітлена у працях О. Лісовця, Н. Левченко, В. Котковського, Е. Чепіги. Водночас наразі належним чином залишається не розкритою тематика реалізації молодіжної роботи у молодіжних центрах і просторах на місцевому рівні, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідження практики реалізації молодіжної роботи на місцевому рівні, зокрема у молодіжних центрах та просторах, а також узагальнення викликів, з якими стикаються зазначені інституції молодіжної роботи у межах своєї професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Ієрархічно найнижчий (третій) рівень молодіжної роботи – місцевий. Міські молодіжні центри та простори можна класифікувати за організаційно-правовою формою: створені як установи (заклади) комунальної власності; утворені міжнародними організаціями; як суб'єкти приватного права (зокрема на базі громадських організацій); а також молодіжні простори, що не мають юридичної реєстрації. Місцеві молодіжні центри можуть здійснювати свою діяльність як на рівні територіальної громади, що охоплює різні населені пункти, так і на рівні конкретного населеного пункту.

Місцеві молодіжні центри комунальної власності відповідним органом місцевого самоврядування, якому і підпорядковуються. Практика діяльності місцевих молодіжних центрів часто виходить за завдання, визначені у Типовому положенні, оскільки ґрунтується на особливостях суспільно-політичних запитів у тій чи іншій громаді, наявних ресурсах (матеріальних, людських, інформаційних), а також знаннях та досвіду впровадження молодіжної роботи.

Проаналізувавши установчі документи Молодіжного центру «Смарт» Слобожанської селищної ради Дніпропетровської області, Луцького міського молодіжного центру, Молодіжного центру «Романтика» Сумської міської

ради, Івано-Франківського молодіжного центру «Рух», Запорізького міського молодіжного центру, зазначимо, що мета їх діяльності та завдання переважно є тотожними, різниця полягає лише у певних трактуваннях та наявності окремих пунктів.

Так, наприклад, Молодіжний центр «Смарт», надаючи платні послуги, має завдання «Сприяти знаходженню джерел коштів для всебічного економічного розвитку» для уможливлення такої діяльності, а Івано-Франківський молодіжний центр «Рух» додав акценту до своєї роботи завданням «Надання методичної та практичної допомоги у створенні та діяльності молодіжних громадських організацій». Тільки Запорізький та Сумський молодіжні центри зафіксували у своїх завданнях «Організація міжнародних молодіжних семінарів, тренінгів, обмінів, конференцій, тощо» та «Сприяння розвитку змістовного дозвілля молоді». Луцький міський молодіжний центр має ще 4 нетипових завдання: активізації громадського руху, формування патріотичної свідомості молоді та національної ідентичності, виховну систему національно-патріотичного виховання, налагодження партнерства з міжнародними організаціями та впровадження методичних рекомендацій щодо молодіжного розвитку для Луцької міської ради і її виконавчих органів та закладів.

Окремо слід згадати та виділити мережі філій або інших відокремлених структурних підрозділів молодіжних центрів. Наприклад, Молодіжний центр «Смарт» Слобожанської селищної ради має 4 філії, фактично – 4 молодіжні простори у різних населених пунктах громади. Безпосередньо молодіжний центр «Смарт» знаходиться в селищі Слобожанське, центральному селищі громади. Для функціонування філій громада виділила фізичні простори, а працівники філій працевлаштовані в Молодіжному центрі «Смарт». Так, молодіжна робота в молодіжних центрах і просторах здійснюється не лише в центрі громади, а й в її інших населених пунктах. Така філія здійснює усі або частину функцій Центру, водночас не є юридичною особою та діє на підставі затвердженого Центром положення.

Ще одним прикладом наявності мережі філій / підрозділів молодіжних центрів є Мережа молодіжних просторів «Твори», яка налічує в собі 4 молодіжних простори, розміщених у Львові, кожен має свої напрямки діяльності: «МолоДвіж.Центр. Львів» – розвиток та підтримка активізму серед молоді; «Lviv Open Lab» – створення проактивного середовища освіти та науки; «Pixlab prostir» – розбудова екосистеми та медіа у місті; «Urban Camp» – інтеграція людей в міське життя за допомогою вуличних культур. Юридично всі ці простори є частиною Комунальної установи «Львівський міський молодіжний центр», проте для функціонування просторів додатково були створені 4 громадські організації (МГО (молодіжна громадська організація) «Молодвіж», МГО «Львівська відкрита лабораторія», МГО «Пікс

ISSN 3041-1572 Online

Лаб», ГО «Урбан Кемп Львів»), зокрема, щоб залучати грантові кошти та кошти бізнесу. Самі простори молодіжних центрів знаходяться у власності міста. Працівник та працівниці центрів працевлаштовані в комунальній установі.

Ці приклади додатково демонструють складність реальної ідентифікації молодіжних центрів та просторів в Україні та їх розрізнення між собою.

Створення та функціонування молодіжних просторів в Україні, на відміну від молодіжних центрів, не має правового фундаменту у вигляді Типового положення, оскільки їхня діяльність не передбачає створення юридичної особи, а часом – навіть не потребує утворення структурного підрозділу в рамках вже існуючої організації, що підтверджують приклади вище. Тим не менш, з метою роз'яснень органам виконавчої влади, місцевого самоврядування, закладам освіти, культури, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, підприємствам, установам та організаціям незалежно від форми власності та підпорядкування щодо організації роботи молодіжних просторів на базі існуючих підприємств, установ та організацій у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про основні засади молодіжної політики», наказом Міністерства молоді та спорту України від 09 грудня 2021 р. № 4798 було затверджено Рекомендації щодо організації роботи молодіжного простору [4].

Важливо підкреслити, що у документі зазначається, що молодіжним простором може бути як «приміщення, будівля або її частина, що організована як кімната (спеціальна зона для навчання та відпочинку) або зонована частина приміщення від простору», так і «відкритий молодіжний простір на земельній ділянці, що використовується для здійснення молодіжної роботи». Тобто молодіжний простір може бути і на відкритому повітрі.

У лоні інституціоналізації молодіжної роботи в Україні найчастіше молодіжні простори створюються на базі таких об'єктів соціальної інфраструктури:

бібліотеки (наприклад, Молодіжний простір «Youth Space» на базі Димерської міської бібліотеки для дітей, Молодіжний простір «Нота» на базі Рівненської обласної бібліотеки для молоді, Молодіжний простір «Майстерня ідей» на базі Виноградівської публічної бібліотеки);

будинку культури (наприклад, Молодіжний простір ініціатив на базі Центру культури та дозвілля Полтави, Молодіжний простір на базі Магальського будинку культури Чернівецького району Чернівецької області);

закладу освіти (наприклад, Молодіжний простір на базі Маломидського ліцею Костопільської громади Рівненської області, Молодіжний простір неформальної освіти «Roof» на базі Чернігівського інституту інформації, бізнесу і права, Молодіжний простір Нововолинського центру професійно-технічної освіти);

органу місцевого самоврядування (наприклад, Молодіжний простір «SweetSpace» на базі відділу освіти культури, молоді та спорту Калитянської селищної ради Броварського району Київської області; молодіжний простір Dumka на базі відділу відділу сім'ї, молоді та спорту Прилуцької міської ради Чернігівської області).

Відтак молодіжний простір може бути утворений на базі комунального закладу за фактом наявності приміщення та/або ділянки та його балансоутримання або оренди, існування простору можна закріпити документально, позначивши його в таких документах: структура організації, штатний розпис, положення про структурний підрозділ.

Недержавні молодіжні центри та простори в Україні мають бути юридичними особами, зокрема громадськими або благодійними організаціями. Проте законодавством України не позбавляє можливості створювати приватний молодіжний центру чи простір фізичну особу.

Наприклад, засновані фізичними особами як громадські організації «Молодіжний центр Волині», «Молодіжний центр «Параграф» та «Молодіжний центр «Нові Крила» позиціонують себе як молодіжні центри, не поєднуючи у собі проєктну роботу поза його діяльністю у напрямку молодіжної роботи. У свою чергу, вони мають свою організаційну структуру та календар заходів. Відтак, можемо стверджувати, що ці молодіжні центри дійсно можна вважати молодіжними центрами, а не просторами громадської організації. Статути згаданих організацій визначаються напрямки роботи пов'язані з молодіжною роботою та молодіжною політикою, в різних формулюваннях: неформальна та громадянська освіта молоді, залучення її до суспільного та громадського життя; сприяння самовизначенню, самореалізації та соціалізації молоді, підтримка молодіжних ініціатив; представлення і захист інтересів своїх членів та молоді загалом; сприяння становленню та розвитку державної молодіжної політики тощо. Ще одним таким прикладом створення молодіжного простору (попри наявність дефініції «молодіжний центр» у назві) організацією приватного права є утворення Освітнього молодіжного центру м. Чорноморськ «Young», засновниками якого є Благодійна організація «Благодійний Фонд «Польський Дім».

У контексті інституціоналізації молодіжної роботи на місцевому рівні окремо згадаємо молодіжні центри і простори при великих громадських об'єднаннях, зокрема скаутських організаціях. Так, наприклад, відокремленні підрозділи Національної скаутської організації України «Пласт» в різних містах України (місцеві станиці) можуть виконувати функцію молодіжного простору для молоді, що займається пластуванням і не тільки. Зазначимо, що цю функцію можуть виконувати ті підрозділи, що мають відповідні ресурси та спрямування роботи. Аналогічний досвід мають й скаутські об'єднання

Національного об'єднання «Скаути України», з осередками регіональних скаутських об'єднань, які мають свої приміщеннями, де впроваджується робота з молоддю за скаутським методом та молоддю відповідних громад.

Також молодіжні простори в Україні діють при гуманітарних, культурних та релігійних організаціях. Прикладами таких є молодіжні простори Товариства Червоного Христа в Україні. На противагу цьому, 33 простори благодійної організації «СпівДія», що були відкриті в рамках проєкту «СпівДія заради дітей» (https://spivdiia.org.ua/children), хоч і можуть працювати для молоді (14-18 років), не ідентифікують себе як молодіжний простір. У свою чергу, доказова відповідь на питання, чи проводиться там молодіжна робота (тобто така, що заснована на підходах участі) чи робота з молоддю (що може нівелювати підходи участі) могла би вирішити ці розбіжності.

Подібні розбіжності виникають й у розгляді діяльності міжнародної єврейської студентської організація «Гілель» (https://hillelcase.org/), що має 5 осередків в різних містах України, які виконують функції молодіжних просторів, зокрема з використанням підходів участі, де молодь проводить своє дозвілля, соціалізується та розвиває навички. Проте, простори «Гілель» позиціонуються як Єврейські студентські культурні центри, а не молодіжні простори.

Ще однією нерелігійною міжнародною організацією, що представлена в Україні та має осередки в різних містах, є YMCA (Young Man Christian Association – Християнська асоціація молодих людей) (https://new.ymca.org.ua/), вона також фокусується на роботі з молодими людьми та має осередки в різних містах України. Ці осередки мають свої простори (з відкритих джерел можна нарахувати 5 таких просторів станом на серпень 2025 року), частина з них ідентифікує себе як молодіжний простір, один як молодіжний центр, що має окрему юридичну особу. Незважаючи на неодноразову декларацію, що YMCA є нерелігійною організацією, у своїй діяльності вони орієнтується на християнські цінності які декларуються в роботі.

Молодіжні центри та простори є й при громадських організація релігійного спрямування, зокрема благодійних релігійних організацій, які визнають свою релігійну складову в роботі, зокрема такою є «Карітас України» (https://caritas.ua/about/), що має 40 осередків в Україні, частина з них має молодіжні центри та/або простори у своїй структурі, та сприяє їх відкриттю, зокрема християнському молодіжному простору. Частина з них чітко визначають як молодіжні центри чи простори, а частина – ні, ідентифікуючи себе як «безпечний простір».

Відділення (соціальні центри) Християнської благодійної організації «Армія Спасіння» (https://salvationarmy.org.ua/) у 8 містах України, окрім функції офісу та місця надання соціальних послуг, виступають простором для проведення дозвілля та неформальної освіти молодих людей, в яких реалізовується молодіжна робота.

Вище розкрито організаційні форми та особливості функціонування молодіжних центрів та просторів в Україні, водночас для цілісного розуміння становища інституцій молодіжної роботи розглянемо і виклики, з якими вони стикаються.

Насамперед молодіжні центри комунальної власності безпосередньо залежать від засновників, найчастіше – місцевих органів влади або органів місцевого самоврядування, у питаннях фінансування, штатного розпису, пріоритетів роботи. Ця залежність формує один із ключових викликів для молодіжної роботи: автономність професійної діяльності молодіжного працівника може бути обмежена рішеннями засновника, які не завжди відповідають принципам молодіжної роботи або реальним потребам молоді у громаді. Світовий досвід засвідчує: проблема політичної залежності молодіжного центру не є винятково українською – дослідження Т. де Сент-Круа продемонструвало, що залежність від державного фінансування створює тиск на молодіжних працівників щодо демонстрації «вимірюваних результатів»: кількості учасників, проведених заходів, досягнутих показників, що може суперечити глибинній логіці молодіжної роботи, де результати часто є довгостроковими та нелінійними [5]. Досвід Великої Британії є особливо показовим: у період 2010–2023 років місцеві витрати на молодіжні послуги в Англії скоротилися на 73 %, що призвело до закриття понад 1000 молодіжних центрів та втрати понад 4500 робочих місць молодіжних працівників [7]. В Україні ця залежність проявляється, зокрема, в тому, що кожна територіальна громада самостійно визначає обсяги фінансування молодіжної політики, і, відповідно, підтримки молодіжних центрів.

Ще одним викликом для місцевого молодіжного центру та простору є обмеженість ресурсів: від чисельності штату працівників до розміру приміщення, від бюджету до матеріально-технічного забезпечення. Рекомендації щодо організації роботи молодіжного простору містять орієнтовні нормативи, проте на практиці більшість молодіжних центрів та просторів не відповідають цим нормативам через обмежене фінансування.

Одним із найвиразніших наслідків такого браку молодіжних працівників у молодіжних центрах та просторах є факт поєднання ними на постійній основі безпосередньо молодіжної роботи з адміністративними, господарськими та іншими непрофільними функціями. К. Сапін підкреслює, що молодіжний працівник у центрі може нести відповідальність за працівників та

ISSN 3041-1572 Online

волонтерів, за заходи в центрі та навколо нього, за утримання приміщення, бюджети та ресурси [6]. Особливо гостро ця проблема постає в малих молодіжних центрах та просторах з обмеженим штатом, де одна людина може поєднувати ролі молодіжного працівника, адміністратора, комунікаційника та господарника: від ведення документації та звітності до прибирання приміщення, SMM-просування, закупівель, організації логістики заходів тощо. Це зменшує час безпосереднього контакту з молоддю та може призводити до зниження якості молодіжної роботи або до швидкого виснаження працівників.

Наступним викликом, похідним від попереднього, є відсутність у більшості молодіжних працівників сформованих компетентностей до здійснення на належному рівні тих трудових функцій, які на них було покладено внаслідок обмеженості кадрового ресурсу молодіжних центрів та просторів. Результати опитування щодо потреб та викликів молодіжних центрів та просторів в Україні продемонстрували розрив між наявними та потрібними компетентностями: фандрейзинг, юридичний напрямок, SMM та PR не є базовою нормою для молодіжного працівника у рамках професійного стандарту [2]. Проте молодіжні центри можуть визначати такі навички у своїх посадових інструкціях.

Висновки. Підсумовуючи проведене дослідження щодо інституціоналізації молодіжної роботи на місцевому рівні, можемо констатувати, що перелік інституцій молодіжної роботи, або таких інституцій, в яких може впроваджуватися молодіжна робота, є широко представленим: органами влади та державними установами, комунальними, громадськими, благодійними, релігійними та міжнародними організаціями, а також проєктами та ініціативними групами.

Визначення того, чи є певна організація (ініціатива) інституцією молодіжної роботи може бути викликом, що зокрема стосується молодіжних просторів різних форматів, адже регламентація їхньої діяльності не така чітка як у молодіжних центрів. Ключовим критерієм, що дозволив би відрізнити молодіжний простір від простору, де працюють з молоддю, є впровадження ним молодіжної роботи, заснованої на підходах участі (за принципом «разом з молоддю, для молоді, силами самої молоді»), а також самоідентифікація такого простору як молодіжного. Водночас, самоідентифікація не гарантує впровадження молодіжної роботи молодіжних простором, а доказове дослідження практики молодіжної роботи в тому чи іншому просторі потребує адресного дослідження практики молодіжної роботи в кожному з них. Відтак ми стикаємось з тим, що інфраструктурне забезпечення для молодіжної роботи представлено широко, як і інституцій, що впроваджують молодіжну роботу або можуть її впроваджувати, але практика впровадження

молодіжної роботи тією чи іншою інституцією може залишатись неозначеною.

Щодо викликів інституцій молодіжної роботи на місцевому рівні, то вони є взаємопов'язаними та взаємопідсилюючими: обмежене фінансування обумовлює невелику кількість посад, малий штат призводить до поєднання функцій та вигорання, вигорання – до плинності кадрів, а відсутність постійної команди – до зниження якості програм і, як наслідок, до низької залученості молоді. Водночас саме ці виклики формують додаткові вимоги до підготовки молодіжних працівників, яка має виходити за межі суто методичних компетентностей молодіжної роботи та охоплювати організаційно-управлінські навички, адвокацію, фандрейзинг, побудову партнерств, основи психологічної підтримки та здатність працювати в умовах невизначеності й обмежених ресурсів. Разом з тим, виклик відсутності чи необхідності підсилити ту чи іншу компетентність є наскрізним.

Література:

1. Безсмертна В., Дзюба Н. Дослідження потреб і стану діяльності молодіжних центрів і молодіжних просторів України різної форми власності місцевого й обласного рівнів : звіт. Київ, 2023. 75 с. URL: https://rm.coe.int/needs-of-youth-centres-and-youth-spaces-in-ukraine-2023-/1680b0571f

2. ICAP «Єднання». Звіт за результатами опитування щодо потреб та викликів молодіжних центрів та просторів в Україні (2025 рік). Київ, 2025. URL: https://home.ednannia.ua/analytics/data-catalog/489

3. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27 квіт. 2021 р. № 1414–IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text

4. Типове положення про молодіжний центр : затв. постановою Кабінету Міністрів України від 20 груд. 2017 р. № 1014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#n18

5. de St Croix T. Youth work, performativity and the new youth impact agenda: Getting paid for numbers? *Journal of Education Policy*. 2018. Vol. 33, no. 3. P. 414–438.

6. Sapin K. Essential skills for youth work practice. 2nd ed. London : SAGE Publications Ltd, 2013. URL: https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/66923_Sapin___Essential_Skills_for_Youth_Work_Practice.pdf

7. Youth Matters: Your National Youth Strategy. London : GOV.UK, 2025. URL: https://www.gov.uk/government/publications/youth-matters-your-national-youth-strategy/youth-matters-your-national-youth-strategy

References:

1. Bezmertna, V., & Dziuba, N. (2023). *Doslidzhennia potreb i stanu diialnosti molodizhnykh tsentriv i molodizhnykh prostoriv Ukrainy riznoi formy vlasnosti mistsevoho y oblasnoho rivniv* [Research on the needs and state of activity of youth centers and youth spaces in Ukraine of various forms of ownership at local and regional levels]. Kyiv. 75 p. Retrieved from https://rm.coe.int/needs-of-youth-centres-and-youth-spaces-in-ukraine-2023-/1680b0571f [in Ukrainian].

ISSN 3041-1572 Online

2. ISAR “Yednannia”. (2025). *Zvit za rezultatamy opytuvannia shchodo potreb ta vyklykiv molodizhnykh tsentriv ta prostoriv v Ukraini (2025 rik)* [Report on the results of a survey on the needs and challenges of youth centers and spaces in Ukraine]. Kyiv. Retrieved from https://home.ednannia.ua/analytics/data-catalog/489 [in Ukrainian].

3. Law of Ukraine. (2021). *On the basic principles of youth policy*, No. 1414-IX of April 27, 2021. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414-20#Text [in Ukrainian].

Cabinet of Ministers of Ukraine. (2017). *Model regulation on youth centers*, Resolution No. 1014 of December 20, 2017. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1014-2017-%D0%BF#n18 [in Ukrainian].

4. de St Croix, T. (2018). Youth work, performativity and the new youth impact agenda: Getting paid for numbers? *Journal of Education Policy*, 33(3), 414–438.

5. Sapin, K. (2013). *Essential skills for youth work practice* (2nd ed.). London: SAGE Publications Ltd. Retrieved from https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/66923_Sapin___Essential_Skills_for_Youth_Work_Practice.pdf

6. Youth Matters: Your National Youth Strategy. (2025). London: GOV.UK. Retrieved from https://www.gov.uk/government/publications/youth-matters-your-national-youth-strategy/youth-matters-your-national-youth-strategy

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.091.26:37.013.2:94

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-437-449

Ігнатенко Наталія Віталіївна доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3264-0315

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОЄКТУВАННЯ ІНДИКАТОРІВ ОЦІНЮВАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито теоретико-методологічні засади проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти історичного факультету за предметними спеціальностями. Актуальність дослідження зумовлена трансформаціями системи вищої освіти України в умовах європейської інтеграції, що передбачають перехід до компетентнісної моделі навчання та орієнтацію на досягнення вимірюваних результатів навчання. Обґрунтовано, що традиційні підходи до оцінювання не забезпечують належного рівня об’єктивності та валідності, особливо у сфері гуманітарної освіти, де результати навчання мають комплексний і діяльнісний характер.

Визначено ключову проблему невідповідності між задекларованими результатами навчання та практиками їх оцінювання, що проявляється у збереженні знаннєво-орієнтованих підходів і недостатній операціоналізації складних компетентностей. Проаналізовано нормативно-правові засади проєктування індикаторів (Закон України «Про вищу освіту», Національна рамка кваліфікацій, професійний стандарт учителя, європейські стандарти забезпечення якості освіти) та окреслено методологічну основу їх розроблення, що включає компетентнісний, діяльнісний, результативний і системний підходи.

На основі узагальнення практичного досвіду розглянуто особливості проєктування індикаторів оцінювання на прикладі педагогічної практики, навчальної дисципліни історичного циклу та комплексного кваліфікаційного іспиту. Показано механізм трансформації результатів навчання у спостережувані дії здобувача, індикатори та критерії оцінювання. Обґрунтовано доцільність використання імітаційних (ситуаційних) завдань як ефективного інструменту перевірки сформованості інтегрованих професійних компетентностей майбутнього вчителя.

ISSN 3041-1572 Online

Зроблено висновок, що впровадження індикаторів, орієнтованих на діяльність здобувача, сприяє підвищенню прозорості, об'єктивності та валідності оцінювання, а також забезпечує узгодженість між результатами навчання, змістом освіти та вимогами професійної діяльності.

Ключові слова: результати навчання, індикатори оцінювання, компетентнісний підхід, діяльнісний підхід, вища освіта, історична освіта.

Ihnatenko Natalia Vitaliyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of World History and Religious Studies V. Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3264-0315

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR DESIGNING ASSESSMENT INDICATORS OF LEARNING OUTCOMES OF FUTURE HISTORY AND CIVIC EDUCATION TEACHERS

The article reveals the theoretical and methodological foundations for designing assessment indicators of learning outcomes of higher education students of the Faculty of History in subject specializations. The relevance of the study is обусловлена transformations in the system of higher education in Ukraine in the context of European integration, which involves a shift to a competency-based model of education and a focus on achieving measurable learning outcomes. It is substantiated that traditional approaches to assessment do not ensure a sufficient level of objectivity and validity, especially in the field of humanities, where learning outcomes are complex and activity-based in nature.

The key problem of the mismatch between declared learning outcomes and assessment practices is identified, which manifests itself in the persistence of knowledge-oriented approaches and insufficient operationalization of complex competencies. The regulatory and legal framework for designing assessment indicators (the Law of Ukraine "On Higher Education," the National Qualifications Framework, the Professional Standard for Teachers, and European Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education) is analyzed, and the methodological basis for their development is outlined, including competency-based, activity-based, outcome-based, and systemic approaches.

Based on the generalization of practical experience, the peculiarities of designing assessment indicators are examined using the examples of pedagogical practice, a discipline from the historical cycle, and a comprehensive qualification exam. The mechanism of transforming learning outcomes into observable student actions, indicators, and assessment criteria is demonstrated. The expediency of

using simulation (situational) tasks as an effective tool for assessing the formation of integrated professional competencies of future teachers is substantiated.

It is concluded that the implementation of activity-oriented assessment indicators contributes to increasing the transparency, objectivity, and validity of assessment, as well as ensuring consistency between learning outcomes, educational content, and the requirements of professional activity.

Keywords: learning outcomes, assessment indicators, competency-based approach, activity-based approach, higher education, history education.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої освіти України характеризується глибинними трансформаціями, зумовленими євроінтеграційними процесами, імплементацією стандартів Європейського простору вищої освіти та переорієнтацією освітньої парадигми на компетентнісний підхід. У центрі освітнього процесу постає не стільки передача знань, скільки формування здатності здобувача діяти в складних професійних ситуаціях, що передбачає досягнення чітко визначених, вимірюваних результатів навчання. У цьому контексті особливої ваги набуває проблема оцінювання результатів навчання, адже саме вона забезпечує зворотний зв'язок у системі підготовки фахівця, виступає інструментом моніторингу якості освіти та визначає рівень готовності здобувача до професійної діяльності.

Разом із тим практика підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти засвідчує наявність суттєвих суперечностей між задекларованими у освітніх програмах результатами навчання та реальними механізмами їх оцінювання. Попри те, що сучасні освітні програми орієнтовані на формування інтегрованих компетентностей, оцінювання часто зберігає традиційний знаннєвий характер і не відображає здатності здобувача застосовувати набуті знання у професійній діяльності. Особливо гостро ця проблема проявляється у сфері історичної та громадянської освіти, де результати навчання мають складний, багатовимірний характер і пов'язані не лише з відтворенням фактологічного матеріалу, а й з інтерпретацією історичних явищ, аналізом джерел, формуванням критичного мислення, ціннісних орієнтацій і громадянської позиції.

Суттєвою перешкодою на шляху підвищення якості оцінювання є відсутність чітко визначених, операціоналізованих індикаторів, які дозволяли б перевести результати навчання у площину конкретних, спостережуваних і вимірюваних дій здобувача. У багатьох випадках критерії оцінювання залишаються декларативними, не містять чітких описів діяльності, що підлягає оцінюванню, і, як наслідок, зумовлюють підвищений рівень суб'єктивності та зниження валідності оцінювальних процедур. Відсутність прозорої логіки переходу від результатів навчання до критеріїв і показників

ISSN 3041-1572 Online

оцінювання ускладнює як внутрішній, так і зовнішній контроль якості освітнього процесу.

Окремої уваги потребує специфіка підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти, яка поєднує предметну, методичну та педагогічну складові. У процесі навчання здобувач має не лише опанувати зміст історичних дисциплін, але й сформувати здатність до його трансформації у навчальний матеріал, організації освітнього процесу, оцінювання навчальних досягнень учнів, здійснення рефлексії власної діяльності. Відтак оцінювання результатів навчання має враховувати інтегрований характер професійної підготовки та бути орієнтованим на перевірку готовності до виконання реальних професійних функцій. Натомість на практиці часто спостерігається розрив між теоретичною підготовкою та її застосуванням у педагогічній діяльності, що свідчить про недостатню розробленість інструментарію оцінювання.

Актуальність проблеми посилюється також оновленням нормативно-правової бази у сфері вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту», Національна рамка кваліфікацій, професійний стандарт учителя, а також європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості освіти визначають результати навчання як ключовий орієнтир освітнього процесу та висувають вимоги до їх чіткості, прозорості та вимірюваності. Водночас зазначені документи лише окреслюють загальні підходи і не пропонують конкретних механізмів їх реалізації, зокрема щодо розроблення індикаторів оцінювання.

Таким чином, виникає науково-практична проблема, що полягає у необхідності теоретико-методологічного обґрунтування та розроблення ефективних підходів до проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання майбутніх учителів історії та громадянської освіти. Її розв'язання передбачає визначення методологічних засад операціоналізації результатів навчання, встановлення логіки їх трансформації у спостережувані дії здобувача, а також забезпечення узгодженості між результатами навчання, індикаторами, методами навчання та процедурами оцінювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика оцінювання результатів навчання та забезпечення якості освіти є предметом активних досліджень у педагогічній науці. У вітчизняній і зарубіжній науковій думці сформовано різні підходи до розуміння якості освіти, що безпосередньо пов'язано з питанням розроблення індикаторів її оцінювання. На філософському рівні узагальнення категорії якості освіти здійснено у працях І. Зязюна, А. Субетто, які розглядають її як характеристику розвитку особистості та результат освітнього процесу. У межах загальної педагогіки питання якості освіти досліджували О. Остапчук (методологічні аспекти якості освіти),

Т. Лукіна, О. Локшина, Л. Гоєвська, З. Рябова (управління якістю освіти), К. Войс, Г. Сазоненко, С. Осипчук (проблеми оцінювання якості освіти).

Низка науковців (І. Гириловська, О. Осередчук, А. Субетто, І. Тавлуй, С. Шишов) обґрунтовують доцільність комплексного підходу до розуміння якості освіти як єдності процесуальної та результативної складових. У цьому контексті якість результату освіти визначається через рівень розвитку особистості, її соціально-громадянську зрілість і сформованість компетентностей, що є особливо важливим для підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти.

Вагомий внесок у дослідження проблеми зроблено у працях, присвячених управлінню якістю освіти та розробленню інструментів її оцінювання. Зокрема, К. Астахова акцентує на необхідності трансформації управління вищою освітою відповідно до нових освітніх викликів, а О. Локшина розглядає моніторинг як ключовий механізм забезпечення якості освіти, спираючись на світовий досвід [1]. О. Ляшенко визначає якість освіти як основу функціонування та розвитку освітніх систем, підкреслюючи її системний характер [2]. Практичні аспекти організації оцінювання навчальних досягнень здобувачів освіти висвітлено у працях Л. Максимів, С. Гришаніної, О. Новікової, О. Гармаш, М. Нікітіної, де розглянуто підходи до побудови систем контролю та оцінювання в закладах освіти [3].

Безпосередньо проблема використання індикаторів оцінювання розкрита у дослідженні О. Кулик, яка обґрунтовує критерії відбору системи індикаторів для оцінювання якості освітніх послуг. Водночас у більшості наукових праць індикатори розглядаються переважно в контексті управління якістю освіти або моніторингу, тоді як питання їх проєктування для оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти, зокрема у сфері історичної та громадянської освіти, залишається недостатньо розробленим [4].

Отже, аналіз наукових джерел засвідчує наявність значного теоретичного доробку щодо розуміння якості освіти та її оцінювання, водночас виявляє недостатню розробленість методологічних засад проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання майбутніх учителів історії та громадянської освіти. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі, зокрема щодо операціоналізації результатів навчання та забезпечення їх відповідності вимогам професійної підготовки.

Мета статті полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні підходів до проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти спеціальності «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)», а також у визначенні механізмів їх операціоналізації через конкретні, спостережувані дії здобувачів і забезпечення узгодженості між результатами навчання, індикаторами, критеріями та процедурами оцінювання в умовах професійної підготовки майбутніх учителів.

ISSN 3041-1572 Online

Виклад основного матеріалу. Дослідження проблеми проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання передбачає насамперед уточнення базових понять, що становлять теоретико-термінологічне поле дослідження. До ключових категорій належать поняття «якість освіти», «освітня послуга», а також «індикатор оцінювання», які у своїй сукупності визначають методологічні орієнтири оцінювання результатів навчання.

У науковій літературі відсутнє єдине трактування поняття «якість освіти», що зумовлює необхідність його узагальненого осмислення. Узагальнюючи підходи різних дослідників, якість доцільно розглядати як сукупність властивостей і характеристик певного об'єкта, що визначають ступінь його відповідності встановленим вимогам і здатність задовольняти потреби користувачів [5]. У цьому контексті якість освіти набуває двовимірного характеру.

З одного боку, вона постає як процес, що відображає стан освітньої системи, її здатність задовольняти потреби особистості, відповідати інтересам суспільства та держави. З іншого — як результат освітньої діяльності, що характеризується рівнем підготовки здобувачів освіти, сформованістю їхніх компетентностей та відповідністю досягнутих результатів навчання визначеним стандартам і програмам [5]. Такий підхід дозволяє розглядати якість освіти як інтегративну категорію, що поєднує процесуальний і результативний аспекти.

Важливим для розуміння якості освіти є також поняття «освітня послуга», яке відображає функціонування освіти як соціального інституту. Освітня послуга трактується як специфічний продукт освітньої діяльності, спрямований на передачу знань, умінь і навичок, необхідних для професійної діяльності та особистісного розвитку. Так, Т. Оболенська визначає освітню послугу як специфічний товар, що задовольняє потребу людини у знаннях і навичках [6], С. Ніколаєнко підкреслює її соціальний і нематеріальний характер [7], а І. Каленюк розглядає її як результат різних видів освітньої діяльності, спрямованої на задоволення освітніх потреб особистості та суспільства [8].

Узагальнюючи наведені підходи, освітню послугу доцільно визначати як комплекс заходів освітнього характеру, у процесі яких здійснюється передача знань, умінь і навичок від суб'єкта освітньої діяльності до здобувача освіти з метою задоволення його особистісних, професійних і суспільних потреб [9]. Такий підхід підкреслює її багатовимірний характер і взаємозв'язок із якістю освіти.

Ключовим поняттям у межах даного дослідження є «індикатор оцінювання». Для забезпечення якості освіти необхідно визначити показники, що дозволяють кількісно та якісно охарактеризувати її стан. У цьому контексті

індикатори розглядаються як кількісно виражені показники, що дають змогу вимірювати, порівнювати та оцінювати характеристики освітнього процесу і його результатів [9]. Вони можуть бути представлені у вигляді статистичних даних, бальних оцінок, відсоткових співвідношень або інших вимірюваних параметрів.

Етимологічний аналіз поняття «індикатор» засвідчує його універсальність: у різних галузях знань воно використовується для позначення показника, що дозволяє визначати стан системи, здійснювати контроль і прогнозувати її розвиток [9]. Узагальнюючи наявні підходи, індикатор доцільно визначати як показник, що характеризується спостережуваністю, вимірюваністю, інформативністю та прогностичністю, що забезпечує можливість його застосування в оцінюванні результатів навчання.

У контексті компетентнісного підходу індикатори набувають особливого значення, оскільки дозволяють операціоналізувати результати навчання, тобто перевести їх у площину конкретних, спостережуваних дій здобувача освіти. Вони виступають проміжною ланкою між результатами навчання та критеріями оцінювання, забезпечуючи їхню вимірюваність і практичну реалізацію.

У світовій освітній практиці застосовуються різні системи індикаторів - як національні, так і міжнародні, що використовуються для моніторингу стану освіти, оцінювання ефективності освітніх процесів, аналізу ресурсного забезпечення та результативності навчання [9]. Використання таких систем дозволяє здійснювати порівняльний аналіз та визначати напрями розвитку освітніх систем. Водночас їх застосування у практиці оцінювання результатів навчання на рівні окремих освітніх програм потребує певної адаптації, оскільки агреговані показники не завжди відображають специфіку формування компетентностей у межах конкретної спеціальності. Це зумовлює необхідність переходу від макрорівневих індикаторів до таких, що безпосередньо фіксують діяльність здобувача освіти та дозволяють оцінити досягнення програмних результатів навчання. У цьому контексті постає питання методологічних засад проєктування індикаторів, які забезпечують їхню змістову відповідність результатам навчання та практичну придатність для оцінювання.

Проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання ґрунтується на поєднанні кількох взаємопов'язаних методологічних підходів, кожен із яких забезпечує певний аспект їх обґрунтування та практичної реалізації. Передусім ідеться про компетентнісний підхід, який визначає загальну логіку сучасної освітньої парадигми та орієнтує на оцінювання не лише знань, а й здатності здобувача застосовувати їх у професійній діяльності. У цьому підході результати навчання розглядаються як інтегровані характеристики,

ISSN 3041-1572 Online

що поєднують знання, уміння, навички, досвід діяльності та ціннісні орієнтації.

Разом із тим компетентнісний підхід сам по собі не забезпечує достатнього рівня конкретизації результатів навчання, що ускладнює їх вимірювання. Саме тому важливого значення набуває діяльнісний підхід, який дозволяє представити результати навчання через конкретні, спостережувані дії здобувача. У цьому контексті ключовими стають такі дії, як аналіз, інтерпретація, порівняння, аргументація, проєктування, рефлексія тощо. Саме вони виступають основою для формулювання індикаторів оцінювання, оскільки відображають реальну діяльність здобувача.

Доповненням до зазначених підходів є результативний підхід, який акцентує на необхідності чіткого визначення очікуваних результатів навчання та їх вимірюваності. У межах цього підходу індикатори виконують функцію інструменту операціоналізації результатів навчання, тобто забезпечують їх трансформацію у конкретні показники, що піддаються оцінюванню. Це дозволяє забезпечити прозорість і об'єктивність оцінювальних процедур.

Важливу роль відіграє також системний підхід, який передбачає узгодженість усіх компонентів освітнього процесу — результатів навчання, змісту освіти, методів навчання та оцінювання. У цьому контексті індикатори розглядаються не ізольовано, а як складова цілісної системи оцінювання, що забезпечує зворотний зв'язок і дозволяє коригувати освітній процес.

Зазначені підходи визначають логіку проєктування індикаторів оцінювання, яка передбачає послідовний перехід від результатів навчання до конкретних форм їх прояву у діяльності здобувача. Такий перехід реалізується через певну структурну модель: результат навчання → діяльність здобувача → індикатор → критерій → показник → бальна оцінка. У цій моделі індикатор виступає як центральна ланка, що забезпечує зв'язок між абстрактними результатами навчання та процедурою оцінювання.

Проєктування індикаторів передбачає дотримання низки принципів, серед яких ключовими є спостережуваність, вимірюваність, валідність і відповідність результатам навчання. Спостережуваність означає, що індикатор має відображати такі дії здобувача, які можуть бути безпосередньо зафіксовані в процесі навчальної діяльності. Вимірюваність передбачає можливість кількісної або якісної оцінки цих дій. Валідність забезпечує відповідність індикатора змісту результату навчання, а також його релевантність професійній діяльності. Водночас важливою є прозорість індикаторів, що дозволяє як викладачеві, так і здобувачеві чітко розуміти критерії оцінювання.

Особливого значення набуває питання співвідношення індикаторів і критеріїв оцінювання. У традиційній практиці ці поняття часто ототожнюються, однак у межах компетентнісного підходу доцільно розмежовувати

їх функції. Індикатори відображають конкретні дії здобувача, тоді як критерії визначають рівень їх виконання. Водночас у ряді випадків критерії можуть виконувати функцію індикаторів, якщо вони сформульовані через спостережувані дії.

У процесі проєктування індикаторів важливо також враховувати специфіку предметної підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти. На відміну від природничих дисциплін, де результати навчання часто мають чітко вимірюваний характер, у гуманітарній сфері вони пов'язані з інтерпретацією, оцінюванням, формуванням ціннісних орієнтацій. Це зумовлює необхідність використання більш складних індикаторів, що відображають аналітичну та рефлексивну діяльність здобувача.

З огляду на це особливої актуальності набуває використання ситуаційних (імітаційних) завдань, які дозволяють перевірити здатність здобувача діяти в умовах, максимально наближених до професійної діяльності. У таких завданнях індикатори проявляються через здатність аналізувати ситуацію, приймати рішення, обґрунтовувати власну позицію та прогнозувати результати діяльності.

Окреслені теоретико-методологічні підходи до проєктування індикаторів оцінювання набувають практичного змісту у процесі їх застосування в освітніх компонентах підготовки майбутніх учителів історії та громадянської освіти. Найбільш показовим у цьому контексті є аналіз тих видів освітньої діяльності, у яких результати навчання безпосередньо трансформуються у професійні дії здобувача.

Одним із таких компонентів є педагогічна практика, що виступає інтегрованим середовищем формування предметних, методичних і педагогічних компетентностей. Саме в межах практики найчіткіше простежується механізм переходу від результатів навчання до їх операціоналізації через діяльність здобувача. Така трансформація може бути представлена у вигляді узагальненої моделі: результат навчання → вид діяльності → індикатор → критерій → рівень оцінювання (бали).

Ця логіка відображає принципову зміну підходу до оцінювання: від фіксації знань - до оцінювання діяльності здобувача.

У структурі педагогічної практики діяльність студента доцільно розглядати через взаємопов'язані блоки: навчальний, виховний і дослідницький. Кожен із них співвідноситься з конкретними програмними результатами навчання та відповідними фаховими компетентностями. Наприклад, виконання навчального блоку (проведення уроків, підготовка конспектів) дозволяє оцінити здатність до проєктування та організації освітнього процесу, тоді як дослідницький блок - сформованість аналітичних і рефлексивних умінь.

ISSN 3041-1572 Online

Показовою ілюстрацією реалізації індикаторного підходу є самоаналіз проведеного студентом-практикантом уроку, де індикаторами виступають конкретні операціоналізовані дії: співвіднесення мети й результатів уроку, оцінювання ефективності використаних методів, аналіз навчальної діяльності учнів, виявлення проблем і формулювання шляхів їх подолання; у цьому випадку критерії оцінювання фактично виконують функцію індикаторів, оскільки описують спостережувану діяльність і піддаються вимірюванню.

Інший рівень реалізації індикаторів простежується в межах навчальних дисциплін історичного циклу. На відміну від педагогічної практики, де діяльність має безпосередньо професійний характер, у навчальних дисциплінах індикатори формуються через види навчальної роботи: відповіді, аналіз джерел, виконання письмових завдань. Водночас принцип залишається незмінним - оцінюється не лише обсяг знань, а характер мислення та діяльності здобувача.

У цьому контексті важливим є переорієнтація критеріїв оцінювання від опису знань («знає», «розуміє») до опису дій («аналізує», «порівнює», «інтерпретує», «аргументує»). Такий підхід дозволяє чітко співвіднести рівні оцінювання зі сформованістю конкретних компетентностей: від базових (репродуктивних) до аналітичних і дослідницьких.

Найвищий рівень узагальнення й інтеграції індикаторів оцінювання реалізується у комплексному кваліфікаційному іспиті (ККІ), який виступає підсумковим інструментом перевірки готовності здобувача до професійної діяльності та водночас слугує індикатором ефективності всієї освітньої програми. На відміну від окремих освітніх компонентів, ККІ орієнтований на оцінювання цілісної системи компетентностей, що зумовлює необхідність використання комплексних, діяльнісно зорієнтованих інструментів, зокрема ситуаційних (імітаційних) завдань. Водночас одним із найбільш складних завдань у процесі його проєктування є досягнення узгодженості між індикаторами оцінювання та програмними результатами навчання, що потребує чіткої операціоналізації компетентностей і їх переведення у систему спостережуваних дій та вимірюваних критеріїв.

У цьому сенсі ККІ постає як форма підсумкової атестації, спрямована не на перевірку фрагментарних знань, а на встановлення рівня сформованості інтегрованої системи компетентностей, необхідних для здійснення професійної діяльності. Функціонально він є подібним до педагогічної практики, проте реалізується в іншому форматі: якщо практика передбачає безпосереднє спостереження за діяльністю здобувача в реальному освітньому середовищі, то ККІ моделює професійні ситуації й перевіряє готовність діяти в них на основі інтегрованих знань і вмінь.

У цьому контексті особливого значення набуває використання ситуаційних (імітаційних) завдань, що відтворюють типові та проблемні професійні ситуації діяльності вчителя історії та громадянської освіти. Такі завдання дозволяють перевести оцінювання у площину діяльності: здобувач має не лише відтворити знання, а проаналізувати ситуацію, запропонувати педагогічно доцільне рішення, обґрунтувати власну позицію та продемонструвати здатність до рефлексії. Наприклад, перевірка мовно-комунікативної компетентності може здійснюватися через аналіз ситуації недостатньої сформованості мовлення учнів і добір відповідних педагогічних стратегій, тоді як оцінювання здоров'язбережувальної компетентності — через моделювання ситуації перевантаження учнів на уроці та визначення шляхів оптимізації навчального навантаження.

Таким чином, індикатори в умовах комплексного кваліфікаційного іспиту відображають здатність здобувача інтегрувати знання, уміння та досвід, набуті в межах різних освітніх компонентів, і застосовувати їх у змодельованих професійних ситуаціях. Це забезпечує вищий рівень валідності оцінювання, оскільки максимально наближує його до реальних умов професійної діяльності вчителя та дозволяє об'єктивно визначити рівень сформованості інтегрованих професійних компетентностей.

Висновки. Отже, проведене дослідження підтверджує, що ефективне проєктування індикаторів оцінювання результатів навчання майбутніх учителів історії та громадянської освіти має ґрунтуватися на інтеграції компетентнісного, діяльнісного, результативного та системного підходів, що забезпечує узгодженість між задекларованими результатами навчання, змістом освітнього процесу та вимогами професійної діяльності. Виявлена невідповідність між результатами навчання та практиками їх оцінювання зумовлює необхідність переходу від знаннєво-орієнтованих до діяльнісно-орієнтованих моделей, у межах яких результати навчання операціоналізуються через спостережувані дії здобувача, чіткі індикатори та критерії. Запропоновані підходи, зокрема використання імітаційних (ситуаційних) завдань у педагогічній практиці, навчальних дисциплінах і кваліфікаційній атестації, доводять свою ефективність у перевірці сформованості інтегрованих професійних компетентностей. Упровадження таких індикаторів сприяє підвищенню прозорості, об'єктивності та валідності оцінювання і відповідає сучасним європейським вимогам до якості вищої освіти.

Література:

1. Астахова, К. В. Трансформація вищої освіти вимагає трансформації управління вищою школою. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 3. С. 19–22.

2. Ляшенко, О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти. *Педагогіка і психологія. Вісник академії педагогічних наук України*. 2005. № 1. С. 5–12.

3. Максимів Л., Гришаніна С., Новікова О., Гармаш О., Нікітіна М. Система контролю та оцінювання рівня навчальних досягнень здобувачів освіти в олександрійському педагогічному фаховому коледжі імені В.О. Сухомлинського. Кіровоград. 2020. 12 с.

4. Кулик О. Вибір системи індикаторів для оцінки якості надання освітніх послуг навчальними закладами. *Scientific Journal «ScienceRise»*. Серія: Педагогічні науки. 2015. №7/1(12). С. 47-53.

5. Локшина, О. І. Моніторинг якості освіти: світовий досвід. *Педагогіка і психологія.* 2003. № 1. С. 108–117.

6. Оболенська, Т. Є. Маркетинг освітніх послуг: вітчизняний і зарубіжний досвід : монографія. Ктїв, 2001. 208 с.

7. Ніколаєнко, С. Рейтингові системи – складові національного моніторингу якості вищої освіти. *Вища школа*. 2007. № 4. С. 3–14.

8. Каленюк, І. С. Економіка освіти: навч.посібн. Київ: Знання України, 2003. 316 с.

9. Дейкун, Д. І. Методичні рекомендації з оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів у сільських районах: навч.-метод. посіб. Київ, 2004. 35 с

References:

1. Astakhova, K. (2002). Transformatsiia vyshchoi osvity vymahaie transformatsii upravlinnia vyshchoiu shkoloiu [Transformation of Higher Education Requires Transformation of Higher School Management]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], (3), 19–22 [in Ukrainian].

2. Liashenko, O. (2005). Yakist osvity yak osnova funktsionuvannia y rozvytku suchasnykh system osvity [Quality of Education as the Basis for the Functioning and Development of Modern Education Systems]. *Pedahohika i psykholohiia. Visnyk Akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy* [Pedagogy and Psychology. Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine], (1), 5–12 [in Ukrainian].

3. Maksymiv, L., Hryshanina, S., Novikova, O., Harmash, O., & Nikitina, M. (2020). *Systema kontroliu ta otsiniuvannia rivnia navchalnykh dosiahnen zdobuvachiv osvity v Oleksandriiskomu pedahohichnomu fakhovomu koledzhi imeni V.O. Sukhomlynskoho* [The System of Monitoring and Assessment of Educational Achievements of Students at Oleksandriia Pedagogical Professional College named after V.O. Sukhomlynskyi]. Kirovohrad [in Ukrainian].

4. Kulyk, O. (2015). Vybir systemy indykatoriv dlia otsinky yakosti nadannia osvitnikh posluh navchalnymy zakladamy [Selection of Indicator Systems for Assessing the Quality of Educational Services Provided by Educational Institutions]. *Scientific Journal "ScienceRise". Seriia: Pedahohichni nauky* [ScienceRise: Pedagogical Sciences], 7/1(12), 47–53 [in Ukrainian].

5. Lokshyna, O. (2003). Monitorynh yakosti osvity: svitovyi dosvid [Monitoring of Education Quality: World Experience]. *Pedahohika i psykholohiia* [Pedagogy and Psychology], (1), 108–117 [in Ukrainian].

6. Obolenska, T. (2001). *Marketynh osvitnikh posluh: vitchyznianyi i zarubizhnyi dosvid* [Marketing of Educational Services: Domestic and Foreign Experience]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Nikolaienko, S. (2007). Reitynhovi systemy – skladovi natsionalnoho monitorynhu yakosti vyshchoi osvity [Ranking Systems as Components of National Monitoring of Higher Education Quality]. *Vyshcha shkola* [Higher School], (4), 3–14 [in Ukrainian].

8. Kaleniuk, I. (2003). *Ekonomika osvity* [Economics of Education]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].

9. Deikun, D. (2004). *Metodychni rekomendatsii z optymizatsii merezhi zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u silskykh raionakh* [Methodological Recommendations for Optimizing the Network of General Secondary Education Institutions in Rural Areas]. Kyiv [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 14.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 37.035.6 – 057.87:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-450-462

Канішевська Любов Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4190-1601

Пугач Анжеліна Володимирівна кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу національно-патріотичного виховання, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1907-9380

ЦИФРОВІ ІНІЦІАТИВИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ДЛЯ МОЛОДІ У ПРОВІДНИХ КРАЇНАХ СВІТУ: КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ВИМІР

Анотація. У статті актуалізовано питання цифрових ініціатив військово-патріотичного спрямування для молоді у провідних країнах світу.

Мета статті – висвітлити виховні цифрові ініціативи військово-патріотичного спрямування для шкільництва у провідних країнах світу.

У дослідженні використано теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення – для висвітлення виховних цифрових ініціатив військово-патріотичного спрямування для учнівської молоді в провідних країнах світу.

Окреслено спільні вектори щодо розвитку патріотизму у кіберпросторі. У цьому контексті американська модель військово-патріотичного виховання базується на позиції громадської активності і технологічної готовності; британська і польська моделі утверджують ідею від емпатії до ідентичності, розглядаючи цифровий проєкт як машину часу, що десакралізує героїв, репрезентує зрозумілими для молоді. За ізраїльського підходу патріотичне виховання може бути прагматичним, а цифрові проєкти сприяти розвитку відчуття власної сили в обороні країни. Досвід Естонії обстоює захист ідентичності, довіру до цифрових інституцій держави як вияв патріотизму, а Франції – утверджує просвітництво у цифрову епоху. Для українського контенту, зокрема, поєднання британського досвіду з акцентом на емпатії та польського – на гейміфікації, може стати підґрунтям для розроблення проєктів про оборону України в російсько-українській війні.

Формування патріотизму молоді засобами цифрових технологій базується на утвердженні значущості історичної пам'яті, резильєнтності, коли учень є не спостерігачем, а віртуальним учасником захисту національних цінностей, а нація, подолавши екзистенційні загрози в минулому, здатна забезпечити впевненість і стійкість у сучасних умовах. Ключовим інструментом постає цифрова самоідентифікація – відчуття належності до держави, яка є лідером у технологіях або культурним еталоном.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розгляд цифрових ініціатив військово-патріотичного змісту в Україні на основі компаративного підходу.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, патріотизм, національно-патріотичне виховання, виховні цифрові проєкти, цифровізація, резильєнтність, цифрові ініціативи, цифрові інструменти, учнівська молодь.

Kanishevska Lyubov Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, corresponding member of the National academy of pedagogical science of Ukraine, Deputy Director for Research and Experimental Work, Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4190-1601

Puhach Anzhelina Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher of the Department of National and Patriotic Education, Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1907-9380

DIGITAL INITIATIVES OF MILITARY-PATRIOTIC ORIENTATION FOR YOUTH IN LEADING COUNTRIES WORLDWIDE: A CONCEPTUAL DIMENSION

Abstract. The article focuses on the issue of digital initiatives of military-patriotic orientation for youth in leading countries of the world.

The aim of the article is to highlight educational digital initiatives with a military-patriotic orientation for school students in leading countries worldwide.

The study employs theoretical methods, including analysis, synthesis, comparison, classification, and generalization, to examine educational digital initiatives of military-patriotic orientation for students in leading countries worldwide.

Common vectors for the development of patriotism in cyberspace have been outlined. In this context, the American model of military-patriotic education is based on civic engagement and technological readiness; the British and Polish

ISSN 3041-1572 Online

models promote a transition from empathy to identity, viewing a digital project as a time machine that desacralizes heroes and presents them in ways accessible to young people. Within the Israeli approach, patriotic education can be pragmatic, while digital projects contribute to the development of a sense of personal capacity in national defense. Estonia's experience emphasizes the protection of identity and trust in state digital institutions as manifestations of patriotism, whereas the French approach affirms enlightenment in the digital age. For Ukrainian content, in particular, the combination of the British emphasis on empathy with the Polish focus on gamification may serve as a foundation for developing projects on Ukraine's defense in the Russian-Ukrainian war.

The formation of youth patriotism through digital technologies is based on affirming the significance of historical memory and resilience, where a student is not merely an observer but a virtual participant in the protection of national values. A nation that has overcome existential threats in the past is capable of ensuring confidence and stability in contemporary conditions. A key instrument is digital self-identification, understood as a sense of belonging to a state that is either a technological leader or a cultural benchmark.

A promising direction for further research is to study digital initiatives promoting military-patriotic content in Ukraine using a comparative approach.

Keywords: military-patriotic education, patriotism, national-patriotic education, educational digital projects, digitalization, resilience, digital initiatives, digital tools, students.

Постановка проблеми. В умовах героїчного протистояння України тривалій широкомасштабній збройній агресії російської федерації суспільство зазнає нових цивілізаційних викликів, пов'язаних із всеохопною диджиталізацією. У зв'язку з цим виховний процес, орієнтований на підготовку зростаючої особистості як громадянина-патріота Української держави, професіонала, здатного до опанування і впровадження новітніх технологій у різні сфери суспільного буття має бути переформатовано на основі цифрової форми соціалізації. Концептуальне бачення військово-патріотичного виховання відображено у Законі України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», Стратегічних напрямах військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України тощо [1; 4]. Йдеться про наскрізний виховний процес, що має на меті формування оборонної свідомості та компетентностей у сфері безпеки і оборони, готовності до національного спротиву, підвищення суспільної значущості і поваги до військової служби. Цифровізацію військово-патріотичного виховання спрямовано на підвищення ефективності виховного процесу на основі цифрових технологій, засобів та

інструментів задля його оптимізації та осучаснення з урахуванням вікових можливостей і особливостей учнів. Це забезпечить посилення інтересу, розвиток активності, самостійності, творчості учнівства у різних сферах діяльності, передусім військово-патріотичної з орієнтацією на підготовку до захисту України.

У реалізації означених завдань видається доцільним вивчення закордонного досвіду, з огляду на закріплення незворотності євроатлантичного поступу Української держави та розвиток складових сил безпеки і оборони на засадах взаємосумісності, упровадження стандартів НАТО у підготовці військових фахівців. Активізація проєктної діяльності шкільництва у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності зумовлює особливу увагу до таких форм як цифрові виховні проєкти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема військово-патріотичного виховання учнівської молоді досліджується у різних аспектах, серед яких: змістові аспекти військово-патріотичного виховання (І. Бех, Е. Бородай, М. Зубалій, Л. Канішевська, В. Рагозіна та ін.); підготовка допризовної молоді до військової служби (Д. Бінецький, М. Зубалій, С. Мотика, О. Остапенко, М. Тимчик); проблема єдності військово-патріотичного і фізичного виховання (Л. Канішевська, Н. Касіч, Г. Тітова, А. Тішин); ресурсні можливості військово-спортивних ігор (Г. Коломоєць, Т. Скирда); використання інформаційно-комунікативних технологій у військово-патріотичному вихованні молоді (І. Вільцанюк, Ю. Зоря та ін.); цифровізація військово-патріотичного виховання учнівської молоді в умовах війни росії проти України (К. Журба); методика викладання предмета «Захист України» (І. Павловський, С. Кушнірук, А. Рєзнік); військово-патріотичне виховання молоді в умовах ідейно-світоглядної конфронтації (М. Зубалій, О. Остапенко, М. Тимчик, К. Журба); стратегічні напрями військово-патріотичного виховання в системі освіти України (І. Бех, К. Журба, Л. Канішневська, О. Комаровська, О. Литовченко, Р. Малиношевський, О. Морін, Т. Окушко, В. Рагозіна, М. Тимчик, С. Толочко, Н. Харченко).

Попри наявну багатоаспектність наукових розробок з питань військово-патріотичного виховання учнівської молоді, заслуговують на увагу і подальше дослідження ідеї розвитку патріотизму засобами цифрового проєктування, зокрема, з опертям на закордонні практики.

Мета статті – висвітлити виховні цифрові ініціативи військово-патріотичного спрямування для шкільництва у провідних країнах світу.

У дослідженні використано теоретичні методи: аналіз, синтез, порівняння, класифікація, узагальнення – для висвітлення виховних цифрових ініціатив військово-патріотичного спрямування для учнівської молоді в провідних країнах світу.

ISSN 3041-1572 Online

Виклад основного матеріалу. Осмислення зарубіжного досвіду впровадження новітніх технологій в освіті засвідчує про ствердження такої суспільної тенденції останнього десятиріччя як гіперцифровізація, що пов'язано з переходом від простого інформування до створення складних імерсивних екосистем. Використання віртуальної та доповненої реальностей виявляє безліч можливостей для забезпечення ефективності освітнього процесу. Адже імерсивні технології дають змогу створити динамічне освітнє середовище, орієнтоване на активну участь шкільництва. Використання VR та AR дозволяє зробити навчання більш доступним та ефективним [3].

У контексті нашого дослідження акцентуємо увагу на тому, що провідні країни світу (США, Велика Британія, Республіка Ізраїль, Республіка Польща та інші) розглядають цифрові проєкти як інструмент формування національної ідентичності та цифрової резильєнтності молоді. Систематизація зарубіжного досвіду цифрового проєктування дала змогу виокремити наявні підходи, релевантні для українського освітнього простору.

Концепція цифрового громадянства та інтегрованої національної безпеки (досвід США). Підґрунтя цього підходу становить актуалізація ідей цифрового громадянства, що відображає усвідомлення впливу цифрових технологій на суспільство і конкретну людину. Адже на порядку денному постає питання не лише всеохопної диджиталізації, а й розуміння її можливостей, ризиків і загроз. Цифрове громадянство як популярна соціологічна концепція, що з'явилася на межі століть в умовах стрімкого розвитку нових інформаційних і телекомунікаційних технологій, зокрема інтернету, відображає реалізацію прав і відповідальності людини брати участь у житті суспільства онлайн. Йдеться про значущість взаємодії та активної участі у цифровому світі на противагу пасивному спостереженню. Однак у суспільстві, перенасиченому інформацією, здатність розпізнавати актуальність і достовірність даних виходить за межі базової цифрової грамотності, стає наріжним каменем цифрової компетентності [2; 10; 14]. З огляду на це академічний дискурс порушує питання виховання цифрових громадян, озброєних не лише технологічними навичками, а й етичними знаннями, забезпечуючи становлення стійкого поінформованого громадянства, здатного критично мислити, протистояти викликам цифрової епохи.

Американська модель військово-патріотичного виховання у цифровому просторі базується на сценарії громадянської відповідальності та технологічної готовності. Патріотизм у США трансформується з символічного, як-от емоційна відданість прапору, у цифрове громадянство, що відображає активність у захисті демократичних інститутів в умовах кіберзагроз і глобальної дезінформації. Патріотичні навички спираються на медіаграмотність і кібергігієну, а патріотизм – на відповідальне ставлення до технологій, якими користується громадянин.

Виховні цифрові ініціативи передбачають гейміфікацію громадянської участі та інституційну суб'єктність. Провідним інструментом постають цифрові проєкти, зокрема ігри освітньої платформи iCivics (заснувала суддя Верховного суду США Сандра Дей О'Коннор, 2009 р.) [7]. Цифрові проєкти пропонують імерсивні сценарії («Executive Commandy», «Cast Your Vote»), за якими учні виконують ролі Президента, Верховного Судді або законодавця, усвідомлюючи, що країна – це складний механізм, а її успіх залежить від їхніх особистих рішень. Формування державницького патріотизму ґрунтується на процедурній справедливості. *Гейміфікація* і *цифрова партисипація* (віртуальні дебати, електронні петиції) дають змогу прожити ухвалення складних державних рішень і управління громадою за допомогою цифрових технологій, що пов'язано з довірою до інституцій і готовністю їх захищати в реальному житті.

Розуміння патріотизму цифрової доби як актуалізації патріотичної активності у кіберпросторі, засвідчує, що інформаційний патріотизм є проєкцією, відображенням тих набутих якостей патріота, які вже йому властиві [6]. У США для патріотичного виховання цінна концепція Cyber Awareness, ідеї кіберобізнаності або обізнаності у кібербезпеці як усвідомлення загроз і ризиків. Патріот має захищати кіберпростір держави, тож ідеться про підготовку цифрового захисника. Значущості набуває стратегія цифрової стійкості (Digital Resillience) як компонент патріотизму. Навчальні цифрові проєкти (наприклад, під егідою CISA, Агентство з кібербезпеки та безпеки інфраструктури США, та освітньої платформи Cyber.org) спрямовано на опанування навичок верифікації контенту, кібергігієни, бачення кар'єрних можливостей у сфері кібербезпеки. Патріотизм передбачає здатність розпізнавати діпфейки, механізми маніпуляції. А інструментами розвитку постають національні кіберзмагання, зокрема освітня програма для молоді «Cyber Patriot» – STEM-програма Асоціації Повітряних та космічних сил (AFA), з орієнтацією на кар'єру в галузі кібербезпеки або інших наукових, технологічних, інженерних і математичних (STEM) дисциплін, критично важливих для майбутнього країни; поєднує професійну технічну підготовку з елементами патріотичного виховання та командної роботи [16].

У військово-патріотичному вихованні чітко простежується мілітарно-патріотичний вектор та рекрутинг 2.0. Для популяризації служби у цифрових проєктах спираються на досвід військових симуляторів. Зокрема, America`s Army – серія відеоігор у жанрі шутерів від першої особи, та віртуальні навчальні центри використовують ігрові платформи для візії армійської етики, пропагуючи дотримання основних цінностей армії США, з огляду на що рейтингову систему гри названо «Честь», та командної взаємодії і цінностей лідерства (America's Army. https://en.wikipedia.org/wiki/America%27s_Army).

ISSN 3041-1572 Online

Отже, американський підхід засвідчує, що цифровий патріотизм – це дієва компетентність на основі знання законів, критичного мислення та кіберзахисту, що забезпечує стійкість до сучасних викликів демократії. Інформаційну гігієну розглядають як обов'язок, а поширення фейків – загрозу національній безпеці, з огляду на це медіаграмотність стає етичною нормою справжнього громадянина.

Європейський підхід патріотичного виховання в цифровому просторі базується на подоланні дистанції відчуження між героїчним минулим нації та світосприйняттям сучасного підлітка. У *моделі історичної співпричетності та імерсивного сторітелінгу* (досвід Великої Британії та Польщі) ключовим інструментом постає імерсивна пам'ять – технологія, що перетворює вивчення історії з процесу запам'ятовування фактів на процес особистісного проживання. У Великій Британії використовують технології емпатії та живої історії. Цифрові проєкти, зокрема, під егідою Imperial War Musseums (https://www.iwm.org.uk/) та National Archives фокусуються на формуванні глибокого емоційного зв'язку з поколіннями захисників [15]. VR допоможе переміститься до кабіни пілота під час битви за Британію або в окопи Першої світової війни. Йдеться не лише про візуалізацію, а й переживання почуття відповідальності, вибору воїна, з огляду на що абстрактне поняття «гордість» трансформується у свідому повагу до героя, розуміння ціни свободи. Проєкти з цифрових архівів і сімейного сторітелінгу, побудовані за принципом персоналізованого патріотизму – історія нації як частина сімейної саги, відображають зв'язок історії країни з долею пращурів

Відеоігри як інструмент пам'яті вважають ключовим підходом у залученні молоді шляхом геміфікації історії. У Польщі військово-патріотичне виховання безпосередньо пов'язано з питанням історичної пам'яті, актуальність якого засвідчує вихід за академічні межі у площину широкого суспільного дискурсу. У цьому контексті важливі результати дослідження, згідно з яким 56% опитаних учнів вважають уроки історії найважливішим чинником розуміння минулого [9]. Однак цей формат знайомства з минулим – шкільні уроки, для молоді цифрової епохи є нудним. Тож особливої значущості набувають інноваційні методи, на що орієнтує Міністерство освіти і науки Республіки Польща і що підтримує Інститут Національної пам'яті (InstytutPamięci Narodowej – IPN).

Заслуговує на увагу феномен трансмедійного сторітелінгу – інноваційної техніки оповіді шляхом розгортання єдиного наративу за допомогою різних медіаплатформ, як-от відеоігри, фільми, комікси, книги, що забезпечують ефект імерсії [5]. З огляду на те, що імерсивна пам'ять як метод глибокого занурення в минуле (ефект присутності), стосується меморіалізації подій, видатних осіб, сторінок історії (вшановування та увічнення в музеях, вулицях,

ритуалах) на основі емоційного, інтелектуального зв'язку, безпосереднього контакту з персонажами, забезпечується співучасть, діалог з історією, а не лише спостерігання, у нетравматичний спосіб переживання трагедій і втрат, гордість за перемоги.

Отже, гейміфікація історії, основним інструментом якої є відеоігри, *перетворює пасивне запам'ятовування на інтерактивний досвід, допомагає учням відчути вплив на історичні події та зрозуміти причино-наслідкові зв'язки.* Проєкт «Гра шифрів» (на платформах Steam, VR) – новаторський ігровий проєкт IPN, що базується на першоджерелах, матеріалах, ретельно відтворених з історичних артефактів, автентичних ресурсах, оцифрованих з оригінальних документів. Місії гравця (командира, розвідника, зв'язківця) відповідають задокументованим історичним подіям, і кожен герой отримує окреме завдання, вирішальне для битви. Почуття патріотизму формується під час інтерактивної діяльності, коли учні опановують тогочасні методи шифрування, логістики, зламу шифрів супротивника, встановлюють радіозв'язок і нейтралізують потужно озброєний бронепотяг. Використання мобільних пристроїв, ПК, VR-гарнітури дає змогу підлітку відчути себе героєм польської радіорозвідки [11].

Гісток – унікальний історичний хакатон від Офісу нових технологій IPN Польщі. Це програмний марафон, що поєднує вивчення історії з сучасними технологіями на основі проєктів, які популяризують польську історію за допомогою ІТ-рішень, застосунків, ігор або візуалізацій з опертям на історичні події чи постаті. На відміну від підручника, гра забезпечує вибір, навіть якщо відомо історичний фінал, прийняття рішень, що активізує суб'єктну позицію і розуміння важливості кожного у долі держави. *Віртуальні кімнати пам'яті* – інтерактивні 3Д-простори, дають змогу підліткам взаємодіяти з артефактами (зброєю, листами, прапорами), отримуючи інформацію за гейміфікованими підказками, що підвищує рівень засвоєння ціннісного контенту [9; 11].

Ізраїльська модель військово-патріотичного виховання в цифровому просторі є унікальним прикладом трансформації оборонної доктрини в освітню стратегію. Це *модель технологічної мілітаризації та STEM-патріотизму***,** згідно з якою патріотизм трактують не як абстрактну любов до Батьківщини, а як технологічну спроможність громадянина забезпечити якісну перевагу над ворогом. Йдеться про формування інтелектуального щита нації шляхом ранньої цифрової спеціалізації молоді. Цифрові проєкти інтегрують патріотичний наратив безпосередньо в освітній процес на основі реальних оборонних кейсів. Під егідою Міністерства освіти та ЦАХАЛ проходять цифрові олімпіади з безпековим нахилом. Заклади освіти використовують цифрові платформи з орієнтацією на службу в елітних технологічних

ISSN 3041-1572 Online

підрозділах (наприклад, «8200»), забезпечуючи можливість приміряти роль аналітика розвідки чи оператора Залізного купола (https://en.wikipedia.org/wiki/Iron_Dome). Залучення молодих офіцерів-технологів до онлайн-спілкування з учнями постає віртуальним менторством, гарантує спадкоємність досвіду. Віртуальні проєкти з формування цифрової резильєнтності нації, як-от Misinformation Game (Університет Хайфи, https://sarit-barzilai.edu.haifa.ac.il/misinformation-game), Fake or Not, спрямовано на розвиток стійкості щодо інфохаосу, що формує патріотизм як здатність протистояти паніці та захищати інформаційний простір спільноти.

Стратегію культурного суверенітету та цифрової ідентичності відображено у досвіді Естонії і Франції. Естонська модель (Digital first: патріотизм чи цифрова гордість) є зразком формування цифрового патріотизму в усвідомленні Естонії як оцифрованої та прозорої держави світу. Концепцію «e-Estonia» в освіті» реалізовано у цифрових проєктах як-от Proge Tiiger [13], спрямованих на якнайраніше опанування громадянина-патріота державних сервісів. Патріотизм означає відданість безпечній та небюрократичній державі, яка цінує час громадянина. Як і в інших розвинених державах, кібербезпека постає національною ідеєю, а кіберзахист – складником патріотичного виховання. Патріотичне спрямування проєктів для молоді під егідою «Кайтселійту» (*ест.* Kaitseliit – добровольчі воєнізовані формування в Естонії, https://uk.wikipedia.org/wiki/Кайтселійт) підтверджує, що захист цифрових кордонів Естонії – почесний обов'язок кожного цифрового громадянина.

Цифровому захисту мовного і культурного коду приділено увагу у Франції. Модель просвітництва у цифрову епоху розглядають як запоруку національної єдності і стійкості, захисту основоположних цінностей демократії та національної культури. Згідно з французькою концепцією громадянства, громадянин – це людина, яка критично мислить, критично сприймає світ і власне оточення, з огляду на що медіаосвіту у Франції інтегровано в усі шкільні предмети. Невипадково доповідь урядової комісії з протидії дезінформації має назву «Просвітництво в цифрову епоху» (Les Lumières à l'ère numérique, 2022), адже суспільство має бути інформаційно озброєним, впливовим, здатним відстоювати права громадян. Для французьких підлітків передбачено військово-патріотичні цифрові проєкти Aux Claviers Citoyens, спрямовані на зміцнення зв'язку між збройними силами та молоддю, розвиток культури оборони і громадянства в цифрову епоху; водночас ініціативи Arcom зосереджено на медіаосвіті[8]. Курс оборонної освіти та безпеки (CDSG) заснований на інноваційних методах навчання, що реалізується у партнерстві між школами та військовими частинами, передбачає проєкти з новими технологіями (дрони, ШІ, робототехніка) для ілюстрації модернізації збройних сил [12].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ідею зміцнення згуртованості нації відображають державні ініціативи SNU (Service National Universel, https://en.wikipedia.org/wiki/Service_national_universel). Цифрова платформа SNU пропонує молоді проєкти, онлайн-курси з цивільної безпеки, патріотичного виховання, що пов'язано не лише з історією та цінностями країни, а й підготовкою до сучасних кібервикликів. Французька модель фокусується на протидії культурній асиміляції та домінуванню англомовного контенту в цифровому просторі, з огляду на що державні проєкти, зокрема додаток Pass culture, стимулюють молодь споживати національний продукт. Патріотизм виховується засобами інтерактивних ігор і VR, зокрема у віртуальних турах Лувром (Louvre), перегляді оцифрованої французької класики.

Висновки. Узагальнення закордонного досвіду цифрових ініціатив військово-патріотичного спрямування для шкільництва дає змогу окреслити спільні вектори щодо розвитку патріотизму у кіберпросторі. У цьому контексті американська модель військово-патріотичного виховання базується на позиції громадської активності і технологічної готовності; британська і польська моделі утверджують ідею від емпатії до ідентичності, розглядаючи цифровий проєкт як машину часу, що десакралізує героїв, репрезентує зрозумілими для молоді. За ізраїльського підходу патріотичне виховання може бути прагматичним, а цифрові проєкти сприяти розвитку відчуття власної сили в обороні країни. Досвід Естонії обстоює захист ідентичності, довіру до цифрових інституцій держави як вияв патріотизму, а Франції – утверджує просвітництво у цифрову епоху. Для українського контенту, зокрема, поєднання британського досвіду з акцентом на емпатії та польського – на гейміфікації, може стати підґрунтям для розроблення проєктів про оборону України в російсько-українській війні. Наголосимо і на тому, що формування патріотизму молоді засобами цифрових технологій базується на утвердженні значущості історичної пам'яті, резильєнтності, коли учень є не спостерігачем, а віртуальним учасником захисту національних цінностей, а нація, подолавши екзистенційні загрози в минулому, здатна забезпечити впевненість і стійкість у сучасних умовах. Ключовим інструментом постає цифрова самоідентифікація – відчуття належності до держави, яка є лідером у технологіях або культурним еталоном. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо розгляд цифрових ініціатив військово-патріотичного змісту в Україні на основі компаративного підходу.

Література:

1. Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді в системі освіти України: стратегічні напрями / за ред. І. Д. Беха, Р. В. Малиношевського. Івано-Франківськ: НАІР, 2023. 32 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802/1/Стратегічні%20напрями.pdf (дата звернення 20.03.2026 р.).

2. Правдюк А. Цифрові права людини та цифрове громадянство. *Успіхи і досягнення у науці*. 2024. № 4(4). С. 204–218. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4(4)-204-218

3. Проєктування освітнього середовища з використанням засобів доповненої та віртуальної реальностей в закладах загальної середньої освіти: колект. моногр. / за наук. ред. Литвинової С. Г. Київ: ІЦО НАПН України, 2023. 219 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738596/1/%21%21%21МОНОГРАФІЯ_ALL_2023-FIN%2B.pdf (дата звернення 22.03.2026 р.).

4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності: Закон України від 13 грудня 2022р. № 2834-IX. URL:. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (дата звернення 18.03.2026 р.).

5. Сучков Д. Роль трансмедійного сторітелінгу у формуванні імерсивного досвіду аудиторії. *Питання культурології*, 2024. № 44. С. 145–157. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.44.2024.318736

6. Череповська Н. І. Патріотизм молоді інформаційної доби: інноваційні засоби розвитку : навчально-методичний посібник. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2023. 154 с. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/posib_cherepovska_2023.pdf (дата звернення 23.03.2026 р.).

7. A Stronger America Starts Here. URL: https://vision.icivics.org/about/history/# history (дата звернення 20.03.2026 р.).

8. Aux claviers citoyens : une rencontre au cœur des métiers du numérique de défense URL: https://www.lycee-saint-john-perse.fr/post/aux-claviers-citoyens-une-rencontre-au-c%C5%93ur-des-m%C3%A9tiers-du-num%C3%A9rique-de-d%C3%A9fense (дата звернення 22.03.2026 р.).

9. Błażewicz P. Made in IPN – alternatywne metody poznawania historii. *NaszaHistoria.pl.* URL: https://naszahistoria.pl/made-in-ipn-alternatywne-metody-poznawania-historii/ar/c15-17555585 (дата звернення 15.03.2026 р.).

10. Gutiérrez-Aguilar O., Turpo-Gebera O., Chicaña-Huanca S., Laura-de-la Cruz K.M., Pérez-Postigo G., Diaz-Zavala R. et al. Digital skills and digital citizenship education: An analysis based on structural equation modeling. *Journal of Technology and Science Education*, 2024. 14(3), P. 738–755. DOI. https://doi.org/10.3926/jotse.2436 .

11. InstytutPamięci Narodowej. URL: https://bnt.ipn.gov.pl/projekty/aplikacje/ (дата звернення 25.03.2026 р.).

12. Les classes de défense et de sécurité globales (CDSG). URL: https:// eduscol.education.gouv.fr/6078/classes-de-defense-et-de-securite-globales-cadets (дата звернення 12.03.2026 р.).

13. ProgeTiger – Estonian way to create interest in technology. URL: https://www.educationestonia.org/progetiger/ (дата звернення 15.03.2026 р.).

14. Pangrazio L., Sefton-Green J. Digital Rights, Digital Citizenship and Digital Literacy: What's the Difference?. *J. New Approaches Educ. Res.* 2021., №10, P. 15–27 DOI. https://doi.org/10.7821/naer.2021.1.616

15. Strategic plan: Archives for Everyone. URL: https://www.nationalarchives.gov.uk/about/our-role/plans-policies-performance-and-projects/our-plans/archives-for-everyone/ (дата звернення 27.03.2026 р.).

16. What is CyberPatriot? URL: https://www.uscyberpatriot.org/pages/about/what-is-cyberpatriot.aspx (дата звернення 22.03.2026 р.).

References:

1. Viiskovo-patriotychne vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi v systemi osvity Ukrainy: stratehichni napriamy [Military-patriotic education of children and students in the education system of Ukraine: strategic directions] / za red. I. D. Bekha, R. V. Malynoshevskoho. Ivano-Frankivsk: NAIR, 2023. 32 s. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/736802/1/ Стратегічні%20напрями.pdf (data zvernennia 20.03.2026 p.). [in Ukrainian].
2. Pravdiuk A. Tsyfrovi prava liudyny ta tsyfrove hromadianstvo [Digital human rights and digital citizenship]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi*, 2024. 4(4). S. 204–218. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2024-4(4)-204-218 [in Ukrainian].
3. Proiektuvannia osvitnoho seredovyshcha z vykorystanniam zasobiv dopovnenoi ta virtualnoi realnostei v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: kolekt. monohr. [Designing an educationalenvironment using augmented and virtual reality tools in secondary education institutions] /za nauk. red. Lytvynovoi S. H. Kyiv: ITsO NAPN Ukrainy, 2023. 219 s. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/738596/1/%21%21%21МОНОГРАФІЯ_ALL_2023-FIN%2B.pdf (data zvernennia 22.03.2026 p.). [in Ukrainian].
4. Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti: Zakon Ukrainy vid 13 hrudnia 2022r. No 2834-IX [Verkhovna Rada Ukrainy. (2022, 13 hrudnia). Pro osnovni zasady derzhavnoi polityky u sferi utverdzhennia natsionalnoi ta hromadianskoi identychnosti. (Zakon No 2834-IX)]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text (data zvernennia18.03.2026 p.). [in Ukrainian].
5. Suchkov D. (2024). Rol transmediinoho storitelinhu u formuvanni imersyvnoho dosvidu audytorii [The role of transmedia storytelling in forming the audience's immersive experience]. *Pytannia kulturolohii. Issues in Cultural Studies*. 2024. No 44. S. 145–157. DOI: https://doi.org/10.31866/2410-1311.44.2024.318736 [in Ukrainian].
6. Cherepovska N. I. Patriotyzm molodi informatsiinoi doby: innovatsiini zasoby rozvytku: navchalno-metodychnyi posibnyk [Patriotism of youth in the information age: innovative means of development]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 2023. 154 s. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/posib_cherepovska_2023.pdf (data zvernennia 23.03.2026 p.). [in Ukrainian].
7. A Stronger America Starts Here. URL: https://vision.icivics.org/about/history/# history (data zvernennia 20.03.2026 p.). [in English].
8. Aux claviers citoyens : une rencontre au cœur des métiers du numérique de défense URL: https://www.lycee-saint-john-perse.fr/post/aux-claviers-citoyens-une-rencontre-au-c%C5%93ur-des-m%C3%A9tiers-du-num%C3%A9rique-de-d%C3%A9fense (data zvernennia 22.03.2026 p.). [in English].
9. Błażewicz P. Made in IPN – alternatywne metody poznawania historii. *NaszaHistoria.pl.* URL: https://naszahistoria.pl/made-in-ipn-alternatywne-metody-poznawania-historii/ar/c15-17555585 (data zvernennia 15.03.2026 p.). [in Polish].
10. Gutiérrez-Aguilar O., Turpo-Gebera O., Chicaña-Huanca S., Laura-de-la-Cruz K.M., Pérez-Postigo G., Diaz-Zavala R. et al. (2024). Digital skills and digital citizenship education: An analysis based on structural equation modeling. *Journal of Technology and Science Education*, 2014. 14*(*3*)*, P. 738–755. DOI: https://doi.org/10.3926/jotse.2436 [in English].
11. InstytutPamięci Narodowej. URL: https://bnt.ipn.gov.pl/projekty/aplikacje/ (data zvernennia 25.03.2026 p.). [in Polish].
12. Les classes de défense et de sécurité globales (CDSG). URL: https: //eduscol.education.gouv.fr/6078/classes-de-defense-et-de-securite-globales-cadets (data zvernennia 12.03.2026 p.). [en Français].

ISSN 3041-1572 Online

13. ProgeTiger – Estonian way to create interest in technology. URL: https://www.educationestonia.org/progetiger/ (data zvernennia 15.03.2026 p.). [in English].

14. Pangrazio L., Sefton-Green J. Digital Rights, Digital Citizenship and Digital Literacy: What's the Difference? *J. New Approaches Educ. Res.* 2021. № 10, P. 15–27. DOI: https://doi.org/10.7821/naer.2021.1.616 [in English].

15. Strategic plan: Archives for Everyone. URL: https://www.nationalarchives.gov.uk/about/our-role/plans-policies-performance-and-projects/our-plans/archives-for-everyone/ (data zvernennia 27.03.2026 p.). [in English].

16. What is CyberPatriot? URL: https://www.uscyberpatriot.org/pages/about/what-is-cyberpatriot.aspx (data zvernennia 22.03.2026 p.). [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.016:[81’243’373:005.336.2]:51

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-463-476

Карпук Дарина Олександрівна асистент кафедри іноземних мов, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-3546-7730

Яременко-Гасюк Олена Олександрівна завідувач кафедри іноземних мов, кандидат педагогічних наук, доцент, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9544-4733

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ МАТЕМАТИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. У статті розглядаються особливості використання фахових текстів у процесі формування іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей математичного профілю. Автори акцентують увагу на тому, що вивчення іноземної мови у вищій школі має бути тісно пов’язане з майбутньою професійною діяльністю студентів, що у свою чергу потребує використання спеціалізованих матеріалів. У роботі обґрунтовується важливість автентичних математичних текстів як ефективного засобу одночасного розвитку мовних навичок і здобуття фахових знань.

Ключову увагу приділено методичним аспектам роботи з текстами, зокрема виокремлено дві групи навичок читання (технічні та смислові) та принципи їх формування. Описано етапи роботи з текстом (pre-reading, while-reading, post-reading) і наведено приклади вправ, спрямованих на розвиток як мовної, так і професійної компетентності студентів.

У статті також визначено основні характеристики автентичних математичних текстів, серед яких термінологічна точність, використання символів і специфічних мовних конструкцій. Виділяється те, що такі тексти сприяють розвитку аналітичного мислення, умінню самостійно опановувати знання та інтегрувати їх у професійну діяльність.

У підсумку зроблено висновок про те, що використання фахових текстів є важливою умовою ефективного навчання іноземної мови студентів математичних спеціальностей, оскільки дозволяє перетворити процес навчання на інструмент професійного розвитку та підготовки до комунікації у науковому середовищі.

Ключові слова: методика, автентичні фахові тексти, іншомовна компетентність, навички читання.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Karpuk Daryna assistant of the Foreign Languages Department, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-3546-7730

Yaremenko-Gasiuk Olena Head of the Foreign Languages Department, Candidate of sciences (Pedagogy), Associate professor, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9544-4733

FEATURES OF THE USE OF SPECIALIZED TEXTS FOR THE FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE IN NON-LINGUAL SPECIALTIES OF THE MATHEMATICAL PROFILE

Abstract. The article examines the features of using professional texts in the process of forming foreign language competence of students of non-language specialties of a mathematical profile. The authors emphasize that studying a foreign language in higher education should be closely related to the future professional activities of students, which in its form requires the use of specialized materials. The work substantiates the importance of authentic mathematical texts as an effective simultaneous development of language skills and acquisition of professional knowledge.

Key attention is paid to methodological aspects of working with texts, in particular, two groups of reading skills (technical and content) and the principles of their formation are distinguished. The stages of working with the text (pre-reading, while-reading, post-reading) are described and examples of exercises aimed at developing both linguistic and professional competence of students are given.

The article also identifies the main characteristics of authentic mathematical texts, including terminological accuracy, use of symbols and special language constructions. It is highlighted that such texts contribute to the development of analytical thinking, the ability to independently master knowledge and integrate it into professional activities.

As a result, the conclusion is made that the use of professional texts is an important condition for effective foreign language learning for students of mathematical specialties, which allows turning the learning process into a tool for professional development and preparation for communication in the scientific environment.

Keywords: methodology, authentic professional texts, foreign language competence, reading skills.

Постановка проблеми. Вивчення іноземної мови є важливою складовою підготовки студентів у розвинених країнах. Адже є фундаментом для інтеграції фахівця у світову наукову спільноту та ключовим елементом

професійної підготовки. Це не лише засіб комунікації, а й інструмент для набуття професійно спрямованої компетентності, що дозволяє успішно виконувати фахову діяльність у майбутньому.

Як зазначають науковці, метою фахового спрямування вивчення іноземної мови у вищих навчальних закладах «є оволодіння цією мовою як засобом комунікації, набуття професійно спрямованої іншомовної компетентності для успішного виконання подальшої професійної діяльності» [2].

Крім того, володіння мовою дає можливість спеціалісту самостійно опановувати нові знання та досвід, забезпечуючи безперервний професійний розвиток протягом усього життя

Такий підхід є критично важливим при підготовці фахівців у галузі точних наук. Для студентів математичного профілю вивчення мови трансформується у роботу з фаховими текстами, що дозволяє не лише розвивати лінгвістичні навички, а й здобувати актуальні професійні знання, необхідні для успішної побудови кар'єри.

Використання спеціалізованих матеріалів дозволяє повноцінно застосовуватии особливості сучасної методики навчання, адаптованої до потреб майбутніх математиків. Тому, використовуючи фахові тексти для студентів математики під час навчання іноземній мові, ми акцентуємо нашу увагу саме на їх математичні характеристики, які тим чи іншим чином можуть розвинути їх професійні навички та уміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наш час вивченням питання використання автентичних фахових текстів для формування навичок читання займаються багато науковців. Серед них можна виділити Пілішек С. та Рудоман О. («Роль автентичних матеріалів у навчанні іноземної (англійської) мови у ЗВО: можливості та обмеження»), Липченко Т. та Кащук М. («Особливості використання автентичних текстів при вивченні іноземної мови професійного спрямування»), Долгушева О. («Типологія текстів для читання в курсі навчання іноземної мови»), Мудра О. та Коропатніцька Т. («Критерії вибору текстів для читання іноземною мовою: наукові підходи та сучасні практики»), Галацин К. («Використання автентичних текстів на заняттях з англійської мови в технічних закладах освіти»), Коротка Н. («Формування у студентів немовних вузів «понятійного мислення» за допомогою читання фахових текстів»).

Всі вітчизняні науковці у своїх працях зазначають, що використання фахових текстів є доцільним на заняттях іноземної (англійської мови) як для формування читацької грамотності студентів, так і комунікативних компетенцій. Окрім цього у публікаціях акцентують увагу на вибір текстів, що мають спиратися на інтереси студентів та їхній рівень розуміння та сприйняття мови, що безпосередньо впливає на їхню мотивацію і стимулювання, що обгрунтовує вибір теми нашого дослідження.

ISSN 3041-1572 Online

Також у статтях та тезах висвітлюються різні методи та підходи щодо використання автентичних фахових матеріалів на заняттях іноземної мови, які ми врахували у нашій роботі.

Мета статті – визначення особливостей автентичних фахових текстів та обґрунтування важливості їх використання у процесі формування іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей математичного профілю, а також висвітлення ефективних методичних підходів до організації роботи з такими текстами з метою розвитку професійно спрямованих мовних і когнітивних умінь.

Виклад основного матеріалу. Отже, виходячи з досліджень вітчизняних науковців та спираючись на наш досвід, можна зазначити з [7], що робота з фаховими текстами сприяє суттєвому розвитку когнітивних здібностей через залучення студента до складних інтелектуальних процесів. Відповідно, на основі джерел [5; 7; 8] цей процес може покращити наступні ментальні навички:

• *Самостійне опанування знань*. Адже аналіз та синтез інформації, яку можна знайти у фахових текстах вимагає високого рівня концентрації.

• *Інтеграція професійних знань*. Ми вже говорили про отримання професійних знаннь, необхідних для майбутньої кар'єри, безпосередньо в процесі вивчення мови. Цей процес стимулює здатність пов'язувати лінгвістичні структури з фаховими концепціями.

• *Формування професійної компетентності*. Робота з текстами є засобом набуття професійно спрямованої іншомовної компетентності, що необхідно для успішного виконання фахової діяльності в майбутньому.

Якщо розглянути методичний аспект цього питання то, згідно досліджень провідних вітчизняних методистів (Ніколаєва С.Ю. та інші), слід зазначити що «читання іноземною мовою як комунікативне уміння та засіб спілкування є, поряд з усним мовленням, важливим видом мовленєвої діяльності та найбільш розповсюдженим способом іншомовної комунікації», що розглянуто в [4, с. 187], а отже є важливою компетенцією.

Методисти виділяють два основних рівні розуміння тексту:

- *рівень значення*
- *рівень смислу/змісту*.

«Рівень значення пов'язаний із започаткуванням значень сприйнятих мовних одиниць та їхніх безпосередніх зв'язків. Смисловий рівень пов'язаний з розумінням змісту тексту як певної цілісної мовної одиниці» зазначається в [4, с. 188-189].

Через це навички і вміння, що забезпечують розуміння прочитаного тексту, умовно розділяють на дві групи, навіть попри одночасність процесів *сприйняття та осмислення*.

Перша група – це навички що пов'язані з технічним елементом читання та забезпечують акт сприйняття графічних знаків та співвіднесення їх з відповідними значеннями.

Друга група – це вміння, що забезпечують смислову перспективу читання, а саме устаткування смислових зв'язків між мовними одиницями тексту, досягнення розуміння тексту, ідеї автора.

Для того щоб досягти певного рівня *сприйняття*, навички мають бути максимально доведеними до автоматизму, завдяки чому безпосередня увага того, хто читає, буде повністю зосереджена на смисловій переробці тексту, на його *осмисленні*.

Для досягнення достатнього рівня навичок першої групи, вітчизняні методисти та науковці з [3] пропонують наступний алгоритм опрацювання. Основними принципами роботи з текстами виступають:

- *поетапність роботи* (від букви → складу → слова → речення);
- *систематичність виконання певних видів діяльності*;
- *повторюваність вже вивченого*;
- *опора на слухове сприйняття матеріалу*.

Навички першої групи формуються найкраще під час виконання графіко-фонетичних вправ, читання вголос, вправ на швидкість і точність, інтонаційні вправи тощо.

Для того ж, щоб опанувати вміннями другої групи, треба зосередити увагу на рецептивних навичках, на грунті яких вони й формуються:

- *граматичних* (навичок розпізнавання граматичних і прогнозування синтаксичних структур усного або писемного мовлення);
- *лексичних* (навичок розпізнавання звукових або графічних образів лексичних одиниць та їх безпосереднього розуміння);
- *слухових* (навичок сприймання й розпізнавання звуків, звукосполучень, інтонації в усному мовленні);
- *перцептивних* (навичок сприймання й розпізнавання букв, буквосполучень, знаків пунктуації в писемному мовленні).

Основними принципами для формування навичок другої групи можна назвати комунікативну спрямованість, роботу з автентичними текстами, розвиток мислення та інтеграцію з говорінням і письмом.

Систему вправ, що використовується для формування таких умінь доцільно розділити на декілька методичних етапів:

Передтекстовий етап (pre-reading), а саме *прогнозування змісту за заголовком, обговорення теми, активізація лексики*;

Етап роботи суто з текстом (while-reading), а саме *пошук конкретної інформації (skimming/scanning), відповіді на запитання, заповнення таблиць, визначення ключових слів*;

ISSN 3041-1572 Online

Післятекстовий етап (post-reading), а саме *переказ, обговорення, інтерпретація, оцінювання змісту.*

Ще один важливий аспект, на який звертає увагу вітчизняний методист Ніколаєва С.Ю. – це вибір тексту для опрацювання. В своїй «Методиці викладання іноземних мов» вона зазначає в [4, с. 191], що «для формування адекватних умінь читання велике значення має характер текстів: їх зміст, інформативність, цікава фабула і т. і. Від якості текстового матеріалу залежить мотивація читацької діяльності учнів. Зміст текстів визначає відношення учнів до читання, а також можливості розв'язання тих освітніх і виховних завдань, які ставляться перед іноземною мовою як навчальним предметом. З іншого боку, структурно-смислові та мовні особливості текстів визначають характер самого процесу читання».

В контексті нашого дослідження, ми хочемо звернути увагу на особливості роботи з автентичними фаховими текстами для формування навичок як першої, так й другої групи.

Але слід почати з визначення самого поняття «автентичні тексти», на яке ми спираємось у своєму дослідженні. Автентичні тексти — це матеріали (статті, наукові публікації, інструкції, відео тощо), які були створені носіями мови для носіїв мови і спочатку не призначалися для навчальних цілей.

Вітчизняні науковці Кащук М. та Липченко Т. виділяють у [1] три головні переваги використання автентичних текстів, а саме те, що автентичні матеріали відтворюють точніші приклади того, як використовують мову безпосередньо її носії; матеріали з повсякдення є більш неформальними, а також соціально орієнтованими та широко вживаними; використання автентичних текстів має неабияке значення при навчанні аудіюванню.

Виходячи з нашого досвіду, ми вважаємо, що робота з такими текстами є ключовою для формування навичок читання та розвитку професійних умінь майбутнього спеціаліста математичного профілю.

Які ж основні характеристики автентичних математичних текстів слід брати до уваги перед застосуванням у навчальному процесі? Розглянемо детально особливі характеристики іноземних (англійська) математичних текстів:

1. *Термінологічна точність*. Математичні тексти містять велику кількість спеціалізованої термінології (наприклад: equation, theorem, proof, function, variable). Кожен термін має чітке значення і не допускає двозначності.

2. *Логічна послідовність викладу*. Інформація подається у суворій логічній послідовності: definition → theorem → proof → example → conclusion.

3. *Використання символів і формул*. Математичні тексти поєднують вербальну інформацію та символічний запис (формули, знаки, графіки), що допомагає стисло передавати складні ідеї.

4. *Лаконічність і точність*. Математична мова прагне до максимальної короткості. Речення часто короткі та інформативні.

5. *Специфічні мовні конструкції.* У текстах часто використовуються типові конструкції, наприклад: Let x be a real number…; Suppose that…; It follows that…; Therefore…; We obtain…

6. *Граматична складова* (наприклад, Passive Voice). Для опису процесів або доведень часто застосовується пасивний стан: The equation is solved…; The result is obtained…

7. *Використання логічних зв'язок*. Часто застосовуються слова та фрази для вираження логіки: therefore, thus, hence, consequently, moreover, if… then…

8. *Міжнародний характер термінів*. Багато математичних термінів мають латинське або грецьке походження, тому вони подібні в різних мовах (formula, theorem, method, function).

Ми бачимо, що всі ці особливості притаманні й фаховим математичним текстам, які написані українською мовою для студентів, як навчальний матеріал та науковців, як дослідницьке джерело.

Отже, суто методично, використання таких матеріалів спрямоване на те, щоб іноземна мова стала для студента реальним засобом комунікації та «вживленням» у професійне середовище.

А роль таких текстів у розвитку навичок читання важко переоцінити, оскільки вони демонструють живе функціонування мови в науковому та професійному середовищі. Читання автентичних фахових матеріалів дозволяє студентам математичного профілю не лише вивчати граматику чи лексику, а й, як ми вже зазначали вище, отримувати професійні знання, необхідні для їхньої майбутньої кар'єри. Це перетворює процес читання з механічної вправи на інструмент інтелектуального та професійного розвитку.

Також, на нашу думку, одною з ключових форм роботи з автентичними текстами, яка максимально розкриває освітній потенціал тексту, є групова форма навчання. Адже, основним завданням використання роботи з автентичними текстами є формування інтересу до процесів міжкультурного та професійного спілкування.

Таким чином, головним критерієм відбору автентичного фахового тексту є те, чи *сприяє текст формуванню професійно спрямованої іншомовної компетентності,* яка дозволить фахівцю успішно виконувати його обов'язки в майбутньому.

Отже, будуючи урок з використанням автентичних текстів ми рекомендуємо звернути увагу на наступні етапи та елементи навчального процесу, детально прогнозуючи його структуру та результат навчання, що відповідає сучасним вимогам педагогічного дизайну освітнього середовища, загалом.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

ТАБЛИЦЯ 1.
Етапи навчального процесу з використанням фахових текстів [9]

Аспект	Опис/характеристика	Результат для студента
Мета навчання	Оволодіння мовою як засобом комунікації та набуття професійно спрямованої компетентності.	Здатність успішно виконувати майбутню професійну діяльність.
Зміст матеріалів	Використання фахових текстів, що містять актуальні знання з математики.	Отримання знань, необхідних для побудови успішної майбутньої кар'єри.
Ключова навичка	Формування навичок читання на основі автентичних матеріалів.	Розуміння складної наукової термінології та логіки викладу.
Показник успіху	Здатність самостійно опановувати нові знання та досвід через іноземну мову.	Автономність у професійному розвитку та безперервне навчання.
Методичний підхід	Акцент на особливостях сучасної методики навчання, адаптованої до потреб математиків.	Висока ефективність засвоєння матеріалу через професійну мотивацію.

А зараз, розглянемо суто практичний аспект, а саме фрагмент уроку, що демонструє, як робота з автентичними матеріалами стає частиною сучасної методики навчання, що допомагає студентам математичного профілю готуватися до реальних викликів у їхній майбутній діяльності.

При вивченні теми "Algebra" (Алгебра) та з метою розвитку навичок читання та розуміння автентичного наукового тексту для здобуття професійних знань нами було розроблено, враховуючи вимоги методики викладання, три етапи: ***Передтекстова підготовка (Pre-reading), Робота з автентичним текстом (While-reading) та Післятекстове обговорення (Post-reading)***

На кожному етапі були задіяні методичні прийоми, які активували професійні знання студента, створюючи підґрунтя для *самостійного опанування нового матеріалу*, були спрямовані на *формування професійно спрямованої іншомовної компетентності*, та демонстрували використання мови як *засобу професійної комунікації* та інструменту для отримання фахового досвіду.

ПРИКЛАД ТЕКСТУ 3 [6]:

Algebra means “reunion of broken parts” from the Arabic language. Algebra is a part of mathematics. It uses variables to represent a value that is not yet known or can be replaced with any value. When an equal sign (=) is used, this is called an equation. A very simple equation using a variable is: 2+3=x . In this example, x=5, or it could also be said that “x equals five”. This is called solving for x. Besides equations, there are inequalities (*less than* and *greater than*). A special type of equation is called the function. This is often used in making graphs because it always turns one input into one output. Algebra can be used to solve real problems because the rules of algebra work in real life and numbers can be used to represent the values of real things. Physics, engineering and computer programming are areas that use algebra all the time. It is also useful to know in surveying, construction and business, especially accounting. People who do algebra use the rules of numbers and mathematical operations used on numbers. The simplest are adding, subtracting, multiplying, and dividing. More advanced operations involve exponents, starting with squares and square roots. Algebra was first used to solve equations and inequalities. Two

examples are linear equations (the equation of a straight line) and quadratic equations, which has variables that are squared (multiplied by itself).

Для ефективного опрацювання тексту зі студентами ми подаємо поетапний комплекс вправ, де зосереджені саме ті вправи, що орієнтуються на формування, розвиток та закріплення навичок та вмінь першої та другої групи, про що ми говорили вище.

Етап 1: Передтекстова підготовка (Pre-reading)

Під час даного етапу важливо актуалізувати вміння та навички студентів, особливо акцентуючи увагу на фонетичні вправи, що важливо для формування навичок першої групи, та вправи на прогнозування теми чи активацію лексичних вмінь, що відноситься до навичок другої групи.

Завдання 1. *Прочитай слова та розподіли їх за звуками /æ/, /eɪ/, /ʌ/.*

algebra; value; equation; example; language; mathematical.

Колонки:

/æ/ → _____

/eɪ/ → _____

/ʌ/ → _____

Дане завдання є досить простим для студентів, але ефективним для актуалізації знань з фонетики та подальшого успішного читання уголос на наступному етапі. Студенти можуть виконувати дану вправу як самостійно, так і біля дошки по черзі, що активізує студентів до роботи.

Завдання 2. *Прочитай уголос:*

2 + 3 = x

x = 5

less than (<)

greater than (>)

Приклад вимови: Two plus three equals x; x equals five…

Подібні завдання є важливими для студентів математичних спеціальностей, адже це формулює їхні навички щодо читання математичних прикладів для подальшого використання у професійній діяльності. Студенти мають довести читання прикладів, формул англійською мовою до автоматизму, щоб не задумуючись читати під час наступного етапу.

Завдання 3. *Дай відповіді на запитання.*

1. What is algebra?
2. What do you think algebra is used for?
3. Is algebra important in everyday life?

Такі завдання розвивають навички говоріння та мислення, що допомагають студентам зорієнтуватися щодо теми тексту, який вони будуть читати у наступному етапі та змогли зрозуміти попередньо про що текст. Дана вправа дає можливість відповісти великій кількості студентів, щоб

ISSN 3041-1572 Online

максимально залучити та заохотити їх для наступного етапу. Важливо під час реалізації таких завдань задавати додаткові запитання, щоб студент вчився думати ширше на певну тему, що обговорюється. Наприклад, після запитання «Is algebra important in everyday life?» викладач може запитати «How is algebra important in your life?» або «How algebra appears in your everyday life?» тощо.

Етап 2: Робота з автентичним текстом (While-reading)

Завдання 4. *Прочитай уривок уголос, звертаючи увагу на: наголос, інтонацію, зв'язність.*

Читання вголос є основним завданням для формування технічних навичок читання у студентів. Найефективніша форма виконання даного завдання є читання по черзі кожним студентом, що надає можливість залучити усіх студентів до читання. При читанні викладач має можливість виправляти вимову одразу для того, щоб студент мав можливість прочитати незнайоме слово правильно одразу, або викладач може робити відмітки, щоб після читання вказати на помилково прочитані слова, що можуть бути розібрані окремо, як частина формування навичок.

Іноді також корисно додати до завдання щодо читання тексту – швидкість, адже це дозволить студентам навчитися читати автетичні тексти без помилок. При першому ознайомленні з текстом ми вважаємо, що додавати швидкість до переліку завдань недоцільно, адже студенти не знайомі з текстом і відповідно можуть виникнути труднощі, але при повторенні опрацювання тексту таке завдання матиме позитивний вплив на розвиток навичок.

Завдання 5. Розташуй ідеї у правильному порядку (як у тексті):

Algebra in real life
Definition of algebra
Types of equations
Mathematical operations

Цей тип завдання дасть можливість студентам звертати увагу на ключові моменти тексту. Це важливо у контексті розуміння прочитаного та розподіл тексту на логічні частини, для найкращого сприйняття. Студенти мають перед собою дане завдання і мають можливість одразу відмітити правильний порядок ідей.

Етап 3: Післятекстове обговорення (Post-reading)

Основна роль післятекстових завдань – це відтворення та закріплення вмінь, що формуються після читання тексту. Вони можуть стосуватись навичок як першої, так і другої групи.

Завдання 6. *Визначи чи ти погоджуєшся з поданими твердженнями.*

1) The word algebra from the English language means "reunion of broken parts".

2) Algebra is a part of arithmetic.
3) When an equal sign (=) is used, this is called an equation.
4) A special type of equation is called the function.
5) Equation is often used in making graphs.
6) Algebra cannot be used to solve real problems.
7) The simplest operations ai algebra are adding, subtracting, multiplying, and dividing.
8) Quadratic equations are the equation of a straight line.

Завдання, де студенти мають погоджуватися чи визначати правдиві твердження, є типовими для післятекстового етапу. Такі вправи найкраще підходять для перевірки та узагальнення прочитаного, адже студенти мають можливість подумати та відтворити думки щодо уже прочитаного та опрацьованого тексту, без повторного читання.

Такий тип завдань можливо використовувати як для групового обговорення, так і для індивідуального оцінювання. Головне у реалізації таких вправ акцентувати увагу студентів на швидкі відповіді, де вони максимально залучають навички щодо сприйняття тексту.

Завдання 7. *Доповни речення наступними словами:*

construction; surveying; physics; accounting; engineering

1) _____is the science or profession of developing and using nature's power and resources in ways that are useful to people.
2) _____is the process where contractors build structures that serve a particular purpose.
3) The main objective of _____is to determine the relative position of any objects or points on the earth.
4) The main goal of _____is to record and report a company's financial transactions, financial performance, and cash flows.
5) _____itself is studying the natural world and the interactions between objects and energy in any given environment.

Типові завдання на заповнення пропусків є також ефективним для закріплення лексичних навичок студентів. Вони мають можливість використати здобуту інформацію щодо прочитаного тексту та відтворити її шляхом підбору необхідного слова.

Як ми вже зазначали, найчастіше під час даного етапу застосовуються вправи для формування вмінь другої групи, але для більш кращого розвитку та ефективного закріплення ми рекмендували б використовувати відповідні вправи для формування навичок першої групи. Наприклад,

Завдання 8. *Відновіть слова з тексту:*

algeb_a → _____
equ_tion → _____

vari_ble → _____
funct_on → _____
num_ers → _____

Студенти мають можливість закріпити фонетичні навички та перевірити себе щодо правильної вимови певних слів. Також до цього списку можливо додати конкретні слова з якими у студентів виникли проблеми під час читання. Повторювання слів є одним з основних принципів формування навичок першої групи.

Висновки. Отже, автентичні тексти є важливою складовою побудови сучасного уроку та формування різноманітних навичок.

Для навчальних цілей підготовки студентів математичного профілю такі тексти мають відповідати наступним характеристикам:

→ *професійна спрямованість та актуальність;*
→ *інформаційна цінність для самоосвіти;*
→ *комунікативний потенціал;*
→ *методична доцільність;*
→ *придатність для розвитку навичок читання.*

Дійсно, за що ми й цінуємо автентичні тексти, так за те , що вони місять спеціалізовану інформацію, що безпосередньо стосується математичної галузі та є необхідною ланкою для побудови майбутньої кар'єри студентів, відповідно до їхньої спеціальності.

Крім того, автентичний матеріал повинен дозволяти студенту самостійно опановувати нові знання та отримати певний фаховий досвід. А отже, критерієм також, є потенціал тексту стати джерелом професійного зростання навіть за межами мовного заняття.

Допомагаючи студенту оволодіти мовою як інструментом взаємодії у світовій науковій і професійній спільноті, автентичний текст має слугувати конкретним засобом комунікації у фаховому середовищі.

Під час опрацювання автентичного тексту слід робити акцент на особливості сучасної методики навчання, яка зосереджується на створенні специфічого освітнього середовища, що здатне спрогнозувати результати навчання та ефективність навчального процесу.

Оскільки в контексті навчання математиків особлива увага приділяється поетапності роботи з автентичними матеріалами саме для формування навичок читання першої та другої групи, тексти також мають безпосередньо відповідати цьому функціональному призначенню.

Література:

1. Кащук М.Г. Особливості використання автентичних текстів при вивченні іноземної мови професійного спрямування [Електронний ресурс] / М.Г. Кащук, Т.С. Липченко // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. – Т. 2, № 60. С. 243–247. Режим доступу: https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-37

2. Коваль Л.М. Формування у студентів немовних вищих навчальних закладів англомовної професійно орієнтованої мовної компетенції / Л.М. Коваль // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. – № 20.4. – С. 318–321.

3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів [Електронний ресурс] / О.Б. Бігич, Н.Ф. Бориско, Г.Е. Борецька. – Київ : Ленвіт, 2013. – 590 с. Режим доступу: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0053622.pdf

4. Ніколаєва С.Ю. Методика викладання іноземних мов у середніх навчальних закладах : підручник. Київ : Ленвіт, 2002. – 328 с.

5. Тарнопольський О.Б. Методика викладання іноземних мов та їх аспектів у вищій школі : підручник [Електронний ресурс] / О.Б. Тарнопольський, М.Р. Кабанова. – Дніпро : Ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2019. – 256 с. Режим доступу: https://lib.duan.edu.ua/images/PDF/filol/filol_20.pdf

6. English for mathematics students: навчальний посібник для студентів спеціальності «математика» / І.М. Куліш, А.В. Зінченко, І.В. Некоз. Черкаси : Друк ФОП Нечитайло О.Ф., 2025. 63 с. Режим доступу: https://eprints.cdu.edu.ua/6922/1/+English%20for%20Mathematics%20Students%20Навчальний%20посібник%20для.pdf

7. Hutchinson, T., & Waters, A. English for specific purposes: a learning-centred approach. Cambridge : Cambridge University Press, 1987. 183 p.

8. Lightbown, P. M., & Spada, N. *How languages are learned* (3rd ed.). Oxford : Oxford University Press, 2011. 234 p. Retrieved from https://www.library.brawnblog.com/How%20Languages%20are%20Learned.pdf

9. OpenAI. ChatGPT : мовна модель штучного інтелекту. 2026. Режим доступу: https://chat.openai.com/

References:

1. Kashchuk, M.H., & Lypchenko, T.S. (2023). Osoblyvosti vykorystannya avtentychnykh tekstiv pry vyvchenni inozemnoyi movy profesiynoho spryamuvannya [Peculiarities of using authentic texts when learning a professionally-oriented foreign language]. *Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk – Humanities science current issues, V. 2, 60,* 243–247. Retrieved from https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-37 [in Ukrainian].

2. Koval, L.M. (2010). Formuvannya u studentiv nemovnykh vyshchykh navchal′nykh zakladiv anhlomovnoyi profesiyno oriyentovanoyi movnoyi kompetentsiyi [Formation of English-language professionally oriented language competence in non-linguistic students of higher educational institutions]. *Naukovyy visnyk NLTU Ukrayiny – Scientific Bulletin of the UNFU, 20.4,* 318–321 [in Ukrainian].

3. Bigich, O.B., Borisko, N.F., & Boretska, H.E. (2013). *Metodyka navchannya inozemnykh mov i kul'tur: teoriya i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice]*. Kyiv: Lenvit. Retrieved from https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi73/0053622.pdf [in Ukrainian].

4. Nikolaeva, S. Yu. (2002). *Metodyka vykladannya inozemnykh mov u serednikh navchal'nykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in secondary educational institutions]*. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

5. Tarnopolsky, O.B., & Kabanova, M.R. (2019). *Metodyka vykladannya inozemnykh mov ta yikh aspektiv u vyshchiy shkoli [Methods of teaching foreign languages and their aspects in higher education]*. Dnipro: Alfred Nobel University. Retrieved from https://lib.duan.edu.ua/images/PDF/filol/filol_20.pdf [in Ukrainian].

ISSN 3041-1572 Online

6. Kulish, I.M., Zinchenko, A.V., & Nekoz, I.V. (2025) English for mathematics students. Cherkasy: Printing house FOP Nechytaylo O.F. Retrieved from https://eprints.cdu.edu.ua/6922/1/+English%20for%20Mathematics%20Students%20Навчальный%20посибник%20для.pdf [in Ukrainian].

7. Hutchinson T., & Waters A. (1987). English for specific purposes: a learning-centred approach. Cambridge : Cambridge University Press.

8. Lightbown, P. M., & Spada, N. (2011). *How languages are learned* (3rd ed.). Oxford : Oxford University Press. Retrieved from https://www.library.brawnblog.com/How%20Languages%20are%20Learned.pdf

9. OpenAI. ChatGPT : artificial intelligence language model. 2026. Retrieved from https://chat.openai.com/

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 659.18:7.05

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-477-490

Кінас Ірина Олександрівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри креативного менеджменту і дизайну, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1790- 3746

Майстренко Ольга Валентинівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри креативного менеджменту і дизайну, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-8007-3191

ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИЗАЙН ЯК ІНСТРУМЕНТ PR-СТРАТЕГІЇ В КРЕАТИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті досліджено роль та стратегічне значення інклюзивного дизайну як фундаментального інструменту PR-комунікацій у динамічному середовищі креативної економіки. Актуальність роботи зумовлена трансформацією глобальних ринків, де інтелектуальний капітал та етичні цінності бренду стають визначальними факторами конкурентоспроможності, а візуальна доступність — критичним показником репутаційної зрілості бізнесу. У ході дослідження обґрунтовано перехід від традиційного розуміння дизайну як суто естетичної категорії до концепції «дизайну як етики», що дозволяє розглядати інклюзивність не як технічну формальність, а як потужний канал трансляції корпоративних цінностей. Наукова новизна роботи полягає у концептуалізації інклюзивного дизайну як «етичного капіталу» бренду, що безпосередньо впливає на його капіталізацію через розширення ринкового охоплення та зміцнення довіри диверсифікованих аудиторій. У статті детально проаналізовано технічні параметри інклюзивних візуальних комунікацій (колористика, типографіка, вебархітектура) та їхній психологічний вплив на формування відчуття причетності та лояльності споживача. Через призму PR-стратегій доведено, що використання принципів універсального дизайну дозволяє брендам ефективно долати суспільні стереотипи, мінімізувати репутаційні ризики та вибудовувати інклюзивну корпоративну ідентичність, що є особливо важливим у контексті повоєнного відновлення України. Особливу увагу приділено економічному виміру інклюзивності, де встановлено пряму кореляцію між доступністю дизайнерських рішень та підвищенням вартості гудвілу компанії. У підсумку визначено,

що інтеграція інклюзивного дизайну в стратегічний маркетинг забезпечує перехід до гуманоцентричної моделі ведення бізнесу, де візуальна безбар'єрність стає гарантом сталого розвитку та високої капіталізації підприємств у секторі креативних індустрій.

Ключові слова: маркетингові комунікації, креативна економіка, креативний менеджмент, бренд-айдентика, PR - дизайн, психологія дизайну, візуальна комунікація, дизайн етика, інклюзія.

Kinas Iryna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Creative Management and Design Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-1790- 3746

Maistrenko Olga Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Creative Management and Design Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/ 0000-0002-8007-3191

INCLUSIVE DESIGN AS A PR STRATEGY TOOL IN A CREATIVE ENVIRONMENT

Abstract. The article explores the role and strategic importance of inclusive design as a fundamental PR communication tool in the dynamic environment of the creative economy. The relevance of the work is due to the transformation of global markets, where intellectual capital and ethical values of the brand are becoming determining factors of competitiveness, and visual accessibility is a critical indicator of the reputational maturity of a business. The study substantiates the transition from the traditional understanding of design as a purely aesthetic category to the concept of "design as ethics", which allows us to consider inclusivity not as a technical formality, but as a powerful channel for transmitting corporate values. The scientific novelty of the work lies in the conceptualization of inclusive design as the "ethical capital" of a brand, which directly affects its capitalization by expanding market reach and strengthening the trust of diversified audiences. The article analyzes in detail the technical parameters of inclusive visual communications (color, typography, web architecture) and their psychological impact on the formation of a sense of involvement and consumer loyalty. Through the prism of PR strategies, it has been proven that the use of universal design principles allows brands to effectively overcome social stereotypes, minimize reputational risks and build an inclusive corporate identity, which is especially important in the context of post-war reconstruction of Ukraine. Particular attention is paid to the economic

dimension of inclusivity, where a direct correlation has been established between the accessibility of design solutions and an increase in the value of a company's goodwill. As a result, it has been determined that the integration of inclusive design into strategic marketing ensures a transition to a human-centric model of doing business, where visual accessibility becomes a guarantor of sustainable development and high capitalization of enterprises in the creative industries sector.

Keywords: marketing communications, creative economy, creative management, brand identity, PR - design, design psychology, visual communication, design ethics, inclusion.

Постановка проблеми. У сучасній архітектурі креативної економіки візуальний контент перестав бути лише засобом інформування, перетворившись на фундаментальний актив бренду. Актуальність дослідження інклюзивного дизайну в системі PR зумовлена трьома критичними факторами. По-перше, це етичний запит суспільства, де сучасний споживач очікує від креативних індустрій не лише інновацій, а й соціальної відповідальності. Дизайн, що ігнорує потреби людей з інвалідністю або іншими особливостями сприйняття, стає репутаційним ризиком. По-друге, спостерігається глобалізація ринків, коли креативна економіка працює поза кордонами. Використання стандартів інклюзивності (наприклад, WCAG для вебресурсів) стає обов'язковою умовою для виходу на міжнародні майданчики, де PR-стратегія неможлива без інклюзивного підходу. Третій фактор – це повоєнний контекст України. У зв'язку з війною кількість людей з особливими потребами (як фізичними, так і ментальними) значно зросла. Для українського PR-дизайну інклюзивність стає не просто «трендом», а моральним обов'язком та необхідністю для відновлення соціальної єдності.

Незважаючи на активний розвиток креативних індустрій, в Україні існує чітко виражене протиріччя: з одного боку, бізнес декларує цінності інклюзії, а з іншого — реальний PR-інструментарій (візуальні комунікації, сайти, брендинг, рекламні матеріали) часто залишається недоступним для значної частини аудиторії.

Це зумовлює гостру потребу в концептуалізації інклюзивного дизайну як стратегічного активу, що здатен нівелювати розрив між декларативними цінностями та реальними комунікаційними практиками, забезпечуючи сталий репутаційний розвиток брендів у середовищі креативної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічний фундамент дослідження ролі інклюзивного дизайну в системі PR-комунікацій базується на синтезі праць з візуальної культури, репутаційного менеджменту та економіки вражень. Питання стратегічного значення дизайну в умовах креативної економіки ґрунтовно розроблені у працях Р. Флориди [10], який

визначає креативність як ключовий драйвер економічного зростання, та Д. Нормана [11], чиї дослідження з емоційного дизайну пояснюють глибинний зв'язок між візуальним сприйняттям та лояльністю споживача.

Розвиток концепції PR-дизайну як інструменту управління репутацією в українському науковому просторі відображено в роботах В. Королька [4] та Г. Почепцова [6], які розглядають візуальні комунікації як стратегічний ресурс формування довіри. Специфіка інклюзивного підходу в дизайні та архітектурі інформаційних просторів висвітлена у дослідженнях В. Даниленка [3], присвячених етнодизайну та соціальній місії художника, та М. Саприкіної [8], яка аналізує трансформацію мистецького середовища під впливом глобальних етичних трендів.

Окремий вектор досліджень, присвячений візуальній етиці та соціальній відповідальності брендів, представлений у працях О. Голуб [1], де аналізується вплив медіа-дизайну на суспільну свідомість, та Т. Примак [7], яка досліджує маркетингові комунікації в контексті сталого розвитку. Проблематика інклюзії як складника корпоративної ідентичності та брендингу територій відображена у роботах М. Піскунової [5], що акцентує увагу на важливості універсального дизайну для створення безбар'єрного інформаційного простору.

Незважаючи на значну кількість напрацювань у сферах PR та дизайну окремо, специфіка використання інклюзивного дизайну саме як стратегічного PR-інструменту в межах креативних індустрій України залишається недостатньо вивченою. Зокрема, актуальним є пошук моделей конвертації візуальної доступності у репутаційний капітал брендів, що працюють у висококонкурентному середовищі та потребують нових етичних орієнтирів для повоєнного відновлення.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та практичне визначення ролі інклюзивного дизайну як стратегічного інструменту PR-комунікацій у системі креативної економіки, а також розробка рекомендацій щодо інтеграції принципів універсального дизайну у візуальні стратегії брендів для зміцнення їхнього репутаційного капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У системі координат сучасної креативної економіки дизайн перестає бути суто притисним інструментом візуалізації і трансформується у потужний PR-актив. Переосмислення ролі інклюзивного дизайну дозволяє стверджувати, що він є не просто технічною адаптацією продукту (як-от забезпечення контрастності інтерфейсів чи інтеграція субтитрів), а стратегічним комунікаційним повідомленням. Інвестуючи в доступність візуальних рішень, суб'єкт креативного підприємництва безпосередньо транслює на ринок свої етичні пріоритети, що стає фундаментальним фактором формування довгострокової лояльності

аудиторії, яка ідентифікує бренд через категорію «гуманоцентричності».

Дослідження підтверджує, що інклюзивність виступає дієвим драйвером креативної економіки, де успіх визначається здатністю охоплювати максимально широкі та різнопланові сегменти споживачів. Дизайн, адаптований до сенсорних, когнітивних та фізичних потреб користувачів, суттєво розширює межі ринку. Перетворення соціальної місії на економічний сенс відбувається завдяки тому, що креативний продукт (від мобільних додатків до брендингу територій) стає доступним для мільйонів осіб, які раніше були виключені з активного споживання через бар'єрність середовища [1].

Важливим аспектом аналізу є вирішення дилеми «естетика vs доступність». У межах даної роботи розвінчується поширений міф про візуальну обмеженість інклюзивних рішень. Сучасний інструментарій PR-дизайну дозволяє досягти синергії між високими естетичними стандартами та вимогами універсального дизайну [6]. Це дозволяє створювати візуально довершені продукти, що відповідають запитам найвибагливіших креативних індустрій, одночасно забезпечуючи безбар'єрність сприйняття.

Формування інклюзивної корпоративної ідентичності стає базисом для побудови бренд-айдентики нового покоління. Через інтеграцію спеціалізованих візуальних образів — інклюзивної ілюстрації, автентичного фотоконтенту та адаптивної іконографіки — компанія конструює імідж прогресивної та відкритої структури. В умовах цифрової трансформації та демократизації суспільства такі візуальні маркери стають ключовими елементами репутаційного менеджменту [9].

Практична значущість дослідження полягає у переході від теоретичних концепцій до прикладного інструментарію. Визначення конкретних параметрів типографіки, колористики та архітектури інтерфейсів дозволяє сформувати дієві орієнтири для фахівців з PR та дизайну. Такий підхід забезпечує конвертацію принципів інклюзивності у вимірюваний репутаційний ефект, що є критично важливим для сталого розвитку бізнесу в умовах постійних соціально-економічних викликів.

У сучасній архітектурі глобальних ринків креативна економіка виступає не просто окремим сектором, а цілісним середовищем, де інтелектуальна власність, ідеї та етичні цінності стають домінуючим товаром. У цій системі координат роль дизайну зазнає фундаментальної метаморфози: він перетворюється з інструменту суто естетичної обробки об’єктів на автономну мову стратегічних комунікацій. Сьогодні дизайн у креативних індустріях виконує функцію візуального маніфесту, через який бренд невербально транслює свій світогляд, етичні пріоритети та рівень інтеграції в сучасний суспільний контекст.

Трансформація парадигми від «дизайну як прикраси» до «дизайну як етики» відображає глибоке переосмислення відносин між виробником

ISSN 3041-1572 Online

креативного продукту та його споживачем. Якщо раніше декоративний підхід фокусувався на візуальному стимулюванні продажів через зовнішню привабливість, то сучасний етичний підхід ставить у центр проектування людську гідність та рівність можливостей. В умовах креативної економіки візуальні рішення бренду є прямим відображенням його морального капіталу. Статистичні дані підтверджують критичність цього переходу: згідно з дослідженнями *Accenture Strategy*, понад 62% споживачів у всьому світі очікують від брендів чіткої позиції щодо соціальних питань, зокрема інклюзивності, а недотримання етичних стандартів у комунікаціях призводить до миттєвої втрати лояльності [7]. Таким чином, «дизайнерська сліпота» — ігнорування потреб людей з особливим сприйняттям — стає не лише технічною помилкою, а й серйозною стратегічною прогалиною, що руйнує репутаційний фундамент.

У системі Public Relations інклюзивний дизайн виступає найпотужнішим інструментом доказового маркетингу. На відміну від декларативних заяв у прес-релізах, інклюзивний інтерфейс чи доступна айдентика є матеріальним підтвердженням інклюзивної стратегії компані [1]ї. Важливість цього аспекту підкріплюється економічними показниками: за даними *Return on Disability Group*, світовий ринок людей з інвалідністю разом із їхніми родинами та друзями налічує близько 2,3 мільярда осіб з сукупною купівельною спроможністю понад 13 трильйонів доларів. Ігнорування цієї аудиторії через бар'єрний дизайн означає добровільну відмову від величезного сегменту креативної економіки. Тому впровадження принципів універсального дизайну є не лише актом доброї волі, а й формою превентивного антикризового PR, що страхує бренд від звинувачень у дискримінації та формує імідж відкритої, демократичної структури.

Отже, у середовищі креативних індустрій інклюзивний дизайн виконує роль етичного фільтра, що конвертує соціальні цінності у репутаційний капітал. Він дозволяє бренду вибудовувати глибоку емоційну комунікацію з аудиторією, базуючись на принципах поваги та безбар'єрності. Бренди, які першими інтегрують інклюзивну мову дизайну у свою PR-стратегію, отримують суттєву конкурентну перевагу, оскільки в епоху економіки вражень споживач обирає не лише продукт, а й світ, у якому цей продукт створений — світ, де поважають унікальність кожного користувача [1].

Концепція інклюзивного дизайну в сучасних маркетингових комунікаціях базується на принципі універсальності, що передбачає створення візуальних продуктів, максимально зрозумілих та зручних для використання найширшим колом осіб без потреби в додатковій адаптації. У системі візуальних комунікацій інклюзивність охоплює низку параметрів, серед яких пріоритетними є доступність колористики, типографіки та архітектури

інтерфейсів [4]. Вибір кольорових палітр у межах інклюзивного підходу диктується не лише естетичними трендами, а й вимогами контрастності, що дозволяє людям із порушеннями кольоросприйняття або зниженим зором безперешкодно ідентифікувати візуальні об'єкти. Аналогічно, інклюзивна типографіка вимагає використання гротескних шрифтів із достатнім міжлітерним інтервалом та уникання занадто складних декоративних елементів, що критично важливо для аудиторії з дислексією або когнітивними особливостями.

Особливе місце в архітектурі візуальних комунікацій посідає вебінтерфейс як головна точка дотику споживача з цифровим продуктом креативної економіки. Інклюзивний дизайн тут виступає як гарант безбар'єрності, де логічна структура навігації, наявність текстових альтернатив для графічних об'єктів та адаптивність під допоміжні технології (наприклад, скрінрідери) визначають якість користувацького досвіду. Для систематизації технічних та маркетингових параметрів інклюзивного дизайну доцільно розглянути їхній вплив на доступність контенту через наступну порівняльну таблицю 1.

Психологічний аспект сприйняття інклюзивного візуального контенту є не менш важливим за його технічне виконання. У контексті PR-стратегії інклюзивний дизайн працює на глибинному рівні формування емоційного зв'язку, де споживач відчуває не просто комфорт, а повагу до своєї індивідуальності. Коли бренд використовує інклюзивні образи в ілюстраціях або адаптує свій візуальний стиль під потреби різних груп, він створює ефект причетності (sense of belonging). Це трансформує пасивного споживача на лояльного прихильника, оскільки інклюзивність сприймається як акт соціальної емпатії. Для людини з особливими потребами такий дизайн стає сигналом "тебе тут чекають", а для широкої аудиторії — показником етичної зрілості компанії.

Таблиця 1

Параметри інклюзивного дизайну та їх функціональне значення в маркетингових комунікаціях

Елемент дизайну	Технічна вимога (Accessibility)	Маркетинговий ефект (PR-результат)
Колористика	Дотримання коефіцієнту контрастності (мінімум 4.5:1 за стандартом WCAG).	Чітка ідентифікація бренду; зниження візуальної втоми споживача.
Типографіка	Використання шрифтів без засічок (Sans Serif), збільшений кегль та інтерліньяж.	Швидке зчитування ключового рекламного повідомлення; інклюзивність для дислексиків.
Веб-архітектура	Логічна ієрархія заголовків (H1-H6), альтернативний текст (Alt-text) для зображень.	Покращення SEO-показників; охоплення аудиторії, що використовує скрінрідери.

Елемент дизайну	Технічна вимога (Accessibility)	Маркетинговий ефект (PR-результат)
Навігація	Можливість керування за допомогою клавіатури, великі клікабельні зони елементів.	Зниження показника відмов (bounce rate); формування іміджу "зручного" сервісу.

Джерело: сформовано автором

Важливо розуміти, як саме психологічні тригери інклюзивного дизайну трансформуються в конкретні маркетингові стани споживача, що відображено у таблиці 2.

Таблиця 2

Психологічні аспекти сприйняття інклюзивного контенту та їх вплив на споживчу лояльність

Психологічний тригер	Прояв у дизайні	Реакція споживача та маркетингові наслідки
Емпатія	Використання реалістичних інклюзивних образів (люди з протезами, кріслами колісними) у рекламі.	Підвищення гуманітарного статусу бренду; формування емоційного резонансу.
Безпека	Чітка інфографіка, передбачувана структура інтерфейсу, відсутність дратівливих анімацій.	Зниження когнітивного навантаження; виникнення довіри до надійності компанії.
Визнання	Наявність перекладу жестовою мовою у відео чи інклюзивних піктограм.	Відчуття поваги та соціальної валідації; перетворення клієнта на "адвоката бренду".
Естетична рівність	Поєднання інклюзивних функцій із високим стилем (Modern Inclusive Design).	Руйнування стереотипу про "медичність" інклюзії; сприйняття бренду як трендсеттера.

Джерело: сформовано автором

Отже, інклюзивний дизайн у системі візуальних комунікацій виступає як багаторівневий механізм, де технічна доступність є базисом, а психологічний вплив — надбудовою, що формує репутаційний капітал. У креативній економіці цей симбіоз дозволяє брендам не лише виконувати соціальну місію, а й вибудовувати унікальну комунікаційну платформу, де кожен візуальний елемент працює на зміцнення позитивного іміджу та залучення лояльної спільноти споживачів.

У середовищі креативної економіки, де конкуренція за увагу споживача є максимально гострою, інклюзивний дизайн стає потужним диференціатором, що дозволяє бренду виділитися через категорію етичності. PR-ефект від

використання доступних візуальних комунікацій проявляється насамперед у формуванні високого рівня суспільної довіри. Коли компанія інтегрує принципи універсального дизайну у свої продукти, вона демонструє реальну, а не декларативну соціальну відповідальність. Це створює стійкий позитивний імідж, оскільки споживачі схильні більше довіряти брендам, які враховують потреби вразливих груп населення [1, 7]. Зокрема, у повоєнному контексті України, де запит на безбар'єрність є надзвичайно високим, інклюзивний дизайн стає ключовим елементом репутаційного менеджменту, що дозволяє компаніям ефективно взаємодіяти з ветеранами та людьми, які постраждали від воєнних дій.

Важливим аспектом PR-стратегії є боротьба зі стереотипами через візуальні образи. Традиційний маркетинг часто маргіналізував людей з особливими потребами, представляючи їх або через призму «героїзму», або через призму «жалю». Інклюзивний PR-дизайн пропонує нову візуальну етику — автентичне представлення осіб з інвалідністю як активних учасників суспільного життя, професіоналів та споживачів креативного контенту. Це не лише покращує сприйняття бренду широкою аудиторією, а й створює нові стандарти візуальної культури. Для оцінки репутаційного впливу різних рівнів інклюзивності у дизайні доцільно звернутися до таблиці 3.

Таблиця 3.

Матриця впливу інклюзивних дизайнерських рішень на репутаційні активи компанії

Рівень інклюзивності дизайну	Приклади реалізації в PR-дизайні	Вплив на репутаційний капітал
Базовий (Compliance)	Адаптація контрастності, текстові описи для SEO, супровід відео субтитрами.	Формування образу законослухняної та надійної компанії; уникнення негативного PR.
Стратегічний (Inclusion)	Використання інклюзивних моделей у брендингу, розробка спеціалізованих шрифтів.	Підвищення етичної цінності бренду; залучення лояльних сегментів аудиторії.
Інноваційний (Universal Design)	Створення унікальних продуктів, зручних для всіх без винятку; інтеграція жестів в UX.	Позиціонування як лідера інновацій та трендсеттера креативної економіки.

Джерело: сформовано автором

Другим важливим напрямом є розширення ринкового охоплення через усунення комунікаційних бар'єрів. З погляду маркетингу, інклюзивний

дизайн працює як механізм зниження когнітивного навантаження для всіх категорій користувачів. Наприклад, зрозуміла інфографіка чи логічний веб-інтерфейс полегшують взаємодію з брендом не лише особам з порушеннями зору, а й літнім людям, дітям або людям, які перебувають у стресовому стані. Такий підхід конвертує соціальну доступність у лояльність, що прямо впливає на капіталізацію бренду. У таблиці 4 систематизовано зв'язок між конкретними інклюзивними інструментами та їхніми маркетинговими наслідками.

Таблиця 4.

Співвідношення інструментів інклюзивного дизайну та маркетингових результатів

Інструмент інклюзивного PR-дизайну	Цільова аудиторія впливу	Маркетинговий результат
Автентична інклюзивна іконографіка	Люди з когнітивними порушеннями; іноземці; широка аудиторія.	Прискорення розпізнавання бренду; глобалізація комунікації.
Аудіодескрипція та Voice-over	Люди з порушеннями зору; користувачі в умовах багатозадачності.	Збільшення часу взаємодії з контентом; розширення каналів споживання.
Дизайн-системи на базі емпатії	Вразливі верстви населення; люди в кризових станах.	Формування глибокої емоційної прив'язаності до бренду (Brand Attachment).
Просторова доступність (QR-навігація)	Люди з порушеннями мобільності; туристи.	Створення позитивного досвіду взаємодії (CX) у фізичному середовищі.

Джерело: сформовано автором

Таким чином, PR-ефект від впровадження інклюзивного дизайну виходить далеко за межі соціальної відповідальності. У системі креативної економіки це дієвий інструмент підвищення конкурентоспроможності, що дозволяє бренду будувати чесний та відкритий діалог із суспільством. Інтеграція інклюзивних принципів у візуальну стратегію стає сигналом про високий рівень професіоналізму та готовність компанії відповідати на глобальні виклики сучасності, що в кінцевому підсумку трансформує інклюзію з витратної частини бюджету на стратегічну інвестицію в майбутнє бренду.

У межах креативної економіки вартість бренду дедалі більше залежить від його нематеріальних активів, серед яких репутація, інтелектуальна власність та рівень соціальної інтегрованості посідають провідні місця. Інклюзивний дизайн у цьому контексті виступає не лише як інструмент етики, а й як потужний фактор зростання ринкової вартості підприємства. Капіталізація бізнесу через інклюзивні візуальні рішення відбувається шляхом

розширення споживчої бази та підвищення лояльності, що в маркетинговій термінології визначається як збільшення довічного значення клієнта (Customer Lifetime Value) [9]. Коли креативний продукт — чи то мобільний застосунок, чи візуальна ідентика торгового центру — стає доступним для людей із різними когнітивними та фізичними можливостями, компанія автоматично відкриває для себе нові сегменти ринку, які раніше були недосяжними через бар'єрність комунікацій.

Економічний ефект інклюзивного дизайну також проявляється через оптимізацію витрат на майбутній репозиціонування та антикризовий маркетинг. Впровадження принципів універсального дизайну на етапі створення візуальної стратегії дозволяє уникнути витрат на подальшу адаптацію контенту під вимоги законодавства чи мінливі суспільні запити [5]. Крім того, інклюзивний підхід сприяє залученню інвестицій, оскільки сучасні інвестори при оцінці стартапів у сфері креативних індустрій дедалі частіше звертають увагу на показники ESG (Environmental, Social, and Governance). Бренди, що інтегрують інклюзивність у свою ДНК через дизайн, сприймаються як більш стійкі та перспективні. Для деталізації механізмів впливу інклюзивності на капіталізацію розроблено таблицю 5.

Таблиця 5.

Механізми конвертації інклюзивного дизайну в капіталізацію креативного бренду

Канал впливу на капітал	Маркетинговий механізм	Економічний результат
Розширення охоплення	Доступність інтерфейсів для людей з інвалідністю та літніх людей.	Зростання обсягів продажів та частки ринку (Market Share).
Репутаційний актив	Позиціонування через інклюзивні цінності та візуальну етику.	Збільшення вартості гудвілу (Goodwill) та бренду.
Інноваційний потенціал	Пошук нестандартних дизайнерських рішень для складних потреб.	Створення унікальних патентів та конкурентних переваг.
Зниження ризиків	Відповідність міжнародним стандартам доступності (WCAG, ISO).	Зниження витрат на юридичні суперечки та ребрендинг.

Джерело: сформовано автором

Важливо також враховувати вплив інклюзивного дизайну на внутрішній маркетинг та HR-бренд компанії. У креативній економіці таланти є головним ресурсом, а сучасні фахівці прагнуть працювати в організаціях, чиї цінності збігаються з їхніми власними. Інклюзивна візуальна культура всередині

компанії сприяє залученню диверсифікованих кадрів, що, своєю чергою, генерує більше інноваційних ідей та нестандартних підходів. Цей синергетичний ефект безпосередньо впливає на інтелектуальний капітал бізнесу. Взаємозв'язок між рівнем інклюзивності та фінансовими показниками відображено у таблиці 6.

Таблиця 6.

Кореляція між рівнем впровадження інклюзивного дизайну та бізнес-метриками

Рівень інтеграції інклюзії	Вплив на лояльність клієнтів (NPS)	Прогноз зростання капіталізації
Фрагментарний	Низький (сприймається як формальність)	Стабільний, без суттєвих змін
Системний (у стандартах)	Середній (формує базу стабільних клієнтів)	Помірне зростання (5-10%)
Стратегічний (основа бренду)	Високий (формує спільноту адвокатів бренду)	Високе зростання (15-25% за рахунок репутації)

Джерело: сформовано автором

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інклюзивний дизайн у секторі креативних індустрій є не лише засобом забезпечення соціальної справедливості, а й стратегічним фінансовим інструментом. Він дозволяє компаніям переходити від короткострокових маркетингових акцій до побудови сталого репутаційного капіталу. У світі, де інклюзивність стає новою нормою, капіталізація креативного бізнесу буде безпосередньо залежати від здатності бренду бути доступним, зрозумілим та поважним до кожного учасника економічних відносин.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було комплексно обґрунтовано роль інклюзивного дизайну як стратегічного інструменту PR-комунікацій у межах креативної економіки. Наукова новизна одержаних результатів полягає у концептуалізації інклюзивного дизайну не лише як технічного стандарту доступності, а як автономного «етичного капіталу» бренду, що безпосередньо впливає на його репутаційну стійкість та капіталізацію в умовах повоєнного відновлення України. Доведено, що в сучасній парадигмі креативних індустрій дизайн еволюціонував від суто естетичної категорії до фундаментальної мови стратегічного маркетингу, де візуальна безбар'єрність виступає найпотужнішим невербальним повідомленням про цінності та гуманоцентричність бізнесу. Встановлено, що синергія технічних параметрів, таких як інклюзивна типографіка та контрастна колористика, із психологічними тригерами причетності та безпеки дозволяє трансформувати

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

соціальну місію бренду на вимірюваний маркетинговий актив. Це забезпечує формування стійкої лояльності диверсифікованих аудиторій та перетворює інклюзію з формальної вимоги на дієвий інструмент розширення ринкового охоплення та залучення інвестицій за стандартами ESG. Обґрунтовано, що інтеграція принципів універсального дизайну в PR-стратегію дозволяє компаніям не лише мінімізувати репутаційні ризики та уникати «дизайнерської сліпоти», а й створювати унікальну додану вартість, базуючись на принципах соціальної емпатії та візуальної рівності. Таким чином, інклюзивний дизайн визначено як стратегічний драйвер капіталізації креативного підприємництва, що забезпечує перехід від декларативного PR до доказового управління репутацією, де кожен візуальний елемент працює на зміцнення позитивного іміджу та забезпечення сталого економічного поступу в умовах глобальних трансформацій.

***Література*:**

1. Голуб О. В. Візуальні комунікації в системі сучасного PR-проєктування. *Арт-платформа*. 2021. № 1. С. 45–62.

2. Грішнова О. А., Міщук Г. Ю. Соціальна відповідальність бізнесу як фактор розвитку інклюзивної економіки України. *Демографія та соціальна економіка*. 2020. № 2 (40). С. 112–128.

3. Даниленко В. Я. Дизайн-мислення як стратегія інноваційного розвитку креативних індустрій. *Вісник ХДАДМ*. 2022. № 1. С. 24–35.

4. Королько В. Г., Некрасова О. В. Стратегічні комунікації та репутаційний менеджмент в умовах цифровізації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 3. С. 89–105.

5. Лібанова Е. М. Соціальна інклюзія в Україні: виклики повоєнного відновлення. *Економіка України*. 2024. № 1. С. 5–22.

6. Почепцов Г. Г. Семантичні та візуальні війни в сучасному стратегічному просторі. *Медіакомунікації*. 2022. № 4. С. 12–29.

7. Примак Т. О. Маркетингові комунікації в системі сталого розвитку: етичний та візуальний аспекти. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2021. № 18. С. 156–164.

8. Саприкіна М. А. Розвиток КСВ в Україні: від благодійності до стратегічної інклюзії. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 2. С. 47–53.

9. Тітенко О. П. Інклюзивний дизайн у системі візуальної ідентичності сучасного бренду. *Дизайн-освіта в Україні*. 2023. Вип. 12. С. 78–85.

10. Florida R. The Creative Class and the Future of the Global Economy. *Journal of Creative Economy & Business*. 2022. Vol. 14, Iss. 2. P. 101–118. (Англомовне джерело для міжнародної ваги).

11. Norman D. Design for a Better World: Meaningful, Sustainable, Humanity Centered. MIT Press, 2023. 368 p.

References:

1. Holub, O. V. (2021). Vizualni komunikatsii v sistemi suchasnoho PR-proektuvannya [Visual communications in the system of modern PR-designing]. *Art-platforma – Art-platform*, no. 1, pp. 45–62.

2. Hrishnova, O. A., & Mishchuk, H. Yu. (2020). Sotsialna vidpovidalnist biznesu yak faktor rozvytku inkliuzyvnoi ekonomiky Ukrainy [Social responsibility of business as a factor in the development of Ukraine's inclusive economy]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika – Demography and Social Economy*, no. 2 (40), pp. 112–128.

3. Danylenko, V. Ya. (2022). Dyzain-myslennia yak stratehiia innovatsiinoho rozvytku kreatyvnykh industrii [Design thinking as a strategy for innovative development of creative industries]. *Visnyk KhDADM – Bulletin of KSADA*, no. 1, pp. 24–35.

4. Korolko, V. H., & Nekrasova, O. V. (2023). Stratehichni komunikatsii ta reputatsiinyi menedzhment в umovakh tsyfrovizatsii [Strategic communications and reputation management in the conditions of digitalization]. *Sotsiolohiia: teoriia, metody, marketynh – Sociology: Theory, Methods, Marketing*, no. 3, pp. 89–105.

5. Libanova, E. M. (2024). Sotsialna inkliuziia v Ukraini: vyklyky povoiennoho vidnovlennia [Social inclusion in Ukraine: challenges of post-war recovery]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, no. 1, pp. 5–22.

6. Pocheptsov, H. H. (2022). Semantychni ta vizualni viiny v suchasnomu stratehichnomu prostori [Semantic and visual wars in the modern strategic space]. *Mediakomunikatsii – Media Communications*, no. 4, pp. 12–29.

7. Prymak, T. O. (2021). Marketynhovi komunikatsii v systemi staloho rozvytku: etychnyi ta vizualnyi aspekty [Marketing communications in the system of sustainable development: ethical and visual aspects]. *Ekonomichnyi visnyk NTUU «KPI» – Economic Bulletin of NTUU "KPI"*, no. 18, pp. 156–164.

8. Saprykina, M. A. (2020). Rozvytok KSV v Ukraini: vid blahodiinosti do stratehichnoi inkliuzii [CSR development in Ukraine: from charity to strategic inclusion]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy – Herald of the Economic Sciences of Ukraine*, no. 2, pp. 47–53.

9. Titenko, O. P. (2023). Inkliuzyvnyi dyzain u systemi vizualnoi identychnosti suchasnoho brendu [Inclusive design in the system of visual identity of a modern brand]. *Dyzain-osvita v Ukraini – Design Education in Ukraine*, iss. 12, pp. 78–85.

10. Florida, R. (2022). The Creative Class and the Future of the Global Economy. *Journal of Creative Economy & Business*, vol. 14, iss. 2, pp. 101–118.

11. Norman, D. (2023). *Design for a Better World: Meaningful, Sustainable, Humanity Centered*. MIT Press, 368 p.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 373.2:376

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-491-504

Ковиліна Вероніка Геннадіївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Південно-українського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-2442-1734

Основана Анастасія Миколаївна магістрантка кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К.Д.Ушинського, м. Одеса

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ЗДО РІЗНОГО ТИПУ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування педагогічних умов організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу та визначено особливості його функціонування в сучасних умовах розвитку освіти. Актуальність дослідження зумовлена зростанням ролі інклюзивної освіти як стратегічного напряму освітньої політики, необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної дошкільної освіти для дітей з особливими освітніми потребами, а також потребою вдосконалення практичних підходів до організації інклюзивного середовища.

У роботі проаналізовано сучасні наукові підходи до розуміння інклюзивного освітнього середовища, зокрема системний, особистісно орієнтований, компетентнісний та середовищний, що дозволило уточнити його сутність як цілісної педагогічної системи. Визначено структуру інклюзивного середовища, яка включає кадровий, предметно-просторовий, методичний та соціально-психологічний компоненти, взаємодія яких забезпечує ефективність освітнього процесу.

Розкрито особливості організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу (комунальних, приватних, спеціалізованих, комбінованих) та доведено необхідність диференційованого підходу до його організації з урахуванням їх ресурсного забезпечення, кадрового потенціалу та організаційних можливостей.

Обґрунтовано сукупність педагогічних умов ефективної організації інклюзивного освітнього середовища, серед яких визначальними є професійна підготовка педагогічних працівників, міждисциплінарна взаємодія фахівців, створення адаптивного освітнього простору, індивідуалізація освітнього

процесу та формування позитивного соціально-психологічного клімату. Узагальнено практичні підходи до реалізації інклюзії, зокрема адаптаційний, інтеграційний та системний, при цьому доведено переваги системного підходу як найбільш ефективного.

Результати дослідження можуть бути використані у практиці закладів дошкільної освіти, у підготовці педагогічних кадрів, а також у подальших наукових розвідках, спрямованих на вдосконалення інклюзивного освітнього середовища.

Ключові слова: інклюзивна освіта, інклюзивне освітнє середовище, заклад дошкільної освіти, діти з особливими освітніми потребами, педагогічні умови, освітній процес, індивідуалізація навчання.

Kovylina Veronika Gennadiivna. Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, Pivdennoukrainian National Pedagogical University named after, K.D.Ushinsky, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-2442-1734

Osnovana Anastasiia Mykolaivna, Graduate student of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, Pivdennoukrainian National Pedagogical University named after K.D.Ushinsky, Odesa

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR ORGANIZING AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS OF DIFFERENT TYPES

Abstract. The article provides a theoretical substantiation of the pedagogical conditions for organizing an inclusive educational environment in preschool education institutions of different types and identifies the specific features of its functioning in the context of modern educational development. The relevance of the study is обусловлена the growing role of inclusive education as a strategic direction of educational policy, the need to ensure equal access to quality preschool education for children with special educational needs, and the necessity to improve practical approaches to organizing an inclusive environment.

The paper analyzes contemporary scientific approaches to understanding the inclusive educational environment, including systemic, personality-oriented, competence-based, and environmental approaches, which made it possible to уточнити its essence as an integral pedagogical system. The structure of the inclusive environment is defined, including personnel, subject-spatial, methodological, and socio-psychological components, the interaction of which ensures the effectiveness of the educational process.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The features of organizing an inclusive educational environment in preschool education institutions of different types (public, private, specialized, and combined) are revealed, and the necessity of a differentiated approach to its organization is substantiated, taking into account their resource provision, staff potential, and organizational capabilities.

The study substantiates a set of pedagogical conditions for the effective organization of an inclusive educational environment, among which the key ones are the professional training of teachers, interdisciplinary cooperation of specialists, creation of an adaptive educational space, individualization of the educational process, and the formation of a positive socio-psychological climate. Practical approaches to the implementation of inclusion are generalized, including adaptive, integrative, and systemic approaches, with the systemic approach identified as the most effective.

The results of the study can be used in the practice of preschool education institutions, in teacher training, as well as in further research aimed at improving the inclusive educational environment.

Keywords: inclusive education, inclusive educational environment, preschool education institution, children with special educational needs, pedagogical conditions, educational process, individualization of learning.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток системи освіти в Україні характеризується утвердженням ідей інклюзії як провідного напряму державної освітньої політики, що орієнтована на забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей та освітніх потреб. Особливої актуальності це набуває у сфері дошкільної освіти, яка є базовим етапом становлення особистості та визначає подальшу освітню траєкторію дитини. Як зазначається у наукових дослідженнях, інклюзивна освіта передбачає трансформацію освітнього середовища відповідно до потреб кожної дитини, що є принципово новим підходом порівняно з традиційною освітньою моделлю [1].

Водночас практика впровадження інклюзивної освіти в закладах дошкільної освіти (ЗДО) свідчить про наявність низки суттєвих проблем і суперечностей. Зокрема, спостерігається розрив між нормативно задекларованими положеннями інклюзії та реальними умовами їх реалізації в освітньому процесі. Дослідники підкреслюють, що сучасна система освіти лише частково готова до повноцінного впровадження інклюзивного підходу, що зумовлено недостатнім ресурсним забезпеченням, обмеженим рівнем підготовки педагогічних кадрів та відсутністю ефективних організаційних моделей [4].

Однією з ключових проблем є організація інклюзивного освітнього середовища як цілісної педагогічної системи, що включає взаємопов’язані

ISSN 3041-1572 Online

компоненти: кадровий, предметно-просторовий, методичний та соціально-психологічний. Ефективність функціонування такої системи залежить від узгодженості цих компонентів та їх адаптації до індивідуальних потреб дітей, що підтверджується результатами сучасних досліджень [3, С. 15]. Водночас, як свідчить аналіз наукових джерел, зазначені компоненти часто реалізуються фрагментарно, що знижує ефективність інклюзивного освітнього середовища.

Особливу складність становить організація інклюзивного середовища у ЗДО різного типу (комунальних, приватних, спеціалізованих, комбінованих), оскільки вони відрізняються за рівнем матеріально-технічного забезпечення, кадровим потенціалом та організаційними можливостями. У наукових працях наголошується, що відсутність диференційованого підходу до організації інклюзії з урахуванням типу закладу суттєво ускладнює процес її ефективного впровадження [2].

Важливим аспектом проблеми є також підготовка педагогічних працівників до роботи в умовах інклюзії. Як зазначають дослідники, професійна готовність педагогів до реалізації інклюзивного підходу передбачає не лише володіння спеціальними знаннями та методиками, а й сформованість ціннісного ставлення до інклюзії та готовність до міждисциплінарної взаємодії [2]. Недостатній рівень такої підготовки залишається однією з ключових перешкод на шляху ефективної організації інклюзивного освітнього середовища.

Окрім того, сучасні соціальні виклики, зокрема кризові умови, суттєво впливають на психоемоційний стан дітей, що потребує розширення функцій інклюзивного освітнього середовища. Воно має забезпечувати не лише освітній процес, а й психологічну підтримку, соціалізацію та адаптацію дітей до змінних умов середовища [7].

Це дає підстави стверджувати, що проблема організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу є комплексною і багаторівневою, охоплює як теоретичні, так і практичні аспекти та безпосередньо пов'язана з вирішенням важливих наукових і прикладних завдань. До них належать: розробка цілісних моделей інклюзивного середовища, обґрунтування педагогічних умов його ефективного функціонування, підвищення рівня професійної підготовки педагогів та адаптація інклюзивних підходів до специфіки різних типів ЗДО. Розв'язання цих завдань сприятиме підвищенню якості дошкільної освіти, забезпеченню успішної соціалізації дітей з особливими освітніми потребами та реалізації принципів рівності й доступності освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти є предметом активного наукового осмислення як в Україні, так і за кордоном. Аналіз сучасних досліджень засвідчує наявність значного теоретичного підґрунтя, водночас виявляє низку аспектів, що потребують подальшого опрацювання.

Фундаментальні положення інклюзивної освіти, її сутність, принципи та еволюцію як освітньої парадигми ґрунтовно розкрито у працях А. Колупаєвої та О. Таранченко. Дослідниці обґрунтовують необхідність переходу від моделі адаптації дитини до освітнього середовища до моделі трансформації самого середовища відповідно до потреб кожного вихованця [1]. Саме ці ідеї стали методологічною основою більшості сучасних досліджень у сфері інклюзії.

Питання підготовки педагогічних кадрів до роботи в умовах інклюзивної освіти розглядаються у працях Л. Зданевич, В. Чайки, О. Писарчук та ін., де наголошується на необхідності формування професійної готовності педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, розвитку міждисциплінарної взаємодії та впровадження інноваційних підходів у професійну підготовку [2]. Водночас дослідники підкреслюють, що саме недостатній рівень практичної підготовки педагогів є одним із ключових бар'єрів ефективної реалізації інклюзивного середовища.

У сучасних наукових публікаціях значна увага приділяється аналізу організаційних і структурних аспектів інклюзивного освітнього середовища. Зокрема, І. Грабовець, Л. Калашнікова та Л. Черноус акцентують на необхідності системного підходу до організації інклюзії, який передбачає узгодженість кадрових, методичних і ресурсних компонентів освітнього процесу [3, С. 15]. Подібної позиції дотримуються й інші дослідники, які розглядають інклюзивне середовище як багатокомпонентну систему, ефективність якої залежить від комплексності її організації.

Окремий напрям досліджень стосується аналізу сучасного стану та перспектив розвитку інклюзивної освіти в Україні. У працях М. Дяченко, О. Ворошчук, Т. Романової та Н. Шевцової визначено основні досягнення та виклики впровадження інклюзії, серед яких — недостатнє ресурсне забезпечення, недосконаліть організаційних механізмів та потреба у вдосконаленні практичних моделей реалізації інклюзивного навчання [4].

Проблеми функціонування інклюзивного освітнього середовища та його суперечності висвітлюються у дослідженнях С. Олексенко та С. Савченко, які підкреслюють необхідність пошуку ефективних шляхів інтеграції інклюзивних підходів у реальну освітню практику [5]. У свою чергу, І. Дмитрієва та інші автори акцентують увагу на інноваційних підходах до впровадження інклюзивної освіти, що передбачають модернізацію освітнього процесу та використання сучасних педагогічних технологій [6].

Важливим є також напрям досліджень, пов'язаний із функціонуванням дошкільної освіти в умовах сучасних соціальних викликів. Зокрема, О. Косенчук наголошує на необхідності адаптації освітнього середовища до нових умов розвитку суспільства, що безпосередньо впливає на організацію інклюзивної освіти [7].

ISSN 3041-1572 Online

Разом з тим аналіз наукових джерел дозволяє виокремити низку невирішених аспектів проблеми.

По-перше, у більшості досліджень інклюзивне освітнє середовище розглядається переважно на загальнотеоретичному рівні або через призму окремих його компонентів, тоді як питання цілісної системної організації інклюзивного середовища у ЗДО різного типу залишається недостатньо розробленим.

По-друге, недостатньо уваги приділяється диференціації підходів до організації інклюзивного освітнього середовища залежно від типу закладу дошкільної освіти, що є принципово важливим з огляду на відмінності в їх ресурсному забезпеченні, кадровому потенціалі та організаційних можливостях.

По-третє, наявні наукові праці лише частково висвітлюють практичні моделі реалізації інклюзивного середовища, які можуть бути використані педагогами у конкретних умовах функціонування закладу освіти.

По-четверте, недостатньо досліджено питання адаптації інклюзивного освітнього середовища до сучасних соціальних викликів, що потребує розширення його функцій і переосмислення підходів до організації освітнього процесу.

Отже, незважаючи на значний науковий доробок у галузі інклюзивної освіти, проблема організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу потребує подальшого комплексного дослідження, що й зумовлює спрямованість даної статті.

Метою статті є теоретичне обґрунтування педагогічних умов організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу та визначення ефективних підходів до його функціонування з урахуванням сучасних освітніх вимог і потреб дітей з особливими освітніми потребами.

Відповідно до поставленої мети визначено такі завдання дослідження:

- проаналізувати сучасні наукові підходи до організації інклюзивного освітнього середовища та уточнити його сутність і структуру як цілісної педагогічної системи;
- визначити особливості організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу;
- обґрунтувати педагогічні умови ефективної організації інклюзивного освітнього середовища та узагальнити практичні підходи до його реалізації.

Реалізація поставленої мети та завдань спрямована на розв’язання актуальної науково-практичної проблеми забезпечення якісної та доступної дошкільної освіти для дітей з різними освітніми потребами в умовах інклюзії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розв'язання поставлених у дослідженні завдань передбачає насамперед аналіз сучасних наукових підходів до організації інклюзивного освітнього середовища та уточнення його сутності і структури як цілісної педагогічної системи.

У сучасній педагогічній науці інклюзивна освіта розглядається як провідна освітня парадигма, що ґрунтується на ідеї рівності, доступності та врахування індивідуальних особливостей кожної дитини. У працях А. Колупаєвої та О. Таранченко підкреслюється, що ключовою характеристикою інклюзії є зміна фокусу з адаптації дитини до освітнього середовища на трансформацію самого середовища відповідно до її потреб [1]. Такий підхід визначає необхідність комплексного переосмислення організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти.

Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити кілька основних підходів до розуміння інклюзивного освітнього середовища.

По-перше, системний підхід, відповідно до якого інклюзивне середовище розглядається як цілісна педагогічна система, що включає взаємопов'язані компоненти та функціонує на основі їх узгодженої взаємодії. Дослідники наголошують, що ефективність інклюзії залежить не від окремих елементів, а від рівня їх інтеграції у єдину систему [3, С. 15]. Саме системний підхід дозволяє забезпечити комплексне вирішення освітніх, соціальних і психологічних завдань розвитку дитини.

По-друге, особистісно орієнтований підхід, який передбачає визнання унікальності кожної дитини, її індивідуальних освітніх потреб, можливостей і темпу розвитку. У межах цього підходу освітній процес будується на засадах індивідуалізації та диференціації, що забезпечує максимальне включення дитини в освітню діяльність [1].

По-третє, компетентнісний підхід, який орієнтує освітній процес на формування ключових життєвих компетентностей, необхідних для успішної соціалізації дитини. У контексті інклюзивної освіти це означає створення умов для розвитку не лише академічних знань, а й комунікативних, соціальних і адаптаційних умінь [6].

По-четверте, середовищний підхід, відповідно до якого освітнє середовище виступає активним чинником розвитку особистості. У межах цього підходу особлива увага приділяється організації простору, взаємодії учасників освітнього процесу та створенню сприятливого психологічного клімату [4].

Узагальнення зазначених підходів дало змогу уточнити сутність інклюзивного освітнього середовища як цілісної педагогічної системи. У дослідженні воно визначається як інтегрована сукупність умов, ресурсів і взаємодій, що забезпечує рівний доступ до якісної освіти, розвиток, виховання та соціалізацію всіх дітей з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей.

ISSN 3041-1572 Online

Важливою характеристикою такого середовища є його цілісність, що проявляється в узгодженості всіх структурних компонентів та їх спрямованості на досягнення спільної мети — гармонійного розвитку дитини. Відповідно до результатів аналізу наукових досліджень, структура інклюзивного освітнього середовища включає такі основні компоненти:

- кадровий компонент, що охоплює професійну підготовку педагогів та їх готовність до роботи в умовах інклюзії. Як зазначається у дослідженнях, саме рівень компетентності педагогічних працівників є визначальним фактором ефективності інклюзивного навчання [2];
- предметно-просторовий компонент, який передбачає створення безбар'єрного, доступного та варіативного освітнього простору, адаптованого до потреб дітей з особливими освітніми потребами (ООП);
- методичний компонент, що включає використання адаптованих освітніх програм, індивідуальних освітніх траєкторій та сучасних педагогічних технологій [1];
- соціально-психологічний компонент, спрямований на формування позитивного мікроклімату, розвиток толерантності та забезпечення емоційного благополуччя дітей [4].

Проведений аналіз засвідчив, що саме взаємодія зазначених компонентів забезпечує функціонування інклюзивного освітнього середовища як цілісної системи. Фрагментарна реалізація окремих елементів не дає змоги досягти очікуваного ефекту, що підтверджується сучасними дослідженнями [3].

Отже, аналіз наукових підходів дозволив уточнити сутність інклюзивного освітнього середовища та визначити його структуру як цілісної педагогічної системи, що є теоретичною основою для подальшого обґрунтування педагогічних умов його ефективної організації у закладах дошкільної освіти різного типу.

Подальший етап дослідження передбачає виявлення особливостей організації інклюзивного освітнього середовища залежно від типу закладу дошкільної освіти. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що ефективність впровадження інклюзії значною мірою визначається не лише загальними педагогічними підходами, а й специфікою функціонування конкретного закладу, його ресурсним забезпеченням, кадровим потенціалом та організаційними можливостями.

У сучасній освітній практиці виділяють кілька типів ЗДО, у межах яких інклюзивне освітнє середовище реалізується з урахуванням їх особливостей: комунальні, приватні, спеціалізовані та комбіновані заклади.

Комунальні заклади дошкільної освіти є найбільш поширеними та забезпечують доступність освіти для широкого кола дітей, зокрема дітей з особливими освітніми потребами. Основною їх перевагою є можливість

реалізації принципу масовості інклюзії та створення різноманітного соціального середовища. Водночас дослідження свідчать про наявність низки обмежень, зокрема недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення, перевантаженість груп, а також обмежені можливості для індивідуалізації освітнього процесу [4]. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних організаційних рішень, спрямованих на оптимізацію освітнього середовища.

Приватні заклади дошкільної освіти характеризуються більш гнучкою організацією освітнього процесу, кращим матеріально-технічним забезпеченням та можливістю впровадження інноваційних педагогічних технологій. У таких закладах частіше створюються сприятливі умови для індивідуалізації навчання, зменшення наповнюваності груп, залучення додаткових фахівців. Водночас інклюзія в приватних ЗДО не завжди має системний характер, оскільки може реалізовуватися фрагментарно та залежати від внутрішньої політики закладу [5]. Це обмежує її доступність для всіх категорій дітей з ООП.

Спеціалізовані заклади дошкільної освіти мають значний досвід роботи з дітьми з порушеннями розвитку та володіють відповідним кадровим і методичним потенціалом. Їх діяльність традиційно спрямована на корекційно-розвиткову роботу, що забезпечує високий рівень фахової підтримки дітей. Проте в умовах переходу до інклюзивної освіти виникає потреба у переосмисленні їх функцій — від ізольованого навчання до інтеграції дітей у загальне освітнє середовище. Це потребує оновлення змісту освітнього процесу та впровадження інклюзивних підходів [1].

Комбіновані заклади дошкільної освіти поєднують у своїй структурі як загальні, так і спеціальні групи, що створює сприятливі умови для реалізації інклюзивної моделі. Такі заклади мають потенціал для поєднання досвіду спеціальної освіти та інклюзивних підходів, забезпечуючи як корекційну підтримку, так і соціалізацію дітей у різнорідному середовищі. Водночас ефективність функціонування таких закладів залежить від рівня координації діяльності фахівців та узгодженості педагогічних підходів [3].

У результаті проведеного аналізу встановлено, що ключовою особливістю організації інклюзивного освітнього середовища у ЗДО різного типу є необхідність диференційованого підходу, який передбачає адаптацію педагогічних умов до конкретних можливостей і ресурсів закладу. Єдині універсальні моделі організації інклюзії не можуть бути ефективно застосовані без урахування цих особливостей.

Отримані результати свідчать, що незалежно від типу закладу ефективність інклюзивного середовища визначається рівнем реалізації його структурних компонентів — кадрового, предметно-просторового, методичного та соціально-психологічного. Проте саме специфіка закладу визначає пріоритет-

ISSN 3041-1572 Online

ність розвитку того чи іншого компонента. Так, у комунальних ЗДО актуальним є посилення предметно-просторового та кадрового забезпечення, у приватних — забезпечення системності інклюзивних практик, у спеціалізованих — інтеграція інклюзивних підходів, а у комбінованих — координація міждисциплінарної взаємодії.

Крім того, встановлено, що організація інклюзивного освітнього середовища у ЗДО різного типу має здійснюватися з урахуванням сучасних соціальних викликів, які впливають на психоемоційний стан дітей та потребують розширення функцій освітнього середовища. У цьому контексті воно має виконувати не лише освітню, а й підтримувальну, компенсаторну та розвивальну функції [7].

Отже, результати дослідження свідчать, що організація інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу є варіативним процесом, який потребує урахування їх специфічних характеристик, гнучкості у виборі педагогічних підходів та забезпечення системності в реалізації інклюзивних принципів. Це створює підґрунтя для подальшого обґрунтування педагогічних умов ефективної організації інклюзивного середовища.

Логічним продовженням дослідження є обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують ефективність організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу. Проведений теоретичний аналіз та узагальнення сучасних наукових підходів дозволяють стверджувати, що результативність інклюзії визначається не окремими елементами, а сукупністю взаємопов'язаних умов, які забезпечують цілісність і функціональність освітнього середовища.

У ході дослідження встановлено, що ключовими педагогічними умовами ефективної організації інклюзивного освітнього середовища є такі.

1. Забезпечення професійної готовності педагогічних працівників до діяльності в умовах інклюзії. Ця умова передбачає формування у педагогів інклюзивної компетентності, що включає систему знань про особливості розвитку дітей з ООП, уміння застосовувати диференційовані та індивідуалізовані підходи, а також готовність до педагогічної взаємодії в умовах різноманітності. Дослідження підтверджують, що саме рівень професійної підготовки педагогів є одним із визначальних чинників ефективності інклюзивного навчання [2]. Важливим аспектом є також розвиток ціннісного ставлення до інклюзії як до невід'ємної складової сучасної освіти.

2. Організація міждисциплінарної взаємодії фахівців. Ефективне функціонування інклюзивного середовища неможливе без узгодженої діяльності команди супроводу, до складу якої входять вихователь, асистент вихователя, практичний психолог, вчитель-логопед та інші спеціалісти. Така

взаємодія забезпечує комплексний підхід до розвитку дитини, узгодженість педагогічних впливів та своєчасну корекцію освітнього процесу. У наукових працях підкреслюється, що саме командна робота є необхідною умовою якісного впровадження інклюзії [3].

3. Створення адаптивного предметно-просторового середовища. Ця умова передбачає організацію освітнього простору, який є безпечним, доступним і функціонально гнучким для всіх дітей. Йдеться про усунення фізичних бар'єрів, забезпечення відповідного матеріально-технічного оснащення, використання спеціальних засобів навчання та створення умов для різних видів діяльності. Як зазначається у дослідженнях, середовище виступає активним чинником розвитку дитини і безпосередньо впливає на її освітню активність [4].

4. Індивідуалізація освітнього процесу. Важливою педагогічною умовою є розроблення та реалізація індивідуальних освітніх траєкторій розвитку дітей з ООП. Це передбачає адаптацію змісту освіти, методів і форм роботи відповідно до індивідуальних можливостей дитини. Застосування індивідуалізованого підходу сприяє підвищенню ефективності навчання та забезпечує включення кожної дитини в освітній процес [1].

5. Формування позитивного соціально-психологічного клімату. Інклюзивне освітнє середовище має забезпечувати атмосферу прийняття, підтримки та взаємоповаги. Формування толерантного ставлення до різноманітності, розвиток емпатії та створення емоційно комфортних умов є важливими передумовами успішної соціалізації дітей з ООП. Дослідження підтверджують, що позитивний психологічний клімат сприяє активній взаємодії дітей та їх включенню в колектив [4].

Обґрунтування зазначених педагогічних умов дозволило перейти до узагальнення практичних підходів до організації інклюзивного освітнього середовища. У результаті дослідження виокремлено такі підходи:

- адаптаційний підхід, що передбачає часткове пристосування освітнього середовища до потреб дітей з ООП без суттєвої зміни його структури;
- інтеграційний підхід, орієнтований на включення дітей з особливими освітніми потребами у загальний освітній процес із використанням елементів підтримки;
- системний (інклюзивний) підхід, який передбачає комплексну трансформацію всіх компонентів освітнього середовища відповідно до принципів інклюзії.

У дослідженні доведено, що саме системний підхід є найбільш ефективним, оскільки забезпечує узгодженість усіх компонентів освітнього середовища та створює умови для повноцінної участі кожної дитини в освітньому процесі. Це узгоджується з результатами сучасних наукових досліджень, у

ISSN 3041-1572 Online

яких підкреслюється необхідність цілісного підходу до організації інклюзивної освіти [3; 5].

Таким чином, обґрунтовані педагогічні умови та узагальнені практичні підходи дозволяють розглядати організацію інклюзивного освітнього середовища як системний процес, що потребує комплексного врахування кадрових, організаційних та психолого-педагогічних чинників. Їх реалізація створює передумови для підвищення ефективності інклюзивної освіти у закладах дошкільної освіти різного типу.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено теоретичне узагальнення та наукове обґрунтування педагогічних умов організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу.

Встановлено, що інклюзивне освітнє середовище доцільно розглядати як цілісну багатокомпонентну педагогічну систему, ефективність якої визначається узгодженістю кадрового, предметно-просторового, методичного та соціально-психологічного компонентів [1; 3]. Доведено, що фрагментарна реалізація окремих елементів не забезпечує досягнення очікуваних результатів, тоді як їх комплексна інтеграція створює умови для повноцінного розвитку, навчання та соціалізації дітей з особливими освітніми потребами.

У ході дослідження проаналізовано сучасні наукові підходи до організації інклюзивного освітнього середовища, що дозволило уточнити його сутність як системи, орієнтованої на адаптацію освітнього простору до індивідуальних потреб дитини [1]. Обґрунтовано, що реалізація інклюзивної освіти потребує поєднання системного, особистісно орієнтованого, компетентнісного та середовищного підходів.

Виявлено, що організація інклюзивного освітнього середовища має специфічні особливості залежно від типу закладу дошкільної освіти. Доведено необхідність диференційованого підходу до його організації з урахуванням ресурсного забезпечення, кадрового потенціалу та організаційних можливостей закладу [4; 5].

Обґрунтовано сукупність педагогічних умов ефективної організації інклюзивного освітнього середовища, серед яких визначальними є: професійна підготовка педагогічних кадрів, міждисциплінарна взаємодія фахівців, створення адаптивного освітнього простору, індивідуалізація освітнього процесу та формування позитивного соціально-психологічного клімату [2; 3]. Доведено, що їх реалізація забезпечує підвищення якості інклюзивної освіти та сприяє успішній інтеграції дітей з ООП у освітній простір.

Узагальнення практичних підходів дозволило виокремити адаптаційний, інтеграційний та системний (інклюзивний) підходи до організації освітнього середовища, серед яких найбільш ефективним визначено системний підхід, що передбачає комплексну трансформацію всіх компонентів освітнього процесу [3; 5].

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаються у розробці та експериментальній перевірці моделей організації інклюзивного освітнього середовища у закладах дошкільної освіти різного типу, а також у створенні практично орієнтованих рекомендацій для педагогів щодо впровадження інклюзивних підходів у конкретних умовах функціонування закладів освіти. Актуальним є також дослідження ефективності інклюзивного середовища в умовах сучасних соціальних викликів та визначення шляхів його адаптації до змінних освітніх потреб дітей.

Література:

1. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Інклюзивна освіта: від основ до практики. Київ: АТОПОЛ, 2020. 336 с.
2. Зданевич Л.В., Чайка В.М., Писарчук О.Т., Цегельник Т.М., Ратушняк Н.О. Підготовка майбутніх педагогів до роботи з дітьми в умовах дошкільної інклюзивної освіти // Revista Tempos e Espaços em Educação. 2020. Т. 13. №32.
3. Грабовець І., Калашнікова Л., Черноус Л. Узагальнення проблем впровадження інклюзивної освіти в Україні: емпіричні результати // Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology. 2022. Т. 10. №3. С. 13–27.
4. Дяченко М., Ворошчук О., Романова Т., Шевцова Н. Інклюзивна освіта в Україні: досягнення, виклики, перспективи // Eduweb. 2024. Т. 18. №4. С. 35–48.
5. Олексенко С., Савченко С. Інклюзивне освітнє середовище: проблеми, суперечності та перспективи // European Science. 2024. №32.
6. Дмитрієва І., Довгалюк Т., Собчук А., Білюк О. Інноваційні підходи до впровадження інклюзивної освіти в Україні // Seminars in Medical Writing and Education. 2025. Т. 4.
7. Косенчук О. Дошкільна освіта України в умовах сучасних викликів // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. 2024. №1(116).

References:

1. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M. (2020). Inkliuzyvna osvita: vid osnov do praktyky [Inclusive education: from basics to practice]. Kyiv: ATOPOL [in Ukrainian].
2. Zdanevych, L.V., Chaika, V.M., Pysarchuk, O.T., Tsehelnyk, T.M., & Ratushniak, N.O. (2020). Pidhotovka maibutnikh pedahohiv do roboty z ditmy v umovakh doshkilnoi inkliuzyvnoi osvity [Training of future teachers for work with children in the conditions of preschool inclusive education]. Revista Tempos e Espaços em Educação, 13(32) [in Ukrainian].
3. Hrabovets, I., Kalashnikova, L., & Chernous, L. (2022). Uzahalnennia problem vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini: empirychni rezultaty [Generalization of the issues with implementing inclusive education in Ukraine: empirical findings]. Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology, 10(3), 13–27 [in English].
4. Diachenko, M., Voroshchuk, O., Romanova, T., & Shevtsova, N. (2024). Inkliuzyvna osvita v Ukraini: dosiahnennia, vyklyky, perspektyvy [Inclusive education in Ukraine: achievements, challenges, prospects]. Eduweb, 18(4), 35–48 [in English].
5. Oleksenko, S., & Savchenko, S. (2024). Inkliuzyvne osvitnie seredovyshche: problemy, superechnosti ta perspektyvy [Inclusive educational environment: problems, contradictions and prospects]. European Science, 32 [in English].

6. Dmytriieva, I., Dovhaliuk, T., Sobchuk, A., & Biliuk, O. (2025). Innovatsiini pidkhody do vprovadzhennia inkliuzyvnoi osvity v Ukraini [Innovative approaches to the implementation of inclusive education in Ukraine]. Seminars in Medical Writing and Education, 4 [in English].

7. Kosenchuk, O. (2024). Doshkilna osvita Ukrainy v umovakh suchasnykh vyklykiv [Ukrainian preschool education in the context of modern realities]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky, 1(116) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.016:821.161.2:37.013.42

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-505-515

Козловська Ірина Михайлівна доктор педагогічних наук, провідний науковий співробітник Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-8610-8594

Рузяк Тетяна Іванівна доктор філософії, доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет "Львівська політехніка", м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-4697-8034

Чорнописька Оксана Іванівна кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчальної роботи в Державному навчальному закладі «Вище професійне училище №8 м. Стрия», м.Стрий, https://orcid.org/0000-0002-3468-1081

КУРС УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті досліджується роль курсу української літератури у формуванні ціннісної культури здобувачів освіти в закладах професійної (професійно-технічної) освіти. Ціннісну культуру потрактовано як здатність особистості свідомо співвідносити власні вчинки зі смислами, що вона визнає суттєвими, на відміну від набору декларованих «правильних поглядів». Теоретичну основу дослідження становлять гуманістична педагогіка, культурологічна концепція та діалогічне розуміння особистості. Погоджуємося з позицією цих дослідників у тому, що фаховість і культурне самоусвідомлення є нероздільними вимірами підготовки компетентного фахівця. Виховний потенціал художнього слова розглядається у трьох взаємопов'язаних площинах: когнітивній, афективній і діяльнісній. Остання визнається методично пріоритетною, оскільки саме вона уможливлює перенесення пережитого й осмисленого в реальну фахову поведінку. Порівняльний аналіз досвіду закладів професійно-технічної освіти автомобільного та художнього профілів засвідчує: попри спільне ціннісне ядро курсу, відмінності між профілями виявляються у доборі художнього матеріалу, формах роботи та характері проєктних завдань. Ця відмінність є не недоліком, а природною умовою осмисленої методичної роботи. Серед методів, що підтверджують

свою дієвість незалежно від профілю підготовки, виокремлено чотири: читацький щоденник, етичний кейс на матеріалі твору, порівняння авторської позиції з фаховим досвідом учнів і мистецький проєкт. Водночас зафіксовано характерні ризики, що супроводжують спроби ввести ціннісний вимір у курс літератури: моралізаторство, інструменталізація тексту та втеча у формальний розбір художніх засобів. Як запобіжний механізм пропонується орієнтація педагога на діалог із текстом і довіру до читацького досвіду учнів. Перспективи подальших розвідок пов'язуються з розробкою методичного комплексу для роботи із сучасною українською прозою і поезією у закладах професійно-технічної освіти та з пошуком форм міжпрофільної взаємодії засобами художнього слова.

Ключові слова: українська література, ціннісна культура, заклад професійної (професійно-технічної) освіти, гуманізація освіти, культурологічний підхід, виховний потенціал художнього слова, діяльнісна площина, профільна диференціація, читацький щоденник, етичний кейс.

Kozlovska Iryna Doctor of Pedagogical Sciences, Leading Researcher at the International Institute of Education, Culture and Diaspora Relations, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-8610-8594

Ruziak Tetiana Ivanivna PhD, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-4697-8034

Chornopyska Oksana Candidate of Pedagogical Sciences, Deputy Director for Academic Affairs at the State Educational Institution “Higher Vocational School No. 8 in Stryi”, Stryi, https://orcid.org/0000-0002-3468-1081

UKRAINIAN LITERATURE COURSE AS A SOURCE OF VALUE CULTURE FORMATION IN FUTURE SPECIALISTS

Abstract. The article examines the role of the Ukrainian literature course in shaping the value culture of students at vocational (vocational-technical) education institutions. Value culture is defined here as an individual's capacity to consciously relate their own actions to meanings they regard as significant as distinct from a set of declared "correct views." The theoretical foundation of the study draws on the humanistic pedagogy, the culturological concept and the dialogical understanding of personality. We concur with these scholars that professional competence and cultural self-awareness are inseparable dimensions of specialist training. The educational potential of literary text is examined across three interrelated

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

dimensions: cognitive, affective, and activity-based. The last of these is identified as the methodological priority, since it is precisely this dimension that enables the transfer of experienced and reflected-upon content into actual professional conduct. A comparative analysis of in vocational (technical and vocational) education institutions practice in automotive and arts-and-crafts profiles reveals that, despite a shared value core, the two profiles differ in the selection of literary material, forms of classroom engagement, and the nature of project assignments. In our view, this difference is not a shortcoming but a natural condition for purposeful methodological work. Four methods are identified as demonstrating consistent effectiveness regardless of the vocational profile: the reading journal, the ethics case study based on a literary work, the comparison of the author's value position with students' professional experience, and the arts project. At the same time, characteristic risks accompanying attempts to introduce a value dimension into the literature course are noted: moralising, instrumentalisation of the text, and retreat into the formal analysis of literary devices. As a safeguard, the authors propose orienting the teacher toward genuine dialogue with the text and trust in students' reading experience. Prospects for further research are linked to the development of a methodological toolkit for working with contemporary Ukrainian prose and poetry in in vocational (technical and vocational) education institutions settings, as well as to exploring forms of cross-profile collaboration through literary engagement.

Keywords: Ukrainian literature, value culture, vocational (vocational-technical) education institution, humanisation of education, culturological approach, educational potential of literary text, activity-based dimension, profile differentiation, reading journal, ethics case study.

Постановка проблеми. У закладах професійної (професійно-технічної) освіти курс української літератури нерідко сприймається як дисципліна допоміжна щодо фахових. Логіка проста й на перший погляд переконлива: майбутньому автослюсарю, електромеханікові чи перукареві не конче читати поезію, аби добре робити свою справу. Але саме тут починається суперечність. Роботу роблять не руки, роботу роблять люди зі своїм ставленням до справи, до колеги поряд, до замовника, до країни, у якій вони працюють. Це ставлення не народжується з технологічної карти. Воно виростає з того, що людина читала, про що думала, чому співпереживала.

Донедавна курс літератури в закладах професійно-технічної освіти будувався переважно за логікою аналізу: образ, сюжет, ідея, художні засоби. Така схема дає учневі певні знання про текст, але не завжди виходить на головне: на ціннісне самовизначення читача. Художнє слово здатне на більше, ніж бути матеріалом для переказу. Воно є полем, у якому молода людина зустрічається з чужим досвідом як зі своїм власним. Питання не в тому,

ISSN 3041-1572 Online

скільки учень запам'ятав сцен із «Тіней забутих предків», а в тому, що змінилося в його поглядах, коли він дочитав повість.

Війна, цифрова трансформація праці, хвиля культурних втрат і віднайдень – усе це повернуло курсам української літератури їхню першопочаткову роль голосу культури, що говорить із професіоналом його ж мовою. Саме тому переосмислення змісту й методики літературної освіти у закладах професійно-технічної освіти постає не як вузьке методичне завдання, а як частина ширшої проблеми гуманізації фахової підготовки.

Проблему підсилює й те, що в різних профілях підготовки, технічному та художньому, однаковий за програмою курс часто працює по-різному. Учень автомобільного профілю читає Стефаника, учениця художнього профілю читає того ж Стефаника, але вчитель нерідко веде їх однаковим маршрутом, ніби майбутня професія тут ні до чого. Чи справді це так? Саме на цьому стику літературного курсу й професійного профілю сьогодні видно найбільше нереалізованих можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема ціннісного виміру освіти має в українській педагогіці міцну традицію. Фундамент цієї традиції заклав С. Гончаренко своїми працями про гуманізацію освіти та про людиноцентричне переосмислення її змісту. Його теза про те, що освіта має повертати людині її людське, а не лише готувати робочу силу, залишається відправною точкою для всіх, хто сьогодні думає про виховний складник фахової школи [1].

Культурологічний складник професійної освіти докладно розробляв О. Музальов [2]. Він показав, що культура фахівця не зводиться до фахових умінь плюс додаткового гуманітарного багажу. Це інший вимір: спосіб бути у професії, ставлення до праці як до форми культури. Близько до цього підходу стоять праці Г. Балла [3], де звучить ідея діалогічного розуміння людської особистості: людина стає собою у зустрічі з Іншим, у тому числі з художнім Іншим (текстом, героєм, автором).

У дослідженнях останніх років ціннісний вимір освіти розглядається переважно у трьох напрямах. Перший є філософсько-педагогічним: Н. Ничкало [4] та її школа осмислюють професійну освіту як культурний феномен, а не суто технологічний. Другий напрям є дидактичним: І. Бех [5], досліджуючи виховання особистості, акцентує на ціннісно-смисловому центрі навчання. Третій є літературно-методичним: Н. Волошина [6], А. Фасоля [7] та О. Ісаєва [8] обстоюють особистісно зорієнтоване читання, коли текст стає не об'єктом розбору, а співрозмовником читача.

Окремо виділимо праці, присвячені саме закладам професійної освіти. Л. Петренко [9] аналізує виховне середовище закладів професійно-технічної освіти, Г. Товканець [10] описує культурологічну модель підготовки у

коледжі, М. Кучерявий [11] розглядає естетичне виховання у технічних профілях. У дослідженнях останнього часу також помітна увага до мистецької педагогіки (О. Олексюк [12]).

Попри таку широку палітру, залишається недостатньо дослідженою залишається тема щодо курсу української літератури саме як інструменту формування ціннісної культури у закладах професійно-технічної освіти, і до того ж у зіставленні різних профілів підготовки. Більшість авторів пишуть про літературу «взагалі» або про школу.

Заклади професійно-технічної освіти з їхньою специфікою, а саме дуальністю теоретичного й майстер-класного навчання, виробничою практикою, неоднорідним складом учнів, як правило, лишається поза кадром. Саме цю прогалину наша стаття і намагається почасти заповнити.

Метою статті є обґрунтування можливостей курсу української літератури як джерела формування ціннісної культури здобувачів освіти у закладах професійно-технічної освіти, а також зіставлення методичних підходів до роботи з літературою у закладах автомобільного та художнього профілів.

Виклад основного матеріалу. Ціннісна культура в нашому розумінні є здатність людини свідомо співвідносити власні вчинки зі смислами, які вона вважає для себе суттєвими. Поняття це має кілька витоків. З одного боку маємо гуманістичну педагогіку С. Гончаренка з її настановою: освіта не готує до життя, освіта і є життям [4]. З іншого боку стоїть культурологічна традиція О. Музальова, у якій фаховість невіддільна від культурного самоусвідомлення [9]. З третього боку присутнє діалогічне розуміння особистості Г. Балла: ми стаємо собою через зустріч з Іншим [1].

У такому ракурсі курс української літератури перестає бути додатком до фахової підготовки. Він стає одним із небагатьох місць, де майбутній автослюсар чи перукар може зустрітися з широким діапазоном людського досвіду, і не як глядач, а як співучасник.

Хто герой «Землі» Ольги Кобилянської для вісімнадцятилітнього хлопця з Прикарпаття, що вчиться ремонтувати двигуни? Рідний і далекий водночас. Рідний, бо земля, родина, село. Далекий, бо інший час, інші конфлікти, інші слова. Саме в цій зустрічі рідного з чужим і формується те, що ми називаємо ціннісною самосвідомістю.

Для методичного опрацювання корисно виокремити три площини, у яких художній текст працює на ціннісну культуру здобувача освіти. Перша є когнітивною: текст дає знання про культуру, історію, побут, традиції, мову. Друга є афективною: текст викликає моральний відгук, співпереживання, обурення, захоплення. Третя є діяльнісною: те, що пережито й осмислено, учень свідомо або несвідомо переносить у власну поведінку, у тому числі професійну.

ISSN 3041-1572 Online

Ці три площини не рівноцінні за силою впливу. Когнітивна формується найшвидше, але сама по собі слабка. Знати, що Стус був поетом-дисидентом, замало. Афективна є потужнішою, але короткочасною: сильне враження від тексту тане, якщо немає виходу у дію. Діяльнісна є найповільнішою, та саме вона лишає слід. Ось чому методика літературного курсу в закладах професійно-технічної освіти має вибудовуватися з огляду на третю площину, а не зупинятися на перших двох.

Передусім йдеться про зміщення акцентів у типі завдань. Переказ сюжету й характеристика героя є роботою на першій площині. Твір-роздум, дискусія, мистецький відгук наближаються вже до другої. А читацький щоденник, кейс-завдання на етичному матеріалі твору, міні-проєкт, у якому літературний сюжет переосмислено в категоріях майбутньої професії, належать вже до третьої площини. І саме цих форм у традиційній методиці залишається прикро мало.

Тепер про відмінність профілів. Уявімо два паралельні заклади професійно-технічної освіти: перший готує фахівців автомобільного транспорту, другий готує фахівців художнього профілю (майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, реставраторів, дизайнерів).

Програма курсу української літератури в обох закладах формально та сама. Твори ті самі, години ті самі. Але внутрішньо ці курси є різними. І це не недолік, це природний стан речей.

Спільне в обох випадках становить ціннісне ядро: це три речі. Повага до людини присутня у будь-якій професії й у будь-якому тексті. Відповідальність охоплює зроблене власними руками, сказане слово, турботу про того, хто поряд. Причетність до культурної пам'яті передбачає усвідомлення, що ти не починаєш світ із нуля, що за тобою стоїть традиція і перед тобою стоятиме продовження. Ці три опори лишаються спільними незалежно від того, ким стане учень: автомеханіком чи реставраторкою ікон.

Відмінне виявляється у трьох площинах, і про кожну варто сказати окремо.

Перша стосується добору матеріалу. В закладах професійно-технічної освіти автомобільного профілю доречно посилювати лінію текстів, у яких людина показана у праці й у техніці. «Коні не винні» М. Коцюбинського, «Intermezzo» того самого автора, новели В. Стефаника, «Тигролови» І. Багряного представляють матеріал, у якому людина й механізм, людина й шлях, людина й простір зіставлені прямо. У закладах професійно-технічної освіти художнього профілю доречно посилювати лінію текстів про майстерність, ремесло, образотворчість. «Мальви» Р. Іваничука, «Роксолана» П. Загребельного, поезія Б.-І. Антонича, проза Емми Андієвської становлять ту ж українську літературу, але з іншим акцентом. Вибірка не суперечить програмі, вона її інтерпретує.

Друга площина охоплює форми роботи. В автомобільному профілі виправдовують себе короткі, сконцентровані форми: етичний кейс на 20 хвилин уроку, дискусія «за-проти», порівняльна таблиця. Ці хлопці й дівчата за характером навчання орієнтовані на конкретний результат. Довгий теоретичний пасаж губиться, стислий аналіз вчинку героя працює. В художньому профілі, натомість, прижилися розгорнуті форми: читацький щоденник, мистецький відгук, колаж, візуальне есе. Тут темп іншого порядку.

Третя площина стосується характеру проєктних завдань, і тут відмінність найвиразніша. Проєкт в автомобільному профілі має, як правило, прикладне обрамлення: підготувати буклет «Літературні місця нашого краю як маршрут для туриста», зняти короткий відеоролик «Мова двигуна в мові літератури», скласти кейс-колекцію ситуацій професійної етики на матеріалі прози ХХ століття. У художньому профілі проєкт більше звернений до виразу, до мистецького висловлювання: ілюстрація до твору, сценічна адаптація, авторська збірка текстів, інсталяція за мотивами поезії. Один і той самий літературний матеріал породжує різні результати, і це не компроміс, це правильно.

Чи означає сказане, що вчитель має писати два різні плани уроку для двох паралельних груп? Ні. Означає інше: вчитель має тримати в голові, хто сидить перед ним. Маючи перед собою автомеханіків, доречно йти від конкретного до загального. Маючи майстрів художнього профілю, можна починати з образу. Це не про програму, це про режисуру уроку.

Тепер про методи, які підтримали б таку режисуру. Виокремимо чотири, що стабільно працюють у закладах професійно-технічної освіти незалежно від профілю, хоч і з різними наголосами.

Читацький щоденник. Не конспект змісту, як його часто подають у школі: щоденник містить записи у двох стовпчиках: лівий фіксує «що я прочитав(ла)», правий – «що я про це думаю й чому мене це зачепило». Структура проста, ефект глибокий. Учень звикає розрізняти подію тексту й власну реакцію на неї. Саме тут закладається основа рефлексивного читання.

Етичний кейс на матеріалі твору будується за відомою формулою: коротке описане положення, герой перед вибором, група обговорює варіанти. Відмінність від шкільної дискусії полягає у фокусі: говоримо не про що хотів сказати автор, а про як би вчинили ми і чому.

Для автомобільного профілю такий кейс можна вивести на професійний ґрунт: «механік помітив небезпечну несправність, але замовник не хоче платити за її усунення».

Для художнього профілю доречний інший: «Реставратор бачить, що замовлена робота зруйнує автентику пам'ятки». Основа літературна, вихід у фахову етику.

ISSN 3041-1572 Online

Порівняння авторської позиції з фаховим досвідом реалізується так: учні читають фрагмент, де автор розкриває свою ціннісну позицію (наприклад, ставлення Стефаника до людської гідності у злиднях), а потім співвідносять її з прикладами зі своєї майбутньої професії. Який сенс гідності для автомеханіка, що відмовляється ставити в машину клієнта неякісну запчастину? Для реставраторки, що не приховує виявлений нею пізніший запис на іконі? Авторська позиція перестає бути «поглядом письменника» і стає точкою зору, з якою учень діалогізує.

Мистецький проєкт є формою природною для художнього профілю і незвичною для автомобільного, проте дає там несподівано сильний результат. Наприклад, колективне виготовлення макета «літературної карти Прикарпаття» руками групи автослюсарів із використанням їхніх фахових умінь (металева основа, механізовані елементи). Або фотопроєкт «Дорога у поезії В. Симоненка» – знімки з професійних поїздок, супроводжені поетичними рядками. Коли фах учня стає засобом мистецького висловлювання, відбувається саме те, про що писав О. Музальов: фаховість і культура зростаються в одне ціле [9].

Усі ці методи працюють за однієї умови: якщо вчитель сам не розглядає літературу як формальність. Коли в класі працює педагог, що читає сучасну українську поезію й любить говорити про прочитане, учні відгукуються навіть попри втому після майстерні. Коли літературу «проводять», відгуку немає, і жоден метод тут не зарадить. Це банально, але саме тому й важливо сказати вголос.

Варто зупинитися і на питанні професійного розвитку вчителя літератури у закладах професійно-технічної освіти, яке в методичній літературі залишається недостатньо розробленим. Педагог, що викладає у закладі з технічним профілем, перебуває у специфічній ситуації: його предмет формально не пов'язаний із фаховою підготовкою учнів, а отже, ризикує опинитися на периферії освітнього процесу. Вважаємо, що вихід із цієї ситуації не в тому, щоб прив'язати літературу до фаху будь-якою ціною, а в тому, щоб педагог усвідомлював власну роль як культурного посередника. Він не передає інформацію про тексти, він відкриває простір, у якому учень зустрічається з культурою як живою силою. Така роль вимагає не лише методичної компетентності, а й особистісної готовності до діалогу, у тому числі діалогу складного, де немає заздалегідь правильних відповідей.

Окремої уваги заслуговує питання оцінювання результатів роботи з літературою у ціннісному вимірі. Традиційна система оцінювання, зорієнтована на відтворення фактичного матеріалу, погано пристосована до фіксації ціннісних зрушень. Як оцінити читацький щоденник, якщо критерієм є щирість рефлексії, а не правильність відповіді? Як виміряти результат

етичного кейсу, якщо цінним є сам процес аргументації, а не висновок? На нашу думку, у роботі з ціннісним виміром доцільно переходити від оцінювання продукту до оцінювання процесу: враховувати активність у дискусії, глибину самостійних суджень у письмових роботах, здатність учня змінювати позицію під впливом аргументів. Такий підхід узгоджується з концепцією формувального оцінювання, яку в українській дидактиці активно розробляє І. Бех [5].

Наостанок про ризики. Кожна спроба ввести ціннісний вимір у курс літератури наражається на кілька типових пасток. Перша є моралізаторством: щойно урок починає звучати як проповідь, учні вмикають внутрішнього слухача на мінімум. Друга є інструменталізацією культури, тобто перетворенням твору на привід для виховної бесіди, коли текст як такий зникає, лишається лише привід. Третя є втечею у розбір художніх засобів як безпечне заняття, що не вимагає ціннісного самовизначення ні від учня, ні від учителя.

Ми погоджуємося з тими дослідниками, які вважають, що жодна з цих пасток не усувається суто методичними засобами. Протиотрута тут радше внутрішня. Довіра до тексту. Довіра до учня. Вчитель, який справді вірить, що новела Стефаника скаже підліткові більше, ніж його власна, учительська, настанова, інакше планує урок. Він не втискає текст у виховну схему, він дає текстові говорити і вчить учня чути.

На наш погляд, саме ця внутрішня настанова педагога є тим чинником, який визначає реальну ефективність курсу літератури у закладах професійно-технічної освіти.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу сформулювати кілька положень. Курс української літератури у закладах професійно-технічної освіти має розглядатися не як допоміжна дисципліна, а як повноправне джерело формування ціннісної культури майбутнього фахівця. Виховний потенціал художнього слова розгортається у трьох площинах: когнітивній, афективній і діяльнісній. Для методики курсу літератури в закладах професійно-технічної освіти принципово орієнтуватися саме на діяльнісну, бо саме вона переводить пережите і осмислене у професійну поведінку. Зіставлення досвіду закладів професійно-технічної освіти автомобільного та художнього профілів показало, що ціннісне ядро курсу літератури залишається спільним у обох випадках. Відмінності простежуються у трьох напрямах: добір художнього матеріалу, форми роботи, характер проєктних завдань. Це не привід уніфікувати курс, це привід працювати з ним осмислено. Серед методів, що доводять свою дієвість незалежно від профілю, ми виокремили чотири: читацький щоденник, етичний кейс, порівняння авторської позиції з фаховим досвідом, мистецький проєкт. Вони дають результат, якщо педагог уникає моралізаторства й не перетворює художній твір на привід для виховної бесіди.

ISSN 3041-1572 Online

Перспективи подальших розвідок ми пов'язуємо з розробкою методичного комплексу для роботи з сучасною українською прозою та поезією у курсі закладів професійно-технічної освіти, із дослідженням ролі літератури у вихованні професійної етики, а також із пошуком форм міжпрофільної взаємодії, коли учні різних фахових напрямів працюють над спільним літературним проєктом і вчаться розуміти одне одного через художнє слово.

Література

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : методологічні поради молодим науковцям. Київ ; Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2020. 308 с.

2. Музальов О. О. Культурологічна підготовка учнів професійно-технічних навчальних закладів : монографія. Львів : Сполом, 2020. 280 с.

3. Балл Г. О. Раціогуманістична орієнтація в методології людинознавства : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2017. 128 с.

4. Ничкало Н. Г. Педагогіка праці і професійна освіта: методологічний дискурс. Педагогічна і психологічна науки в Україні : зб. наук. праць. Київ : Педагогічна думка, 2022. Т. 4. С. 6–21.

5. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці: Букрек, 2018. 320 с.

6. Волошина Н. Й. Наукові основи методики літератури : навчально-методичний посібник / за ред. Н. Й. Волошиної. Київ : Ленвіт, 2020. 256 с.

7. Фасоля А. М. Особистісно зорієнтоване навчання української літератури : науково-методичний посібник. Київ : Генеза, 2020. 192 с.

8. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2021. 234 с.

9. Петренко Л. М. Виховне середовище закладу професійної (професійно-технічної) освіти: теоретико-методичні засади : монографія. Київ : ІПТО НАПН України, 2021. 312 с.

10. Товканець Г. В. Культурологічна модель професійної підготовки у коледжі. Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія». 2021. Вип. 2 (14). С. 112–118.

11. Кучерявий М. Г. Естетичне виховання учнів закладів професійної (професійно-технічної) освіти засобами мистецтва. Професійна освіта: проблеми і перспективи. 2021. Вип. 21. С. 47–53.

12. Олексюк О. М. Мистецька педагогіка: теорія і практика : навчальний посібник. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 208 с.

References:

1. Honcharenko, S. U. (2020). Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv; Vinnytsia: TOV firma «Planer» [in Ukrainian].

2. Muzalov, O. O. (2020). Kulturolohichna pidhotovka uchniv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv [Cultural training of students of vocational-technical educational institutions]: monohrafiia. Lviv: Spolom [in Ukrainian].

3. Ball, H. O. (2017). Ratsiohumanistychna oriientatsiia v metodolohii liudynoznavstva [Ratio-humanistic orientation in the methodology of human studies]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

4. Nychkalo, N. H. (2022). Pedahohika pratsi i profesiina osvita: metodolohichnyi dyskurs [Pedagogy of labour and vocational education: methodological discourse]. Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini – Pedagogical and Psychological Sciences in Ukraine: collected works. Kyiv: Pedahohichna dumka, 4, 6–21 [in Ukrainian].

5. Bekh, I. D. (2018). Osobystist na shliakhu do dukhovnykh tsinnostei [Personality on the way to spiritual values]: monohrafiia. Kyiv; Chernivtsi: Bukrek [in Ukrainian].

6. Voloshyna, N. Y. (Ed.). (2020). Naukovi osnovy metodyky literatury [Scientific foundations of literature teaching methods]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Lenvit [in Ukrainian].

7. Fasolia, A. M. (2020). Osobystisno zoriientovane navchannia ukrainskoi literatury [Personality-oriented teaching of Ukrainian literature]: naukovo-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

8. Isaieva, O. O. (2021). Teoriia i tekhnolohiia rozvytku chytatskoi diialnosti starshoklasnykiv u protsesi vyvchennia zarubizhnoi literatury [Theory and technology of developing reading activity of senior pupils in the study of foreign literature]: monohrafiia. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].

9. Petrenko, L. M. (2021). Vykhovne seredovyshche zakladu profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity: teoretyko-metodychni zasady [Educational environment of a vocational (vocational-technical) education institution: theoretical and methodological foundations]: monohrafiia. Kyiv: IPTO NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Tovkanets, H. V. (2021). Kulturolohichna model profesiinoi pidhotovky u koledzhi [Cultural model of professional training in college]. Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Pedahohika ta psykholohiia» – Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series «Pedagogy and Psychology», 2 (14), 112–118 [in Ukrainian].

11. Kucheriavyi, M. H. (2021). Estetychne vykhovannia uchniv zakladiv profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity zasobamy mystetstva [Aesthetic education of students of vocational (vocational-technical) education institutions by means of art]. Profesiina osvita: problemy i perspektyvy – Vocational Education: Problems and Prospects, 21, 47–53 [in Ukrainian].

12. Oleksiuk, O. M. (2020). Mystetska pedahohika: teoriia i praktyka [Art pedagogy: theory and practice]: navchalnyi posibnyk. Kyiv: Kyivskyi universytet imeni B. Hrinchenka [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 81'25:34:378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-516-531

Колодник Людмила Олександрівна викладачка, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Кафедра іноземних мов, Навчально-науковий інститут права; Керівниця Центру правничої лінгвістики Вищої школи адвокатури Національної асоціації адвокатів України, м. Київ, Україна, м. Київ, https://orcid.org/0009-0005-3062-170X

ЮРИДИЧНА АНГЛІЙСЬКА МОВА В СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПРАВНИКІВ: ПЕРЕКЛАД, МЕТОДОЛОГІЯ, КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

Анотація. У статті досліджуються методологічні засади викладання юридичної англійської мови та перекладу юридичних текстів у контексті професійної підготовки майбутніх правників в умовах глобалізації та інтеграції України у світовий правовий простір. Особлива увага приділяється формуванню іншомовної комунікативної компетентності, що є невід'ємною складовою професійної підготовки юриста і забезпечує ефективне використання англійської мови у правничій практиці, зокрема при аналізі прецедентів англо-американської правової системи, перекладі міжнародних та національних нормативних актів, а також у міжкультурній юридичній комунікації.

Розглядаються специфічні особливості юридичної англійської мови, включаючи лексичні, граматичні та стилістичні характеристики. Аналізуються труднощі перекладу ключових юридичних термінів, таких як «fail» і «failure», а також латинських виразів з урахуванням контексту, правової специфіки та практики міжнародних судових органів. Зокрема, на прикладі доктрини «ultra vires» показано, що знання юридичної англійської мови є не лише інструментом перекладу термінів, а й засобом розуміння сутності правових доктрин, аналізу судової практики та прийняття обґрунтованих правових рішень у щоденній діяльності юриста.

Стаття підкреслює важливість інтеграції мовної та правової підготовки через використання аудіювання, читання, письма та говоріння, а також застосування інтерактивних методів навчання.

У підсумку авторка обґрунтовує необхідність формування професійно орієнтованої іншомовної компетентності, яка дозволяє майбутньому юристу ефективно комунікувати в міжнародному правовому середовищі, уникати помилок у перекладі та забезпечувати точне й коректне застосування правових норм. Стаття спрямована на вдосконалення підходів до навчання

юридичної англійської мови, що є ключовим фактором розвитку аналітичної та комунікативної компетентності сучасного правника та забезпечення високого рівня професійної підготовки в умовах глобалізації.

Ключові слова: юридична англійська мова, професійна іншомовна компетентність, переклад юридичних текстів, комунікативна компетентність, методика викладання, латинізми, доктрина ultra vires.

Kolodnyk Liudmyla Oleksandrivna Lecturer, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Department of Foreign, Languages, Educational and Scientific Institute of Law; Head of the Legal Linguistics Centre, Higher School of Advocacy, Ukrainian National Bar Association, Kyiv, https://orcid.org/0009-0005-3062-170X

LEGAL ENGLISH IN THE SYSTEM OF PROFESSIONAL TRAINING OF LAWYERS: TRANSLATION, METHODOLOGY, AND COMMUNICATIVE COMPETENCE

Anstract. The article examines the methodological foundations of teaching Legal English and translating legal texts in the context of professional training for future lawyers amid globalization and Ukraine's integration into the global legal space. Special attention is paid to the development of foreign-language communicative competence, which is an integral part of a lawyer's professional training and ensures the effective use of English in legal practice, particularly in the analysis of precedents in the Anglo-American legal system, translation of international and national normative acts, as well as in intercultural legal communication.

The article discusses the specific features of Legal English, including lexical, grammatical, and stylistic characteristics. The difficulties in translating key legal terms, such as "fail" and "failure," as well as Latin expressions, are analyzed, taking into account context, legal specificity, and the practice of international judicial bodies. Using the example of the *ultra vires* doctrine, it is demonstrated that knowledge of Legal English is not only a tool for translating terms but also a means of understanding the essence of legal doctrines, analyzing case law, and making well-founded legal decisions in the daily activities of a lawyer.

This article emphasizes the importance of integrating language and legal training through the use of listening, reading, writing, and speaking, as well as the application of interactive teaching methods.

In conclusion, the author substantiates the necessity of forming professionally oriented foreign-language competence, which enables future lawyers to communicate effectively in the international legal environment, avoid translation errors, and ensure the accurate and correct application of legal norms. The article

ISSN 3041-1572 Online

aims to improve approaches to teaching Legal English, which is a key factor in the development of analytical and communicative competence of modern lawyers and in ensuring a high level of professional training in the context of globalization.

Keywords: Legal English, professional foreign language competence, legal translation, communicative competence, teaching methodology, Latinisms, ultra vires doctrine.

Постановка проблеми. У сучасних умовах глобалізації та інтеграції України у світовий правовий простір особливого значення набуває володіння іноземними мовами, насамперед англійською, яка фактично стала мовою міжнародного права, бізнесу та юридичної комунікації. На сьогодні опанування англійської мови для правників розглядається не лише як додаткова компетенція, а як невід'ємна складова їхньої професійної підготовки, що ставиться на один рівень із засвоєнням базових правничих дисциплін.

Юридична діяльність належить до сфер підвищеної мовленнєвої відповідальності, де слово виступає основним професійним інструментом. Від точності та коректності мовлення правника залежить не лише ефективність його професійної діяльності, але й забезпечення прав та інтересів осіб, а також функціонування правової системи загалом. У цьому контексті особливої ваги набуває формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх правників.

Разом із тим, процес опанування юридичної англійської мови не може обмежуватися засвоєнням окремих лексичних одиниць чи граматичних структур. Він передбачає глибоке розуміння особливостей функціонування англо-американської правової системи, знання ключових правових доктрин і судових прецедентів, а також уміння адекватно інтерпретувати та перекладати фахові юридичні тексти. Саме поєднання мовної та правової підготовки створює підґрунтя для ефективної професійної комунікації у міжнародному середовищі.

Попри зростання уваги до викладання юридичної англійської мови в закладах вищої освіти, на практиці спостерігається низка проблем, пов'язаних із недостатнім рівнем сформованості професійно орієнтованої іншомовної компетентності студентів-правників. Зокрема, існує розрив між теоретичним знанням мови та здатністю застосовувати її у реальних професійних ситуаціях, що вимагають точності формулювань, аргументації та розуміння правових концептів іншої правової системи.

Отже, актуальним є питання вдосконалення підходів до викладання юридичної англійської мови, спрямованих на формування у майбутніх правників здатності використовувати іноземну мову як ефективний інструмент професійної діяльності, зокрема у процесі розв'язання складних юридичних завдань та здійснення міжкультурної правової комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Англійська мова залишається ключовим засобом міжнародного спілкування: вона є офіційною для понад 400 млн осіб, другою державною для ще 400 млн і використовується як іноземна мова для професійної комунікації приблизно 600–700 млн людей. У цьому контексті активно розвивається англомовна лінгвістика, серед напрямів якої особливе місце займає англійська для спеціальних цілей (*English for Special Purposes*), а в ній – юридична англійська (*Legal English*)» [11, с.112-113].

«На основі аналізу наукових праць визначено поняття «професійна іншомовна компетентність юриста» як інтегративну професійно значущу якість особистості, що забезпечує декодування іншомовної правової інформації (міжнародних правових документів, юридичної термінології), творче використання її у практичній діяльності та здатність вільно здійснювати міжнародну юридичну комунікацію для розв'язання професійних проблем» [12, с.103]. Професійна іншомовна компетентність формується, розвивається й виявляється в процесі цілеспрямованої іншомовної професійної діяльності, що включає переклад, аналіз правових актів та комунікацію з іноземними колегами.

«Сучасна юридична комунікація дедалі частіше виходить за межі однієї держави, міжнародної організації чи навіть континенту. У глобалізаційних та інтеграційних умовах актуальною є проблема ефективного володіння юридичною англійською мовою, що включає: переклад актів Ради Європи та Європейського Союзу на українську мову, аналіз практики міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини, а також розвиток навичок професійного іншомовного мовлення для аргументованого застосування правових норм» [11, с.113].

Проблемам викладання англійської мови для правників присвячено праці українських науковців: Т. Бесараб та М. Павлюк – розглядають загальні принципи формування професійної мовної компетентності; Н. Коротка, І. Савка та Т. Яремко – аналізують методичні аспекти навчання юридичної англійської у вищих навчальних закладах; О. Радишевська та К. Білокінь – висвітлюють лексико-семантичні особливості правничого дискурсу. Питання перекладу латинських термінів у юридичних текстах досліджували Т. Коробейнікова та К. Чижик, а методичні аспекти застосування дидактичного сінквейну – Н. Качмар та С. Церковник.

Крім цього, у зарубіжній науковій літературі підкреслюється, що ефективне навчання юридичної англійської вимагає комплексного підходу, який поєднує лексичні, граматичні та інші аспекти юридичного дискурсу.

Водночас сучасна науково-методична література недостатньо висвітлює комплексне використання інтерактивних методів навчання, зокрема на основі

ISSN 3041-1572 Online

аналізу прецедентної практики англо-американської правової системи, що ускладнює формування у студентів здатності застосовувати юридичну англійську у професійній практиці. Це підкреслює потребу подальшого розвитку методик викладання юридичної англійської, спрямованих на інтеграцію мовної та правової підготовки студентів-правників.

Мета статті. Метою статті є визначення методологічних засад викладання юридичної англійської мови та перекладу юридичних текстів, а також обґрунтування необхідності формування комунікативної компетентності майбутніх правників в умовах глобалізації.

Методологія та методи дослідження. У дослідженні використано загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальні методи (порівняльно-правовий, лінгвістичний аналіз, метод моделювання комунікативних ситуацій).

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасного розвитку національної та міжнародної правової практики український правник потребує системної та послідовної підготовки за напрямом «Іноземна мова за професійним спрямуванням» (Legal English). Така підготовка повинна базуватися на чотирьох основних методичних засадах: аудіюванні, говорінні, читанні та письмі, із врахуванням особливостей перекладу юридичної термінології, формування комунікативних компетенцій та розвитку навичок юридичного письма.

Вивчення юридичної англійської мови передбачає врахування низки специфічних особливостей:

- Юридична лексика англійської мови включає латинізми, французькі та англосаксонські терміни, професійний жаргон, формальні вирази та стандартні кліше;
- Граматичні та структурні особливості англійської юридичної мови визначають специфіку побудови речень і виразів, що використовуються у правничому дискурсі;
- Системний аналіз термінології передбачає, що правник досліджує не лише окремі юридичні терміни, а й широкий пласт лексики, пов’язаної з конкретною галуззю права, включно з прецедентами англо-американської правової системи;
- Наслідки помилок у юридичних документах можуть бути критичними, у тому числі призводити до значних матеріальних та правових втрат;
- Труднощі перекладу юридичної термінології з англійської на українську мову зумовлені багаторівневим характером процесу перекладу, що охоплює лексичний, граматичний, логіко-семантичний та інші аспекти;
- Ознайомлення з ключовими рішеннями англійських судів дозволяє глибше зрозуміти доктрини, які сформувалися в англо-американській

правовій системі, і забезпечує ефективне застосування юридичних знань на практиці.

Говорячи докладніше, доцільно навести наочні приклади та практичні вправи, які ілюструють нюанси юридичної лексики, допомагають уникнути помилкових інтерпретацій у професійних документах та підтверджують, що ефективне опанування юридичної англійської можливе лише у тісному поєднанні мови та права.

Аналіз перекладу лексичних одиниць «fail» та «failure» в юридичному тексті. Вивчення перекладу ключових юридичних термінів є важливим етапом підготовки майбутніх юристів, адже воно забезпечує точність правових конструкцій, правильне оформлення документів та розвиток іншомовної комунікативної компетентності. Зокрема, сфокусуємо увагу на двох термінах, які часто зустрічаються в офіційних юридичних документах: дієслові «fail» та іменнику «failure».

Важливо зазначити, що при перекладі на українську мову ці поняття, як правило, повністю втрачають своє первинне лексичне значення у реченні, де вони вжиті. Термін «fail» зазвичай перекладається як «зазнати невдачі», «поразки», «не виконувати», а «failure» – як «невдача», «невиконання», «крах». У реченні ці слова часто виконують функцію негативної частки «не», тоді як їх лексичне значення проявляється в інфінітиві, який слідує за ними.

Крім того, численні словосполучення з дієсловом «fail» та іменником «failure» мають стійкі українські відповідники, що відображають юридичну специфіку ситуації. До них належать, зокрема:

- failure to act – «бездіяльність»;
- failure to appear – «неявка (до суду)»;
- failure to comply – «невиконання», «порушення» (вимог закону, наказу);
- failure to deliver – «недопоставка»;
- failure to perform – «невиконання».

Таким чином, при перекладі юридичних текстів особливу увагу слід приділяти не лише лексичному значенню слова, а й контексту його вживання. Це дозволяє забезпечити точність перекладу та уникнути втрати правового сенсу документа.

Використання термінів «fail» та «failure» у юридичних контрактах. Говорячи про терміни «fail» та «failure» в юридичній англійській мові, слід звернути увагу на позицію Ken Adams, автора книги *A Manual of Style for Contract Drafting*. Adams, спираючись на власний глибокий аналіз юридичної термінології, надає практичні рекомендації юристам щодо використання цих понять у контрактах. Він зазначає: «The phrase fails to (and its variants) is utterly standard in contracts, but you could always use instead does not (and its variants)»[16].

Іншими словами, фраза fails to (та її варіанти) є стандартною у договірній практиці, проте її можна замінювати на does not (та відповідні варіанти), тобто на більш пряму негативну форму «не». Для ілюстрації Ken Adams наводить приклад: «The Indemnifying Party shall not be relieved of its obligations to indemnify the Indemnified Party with respect to such claim if the Indemnified Party fails to [read does not] timely deliver the Indemnity Notice …» [16].

Цей приклад демонструє, що у контрактах fails to можна інтерпретувати як «не виконати», зберігаючи юридичну точність, але заміна на does not робить формулювання більш прямим і однозначним. При цьому Ken Adams залишає це питання відкритим для обговорення серед професійної спільноти, підкреслюючи, що вибір терміну може залежати від конотативного відтінку та стилістичних уподобань конкретного контракту.

Таким чином, при перекладі та складанні юридичних текстів необхідно враховувати не лише буквальне значення термінів fail і failure, а й їх функціональне навантаження в контексті договору, що забезпечує точність і юридичну коректність документа.

Переклад латинських виразів у юридичній англійській мові. Під час опанування юридичної англійської мови особливу увагу слід приділяти латинським виразам, що широко вживаються у правничому дискурсі. Для їх точного та адекватного перекладу українською мовою правникам необхідно ознайомитися з основними підходами до трансформації латинізмів, а саме:

- Калькування – дослівне перенесення структури та смислу латинського виразу у відповідник українською мовою;
- Транскрипція – передача латинського терміна шляхом фонетичного запису українськими літерами;
- Перенесення – адаптація латинського виразу до контекста з використанням відповідного українського терміна, який точно відображає правове значення.

Використання цих методів дозволяє забезпечити як точність перекладу, так і збереження юридичного сенсу документа, уникнути двозначностей та забезпечити зрозумілість для українських правників.

Так, «транскрипція застосовується у тих випадках, коли відповідне латинське слово чи вираз увійшло в лексику української мови. Наприклад: affidavit – «аффідавіт»; persona non grata – «персона нон грата»; de facto – «де-факто»; veto – «вето»; quorum – «кворум». [13, с58]

Говорячи про калькування, слід зазначити, що «перекладу, зазвичай, підлягають латинські обороти, які отримали широке поширення в англійській мові, виступаючи як стилістичні синоніми англійських слів та словосполучень, наприклад: etc. (et cetera) –«і так далі»; viz. (videlicet) – «а саме», «тобто»; per se – «сам собою»; i.e. (id est) – «тобто» та ін. Перекладаються

також латинські слова та словосполучення, які є термінами та кліше або входять до їх складу: ad hoc committee – «спеціальний комітет»; amicus curiae – «незалежний експерт» (літер. «друг суду»); inter alia – «крім іншого»; vide infra – «див. нижче»». [13, с58]

Так, «для уникнення труднощів під час перекладу термінів-синонімів українською мовою, слід користуватися калькуванням (дослівним перекладом) – дає змогу точно передати всі компоненти термінологічного словосполучення з мінімальним спотворенням його сенсу; послівний переклад термінологічних словосполучень Department of Justice – міністерство юстиції.» [9, с.122]

Доктрина ultra vires як ілюстрація природи правових доктрин та їх практичного функціонування у мові права. Говорячи про тонкощі юридичної англійської мови, на прикладі доктрини «ultra vires», яка українською перекладається як «поза межами повноважень», можна продемонструвати, що правник повинен не лише володіти знаннями перекладу терміна, а й розуміти суть доктрини, її історичний розвиток та практику застосування. Це, у свою чергу, вимагає високого рівня знань юридичної англійської мови та особливостей юридичного перекладу. Тому під час вивчення юридичної англійської мови важливо говорити не тільки про переклад тієї чи іншої доктрини, але й про її суть та значення з метою створення глибокого розуміння правових концепцій, забезпечення точності правничої комунікації та формування здатності ефективно застосовувати ці знання у професійній діяльності, що, у свою чергу, зумовлює необхідність звернення до історії становлення доктрини «ultra vires» та аналізу етапів її розвитку.

Так, «можна окреслити основні етапи еволюційного розвитку доктрини ultra vires в англійській системі корпоративного права, що мають практичне значення для українських юристів. Історично доктрина застосовувалася:

1. У випадках відсутності корпоративної правоздатності – коли компанія вчиняє правочин, що виходить за межі її статутних цілей та предмета діяльності;
2. У випадках перевищення повноважень представника компанії – коли директор або інший уповноважений орган здійснює дії, які виходять за межі його повноважень».

«Деякі дослідники намагаються розрізняти договори, що виходять за межі правоздатності компанії і є недійсними, та договори, що не є ultra vires компанії, а лише перевищують повноваження її представників. Сучасна англійська правова практика частково скасувала доктрину ultra vires, проте у виняткових випадках англійські прецеденти продовжують застосовувати її: директори можуть нести відповідальність за порушення фідуціарних обов'язків у разі виходу за межі своїх повноважень». [7, с.9]

Вивчення застосування доктрини ultra vires Європейським судом з прав людини окреслює важливість цього інституту в міжнародному контексті. Так, у справі «Федоренко проти України» (щодо захисту права на землю) заявник продав належну йому нерухомість Кіровоградському управлінню юстиції за суму в гривнях, що не повинна була бути меншою за еквівалент 17 000 дол. США. Орган влади виплатив менше і стверджував, що уповноважена державою особа перевищила свої повноваження, і тому держава не може нести відповідальність за незаконні дії представника – класичний приклад застосування доктрини ultra vires.

У контексті цієї справи видно, що знання юридичної англійської мови є не просто базовим інструментом перекладу термінів, а ефективним засобом для розуміння сутності доктрин, аналізу прецедентної практики та прийняття обґрунтованих правових рішень у щоденній практиці українського юриста. Мова права формує специфічне юридичне мислення, допомагає аналізувати прецеденти, будувати чіткі й обґрунтовані правові висновки, а також розвиває навички точного та ефективного спілкування у професійній сфері. Таким чином, навчання юридичній англійській стає невід'ємною складовою формування комунікативної та аналітичної компетентності сучасного юриста.

Особливості навчання юридичної англійської мови. «Встановлено, що особливе місце в процесі професійної підготовки юриста належить оволодінню іноземною мовою, забезпеченню можливості її використання в процесі професійної підготовки та майбутній професійній діяльності. З огляду на те, що в юридичній діяльності важливе місце посідає комунікативна компетентність юриста, оскільки юридична професія належить до професій підвищеної мовленнєвої відповідальності, де слово є професійним інструментом, від володіння яким залежить не тільки успіх професійної діяльності, а й доля інших людей, суспільства загалом, провідним завданням опанування іноземної мови у вищих навчальних закладах немовного профілю на сучасному етапі є не просто навчити студентів послугуватися нею як засобом спілкування в усіх видах мовленнєвої діяльності в різноманітних ситуаціях, а застосовувати іноземну мову в усіх видах мовленнєвої діяльності в ситуаціях професійної діяльності, бути спроможним до іншомовної професійної комунікації з розв'язання професійних проблем». [12, с.103]

«Особливістю навчання англійської мови за професійним спрямуванням для майбутніх юристів є врахування специфіки професійної сфери. Тому навчальний процес повинен наблизити зміст та методи викладання до практичних потреб студентів, обов'язково враховуючи їхні інтереси та мотивацію. Важливо підбирати навчальний матеріал, який відображає сучасні професійні проблеми працівників юридичної сфери та демонструє шляхи їх практичного вирішення». [12, с.103]

Доцільним є застосування інтерактивних методів навчання, що дозволяють моделювати реальні професійні ситуації, сприяють активному включенню студентів у навчальний процес та всебічному розвитку їхніх компетенцій.

«У ділових іграх закладено значний потенціал для підготовки майбутніх юристів до іншомовного професійного спілкування, оскільки вони сприяють формуванню професійно значущих якостей у процесі пошуку рішень у комунікативно-ігрових ситуаціях. Під час гри кожен учасник чітко усвідомлює свої функції та способи їх виконання, що моделює реальні професійні обставини та сприяє розвитку практичних навичок». [12, с.103]

«Наприклад, під час вивчення теми “At the Trial” студентам пропонується «Заняття-Суд». Заняття дає змогу отримати уявлення про спрощену процедуру прийняття судового рішення та провести рольову гру – судовий процес за участю 3 осіб: судді, який буде слухати обидві сторони і приймати рішення, позивача і відповідача (можлива участь адвокатів, прокурора, свідків тощо). Після того як група визначиться з ролями, викладач надає кожній групі завдання. Заняття проходить із дотриманням порядку ведення судового засідання: вступні заяви учасників судового процесу; позивач викладає аргументацію, суддя ставить йому запитання; відповідач викладає суть захисту, суддя ставить йому запитання; суддя виносить рішення». [12, с.103]

Комплексний методичний підхід - «Landmark cases». Серед методичних інструментів при вивченні мови професійного спілкування довів свою ефективність комплексний підхід «Landmark cases». Цей методичний прийом дозволяє відпрацювати основні мовленнєві навички крізь призму віхових судових справ англо-американської правової системи.

Наприклад, після опанування основного лексичного матеріалу за темою «Tort law», доцільно обговорити з майбутніми правниками прецедентні справи Liebeck v McDonald’s Restaurant (США) та Donoghue v Stevenson (Великобританія). Так, викладач розкриває фабули цих справ, пояснює основну термінологію, обговорює історичні аспекти та пропонує вправи для відпрацювання лексики та навичок читання. Далі, використовуючи тексти зазначених справ, викладач пояснює граматичні особливості юридичної англійської мови, зокрема використання модального дієслова shall у юридичних документах та приклади застосування Oxford Comma. Наступним етапом є розвиток навичок аудіювання: студентам пропонуються автентичні відеоматеріали за тематикою заняття. Для розвитку навичок говоріння викладач організовує рольову гру – судовий процес, побудовану на вже обговорених справах.

Такий комплексний підхід забезпечує цілісне опанування юридичної англійської мови, поєднуючи лексичну, граматичну та комунікативну

складові, а й слугує вагомим інструментом ознайомлення майбутніх правників із основними прецедентами англо-американської правої системи, автентичними текстами та дає можливість бути готовим до роботи в глобалізованому світі на рівні, який відповідає сучасним міжнародним стандартам.

Методичний прийом: вивчення лексичного матеріалу через статті в журналах. Для ефективного опанування юридичної англійської мови особливе значення має використання автентичних джерел, зокрема статей у фахових журналах, що дозволяє одночасно розвивати лексичні, граматичні та комунікативні навички майбутніх юристів.

Студентам пропонується стаття з англомовного юридичного журналу за темою курсу. Викладач виділяє ключові терміни та пояснює їх значення, граматичні особливості та переклад. Далі студенти аналізують лексичні одиниці в контексті, складають тематичні словники та застосовують терміни у практичних завданнях: перефразування, обговорення кейсів, рольові ігри.

Такий підхід поєднує лексичну, граматичну та комунікативну підготовку, формує навички роботи з автентичними текстами та сприяє розвитку професійної іншомовної компетентності.

Крім цього, в рамках вивчення юридичної англійської ефективним є аналіз термінів через конкретні назви статей. Наприклад, у статті «“It is going to upset the balance: how will Paramount buying Warner Bros Change Hollywood”» [18], опублікованій у The Guardian. Так, у фразі “it is going to upset the balance” ключовим терміном виступає “upset the balance”, що означає порушити стабільну ситуацію або змінити щось у несправедливий чи небажаний спосіб. Наприклад, у реченні *“The merger could upset the balance of competition in the market”* цей вираз вказує на те, що злиття може порушити баланс конкуренції на ринку. Аналіз подібних мовних конструкцій допомагає студентам не лише перекладати, а й правильно розуміти юридичний контекст та наслідки певних дій у правовій сфері, а також відслідкувати актуальні правові новини.

Отже, аналіз термінів через конкретні назви статей допомагає одночасно опановувати лексику та аналізувати їх значення в практичному правозастосуванні.

Інтерактивний метод – дидактичний сінквейн або сенкан. Ще одним яскравим та інноваційним прийомом, який дозволяє сформулювати критичне мислення у майбутніх правників, уміння аналізувати та узагальнювати інформацію у цікавій, ефективній формі є інтерактивний метод – дидактичний сінквейн або сенкан *(від франц. «cinquains», що означає «п’ять»)* – це вірш, написаний за чітко визначеними правилами.

«У педагогіці сінквейни почали використовувати із дидактичною метою, в якості методу розвитку образної мови та критичного мислення, як

інструмент для синтезування складної інформації, а також для виявлення і оцінки понятійного і словникового запасу здобувачів вищої освіти. Переважно викладач не ставить завдання навчити мистецтву поезії, не прагне отримати віршовані твори. У цьому полягає принципова відмінність дидактичного сінквейну, який використовують педагоги, від поетичного сінквейну». [15, с.125]

Написання сінквейну студентами допомагає останнім розширити обсяг запасу лексичних одиниць, розвинути словотворення, уточнити граматичне значення поняття, тощо.

Отже, «дидактичний сінквейн – це ефективний метод опрацювання нового та узагальнення і систематизації вивченого матеріалу з даної дисципліни. Він полягає у створенні невеликого вірша, який складається з п'яти неримованих рядків: 1-й рядок має містити у собі іменник або займенник, тобто задану тему; 2-й рядок охоплює два прикметники або дієприкметники, що описують і характеризують об'єкт обговорення; 3-й рядок складається з трьох дієслів, що стосуються діяльності об'єкта; 4-й рядок є ключовою фразою, висновком до теми (може бути цитата з тексту або прислів'я); 5-й рядок – це слово-резюме (зазвичай іменник, синонім, або слово-асоціація до теми), яке визначає зміст об'єкта». [15, с.126]

Наведемо приклад дидактичний сінквейн, а саме:

Contract
Binding, enforceable
Is concluded, is performed, is breached.
A contract is a legally binding agreement.
Agreement.

«Слід зазначити, що сінквейн дуже часто використовується педагогами як метод перевірки рівня знань студентів. Але це далеко не єдине застосування цього методу. За допомогою сінквейну можна перевіряти знання на будь-якому етапі навчання: під час вивчення нового матеріалу, виконання тренувальних вправ, систематизації та узагальнення понять до певної теми». [15, с.128]

Підсумовуючи викладене, слід звернути особливу увагу суспільства та правників на значення вивчення юридичної англійської мови як глобальної мови міжнародного спілкування, з урахуванням складнощів перекладу та граматичних особливостей.

Важливою умовою ефективного опанування курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є науково обґрунтована методика його викладання. Саме методика забезпечує цілеспрямоване формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх юристів, поєднуючи мовну підготовку з фаховим змістом юридичної діяльності.

ISSN 3041-1572 Online

Крім того, методика навчання повинна враховувати міждисциплінарний характер курсу, рівень сформованості професійних знань студентів, специфіку юридичної термінології та граматики. Використання автентичних юридичних текстів, моделювання професійних комунікативних ситуацій, аналіз судової практики та контрактної документації сприяє розвитку практичних навичок застосування іноземної мови в реальних умовах професійної діяльності.

Отже, методика викладання виступає ключовим чинником успішного засвоєння курсу, оскільки вона забезпечує не лише мовну підготовку студентів-правників, а й формує їхню здатність до ефективної іншомовної комунікації у сфері права.

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо зробити наступні висновки:

1. Юридична англійська мова як мова професійного використання здійснює прямий вплив на джерельну базу права України, нормотворчу діяльність законодавчих органів, процес правозастосування органів виконавчої влади, правозахисну діяльність, а також непрямий (опосередкований) – на реформування юридичної освіти України.
2. Особливе місце в процесі професійної підготовки юриста належить оволодінню іноземною мовою, забезпеченню можливості її використання в процесі професійної підготовки та майбутній професійній діяльності. В юридичній діяльності важливе місце посідає комунікативна компетентність юриста, оскільки юридична професія належить до професій підвищеної мовленнєвої відповідальності.
3. Важливою умовою ефективного опанування курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є науково обґрунтована методика його викладання, що забезпечує цілеспрямоване формування іншомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх юристів, поєднуючи мовну підготовку з фаховим змістом юридичної діяльності.
4. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробці та експериментальній перевірці комплексних методик навчання юридичної англійської мови з використанням інтерактивних технологій, а також у створенні навчально-методичних матеріалів, що базуються на аналізі прецедентної практики англо-американської правової системи.

Література:

1. Bhatia V. K. *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London : Longman, 1993.
2. Tiersma P. M. *Legal Language*. Chicago : University of Chicago Press, 1999.
3. Mellinkoff D. *The Language of the Law*. Boston : Little, Brown and Company, 1963.
4. Candlin C. N., Bhatia V. K., Jensen C. H. Developing Legal Writing Materials for ESL Learners // *English for Specific Purposes*. 2002.

5. Dudley-Evans T., St John M. J. *Developments in English for Specific Purposes.* Cambridge : Cambridge University Press, 1998.

6. Бесараб Т. П., Павлюк М. М. Особливості перекладу юридичної термінології США та Великобританії // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. Харків : НТУ «ХПІ», 2009. Вип. 23–24 (27–28). С. 421–434.

7. Виговський О. Доктрина ultra vires та її еволюція в англійській законодавчій та судовій практиці // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 4. С. 12–17. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/2.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

8. Голомозий Є., Родіонов С. Європейська неготовність // Юридична газета. 2019. № 21 (467). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/evropeyska-negotovnist-.html (дата звернення: 22.03.2026).

9. Коротка Н. В. Проблема синонімії в перекладі юридичних текстів англійської мови під час навчання студентів немовних вишів // Педагогічний часопис Волині. 2021. № 79, т. 1. С. 158–163. URL: http://www.pedagogyjournal.kpu.zp.ua/archive/2021/79/part_1/24.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

10. Лєбєдєва М. О. Особливості викладання англійської мови професійного спрямування студентам юридичного факультету // Сучасні методи викладання іноземної мови професійного спрямування у вищій школі : матеріали конф. Київ : НТУУ «КПІ», 2013. С. 204–213.

11. Радишевська О. Р. Юридичний переклад як інструмент європеїзації адміністративного права України // Право та державне управління. 2020. №1, т. 1. С. 114–120. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/19.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

12. Савка І. В., Яремко Т. І. Особливості викладання іноземної мови за професійним спрямуванням для майбутніх фахівців у галузі права // Інноваційна педагогіка. 2020. Вип. 21, т. 3. С. 118–122. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/21/part_3/23.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

13. Білокінь К. С. Особливості перекладу термінів юридичної сфери з англійської мови // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Перекладознавство та міжкультурна комунікація. 2018. Вип. 5. С. 112–117. URL: https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/163 (дата звернення: 22.03.2026).

14. Коробейнікова Т. О., Чижик К. О. Переклад латинських термінів у юридичних текстах // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. 2017. № 28, т. 2. С. 154–157.

15. Качмар Н. В., Церковник С. І. Застосування дидактичного сінквейну під час вивчення юридичної англійської мови у вищій школі // Соціально-правові студії. 2019. Вип. 4 (6). С. 124–129. URL: https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2019_Vol.%202,%20No.%204_124-129.pdf (дата звернення: 22.03.2026).

16. Adams K. “Fails To” Versus “Does Not” // Adams on Contract Drafting. 2016. 9 October. URL: https://www.adamsdrafting.com/fails-to-versus-does-not/ (дата звернення: 22.03.2026).

17. Crystal D. English worldwide // A History of the English Language / ed. by I. R. Hogg, D. Denison. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. P. 420–439.

18. 'It's going to upset the balance': how will Paramount buying Warner Bros change Hollywood? // *The Guardian*. 2026. 17 March. URL: https://www.theguardian.com/film/2026/mar/17/paramount-buying-warner-bros-change-hollywood (дата звернення: 22.03.2026).

References:

1. Bhatia, V. K. (1993). *Analysing Genre: Language Use in Professional Settings*. London: Longman [in English].
2. Tiersma, P. M. (1999). *Legal Language*. Chicago : University of Chicago Press [in English].
3. Mellinkoff, D. The (1963). *Language of the Law*. Boston : Little, Brown and Company [in English].
4. Candlin, C. N., Bhatia, V. K., Jensen, C. H. (2002). *Developing Legal Writing Materials for ESL Learners // English for Specific Purposes* [in English].
5. Dudley-Evans, T., St John, M. J. (1998). *Developments in English for Specific Purposes*. Cambridge : Cambridge University Press [in English].
6. Besarab, T. P., Pavljuk, M. M. (2009). Osoblivosti perekladu juridichnoï terminologiï SShA ta Velikobritaniï [Peculiarities of translating legal terminology of the USA and Great Britain]. *Problemi ta perspektivi formuvannja nacional'noï gumanitarno-tehnichnoï eliti - Problems and prospects of forming a national humanitarian and technical elite*, 23–24 (27–28), 421–434 [in Ukrainian].
7. Vigovs'kij, O. (2019). Doktrina ultra vires ta ïï evoljucija v anglijs'kij zakonodavchij ta sudovij praktici [The doctrine of ultra vires and its evolution in English legislative and judicial practice]. *Pidpriємnictvo, gospodarstvo i pravo - Entrepreneurship, economy and law*, 4, 12–17. Retrieved from http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/2.pdf [in Ukrainian].
8. Golomozij, Є., Rodionov, S. (2019). Євropejs'ka negotovnist' [European unpreparedness]. *Juridichna gazeta - Legal newspaper*, 21 (467). Retrieved from https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/evropeyska-negotovnist-.html [in Ukrainian].
9. Korotka, N. V. (2021). Problema sinonimiï v perekladi juridichnih tekstiv anglijs'koï movi pid chas navchannja studentiv nemovnih vishiv [The problem of synonymy in the translation of legal texts in English during the training of students of non-language universities]. *Pedagogichnij chasopis Volini - Pedagogical Journal of Volyn*, 79 , 1, 158–163. Retrieved from http://www.pedagogyjournal.kpu.zp.ua/archive/2021/79/part_1/24.pdf [in Ukrainian].
10. Lєbєdєva, M. O. (2013). Osoblivosti vikladannja anglijs'koï movi profesijnogo sprjamuvannja studentam juridichnogo fakul'tetu [Features of teaching English of a professional nature to students of the Faculty of Law]. *Proceedings from Konferentsiia « Suchasni metodi vikladannja inozemnoï movi profesijnogo sprjamuvannja u vishhij shkoli » – The Conference « Modern methods of teaching a foreign language of a professional nature in higher education »*. (pp. 204-213). Kiïv : NTUU «KPI» [in Ukrainian].
11. Radishevs'ka, O. R. (2020). Juridichnij pereklad jak instrument єvropeïzaciï administrativnogo prava Ukraïni [Legal translation as a tool for the Europeanization of administrative law of Ukraine]. *Pravo ta derzhavne upravlinnja - Law and state administration*, 1, 1, 114–120. Retrieved from http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/1_2020/tom_1/19.pdf [in Ukrainian].
12. Savka, I. V., Jaremko, T. I. (2020). Osoblivosti vikladannja inozemnoï movi za profesijnim sprjamuvannjam dlja majbutnih fahivciv u galuzi prava [Peculiarities of teaching a foreign language in a professional direction for future specialists in the field of law]. *Innovacijna pedagogika - Innovative pedagogy*, 21, 3, 118–122. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/21/part_3/23.pdf [in Ukrainian].
13. Bilokin', K. S. (2018). Osoblivosti perekladu terminiv juridichnoï sferi z anglijs'koï movi [Peculiarities of translation of legal terms from English*]. Naukovij visnik Hersons'kogo derzhavnogo universitetu. Serija: Perekladoznavstvo ta mizhkul'turna komunikacija - Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Translation Studies and Intercultural Communication*, 5, 112–117. Retrieved from https://tsj.journal.kspu.edu/index.php/tsj/article/view/163 [in Ukrainian].

14. Korobejnikova, T. O., Chizhik, K. O. (2017). Pereklad latins'kih terminiv u juridichnih tekstah [Translation of Latin terms in legal texts]. *Naukovij visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Serija: Filologija - Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Philology,* 28, 2, 154–157 [in Ukrainian].

15. Kachmar, N. V., Cerkovnik, S. I. (2019). Zastosuvannja didaktichnogo sinkvejnu pid chas vivchennja juridichnoï anglijs'koï movi u vishhij shkoli [The use of didactic syncwine when studying legal English in higher education]. *Social'no-pravovi studiï - Socio-legal studies,* 4 (6), 124–129. Retrieved from https://sls-journal.com.ua/web/uploads/pdf/S&LS_2019_Vol.%202,%20No.%204_124-129.pdf [in Ukrainian].

16. Adams, K. (2016). “Fails To” Versus “Does Not” . *Adams on Contract Drafting*. 2016. 9 October. Retrieved from https://www.adamsdrafting.com/fails-to-versus-does-not/ [in English].

17. Crystal, D. (2006). *English worldwide . A History of the English Language* . Cambridge : Cambridge University Press [in English].

18. It;s going to upset the balance': how will Paramount buying Warner Bros change Hollywood? // The Guardian. 2026. 17 March. *www.theguardian.com* Retrieved from https://www.theguardian.com/film/2026/mar/17/paramount-buying-warner-bros-change-hollywood [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.4:376-056.26:727(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-532-541

Комар Ірина Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-6354-9274

РОЗВИТОК ФІЗИЧНОЇ БЕЗБАР'ЄРНОСТІ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ІНКЛЮЗИВНИХ ОСВІТНІХ РЕФОРМ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретико-аналітичний розгляд розвитку фізичної безбар'єрності закладів вищої освіти України в контексті інклюзивних освітніх трансформацій кінця XX – першої чверті XXI століття. Уточнено зміст поняття «фізична безбар'єрність» у педагогічному науковому полі, обґрунтовано його взаємозв'язок із суміжними категоріями «доступність освітнього середовища» та «розумне пристосування», що відображають різні рівні забезпечення рівного доступу до освіти. Проаналізовано еволюцію нормативно-правового забезпечення фізичної доступності університетського середовища від фрагментарних рішень початкового періоду незалежності до системних підходів, закріплених у сучасному законодавстві у сфері інклюзивної освіти та формування безбар'єрного простору.

Виокремлено три ключові етапи становлення фізично доступного освітнього середовища у вітчизняних закладах вищої освіти: декларативно-нормативний, інституційно-адаптаційний та інтеграційно-інноваційний; розкрито їх зміст, особливості та логіку послідовного розвитку. Акцентовано увагу на ролі міжнародних зобов'язань України, зокрема ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю у 2009 р., що стала каталізатором перегляду підходів до організації університетського простору та впровадження принципів універсального дизайну.

Окреслено вплив воєнних подій, починаючи з 2014 р. та особливо після 2022 року, на стан фізичної безбар'єрності закладів вищої освіти: пошкодження та руйнування інфраструктури, зростання кількості осіб з набутою інвалідністю, потребу в адаптації освітнього середовища до нових соціальних реалій і умов переміщення закладів освіти. Виявлено основні проблеми практичної реалізації принципів фізичної доступності, зокрема недостатність фінансування, несистемність рішень та обмеженість управлінських механізмів.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Обґрунтовано перспективні напрями розвитку фізичної безбар'єрності у вітчизняних ЗВО, що передбачають інтеграцію принципів універсального дизайну, міжсекторальну взаємодію, посилення управлінської відповідальності та врахування завдань повоєнної відбудови освітньої інфраструктури України.

Ключові слова: фізична безбар'єрність, заклади вищої освіти, інклюзивна освіта, архітектурна доступність, університетське середовище, універсальний дизайн, особи з інвалідністю, безбар'єрний освітній простір.

Komar Iryna Valeriivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-6354-9274

DEVELOPMENT OF PHYSICAL ACCESSIBILITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF INCLUSIVE EDUCATIONAL REFORMS

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and analytical examination of the development of physical accessibility in higher education institutions of Ukraine within the context of inclusive educational transformations of the late 20th and the first quarter of the 21st century. The essence of the concept of "physical accessibility" in pedagogical discourse is clarified, and its relationship with related categories – "accessibility of the educational environment" and "reasonable accommodation" – is substantiated, reflecting different levels of ensuring equal access to education. The evolution of the regulatory and legal framework governing physical accessibility in university environments is analyzed, from fragmented decisions of the early years of Ukraine's independence to systematic approaches embedded in contemporary legislation on inclusive education and barrier-free environments.

Three key stages in the development of a physically accessible educational environment in Ukrainian higher education institutions are identified: declarative-regulatory, institutional-adaptive, and integration-innovative. Their content, distinctive features, and internal logic of progression are characterized. Particular attention is paid to the role of Ukraine's international commitments, especially the ratification of the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2009, which served as a catalyst for rethinking approaches to the organization of university spaces and for implementing the principles of universal design.

The impact of military events since 2014, and especially following the full-scale invasion in 2022, on the state of physical accessibility in higher education

ISSN 3041-1572 Online

institutions is outlined, including infrastructure damage and destruction, the increase in the number of persons with acquired disabilities, and the need to adapt educational environments to new social realities and conditions of institutional displacement. The main challenges in the practical implementation of physical accessibility principles are identified, including insufficient funding, lack of systemic solutions, and limited administrative mechanisms.

Prospective directions for advancing physical accessibility in Ukrainian higher education are substantiated, including the integration of universal design principles, strengthening intersectoral cooperation, enhancing institutional accountability, and aligning accessibility efforts with the priorities of post-war reconstruction of educational infrastructure.

Keywords: physical accessibility, higher education institutions, inclusive education, architectural accessibility, university environment, universal design, persons with disabilities, barrier-free educational space.

Постановка проблеми. Забезпечення рівного доступу до освіти для всіх громадян є одним із ключових завдань сучасної демократичної держави. Особливої актуальності ця проблема набуває у контексті розвитку інклюзивної освіти, коли питання доступності навчальних закладів виходить за межі суто технічного й набуває виразного соціально-педагогічного та правозахисного виміру. Для закладів вищої освіти (далі – ЗВО) фізична доступність середовища є необхідною передумовою реалізації академічних прав осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення.

Попри загальне зростання наукового інтересу до проблематики інклюзивної освіти, питання розвитку фізичної безбар'єрності університетського середовища в Україні залишається недостатньо дослідженим у педагогічній науці. Більшість наявних розвідок зосереджена на загальноосвітньому рівні або розглядає доступність ЗВО переважно у правовому чи архітектурному аспектах, без належного врахування педагогічного контексту та історичної динаміки змін. Таким чином, дослідження розвитку фізичної безбар'єрності ЗВО є актуальним як у науковому, так і в практичному вимірах, оскільки безпосередньо пов’язане із завданнями реалізації державної інклюзивної освітньої політики та забезпечення рівних академічних прав усіх здобувачів вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальне підґрунтя дослідження становлять праці в галузі інклюзивної освіти та безбар’єрного середовища. Зокрема, питання прав осіб з інвалідністю у сфері освіти та архітектурної доступності розглядають Байда Л. [1], Колупаєва А. [2], Порошенко М. [3]. Правові аспекти доступності вищої освіти для осіб з інвалідністю в Україні досліджують Мартиненко І. [4], Сергієнко Л. [5].

Теоретичні засади концепції універсального дизайну розроблено Story M., Mueller J. та Mace R. [6], а її адаптацію до умов освітнього середовища відображено у документах UNESCO [7] та ООН [8].

Аналіз наукових джерел свідчить, що попри значний масив досліджень із загальної проблематики інклюзивної освіти, питання розвитку фізичної безбар'єрності ЗВО в Україні у його історичній динаміці та педагогічному вимірі залишається недостатньо вивченим. Більшість праць розглядають фізичну доступність як технічну чи правову проблему, поза її зв'язком із педагогічними концепціями інклюзії та універсального дизайну. Означена прогалина й визначає проблемне поле цієї статті.

Мета статті – дослідити розвиток фізичної безбар'єрності закладів вищої освіти України в контексті інклюзивних освітніх реформ з кінця XX ст. до 2025 р., виявити основні етапи цього процесу та визначити чинники, що на нього впливали. Для досягнення мети поставлено такі завдання: уточнити зміст поняття «фізична безбар'єрність» у педагогічній науці; проаналізувати нормативно-правову базу забезпечення фізичної доступності ЗВО; визначити вплив міжнародних зобов'язань на розвиток фізичної безбар'єрності ЗВО. У процесі дослідження використано аналіз нормативно-правових актів і наукових джерел, систематизацію та класифікацію емпіричних даних, хронологічний і порівняльно-педагогічний методи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «фізична безбар'єрність». Безбар'єрність як педагогічна категорія охоплює декілька взаємопов'язаних вимірів: фізичний (архітектурно-просторовий), інформаційно-комунікаційний, дидактичний і соціально-психологічний. Фізична безбар'єрність є базовим, первинним аспектом цієї системи, оскільки саме можливість фізичного доступу до освітнього закладу є необхідною, хоча й недостатньою умовою участі особи з інвалідністю в освітньому процесі.

У науковій літературі поняття «фізична безбар'єрність» (в т.ч. «архітектурна доступність») трактується як властивість освітнього середовища, що забезпечує можливість безперешкодного фізичного доступу до будівель, споруд, приміщень та їх інфраструктури для осіб з різними видами функціональних обмежень [1, с. 47; 2, с. 38]. Це поняття є ширшим, ніж поняття «архітектурна доступність», оскільки включає не лише параметри будівлі, але й організацію прилеглої території, транспортну доступність, навігацію у просторі тощо.

Концептуальним підґрунтям фізичної безбар'єрності є принципи універсального дизайну, сформульовані у 1997 році Рональдом Мейсом та його колегами в Університеті штату Північна Кароліна (США) [6]. Відповідно до цих принципів, освітнє середовище має проектуватися таким чином, щоб бути зручним і доступним для максимально широкого кола користувачів без

ISSN 3041-1572 Online

потреби у спеціальній адаптації. Впровадження концепції універсального дизайну в практику вищої освіти суттєво розширює розуміння фізичної безбар'єрності: остання перестає розглядатися виключно як «спеціальне обладнання для людей з інвалідністю» і стає частиною загальної якості освітнього середовища.

У педагогічному дискурсі фізична безбар'єрність також пов'язана з поняттям «розумного пристосування» (reasonable accommodation), закріпленим у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю (2006) [8]. Розумне пристосування передбачає внесення необхідних і відповідних модифікацій та коригувань, що не є непропорційним або невиправданим тягарем, для забезпечення реалізації особами з інвалідністю їхніх прав нарівні з іншими (ст. 2 Конвенції). Для сфери вищої освіти це означає, зокрема, обов'язок ЗВО адаптувати фізичну інфраструктуру для потреб студентів та співробітників з інвалідністю.

Нормативно-правові засади фізичної доступності ЗВО України. На початку 1990-х років незалежна Україна успадкувала від СРСР нормативну базу та практику, де потреби осіб з інвалідністю у сфері фізичної доступності фактично ігнорувалися. Більшість університетських корпусів було збудовано в умовах, коли навчання осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах залишалося виключенням, а не нормою. Першим вагомим кроком у формуванні нормативного підґрунтя стало прийняття Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (1991) [9], який задекларував право осіб з інвалідністю на освіту, проте не містив конкретних механізмів забезпечення фізичної доступності ЗВО.

Суттєвим кроком у розбудові нормативно-правової бази стало прийняття Закону України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005) [10], який вперше на законодавчому рівні чітко сформулював вимогу забезпечення доступності об'єктів соціальної інфраструктури, зокрема закладів освіти. Паралельно у 2007 році набув чинності ДБН В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» [11] – перший окремий нормативний документ, цілком присвячений питанням архітектурної доступності. Цей нормативний акт, розроблений з урахуванням міжнародних стандартів, встановлював конкретні параметри доступності: ширину дверних прорізів (не менше 0,9 м), нахил пандусів (не більше 1:12), висоту поручнів (0,7–0,9 м) тощо.

Переломним моментом у розвитку нормативного забезпечення фізичної безбар'єрності ЗВО стала ратифікація Україною Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї у 2009 році [8]. Конвенція, зокрема її стаття 9 («Доступність») і стаття 24 («Освіта»), встановила міжнародно-правові стандарти, яким мало відповідати законодавство та

практика держав-учасниць. Закон України «Про вищу освіту» (2014) у статті 4 закріпив принцип доступності вищої освіти та вперше передбачив обов'язок ЗВО забезпечувати умови для навчання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема шляхом створення безбар'єрного середовища [12]. Закон України «Про освіту» (2017) розвинув ці положення, закріпивши принцип безбар'єрності та універсального дизайну в освіті як загальний принцип освітньої системи України [13]. Важливим підзаконним актом стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» (2022) [14], яка визначила конкретні вимоги до облаштування фізичного середовища ЗВО. Стратегічним орієнтиром слугує Національна стратегія зі створення безбар'єрного простору в Україні на 2021–2030 роки [15], яка вперше системно закріпила поняття безбар'єрності як комплексної міжгалузевої категорії, що охоплює фізичну, освітню, цифрову та інші виміри доступності.

Практичний стан фізичної безбар'єрності університетів та чинники її розвитку. Попри поступове вдосконалення нормативної бази, практичний стан фізичної доступності ЗВО України тривалий час суттєво відставав від задекларованих стандартів. Основний фонд університетських будівель було споруджено у радянський період, коли принципи доступності для осіб з інвалідністю фактично не враховувалися. Більшість навчальних корпусів не мали ліфтів, пандусів, адаптованих санітарних вузлів, тактильної навігації та інших елементів доступного середовища. Дослідження, проведені громадськими організаціями на початку 2000-х років, фіксували, що переважна більшість ЗВО України, а це практично до 85–90%, не відповідала навіть мінімальним вимогам архітектурної доступності. Характерним явищем були «декоративні» пандуси – конструкції, формально встановлені для виконання норм, але з надто крутим нахилом або незручним розташуванням, що унеможливлювало їх практичне використання.

Разом з тим уже в першій декаді 2000-х років окремі ЗВО розпочали системну роботу зі створення доступного середовища. Зокрема, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», заснований у 1999 році як єдиний в Україні заклад вищої освіти інтегрованого типу, накопичив значний досвід створення доступного університетського середовища та організації навчання осіб з інвалідністю, що становить практичний інтерес для інших ЗВО. Певні регіональні відмінності у стані фізичної доступності ЗВО зумовлювалися як фінансовими можливостями конкретних університетів, так і загальним рівнем розвитку доступного середовища у відповідних містах.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (2014, набула чинності у 2017 р.) додало нового імпульсу розвитку фізичної безбар'єрності ЗВО. Важливим каналом поширення передових

практик стала участь українських університетів у міжнародних проектах, зокрема програмі Erasmus+. Низка проектів, реалізованих у рамках програми «Erasmus+ KA2: Розбудова потенціалу у сфері вищої освіти», була безпосередньо спрямована на розвиток інклюзивного середовища в українських ЗВО, у тому числі його фізичного виміру.

Суттєвим фактором, що уповільнював розвиток фізичної безбар'єрності ЗВО, залишалася недостатність фінансування. Оснащення ліфтами, переобладнання санвузлів, влаштування якісних пандусів, тактильної плитки, систем звукового та візуального оповіщення потребували значних капіталовкладень, які більшість вітчизняних університетів не могла собі дозволити за рахунок власних ресурсів. Виконання державних цільових програм у сфері доступності залишалося незадовільним через хронічне недофінансування та відсутність системного контролю.

Зміна парадигми: від «спеціальних умов» до концепції універсального дизайну. Зміна парадигми є однією з ключових тенденцій розвитку фізичної безбар'єрності ЗВО у досліджуваний період. Якщо на початку 1990-х років підхід до доступності мав переважно компенсаційний характер (окремі «спеціальні» пристосування для осіб з інвалідністю), то в першій чверті XXI ст. дедалі більшого поширення набуває концепція Universal Design for Learning (UDL) [6; 7]. Для фізичного виміру освітнього простору це означає відмову від виділення окремих «інвалідних» входів на користь єдиного зручного для всіх входу; проектування просторих коридорів і аудиторій, зручних для осіб на інвалідних візках; встановлення регульованих столів і меблів; облаштування кімнат відпочинку тощо. Закон України «Про освіту» (2017) [13] та ряд підзаконних актів зробили важливий крок у напрямку інституціоналізації концепції універсального дизайну в українській вищій освіті.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє виокремити три основні етапи розвитку фізичної безбар'єрності закладів вищої освіти України у досліджуваний період.

Перший етап (1991–2008 рр.) – нормативне декларування та відсутність системної практики. Характеризується ухваленням перших законодавчих актів у сфері прав осіб з інвалідністю та будівельних норм щодо доступності, однак за відсутності дієвих механізмів їх впровадження. Фізична доступність більшості університетських будівель залишалася вкрай низькою, а поодинокі випадки облаштування доступного середовища мали несистемний характер.

Другий етап (2009–2014 рр.) – активізація нормативного регулювання під впливом міжнародних зобов'язань. Ратифікація Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю стала каталізатором для оновлення законодавчої бази та ухвалення цільових державних програм. Водночас практичні зміни у стані

фізичної доступності ЗВО залишалися незначними через хронічне недофінансування та відсутність системного контролю.

Третій етап (2014–2025 рр.) – системна трансформація підходів в умовах воєнного часу. Прийняття Закону «Про вищу освіту» (2014), Закону «Про освіту» (2017), євроінтеграційний курс, активізація громадянського суспільства та участь у міжнародних програмах сприяли поступовій трансформації підходів до фізичної безбар'єрності ЗВО від компенсаційної до інклюзивної та універсально-дизайнерської моделі. Водночас цей етап має виразну внутрішню диференціацію, зумовлену безпековими чинниками. З 2014 року збройний конфлікт на сході України та анексія Криму поставили перед системою вищої освіти нові виклики: значна кількість ЗВО з тимчасово окупованих територій була змушена переміститися вглиб країни, нерідко до будівель, що не відповідали навіть базовим вимогам архітектурної доступності. Проблема фізичної безбар'єрності набула нового виміру: до студентів з інвалідністю додалися внутрішньо переміщені особи, серед яких значну частку склали люди з травмами та набутими порушеннями функцій опорно-рухового апарату.

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну у лютому 2022 р. стало безпрецедентним випробуванням для всієї системи вищої освіти та докорінно змінило контекст розвитку фізичної безбар'єрності ЗВО. З одного боку, руйнування та пошкодження навчальних корпусів унаслідок бойових дій і ракетних ударів знищили значну частину вже сформованої інклюзивної інфраструктури: сотні освітніх об'єктів зазнали руйнувань різного ступеня, і питання відбудови набуло критичного характеру. З іншого боку, загальна кількість осіб з інвалідністю та набутими травмами серед студентів і викладачів різко зросла внаслідок поранень військовослужбовців та цивільного населення, що значно посилило суспільний запит на фізичну доступність університетських середовищ. Окремою проблемою стало переміщення ЗВО з окупованих та прифронтових територій до приміщень, що нерідко не відповідали вимогам архітектурної доступності.

Проте, воєнний час парадоксально прискорив окремі процеси нормативного та практичного вдосконалення безбар'єрності. Питання фізичної доступності набуло нового стратегічного значення у контексті реінтеграції ветеранів у систему освіти. Плани заходів з реалізації Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору до 2030 року на 2023–2024 роки, а також програми міжнародної технічної допомоги зосередили увагу на відновленні та модернізації освітньої інфраструктури з обов'язковим урахуванням вимог фізичної доступності. У процесі відбудови ЗВО принципи універсального дизайну поступово стають обов'язковою умовою, а не факультативною опцією, що відкриває можливість для якісного оновлення університетського

ISSN 3041-1572 Online

середовища. Таким чином, попри колосальні руйнування, воєнний час створив передумови для більш системного й усвідомленого підходу до фізичної безбар'єрності у вітчизняній вищій освіті.

Отже, розвиток фізичної безбар'єрності ЗВО України є складним і суперечливим процесом, у якому нормативний прогрес стабільно випереджав практичні зміни. Ключовими чинниками, що гальмували цей процес, були: недостатнє фінансування, застарілий будівельний фонд університетів, брак системного контролю за виконанням вимог доступності, а також недостатня інституційна свідомість керівників ЗВО щодо цінності інклюзивного середовища. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення досвіду конкретних університетів у реалізації принципів фізичної безбар'єрності, а також порівняльний аналіз українських практик із відповідним досвідом країн ЄС.

Література:

1. Байда Л. Ю., Красюкова-Еннс О. В., Буров С. Ю. та ін. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник / за ред. Л. Ю. Байди, О. В. Красюкової-Еннс. Київ, 2012. 216 с.

2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: монографія. Київ: Самміт-Книга, 2009. 272 с.

3. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта: навчально-методичний посібник. Київ: Агентство «Україна», 2019. 300 с.

4. Мартиненко І. В. Право осіб з інвалідністю на освіту: міжнародні стандарти та реалії України. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 4. С. 264–269.

5. Сергієнко Л. С. Доступність вищої освіти для осіб з інвалідністю в Україні: стан та проблеми. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2016. № 2. С. 108–116.

6. Story M. F., Mueller J. L., Mace R. L. Maximizing usability: The principles of universal design. Assistive Technology. 1998. Vol. 10, No. 1. P. 4–12.

7. UNESCO. Policy Guidelines on Inclusion in Education. Paris: UNESCO, 2009. 36 p.

8. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

9. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text

10. Про реабілітацію інвалідів в Україні: Закон України від 06.10.2005 № 2961-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text

11. Будівельні норми ДБН В.2.2-17:2006 «Доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення». Київ: Мінбуд України, 2007. 24 с.

12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

14. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти: Постанова КМУ від 08.06.2022 № 634. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text

15. Про схвалення Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: Указ Президента України від 02.07.2021 № 533/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2021#Text

References

1. Baida, L. Yu., Krasiukova-Enns, O. V., Burov, S. Yu. et al. (2012). Invalidnist ta suspilstvo [Disability and Society]: navchalno-metodychnyi posibnyk / za red. L. Yu. Baidy, O. V. Krasiukovy-Enns. Kyiv. 216 p. [in Ukrainian].

2. Kolupaieva, A. A. (2009). Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy [Inclusive education: realities and prospects]: monohrafiia. Kyiv: Sammit-Knyha. 272 p. [in Ukrainian].

3. Poroshenko, M. A. (2019). Inkliuzyvna osvita [Inclusive Education]: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv: Ahentstvo «Ukraina». 300 p. [in Ukrainian].

4. Martynenko, I. V. (2018). Pravo osib z invalidnistiu na osvitu: mizhnarodni standarty ta realii Ukrainy [The right of persons with disabilities to education: international standards and realities of Ukraine]. Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo, 4, 264–269. [in Ukrainian].

5. Serhiienko, L. S. (2016). Dostupnist vyshchoi osvity dlia osib z invalidnistiu v Ukraini: stan ta problemy [Accessibility of higher education for persons with disabilities in Ukraine: state and problems]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho», 2, 108–116. [in Ukrainian].

6. Story, M. F., Mueller, J. L., & Mace, R. L. (1998). Maximizing usability: The principles of universal design. Assistive Technology, 10(1), 4–12.

7. UNESCO (2009). Policy Guidelines on Inclusion in Education. Paris: UNESCO. 36 p.

8. UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, 13 Dec. 2006. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian].

9. Pro osnovy sotsialnoi zakhyshchenosti osib z invalidnistiu v Ukraini [On the Fundamentals of Social Protection of Persons with Disabilities in Ukraine]: Law of Ukraine No. 875-XII, 21 Mar. 1991. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text [in Ukrainian].

10. Pro reabilitatsiiu invalidiv v Ukraini [On Rehabilitation of Persons with Disabilities in Ukraine]: Law of Ukraine No. 2961-IV, 06 Oct. 2005. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text [in Ukrainian].

11. Budivelni normy DBN V.2.2-17:2006 «Dostupnist budynkiv i sporud dlia malomobilnykh hrup naselennia» [Building codes DBN V.2.2-17:2006 «Accessibility of buildings and structures for low-mobility population groups»] (2007). Kyiv: Minbud Ukrainy. 24 p. [in Ukrainian].

12. Pro vyshchu osvitu [On Higher Education]: Law of Ukraine No. 1556-VII, 01 Jul. 2014. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian].

13. Pro osvitu [On Education]: Law of Ukraine No. 2145-VIII, 05 Sep. 2017. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].

14. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inkliuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity [On Approval of the Procedure for Organizing Inclusive Education in Higher Education Institutions]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 634, 08 Jun. 2022. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2022-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

15. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii zi stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On Approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030]: Decree of the President of Ukraine No. 533/2021, 02 Jul. 2021. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533/2021#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 37.091.12:011.3:355.233.2:004.056

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-542-553

Костевський Олександр Едуардович Луганський національний університет імені Тараса Шевченка https://orcid.org/0009-0004-1596-4467

СТРАТЕГІЇ НАБУТТЯ ІНФОМЕДІЙНОЇ ГРАМОТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ З ПРЕДМЕТА «ЗАХИСТ УКРАЇНИ»

Анотація. У статті досліджено проблему формування інфомедійної грамотності (ІМГ) вчителя предмета «Захист України» в умовах оновлення змісту шкільної освіти та повномасштабної гібридної війни.

Проаналізовано основні підходи до набуття інфомедійної грамотності, серед яких: інтеграція медіаосвітніх компонентів у систему підвищення кваліфікації педагогів; використання інтерактивних методів навчання (кейси, дискусії, проєктна діяльність); застосування цифрових інструментів для перевірки достовірності інформації; розвиток навичок фактчекінгу та інформаційної гігієни. Окреслено роль самоосвіти, професійних спільнот і онлайн-платформ у безперервному розвитку вчителя.

На основі аналізу нормативних документів, наукових публікацій та практичного досвіду імплементації ІМГ в освіті дорослих уточнено структуру інфомедійної грамотності педагога цього профілю, що включає п'ять компонентів: критичний аналіз медіаповідомлень, верифікацію даних, інформаційну гігієну, когнітивну стійкість та етику поширення інформації. Проаналізовано методологічне забезпечення процесу набуття ІМГ в українському освітньому просторі, зокрема національні проєкти («Фільтр», «Вивчай та розрізняй»), онлайн-курси (Prometheus), методичні посібники Академії української преси. Узагальнено зарубіжний досвід (на прикладі Естонії) щодо підготовки педагогів до формування інформаційної стійкості учнів в умовах гібридних загроз. Обґрунтовано систему стратегій набуття ІМГ учителем «Захисту України», яка в сукупності охоплює формальну, неформальну та інформальну освіту: інституційне навчання в системі післядипломної педагогічної освіти; участь у національних проєктах з медіаграмотності; опанування практичного інструментарію OSINT; адаптація зарубіжного досвіду «тотальної оборони»; розвиток когнітивної безпеки та психологічної стійкості. Практичне значення дослідження полягає в можливості використання запропонованих стратегій у системі післядипломної педагогічної освіти та самоосвіті вчителів напередодні всеохопного впровадження оновленого курсу з 2027 року.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: інфомедійна грамотність, «Захист України», підвищення кваліфікації вчителів, інформаційна безпека, OSINT, медіаграмотність, гібридні загрози, психологічна стійкість.

Kostevsky Oleksandr Eduardovych Luhansk Taras Shevchenko National University https://orcid.org/0009-0004-1596-4467

STRATEGIES FOR ACQUIRING MEDIA LITERACY OF A MODERN TEACHER IN THE SUBJECT "DEFENSE OF UKRAINE"

Abstract. The article examines the problem of forming media literacy (MI) of a teacher of the subject "Defense of Ukraine" in the context of updating the content of school education and full-scale hybrid war.

The main approaches to acquiring media literacy are analyzed, including: integration of media education components into the system of advanced training of teachers; use of interactive teaching methods (case studies, discussions, project activities); use of digital tools to verify the reliability of information; development of fact-checking and information hygiene skills. The role of self-education, professional communities and online platforms in the continuous development of a teacher is outlined.

Based on the analysis of regulatory documents, scientific publications and practical experience of implementing IMG in adult education, the structure of media literacy of a teacher of this profile is clarified, which includes five components: critical analysis of media messages, data verification, information hygiene, cognitive stability and ethics of information dissemination. The methodological support for the process of acquiring IMG in the Ukrainian educational space is analyzed, in particular national projects (“Filter”, “Learn and Distinguish”), online courses (Prometheus), methodical manuals of the Academy of Ukrainian Press. Foreign experience (using the example of Estonia) in training teachers to form students’ information resilience in conditions of hybrid threats is summarized. A system of strategies for acquiring IMG by a teacher of “Defense of Ukraine” is substantiated, which together covers formal, non-formal and informal education: institutional training in the system of postgraduate pedagogical education; participation in national projects on media literacy; mastering practical OSINT tools; adaptation of foreign experience of “total defense”; development of cognitive security and psychological resilience. The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed strategies in the system of postgraduate pedagogical education and self-education of teachers on the eve of the comprehensive implementation of the updated course from 2027.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: information and media literacy, "Defense of Ukraine", teacher training, information security, OSINT, media literacy, hybrid threats, psychological resilience.

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної гібридної війни інформаційний простір перетворився на повноцінне поле бою, де ворожі наративи та фейки спрямовані на деморалізацію учнівської молоді [8]. У цьому контексті роль учителя предмета «Захист України» зазнала кардинальної трансформації: від викладача початкової військової підготовки до ключового суб'єкта формування національної стійкості [6]. Оновлена у 2024 році програма інтегрувала модулі з інформаційної безпеки, основ OSINT та протидії дезінформації [11], однак більшість учителів не мають системної підготовки з інфомедійної грамотності (ІМГ). Постає науково-практична проблема: визначення та обґрунтування стратегій набуття ІМГ учителем «Захисту України» з урахуванням оновленого змісту курсу та умов воєнного стану.

Аналіз актуальних досліджень. У дослідженнях національних науковців з педагогічних науку знаходимо праці щодо формування компетентностей викладачів вузів та вчителів закладів загальної середньої освіти з питань безпеки, цифровізації освітнього процесу, інфомедійної грамотності тощо. У полі зору науковців та педагогів нашої держави зміни в організації освітнього процесу ЗЗСО: розвиток інклюзивної освіти, національного, військового та патріотичного виховання, формування безпечного, здоров'язбережувального освітнього середовища тощо [4]. Інфомедійна грамотність розглядається як інтегрований комплекс знань, умінь і ціннісних ставлень, що дозволяють особистості ефективно та безпечно взаємодіяти з медіасередовищем [1]. Вітчизняні проєкти – «Фільтр» [10], «Вивчай та розрізняй» [9] та онлайн-курси [13] – формують методологічне підґрунтя для розвитку ІМГ педагогів. Зарубіжний досвід країн Балтії засвідчує ефективність моделі «тотальної оборони», де медіаграмотність інтегрована в освіту як громадянська звичка [14]. Нерозв'язаним залишається питання конкретних стратегій для вчителя «Захисту України» з огляду на специфіку модуля «Інформаційна війна» та основ OSINT.

Мета статті – на основі аналізу оновленої програми, вітчизняного методологічного забезпечення та зарубіжного досвіду обґрунтувати стратегії набуття ІМГ учителем предмета «Захист України».

Методологія та методи дослідження: аналіз нормативних документів (модельна програма «Захист України») [11], контент-аналіз освітніх ресурсів (національні проєкти, онлайн-курси), порівняльний аналіз зарубіжного досвіду (Естонія) та узагальнення практики проведення курсів підвищення

кваліфікації вчителів у Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Виклад основного матеріалу. Інфомедійна грамотність учителя предмета «Захист України» – це не просто ще одна компетентність у довгому переліку вимог до сучасного педагога. Це, без перебільшення, інструмент виживання в умовах, коли інформаційний простір перенасичений ворожими наративами, а учні щодня стикаються з фейками в соціальних мережах. На відміну від загальнопедагогічного розуміння ІМГ, де акцент робиться на розвитку критичного мислення загалом, для вчителя цього профілю пріоритетними стають цілком конкретні, практичні вміння: верифікація даних, основи розвідки за відкритими джерелами (OSINT) та інформаційно-психологічна стійкість [1]. Саме ці компоненти дозволяють педагогу не лише самому не потонути в морі дезінформації, а й стати для учнів надійним провідником у світі гібридних загроз.

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційного простору та зростання обсягів медіаконтенту особливого значення набуває формування інфомедійної грамотності педагогів як складової їхньої професійної компетентності. Одним із ключових підходів до її набуття є інтеграція медіаосвітніх компонентів у систему підвищення кваліфікації вчителів, що передбачає оновлення змісту освітніх програм відповідно до викликів цифрової доби. Такий підхід забезпечує системність і послідовність у формуванні навичок критичного аналізу інформації, уміння розпізнавати маніпулятивні технології та протидіяти дезінформації.

Практична реалізація зазначеного підходу передбачає активне використання сучасних педагогічних методів, що сприяють формуванню інфомедійної грамотності вчителів. Зокрема, ефективними інструментами є кейс-метод, метод дискусій та проєктна діяльність, які забезпечують діяльнісний характер навчання та орієнтацію на реальні виклики інформаційного середовища.

Важливу роль відіграє використання інтерактивних методів навчання, зокрема кейс-методу, дискусій та проєктної діяльності.

Кейс-метод (метод конкретних ситуацій) є одним із найбільш ефективних інтерактивних підходів у формуванні інфомедійної грамотності, оскільки дозволяє поєднати теоретичні знання з практичним аналізом реальних або змодельованих інформаційних ситуацій. Його сутність полягає в тому, що учасникам пропонується конкретна проблемна ситуація (кейс), яку необхідно проаналізувати, визначити ключові проблеми, оцінити інформаційні джерела та запропонувати обґрунтовані рішення [2].

У контексті підготовки вчителя предмета «Захист України» кейс-метод має особливу цінність, оскільки дозволяє моделювати ситуації інформаційних

ISSN 3041-1572 Online

впливів, пропаганди, поширення фейкових новин, що безпосередньо пов'язані з питаннями національної безпеки. Наприклад, кейси можуть включати аналіз новинних повідомлень із сумнівних джерел, оцінку достовірності інформації в соціальних мережах або виявлення маніпулятивних технік у медіатекстах.

Застосування кейс-методу передбачає кілька етапів: ознайомлення з ситуацією, її аналіз (визначення проблеми, пошук і перевірка інформації), обговорення можливих рішень у групі та формулювання висновків. Важливим елементом є дискусія, під час якої учасники аргументують власні позиції, навчаються слухати інших і критично оцінювати різні точки зору [2].

Перевагами кейс-методу є розвиток критичного мислення, уміння працювати з інформацією, навичок комунікації та прийняття рішень в умовах невизначеності. Крім того, цей метод сприяє формуванню медіастійкості, тобто здатності протистояти інформаційним маніпуляціям і свідомо сприймати медіаконтент.

Водночас ефективність кейс-методу залежить від якості підготовки кейсів: вони мають бути актуальними, наближеними до реальних умов, містити достатньо інформації для аналізу, але водночас залишати простір для самостійних висновків. Таким чином, кейс-метод виступає дієвим інструментом у системі формування інфомедійної грамотності сучасного вчителя.

Метод дискусій є важливим інструментом формування інфомедійної грамотності, оскільки сприяє розвитку критичного мислення, уміння аргументовано висловлювати власну позицію та аналізувати різні точки зору. Його сутність полягає в організації цілеспрямованого обговорення проблемних питань, що мають неоднозначний характер і потребують глибокого осмислення [3].

У контексті підготовки вчителя предмета «Захист України» метод дискусій дозволяє ефективно опрацьовувати теми, пов'язані з інформаційною безпекою, медіавпливами, пропагандою та дезінформацією. Наприклад, обговорення може стосуватися достовірності певних інформаційних повідомлень, ролі соціальних мереж у поширенні фейків або етичних аспектів споживання інформації. Такі дискусії допомагають не лише глибше зрозуміти зміст проблеми, а й сформувати усвідомлене ставлення до медіаконтенту.

Ефективне застосування методу передбачає чітку організацію процесу: визначення теми й мети обговорення, формулювання проблемних запитань, модерацію дискусії та підбиття підсумків. Важливо створити атмосферу відкритості та взаємоповаги, у якій кожен учасник має можливість висловитися. Роль учителя полягає не лише в керуванні процесом, а й у спрямуванні думок учасників, уточненні аргументів і заохоченні до глибшого аналізу.

Серед різновидів дискусій, що можуть бути використані, варто виділити «круглий стіл», дебати, панельну дискусію, метод «займи позицію». Кожен із них має свої особливості, але всі вони спрямовані на активізацію пізнавальної діяльності та розвиток аналітичних умінь [3].

Перевагами методу дискусій є формування навичок аргументації, розвиток комунікативної культури, здатність критично оцінювати інформацію та приймати зважені рішення. Водночас цей метод потребує належної підготовки та високого рівня педагогічної майстерності, адже важливо уникати формальності обговорення та забезпечити його змістовність. Таким чином, метод дискусій є ефективним засобом розвитку інфомедійної грамотності в освітньому процесі.

Метод проєктної діяльності є одним із найбільш результативних підходів до формування інфомедійної грамотності, оскільки передбачає активну, самостійну та дослідницьку роботу учасників освітнього процесу. Його сутність полягає у виконанні комплексних завдань (проєктів), спрямованих на розв'язання конкретної проблеми або створення практичного продукту, що має реальне застосування.

У контексті викладання предмета «Захист України» проєктна діяльність дає змогу інтегрувати знання з інформаційної безпеки, медіаграмотності та громадянської відповідальності. Наприклад, учні можуть розробляти проєкти, пов'язані з аналізом інформаційних загроз, створенням інформаційних кампаній протидії фейкам, підготовкою рекомендацій щодо безпечної поведінки в медіапросторі або дослідженням впливу соціальних мереж на формування громадської думки.

Проєктна діяльність реалізується через кілька етапів: визначення теми та мети проєкту, планування роботи, пошук і аналіз інформації, створення продукту (презентації, відео, інформаційного матеріалу тощо) та його публічний захист. На кожному з цих етапів учасники розвивають важливі навички: роботу з джерелами, критичне оцінювання інформації, командну взаємодію, планування часу та самоорганізацію.

Особливу цінність цього методу становить його практична спрямованість. У процесі роботи над проєктом учні та вчителі не лише засвоюють теоретичні знання, а й застосовують їх у реальних або наближених до реальних умовах, що сприяє глибшому розумінню матеріалу. Крім того, проєктна діяльність стимулює творчість, ініціативність та відповідальність за результати власної роботи.

Роль учителя в цьому процесі змінюється: він виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором, консультантом і координатором діяльності. Важливо також забезпечити належну оцінку результатів, яка враховує як кінцевий продукт, так і процес роботи над проєктом [3].

ISSN 3041-1572 Online

Отже, метод проєктної діяльності є ефективним засобом розвитку інфомедійної грамотності, оскільки формує комплекс компетентностей, необхідних для успішної орієнтації в сучасному інформаційному середовищі та протидії інформаційним викликам.

Такі методи сприяють розвитку аналітичного мислення, здатності до аргументованого висловлення власної позиції та прийняття обґрунтованих рішень.

У процесі такої діяльності педагоги не лише засвоюють теоретичні знання, а й набувають практичного досвіду роботи з інформацією в умовах, максимально наближених до реальних.

Не менш важливим є застосування цифрових інструментів для перевірки достовірності інформації, що дозволяє вчителю ефективно орієнтуватися в медіапросторі, ідентифікувати фейки та маніпуляції, а також формувати відповідні навички в учнів. Розвиток умінь фактчекінгу та дотримання принципів інформаційної гігієни сприяє підвищенню рівня інформаційної безпеки як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Окрему увагу слід приділити ролі самоосвіти, яка виступає важливим чинником безперервного професійного розвитку вчителя. Активна участь у професійних спільнотах, використання можливостей онлайн-платформ, обмін досвідом із колегами сприяють розширенню професійного кругозору, удосконаленню педагогічної майстерності та адаптації до нових викликів освітнього середовища. Таким чином, комплексне поєднання зазначених підходів забезпечує ефективне формування інфомедійної грамотності сучасного вчителя.

Досвід проведення курсів підвищення кваліфікації в Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського протягом 2024–2025 років переконливо свідчить: більшість учителів, які приходять на навчання, мають високу мотивацію до опанування нових інструментів, однак часто не знають, з чого почати [7]. Вони інтуїтивно відчувають небезпеку, але не завжди можуть пояснити учням, як відрізнити справжнє відео з місця подій від змонтованого фейку, або як перевірити, чи справді той чи інший «експерт» є фахівцем. Саме тому ми пропонуємо систему з п’яти взаємопов'язаних стратегій, які в сукупності дозволяють сформувати в учителя необхідний рівень ІМГ.

Перша стратегія – інституційне навчання. Ідеться про цілеспрямовану підготовку в системі післядипломної педагогічної освіти. Навчально-методичний посібник «Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих», розроблений у нашій академії, став своєрідним дороговказом для багатьох педагогів області [1]. Ми свідомо відмовилися від сухого теоретизування на користь практичних занять. Наприклад, під час семінарів-

практикумів учителі вчаться за лічені хвилини перевіряти фото на автентичність за допомогою зворотного пошуку в Google або аналізувати метадані файлів. Це ті навички, які вони можуть одразу перенести на урок і показати учням.

Друга стратегія – участь у національних проєктах з медіаграмотності. Український освітній простір сьогодні багатий на якісні ініціативи, які часто залишаються поза увагою вчителів через брак часу або інформації. Проєкти «Фільтр» та «Вивчай та розрізняй» пропонують готові методичні розробки, відеолекції, інтерактивні вправи, які не потрібно вигадувати з нуля [10]. Ми активно рекомендуємо слухачам наших курсів долучатися до цих ініціатив, адже вони не лише заощаджують час на підготовку до уроків, а й створюють професійну спільноту однодумців.

Третя стратегія – опанування практичного інструментарію OSINT. Це, мабуть, найскладніший, але й найцікавіший для вчителів компонент. Адже модуль «Інформаційна війна» в оновленій програмі «Захисту України» передбачає, що педагог має хоча б на базовому рівні володіти методами розвідки за відкритими джерелами [11]. На наших заняттях ми починаємо з простого: як правильно формулювати пошуковий запит, щоб знайти офіційний документ, а не чергову статтю сумнівного блогера. Потім переходимо до верифікації зображень і відео, і, нарешті, знайомимо з аналітичними платформами. Онлайн-курс «OSINT – розвідка з відкритих джерел та інформаційна безпека» на платформі Prometheus став для багатьох наших слухачів логічним продовженням очного навчання.

Четверта стратегія – адаптація зарубіжного досвіду. Вивчення практик країн Балтії, зокрема Естонії, показує, що найефективнішим є підхід «тотальної оборони», де медіаграмотність інтегрована в освіту не як окремий предмет, а як наскрізна громадянська звичка [14]. Для українського вчителя важливим є розуміння того, що він – частина загальнонаціональної системи стійкості. Ми намагаємося донести цю думку до кожного слухача: ваш урок – це не просто 45 хвилин за розкладом, це внесок у формування когнітивного щита нації.

П’ята стратегія – розвиток когнітивної безпеки та психологічної стійкості. Жоден інструмент OSINT не допоможе, якщо вчитель сам перебуває в стані хронічного стресу або емоційного вигорання. Тому ми приділяємо значну увагу технікам саморегуляції, вчимо розпізнавати ознаки інформаційного перевантаження та свідомо обмежувати споживання травматичного контенту [6]. Педагог має бути тим «ресурсним дорослим», до якого учні можуть звернутися за порадою не лише щодо тактичної підготовки, а й у хвилини тривоги чи невпевненості.

Підсумовуючи, зазначимо, що запропоновані стратегії не є ізольованими. Вони працюють лише в комплексі, доповнюючи одна одну. Інституційне

ISSN 3041-1572 Online

навчання дає фундамент, національні проєкти – методичне наповнення, OSINT – практичний інструмент, зарубіжний досвід – стратегічне бачення, а психологічна стійкість – ресурс для втілення всього цього в життя. Саме такий системний підхід реалізується в Полтавській академії неперервної освіти, і перші результати свідчать про його ефективність.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки.

Оновлення змісту предмета «Захист України» у 2024 році, зокрема впровадження модуля «Інформаційна війна» та основ OSINT, зумовило принципово нові вимоги до професійної компетентності вчителя. Інфомедійна грамотність перетворилася з бажаної додаткової навички на обов'язковий компонент фахової підготовки педагога цього профілю. Досвід роботи з учителями Полтавщини показує, що без цілеспрямованого розвитку ІМГ неможливо ефективно реалізувати оновлену програму та сформувати в учнів навички протидії дезінформації.

Структура інфомедійної грамотності вчителя предмета «Захист України» має специфічне наповнення, зумовлене безпековим контекстом викладання. Вона включає п’ять взаємопов'язаних компонентів: критичний аналіз медіаповідомлень, верифікацію даних, інформаційну гігієну, когнітивну стійкість та етику поширення інформації. Кожен із цих компонентів потребує не лише теоретичного засвоєння, а й систематичного практичного відпрацювання.

Обґрунтовано п’ять стратегій набуття ІМГ учителем «Захисту України», які в сукупності охоплюють формальну, неформальну та інформальну освіту: інституційне навчання в системі післядипломної педагогічної освіти; участь у національних проєктах з медіаграмотності; опанування практичного інструментарію OSINT; адаптація зарубіжного досвіду «тотальної оборони»; розвиток когнітивної безпеки та психологічної стійкості. Ефективність цих стратегій забезпечується їх комплексним застосуванням, що підтверджується практикою проведення курсів підвищення кваліфікації в Полтавській академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського. Особливої актуальності це набуває напередодні всеохопного впровадження оновленого курсу «Захист України» з 2027 року.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування ІМГ учителя «Захисту України». Перспективними напрямами подальших наукових розвідок вважаємо: розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання рівня сформованості компонентів ІМГ; експериментальну перевірку ефективності запропонованих стратегій у різних регіонах України; дослідження впливу рівня ІМГ учителя на формування інформаційної стійкості учнів старших класів; вивчення можливостей інтеграції елементів штучного інтелекту в процес навчання OSINT для педагогів.

Література

1. Водолазська Т. В., Курмишева Н. І., Устименко Т. А. Інфомедійна грамотність: імплементація в освіті дорослих : навч.-метод. посіб. Полтава : ПОІППО, 2021. 108 с. URL: https://pano.pl.ua/images/2021/Устименко_2.pdf.
2. Гребенькова Г. В. Кейс-метод у професійному навчанні. URL:http://www.nmc.od.ua/wpcontent/uploads/2011/01/.
3. Дичківська, І. М. (2004). Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. Київ : Академвидав.
4. Дудко С. Г. Дидактичні засади формування здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи: дис. ... канд. пед. наук: 19.00.09. Тернопіль, 2015. 258 с. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/5371
5. Дудко С. Г. Наукові основи моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти: дис. … д-ра пед. н. 13.00.01.; Житомир. держ. уні-т ім. Івана Франка. Житомир, 2025. 717 с. URL: https://eprints.zu.edu.ua/43061/1/dys-Dudko.pdf
6. Єрохіна О. Ресурсні вчителі для стійких дітей: як освітянам долати стрес і відновлювати сили в умовах війни. Нова українська школа. 04.10.2025. URL: https://nus.org.ua/2025/10/04/resursni-vchyteli-dlya-stijkyh-ditej-yak-osvityanam-dolaty-stres-i-vidnovlyuvaty-syly-v-umovah-vijny/ (дата звернення: 13.04.2026).
7. Зелюк В. В. Виміри стійкості освіти Полтавської області: Полтавська академія неперервної освіти ім. М. В. Остроградського в умовах війни. Постметодика. 2025. № 2 (142). С. 5–9.
8. Корнієнко О. Медіаграмотність у школі: чи готові учні до інформаційної війни? Нова українська школа. 30.07.2025. URL: https://nus.org.ua/2025/07/30/mediagramotnist-u-shkoli-chy-gotovi-uchni-do-informatsijnoyi-vijny/ (дата звернення: 13.04.2026).
9. Набір освітян до проєкту «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність в освіті». Прострір. 02.02.2026. URL: https://www.prostir.ua/?grants=nabir-osvityan-do-projektu-vyvchaj-ta-rozriznyaj-infomedijna-hramotnist-v-osviti (дата звернення: 13.04.2026).
10. Національний проєкт «Фільтр» – медіаграмотність. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://filter.mkip.gov.ua/ (дата звернення: 13.04.2026).
11. Оновлена програма «Захисту України»: які модулі вивчатимуть учні 10 і 11 класів. Нова українська школа. 23.05.2024. URL: https://nus.org.ua/2024/05/23/onovlena-programa-zahystu-ukrayiny-yaki-moduli-vyvchatymut-uchni-10-i-11-klasiv/ (дата звернення: 13.04.2026).
12. How we talk about war and peace today: Building resilience through civic education: Estonia's response to modern threats. NECE. 18.12.2024. URL: https://nece.eu/how-we-talk-about-war-and-peace-today/ (дата звернення: 13.04.2026).
13. OSINT – розвідка з відкритих джерел та інформаційна безпека : онлайн-курс. Prometheus. URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osint-open-source-intelligence/ (дата звернення: 13.04.2026).
14. Ventsel A., Hansson S., Rickberg M., Madisson M.-L. Building Resilience Against Hostile Information Influence Activities: How a New Media Literacy Learning Platform Was Developed for the Estonian Defense Forces. Armed Forces & Society. 2024. Vol. 50(4). P. 1021–1041. DOI: https://doi.org/10.1177/0095327X231163265.

References

1. Vodolazska, T. V., Kurmysheva, N. I., & Ustymenko, T. A. (2021). Infomediina hramotnist: implementatsiia v osviti doroslykh. [Infomedia literacy: Implementation in adult education]. Poltava: POIPPO. URL: https://pano.pl.ua/images/2021/Ustymenko_2.pdf [in Ukrainian].

2. Grebenkova, G. V. Keys-method in professional education (2011).. Retrieved from: http://www.nmc.od.ua/wpcontent/uploads/2011/01/[in Ukrainian].

3. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiyni pedahohichni tekhnolohiyi [Innovative pedagogical technologies]. Navchalnyy posibnyk. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

4. Dudko, S. H. (2015). Dydaktychni zasady formuvannya zdorov″yazberezhuval′noho navchal′noho seredovyshcha pochatkovoyi shkoly: dys. ... kand. ped. nauk: 19.00.09. ; [Didactic principles of forming a health-preserving educational environment in primary school: dissertation ... candidate of pedagogical sciences: 19.00.09.]. Ternopil, 258. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/5371[in Ukrainian].

5. Dudko, S. H. (2025). Naukovi osnovy modeliuvannia zdoroviarozvyvalnoho seredovyshcha zakladu zahalnoi serednoi osvity: dys. … d-ra ped. n. 13.00.01.; [Scientific Foundations of Modeling the Health and Development Environment of the Institution of General Secondary Education: diss. … Dr. Ped. b. 13.00.01.; Zhytomyr. State. Uni-t them. Ivan Franko.]. Zhytomyr. 717 URL: https://eprints.zu.edu.ua/43061/1/dys-Dudko.pdf [in Ukrainian].

6. Yerokhina, O. (2025, October 4). Resursni vchyteli dlia stiikykh ditei: yak osvitianam dolaty stres i vidnovliuvaty syly v umovakh viiny. [Resource teachers for resilient children: How educators can overcome stress and regain strength in wartime]. Nova ukrainska shkola. [New Ukrainian School]. URL: https://nus.org.ua/2025/10/04/resursni-vchyteli-dlya-stijkyh-ditej-yak-osvityanam-dolaty-stres-i-vidnovlyuvaty-syly-v-umovah-vijny/ [in Ukrainian].

7. Zeliuk, V. V. (2025). Vymiry stiikosti osvity Poltavskoi oblasti: Poltavska akademiia neperervnoi osvity im. M. V. Ostrohradskoho v umovakh viiny. [Measuring the Resilience of Education in the Poltava Region: the M. V. Ostrogradsky Poltava Academy of Continuing Education in the Context of War]. *Postmetodyka – Post-Technique*, 2 (142), 5–9 URL: https://ed.pano.pl.ua/item/6444 [in Ukrainian].

8. Korniienko, O. (2025, July 30). Mediahramotnist u shkoli: chy hotovi uchni do informatsiinoi viiny? [Media literacy at school: Are students ready for information war?]. Nova ukrainska shkola. [New Ukrainian School]. URL: https://nus.org.ua/2025/07/30/mediagramotnist-u-shkoli-chy-gotovi-uchni-do-informatsijnoyi-vijny/ [in Ukrainian].

9. *Nabir osvitian do proiektu «Vyvchai ta rozrizniai: infomediina hramotnist v osviti» [Recruitment of educators for the project «Learn and Discern: Infomedia Literacy in Education»]*. (2026, February 2). Prostir. [Space]. URL: https://www.prostir.ua/?grants=nabir-osvityan-do-projektu-vyvchaj-ta-rozriznyaj-infomedijna-hramotnist-v-osviti [in Ukrainian].

10. *Natsionalnyi proiekt «Filtr» – mediahramotnist. [National project «Filter» – Media Literacy]. (n.d.). Ministry of Digital Transformation of Ukraine.* (April 13, 2026). URL: https://filter.mkip.gov.ua/ [in Ukrainian].

11. *Onovlena prohrama «Zakhystu Ukrainy»: yaki moduli vyvchatymut uchni 10 i 11 klasiv [Updated «Defense of Ukraine» program: What modules will students of grades 10 and 11 study]. (2024, May 23). Nova ukrainska shkola. [New Ukrainian School].* URL: https://nus.org.ua/2024/05/23/onovlena-programa-zahystu-ukrayiny-yaki-moduli-vyvchatymut-uchni-10-i-11-klasiv/ [in Ukrainian].

12. *OSINT – rozvidka z vidkrytykh dzherel ta informatsiina bezpeka [OSINT – Open Source Intelligence and Information Security]. Prometheus.* (April 13, 2026). URL: https://prometheus.org.ua/prometheus-free/osint-open-source-intelligence/ [in Ukrainian].

13. Ventsel, A., Hansson, S., Rickberg, M., & Madisson, M.-L. (2024). Building resilience against hostile information influence activities: How a new media literacy learning platform was developed for the Estonian Defense Forces. Armed Forces & Society, 50(4), 1021–1041. URL: https://doi.org/10.1177/0095327X231163265 [in English].

14. *How we talk about war and peace today: Building resilience through civic education: Estonia's response to modern threats*. (2024, December 18). NECE. URL: https://nece.eu/how-we-talk-about-war-and-peace-today/ [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 378.147:37.091.12:811'243

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-554-561

Кочубей Наталія Павлівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0009-0002-2204-8294

Мілютіна Ольга Костянтинівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та методики викладання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-8973-8778

Заремська Іванна Мечиславівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов та методики викладання, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м.Глухів, https://orcid.org/0000-0002-9060-0004

ФОРМУВАННЯ SOFT SKILLS МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ЯК СКЛАДОВА РОЗВИТКУ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Анотація.У статті розглянуто проблему інтеграції гнучких навичок (soft skills) у процес формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов у контексті сучасних глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Обґрунтовано, що професійна підготовка педагога виходить за межі суто мовної компетентності та передбачає розвиток комплексу особистісних, комунікативних і управлінських якостей, які забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію та професійну мобільність. На основі аналізу науково-педагогічної літератури уточнено сутність поняття soft skills як інтегрованого утворення, що включає критичне мислення, емоційний інтелект, здатність до співпраці, адаптивність і рефлексію.

Доведено, що soft skills є органічною складовою міжкультурної компетентності, оскільки забезпечують практичну реалізацію культурних знань, установок і цінностей у процесі комунікації. Визначено, що ефективне формування міжкультурної компетентності неможливе без розвитку таких якостей, як емпатія, толерантність до невизначеності, відкритість і гнучкість мислення. Підкреслено, що процес вивчення іноземної мови створює сприятливе середовище для формування зазначених навичок завдяки зануренню студентів у різноманітні комунікативні та культурні контексти.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Окреслено основні методи інтеграції soft skills у навчальний процес закладів вищої освіти, зокрема рольові ігри, проєктне навчання, дебати, кейс-метод, проблемні завдання та рефлексивне портфоліо. Наголошено на їхній ефективності у формуванні здатності студентів до міжкультурного діалогу та професійної взаємодії. Зроблено висновок про необхідність переходу до цілісної моделі підготовки майбутніх учителів іноземних мов, у якій розвиток soft skills і міжкультурної компетентності відбувається інтегровано та взаємозумовлено.

Ключові слова: soft skills, гнучкі навички, міжкультурна компетентність, майбутні вчителі іноземних мов, професійна підготовка, комунікативні навички, емоційний інтелект, критичне мислення, міжкультурна комунікація, освітній процес, заклад вищої освіти, інтегрований підхід.

Kochubei Nataliia Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Teaching Methodology, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0009-0002-2204-8294

Miliutina Olha Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Chair of Foreign Languages and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-8973-8778

Zaremska Ivanna Candidate of Philological Sciences, Senior teacher of the Chair of Foreign Languages and Teaching Methods, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-9060-0004

THE FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS' SOFT SKILLS DEVELOPMENT AS AN INTEGRAL COMPONENT OF INTERCULTURAL COMPETENCE

Abstract. The article addresses the issue of integrating soft skills into the development intercultural competence in future foreign language teachers within the context of contemporary globalisation and European integration processes. It is substantiated that teacher professional training extends beyond linguistic competence to encompass the development of personal, communicative, and managerial qualities that facilitate effective interpersonal interaction and professional mobility. Based on the analysis of scholarly and pedagogical literature, the essence of soft skills is specified as an integrated construct encompassing critical thinking, emotional intelligence, collaboration, adaptability, and reflection.

It is argued that soft skills are an integral part of intercultural competence, as they enable the practical application of cultural knowledge, attitudes, and values in

ISSN 3041-1572 Online

communication. The study demonstrates that the effective development of intercultural competence is impossible without fostering such qualities as empathy, tolerance for ambiguity, openness, and cognitive flexibility. It is emphasized that foreign language learning provides a favorable environment for the development of these skills by immersing students in diverse communicative and cultural contexts.

The main methods of integrating soft skills into the educational process of higher education institutions are outlined, including role-playing, project-based learning, debates, case studies, problem-based tasks, and reflective portfolios. Their effectiveness in fostering students' ability for intercultural dialogue and professional interaction is highlighted. The study concludes that there is a need to shift towards a holistic model of training future foreign language teachers, in which the development of soft skills and intercultural competence is carried out in an integrated and interdependent manner.

Keywords: soft skills, transferable skills, intercultural competence, pre-service foreign language teachers, teacher education, communicative skills, emotional intelligence, critical thinking, intercultural communication, educational process, higher education institution, integrated approach.

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі підготовка вчителя іноземних мов виходить далеко за межі суто лінгвістичної компетентності. Швидкі зміни на ринку праці, євроінтеграційні процеси в Україні, зростання культурного різноманіття в освітньому середовищі висувають принципово нові вимоги до фахової підготовки педагогів. Серед ключових складових такої підготовки дедалі більшу увагу науковців і практиків привертають так звані гнучкі навички (soft skills), які, на думку багатьох дослідників, постають ключовим компонентом конкурентоспроможності та успішності сучасного фахівця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Шляхи формування і розвитку soft skills стали предметом наукових розвідок сучасних українських науковців: О. Башкір, О. Гури, О. Кірдан, К. Коваль, Н. Коляди, Г. Корнюш, О. Кравець, О. Кравченко, Н. Мукан, В. Радкевич, Н. Сосновенко, І. Ткачук, І. Чухно та ін., у яких автори обґрунтували низку теоретичних підходів та методів навчання, що, на їхній погляд, доцільно застосовувати в освітньому процесі сучасних закладів вищої освіти.

К. Коваль наводить детальну класифікацію м'яких навичок, базуючи їх на трьох основних якостях особистості: індивідуальних, комунікативних, управлінських, а І. Чухно, зауважує на таких складових soft skills як мотивація, когнітивні процеси, соціальні інтереси, інтеракція, соціальний інтелект, соціальна перцепція, комунікація, здатність давати оцінку тому, впевненість у власних діях тощо [13, С. 165].

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні особливостей інтеграції soft skills у процес формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів іноземних мов.

Виклад основного матеріалу. Аналіз науково-педагогічної літератури дозволяє розглядати гнучкі навички як комплекс взаємопов'язаних якостей особистості, що забезпечують ефективну міжособистісну взаємодію, командну роботу та досягнення професійних цілей завдяки критичному, креативному мисленню й емоційному інтелекту [13].

У науковій літературі прийнято класифікувати гнучкі навички за трьома основними групами: особистісні (здатність приймати рішення, цілепокладання, позитивне мислення); комунікативні (чітке формулювання думок, взаємодія з різними типами людей, врахування культурних особливостей при спілкуванні); управлінські (уміння працювати в команді, мотивувати, планувати та керувати часом) [13, С. 165]. Саме комунікативні навички становлять предмет особливого інтересу в контексті підготовки вчителя іноземних мов, оскільки включають ключові вміння: переконувати, конструктивно розв'язувати конфлікти, налагоджувати зв'язки та ефективно спілкуватися.

Важливим є те, що «Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми» прямо вказують на необхідність університетської політики щодо розвитку soft skills у студентів та викладачів, зазначаючи, що «позитивною практикою є формування soft skills при вивченні конкретних дисциплін» [14, С. 21]. Це інституційно закріплює статус гнучких навичок як обов'язкового компонента вищої педагогічної освіти.

Особливе значення для вчителів іноземних мов має те, що вивчення іноземної мови визнано одним із найефективніших середовищ для розвитку soft skills [2; 8; 9; 11].

Дослідження Kong [5] продемонстрували, що тренування мовлення дозволяє не лише вдосконалити мовну компетентність, а й розвинути навички усного вираження думок, що уможливлює швидку адаптацію випускника до нових ситуацій, зокрема тих, що вимагають тривалої комунікативної взаємодії.

Для майбутніх вчителів іноземних мов навчальний процес набуває подвійного значення: вони одночасно є суб'єктами розвитку soft skills і майбутніми фасилітаторами цього процесу у власних учнів. Таким чином, формування гнучких навичок стає не просто компонентом їхньої підготовки, а й зразком педагогічної практики, яку вони відтворюватимуть у своїй професійній діяльності.

Дослідники визначають міжкультурну компетентність через чотири взаємопов'язані компоненти: навички (слухання, аналіз, критичне мислення), установки (відкритість, допитливість, повага до інших), культурна

ідентичність та комунікативні вміння і наголошують, що наявність розвинених навичок міжкультурної комунікації є необхідною умовою ефективної діяльності в глобалізованому середовищі [6]. Водночас дослідники підкреслюють, що комунікація і поведінка перебувають у центрі міжкультурних компетентностей, а тому способи розвитку міжкультурної компетентності нерозривно пов'язані з розвитком комунікативних навичок [10]. Деякі фахівці зазначають, що випускники мають недостатній рівень саме soft skills, зокрема навичок міжкультурної комунікації, командної роботи та міжособистісної взаємодії — що свідчить про нерозривний зв'язок між гнучкими навичками й ефективною міжкультурною діяльністю [3].

Отже, soft skills не просто доповнюють міжкультурну компетентність, а є тим інструментальним підґрунтям, без якого культурні знання й установки залишаються нереалізованими у реальній педагогічній практиці. Відтак, можемо стверджувати, що Soft skills є органічною складовою міжкультурної компетентності, оскільки остання за своєю природою не може бути реалізована без розвинених особистісних і комунікативних якостей. Емпатія, відкритість, толерантність до невизначеності, гнучкість у спілкуванні є складовими компонентами soft skills і одночасно фундаментальними атрибутами міжкультурної компетентності.

У площині підготовки вчителів іноземних мов ця взаємозалежність є особливо виразною. Оволодіння іноземною мовою нерозривно пов'язане із засвоєнням культурного контексту, в якому ця мова функціонує. Відтак майбутній учитель стикається з необхідністю розвивати здатність розуміти і поважати іншу культурну логіку, що є не лише академічним завданням, а й особистісним зростанням. Саме у цьому процесі такі soft skills як гнучкість, емоційний інтелект, критичне мислення виступають інструментами, без яких справжнє міжкультурне розуміння неможливе.

Практична реалізація інтеграції soft skills і міжкультурної компетентності у підготовці вчителів іноземних мов можлива через широкий спектр методів аудиторної та позааудиторної роботи. Учені пропонують досить широкий спектр методів навчання для аудиторної та позааудиторної роботи, які доцільно застосовувати в освітньому процесі сучасного ЗВО і які можуть стати методичним орієнтиром удосконалення освітнього процесу. Зокрема можна виділити: рольові та ділові ігри, робота в малих групах, творчі вправи, створення проблемних ситуацій, метод проєктів, моделювання ситуацій, кейс-метод, дослідницька діяльність, дебати, мозковий штурм тощо [12, С. 156-157]. Розглянемо можливість їх практичної реалізації при формуванні міжкультурної компетентності майбутніх фахівців.

Проблемні завдання занурюють студентів у реальні або змодельовані ситуації міжкультурної взаємодії, вимагаючи застосування критичного мис-

лення, аргументації та комунікативних стратегій. Такі завдання є особливо ефективними, коли моделюють ситуації, що виникають у полікультурному класі.

Рольові ігри та симуляції, наприклад, моделювання педагогічної наради в міжнародній школі або ділового листування з іноземним партнером дозволяють студентам практикувати міжкультурну комунікацію в безпечному навчальному середовищі. Ключовим є те, що такі активності розвивають одночасно мовну і мовленнєву компетентності, soft skills і міжкультурну обізнаність.

Дебати, як показало дослідження [1], значно розширюють спектр гнучких навичок студентів, зокрема інформаційну грамотність, глобальне громадянство, критичне та креативне мислення, а також міжособистісні навички.

Проєктне навчання, за Siyang [7], дає студентам можливість взаємодіяти між собою засобами іноземної мови, виявляючи автономність, творчість і активність у виконанні завдань, наближених до реального робочого середовища. Особливо продуктивними є міжнародні спільні проєкти з іноземними університетами, які занурюють студентів у справжній міжкультурний контекст.

Рефлексивне портфоліо, в якому студенти фіксують і аналізують досвід міжкультурної взаємодії, формує метакогнітивну складову як soft skills, так і міжкультурної компетентності, сприяючи усвідомленому ставленню до власного розвитку.

Висновки. Отже, формування soft skills майбутніх вчителів іноземних мов у процесі формування міжкультурної компетентності є взаємопов'язаними та взаємообумовленими процесами. Комунікативні, особистісні та управлінські гнучкі навички слугують фундаментом, на якому вибудовується здатність педагога ефективно діяти в мультикультурному освітньому просторі. Досвід міжкультурної взаємодії, набутий у процесі оволодіння іноземною мовою, поглиблює і збагачує soft skills студентів. Ця взаємна детермінованість визначає стратегічний напрям удосконалення педагогічної освіти: від паралельного і розрізненого формування окремих компетентностей до цілісної, інтегрованої моделі підготовки вчителя іноземних мов, здатного до діалогу культур і відповідального педагогічного лідерства в умовах глобалізованого суспільства.

Література:

1. Aclan, E. M., Aziz, N. H. A., & Valdez, P. N. (2016). Exploring soft skills of English as a Foreign/Second Language learners in EFL/ESL contexts through debate. Journal of Education and Social Sciences, 3, 73–89.

2. Azmi, M. N. L. (2018). English language and graduate employability. Journal of Education and Social Sciences, 9(1), 70–75.

3. Besterfield-Sacre, M. et al. (2022). Intercultural competence outcomes of a STEM living–learning community. International Journal of STEM Education, 9(1). https://doi.org/10.1186/s40594-022-00347-x

4. Hanington, L., & Renandya, W. A. (2017). English language learning for global employability. RELC Journal, 48(1), 5–20.

5. Kong, D. (2018). Soft skills development in higher education. Universal Journal of Educational Research, 6(9), 1916–1924.

6. Shadiev, R., & Sintawati, W. (2023). Massive Open Online Courses and intercultural competence: analysis of courses fostering soft skills through language learning. Frontiers in Psychology, 14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1219478

7. Siyang, X. (2018). Project-based learning in EFL context. English Language Teaching, 11(3), 90–97.

8. Spirovska Tevdovska, E. (2015). Integrating soft skills in higher education and the EFL classroom: Knowledge beyond language learning. SEEU Review, 11(2), 96–108.

9. Tikhonova, E., Koroleva, D., & Sheraizina, R. (2018). Soft skills: Defining the construct. Education and Science Journal, 20(10), 35–57.

10. Trujillo-González, J. M. et al. (2023). Intercultural communicative competence in higher education through telecollaboration: typology and development. PMC / Frontiers in Education. https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10067007/

11. Varava, I., Dobrovolska, A., & Kovalenko, O. (2021). Soft skills in modern education. Perspectives of Science and Education, 51(3), 44–53.

12. Кірдан, О. (2021). Розвиток soft skills у студентів вищих навчальних закладів. Освітологічний дискурс, 32(1), 150–162.

13. Коваль, К. (2015). Класифікація м'яких навичок особистості. Педагогічна освіта: теорія і практика, 19, 160–168.

14. Рекомендації щодо застосування критеріїв оцінювання якості освітньої програми. (2020). Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти.

References:

1. Aclan, E. M., Aziz, N. H. A., & Valdez, P. N. (2016). Exploring soft skills of English as a Foreign/Second Language learners in EFL/ESL contexts through debate. *Journal of Education and Social Sciences*, 3, 73–89.

2. Azmi, M. N. L. (2018). English language and graduate employability. *Journal of Education and Social Sciences*, 9(1), 70–75.

3. Besterfield-Sacre, M. et al. (2022). Intercultural competence outcomes of a STEM living–learning community. *International Journal of STEM Education*, 9(1). https://doi.org/10.1186/s40594-022-00347-x

4. Hanington, L., & Renandya, W. A. (2017). English language learning for global employability. *RELC Journal*, 48(1), 5–20.

5. Kong, D. (2018). Soft skills development in higher education. *Universal Journal of Educational Research*, 6(9), 1916–1924.

6. Shadiev, R., & Sintawati, W. (2023). Massive Open Online Courses and intercultural competence: analysis of courses fostering soft skills through language learning. *Frontiers in Psychology*, 14. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1219478

7. Siyang, X. (2018). Project-based learning in EFL context. *English Language Teaching*, 11(3), 90–97.

8. Spirovska Tevdovska, E. (2015). Integrating soft skills in higher education and the EFL classroom: Knowledge beyond language learning. *SEEU Review*, 11(2), 96–108.

9. Tikhonova, E., Koroleva, D., & Sheraizina, R. (2018). Soft skills: Defining the construct. *Education and Science Journal*, 20(10), 35–57.

10. Trujillo-González, J. M. et al. (2023). Intercultural communicative competence in higher education through telecollaboration: typology and development. *Frontiers in Education.* https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC10067007/

11. Varava, I., Dobrovolska, A., & Kovalenko, O. (2021). Soft skills in modern education. *Perspectives of Science and Education*, 51(3), 44–53.

12. Kirdan, O. (2021). Rozvytok soft skills u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. *Osvitolohichnyi dyskurs*, 32(1), 150–162.

13. Koval, K. (2015). Klasyfikatsiia miakykh navychok osobystosti. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka*, 19, 160–168.

14. Rekomendatsii shchodo zastosuvannia kryteriiv otsiniuvannia yakosti osvitnoi prohramy. (2020). Natsionalne ahentstvo iz zabezpechennia yakosti vyshchoi osvity

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378:373.091.12.011.3-051]:81’243:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-562-575

Кравчук Тетяна Олександрівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-1396-4573

КРИТЕРІЇ ДОБОРУ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПРИРОДНИЧО-МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті розглянуто проблему добору цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін в умовах цифровізації вищої педагогічної освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення якості професійної підготовки майбутніх педагогів, здатних ефективно використовувати іноземну мову у фаховій діяльності та працювати в сучасному цифровому освітньому середовищі. Обґрунтовано, що цифрові ресурси в системі іншомовної підготовки мають добиратися не лише з огляду на їх технічні можливості, а насамперед з урахуванням дидактичної доцільності, професійної спрямованості, змістового наповнення, доступності, інтерактивності, мотиваційного потенціалу та результативності.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел, специфіки іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін та особливостей функціонування цифрового освітнього середовища уточнено сутність цифрових ресурсів як сукупності електронних засобів, платформ, сервісів, застосунків і мультимедійного контенту, що забезпечують організацію, підтримку й оптимізацію процесу навчання іноземної мови у закладах вищої освіти. У статті теоретично обґрунтовано систему критеріїв добору цифрових ресурсів, до якої віднесено цільовий, змістовий, методичний, професійно орієнтований, технологічний, інтерактивно-комунікативний, мотиваційний, безпековий, інклюзивний та результативний критерії.

Здійснено групування критеріїв за змістовою спрямованістю на дидактичні, професійно орієнтовані, технологічні та психолого-педагогічні. Доведено, що таке групування дає змогу системно осмислити процес добору цифрових ресурсів і врахувати багатовимірний характер іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін. Практичну цінність дослідження становить запропонована таблиця рівнів оцінювання

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

цифрових ресурсів, яка може бути використана викладачами закладів вищої освіти для аналізу, порівняння та добору цифрових платформ, сервісів і застосунків відповідно до цілей, змісту й очікуваних результатів іншомовної підготовки. Установлено, що системне використання запропонованих критеріїв сприяє підвищенню обґрунтованості вибору цифрових засобів навчання, оптимізації цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти, розвитку іншомовної комунікативної компетентності студентів, їхньої професійної мобільності та готовності до майбутньої педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства. Перспективи подальших досліджень убачаються в розробленні показників і рівнів оцінювання якості цифрових ресурсів, створенні розширених експертних інструментів їх аналізу та експериментальній перевірці ефективності запропонованої системи критеріїв у практиці професійної підготовки майбутніх учителів.

Ключові слова: цифрові ресурси, іншомовна підготовка, майбутні вчителі, природничо-математичні дисципліни, цифрове освітнє середовище, критерії добору

Kravchuk Tetiana PhD in Philology, Associate Professor of Foreign Languages Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-1396-4573

CRITERIA FOR SELECTING DIGITAL RESOURCES FOR FOREIGN LANGUAGE TRAINING OF PRE-SERVICE TEACHERS OF NATURAL AND MATHEMATICAL DISCIPLINES

Abstract. The article considers the problem of selecting digital resources for foreign language training of pre-service teachers of natural and mathematical disciplines in the conditions of digitalization of higher pedagogical education. The relevance of the study is due to the need to improve the quality of professional training of pre-service teachers who are able to effectively use a foreign language in their professional activities and work in a modern digital educational environment. It is substantiated that digital resources in the system of foreign language training should be selected not only in view of their technical capabilities, but primarily taking into account didactic expediency, professional orientation, content, accessibility, interactivity, motivational potential and effectiveness.

Based on the analysis of scientific and pedagogical sources, the specifics of foreign language training of pre-service teachers of natural and mathematical disciplines and the features of the functioning of the digital educational environment, the essence of digital resources as a set of electronic tools, platforms, services, applications and multimedia content that ensure the organization, support

and optimization of the foreign language learning process in higher education institutions has been clarified. The article theoretically substantiates the system of criteria for selecting digital resources, which includes target, content, methodological, professionally oriented, technological, interactive and communicative, motivational, safety, inclusive and outcome-based criteria.

The criteria have been grouped according to their content orientation into didactic, professionally oriented, technological, psychological and pedagogical. It has been proven that such grouping allows us to systematically comprehend the process of selecting digital resources and take into account the multidimensional nature of foreign language training of pre-service teachers of natural and mathematical disciplines. The practical value of the study is the proposed table of levels for evaluating for evaluating digital resources, which can be used by teachers of higher education institutions to analyze, compare and select digital platforms, services and applications in accordance with the goals, content and expected results of foreign language training. It has been established that the systematic use of the proposed criteria contributes to increasing the validity of the choice of digital learning tools, optimizing the digital educational environment of a higher education institution, developing foreign language communicative competence of students, their professional mobility and readiness for future pedagogical activity in the conditions of the information society. Prospects for further research are seen in the development of indicators and levels of evaluating the quality of digital resources, creating expanded expert tools for their analysis and experimentally testing the effectiveness of the proposed system of criteria in the practice of professional training of pre-service teachers.

Keywords: digital resources, foreign language training, pre-service teachers, science and mathematics disciplines, digital educational environment, selection criteria

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку вищої педагогічної освіти характеризується активною цифровізацією освітнього процесу, упровадженням електронних освітніх платформ, мобільних застосунків, онлайн-сервісів, мультимедійних засобів і інтерактивних середовищ навчання. Особливої актуальності ці процеси набувають у контексті іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін, професійна діяльність яких дедалі більше пов’язується з необхідністю опрацювання іншомовних наукових джерел, участі в міжнародних освітніх і наукових проєктах, використання англомовного цифрового контенту та інтеграції у світовий освітній простір.

Іншомовна підготовка майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін має комплексний характер, оскільки поєднує формування

іншомовної комунікативної компетентності з оволодінням фаховою термінологією, навичками роботи з професійно орієнтованими текстами, умінням сприймати, інтерпретувати та презентувати спеціальну інформацію іноземною мовою. За таких умов цифрові ресурси виступають не лише допоміжними засобами навчання, а й важливим складником цифрового освітнього середовища, що забезпечує інтерактивність, доступність, індивідуалізацію та професійну спрямованість освітнього процесу.

Водночас значна кількість цифрових платформ, сервісів, електронних ресурсів і застосунків ускладнює процес їх педагогічно доцільного вибору. Не кожен цифровий ресурс відповідає меті іншомовної підготовки, змісту професійної освіти, рівню підготовленості студентів, вимогам інформаційної безпеки та академічної доброчесності. Саме тому проблема визначення критеріїв добору цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін є актуальною як у теоретичному, так і в практичному вимірах.

Розв'язання означеної проблеми пов'язане з низкою важливих наукових і практичних завдань: удосконаленням теоретико-методичних засад цифровізації педагогічної освіти, підвищенням якості іншомовної підготовки майбутніх учителів, створенням ефективного цифрового освітнього середовища в закладах вищої освіти, а також забезпеченням готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності в умовах інформаційного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема цифровізації освіти та професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах трансформації освітнього простору активно обговорюється у сучасній педагогічній науці. Теоретичні засади цифрової трансформації суспільства й освіти, а також перспективи розвитку інформаційно-цифрового освітнього простору України висвітлено у працях В. Бикова [1]. У співавторстві з О. Спіріним та О. Пінчук дослідник акцентує увагу на сучасних завданнях цифрової трансформації освіти, зокрема на необхідності оновлення змісту освіти, використання цифрових технологій у навчанні та формуванні цифрової компетентності учасників освітнього процесу [2].

Питання цифровізації закладу вищої освіти, організації цифрового освітнього середовища та впровадження цифрових інструментів в освітню практику розглянуто у праці О. Буйницької, Л. Варченко-Троценко та Б. Грицеляк [3]. Автори обґрунтовують значення цифровізації як системного процесу, що охоплює не лише технічне оновлення освітнього середовища, а й трансформацію підходів до організації навчання, комунікації та управління в закладі вищої освіти. Дотичним до цього напряму є дослідження Я. Грицай, у якому охарактеризовано стан цифрового освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та окреслено актуальні проблеми його розвитку [4].

ISSN 3041-1572 Online

Хоча зазначена праця присвячена іншому рівню освіти, її висновки є важливими для розуміння загальних тенденцій функціонування цифрового освітнього середовища в сучасній освіті.

Важливе значення для теми дослідження мають наукові праці, присвячені цифровізації іншомовної підготовки у закладах вищої освіти. Зокрема, Н. Слюсаренко та М. Сотер аналізують процес цифровізації іншомовної підготовки у вітчизняних закладах вищої освіти, акцентуючи увагу на оновленні форм, методів і засобів навчання іноземних мов в умовах цифрового освітнього середовища [5]. У ній розглядаються можливості використання цифрових інструментів для розвитку мовленнєвих умінь, формування іншомовної комунікативної компетентності, активізації пізнавальної діяльності студентів, організації їх самостійної роботи та підвищення мотивації до вивчення іноземної мови. Значна увага приділяється також питанням професійно орієнтованого навчання іноземної мови та використання автентичних цифрових матеріалів у підготовці майбутніх фахівців.

Окремий напрям досліджень пов’язаний із формуванням цифрової компетентності педагога як необхідної умови його професійного розвитку. У статті Н. Гончарової цифрова компетентність викладачів університетів розглядається як важливий чинник професійного зростання в умовах неформальної освіти [6]. У свою чергу, праця колективу авторів О. Романовського, В. Грінева, О. Жерновникової та інших, присвячена формуванню цифрової компетентності майбутніх учителів математики, що особливо важливо для осмислення професійної підготовки майбутніх учителів природничо-математичного профілю [7]. Це дослідження підтверджує, що цифрова компетентність майбутнього педагога має розглядатися як інтегральна складова його фахової підготовки.

Проблема професійної підготовки здобувачів вищої освіти засобами цифрових технологій відображена у праці І. В. Гевко [8]. Автор підкреслює, що цифрові технології впливають не лише на організацію освітнього процесу, а й на якість професійної підготовки студентів, розвиток їхньої самостійності, мобільності та готовності до майбутньої професійної діяльності. Це положення є важливим для обґрунтування доцільності використання цифрових ресурсів у підготовці майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

У науковій літературі представлено різні підходи до класифікації цифрових освітніх ресурсів, визначення їх функцій, педагогічних можливостей і дидактичного потенціалу [3], [7]. Дослідники акцентують на важливості інтерактивності, мультимедійності, доступності, мобільності, адаптивності, відкритості та практичної спрямованості цифрових засобів навчання[3]. У низці праць порушується проблема оцінювання якості цифрових ресурсів за

змістовими, методичними, технічними, ергономічними та психолого-педагогічними параметрами.

Разом із тим аналіз наукових джерел засвідчує, що питання добору цифрових ресурсів саме для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін ще не дістало належного висвітлення. Здебільшого дослідження стосуються або загальних аспектів цифровізації іншомовної освіти, або використання окремих цифрових інструментів у навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей.

Недостатньо обґрунтованими залишаються критерії добору цифрових ресурсів, які б одночасно враховували цілі іншомовної підготовки, професійну спрямованість навчання, вимоги цифрового освітнього середовища та можливість практичного оцінювання якості ресурсів. Невирішеними залишаються питання систематизації критеріїв добору цифрових ресурсів, їх групування за змістовою спрямованістю, а також розроблення інструментарію практичного оцінювання цифрових засобів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін. Саме ці аспекти й становлять предмет розгляду в цій статті.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні критеріїв добору цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін та їх систематизації відповідно до потреб сучасної вищої педагогічної освіти. Для досягнення мети визначено такі **завдання**: уточнити сутність цифрових ресурсів у контексті іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін; визначити основні критерії добору цифрових ресурсів для зазначеної підготовки; здійснити групування критеріїв за змістовою спрямованістю; запропонувати матрицю практичного оцінювання цифрових ресурсів для використання в освітньому процесі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У контексті дослідження цифрові ресурси розуміємо як сукупність електронних засобів, платформ, сервісів, застосунків, мультимедійного контенту та онлайн-інструментів, що використовуються для організації, підтримки й оптимізації іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін [2], [3], [5]. Їх застосування спрямоване на формування іншомовної комунікативної компетентності, оволодіння фаховою термінологією, розвиток навичок читання, аудіювання, говоріння і письма, а також уміння працювати з професійно орієнтованими іншомовними матеріалами[5].

На відміну від традиційних засобів навчання, цифрові ресурси забезпечують оперативний доступ до автентичних текстів, відеоматеріалів, інтерактивних вправ, засобів автоматизованого контролю, віртуальної взаємодії та індивідуалізації навчання. Водночас їх дидактична цінність визначається не

ISSN 3041-1572 Online

лише цифровою формою, а насамперед відповідністю освітнім цілям, змісту підготовки, особливостям контингенту здобувачів освіти та умовам організації навчального процесу[1], [3], [8]. Саме тому добір цифрових ресурсів має ґрунтуватися на чітко визначених критеріях.

На основі аналізу наукових джерел, змісту іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін та специфіки цифрового освітнього середовища доцільно виокремити систему критеріїв добору цифрових ресурсів[3], [5], [8].

З метою систематизації обґрунтованих у дослідженні критеріїв добору цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін подамо їх у вигляді таблиці.

Таблиця 1. Критерії добору цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін

Критерій	Зміст критерію	Показники добору цифрових ресурсів
Цільовий	Відповідність цифрового ресурсу меті та завданням іншомовної підготовки	спрямованість на формування мовних, мовленнєвих, комунікативних і професійно орієнтованих умінь
Змістовий	Відповідність навчального контенту програмним вимогам і професійній підготовці студентів	актуальність, достовірність, професійна спрямованість, відповідність рівню підготовки
Методичний	Можливість ефективного використання ресурсу в освітньому процесі	відповідність методам навчання, наявність вправ, тестів, зворотного зв’язку, підтримка самостійної роботи
Професійно орієнтований	Забезпечення зв’язку іншомовної підготовки з майбутньою професійною діяльністю	використання фахової термінології, професійних текстів, ситуацій професійного спілкування
Технологічний	Технічна доступність і зручність використання ресурсу	простий інтерфейс, стабільність роботи, сумісність із пристроями
Інтерактивно-комунікативний	Забезпечення активної взаємодії користувача з контентом і учасниками навчання	інтерактивні завдання, форуми, чати, можливість спільної роботи, комунікативна спрямованість
Мотиваційний	Здатність ресурсу підвищувати інтерес студентів до навчання	візуальна привабливість, гейміфікація, персоналізація, оперативний результат
Безпековий	Відповідність вимогам інформаційної безпеки та академічної доброчесності	захист даних, відсутність небажаного контенту, дотримання авторських прав

Критерій	Зміст критерію	Показники добору цифрових ресурсів
Інклюзивний	Доступність ресурсу для різних категорій здобувачів освіти	зручність навігації, адаптивність, наявність субтитрів, альтерн.формати
Результативний	Вплив ресурсу на досягнення результатів навчання	підвищення рівня іншомовної підготовки, розвиток самостійності, ефективність засвоєння матеріалу

Отже, подані критерії дають змогу комплексно оцінити доцільність використання цифрових ресурсів в іншомовній підготовці майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін з урахуванням дидактичних, професійних, технологічних та психолого-педагогічних аспектів.

Для глибшого теоретичного осмислення доцільно не лише подати перелік критеріїв, а й згрупувати їх за змістовою спрямованістю. Такий підхід дозволяє системно представити багатовимірний характер добору цифрових ресурсів і показати взаємозв'язок між дидактичними, професійними, технологічними та психолого-педагогічними чинниками.

Таблиця 2. Групування критеріїв добору цифрових ресурсів

Група критеріїв	Критерії
Дидактичні	цільовий, змістовий, методичний, результативний
Професійно орієнтовані	професійно орієнтований
Технологічні	технологічний, безпековий, інклюзивний
Психолого-педагогічні	мотиваційний, інтерактивно-комунікативний

Наведене групування засвідчує, що добір цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін є комплексним процесом, який не може обмежуватися лише технічними або змістовими параметрами. Цифровий ресурс повинен підтримувати реалізацію комунікативного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого й професійно спрямованого підходів. Його ефективність забезпечується врахуванням сукупності взаємопов'язаних характеристик, що визначають якість, доцільність і результативність використання цифрових засобів у навчальному процесі.

Розглянемо коротко сутність основних критеріїв. Цільовий критерій передбачає відповідність цифрового ресурсу меті та завданням іншомовної підготовки. Кожен ресурс має використовуватися не формально, а з чітким усвідомленням того, які саме результати навчання він забезпечує: формування

лексичних навичок, розвиток академічного читання, засвоєння фахової термінології, удосконалення усного мовлення, розвиток навичок міжкультурної комунікації або організацію самостійної роботи студентів. Для майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін особливо важливо, щоб цифрові ресурси містили професійно орієнтований матеріал.

Змістовий критерій полягає у визначенні відповідності контенту ресурсу програмним вимогам, рівню підготовки студентів і професійній спрямованості навчання. Для майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін особливо важливо, щоб цифрові ресурси містили професійно орієнтований матеріал: тексти з математики, фізики, хімії, біології, інформатики, термінологічні словники, науково-популярні та наукові відео, ситуації професійного спілкування, кейси, пов'язані з викладанням предметів[5], [7].

Методичний критерій відображає можливість інтеграції цифрового ресурсу в структуру освітнього процесу та його відповідність сучасним підходам до навчання іноземних мов. Цифровий ресурс повинен підтримувати реалізацію комунікативного, компетентнісного, діяльнісного, особистісно орієнтованого й професійно спрямованого підходів, а також забезпечувати поетапність навчання, варіативність завдань, можливість повторення матеріалу, самоконтролю та отримання зворотного зв'язку[2], [5], [8].

Професійно орієнтований критерій пов'язаний із забезпеченням зв'язку іншомовної підготовки з майбутньою професійною діяльністю. Ідеться не лише про наявність фахової лексики, а й про моделювання ситуацій професійного спілкування, використання іншомовних джерел у предметному навчанні, ознайомлення з міжнародними освітніми практиками та формування здатності застосовувати іноземну мову у професійному середовищі[5], [7], [8].

Технологічний критерій охоплює технічну надійність, доступність і зручність використання цифрового ресурсу. Для ефективного застосування він повинен мати зрозумілий інтерфейс, стабільно функціонувати, бути сумісним із різними пристроями, підтримувати мобільний доступ і відповідати реальним умовам освітнього середовища закладу вищої освіти[1], [3], [4].

Інтерактивно-комунікативний критерій дає змогу оцінити, наскільки ресурс сприяє активній взаємодії користувача з навчальним матеріалом, викладачем та іншими студентами. Для іншомовної підготовки особливо важливо, щоб ресурс створював умови для виконання інтерактивних завдань, участі в обговореннях, спільного редагування текстів, коментування, усної та письмової комунікації[2], [5].

Мотиваційний критерій пов'язаний зі здатністю цифрового ресурсу викликати інтерес до навчання, стимулювати пізнавальну активність і підтримувати позитивне ставлення студентів до вивчення іноземної мови. Візуальна привабливість, гейміфікація, персоналізація, адаптація темпу навчання та

оперативний результат виступають важливими чинниками формування стійкої навчальної мотивації[5], [8].

Безпековий критерій передбачає відповідність цифрового ресурсу вимогам інформаційної безпеки, захисту персональних даних, дотримання академічної доброчесності й цифрової етики. Для підготовки майбутніх учителів цей аспект є особливо важливим, оскільки формує відповідальне ставлення до використання цифрових технологій у професійній діяльності[2], [6].

Інклюзивний критерій орієнтує на забезпечення доступності цифрових ресурсів для різних категорій здобувачів освіти. Йдеться про зручність навігації, логічність структури, адаптивність інтерфейсу, наявність субтитрів, альтернативних форматів подання інформації та можливість урахування індивідуальних освітніх потреб студентів[3], [6].

Результативний критерій дозволяє оцінити практичну ефективність використання цифрового ресурсу. Його значущість виявляється у підвищенні рівня іншомовної підготовки студентів, розвитку самостійності, активізації пізнавальної діяльності, покращенні якості засвоєння навчального матеріалу та формуванні готовності до професійного використання іноземної мови[5], [7], [8].

Для посилення практичної спрямованості дослідження доцільно подати критерії не лише як описові характеристики, а і як основу для оцінювання конкретних цифрових ресурсів. Саме тому наступним кроком є представлення таблиці рівнів оцінювання, яка може бути використана викладачем у процесі експертизи цифрових засобів навчання.

Таблиця 3. Рівні оцінювання цифрових ресурсів за критеріями добору

Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Змістовий	відповідає програмі й професійним потребам студентів; містить актуальний, достовірний матеріал	частково відповідає змісту програми; потребує додаткового добору або адаптації матеріалів	не відповідає програмним вимогам і професійній спрямованості підготовки
Методичний	містить різні типи завдань, забезпечує зворотний зв’язок, самоконтроль і поетапність навчання	має окремі методичні можливості, але обмежений набір завдань або слабкий зворотний зв’язок	методично не адаптований до цілей іншомовної підготовки
Технологічний	стабільно працює, має зручний інтерфейс, доступний з різних пристроїв	загалом придатний до використання, але має окремі технічні труднощі	складний у використанні, нестабільний або технічно малодоступний

ISSN 3041-1572 Online

Критерій	Високий рівень	Середній рівень	Низький рівень
Інтерактивно-комунікативний	забезпечує активну взаємодію, спільну роботу та комунікацію	має окремі інтерактивні елементи, але обмежує комунікацію	орієнтований переважно на пасивне сприйняття матеріалу
Мотиваційний	викликає стійкий інтерес, містить елементи персоналізації та гейміфікації	частково підтримує мотивацію, але не забезпечує тривалого залучення	не стимулює навчальний інтерес і не активізує пізнавальну діяльність
Результативний	забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу та розвиток іншомовних умінь	сприяє досягненню окремих навчальних результатів	не має помітного впливу на якість іншомовної підготовки

Запропонована таблиця рівнів оцінювання дає змогу перевести теоретично обґрунтовані критерії у площину практичного застосування. Вона може бути використана викладачами закладів вищої освіти для аналізу, порівняння та добору цифрових платформ, сервісів і застосунків відповідно до завдань іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін.

Отже, подані критерії дають змогу комплексно оцінити доцільність використання цифрових ресурсів в іншомовній підготовці майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін з урахуванням дидактичних, професійних, технологічних та психолого-педагогічних аспектів. Їх системне використання забезпечує науково виважений і педагогічно доцільний вибір цифрових засобів навчання, сприяє підвищенню якості іншомовної підготовки, розвитку професійної компетентності майбутніх учителів та оптимізації цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що добір цифрових ресурсів для іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін є важливою складовою сучасної професійної педагогічної освіти в умовах цифровізації. З'ясовано, що ефективність використання цифрових ресурсів визначається не стільки їх технологічною новизною, скільки відповідністю цілям, змісту, методам, організаційним умовам і очікуваним результатам іншомовної підготовки.

У статті теоретично обґрунтовано систему критеріїв добору цифрових ресурсів та доведено, що для цілісного наукового осмислення ці критерії доцільно розглядати не ізольовано, а в системному взаємозв'язку та групувати відповідно до їх змістової спрямованості на дидактичні, професійно орієнтовані, технологічні та психолого-педагогічні.

Практичну цінність дослідження становить запропонована таблиця рівнів оцінювання цифрових ресурсів, яка може бути використана викладачами закладів вищої освіти для експертизи, порівняння та добору цифрових платформ, сервісів і застосунків у процесі іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін. Її застосування сприятиме підвищенню обґрунтованості вибору цифрових засобів навчання, оптимізації цифрового освітнього середовища та підвищенню якості професійної підготовки майбутніх педагогів.

Науковий результат дослідження полягає в уточненні сутності цифрових ресурсів у системі іншомовної підготовки майбутніх учителів природничо-математичних дисциплін, обґрунтуванні системи критеріїв їх добору, здійсненні їх змістового групування та запропонуванні матриці практичного оцінювання цифрових засобів навчання.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо в розробленні показників і рівнів оцінювання якості цифрових ресурсів, створенні розширеної експертної карти їх аналізу, а також в експериментальній перевірці ефективності запропонованої системи критеріїв і матриці оцінювання в практиці закладів вищої педагогічної освіти.

Література:

1. Биков В. Ю. Цифрова трансформація суспільства і розвиток комп'ютерно-технологічної платформи освіти і науки України. Інформаційно-цифровий освітній простір України: трансформаційні процеси і перспективи розвитку: збірник наукових праць / [колектив авторів]; За ред. В.Г. Кременя, О.І. Ляшенка; укл. А.В. Яцишин, О.М. Соколюк. К. 2019. С.20-26 URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718707/6/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202019.pdf

2. Биков, В., Спірін, О., Пінчук, О. Сучасні завдання цифрової трансформації освіти. *Журнал кафедри ЮНЕСКО «Професійна освіта протягом життя у XXI столітті»*, 2020. (1), 27–36. https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36

3. Буйницька О. П., Варченко-Троценко Л. О., Грицеляк Б. І. Цифровізація закладу вищої освіти. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28), 64–79

URL:https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31370/1/O_Buinytska_L_Varchenko_B_Hrytseliak_OD_28_NDLIO.pdf

4. Грицай, Я. Г. Стан цифрового освітнього середовища закладів загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога,* 2024. (4(217), 37–41. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-37-41

5. Слюсаренко, Н., Сотер, М. Цифровізація іншомовної підготовки у закладах вищої освіти України. *Людинознавчі студії*. Серія «Педагогіка». 2022. № 14(46), 48–55. https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.7

6. Гончарова, Н. Цифрова компетентність викладачів університетів як важливий чинник професійного розвитку в умовах неформальної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*, 2025. *27*(1), 123-133. https://doi.org/10.35387/od.1(27).2025.123-133

7. Romanovskyi O. H., Grineva V. M., Zhernovnykova O. A., Shtefan L. A., Fazan V. V. Formation of Future Mathematics Teachers' Digital Competence: Ascertaining Stage. *Information Technologies and Learning Tools*. 2018. Vol. 65, No. 3. P. 184–200. DOI: 10.33407/itlt.v65i3.2412.

8. Гевко І. В. Професійна підготовка засобами цифрових технологій студентів закладів вищої освіти. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи.* 2020. Вип. 76, 37-41. DOI https://doi.org/10.31392/NPUnc.series5.2020.76.08

References:

1. Bykov, V. Yu. (2019). Tsyfrova transformatsiia suspilstva i rozvytok kompiuterno-tekhnolohichnoi platformy osvity i nauky Ukrainy [Digital transformation of society and development of the computer-technological platform of education and science of Ukraine]. In V. H. Kremen & O. I. Liashenko (Eds.), Informatsiino-tsyfrovyi osvitnii prostir Ukrainy: transformatsiini protsesy i perspektyvy rozvytku [Information and digital educational space of Ukraine: Transformational processes and development prospects] (pp. 20–26). Kyiv, Ukraine. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/718707/6/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA%202019.pdf [in Ukrainian].

2. Bykov, V., Spirin, O., & Pinchuk, O. (2020). Suchasni zavdannia tsyfrovoi transformatsii osvity [Modern tasks of digital transformation of education]. Zhurnal kafedry YuNESKO "Profesiina osvita protiahom zhyttia u XXI stolitti" [UNESCO Chair Journal "Lifelong Professional Education in the XXI Century"], (1), 27–36. https://doi.org/10.35387/ucj.1(1).2020.27-36 [in Ukrainian].

3. Buinytska, O. P., Varchenko-Trotsenko, L. O., & Hrytseliak, B. I. (2020). Tsyfrovizatsiia zakladu vyshchoi osvity [Digitalization of a higher education institution]. Osvitolohichnyi dyskurs [Educological Discourse], (1(28)), 64–79. https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/31370/1/O_Buinytska_L_Varchenko_B_Hrytseliak_OD_28_NDLIO.pdf [in Ukrainian].

4. Hrytsai, Ya. H. (2024). Stan tsyfrovoho osvitnoho seredovyshcha zakladiv zahalnoi serednoi osvity [The state of the digital educational environment of general secondary education institutions]. Imidzh suchasnoho pedahoha [The Image of the Modern Pedagogue], (4(217)), 37–41. https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-37-41 [in Ukrainian].

5. Sliusarenko, N., & Soter, M. (2022). Tsyfrovizatsiia inshomovnoi pidhotovky u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Digitalization of foreign language training in higher education institutions of Ukraine]. Liudynoznavchi studii. Seriia "Pedahohika" [Anthropological Studies. Series "Pedagogy"], (14(46)), 48–55. https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/46.7 [in Ukrainian].

6. Honcharova, N. (2025). Tsyfrova kompetentnist vykladachiv universytetiv yak vazhlyvyi chynnyk profesiinoho rozvytku v umovakh neformalnoi osvity [Digital competence of university teachers as an important factor of professional development in the conditions of non-formal education]. Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy [Adult Education: Theory, Experience, Perspectives], 27(1), 123–133. https://doi.org/10.35387/od.1(27).2025.123-133 [in Ukrainian].

7. Romanovskyi, O. H., Hryneva, V. M., Zhernovnykova, O. A., Shtefan, L. A., & Fazan, V. V. (2018). Formation of future mathematics teachers' digital competence: Ascertaining stage. Information Technologies and Learning Tools, 65(3), 184–200. https://doi.org/10.33407/itlt.v65i3.2412

8. Hevko, I. V. (2020). Profesiina pidhotovka zasobamy tsyfrovykh tekhnolohii studentiv zakladiv vyshchoi osvity [Professional training of higher education students by means of digital technologies]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy [Scientific Journal of NPU named after M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects], (76), 37–41. https://doi.org/10.31392/NPUnc.series5.2020.76.08 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 08.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 796.42:37.091.12-053.6

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-576-588

Кудряшова Тетяна Іванівна кандидат наук з фізичного виховання, доцент, доцент кафедри фізичного виховання та здоров'я людини, Комунальний заклад вищої освіти ,,Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія'' Полтавської обласної ради, https://orcid.org/0000-0001-6839-9888

Прокопенко Юлія Станіславівна викладач вищої кваліфікаційної категорії, викладач-методист, керівник фізичного виховання Комунального закладу вищої освіти ,,Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія'' Полтавської обласної ради, м. Кременчук, https://orcid.org/0000-0002-6853-440X

Філіпов Євгеній Валерійович викладач вищої кваліфікаційної категорії, Комунального закладу вищої освіти ,,Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія'' Полтавської обласної ради, м. Кременчук, https://orcid.org/0000-0002-5628-8256

ПРОФІЛАКТИКА ГІПОДИНАМІЇ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті здійснено комплексний теоретичний аналіз проблеми зниження рівня рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку в умовах сучасних соціально-освітніх трансформацій. Обґрунтовано, що гіподинамія набуває характеру однієї з ключових загроз фізичному та психоемоційному здоров'ю молоді, посилюючись впливом цифровізації, збільшенням навчального навантаження, домінуванням малорухомого способу життя, а також наслідками воєнного стану в Україні.

Метою дослідження визначено теоретичне узагальнення науково-методичних підходів та аналіз використання засобів легкої атлетики як ефективного інструменту профілактики гіподинамії серед підлітків. Методологічну основу становлять положення системного, міждисциплінарного та особистісно орієнтованого підходів, що дозволило розглянути рухову активність як багатокомпонентне явище, яке включає кількісні, якісні, функціональні та психосоціальні складові.

У роботі проаналізовано основні чинники зниження рухової активності підлітків, серед яких провідними є недостатня мотивація до занять фізичною

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

культурою, надмірне використання цифрових технологій, обмеженість рухового простору та недостатній рівень організації фізкультурно-оздоровчої діяльності. Висвітлено вплив регулярної фізичної активності на розвиток серцево-судинної, дихальної та опорно-рухової систем, формування когнітивних функцій, підвищення рівня працездатності, стресостійкості та соціалізації здобувачів освіти.

Особливу увагу приділено легкій атлетиці як базовому виду спорту, що характеризується доступністю, універсальністю та варіативністю засобів. Обґрунтовано її потенціал у формуванні ключових компонентів рухової активності, зокрема витривалості, швидкості, сили, координації та рухових навичок. Показано, що використання легкоатлетичних вправ (бігу, стрибків, метань, естафет) дозволяє ефективно інтегрувати фізичну активність як у навчальний процес, так і в позааудиторну діяльність.

Встановлено, що інтеграція засобів легкої атлетики в освітнє середовище є чинником підвищення фізичної підготовленості, формування стійкої мотивації до занять і зниження рівня гіподинамії.

Зроблено висновок про доцільність широкого впровадження засобів легкої атлетики в систему фізичного виховання здобувачів фахової передвищої освіти, з урахуванням сучасних викликів, інклюзивних підходів та потреб формування здорового, фізично підготовленого і стресостійкого молодого покоління.

Ключові слова: рухова активність, гіподинамія, легка атлетика, підлітки, фізичне виховання, здоров'я, мотивація.

Kudryashova Tetyana Ivanivna candidate of sciences in physical education and sports, associate professor Associate Professor of the Department of Physical Education and Human Health Municipal institution of higher education "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy" of the Poltava Regional Council, Kremenchuk, https://orcid.org/0000-0001-6839-9888

Prokopenko Yulia Stanislavivna highest qualification category specialist, teacher-methodologist, head of physical education of the Municipal Institution of Higher Education "Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy" of the Poltava Regional Council, Kremenchuk, https://orcid.org/0000-0002-6853-440X

Filipov Yevgeny Valeriyovych teacher of the highest qualification category, Municipal institution of higher education ,,Kremenchuk Humanitarian and Technological Academy'' Poltava regional council, Kremenchuk, https://orcid.org/0000-0002-5628-8256

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

PREVENTING PHYSICAL INACTIVITY AMONG ADOLESCENTS THROUGH TRACK AND FIELD IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS: CURRENT APPROACHES AND EUROPEAN PRACTICES

Abstract. This article presents a comprehensive theoretical analysis of the decline in physical activity among adolescent students in pre-higher vocational education in the context of contemporary socio-educational transformations. It is argued that physical inactivity is becoming one of the key threats to the physical and psycho-emotional health of young people, exacerbated by the influence of digitalization, increased academic workload, the prevalence of a sedentary lifestyle, and the consequences of martial law in Ukraine.

The purpose of the study is a theoretical synthesis of scientific and methodological approaches and an analysis of the use of athletics as an effective tool for the prevention of physical inactivity among adolescents. The methodological foundation is based on the principles of systemic, interdisciplinary, and person-centered approaches, which allowed for the consideration of physical activity as a multi-component phenomenon encompassing quantitative, qualitative, functional, and psychosocial components.

This study analyzes the main factors contributing to the decline in physical activity among adolescents, the primary ones being a lack of motivation to engage in physical education, excessive use of digital technologies, limited space for physical activity, and inadequate organization of physical education and health-promoting activities. The impact of regular physical activity on the development of the cardiovascular, respiratory, and musculoskeletal systems, the formation of cognitive functions, and the improvement of work capacity, stress resistance, and socialization among students is highlighted.

Particular attention is paid to track and field as a fundamental sport characterized by accessibility, versatility, and a wide range of methods. Its potential in developing key components of physical activity-specifically endurance, speed, strength, coordination, and motor skills – is substantiated. It is demonstrated that the use of track and field exercises (running, jumping, throwing, and relays) allows for the effective integration of physical activity into both the educational process and extracurricular activities.

It has been established that the integration of athletics into the educational environment contributes to improving physical fitness, fostering sustained motivation for exercise, and reducing sedentary behavior.

It is concluded that the widespread implementation of athletics elements into the physical education system for students in pre-higher vocational education is advisable, taking into account contemporary challenges, inclusive approaches, and the need to foster a healthy, physically fit, and stress-resilient younger generation.

Keywords: physical activity, physical inactivity, track and field, adolescents, physical education, health, motivation.

Постановка проблеми. Проблема дефіциту рухової активності та проявів гіпокінезії серед здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку розглядається як одна з ключових епідеміологічних і соціальних загроз сучасного суспільства. Аналіз науково-методичних джерел засвідчує стійку глобальну тенденцію до зменшення середньодобової рухової активності підлітків у більшості країн світу, зокрема в державах Європейського Союзу та в Україні [13, 14, 17, 19].

Згідно з рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), підлітки віком 5–17 років мають щоденно в середньому приділяти не менше 60 хвилин фізичній активності помірної та високої інтенсивності, переважно аеробного характеру, доповнюючи її вправами для зміцнення м'язів і кісток щонайменше тричі на тиждень [18].

Водночас результати моніторингових досліджень у європейських країнах переконливо свідчать, що значна частина здобувачів фахової передвищої освіти не дотримується цих рекомендацій, що, своєю чергою, підвищує ризик розвитку хронічних неінфекційних захворювань, негативно позначається на психоемоційному стані та знижує рівень навчальної успішності [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує зростання уваги науковців до проблеми недостатньої рухової активності дітей і підлітків її впливу на фізичний і психоемоційний стан, а також пошуку ефективних шляхів її оптимізації (М. Байдюк, Я. Галан, А. Молдован, В. Стельмахівська, О. Радіонова, Л. Рибалко, І. Сидорук, О. Ярмак та ін.). Водночас у працях вітчизняних і зарубіжних дослідників: P. Aalto-Nevalainen, J. Baj-Korpak, I. Barth Vedoy, O. Dulloch та ін. підкреслюється ефективність сучасних програм фізичної активності та значний потенціал засобів легкої атлетики як доступного інструменту підвищення рухової активності молоді.

В умовах сучасної України проблема дефіциту рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти загострюється під впливом наслідків повномасштабної війни, зокрема вимушеного переміщення частини молоді, підвищеного рівня психоемоційного напруження, поширення дистанційних і змішаних форм навчання, а також збільшення тривалості перебування у сидячому положенні. За таких обставин фізична культура у закладах освіти набуває особливого значення як ефективний засіб збереження та зміцнення здоров'я, формування стресостійкості, національно-патріотичних якостей, а також як важливий чинник підвищення обороноздатності держави через підготовку фізично розвиненого молодого покоління. [1, 8, 11].

З огляду на зазначене, постає потреба забезпечення належного рівня рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку в

ISSN 3041-1572 Online

умовах обмежених ресурсів і змішаного навчання, що актуалізує пошук альтернативних, гнучких і універсальних засобів профілактики гіподинамії. У цьому контексті легка атлетика набуває особливої значущості як один із провідних засобів розв'язання окресленої проблеми. Нині легка атлетика залишається одним із найпопулярніших і наймасовіших видів спорту, що поєднує вправи циклічного та ациклічного характеру – ходьбу, біг, стрибки, метання й багатоборства.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі науково-методичних джерел і узагальненні передового досвіду застосування засобів легкої атлетики для профілактики гіподинамії серед здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку.

Методологія дослідження ґрунтується на засадах системного підходу та міждисциплінарного аналізу сучасних положень педагогіки, соціальної роботи й психології. Теоретичну основу становлять фундаментальні філософські положення щодо сутності рухової активності як ключового компонента здорового способу життя здобувачів фахової передвищої освіти віком 14–17 років.

Виклад основного матеріалу. Рівень фізичної активності у здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку в Європі має стійку тенденцію до зниження з віком, що супроводжується послабленням мотивації до занять фізичною культурою, спортом і руховою активністю. Дослідження засвідчують, що здобувачі старшого підліткового віку менш активно залучаються до фізичних вправ, а їхня мотивація поступово знижується під впливом соціальних, психологічних та негативних чинників [17].

Аналіз проблеми зниження рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти в Україні та можливих шляхів її підвищення відображено в численних наукових дослідженнях. Наголошується, що рівень рухової активності більшості підлітків є недостатнім, оскільки лише незначна їх частка дотримується рекомендацій ВООЗ щодо щоденних 60 хвилин рухової активності середньої або високої інтенсивності. Серед ключових чинників цього явища виокремлюють надмірне навчальне навантаження, активний розвиток інформаційно-комп'ютерних технологій і зменшення часу на дозвілля. Стельмахівська В. П. підкреслює важливість підвищення рівня фізичної активності як у процесі навчання, так і у вільний час, а також роль педагогів у формуванні мотивації до рухової діяльності та культури здорового способу життя у здобувачів. Дослідниця зазначає, що оптимізація рухової активності підлітків є комплексною проблемою, розв'язання якої потребує взаємодії педагогів, медиків, батьків і державних інституцій [10].

Науковці також наголошують, що фізична активність є визначальною умовою гармонійного фізичного розвитку та зміцнення здоров'я підлітків.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Доведено, що її недостатність негативно впливає на всі системи організму, знижує його опірність, сприяє розвитку ожиріння та серцево-судинних захворювань. До основних причин низької рухової активності відносять надмірне використання комп'ютерної техніки, відсутність позитивних прикладів з боку дорослих і недостатній розвиток спортивної інфраструктури. Підкреслюється, що регулярні заняття фізичною культурою і спортом формують здорові звички, підвищують працездатність та сприяють профілактиці захворювань [7, 8, 15].

Науково доведено, що фізичні навантаження помірної та високої інтенсивності позитивно впливають на когнітивні функції, зокрема концентрацію уваги, пам'ять і рівень навчальної успішності [4, 6]. Регулярна рухова активність є ефективним засобом профілактики надмірної маси тіла та ожиріння в підлітковому віці, що розглядається як глобальна проблема охорони здоров'я [10, 11]. Крім того, вона має вагомий психоемоційний ефект, сприяючи зниженню рівня стресу й тривожності, а також відіграє важливу роль у соціалізації через командні види діяльності та взаємодію з однолітками [9, 11]. Фізичні вправи також стимулюють розвиток серцево-судинної та дихальної систем, закладаючи основу для збереження здоров'я в дорослому віці [3, 10]. Узагальнення комплексного впливу рухової активності на здоров'я та комунікативні здібності здобувачів фахової передвищої освіти представлено на рисунку 1.

Рис. 1. Пріоритетні напрями впливу рухової активності в умовах сучасних соціальних викликів в Україні

Важливість рухової активності у здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку зумовлена тим, що саме в цей період інтенсивно розвиваються основні системи організму та формуються базові рухові навички.

ISSN 3041-1572 Online

Одним із найбільш доступних і водночас результативних засобів підвищення рівня рухової активності може виступати легка атлетика як базовий вид спорту, що є основою багатьох інших спортивних дисциплін, не потребує складного обладнання та може реалізовуватися як у межах занять з фізичної культури в закладах вищої освіти, так і в позааудиторній та секційній діяльності здобувачів. Засоби легкої атлетики дають змогу цілеспрямовано впливати на ключові компоненти рухової активності – її обсяг, інтенсивність, розвиток фізичних якостей, формування мотивації до систематичних занять і позитивного ставлення до фізичних вправ. Водночас легка атлетика виступає базовим компонентом фізичного виховання, поєднуючи комплекс загально-розвивальних вправ [2].

Легкоатлетичні вправи традиційно поділяють на п’ять основних груп: ходьбу, біг, стрибки, метання та багатоборства, кожна з яких має різні варіації. Їх застосування забезпечує розвиток фізичних якостей, підвищує рухливість суглобів, розширює спектр рухових умінь і навичок, а також сприяє формуванню вольових якостей [16].

Адаптовані легкоатлетичні вправи мають значний потенціал для роботи з особами з особливими освітніми потребами. Виконання бігу, стрибків, метань та координаційних вправ сприяє розвитку базових рухових навичок, підвищенню витривалості й рівноваги, формуванню впевненості у власних можливостях, покращенню емоційного стану та соціальної взаємодії. Такі інклюзивні підходи створюють безпечне й підтримувальне середовище для залучення кожного до рухової активності [12].

Попри значну кількість досліджень, присвячених оцінюванню рівня рухової активності та окремим аспектам тренувального процесу в легкій атлетиці, спостерігається дефіцит узагальнювальних праць, які б системно висвітлювали можливості її використання як засобу підвищення рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку. Потребують уточнення структура компонентів рухової активності, механізми їх цілеспрямованого формування засобами легкої атлетики, а також визначення найбільш доцільних вправ і узагальнення досвіду їх впровадження в освітню практику.

Аналіз наукових джерел дає підстави розглядати рухову активність здобувачів фахової передвищої освіти як багатокомпонентне явище, що включає кількісні, якісні, структурні та психосоціальні характеристики (рис. 2). Засоби легкої атлетики – біг, стрибки, метання, естафети та інші вправи – дозволяють цілеспрямовано впливати на ключові компоненти рухової активності, що є визначальними для збереження та зміцнення здоров’я підлітків.

Рис. 2. Компоненти рухової активності підлітків 14–17 років, які цілеспрямовано розвиваються засобами легкої атлетики

Ключові компоненти рухової активності, які можна цілеспрямовано формувати засобами легкої атлетики, охоплюють кілька взаємопов'язаних аспектів. Передусім це стосується загальної рухової активності та розвитку базових моторних навичок. Зокрема, біг на різні дистанції сприяє розвитку провідних систем організму, таких як серцево-судинна та дихальна, підтримує оптимальний рівень фізичного здоров'я та розширює адаптаційні можливості організму. Крім того, засоби легкої атлетики позитивно впливають на формування опорно-рухового апарату та координаційних здібностей у здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку. Використання саме цих засобів допомагає протидіяти негативним наслідкам малорухливого способу життя та сприяє гармонійному фізичному розвитку молоді [5].

В умовах військової агресії та моральних викликів в Україні легка атлетика набуває особливої уваги для розвитку підлітків 14–17 років завдяки комплексному підходу, що включає п'ять взаємопов'язаних складових. Насамперед, регулярність і якість тренувань забезпечують зміцнення кардіореспіраторної системи та запобігають фізичній інертності (гіподинамії). Другий аспект – організація розкладу занять – сприяє інтеграції фізичних вправ у щоденний графік, формуючи стабільну потребу в русі навіть під час дистанційного навчання. Третій компонент – розвиток фізичної підготовленості – гарантує витривалість і дієздатність молоді для подолання як повсякденних, так і складних випробувань. Нарешті, соціальний та комунікативний складник, що розвивається під час спільних занять, покращує навички командної роботи, взаємної підтримки та довіри, що особливо важливо для швидкої адаптації переселенців і підвищення згуртованості колективу. Комп-

ISSN 3041-1572 Online

лекс цих факторів формує здорове, стресостійке та відповідальне покоління, що є стратегічною основою відновлення України.

З огляду на багатокомпонентну природу рухової активності, важливо систематизувати основні напрями її впливу на організм здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку. Нами було розроблено структурну схему, яка візуалізує як засоби легкої атлетики взаємодіють із ключовими компонентами фізичного стану. На рисунку 3 представлено схему, що дозволяє чітко простежити прямі та опосередковані зв'язки між легкоатлетичними засобами та кінцевими результатами для фізичного здоров'я.

Рисунок 3. Структурна схема впливу засобів легкої атлетики на основні компоненти фізичного стану.

Представлена на рисунку 3 схема наочно ілюструє системний і багатокомпонентний характер впливу засобів легкої атлетики на організм здобувачів фахової передвищої освіти підліткового віку. Вона демонструє, що регулярні тренування з легкої атлетики сприяють не лише розвитку окремих фізичних якостей, а й забезпечують комплексний ефект: покращення кардіореспіраторної та опорно-рухової систем, підвищення координаційних і рухових навичок, формування витривалості та мотивації до активного способу життя. У підсумку така цілеспрямована діяльність сприяє загальному зміцненню здоров'я, підвищенню адаптаційних можливостей організму та ефективній профілактиці гіподинамії серед підлітків.

Висновки. Підвищення рівня рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти є одним із ключових завдань сучасної освітньої та виховної практики, особливо в умовах воєнного стану, наслідків пандемії та активного поширення дистанційного навчання в Україні. Дослідження показують, що легка атлетика є одним із найбільш доступних і ефективних засобів протидії

гіподинамії, оскільки її вправи дозволяють цілеспрямовано впливати на всі ключові компоненти рухової активності та забезпечують гармонійний фізичний розвиток підлітків.

Аналіз досвіду дозволяє оцінити масштабні програми з легкої атлетики та підтверджує доцільність їх адаптації в українських закладах вищої освіти. У дослідженні представлені основні компоненти рухової активності здобувачів фахової передвищої освіти 14–17 років та обґрунтовані шляхи їх цілеспрямованого формування засобами легкої атлетики в урочній, позаурочній та секційній діяльності.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та апробації комплексних програм легкої атлетики, спрямованих на послідовне та системне вдосконалення фізичного стану підлітків, формування здорових звичок та зміцнення психоемоційної стійкості молоді.

Література

1. Байдюк М. Ю., Галан Я. П., Молдован А. Д. Легка атлетика з методикою викладання : навч. посіб. Чернівці : Чернівец. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 184 с.
2. Бєліков І., Черенок Є. Навчальна дисципліна «Легка атлетика та оздоровчі ходьба, біг» як важливий освітній компонент підготовки майбутнього фахівця з фізичної культури і спорту у Збройних силах України. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15. 2025. Вип. 5К(191). С. 14–19. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).02
3. Галан Я.П., Ярмак О.М. Легка атлетика як засіб підвищення рухової активності дітей шкільного віку в сучасних реаліях. *Академічні візії: ЗВО "Львівський університет бізнесу та права",* Випуск 50, 2025 DOI: *https://doi.org/10.5281/zenodo.17864315*
4. Зорочкіна Т. С., Кучай О. В., Рокосовик Н. В. Роль позакласних занять з фізичного виховання у зміцненні здоров'я учнів ЗЗСО. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* № 4. 2023. С. 33–36. URL: https://eprints.cdu.edu.ua/6821/
5. Ільченко С. Сучасні тенденції розвитку бігових видів легкої атлетики. *SWorld Journal*. № 19(3), 2023. С. 80–85. DOI: https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-19-03-005
6. Орлов О. І. Новітні напрями до викладання фізичної культури у старшокласників: аналітичний підхід. *Академічні візії*. Випуск 48, 2025. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2243
7. Радіонова О. Л., Логвінова Я. О. Рухова активність як важлива умова здоров'язбереження. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. № 213, 2024. С. 218–222. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-218-222
8. Рибалко Л. Рухова активність і її показники у студентів ЗВО. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення. Харків: ХДАФК,* 2020. С. 155–164. URL: https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/249708
9. Сидорук І., Євтух М., Зарічанська Л., Гірак А. Значення рухової активності дітей та підлітків. *Rehabilitation and Recreation.* № 7, 2020. URL: https://rehabrec.org/index.php/rehabilitation/article/view/100
10. Стельмахівська В. П. Сучасні підходи до оптимізації рухової активності дітей та підлітків шкільного віку. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* Серія 15, № 4(149), 2020. С. 118–122. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).26

11. Хлус Н. Покращення рухової активності в учнів 5 класів засобами рухливих ігор. *Спортивні ігри.* № 4(34), 2024. С. 71–78. DOI: https://doi.org/10.15391/si.2024-4.09

12. Шен Х., Хуан П., Ні Б. та ін. Адаптована програма фізичної активності для підлітків з інтелектуальними вадами: міжнародна класифікація функціонування, інвалідності та перспективи здоров'я. *Життя.* Т. 14, № 10, 2024, 1314 с. DOI: https://doi.org/10.3390/life14101314

13. Baj-Korpak J., Zaworski K., Stelmach M. J. et al. Sports activity and changes in physical fitness of Polish children and adolescents: OSF study. *Frontiers in Pediatrics*. Vol. 10, 2022. Article 976943. DOI: https://doi.org/10.3389/fped.2022.976943

14. EU physical activity guidelines. European Commission. 2008. URL: https://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/policy_documents/eu-physical-activity-guidelines-2008_en.pdf

15. Kuzik N., Sereda O., Faulkner G. School-based physical activity interventions. International *Journal of Environmental Research and Public Health*. Vol. 17, №. 18, 2020. Article 6667. DOI: https://doi.org/10.3390/ijerph17186667

16. Momot O., Zaitseva Y., Shostak Y. Спортивно-педагогічний супровід засобами легкої атлетики. *Педагогічні науки.* № 82, 2023. С. 52–56. DOI: https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.82.295096

17. Step up! Tackling the burden of insufficient physical activity in Europe. *OECD, WHO.* Paris : OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/

18. Portela-Pino I., Valverde-Esteve T., Martínez-Patiño M. Age as a determining variable. *PLoS ONE*. Vol. 16, 2021. DOI: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253750

19. Yarmak O. et al. Analysis of the factor structure. *Journal of Human Sport and Exercise.* Vol. 13 (2proc), 2018. P. S259–S268. DOI: https://doi.org/10.14198/jhse.2018.13.Proc2.11

References

1. Baidiuk, M.Yu., Halan, Ya.P., & Moldovan, A.D. (2023). Lehka atletyka z metodykoiu vykladannia [Track and field with teaching methods]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yurii Fedkovycha [in Ukrainian].

2. Bielikov, I., & Cherenok, Ye. (2025). Navchalna dystsyplina "lehka atletyka ta ozdorovchi khodba, bih" yak vazhlyvyi osvitnii komponent pidhotovky maibutnoho fakhivtsia z fizychnoi kultury i sportu u Zbroinykh sylakh Ukrainy [Educational discipline "track and field and health walking, running" as an important component in training future specialists in physical culture and sports in the Armed Forces of Ukraine]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of Dragomanov Ukrainian State University, 5K(191), 14–19. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).02 [in Ukrainian].

3. Halan, Ya.P., & Yarmak, O.M. (2025). Lehka atletyka yak zasib pidvyshchennia rukhovoi aktyvnosti ditei shkilnoho viku v suchasnykh realiiakh [Track and field as a means of increasing motor activity of school-age children in modern realities]. Akademichni vizii: ZVO "Lvivskyi universytet biznesu ta prava", Issue 50. https://doi.org/10.5281/zenodo.17864315 [in Ukrainian].

4. Zorochkina, T.S., Kuchai, O.V., & Rokosovyk, N.V. (2023). Rol pozaklasnykh zaniat z fizychnoho vykhovannia u zmitsnenni zdorovia uchniv ZZSO [The role of extracurricular physical education in strengthening students' health]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences, 4, 33–36. Retrieved from https://eprints.cdu.edu.ua/6821/ [in Ukrainian].

5. Ilchenko, S. (2023). Suchasni tendentsii rozvytku bihovykh vydiv lehkoi atletyky [Modern trends in the development of running events in athletics]. SWorld Journal, 19(3), 80–85. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-19-03-005 [in Ukrainian].

6. Orlov, O.I. (2025). Novitni napriamy do vykladannia fizychnoi kultury u starshoklasnykiv: analitychnyi pidkhid [Modern approaches to teaching physical culture in senior students: analytical approach]. Akademichni vizii – Academic Visions, 48. Retrieved from https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2243 [in Ukrainian].

7. Radionova, O.L., & Lohvinova, Ya.O. (2024). Rukhova aktyvnist yak vazhlyva umova zdoroviazberezhennia [Motor activity as an important condition of health preservation]. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences, 213, 218–222. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-218-222 [in Ukrainian].

8. Rybalko, L. (2020). Rukhova aktyvnist i yii pokaznyky u studentiv ZVO [Motor activity and its indicators among higher education students]. Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naselennia – Current Issues of Physical Education of Different Population Groups, 155–164. Retrieved from https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/249708 [in Ukrainian].

9. Sydoruk, I., Yevtukh, M., Zarichanska, L., & Hirak, A. (2020). Znachennia rukhovoi aktyvnosti ditei ta pidlitkiv [The importance of physical activity for children and adolescents]. Rehabilitation and Recreation, 7. Retrieved from https://rehabrec.org/index.php/rehabilitation/article/view/100 [in Ukrainian].

10. Stelmakhivska, V.P. (2022). Suchasni pidkhody do optymizatsii rukhovoi aktyvnosti ditei ta pidlitkiv shkilnoho viku [Modern approaches to optimizing physical activity of school-age children and adolescents]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of Dragomanov Ukrainian State University, 4(149), 118–122. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.4(149).26 [in Ukrainian].

11. Khlus, N. (2024). Pokrashchennia rukhovoi aktyvnosti v uchniv 5 klasiv zasobamy rukhlyvykh ihor [Improving physical activity of 5th grade students by means of active games]. Sportyvni ihry – Sports Games, 4(34), 71–78. https://doi.org/10.15391/si.2024-4.09 [in Ukrainian].

12. Shen, K., Khuan, P., Ni, B., Su, M., Liu, D., Ho, Y., et al. (2024). Adapted physical activity program for adolescents with intellectual disabilities: International classification of functioning, disability and health perspectives. Life, 14(10), 1314. https://doi.org/10.3390/life14101314

13. Baj-Korpak, J., Zaworski, K., Stelmach, M.J., Lichograj, P., & Wochna, M. (2022). Sports activity and changes in physical fitness of Polish children and adolescents: OSF study. Frontiers in Pediatrics, 10, 976943. https://doi.org/10.3389/fped.2022.976943

14. European Commission. (2008). EU physical activity guidelines: Recommended policy actions in support of health-enhancing physical activity. Retrieved from https://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/policy_documents/eu-physical-activity-guidelines-2008_en.pdf

15. Kuzik, N., Sereda, O., & Faulkner, G. (2020). School-based physical activity interventions and implementation: A systematic review. International Journal of Environmental Research and Public Health, 17(18), 6667. https://doi.org/10.3390/ijerph17186667

16. Momot, O., Zaitseva, Y., & Shostak, Y. (2023). Sportyvno-pedahohichnyi suprovid zasobamy lehkoi atletyky [Sports and pedagogical support by means of athletics]. Pedahohichni nauky – Pedagogical Sciences, 82, 52–56. https://doi.org/10.33989/2524-2474.2023.82.295096 [in Ukrainian].

17. OECD, & World Health Organization. (2023). Step up! Tackling the burden of insufficient physical activity in Europe. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/

18. Portela-Pino, I., Valverde-Esteve, T., & Martínez-Patiño, M. (2021). Age as a determining variable in the practice or abandonment of physical exercise among young people. PLoS ONE, 16. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0253750

19. Yarmak, O., Blagii, O., Palichuk, Y., Hakman, A., Balatska, L., Moroz, O., et al. (2018). Analysis of the factor structure of the physical condition of girls aged 17–19. Journal of Human Sport and Exercise, 13(2proc), S259–S268. https://doi.org/10.14198/jhse.2018.13. Proc2.11

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 364-787.2:378-057.875-054.73

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-589-600

Кулава Катерина Олександрівна доктор філософії з соціальної роботи, доцент кафедри соціальної роботи, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-5315-1828

Приходько Ангеліна Олегівна здобувачка 1 курсу, другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності І10 Соціальна робота та консультування, Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-0202-4903

СОЦІАЛЬНО-КОНСУЛЬТАТИВНА ПІДТРИМКА ЗДОБУВАЧІВ З ЧИСЛА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто особливості соціальної роботи зі здобувачами з числа внутрішньо переміщених осіб в умовах закладів вищої освіти. Актуальність теми зумовлена наслідками повномасштабної війни Російської Федерації проти України, що спричинила масштабне внутрішнє переміщення населення, зокрема студентської молоді. Наголошено, що здобувачі зі статусом ВПО перебувають у ситуації подвійного навантаження: з одного боку, вони проходять етап особистісного й професійного становлення, а з іншого, переживають ситуаційну кризу, пов'язану з вимушеним переміщенням, втратою звичного середовища, соціальних зв'язків і відчуття безпеки. У статті визначено основні проблемні напрями, які ускладнюють адаптацію здобувачів -ВПО до нового освітнього середовища: освітні бар'єри, житлові труднощі, фінансова нестабільність, психологічне напруження, ризик соціальної ізоляції та стигматизації. Охарактеризовано комплекс вразливостей цієї категорії молоді, що проявляється у соціальній, економічній, психологічній та академічній сферах. Обґрунтовано, що соціальна робота зі здобувачами - ВПО має здійснюватися на основі міждисциплінарного підходу та поєднувати інформаційно-консультативну підтримку, соціально-психологічний супровід, кризове консультування, допомогу в пошуку ресурсів, захист прав та сприяння соціокультурній інтеграції. Особливу увагу приділено консультативному компоненту соціальної роботи, який дає змогу індивідуалізувати підтримку, виявити першочергові потреби здобувача, допомогти у відновленні відчуття безпеки, контролю над власною ситуацією та належності до академічної спільноти. Зроблено висновок, що

ефективна підтримка здобувачів з числа внутрішньо переміщених осіб можлива за умови взаємодії закладів вищої освіти, соціальних служб, психологічних служб, громадських організацій і студентських ініціатив.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, здобувачі, соціальна робота, соціально-консультативна підтримка, кризове консультування, адаптація, заклад вищої освіти, психосоціальна підтримка.

Kulava Kateryna Doctor of Philosophy in Social Work, Associate Professor at the Department of Social Work, Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-5315-1828

Prykhodko Anhelina first-year student of the second (master's) level of higher education, specialty I10 Social Work and Counseling, Odesa I. I. Mechnikov National University, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-0202-4903

SOCIAL AND COUNSELING SUPPORT FOR STUDENTS FROM AMONG INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the specific features of social work with students from among internally displaced persons in higher education institutions. The relevance of the topic is determined by the consequences of the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine, which has caused large-scale internal displacement of the population, including student youth. It is emphasized that students with IDP status experience a double burden: on the one hand, they are undergoing a stage of personal and professional development, and on the other hand, they are facing a situational crisis caused by forced displacement, loss of their familiar environment, disruption of social ties, and a weakened sense of security. The article identifies the main problem areas that complicate the adaptation of IDP students to a new educational environment, including educational barriers, housing difficulties, financial instability, psychological tension, the risk of social isolation, and stigmatization. The article characterizes the complex vulnerabilities of this category of youth, which are manifested in social, economic, psychological, and academic dimensions. It is substantiated that social work with IDP students should be based on an interdisciplinary approach and combine informational and consultative support, socio-psychological assistance, crisis counseling, help in finding resources, protection of rights, and promotion of sociocultural integration. Particular attention is paid to the consultative component of social work, which makes it possible to individualize support, identify the student's priority needs, and assist in restoring a sense of security, control over one's own situation, and

belonging to the academic community. The conclusion is drawn that effective support for students from among internally displaced persons is possible through cooperation between higher education institutions, social services, psychological services, non-governmental organizations, and student initiatives.

Keywords: internally displaced persons, students, social work, social and consultative support, crisis counseling, adaptation, higher education institution, psychosocial support.

Постановка проблеми. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України спричинила масштабне внутрішнє переміщення населення, зокрема студентської молоді. Для багатьох здобувачів вищої освіти це означало зміну місця проживання, втрату звичного соціального оточення, необхідність адаптації до нового освітнього середовища та продовження навчання в умовах невизначеності. Війна сформувала особливу вразливу категорію студентської молоді — здобувачів вищої освіти зі статусом ВПО. Їхня ситуація ускладнюється тим, що вони одночасно переживають нормативну кризу становлення, пов'язану з особистісним і професійним самовизначенням, та ситуаційну, травматичну кризу, спричинену вимушеним переміщенням, втратою звичного середовища, соціальних зв'язків і відчуття безпеки. Такий досвід посилює соціально-психологічні й адаптаційні труднощі здобувачів та потребує системної соціальної роботи, спрямованої на підтримку їхньої академічної стійкості, адаптації й інтеграції в нове освітнє середовище.

Освітній процес для здобувачів ВПО ускладнюється необхідністю одночасної адаптації до нової громади, зміненого формату навчання, нового кола викладачів та одногрупників. Таке навантаження може позначатися на академічній успішності, навчальній мотивації, емоційному стані та відчутті включеності в університетське середовище. У зв'язку з цим підтримка здобувачів-ВПО має виходити за межі разового інформування чи консультації та передбачати соціальний супровід, кризове консультування, допомогу в пошуку ресурсів і поступове відновлення відчуття безпеки, контролю над власною ситуацією та належності до академічної спільноти.

Водночас недостатня увага до потреб здобувачів з числа ВПО може мати віддалені наслідки для їхньої освітньої траєкторії, професійного становлення та соціальної інтеграції. Нерозв'язані психологічні, соціальні й матеріальні труднощі здатні посилювати відчуття ізоляції, знижувати навчальну мотивацію та ускладнювати включення молоді в університетське й громадське життя. Саме тому соціальна робота та психосоціальна підтримка здобувачів -ВПО мають розглядатися як важлива умова збереження їхнього освітнього і професійного потенціалу.

ISSN 3041-1572 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної підтримки внутрішньо переміщених осіб посідає помітне місце в сучасних українських дослідженнях із соціальної роботи, соціальної політики та психосоціальної допомоги. Зокрема, Т. Семигіна, Н. Гусак і С. Трухан аналізують ключові характеристики соціальної підтримки ВПО, звертаючи увагу на їхні основні соціальні проблеми, потребу в доступі до послуг, підтримку в громаді та застосування різних інтервенцій у соціальній роботі [9]. Питання соціальної роботи з внутрішньо переміщеними особами також розглядаються в контексті діяльності соціальних служб, місцевих громад, державних і громадських організацій, що забезпечують адаптацію, соціальний захист, працевлаштування, житлову та психологічну підтримку ВПО.

Окремий напрям становлять праці, присвячені психосоціальній підтримці осіб, які пережили вимушене переміщення. У таких дослідженнях акцент робиться на психологічних наслідках війни, пережитому стресі, втраті стабільності, потребі у відновленні соціальних зв'язків та формуванні безпечного підтримувального середовища. Так, О. Кравченко та К. Чупіна розглядають психологічні особливості та потреби внутрішньо переміщених осіб після повномасштабного вторгнення, що є важливим для розуміння специфіки соціально-психологічної допомоги цій категорії населення [4].

Питання адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища висвітлюються у працях, де увага зосереджується на ролі закладу вищої освіти, студентського самоврядування, академічної групи та підтримувального освітнього простору. Зокрема, Ю. Дмитренко розглядає організаційно-педагогічні умови адаптації внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища, що дозволяє пов'язати проблему ВПО не лише із соціальним захистом, а й з освітньою інтеграцією студентської молоді [1].

Окреме значення для розкриття теми мають праці, присвячені кризовому консультуванню як напряму соціальної роботи. У дослідженні К. Кулави розкрито роль кризового консультування у формуванні стійкості клієнтів соціальної роботи, зокрема акцентовано на його значенні для стабілізації емоційного стану, активізації внутрішніх ресурсів особистості та підтримки в ситуаціях життєвої кризи [5]. У праці К. Кулави та У. Варнави кризове консультування розглядається як інструмент психосоціальної підтримки та реабілітації осіб, які постраждали від травматичних подій, що є важливим для осмислення допомоги здобувачами з числа ВПО, які мають досвід вимушеного переміщення, втрати безпеки та соціальної стабільності [6].

Безпосередньо проблематика студентської молоді у статусі ВПО порушується у праці К. Кулави та А. Приходько, де проаналізовано особливості вікової сенситивності та адаптаційної поведінки здобувачів -ВПО, що дозволяє пов'язати дослідження соціальної роботи з ВПО як з питаннями

соціального захисту чи психосоціальної допомоги, так і з віковими особливостями студентської молоді, її адаптаційними реакціями, освітнім середовищем та потребою в індивідуалізованій підтримці [7].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що, попри наявність досліджень із проблем соціальної підтримки ВПО, психосоціальної допомоги, кризового консультування та адаптації студентської молоді, недостатньо розкритими залишаються саме особливості соціальної роботи зі здобувачами ВПО в умовах закладу вищої освіти. Особливої уваги потребує консультативний компонент такої роботи, зокрема інформаційне, соціальне та кризове консультування, спрямоване на підтримку адаптації, подолання психологічного напруження, збереження освітньої траєкторії та включення здобувачів у нове академічне середовище.

Мета статті – узагальнення теоретичних підходів і практичного досвіду соціальної роботи зі здобувачами з числа внутрішньо переміщених осіб, визначення їхніх ключових потреб та вразливостей, а також обґрунтування стратегій соціально-консультативної підтримки в умовах закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб в Україні визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2]. Підтвердженням такого статусу є довідка про взяття на облік ВПО, яка забезпечує доступ до соціальних гарантій, освітніх, житлових, правових та інших форм підтримки. Водночас для студентської молоді сам факт наявності статусу не усуває адміністративних, соціальних та психологічних труднощів, пов’язаних із переміщенням, адаптацією до нового середовища та необхідністю самостійно орієнтуватися в системі доступних послуг.

За даними аналітичної панелі Інформаційно-обчислювального центру Міністерства соціальної політики України, кількість зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб в Україні залишається на рівні понад 4,6 млн осіб, що підтверджує масштабність проблеми внутрішнього переміщення та актуальність розроблення ефективних механізмів соціальної підтримки цієї категорії населення [8]. У науковому виміри слушною на нашу думку є позиція Т. Семигіної, Н. Гусак і С. Трухан, які розглядають соціальну підтримку ВПО не лише як надання окремих видів допомоги, а як систему заходів, спрямованих на доступ до послуг, адаптацію в громаді та відновлення соціальних зв’язків [9].

У структурі внутрішньо переміщеного населення студентська молодь становить важливу групу, потреби якої не завжди достатньо видимі в загальній системі соціальної підтримки. Присутність здобувачів - ВПО у закладах вищої освіти потребує окремої уваги, оскільки їхня адаптація пов’язана з

ISSN 3041-1572 Online

побутовими, матеріальними питаннями, а також із продовженням навчання, включенням у нове академічне середовище та збереженням освітньої траєкторії. Подібний акцент простежується у праці Ю. Дмитренко, де адаптація ВПО до університетського середовища розглядається через роль студентського самоврядування, академічної спільноти та підтримувального освітнього простору [1]. Особлива увага приділяється аналізу географічного походження цієї групи, оскільки найбільший відсоток переміщеної студентської спільноти походить із територій, які знаходяться під окупацією або є зонами активних бойових дій, включаючи Донецьку, Луганську, Харківську, Херсонську, Сумську області та Автономну Республіку Крим. Що наголошує на необхідності диференційованого підходу до їхньої підтримки з урахуванням попереднього досвіду травматизації, освітніх втрат і особливостей адаптації до нового середовища.

Основна частина здобувачів зі статусом ВПО належить до вікової когорти 17–25 років, що збігається з важливим періодом особистісного й професійного становлення. Втім, цей етап нормативного розвитку ускладнений вираженими соціально-економічними труднощами, які проявляються у втраті майнової бази, джерел доходу та руйнуванні сталих соціальних зв'язків. Слід зазначити, що значний відсоток цієї групи має прямий або опосередкований досвід травматичних подій, що може зумовлювати підвищений рівень тривожності, депресивні прояви та потребу у кваліфікованій психосоціальній допомозі. Особливості вікової сенситивності та адаптаційної поведінки студентської молоді у статусі ВПО окреслено у праці К. Кулави та А. Приходько, що дає підстави розглядати підтримку цієї категорії не лише крізь призму соціального захисту, а й з урахуванням вікових, освітніх та адаптаційних чинників [7].

Аналіз становища здобувачів - ВПО дозволяє виокремити кілька проблемних напрямів, які потребують міждисциплінарної підтримки. Освітні бар'єри пов'язані з труднощами документального підтвердження попередньої освіти, академічною розбіжністю навчальних планів, зниженням навчальної мотивації та пізнавальної активності внаслідок тривалого стресу. Житлові труднощі часто проявляються у потребі тимчасового розміщення в гуртожитках або орендованому житлі, умови якого не завжди сприяють повноцінному навчанню, відпочинку та відновленню. Фінансова нестабільність може бути зумовлена втратою джерел доходу, обмеженим доступом до адресних соціальних виплат, необхідністю поєднувати навчання з роботою або підтримувати родичів, які залишилися на тимчасово окупованих територіях. Психологічне напруження має тривалий характер і може проявлятися через ознаки травматичного стресу, відчуття соціальної відчуженості, ізоляції, а в окремих випадках через стигматизацію або дискримінаційні прояви в новому

соціальному середовищі. О. Кравченко та К. Чупіна також наголошують на значенні соціально-психологічної реабілітації ВПО, зокрема на потребі створення підтримувального середовища та врахування психологічних наслідків вимушеного переміщення [4].

Аналіз викликів, що постали перед здобувачами з числа ВПО, вимагає виходу за межі лише фіксації тимчасового зниження успішності, оскільки важливо враховувати довгострокові наслідки для їхнього професійного становлення. Ключовим дестабілізатором освітніх траєкторій стало непланове трансформування навчального процесу, а саме перехід до дистанційних або гібридних форматів в умовах підвищеної нестабільності. Як наслідок, зміни в організації навчання посилили ризики академічних втрат, які проявляються у зменшенні обсягу теоретичних знань і в обмеженні можливостей для формування практичних та лабораторних компетентностей. Таким чином динаміка є особливо загрозливою для здобувачів, які здобувають технічні, медичні та прикладні спеціальності, де прямий фізичний доступ до інфраструктури та безпосередня практична діяльність є незамінними складовими освітньої програми.

Досвід вимушеного переміщення формує у студентської молоді комплекс вразливостей, які проявляються одночасно в соціальній, економічній, психологічній та академічній сферах [1]. Соціальна вразливість пов'язана з розривом сталих соціальних зв'язків, втратою підтримки з боку звичного оточення та ризиком стигматизації у новій громаді. Економічний вимір вразливості проявляється у фінансовій залежності від державної або гуманітарної допомоги, нестабільності доходів і труднощах із забезпеченням базових потреб. Психологічна вразливість зумовлена переживанням травматичного досвіду, підвищеним рівнем тривожності, емоційним напруженням і ризиком посттравматичних реакцій. Академічна вразливість виявляється у зниженні освітньої успішності, труднощах адаптації до нового навчального середовища, змінених вимог і ризику переривання освітньої траєкторії.

Соціально-консультативна підтримка здобувачів з числа ВПО має бути спрямована на комплексне поєднання інформаційної, соціальної, психологічної, академічної та ресурсної допомоги, що дозволить врахувати багатовимірність вразливості студентської молоді та забезпечити більш адресну підтримку в умовах закладу вищої освіти.

У межах такої підтримки консультування виконує не лише інформаційну, а й діагностичну, орієнтувальну, підтримувальну та координаційну функції. На первинному етапі воно дозволяє з'ясувати актуальні потреби здобувача, визначити рівень його соціальної, психологічної та академічної вразливості, а також окреслити доступні ресурси допомоги. Надалі консультативна взаємодія може бути спрямована на супровід у вирішенні освітніх, житлових,

правових, матеріальних і психологічних питань, а за потреби на перенаправлення до психологічної служби, соціальних служб, громадських організацій чи інших фахівців. Детальний опис подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні напрями соціально-консультативної підтримки здобувачів з числа ВПО

Вид вразливості	Основні прояви	Напрями соціально-консультативної підтримки
Соціальна вразливість	Розрив сталих соціальних зв'язків, втрата звичного кола спілкування, труднощі інтеграції в нову громаду та академічне середовище, ризик стигматизації.	Соціальний супровід, допомога в адаптації до нового середовища, посередництво у взаємодії зі студентською групою, залучення до студентських ініціатив, волонтерських практик і неформальних форм підтримки.
Економічна вразливість	Втрата стабільних джерел доходу, залежність від соціальної або гуманітарної допомоги, труднощі із забезпеченням базових потреб, потреба в житлі чи додатковому працевлаштуванні.	Інформаційне консультування щодо соціальних виплат, стипендіальних можливостей, програм підтримки, перенаправлення до соціальних служб, центрів зайнятості, благодійних і громадських організацій.
Психологічна вразливість	Емоційне напруження, тривожність, ознаки травматичного стресу, відчуття невизначеності, ізоляції, втрати безпеки та контролю над власною життєвою ситуацією.	Кризове консультування, соціально-психологічна підтримка, створення безпечного підтримувального середовища, сприяння відновленню відчуття безпеки, стабільності та особистісних ресурсів.
Академічна вразливість	Зниження навчальної мотивації, труднощі адаптації до нового формату навчання, академічні втрати, проблеми комунікації з викладачами та ризик переривання освітньої траєкторії.	Консультування щодо освітніх процедур, допомога в адаптації до навчального процесу, координація взаємодії з викладачами, кураторами й адміністрацією ЗВО, підтримка в збереженні освітньої траєкторії.

Джерело: узагальнено авторами на основі наукового пошуку

Враховуючи зазначені комплексні вразливості, соціальна робота зі здобувачами -ВПО має бути побудована на цільовому міждисциплінарному підході, що передбачає комплексну підтримку. Основними напрямками діяльності є надання інформаційно-консультативної підтримки для роз'яснення

правового статусу та освітніх процедур, здійснення соціально-психологічного супроводу через кризове консультування, а також сприяння у вирішенні першочергових житлових та фінансових питань. Крім того, ключовим завданням є стимулювання соціокультурної інтеграції через створення умов для соціалізації у приймаючій громаді, паралельно з адвокацією прав здобувачів для забезпечення їхніх законних інтересів та усунення дискримінаційних практик у межах академічного простору. Комплексна реалізація цих взаємопов'язаних заходів є необхідною умовою для забезпечення стійкості та повноцінної реінтеграції студентської молоді ВПО. Важливим у цьому вимірі є кризове консультування, яке, як зазначає К. Кулава, сприяє формуванню стійкості клієнтів соціальної роботи, підтримці їхніх внутрішніх ресурсів і відновленню здатності діяти в умовах життєвої кризи [5].

Комплексність проблеми адаптації здобувачів - ВПО вимагає, щоб соціальна робота була спрямована на різні рівні соціально-освітнього середовища. У центрі уваги залишається сам здобувач, його індивідуальні потреби та внутрішня стійкість, однак ефективна робота неможлива без одночасного залучення студентського мікросередовища, зокрема академічної групи та середовища проживання у гуртожитку. Соціальна робота має охоплювати і ширше освітнє середовище закладу, зокрема інституційну політику підтримки здобувачів, доступність консультаційних послуг, умови проживання, академічну комунікацію та взаємодію з родиною, якщо вона також має статус ВПО. Зокрема, важливими партнерами виступають громада за місцем тимчасового проживання, державні соціальні служби та громадські організації, які можуть забезпечувати додаткові ресурси підтримки.

Відповідно до цієї багаторівневої структури, фахівець із соціальної роботи виконує низку інтегрованих та багатофункціональних ролей. Він виступає як медіатор для налагодження комунікації між здобувачами та соціальними інституціями та як адвокат, що активно захищає права й інтереси ВПО в межах освітнього простору. Водночас, фахівець є ключовим консультантом і координатором ресурсів, забезпечуючи здобувачу доступ до необхідної фінансової, житлової та психологічної допомоги. Критично важливою є його роль мобілізатора особистісного потенціалу, що спрямована на посилення внутрішньої резильєнтності та самодопомоги. Зокрема, соціальний працівник може виступати агентом соціальних змін, протидіючи стигматизації та стереотипам, що сприяє формуванню інклюзивного й толерантного освітнього середовища у закладах вищої освіти [5].

Ефективна соціальна підтримка здобувачів -ВПО має ґрунтуватися на чітко визначених гуманістичних та методологічних принципах. До таких принципів належать клієнтоцентризм, що передбачає фокусування на індивідуальних потребах суб’єкта, індивідуальний підхід, що враховує

унікальний травматичний досвід і регіональне походження, а також комплексність, що забезпечує охоплення всіх сфер вразливості: від житлової до психологічної. Ключовою умовою успіху є міждисциплінарна взаємодія між соціальними працівниками, психологами, юристами та адміністрацією закладу вищої освіти.

Реалізація цих принципів у практиці університетів потребує створення дієвих механізмів підтримки. Насамперед ідеться про посилення роботи соціально-психологічних служб ЗВО, які можуть виконувати роль координаційних осередків підтримки здобувачів. Додатковою опорою є студентські ініціативи та волонтерські рухи, що забезпечують горизонтальну підтримку, соціалізацію та включення здобувачів - ВПО в університетське середовище. Важливою також є систематична співпраця з державними соціальними службами, центрами зайнятості та громадськими організаціями, що дозволяє мобілізувати зовнішні ресурси й забезпечити доступ до житлових, фінансових, правових і психологічних програм підтримки.

Висновки. За результатами проведеного аналізу здобувачів зі статусом ВПО можна визначити як специфічну вразливу категорію у системі вищої освіти України. Їхня вразливість є поліфакторною, поєднуючи соціальні, економічні, психологічні та академічні чинники, які взаємно посилюють один одного. Невирішеність цих проблем може ускладнювати освітню траєкторію здобувачів, знижувати їхню навчальну мотивацію, посилювати соціальну ізоляцію та обмежувати можливості професійного становлення. Відповідно, адаптація та реінтеграція цієї категорії молоді може бути успішно досягнута лише за умови застосування цілісного та комплексного підходу, в якому соціальна робота виступає інтегруючою та координуючою функцією. Забезпечення ефективної та стійкої підтримки є можливим за умови інтеграції зусиль на трьох рівнях: освітні заклади, соціальні служби та громадські організації.

Окремо слід підкреслити значення консультативного компоненту соціальної роботи, оскільки саме він забезпечує індивідуалізацію підтримки, своєчасне виявлення потреб здобувача, координацію доступних ресурсів і супровід у подоланні адаптаційних труднощів. Соціально-консультативна підтримка в умовах закладу вищої освіти може розглядатися як один із ключових механізмів збереження освітньої траєкторії, академічної стійкості та соціальної інтеграції здобувачів з числа ВПО.

Література:

1. Дмитренко Ю. С. Адаптація внутрішньо переміщених осіб до університетського середовища засобами студентського самоврядування : студентська наукова робота. Полтава: Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, 2015. 49 с. URL: https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/projects/12.pdf

2. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

3. Інформаційно-обчислювальний центр Міністерства соціальної політики України. Аналітична панель «Внутрішньо переміщені особи». URL: https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo

4. Кравченко О. О., Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація ВПО: з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Габітус. 2022. Вип. 41. С. 251–254. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.44

5. Кулава К. О. Роль кризового консультування у формуванні стійкості клієнтів соціальної роботи. Публічне управління та соціальна робота. 2025. Т. 1, № 1. С. 54–59. DOI: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-1-8

6. Кулава К. О., Варнава У. В. Кризове консультування як інструмент психосоціальної підтримки та реабілітації постраждалих від травматичних подій. Педагогічна Академія: наукові записки. 2026. № 28. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.19268799

7. Кулава К. О., Приходько А. О. Особливості вікової сенситивності та адаптаційної поведінки студентської молоді у статусі ВПО. Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали двадцять п'ятої міжнар. наук.-практ. конф. м. Одеса, 19 травня 2025 р. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2025. С. 47.

8. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги консультування : наказ Міністерства соціальної політики України від 02.07.2015 № 678. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text

9. Семигіна Т. В., Гусак Н. Є., Трухан С. О. Соціальна підтримка внутрішньо переміщених осіб. Український соціум. 2015. № 2. С. 65–72.

References:

1. Dmytrenko, Yu.S. (2015). Adaptatsiia vnutrishno peremishchenykh osib do universytetskoho seredovyshcha zasobamy studentskoho samovriaduvannia [Adaptation of internally displaced persons to the university environment through student self-government]. Studentska naukova robota – Student Research Paper. Poltava: Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, 49. Retrieved from https://oblrada-pl.gov.ua/sites/default/files/field/projects/12.pdf [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib" vid 20 zhovtnia 2014 r. № 1706-VII [Law of Ukraine "On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons" dated October 20, 2014 No. 1706-VII]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text [in Ukrainian].

3. Informatsiino-obchysliuvalnyi tsentr Ministerstva sotsialnoi polityky Ukrainy. (n.d.). Analitychna panel "Vnutrishno peremishcheni osoby" [Analytical dashboard "Internally Displaced Persons"]. Retrieved from https://www.ioc.gov.ua/analytics/dashboard-vpo [in Ukrainian].

4. Kravchenko, O.O., & Chupina, K.O. (2022). Sotsialno-psykholohichna reabilitatsiia VPO: z dosvidu Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny [Socio-psychological rehabilitation of IDPs: From the experience of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University]. Habitus – Habitus, 41, 251–254. https://doi.org/10.32782/2663-5208.2022.41.44 [in Ukrainian].

5. Kulava, K.O. (2025). Rol kryzovoho konsultuvannia u formuvanni stiikosti kliientiv sotsialnoi roboty [The role of crisis counseling in building resilience in social work clients]. Publichne upravlinnia ta sotsialna robota – Public Administration and Social Work, 1(1), 54–59. https://doi.org/10.32782/3041-1319/2025-1-8 [in Ukrainian].

6. Kulava, K.O., & Varnava, U.V. (2026). Kryzove konsultuvannia yak instrument psykhosotsialnoi pidtrymky ta reabilitatsii postrazhdalykh vid travmatychnykh podii [Crisis counseling as a tool of psychosocial support and rehabilitation of people affected by traumatic events]. Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes, 28. https://doi.org/10.5281/zenodo.19268799 [in Ukrainian].

7. Kulava, K.O., & Prykhodko, A.O. (2025). Osoblyvosti vikovoi sensytyvnosti ta adaptatsiinoi povedinky studentskoi molodi u statusi VPO [Features of age sensitivity and adaptive behavior of student youth with IDP status]. Aktualni doslidzhennia v sotsialnii sferi: materialy dvadtsiat piatoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii – Current Research in the Social Sphere: Proceedings of the Twenty-Fifth International Scientific and Practical Conference, Odesa, May 19, 2025. Odesa: FOP Bondarenko M.O., 47 [in Ukrainian].

8. Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy. (2015). Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy konsultuvannia: nakaz vid 02.07.2015 № 678 [On approval of the State Standard of the social counseling service: Order No. 678 dated July 2, 2015]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0866-15#Text [in Ukrainian].

9. Semyhina, T.V., Husak, N.Ye., & Trukhan, S.O. (2015). Sotsialna pidtrymka vnutrishno peremishchenykh osib [Social support for internally displaced persons]. Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society, 2, 65–72 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37.015.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-601-612

Куліненко Лілія Борисівна доктор філософських наук, професор кафедри технологічної освіти та природничих наук, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, https://orcid.org/0000-0001-8179-3089

ПРИРОДНИЧА ОСВІТА ЯК ПРОСТІР ІННОВАЦІЙ: ЯК ВРАХУВАТИ ПСИХОЛОГІЮ СУЧАСНОГО ШКОЛЯРА

Анотація. У статті розглядається проблема інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін крізь призму психологічних особливостей сучасних школярів. Актуальність дослідження зумовлена суперечністю між потужним технологічним потенціалом інновацій (цифрові лабораторії, STEM-проєкти, гейміфікація, віртуальна реальність) та їхньою низькою ефективністю в реальній школі, що часто спричинено ігноруванням вікових, когнітивних та емоційних характеристик учнів. Мета статті – теоретично обґрунтувати та практично окреслити шляхи вдосконалення інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін на основі врахування психологічних особливостей сучасних школярів. Методологічною основою дослідження виступають праці українських науковців у галузі педагогічної психології та методики навчання природничих дисциплін (О. В. Ващук, М. І. Томчук, С. М. Томчук), а також положення вікової психології та нейродидактики.

Визначено ключові психологічні риси сучасного школяра, які суттєво впливають на засвоєння природничо-наукових знань: кліпова увага (7-10 хвилин концентрації), переважання оперативної пам'яті над довготривалою, конкретно-образне мислення та труднощі з абстракціями, висока тривожність, страх помилки, потреба в миттєвому зворотному зв'язку, провідна роль однолітків як джерела мотивації (особливо в підлітковому віці). На основі цього аналізу запропоновано практичні рекомендації щодо психологічно виваженого впровадження інновацій. Зокрема, віртуальні лабораторії ефективні для учнів-візуалів із розвиненим абстрактним мисленням, але малозастосовні для кінестетиків, які потребують реального тактильного досвіду. Гейміфікація стимулює зовнішню мотивацію, однак за умов надмірного використання знищує внутрішню цікавість до природничих явищ, тому її доцільно застосовувати дозовано, переважно на етапах тренування або контролю. STEM-проєкти мають відповідати зоні найближчого розвитку учнів, інакше призводять до фрустрації.

Доведено, що критичним компонентом інноваційної діяльності є психологічна безпека освітнього середовища. Формування «культури помилки», де невдача стає цінним елементом наукового пошуку, має стати невід'ємною частиною професійної підготовки вчителя-природничих наук. У висновках наголошується на необхідності переходу від техноцентризму до психоцентризму в інноваційній діяльності, а також на важливості включення психологічних тренінгів до системи підвищення кваліфікації педагогів. Стаття адресована вчителям біології, хімії, фізики, географії, методистам, викладачам закладів педагогічної освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами інтеграції інноваційних технологій і психологічного знання в сучасній природничій освіті. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на створення психологічних профілів класів для різних типів інновацій та розробку відповідного банку адаптованих завдань.

Ключові слова: інноваційна діяльність учителя, природнича освіта, психологічні особливості школярів, цифрові лабораторії, гейміфікація, STEM-проєкти, психологічна безпека, професійна культура вчителя.

Kulinenko Liliya Borysivna Doctor of Philosophy, Professor, Department of Technological Education and Natural Sciences, Izmail State Humanities University, Izmail, https://orcid.org/0000-0001-8179-3089

SCIENCE EDUCATION AS A SPACE OF INNOVATION: HOW TO TAKE INTO ACCOUNT THE PSYCHOLOGY OF THE MODERN SCHOOL STUDENT

Abstract. The article examines the problem of innovative activity of the science teacher through the prism of the psychological characteristics of modern schoolchildren. The relevance of the study is due to the contradiction between the powerful technological potential of innovations (digital laboratories, STEM projects, gamification, virtual reality) and their low effectiveness in real school, which is often caused by ignoring the age, cognitive and emotional characteristics of students. The purpose of the article is to theoretically justify and practically outline the ways of improving the innovative activity of the science teacher based on taking into account the psychological characteristics of modern schoolchildren. The methodological basis of the research is the works of Ukrainian scientists in the field of pedagogical psychology and methods of teaching natural sciences (O. V. Vashchuk, M. I. Tomchuk, S. M. Tomchuk), as well as the provisions of age psychology and neurodidactics.

The key psychological features of a modern schoolchild have been determined, which significantly affect the assimilation of natural and scientific knowledge: clip

attention (7-10 minutes of concentration), the predominance of working memory over long-term, concrete-figurative thinking and difficulties with abstractions, high anxiety, fear of mistakes, the need for instant feedback, the leading role of peers as a source of motivation (especially in adolescence). On the basis of this analysis, practical recommendations for the psychologically balanced implementation of innovations are offered.In particular, virtual laboratories are effective for visual students with developed abstract thinking, but are of little use for kinesthetic students who need real tactile experience. Gamification stimulates external motivation, but under conditions of excessive use, it destroys internal interest in natural phenomena, so it is advisable to use it in moderation, mainly at the stages of training or control. STEM projects should correspond to the zone of immediate development of students, otherwise they lead to frustration.

It has been proven that a critical component of innovative activity is the psychological safety of the educational environment. The formation of a "culture of error", where failure becomes a valuable element of scientific research, should become an integral part of the professional training of a science teacher. The conclusions emphasize the need to transition from technocentrism to psychocentrism in innovative activity, as well as the importance of including psychological training in the system of teacher training. The article is addressed to teachers of biology, chemistry, physics, geography, methodologists, teachers of pedagogical education institutions, as well as everyone who is interested in the problems of integrating innovative technologies and psychological knowledge in modern science education. Further research could be aimed at creating psychological profiles of classes for different types of innovation and developing a suitable bank of adapted tasks.

Keywords: innovative activity of the teacher, science education, psychological characteristics of schoolchildren, digital laboratories, gamification, STEM-projects, psychological safety, professional culture of the teacher.

Постановка проблеми. Сучасна природнича освіта опинилася в парадоксальній ситуації. Ніколи ще запит суспільства на науково-обґрунтовані рішення, критичне мислення та екологічну свідомість не був таким високим. Ніколи ще технології не надавали вчителеві таких потужних інструментів для демонстрації хімічних, фізичних і біологічних процесів. І водночас ніколи ще інтерес школяра до уроків біології, хімії чи фізики не падав так стрімко, поступаючись місцем яскравому, але поверхневому контенту з екранів смартфонів. У цьому розриві між можливостями й реальною мотивацією учня криється головний проблема сучасного вчителя-природничих наук.

Здавалося б, вихід очевидний - активно впроваджувати інновації: віртуальні лабораторії, STEM-проєкти, гейміфікацію, інтерактивні симулятори.

ISSN 3041-1572 Online

Але практика показує, що навіть найсучасніша цифрова лабораторія може стати черговим нудним інструментом, якщо вона не враховує того, хто сидить перед монітором. Бо головна інновація - це не гаджет і не методика. Головна інновація - це погляд на учня як на живу, суперечливу, часто непередбачувану особистість зі своїми віковими кризами, когнітивними стилями та емоційними бар'єрами.

Саме тут виникає проблема, яка часто залишається за лаштунками методичних семінарів. Обговорюючи інноваційну діяльність учителя, педагоги здебільшого зосереджуються на зовнішніх атрибутах: яку платформу обрати, як створити мультимедійну презентацію, як налагодити групову роботу. Водночас майже поза увагою залишаються глибинні психологічні механізми: чому підліток, розповідає із захопленням про біотехнології в соцмережах, але демонструє повну байдужість до розв'язування задач із генетики? Чому візуалізація фізичного процесу часто не дає кращого розуміння, ніж текст, а іноді навіть заважає? І як усе це корелює з типом пам’яті, рівнем тривожності або провідною діяльністю певного віку?

Отже, ми стикаємося з неузгодженістю між формальною інноваційністю освітнього процесу та його реальною психологічною адекватністю. Впровадження нових технологій без розуміння того, як мислить сучасна дитина, як вона сприймає природничо-наукову інформацію (яка часто суперечить її життєвому досвіду), чому вона уникає складних абстракцій, призводить до профанації самої ідеї інновацій. Учитель витрачає години на створення яскравого цифрового ресурсу, а учень бачить у ньому «цифровий шум». Інновація працює проти педагога.

Особливо гостро це відчутно в природничих науках, де абстрактне мислення - не розкіш, а необхідність. Хімічні формули, електромагнітні поля, еволюційні процеси - усе це неможливо побачити безпосередньо, їх треба уявити. Й успіх цього «уявлення» прямо залежить від того, чи врахував учитель вікові новоутворення мислення молодшого підлітка, чи не ігнорує він схильність старшокласника до рефлексії та скепсису. Інновація без психологічного підґрунтя стає ще однією перешкодою, а не мостом до розуміння.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін та врахування психологічних особливостей школярів перебуває на перетині кількох наукових напрямів: педагогіки, вікової психології, методики навчання. Аналіз сучасних українських джерел свідчить, що ця тема привертає дедалі більшу увагу дослідників, хоча комплексних праць, які б безпосередньо поєднували всі три аспекти, досі бракує.

У царині теорії та методики природничої освіти помітним є дослідження О. В. Ващук, яка запропонувала модель інтелектуального розвитку особис-

тості школяра у процесі вивчення природничих дисциплін [1]. Авторка слушно наголошує на необхідності переходу «від сумарних технологій навчання до особистісно розвивальних» [1, с. 4] та виокремлює методи, що стимулюють критичне, дивергентне й просторове мислення учнів. Важливим здобутком є систематизація форм роботи, зокрема позакласної та гурткової, що сприяють розвитку інтелектуального потенціалу. Однак це дослідження зосереджене передусім на інтелектуальному аспекті, залишаючи поза увагою емоційно-вольову та мотиваційну сфери сучасного школяра.

Психологічний вимір природничої освіти досліджували М. І. Томчук та С. М. Томчук, які вивчали структуру екологічної свідомості підлітків і старшокласників [7]. У їхній праці екологічну свідомість представлено як єдність когнітивного, емотивного, потребово-мотиваційного, ціннісно-смислового та конативного компонентів. Особливо цінним для нашого дослідження є висновок про те, що рівні розвитку цих компонентів «детермінуються віковими, статевими відмінностями та особливостями професійної спрямованості особистості» учнів [7, с. 57]. Це підтверджує тезу про необхідність диференційованого підходу до навчання природничих дисциплін залежно від психологічних характеристик школярів. Проте дослідження зосереджене переважно на екологічній складовій і не охоплює весь спектр природничих наук.

Загальні переваги природничої освіти для розвитку особистості аналізуються в матеріалах «Нової української школи» [2]. Наголошується, що вивчення природи формує світогляд, розвиває працездатність, уяву, пам’ять, спостережливість, відповідальність і критичність мислення [2]. Це є важливим контекстом для розуміння потенціалу природничої освіти, однак у публікаціях НУШ бракує глибокого аналізу психологічних механізмів, які уможливлюють такий розвиток.

Таким чином, аналіз останніх досліджень свідчить про фрагментарність наукового осмислення проблеми. Наявні праці або зосереджуються на методичному інструментарії інтелектуального розвитку [1], або на психологічних особливостях учнів [7], але комплексне дослідження інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін, що враховує психологічні особливості сучасних школярів, відсутнє. Це й зумовлює актуальність і новизну пропонованої розвідки.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та практичному окресленні шляхів удосконалення інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін на основі врахування психологічних особливостей сучасних школярів.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність учителя природничих дисциплін у сучасній школі давно вийшла за межі епізодичного

ISSN 3041-1572 Online

використання технічних засобів. Сьогодні вона охоплює проєктне навчання, перевернутий клас, цифрові лабораторії, STEM-інтеграцію, гейміфікацію, віртуальну та доповнену реальність. Однак, як свідчить практика, самі по собі ці інструменти не гарантують ані глибокого розуміння природничих законів, ані стійкого інтересу до предмета. Усе більше вчителів стикаються з парадоксом: чим більш технологічно насиченим стає урок, тим швидше учні втомлюються, відволікаються або демонструють суто зовнішню, ритуальну активність. Причина в тому, що інновації часто впроваджуються без системного врахування психологічних особливостей сучасного школяра - його вікових новоутворень, когнітивних стилів, мотиваційних домінант, емоційних бар'єрів і навіть нейрофізіологічних змін, зумовлених життям у цифровому середовищі. Тому центральне завдання цього дослідження - не просто перерахувати інновації, а показати, як їх «налаштовувати» на психологічний профіль учня, перетворюючи природничу освіту на справжній простір особистісного розвитку.

Почнімо з того, хто є головним суб'єктом природничої освіти - сучасний школяр. Дослідники (М. І. Томчук, О. В. Ващук) одностайно відзначають, що учень основної та старшої школи суттєво відрізняється від своїх однолітків двадцятирічної давнини. Його увага стала кліповою: він здатен утримувати фокус на одному об'єкті не більше 7-10 хвилин, але водночас здатен паралельно опрацьовувати кілька інформаційних потоків. Пам'ять переважно оперативна, а не довготривала: школяр легко знаходить потрібну формулу в інтернеті, але рідко запам'ятовує її для подальшого використання. Мислення тяжіє до конкретно-образного, наочного, тоді як природничі науки вимагають високого рівня абстракції: уявити будову атома, напрямок сили Ампера чи механізм природного добору без опори на візуалізацію стає майже неможливим завданням. До цього додається висока тривожність, страх помилки, соціальна бажаність відповідей та глибока вкоріненість у смартфоні як головному джерелі задоволення. Ігнорування цих особливостей призводить до того, що навіть найдосконаліша інновація потрапляє в психологічну «мертву зону»: учень фізично присутній на уроці, але когнітивно та емоційно - в іншому світі.

Розглянемо найпоширеніші інновації в природничій освіті та проаналізуємо їх із погляду психологічної відповідності. Перша - цифрові віртуальні лабораторії, які дають змогу проводити досліди без реального обладнання, без ризику й у стислі терміни. Здавалося б, ідеальний інструмент для хімії чи фізики. Проте психологічний ефект часто буває зворотним. Учень сприймає віртуальний дослід як гру, де немає відповідальності за помилку, де «все одно все намальовано». Зникає тактильний досвід, запахи, звуки, емоційне здивування від реального перетворення речовини. Для дітей із кінестетичним

(засвоює інформацію через тактильні відчуття) типом сприйняття такий дослід - майже марний. Інновація працює лише тоді, коли вчитель попередньо «заземлює» учня: ставить питання на прогноз (що станеться, якщо змінити концентрацію?), змушує фіксувати кожну дію в реальному часі, а після віртуального експерименту пропонує скласти інструкцію для реального. Тобто віртуальна лабораторія не замінює, а доповнює реальну, причому психологічно важливим є момент непередбачуваності результату. Якщо учень знає відповідь наперед, інновація втрачає сенс.

Друга інновація - проєктне навчання, особливо в STEM-форматі, де учні створюють моделі, проводять дослідження, будують графіки. Психологічна пастка тут - невідповідність віковим можливостям. Вчителі часто дають складні міждисциплінарні проєкти семи - чи восьмикласникам, які ще не сформовані в понятійному мисленні, не вміють довгостроково планувати час і не здатні самостійно поставити наукову проблему. Замість розвитку це викликає фрустрацію, зневіру в своїх силах і механічне копіювання чужих рішень [5, 6]. Психологічно адекватний проєкт має відповідати зоні найближчого розвитку: учень має відчувати, що це важко, але він може самостійно або з мінімальною допомогою отримати результат. Крім того, сучасний школяр у своїй більшості - екстраверт із цифровим мисленням: йому потрібне негайне підтвердження успіху (лайки, бали, навіть емоційна реакція вчителя). Тому довгі текстові звіти вбивають мотивацію, натомість короткі відеопрезентації, постери, Tik-Tok-формати проєктних результатів спрацьовують краще. Звісно, це не скасовує академічного стилю для старших класів, але в середній школі варто враховувати психологічну потребу в швидкому зворотному зв'язку.

Третя потужна інновація - гейміфікація: перетворення уроку на гру з балами, рівнями, бейджами, лідербордами. Вона чудово працює на короткій дистанції, підвищуючи залученість. Але довготривалі наслідки можуть бути руйнівними. Психологічне дослідження (Е. Дісі, Р. Раян) давно довело, що зовнішня мотивація (бали, нагороди) вбиває внутрішню - природну цікавість до явища [10, 11]. Якщо дитина розв'язує задачу з фізики не тому, що їй цікаво, чому падає яблуко, а заради отримання чергового скіна в грі, то вчитель створює ілюзію навчання. Варто прибрати гру - і інтерес зникає повністю. Тому гейміфікація природничих дисциплін має бути дозованою, переважно на етапах тренування або перевірки знань, але ніколи - на етапі відкриття нового знання. Тут потрібне здивування, проблемне запитання, реальний експеримент, який сам по собі є грою, але без бейджів. Для підлітків (12-15 років) провідна діяльність - спілкування з однолітками, тому командні ігри з елементами змагання психологічно доцільні, але важливо робити акцент не на індивідуальному балу, а на загальному результаті команди.

ISSN 3041-1572 Online

Окремої уваги заслуговує інновація, яку часто оминають увагою в методичних рекомендаціях, - психологічна безпека уроку як умова інноваційної діяльності. У природничих науках учні бояться експериментів через страх розбити прилад, отримати травму, «виглядати дурним», якщо щось піде не за планом. Цей страх - потужний психологічний бар'єр, який зводить нанівець будь-які інновації. Тому завдання вчителя - створити середовище, де помилка є не провалом, а цінним елементом наукового пошуку. У психології це називається «культура помилки». Якщо вчитель, побачивши невдалий експеримент, не лає учня, а спокійно аналізує: «А що зробило не так? Давай разом знайдемо причину», - дитина перестає боятися. Інноваційна діяльність тоді сприймається не як додаткове навантаження, а як безпечний простір для проб. Особливо це важливо для тривожних учнів та для дітей із низькою самооцінкою, яких у сучасній школі чимало [2, 6].

Тепер перейдемо до практичних рекомендацій, які випливають із зазначеного аналізу. Перша порада: перед упровадженням будь-якої інновації проведіть швидку психодіагностику класу. Не обов'язково використовувати складні тести - достатньо трьох параметрів: переважаючий тип мислення (образний чи абстрактний), рівень тривожності (як реагують на помилки), провідна модальність сприйняття (аудіали, візуали, кінестетики). Для природничих дисциплін найбільше труднощів виникає у кінестетиків, адже стандартний урок (подивись у дошку, послухай учителя, запиши формулу) для них майже не працює. Їм треба давати можливість рухатися, самостійно збирати моделі, проводити реальні маніпуляції. Якщо в класі багато кінестетиків, інновації на кшталт віртуальних лабораторій будуть малоефективними – краще обрати конструктори, 3D-моделі для друку, рукотворні експерименти [2].

Друга рекомендація: інновація має бути не самоціллю, а інструментом вирішення конкретної психологічної проблеми. Наприклад, учні 5-6 класів важко розуміють абстрактне поняття «густина». Замість того, щоб давати формулу, варто застосувати інновацію «дослід різнокольорових рідин» (вода, олія, сироп) - це наочно, яскраво, запам'ятовується через емоцію. Для 9-го класу, де учні вже здатні до абстракції, де можна змінювати параметри в реальному часі. Для 11-го класу з початковою професійною спрямованістю (майбутні медики, інженери) - проєкт із визначення густини власного тіла або побутових об'єктів. Та сама інновація (формула, симуляція, експеримент) психологічно виправдана на різних вікових етапах і з різними цілями.

Третя рекомендація: навчіться «перекладати» природничі поняття на мову досвіду сучасного школяра. Психологи називають це «принципом особистісної значущості». Замість абстрактного «закон збереження енергії плоского руху» запропонуйте розрахувати, чи вистачить заряду батареї

телефона, щоб дограти в гру; замість хімічного рівняння фотосинтезу - з'ясувати, чому фікус у кутку кімнати чахне, а біля вікна - пишний. Таке «перекладання» вимагає додаткових зусиль від учителя, але воно критично важливе: мозок сучасного школяра відфільтровує інформацію, яка не стосується його життя тут-і-зараз. Інноваційність тут полягає не в новому гаджеті, а в новому способі подачі - через особистий сенс.

На завершення варто сказати про роль учителя як інноватора та психолога одночасно. У нинішніх умовах неможливо бути добрим природничих наук, не будучи тонким спостерігачем за дітьми. Вчасно помітити, що учень відключився від віртуальної лабораторії не тому, що йому нудно, а тому, що боїться натиснути не ту кнопку; зрозуміти, чому команда програла STEM-змагання - через недостатність знань чи через внутрішній конфлікт у групі; дібрати індивідуальне завдання для тривожного перфекціоніста, щоб він не злякався складнощів . Усе це - компетенції, які лежать на перетині природничої і психологічної культури. І саме вони сьогодні є головним дефіцитом [3, 5, 6]. Підвищення кваліфікації вчителя має включати не лише курси з цифрових інструментів, а й тренінги з дитячої психології, вікової нейрофізіології, технік емоційної підтримки. Без цього навіть найкраща інновація залишиться чужорідним тілом в освітньому процесі.

Отже, основний матеріал дослідження дає підстави стверджувати, що психологічно вивірена інноваційна діяльність учителя природничих дисциплін має будуватися на трьох китах: по-перше, на знанні вікових та індивідуальних особливостей учнів (кліповість уваги, образність мислення, висока тривожність, потреба в миттєвому зворотному зв'язку), по-друге, на адаптації інновацій до цих особливостей (віртуальні лабораторії для візуалів, реальний експеримент для кінестетиків, гейміфікація - дозовано і на етапі тренування), по-третє, на створенні середовища психологічної безпеки, де помилка є елементом наукового пошуку. За цих умов природнича освіта справді стає простором інновацій, а не черговим цифровим шумом. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку конкретних психологічних профілів класу для різних типів інновацій і створення банку адаптованих завдань з біології, хімії, фізики та географії.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави для низки узагальнень щодо інноваційної діяльності вчителя природничих дисциплін у контексті психологічних особливостей сучасних школярів. По-перше, підтверджено наявність суттєвого розриву між формальним упровадженням інноваційних методик (цифрові лабораторії, STEM-проєкти, гейміфікація) та їхньою реальною ефективністю, зумовленою ігноруванням вікових та індивідуально-психологічних характеристик учнів. Сучасний школяр демонструє кліпову

ISSN 3041-1572 Online

увагу, конкретно-образне мислення, високу тривожність, потребу в миттєвому зворотному зв'язку та провідну роль спілкування з однолітками як джерела мотивації. Усі ці особливості мають бути враховані ще до вибору тієї чи тінь новації.

По-друге, інноваційна діяльність учителя природничих дисциплін не може зводитися до технологічного оновлення засобів навчання. Вирішальним чинником успіху стає здатність педагога «настроювати» інновацію на психологічний профіль конкретного класу чи навіть окремого учня. Наприклад, віртуальні лабораторії є ефективними для візуалів із розвиненим абстрактним мисленням, але майже марними для кінестетиків, яким потрібен реальний тактильний досвід. Гейміфікація стимулює короткочасну зовнішню мотивацію, але може знищувати внутрішню цікавість до природничого явища, тому її застосування має бути дозованим і переважно на етапі тренування, а не відкриття нового знання. STEM-проєкти вимагають ретельного узгодження з віковими можливостями учнів щодо планування та самоорганізації, інакше вони спричиняють фрустрацію замість розвитку. По-третє, критично важливим компонентом інноваційної діяльності виступає психологічна безпека освітнього середовища. Страх помилки, публічного осуду, невдалого експерименту нівелює будь-які інноваційні зусилля, особливо в природничих науках, де невизначеність результату є органічною властивістю. Формування культури помилки, де невдача стає не провалом, а цінним елементом наукового пошуку, має бути невід'ємною частиною підготовки вчителя-природничих наук. Це потребує перегляду системи підвищення кваліфікації: поряд із методичними семінарами з цифрових інструментів необхідно запровадити тренінги з дитячої та підліткової психології, нейродидактики, технік емоційної підтримки.

Нарешті, узагальнення результатів дозволяє стверджувати, що природнича освіта справді може стати простором інновацій лише за умови переходу від техноцентризму до психоцентризму, де головним критерієм ефективності обирається не кількість застосованих цифрових інструментів, а якість внутрішнього відгуку в дитині – її здивування, інтерес, бажання поставити власне запитання або провести самостійне дослідження. Подальші наукові розвідки вбачаються в напрямі створення психологічних профілів класів для різних типів інновацій, розробки критеріїв оцінювання самого інноваційного процесу з урахуванням психологічного благополуччя учнів, а також формування банку адаптованих завдань з біології, хімії, фізики та географії, орієнтованих на різні когнітивні стилі та вікові групи. За таких умов професійна культура вчителя природничих дисциплін інтегруватиме дві рівноцінні компетентності - природничо-наукову та психологічну, що й відповідає викликам сучасного суспільства.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Література

1. Ващук О. В. Інтелектуальний розвиток особистості школярів у процесі вивчення природничих дисциплін. Житомир, 2017. 68 с.

2. Колток Л., Іваник Н. Упровадження STEM-освіти в освітній процес Нової української школи. Науковий збірник «Актуальні питання гуманітарних наук». 2020. Том 3, № 27.

3. Концепція розвитку природничо-математичної освіти (STEM-освіти). Схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 960-р.

4. Кравчук С. Що таке BYOD? URL: http://thefuture.news/byod (дата звернення: 10.06.2021).

5. Мальчикова Д. С., Молікевич Р. С., Саф'яник І. С. Імітаційні та ігрові STEM-технології і практики на уроках природничо-математичного циклу. Географічний журнал. 2021.

6. Матвійчук Ю. Ю. STEM-освіта як інструмент реалізації інтегрованого природничо-математичного навчання. Педагогіка та психологія. Харків, 2019. Вип. 62. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/pedagogy/article/view/3262 (дата звернення: 10.06.2021).

7. Томчук М. І., Томчук С. М. Психологічний аналіз екологічної свідомості підлітків та старшокласників. Психологічний журнал. 2022. № 1258. С. 51–58.

8. Як створити хороший STEM-урок. Нова українська школа. 2018. URL: https://nus.org.ua/view/yak-stvoryty-horoshyj-stem-urok/ (дата звернення: 10.06.2021).

9. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2017). Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness. The Guilford Press.

10. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American Psychologist, 55(1), 68–78.

References

1. Vashchuk O. V. (2017). Intelektualnyi rozvytok osobystosti shkoliariv u protsesi vyvchennia pryrodnychykh dystsyplin [Intellectual development of school students' personality in the study of natural sciences]. Zhytomyr, 68 p. [in Ukrainian].

2. Koltok L., Ivanyk N. (2020). Uprovadzhennia STEM-osvity v osvitnii protses Novoi ukrainskoi shkoly [Implementation of STEM education in the educational process of the New Ukrainian School]. Naukovyi zbirnyk «Aktualni pytannia humanitarnykh nauk», 3(27) [in Ukrainian].

3. Konceptsia rozvytku pryrodnycho-matematychnoi osvity (STEM-osvity) (2020). [Concept for the development of natural and mathematical education (STEM education)]. Approved by the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 960-r of August 5, 2020 [in Ukrainian].

4. Kravchuk S. (2021). Shcho take BYOD? [What is BYOD?]. URL: http://thefuture.news/byod [in Ukrainian].

5. Malchykova D. S., Molikevych R. S., Safianyk I. S. (2021). Imitatsiini ta ihrovi STEM-tekhnolohii i praktyky na urokakh pryrodnycho-matematychnoho tsyklu [Simulation and game STEM technologies and practices in natural sciences and mathematics lessons]. Heohrafichnyi zhurnal [in Ukrainian].

6. Matviichuk Yu. Yu. (2019). STEM-osvita yak instrument realizatsii intehrovanoho pryrodnycho-matematychnoho navchannia [STEM education as a tool for implementing integrated natural and mathematical education]. Pedahohika ta psykholohiia, 62. Kharkiv. URL: http://journals.hnpu.edu.ua/index.php/pedagogy/article/view/3262 [in Ukrainian].

7. Tomchuk M. I., Tomchuk S. M. (2022). Psykholohichnyi analiz ekolohichnoi svidomosti pidlitkiv ta starshoklasnykiv [Psychological analysis of ecological consciousness of adolescents and high school students]. Psykholohichnyi zhurnal, 1258, 51-58 [in Ukrainian].

ISSN 3041-1572 Online

8. Yak stvoryty khoroshyi STEM-urok (2018). [How to create a good STEM lesson]. Nova ukrainska shkola. URL: https://nus.org.ua/view/yak-stvoryty-horoshyj-stem-urok/ (дата звернення: 10.06.2021).in Ukrainian].

9. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2017). *Samodeterminatsii teoriia: Bazovi psykholohichni potreby v motyvatsii, rozvytku ta blahopoluchchi* [Self-determination theory: Basic psychological needs in motivation, development, and wellness]. The Guilford Press. [in English].

10. Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Teoriia samodeterminatsii ta spryiannia vnutrishnii motyvatsii, sotsialnomu rozvytku ta blahopoluchchi [Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being]. *Amerykanskyi psykholoh*, 55(1), 68–78. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:331.45

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-613-622

Купіна Оксана Вячеславівна доктор філософії, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, викладач кафедри природничих наук та здоров'язбереження, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-0847-0002

Куріс Андрій Юрійович магістр, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0008-9119-5240

Красавцева Людмила Юріївна кандидат наук з державного управління, Київський фаховий коледж туризму та готельного господарства, зав.кафедрою загальнотеоретичної та прикладної підготовки, https://orcid.org/0000-0002-8187-7407

Брославська Галина Михайлівна кандидат педагогічних наук, доцент, Комунальний заклад "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради, доцент кафедри математики та фізики, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-9839-4604

Гладка Анастасія Володимирівна магістр, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0001-8916-4188

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ОХОРОНА ПРАЦІ» В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ: НОВІ ВИКЛИКИ ТА РІШЕННЯ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження особливостей організації викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання. Обґрунтовано, що цифровізація освітнього процесу та активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють суттєву трансформацію традиційних педагогічних підходів, зміну форм подання навчального матеріалу, а також характеру взаємодії між викладачем і здобувачами освіти. Визначено, що ефективність дистанційного навчання значною мірою залежить від чіткої структурованості курсу, логічної послідовності навчальних модулів, якості навчально-методичного забезпечення, рівня інтерактивності навчальних завдань і налагодженості системного зворотного зв’язку. Проаналізовано специфіку адаптації змісту дисципліни до

умов цифрового освітнього середовища, що передбачає цифровізацію навчальних матеріалів, їх візуалізацію та трансформацію практичних завдань у формат кейсів, тестів і ситуаційних задач, орієнтованих на формування професійних компетентностей у сфері безпеки праці. Встановлено, що дистанційний формат навчання обмежує можливості формування практичних навичок, які є ключовими для даної дисципліни, а також ускладнює забезпечення об'єктивного контролю результатів навчання та підтримання належного рівня навчальної мотивації здобувачів освіти. Доведено, що використання сучасних цифрових платформ, інтерактивних інструментів, елементів моделювання професійних ситуацій і ризиків сприяє підвищенню доступності освітніх ресурсів, індивідуалізації навчання, активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти та частковій компенсації обмежень дистанційного формату. Обґрунтовано доцільність поєднання дистанційних і традиційних форм навчання як найбільш ефективного підходу до підготовки здобувачів освіти з охорони праці. Визначено основні напрями подальшого вдосконалення методичного забезпечення освітнього компоненту в умовах цифрового освітнього середовища, зокрема розроблення інноваційних педагогічних технологій, спрямованих на формування практико-орієнтованих компетентностей.

Ключові слова: охорона праці, дистанційне навчання, цифрове освітнє середовище, цифровізація освіти, системи управління навчанням (LMS), інтерактивні методи навчання, професійні компетентності, практичні навички, освітній процес, вища освіта.

Kupina Oksana Philosophy Doctor, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Lecturer at the Department of Natural Sciences and Health Care, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-0847-0002

Kuris Andriy Master's degree, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0008-9119-5240

Krasavtseva Liudmyla PhD in Public Administration, Kyiv Professional College of Tourism and Hospitality Management, Head of the Department of General Theoretical and Applied Training, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8187-7407

Broslavska Halyna Candidate of pedagogical sciences, associate professor of the Department of Mathematics and Physics, Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarien-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-9839-4604

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Gladka Anastasia Master's degree, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0001-8916-4188

FEATURES OF TEACHING THE EDUCATIONAL COMPONENT "OCCUPATIONAL SAFETY" IN DISTANCE LEARNING: NEW CHALLENGES AND SOLUTIONS

Abstract. The purpose of this article is to provide a analysis of the features of organizing the teaching of the educational component "Occupational Safety" in the context of distance learning. The study substantiates that the digitalization of the educational process and the active implementation of information and communication technologies lead to a significant transformation of traditional pedagogical approaches, changes in the forms of presenting educational material, and the nature of interaction between teachers and students. It is determined that the effectiveness of distance learning largely depends on a clearly structured course design, logical sequencing of learning modules, the quality of instructional and methodological support, the level of interactivity of learning tasks, and the consistency of systematic feedback. The paper analyzes the specifics of adapting the course content to a digital educational environment, which involves the digitalization and visualization of learning materials, as well as the transformation of practical tasks into case studies, tests, and situational assignments aimed at developing professional competencies in the field of occupational safety. It is established that the distance learning format limits the opportunities for developing practical skills, which are crucial for this discipline, and complicates the objective assessment of learning outcomes as well as the maintenance of students' motivation. At the same time, it is proven that the use of modern digital platforms, interactive tools, and elements of modeling professional situations and risks contributes to increasing the accessibility of educational resources, individualizing learning, enhancing students' cognitive activity, and partially compensating for the limitations of distance learning. The study substantiates the feasibility of combining distance and traditional forms of learning as the most effective approach to training students in occupational safety. The main directions for further improvement of methodological support in the context of a digital educational environment are identified, in particular the development of innovative pedagogical technologies aimed at forming practice-oriented competencies.

Keywords: occupational safety, distance learning, digital educational environment, digitalization of education, learning management systems (LMS), interactive teaching methods, professional competencies, practical skills, educational process, higher education.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. З огляду на процеси цифрової трансформації вищої освіти та, відповідно, широке впровадження дистанційного навчання, істотно змінюються організаційно-педагогічні умови викладання освітнього компонента «Охорона праці». При цьому слід підкреслити, що освітній компонент, маючи прикладний характер, передбачає не лише засвоєння теоретичних знань, але й формування практичних навичок безпечної професійної діяльності. Водночас, у дистанційному форматі, обмежуються можливості моделювання виробничих ситуацій та формування практичних умінь, що, у свою чергу, ускладнює досягнення очікуваних результатів навчання. Крім того, актуалізуються проблеми об'єктивного оцінювання, академічної доброчесності та залученості здобувачів освіти. Таким чином, зазначені обставини зумовлюють потребу у вдосконаленні педагогічних підходів до викладання «Охорони праці» в умовах дистанційного навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження зосереджені на розвитку підходів до організації дистанційного навчання в умовах цифровізації освіти. Зокрема, питання проєктування та структуризації онлайн-курсів досліджує A. W. Bates [1]. Проблеми забезпечення якості дистанційного навчання у вищій освіті розглядає O. Vorobyova [2]. Теоретичні засади e-learning та особливості взаємодії в цифровому середовищі обґрунтовує D. R. Garrison [3]. Практичні аспекти впровадження онлайн-навчання та кращі освітні практики висвітлено у відповідних рекомендаціях [4], тоді як група вчених Hodges C., Moore S.,Lockee B.,Trust T., Bond A. [5] аналізують відмінності між дистанційним і екстреним онлайн-навчанням. Питання оцінювання та академічної доброчесності в умовах дистанційного навчання досліджують Z. R. Khan та інші [6]. Роль систем управління навчанням у підвищенні залученості здобувачів освіти розкриває S. Simelane-Mnisi [7], а особливості контролю знань є у полі зору B. Holt [8] та N. M. Boliubash [9]. Зазначені наукові праці засвідчують необхідність застосування комплексного підходу до організації дистанційного навчання, що передбачає інтеграцію педагогічних, технологічних та організаційно-методичних складових освітнього процесу.

Мета статті полягає в аналізі особливостей викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання.

Виклад основного матеріалу. В умовах дистанційного навчання організація викладання освітнього компонента «Охорона праці» набуває специфічних рис, що зумовлені зміною форм взаємодії та способів подання навчального матеріалу. Специфіка організації навчання полягає насамперед у використанні цифрових освітніх середовищ, що, відповідно, вимагає чіткої структури курсу, логічної модульності та високого рівня самостійності здобувачів освіти [1], що є однією з ключових умов ефективності онлайн-

освіти. Адаптація змісту і навчально-методичних матеріалів передбачає їх цифровізацію, візуалізацію та трансформацію практичних завдань у формат кейсів, тестів і ситуаційних задач [2], що дозволяє частково компенсувати обмеженість безпосереднього практичного навчання та підвищити ефективність засвоєння матеріалу. Особливості взаємодії викладача і здобувача освіти характеризуються опосередкованим характером комунікації, що, з одного боку, розширює можливості індивідуалізації навчання, а з іншого, потребує системного зворотного зв'язку, регулярної комунікації та підтримання навчальної мотивації [3], що є критично важливим у цифровому освітньому середовищі. У процесі реалізації дистанційного навчання з освітнього компонента «Охорона праці» поряд із організаційно-педагогічними особливостями виникає низка проблемних аспектів, які істотно впливають на якість засвоєння навчального матеріалу, зокрема зниження рівня практичної підготовки, складність об'єктивного оцінювання та зменшення залученості здобувачів освіти.

З огляду на це, доцільним є виокремлення основних викликів, що супроводжують викладання дисципліни в онлайн-форматі.

Таблиця 1.

Основні виклики у процесі викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання (авторська розробка)

Основні виклики	Характеристика
Складність формування практичних навичок	обмежені можливості щодо відпрацювання дій; моделювання ситуацій в онлайн-умовах
Контроль знань та академічна доброчесність	складнощі щодо об'єктивного оцінювання результатів навчання; з перевіркою самостійності виконання завдань
Технічні обмеження	нерівний доступ до цифрових ресурсів; технічні проблеми зі зв'язком та інтернетом; недостатній рівень цифрової підготовки
Зниження залученості студентів	зниження активності та мотивації здобувачів освіти в умовах дистанційного формату

Аналіз даних таблиці свідчить, що викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання супроводжується комплексом взаємопов'язаних проблем, які охоплюють як дидактичний, так і організаційно-технічний аспекти освітнього процесу. Найбільш критичною є складність формування саме практичних навичок, адже саме практична складова є ключовою для цієї дисципліни, а в умовах дистанційного формату значно обмежуються можливості безпосереднього моделювання виробничих ситуацій, що знижує рівень готовності здобувачів до реальних умов профе-

сійної діяльності. Також суттєвою проблемою виступає контроль знань та забезпечення академічної доброчесності, оскільки дистанційне середовище ускладнює верифікацію самостійності виконання завдань і потребує перегляду підходів до оцінювання навчальних досягнень. Технічні обмеження також мають системний характер і впливають на доступність до освітнього процесу, зокрема через нерівний рівень цифрової інфраструктури та різну готовність здобувачів і викладачів до використання онлайн-інструментів. Зниження залученості студентів, у свою чергу, негативно позначається на якості засвоєння матеріалу, оскільки зменшується рівень активної взаємодії та мотивації до навчальної діяльності. Узагальнюючи, можна констатувати, що всі наведені проблеми мають системний характер і взаємно посилюють одна одну, що збільшує потребу у комплексних педагогічних рішеннях для підвищення ефективності викладання дисципліни в дистанційному форматі.

З урахуванням зазначених викликів дистанційного навчання, особливо у викладанні освітнього компонента «Охорона праці», постає необхідність пошуку та впровадження ефективних педагогічних рішень, які дозволяють підвищити якість освітнього процесу, забезпечити формування практичних умінь і підтримати навчальну мотивацію здобувачів освіти. У цьому контексті доцільним є розгляд основних практичних рішень та педагогічних інструментів.

Таблиця 2.

Практичні рішення та педагогічні інструменти для викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання (авторська розробка)

Практичні рішення та педагогічні інструменти	**Характеристика**
Інтерактивні методи (кейси, ситуаційні задачі)	сприяють розвитку аналітичного мислення; наближають навчання до реальних виробничих ситуацій
Використання цифрових інструментів (платформи, тести, відео)	візуалізація матеріалу; автоматизація контролю знань; підвищення доступності навчання
Моделювання виробничих ситуацій і ризиків	відтворення небезпечних ситуацій у безпечному освітньому середовищі; формування практичних навичок
Нові підходи до оцінювання результатів навчання	орієнтовані на комплексну перевірку знань і навичок (тестування, проєктні, ситуаційні завдання)

Аналіз наведених у таблиці практичних рішень та педагогічних інструментів дає підстави стверджувати, що вони формують взаємопов'язану систему методичного забезпечення викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання, яка, з одного боку, спрямована на підвищення ефективності засвоєння теоретичного матеріалу, а з іншого, на компенсацію обмежень, притаманних онлайн-формату. Так, використання інтерактивних методів навчання, таких як кейси та ситуаційні задачі, дозволяють, шляхом моделювання проблемних професійних ситуацій, не лише активізувати пізнавальну діяльність здобувачів освіти, але й забезпечити розвиток їхнього аналітичного та критичного мислення, що є особливо важливим у контексті прикладної спрямованості дисципліни. Застосування цифрових інструментів, а саме освітніх платформ, тестових систем і відеоматеріалів, забезпечує, як правило, більш гнучку організацію навчального процесу, розширює можливості візуалізації навчального контенту та сприяє частковій автоматизації процедур контролю знань, що, у свою чергу, підвищує загальну ефективність навчання. Окремої уваги, безумовно, потребує моделювання виробничих ситуацій і ризиків, яке, попри відсутність безпосереднього практичного середовища, дозволяє відтворювати наближені до реальних умови професійної діяльності, тим самим сприяючи формуванню у здобувачів освіти навичок безпечної поведінки. Також важливо зазначити, що запровадження нових підходів до оцінювання результатів навчання, які поєднують тестові, ситуаційні та проєктні форми контролю, створює передумови для більш комплексного та об'єктивного вимірювання рівня сформованості як теоретичних знань, так і практичних умінь.

Таким чином, можна зробити висновки, що лише комплексне застосування зазначених педагогічних інструментів, за умови їх методично обґрунтованої інтеграції, забезпечує належний рівень якості викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання.

Ефективна організація дистанційного навчального курсу передбачає чітку модульну структуру, логічну послідовність матеріалу, наявність зрозумілих інструкцій і критеріїв оцінювання [4], що є ключовими умовами якості онлайн-освіти. Важливим також є використання систем управління навчанням (Learning Management System, LMS), які дозволяють інтегрувати навчальні матеріали, завдання та контроль знань в єдиному середовищі, що підвищує керованість навчального процесу [5]. Підвищення залученості здобувачів освіти досягається через інтерактивні методи навчання, зокрема дискусії, спільні завдання та використання цифрових інструментів взаємодії [6], які сприяють активній участі студентів у освітньому процесі. Контроль знань у дистанційному навчанні доцільно здійснювати через поєднання

ISSN 3041-1572 Online

тестових завдань, кейсів і ситуаційних задач [7], що дозволяє оцінювати як теоретичні знання, так і здатність їх застосування на практиці. Окремо треба підкреслити ефективність оцінювання, орієнтованого на реальні професійні ситуації, що підвищує об'єктивність контролю та зменшує ризики академічної недоброчесності [8], крім того, використання тестових систем із випадковою вибіркою завдань [9] та обмеженням часу виконання є важливим інструментом підвищення надійності оцінювання.

Таким чином, ефективність викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання забезпечується через структуровану організацію курсу, застосування інтерактивних методів навчання та поєднання різних підходів до контролю знань.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, слід констатувати, що викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання характеризується комплексною та багатовимірною трансформацією організаційно-педагогічних підходів, яка зумовлена переходом до цифрового освітнього середовища та активним впровадженням інформаційно-комунікаційних технологій у навчальний процес. У цих умовах істотно змінюються не лише форми подання навчального матеріалу, але й логіка організації освітньої діяльності, способи взаємодії між викладачем і здобувачами освіти, а також підходи до поточного і підсумкового контролю результатів навчання.

Встановлено, що ключовими викликами залишаються обмежені можливості повноцінного формування практичних навичок безпечної професійної діяльності, які є визначальними для даного освітнього компонента, а також певне зниження рівня безпосередньої освітньої взаємодії, що впливає на якість засвоєння матеріалу та формування стійких професійних компетентностей. Окремо слід відзначити складність забезпечення об'єктивності оцінювання досягнень здобувачів освіти в умовах дистанційного формату, що потребує перегляду традиційних підходів до контролю знань та впровадження більш гнучких і комплексних систем оцінювання.

Також доведено, що використання сучасних цифрових технологій, інтерактивних методів навчання, кейс-методів, а також моделювання професійних ситуацій і ризиків створює реальні передумови для часткової компенсації наявних обмежень дистанційного навчання. Зокрема, такі підходи сприяють підвищенню активності здобувачів освіти, посиленню їхньої залученості до навчального процесу та більш ефективному засвоєнню теоретичного матеріалу з одночасною орієнтацією на практичне застосування знань.

Таким чином, ефективність викладання освітнього компонента «Охорона праці» в умовах дистанційного навчання визначається сукупністю взаємопов'язаних чинників, серед яких провідне місце займають рівень методичної

та цифрової компетентності викладача, якість та структурованість навчально-методичного забезпечення, а також доцільне поєднання традиційних педагогічних підходів із сучасними цифровими освітніми технологіями, що в комплексі забезпечує належний рівень підготовки здобувачів освіти.

Література

1. Bates A.W. Teaching in a Digital Age – Second Edition. Vancouver, B.C.: Tony Bates Associates Ltd. 2019. URL: https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev2/

2. Vorobyova O. Quality assurance of e-learning in the european higher education area, ITLT, vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.

3. Garrison D. R. E-Learning in the 21st century: A framework for research and practice. 2nd Edition, 2011, 184. DOI:10.4324/9780203838761

4. Online Education Best Practices. URL: https://llu.edu/academics/office-of-provost/departments-and-divisions/educational-effectiveness/llu-distance-education/online-education-best-practices

5. Hodges C., Moore S.,Lockee B.,Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning. URL: https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning

6. Khan Z. R. , Sivasubramaniam S., Anand P., Hysaj A. 'E'-thinking teaching and assessment to uphold academic integrity: lessons learned from emergency distance learning. Int J Educ Integr. 2021 Aug 24;17(1):17. doi: 10.1007/s40979-021-00079-5

7. Simelane- Mnisi S. Effectiveness of LMS Digital Tools Used by the Academics to Foster Students' Engagement. Educ. Sci. 2023, 13(10), 980; https://doi.org/10.3390/educsci13100980

8. Holt B. Distance Learning Assessments | Definition, Methods & Examples. URL: https://study.com/academy/lesson/distance-learning-assessments-definition-methods-examples.html

9. Boliubash N. M. "Pedagogical testing in lms moodle", ITLT, vol. 60, no. 4, pp. 116–127, Sep. 2017, doi: 10.33407/itlt.v60i4.1726.

References

1. Bates A.W. Teaching in a Digital Age – Second Edition. Vancouver, B.C.: Tony Bates Associates Ltd. 2019. URL: https://pressbooks.bccampus.ca/teachinginadigitalagev2/

2. Vorobyova O. "Quality assurance of e-learning in the european higher education area", ITLT, vol. 64, no. 2, pp. 245–252, Apr. 2018, doi: 10.33407/itlt.v64i2.1951.

3. Garrison D. R. E-Learning in the 21st century: A framework for research and practice. 2nd Edition, 2011, 184. DOI:10.4324/9780203838761

4. Online Education Best Practices. URL: https://llu.edu/academics/office-of-provost/departments-and-divisions/educational-effectiveness/llu-distance-education/online-education-best-practices

5. Hodges C., Moore S.,Lockee B.,Trust T., Bond A. The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning. URL: https://er.educause.edu/articles/2020/3/the-difference-between-emergency-remote-teaching-and-online-learning

6. Khan Z. R., Sivasubramaniam S., Anand P., Hysaj A. 'E'-thinking teaching and assessment to uphold academic integrity: lessons learned from emergency distance learning. Int J Educ Integr. 2021 Aug 24;17(1):17. doi: 10.1007/s40979-021-00079-5

7. Simelane- Mnisi S. Effectiveness of LMS Digital Tools Used by the Academics to Foster Students' Engagement. Educ. Sci. 2023, 13(10), 980; https://doi.org/10.3390/educsci13100980

8. Holt B. Distance Learning Assessments | Definition, Methods & Examples. URL: https://study.com/academy/lesson/distance-learning-assessments-definition-methods-examples.html

9. Boliubash N. M. "Pedagogical testing in lms moodle", ITLT, vol. 60, no. 4, pp. 116–127, Sep. 2017, doi: 10.33407/itlt.v60i4.1726.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.014:811.111’36

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-623-632

Левко Мар’яна Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-8648-6715

Руденко Леся Михайлівна старший викладач кафедри іноземних мов Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2768-8496

ЗАСТОСУВАННЯ РЕПОРТАЖІВ НОВИН У ПІДГОТОВЦІ ДО ТЕСТУВАННЯ ЗА СТАНДАРТОМ STANAG 6001 З МЕТОЮ ДОСЯГНЕННЯ СТАНДАРТНОГО МОВНОГО ПРОФІЛЮ 2222

Анотація. У статті досліджується дидактичний потенціал використання новинних репортажів як автентичного навчального ресурсу у підготовці військовослужбовців до тестування за стандартом STANAG 6001 на рівні СМР-2. Обґрунтовується, що новини як жанр «зв’язного фактичного дискурсу» оптимально відповідають вимогам цього рівня, сприяючи розвитку навичок аудіювання, читання, говоріння та письма. Проаналізовано лінгвістичні особливості стилю новин, зокрема номіналізацію, активний стан, еліпсис і використання часових маркерів, які формують здатність студентів до розуміння та продукування структурованих висловлювань.

Окреслено методичні підходи до роботи з новинами, включаючи техніки нотування, диктанту, поступового ускладнення матеріалу, а також вправи на розвиток дискурсивної компетенції. Підкреслено роль автентичності матеріалів у формуванні мовної стійкості та адаптації до реальних умов комунікації, зокрема в багатонаціональному військовому середовищі.

Доведено, що систематичне використання новин сприяє зниженню навчальної тривожності, підвищенню мотивації та розвитку здатності до спонтанного мовлення. Практична цінність дослідження полягає у розробці комплексної методики інтеграції новинних ресурсів у процес підготовки до іспиту, що забезпечує ефективний перехід від рівня СМР-1 до СМР-2 та формує готовність до професійної іншомовної діяльності.

Особливу увагу приділено узгодженню змісту новинних матеріалів із тематичними сферами тестування, такими як суспільство, безпека, охорона здоров’я та військові операції, що забезпечує релевантність навчального контенту професійним потребам військовослужбовців. Проаналізовано вплив

регулярного використання мультимедійних новинних ресурсів на розвиток навичок критичного мислення, інтерпретації інформації та формування здатності до прийняття рішень на основі отриманих даних.

Окремо підкреслено значення інтеграції новин у змішане та дистанційне навчання як інструменту підтримки безперервності освітнього процесу. Результати дослідження підтверджують ефективність запропонованого підходу для підвищення якості мовної підготовки та адаптації навчання до сучасних викликів військової освіти.

Ключові слова: репортажі новин, STANAG 6001, рівень СМР-2, автентичні матеріали, мовна компетенція, військова освіта, аудіювання, дискурс.

Levko Maryana Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Foreign Languages, Hetman Petro Sahaidachnyi National Academy of Land Forces, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-8648-6715

Rudenko Lesya Mykhailivna Senior Lecturer, Department of Foreign Languages, Hetman Petro Sahaidachnyi National Academy of Land Forces, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2768-8496

THE USE OF NEWS REPORTS IN PREPARATION FOR STANAG 6001 TESTING TO ACHIEVE THE STANDARD LANGUAGE PROFILE 2222

Abstract. The article examines the didactic potential of using news reports as an authentic learning resource in preparing military personnel for STANAG 6001 testing at the SLP-2 level. It is argued that news, as a genre of “coherent factual discourse,” optimally meets the requirements of this level by fostering the development of listening, reading, speaking, and writing skills.

The linguistic features of news style are analyzed, including nominalization, active voice, ellipsis, and the use of temporal markers, which contribute to learners’ ability to comprehend and produce structured utterances. Methodological approaches to working with news are outlined, including note-taking techniques, dictation, gradual material progression, and exercises aimed at developing discourse competence.

The role of authentic materials in building linguistic resilience and adapting to real-life communication contexts, particularly in a multinational military environment, is emphasized. The study demonstrates that the systematic use of news reduces learning anxiety, enhances motivation, and develops the ability for spontaneous speech. The practical value of the research lies in the development of

a comprehensive methodology for integrating news resources into exam preparation, ensuring an effective transition from SLP-1 to SLP-2 and fostering readiness for professional foreign language use.

Particular attention is paid to aligning the content of news materials with testing domains such as society, security, healthcare, and military operations, ensuring the relevance of learning content to the professional needs of military personnel. The impact of regular use of multimedia news resources on the development of critical thinking, information interpretation skills, and decision-making abilities based on acquired data is analyzed.

Special emphasis is placed on the integration of news into blended and distance learning as a tool for maintaining the continuity of the educational process. The findings confirm the effectiveness of the proposed approach in improving the quality of language training and adapting instruction to the contemporary challenges of military education.

Keywords: news reports, STANAG 6001, SLP-2 level, authentic materials, language competence, military education, listening, discourse.

Постановка проблеми. Розвиток іншомовної комунікативної компетентності у військовому середовищі вимагає переходу від зазубрювання базових фраз до опанування зв'язного дискурсу на рівні абзацу, зосередженого на конкретній фактичній інформації. Угода зі стандартизації НАТО (STANAG) 6001 визначає рівень СМР-2 «функціональний», як базовий показник для персоналу, залученого до рутинного міжнародного співробітництва. На цьому рівні кандидати повинні продемонструвати здатність розуміти основні пункти обговорення, читати автентичні фактичні матеріали та створювати структуровану кореспонденцію чи звіти [1]. Новинні репортажі у друкованих, цифрових чи в ефірних медіа є оптимальним педагогічним ресурсом для подолання розриву між базовим рівнем СМР-1 «виживання» та професійною витонченістю, необхідною для рівня СМР-3.

Рівень СМР-2 відповідно до стандарту STANAG 6001 характеризується здатністю до повноцінного сприймання усного мовлення в межах соціальної та професійної тематики. Слухачі розуміють розгорнуті розмови за умов нормального темпу мовлення, що свідчить про сформованість навичок аудіювання на достатньому рівні для виконання службових завдань. У говорінні вони демонструють уміння описувати осіб, місця та події, а також висловлюватися щодо минулого, теперішнього й майбутнього, забезпечуючи зв'язність і логічність висловлювання [1].

У сфері читання здобувачі рівня СМР-2 здатні працювати з автентичними фактичними текстами, розуміючи зміст і логічні зв'язки між їх структурними частинами. Письмо на цьому рівні передбачає створення більш складних

текстів, зокрема офіційних листів і коротких військових звітів, що відображає готовність до використання іноземної мови у професійно орієнтованому середовищі.

Лінгвістична архітектура тексту новин ідеально накладається на вимоги рівня СМР-2, оскільки обидва базуються на «зв'язному фактичному дискурсі». Тексти на визначення СМР-2 вимагає розуміння того, як речення послідовно поєднуються в абзаци для встановлення хронологічних або логічних зв'язків [2]. Новини за своєю природою структуровані так, щоб полегшити це розуміння. Жанр «жорстких новин» (hard news) зазвичай використовує структуру «перевернутої піраміди», де найважливіша інформація – хто, що, коли, де і чому представлена у вступному абзаці, за яким слідують деталі та контекст. Така передбачуваність структури відповідає дескрипторам «передбачуваних текстів» та «фактичного викладу», що містяться у стандартах STANAG для читання та аудіювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання використання автентичних матеріалів як засобу формування комунікативної компетенції перебуває у центрі уваги багатьох науковців. Зокрема, такі дослідники як Н. Лисенко та Г. Верещагін наголошують, що залучення матеріалів ЗМІ: статей, новинних репортажів та інтерв'ю дозволяє максимально наблизити освітній процес до реальних умов професійної комунікації. Марина Конєва та Антоніна Семенюк у своїх працях підкреслюють, що інтеграція мультимедійних новинних ресурсів у поєднанні з сучасними ІТ-технологіями не лише підвищує рівень володіння лексикою та навичками аудіювання, а й суттєво стимулює навчальну мотивацію студентів.

У контексті військової освіти та підготовки до тестувань за стандартом STANAG 6001 особливої ваги набувають розробки М. Мазурек, які акцентують на важливості використання актуального медійного контенту для досягнення функціонального рівня мовленнєвої компетенції. Проте, попри наявні напрацювання щодо дидактичного потенціалу автентичних текстів, методика цілеспрямованого застосування новинних репортажів саме для підготовки військовослужбовців до досягнення мовного профілю СМР-2 потребує подальшого детального обґрунтування. Це зумовлює необхідність аналізу лінгвістичної архітектури новин та розробки конкретних вправ для трансформації медійного дискурсу у навички професійного викладу фактів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та практичне визначення ефективності використання новинних репортажів як автентичного навчального ресурсу у процесі підготовки військовослужбовців до тестування за стандартом STANAG 6001 на рівні СМР-2, а також розробка методичних підходів до їх інтеграції в освітній процес з метою формування іншомовної комунікативної компетентності, розвитку дискурсивних умінь і забезпечення

готовності до професійної комунікації в умовах багатонаціонального військового середовища.

Виклад основного матеріалу. Використання новин для підготовки вимагає глибокого аналізу їхніх мовних характеристик. Новинний стиль, часто званий публіцистичним, є компромісом між простотою та складністю [3]. Для кандидата на рівень CMP-2 розуміння цих механізмів стиснення інформації є ключовим для ідентифікації головної думки тексту без перевантаження складними структурами.

Однією з найхарактерніших рис мови новин є номіналізація, коли дієслова та процеси перетворюються на іменники для економії простору та часу. Наприклад, замість «Комітет вирішив збільшити бюджет» журналіст напише «рішення про збільшення бюджету». Хоча кандидати рівня CMP-2 часто мають труднощі з абстрактними поняттями, конкретний характер новинної номіналізації забезпечує перехід до більш професійного словникового запасу, необхідного на вищих рівнях.

Використання активного стану є ще однією домінуючою рисою, яка збігається з вимогою рівня CMP-2 щодо «точно вираженого значення у простих реченнях». Висуваючи на передній план виконавця дії, новини мінімізують неоднозначність і посилюють прямий стиль, очікуваний у військовій звітності. Крім того, заголовки новин часто використовують еліпсис – пропуск артиклів та допоміжних дієслів, що може служити діагностичною вправою для студентів на відновлення повних, граматично правильних структур [4].

Дескриптори рівня CMP-2 наголошують на здатності розповідати про події в минулому, теперішньому та майбутньому. Новини рідко бувають суворо хронологічними; вони часто перескакують між поточною подією та історичним контекстом або майбутніми наслідками. Однак вони значною мережею покладаються на часові прислівники, такі як «today», «last week» або «by 2035», що дозволяє реконструювати часову шкалу. Для кандидата рівня CMP-2 ідентифікація цих «організаційних сигналів» та «засобів зв'язку» є важливою для розуміння дискурсу на рівні абзацу.

Аудіювання на рівні CMP-2 за STANAG 6001 оцінюється через завдання, які вимагають ідентифікації конкретних фактів та розуміння загальної суті тексту. Новинні репортажі надають майже невичерпне джерело автентичного матеріалу, який відповідає критеріям Бюро міжнародної мовної комунікації (BILC): вони змістовні, походять з автентичних джерел і уникають вузькоспеціалізованої лексики, яка могла би поставити в невигідне становище неспеціалістів [2].

Розуміння на слух на другому рівні має бути «надійним у безпосередньому спілкуванні» та «достатнім для розуміння простих розповідей та

ISSN 3041-1572 Online

описів». Щоденне прослуховування новин, таких як BBC News або CNN 10, рекомендується як фундаментальна звичка [5]. Головною проблемою для тих, хто навчається, щоб здобути рівень CMP-2, є наявність шуму або нормальний темп мовлення носіїв мови.

Навчальні заходи мають виходити за рамки пасивного споживання. Техніки, такі як «нотування» (note-taking) для заповнення пропущеної інформації, що є поширеним завданням на іспитах, можна практикувати, слухаючи короткі новинні сегменти та фіксуючи конкретні дані: дати, цифри, назви.

Наступною технікою є поступове структурування. Це використання ресурсів на кшталт «News in Levels» дозволяє слухати одну і ту саму новину на трьох різних рівнях складності [6]. Студент може почати з рівня 1, щоб засвоїти базову лексику, а потім перейти до рівня 2, щоб почути ту саму інформацію у складніших, зв'язних реченнях.

Техніка диктанту та відтворення**.** Використання коротких новинних кліпів для диктантів допомагає студентам звикнути до фонетичної реальності англійської мови (наприклад, скорочень та з'єднань слів). Після транскрибування студент може спробувати усно переказати зміст, переходячи від рецептивного до продуктивного завдання.

Завдання на розпізнавання синонімів: Завдання з аудіювання часто використовують синоніми в питаннях, які відрізняються від слів у записі. Новини чудово підходять для цього, оскільки журналісти часто варіюють лексику для підтримання інтересу, наприклад, використовуючи «clash», «skirmish» та «confrontation» як взаємозамінні [4].

Автентичні тексти, згідно з рекомендаціями Бюро міжнародної мовної комунікації, повинні включати різноманітні акценти та, за можливості, фонові шуми, що відображає реальні умови служби. Новини з місць подій часто містять інтерв'ю з людьми з різними регіональними акцентами та звуки навколишнього середовища такі, як: сирени, вітер, техніка, що готує кандидата до «несприятливих умов», які згадуються в дескрипторах рівня CMP-2 [7].

Читання на рівні 2 передбачає розуміння «простих, автентичних письмових матеріалів на різні знайомі теми». Новинні статті на загальні та професійні теми, наприклад, політика, економіка, технології, культура забезпечують необхідну різноманітність лексики.

Не кожен новинний текст підходить для підготовки до рівня 2. Необхідно уникати занадто складних аналітичних статей (CMP-3) або занадто коротких рекламних повідомлень (CMP-1). Текст для рівня CMP-2 має бути фактичним, описовим або розповідним [2].

Вправи на читання повинні зосереджуватися на «активному читанні». Визначення тематичного речення (topic sentence) кожного абзацу та

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

написання відповідного заголовка допомагає зрозуміти структурну ієрархію тексту. Для військових фокусування на новинах про «миротворчі місії» або «навчання НАТО» гарантує операційну релевантність словникового запасу

Для рівня 2 критично важливо розуміти не лише слова, а й те, як вони з'єднуються. Студенти повинні практикувати підкреслення сполучних слів (linking words), які вказують на причину, наслідок або послідовність. Новини надають багатий матеріал для вивчення таких слів у контексті реальних подій.

Кінцевою метою підготовки до STANAG рівня СМР-2 є здатність продукувати мову в «повсякденних соціальних та рутинних робочих ситуаціях». Новини служать моделлю як для підготовки до говоріння, оскільки під час усної співбесіди учасники тестувань повині бути готові розповідати про поточні події так і для письма, наприклад для написання «звіту про подію».

Звіт є критичним компонентом іспиту з письма на рівні СМР-2 [2]. Він має бути офіційним, безособовим та фактичним, часто з використанням пасивного стану для підтримки об'єктивного тону. Структура новинного репортажу – особливо фокус на фактах з наступними наслідками – майже ідентична вимогам до військового звіту про подію.

Типове завдання на іспиті може вимагати від кандидата звітувати про подію у зоні відповідальності або нещасний випадок під час навчань. Використовуючи новини як базу, студенти можуть створювати сценарії. Наприклад, репортаж про вибух автомобіля вимагає від студента надати час, дату та точне місцезнаходження; деталі про нападників та жертв; дії, вжиті підрозділом; рекомендації на майбутнє. Перехід від історії з новин до військового звіту передбачає відкидання журналістських емоцій та зосередження на конкретних деталях та дієвих рекомендаціях.

Одне із завданнь іспиту з говоріння часто передбачає обговорення поточної події [1]. Це завдання перевіряє здатність кандидата говорити вільно та чітко про світ навколо. Регулярне споживання новин забезпечує контент для цих дискусій.

У межах підготовки студенти можуть практикувати переказ новин у реальному часі або записувати свої резюме трансляцій для покращення швидкості мовлення та самокорекції. Здатність розповідати про процедуру або подію є базовою вимогою рівня СМР-2; практика переказу деталей новин із фокусом на послідовності подій та реакціях безпосередньо готує кандидата до усної співбесіди.

Однією з переваг використання новин є зменшення «підручникової» нудьги, яка може перешкоджати засвоєнню мови. Автентичність є основною вимогою для рівнів СМР-2 і 3. Автентичні тексти знайомлять студентів із різними голосами та фоновими шумами, що є критично важливим для формування надійного розуміння на слух.

ISSN 3041-1572 Online

Хоча тим, хто навчається на рівні 2, дозволяється перефразування або повторення, мета полягає в тому, щоб досягти стадії, коли вони зможуть розуміти «носія мови, який не звик спілкуватися з іноземцями» [1]. Регулярне споживання новин сприяє цьому, знайомлячи студента зі стандартними варіантами англійської мови, якою розмовляють у професійному контексті НАТО.

Використання новин допомагає студентам засвоїти слова та вирази, які вказують на послідовність, наприклад, «firstly», «meanwhile»; контраст, наприклад, «however», «on the other hand» та висновок, наприклад, «consequently», «therefore». Це «клей», який тримає дискурс рівня СМР-2 разом.

Підготовка за допомогою новин також допомагає впоратися з екзаменаційним стресом. Знайомство з реальними темами такими, як: ЗМІ, розваги, охорона здоров'я, військові операції, проблеми довкілля надає впевненості під час усної співбесіди. Розуміння того, що екзаменатор шукає закономірності помилок, а не кожну окрему похибку, дозволяє кандидату більше зосередитися на значенні, а не на формі.

Важливо не намагатися зазубрювати цілі шматки тексту. Екзаменатори навчені розпізнавати завчені фрагменти і будуть перебивати кандидата, щоб перевести розмову в інше русло. Новини, завдяки своїй динамічності, вчать реагувати спонтанно, що є критичним для успішного проходження іспиту з говоріння.

Завдяки цій комплексній методології військовослужбовці можуть вийти за межі англійської мови «виживання» на «функціональний» рівень, який забезпечує ефективну комунікацію в складних багатонаціональних середовищах сучасних оборонних та безпекових операцій. Репортаж новин – це більше ніж джерело інформації; це модель лінгвістичної взаємосумісності, яка є наріжним каменем Альянсу НАТО. Робота з новинами готує не лише до іспиту, а й до реальної служби в міжнародному середовищі, де здатність чітко передати факти та надати обґрунтовані рекомендації може мати вирішальне значення.

Висновки. Підсумовуючи, використання новинних репортажів є високоефективним дидактичним інструментом для підготовки військовослужбовців до тестування за стандартом STANAG 6001 на рівні СМР-2. Завдяки структурі «зв'язного фактичного дискурсу» та лінгвістичним особливостям, як-от номіналізація та активний стан, новини ідеально відповідають дескрипторам функціонального рівня. Це дозволяє студентам опанувати навички роботи з автентичними матеріалами, розвивати здатність до розуміння логічних зв'язків у тексті та успішно переходити від базового рівня мовлення до професійно орієнтованого спілкування.

Запропонована комплексна методика, що включає техніки нотування, диктанту, роботу з ресурсами різного ступеня складності (наприклад, «News in Levels») та вправи на розпізнавання синонімів, забезпечує всебічний розвиток мовленнєвих компетенцій. Особливе значення має використання аудіовізуальних матеріалів із різними акцентами та фоновими шумами, що формує мовну стійкість та готує кандидатів до реальних, часто несприятливих умов комунікації у багатонаціональному військовому середовищі. Систематична робота з новинами не лише покращує результати тестування, а й знижує рівень навчальної тривожності, підвищуючи впевненість під час спонтанного мовлення.

Практична цінність дослідження полягає у доведенні того, що регулярне споживання новинного контенту сприяє формуванню лінгвістичної взаємосумісності, яка є наріжним каменем співпраці в межах Альянсу НАТО. Інтеграція актуальних тем суспільно-політичного та військового характеру забезпечує релевантність навчання професійним потребам особового складу. Таким чином, робота з новинами готує військовослужбовців не лише до успішного складання іспиту, а й до ефективного виконання службових завдань, прийняття рішень на основі отриманих даних та повноцінної інтеграції в міжнародний безпековий простір.

Література:

1. Угода про стандартизацію STANAG 6001. Рівні мовленнєвої компетенції.5-е видання. 2014. Офіс НАТО з питань стандартизації. 38 с.

2. STANAG 6001 Levels 1-3 Summary Review. Receptive Skills Testing. Self-Study Guide. BILC: 2019. 16 p. URL: https://natobilc.org/wp-content/uploads/2024/11/STANAG_6001_Levels_1-3_Summary_Review_on_Receptive_Skills_Testing.pdf

3. Tokhirova S. Linguistic Features of English Newspaper Style.Universal Science Perspective: International Scientific Practical journal. 2024. P.1-4

4. Mazurek M. How to Study for STANAG 6001 exams on Your Own. 2020. 17 p. URL: https://www.stanagexpert.com/wp-content/uploads/2020/12/How-to-self-study-for-STANAG-6001-exams.pdf

5. Teaching Unit 21: News Language.*Teach Real English.* Queen Mary University of London: 2020. P.16

6. News in Levels. World News for Students of English. URL: https://newsinlevels.com/

7. BILC Best Practices in STANAG 6001. 2024. 13 p.

References:

1. Uhoda pro standartyzatsiiu STANAG 6001 [STANAG 6001 Standardization Agreement]. Rivni movlennievoi kompetentsii. 5-e vydannia [Language Proficiency Levels 5th edition]. 20142014. Ofis NATO z pytan standartyzatsii. 38 s. [NATO Standardization Office. 38 p.].

2. STANAG 6001 Levels 1-3 Summary Review. Receptive Skills Testing. Self-Study Guide. BILC: 2019. 16 p. URL: https://natobilc.org/wp-content/uploads/2024/11/STANAG_6001_Levels_1-3_Summary_Review_on_Receptive_Skills_Testing.pdf

3. Tokhirova S. Linguistic Features of English Newspaper Style.Universal Science Perspective: International Scientific Practical journal. 2024. P.1-4

4. Mazurek M. How to Study for STANAG 6001 exams on Your Own. STANAG Expert. 2020. 17 p. URL: https://www.stanagexpert.com/wp-content/uploads/2020/12/How-to-self-study-for-STANAG-6001-exams.pdf

5. Teaching Unit 21: News Language.*Teach Real English.* Queen Mary University of London: 2020. P.16

6. News in Levels. World News for Students of English. URL: https://newsinlevels.com/

7. BILC Best Practices in STANAG 6001. 2024. 13 p.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 005.336.2:37.016:81'243

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-633-643

Литньова Тамара Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземних мов і новітніх технологій навчання, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-5150-467X

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ У ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. У статті порушується проблема підвищення ефективності іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей у контексті сучасних інтеграційних процесів у сфері вищої освіти та зростання ролі міжкультурної комунікації. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей реалізації комунікативного підходу у професійно орієнтованому навчанні іноземної мови та визначенні методичних умов його ефективного застосування. Розглянуто сутність комунікативного підходу як провідного напряму сучасної методики навчання іноземних мов, що забезпечує формування комунікативної компетентності студентів. Висловлено думку про необхідність адаптації цього підходу до умов професійно орієнтованого навчання, де іноземна мова виступає не лише як навчальна дисципліна, а як інструмент професійної діяльності. Окреслено основні особливості реалізації комунікативного підходу, зокрема професійну детермінованість змісту навчання, домінування професійно-комунікативної спрямованості мовленнєвої діяльності, моделювання автентичних ситуацій професійної взаємодії, інтеграцію мовного і фахового компонентів, а також діяльнісний характер навчання. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних методів, таких як рольові ігри, проєктна діяльність та цифрові технології, що сприяють активізації мовленнєвої діяльності студентів. Розкрито значення міждисциплінарної інтеграції та впровадження CLIL-технологій як ефективного засобу поєднання мовної та професійної підготовки. Визначено роль мотиваційного компонента у формуванні готовності студентів до іншомовної професійної комунікації. Доведено, що використання професійно орієнтованих комунікативних завдань забезпечує підвищення ефективності освітнього процесу та сприяє формуванню професійно-комунікативної компетентності. Зроблено висновок, що реалізація комунікативного підходу в навчанні іноземної мови студентів немовних

спеціальностей потребує цілеспрямованої адаптації до професійного контексту та врахування комплексу взаємопов'язаних методичних умов, що забезпечують готовність майбутніх фахівців до ефективної іншомовної взаємодії у професійній сфері.

Ключові слова: комунікативний підхід, професійно орієнтоване навчання, іноземна мова, студенти немовних спеціальностей, комунікативна компетентність, іншомовна підготовка.

Lytniova Tamara Viktorivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Department of Foreign Languages and Modern Teaching Techniques, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-5150-467X

FEATURES OF IMPLEMENTING THE COMMUNICATIVE APPROACH IN PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE TEACHING FOR STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALITIES

Abstract. The article addresses the problem of enhancing the effectiveness of foreign language training for students of non-linguistic specialities in the context of contemporary integration processes in higher education and the growing importance of intercultural communication. The aim of the article is to provide a theoretical justification for the features of implementing the communicative approach in professionally oriented foreign language teaching and to identify the methodological conditions for its effective application. The essence of the communicative approach is examined as the leading trend in modern foreign language teaching methodology, ensuring the development of students' communicative competence. The necessity of adapting this approach to the conditions of professionally oriented teaching is highlighted, where the foreign language functions not merely as an academic discipline but as a tool for professional activity. The main features of implementing the communicative approach are outlined, in particular the professional orientation of the learning content, the predominance of a professionally communicative focus in language use, the modelling of authentic situations of professional interaction, the integration of linguistic and professional components, as well as the activity-based nature of learning. The article substantiates the usefulness of interactive methods, such as role-playing, project-based activities and digital technologies, which contribute to the activation of students' speech activity. The importance of interdisciplinary integration and the implementation of CLIL technologies as an effective means of combining language and professional training is emphasized. The role of the

motivational component in developing students' readiness for professional communication in a foreign language is identified. It has been demonstrated that the use of professionally oriented communicative tasks enhances the effectiveness of the educational process and contributes to the development of professional communicative competence. It is concluded that the implementation of the communicative approach in teaching foreign languages to students of non-linguistic specialities requires targeted adaptation to the professional context and consideration of a set of interrelated methodological conditions that ensure the readiness of future specialists for effective foreign language interaction in the professional sphere.

Keywords: communicative approach, professionally oriented learning, foreign language, students of non-linguistic specialities, communicative competence, foreign language training.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток вищої освіти характеризується посиленням інтеграційних процесів, розширенням міжнародного співробітництва та зростанням ролі міжкультурної комунікації у професійній діяльності фахівців. У цих умовах іноземна мова відіграє роль важливого інструмента професійної взаємодії, доступу до наукової інформації та участі у глобальному освітньому і професійному просторі.

Особливого значення набуває іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей, для яких іноземна мова не є предметом фахової спеціалізації, проте виступає необхідним засобом реалізації професійних завдань. У зв'язку з цим зростає потреба в такій організації освітнього процесу, яка забезпечує не лише засвоєння мовної системи, а й формування здатності ефективно використовувати іноземну мову в умовах професійної комунікації.

Водночас сучасна освітня практика демонструє тенденцію до поєднання традиційних підходів з інноваційними методиками навчання, що зумовлює необхідність уточнення методичних засад іншомовної підготовки студентів немовних спеціальностей. Особливої актуальності набуває питання адаптації комунікативного підходу до умов професійно орієнтованого навчання, що потребує його теоретичного осмислення та конкретизації з урахуванням специфіки підготовки майбутніх фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема комунікативного навчання іноземних мов є предметом численних наукових досліджень як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній науці. Теоретичні засади комунікативного підходу були закладені у працях D. Hymes [11], який увів поняття комунікативної компетентності, а також M. Canale та M. Swain [6], що визначили її структурні компоненти. Подальший розвиток комунікативної методики представлений у дослідженнях J. Richards, T. Rodgers [13], K. Johnson [12].

ISSN 3041-1572 Online

В українському науково-педагогічному дискурсі значний внесок у розвиток комунікативного підходу зробили О. Бігич [1], С. Ніколаєва [4], Л. Панова [5], обґрунтувавши діяльнісний характер іншомовної підготовки. Особливості навчання іноземних мов студентів немовних спеціальностей висвітлено у працях Р. Гришкової [2], О. Тарнопольського [14], де наголошується на необхідності професійної спрямованості навчання.

Сучасні дослідження (D. Coyle [8], R. Ellis [9], M. Warschauer [15]) акцентують увагу на інтеграції комунікативного підходу з інноваційними освітніми технологіями, зокрема CLIL, Task-based Learning та цифровими ресурсами навчання.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про потребу подальшого дослідження специфіки реалізації комунікативного підходу саме у професійно орієнтованому навчанні студентів немовних спеціальностей.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей реалізації комунікативного підходу у професійно орієнтованому навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей та визначенні методичних умов підвищення його ефективності.

Виклад основного матеріалу. Розвиток сучасної методики навчання іноземних мов відбувається в межах компетентнісної та діяльнісної освітніх парадигм, які передбачають орієнтацію на практичне використання знань і формування здатності до ефективної комунікативної взаємодії. У цьому контексті комунікативний підхід розглядається як один із провідних напрямів іншомовної освіти, що забезпечує формування іншомовної комунікативної компетентності як інтегрованої якості особистості [13].

Сутність комунікативного підходу полягає у спрямуванні освітнього процесу на використання мови як засобу реального спілкування. Відповідно до положень Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, навчання має бути зорієнтоване на виконання комунікативних завдань, що відображають реальні потреби мовців у різних сферах діяльності [7, с. 9]. У сучасному науковому дискурсі цей підхід розглядається не лише як методична система, а як концептуальна основа іншомовної освіти, у межах якої мовець трактується як соціальний агент, що реалізує комунікативні наміри в конкретних умовах діяльності.

У контексті сучасних підходів до навчання іноземних мов важливого значення набуває ідея взаємозв'язку мови і мислення, згідно з якою мовленнєва діяльність розглядається як форма когнітивної активності [9]. Це означає, що навчання іноземної мови має бути спрямоване не лише на формування мовних навичок, а й на розвиток аналітичного, критичного та професійного мислення студентів.

Крім того, у дослідженнях наголошується на соціокультурному вимірі комунікативного підходу, який передбачає врахування норм і правил

професійної комунікації, прийнятих у різних культурах [11]. Це особливо актуально для студентів немовних спеціальностей, які в майбутній професійній діяльності взаємодіятимуть з представниками різних культурних середовищ.

Разом із тим у навчанні студентів немовних спеціальностей комунікативний підхід набуває певної специфіки, що зумовлено функціональною роллю іноземної мови як інструмента професійної діяльності. Це визначає необхідність його адаптації до умов професійно орієнтованого навчання, у межах якого мова використовується для розв'язання конкретних фахових завдань.

Іншомовна підготовка студентів немовних спеціальностей характеризується спрямованістю на формування професійно-комунікативної компетентності, що передбачає здатність здійснювати іншомовну взаємодію у професійному середовищі, працювати з фаховою інформацією, брати участь у професійних дискусіях та презентувати результати діяльності [4; 1].

У зв'язку з цим реалізація комунікативного підходу в професійно орієнтованому навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей має низку специфічних особливостей, що відображають його адаптацію до умов фахової підготовки. На основі теоретичного аналізу та узагальнення педагогічної практики доцільно виокремити ряд таких особливостей.

1. Професійна детермінованість змісту навчання. Відбір мовного матеріалу здійснюється з урахуванням майбутньої спеціальності студентів, що передбачає включення до освітнього процесу фахової термінології, професійно орієнтованих текстів і комунікативних ситуацій.

При цьому така детермінованість передбачає не лише відбір відповідного мовного матеріалу, а й формування здатності до інтерпретації та критичного осмислення професійної інформації іноземною мовою, що пов'язано з розвитком академічної грамотності студентів.

2. Домінування професійно-комунікативної спрямованості мовленнєвої діяльності, орієнтованої на виконання типових функцій фахового спілкування. Це зумовлює необхідність використання таких форм організації навчання, які моделюють реальні умови професійної взаємодії, зокрема інтерактивних технологій (ділові ігри, симуляції, дебати), що сприяють розвитку аргументації, критичного мислення та навичок прийняття рішень.

3. Моделювання автентичних професійних ситуацій, яке забезпечує наближення освітнього процесу до реальних умов професійної діяльності. Це передбачає створення навчального середовища, максимально наближеного до реального професійного контексту, що забезпечує перенесення сформованих умінь у практичну діяльність.

4. Інтеграція мовного та предметного змісту навчання, що реалізується через використання CLIL-технології та сприяє поєднанню мовної і фахової

ISSN 3041-1572 Online

підготовки [8, с. 1]. Така інтеграція сприяє формуванню цілісного уявлення про професійну діяльність, у межах якої іноземна мова виступає як інструмент пізнання та комунікації, зокрема за рахунок використання автентичних матеріалів.

5. Діяльнісний характер навчання, який передбачає виконання здобувачами освіти практично значущих завдань у межах Task-based Learning [9]. Це забезпечує активну участь студентів в освітньому процесі та підвищує ефективність засвоєння матеріалу, оскільки виконання завдань із конкретним результатом стимулює використання мови у природному контексті.

Підкреслимо, що за умови використання професійно орієнтованих комунікативних завдань, які моделюють реальні ситуації фахової діяльності та забезпечують інтеграцію мовленнєвої і професійної активності студентів, підвищується ефективність упровадження комунікативного підходу [9; 10]. Наведемо деякі приклади таких завдань:

1) Case Study (для менеджерів).

Task: Business Problem Solving.

You are part of a management team in an international company. The company is experiencing a decline in sales in a foreign market. Analyze the situation and propose a solution. Present your ideas to the team.

2) Role Play.

Task: Professional Negotiation.

Student A: You are a company representative negotiating a contract.

Student B: You are a foreign partner with different conditions.

Discuss terms and reach an agreement.

3) Presentation Task.

Task: Professional Presentation.

Prepare a short presentation (5–7 minutes) on a topic related to your field of study. Use professional vocabulary and visual aids.

4) CLIL-based Task.

Task: Working with Professional Text.

Read the article related to your speciality. Summarize the key ideas and explain them to your group.

5) Digital Communication Task.

Task: Online Collaboration.

Work in groups to create a project using an online tool (Google Docs, Padlet). Present the results.

6) Problem-Solving Discussion.

Task: Decision Making.

Discuss a professional dilemma and agree on the best solution. Justify your choice.

6. Цифрова медіація комунікативної взаємодії, що розширює можливості іншомовної комунікації та забезпечує доступ до автентичного мовного середовища. Зокрема, використання онлайн-платформ і цифрових ресурсів сприяє формуванню цифрової компетентності майбутніх фахівців.

7. Інтенсифікація освітнього процесу в умовах обмеженого часу, що зумовлює необхідність відбору найбільш функціонально значущого навчального матеріалу. Це передбачає оптимізацію змісту і методів навчання через застосування інтерактивних та інноваційних технологій.

8. Підвищена роль мотиваційного компонента, який забезпечує усвідомлення здобувачами освіти практичної значущості іншомовної підготовки. Це вимагає створення умов для формування внутрішньої мотивації, зокрема через актуалізацію професійної спрямованості навчання.

З методичної точки зору визначені особливості доцільно розглядати як взаємодоповнювальні складники єдиної педагогічної системи. Так, професійна детермінованість змісту навчання корелює з ідеєю функціонального відбору мовного матеріалу, відповідно до якої пріоритет надається тим мовним засобам, що забезпечують виконання конкретних комунікативних завдань [13]. Водночас домінування професійно-комунікативної спрямованості мовленнєвої діяльності узгоджується з положенням про необхідність формування стратегічної компетентності, яка дозволяє ефективно долати труднощі у процесі спілкування [6]. Моделювання професійних ситуацій, у свою чергу, відповідає принципу автентичності навчання, який передбачає використання завдань, максимально наближених до реальної професійної діяльності [10]. Це забезпечує перенесення сформованих умінь у практичну сферу.

Зазначені особливості є взаємопов’язаними та у своїй сукупності забезпечують ефективність реалізації комунікативного підходу у професійно орієнтованому навчанні. Слід зауважити, що їх взаємодія відповідає сучасним уявленням про інтегрований характер іншомовної освіти, який ґрунтується на поєднанні когнітивного, діяльнісного та соціокультурного компонентів [3; 13].

З позицій компетентнісного підходу професійно орієнтоване навчання іноземної мови передбачає не лише засвоєння мовних знань, а й формування здатності застосовувати їх у різних професійних контекстах. У цьому зв’язку особливого значення набуває поняття «професійно-комунікативна компетентність», яка інтегрує мовні, соціолінгвістичні, дискурсивні та стратегічні вміння [6; 4]. Відповідно, реалізація комунікативного підходу має бути спрямована на розвиток здатності студентів ефективно діяти у ситуаціях професійного спілкування, що виходить за межі мовного навчання.

Суттєвого значення у цьому процесі набуває міждисциплінарна інтеграція, яка забезпечує зв’язок іншомовної підготовки з фаховими дисциплінами.

ISSN 3041-1572 Online

Як зазначає D. Coyle, інтеграція змісту і мови сприяє більш глибокому засвоєнню як мовного, так і предметного матеріалу, оскільки активізує когнітивну діяльність студентів [8]. У контексті підготовки студентів немовних спеціальностей це дозволяє підвищити мотивацію до навчання та забезпечити його практичну спрямованість.

Варто також зазначити, що сучасні українські дослідження конкретизують комунікативний підхід у контексті професійно орієнтованого навчання, наголошуючи на доцільності поєднання цього підходу з професійною спрямованістю навчання, що забезпечує формування здатності до міжкультурної професійної взаємодії, а також підвищує мотивацію студентів до вивчення іноземної мови [4].

Крім того, важливим аспектом є врахування специфіки професійного дискурсу, який характеризується наявністю спеціалізованої термінології, певних комунікативних стратегій та жанрових особливостей. Формування здатності до участі у професійному дискурсі передбачає оволодіння не лише мовними засобами, а й нормами професійної комунікації, що визначаються соціокультурними та професійними чинниками.

Отже, результати дослідження засвідчують, що комунікативний підхід у навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей потребує цілеспрямованої адаптації до умов професійно орієнтованого освітнього середовища.

Визначені особливості реалізації комунікативного підходу зумовлюють доцільність виокремлення відповідних методичних умов його ефективного впровадження в освітній процес.

По-перше, доцільно забезпечити системний зв’язок між змістом іншомовної підготовки та фаховими дисциплінами. Це може реалізовуватися через добір навчальних матеріалів, що відображають актуальні проблеми відповідної професійної галузі, а також через інтеграцію міжпредметних завдань. Такий підхід відповідає концепції інтегрованого навчання змісту і мови (CLIL), яка доводить свою ефективність у сучасних освітніх практиках [8].

По-друге, необхідно широко використовувати завдання комунікативного характеру, спрямовані на розв’язання професійних проблем. Як свідчать дослідження, саме виконання завдань із чітко визначеним результатом сприяє активізації мовленнєвої діяльності та формуванню стійких комунікативних умінь [9, с. 4–5].

По-третє, важливо впроваджувати інтерактивні форми навчання, зокрема роботу в малих групах, проєктну діяльність, рольові ігри та дискусії. Такі форми організації освітнього процесу сприяють розвитку соціальних навичок, умінь співпраці та відповідальності за результат спільної діяльності.

По-четверте, доцільно активно використовувати цифрові технології як засіб організації комунікативної взаємодії. Зокрема, застосування онлайн-

платформ, відеоконференцій та спільних цифрових ресурсів дозволяє створити умови для автентичного іншомовного спілкування [15].

По-п'яте, важливим є забезпечення поетапності формування іншомовної комунікативної компетентності, що передбачає поступовий перехід від репродуктивних до продуктивних видів діяльності. Такий підхід відповідає принципам діяльнісного навчання та сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу.

По-шосте, необхідно приділяти увагу формуванню внутрішньої мотивації здобувачів освіти шляхом демонстрації практичної значущості іншомовної підготовки. Це може здійснюватися через використання автентичних матеріалів, залучення до міжнародних освітніх проєктів та створення ситуацій успіху в навчанні.

Урахування зазначених умов сприятиме підвищенню ефективності освітнього процесу та забезпечить формування готовності студентів до використання іноземної мови у професійній діяльності.

Висновки. Отже, проведений аналіз дає підстави розглядати комунікативний підхід у навчанні іноземної мови студентів немовних спеціальностей як такий, що потребує цілеспрямованої адаптації до професійно орієнтованого освітнього середовища. Його ефективне застосування передбачає врахування низки взаємопов'язаних особливостей, зокрема професійної зумовленості змісту навчання, орієнтації мовленнєвої діяльності на виконання фахових комунікативних завдань, моделювання типових ситуацій професійної взаємодії, поєднання мовного та предметного компонентів, діяльнісного характеру освітнього процесу, використання цифрових технологій, оптимізації навчального часу та посилення мотиваційного складника.

Сукупність зазначених особливостей створює підґрунтя для формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців і забезпечує готовність до ефективного використання іноземної мови в різних видах професійної діяльності.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на уточнення дидактичних умов ефективного застосування комунікативного підходу в різних галузях підготовки, а також на дослідження впливу сучасних освітніх технологій на розвиток іншомовної професійної комунікації студентів.

Література:

1. Бігич О. Б., Бондар Л. В., Волошинова М. М., Максименко Л. О., Огуй О. М., Окопна Я. В., Сімкова І. О. Теорія і практика формування іншомовної професійно орієнтованої компетентності в говорінні у студентів нелінгвістичних спеціальностей. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2013. 384 с.
2. Гришкова Р. О. Методика навчання англійської мови за професійним спрямуванням студентів нефілологічних спеціальностей : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2015. 220 с.

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

4. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. / О. Б. Бігич та ін. / за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.

5. Методика навчання іноземних мов у загальноосвітніх навчальних закладах / кол. авт.: Л. С. Панова, І. Ф. Андрійко, С. В. Тезікова та ін. Київ : Видавничий центр «Академія», 2010. 327 с.

6. Canale M., Swain M. Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Oxford : Oxford University Press, 1980. 47 p.

7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Cambridge : Council of Europe, 2001. 260 p.

8. Coyle D., Hood P., Marsh D. CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 184 p.

9. Ellis R. Task-based Language Learning and Teaching. Oxford : Oxford University Press, 2003. 387 p.

10. Harmer J. How to Teach English. London: Longman, 2001. 198 p.

11. Hymes D. H. On Communicative Competence. In: J. B. Pride and J. Holmes. Sociolinguistics. Selected Readings. Harmondsworth : Penguin, 1972. Pp. 269–293.

12. Johnson K. Communicative Syllabus Design and Methodology. Oxford; New York : Pergamon Press, 1982. 222 p.

13. Richards J., Rodgers T. Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge : Cambridge University Press, 2014. 410 p.

14. Tarnopolsky O. Constructivist Blended Learning Approach to Teaching English for Specific Purposes. London : Versita, 2012. 227 p.

15. Warschauer M., Meskill C. Technology and Second Language Teaching. URL: https://earlyreflections1.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/technology-in-the-classroom.pdf (Дата перегляду: 13.02.2026).

References:

1. Bihych O. B., Bondar L. V., Voloshynova M. M., Maksymenko L. O., Ohui O. M., Okopna Ya. V., Simkova I. O. (2013) Teoriia i praktyka formuvannia inshomovnoi profesiino oriientovanoi kompetentnosti v hovorinni u studentiv nelinhvistychnykh spetsialnostei [Theory and practice of developing professionally oriented foreign language speaking competence among students of non-linguistic specialities]. Kyiv : Vyd. tsentr KNLU, 384 [in Ukrainian].

2. Hryshkova R. O. (2015) Metodyka navchannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei [Methods of teaching English for specific purposes to students of non-linguistic specialities] : navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv. Mykolaiv : Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 220 [in Ukrainian].

3. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy [Competence-based approach in modern education: global experience and Ukrainian perspectives]: Biblioteka z osvitnoi polityky / za zah. red. O. V. Ovcharuk. Kyiv : K.I.S., 2004, 112 [in Ukrainian].

4. Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka [Methods of teaching foreign languages and cultures: theory and practice] : pidruch. / O. B. Bihych ta in. / Edited by S. Yu. Nikolaieva. Kyiv: Lenvit, 2013, 590 [in Ukrainian].

5. Metodyka navchannia inozemnykh mov u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh [Methods of teaching foreign languages in general education schools] / kol. avt.: L. S. Panova, I. F. Andriiko, S. V. Tezikova ta in. Kyiv : Vydavnychyi tsentr «Akademiia», 2010, 327 [in Ukrainian].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

6. Canale M., Swain M. (1980) Theoretical Bases of Communicative Approaches to Second Language Teaching and Testing. Oxford : Oxford University Press, 47 [in English].

7. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. (2001). Cambridge: Council of Europe, 260 [in English].

8. Coyle D., Hood P., Marsh D. (2010) CLIL: Content and Language Integrated Learning. Cambridge : Cambridge University Press, 184 [in English].

9. Ellis R. (2003) Task-based Language Learning and Teaching. Oxford : Oxford University Press, 387 [in English].

10. Harmer J. (2001) How to Teach English. London: Longman, 198 [in English].

11. Hymes D. H. (1972) On Communicative Competence. In: J. B. Pride and J. Holmes. Sociolinguistics. Selected Readings. Harmondsworth : Penguin, 269–293 [in English].

12. Johnson K. (1982) Communicative Syllabus Design and Methodology. Oxford; New York : Pergamon Press, 222 [in English].

13. Richards J., Rodgers T. (2014) Approaches and Methods in Language Teaching. Cambridge : Cambridge University Press, 410 [in English].

14. Tarnopolsky O. (2012) Constructivist Blended Learning Approach to Teaching English for Specific Purposes. London : Versita, 227 [in English].

15. Warschauer M., Meskill C. Technology and Second Language Teaching. URL: https://earlyreflections1.wordpress.com/wp-content/uploads/2015/12/technology-in-the-classroom.pdf (Accessed: 13.02.2026) [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 11.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.091.12:373.2.011.3-051

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-644-658

Марєєва Тетяна Вікторівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, м. Глухів, https://orcid.org/0000-0002-5664-4070

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗАКЛАДІВ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з порушеннями мовлення в умовах сучасного освітнього простору. Обґрунтовано актуальність дослідження, що зумовлена зростанням кількості дітей із мовленнєвими порушеннями, упровадженням інклюзивної моделі освіти та підвищенням вимог до професійної компетентності педагогічних працівників. Проаналізовано словникові джерела та науково-педагогічну літературу з метою уточнення змісту дефініцій «підготовка» і «професійна підготовка». Встановлено, що у науковому дискурсі означені поняття трактуються як процес, система, результат освітньої діяльності або як їх інтеграція, що свідчить про їх багатоаспектний характер. Узагальнення наукових підходів до визначення поняття професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО дало змогу виокремити основні характеристики цього процесу, зокрема його цілеспрямованість, системність, інтегративність і спрямованість на формування професійної готовності або компетентності. Запропоновано авторське визначення поняття "підготовка майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення" та розкрито його суть: це цілеспрямований, системно організований процес фахової підготовки у закладі вищої освіти, спрямований на набуття здобувачами освіти здатності виявляти мовленнєві порушення у дітей, здійснювати розвиток, виховання і навчання дошкільників з різними мовленнєвими можливостями, використовуючи елементи корекційно-розвивального впливу в межах професійних функцій вихователя ЗДО на засадах міждисциплінарної взаємодії з фахівцями команди психолого-педагогічного й логопедичного супроводу означеної категорії вихованців. Доведено, що результатом такої підготовки є сформованість у майбутніх педагогів здатності ефективно працювати з дітьми з порушеннями мовлення в умовах ЗДО.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: професійна підготовка; вихователь закладу дошкільної освіти; діти з порушеннями мовлення; підготовка майбутніх вихователів до роботи з дітьми з порушеннями мовлення; фахова компетентність; здатність до роботи з дітьми з порушеннями мовлення.

Marieieva Tetiana Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University, Hlukhiv, https://orcid.org/0000-0002-5664-4070

PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS TO WORK WITH CHILDREN WITH SPEECH AND LANGUAGE DISORDERS: THE ESSENCE OF THE CONCEPT

Abstract. The article presents a theoretical analysis of the problem of professional training of future preschool teachers to work with children with speech and language disorders in the modern educational environment. The relevance of the study has been substantiated, which is determined by the growing number of children with speech and language disorders, the implementation of the inclusive education model, and the increasing demands on the professional competence of teaching staff. Dictionary sources and scientific-pedagogical literature have been analysed in order to clarify the content of the definitions of “training” and “professional training”. It has been established that in scientific discourse these concepts are interpreted as a process, a system, a result of educational activity, or as their integration, which indicates their multidimensional nature. The generalization of scientific approaches to defining the concept of professional training of future preschool teachers has made it possible to identify the main characteristics of this process, in particular its purposefulness, systematicity, integrativity and focus on the formation of professional readiness or competence. The author’s definition of the concept of “training of future preschool teachers to work with children with speech and language disorders” is proposed and its essence is revealed: it is a purposeful, systematically organized process of professional training in a higher education institution aimed at acquiring by students the ability to identify speech and language disorders among children, to carry out the development, upbringing and education of preschoolers with different speech and language capabilities, using elements of correctional and developmental influence within the professional functions of a preschool teacher on the basis of interdisciplinary interaction with specialists of the psychological-pedagogical and speech therapy support team for this category of children. It has been proved that the result of such training is future preschool teachers’ professional competence “ability to work with children with speech and language disorders”.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: professional training; preschool teacher; children with speech and language disorders; training of future preschool teachers to work with children with speech and language disorders; professional competence; ability to work with children with speech and language disorders.

Постановка проблеми. Підготовка вихователів для системи дошкільної освіти спрямована на формування компетентного фахівця, здатного розвивати, виховувати і навчати дітей від раннього віку до вступу до школи та піклуватися про них. Відтак проблема професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) є багатоаспектною та актуальною у сучасній науці.

Попри значну кількість досліджень, присвячених різним аспектам професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО, досі немає єдиного розуміння її ключових понять. У науковому дискурсі паралельно функціонують терміни «професійна підготовка», «фахова підготовка» та «професійно-педагогічна підготовка», які нерідко вживаються як синоніми. Це, у свою чергу, ускладнює чітке визначення змісту й сутності досліджуваного явища.

Особливої актуальності набуває проблема підготовки майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення, категорією здобувачів дошкільної освіти, чисельність якої останнім часом неухильно зростає. Відтак актуалізується необхідність уточнення сутності означеної професійної підготовки та визначення її результату.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО є предметом наукових досліджень. Г. Бєлєнька [15], О. Богініч [15], З. Борисова [15], С. Гаврилюк [4], Л. Зданевич [6], Л. Іщенко [8], Р. Куліш [10], В. Ляпунова [11], Н. Мельник [12], І. Підлипняк [16], В. Сергеєва [25], Т. Танько [28] та ін. вивчали професійну підготовку майбутнього вихователя ЗДО з різних позицій: як процес професійного становлення особистості, як систему організаційно-педагогічних впливів та як результат, що виявляється у сформованості готовності чи компетентності до професійної діяльності.

Водночас аналіз наукових джерел засвідчує відсутність єдиного підходу до тлумачення поняття «професійна підготовка майбутнього вихователя ЗДО», що ускладнює чітке окреслення його сутності та змісту в контексті сучасних освітніх викликів.

Мета статті – на основі аналізу словникової та науково-педагогічної літератури розкрити сутність поняття «підготовка майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення» та запропонувати його авторське визначення.

Виклад основного матеріалу. Аналіз словників та наукової літератури засвідчує наявність різних підходів до визначення дефініцій «підготовка» і «професійна підготовка».

Тлумачні словники трактують поняття «підготовка» як:

1) запас знань, навичок, досвід, набутий у процесі навчання, практичної діяльності [3, с. 952; 7, с. 329; 26, с. 824];

2) процес навчання та професійного становлення, що здійснюється на базі вищих навчальних закладів, курсах підвищення кваліфікації тощо [31, с. 873]; забезпечення молоді якісним рівнем професійної кваліфікації, яка дозволить ефективно виконувати посадові обов'язки [13, с. 167].

У словнику «Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика» натрапляємо на таке визначення професійної підготовки, яке, на нашу думку, досить повно розкриває сутність означеного процесу: «це система становлення майбутнього вчителя в закладах вищої педагогічної освіти, у закладах фахової передвищої освіти, у класичних університетах, що представляє цілісну систему, яка спрямована на формування мотивації здійснювати якісно педагогічну діяльність, вивчення різних дисциплін відповідно до освітньо-професійної програми, розвитку фахових компетентностей у процесі проходження різних видів практик, залучення до науково-дослідницької роботи, а також передбачає набуття комплексу знань, умінь і навичок, професійного досвіду, що спонукає до саморозвитку, самовдосконалення упродовж життя» [14, с. 225].

У наукових дослідженнях з професійної освіти поняття «підготовка» конкретизується і набуває тлумачення синонімічного до термінів «процес» і «система».

Найчастіше його потрактовують саме в першому значенні, як: дію, спрямовану на забезпечення, здійснення, проведення, виконання чогось (Т. Садова [22, с. 327]); спеціальне навчання, процес, під час якого здійснюється навчання (виховання), формування, здобуття необхідних знань, умінь та навичок, і результатом такого навчання є безпосередня підготовленість того, кого навчали (виховували) (О. Попова [18, с. 26]); навчання як формування готовності до виконання майбутніх завдань; готовність як наявність компетентності, знань, умінь, необхідних для виконання поставлених завдань (М. Васильєва [2, с. 272]).

У другому значенні поняття «підготовка», «професійна підготовка» в наукових студіях тлумачаться як: система, що характеризується взаємозв'язком і взаємодією структурних компонентів, сукупність яких визначає особливість, своєрідність, що забезпечує формування особистості студента відповідно до поставленої мети – вийти на якісно новий рівень готовності до професійної діяльності (Г. Троцко [30]); «складна психолого-педагогічна

система із специфічним змістом, наявністю структурних елементів, формами відношень, особливостями навчального процесу, специфічного для даного фаху знаннями, вміннями та навичками» (І. Княжева [9, с. 93]).

Наявні також визначення професійної підготовки, які акцентують на її цілях та результаті.

Зокрема в потрактуванні В. Семиченко, вона є: 1) процесом, під час якого відбувається професійне становлення майбутнього фахівця; 2) метою та результатом діяльності освітнього закладу; 3) сенсом включення здобувача в освітню діяльність [24].

Н. Ничкало наголошує, що професійна підготовка фахівців зорієнтована на особистісний розвиток і творчу самореалізацію кожного громадянина України, формування поколінь, які навчаються впродовж життя, розвивають цінності громадянського суспільства, сприяють консолідації української нації та її інтеграції в європейський та світовий простір. Відтак, підготовка «кваліфікованих конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок мобільності, які відповідають вимогам науково-технічного прогресу й ринковим відносинам в економіці, виховання соціально активних членів суспільства, формування у них наукового світосприйняття, творчого мислення, кращих людських якостей та національної свідомості є головним завданням професійної освіти в умовах переходу до ринкових відносин, яка відповідає певному рівню кваліфікації» [20, с. 276].

На думку Л. Подоляк та В. Юрченка, мета професійної підготовки полягає не в передаванні конкретних предметних знань, умінь і навичок, а в озброєнні здобувачів вищої освіти системними інтегрованими науковими знаннями, які є загальною передумовою оволодіння способами вирішення виробничих проблем. До того ж окрім наукових теоретичних знань, студент набуває практично-методичні й конструктивно-майстерні знання та вміння [17, с. 80].

Оскільки наше дослідження спрямоване на підготовку майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення вважаємо за доцільне більш детально розглянути погляди дослідників в царині дошкільної і професійної освіти на це поняття.

На думку Г. Бєлєнької, О. Богініч, З. Борисової підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти є багатофакторною структурою, головним завданням якої є набуття кожним студентом особистісного смислу діяльності, формування фахової майстерності, підвищення інтересу до роботи з дітьми та їхніми батьками, розвиток успішності в діяльності [15, с. 101]. Ключовим завданням сучасної вищої освіти в аспекті становлення майбутніх вихователів ЗДО, за твердженням О. Богініч, є підготовка фахівців нового рівня якості, які б відповідали актуальним запитам суспільства, були спроможними швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності, були здатними впродовж

всього життя самостійно поповнювати професійні знання та збагачувати власний професійний досвід [1].

В. Сергеєва переконана, що ефективна професійна підготовка майбутнього вихователя ЗДО передбачає «забезпечення широкого загального світогляду і високої культури, професійного знання педагогіки, психології, теорії та наукових основ управління; здатності реалізувати свої знання на практиці; опанування методів психолого-педагогічного, соціального дослідження, усього комплексу педагогічних і управлінських умінь» [25, с. 323].

Подібну позицію обстоює й І. Підлипняк, яка наголошує, що провідним завданням підготовки майбутніх вихователів у ЗВО є формування особистості професіонала, спроможного будувати власну професійну діяльність, ціннісно-смисловою основою якої є особистість дитини дошкільного віку, набуття умінь педагогічної діагностики, аналізу й моделювання педагогічних ситуацій, а також організаторських та конструктивних умінь [16, с. 8].

Н. Гончар вважає, що професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО передбачає оволодіння системою професійних знань, які містять загальнокультурні, психологічні, педагогічні знання та знання з методики викладання предметів, методики виховної роботи, дидактики, знання педагогічної техніки [5, с. 188].

Означені вище погляди вчених на визначення завдань професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО зумовили розуміння її як багатогранного поняття, що розглядається, з одного боку, як процес (здебільшого), система або результат, а з іншого, як їх поєднання задля формування підготовленого, компетентного фахівця, здатного працювати з усіма учасниками освітнього процесу, забезпечуючи його якість через виконання своїх професійних функцій. Визначення поняття «професійна підготовка майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти», поширені в українському науковому дискурсі, репрезентує таблиця 1.

Таблиця 1

Аналіз визначень поняття «професійна підготовка майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти»

Аспект тлумачення поняття	Визначення та його автор
Процес	процес особистісного розвитку й професійного становлення майбутнього вихователя, формування його професійно значущих якостей і контекстного засвоєння фундаментальних знань, умінь та навичок, що забезпечуватимуть компетентне вирішення професійних завдань (О. Саприкіна та О. Хомич [23, с. 92])
	багатоаспектний, цілеспрямований, довготривалий процес особистісного професійного становлення творчої індивідуальності педагога, готового до майбутньої інноваційної діяльності в умовах сучасного ЗДО (С. Гаврилюк [4])

ISSN 3041-1572 Online

Аспект тлумачення поняття	Визначення та його автор
	спеціально організований освітній процес, спрямований на формування у майбутніх фахівців високого рівня готовності до ефективного здійснення професійної діяльності в галузі дошкільної освіти (Л. Зданевич [6, с. 395])
	процес професійної педагогічної освіти осіб, які безпосередньо залучені до сфери дошкільної освіти, практично здійснюють організацію освітньої діяльності з дітьми від народження до вступу до школи, а також осіб, які здобувають освіту, яка надаватиме офіційне право на здійснення такої діяльності в умовах різних типів ЗДО (Н. Мельник [12, с. 64] – в контексті західноєвропейського освітнього простору)
	цілісний освітній процес, спрямований на формування здатності майбутніх вихователів до набуття знань, фахових умінь, професійного мислення, розвиток особистісних якостей, що стимулюватимуть саморозвиток і самовдосконалення в подальшій професійній діяльності (І. Прокопенко й О. Мкртічян [19, с. 148])
	цілеспрямований процес у межах загальної професійно-педагогічної підготовки майбутніх вихователів у закладах вищої освіти, спрямований на формування теоретичних та методичних знань і вмінь, необхідних для ефективної взаємодії з дітьми дошкільного віку з метою розвитку їхньої емоційної сфери та профілактики емоційного неблагополуччя (Н. Трофаїла [29])
	цілісний методологічно обґрунтований, цілеспрямований процес, який відбувається у межах загальної професійно-педагогічної підготовки за напрямом «Дошкільна освіта»; включає сформовані особистісні якості, професійну спрямованість, теоретичні і методичні знання, навички і вміння для виконання майбутньої професійної діяльності; характеризується сукупністю взаємопов'язаних компонентів: мотиваційного, когнітивного, практично-діяльнісного, рефлексивного [Л. Іщенко [8, с. 453]
	цілеспрямований процес формування системи загальних і спеціальних психолого-педагогічних і суспільствознавчих знань, умінь, навичок, здібностей, які в поєднанні з високорозвиненими особистісними і професійними якостями забезпечують оптимальні результати діяльності за визначеним напрямом (В. Ляпунова [11, с. 405])
Система	система організаційних та педагогічних заходів, які забезпечують формування в особистості професійної спрямованості, системи знань, навичок, умінь і професійної готовності, що в свою чергу, визначається як суб'єктивний стан особистості, яка вважає себе здатною і підготовленою до виконання певної професійної діяльності та прагне її виконати (Т. Танько [28, с. 16])
Результат	результат комплексного освітнього процесу, що характеризується широтою загального світогляду і високої загальної культури особистості, володінням професійними знаннями з педагогіки, психології, теорії та наукових основ управління; це спроможність вихователя реалізувати свої знання на практиці; це вміння застосовувати весь спектр традиційних та інноваційних методів психолого-педагогічного, соціального дослідження, усього комплексу педагогічних і управлінських умінь» (Н. Мельник [12, с. 60])

Джерело: розроблено автором на основі аналізу наукової літератури

Із аналізу визначень, поданих у таблиці можна зробити висновок, що проблема професійної підготовки майбутніх вихователів ЗДО перебуває в центрі уваги багатьох дослідників. Кожен автор трактує поняття «професійна підготовка вихователя ЗДО» згідно предмету власного дослідження.

Разом із тим, наявні у науковій літературі й такі визначення, які показують багатоаспектність досліджуваної дефініції. Так, Л. Соловйова-Нікітіна розглядає професійну підготовку майбутніх вихователів ЗДО як багатогранне поняття: 1) процес, спрямований на підвищення професійних знань та професійної майстерності; 2) здатність майбутнього фахівця опанувати новими знаннями; 3) інтегративне поєднування змісту науково-теоретичного з практичним [27, с. 70]. Р. Куліш у визначенні сутності професійної підготовки майбутнього фахівця дошкільної освіти акцентує увагу на таких аспектах: професійна підготовка є системою змістових й організаційних заходів; вона не може бути обмежена лише формуванням знань, умінь, навичок й має бути зорієнтованою на особистісний розвиток майбутнього фахівця; формування готовності до виконання майбутньої професійної діяльності є метою та кінцевим результатом професійної підготовки [10, с. 74].

Таким чином, професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО є цілеспрямованим, багатоаспектним, спеціально організованим освітнім процесом, спрямованим на формування у студентів фахових знань, набуття вмінь і навичок, виховання особистісних і професійно значущих якостей, спрямованості, необхідних для роботи на посаді вихователя в дошкільній установі.

Дискусійним питанням залишається «Що є метою і результатом професійної підготовки – готовність, підготовленість до діяльності за фахом або професійна компетентність?». Зокрема, на думку І. Дичківської, Т. Жаровцевої, Л. Загородньої, Л. Зданевич [6], О. Кас'яненко, Р. Куліш [10], М. Сорочан, Н. Суховієнко, Т. Цегельник результатом професійної підготовки є готовність майбутнього фахівця дошкільної освіти; Л. Іщенко [8], Т. Лесіна, І. Підлипняк [16] результатом означеного процесу вбачають підготовленість; Г. Бєлєнька, К. Крутій, В. Ляпунова [11], Н. Мельник [12], Т. Теличко, О. Набока та М. Демченко, А. Чичук, Т. Швець обстоюють позицію, що результатом професійної підготовки є компетентність.

Т. Садова вказує на синонімічність понять готовності й компетентності, як результату професійної підготовки педагога, оскільки у науковому дискурсі вони здебільшого розглядаються як інтегральне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що характеризує ступінь підготовленості фахівця до діяльності. Разом із тим, дослідниця слушно розмежовує їх: дефініція «готовність до діяльності» здебільшого пов'язується із процесом професійної та професійно-педагогічної підготовки, тоді як компетентність визначається як результат педагогічної освіти [21, с. 191].

У процесі професійної підготовки дуже важливо сформувати в майбутніх вихователів ЗДО низку загальних і фахових компетентностей, які визначені Стандартами вищої освіти за спеціальністю 012 (від 2025 року А2) «Дошкільна освіта» для першого (бакалаврського) і другого (магістерського) рівнів вищої освіти та професійним стандартом «Вихователь закладу дошкільної освіти». Серед передбачених у названих стандартах компетентностей, з огляду на сучасну практику дошкільної освіти, особливої уваги й нагальності формування в майбутніх вихователів ЗДО потребують ті, що пов'язані з роботою з дітьми з особливими освітніми потребами.

Такою, на нашу думку, є фахова компетентність «здатність до роботи з дітьми з порушеннями мовлення», яка чітко не виокремлена в жодному із стандартів, але є необхідною для вихователів у зв'язку зі зростанням дітей, що мають порушення мовленнєвого розвитку у контингенті здобувачів дошкільної освіти. Пояснюємо це тим, що в дошкільному дитинстві функція мовлення лише формується і розвивається, і саме педагог вчасно може помітити відставання у її розвитку та у межах своїх професійних функцій надати відповідну допомогу у профілактиці розвитку мовленнєвого порушення або провести належні корекційно-розвивальні заходи з метою поліпшення мовлення дитини. Крім того, у випадках складних порушень мовлення (алалія, дизартрія, заїкання тощо) вихователь ЗДО часто є учасником команди психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми (функціональними мовленнєвими) потребами і доповнює впливи вчителя-логопеда. Крім того, перебуваючи із дошкільником чи групою дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення від 5 до 10 годин на день, він може протягом дня вміщувати корекційні завдання на розвиток мовленнєвого дихання, артикуляції, стимуляції та автоматизації звуків, слів, словосполучень, речень у, здавалося б на перший погляд, немовленнєві види діяльності – ігрову, пізнавальну, фізкультурно-оздоровчу, зображувальну, творчу, трудову тощо. На цій основі, ми вважаємо за необхідне здійснювати цілеспрямовану підготовку майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення ще на етапі здобуття освітнього ступеня бакалавр.

Вважаємо, що *підготовку майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до роботи з дітьми з порушеннями мовлення* доцільно тлумачити як *цілеспрямований, системно організований процес фахової підготовки у закладі вищої освіти, спрямований на набуття здобувачами освіти здатності виявляти мовленнєві порушення у дітей, здійснювати розвиток, виховання і навчання дошкільників з різними мовленнєвими можливостями, використовуючи елементи корекційно-розвивального впливу в межах професійних функцій вихователя ЗДО на засадах міждисциплінарної взаємодії з фахівцями команди психолого-педагогічного й логопедичного*

супроводу означеної категорії вихованців. Результатом такої підготовки *є сформованість фахової компетентності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти «здатність до роботи з дітьми з порушеннями мовлення».*

Висновки. Таким чином, зростання кількості дітей із порушеннями мовлення в системі дошкільної освіти, утвердження інклюзивної освітньої парадигми та вимоги чинних стандартів вищої освіти зумовлюють актуальність цілеспрямованої підготовки майбутніх вихователів ЗДО до роботи з означеною категорією вихованців. Аналіз словникових джерел і науково-педагогічної літератури засвідчив, що поняття «професійна підготовка майбутніх вихователів ЗДО» є багатоаспектним і трактується як процес, система, результат освітньої діяльності або як їх інтеграція. У контексті нашого дослідження сутність підготовки майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення полягає у цілеспрямованому формуванні здатності виявляти мовленнєві порушення у дітей дошкільного віку, організовувати освітній процес з урахуванням їхніх мовленнєвих можливостей, а також здійснювати корекційно-розвивальний вплив у межах професійних функцій вихователя на засадах міждисциплінарної взаємодії. Відтак підготовка майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення визначається як цілеспрямований, системно організований процес, що здійснюється у закладах вищої освіти з урахуванням вимог стандарту вищої освіти для першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю А2 «Дошкільна освіта» та професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». Результатом цього процесу є сформованість фахової компетентності «здатність до роботи з дітьми з порушеннями мовлення» у майбутніх педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розробленні та експериментальній перевірці моделі підготовки майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з порушеннями мовлення, а також у визначенні педагогічних умов її ефективної реалізації.

Література:

1. Богініч О. Л. Шляхи вдосконалення системи підготовки фахівців дошкільної освіти. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку.* 2008. Вип. 1. http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n1_2008_st_9/

2. Васильєва М.П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків: ХДПУ імені Г.С.Сковороди, 2003. 432 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь, 2005. 1728 с.

4. Гаврилюк С.М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до педагогічної творчості : автореф. дис. д-ра пед. наук : 13.00.04. Умань, 2016. 45 с.

5. Гончар Н. П. Формування креативності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів засобами інтерактивних технологій навчання. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер.: Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики*. 2011. Вип. 14 (24). С. 187–190.

6. Зданевич Л. В. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до роботи з дезадаптованими дітьми : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 613 с.

7. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків, 2006. 540 с.

8. Іщенко Л. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вихователя до формування творчої індивідуальності старших дошкільників : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Черкаси, 2016. 453 с

9. Княжева І. А. Інваріантна і варіативна складові процесу професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи в педагогічному університеті. *Наука і освіта.* 2009. №7. С. 93-97.

10. Куліш Р.В. Підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до професійної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського* : збірник наукових праць. Випуск 1.45 (106). Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. 182 С. С. 73–77.

11. Ляпунова В. А. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх вихователів до формування толерантності дітей у дошкільних навчальних закладах : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.08. Мелітополь, 2017. 490 с.

12. Мельник Н. І. Професійна підготовка дошкільних педагогів у країнах Західної Європи: теорія і практика : монографія. Умань : ФОП Жовтий О.О., 2016. 392 с.

13. Новий тлумачний словник української мови у трьох томах 200 000 слів у 3-х т. / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Видав-во «Аконіт», 2006. Т. 3. 862 с.

14. Педагогічна освіта в Україні: теорія і практика : словник / укл. М.П. Вовк, Ю.В. Грищенко, С.О. Соломаха, Н.О. Філіпчук, С.В. Ходаківська; Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2021. 328 с.

15. Підготовка вихователя до розвитку особистості дитини в дошкільному віці : монографія / Г. В. Бєлєнька, О. Л. Богініч, З. Н. Борисова та ін.; за заг. ред. І. І. Загарницької. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 310 с.

16. Підлипняк І. Ю. Підготовка майбутніх вихователів до формування математичної компетенції дошкільників у різновікових групах : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. Умань, 2014. 24 с.

17. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія вищої школи : підручник. Вид. 3-тє., випр. і доп. Київ, 2011. 360с

18. Попова О.В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти : дис. д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.02. Одеса, 2017. 479 с.

19. Прокопенко І., Мкртічян О. Сучасні дослідження проблеми професійної підготовки майбутніх вихователів у педагогічній теорії та практиці. *Педагогіка та психологія :* збірник наукових праць. 2019. Вип. 61. С. 146–164.

20. Професійна освіта : навчальний посібник / укл. С. У. Гончаренко та ін.; за ред. Н. Г. Ничкало. Київ : Вища школа, 2000. 149 с

21. Садова Т. А. Професійна компетентність та готовність до педагогічної діяльності: сутність і взаємозв'язок. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2010. № 1. С. 186–192

22. Садова Т.А. Професійно-педагогічна підготовка: дефінітивний аналіз проблеми. *Педагогічні науки: зб. наук. праць.* Херсон: Вид-во ХДУ, 2009. Вип. 51. С. 326–332.

23. Саприкіна О. В., Хомич О. О. Підготовка майбутніх вихователів до організації образотворчої діяльності з урахуванням гендерних особливостей дітей. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка.* 2012. Вип. 22(257). С. 91–98

24. Семиченко В. А. Концепція цілісності та її реалізації в професійній підготовці майбутніх учителів : дис…. докт. псих. наук: 19.00.07. Київ, 1992. 432 с.

25. Сергеєва В. Ф. Технологічний підхід до професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. *Проблеми емпіричних досліджень у психології.* 2014. Вип. 31(3). С. 323–329.

26. Словник української мови у 20 томах. Том 12: П – ПІДКУРЮВАЧ / Уклад. Шевченко І. В., Білоноженко В. М., Брітікова К. В., Загнітко А. П., Заїка Н. М. та ін.; Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України; Український мовно-інформаційний фонд НАН України. Київ: Наукова думка, 2021. 1024 с.

27. Соловйова-Нікітіна Л. М. Актуальні проблеми підготовки вихователів дошкільних навчальних закладів в умовах трансформації вищої освіти в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2016. Вип. 137. С. 68–71.

28. Танько Т. Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Харків, 2004. 41 с.

29. Трофаїла Н.Д. Підготовка майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку: автореф. дис. … канд пед. наук : 13.00.08. Одеса, 2019. 22 с.

30. Троцко Г. В. Теоретичні та методичні основи підготовки студентів до виховної діяльності у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 1997. 54 с

31. Універсальний словник-енциклопедія / за заг. ред. М. В. Поповича. Київ : Вид-во «ТЕКА», 2006. 1551 с.

References:

1. Bohinich, O. L. (2008). Shliakhy vdoskonalennia systemy pidhotovky fakhivtsiv doshkilnoi osvity [Ways to improve the training system for preschool education specialists]. *Pedahohichna nauka: istoriia, teoriia, praktyka, tendentsii rozvytku – Pedagogical science: history, theory, practice, development trends, 1.* http://www.intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_e-magazine_pedagogical_science_arhiv_pn_n1_2008_st_9/ [in Ukrainian]

2. Vasylieva, M. P. (2003). *Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha [Theoretical foundations of deontological training of a teacher]*. [Doctoral dissertation, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University] [in Ukrainian].

3. Busel, V. T. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Great explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Irpin: Perun [in Ukrainian].

4. Havryliuk, S. M. (2016). *Teoretyko-metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do pedahohichnoi tvorchosti [Theoretical and methodological principles of professional training of future preschool teachers for pedagogical creativity]* [Abstract of doctoral dissertation, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University] [in Ukrainian].

5. Honchar, N. P. (2011). Formuvannia kreatyvnosti maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv zasobamy interaktyvnykh tekhnolohii navchannia [Formation of creativity of future preschool teachers by means of interactive learning technologies]. *Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriia: Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky – Scientific journal of the NPU named after M. P. Dragomanov. Series: Creative personality of a teacher: problems of theory and practice, 14,* 187–190 [in Ukrainian].

6. Zdanevych, L. V. (2014). *Teoretychni i metodychni osnovy profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv do roboty z dezadaptovanymy ditmy [Theoretical and Methodical Bases of Preparation of the Future Tutors of Pre-School Educational Establishments to Work with Deadapted Children]* [Doctoral dissertation, Zhytomyr Ivan Franko State University] [in Ukrainian].

7. Ivchenko, A. O. (2006). *Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]*. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].

8. Ishchenko, L. V. (2016). *Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnoho vykhovatelia do formuvannia tvorchoi indyvidualnosti starshykh doshkilnykiv [Theoretical and methodological principles of training future preschool teachers to form the creative individuality of older preschoolers]* [Doctoral dissertation, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy] [in Ukrainian].

9. Kniazheva, I. A. (2009). Invariantna i variatyvna skladovi protsesu profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly v pedahohichnomu universyteti [Invariant and variative constituents of the process of professional training of future high school teachers at pedagogical university]. *Nauka i osvita – Science and education, 7,* 93–97 [in Ukrainian].

10. Kulish, R. V. (2014). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv doshkilnoi osvity do profesiinoi diialnosti [Training of future preschool education specialists for professional activities]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho, 1.45*(106), 73–77 [in Ukrainian].

11. Liapunova, V. A. (2017). *Teoretychni i metodychni zasady profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do formuvannia tolerantnosti ditei u doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological foundations of future preschool teachers' professional training for the forming of children's tolerance]* [Doctoral dissertation, Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University]. [in Ukrainian].

12. Melnyk, N. I. (2016). *Profesiina pidhotovka doshkilnykh pedahohiv u krainakh Zakhidnoi Yevropy: teoriia i praktyka [Professional training of preschool teachers in Western Europe: theory and practice]*. Uman: Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].

13. Yaremenko, V., & Slipushko, O. (Eds.). (2006). *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 3). Kyiv: Akonit.

14. Vovk, M. P., Hryshchenko, Yu. V., Solomakha, S. O., Filipchuk, N. O., & Khodakivska, S. V. (Comps.). (2021). *Pedahohichna osvita v Ukraini: teoriia i praktyka [Pedagogical education in Ukraine: theory and practice]*. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD.

15. Bielienka, H. V., Bohinich, O. L., Borysova, Z. N., et al. (2009). *Pidhotovka vykhovatelia do rozvytku osobystosti dytyny v doshkilnomu vitsi* [Preparing a teacher for the development of a child's personality in preschool age]. I. I. Zaharnytska (Ed.). Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

16. Pidlypniak, I. Yu. (2014). *Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia matematychnoi kompetentsii doshkilnykiv u riznovikovykh hrupakh [Training future preschool teachers to form mathematical competence of children in multi-age groups]* [Abstract of candidate dissertation, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University] [in Ukrainian].

17. Podoliak, L. H., & Yurchenko, V. I. (2011). *Psykholohiia vyshchoi shkoly [Higher school psychology]* (3rd ed.). Kyiv [in Ukrainian].

18. Popova, O. V. (2017). *Teoretyko-metodychni zasady profesiino-movlennievoi pidhotovky maibutnikh perekladachiv kytaiskoi movy v umovakh universytetskoi osvity [Theoretical and methodological principles of professional and speech training of future Chinese translators in university education]* [Doctoral dissertation, Odesa I. I. Mechnikov National University] [in Ukrainian].

19. Prokopenko, I., & Mkrtichian, O. (2019). Suchasni doslidzhennia problemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv u pedahohichnii teorii ta praktytsi [Modern studies of the problem of professional training of future educators in pedagogical theory and practice]. *Pedahohika ta psykholohiia – Pedagogy and psychology, 61,* 146–164 [in Ukrainian].

20. Nychkalo, N. H. (Ed.). (2000). *Profesiina osvita [Professional education]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

21. Sadova, T. A. (2010). Profesiina kompetentnist ta hotovnist do pedahohichnoi diialnosti: sutnist i vzaiemozviazok [Professional competence and readiness for pedagogical activity: essence and interrelation]. *Zbirnyk naukovykh prats Berdianskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky – Collection of scientific works of Berdyansk State Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences, 1,* 186–192 [in Ukrainian].

22. Sadova, T. A. (2009). Profesiino-pedahohichna pidhotovka: definityvnyi analiz problemy [Professional and pedagogical training: a definitive analysis of the problem]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical scienses, 51,* 326–332 [in Ukrainian].

23. Saprykina, O. V., & Khomych, O. O. (2012). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do orhanizatsii obrazotvorchoi diialnosti z urakhuvanniam gendernykh osoblyvostei ditei [Preparation of future educators for the organization of artistic activities taking into account the gender characteristics of children]. *Visnyk LNU imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of Taras Shevchenko LNU, 22*(257), 91–98 [in Ukrainian].

24. Semychenko, V. A. (1992). *Kontseptsiia tsilisnosti ta yii realizatsii v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [The concept of integrity and its implementation in the professional training of future teachers]* [Doctoral dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].

25. Sergeeva, V. F. (2014). Tekhnolohichnyi pidkhid do profesiinoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv [The technological approach to the professional preparation of future teachers of preschool educational institutions]. *Problemy empirychnykh doslidzhen u psykholohii – Problems of empirical research in psychology, 3*(31), 323–329 [in Ukrainian].

26. Shevchenko, I. V., Bilonozhenko, V. M., Britikova, K. V., Zahnitko, A. P., & Zaika, N. M. (Comps.). (2021). *Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 12). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

27. Soloviova-Nikitina, L. M. (2016). Aktualni problemy pidhotovky vykhovateliv doshkilnykh navchalnykh zakladiv v umovakh transformatsii vyshchoi osvity v Ukraini [Current problems of training preschool teachers in the context of higher education transformation in Ukraine]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of the Chernihiv National Pedagogical University. Series: Pedagogical Sciences, 137,* 68–71 [in Ukrainian].

28. Tanko, T. (2004). *Teoriia ta praktyka muzychno-pedahohichnoi pidhotovky maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv u pedahohichnykh universytetakh [Theory and practice of musical and pedagogical training of future preschool teachers in pedagogical universities]* [Abstract of doctoral dissertation, Kharkiv National Pedagogical University] [in Ukrainian].

29. Trofaila, N. D. (2019). *Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do emotsiinoho rozvytku ditei doshkilnoho viku [Training future teachers for the emotional development of preschool children]* [Abstract of candidate dissertation, Odesa National University] [in Ukrainian].

30. Trotsko, H. V. (1997). *Teoretychni ta metodychni osnovy pidhotovky studentiv do vykhovnoi diialnosti u vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and methodological foundations of training students for educational activities in higher pedagogical educational institutions]* [Abstract of doctoral dissertation, National Academy of Educational Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].

31. Popovych, M. V. (Ed.). (2006). *Universalnyi slovnyk-entsyklopediia [Universal dictionary-encyclopedia]*. Kyiv: TEKA [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 796.3:378.147:37.091.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-659-673

Мартинів Олег Михайлович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0002-2509-0677

Бенцак Любов Іванівна старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка, https://orcid.org/0000-0002-7265-1561

Бенцак Роман Несторович старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка, https://orcid.org/0009-0009-6108-3069

Лядик Олег Ігорович старший викладач кафедри фізичного виховання та спорту, Львівський національний університет імені Івана Франка, https://orcid.org/0009-0006-2447-3533

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИКЛАДАННЯ СПОРТИВНИХ ІГОР У СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ

Анотація. У статті розглянуто методичні засади викладання спортивних ігор у системі професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю оновлення змісту, форм і методів підготовки майбутніх фахівців відповідно до сучасних вимог освітнього процесу, потреб практичної діяльності у сфері фізичного виховання, спорту та здоров'язбереження, а також зростання ролі спортивних ігор як ефективного засобу фізичного, соціального й особистісного розвитку здобувачів освіти. Наголошено, що спортивні ігри займають важливе місце у професійній підготовці фахівців фізичної культури і спорту, оскільки поєднують рухову активність, техніко-тактичну підготовку, командну взаємодію, розвиток фізичних якостей, формування комунікативних умінь і здатності до прийняття рішень у змінних ігрових ситуаціях.

У дослідженні спортивні ігри розглядаються не лише як навчальна дисципліна або засіб фізичного виховання, а як важливий педагогічний інструмент формування професійної компетентності майбутнього фахівця. Особлива увага приділяється методиці навчання технічних і тактичних дій,

ISSN 3041-1572 Online

добору підвідних і спеціально-підготовчих вправ, послідовності формування рухових умінь і навичок, організації ігрової діяльності, використанню індивідуальних, групових і командних форм роботи. Акцентовано на необхідності поєднання традиційних методів навчання з інтерактивними, ігровими, проблемно-ситуаційними та особистісно орієнтованими підходами, що сприяють підвищенню активності здобувачів освіти, розвитку їхнього педагогічного мислення та готовності до майбутньої професійної діяльності.

Зазначено, що ефективне викладання спортивних ігор передбачає дотримання дидактичних принципів систематичності, доступності, поступовості, наочності, свідомості й активності, індивідуалізації та практичної спрямованості навчання. Обґрунтовано значення спортивних ігор для розвитку швидкості, спритності, витривалості, координаційних здібностей, просторової орієнтації, емоційної стійкості та командної відповідальності. Підкреслено, що у процесі підготовки фахівців фізичної культури і спорту важливо формувати не тільки виконавські вміння, а й здатність здобувачів освіти планувати, організовувати, проводити та аналізувати заняття зі спортивних ігор у різних освітніх і спортивних умовах. Важливим є також формування методичної готовності майбутніх фахівців до добору змісту занять, адаптації навчальних завдань до рівня підготовленості здобувачів освіти, забезпечення безпечних умов рухової діяльності та використання спортивних ігор як засобу виховання дисциплінованості, ініціативності, відповідальності й культури взаємодії в команді. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням сучасних методичних моделей викладання спортивних ігор, упровадженням цифрових засобів навчання та вдосконаленням системи оцінювання професійної готовності майбутніх фахівців.

Ключові слова: спортивні ігри, методика викладання, фізична культура, спорт, професійна підготовка, здобувачі вищої освіти, майбутні фахівці, рухові уміння, техніко-тактична підготовка, командна взаємодія.

Martyniv Oleh Mykhailovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Physical Education and Sports, Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2509-0677

Bentsak Liubov Ivanivna Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sports, Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0000-0002-7265-1561

Bentsak Roman Nestorovych Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sports, Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0009-0009-6108-3069

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Liadyk Oleh Ihorovych Senior Lecturer of the Department of Physical Education and Sports, Ivan Franko National University of Lviv, https://orcid.org/0009-0006-2447-3533

METHODICAL PRINCIPLES OF TEACHING SPORTS GAMES IN THE SYSTEM OF TRAINING SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORTS

Abstract. The article examines the methodical principles of teaching sports games in the system of professional training of specialists in physical culture and sports. The relevance of the research is determined by the need to improve the content, forms and methods of training future specialists in accordance with modern requirements of higher education, practical needs of physical education and sports, and the increasing importance of sports games as an effective means of physical, social and personal development of students. Sports games occupy an important place in the training of future specialists because they combine physical activity, technical and tactical preparation, teamwork, communication, development of physical qualities and the ability to make decisions in changing game situations.

The article emphasizes that sports games should be considered not only as a separate academic discipline or a means of physical education, but also as an important pedagogical tool for developing the professional competence of future specialists. Special attention is paid to the methodology of teaching technical and tactical actions, the selection of preparatory and special exercises, the sequence of formation of motor skills, the organization of game activity, and the use of individual, group and team forms of educational work. It is noted that the effective teaching of sports games requires a combination of traditional teaching methods with interactive, game-based, problem-situational and student-centred approaches. Such a combination contributes to the development of students' activity, independence, pedagogical thinking and readiness for future professional practice.

The study highlights the importance of following basic didactic principles in the process of teaching sports games, including systematicity, accessibility, gradual progression, visualization, conscious participation, activity, individualization and practical orientation. The pedagogical value of sports games is revealed through their influence on the development of speed, agility, endurance, coordination abilities, spatial orientation, emotional stability, responsibility and teamwork. It is emphasized that in the process of training specialists in physical culture and sports, it is necessary to form not only students' ability to perform technical actions, but also their readiness to plan, organize, conduct and evaluate sports game classes in various educational and sports environments.

ISSN 3041-1572 Online

The article also draws attention to the importance of methodological literacy of future specialists, their ability to select appropriate teaching methods, adapt tasks to the level of students' preparedness, ensure safety during classes, use game situations for educational purposes and create conditions for active participation of all learners. The prospects for further research are related to the development of modern methodological models for teaching sports games, the introduction of digital learning tools, the use of game-centred approaches and the improvement of assessment criteria for determining the professional readiness of future specialists in physical culture and sports.

Keywords: sports games, teaching methodology, physical culture, sports, professional training, higher education students, future specialists, motor skills, technical and tactical training, teamwork.

Постановка проблети

Сучасна система професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту перебуває в умовах постійного оновлення змісту освіти, посилення практико орієнтованого навчання та необхідності формування в здобувачів вищої освіти не лише належного рівня рухової підготовленості, а й методичної, організаційної, комунікативної та педагогічної компетентності. У цьому контексті особливого значення набуває викладання спортивних ігор, які є важливою складовою освітнього процесу у закладах вищої освіти фізкультурного профілю та одним із дієвих засобів формування професійної готовності майбутніх фахівців.

Спортивні ігри мають значний педагогічний потенціал, оскільки поєднують фізичне навантаження, емоційну насиченість, техніко-тактичну діяльність, командну взаємодію, змагальність і необхідність швидкого прийняття рішень в умовах змінної ігрової ситуації. Саме тому вони розглядаються не лише як засіб фізичного розвитку, а й як важливий чинник формування особистості, розвитку морально-вольових якостей, комунікативних умінь, дисциплінованості та відповідальності здобувачів освіти [4; 11]. У науково-методичній літературі наголошується, що спортивні ігри сприяють гармонійному фізичному розвитку студентської молоді, підвищенню рівня рухової активності та формуванню стійкої мотивації до занять фізичною культурою і спортом [9; 12].

Водночас ефективність викладання спортивних ігор значною мірою залежить від методично обґрунтованої організації освітнього процесу, правильного добору засобів, методів і форм навчання, послідовності опанування технічних і тактичних дій, а також урахування рівня фізичної та функціональної підготовленості здобувачів освіти. Як зазначають фахівці, методика навчання спортивних ігор повинна ґрунтуватися на принципах доступності, поступовості, систематичності, свідомості й активності, поєднанні теоре-

тичної підготовки з практичним засвоєнням рухових дій [1; 3]. Особливу увагу необхідно приділяти формуванню в майбутніх фахівців уміння не лише виконувати ігрові дії, а й пояснювати, демонструвати, коригувати помилки, організовувати навчальну та змагальну діяльність, добирати підвідні вправи й адаптувати зміст занять до конкретних умов освітнього середовища [8; 10].

Проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що сучасний фахівець фізичної культури і спорту має бути готовим працювати в різних освітніх, спортивних та оздоровчих середовищах, застосовувати інноваційні методики навчання, використовувати ігрові технології, інтерактивні підходи та сучасні засоби педагогічної взаємодії. Теоретичні положення фізичного виховання підкреслюють необхідність цілісного підходу до розвитку особистості, у якому фізична, інтелектуальна, емоційна та соціальна складові розглядаються у взаємозв'язку [6; 7]. Саме спортивні ігри дають змогу реалізовувати цей підхід у практичній площині, оскільки забезпечують активну участь здобувачів освіти, сприяють розвитку самостійності, ініціативності, здатності до співпраці й відповідального ставлення до результатів власної та командної діяльності.

Актуальність дослідження зумовлена потребою наукового обґрунтування методичних засад викладання спортивних ігор у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту, визначення ефективних педагогічних умов, форм і методів навчання, спрямованих на формування професійної компетентності здобувачів вищої освіти. Вирішення цієї проблеми має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців, удосконаленню змісту освітніх компонентів спортивно-ігрового спрямування та забезпеченню готовності випускників до ефективної педагогічної, тренерської, організаційної й оздоровчої діяльності у сфері фізичної культури і спорту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема методичного забезпечення викладання спортивних ігор у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту є предметом уваги українських і зарубіжних науковців, оскільки спортивні ігри посідають важливе місце у змісті професійної освіти майбутніх педагогів, тренерів, інструкторів, організаторів фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи. У науковій і навчально-методичній літературі спортивні ігри розглядаються як ефективний засіб фізичного виховання, розвитку рухових якостей, формування техніко-тактичної підготовленості, командної взаємодії та соціально значущих особистісних якостей здобувачів освіти [1; 4; 11].

Теоретичні засади фізичного виховання, на які спирається дослідження, ґрунтовно висвітлено у працях Т. Ю. Круцевич, Б. М. Шияна, Б. М. Шияна та І. О. Омельяненка, М. О. Носка, Л. П. Сергієнка. Зокрема, у працях

ISSN 3041-1572 Online

Т. Ю. Круцевич розкрито загальні закономірності фізичного виховання, принципи побудови освітнього процесу, особливості розвитку фізичних якостей, формування рухових умінь і навичок, що є важливою методологічною основою для організації навчання спортивних ігор [6; 7]. Б. М. Шиян акцентує увагу на педагогічних основах фізичного виховання, методиці навчання рухових дій, принципах доступності, систематичності, свідомості й активності, які безпосередньо застосовуються під час викладання спортивно-ігрових дисциплін [14]. У навчальному посібнику Б. М. Шияна та І. О. Омельяненка розширено підходи до організації фізичного виховання школярів, що є важливим для підготовки майбутніх фахівців, які надалі працюватимуть у закладах освіти [15].

У працях М. О. Носка фізичне виховання у закладах вищої освіти розглядається з позицій організації навчального процесу, кредитно-модульної технології та необхідності поєднання теоретичної і практичної підготовки студентів [9]. Це є особливо важливим для викладання спортивних ігор, оскільки їх опанування потребує системної організації занять, поступового ускладнення навчальних завдань, оцінювання рівня сформованості технічних, тактичних і методичних умінь. Л. П. Сергієнко у своїх працях обґрунтовує теоретико-методичні основи дитячого і юнацького спорту, питання спортивної підготовки, розвитку фізичних якостей, урахування вікових та індивідуальних особливостей тих, хто займається [12]. Ці положення мають значення для підготовки майбутніх фахівців, які повинні вміти адаптувати зміст занять зі спортивних ігор до різних вікових груп і рівнів підготовленості.

Безпосередньо методичні аспекти викладання спортивних ігор висвітлено у працях О. В. Базильчука та співавторів, Т. В. Вознюк, Ю. Ю. Мосейчука й С. В. Дарійчука, В. Пасічника. У навчальному посібнику О. В. Базильчука та співавторів подано сучасний навчально-методичний матеріал щодо спортивних ігор та методики їх викладання, що охоплює питання технічної, тактичної, організаційної та методичної підготовки [1]. Т. В. Вознюк розглядає теорію і методику викладання спортивних ігор через систему лекційного матеріалу, що дає можливість сформувати у здобувачів освіти цілісне уявлення про структуру навчання, засоби, методи та етапи опанування спортивно-ігрової діяльності [3]. Ю. Ю. Мосейчук і С. В. Дарійчук конкретизують методику викладання футболу, акцентуючи увагу на навчанні технічних прийомів, тактичних дій, організації практичних занять і доборі вправ [8]. В. Пасічник висвітлює теорію і методику викладання баскетболу, що є важливим для розуміння специфіки навчання окремих видів спортивних ігор, послідовності формування ігрових умінь і навичок, організації командної взаємодії [10].

Окремий напрям досліджень становлять праці, присвячені значенню спортивних ігор у фізичному вихованні студентської молоді та професійній

підготовці здобувачів вищої освіти. О. В. Дорохова та В. А. Березовський підкреслюють ефективність спортивних ігор як засобу фізичного виховання студентів, оскільки вони сприяють розвитку рухової активності, зміцненню здоров'я, підвищенню інтересу до занять фізичною культурою [4]. Л. О. Рядова акцентує увагу на значенні спортивних ігор у фізичному вихованні студентської молоді, розглядаючи їх як засіб формування фізичних якостей, комунікативних умінь, емоційної стійкості та позитивної мотивації до рухової активності [11]. С. Ю. Здоренко досліджує методичні особливості викладання спортивних ігор у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти, наголошуючи на необхідності врахування сучасних вимог до підготовки майбутніх фахівців, удосконалення методів навчання, активізації пізнавальної та практичної діяльності студентів [5].

Важливими для розуміння методичного потенціалу ігрової діяльності є також праці, присвячені рухливим іграм та спортивно-масовій роботі. Г. В. Безверхня, А. А. Семенов, М. М. Килимистий, Р. В. Маслюк розглядають рухливі ігри з методикою викладання як важливий засіб фізичного виховання, що забезпечує розвиток рухових якостей, емоційної активності, організованості та взаємодії учасників [2]. В. В. Цибульська та Г. В. Безверхня аналізують організацію та методику спортивно-масової роботи, що має значення для підготовки фахівців, здатних організовувати фізкультурно-оздоровчі та спортивні заходи, змагання, ігрові форми активності у закладах освіти й поза ними [13].

Зарубіжні дослідження значно розширюють уявлення про сучасні підходи до навчання спортивних ігор. У працях S. Harvey та K. Jarrett проаналізовано розвиток game-centred approaches, тобто ігрово-центричних підходів до навчання й тренування, які передбачають активне залучення учнів до розв'язання ігрових ситуацій, розвиток тактичного мислення та прийняття рішень у процесі гри [16]. D. Kirk та A. MacPhail розглядають модель Teaching Games for Understanding у контексті ситуативного навчання, наголошуючи на важливості розуміння гри, а не лише механічного засвоєння окремих технічних прийомів [17]. S. Pill аналізує залучення вчителів до використання підходу Game Sense у фізичному вихованні, що акцентує увагу на формуванні в учнів здатності мислити, взаємодіяти та приймати рішення у змінних ігрових умовах [18]. S. Stolz та S. Pill обґрунтовують актуальність підходу Teaching Games and Sport for Understanding для сучасного фізичного виховання, підкреслюючи його значення для поєднання технічного, тактичного та когнітивного компонентів навчання [19]. Систематичний огляд M. A. Al Ardha та співавторів засвідчує, що Teaching Games for Understanding залишається актуальним напрямом у фізичному вихованні, оскільки сприяє підвищенню активності учнів, розвитку тактичного мислення та ефективнішому засвоєнню спортивно-ігрової діяльності [20].

Отже, аналіз наукової та навчально-методичної літератури засвідчує, що проблема викладання спортивних ігор розглядається у різних аспектах: як складова теорії і методики фізичного виховання, як засіб фізичного розвитку студентської молоді, як напрям професійної підготовки майбутніх фахівців, як основа формування техніко-тактичних умінь, командної взаємодії та педагогічної майстерності. Водночас недостатньо узагальненими залишаються питання комплексного визначення методичних засад викладання спортивних ігор саме у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту з урахуванням сучасних освітніх вимог, потреб практичної діяльності, інтерактивних методів навчання, ігрово-центричних підходів, цифровізації освітнього процесу та необхідності формування в здобувачів освіти не лише рухових, а й методичних, організаційних і рефлексивних умінь. Саме цим аспектам і присвячується означена стаття.

Метою статті є теоретичне обґрунтування методичних засад викладання спортивних ігор у системі професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту, визначення їхнього педагогічного потенціалу та окреслення ефективних підходів до формування у здобувачів вищої освіти техніко-тактичних, методичних, організаційних і комунікативних умінь, необхідних для майбутньої професійної діяльності.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: проаналізувати наукову та навчально-методичну літературу з проблеми викладання спортивних ігор у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту; розкрити значення спортивних ігор як засобу професійної підготовки майбутніх фахівців; визначити основні методичні підходи до навчання технічних і тактичних дій у спортивних іграх; обґрунтувати доцільність поєднання традиційних, інтерактивних, ігрових і проблемно-ситуаційних методів навчання; окреслити педагогічні умови ефективного викладання спортивних ігор у закладах вищої освіти; визначити перспективні напрями вдосконалення методики викладання спортивних ігор з урахуванням сучасних вимог до професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження

Спортивні ігри є важливою складовою професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту, оскільки забезпечують комплексний вплив на фізичний, техніко-тактичний, інтелектуальний, комунікативний і соціальний розвиток здобувачів вищої освіти. Їхня особливість полягає в тому, що навчальна діяльність відбувається в умовах постійної зміни ігрових ситуацій, необхідності швидкого прийняття рішень, взаємодії з партнерами, протидії супернику та дотримання правил змагальної діяльності. Саме тому спортивні ігри мають значний педагогічний потенціал і можуть розглядатися не лише як засіб фізичного виховання, а й як ефективний інструмент формування професійної компетентності майбутніх фахівців [1; 3; 5].

У системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту викладання спортивних ігор має бути спрямоване не лише на оволодіння технікою виконання окремих рухових дій, а й на формування здатності здобувачів освіти методично грамотно організовувати навчальний процес, пояснювати й демонструвати вправи, добирати підвідні завдання, аналізувати типові помилки, забезпечувати безпеку занять і створювати умови для активної участі всіх учасників освітнього процесу. Такий підхід відповідає сучасному розумінню професійної підготовки, у якій важливими є не тільки виконавські, а й педагогічні, організаційні, комунікативні та рефлексивні вміння [6; 9].

Методичні засади викладання спортивних ігор доцільно розглядати як сукупність науково обґрунтованих принципів, підходів, методів, форм і засобів навчання, що забезпечують послідовне формування у здобувачів освіти знань, умінь і навичок, необхідних для ефективної ігрової та майбутньої професійної діяльності. До таких засад належать: системність і послідовність навчання; поетапність формування рухових дій; поєднання технічної, тактичної, фізичної та теоретичної підготовки; індивідуалізація навчальних завдань; використання ігрових і змагальних методів; забезпечення зворотного зв'язку; розвиток самостійності, педагогічного мислення та здатності до аналізу власної діяльності.

Однією з основних умов ефективного викладання спортивних ігор є дотримання принципу поступовості. Навчання має розпочинатися з оволодіння базовими руховими діями, простими технічними прийомами та правилами гри, після чого поступово ускладнюються умови виконання вправ, збільшується кількість учасників, вводяться елементи тактичної взаємодії, навчальні ігри та змагальні ситуації. Така послідовність забезпечує міцне засвоєння матеріалу, зменшує ризик формування неправильних рухових навичок і створює умови для свідомого розуміння ігрової діяльності [3; 8; 10].

Важливе місце у методиці викладання спортивних ігор посідає навчання технічних дій. Технічна підготовка передбачає засвоєння основних прийомів гри: передач, ведення, кидків, ударів, ловіння, зупинок, переміщень, блокування, прийому м'яча та інших дій залежно від виду спортивної гри. Під час навчання техніки необхідно використовувати пояснення, показ, імітаційні вправи, підвідні вправи, вправи в полегшених умовах, вправи з поступовим ускладненням, виконання дій у парах, групах та в умовах наближених до гри. При цьому особливого значення набуває своєчасне виявлення і виправлення помилок, адже саме на початкових етапах формується основа правильної рухової навички [1; 3].

Не менш важливою складовою є тактична підготовка, яка формує здатність здобувачів освіти діяти відповідно до ігрової ситуації, обирати доцільний спосіб дії, взаємодіяти з партнерами, передбачати дії суперника та

приймати рішення в обмежений час. Тактичне навчання має здійснюватися не відокремлено від технічної підготовки, а в тісному взаємозв'язку з нею. Наприклад, технічний прийом набуває професійного значення лише тоді, коли здобувач освіти розуміє, коли, де і з якою метою його потрібно застосовувати у грі. Саме тому ефективними є вправи з вибором рішення, малі ігрові форми, навчальні ігри, ситуаційні завдання, аналіз ігрових епізодів, моделювання типових тактичних ситуацій [16; 17; 19].

Зарубіжний досвід викладання спортивних ігор свідчить про ефективність ігрово-центричних підходів, зокрема Teaching Games for Understanding, Game Sense та інших моделей, які орієнтовані на розуміння гри, розвиток тактичного мислення й активну участь здобувачів освіти у розв'язанні ігрових завдань. На відміну від традиційного підходу, де навчання часто починається з багаторазового повторення ізольованих технічних елементів, ігрово-центричні підходи передбачають включення здобувачів у спрощені ігрові ситуації, у яких технічні дії засвоюються через усвідомлення їхнього практичного значення. Такий підхід сприяє кращому розумінню логіки гри, розвитку самостійності, комунікації, тактичного мислення та мотивації до навчання [16; 18; 20].

У процесі викладання спортивних ігор доцільно поєднувати традиційні та інноваційні методи навчання. Традиційні методи - пояснення, демонстрація, повторення вправ, фронтальна й групова організація діяльності - забезпечують засвоєння основних знань і рухових дій. Водночас інтерактивні методи, проблемно-ситуаційні завдання, робота в малих групах, взаємонавчання, аналіз відеофрагментів, самооцінювання та взаємооцінювання сприяють активізації навчальної діяльності, формуванню рефлексивних умінь і розвитку педагогічного мислення майбутніх фахівців. Особливо важливо, щоб здобувачі освіти не лише виконували завдання, а й розуміли методику їх добору, мету застосування, можливі помилки та способи педагогічної корекції.

Практична спрямованість викладання спортивних ігор передбачає залучення здобувачів освіти до виконання професійно орієнтованих завдань. До таких завдань можна віднести розроблення фрагментів занять, проведення підготовчої частини уроку, організацію навчальної гри, пояснення технічного прийому, добір підвідних вправ, складання комплексів вправ для розвитку фізичних якостей, суддівство навчальних змагань, аналіз ігрових ситуацій та оцінювання діяльності учасників. Виконання таких завдань сприяє переходу від ролі виконавця до ролі організатора, педагога й майбутнього фахівця.

Особливої уваги потребує питання індивідуалізації навчання. Здобувачі освіти можуть мати різний рівень фізичної підготовленості, попередній спортивний досвід, координаційні можливості, мотивацію та темп засвоєння

рухових дій. Тому викладач має добирати завдання різного рівня складності, використовувати диференційований підхід, пропонувати варіативні умови виконання вправ, забезпечувати підтримку менш підготовлених студентів і створювати додаткові можливості для розвитку тих, хто має вищий рівень підготовленості. Такий підхід дозволяє уникати формального виконання завдань і забезпечує реальне включення кожного здобувача освіти в навчальний процес.

Важливою педагогічною умовою є забезпечення безпеки під час занять спортивними іграми. Спортивно-ігрова діяльність пов'язана з високою руховою активністю, швидкими переміщеннями, стрибками, зіткненнями, різкою зміною напрямку руху, тому потребує чіткої організації простору, дотримання правил, контролю за навантаженням, підготовки інвентарю та врахування стану здоров'я здобувачів освіти. Формування культури безпечної рухової діяльності має бути складовою професійної підготовки, оскільки майбутній фахівець повинен уміти не лише самостійно дотримуватися правил безпеки, а й організовувати безпечні умови для інших учасників занять.

Спортивні ігри також мають значний виховний потенціал. У процесі ігрової діяльності формуються відповідальність, дисциплінованість, наполегливість, емоційна стійкість, здатність до співпраці, повага до партнерів і суперників, дотримання правил чесної гри. Командний характер більшості спортивних ігор створює умови для розвитку лідерських якостей, комунікативної культури, уміння узгоджувати власні дії з діями інших учасників. Це особливо важливо для майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, які у професійній діяльності мають не лише навчати рухових дій, а й здійснювати виховний вплив на здобувачів освіти, спортсменів або учасників фізкультурно-оздоровчої діяльності [4; 11; 13].

Оцінювання результатів навчання спортивних ігор має бути комплексним і враховувати не тільки рівень технічного виконання окремих прийомів, а й тактичне мислення, активність у грі, уміння взаємодіяти в команді, знання правил, здатність організовувати ігрову діяльність, методичну грамотність і рефлексію. Доцільним є використання поточного, тематичного й підсумкового оцінювання, практичних нормативів, спостереження за ігровою діяльністю, аналізу виконання методичних завдань, самооцінювання та взаємооцінювання. Такий підхід дає змогу більш об'єктивно визначити рівень професійної готовності здобувачів освіти.

Узагальнення наукових підходів і практичного досвіду дає підстави визначити основні методичні засади викладання спортивних ігор у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту. До них належать: орієнтація на формування професійної компетентності майбутнього фахівця; поєднання технічної, тактичної, фізичної, теоретичної та методичної підготовки;

ISSN 3041-1572 Online

використання поетапного навчання рухових дій; упровадження ігрово-центричних і проблемно-ситуаційних підходів; індивідуалізація та диференціація навчання; забезпечення практичної спрямованості занять; формування культури безпечної рухової діяльності; розвиток командної взаємодії, комунікативних умінь і педагогічного мислення здобувачів освіти.

Отримані результати дають змогу стверджувати, що ефективність викладання спортивних ігор у закладах вищої освіти залежить від цілісної організації освітнього процесу, у якому спортивна гра розглядається не як сукупність окремих технічних елементів, а як педагогічно організована діяльність, спрямована на формування професійно значущих якостей майбутнього фахівця. Саме тому методика викладання спортивних ігор має бути зорієнтована на активну участь здобувачів освіти, розвиток їхньої самостійності, тактичного мислення, методичної грамотності та здатності застосовувати набуті знання й уміння у майбутній професійній діяльності.

Висновки У результаті проведеного дослідження встановлено, що спортивні ігри є важливою складовою професійної підготовки фахівців фізичної культури і спорту, оскільки забезпечують комплексний розвиток здобувачів вищої освіти, поєднуючи фізичну, техніко-тактичну, методичну, комунікативну, організаційну та виховну складові. Їх використання в освітньому процесі сприяє не лише формуванню рухових умінь і навичок, а й розвитку педагогічного мислення, здатності до командної взаємодії, прийняття рішень у змінних ігрових ситуаціях, відповідальності та готовності до майбутньої професійної діяльності.

Обґрунтовано, що методичні засади викладання спортивних ігор мають ґрунтуватися на принципах систематичності, поступовості, доступності, наочності, свідомості й активності, індивідуалізації, практичної спрямованості та безпеки навчального процесу. Ефективне навчання спортивних ігор передбачає поетапне засвоєння технічних прийомів, формування тактичного мислення, використання підвідних і спеціально-підготовчих вправ, організацію навчальних ігор, моделювання ігрових ситуацій та поступове ускладнення умов виконання завдань.

Визначено, що у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців доцільним є поєднання традиційних методів навчання з інтерактивними, ігровими, проблемно-ситуаційними та ігрово-центричними підходами. Така організація освітнього процесу сприяє активізації навчальної діяльності здобувачів освіти, формуванню самостійності, методичної грамотності, рефлексивних умінь, здатності аналізувати ігрові ситуації та адаптувати зміст занять до різного рівня підготовленості учасників.

Доведено, що спортивні ігри мають значний педагогічний і виховний потенціал, оскільки створюють умови для розвитку фізичних якостей,

комунікативної культури, лідерських здібностей, емоційної стійкості, дисциплінованості, взаємоповаги та відповідальності за результат командної діяльності. У цьому контексті спортивні ігри виступають не лише засобом фізичного виховання, а й ефективним інструментом формування професійної компетентності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту.

Отже, ефективність викладання спортивних ігор у системі підготовки фахівців фізичної культури і спорту залежить від цілісної методичної організації освітнього процесу, поєднання теоретичної та практичної підготовки, орієнтації на професійно значущі результати навчання, використання різноманітних форм і методів педагогічної взаємодії та формування у здобувачів освіти готовності до самостійної організації занять зі спортивних ігор у різних освітніх, спортивних і фізкультурно-оздоровчих умовах.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробленні та експериментальній перевірці сучасних методичних моделей викладання спортивних ігор у закладах вищої освіти, удосконаленні критеріїв оцінювання професійної готовності майбутніх фахівців, упровадженні цифрових засобів навчання, відеоаналізу, інтерактивних платформ, а також у поглибленому вивченні можливостей ігрово-центричних підходів у підготовці фахівців фізичної культури і спорту.

Література

1. Базильчук О. В. та ін. Спортивні ігри та методика їх викладання : навч. посіб. Хмельницький : ХНУ, 2025. 367 с.

2. Безверхня Г. В., Семенов А. А., Килимистий М. М., Маслюк Р. В. Рухливі ігри з методикою викладання : навч. посіб. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 104 с.

3. Вознюк Т. В. Теорія і методика викладання спортивних ігор : курс лекцій : навч. посіб. Вінниця : ВДПУ, 2005. 150 с.

4. Дорохова О. В., Березовський В. А. Спортивні ігри як ефективний засіб фізичного виховання студентської молоді. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2019. Серія 15. С. 45–49.

5. Здоренко С. Ю. Методичні особливості викладання спортивних ігор у процесі професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2024. Вип. 4(174). С. 60–64.

6. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підручник : у 2 т. Київ : Олімпійська література, 2017. Т. 1. 392 с.

7. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання : підручник : у 2 т. Київ : Олімпійська література, 2017. Т. 2. 448 с.

8. Мосейчук Ю. Ю., Дарійчук С. В. Спортивні ігри з методикою викладання: футбол: навч.-метод. посіб. Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2022. 288 с.

9. Носко М. О. Фізичне виховання і спорт у вищих навчальних закладах при організації кредитно-модульної технології : підручник. Київ : Слово, 2011. 264 с.

10. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу : навч. посіб. Львів : ЛДУФК, 2015. 78 с.

11. Рядова Л. О. Значення спортивних ігор у фізичному вихованні студентської молоді. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2023. Вип. 12(172). С. 162–168.

12. Сергієнко Л. П. Теорія та методика дитячого і юнацького спорту : підручник. Київ: Кондор, 2016. 542 с.

13. Цибульська В. В., Безверхня Г. В. Організація та методика спортивно-масової роботи : навч. посіб. Умань : ВПЦ «Візаві», 2014. 220 с.

14. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2008. 272 с.

15. Шиян Б. М., Омельяненко І. О. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. 304 с.

16. Harvey S., Jarrett K. A review of the game-centred approaches to teaching and coaching literature since 2006. Physical Education and Sport Pedagogy. 2014. Vol. 19, No. 3. P. 278–300.

17. Kirk D., MacPhail A. Teaching games for understanding and situated learning: Rethinking the Bunker-Thorpe model. Journal of Teaching in Physical Education. 2002. Vol. 21, No. 2. P. 177–192.

18. Pill S. Teacher engagement with teaching games for understanding — game sense in physical education. Journal of Physical Education and Sport. 2011. Vol. 11, No. 2. P. 115–123.

19. Stolz S., Pill S. Teaching games and sport for understanding: Exploring and reconsidering its relevance in physical education. European Physical Education Review. 2014. Vol. 20, No. 1. P. 36–71.

20. Al Ardha M. A. et al. Teaching Games for Understanding in physical education: A systematic review. Theory and Methods of Physical Education and Sports. 2025. No. 3. P. 1–12.

References

1. Bazylichuk, O. V., et al. (2025). Sportyvni ihry ta metodyka yikh vykladannia [Sports games and methods of teaching them]. Khmelnytskyi: KhNU [in Ukrainian].

2. Bezverkhnia, H. V., Semenov, A. A., Kylymystyi, M. M., & Masliuk, R. V. (2014). Rukhlyvi ihry z metodykoiu vykladannia [Active games with teaching methodology]. Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].

3. Vozniuk, T. V. (2005). Teoriia i metodyka vykladannia sportyvnykh ihor: Kurs lektsii [Theory and methods of teaching sports games: A course of lectures]. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].

4. Dorokhova, O. V., & Berezovskyi, V. A. (2019). Sportyvni ihry yak efektyvnyi zasib fizychnoho vykhovannia studentskoi molodi [Sports games as an effective means of physical education of student youth]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of NPU named after M. P. Drahomanov. Series 15, 45–49 [in Ukrainian].

5. Zdorenko, S. Yu. (2024). Metodychni osoblyvosti vykladannia sportyvnykh ihor u protsesi profesiinoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Methodological features of teaching sports games in the process of professional training of higher education students]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 4(174), 60–64 [in Ukrainian].

6. Krutsevych, T. Yu. (2017). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia [Theory and methods of physical education] (Vol. 1). Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

7. Krutsevych, T. Yu. (2017). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia [Theory and methods of physical education] (Vol. 2). Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

8. Moseichuk, Yu. Yu., & Dariichuk, S. V. (2022). Sportyvni ihry z metodykoiu vykladannia: Futbol [Sports games with teaching methodology: Football]. Chernivtsi: Chernivetskyi natsionalnyi universytet imeni Yuriia Fedkovycha [in Ukrainian].

9. Nosko, M. O. (2011). Fizychne vykhovannia i sport u vyshchykh navchalnykh zakladakh pry orhanizatsii kredytno-modulnoi tekhnolohii [Physical education and sport in higher education institutions when organizing credit-modular technology]. Kyiv: Slovo [in Ukrainian].

10. Pasichnyk, V. (2015). Teoriia i metodyka vykladannia basketbolu [Theory and methods of teaching basketball]. Lviv: LDUFK [in Ukrainian].

11. Riadova, L. O. (2023). Znachennia sportyvnykh ihor u fizychnomu vykhovanni studentskoi molodi [The importance of sports games in physical education of student youth]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15 – Scientific Journal of Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University. Series 15, 12(172), 162–168 [in Ukrainian].

12. Serhiienko, L. P. (2016). Teoriia ta metodyka dytiachoho i yunatskoho sportu [Theory and methodology of children's and youth sports]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

13. Tsybulska, V. V., & Bezverkhnia, H. V. (2014). Orhanizatsiia ta metodyka sportyvno-masovoi roboty [Organization and methodology of mass sports work]. Uman: VPTs «Vizavi» [in Ukrainian].

14. Shyian, B. M. (2008). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan [in Ukrainian].

15. Shyian, B. M., & Omelianenko, I. O. (2012). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia shkoliariv [Theory and methods of physical education of schoolchildren]. Ternopil: Navchalna knyha — Bohdan [in Ukrainian].

16. Harvey, S., & Jarrett, K. (2014). A review of the game-centred approaches to teaching and coaching literature since 2006. Physical Education and Sport Pedagogy, 19(3), 278–300. https://doi.org/10.1080/17408989.2012.754005

17. Kirk, D., & MacPhail, A. (2002). Teaching games for understanding and situated learning: Rethinking the Bunker-Thorpe model. Journal of Teaching in Physical Education, 21(2), 177–192. https://doi.org/10.1123/jtpe.21.2.177

18. Pill, S. (2011). Teacher engagement with teaching games for understanding — game sense in physical education. Journal of Physical Education and Sport, 11(2), 115–123.

19. Stolz, S., & Pill, S. (2014). Teaching games and sport for understanding: Exploring and reconsidering its relevance in physical education. European Physical Education Review, 20(1), 36–71. https://doi.org/10.1177/1356336X13496001

20. Al Ardha, M. A., Kristiyandaru, A., Muhammad, H. N., Nikmah, R. A. A., Bikalawan, S. S., Indiarsa, N., Hamdani, H., & Yang, C. B. (2025). Improving physical education learning experience through Teaching Game for Understanding approach: A systematic review. Physical Education Theory and Methodology, 25(5), 1268–1278. https://doi.org/10.17309/tmfv.2025.5.26

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.147:51+53

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-674-684

Марчук Наталія Анатоліївна кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін закладу вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0003-3787-4265

Збаравська Леся Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри інформаційних технологій, фізико-математичних та безпекових дисциплін закладу вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0001-5802-7351

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИКЛАДАННІ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ТА ФІЗИКИ: ВПРОВАДЖЕННЯ, МЕТОДИ ТА РЕЗУЛЬТАТИ

Анотація. В надважких умовах сьогодення для розвитку сфери освіти та культури перед педагогами, науковцями та викладачами закладів освіти стоїть завдання постійно вдосконалювати та інтегрувати свої знання та розвивати педагогічні вміння, методи навчання з метою підвищення рівня грамотності здобувачів - майбутніх спеціалістів.

Викладачі у закладах вищої освіти здійснюють свою педагогічну діяльність з метою культурного виховання, розширення світогляду та навчають студентів важливості математичних знань у щоденному житті та особистісному розвитку. Саме застосування компетентнісного підходу у викладанні вищої математики та фізики у закладах вищої освіти сприяє розвитку аналітичного й критичного мислення, умінь розв'язувати складні нетипові ситуації та завдання, адаптувати математичні знання в своїй майбутній професійній діяльності, допомагає реалізації кар'єрних перспектив тощо.

Розкриття змісту та сутності компетентнісного підходу як сучасної освітньої стратегії має велике значення для формування у студентів не лише теоретичних знань, а й практичних умінь і навичок їх використання у професійній діяльності, тому у даній роботі здійснено дослідження та проаналізовано методи реалізації компетентнісного підходу у закладах вищої освіти, зокрема проблемно-орієнтоване навчання, дослідницькі та проєктні завдання, використання міждисциплінарних задач, інтерактивних технологій навчання та комп'ютерного моделювання при вивченні дисциплін вища математика та фізика.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Беззаперечним фактом є досвід та сформована позиція педагогів, що застосування таких методів сприяє розвитку критичного мислення студентів, формуванню дослідницьких компетентностей, здатності до аналізу та математичного моделювання фізичних процесів та розв'язування прикладних задач тощо.

Результатами впровадження компетентнісного підходу в навчальний процес при вивченні математичних дисциплін є підвищення якості навчання, зростання мотивації студентів, підготовка висококваліфікованих майбутніх спеціалістів до ефективного використання здобутих навиків та умінь у професійній діяльності.

Ключові слова: підходи до навчання, компетентнісний підхід, методи реалізації компетентнісного підходу, вища математика, фізика, методи навчання, математичне моделювання, професійна компетентність

Marchuk Natalia Anatoliivna Ph. D in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor of the Department of Information Technologies, Physical, Mathematical and Security Disciplines Higher Educational Institution «Podillia State University», Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0003-3787-4265

Zbaravska Lesia Yuriivna Ph. D in Pedagogy, Associate Professor of the Department of InformationTechnologies, Physical, Mathematical and Security Disciplines Higher Educational Institution «Podillia State University», Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0001-5802-7351

COMPETENCY-BASED APPROACH TO TEACHING HIGHER MATHEMATICS AND PHYSICS: IMPLEMENTATION, METHODS AND EDUCATIONAL OUTCOMES

Abstract.

In today's extremely challenging conditions for the development of education and culture, educators, researchers and lecturers in higher education institutions face the task of constantly improving and integrating their knowledge and developing their pedagogical skills and teaching methods with the aim of raising the level of literacy among students – the future specialists.

Lecturers in higher education institutions carry out their teaching activities with the aim of cultural education and broadening students' horizons, whilst teaching them the importance of mathematical knowledge in daily life and personal development. It is precisely the application of the competence-based approach in the teaching of higher mathematics and physics in higher education institutions that promotes the development of analytical and critical thinking, the ability to solve

ISSN 3041-1572 Online

complex, non-standard situations and problems, and to adapt mathematical knowledge to their future professional activities, as well as helping to realise career prospects, etc.

Exploring the content and essence of the competence-based approach as a modern educational strategy is of great importance for equipping students not only with theoretical knowledge but also with practical skills and the ability to apply them in their professional practice; therefore, this paper investigates and analyses methods for implementing the competence-based approach in higher education institutions, specifically problem-based learning, research and project-based tasks, the use of interdisciplinary problems, interactive teaching technologies and computer modelling in the study of higher mathematics and physics.

It is an indisputable fact, based on the experience and established views of educators, that the use of such methods contributes to the development of students' critical thinking, the formation of research skills, the ability to analyse and mathematically model physical processes, and the solving of applied problems, among other things.

The results of implementing a competence-based approach in the teaching of mathematical disciplines include improved teaching quality, increased student motivation, and the preparation of highly qualified future specialists to effectively apply the skills and abilities they have acquired in their professional careers.

Keywords: teaching approaches, competence-based approach, methods for implementing the competence-based approach, higher mathematics, physics, teaching methods, mathematical modelling, professional competence

Постановка проблеми. Сучасна галузь освіти постійно розвивається, адже з модернізацією суспільних відносин, цифровізацією всіх сфер життя перед науковцями постає все більше питань та задач, вирішення яких вимагають використання різних підходів та моделей, інформаційних технологій, оновлення застарілих норм і парадигм.

Також, постійний та стрімкий розвиток науки, технологій та інженерії ставить все більше вимог перед майбутніми та діючими фахівцями та спеціалістами, педагогами, здобувачами освіти тощо.

Тому, з огляду на це особливої актуальності набуває впровадження й використання в освіті компетентнісного підходу, який сприяє формуванню у здобувачів не лише системи теоретичних знань, а й розвитку критичного та аналітичного мислення, навиків та умінь для формування в майбутньому успішного професіонала своєї справи. Саме компетентнісний підхід у його правильному розумінні й використанні передбачає розвиток дослідницького уміння, вміння аналізувати й поєднувати різні методи, навички математичного моделювання та міждисциплінарної інтеграції знань.

Незважаючи на те, що існують різні праці у сфері педагогіки на досліджувану нами тему, проблема щодо правильного та результативного впровадження компетентнісного підходу у викладанні навчальних дисциплін - вища математика, фізика, та відповідно формування ключових та професійних компетентностей у здобувачів, оцінювання результатів формування професійних компетентностей є наразі досить актуальними й потребує подальшого поглиблення її вивчення і практичного вирішення.

Тому, усі дослідження у цьому напрямі сприятимуть підвищенню ефективності навчального процесу, покращенню підготовки майбутніх фахівців та підвищенню кваліфікації й підготовки педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес. зокрема при вивченні дисциплін вища математика та фізика є предметом дослідження багатьох вчених і науковців, як зарубіжних так і вітчизняних.

Серед зарубіжних вчених можна виділити Дебору Болл, що досліджує професійну компетентність при вивченні математики та її формування у викладачів й здобувачів при освоєнні профільних предметів[1]; Ів Шевалара, французького науковця, що пояснює у своїх роботах процес передавання математичних знань у навчальному середовищі, зокрема завдяки використанню компетентнісного підходу [2]; Могенс Нісс, який розробив модель математичних компетентностей, що набула широкого використання в європейських дослідженнях вчених [3]; Ганс Фройденталь - який досліджує навчальний процес шляхом формування практичних компетентностей [4]; Джеремі Кілпатрик, Вернер Блум та інші дослідники.

Серед вітчизняних вчених заслуговують на увагу праці Оксани Овчарук, яка вивчає питання формування ключових компетентностей у системі освіти, зокрема, проблеми впровадження компетентнісного підходу відповідно до європейських стандартів освіти [5]; Івана Беха - праці якого фундаментальні щодо теоретичних основ компетентнісного підходу та навчання, яке орієнтоване на особистісний підхід [6]; Оксани Пометун [7], що досліджує питання використання інтерактивних та цифрових технологій, модернізації системи освіти на засадах компетентнісного підходу тощо. Велику увагу питанням формування математичної компетентності та, використання компетентнісно орієнтованих завдань приділила українська науковиця - Надія Тарасенкова.

Також, досить вагомими є дослідження на цю тему Михайла Жалдака та Станіслава Ракова як значний внесок в розвиток методики навчання математичних наук.

Мета статті: здійснити аналіз існуючих праць щодо методики впровадження компетентнісного підходу, його використання та результативність при

ISSN 3041-1572 Online

вивченні навчальних дисциплін вища математика та фізика, а також його вплив на формування особистості майбутнього конкурентоздатного спеціаліста здатного застосовувати уміння й навички, математичні знання, аналізувати та критично мислити у повсякденних справах та професійній діяльності тощо.

Виклад основного матеріалу.

Перед тим, як дослідити та розтлумачити визначення компетентнісного підходу до навчання, давайте власне розглянемо саме поняття «підхід до навчання», який власне визначає порядок та стратегію організації навчального процесу з необхідними методами, засобами та формами навчання.

Отже, підходом до навчання є система принципів, що визначає організацію, методи, засоби та форми навчального процесу, спрямованого на досягнення необхідних освітніх результатів, тобто все, що впливає на організацію навчання, технології, цілі та порядок побудови освітнього процесу та взаємодії між викладачами (вчителями) та здобувачами (учнями) у закладах освіти.

У сучасній науці виділяють такі види підходів до навчання:

компетентнісний підхід – визначає формування компетентностей та здатність застосовувати знання на практиці;

системний підхід – відповідно до якого, навчання розглядається як цілісна система, в якій всі складові є взаємопов'язаними;

особистісно орієнтований підхід – враховує особисті потреби та особливості кожного здобувача;

діяльнісний підхід – передбачає участь здобувачів освіти у навчанні та його процесах [5].

Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що у педагогіці поняття компетентнісного підходу сформувалося у другій половині XX століття, коли з'явилося багато досліджень у сфері психології та професійної підготовки спеціалістів тощо.

Американський дослідник Ноам Хомський став одним із перших, хто ввів поняття «компетентність» для позначення внутрішнього знання мовної системи людини, що стало фундаментом для використання поняття компетентність у різних галузях науки та освіти. [8]

У 1973 році Девід МакКлелланд у своїй науковій статті «Testing for Competence Rather Than for Intelligence» описав необхідність оцінювання не лише здобутих знань, рівня інтелекту, а й компетентностей. Таким чином, вперше було офіційно визначено вплив компетентності на майбутню професійну діяльність та її значимість у розвитку особистості тощо. [9; 11]

Таким чином, ідея впровадження компетентнісного підходу швидко розповсюдилась на інші галузі та активного вжитку поняття компетентнісного

підходу набуло наприкінці XX - на початку XXI століття і стало одним із основних напрямів модернізації й розвитку освіти.

Власне, поняття компетентнісний підхід засновується не лише на здобутій інформації, знаннях, уміннях, а й здатності застосовувати їх у різних життєвих і професійних ситуаціях.

Таким чином, компетентнісний підхід - це спрямованість освітнього процесу на досягнення інтегральних результатів у навчанні, якими є загальні (базові, ключові) і спеціальні (предметні) компетентності тих, хто навчається. Загальні (базові, ключові) компетентності забезпечують наступність і послідовність навчання впродовж усього життя людини, вони поступово поглиблюються і збагачуються залежно від рівня освіти. У вищій освіті та професійній підготовці виділяють, крім загальних (базових, ключових), професійні (пов'язані із спеціальністю) та фахові (пов'язані із спеціалізацією) компетентності. [10]

Поняття компетентнісного підходу визначено й в нормативних актах України. Зокрема, в Законі України «Про освіту» вказано, що компетентність - динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність; Досягнення мети (мається на увазі здобуття повної загальної середньої освіти) забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності. [11]

В Законі України «Про повну загальну середню освіту» в статті 49 вказано про необхідність володіння педагогічними працівниками методиками компетентнісного навчання,новими освітніми технологіями та сприяння їх поширенню. [12]

Таким чином, Закони України «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», Концепція «Нова українська школа», Державний стандарт початкової освіти визначають компетентність як спрямованість навчального процесу на набуття компетентностей (знань, умінь, ставлень), необхідних для успішної самореалізації, а не просто накопичення знань.

Даний підхід переорієнтовує освіту з процесу на результат, орієнтуючись на здатність діяти в реальних життєвих ситуаціях.

В узагальненому тлумаченні компетентнісний підхід розглядається як «спрямованість освітнього процесу на формування та розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості.[13; 473]

Проте, як правильно розмежовує поняття у своєму дослідженні Вікторія Щур, слід розмежовувати поняття компетентність та схоже поняття компетенція (які досить тривалий час вважалися тотожними). Дослідниця наголошує, що виходячи із аналізу дефініцій цих понять можна зробити

висновок, що поняття «компетентність» найчастіше використовується як «якісна/інтегрована характеристика особистості», яка формується шляхом опанування системи знань, умінь, досвіду (в процесі навчання); дозволяє вирішувати різноманітні проблеми а визначає повноваження особистості в певній сфері; сприяє її активній діяльності; виступає проявом майбутнього професіоналізму.

А, компетенція в свою чергу є колом повноважень; соціальною нормою, сукупністю завдань, функцій, обов'язків; окремими активності, що виявляються у компетентностях та визначають продуктивність діяльності особистості. Таким чином, поняття компетентність є ширшим по відношенню до поняття компетенція. [14]

Впровадження компетентнісного підходу викладанні вищої математики і фізики реалізується через відповідні завдання та задачі, які ставляться викладачем перед здобувачами та орієнтовані на застосуванні попередньо набутих знаннях та уміннях (теоретичних). Тобто, саме реалізація - застосування знаньу практичних і професійних ситуаціях і є тим підходом, який закріплює знання й вміння зовсім та іншому рівні та відіграє найважливішу роль у професійній підготовці успішного спеціаліста.

Наприклад, розв'язування прикладних завдань - задач та ситуацій із життя: розрахунок параметрів систем, аналіз даних, критичне мислення, оптимізація; дослідження, у яких здобувачі виконують міні-проекти, де збирають дані, аналізують, визначають похибки, формулюють висновки; математичне моделювання фізичних процесів - визначення руху тіла, теплопередачу, коливання, траєкторію, інші властивості для того, щоб математично описати фізичне явище і здійснити необхідний розрахунок тощо.

Конкретним прикладом реалізації компетентнісного підходу можна зобразити таку задачу по темі математичного моделювання руху тіла, де використовуються фізика та диференціальні рівняння: «Тіло рухається прямолінійно з постійним прискоренням. Необхідно описати його рух, знайти швидкість та координату.». Математичною моделлю цієї задачі є :

$$v(t) = v_0 + at$$

$$x(t) = x_0 + v_0 t + \frac{1}{2} a t^2$$

Де прикладом компетентнісного результату є уміння здобувача переходити від фізичної ситуації до математичної моделі, аналізувати та застосовувати знання вирішення задачі.

Іншим прикладом можна навести приклад використання Закону Ома (фізика та алгебра), в якому потрібно обчислити силу струму в електричному колі, а компетентнісним результатом буде можливість застосування математичних формул для розвязання інженерним задач.

У вищій математиці оптимізаційна задача, де необхідно знайти максимальну площу прямокутника при заданому периметрі P.

Формули, які підходять для вирішення задачі:

$$P = 2(a + b)$$

$$S = a \cdot b$$

Після підстановки, отримуємо:

$$S(a) = a(\frac{P}{2} - a))$$

У даному випадку, в результаті компетентнісного підходу до вирішення задачі є формування навичок оптимізації та аналізу функцій у прикладним задачах.

Отже, вищенаведені приклади показують, що використання компетентнісного підходу у викладанні вищої математики та фізики забезпечує перехід від теоретичного засвоєння формул до практичного застосування у реальних задачах і професійно орієнтованих ситуаціях в майбутньому.

При викладанні вищої математики, фізики, викладачі зазвичай використовують такі методи навчання, зокрема й компетентнісний підхід, що сприятимуть формуванню у здобувачів вміння вирішувати практичні завдання, робити досліди, втілювати проєкти, приходити до висновку внаслідок збирання і аналізу певної інформації, використовувати абстрактні теоретичні знання й інтерактивні технології для отримання відповідного результату. Серед таких методів можемо виділити:

1.Метод математичного моделювання (опис фізичних явищ та процесів за допомогою математичних моделей, що сприяє формуванню у здобувачів уміння встановлювати зв'язок між виченою теорією і практичними вміннями).

2. Проєктний метод навчання (виконання індивідуальних, групових дослідів, проєктів, пов’язаних із застосуванням математичних і фізичних знань на практиці - формування уміння збирання інформації, аналіз, розрахунки, статистика та представлення проектної роботи аудиторії).

3. Проблемно-орієнтоване навчання, при якому здобувачам пропонують вирішити проблемні ситуації, задачі, для розв'язання яких необхідно застосувати знання з математики та фізики, що стимулює розвиток логічного, аналітичного та критичного мислення.

4. Міждисциплінарний метод (поєднання знань з різних дисциплін, зокрема математики, фізики, інформатики,інженерних наук тощо з метою формування вміння використовувати різні знання для вирішення практичних ситуацій різними способами).

5. Метод використання цифрових інтерактивних технологій (програм і математичних пакетів (GeoGebra, MATLAB, Python тощо) дозволяє моделювати складні математичні та фізичні процеси, що дозволяє пришвидшити обчислювальні процеси, модернізувати освіту та ефективність навчання). [16]

ISSN 3041-1572 Online

6. Дослідницький метод (проведення навчальних експериментів, досліджень, аналізу отриманих даних, втілення набутих знань в практичні вміння).

Тому, саме застосування ефективних компетентнісних підходів у навчальних процесах, особливо у закладах вищої освіти відіграє велику роль у підготовці педагогічних кадрів, використання в освітньому процесі модернізованих інтерактивних засобів навчання, розвитку математичних знань, формуванню й підвищенню аналітичного та критичного мислення, здатності до розв'язання реальних ситуацій, задач не лише математичного характеру та реалізації здобутих знань, досвіду у професійній діяльності та у житті усіма здобувачами.

Висновки.

Як показує практика та всі проаналізовані дослідження щодо значимості компетентнісного підходу, який прийшов на зміну усім традиційним та застарілим, його роль для здобувача вищої освіти - майбутнього спеціаліста особливо економічних спеціальностей досить важлива, тому питання його впровадження, активного використання серед інших підходів та результативності є актуальним і сьогодні.

Викладання навчальних дисциплін вища математика та фізика традиційно характеризується абстрактністю та формалізмом і саме використання набутих знань у реальній діяльності майбутніх спеціалістів у різних сферах впроваджується шляхом: використання та реалізації на практиці теорій з вищої математики, розуміння й тлумачення фізичних явищ, законів фізики в реальних життєвих процесах; формування необхідних практичних компетентностей, підвищення мотивації та зацікавленості студентів до навчання шляхом використання цифрових технологій, програмного забезпечення, моделювання ситуацій з реального життя тощо.

Література:

1. Ball D. L., Thames M. H., Phelps G. Content knowledge for teaching: what makes it special? Journal of Teacher Education. 2008. Vol. 59, no. 5. P. 389-407.

2. Chevallard Y. La transposition didactique: du savoir savant au savoir enseigné. Grenoble: La Pensée Sauvage, 1985. 240 p.

3. Niss M., Højgaard T. (eds.). Competencies and mathematical learning: ideas and inspiration for the development of mathematics teaching and learning in Denmark. Roskilde : Roskilde University, 2011. 216 p.

4. Freudenthal H. Mathematics as an educational task. Dordrecht : D. Reidel Publishing Company, 1973. 412 p.

5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за ред. О. В. Овчарук. Київ : К.І.С., 2004. 112 с.

6. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання : наук.-метод. посіб. Київ : Либідь, 2003. 344 с.

7. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: теоретичні засади та практика реалізації // Педагогіка і психологія. — 2005. — № 2. — С. 23–30.

8. Chomsky N. Aspects of the theory of syntax. Cambridge, MA : MIT Press, 1965. URL: https://www.colinphillips.net/wp-content/uploads/2015/09/chomsky1965-ch1.pdf (дата звернення 11.04.2026).

9. McClelland D. C. Testing for competence rather than for intelligence. American Psychologist. 1973. Vol. 28, no. 1. P. 1–14.

10. Компетентнісний підхід. Вікіпедія. bit.ly/4dLcdVU (дата звернення 13.04.2026).

11. Про освіту: Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text (дата звернення 14.04.2026).

12. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20/print (дата звернення 14.04.2026).

13. Сучасний психолого-педагогічний словник / авт. кол. за заг. ред. О. І. Шапран. Переяслав-Хмельницький : Домбровська Я. М., 2016. С. 473.

14. Щур В. А. Компетентнісний підхід як базовий у сучасній освіті. Педагогічна академія: наукові записки. 2025. № 18. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.15502682 (дата звернення: 15.04.2026)

15. Юрчик, А. І., and Н. А. Марчук. Впровадження сучасних новітніх технологій навчання при викладанні дисципліни «Вища математика» /Професійно-прикладні дидактики, 2016. № 1. С. 184-191 URL: http://pad.pdatu.edu.ua/article/download/121553/116612 (дата звернення: 15.04.2026)

16. Kalybekova Z., Zhussipbekova S., Madiyarova K., Yelshibayeva A., Meirmanova U. Methodological characteristics of professional-oriented teaching of mathematics and physics to higher education students. Scientific Herald of Uzhhorod University. Series Physics. 2024. No. 55. URL: https://doi.org/10.54919/physics/55.2024.248si7 (дата звернення 15.04.2026).

References:

1. Ball, D. L., Thames, M. H., & Phelps, G. (2008). Content knowledge for teaching: What makes it special? *Journal of Teacher Education*, 59(5), 389–407.

2. Chevallard, Y. (1985). *La transposition didactique: du savoir savant au savoir enseigné.* Grenoble, France: La Pensée Sauvage. [in French]

3. Niss, M., & Højgaard, T. (Eds.). (2011). *Competencies and mathematical learning: Ideas and inspiration for the development of mathematics teaching and learning in Denmark.* Roskilde: Roskilde University.

4. Freudenthal, H. (1973). *Mathematics as an educational task*. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.

5. Ovcharuk, O. V. (Ed.). (2004). *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy* [Competency-based approach in modern education: World experience and Ukrainian perspectives]. Kyiv: K.I.S. [in Ukrainian]

6. Bekh, I. D. (2003). *Osobystisno oriientovane vykhovannia* [Personality-oriented education]. Kyiv: Lybid. [in Ukrainian]

7. Pometun, O. I. (2005). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: teoretychni zasady ta praktyka realizatsii [Competency-based approach in modern education: theoretical foundations and implementation practice]. *Pedahohika i psykholohiia*, (2), 23–30. [in Ukrainian]

8. Chomsky, N. (1965). *Aspects of the theory of syntax*. Cambridge, MA: MIT Press. Retrieved from https://www.colinphillips.net/wp-content/uploads/2015/09/chomsky1965-ch1.pdf

9. McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*, 28(1), 1–14.

10. Wikipedia. Competency-based approach. Retrieved from https://bit.ly/4dLcdVU [in Ukrainian]

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). Law of Ukraine «On Education»]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian]

12. Verkhovna Rada of Ukraine. (2020). Law of Ukraine «On complete general secondary education». Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20 [in Ukrainian]

13. Shapran, O. I. (Ed.). (2016). *Suchasnyi psykholoho-pedahohichnyi slovnyk* [Modern psychological and pedagogical dictionary]. Pereiaslav-Khmelnytskyi: Dombrovska Y.M. [in Ukrainian]

14. Shchur, V. A. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid yak bazovyi u suchasnii osviti [Competency-based approach as a basic approach in modern education]. *Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 18. https://doi.org/10.5281/zenodo.15502682 [in Ukrainian]

15. Yurchyk, A. I., & Marchuk, N. A. (2016). Implementation of modern innovative learning technologies in teaching the discipline «Higher Mathematics». *Professional and Applied Didactics*, 184–191. Retrieved from http://pad.pdatu.edu.ua/article/download/121553/116612 [in Ukrainian]

16. Kalybekova, Z., Zhussipbekova, S., Madiyarova, K., Yelshibayeva, A., & Meirmanova, U. (2024). Methodological characteristics of professional-oriented teaching of mathematics and physics to higher education students. *Scientific Herald of Uzhhorod University. Series Physics*, 55.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК [378.018.8:378.22:336-051]-027.568-047.22]:378.091.31/.39-025.14]:001.8(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-685-694

Маціпула Олександр Юрійович аспірант, Уманський національний університет, м. Умань, https://orcid.org/0009-0004-8717-6881

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСТІЙНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ФОРМАЛЬНОЇ ТА НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Статтю присвячено виокремленню особливостей формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної та неформальної освіти. На основі аналізу праць вітчизняних дослідників констатовано про стійкий науковий інтерес до проблеми професійної підготовки майбутніх менеджерів-економістів. На основі проведеного аналізу визначено такі особливості процесу формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у формальній освіті (інтеграція компетентнісного підходу; індивідуальна освітня траєкторія з акцентуванням на самостійній роботі здобувачів вищої освіти, індивідуальному підході та виборі дисциплін; цифровізація навчання; практико-орієнтованість шляхом упровадження змішаного та проєктного навчання, кейс-методів, тренінгів, що імітують реальні економічні ситуації); у неформальній освіті (гнучкість та оперативність; сертифікація та визнання; розвиток soft skills; мобільність) та синергія формальної та неформальної освіти шляхом поєднання теоретика-практичного базису (формальна освіта дає фундаментальні знання (системний підхід), а неформальна – практичні інструменти), психологічна готовність (формування у здобувачів вищої освіти – майбутніх менеджерів-економістів – «позиції саморозвитку» – стійкої мотивації до навчання впродовж життя.

Окрему увагу приділено аналізу моделей змішаного навчання, що є компонентами сучасної технології змішаного навчання та використовуються для організації самостійної навчальної діяльності майбутніх менеджерів-економістів. Схарактеризовано моделі «перевернуте навчання» та «перевернутий клас», вказано їх переваг та алгоритм використання.

Ключові слова: формування, професійна самостійність, професійна підготовка, майбутні менеджери-економісти, формальна освіта, неформальна освіта, змішане навчання, готовність.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Matsipula Oleksandr Yuriiovych Postgraduate Student, Uman National University, Uman, https://orcid.org/0009-0004-8717-6881

FEATURES THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL INDEPENDENCE AMONG FUTURE MANAGERS AND ECONOMISTS IN THE PROCESS OF FORMAL AND INFORMAL EDUCATION

Abstract. This article is devoted to identifying the features of the development of professional independence among future manager-economists in the process of formal and informal education. Based on an analysis of works by domestic researchers, a sustained academic interest in the issue of professional training for future manager-economists has been noted. Based on the analysis, the following features of the process of developing professional autonomy among future manager-economists in formal education have been identified (integration of the competence-based approach; individual educational trajectory with an emphasis on independent work by higher education, an individualised approach and choice of subjects; digitalisation of learning; practical orientation through the introduction of blended and project-based learning, case studies, and training sessions simulating real economic situations); in non-formal education (flexibility and responsiveness; certification and recognition; development of soft skills; mobility) and synergy between formal and non-formal education through the combination of theoretical and practical foundations (formal education provides fundamental knowledge (a systematic approach), whilst non-formal education provides practical tools), psychological readiness (the development among higher education students – future managers and economists – of a «self-development mindset» – a sustained motivation for lifelong learning.

Particular attention is paid to the analysis of blended learning models, which form part of modern blended learning technology and are used to organise the independent learning activities of future business economists. The «flipped learning» and «flipped classroom» models are described, and their advantages and implementation procedures are outlined.

Keywords: development, professional autonomy, professional training, future managers and economists, formal education, non-formal education, blended learning, readiness.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років заклади вищої освіти України функціонують в умовах повномасштабної війни. Виклики щодо організації освітнього процесу у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану вимагали пошук відповідних форм, методів, технологій та засобів, які б

забезпечували належну якість освітньої діяльності та повноцінну професійну підготовку фахівців. Фактично, формальна та неформальна освіта у закладах вищої освіти дозволила забезпечити процес формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів був предметом наукового осмислення українських дослідників. Зокрема, схарактеризовано розвиток пізнавальної самостійності майбутніх фахівців (В. Бенера), організацію самостійної роботи студентів як засіб формування їхньої професійної компетенції (М. Геревич, Х. Олексик), формування самостійності у процесі дистанційного навчання (З. Дубовий) та ін. У попередніх дослідженнях автора обґрунтовано актуальність дослідження теорії і практики формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної та неформальної освіти як наукової проблеми [4].

Мета статті – виокремити особливості формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної та неформальної освіти.

Виклад основного матеріалу. Зміни, що нині відбуваються в усіх сферах життя, в тому числі і в сфері професійної підготовки майбутніх менеджерів-економістів, ставлять перед закладами вищої освіти завдання підготовки фахівців нової формації, фахові компетентності яких забезпечують їх затребуваність на вітчизняному ринку праці.

Виклики воєнного часу, потреба повоєнного відновлення України, цифровізація та глобалізаційні процеси, спричинили нові вимоги до майбутніх менеджерів-економістів як до фахівців нового типу, для професійної підготовки якого традиційна передача знань у закладі вищої освіти втрачає свою ефективність.

У стандартах вищої освіти першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів зі спеціальностей 051 Економіка та 073 Менеджмент визначено фахові компетентності. З набуттям чинності Постанови КМУ «Про внесення зміни до переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої та фахової передвищої освіти», напрацьовуватиметься нове покоління стандартів вищої освіти для спеціальностей С1 Економіка та міжнародні економічні відносини (за спеціалізаціями) та D 3 Менеджмент. Зважаючи на назви нових спеціальностей, у новому поколінні стандартів вищої освіти розширено предметну область, відтак і спектр фахових компетентностей також буде суттєво розширений.

Досліджуючи професійну компетентність майбутніх економістів, О. Кірдан підсумовує, що вона є «полікомпонентним поняттям, у структурі якого дослідники виокремлюють складники, що перебувають у складних

взаємозв'язках» [2, с. 85]. Повністю погоджуючись із науковцем зазначимо, що спектр фахових компетентностей є складниками професійної компетентності майбутніх менеджерів-економістів.

Отже, формування професійної самостійності як елемента фахових компетентностей майбутніх менеджерів-економістів регламентовані стандартами вищої освіти та є складниками освітніх програм підготовки за першим (бакалаврським) та другим (магістерським) рівнями вищої освіти.

Науковий інтерес до дослідження неформальної освіти суттєво зріс у період пандемії. Поєднання формальної та неформальної освіти активно використовується в українських та зарубіжних університетах шляхом поєднання традиційних занять з використанням дистанційних інтерактивних технологій, а також віртуального спілкування з використанням інтернету, що створили умови для реальної взаємодії учасників освітнього процесу.

Зазначимо, що формування професійної самостійності в умовах цифровізації та війни в Україні вимагає нових підходів, які поєднують академічну базу (формальна освіта) та гнучкість неформальної освіти.

У сучасних джерелах (2022–2026 рр.) окреслено ключові особливості формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів. Зокрема, О. Острянська окреслила концептуальні засади розвитку освіти дорослих в умовах формальної і неформальної освіти (2022), дослідження сфокусовано на методологічних основах навчання дорослих, що застосовні до старших курсів бакалаврату та магістрантів. Монографічні дослідження та статті О. Баніт (2021–2022) характеризують професійний розвиток персоналу та неформальної освіти, дослідження сфокусовано на концептуалізації неформальної освіти в Україні.

На основі проведеного аналізу теоретичних досліджень вказаних вище та досвіду організації освітнього процесу підготовки майбутніх менеджерів-економістів в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини (у 2024–2026 рр.) та Уманському національному університеті (у 2025–2026 рр.) зазначимо, що процес формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів має такі особливості:

1) у формальній освіті:

- інтеграція компетентнісного підходу: професійна самостійність розглядається як багатокомпонентний процес, що базується на результатах навчання, визначених стандартами вищої освіти;

- індивідуальна освітня траєкторія: акцент на самостійній роботі здобувачів вищої освіти, індивідуальному підході та виборі дисциплін, що сприяє суб'єктності;

- цифровізація навчання: використання цифрової дидактики, інструментів штучного інтелекту та моделювання бізнес-процесів (ERP-системи);

- практико-орієнтованість: упровадження змішаного та проєктного навчання, кейс-методів, тренінгів, що імітують реальні економічні ситуації.

2) у неформальній освіті:

- гнучкість та оперативність: дозволяє швидко заповнювати прогалини в знаннях, реагуючи на потреби ринку «тут і зараз» (наприклад, курси з кризового менеджменту, цифрового маркетингу, командоутворення, делегування повноважень тощо).

- сертифікація та визнання: використання платформ (Prometheus, Coursera, LinkedIn Learning), результати яких визнаються закладами вищої освіти в межах навчальних дисциплін;

- розвиток soft skills: особлива увага приділяється самоменеджменту, лідерству, емоційному інтелекту, стресостійкості та навичкам комунікації;

мобільність: створення поліпрофесійної мобільності, що дозволяє менеджерам-економістам легко адаптуватися до різних галузей економіки.

3. Синергія формальної та неформальної освіти:

- поєднання теоретика-практичного базису: формальна освіта дає фундаментальні знання (системний підхід), а неформальна – практичні інструменти.

- психологічна готовність: формування у здобувачів вищої освіти – майбутніх менеджерів-економістів – «позиції саморозвитку» – стійкої мотивації до неперервного навчання / навчання впродовж життя (lifelong learning).

Зосередимося на організації змішаного навчання як на значимій особливості формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної освіти.

У дослідженнях зарубіжних науковців (Graham [6], Rosenberg [7]) змішане навчання визначено як форма навчання, що охоплює різні педагогічні методи і моделі змішаного навчання, за допомогою поєднання аудиторних і онлайн занять, спрямованих на досягнення найкращих результатів навчання.

Аналіз наукових публікацій з проблеми змішаного навчання [3; 5] дозволяє констатувати про широкий спектр підходів до визначення сутності змішаного навчання: модель і система навчання; інноваційна освітня стратегія; поєднання методів навчання за участю викладача та самостійного навчання здобувача освіти; поєднання онлайн навчання і очного навчання, що передбачає самостійний контроль здобувачем освіти способу, часу, місця і темпу навчання.

Водночас дослідники виокремлюють низку умов реалізації змішаного навчання у закладах вищої освіти: усвідомлення кожним здобувачем вищої освіти мети навчання; відповідальність за власний прогрес у навчанні; узгодженість дій науково-педагогічних працівників, що викладають на освітній програмі; наявність цифрових / інформаційно-комунікаційних ресурсів

для організації освітнього процесу; можливість вибору часу, способу, завдань, які буде виконувати здобувач вищої освіти, зворотний зв'язок зі здобувачами тощо.

У дисертаційній роботі О. Іваненка з'ясовано, що «найбільш поширеними моделями змішаного навчання у закордонній освіті є «Face-to-Face Driver», «Rotation», «Flex», «Online Lab», «Self-blend», «Online Driver». Визначено, що означені моделі змішаного навчання є класичними, які обмежено використовуються у чистому вигляді та, зазвичай, комбінуються із іншими» [1, с. 4-5].

Нині науковці виокремлюють значну кількість моделей змішаного навчання та доводять їх ефективність. Схарактеризуємо деякі, найбільш використовувані, з них. Так, моделі «перевернуте навчання» (flipped learning) та «перевернутий клас» (flipped classroom) є компонентами сучасної технології змішаного навчання, що використовуються для організації самостійної навчальної діяльності здобувачів вищої освіти для засвоєння програмного матеріалу або додаткового навчального матеріалу.

Деталізуємо особливості моделі «перевернутого навчання» (flipped learning). Викладач із допомогою відеозасобів записує лекцію, розміщує її на доступному ресурсі, надсилає здобувачам вищої освіти на їхні корпоративні електронні адреси. До матеріалу необхідно додати інтерактивне завдання для того, щоб здобувачі вищої освіти могли здійснити самоперевірку. Місце, час і кількість переглядів навчального відео, здобувач вищої освіти визначає сам, а додаткові питання щодо змісту лекції можна задавати викладачу на форумі навчального курсу. Реалізація моделі «перевернутого навчання» можлива на базі платформи LMS Moodle. Всі завдання для домашнього вивчення викладаються на освітню платформу, доступ до якої є у всіх здобувачів вищої освіти, що вивчають навчальну дисципліну. Для зворотного зв'язку можна використовувати такі елементи: анкета, зворотний зв'язок, опитування, чат, форум, особисті повідомлення або інші засоби зворотного зв'язку.

«Перевернуте навчання» (flipped learning) як модель змішаного навчання передбачає, що передача знань переміщена з групового освітнього простору в індивідуальний, а груповий простір навчання трансформований в динамічну інтерактивну взаємодію. Роль викладач також змінена, адже він виступає в ролі фасилітатора, наставника, тьютора, консультанта і допомагає здобувачам вищої освіти застосувати теоретичні знання у практичній площині, набути навичок і ухвалювати самостійні висновки для подальшого навчання і розвитку.

До переваг «перевернутого навчання» можемо зарахувати:

1. Індивідуальний підхід до кожного здобувача вищої освіти і налагодження системи зворотного зв'язку. На традиційному лекційному занятті

викладач пояснює зміст нової теми для всієї академічної групи чи потоку, а при організації змішаного навчання спілкується з кожним здобувачем вищої освіти окремо (онлайн), який може сформулювати і надіслати питання викладачеві.

2. Ця модель дозволяє переглядати один і той же лекційний та навчальні матеріали стільки разів, скільки необхідно здобувачу вищої освіти: наявна можливість працювати в зручному ритмі.

3. На семінарському чи практичному занятті необхідно проаналізувати та розглянути всі складні питання за відповідною темою. «Перевернуте навчання» мотивує викладачів до професійного розвитку, вдосконалення використовуваних форм і методів, впровадження нових освітніх технологій, застосування активних форм і методів роботи в аудиторії. Окрім того, завдяки використанню інформаційних технологій можна організувати контроль на кожному етапі позааудиторної роботи.

4. Викладач може організувати освітній процес та навчально-пізнавальну діяльність так, щоб долучити до виконання завдань усіх студентів академічної групи. Гнучкість цієї моделі надає можливість викладачу використовувати на кожному із занять той варіант «перевернутого навчання», який найбільшою мірою відповідає цілям заняття.

5. Модель «перевернутого навчання» необхідно застосовувати вже з перших семестрів навчання у закладах вищої освіти. Окрім того, ефективно організована позааудиторна робота виховує в майбутніх менеджерів-економістів самостійність, ініціативність, самодисципліну, соціальну відповідальність, організованість.

Водночас зауважимо, що модель «перевернутого навчання» може не спрацювати у низці випадків як на рівні здобувача вищої освіти (має слабку мотивацію та не зацікавлений в самостійному набуттю знань) та викладача закладу вищої освіти (неготовність викладачів працювати в умовах змішаного навчання, низький рівень сформованості цифрової / інформаційно-комунікаційної комптентності; нестача часу; перевантаженість викладачів різними видами робіт; емоційне та професійне вигорання; низький рівень підтримки адміністрацією ЗВО тощо).

Основою моделі «перевернуте навчання» (flipped learning) є «перевернутий клас» (flipped classroom). Модель «перевернутий клас» (flipped classroom) передбачає зміну традиційної системи вивчення матеріалу: використання цієї моделі включає самостійне опрацювання теоретичного матеріалу до початку аудиторних занять з навчального предмета. Під час заняття в аудиторії викладач створює можливості для застосування знань, вироблення умінь і навичок здобувачами вищої освіти (розв'язування ситуаційних завдань, виконання вправ, індивідуальне обговорення проєктів, групові дискусії, мозковий штурм тощо).

ISSN 3041-1572 Online

Модель «перевернутий клас» дозволяє активно реалізовувати інтерактивні, інноваційні форми та методи роботи на семінарському чи практичному занятті, коли відбувається закріплення вивченого та актуалізація отриманих знань (рольова гра, проєктна діяльність та інші інтерактивні форми).

Характеризуючи модель «перевернутий клас» як різновид змішаного навчання, що нині набула значного поширення при підготовці майбутніх менеджерів-економістів, зазначимо, що її зміст полягає в активному використанні елементів дистанційного навчання, електронних освітніх ресурсів, платформ масових онлайн-курсів, цифрових технологій та інтернету. Характерною особливістю моделі «перевернутий клас» є повне або часткове перенесення процесу здобуття нових знань на рівень самостійного вивчення програмного матеріалу. При цьому, навчальний час, передбачений для аудиторних занять, використовується для інтерактивних видів навчальної діяльності, які розвивають фахові компетентності, критичне мислення, креативність та soft skills.

Схарактеризуємо алгоритм використання моделі «перевернутий клас»:

1. Здобувачі вищої освіти вдома працюють в електронному освітньому онлайн-середовищі, використовуючи власні електронні пристрої з доступом до Інтернету, знайомляться з новим або закріплюють вивчений матеріал: перегляд відеолекції, читання навчальних текстів, проходження тестів тощо.

2. Під час аудиторних (практичних чи семінарських занять) відбувається закріплення вивченого та актуалізація отриманих знань, яка може проходити у формі рольової гри, захисту проєктів, розв'язуванні кейсів (кейс-метод), написання есе, використанні інтерактивних методів тощо. Майбутні бакалаври фінансово-економічного профілю, консультуючись із викладачем, вирішують практичні вправи та завдання, виконують дослідницькі завдання, аналізують питання, що виникли в процесі виконання індивідуальної роботи.

3. По завершенню аудиторних занять, вдома майбутні бакалаври фінансово-економічного профілю завершують виконання практичних завдань, виконують тести за змістом теми.

На основі викладеного вище, виокремлюємо такі особливості використання моделі «перевернутий клас» для формування фахових компетентностей майбутніх менеджерів-економістів: використання онлайн-платформи для взаємодії в діаді викладач – здобувач вищої освіти, інтерактивні інструкції та тренажери для відпрацювання практичних навичок, моніторинг навчальних досягнень та зворотний зв'язок.

Інша модель ротаційна («Rotation») або ротація лабораторій (lab rotation model), передбачає таку організацію освітнього процесу, за якої декілька занять проходять у навчальних аудиторіях (фронтальна робота), а після цих занять здобувачі вищої освіти переходять до комп'ютерного класу (лабора-

торії), де індивідуально виконують завдання на комп'ютерах або планшетах, поглиблюючи або закріплюючи знання.

Отже, технологія змішаного навчання передбачає використання таких компонентів: пряма взаємодія учасників освітнього процесу (пояснення, консультування, перевірка знань); поєднання інтерактивної взаємодії за допомогою цифрових технологій, LMS MOODLE і особистої опосередкованої взаємодії; самоосвіта здобувачів вищої освіти.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу визначено такі особливості процесу формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у формальній освіті (інтеграція компетентнісного підходу; індивідуальна освітня траєкторія з акцентуванням на самостійній роботі здобувачів вищої освіти, індивідуальному підході та виборі дисциплін; цифровізація навчання; практико-орієнтованість шляхом упровадження змішаного та проєктного навчання, кейс-методів, тренінгів, що імітують реальні економічні ситуації); у неформальній освіті (гнучкість та оперативність; сертифікація та визнання; розвиток soft skills; мобільність) та синергія формальної та неформальної освіти шляхом поєднання теоретика-практичного базису (формальна освіта дає фундаментальні знання (системний підхід), а неформальна – практичні інструменти), психологічна готовність (формування у здобувачів вищої освіти – майбутніх менеджерів-економістів – «позиції саморозвитку» – стійкої мотивації до навчання впродовж життя.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні педагогічних умов формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної та неформальної освіти.

Література:

1. Іваненко О. О. Формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів фізичної культури у процесі змішаного навчання. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки (01 Освіта / Педагогіка). – Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, 2023. http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/21408 (дата звернення 20.04.2026)

2. Кірдан О. П. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх економістів у системі неперервної освіти : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань, 2021. 39 с. URL: https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/aref_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BD.pdf (дата звернення 20.04.2026)

3. Кірдан О.П., Глущенко І.М. Формування фахових компетентностей майбутніх бакалаврів фінансово-економічного профілю в умовах змішаного навчання: методологічні засади дослідження. *Наука і техніка сьогодні (Серії: право, економіка, техніка, педагогіка, фізико-математичні науки): журнал.* 2023. №3(17). С. 335–345. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-335-345 (дата звернення 20.04.2026)

4. Кірдан О.П., Маціпула О.Ю. Формування професійної самостійності майбутніх менеджерів-економістів у процесі формальної та неформальної освіти як актуальна наукова проблема. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Педагогіка».* 2024 №1 (29). С. 714–724 https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1(29)-714-724 (дата звернення 20.04.2026)

5. Крутоус Т.П. Формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів економіки у процесі навчання природно-наукових дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Вінницький держ. пед. ун-т імені Михайла Коцюбинського. Вінниця, 2015. 245 с.

6. Graham, C.R. (2006) Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions. In: Bonk, C.J. and Graham, C.R., Eds., Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs, Pfeiffer Publishing, San Francisco, 3-21.

7. Rosenberg, M.J. (2001) E-Learning: Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age. McGraw-Hill, New York.

References:

1. Ivanenko, O. O. (2023). Formuvannia hotovnosti do profesiinoi diialnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u protsesi zmishanoho navchannia [Developing the professional readiness of future physical education teachers through blended learning]. – Kvalifikatsiina naukova pratsia na pravakh rukopysu. Dysertatsiia na zdobuttia stupenia doktora filosofii za spetsialnistiu 011 Osvitni, pedahohichni nauky (01 Osvita / Pedahohika). Universytet Hryhoriia Skovorody v Pereiaslavi, Pereiaslav. http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/21408 [in Ukrainian].

2. Kirdan, O. P. (2021). Teoriia i praktyka profesiinoi pidhotovky maibutnikh ekonomistiv u systemi neperervnoi osvity [The theory and practice of professional training of future economists in the system of continuing education]. Uman: Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University. Retrieved from: https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/aref_%D0%9A%D1%96%D1%80%D0%B4%D0%B0%D0%BD.pdf [in Ukrainian].

3. Kirdan, O.P., Hlushchenko, I.M. (2023). Formuvannia fakhovykh kompetentnostei maibutnikh bakalavriv finansovo-ekonomichnoho profiliu v umovakh zmishanoho navchannia: metodolohichni zasady doslidzhennia [The development of professional competencies among future graduates in finance and economics in a blended learning environment: methodological foundations of the study]. *Nauka i tekhnika sohodni (Serii: pravo, ekonomika, tekhnika, pedahohika, fizyko-matematychni nauky): zhurnal. 3(17)? 335–345.* DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-3(17)-335-345 in Ukrainian].

4. Kirdan, O. P., Matsipula, O. Yu. (2024). Formuvannia profesiinoi samostiinosti maibutnikh menedzheriv ekonomistiv u protsesi formalnoi ta neformalnoi osvity yak aktualna naukova problema [The formation of professional independence of future managers and economists in the process of formal and informal education as a topical scientific problem]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii. Seriia: Upravlinnia ta administruvannia, Seriia: Pravo, Seriia: Ekonomika, Seriia: Psykholohiia, Seriia: Pedahohika,* 1 (29), 714–722. URL: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-1(29)-714-724 [in Ukrainian].

5. Krutous, T.P. (2015). Formuvannia fakhovoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv ekonomiky u protsesi navchannia pryrodno-naukovykh dystsyplin [The development of professional competence among future Bachelor's degree students in Economics through the study of natural science subjects]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04; Vinnytskyi derzh. ped. un-t imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Vinnytsia. [in Ukrainian].

6. Graham, C.R. (2006) Blended Learning Systems: Definition, Current Trends, and Future Directions. In: Bonk, C.J. and Graham, C.R., Eds., Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs, Pfeiffer Publishing, San Francisco, 3-21.
7. Rosenberg, M.J. (2001) E-Learning: Strategies for Delivering Knowledge in the Digital Age. McGraw-Hill, New York.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378.015.31:159.954]:001.895

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-696-706

Московчук Ольга Сергіївна доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки і освітнього менеджменту Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0003-4568-1607

КРЕАТИВНІСТЬ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ТВОРЧОЇ ТА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування креативності як фундаментальної умови успішної творчої та інноваційної діяльності майбутнього вчителя в межах сучасної освітньої парадигми. Проаналізовано зміну стратегічних векторів організації навчання від традиційного (репродуктивного) до інноваційного, що диктується темпоральністю суспільних трансформацій та потребою у предиктивності освіти. Встановлено, що креативність педагога є іманентною властивістю особистості, яка корелює із когнітивною здатністю до генерування нових ідей. Деталізовано структуру педагогічної креативності крізь призму багатоаспектного підходу, що охоплює мотиваційний, когнітивний, рефлексивний, діяльнісний та результативний компоненти. Особливу увагу приділено теоретичному розмежуванню понять «адаптивність» та «інноваційність» як форм професійної активності. Виокремлено та охарактеризовано п'ять основних категорій суб'єктів освітнього процесу за рівнем їхньої інноваційної сприйнятливості: новаторів, ранніх реалізаторів, ранню більшість, пізню більшість та консерваторів. Окремий науковий акцент зроблено на важливості переходу від потенційної до актуальної креативності у процесі фахової інтеріоризації. Наукова новизна роботи полягає в уточненні ролі особистісних детермінант, зокрема емоційної лабільності та рефлексії, як визначальних факторів подолання психологічної інерції. Представлено результати емпіричної діагностики рівнів інноваційності здобувачів освіти, що дозволили виявити кількісні показники розподілу груп за ступенем готовності до педагогічного ризику. Доведено, що ефективність розробки авторських методичних фрагментів на 35% вища у здобувачів вищої освіти із розвиненим рівнем рефлексії, що підтверджує поетапність еволюції фахівця від майстра до новатора. Сформульовано висновки щодо необхідності цілеспрямованого розвитку креативних якостей як ресурсу самоактуалізації майбутнього вчителя.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: креативність, інноваційна діяльність, модель майбутнього вчителя, інноваційна сприйнятливості, педагогічне новаторство, рефлексія, самоактуалізація, освітня парадигма, майбутні вчителі.

Moskovchuk Olha Serhiivna Doctor of Philosophy, Senior teacher of the Department of Pedagogy and Educational Management at Vinnytsia Mykhailo Kotsyubynskyi State Pedagogical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-4568-1607

CREATIVITY AS A NECESSARY CONDITION FOR THE CREATIVE AND INNOVATIVE ACTIVITY OF A FUTURE TEACHER

Abstract. The article provides a theoretical justification of creativity as a fundamental condition for the successful creative and innovative activity of a future teacher within the framework of the modern educational paradigm. The change in strategic vectors of the organization of education from traditional (reproductive) to innovative, which is dictated by the temporality of social transformations and the need for predictability of education, is analyzed. It is established that the creativity of a teacher is an immanent property of the personality, which correlates with the cognitive ability to generate new ideas. The structure of pedagogical creativity is detailed through the prism of a multi-faceted approach, which includes motivational, cognitive, reflective, activity and productive components. Special attention is paid to the theoretical distinction between the concepts of «adaptability» and «innovation» as forms of professional activity. Five main categories of subjects of the educational process are identified and characterized by the level of their innovative susceptibility: innovators, early implementers, early majority, late majority and conservatives. A separate scientific emphasis is placed on the importance of the transition from potential to actual creativity in the process of professional interiorization. The scientific novelty of the work lies in clarifying the role of personal determinants, in particular emotional lability and reflection, as determining factors in overcoming psychological inertia. The results of empirical diagnostics of the levels of innovativeness of education seekers are presented, which allowed us to identify quantitative indicators of the distribution of groups by the degree of readiness for pedagogical risk. It is proven that the effectiveness of developing author's methodological fragments is 35% higher in higher education applicants with a developed level of reflection, which confirms the gradual evolution of a specialist from a master to an innovator. Conclusions are formulated regarding the need for targeted development of creative qualities as a resource for self-actualization of a future teacher.

Keywords: creativity, innovative activity, model of a future teacher, innovative susceptibility, pedagogical innovation, reflection, self-actualization, educational paradigm, future teachers.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. Протягом останніх десятиліть парадигма інноваційності в освітньому та виховному процесах перебуває у фокусі міждисциплінарних досліджень, залучаючи увагу представників педагогічної, соціологічної, філософської та психологічної галузей знань. Фундаментальною особливістю сучасної соціокультурної ситуації в системі освіти є синергетичне співіснування та певна конфронтація двох стратегічних векторів організації навчання: традиційного (репродуктивного) та інноваційного (продуктивного). Інноваційне навчання інтерпретується як вектор, орієнтований на детермінацію готовності особистості до динамічних суспільних трансформацій та адаптацію до умов невизначеного майбутнього. Домінантними характеристиками інноваційного навчання виступають «прогностичність», тобто предиктивність та «активна партисипація» – участь. Як засвідчує аналіз психолого-педагогічного дискурсу, кінець XX початок XXI століття маркується як період «глобальної інноваційності». Глобальні інноваційні процеси детермінують прискорення темпоральності всіх аспектів соціальної життєдіяльності, що загострює суперечність між темпами суспільного поступу та індивідуального соціокультурного генезису особистості. Розглядаючи телеологію сучасної системи освіти крізь призму цих трансформацій, вбачається за доцільне пов'язати подолання вищезазначених протиріч із реалізацією стратегії інноваційного навчання, яка моделює якісно новий тип навчально-виховного процесу, спрямований на максимальну самоактуалізацію особистості майбутнього вчителя [9, с. 42].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Понад півстоліття проблема креативності цікавила як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Незважаючи на різноманітність підходів, визначають низку спільних поглядів учених щодо аналізованого феномена. Так, дослідники розглядають креативність як: загальну здатність до творчості С. Сисоєва, О. Ярошинська, Л. Байтімерова, О. Кононко, О. Куцевол, В. Фрицюк, І. Подорожна, О. Приходько, К. Батовріна, К. Корнолович, С. Попек, В. Лімонт, Й. Кауфман); властивість особистості (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, Є. Гергель; здатність особистості виходити за межі заданої ситуації, створювати оригінальні цінності Ф. Баррон, С. Медник, В. Моляко, Л. Байтімерова, Л. Пузеп, О. Кульчицька, І. Гриненко, О. Дунаєва, Н. Добровольська, І. Шахіна, Е. Фромм; процес прояву власної індивідуальності О. Войтенко, К. Шмідт; обов'язкову характеристику представника педагогічної професії О. Антонова, С. Сисоєва, О. Куцевол, І. Подорожна, А. Шадріна, І. Гриненко, О. Дунаєва, В. Фрицюк.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності креативності як необхідної умови творчої та інноваційної діяльності майбутніх учителів, аналіз рівнів їхньої інноваційної сприйнятливості.

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній педагогічній традиції креативність корелює із категорією «творчість» та трактується як особлива

іманентна властивість людського індивідуума, що зумовлює його здатність виявляти соціально значущу творчу активність. Численні емпіричні дослідження професійної діяльності дозволяють констатувати, що вирішальний вплив на генезис креативності мають індивідуально-особистісні предиктори, зокрема емоційна лабільність та специфіка мотиваційної сфери індивіда. Під креативністю розуміємо когнітивну здатність індивіда до генерування нових конструктів та формування оригінальних операційних навичок. У цьому контексті креативність нерозривно пов'язується із творчими детермінантами та досягненнями особистості [4, с. 122].

Останніми роками дослідженнями розвитку креативності займаються О.Є. Антонова (технологія розвитку педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін), І.В. Гриненко (педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки), О.М. Дунаєва (формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки), І.В. Подорожна (розвиток креативності майбутнього вчителя природничого профілю), В.А. Фрицюк (формування креативності майбутніх учителів музики), І.Ю. Шахіна (формування креативності майбутніх вчителів математики засобами мультимедія) та інші [5, с. 16].

Українська дослідниця О. Дунаєва креативність розглядає у чотирьох основних аспектах: 1) як процес; 2) як продукт; 3) як особистість (креативні здібності особистості); 4) як середовище (сферу, структуру, соціальний контекст, які формують вимоги до продукту творчості); 5) як проблему, що підлягає вирішенню (креативність виокремлює додатково аспект проблеми, яку необхідно вирішити) [2, с. 6]. Дослідниця виділяє різнотипні компоненти педагогічної креативності: внутрішні – мотиваційний (прагнення до нового, гуманістичні настанови), когнітивний (загальні професійно-педагогічні знання, знання теорії педагогічної креативності), рефлексивний (перцептивність і усвідомлення проблем, сприйняття невизначеності); зовнішні – організаторський (соціальна спрямованість, стимулювання й створення креативного середовища), діяльнісний (дивергентне та системне мислення, комунікативність), продуктивний (демонстрація зразків результатів ПК, креативний ступінь вирішення навчально-виховних завдань) [2, с. 7].

І. Гриненко подає структуру креативності майбутнього вчителя як динамічну взаємодію п'ятьох компонентів: ü мотиваційного (передбачає формування мотивації успіху); ü емоційно-ціннісного (сприяння стану психофізіологічної когерентності та прийняття майбутніми учителями засад культури); ü когнітивного (засвоєння студентами специфічних знань психолого-педагогічних основ креативності); ü конативного (оволодіння специфічними навичками – прийомами і методами генерування та аналізу ідей); ü результативного (створення креативного навчального продукту – тексту) [1, 81].

В. Фрицюк запропоновано модель креативності, яка складається з трьох компонентів. Українським педагогом розроблено структуру креативності майбутніх учителів музики та названо такі компоненти: ü музично-пізнавальний (когнітивний) – типові для креативів характеристики мислення і сприйняття; ü емоційно-мотиваційний (мотиваційний) – установка на професійну значущість цієї якості, на її особистісно-ціннісне значення, що розвивається від позитивного емоційного ставлення до стійкої потреби у творчій діяльності; ü діяльнісно-творчий (поведінковий) – характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні [11, 55]. Так музично-пізнавальний компонент креативності дослідниця трактує як типові для креативів характеристики мислення і сприйняття. Показниками цього компонента є інтелектуально-творча ініціатива в різних видах виконавської діяльності, оригінальність тлумачення художнього образу, гнучкість у процесі розв'язання музично-творчих завдань, кмітливість у пошуку найдоцільніших засобів утілення музичного образу. Емоційно-мотиваційний компонент креативності – це установка на професійну значущість цієї якості, на її особистісно-ціннісне значення, що розвивається від позитивного емоційного ставлення до стійкої потреби у творчій діяльності. Показниками цього компонента є цікавість до музичнотворчих проблем, мотивація самовдосконалення виконавських умінь і навичок, асоціативні зв'язки у сприйнятті й відтворенні музичного твору, фантазія у творчому осмисленні музичного образу. Діяльнісно-творчий компонент креативності характеризує реалізацію креативних рис на поведінковому рівні. Показниками цього компонента є якість виконавської інтерпретації, відкритість виконавському досвіду, самостійне застосування виконавських прийомів, надситуативна активність у музично-творчій діяльності [11, с. 56].

Науковець І. Подорожна пропонує такі основні компоненти креативності майбутніх учителів природничого профілю: 1) емоційно-мотиваційний – передбачає наявність позитивного емоційного стану, віри у свої можливості; внутрішньої мотивації до творчої самореалізації на посаді вчителя, орієнтацію не на продукт, а на процес; 2) когнітивний – передбачає оволодіння студентами загальними та спеціальними психолого-педагогічними знаннями, уміннями й навичками, пов'язаними з креативністю; здатність до дивергентного мислення та сенситивності; 3) діяльнісний – характеризується сформованістю у студентів рис креативної особистості, що проявляються через уміння створювати креативну атмосферу, бачити педагогічні проблеми, знаходити нові оригінальні й продуктивні шляхи їх вирішення, творчо використовуючи природні об'єкти; 4) результативний – визначається наявністю творчого навчального продукту [6].

Науковиця О. Куцевол розробила модель, до якої включила якості особистості, професійно важливі для творчої методичної діяльності вчителя літератури: 1) мотиваційно-креативні властивості: мотиви, інтереси, потреба в самореалізації; творча позиція; 2) емоційно-креативні властивості: емпатія; багатство емоційного досвіду; експресивна та імпресивна емоційність; 3) інтелектуально-креативні властивості й здібності: інтуїція; здатність до перетворень; уява й фантазія; дивергентне мислення; прогнозування; 4) естетично-креативні властивості та здібності: прагнення до краси; естетична емпатія; почуття форми, стилю; почуття гумору; 5) комунікативно-креативні властивості: співробітництво у творчій діяльності; здатність мотивувати творчість інших; акумулювати творчий досвід; 6) екзистенціально-креативні властивості: позитивна «Я-концепція», нонконформізм; індивідуальний стиль діяльності [3, с. 18].

Таким чином, креативність постає як фундаментальна духовно-особистісна характеристика, що є базовою умовою для постійного творчого самовдосконалення та потужним внутрішнім ресурсом самореалізації майбутнього фахівця. Її сутність визначається не накопиченням великого обсягу формальних знань чи репродуктивним дотриманням загальноприйнятих нормативів, а особливою когнітивною гнучкістю, гострою чутливістю до проблемних ситуацій та інтелектуальною відкритістю до інновацій. Креативний потенціал маніфестується через здатність особистості долати інерцію традиційних шаблонів мислення та трансформувати консервативні підходи заради генерування унікальних, нестандартних та ефективних стратегій подолання складних життєвих і професійних викликів

У межах проблематики інноваційної діяльності особливої ваги набувають поведінкові характеристики майбутнього вчителя, оскільки дефіцит креативності може нівелювати розвиваючий потенціал навіть найсучасніших знань та вмінь. Сутність інноваційності неможливо розкрити без співвіднесення понять «інноваційність» та «адаптивність». Якщо адаптивність передбачає досягнення відповідності між цілями та результатами діяльності за рахунок її пристосування до умов незмінної в часі реальності шляхом умілого використання рутинних компонентів репродуктивних практик, то інноваційність постає як активність неадаптивна, надситуативна, яка здійснюється через перетворення як предметного та соціального оточення, так і власної діяльності та суб'єктивності. У такий спосіб інноваційність забезпечує адаптацію до умов реальності, що постійно змінюються. Інноваційність особистості також корелює з інтелектуальними здібностями, оскільки процес розробки та впровадження інновацій безпосередньо пов'язаний особливостями мислення педагога [7, с. 52].

ISSN 3041-1572 Online

Інноваційність особистості має характеризуватися розвиненими конвергентними здібностями та здатністю до навчання. Так, конвергентні здібності проявляються у показниках ефективності процесу переробки інформації, в першу чергу, у показниках правильності та швидкості знаходження єдино можливої (нормативної) відповіді у відповідності з вимогами заданої ситуації. Конвергентні здібності характеризують, таким чином, адаптивні можливості індивідуального інтелекту з точки зору успішності індивідуальної інтелектуальної поведінки у регламентованих умовах діяльності [6; 7].

Для фахівців із високим рівнем креативності виявлена емпірична закономірність виступає не як фінальний результат когнітивного акту, а як пресупозиція (вихідна точка) для подальшого інтелектуального пошуку. Це феномен, що визначається як чутливість до проблем. Виявивши певну закономірність, особистість із креативним типом інтелектуальної активності формулює «непрагматичні» питання метафізичного характеру, прагнучи до вичерпної експлікації об’єкта пізнання та побудови цілісної пояснювальної теорії. Крім того, креативна особистість виявляє вищий ступінь резистентності до деструктивного впливу зовнішніх умов, тоді як гіпертрофована орієнтація на зовнішню оцінку результатів діяльності є індикатором конформізму та залежності від екзогенних чинників [2, с. 8].

Концепт «потенційна креативність» відображає здатність особистості до творчості як існуючу можливість. Для її трансформації в «актуальну креативність» необхідним є процес інтеріоризації та освоєння конкретних видів фахової діяльності. Ця динаміка безпосередньо корелює із специфікою сприйняття нововведень майбутнім фахівцем [2, с. 9].

Наукова рефлексія засвідчує, що суб'єкти освітнього процесу демонструють різну міру інноваційної сприйнятливості – інтегрального показника готовності до прийняття та імплементації нововведень. Спираючись на класифікаційні підходи вітчизняних дослідників, доцільно виокремити п'ять категорій педагогів за рівнем їхньої інноваційності [6; 7; 10]:

1. *Новатори.* Характеризуються авантюрною інтенцією, високим ступенем толерантності до ризику та вираженою відкритістю до нового досвіду. Вони виступають ініціаторами апробації нетрадиційних ідей та методик, підтримуючи інтенсивні комунікації з іншими інноваційними групами, незалежно від географічної чи локальної дистанції. Їхня проактивна природа є фундаментальним драйвером освітніх трансформацій у закладах загальної середньої освіти.

2. *Ранні реалізатори.* Становлять елітарний контингент «лідерів думок». Саме вони виступають референтною групою для колег, здійснюючи підтримку інноваційних процесів. Їхня поведінка є рольовою моделлю; вони ретельно аналізують потенційні ризики, тому їхні дії сприймаються як зважені та раціональні.

3. *Рання більшість*. Складає вагому частку педагогічного співтовариства (близько 34%). Суб'єкти цієї групи демонструють високу комунікативну активність, проте рідко беруть на себе функції лідерства. Їм властивий пролонгований період прийняття рішення щодо впровадження інновації; вони уникають як випередження масової практики, так і відставання від неї.

4. *Пізня більшість*. Представлена скептично налаштованими суб'єктами. Засвоєння інновацій цією групою відбувається під потужним тиском соціального оточення або внаслідок очевидної неминучості змін. Вони ігнорують нововведення до моменту їхньої остаточної легітимізації суспільною думкою та професійною спільнотою.

5. *Консерватори (ті, що вагаються)*. Носії традиціоналістської орієнтації, соціально ізольовані та лояльні до минулого досвіду. Вони демонструють значну темпоральну дистанцію між моментом отримання інформації про інновацію та її (часто лише формальним) освоєнням. Скептицизм щодо ініціаторів змін робить цю групу інерційним фактором у поширенні педагогічних нововведень.

У межах дослідження було здійснено діагностику інноваційної сприйнятливості майбутніх фахівців. Результати анкетування та тестування за методикою оцінювання рівня креативності дозволили виявити, що лише 12% респондентів належать до категорії «новаторів». Вони демонструють високу здатність до генерування оригінальних ідей та готовність до педагогічного ризику. Водночас, 45% опитаних ідентифіковано як «ранню більшість», що вказує на потребу в додаткових стимулах для переходу від репродуктивної до творчої діяльності.

Аналіз результатів бесід показав, що 28% майбутніх учителів виявляють скептицизм («пізня більшість»), аргументуючи це складністю інтеграції ІКТ в усталені методики навчання. Крім того, виявлено кореляцію між рівнем особистісної рефлексії та здатністю до трансформації методичного досвіду: здобувачі вищої освіти з високим рівнем рефлексії на 35% успішніше розробляють авторські фрагменти занять. Це підтверджує, що креативність розвивається поетапно – від адаптації існуючого досвіду до його повної творчої перебудови. Емпірично встановлено, що без цілеспрямованого розвитку креативних якостей, фахівець залишається на рівні механічного виконання функцій, не набуваючи ознак педагога-новатора.

Висновки. Таким чином, креативність є іманентною умовою творчої та інноваційної діяльності майбутнього вчителя. Проведений аналіз засвідчує, що траєкторія професійного становлення фахівця пролягає від простої адаптації існуючих методик до їх творчої реінтерпретації. Важливо констатувати, що педагогічна майстерність та творчість перебувають у стані діалектичної

єдності, проте не є тотожними. Опановуючи фундаментальні принципи та методи, педагог-майстер, завдяки постійному пошуку оригінальних прийомів, поступово еволюціонує до статусу справжнього новатора.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці та експериментальній перевірці цілісної системи педагогічних умов і методичного інструментарію, спрямованих на стимулювання креативного потенціалу майбутніх учителів.

Література:

1. Гриненко І.В. Педагогічні умови розвитку креативності майбутніх учителів гуманітарного профілю у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04, 2008. 192 с.

2. Дунаєва О.М. Формування педагогічної креативності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2008. 23 с.

3. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури: автореф. … д-ра пед. наук: 13.00.02. К., 2007. 46 с.

4. Назарук Н. В. Роль педагога у творчому самовираженні учня в освітньому середовищі // Підготовка майбутніх педагогів у контексті стандартизації початкової освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції. Бердянськ, 2017. 481 с.

5. Павленко В.В. Креативність: сутність, структура, закономірності формування і розвиток. Педагогічна освіта: Теорія і практика. Педагогіка. Психологія : зб. наук. праць / Київ ун-т ім. Б. Грінченка / редкол. : Огнев'юк В.О., Хоружа Л.Л. [та ін.]. К. : ун-т ім. Б. Грінченка, 2015. Вип. 23. С. 15-21.

6. Подорожна В. Структура креативності майбутніх учителів природничого профілю [Электронний ресурс]. Режим доступа:vuzlib.com. Педагогіка.

7. Попова О. В. Суть поняття «інноваційна компетентність учителя». Теорія і практика соціального виховання: соціальна суб'єктність, активність та відповідальність : матер. наук.-практ. конф. Х. : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2014. С. 79.

8. Попович О. В. Філософські виміри креативного потенціалу особистості. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. 2013. Вип. 6. С. 36-41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2013_6_8

9. Столяренко О.В., Столяренко О.В., Магас Л.М., Московчук О. С**.** «Інноваційні підходи у підготовці педагогічних та керівних кадрів освіти засобами інформаційних технологій». Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2024. Вип. 71. С. 40–54. https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5602

10. Столяренко О.В., Столяренко О.В., Московчук О. С. Педагогічні умови формування креативності як складової соціокультурної компетентності фахівця. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: збірник наукових праць. Вінниця: ТОВ «Друк плюс», 2022. Вип. 65. С. 166-173. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-166-173

11. Фрицюк В.А. Формування креативності майбутніх учителів музики: дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / В.А. Фрицюк. Вінниця, 2004. 219 с. С 55-59.

References

1. Hrynenko, I. V. (2008). Pedahohichni umovy rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv humanitarnoho profiliu u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the development of creativity of future humanitarian teachers in the process of professional training]. Candidate's thesis. Vinnytsia, 192 s [in Ukrainian].
2. Dunaieva, O. M. (2008). Formuvannia pedahohichnoi kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of pedagogical creativity of future teachers in the process of professional training]. Extended abstract of candidate's thesis. Vinnytsia, 23 s [in Ukrainian].
3. Kutsevol, O. M. (2007). Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv literatury [Theoretical and methodological foundations of the development of creativity of future teachers of literature]. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv, 46 s [in Ukrainian].
4. Nazaruk, N. V. (2017). Rol pedahoha u tvorchomu samovyrazhenni uchnia v osvitnomu seredovyshchi [The role of the teacher in the creative self-expression of the student in the educational environment]. Proceedings from Pidhotovka maibutnikh pedahohiv u konteksti standartyzatsii pochatkovoi osvity: Vseukrainska naukovo-praktychna onlain-konferentsiia – Preparation of future teachers in the context of standardization of primary education: All-Ukrainian Scientific and Practical Online Conference (p. 481). Berdiansk. [in Ukrainian].
5. Pavlenko, V. V. (2015). Kreatyvnist: sutnist, struktura, zakonomirnosti formuvannia i rozvytok [Creativity: essence, structure, patterns of formation and development]. Pedahohichna osvita: Teoriia i praktyka. Pedahohika. Psykholohiia – Pedagogical education: Theory and practice. Pedagogy. Psychology, 23, 15-21 [in Ukrainian].
6. Podorozhna, V. Struktura kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv pryrodnychoho profiliu [Structure of creativity of future teachers of natural sciences]. (n.d.). vuzlib.com. Retrieved from http://vuzlib.com [in Ukrainian].
7. Popova, O. V. (2014). Sut poniattia «innovatsiina kompetentnist uchytelia» [The essence of the concept of "innovative competence of a teacher"]. Proceedings from Teoriia i praktyka sotsialnoho vykhovannia: sotsialna subiektnist, aktyvnist ta vidpovidalnist – Theory and practice of social education: social subjectivity, activity and responsibility (p. 79). Kharkiv: KhNPU im. H. S. Skovorody. [in Ukrainian].
8. Popovych, O. V. (2013). Filosofski vymiry kreatyvnoho potentsialu osobystosti [Philosophical dimensions of the creative potential of the personality]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka – Zhytomyr Ivan Franko State University Journal, 6, 36-41. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2013_6_8 [in Ukrainian].
9. Stoliarenko, O. V., Stoliarenko, O. V., Mahas, L. M., & Moskovchuk, O. S. (2024). Innovatsiini pidkhody u pidhotovtsi pedahohichnykh ta kerivnykh kadriv osvity zasobamy informatsiinykh tekhnolohii [Innovative approaches in the training of pedagogical and managerial personnel of education by means of information technologies]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern information technologies and innovative teaching methods in specialist training: methodology, theory, experience, problems, 71, 40-54. Retrieved from https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5602 [in Ukrainian].
10. Stoliarenko, O. V., Stoliarenko, O. V., & Moskovchuk, O. S. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia kreatyvnosti yak skladovoi sotsiokulturnoi kompetentnosti fakhivtsia [Pedagogical conditions for the formation of creativity as a component of socio-cultural competence of a specialist]. Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy – Modern

information technologies and innovative teaching methods in specialist training: methodology, theory, experience, problems, 65, 166-173. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2022-65-166-173 [in Ukrainian].

11. Frytsiuk, V. A. (2004). Formuvannia kreatyvnosti maibutnikh uchyteliv muzyky [Formation of creativity of future music teachers]. Candidate's thesis. Vinnytsia, 219 s [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 373.3.091.33-043.5:51

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-707-719

Мухіна Тетяна Євгеніївна старша викладачка кафедри початкової освіти, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-1758-882X

Малофеєва Ольга Олександрівна асистентка кафедри початкової освіти, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ РЕСУРСІВ У ПРОЦЕСІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ МАТЕМАТИЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто актуальну проблему використання цифрових ресурсів у процесі модернізації змісту початкової математичної освіти. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розроблення методичних рекомендацій щодо їх ефективного впровадження в навчання математики в початковій школі.

Розкрито психолого-педагогічні особливості застосування цифрових освітніх ресурсів у роботі з молодшими школярами, зокрема їхній вплив на когнітивний, емоційний, мотиваційний та соціальний розвиток учнів. Визначено ключові дидактичні характеристики цифрових ресурсів (доступність, інтерактивність, мультимедійність, адаптивність) та умови їх ефективної інтеграції з традиційними методами навчання.

Висвітлено результати педагогічного експерименту, проведеного на базі Бердянської гімназії «Лідер». Експериментальна група системно працювала з цифровими платформами Math Playground, Khan Academy, Gynzy та Kahoot!. Порівняльний аналіз результатів за когнітивним, діяльнісним, мотиваційним, комунікативним та емоційним критеріями засвідчив позитивну динаміку в експериментальній групі: зокрема, частка учнів з високим рівнем навчальних досягнень зросла з 8% до 33%, а позитивне ставлення до математики – з 45% до 90%.

Обґрунтовано, що системне та методично виважене використання цифрових ресурсів сприяє підвищенню рівня математичних компетентностей, розвитку критичного мислення та самостійності молодших школярів. Запропоновано методичні рекомендації щодо балансу традиційних і цифрових форм роботи, врахування вікових особливостей учнів та дотримання психолого-педагогічних і санітарно-гігієнічних норм.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: цифрові освітні ресурси, початкова математична освіта, модернізація змісту освіти, цифровізація, адаптивні платформи, математична компетентність.

Mukhina Tetiana Senior Lecturer at the Department of Primary Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhia, https://orcid.org/0000-0002-1758-882X

Malofeeva Olha Oleksandrivna Assistant at the Department of Primary Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia

THE USE OF DIGITAL RESOURCES IN THE PROCESS OF MODERNIZING THE CONTENT OF PRIMARY MATHEMATICS EDUCATION

Abstract. The article addresses the pressing issue of utilizing digital resources within the process of modernizing the content of primary mathematics education. The study aims to provide a theoretical substantiation and develop methodological recommendations for their effective implementation in teaching mathematics at the primary school level.

The paper reveals the psycho-pedagogical peculiarities of applying digital educational resources when working with young learners, specifically focusing on their impact on students' cognitive, emotional, motivational, and social development. Key didactic characteristics of digital resources (accessibility, interactivity, multimedia integration, and adaptivity) are identified, alongside the conditions for their effective integration with traditional teaching methods.

The article highlights the results of a pedagogical experiment conducted at the Berdiansk Gymnasium «Leader». The experimental group systematically utilized digital platforms such as Math Playground, Khan Academy, Gynzy, and Kahoot!. A comparative analysis based on cognitive, activity-based, motivational, communicative, and emotional criteria demonstrated positive dynamics in the experimental group: notably, the share of students with a high level of academic achievement increased from 8% to 33%, while positive attitudes toward mathematics rose from 45% to 90%.

It is substantiated that the systematic and methodologically sound use of digital resources contributes to enhancing mathematical competencies and developing critical thinking and autonomy in primary school students. Methodological recommendations are proposed regarding the balance between traditional and digital forms of work, accounting for students' age characteristics, and adhering to psycho-pedagogical and sanitary-hygienic standards.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Keywords: digital educational resources, primary mathematics education, modernization of educational content, digitalization, adaptive platforms, mathematical competence.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства відбувається стрімка цифровізація всіх сфер життя, що обумовлює необхідність модернізації освітньої системи. Сучасна початкова школа має на меті не лише надання базових знань, а й розвиток цифрових компетентностей, які є необхідними для успішної адаптації та самореалізації дитини в інформаційному суспільстві. У зв'язку з цим актуальним стає питання пошуку й обґрунтування дієвих інструментів для оновлення змісту та методики початкової математичної освіти. Застосування цифрових ресурсів вважається одним із пріоритетних шляхів, що дає змогу індивідуалізувати освітній процес, підвищити навчальну мотивацію школярів та наочно представити абстрактні математичні поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел показує, що дослідники приділяють значну увагу питанню використання цифрових ресурсів у процесі модернізації змісту початкової математичної освіти. Зокрема, теоретичні основи цифровізації математичних знань та вмінь розглядали у своїх роботах вітчизняні дослідники Барило С., Бахмат Н., Ваколюк А., Васютіна Т., Зінькова І., Золотаренко Т., Калугіна О., Качмар О., Матвієнко О., Олефіренко Т., Онопрієнко О., Поліщук І., Пономарьова Н., Скворцова С., Чайка В., Шалівська Ю., Шишак А. та ін. У їхніх дослідженнях представлено методичні умови використання цифрових інструментів у навчанні молодших школярів, визначено педагогічні технології, що сприяють формуванню обчислювальної грамотності, просторового мислення, навичок математичного моделювання, критичного аналізу даних та інших ключових компетентностей за допомогою інтерактивних та візуальних ресурсів.

Однак огляд наукових джерел свідчить, що питання методичного супроводу впровадження цифрових технологій для формування математичної компетентності та її інтеграції з класичними формами навчання в контексті початкової школи потребують подальшого дослідження. Математична освітня галузь володіє особливим потенціалом для всебічного формування цифрової математичної компетентності. Це зумовлено, по-перше, інтегративним характером галузі, який органічно поєднує логічне, обчислювальне та геометричне мислення з реальними життєвими ситуаціями, а по-друге, можливостями візуального представлення математичних понять через цифрові ресурси, що сприяє розвитку критичного мислення та вмінь математичного моделювання. Саме це сприяло вибору теми дослідження.

ISSN 3041-1572 Online

Мета статті – теоретично обґрунтувати та розробити методичні рекомендації щодо ефективного використання цифрових ресурсів у процесі модернізації змісту початкової математичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Цифрові ресурси становлять один із ключових елементів сучасної освіти. Вони являють собою електронні матеріали, програмне забезпечення, інтернет-ресурси та інтерактивні інструменти, які використовуються для організації навчання, викладання та дослідницької діяльності. До них належать електронні підручники, мультимедійні презентації, освітні відео, онлайн-курси, інтерактивні симуляції, віртуальні лабораторії, цифрові бібліотеки тощо. Такі ресурси забезпечують доступ до навчальної інформації через цифрові платформи та технології, сприяючи підвищенню ефективності освітнього процесу, розширенню можливостей отримання знань і адаптації контенту до індивідуальних потреб учнів.

Особливе значення цифрові ресурси мають у початковій школі, де вони допомагають зробити навчання більш цікавим і доступним для молодших школярів, які лише починають опановувати базові математичні поняття. Їхня ефективність зумовлена низкою важливих характеристик. Насамперед це доступність, яка звільняє освітній процес від прив'язки до конкретного місця й часу. Учні можуть продовжувати роботу над матеріалом удома, під час канікул або в складних умовах, зберігаючи безперервність навчання й розвиваючи навички самоорганізації [1].

Не менш важливою є інтерактивність, яка перетворює пасивне сприйняття інформації на активну взаємодію. Замість статичного читання правил або перегляду зображень учень безпосередньо працює з об'єктами: будує геометричні фігури в GeoGebra, обертає їх, змінює розміри або «розрізає» віртуальний пиріг, осмислюючи поняття дробів. Така взаємодія супроводжується миттєвим зворотним зв'язком, що значно полегшує розуміння абстрактних математичних понять.

Мультимедійність цифрових ресурсів полягає в поєднанні тексту, графіки, відео, аудіо та анімації. Для молодших школярів, у яких ще недостатньо сформоване текстове сприйняття, такий підхід дозволяє звертатися до різних каналів сприйняття інформації, роблячи матеріал більш наочним, зрозумілим і легшим для запам'ятовування [2].

Адаптивність є однією з найцінніших характеристик сучасних цифрових платформ. Сервіси, зокрема Prodigy і Mathletics, автоматично аналізують рівень знань молодшого школяра і підлаштовують складність завдань, створюючи персоналізовану освітню траєкторію. Швидкий учень отримує складніші завдання, а той, хто потребує додаткової підтримки – пояснення та вправи відповідного рівня. Це сприяє підтриманню мотивації й запобігає як нудьзі, так і розчаруванню [3].

Дослідження українських учених, зокрема Васютіна Т., Золотаренко Т., Матвієнко О., Олефіренко Т., підтверджують, що впровадження різноманітних цифрових освітніх ресурсів суттєво підвищує якість та інноваційність початкової освіти. Водночас автори наголошують на існуванні певних труднощів, серед яких: брак якісного україномовного контенту, недосконалість нормативно-правової бази цифровізації початкової школи та недостатнє технічне забезпечення, особливо в умовах воєнного стану [4].

У цілому цифрові ресурси виконують низку важливих функцій: вони розширюють доступ до актуальної інформації, забезпечують індивідуалізацію навчання, підвищують мотивацію учнів завдяки інтерактивності та ігровим елементам, формують цифрові компетентності й дозволяють ефективно організовувати дистанційне навчання в кризових ситуаціях.

Використання цифрових освітніх ресурсів у початковій школі вимагає глибокого врахування вікових особливостей учнів від шести до одинадцяти років. У цей період відбувається перехід від ігрової діяльності до навчальної, а мислення молодших школярів залишається переважно наочно-образним. Вони краще засвоюють матеріал, який має конкретний, зримий характер, і потребують активної візуальної підтримки для розуміння абстрактних понять [5].

Сучасна цифровізація освіти суттєво змінює роль учителя, який із носія знань перетворюється на фасилітатора й координатора індивідуальних освітніх траєкторій. Дослідження Богданович Л., Гуржія А., Іванюк Г., Карташової Л., Комар О., Сорочан Т. та інших учених підкреслюють необхідність уважного вивчення психологічного й педагогічного впливу цифрових технологій на когнітивний, емоційний і соціальний розвиток молодших школярів [6; 7].

Особливу увагу слід приділяти розвитку уваги, яка в цьому віці ще нестійка й легко відволікається. Тому цифрові матеріали мають бути динамічними, не перевантаженими зайвими елементами і структурованими у вигляді коротких модулів із чергуванням видів діяльності. Аналогічно важливо враховувати особливості пам’яті: на початкових етапах домінує мимовільне запам’ятовування, тому поєднання зображень, звуку, анімації та ігрових вправ значно полегшує процес закріплення матеріалу [8].

Емоційний розвиток здобувачів початкової освіти також відіграє ключову роль. Цифрові ресурси можуть створювати позитивне безпечне середовище, де дитина не боїться помилок, а отримує можливість спробувати ще раз. Гейміфікація, нагороди й миттєвий зворотний зв’язок сприяють формуванню впевненості в собі та зниженню тривожності. Водночас надмірне захоплення ігровими елементами може призвести до цифрової залежності, а технічні проблеми – до фрустрації.

ISSN 3041-1572 Online

Цифрове середовище впливає на когнітивний розвиток як позитивно, так і потенційно негативно. З одного боку, воно сприяє візуалізації складних понять, розвитку алгоритмічного мислення й цифрової грамотності. З іншого – неконтрольоване використання може формувати кліпове мислення й знижувати здатність до тривалого зосередження. Не менш важливим є соціальний аспект: цифрові інструменти розвивають співпрацю та інклюзивність, але водночас можуть зменшувати живу комунікацію й призводити до ізоляції.

Фізичне здоров'я молодших школярів також потребує уваги. Тривале перебування за екраном вимагає дотримання санітарних норм, регулярних перерв і фізкультхвилинок.

Ефективне впровадження цифрових ресурсів можливе лише за умови дотримання психолого-педагогічних принципів: використання технологій лише тоді, коли вони дійсно підсилюють процес навчання, забезпечення індивідуалізації, системності, позитивного емоційного фону й збереження психічного здоров'я учнів. Гармонійне поєднання традиційних і цифрових методів дозволяє зробити освіту більш якісною, безпечною й орієнтованою на всебічний розвиток молодшого школяра.

У сучасному освітньому процесі цифрові інструменти стають невід'ємною частиною викладання математики в початковій школі. Вони створюють нові можливості для розвитку логічного мислення, просторової уяви й формування елементарних математичних абстракцій. Завдяки інтерактивним симуляціям, анімаціям і ігровим формам навчання абстрактні математичні поняття стають більш наочними й доступними для здобувачів початкової освіти.

Ефективність використання цифрових ресурсів на уроках математики залежить від чіткого розуміння їхньої дидактичної ролі. Технології не повинні бути самоціллю, а мають слугувати досягненню конкретних освітніх цілей. Учитель повинен свідомо обирати інструменти залежно від того, яку саме навичку чи знання потрібно сформувати в учнів. Наприклад, для закріплення усного рахунку добре підходять ігрові платформи зразка MathPlayground, де обчислення перетворюються на захопливе змагання. Для візуалізації геометричних понять доцільно використовувати GeoGebra, Gynzy чи TinkerCAD, які дозволяють молодшим школярам активно маніпулювати тривимірними об'єктами.

Важливим принципом залишається баланс між традиційними й цифровими методами. Вивчення нової теми, наприклад дробів, доцільно розпочинати з роботи з реальними предметами, потім закріплювати матеріал у зошиті й лише на етапі відпрацювання переходити до інтерактивних завдань. Такий підхід забезпечує цілісність сприйняття й розвиває не лише інтелектуальні, а й моторні навички [9].

Цифрові платформи також відкривають широкі можливості для індивідуалізації та диференціації навчання. Адаптивні сервіси, зокрема Prodigy і Khan Academy, автоматично підлаштовують рівень складності під можливості кожного учня, дозволяючи обдарованим дітям рухатися швидше, а тим, хто потребує допомоги, – отримувати додаткову підтримку [10].

Крім того, цифрові інструменти сприяють розвитку співпраці. Групові ігри в Kahoot! чи спільна робота над проєктами в Google Classroom перетворюють урок на колективний творчий процес, розвиваючи комунікацію, командну роботу й здорову конкуренцію.

Особливу цінність становить розвиток критичного мислення. Замість механічного виконання завдань здобувачі початкової освіти вчаться аналізувати власні помилки, обговорювати стратегії розв'язання й навіть створювати власні математичні задачі. Поєднання онлайн- і офлайн-активностей допомагає переносити набуті навички в реальне життя.

Таким чином, грамотна інтеграція цифрових ресурсів у процес викладання математики в початковій школі вимагає від педагога високої методичної компетентності, уміння знаходити оптимальний баланс різних форм роботи та чіткого розуміння психолого-педагогічних особливостей молодших школярів [11].

З метою перевірки теоретично обґрунтованих положень щодо ефективності цифрових ресурсів у початковій математичній освіті було організовано педагогічний експеримент. Дослідження проводилося на базі Бердянської гімназії «Лідер» Бердянської міської ради Запорізької області. У ньому взяли участь учні 1-А класу (12 осіб), які склали експериментальну групу, та учні 1-Б класу (11 осіб), що утворили контрольну групу.

Метою дослідження була перевірка ефективності використання цифрових ресурсів у процесі модернізації змісту початкової математичної освіти. Незважаючи на вимушений перехід до дистанційного навчання, який міг би стимулювати активне впровадження сучасних цифрових інструментів, на практиці спостерігалося суттєве обмеження їхнього застосування. Освітній контент найчастіше подавався в пасивній формі – через мультимедійні презентації PowerPoint та демонстрацію відеоматеріалів. Замість інтерактивних ігор, персоналізованого зворотного зв'язку та адаптивних завдань, які пропонують сучасні цифрові ресурси, взаємодія зводилася переважно до перегляду статичних слайдів, що супроводжувалися усними поясненнями вчителя. Потенціал цифрового середовища для розвитку когнітивних і діяльнісних компетентностей молодших школярів залишався практично нереалізованим.

Для досягнення поставленої мети було організовано педагогічний експеримент, який передбачав три послідовні етапи: констатувальний, формуваль-

ISSN 3041-1572 Online

ний і контрольний. На *констатувальному* етапі проводився аналіз рівня сформованості математичних компетентностей учнів обох класів, а також вивчалися реальні умови застосування цифрових ресурсів у закладі загальної середньої освіти. Для отримання об'єктивних даних було здійснено опитування батьків, учителів та проведено вхідне діагностичне тестування у форматі вікторини на платформі wayground.com.

Формувальний етап полягав у системному впровадженні цифрових ресурсів на уроках математики виключно в експериментальній групі. При цьому обов'язково враховувалися вікові особливості молодших школярів, принципи доступності та доцільності використання технологій. Уроки будувалися на поєднанні онлайн- і офлайн-форм роботи: цифрові ресурси застосовувалися для засвоєння нового матеріалу, а закріплення знань відбувалося через виконання практичних завдань у зошиті. Широко використовувалися освітні ігри та віртуальні тренажери для підвищення зацікавленості здобувачів початкової освіти.

На *контрольному* етапі проводилося повторне діагностичне тестування та порівняльний аналіз результатів експериментальної і контрольної груп за допомогою тих самих методів, що й на початку дослідження. За основу оцінки ефективності використання цифрових ресурсів було взято критерії, розроблені українськими дослідниками Кравчиною О. та Шишак А. [12], а саме: когнітивний, діяльнісний, мотиваційний, комунікативний та емоційний. Когнітивний критерій відображає рівень засвоєння математичних знань і умінь. Діяльнісний – здатність учнів самостійно працювати з онлайн-інструментами. Мотиваційний – ступінь інтересу до математики та бажання працювати з цифровими платформами. Комунікативний – уміння співпрацювати під час групових завдань. Емоційний – рівень психологічного комфорту та відсутність техностресу під час роботи з технологіями. Оцінка здійснювалася через поєднання тестування, педагогічного спостереження, опитувань і візуалізованої рефлексії молодших школярів.

Отримані емпіричні дані були опрацьовані за допомогою кількісних і якісних методів аналізу, що дозволило зробити обґрунтовані висновки щодо ефективності запропонованих підходів.

Впровадження цифрових ресурсів стало ключовим елементом модернізації змісту навчання математики на формувальному етапі експерименту. Було розроблено й апробовано систему цілеспрямованого використання онлайн-платформ, адаптованих до потреб першокласників. Кожна з них виконувала чітко визначені дидактичні завдання й сприяла розвитку базових математичних компетенцій.

Платформа Math Playground застосовувалася для закріплення обчислювальних навичок і розвитку логічного мислення в ігровій формі. Її яскравий

дизайн і динамічні ігри добре підтримують навчальну мотивацію молодших школярів. Учні працювали з платформою 7–10 хвилин наприкінці уроку або як з домашнім завданням. Наприклад, для засвоєння складу числа 10 активно використовувалася гра Target 10, у якій потрібно було комбінувати числа так, щоб у сумі вони давали 10.

Khan Academy була інтегрована для індивідуалізації навчання. Після пояснення нової теми учні переходили до відповідного розділу платформи, де могли працювати у власному темпі. Швидкі учні отримували складніші завдання, а ті, хто потребував додаткової підтримки, переглядали короткі відео-уроки та виконували вправи з миттєвим зворотним зв'язком.

Платформа Gynzy використовувалася як віртуальна інтерактивна дошка для наочної візуалізації абстрактних понять. Особливо ефективним виявилося застосування інструменту «База 10 блоків» під час вивчення розрядів чисел. Здобувачі початкової освіти по черзі розміщували об'єкти на віртуальній дошці, спостерігаючи, як десять одиниць утворюють десяток. Така візуальна підтримка робила складні математичні поняття зрозумілими й доступними для першокласників.

Kahoot! застосовувався для ігрової перевірки знань і розвитку комунікативних навичок. Після вивчення великих тем проводилися командні або індивідуальні вікторини, які перетворювали звичайну перевірку на захопливе змагання з музичним супроводом і елементом здорової конкуренції.

Усі перелічені інструменти використовувалися в комплексі, забезпечуючи поєднання візуалізації, інтерактивності, індивідуалізації та автоматизації навичок. Такий підхід дозволив значно підвищити ефективність уроків математики в експериментальній групі.

Проведений педагогічний експеримент дав змогу отримати як кількісні, так і якісні дані, які підтверджують високу ефективність використання цифрових ресурсів у початковій математичній освіті. Аналіз результатів здійснювався за п'ятьма визначеними критеріями.

За когнітивним критерієм у експериментальній групі спостерігалася значна позитивна динаміка (рис. 1). До експерименту лише 8 % учнів мали високий рівень навчальних досягнень, 33 % – достатній, 42 % – середній і 17 % – початковий. Після системного впровадження цифрових ресурсів частка учнів з високим рівнем зросла до 33 %, а з достатнім – до 42 %. Водночас кількість дітей із середнім і початковим рівнями суттєво зменшилася. У контрольній групі результати майже не змінилися, що свідчить про перевагу експериментального підходу над традиційним.

ISSN 3041-1572 Online

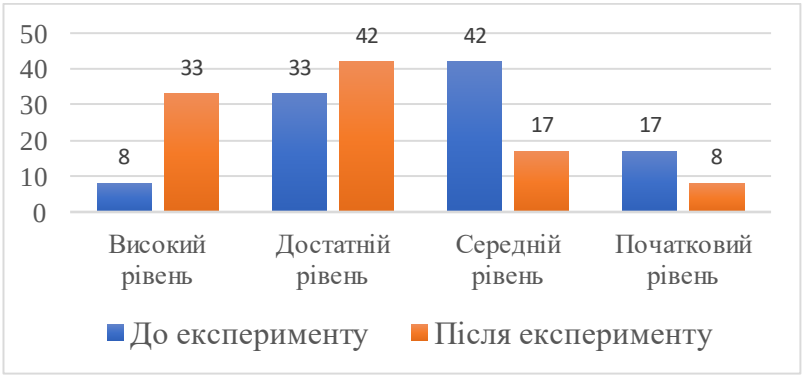

Рис. 1. Порівняльний аналіз результатів початкового та підсумкового зрізів рівня когнітивного розвитку школярів при вивченні математики

За діяльнісним критерієм частка учнів, які могли самостійно працювати з цифровими платформами, зросла з 20 % до 75 %. Діти навчилися швидко орієнтуватися в інтерфейсах і ефективно виконувати інтерактивні завдання.

Мотиваційний критерій також показав суттєве покращення. Якщо на початку дослідження лише 45 % учнів висловлювали позитивне ставлення до уроків математики, то після експерименту цей показник сягнув 90 %. Багато дітей почали просити додаткові завдання з математики.

За комунікативним критерієм значно покращилися навички співпраці. Під час групових ігор в Kahoot! учні активно обговорювали відповіді, розподіляли ролі та допомагали один одному.

Емоційний критерій засвідчив зниження тривожності та підвищення психологічного комфорту. Молодші школярі менше боялися помилок завдяки можливості швидкого виправлення в ігровому форматі.

Анкетування батьків і вчителів після експерименту показало, що в експериментальній групі цифрові ресурси стали використовуватися на кожному уроці, а реакція першокласників змінилася з просто зацікавленої на дуже зацікавлену. Більшість респондентів (78 %) визнали цифрові ресурси ефективними для формування математичних умінь у здобувачів початкової освіти і висловилися за їх системне застосування на кожному уроці.

Отримані результати дозволяють стверджувати, що системне використання цифрових ресурсів у початковій математичній освіті демонструє суттєву позитивну динаміку порівняно з традиційними методами. Вони не лише сприяють покращенню академічних показників, а й позитивно впливають на розвиток мотивації, комунікативних навичок, самостійності та емоційного ставлення до навчання. Водночас слід зважати на невелику вибірку дослідження, що потребує подальшої перевірки отриманих результатів на ширшому масиві даних.

Висновки. Цифрові ресурси в контексті початкової освіти – це широкий спектр інструментів, які забезпечують візуалізацію, моделювання та інтерак-

тивне опанування математичного матеріалу, дають можливість ефективно відпрацьовувати навички завдяки різноманітним практичним завданням і підвищують внутрішню мотивацію учнів, перетворюючи складні абстрактні поняття на цікаву та доступну діяльність.

Застосування цифрових ресурсів у початковій школі має спиратися на вікові особливості молодших учнів, які потребують наочності, емоційної підтримки та поступового переходу від гри до цілеспрямованої навчальної діяльності. Врахування психолого-педагогічних закономірностей дає змогу не лише покращити якість засвоєння знань, а й сформувати в дітей критичне мислення, мотивацію до навчання та позитивне ставлення до сучасних технологій.

При плануванні освітнього процесу особливу увагу важливо приділяти питанню балансу між традиційними та інноваційними підходами, вибору якісних освітніх платформ, організації роботи в умовах різного доступу учнів до технологій, а також формуванню цифрової грамотності та відповідального ставлення до гаджетів.

Результати проведеного дослідження засвідчують, що системне використання цифрових ресурсів у поєднанні з традиційними методами демонструє позитивну динаміку за всіма визначеними критеріями: когнітивним, діяльнісним, мотиваційним, комунікативним та емоційним. Це підтверджує педагогічну доцільність впровадження цифрових освітніх ресурсів як ефективного засобу розвитку математичних знань, умінь і ключових компетентностей молодших школярів.

Таким чином, інтеграція цифрових ресурсів у навчання математики в початковій школі є педагогічно доцільною та ефективною, за умови поміркованого використання, технічної підготовки вчителя і дотримання санітарно-гігієнічних норм. Цифрові інструменти варто розглядати як доповнення до традиційного навчання, що розширює можливості формування математичних компетентностей і мотивації до пізнання.

Література:

1. Бахмат Н. Роль цифрових технологій у навчанні математики учнів початкових класів. *Молодь і ринок*. 2022. № 2 (200). С. 65–71. URL: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.256010 (дата звернення: 23.04.2026).

1. Ваколюк А., Шалівська Ю., Поліщук І. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес. *Педагогічна наука і освіта XXI століття*. 2025. № 4. С. 111–122. URL: https://pse.itup.com.ua/index.php/pse/article/view/77/67 (дата звернення: 23.04.2026).

2. Prodigy Math Game App For Kids. URL: https://www.thelearningapps.com/prodigy-math-game-app-for-kids. (дата звернення: 20.03.2025).

3. Олефіренко Т., Матвієнко О., Васютіна Т., Золотаренко Т. Використання цифрових ресурсів учителем початкової школи. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2023. № 2. С. 50–57. DOI: https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.8.

4. Чайка В. М., Шишак А. М. Діджиталізація початкової освіти: проблеми і перспективи. *Педагогічний альманах*. 2021. Вип. 50. С. 38–47. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24227 (дата звернення: 11.12.2024).

5. Качмар О. В., Барило С. Б., Зінькова І. І. Цифрові технології в освітньому процесі початкової школи в реаліях масштабної військової агресії. *Академічні візії*. 2023. Вип. 19. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7875382. (дата звернення: 17.03.2025).

6. Карташова Л., Гуржій А., Сорочан Т. Цифрове навчальне середовище нового покоління: екосистема для суб'єктів освітнього процесу. *Сучасні досягнення в науці та освіті* : зб. пр. XVI Міжнар. наук. конф. (1–8 листоп. 2021 р., м. Нетанія (Ізраїль)) / Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 63–66. URL: https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/10646 (дата звернення: 06.03.2025).

7. Концепція Нової української школи. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf (дата звернення: 17.12.2024).

8. Шишак А. М. Формування інформаційно-цифрових умінь молодших школярів в умовах цифровізації початкової освіти. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 013 Початкова освіта. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2025. 337 с. URL: https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54869 (дата звернення: 23.04.2026).

9. Пономарьова Н., Калугіна О. Види цифрових освітніх ресурсів у навчанні інформатики. *Наумовські читання : матеріали XXI Всеукр. наук.-метод. конф.* (м. Харків, 23–24 листоп. 2023 р.). Харків : Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2024. С. 240–243. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15979 (дата звернення: 24.03.2025).

10. Онопрієнко О. В., Скворцова, С.О.(2024) *Освітня програма «Методика формування математичної компетентності учнів початкової школи» як ресурс професійного розвитку вчителів* ,Актуальні питання дошкільної та початкової освіти. 2024 №1-2. С. 13-25. URL: https://doi.org/10.58407/NI.24.1-2.1%20 (дата звернення: 23.04.2026).

11. Кравчина О. Є. Методики оцінки ефективності використання цифрових інструментів у навчальному процесі. *Інформаційний Бюлетень Інституту цифровізації освіти НАПН України*. 2024. № 6. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742508/1/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%25204%2C2024%2520_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf (дата звернення: 20.03.2025).

References:

1. Bakhmat, N. (2022). Rol tsyfrovykh tekhnolohii u navchanni matematyky uchniv pochatkovoi shkoly [The role of digital technologies in teaching mathematics to primary school students]. *Molod i rynok – Youth and Market*, 2(200), 65–71 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.256010

2. Vakoliuk, A., Shalivska, Yu., Polishchuk, I. (2025). Intehratsiia tsyfrovykh tekhnolohii v osvitnii protses [Integration of digital technologies into the educational process]. *Pedahohichna nauka i osvita XXI stolittia – Pedagogical Science and Education of the XXI Century*, 4, 111–122 [in Ukrainian]. https://pse.itup.com.ua/index.php/pse/article/view/77/67

3. The Learning Apps. (2025). Prodigy Math Game App For Kids [in English]. Retrieved from https://www.thelearningapps.com/prodigy-math-game-app-for-kids

4. Olefirenko, T., Matvienko, O., Vasiutina, T., Zolotarenko, T. (2023). Vykorystannia tsyfrovykh resursiv vchyteliamy pochatkovoi shkoly [The use of digital resources by primary school teachers]. *Acta Paedagogica Volynienses*, 2, 50–57 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.32782/apv/2023.2.8

5. Chaika, V. M., Shyshak, A. M. (2021). Tsyfrovizatsiia pochatkovoi osvity: problemy ta perspektyvy [Digitalization of primary education: problems and prospects]. *Pedahohichnyi almanakh – Pedagogical Almanac,* 50, 38–47 [in Ukrainian]. http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/24227

6. Kachmar, O. V., Barylo, S. B., Zinkova, I. I. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii v osvitnomu protsesi pochatkovoi shkoly v realiiakh shyrokomasshtabnoi viiskovoi ahresii [Digital technologies in the educational process of primary school in the realities of large-scale military aggression]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 19 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.5281/zenodo.7875382

7. Kartashova, L., Hurzhii, A., Sorochan, T. (2021). Tsyfrove navchalne seredovyshche novoho pokolinnia: ekosystema dlia subiektiv osvitnoho protsesu [The new generation digital learning environment: an ecosystem for subjects of the educational process]. *Suchasni dosiahnennia v nautsi ta osviti : zb. pr. XVI Mizhnar. nauk. konf. (1–8 lystop. 2021 r., m. Netaniia (Izrail)) – Modern achievements in science and education: Proceedings of the XVI International Scientific Conference (November 1–8, 2021, Netanya, Israel)*, 63–66 [in Ukrainian]. Khmelnytskyi: KhNU. https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/10646

8. MON. (2016). Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly [Concept of the New Ukrainian School] [in Ukrainian]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf

9. Shyshak, A. M. (2025). Formuvannia informatsiino-tsyfrovykh navychok uchniv pochatkovoi shkoly v umovakh tsyfrovizatsii pochatkovoi osvity [Formation of information and digital skills of primary school students in the conditions of digitalization of primary education] (Doctoral dissertation, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University) [in Ukrainian]. https://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/54869

10. Ponomariova, N., Kaluhina, O. (2024). Typy tsyfrovykh osvitnikh resursiv u navchanni informatyky [Types of digital educational resources in teaching computer science]. *Naumovski chytannia: Proceedings of the XXI All-Ukrainian Scientific-Methodological Conference* (Kharkiv, November 23–24, 2023), 240–243 [in Ukrainian]. Kharkiv: H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/15979

11. Onopriienko, O. V., Skvortsova, S. O. (2024). Osvitnia prohrama «Metodyka formuvannia matematychnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoi shkoly» yak resurs profesiinoho rozvytku vchyteliv [The educational program «Methodology for forming mathematical competence of primary school students» as a resource for teachers' professional development]. *Aktualni pytannia doshkilnoi ta pochatkovoi osvity – Current Issues of Preschool and Primary Education*, 1-2, 13–25 [in Ukrainian]. https://doi.org/10.58407/NI.24.1-2.1

12. Kravchyna, O. Ye. (2024). Metodyka otsiniuvannia efektyvnosti vykorystannia tsyfrovykh instrumentiv v osvitnomu protsesi [Methods for evaluating the effectiveness of using digital tools in the educational process]. *Informatsiinyi Biuleten Instytutu tsyfrovizatsii osvity NAPN Ukrainy – Information Bulletin of the Institute for Digitalization of Education of the NAES of Ukraine,* 6 [in Ukrainian]. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742508/1/%D0%91%D1%8E%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%8C%25204%2C2024%2520_%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 005:37:316.013:504.03:355.018:338.432+33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-720-740

Нагорнюк Оксана Миколаївна кандидат сільськогосподарських наук, доцент, старший науковий співробітник сектору розвитку сільських територій відділу економіки природокористування в агросфері Інституту агроекології і природокористування НААН, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-6694-9142

Толочко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник відділу позашкільної освіти Інституту проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9262-2311

Тарасенко Галина Сергіївна доктор педагогічних наук, професор кафедри екології, природничих та математичних наук, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-9394-2600

Собчик Вікторія доктор сільськогосподарських наук, професор кафедри розвитку сталої енергетики, Краківський університет AGH, Краків, Польща, https://orcid.org/0000-0003-2082-9644

СОЦІАЛЬНО-ЕКОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. Соціально-екологічні дослідження сільських територій під час війни носять надзвичайно актуальних характер для України та фокусуються на оцінці критичної деградації земель (понад 1,1 млн га потребують консервації), забрудненні ґрунтів і водних джерел важкими металами та вибухонебезпечними предметами, а також руйнуванні соціальної, екологічної та економічної інфраструктури. Дослідження спрямовані на розробку рекультивації земель, очищення водних джерел, зміни якості інфраструктури у сільських територіальних громадах та відновлення цінності людського капіталу, в першу чергу за рахунок інтелектуального, духовного, екосвітоглядного розвитку для зміни якості життя сільського населення.

Системний аналіз для оцінки впливу діяльності людини на сільських територіях виступає комплексним інструментом екологічного управління, який базується на моніторингових дослідженнях, прогнозуванні та моделюванні змін у природних екосистемах та територіях з антропогенним

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

навантаженням. Він дозволяє виявити характер, інтенсивність і небезпеки господарської діяльності, вивчити взаємозв'язки між компонентами довкілля, беручи до уваги всі її складові: моніторинг повітря, ґрунту, води, рослинного і тваринного світу, у тому числі біотестування, свідому діяльність людини – ноосферу.

Соціальна незахищеність населення веде до "короткозорого" природокористування. Нині доведений взаємозв'язок "бідність - забруднення". Авторами визначений індекс бідності сільського населення у 2010-2025 рр. та визначено, що 37 % селян в Україні живуть на рівні крайньої бідності, що становить 1,90 долара США на день. Встановлено, що низький рівень добробуту змушує населення ігнорувати екологічні ризики заради виживання.

Бездумне надмірне споживання людством ресурсів Землі призводить до її нездатності їх відновлювати, що створює екологічний борг. Це виснажує природний капітал нашої планети, відбувається знелісснення, забруднення повітря, дефіцит води, що безпосередньо спричиняє зростання хронічних хвороб, алергій, серцево-судинних та легеневих захворювань у людей.

Забруднення ґрунтів і водних джерел токсичними речовинами, мінування територій, руйнування лісів та значні викиди від бойових дій (до 230 млн. тон на рік) руйнують довкілля, загрожують продовольчій безпеці та створюють довгострокові ризики для здоров'я і якості життя людей.

Авторами запропонована модель суспільного прогресу для розвитку сільських територій, яка демонструє взаємозалежність соціальної справедливості, екологічної безпеки та економічного зростання.

Ключові слова: соціально-екологічні дослідження, екологічний світогляд сільського населення, вплив військової агресії на добробут сільського населення, відновлення соціально-екологічної інфраструктури та економічного зростання, цінність людського капіталу.

Nagorniuk Oksana Mykolaivna Candidate of Agricultural Sciences, Associate Professor, Senior Researcher of the Rural Development Sector of the Department of Environmental Economics in the Agricultural Sector of the Institute of Agroecology and Environmental Management of the NAAS, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-6694-9142

Tolochko Svitlana Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9262-2311

Tarasenko Halyna Serhiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Ecology, Natural and Mathematical Sciences, Municipal Institution of Higher Education "Vinnytsia Academy of Continuing Education", Vinnytsia, https//orcid.org/0000-0001-9394-2600

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Sobczyk Wiktoria Doctor of Agricultural Sciences, Professor of the Department of Sustainable Energy Development, Krakow University AGH, Krakow, Poland, https://orcid.org/0000-0003-2082-9644

SOCIAL-ECOLOGICAL RESEARCH ON THE QUALITY OF LIFE OF THE RURAL POPULATION DURING THE WAR

Abstract. Socio-ecological research on rural areas during wartime is of exceptional relevance for Ukraine and focuses on assessing critical land degradation (over 1.1 million hectares require conservation), contamination of soils and water by heavy metals and explosive remnants of war, as well as the destruction of social, environmental, and economic infrastructure. These studies aim to develop land reclamation strategies, clean water sources, improve the quality of infrastructure in rural territorial communities, and restore the value of human capital—primarily through intellectual, spiritual, and eco-worldview development to improve the quality of life of rural populations.

System analysis for assessing human impacts on rural territories serves as a comprehensive environmental management tool based on monitoring research, forecasting, and modeling changes in natural ecosystems and areas under anthropogenic pressure. It enables the identification of the nature, intensity, and risks of economic activity and facilitates the study of interconnections among environmental components, taking into account all of its elements: monitoring of air, soil, water, flora and fauna, including biotesting, as well as conscious human activity—the noosphere.

Social vulnerability of the population leads to “short-sighted” natural resource use. The relationship between poverty and pollution has now been established. The authors have calculated a rural poverty index for 2010–2025 and found that 37% of rural residents in Ukraine live in extreme poverty, defined as USD 1.90 per day. It has been determined that low living standards compel the population to ignore environmental risks in order to survive.

Thoughtless overconsumption of Earth’s resources by humanity leads to the planet’s inability to regenerate them, thereby creating an ecological debt. This depletes the planet’s natural capital and results in deforestation, air pollution, and water scarcity, directly contributing to increased rates of chronic diseases, allergies, and cardiovascular and respiratory illnesses among humans.

Research into the environmental characteristics of Ukraine’s rural areas is driven by the need for a comprehensive approach to sustainable development in these regions, encompassing not only economic and social aspects but also environmental ones. Under contemporary environmental challenges such as soil degradation, water pollution, and declining biodiversity, the development of human capital in rural areas becomes particularly significant.

Environmentally balanced development (sustainable development) is a general concept emphasizing the need to establish a balance between meeting current human needs and protecting the interests of future generations, particularly their need for a safe and healthy environment. As defined by the Brundtland Commission in its report, it is “development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs.”

The authors propose a model of societal progress for rural development that harmoniously combines economic growth, social justice, and environmental security. This model ensures the satisfaction of these needs while restoring resources and maintaining ecosystems through modern energy-saving technologies, demonstrating the interdependence of social equity, environmental security, and economic growth.

Keywords: socio-ecological research, ecological worldview of the rural population, the impact of military aggression on the well-being of the rural population, restoration of socio-ecological infrastructure and economic growth, the value of human capital.

Постановка проблеми. Системний аналіз оцінки впливу людини на довкілля є комплексним інструментом екологічного управління, що базується на моніторингу, прогнозуванні та моделюванні змін у природних екосистемах під впливом антропогенних чинників [4, 13, 23]. Він дозволяє виявити характер, інтенсивність та небезпеку господарської діяльності, вивчаючи взаємозв'язки між компонентами довкілля, включаючи моніторинг повітря, ґрунту, води, рослинного і тваринного світу, біотестування, а також впливу людської діяльності – основного чинника зміни природного середовища.

Шлях людства до ноосфери – це системний процес, який формує свідоме ставлення до природи через екологічну освіту, формування екологічного світогляду до практичних дій, які включають усвідомлення відповідальності, зміну звичок [5, 8, 11-14], а саме: збереження води та енергозбереження (починаючи із власного побуту), сортування сміття, використання екотранспорту, сучасних екологічних технологій тощо, активну взаємодію з природою як рекреаційного ресурсу для відновлення здоров’я людей і, водночас, втілення принципів гуманного природокористування аби подолати кризу та забезпечити сталий розвиток територій, які заселенні людьми. В Україні – це об’єднані територіальні громади.

Особливий інтерес у науковців-екологів викликають сільські територіальні громади [2, 6-8, 12-14, 21-23], так як там ще досі зберігаються найбільші природні ареали, не змінені, на кшталт міст та мегаполісів.

Сучасний стан сільських територій в Україні характеризується значними соціально-екологічними та економічними викликами, руйнівними наслідками

військових дій, що тривають вже понад чотири роки і суттєво гальмують загальний розвиток сільських громад, впливають на демографічну ситуації та всього того, що забезпечує безпеку і добробут селян [1-2, 6-8, 12-14, 17, 21-23].

Соціальні проблеми сільського населення в Україні зумовлені понад 300-річною територіальною, економічною та культурною експансією московського імперіалізму, особливо у радянський період, неефективною соціальною політикою в пострадянський період, що вводило українських селян у стан зубожіння, руйнування інфраструктури (матеріальної, соціальної, екологічної) і, як результат, зростання демографічної кризи (стійке зниження народжуваності, перевищення смертності над народжуваністю (депопуляція) та старіння населення), недостатнє забезпечення медичних та освітніх послуг, зменшення обсягів виробництва та високий рівень безробіття, яке породжує важкі психологічні стани людської байдужості, втрату бажання дбати про якість сільськогосподарських земель, як наслідок, загроза продовольчій безпеці, безвідповідальне відношення до природного середовища тощо [13-14]. Основні виклики включають також зникнення цілих сіл з мапи України. (Табл. 1).

Ці та інші соціально-екологічні проблеми села створили глибоку нерівність між рівнем і якістю життя у містах та селах.

В умовах, що склалися в період радянської окупації, які базувалися на винищення українського селянства та за весь період незалежності Україна так і не змогла відродити українське село, основу продовольчої та екологічної безпеки держави, а епідемія 2019-2021 рр. та активна військова агресія рф з 2022 р. демографічну ситуацію в Україні перевела в стан катастрофічної [13].

Таблиця 1. - Динаміка основних демографічних показників сільських територій України

Роки	Чисельність сільського населення, млн осіб.	Народилось дітей	Померло	Природний приріст на 1000 осіб
1992	16,76	181,8 тис.	305 400	-6,2
1995	16,6	180,6 тис.	310 тис	-8,0
2000	16,09	142 858	260 тис	-12,0
2010	14,44	160 523	234 402	-7,3
2019	12,9	95 030	197 501	-8,8
2021	12,7	85 026	236 498	**-14,1**
2024	9-10	-	-	**-31,9-**

Джерело: Розраховано на основі програм ШІ.
З 2014 р. без урахування тимчасово окупованої території

У 2024 році смертність перевищила народжуваність у 2,8 раза: народилося 176 679 дітей, тоді як померло 495 090 осіб. За офіційними даними, у

2025 році в країні народилося 168 778 дітей. За даними на початок 2025–2026 років, на одного новонародженого припадає троє померлих (наприклад, за перше півріччя 2025 р. – 86,8 тис. народжень проти 249 тис. смертей), що є одним із найгірших показників у світі.

Соціальна підтримка та надання соціальних послуг є дуже важливим питанням збереження людського потенціалу та розвитку сільських територій, так як вирішення соціальних проблем сільського населення досі залишаються на недостатньому рівні, зокрема подолання нерівності між селом і містом, забезпечення базових потреб (медицина, освіта, транспорт) та підтримки людей під час соціальних ризиків (хвороба, старість, безробіття). Це сприятиме стабілізації агросектору, запобігатиме знелюдненню сіл та гарантуватиме конституційні права громадян, включно з безпечними умовами життя та праці [10-13].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціально-екологічні дослідження сільських територій аналізують взаємодію між станом довкілля, агросферою і господарською діяльністю в ній людини, якістю життя населення, спрямовані на оцінку ризиків впливу антропогенної сільськогосподарської діяльності на довкілля, стану здоров'я населення та їх добробуту [6-8, 10-14, 21-23]. Вони підтверджують, що високий рівень добробуту населення є ключовим чинником сталого розвитку, оскільки забезпечені люди частіше демонструють екологічно свідому поведінку щодо екологічної культури та інвестують у чисті технології. Вчені активно вивчають вплив споживчої мотивації, інновацій та екологізації економіки на стан довкілля, підкреслюючи взаємозв'язок якості життя та збереження екосистем (Табл.2).

Таблиця 2 - Основні напрямки досліджень охоплюють

Екологізація інновацій	Соціально-екологічна взаємодія	Екологічні рухи
Вивчення споживчої мотивації на ринку еко-інновацій та формування ефективних заходів щодо її коригування.	Дослідження впливу якості життя (добробуту) на стан довкілля та розуміння необхідності балансу між економічним зростанням та природокористуванням.	Аналіз ідеологічного підґрунтя природоохоронних рухів у XX—XXI ст.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Проблему еколого-економічних механізмів розвитку сільських територій та питаннями сучасної децентралізації влади широко досліджують такі українські вчені, як В.Борщевський, О.Демченко, Т.Васильцева, О.Лазарєва, Ю.Шпильова, М.Хвесик та інші [6, 8, 21-22].

Питання збереження людського та інтелектуальної капіталу у сільських територіальних громадах, формування екологічного світогляду дорослого населення і молоді досліджують такі вчені як М.Барановський, Г.Білявський,

О.Алпатова, Н.Бордюг, Е.Лібанова, І.Лукеря, О.Нагорнюк, В.Собчик, Г.Тарасенко, С.Толочко, М.Ільїна, Ю.Шпильова, В.Шевчук, В.Юрчишин, та інші [2-4, 9-11, 13-16, 18-20, 22-23].

Збалансований розвиток сільських територій в контексті продовольчої безпеки держави досліджують Р.Агакерімова, О.Дем'янюк, І.Костецька, О.Лазарєва, Н.Палапа, О.Нагорнюк, А.Шинькович та інші [1,7-8,11-14,17,21-22].

Аналіз сучасних соціально-екологічних досліджень показав високу зацікавленість і розуміння вченими важливості якості добробуту населення на стан довкілля та його збалансований розвиток. Зокрема, дослідниця Е.Лібанова доводить, що бідність є бар'єром для екологізації; незахищені верстви населення найбільше потерпають від забруднення [9]. І.Лукеря та інші вчені активно вивчають вплив четвертої промислової революції на екологізацію споживання та добробуту [10]. М.Хвесик обґрунтував механізми капіталізації природних ресурсів для підвищення добробуту без виснаження екосистем [21]. До ключових висновків українських учених відносимо ті, які характерні для українського контексту вивчення сільських територій під час війни [1, 6-7, 13, 15, 20].

Серед ключових напрямів соціально-екологічних досліджень, виконаних в Україні, можна виокремити наступні (Табл. 3):

Таблиця 3. – Ключові напрямки соціально-екологічних досліджень

Економічний добробут	як рівень доходів впливає на споживання ресурсів.
Екологічний світогляд	як соціальний стан формує ставлення до природи.
Здоров'я населення	якість довкілля як детермінанта якості життя.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Досі залишаються актуальними соціально-екологічні дослідження сільських територій з точки зору їх збереження та відновлення [13]. Ці дослідження спрямовані на створення організаційно-методологічних основ для забезпечення збалансованого розвитку у повоєнний час.

Метою статті є проведення соціально-екологічних досліджень якості життя сільського населення під час війни та оцінка комплексного впливу воєнних дій на умови проживання, здоров'я людей, збереження їх цінності для розвитку сільських територій, доступ до ресурсів та екологічний стан довкілля. Вони спрямовані на розробку заходів із відновлення, захисту населення та забезпечення сталого функціонування сільських територій.

Методи дослідження. Під час дослідження використовувалися наукові та інформаційні ресурси, картографічні матеріали, статистичні дані сучасного стану розвитку сільських територій, та дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, застосовувалися методи соціологічного і еколого-географічного аналізу та прогнозування, статистичний, моделю-

вання. Обробка інформації здійснювалася з використанням комп'ютерних програм Excel 2003, інформаційна база ШІ.

Виклад основного матеріалу. Як вже зазначалось, соціальні проблеми сільського населення в Україні зумовлені демографічною кризою, бідністю, безробіттям та руйнуванням інфраструктури. Основні виклики включають закриття шкіл і медпунктів, брак робочих місць, погану дорожню інфраструктуру та міграцію молоді, що призводить до старіння населення та зникнення сіл [8-14].

Соціальна незахищеність веде до "короткозорого" природокористування. Нині доведений взаємозв'язок "бідність — забруднення".

Аналіз бідності та її соціальних наслідків є комплексною проблемою, яка охоплює широкий спектр факторів та впливає на різні сфери життя. Бідність визначається як стан, коли люди позбавлені достатніх ресурсів, можливостей, вибору та безпеки, необхідних для гідного життя та реалізації своїх прав [9].

Рис. 1. – Результати опитування Інститутом демографії та соціологічних досліджень про рівень доходів і заощаджень українців у 2026 р. [9]

Індекс бідності визначається як відношення середнього показнику бідності серед населення до показника межі бідності. Рівень крайньої бідності – це частка людей, які живуть за міжнародною межею бідності, що становить 1,90 долара США на день (2019 рік) [13].

Таблиця 4. - Індекс бідності в Україні 2010-2025 рр.

Рік	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Частка людей, які живуть за межею бідності	24,1	29	45	26	26,6	35,5	37	37

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних програми ШІ.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

За даними Світового банку, в Україні у 2025 р. за межею бідності проживало 37% населення, що становило близько 9 мільйонів людей.

Рис. 2. - Індекс бідності в Україні 2010-2025 рр.

Проте, результати опитування Інститутом демографії та соціологічних досліджень про рівень доходів і заощаджень українців (Рис.1) показують, що станом на квітень місяць 2026 р. за межею бідності знаходяться майже 62 %, живуть від зарплати до зарплати майже 26 %, взагалі не мають заощаджень понад 54 %. Тобто, за межею бідності в Україні зараз перебуває 88% населення. Разом із тим, забезпечених і багатих людей в Україні лише 2,4 %.

Достеменно відомий факт, що держава вважається багатою тільки тоді, коли в ній живуть заможні люди. Якщо ми пригадаємо трактати давніх філософів від Арістотеля, Сенеки, Канта та інших, то ще в давні часи вчені довели, що держава нормально розвивається тільки тоді, коли в ній потужний середній клас, яким має становити не менше 80 %. В Україні нині середній клас складає лише 10,2 %. І надзвичайно важкою ситуацією для держави є той факт, що майже 90% населення живе за межею бідності. Така ситуація в країні провокує стрімке зростає злочинність, люди не мають можливості забезпечити себе найнеобхіднішими продуктами харчування та медичним обслуговуванням, починають хворіти, зростає рівень смертності тощо.

Встановлено, що низький рівень добробуту змушує населення ігнорувати екологічні ризики заради виживання (наприклад, використання забрудненої води, неякісного палива для опалення, неконтрольований видобуток ресурсів, хімічне забруднення ґрунтів тощо), призводить до катастрофічних наслідків для здоров'я, економіки та довкілля.

Бездумне надмірне споживання людством ресурсів Землі призводить до її нездатності їх відновлювати, що створює екологічний борг перед нащадками. Це виснажує природний капітал нашої планети, відбувається знелісснення, забруднення повітря, дефіцит питної води, що безпосередньо спричиняє зростання хронічних хвороб, алергій, серцево-судинних та легеневих захворювань у людей. Дослідження вчених (зокрема, школа академіка

Е.Лібанової) яскраво продемонстрували, що поганий стан довкілля в промислових регіонах (Донецький (вугілля, металургія), Придніпровський (металургія, енергетика), Прикарпатський (хімія, нафта) та Прибузький (машинобудування, харчової та легкої промисловості) і особливо анексовані території) нівелює високі заробітки населення через витрати на охорону здоров'я та скорочення тривалості життя [9]. Тобто номінальний добробут не дорівнює реальній якості життя.

Сучасні дослідження (після 2022 року) акцентують увагу на тому, що руйнування екологічної інфраструктури та екоцид створюють нову форму соціальної вразливості, де екологічна безпека стає базовою умовою для відновлення добробуту. Війна в Україні спричинила катастрофічні наслідки для соціально-екологічного балансу, знищуючи екосистеми та критичну інфраструктуру. Забруднення ґрунтів і водних джерел токсичними речовинами, мінування територій, руйнування лісів та значні викиди від бойових дій (до 230 млн. тон на рік) руйнують довкілля, загрожують продовольчій безпеці та створюють довгострокові ризики для здоров'я і якості життя людей.

Дослідження екологічної характеристики сільських територій України обумовлена необхідністю комплексного підходу до сталого розвитку цих регіонів, що включає не лише економічні та соціальні, а й екологічні аспекти. В умовах сучасних екологічних викликів, таких як деградація ґрунтів, забруднення водних ресурсів та зниження біорізноманіття, особливого значення набуває розвиток людського капіталу на сільських територіях [13-14].

Ґрунтовий покрив (педосфера) – це основний компонент біосфери, що забезпечує родючість, живлення рослин, фільтрацію води та кругообіг речовин. Він формує середовище для життя, акумулює енергію, регулює склад атмосфери та захищає поверхню Землі від ерозії, виступаючи фундаментальним ресурсом для сільського господарства [14].

Ґрунтовий покрив України, представлений переважно родючими чорноземами (понад 60% земель), перебуває в критичному стані через надмірну розораність. Рівень розораності ґрунтів перевищує 54–80%, понад 25–33% деградовані, що є одним із найвищих показників у світі. Близько 15–20 млн га земель еродовані, а через воєнні дії понад 200 тис. га територій забруднені вибухонебезпечними предметами. Землі втрачають родючість через ерозію, зниження вмісту гумусу, засоленість та техногенне забруднення (Табл.5).

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Таблиця 5.- Ключові показники деградації земель в Україні

Показники	Наслідки
Висока розораність	Розораність земель в Україні складає понад 54% (за деякими даними до 80%), тоді як у США цей показник становить 17%, у Польщі – 36%.
Ерозія ґрунтів	Водною ерозією уражено близько 13 млн га сільськогосподарських угідь, а вітровою ерозією та пиловими бурями – понад 6–20 млн га.
Втрата гумусу	За останні 130 років українські чорноземи втратили близько 30% гумусу.
Воєнні дії	Внаслідок війни понад 200 тис. га забруднено уламками снарядів, мінами та отруйними речовинами.
Площа деградованих земель	Загалом до 15-16 млн га земель мають незадовільні властивості, зокрема кислотність та засоленість.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Економічні збитки від деградації ґрунтів оцінювалися приблизно в 40 млрд грн на рік ще до початку повномасштабного вторгнення, яке значно посилило руйнування земельних ресурсів.

На жаль, і якість води в Україні з кожним роком погіршується. Ці проблеми зумовлені зношеною інфраструктурою водогонів, застарілими очисними спорудами, недосконалі технології фільтрації водоканалів, завищені державні стандарти якості води, забрудненням водойм промисловими та сільськогосподарськими стоками, а також впливом війни. Більшість водоканалів, особливо у сільській місцевості, функціонують ще з радянських часів, а криниці часто містять нітрати, бо просочуються туди з підземними водами через порушення технології їх побудови. Основні наземні водні джерела теж сильно забруднені, хоча наші предки завжди дбали про чистоту річок, очищуючи їх механічним способом, або за допомогою рослин-сорбентів. Проте, багато сіл України залишається до нині на рівні «дідівського методу» забезпечення водою [13]. Через зміну клімату рівень води у криницях та водоймах суттєво падає. (Табл. 6.)

Таблиця 6. - Основні складові кризи якості води

Забруднення стічними водами	Недостатня очистка промислових, побутових та сільськогосподарських скидів призводить до потрапляння у водойми важких металів, нітратів, мікропластику та залишків фармпрепаратів.
Зношена інфраструктура	Старі мережі водопостачання (труби) сприяють вторинному забрудненню води під час її транспортування до споживачів.
Вплив війни	Руйнування очисних споруд, затоплення шахт та потрапляння токсичних речовин у ґрунтові води катастрофічно впливають на якість питної води, особливо на сході та півдні.
Аграрне навантаження	Незасвоювані добрива та пестициди з полів потрапляють у річки, викликаючи «цвітіння» води та її токсичність.
Зміни клімату	Зменшення річкового стоку та висихання малих річок призводить до дефіциту та концентрації забруднюючих речовин.
Недостатній моніторинг	Система контролю якості води потребує суттєвого оновлення та модернізації відповідно до європейських стандартів.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Загальне погіршення стану води у наземних водоймах і підземних водах безпосередньо негативно впливають на наше здоров'я, бо забруднені ґрунти не справляються з її очищенням, хоча європейський досвід показує, що у кожній територіальній громаді можлива біоочистка води і впровадження сучасних технологій водозбереження [14].

Якісні показники води (питної) включають прозорість, відсутність кольору, запаху, присмаку, безпечний хімічний склад, епідемічну та радіаційну безпеку, з pH 6.5–8.5, жорсткістю <7 ммоль/дм³, і оптимальним вмістом солей 200–400 мг/л (Табл.7).

Таблиця 7. - Хімічні якісні показники питної води

Рік	2010	2015	2020	2022	2023	2024	2025
pH	6.5–8.5	6.5–8.5	6.0–9.0	6.5–8.5	6.5–8.5	7.0-8.0	6.5–8.5
Жорсткість (Ca, Mg) ммоль/дм³	<7	<7	≤ 7.0 – 10.0	<7	<7	3-4	3-4
Залізо	≤0,2	≤0,2	≤ 0.3	≤0,2	≤0,2	≤ 0.3	≤ 0.3
Загальний вміст солей мг/л	200-400	100–150	100–1000	100–1000	250–1000	75-250	75–250

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних програми ШІ.

Проблема забезпечення якісною питною водою в сільській місцевості є однією з пріоритетних і вирішується на рівні територіальних громад шляхом прийняття та реалізації місцевих програм, таких як "Питна вода". Ці програми спрямовані на поліпшення стану водопровідних мереж, будівництво нових та реконструкцію існуючих водозабірних споруд.

Таблиця 8. - Забезпечення сільського населення питною водою

Рік	2010	2015	2020	2022	2023	2024	2025
Забезпечення питною водою в селах, %	13,3	25	26	28,5	23	28	-
у містах, %	84	90	97	90	89	89	-

Джерело: Розраховано на основі статистичних даних програми ШІ.

Станом на 2025 р. забезпечення сільського населення України питною водою продовжує бути критичним, так як посилилося через війну. Водночас, впроваджуються державні та місцеві програми, а також залучається міжнародна допомога для поліпшення ситуації [13]. Для вирішення проблем необхідна модернізація очисних споруд, впровадження жорсткого контролю за скидами, раціональне використання водних ресурсів та відновлення інфраструктури сільських територіальних громад.

Зниження біорізноманіття – це теж глобальна проблема, спричинена переважно діяльністю людини, що призводить руйнування екосистем, змін

клімату, забруднення та поширення інвазійних видів. Найбільшої шкоди завдає трансформація дикої природи у сільськогосподарські угіддя, яка знищує домівки мільйонів видів корисних комах, грунтової макро- і мікро- фауни. [3].

Таблиця 9. - Основні причини зниження біорізноманіття:

Руйнування та втрата середовищ існування	Вирубка лісів, розорювання степів, осушення боліт, урбанізація та будівництво інфраструктури (доріг, дамб) позбавляють тварин і рослин місць для життя.
Зміна клімату	Глобальне потепління, танення льодовиків та зміна режиму опадів змінюють звичні умови, до яких види адаптувалися тисячоліттями.
Надмірна експлуатація ресурсів	Браконьєрство, перевилов риби, надмірне полювання та збирання рослин перевищують здатність популяцій до відновлення
Забруднення довкілля	Викиди шкідливих речовин в атмосферу, скиди у водойми, забруднення ґрунтів пестицидами та пластиком отруюють екосистеми
Інвазійні види	Ввезення людиною чужорідних видів, які витісняють місцеві види, конкуруючи за ресурси або поширюючи хвороби.
Військові дії	В Україні та інших гарячих точках обстріли, пожежі та забруднення природних парків знищують тисячі тварин та їхні оселища.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Масштаби зникнення видів нині у 1000 разів перевищують природні темпи, загрожуючи існуванню близько 1 мільйона видів тварин і рослин.

Таблиця 10. - Основні небезпеки зниження біорізноманіття

Загроза продовольчій безпеці	Зникнення запилювачів (бджіл) веде до втрати врожаїв. Зменшення різноманітності культур робить сільське господарство вразливим до хвороб та зміни клімату
Руйнування екосистем та кліматичні зміни	Зниження біорізноманіття послаблює здатність природи поглинати CO2. Вирубка лісів та руйнування екосистем прискорюють глобальне потепління та екстремальні погодні явища.
Поширення захворювань	Порушення природного балансу призводить до зниження саморегуляції екосистем, що викликає масові епідемії, такі як лихоманка Зіка чи холера
Втрата ресурсів	Зменшується доступ до чистої води, сировини та ліків, які людство отримує з природних джерел.
Ефект доміно	Зникнення одного виду (наприклад, дерева) тягне за собою загибель сотень інших, що харчувалися або жили в ньому, руйнуючи цілі харчові ланцюги.

Джерело: Розроблено на основі програм ШІ.

Втрата біорізноманіття є прямою загрозою існуванню людської цивілізації, оскільки порушує процеси, що забезпечують і наше життя.

Екологозбалансованого розвиток (sustainable development) – загальна концепція необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема їхньої потреби в безпечному і здоровому довкіллі. Як сформулювала визначення сталого розвитку у своїй доповіді Комісія Брундтланд, це «розвиток, який

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

задовольняє потреби нинішнього покоління без шкоди для можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. Тобто, це модель суспільного прогресу, що гармонійно поєднує економічне зростання, соціальну справедливість та екологічну безпеку та забезпечує задоволення цих потреб, за умови відновлювання ресурсів та підтримання екосистем за допомогою сучасних енергозберігаючих технологій (Рис.3).

Концепція базується на 17 Цільових сталого розвитку (ЦСР), ухвалених ООН до 2030 року, що включають соціальні, економічні та екологічні аспекти, запобігання проблем пов'язаних зі зміною клімату, забезпечення чистою водою та належними санітарними умовами, чисту енергію, якісну освіту, міцне здоров'я, гендерну рівність, гідну працю, економічне зростання та партнерство тощо.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

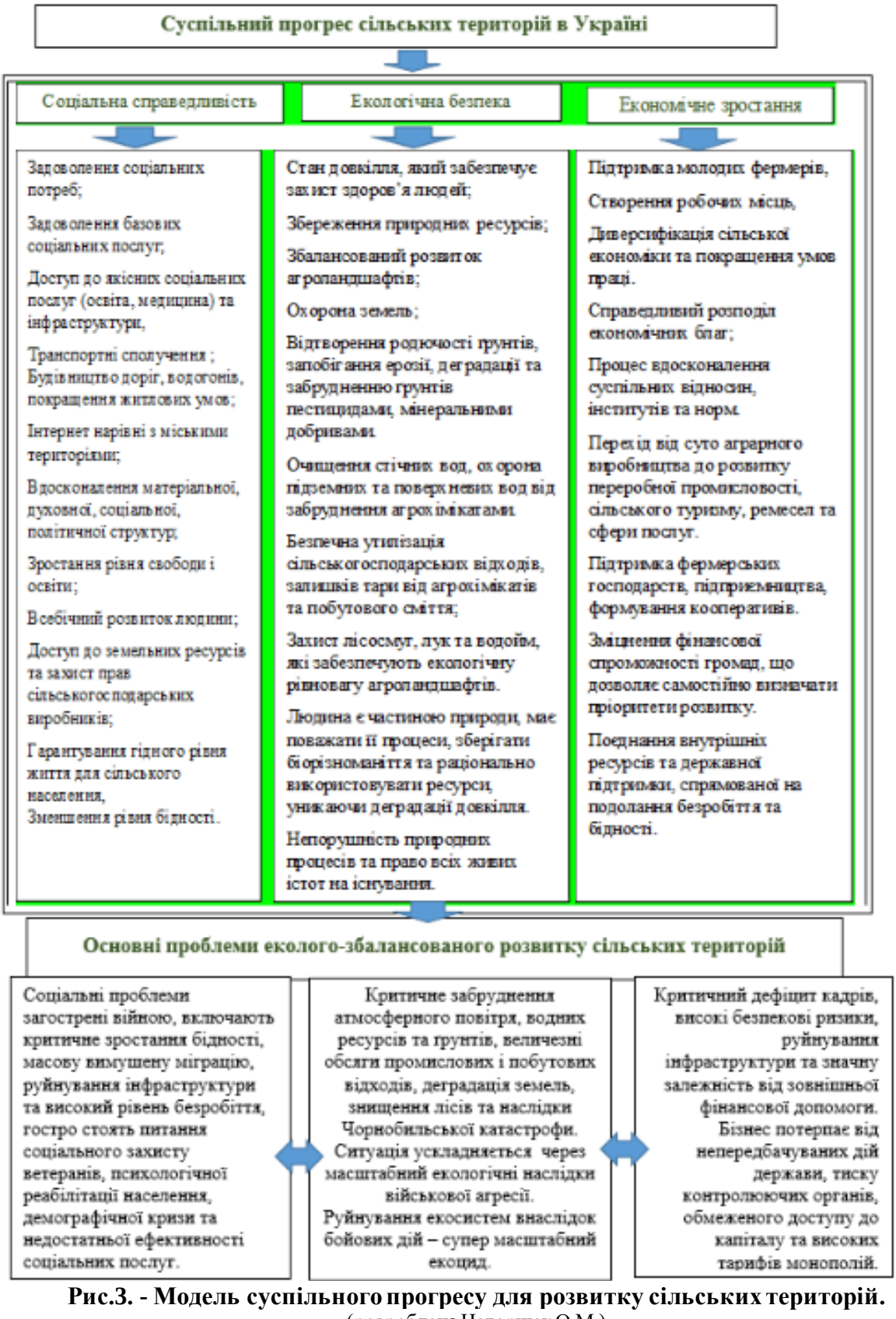

Рис.3. - Модель суспільного прогресу для розвитку сільських територій.
(розроблена Нагорнюк О.М.)

Україна офіційно прийняла ЦСР ООН, що стало поштовхом для моніторингу зв'язку між добробутом та екологією. В Україні спостерігається низький рівень «екологічного сліду» на душу населення порівняно з ЄС, проте це зумовлено не свідомим обмеженням споживання, а нижчим рівнем доходів та технологічною відсталістю виробництва.

Проблемні зони екологозбалансованого розвитку сільських територій, які були виявлені дослідниками:

1) Відсутність дієвих стимулів – сільське населення не вмотивоване інвестувати в енергоефективність або сортування сміття без прямої економічної вигоди.

2) Диспропорція – якість довкілля часто приноситься в жертву економічному зростанню окремих галузей (агросектор, видобувна промисловість).

3) Відсутність централізованих систем збору та утилізації сміття призводить до утворення стихійних сміттєзвалищ.

4) Знелюднення сільських територій, міграція молоді в міста та відсутність екологічної інфраструктури (очищення води, знищення природних ландшафтів, лісосмуг, розорювання заплав річок, поводження з відходами, якісної екологічної освіти тощо) гальмують сталий розвиток.

Не можна не зважати на висновки ПРООН щодо екологічного стану та його зв'язку з добробутом населення.

Ще до повномасштабного вторгнення Україна посідала 8-ме місце в Європі за рівнем забруднення повітря, що спричиняло респіраторні захворювання у понад третини населення. Військові дії призвели до отруєння водотоків, викидів хімікатів у ґрунтові води через атаки на промислові об'єкти та паливну інфраструктуру. Це створює «токсичну спадщину», яка загрожуватиме здоров'ю майбутніх поколінь.

Екоцид та руйнування екосистем призвели до того, що близько 30% заповідних територій України (понад 1,2 млн га) постраждали від бомбардувань, пожеж та забруднення.

Величезні обсяги будівельного сміття від зруйнованих міст (Маріуполь, Бахмут, Волноваха, Мар'їнка, Сєвєродонецьк, Лисичанськ, Попасна, Рубіжне та Авдіївка, де знищено майже всю житлову та промислову інфраструктуру) потребують екологічно орієнтованого підходу до переробки, щоб воно не перетворитися на тисячі нових несанкціонованих звалищ.

Прямі збитки інфраструктурі та активам лише від підриву Каховської ГЕС оцінюються у $2,79 млрд, а непрямі втрати перевищують $11 млрд, з довгостроковим руйнівним ефектом для довкілля та аграрного сектору.

ПРООН підкреслює, що подолання багатовимірної бідності неможливе без забезпечення доступу до чистих природних ресурсів, які наразі перебувають під загрозою.

ISSN 3041-1572 Online

Висновки. Отже, соціально-екологічні дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному поєднанні суспільних та природничих наук, фокусуючись на взаємодії людини з довкіллям. Соціальна та екологічна оцінка сільських територіальних громад включає комплексний аналіз якості життя населення та стану довкілля, передбачає вивчення соціальної та екологічної інфраструктури, демографії та зайнятості, а також моніторинг забруднення ґрунтів, водних ресурсів, повітря, біорізноманіття, земельну оцінку та забезпечення екологічної безпеки для сталого розвитку українського села. Так як українська наукова школа екологів поступово переходить від суто економічного підходу до екологоцентричного та еколого-економічного аналізу, то головний висновок дослідників наступний: збалансований розвиток неможливий без подолання бідності, але саме зростання добробуту має відбуватися через "зелену" трансформацію, а не за рахунок природно-ресурсного капіталу.

Українське село є фундаментом продовольчої безпеки, забезпечуючи стійкість країни через приватні господарства, вирощування основних культур та локальне виробництво продуктів. У часи викликів саме сільська праця, городництво та фермерство гарантують продовольчу стійкість. Для відновлення села необхідна відновлення і модернізація інфраструктури, створення робочих місць та економічна підтримка приватного бізнесу.

Якісна соціально-екологічна оцінка сільських територій стане можливою, коли екологічний світогляд сільського населення стане ґрунтуватися на принципах збалансованого розвитку, гуманізму, екологічного мислення, діяльності та мобільності. Це передбачає формування нової екологічно свідомої людини, де природа є цінністю, а не лише ресурсом.

Таким чином, формування екологічного світогляду – це комплексний процес, що об'єднує освітні, соціальні, природоохоронні практичні заходи, спрямовані на створення екоцентричного середовища в сільських територіальних громадах [4, 13, 18-20].

Перспективи подальших досліджень. В першу чергу – це постійний моніторинг якості життя сільського населення під час війни та у повоєнний час, які мають бути зосереджені на оцінці впливу екоциду на продовольчу безпеку, здоров'я та доступ до ресурсів. Ключовими напрямами досліджень є аналіз впливу деградації ґрунтів на продовольчу безпеку, забруднення водних ресурсів на стан здоров’я людей, відновлення інфраструктур (соціальної, екологічної, виробничої), їх значення для добробуту та якості життя, розробка стратегій повоєнного відновлення громад з урахуванням екологічних стандартів, їх економічного зростання. Вивчення впливу екологічних чинників, спричинених війною на фізичне та психічне здоров'я мешканців села через екологічну освіту і формування відповідального ставлення до природи.

Література:

1. Агакерімова, Р. (2023). Вплив війни в Україні на національну та глобальну продовольчу безпеку. *Економіка та суспільство*, № 50. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53.

2. Барановський, М.О. (2009). Наукові засади суспільно-географічного вивчення сільських депресивних територій України: монографія. Ніжин: ПП Лисенко М.М.

3. Білявський, Г.О., Нагорнюк, О.М. (2013). Конвенція про біорізноманіття та її значення для сталого (еколого-збалансованого) розвитку України. Роль ботанічних садів у збереженні біорізноманіття рослин. *Матер. ювілей. міжнародної науково-практичної. конференції, присвят. 100-річчю Батумського ботанічного саду. Батумі (Грузія) 08-10.05.2013*. 332-335.

4. Бордюг Н.С., & Алпатова О.М. (2024). Система безперервної екологічної освіти і виховання: сучасні підходи та перспективи розвитку. *Наука і техніка сьогодні*. № 11(39). 479-492.

5. Вернадський В.І. (2004). Біосфера та ноосфера: монографія. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf

6. Демченко, О.В. (2024). Екологічна характеристика сільських територій України: сучасні реалії. *Економіка та суспільство.* Випуск № 66. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-20

7. Костецька, І.І. (2023). Стратегічне планування сільського розвитку територіальних громад України: монографія. Дрогобич. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/10395/1/Stratehichne.pdf

8. Лазарєва, О.В. (2021). Соціально-економічний розвиток сільських територій: навч. посіб. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили.

9. Лібанова, Е. М. (2020). Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія. НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. Умань: Видавець «Сочинський М.М.».

10. Лукеря, І. (2021) Людський капітал – одна з головних складових розвитку українських сіл. К.: Міністерство розвитку громад та територій України. URL: https:// www.minregion. gov.ua/press/news/ivan-lukeryalyudskyj-kapital-odna-z-golovnyh-skladovyh-rozvytku-ukrayinskyh-sil/

11. Нагорнюк, О.М. (2020). Соціально-екологічний моніторинг: навчально-методичне забезпечення дисципліни. Вінниця: КВНЗ Вінницька академія неперервної освіти.

12. Напрями та засоби розвитку сільських територій в контексті зміцнення соціально-економічної безпеки України: монографія. (2016). За ред. д.е.н., проф. Т.Г. Васильціва, к.е.н., доц. В.В. Бойка. Львів: Ліга-Прес.

13. Палапа, Н.В., Нагорнюк, О.М., Ше, В.В., Горінштейн, М.Л., Толочко, С.В., Тарасенко, Г.С., & Собчик, В. (2025). Сучасна парадигма екологічної політики розвитку сільських територій за рахунок підвищення екологічної свідомості та культури населення: науково-практичні рекомендації за наук. ред. доктора економ. наук, проф., акад. НААН О.І. Дребот. К.: ІАП НААН, ДІА. DOI: 10.5281/zenodo.17813034

14. Палапа, Н.В., Демянюк, О.С., Нагорнюк, О.М., Кічігіна, О.О., & Цебро, Ю.А. (2020). Концепція збалансованого розвитку сільських територій України з урахуванням досвіду європейських країн: наукове видання. За наук. ред. акад НААН О.І.Фурдичка. К.: ДІА. URL: https://agroeco.org.ua/vydannya/koncepcija -zbalansovanogo-rozvitku-silskih-teritorij-ukraini-z-urahuvannjam-dosvidu-ievropejskih-krain/

15. Продум, Миро (2026). Демос як соціальний фрактал: краса, простота, масштабованість, надійність – Біла книга ТГ. *Народний оглядач*. URL: https://www.ar25.org/article/7-demos-yak-socialnyy-fraktal-krasa-prostota-masshtabovanist-nadiynist-bila-knyga-tg.html

16. Ciepiela, M., Nagorniuk, O., & Sobczyk, W. (2023). Challenges of Environmental Education Across Different Adult Generations: Strategies and Social Consequences. *Edukacia ustawiczna doroslych 4/2023 r.* Radom: Uniwersytet Technologiczno-humanistyczny im. Kazimierza Pułaskiego w Radomiu. 53-63.

17. Стариченко, Є. (2018). Продовольча безпека країни як соціально-економічна категорія. *Агросвіт*, 13, 42-48.

18. Tarasenko, G.S. & Nesterovych, B.I. (2023). Ecologization of teachers' perception of nature in the process of professional training and retraining. *Prospective directions of scientific and practical activity*: collective monograph / compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California: GS Publishing Services.163-171.

19. Tarasenko, G. (2022). Rola i miejsce wartości ekologicznych w procesie wychowania rodzinnego dzieci. *Rodzina w społeczeństwie i kulturze / pod redakcją Grażyny Szabelskiej. Monografia zbiorowa*. Wydawnictwo Naukowe FNCE, Poznań. 74-89.

20. Толочко, С.В., & Бордюг, Н.С. (2024). Екологічна компетентність учнів у контексті подолання екологічних наслідків війни: монографія. Київ: Компринт.

21. Хвесик, М.А., Ільїна, М.В., & Шпильова, Ю.Б. (2019). Соціоекологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад: монографія. Київ: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України». ISBN 978-966-02-9090-7. URL: https://library.nusta.edu.ua/depository/pdf

22. Шинькович, А. (2023). Розвиток сільських територій як основа продовольчої безпеки України. *Scientia fructuosa. 152, 6* (Груд 2023), 18–30. DOI: https://doi.org/ 10.31617/1.2023(152)02.

23. Юрчишин, В.В. (2011) Село і селяни України в системі історично і суспільно зумовлених вітчизняних національних цінностей. *Економіка АПК*. №2. 87-99.

References:

1. Ahakerimova, R. (2023). Vplyv viiny v Ukraini na natsionalnu ta hlobalnu prodovolchu bezpeku [The impact of the war in Ukraine on national and global food security]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (50). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53 [in Ukrainian].

2. Baranovskyi, M.O. (2009). Naukovi zasady suspilno-heohrafichnoho vyvchennia silskykh depresyvnykh terytorii Ukrainy [Scientific principles of socio-geographical study of rural depressed areas of Ukraine]. Nizhyn: PP Lysenko M. M. [in Ukrainian].

3. Biliavskyi, G.O., & Nagorniuk, O.M. (2013). Konventsiia pro bioriznomanittia ta yii znachennia dlia staloho (ekoloho-zbalansovanoho) rozvytku Ukrainy [Convention on Biological Diversity and its importance for sustainable development of Ukraine]. *Rol botanichnykh sadiv u zberezhenni bioriznomanittia roslyn: Proceedings of the international scientific conference*, Batumi, 332–335. [in Georgia].

4. Bordiuh, N.S., & Alpatova, O.M. (2024). Systema bezperervnoi ekolohichnoi osvity i vykhovannia: suchasni pidkhody ta perspektyvy rozvytku [System of continuous environmental education: modern approaches and prospects]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 11(39), 479–492. [in Ukrainian].

5. Vernadskyi, V.I. (2004). Biosfera ta noosfera [Biosphere and noosphere]. URL: http://gromada-i-misto.org/wp-content/uploads/2017/11/Vernadskiy-Biosfera_Noosfera.pdf [in Ukrainian].

6. Demchenko, O.V. (2024). Ekolohichna kharakterystyka silskykh terytorii Ukrainy: suchasni realii [Ecological characteristics of rural areas of Ukraine: current realities]. *Ekonomika ta suspilstvo*, (66). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-66-20 [in Ukrainian].

7. Kostetska, I.I. (2023). Stratehichne planuvannia silskoho rozvytku terytorialnykh hromad Ukrainy [Strategic planning of rural development of territorial communities of Ukraine]. Drohobych. URL: https://eprints.oa.edu.ua/id/eprint/10395/1/Stratehichne.pdf [in Ukrainian].

8. Lazarieva, O.V. (2021). Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok silskykh terytorii [Socio-economic development of rural areas]. Mykolaiv: Vyd-vo ChNU im. Petra Mohyly [in Ukrainian].

9. Libanova, E.M. (2020). Bidnist naselennia Ukrainy: metodolohiia, metodyka ta praktyka analizu [Poverty of the population of Ukraine: methodology and practice of analysis]. Uman: Vydavets Sochynskyi M.M. [in Ukrainian].

10. Lukeria, I. (2021). Liudskyi kapital – odna z holovnykh skladovykh rozvytku ukrainskykh sil [Human capital as a key component of rural development in Ukraine]. Kyiv: *Ministerstvo rozvytku hromad ta terytorii Ukrainy*. URL: https://www.minregion.gov.ua/press/ news/ ivan-lukeryalyudskyj-kapital-odna-z-golovnyh-skladovyh-rozvytku-ukrayinskyh-sil/ [in Ukrainian].

11. Nagorniuk, O.M. (2020). Sotsialno-ekolohichnyi monitorynh [Socio-ecological monitoring]. Vinnytsia: Vinnytska akademiia neperervnoi osvity [in Ukrainian].

12. Vasyltsiv, T.H., & Boiko, V.V. (Eds.). (2016). Napriamy ta zasoby rozvytku silskykh terytorii v konteksti zmitsnennia sotsialno-ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [Directions and means of rural development in the context of strengthening socio-economic security of Ukraine]. Lviv: Liha-Pres [in Ukrainian].

13. Palapa, N.V., Nagorniuk, O.M., She, V.V., Horinshtein, M.L., Tolochko, S.V., Tarasenko, H.S., & Sobchyk, W. (2025). Suchasna paradyhma ekolohichnoi polityky rozvytku silskykh terytorii [Modern paradigm of environmental policy of rural development]. Kyiv: IAP NAAN. https://doi.org/10.5281/zenodo.17813034 [in Ukrainian].

14. Palapa, N.V., Demianiuk, O.S., Nagorniuk, O.M., Kichihina, O.O., & Tsebro, Yu.A. (2020). Kontseptsiia zbalansovanoho rozvytku silskykh terytorii Ukrainy z urakhuvanniam dosvidu yevropeiskykh krain [Concept of sustainable rural development of Ukraine considering European experience]. Kyiv: DIA. URL: https://agroeco.org.ua/vydannya/koncepcija-zbalansovanogo-rozvitku-silskih-teritorij-ukraini-z-urahuvannjam-dosvidu-ievropejskih-krain/ [in Ukrainian].

15. Produm, Myro. (2026). Demos yak sotsialnyi fraktal: krasa, prostota, masshtabovanist, nadiinist – Bila knyha TH [Demos as a social fractal: beauty, simplicity, scalability, reliability]. *Narodnyi ohliadach*. URL: https://www.ar25.org/article/7-demos-yak-socialnyy-fraktal-krasa-prostota-masshtabovanist-nadiynist-bila-knyga-tg.html

16. Ciepiela, M., Nagorniuk, O., & Sobczyk, W. (2023). Challenges of environmental education across different adult generations: strategies and social consequences. *Edukacja ustawiczna dorosłych*, 4, 53–63. [in Poland].

17. Starychenko, Ye. (2018). Prodovolcha bezpeka krainy yak sotsialno-ekonomichna katehoriia [Food security of the country as a socio-economic category]. *Ahrosvit*, (13), 42–48. [in Ukrainian].

18. Tarasenko, G.S., & Nesterovych, B.I. (2023). Ecologization of teachers' perception of nature in the process of professional training and retraining. In V. Shpak (Ed.), Prospective directions of scientific and practical activity (pp. 163–171). Sherman Oaks, CA: GS Publishing Services [in English].

19. Tarasenko, G. (2022). Rola i miejsce wartości ekologicznych w procesie wychowania rodzinnego dzieci. In G. Szabelska (Ed.), *Rodzina w społeczeństwie i kulturze* (pp. 74–89). Poznań: Wydawnictwo Naukowe FNCE. [in Poland].

20. Tolochko, S.V., & Bordiuh, N.S. (2024). Ekolohichna kompetentnist uchniv u konteksti podolannia ekolohichnykh naslidkiv viiny [Environmental competence of students in overcoming ecological consequences of war]. Kyiv: Komprynt [in Ukrainian].

21. Khvesyk, M.A., Ilina, M.V., & Shpylova, Yu.B. (2019). Sotsioekolohichni imperatyvy rozvytku silskykh terytorialnykh hromad [Socio-ecological imperatives of rural community development]. Kyiv: Instytut ekonomiky pryrodokorystuvannia ta staloho rozvytku NAN Ukrainy. URL: https://library.nusta.edu.ua/depository/pdf [in Ukrainian].

22. Shynkovych, A. (2023). Rozvytok silskykh terytorii yak osnova prodovolchoi bezpeky Ukrainy [Rural development as a basis of food security of Ukraine]. *Scientia fructuosa*, 152(6), 18–30. https://doi.org/10.31617/1.2023(152)02 [in Ukrainian].

23. Yurchyshyn, V.V. (2011). Selo i seliany Ukrainy v systemi istorychno i suspilno zumovlenykh natsionalnykh tsinnostei [Village and peasants of Ukraine in the system of national values]. *Ekonomika APK*, (2), 87–99. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 81’243:378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-741-754

Назаревич Леся Тарасівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-0566-9200

Денисюк Надія Романівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української та іноземних мов, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-8197-2183

РОЛЬ ФЛЕШКАРТОК У ЛІНГВОДИДАКТИЦІ: ЛЕКСИКА, ГРАМАТИКА, КОМУНІКАЦІЯ

Анотація. У статті здійснено аналіз сучасних підходів до застосування цифрових і паперових флешкарток у навчанні української мови як іноземної (УМІ). Розкрито дидактичний потенціал флешкарток як засобу семантизації нової лексики і формування стійких мовленнєвих навичок. Обґрунтовано роль флешкарток у переході від рецептивного до продуктивного рівня володіння мовою для подолання комунікативного бар’єра.

Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні триетапної методичної моделі використання флешкарток під час вивчення української мови. Підготовчий етап передбачає засвоєння лексики з використанням візуальних і аудіальних опор. Операційний етап спрямований на автоматизацію граматичних структур, форм наказового способу дієслів. Рефлексивний етап забезпечує інтеграцію вивченого матеріалу у спонтанне зв’язне мовлення.

Особливу увагу приділено використанню автентичного контенту (тексти сучасних українських пісень, білборди, рекламні повідомлення), що сприяє поєднанню мовного навчання із соціокультурною адаптацією. Встановлено, що поєднання інтервальних повторень із можливостями інтерактивних платформ «Quizlet», «LearningApps» підвищує мотивацію. Доведено, що поєднання традиційних методик і цифрових інструментів створює ефективне навчальне середовище для розвитку зв’язного мовлення.

Ключові слова: українська мова як іноземна; флешкартки; цифрові інструменти; мовленнєві навички; інтервальні повторення; комунікативний підхід.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Nazarevych Lesia Tarasivna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-0566-9200

Denysiuk Nadiia Romanivna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Ukrainian and Foreign Languages, Ternopil Ivan Puluj National Technical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-8197-2183

THE ROLE OF FLASHCARDS IN LINGUISTIC DIDACTICS: VOCABULARY, GRAMMAR, COMMUNICATION

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of contemporary approaches to the use of digital and paper flashcards in teaching Ukrainian as a foreign language (UFL). The didactic potential of flashcards is examined not only as a means of introducing new vocabulary but also as an effective tool for developing stable speech skills. Their role in facilitating the transition from receptive to productive language competence is substantiated, which is essential for overcoming language barriers at the initial stages of learning.

The scientific novelty of the study lies in the presentation of a three-stage methodological model for integrating flashcards into the learning process. The preparatory stage focuses on vocabulary acquisition using visual and auditory support. The operational stage is aimed at the automation of grammatical structures, particularly the imperative forms of verbs. The reflective stage ensures the integration of acquired material into spontaneous coherent speech and the development of students' communicative confidence.

Special attention is paid to the use of authentic content (texts of contemporary Ukrainian songs, billboards, and advertising messages), which contributes to combining language learning with sociocultural adaptation. It has been established that the combination of spaced repetition techniques with the capabilities of interactive platforms (Quizlet, LearningApps) increases learners' motivation and ensures the automation of speech responses. It is proven that the combination and application of traditional teaching methods and digital tools create an effective learning environment for the development of coherent speech.

Keywords: Ukrainian as a foreign language; flashcards; digital tools; speech skills; spaced repetition; communicative approach.

Постановка проблеми. У сучасній методиці викладання української мови як іноземної *(далі – УМІ)* пріоритетним завданням є пошук стратегій, які

дають змогу опановувати нову лексику й інтенсифікувати процес побудови фраз та зв'язних висловлювань. Для інокомунікантів, які починають вивчати українську мову «з нуля» важливими є інструменти, що поєднують наочність і доступність. Саме тому в центрі нашої уваги флешкартки – паперові й цифрові. Водночас у педагогічній практиці флешкартки часто недооцінюють, сприймаючи їх як засіб механічного запам'ятовування слів. Натомість наш досвід підтверджує: флешкартки є дієвим інструментом інтеграції лексичних одиниць у граматичні структури та живі діалогічні ситуації. Цей підхід узгоджується з попередніми дослідженнями [18; 4].

Аналіз досліджень та публікацій. В сучасній лінгводидактиці проблема формування мовленнєвих навичок у процесі вивчення іноземної мови розглядається крізь призму **комунікативного підходу**, що передбачає інтеграцію лексичного та граматичного компонентів мовлення. У працях, присвячених викладанню української мови як іноземної, наголошено на необхідності поєднання традиційних і інноваційних методів навчання, використання візуальної підтримки, а також створення умов для активної мовленнєвої діяльності студентів [18]. Вагомий внесок у розроблення методики навчання з акцентом на розвиток зв'язного мовлення на заняттях УМІ здійснили Г. Швець [13; 14], М. Шевченко [15], І. Прожогіна [6], Н. Станкевич [9], О. Самусенко [8], О. Барабаш-Ревак [17], О. Горда [1] та ін.

Сучасні дослідження у сфері викладання іноземних мов засвідчують зростання інтересу до цифрових флешкарток як інструменту навчання лексики. Зокрема, акцент зроблено на тому, що їхнє використання сприяє автономності студентів, активному пригадуванню та підвищенню ефективності засвоєння лексики в умовах мобільного навчання [20]. Ефективність флешкарток значною мірою пов'язана з використанням методу інтервальних повторень, який передбачає повторення матеріалу в оптимальні часові інтервали. Такий підхід забезпечує довготривале збереження знань і підвищує якість засвоєння навчального матеріалу [2].

Окремі праці присвячені засвоєнню лексики та використанню допоміжних дидактичних інструментів. Зокрема, І. Прозоровська акцентує увагу на сучасних методах навчання лексики, підкреслюючи їхній вплив на розвиток комунікативних умінь студентів [7]. У свою чергу, О. Янишин та І. Заруба аналізують дидактичні можливості цифрових платформ, зокрема сервісу Quizlet, підкреслюючи його інтерактивність і доступність у мобільному форматі [16]. Л. Цукор детально описує функціональні можливості флешкарток у цифровому середовищі, зокрема їхню здатність адаптуватися до рівня підготовки студента та автоматизувати процес навчання [12]. Окремі дослідження підтверджують ефективність використання цифрових платформ (зокрема Quizlet) для розвитку словникового запасу, формування навчальної

автономії та оптимізації практики відтворення лексики [19]. Більшість досліджень зосереджена на засвоєнні лексики, тоді як потенціал флешкарток у розвитку мовлення залишається недостатньо висвітленим. Частково це питання висвітлено в праці Л. Назаревич, де обґрунтовано роль флешкарток у переході від засвоєння окремих слів до формування фраз і мовлення [4]. Отже, потребує подальшого наукового осмислення використання флешкарток як дидактичний ресурс формування зв'язного мовлення в межах комунікативно спрямованого навчання української мови як іноземної.

Мета роботи – обґрунтувати використання флешкарток як ефективного інструменту формування мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної, зокрема в аспекті розвитку зв'язного мовлення, та визначити особливості їхньої методичної інтеграції в комунікативно орієнтований освітній процес.

Виклад основного матеріалу. Флешкартки як дидактичний інструмент мають потенціал для формування мовленнєвих навичок студентів, оскільки поєднують візуальну підтримку, повторюваність і інтерактивну взаємодію. Наша методична модель базується на принципі «від впізнавання до вільного відтворення». Їхнє використання дає змогу засвоювати окремі лексичні одиниці та поступово переходити до побудови фраз і розвитку зв'язного мовлення. Вони ефективні для роботи з різними мовними рівнями – від слова до речення і короткого висловлювання, що особливо важливо на початковому етапі навчання. Флешкартки відіграють важливу роль у збагаченні словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення та підвищенні інтерактивності. До підручника «Подорожі.ua» ми розробили систему флешкарток на платформі «Quizlet» (https://quizlet.com/user/Lesia_Nazarevych/folders/129188704?i=4ixd1z&x=1xqt), що значно розширює можливості опрацювання лексичного матеріалу та забезпечує його поетапне засвоєння. Зазначена платформа дає змогу структурувати навчальний контент у вигляді модулів, папок і курсів, що відповідає логіці побудови підручника та дозволяє організувати навчальний процес як цілісну систему [4].

Можливості використання флешкарток як допоміжного інструменту у формуванні мовленнєвих навичок студентів активно досліджуються в сучасній методиці. Зокрема, підкреслюється, що інтерактивні платформи сприяють не лише засвоєнню нової лексики, а й самоперевірці знань через ігрові механізми, а також забезпечують мобільність навчання [16]. Окремо наголошується на функціональних можливостях сервісу Quizlet, зокрема створенні навчальних модулів, автоматизації процесу навчання, використанні аудіозаписів та регулярному повторенні лексичного матеріалу [12].

Важливо виокремити, що ефективність флешкарток значною мірою залежить не лише від їхнього змістового наповнення, а й від способу інтеграції в

навчальний процес. Сучасна методика акцентує на переході від ізольованого засвоєння лексики до її функціонального використання в мовленні. У цьому контексті флешкартки виступають не як допоміжний інструмент, а як елемент ширшої комунікативно орієнтованої системи навчання. З огляду на це доцільно розглядати флешкартки як засіб поетапного нарощування мовленнєвої складності: від номінативного рівня до рівня зв'язного висловлювання. Такий підхід відповідає логіці формування мовленнєвої компетентності від репродуктивних до продуктивних видів діяльності.

Крім того, флешкартки виконують функцію когнітивної опори, яка допомагає актуалізувати лексичні одиниці в мовленні. Це важливо на початкових етапах навчання, коли іншомовець не має автоматизованих мовленнєвих навичок. У таких умовах візуальна підтримка зменшує когнітивне навантаження і сприяє впевненішому продукуванню висловлювань. Як зазначає R. Teymouri, цифрові флешкартки *«сприяють автономності учня, залученості та довготривалому запам'ятовуванню лексики завдяки таким механізмам, як інтервальне повторення та гейміфікація»* / *«promote learner autonomy, engagement, and long-term vocabulary retention through features like spaced repetition and gamification»* [20, С. 1].

У цьому контексті особливої ваги набуває перехід від пасивного впізнавання лексики до її активного використання. Саме цей аспект виокремлюють P. Sevigny, L. Mack, L. Stilp та M. Berger, зазначаючи, що *«навчальні завдання мають виходити за межі впізнавання і забезпечувати відтворення та продукцію лексики»* / *«learning activities must move beyond recognition and support recall and production of vocabulary»* [19, С. 3]. Такий підхід узгоджується з комунікативною методикою навчання, у межах якої знання вважається сформованим лише тоді, коли воно функціонує в мовленні.

Окремої уваги заслуговує питання мотивації. Практика показує, що використання флешкарток, особливо в цифровому форматі, підвищує залученість студентів до навчального процесу завдяки елементам інтерактивності, швидкого зворотного зв'язку та можливості самоконтролю. Це, своєю чергою, сприяє формуванню навчальної автономії як важливої складової іншомовної компетентності.

Не менш важливим є аспект варіативності використання флешкарток. Один і той самий набір може слугувати основою для різних типів діяльності: від репродуктивних вправ до творчих завдань, діалогів і мікротекстів. Це забезпечує гнучкість методики та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу через залучення різних каналів сприйняття.

У межах комунікативного підходу флешкартки доцільно розглядати як інструмент ініціювання мовленнєвої взаємодії. Вони можуть виступати стимулом для постановки запитань, формулювання відповідей, уточнення

ISSN 3041-1572 Online

інформації та побудови мікродіалогів, що сприяє формуванню навичок спонтанного мовлення.

З методичної точки зору важливим є принцип поступового ускладнення: від використання флешкарток як підказки до їхнього застосування як стимулу для самостійного мовлення без опори на зразок. Це може реалізовуватися через трансформаційні вправи, розширення висловлювань, комбінування лексичних одиниць і створення власних текстів. Отже, флешкартки є багатофункціональним інструментом, який за умови методично виваженого використання забезпечує не лише засвоєння лексики, а й розвиток мовленнєвої компетентності загалом.

Зауважимо, що одномовні флешкартки можуть містити варіанти привітань і прощань; запитань і відповідей; малюнок / цифру і слово; дієслова з іменниками у початковій формі (дієслівне керування); дієслова і його форми / часи / вид; іменники різного роду в поєднанні з прикметниками у чоловічому роді або присвійні займенники у поєднанні з іменниками (узгодження); числівники 1 або 2 та ін. зі словами гривня, рік та ін.; числівники зі словом поверх і запитанням: *«На якому поверсі ти живеш?» / «Він / вона живе?»* та ін. (вивчення порядкових числівників). На початковому рівні таке активне пригадування допомагає інокомуніканту збагатити лексичний запас, довести до автоматизму використання граматичних форм, позбутися страху говоріння. Наш досвід підтверджує, що ефективність інструменту зростає за умови дотримання поетапності: 1) Підготовчий етап (ознайомлення): робота з модулями в Quizlet для зняття лексичних труднощів. 2) Операційний етап (тренування): робота викладача з авдиторією через ланцюжкові вправи та запис конструкцій. 3) Комунікативний етап (моделювання): трансформація отриманих знань у діалогічні єдності.

Окремого розгляду потребує практичне впровадження флешкарток у межах конкретного граматичного матеріалу, зокрема під час вивчення наказового способу дієслів. Розроблений нами комплекс навчальних матеріалів, розміщений на авторському освітньому ресурсі, демонструє можливість інтеграції флешкарток у систему вправ, що охоплює як лексичний, так і граматичний компоненти мовлення.

Тримодульна папка «Наказовий спосіб дієслів» на платформі Quizlet забезпечує поетапне засвоєння матеріалу: від первинної семантизації форм до їх активного вживання в мовленні. Така структура реалізує принцип системності й дозволяє гнучко поєднувати синхронний та асинхронний режими роботи. Застосування флешкарток у цьому контексті спрямоване на: диференціацію форм однини та множини (ти / ви); автоматизацію відтворення конструкцій (наприклад: help → допомагай / допомагайте); співвіднесення дієслова з інтенцією (прохання, наказ, порада); корекцію інтонаційного оформлення.

Особливу ефективність демонструють білінгвальні картки: *“Help!” – «Ти допомагай!» / «Ви допомагайте!», “Think!” – «Ти думай!» / «Ви думайте!», “Drink!” – «Ти пий!» / «Ви пийте»,* що дозволяють запам’ятати форму дієслова та засвоїти категорію ввічливості.

Важливим є також використання заперечних конструкцій, які часто викликають труднощі: *“Don’t let him go!” – «Ти не пускай його!» / «Ви не пускайте його!»*. Робота з такими прикладами сприяє автоматизації граматичних структур і формуванню навичок швидкої реакції в реальному мовленні.

Використання карток із візуальними опорами створює ситуативний контекст, стимулюючи формування асоціативних зв’язків між формою та її функцією. Це сприяє не лише запам’ятовуванню форми, а й розумінню її функціонального використання в мовленні.

У межах гейміфікації навчального процесу платформа Quizlet пропонує низку режимів (зокрема Learn – навчання через повторення, Match – встановлення відповідностей, Test – тестування, Live – командна гра), які активізують навчальну діяльність студентів. Використання таких інструментів створює ефект змагання, підвищує мотивацію та забезпечує багаторазове повторення матеріалу в різних форматах. Крім того, важливим аспектом є можливість самоперевірки знань. Завдяки автоматизованим режимам студенти отримують миттєвий зворотний зв’язок, що дозволяє їм самостійно визначати рівень засвоєння матеріалу. Це особливо актуально під час підготовки до іспитів, коли необхідно швидко актуалізувати лексику та граматичні структури. Практика показує, що флешкартки можуть ефективно використовуватися як інструмент підготовки до підсумкового контролю, оскільки дозволяють: системно повторювати матеріал; відпрацьовувати типові мовленнєві моделі; контролювати швидкість і точність відповіді; самостійно виявляти прогалини у знаннях.

Окремо слід відзначити можливість відстеження навчального прогресу: кількість засвоєних одиниць, правильність відповідей, динаміку навчання. Це дозволяє як викладачеві, так і студентові коригувати навчальну стратегію. З методичної точки зору важливо, що флешкартки можна створювати шляхом імпорту даних із таблиць (Excel або Google Sheets), де в одному стовпчику подано слово, а в іншому – переклад. Такий формат дозволяє швидко створювати великі навчальні набори та систематизувати лексичний матеріал.

Методика навчання інтегрована в реальний мовний простір через аналіз білбордів (*«Допомагай ЗСУ», «Мрій, плануй, досягай»*) та роботу з авторським онлайн-ресурсом. Вправи на основі сучасних пісень поєднують аудіювання, письмо та говоріння. Алгоритм роботи передбачає слухове впізнавання форми, її письмову фіксацію та подальше закріплення через цифрові картки.

ISSN 3041-1572 Online

У модулі «Наказовий спосіб дієслів у піснях», інтегрованому авторський онлайн-ресурс (див.: https://open4ukrainian.education/product/nakazovij-sposib-diyesliv-pdf/), студенти не лише вивчають окремі дієслівні форми, а й сприймають їх у природному мовному середовищі – в ритмі, інтонації, емоційній напрузі та повторюваному музичному контексті. Формулювання завдання є принципово важливим: *«Послухайте уривки пісень. Замість крапок пишіть пропущене слово. Виконайте ще раз цю вправу, але онлайн. Флешкартки є тут»*. Така інструкція задає чітку послідовність дій: спочатку слухове впізнавання, далі фіксація слова в письмі, потім повторне проходження вправи в цифровому середовищі й подальше закріплення через флешкартки.

Методично ця модель є ефективною, оскільки поєднує кілька типів мовленнєвої діяльності. Спершу студент сприймає дієслово наказового способу на слух. Далі відбувається співвіднесення звукової форми зі значенням і конкретним контекстом уживання. Після цього нове слово повторюється, запам'ятовується у фразі, а потім переноситься у власне мовлення – через словосполучення, речення, короткі діалоги й ситуативні репліки.

Показово, що в пісенних вправах студенти працюють із реально вживаними формами наказового способу, зокрема: *прокидайся, вставай, танцюй, відпусти, тримай, не забирай, мрій, обійми, пообіцяй, бери, покажи, малюй, лови* та ін. Це не ізольовані граматичні зразки, а слова, занурені в емоційно насичений контекст. Завдяки цьому наказовий спосіб постає не як абстрактна граматична категорія, а як жива форма прохання, заклику, поради, застереження, підтримки чи близькості.

Важливо, що цей навчальний блок реалізовано як цілісну цифрову екосистему, яка поєднує кілька взаємодоповнювальних платформ. Аудіальну складову забезпечує платформа «LearningApps»: https://learningapps.org/display?v=pokz46i8524, де студенти слухають уривки пісень і вписують почуті дієслова у відповідні поля. Такий формат дає змогу тренувати точність слухового сприймання, швидкість мовної реакції, орфографічну пильність, впізнавання граматичних форм у природному темпі мовлення. Повторне виконання вправи створює ефект самоперевірки. Подальше закріплення теми відбувається на платформі «Quizlet» https://quizlet.com/user/Lesia_Nazarevych/folders/132490365?i=4ixd1z&x=1xqt, де систематизовано лексико-граматичний матеріал теми. Тут студенти можуть повторювати дієслова, співвідносити їх із перекладом, працювати з формами однини та множини, добирати словосполучення та моделювати власні висловлювання. Таким чином, флешкартки виконують функцію післяаудитивного закріплення і переходу до активного мовлення.

Папка з флешкартками до теми «Наказовий спосіб дієслів» на платформі «Quizlet»

Колекція вправ до теми «Наказовий спосіб дієслів» на платформі «LearningApps»

Принципово важливо, що всі ці ресурси інтегровані в єдину навчальну логіку й можуть використовуватися як у класі, так і поза ним. Студенти мають можливість переходити за посиланнями або QR-кодами, самостійно працювати з матеріалом, слухати, повторювати, тренуватися у зручному темпі. Це створює ефект безперервного навчання і підвищує рівень автономності.

Такий підхід підтверджує, що граматика має вивчатися не ізольовано, а в тісному зв'язку з життям, культурою, емоціями та комунікативними потребами студентів. Поєднання пісень, флешкарток, білбордів і цифрових вправ формує поліканальне навчальне середовище, у якому одна й та сама форма багаторазово актуалізується в різних модальностях – слуховій, візуальній, письмовій і мовленнєвій. Саме це забезпечує глибше засвоєння матеріалу і сприяє переходу від формального знання правила до реального володіння мовою.

Через певний проміжок часу, коли вивчене забувається, повторне пригадування зміцнює раніше отримані знання в пам'яті, що відповідає принципам інтервального повторення [2]. Метод інтервальних повторень передбачає поділ матеріалу на невеликі порції та їх розподіл у часі таким способом, щоб користувач повторював інформацію до моменту її повного забування. Викладач може адаптувати зміст карток залежно від мети, наприклад, для тренування граматики, розуміння контексту або спілкування з лікарем, таксистом чи деканом. За допомогою флешкарток, візуальних акцентів і методу інтервальних повторень студенти можуть швидко засвоїти

повсякденну лексику, опанувати найуживаніші дієслова й тематичну лексику, яка інтегрується у вправи, ігри та діалоги для закріплення.

Ми зауважили, що інокомуніканти часто плутають форму дієслова подобатися. Для подолання цього ми використовуємо картки-стимули, які вимагають негайної граматичної трансформації залежно від контексту (наприклад, зміна однини на множину: «яблуко — подобається», «яблука — подобаються»). Пропонуємо відповідати на запитання повним реченням: *«Тобі подобається це яблуко? / Тобі подобаються ці яблука? / Які яблука тобі подобаються?»*. Відповідь іншомовця допомагає з'ясувати, чи запам'ятав він граматичну форму слова «подобатися». Крім того, це дозволяє автоматизувати не лише лексику, а й синтаксичні зв'язки. Велика перевага у тому, що створеними наборами можна ділитися з авдиторією, що забезпечує гнучкість навчання та доступ до матеріалів у будь-який час і в будь-якому місці [16].

Флешкартки дають змогу інтегрувати необхідну лексику в повсякденне мовлення. Наприклад, використання набору карток (електронних і паперових) *«Країни. Столиці. Прапори» (Паперові тематичні флешкартки від в-ва «Калейдоскоп»)* сприяє розвитку комунікативних навичок студентів. Зупинимося на описі трьох етапів заняття: 1) робота викладача з авдиторією, 2) переказ почутого, 3) робота в парі.

Перший етап: викладач роздає по декілька флешкарток групі студентів і озвучує завдання 1: «Прочитайте назви країн ланцюжком. Знайдіть назву столиці кожної країни і прапор. Запишіть (звертаємося до одного студента) на дошці все, що чуєте. Студенти, пишіть у зошиті за зразком*: «Країна – Україна. Столиця – Київ. Прапор – синьо-жовтий»*. Завдання 2: «Візьміть три картки, наприклад: *Польща / Варшава / біло-червоний прапор* і уявіть, що ви тепер живете тут. Я буду ставити запитання, а ви відповідайте. Одногрупники можуть допомагати. Після цього на місце викладача та на місце студента, що біля дошки, стануть інші люди». Пропонуємо орієнтовні запитання: *Звідки ви? / Як називається столиця України? / Де зараз ви живете? / У яких містах України ви були? / Який прапор України? / Що означають ці кольори? / Яка державна мова в Україні? / Якою мовою розмовляють в Україні? / Як вітаються і як прощаються в Україні? / Яку страву рекомендуєте замовити? / Які місця рекомендуєте відвідати? / Які країни є сусідами України? / Куди ви хочете поїхати?*

Другий етап покликаний перевірити уважність авдиторії та спроможність переповісти почуте. На цьому етапі флешкартка перестає бути просто носієм інформації та стає «матеріальним» опорою для побудови монологу. Якщо у Quizlet ми використовуємо аудіальну підтримку, то робота з паперовими картками додає кінестетичний аспект навчання. Завдання 3. Звертаємося до студента, що біля дошки: «*Попросіть когось із одногрупників розповісти, що вони запам'ятали і скажіть, правда це чи ні*».

Третій етап передбачає роботу з картками в парі. Таким чином заняття стає динамічним, а викладач може одразу надати зворотний зв'язок і повторити зі студентами вживання знахідного, місцевого та орудного відмінків. Такі завдання демонструють, що опрацювання лексики за допомогою флешкарток сприяє розвитку інших мовленнєвих навичок, зокрема говоріння, візуалізації та пригадування: розширення словникового запасу підвищує здатність студентів використовувати лексику у власному мовленні та краще розуміти почуте [7]. Флешкартки дають змогу сприймати слово як матеріальний об'єкт, до якого можна повернутися. Це сприяє кращому запам'ятовуванню лексики, зокрема на підсвідомому рівні. Використання флешкарток поєднує елементи структурного підходу (через повторення та тренування) і комунікативного (через парну й групову роботу), що створює умови для розвитку діалогічного мовлення, організації дискусій, рольових ігор і ситуативного навчання

Висновки. Флешкартки є дієвим інструментом формування мовленнєвих навичок, що забезпечує активізацію лексики, автоматизацію граматичних структур та подолання мовного бар'єра. Поєднання методу інтервальних повторень із цифровими платформами, зокрема «Quizlet» гарантує сталу фіксацію матеріалу та посилює автономію студента. Флешкартки можуть бути ефективно інтегровані у всі етапи заняття – від введення нового матеріалу до його закріплення й контролю, а також слугувати основою для моделювання комунікативних ситуацій. Найбільшу ефективність демонструє інтегрована модель використання флешкарток, яка поєднує попереднє асинхронне засвоєння лексики із подальшим її активним використанням у моделювання діалогічних єдностей під час аудиторних занять. Це дозволяє перетворити флешкартку з інструмента механічного запам'ятовування на засіб стимулювання спонтанного мовлення. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у: 1) розробленні рівневої системи флешкарток (A1–B2) з урахуванням типових труднощів інокомунікантів; 2) дослідженні впливу флешкарток на розвиток різних видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння, письмо); 3) створенні типових моделей занять на основі флешкарток для різних комунікативних тем.

Література:

1. Горда О. М. Проєктна методика у викладанні української мови як іноземної: від теорії до практики // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2021. Вип. 15. С. 34–43.

2. Ладоня В. Г., Мелешко Є. В., Якименко М. С. Розробка та програмна реалізація інтелектуального вебсервісу для вивчення іноземної мови методом інтервальних повторень// Системи управління, навігації та зв'язку. 2024. № 2. URL: https://journals.nupp.edu.ua/sunz/article/view/3365/2787 (дата звернення: 16.04.2026).

3. Ліхошерстова В. Г. Застосування сервісу Quizlet на заняттях з англійської мови // Наукові відкриття та фундаментальні наукові дослідження: світовий досвід. 2024. С. 331.

4. Назаревич Л. Від слів до фраз: роль флешкарток у формуванні мовленнєвих навичок студентів на заняттях української мови як іноземної // Причорноморські філологічні студії. 2024. Вип. 6. С. 44–51. DOI: https://doi.org/10.32782/bsps-2024.6.7.

5. Назаревич Л., Гавдида Н. Українська мова для іноземців. Практикум (рівні В1–В2). 2-ге вид. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2017.

6. Прожогіна І. Типові мовленнєві помилки іноземних студентів при засвоєнні лексичної та синтаксичної сполучуваності слів // Філологія XXI ст.: нові дослідження та перспективи. 2023. С. 125–126.

7. Прозоровська І. Сучасні методи викладання лексики у вивченні іноземної мови // Language, Business and Law, Intercultural Communication: Challenges of Today. Київ, 2021. С. 121–125.

8. Самусенко О. Розмовна практика як спосіб подолання мовного бар'єру у вивченні іноземної мови // Актуальні проблеми викладання української мови як іноземної. 2019. С. 62–64.

9. Станкевич Н. Види мовленнєвої діяльності на етапах вивчення української мови як іноземної: напрями та перспективи наукових досліджень // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2023. Вип. 17. С. 91–101. DOI: https://doi.org/10.30970/ufl.2023.17.3914.

10. Тирон О. М. Використання флеш-карток як мнемонічний прийом // Водний транспорт. 2012. № 3(15). С. 183–186.

11. Флешкартки: ефективний спосіб запам'ятовування ключової інформації. URL: https://vseosvita.ua/c/news/post/16394 (дата звернення: 16.04.2026).

12. Цукор Л. Флеш-картки у навчальному процесі: коли знання можна побачити. URL: https://naurok.com.ua/post/flesh-kartki-u-navchalnomu-procesi-koli-znannya-mozhna-pobachiti (дата звернення: 16.04.2026).

13. Швець Г. Д. Теорія і практика навчання української мови іноземних студентів гуманітарних спеціальностей. Київ: Фенікс, 2019.

14. Швець Г. Модельовані тексти в навчанні української мови як іноземної // Актуальні питання організації навчання іноземних студентів в Україні. 2018. С. 71–73.

15. Шевченко М. В. Моделювання навчально-мовленнєвих ситуацій у практичному курсі української мови як іноземної (рівень В1) // Грааль науки. 2026. № 61. С. 815–820.

16. Янишин О. К., Заруба І. Д. Дидактичні можливості онлайн-сервісу Quizlet у навчанні іншомовної термінології зі сфери глобалізації // Current trends in the development of science and practice. 2021. С. 158–160.

17. Barabasz-Rewak O. Visualization of thinking in teaching Ukrainian as a foreign language: Mental maps // TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych. 2021. Vol. 16, no. 6. P. 117–136.

18. Nazarevych L. T., Denysiuk N. R., Havdyda N. I. Theoretical and practical approaches to teaching Ukrainian as a foreign language at Ternopil Ivan Puluj National Technical University // Medical Education. 2020. No. 1. P. 56–61. DOI: https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020. 1.10994.

19. Sevigny P., Mack L., Stilp L., Berger M. High-frequency vocabulary: Moving from recognition to recall level on Quizlet // SAGE Open. 2024. Vol. 14, no. 1. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440241242604.

20. Teymouri R. Recent developments in mobile-assisted vocabulary learning: A mini review of published studies focusing on digital flashcards // Frontiers in Education. 2024. Vol. 9. DOI: https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1496578.

References:

1. Horda, O.M. (2021). Proiektna metodyka u vykladanni ukrainskoi movy yak inozemnoi: vid teorii do praktyky [Project-based methodology in teaching Ukrainian as a foreign language: from theory to practice]. Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi, 15, 34–43 [in Ukrainian].
2. Ladonia, V.H., Meleshko, Ye.V., & Yakymenko, M.S. (2024). Rozrobka ta prohramna realizatsiia intelektualnoho vebservisu dlia vyvchennia inozemnoi movy metodom intervalnykh povtoren [Development and software implementation of an intelligent web service for learning a foreign language using spaced repetition]. Systemy upravlinnia, navihatsii ta zviazku, (2). [in Ukrainian].
3. Likhosherstova, V.H. (2024). Zastosuvannia servisu Quizlet na zaniattiakh z anhliiskoi movy [Application of Quizlet in English language classes]. In Naukovi vidkryttia ta fundamentalni naukovi doslidzhennia: svitovyi dosvid (p. 331) [in Ukrainian].
4. Nazarevych, L. (2024). Vid sliv do fraz: rol fleshkartok u formuvanni movlennievykh navychok studentiv na zaniattiakh ukrainskoi movy yak inozemnoi [From words to phrases: the role of flashcards in developing students' speaking skills in Ukrainian as a foreign language]. Prychornomorski filolohichni studii, (6), 44–51. https://doi.org/10.32782/bsps-2024.6.7 [in Ukrainian].
5. Nazarevych, L., & Havdyda, N. (2017). Ukrainska mova dlia inozemtsiv. Praktykum (rivni B1–B2) [Ukrainian for foreigners. Workbook (levels B1–B2)] (2nd ed.). Ternopil: FOP Palyanytsia V.A. [in Ukrainian].
6. Prozhohina, I. (2023). Typovi movlennievi pomylky inozemnykh studentiv pry zasvoienni leksychnoi ta syntaksychnoi spoluchuvanosti sliv [Typical speech errors of foreign students in mastering lexical and syntactic compatibility]. In Filolohiia XXI st.: novi doslidzhennia ta perspektyvy (pp. 125–126) [in Ukrainian].
7. Prozorovska, I. (2021). Suchasni metody vykladannia leksyky u vyvchenni inozemnoi movy [Modern methods of teaching vocabulary in foreign language learning]. In Language, Business and Law, Intercultural Communication: Challenges of Today (pp. 121–125). Kyiv [in Ukrainian].
8. Samusenko, O. (2019). Rozmovna praktyka yak sposib podolannia movnoho bariera u vyvchenni inozemnoi movy [Speaking practice as a way to overcome the language barrier]. In Aktualni problemy vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi (pp. 62–64) [in Ukrainian].
9. Stankevych, N. (2023). Vydy movlennievoi diialnosti na etapakh vyvchennia ukrainskoi movy yak inozemnoi: napriamy ta perspektyvy naukovykh doslidzhen [Types of speech activity in learning Ukrainian as a foreign language: directions and prospects]. Teoriia i praktyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi, (17), 91–101. https://doi.org/10.30970/ufl.2023.17.3914 [in Ukrainian].
10. Tyron, O.M. (2012). Vykorystannia flesh-kartok yak mnemonichnyi pryiom [Use of flashcards as a mnemonic technique]. Vodnyi transport, 3(15), 183–186 [in Ukrainian].
11. Flashkartky: efektyvnyi sposib zapam'iatovuvannia kliuchovoi informatsii [Flashcards: an effective way to memorize key information]. (n.d.). https://vseosvita.ua/c/news/post/16394 [in Ukrainian].
12. Tsukor, L. (n.d.). Flesh-kartky u navchalnomu protsesi: koly znannia mozhna pobachyty [Flashcards in the learning process: when knowledge can be seen]. https://naurok.com.ua/post/flesh-kartki-u-navchalnomu-procesi-koli-znannya-mozhna-pobachiti [in Ukrainian].
13. Shvets, H.D. (2019). Teoriia i praktyka navchannia ukrainskoi movy inozemnykh studentiv humanitarnykh spetsialnostei [Theory and practice of teaching Ukrainian to foreign humanities students]. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].

14. Shvets, H. (2018). Modelovani teksty v navchanni ukrainskoi movy yak inozemnoi [Modeled texts in teaching Ukrainian as a foreign language]. In Aktualni pytannia orhanizatsii navchannia inozemnykh studentiv v Ukraini (pp. 71–73) [in Ukrainian].

15. Shevchenko, M.V. (2026). Modeliuvannia navchalno-movlennievykh sytuatsii u praktychnomu kursi ukrainskoi movy yak inozemnoi (riven B1) [Modeling communicative situations in UFL teaching (B1)]. Hraal nauky, (61), 815–820 [in Ukrainian].

16. Yanyshyn, O.K., & Zaruba, I.D. (2021). Dydaktychni mozhlyvosti onlain-servisu Quizlet u navchanni inshomovnoi terminolohii zi sfery hlobalizatsii [Didactic potential of Quizlet in teaching terminology]. In Current trends in the development of science and practice (pp. 158–160) [in Ukrainian].

17. Barabasz-Rewak, O. (2021). Visualization of thinking in teaching Ukrainian as a foreign language: Mental maps. TEKA Komisji Polsko-Ukraińskich Związków Kulturowych, 16(6), 117–136.

18. Nazarevych, L.T., Denysiuk, N.R., & Havdyda, N.I. (2020). Theoretical and practical approaches to teaching Ukrainian as a foreign language at Ternopil Ivan Puluj National Technical University. Medical Education, (1), 56–61. https://doi.org/10.11603/me.2414-5998.2020.1.10994

19. Sevigny, P., Mack, L., Stilp, L., & Berger, M. (2024). High-frequency vocabulary: Moving from recognition to recall level on Quizlet. SAGE Open, 14(1). https://doi.org/10.1177/21582440241242604

20. Teymouri, R. (2024). Recent developments in mobile-assisted vocabulary learning: A mini review focusing on digital flashcards. Frontiers in Education, 9, 1496578. https://doi.org/10.3389/feduc.2024.1496578

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37.013:130.12

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-755-768

Огірко Олег Васильович доктор філософії, кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та педагогіки, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені Степана Ґжицького, член Міжнародної фундації науковців та освітян IESF, м. Львів, https://orcid.org/000-0001-7563-6992

Огірко Ігор Васильович доктор фізико-математичних наук, професор, Національний університет "Львівська політехніка", Інститут поліграфії та медійних технологій, професор кафедри мультимедійних технологій, заслужений працівник Української академії друкарства, професор кафедри соціально-гуманітарних та фундаментальних дисциплін Прикарпатського інституту ім. М. Грушевського ПрАТ "ВНЗ МАУП", м. Львів, https://orcid.org/0000-0003-1651-3612

ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІ МОДЕЛІ РЕАЛЬНОГО І ДУХОВНОГО ЧАСУ В ЖИТТІ ЛЮДИНИ

Анотація. В статті розглядається проблеми реального і духовного часу. Проаналізовано складну діалектичну взаємодію двох фундаментальних форм людського буття – реального (об'єктивного) та духовного (суб'єктивного) часу. Об'єктивна модель часу розглядається як лінійна, незворотна послідовність подій, що підпорядкована фізичним законам та соціальним детермінантам. У цьому контексті час виступає як обмежений ресурс, що потребує раціонального використання. Духовна модель часу постає як внутрішній вимір особистості, де хронологія поступається місцем ціннісній інтенсивності. Доведено, що духовний час не є лінійним: він здатний до розширення через акти творчості, морального вибору та рефлексії, дозволяючи людині виходити за межі повсякденності.

Основна увага приділяється проблемі антропологічної кризи, що виникає внаслідок домінування темпів реального часу над внутрішніми ритмами людини. Обґрунтовується необхідність гармонізації цих моделей як умови цілісного розвитку особистості, де реальний час стає формою, а духовний – змістом людського життя. З філософської точки зору аналізується як прискорення технологічного світу ("реальний час") витісняє простір для осмислення ("духовний час"). З позиції освіти вказується на якісний вимір, тобто духовний час вимірюється не хвилинами, а значущістю пережитих

подій. Розглядається виховне значення цього процесу, тобто формування у молоді здатності до "паузи" та глибокого проживання моменту як протидія поверхневому сприйняттю життя.

Розглядаються наступні моделі часу: адаптивна, екзистенційна, синтетична.

Ключові слова: реальний час, духовний час, буття особистості, часова ідентичність, екзистенційні цінності, хронос, кайрос, духовність.

Ohirko Oleh Vasylyovych Doctor of Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy, Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, member of the public organization "International Educators and Scholars Foundation, IESF", Lviv, https://orcid.org/000-0001-7563-6992

Ohirko Ihor Vasylyovych Doctor of Physical and Mathematical Sciences, Professor, Professor of the Department of Multimedia Technologies, Lviv Polytechnic National University, Institute of Printing and Media Technologies, Professor of the Department of socio-humanitarian and fundamental disciplines of the Carpathian Institute named after M. Hrushevskyi, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-1651-3612

PHILOSOPHICAL-EDUCATIONAL MODELS OF REAL AND SPIRITUAL TIME IN HUMAN LIFE

Abstract. The article examines the problems of real and spiritual time. The complex dialectical interaction of two fundamental forms of human existence – real (objective) and spiritual (subjective) time – is analyzed. The objective model of time is considered as a linear, irreversible sequence of events, which is subject to physical laws and social determinants. In this context, time acts as a limited resource that requires rational use. The spiritual model of time appears as an internal dimension of the personality, where chronology gives way to value intensity. It is proven that spiritual time is not linear: it is capable of expansion through acts of creativity, moral choice and reflection, allowing a person to go beyond everyday life.

The main attention is paid to the problem of the anthropological crisis that arises as a result of the dominance of the pace of real time over the internal rhythms of a person. The need to harmonize these models as a condition for the holistic development of the personality is substantiated, where real time becomes the form, and spiritual time becomes the content of human life. From a philosophical point of view, it is analyzed how the acceleration of the technological world ("real time")

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

displaces the space for reflection (“spiritual time”). From an educational perspective, it points to a qualitative dimension, i.e. spiritual time is measured not in minutes, but by the significance of experienced events. The educational significance of this process is considered, i.e. the formation in young people of the ability to “pause” and deeply experience the moment as a counteraction to the superficial perception of life.

The following time models are considered: adaptive, existential, synthetic.

Keywords: real time, spiritual time, being of the individual, temporal identity, existential values, chronos, kairos, spirituality.

Постановка проблеми. Проблеми духовного та реального часу в житті людини є однією з фундаментальних тем у педагогіці, філософії, релігії та психології. Вона базується на конфлікті між зовнішнім (об’єктивним) та внутрішнім (суб’єктивним) вимірами існування.

Об’єктивний (реальний) час – це час фізичний, лінійний та незворотний. У науковому дискурсі він визначається через: хронологію, тобто послідовність подій від минулого через теперішнє до майбутнього; детермінованість, а саме через підпорядкованість законам природи, біологічному старінню та соціальним графікам; ресурсність, бо сприйняття часу може розумітися як обмеженого капіталу (“час – це гроші”), що вимагає тайм-менеджменту та ефективності.

Суб’єктивний (духовний) час – це внутрішнє переживання тривалості, яке не збігається з ритмом годинника. Його характеристиками є: інтенсивність, бо хвилина радості може здатися миттю, а секунда страху – вічністю; ціннісне наповнення, тому що духовний час вимірюється не кількістю прожитих днів, а якістю внутрішніх трансформацій, усвідомлень та моральних вчинків; екзистенційність, яка виражається через здатність людини “зупинити мить” або через творчість і віру вийти за межі лінійного часу в категорію вічності.

Основна проблема полягає у розриві між темпами зовнішнього світу та внутрішнім ритмом особистості. У сучасному суспільстві це проявляється через: “диктатуру хроноса”, бо людина стає заручником реального часу (дедлайнів, соціальних мереж), втрачаючи здатність до глибокої рефлексії та духовного зростання; ерозію сенсів, коли життя заповнюється лише подіями “реального часу”, виникає відчуття порожнечі, оскільки духовний час (час для душі) ігнорується; кризу ідентичності, бо людина не встигає осмислити свій досвід, що призводить до моральної дезорієнтації.

У контексті формування особистостей студентської молоді постає завдання гармонізації цих часових вимірів. У процесі навчання слід навчитися вмінню відрізняти “термінове” від “важливого” (ціннісного). Важливий

розвиток здатності до споглядання та "тиші", що є необхідною умовою для формування духовно-моральних цінностей. Настає крайня необхідність перетворення реального часу на простір для реалізації духовного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз проблем моделювання реального (фізичного, лінійного) та духовного (екзистенційного, метафізичного) часу в сучасних дослідженнях часто базується на протиставленні або синтезі наукового та філософського підходів. Постаті філософів Сергія Кримського [5, 6] та Мічіо Кайку [2, 3] є знаковими для цього дискурсу, оскільки вони представляють різні, але взаємодоповнювальні полюси розуміння часової протяжності. Український філософ С. Кримський розглядав час як духовну вертикаль, а моделювання часу в нього не обмежується його фізичними характеристиками. Він розглядав час крізь призму "духовної вертикалі", наголошуючи, що духовний час не є лінійним, бо це час "кайросу" – моментів істини, які розривають буденність. Він моделював духовний час як такий, що має властивість реверсії (повернення до витоків) та трансценденції. Духовний час дозволяє людині перебувати "тут і зараз", одночасно охоплюючи вічність через культурні та моральні цінності. Реальний час для нього – це арена випробувань, де духовний час структурує хаос подій у логіку долі та історії.

Американський фізик японського походження Мічіо Кайку вважає час як фізичну багатовимірність і підходить до моделювання часу з позицій квантової фізики та теорії струн, що парадоксально наближає його до метафізичних висновків. Він описує час не як одну лінію, а як ріку, що може розгалужуватися (модель "багатьох світів"). Це фізичне моделювання "реального" часу фактично створює простір для реалізації всіх можливих варіантів буття. В своїх останніх публікаціях [2, 3] він розглядає час як бар'єр, який наука намагається подолати. Для М. Кайку час – це вимір, який викривляється гравітацією. Його моделювання базується на математичній точності, проте воно завжди веде до питань про походження Всесвіту, що межує з теологією. Таким чином, якщо С. Кримський дає нам інструменти для внутрішнього опанування часу через цінності, то М. Кайку пропонує зовнішні механізми маніпулювання часовою тканиною Всесвіту. Сучасне моделювання шукає точку зустрічі цих двох парадигм у концепції "цілісної людини".

Мета статті – здійснити концептуальний аналіз взаємодії об'єктивного (реального) та суб'єктивного (духовного) часу, а також визначити, як ці моделі інтегруються в сучасний освітній процес для формування цілісної особистості. Автори розглядають час не лише як фізичну величину, а як багаторівневу систему, де перетинаються матеріальний світ та духовний вимір людини.

Виклад основного матеріалу. Тема часових вимірів у людському бутті – це перехрестя педагогіки, метафізики та психології. Розмежування на реальний (фізичний) та духовний (внутрішній) час дозволяє зрозуміти, як людина проектує своє життя та як освіта має адаптуватися до цих ритмів. Розглянемо деякі моделі часу.

1. Модель реального (лінійного) часу: "Хронос – *Χρόνος*".

Реальний час – це об'єктивний, вимірюваний потік подій. У філософсько-освітньому контексті він розглядається як ресурс та зовнішня рамка. Головними характеристиками часу є необоротність, послідовність, рівномірність. Навчання як освітній процес сприймається як опанування навичок у чітко визначені терміни (семестри, академічні години). В проблемах студентської молоді панує прагматизм, бо йде орієнтація на майбутній результат (диплом, кар'єра). Час тут – це валюта, яку треба "витратити" максимально ефективно. З позиції соціалізації здійснюється процес підпорядкування особистого ритму загальносуспільному графіку.

2. Модель духовного (внутрішнього) часу: "Кайрос – *Καιρός*".

Духовний час не піддається годинниковим стрілкам. Це суб'єктивне переживання тривалості, інтенсивності та сенсу. Анрі Бергсон називав це durée (тривалість). Його найважливішими ознаками є: нерівномірність (хвилина може здатися вічністю); цілісність (минуле, теперішнє і майбутнє співіснують у свідомості). З освітньої перспективи розглядають інсайт та момент, бо навчання розглядають не як процес накопичення, а як момент прозріння (грецький термін Кайрос – невловний момент удачі або істини). В процесі самовдосконалення духовний час орієнтований на внутрішній ріст, який не завжди збігається з віком або формальним рівнем. В стані творчості можливий стан "потоку", де реальний час зникає, поступаючись місцем інтенсивному буттю.

Реальний час розглядається як об'єктивна фізична категорія, що піддається математичному вимірюванню та аналізу. Духовний же час визначається через суб'єктивне переживання вічності та релігійні смисли, де акцент ставиться на якості моменту, а не на його тривалості.

Сучасна філософія освіти намагається гармонізувати ці дві моделі через концепцію "освіти впродовж життя" (Lifelong learning). Справжня освіта відбувається там, де реальний час (лекція) перетинається з духовним часом (особисте відкриття). Духовний час дозволяє людині спілкуватися з мислителями минулого так, ніби вони наші сучасники. Освіта тут виступає мостом через віки. З позиції екології часу важливий захист внутрішнього простору людини від "тиражів Хроносу", тобто надання студентові права на паузу, роздуми та повільне читання (Slow Education).

Час у філософії – це фундаментальна категорія, що означає універсальну форму буття матерії, яка характеризує тривалість існування об'єктів, послі-

довність зміни їх станів, а також незворотність процесів розвитку. Він є складним феноменом, який поєднує об'єктивну тривалість фізичних процесів із суб'єктивним переживанням минулого, теперішнього та майбутнього. Час – загальна форма буття, що виражає тривалість процесів взаємодії та послідовність зміни його станів.

Протягом середньостатистичного життя (близько 70-75 років) людина витрачає найбільше часу на сон (близько 23-25 років) та працю (близько 10-13 років). Значну частину життя забирають гаджети (понад 5 років лише на соцмережі) та побутові справи, причому тренди свідчать про зростання цифрового споживання. На сон людина витрачає найбільше: 23–25 років (близько 7-8 годин на добу); на працю: 10–13 років (40 років активного стажу); на гаджети і соцмережі: 5–6 років (близько 2.5 годин щодня в мережах); на телебачення та відео: 6–8 років; на дорогу (затори, транспорт): 3–9 років (залежно від місця проживання); на харчування: 4–5 років; на догляд за собою (покупки, гігієна): 1–2 роки; на військову службу: 2 роки. Людина витрачає на відпочинок, включно зі сном та дозвіллям, приблизно третину свого життя (близько 25–30 років за середньої тривалості життя).

Сучасна людина проводить у соціальних мережах близько 36 днів на рік. Приблизно 10% життя (близько 7 років) може витрачатися на лікування та відвідування медичних закладів. До 9 років життя може бути втрачено в заторах, якщо людина живе у мегаполісі. Активне навчання триває в середньому 15-20 років, але професійне зростання супроводжує людину все життя. Людина витрачає значну частину життя на освіту, яка охоплює початкову, середню, вищу освіту (загалом близько 15-20 років), а також навчання протягом життя. Школярі в Україні проводять за навчанням 8-10 годин на день. Щоденно на самоосвіту дорослі витрачають менше часу – близько 5 хвилин.

У розумінні часу історично склалося декілька концепцій чи систем поглядів. Час – це часткова і скінченна форма прояву абсолютної вічності, в якій перебуває Бог (Абсолютний Дух), це минуща тривалість буття усіх матеріальних тіл (Платон, святий Августин, святий Т. Аквінський, Г. Гегель). Августин Аврелій пов'язував час із суб'єктивним переживанням душі, де минуле є пам'яттю, теперішнє – спогляданням, а майбутнє – очікуванням. За І. Ньютоном час – це абсолютна, рівномірна, скрізь однакова тривалість, що не залежить від будь-яких впливів та матеріальних змін і є однорідною в усьому Всесвіті. Він визначив час як абсолютну, істинну математичну величину, яка плине рівномірно і незалежно від чого-небудь зовнішнього [4].

Час – це тривалість існування і міра всезагальних змін матерії, невіддільна від цих змін (Арістотель, Р. Декарт). Декарт (Картезій) і Г. Лейбніц

вважали, що ідею часу, як також простору, людина отримує не з досвіду, а що вона їх має у своїй душі від народження вже в готовому вигляді.

Час – це форма упорядкування комплексів відчуттів і дослідних даних (Дж. Берклі, Д. Юм, Е. Мах), це апріорна (лат. a ргіогі – з попереднього, незалежно від досвіду) форма чуттєвого споглядання (І. Кант), це внутрішня основа суб'єктивного існування, яка зникає разом із зникненням особистого "Я" (німецький філософ- екзистенціаліст Мартін Хайдеґґер, який пов'язував час із екзистенціальним існуванням людини, де час є основою буття). Зокрема, І. Кант не вважав час (як і простір) властивістю самої природи. Людина, за Кантом, має "інтуїцію" часу, яка і дозволяє орієнтуватися у зовнішньому світі. Час (і простір) не притаманні світу як такому. Це лише "форми", в яких людина сприймає світ. І. Кант сформулював антиномії (від грецького "проти закону") – два протилежні положення, кожне з яких, взяте зокрема, може бути логічно доведене: "Світ має початок у часі. Світ вічний у часі" [4]. В Новітній філософії час сприймався як структура свідомості (Е. Гуссерль, М. Хайдеґґер).

Час як категорія онтології є формою існування матерії. Категорія "час" відображає тривалість існування матеріальних об'єктів і послідовність їхньої зміни. Так само, як і простір, час без матеріальних об'єктів не існує. Особливістю часу є те, що він незворотний.

Відомі педагоги розглядали час як ключовий ресурс та відповідальність, а також як ключовий ресурс у вихованні, наголошуючи на важливості навчання у відповідному віці (Я.А. Коменський).

Реальний час (Хронос) – це час в якому ми живемо, тобто лінійний, вимірюваний час, що диктує темп соціального життя та фізичного існування. В освітньому контексті час – це розклади, дедлайни, стандарти та нормативні терміни навчання. Головною проблемою є тиск "швидкого світу" та ризик перетворення освіти на механічне виконання завдань. Хронос забезпечує: тривалість життя; формує обставини; створює простір для вибору, але не гарантує сенсу.

Духовний час (Кайрос) – це час в якому ми спасаємося, тобто час внутрішнього зростання, момент істини, глибина переживання та самоусвідомлення. В освітньому контексті – це моменти "осяяння" (інсайту), формування цінностей та пошук особистих сенсів. Важливою проблемою є неможливість "запланувати" духовний розвиток за графіком. Кайрос – це час: Божої дії; момент істини, покликання, благодаті; якісний час, наповнений вічністю, це момент, у якому Бог входить у людську історію. Він здійснює: перехід від життя до спасіння; змінює напрям буття, а не лише його тривалість; дає сенс Хроносу. Людина не керує Кайросом, але може відкритися для нього.

Можливі наступні моделі часу: адаптивна, екзистенційна, синтетична. Суть вказаних моделей розглядає відповідно пріоритет реального, духовного

ISSN 3041-1572 Online

часу або баланс обох вимірів. З освітньої позиції: адаптивна модель аналізує підготовку фахівців, які ефективно функціонують в умовах дефіциту часу; екзистенційна модель займається процесом створення простору для самопізнання, де темп навчання диктується внутрішньою готовністю студентів; синтетична модель розглядає освіту як шлях гармонізації зовнішніх вимог суспільства та внутрішніх потреб духу. Сучасна освіта повинна перейти від моделі "управління часом" (time management) до моделі "культури часу", де реальний час стає ресурсом, а духовний – вектором розвитку людини.

Моделювання часу є центральною проблемою філософії освіти та релігії, яка відображає, як людство осмислює своє існування, смертність та зв'язок із вічністю. Моделі часу діляться на об'єктивні (реальні) та суб'єктивно-духовні (сакральні), кожна з яких має унікальні філософсько-освітні та релігійні підвалини.

1. Моделі реального часу (фізичний та історичний час).

Реальний час – це метрична, кількісна характеристика, яка вимірюється фізичними приладами (годинами) та пов'язана з матеріальними процесами. Лінійна модель (історичний час) пояснює, що час рухається з минулого через теперішнє у майбутнє, він незворотний. Це "час годинника", що характерний для модерної західної цивілізації, де час – це "гроші" або ресурс, спрямований на прогрес. Фізичний або космічний час називають анізотропним (має напрямок), тобто часом, що є умовою зміни станів матерії. Історичний час – це час, необхідний для розвитку культури та суспільства.

2. Моделі духовного часу (сакральний та суб'єктивний час).

Духовний час – це якісна характеристика, яка проживається людиною внутрішньо (екзистенційно) або сприймається як вічність у релігійному досвіді. Циклічна (сакральна) модель пов'язана з архаїчною свідомістю, міфами та релігійними обрядами. Час не рухається прямо, а повторюється (календар релігійних свят, сезонні цикли, ритміка ритуалів).

У християнстві розглядається есхатологічна модель часу, тобто він має лінійний початок (Створення) і кінець (Апокаліпсис), але спрямований до зустрічі з Вічністю (Богом). Екзистенційний час – це об'єктивне переживання часу (внутрішній час, який може "тягнутися" або "летіти"), пов'язаний з пам'яттю, теперішнім і очікуванням.

Стосовно вічності (незмінний час) – це абсолютний духовний вимір, де час зупиняється або відсутній, притаманний богословському розумінню.

3. Філософсько-релігійні аспети моделювання часу.

Філософія освіти та релігія використовують ці моделі для надання змісту людському існуванню. З позиції подвоєння реальності релігійна свідомість ділить час на "профанний" (буденний) та "сакральний" (священний), де час обряду з'єднує людину з Предками або Богом.

З позиції смислоутворення, якщо час лінійний, то людина фокусується на цілях, прогресі та досягненні кінцевого результату, а якщо ж циклічний – на стійкості, відновленні та вічному поверненні.

З точки зору екзистенційної тривоги смертність людини є головним драйвером філософського моделювання часу, намаганням "втиснути" сенс у незворотний потік.

З позиції провіденційності часу релігійні вчення (зокрема, деякі східні течії) використовують особливі, незвичайні виміри часу (цикли у 400 років, "періоди відновлення"), що відрізняються від фізичного.

Святе Письмо розглядає час як обмежений ресурс, створений Богом, що має свій початок і кінець, закликаючи використовувати його мудро для вічності. Ключова концепція: "Усьому час-пора, і на все слушна хвилина під небом: час народитись і час померти, час садити і час посаджене вирувати; час убивати й час лікувати, час руйнувати і час будувати; час плакати і час сміятись; час сумувати і час танцювати; час розкидати каміння і час його збирати, час обіймати і час обіймів уникати; час шукати і час губити, час зберігати і час розкидати; час роздирати і час ізшивати, час мовчати і час говорити; час любити і час ненавидіти, час на війну і час на мир" (Еккл. 3, 1-8), підкреслюючи земну минущість, необхідність духовного чування та відповідальності за власні вчинки перед Богом.

Час у своєму фізичному вимірі є рівномірним і незалежним від людини, однак духовний час підкоряється зовсім іншим законам. Він не відмірюється годинником – він переживається совістю. Проблеми вимірів людського життя в суспільстві визначають розвиток соціальної філософії, яка досліджує суспільство в його постійному історичному розвитку, аналізуючи структури соціальних систем, соціальні інститути та соціальні цінності. До її завдань належить вивчення природи людини та її змін у ході історії, що становить важливе підґрунтя для дискусій, обговорень різних аспектів буття людини – найбільш актуальної і фундаментальної проблеми філософського знання.

Коли людина чинить добро, допомагає іншому, діє з любові та відповідальності, духовний час прискорюється. Мить стає наповненою сенсом, а життя – цілісним. Добро не обтяжує пам'ять, не тримає людину в минулому, а тому час сприймається як рух уперед, як розвиток.

Натомість зло – вчинене або пережите уповільнює духовний час. Образа, провина, несправедливість або заподіяний біль утримують людину в одному моменті, який нескінченно повторюється у свідомості. Час тягнеться довго, бо душа не має миру. Там, де немає примирення, немає і внутрішнього руху.

Таким чином, духовний час є моральною категорією. Він залежить не від зовнішніх подій, а від внутрішнього стану людини, від її здатності творити добро, прощати і нести відповідальність за власні дії. У цьому сенсі час стає

ISSN 3041-1572 Online

дзеркалом етики: добро звільняє час, зло – сковує його. Спостереження про те, що добро скорочує час до спасіння, а зло розтягує страждання, є універсальним законом духовного світу.

Духовний час залежить від наших дій: добро робить його легким і швидким, а зло – важким і повільним. Відчуття часу прямо корелює з тим, як наша культура та наука пояснюють людську душу. В українському світогляді час ніколи не був просто механічним. Він завжди був "священним" або "гріховним". Коли людина робить щось добре, вона йде за світлом, і шлях здається швидким, а серце – легким. Григорій Сковорода навчав, що щаслива (добра) людина живе в "істинному часі", який є гармонійним, тоді як зла людина мучиться в "часі позірному", який є тягарем.

Розглядаючи духовність, необхідно, виділити аксіологічний і моральний виміри часу і оцінити той вплив, який він справляє на людину, на її поведінку, свідомість, систему цінностей і взагалі на життєтворчість в цілому. Сьогодні антигуманний варіант реалізації глобальних перетворень деформує духовно-моральну сферу людського буття, руйнує самобутність і унікальність кожного індивіда із спотвореним уявленням про жалість і милосердя, співчуття і зневагу, добро і зло, а людину здатну до продуктивної життєтворчості.

Модель духовного виміру часу як наслідку людських дій базується на ідеї, що час не є лише лінійною фізичною величиною, а формується через етичну та метафізичну якість людських вчинків. Основними складовими цієї моделі є: час як "Кайрос" (духовний, якісний час). На відміну від "Хроносу" (реальний, фізичний час, тобто кількісний плин секунд), духовний вимір фокусується на "сприятливому моменті". Це час, наповнений змістом через вчинок, що змінює духовний стан людини або світу.

Час розглядається не як зовнішнє середовище, а як результат людської активності. Кожна дія створює певну "часову хвилю": творчі та доброчесні вчинки "розширюють" буття, надаючи йому тривалості в пам'яті та вічності, тоді як руйнівні дії "стискають" або вичерпують час.

Духовний вимір дозволяє людині через глибокі внутрішні переживання (молитву, медитацію, акт самопожертви) виходити за межі лінійного часу, де наслідок дії зливається з її причиною в єдиному смисловому полі. У цій концепції час є етичним ресурсом: людина не просто "витрачає" час, вона "генерує" його тип (світлий, творчий або темний, деструктивний) залежно від обраного вектора дій.

Думка про те, що "добро прискорює час, а зло – уповільнює", має під собою серйозне підґрунтя в різних науках та духовних практиках. У працях філософів (наприклад, Августина Аврелія або Анрі Бергсона) час – це не просто цифри на циферблаті, а "протяжність душі".

Для “подовження” життя слід наповнювати його новими враженнями та знаннями. Щоб важкі часи минули швидше треба переключіть увагу зі свого болю на допомогу іншому, тоді “духовний годинник” почне рухатися швидше, виводячи нас із темряви.

Духовний час залежить від наших дій. Коли ми творимо добро – час ніби летить, бо душа в злагоді зі своїм Творцем. Коли ж носимо в собі зло, завдаємо болю іншим або переживаємо заподіяну нам кривду – час тягнеться повільно, бо совість або страждання утримують нас у миті. Добро пришвидшує духовний час. Зло його обтяжує. Час сприймається як світловий потік. Ми відчуваємо, що життя насичене, але воно “летить”, бо мозок не застрягає на внутрішніх конфліктах.

Якщо умовно позначити швидкість духовного часу як V, а інтенсивність етичної дії як E (де позитивні значення – добро, негативні – зло), то можна сказати, що: чим вища інтенсивність зла, тим нижча швидкість сприйняття часу (стає нескінченно малим, час “зупиняється” в стражданнях). Чим вища інтенсивність добра, тим вища плинність і легкість буття.

Модель духовного виміру часу розглядає його не як фізичний і календарний час, а як внутрішній, морально-екзистенційний процес, що формується внаслідок людських дій, намірів і переживань. У цій моделі час: не є нейтральним; не сприймається однаково всіма; залежить від етичної якості вчинків людини. Якість часу визначається якістю дії.

Джерело часу – дія, бо кожна свідома дія людини запускає духовний процес, що формує її переживання часу. Добра дія сприяє гармонії та внутрішньому руху, а зла дія, навпаки спричинює напруження та застій. Таким чином, дія є первинним тригером духовного часу.

Совість виконує функцію регулятора духовного часу, бо при узгодженості дії з внутрішніми цінностями – час сприймається легко; при конфлікті між дією і цінностями – час “обтяжується”. Совість не дозволяє часові бути байдужим. Час прискорюється при такому стані людини, коли вона чинить мир, любов, вдячність і навпаки, уповільнюється, коли людина відчуває провину, образу, злість. Через покаяння і прощення час знову рухається вперед.

Цей рівень пояснює, чому одна й та сама тривалість може відчуватися по-різному. Отже, духовний час може зупинятися, прискорюватися або відновлюватися.

З точки зору онтологічних аспектів час у духовному вимірі не є лише властивістю світу – він є відношенням між людиною та сенсом буття. В антропологічному сенсі людина є співтворцем свого часу через вибір і дію. Людина не просто живе в часі – вона створює його моральну якість.

Духовний час – це наслідок людських дій, у якому добро пришвидшує рух буття, а зло утримує людину в застої.

ISSN 3041-1572 Online

Під духовністю, в широкому та загальновизнаному смислі, мається на увазі інтегральна якість особистості, що відображає її цілісність, властивий їй креативний потенціал, моральні характеристики, здатність до саморозвитку, вільний і відповідальний вибір, що є в основі специфічних поведінкових мотивацій, та базується на цінностях абсолютного характеру, що розглядаються як вищі стосовно особистих цінностей індивіда. Духовність як феномен, який притаманний лише людині, не можна підмінити високим інтелектом та ерудицією. Взагалі, схильність до пошуків вищого сенсу життя, спрямованість інтересів на інші, окрім прагматичної необхідності пізнання, спостережливість і терпимість у стосунках з людьми, доброта, що йде від серця, і співчуття цілком можуть бути властиві і малоосвіченим людям. Нерідко поверхнева атрибутика інтелігентності служить лише інструментом для досягнення зовсім не вищих цілей, коли індивід, заради особистих, корисливих цілей, вважає за необхідне виділитися якимись знаннями і псевдофілософськими сентенціями з приводу доброго, вічного тільки для того, щоб оточення сприйняло її як людину начитану, гуманну і думаючу про благо простих людей. При цьому цілі можуть бути суто егоцентричними, примітивно-споживацькими, а декларація духовних цінностей служить лише одним із способів для завоювання авторитету, влади, багатства, тобто для досягнення суто егоїстичних цілей. Духовний простір людини завжди включає в свою побудову вертикаль, яка розділяє велике і сакральне та низьке, профанне, “добро та зло”, “масове та елітарне”. “Духовність людини – це уміння вийти за рамки вузько егоїстичного прагнення вижити, досягти успіху, захистити себе від всіляких бід. Людина виступає не пасивною ланкою, а в ролі суб’єкта діяльності. Така людина намагається зрозуміти своє призначення у цьому світі, прагне наповнити своє життя певним сенсом, активно реалізує свій потенціал в ім’я певних ідеалів, а не в суто егоїстичних цілях. Духовність характеризується створенням внутрішнього світу людини, який перетворює її на самодостатню особистість. Наявність внутрішнього світу робить людину незалежною від кон’юнктури, дозволяє їй самій задавати сенс подій, а не сліпо слідувати ходу соціальних змін. Саме духовність визначає свободу волі людини, внутрішню мотивацію її поведінки” [5]. Віра, емоційні прагнення, регулювання поведінки відповідно релігійному або етичному припису – це не духовні досягнення і не досвід. Все це має велику цінність для ментального усвідомлення життя, а також і для самої духовної еволюції, але тільки як підготовчі дії для дисципліни та очищення людської природи [6]. Духовність не можна звести до високого і всебічно розвиненого інтелекту ще й тому, що це не лише проблема самосвідомості, але й емоційна категорія, що передбачає в складному діалозі доброго і злого отримати пріоритет першого. Для одних це можливо спираючись на мораль суспільства,

на принципи релігійних догм, для інших – це власна совість, що не дозволяє переступити межу, за якою підстерігає небезпека зачепити інтереси інших людей. Отже, поряд з релігійним шляхом реалізації духовності існує і моральний. Моральність та релігійність тісно переплетені. Моральність невідокремлена від релігійних традицій, тому що саме в цих традиціях була сформульована та затвердилася шкала моральних цінностей.

Висновки. Людина живе одночасно у двох вимірах. Якщо реальний час структурує нашу діяльність, то духовний час наповнює її сенсом. Освітня модель, що ігнорує духовний час, перетворює навчання на конвеєр; та, що ігнорує реальний – на безплідні мрії. Мудрість полягає у вмінні синхронізувати свій внутрішній ритм із зовнішнім світом. Ми самі є ковалями свого часу. Зло робить нас рабами "теперішнього", яке не минає. Добро дарує нам крила, щоб пролетіти через час до вічності. Якщо духовність реалізується як позитивна якість, то вона виражається у вигляді моральних цінностей, традицій, етичних норм, релігійних догматів тощо, які сконцентровані, як правило, в релігійних вченнях та практиках, а також у художніх образах мистецтва. Проекція духовності в індивідуальну свідомість називається совістю, а її укріплення здійснюється завдяки і в процесі проповідей, просвітлення, ідейно-виховного або патріотичного виховання. Але слід зазначити, що духовність, як особлива властивість, стан Духу не ототожнюється з самим духом людини і релігійністю. Духовність це не тільки засвоєння людиною світу, відношення до нього, до природи, суспільства, інших людей, головне – відношення до самої себе. Це проблема виходу за рамки вузько-емпіричного буття, подолання себе "вчорашнього", а в процесі оновлення та вдосконалення особистості до своїх ідеалів, цінностей та реалізація їх у своєму житті. Соціальні виміри духовності визначають розуміння та специфічне ставлення індивіда до буття в цілому, перш за все до соціального буття, включення суб'єкта в систему природних та соціальних стосунків, відповідність поведінки суб'єкта загальноприйнятим моральним нормам.

Отже, філософсько-освітні моделі реального та духовного часу дають можливість по-новому подивитися на освітній процес у вищих навчальних закладах України з метою їх втілення у навчально-виховний процес.

Література:

1. Буття людини. Соціально-філософський аспект : колективна монографія / за ред. А.М. Федя, Л.І. Мозгового. Слов'янськ, 2004. 159 с.
2. Кайку М. Фізика майбутнього. К.: Літопис, 2013. 432 с.
3. Кайку М. Майбутнє розуму. К.: Літопис, 2018. 408 с.
4. Климишин І., Дубицький І. Основи космології. Івано-Франківськ, 1999. 147 с.
5. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. К. : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
6. Кримський С.Б. Архетипи української культури. Під сигнатурою Софії. К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. С. 301–318.

7. Мовчан М.М. Самотність як феномен буття особистості : монографія. Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. 265 с.

8. Нічик В.М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні. К. : Наукова думка, 1991. 382 с.

9. Хамітов Н.В. Історія філософії: Проблема людини та її меж : навчальний посібник. К. : Наукова думка, 2000. 272 с.

References:

1. Fedia, A.M. (Ed.). (2004). Buttia liudyny. Sotsialno-filosofskyi aspekt : kolektyvna monohrafiia. [Human Being. Socio-philosophical aspect: collective monograph]. Sloviansk. [in Ukrainian].

2. Kaiku, M. (2013). Fizyka maibutnoho. [Physics of the future]. Kyiv : Litopys. [in Ukrainian].

3. Kaiku M. (2018). Maibutnie rozumu. [The future of the mind]. Kyiv : Litopys. [in Ukrainian].

4. Klymyshyn, I. & Dubytskyi I. (1999). Osnovy kosmolohii. [Fundamentals of cosmology]. Ivano-Frankivsk. [in Ukrainian].

5. Krymskyi, S.B. (2003). Zapyty filosofskykh smysliv. [Queries of philosophical meanings]. Kyiv : PARAPAN. [in Ukrainian].

6. Krymskyi, S.B. (2008). Arkhetypy ukrainskoi kultury. Pid syhnaturoiu Sofii. [Archetypes of Ukrainian Culture. Under the Signature of Sophia]. Kyiv : Vydavnychyi dim «Kyievo-Mohylianska akademiia». [in Ukrainian].

7. Movchan, M.M. (2009). Samotnist yakfenomen buttia osobystosti : monohrafiia. [Loneliness as a phenomenon of personality existence: monograph]. Poltava : RVV PUSKU. [in Ukrainian].

8. Nichyk, V.M. (1991). Humanistychni i reformatsiini idei na Ukraini. [Humanistic and Reformation Ideas in Ukraine]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

9. Khamitov, N.V. (2000). Istoriia filosofii: Problema liudyny ta yii mezh : navchalnyi posibnyk. [History of Philosophy: The Problem of Man and His Limits: A Textbook]. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35:811.111:378

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-769-780

Озьмінська Ірина Дмитрівна кандидат філософських наук, доцент кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-2521-8626

СУЧАСНІ ТРЕНДИ У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПОТЕНЦІАЛ ЇХНЬОГО ЗАСТОСУВАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПУБЛІЧНИХ УПРАВЛІНЦІВ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних трендів у викладанні англійської мови за професійним спрямуванням та визначенню їхнього потенціалу для формування англомовної комунікативної компетентності публічних управлінців. Актуальність дослідження зумовлена стрімким розвитком цифрових технологій і генеративного штучного інтелекту, що суттєво трансформує підходи до іншомовного навчання у вищій школі, а також зростаючими вимогами до англомовної підготовки фахівців у сфері публічного управління в умовах цифровізації врядування та євроінтеграційного курсу України. На основі аналізу міжнародних та українських наукових джерел виокремлено такі групи трендів: мультимодальне навчання (цифровий сторітелінг, відеопроєкти, інфографіка), мікронавчання (соціальні мережі та мобільні месенджери), та штучний інтелект (генеративні моделі, ШІ-тьютори, цифрові аватари). Тренди розглядаються з огляду на спосіб організації взаємодії здобувача з мовою. Для оцінювання придатності кожного тренду та ресурсу для конкретної аудиторії виокремлено вісім критеріїв: доступність, комунікативна релевантність, відповідність регістру, відповідність дорослій аудиторії, часові обмеження, автономність, мотиваційний елемент та рівень дослідженості. Результати оцінювання показали, що жоден із розглянутих трендів не відповідає повністю всім критеріям. Мультимодальне навчання виявляється найбільш збалансованим, тоді як мікронавчання і використання месенджерів є ефективним для автономного позааудиторного навчання, але потребують педагогічного супроводу через неформальний стиль комунікації. Використання генеративного штучного інтелекту є перспективним, але також вимагає педагогічного контролю. Зроблено висновок, що педагогічний потенціал сучасних трендів визначається їхньою здатністю створювати умови для реальних професійних комунікативних ситуацій, а найбільш ефективним є їхнє поєднання в межах навчального процесу.

Ключові слова: англійська мова за професійним спрямуванням, мультимодальне навчання, цифровий сторітелінг, мікронавчання, штучний інтелект, вища освіта, публічне управління та адміністрування, мовна компетентність.

Ozminska Iryna Dmytrivna Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor at the Department of Public Management, Administration and National Security of Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-2521-8626

MODERN TRENDS IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING: THEIR POTENTIAL FOR APPLICATION IN PUBLIC ADMINISTRATION TRAINING

Abstract. The article examines modern trends in teaching English for Specific Purposes (ESP) and explores their potential for developing the English-language communicative competence of public administration professionals. The relevance of the study is conditioned by the rapid development of digital technologies and generative artificial intelligence, which are significantly reshaping approaches to foreign language teaching in higher education, as well as by increasing demands for English-language training of public administrators in the context of e-governance and Ukraine's European integration. Based on the analysis of international and Ukrainian scholarly sources, such groups of trends have been identified as multimodal learning (digital storytelling, video projects, infographics), microlearning (social media and mobile messengers) and artificial intelligence (generative models, AI tutors, digital avatars). These trends are considered in terms of how they organise learners' interaction with language in professional contexts. To assess the suitability of each trend for the specific target audience, eight criteria have been chosen: accessibility, communicative relevance, alignment with formal register, suitability for adult learners, time constraints, learner autonomy, motivational potential, and level of pedagogical research. The findings indicate that none of the identified trends fully meets all the criteria. Multimodal learning proves to be the most balanced approach, while microlearning and mobile messengers are effective for autonomous out-of-class learning but require structured pedagogical scaffolding due to their informal communicative register. The use of generative AI shows considerable potential but requires clear pedagogical guidance. It is concluded that the pedagogical potential of contemporary trends lies in their capacity to create conditions for performing real professional communicative tasks, and that their effectiveness depends on their deliberate methodological integration within a learning process.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Keywords: English for Specific Purposes, multimodal learning, digital storytelling, microlearning, artificial intelligence, higher education, public administration, language competence.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття характеризується інтенсивними дослідженнями методик викладання англійської мови як іноземної та за професійним спрямуванням, що безпосередньо пов'язано з розвитком цифрових технологій та штучного інтелекту. Під впливом цих цифрових технологій значно змінилась і продовжує змінюватись сфера освіти. Щороку зростає на третину кількість праць пов'язаних з впровадженням технологій у іншомовне навчання з фокусом на мобільному навчанні, перевернутому класі та цифровому ігровому навчанні [1]. Масовий перехід на змішане та онлайн навчання, зростання ролі цифрових ресурсів, зміна формату взаємодії між викладачем і здобувачем, стрімкий розвиток генеративного штучного інтелекту та посилена увага до цифрової автономії – це все викликає зміни у підходах до викладання. Згідно з дослідженням [2], найбільше трансформацій відбувається у підходах до викладання іноземних мов. У звіті Британської Ради підкреслено, що змінюються не лише інструменти, а й цілі, підходи та зміст іншомовної [2] і виникає потреба в нових компетентностях – цифрова компетентність викладача стає невід'ємною частиною педагогічної [3].

Ці процеси мають значення і для здобувачів, які готуються стати публічними управлінцями або підвищують свою кваліфікацію. Програма іншомовної підготовки для спеціальності «Публічне управління та адміністрування» визначає серед своїх цілей удосконалення мовленнєвих навичок на рівні B1/B2, їх застосування у типових ситуаціях ділового та адміністративного середовища та для міжкультурної взаємодії в умовах європейської інтеграції. Професійна англомовна комунікація у публічному управлінні не може обмежуватися знанням термінів і обробкою документів. Вона часто передбачає комунікацію в цифрових каналах, підготовку пояснювальних матеріалів, роботу з різними аудиторіями та автентичними фаховими матеріалами, онлайн зустрічі, участь в міжнародних проєктах з представленням презентацій і позиції установи або громади, публічними виступами, потребою швидко пояснювати складні рішення зрозумілою мовою. Крім того, розвиток цифрового урядування посилює вимоги до професійних умінь державних службовців, а цифрові технології можуть робити публічні послуги доступнішими й ефективнішими, однак для цього необхідно інвестувати в розвиток відповідних навичок у публічному секторі [4]. Тому актуальності набуває питання про те, які сучасні цифрові тренди є педагогічно обґрунтованими, дослідженими та практично придатними для формування професійного мовлення здобувачів вищої освіти у сфері публічного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У міжнародному науковому просторі загальні питання сучасного розвитку методики викладання англійської розглядаються у працях P. Vaishnav; технологічно збагачене навчання у T. Hasumi та M.-S. Chiu; мікронавчання через Instagram – E. Aslan, TikTok для розвитку навичок говоріння та презентаційних навичок у курсі мови професійного спрямування – S. Asyrofi, Y. Bai та H. Xian; штучний інтелект та цифрові аватари – E. Kyaw; цифровий сторителінг та мікронавчання у курсі ділової англійської – M. Yunus, A. Santamaría; WhatsApp для розвитку навичок лідерства та критичного мислення англійською мовою – Syairofi, Muniandy; мультимодальне навчання у вищій школі – G. Kress, L. Jiang та C. Hafner.

Сучасні методики та підходи до навчання розглядалась у наукових працях таких українських науковців як О. Павленко (сучасні тенденції у викладанні англійської за професійним спрямуванням), Т. Агібалової, О. Бовкунової, О. Гурко, Д. Карачової, В. Мирошниченко та І. Озьмінської (цифрові технології у вищій школі), А. Чабан (відеоконтент), С. Рябець, О. Щирбул (інфографіка для візуалізації контенту), М. Білокопитової, В. Ліхошерстова, К. Островської (геймофікація).

Попри наявність значної кількості праць, сучасні тренди у викладанні англійської мови здебільшого стосуються або викладання англійської мови в цілому, або студентів технічних, економічних та інших немовних спеціальностей. Натомість питання їх цілеспрямованого використання для навчання англійської мови публічних управлінців залишається недостатньо розробленим.

Мета статті. Мета статті – проаналізувати сучасні тренди у викладанні англійської мови професійного спрямування та визначити їхній потенціал для формування англомовної комунікативної компетентності здобувачів спеціальності «Публічне управління та адміністрування».

Виклад основного матеріалу. Навчання англійської мови чим раз важке звести до одного методу чи технології. Якщо раніше навчання пов’язували з вибором певної методики, то тепер йдеться про поєднання різних середовищ, форматів і типів мовної діяльності, адже сучасний здобувач рідко навчається з підручника, а значно частіше через екран смартфона взаємодіє з відео, чат-ботами, соціальними мережами, подкастами, інфографікою і цифровими документами. Очевидно, тому в останні роки зросла увага до педагогічних методів, технологій і прикладних аспектів навчання [1; 5], що дає підстави стверджувати, що сучасні тренди мають розглядатись не як зовнішні інструменти, а як способи посилення професійно орієнтованої мовної практики, адже саме це визначає критерії їх добору для конкретної аудиторії. У центрі уваги таких досліджень часто стоїть питання, які саме цифрові або методичні інструменти справді створюють умови для мовленнєвої діяльності [1],

оскільки інтеграція цифрових технологій в навчальний процес може бути виправданою тоді, коли вони допомагають організувати навчальне середовище, що сприятиме змістовній мовній практиці, підтримці навчальної мети та виконанню конкретних комунікативних завдань наближених до реальних професійних ситуацій.

Огляд міжнародних та українських джерел дозволяє виокремити кілька груп трендів у викладанні англійської мови у вищій школі, що відрізняються за своєю природою і по-різному організовують взаємодію студента з мовою. До розгляду включено тренди, що або виникли, або набули принципово нового педагогічного застосування в умовах цифровізації комунікації та освіти впродовж останнього десятиліття. Кожен з них має власну теоретичну базу, педагогічний підхід до організації взаємодії та інструменти реалізації. У таблиці 1 систематизовано ці групи із зазначенням прикладів ресурсів і способу організації діяльності.

Табл. 1 – Тренди у викладанні англійської мови за способом організації взаємодії здобувача з мовою *(укладено автором)*

		Приклади ресурсів/трендів	Спосіб організації діяльності
Мультимодальне навчання		цифровий сторителінг, відеопроєкти, інфографіка презентації, цифрові постери	створення змісту через текст, звук, зображення, відео
Мікронавчання	**Соціальні мережі**	LinkedIn, Facebook	формат публічної цифрової комунікації; переважно автономне навчання поза аудиторією
		TikTok, X, Instagram YouTube Shorts, подкасти	
	Мобільні месенджери	WhatsApp, Telegram, мобільні платформи	коротка асинхронна або синхронна взаємодія; переважно автономне навчання
Штучний інтелект		GenAI, чатботи, цифрові аватари, автоматизований фідбек	індивідуалізація, мовна підтримка, симуляція комунікації

Мультимодальне навчання реалізується через різні форми завдань: від цифрового сторітелінгу до роботи з інфографікою як жанром офіційної публічної комунікації. Цифровий сторітелінг є найбільш дослідженою формою мультимодальної діяльності. Цифровий сторителінг (ЦС) перебачає створення коротких історій, повідомлень або презентацій, які поєднуються з голосом, відео, зображенням, музикою, та цифровим монтажем [6]. Використання ЦС демонструє позитивний вплив на базові мовні навички, медіаграмотність [6], критичне мислення, цифрову грамотність, культурну обізнаність

та зв'язок навчання з реальними ситуаціями [6; 7; 8]. Щоб створити цифрову історію, необхідно планувати, аналізувати інформацію, добирати мовні засоби і тон повідомлення відповідно до аудиторії, оцінювати мультимедійні ресурси, використовувати цифрові інструменти [6]. ЦС, як нова форма навчання спрямована одночасно на розвиток мовних та цифрових компетентностей [7], відповідає вимогам до підготовки публічних управлінців, яким окрім знання англійської, треба володіти цифровими компетентностями [4]. Попри це подальші дослідження необхідні для розуміння, чи має ЦС довготривалий ефект після завершення навчального курсу.

Інфографіка є стандартним способом візуалізації даних в офіційних документах публічного управління: від аналітичної записки до річних звітів. Робота з інфографікою розвиває навички представлення складної інформації у стислому вигляді [9] та допомагає засвоїти специфічну термінологію опису та представлення даних іноземною мовою.

Мікронавчання (МН) є одним із найбільш динамічних трендів сучасної цифрової освіти. Воно передбачає взаємодію з коротким сфокусованим навчальним контентом тривалістю від кількох секунд до 5 хвилин [10] і може використовуватись самостійно поза аудиторією (подкасти, TikTok, Instagram) або як частина аудиторного заняття (короткий відеофрагмент, швидке завдання). Користувач сам обирає контент відповідно до власних потреб і переглядає його у будь-який час, а навчання відбувається через короткі публікації, рілзи та сторис [11]. МН сприяє розширенню словникового запасу, постановці вимови через наслідування носіїв, розвитку навичок сприйняття на слух, мотивації [12], цифрової грамотності [13] і зменшує тривожність. Для публічних управлінців LinkedIn може розглядатися як найбільш відповідна соціальна мережа через можливість фахової професійної іншомовної комунікації із спеціалістами та бізнесом. Тому ведення профілю, фахові пости та взаємодія з колегами можуть стати корисним способом застосування мови на практиці.

Використання месенджерів у навчанні англійської мови, як виду мікронавчання, є прикладом того, як неформальне середовище перетворюється на навчальний ресурс, який підтримує асинхронне навчання і дозволяє навчатись мови в будь-який час і будь-де [14]. Попри спільну природу, WhatsApp і Telegram реалізують різні моделі навчальної взаємодії. WhatsApp є найбільш дослідженим месенджером у контексті навчання мов і функціонує переважно як середовище двосторонньої взаємодії: через голосові повідомлення відпрацьовується вимова і спонтанне мовлення, через текстові – письмова взаємодія, через спільні групи організовується колаборативне навчання поза розкладом [14]. В Телеграмі, натомість, навчання відбувається переважно через канали, що публікують короткі пости з лексичними добірками, коротким граматич-

ним поясненням, діалогами або міні тестами, що забезпечує постійний, мобільний і дозований контакт здобувача з мовним матеріалом. Такий формат відповідає принципам МН, однак його ефективність залежить від системності подання матеріалу та інтеграції з основним курсом [15, 22].

Найновіший та найбільш активно досліджуваний на сьогодні тренд – це *штучний інтелект* (ШІ) і все, що з ним пов'язано: моделі генеративного ШІ (ГенШІ) ChatGPT, Gemini, Copi.ai, Jasper, ШІ-тьютори, цифрові аватари тощо [16]. Як інструмент для викладання іноземних мов ГенШІ використовують для створення навчального контенту, індивідуалізації завдань, підтримки письма, перекладу, автоматизованого зворотного зв'язку, оцінювання тощо. ШІ-тьютори та цифрові аватари в перспективі можуть транслювати навчальний матеріал та адаптовувати його до потреб окремого здобувача без участі педагога. Серед основних проблем виділяють академічну доброчесність, якість відповідей, конфіденційність даних, готовність викладачів і ризик надмірної залежності здобувачів від згенерованого ШІ контенту [16].

Спільним для всіх сучасних трендів є інтеграція в навчальний процес *автентичних матеріалів* (аудіо, відео та тексту) засобами цифрових технологій. Цифровізація суттєво розширила доступ до таких матеріалів і дозволяє викладачу інтегрувати реальні документи безпосередньо в навчальне завдання, забезпечуючи контакт студента з мовою, яку він використовуватиме у своїй фаховій діяльності, і створити середовище для англомовного занурення. Робота з такими текстами розвиває здатність розпізнавати жанрові стилі, засвоювати професійну лексику і розуміти структуру офіційного дискурсу. Окрім того, організація навчального процесу із застосуванням цифрових технологій відповідає рекомендаціям Європейської комісії щодо впровадження цифрових технологій в навчання, де наголошується на необхідності адаптації освіти до особливостей цифрової доби, з урахуванням принципів доступності, якості, інклюзивності та людино-центричності [17].

З огляду на вимоги щодо підготовки здобувачів спеціальності «Публічне управління та адміністрування», серед яких є практикуючі фахівці з прагматичною мотивацією, обмеженим часовим ресурсом і чітко визначеними комунікативними потребами, варто визначити наскільки, та чи інша сучасна практика є ефективною та придатною для цієї аудиторії. Для цього ми обрали вісім критерії на основі аналізу потреб, принципів андрагогіки та досліджень мобільного навчання [18; 19], де 1 позначає доступність (безкоштовний чи інституційно доступний ресурс без спеціального обладнання); 2 – фахова комунікативна релевантність (чи розвиваються навички реальної фахової взаємодії); 3 – відповідність мовному регістру (чи сумісний ресурс з офіційним стилем мовленням); 4 – відповідність аудиторії (чи враховує специфіку і потреби дорослих здобувачів); 5 – часові обмеження; 6 – автономність

(можливість використовувати поза аудиторією); 7 – мотиваційний потенціал; 8 – рівень дослідженості впровадження в навчання. Умовні позначення в таблиці мають наступні значення: повна відповідність – «+»; часткова відповідність або залежність від умов реалізації – «+/-»; невідповідність або протиріччя критерію – «-».

Табл. 2 – Оцінювання трендів і ресурсів за критеріями придатності для публічних управлінців

Тренд	1	2	3	4	5	6	7	8
Мультимодальне навчання (цифр.сторіт.+ інфографіка)	+	+	+	+	+/-	+/-	+/-	+
Мікронавчання (TikTok, Instagram, подкасти)	+	+/-	-	+/-	+	+	+	+
Соціальні мережі (LinkedIn тощо)	+	+	+/-	+	+	+	+/-	+/-
Месенджери (WhatsApp, Telegram)	+	+/-	-	+	+	+	+	+
AI-тьютори та цифрові аватари	+/-	+	+/-	+	+	+	+	+/-

Як випливає з таблиці 2, жоден з трендів не відповідає критеріям повністю. Спільним обмеженням для більшості цифрових трендів є неформальний реєстр комунікації, що є принциповим викликом для підготовки публічних управлінців, чия діяльність вимагає точного офіційного мовлення. Найбільш збалансованим є мультимодальне навчання (цифровий сторителінг), що однак є доволі часомістким у плані підготовки матеріалів. Мікронавчання і месенджери є ефективними для автономного навчання поза аудиторією, але потребують педагогічного втручання для роботи з офіційним реєстром.

Ефективність соціальних мереж і мобільних месенджерів як навчального ресурсу для публічних управлінців залежить від чіткої структури завдань, навчальної мети, правил взаємодії, підготовки викладача та врахування ризиків цифрового середовища (наприклад, поверхневого споживання контенту, відволікання [20], нерівного доступу до технологій і неформального стиль спілкування [13]). І хоча короткий формат мікронавчання (TikTok, Instagram, Telegram) відповідає сучасному кліповому сприйняттю інформації, без активної мовної практики воно рідко забезпечує стійке засвоєння, оскільки перегляд пояснення і виконання тесту не є тим самим, що використання мовної одиниці у власному висловлюванні. Тому мікронав-

чання можна рекомендувати як доповнення до основного курсу, у якості джерела автентичного матеріалу для контрольованих мікрозавдань та способу регулярного позааудиторного контакту з мовою.

У підготовці публічних управлінців використання генеративного ШІ потребує особливо чітких меж. Робота з англомовними текстами у цій сфері часто пов'язана з точністю формулювань, відповідальністю за зміст документа і потребою критичної перевірки інформації. ШІ не повинен замінювати мовну роботу студента або створювати ілюзію виробленої компетентності. Його доцільніше використовувати як тренажер, редакторський інструмент або співрозмовника для симуляції професійних ситуацій англійською мовою, але фінальна відповідальність за зміст, точність і етичність повідомлення має залишатися за людиною.

Висновки. Класифікація трендів у викладанні англійської мови професійного спрямування за способом організації взаємодії з мовою дозволяє згрупувати мультимодальні, мікронавчальні, (соціальні мережі і мобільні мережі) та ШІ-орієнтовані підходи та оцінити їхню придатність для професійної іншомовної підготовки публічних управлінців. Оцінка потенціалу трендів, а також окремих ресурсів у межах трендів, дозволяє сформулювати такі узагальнення:

1) найбільший потенціал для підготовки публічних управлінців з педагогічної точки зору мають ті тренди, які сприяють розвитку усної взаємодії, критичного аналізу інформації, лаконічного письма та адаптації повідомлення до різних аудиторій. Серед таких трендів – мультимодальне навчання, яке є також найбільш збалансованим;

2) мультимодальне навчання виявилось найбільш збалансованим, оскільки воно поєднує фахову комунікативну релевантність з відносною відповідністю формальному мовному регістру (офіційному стилю спілкування) та не виявляє критичних обмежень за більшістю визначених критеріїв, хоча часові обмеження та автономність можуть виступати стримувальними факторами;

3) мікронавчання, в тому числі – соціальні мережі та мобільні месенджери, завдяки інтеграції цифрових технологій у навчальний процес можуть впливати на залученість здобувача до навчальної діяльності та стимулювати бажання працювати з англомовним матеріалом автономно навіть поза аудиторією. Однак неформальний комунікативний характер і короткий формат взаємодії обмежують ефективність мікронавчання у формуванні професійно орієнтованого мовлення без належного методичного супроводу;

4) використання генеративного штучного інтелекту та цифрових аватарів має потенціал як інструмент підтримки та персоналізації навчання, але не повинно замінювати самостійну мовну роботу здобувачів і потребує чіткого

педагогічного контролю та дотримання принципів академічної доброчесності.

Таким чином, педагогічний потенціал сучасних трендів визначається їхнім цілеспрямованим і методично обґрунтованим поєднанням в межах навчального процесу, де кожен ресурс виконує чітко визначену педагогічну функцію у формуванні професійної англомовної комунікативної компетентності.

Література:

1. Hasumi T., Chiu, M.-S. Technology-enhanced language learning in English language education: Performance analysis, core publications, and emerging trends. *Cogent Education.* 2024. Vol. 11(1). DOI: https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2346044

2. Motteram G., Dawson S. What's changed in English language teaching? A review of change in the teaching and learning of English and in teacher education and development from 2014–2024. British Council. 2025. DOI: https://doi.org/10.57884/FPE8-5130

3. Redecker C. European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. European Commission, 2017. DOI: https://dx.doi.org/10.2760/159770.

4. Burtscher M., Piano S., Welby B. Digital Government Review. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://www.oecd.org/gov/digital-government/

5. Yan H. Trends in Empirical Research in English for Specific Purposes: A Systematic Review of SSCI-Indexed Journal Articles (2014–2023). *Sage Open*. 2025. Vol. 15, No 1. DOI: https://doi.org/10.1177/21582440251328460

6. Tsymbalysta O., Kryvenko O., Dubinina O. Digital storytelling as a tool for language learning. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* – . 2026. Vol.95 (3). P. 249–255. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-3-32

7. Alcalde P. E., Santamaría A. Digital storytelling in ESP. *Aula Abierta*. 2021. Vol. 50, № 2. DOI: https://doi.org/10.17811/rifie.50.2.2021.

8. John E. A., Ukpai G. Digital Storytelling: A Systematic Review of its Impact in Language Education. *Asian Journal of Applied Education*. 2025. Vol. 4 (4). P. 461–472. DOI: https://doi.org/10.55927/ajae.v4i4.14698

9. Рябець С., Щирбул О. Інфографіка як засіб візуалізації в технологічній та професійній освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2025. Vol. 221. С. 335-339. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-221-335-339

10. Monib W. K., Qazi A., Apong R. A. Microlearning beyond boundaries: A systematic review and a novel framework for improving learning outcomes. *Heliyon*. 2024. DOI: https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e41413

11. Aslan E. Bite-sized language teaching in the digital wild: Relational pedagogy and micro-celebrity English teachers on Instagram. *System*. 2024. Vol. 121. DOI: https://doi.org/10.1016/j.system.2024.103238

12. Asyrofi S., Wati N. S. A Comprehensive Analysis of Integrating TikTok for Enhancing EFL Students' Speaking Skills. *Journal of Nusantara Education*. 2024. Vol. 3, № 2. P. 60–68.

13. Choudhury R. U., Hossain M. M. Social media in English language teaching and learning: A systematic literature review of pedagogical uses, benefits, and challenges. *European Journal of English Language Teaching*. 2025. Vol. 10(4). P. 215–229. DOI: http://dx.doi.org/10.46827/ejel.v10i4.6452

14. Syairofi A. & et al. Using WhatsApp to Support English Language Learning. *CALLEJ*. 2023. Vol. 24(1). URL: https://old.callej.org/journal/24-1/Syairofi-Suherdi-Purnawarman2023.pdf

15. Blynova N., Bespalova N., Voloboieva A. Didactic potential of Telegram channels for English language learning in non-linguistic programs. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*. 2024. Vol. 2(28). P. 15–26. DOI: https://doi.org/10.32342/3041-2196-2024-2-28-2

16. Кобися В. М., Кобися, А. П. Застосування штучного інтелекту і цифрових аватарів для підготовки навчальних курсів у вищій освіті та підвищенні кваліфікації. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців*. 2025. Вип. 78. С. 461-470. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-461-470

17. Digital Education Action Plan: policy background.European Education Area. European Commission. URL: https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/actions/plan

18. Hutchinson T., Waters A. (). English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. Cambridge University Press, 1987.

19. Knowles M. S. Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Education. San Francisco, CA: Jossey Bass, 1984.

20. Wang Z., Abdullah Z., Hu W. Systematic Review of the Impact of Social Media on Project-Based Learning. *Sustainability*. 2025. Vol. 17(8). DOI https://doi.org/10.3390/su17083680

References

1. Hasumi, T., & Chiu, M. S. (2024). Technology-enhanced language learning in English language education: Performance analysis, core publications, and emerging trends. *Cogent Education*, 11(1). Retrieved from https://doi.org/10.1080/2331186X.2024.2346044

2. Motteram, G., & Dawson, S. (2025). *What's changed in English language teaching? A* review of change in the teaching and learning of English and in teacher education and development *from 2014–2024*. British Council. Retrieved from https://doi.org/10.57884/FPE8-5130.

3. Redecker, C. (2017). European framework for the digital competence of educators: DigCompEdu. *European Commission*. Retrieved from https://dx.doi.org/10.2760/159770.

4. Burtscher, M., Piano, S., & Welby B. (2023). Digital Government Review. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/gov/digital-government/

5. Yan, H. (2025). Trends in Empirical Research in English for Specific Purposes: A Systematic Review of SSCI-Indexed Journal Articles (2014–2023). *Sage Open*, 15(1). Retrieved from https://doi.org/10.1177/21582440251328460.

6. Tsymbalysta, O., Kryvenko, O., & Dubinina, O. (2026). Digital storytelling as a tool for language learning. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current Issues of the Humanities*, 95(3), 249–255. Retrieved from https://doi.org/10.24919/2308-4863/95-3-32

7. Alcalde, P. E., & Santamaría, A. (2021). Digital storytelling in ESP. Aula Abierta, 50(2), Retrieved from https://doi.org/10.17811/rifie.50.2.2021

8. John, E. A., & Ukpai, G. (2025). Digital Storytelling: A Systematic Review of its Impact in Language Education. *Asian Journal of Applied Education*, 4(4), 461–472. Retrieved from https://doi.org/10.55927/ajae.v4i4.14698

9. Riabets, S., & Shchyrbul, O. (2025). Infohrafika yak zasib vizualizatsii v tekhnolohichnii ta profesiinii osviti [Infographics as a tool of visualization in technological and vocational education]. *Naukovi zapysky –Scientific Notes*, 221, 335-339. Retrieved from https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-221-335-339. [in Ukrainian].

10. Monib, W. K., Qazi, A., & Apong, R. A. (2024). Microlearning beyond boundaries: A systematic review and a novel framework for improving learning outcomes. *Heliyon*. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e41413

11. Aslan, E. (2024). Bite-sized language teaching in the digital wild: Relational pedagogy and micro-celebrity English teachers on Instagram. *System*, 121. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.system.2024.10323811.

12. Asyrofi S., Wati N. S. (2024). A Comprehensive Analysis of Integrating TikTok for Enhancing EFL Students' Speaking Skills. *Journal of Nusantara Education*,. 3(2), 60–68.

13. Choudhury, R. U., Hossain, M. M., & at el. (2025). Social media in English language teaching and learning: A systematic literature review of pedagogical uses, benefits, and challenges. *European Journal of English Language Teaching*, 10(4), 215–229. Retrieved from http://dx.doi.org/10.46827/ejel.v10i4.6452

14. Syairofi, A., & et al. (2023). Using WhatsApp to Support English Language Learning. *Computer Assisted Language Learning Electronic Journal*, 24(1), 305-337. Retrieved from https://old.callej.org/journal/24-1/Syairofi-Suherdi-Purnawarman2023.pdf

15. Blynova N., Bespalova N., Voloboieva A. Didactic potential of Telegram channels for English language learning in non-linguistic programs. *Alfred Nobel University Journal of Pedagogy and Psychology*. 2024. Vol.2 (28). P. 15–26. https://doi.org/10.32342/3041-2196-2024-2-28-2

16. Kobysia, V. M., & Kobysia, A. P. (2025). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu i tsyfrovykh avatariv dlia pidhotovky navchalnykh kursiv u vyshchii osviti ta pidvyshchenni kvalifikatsii [Application of artificial intelligence and digital avatars for developing educational courses in higher education and professional development]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv – Modern Information Technologies and Innovative Teaching Methods in Professional Training*, 78, 461-470. Retrieved from https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78-461-470. [in Ukrainian].

17. Digital Education Action Plan: policy background.European Education Area. *European Commission*. https://education.ec.europa.eu/focus-topics/digital-education/actions/plan.

18. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach*. Cambridge University Press.

19. Knowles, M. S. (1984). *Andragogy in Action. Applying Modern Principles of Adult Education*. San Francisco, CA: Jossey Bass.

20. Wang, Z., Abdullah, Z., & Hu, W. (2025). A Systematic Review of the Impact of Social Media on Project-Based Learning. *Sustainability*, 17(8). https://doi.org/10.3390/su17083680

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37.091.3:004.9:376

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-781-793

Орленко Ірина Миколаївна доктор філософії (PhD), доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-6322-0217

ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ER-ТЕХНОЛОГІЙ В РОБОТІ ІНКЛЮЗИВНО-РЕСУРСНИХ ЦЕНТРІВ: НОВІ МОЖЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ

Анотація. У статті розкрито трансформаційний потенціал ER-технологій у діяльності інклюзивно-ресурсних центрів як інноваційного інструменту психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами. Обґрунтовано, що використання технологій розширеної реальності, зокрема доповненої та віртуальної, створює нові можливості для комплексної оцінки розвитку дитини, організації корекційно-розвиткової роботи, формування мовленнєвих, когнітивних, сенсомоторних і соціально-побутових навичок. Визначено, що ER-технології забезпечують візуалізацію навчального контенту, підвищують мотивацію, залученість і пізнавальну активність дітей, а також сприяють адаптації освітнього середовища до їхніх індивідуальних потреб. Особливу увагу приділено можливостям застосування цифрових рішень у практиці ІРЦ під час діагностики мовленнєвого, когнітивного, емоційно-вольового розвитку та рівня соціальної адаптації. Показано, що віртуальні симуляції, AR-сценарії, інтерактивні платформи й 3D-моделювання можуть бути ефективним засобом індивідуалізації супроводу, розширення способів подання матеріалу та формування безпечного середовища для відпрацювання життєвих ситуацій. Узагальнено основні бар'єри впровадження ER-технологій у діяльність інклюзивно-ресурсних центрів, серед яких недостатнє матеріально-технічне забезпечення, дефіцит адаптованих навчально-методичних матеріалів, обмежена кількість спеціалізованих програм, недостатній рівень цифрової компетентності фахівців і потреба в системній підготовці кадрів. Наголошено, що ефективне використання ER-технологій можливе лише за умов поєднання технологічної інфраструктури, методичного супроводу, підвищення кваліфікації педагогів та інституційної підтримки. Зроблено висновок, що інтеграція ER-технологій у роботу ІРЦ є перспективним напрямом модернізації інклюзивної освіти та підвищення якості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: технології розширеної реальності; інклюзивні ресурсні центри; діти з особливими освітніми потребами; психолого-педагогічна підтримка; інклюзивна освіта; цифрові технології.

Orlenko Iryna Mykolaivna PhD, Associate Professor, Associate Professor Department of Special and Inclusive Education, K. D. Ushynsky South Ukrainian National Pedagogical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-6322-0217

THE TRANSFORMATIONAL POTENTIAL OF ER TECHNOLOGIES IN THE WORK OF INCLUSIVE RESOURCE CENTRES: NEW OPPORTUNITIES FOR PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT

Abstract. The article explores the transformational potential of ER technologies in the work of inclusive resource centres as an innovative tool of psychological and pedagogical support for children with special educational needs. It argues that extended reality technologies, including augmented and virtual reality, create new opportunities for comprehensive developmental assessment, correctional intervention, and the formation of speech, cognitive, sensorimotor, and social skills. ER technologies make it possible to visualise and adapt educational content, increase motivation, engagement, and learning activity, and adjust the educational environment to the individual needs of each child. Particular attention is paid to the use of digital solutions in the practice of inclusive resource centres for assessing speech development, cognitive functioning, emotional regulation, and social adaptation. The study shows that virtual simulations, AR scenarios, interactive platforms, and 3D modelling can become effective tools for individualising support, diversifying learning formats, and creating a safe environment for practising everyday situations. The article also identifies the main barriers to the implementation of ER technologies in inclusive resource centres, including insufficient technical equipment, a lack of adapted teaching and diagnostic materials, limited access to specialised programmes, insufficient digital competence of specialists, and the need for systematic professional training. It is concluded that the effective integration of ER technologies requires technological infrastructure, methodological support, teacher training, and institutional backing. Their implementation is viewed as a promising direction for modernising inclusive education and improving the quality of support for children with special educational needs in current Ukrainian practice.

Keywords: extended reality technologies; inclusive resource centres; children with special educational needs; psychological and pedagogical support; inclusive education; digital technologies.

Постановка проблеми. В умовах трансформації освітньої системи України забезпечення якісної інклюзивної освіти набуває особливої значущості. Значна кількість дітей з особливими освітніми потребами потребує не лише формального доступу до навчання, а й таких умов, за яких освітній процес буде справді доступним, адаптованим і результативним. Саме тому посилюється інтерес до технологічних рішень, здатних підтримати індивідуалізацію навчання та корекційно-розвиткової роботи.

У цьому контексті ER-технології розглядаємо як узагальнену групу цифрових рішень доповненої, віртуальної та споріднених форматів розширеної реальності, що інтегрують візуальні, аудіальні й інтерактивні елементи в освітній простір. Їх використання створює передумови для формування адаптивного й візуально насиченого середовища, у якому враховуються когнітивні, сенсорні та психофізичні особливості дитини. Показово, що, за результатами досліджень, 82% опитаних відзначають позитивний вплив таких технологій на навчальні досягнення та мотивацію дітей з особливими освітніми потребами.

З огляду на це, актуалізується потреба в осмисленні можливостей практичного застосування ER-технологій саме в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, де поєднуються діагностична, консультативна, корекційна та супровідна функції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях ER-технології розглядаються як ефективний інструмент цифрової інклюзії, що сприяє створенню гнучкого, візуалізованого та інтерактивного освітнього середовища для дітей з особливими освітніми потребами. Їх застосування є особливо перспективним для дітей, які мають труднощі зі сприйняттям абстрактної інформації, потребують сенсорної підтримки, розвитку мовлення, просторового мислення та соціальних навичок. Потенціал доповненої, віртуальної та розширеної реальності у навчанні й корекційно-розвитковій роботі досліджували J. Quintero, S. Baldiris, R. Rubira, J. Cerón, G. Velez, A. Dechsling, S. Orm, T. Kalandadze, S. Parsons, A. Leonard, P. Mitchell, D. Strickland та інші.

В українському науковому просторі питання інклюзивної освіти, психолого-педагогічного супроводу та використання інноваційних технологій у роботі з дітьми з ООП висвітлено у працях А. Колупаєвої, О. Таранченко, Т. Скрипник, Ю. Рібцун, Т. Афанасьєвої, І. Орленко, Т. Сак, Л. Прохоренко, В. Засенка. Дослідники наголошують, що цифрові технології не можуть замінити традиційні методи супроводу, а мають використовуватися як допоміжний засіб за умови адаптації до індивідуальних потреб дитини, належного методичного забезпечення та професійної підготовки фахівців ІРЦ. Отже, ER-технології мають значний потенціал для інклюзивної

ISSN 3041-1572 Online

практики, проте потребують подальшого вивчення саме в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та практичне визначення можливостей використання ER-технологій у процесі психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами в умовах діяльності ІРЦ, а також оцінка їхнього впливу на навчальні досягнення, мотивацію та рівень залученості здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. ER-технологія передбачає інтеграцію таких віртуальних елементів, як тексти, зображення, 3D-моделі, анімації, звуки, у реальне середовище за допомогою смартфонів, планшетів, інтерактивних панелей та інших пристроїв [4]. Для практики інклюзивно-ресурсних центрів це має принципове значення, оскільки дає змогу подавати інформацію у формах, доступніших для дітей, які мають труднощі зі сприйняттям абстрактного матеріалу або потребують додаткової візуальної чи сенсорної підтримки [9].

Водночас ER-технології доцільно розглядати не ізольовано, а в ширшій системі інноваційних засобів інклюзивної освіти. Сучасні підходи виокремлюють адаптивні, асистивні та імерсивні технології [13]. Якщо перші дві групи переважно забезпечують доступність і підтримку навчальної діяльності, то імерсивні рішення безпосередньо впливають на розвиток соціальних, емоційних, академічних і життєвих навичок, а також сприяють сенсорній інтеграції та регуляції поведінки [13]. Саме в цій площині ER-технології виявляють свій найбільший потенціал.

Логічним продовженням цієї позиції є розуміння доповненої реальності як інструменту адаптації освітнього контенту. Вона підвищує зацікавленість дитини, полегшує засвоєння матеріалу та підтримує розвиток когнітивних навичок [4, 16]. Ширше того, цифрові технології загалом забезпечують доступ до навчальних матеріалів для осіб із фізичними, когнітивними або сенсорними обмеженнями, а отже, працюють на реалізацію принципу освітньої рівності [15].

Саме тому питання впровадження ER-технологій не можна розглядати поза інституційним контекстом діяльності інклюзивно-ресурсних центрів. ІРЦ, створені для реалізації права дітей з особливими освітніми потребами на якісну освіту, відповідно до оновлених підходів до організації інклюзивної освіти здійснюють комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, надають психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові послуги, а також забезпечують системний і кваліфікований супровід сім'ї та закладу освіти [10].

Фахівці ІРЦ не обмежуються лише внутрішньою роботою центру. Вони беруть участь у діяльності команд психолого-педагогічного супроводу в

закладах дошкільної та загальної середньої освіти, здійснюють моніторинг динаміки розвитку дитини щонайменше двічі на рік і надають методичну допомогу педагогам щодо організації інклюзивного навчання [10]. Отже, саме ІРЦ виступають тим середовищем, у якому технологічні інновації можуть набути системного, а не епізодичного характеру.

Разом із тим потенціал ER-технологій не реалізується автоматично. Емпіричні дані засвідчують, що фахівці ІРЦ загалом позитивно оцінюють перспективи використання доповненої реальності, однак одночасно фіксують суттєві бар'єри впровадження. Так, 93% опитаних називають головною перешкодою відсутність обладнання та програмного забезпечення, 78% називають брак спеціалізованих курсів і методичних матеріалів, 56% говорять про недостатній рівень цифрової компетентності персоналу, а 24% щодо дефіциту часу на опанування нових інструментів [4]. Ці результати переконливо засвідчують, що технологічний потенціал потребує організаційного та методичного підкріплення.

Узагальнюючи наявні підходи, дослідники також наголошують на технічних обмеженнях, потребі в підготовці педагогів і необхідності створення якісного інклюзивного контенту [15]. Тому обговорення ER-технологій поступово переходить із площини окремих експериментів у площину системних рішень.

Щоб конкретизувати можливості застосування ER-технологій у роботі ІРЦ, доцільно співвіднести їх із ключовими напрямами комплексної оцінки розвитку дитини. Така оцінка охоплює п'ять взаємопов'язаних сфер: фізичний розвиток, мовленнєвий розвиток, когнітивну сферу, емоційно-вольову сферу та рівень соціальної адаптації [10]. Відповідно, технологічні рішення мають бути не універсальними «для всіх випадків», а функціонально співвіднесеними з конкретними завданнями діагностики й подальшого супроводу.

Насамперед цифрові інструменти розширюють можливості психологічної діагностики. Комп'ютерні тести забезпечують точніше вимірювання часу реакції, дають змогу відстежувати типові патерни помилок і створюють стандартизовані умови проведення обстеження [7]. Віртуальна реальність, у свою чергу, відкриває додаткові можливості для оцінки просторових навичок, особливостей соціальної взаємодії та поведінкових реакцій у контрольованому середовищі [7]. Це особливо важливо тоді, коли традиційні методики не дозволяють повною мірою побачити індивідуальні способи реагування дитини.

Не менш перспективним є застосування цифрових рішень у діагностиці мовленнєвого розвитку. Віртуальна оцінка мовленнєвих навичок стає ефективним інструментом раннього виявлення та подальшої корекції труднощів у дітей різного віку. Онлайн-формат дає можливість проводити первинне

ISSN 3041-1572 Online

логопедичне обстеження дистанційно, а спеціалізовані комп'ютерні програми та платформи дистанційного навчання підвищують ефективність логопедичної практики.

Практика відеоконсультацій на платформах Zoom, Google Meet або Microsoft Teams демонструє, що фахівець може спостерігати за мовленням, артикуляцією та загальною поведінкою дитини, пропонувати артикуляційні вправи, фонематичні тести, лексико-граматичні завдання та перевірку зв'язного мовлення. Важливо й те, що після завершення такої зустрічі можна залучити до аналізу кількох спеціалістів одночасно, що підвищує точність комплексної оцінки. Отже, ER- та суміжні цифрові технології не замінюють професійного судження фахівця, але істотно розширюють його інструментарій.

Переваги інтерактивних методів у цьому процесі полягають ще й у тому, що вони активізують пізнавальну діяльність дитини та дають змогу гнучкіше адаптувати процедуру оцінювання до її індивідуальних потреб [3]. Водночас добір методик, як і раніше, має спиратися на вік дитини, дані з наданих документів, ймовірну невідповідність розвитку віковим особливостям і специфіку поведінкових проявів [6]. Саме поєднання технологічних можливостей і професійно обґрунтованого добору методик забезпечує валідність оцінювання.

Не менш вагомим є використання ER-технологій у корекційно-розвитковій роботі, де особливої цінності набуває можливість створювати безпечні, багаторазово відтворювані та індивідуально налаштовані сценарії взаємодії. Саме тому застосування віртуальної реальності та інтерактивних столів дедалі частіше розглядається як перспективний напрям психокорекційної роботи з інклюзивними дітьми [4].

У VR-середовищі дитина може моделювати побутові ситуації, наприклад похід до магазину, спілкування з учителем, взаємодію з ровесниками, та вчитися комунікації та саморегуляції. Популярними платформами для такої роботи називають Floreo, Project VOISS та PsyTech VR [4]. У контексті оцінки емоційно-вольової сфери це дає змогу спостерігати за поведінкою дитини в умовах, максимально наближених до життєвих, але водночас безпечних і керованих.

Важливо, що фахівець ІРЦ може варʼїрувати складність завдань, темп подання матеріалу, рівень сенсорного навантаження і форму підкріплення. У результаті технологія стає не самоціллю, а засобом точнішого налаштування освітнього впливу відповідно до потреб кожної дитини.

Окремий напрям становить використання AR у мовленнєвому навчанні та розвитку комунікативних умінь. Такі технології забезпечують візуалізацію культурного контексту, моделювання реалістичних комунікативних ситуацій і створення інтерактивних освітніх сценаріїв [1]. Занурення в інтерактивне

середовище дає дитині змогу застосовувати мовні навички в ситуаціях, наближених до реального спілкування, що підсилює мотивацію та сприяє розвитку мовленнєвих умінь [14].

Практична цінність таких рішень полягає в тому, що AR-сценарії передбачають безпосередню участь учня в комунікативному акті [1]. Наприклад, мобільний застосунок може пропонувати завдання у форматі квесту: дитина пересувається віртуальним містом, спілкується з аватарами, виконує завдання на правильне вживання мовних конструкцій. Аналогічно під час вивчення лексики учень може «відвідати» будинок, розглянути кімнати через AR-додаток і водночас отримати назви предметів та приклади їх уживання в реченнях [13, 16].

Не лише мовленнєві навички, а й розвиток просторового мислення за допомогою ER-технологій набуває зовсім іншого рівня. Оскільки просторові уявлення відіграють важливу роль у пізнавальній діяльності та повсякденній орієнтації людини, використання 3D-технологій в освітньому процесі має не лише дидактичне, а й корекційне значення [5]. Саме через роботу з об'ємними моделями діти переходять від сприйняття знайомих плоских форм до розуміння просторових об'єктів, що позитивно впливає на когнітивний розвиток [2].

У цьому зв'язку показовими є можливості програмного середовища TinkerCAD, яке можна активно використовувати в освітньому процесі. Створені моделі зберігаються на сайті або на локальному диску у форматі STL, програма працює з сервісами тривимірного друку та не потребує встановлення додаткових застосунків за наявності браузера з підтримкою WebGL [2]. Отже, технологія є відносно доступною і може бути інтегрована в роботу з дітьми за умови належного методичного супроводу.

Також, значущими є результати дослідження, що фіксують позитивну динаміку великої та дрібної моторики після шестимісячної програми FroggyBobby, а також покращення постурального балансу у дітей з розладами спектра аутизму. Зокрема, застосування ігрового комплексу FroggyBobby сприяло зменшенню безцільних рухів кінцівок і розвитку простих та точних цілеспрямованих дій [7]. Це свідчить, що ER-технології можуть підтримувати не лише когнітивний і мовленнєвий, а й моторний розвиток дитини. Такий ефект особливо цінний для ІРЦ, де психолого-педагогічний супровід має міждисциплінарний характер.

Від розвитку окремих функцій логічно перейти до формування соціально-побутових навичок. Для дитини з інтелектуальними порушеннями вони не виникають спонтанно, а потребують цілеспрямованої педагогічної роботи. Саме тут VR-програми можуть стати ефективним засобом відпрацювання моделей спілкування, взаємодії та поведінки в повсякденних ситуаціях [18].

ISSN 3041-1572 Online

VR-симуляції створюють безпечний простір для тренування соціальних взаємодій і дають можливість багаторазово повторювати потрібні дії без ризику емоційного перевантаження [18]. У віртуальному середовищі дитина може поступово опановувати сценарії побутової та навчальної комунікації, а також долати страхи й формувати впевненість у власних діях [4; 18]. Отже, технології розширеної реальності уможливлюють перехід від ситуативної допомоги до системного формування життєво важливих компетентностей.

Попри значний потенціал, упровадження ER-технологій у практику ІРЦ супроводжується низкою системних обмежень. Найгострішою проблемою залишається дефіцит адаптованих навчальних, методичних і діагностичних матеріалів. Ідеться, зокрема, про нестачу ресурсів для реабілітологів, інструментарію для роботи з психотравмою, матеріалів для раннього віку [10].

Не менш відчутною є проблема матеріально-технічного забезпечення. ІРЦ не завжди мають необхідну комп'ютерну техніку та спеціалізовані програми для організації роботи з дітьми з особливими освітніми потребами [10]. Хоча на старті реформи уряд передбачив кошти на оснащення центрів, а міжнародні партнери долучилися до оновлення матеріальної бази окремих ІРЦ, на практиці ресурсне забезпечення залишається нерівномірним.

До суто освітніх викликів в українських реаліях додаються й безпекові чинники. Відсутність укриття в будівлі ІРЦ або поруч ускладнює очну роботу центрів. Водночас повноцінне надання психолого-педагогічних і корекційно-розвиткових послуг виняткова дистанційно часто виявляється малоефективним для дітей з особливими освітніми потребами [10]. Це ще раз підкреслює, що технологічні інновації мають впроваджуватися з урахуванням реальних умов функціонування системи.

Окремого розгляду потребує кадровий аспект. Швидкий розвиток цифрових технологій вимагає від педагогічних працівників високого рівня інформаційно-цифрової компетентності [6]. Адже будь-яка допоміжна технологія є настільки корисною, наскільки фахівець готовий її грамотно використовувати. Звідси випливає потреба в системній підготовці педагогів у співпраці з тренерами, розробниками інтерактивного обладнання та фахівцями ІРЦ [8].

Проблема навчально-методичного забезпечення також не зводиться лише до кількості ресурсів. Важливо, щоб наявні підручники супроводжувалися методичними рекомендаціями, дидактичними матеріалами та адаптованими програмами для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку з різними типами труднощів [10]. Без такого наповнення навіть якісне обладнання не забезпечить очікуваного результату.

Саме тому подолання означених бар'єрів потребує систематичної підтримки та сталої співпраці між розробниками технологій, педагогами,

науковцями й освітніми інституціями [3]. Стратегічне підґрунтя для такої модернізації окреслює Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020–2030 роки, яка визначає підготовку педагогічних працівників, оновлення засобів інклюзивного навчання та аналіз результатів упроваджених змін як ключові напрями розвитку [11]. Отже, цифровізація супроводу дітей з особливими освітніми потребами має розглядатися не як локальна ініціатива окремих установ, а як складова довгострокової освітньої політики.

Практичну реалізацію цих підходів підтримують і програми підвищення кваліфікації. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України розробив типову освітню програму підвищення кваліфікації педагогічних працівників ІРЦ, що поєднує змістову, практико зорієнтовану та ресурсну складові [12]. Важливо, що навчання здійснюється в очно-заочній і дистанційній формах, що розширює доступ фахівців до професійного розвитку

Показовими є й конкретні кроки у сфері цифрової трансформації. Так, навчання фахівців ІРЦ щодо роботи в системі автоматизації засвідчило зростання уваги до цифрового супроводу управлінських і діагностичних процесів.

Водночас важливу роль відіграють прикладні ініціативи, що демонструють можливості використання доповненої реальності в українській освіті. Освітня агенція міста Києва реалізує проєкт BookVAR для учнів 1–4 класів [3], а платформа AR Book співпрацює з Міністерством освіти і науки України у напрямах вебінарів, сертифікації та експертного супровод.у. Такі практики важливі не лише як окремі кейси, а й як моделі масштабування інновацій.

Аналіз регіональних і міжнародних практик засвідчує, що впровадження цифрових технологій в інклюзивну освіту є одним із ключових чинників підвищення її доступності та результативності. Ініціативи EPAM Systems і ЮНІСЕФ підтверджують ефективність поєднання ІТ-навчання, інклюзивного підходу та соціальної інтеграції молоді з інвалідністю. Отже, дослідження С. Чупахіної дозволяє узагальніти зарубіжний досвід, обґрунтувати доцільність системного використання інформаційно-комунікаційних і хмарних технологій в інклюзивному навчанні дітей з особливими освітніми потребами. Дослідниця акцентує, що такі технології забезпечують не лише розширення доступу до дидактичних матеріалів, а й створюють умови для індивідуалізації навчання, подолання дидактичних бар'єрів, розвитку комунікативної взаємодії та реалізації особистісного потенціалу здобувачів освіти. Відтак узагальнений у статті досвід дає підстави стверджувати, що ефективна цифрова підтримка інклюзивного навчання потребує комплексного підходу, який охоплює технологічну інфраструктуру, універсальний дизайн освітніх ресурсів, підготовку педагогів і проєктування індивідуальних освітніх траєкторій [14].

Висновки. Таким чином, ER-технології мають вагомий трансформаційний потенціал у роботі інклюзивно-ресурсних центрів, оскільки дають змогу посилити всі ключові складові психолого-педагогічного супроводу – від комплексної оцінки розвитку дитини до корекційно-розвиткової роботи, формування мовленнєвих, когнітивних, сенсомоторних і соціально-побутових навичок. Їхня цінність полягає не лише у технологічній новизні, а насамперед у можливості точніше адаптувати освітній вплив до індивідуальних потреб дитини.

Література:

1. Бондар Н., Малука Т., Різник Ю. Доповнена реальність як засіб інтеграції міжкультурної комунікації у навчанні німецької мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2025. Вип. 86, т. 4. С. 68–74. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-4-11.

2. Вельгач А. В., Габрусєв В. Ю. 3D-моделювання як один з методів розвитку просторового мислення учнів початкової школи. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи*. 2019. № 4. С. 34–36.

3. Додаток для віртуальних дослідів і посібники з AR: що таке імерсивне навчання та як його впроваджують у школах Києва. URL: https://nus.org.ua/2023/10/23/dodatok-dlya-virtualnyh-doslidiv-i-posibnyky-z-ar-shho-take-imersyvne-navchannya-ta-yak-jogo-vprovadzhuyut-u-shkolah-kyyeva/ (Дата звернення 27.03.2026)

4. Застосування VR та інтерактивних столів у психокорекційній роботі з особливими дітьми. URL: https://www.wunu.edu.ua/news/27980-zastosuvannja-vr-ta-nteraktivnih-stolv-u-psihokorekcjnj-robot-z-osoblivimi-dtmi.html (Дата звернення 28.03.2026)

5. Іванова Г. І. Розвиток просторового мислення учнів засобами 3D-моделювання. The current state of development of world science: characteristics and features: IV International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference. Lisbon, 2022. P. 135–137.

6. Методичні рекомендації щодо формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників. Київ: ДУ «Український інститут розвитку освіти», 2021. 22 с. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-czyfrovoyi-kompetentnosti.pdf (Дата звернення 27.03.2026)

7. Михайлова І. О., Нестерчук Н. Є., Ніколенко І. М., Скальскі Д. В. Застосування інноваційних методів фізичної терапії дітей з розладами аутистичного спектра. *Art of Medicine*. 2025. № 3 (35). С. 123–130.

8. Обладнання для організації інклюзивного класу для учнів з особливими освітніми потребами. URL: https://b2b-solutions.com.ua/ru/blog-ru/tsyfrovi-pidkhody-ta-tekhnolohii-dlia-navchannia-uchniv-z-oop-ru?srsltid=AfmBOoq0oZfrvB8VD_7zlYNg3NSqj5qZLffSIgAPjRbzTN8tutfJCien. (Дата звернення 29.03.2026)

9. Орленко І.М., ER-технології як інноваційний ресурс інклюзивно-ресурсних центрів: стратегічні підходи та практики. *Інноваційна педагогіка.* Випуск 83. Том 2. 2025 https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/83/part_2/14.pdf

10. Проблеми інклюзивно-ресурсних центрів та пропозиції щодо їх розв'язання. URL: https://eo.gov.ua/problemy-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-ikh-rozv-iazannia/2024/03/06/ (Дата звернення 27.03.2026)

11. Про схвалення Національної стратегії розвитку інклюзивного навчання на період до 2029 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації на 2024–2026 роки: розпорядження Кабінету Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text. (Дата звернення 27.03.2026)

12. Типова освітня програма підвищення кваліфікації педагогічних працівників ІРЦ/ уклад. Н. А. Ярмола, Л. В. Коваль-Бардаш. Київ: Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2022. 9 с.

13. Чигріна Я. Можливості використання інноваційних технологій у інклюзивній освіті. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2025. Вип. 42. С. 118–127. DOI: http://dx.doi.org/10.30970.

14. Чупахіна С. Теоретичні засади ІТ-підтримки інклюзивного навчання молодших школярів з особливими освітніми потребами. URL: https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/1116/1/32.pdf. (Дата звернення 1.04.2026)

15. Шевчук О. В., Семенишена Р. В. Вплив цифрових технологій на інклюзивну освіту: виклики та перспективи. *Інклюзія і суспільство*. 2024. № 2 (7). С. 61–66. DOI: https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-2-9.

16. Stendal K., Bernabe R. D. L. C. Extended Reality-New Opportunity for People With Disability? Practical and Ethical Considerations. *Journal of Medical Internet Research*. 2024. Vol. 26. Article e41670. DOI: https://doi.org/10.2196/41670

17. UNDP та ГО «Істок» об'єднали зусилля для оснащення інклюзивних ресурсних центрів для дітей з особливими освітніми потребами. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/undp-ta-ho-istok-obyednaly-zusyllya-dlya-osnashchennya-inklyuzyvnykh-resursnykh-tsentriv-dlya-ditey-z-osoblyvymy-osvitnimy (Дата звернення 27.03.2026)

18. VR технології для дітей з особливими потребами. URL: https://vseosvita.ua/library/ vr-tekhnolohii-dlia-ditei-z-osoblyvymy-potrebamy-891107.html (Дата звернення 29.03.2026)

References:

1.Bondar, N., Maluka, T., & Riznyk, Yu. (2025). Dopovnena realnist yak zasib intehratsii mizhkulturnoi komunikatsii u navchanni nimetskoi movy [Augmented Reality as a Means of Integration of Intercultural Communication in Teaching German]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 86(4), 68–74. https://doi.org/10.24919/2308-4863/86-4-11

2.Velhach, A. V., & Habrusiev, V. Yu. (2019). 3D-modeliuvannia yak odyn z metodiv rozvytku prostorovoho myslennia uchniv pochatkovoi shkoly [3D Modeling as a Method for Developing Spatial Thinking in Primary School Students]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia: dosvid, tendentsii, perspektyvy*, (4), 34–36.

3. Dodatok dlia virtualnykh doslidiv i posibnyky z AR: Shcho take imersyvne navchannia ta yak yoho vprovadzhuiut u shkolakh Kyieva [Virtual Experiments and AR Guides: What is Immersive Learning and How is it Implemented in Kyiv Schools]. (n.d.). Nova ukrainska shkola. Retrieved March 27, 2026, from https://nus.org.ua/2023/10/23/dodatok-dlya-virtualnyh-doslidiv-i-posibnyky-z-ar-shho-take-imersyvne-navchannya-ta-yak-jogo-vprovadzhuyut-u-shkolah-kyyeva/

4. Zastosuvannia VR ta interaktyvnykh stoliv u psykhokorektsiinii roboti z osoblyvymy ditmy [Application of VR and interactive tables in psychocorrectional work with special children]. (n.d.). Zakhidnoukrainskyi natsionalnyi universytet. Retrieved March 28, 2026, from https://www.wunu.edu.ua/news/27980-zastosuvannja-vr-ta-nteraktivnih-stolv-u-psihokorekcjnj-robot-z-osoblivimi-dtmi.html

5. Ivanova, H. I. (2022). Rozvytok prostorovoho myslennia uchniv zasobamy 3D-modeliuvannia [Development of spatial thinking of students using 3D modeling]. In The current state of development of world science: Characteristics and features: IV International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference (pp. 135–137).

6. DU «Ukrainskyi instytut rozvytku osvity». (2021). Metodychni rekomendatsii shchodo formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv [Methodological recommendations for the formation of information and digital competence of pedagogical workers]. Retrieved March 27, 2026, from https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-czyfrovoyi-kompetentnosti.pdf

7. Mykhailova, I. O., Nesterchuk, N. Ye., Nikolenko, I. M., & Skalski, D. V. (2025). Zastosuvannia innovatsiinykh metodiv fizychnoi terapii ditei z rozladamy autystychnoho spectra [Application of innovative methods of physical therapy of children with autism spectrum disorders]. *Art of Medicine*, 35(3), 123–130.

8. Obladnannia dlia orhanizatsii inkliuzyvnoho klasu dlia uchniv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Equipment for organizing an inclusive class for students with special educational needs]. (n.d.). B2B Solutions. Retrieved March 29, 2026, from https://b2b-solutions.com.ua/ru/blog-ru/tsyfrovi-pidkhody-ta-tekhnolohii-dlia-navchannia-uchniv-z-oop-ru?srsltid=AfmBOoq0oZfrvB8VD_7zlYNg3NSqj5qZLffSIgAPjRbzTN8tutfJCien

9. Orlenko, I. M. (2025). ER-tekhnolohii yak innovatsiinyi resurs inkliuzyvno-resursnykh tsentriv: Stratehichni pidkhody ta praktyky [ER-technologies as an innovative resource of inclusive resource centers: Strategic approaches and practices]. *Innovatsiina pedahohika*, 83(2). https://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2025/83/part_2/14.pdf

10. Problemy inkliuzyvno-resursnykh tsentriv ta propozytsii shchodo yikh rozviazannia [Problems of inclusive resource centers and proposals for their solution]. (n.d.). Osvitnii ombudsmen Ukrainy. Retrieved March 27, 2026, from https://eo.gov.ua/problemy-inkliuzyvno-resursnykh-tsentriv-ta-propozytsii-shchodo-ikh-rozv-iazannia/2024/03/06/

11. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024). Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii rozvytku inkliuzyvnoho navchannia na period do 2029 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii na 2024–2026 roky [Rozporiadzhennia][On approval of the National Strategy for the Development of Inclusive Education for the Period until 2029 and approval of the Operational Plan of Measures for its Implementation for 2024–2026 [Order]]. Retrieved March 27, 2026, from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2024-%D1%80#Text

12. Yarmola, N. A., & Koval-Bardash, L. V. (Uklad.). (2022). Typova osvitnia prohrama pidvyshchennia kvalifikatsii pedahohichnykh pratsivnykiv IRTs. Instytut spetsialnoi pedahohiky i psykholohii imeni Mykoly Yarmachenka NAPN Ukrainy [Typical educational program for advanced training of pedagogical workers of the IRC. Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine].

13. Chyhrina, Ya. (2025). Mozhlyvosti vykorystannia innovatsiinykh tekhnolohii u inkliuzyvnii osviti [Possibilities of using innovative technologies in inclusive education]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia pedahohichna*, (42), 118–127. http://dx.doi.org/10.30970

14. Chupakhina, S. (n.d.). Teoretychni zasady IT-pidtrymky inkliuzyvnoho navchannia molodshykh shkoliariv z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Theoretical foundations of IT support for inclusive education of younger schoolchildren with special educational needs]. Retrieved April 1, 2026, from https://lib-repo.pnu.edu.ua/bitstream/123456789/1116/1/32.pdf

15. Shevchuk, O. V., & Semenyshena, R. V. (2024). Vplyv tsyfrovykh tekhnolohii na inkliuzyvnu osvitu: Vyklyky ta perspektyvy [The impact of digital technologies on inclusive education: Challenges and prospects]. *Inkliuziia i suspilstvo*, 7(2), 61–66. https://doi.org/10.32782/2787-5137-2024-2-9

16. Stendal, K., & Bernabe, R. D. L. C. (2024). Extended reality-New opportunity for people with disability? Practical and ethical considerations [Extended reality-New opportunity for people with disability? Practical and ethical considerations]. *Journal of Medical Internet Research*, 26, Article e41670. https://doi.org/10.2196/41670

17. UNDP ta HO «Istok» obiednaly zusyllia dlia osnashchennia inkliuzyvnykh resursnykh tsentriv dlia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [UNDP and NGO «Istok» join forces to equip inclusive resource centers for children with special educational needs]. (n.d.). United Nations Development Programme. Retrieved March 27, 2026, from https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/undp-ta-ho-istok-obyednaly-zusyllya-dlya-osnashchennya-inklyuzyvnykh-resursnykh-tsentriv-dlya-ditey-z-osoblyvymy-osvitnimy

18. VR tekhnolohii dlia ditei z osoblyvymy potrebamy [VR technologies for children with special needs]. (n.d.). Vseosvita. Retrieved March 29, 2026, from https://vseosvita.ua/library/vr-tekhnolohii-dlia-ditei-z-osoblyvymy-potrebamy-891107.html

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 37.091.33:[37.016:51]

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-794-803

Павелків Ольга кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри математики та методики її навчання Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-5622-4981

Сілкова Ельвіра старший викладач кафедри математики та методики її навчання Рівненського державного гуманітарного університету, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-2595-0606

ІНТЕРАКТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У НАВЧАННІ МАТЕМАТИКИ: НАСТУПНІСТЬ ТА АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Анотація. У статті розкрито проблему активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики в початковій та базовій середній освіті в умовах реалізації компетентнісного підходу.

З'ясовано, що актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення рівня математичної компетентності учнів, розвитку їх здатності до самостійного здобуття знань і застосування їх у практичній діяльності.

Метою статті є обґрунтування ролі інтерактивних технологій у забезпеченні наступності та активізації пізнавальної діяльності учнів у навчанні математики.

У процесі дослідження використано методи аналізу та узагальнення наукових джерел, а також аналіз практики навчання.

Інтерактивні технології розглядаються як цілісна дидактична система, що передбачає узгоджене використання засобів, методів і форм навчання. Доведено, що їх застосування сприяє переходу від репродуктивної до продуктивної діяльності учнів, розвитку логічного мислення, математичного мовлення та здатності до застосування знань у нових ситуаціях.

Обґрунтовано значення принципу наступності між початковою та базовою середньою освітою, що забезпечує поступовий розвиток пізнавальної діяльності учнів – від наочно-образного до абстрактно-логічного мислення. Показано, що в початковій школі інтерактивні технології реалізуються через ігрові та наочно-дійові форми, а в базовій середній освіті – через проблемне та дослідницьке навчання.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованих підходів у процесі навчання математики, зокрема під час вивчення нумерації чисел, обчислювальних прийомів і розв'язування задач.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: активізація пізнавальної діяльності; інтерактивні технології навчання; навчання математики; початкова освіта; базова середня освіта; математична компетентність; наступність навчання.

Pavelkiv Olha Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Mathematics and Methods of Teaching, Rivne State University of Humanities, Rivne, Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-5622-4981

Silkova Elvira Senior Lecturer, Department of Mathematics and Methods of Teaching Rivne State University of Humanities, Rivne, https://orcid.org/0000-0002-2595-0606

INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN MATHEMATICS EDUCATION: CONTINUITY AND STIMULATION OF STUDENTS' COGNITIVE ACTIVITY

Abstract. This article addresses the issue of stimulating students' cognitive activity in the process of teaching mathematics in elementary and lower secondary education within the framework of the competency-based approach.

It has been established that the relevance of this study stems from the need to improve students' mathematical competence and develop their ability to independently acquire knowledge and apply it in practical activities.

The purpose of the article is to substantiate the role of interactive technologies in ensuring continuity and stimulating students' cognitive activity in mathematics education.

The research utilized methods of analysis and synthesis of scientific sources, as well as an analysis of teaching practices.

Interactive technologies are viewed as a holistic didactic system that involves the coordinated use of teaching tools, methods, and forms. It has been demonstrated that their application facilitates the transition from reproductive to productive student activity, the development of logical thinking, mathematical discourse, and the ability to apply knowledge in new situations.

The importance of the principle of continuity between elementary and basic secondary education is substantiated, as it ensures the gradual development of students' cognitive activities – from concrete-visual to abstract-logical thinking. It is shown that in elementary school, interactive technologies are implemented through game-based and visual-action forms, and in basic secondary education – through problem-based and inquiry-based learning.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed approaches in the process of teaching mathematics, particularly when studying numbering, computational techniques, and problem-solving.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: stimulation of cognitive activity; interactive teaching technologies; mathematics education; elementary education; basic secondary education; mathematical competence; continuity of learning.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації освіти України, зумовлені реалізацією Закону України «Про освіту» (2017) та Концепції «Нова українська школа» (2016), актуалізують необхідність переорієнтації освітнього процесу на засадах компетентнісного та діяльнісного підходів. Відповідно до Державного стандарту початкової освіти (2018) і Державного стандарту базової середньої освіти (2020) одним із пріоритетних завдань сучасної школи є формування в учнів ключових і предметних компетентностей, розвиток здатності до самостійного пізнання, критичного мислення та застосування математичних знань у різних життєвих ситуаціях.

У цьому контексті особливого значення набуває проблема активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики. Попри оновлення змісту освіти та впровадження компетентнісного підходу, у практиці навчання зберігається домінування репродуктивних методів, що обмежує можливості формування математичної компетентності та знижує рівень навчальної мотивації учнів.

Аналіз наукових досліджень свідчить про значну увагу до проблеми активізації пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики на різних рівнях освіти. Зокрема, у працях, присвячених початковій школі, обґрунтовано, що ефективність пізнавальної діяльності молодших школярів забезпечується через організацію діяльнісного навчання, створення проблемних ситуацій, використання практико-орієнтованих завдань та інтерактивної взаємодії [6; 13].

Дослідження, присвячені базовій середній освіті, акцентують увагу на зниженні інтересу учнів до вивчення математики, особливо під час опанування алгебраїчного матеріалу (виразів, рівнянь), що зумовлює необхідність оновлення методичних підходів і впровадження сучасних технологій навчання, орієнтованих на активну пізнавальну діяльність [9].

В освіті інтерактивні технології розглядаються як ефективний напрям модернізації навчального процесу. Встановлено, що їх використання сприяє реалізації суб’єкт-суб’єктної взаємодії, розвитку критичного мислення, комунікативних умінь і підвищенню навчальної мотивації учнів [11]. Подальші дослідження конкретизують роль інформаційно-комунікаційних технологій як складника інтерактивного освітнього середовища, що забезпечує варіативність форм і методів навчання та сприяє підвищенню рівня пізнавальної активності здобувачів освіти [2; 10].

У контексті вивчення математики сучасними ученими підкреслюється, що формування математичної компетентності безпосередньо пов’язане з

рівнем пізнавальної активності учнів, їхньою здатністю до самостійного здобуття знань і застосування їх у практичній діяльності [10].

Водночас аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що питання системного використання інтерактивних технологій у навчанні математики з урахуванням принципу наступності між початковою та базовою середньою освітою залишається недостатньо розробленим, що зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті полягає в обґрунтуванні ролі інтерактивних технологій у забезпеченні наступності та активізації пізнавальної діяльності учнів у навчанні математики в початковій та базовій середній освіті.

Виклад основного матеріалу. Інтерактивні технології навчання в сучасній педагогічній науці розглядаються як ефективний напрям організації освітнього процесу, орієнтований на активну взаємодію його учасників, спільне конструювання знань і розвиток ключових компетентностей. У контексті навчання математики їх доцільно трактувати як систему методів, прийомів і форм організації діяльності учнів, що забезпечують їхню залученість до навчального процесу, стимулюють пізнавальну активність та сприяють переходу від репродуктивної до продуктивної діяльності [1; 13]. Відтак інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій набуває особливого значення, перетворюючись із додаткового ресурсу на необхідну умову підвищення ефективності навчання.

На сьогодні важливим є розгляд інтерактивних технологій як цілісної системи організації навчальної діяльності, а не як сукупності окремих методів. Лише за умови їх узгодженого та системного застосування забезпечується стійка активізація пізнавальної діяльності учнів і відбувається якісна трансформація навчального процесу – від репродуктивного до продуктивного. Така система передбачає інтегроване використання різних засобів, методів і форм навчання на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, що сприяє залученню кожного учня до активної діяльності.

На відміну від традиційного підходу, зорієнтованого переважно на відтворення знань, інтерактивні технології передбачають організацію навчання на засадах активної взаємодії, співпраці та спільного розв'язування проблемних завдань. Це особливо важливо у навчанні математики, де засвоєння матеріалу пов'язане не лише з виконанням обчислювальних дій, а й з розумінням закономірностей, встановленням зв'язків і формуванням логіки міркування.

Сутність інтерактивного навчання полягає у зміні ролі учня – від об'єкта педагогічного впливу до активного суб'єкта освітньої діяльності. За таких умов навчальний процес орієнтується на залучення учнів до осмисленої діяльності, що забезпечує не лише активізацію пізнавальних процесів, а й

ISSN 3041-1572 Online

розвиток умінь аналізувати, узагальнювати, аргументувати та застосовувати знання у нових навчальних і життєвих ситуаціях. У навчанні математики це сприяє глибшому засвоєнню понять і способів дій, а також формуванню здатності до перенесення знань.

Використання інтерактивних технологій створює умови для активізації пізнавальних процесів, зокрема мислення, уваги, пам'яті та уяви. Залучення учнів до різних форм діяльності – роботи в парах і групах, дискусій, розв'язування проблемних завдань, проєктної діяльності – сприяє підвищенню мотивації до навчання та формуванню позитивного ставлення до математики. Водночас інтерактивні технології дають змогу враховувати індивідуальні особливості учнів, забезпечуючи диференціацію та варіативність навчання.

Особливого значення набуває використання інформаційно-комунікаційних технологій як складника інтерактивного навчального середовища. Застосування цифрових інструментів (динамічних математичних середовищ, онлайн-платформ, інтерактивних вправ) розширює можливості візуалізації навчального матеріалу, забезпечує оперативний зворотний зв'язок і сприяє залученню учнів до активної пізнавальної діяльності.

У контексті дослідження важливим є врахування принципу наступності у навчанні математики між початковою та базовою середньою освітою. Наступність передбачає узгодженість змісту, методів і форм організації навчання, що забезпечує безперервність розвитку пізнавальної діяльності учнів і поступове ускладнення навчальних завдань. Інтерактивні технології виступають ефективним засобом реалізації цього принципу, оскільки дають можливість зберігати логіку навчальної діяльності, адаптуючи її до вікових особливостей учнів.

У початковій школі інтерактивні технології реалізуються переважно через ігрові та наочно-дійові форми діяльності, що відповідають психолого-педагогічним особливостям молодших школярів. У базовій середній школі вони трансформуються у більш складні форми – проблемне навчання, дослідницьку діяльність, проєктну роботу, що сприяє розвитку абстрактного мислення та самостійності учнів. Така еволюція форм і методів навчання забезпечує поступовий перехід від зовнішньо керованої до самостійної пізнавальної діяльності.

Таким чином, інтерактивні технології у навчанні математики виконують не лише функцію активізації пізнавальної діяльності учнів, а й забезпечують реалізацію принципу наступності між рівнями освіти, що є важливою умовою формування математичної компетентності та розвитку особистості здобувача освіти.

Засоби навчання (чим навчаємо) становлять основу організації пізнавальної діяльності, визначаючи її змістову наповнення. Доцільно виокремити такі:

– дидактичні матеріали (картки, математичні тренажери). У початковій школі вони спрямовані на формування уявлень про число (наприклад, завдання на утворення чисел у концентрі «Сотня»: 34 = 3 дес. 4 од.), що забезпечує розуміння розрядного складу числа [7]. У 5–6 класах ці засоби набувають більш абстрактного характеру: завдання на спрощення виразів (2a + 3a), знаходження значення виразу при заданому значенні змінної, що сприяє розвитку алгебраїчного мислення;

– наочність (схеми, таблиці, моделі). У початковій школі це моделі «десяток – одиниці», таблиці додавання і віднімання, які формують базові обчислювальні вміння [6]. У базовій середній школі – координатна пряма, моделі рівнянь, таблиці властивостей арифметичних дій, що сприяють усвідомленню залежностей між величинами;

– цифрові ресурси та інтерактивні платформи, які забезпечують візуалізацію математичних процесів. У початковій школі – це інтерактивні вправи на додавання і віднімання, у 5–6 класах – динамічні моделі (побудова координат, дослідження залежностей), що сприяють формуванню аналітичного мислення [5];

– опорні схеми та таблиці. У початковій школі – схема «було – змінилося – стало», у базовій – алгоритми розв’язування рівнянь, побудови виразів, моделювання задач [7].

Використання зазначених засобів забезпечує поступовий перехід від наочно-образного до абстрактно-логічного мислення учнів, що є необхідною умовою наступності між освітніми рівнями.

Методи навчання (як навчаємо) окреслюють способи організації пізнавальної діяльності учнів. У контексті інтерактивного навчання ефективними є:

– метод «Мозковий штурм»: у початковій школі – актуалізація знань; у 5–6 класах – пошук способів розв’язування;

– метод «Мікрофон»: розвиток математичного мовлення та аргументації;

– метод «Ажурна пилка»: організація поетапного розв’язування задач;

– евристична бесіда: підведення учнів до самостійного відкриття способів дій,

– дискусія: публічне обговорення якогось спірного питання.

Застосування інтерактивних методів сприяє розвитку логічного мислення, математичного мовлення та вміння аргументувати власну позицію [11; 9].

Форми організації навчання (як організовано освітній процес) забезпечують реалізацію взаємодії учнів:

– парна робота (взаємоперевірка);

ISSN 3041-1572 Online

– групова робота (розв'язування задач різними способами);
– колективне обговорення (порівняння стратегій);
– робота в малих групах (моделювання, дослідження).

Наприклад, у 5–6 класах ефективною є організація діяльності, за якої одна група складає рівняння до задачі, друга – здійснює розв'язування, третя – виконує перевірку результату. Такий розподіл функцій сприяє глибшому усвідомленню змісту математичних дій і формує вміння співпрацювати.

На нашу думку, ефективність активізації пізнавальної діяльності учнів досягається за умови системного та узгодженого використання засобів, методів і форм навчання, що забезпечує наступність між початковою та базовою середньою освітою та сприяє переходу від конкретного до абстрактного рівня мислення [1].

Активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики в початковій та базовій середній освіті є необхідною умовою формування предметних і ключових компетентностей, визначених сучасними нормативними документами у сфері освіти.

Узагальнення теоретичних положень і аналіз практики навчання математики дали підстави стверджувати, що результативність активізації пізнавальної діяльності учнів зумовлюється цілеспрямованим і методично обґрунтованим використанням інтерактивних технологій як цілісної дидактичної системи. Їх упровадження передбачає не лише добір окремих методів, а й продумане конструювання освітнього процесу на основі взаємодії засобів, методів і форм навчання.

Доведено доцільність чіткого розмежування та узгодженого використання зазначених компонентів, зокрема:

– застосування різноманітних засобів навчання (дидактичних матеріалів, наочності, цифрових ресурсів, моделей і схем), що забезпечують візуалізацію математичного змісту та сприяють його усвідомленню;
– використання інтерактивних методів, які стимулюють активну участь учнів, розвиток математичного мовлення, критичного мислення та самостійності;
– організація різних форм навчальної діяльності (парної, групової, колективної), що сприяють формуванню вмінь співпраці та відповідальності за результат спільної роботи.

Комплексне поєднання цих компонентів забезпечує перехід від репродуктивної до продуктивної діяльності учнів, підвищує їхню навчальну мотивацію та сприяє глибшому засвоєнню математичних знань.

Практична значущість дослідження полягає у можливості застосування запропонованих підходів до організації навчання математики в початковій та базовій середній освіті, зокрема під час вивчення нумерації чисел, обчислювальних прийомів і розв'язування текстових задач.

В умовах базової середньої освіти активізація пізнавальної діяльності учнів має свої особливості, зумовлені ускладненням змісту навчального матеріалу. Зокрема, під час вивчення алгебраїчного матеріалу (виразів, рівнянь, функціональних залежностей) доцільним є поєднання інтерактивних технологій із проблемними та дослідницькими завданнями, що сприяє розвитку логічного мислення, уміння аналізувати, узагальнювати та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. У базовій середній школі особливого значення набуває організація навчальної діяльності, спрямованої на самостійне відкриття учнями способів розв'язування задач і доведення математичних тверджень.

Таким чином, інтерактивні технології виступають дієвим засобом підвищення ефективності навчання математики, оскільки забезпечують активну пізнавальну діяльність учнів, розвиток їхнього мислення та формування математичних компетентностей.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що активізація пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання математики є ключовою умовою формування предметних і ключових компетентностей, передбачених сучасними освітніми стандартами. З'ясовано, що домінування репродуктивних методів навчання обмежує розвиток математичного мислення та знижує рівень навчальної мотивації, що зумовлює необхідність упровадження більш ефективних підходів до організації освітнього процесу.

Обґрунтовано, що інтерактивні технології навчання доцільно розглядати як цілісну дидактичну систему, яка забезпечує активну взаємодію учасників освітнього процесу, сприяє переходу від репродуктивної до продуктивної діяльності та створює умови для розвитку мислення, самостійності й здатності до застосування знань у нових ситуаціях.

Доведено, що результативність активізації пізнавальної діяльності учнів значною мірою залежить від системного та узгодженого використання засобів, методів і форм навчання. Комплексне поєднання дидактичних матеріалів, наочності, цифрових ресурсів, інтерактивних методів і різних форм організації діяльності забезпечує візуалізацію математичного змісту, залучення учнів до активної роботи та формування вмінь співпраці, аргументації й аналізу.

Встановлено, що важливим чинником підвищення ефективності навчання математики є інтеграція інформаційно-комунікаційних технологій, які розширюють можливості візуалізації навчального матеріалу, забезпечують оперативний зворотний зв'язок і сприяють розвитку аналітичного мислення учнів.

Підтверджено, що реалізація принципу наступності між початковою та базовою середньою освітою є необхідною умовою безперервного розвитку

пізнавальної діяльності учнів. Інтерактивні технології забезпечують таку наступність через поступове ускладнення змісту, форм і методів навчання – від наочно-дійових ігрових форм до проблемного та дослідницького навчання.

Визначено, що в умовах базової середньої освіти особливого значення набуває організація навчальної діяльності, спрямованої на самостійне відкриття учнями способів розв'язування задач і доведення математичних тверджень, що сприяє розвитку логічного мислення та здатності до узагальнення.

Перспективи подальших наукових розвідок убачаємо у дослідженні ефективності використання цифрових освітніх ресурсів та онлайн-платформ у процесі навчання математики; вивченні особливостей активізації пізнавальної діяльності учнів базової середньої школи з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей.

Література:

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. *Педагогіка і психологія.* 2010. № 3. С. 25–31.

2. Гуданич Н. М. Інтерактивне цифрове освітнє середовище університету як засіб розвитку пізнавальної ініціативності здобувачів освіти. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ, 2024. Випуск 56. С. 63-71.

3. Державний стандарт базової середньої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. URL: http://gym3nizhyn.zzz.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/Державний-стандарт-базової- середньої-освіти.pdf

4. Державний стандарт початкової освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text

5. Інноваційні інформаційно-комунікаційні технології навчання математики : навч. посіб. / Т. Г. Крамаренко, В. В. Корольський, С. О. Семеріков, С. В. Шокалюк ; наук. ред. М. І. Жалдак. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Кривий Ріг : Криворізький державний педагогічний університет, 2019. – 444 с.

6. Козак Л. В. Математична освіта молодших школярів: теорія і практика. Львів: Світ, 2022. 83 с.

7. Методика викладання математики в початкових класах : навчальний посібник / М. В. Богданович, М. В. Козак, Я. А. Король. 4-те вид., переробл. і доп. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 360 с.

8. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. Київ: Міністерство освіти і науки України. 2016. 40 с.

9. Онопрієнко О., Листопад Н., Скворцова С. Компетентнісний підхід до навчання математики. Київ : Редакції газет з дошкільної та початкової освіти, 2014. 128 с.

10. Пасічна С. І. Використання інтерактивних онлайн-ресурсів на уроках математики у початковій школі. *Початкова школа.* 2024. № 4. С. 45–49.

11. Пометун О. І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання. Київ: А.С.К., 2004. 192 с.

12. Про вищу освіту: Закон України від 01.01.2019 №1556-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text

13. Шаран О. В., Жигайло О. О. Методика навчання математичної освітньої галузі у початковій школі : навчальний посібник. Дрогобич: Посвіт, 2023. 123с.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

References:

1. Bibik, N. M. (2010). Kompetentnisnyi pidkhid: refleksyvnyi analiz zastosuvannia. [*Competency-based approach: a reflective analysis of its application*]. *Pedahohika i psykholohiia,* 3, 25–31. [in Ukrainian]

2. Hudanych, N. M. (2024). Interaktyvne tsyfrove osvitnie seredovyshche universytetu yak zasib rozvytku piznavalnoi initsiatyvnosti zdobuvachiv osvity. [The university's interactive digital learning environment as a means of fostering students' cognitive initiative]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka PEDAHOHIChNI NAUKY,* 56, 63-71. [in Ukrainian]

3. *Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity*. [State Standard for Basic Secondary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 30 veresnia 2020 r. № 898. URL: http://gym3nizhyn.zzz.com.ua/wp-content/uploads/2022/10/Derzhavnyi-standart-bazovoi- serednoi-osvity.pdf [in Ukrainian]

4. *Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity* [State Standard for Primary Education]. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 21 liutoho 2018 r. № 87. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text [in Ukrainian]

5. Zhaldak, M. I. (Eds.). (2019). I*nnovatsiini informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii navchannia matematyky : navch. posib*. [Innovative Information and Communication Technologies in Mathematics Education: a textbook]. 2-he vyd., pererob. i dop. Kryvyi Rih : Kryvorizkyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet. [in Ukrainian]

6. Kozak, L. V. (2022). *Matematychna osvita molodshykh shkolariv: teoriia i praktyka.* [Mathematics Education for Elementary School Students: Theory and Practice]. Lviv: Svit. [in Ukrainian]

7. Bohdanovych, M. V. (Eds.). (2014). *Metodyka vykladannia matematyky v pochatkovykh klasakh : navchalnyi posibnyk.* [Mathematics Education for Elementary School Students: Theory and Practice]. 4-te vyd., pererobl. i dop. Ternopil : Navchalna knyha – Bohdan. [in Ukrainian]

8. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly*. [The New Ukrainian School: Conceptual Foundations for Secondary School Reform]. (2016). Kyiv: Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. [in Ukrainian]

9. Onopriienko, O., Lystopad, N., Skvortsova, S. (2014). *Kompetentnisnyi pidkhid do navchannia matematyky.* [A Competency-Based Approach to Teaching Mathematics]. Kyiv : Redaktsii hazet z doshkilnoi ta pochatkovoi osvity. [in Ukrainian]

10. Pasichna, S. I. (2024). Vykorystannia interaktyvnykh onlain-resursiv na urokakh matematyky u pochatkovii shkoli. [The Use of Interactive Online Resources in Elementary School Math Classes.]. *Pochatkova shkola.* 4, 45–49. [in Ukrainian]

11. Pometun, O. I., Pyrozhenko, L. V. (2024). *Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia.* [The Modern Classroom: Interactive Learning Technologies]. Kyiv: A.S.K. [in Ukrainian]

12. *Pro vyshchu osvitu*: [On Higher Education] Zakon Ukrainy vid 01.01.2019 №1556-VII URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian]

13. Sharan, O. V., Zhyhailo, O. O. (2023). *Metodyka navchannia matematychnoi osvitnoi haluzi u pochatkovii shkoli : navchalnyi posibnyk*. [Teaching Methods for Mathematics Education in Elementary School: A Textbook]. Drohobych: Posvit. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 378.016:796:[37.013.77+37.015.3](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-804-813

Панасюк Ірина Вячеславівна кандидат педагогічних наук, доцент, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Одеський торговельно-економічний фаховий коледж, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-6976-8232

Малишенко Людмила Олександрівна кандидат політичних наук, доцент, спеціаліст вищої категорії, викладач-методист, Одеський торговельно-економічний фаховий коледж, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0006-1249-7714

ІНТЕГРАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ТА ПЕДАГОГІЧНИХ ПІДХОДІВ У НАВЧАННІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до інтеграції психологічних та педагогічних аспектів у процесі навчання фізичної культури в умовах закладів загальної середньої освіти та системи підготовки майбутніх фахівців. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності освітнього процесу на засадах компетентнісного підходу, дитиноцентризму та врахування психолого-педагогічних особливостей розвитку учнів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та узагальненні наукових підходів до поєднання психологічних і педагогічних механізмів у навчанні фізичної культури, а також визначенні їх впливу на формування особистості учня.

У роботі здійснено аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників, що висвітлюють питання педагогіки фізичного виховання, спортивної психології, мотивації та розвитку особистості в умовах освітнього процесу. Встановлено, що ефективність навчання значною мірою залежить від гармонійного поєднання педагогічних методів і психологічних впливів, спрямованих на формування внутрішньої мотивації до рухової активності.

Підкреслено значення створення позитивного психологічного клімату на уроках фізичної культури як передумови успішного засвоєння навчального матеріалу. Розглянуто роль емоційної підтримки, педагогічної взаємодії та індивідуального підходу у розвитку фізичних якостей і психічних процесів учнів. Визначено, що застосування інтерактивних, ігрових та особистісно орієнтованих методів навчання сприяє підвищенню пізнавальної активності та залученості школярів до освітнього процесу.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Обґрунтовано доцільність використання психолого-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток саморегуляції, самооцінки, комунікативних навичок та емоційного інтелекту. Наголошено на важливості врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання фізичної культури. Показано, що інтеграція психологічних і педагогічних підходів сприяє формуванню ключових компетентностей, зокрема здоров'язбережувальної, соціальної та особистісної.

Окреслено підходи до організації освітнього процесу, які забезпечують поєднання фізичного розвитку з психічним благополуччям учнів. Встановлено, що комплексне застосування педагогічних і психологічних засобів підвищує ефективність навчання та сприяє гармонійному розвитку особистості.

Отримані результати можуть бути використані у практиці викладання фізичної культури, підготовці майбутніх учителів та удосконаленні освітніх програм. Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою інноваційних методик інтеграції психологічних і педагогічних підходів у фізичному вихованні в умовах Нової української школи.

Ключові слова: фізична культура, психолого-педагогічна інтеграція, навчальний процес, мотивація учнів, дитиноцентризм, педагогічна взаємодія, психологічний клімат, саморегуляція, емоційний інтелект, компетентнісний підхід.

Panasyuk Iryna Vyacheslavivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Specialist of the highest category, teacher-methodologist of the Odesa trade and economic professional college, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-6976-8232

Malyshenko Lyudmila Oleksandrivna Candidate of Political Sciences, Associate Professor, Specialist of the highest category, teacher-methodologist of the Odesa trade and economic professional college, https://orcid.org/0009-0006-1249-7714

INTEGRATION OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL APPROACHES IN TEACHING PHYSICAL CULTURE

Abstract. The article examines modern approaches to the integration of psychological and pedagogical aspects in the process of teaching physical culture in the conditions of institutions of general secondary education and the system of training future specialists. The relevance of the study is determined by the need to increase the efficiency of the educational process based on the competence approach, child-centeredness and taking into account the psychological and pedagogical features of the development of students.

ISSN 3041-1572 Online

The purpose of the article is the theoretical substantiation and generalization of scientific approaches to the combination of psychological and pedagogical mechanisms in teaching physical culture, as well as determining their influence on the formation of the student's personality.

The paper analyzes the scientific works of domestic and foreign researchers, which highlight the issues of physical education pedagogy, sports psychology, motivation and personality development in the conditions of the educational process. It has been established that the effectiveness of training largely depends on a harmonious combination of pedagogical methods and psychological influences aimed at the formation of internal motivation for motor activity.

The importance of creating a positive psychological climate in physical education lessons is emphasized as a prerequisite for successful learning of educational material. The role of emotional support, pedagogical interaction and individual approach in the development of physical qualities and mental processes of students is considered. It was determined that the use of interactive, game-based and personally-oriented learning methods contributes to increasing the cognitive activity and involvement of schoolchildren in the educational process.

The expediency of using psychological and pedagogical technologies aimed at the development of self-regulation, self-esteem, communication skills and emotional intelligence is substantiated. The importance of taking into account the age and individual characteristics of students in the process of physical education is emphasized. It is shown that the integration of psychological and pedagogical approaches contributes to the formation of key competences, in particular, health-preserving, social and personal ones.

Approaches to the organization of the educational process are outlined, which ensure the combination of physical development with the mental well-being of students. It has been established that the complex application of pedagogical and psychological tools increases the effectiveness of education and contributes to the harmonious development of the individual.

The obtained results can be used in the practice of teaching physical culture, training future teachers and improving educational programs. Prospects for further research are related to the development of innovative methods of integrating psychological and pedagogical approaches in physical education in the conditions of the New Ukrainian School.

Keywords: physical culture, psychological-pedagogical integration, educational process, student motivation, child-centeredness, pedagogical interaction, psychological climate, self-regulation, emotional intelligence, competence approach.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток системи освіти та реформування фізичного виховання відповідно до концепції Нової української школи

висуває підвищені вимоги до якості організації навчання фізичної культури, зокрема до врахування психолого-педагогічних аспектів розвитку особистості учнів. Ефективність освітнього процесу дедалі більше залежить не лише від змісту навчального матеріалу та рівня фізичної підготовленості, а й від психологічних чинників, що впливають на мотивацію, емоційний стан, поведінку та активність учнів.

У сучасній практиці фізичного виховання спостерігається певна роз'єднаність педагогічних і психологічних підходів до організації навчального процесу. Традиційно переважає орієнтація на розвиток фізичних якостей і формування рухових умінь, тоді як психологічні аспекти — мотивація до занять, формування позитивної самооцінки, розвиток емоційного інтелекту та саморегуляції — залишаються недостатньо реалізованими. Це призводить до зниження інтересу учнів до занять фізичною культурою, недостатнього рівня їхньої активності та обмежує можливості гармонійного розвитку особистості.

Особливо актуальною є проблема інтеграції психологічних і педагогічних підходів, яка часто здійснюється фрагментарно та безсистемно. У навчальному процесі нерідко домінує репродуктивний характер діяльності, що не враховує індивідуально-психологічні особливості учнів, їхні потреби, інтереси та рівень психоемоційного розвитку. Водночас недостатньо використовуються інтерактивні, ігрові та особистісно орієнтовані методи навчання, які могли б забезпечити ефективну педагогічну взаємодію та створення позитивного психологічного клімату.

Проблемним залишається також питання формування внутрішньої мотивації до занять фізичною культурою, що є ключовою умовою систематичної рухової активності. У практиці навчання не завжди враховується взаємозв'язок фізичного та психічного розвитку, що знижує ефективність формування життєво важливих компетентностей. Крім того, недостатньо розроблені методичні підходи до розвитку психологічних якостей особистості засобами фізичної культури, зокрема впевненості у собі, комунікативних навичок, стресостійкості та здатності до саморегуляції.

Важливим аспектом є необхідність удосконалення освітнього процесу шляхом впровадження сучасних психолого-педагогічних технологій, які забезпечують інтеграцію фізичного виховання з розвитком особистості учня. Відсутність системного підходу до поєднання педагогічних і психологічних засобів навчання обмежує можливості формування ключових компетентностей, визначених державними освітніми стандартами.

Водночас важливо враховувати, що сучасні умови розвитку освіти, зокрема цифровізація та зміна освітніх пріоритетів, вимагають переосмислення ролі вчителя фізичної культури як фасилітатора освітнього процесу, який не лише навчає рухових дій, а й створює умови для психологічного

комфорту та особистісного зростання учнів. Це зумовлює необхідність формування нових професійних компетентностей педагога, спрямованих на ефективне поєднання педагогічних і психологічних підходів, що забезпечить підвищення якості освітнього процесу та сприятиме всебічному розвитку учнівської молоді.

Отже, проблема інтеграції психологічних та педагогічних підходів у навчанні фізичної культури є актуальною та потребує подальшого теоретичного обґрунтування і практичного вдосконалення з урахуванням сучасних освітніх тенденцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що проблематика інтеграції психологічних і педагогічних підходів у навчанні фізичної культури є предметом активного наукового пошуку в галузі педагогіки, психології та теорії фізичного виховання. У наукових працях підкреслюється необхідність комплексного підходу до організації освітнього процесу, що передбачає поєднання когнітивних, емоційних і діяльнісних компонентів навчання.

У дослідженнях вітчизняних учених акцентується увага на інтегративному характері підготовки майбутніх учителів фізичної культури. Зокрема, А. Л. Бабенко розглядає інтеграційно-тематичний підхід як важливу умову формування професійної компетентності фахівців, підкреслюючи необхідність поєднання теоретичних знань і практичних умінь у навчальному процесі [1]. І. Б. Гринченко наголошує на значенні впровадження інноваційних педагогічних технологій у процес професійної підготовки, що сприяє підвищенню ефективності освітньої діяльності та розвитку особистості майбутнього вчителя [2].

С. А. Карасєвич у своїх роботах акцентує увагу на комплексному характері підготовки вчителя фізичної культури, де важливе місце посідає інтеграція педагогічних і психологічних знань, необхідних для ефективної організації фізкультурно-спортивної діяльності в закладах освіти [3]. В. Г. Омельяненко підкреслює значення інтеграції змісту навчальних дисциплін як умови формування здоров'язберігальної компетентності, що передбачає врахування психофізіологічних особливостей учнів [4].

Методологічні засади інтеграції в освіті ґрунтовно розкриті у працях М. В. Опачко, яка визначає системний та інтегративний підходи як основу сучасного освітнього процесу, що забезпечує цілісність формування особистості [5]. У свою чергу, V. Omelyanenko акцентує увагу на необхідності гармонізації підготовки вчителів фізичної культури відповідно до європейських освітніх стандартів, що передбачає інтеграцію міждисциплінарних знань і розвиток професійних компетентностей [6].

Сучасні дослідження також спрямовані на впровадження інноваційних підходів у професійну підготовку фахівців. Так, O. Sohokon, Ye. Shostak та O. Donets підкреслюють важливість поєднання природничо-наукової та практично-професійної підготовки, що сприяє формуванню цілісного уявлення про професійну діяльність учителя фізичного виховання [7].

У більшості наукових праць наголошується, що ефективність навчання фізичної культури значною мірою залежить від інтеграції педагогічних і психологічних підходів, спрямованих на розвиток мотивації, саморегуляції та емоційної стійкості учнів. Водночас дослідники відзначають недостатню розробленість практичних механізмів реалізації інтегративного підходу в умовах освітнього процесу.

Аналіз літератури також свідчить про обмежене використання психолого-педагогічних технологій, спрямованих на формування особистісних якостей учнів у процесі навчання фізичної культури. Таким чином, узагальнення наукових джерел підтверджує актуальність подальшого дослідження проблеми інтеграції психологічних і педагогічних підходів з метою підвищення ефективності освітнього процесу та забезпечення гармонійного розвитку особистості.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні сутності інтеграції психологічних і педагогічних підходів у навчанні фізичної культури, узагальненні сучасних наукових підходів до їх поєднання, а також визначенні ефективних шляхів їх реалізації в освітньому процесі з метою підвищення мотивації, активності та гармонійного розвитку особистості учнів.

Виклад основного матеріалу. Проведене теоретичне дослідження ґрунтується на сучасних наукових підходах до розуміння навчання фізичної культури як цілісного психолого-педагогічного процесу, що поєднує розвиток фізичних якостей, формування рухових умінь і становлення особистісних характеристик учнів. У науковій літературі підкреслюється, що ефективність освітнього процесу значною мірою залежить від інтеграції педагогічних і психологічних компонентів, які забезпечують не лише засвоєння знань і навичок, а й розвиток мотиваційної, емоційної та когнітивної сфер особистості [5]. У цьому контексті фізична культура розглядається як важливий засіб гармонійного розвитку учнів, що сприяє формуванню здоров'язбережувальної компетентності та позитивного ставлення до рухової активності.

Сучасні дослідники зазначають, що традиційний підхід до навчання фізичної культури, орієнтований переважно на розвиток фізичних якостей, є недостатньо ефективним без урахування психологічних чинників, зокрема мотивації, емоційного стану та індивідуальних особливостей учнів [2]. Тому в освітньому процесі дедалі більшого значення набуває інтеграція психологічних і педагогічних підходів, яка передбачає створення умов для активної

ISSN 3041-1572 Online

участі учнів у навчальній діяльності, розвитку їхньої самостійності та відповідальності за власне здоров'я.

У працях А. Л. Бабенка наголошується, що інтеграційно-тематичний підхід у підготовці майбутніх учителів фізичної культури забезпечує цілісність професійної діяльності, поєднуючи теоретичні знання з практичними вміннями [1]. Такий підхід сприяє формуванню педагогічного мислення, здатності до аналізу та прогнозування результатів навчального процесу. Водночас І. Б. Гринченко підкреслює важливість впровадження інноваційних технологій навчання, які забезпечують інтеграцію різних видів діяльності та сприяють розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців [2].

С. А. Карасєвич розглядає підготовку вчителя фізичної культури як багатокомпонентний процес, у якому важливу роль відіграє поєднання педагогічних і психологічних знань [3]. Автор підкреслює, що ефективна професійна діяльність учителя передбачає здатність враховувати індивідуальні особливості учнів, їхній психоемоційний стан та рівень розвитку. Це особливо важливо в умовах сучасної школи, де навчання має бути орієнтоване на особистість дитини.

У дослідженнях В. Г. Омельяненка акцентується увага на інтеграції змісту навчальних дисциплін як умові формування здоров'язбережувальної компетентності [4]. Такий підхід передбачає поєднання знань із різних галузей науки, що сприяє формуванню цілісного уявлення про здоров'я та його складові. У цьому контексті фізична культура виступає як інтегративна дисципліна, що поєднує фізичний, психічний і соціальний розвиток особистості.

Методологічні основи інтеграції в освіті детально розкриті у працях М. В. Опачко, яка визначає системний та інтегративний підходи як ключові принципи організації сучасного освітнього процесу [5]. Застосування цих підходів дозволяє забезпечити цілісність навчання, узгодженість його компонентів та ефективність формування компетентностей. У свою чергу, V. Omelyanenko підкреслює необхідність адаптації підготовки вчителів фізичної культури до європейських стандартів, що передбачає інтеграцію міждисциплінарних знань і розвиток професійних якостей [6].

Сучасні дослідження також акцентують увагу на впровадженні інноваційних підходів у підготовку фахівців. Так, O. Sohokon, Ye. Shostak та O. Donets зазначають, що поєднання природничо-наукової та практично-професійної підготовки сприяє формуванню цілісного професійного світогляду майбутнього вчителя [7]. Це забезпечує здатність ефективно застосовувати знання у практичній діяльності та адаптуватися до сучасних вимог освітнього середовища.

У процесі навчання фізичної культури важливе значення має створення позитивного психологічного клімату, який сприяє підвищенню мотивації

учнів та їх активності. Використання інтерактивних та ігрових методів навчання дозволяє залучити учнів до активної діяльності, розвивати їхні комунікативні навички та формувати вміння працювати в команді. Особливу роль у цьому процесі відіграє педагогічна взаємодія, яка ґрунтується на принципах партнерства, довіри та взаємоповаги.

Інтеграція психологічних і педагогічних підходів передбачає також розвиток таких якостей, як саморегуляція, емоційна стійкість, впевненість у собі та відповідальність. Формування цих якостей є важливою умовою успішного навчання та соціалізації учнів. У цьому контексті фізична культура виступає як ефективний засіб розвитку особистості, що поєднує фізичний і психічний аспекти діяльності.

Важливим напрямом удосконалення навчального процесу є впровадження диференційованого підходу, який дозволяє враховувати індивідуальні особливості учнів та їхній рівень підготовленості. Це забезпечує більш ефективне засвоєння навчального матеріалу та сприяє розвитку внутрішньої мотивації. Доцільним є також використання рефлексивних методів навчання, які дозволяють учням усвідомлювати власні досягнення та визначати шляхи подальшого розвитку.

Додатково слід зазначити, що важливим елементом інтеграції психологічних і педагогічних підходів є використання сучасних цифрових технологій у навчанні фізичної культури. Застосування відеоаналізу рухових дій, мобільних додатків для контролю фізичної активності, онлайн-платформ для зворотного зв'язку дозволяє не лише підвищити якість засвоєння навчального матеріалу, а й сприяє розвитку рефлексивних умінь учнів. Використання таких засобів допомагає формувати в учнів усвідомлене ставлення до власної рухової діяльності, підвищує їхню мотивацію та активність, а також створює умови для індивідуалізації навчального процесу.

Не менш важливим є формування в учнів ціннісного ставлення до фізичної культури як складової здорового способу життя. У цьому контексті інтеграція психологічних і педагогічних підходів сприяє розвитку внутрішньої мотивації до занять фізичними вправами, усвідомленню значущості рухової активності для збереження здоров'я та підвищення якості життя. Систематичне використання методів самоконтролю, самооцінки та саморегуляції дозволяє учням не лише підвищувати рівень фізичної підготовленості, а й формувати відповідальне ставлення до власного розвитку, що є важливою умовою їх успішної соціалізації та самореалізації.

Таким чином, інтеграція психологічних і педагогічних підходів у навчанні фізичної культури є важливою умовою підвищення ефективності освітнього процесу. Вона забезпечує комплексний розвиток особистості, формування ключових компетентностей та сприяє гармонійному поєднанню

фізичного і психічного розвитку учнів. Отримані результати дослідження підтверджують необхідність подальшого вдосконалення методики навчання фізичної культури з урахуванням сучасних наукових підходів.

Висновки. Узагальнення результатів теоретичного дослідження свідчить, що ефективність навчання фізичної культури значною мірою визначається рівнем інтеграції психологічних і педагогічних підходів у єдину цілісну систему освітнього процесу. Встановлено, що традиційні підходи, орієнтовані переважно на розвиток фізичних якостей і формування рухових умінь, є недостатньо результативними без урахування психологічних чинни-ків, зокрема мотивації, емоційного стану та індивідуальних особливостей учнів.

Доведено, що використання інтерактивних, ігрових та особистісно орієнтованих методів навчання сприяє підвищенню пізнавальної активності, розвитку внутрішньої мотивації, формуванню позитивної самооцінки та емоційної стійкості учнів. Аналіз наукових джерел підтверджує доцільність поєднання педагогічних і психологічних засобів навчання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей тих, хто навчається, що забезпечує більш ефективне засвоєння навчального матеріалу та гармонійний розвиток особистості.

Встановлено, що важливу роль у підвищенні ефективності освітнього процесу відіграє створення сприятливого психологічного клімату, застосування сучасних психолого-педагогічних технологій, а також використання методів саморегуляції та рефлексії. Системне впровадження інтегративного підходу сприяє формуванню ключових компетентностей, зокрема здоров'язбережувальної, соціальної та особистісної, а також підвищує рівень залученості учнів до занять фізичною культурою.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методичних підходів до інтеграції психологічних і педагогічних компонентів у навчанні фізичної культури, розробкою інноваційних технологій навчання та їх впровадженням у практику закладів освіти відповідно до сучасних освітніх вимог.

Література:

1. Бабенко А. Л. Інтеграційно-тематичний підхід у системі підготовки майбутнього вчителя фізичного виховання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки,* 2015. № 141 (2). С. 163–165.

2. Гринченко І. Б. Інтеграція інновацій в процес професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія : Педагогічні науки,* 2012. № 112. С. 149–157.

3. Карасєвич С. А. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до фізкультурно-спортивної діяльності у закладах загальної середньої освіти : монографія. Умань : ВПЦ «Візаві», 2018. 204 с.

4. Омельяненко В. Г. Інтеграція змісту дисциплін природничо-наукового циклу як умова формування здоров'язберігальної компетентності майбутніх учителів фізичної культури. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві,* 2012. № 4. С. 97–102.

5. Опачко М. В. Системний та інтегративний підходи в освіті : метод. посібник. Ужгород : УжНУ, 2016. 69 с.

6. Омельяненко В. Г. Проблеми інтеграції підготовки вчителя фізичної культури в європейський освітній простір. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка,* 2017. № 3. С. 202–209.

7. Сохокон О., Шостак Є., Донець О. Впровадження інноваційних підходів природничо-наукової та практично-професійної підготовки майбутніх учителів фізичного виховання. *Педагогічні науки*, 2021. № 78. С. 72–82.

References:

1. Babenko, A. L. (2015). Intehratsiino-tematychnyi pidkhid u systemi pidhotovky maibutnoho vchytelia fizychnoho vykhovannia [Integration-thematic approach in the system of training future physical education teachers]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriia : Pedahohichni nauky*, 141 (2), 163–165 [in Ukrainian].

2. Hrynchenko, I. B. (2012). Intehratsiia innovatsii v protses profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Integration of innovations in the process of professional training of future physical education teachers]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriia : Pedahohichni nauky*, 112, 149–157 [in Ukrainian].

3. Karasievych, S. A. (2018). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do fizkulturno-sportyvnoi diialnosti u zakladakh zahalnoi serednoi osvity* [Training of future physical education teachers for physical culture and sports activities in general secondary education institutions]. Uman : VPTs "Vizavi" [in Ukrainian].

4. Omelianenko, V. H. (2012). Intehratsiia zmistu dystsyplin pryrodnycho-naukovoho tsyklu yak umova formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury [Integration of the content of natural science disciplines as a condition for the formation of health-preserving competence of future physical education teachers]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorovia u suchasnomu suspilstvi*, 4, 97–102 [in Ukrainian].

5. Opachko, M. V. (2016). *Systemnyi ta intehratyvnyi pidkhody v osviti* [Systemic and integrative approaches in education]. Uzhhorod : UzhNU [in Ukrainian].

6. Omelianenko, V. H. (2017). Problemy intehratsii pidhotovky vchytelia fizychnoi kultury v yevropeiskyi osvitnii prostir [Problems of integration of physical education teacher training into the European educational space]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Pedahohika*, 3, 202–209 [in Ukrainian].

7. Sokhokon, O., Shostak, Ye., & Donets, O. (2021). Vprovadzhennia innovatsiinykh pidkhodiv pryrodnycho-naukovoi ta praktychno-profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv fizychnoho vykhovannia [Implementation of innovative approaches in natural science and practical professional training of future physical education teachers]. *Pedahohichni nauky*, 78, 72–82 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 37.013.42:316.614-053.6:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-814-828

Петровська Катерина Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи та інклюзивної освіти Бердянського державного педагогічного університету, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-4857-0793

Сердюченко Антон Олександрович аспірант Бердянського державного педагогічного університету, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0009-0007-2291-2157

ФОРМУВАННЯ ЦИФРОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МОЛОДІ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНИХ КРИЗ (НА ПРИКЛАДІ ВОЄННОГО КОНТЕКСТУ УКРАЇНИ)

Анотація. У статті досліджено особливості формування цифрових компетентностей молоді в умовах цифрової трансформації суспільства та загострення соціальних криз, зокрема в умовах воєнного контексту. Обґрунтовано актуальність розвитку цифрової, соціальної та емоційної компетентностей як необхідної умови адаптації молоді до нових викликів інформаційного суспільства та важливого чинника соціальної адаптації й реінтеграції в умовах сучасних трансформацій. Проаналізовано сучасні наукові підходи до трактування ключових компетентностей та їх еволюцію під впливом цифровізації, а також визначено структурні компоненти цифрової компетентності відповідно до європейської рамки DigComp.

Методологічну основу дослідження становлять системний, компетентнісний та міждисциплінарний підходи, а також методи аналізу наукових джерел, узагальнення та елементи емпіричного дослідження (онлайн-анкетування молоді). У роботі особливу увагу приділено впливу воєнних факторів на формування інформаційної стійкості, критичного мислення, медіаграмотності та безпечної поведінки у цифровому середовищі. Визначено, що цифрове середовище в умовах війни виконує не лише освітню, а й соціально-підтримувальну та комунікаційну функції.

Розкрито потенціал інноваційних соціально-педагогічних технологій (кейс-метод, ігрові практики, коучинг, проєктна діяльність) у процесі формування ключових компетентностей молоді. Показано, що їх ефективність зростає за умови інтеграції цифрових інструментів та орієнтації на практико-орієнтоване навчання. Визначено роль неформальної освіти у підвищенні рівня готовності молоді до функціонування в умовах невизначеності та ризиків.

Емпіричні результати засвідчили високий рівень цифрової активності молоді за умов недостатньо сформованих навичок критичного мислення та цифрової безпеки, що вказує на наявність дисбалансу між користуванням цифровими технологіями та якістю компетентнісної підготовки. Отримані дані підтверджують необхідність комплексного підходу до формування цифрових компетентностей як чинника соціальної адаптації та стійкості молоді в умовах соціальних криз.

Ключові слова: ключові компетентності, цифрова трансформація, молодь, соціальні кризи, воєнний контекст, цифрова безпека, неформальна освіта.

Petrovska Kateryna PhD (Pedagogy), Associate Professor, Head of the Department of Social Work and Inclusive Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-4857-0793

Serdiuchenko Anton postgraduate student, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0009-0007-2291-2157

FORMATION OF DIGITAL COMPETENCIES OF YOUTH AS A FACTOR OF SOCIAL ADAPTATION AND REINTEGRATION IN CONDITIONS OF SOCIAL CRISES (USING THE EXAMPLE OF THE WARTIME CONTEXT OF UKRAINE)

Abstract. The article examines the features of developing digital competencies among youth in the context of digital transformation of society and the intensification of social crises, particularly under wartime conditions. The relevance of fostering digital, social, and emotional competencies is substantiated as a necessary prerequisite for youth adaptation to the challenges of the information society and as an important factor of social adaptation and reintegration in the context of contemporary social transformations. Modern scientific approaches to defining key competencies and their evolution under the influence of digitalization are analyzed, along with the structural components of digital competence based on the European DigComp framework.

The methodological basis of the study includes systemic, competence-based, and interdisciplinary approaches, as well as methods of scientific literature analysis, synthesis, and elements of empirical research (online youth survey). Special attention is paid to the impact of wartime factors on the development of information resilience, critical thinking, media literacy, and safe behavior in the digital environment. It is determined that, in wartime conditions, the digital environment performs not only an educational function but also social support and communication functions.

ISSN 3041-1572 Online

The study reveals the potential of innovative socio-pedagogical technologies (case-based learning, game-based methods, coaching, and project-based activities) in developing key competencies among youth. It is shown that their effectiveness increases when integrated with digital tools and when oriented toward practice-based learning. The role of non-formal education in enhancing youth readiness to function under conditions of uncertainty and risk is also identified.

Empirical results demonstrate a high level of digital activity among youth, alongside insufficiently developed critical thinking and digital safety skills, indicating an imbalance between digital technology use and the quality of competence formation. The findings confirm the need for a comprehensive approach to developing digital competencies as a factor of social adaptation and resilience of youth in conditions of social crises.

Keywords: key competencies, digital transformation, youth, social crises, wartime context, digital safety, non-formal education.

Постановка проблеми. У сучасних умовах цифрової трансформації суспільства питання формування ключових компетентностей набуває особливої актуальності. Стрімке поширення цифрових технологій створює як нові можливості для розвитку особистості, так і нові виклики, пов'язані з нерівністю доступу до ресурсів та цифровим виключенням.

За даними Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union), у 2025 році близько 74% населення світу (приблизно 6 млрд осіб) користуються Інтернетом, тоді як 2,2 млрд залишаються поза цифровим середовищем. Така ситуація свідчить про наявність глобального цифрового розриву, що впливає на можливості формування ключових компетентностей [1].

Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах воєнних конфліктів, зокрема в Україні, де цифрове середовище одночасно виконує функції освітнього, комунікаційного та безпекового простору. В умовах війни доступ до Інтернету стає критично важливим для:

- забезпечення безперервності освіти;
- отримання соціальних та психологічних послуг;
- підтримання соціальних зв'язків;
- формування навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі.

Водночас, попри позитивну динаміку, близько 2,2 млрд людей залишаються офлайн, що вказує на збереження суттєвого цифрового розриву у світі. Особливо показовими є диспропорції між країнами з різним рівнем економічного розвитку: якщо у високорозвинених країнах рівень інтернет-користування досягає 94%, то у країнах з низьким рівнем доходу – лише 23% (рис. 1.) [1].

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

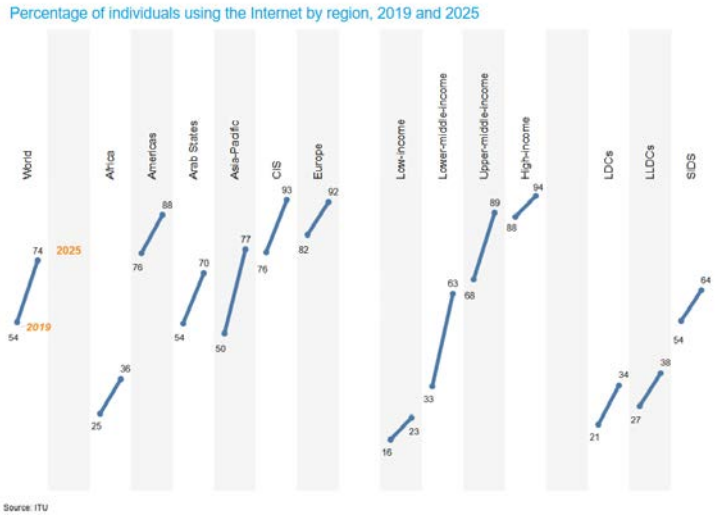

Рис. 1. Цифровий розрив за рівнем економічного розвитку країн
Джерело: на основі даних International Telecommunication Union (2025).

За даними ITU (рис.2.) 82 % молодих людей віком 15–24 роки у світі користуються Інтернетом, що значно перевищує показник серед решти населення (72 %) [1]. Така тенденція свідчить про те, що цифрові навички та доступ до інформаційних технологій стають ключовим ресурсом для розвитку компетентностей молоді, особливо в умовах соціальних криз та воєнних конфліктів, коли традиційні канали освіти можуть бути обмежені.

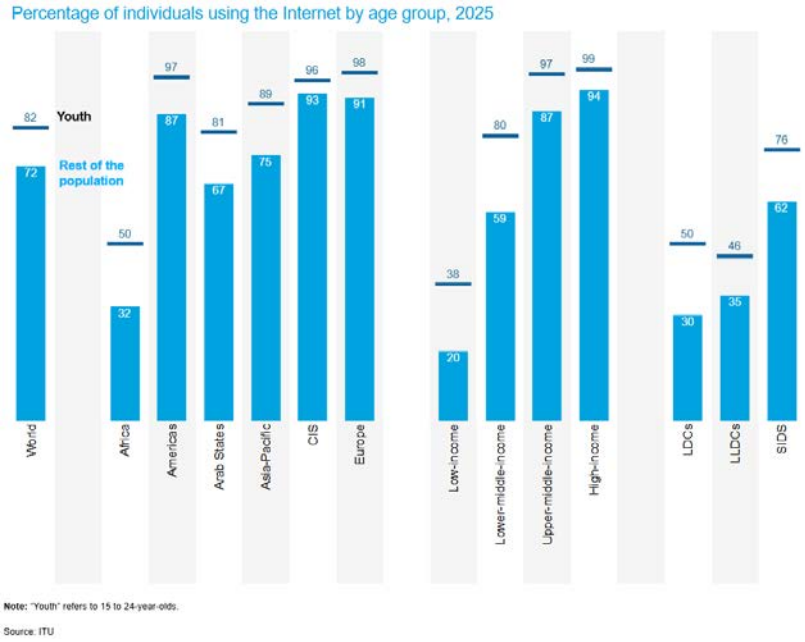

Рис. 2. Використання Інтернету серед молоді віком 15–24 роки у світі
Джерело: на основі даних International Telecommunication Union (2025).

ISSN 3041-1572 Online

Статистичні дані ITU підтверджують, що цифрова трансформація є не лише технологічним процесом, а й ключовим чинником формування компетентностей молоді, особливо у воєнному контексті, де здатність ефективно користуватися Інтернетом та цифровими ресурсами прямо впливає на освіту, соціальну інтеграцію та психологічну підтримку.

Таким чином, поряд із зростанням цифрової доступності, актуалізується проблема не лише технічного підключення, але й формування цифрових компетентностей, необхідних для безпечного, критичного та ефективного використання цифрового середовища. У цьому контексті особливого значення набуває не лише забезпечення технічного доступу до цифрових технологій, але й формування здатності ефективно, безпечно та критично використовувати їх у різних сферах життєдіяльності.

Цифрова доступність виступає базовою передумовою формування ключових компетентностей, однак сама по собі не гарантує їх розвитку. Важливу роль відіграють освітні практики, соціально-педагогічні технології та рівень підготовки фахівців соціальної сфери

Водночас, як зазначає Дитячий фонд ООН (UNICEF), значна частина дітей і молоді стикається з онлайн-ризиками, зокрема кібербулінгом, дезінформацією та цифровими загрозами [2].

Особливого значення проблема формування компетентностей набуває в умовах соціальних криз, серед яких воєнні конфлікти посідають окреме місце. Війна в Україні спричинила не лише гуманітарні та економічні виклики, але й суттєво трансформувала інформаційне середовище, посиливши вплив цифрових ризиків, інформаційних атак та психологічного навантаження на молодь. За аналітичними звітами ЮНЕСКО [3], освітні системи в умовах кризи мають адаптуватися до нових викликів, зокрема забезпечувати розвиток цифрової грамотності, критичного мислення та стійкості до інформаційного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі проблема ключових компетентностей є предметом активних досліджень як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Концептуальні засади компетентнісного підходу обґрунтовано у працях таких зарубіжних дослідників, як П. Перрено, Г. Ле Ботерф та Й. Ерпенбек, які розглядають компетентність як інтегративну характеристику особистості, що поєднує знання, навички та досвід діяльності. Значний внесок у розробку європейської рамки ключових компетентностей здійснено Європейською Комісією, яка визначає цифрову компетентність як одну з базових для успішної соціалізації в умовах сучасного суспільства [4].

Проблематика цифрової компетентності та безпечної поведінки в цифровому середовищі активно досліджується у працях Ю. Парк, Д. Белшоу та Н. Селвіна, які акцентують увагу на необхідності формування критичного мислення, медіаграмотності та цифрової культури [5].

Питання впливу цифрового середовища на молодь, а також формування їхньої стійкості до інформаційних ризиків розкриваються у дослідженнях С. Лівінгстон, яка аналізує онлайн-досвід дітей і молоді та ризики цифрового середовища [6].

В українській науці проблема формування ключових компетентностей знайшла відображення у працях О. Пометун, Н. Бібік, В. Лугового та О. Овчарук, які обґрунтовують необхідність впровадження компетентнісного підходу в освітній процес [7]. Особливу увагу розвитку цифрової компетентності в Україні приділено в межах державних ініціатив цифровізації освіти та суспільства.

Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових праць, проблема формування ключових компетентностей молоді в умовах поєднання цифрової трансформації та соціальних криз, зокрема воєнного контексту, залишається недостатньо дослідженою. Більшість досліджень зосереджена або на питаннях цифровізації освіти, або на окремих аспектах соціально-психологічної адаптації, тоді як комплексний підхід до формування компетентностей у кризових умовах потребує подальшого наукового осмислення.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю теоретичного обґрунтування та практичного аналізу процесу формування ключових компетентностей молоді в умовах цифрової трансформації та соціальних криз.

Метою статті є аналіз особливостей формування ключових компетентностей молоді в умовах цифровізації суспільства та воєнного контексту, а також визначення ефективних освітніх і соціально-педагогічних технологій їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науковому дискурсі поняття «ключові компетентності» розглядається як інтегрована характеристика особистості, що включає знання, уміння, навички, цінності та здатність ефективно діяти у складних життєвих ситуаціях. Компетентнісний підхід сформувався як відповідь на потребу підготовки особистості до діяльності в умовах невизначеності та динамічних змін.

Значний внесок у розробку теорії компетентностей здійснили як зарубіжні, так і вітчизняні науковці. Зокрема, П. Перрену визначає компетентність як здатність діяти ефективно у різноманітних ситуаціях на основі мобілізації знань і досвіду [8]. Н. Селвін акцентує увагу на взаємозв'язку освіти і технологій, підкреслюючи, що цифрове середовище змінює саму природу навчання та формування компетентностей.

У вітчизняній педагогічній науці компетентнісний підхід розглядається як ключова парадигма модернізації освіти. За визначенням О. Пометун, компетентність є результатом освіти, що передбачає готовність особистості

застосовувати знання у практичній діяльності [9]. Н. Бібік підкреслює, що компетентності формуються у процесі інтеграції навчального і життєвого досвіду [10].

Особливого значення в умовах цифровізації набуває поняття цифрової компетентності як однієї з ключових для сучасної людини. Відповідно до рекомендацій Європейської Комісії [4], цифрова компетентність включає впевнене, критичне та відповідальне використання цифрових технологій для навчання, роботи та участі в суспільному житті. Сучасні підходи до структурування цифрової компетентності представлені у рамках європейської моделі DigComp 2.2 [11], яка визначає п'ять ключових сфер (див. рис. 3.): інформаційна та дата-грамотність; комунікація та взаємодія; створення цифрового контенту; безпека; вирішення проблем.

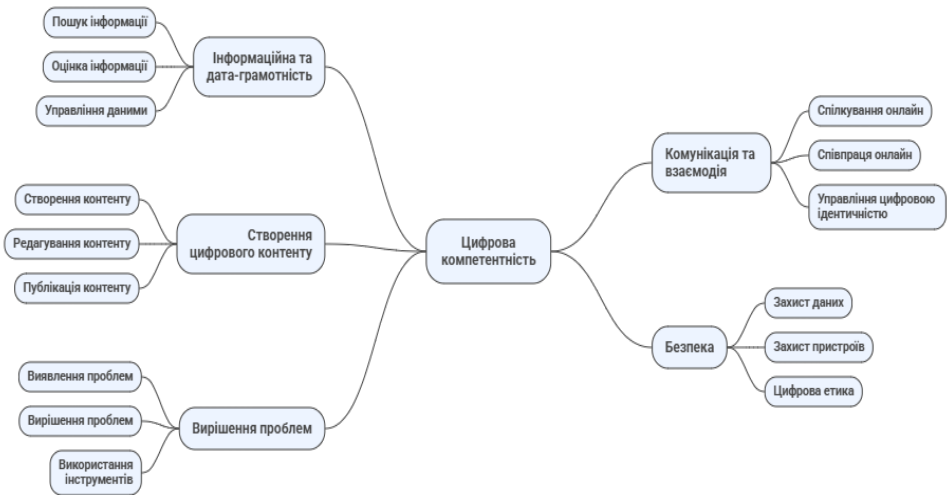

Рис. 3. Структура цифрової компетентності
Джерело: Створено на основі даних європейської моделі DigComp 2.2.

Важливим аспектом є також формування соціальної та медіаграмотності. С. Лівінгстон розглядає цифрову грамотність як здатність критично оцінювати інформацію та безпечно діяти у цифровому середовищі [6]. Д. Белшоу виділяє цифрову грамотність як комплекс когнітивних, соціальних та культурних практик, що формуються у процесі взаємодії з цифровими технологіями [5].

У контексті соціально-педагогічної діяльності цифрова компетентність набуває особливого значення, оскільки пов'язана не лише з індивідуальним розвитком, але й із соціальною адаптацією, інтеграцією та безпекою особистості. Це особливо актуально для дітей та молоді, які є найбільш активними користувачами цифрового середовища, але водночас найбільш вразливими до його ризиків.

Слід зазначити, що в умовах воєнних викликів роль цифрових компетентностей суттєво зростає. Цифрове середовище стає ключовим каналом доступу до освіти, психологічної підтримки, соціальних послуг та інформації. Водночас зростають ризики інформаційного впливу, кіберзагроз та дезінформації, що потребує розвитку критичного мислення та навичок безпечної поведінки в мережі.

Таким чином, формування ключових компетентностей у цифрову еру є складним багатовимірним процесом, що поєднує освітні, соціальні та технологічні аспекти. У цьому процесі важливу роль відіграють інноваційні соціально-педагогічні технології, спрямовані на розвиток цифрової, соціальної та громадянської компетентностей особистості. Такі технології забезпечують не лише передачу знань, а й розвиток здатності до самостійного прийняття рішень, адаптації до змін та безпечної взаємодії у цифровому середовищі.

Згідно з європейською рамкою цифрових компетентностей DigComp 2.2, формування цифрової компетентності передбачає розвиток навичок інформаційної грамотності, комунікації, безпеки та вирішення проблем [11]. У цьому контексті соціально-педагогічні технології виступають інструментом практичної реалізації компетентнісного підходу [9].

Соціально-педагогічні технології у сучасному науковому дискурсі розглядаються як системно організовані форми взаємодії, спрямовані на розвиток особистості в умовах соціальних змін. Їх ефективність визначається здатністю інтегрувати інноваційні підходи та цифрові інструменти та враховувати специфіку сучасного інформаційного простору. Водночас Д. Белшоу підкреслює необхідність розвитку цифрової культури та безпеки як складової компетентності [5] адже одним із ключових напрямів соціально-педагогічної діяльності є формування безпечної поведінки у цифровому середовищі.

В умовах зростання кіберзагроз, інформаційних маніпуляцій та дезінформації особливого значення набуває розвиток медіаграмотності та критичного мислення. Ефективними у цьому напрямі є:

- інтерактивні тренінги з кібербезпеки;
- симуляційні вправи (моделювання онлайн-ризиків);
- аналіз кейсів (реальні ситуації кібербулінгу, шахрайства);
- використання цифрових платформ для навчання безпечної поведінки.

В умовах війни ці технології набувають додаткового значення, оскільки цифрове середовище стає каналом поширення пропаганди та психологічного впливу. Тому формування здатності до критичної оцінки інформації є складовою інформаційної безпеки особистості.

Кейс-технології є ефективним інструментом формування ключових компетентностей, оскільки орієнтовані на вирішення реальних або наближених

до реальності ситуацій. Вони сприяють розвитку аналітичного мислення, комунікативних навичок та здатності приймати рішення. У межах соціально-педагогічної діяльності доцільно використовувати кейси, пов'язані з: цифровою безпекою; соціальною адаптацією; професійним самовизначенням; кризовими ситуаціями (зокрема пов'язаними з воєнними подіями).

Застосування кейс-технологій дозволяє інтегрувати теоретичні знання з практичним досвідом, що відповідає компетентнісному підходу в освіті.

Ігрові технології є важливим інструментом залучення дітей та молоді до процесу навчання та формування компетентностей. Вони забезпечують емоційне включення, підвищують мотивацію та сприяють засвоєнню складних соціальних і поведінкових моделей. У соціально-педагогічній практиці ефективними є: рольові ігри; квести (зокрема цифрові); гейміфіковані освітні платформи; інтерактивні сценарії поведінки у складних ситуаціях.

Особливого значення ігрові технології набувають у роботі з дітьми, які пережили стресові або травматичні події, оскільки дозволяють у безпечній формі опрацьовувати складні емоції та формувати навички адаптації.

Коучингові підходи у соціально-педагогічній діяльності спрямовані на розвиток самостійності, відповідальності та внутрішньої мотивації особистості. Вони передбачають партнерську взаємодію між фахівцем і клієнтом та орієнтацію на досягнення конкретних цілей. У цифровому середовищі коучинг може реалізовуватися через:

- онлайн-консультування;
- цифрові платформи підтримки;
- індивідуальні траєкторії розвитку;
- рефлексивні практики.

Ці технології є особливо актуальними для молоді, яка перебуває у стані професійного та особистісного самовизначення.

Проєктна діяльність є ефективним засобом формування громадянської, соціальної та підприємницької компетентностей. Вона передбачає активну участь молоді у вирішенні соціально значущих проблем. У контексті війни проєктна діяльність часто спрямована на підтримку постраждалих груп населення, що підсилює її соціальну значущість та практичну спрямованість.

Отже, соціально-педагогічні технології виступають ключовим інструментом формування компетентностей у цифрову еру. Їх ефективність визначається інтеграцією інноваційних підходів, орієнтацією на потреби особистості та здатністю реагувати на виклики сучасного суспільства, зокрема в умовах воєнних трансформацій. Комплексне застосування кейс-технологій, ігрових методів, коучингу, цифрових інструментів та проєктної діяльності забезпечує формування не лише цифрової, але й соціальної, громадянської та життєвої компетентностей.

З метою конкретизації практичних аспектів формування ключових компетентностей молоді у цифровому середовищі доцільно розглянути взаємозв'язок між сучасними соціально-педагогічними технологіями та компетентностями, які формуються в процесі їх застосування (див. табл.1). Особливу увагу приділено визначенню цифрового компоненту кожної технології, що дозволяє проаналізувати їх потенціал в умовах цифровізації та воєнного контексту, коли цифрові інструменти стають невід'ємною складовою освітнього та соціально-педагогічного процесу.

Таблиця 1

Взаємозв'язок соціально-педагогічних технологій та ключових компетентностей

Технологія	Зміст	Компетентності, що формуються	Цифровий компонент
Кейс-технології	Аналіз реальних ситуацій	критичне мислення, прийняття рішень	аналіз онлайн-кейсів
Ігрові технології	Моделювання поведінки	комунікативна, соціальна	гейміфікація, цифрові платформи
Коучинг	Індивідуальний розвиток	саморефлексія, відповідальність	онлайн-консультування
Проєктні технології	Реалізація ініціатив	громадянська, підприємницька	цифрові інструменти управління
Технології безпеки	Навчання кіберзахисту	цифрова, інформаційна	кібергігієна, медіаграмотність

Аналіз представлених у таблиці даних дозволяє зробити низку узагальнень щодо ролі соціально-педагогічних технологій у формуванні ключових компетентностей молоді.

По-перше, кожна із розглянутих технологій має чітко визначений компетентнісний потенціал, що дозволяє цілеспрямовано формувати як загальні (комунікативні, соціальні), так і специфічні (критичне мислення, підприємницькі, інформаційні) компетентності.

По-друге, простежується інтеграція цифрового компоненту у всі без винятку технології, що свідчить про трансформацію соціально-педагогічної діяльності під впливом цифровізації. Цифрові інструменти виступають не лише засобом реалізації технологій, але й окремим фактором формування компетентностей.

По-третє, найбільш універсальними з точки зору формування ключових компетентностей є проєктні та кейс-технології, оскільки вони поєднують розвиток аналітичних, соціальних і практичних навичок.

По-четверте, в умовах воєнного стану особливої значущості набувають технології безпеки та коучинг, які сприяють формуванню навичок самозахисту, психологічної стійкості та адаптації до кризових умов.

ISSN 3041-1572 Online

Таким чином, інтеграція сучасних соціально-педагогічних технологій із цифровими інструментами створює ефективне підґрунтя для комплексного формування ключових компетентностей молоді, що є особливо актуальним у контексті сучасних соціальних викликів.

З метою емпіричної перевірки теоретичних положень щодо формування ключових компетентностей молоді у цифрову еру було проведено пілотне емпіричне дослідження. Дослідження здійснювалося у березні 2026 року на базі молодіжних центрів. Збір емпіричних даних відбувався за допомогою онлайн-анкетування із використанням цифрового інструменту Google Forms, що забезпечило доступність участі респондентів в умовах воєнного стану. У дослідженні взяли участь 32 респонденти віком від 17 до 23 років.

Анкета складалася з чотирьох змістових блоків: цифрова активність; рівень цифрової безпеки; сформованість ключових компетентностей; вплив воєнного контексту на цифрову поведінку.

Для обробки результатів застосовано методи описової статистики (відсотковий аналіз), а також елементи узагальнення та інтерпретації отриманих даних. Результати дослідження засвідчили високий рівень цифрової активності молоді. Зокрема, 87% респондентів зазначили, що користуються Інтернетом щоденно, що підтверджує його домінуючу роль у повсякденному житті. Водночас 68% опитаних використовують цифрові технології для навчання, що свідчить про часткову реалізацію освітнього потенціалу цифрового середовища.

Разом із тим показники сформованості ключових компетентностей залишаються нерівномірними. Так, здатність до критичного мислення продемонстрували 54% респондентів, тоді як лише 39% зазначили, що систематично перевіряють достовірність інформації. Рівень цифрової безпеки як високий оцінили лише 41% опитаних. Це свідчить про наявність дисбалансу між рівнем цифрової активності та якістю сформованих компетентностей.

Як видно з результатів дослідження, найбільш розвиненим показником є щоденна цифрова активність, тоді як показники критичного мислення, медіаграмотності та цифрової безпеки демонструють нижчі значення, що вказує на потребу у цілеспрямованому педагогічному впливі.

Окрему увагу у нашому дослідженні було приділено впливу воєнного контексту на цифрову поведінку молоді. Результати показали, що 72% респондентів відзначили зростання ролі цифрових технологій у їхньому житті в умовах війни. Найбільш поширеними напрямами використання цифрового середовища є навчання (63%), отримання інформації (57%) та комунікація. Важливою є також роль цифрових ресурсів у забезпеченні психологічної підтримки – про це зазначили 48% респондентів.

Отримані дані підтверджують, що в умовах воєнного стану цифрові технології стають ключовим інструментом адаптації молоді до нових соціальних реалій. Таким чином, цифрове середовище в умовах війни виконує не лише освітню, а й підтримувальну функцію.

З метою узагальнення та систематизації результатів проведеного емпіричного дослідження доцільно представити їх у вигляді інтегрованої таблиці, що відображає ключові показники цифрової активності, рівень сформованості компетентностей та особливості впливу воєнного контексту на цифрову поведінку молоді (див. табл. 2). Це дозволило здійснити комплексний аналіз отриманих даних, виявити взаємозв'язки між окремими показниками та визначити проблемні зони, що потребують подальшого наукового осмислення і практичного втручання.

Таблиця 2.

Узагальнення результатів емпіричного дослідження

Показник	Результати (%)	Інтерпретація
Щоденне використання Інтернету	87%	Високий рівень цифрової інтеграції
Використання для навчання	68%	Часткова реалізація освітнього потенціалу
Критичне мислення	54%	Середній рівень сформованості
Перевірка інформації	39%	Низький рівень медіаграмотності
Високий рівень цифрової безпеки	41%	Недостатня сформованість безпечної поведінки
Зростання ролі цифрових технологій (війна)	72%	Посилення значення цифрового середовища
Використання для навчання під час війни	63%	Освіта переходить у цифровий формат
Використання для психологічної підтримки	48%	Зростання соціально-підтримувальної функції

Аналіз узагальнених результатів, представлених у табл. 2, дозволяє зробити низку важливих аналітичних узагальнень:

По-перше, спостерігається чітко виражений дисбаланс між високим рівнем цифрової активності молоді (87%) та відносно нижчими показниками сформованості ключових компетентностей, зокрема медіаграмотності (39%) та цифрової безпеки (41%). Це свідчить про переважання інструментального використання цифрових технологій над усвідомленим і безпечним.

По-друге, освітній потенціал цифрового середовища реалізується частково: хоча 68% респондентів використовують цифрові ресурси для навчання,

ISSN 3041-1572 Online

рівень критичного мислення (54%) не є достатнім для ефективного опрацювання інформації, що особливо актуально в умовах інформаційної війни.

По-третє, результати підтверджують суттєвий вплив воєнного контексту на цифрову поведінку молоді. Зростання ролі цифрових технологій (72%) поєднується з їх активним використанням для навчання, комунікації та психологічної підтримки, що свідчить про трансформацію функцій цифрового середовища.

По-четверте, отримані дані вказують на необхідність впровадження комплексних соціально-педагогічних підходів до формування ключових компетентностей, які мають охоплювати не лише технічні навички, але й розвиток критичного мислення, інформаційної гігієни та цифрової безпеки.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що формування цифрових компетентностей молоді в умовах цифрової трансформації та соціальних криз, зокрема воєнного контексту, є складним і багатовимірним процесом, який виходить за межі суто технічного оволодіння цифровими технологіями. Встановлено, що цифрова компетентність інтегрує інформаційні, комунікаційні, безпекові та аналітичні компоненти, а її розвиток безпосередньо впливає на здатність молоді до соціальної адаптації, реінтеграції та ефективного функціонування в умовах невизначеності.

Емпіричні результати засвідчили високий рівень цифрової залученості молоді за одночасного недостатнього рівня сформованості критичного мислення, медіаграмотності та навичок цифрової безпеки. Це свідчить про наявність розриву між інтенсивністю використання цифрових технологій та якістю компетентнісної підготовки. В умовах війни цифрове середовище набуває додаткових функцій – освітньої, інформаційної та соціально-підтримувальної, що посилює його значення як ключового інструменту адаптації молоді до кризових умов.

Доведено, що ефективне формування ключових компетентностей можливе за умови комплексного застосування інноваційних соціально-педагогічних технологій, зокрема кейс-методів, ігрових практик, коучингових підходів і проєктної діяльності, інтегрованих із цифровими інструментами та орієнтованих на практичне застосування знань.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на поглиблений аналіз механізмів формування цифрової стійкості молоді в умовах довготривалих кризових ситуацій та воєнних дій. Перспективним є також вивчення ефективності окремих соціально-педагогічних технологій у розвитку конкретних компонентів цифрової компетентності, зокрема критичного мислення, інформаційної безпеки та медіаграмотності.

Окремого дослідницького інтересу потребує розробка та апробація інтегрованих моделей формування цифрових компетентностей у системі фор-

мальної та неформальної освіти, а також оцінка впливу цифрових освітніх середовищ на соціалізацію та психологічну стійкість молоді. Важливим напрямом є також порівняльні дослідження міжнародного досвіду формування цифрових компетентностей у кризових умовах з метою адаптації найкращих практик до українського контексту.

Література

1. International Telecommunication Union. *Measuring digital development: Facts and figures 2023* [Електронний ресурс]. URL: https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx (дата звернення: 10.04.2026).

2. UNICEF. *The State of the World's Children 2021* [Електронний ресурс]. URL: https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021 (дата звернення: 11.04.2026).

3. UNESCO. Education in emergencies: Learning in crisis situations [Електронний ресурс]. URL: https://www.unesco.org/en/education/emergencies (дата звернення: 13.04.2026).

4. European Commission. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning [Електронний ресурс]. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01) (дата звернення: 15.04.2026).

5. Belshaw D. The essential elements of digital literacies [Електронний ресурс]. URL: https://dougbelshaw.com/blog/2014/07/18/the-essential-elements-of-digital-literacies/ (дата звернення: 17.04.2026).

6. Livingstone S. Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites // *Communications*. 2014. Vol. 39, No. 3. P. 283–303. DOI: https://doi.org/10.1515/commun-2014-0113

7. Луговий В. І. *Вища освіта України: сучасні проблеми розвитку*. Київ : Педагогічна думка, 2010. 180 с.

8. Perrenoud P. *Construire des compétences dès l'école*. Paris : ESF, 1999. 134 p. Selwyn N. *Education and technology: Key issues and debates*. 2nd ed. London : Bloomsbury, 2016. 224 p.

9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика впровадження // *Педагогіка і психологія*. Київ, 2004. № 3. С. 16–25.

10. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід у сучасній освіті // *Освіта України*. Київ, 2005. № 23. С. 4–7.

11. European Commission. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens* [Електронний ресурс]. URL: https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415 (дата звернення: 12.04.2026).

12. Шостак І. О., Ніколенко К. В., Петровська К. В. Розвиток цифрової грамотності здобувачів вищої освіти в Україні як відповідь на воєнні виклики // *Академічні візії*. 2024. № 30. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1057 (дата звернення: 16.04.2026).

13. Novik K., Honcharuk V., Kyrychenko V., Petrovska K., Zelinska V. The Role of Social Media and Online Communities in Learning and Collaboration in the Age of Digital Transformation // *Futurity Education*. 2024. Vol. 4, No. 3. P. 334–351. DOI: https://doi.org/10.57125/FED.2024.09.25.19/

14. Петровська К. В. Формування ключових компетентностей майбутніх надавачів соціальних послуг у цифрову еру // *Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери*. Київ : НАУ, 2023. С. 84–86.

References:

1. International Telecommunication Union. (2023). *Measuring digital development: Facts and figures 2023*. Retrieved from https://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Pages/facts/default.aspx
2. UNICEF. (2021). *The State of the World's Children 2021*. Retrieved from https://www.unicef.org/reports/state-worlds-children-2021
3. UNESCO. (n.d.). Education in emergencies: Learning in crisis situations. Retrieved from https://www.unesco.org/en/education/emergencies
4. European Commission. (2018). Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32018H0604(01)
5. Belshaw, D. (2014). The essential elements of digital literacies. Retrieved from https://dougbelshaw.com/blog/2014/07/18/the-essential-elements-of-digital-literacies/
6. Livingstone, S. (2014). Developing social media literacy: How children learn to interpret risky opportunities on social network sites. *Communications*, 39(3), 283–303. https://doi.org/10.1515/commun-2014-0113
7. Luhovyi, V. I. (2010). *Vyshcha osvita Ukrainy: suchasni problemy rozvytku* [Higher education of Ukraine: modern development problems]. Kyiv: Pedahohichna dumka [in Ukrainian].
8. Perrenoud, P. (1999). *Construire des compétences dès l'école*. Paris: ESF.
9. Pometun, O. I. (2004). Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka vprovadzhennia [Competence-based approach in education: theoretical foundations and implementation practice]. *Pedahohika i psykholohiia* – Pedagogy and Psychology, 3, 16–25 [in Ukrainian].
10. Bibik, N. M. (2005). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti [Competence-based approach in modern education]. *Osvita Ukrainy* – Education of Ukraine, 23, 4–7 [in Ukrainian].
11. European Commission. (2022). *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens*. Retrieved from https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC128415
12. Shostak, I. O., Nikolenko, K. V., Petrovska, K. V. (2024). Rozvytok tsyfrovoi hramotnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity v Ukraini yak vidpovid na voienni vyklyky [Development of digital literacy of higher education students in Ukraine in response to wartime challenges]. *Akademichni vizii* – Academic Visions, 30. Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1057 [in Ukrainian].
13. Novik, K., Honcharuk, V., Kyrychenko, V., Petrovska, K., & Zelinska, V. (2024). The role of social media and online communities in learning and collaboration in the age of digital transformation. *Futurity Education*, 4(3), 334–351. https://doi.org/10.57125/FED.2024.09.25.19
14. Petrovska, K. V. (2023). Formuvannia kliuchovykh kompetentnostei maibutnikh nadavachiv sotsialnykh posluh u tsyfrovu eru [Formation of key competencies of future social service providers in the digital era]. In *Innovatsiini metody ta tekhnolohii pidhotovky fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (pp. 84–86). Kyiv: NAU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.017:[796.015.86:615.2]-047.22:[378.018.8:37.011.3-051:796](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-829-841

Поліщук Наталя Миколаївна доктор філософії, доцент кафедри фізичної культури, спорту та методики викладання, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

Нечипоренко Леонід Анатолійович кандидат педагогічних наук, доцент, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту і здоров'я Черкаського національного університету імені Б. Хмельницького, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-7118-9870

ФОРМУВАННЯ АНТИДОПІНГОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація .У статті розглянуто проблему формування антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту у процесі професійної підготовки. Актуальність дослідження зумовлена посиленням суспільного й професійного запиту на утвердження принципів чесної спортивної боротьби, дотримання норм спортивної етики, підвищення правової обізнаності здобувачів освіти та запобігання використанню заборонених речовин і методів у спорті. У сучасних умовах підготовки кадрів для галузі фізичної культури і спорту особливого значення набуває цілеспрямоване формування здатності майбутніх тренерів, учителів фізичної культури, викладачів і менеджерів спорту діяти відповідально, компетентно й відповідно до антидопінгових вимог. Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності антидопінгової компетентності, визначення її структурних компонентів та окреслення педагогічних умов ефективного формування у здобувачів вищої освіти. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних методів: аналіз і узагальнення наукової літератури, вивчення нормативно-правових документів у сфері антидопінгового регулювання, систематизацію сучасних підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців, а також інтерпретацію можливостей інтеграції антидопінгового змісту в освітній процес. Встановлено, що антидопінгова компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний і рефлексивно-оцінний компоненти. Доведено, що результативність її формування забезпе-

чується за умови системного включення антидопінгової проблематики до змісту фахових дисциплін, використання практикоорієнтованих методів навчання, аналізу професійних ситуацій, кейсів, етичних дилем, цифрових освітніх ресурсів і засобів самостійної роботи. Обґрунтовано, що сформована антидопінгова компетентність сприяє розвитку професійної відповідальності, критичного мислення, правової культури та готовності майбутніх фахівців здійснювати просвітницьку, профілактичну й консультативну діяльність у сфері чистого спорту. Практична значущість дослідження полягає у можливості використання його результатів під час оновлення освітніх програм, розроблення навчально-методичного забезпечення та вдосконалення змісту професійної підготовки фахівців з фізичної культури і спорту. Перспективи подальших розвідок убачаємо у розробленні моделей оцінювання рівнів її сформованості та методик практичного впровадження в закладах вищої освіти.

Ключові слова: антидопінгова компетентність, професійна підготовка, майбутні фахівці, фізична культура і спорт, антидопінгова освіта, чистий спорт, професійна компетентність, здобувачі вищої освіти

Polishchuk Nataliia Mykolaivna Doctor of Philosophy, Associate Professor, Department of Physical Culture, Sports and Teaching Methodology, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhia, https://orcid.org/0000-0003-3677-1248

Nechyporenko Leonid Anatoliiovych PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Director of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Health, Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-7118-9870

FORMATION OF ANTI-DOPING COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN PHYSICAL CULTURE AND SPORT IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING

Abstract. The article examines the issue of developing anti-doping competence in future specialists in physical culture and sport during their professional training. The relevance of the study is determined by the growing social and professional demand for the affirmation of fair play principles, compliance with sports ethics, improvement of legal awareness among students, and prevention of the use of prohibited substances and methods in sport. Under current conditions of training personnel for the field of physical culture and sport, special importance is attached to the purposeful development of future coaches, physical education teachers, lecturers, and sport managers who are able to act responsibly, competently,

and in accordance with anti-doping requirements. The aim of the article is to provide a theoretical substantiation of the essence of anti-doping competence, to define its structural components, and to outline the pedagogical conditions for its effective formation in higher education students. To achieve this aim, a set of interrelated methods was used, including analysis and generalisation of scientific literature, study of legal and regulatory documents in the field of anti-doping regulation, systematisation of current approaches to professional training, and interpretation of the possibilities of integrating anti-doping content into the educational process. It has been established that anti-doping competence is an integrative personal characteristic combining motivational and value-based, cognitive, operational and activity-related, as well as reflective and evaluative components. The study proves that the effectiveness of its formation is ensured by the systematic inclusion of anti-doping issues in professionally oriented disciplines, the use of practice-based teaching methods, analysis of professional situations, case studies, ethical dilemmas, digital educational resources, and tools for independent learning. It is substantiated that a well-formed anti-doping competence contributes to the development of professional responsibility, critical thinking, legal culture, and readiness of future specialists to carry out educational, preventive, and advisory activities in the field of clean sport. The practical significance of the study lies in the possibility of using its results for updating educational programmes, developing teaching and methodological support, and improving the content of professional training in physical culture and sport. Prospects for further research are seen in developing models for assessing the levels of its formation and methods for practical implementation in higher education institutions.

Keywords: anti-doping competence, professional training, future specialists, physical culture and sport, anti-doping education, clean sport, professional competence, higher education students.

Постановка проблеми.

У сучасних умовах розвитку фізичної культури і спорту проблема формування антидопінгової компетентності майбутніх фахівців набуває особливої актуальності. Це зумовлено тим, що антидопінгова діяльність сьогодні розглядається не лише як система контролю за дотриманням встановлених правил, а і як комплекс правових, організаційних, освітніх та профілактичних заходів, спрямованих на утвердження принципів чесної конкуренції й захисту здоров'я учасників спортивного процесу [1; 4; 5; 8]. Світовий антидопінговий кодекс визначає єдині підходи до гармонізації антидопінгової політики у спорті, а Міжнародний стандарт з освіти акцентує на необхідності системного формування серед спортсменів і допоміжного персоналу цінностей clean sport, належного рівня обізнаності та відпові-

дальної поведінки [4; 5]. У цьому контексті особливого значення набуває професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури, тренерів, викладачів і фахівців спортивної сфери, які в подальшій професійній діяльності мають не лише дотримуватися антидопінгових вимог, а й здійснювати просвітницьку, виховну та профілактичну роботу.

Актуальність порушеної проблеми посилюється і на національному рівні. Закон України "Про антидопінгову діяльність у спорті" закріплює правові та організаційні засади реалізації державної політики у цій сфері, що актуалізує потребу в підготовці фахівців, здатних діяти відповідно до сучасних нормативних вимог [1]. Водночас результати сучасних вітчизняних досліджень засвідчують, що антидопінгова освіта в Україні потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині змістового наповнення, системності та практичної спрямованості підготовки майбутніх і діючих фахівців галузі [8]. Отже, виникає об'єктивна суперечність між суспільним запитом на фахівця, який володіє знаннями, уміннями та ціннісними орієнтирами у сфері чистого спорту, і недостатнім рівнем теоретико-методичного обґрунтування шляхів формування антидопінгової компетентності в системі професійної підготовки. Розв'язання цієї проблеми має важливе наукове і практичне значення, оскільки пов'язане з модернізацією змісту фахової освіти, підвищенням якості підготовки кадрів і утвердженням культури нульової толерантності до допінгу у спортивному середовищі [1; 4; 5; 8

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема формування антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту перебуває на перетині кількох наукових і практичних напрямів: професійної підготовки кадрів для галузі фізичної культури і спорту, спортивної педагогіки, правового регулювання антидопінгової діяльності, етики спорту та системи антидопінгової освіти. Аналіз сучасних джерел дає підстави стверджувати, що упродовж останніх років ця проблематика набула суттєвого розвитку як у міжнародному, так і в національному вимірі, однак питання цілісного теоретико-методичного обґрунтування саме антидопінгової компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки залишається недостатньо розробленим.

Концептуальне підґрунтя сучасної антидопінгової політики становлять міжнародні та національні нормативно-правові документи. Важливе значення має International Convention against Doping in Sport, ухвалена UNESCO, яка закріпила антидопінгову діяльність як важливий інструмент захисту етичних засад спорту, здоров'я спортсменів і справедливості змагань [3]. Подальший розвиток ці підходи отримали у World Anti-Doping Code, який визначає єдині принципи антидопінгового регулювання, обов'язки суб'єктів спортивної діяльності та загальні стандарти дотримання політики clean sport [4].

Особливе місце серед цих документів належить International Standard for Education, у якому антидопінгова освіта розглядається не як допоміжний елемент, а як один із ключових механізмів профілактики допінгу через формування знань, цінностей і поведінкових установок у спортсменів та athlete support personnel [5]. Актуалізацію змістового аспекту антидопінгової підготовки забезпечують також The 2026 List of Prohibited Substances and Methods та Athlete and Athlete Support Personnel Guide to the 2026 Prohibited List, що конкретизують перелік заборонених речовин і методів та сприяють підвищенню поінформованості всіх учасників спортивного процесу [6; 7].

На національному рівні правові та організаційні засади антидопінгової діяльності в Україні визначено Законом України "Про антидопінгову діяльність у спорті" та постановою Кабінету Міністрів України "Деякі питання антидопінгової діяльності та Національного антидопінгового центру" [1; 2]. У цих документах окреслено інституційні механізми реалізації державної антидопінгової політики, визначено повноваження уповноважених суб'єктів, а також підкреслено значення інформаційно-просвітницької та профілактичної роботи. Це створює нормативну основу для включення антидопінгової проблематики до змісту професійної підготовки майбутніх фахівців сфери фізичної культури і спорту.

Помітний внесок у розроблення питань антидопінгової освіти на сучасному етапі зробили українські дослідники. Так, М. Дутчак і К. Коваль, аналізуючи стан антидопінгової освіти в Україні за результатами опитування тренерів, наголошують на потребі її системного вдосконалення, посилення практичної спрямованості та розширення освітніх можливостей для різних цільових груп спортивного середовища [8]. Дослідники фактично вказують на наявність розриву між формальним визнанням важливості clean sport і реальним рівнем обізнаності та готовності фахівців працювати в межах антидопінгових вимог. У свою чергу Х. Хіменес, М. Пітин, О. Задорожна та Ю. Стельмах, аналізуючи національні стратегії антидопінгової освіти на прикладі Німеччини, Норвегії, Австралії та України, демонструють, що результативність антидопінгової політики значною мірою залежить від системності освітньої роботи, її безперервності, адресності та інтеграції у підготовку спортсменів і фахівців галузі [9]. Це особливо важливо для української системи вищої освіти, яка потребує сучасних моделей підготовки майбутніх спеціалістів з урахуванням міжнародних стандартів.

Окремий блок досліджень присвячено проблемі антидопінгової обізнаності студентів, які навчаються за спеціальностями спортивного профілю. Так, у праці C. García-Martí, J. Ospina-Betancurt, E. Asensio-Castañeda, J. L. Chamorro досліджено ефективність освітньої антидопінгової програми для студентів спортивних наук в Іспанії [10]. Отримані результати

підтверджують доцільність цілеспрямованого освітнього впливу на формування знань і відповідального ставлення до проблеми допінгу ще на етапі професійної підготовки. Подібного висновку дійшли й M. Aguilar-Navarro, J.-A. Salas-Montoro, J. Pino-Ortega та ін., які встановили, що рівень антидопінгових знань у студентів бакалаврських програм зі спортивних наук не завжди є достатнім, а тому потребує цілеспрямованого педагогічного супроводу та системної інтеграції у зміст фахової освіти [11]. Особливої уваги заслуговує дослідження A. Franco-Andrés, I. Rodríguez-Ferrero, M. Aguilar-Navarro та ін., у якому обґрунтовано можливості інтеграції мультимодальної антидопінгової освітньої програми у підготовку майбутнього athlete support personnel на бакалаврському рівні [12]. Це дослідження є важливим для осмислення шляхів включення антидопінгової компоненти у структуру професійної підготовки фахівців.

Значний інтерес становлять праці, у яких антидопінгова освіта аналізується через роль тренерів, шкільних спортивних наставників та допоміжного персоналу спортсмена. У дослідженні M. C. Lim, G. Nair, E. W. Chua та ін. вивчено знання, ставлення та практики athlete support personnel щодо антидопінгової проблематики, що дозволило акцентувати увагу на ключовій ролі професійного оточення спортсмена у формуванні культури чистого спорту [13]. A. Faros і J. Shehu довели ефективність освітнього втручання для підвищення антидопінгових знань серед шкільних спортивних тренерів, що підтверджує результативність спеціально організованих освітніх програм [15]. У працях L. B. Patterson, S. H. Backhouse, P. J. Duffy, а також L. B. Patterson і S. H. Backhouse розкрито уявлення тренерів про їхню роль у профілактиці допінгу та підкреслено, що саме тренерське середовище є важливим, хоча й не єдиним чинником формування доброчесної спортивної поведінки [16; 17]. Таким чином, сучасні дослідження переконливо доводять, що антидопінгова освіта має охоплювати не лише спортсмена, а й усіх фахівців, які залучені до його підготовки та супроводу.

Важливе узагальнювальне значення мають праці оглядового характеру. Так, L. F. Reynoso-Sánchez, A. Molgado-Sifuentes, H. Muñoz-Helú, J. M. López-Walle, D. Soto-García у систематичному огляді з метааналізом виокремлюють ефективні характеристики програм профілактики допінгу для спортсменів, що є цінним для розроблення сучасних освітніх моделей [14]. Своєю чергою T. L. Williams, L. B. Patterson, A. R. Heyes та ін. проаналізували бар'єри та чинники сприяння у сфері допінгу, антидопінгу й clean sport, що розширює розуміння психологічних, соціальних і поведінкових механізмів, які мають бути враховані в освітньому процесі [18].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що сучасна наука накопичила значний масив праць, присвячених нормативним засадам

антидопінгової діяльності, стратегіям антидопінгової освіти, оцінці знань студентів, тренерів та athlete support personnel, а також ефективності освітніх втручань [1-18]. Водночас недостатньо розкритими залишаються питання сутності й структури антидопінгової компетентності саме майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, педагогічних умов її формування у процесі професійної підготовки, а також можливостей системної інтеграції антидопінгової проблематики у зміст освітніх компонентів закладів вищої освіти. Саме це і зумовлює необхідність подальшого наукового осмислення означеної проблеми.

Мета статті - теоретично обґрунтувати процес формування антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту як важливого складника їхньої професійної підготовки.

Завдання дослідження передбачають: аналіз наукових джерел і нормативних документів з проблеми антидопінгової освіти; уточнення сутності та структури антидопінгової компетентності; визначення педагогічних умов її формування; обґрунтування шляхів інтеграції антидопінгової тематики у зміст професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасних умовах розвитку фізичної культури і спорту антидопінгова підготовка перестає бути вузькоспеціалізованим елементом професійної освіти і набуває статусу обов'язкового складника формування майбутнього фахівця. Це пов'язано з тим, що сучасна антидопінгова політика ґрунтується не лише на механізмах контролю та санкцій, а насамперед на попередженні порушень, розвитку правової обізнаності, формуванні цінностей чесної конкуренції та відповідального ставлення до професійної діяльності [1; 4; 5]. Законодавча база України, міжнародні документи UNESCO та WADA, а також сучасні стандарти антидопінгової освіти орієнтують систему підготовки кадрів на формування у майбутніх фахівців здатності діяти відповідно до принципів clean sport, поширювати ці цінності у спортивному середовищі та запобігати ризикам, пов'язаним із використанням заборонених речовин і методів [1-5].

У цьому контексті антидопінгову компетентність майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту доцільно розглядати як інтегративну характеристику особистості, що поєднує систему спеціальних знань, ціннісних орієнтацій, практичних умінь, досвіду прийняття етично виважених рішень і готовності до просвітницької, профілактичної та консультативної діяльності у сфері чистого спорту. Зміст такої компетентності не обмежується обізнаністю щодо переліку заборонених речовин чи процедур допінг-контролю. Йдеться про більш широкий комплекс професійно значущих якостей: здатність орієнтуватися в нормативно-правовій базі, критично оцінювати

інформацію про спортивне харчування та фармакологічний супровід, прогнозувати ризики порушення антидопінгових правил, формувати у спортсменів та здобувачів освіти стійку установку на неприйняття допінгу як явища [4-7].

Результати сучасних досліджень підтверджують, що формування антидопінгової компетентності має розпочинатися саме на етапі фахової підготовки у закладах вищої освіти. Зокрема, дослідження іспанських науковців засвідчили, що цілеспрямовані освітні програми для студентів спеціальностей спортивного профілю позитивно впливають на рівень антидопінгових знань, розуміння етичних норм і готовність до дотримання принципів чистого спорту [10; 11]. Подібні висновки містяться й у працях, присвячених інтеграції мультимодальних антидопінгових програм у бакалаврську підготовку майбутнього athlete support personnel, де підкреслюється необхідність поєднання теоретичного, практичного й цифрового компонентів навчання [12]. Водночас українські дослідники наголошують, що національна система антидопінгової освіти потребує більшої системності, адресності та включення в освітні програми майбутніх фахівців галузі [8; 9].

З урахуванням положень сучасних нормативних документів і результатів наукових праць структуру антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту доцільно представити через взаємопов'язані компоненти, подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту

Компонент	**Змістова характеристика**	**Основні прояви**
Мотиваційно-ціннісний	Усвідомлення значущості чесного спорту, негативного впливу допінгу на здоров'я, професійну репутацію та спортивну етику	Позитивна установка на clean sport, неприйняття допінгу, готовність дотримуватися етичних норм
Когнітивний	Знання антидопінгового законодавства, Всесвітнього антидопінгового кодексу, Міжнародного стандарту з освіти, переліку заборонених речовин і методів	Обізнаність щодо правил, процедур, ризиків і відповідальності за порушення антидопінгових норм
Операційно-діяльнісний	Уміння застосовувати антидопінгові знання в професійних ситуаціях, аналізувати кейси, надавати консультації, здійснювати профілактичну роботу	Здатність розпізнавати ризики, організовувати просвітницькі заходи, приймати професійно виважені рішення
Рефлексивно-оцінний	Здатність до самоаналізу, оцінювання власної готовності та відповідальності за професійні дії у сфері антидопінгу	Самоконтроль, критичне мислення, рефлексія професійної поведінки

Запропонована структура відображає сучасне розуміння антидопінгової освіти як комплексного процесу, спрямованого не лише на передачу знань, а й на формування поведінкових установок та професійної відповідальності [5; 9; 14]. Особливо важливим є мотиваційно-ціннісний компонент, оскільки саме він забезпечує внутрішнє прийняття ідей чесної конкуренції та робить антидопінгові знання особистісно значущими. Без його належного розвитку навіть достатня обізнаність не гарантує етичної поведінки у професійній практиці. Цей висновок підтверджується дослідженнями, у яких наголошується на важливості ціннісно орієнтованого підходу до профілактики допінгу [14; 18].

Когнітивний компонент передбачає засвоєння майбутніми фахівцями системи знань про нормативно-правові засади антидопінгової діяльності, суб'єктів її реалізації, порядок допінг-контролю, права й обов'язки спортсмена та допоміжного персоналу, а також ризики, пов'язані з вживанням спортивного харчування, біологічно активних добавок і лікарських засобів [1; 4; 6; 7]. У цьому аспекті важливим є не механічне запам'ятовування заборонених позицій, а розуміння логіки антидопінгової політики, її гуманістичного спрямування та зв'язку із захистом здоров'я спортсмена. Дослідження показують, що навіть серед студентів спортивних спеціальностей рівень таких знань часто є нерівномірним, що свідчить про потребу в цілеспрямованій освітній роботі [10; 11].

Операційно-діяльнісний компонент пов'язаний із практичною готовністю майбутнього фахівця діяти у реальних або змодельованих професійних ситуаціях. Йдеться про вміння аналізувати етичні дилеми, оцінювати ризики порушення антидопінгових правил, надавати базові консультації спортсменам, батькам, здобувачам освіти, використовувати перевірені інформаційні ресурси та здійснювати просвітницьку діяльність. Ефективність формування цього компонента зростає за умови використання кейс-методу, проблемного навчання, моделювання професійних ситуацій, мікровикладання, тренінгових форм роботи та цифрових освітніх ресурсів [5; 12; 15]. Саме така практична спрямованість дає змогу перевести знання у площину професійної дії.

Не менш значущим є рефлексивно-оцінний компонент, що забезпечує здатність майбутнього фахівця критично оцінювати власну готовність до діяльності у сфері clean sport, усвідомлювати межі власної компетентності та відповідальності, аналізувати професійні ризики й уникати рішень, які можуть суперечити етичним або правовим нормам. Сучасні дослідження athlete support personnel і тренерів показують, що саме недостатність рефлексії, нечітке усвідомлення власної ролі та перенесення відповідальності на інших учасників спортивного процесу нерідко стають чинниками низької ефективності антидопінгової профілактики [13; 16; 17].

ISSN 3041-1572 Online

Формування антидопінгової компетентності буде результативним за дотримання певних педагогічних умов. По-перше, необхідним є системне включення антидопінгової проблематики до змісту фахових дисциплін, а не її фрагментарне висвітлення у вигляді окремих інформаційних блоків. По-друге, важливо забезпечити міждисциплінарний характер підготовки, поєднавши правові, педагогічні, медико-біологічні та етичні аспекти антидопінгової освіти. По-третє, доцільно використовувати практикоорієнтовані методи навчання, які дозволяють формувати не лише знання, а й поведінкову готовність до професійної діяльності. По-четверте, суттєве значення має використання цифрових ресурсів, інтерактивних платформ, ситуаційних завдань і самостійної роботи, що відповідає сучасним міжнародним підходам до антидопінгової освіти [5; 9; 12; 14]. По-п'яте, необхідно створювати в освітньому середовищі атмосферу нетерпимості до допінгу, де цінності чистого спорту підтримуються не декларативно, а через зміст, комунікацію та приклад викладача.

Викладений матеріал дає підстави стверджувати, що антидопінгова компетентність майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту є важливим складником їхньої професійної підготовки. Її формування має здійснюватися цілеспрямовано, системно й на основі поєднання нормативного, ціннісного, когнітивного та практичного підходів. Саме така логіка підготовки забезпечує не лише засвоєння антидопінгових знань, а й готовність майбутнього фахівця реалізовувати принципи чистого спорту у власній професійній діяльності та поширювати їх у спортивному середовищі [8; 9; 14; 18].

Висновки і перспективи подальших досліджень

У результаті проведеного дослідження встановлено, що формування антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту є важливим напрямом удосконалення їхньої професійної підготовки в умовах сучасних викликів розвитку спортивної галузі. З'ясовано, що антидопінгова компетентність має інтегративний характер і поєднує мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивно-оцінний компоненти. Такий підхід дає підстави розглядати її не лише як сукупність знань про заборонені речовини, методи та нормативні вимоги, а як цілісну професійно значущу характеристику особистості, що виявляється у здатності діяти відповідально, етично виважено та відповідно до принципів чистого спорту [4; 5].

На основі аналізу наукових джерел і нормативно-правових документів доведено, що ефективність формування антидопінгової компетентності забезпечується за умов системного включення антидопінгової проблематики до змісту фахових дисциплін, міждисциплінарного поєднання правових, педагогічних, етичних і медико-біологічних аспектів підготовки, використання

практикоорієнтованих методів навчання, кейсів, моделювання професійних ситуацій, цифрових освітніх ресурсів та цілеспрямованої просвітницької роботи [1; 5; 8; 9]. Встановлено, що саме така організація освітнього процесу сприяє підвищенню рівня правової обізнаності здобувачів вищої освіти, розвитку критичного мислення, професійної відповідальності та готовності до профілактичної, консультативної й виховної діяльності у сфері clean sport [8; 14].

Узагальнення результатів дослідження дає змогу стверджувати, що антидопінгова компетентність повинна розглядатися як важливий складник професійної компетентності майбутнього тренера, викладача, учителя фізичної культури та іншого фахівця спортивної сфери. Її цілеспрямоване формування відповідає сучасним міжнародним і національним вимогам до антидопінгової освіти та має важливе практичне значення для модернізації змісту підготовки кадрів у галузі фізичної культури і спорту [1; 4; 5].

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні критеріїв, показників і рівнів сформованості антидопінгової компетентності майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту, експериментальній перевірці педагогічних умов її формування в освітньому процесі закладів вищої освіти, а також у створенні й апробації навчально-методичного забезпечення, спрямованого на інтеграцію антидопінгової освіти в систему професійної підготовки. Перспективним є також вивчення можливостей використання цифрових платформ, інтерактивних курсів і практикоорієнтованих тренінгових технологій для підвищення ефективності формування антидопінгової компетентності у майбутніх фахівців галузі.

Література

1. Про антидопінгову діяльність у спорті : Закон України від 26.01.2022 № 2011-IX.
2. Деякі питання антидопінгової діяльності та Національного антидопінгового центру : постанова Кабінету Міністрів України від 22.11.2022 № 1300.
3. International Convention against Doping in Sport. Paris : UNESCO, 2005.
4. World Anti-Doping Agency. World Anti-Doping Code. Montreal : WADA, 2021.
5. World Anti-Doping Agency. International Standard for Education (ISE). Montreal : WADA, 2021.
6. World Anti-Doping Agency. The 2026 List of Prohibited Substances and Methods. Montreal : WADA, 2025.
7. World Anti-Doping Agency. Athlete and Athlete Support Personnel Guide to the 2026 Prohibited List. Montreal : WADA, 2025.
8. Дутчак М., Коваль К. Антидопінгова освіта у спорті: оцінка стану та перспектив розвитку в Україні (за результатами опитування тренерів). Physical Culture and Sport: Scientific Perspective. 2026. № 4. С. 24–32. DOI: 10.31891/pcs.2025.4.3.
9. Хіменес Х., Пітин М., Задорожна О., Стельмах Ю. Актуальні стратегії антидопінгової освіти національного рівня (приклад Німеччини, Норвегії, Австралії та України). Академічні візії. 2025. Вип. 42. DOI: 10.5281/zenodo.15620268.

10. García-Martí C., Ospina-Betancurt J., Asensio-Castañeda E., Chamorro J. L. Study of an Anti-Doping Education Program in Spanish Sports Sciences Students. International Journal of Environmental Research and Public Health. 2022. Vol. 19, No. 23. Art. 16324. DOI: 10.3390/ijerph192316324.

11. Aguilar-Navarro M., Salas-Montoro J.-A., Pino-Ortega J. et al. Anti-Doping Knowledge of Students Undertaking Bachelor's Degrees in Sports Sciences in Spain. Nutrients. 2022. Vol. 14, No. 21. Art. 4523. DOI: 10.3390/nu14214523.

12. Franco-Andrés A., Rodríguez-Ferrero I., Aguilar-Navarro M. et al. Shaping the Next Generation of Athlete Support Personnel in Spain: Integrating a Multi-Modal Anti-Doping Education Program in Bachelor's Degree in Sports Sciences. Performance Enhancement & Health. 2026. Vol. 14, No. 1. Art. 100402. DOI: 10.1016/j.peh.2025.100402.

13. Lim M. C., Nair G., Chua E. W. et al. Cultivating Clean Sport Environment with Athlete Support Personnel (ASP): A Study on Anti-Doping Knowledge, Attitudes, and Practices of ASP. PLOS ONE. 2024. Vol. 19, No. 12. Art. e0314716. DOI: 10.1371/journal.pone.0314716.

14. Reynoso-Sánchez L. F., Molgado-Sifuentes A., Muñoz-Helú H., López-Walle J. M., Soto-García D. Effective Intervention Features of a Doping Prevention Program for Athletes: A Systematic Review with Meta-Analysis. Sports. 2025. Vol. 13, No. 4. Art. 108. DOI: 10.3390/sports13040108.

15. Faros A., Shehu J. Effectiveness of an Intervention to Improve Anti-Doping Education Knowledge among Botswana School Sport Coaches. African Journal for Physical Activity and Health Sciences. 2024. Vol. 30, No. 4. P. 578–596. DOI: 10.37597/ajphes.2024.30.4.3.

16. Patterson L. B., Backhouse S. H., Duffy P. J. Anti-Doping Education for Coaches: Qualitative Insights from National and International Sporting and Anti-Doping Organisations. Sport Management Review. 2016. Vol. 19, No. 1. P. 35–47. DOI: 10.1016/j.smr.2015.12.002.

17. Patterson L. B., Backhouse S. H. "An Important Cog in the Wheel", but not the Driver: Coaches' Perceptions of Their Role in Doping Prevention. Psychology of Sport and Exercise. 2018. Vol. 37. P. 117–127. DOI: 10.1016/j.psychsport.2018.05.004.

18. Williams T. L., Patterson L. B., Heyes A. R. et al. Barriers and Enablers in Doping, Anti-Doping, and Clean Sport: A Qualitative Meta-Synthesis Informed by the Theoretical Domains Framework and COM-B Model. Psychology of Sport and Exercise. 2024. Vol. 72. Art. 102608.

References

1. Aguilar-Navarro, M., Salas-Montoro, J.-A., Pino-Ortega, J., et al. (2022). Anti-doping knowledge of students undertaking bachelor's degrees in sports sciences in Spain. *Nutrients, 14*(21), Article 4523. https://doi.org/10.3390/nu14214523

2. Cultivating Clean Sport Environment with Athlete Support Personnel (ASP): A Study on Anti-Doping Knowledge, Attitudes, and Practices of ASP. (2024). *PLOS ONE, 19*(12), Article e0314716. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0314716

3. Deiaki pytannia antydopinhovoi diialnosti ta Natsionalnoho antydopinhovoho tsentru [Some issues of anti-doping activity and the National Anti-Doping Center]. (2022, November 22). Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1300 [in Ukrainian].

4. Dutchak, M., & Koval, K. (2026). Antydopinhova osvita u sporti: otsinka stanu ta perspektyv rozvytku v Ukraini (za rezultatamy opytuvannia treneriv) [Anti-doping education in sport: Assessment of the current state and development prospects in Ukraine (based on a survey of coaches)]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective, 4*, 24–32. https://doi.org/10.31891/pcs.2025.4.3

5. Faros, A., & Shehu, J. (2024). Effectiveness of an intervention to improve anti-doping education knowledge among Botswana school sport coaches. *African Journal for Physical Activity and Health Sciences, 30*(4), 578–596. https://doi.org/10.37597/ajphes.2024.30.4.3

6. Franco-Andrés, A., Rodríguez-Ferrero, I., Aguilar-Navarro, M., et al. (2026). Shaping the next generation of athlete support personnel in Spain: Integrating a multi-modal anti-doping education program in bachelor's degree in sports sciences. *Performance Enhancement & Health, 14*(1), Article 100402. https://doi.org/10.1016/j.peh.2025.100402

7. García-Martí, C., Ospina-Betancurt, J., Asensio-Castañeda, E., & Chamorro, J. L. (2022). Study of an anti-doping education program in Spanish sports sciences students. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(23), Article 16324. https://doi.org/10.3390/ijerph192316324

8. International Convention against Doping in Sport. (2005). Paris, France: UNESCO.

9. Khimenes, Kh., Pityn, M., Zadorozhna, O., & Stelmakh, Yu. (2025). Aktualni stratehii antydopinhovoi osvity natsionalnoho rivnia (pryklad Nimechchyny, Norvehii, Avstralii ta Ukrainy) [Current strategies of anti-doping education at the national level (the case of Germany, Norway, Australia, and Ukraine)]. *Akademichni vizii – Academic Visions, 42*. https://doi.org/10.5281/zenodo.15620268

10. Lim, M. C., Nair, G., Chua, E. W., et al. (2024). Cultivating clean sport environment with athlete support personnel (ASP): A study on anti-doping knowledge, attitudes, and practices of ASP. *PLOS ONE, 19*(12), Article e0314716. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0314716

11. Patterson, L. B., & Backhouse, S. H. (2018). "An important cog in the wheel", but not the driver: Coaches' perceptions of their role in doping prevention. *Psychology of Sport and Exercise, 37*, 117–127. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2018.05.004

12. Patterson, L. B., Backhouse, S. H., & Duffy, P. J. (2016). Anti-doping education for coaches: Qualitative insights from national and international sporting and anti-doping organisations. *Sport Management Review, 19*(1), 35–47. https://doi.org/10.1016/j.smr.2015.12.002

13. Pro antydopinhovu diialnist u sporti [On anti-doping activity in sport]. (2022, January 26). Law of Ukraine No. 2011-IX [in Ukrainian].

14. Reynoso-Sánchez, L. F., Molgado-Sifuentes, A., Muñoz-Helú, H., López-Walle, J. M., & Soto-García, D. (2025). Effective intervention features of a doping prevention program for athletes: A systematic review with meta-analysis. *Sports, 13*(4), Article 108. https://doi.org/10.3390/sports13040108

15. Williams, T. L., Patterson, L. B., Heyes, A. R., et al. (2024). Barriers and enablers in doping, anti-doping, and clean sport: A qualitative meta-synthesis informed by the theoretical domains framework and COM-B model. *Psychology of Sport and Exercise, 72*, Article 102608.

16. World Anti-Doping Agency. (2021). *International standard for education (ISE).* Montreal, Canada: WADA.

17. World Anti-Doping Agency. (2021). *World anti-doping code.* Montreal, Canada: WADA.

18. World Anti-Doping Agency. (2025). *Athlete and athlete support personnel guide to the 2026 prohibited list.* Montreal, Canada: WADA.

19. World Anti-Doping Agency. (2025). *The 2026 list of prohibited substances and methods.* Montreal, Canada: WADA.

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378:37.018.43:005.8:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-842-851

Поляков Сергій Миколайович здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м.Полтава, https://orcid.org/0009-0009-4620-6542

УПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ПРОЄКТНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність упровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти як інструменту підвищення його конкурентоспроможності та життєстійкості в умовах високої невизначеності та воєнного стану. Доведено, що сучасний університет має трансформуватися з консервативної ієрархічної структури в гнучку проєктно-орієнтовану екосистему, здатну ефективно залучати міжнародні інвестиції та реалізовувати стратегії інноваційного розвитку. Метою статті є обґрунтування особливостей упровадження системи управління проєктною діяльністю у сучасному університеті. Визначено, що ефективність упровадження системи управління проєктною діяльністю у ЗВО зумовлена трьома складовими: якістю інтелектуального потенціалу персоналу та стейкхолдерів, наявністю нормативно-правового забезпечення та рівнем сформованості проєктної культури в університетському середовищі» Доведено, що успішність трансформацій критично залежить від підготовки персоналу, яка має охоплювати розвиток проєктних та командних компетентностей, формування дієвої системи мотивації та подолання внутрішнього опору науковців через роз'яснення переваг системи управління проєктною діяльністю дозволяє гармонізувати адміністративні вимоги з творчою свободою дослідників. Емпіричні результати, засвідчили високий рівень підтримки ідеї впровадження системи управління проєктною діяльністю в університеті, що свідчить про наявність сформованого внутрішнього запиту на підвищення ефективності організації проєктної роботи, покращення комунікації між структурними підрозділами та оптимізацію управлінських процесів. Особливу увагу приділено необхідності легітимізації проєктної діяльності через оновлення нормативної бази ЗВО (Статуту, стратегії розвитку, внутрішніх положень), що дозволяє трансформувати розрізнені ініціативи у керовану систему.

Ключові слова: управління, проєктна діяльність, система, заклад вищої освіти, персонал університету, проєктна культура закладу вищої освіти.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Polyakov Serhiy Mykolayovych a graduate of the third (educational and scientific) level of higher education, Luhansk Taras Shevchenko National University, Poltava, https://orcid.org/0009-0009-4620-6542

IMPLEMENTATION OF A PROJECT MANAGEMENT SYSTEM IN A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. The article substantiates the relevance of implementing a project management system in a higher education institution as a tool for enhancing its competitiveness and resilience under conditions of high uncertainty and martial law. It is argued that a modern university should transform from a conservative hierarchical structure into a flexible project-oriented ecosystem capable of effectively attracting international investment and implementing innovative development strategies.

The purpose of the article is to substantiate the specific features of implementing a project management system in a modern university. It is determined that the effectiveness of implementing a project management system in higher education institutions depends on three key components: the quality of the intellectual potential of staff and stakeholders, the availability of an appropriate regulatory and legal framework, and the level of development of project culture within the university environment.

It is proved that the success of such transformations critically depends on staff training, which should include the development of project and teamwork competencies, the formation of an effective motivation system, and overcoming the internal resistance of academic staff through explaining the advantages of a project management system. Such an approach makes it possible to harmonize administrative requirements with the creative freedom of researchers.

Empirical results demonstrate a high level of support for the idea of implementing a project management system at the university, indicating the presence of a well-formed internal demand for improving the effectiveness of project work organization, enhancing communication between structural units, and optimizing management processes. Particular attention is paid to the need to legitimize project activities through updating the regulatory framework of the higher education institution (the Charter, development strategy, and internal regulations), which allows fragmented initiatives to be transformed into a coordinated and manageable system.

Keywords: management, project activities, system, higher education institution, university staff, project culture of a higher education institution.

Актуальність дослідження з упровадження системи управління проєктною діяльністю в закладі вищої освіти зумовлена необхідністю пошуку нових

інструментів підвищення конкурентоспроможності закладів вищої освіти в умовах високої невизначеності. Впровадження системи управління проєктною діяльністю дозволяє трансформувати академічну структуру в гнучку екосистему, здатну ефективно залучати міжнародні інвестиції, реалізовувати стратегії регіонального розвитку та забезпечувати високу якість освітніх інновацій через чітку координацію ресурсів, термінів та ризиків. Наразі сучасний ЗВО в Україні є суб'єктом, що реалізує десятки паралельних процесів: від відбудови інфраструктури та релокації до міжнародної наукової співпраці. Без системного управління проєктами такі процеси стають хаотичними, що веде до втрати ресурсів і потенціалу університету. Управління освітніми проєктами в умовах воєнного стану вимагає переходу від класичних моделей до екстремального та впровадження специфічного ризик-менеджменту. Проєкт у ЗВО сьогодні є не лише досягненням показників, а й забезпечення життєстійкості команди та інфраструктури.

Питання управління проєктною діяльністю в освітніх закладах розглядають З.Рябова, Ф.Дежарден (F.Desjardins), Н.Розамілья (N.Rosamilha), Л.Феррейра да Сілва. (L.Ferreira da Silva), К.Сьо (*K.Sjöö*), Т.Хеллстрьом (T.Hellström) тощо. Сучасна наука пропонує розглядати ЗВО не як освітній заклад, а як проєктно-орієнтовану екосистему, де управління проєктною діяльністю є механізмом швидкої адаптації до глобальної невизначеності.

Мета статті – розкрити особливості упровадження системи управління проєктною діяльністю в закладі вищої освіти.

Упровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти є не просто технічним впровадженням інструментів, а глибока трансформація корпоративної культури та управлінських процесів. Головною особливістю системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти у ЗВО є необхідність балансу між адміністративним порядком (терміни, бюджети, показники) та творчим науковим пошуком. З.Рябова зазначає, що найважливішим чинником розвитку навчального закладу як організації, орієнтованої на реалізацію проєктів, є своєчасне отримання інформації про перспективи розвитку [3].

Впровадження системи управління проєктами в закладі вищої освіти має низку специфічних особливостей, зумовлених необхідністю трансформації традиційної академічної структури в гнучку, інноваційну модель.

О.Кравченко зауважує, що «Збереження рівня якісної підготовки фахівців вимагає розроблення нових підходів, що дозволяють об'єктивно оцінювати знання та навички в умовах дистанційного навчання та обмежених ресурсів; забезпечення можливості проведення досліджень, доступу до наукових баз даних, публікації результатів; підтримку партнерства з іноземними ЗВО для обміну досвідом, доступу до ресурсів та спільних проєктів» [1].

До особливостей управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти ми відносимо такі:

– інтеграція управління проєктною діяльністю у стратегічне управління закладом вищої освіти, формування нормативно-правового забезпечення та створення спеціалізованих структур (проєктних офісів, центрів грантової підтримки);

– реалізація проєктної діяльності у закладах вищої освіти відбувається в умовах взаємодії традиційної ієрархічної академічної структури з гнучкими проєктними командами, що зумовлює використання елементів матричної організаційної структури;

– управління проєктами передбачає залучення науково-педагогічних працівників різних спеціальностей та структурних підрозділів, що сприяє інтеграції знань, розвитку міжфакультетської співпраці та формуванню інноваційного освітньо-наукового середовища;

– ефективне функціонування системи управління проєктною діяльністю пов’язане з активною участю закладів вищої освіти у національних і міжнародних грантових програмах, розширенням партнерських зв’язків із органами влади, бізнесом та громадськими організаціями;

– формування розвитку управлінських і проєктних компетентностей науково-педагогічних працівників, підвищення їх мотивації до участі у проєктній діяльності;

– використання цифрових платформ і систем управління проєктами забезпечує прозорість планування, моніторингу та оцінювання результатів проєктної діяльності, підвищує ефективність координації роботи проєктних команд;

– орієнтація на практичні результати та посилення взаємодії університету з суспільством і територіальними громадами.

К.Дженсен, К.Тюсен, та Дж.Джеральді (C.Jensen, C.Thuesen, & J.Geraldi) зазвичай звертають увагу на те, як циклічні та безперервні процеси змінюють наше розуміння «завершеності» проєкту; як технології (AI, платформи) прискорюють проєктизацію та роблять її тотальною; наголошується на ризиках — стрес від постійних дедлайнів, фрагментація життя та втрата відчуття стабільності [5].

К.Сьо (*Karoline Sjöö*) та Т.Хеллстрьом (*Tomas Hellström*) фокусують увагу на «людському чиннику» в управлінні спільними проєктами університету та індустрії. Автори досліджують унікальну модель управління — спільне лідерство (joint project leadership), коли проєктом одночасно керують два менеджери: один від університету, інший від компанії-партнера [7].

З огляду на те, що компонентами системи управління проєктною діяльністю у закладах вищої освіти є: суб'єктно-об'єктний компонент (трирівнева

ISSN 3041-1572 Online

вертикаль управління (ректорат – проєктний офіс – керівники груп) у взаємодії зі стейкхолдерами); функціонально-процесуальний компонент (перехід до адхократичних структур та поєднання матеріальних стимулів із науковим визнанням працівників); методологічний компонент (синтез системного, діяльнісного та проєктно-орієнтованого підходів, що дозволяє трансформувати кафедральну структуру в матричну); ресурсно-інформаційний компонент (нормативне забезпечення, розвиток проєктної компетентності кадрів та використання наукової інфраструктури (технопарків, інкубаторів); результативно-аксіологічний компонент (оцінка впливу проєктів на якість освіти, міжнародне партнерство та інтелектуальну власність) [2] можемо виокремити особливості упровадження системи управління проєктною діяльністю в закладі вищої освіти.

На нашу думку, для успішного впровадження системи управління проєктною діяльністю у закладах вищої освіти необхідна комплексна підготовка персоналу: від формування базових знань з проєктного менеджменту до розвитку цифрових компетентностей та командної взаємодії, що дозволяє інтегрувати проєктний підхід у освітній процес і адміністративне управління, забезпечуючи ефективність та прозорість реалізації освітніх і наукових проєктів. До основних напрямів підготовки персоналу ЗВО належить таке: ознайомлення з сучасними моделями управління проєктами (PMBOK, Agile, PRINCE2, SCRUM) та їх адаптація до освітнього середовища; вивчення нормативно-правових документів України щодо проєктного менеджменту у сфері освіти та науки; використання інформаційних систем управління проєктами (MS Project, Trello, Jira, Asana); навчання методам ризик-менеджменту та моніторингу ефективності; використання аналітичних інструментів для оцінки результатів проєктів; формування командної роботи та лідерських навичок; розвиток комунікаційних стратегій для ефективної взаємодії між кафедрами, факультетами та адміністрацією; упровадження системи мотивації для викладачів та співробітників, які беруть участь у проєктній діяльності. Людський чинник є найбільш критичним у ЗВО, оскільки виконавці проєкту часто сприймають формалізований менеджмент як загрозу творчій свободі.

Наступним етапом є створення нормативно-правового забезпечення є фундаментом для легітимізації проєктного менеджменту в ЗВО, що дозволяє перетворити розрізнені ініціативи на керовану систему з чітким розподілом відповідальності та ресурсів. Важливими діями є закріплення проєктної діяльності у засадничих документах університету, а саме:

– внесення змін до Статуту ЗВО;

– визначення проєктного підходу як основного інструменту реалізації стратегічних цілей.

– розроблення Положення про управління проєктною діяльністю у ЗВО;

– розроблення Положення про формування проєктних команд та порядок залучення викладачів та адміністративного персоналу до проєктів, зокрема на умовах сумісництва або встановлення доплат;

– розроблення Положення про преміювання та стимулювання за проєктну діяльність, установлення чітких KPI та механізмів виплати винагород за успішне завершення етапів проєкту;

– визначення порядку фінансування проєктної діяльності та регламентація використання спецфонду, грантових коштів та залучених інвестицій.

Система управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти не може функціонувати як ізольований механізм — вона повинна стати двигуном стратегії розвитку університету. Особлива увага приділяється життєвому циклу результатів — здатності проєкту приносити користь університету навіть після завершення зовнішнього (грантового) фінансування.

Наступним етапом є формування проєктної культури в університеті. Ефективність системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти залежить від розвитку проєктної культури серед працівників університету, що передбачає: підвищення кваліфікації викладачів та менеджерів; розвиток компетентностей у сфері проєктного менеджменту; мотивацію персоналу до участі у проєктах.

Формування проєктної культури в університеті зумовлює перехід від «виконання окремих доручень» до системного мислення, де кожен проєкт наближає заклад до його стратегічної мети. Насамперед йдеться про зміну ментальності науково-педагогічних працівників та адміністрації. Проєктна діяльність не має бути «додатковим навантаженням», а повинна стати інструментом розвитку. Кожен проєкт (від оновлення курсу до міжнародного гранту) має корелювати зі стратегічним планом розвитку університету. Керівництво має виступати амбасадорами змін, демонструючи підтримку не лише на словах, а й через виділення ресурсів (часу, бюджету, простору).

Ф.Дежарден, Н.Розамілья, Л.Феррейра да Сілва. (F.Desjardins, N.Rosamilha, L.Ferreira da Silva) підкреслюють, що «проєкти стають дедалі складнішими, а середовище — менш передбачуваним, що вимагає від організацій (у тому числі університетів) не просто впроваджувати методологію, а інвестувати в навчання персоналу (Competency Development). Для успішного формування проєктної культури в ЗВО першочерговим завданням є не закупівля софту, а розвиток проєктних компетенцій співробітників, щоб вони могли вільно оперувати різними методами управління [4].

Праця К.Сьо (K.Sjöö) та Т.Хеллстрьома (T.Hellström) пропонує новий погляд на те, як університети взаємодіють із зовнішнім світом (бізнесом,

громадами, державою). Автори розглядають проєкт не просто як технічний інструмент, а як механізм зв'язку між академічним середовищем та практикою. Проєкти дозволяють об'єднати людей із різними цінностями (вчених, які прагнуть знань, та підприємців, які прагнуть прибутку) навколо спільної конкретної мети на певний час [6]. У вищезазначеній статті наголошується на формуванні проєктної культури в ЗВО, де проєктна діяльність є основним способом «виживання» та розвитку університету в суспільстві. Культура управління проєктами має бути спрямована на те, щоб навчитися перетворювати короткострокові проєкти на довгострокові партнерства, а науково-педагогічні працівники мають навчитися працювати в умовах постійної «тимчасовості» та невизначеності, що притаманна проєктам [6].

Упровадження системи управління проєктною діяльністю в закладі вищої освіти здійснювалося на базі ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» з метою оптимізації внутрішніх процесів, підвищення конкурентоспроможності закладу на ринку освітніх та наукових послуг, а також адаптації до умов релокації та цифровізації.

Проведено комплексне опитування серед науково-педагогічних працівників та адміністративного персоналу для виявлення «вузьких місць» у поточному управлінні проєктами, що дозволило оцінити рівень проєктної зрілості університету та сформувати перелік потреб у автоматизації процесів. У опитування на питання «Наскільки доцільним та своєчасним для нашого університету ви вважаєте впровадження єдиної системи управління проєктною діяльністю?» було надано 87% позитивних відповідей; на питання «Чи буде впровадження системи управління проєктною діяльністю, на Вашу думку, сприяти підвищенню індивідуальних показників проєктної активності науково-педагогічних працівників?» отримано – 75% позитивних відповідей; крім того, на питання «Чи сприятиме впровадження єдиної системи управління проєктною діяльністю підвищенню ефективності командної роботи та міжфакультетської взаємодії?» було отримано 81% позитивних відповідей, що свідчить про високий рівень очікувань щодо покращення комунікації та координації між різними структурними підрозділами університету. Водночас, на питання «Які основні ризики Ви вбачаєте у впровадженні системи управління проєктною діяльністю?» найбільш поширеними відповідями були: недостатня підготовка персоналу (46%), можливий опір змінам (32%) та потреба у додатковому фінансуванні (28%). Такі відповіді дозволили сформувати перелік ключових викликів, які необхідно врахувати при розробці шляхів впровадження системи управління проєктною діяльністю у ЗВО. А також 68% респондентів висловили переконання, що алгоритмізація процесів управління проєктною діяльністю дозволить суттєво знизити бюрократичне навантаження, звільнивши час для безпосередньої науково-дослідної роботи. Висо-

кий рівень підтримки ініціативи (87%) свідчить про сформований внутрішній запит на зміни та усвідомлення колективом невідворотності процесів проєктної діяльності у ЗВО.

На основі отриманих емпіричних даних визначено особливості впровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти, яка передбачає перехід від фрагментарного управління до системної проєктної моделі, що дозволило не лише структурувати наявні ресурси університету, а й закласти підґрунтя для формування нової проєктної культури, де цифрова система виступає не інструментом контролю, а сервісним середовищем для підтримки академічних ініціатив та професійного зростання кожного співробітника.

Практична реалізація системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти дозволяє не лише структурувати наявні грантові та наукові активності, а й створити стійку екосистему для генерування інновацій, де проєкт стає не просто тимчасовим завданням, а стратегічним інструментом розвитку закладу в умовах мінливого середовища».

Висновки. Впровадження системи управління проєктною діяльністю перетворює університет із консервативної установи на адаптивну екосистему, здатну швидко реагувати на виклики ринку освітніх послуг та наукових інновацій. Отже, результати проведеного дослідження засвідчують, що впровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти є комплексним організаційно-управлінським процесом, який передбачає трансформацію традиційної академічної моделі функціонування університету у більш гнучку, інноваційну та проєктно-орієнтовану систему управління. Така трансформація охоплює інституційні, організаційні, методологічні та культурні зміни, спрямовані на інтеграцію проєктного підходу в освітню, наукову та управлінську діяльність закладу вищої освіти.

Емпіричні результати, отримані під час опитування науково-педагогічних працівників та адміністративного персоналу, засвідчили високий рівень підтримки ідеї впровадження системи управління проєктною діяльністю в університеті, що свідчить про наявність сформованого внутрішнього запиту на підвищення ефективності організації проєктної роботи, покращення комунікації між структурними підрозділами та оптимізацію управлінських процесів. Водночас виявлено низку потенційних викликів, зокрема недостатній рівень підготовки персоналу, можливий опір організаційним змінам та потребу у додаткових ресурсах для забезпечення ефективного функціонування системи.

Доведено, що ключовою умовою успішного впровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти є розвиток проєктної культури та системна підготовка персоналу, що передбачає формування

проєктних, цифрових та комунікаційних компетентностей, розвиток командної взаємодії та створення ефективної системи мотивації працівників. У цьому контексті важливого значення набуває розроблення нормативно-правового забезпечення проєктної діяльності, створення спеціалізованих структур управління проєктами, а також використання сучасних цифрових платформ для планування, моніторингу та оцінювання результатів проєктів.

Практичне впровадження системи управління проєктною діяльністю у закладі вищої освіти сприяє підвищенню ефективності використання наукового та інноваційного потенціалу університету, розвитку міжнародної співпраці, активізації грантової діяльності та посиленню взаємодії із зовнішніми стейкхолдерами. Таким чином, управління проєктною діяльністю поступово стає одним із ключових механізмів забезпечення стратегічного розвитку університету, його конкурентоспроможності та адаптивності до умов динамічного соціально-економічного середовища.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробленням моделей оцінювання рівня проєктної зрілості закладів вищої освіти, визначенням ефективних механізмів формування проєктної культури університету та дослідженням впливу цифрових платформ управління проєктами на результативність освітньо-наукової діяльності.

Література:

1. Кравченко О. І. Управління якістю надання освітніх послуг у закладі вищої освіти в умовах трансформації. *Вісник науки і освіти*. 2025. № 6 (36). С. 1205–1214. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-1205-1214

2. Поляков С. М. Система управління проєктною діяльністю в закладі вищої освіти. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 2 (22). С. 688–696.

3. Рябова З. Управління закладом професійної (професійно-технічної) освіти як проєктно-орієнтованою організацією. *Професійна педагогіка*. 2020. № 1 (20). С. 86–94. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.86-94

4. Desjardins F., Rosamilha N., Ferreira da Silva L. The Rise of Hybrid Project Management Approaches and Methodologies: Prioritizing Competency Development. *Project Management for European, Asian and African Practitioners — Theory and Technique Examples in Selected Professions*. 2025. P. 9–26. DOI: 10.1007/978-3-031-77806-3_2

5. Jensen A., Thuesen C., Geraldi J. The projectification of everything: Projects as a human condition. *Project Management Journal*. 2016. Vol. 47, No. 3. P. 21–34.

6. Sjöö K., Hellström T. The two sides of the coin: joint project leader interaction in university-industry collaboration projects. *R&D Management*. 2021. URL: https://portal.research.lu.se/en/publications/the-two-sides-of-the-coin-joint-project-leader-interaction-in-uni/ (дата звернення: 15.03.2026).

7. Sjöö K., Hellström T. University-society collaboration: A project-based approach. *Industry and Higher Education*. 2019. Vol. 33, No. 4. URL: https://research.chalmers.se/publication/519419/file/519419_Fulltext.pdf (дата звернення: 15.03.2026).

References:

1. Kravchenko, O. I. (2025). Upravlinnia yakistiu nadannia osvitnikh posluh u zakladi vyshchoi osvity v umovakh transformatsii [Quality management of educational services provision in a higher education institution under transformation]. *Visnyk nauky i osvity [Bulletin of Science and Education]*, (6), 1205–1214. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2025-6(36)-1205-1214 [in Ukrainian].

2. Poliakov, S. M. (2026). Systema upravlinnia proiektnoiu diialnistiu v zakladi vyshchoi osvity [Project management system in a higher education institution]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy [Society and National Interests]*, (2), 688–696. [in Ukrainian].

3. Riabova, Z. (2020). Upravlinnia zakladom profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity yak proiektno-oriientovanoiu orhanizatsiieiu [Management of professional (vocational-technical) education institution as a project-oriented organization]. *Profesiina pedahohika [Professional Pedagogy]*, (1), 86–94. https://doi.org/10.32835/2707-3092.2020.20.86-94 [in Ukrainian].

4. Desjardins, F., Rosamilha, N., & Ferreira da Silva, L. (2025). The rise of hybrid project management approaches and methodologies: Prioritizing competency development. In *Project Management for European, Asian and African Practitioners—Theory and Technique Examples in Selected Professions* (pp. 9–26). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-77806-3_2 [in English].

5. Jensen, A., Thuesen, C., & Geraldi, J. (2016). The projectification of everything: Projects as a human condition. *Project Management Journal*, *47*(3), 21–34. https://doi.org/10.1177/875697281604700303 [in English].

6. Sjöö, K., & Hellström, T. (2021). The two sides of the coin: joint project leader interaction in university-industry collaboration projects. *R&D Management*. https://portal.research.lu.se/en/publications/the-two-sides-of-the-coin-joint-project-leader-interaction-in-uni/ [in English].

7. Sjöö, K., & Hellström, T. (2019). University-society collaboration: A project-based approach. *Industry and Higher Education, 33*(4), 215–226. https://doi.org/10.1177/0950422219829697 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 378:63:005.8:004.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-852-862

Потапчук Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0003-1680-6976

Маценко Леся Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-2939-4229

МЕТОДИКИ AGILE ПРОЄКТУВАННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ АГРАРНИХ ЗАКЛАДІВ ФАХОВОЇ ПЕРЕДВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти в умовах розвитку цифрових аграрних технологій та впровадження підходів AgriTech у професійну діяльність. Зростання ролі проєктної діяльності в сучасному аграрному секторі зумовлює необхідність використання інноваційних педагогічних підходів, орієнтованих на розвиток здатності здобувачів до планування, реалізації та оцінювання професійних проєктів.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні методики Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти. У процесі дослідження використано методи аналізу наукових джерел, узагальнення педагогічного досвіду, систематизації підходів до організації проєктної діяльності та моделювання структури методики Agile-проєктування.

У статті визначено ключові аспекти використання Agile-підходів у аграрній освіті, проаналізовано їх переваги та виклики, що дозволило обґрунтувати необхідність адаптації Agile-методологій до специфіки аграрної професійної діяльності. Розроблено методику Agile-проєктування, яка включає послідовні етапи організації проєктної діяльності здобувачів освіти: ініціацію проєкту, планування спринтів, реалізацію завдань, оцінювання результатів і інтеграцію отриманих рішень. Обґрунтовано умови ефективного впровадження методики та визначено очікувані результати її використання у формуванні проєктувальної компетентності.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання запропонованої методики Agile-проєктування у професійній підготовці здо-

бувачів аграрних спеціальностей, що сприятиме розвитку їх здатності до використання цифрових технологій, реалізації інноваційних рішень та ефективного управління проєктами у сучасному аграрному виробництві.

Ключові слова: проєктувальна компетентність, гнучкі методики навчання, цифрове землеробство, освітні інновації, міждисциплінарна взаємодія, командна діяльність, професійна підготовка, точне землеробство, управління освітніми проєктами, технологічна адаптивність

Potapchuk Tetiana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Theory and Methodology of Preschool and Special Education, of Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0003-1680-6976

Matsenko Lesya Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Pedagogy, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-2939-4229

AGILE DESIGN METHODS FOR FORMING DESIGN COMPETENCE OF STUDENTS OF AGRICULTURAL VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article considers the issues of forming design competence of applicants for agricultural institutions of professional pre-higher education in the context of digital agricultural technologies development and the introduction of AgriTech approaches into professional activity. The growing role of project activity in the modern agricultural sector necessitates the use of innovative pedagogical approaches focused on developing the ability of applicants to plan, implement, and evaluate professional projects.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and develop Agile design methodology for shaping design competence of applicants for agricultural institutions of professional pre-higher education. The research used methods of analyzing scientific sources, summarizing pedagogical experience, systematizing approaches to organizing project activity, and modeling the structure of the Agile design methodology.

The article identifies key aspects of using Agile approaches in agricultural education, analyzes their advantages and challenges, which made it possible to substantiate the need to adapt Agile methodologies to the specifics of agricultural professional activity. The Agile design methodology was developed, which includes sequential stages of organizing the design activities of education seekers: project

ISSN 3041-1572 Online

initiation, sprint planning, task implementation, evaluation of results, and integration of the obtained solutions. The conditions for the effective implementation of the methodology were substantiated and the expected results of its use in the formation of design competence were determined.

The practical significance of the study lies in the possibility of using the proposed Agile design methodology in professional training of agricultural students, which will contribute to the development of their ability to use digital technologies, implement innovative solution,s and effectively manage projects in modern agricultural production.

Keywords: project design competence, flexible learning methods, digital agriculture, educational innovations, interdisciplinary interaction, team activity, professional training, precision agriculture, educational project management, technological adaptability

Актуальність проблеми. Сучасний етап розвитку професійної освіти характеризується інтенсивною цифровізацією, інтеграцією інноваційних технологій та зростанням ролі проєктної діяльності як ключового інструменту професійної підготовки майбутніх фахівців. Умови глобальних трансформацій економіки, швидке оновлення технологій і поширення цифрових рішень формують нові вимоги до якості професійної освіти, орієнтуючи її на розвиток здатності до проєктування, командної взаємодії, критичного мислення та оперативного прийняття рішень.

Особливої актуальності ці процеси набувають у сфері аграрної освіти, яка зазнає суттєвих змін під впливом розвитку технологій AgriTech, цифрового землеробства, автоматизації виробничих процесів та впровадження інтелектуальних систем управління аграрним виробництвом. Використання технологій точного землеробства, геоінформаційних систем, сенсорних мереж, безпілотних літальних апаратів, систем моніторингу стану ґрунтів і посівів, цифрових платформ управління агровиробництвом зумовлює необхідність підготовки фахівців нового типу, здатних працювати у проєктно-орієнтованому середовищі та брати участь у розробленні й реалізації інноваційних аграрних рішень.

Сучасний аграрний сектор дедалі більше функціонує у форматі міждисциплінарних проєктів, пов’язаних із впровадженням інновацій, модернізацією виробництва, оптимізацією ресурсів і підвищенням ефективності аграрного бізнесу. У зв’язку з цим особливого значення набуває формування у здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти проєктувальної компетентності як інтегрованої характеристики, що включає здатність до аналізу проблемних ситуацій, планування діяльності, розроблення проєктних рішень, оцінювання ризиків та досягнення прогнозованих результатів у професійній

діяльності. Водночас традиційні підходи до організації освітнього процесу в аграрних закладах освіти часто залишаються орієнтованими на репродуктивні форми навчання та жорстко структуровані моделі засвоєння знань, що не повною мірою відповідає динамічному характеру сучасного аграрного виробництва. В умовах швидких технологічних змін і потреби у гнучкому реагуванні на виклики ринку виникає необхідність впровадження інноваційних педагогічних технологій щодо забезпечення адаптивності освітнього процесу та активізації проєктної діяльності здобувачів освіти.

Одним із перспективних напрямів модернізації освітнього процесу є використання методик Agile-проєктування, що базуються на принципах гнучкості, ітеративності, командної взаємодії, постійного зворотного зв'язку та орієнтації на результат. Первинно розроблені для сфери програмної інженерії, Agile-підходи сьогодні активно впроваджуються у різних галузях діяльності, зокрема у сфері освіти, де вони розглядаються як ефективний інструмент організації проєктної діяльності та розвитку професійних компетентностей здобувачів (Сліпчишин, 2021; Шапошнікова & Кірвас, 2020; Pombo & Cunha, 2025).

Використання методик Agile-проєктування в освітньому середовищі аграрних закладів фахової передвищої освіти створює можливості для моделювання реальних виробничих ситуацій, організації командної роботи над практичними завданнями, формування навичок управління проєктами та адаптації до змінних умов професійної діяльності (Yeshwanth, 2022). Це особливо важливо для підготовки фахівців аграрного профілю, діяльність яких пов'язана з постійним аналізом даних, плануванням виробничих процесів та впровадженням інноваційних технологій у виробництво.

Разом з тим аналіз сучасних науково-педагогічних досліджень засвідчує, що проблема використання методик Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти залишається недостатньо дослідженою. Більшість наукових праць присвячено застосуванню Agile у сфері інформаційних технологій або загальної професійної освіти, тоді як питання адаптації Agile-підходів до специфіки аграрної діяльності та освітнього процесу аграрних закладів потребує подальшого наукового обґрунтування.

Таким чином, виникає суперечність між потребою сучасного аграрного сектору у фахівцях, здатних до ефективного проєктування професійної діяльності в умовах розвитку AgriTech і цифрового землеробства, та недостатнім рівнем методичного забезпечення використання Agile-проєктування у формуванні проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти. Зазначене зумовлює актуальність дослідження, спрямованого на обґрунтування та впровадження методик Agile-проєкту-

ISSN 3041-1572 Online

вання як засобу формування проєктувальної компетентності здобувачів у системі фахової передвищої аграрної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування проєктувальної компетентності здобувачів освіти та використання гнучких методик проєктування в освітньому процесі є предметом активних наукових досліджень як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогічній науці. У сучасних наукових працях значна увага приділяється розвитку проєктно-орієнтованого навчання, упровадженню Agile-підходів у освітню діяльність, а також трансформації змісту професійної підготовки в умовах цифровізації аграрного сектору та поширення технологій AgriTech. Аналіз наукових джерел дозволяє виокремити кілька ключових напрямів досліджень, пов'язаних із формуванням проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

О. Дьомін (2018) підкреслює необхідність адаптації формування професійних компетентностей бакалаврів з агроінженерії до кардинальних змін у вітчизняному сільському господарстві, що відбулися з часів здобуття Україною незалежності. Автор наголошує, що існує істотна проблема у формуванні професійних компетентностей майбутніх бакалаврів з агроінженерії. Водночас українська система аграрної освіти часто не відповідає сучасним потребам ринку як за кількістю випускників затребуваних спеціальностей, так і за рівнем отриманих ними практичних навичок. В. Міронова та інші (2020) розглядають Agile-парадигму для розробки та побудови курсів і семантичних зв'язків дисциплін вищої освіти. На думку авторів, відмінністю цього підходу від класичної каскадної освітньої схеми є відмова від звичайного переходу від попередньої роботи до наступної шляхом поділу кожної теми на диференційовані завдання. Це дозволяє студентам виконувати завдання, чітко усвідомлюючи «ступінь занурення» в тему.

Зарубіжні дослідники у сфері AgriTech освіти наголошують на необхідності розвитку цифрових, аналітичних, робототехнічних та сталих компетентностей, які формують здатність майбутніх фахівців до роботи з сучасними технологіями (Gupta et al., 2024; Srivastava et al., 2024). У цих дослідженнях виділяють як «soft skills», так і «hard skills», що критично важливі для успішної професійної діяльності в аграрній галузі. C. Marnewick (2023) досліджує досвід студентів щодо проєктного навчання в рамках навчання Agile управління проєктами.

Незважаючи на доволі значну кількість наукових досліджень, присвячених розвитку проєктної діяльності здобувачів освіти, використанню Agile-підходів у освітньому процесі та модернізації професійної підготовки в умовах цифровізації аграрного сектору, питання комплексного використання методик Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності

здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти залишаються недостатньо висвітленими. У наявних дослідженнях переважно розглядаються окремі аспекти Agile-методологій або їх застосування у сфері інформаційних технологій, тоді як специфіка аграрної професійної діяльності, що поєднує технологічні, виробничі та організаційні компоненти, потребує адаптованих педагогічних підходів. Водночас недостатньо розробленими залишаються методичні засади впровадження Agile-проєктування в освітній процес аграрних закладів фахової передвищої освіти з метою цілеспрямованого формування проєктувальної компетентності здобувачів.

Мета дослідження. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробленні методик Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Використання методик Agile-проєктування в аграрній освіті розглядається як ефективний інструмент формування практично орієнтованих компетентностей здобувачів, необхідних для діяльності в умовах цифровізації аграрного сектору та розвитку технологій AgriTech. У сучасних освітніх практиках Agile-підходи дозволяють інтегрувати інноваційні технології, забезпечуючи поєднання теоретичної підготовки з реальними виробничими завданнями.

Agile-проєкти в аграрній освіті базуються на ітеративних та колаборативних підходах, зокрема використанні фреймворку Scrum, що забезпечує організацію освітнього процесу через короткі цикли виконання завдань (спринти). У процесі реалізації невеликих проєктів із швидким отриманням зворотного зв’язку здобувачі освіти навчаються працювати з комплексними аграрними даними, здійснювати моніторинг стану посівів за допомогою безпілотних літальних апаратів, застосовувати інструменти аналізу даних та адаптуватися до змінних природних умов. Такий підхід сприяє подоланню розриву між теоретичними знаннями та практикою управління аграрними процесами.

Ключові аспекти, переваги та виклики використання Agile-підходів в аграрній освіті узагальнено в таблиці 1.

Таблиця 1

Ключові аспекти, переваги та виклики використання Agile-підходів в аграрній освіті

Основні аспекти Agile-освіти в аграрній сфері
Ітеративне навчання – здобувачі розробляють прототипи (наприклад, IoT-сенсори, елементи автоматизованих агросистем) через послідовні цикли вдосконалення, а не шляхом виконання одного завершального проєкту
Інтеграція технологій – проєкти передбачають використання комп'ютерного зору, безпілотних літальних апаратів для контролю шкідників, систем штучного інтелекту для діагностики стану ґрунтів
Використання кейсів та інструментів – застосування навчальних моделей і відкритих технічних рішень для формування навичок точного землеробства
Розвиток професійних навичок – формування здатності працювати у міждисциплінарних командах, управляти невизначеністю та реагувати на зміну вхідних даних
Переваги та виклики
Переваги: підвищення мотивації здобувачів освіти; прискорення впровадження інноваційних агротехнологій; глибше розуміння складних аграрних систем
Виклики: опір впровадженню нових педагогічних підходів; обмеженість технічної інфраструктури в освітніх закладах; потреба у підготовці педагогів до використання Agile-методик
Приклади реалізації Agile-ініціатив
Освітні програми, що поєднують онлайн-курси та практичні заняття з управління аграрними процесами
Використання цифрових платформ та інструментів точного землеробства у освітньому процесі
Колаборативні платформи для поширення знань щодо сталих аграрних практик
Програми підтримки студентських стартапів у сфері агротехнологій

Джерело: складено автором на основі: Jafa & Várallyai (2023); Adhikary et al. (2023)

Аналіз представлених у таблиці даних свідчить, що використання Agile-підходів у навчанні здобувачів аграрних спеціальностей створює умови для розвитку системного мислення, здатності до аналізу виробничих процесів і прийняття управлінських рішень. Водночас впровадження таких підходів потребує розроблення чіткої методики організації освітнього процесу, адаптованої до специфіки аграрної освіти та умов функціонування закладів фахової передвищої освіти.

З огляду на зазначене доцільним є розроблення методики Agile-проєктування, спрямованої на формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти. Така методика ґрунтується на принципах гнучкості, поетапності, інтеграції теоретичних знань із практичною діяльністю та орієнтації на реальні виробничі завдання аграрного сектору. Основою методики є використання адаптованого фреймворку Scrum, що забезпечує структуровану організацію командної діяльності

здобувачів освіти. Методика Agile-проєктування передбачає поетапну організацію освітнього процесу, що включає п'ять взаємопов'язаних етапів

Етап 1. Ініціація проєкту (Project Initiation). На першому етапі визначається тема проєкту, що відповідає реальним потребам аграрного виробництва або освітнього середовища. Тематика проєктів може охоплювати: розроблення систем моніторингу стану посівів; моделювання процесів точного внесення добрив; створення цифрових карт земельних ділянок; аналіз аграрних даних для прогнозування врожайності; проєктування систем автоматизації фермерських господарств. На цьому етапі формуються команди здобувачів освіти, визначаються ролі учасників (Scrum-майстер, розробники, аналітики), а також встановлюються основні цілі та очікувані результати проєкту.

Етап 2. Планування спринту (Sprint Planning). Другий етап передбачає деталізацію завдань проєкту та їх розподіл між учасниками команди. Здобувачі освіти спільно з викладачем формують перелік завдань (backlog), визначають їх пріоритетність і планують виконання у межах коротких часових інтервалів – спринтів (1–2 тижні). На цьому етапі здобувачі: аналізують вихідні дані; визначають ресурси для виконання завдань; прогнозують можливі ризики; планують очікувані результати спринту.

Етап 3. Реалізація спринту (Sprint Implementation). Третій етап передбачає виконання запланованих завдань із використанням сучасних цифрових інструментів та агротехнологій. У процесі роботи здобувачі освіти здійснюють: збір та обробку даних; тестування прототипів; аналіз проміжних результатів; коригування дій відповідно до отриманого зворотного зв'язку. Особливу увагу приділяють використанню цифрових технологій, таких як: геоінформаційні системи; сенсорні технології; безпілотні літальні апарати; аналітичні програмні засоби.

Етап 4. Оцінювання результатів та рефлексія (Sprint Review and Reflection). На цьому етапі здійснюється презентація результатів виконаного спринту, обговорення досягнутих результатів та визначення напрямів удосконалення подальшої діяльності. Здобувачі освіти: представляють результати роботи; аналізують ефективність прийнятих рішень; визначають недоліки та можливості покращення; здійснюють самооцінювання та взаємооцінювання. Такий підхід сприяє розвитку рефлексивного мислення та формуванню відповідальності за результати власної діяльності.

Етап 5. Інтеграція результатів та масштабування проєкту (Project Integration). Завершальний етап передбачає узагальнення отриманих результатів, оформлення документації та можливість подальшого використання розроблених рішень у навчальній або виробничій діяльності. На цьому етапі здобувачі: готують підсумкові звіти; оформлюють технічну документацію;

аналізують можливість масштабування проєкту; оцінюють ефективність запропонованих рішень.

Ефективність впровадження методики Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти забезпечується за умов наявності відповідного цифрового освітнього середовища, інтеграції міждисциплінарного змісту навчання, підготовленості педагогічних працівників до використання гнучких методик організації проєктної діяльності, а також залучення реальних виробничих кейсів аграрного сектору та технологій AgriTech до освітнього процесу. Важливими умовами є також використання сучасних цифрових інструментів управління проєктами, організація командної взаємодії здобувачів освіти та забезпечення систематичного зворотного зв'язку на всіх етапах реалізації проєктів. Очікуваними результатами впровадження запропонованої методики є підвищення рівня сформованості проєктувальної компетентності здобувачів, розвиток здатності до аналізу аграрних виробничих процесів, планування та реалізації проєктних рішень, ефективної командної взаємодії, прийняття рішень в умовах невизначеності та використання сучасних технологій у професійній діяльності.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У статті здійснено теоретичне обґрунтування та розроблення методики Agile-проєктування для формування проєктувальної компетентності здобувачів аграрних закладів фахової передвищої освіти в умовах розвитку цифрових аграрних технологій та поширення підходів AgriTech. Визначено, що використання Agile-підходів у професійній підготовці здобувачів аграрних спеціальностей сприяє інтеграції теоретичних знань і практичної діяльності, формуванню здатності до роботи в команді, прийняття управлінських рішень та адаптації до динамічних умов аграрного виробництва. Проаналізовано ключові аспекти використання Agile у аграрній освіті, визначено їх переваги та виклики, що дозволило обґрунтувати необхідність розроблення спеціалізованої методики Agile-проєктування, адаптованої до умов аграрних закладів фахової передвищої освіти.

Розроблена методика Agile-проєктування передбачає поетапну організацію проєктної діяльності здобувачів освіти відповідно до принципів ітеративності, гнучкості та командної взаємодії, що забезпечує формування компонентів проєктувальної компетентності, зокрема аналітичного, організаційного, технологічного та рефлексивного. Запропоновано структуру методики, що включає етапи ініціації проєкту, планування спринтів, реалізації завдань, оцінювання результатів і інтеграції отриманих рішень. Визначено умови ефективного впровадження методики та окреслено очікувані результати її використання у формуванні проєктувальної компетентності здобувачів.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з експериментальною перевіркою ефективності запропонованої методики Agile-проєктування у реальних умовах освітнього процесу аграрних закладів фахової передвищої освіти, а також розробленням цифрових інструментів оцінювання рівня сформованості проєктувальної компетентності здобувачів освіти.

Література

1. Дьомін О. Формування професійної компетентності майбутніх бакалаврів із агроінженерії в умовах модернізації вітчизняного сільського господарства. Науковий вісник Інституту професійно-технічної освіти НАПН України. Професійна педагогіка. 2018. № 16. С. 109–115. DOI: https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.109-115
2. Сліпчишин Л. Використання Agile-підходу в освіті. Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Higher Education Institutions. 2021. № 55. С. 230–238. DOI: https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-230-238
3. Шапошнікова О. П., Кірвас В. В. Застосування методології Agile в практиці проектного навчання при підготовці IT спеціалістів. Системи обробки інформації. 2020. № 4 (163). С. 94–100. DOI: https://doi.org/10.30748/soi.2020.163.10
4. Adhikary P., Kundu S., Mazumdar A. Agile in Education: Empowering Students & Teachers for Future Edtech: Paradigm Shift from Conventional Teaching to Technology-Based Learning. Saarbrücken: LAP LAMBERT Academic Publishing, 2023. 80 p.
5. Gupta Sh., Himanshu S., Gupta P. Agri-Tech Approaches for Nutrients and Irrigation Water Management. Boca Raton: CRC Press, 2024. 406 p.
6. Jafa H., Várallyai L. Using Agile in Implementing Agriculture AI Projects and Farm Management // Journal of Agricultural Informatics. 2023. Vol. 14, No. 1. P. 1–12. DOI: https://doi.org/10.17700/jai.2023.14.1.684
7. Marnewick C. Student experiences of project-based learning in agile project management education // Project Leadership and Society. 2023. Vol. 4. Article 100096. DOI: https://doi.org/10.1016/j.plas.2023.100096
8. Mironova V., Pyroh M., Harko I. Methodology of Building Agile-Education Processes in Higher Education Institutions // Proceedings of IT&I-2020: Information Technology and Interactions, Kyiv, Ukraine, December 2–3, 2020. Kyiv, 2020. P. 409–417.
9. Pombo N., Cunha C. Agile Methodologies in Education: The Common Ground of Personalized Learning and Project-Based Learning // Proceedings of the 2025 IEEE/ACIS 23rd International Conference on Software Engineering Research, Management and Applications (SERA), Las Vegas, NV, USA, 2025. P. 89–96. DOI: https://doi.org/10.1109/SERA65747.2025.11154615
10. Srivastava S., Srivastava D., Cengiz K., Gaur P. Smart Agritech: Robotics, AI, and Internet of Things (IoT) in Agriculture. Hoboken: Wiley-Scrivener, 2024. 592 p.
11. Yeshwanth M. Agile Project Management: A New Normal in Agricultural Domain // Just Agriculture. 2022. Vol. 3, No. 1. P. 1–4.

References

1. Domin, O. (2018). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv iz ahroinzhenerii v umovakh modernizatsii vitchyznianoho silskoho hospodarstva. *Naukovyi visnyk Instytutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy. Profesiina pedahohika,* 109–114. https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.109-115. [in Ukrainian].

2. Slipchyshyn, L. (2021). Vykorystannia Agile-pidkhodu v osviti. *Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Higher Education Institutions*, *55*, 230–238.. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2020-55-230-238 [in Ukrainian].

3. Shaposhnikova, O. P., & Kirvas, V. V. (2020). Zastosuvannia metodolohii Agile v praktytsi proektnoho navchannia pry pidhotovtsi IT spetsialistiv. *Systemy obrobky informatsii, 4*(163), 94–100. https://doi.org/10.30748/soi.2020.163.10. [in Ukrainian].

4. Adhikary, P., Kundu, S., & Mazumdar, A. (2023). *Agile In Education: Empowering Students & Teachers for Future Edtech: Paradigm Shift from Conventional Teaching to Technology-Based Learning*. LAP LAMBERT Academic Publishing. 80 p.

5. Gupta, Sh., Himanshu, S., & Gupta, P. (2024). *Agri-Tech Approaches for Nutrients and Irrigation Water Management*. Boca Raton.

6. Jafa, H., & Várallyai, L. (2023). Using Agile in Implementing Agriculture AI Projects and Farm Management. *Journal of Agricultural Informatics, 12*(1), 1-12. https://doi.org/10.17700/jai.2023.14.1.684

7. Marnewick, C. (2023). Student experiences of project-based learning in agile project management education. *Project Leadership and Society*, *4*, 100096. https://doi.org/10.1016/j.plas.2023.100096

8. Mironova, V., Pyroh, M., & Harko, I. (2020). Methodology of Building Agile-Education Processes in Higher Education Institutions. In: Proceedings of IT&I-2020: Information Technology and Interactions, 2-3 December, 2020, Kyiv, Ukraine, pp. 409-417.

9. Pombo, N., & Cunha, C. (2025). Agile Methodologies in Education: The Common Ground of Personalized Learning and Project-Based Learning. In: Proceedings of *2025 IEEE/ACIS 23rd International Conference on Software Engineering Research, Management and Applications (SERA)*, Las Vegas, NV, USA, 2025, pp. 89-96. https://doi.org/10.1109/SERA65747.2025.11154615

10. Srivastava, S., Srivastava, D., Cengiz, K., Gaur, P. (2024). *Smart Agritech: Robotics, AI, and Internet of Things (IoT) in Agriculture*. Wiley-Scrivener.

11. Yeshwanth, M. (2022). Agile Project Management: A New Normal in Agricultural Domain. *Just Agriculture, 3*(1), 1-4.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378:37.033:502/504

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-863-872

Пустова Світлана Олександрівна аспірантка кафедри педагогіки Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-3768-2397

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У СТУДЕНТІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Анотація. Статтю присвячено аналізу результатів експериментального дослідження формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Реалізація авторської концепції в освітньому процесі здійснювалась послідовно, через поетапне впровадження: у чотири етапи (пілотажний, констатувальний, формувальний, контрольний). Кожен з етапів містив певні дослідницькі кроки (вирішення проміжних завдань).

Пілотажний етап був орієнтований на всебічне вивчення психолого-педагогічних, філософсько-соціологічних та екологічних джерел, дисертаційних досліджень, а також на узагальнення й аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду формування екологічних цінностей у студентської молоді в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти.

Метою констатувального етапу дослідження було встановлення реального стану сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Добраний діагностичний інструментарій було співвіднесено із сукупністю структурних компонентів (критеріїв сформованості) екологічних цінностей студентів таким чином, щоб для кожного з них визначити відповідний комплекс методик, здатних забезпечити найбільш повне й достовірне виявлення рівня сформованості його показників.

Метою формувального етапу дослідження була перевірка достовірності висунутої гіпотези щодо ефективності запропонованих педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Запроваджувалися різноманітні діагностичні методики, які дозволяли виявити результативність застосування розроблених педагогічних умов, коректувати методику їх подальшої реалізації.

На контрольному етапі педагогічного експерименту здійснювалося опрацювання отриманих результатів, їх узагальнення, систематизація і теоретичний аналіз, співставлення з результатами, отриманими за допомогою

інших емпіричних та теоретичних методів дослідження, відбувався опис результатів, доведення їх до учасників.

Результати аналізу експериментального дослідження свідчать про ефективність розроблених і впроваджених в освітній процес педагогічних умов формування екологічних цінностей студентів соціономічних професій та підтверджують гіпотезу дослідження емпіричним шляхом.

Ключові слова: екологічні цінності, студенти соціономічних професій, формування екологічних цінностей експериментальне дослідження, педагогічні умови.

Pustova Svitlana Oleksandrivna PhD Student, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-3768-2397

ANALYSIS OF THE RESULTS OF AN EXPERIMENTAL STUDY ON THE FORMATION OF ENVIRONMENTAL VALUES AMONG STUDENTS OF SOCIONOMIC PROFESSIONS

Abstract. The article is devoted to the analysis of the results of an experimental study on the formation of environmental values among students of socionomic professions.

The implementation of the author's concept in the educational process was carried out consistently through gradual introduction in four stages: pilot, ascertaining, formative, and control. Each stage included specific research steps aimed at solving intermediate tasks.

The pilot stage was focused on a comprehensive study of psychological-pedagogical, philosophical-sociological, and environmental sources, dissertation research, as well as on the generalization and analysis of domestic and foreign experience in the formation of environmental values among student youth within the educational environment of higher education institutions.

The purpose of the ascertaining stage of the study was to determine the actual state of the formation of environmental values among students of socionomic professions. The selected diagnostic tools were correlated with the set of structural components (criteria of formation) of students' environmental values in such a way as to identify, for each of them, an appropriate set of methods capable of ensuring the most comprehensive and reliable assessment of the level of development of their indicators.

The purpose of the formative stage of the study was to verify the validity of the proposed hypothesis regarding the effectiveness of the suggested pedagogical conditions for the formation of environmental values among students of socionomic

professions. Various diagnostic methods were introduced, making it possible to determine the effectiveness of the developed pedagogical conditions and to adjust the methodology of their further implementation.

At the control stage of the pedagogical experiment, the obtained results were processed, generalized, systematized, and theoretically analyzed, compared with the data obtained through other empirical and theoretical research methods; the results were described and communicated to the participants.

The results of the analysis of the experimental study indicate the effectiveness of the pedagogical conditions developed and implemented in the educational process for the formation of environmental values among students of socionomic professions and empirically confirm the research hypothesis.

Keywords: environmental values, students of socionomic professions, formation of environmental values, experimental study, pedagogical conditions.

Постановка проблеми. На підставі теоретичного аналізу досліджень та за результатами проведеного нами констатувального етапу експерименту було виявлено, що традиційно організований освітній процесне забезпечує повною мірою можливості для формування в студентів соціономічних професій екологічних цінностей.

Головна мета формувального етапу дослідження полягала у перевірці у перевірці достовірності висунутої гіпотези щодо ефективності запропонованих педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій: спрямованість змісту освітнього процесу на формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; залучення студентів до практичної природоохоронної та волонтерської діяльності; створення екологічно орієнтованого освітнього середовища з урахуванням принципів аксіопедагогіки; розвиток екологічного мислення та особистісної відповідальності студентів за стан довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування екологічних цінностей особистості є предметом наукових пошуків таких педагогів, як (Г.Білецька [1], А.Чичук та П.Кучай [2], Р.Сопівник та В. Мірошніченко [3], О. Молчанюк [4], О. Совгіра [5], Н.Трофімчук [6] та ін.). Вчені наголошують на доцільності інтеграції екологічної проблематики у зміст освітніх компонент та в позааудиторну діяльність [7].

З огляду на наукову позицію Н. Волкової [8, с. 20], методика дослідження процесу формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій передбачає комплекс методів, процедур, послідовних пізнавальних і перетворювальних дій, операційта впливів, спрямованих на вирішення дослідницьких завдань.

Різні аспекти проведених педагогічних досліджень в закладах вищої освіти знайшли своє відображення у працях О. Васюк та С. Толочко [9], О. Задкової [10], П. Лузана [11], В. Мірошніченко [12], Н. Тверезовської та В. Сидоренка [13], Н. Шевченко [14]. Наукові доробки цих науковців є важливим матеріалом для врахування в експериментальній роботі щодо формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Метою статті є аналіз результатів експериментального дослідження формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій.

Виклад основного матеріалу. Під час експериментального дослідження формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій ми керувалися тим, що реалізація авторської концепції в освітньому процесі має здійснюватися послідовно, через поетапне впровадження. Тому експериментальна робота проводилась у чотири етапи (пілотажний, констатувальний, формувальний, контрольний). Кожен з етапів містив певні дослідницькі кроки (вирішення проміжних завдань).

На різних етапах у дослідженні брали участь 528 студентів соціономічних професій Національного університету біоресурсів і природокористування України (275 осіб), Хмельницького національного університету (85 студентів), Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут» (72 студенти), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (55 студентів).

Деталізуємо організаційні особливості кожного з цих етапів. Пілотажний (2023–2024 н. р.) – був орієнтований на всебічне вивчення психолого-педагогічних, філософсько-соціологічних та екологічних джерел, дисертаційних досліджень, а також на узагальнення й аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду формування екологічних цінностей у студентської молоді в умовах освітнього середовища закладів вищої освіти.

На цьому етапі розв’язання визначених завдань зумовило застосування комплексу взаємопов’язаних методів дослідження. До теоретичних методів, спрямованих на концептуальне осмислення проблеми, належали: аналіз і синтез наукової літератури, порівняння, узагальнення, абстрагування, конкретизація, індукція, дедукція, системний, структурно-функціональний та термінологічний аналіз. Емпіричні методи використовувалися з метою первинної діагностики та перевірки теоретичних положень і охоплювали педагогічне спостереження, анкетування, бесіду (інтерв’ювання), тестування, експертне оцінювання, а також аналіз результатів діяльності студентів.

Результати пілотажного етапу стали основою для проведення дослідницьких кроків констатувального етапу (2024–2025 н. р.) дослідження.

Метою констатувального етапу дослідження було встановлення реального стану сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних

професій. Характеризуючи зміст констатувального етапу, зазначимо, що його реалізація передбачала розв'язання таких завдань:

здійснення розподілу студентів на контрольні та експериментальні групи;

створення рівних та об'єктивних умов участі в експериментальній роботі для всіх учасників дослідження;

діагностування рівнів сформованості екологічних цінностей у студентів соціономічних професій згідно з визначеними критеріями та показниками.

Добраний діагностичний інструментарій було співвіднесено із сукупністю структурних компонентів (критеріїв сформованості) екологічних цінностей студентів таким чином, щоб для кожного з них визначити відповідний комплекс методик, здатних забезпечити найбільш повне й достовірне виявлення рівня сформованості його показників. Для з'ясування загального стану сформованості екологічних цінностей студентів було встановлено кількість респондентів, які відповідали певним рівням їх сформованості в експериментальній і контрольній групах до початку формувального етапу дослідження, а також здійснено порівняння отриманих результатів. Одержані дані відображено в таблицях 1–2.

Таблиця 1 – Розподіл студентів ЕГ та КГ за рівнями сформованості екологічних цінностей за результатами формувального етапу експерименту

Рівні	Групи	Вхідний контроль на початку формувального етапу експерименту							
		Критерії сформованості екологічних цінностей							
		Ціннісно-мотиваційний		Когнітивний		Діяльнісний		Рефлексивний	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Високий	ЕГ (78)	9	11,54	11	14,10	7	8,97	7	8,97
	КГ (74)	9	12,16	10	13,51	7	9,46	8	10,81
Середній	ЕГ (78)	40	51,28	37	47,44	38	48,72	36	46,16
	КГ (74)	38	51,35	35	47,29	36	48,65	34	45,95
Низький	ЕГ (78)	29	37,18	30	38,46	33	42,31	35	44,87
	КГ (74)	27	36,49	29	39,19	31	41,89	32	43,24

Як зазначалося, головною метою формувального етапу дослідження була перевірка достовірності висунутої гіпотези щодо ефективності запропоно-

ваних педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Для підтвердження дієвості педагогічних умов формування екологічних цінностей студентів соціономічних професій запроваджувалися різноманітні діагностичні методики, які дозволяли виявити результативність застосування розроблених педагогічних умов, коректувати методику їх подальшої реалізації. Ефективність дослідної роботи відстежувалася за основними завданнями, які ставилися на кожному етапі експериментального дослідження.

Відбувалася експертна оцінка та спостереження з боку наставників груп та науково-педагогічного складу кафедр. Метод експертних оцінок є важливим методом дослідження, який ґрунтується на припущенні, що кожний інтегральний об'єкт можна подати як комплексний кількісний показник, тобто як суму добутків складових об'єкта та відповідних йому коефіцієнтів вагомості.

Результати формувального етапу експерименту свідчать, що в експериментальній групі отримані більш високі результати за обраними критеріями та показниками, що підтверджує ефективність експериментального дослідження роботи (табл. 2).

Таблиця 2 – Розподіл студентів ЕГ та КГ за рівнями сформованості екологічних цінностей за результатами формувального етапу експерименту

Рівні	Групи	Наприкінці формувального етапу експерименту							
		Критерії сформованості екологічних цінностей							
		Ціннісно-мотиваційний		Когнітивний		Діяльнісний		Рефлексивний	
		к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%	к-сть	%
Високий	ЕГ (78)	14	17,95	13	16,67	13	16,67	12	15,38
	КГ (74)	10	13,51	10	13,51	9	12,16	8	10,81
Середній	ЕГ (78)	52	66,67	53	67,95	52	66,67	52	66,67
	КГ (74)	38	51,35	37	50,00	37	50,00	37	50,00
Низький	ЕГ (78)	12	15,38	12	15,38	13	16,67	14	17,95
	КГ (74)	26	35,14	27	36,49	28	37,84	29	39,19

Дані щодо складу експериментальної і контрольної груп, а також щодо охоплення експериментальною роботою репрезентативної частини студентів свідчать, що показники експериментальної і контрольної груп на початковому етапі експерименту досить однорідні, що дозволяє зробити висновок про можливість забезпечення необхідної чистоти дослідження.

На контрольному етапі педагогічного експерименту (2026 р.) здійснювалося опрацювання отриманих результатів. Проводилось їх узагальнення, систематизація і теоретичний аналіз, співставлення з результатами, отриманими за допомогою інших емпіричних та теоретичних методів дослідження. На цьому ж етапі відбувався опис результатів, доведення їх до учасників, упровадження педагогічних умов формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій. Динаміку рівнів сформованості екологічних цінностей студентів (за результатами констатувального та формувального етапів експерименту) представлено в таблиці 3.

Таблиця 3 – Динаміка рівнів сформованості екологічних цінностей студентів (за результатами констатувального та формувального етапів експерименту)

Рівні	ЕГ			КГ		
	Констат етап	Формув етап	приріст	Конят етап	Формув етап	приріст
Високий	8 (10,26)	13 (16,67)	6,41	8 (10,81)	9 (12,16)	1,35
Середній	38 (48,72)	52 (66,66)	17,94	36 (48,65)	37 (50,00)	1,35
Низький	32 (41,02)	13 (16,67)	-24,35	30 (40,54)	28 (37,84)	-2,7

Результати експериментального дослідження, зокрема аналіз ефективності впровадження визначених педагогічних умов в освітній процес, дають підстави для таких висновків: загалом позитивні якісні зміни відбулися як в експериментальній, так і в контрольній групах, проте найбільш вираженими вони виявилися в експериментальній групі, тоді як у контрольній групі динаміка мала переважно природний характер.

Сформованість екологічних цінностей в експериментальній групі зумовлена: спрямованістю змісту освітнього процесу на формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій; залученням студентів до практичної природоохоронної та волонтерської діяльності; створенням екологічно орієнтованого освітнього середовища з урахуванням принципів аксіопедагогіки; розвитком екологічного мислення та особистісної відповідальності студентів за стан довкілля.

Зміни, що відбулися серед представників експериментальної групи, у процес підготовки яких були впроваджені відповідні педагогічні умови, найбіль-

шою мірою свідчать про високий (приріст 17,94 %) та середній (приріст 6,41 %) рівні формування екологічних цінностей. Водночас, у контрольній групі, з результатами експериментальної роботи, приріст середнього рівня сформованості екологічних цінностей лише на 1,35 %.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Отже, результати аналізу експериментального дослідження свідчать про ефективність розроблених і впроваджених в освітній процес педагогічних умов формування екологічних цінностей студентів соціономічних професій та підтверджують гіпотезу дослідження емпіричним шляхом. Результати експерименту засвідчують доцільність їхнього застосування в освітньому процесі закладів вищої освіти. **Перспективою** подальших пошуків є розроблення методичних рекомендацій для науково-педагогічних працівників, наставників студентських груп, роботодавців щодо формування екологічних цінностей у студентів соціономічних професій, представлення їх у вигляді монографії.

Література:

1. Білецька Г. А. Теоретичні і методичні засади природничо-наукової підготовки майбутніх екологів у вищих навчальних закладах : дис. … докт. пед. наук: 13.00.04. Вінниця, 2015. 528 с.

2. Чичук А. П., Кучай Т. П. Аналіз підготовки майбутніх учителів до екологічної освіти у Великій Британії та Україні. *Наука і освіта***.** 2017. №2. 126-133. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-2-21

3. Сопівник Р.В., Мірошніченко В.І. Формування екологічних цінностей як педагогічна умова професійної підготовки студентів соціономічних професій (майбутніх екологів). *Суспільство та національні інтереси. (Серія «Педагогіка»).* № 1(9). 2025. С. 210–219. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-1(9)-210-218.

4. Молчанюк О. В. Гармонійна взаємодія людини та природи як основа виховання в особистості ціннісного ставлення до природи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика.* 2019. №1(88). С.98–113. https://repository.khpa.edu.ua/items/b7c83b87-4962-4337-bd05-caba14852e66

5. Совгіра С. В. Методика навчання екології. Київ : Науковий світ, 2007. 450 с.

6. Трофімчук Н. В. Педагогічні умови формування екологічної культури студентів економіко-гуманітарних засобами реалізації інтегративного підходу. Інноваційна педагогіка. 2021. № 39. 192–107.

7. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків, 2016. 154 с.

8. Волкова, Н. П. (2012). Педагогіка*:* навчальний посібник. (4-те вид.). Київ: Академвидав, 616 с. https://www.academia.edu/40671165/Volkova

9. Толочко, С. В., Васюк, О. В. (2025). Формування екологічних цінностей у здобувачів освіти засобами проєктно-дослідницької діяльності. *Педагогічна Академія: наукові записки*, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.1470534

10. Задкова О.В. Педагогічні умови формування екологічної свідомості майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Інноваційна педагогіка. Випуск 79. Том 1. 2025. https://doi.org/10.32782/26636085/2025/79.1.12

11. Лузан П. Лузан П. Формування екологічної компетентності майбутніх бакалаврів судноводіння: теоретичний аспект. *Професійна педагогіка*, 2024. Вип. 1(28). С. 131–140

12. Мірошніченко В.І. Дослідно-експериментальна робота щодо формування екологічної культури майбутніх офіцерів-прикордонників. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Вип. 47, том 3, 2022. С. 228–233. https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-37.

13. Тверезовська Н.Т., Сидоренко В.К. Методологія педагогічного дослідження: навч. посіб. Київ: Центр учб. л-ри, 2013. 439 с.

14. Шевченко Н. О. Соціально-педагогічні засади формування екологічної культури учнівської молоді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.05. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2008. 19 с

References

1. Biletska H. A. (2015) Teoretychni i metodychni zasady pryrodnycho-naukovoi pidhotovky maibutnikh ekolohiv u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Theoretical and Methodological Foundations of Natural Science Training of Future Ecologists in Higher Education Institutions]: dys. … dokt. ped. nauk: 13.00.04. Vinnytsia. 528 s. [in Ukrainian].

2. Chychuk A. P., Kuchai T. P. (2017) Analiz pidhotovky maibutnikh uchyteliv do ekolohichnoi osvity u Velykii Brytanii ta Ukraini. [Analysis of the Training of Future Teachers for Environmental Education in Great Britain and Ukraine] *Nauka i osvita*. №2. 126-133. https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-2-21. [in Ukrainian].

3. Sopivnyk R.V., Miroshnichenko V.I. (2025) Formuvannia ekolohichnykh tsinnostei yak pedahohichna umova profesiinoi pidhotovky studentiv sotsionomichnykh profesii (maibutnikh ekolohiv). [Formation of Environmental Values as a Pedagogical Condition for the Professional Training of Students of Socionomic Professions (Future Ecologists)] *Suspilstvo ta natsionalni interesy. (Seriia «Pedahohika»)*. № 1(9). S. 210–219. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-1(9)-210-218. [in Ukrainian].

4. Molchaniuk O. V. (2019) Harmoniina vzaiemodiia liudyny ta pryrody yak osnova vykhovannia v osobystosti tsinnisnoho stavlennia do pryrody. [Harmonious Interaction between Human Beings and Nature as the Basis for Fostering a Value-Based Attitude toward Nature in the Individual] *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka.* №1(88). S.98–113. https://repository.khpa.edu.ua/items/b7c83b87-4962-4337-bd05-caba14852e66. [in Ukrainian].

5. Sovhira S. V. (2007) Metodyka navchannia ekolohii.[Methods of Teaching Ecology] Kyiv : Naukovyi svit. 450 s. [in Ukrainian].

6. Trofimchuk N. V. (2021) Pedahohichni umovy formuvannia ekolohichnoi kultury studentiv ekonomiko-humanitarnykh zasobamy realizatsii intehratyvnoho pidkhodu. [Pedagogical Conditions for the Formation of Environmental Culture of Economic and Humanities Students through the Implementation of an Integrative Approach] *Innovatsiina pedahohika*. № 39. 192–107. [in Ukrainian].

7. Ekolohizatsiia osvitnoho prostoru suchasnoi zahalnoosvitnoi shkoly (2016) [Greening of the Educational Space of the Modern General Secondary School]: monohrafiia / N. Pustovit, O. Kolonkova, O. Prutsakova, H. Tarasiuk, Yu. Solobai. Kharkiv. 154 s. [in Ukrainian].

8. Volkova, N. P. (2012). Pedahohika [Pedagogy]: navchalnyi posibnyk. (4-te vyd.). Kyiv: Akademvydav, 616 s. https://www.academia.edu/40671165/Volkova. [in Ukrainian].

9. Tolochko, S. V., Vasiuk, O. V. (2025). Formuvannia ekolohichnykh tsinnostei u zdobuvachiv osvity zasobamy proiektno-doslidnytskoi diialnosti [Formation of Environmental Values in Learners through Project-Based Research Activities] *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky*, (14). https://doi.org/10.5281/zenodo.1470534. [in Ukrainian].

10. Zadkova O.V. (2025) Pedahohichni umovy formuvannia ekolohichnoi svidomosti maibutnikh fakhivtsiv u zakladakh vyshchoi osvity. [Pedagogical Conditions for the Formation of Environmental Consciousness of Future Specialists in Higher Education Institutions] Innovatsiina pedahohika. Vypusk 79. Tom 1. https://doi.org/10.32782/26636085/2025/79.1.12. [in Ukrainian].

11. Luzan P. Luzan P. (2024) Formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv sudnovodinnia: teoretychnyi aspekt. [Formation of Environmental Competence of Future Bachelor's Degree Students in Navigation: Theoretical Aspect] *Profesiina pedahohika.* Vyp. 1(28). 131–140. [in Ukrainian].

12. Miroshnichenko V.I. (2022) Doslidno-eksperymentalna robota shchodo formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv. [Experimental Work on the Formation of Environmental Culture of Future Border Guard Officers] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.* Vyp. 47, tom 3. S. 228–233. https://doi.org/10.24919/2308-4863/47-3-37. [in Ukrainian].

13. Tverezovska N.T., Sydorenko V.K. (2013) Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of Pedagogical Research]: navch. posib. Kyiv: Tsentr uchb. l-ry. 439. [inUkrainian].

14. Shevchenko N. O. (2008) Sotsialno-pedahohichni zasady formuvannia ekolohichnoi kultury uchnivskoi molodi [Socio-Pedagogical Foundations of the Formation of Environmental Culture of School Youth]: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.05. Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv. Kyiv. 19. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.124

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-873-886

Редько Ольга Іванівна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри цифрових освітніх технологій, Луцький національний технічний університет, м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0001-6598-3026

Полухтович Тетяна Григорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціогуманітарних технологій, Луцький національний технічний університет м. Луцьк, https://orcid.org/0000-0002-0558-2981

ТРАЄКТОРІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ВИКЛАДАЧА

Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання про посилення ролі вищої освіти у вирішенні викликів сучасності, зокрема осмислення важливої категорії як педагогічна майстерність викладача для розуміння процесів забезпечення якості освіти. Визначальним є потреби соціуму в постійному оновленні знань, просуванні наукового прогресу, розвитку економіки, використанні інноваційних технологій тощо. У цьому аспекті якість вищої освіти є важливим пріоритетом, бо відповідає цілям сталого розвитку суспільства. Якість освіти залежить від професійності викладача, його педагогічної майстерності, який надає підтримку студентам у постійному досягненні позитивних результатів у навчанні, в особистому розвитку, кар'єрному зростанні, відповідаючи розумним очікуванням соціуму. Зазначено, що педагогічна майстерність – це широке поняття, що включає такі ознаки діяльності, як: гуманність, науковість, результативність, демократичність, творчість. Вміння і навички викладача визначають якісний рівень його майстерності. Сьогодні майстерність викладача реалізується через різноманітні освітні практики: проходження онлайн-курсів на спеціалізованих освітніх платформах, участь у вебінарах, тренінгах, науково-практичних конференціях, що сприяють не лише оновленню фахових знань, а й розширенню професійного кругозору, розвитку комунікативних навичок, обміну досвідом, формуванню академічної культури. Зазначено роль самоосвіти викладача в індивідуалізації траєкторії його професійного розвитку. У цьому процесі важливими є цифрові компетентності, що забезпечують ефективне використання освітнього контенту і цифрових ресурсів. Здатність до постійного саморозвитку й самоосвіти є, на переконання авторів, інтегративною характеристикою професійної компетентності викладача, що забезпечує його педагогічну майстерність, готовність до інновацій. Тенденції змін в освітньому середовищі відображаються через моделі, критерії, підходи.

Ключові слова: якість освіти, викладач, університет, педагогічна майстерність, педагогічні здібності, наукова діяльність.

Redko Olha Ivanivna PhD in Technical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Digital Educational Technologies, Lutsk National Technical University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0001-6598-3026

Polukhtovich Tetiana Grygorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Socio- humanitarian technologies of Lutsk National Tehnical University, Lutsk, https://orcid.org/0000-0002-0558-2981

TRAJECTORY OF A TEACHER'S PROFESSIONAL MASTERY

Abstract. The article is devoted to the study of the issue of strengthening the role of higher education in addressing contemporary challenges, in particular, the conceptualization of such an important category as a teacher's pedagogical mastery for understanding the processes of ensuring the quality of education. The determining factor is the needs of society for the continuous updating of knowledge, advancement of scientific progress, economic development, and the use of innovative technologies, among others. In this context, the quality of higher education is an important priority, as it corresponds to the goals of sustainable societal development. The quality of education depends on the professionalism of the teacher and their pedagogical mastery, which provides support to students in achieving positive learning outcomes, personal development, and career growth, while meeting the reasonable expectations of society. It is noted that pedagogical mastery is a broad concept that includes such characteristics of activity as humanism, scientific validity, effectiveness, democracy, and creativity. The teacher's knowledge and skills determine the qualitative level of their mastery.

Today, a teacher's mastery is realized through various educational practices: completing online courses on specialized educational platforms, participating in webinars, trainings, and scientific-practical conferences. These activities contribute not only to updating professional knowledge but also to expanding professional outlook, developing communication skills, exchanging experience, and forming academic culture. The role of a teacher's self-education in the individualization of the trajectory of their professional development is emphasized. In this process, digital competencies are important, as they ensure the effective use of educational content and digital resources. The ability for continuous self-development and self-education is, according to the authors, an integrative characteristic of a teacher's professional competence that ensures pedagogical mastery and readiness for innovation. Trends of changes in the educational environment are reflected through models, criteria, approaches.

Keywords: quality of education, teacher, university, pedagogical mastery, pedagogical abilities, scientific activity.

Постановка проблеми. У дослідженні якості вищої освіти, яка змінює мету навчання, задачі та її форми, професійна майстерність викладача постає багатоаспектною. Високий рівень знань, володіння методикою викладання у реаліях сьогодення, повністю не можуть характеризувати актуальний рівень професіоналізму педагога. Окрім знань від викладача вимагається використання здатності до творчості й саморозвитку, креативність мислення, генерування нових ідей, бути обізнаним в цифрових сервісах та інформаційно-комунікативних технологіях так як змінилось ресурсно-орієнтоване середовище. Зокрема творчий потенціал викладача залежить від ступеня сформованості його професійного мислення, яке впливає на інноваційну діяльність. Як результат – бути фахівцем. Зазначається, що педагогічна майстерність викладача це – явище соціально-педагогічне. Виходячи з цього, досліджувана проблема є актуальною і розглядається в сукупності вимог соціуму до якості вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання професійної майстерності викладача вищої школи в умовах діджиталізації освітнього процесу досліджується О.Кін (2024); педагогічна майстерність викладача в умовах змішаного навчання – М.Якімовою, О.Кім, Т.Собченко (2023); формуванню й розвитку педагогічної майстерності присвячені наукові дослідження С. Бобровицької (2021), С. Вітвицької (2017); професійній компетентності – О. Біляковської, Л.Антонюк (2022). Дана проблематика досліджується автором Т. Полухтович (2022) – творча індивідуальність викладача (DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/54-2-40), дослідження якісної характеристики діяльності викладачів (https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-46).

Мета: розкрити траєкторію професійного розвитку викладача, що дозволяє удосконалити власну педагогічну майстерність, відповідаючи на виклики суспільства щодо якості вищої освіти.

Для досягнення мети нами поставлено наступні завдання:

1. Опрацювати літературні джерела, наукові праці вчених, у яких науково обґрунтовується ефективність педагогічної майстерності викладача ЗВО для сталого інноваційного розвитку суспільства.
2. Проаналізувати понятійно-термінологічне забезпечення системи формування й розвитку педагогічної майстерності викладача.
3. Розглянути виклики у сфері вищої освіти в умовах трансформацій.
4. Дати оцінку результативності діяльності університету у внутрішньому і зовнішньому забезпеченні якості навчання й загальнокультурного розвитку здобувачів.

ISSN 3041-1572 Online

Виклад основного матеріалу. В українському педагогічному словнику педагогічна майстерність розуміється як: "характеристика високого рівня педагогічної діяльності. Критеріями педагогічної майстерності педагога виступають такі ознаки його діяльності: гуманність, науковість, педагогічна доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, творчість (оригінальність). Педагогічна майстерність ґрунтується на високому фаховому рівні педагога, його загальній культурі та педагогічному досвіді. Необхідними умовами є гуманістична позиція педагога і професійно значимі особистісні риси і якості" [2, С. 251]. З огляду педагогічної майстерності як характеристики фахівця, високо оцінюється його професіоналізм. Зокрема, викладачу необхідно досконало володіти знаннями в області своєї діяльності, постійно розвиватися, вдосконалюватися, вивчати актуальну інформацію. По-друге, володіти педагогічною технікою. Під педагогічною технікою мається на увазі сукупність способів, умінь, прийомів навчально-виховної роботи, які використовуються для досягнення мети діяльності [7, С.53]. Науковці відносять педагогічні здібності, вміння керувати іншими і самим собою, вміння співпрацювати і налагоджувати контакт. По-третє, викладач повинен вміти привернути до себе увагу, викликати повагу. Складовою педагогічної майстерності фахівця є гуманістична характеристика [7, С.28]. Сюди входять особистісні якості, як: відповідальність, усвідомлення власних цілей і цілей суспільства зокрема, оцінка роботи (що вдалося досягти в освітньому процесі). Відзначимо зв'язок педагогічної майстерності викладача з використанням ним сучасних цифрових технологій. У цьому ракурсі майстерність є оцінкою оволодіння ними і виступає основним показовим критерієм у реаліях сьогодення. Педагогічна майстерність визначає самого педагога як особистість, відображає його професіоналізм і громадянську позицію [7, С.29]. Педагогічна майстерність є фундаментом і культури викладання.

У закладах вищої освіти викладач поєднує не тільки ведення педагогічної, а й наукової діяльності, яку науковці поділяють на 5 складових компонентів. Першим виступає проектування. Розглядається здатність викладача чітко визначати цілі, методику і шляхи досягнення поставлених цілей. Другим компонентом є гностичний. Даний компонент включає отримання знань з педагогічної системи, про закони її функціонування й механізми. Організаційний компонент визначає можливості викладача реалізувати поставлені перед ним завдання для досягнення цілей. У ролі четвертого – виступає комунікативний компонент, який включає всі дії, спрямовані на взаємодію учасників освітнього процесу для досягнення необхідного рівня взаємин. Останнім компонентом є конструктивний. Він містить структуру діяльності викладача, спрямовану на побудову, вибір різних форм і методик проведення занять [7, С.18].

Перераховані види майстерності – організаторська; майстерність переконання; майстерність передачі знань і формування досвіду діяльності; майстерність володіння педагогічною технікою, – тісно взаємодіють у реальній діяльності викладача, доповнюють один одного і дають результат, який дозволяє йому бути справжнім професіоналом. Творча індивідуальність викладача – це вища характеристика діяльності[7, С.16].

Науковці вважають, що вміння і навички викладача визначають якісний рівень майстерності. Виокремимо поділ педагогічної майстерності на три основні аспекти [7,С.31]. Першим аспектом є особисті якості педагога, які несуть в собі професійну значущість і виділяють його як особистість. В якості другого аспекту виступають здібності, які допомагають бути професіоналом у педагогічної діяльності. І третім аспектом є професійна і громадянська спрямованість. Вказані аспекти узагальнено складають модель особистісної поведінки викладача.

У результаті перетворень у вищій освіті змінилися вимоги до особистості викладача і його професійного рівня. Він має володіти професійними, культурними компетентностями, новими теоріями і технологіями не тільки у своїй предметній області, а й в педагогічній та інноваційній; бути здатним до постійного динамічного професійного саморозвитку. У соціолого-педагогічному словнику дається таке визначення компетентності: "Психо-соціальна якість, котра означає силу й упевненість, джерелом яких є відчуття власної успішності та корисності" [6,С.114]. Поняття «компетентність» охоплює знання, уміння, навички, професійні цінності тощо. Інші науковці вказують на якість чи сукупність якостей фахівця. Дослідники цього питання відносять також управління собою, управління інноваціями та змінами. Ми погоджуємося з трактуванням професора Л. Дибкової компетентності як: "здатності ефективно використовувати набуті знання, вміння і навички; уміння вирішити ту чи іншу проблему, здійснювати активний пошук нового досвіду; наявність умінь і навичок самостійності та планування; організації власної діяльності; креативність, здатність до саморозвитку, самоаналізу, саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю" [1, С.252]. Викладач має володіти, на думку багатьох дослідників, такими видами компетенції, як: методична, комунікативна, організаційна, рефлексивно-дослідницька, психологічна. Усі вони в комплексі формують професійну компетентність як функцію освіти.

Однією з провідних якостей викладача є здатність до постійного саморозвитку й самоосвіти. У сьогоднішніх умовах це – проходження онлайн-курсів на спеціалізованих освітніх платформах, участь у вебінарах, тренінгах, науково-практичних конференціях, залучення до професійних спільнот і мереж.

ISSN 3041-1572 Online

Стосовно процесу викладання дисциплін у ЗВО, під компетенцією пропонуємо розуміти сукупність теоретичних знань, необхідних для здійснення власної професійної діяльності, а під терміном компетентність – здатність практично використовувати отримані знання в ході реалізації освітнього процесу. Поняття «професійної компетенції» викладача розглядається в реаліях сьогодення з точки зору гуманістичного підходу, через формування і розвиток особистості студента. Компетенція – це і вроджені або набуті якості, необхідних для професії викладача: вміння працювати з аудиторією, терпіння, емпатія тощо.

Український науковець В. Синенко розглядає поняття «професійна підготовка» й «професійна компетентність» педагога. Перше поняття розкриває процес оволодіння необхідними знаннями й навичками, а друге – результат цього процесу, якісну характеристику. Дослідник визначає такі критерії професіоналізму, як: глибокі професійні знання й теоретичні вміння, комплекс практичних умінь і навичок, застосованих на практиці. За В. Синенко, набуття професійної компетентності означає, що професійне знання формується водночас на всіх рівнях: методологічному, теоретичному, методичному, технологічному. Це потребує професійного мислення, здатності аналізувати, синтезувати здобуті знання для досягнення навчальної мети [8, С.176]. Результати аналізу наукових джерел свідчать, що питанню професійності викладача, що розглядається у дихотомії з педагогічною майстерністю, приділяється особлива увага. Так, О. Біляковська виокремлює в структурі професійної компетентності такі її елементами, як: когнітивно-технологічний, методичний, комунікативно-ситуативний, психолого- педагогічний та інші. Розглянемо їх. Когнітивно-технологічна компетентність з фахового предмета охоплює глибокі знання, кваліфікацію і досвід практичної діяльності у галузі предмета; оволодіння сучасним інструментарієм вивчення особистості; використання прийомів педагогічного менеджменту; уміння організовувати суб’єкт-суб’єктний навчальний процес. Погоджуємося з науковцем, що методична компетентність включає нові підходи до навчально-виховного процесу в сучасних особистісно-розвивальних, креативних технологіях, володіння різноманітними методами, прийомами і формами організації навчання [8, С.177]. Учена виокремлює комунікативно-ситуативну компетентність як взаємодію між учасниками освітнього процесу, врахування індивідуальних особливостей студентів; толерантність у стосунках. О. Біляковська називає психолого-педагогічну компетентність, яка забезпечує діагностику; вміння здійснювати індивідуальну роботу; вибудовувати взаємовідносини з колегами, студентами. Інформаційно-технологічна компетентність включає вміння і навички роботи з інформаційними технологіями; використання інформації; тестові завдання; організацію навчального процесу на основі цифровізації [8, С.178].

Розглядаючи модель розвитку особистісно-професійної компетентності викладача на основі особистісно- орієнтованого підходу, зазначимо чотири взаємопов'язані компоненти, як: 1) цільовий, що включає мету, завдання, принципи; 2) змістовно-організаційний, який передбачає реалізацію в освітньому процесі ЗВО виділеного комплексу педагогічних умов; 3) діагностичний, що складається з процедур визначення результатів, вимірювання показників розвитку особистісно-професійної компетентності; 4) рефлексивно-прогностичний – внесення коректив у зміст і організацію процесу розвитку особистісно-професійної компетентності викладача. Особливе місце в даній моделі займає комплекс педагогічних умов розвитку особистісно- професійної компетентності. До них відносяться:

– застосування викладачем інтерактивних форм навчання: бесід; дискусій; проблемних лекцій; тренінгів; круглих столів, мозкових штурмів;

– організація викладачем груп вільного спілкування з метою сприяння самостійній педагогічній творчості учасників освітнього процесу, підтримка їх особистісного зростання й професіоналізму в цілому;

Педагогічна майстерність викладача реалізується, на переконання більшості вчених-педагогів, у рішенні основних задач вищої школи, як: розвиток особистості студента і вдосконалення навчального процесу, причому значною його частиною є педагогічне спілкування зі студентами.

У Луцькому національному технічному університеті розвитку професійної майстерності викладача приділяється особлива увага через реалізацію комплексу заходів з розробки й впровадження інноваційних освітніх моделей, авторських робочих програм, педагогічних технологій у навчальний процес; методичного забезпечення; удосконалення професійної компетентності шляхом підвищення кваліфікації; участі в міжнародній мобільності; у конференціях різного рівня; стимулюванню інноваційного стилю мислення.

Важливим елементом у формуванні педагогічної майстерності викладача є оперативне оновлення змісту дисципліни за рахунок новітніх наукових досягнень. Розробляючи робочу програму, викладач демонструє професійні здібності й креативне мислення у виборі тем для поглибленого вивчення актуальних питань дисципліни, яку викладає. Окрім авторської програми розробляє й методичне забезпечення, дотримуючись принципів модульного підходу.

У процесі взаємодії викладача і студента пояснимо значення педагогічних здібностей, які пронизують усі сторони діяльності фахівця. В українському педагогічному словнику читаємо: "сукупність психічних рис особистості, необхідних для успішного оволодіння педагогічною діяльністю, її ефективного здійснення. Педагогічні здібності передбачають відповідну спрямованість особи; ділові якості; риси характеру. Важливими складовими є

ISSN 3041-1572 Online

соціальна орієнтація – вміння розібратися у складних міжособистісних стосунках членів навчальної групи, визначити місце і роль кожного студента в діловій і соціально-психологічній структурах; особистий приклад педагога..." 25, С.253]. Здібності як індивідуальні особливості особистості, є суб'єктивними умовами успішного виконання нею певного виду діяльності. Під педагогічними здібностями дослідники розуміють сукупність індивідуально-психологічних особливостей викладача, що відповідають вимогам педагогічної діяльності і визначають успіх в оволодінні цією діяльністю. Актуальність питання полягає у зростанні обсягу і характеру знань у глобальному просторі. Педагогічні здібності виявляються не тільки в процесі оволодіння знаннями, а й в розвитку умінь і навичок, необхідних для якісного успішного виконання професійної діяльності. Українські дослідники називають: вміння переносити знання на педагогічну ситуацію, що склалася; вміння знаходити нове рішення; вміння створювати нові елементи педагогічних знань, ідей, конструювати нові прийоми для вирішення педагогічної ситуації.

Педагогічні здібності роблять успішною педагогічну майстерність фахівця. Так, педагогічна уява допомагає викладачеві реалізувати всебічне навчання. Педагогічний такт – формує правильну комунікацію з учасниками освітнього процесу. Доведемо відмінність педагогічних здібностей від педагогічних умінь. Як було зазначено вище, педагогічні здібності є особливості особистості, а педагогічні вміння – це окремі акти педагогічної діяльності, які здійснюються викладачем на високому рівні. Педагогічні здібності передбачають високий рівень розвитку загальних здібностей і включення спеціальних здібностей у сферу діяльності викладача; розкриваються через певні дії, вміння. При цьому є вміння, що включаються у зміст декількох здібностей. Наприклад, входять у дидактичну здатність вміння організовувати самостійну роботу студентів, що є, по суті, вміння організувати роботу інших. Отже, в основі певних педагогічних дій (умінь), може бути кілька здібностей.

Дослідження процесу розвитку педагогічної майстерності викладачів технічного університету здійснювалося з ракурсу кількох загальнонаукових підходів, як: особистісно-діяльнісного, соціального. Особистісно-діяльнісний підхід, який охоплює своїм змістом не тільки сферу аналізу, але й сферу організації вирішення досліджуваної педагогічної проблеми. Затребуваність такого багатостороннього підходу обґрунтовується складністю розглянутого педагогічного явища (педагогічної майстерності), що трансформує в собі єдність теоретичного і практичного, об'єктивного і суб’єктивного, характеристики особистості і діяльності викладача, їх відповідність соціальним вимогам. Особистісний підхід детермінований тим, що носієм педагогічної майстерності є особистість викладача. Викладач, будучи об’єктом науково-

педагогічної діяльності, реалізує професійні функції з використанням своїх індивідуально-психологічних особливостей, індивідуальних особистісних якостей. Характерні для викладача індивідуально-психологічні особливості, утворюють внутрішню основу педагогічної майстерності. Педагогічна майстерність викладача завжди індивідуальна, самобутня. Особистісний підхід стосовно процесу розвитку технічно-педагогічної майстерності викладачів передбачає, що в центрі цього процесу постає особистість викладача з його мотивами, цілями, індивідуальними особливостями, творчою самореалізацією.

Діяльнісний підхід є успішним за умови «відпрацювання» всіх внутрішніх структурних ланок педагогічної майстерності: цілі – мотиву – операцій – способу – результату. За діяльнісного підходу може бути побудована наукова технологія формування й розвитку індивідуальної педагогічної майстерності, оскільки цей процес пов'язаний з формуванням навичок і вмінь, що є елементами діяльності. Особливості розвитку педагогічного майстерності як сукупності педагогічній теорії і практики можуть бути достовірно досліджені з позиції наукового поділу діяльності на практичну і теоретичну, виділення у будь-якій діяльності зовнішніх і внутрішніх компонентів. Такий підхід є важливий з позиції організації навчального процесу, який закладає основи формування готовності до професійної діяльності [3, С.95].

Соціальний підхід до розуміння об'єктивно зумовлений уявленням про складові педагогічної майстерності, що мають певну мінливість і залежать від ідеології та культури соціуму, впливу соціального середовища; зміни освітніх моделей. Соціальний підхід розглядає педагогічну майстерність викладача як якісну характеристику не тільки його педагогічної діяльності, а й професіоналізму, кваліфікації зокрема. Соціальні вимоги суспільства до професіоналізму й педагогічної майстерності викладача у реаліях сьогодення нормативно закладаються через державні вимоги до рівня професійної підготовки випускників університетів. Проведений аналіз літературних джерел, бесіди з науково-педагогічними працівниками Луцького національного технічного університету, цілеспрямоване спостереження за педагогічною діяльністю викладачів технічного університету, – дозволило визначити педагогічну майстерність викладача вищої школи як інтегративну характеристику його професійно-педагогічної підготовленості, уміння в здійсненні навчальної діяльності, внутрішньо зумовленою особистісними якостями (педагогічними здібностями, професійною спрямованістю, професійними рисами характеру) і ззовні виявляються у глибоких і міцних знаннях своєї дисципліни, творчому, педагогічно доцільному й продуктивному використанню педагогічних прийомів, індивідуальному стилі вирішення педагогічних завдань. Смислова інтерпретація педагогічної майстерності викладача

охоплює три значення: це і освіта (рівень професійно-педагогічної підготовленості), і якісна характеристика педагогічної діяльності (рівень педагогічного уміння й результативності у її здійсненні), і соціально- педагогічне явище (як соціальні вимоги до особистості, до рівня професіоналізму та якості педагогічної діяльності викладачів).

До сутнісних ознак педагогічного майстерності викладачів закладів вищої освіти науковці відносять: об'єктивну соціально-педагогічну зумовленість змісту педагогічної майстерності; детермінованість технічно-педагогічної майстерності іншими особистісними якостями викладача (педагогічними здібностями, професійно-педагогічною спрямованістю, педагогічним мисленням та інше); єдність теоретичних і практичних компонентів у структурі педагогічного майстерності; зовнішні прояви педагогічної майстерності у глибоких і міцних предметних знаннях, використанні педагогічно доцільних і продуктивних педагогічних прийомів, індивідуальному стилі рішення викладачем педагогічних завдань; компенсаційний характер педагогічних здібностей і умінь в особистісній сфері педагогічної майстерності; спрямованість педагогічної діяльності викладачів на якісне рішення педагогічних завдань [10].

У результаті системно-структурною аналізу педагогічної майстерності встановлено, що центральне місце у ній займають професійно-педагогічні знання і педагогічна техніка. Професійно-педагогічні знання включають спеціальні знання предмета (предметні знання), знання методики викладання і психолого-педагогічні знання. Важливою характеристикою професійно-педагогічних знань, є різна ступінь "включення" у педагогічні вміння й навички. Ці знання поділяються на дві групи: безпосередньо і опосередковано входять до структури складних педагогічних умінь. До першої групи відносяться конструктивно-технічні або нормативні знання, до другої – науково-теоретичні (методологічного плану). Професійно-педагогічні знання, які безпосередньо входять до структури педагогічних умінь і навичок, включають кілька видів конструкторсько-технічних або нормативних знань, як: спеціальні (зміст дисципліни, що буде викладатися) [5], психолого-педагогічні, власне нормативні (знання, викладені в керівних документах: методичні вказівки та інше), знання соціально- гуманітарних наук. За Н. В. Кузьміною, педагогічні знання включають знання предмету педагогіки, знання цілей педагогіки, знання змісту освіти і виховання, знання засобів педагогічної комунікації, знання організації педагогічного дослідження [5].

Виокремлення професійно-педагогічних знань, які безпосередньо входять до структури педагогічних умінь і навичок, їх систематизація дозволили визначити той обсяг і зміст знань, які є обов'язковими для успішного виконання викладачами педагогічних функцій, і пріоритетними при формуванні у

викладачів основ педагогічної майстерності. Поняттям, що об'єднує професійно-педагогічні знання викладача і його педагогічні вміння й навички, у дослідженні представлена педагогічна техніка. На основі проведеного аналізу різних поглядів учених на це питання під педагогічною технікою розуміється "форма організації поведінки педагога, система відпрацьованих професійних прийомів, що забезпечують його здатність використовувати свій психофізичний апарат як інструмент виховного впливу. Це — синтез духовної культури викладача-вихователя та педагогічно доцільної зовнішньої виразності" [4, С.91]. На основі системно-структурного аналізу класифіковані й педагогічні завдання на стратегічні і ситуативні. Педагогічна майстерність у професійній діяльності викладача проявляється в тому, як він вміє співвідносити вирішення стратегічних і ситуативних завдань, підпорядковувати останні першим. Про педагогічну техніку можна говорити як про сукупність прийомів, використовуваних викладачем у педагогічній діяльності, а в практичному плані – як про сукупність умінь і навичок користуватись цими прийомами. Виходячи з вищесказаного, зміст педагогічної техніки визначено на основі умовно виділених етапів педагогічної діяльності:

1.Техніка підготовки викладача до вирішення педагогічних завдань, майбутнього взаємодії зі студентами (техніка підготовки викладача до навчальних занять, техніка підготовки до виховних заходів).

2.Техніка безпосередньої взаємодії викладача зі студентами з проведення різних видів навчальних занять і виховних заходів: техніка управління власною поведінкою (техніки мовлення; мімічна й пантомімічна; саморегуляції психічного стану) і техніка організації взаємодії зі студентами та студентськими групами (техніка навчання, техніка виховання, техніка розвитку інтелектуальних і фізичних якостей, техніка психологічної підготовки, техніка педагогічного спілкування).

3.Техніка аналізу результатів рішення педагогічних завдань, педагогічної взаємодії (техніка оформлення аналітичних документів, техніка аналізу підсумків взаємодії на навчальних заняттях, виховних заходах) [4, С.93].

У дослідженні за результатами вивчення психолого-педагогічної літератури, цілеспрямованих спостережень, за науково-педагогічною діяльністю викладачів обґрунтовується положення, що структурним осередком педагогічної діяльності, майстерності і техніки викладача виступає педагогічний прийом – спосіб виконання дії за допомогою певних операцій або сама дія. Виділено класифікацію педагогічних прийомів викладача.

1.Прийоми управління викладачем своєю поведінкою (самоврядування): а) емоційно-вольової виразності, мовні, мімічні, пантомімічні; б)психорегулюючі.

2.Прийоми організації безпосередньої педагогічної взаємодії зі студентами та їх групами (операційно-діяльнісні): навчання, виховання, розвиток, психологічної підготовки, педагогічного спілкування.

3.Загальнопедагогічні прийоми (прийоми, використовувані викладачами у педагогічній діяльності. У них в якості компонентів можуть входити як прийоми самоврядування викладача, так і операційно-діяльнісні.

Дослідження науковців з вивчення внутрішнього механізму педагогічної діяльності учасників освітнього процесу показали, що в основі закладений механізм педагогічного інструментарію викладача, який представляє собою складний процес вибору і застосування дієвих педагогічних прийомів. Основними факторами, що визначають вибір викладачами прийомів на навчальних заняттях є планові педагогічні задачі; зміст навчальної дисципліни, методи і форми проведення занять; склад і навчальні можливості студентів, їхня мотивація; можливості викладача (наявність необхідної навчально-матеріальної бази, досвіду проведення занять); мета і завдання, висунуті викладачем на навчальному занятті (дидактичні, виховні, комунікативні та інші); особисті принципи взаємодії та впливу викладача на учасників освітнього процесу.

Розглядаючи педагогічну майстерність, зазначено роль педагогічних навичок і умінь, необхідних викладачеві для успішної педагогічної діяльності. Враховується їхня особливість – практична реалізація на рівні прийомів.

У процесі теоретичного аналізу проблеми досліджувалися якості особистості, які визначають внутрішній потенціал у розвитку педагогічної майстерності викладачів і є провідними у впливі на нього. Найважливішими якостями особистості, які виступають передумовою успішного оволодіння педагогічною майстерністю обґрунтовано педагогічні здібності і професійно-педагогічну спрямованість. Якщо рівень педагогічних здібностей дає відповідь на питання: чи може викладач стати великим майстром, то спрямованість вносить ясність в іншому плані: чи хоче він ним бути? Сукупність форм, в яких проявляється спрямованість (бажання, інтереси, схильності, ідеали, світогляд і переконання) характеризують внутрішню мотивацію викладача, його прагнення стати майстром педагогічної праці. Перелік особистісних якостей (властивостей, утворень) складають потенціал педагогічної майстерності. Назвемо педагогічні якості. Це – педагогічне мислення, педагогічна спостережливість, педагогічний такт, вимогливість, відповідальність, широкий кругозір, ерудиція та інше.

Розглядається компенсаційний характер педагогічної майстерності. Компенсація (на рівні педагогічних умінь) означає наявність у викладачів таких високорозвинених умінь, які компенсують недостатній, слабкий розвиток будь-яких інших умінь. Механізм компенсації спостерігається на рівні педагогічних здібностей, а також особистісних якостей. Успішність виконання педагогічної діяльності залежить не від однієї, а від поєднання різних здібностей. Таке поєднання дає високий результат і може забезпечу-

ватись різними способами. Наявність механізму компенсації між особистісними якостями та їх компонентами говорить про суто індивідуальний, неповторний характер педагогічної майстерності викладача.

Висновки. У процесі аналізу педагогічної літератури, наукових праць вчених з дослідження професійної майстерності викладача, – теоретично обґрунтовано шляхи її підвищення, що суттєво впливає на якість вищої освіти в Україні, її відповідність завданням сталого інноваційного розвитку суспільства. Незважаючи на проблеми і виклики, що долають усі учасники освітнього процесу, професійність на шляху вдосконалення й забезпечення системи якості є пріоритетом і потребує подальшого вивчення.

Література:

1.*Актуальні питання гуманітарних наук*: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка/[редактори-упорядники М.Пантюк та ін.] Дрогобич. Видавничий Дім «Гельветика», 2021. Вип.35. Т.4. 316 с.

2.Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. Вид.:«Либідь». 374с.

3.Криштанович М. Методологічні підходи до формування професійно- педагогічної компетентності викладача закладу вищої освіти. Обрії. 2018. № 2. С. 94-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2018_2_25 (дата звернення: 21.03.2026).

4. *Основи педагогічної майстерності викладача професійної школи*: підручник / О. М. Отич. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 208 с.

5. Професійна педагогічна освіта: становлення і розвиток педагогічного знання: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 443 с.

6.Соціолого-педагогічний словник /За ред.. В.В. Радула. К.: «ЕксОб». 2004. 304 с.

7.Теслюк В.М. Формування педагогічної майстерності майбутнього викладача: теоретико-методичний аспект: монографія. К.: Вид.:Ліра. 2018. 280 с.

8..Ціпан Т.С. Професійна компетентність сучасного вчителя. Інноватика у вихованні, 2016.Вип.3. С.174-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_22 (дата звернення: 29.03.2026).

References:

1.*Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* (2021). Mizhvuzivskyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka [*Current issues of the humanities: interuniversity collection of scientific works of young scientists of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*] (M. Pantiuk et al., Eds.). Issue 35, Vol. 4. Drohobych: Vydavnychyi Dim «Helvetyka» [in Ukrainian].

2.Honcharenko S.U. (n.d.). Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv: Vydavnytstvo «Lybid» [in Ukrainian].

3.Kryshtanovych M. (2018). Metodolohichni pidkhody do formuvannia profesiino-pedahohichnoi kompetentnosti vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Methodological approaches to the formation of professional and pedagogical competence of a higher education teacher]. Zhurnal «Obrii» [Journal “Obrii”]. No 2. Pp. 94–98. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2018_2_25 [in Ukrainian].

4.Otych O.M. (2014). Osnovy pedahohichnoi maisternosti vykladacha profesiinoi shkoly [*Fundamentals of pedagogical mastery of a vocational school teacher*]. Kirovohrad: Imeks-LTD [in Ukrainian].

5.Profesiina pedahohichna osvita: stanovlennia i rozvytok pedahohichnoho znannia (2014). [Professional pedagogical education: formation and development of pedagogical knowledge]. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].

6. Sotsioloho-pedahohichnyi slovnyk (2004). [Sociological and pedagogical dictionary] (V.V. Radul, Ed.). Kyiv: «EksOb» [in Ukrainian].

7.Tesliuk V.M. (2018). Formuvannia pedahohichnoi maisternosti maibutnoho vykladacha: teoretyko-metodychnyi aspekt [Formation of pedagogical mastery of a future teacher: theoretical and methodological aspect]. Kyiv: Vydavnytstvo «Lira-K» [in Ukrainian].

8.Tsipan T.S. (2016). Profesiina kompetentnist suchasnoho vchytelia [Professional competence of a modern teacher]. Zhurnal «Innovatyka u vykhovanni» [Journal "Innovatics in Education"]. Issue 3. Pp. 174–181. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/inuv_2016_3_22 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 06.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 796.035:378-057.875]:797.2(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-887-898

Ремзі Ірина Владленівна доцент кафедри фізичного виховання та спортивного вдосконалення Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6964-7203

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОНАННЯ ВПРАВ У ВОДІ ЗАСОБАМИ ОЗДОРОВЧОГО АКВАФІТНЕСУ

Анотація. У статті здійснено цілісний науково-методичний аналіз особливостей реалізації оздоровчого потенціалу аквафітнесу в освітньому просторі закладів вищої освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації системи фізичного виховання шляхом впровадження інноваційних технологій, що сприяють гармонізації соматичного та психоемоційного стану студентської молоді. Визначено, що в сучасному педагогічному дискурсі поняття «аквафітнес» постає як інтегративна категорія, що охоплює широку палітру рухових систем у водному середовищі, тоді як аквааеробіка класифікується як її специфічний видовий сегмент із чітко детермінованою структурою та музичним супроводом.

Доведено, що специфічні гідродинамічні властивості водного середовища дозволяють реалізувати ациклічний характер вправ, мінімізуючи при цьому ударне навантаження на опорно-руховий апарат. Це забезпечує високу інклюзивність занять, роблячи їх доступними для осіб із різним рівнем плавальної підготовки та здобувачів із обмеженою руховою активністю. У роботі систематизовано сучасні програми аквафітнесу за рівнями складності та функціональним спрямуванням, включаючи загальнооздоровчий, спортивний та лікувально-реабілітаційний напрями.

Особливу увагу приділено технологічному аспекту інтенсифікації занять через залучення спеціалізованого інвентарю та застосування міжнародної формули S.W.E.A.T. Обґрунтовано методичне значення чотирьох базових робочих положень, які класифікуються за ступенем контакту з дном басейну та дозволяють диференціювати фізичне навантаження відповідно до індивідуальних морфофункціональних потреб студентів. Систематизовано компоненти оздоровчого аквафітнесу в узагальнюючу таблицю, що охоплює траєкторії переміщень, види локомоцій та техніки роботи кінцівок.

Ключові слова: аквафітнес, аквааеробіка, водне середовище, фізичне виховання, здобувачі освіти, формула S.W.E.A.T., рекреація, оздоровлення.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Ramsey Irina Vladlenivna Associate Professor, Department of Physical Education and Sports Improvement Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv Regional Council, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6964-7203

SPECIFICS OF PERFORMING WATER EXERCISES USING HEALTH-ORIENTED AQUATIC FITNESS TOOLS

Abstract. The article presents a comprehensive scientific and methodological analysis of the specifics of implementing the health-improving potential of aquatic fitness within the educational environment of higher education institutions. The relevance of the study is driven by the necessity to modernize the physical education system through the introduction of innovative technologies that promote the harmonization of the somatic and psycho-emotional state of student youth. It is determined that in contemporary pedagogical discourse, the concept of "aquatic fitness" emerges as an integrative category covering a wide range of motor systems in the water environment, while «aqua aerobics» is classified as its specific species segment with a clearly determined structure and musical accompaniment.

It is proved that the specific hydrodynamic properties of the water environment allow for the implementation of the acyclic nature of exercises, while minimizing the impact load on the musculoskeletal system. This ensures high inclusivity of classes, making them accessible to individuals with varying levels of swimming proficiency and students with limited motor activity. The paper systematizes modern aquatic fitness programs by difficulty levels and functional orientation, including general health, sports, and medical-rehabilitative directions.

Particular attention is paid to the technological aspect of intensifying classes through the involvement of specialized equipment and the application of the international S.W.E.A.T. formula. The methodological significance of four basic working positions is substantiated, which are classified by the degree of contact with the pool bottom and allow for the differentiation of physical load according to the individual morphofunctional needs of students. The components of health-oriented aquatic fitness are systematized into a summarizing table covering movement trajectories, types of locomotion, and limb work techniques.

Keywords: aquatic fitness, aqua aerobics, water environment, physical education, higher education students, S.W.E.A.T. formula, recreation, health improvement.

Постановка проблеми. У сучасних умовах модернізації вищої освіти в межах галузі «Фізичне виховання» одним із пріоритетних завдань постає створення сприятливого середовища для оволодіння студентами науково

обґрунтованою системою знань про здоров'я та механізми його зміцнення. Особлива увага приділяється розробці методик організації змістовного дозвілля, що спрямовані на гармонізацію фізичного та психологічного стану особистості, зокрема через активне залучення до занять плаванням та іншими видами акваактивності.

Теоретичний фундамент формування здорового способу життя закладено у працях таких науковців, як Т. Круцевич та В. Корчинський. Своєю чергою, специфіку застосування фізичних вправ у водному середовищі як дієвого інструменту виховання морально-вольових та фізичних якостей учнівської молоді ґрунтовно досліджували О. Парфьонов, Н. Булгакова, Б. Нікітський, М. Крук, С. Биканов та інші дослідники.

Фундаментальні аспекти рекреації для різних верств населення висвітлено у працях Т. Круцевич [7]. Питання модернізації фізичного виховання молодших школярів через розвиток аквафітнесу перебувають у фокусі уваги Т. Троценко [10]. Окремі вектори досліджень присвячені специфічним групам здобувачів та категоріям населення. Зокрема, О. Фанигіна [11] досліджувала механізми корекції фізичної підготовленості студенток ЗВО засобами оздоровчого плавання, Н. Гоглювата [4] розробила підходи до програмування фітнес-занять для жінок зрілого віку, І. Головійчук [5] теоретично обґрунтував та експериментально перевірив методику занять аквафітнесом зі студентами, які належать до спеціальної медичної групи.

Попри наявність ґрунтовних даних щодо позитивної детермінації водних вправ на організм людини та існування різноманітних авторських методик, стрімкий розвиток індустрії здоров’я вимагає подальшого наукового обґрунтування. Актуальним залишається пошук нових технологічних рішень у використанні плавання та аквааеробіки, що відповідатимуть сучасним викликам оздоровчої та рекреаційної сфер.

Мета статті – дослідити та проаналізувати особливості виконання вправ у воді засобами оздоровчого аквафітнесу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному науково-педагогічному дискурсі аквафітнес трактується як інтегративне поняття, що охоплює широку палітру тренувальних систем у водному середовищі. До його структури належать плавання, спортивні ігри у воді, аквапілатес, акваденс, аквайога та інші оздоровчі напрями.

Слід зауважити, що в науковій та методичній літературі часто спостерігається некоректна взаємозаміна термінів «аквафітнес» та «аквааеробіка» або їх синонімічне вживання, що є методичною помилкою [1]. Аквааеробіка виступає лише одним із сегментів аквафітнесу. Вона дефініюється як спеціалізований комплекс фізичних вправ, що виконується у воді під ритмічний музичний супровід із залученням допоміжного інвентарю.

ISSN 3041-1572 Online

Аквафітнес є ширшою категорією, яка визначає загальну спрямованість рухової активності у воді, тоді як аквааеробіка є конкретною формою реалізації цієї активності з чітко визначеною структурою та засобами.

Систематична рухова активність є фундаментальною умовою підтримки гомеостазу та забезпечення вітальних функцій людського організму. У сучасних реаліях особливого значення набуває потреба особистості в релаксації та рекреації, що в ідеалі реалізується через залучення до спеціально організованих видів фізичної діяльності [2]. Такі заняття забезпечують не лише відновлення енергозатрат, а й ефект суперкомпенсації.

У контексті оздоровчого фітнесу спостерігається тенденція до вибору індивідуалізованих програм, що комплексно впливають на соматичне здоров'я, антропометричні показники та психоемоційний стан. Аквафітнес, як синтез активних рухів у водному середовищі під ритмічний музичний супровід, виступає унікальним інструментом такого впливу. Специфіка вправ у аквафітнесі має ациклічний характер: структура рухів позбавлена жорсткого стереотипного циклу і динамічно змінюється в процесі виконання, що дозволяє урізноманітнювати методичний вплив. Оздоровчий потенціал таких програм спрямований на корекцію маси тіла, зміцнення м'язового корсета (зокрема м'язів спини) та превенцію неінфекційних захворювань [12].

Порівняно з іншими масовими видами спорту, плавання та його похідні поєднують гармонійний розвиток організму, виражену рекреаційну спрямованість та високу емоційну атрактивність. Згідно з концепцією Американської асоціації водного фітнесу (USWFA), активність у воді має низку детермінованих переваг [13]:

- інтенсифікація розвитку загальної витривалості та гнучкості;
- оптимізація м'язового балансу та формування граційної статури;
- активізація гемодинаміки та мікроциркуляції крові;
- можливість застосування як ефективної реабілітаційної терапії після травм опорно-рухового апарату;
- купірування психологічного напруження та підвищення розумової працездатності.

На сучасному етапі змістовне наповнення аквафітнесу динамічно трансформується завдяки впровадженню його нетрадиційних видів. Їхня доведена перевага над класичним дистанційним плаванням та стихійними формами водних розваг зумовлена низкою об'єктивних чинників [10].

По-перше, висока інклюзивність та охоплення аудиторії, що дає можливість одночасної організації занять для студентів різної статі та вікових груп. Важливою перевагою є залучення осіб, які не володіють навичками плавання, а також здобувачів із обмеженою руховою активністю або тих, хто перебуває на етапі медико-соціальної реабілітації [10].

По-друге, методичний інструментарій аквафітнесу дозволяє здійснювати точковий вплив на морфофункціональні показники організму студентів через широку амплітуду та різноспрямованість рухів у водному середовищі [10].

По-третє, створення позитивного емоційного фону завдяки використанню ритмічного музичного супроводу, колективній формі взаємодії та активному лідерству тренера-інструктора, що підвищує мотивацію до занять [10].

По-четверте, залучення широкого спектра допоміжних засобів (пояси для корекції плавучості, нудли, обтяжувачі, аква-рукавички, степ-платформи тощо) дозволяє моделювати навантаження залежно від мети тренування [10].

По-п’яте, ефективна адаптація програм до басейнів будь-якої конфігурації та глибини, а також можливість проведення повноцінних занять у відкритих природних водоймах у літній період [10].

По-шосте, створення практично безпечного середовища для виконання вправ, що є критично важливим при роботі з різним контингентом студентів, зокрема тими, хто має порушення опорно-рухового апарату [10].

Ефективність оздоровчого впливу аквааеробіки детермінується адекватністю вибору тренувальної системи відповідно до індивідуального морфофункціонального стану та рівня підготовленості здобувачів освіти. На основі аналізу світового досвіду та практичних напрацювань систематизовано ключові види занять за рівнем складності та цільовим спрямуванням.

1. Програми за рівнем фізичної підготовленості [8]:

•Низький рівень (L1): Aqua-Beginners (базовий курс для початківців) та Noodles-Beginners (акцент на координацію).

•Середній рівень (L2): Aqua-Advanced (складнокоординаційні комбінації), Aqua-Swim (чергування з елементами плавання) та Aqua-Power (робота з обтяженнями).

•Високий рівень (L3): Aqua-Interval (інтенсивне кардіотренування) та Aqua-Circuit (коловий метод із чергуванням аеробної та силової фаз).

2. Спеціалізовані та реабілітаційні напрями [8]:

•Силовий та корекційний блок: Aqua-Strength (акцент на м'язи спини та преса), Aqua-Resist (використання опору води та обладнання) та Running Men (бігові серії).

•Відновлювальний та рекреаційний блок: Aqua-Stretch (розвиток гнучкості) та Aqua-Team (парна взаємодія).

•Пренатальний блок: Aqua для вагітних (зміцнення тазового дна та підтримка серцево-судинної системи).

Варіативність комплексів вправ та специфіка залученого інвентарю дозволяють диференціювати аквафітнес за функціональним призначенням.

ISSN 3041-1572 Online

Відповідно до наукових підходів [2; 3; 6], виокремлюють такі ключові види занять:

1. Загальнооздоровчий та прикладний напрями орієнтовані на широкі верстви населення. Головною метою є превенція захворювань, зміцнення імунітету та загальне підвищення вітальності. У межах цього напряму окрему нішу займають спеціалізовані заняття для вагітних, що сприяють м'якій адаптації організму до фізіологічних змін.

2. Спортивний аквафітнес характеризується високою інтенсивністю тренувальних навантажень. Її мета полягає у досягненні конкретних спортивних результатів, розвитку граничних фізичних можливостей та вдосконаленні атлетичних кондицій.

3. Лікувальний (реабілітаційний) аквафітнес виступає дієвим засобом відновлення організму після перенесених травм та хвороб. Також цей вид активності є критично важливим для корекції стану та підвищення якості життя осіб з інвалідністю.

Сучасний тренер-інструктор має у своєму арсеналі широку палітру засобів, що дозволяють перетворити стандартне заняття на високотехнологічний тренувальний процес [5]:

1. Танцювально-естетичні форми: Aquadance, Aqua Zumba, Aqua Balet – поєднують пластичність та витонченість рухів.

2. Силово-контактні форми: Aqua-Combat, Аквабокс – інтеграція елементів єдиноборств для розвитку швидкості та вибухової сили.

3. Використання підводних тренажерів (Aqua-Step, Aqua-Cycle/ Hydrorider) та джогерів для створення додаткового опору (Aqua-Jogger).

4. Статико-динамічні форми: Aqua-Balance (адаптований пілатес) – робота з м'язами-стабілізаторами та розвиток відчуття рівноваги.

5. Інвентарно-орієнтовані форми: аквануддс та Aqua Circle – використання спеціальних палиць, поясів та обтяжувачів для підвищення інтенсивності.

Ефективність тренувального впливу в аквафітнесі суттєво зростає за умови інтеграції спеціалізованого обладнання, що дозволяє диференціювати опір водного середовища та акцентовано впливати на окремі м'язові групи.

До основних засобів інтенсифікації занять належать [1]:

1. Аквапояс – базовий аксесуар для підтримки тіла у вертикальному положенні (особливо на глибокій воді), що підбирається відповідно до соматотипу та конституційних особливостей особи.

2. Спеціалізовані гантелі існують у м'яких та жорстких варіаціях; застосовуються для реалізації силових блоків програми та вправ на стретчинг.

3. Нудл (гнучкі палиці) – багатофункціональний елемент, що забезпечує підтримку плавучості та створює додатковий опір.

4. Обручі для водних вправ використовуються в програмах, спрямованих на корекцію маси тіла та поліпшення стану шкірних покривів.

5. Лопатки для плавання та аква-дошки – засоби для вдосконалення техніки рухів та розвитку силової витривалості.

6. Спеціальні фіксатори («калабашки») застосовуються для ізоляції роботи нижніх кінцівок та акцентованого розвитку м'язів верхнього плечового поясу [11].

Сучасна методика аквафітнесу також передбачає використання високотехнологічного обладнання: водних велотренажерів, степ-платформ та спеціалізованих еспандерів. Таке різноманіття технічних засобів дозволяє моделювати тренувальний процес відповідно до індивідуальних морфофункціональних потреб здобувачів освіти.

Ефективність оздоровчого аквафітнесу ґрунтується на варіативності базових рухів, які завдяки в'язкості та опору води набувають специфічних біомеханічних характеристик. Нами систематизовано основні технічні елементи, що складають фундамент тренувальних програм.

1. Локомоторні та динамічні вправи для нижніх кінцівок [11]:

- варіанти пересувань – ходьба та біг – виконуються з високим підніманням колін або захлистом гомілки; опір води інтенсифікує роботу м'язів-згиначів стегна;
- акцентовані удари ногами – амплітудні рухи вперед, назад та в сторони, що спрямовані на розвиток сили м’язів ніг та стабілізацію тазу;
- махові рухи – вправи на подолання опору води в різних площинах для покращення мобільності суглобів;
- спеціалізовані вправи на плавучості: «ножиці» (горизонтальні та вертикальні перехресні рухи); «велосипед» (імітація кругового педалювання для зміцнення преса та ніг);
- стрибкові елементи – виштовхування від дна басейну, що завдяки гідростатичній декомпресії мінімізують ударне навантаження на хребет;
- специфічні аква-кроки: Cross country («лижний крок») – одночасна робота однойменних або різнойменних рук і ніг; Jumping jack – стрибки з розведенням ніг у сторони та зведенням разом, що активно залучає м’язи-аддуктори.

2. Комбіновані елементи та техніки відновлення [11]:

- гідродинамічні перекати та розгойдування використовуються для психоемоційної релаксації та розвитку вестибулярного апарату;
- стилізовані елементи плавання – інтеграція рухів кролем, брасом або батерфляєм у вертикальному чи діагональному положенні тіла.

3. Техніка рухів руками та підтримка положення тіла [12]:

- «веслування» – цілеспрямовані рухи руками, що створюють тягу для переміщення тіла в різних напрямках та збільшують загальну енерговитратність заняття;
- «балансування» – використання стабілізуючих рухів руками для утримання заданої пози або вертикального положення, що критично важливо під час занять на глибокій воді.

Для забезпечення диференційованого підходу до навчання та оздоровлення здобувачів освіти фахівець повинен володіти механізмами варіювання фізичного навантаження. Найбільш ефективною у світовій практиці аквафітнесу є формула S.W.E.A.T., яка детермінує наступні параметри [3]:

1. S – Surface area and Speed (площа поверхні та швидкість). Збільшення швидкості руху безпосередньо підвищує інтенсивність через зростання опору води. Важливим аспектом є зміна площі робочої поверхні кінцівок.

Варіації положення кисті (від мінімального до максимального навантаження):

– ріжуче положення (долоня ребром) – мінімальний опір;
– кисть у кулаці – помірний опір;
– кисть «жменькою» – посилений опір;
– розкрита долоня з розчепіреними пальцями – максимальна площа поверхні та інтенсивність.

2. W – Working positions (робочі позиції) [3]. Вибір положення тіла (вертикальне, горизонтальне, з нахилом) визначає рівень енергозатрат та залучення м'язів-стабілізаторів.

3. E – Enlarge (амплітуда та довжина важеля) [3]. Зміна амплітуди руху здійснюється через довжину важеля (руки або ноги):

– короткий важіль (зігнуті кінцівки) – менший опір, легше виконання;
– довгий важіль (прямі кінцівки) – збільшення амплітуди та опору, що значно підвищує навантаження на великі м'язові групи.

4. A – Work Around body (вектор руху) [3]. Зміна напрямку руху відносно осей тіла дозволяє опрацьовувати різні м'язові ланцюги.

Напрямки: вперед, назад, латерально (в сторону), по діагоналі або з виконанням поворотів навколо своєї осі.

5. T – Travel and Tempo (пересування та темп) [3]. Варіативність темпу від повільного (акцент на техніку та силу) до швидкого (кардіоваскулярне тренування) та пересування в різних напрямках (вперед, назад, по діагоналі) додають вправам динаміки та інтенсифікують обмінні процеси.

Ефективність виконання вправ у оздоровчому аквафітнесі безпосередньо залежить від обраного робочого положення, яке визначає рівень навантаження на опорно-руховий апарат та серцево-судинну систему. Нами виокрем-

лено чотири основні вихідні положення (ВТ), що класифікуються за ступенем контакту з дном басейну.

Опорне положення – базовий рівень активності, за якого зберігається постійний контакт однієї або обох нижніх кінцівок із дном басейну. Це забезпечує стабільність пози та дозволяє виконувати вправи з високою амплітудою при мінімальному ризику втрати рівноваги [12].

Стрибкове положення – динамічний стан, що передбачає короткочасну втрату контакту з опорою (не більше ніж на два рахунки). Використовується для інтенсифікації заняття, розвитку вибухової сили та координації, при цьому вода амортизує ударне навантаження під час приземлення [12].

Нейтральне положення – проміжний стан, за якого рівень води знаходиться на лінії плечей. Контакт із дном басейну може втрачатися епізодично (до двох рахунків), що вимагає від студента активного залучення м'язів-стабілізаторів для підтримки вертикальної осі тіла [8].

Безопорне (підвішене) положення – найбільш складний рівень виконання вправ, що характеризується повною відсутністю контакту ніг із дном. Це положення потребує використання спеціальних засобів плавучості (аквапоясів) і спрямоване на максимальне опрацювання м'язів кору та розвиток загальної витривалості [8].

Таблиця 1

Узагальнююча таблиця компонентів оздоровчого аквафітнесу

№	Категорія	Перелік складників та елементів
1	Напрямки переміщень	Вперед, назад, вправо, вліво, по діагоналі, навколо себе (поворот), боком.
2	Види локомоцій	Обличчям вперед, спиною, лежачи на грудях, лежачи на спині, лежачи на боку, у положенні сидячи.
3	Техніка роботи рук	Односпрямовані рухи, різноспрямовані рухи, самостійні рухи рук, гребкові рухи (sculling), жими, удари.
4	Техніка роботи ніг	Біг, ноги брас (одночасний та почерговий), кроль, дельфін, махи, «ножиці», джеки (Jumping Jack), стрибки, хілл тач (торкання п'ят), захлест гомілки.
5	Вправи на м'язи преса	Підтягування колін до грудей, перекати, маятник, скручування тулуба, утримання положення «сед» (з прямими ногами або в групуванні).
6	Робочі положення (ВТ)	Вертикальна стійка (нейтральна), вертикальна стійка ноги врозь, горизонтальні положення (на грудях, спині, боку), сед (вертикальне або горизонтальне групування).

Висновки. Узагальнення результатів проведеного дослідження дає підстави для таких висновків. Доведено, що в сучасному науково-педагогічному дискурсі поняття «аквафітнес» є інтегративною, широкою категорією, яка

охоплює різноманітні системи рухової активності у воді (плавання, ігри, аквапілатес тощо). Натомість аквааеробіка виступає лише одним із його видових сегментів і характеризується чітко визначеною структурою, використанням музичного супроводу та спеціалізованого інвентарю.

Заняття оздоровчим аквафітнесом мають ациклічний характер, що дозволяє динамічно змінювати структуру рухів та урізноманітнювати методичний вплив на організм студентів. Специфічні властивості водного середовища мінімізують ударне навантаження на опорно-руховий апарат, забезпечуючи високу інклюзивність занять (зокрема для осіб, які не вміють плавати, або тих, хто має обмежену рухову активність).

Систематизовано сучасні види програм аквафітнесу за рівнями фізичної підготовленості та цільовим призначенням (від загальнооздоровчих до лікувально-реабілітаційних). Виокремлено інноваційні форми занять (танцювально-естетичні, силово-контактні, статико-динамічні), а також обґрунтовано необхідність інтеграції спеціального обладнання (аквапоясів, нудлів, лопаток, водних тренажерів тощо) для диференціації навантаження.

Встановлено, що фундамент тренувальних програм складають специфічні локомоторні дії, де в'язкість води інтенсифікує м'язову роботу, а техніки «веслування» та «балансування» виступають ключовими елементами регулювання енерговитрат. Доведено високу ефективність застосування міжнародної формули S.W.E.A.T. (площа поверхні та швидкість, робочі позиції, амплітуда, вектор руху, пересування та темп) як надійного алгоритму для оперативного керування інтенсивністю занять.

Систематизовано та охарактеризовано чотири базові робочі положення (опорне, стрибкове, нейтральне та безопорне), які класифікуються за ступенем контакту з дном басейну і дозволяють тренеру моделювати тренувальний процес відповідно до індивідуальних морфофункціональних потреб здобувачів освіти.

Перспективи для подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні впливу засобів аквафітнесу на розвиток «м'яких навичок» у здобувачів освіти. Оскільки водне середовище та колективна форма занять сприяють зниженню стресу та покращенню комунікації, перспективним є вивчення аквафітнесу як інструменту формування емоційного інтелекту та навичок командної взаємодії.

Література:

1. Аквааеробіка : метод. вказівки / уклад.: С. М. Киселевська, О. В. Чернявська. Київ: КНУБА, 2016. 40 с.

2. Воловик Н. І. Сучасні програми оздоровчого фітнесу : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. 48 с. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18980/1/Volovik%20N.pdf (дата звернення: 05.03.2026).

3. Гета А. В. Оздоровчий вплив занять з аквааеробіки на функціональний стан студенток спеціально медичної групи. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення* : зб. наук. пр. III Всеукр. наук.-практ. конф. Харків : ХДАФК, 2017. Вип. 3. С. 24–34.

4. Гоглювата Н.О. Програмування фізкультурно-оздоровчих занять аквафітнесом з жінками першого періоду зрілого віку: автореф. дис канд. наук з фіз. вих.: 24.00.02. НУФВСУ. Київ, 2007. 24 с.

5. Головійчук І. Особливості експериментальної методики занять аквафітнесом зі студентами спеціальної медичної групи. *Молода спортивна наука України*: зб. наук. пр. з галузі фіз. культури і спорту. Луцьк, 2007. Вип. 10. Т. 1. С. 33–41.

6. Журавльов Ю., Маліков М. Ефективність використання засобів аквааеробіки у процесі секційних занять з плавання студентів 18–19 років. *Слобожанський науково-спортивний вісник*. 2019. № 2 (70). С. 59–63. DOI: https://doi.org/10.15391/snsv.2019-2.010.

7. Круцевич Т.Ю., Безверхня Г.В. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення : навчальний посібник. К.: Олімп. л-ра, 2010. 248 с.

8. Ляховець Л. Роль занять аквааеробікою у підвищенні функціональних можливостей і рівня фізичного стану жінок зрілого віку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2014. № 31. С. 89–92.

9. Середа І. О., Лаврін Г. З. Можливості аквааеробіки в системі фізичного виховання. *Актуальні проблеми розвитку службово-прикладних, традиційних та східних єдиноборств*: матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 20 листоп. 2020 р.). Харків : НАНГУ, 2020. С. 30-35.

10. Троценко Т.Ю., Пивоваров А.А. Перспективи розвитку аквафітнесу у фізичному вихованні молодших школярів. *Науковий журнал «Молодий вчений»*, № 4.2 (56.2), 2018. С. 190-199.

11. Фанигіна О.Ю. Корекція фізичної підготовки студенток ВУЗу в процесі занять оздоровчими видами плавання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фізичного виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення». К., 2005. – 19 с.

12. Ячнюк М., Зендик О., Ячнюк І., Ячнюк Ю. Особливості проведення занять з аква-аеробіки та її різновиди. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 1 (129). С. 131–134. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1(129).28

13. Benefits of Water Fitness / United States Water Fitness Association (USWFA). URL: http://www.uswfa.org (дата звернення: 27.02.2026).

References:

1. Kyselevska, S. M., & Cherniavska, O. V. (Comps.). (2016). *Akvaaierobika: metod. vkazivky* [Aqua aerobics: guidelines]. Kyiv: KNUBA [in Ukrainian].

2. Volovyk, N. I. (2015). *Suchasni prohramy ozdorovchoho fitnesu: navch. posib. dlia stud. vyshch. ped. navch. zakl.* [Modern health fitness programs: a textbook for students of higher pedagogical educational institutions]. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. Retrieved from http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/18980/1/Volovik%20N.pdf [in Ukrainian].

3. Heta, A. V. (2017). Ozdorovchyi vplyv zaniat z akvaaierobiky na funktsionalnyi stan studentok spetsialno medychnoi hrupy [Health-improving effect of aqua aerobics classes on the functional state of students of a special medical group]. *Aktualni problemy fizychnoho vykhovannia riznykh verstv naselennia: zb. nauk. pr. III Vseukr. nauk.-prakt. konf. – Proceedings* of the 3rd All-Ukrainian Scientific and Practical Conference «Actual problems of physical education *of various segments of the population»*, (issue 3), (pp. 24–34). Kharkiv: KHDAFK [in Ukrainian].

4. Hohliuvata, N. O. (2007). *Prohramuvannia fizkulturno-ozdorovchykh zaniat akvafitnesom z zhinkamy pershoho periodu zriloho viku* [Programming of physical culture and health-improving aqua fitness classes with women of the first period of mature age]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv: NUFVSU [in Ukrainian].

5. Holoviychuk, I. (2007). Osoblyvosti eksperymentalnoi metodyky zaniat akvafitnesom zi studentamy spetsialnoi medychnoi hrupy [Peculiarities of the experimental methodology of aqua fitness classes with students of a special medical group]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy: zb.* nauk. pr. z haluzi fiz. kulturyi sportu - Young Sports Science of Ukraine: collection of scientific works *in the field of physical culture and sports*, (issue 10), (Vols. 1), (pp. 33–41). Lutsk [in Ukrainian].

6. Zhuravlov, Yu., & Malikov, M. (2019). Efektyvnist vykorystannia zasobiv akva-aierobiky u protsesi sektsiinykh zaniat z plavannia studentiv 18–19 rokiv [The effectiveness of using aqua aerobics tools in the process of sectional swimming classes for students aged 18–19]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk - Slobozhanskyi herald of science and sport*, 2 (70), 59–63. DOI: https://doi.org/10.15391/snsv.2019-2.010 [in Ukrainian].

7. Krutsevych, T.Yu., & Bezverkhnia, H.V. (2010). *Rekreatsiia u fizychnii kulturi riznykh hrup naselennia* [Recreation in physical culture of various population groups]. Kyiv: Olimp. l-ra [in Ukrainian].

8. Liakhovets, L. (2014). Rol zaniat akvaaierobikoiu u pidvyshchenni funktsionalnykh mozhlyvostei i rivnia fizychnoho stanu zhinok zriloho viku [The role of aqua aerobics classes in increasing functional capabilities and the level of physical state of mature women]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota - Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social Work, 31, 89–92 [in Ukrainian].

9. Sereda, I. O., & Lavrin, H. Z. (2020). Mozhlyvosti akvaaierobiky v systemi fizychnoho vykhovannia [Possibilities of aqua aerobics in the physical education system]. *Proceedings from Aktualni problemy rozvytku sluzhbovo-prykladnykh, tradytsiinykh ta skhidnykh yedynoborstv: materialy nauk.-prakt. konf. – The Actual Problems of Development of Service-Applied, Traditional and Oriental Martial Arts: Proceedings of the Scientific and Practical Conference.* (pp. 30–35). Kharkiv: N ANHU [in Ukrainian].

10. Trotsenko, T. Yu., & Pyvovarov, A. A. (2018). Perspektyvy rozvytku akvafitnesu u fizychnomu vykhovanni molodshykh shkoliariv [Prospects for the development of aqua fitness in the physical education of primary school children]. *Molodyi vchenyi - Young Scientist*, 4.2 (56.2), 190–199 [in Ukrainian].

11. Fanyhina, O. Yu. (2005). *Korektsiia fizychnoi pidhotovky studentok VUZu v protsesi zaniat ozdorovchymy vydamy plavannia* [Correction of physical fitness of university students in the process of health-improving swimming classes]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

12. Yachniuk, M., Zendyk, O., Yachniuk, I., & Yachniuk, Yu. (2021). Osoblyvosti provedennia zaniat z akvaaierobiky ta yii riznovydy [Specifics of conducting aqua aerobics classes and its varieties]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) — Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 15: Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sports)*, 1 (129), 131–134. DOI: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1(129).28 [in Ukrainian].

13. United States Water Fitness Association (USWFA). (n.d.). *Benefits of Water Fitness.* Retrieved February 27, 2026, from http://www.uswfa.org.

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 72.01

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-899-905

Романова Оксана Валеріївна доцент кафедри "Морське та цивільне будівництво і архітектура", кандидат архітектури, Одеський національний морський університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-4169-0792

КАНОНИ, ФУНДАМЕНТАЛЬНІ СХЕМИ І ТРІАДИ ЯК ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА В ПРОЦЕСІ РІШЕННЯ ПРОЄКТНИХ АРХІТЕКТУРНИХ ЗАВДАНЬ

Анотація. У статті аналізуються теоретичні основи, що застосовуються в процесі рішення проєктних архітектурних завдань: канони, фундаментальні схеми, тріади. Триєдина система світоустрою має коріння в давнину і виходить з таких екзистенційних категорій, як «минуле, теперішнє і майбутнє», звертаючись до художньо-метафоричних, поетичних та синкретичних форм мислення. За допомогою тріад будуються більшість пізнавальних та методологічних принципів, комбінаторно-структурні закономірності та системи пропорціонування. Без канонічно дотримуваних систем пропорцій, застосування інструментарію теоретичних та технічних засобів – немає програмно-керованого початку роботи над проєктом. Дослідження також присвячені питанню обґрунтування збереження архітектури, що несе в собі пам’ять про минуле і розповідатиме наступним поколінням про сьогодення.

Якісне прогнозування високих систематичних результатів потребує розробки алгоритму виконання кожного із завдань з повноцінним розкриттям специфіки навчальної дисципліни та актуалізації структурно-аналітичного аспекту під час роботи над проєктом. Автор статті підкреслює, що у процесі викладання архітектурного проєктування доцільно поряд із розкриттям візуально-морфологічних особливостей та виявленням композиційної структури майбутнього архітектурного об’єкту проводити семантичний аналіз та вибудовувати схеми організації семантичного простору. Важливо усвідомлювати та конкретизувати матеріально-конструктивну, функціонально-просторову та художньо-естетичну структуру нових будівель.

Членство у Виконавчій раді ЮНЕСКО відкриває нові можливості для України: зміцнення міжнародної співпраці в галузі освіти та науки, захисту культурної спадщини України. Проєкт «3D-4CH — Онлайн центр компетенцій 3D для культурної спадщини» в Україні впроваджується ГО «Піксельовані Реальності», яка є партнером європейського консорціуму.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: методика, канони, тріади, етапи проєктування, проєктні архітектурні завдання, архітектурна семантика, семантичний простір, традиційна архітектура, культурна спадщина України.

Romanova Oksana Valerievna Associate Professor of the Department of Maritime and Civil Life and Architecture, Candidate of Architecture, Odesa National Maritime University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-4169-0792

CANONS, FUNDAMENTAL SCHEMES AND TRIADS AS A THEORETICAL-METHODOLOGICAL BASIS IN THE PROCESS OF SOLVING PROJECT ARCHITECTURAL PROBLEMS

Abstract. The article analyzes the theoretical foundations used in the process of solving design architectural tasks: canons, fundamental schemes, triads. The triune system of the world order has its roots in antiquity and proceeds from such existential categories as “past, present and future”, referring to artistic-metaphorical, poetic and syncretic forms of thinking. With the help of triads, most cognitive and methodological principles, combinatorial-structural patterns and systems of proportioning are built. Without canonically observed systems of proportions, the use of a toolkit of theoretical and technical means, there is no program-controlled start of work on the project. The research is also devoted to the issue of substantiating the preservation of architecture, which carries the memory of the past and will tell future generations about the present.

Qualitative forecasting of high systematic results requires the development of an algorithm for performing each of the tasks with a full disclosure of the specifics of the academic discipline and the actualization of the structural-analytical aspect during work on the project. The author of the article emphasizes that in the process of teaching architectural design, it is advisable, along with the disclosure of visual-morphological features and the identification of the compositional structure of the future architectural object, to conduct semantic analysis and build schemes for organizing semantic space. It is important to realize and specify the material-constructive, functional-spatial and artistic-aesthetic structure of new buildings.

Membership in the UNESCO Executive Board opens up new opportunities for Ukraine: strengthening international cooperation in the field of education and science, protection of Ukraine's cultural heritage. The project "3D-4CH - Online 3D Competence Center for Cultural Heritage" in Ukraine is being implemented by the NGO "Pixelated Realities", which is a partner of the European consortium.

Keywords: methodology, canons, triads, design stages, architectural design tasks, architectural semantics, semantic space, traditional architecture, cultural heritage of Ukraine.

Постановка проблеми. В організації навчального процесу з дисципліни «Архітектурне проєктування» важливо керуватися максимально результативною фундаментальною методологічною схемою, яка комплексно та алгоритмічно задає всі необхідні принципи, поняття та параметри. «Епотажність постмодерністська перетворюється на нео-чуттєвість, цифрову, конструктивістську, утопічну штучність…», чому і необхідно перешкодити. Без канонічно дотримуваних систем пропорцій, застосування інструментарію теоретичних та технічних засобів – немає програмно-керованого початку роботи над проєктом. Шляхи формування професійно пріоритетних компетентностей студентів-архітекторів, відбір професійно важливих графічних навичок та об'ємно-просторових прийомів, система вправ і навчальних завдань, націлених на їх розвиток, поки недостатньо вивчена теоретично і спирається виключно на емпіричний досвід. Актуальність роботи – в спробі подолати протиріччя між класичною академічною художньою освітою студентів-архітекторів і практичними потребами їх професійної реалізації.

Використання невідповідних матеріалів та неправильне поводження з історичною забудовою, спотворює окремі будівлі і псує історичний вигляд міста, в цілому. Поряд із цими змінами можна спостерігати також певні процеси, які негативно впливають на стан будівель. Звісно, важливо зберегти культурну спадщину, кожну унікальну архітектурну деталь, — щоб передати нащадкам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Традиції української архітектури, проблеми професійних компетентностей студентів-архітекторів досліджувалася в роботах О. О. Кайдановської, Ю. Є. Джигіль, І. А. Диди, Х. П. Крамарчук, Т. Є. Казанцевої тощо. Проте, залишаються недослідженими інструментальні навички, що дозволяють вести графічний та об'ємно-просторовий діалог, розглядати проєктну ідею в процесі її розвитку, користуючись методом структурного аналізу проєктної роботи, зіставляти варіанти візуальних рішень.

Метою статті є забезпечення студентів-архітекторів семантичним та об'ємно-просторовим інструментарієм, що дозволяє вести професійний діалог образотворчими засобами, а також актуалізація збереження культурної спадщини України.

Виклад основного матеріалу. Триєдина система світоустрою має коріння в давнину і виходить з таких екзистенційних категорій, як «минуле, теперішнє і майбутнє», звертаючись до художньо-метафоричних, поетичних та синкретичних форм мислення. Методика виявлення поетики архітектурно-просторового образу, описана Х.П. Крамарчук, також має триєдину структуру і послідовно досліджується через: *методику формалізації* – створення семантичної моделі факторів; *методику моделювання* – аналіз мовної картини

ISSN 3041-1572 Online

з урахуванням символьно-знакових систем; *методику виявлення поетичного образу в архітектоніці* – встановлення принципів формування образу та опис його ідеографічних характеристик. Цікаво, що тривимірність простору – «довжина, ширина, висота», принцип трьох опор (триноги), достатніх для оптимальної стійкості, а також універсалії математичної логіки – «транзитивність, симетрія, рефлексивність» знаходять своє відображення у всій онтології архітектури, зокрема, «вітрувіанській» тріаді – «корисність, міцність, краса».

Якісне прогнозування високих систематичних результатів немислимо без розробки алгоритму виконання кожного із завдань, передбачених навчальною програмою. Важливо повноцінно розкривати специфіку навчальної дисципліни та актуалізувати структурно-аналітичний аспект під час роботи над проєктом. У процесі викладання архітектурного проєктування доцільно поряд із розкриттям візуально-морфологічних особливостей та виявленням композиційної структури майбутнього архітектурного об'єкту проводити семантичний аналіз та вибудовувати схеми організації семантичного простору. Архітектурна семантика (від грецьк. semantikos – позначає) вивчає будову та інформативність архітектурної мови з погляду вираження конкретного сенсу чи сукупності смислових значень, що несе архітектурний твір. Студентам-архітекторам необхідно усвідомити та конкретизувати матеріально-конструктивну, функціонально-просторову та художньо-естетичну структуру нових будівель, підвищити атрактивність сучасної забудови у нашій державі.

На рис. 1 представлено схему формування семантичного простору в межах традиційного житлового будинку / садиби (дослідження проводилися автором в межах Одеської обл., Україна). Розкрито семантичні показники і інструменти через принципи формування та закономірності використання декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі Південного регіону нашої держави.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

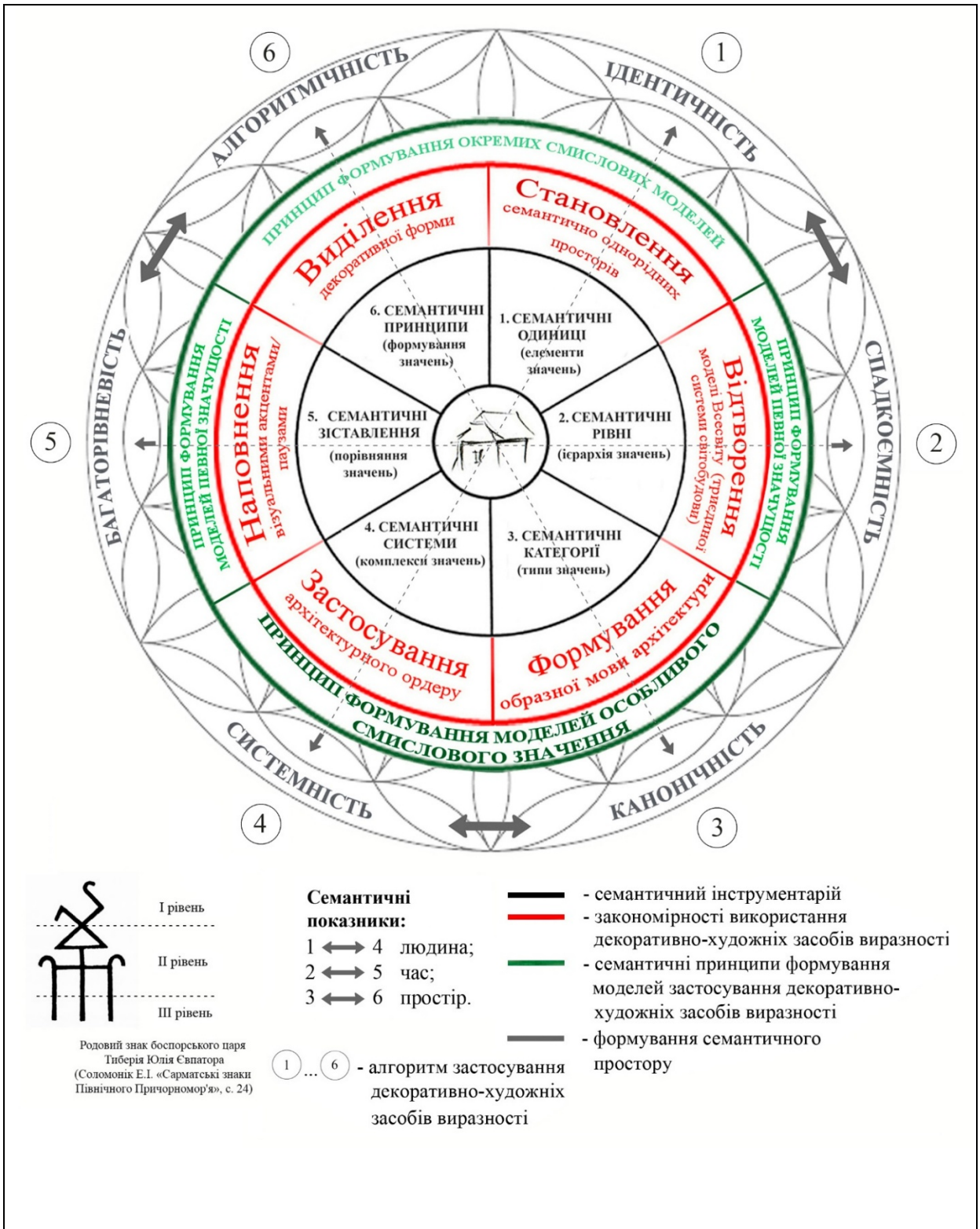

Рис. 1. Схема формування семантичного простору в межах традиційного житлового будинку / садиби (дослідження проводилися автором в межах Одеської обл., Україна)

ISSN 3041-1572 Online

У зв'язку з проблемою збереження культурної спадщини України маємо визначати напрямки та способи побудови шляхів комунікації: між владою та громадою, окремими громадськими організаціями, між міською радою та жителями населених пунктів.

Зіставлення прикладів залучень громадськості, ефективної командної роботи та партнерства показали, що звучання різних думок — від влади, бізнесу й мешканців — зливаються в єдиний продуктивний діалог. Зокрема, членство у Виконавчій раді ЮНЕСКО відкриває нові можливості для України: зміцнення міжнародної співпраці в галузі освіти та науки, захисту культурної спадщини України. Проєкт «3D-4CH — Онлайн центр компетенцій 3D для культурної спадщини» в Україні впроваджується ГО «Піксельовані Реальності», яка є партнером європейського консорціуму, та співфінансується за підтримки Європейської Комісії в рамках програми «Цифрова Європа».

Відомі культурні та природні цінності, що включені до списку світової спадщини ЮНЕСКО, є надбанням усього людства. Членство у Виконавчій раді ЮНЕСКО відкриває нові можливості для України: зміцнення міжнародної співпраці в галузі освіти та науки, захисту культурної спадщини України. Зокрема, історичний центр м. Одеси був включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО за прискореною процедурою у січні 2023 року, що надало місту міжнародного захисту від руйнувань під час війни та поклало на державу та місто зобов'язання щодо його збереження.

Висновок. За допомогою тріад будуються більшість пізнавальних та методологічних принципів, комбінаторно-структурні закономірності та системи пропорціонування. На їх основі базується необхідний студентам-архітекторам пропедевтичний курс теорії архітектури, що дає стимул всебічному вивченню загальносвітової інформаційної бази, перспектив реорганізації механізмів мислення та творчих пошуків, а також формуванню їхньої професійної індивідуації.

Кожен із етапів проєктної роботи структурується у суворій логічній послідовності, принципово важливі алгоритми рішень ґрунтуються на циклічному завданні параметрів, вбудованих у свою чергу в ієрархічну модель актуалізованих завдань. Забезпечення студентів-архітекторів графічним та об'ємно-просторовим інструментарієм стає в нагоді в ході творчого процесу, в цілому, що дозволяє вести професійний діалог образотворчими засобами. Простіше організувати роботу над проєктом, аналізуючи свої дії: опорою має стати комплексна універсальна схема методики, а творчий потенціал повинен розумітися як максимально результативний.

Безсумнівно, важливо зберігати культурну спадщину нашої держави, кожну архітектурну унікальну деталь, — щоб передати нащадкам. Включення міст України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО надає міжнародного захисту від руйнувань під час війни та покладає на державу та міста зобов'язання щодо їх збереження.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Література:

1. Романова О.В. Семантика декоративно-художніх засобів виразності в народній архітектурі Півдня України (на прикладі Одеської обл.) : дис. на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури : 18.00.01 / Романова Оксана Валеріївна. – Львів : НУЛП, 2021. – 327 с.

2. Довідник зі збереження культурної спадщини Одеси. ГО «Асоціація архітекторів Одеси». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://pixelatedrealities.org/uk/eu4culture/dovidnyk-spadscshyny-odesa/

References:

1. Romanova, O.V. (2021). Semantika dekorativno-hudozhnih zasobiv viraznosti v narodnij arhitekturi Pivdnya Ukrayini (na prikladi Odeskoyi obl.) [Semantics of decorative and artistic means of expression in folk architecture of Southern Ukraine (using the example of the Odessa region)]. Candidate's thesis. Lviv: LPNU [in Ukrainian].

2. Dovidnik zi zberezhennya kulturnoyi spadshini Odesi. GO «Asociaciya arhitektoriv Odesi» [Handbook on the preservation of the cultural heritage of Odessa. NGO "Association of Architects of Odessa"]. *https://pixelatedrealities.org.* Retrieved from https://pixelatedrealities.org/uk/eu4culture/dovidnyk-spadscshyny-odesa/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 374:37.091.3:33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-906-914

Савенко Олександр кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0000-0001-6079-025X

Петренко Дмитро аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0003-7662-3095

Ковтуненко Євгеній аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0002-9398-0791

Ковтуненко Павло аспірант кафедри теорії і методики позашкільної освіти Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, https://orcid.org/0009-0005-6745-8774

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ШЛЯХІВ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розкриваються шляхи підвищення шляхів підвищення ефективності економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти. Доведено, що проблема економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти набуває особливої актуальності у педагогічній науці, теорії та практиці. Охарактеризовано причини вивчення економіки у закладах позашкільної освіти. Охарактеризовані компоненти структури готовності учнів до економічної діяльності. Підкреслено, що економічні знання, їхня практична спрямованість відіграють важливу роль процесі адаптації майбутнього члена суспільства до реалій ринку праці.

Окрема увага приділяється тлумаченню терміну «економічні поняття», оскільки вони відображають узагальнені властивості, суттєві ознаки та зв'язки предметів та явищ, тому оволодіння будь-якою навчальною дисципліною здійснюється на основі специфічного для даної дисципліни понятійного апарату. При цьому виокремлюється психологічне значення понять, оскільки одне з основних умов формування мислення - системність навчання, що виражається в оволодінні поняттями, так і у їх послідовності.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Наголошується на необхідності активного залучення закладів позашкільної освіти до економічної підготовки учнів, що зумовлено зростаючою роллю цієї ланки освіти в умовах динамічних соціально-економічних трансформацій. Підкреслюється, що позашкільна освіта, завдяки своїй гнучкості, варіативності змісту та орієнтації на індивідуальні освітні потреби, має значний потенціал у формуванні економічної компетентності здобувачів освіти. Обґрунтовується, що тісний зв'язок позашкільної діяльності з інтересами, потребами та мотиваціями дітей сприяє підвищенню ефективності засвоєння економічних знань і розвитку практичних умінь у сфері фінансової грамотності та підприємництва. Зазначається, що участь у гуртках, проєктній діяльності, бізнес-симуляціях, тренінгах і практикоорієнтованих заходах створює умови для формування в учнів здатності до самостійного прийняття економічних рішень, відповідального ставлення до ресурсів та адаптації до реалій сучасного ринку. Акцентується увага на доцільності інтеграції економічної складової в зміст позашкільної освіти, розширення спектра освітніх програм і використання інноваційних педагогічних підходів. Доведено, що системне залучення закладів позашкільної освіти до економічної підготовки учнів сприяє їхній успішній соціалізації, формуванню підприємницького мислення та підвищенню конкурентоспроможності в майбутній професійній діяльності.

Ключові слова: економічна підготовка, заклади позашкільної освіти, учні, економічні поняття, економічна діяльність.

Savenko Oleksandr Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Education), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0000-0001-6079-025X

Petrenko Dmytro PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0003-7662-3095

Kovtunenko Yevhenii PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0002-9398-0791

Kovtunenko Pavlo PhD student, Department of Theory and Methods of Out-of-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, https://orcid.org/0009-0005-6745-8774

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

THEORETICAL JUSTIFICATION OF WAYS TO ENHANCE THE EFFECTIVENESS OF STUDENTS' ECONOMIC EDUCATION IN OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article reveals ways to increase the effectiveness of economic training of pupils in institutions of extracurricular education. It is proved that the problem of economic training of pupils in institutions of extracurricular education is gaining particular relevance in pedagogical science, theory and practice. The reasons for studying economics in institutions of extracurricular education are characterized. The components of the structure of pupils' readiness for economic activity are characterized. It is emphasized that economic knowledge, their practical orientation plays an important role in the process of adapting a future member of society to the realities of the labor market.

Special attention is paid to the interpretation of the term "economic concepts", since they reflect generalized properties, essential features and connections of objects and phenomena, therefore, mastering any academic discipline is carried out on the basis of a conceptual apparatus specific to this discipline. At the same time, the psychological significance of concepts is highlighted, because that is one of the main conditions for the formation of thinking is the systematic nature of learning, which is expressed in the mastery of concepts and their sequence.

The necessity of actively involving out-of-school education institutions in the economic training of students is emphasized, driven by the growing role of this educational sector in the context of dynamic socio-economic transformations. It is highlighted that out-of-school education, due to its flexibility, variability of content, and focus on individual educational needs, has significant potential in developing learners' economic competence. It is substantiated that the close connection of out-of-school activities with children's interests, needs, and motivations enhances the effectiveness of acquiring economic knowledge and developing practical skills in financial literacy and entrepreneurship. It is noted that participation in clubs, project-based activities, business simulations, training sessions, and practice-oriented events creates favorable conditions for developing students' ability to make independent economic decisions, foster a responsible attitude toward resources, and adapt to the realities of the modern market. Particular attention is paid to the expediency of integrating the economic component into the content of out-of-school education, expanding the range of educational programs, and applying innovative pedagogical approaches. It is proven that the systematic involvement of out-of-school education institutions in students' economic training contributes to their successful socialization, the development of entrepreneurial thinking, and increased competitiveness in their future professional activities..

Keywords: economic training, extracurricular education institutions, pupils, economic concepts, economic activity.

Постановка проблеми. Економічна підготовка підростаючого покоління базується на стику педагогічних та соціально-економічних проблем. Тому сутність, зміст та методи педагогічної діяльності, що характеризують той чи інший її рівень, необхідно аналізувати, виходячи з вимог соціуму та економіки під час війни між росією та Україною. У зв'язку з цим назріло питання про спрямованість, зміст та структуру економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти, що відповідає потребам сучасного суспільства. При цьому варто враховувати особистість учня, процес його становлення як суб'єкта економічної діяльності. За таких умов головними показниками повноцінної економічної підготовки учнів є їхня готовність до економічної діяльності, глибокі економічні знання, вміння та навички, розуміння особливостей соціально-економічної праці, розвинена економічна відповідальність.

Таким чином, готовність до економічної діяльності як складне соціально-педагогічне явище включає систему економічних знань, умінь і навичок і специфічний комплекс індивідуально-психічних якостей особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній теорії та практиці освіти питання економічної підготовки учнів розглядало чимало педагогів – дослідників, психологів, економістів.

До найбільш вагомих робіт слід віднести праці вчених: О. Аксьонова («Методика викладання економіки»); М. Вачевського та В. Мадзігона («Основи економіки»); А. Нісімчука та О. Падалка («Сучасні педагогічні технології»).

Окремим напрямом наукових розвідок сучасних дослідників є аналіз результатів окремих складових економічного виховання учнів різного віку та дослідження щодо трансформації економічного досвіду дитини з теорії в практику. Саме тому одне з центральних місць у реалізації освітнього процесу у закладах позашкільної освіти займає трансформація знань з однієї галузі наукового пізнання в іншу для того щоб учні могли будувати своє життя в сучасному економічному світі.

Мета статті – теоретичне обґрунтування шляхів підвищення ефективності економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Питання економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти набули особливої актуальність у педагогічній науці, теорії та практиці під час війни. Адже стан економіки та рівень економічної освіченості суспільства перебувають у тісному взаємозв'язку. Забезпечення ефективного функціонування економіки вимагає від закладів позашкільної освіти підготовки учнів до нових умов життя. Як основна умова і важливий фактор, що впливає на готовність учнів до самостійного життя є

ISSN 3041-1572 Online

соціально-економічною реальність суспільства в цілому, що впливає на всі сфери життєвого устрою, державного устрою, світоглядні орієнтації людей. Економічна невизначеність має подвійний вплив на соціалізацію учнів.

З одного боку, учні змушені пристосовуватися до складних умов входження у суспільство. У зв'язку з появою нових професій та спеціальностей (таких як логіст, мерчендрайзер, ін.) виникають проблеми професійного самовизначення. З іншого боку, невизначеність стимулює пошук нових форм та способів економічної соціалізації.

В Україні економічна освіта учнів у закладах освіти не набула широкого поширення. У освітньому процесі питання економічної освіти учнів розглядаються лише у зв'язку з вивченням різних навчальних предметів у школі, а чи не як істотний самостійний компонент змісту освіти.

Цінним є здатність економічних знань навчити учнів приймати рішення як в умовах традиційної економічної ситуації, так і в умовах внутрішніх та зовнішніх ризиків, зумовлених запровадженням інновацій. Реальним продуктом економічної підготовки є формування раціонального мислення учнів.

Необхідність вивчення економіки викликається також потребою в економічних знаннях самих учнів. Економічні знання, їхня практична спрямованість відіграють важливу роль процесі адаптації майбутнього члена суспільства до реалій ринку праці.

Учні, як правило, не мають міцних економічних знань, не орієнтується в економічних питаннях та проблемах, а також не може захистити себе на ринку праці, відстояти права споживача. Внаслідок цього, економічний освіта у закладі позашкільної освіти стає одним із інструментів всебічного розвитку особистості учня, формування світогляду, громадянської свідомості.

Вивчення економіки у закладах позашкільної освіти обумовлено трьома основними причинами:

По-перше, в економічні відносини людина вступає протягом всього свого свідомого життя, беручи участь у виробництві, обміні, розподілі та споживанні матеріальних та духовних благ.

По-друге, економіку як науку про економічні відносини людей, її неможливо вивчити протягом короткого проміжку часу. Чим більше буде приділятимуть увагу вивченню економіки, тим активніше відбуватиметься громадянське становлення учнів.

По-третє, економічна підготовка учнів виховує у них такі необхідні життя в сучасних умовах якості, як діловитість, комунікабельність, конкурентоспроможність, ініціативність. Учні навчаються планувати, приймати відповідальне рішення, повною мірою реалізовувати свої організаторські можливості [2].

Виходячи з вищевикладеного, необхідно виділити такі компоненти структури готовності учнів до економічної діяльності: теоретичні знання інтегра-

тивного характеру, що лежать в основі економіки, економічних відносин та виробництва; вміння та навички економічних дій та розрахунків; сформована економічна відповідальність; розвинене економічне мислення, що передбачає наявність в учнів умінь бачити перспективу своєї майбутньої діяльності, культури соціальних взаємин, заповзятливості; інтерес до економічної діяльності; практичний досвід регуляції своєї пізнавальної та трудової діяльності.

Учні опановують всі перераховані знання, вміння і навички не тільки в освітньому процесі в школі, але також у закладах позашкільної освіти, у процесі навчання та проведення різних конкурсів, виставок, ярмарків через поєднання пізнавальної, творчої, комунікативної, трудової та інших видів діяльності.

Особливе значення для досягнення високого ступеня загальної активності учнів як учасників соціально-економічної взаємодії має фактор мотивації. Виявлення цього компонента у структурі життєдіяльності учнів особливо важливо у цьому плані, що високі результати спільної діяльності неможливо знайти досягнуті без розуміння учнями сутності організованої діяльності. Педагогу ж важливо розглядати учня як громадянина суспільства, а ще й як індивіда, з властивими лише йому рисами характеру і що має власним сприйняттям дійсності. І тому на перший план виходить проблема формування в учнів мотивації поведінки та майбутньої діяльності [3].

Найбільш важливим компонентом структури готовності учнів до економічної діяльності є теоретичні знання інтегративного характеру, що лежать в основі економіки. З одного боку, це є фундаментом здійснення економічної діяльності, з іншого боку, - необхідною передумовою відповідального ставлення до будь-якого справи.

Економічні поняття, будучи важливим елементом системи теоретичних знань, є базисною основою її формування. Вони відображають узагальнені властивості, суттєві ознаки та зв'язки предметів та явищ, тому оволодіння будь-якою навчальною дисципліною здійснюється на основі специфічного для даної дисципліни понятійного апарату. Фундаментом економічного вчення також є система понять, що спирається на внутрішні логічні зв'язки [5].

Важливо відзначити психологічне значення понять, оскільки одне з основних умов формування мислення - системність навчання, що виражається у оволодінні поняттями, які у послідовності. На мові психологів, мислити - означає оперувати поняттями, а оволодіння поняттями означає бачення всієї сукупності знань про предмети та явища, до яких це поняття відноситься.

Економічне поняття можна визначити як одну з форм економічного мислення, що відображає загальні та суттєві ознаки об'єктів та явищ економічної дійсності [4].

ISSN 3041-1572 Online

Так, наприклад, аналізуючи поняття «податок», учні виділяють як головну ознаку обов'язкові платежі населення, організацій та установ. Це суттєва ознака будь-яких податків. Однак серед виділених ознак можуть бути і несуттєві для будь-якого конкретного поняття. Так, якщо учні зазначають, що будь-які податки становлять вилучені державою платежі, це буде загальною ознакою всіх податків. Якщо учні відзначають податок як форму залучення чистого доходу товариства, що надходить при реалізації продукції безпосередньо до державного бюджету, це буде суттєвою ознакою для поняття «податок з обороту», але несуттєвою у визначенні загального поняття «податок» [3].

Таким чином, можна відзначити, що сформоване економічне мислення, набуті економічні знання, вміння та навички допомагають учням легше входити в реальне життя, успішніше вирішувати проблеми, що виникають під час вибору професії, швидше адаптуватись до умов конкурентного ринку праці.

Тому можна стверджувати, що важливість економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти.

Нині основна мета економічної освіти учнів – формування особистості, здатної орієнтуватися в ринковому середовищі та вміє здійснювати свою діяльність економічно доцільною. Це досягається за рахунок навчання як у закладі позашкільної освіти, і у сім'ї. Вона висвітлена авторитетом батьків, силою сімейних традицій та звичаїв [1].

Економічну підготовку необхідно розглядати в інтеграції з позашкільною освітою, відповідно до її можливостей, а також інтересами та потребами учнів. В даний час економічні знання необхідні для учнів як знання математики, мов, історії, географії. Економічні знання не лише розширюють кругозір та розвивають інтелект. Вони дозволяють розуміти події, що відбуваються, з точки зору інтересів та потреб, прагнення до вигоди. Звичайно, якщо в школі немає предмета «Економіка» економічні знання учні можуть отримати у гуртках закладів позашкільної освіти.

Наразі система економічної освіти для учнів у закладах позашкільної освіти практично відсутня, за винятком відносно невеликої кількості закладів, які пропонують гуртки з економіки.

Слід зазначити, що в Україні деякі заклади позашкільної освіти проводять експериментальну роботу з економічної освіти. Однак кількість учнів у них дуже мала, що перешкоджає системній гуртків з економіки. Така система економічної підготовки є універсальною та надає можливість інтеграції різних галузей знань, а вивчення економіки використовується як мотиваційний фактор для розвитку позитивної мотивації до вивчення інших (основних) предметів. Економічні знання для учнів є своєрідним компасом для їхнього

майбутнього життя. Вони допоможуть їм точніше та успішніше орієнтуватися в житті, знайти свою нішу та розвинути свої професійні здібності.

Здійснення масштабної економічної реформи, що має бути обумовлене закінченням війни та переходом країни до нових ринкових відносин вимагає широкої економічної підготовки молодих учнів. Зміна характеру виробництва та економічних відносин неминуче призвела до гострої потреби пошуку нових підходів до економічної підготовки учнів, а також інших шляхів і форм їх залучення до різних видів діяльності, що передбачають створення багатовимірних економічних відносин між їх учасниками.

Однак без впливу педагогів на мотиваційну сферу учня інформаційний підхід часто спричиняє особистісне неприйняття інформації. Економічне просвітництво є результативним лише у тому випадку, коли воно засноване на інтересах кожного окремого учня. Але співвідношення отриманої інформації з власним досвідом, інтересами, здібностями та можливостями – найважливіша умова ефективності педагогічної роботи з економічної освіти.

Висновки. Встановлено, що педагогічна практика потребує розробки нових підходів і моделей економічної підготовки учнів у закладах позашкільної освіти. Економічні знання, вміння, навички незмінно супроводжують будь-яку професійну діяльність в умовах ринку, і тому підготовка учнів до життя та праці обов'язково має включати і розвиток їхньої економічної компетентності. Проте сьогодні залишаються недослідженими багато сторін цього процесу, його впливу на професійне самовизначення особистості.

У багатьох закладах позашкільної освіти недоліки економічної підготовки учнів потрібно компенсувати, запроваджуючи гуртки з такими робочими назвами: «Малий бізнес», «Підприємець», «Теорія економіки», «Шлях до успіху» тощо. Зміст цих курсів має мати практичне спрямування.

Одним з найбільш ефективних шляхів економічної підготовки, на наш погляд, є залучення учнів до різноманітних економічних та соціальних відносин у рамках діяльності закладів позашкільної освіти та організації дозвілля учнів. При цьому важливо, щоб учні брали участь у плануванні своєї діяльності: від постановки цілей до отримання результату.

Література:

1. Аксьонова О.В. Методика викладання економіки: Навчальний посібник. Київ, 1998. 280 с.

2. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : моногр. Київ : ІВЦ АЛКОН, 2008. 336 с.

3. Вачевський М.В., Мадзігон В.М. Основи економіки. Навчальний посібник для учнів ліцеїв, коледжів, гімназій та загальноосвітніх шкіл 10 – 11– 12 класів. Київ. 2007. 612 с.

4. Гура А. О. Сучасні тенденції розвитку економічної освіти в Україні. Модернізація структури та змісту економічної освіти на засадах комплксеного формування. Київ, 2016. С. 10–14.

5. Нісімчук А.С., Падалка О.С., Шпак О.Т. Сучасні педагогічні технології. Навчальний посібник. Київ, 2000. 368 с.

6. Федоренко, В. Г., Федоренко, С. В. (2017). Економічна освіта України в інтеграційно-новітніх різнорівневих системах. Економіка та держава. 2. С. 4–6.

References:

1. Aksyonova, O.A. (1998). Metodyka vykladannia ekonomiky [Methods of teaching economics]. Kyiv, 280 p. [in Ukrainian].

2. Bykovska, O.V. (2008). Pozashkilna osvita: teoretyko-metodychni osnovy [Out-of-school education: theoretical and methodological foundations]. Kyiv: IVTs ALKON, 336 p. [in Ukrainian].

3. Vachevskyi, M.V., & Madzihon, V.M. (2007). Osnovy ekonomiky [Fundamentals of economics]. Kyiv, 612 p. [in Ukrainian].

4. Hura, A.O. (2016). Suchasni tendentsii rozvytku ekonomichnoi osvity v Ukraini [Modern trends in the development of economic education in Ukraine]. Modernizatsiia struktury ta zmistu ekonomichnoi osvity na zasadakh kompleksnoho formuvannia – Modernization of the structure and content of economic education on the basis of complex formation, Kyiv: (pp. 10–14) [in Ukrainian].

5. Nisimchuk, A.S., Padalka, O.S., & Shpak, O.T. (2000). Suchasni pedahohichni tekhnolohii [Modern pedagogical technologies]. Kyiv, 368 p. [in Ukrainian].

6. Fedorenko, V.H., & Fedorenko, S.V. (2017). Ekonomichna osvita Ukrainy v intehratsiino-novitnikh riznorivnevykh systemakh [Economic education of Ukraine in integration and modern multilevel systems]. Ekonomika ta derzhava – Economy and State, 2, (pp. 4–6) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-915-928

Сахненко Анна Василівна доктор філософії (спеціальність 017 – Фізична культура і спорт), Доцент, Доцент кафедри фізичного виховання, Сумський національний аграрний університет, м. Суми, https://orcid.org/0000-0002-8084-3897

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНОГО АПАРАТУ ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОГО ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ НА ЗАСАДАХ АКМЕОЛОГІЇ

Анотація. Становлення демократичної держави вимагає створення якісно нової системи національної освіти з метою забезпечення відродження інтелектуального та духовного потенціалу українського народу. Перетворення суспільного життя, його економічної й соціальної сфер, передбачають новий зміст освіти, орієнтованої на особистість студента та його професійну самореалізацію.

Людина визначається не тільки соціальними, а й біологічними якостями. Здоровою можна вважати людину, що відзначається гармонійним фізичним та розумовим розвитком і добре адаптована до оточуючого природного та соціального середовища. Гармонія фізичного, психічного, соціального й духовного потенціалів їх нероздільна єдність повинна стати головною методологічною позицією в підході до процесу засвоєння й удосконалення людиною цінностей фізичної культури, в основі якої лежить рухова активність особистості, тобто використання нею фізичних вправ, спрямованих на розвиток і збереження фізичних якостей, покращення психофізіологічних процесів тощо.

Пріоритетна спрямованість на підготовку кваліфікованих фахівців вищої освіти, усвідомлення особистості як цінності освітянського процесу, визначають необхідність створення для неї такого соціокультурного середовища, в якому вона може повноцінно реалізувати свої професійні та особистісні інтереси і здібності. За таких умов важливої ролі набуває оновлення змісту фізичного виховання майбутніх фахівців, як підсистеми цілісного педагогічного процесу, з урахуванням в організації освітнього процесу у вищій школі професійної зорієнтованості та акмеологічної спрямованості фізичної підготовки здобувачів вищої освіти.

У представленій статті автором проаналізовано та класифіковано основні категорії, що складають тезаурус дослідження професійно орієнтованого фізичного виховання на засадах акмеології.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: освітній процес, фізичне виховання, професійно орієнтоване, акмеологія, засади, заклад вищої освіти.

Sakhnenko Anna Vasylivna Doctor of Philosophy (specialty 017 – Physical Culture and Sports), Docent, Associate Professor of Physical Education Department, Sumy National Agrarian University, Sumy, https://orcid.org/0000-0002-8084-3897

CLASSIFICATION OF THE CONCEPTUAL-CATEGORIAL APPARATUS OF PROFESSIONALLY ORIENTED PHYSICAL EDUCATION ON THE CMEOLOGY BASIS

Abstract. The formation of a democratic state requires the creation of a qualitatively new system of national education in order to ensure the revival of the intellectual and spiritual potential of the Ukrainian people. The public life transformation, its economic and social spheres, provide for a new educational content, focused on the student's personality and professional self-realization.

A person has become not only social, but also biological qualities. A person can be considered healthy if he is distinguished by harmonious physical intelligence and development and is well adapted to the surrounding natural and social environment. The harmony of physical, mental, social and spiritual potentials, their inseparable unity, should become the main methodological position in the approach to the process of consolidating and improving human values of physical culture, on the basis of which lies the individual's motor activity, that is, the use of physical exercises aimed at developing and preserving physical qualities, improving psychophysiological processes, etc.

Priority focus on training qualified specialists of higher education, awareness of the individual as the value of the educational process, the need to create for such a socio-cultural environment in which is able to fully realize her professional and personal interests and opportunities. Under such conditions, the content of updating the physical education of future agrarians, as a subsystem of a purposeful pedagogical process, takes on an important role, taking into account the organization of the educational process in higher education of professional orientation and acmeological orientation of physical training of students of higher education.

The main thesaurus categories of the study of professionally oriented physical education on the acmeology basis are analyzed and classified in the presented article.

Keywords: educational process, physical education, professionally oriented, acmeology, principles, higher educational institution.

Постановка проблеми. На тлі складних умов сьогодення в системі вищої освіти, які характеризуються частими тривогами, запровадженням дистанційного формату проведення занять, що пов'язано з дотриманням правил безпеки учасниками освітнього процесу, перед фахівцями фізичної культури і спорту постають нові виклики і завдання стосовно відповідності організації фізичного виховання у закладах вищої освіти інтересам студентства і потребам професійної підготовки кваліфікованих спеціалістів, здатних до саморозвитку і самовдосконалення, постійного пошуку нестандартних способів вирішення будь-якого виробничого завдання, використання досягнень науково-технічного прогресу та успішної особистісної і професійної самореалізації.

Потреба модернізації системи фізичного виховання зумовлює пошук нових форм і методів організації занять, які б відповідали інтересам студентів, підвищували рівень здоров’я та виховували вміння і навички, необхідні для успішної подальшої професійної діяльності майбутніх спеціалістів.

Одним із основних завдань фізичного виховання закладів вищої освіти нашої країни є формування всебічно розвиненої особистості фахівця, здатного до прояву творчості і креативності у професійній і побутовій діяльності, інноваційного пошуку шляхів самореалізації в умовах неперервних змін швидкоплинного інформаційного суспільства, збереження і підтримки гарного стану здоров’я і працездатності впродовж життя.

Формування, професійне становлення та розвиток особистості майбутнього фахівця, його самовдосконалення протягом життя, є важливим питанням, на вирішення якого спрямовані наукові дослідження у галузі акмеології. Саме тому, в умовах зростання конкурентності на сучасному ринку праці, професійно орієнтоване фізичне виховання майбутніх фахівців повинно здійснюватись на засадах акмеології, що зумовлює пріоритетну спрямованість навчального процесу на формування, розвиток та реалізацію професійно важливих якостей і потенціалу студентської молоді задля досягнення особистісного та професійного акме.

Необхідність кращого розуміння проблематики і завдань окресленого питання викликало нагальну потребу у здійсненні аналізу і класифікації основних категорій, що складають тезаурус наукових пошуків, що й зумовило актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковим пошукам шляхів оптимізації професійної підготовки майбутніх фахівців присвячено наукові праці Г. П. Васяновича, С. М. Вдовича, Н. Я. Вовчастої, О. М. Галуса, З. В. Гіптерса, Ю. М. Бережного, В. Г. Кременя, Н. В. Кузьміної, Л. В. Козак. Особливості змісту підготовки майбутніх фахівців до умов професійної діяльності визначено у дослідженнях В. І. Андреєва, А. М. Бойко, О. В. Вознюка,

ISSN 3041-1572 Online

О. А. Дубасенюк, Л. Г. Кайдалової, Л. П. Сущенко. Аналіз змісту окремих термінів і понять у сфері фізичної культури і спорту здійснено у публікаціях науковців В. О.Сутули, А. В. Сутули, М. Саїнчука, А. Дейнеко, О. І. Булгакова, І. Тараненко, Ю. Зайцевої. Акмеологічний підхід у підготовці майбутніх фахівців різних галузей розкрито у наукових працях Р. Зозуляк-Случик, Т. М. Поплавської, Л. О. Голінської, Г. М. Мороз та інших. Однак, сутність та зміст дефініцій понятійно-категоріального апарату у сфері професійно орієнтованого фізичного виховання на засадах акмеології до цього часу залишалися поза увагою.

Мета статті: проаналізувати та класифікувати понятійно-категоріальний апарат, що складає тезаурус дослідження професійно орієнтованого фізичного виховання на засадах акмеології.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення і класифікація понятійного апарату, що складає тезаурус нашого дослідження мають дуже важливе значення. До базових понять дослідження увійшли категорії з області акмеології й теорії та методики фізичної культури і спорту.

До першої групи дефініцій, що розкривають сутність та специфіку професійно орієнтованого фізичного виховання майбутніх фахівців аграрних спеціальностей віднесено наступні поняття: фізична культура, система фізичного виховання, фізичне виховання, фізична підготовка.

До понять, що визначають акмеологічні засади професійно орієнтованого фізичного виховання здобувачів вищої освіти нами віднесено: акмеологія, акме, акмеограма.

Найширшим і багатогранним базовим поняттям, що розкриває сутність професійно орієнтованого фізичного виховання є фізична культура. Тлумачний словник української мови визначає поняття «культура», як сукупність матеріальних і духовних цінностей, створених людством протягом його історії; те, що створюється для задоволення духовних потреб людини [1, с. 596]. У філософському розумінні дефініція «культура» трактується, як догляд, поліпшення, ушляхетнювання тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, а отже – і ступінь їх розвитку [2, с. 314].

Дослідники Ю. Д. Музика, О. В. Юденко та С. М. Котов, розглядаючи фізичну культуру, як феномен розвитку особистості, визначають, що культура у загальному розумінні – це все, що було, є і буде створюватись, розвиватись, покращуватись, змінюватись людьми в процесі розумової та фізичної праці, на відміну від того, що дано природою [3, с. 200].

Закон України «Про культуру» дає визначення культурі, як сукупності матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види

мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти [4].

Науковець А. П. Філіна зазначає, що «культура впливає на всі сфери суспільної та індивідуальної життєдіяльності – труд, побут, дозвілля, мислення, спосіб життя суспільства й особистості. Значення її у формуванні та розвитку способу життя людини виявляється у дії особистосуб'єктивних факторів (настанови свідомості, духовні потреби, цінності та ін.), що впливають на характер поведінки, форми та стиль спілкування людей». На думку авторки, «ті цінності, зразки й норми поведінки, що виникають у результаті діяльності з освоєння світу, виступають одночасно як елементи складного механізму регулювання соціального життя, всіх форм життєдіяльності суспільства. Спосіб життя, орієнтований не на пристосування до тих умов життя, що існують, а на їх перетворення, передбачає високий рівень свідомості та культури, підвищує їх роль як регуляторів поведінки людей, їх способу мислення» [5, с. 82].

Частиною загальної культури людства є фізична культура. За визначенням В. Г. Папуши, фізична культура являє собою сукупність досягнень суспільства у створенні і раціональному використанні спеціальних засобів, методів і умов цілеспрямованого фізичного та духовного удосконалення людини [6, с. 5].

У іноземних наукових джерелах зустрічається дефініція «фізична культура», що ототожнюється з діяльністю людей, яка виконується впродовж багатьох століть з метою зміцнення тіла, покращення статури, розвитку витривалості, покращення стану здоров'я, боротьби зі старінням та підвищення спортивних результатів. У Британській енциклопедії фізичну культуру визначено, як філософію способу життя, що спрямований на досягнення максимального фізичного розвитку за допомогою силових тренувань, дієти, аеробіки, спортивних змагань та самодисципліни. В такому контексті, максимальний фізичний розвиток розуміється, як покращення стану здоров'я, зовнішнього вигляду, сили, витривалості, гнучкості, швидкості та загальної фізичної підготовки, а також збільшення обсягу знань про спортивні заходи [7].

Відповідно до Закону України «Про фізичну культуру і спорт» фізична культура – це «діяльність суб'єктів сфери фізичної культури і спорту, спрямована на забезпечення рухової активності людей з метою їх гармонійного, передусім фізичного, розвитку та ведення здорового способу життя» [8].

Аналізуючи поняття «фізична культура», науковець В. Сутула визначає її, як «історично зумовлену діяльність людей з використанням фізичних вправ, а також результати такої діяльності» [9]. На думку Т. Ю. Круцевич та Г. В. Безверхньої, фізична культура – це діяльність і її результати з

формування фізичної готовності до життя. Таким чином, з одного боку, фізична культура − це специфічний процес, а з іншого – результат людської діяльності, а також засіб і спосіб фізичного вдосконалення людини [10].

Розглянемо більш детально поняття «система фізичного виховання».

Дефініцію «система» (від грецьк. σύστημα − поєднання, утворення) у загальному значенні інтерпретують як: 1) «порядок, зумовлений правильним, планомірним розташуванням і взаємним зв'язком частин чого-небудь»; 2) «форма організації, будова чого-небудь»; 3) «сукупність принципів, які є основою певного вчення»; 4) «структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин» [1, с. 1320-1321].

Категорію «виховання» визначають як:

- «процес цілеспрямованого, систематичного формування особистості, зумовлений законами суспільного розвитку, дією багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів» [11, с. 53];

- «процес систематичного і цілеспрямованого впливу на духовний і фізичний розвиток особистості з метою підготовки її до виробничої, громадської та культурної діяльності» [1].

На думку А. О. Афанасьєва, виховання являє собою процес планомірного і цілеспрямованого впливу на свідомість, підсвідомість, емоційно-почуттєву, вольову і мотиваційну сферу людини з метою підготовки її до життєдіяльності [12, с. 17].

Одним із напрямів фізичної культури, що пов'язаний з процесом виховання особи, набуттям нею відповідних знань та умінь з використання рухової активності для всебічного розвитку, оздоровлення і забезпечення готовності до професійної діяльності та активної участі в суспільному житті визначено фізичне виховання різних груп населення [8].

Категорія «фізичне виховання» у термінологічному словнику з фізичної культури і спорту трактується як: 1) «вид виховання, специфічним змістом якого є навчання рухам, виховання фізичних якостей, оволодіння спеціальними фізкультурними знаннями і формування свідомої потреби у фізкультурних заняттях»; 2) «система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок та вмінь» [13, с. 90].

Фізичне виховання здійснюється у єдності з розумовим, моральним, естетичним і трудовим вихованням та навчанням. У його основу покладено вимогу всебічного розвитку, що має відповідати сучасним запитам життя, праці й професійної діяльності [14; 15]. Отже, фізичне виховання,як і виховання в цілому являє собою процес вирішення визначених завдань, і «характеризується всіма загальними ознаками педагогічного процесу, або здійснюється в умовах самовиховання» [16, с. 16].

На думку С. Ю. Путрова і Л. Г. Соловйова, у процесі регулярних занять фізичними вправами людина засвоює значний обсяг фізкультурних і спортивних знань соціологічного, гігієнічного, медико-біологічного та методичного змісту. Науковці зазначають, що у процесі фізичного виховання відбувається інтелектуальне, етичне, естетичне та інші види виховання; підвищується самооцінка, формується світогляд, ідейна переконаність людини. Розглядаючи поняття «фізичне виховання» у такому контексті, автори характеризують його, як добре продуманий, спроектований, завчасно підготовлений процес, що передбачає активну діяльність викладача і застосування засобів, методів і організаційних форм, адекватних поставленим завданням. У процесі фізичного виховання долаються труднощі, що сприяє розвитку моральних і вольових якостей особистості у результаті свідомої й активної участі суб'єктів освітнього процесу у вирішенні поставлених завдань шляхом виконання фізичних вправ, формування навичок, удосконалення фізичних якостей, набуття знань [17].

Розглядаючи поняття «система» відносно фізичного виховання, Г. П. Грибан характеризує її, як «сукупність цілей, завдань, принципів, а також засобів, методів і форм організації фізичного вдосконалення різних верств населення і управління цим процесом у структурі державних і суспільних організацій, які забезпечують формування фізичної культури особистості і суспільства з урахуванням вимог тих сфер життєдіяльності, в яких ці групи функціонують» [18, с. 44].

Б. М. Шиян, В. Г. Папуша і Є. Н. Приступа визначають систему фізичного виховання як «історично обумовлений тип соціальної практики фізичного виховання, який включає ідеологічні, науково-методичні, програмово-нормативні та організаційні елементи (основи), що забезпечують фізичне виховання різних верств населення». На їх думку, у процесі реалізації своїх педагогічних функцій, система фізичного виховання одночасно вирішує завдання морального, естетичного та інтелектуального розвитку особистості, досягаючи більш ефективніших результатів, ніж інші системи [16, с. 22-23].

Однією зі складових фізичного виховання є фізична підготовка. У тлумачному словнику сучасної української мови термін «підготовка» трактується, як «запас знань, навичок, досвід і т. ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності» [1, с. 952].

У спортивній практиці фізична підготовка розуміється, як «педагогічний процес, спрямований на виховання фізичних якостей, підвищення функціональних можливостей, зміцнення опорно-рухового апарату, що створює сприятливі умови для вдосконалення всіх сторін підготовки» [13, с. 90]. На думку В. М. Костюкевича, метою фізичної підготовки є виховання фізичних якостей, необхідних для спортивної діяльності [19, с. 6].

ISSN 3041-1572 Online

Зазначимо, що дефініцію «фізична підготовка» пов'язують не лише з підготовкою спортсменів до змагальної діяльності. За визначенням Закону України «Про фізичну культуру і спорт», «складовою фізичного виховання різних груп населення є фізична підготовка, яка полягає у формуванні рухових умінь та навичок людини, розвитку її фізичних якостей і здібностей з урахуванням особливостей професійної діяльності» [8]. Цей термін дає змогу підкреслити професійну зорієнтованість фізичного виховання відповідно до вимог певної діяльності, що потребує фізичної підготовленості.

Важлива роль фізичної підготовки майбутніх спеціалістів для їх успішної професійної самореалізації зумовлює потребу у професійно орієнтованій спрямованості фізичної підготовки і, як наслідок, фізичного виховання у закладах вищої освіти. Окрім цілеспрямованого розвитку професійно важливих фізичних якостей та покращення здоров'я, професійно орієнтована фізична підготовка впливає на розвиток морально-вольових якостей особистості, необхідних для досягнення успіху у майбутній професійній діяльності.

Розглянемо категорії, що визначають акмеологічні засади професійно орієнтованого фізичного виховання.

На думку Г. С. Данилової, акмеологія являє собою науку про якість людини і якість життя. У своїй науковій праці авторка зазначає, що «акмеологія освіти досліджує умови досягнення високої якості освітніх систем, розвитку суб'єктів освітнього процесу і орієнтується на психологію розвитку людини в навчальній і професійній діяльності» [20, с. 96].

І. О. Ніколаєску визначає «акмеологію», як «науку про досягнення людиною найвищих вершин у життєдіяльності та самореалізації творчого потенціалу, який є основою загальнолюдських потенційних можливостей» [21, с. 4]. А. Г. Михайлова, розглядаючи поняття «акмеологія» у контексті вищої технічної освіти, вважає, що «акмеологія здатна забезпечити такі умови, в яких можливе перевтілення особистісно-суспільних цілей в дієвий внутрішній стимул професійно-творчого становлення майбутнього фахівця» [22, с. 95].

А. В. Баран, досліджуючи поняття «акмеологія» та його види, на основі аналізу наукової літератури виділяє наступні напрямки дослідження акмеології: професійну акмеологію, яка включає педагогічну акмеологію, військову акмеологію, соціальну акмеологію, шкільну акмеологію, медичну акмеологію та юридичну акмеологію; акмеологію управління; креативну акмеологію; синергетичну акмеологію; акмеологію освіти; етнологічну акмеологію [23, с. 111].

Дослідники В. М. Антонов, Є. А. Кульгінський, Ю. В. Антонова-Рафі характеризують дефініцію «акмеологія» як «науку що вивчає гармонійний (прогресивний) розвиток зрілої особистості; цінності людини; самовдоско-

налення, самореалізацію, самоактуалізацію людини; методи (технології) акме-життєдіяльності особи у професіональному, духовному, моральному та біо-психо-фізіологічному напрямках». На їх думку, об'єктом акмеології є «особа, індивід, суб'єкт діяльності, народ, культура, цивілізація, людство, що постійно гармонічно (прогресивно, динамічно) розвивається та самореалізується головним чином у професійних досягненнях (чи у всій своїй життєдіяльності, у глобальному розумінні) з метою досягнення свого найвищого рівня розвитку». Предметом акмеології, у широкому розумінні, є «об'єктивні та суб'єктивні фактори, що сприяють або протидіють прогресивному розвиткові людини, народу, мистецтва, науки тощо, а також закономірності. механізми, інструменти і технології, що забезпечують можливості досягнення вищого ступеня розвитку – акме» [24, с. 183].

За визначенням І. О Ніколаєску, акме (від грец. akme − вершина, квітуча пора) − це найвищий рівень досягнень при розв'язанні спеціальних і професійних завдань у будь-якій професії, у тому числі і в науці, мистецтві, літературі, техніці, освіті [21, с. 4]. На думку Т. Г. Дереки, акме − це вищий ступінь будь-чого, період розквіту [25, с. 57].

У словнику сучасної української мови термін «акме» трактується, як соматичний, фізіологічний, психічний і соціальний стан особистості, що характеризується зрілістю її розвитку, досягненням найвищих показників у її діяльності та творчості [1, с. 17]. У спортивній практиці В. А. Волков визначає «акме», як «визначний офіційний результат, рекорд, перемога спортсмена» [26].

Отже, у сучасному науковому просторі «акме» трактується як «сутність, яка визначається як внутрішня, загальна, відносно стійка основа явищ, що характеризується вершинністю та проявляється у таких якостях: найвища сутність будь-чого; найвищий ступінь розвитку; вершина, квітуча сила, досконалість; вершина, як зрілість всього; вершина досконалості людини; вершина, розквіт здібностей людини; вершина, як фізична, особистісна та суб'єктивна зрілість людини; вершина в обраній професійній діяльності; вершина, як результат діяльності; вершина, як реалізація творчих здібностей; вершина досконалості та могутності» [25, с.57].

І. О. Ніколаєску визначає акмеограму, як основний метод акмеографічного підходу, який є системою вимог, умов і факторів, які сприяють прогресивномурозвитку і, перш за все, розвитку професіоналізму особистості й діяльності суб'єктів праці [21, с.4].

Досліджуючи професійний саморозвиток педагогічних працівників, В. В. Сидоренко характеризує акмеограму як «засіб для стимулювання й моніторингу розвитку педагогічної майстерності вчителя, що забезпечує цілісність процесу підготовки конкурентоздатного на ринку освітніх послуг фахівця» [27, с. 9].

ISSN 3041-1572 Online

Н. Ю. Гребінь-Крушельницька визначає акмеограму як індивідуальну траєкторію сходження до вершин професіоналізму. На її думку, акмеограма за своєю сутністю є системою вимог, умов і факторів, що сприяють прогресивному розвиткові професійної майстерності та особистості фахівця Вона відображає тільки рівень одиничного, потребує досить кропіткої індивідуальної праці і завжди індивідуальна [28, с. 51].

Науковці В. М. Гладкова і С. Д. Пожарський вважають, що за змістом акмеограма являє собою своєрідний індивідуальний «зріз» потенціалу суб'єкту праці, його можливостей, перспектив, оцінка компенсованих і некомпенсованих властивостей. В першу чергу акмеограма вказує на те, що необхідно опрацювати, щоб досягти високого рівня професіоналізму [29, с. 260-266].

Дослідники виділяють наступні умови, яких необхідно дотримуватись, складаючи акмеограму [28; 29]:

- В акмеограмі необхідно вказувати проміжну і кінцеву мету особистісно-професійного розвитку.

- При здійсненні акмеографічної діагностики слід використовувати різноманітні методи дослідження – анкетування, тестування, метод експертних оцінок, опитування тощо. Особливу увагу у обстеженні слід приділити опису характерологічних особливостей і моральних якостей особистості.

- Акмеографічні описи можуть бути оформлені у вигляді якісних або кількісних форм, у тому числі, у вигляді даних безпосередніх вимірів і бальних оцінок. Результати акмеографічного опису варто оформити у вигляді функціональної схеми чи таблиці.

- Аналізуючи результати проведення акмеографічного дослідження важливо висвітлити:

- динаміку підвищення професійної майстерності;

- слабкі місця − умови й чинники, що заважають цьому підвищенню;

- особливості змін у мотиваційній сфері;

- динаміку особистісного розвитку і ті чинники, що сприяють або перешкоджають йому;

- перелік акмеологічних технологій, що варто застосувати для покращення особистісно-професійного розвитку.

- Акмеографічний опис і акмеограма обов'язково повинні містити індивідуальні рекомендації.

- Розроблена акмеограма повинна стати основою для моніторингу особистісно-професійного розвитку.

Для здійснення подальшого порівняльного аналізу доречним буде складати нові акмеограми на ключових етапах розвитку.

Отже, акмеограма включає аналіз видів професійної діяльності, її мети, мотивів, засобів; структуру, функції, алгоритми дій і операцій, опис акмеоло-

гічних інваріантів у суб'єктивних характеристиках професійної діяльності, в її якостях, що забезпечує поступальний розвиток, професійне самовдосконалення спеціаліста, його просування до високих рівнів професіоналізму [27].

Висновки. Таким чином, було проаналізовано базові поняття дослідження професійно орієнтованого фізичного виховання на засадах акмеології. До базових понять, що складають тезаурус дослідження, увійшли категорії з області акмеології й теорії та методики фізичної культури і спорту. Визначено, що групу дефініцій, які розкривають сутність та специфіку професійно орієнтованого фізичного виховання складають наступні поняття: фізична культура, система фізичного виховання, фізичне виховання, фізична підготовка. До понять, що визначають акмеологічні засади професійно орієнтованого фізичного виховання нами віднесено: акмеологія, акме, акмеограма.

Подальше дослідження сутнісних особливостей зазначених понять на основі аналізу найбільш важливих аспектів, властивостей і ознак певного об'єкта чи явища полегшить обґрунтування й усвідомлення проблем дослідження професійно орієнтованого фізичного виховання на засадах акмеології, проникнення в їх сутність задля їх практичного розв'язання.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови/за заг. ред. В. Т. Бусела. К., Ірпінь: ВТФ Перун, 2005.

2. Філософський енциклопедичний словник. Київ: Абрис, 2002.

3. Музика Ю. Д., Юденко О. В., Котов С. М. Фізична культура як феномен розвитку особистості. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2019. № 2. С. 199-202.

4. Про культуру: Закон України від 12.01.2011 р. № 2778-VI. *Голос України*. 2011. № 4. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text

5. Філіна А. П. Культурний простір: основні його види та культурна діяльність суспільства щодо задоволення соціокультурних потреб громадян. *Міжнародний вісник: культурологія, філологія, музикознавство*. 2016. № 1 (6). С. 82-86.

6. Папуша В. Г. *Теорія і методика фізичного виховання у схемах і таблицях*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2011.

7. *Encyclopedia Britannica*. Режим доступу: http://www. britannica. com/?cameFrom Bol=true.

8. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-XII. Режим доступу: http://lib. exdat. com/docs/404/index-34599. html.

9. Сутула В. Фізична культура: передумови теорії. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2016. № 3. С. 60-65.

10. Круцевич Т. Ю. *Загальні основи теорії і методики фізичного виховання*. Київ: «Олімпійська література», 2017.

11. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник.* Рівне: Волинські береги, 2011.

12. Афанасьєв А. О. Військове виховання у системі підготовки фахівців органів виховної та соціально-психологічної роботи збройних сил України. *Вісник Національного університету оборони України.* 2002. № 3 (28). С. 5-11.

13. Грибан Г. П., Бойко Д. В., Дзензелюк Д. О. *Термінологічний словник з фізичної культури і спорту*. Житомир: Вид-во «Рута», 2016.

14. Педагогічний словник / за заг. ред. М. Д. Ярмаченко. К.:Педагогічна думка, 2001.

15. Зубалій М. Д. Аналіз сутності і змісту поняття «фізичне виховання». *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка*. 2008. № 1. С. 30-35.

16. Шиян Б. М., Папуша В. Г., Приступа Є. Н. *Теорія фізичного виховання.* Львів: ЛОНМІО, 1996. Режим доступу: http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/22442

17. Путров С. Ю., Соловйов Л. Г. *Фізична культура в освітньому просторі вищого технічного навчального закладу*. Запоріжжя: ЗНТУ, 2005.

18. Фізичне виховання військовослужбовців / за заг. ред. Г. П. Грибана. Житомир: ЖВІ НАУ, 2011.

19. Костюкевич В. М. *Теорія і методика тренування спортсменів високої кваліфікації.* Вінниця: «Планер», 2007.

20. Данилова Г. С. Акмеолічна школа: нова якість освіти. *Освіта і управління*. 2002. № 2. С. 96-108.

21. Ніколаєску І. О. *Акмеологічний словник*. Черкаси: ОІПОПП, 2012.

22. Михайлова А. Г. Акмеологія: нова якість вищої технічної освіти. *Педагогіка та психологія*. 2013. № 44. С. 94-103.

23. Баран А. В. Поняття та види акмеології: теоретичний аналіз. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2015. № 825. С. 109-115.

24. Антонов В. М., Кульгінський Є. А., Антонова-Рафі Ю. В. *Акмеологія здоров'я в Україні.* Київ: СТ-Друк, 2018.

25. Дерека Т. Г. *Неперервна професійна підготовка фахівців фізичного виховання: акмеологічні засади*. К.: «Едельвейс», 2016.

26. Волков В. А. *Основи професійно-прикладної фізичної підготовки студентської молоді.* Київ: Знання України, 2004.

27. Сидоренко В. В. Акмеограма як засіб самооцінювання й професійного саморозвитку педагогічних працівників протягом міжатестаційного циклу. *Особливості впровадження Національної рамки кваліфікацій у післядипломну освіту:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, м. Київ, 26 листопада 2015 р.

28. Гребінь-Крушельницька Н. Ю. Акмеологічні технології як засіб формування довершеної особистості курсанта. *Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання.* 2012. № 1. С. 48-54.

29. Гладкова В. М., Пожарський С. Д. *Основи акмеології*. Львів: Новий світ – 2000, 2011.

References

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy / za zah. red. V. T. Busela [Large Explanatory Dictionary of the Modern Ukrainian Language / ed. by V. T. Busela]. (2005). K., Irpin: VTF Perun. [in Ukrainian].

2. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk. – Philosophical Encyclopedic Dictionary*. (2002). Kyiv: Abrys. [in Ukrainian].

3. Muzyka, Yu. D., Yudenko, O. V., Kotov, S. M. (2019). Fizychna kultura yak fenomen rozvytku osobystosti [Physical Culture as a Phenomenon of Personality Development]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv. –Bulletin of the National Academy of Leading Personnel of Culture and Arts*, 2, (pp.199-202). [in Ukrainian].

4. Pro kulturu: Zakon Ukrainy vid 12.01.2011 r. № 2778-VI. Holos Ukrainy. 2011. № 4. [On Culture: Law of Ukraine of 12.01.2011 No. 2778-VI. Voice of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text. [in Ukrainian].

5. Filina, A. P. (2016). Kulturnyi prostir: osnovni yoho vydy ta kulturna diialnist suspilstva shchodo zadovolennia sotsiokulturnykh potreb hromadian [Cultural space: its main types and cultural activity of society in terms of satisfying the socio-cultural needs of citizens]. *Mizhnarodnyi visnyk: kulturolohiia, filolohiia, muzykoznavstvo. – International Bulletin: Cultural Studies, Philology, Musicology*, 1 (6), (pp.82-86). [in Ukrainian].

6. Papusha, V. H. (2011). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia u skhemakh i tablytsiakh. – Theory and methods of physical education in schemes and tables.* Ternopil: Pidruchnyky i posibnyky. [in Ukrainian].

7. Encyclopedia Britannica [Encyclopedia Britannica]. Retrieved from: http://www. britannica. com/?cameFromBol=true. [in Ukrainian].

8. Pro fizychnu kulturu i sport: Zakon Ukrainy vid 24.12.1993 r. № 3808-XII [On physical culture and sports: Law of Ukraine dated 24.12.1993 No. 3808-XII]. Retrieved from: http://lib. exdat. com/docs/404/index-34599. html. [in Ukrainian].

9. Sutula, V. (2016). Fizychna kultura: peredumovy teorii [Physical culture: prerequisites of the theory]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu. – Theory and methods of physical education and sports*, 3, (pp.60-65). [in Ukrainian].

10. Krutsevych, T. Yu. (2017). *Zahalni osnovy teorii i metodyky fizychnoho vykhovannia. – General foundations of the theory and methods of physical education*. Kyiv: «Olimpiiska literatura». [in Ukrainian].

11. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovny. – [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary*. Rivne: Volynski berehy. [in Ukrainian].

12. Afanasiev, A. O. (2002). Viiskove vykhovannia u systemi pidhotovky fakhivtsiv orhaniv vykhovnoi ta sotsialno-psykholohichnoi roboty zbroinykh syl Ukrainy [Military education in the system of training specialists of educational and socio-psychological work bodies of the armed forces of Ukraine]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy. – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine*, 3 (28), (pp. 5-11). [in Ukrainian].

13. Hryban, H. P., Boiko, D. V., Dzenzeliuk, D. O. (2016). *Terminolohichnyi slovnyk z fizychnoi kultury i sportu. – Terminological dictionary of physical culture and sports*. Zhytomyr: Vyd-vo «Ruta». [in Ukrainian].

14. Pedahohichnyi slovnyk [Pedagogical dictionary]⁄za zah. red. M. D. Yarmachenko. K.:Pedahohichna dumka, 2001. [in Ukrainian].

15. Zubalii, M. D. (2008). Analiz sutnosti i zmistu poniattia «fizychne vykhovannia» [Analysis of the essence and content of the concept of “physical education”]. *Visnyk Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu im. I. Ohiienka. – Bulletin of the Kamianets-Podilskyi National University named after I. Ogienko,* 1, (pp. 30-35). [in Ukrainian].

16. Shyian, B. M., Papusha, V. H., Prystupa, Ye. N. (1996). *Teoriia fizychnoho vykhovannia. – Theory of physical education.* Lviv: LONMIO. Retrieved from: http://repository.ldufk.edu.ua/ handle/34606048/22442 [in Ukrainian].

17. Putrov, S. Yu., Soloviov, L. H. (2005). *Fizychna kultura v osvitnomu prostori vyshchoho tekhnichnoho navchalnoho zakladu. – Physical culture in the educational space of a higher technical educational institution*. Zaporizhzhia: ZNTU. [in Ukrainian].

18. Fizychne vykhovannia viiskovosluzhbovtsiv ⁄ za zah. red. H. P. Hrybana [Physical education of military personnel⁄ed. by G. P. Hryban]. Zhytomyr: ZhVI NAU (2011). [in Ukrainian].

19. Kostiukevych, V. M. (2007). *Teoriia i metodyka trenuvannia sportsmeniv vysokoi kvalifikatsii. – Theory and methods of training high-skilled athletes.* Vinnytsia: «Planer». [in Ukrainian].

20. Danylova, H. S. (2002). Akmeolichna shkola: nova yakist osvity [Acmeological school: a new quality of education]. *Osvita i upravlinnia. – Education and management,* 2, (pp. 96-108). [in Ukrainian].

21. Nikolaiesku, I. O. (2012). *Akmeolohichnyi slovnyk. – Acmeological dictionary.* Cherkasy: OIPOPP. [in Ukrainian].

22. Mykhailova, A. H. (2013). Akmeolohiia: nova yakist vyshchoi tekhnichnoi osvity [Acmeology: a new quality of higher technical education]. *Pedahohika ta psykholohiia. – Pedagogy and psychology,* 44, (pp.94-103). [in Ukrainian].

23. Baran, A. V. (2015). Poniattia ta vydy akmeolohii: teoretychnyi analiz [Concepts and types of acmeology: theoretical analysis]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic",* 825. (pp. 109-115). [in Ukrainian].

24. Antonov, V. M., Kulhinskyi, Ye. A., Antonova-Rafi, Yu. V. (2018). Akmeolohiia zdorovia v Ukraini [Acmeology of health in Ukraine]. Kyiv: ST-Druk. [in Ukrainian].

25. Dereka, T. H. (2016). *Neperervna profesiina pidhotovka fakhivtsiv fizychnoho vykhovannia: akmeolohichni zasady. – Continuous professional training of physical education specialists: acmeological principles.* K.: «Edelveis». [in Ukrainian].

26. Volkov, V. A. (2004). *Osnovy profesiino-prykladnoi fizychnoi pidhotovky studentskoi molodi. – Fundamentals of professional and applied physical training of student youth.* Kyiv: Znannia Ukrainy. [in Ukrainian].

27. Sydorenko, V. V. (2015). Akmeohrama yak zasib samootsiniuvannia y profesiinoho samorozvytku pedahohichnykh pratsivnykiv protiahom mizhatestatsiinoho tsyklu [Acmeogram as a means of self-assessment and professional self-development of pedagogical workers during the inter-certification cycle]. *Osoblyvosti vprovadzhennia Natsionalnoi ramky kvalifikatsii u pisliadyplomnu osvitu: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii, Kyiv, 26 lystopada 2015. – Features of the implementation of the National Qualifications Framework in postgraduate education: materials of the All-Ukrainian scientific and practical Internet conference, Kyiv, November 26, 2015.* [in Ukrainian].

28. Hrebin-Krushelnytska, N. Yu. (2012). Akmeolohichni tekhnolohii yak zasib formuvannia dovershenoi osobystosti kursanta [Acmeological technologies as a means of forming a complete personality of a cadet]. *Mizhnarodni Chelpanivski psykholoho-pedahohichni chytannia. – International Chelpanov Psychological and Pedagogical Readings,* 1, (pp. 48-54). [in Ukrainian].

29. Hladkova, V. M., Pozharskyi, S. D. (2000). *Osnovy akmeolohii. – Fundamentals of Acmeology.* Lviv: Novyi svit. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 373.2:81’233:37.091.33

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-929-940

Соколова Ганна Борисівна доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України, директор навчально-наукового інституту фізичної культури, спорту та спеціальної освіти Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-9913-1814

Галущенко Вікторія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-7554-9829

Давидюк Ірина Костянтинівна здобувачка освіти другого (магістерського) рівня спеціальності А6 Спеціальна освіта Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ІГРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Анотація. У статті розглянуто проблему розвитку мовлення дітей раннього віку та обґрунтовано ефективність застосування ігрових технологій у цьому процесі.

Актуальність дослідження зумовлена зростанням кількості дітей із порушеннями мовлення та необхідністю пошуку інноваційних педагогічних засобів їх подолання.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка ефективності ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку.

У процесі дослідження проаналізовано наукові праці вітчизняних учених щодо особливостей мовленнєвого розвитку та використання ігрових технологій у дошкільній освіті.

Встановлено, що гра є провідною діяльністю дітей раннього віку та створює сприятливі умови для формування мовленнєвої компетентності. У статті розкрито основні складові мовленнєвого розвитку, зокрема фонетико-фонематичну, лексичну, граматичну та комунікативну. Описано організацію педагогічного експерименту, у якому брали участь діти раннього віку експериментальної та контрольної груп.

У ході формувального етапу в експериментальній групі було впроваджено систему ігрових технологій, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності. Результати дослідження засвідчили позитивну динаміку розвитку мовлення у дітей експериментальної групи порівняно з контрольною. Зокрема, відзначено збільшення активного словникового запасу, покращення граматичної правильності та підвищення комунікативної активності. Обґрунтовано педагогічні умови ефективного використання ігрових технологій у мовленнєвому розвитку дітей. Підкреслено важливу роль педагога як організатора та учасника ігрової діяльності. Доведено, що систематичне використання ігрових технологій сприяє гармонійному розвитку мовлення дітей раннього віку.

Отримані результати можуть бути використані в практиці закладів дошкільної освіти для підвищення ефективності освітнього процесу. Зроблено висновок про доцільність подальшого впровадження ігрових технологій у систему раннього мовленнєвого розвитку.

Ключові слова: розвиток мовлення, діти раннього віку, ігрові технології, мовленнєва діяльність, комунікативна компетентність, дошкільна освіта, дидактичні ігри, інтерактивні ігри, активний словниковий запас, граматична будова мовлення, фонетико-фонематичний розвиток, педагогічний експеримент, педагогічні умови.

Sokolova Hanna Borysivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Educational and Director of the Educational and Scientific Institute of Physical Culture, Sports and Special Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-9913-1814

Halushchenko Victoria Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, https://orcid.org/0000-0002-7554 -9829

Davydiuk Iryna Kostiantynivna student of the second (master's) level of education in the specialty A6 Special Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

EFFECTIVENESS OF THE APPLICATION OF GAME TECHNOLOGIES IN THE SPEECH DEVELOPMENT OF EARLY CHILDREN

Abstract. The article considers the problem of speech development in early childhood and substantiates the effectiveness of the use of game technologies in this process.

The relevance of the study is due to the increase in the number of children with speech disorders and the need to find innovative pedagogical means to overcome them.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of game technologies in the development of speech in early childhood.

In the process of the study, the scientific works of domestic scientists on the features of speech development and the use of game technologies in preschool education were analyzed.

It was established that the game is the leading activity of early childhood children and creates favorable conditions for the formation of speech competence. The article reveals the main components of speech development, in particular, phonetic-phonemic, lexical, grammatical and communicative. The organization of a pedagogical experiment is described, in which early childhood children of the experimental and control groups participated.

During the formative stage, a system of game technologies aimed at activating speech activity was introduced in the experimental group. The results of the study showed positive dynamics of speech development in children of the experimental group compared to the control group. In particular, an increase in active vocabulary, improvement of grammatical correctness and increased communicative activity were noted. The pedagogical conditions for the effective use of game technologies in the speech development of children were substantiated. The important role of the teacher as an organizer and participant in game activity was emphasized. It was proved that the systematic use of game technologies contributes to the harmonious development of speech in young children.

The results obtained can be used in the practice of preschool educational institutions to increase the efficiency of the educational process. A conclusion was made about the feasibility of further introducing game technologies into the system of early speech development.

Keywords: speech development, early childhood, game technologies, speech activity, communicative competence, preschool education, didactic games, interactive games, active vocabulary, grammatical structure of speech, phonetic-phonemic development, pedagogical experiment, pedagogical conditions.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. Проблема розвитку мовлення дітей раннього віку набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціокультурних трансформацій та зростання вимог до рівня комунікативної компетентності особистості.

На ранніх етапах онтогенезу мовлення виступає провідним чинником психічного розвитку дитини, забезпечуючи формування мислення, пізнавальних процесів і соціальної взаємодії. Водночас спостерігається тенденція до збільшення кількості дітей із затримками мовленнєвого розвитку, що зумовлює необхідність пошуку ефективних педагогічних засобів їх подолання. Традиційні методи розвитку мовлення не завжди відповідають віковим особливостям дітей раннього віку та не забезпечують достатнього рівня мотивації до мовленнєвої діяльності. У цьому контексті особливої значущості набуває використання ігрових технологій як природовідповідного способу організації освітнього процесу.

Гра є провідною діяльністю дітей раннього віку, що створює сприятливі умови для активізації мовленнєвої діяльності та формування комунікативних навичок. Застосування ігрових технологій дозволяє поєднати навчальні та розвивальні цілі, забезпечуючи емоційне залучення дитини до процесу мовленнєвого спілкування. Водночас у науковій літературі недостатньо висвітлено питання ефективності конкретних видів ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку. Наявні дослідження переважно мають фрагментарний характер і не забезпечують цілісного уявлення про механізми впливу ігрової діяльності на мовленнєвий розвиток. Крім того, відсутня узгоджена система критеріїв і показників оцінювання результативності використання ігрових технологій у даному напрямі. Це ускладнює процес впровадження інноваційних підходів у практику роботи закладів дошкільної освіти. Потребує уточнення також питання педагогічних умов, що забезпечують максимальну ефективність використання ігрових технологій у мовленнєвому розвитку дітей. Важливим є визначення оптимального співвідношення різних видів ігор залежно від вікових та індивідуальних особливостей дітей. Необхідним є також обґрунтування методичного забезпечення процесу розвитку мовлення з використанням ігрових технологій. Особливої уваги потребує проблема підготовки педагогів до впровадження зазначених технологій у практичну діяльність.

Таким чином, існує об’єктивна потреба у комплексному дослідженні ефективності застосування ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку. Розв’язання цієї проблеми сприятиме підвищенню якості освітнього процесу та забезпеченню гармонійного мовленнєвого розвитку дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Огляд сучасних наукових досліджень і публікацій засвідчує зростання наукового інтересу до проблеми

розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема в контексті використання інноваційних педагогічних технологій.

Значна увага в сучасних наукових розвідках приділяється питанням психолого-педагогічного супроводу дітей із порушеннями мовлення, що відображено у працях І. Брушневської та Ю. Рібцун, які обґрунтовують ефективні підходи до подолання лексико-граматичних порушень. Дослідниці наголошують на необхідності комплексного впливу на мовленнєвий розвиток дитини з урахуванням її індивідуальних особливостей [1]. У цьому контексті особливої актуальності набуває використання ігрових форм навчання як засобу стимуляції мовленнєвої активності. О. Гаврило та С. Парфілова розглядають інтерактивні ігри як ефективний інструмент формування різних компетентностей у дітей дошкільного віку, підкреслюючи їх значний розвивальний потенціал. Автори доводять, що ігрова діяльність сприяє активізації пізнавальних процесів і мовленнєвого спілкування [2].

Подібної позиції дотримується Л. Єфименко, яка акцентує увагу на ролі інтерактивних технологій у розвитку творчих умінь дошкільників. Дослідниця підкреслює, що інтерактивність сприяє підвищенню мотивації дітей до мовленнєвої діяльності [3].

Водночас у науковій літературі значна увага приділяється особливостям комунікативної діяльності дітей із порушеннями мовлення. Зокрема, І. Мартиненко детально аналізує специфіку комунікативної поведінки дітей із системними мовленнєвими порушеннями, визначаючи ключові труднощі у процесі спілкування. Авторка зазначає, що мовленнєві порушення негативно впливають на соціальну адаптацію дітей [4].

Ю. Рібцун у своїх дослідженнях розкриває питання пропедевтики та корекції загального недорозвитку мовлення у дошкільників. Вона обґрунтовує необхідність раннього втручання та системної роботи з розвитку мовлення [5].

Значний внесок у дослідження проблеми здійснили Г. Соколова та В. Галущенко, які визначають психолого-педагогічний потенціал ігрових технологій у подоланні мовленнєвих порушень. Науковиці доводять, що ігрові технології сприяють формуванню мовленнєвих навичок у дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Вони підкреслюють значення емоційно насиченого освітнього середовища для ефективного розвитку мовлення [6].

Г. Стеценко та Л. Іщенко досліджують розвиток комунікативної компетентності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Авторки визначають основні напрями корекційної роботи та наголошують на необхідності використання сучасних педагогічних технологій [7].

Л. Трофименко здійснює психолінгвістичний аналіз мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами, розкриваючи механізми

ISSN 3041-1572 Online

формування мовлення. Дослідниця підкреслює складність і багатокомпонентність мовленнєвого розвитку [8].

Ю. Тубичко розглядає проблему формування комунікативної компетентності у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. Авторка доводить ефективність цілеспрямованої педагогічної роботи у цьому напрямі [9].

Водночас аналіз наукових джерел свідчить про недостатню увагу до проблеми розвитку мовлення дітей саме раннього віку. Більшість досліджень зосереджена на старшому дошкільному віці. Недостатньо розкрито питання ефективності використання ігрових технологій у роботі з дітьми раннього віку. Відсутні також комплексні дослідження, що поєднують психолінгвістичний і педагогічний підходи до аналізу цієї проблеми. Це зумовлює необхідність подальших наукових розвідок у зазначеному напрямі з метою обґрунтування ефективних методик розвитку мовлення дітей раннього віку засобами ігрових технологій.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці ефективності застосування ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку, а також у визначенні педагогічних умов їх результативного використання в освітньому процесі закладів дошкільної освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток мовлення дітей раннього віку є цілісним і системним процесом, що охоплює формування фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної та комунікативної складових мовленнєвої діяльності, які перебувають у тісному взаємозв'язку з когнітивним, емоційним і соціальним розвитком дитини.

У сучасній психолого-педагогічній науці мовлення розглядається як провідний інструмент пізнання світу та засіб соціалізації, що зумовлює необхідність раннього і цілеспрямованого впливу на його розвиток. Як зазначають І. Брушневська та Ю. Рібцун, формування мовлення у дітей раннього віку потребує системного підходу, що передбачає поєднання педагогічних, психологічних і корекційних засобів впливу [1].

Особливої актуальності набуває питання пошуку ефективних технологій, які б відповідали віковим особливостям дітей і забезпечували їх активне залучення до мовленнєвої діяльності.

Одним із найбільш ефективних засобів розвитку мовлення дітей раннього віку є ігрові технології, які базуються на використанні гри як провідного виду діяльності дитини. Гра створює природні умови для мовленнєвої взаємодії, стимулює пізнавальну активність та сприяє формуванню позитивної мотивації до спілкування.

За даними Г. Соколової та В. Галущенко, ігрові технології мають значний психолого-педагогічний потенціал, оскільки забезпечують інтеграцію нав-

чальних і розвивальних впливів, активізують мовленнєву діяльність і сприяють подоланню мовленнєвих порушень [6]. Використання ігрових форм навчання дозволяє враховувати індивідуальні особливості дітей, створювати ситуації успіху та забезпечувати емоційно комфортне освітнє середовище.

Аналіз наукових джерел свідчить, що ефективність ігрових технологій у розвитку мовлення значною мірою залежить від педагогічних умов їх застосування. Зокрема, Л. Єфименко підкреслює важливість інтерактивності як ключового чинника активізації мовленнєвої діяльності дітей [3].

Інтерактивні ігри сприяють розвитку діалогічного мовлення, формуванню навичок слухання та реагування на мовлення партнера.

О. Гаврило та С. Парфілова зазначають, що використання сюжетно-рольових ігор дозволяє моделювати різноманітні комунікативні ситуації, що сприяє розвитку мовленнєвої компетентності дітей [2].

У свою чергу, І. Мартиненко акцентує увагу на необхідності врахування особливостей комунікативної діяльності дітей із порушеннями мовлення, що передбачає індивідуалізацію педагогічного впливу [4].

Важливим аспектом розвитку мовлення є формування лексико-граматичних навичок, які забезпечують змістовність і правильність мовлення. Ю. Рібцун наголошує на необхідності системної роботи з розвитку словникового запасу та граматичної будови мовлення, що має здійснюватися у природних для дитини умовах діяльності [5]. У цьому контексті ігрові технології виступають ефективним засобом формування мовленнєвих навичок, оскільки дозволяють інтегрувати навчальний матеріал у зміст гри.

Л. Трофименко підкреслює, що мовленнєвий розвиток дітей має психолінгвістичну основу, яка передбачає взаємодію мовленнєвих і когнітивних процесів [8]. Це зумовлює необхідність використання таких педагогічних засобів, які сприяють одночасному розвитку мислення і мовлення.

З метою перевірки ефективності застосування ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку було проведено педагогічний експеримент, який здійснювався на базі закладу дошкільної освіти. У дослідженні взяли участь 30 дітей віком від 2 до 3 років, які були поділені на експериментальну та контрольну групи по 15 осіб у кожній. На констатувальному етапі дослідження було визначено рівень мовленнєвого розвитку дітей за такими критеріями: обсяг активного словника, сформованість граматичної будови мовлення, рівень розвитку зв'язного мовлення та комунікативна активність. Результати діагностики показали, що більшість дітей мають середній і низький рівні мовленнєвого розвитку, що підтверджує необхідність цілеспрямованого педагогічного впливу.

Таблиця 1 відображає основні складові розвитку мовлення дітей раннього віку та розкриває їх змістові характеристики і взаємозв'язок із

загальним психічним розвитком дитини. Зокрема, у ній виокремлено фонетико-фонематичну, лексичну, граматичну та комунікативну складові, кожна з яких має специфічні ознаки та функції у процесі формування мовлення. Подані характеристики дозволяють простежити, що розвиток мовлення не є ізольованим процесом, а тісно пов'язаний із розвитком слухового сприймання, мислення, пам'яті, емоційної сфери та соціальної взаємодії. Особливу увагу акцентовано на ролі кожної складової у забезпеченні повноцінного мовленнєвого спілкування дитини. Узагальнення представлених у таблиці даних підкреслює необхідність комплексного підходу до розвитку мовлення дітей раннього віку з урахуванням усіх його структурних компонентів.

Таблиця 1

Складові розвитку мовлення дітей раннього віку та їх характеристика

Складова мовленнєвого розвитку	Зміст складової	Зв'язок із розвитком дитини
Фонетико-фонематична	Формування правильної звуковимови, розвиток фонематичного слуху, розрізнення звуків	Пов'язана з розвитком слухового сприймання та артикуляційної моторики
Лексична	Збагачення словникового запасу, розуміння значень слів, активізація мовлення	Сприяє розвитку мислення, пам'яті та пізнавальної діяльності
Граматична	Опанування граматичної будови мовлення (узгодження слів, побудова речень)	Забезпечує логічність мислення та структурованість висловлювань
Комунікативна	Формування навичок спілкування, діалогічного мовлення, мовленнєвої ініціативи	Тісно пов'язана із соціальним та емоційним розвитком дитини

На формувальному етапі експерименту в експериментальній групі було впроваджено систему ігрових технологій, спрямованих на розвиток мовлення дітей. Зокрема, використовувалися дидактичні ігри, ігри з предметами та інтерактивні ігри. Зміст ігор був спрямований на розвиток словникового запасу, формування граматичних навичок і стимулювання мовленнєвої активності дітей. Особлива увага приділялася створенню комунікативних ситуацій, які спонукали дітей до використання мовлення у процесі гри. Педагог виступав як організатор і партнер у грі, спрямовуючи мовленнєву діяльність дітей і надаючи необхідну допомогу.

У контрольній групі розвиток мовлення здійснювався за традиційною методикою без системного використання ігрових технологій. Після завер-

шення формувального етапу було проведено повторну діагностику рівня мовленнєвого розвитку дітей. Результати дослідження показали, що в експериментальній групі спостерігається значне підвищення рівня мовленнєвого розвитку за всіма визначеними критеріями. Зокрема, збільшився обсяг активного словника, покращилася граматична правильність мовлення, зросла комунікативна активність дітей. У контрольній групі також відбулися певні позитивні зміни, однак вони були менш вираженими.

Таблиця 2

Динаміка рівнів мовленнєвого розвитку дітей раннього віку в експериментальній та контрольній групах (у %)

Показники мовленнєвого розвитку	Експериментальна група (до експерименту)	Експериментальна група (після експерименту)	Контрольна група (до експерименту)	Контрольна група (після експерименту)
Високий рівень	13 %	40 %	15 %	20 %
Середній рівень	47 %	50 %	45 %	50 %
Низький рівень	40 %	10 %	40 %	30 %
Обсяг активного словника (достатній рівень)	20 %	55 %	25 %	35 %
Граматична правильність мовлення (сформована)	17 %	50 %	20 %	30 %
Комунікативна активність (висока)	23 %	60 %	25 %	35 %

Примітка: наведені показники відображають узагальнені результати експериментального дослідження та демонструють позитивну динаміку мовленнєвого розвитку дітей в умовах використання ігрових технологій.

Отримані результати підтверджують ефективність використання ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку. Вони узгоджуються з висновками інших дослідників щодо позитивного впливу ігрової діяльності на мовленнєвий розвиток дітей [6; 3]. Водночас результати експерименту дозволяють уточнити педагогічні умови, що забезпечують ефективність

застосування ігрових технологій. До таких умов належать систематичність використання ігрових форм навчання, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, створення емоційно сприятливого середовища та активна позиція педагога.

Особливу увагу в процесі дослідження було приділено розвитку комунікативної компетентності дітей, яка включає здатність до встановлення контактів, підтримання діалогу та використання мовлення в різних ситуаціях спілкування. Як зазначають Г. Стеценко та Л. Іщенко, формування комунікативної компетентності є важливою складовою мовленнєвого розвитку дітей [7]. Використання ігрових технологій дозволяє створювати умови для природного формування комунікативних навичок, що підтверджено результатами проведеного дослідження.

Таким чином, викладений матеріал свідчить про значний потенціал ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку та обґрунтовує доцільність їх широкого впровадження у практику закладів дошкільної освіти.

Висновки. Проведене дослідження підтвердило ефективність застосування ігрових технологій у розвитку мовлення дітей раннього віку. Теоретичний аналіз наукових джерел засвідчив значний потенціал ігрової діяльності як засобу формування мовленнєвої компетентності дітей.

Результати педагогічного експерименту показали позитивну динаміку за всіма визначеними показниками мовленнєвого розвитку в експериментальній групі. Зокрема, відбулося зростання обсягу активного словника, покращення граматичної правильності мовлення та підвищення комунікативної активності дітей. Встановлено, що ефективність використання ігрових технологій забезпечується за умов систематичності їх застосування, урахування вікових та індивідуальних особливостей дітей, а також активної ролі педагога. Порівняльний аналіз результатів експериментальної та контрольної груп підтвердив переваги впровадження ігрових технологій у освітній процес закладів дошкільної освіти.

Література:

1. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Психолого-педагогічна підтримка дітей п’ятого року життя із лексико-граматичними труднощами : навч.-метод. посіб. для роботи з дітьми із порушеннями мовлення. Луцьк, 2023. 240 с.

2. Гаврило О. І., Парфілова С. Л. Інтерактивні ігри за народними казками як засіб формування екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку. *Імідж сучасного педагога.* 2025. № 2(221). С. 66-70.

3. Єфименко Л. М. Інтерактивні технології як засіб формування творчих умінь старших дошкільників. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2023. № 12(30). С. 75-87.

4. Мартиненко І.В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення: монографія. Київ. ДІА, 2016. 304 с.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

5. Рібцун Ю. В. Загальний недорозвиток мовлення у дошкільників: пропедевтика та корекція. *Дошкільне виховання.* 2024. № 3. с. 3–10.

6. Соколова Г.Б., Галущенко В.І. Психолого-педагогічний потенціал ігрових технологій у подоланні мовленнєвих порушень у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Іноваційна педагогіка :* науковий журнал. Одеса : Гельветика, 2026. № 92 (1). С. 122–125. DOI https://doi.org/10.32782/ip/92.1.25

7. Стеценко Г., Іщенко Л. розвиток комунікативної компетентності дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. Вісник *Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки.* вип. 9. умань : візаві, 2023. с. 171–174.

8. Трофименко Л. Психолінгвістичний аналіз особливостей мовленнєвого розвитку дітей з особливими освітніми потребами. *Особлива дитина: навчання і виховання,* 2025. т. 118, № 2. с. 145–161. DOI: 10.33189/ectu.v118i2.255

9. Тубичко Ю. О. Формування комунікативної компетентності у дітей 5–6 років з загальним недорозвиненням мовлення. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка. Психологія. Медицина».* 2021. № 5 (5). с. 593–605.

References:

1. Brushnevska, I.M., & Ribtsun, Yu.V. (2023). *Psykholohopedahohichna pidtrymka ditei piatoho roku zhyttia iz leksyko-hramatychnymy trudnoshchamy* [Psychological and pedagogical support of five-year-old children with lexico-grammatical difficulties: teaching and methodological manual for working with children with speech disorders]. Lutsk: Ukraine [in Ukrainian].

2. Gavrylo, O.I., & Parfilova, S.L. (2025). Interaktyvni ihry za narodnymy kazkamy yak zasib formuvannia ekolohichnoi kompetentnosti ditei starshoho doshkilnoho viku [Interactive games based on folk tales as a means of forming environmental competence of senior preschool children]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of a Modern Teacher*, 2(221), 66–70 [in Ukrainian].

3. Yefymenko, L.M. (2023). Interaktyvni tekhnolohii yak zasib formuvannia tvorchykh umin starshykh doshkilnykiv [Interactive technologies as a means of developing creative skills of senior preschoolers]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, 12(30), 75–87 [in Ukrainian].

4. Martynenko, I.V. (2016). *Osoblyvosti komunikatyvnoi diialnosti ditei starshoho doshkilnoho viku z systemnymy porushenniamy movlennia* [Features of communicative activity of senior preschool children with systemic speech disorders]. Kyiv: DIA [in Ukrainian].

5. Ribtsun, Yu.V. (2024). Zahalnyi nedorozvytok movlennia u doshkilnykiv: propedevtyka ta korektsiia [General speech underdevelopment in preschoolers: prevention and correction]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool Education*, 3, 3–10 [in Ukrainian].

6. Sokolova, H.B., & Halushchenko, V.I. (2026). Psykholoho-pedahohichnyi potentsial ihrovykh tekhnolohii u podolanni movlennievykh porushen u ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia [Psychological and pedagogical potential of game technologies in overcoming speech disorders in children with severe speech impairments]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 92(1), 122–125. https://doi.org/10.32782/ip/92.1.25 [in Ukrainian].

7. Stetsenko, H., & Ishchenko, L. (2023). Rozvytok komunikatyvnoi kompetentnosti doshkilnykiv iz zahalnym nedorozvynenniam movlennia [Development of communicative competence of preschoolers with general speech underdevelopment]. *Visnyk Naukovo-doslidnoi laboratorii inkliuzyvnoi pedahohiky – Bulletin of the Research Laboratory of Inclusive Pedagogy*, 9, 171–174 [in Ukrainian].

8. Trofymenko, L. (2025). Psykholinhvistychnyi analiz osoblyvostei movlennievoho rozvytku ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Psycholinguistic analysis of speech development features of children with special educational needs]. *Osoblyva dytyna: navchannia i vykhovannia – Special Child: Education and Upbringing*, 118(2), 145–161. https://doi.org/10.33189/ectu.v118i2.255 [in Ukrainian].

9. Tubyčko, Yu.O. (2021). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti u ditei 5–6 rokiv z zahalnym nedorozvynenniam movlennia [Formation of communicative competence in children aged 5–6 with general speech underdevelopment]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and Innovations of Science*, 5(5), 593–605 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 373.2:37.015.3:355.02(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-941-953

Сорочинська Оксана Андріївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0003-4823-1089

ВИХОВАТЕЛЬ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОФЕСІЙНИХ ФУНКЦІЙ ТА ОСОБИСТІСНИХ РЕСУРСІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі сучасної освіти як повномасштабна війна змінила саму суть роботи вихователя закладу дошкільної освіти. У статті ця зміна розглядається не як окремі адаптації до нових умов, а як глибока якісна трансформація, що охопила одразу кілька вимірів педагогічної діяльності. У центрі уваги – те, як традиційні функції вихователя набули принципово нового змісту. На основі аналізу нормативно-правової бази, методичних рекомендацій МОН України та наукових досліджень розкрито зміни у змісті та характері педагогічної діяльності. Забезпечення безпеки перетворилося на антикризове управління в режимі реального часу; виховна робота дедалі більше включає елементи психологічної підтримки; педагогічне спілкування перетворюється на інструмент емоційної стабілізації дитини. Водночас виникають цілком нові функції – травма-інформована, координаційна, консультативна щодо сімей переміщених осіб, – які вже не є «додатком» до роботи, а її щоденним змістом.

Окрему увагу приділено психологічному здоров'ю педагогів: проаналізовано ризики професійного вигорання, визначено ключові особистісні ресурси – резильєнтність, стресостійкість, рефлексивність. Авторка спирається на актуальні дослідження, щоб показати масштаб проблеми вигорання та обґрунтувати, чому резильєнтність і стресостійкість – не індивідуальні риси характеру, а компетентності, формування яких потребує системного підходу. Розглядаються ресурси й механізми підтримки на різних рівнях: від закладу до держави.

У статті порушено питання готовності закладів вищої освіти до підготовки нового покоління педагогів, здатних працювати в умовах невизначеності. Авторка фіксує очевидний розрив між реальністю, з якою педагог стикається з першого дня роботи, і тим, що пропонують освітні програми. Обґрунтовано необхідність оновлення освітніх програм спеціальності А2

ISSN 3041-1572 Online

«Дошкільна освіта» з включенням модулів із кризової педагогіки, психологічної першої допомоги та цифрових компетентностей. Особливу роль при цьому відведено педагогічній практиці у діючих закладах дошкільної освіти як простору реального занурення в актуальні виклики.

Ключові слова: вихователь ЗДО; воєнний стан, трансформація професійних функцій, травма-інформований підхід, резильєнтність, стресостійкість, кризова педагогіка, підготовка майбутніх вихователів, психологічна підтримка.

Sorochynska Oksana Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0003-4823-1089

PRESCHOOL TEACHER IN MARTIAL ARTS CONDITIONS: TRANSFORMATION OF PROFESSIONAL FUNCTIONS AND PERSONAL RESOURCES

Abstract. The article is devoted to the problem of modern education how a full-scale war changed the very essence of the work of a preschool teacher. The article considers this change not as separate adaptations to new conditions, but as a deep qualitative transformation that covered several dimensions of pedagogical activity at once. The focus is on how the traditional functions of a teacher have acquired a fundamentally new meaning. Based on the analysis of the regulatory framework, methodological recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine and scientific research, changes in the content and nature of pedagogical activity are revealed. Ensuring security has turned into anti-crisis management in real time; educational work increasingly includes elements of psychological support; pedagogical communication is becoming a tool for the emotional stabilization of the child. At the same time, completely new functions are emerging – trauma-informed, coordination, advisory for families of displaced persons – which are no longer an "appendix" to work, but its daily content.

Special attention is paid to the psychological health of teachers: the risks of professional burnout are analyzed, key personal resources are identified – resilience, stress resistance, reflexivity. The author relies on current research to show the scale of the burnout problem and justify why resilience and stress resistance are not individual character traits, but competencies, the formation of which requires a systemic approach. Resources and support mechanisms at different levels are considered: from the institution to the state. The article raises the issue of the readiness of higher education institutions to train a new generation of teachers

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

capable of working in conditions of uncertainty. The author notes an obvious gap between the reality that a teacher faces from the first day of work and what educational programs offer. The need to update educational programs for the A2 specialty «Preschool Education» with the inclusion of modules on crisis pedagogy, psychological first aid and digital competencies is substantiated. A special role is assigned to pedagogical practice in existing preschool education institutions as a space for real immersion in current challenges.

Keywords: preschool teacher; martial law, transformation of professional functions, trauma-informed approach, resilience, stress resistance, crisis pedagogy, training of future teachers, psychological support.

Постановка проблеми. Повномасштабне збройне вторгнення Російської Федерації проти України 24 лютого 2022 року перевернуло усталений уклад в усіх сферах суспільного життя – і освіта не стала винятком. Заклади дошкільної освіти опинилися перед викликами, до яких ніхто не готувався: одні припинили роботу або перейшли в дистанційний режим, інші несподівано стали прихистком для внутрішньо переміщених осіб (ВПО), треті намагалися продовжувати роботу попри постійну загрозу. У цьому контексті по-новому постає роль вихователя ЗДО – людини, яка щодня перебуває поруч із дитиною і своїм прикладом та словом формує її ставлення до світу. Відповідно до Державного стандарту дошкільної освіти України (2025) педагог/вихователь є фахівцем, який стимулює процес розвитку дитини. Однак умови воєнного стану вийшли далеко за межі цього визначення. Сьогодні від вихователя очікують значно більшого: він має бути і антикризовим менеджером, і психологічною опорою для дітей, які пережили страх і втрату, і сполучною ланкою між родиною та закладом у час, коли все навколо нестабільно.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика функціонування ЗДО в умовах воєнного стану знайшла відображення в методичних рекомендаціях МОН України та матеріалах наукових конференцій. Втім, більшість публікацій має прикладний, а не аналітичний характер – вони фіксують досвід, але рідко його узагальнюють. Психологічні аспекти педагогічної праці в умовах збройного конфлікту вивчали К. Параскевич, Т. Головатенко, М. Чепіль, С. Качмарчик, Л. Піскунова та інші науковці. Резильєнтність педагогів досліджували Г. Лазос, В. Чернобровкін, О. Морозова. Попри значну кількість напрацювань, питання комплексної трансформації ролей і особистісних ресурсів вихователя ЗДО саме в умовах тривалого воєнного стану залишається недостатньо дослідженим. Окремим малодослідженим аспектом залишається питання того, наскільки заклади вищої освіти (ЗВО) встигають адаптувати підготовку майбутніх вихователів до нових реалій.

ISSN 3041-1572 Online

Мета статті – дослідити трансформацію професійних функцій та особистісних ресурсів вихователя закладу дошкільної освіти в умовах воєнного стану, а також визначити напрями системної підтримки педагогів та оновлення їхньої фахової підготовки у ЗВО.

Виклад основного матеріалу. З початком повномасштабного вторгнення МОН оперативно видало низку листів, що регулюють організацію освітнього процесу в ЗДО: лист від 06.03.2022 № 1/3371-22 «Про організацію освітнього процесу в умовах військових дій», лист від 29.03.2022 № 1/3737-22 «Про забезпечення психологічного супроводу учасників освітнього процесу», лист від 02.04.2022 № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників ЗДО на період дії воєнного стану». Ці документи стали своєрідним орієнтиром у ситуації, коли педагоги нерідко діяли навмання, не маючи жодного досвіду роботи в умовах збройного конфлікту.

Окремо варто виділити Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти». Він визначає трудові функції вихователя та перелік його компетентностей – і деякі з них в умовах кризи набули особливої ваги: здатність організовувати фізично і психологічно безпечне освітнє середовище, готовність швидко реагувати на зміни, гнучкість, адаптивність [1].

Розуміння трансформацій у роботі вихователя неможливе без звернення до самої природи педагогічної діяльності. Педагогічна майстерність – це не просто сума знань і технік, а здатність знаходити оптимальне рішення в конкретній ситуації. У мирний час її формування відбувається поступово – через практику, методичну роботу, саморефлексію. У воєнний час цей процес прискорюється і відбувається «у полі», де педагог щоденно вирішує завдання, для яких немає готових інструкцій. Якщо спробувати описати професіограму вихователя воєнного часу, вона виглядатиме так: до традиційних функцій – розвивальної, виховної, навчальної, охорони здоров'я, організаторської – додаються антикризова, психотерапевтична (у широкому педагогічному сенсі) та координаційна, і всі вони діють одночасно.

Особливе місце у структурі педагогічної діяльності займає спілкування. Педагогічне спілкування виконує інформаційну, регулятивну та афективну функції, і саме остання – здатність передати дитині відчуття безпеки, прийнятості, стабільності – стає ключовою в умовах війни. Спілкування в дошкільній групі завжди поєднує два рівні: функціонально-рольовий (педагог як організатор, носій норм) та особистісно орієнтований (педагог як людина, яка бачить конкретну дитину з її конкретним болем). В умовах воєнного стану ця рівновага зміщується: особистісно орієнтоване спілкування стає не додатком до роботи, а її основою. Дитина, яка пережила евакуацію, втрату звичного дому чи розлуку з батьком, потребує не лекції про правила – їй потрібен живий, теплий, передбачуваний дорослий поруч.

Не менш важливим є стиль педагогічного спілкування. Авторитарний стиль – із жорстким контролем, дистанцією та домінуванням – не просто малоефективний у роботі з дітьми загалом, але й потенційно шкідливий для дітей, які вже переживають надлишок стресу. Демократичний стиль, що базується на партнерстві, визнанні почуттів дитини та побудові спільних правил, відповідає принципам травма-інформованого підходу і саме він має бути основою педагогічної взаємодії у воєнний час. Мовлення педагога при цьому є не просто інструментом передачі змісту, а засобом емоційної регуляції. Тон голосу, темп, вибір слів – усе це дитина зчитує раніше, ніж розуміє зміст сказаного. Вихователь, який говорить спокійно, впевнено і тепло навіть тоді, коли сам відчуває тривогу, формує для дитини відчуття, що «все під контролем» – і це вже є терапевтичною дією.

Поняття «трансформація» у контексті педагогічної діяльності означає якісну зміну характеру, змісту та спрямованості професійних функцій, спричинену зовнішніми кризовими обставинами. Воєнний стан породив кілька таких трансформацій – і кожна з них вимагає від педагога принципово іншого підходу до своєї роботи. Якщо в мирний час функція організації безпечного освітнього середовища реалізовувалася передусім у контексті санітарних норм та профілактики побутового травматизму, то в умовах воєнного стану вона набула зовсім іншого змісту. Вихователь зобов'язаний організовувати освітній процес в укритті відповідно до встановленого порядку дій при сигналі «Повітряна тривога», ідентифікувати та оцінювати ризики, адекватно реагувати на можливі ситуації фізичного або психологічного насильства [1]. Методичні рекомендації МОН 2024 року наголошують, що однією з головних вимог до організації відвідування ЗДО в очному форматі є належне облаштування укриттів відповідно до потреб дітей дошкільного віку.

Робота в укритті – це не просто зміна локації. Вона вимагає від вихователя специфічних педагогічних навичок: підтримання емоційного спокою групи в умовах стресу, проведення занять у незвичних умовах, використання мобільних дидактичних матеріалів. Адже діти зчитують тривогу дорослого миттєво – і якщо педагог сам не здатний зберігати рівновагу, жодні методичні прийоми не допоможуть. У стані війни діти дошкільного віку є найвразливішою категорією населення. Перебуваючи в небезпеці, в тривалому стресовому стані, дитина позбавлена нормальних умов для розвитку та освіти. Саме тому вихователь стає для дитини першим дорослим поза родиною, до якого вона звертається по підтримку і відчуття безпеки.

Особливої актуальності в цьому контексті набуває травма-інформований підхід. Т. Головатенко визначає його як підхід, спрямований на організацію освітнього процесу з урахуванням того, що кожен учасник – і дитина, і педагог –

ISSN 3041-1572 Online

може нести в собі досвід травми. Його організаційними принципами є: безпечність середовища; довірливі ділові стосунки; взаємоповага; взаємодопомога; співпраця; розширення прав і можливостей учасників освітнього процесу. Науковець наполягає: в умовах, коли повномасштабне вторгнення залишає глибокі психологічні сліди, впровадження травма-інформованого підходу в педагогічну практику є не факультативним, а необхідним компонентом роботи сучасного педагога [2, с. 70]. Вихователь мусить уміти розпізнавати ознаки психологічного стресу в дитини дошкільного віку, застосовувати техніки емоційної регуляції, створювати передбачувану, безпечну та дбайливу атмосферу в групі. За даними Всеукраїнської програми відновлення ментального здоров'я, щонайменше 50% українців потребуватимуть психологічної підтримки, а близько 4 мільйонів дітей зіткнулися з різними формами втрати та вимушеної адаптації. Це означає, що практично кожна дитина в групі вихователя несе якийсь тягар пережитого.

В умовах воєнного стану ЗДО функціонують у трьох форматах: очному, дистанційному та змішаному. Перехід до дистанційного формату виявився найнесподіванішим викликом для більшості педагогів, яких ніхто не готував до онлайн-роботи з дітьми дошкільного віку. Організація такої роботи вимагає від вихователя якісно нових цифрових компетентностей: уміння використовувати платформи онлайн-комунікації, створювати відеоматеріали для дітей дошкільного віку, підтримувати зворотний зв'язок із батьками в режимі реального часу. Проте цифровий формат має свою межу. Виклики дистанційної роботи особливо відчутні в роботі з дітьми раннього та молодшого дошкільного віку, де безпосередній тактильний і емоційний контакт є критично важливим для розвитку. Жоден екран не замінить живого спілкування – і вихователь змушений шукати нестандартні способи підтримки сенсорного, ігрового та соціального розвитку дитини в умовах, де відстань стала нормою.

Окремим викликом стала потреба включення до освітнього процесу дітей із родин внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до рекомендацій МОН (2024), такі діти потребують не лише швидкого зарахування до ЗДО, але й підтримки в адаптації до нового місця та інтеграції в приймаючу громаду. Вихователь стає ключовою фігурою цього процесу: від того, наскільки тепло він зустріне нову дитину і наскільки уважно поставиться до її досвіду, залежить, чи відчує переселенець у новому місці бодай відносну стабільність. На вихователя покладається обов'язок враховувати в освітній роботі інформацію щодо психічного стану дітей ВПО; впроваджувати види діяльності, що сприятимуть емоційній підтримці та налагодженню комунікації; використовувати індивідуальний підхід; залучати дітей до колективної творчої діяльності.

Воєнний стан суттєво трансформував і характер партнерства між ЗДО і родиною. Коли частина батьків перебуває за кордоном, несе службу або просто живе в стані хронічної тривоги, вихователь нерідко стає єдиною стабільною ланкою між дитиною та її оточенням. Методичні рекомендації МОН 2022-2024 років наголошують на необхідності активної консультативної підтримки батьків, що виходить за межі традиційних форм взаємодії. Державний стандарт дошкільної освіти (2025) визначив партнерство вихователя й батьків як одну з ключових цінностей дошкільної освіти, підкресливши, що педагогічний колектив ініціює різні форми участі батьків у педагогічному процесі. В умовах воєнного стану ця взаємодія набуває антикризового виміру: вихователь надає батькам рекомендації щодо збереження психоемоційного здоров'я дітей, інформує про можливості соціальної та психологічної допомоги.

В умовах збройної агресії проти України національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку залишається невід'ємним елементом освітнього процесу в ЗДО. Це не означає нав'язування дітям готових ідеологічних формул – навпаки, йдеться про природне, вікові адекватне формування любові до рідної землі, поваги до тих, хто її захищає, і відчуття приналежності до своєї спільноти. Н. Манжелій та Т. Фазан наголошують, що сучасний фахівець дошкільної освіти сам повинен бути духовно-морально сформованим, аби допомогти дитині, яка постраждала від війни, відновити втрачені ідеали та цінності [10]. Дослідниці підкреслюють: успіх виховної роботи з дітьми, яким потрібна педагогічна підтримка, значною мірою залежить від того, наскільки сам педагог є носієм цих цінностей – адже «виховна сила виливається лише з живого джерела людської особистості».

Розглянуті трансформації мають одну спільну рису: вони відбуваються одночасно і без будь-якого підготовчого часу – а це величезне навантаження на педагога. Розширення та ускладнення функціональних обов'язків вихователя в умовах воєнного стану відбувається на тлі значного психологічного тиску, якого зазнає сам педагог. Аналіз наукових досліджень дозволяє виокремити ключові виклики для психологічного здоров'я вихователів.

Дослідження GoGlobal (2023) свідчить, що 54% освітян помітили у себе ознаки професійного вигорання після початку повномасштабного вторгнення, а 46% педагогів потребують психолого-методичної підтримки [3]. Відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-11), «вигорання – це синдром, який розглядається як результат хронічного стресу на робочому місці, з яким не вдалося успішно впоратися».

С. Качмарчик і Л. Піскунова зауважують, що оскільки на нинішньому етапі вигорання відбувається внаслідок воєнних дій, ця проблема потребує більш конкретних заходів реагування [4, с. 160–161]. Автори виокремлюють

ISSN 3041-1572 Online

об'єктивні (перенавантаження, скорочення педагогічних колективів, непередбачуваність ситуації) та суб'єктивні (схильність до перфекціонізму, низька стресостійкість) фактори ризику.

Емпіричне дослідження Т. Ковбасюк виявило, що серед факторів, які впливають на вигорання педагогів в умовах воєнного стану, провідну роль відіграють: збільшення тривалості робочого часу, зростання відповідальності, тривожні ситуації, негативні зміни в особистому житті та постійне відчуття втоми [5, с. 49]. 38% опитаних педагогів мають середній рівень емоційного вигорання – а це означає, що проблема є не поодинокою, а системною.

Відповіддю на цей виклик стала поява спеціалізованих програм психологічної підтримки, розроблених саме для вихователів. Зокрема, А. Косова та О. Краєва у практичному посібнику «Психологічна підтримка життєстійкості вихователів під час війни» (2025) представили апробовану авторську програму, спрямовану на стабілізацію психоемоційного стану педагогів ЗДО. Програма охоплює роботу зі стабілізацією психологічного стану педагогічної спільноти, підтримку ресурсного стану вихователів та формування у них навичок, необхідних для надання психологічної підтримки дітям під час війни [9]. Важливо, що такі програми можуть впроваджуватись як у закладах, так і в межах системи підвищення кваліфікації.

Дослідження психологічного здоров'я українських педагогів під час війни встановило, що 17,6% освітян мають низький рівень психологічного здоров'я, що негативно впливає на їхню професійну діяльність [6]. Показово, що педагоги віком 19–24 роки демонстрували найнижчий рівень психологічного благополуччя, тоді як особи віком 25–39 років виявилися більш стійкими. Це змушує замислитись: чи достатньо готують молодих педагогів до роботи в умовах кризи?

Концепт резильєнтності набуває центрального значення в аналізі особистісних ресурсів педагога. Відповідно до визначення Американської психологічної асоціації (APA, 2023), резилієнс є процесом і результатом успішної адаптації людини до важких або складних обставин – насамперед через розумову, емоційну та поведінкову гнучкість [7]. Простіше кажучи, це здатність не зламатись, а відновитись – і продовжити. Ключовими психологічними умовами її розвитку є: відновлення відчуття безпеки, екологічне реагування на емоційні проблеми та формування навичок саморегуляції.

М. Шкабаріна та ін. зазначають, що резильєнтність пов'язана зі здатністю психіки відновлюватися після несприятливих умов. Дослідники виокремлюють компоненти его-резильєнтності: здатність балансувати між надмірним контролем і його відсутністю; гнучкість у реагуванні на ситуацію; здатність регулювати рівень контролю залежно від обставин. Дослідники визначили три групи факторів резильєнтності вихователів: професійні

(відданість справі, адаптивність, рефлексія), соціальні (міжособистісні навички, пошук допомоги) та мотиваційні (оптимізм, самоефективність, реалістичне планування) [3].

Поряд із резильєнтністю дослідники акцентують на значущості стресостійкості як особистісного ресурсу педагога. Це не вроджена якість, а радше набір умінь, які можна і треба розвивати. Систематизація теоретико-методологічних парадигм дослідження стресостійкості свідчить, що вона є складним конструктом, вивчення якого вимагає інтеграції когнітивних, ресурсних та екзистенційних підходів [8, с. 9]. У практичному вимірі стресостійкість вихователя реалізується через набір психотехнологій саморегуляції: техніки зниження тривоги, дихальні практики, техніки заземлення, усвідомленість, стратегії когнітивного переоцінювання. Важливо, що ці інструменти педагог може не лише застосовувати для себе, а й передавати дітям через гру та щоденні ритуали групи.

Державний стандарт дошкільної освіти (2025) підкреслює, що сучасна дошкільна освіта вимагає від педагога розвинених рефлексивних умінь. В умовах воєнного стану рефлексивність набуває додаткового значення: вихователь повинен уміти рефлексувати власний емоційний стан, адаптувати педагогічні стратегії до умов, що постійно змінюються, аналізувати реакції дітей на кризові події. Той, хто не розуміє, що відбувається з ним самим, навряд чи зможе зрозуміти, що відбувається з дитиною. Адаптивні ресурси педагога включають, зокрема, здатність до рефлексивного переосмислення пережитого досвіду та пошуку позитивного сенсу в складних ситуаціях.

Усе вищесказане підводить до важливого висновку: одна людина – навіть найбільш стійка і вмотивована – не може впоратися з такими навантаженнями без системної підтримки. Реалізація трансформованих функцій вихователів ЗДО вимагає підтримки на кількох рівнях. На державному рівні – методичне забезпечення, нормативне регулювання умов праці, фінансування програм психологічної підтримки педагогів. У цьому відношенні важливою є постійна комунікація між практиками, науковцями, засновниками ЗДО та органами державної влади. На рівні закладу – організація психологічного супроводу педагогічного колективу; запровадження груп взаємної підтримки; забезпечення доступу до підвищення кваліфікації онлайн; створення умов для відновлення й профілактики вигорання. На рівні фахової спільноти та закладів вищої освіти – розробка й впровадження програм підвищення кваліфікації, орієнтованих на кризову педагогіку; навчання травма-інформованому підходу; формування навичок саморегуляції та стресостійкості. Саморозвиток і підвищення кваліфікації самі по собі є потужним засобом профілактики вигорання – курси, тренінги, конференції розширюють кругозір, дають відчуття причетності й потрібності, підвищують самооцінку та відкривають нові горизонти.

Відповідь, яку дають дослідники про готовність ЗВО, невтішна: система підготовки здебільшого не встигла перебудуватися. Реальні виклики, з якими стикається випускник вже на першому місці роботи, кардинально відрізняються від того, чому його навчали. Програми підготовки вихователів у більшості ЗВО не містять модулів, орієнтованих на кризову педагогіку, психологічну першу допомогу дітям або роботу з травмованими вихованцями. Це означає, що молодий педагог входить у професію непідготовленим до реалій, які стали щоденною нормою. М. Матішак та І. Скоморовська обґрунтовують необхідність цілеспрямованої підготовки майбутніх вихователів до психоемоційної підтримки дітей у трьох взаємопов'язаних напрямах: теоретичному (знання про афективну сферу дошкільника, вплив психотравматичних подій на розвиток), ціннісно-мотиваційному (усвідомлення значущості емоційного здоров'я дітей, готовність до співпраці з батьками та психологами) та практичному (уміння застосовувати техніки психоемоційної підтримки безпосередньо в роботі з дітьми) [11]. Ці аспекти гармонійно можна розкрити у освітніх компонентах «Психологія», «Вікова та педагогічна психологія», «Дошкільна педагогіка», проте це потребує свідомого переорієнтування на контекст воєнного часу.

Разом із тим окремі ЗВО вже почали реагувати на ці виклики. Зокрема, впроваджуються курси з основ психологічної підтримки дітей у кризових ситуаціях, тренінги з розвитку резильєнтності та стресостійкості майбутніх педагогів, практикуми з організації освітнього процесу в нестандартних умовах – у тому числі в укриттях. Ефективна підготовка майбутнього вихователя в умовах воєнного часу передбачає не лише оновлення змісту освітніх компонент, а й зміну самої логіки освітнього процесу у ЗВО: від трансляції знань – до формування здатності діяти в умовах невизначеності. Важливу роль у цьому контексті відіграє і трансформація методів навчання. О. Писарчук, І. Жаркова, Н. Ратушняк та інші дослідники обґрунтовують, що за умов дистанційного навчання особливу увагу слід приділяти практичній складовій підготовки майбутніх вихователів [12]. О. Гевко та Н. Хом'як, своєю чергою, акцентують на значущості педагогічного партнерства у ЗВО під час війни: онлайн-колаборація між викладачами та здобувачами вищої освіти, організація психоемоційної підтримки учасників освітнього процесу та спільне вироблення практичних рішень формують саме ту адаптивну педагогічну спільноту, яка здатна передати здобувачам не лише знання, а й досвід подолання невизначеності [13]. Навчальна та виробнича практики здобувачів вищої освіти у ЗДО, що реально функціонують під час воєнного стану, набувають при цьому ключового значення: саме там формується той досвід, який жодна лекція не здатна замінити.

Таким чином, особливе місце в цій системі підтримки посідають заклади вищої освіти. Їхня роль є подвійною: з одного боку – підготовка нового покоління вихователів, здатних працювати в умовах нестабільності; з іншого – підвищення кваліфікації тих, хто вже працює в ЗДО і щодня стикається з викликами воєнного часу. Оновлення освітніх програм підготовки за спеціальністю А2 «Дошкільна освіта» з включенням освітніх компонент і практикумів із кризової педагогіки, травма-інформованого підходу, цифрових компетентностей та основ психологічної стійкості є не побажанням, а нагальною потребою. Університетська педагогічна практика здобувачів вищої освіти у діючих ЗДО має стати простором реального занурення в ці виклики – щоб майбутній вихователь не потрапляв у ситуацію «бойового хрещення» вже після отримання диплому.

Висновки. Воєнний стан спричинив якісну трансформацію всіх ключових функцій вихователя ЗДО: функція безпеки набула антикризового змісту, виховна функція – психотерапевтичного виміру, комунікативна функція стала засобом емоційної стабілізації дитини. Нові функції – антикризова, координаційна, травма-інформована – виникли і закріпились як обов'язкові. Психологічне здоров'я педагогів є критичним ресурсом якості освіти під час війни. Резильєнтність, стресостійкість і рефлексивність – не особисті «бонуси», а системно необхідні компетентності, розвиток яких потребує цілеспрямованої підтримки на всіх рівнях. Система підготовки вихователів у ЗВО потребує невідкладного оновлення: включення модулів із кризової педагогіки, психологічної першої допомоги, травма-інформованого підходу та розвитку цифрових компетентностей є не факультативним, а обов'язковим. Педагогічна практика у діючих ЗДО під час воєнного стану має набути статусу ключового елемента фахової підготовки.

Література

1. Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» : наказ Міністерства розвитку економіки України від 19.10.2021 № 755-21. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2021/07/01/Proyekt.prof.stand.Vykhov.ZDO.01.07.pdf

2. Головатенко Т. Ю. Освітологічний вимір концепту «травма-інформований підхід» у системі професійної підготовки вчителів початкових класів. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 8 (26). С. 65–78. DOI: https://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/4457/4481

3. Шкабаріна М., Зданевич Л., Пісоцька Л., Савченко М. Резильєнтність вихователів ЗДО під час війни: теоретико-емпіричний аналіз. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. Вип. 3 (33). С. 972–982. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-972-982

4. Kachmarchyk S., Piskunova L. Peculiarities of professional and emotional burnout of pedagogical personnel as a result of military actions in Ukraine. *Scientific Journal «Humanitarian Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy»*. 2024. Vol. 15 (1). P. 159–171. DOI: https://doi.org/10.31548/hspedagog15(1).2024.159-171

5. Ковбасюк Т. Психологічні аспекти емоційного вигорання педагогів в умовах сучасних викликів. *Нова педагогічна думка*. 2023. Т. 116, № 4. С. 47–51. DOI: https://doi.org/10.37026/2520-6427-2023-116-4-47-51

6. Павлик Н. Дослідження стану психологічного здоров'я українських педагогів під час російсько-української війни. *Психологія і особистість*. 2024. Вип. 1 (25). URL: https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/345848

7. American Psychological Association. Resilience. *APA Dictionary of Psychology*. 2023. URL: https://www.apa.org/topics/resilience

8. Редькіна Г. Теоретико-методологічні парадигми дослідження стресостійкості особистості в умовах тривалої кризи та війни. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2026. Вип. 1. С. 142–147. DOI: https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-1.20

9. Косова А. В., Краєва О. А. Психологічна підтримка життєстійкості вихователів під час війни : практичний посібник. 2025. 231 с. URL: http://psyhologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/Практичний_посібник_Косова_Краєва_2025.pdf

10. Манжелій Н. М., Фазан Т. П. Підготовка майбутніх вихователів до формування духовно-моральних цінностей у дошкільників в умовах війни. *Педагогічні науки*. 2022. Вип. 80. DOI: https://doi.org/10.33899/2524-2474.2022.80.278185

11. Матішак М. М., Скоморовська І. Б. Підготовка майбутніх вихователів ЗДО до психоемоційної підтримки дітей раннього і дошкільного віку. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Педагогіка. Психологія»*. 2024. Вип. 5. С. 100–105. DOI: https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.15

12. Писарчук О. Т., Жаркова І. І., Ратушняк Н. О., Чайка В. М., Янкович О. І. Інновації в професійній підготовці майбутніх вихователів в умовах війни. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 4 (10). С. 642–652. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4(10)-642-652

13. Гевко О. І., Хом'як Н. М. Педагогічне партнерство в умовах війни: інноваційні підходи у професійній підготовці педагогів. *Якість підготовки вихователів закладів дошкільної освіти: виклики сьогодення* : зб. матеріалів. Дрогобич : ДДПУ, 2023. С. 69–73.

References:

1. Profesiinyi standart «Vykhovatel zakladu doshkilnoi osvity» (vid 19 zhovtnia 2021 r. № 755-21) [Professional standard "Educator of a preschool education institution" (dated October 19, 2021, No. 755-21)]. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/gromadske-obgovorennya/2021/07/01/Proyekt.prof.stand.Vykhov.ZDO.01.07.pdf [in Ukrainian].

2. Holovatenko, T. Yu. (2023). Osvitolohichnyi vymir kontseptu «travma-informovanyi pidkhid» u systemi profesiinoi pidhotovky vchyteliv pochatkovykh klasiv [Educational dimension of the concept «trauma-informed approach» in the system of professional training of elementary school teachers]. Perspektyvy ta innovatsii nauky, № 8 (26), S. 65–78. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-65-77 [in Ukrainian].

3. Shkabaryna, M., Zdanevych, L., Pisotska, L., & Savchenko, M. (2025). Rezylientnist vykhovateliv ZDO pid chas viiny: teoretyko-empirychnyi analiz. Aktualni pytannia u suchasnii nautsi. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-3(33)-972-982 [in Ukrainian].

4. Kachmarchyk, S., & Piskunova, L. (2024). Peculiarities of professional and emotional burnout of pedagogical personnel as a result of military actions in Ukraine. Scientific Journal «Humanitarian Studios: Pedagogy, Psychology, Philosophy», 15 (1), P. 159–171. https://doi.org/10.31548/hspedagog15(1).2024.159-171 [in English].

5. Kovbasiuk, T. (2023). Psykholohichni aspekty emotsiinoho vyhorannia pedahohiv v umovakh suchasnykh vylykiv [Psychological aspects of emotional burnout of teachers in the conditions of modern challenges]. Nova pedahohichna dumka, 116 (4), S. 47–51. https://doi.org/10.37026/2520-6427-2023-116-4-47-51 [in Ukrainian].

6. Pavlyk, N. (2024). Doslidzhennia stanu psykholohichnoho zdorov'ia ukrainskykh pedahohiv pid chas rosiisko-ukrainskoi viiny. Psykholohiia i osobystist. URL: https://psychpersonality.pnpu.edu.ua/article/view/345848 [in Ukrainian].

7. American Psychological Association (2023). Resilience. APA Dictionary of Psychology. URL: https://www.apa.org/topics/resilience [in English].

8. Redkina, H. (2026). Teoretyko-metodolohichni paradyhmy doslidzhennia stresostiikosti osobystosti v umovakh tryvaloi kryzy ta viiny. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia», S. 142–147. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2026-1.20 [in Ukrainian].

9. Kosova, A. V., & Kraieva, O. A. (2025). Psykholohichna pidtrymka zhyttiestiikosti vykhovateliv pid chas viiny: praktychnyi posibnyk [Psychological support for the resilience of educators during the war: a practical manual]. URL: http://psyhologdcpp.in.ua/wp-content/uploads/2025/06/Практичний_посібник_Косова_Краєва_2025.pdf [in Ukrainian].

10. Manzhelii, N. M., & Fazan, T. P. (2022). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia dukhovno-moralnykh tsinnostei u doshkilnykiv v umovakh viiny [Preparation of future educators for the formation of spiritual and moral values in preschoolers under war conditions]. Pedahohichni nauky, № 80. https://doi.org/10.33989/2524-2474.2022.80.278185 [in Ukrainian].

11. Matishak, M. M., & Skomorovskyi, I. B. (2024). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ZDO do psykhoemotsiinoi pidtrymky ditei rannoho i doshkilnoho viku [Preparation of future preschool teachers for psycho-emotional support of infants and young children]. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia «Pedahohika. Psykholohiia», № 5. https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2024-1.15 [in Ukrainian].

12. Pysarchuk, O. T., Zharkova, I. I., Ratushniak, N. O., Chaika, V. M., & Yankovych, O. I. (2023). Innovatsii v profesiinii pidhotovtsi maibutnikh vykhovateliv v umovakh viiny [Innovations in the professional training of future educators under war conditions]. Visnyk nauky ta osvity, № 4 (10), S. 642–652. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2023-4(10)-642-652 [in Ukrainian].

13. Hevko, O. I., & Khomiak, N. M. (2023). Pedahohichne partnerstvo v umovakh viiny: innovatsiini pidkhody u profesiinii pidhotovtsi pedahohiv [Pedagogical partnership under war conditions: innovative approaches in the professional training of teachers]. Yakist pidhotovky vykhovateliv zakladiv doshkilnoi osvity: vyklyky sohodennia : zbirnyk materialiv. S. 69–73 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 811.161.2’42:005.92(477):004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-954-966

Стежко Світлана Орестівна кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, доцент кафедри загальнотеоретичних правових і соціально-гуманітарних дисциплін КУП НАНУ, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3716-6541

Зозуля Наталія Юріївна кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри інформаційно-аналітичної діяльності та інформаційної безпеки Національний транспортний університет м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-0180-1219

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ДІЛОВОДСТВА ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОЇ МОВИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз процесів цифровізації діловодства та їх впливу на трансформацію української офіційно-ділової мови в умовах модернізації державного управління. Актуальність дослідження зумовлена посиленням ролі електронного документообігу як ключового інструмента адміністративної комунікації, що функціонує на перетині мовної компетентності, правничих норм та цифрових технологій. Особливу увагу приділено взаємодії мовних засобів із нормативно-правовою базою, яка регламентує функціонування електронних документів і забезпечує їх юридичну силу в цифровому середовищі.

Метою дослідження є виявлення закономірностей трансформації української офіційно-ділової мови в умовах цифровізації діловодства та визначення мовних стратегій, спрямованих на підвищення ефективності правничої й адміністративної комунікації. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та лінгвістичні методи, зокрема описовий, системний та елементи дискурс-аналізу, що дозволило розглянути мовні зміни на лексичному, синтаксичному, стилістичному та комунікативному рівнях.

У результаті встановлено, що цифровізація діловодства спричиняє суттєві трансформації мовної організації офіційно-ділових текстів, які проявляються у посиленні тенденцій до стандартизації, уніфікації мовних конструкцій, лексичного оновлення та синтаксичної економії. Водночас виявлено ризики надмірної шаблонізації мовлення, зменшення варіативності мовних засобів та посилення впливу автоматизованих систем на структуру текстів.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Окреслено, що сучасна нормативно-правова база цифрового діловодства виступає важливим регулятором мовної практики, забезпечуючи стандартизацію документів і визначаючи вимоги до їх оформлення в електронному середовищі. Водночас наголошено на необхідності збереження балансу між юридичною точністю та комунікативною доступністю текстів, що є ключовим чинником ефективної адміністративної взаємодії.

Практична значущість дослідження полягає у можливості використання отриманих результатів для удосконалення мовного оформлення електронних документів, розвитку мовної компетентності фахівців у сфері державного управління та оптимізації комунікативних процесів у цифровому середовищі.

Ключові слова: мовна компетентність, діловодство, офіційно-діловий стиль, цифровізація, електронний документообіг, нормативно-правова база, адміністративна комунікація, юридична мова, стандартизація мовлення.

Stezhko Svitlana Orestivna PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Department of Ukrainian Language, State University of Information and Communication Technologies; Associate Professor, Department of General Theoretical Legal and Socio-Humanitarian Disciplines, Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3716-6541

Zozulia Nataliia Yuriiivna PhD in Philology, Associate Professor, Professor, Department of Information and Analytical Activity and Information Security, National Transport University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-0180-1219

DIGITALIZATION OF RECORDS MANAGEMENT AND TRANSFORMATION OF THE UKRAINIAN OFFICIAL AND BUSINESS LANGUAGE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the processes of digitalization in record management and their impact on the transformation of the Ukrainian official-business language in the context of public administration modernization. The relevance of the study is determined by the increasing role of electronic document management as a key instrument of administrative communication operating at the intersection of linguistic competence, legal regulation, and digital technologies. Special attention is paid to the interaction between linguistic means and the normative legal framework governing electronic documents and ensuring their legal validity in the digital environment.

The aim of the study is to identify the patterns of transformation of the Ukrainian official-business language under the conditions of digitalization of record

ISSN 3041-1572 Online

management and to determine linguistic strategies aimed at improving the effectiveness of legal and administrative communication. The research employs general scientific and linguistic methods, including descriptive, systemic, and elements of discourse analysis, which made it possible to examine linguistic changes at lexical, syntactic, stylistic, and communicative levels.

The findings indicate that the digitalization of record management leads to significant transformations in the linguistic organization of official documents, manifested in the strengthening of standardization processes, unification of linguistic structures, lexical renewal, and syntactic economy. At the same time, risks associated with excessive textual standardization, reduced variability of linguistic means, and the increasing influence of automated systems on textual structure have been identified.

It has been established that the current legal and regulatory framework of digital record management serves as an important mechanism for regulating linguistic practices, ensuring document standardization and defining requirements for their formatting in electronic environments. However, the necessity of maintaining a balance between legal precision and communicative accessibility of texts is emphasized as a key factor of effective administrative interaction.

The practical significance of the study lies in the possibility of applying its results to improve the linguistic design of electronic documents, develop linguistic competence of professionals in public administration, and optimize communicative processes in the digital environment.

Keywords: linguistic competence, record management, official-business style, digitalization, electronic document management, legal framework, administrative communication, legal language, language standardization.

У сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства цифровізація державного управління постає одним із ключових чинників підвищення ефективності функціонування публічних інституцій. В Україні цей процес набуває особливої актуальності у зв'язку з необхідністю модернізації адміністративних процедур, оптимізації документообігу та забезпечення прозорості взаємодії між державою і громадянами. Нормативним підґрунтям цих трансформацій є, зокрема, законодавчі акти, що регулюють функціонування електронних документів та електронного документообігу [1].

Перехід від паперового до електронного діловодства спричиняє не лише технологічні зміни, а й глибинні трансформації у сфері мовної організації офіційно-ділової комунікації. Офіційно-ділова мова традиційно виконує функцію основного інструмента правового регулювання та адміністративної взаємодії, забезпечуючи точність, однозначність і нормативність документів. Саме через мовні засоби реалізується юридична сила документа, формуються управлінські рішення та здійснюється фіксація правових відносин.

В умовах цифровізації роль мови не зменшується, а, навпаки, посилюється, оскільки електронні формати комунікації вимагають максимальної чіткості, стандартизації та водночас доступності текстів для широкого кола користувачів. Це зумовлює необхідність дотримання уніфікованих вимог до оформлення та структурування документів, визначених національними стандартами [3].

Цифрове діловодство трансформує традиційні підходи до створення, оформлення та функціонування документів, що спричиняє зміни на лексичному, синтаксичному та стилістичному рівнях української офіційно-ділової мови. Зокрема, спостерігається активне впровадження нової термінології, уніфікація мовних конструкцій, спрощення синтаксичних моделей, а також адаптація текстів до вимог електронного середовища. У цьому контексті особливої ваги набуває проблема збереження балансу між нормативністю та комунікативною ефективністю мовлення.

Отже, актуальність дослідження зумовлена необхідністю комплексного аналізу впливу цифровізації діловодства на трансформацію української офіційно-ділової мови як ключового інструмента правничої та адміністративної комунікації.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні закономірностей трансформації української офіційно-ділової мови в умовах цифровізації діловодства та обґрунтуванні ефективних мовних стратегій укладання електронних документів, спрямованих на забезпечення юридичної точності й комунікативної доступності.

У сучасній лінгвістичній науці офіційно-діловий стиль української мови інтерпретують як функціонально зумовлений різновид літературної мови, що забезпечує комунікацію у сфері державного управління, правового регулювання та адміністративної діяльності. Його системоутворювальними ознаками є нормативність, стандартизованість, точність, логічна послідовність викладу, імперативність і прагнення до однозначності тлумачення. Саме ці характеристики визначають специфіку документної комунікації, у межах якої мовне оформлення безпосередньо пов’язане з юридичною значущістю тексту.

У підручнику С. Шевчука акцентовано, що офіційно-діловий стиль функціонує як чітко регламентована система мовних засобів, що реалізується через усталені мовні моделі, стандартизовані конструкції та чітко визначені вимоги до структури документів [7]. Такий підхід підкреслює пріоритет нормативності та уніфікації як основи ефективного ділового спілкування.

Натомість у праці Т. Гриценко увагу зосереджено на практичному аспекті функціонування офіційно-ділового мовлення, зокрема на необхідності дотримання мовних норм у процесі укладання документів, а також на ролі точності формулювань як умови уникнення комунікативних і правових

помилок [5]. Дослідниця підкреслює, що ефективність ділового мовлення визначається не лише формальною відповідністю нормам, а й здатністю тексту забезпечувати адекватне сприйняття інформації адресатом.

У навчальному посібнику І. Гарбар акцент зроблено на культурі мовлення як важливому чиннику професійної комунікації, що передбачає свідомий добір мовних засобів відповідно до комунікативної ситуації [6]. У цьому контексті офіційно-діловий стиль постає не лише як система норм, а як інструмент реалізації комунікативної доцільності, що набуває особливої ваги в умовах сучасних трансформацій.

Цифрове діловодство слід розглядати як якісно новий етап розвитку адміністративної комунікації, що змінює не лише технічні засоби фіксації інформації, а й принципи її мовної організації. Перехід до електронного документообігу, використання цифрових платформ і автоматизованих систем обробки даних сприяють уніфікації текстів, стандартизації мовних формулювань та оптимізації їх структури. У результаті мовна форма документа дедалі більше залежить від вимог цифрового середовища, що визначає його формат, обсяг і спосіб подання інформації.

Узагальнення сучасних наукових підходів дає змогу виокремити ключові тенденції мовних змін у сфері діловодства. Передусім ідеться про активізацію термінологічних процесів, пов'язаних із цифровізацією, що зумовлює розширення лексичного складу офіційно-ділової мови. Крім того, простежується тенденція до синтаксичної економії, яка виявляється у спрощенні складних конструкцій і перевазі лаконічних формулювань. Водночас актуалізується проблема збереження балансу між нормативною регламентованістю та комунікативною ефективністю, оскільки сучасні документи орієнтовані не лише на фахівців, а й на широке коло користувачів.

Окрему увагу в сучасних дослідженнях приділено концепції «простого мовлення» (plain language), яка передбачає підвищення зрозумілості офіційно-ділових текстів шляхом оптимізації їхньої мовної структури. У контексті цифровізації діловодства цей підхід набуває особливого значення, оскільки забезпечує ефективність взаємодії між державними інституціями та громадянами.

Отже, теоретичні засади дослідження ґрунтуються на розумінні офіційно-ділового стилю як динамічної мовної системи, що трансформується під впливом цифровізації діловодства, яка виступає визначальним чинником змін у сучасній адміністративній і правничій комунікації.

Цифровізація діловодства в Україні є складовою ширшого процесу трансформації державного управління, спрямованого на підвищення ефективності адміністративних процедур та забезпечення прозорості публічної комунікації. Одним із ключових напрямів цього процесу стало впровадження

електронного документообігу, який передбачає створення, оброблення, передавання та зберігання документів у цифровому форматі. Правові засади функціонування електронних документів визначено у законодавстві, що регламентує їхній статус, обіг і юридичну силу [1].

Важливим елементом цифрового діловодства є застосування електронних довірчих послуг, зокрема електронного підпису, який забезпечує автентичність документів і підтверджує повноваження їхніх підписантів. Це сприяє легітимації електронних документів у правовому полі та уможливлює їх використання на рівні з паперовими носіями [2]. Таким чином, цифровізація діловодства передбачає не лише зміну форми документів, а й трансформацію механізмів їх юридичного засвідчення.

Нормативно-правове забезпечення діловодства також охоплює стандартизацію вимог до оформлення документів, що зберігає свою актуальність і в умовах цифрового середовища. Зокрема, національні стандарти визначають структуру, реквізити та правила укладання документів, забезпечуючи їхню уніфікацію та зрозумілість [3]. У цифровому контексті ці вимоги адаптуються до електронних форматів, що зумовлює поєднання традиційних норм із новими технічними можливостями.

У сучасному діловодстві можна виокремити кілька основних типів цифрових документів, серед яких: електронні управлінські документи (накази, розпорядження, протоколи), електронні звернення громадян, службові електронні листи, а також документи, що функціонують у межах автоматизованих інформаційних систем. Кожен із цих типів характеризується специфікою мовного оформлення, що визначається як нормативними вимогами, так і особливостями цифрового середовища, зокрема обмеженнями інтерфейсу, шаблонізацією текстів і необхідністю швидкого сприйняття інформації.

Цифровізація діловодства суттєво впливає на форми комунікації державних установ. Якщо традиційне ділове спілкування було переважно лінійним і формалізованим, то сучасні електронні сервіси забезпечують інтерактивність, оперативність і двосторонній характер взаємодії. Це зумовлює зміну комунікативних стратегій: документи стають більш лаконічними, орієнтованими на швидке опрацювання, а також адаптованими до сприйняття не лише фахівцями, а й широким колом користувачів.

Водночас цифрове середовище посилює вимоги до точності й однозначності мовного оформлення документів, оскільки автоматизовані системи обробки інформації потребують чітко структурованих і стандартизованих текстів. Це сприяє подальшій уніфікації мовних засобів, однак водночас може обмежувати варіативність мовного вираження.

Отже, цифровізація діловодства в Україні постає як комплексний процес, що охоплює правові, технологічні та мовні аспекти, визначаючи нові умови функціонування офіційно-ділової мови в системі адміністративної та правничої комунікації.

Цифровізація діловодства зумовлює не лише зміну форм функціонування документів, а й глибинні трансформації мовної системи офіційно-ділового стилю. Традиційні характеристики цього стилю — стандартизованість, точність і регламентованість — зберігають свою актуальність, проте зазнають модифікацій під впливом цифрового середовища.

Мовні зміни відбуваються комплексно та охоплюють різні рівні: лексичний, синтаксичний, стилістичний і комунікативний. Вони пов'язані як із появою нових реалій цифрового управління, так і з потребою оптимізації комунікації в умовах швидкого обміну інформацією та орієнтації на ширшу аудиторію користувачів.

У цьому контексті доцільним є порівняльний аналіз трансформацій офіційно-ділової мови, що дозволяє систематизувати зміни та визначити їхній вплив на ефективність адміністративної й правничої комунікації.

Таблиця 1. Трансформація української офіційно-ділової мови в умовах цифровізації

Мовний рівень	**Традиційні характеристики**	**Трансформації в умовах цифровізації**	**Комунікативний ефект**
Лексичний	Обмежене використання термінології, перевага усталених канцеляризмів	Активне впровадження нової термінології (електронний документ, цифровий підпис, онлайн-сервіс), часткові запозичення	Розширення понятєвого апарату, підвищення актуальності мовлення
Синтаксичний	Складні, розгорнуті конструкції, багаторівневі підрядні зв'язки	Спрощення синтаксичних моделей, перевага коротких і чітких конструкцій, шаблонізація	Підвищення швидкості сприйняття інформації, зменшення ризику неоднозначності
Стилістичний	Високий рівень формалізації, надмірна стандартизація, клішованість	Зменшення формалізму, орієнтація на зрозумілість, часткова відмова від надлишкових кліше	Баланс між нормативністю та доступністю
Комунікативний	Одностороння, лінійна комунікація, орієнтація на фахівця	Інтерактивність, двосторонність, орієнтація на широке коло користувачів	Підвищення ефективності взаємодії між державою і громадянами

Таблиця 2. Приклади трансформації формулювань в офіційно-діловому мовленні (у контексті цифровізації)

Традиційне формулювання	Сучасне (цифрове) формулювання	Коментар
Відповідно до вищезазначеного повідомляємо, що Ваше звернення буде розглянуто у встановлений законодавством термін.	Ваше звернення розглянуть у встановлений законом строк.	Спрощення синтаксису, усунення надлишкових кліше, підвищення зрозумілості
Надсилаємо на Ваш розгляд інформацію щодо результатів проведеної перевірки.	Надсилаємо результати перевірки.	Лексична економія, уникнення тавтології
Просимо Вас здійснити подання необхідних документів у визначений термін.	Просимо подати необхідні документи у визначений строк.	Усунення зайвих слів, точніше дієслово
У разі виникнення додаткових запитань просимо звертатися до відповідального працівника.	Якщо виникнуть запитання, звертайтеся до відповідального працівника.	Перехід до простішої синтаксичної моделі
Повідомляємо, що відповідно до чинного законодавства Ваша заява підлягає розгляду.	Повідомляємо, що Вашу заяву буде розглянуто відповідно до законодавства.	Логічніше структурування інформації
З метою забезпечення належного виконання покладених обов'язків повідомляємо наступне.	Повідомляємо таке.	Усунення канцеляризму, підвищення лаконічності
Ваш лист отримано та зареєстровано в установленому порядку.	Ваш лист отримано та зареєстровано.	Скорочення без втрати змісту
Доводимо до Вашого відома, що…	Повідомляємо, що…	Уніфікація стандартних мовних конструкцій

Таблиця 3. Мовні особливості електронних форм комунікації в цифровому діловодстві.

Елемент цифрового середовища	Текстова реалізація	Мовна характеристика / трансформація
Кнопка в електронній системі	«Надіслати», «Підписати», «Зберегти чернетку»	Гранична лаконічність, імперативні дієслова
Системне повідомлення	«Документ успішно надіслано»	Стандартизована коротка конструкція, відсутність надлишкових компонентів
Повідомлення про помилку	«Помилка. Перевірте введені дані»	Комбінація номінативного та імперативного типу повідомлення
Статус документа	«На розгляді», «Підписано», «Відхилено»	Еліптичні конструкції, номінативізація процесів
Підтвердження дії	«Ви впевнені, що хочете видалити документ?»	Інтерактивна форма звернення до користувача
Автоматичне повідомлення системи	«Ваш запит прийнято в обробку»	Пасивна конструкція з елементами офіційно-ділового стилю
Інтерфейсні підказки	«Введіть номер документа», «Оберіть файл»	Інструктивний характер мовлення, мінімізація граматичних структур

ISSN 3041-1572 Online

Таблиця 4. Класифікація трансформацій української офіційно-ділової мови в умовах цифровізації діловодства

Тип трансформації	Характер прояву	Мовні особливості	Функціональний ефект
Нормативно-стандартизаційна	Посилення ролі ДСТУ, законодавчих вимог до електронних документів	Уніфікація мовних формул, стандартизовані шаблони, фіксовані конструкції	Забезпечення юридичної однозначності та єдності документів
Лексична трансформація	Оновлення термінологічної системи	Впровадження цифрових термінів (електронний підпис, цифровий документ, онлайн-звернення)	Розширення понятєвого апарату офіційно-ділової мови
Синтаксична трансформація	Спрощення структур речення	Перевага коротких конструкцій, еліпсис, зменшення складнопідрядних конструкцій	Підвищення швидкості сприйняття інформації
Стилістична трансформація	Зменшення надмірної формалізації	Скорочення канцеляризмів, рух до «простого офіційного стилю»	Підвищення доступності текстів для широкого користувача
Комунікативна трансформація	Перехід до інтерактивної цифрової комунікації	Діалогічність, повідомлення систем, статуси документів	Підвищення ефективності взаємодії «держава–громадянин»
Технологічно-алгоритмічна	Вплив цифрових платформ і шаблонів	Використання інтерфейсних формул, автоматичних повідомлень, готових блоків тексту	Алгоритмізація мовної діяльності у діловодстві

Подана класифікація трансформацій української офіційно-ділової мови в умовах цифровізації діловодства відображає багаторівневий характер змін, що відбуваються під впливом технологічної модернізації адміністративної комунікації. Її структура побудована за принципом поєднання нормативного, мовного та функціонально-комунікативного вимірів, що дозволяє комплексно охопити як внутрішньомовні, так і зовнішньо зумовлені фактори еволюції офіційно-ділового стилю.

Нормативно-стандартизаційна трансформація демонструє провідну роль законодавчо закріплених вимог та державних стандартів у формуванні єдиних моделей документування. У цьому контексті мовні засоби дедалі більше підпорядковуються уніфікованим правилам оформлення, що забезпечує юридичну визначеність текстів, однак водночас зменшує рівень їхньої індивідуальної варіативності.

Лексична трансформація безпосередньо пов'язана з активним оновленням термінологічної системи, зумовленим розвитком цифрового середовища. Поява нових понять, пов'язаних із електронним документообігом та цифровими сервісами, свідчить про розширення семантичного поля офіційно-ділової мови та її адаптацію до сучасних технологічних реалій.

Синтаксичні зміни характеризуються тенденцією до структурного спрощення висловлювань, що зумовлено вимогами оперативності обробки інформації в електронних системах. Це призводить до переваги коротких, логічно прозорих конструкцій, які оптимізують процес сприйняття та мінімізують ризики комунікативної неоднозначності.

Стилістична трансформація виявляється у поступовому зниженні рівня надмірної формалізації мовлення. Офіційно-діловий стиль, зберігаючи свою нормативність, набуває більшої функціональної гнучкості, що сприяє підвищенню доступності адміністративних текстів для широкого кола користувачів цифрових сервісів.

Комунікативний вимір змін відображає перехід від односторонньої моделі адміністративного мовлення до інтерактивної взаємодії, де ключову роль відіграють електронні платформи, автоматизовані повідомлення та системи зворотного зв'язку. Це формує новий тип комунікації між державними інституціями та громадянами, орієнтований на оперативність і прозорість.

Окремо виділена технологічно-алгоритмічна трансформація є найбільш показовою для сучасного етапу цифровізації. Вона засвідчує поступове входження алгоритмізованих структур у процес мовного оформлення документів, коли значна частина тексту генерується або структурується автоматизованими системами. Це змінює не лише форму документа, а й саму логіку мовленнєвої діяльності в межах діловодства, наближаючи її до стандартизованих цифрових моделей.

Таким чином, запропонована класифікація дозволяє не лише систематизувати основні напрями трансформації офіційно-ділової мови, але й виявити їх взаємозв'язок із процесами цифровізації державного управління. Це створює підґрунтя для подальших досліджень у напрямі гармонізації мовних, правових та технологічних аспектів адміністративної комунікації.

Проведений аналіз дозволяє констатувати, що цифровізація діловодства виступає чинником системних змін української офіційно-ділової мови, охоплюючи її лексичний, синтаксичний, стилістичний та комунікативний рівні. У результаті спостерігається посилення тенденцій до мовної економії, уніфікації формулювань і стандартизації мовних конструкцій, що зумовлено вимогами цифрового середовища та функціонуванням електронних систем документообігу.

Водночас такі трансформації не мають однозначного характеру. Підвищення оперативності та технологічної ефективності комунікації супровод-

ISSN 3041-1572 Online

жується змінами у способах мовного оформлення документів, зокрема скороченням варіативності мовних засобів та посиленням ролі шаблонних конструкцій. Це свідчить про поступове зміщення акценту з індивідуалізованого мовного конструювання до стандартизованих моделей, закладених у цифрові платформи.

Отже, цифровізація діловодства одночасно оптимізує процеси адміністративної комунікації та трансформує саму природу мовного висловлення в офіційно-діловій сфері. У цьому контексті особливої уваги потребують ті аспекти, які пов'язані з потенційними ризиками таких змін.

Подальший розгляд доцільно зосередити на проблемних наслідках цифровізації мовлення в діловодстві, що дозволить виявити як позитивні ефекти підвищення ефективності комунікації, так і можливі обмеження у функціонуванні української офіційно-ділової мови.

Одним із ключових наслідків цифровізації є посилення процесів мовної стандартизації, що реалізується через впровадження електронних форм документів, уніфікованих шаблонів і автоматизованих текстових структур. Така тенденція, з одного боку, підвищує ефективність обробки інформації, однак, з іншого — звужує спектр мовної варіативності та зменшує можливості індивідуального мовного вибору.

Додатковим викликом виступає тенденція до спрощення синтаксичної організації текстів, зумовлена вимогами швидкого сприйняття інформації та технічними особливостями цифрових платформ. У результаті відбувається поступове витіснення складних синтаксичних структур більш короткими та еліптичними конструкціями, що може впливати на повноту й точність адміністративного або правового змісту.

Суттєвим чинником трансформації є також алгоритмізація процесів створення документів, за якої мовна діяльність користувача частково замінюється вибором із запропонованих системою формулювань. Це змінює саму природу офіційно-ділового письма, наближаючи його до шаблонізованих моделей комунікації.

Окремо варто відзначити проблему співвідношення між юридичною точністю та комунікативною доступністю. Надмірна орієнтація на спрощення мовних конструкцій може підвищувати зрозумілість текстів, однак водночас створює ризики втрати необхідної юридичної деталізації, що є критично важливим для офіційно-ділового стилю.

Таким чином, цифровізація діловодства формує складне поле взаємодії між технологічною ефективністю та мовною нормованістю, що потребує подальшого наукового осмислення з урахуванням як лінгвістичних, так і правничих аспектів.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що цифровізація діловодства є одним із ключових чинників трансформації сучасної української офіційно-ділової мови, який впливає не лише на технічні аспекти документообігу, а й на мовну організацію адміністративної комунікації.

З'ясовано, що впровадження електронного документообігу та цифрових сервісів, регламентованих чинною нормативно-правовою базою [1; 2; 3], зумовлює суттєві зміни у структурі офіційно-ділового мовлення. Вони виявляються у посиленні тенденцій до стандартизації мовних форм, уніфікації текстових моделей та скорочення надлишкових мовних елементів.

Аналіз трансформацій офіційно-ділової мови показав, що найбільш виразні зміни відбуваються на лексичному, синтаксичному, стилістичному та комунікативному рівнях. Зокрема, спостерігається активне формування нової цифрової термінології, спрощення синтаксичних конструкцій, зменшення рівня формалізованості текстів та переорієнтація комунікації на інтерактивні моделі взаємодії між державними інституціями та громадянами.

Водночас встановлено, що процес цифровізації супроводжується низкою ризиків, серед яких найбільш суттєвими є посилення шаблонізації мовлення, звуження варіативності мовних засобів та вплив автоматизованих систем на структуру офіційно-ділових текстів. Це актуалізує проблему збереження балансу між мовною стандартизацією та комунікативною гнучкістю.

Особливого значення набуває необхідність гармонізації вимог цифрового середовища з нормами офіційно-ділового стилю, що передбачає одночасне забезпечення юридичної точності, нормативності та зрозумілості мовлення.

Перспективи подальших досліджень убачаються у поглибленому вивченні впливу цифрових платформ на мовні практики державного управління, а також у розробленні рекомендацій щодо оптимізації мовного оформлення електронних документів із урахуванням принципів точності та комунікативної ефективності.

Література:

1. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 № 851-IV (зі змінами та доповненнями). Україна.
2. Закон України «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 № 2155-VIII. Україна.
3. ДСТУ 4163:2020. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів. Київ: ДП «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості», 2020.
4. Гриценко Т. Б. Українська мова за професійним спрямуванням : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 624 с.
5. Гарбар І. В., Гарбар А. І. Культура мовлення : навчальний посібник. Миколаїв: НУК, 2023. 228 с.

ISSN 3041-1572 Online

6. Голоюх Л. В. Українська мова за професійним спрямуванням: навчальний посібник для студентів факультету економіки та управління. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 192 с.

7. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник. Київ: Алерта, 2023. 536 с.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2003). *On electronic documents and electronic document management: Law of Ukraine No. 851-IV of May 22, 2003 (as amended)*. [in Ukrainian].

2. Verkhovna Rada of Ukraine. (2017). *On electronic trust services: Law of Ukraine No. 2155-VIII of October 5, 2017*. [in Ukrainian].

3. Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality. (2020). *DSTU 4163:2020. Unified system of organizational and administrative documentation. Requirements for document formatting*. Kyiv: UkrNDNC. [in Ukrainian].

4. Hrytsenko, T. B. (2019). *Ukrainian language for professional purposes*. Kyiv: Center of Educational Literature. [in Ukrainian].

5 Harbar, I. V., & Harbar, A. I. (2023). *Culture of speech*. Mykolaiv: NUK. [in Ukrainian].

6. Holoiukh, L. V. (2023). *Ukrainian language for professional purposes for students of economics and management faculties*. Lutsk: Vezha-Druk. [in Ukrainian].

7. Shevchuk, S. V. (2023). *Ukrainian language for professional purposes*. Kyiv: Alerta. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 376.1-056.264:81’246.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-967-978

Суворова Людмила Костянтинівна кандидат філологічних наук, керівник Центру психологічної стійкості та інклюзивних практик «MindSpace», доцент кафедри педагогічних технологій та мовної підготовки Державного університету «Житомирська політехніка», м. Житомир, https://orcid.org/0000-0002-4616-5041

Штегеран Ірина Павлівна фахівець КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», кафедра психології, соціальної роботи та інклюзивної освіти, методист Одеського обласного ресурсного центру підтримки інклюзивної освіти, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0004-7733-2844

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ У ДІТЕЙ ІЗ ДИЗОНТОГЕНЕЗОМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ ДВОМОВ’Я

Анотація. У статті проаналізовано особливості мовленнєвого генезу дітей із порушеннями мовлення в умовах сучасного білінгвального середовища. Висвітлено вплив глобалізаційних чинників та вимушеної воєнної міграції на специфіку формування дитячого двомов’я, що зумовлює необхідність соціалізації та інтеграції українських дітей в іншомовний простір.

Авторами розкрито дуалістичну природу білінгвізму: як потужного когнітивного ресурсу та водночас чинника додаткового навантаження на когнітивну сферу дитини з мовленнєвою патологією. Особливу увагу приділено питанням диференціальної діагностики та труднощам засвоєння різних мовних рівнів (фонетико-фонематичного, лексико-граматичного) в ситуації міжмовної взаємодії. Встановлено, що ключовим викликом є розмежування симптомів мовленнєвого розладу та явищ міжмовної інтерференції, що потребує перегляду традиційних діагностичних інструментаріїв. Простежено закономрність у тому, як інтерференція мов впливає на структуру мовленнєвого дефекту, ускладнюючи процеси семантичного відбору та граматичного структурування, що потребує специфічної методології корекційного впливу.

У статті науково обґрунтовано нагальну необхідність впровадження інтегрованого філолого-логопедичного підходу та розробки спеціалізованої адаптивної дидактики, що враховує специфічний соціокультурний контекст кожної окремої родини. Констатовано, що ефективне подолання мовленнє-

вого дизонтогенезу в межах білінгвального простору потребує проектування такого адаптивного комунікативного середовища, яке забезпечувало б паритетну підтримку обох мовних систем без ризиків для психоемоційного стану та психічного здоров'я вихованця.

Результати проведеного дослідження акцентують увагу на тому, що системна робота над формуванням мовленнєвої компетенції дозволяє нівелювати загрози соціальної дезадаптації та створює фундамент для успішної інтеграції дитини в умови сучасного полікультурного соціуму. На теоретичному та емпіричному рівнях доведено принципову тезу про те, що за умови реалізації цілеспрямованого фахового супроводу, білінгвізм здатний трансформуватися у дієвий компенсаторний інструмент. Зокрема, двомовність стимулює інтенсивний розвиток метамовних навичок, когнітивну гнучкість мислення та загальну психологічну адаптивність особистості.

Ключові слова: білінгвізм, порушення мовлення, філолого-логопедичний підхід, соціалізація, когнітивний розвиток, мовленнєва корекція, двомовне середовище.

Suvorova Lyudmila Kostyantynivna Candidate of Philological Sciences, Director of the MindSpace Center for Psychological Resilience and Inclusive Practices «MindSpace», Associate Professor of the Department of Pedagogical Technologies and Language Training, Zhytomyr Polytechnic State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-4616-5041

Shteheran Iryna Pavlivna Specialist of the Odesa Academy of Continuing Education of the Odesa Regional Council, Department of Psychology, Social Work and Inclusive Education, methodologist of the Odesa Regional Resource Center for Support of Inclusive Education, Odesa, https://orcid.org/0009-0004-7733-2844

THEORETICAL BASIS OF THE FORMATION OF SPEECH COMPETENCE IN CHILDREN WITH SPEECH DYSONTOGENESIS IN BILINGUAL CONDITIONS

Abstract. This article analyzes the characteristics of speech development in children with speech disorders within the context of a modern bilingual environment. It examines the impact of globalization and forced war-related migration on the specific processes of child bilingualism, which necessitates the socialization and integration of Ukrainian children into a foreign-language environment.

The authors explore the dual nature of bilingualism: as both a powerful cognitive resource and, at the same time, a factor placing additional demands on the

cognitive sphere of a child with a speech disorder. Particular attention is paid to issues of differential diagnosis and the difficulties of mastering various linguistic levels (phonetic-phonemic, lexical-grammatical) in situations of cross-linguistic interaction. It has been established that the key challenge is distinguishing between symptoms of a speech disorder and phenomena of cross-linguistic interference, which requires a reevaluation of traditional diagnostic tools. A pattern has been identified in how language interference affects the structure of speech disorders, complicating the processes of semantic selection and grammatical structuring, which requires a specific methodology for corrective intervention.

The article provides a scientific rationale for the urgent need to implement an integrated philological and speech-therapeutic approach and to develop specialized adaptive teaching methods that take into account the specific sociocultural context of each individual family. It is noted that effectively overcoming speech dysontogenesis within a bilingual environment requires the creation of an adaptive communicative environment that would provide equal support for both language systems without posing risks to the child's psycho-emotional state and mental health.

The results of this study highlight that systematic work on developing language competence helps mitigate the risks of social maladjustment and lays the foundation for a child's successful integration into a modern multicultural society. At both the theoretical and empirical levels, the fundamental thesis has been proven that, provided there is targeted professional support, bilingualism can be transformed into an effective compensatory tool. In particular, bilingualism stimulates the intensive development of metalinguistic skills, cognitive flexibility of thinking, and the overall psychological adaptability of the individual.

Keywords: bilingualism, speech disorders, philological and speech therapy approach, socialization, cognitive development, speech correction, bilingual environment.

Постановка проблеми. Соціокультурна ситуація в Україні визначається інтенсифікацією процесів глобалізації, міграційної мобільності та розширенням міжкультурної комунікації. У сучасній системі спеціальної освіти, корекційно-відновлювальної роботи та логопедичної практики проблема діагностики, мовленнєвого розвитку та корекції порушень в умовах білінгвізму набуває пріоритетного значення. Актуальним завданням сучасної логопсихології та спеціальної педагогіки є не лише верифікація рівня мовленнєвого розвитку, а й проєктування ефективних корекційно-розвивальних стратегій. Такі стратегії мають базуватися на комплексному врахуванні інтерференції мовних систем, соціокультурного контексту родини, індивідуального психолінгвістичного профілю дитини та розробці принципів адаптивної дидактики.

ISSN 3041-1572 Online

Особливої гостроти це питання набуває в контексті воєнної міграції, що спричинила масове переміщення українських дітей у гетерогенне іншомовне середовище. Вимушена зміна лінгвістичного простору суттєво трансформує динаміку мовленнєвого генезу, процеси соціалізації та інтеграції, що потребує наукового переосмислення підходів до психолого-педагогічного супроводу таких дітей за кордоном.

Це зумовлює зростання кількості дітей, які з раннього віку опановують дві або більше мов, перебуваючи в умовах природного білінгвізму. Двомовність виступає потужним когнітивним і комунікативним ресурсом, що сприяє розширенню можливостей соціалізації, міжкультурної інтеграції та загального інтелектуального розвитку дитини. На думку Еллен Біалісток, двомовність розвиває гнучкість мислення, активізує формування метамовних навичок [6].

Водночас багатомовне середовище створює низку специфічних викликів у сфері психолінгвістичного розвитку, особливо для дітей із порушеннями мовленнєвого генезу. Діти з мовленнєвими розладами стикаються з труднощами у засвоєнні фонетико-фонематичної системи, лексико-граматичних структур та комунікативних стратегій навіть у монолінгвальному середовищі. У контексті білінгвізму ці дефіцитарні стани можуть посилюватися через необхідність одночасного оперування двома мовними кодами, що вимагає додаткових когнітивних і лінгвістичних зусиль. Білінгвізм сам по собі не викликає розладів, але потребує особливого диференційного підходу у контексті вивчення впливу на комунікативну складову [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження засвідчують, що за умови цілеспрямованого психолого-педагогічного супроводу двомовність може виявляти компенсаторний ефект. У вітчизняній та європейській науці питання білінгвізму як ресурсу часто розглядається через призму лінгводидактики та логопедії. Так, професор Джоан Парадіс, провідний експерт з двомовності та розладів, фокусує власні дослідження на тому, як відрізнити типові помилки при засвоєнні другої мови від реальних мовленнєвих розладів [9].

Аналіз сучасних наукових праць свідчить про зміну парадигми у вивченні дитячого білінгвізму: від розгляду двомовності як обтяжувального чинника до її інтерпретації як потужного когнітивного ресурсу. Фундаментальні дослідження Е. Біалісток та Дж. Каммінса доводять, що білінгвізм стимулює розвиток виконавчих функцій мозку та метамовних навичок, створюючи базу для успішного навчання [5]. Водночас у працях Дж. Парадіс та К. Конерт [9] акцентується увага на складності диференційної діагностики: автори підкреслюють необхідність розмежування ознак мовленнєвого розладу (DLD) від закономірних процесів міжмовної інтерференції. У вітчизняному

науковому дискурсі питання корекційної підтримки дітей-білінгвів із порушеннями мовленнєвого розвитку детально висвітлено у роботах Ю. Рібцун [3] та О. Ткач, які обґрунтовують важливість врахування структури дефекту при виборі стратегій міжкультурної комунікації. Особливого значення набуває концепція лінгвістичної адаптивності, що розглядається в працях В. Тарасун, де білінгвальне середовище виступає не лише викликом, а й потенційним компенсаторним механізмом у подоланні мовленнєвого дефіциту. Процес навчання, як зазначають Бабич Н.М., Тичина К.О., Тищенко Л.А., для дітей, які мають когнітивні труднощі, стає психолінгвістично та психофізіологічно некомфортним, адже це потребує створення нових нейронних мереж, багаторівневої організації та сенсорної корекції рухових процесів [1]. Жаборюк О.А. та Жаборюк І.А. досліджують нейропсихічні механізми природного білінгвізму та роблять акцент на формуванні мовних понять у мозку дитини. Поняття білінгвізму науковці розглядають у взаємозв'язку із затримками розвитку мовлення та складнощами засвоєння іноземних мов у дорослих [2]. Черніченко Л. вважає, що двомовність може впливати на ранній розвиток, і корекція більш ефективна на ранніх етапах розвитку дитини [4].

Аналіз науково-теоретичних джерел свідчить, що формування мовленнєвої компетенції у дітей із дизонтогенезом мовлення в умовах білінгвізму є складним багатоаспектним процесом, що перебуває на перетині логопедії, психолінгвістики та соціолінгвістики. Наявність мовленнєвих порушень суттєво обтяжує процес засвоєння двох мовних систем, що потребує особливого підходу до діагностики та корекції. Більшість дослідників сходяться на думці, що ефективна терапія має базуватися на принципі опори на сильнішу мовну ланку з поступовим формуванням лексико-граматичного базису в обох мовах. Водночас залишається актуальною потреба в розробці цілісних методичних систем, які б враховували не лише структуру мовленнєвого дефекту, а й етнокультурний контекст та специфіку мовленнєвого середовища, у якому виховується дитина.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та систематизації особливостей формування мовленнєвої компетенції у дітей із порушеннями психомовленнєвого розвитку (дизонтогенезом), які виховуються в умовах білінгвального середовища, для визначення найбільш ефективних напрямів корекційної допомоги.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій парадигмі мовленнєва компетенція розглядається не просто як володіння сумою лінгвістичних знань, а як здатність дитини адекватно й ефективно використовувати мову в конкретних ситуаціях спілкування. О. Леонтьєв, Н. Зав'язун, А. Богуш вважають, що мовленнєву компетентність варто розуміти як феномен, що має складну ієрархічну структуру й охоплює фонетичний (звуковимова та

ISSN 3041-1572 Online

фонематичний слух), лексичний (словниковий запас), граматичний (правильність побудови конструкцій) та діалогічний (навички комунікативної взаємодії) рівні. Доречно при цьому зауважити, що компетенція – це практичне застосування мови (performance), натомість компетенція у суто лінгвістичному розумінні (за Н. Хомським, [7]) – це знання системи мови (competence). Процес її формування підпорядкований суворим онтогенетичним закономірностям: від перших гуління та лепету до розгорнутого фразового мовлення. Кожен віковий етап характеризується певними кількісними та якісними показниками, які є маркерами нормативного розвитку. Однак у дітей із дизонтогенезом ці етапи часто зміщуються або деформуються, що в умовах двомов'я призводить до специфічних труднощів у диференціації мовних одиниць та зниження загального рівня комунікативної адаптації.

Сучасні соціокультурні трансформації, зумовлені інтенсифікацією міграційних процесів та глобалізацією, призводять до збільшення частки дітей, які виховуються в умовах білінгвізму. Двомовне середовище створює специфічні умови для онтогенезу мовлення: розширюючи когнітивний потенціал особистості, воно водночас може провокувати додаткові труднощі у засвоєнні мовних норм дітьми з дизонтогенезом мовлення. Зростання кількості білінгвів із порушеннями вербальної комунікації у логопедичній практиці актуалізує потребу в обґрунтуванні та розробці диференційованих корекційних підходів.

Розгляд явища білінгвізму в контексті сучасного освітнього простору дозволяє трактувати його як вагомий ресурс для розвитку когнітивних та комунікативних компетентностей особистості. Класичне визначення білінгвізму як здатності індивіда використовувати дві мови у повсякденній життєдіяльності на різних рівнях володіння запропонував Л. Блумфілд (1933). Для формування цілісної наукової парадигми цього феномену необхідне його всебічне вивчення, що передбачає інтеграцію теоретичних концепцій та аналіз практичної реалізації мовленнєвих стратегій.

Хоча лінгвістичне обґрунтування терміна «білінгвізм» пов'язують із працями У. Вайнрайха, витоки дослідження цієї проблеми сягають XIX – початку XX століття. Вагомий внесок у розробку теоретичних засад взаємодії мовних систем внесли представники вітчизняної та зарубіжної лінгвістичних шкіл, зокрема: В. Богородицький, І. Бодуен де Куртене, В. Жирмунський, О. Поліванов та Л. Щерба.

На сучасному етапі особливої актуальності набуває вивчення лексичного компонента мовлення дітей-білінгвів. Це зумовлено складністю процесів кодування та декодування інформації в умовах полілінгвального середовища, де дитина змушена одночасно опановувати кілька мовних кодів, що

безпосередньо впливає на темпи та якість формування її мовленнєвої компетенції. Сучасна наука розглядає білінгвізм як міждисциплінарний феномен, що вивчається лінгвістикою (структура тексту), соціологією (мовна поведінка груп), психологією та психолінгвістикою (механізми породження мовлення), а також логопедією (вплив на звуковимову та загальний розвиток промови). У науковому дискурсі виокремлюються два основні підходи до дефініції двомовності. Представники максималістського підходу (В. Аврорін, Ю. Дешерієв, Т. Бертагаєв) визначають білінгвізм як однакове, досконале та вільне володіння обома мовами. Натомість прихильники функціонально-діяльнісного підходу (У. Вайнрайх, В. Розенцвейг, Є. Верещагін) трактують білінгвізм як практику почергового використання мов залежно від умов спілкування, не встановлюючи жорстких меж ступеня знань. Цю думку розвиває А. Леонтьєв, акцентуючи на ситуативному виборі мовних засобів, та В. Ярцева й А. Супрун, які розглядають двомовність як динамічну здатність до досягнення порозуміння різного ступеня складності.

У контексті логопедичної роботи з дітьми-білінгвами критичного значення набуває розмежування понять «мовленнєва вада» (зумовлена дизонтогенезом) та «мовленнєва некомпетентність» (наслідок недостатнього впливу мовного середовища або інтерференції). Діагностична стратегія має базуватися на комплексному аналізі мовленнєвого анамнезу та поточної комунікативної практики дитини.

Обстеження винятково однією мовою (зазвичай державною або мовою навчання) може дати хибно-позитивний результат щодо наявності недорозвинення мовлення. Тільки за умови виявлення аналогічних дефіцитів у фонетичній, лексичній та граматичній системах обох мов можна стверджувати про наявність стійкого дизонтогенезу. Глибокий аналіз мовленнєвої біографії передбачає з'ясування статусу «першої» мови (L1) та особливостей сімейного комунікативного простору дозволяє відокремити прояви природної мовної інтерференції від патологічних симптомів. Визначення домінантної мовної системи відбувається шляхом встановлення тієї мови, яка є когнітивно сильнішою для дитини на момент обстеження, є фундаментальним для вибору мови-базису, на якій будуватиметься подальша корекційна робота.

Таким чином, розмежування патологічного дизонтогенезу та функціональної непідготовленості до двомовства дозволяє уникнути гіпердіагностики та забезпечити прицільний вплив на пошкоджені ланки мовленнєвого механізму, не ігноруючи при цьому унікальний соціокультурний статус дитини.

Експериментальна перевірка запропонованих вище механізмів (а точніше алгоритму) вивчення білінгвізму здійснювалася на базі спеціалізованого логопедичного центру м. Одеси. Вибіркову сукупність дослідження склали 20

дітей віком 5–8 років, які виховуються в умовах природного українсько-англійського білінгвізму та мають діагностований дизонтогенез мовлення. Корекційно-розвивальна програма тривалістю 6 місяців базувалася на комплексному впливі та включала такі компоненти:

А) цикл індивідуальних логопедичних занять із застосуванням методики паралельного стимулювання обох мовних систем;

Б) програму домашнього супроводу (Home-based Intervention) для закріплення мовленнєвих навичок у сімейному колі;

В) спеціалізовані когнітивні вправи та ігрові практики, спрямовані на свідоме розмежування мовних кодів (Code-switching training).

Аналіз результатів після завершення апробації дозволив констатувати позитивну динаміку за ключовими показниками мовленнєвої компетенції, що можна простежити у таблиці 1:

Відсоток	Результат у ході експерименту
85 %	продемонстрували кількісне та якісне зростання обсягу активного словникового запасу в обох мовних системах
70 %	зафіксовано мінімізацію явищ негативної інтерференції та патологічного змішування кодів
60 %	значно покращили рівень розвитку фонематичного сприймання та нормалізували артикуляційний праксис

Табл. 1 Апробаційні результати дослідження

За результатами анкетування батьків, було відзначено суттєве підвищення рівня комунікативної ініціативності та зняття психологічних бар'єрів під час спілкування. Отримані дані підтверджують, що білінгвальне середовище виступає потужним когнітивним ресурсом лише за умови цілеспрямованого логопедичного супроводу та дотримання родиною фахово обґрунтованої мовної стратегії. Інтеграція філологічного аналізу в систему логопедичного обстеження дає змогу верифікувати специфічні особливості мовленнєвого розвитку дітей-білінгвів, диференціюючи прояви мовної інтерференції від патологічних симптомів. Своєчасна розробка та впровадження адаптованих корекційних методик є необхідною умовою для гармонійної розбудови обох мовних систем, що дозволяє попередити виникнення вторинних когнітивних та академічних труднощів у процесі навчання.

Комплексний аналіз виявив низку детермінованих чинників, що ускладнюють формування мовленнєвої компетенції в умовах двомов'я, що можна простежити у наступних аспектах, представлених у Табл. 2:

Аспект	Характеристика

Фонетико-фонематичний	характеризується стійкою міжмовною інтерференцією та деформацією фонемних сіток обох мов. Спостерігається сплутування артикуляційних укладів, заміщення складних фонем однієї мови простішими звуками-субститутами іншої (наприклад, вокалізація сонорів), а також явища code-mixing на морфемному рівні. Це призводить до порушення просодики та зниження виразності мовлення.
Лексико-граматичний аспект	виявляється у формі «компенсаторного мовного мінімалізму». Через сповільнений темп актуалізації лексики діти використовують обмежений набір лексем, часто вдаючись до змішаних висловлювань (семантичних гібридів) для заповнення лакун у словниковому запасі однієї з мов.
Когнітивне навантаження	процес декодування та перемикання між двома лінгвістичними кодами вимагає значних нейропсихологічних зусиль. У дітей із дизонтогенезом це призводить до швидкої втомлюваності, зниження концентрації уваги та дефіциту навчальної мотивації через надмірний когнітивний тиск.
Психоемоційний статус	труднощі вербалізації часто стають причиною вторинних психологічних нашарувань: мовленнєвого негативізму, зниження комунікативної самооцінки та соціальної дезадаптації, що створює додаткові бар'єри у логопедичній корекції.

Табл.2 Фактори ускладнення формування мовленнєвої компетенції в умовах двомов'я

Ефективність подолання мовленнєвих труднощів у дітей із дизонтогенезом в умовах білінгвізму забезпечується реалізацією комплексної стратегії, що базується на принципах диференціації мовних контекстів та мультимодального впливу. Ключовим аспектом є дотримання концепції взаємозалежності мов (J. Cummins, 2021), згідно з якою розвиток базисної мовної системи (L1) виступає фундаментом для успішного засвоєння другої мови. Корекційний процес має ґрунтуватися на ранньому логопедичному втручанні (Л. Черніченко, 2023) та індивідуалізації навчальних планів, які враховують специфічний соціокультурний профіль дитини. Практична реалізація передбачає поєднання традиційних технік із цифровими інтерактивними інструментами для підвищення мотивації та забезпечення повторюваності вправ. Особлива роль відводиться налагодженню партнерської взаємодії з родиною, що полягає у формуванні свідомої мовної стратегії батьків та забезпеченні єдиного комунікативного режиму в домашньому середовищі, що в сукупності мінімізує явища інтерференції та сприяє гармонійній інкультурації дитини (Табл. 3).

Механізм	Зміст рекомендацій та інструментарій	Науково-методичне обґрунтування
1. Організація мовного режиму	Впровадження стратегії «одне середовище – одна мова» (наприклад, українська вдома / англійська в закладі освіти) для чіткого розмежування кодів.	Мінімізація негативної інтерференції та запобігання змішуванню мовних структур.
2. Когнітивна база та L1-підтримка	Пріоритетний розвиток лексико-граматичного базису рідної мови (L1) як когнітивного фундаменту.	Концепція взаємозалежності мов (J. Cummins): глибинні компетенції L1 переносяться на засвоєння L2.
3. Мультимодальна стимуляція	Використання візуальних опор (PEC-картки), тактильних стимулів, аудіальних маркерів та жестової підтримки.	Формування міцних міжпівкульних зв'язків та полегшення процесу декодування інформації.
4. Рання превенція та діагностика	Скринінг мовленнєвого розвитку в дошкільному віці обома мовами (L. Chernichenko, 2023).	Попередження вторинної дезадаптації та корекція порушень на етапі найбільшої пластичності мозку.
5. Індивідуалізація маршруту	Побудова індивідуальної програми (ІП) з урахуванням домінантної мови та соціокультурного статусу родини.	Забезпечення прицільного впливу на пошкоджені ланки мовленнєвого механізму.
6. Партнерство з родиною	Тренінги для батьків щодо технік розширення словника та дотримання єдиного мовного режиму.	Створення неперервного корекційного простору поза межами логопедичного кабінету.
7. Гейміфікація та цифровізація	Інтеграція спеціалізованих логопедичних застосунків та інтерактивних платформ у процес занять.	Підвищення мотивації, ігрове закріплення навичок та автоматизація складних фонем.

Табл.3. Алгоритм корекційно-педагогічного супроводу дітей-білінгвів із дизонтогенезом мовлення

Фундаментальними принципами логопедичної роботи з дітьми-білінгвами є системність та функціональна структурованість, що реалізуються через чітке контекстуальне розмежування мовних сфер та розробку індивідуального мовленнєвого профілю з опорою на домінантну мовну систему. Стратегія раннього втручання передбачає проведення комплексного скринінгу, який

охоплює діагностику фонетико-фонематичних процесів обома мовами, верифікацію обсягу активного й пасивного словника та врахування етнокультурних особливостей дитини. Корекційний процес базується на використанні адаптованих білінгвальних методик, зокрема: застосуванні мультимодальних опор (візуалізація, піктограми, жестикуляція), методі паралельного формування аналогічних лінгвістичних конструкцій та поетапній диференціації лексико-граматичних категорій для превенції міжмовної інтерференції. Такий підхід забезпечує не лише подолання первинного дефекту, а й гармонізацію взаємодії двох мовних систем у свідомості дитини.

Висновки. Білінгвізм у поєднанні з мовленнєвою патологією є складним феноменом, що потребує інтегрованого підходу на межі лінгвістики, психології та логопедії. Дизонтогенез мовлення у білінгвальному середовищі має специфічну структуру, де первинний дефект обтяжується явищами стійкої міжмовної інтерференції та патологічного змішування кодів. Ключовим чинником ефективної допомоги є розмежування патологічного недорозвинення мовлення та функціональної «мовленнєвої некомпетентності», спричиненої соціокультурними чинниками. Об'єктивна оцінка стану дитини можлива лише за умови проведення скринінгу обома мовами з урахуванням домінантної мовної системи як базису для корекції. Результати апробації запропонованої програми підтвердили, що системне використання білінгвально адаптованих методик (мультимодальна стимуляція, цифрові інструменти та розмежування мовних контекстів) забезпечує позитивну динаміку. Успіх логопедичного впливу безпосередньо залежить від залученості родини та дотримання єдиної мовної стратегії. Співпраця логопеда з батьками дозволяє перетворити білінгвальне середовище з чинника ризику на потужний когнітивний ресурс, що сприяє гармонійному розвитку особистості дитини. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці диференційованих програм для різних типів білінгвізму та пошуку новітніх нейропедагогічних методів стимуляції мовленнєвої активності у полілінгвальному просторі.

Література:

1. Бабич Н.М., Тичина К.О., Тищенко Л.А. Двомовність у дітей з порушеннями мовлення: логопедичний аспект. 2024. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-457-3-1.
2. Жаборюк О. А., Жаборюк І. А. Деякі аспекти проблеми білінгвізму. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. 2018. № 37. С. 45–49.
3. Рібцун Ю. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з дітьми з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посіб. К. : «Педагогічна думка», 2014. 238 с.
4. Черніченко Л. Характеристика та аналіз порушень мовленнєвого розвитку дітей раннього віку *Education. Innovation. Practice,* № 3, p. 47–51, 2023. https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4gKzjR14/

5. Bialystok E. Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. *Bilingualism: Language and Cognition.* 12(01):3 – 11. DOI:10.1017/S1366728908003477 2009. URL: https://www.researchgate.net/publication/231843974_Bilingualism_The_good_the_bad_and_the_indifferent_Bilingualism

6. Bialystok E. Reshaping the mind: The benefits of bilingualism. *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 2011. DOI: 10.1037/a0025406

7. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press. Massachusetts Institute of Technology Cambridge, Massachusetts.

8. Kohnert K. Language Disorders in Bilingual Children and Adults. *Plural Publishing*, 2013. URL: https://psycnet.apa.org/record/2013-08978-000

9. Paradis, J., Genesee, F., & Crago, M.B. Dual Language Development and Disorders: A Handbook on Bilingualism and Second Language Learning (3rd Edition). Paul H. Brookes Publishing, 2021. URL: https://clipr.cc/mdhV9

10. Paradis J., Genesee F., Crago M. B. Dual Language Development and Disorders. *Journal of Monolingual and Bilingual Speech.* 2021 (3rd Ed.). https://doi.org/10.1558/JMBS.22761

References:

1. Babych, N. M., Tythyna, K. O., & Tyshchenko, L. A. (2024). Bilingualism in children with speech disorders: logopedic aspect [in Ukrainian]. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-457-3-1

2. Zhaboriuk, O. A., & Zhaboriuk, I. A. (2018). Deiaki aspekty problemy bilinhvizmu [Some aspects of the problem of bilingualism]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu, (37), 45–49.

3. Ribtsun, Yu. V. (2014). Korektsiino-rozvyvalna ta navchalno-vykhovna robota z ditmy z fonetyko-fonematychnym nedorozvytkom movlennia [Correctional-developmental and educational work with children with phonetic-phonemic underdevelopment of speech]. Pedahohichna dumka.

4. Chernichenko, L. (2023). Characterization and analysis of speech development disorders in young children. Education. Innovation. Practice, (3), 47–51. https://ouci.dntb.gov.ua/en/works/4gKzjR14/

5. Bialystok, E. (2009). Bilingualism: The good, the bad, and the indifferent. Bilingualism: Language and Cognition, 12(1), 3–11. https://doi.org/10.1017/S1366728908003477

6. Bialystok, E. (2011). Reshaping the mind: The benefits of bilingualism. Canadian Journal of Experimental Psychology. https://doi.org/10.1037/a0025406

7. Chomsky, N. (1965). Aspects of the Theory of Syntax. MIT Press.

8. Kohnert, K. (2013). Language Disorders in Bilingual Children and Adults. Plural Publishing.

9. Paradis, J., Genesee, F., & Crago, M. B. (2021). Dual Language Development and Disorders: A Handbook on Bilingualism and Second Language Learning (3rd ed.). Paul H. Brookes Publishing.

10. Paradis, J., Genesee, F., & Crago, M. B. (2021). Dual Language Development and Disorders. Journal of Monolingual and Bilingual Speech. https://doi.org/10.1558/JMBS.22761

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 374:37.016:76:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-979-994

Сушанов Олексій Вікторович аспірант ІІІ року навчання кафедри теорії і методики позашкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-8296-3475

СУЧАСНІ ЦИФРОВІ ІНСТРУМЕНТИ У НАВЧАННІ ГРАФІЧНОГО ДИЗАЙНУ В ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються актуальні питання оновлення змісту навчання графічного дизайну в закладах позашкільної освіти в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та генеративного штучного інтелекту. Обґрунтовано, що традиційні підходи до викладання, засновані виключно на використанні класичних графічних редакторів, уже не повністю відповідають сучасним вимогам дизайнерської індустрії, тоді як безсистемне впровадження ШІ-інструментів може негативно впливати на формування базових професійних навичок учнів. У зв'язку з цим визначено необхідність пошуку збалансованих моделей навчання, що поєднують фундаментальні принципи графічного дизайну (композиція, типографіка, колористика) з новітніми підходами, зокрема промпт-інжинірингом і використанням генеративних сервісів.

У роботі здійснено аналіз сучасних досліджень у галузі цифровізації дизайн-освіти, що дозволило окреслити основні тенденції інтеграції штучного інтелекту в навчальний процес. Запропоновано класифікацію цифрових інструментів за типом технологій, функціональним призначенням, рівнем складності та моделлю розповсюдження, що створює основу для їх обґрунтованого педагогічного відбору. Особливу увагу приділено соціально-економічному контексту України, де питання доступності програмного забезпечення є визначальним чинником організації навчання. У зв'язку з цим доведено доцільність використання безкоштовних та freemium-інструментів як ефективної альтернативи дорогим комерційним продуктам без втрати якості освітнього процесу.

На основі проведеного аналізу обґрунтовано оптимальний набір цифрових інструментів для авторської програми навчання графічного дизайну, що включає класичні редактори для роботи з растровою, векторною графікою та UI/UX-дизайном, а також сучасні ШІ-сервіси для генерації візуального контенту. Ключовим результатом дослідження є розробка методики "Подвійного треку", яка передбачає паралельне виконання навчальних завдань

ISSN 3041-1572 Online

традиційними та ШІ-асистованими способами. Такий підхід сприяє формуванню комплексного дизайнерського мислення, розвитку креативності, критичного аналізу результатів генерації та усвідомленого використання цифрових інструментів.

Практична значущість дослідження полягає у можливості впровадження запропонованої методики в освітній процес закладів позашкільної освіти, що забезпечує поєднання фундаментальної підготовки з актуальними вимогами цифрової індустрії. Отримані результати можуть бути використані при розробці навчальних програм, курсів і методичних матеріалів для різних вікових груп учнів.

Ключові слова: позашкільна освіта, графічний дизайн, штучний інтелект в освіті, цифрові компетентності, промпт-інжиніринг, проєктна діяльність, дизайн-мислення, UX/UI-дизайн, методика “Подвійного треку”, креативність, візуальна комунікація.

Sushanov Oleksii Viktorovych 3rd-year PhD Student, Department of After-School Education, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-8296-3475

MODERN DIGITAL TOOLS IN TEACHING GRAPHIC DESIGN IN AFTER-SCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article addresses current issues regarding the modernization of graphic design education in after-school institutions amidst the rapid advancement of digital technologies and generative artificial intelligence. It is substantiated that traditional teaching approaches, based solely on classical graphic editors, no longer fully meet the requirements of the modern design industry. Conversely, the unsystematic integration of AI tools may negatively affect the development of fundamental professional skills in students. In this regard, the study emphasizes the need for balanced educational models that combine core principles of graphic design (composition, typography, color theory) with emerging competencies, such as prompt engineering and the strategic use of generative services.

The study analyzes recent research on the digital transformation of design education, identifying key trends in the integration of artificial intelligence into the learning process. A classification of digital tools is proposed based on technological type, functional purpose, level of complexity, and distribution model, providing a structured framework for their pedagogically sound selection. Particular attention is paid to the socio-economic context of Ukraine, where software accessibility is a decisive factor in organizing education. Consequently, the use of free and "freemium" tools is justified as an effective alternative to expensive commercial solutions without compromising the quality of learning outcomes.

Based on the conducted analysis, an optimal set of digital tools for a proprietary educational program in graphic design is substantiated. It includes classical tools for raster, vector, and UI/UX design, as well as modern AI-based services for visual content generation. The key contribution of the study is the development of the “Double-Track Methodology,” which involves the parallel execution of design tasks using both traditional and AI-assisted approaches. This methodology enables the formation of holistic design thinking, enhances creativity, fosters critical evaluation of AI-generated results, and promotes the conscious use of digital technologies.

The practical significance of the research lies in the potential implementation of the proposed methodology in after-school education, ensuring a balance between fundamental training and current industry demands. The findings can be applied to the development of curricula, courses, and teaching materials tailored to various age groups of students.

Keywords: After-school education (also referred to as non-formal or out-of-school education), graphic design education, generative AI in education, digital competencies, prompt engineering, project-based learning, design thinking, UX/UI design, Double-Track Methodology, visual communication, digital ethics.

Постановка проблеми. Цифрові технології змінюють підходи до навчання графічного дизайну, що вимагає постійного оновлення освітніх програм та змісту навчання. Класичні графічні редактори більше не охоплюють всі потреби індустрії. Вже зараз генеративний штучний інтелект стає частиною дизайнерської практики. Тому педагоги, в тому числі й позашкільної освіти, змушені інтегрувати нові інструменти так би мовити "на ходу", за часту без достатньої методичної бази. Досить часто цей процес має інтуїтивний і трохи хаотичний характер. Враховуючи, що ринок AI-рішень стрімко зростає, то вибір оптимального набору інструментів тільки ускладнюється. З іншої сторони традиційні методи побудови графічного контенту залишаються індустріальним стандартом. Надмірна орієнтація на генеративні сервіси може знизити базову підготовку учнів, що в подальшому їм не дасть можливості бачити повну картину дизайнерського мислення. Отже, виникає потреба у збалансованих моделях навчання, де застосовується поєднання таких класичних механізмів вивчення графічного дизайну як робота з растровими та векторними редакторами, основи композиції, типографії та колористики поруч з новітніми навичками промпт-інжинірингу. Така новітня практика потребує обґрунтованого відбору цифрових засобів навчання. Акцентування уваги на безкоштовних інструментах при цьому стає додатковою умовою доступності, що для контексту позашкільної освіти України є досить важливим фактором.

ISSN 3041-1572 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Використання цифрових інструментів та сервісів у навчанні графічному дизайну активно досліджується як у українському, так і в міжнародному контексті. У дослідженні британців Метьюза Дж., Шеннон С. та Роксбурга М. [1] здійснено систематичний огляд впливу автоматизації, штучного інтелекту та машинного навчання на візуальну комунікацію. Показано обмежену кількість досліджень у цій сфері та недостатню готовність освітніх програм до впровадження ШІ. Вчені з Південної Кореї Хванг Ю. та І. У. у своєму дослідженні "Graphic Design Education in the Era of Text-to-Image Generation" проаналізували трансформацію дизайн-освіти під впливом генеративного ШІ, зокрема на прикладі інструментів Midjourney та DALL-E. Дослідники виявили, що інтеграція генеративних сервісів у навчальний процес вимагає принципово нових освітніх цілей та методів, відмінних від традиційної освіти. Автори підкреслюють, що ШІ-інструменти вже ефективно слугують засобом візуального мозкового штурму для швидкої генерації концепцій [2]. У роботі Опеолуви А. " Integration of Digital Tools on Traditional Graphic Design Techniques in Some tertiary Institutions" також досліджено поєднання цифрових і традиційних підходів. Показано підвищення ефективності навчання при використанні інтегрованих програм [3]. Тобто можна відмітити актуальність таких досліджень у різних регіонах. Щодо українського контексту, то такі дослідження також активно розвиваються. Зокрема, у своїй праці Капелька А. О. [4] фокусує увагу на трансформації методичних підходів у викладанні графічного дизайну в умовах цифровізації, зокрема з урахуванням використання штучного інтелекту під час створення графічних проєктів. Дослідниця підкреслює, що для вітчизняного освітнього простору характерним є пошук балансу між збереженням фундаментальної художньо-мистецької підготовки та інтеграцією новітніх інтелектуальних інструментів для візуалізації. Авторка зазначає, що використання ШІ-сервісів не лише підвищує технічну вправність студентів, а й сприяє формуванню критичного мислення при роботі з візуальним контентом, що є критично важливим у контексті глобальних викликів дизайнерської індустрії. Узагальнення результатів наведених досліджень свідчить про активний розвиток напряму використання цифрових технологій і штучного інтелекту в освіті графічного дизайну. Але залишаються невизначеними питання системного відбору інструментів, їх педагогічної доцільності та інтеграції у навчальні програми з урахуванням вікових особливостей. Це зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Мета статті полягає у системному аналізі сучасних цифрових інструментів для навчання графічному дизайну та обґрунтуванні вибору оптимального набору програмного забезпечення для авторської програми позашкільної освіти. Основними завданнями даного дослідження є:

- систематизувати та проаналізувати функціональні можливості класичних графічних редакторів та ШІ-інструментів для графічного дизайну;
- визначити критерії відповідності цифрових інструментів віковим особливостям учнів позашкільної освіти;
- провести порівняльний аналіз інструментів за ключовими параметрами (складність, вартість, функціональність);
- обґрунтувати вибір класичних графічних та ШІ-інструментів для авторської програми навчання графічному дизайну.

Класифікація сучасних цифрових інструментів для графічного дизайну. Критеріїв для класифікації цифрових інструментів може бути досить велика кількість. Розглянемо декілька базових, які будуть враховані в подальшому дослідження для оновлення змісту навчання графічному дизайну. Спочатку визначимо види за типом використовуваних технологій:

- класичні графічні редактори (растрові, векторні, UI/UX інструменти);
- ШІ-інструменти на основі генеративних моделей;
- гібридні платформи, що поєднують традиційне редагування та ШІ-функції.

Насьогодні відслідковується чітка тенденція, що розробники класичних графічних інструментів, наприклад, такі як Adobe та CorelDRAW вже активно впроваджують генеративний ШІ безпосередньо в свої продукти [5, 6].

При класифікації за функціональним призначенням графічні інструменти можна виділити для роботи з растровою графікою та обробки зображень, векторною графікою та ілюстраціями, UI/UX дизайном та прототипування, генерацією зображень за текстовими описами, обробкою та покращенням існуючих зображень, ну і нарешті комплексні платформи для різних типів дизайну. За рівнем складності такі інструменти можуть бути поділені на професійні інструменти з високим порогом входу, платформи середнього рівня для напівпрофесійних користувачів та спрощені інструменти для початківців. За моделлю розповсюдження зазвичай виділяють комерційне ліцензоване ПЗ, безкоштовне ПЗ з відкритим кодом, Freemium-моделі (базовий функціонал безкоштовно) та різноманітні моделі SaaS за підпискою. Окреслюючи оптимальний набір цифрових інструментів для авторської програми навчання графічному дизайну, необхідно враховувати специфічний соціально-економічний контекст позашкільної освіти в Україні. Якщо на рівні теоретичного аналізу продукти Adobe Creative Cloud (Photoshop, Illustrator тощо) та платний план Midjourney демонструють найвищі показники функціональності та індустріальної релевантності, то практичне впровадження цих інструментів у закладах позашкільної освіти стикається з суттєвими фінансовими бар'єрами. Вартість підписок на комерційні продукти є різною, проте навіть $10/міс на окремого учня не всі навчальні заклади ПЗО

можуть собі дозволити в умовах обмеженого фінансування. Для більшості сімей індивідуальна платна підписка також може бути суттєвою витратою в сімейному бюджеті. Тому з огляду на економічну ситуацію в Україні та пріоритет доступності позашкільної освіти, авторська програма має базуватись виключно на безкоштовних інструментах або хоча б тих, що мають Freemium-моделі, які при цьому забезпечують достатній функціональний потенціал для формування дизайнерських компетентностей і реалізації методики "Подвійного треку". Тут важливо відмітити, що перехід до безкоштовних інструментів не означає педагогічного компромісу. Адже навички роботи з такими концепціями як композиція, колір, типографіка чи основні принципи UI/UX є фундаментальними і не завжди залежать від конкретного програмного забезпечення. Відповідно, вибір безкоштовних альтернатив є педагогічно виправданим рішенням, що знімає фінансові бар'єри не жертвуючи якістю навчання..

Огляд класичних комерційних графічних редакторів. Спочатку розглянемо світових лідерів, які є відомими у своїх напрямках і ними користується дуже великий відсоток професійних графічних дизайнерів. Такий аналіз допоможе зрозуміти необхідний функціонал та запити для професійного розвитку учнів.

Adobe Photoshop (https://www.adobe.com/ua/products/photoshop.html) – це один з найпотужніших інструментів для роботи з растровою графікою. Програма забезпечує повний цикл роботи з фотографіями та растровими зображеннями: від базової корекції до складного композитингу та цифрового живопису. Ключові функції редактора включають багаторівневу роботу з шарами та масками, розширений набір інструментів ретушування, колірну корекцію на професійному рівні, фільтри та ефекти, підтримку RAW-форматів, роботу з векторними елементами (shapes, text), Smart Objects для неруйнівного редагування тощо. Можна виділити такі переваги для навчання:

- індустріальний стандарт, знання Photoshop є обов'язковим дизайнерів;
- найповніший функціонал для роботи з растровою графікою;
- величезна кількість навчальних матеріалів, туторіалів, онлайн-курсів;
- інтеграція з іншими продуктами Adobe (Illustrator, InDesign);
- розвиває глибоке розуміння роботи з пікселями, шарами, кольором.

Серед недоліків відзначимо:

- висока вартість, підписка стартує від $11/міс;
- досить складний інтерфейс з високим порогом входу;
- ресурсомісткість, потребує потужного обладнання;
- місцями надмірна функціональність для початківців.

З точки зору вікової придатності цей класичний інструмент варто інтегрувати у навчання для учнів від 13-14 років, коли досягається достатній

рівень абстрактного мислення для роботи зі складними концепціями (шари, маски, режими накладання), для молодших учнів (10-12 років) можна використовувати спрощений підхід з фокусом на базові інструменти.

Іншим відомим продуктом від компанії Adobe є Adobe Illustrator (https://www.adobe.com/ua/products/illustrator.html), який також вважається стандартом індустрії, але вже для створення векторної графіки. Програма використовується для розробки логотипів, ілюстрацій, іконок, типографіки, технічних креслень – всього, що потребує масштабованості без втрати якості. Ключові функції редактора включають роботу з кривими Без'є та векторними об'єктами, розширені інструменти для роботи з шрифтами та типографікою, створення складних ілюстрацій, патернів, градієнтів, експорт в різні формати (SVG, PDF, EPS), інтеграція з іншими продуктами Adobe. Також до Illustrator включено такі ШІ-функції як Generative Recolor (автоматична генерація кольорових варіацій), Text to Vector Graphic (створення векторних сцен з текстових описів), автоматична трасування (переведення растру у вектор). Можна виділити такі переваги для навчання:

- розуміння принципів векторної графіки розвиває абстрактне мислення;
- ідеальний інструмент для розробки логотипів та фірмових стилів;
- результати роботи можуть використовуватися в різних масштабах (від візитки до білборду).

Серед недоліків відзначимо:

- та сама висока вартість Adobe підписки як і у Photoshop;
- складність опанування кривих Без'є для початківців;
- має інтерфейс менш інтуїтивний, ніж растрові редактори.

З точки зору вікової придатності цей інструмент оптимально вивчати також десь від 12-13 років. Робота з векторами вимагає розуміння геометричних концепцій, здатності до абстрактного мислення. Для молодших учнів доцільно починати з простіших векторних редакторів.

Figma (https://www.figma.com/community) є сучасною хмарною платформою для UI/UX дизайну, яка суттєво вплинула на підходи до проектування інтерфейсів завдяки гнучким можливостям для колаборації в реальному часі. Figma поєднує векторне редагування, прототипування та командну роботу в одному інструменті. Ключові функції включають векторне редагування з сучасним інтерфейсом, компонентна система (створення бібліотек елементів інтерфейсу), Auto Layout для адаптивних дизайнів, інтерактивне прототипування з анімаціями та переходами, реальний час колаборації (кілька людей працюють одночасно), Developer Handoff (передача макетів розробникам з кодом) тощо. За останні роки також введено ШІ-функції до функціоналу Figma, зокрема на прикладі інструменту Figma Make вже введено процеси генерації UI макетів з текстових промптів, AI-пошук та організація файлів,

автоматична генерація контенту для макетів, Vector Networks з AI-підказками. Можна виділити такі переваги для навчання:

- безкоштовна для освітніх цілей (план Figma Education) / 3 безкоштовних проєкти в персональному безкоштовному плані;
- має версію для роботи в браузері, тому не потребує окремого встановлення та потужного обладнання;
- сучасний, інтуїтивний інтерфейс, легший для освоєння, ніж складніші класичні продукти від Adobe;
- розвиває навички колаборації та командної роботи;
- максимальний фокус на UX/UI, який є одним з найбільш затребуваних напрямків дизайну;
- активна спільнота, безліч безкоштовних ресурсів та плагінів;
- можливість створення інтерактивних прототипів без коду.

Серед недоліків відзначимо:

- менш потужна, ніж той же Illustrator для складних ілюстрацій;
- залежність від інтернет-з'єднання;
- складніша для друкованої продукції, оскільки орієнтована більше на цифрові середовища інтеграції.

З точки зору вікової придатності цей інструмент також підходить учням десь від 11-12 років. Інтуїтивний інтерфейс робить Figma доступною для молодших учнів, ніж складніші продукти Adobe. Можливість створення інтерактивних прототипів додає елемент гри, що мотивує учнів.

Іншим відомим інструментом є Canva (https://www.canva.com/templates) платформа для швидкого створення графічного контенту на основі готових шаблонів. Хоча Canva не є професійним інструментом у традиційному розумінні, вона відіграє важливу роль у навчанні завдяки низькому порогу входу. Ключові функції включають наявність величезної бібліотеки шаблонів для різних форматів (соціальні мережі, презентації, постери, буклети), drag-and-drop інтерфейс, вбудована бібліотека елементів (фото, ілюстрації, іконки, шрифти), можливості базового редагування фото, командна робота та коментування. Також дана платформа містить набір ШІ-інструментів Canva Magic Studio, який має як інструменти для автоматичної генерації дизайнів з промптів (Magic Design), генерація зображень та відео (Magic Media), засоби реданування фото (Magic Eraser та Background Remover) та інші. Можна виділити такі переваги для навчання:

- дуже низький поріг входу – підходить навіть для 7-8 річних дітей;
- є безкоштовна версія з широкими можливостями;
- працює в браузері (так само як і Figma);
- вчить основам композиції через готові шаблони;
- інтегрує ШІ природно для початківців

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Серед недоліків відзначимо:

- обмежені можливості для професійної роботи;
- шаблонність може призвести до відсутності унікальності;
- не розвиває глибокі технічні навички;
- залежність від готових елементів.

З точки зору вікової придатності цей інструмент підходить для всіх вікових груп, а для молодших учнів (7-11 років) може бути ефективно введений як базовий інструмент для вивчення різних парадигм графічного дизайну. Для старших учнів може використовуватися як допоміжний інструмент для швидкого прототипування ідей.

Огляд топових ШІ-інструментів для графічного дизайну. Midjourney (https://www.midjourney.com/) є одним з найпотужніших генеративних ШІ для створення зображень з текстових описів (промптів). Коли ми чуємо про генерацію зображень, то даний інструмент майже одразу першим спадає на думку, що свідчить про його явну заявку стати стандартом в індустрії на рівні з продуктами Adobe. Ключові функції включають генерацію зображень різних стилів (фотореалізм, ілюстрації, концепт-арт, абстракція), контроль над композицією, освітленням, стилізацією через промпти, створення варіацій згенерованих зображень (upscale, variations, remix), роботу з референсами (image prompts), коли існуюче зображення використовується як основа для подальшої генерації, містить різні параметри стилізації (chaos level, aspect ratio) та специфічні режими, наприклад створення аніме/манга стилістик тощо. Можна виділити такі переваги для навчання:

- розвиває навички формулювання візуальних концепцій словами (промпт-інжиніринг);
- розширює візуальну культуру через експозицію до різних стилів;
- надихає та допомагає подолати творчий блок;
- вчить критично оцінювати згенеровані результати.

Серед недоліків відзначимо:

- платний доступ (від $10/міс базовий план);
- обмежений контроль над деталями (порівняно з традиційним редагуванням);
- етичні питання щодо авторства та використання навчальних даних;
- можливість генерації некоректного контенту

З точки зору вікової придатності цей інструмент оптимально вводити у навчання для учнів 14-15 років. Вимагає розвинених навичок вербального опису візуальних концепцій, критичного мислення для оцінки результатів. Для молодших учнів потрібен суворий контроль через можливість генерації неприйнятного контенту.

Adobe Firefly [6] – власний генеративний ШІ від Adobe, запущений у 2023 році. Ключова відмінність від конкурентів – фокус на комерційній безпеці:

модель навчена тільки на ліцензованому контенті (Adobe Stock, контент з відкритими ліцензіями, контент з закінченим терміном дії авторських прав). Firefly інтегрований безпосередньо в екосистему Adobe в таких інсртументах як Photoshop (Generative Fill, Generative Expand), Illustrator (Text to Vector Graphic, Generative Recolor), Adobe Express (генерація шаблонів), окрема веб-платформа Firefly. Серед основних можливості виділимо генерацію зображень з текстових описів, перетворення тексту в стилізовані 3D об'єкти (Text Effects), генерація векторної графіки (інтеграція з Illustrator), заповнення областей у Photoshop (Generative Fill), генерація шаблонів для різних форматів, контроль стилю через референсні зображення. Можна виділити такі переваги для навчання:

- інтеграція з Adobe інструментами, що дає дозволить покроково перейти від одних інструментів до інших;
- освітні знижки в рамках Creative Cloud підписки;
- чіткий контроль та модерація контенту.

Серед недоліків відзначимо:

- менш художньо виразний, ніж Midjourney;
- вимагає Adobe підписки для повного функціоналу;
- обмежена кількість генерацій у безкоштовному плані.

З точки зору вікової придатності цей інструмент оптимально вводити у навчання для учнів 12-13 років, особливо при використанні в зв'язці з іншими Adobe продуктами. Більш контрольований контент, ніж у відкритих платформ.

ChatGPT (https://chatgpt.com/) від OpenAI є не тільки текстовим асистентом, але й потужним інструментом для дизайнерів, оскільки може бути використаний для широкого класу завдань:

- генерація зображень безпосередньо в ChatGPT (DALL-E 3 integration)
- допомога в промпт-інжинірингу, покращення промптів для інших ШІ;
- генерація ідей та концепцій для дизайн-проєктів;
- допомога в написанні текстового контенту для дизайну;
- навчальний асистент для пояснення дизайн-концепцій.

Серед недоліків відзначимо:

- DALL-E 3 поступається Midjourney в художній виразності;
- обмеження на кількість генерацій;
- потребує стабільного інтернету.

З точки зору вікової придатності цей інструмент оптимально вводити у навчання для учнів 13-14 років. Текстовий інтерфейс може бути складним для молодших дітей. Ідеальний для старшої групи як комплексний асистент у навчанні.

Обґрунтування вибору безкоштовних інструментів для авторської програми з графічного дизайну за методикою "Подвійного треку". У

межах дослідження було сформовано авторську методику "Подвійного треку", суть якої полягає у паралельному виконанні навчальних завдань з графічного дизайну двома способами: традиційним (використання класичних графічних редакторів, поетапне створення дизайну) та ШІ-асистованим (застосування генеративних сервісів, промпт-інжиніринг, варіативність рішень). Такий підхід дозволяє поєднати фундаментальну підготовку з актуальними цифровими навичками, а також розвивати критичне мислення щодо результатів роботи штучного інтелекту. На основі проведеного аналізу для реалізації традиційного треку було обрано три ключові безкоштовні інструменти: GIMP, Inkscape та Figma, які у сукупності покривають основні напрями графічного дизайну.

GIMP (https://www.gimp.org/) є повноцінною заміною Adobe Photoshop для навчальних цілей. Ключові дизайнерські концепції - шари, маски, колірна корекція, ретушування - повністю представлені у GIMP. Тому це буде основний інструмент для вивчення растрової графіки, такі модулі "Основи растрового редагування", "Ретушування та корекція", "Цифровий живопис" можуть бути повноцінно на ньому пройдені. GIMP доступний на Windows, macOS та Linux, розповсюджується під ліцензією GPL. Програма підтримує формат PSD (Adobe Photoshop), тобто учні можуть відкривати та редагувати файли Photoshop також.

Переваги для навчання:

- повністю безкоштовний, без обмежень функціоналу та встановлюється на більшість операційних систем персональних комп'ютерів;
- великий масив навчальних матеріалів (офіційна документація, YouTube-уроки, форуми);
- передає ті ж самі концепції, що й Photoshop, зокрема шари, маски, режими накладання, колірна корекція;
- немає залежності від інтернет-з'єднання (офлайн-програма).

Присутні незначні недоліки:

- інтерфейс відрізняється від Photoshop, тому вимагає адаптації від викладача;
- менш зручний для початківців порівняно з Adobe Photoshop;
- обмежені ШІ-функції порівняно з Adobe Firefly, проте нові рішення також з'являються у відкритій спільноті розробників, наприклад GIMP-ML на GitHub [7].

Inkscape - провідний безкоштовний редактор векторної графіки з відкритим кодом. Даний редактор покриває той самий спектр навчальних завдань, що й Adobe Illustrator. Основний формат - SVG (Scalable Vector Graphics), фокус на якому є додатковою перевагою для веб-орієнтованого дизайну. Програма доступна на Windows, macOS та Linux, розповсюджується під

ISSN 3041-1572 Online

ліцензією GPL. Такі модулі програми як "Основи векторного дизайну", "Розробка логотипів", "Ілюстрація", "Типографіка" можуть бути повноцінно на ньому пройдені. Переваги для навчання:

- повністю безкоштовний, без обмежень функціоналу та встановлюється на більшість операційних систем персональних комп'ютерів;
- передає ті ж концепції векторної графіки, що й Adobe Illustrator (криві, вузли, булеві операції);
- активна спільнота та велика кількість навчальних матеріалів.

Недоліки:

- інтерфейс поступається Adobe Illustrator за зручністю;
- відсутня підтримка CMYK (критично лише для друкованої продукції);
- менш продуктивний на macOS порівняно з Windows/Linux;
- обмежені ШІ-функції порівняно з Adobe Firefly, проте нові рішення також з'являються у відкритій спільноті розробників, наприклад Imagegen for Inkscape на GitHub [8].

Третім основним інструментом залишаємо Figma для таких модулів з UI/UX дизайну як "Основи інтерфейсного дизайну", "Прототипування", "Мобільний та вебдизайн", "Командна робота над проєктом".

Синергія цих трьох інструментів GIMP (растр) / Inkscape (вектор) / Figma (UI/UX) покриває три ключових напрямки графічного дизайну. Ця комбінація повністю повторює логіку класичного набору Photoshop (растр) / Illustrator (вектор) / Figma (UI/UX), але не потребує значних фінансових витрат.

Далі обрано ШІ-інструменти для генерування ідей, що мають безкоштовні, хоч і обмежені тарифи. Безкоштовний план ChatGPT має обмежену кількість зображень на день через модель DALL-E 3, але достатній для навчальних цілей, де учні виконують завдання по черзі, а не в промисловому темпі. Пріоритет – розвиток навичок промпт-інжинірингу та структурованого діалогу з ШІ, що не залежить від кількості доступних генерацій на день. Додатковим мультимодальним асистентом для аналізу та генерації слугуватиме Google Gemini, який у безкоштовному плані також має обмежений ліміт генерації зображень через модель Nano Banana 2. Він надає подібний до ChatGPT функціонал, проте інтегрований з Google Docs, Slides та іншими сервісами Google Workspace, якими користуються учні. Microsoft Bing Image Creator надає безкоштовний доступ до DALL-E 3 через вебінтерфейс Bing. Користувачі отримують 15 "швидких" генерацій на день та 200 стандартних – значно більший ліміт, ніж у безкоштовному ChatGPT чи Google Gemini. Реєстрація в даному сервісі відбувається за допомогою Microsoft-акаунту (безкоштовно). Також не забуваємо про Adobe Firefly, який пропонує безкоштовний план (25 генеративних кредитів на місяць через вебдодаток firefly.adobe.com) без необхідності оплати підписки Adobe Creative Cloud. Це

дозволяє учням ознайомитися з корпоративним ШІ-інструментом у безкоштовному форматі. Що також можна використати у навчанні. Ці ШІ-сервіси, хоч і не повністю безкоштовні, але їх базових планів достатньо для щоденної роботи учнів, щоб поступово відточити навички промпт-інжинірингу та спілкування з ШІ. Проте всі ці сервіси мають суттєвий недолік. Вони не дозволяють редагувати отримані зображення. Тобто можуть використовуватись для навчання розуміння композиції, творчих ідей тощо, але не комбінованої обробки (ШІ-генерування + робота з графічним редактором).

При пошуці інструментів для методики "Подвійного треку" необхідно або встановлювати до графічних редакторів спеціальні AI-плагіни, що є можливим як для GIMP так і Inkscape або можна використати взаємодію двох ШІ-платформ. Для останнього випадку можна використати поєднання таких сервісів як Leonardo.ai та Canva.

Leonardo.ai (https://leonardo.ai/) – це сучасна платформа генеративного штучного інтелекту, орієнтована саме на створення візуального контенту: ілюстрацій, концепт-арту, текстур, персонажів та дизайнерських заготовок. Безкоштовний тариф передбачає щоденний ліміт 150 токенів, якого достатньо для навчального процесу. У межах методики "Подвійного треку" Leonardo.ai доцільно використовувати на етапах "Ідея" та "Чорновий дизайн", де учні генерують варіанти композицій, стилістики, кольорових рішень. Функціональні можливості Leonardo.ai:

- генерація зображень за текстовим описом (prompt-based generation);
- можливість тонкого налаштування стилю (моделі, стилі, lighting, texture);
- редагування зображень (inpainting, outpainting, upscale);
- створення варіацій одного зображення;
- бібліотека готових стилів і моделей;
- збереження та повторне використання промптів.

Переваги для навчання:

- безкоштовний доступ із щоденними лімітами, що достатньо для учнів;
- акцент на розвитку навичок промпт-інжинірингу;
- швидке отримання візуальних ідей для подальшої обробки;
- можливість аналізу різних стилістичних підходів на практиці;
- сучасний інтерфейс, зрозумілий для старшої вікової групи.

Недоліки:

- залежність від інтернет-з'єднання;
- відсутність повноцінного графічного редагування на рівні GIMP або Inkscape (проте присутня інтеграція з платформою Canva).

Поєднання Leonardo.ai та Canva у межах методики "Подвійного треку" дозволяє реалізувати повний цикл роботи з ШІ-контентом: від генерації ідеї

ISSN 3041-1572 Online

(Leonardo.ai) до її швидкої інтеграції у фінальний дизайн та його редагування (Canva). Це частково компенсує обмеження класичних ШІ-генераторів (відсутність редагування) та водночас не потребує складного налаштування плагінів у GIMP чи Inkscape. Таким чином, дана комбінація є доступним і ефективним рішенням для навчання учнів сучасним підходам до графічного дизайну із використанням штучного інтелекту.

Реалізація методики "Подвійного треку" на безкоштовних графічних інструментах буде виглядати наступним чином. Перше коло практики передбачає створення базової ідеї:

- Трек А (традиційний) – ручна реалізація дизайн-рішення з використанням редакторів GIMP / Inkscape / Figma;
- Трек Б (ШІ-аститований) – генерація аналогічного нередагованого рішення засобами ChatGPT / Google Gemini / Bing Image Creator та аналіз його композиції через чат.

Далі учні проводять аналіз переваг та обмежень кожного підходу. Аналізують та удосконалюють свої промпти. Після чого відбувається друге коло практики зі створення гібридного рішення:

- Трек А (традиційний) – допрацювання дизайн-рішення з використанням редакторів GIMP / Inkscape / Figma, проте з урахуванням попередніх результатів та з застосуванням ШІ-розширень в самих редакторах;
- Трек Б (ШІ-аститований) – генерація рішення засобами Leonardo.ai та Canva з подальшим його редагуванням.

Приблизний розподіл навчального часу при цьому:

- 40% часу – робота з класичними безкоштовними інструментами GIMP / Inkscape / Figma (фундамент професії графічного дизайнера);
- 30% часу – робота з ШІ-інструментами (інновації та тренди в професії);
- 30% часу – гібридні проєкти (синтез та відточення навичок).

Висновки. Проведене дослідження підтверджує, що розвиток графічного дизайну на сучасному етапі характеризується глибокою інтеграцією цифрових технологій та сервісів штучного інтелекту, що безпосередньо впливає на зміст і методи навчання у закладах позашкільної освіти. Встановлено, що традиційні підходи до підготовки дизайнерів, засновані виключно на класичних графічних редакторах, вже не повною мірою відповідають потребам індустрії, тоді як надмірна орієнтація на ШІ-інструменти може призводити до втрати фундаментальних професійних компетентностей. У результаті аналізу наукових джерел та сучасних цифрових сервісів визначено, що найбільш ефективним є інтегрований підхід до навчання, який передбачає поєднання класичних інструментів (растрових, векторних, UI/UX редакторів) із генеративними ШІ-сервісами. Обґрунтовано доцільність класифікації цифрових інструментів за типом технологій, функціональним призначенням,

рівнем складності та моделлю розповсюдження, що дозволяє здійснювати їх свідомий педагогічний відбір відповідно до вікових особливостей учнів. Особливу увагу приділено економічному аспекту впровадження цифрових інструментів у позашкільній освіті України. Доведено, що використання безкоштовного та freemium-програмного забезпечення не знижує якість навчання, а навпаки забезпечує його доступність та масштабованість. На цій основі сформовано оптимальний набір інструментів для авторської програми, який включає GIMP, Inkscape та Figma як базові засоби формування фундаментальних дизайнерських навичок, а також ChatGPT, Google Gemini, Bing Image Creator, Adobe Firefly, Leonardo.ai та Canva як інструменти для розвитку сучасних компетентностей у сфері штучного інтелекту.

Ключовим результатом дослідження є обґрунтування авторської методики "Подвійного треку", яка передбачає паралельне виконання навчальних завдань традиційними та ШІ-асистованими способами. Запропонований підхід забезпечує формування цілісного дизайнерського мислення, розвиток критичного аналізу результатів роботи штучного інтелекту та усвідомленого використання цифрових інструментів. Практична реалізація методики через поетапну організацію навчального процесу (традиційний, ШІ-асистований та гібридний етапи) доводить її ефективність у формуванні як базових, так і інноваційних компетентностей учнів.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані для оновлення освітніх програм з графічного дизайну в закладах позашкільної освіти, розробки навчально-методичного забезпечення та впровадження сучасних цифрових практик. Перспективи подальших досліджень полягають у експериментальній перевірці ефективності запропонованої методики, розробці адаптивних навчальних моделей у фокусі старшої вікової групи (підлітки 14-17 років), а також у вивченні впливу ШІ-інструментів на формування креативності та професійної ідентичності майбутніх дизайнерів.

Література:

1. Matthews, B., Shannon, B. and Roxburgh, M. (2023), Destroy All Humans: The Dematerialisation of the Designer in an Age of Automation and its Impact on Graphic Design—A Literature Review. Int J Art Des Educ, 42: 367-383. https://doi.org/10.1111/jade.12460

2. Hwang, Y. and Wu, Y. (2025), Graphic Design Education in the Era of Text-to-Image Generation: Transitioning to Contents Creator. Int J Art Des Educ, 44: 239-253. https://doi.org/10.1111/jade.12558

3. Opeoluwa, S. (2025). Integration of Digital Tools on Traditional Graphic Design Techniques in Some tertiary Institutions. NIU Journal Of Social Sciences, 11(2), 111-116. https://doi.org/10.58709/niujss.v11i2.2180

4. Капелька А. О. Використання штучного інтелекту під час створення графічних проєктів у сучасному дизайні. Український мистецтвознавчий дискурс. 2025. № 6. С. 104-110. DOI: https://doi.org/10.32782/uad.2025.6.12

5. Introducing AI-powered creativity to CorelDRAW Graphics Suite. CorelDRAW Blog. 2024. URL: https://www.coreldraw.com/en/blog/introducing-ai-powered-creativity-coreldraw-graphics-suite/

6. Adobe Firefly. Генеративний штучний інтелект для кожного. Adobe. URL: https://www.adobe.com/ua/products/firefly.html

7. Soman K. GIMP-ML: Machine Learning Python plugins for GIMP. GitHub. URL: https://github.com/kritiksoman/GIMP-ML

8. YouvenZ. Imagegen_ink: A simple image generation tool. GitHub. URL: https://github.com/YouvenZ/Imagegen_ink

References:

1. Matthews, B., Shannon, B. and Roxburgh, M. (2023), Destroy All Humans: The Dematerialisation of the Designer in an Age of Automation and its Impact on Graphic Design—A Literature Review. Int J Art Des Educ, 42: 367-383. https://doi.org/10.1111/jade.12460

2. Hwang, Y. and Wu, Y. (2025), Graphic Design Education in the Era of Text-to-Image Generation: Transitioning to Contents Creator. Int J Art Des Educ, 44: 239-253. https://doi.org/10.1111/jade.12558

3. Opeoluwa, S. (2025). Integration of Digital Tools on Traditional Graphic Design Techniques in Some tertiary Institutions. NIU Journal Of Social Sciences, 11(2), 111-116. https://doi.org/10.58709/niujss.v11i2.2180

4. Kapelka, A.O. (2025). Vykorystannia shtuchnoho intelektu pid chas stvorennia hrafichnykh proiektiv u suchasnomu dyzaini [Use of artificial intelligence during the creation of graphic projects in modern design]. Ukrainskyi mystetstvoznavchyi dyskurs - Ukrainian Art History Discourse, 6, 104-110. https://doi.org/10.32782/uad.2025.6.12 [in Ukrainian]

5. Introducing AI-powered creativity to CorelDRAW Graphics Suite. (2024). CorelDRAW Blog. Retrieved from https://www.coreldraw.com/en/blog/introducing-ai-powered-creativity-coreldraw-graphics-suite/

6. Adobe Firefly. Heneratyvnyi shtuchnyi intelekt dlia kozhnoho [Adobe Firefly. Generative AI for everyone]. Adobe. Retrieved from https://www.adobe.com/ua/products/firefly.html [in Ukrainian]

7. Soman, K. GIMP-ML: Machine Learning Python plugins for GIMP. GitHub. Retrieved from https://github.com/kritiksoman/GIMP-ML

8. YouvenZ. Imagegen_ink: A simple image generation tool. GitHub. Retrieved from https://github.com/YouvenZ/Imagegen_ink

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 364:005.5:376

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-995-1006

Тверезовська Ніна Трохимівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, http://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Демченко Ірина Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

Григоренко Тетяна Володимирівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

Сидорко Віктор Петрович кандидат педагогічних наук, заступник директора з навчальної роботи, Відокремлений структурний підрозділ «Боярський фаховий коледж Національного університету біоресурсів і природокористування України», м. Боярка, https://orcid.org/0000-0002-3058-6095

УПРАВЛІННЯ ІНКЛЮЗИВНИМИ ЗМІНАМИ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Анотація. Виявлено, що управління інклюзивними змінами у соціальній сфері є одним із найскладніших завдань сучасного суспільного розвитку, оскільки декларативне визнання прав вразливих груп стикається з системними фізичними, інформаційними, інституційними та соціокультурними бар'єрами. З'ясовано, що в умовах повномасштабної війни в Україні проблема набуває особливої гостроти через різке зростання потреби в реабілітації та соціальній підтримці. Встановлено, що існуюча нормативно-правова база (Конвенція ООН, Національна стратегія безбар'єрності, закони про соціальні послуги та реабілітацію) створює необхідне підґрунтя, проте потребує дієвих управлінських інструментів. Методологічною основою дослідження стали системний аналіз міжнародних і вітчизняних джерел, узагальнення досвіду ОЕСР, ВООЗ та українських науковців, а також концептуальне моделювання управлінського циклу. Виявлено, що управління

інклюзивними змінами доцільно розглядати як цілісний цикл, який охоплює п'ять взаємопов'язаних компонентів: системну діагностику бар'єрів із залученням цільових груп, участь вразливих категорій у проєктуванні рішень, розвиток інклюзивного лідерства та організаційної культури, міжсекторну координацію з мейнстримінгом інклюзії, а також адаптивне управління в умовах кризи. Охарактеризовано закономірності, за якими інклюзивне лідерство знижує сприйняту стигму та підвищує ефективність використання розумних пристосувань, а генеративні практики соціальних працівників (агентність, адвокасі, інтрапідприємництво) стають ключовими драйверами змін. Оцінено вплив організаційної культури як медіатора успішності трансформацій і встановлено, що формальна наявність процедур без відповідного культурного та лідерського забезпечення не забезпечує реальної інклюзії. З'ясовано, що перехід від реактивного пристосування до універсального дизайну та мейнстримінгу інклюзії є визначальним для стійкості соціальних систем в умовах війни та повоєнного відновлення. Таким чином, запропонована модель управління інклюзивними змінами відкриває перспективи для емпіричної перевірки в різних регіональних і організаційних контекстах та подальшої розробки механізмів моніторингу інклюзивних трансформацій.

Ключові слова: інклюзивне лідерство; універсальний дизайн; мейнстримінг інклюзії; генеративні практики; адаптивне управління; міжсекторна координація; організаційна культура.

Tverezovska Nina Trokhymivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, http://orcid.org/0000-0002-0672-9308

Demchenko Iryna Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-4302-7564

Hryhorenko Tetiana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-4616-6853

Sydorko Viktor Petrovych PhD in Pedagogical Sciences, Deputy Director for Academic Affairs, Separate Structural Subdivision «Boyarka Professional College of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine», Boyarka, https://orcid.org/0000-0002-3058-6095

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

MANAGEMENT OF INCLUSIVE CHANGE IN THE SOCIAL SPHERE

Abstract. It has been revealed that managing inclusive changes in the social sphere is one of the most complex tasks of modern societal development, as the declarative recognition of the rights of vulnerable groups faces systemic physical, informational, institutional, and socio-cultural barriers. It has been established that in the conditions of full-scale war in Ukraine, this problem acquires particular urgency due to the sharp increase in the need for rehabilitation and social support. It has been determined that the existing legal and regulatory framework (UN Convention, National Strategy for Creating a Barrier-Free Environment, laws on social services and rehabilitation) provides the necessary foundation but requires effective management tools. The methodological basis of the study consisted of a systematic analysis of international and domestic sources, generalization of the experience of the OECD, WHO, and Ukrainian scholars, as well as conceptual modeling of the management cycle. It has been found that managing inclusive changes should be considered as an integrated cycle that includes five interrelated components: systematic diagnosis of barriers with the involvement of target groups, participation of vulnerable categories in solution design, development of inclusive leadership and organizational culture, cross-sectoral coordination with mainstreaming of inclusion, and adaptive management in crisis conditions. The patterns have been characterized according to which inclusive leadership reduces perceived stigma and increases the effectiveness of reasonable accommodation, while generative practices of social workers (agency, advocacy, and intrapreneurship) become key drivers of change. The influence of organizational culture as a mediator of transformation success has been assessed, and it has been established that the formal presence of procedures without appropriate cultural and leadership support does not ensure real inclusion. It has been clarified that the transition from reactive adaptation to universal design and mainstreaming of inclusion is decisive for the sustainability of social systems in conditions of war and post-war recovery. Thus, the proposed model of managing inclusive changes opens prospects for empirical testing in various regional and organizational contexts and for the further development of mechanisms for monitoring inclusive transformations.

Keywords: inclusive leadership; universal design; mainstreaming of inclusion; generative practices; adaptive management; cross-sectoral coordination; organizational culture.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Інклюзивні зміни у соціальній сфері належать до найбільш складних і водночас нагальних завдань сучасного суспільного розвитку. Попри декларативне визнання прав

ISSN 3041-1572 Online

осіб з інвалідністю та інших вразливих груп на рівну участь у суспільному житті, практична їх реалізація наражається на системні бар'єри – фізичні, інформаційні, інституційні, соціокультурні. За даними ВООЗ, у світі налічується близько 1,3 млрд. осіб зі значними порушеннями здоров'я, і значна частина з них стикається з нерівністю у доступі до послуг через стигму, дискримінацію, відсутність інклюзивної політики та комунікаційні бар'єри [12]. При цьому особи з інвалідністю втричі частіше отримують відмову в медичній допомозі та вчетверо частіше зазнають неналежного поводження при зверненні за послугами [12], що свідчить про глибоку системну кризу в організації соціальних та охороноздоров'яних служб.

На міжнародному рівні відповіддю на цей виклик стала розробка комплексу стратегічних документів та наукових концепцій, що закладають підґрунтя для інклюзивного управління змінами. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю визначила рамкові принципи [8], а Глобальна доповідь ВООЗ про рівність у сфері охорони здоров'я для осіб з інвалідністю окреслила 40 конкретних дій, які держави можуть вжити для усунення нерівностей [12]. ВООЗ підрахувала, що на кожен $1, інвестований у інклюзивну профілактику та лікування неінфекційних захворювань, уряди можуть очікувати повернення близько $10 [12], що переводить інклюзію з категорії витрат у категорію стратегічних інвестицій.

В Україні проблема управління інклюзивними змінами набуває особливого значення з огляду на масштабне зростання кількості осіб, які потребують реабілітації та соціальної підтримки внаслідок повномасштабного збройного вторгнення. Водночас ще до 2022 року держава здійснила низку важливих реформаторських кроків: ухвалено Закони України: «Про соціальні послуги» [3], «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [2], Кабінетом Міністрів схвалено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [4]. Охоплюючи шість ключових напрямів безбар'єрності, Стратегія спрямована на забезпечення рівних можливостей для всіх громадян незалежно від їхніх особливостей [4]. Проте наявність законодавчого підґрунтя не знімає питання практичного управління змінами, перехід від декларацій до реальних організаційних трансформацій потребує відповідних управлінських інструментів, компетентностей і менеджерських моделей.

Саме тут виявляється ключова наукова проблема, теорія і практика менеджменту соціальної сфери ще не виробили достатньо обґрунтованих, емпірично перевірених підходів до управління інклюзивними змінами як цілісним процесом [1; 10]. Питання про те, як інститути соціальної сфери мають ініціювати, планувати, впроваджувати та закріплювати інклюзивні зміни – враховуючи опір середовища, ресурсні обмеження, специфіку роботи

з різними цільовими групами, – залишається недостатньо дослідженим [9; 11; 14], що пов'язує тему статті із практичним завданням розбудови ефективних, людиноцентричних і стійких систем надання соціальних послуг в Україні та у світі загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління інклюзивними змінами у соціальній сфері перебуває у фокусі уваги як міжнародної, так і вітчизняної наукової спільноти, хоча ступінь її розробленості залишається нерівномірним у різних вимірах.

На рівні нормативно-концептуального підґрунтя питання забезпечення прав та інклюзії осіб з інвалідністю отримало чітке оформлення у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [8], яка заклала правозахисну парадигму як альтернативу медично-патологічній моделі. Подальшим кроком стала Глобальна доповідь ВООЗ про рівність у сфері охорони здоров'я для осіб з інвалідністю [12], яка систематизувала докази нерівності у доступі до послуг та запропонувала урядам конкретний перелік дій. Водночас ВООЗ розробила керівництво з лідерства та врядування для побудови інклюзивних систем охорони здоров'я [13], яке набуло особливої практичної цінності для реформування соціально-медичної сфери. ОЕСР розширила цю проблематику до сфери зайнятості та соціальної інтеграції, наголосивши на необхідності мейнстримінгу інклюзії у всіх галузевих політиках і практиках [10].

На рівні організаційних практик van Berkel та Breit [11] провели масштабний скопінговий огляд емпіричних досліджень організаційних практик залучення осіб з інвалідністю, охопивши 146 публікацій з 10 535 відібраних і виявивши дві основні групи досліджень, ті, що стосуються найму, та ті, що зосереджуються на практиках підтримки вже зайнятих працівників з інвалідністю. Водночас Zhu та співавтори [14] емпірично дослідили роль інклюзивного лідерства у знятті психологічних бар'єрів, пов'язаних зі стигмою інвалідності: люди з інвалідністю часто отримують недостатнє пристосування на робочому місці через установки як роботодавців, так і самих працівників щодо розумних пристосувань, і саме стиль лідерства може суттєво знизити цю тенденцію.

З погляду безпосередніх практик соціальної роботи важливими є дослідження Knevel, Wilken, Schippers, які, застосовуючи поєднання дієвих і соціально-дизайнерських методів упродовж 2,5 років у трьох різних середовищах Нідерландів, виявили три ключові практики, що генерують соціальну інклюзію: агентність, адвокасі та інтрапідприємництво [9]. Проведене дослідження переміщує акцент з нормативного дискурсу на рефлексивні, ситуативно чутливі практики, які соціальні працівники реалізують у конкретних умовах.

В українському контексті особливого значення набувають дослідження, що розглядають соціальну роботу крізь призму воєнного досвіду. Zaviršek та

ISSN 3041-1572 Online

Сох спеціально сфокусувалися на Україні як критичному кейсі, зазначаючи, що систематична дегуманізація осіб з інвалідністю у мирний час посилюється у часи війни та в повоєнний період, особливо там, де переважає медично-патологічний підхід до осіб з інвалідністю, що вимагає переосмислення всієї логіки надання соціальних послуг [14]. О. Столярик та Т. Семигіна зафіксували рефлексії українських соціальних працівників у воєнний час [7], а Т. Семигіна та О. Столярик визначили ключові виклики соціальної роботи в охороні здоров'я [6]. Навчально-методичні матеріали з менеджменту соціального та інклюзивного середовища розроблено М. Лехолетовою та Т. Лях [1]. Науковці заклали підґрунтя для системної підготовки фахівців у цій галузі в Україні. Семигіна, Г. Слозанська, О. Столярик здійснили аналіз класифікації та стандартизації соціальних послуг [5], що створює важливу методологічну базу для управлінського проєктування інклюзивних змін.

Разом з тим, попри значний масив досліджень, у науковій літературі зберігається низка суттєвих прогалин. Більшість робіт розглядають інклюзію або у площині нормативно-правового регулювання, або на рівні окремих організаційних практик, однак управлінський процес інклюзивних змін як цілісний цикл – від діагностики бар'єрів до інституціоналізації нових практик – залишається недостатньо концептуалізованим. У літературі практично відсутні комплексні моделі управління інклюзивними змінами саме для організацій соціальної сфери, що діють в умовах збройного конфлікту та масштабної вимушеної міграції. Науковці здебільшого фіксують проблеми або описують окремі практики, але не пропонують цілісного управлінського інструментарію, адаптованого до вітчизняного контексту.

Метою статті було обґрунтування теоретичних засад та визначення практичних підходів до управління інклюзивними змінами у соціальній сфері – з урахуванням міжнародного досвіду, вітчизняної нормативно-правової бази та специфіки функціонування організацій соціального сектору в умовах воєнного часу і післявоєнного відновлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття «управління інклюзивними змінами» є складеним і вимагає чіткого розмежування складових. «Управління змінами» у соціальній сфері охоплює цілеспрямований процес планування, впровадження та закріплення трансформацій у системах, організаціях та практиках надання послуг. «Інклюзивність» у контексті цього процесу має два виміри: по-перше, змістовний – зміни спрямовані на усунення бар'єрів та забезпечення рівного доступу для всіх груп населення; по-друге, процесуальний – самі зміни здійснюються із залученням осіб, яких вони стосуються, зокрема людей з інвалідністю, вимушено переміщених осіб, ветеранів та інших вразливих груп [1; 8].

Правозахисна парадигма, закріплена у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [8], формує нормативний горизонт для управлінських рішень:

інклюзія розглядається не як благодійність чи виняток, а як обов'язок держави та суспільства. Ця парадигма передбачає перехід від медично-патологічної моделі – яка зосереджується на «дефіцитах» людини – до соціальної моделі, де акцент робиться на усуненні середовищних та інституційних бар'єрів. Практична реалізація цього переходу є суттю управління інклюзивними змінами у соціальній сфері.

Управління інклюзивними змінами доцільно розглядати як цикл, що включає чотири взаємопов'язані фази: діагностику бар'єрів і потреб; проєктування інклюзивних рішень; впровадження змін за участі цільових груп; моніторинг та інституціоналізацію нових практик. На кожній фазі ключову роль відіграють управлінські компетентності керівників організацій соціальної сфери – здатність будувати коаліції, долати інституційний опір, забезпечувати ресурсне наповнення та формувати інклюзивну організаційну культуру [1; 13].

Ключовою концепцією, що набула широкого визнання на міжнародному рівні, є мейнстримінг інклюзії – тобто її інтегрування в усі галузеві політики та практики, а не лише у спеціалізовані програми для осіб з інвалідністю. ОЕСР констатує, що, незважаючи на рекомендації щодо переходу до проактивної політики, орієнтованої на зайнятість, які активно обговорювалися протягом останніх двох десятиліть, суттєвого скорочення розриву в зайнятості не відбулося: рівень зайнятості осіб з інвалідністю залишається в середньому на 27 відсоткових пунктів нижчим, ніж для осіб без інвалідності. Центральна рекомендація ОЕСР полягає в тому, що для того щоб мейнстримінг інвалідності став реальністю, основні інститути соціальної та зайнятісної підтримки мають бути «компетентними щодо інвалідності» та нести відповідальність за забезпечення рівного доступу для всіх [10].

Для управлінців соціальної сфери це означає необхідність трансформувати не лише окремі програми, а й саму логіку організаційного планування: від реактивного пристосування окремих послуг під «особливі потреби» – до системного проєктування послуг, доступних для всіх від самого початку (принцип «універсального дизайну»). Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [4] втілює саме цей підхід, передбачаючи забезпечення рівних прав та можливостей для всіх людей у самореалізації, зайнятості, пересуванні, сервісах, продовженні освіти, спілкуванні, дозвіллі та розвитку через усунення бар'єрів у шести основних напрямках: фізичному, суспільному, економічному, освітньому, цифровому та інформаційному.

Дослідження організаційних практик залучення осіб з інвалідністю виявляють, що успішні трансформації спираються на декілька кластерів управлінських дій. Аналіз показує, що організаційна культура і робочі

відносини, розумні пристосування та лідерство є найбільш часто досліджуваними кластерами організаційних практик, причому лідерству приділяється дедалі більша увага в контексті управління інклюзивними змінами [11].

Особливу роль відіграє інклюзивне лідерство. Zhu та співавтори [14] встановили, що інклюзивне лідерство та утримання запитів на розумні пристосування пов'язані через сприйняту стигму інвалідності, яка виступає медіатором цих відносин, тобто керівники, які демонструють інклюзивну поведінку, знижують у підлеглих з інвалідністю страх стигматизації і тим самим сприяють ефективному використанню наявних механізмів підтримки. Це свідчить про те, що управлінська поведінка безпосередньо впливає на якість інклюзії – незалежно від формальної наявності відповідних процедур і ресурсів.

У соціальній роботі як специфічній практиці Knevel, Wilken та Schippers виявили три типи генеративних практик, що просувають соціальну інклюзію: агентність (здатність соціального працівника діяти як провідник змін), адвокасі (представлення і захист інтересів клієнтів) та інтрапідприємництво (ініціювання інновацій зсередини організації) [9]. Отримані результати мають важливе управлінське значення. Розвиток зазначених практик у соціальних працівників вимагає не лише навчання, а й формування відповідного організаційного клімату – управлінської підтримки ризику, толерантності до експерименту та культури рефлексії.

В Україні реалізація такого організаційного середовища значною мірою залежить від нормативно-правового забезпечення. Держава сформувала відносно розвинуту нормативно-правову базу для управління інклюзивними змінами, закріпивши людиноцентричний підхід і принцип індивідуального планування послуг. Класифікація та стандартизація соціальних послуг у міжнародному та українському контексті [5] дає управлінцям важливий інструмент для порівняльного аналізу та запозичення кращих практик.

Водночас соціальна робота в охороні здоров'я ще не набула в Україні достатнього поширення, хоча у міжнародному досвіді давно є частиною медико-соціального інтегрованого догляду, що вказує на суттєву управлінську прогалину у міжсекторній координації [6]. ВООЗ підкреслює, що подолання цієї прогалини вимагає системного підходу до лідерства та врядування в охороні здоров'я, орієнтованого на інклюзію [13].

Специфічним управлінським викликом для України є масштаб нових потреб, породжених війною. Соціальна робота в Україні має коротку традицію, починаючи з 1994 року, незначне визнання і соціальну вагу, а також вкрай обмежені фінансові ресурси, при цьому дослідники фіксують критичну нестачу індивідуалізованих, людиноцентричних соціальних послуг, особливо в умовах війни [14]. О. Столярик та Т. Семигіна задокументували рефлексії

українських соціальних працівників у воєнний час [7], які засвідчують одночасне зростання навантаження, потребу в нових компетентностях і системну неготовність організаційного середовища до масштабних інклюзивних трансформацій.

Узагальнюючи міжнародний досвід та аналіз українського контексту, можна запропонувати модель управління інклюзивними змінами, що включає п'ять взаємопов'язаних компонентів.

Управління інклюзивними змінами має розпочинатися з систематичної діагностики бар'єрів та картування потреб. Зазначений компонент передбачає виявлення бар'єрів фізичного, інформаційного, процедурного та атитудного характеру з обов'язковим залученням самих осіб, які їх відчувають. ВООЗ наголошує, що погані показники здоров'я осіб з інвалідністю здебільшого зумовлені не самим станом здоров'я чи порушенням, а несправедливими суспільними й системними факторами [12]. Тому діагностика має бути системною, а не індивідуалізованою.

Другим ключовим компонентом є участь цільових груп у проєктуванні рішень. Принцип «нічого про нас без нас», закріплений у Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю [8], виступає не лише етичною вимогою, а й потужним управлінським ресурсом. Залучення осіб з інвалідністю та інших вразливих груп до розробки послуг суттєво підвищує їхню ефективність і зменшує ризик хибних управлінських рішень. Досвід голландського дослідження Knevel та ін. [9] демонструє, що спільне проєктування в різних організаційних середовищах дає відчутні практичні результати навіть у відносно короткі терміни.

Третій компонент полягає в розвитку інклюзивного лідерства та організаційної культури. Управлінці соціальної сфери мають цілеспрямовано формувати таку культуру, в якій інклюзія стає нормою, а не винятком. Дослідження свідчать, що організаційна культура, кліматичні умови, лідерство та підтримка колективу належать до ключових чинників, які визначають результати для працівників з інвалідністю [11]. Для соціальних організацій це означає інвестиції в навчання керівників, створення психологічно безпечного середовища та запровадження систематичної рефлексії практик.

Четвертий компонент охоплює міжсекторну координацію та мейнстримінг інклюзії. Жодна окрема організація соціальної сфери не здатна самостійно забезпечити повноцінну інклюзію, оскільки вона потребує узгоджених дій у сферах освіти, охорони здоров'я, зайнятості, транспорту та цифрової доступності. М. Лехолетова та Т. Лях розглядають менеджмент соціального та інклюзивного середовища саме як систему міжсекторної взаємодії [1]. ОЕСР підтверджує, що саме мейнстримінг інклюзії, а не ізольовані спеціальні програми, є ключовою умовою сталих інклюзивних змін [10].

ISSN 3041-1572 Online

П’ятий компонент – адаптивне управління в умовах кризи. В умовах повномасштабної війни управління інклюзивними змінами набуває особливої складності: стрімко зростають потреби, скорочуються ресурси, руйнується інфраструктура, а самі соціальні працівники часто переживають травматизацію. Критичний соціальний аналіз ситуації в Україні показує, що потреби людей з інвалідністю, які тривалий час перебували в умовах інституційної деперсоналізації, стають особливо вразливими під час збройного конфлікту, що вимагає радикального переосмислення підходів до надання послуг [14]. Адаптивне управління в таких умовах передбачає гнучкість організаційних структур, децентралізацію прийняття рішень на рівні фронтлайн-практиків та постійну готовність до швидкого перепроєктування послуг відповідно до мінливих реалій.

Висновки. Проведене дослідження показало, що управління інклюзивними змінами у соціальній сфері є складним цілеспрямованим процесом, який поєднує змістовний (усунення бар’єрів і забезпечення рівного доступу для всіх груп населення) та процесуальний вимір (активне залучення самих осіб, яких стосуються зміни). Ефективність такого управління залежить від системного застосування взаємопов’язаних компонентів: діагностики бар’єрів із залученням цільових груп, участі цих груп у проєктуванні рішень, розвитку інклюзивного лідерства та організаційної культури, міжсекторної координації з мейнстримінгом інклюзії, а також адаптивного управління в умовах кризи. В умовах повномасштабної війни в Україні зазначені процеси набувають особливої складності через різке зростання потреб, обмеженість ресурсів, руйнування інфраструктури та травматизацію соціальних працівників, водночас наявна нормативно-правова база створює певне підґрунтя для трансформацій, проте її практична реалізація залишається фрагментарною через недостатню міжсекторну взаємодію та слабку готовність організаційного середовища. Ключовими чинниками успішних інклюзивних змін виступають інклюзивне лідерство, генеративні практики соціальних працівників та зниження сприйнятої стигми, оскільки формальна наявність процедур і ресурсів без відповідної організаційної культури не забезпечує реальної інклюзії. Таким чином, управління інклюзивними змінами вимагає не стільки створення окремих програм, скільки системної трансформації логіки організаційного планування, лідерства та міжсекторної взаємодії на засадах універсального дизайну, мейнстримінгу та адаптивності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі пов’язані з емпіричною перевіркою запропонованої моделі в різних організаційних і регіональних контекстах України, поглибленим вивченням адаптивного управління інклюзивними змінами в умовах тривалої кризи та повоєнного відновлення, порівняльним аналізом ролі інклюзивного лідерства та організаційної культури, а також розробкою ефективних механізмів моніторингу та оцінки інклюзивних трансформацій на національному і місцевому рівнях.

Література

1. Лехолетова М. М., Лях Т. Л. Менеджмент соціального та інклюзивного середовища: навчально-методичні матеріали. Київ, 2023. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46147/
2. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03.12.2020 № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20
3. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19
4. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80
5. Семигіна Т., Слозанська Г., Столярик О. Класифікація та стандартизація соціальних послуг: міжнародний та український досвід : аналітичний матеріал. Київ : ПРООН, 2024. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/klasyfikatsiya-ta-standartyzatsiya-sotsialnykh-posluh-mizhnarodnyy-ta-ukrayinskyy-dosvid
6. Семигіна Т., Столярик О. Соціальна робота у сфері охорони здоров'я України: виклики та перспективи. *Humanitas*. 2024. № 3. С. 147–153. URL: https://www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1844
7. Столярик О., Семигіна Т. Голоси стійкості: рефлексії українських соціальних працівників у час війни. *Social Work and Education*. 2024. Т. 11, № 1. С. 7–22. URL: https://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/32859
8. Convention on the Rights of Persons with Disabilities / United Nations. New York : United Nations, 2006. URL: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf
9. Knevel J., Wilken J. P., Schippers A. Social workers and generative practices for the inclusion of people with intellectual disabilities. *Journal of Social Work*. 2025. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/14680173241278965
10. OECD. Disability, work and inclusion: mainstreaming in all policies and practices. Paris : OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/disability-work-and-inclusion_1eaa5e9c-en.html
11. van Berkel R., Breit E. Organizational practices for the inclusion of people with disabilities: a scoping review. *Journal of Occupational Rehabilitation*. 2024. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10926-024-10228-5
12. World Health Organization. Global report on health equity for persons with disabilities. Geneva : WHO, 2022. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600
13. World Health Organization. Leadership and governance to achieve disability inclusive health systems: guidance for self-assessment. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2024. URL: https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2024-11096-50868-77136
14. Zaviršek D., Cox J. Navigating minefields: social work with people with disabilities in the context of war. *Journal of Human Rights and Social Work*. 2024. Vol. 9, No. 3. P. 441–452. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s41134-024-00329-9
15. Zhu X., Jiang F., Volpone S. D., Baldridge D. C., Li R. The role of inclusive leadership in reducing disability accommodation request withholding. *Journal of Management*. 2025. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/01492063251314453

References

1. Lekholetova M. M., Liakh T. L. Menedzhment sotsialnoho ta inkliuzyvnoho seredovyshcha [Management of social and inclusive environment] : navchalno-metodychni materialy. Kyiv, 2023. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46147/

2. Pro reabilitatsiiu u sferi okhorony zdorovia [On rehabilitation in the field of healthcare] : Zakon Ukrainy vid 03.12.2020 № 1053-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20

3. Pro sotsialni posluhy [On social services] : Zakon Ukrainy vid 17.01.2019 № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19

4. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine until 2030] : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.04.2021 № 366-r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80

5. Semigina T., Slozanska H., Stoliaryk O. Klasyfikatsiia ta standartyzatsiia sotsialnykh posluh: mizhnarodnyi ta ukrainskyi dosvid [Classification and standardization of social services: international and Ukrainian experience] : analitychnyi material. Kyiv : PROON, 2024. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/klasyfikatsiya-ta-standartyzatsiya-sotsialnykh-posluh-mizhnarodnyy-ta-ukrayinskyy-dosvid

6. Semigina T., Stoliaryk O. Sotsialna robota u sferi okhorony zdorovia Ukrainy: vyklyky ta perspektyvy [Social work in the healthcare sector of Ukraine: challenges and prospects]. *Humanitas*. 2024. № 3. S. 147–153. URL: https://www.journals.vnu.volyn.ua/index.php/humanitas/article/view/1844

7. Stoliaryk O., Semigina T. Holosy stiikosti: refleksii ukrainskykh sotsialnykh pratsivnykiv u chas viiny [Voices of resilience: reflections of Ukrainian social workers during the war]. *Social Work and Education*. 2024. T. 11, № 1. S. 7–22. URL: https://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/3285

8. Convention on the Rights of Persons with Disabilities / United Nations. New York : United Nations, 2006. URL: https://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf

9. Knevel J., Wilken J. P., Schippers A. Social workers and generative practices for the inclusion of people with intellectual disabilities. *Journal of Social Work*. 2025. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1468017324127896

10. OECD. Disability, work and inclusion: mainstreaming in all policies and practices. Paris: OECD Publishing, 2022. URL: https://www.oecd.org/en/publications/disability-work-and-inclusion_1eaa5e9c-en.html

11. van Berkel R., Breit E. Organizational practices for the inclusion of people with disabilities: a scoping review. *Journal of Occupational Rehabilitation*. 2024. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s10926-024-10228-5

12. World Health Organization. Global report on health equity for persons with disabilities. Geneva : WHO, 2022. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240063600

13. World Health Organization. Leadership and governance to achieve disability inclusive health systems: guidance for self-assessment. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2024. URL: https://www.who.int/europe/publications/i/item/WHO-EURO-2024-11096-50868-77136

14. Zaviršek D., Cox J. Navigating minefields: social work with people with disabilities in the context of war. *Journal of Human Rights and Social Work*. 2024. Vol. 9, No. 3. P. 441–452. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s41134-024-00329-9

15. Zhu X., Jiang F., Volpone S. D., Baldridge D. C., Li R. The role of inclusive leadership in reducing disability accommodation request withholding. *Journal of Management*. 2025. URL: https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/01492063251314453

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:811.161.2'276.6:61

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1007-1020

Тишковець Марія Павлівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-0489-0966

Новіцька Оксана Іванівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5630-6963

Мельник Тетяна Петрівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри української мови Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8633-0611

РОБОТА З ЛЕКСИКОГРАФІЧНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) ЯК ІНСТРУМЕНТ ОПАНУВАННЯ ФАХОВОЇ МОВИ

Анотація. У статті запропоновано комплекс тренувальних вправ та тестових завдань для впровадження їх на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) для здобувачів вищої освіти медичного фаху. Розроблена система практичних завдань містить матеріал для роботи з лексикографічними джерелами і передбачає вдосконалення вмінь добору необхідного словника відповідно до професійно-комунікативних завдань. Особливу увагу приділено методиці роботи з цифровими та паперовими лексикографічними ресурсами для з'ясування семантики медичних та фармацевтичних термінів, термінів-епонімів, а також здійснення етимологічних розвідок.

Окрім тренувальних вправ, у роботі представлено блок тестових завдань для оцінювання результатів навчання. Тестові завдання призначені для контролю знань здобувачів про типи лексикографічних джерел, структуру і наповнення словникових статей. Питання у тестах спрямовані на перевірку вмінь виявляти медичні терміни у лексикографічних ресурсах, встановлювати їхнє значенння, досліджувати етимологію фразеологізмів медичного спряму-

вання, а також удосконалювати навички алфавітної систематизації фахової термінології.

Описані в статті навчально-методичні матеріали призначені для здобувачів вищої медичної освіти, які опановують українську мову як засіб фахової комунікації, і будуть дієвими для вдосконалення їхніх навичок самостійного пошуку, аналізу та коректного використання лексем у професійному мовленні.

Ключові слова: лексикографічні джерела, словник, тренувальні вправи, тестові завдання, українська мова (за професійним спрямуванням), фахова мова медичного працівника.

Tyshkovets Mariia Pavlivna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at Department of Ukrainian Language, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-0489-0966

Novitska Oksana Ivanivna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at Department of Ukrainian Language, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5630-6963

Melnyk Tetyana Petrivna PhD in Philology, Associate Professor, Associate Professor at Department of Ukrainian Language, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8633-0611

THE USE OF LEXICOGRAPHIC RESOURCES IN UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES (FOR PROFESSIONAL PURPOSE) AS A TOOL FOR MASTERING PROFESSIONAL LANGUAGE

Abstract. This article proposes a set of training exercises and test tasks for use in Ukrainian language classes (for professional purposes) for medical students. The developed system of practical tasks includes material for working with lexicographic sources and aims to improve students' ability to select the appropriate vocabulary for professional and communicative tasks. Particular attention is paid to methods for working with digital and print lexicographic resources to clarify the semantics of medical and pharmaceutical terms, eponymous terms, and to conduct etymological research.

In addition to the practice exercises, this work includes a set of test questions designed to assess learning outcomes. The test questions are intended to evaluate

students' knowledge of the types of lexicographic sources, as well as the structure and content of dictionary entries. The questions in the tests are designed to assess students' ability to identify medical terms in lexicographic resources, determine their meanings, explore the etymology of medical idioms, and improve their skills in alphabetically organizing specialized terminology.

The teaching materials described in this article are intended for students pursuing higher medical education who are learning Ukrainian as a means of professional communication, and will be effective in improving their skills in independently searching for, analyzing, and correctly using lexemes in professional discourse.

Keywords: lexicographical sources, vocabulary, practice exercises, test questions, Ukrainian language (for professional purposes), professional language for healthcare workers

Постановка проблеми. Якість фахової підготовки здобувача вищої освіти визначається не лише глибиною спеціальних знань, але й здатністю уміло послуговуватися термінологічною базою обраної галузі. Лінгвістичну основу цієї готовності забезпечує нормативна дисципліна «Українська мова (за професійним спрямуванням)», яка формує навички фахової комунікації.

Стрімке оновлення професійної лексики та активне запозичення іншомовних термінів часто стають перепоною на шляху до мовної точності. Це зумовлює важливість впровадження системної роботи з лексикографічними джерелами як базового інструменту подолання термінологічної неоднозначності. Саме словник постає не лише реєстром слів, а дієвим механізмом самоконтролю, що дозволяє майбутньому фахівцю самостійно звіряти мовні знання та коригувати їх.

Окрім цього, лексикографічний пошук слова допомагає здобувачеві вищої освіти самостійно підвищувати рівень культури професійного мовлення, зокрема свідомо засвоювати складні випадки фахової акцентуації слів, правопису термінів чи граматичного узгодження спеціальних назв. Робота з авторитетними довідковими виданнями сприяє розвитку навичок стилістичної диференціації, допомагає удосконалити вміння добору точних синонімів та фахових стійких словосполучень тощо. Поділяємо думку А. Шевчук, яка зауважує: «Лексикографічна компетенція, яка передбачає вміння обрати потрібний словник відповідно до конкретних комунікативно-прагматичних завдань, екстрагувати весь спектр необхідної інформації та провести зіставний аналіз отриманих даних, є значущим складником професійної компетенції майбутнього фахівця» [1, С. 185].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особлива увага до використання словників на заняттях зумовлена специфікою тематичного наповнення

курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)», де лексикографічний аспект є базовим для засвоєння мовних тем. У фахових виданнях з мови для здобувачів вищої медичної освіти автори пропонують більше чи менше практичних завдань, спрямованих на опанування професійної мови через активне залучення актуального лексикографічного інструментарію. Тут варто згадати праці Є. І. Світличної, А. А. Берестової, О. О. Тєлєжкіної [2], Н. П. Литвиненко, Н. В. Місник [3], Т. А. Єщенко [4, 5], С. М. Луцак, Н. П. Литвиненко, О. Д. Турган та ін. [6], Г. В. Козаченко [7], Т. О. Лещенко, Т. В. Шарбенко, В. Г. Юфименко [8] та ін.

Лексикографічна компетенція як складник мовної культури студента стала предметом наукових досліджень мовознавиць: А. Надолинської, О. Семеног, А. Шевчук, З. Мацюк, Н. Станкевич. У 2023 році побачила світ монографія Валентини Кирикилиці, у якій авторка висвітлює теоретичні та практичні засади активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей у процесі роботи зі словниками [9].

Окремо варто згадати наукову розвідку О. М. Гадзюк, Т. Є. Масицької та Н. В. Іовхімчук [10], у якій ідеться про роль лінгвістичних словників у формуванні професійно-мовленнєвої компетенції студентів-медиків. Дослідниці довели, що лексикографічні праці є «потрібним інструментом для здобуття знань та розвитку професійних умінь, необхідних для якісного діалогу лікар – пацієнт» [10, С. 678].

Попри значний масив теоретичних і практичних напрацювань, проблема використання словників у процесі опанування професійного мовлення для студентів ЗВО медичного фаху залишається актуальною. Це зумовлено постійним оновленням лексикографічної бази української мови, а також цифровізацією галузі, що потребує і зміни методики їхнього впровадження в освітню практику.

Мета статті – запропонувати комплекс тренувальних вправ і тестових завдань, спрямованих на розвиток навичок роботи з лексикографічними джерелами як засобу удосконалення професійної мовної компетентності здобувачів вищої медичної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програмою нормативної навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» передбачено окрему тему, присвячену опануванню фахових лексикографічних джерел, – «Загальномовні і медичні словники, довідники, мовні порадники». Вивчення теми розпочинається з опрацювання теоретичних питань:

1. Поняття про лексикографію. Енциклопедичні й лінгвістичні словники.
2. Медичні та фармацевтичні словники та довідники.
3. Сучасна кодифікаційна практика. Організація ресурсів національної словникової бази.

4. Український електронний словник.

5. Роль словників у підвищенні мовленнєвої культури медичних працівників.

На цьому етапі студенти не лише готують повідомлення на лінгвістичну тематику, а й вивчають призначення лексикографічних джерел, засвоюють види електронних словників, особливості роботи з ними, набувають навиків критичного відбору авторитетних академічних ресурсів серед мережевої інформації.

Після обговорення теоретичних аспектів здобувачі переходять до практичного складника заняття, що включає запропонований нами комплекс тренувальних вправ і тестових завдань. Розглянемо детальніше змістове наповнення кожного блоку.

Тренувальні вправи

Завдання 1. Прочитайте подане нижче висловлювання Івана Огієнка. З'ясуйте значення словосполук «особистий словник», «звичайно вбогий» (словник). Поміркуйте, як лексична «вбогість» лексикону медичного працівника може завадити встановленню контакту з пацієнтом під час збору анамнезу чи пояснення діагнозу. Доберіть синоніми до слів «конче» та «влучний» і поясніть, як їхня заміна впливає на емоційне забарвлення авторського заклику. Обґрунтуйте, чи здатні цифрові словники в епоху мінливої інформації «нагадувати про забуті слова» так само ефективно, як класичні паперові видання.

«Кожен, хто зве себе письменним українцем, мусить конче мати в своїй хаті якогось підручного українського словника й частіш заглядати до нього, бо без цього літературної мови не навчитися. Користь читання словників завжди велика, бо воно раз-по-раз доповнює нашого особистого словника, звичайно вбогого. Багато є влучних українських слів, яких ми один від одного рідко почуємо, але словник нагадає нам про них. Кращі наші письменники звичайно мали на столі словника, пишучи, й навчалися з нього» (І. Огієнко).

Завдання 2. Опрацюйте словникову статтю «Електрофорез ліків» в електронному словнику «Фармацевтична енциклопедія» (https://www.pharmencyclopedia.com.ua/)

Сформулюйте відповіді на запитання:

1. Якого походження це словосполучення? 2. Яка дефініція пропонується для означення терміна «Електрофорез ліків»? 3. Що означають скорочення та абревіатури Е.л., ЛП, АФІ? З якою метою використовуються такі утворення у словникових статтях? 4. Яке призначення посилання «Див. також *Фонофорез, Магнітофорез, Лазерофорез*)? Яка роль таких скерувань?

Завдання 3. Здійсніть аналіз наведених словникових статей. Визначте тип лексикографічного видання, з якого процитовано ці статті. Які лексичні

ISSN 3041-1572 Online

відомості містяться у словниковому записі? Які граматичні характеристики слів тут представлені?

АБДОМІНОПЛА́СТИКА, -и, *ж.* Хірургічна операція видалення надлишку шкіри та жиру живота (здебільшого у жінок). *Абдомінопластика є одним із способів корекції фігури, необхідність у якій виникає у випадку розтягнення м'язів шкіри* (з наук. літ.)

ЯК В АПТЕЦІ, жарт. 1. Дуже точно. *Рівно двісті пятдесят грамів. Точно, як в аптеці* (М. Стельмах).

2. Дуже правильний, точний. *Сидір Павлович перевірив терези – вони були як в аптеці* (Є. Гребінка); // Дуже велика (про точність). *Нам робити своє. І закінчити треба нам з вами це своє через десять-дванадцять днів, не пізніше. – Точність як в аптеці. – Обставини вимагають* (Л. Дмитерко).

дезінфекці́йний, на, не
дезінфе́кція, ції, *ор*. цією
дезінфіко́ваний, на, не
дезінфікувати, кую, куєш

коагуляція [< лат. Coagulation – згортання, згущення] – 1) злипання частинок у колоїдних системах. Зумовлене молекулярними силами зчеплення між частинками дисперсної фази. Процеси К. широко використовують під час очищення води , повітря, виділення каучуку з латексу , одержання вершкового масла тощо; 2) *мед.* Зміцнення тканин і судин шляхом зовнішнього впливу.

орто… [< грец. ortos – прямий, вірний] – частина складних слів, що відповідає поняттям «прямий», «правильний», напр., *ортопедія*.

Завдання 4. З'ясуйте визначення терміна «епонім», скориставшись тлумачним словником української мови (https://sum20ua.com). До якої групи термінів належать подані лексеми? Зверніть увагу на особливості написання епонімних найменувань, що містять два антропоніми. Підготуйте повідомлення про винахідників або осіб, прізвищами чи іменами яких номіновано наукові поняття медицини.

Ангіна Венсана, анемія Аддісона, бальзам Бітнера, віск Гагера, Глауберова сіль, збір Едельберга, колба Бюхнера, краплі Зеленіна, лінімент Розенталя, лінімент Москаленко, мазь Вишневського, мазь Калініченко, мікстура Грищенко, паста Лассара, порошок Барелла, примочки Пирогова, присипка Житняка, реактив Буке, реакція Адамкевича, ревмакрем доктора Тайса, рідина Бережного, розчин Люголя, розчин Локка, сіль Фагігена.

Завдання 5. Установіть значення і походження слів. Скористайтеся словником іншомовних слів (http://slovopedia.org.ua/42/53392-0.html; http://slovopedia.org.ua/36/53392-0.html) або етимологічним глосарієм (https://goroh.pp.ua).

Агно́зія, адсо́рбція, акупресу́ра, ангіогра́фія, анізокорія, біфуркáція, васкуліт, везúкула, вазопресúн, вітилíго, гебефренія, гемото́ракс, гемофілія, еубіо́тики, іррадіювати, кардіосклеро́з, контрацептúви, лейкоцити, лініменти, натрій, нефролітіáз, ноотро́пи, патологічний, профілактика, рецепт, серо́зний, таблетка.

Завдання 6. У лексикографічній праці «Лікарські рослини : Енциклопедичний довідник» [11] знайдіть і законспектуйте словникові статті, які містять інформацію про лікарські форми і застосування запропонованих цілющих рослин.

Держидерево звичайне, дзвоники скупчені, евкаліпт кулястий, ехінацея пурпурова, жовтець багатоквітковий, зозулин цвіт, зозу́линець пурпуровий, каланхое перисте, калачики лісові, каштан кінський, кмин звичайний, кукіль звичайний, м'ята перцева, настурція лікарська, незабудка польова, нечуйвітер волохатенький, осту́дник багатошлюбний, парило звичайне, паслін солодко-гіркий, пере́стріч гайовий, сухоребрик лікарський, яловець звичайний.

Завдання 7. Скористайтеся ресурсами словників інтернет-платформи «Словопедія» для добору правильних відповідників до мовних анормативів.

Алергія від ліків; алоє покладіть на чистий бинт; від облисіння та перхоті рекомендують мазь; великий синяк; виздоровлення; годиться для прийому; голова закрутилася; є відчуття горечі; з точки зору фахівців; зілляти у пробірку; від мазі зажили рани; виручка за день; листати журнал «Наше здоров'я»; косметичне масло; неврологічні болі; незаживна рана; непригодний до вжитку; недуга не проходить; оборотні кошти; об'єм продукції; опустити у воду; поражений інфекцією орган; починаються симптоми; робити прививку від грипу; рідка маса; засіб від тошноти, в даному препараті; наблюдати.

Тестові завдання

1. Вам потрібно з'ясувати значення терміна «*спленомега́лія*». До якого словника Ви звернетеся?

А. До словника паронімів.
Б. До словника синонімів.
В. До словника наголосів.
Г. До термінологічного.
Ґ. До перекладного.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

2. У котрому рядку подано приклад із тлумачного перекладного словника медичних термінів?

А. **ГЛО́СА[1],** и, *ж. лінгв.* Коментар, пояснення до незрозумілих слів і виразів, що подають на полях або в самому тексті стародавніх і середньовічних рукописів. *Щоб народ ліпше розумів церковну мову, в печерських виданнях дуже часто на берегах книжки подають пояснення трудних слів (т. зв. глоси), часом дуже цінні та цікаві* (І. Огієнко).

Б. **ЕКСПЕРТИЗА ЛІКАРСЬКИХ ПРЕПАРАТІВ. L. probátio prapearatórum; examinátio prapearatórum –** система фармацевтичного, фармакологічного, клінічного та юридичного оцінювання лікарського препарату та документації, що його характеризує.*

В.

Відмінок	**Однина**	**Множина**
Називний	пере́кис	пере́киси
Родовий	пере́кису	пере́кисів
Давальний	пере́кисові, пере́кису	пере́кисам
Знахідний	пере́кис	пере́киси
Орудний	пере́кисом	пере́кисами
Місцевий	на/в пере́кису, пере́кисі	пере́кисах
Кличний	пере́кисе	пере́киси

Г. **Кі́стка (кість) від кі́стки (від ко́сті) <Плоть від пло́ті> <Кров від кро́ві>** чиєї?, кого? – 1. Який від народження, за походженням і т. ін. належить до певного стану, суспільної групи і т. Ін. – *Найперше, я – син кріпака, внук гайдамаки. Як кажуть, плоть від плоті і кров від крові свого народу, бідних, простих людей. (Василь Шевчук)* 2. Чия-небудь рідна, кровна дитина. *І промовив Адам: "Оце тепер вона [Єва] кість від костей моїх, і тіло від тіла мого". (Біблія. Пер. І. Огієнка).*

Ґ. **АСКЛІПІЙ** і **АСКЛЕПІЙ**, *ч.* гр. Asklepios – *ім.* бог лікування; лат. Форма Aescŭlapius «Ескулап»; *кан., стар., рід.*

3. Прочитайте уривок словникової статті і встановіть, у якому лексикографічному джерелі міститься пропонований текстовий матеріал.

ГЛОБУЛІ́НИ, ів, *мн. (одн.* **глобулі́н,** у, *ч.), біол.* Найпоширеніша в природі група тваринних і рослинних білків. *Глобуліни визначають імунні властивості організму, згортання крові, беруть участь у транспортуванні*

заліза, міді і т. ін. (з наук.-попул. літ.); *Глобуліни входять до складу рослинних і тваринних тканин* (із журн.).

А. Історичному.

Б. Діалектному.

В. Тлумачному.*

Г. Орфографічному.

Ґ. Перекладному.

4. У якому словнику можна з'ясувати значення висловлювань «*вилива́ти жовч*», «*бити в ніс*», «*вивертати печінки*», «*виправити щéлепи*»?

А. У фразеологічному словнику.

Б. У словнику наголосів.

В. В етимологічного словнику.

Г. У словнику фемінітивів.

Ґ. В ономастичному словнику.

5. Із якого лексикографічного джерела можна дізнатися інформацію про лікарські форми і застосування лікарських рослин?

А. Словник паронімів української мови / упоряд. О. Сербенська. Львів : Апріорі, 2022. 392 с.

Б. Словник синонімів української мови : у 2 т. / А. А. Бурячок, Г. М Гнатюк, С. І. Головащук та ін. Київ : Наукова думка, 1999–2000. Т. 1. 1040 с. Т. 2. 960 с.

В. Колібаба Л., Фурса В. Словник дієслівного керування : у 2 т. Тернопіль: Підручники і посібники, 2025.

Г. Шевченко Л., Шматко В., Лось В. Новий англо-український українсько-англійський медичний словник. Київ : Арій, 2020.

Ґ. Лікарські рослини : енциклопедичний довідник / Відп. ред. А. М. Гродзінський. Київ : Видавництво «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, Український виробничо-комерційний центр «Олімп», 1992. 544 с.

6. Яку з поданих лексикографічних праць зараховують до тлумачних словників?

А. Словник української мови : у 20 т. / гол. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка. 2010–2024. Т. 1–15.

Б. Словник UA. Правопис 2019. Графічні скорочення. URL: https://slovnyk.ua/pravopys.php?prav_par=62 (дата звернення: 03.04.2026).

В. Червяк П. І. Медична енциклопедія / Вид. третє, доп. Національна академія медичних наук України. К. : Просвіта, 2012. 1504 с.

Г. Трійняк І. І. Словник українських імен. Київ : Довіра, 2005. 509 с.

Ґ. Бєляєва О, Ждан В, Цісик А. Латинсько-український медичний енциклопедичний словник: у 2-х т. Київ : ВСВ Медицина, 2020.

ISSN 3041-1572 Online

7. У чому полягає ключова відмінність між енциклопедичним та лінгвістичним словником?

А. У першому подано нормативне наголошування слів; у другому – переклад.

Б. У першому подано стислу характеристику предметів, явищ, історичних подій, видатних політичних діячів, провідних вчених, що позначаються тими чи іншими словами; у другому пояснюються слова з погляду властивого їм лексичного значення, походження, правопису, наголошування тощо.

В. Перший – електронний; другий – друкований.

Г. Перший містить терміни певної галузі науки, техніки, мистецтва; у другому подаються слова певної історичної епохи, зафіксовані в тогочасних писемних пам'ятках, з'ясовується їхнє значення, наводяться ілюстрації.

Ґ. Перший використовує глоси; другий – фразеологізми.

8. Яке з наведених формулювань визначає поняття «Словникова стаття»?

А. Вид наукової публікації, який описує дослідження чи групу досліджень, пов'язаних однією темою, та виконана її науковими авторами.

Б. Публіцистичний твір невеликого розміру в збірнику, журналі, газеті.

В. Основна одиниця будь-якого глосарія, яка містить інформацію про конкретне слово чи словосполучення.

Г. Сукупність загальновизнаних правил вимови, правопису, використання граматичних форм і словникового складу, що є зразковими на певному історичному етапі.

Ґ. Текст, у якому доступно й цікаво презентовано наукові факти, дослідження та концепції широкій аудиторії, яка не має спеціальної фахової підготовки.

9. До якого виду словників належать подані на фото?

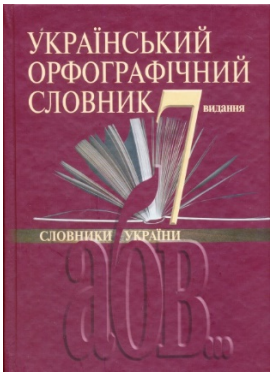

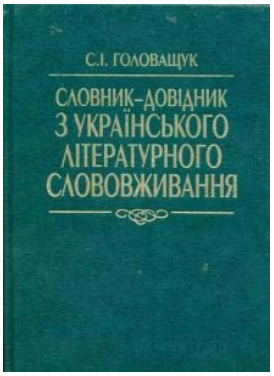

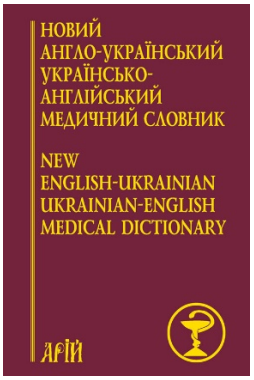

А. Історичні.
Б. Енциклопедичні.
В. Медичні.
Г. Термінологічні.
Ґ. Лінгвістичні.

10. Укажіть рядок, у якому всі слова записані в алфавітному порядку.

А. Геміанестезія, гемікранія, геміпарез, дезінсекція.
Б. Діоптр, діоптрика, декстрани, декстрини.
В. Вазодилататори, гельмінтоспоріози, йогексол, окселадин.
Г. Ізолейцин, йодометрія, кальцитонін, імунофармакологія.
Ґ. Урацил, уретани, фітотерапія, фітопрепарати.

11. Установіть відповідність між словником і належною до нього статтею.

Словник	Словникова стаття
1.	А. **ВИЛІКО́ВУВАТИ** (лікуючи, позбавляти когось хвороби, робити здоровим), **ОЗДОРОВЛЯ́ТИ**, **ОЗДОРО́ВЛЮВАТИ**, **ЗЦІЛЯ́ТИ** *рідко*, **ЗЛІ́ЧУВ**АТИ *рідко*, **ЦІЛИ́ТИ** *розм. рідко*, **ВИХО́ДЖУВАТИ** *розм.*, **ВІДХО́ДЖУВАТИ** *розм.*; **ВИГО́ЮВАТИ** (перев. Про рану, виразку тощо). – Док.: ви́лікувати, ви́лічити, оздорови́ти, зцили́ти, злічи́ти, ви́ходити, відходи́ти, відвола́ти *розм.*, відволо́дати *заст.*; ви́гоїти. – *Щоб вилікувати хворобу, треба дійти її причини* (І. Франко).
2. 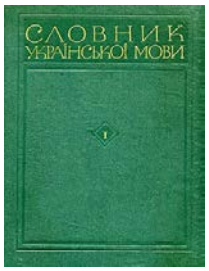	Б. **ЕВКАЛІПТ,** *а, ч.* – Eucalyptus, m.; Е Eucalyptus – вічнозелене швидкорослe дерево родини миртових; листя містить етерну олію, флавоноїди, елаґову к-ту, віск, дубильні речовини, смоли; діє як протимікробний, протизапальний і зв'язний засіб.
3. 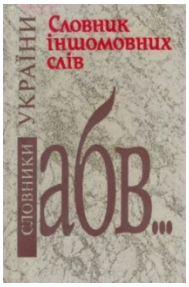	В. **АДГЕЗІЯ** (лат. *adhaesio*, *adhaerere* – прилипати) – явище з'єднання різнорідних конденсованих фаз (субстратів), які були залучені до молекулярного контакту одна з одною. А. супроводжують аутогезія та *когезія* (див. *Когезія*). Аутогезія – зв'язок між однорідними конденсованими тілами при їх молекулярному контакті – розглядається як окремий випадок А. А. може спостерігатися між 2 рідинами, рідиною та твердим тілом або між 2 твердими тілами.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Словник	Словникова стаття
4.	Г. **ЛІ́КИ,** ів, мн. Речовини, препарати, які використовуються для лікування. *Вона швидко заслабла на сухоти, довго лічилась усякими ліками* (Нечуй-Левицький, IV, 1956, 229); *Ліки треба давати хворому в точно призначений час і в тій дозі, яку приписано* (Загальний догляд за хворими, 1957, 14); // перен. Про те, що несе полегшення, заспокоєння. *В гарячці я палав, і рани Були гарячі, як вогонь. Дала ти ліки незрівнянні Своїх очей.* (Л. Дмитерко, В обіймах сонця, 1958, 57).
5.	Ґ. **ЛІНІМЕНТИ** (від лат. linio – мащу, натираю) – рідкі лікувальні мазі, що плавляться при температурі тіла. Л. бувають антимікробні, болезаспокійливі, протизапальні.
	Д. **Рентген** (особове найменування) рентген (вимірна номінація) рентгенівський кабінет рентгенівський знімок рентгенівські промені

Висновки. Запропонований навчально-методичний матеріал для роботи з лексикографічними джерелами апробований на заняттях з української мови (за професійним спрямуванням) у Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України. Застосування обраного підходу засвідчує, що виконання таких завдань допоможе студентам опанувати алгоритми роботи з різнотипними лексикографічними ресурсами, сформувати навички етимологічного та семантичного аналізу медичної термінології, а також забезпечить впевнене володіння фаховим понятійним апаратом у майбутній професійній комунікації.

Відповіді до тестових завдань

1.	Г	3.	В	5.	Ґ	7.	Б	9.	Ґ
2.	Б	4.	А	6.	А	8.	В	10.	В
11. 1.	В	11. 2.	Г	11.3.	Ґ	11.4.	Б	11.5.	А

Покликання на ілюстрації

Тест 10

Фразеологічний словник української мови. https://share.google/images/dz5mcvZCsmw1ycwYX

Український орфографічний словник. https://share.google/images/8YtNKDbHTph9N4MeC

Головащук С. І. Словник-довідник з українського літературного слововживання. https://share.google/images/xNoin96XDek6qjaCV

Новий англо-український українсько-англійський медичний словник. https://share.google/images/GQEgM7SpYb3pNyw8m

Тест 12

Фармацевтична енциклопедія. https://share.google/images/1uJAJWy3R4eS122PR

Словник української мови. https://share.google/images/xmpoBJ9gKPSBty1sR

Словник іншомовних слів. https://share.google/images/b2b6qL5vLl0VOJndN

Українсько-латинсько-англійський медичний енциклопедичний словник. https://share.google/images/2AurrvTE3RxjyBrCy

Словник синонімів української мови. https://share.google/images/BBavqCca8DOJdGdS8

Література

1. Шевчук А. Лексикографічна компетенція як складник мовної культури студента. *Сучасні проблеми германського та романського мовознавства* : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. 2019. С. 184–188.

2. Світлична Є. І., Берестова А. А., Тєлєжкіна О. О. Фахова мова фармацевта : базовий підруч. для студентів вищ. фармац. навч. закл. (фармац. ф-тів) IV рівня акредитації. 2-ге вид., випр. та допов. Харків : НФаУ Золоті сторінки, 2017. 312 с.

3. Литвиненко Н. П., Місник Н. В. Фахова мова медика. Київ : Книга Плюс, 2012. 334 с.

4. Єщенко Т. Фахове мовлення фармацевта : завдання для самостійної роботи для студентів 1 курсу денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація». Львів, 2023. 67 с. URL: https://new.meduniv.lviv.ua/uploads/repository/kaf/kaf_ukrlang (дата звернення: 22.04.2026).

5. Єщенко Т. А. Фахове мовлення фармацевта : навчально-методичний посібник для проведення практичних занять зі студентами 1 курсу денної форми навчання другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація. Промислова фармація». Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023. 116 с.

6. Українська мова (за професійним спрямуванням) : підручник / С. М. Луцак, Н. П. Литвиненко, О. Д. Турган та ін. ; за ред. С. М. Луцак. 2-ге вид., переробл. і допов. Київ : ВСВ «Медицина», 2024. 351 с.

7. Козаченко Г. В. Українська мова за професійним спрямуванням : підручник для студентів вищих медичних, фармацевтичних навчальних закладів І-ІІІ рівнів акредитації. Київ : Медицина, 2017. 336 с.

8. Лещенко Т.О. Українська мова в медицині: навчальний посібник для самостійної роботи студентів вищих навчальних закладів МОЗ України / Т.О. Лещенко, Т.В. Шарбенко, В.Г. Юфименко. Полтава, 2017. 332с.

9. Кирикилиця В. В. Словникова технологія навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів немовних спеціальностей : монографія. Луцьк : ФОП Мажула Ю. М., 2023. 196 с.

10. Гадзюк О. М., Масицька Т. Є., Іовхімчук Н. В. Роль лінгвістичних словників у формуванні професійно-мовленнєвої компетенції студентів-медиків. *Вісник науки та освіти*. 2024. №9 (27). С. 678–688.

11. Лікарські рослини : Енциклопедичний довідник / Відп. ред. А. М. Гродзінський. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія», 1992. 544 с.)

References

1. Shevchuk, A. (2019). Leksykohrafichna kompetentsiia yak skladnyk movnoi kultury studenta [Lexicographic competence as a component of a student's linguistic culture]. *Suchasni problemy hermanskoho ta romanskoho movoznavstva – Current Issues in Germanic and Romance Linguistics:* Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference, (pp. 184–188) [in Ukrainian].

2. Svitlychna, Ye.I., Berestova, A.A., & Tieliezhkina, O.O. (2017). *Fakhova mova farmatsevta [Professional language of a pharmacist]* (2nd ed., rev.). Kharkiv: NFaU Zoloti storinky [in Ukrainian].

3. Lytvynenko, N.P., & Misnyk, N.V. (2012). *Fakhova mova medyka [Professional language of a medical professional]*. Kyiv: Knyha Plius [in Ukrainian].

4. Yeshchenko, T. (2023). *Fakhove movlennia farmatsevta: zavdannia dlia samostiinoi roboty [Professional communication for pharmacists: independent study assignments]*. Lviv. Retrieved from https://new.meduniv.lviv.ua/uploads/repository/kaf/kaf_ukrlang (Accessed: 22.04.2026) [in Ukrainian].

5. Yeshchenko, T.A. (2023). *Fakhove movlennia farmatsevta: navchalno-metodychnyi posibnyk [Professional communication for pharmacists: a teaching guide for practical classes]*. Lviv: Danylo Halytsky Lviv National Medical University [in Ukrainian].

6. Lutsak, S.M., Lytvynenko, N.P., Turhan, O.D., et al. (2024). *Ukrainska mova (za profesiinym spriamuvanniam) [Ukrainian language (for professional purposes)*] (S.M. Lutsak, Ed., 2nd ed., rev.). Kyiv: VSV «Medytsyna» [in Ukrainian].

7. Kozachenko, H.V. (2017). *Ukrainska mova za profesiinym spriamuvanniam [Ukrainian language for professional purposes]*. Kyiv: Medytsyna [in Ukrainian].

8. Leshchenko, T.O., Sharbenko, T.V., & Yufymenko, V.H. (2017). *Ukrainska mova v medytsyni [Ukrainian language in medicine]*. Poltava [in Ukrainian].

9. Kyrykylytsia, V. V. (2023). *Slovnykova tekhnolohiia navchannia yak zasib aktyvizatsii navchalno-piznavalnoi diialnosti studentiv nemovnykh spetsialnostei* [Dictionary-based learning technology as a means of stimulating the educational and cognitive activities of students in non-language majors]. Lutsk [in Ukrainian].

10. Hadziuk, O.M., Masytska, T.Ye., & Iovkhimchuk, N.V. (2024). Rol linhvistychnykh slovnykiv u formuvanni profesiino-movlennievoi kompetentsii studentiv-medykiv [The role of linguistic dictionaries in the developing the professional language competence of medical students]. *Visnyk nauky ta osvity – Journal of Science and Education*, 9 (27), (pp. 678–688) [in Ukrainian].

11. Hrodzinskyi, A.M. (Ed.). (1992). *Likarski roslyny: Entsyklopedychnyi dovidnyk [Medicinal plants: An encyclopedic guide]*. Kyiv: Ukrainska entsyklopediia [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: 796.1/.3.015:796.012:159.943-043.83(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1021-1031

Тітова Ганна Віталіївна доцент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1309-5443

Лісницький Андрій Васильович викладач кафедри фізичного виховання та спорту, Одеський національний університет імені І. Мечникова, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0000-8498-1130

Лаговська Надія Георгіївна спеціаліст вищої категорії, викладач Одеський торговельно-економічний фаховий коледж, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-4721-073X

ФОРМУВАННЯ РУХОВИХ УМІНЬ І НАВИЧОК У СПОРТИВНИХ ІГРАХ ЗАСОБАМИ ПІДГОТОВЧИХ ТА ПІДВІДНИХ ВПРАВ

Анотація. У статті розглянуто проблему формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх як важливу складову сучасної системи фізичного виховання і спортивної підготовки.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності навчально-тренувального процесу в умовах зростання вимог до техніко-тактичної підготовленості спортсменів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та визначення ефективності використання підготовчих і підвідних вправ у процесі формування рухових умінь і навичок.

У роботі застосовано комплекс теоретичних методів дослідження, зокрема аналіз, узагальнення та систематизацію науково-методичної літератури. Розкрито сутність понять «рухові уміння» та «рухові навички» у контексті спортивних ігор. Обґрунтовано значення підготовчих вправ як засобів розвитку фізичних якостей і функціональних можливостей організму. Визначено роль підвідних вправ у поетапному засвоєнні технічних елементів ігрової діяльності. Проаналізовано особливості їх застосування у навчально-тренувальному процесі.

Доведено, що системне використання підготовчих і підвідних вправ сприяє підвищенню якості формування рухових навичок. Встановлено взаємозв’язок

між рівнем фізичної підготовленості та ефективністю засвоєння техніко-тактичних дій.

Розглянуто принципи побудови навчально-тренувального процесу з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей спортсменів. Окреслено етапи формування рухових умінь і навичок та їх методичне забезпечення. Висвітлено значення поетапності та послідовності у навчанні руховим діям. Проаналізовано вплив підготовчих і підвідних вправ на зниження кількості помилок у процесі навчання. Визначено їх роль у запобіганні формуванню неправильних рухових стереотипів. Обґрунтовано доцільність використання інноваційних технологій для підвищення ефективності навчання.

Показано можливості інтеграції аналітичних методів у процес підготовки спортсменів. З'ясовано значення варіативності вправ для підвищення мотивації та результативності занять. Підкреслено важливість поєднання технічної і тактичної підготовки. Встановлено, що комплексний підхід до застосування підготовчих і підвідних вправ забезпечує підвищення ефективності навчально-тренувального процесу.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з розробкою диференційованих методик застосування підготовчих і підвідних вправ у різних видах спортивних ігор.

Ключові слова: рухові уміння, рухові навички, спортивні ігри, підготовчі вправи, підвідні вправи, техніко-тактична підготовка, навчально-тренувальний процес, фізична підготовленість, координаційні здібності, поетапне навчання, рухова діяльність, спортивна підготовка.

Titova Hanna Vitalyivna associate professor of the Department of Sports Games and Management of Physical Culture, State Institution «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1309-5443

Lisnytskyi Andriy Vasyliovych senior lecturer of the Department of Physical Education and Sports, Odessa National University named after I. Mechnikov, Odesa, https://orcid.org/0009-0000-8498-1130

Lagovska Nadiya Georgiivna specialist of the highest category, teacher of the Odesa Trade and Economic College, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-4721-073X

FORMATION OF MOTOR SKILLS AND SKILLS IN SPORTS GAMES BY THE MEANS OF TRAINERS AND ASSISTANTS

Abstract. The article considers the problem of forming motor skills and abilities in sports games as an important component of the modern system of physical education and sports training.

The relevance of the study is due to the need to increase the efficiency of the educational and training process in the conditions of increasing requirements for the technical and tactical preparedness of athletes.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and determine the effectiveness of the use of preparatory and preparatory exercises in the process of forming motor skills and abilities.

The work uses a set of theoretical research methods, in particular, the analysis, generalization and systematization of scientific and methodological literature. The essence of the concepts of "motor skills" and "motor skills" in the context of sports games is revealed. The importance of preparatory exercises as a means of developing physical qualities and functional capabilities of the body is substantiated. The role of preparatory exercises in the gradual mastery of technical elements of game activity is determined. The features of their application in the educational and training process are analyzed.

It is proven that the systematic use of preparatory and preparatory exercises contributes to improving the quality of motor skills formation. The relationship between the level of physical fitness and the effectiveness of mastering technical and tactical actions is established.

The principles of building the educational and training process are considered, taking into account the age and individual characteristics of athletes. The stages of the formation of motor skills and abilities and their methodological support are outlined. The importance of phasing and consistency in teaching motor actions is highlighted. The influence of preparatory and preparatory exercises on reducing the number of errors in the learning process is analyzed. Their role in preventing the formation of incorrect motor stereotypes is determined. The feasibility of using innovative technologies to increase the effectiveness of training is substantiated.

The possibilities of integrating analytical methods into the process of training athletes are shown. The importance of exercise variability for increasing motivation and effectiveness of classes is clarified. The importance of combining technical and tactical training is emphasized. It has been established that a comprehensive approach to the use of preparatory and preparatory exercises ensures an increase in the effectiveness of the educational and training process. Prospects for further research are related to the development of differentiated methods for the use of preparatory and preparatory exercises in various types of sports games.

Keywords: motor skills, motor skills, sports games, preparatory exercises, preparatory exercises, technical and tactical training, educational and training process, physical fitness, coordination abilities, phased learning, motor activity, sports training.

Постановка проблеми. Проблема формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх є однією з ключових у сучасній теорії та методиці фізич-

ного виховання і спорту, оскільки від її ефективного вирішення залежить рівень технічної підготовленості спортсменів.

У контексті зростання вимог до якості навчально-тренувального процесу особливої актуальності набуває пошук оптимальних засобів і методів навчання рухових дій. Недостатній рівень сформованості базових рухових умінь ускладнює засвоєння складних техніко-тактичних елементів у спортивних іграх. Це зумовлює необхідність удосконалення підходів до початкового етапу навчання рухам.

Одним із перспективних напрямів є використання підготовчих та підвідних вправ як ефективного інструменту поетапного формування рухових дій. Водночас у науковій літературі спостерігається певна фрагментарність досліджень щодо системного застосування цих засобів. Існує потреба у теоретичному обґрунтуванні їх ролі у формуванні рухових навичок саме в ігрових видах спорту.

Практика показує, що недостатня увага до підвідних вправ призводить до формування помилкових рухових стереотипів. Це, у свою чергу, знижує ефективність подальшого вдосконалення техніки.

Особливої значущості проблема набуває в умовах підготовки дітей та підлітків, коли закладаються основи рухової культури. Важливим є також урахування індивідуальних особливостей учнів при доборі підготовчих вправ. Невідповідність змісту вправ рівню підготовленості може гальмувати процес навчання. Тому виникає потреба у розробці диференційованих підходів до їх застосування.

Актуальність проблеми посилюється необхідністю інтеграції сучасних педагогічних технологій у тренувальний процес. Недостатньо дослідженими залишаються питання оптимальної послідовності використання підготовчих і підвідних вправ. Також потребує уточнення їх вплив на швидкість і якість формування рухових навичок.

Отже, постановка проблеми полягає у необхідності наукового обґрунтування ефективності використання підготовчих та підвідних вправ у процесі формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх з урахуванням сучасних вимог до навчально-тренувального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить, що проблема формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх розглядається в контексті удосконалення системи спортивної підготовки. Значна увага приділяється визначенню теоретико-методичних основ навчання техніко-тактичних дій у командних видах спорту. Так, у праці М. С. Бессарабова обґрунтовано загальні принципи побудови тренувального процесу в баскетболі, зокрема роль поетапного формування рухових дій [1]. Дослідник підкреслює важливість використання спеціальних вправ для поступового ускладнення техніки виконання рухів [1].

У роботах В. М. Пристинського та співавторів акцентовано увагу на взаємозв'язку фізичної та техніко-тактичної підготовки як основі ефективного навчання у волейболі [2; 7]. Автори доводять, що ізольоване формування рухових навичок без урахування ігрових умов є недостатньо результативним [2; 7].

У навчально-методичних матеріалах Я. В. Малойвана та співавторів розглянуто засоби фізичної підготовки волейболістів, які безпосередньо впливають на якість засвоєння технічних елементів [3]. Особливу увагу приділено підготовчим вправам як базовому компоненту навчального процесу [3].

В. М. Костюкевич у своїх дослідженнях розкриває системний підхід до спортивної підготовки, підкреслюючи необхідність інтеграції різних видів підготовленості [4]. Автор зазначає, що формування рухових навичок повинно відбуватися з урахуванням ієрархії навчальних завдань [4].

В. Пасічник висвітлює методичні особливості викладання баскетболу, зокрема використання підвідних вправ для засвоєння складних технічних дій [6]. У роботі підкреслюється значення поетапності навчання рухам [6].

Сучасні дослідження також зосереджуються на аналізі техніко-тактичної діяльності спортсменів. Так, І. Олійник та співавтори пропонують алгоритм спеціального аналізу дій волейболістів, що дозволяє підвищити ефективність навчального процесу [5]. Автори наголошують на необхідності використання аналітичних підходів у підготовці спортсменів [5].

О. П. Цимбалюк акцентує увагу на розвитку фізичних якостей волейболістів як передумові успішного оволодіння технікою гри [9]. Автор підкреслює взаємозалежність фізичної підготовленості та рухових умінь [9].

У зарубіжних дослідженнях також простежується інтерес до проблеми формування рухових навичок. Зокрема, E. Strelnikova та співавтори досліджують розвиток психофізіологічних функцій у молодих волейболістів, що впливають на якість виконання рухових дій [10]. Результати дослідження свідчать про важливість комплексного підходу до підготовки спортсменів [10].

R. Metulini аналізує рухову активність гравців у баскетболі з використанням методів обробки даних, що дозволяє глибше зрозуміти особливості ігрової діяльності [11]. Автор доводить, що аналіз рухів може бути використаний для вдосконалення тренувального процесу [11].

У роботі L. Wu та співавторів розглянуто сучасні підходи до аналізу рухових патернів у баскетболі з використанням відеотехнологій [12]. Це відкриває нові можливості для підвищення ефективності навчання рухових дій [12].

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання системного використання підготовчих і підвідних вправ залишається недостатньо висвіт-

ISSN 3041-1572 Online

леним. Більшість авторів розглядають окремі аспекти підготовки без їх комплексного поєднання. Водночас потребує подальшого вивчення вплив таких вправ на швидкість формування рухових навичок. Недостатньо розробленими є методики їх диференційованого застосування залежно від рівня підготовленості спортсменів.

Таким чином, аналіз літератури свідчить про актуальність дослідження та необхідність подальшого наукового обґрунтування використання підготовчих і підвідних вправ у спортивних іграх.

Метою статті є теоретичне обґрунтування використання підготовчих і підвідних вправ у процесі формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх, а також визначення їх впливу на якість засвоєння техніко-тактичних дій і підвищення результативності навчально-тренувального процесу.

Виклад основного матеріалу. Формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх є складним і динамічним процесом, що передбачає цілеспрямоване засвоєння техніко-тактичних дій у взаємозв'язку з розвитком фізичних якостей та психофізіологічних функцій спортсменів. У сучасній теорії і методиці фізичного виховання та спорту цей процес розглядається як поетапне становлення рухової діяльності, що базується на закономірностях навчання рухам, формуванні умовно-рефлекторних зв'язків та поступовій автоматизації рухових дій [4]. Важливим компонентом цього процесу є використання підготовчих і підвідних вправ, які забезпечують поступовий перехід від простих до складних форм рухової діяльності, сприяють зниженню помилок та підвищують ефективність навчання технічним елементам гри [6].

Підготовчі вправи розглядаються як засоби, спрямовані на розвиток необхідних фізичних якостей, координаційних здібностей та функціональних можливостей організму, що створюють передумови для успішного оволодіння складними руховими діями. Вони включають загальнорозвивальні та спеціальні вправи, які моделюють окремі елементи рухів, але не відтворюють їх повністю у змагальних умовах [3]. У свою чергу, підвідні вправи мають більш цільову спрямованість і безпосередньо пов'язані з технікою виконання конкретних ігрових прийомів, забезпечуючи поетапне наближення до їх повноцінного виконання [6]. Така диференціація дозволяє будувати навчально-тренувальний процес на засадах поступовості, доступності та системності.

У науковій літературі підкреслюється, що ефективність формування рухових навичок значною мірою залежить від правильного поєднання різних груп вправ, їх послідовності та відповідності рівню підготовленості спортсменів [1]. Зокрема, у баскетболі навчання техніки ведення м'яча, передач і кидків вимагає попереднього розвитку швидкісно-силових якостей, координації та просторової орієнтації, що досягається за допомогою підготовчих

вправ [8]. Подальше удосконалення техніки здійснюється через підвідні вправи, які дозволяють відпрацювати окремі фази рухів у спрощених умовах з поступовим ускладненням завдань.

Особливу роль підготовчі та підвідні вправи відіграють у волейболі, де технічні дії характеризуються високою координаційною складністю та потребують точності виконання в обмежений час. Дослідження показують, що систематичне використання таких вправ сприяє підвищенню якості прийому, передачі та нападаючого удару, а також забезпечує більш швидке формування стійких рухових навичок [2]. Взаємозв'язок фізичної і техніко-тактичної підготовки, доведений у роботах вітчизняних науковців, підтверджує необхідність комплексного підходу до навчання рухам, де підготовчі вправи створюють функціональну основу, а підвідні – забезпечують її реалізацію в ігровій діяльності [7].

Методика застосування підготовчих і підвідних вправ передбачає дотримання ряду педагогічних принципів, серед яких особливе значення мають принципи свідомості й активності, наочності, доступності та індивідуалізації. Реалізація цих принципів дозволяє забезпечити оптимальні умови для засвоєння рухових дій, враховуючи індивідуальні особливості спортсменів, їх рівень підготовленості та психофізіологічні характеристики [4]. Зокрема, важливим є врахування вікових особливостей, оскільки у дітей та підлітків процес формування рухових навичок має свої специфічні закономірності, пов'язані з розвитком нервової системи та моторних функцій.

Суттєвим аспектом є також поетапність формування рухових навичок, яка включає етапи ознайомлення з рухом, його первинного засвоєння, закріплення та вдосконалення. На кожному з цих етапів роль підготовчих і підвідних вправ є різною. На початковому етапі вони сприяють формуванню правильного уявлення про рух та засвоєнню його основних елементів. На етапі закріплення – забезпечують стабілізацію рухових дій та зменшення кількості помилок. На етапі вдосконалення – сприяють автоматизації навичок і підвищенню їх варіативності в умовах змагальної діяльності [6].

Значну увагу в сучасних дослідженнях приділяють питанням оптимізації навчально-тренувального процесу шляхом використання інноваційних підходів та технологій. Зокрема, застосування відеоаналізу, комп'ютерного моделювання та методів обробки даних дозволяє більш точно оцінювати техніку виконання рухів і коригувати навчальний процес [11]. Це створює додаткові можливості для підвищення ефективності використання підготовчих і підвідних вправ, оскільки дозволяє індивідуалізувати підхід до кожного спортсмена.

У зарубіжних дослідженнях також підкреслюється важливість розвитку психофізіологічних функцій, таких як швидкість реакції, увага, координація

та здатність до прогнозування, які безпосередньо впливають на якість виконання рухових дій [10]. Використання спеціальних підготовчих вправ, спрямованих на розвиток цих функцій, сприяє підвищенню ефективності навчання технічним елементам гри. Таким чином, підготовчі вправи виконують не лише фізичну, але й когнітивну функцію, забезпечуючи комплексний розвиток спортсмена.

Аналіз практики підготовки спортсменів свідчить, що недостатня увага до підвідних вправ часто призводить до формування неправильних рухових стереотипів, які в подальшому важко піддаються корекції. Це підтверджує необхідність їх систематичного використання на всіх етапах навчально-тренувального процесу. Водночас важливо забезпечити варіативність вправ, що дозволяє уникнути монотонності тренувань та підвищити мотивацію спортсменів [8].

Особливе значення має також взаємозв'язок між технічною та тактичною підготовкою, який проявляється у здатності спортсмена застосовувати набуті рухові навички в умовах реальної гри. Підвідні вправи, що моделюють ігрові ситуації, сприяють формуванню цієї здатності та забезпечують перенесення навичок у змагальну діяльність [5]. Це підтверджує необхідність інтеграції технічної та тактичної підготовки в єдину систему навчання.

У контексті розвитку фізичних якостей важливо відзначити, що їх рівень визначає можливості спортсмена щодо виконання технічних дій. Зокрема, швидкість, сила, витривалість та координація є основою для формування ефективних рухових навичок. Використання підготовчих вправ, спрямованих на розвиток цих якостей, забезпечує підвищення ефективності навчання та покращення результатів спортивної діяльності [9].

Сучасні підходи до навчання рухам передбачають також використання ігрових методів, які сприяють підвищенню емоційної залученості спортсменів та створюють умови для більш природного засвоєння рухових дій. У цьому контексті підготовчі та підвідні вправи можуть бути інтегровані в ігрові форми, що підвищує їх ефективність та сприяє формуванню стійких навичок [2; 4].

Не менш важливим аспектом є мотиваційна складова навчального процесу. Використання різноманітних підготовчих і підвідних вправ, їх варіативність та інтеграція в ігрову діяльність сприяють підвищенню інтересу до занять і формуванню позитивного ставлення до фізичної активності. Особливо це актуально для дітей та підлітків, у яких мотивація до занять спортом часто залежить від емоційної насиченості тренувального процесу. Таким чином, правильна організація вправ не лише забезпечує технічне вдосконалення, але й сприяє розвитку внутрішньої мотивації до занять спортом.

Узагальнюючи, можна підкреслити, що підготовчі та підвідні вправи є універсальним інструментом педагогічного впливу, який забезпечує гармонійне поєднання фізичної, технічної та психічної підготовки спортсменів. Їх систематичне та методично обґрунтоване застосування створює умови для ефективного формування рухових умінь і навичок, підвищення результативності навчально-тренувального процесу та досягнення високого рівня спортивної майстерності .

Таким чином, використання підготовчих і підвідних вправ у процесі формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх є важливим і необхідним компонентом навчально-тренувального процесу, що забезпечує його системність, послідовність та ефективність, сприяє підвищенню якості технічної підготовки та створює умови для досягнення високих спортивних результатів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення теоретичних положень і аналіз науково-методичних джерел засвідчили, що використання підготовчих і підвідних вправ є важливим чинником ефективного формування рухових умінь і навичок у спортивних іграх. Встановлено, що їх системне та поетапне застосування забезпечує підвищення якості засвоєння технічних елементів і сприяє формуванню стійких рухових навичок.

Доведено, що поєднання підготовчих і підвідних вправ із урахуванням індивідуальних особливостей спортсменів підвищує результативність навчально-тренувального процесу. Обґрунтовано доцільність інтеграції цих засобів із сучасними педагогічними технологіями та методами контролю рухової діяльності. Визначено, що ефективність їх застосування значною мірою залежить від раціональної послідовності, варіативності та відповідності рівню підготовленості спортсменів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці диференційованих програм використання підготовчих і підвідних вправ для різних вікових груп і рівнів спортивної кваліфікації. Також актуальним є вивчення впливу інноваційних цифрових технологій на оптимізацію процесу формування рухових навичок у спортивних іграх.

Література:

1. Бессарабов М. С. Загальні основи методики тренування та спортивної підготовки в баскетболі : навч. посібник. Запоріжжя, 2015. 109 с.

2. Взаємозв'язок фізичної й техніко-тактичної підготовки в заняттях спортивними іграми (теорія і практика волейболу) : навч.-метод. посібник / В. М. Пристинський, Т. М. Пристинська, О. І. Холодний. Слов'янськ : Видавництво Б. І. Маторіна, 2020. 101 с.

3. Засоби та методи фізичної підготовки волейболістів / Я. В. Малойван, О. А. Кірєєв, О. В. Мицак. Дніпро : ПДАФКіС, 2019. 17 с.

4. Костюкевич В. М. Теорія і методика спортивної підготовки (на прикладі командних ігрових видів спорту) : навч. посібник. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ : КНТ, 2014. 616 с.

5. Олійник І., Дорошенко Е., & Мельник М. Алгоритм спеціального аналізу техніко-тактичних дій волейболістів. *Теорія та методика фізичного виховання*, 2021. Т. 3, № 7. С. 235–243.

6. Пасічник В. Теорія і методика викладання баскетболу : навч. посібник. Львів : ЛДУФК, 2015. 78 с.

7. Пристинський В. М. Взаємозв'язок фізичної й техніко-тактичної підготовки у волейболі. *Науковий вісник ДДПУ*. 2020. С. 27–34.

8. Фізичне виховання : Техніка та тактика гри в баскетбол : «Навчання техніці та тактиці гри у баскетбол для студентів» : навч. посіб. для студентів / Л. В. Анікеєнко, В. М. Єфременко, О. М. Яременко, О. В. Кузенков, Г. О. Устименко. Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 127 с.

9. Цимбалюк О. П. Розвиток фізичних якостей волейболіста : метод. посібник. Рівне. 2017. 241 с.

10. Strelnikova E., Mytnyk R., Tkachuk V.Preparationof young volleyball players and development of their psychophysiological functions. *Health, Sport, Rehabilitation*, 2018. Vol. 4, Issue2. P. 124–133.

11. Metulini R. Players movements and team shooting performance : a data mining approach for basketball. *arXiv preprint*, 2018. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv.1805.02501 (date of access : 20.04.2026).

12. Wu L., Yang Z. Fusing motion patterns and key visual information for semantic event recognition in basketball videos. *arXiv preprint*. 2020. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv. 2007.06288 (date of access : 20.04.2026).

References:

1. Bessarabov, M. S. (2015). *Zahalni osnovy metodyky trenuvannia ta sportyvnoi pidhotovky v basketboli* [General fundamentals of training methodology and sports preparation in basketball]. Zaporizhzhia [in Ukrainian].

2. Prystynskyi, V. M., Prystynska, T. M., & Kholodnyi, O. I. (2020). *Vzaiemozviazok fizychnoi y tekhniko-taktychnoi pidhotovky v zaniattiakh sportyvnymy ihramy (teoriia i praktyka voleibolu)* [Interrelation of physical and technical-tactical training in sports games (theory and practice of volleyball)]. Sloviansk : Vydavnytstvo B. I. Matorina [in Ukrainian].

3. Maloivan, Ya. V., Kirieiev, O. A., & Mytsak, O. V. (2019). *Zasoby ta metody fizychnoi pidhotovky voleibolistiv* [Means and methods of physical training of volleyball players]. Dnipro : PDAFKiS [in Ukrainian].

4. Kostiukevych, V. M. (2014). *Teoriia i metodyka sportyvnoi pidhotovky (na prykladi komandnykh ihrovykh vydiv sportu)* [Theory and methodology of sports training (on the example of team sports)]. (2nd ed.). Kyiv : KNT [in Ukrainian].

5. Oliinyk, I., Doroshenko, E., & Melnyk, M. (2021). Alhorytm spetsialnoho analizu tekhniko-taktychnykh dii voleibolistiv [Algorithm of special analysis of technical and tactical actions of volleyball players]. *Teoriia ta metodyka fizychnoho vykhovannia*, 3(7), 235–243 [in Ukrainian].

6. Pasichnyk, V. (2015). *Teoriia i metodyka vykladannia basketbolu* [Theory and methodology of teaching basketball]. Lviv : LDUFK [in Ukrainian].

7. Prystynskyi, V. M. (2020). Vzaiemozviazok fizychnoi y tekhniko-taktychnoi pidhotovky u voleiboli [Interrelation of physical and technical-tactical training in volleyball]. *Naukovyi visnyk DDPU*, 27–34 [in Ukrainian].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

8. Anikeienko, L. V., Yefremenko, V. M., Yaremenko, O. M., Kuzenkov, O. V., & Ustymenko, H. O. (2021). *Fizychne vykhovannia : Tekhnika ta taktyka hry v basketbol* [Physical education : Technique and tactics of basketball game]. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho [in Ukrainian].

9. Tsymbaliuk, O. P. (2017). *Rozvytok fizychnykh yakostei voleibolista* [Development of physical qualities of a volleyball player]. Rivne [in Ukrainian].

10. Strelnikova, E., Mytnyk, R., & Tkachuk, V. (2018). Preparation of young volleyball players and development of their psychophysiological functions. *Health, Sport, Rehabilitation*, 4(2), 124–133 [in English].

11. Metulini, R. (2018). Players movements and team shooting performance: a data mining approach for basketball. *arXiv preprint*. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv.1805.02501 (date of access : 20.04.2026) [in English].

12. Wu, L., & Yang, Z. (2020). Fusing motion patterns and key visual information for semantic event recognition in basketball videos. *arXiv preprint*. URL : https://doi.org/10.48550/arXiv.2007.06288 (date of access : 20.04.2026) [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 21.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 796.323:796.012.2:37.013

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1032-1042

Тітова Ганна Віталіївна доцент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-1309-5443

Бобошко Володимир Васильович доцент кафедри спортивних ігор і менеджменту фізичної культури Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002- 9958-9497

Лісницький Андрій Васильович викладач кафедри фізичного виховання та спорту Одеський національний університет імені І. Мечникова, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0000-8498-1130

МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНИХ ДІЙ У ВОЛЕЙБОЛІ ТА БАСКЕТБОЛІ В ОСВІТНЬОМУ І ТРЕНУВАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Анотація. У статті розглядаються сучасні підходи до методики навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі в умовах освітнього і тренувального процесу.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підвищення ефективності підготовки спортсменів у командних ігрових видах спорту. Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та узагальненні наукових підходів до формування техніко-тактичних умінь.

У роботі проаналізовано наукові джерела вітчизняних і зарубіжних авторів, що висвітлюють особливості спортивної підготовки у волейболі та баскетболі.

Встановлено, що ключовим чинником ефективності навчання є інтеграція технічної та тактичної підготовки. Підкреслено значення системного та поетапного підходу до формування рухових навичок. Розглянуто роль моделювання ігрових ситуацій у розвитку тактичного мислення спортсменів. Визначено, що традиційні методи навчання є недостатньо ефективними без використання сучасних педагогічних технологій.

Обґрунтовано доцільність застосування ігрових та інтерактивних методів у навчальному процесі. Наголошено на важливості врахування вікових та

індивідуальних особливостей спортсменів. Показано, що розвиток координаційних здібностей і швидкості прийняття рішень є важливою складовою техніко-тактичної підготовки. Узагальнено підходи до організації тренувального процесу у волейболі та баскетболі. Встановлено значення періодизації підготовки як умови ефективного навчання.

Окреслено необхідність комплексного поєднання фізичної, технічної та тактичної підготовки. Зазначено, що використання спеціальних вправ ігрового характеру підвищує якість засвоєння навчального матеріалу.

Отримані у ході теоретичного дослідження результати можуть бути використані у практиці фізичного виховання та спортивного тренування. Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методик інтерактивного навчання в ігрових видах спорту.

Ключові слова: техніко-тактична підготовка, волейбол, баскетбол, методика навчання, ігрові види спорту, освітній процес, тренувальний процес, тактичне мислення, інтерактивні технології, ігрові методи навчання, моделювання ігрових ситуацій, спортивна підготовка.

Titova Hanna Vitalyivna associate professor of the Department of Sports Games and Management of Physical Culture, State Institution «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0003-1309-5443

Boboshko Volodymyr Vasylyovych associate professor of the Department of Sports Games and Management of Physical Culture, State Institution «Southern Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushinsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-9958-9497

Lisnytskyi Andriy Vasyliovych senior lecturer of the Department of Physical Education and Sports, Odesa National University named after I. Mechnikov, Odesa, https://orcid.org/0009-0000-8498-1130

METHODOLOGY OF TEACHING TECHNICAL AND TACTICAL ACTIONS IN VOLLEYBALL AND BASKETBALL IN THE EDUCATIONAL AND TRAINING PROCESS

Abstract. The article considers modern approaches to the methodology of teaching technical and tactical actions in volleyball and basketball in the context of the educational and training process.

The relevance of the study is due to the need to increase the effectiveness of training athletes in team sports. The purpose of the article is to theoretically

ISSN 3041-1572 Online

substantiate and generalize scientific approaches to the formation of technical and tactical skills.

The paper analyzes scientific sources of domestic and foreign authors that highlight the features of sports training in volleyball and basketball.

It is established that the key factor in the effectiveness of training is the integration of technical and tactical training. The importance of a systematic and phased approach to the formation of motor skills is emphasized. The role of modeling game situations in the development of tactical thinking of athletes is considered. It is determined that traditional training methods are not effective enough without the use of modern pedagogical technologies.

The feasibility of using game and interactive methods in the educational process is substantiated. The importance of taking into account the age and individual characteristics of athletes is emphasized. It is shown that the development of coordination abilities and speed of decision-making is an important component of technical and tactical training. Approaches to the organization of the training process in volleyball and basketball are summarized. The importance of periodization of training as a condition for effective training is established.

The need for a comprehensive combination of physical, technical and tactical training is outlined. It is noted that the use of special exercises of a game nature increases the quality of learning of educational material.

The results obtained in the course of theoretical research can be used in the practice of physical education and sports training. Prospects for further research are related to the improvement of interactive training methods in game sports.

Keywords: technical and tactical training, volleyball, basketball, teaching methods, game sports, educational process, training process, tactical thinking, interactive technologies, game teaching methods, simulation of game situations, sports training.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток ігрових видів спорту висуває підвищені вимоги до якості навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі в умовах освітнього і тренувального процесу.

Ефективність формування рухових умінь і навичок значною мірою залежить від науково обґрунтованої методики підготовки спортсменів різного віку та рівня підготовленості. Водночас у практиці фізичного виховання спостерігається недостатня узгодженість між сучасними тенденціями спортивної підготовки та традиційними підходами до навчання ігровим діям. Особливо актуальною є проблема інтеграції технічної та тактичної підготовки, яка часто реалізується роз'єднано, що знижує ефективність засвоєння ігрових дій.

У волейболі та баскетболі техніко-тактичні дії мають складну структуру та потребують високого рівня координаційних здібностей, швидкості прий-

няття рішень і просторового мислення. Однак у навчальному процесі нерідко домінує репродуктивний характер засвоєння техніки без достатнього моделювання ігрових ситуацій. Це обмежує здатність спортсменів адаптувати набуті навички до умов реальної змагальної діяльності. Крім того, спостерігається недостатнє використання сучасних педагогічних технологій, які могли б підвищити мотивацію та активність учнів і спортсменів. У практиці тренувального процесу не завжди враховуються вікові та індивідуальні особливості тих, хто навчається, що знижує ефективність формування ігрового мислення. Актуальною є також проблема недостатньої розробленості методичних підходів до поетапного формування техніко-тактичних дій у взаємозв'язку з розвитком фізичних якостей. Важливим аспектом є необхідність удосконалення засобів навчання, спрямованих на моделювання реальних ігрових ситуацій у волейболі та баскетболі. Відсутність системного підходу до використання інтерактивних та ігрових методів навчання знижує ефективність засвоєння складних рухових структур. Крім того, недостатня увага приділяється формуванню тактичного мислення як ключового компонента ігрової підготовки. У зв'язку з цим виникає потреба в удосконаленні методики навчання техніко-тактичних дій на основі сучасних наукових підходів.

Отже, проблема підвищення ефективності навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі залишається актуальною і потребує подальшого теоретичного та практичного обґрунтування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі є предметом активного наукового інтересу в теорії і методиці спортивної підготовки.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених підкреслюється, що ефективність підготовки спортсменів у командних ігрових видах спорту значною мірою залежить від системності навчального процесу та інтеграції технічної і тактичної складових [7]. Зокрема, В. М. Платонов акцентує увагу на необхідності побудови багаторічної системи підготовки спортсменів, у якій техніко-тактичне навчання розглядається як безперервний процес [7].

Л. П. Матвєєв визначає фундаментальні принципи побудови тренувального процесу, підкреслюючи значення поступового ускладнення навчальних завдань [5].

У дослідженнях В. М. Костюкевича наголошується на специфіці командних ігрових видів спорту, де ключову роль відіграє взаємодія гравців та розвиток тактичного мислення [4].

Т. В. Вознюк розглядає сучасні підходи до викладання ігрових видів спорту, акцентуючи увагу на використанні інтерактивних методів навчання [2].

ISSN 3041-1572 Online

Окремі аспекти методики викладання волейболу детально висвітлені у роботах А. А. Ковальчук, Н. Ю. Щепотіної та В. М. Поліщука, де підкреслюється важливість поетапного формування технічних навичок [3].

М. П. Федека зазначає, що ефективність навчання у волейболі значною мірою залежить від правильного добору підготовчих і спеціальних вправ [8].

У свою чергу, О. О. Шевченко акцентує увагу на особливостях формування техніко-тактичних дій у шкільному фізичному вихованні, підкреслюючи необхідність адаптації методик до вікових особливостей учнів [9].

У роботах О. П. Багаса підкреслюється значення спортивних ігор як засобу фізичної підготовки та розвитку координаційних здібностей [1].

Значний внесок у розвиток теоретико-методичних основ баскетболу зробили О. О. Мітова та Р. О. Сушко, які розглядають методи наукових досліджень у контексті вдосконалення тренувального процесу [6].

У сучасних наукових підходах також наголошується на важливості періодизації тренувального процесу як умови ефективного формування техніко-тактичної підготовки [10]. Т. Bompa та C. Buzzichelli підкреслюють, що структурована періодизація є ключовим фактором оптимізації спортивної підготовки [10].

У більшості досліджень підкреслюється необхідність моделювання ігрових ситуацій як основи формування тактичного мислення спортсменів. Водночас науковці відзначають недостатню інтеграцію технічної та тактичної підготовки в єдину методичну систему.

Аналіз літератури також свідчить про обмежене використання сучасних педагогічних технологій у процесі навчання ігровим видам спорту. Таким чином, узагальнення наукових джерел підтверджує актуальність подальшого вдосконалення методики навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі з урахуванням сучасних тенденцій теорії і методики фізичної культури.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та узагальненні сучасних підходів до методики навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі в умовах освітнього і тренувального процесу.

Виклад основного матеріалу. Проведене нами теоретичне дослідження базується на сучасних наукових підходах до розуміння сутності техніко-тактичної підготовки у волейболі та баскетболі як інтегрованого педагогічного процесу, що поєднує формування рухових навичок і розвиток ігрового мислення спортсменів. У науковій літературі підкреслюється, що ефективність навчання в ігрових видах спорту визначається не лише рівнем оволодіння технікою виконання рухів, але й здатністю спортсменів швидко приймати тактичні рішення в умовах змінної ігрової ситуації [7]. У цьому контексті техніко-тактичні дії розглядаються як цілісні рухові акти, що

реалізуються у змагальній діяльності та мають ситуативний характер. У волейболі та баскетболі структура ігрової діяльності характеризується високою динамічністю, що зумовлює необхідність формування у спортсменів стійких навичок оперативного мислення та просторової орієнтації [4].

Сучасні дослідники зазначають, що традиційний підхід до навчання техніки, який передбачає ізольоване виконання рухових елементів, є недостатньо ефективним без інтеграції з тактичними завданнями [2]. Тому в методиці навчання дедалі більшого значення набуває використання ситуаційного навчання, яке передбачає моделювання умов реальної гри. У таких умовах спортсмени змушені не лише правильно виконувати технічні дії, але й обирати оптимальні варіанти їх застосування залежно від ігрової ситуації [9]. Це особливо актуально для волейболу, де обмежений час на прийняття рішення вимагає миттєвої реакції на дії суперника, та для баскетболу, який характеризується великою кількістю варіативних ігрових епізодів.

У працях В. М. Платонова наголошується, що система багаторічної підготовки спортсменів повинна забезпечувати поступовий перехід від засвоєння базових технічних елементів до їх комплексного використання в умовах змагальної діяльності [7]. Це передбачає поетапність навчання, де кожен наступний етап ускладнює попередній шляхом введення тактичних завдань. Подібну позицію підтримує Л. П. Матвєєв, який підкреслює значення принципу поступовості та системності у формуванні рухових навичок [5]. Таким чином, методика навчання техніко-тактичних дій повинна будуватися на основі поетапного ускладнення навчального матеріалу з урахуванням рівня підготовленості спортсменів.

У дослідженнях В. М. Костюкевича встановлено, що ефективність командних ігрових видів спорту значною мірою залежить від рівня взаємодії між гравцями, яка формується через спеціально організовані тренувальні вправи тактичного спрямування [4]. У волейболі це проявляється у злагодженості дій при побудові атакувальних комбінацій, а в баскетболі – у здатності швидко переходити від захисту до нападу. Формування таких умінь потребує систематичного використання вправ, які імітують ігрові ситуації з високим ступенем невизначеності.

Теоретичні положення Т. В. Вознюк свідчать про доцільність впровадження сучасних педагогічних технологій, зокрема інтерактивних методів навчання, які забезпечують активну участь учнів у навчальному процесі [2]. Використання ігрових технологій сприяє підвищенню мотивації та формуванню стійкого інтересу до занять спортом. У цьому контексті важливим є створення умов, за яких навчальний процес максимально наближається до змагальної діяльності, що дозволяє формувати у спортсменів адекватні реакції на ігрові ситуації.

Методичні рекомендації щодо навчання волейболу, представлені у працях А. А. Ковальчук, Н. Ю. Щепотіної та В. М. Поліщука, підкреслюють значення поетапного формування технічних навичок із подальшим їх ускладненням у тактичному контексті [3]. Автори акцентують увагу на необхідності використання підготовчих вправ, які забезпечують поступовий перехід до складних ігрових комбінацій. Аналогічні підходи застосовуються і в баскетболі, де важливим є формування базових навичок ведення, передачі та кидка м'яча з подальшим включенням їх у тактичні схеми.

М. П. Федека у своїх дослідженнях підкреслює, що ефективність навчання волейболу значною мірою залежить від правильного добору засобів і методів підготовки, які повинні відповідати віковим та індивідуальним особливостям спортсменів [8]. Це передбачає необхідність диференційованого підходу до навчання, що дозволяє враховувати різний рівень фізичної та технічної підготовленості учнів. У баскетболі подібний підхід також є актуальним, оскільки рівень складності тактичних дій повинен відповідати можливостям спортсменів.

О. О. Шевченко зазначає, що у шкільному фізичному вихованні особливого значення набуває адаптація методики навчання техніко-тактичних дій до вікових особливостей учнів [9]. Це передбачає використання спрощених ігрових моделей, які дозволяють поступово формувати складніші рухові структури. Важливим аспектом є також розвиток ігрового мислення, яке формується через систематичне залучення учнів до ігрової діяльності.

У роботах О. П. Багаса підкреслюється, що спортивні ігри є ефективним засобом розвитку фізичних якостей, зокрема координації, швидкості та витривалості, які безпосередньо впливають на якість виконання техніко-тактичних дій [1]. У волейболі та баскетболі ці якості є визначальними для успішного виконання ігрових завдань, оскільки вони забезпечують швидкість переміщення, точність дій та ефективність взаємодії між гравцями.

Значний внесок у розвиток теорії спортивної підготовки зроблено в працях Мітової О. О. та Сушко Р. О., які наголошують на важливості науково обґрунтованого підходу до організації тренувального процесу у баскетболі [6]. Автори підкреслюють, що застосування сучасних методів дослідження дозволяє підвищити ефективність навчання та оптимізувати структуру тренувальних занять. Це особливо важливо для вдосконалення техніко-тактичної підготовки спортсменів.

У контексті періодизації тренувального процесу T. Bompa та C. Buzzichelli зазначають, що структуроване планування є ключовим чинником досягнення високих спортивних результатів [10]. Періодизація дозволяє раціонально розподіляти навантаження та забезпечує поступове вдосконалення техніко-тактичних навичок. У волейболі та баскетболі це проявляється у чергуванні етапів навчання техніки та її застосування у тактичних ситуаціях.

У процесі навчання техніко-тактичних дій важливе значення має моделювання ігрових ситуацій, яке дозволяє формувати у спортсменів здатність до швидкого аналізу та прийняття рішень. Такі моделі можуть варіюватися за ступенем складності залежно від рівня підготовленості групи. Використання ігрових вправ із обмеженням часу або простору сприяє розвитку швидкості мислення та точності виконання дій. Це особливо актуально для баскетболу, де велика кількість ігрових епізодів потребує постійного вибору оптимального рішення.

У волейболі ефективність техніко-тактичної підготовки значною мірою залежить від узгодженості командних дій, що формується через багаторазове повторення ігрових комбінацій у змінних умовах. Важливим є також розвиток здатності гравців до передбачення дій суперника, що є складовою тактичного мислення. Формування таких умінь можливе лише за умови систематичного використання вправ, які максимально наближені до умов змагальної діяльності.

У процесі формування техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі важливе значення має використання вправ змінної інтенсивності, що сприяє адаптації спортсменів до умов змагальної діяльності. Застосування таких вправ дозволяє моделювати ситуації, наближені до реальної гри, що підвищує ефективність навчання. Особливу роль у цьому процесі відіграє розвиток здатності спортсменів до швидкого переключення між захисними та атакувальними діями.

У волейболі це проявляється у вмінні оперативно реагувати на подачу та організовувати контратаку, тоді як у баскетболі – у швидкому переході від оборони до швидкого прориву. Важливим компонентом є також удосконалення просторового орієнтування, яке забезпечує правильне розміщення гравців на майданчику.

Використання ігрових вправ із обмеженням часу сприяє розвитку швидкості прийняття рішень та підвищує інтенсивність навчального процесу. У сучасній методиці підготовки значна увага приділяється розвитку когнітивних здібностей спортсменів, що включає аналіз ігрових ситуацій та прогнозування дій суперника. Це дозволяє формувати у гравців стійкі навички тактичного мислення, необхідні для ефективної змагальної діяльності. Доцільним є також застосування групових та командних форм роботи, які сприяють розвитку комунікативних навичок і взаємодії між гравцями. У баскетболі особливо важливим є формування навичок позиційної гри, що забезпечує ефективну організацію атакувальних і захисних дій.

У волейболі значну роль відіграє узгодженість дій у прийомі м’яча та побудові атакувальних комбінацій. Використання відеоаналізу ігрових ситуацій дозволяє підвищити рівень усвідомлення спортсменами власних

помилок і покращити якість навчального процесу. Таким чином, комплексне застосування зазначених засобів сприяє підвищенню ефективності формування техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі.

У сучасній методиці навчання дедалі більшого значення набуває інтеграція технічної, тактичної та психологічної підготовки. Це зумовлено тим, що успішність ігрової діяльності залежить не лише від фізичних і технічних можливостей спортсменів, але й від їх здатності до концентрації, швидкого переключення уваги та стресостійкості. Відповідно, навчальний процес повинен бути спрямований на комплексний розвиток усіх компонентів підготовленості.

Важливим напрямом удосконалення навчального процесу є впровадження диференційованого підходу, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості та рівень підготовленості спортсменів. Це забезпечує більш ефективне засвоєння техніко-тактичного матеріалу та зменшує ризик перевантаження. Доцільним є також використання змагальних елементів у навчальних вправах, що підвищує мотивацію та активність тих, хто навчається. У процесі підготовки важливо систематично поєднувати індивідуальні, групові та командні форми тренувань. Значну роль відіграє розвиток психологічної стійкості спортсменів, яка впливає на ефективність прийняття рішень у напружених ігрових ситуаціях. Поступове ускладнення навчальних завдань сприяє формуванню стабільних навичок виконання техніко-тактичних дій. У сукупності ці підходи підвищують якість підготовки спортсменів у волейболі та баскетболі.

Таким чином, аналіз наукових підходів свідчить про необхідність подальшого удосконалення методики навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі шляхом інтеграції сучасних педагогічних технологій, моделювання ігрових ситуацій та забезпечення системності тренувального процесу.

Висновки. Узагальнення результатів теоретичного дослідження свідчить, що ефективність навчання техніко-тактичних дій у волейболі та баскетболі визначається рівнем інтеграції технічної і тактичної підготовки в єдину педагогічну систему.

Встановлено, що традиційні підходи, орієнтовані на ізольоване формування технічних навичок, є недостатньо результативними без моделювання ігрових ситуацій. Доведено, що використання ситуаційного та ігрового навчання сприяє розвитку тактичного мислення, швидкості прийняття рішень та ігрової адаптивності спортсменів.

Аналіз наукових джерел підтверджує доцільність поетапного ускладнення навчального матеріалу з урахуванням вікових та індивідуальних

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

особливостей тих, хто навчається. Важливу роль у підвищенні ефективності тренувального процесу відіграє застосування сучасних педагогічних технологій та інтерактивних методів навчання. Установлено, що системне використання спеціально організованих вправ ігрового характеру забезпечує більш стійке засвоєння техніко-тактичних дій.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з удосконаленням методичних підходів до комплексної підготовки спортсменів у командних ігрових видах спорту.

Література:

1. Багас О. П. Спортивні ігри в системі фізичної підготовки : навч. посіб. 2018.
2. Вознюк Т. В. Теорія і методика викладання сучасних ігрових видів спорту : навч. посіб. Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2017. 248 с.
3. Ковальчук А. А., Щепотіна Н. Ю., Поліщук В. М. Теорія і методика викладання спортивних ігор (волейбол) : метод. рекомендації. Вінниця : ВДПУ, 2019. 48 с.
4. Костюкевич В. М. Теоретико-методичні основи підготовки спортсменів у командних ігрових видах спорту. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації*. 2016. № 3. С. 112–118.
5. Матвєєв Л. П. Теорія і методика фізичної культури : підручник. Київ : Олімпійська література, 2008.
6. Мітова О. О., Сушко Р. О. Методи наукових досліджень у баскетболі : навч. посіб. Дніпро : Дріант, 2021. 266 с.
7. Платонов В. Н. Система підготовки спортсменів в олімпійському спорті: загальна теорія і її практичні застосування. Київ : Олімпійська література, 2015. 680 с.
8. Федека М. П. Волейбол з методикою викладання : методичні рекомендації. Умань, 2009. 56 с.
9. Шевченко О. О. Особливості навчання техніко-тактичних дій у спортивних іграх у закладах загальної середньої освіти. *Теорія та методика фізичного виховання*. 2020. № 2. С. 45–50.
10. Bompa T. O., Buzzichelli C. Periodization: Theory and Methodology of Training. Champaign : Human Kinetics, 2019.

References:

1. Bahas, O. P., Kovalchuk, R. O., Refel, V. I., & Kravchenko, S. I. (2018). *Sportyvni ihry v systemi fizychnoi pidhotovky Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy* [Sports games in the system of physical training of the State Border Guard Service of Ukraine]. Khmelnytskyi : Vydavnytstvo NADPSU [in Ukrainian].
2. Vozniuk, T. V. (2017). *Teoriia i metodyka vykladannia suchasnykh ihrovykh vydiv sportu* [Theory and methodology of teaching modern team sports]. Vinnytsia : FOP Korzun D. Iu. [in Ukrainian].
3. Kovalchuk, A. A., Shchepotina, N. Yu., & Polishchuk, V. M. (2019). *Teoriia i metodyka vykladannia sportyvnykh ihor (voleibol)* [Theory and methodology of teaching sports games (volleyball)]. Vinnytsia: VDPU [in Ukrainian].
4. Kostiukevych, V. M. (2016). Teoretyko-metodychni osnovy pidhotovky sportsmeniv u komandnykh ihrovykh vydakh sportu [Theoretical and methodological foundations of training athletes in team sports]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii*, (3), 112–118 [in Ukrainian].

5. Matvieiev, L. P. (2008). *Teoriia i metodyka fizychnoi kultury* [Theory and methodology of physical culture]. Kyiv : Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

6. Mitova, O. O., & Sushko, R. O. (2021). *Metody naukovykh doslidzhen u basketboli* [Scientific research methods in basketball]. Dnipro : Driant [in Ukrainian].

7. Platonov, V. N. (2015). *Systema pidhotovky sportsmeniv v olimpiiskomu sporti: zahalna teoriia i ii praktychni zastosuvannia* [The system of training athletes in Olympic sports: general theory and its practical applications]. Kyiv : Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

8. Fedeka, M. P. (2009). *Voleibol z metodykoiu vykladannia* [Volleyball with teaching methodology]. Uman [in Ukrainian].

9. Shevchenko, O. O. (2020). Osoblyvosti navchannia tekhniko-taktychnykh dii u sportyvnykh ihrakh u zakladakh zahalnoi serednoi osvity [Features of teaching technical and tactical actions in sports games in institutions of general secondary education]. *Teoriia ta metodyka fizychnoho vykhovannia*, (2), 45–50 [in Ukrainian].

10. Bompa, T. O., & Buzzichelli, C. (2019). *Periodization : Theory and Methodology of Training*. Champaign : Human Kinetics [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 796.85:796.015

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1043-1053

Тодоров Петро Іванович доцент, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org /0000-0003-3318-6932

Константинов Дмитро Сергійович викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/ 0000-0002-2725-7397

ПЛАНУВАННЯ ТРЕНУВАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У СПОРТИВНИХ ЄДИНОБОРСТВАХ В РІЧНОМУ ЦИКЛІ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті розглянуто проблему планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах у межах річного циклу підготовки. Актуальність дослідження зумовлена зростанням вимог до рівня підготовленості спортсменів та необхідністю підвищення ефективності тренувальної діяльності.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та узагальнення науково-методичних підходів до планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах.

Проаналізовано сучасні наукові джерела, присвячені питанням підготовки спортсменів-єдиноборців. Встановлено, що більшість досліджень зосереджена на окремих аспектах тренувального процесу. Визначено, що недостатньо розкритими залишаються питання комплексного планування річного циклу підготовки. Розглянуто структуру річного циклу тренувань, що включає підготовчий, змагальний і перехідний періоди. Обґрунтовано значення раціонального розподілу тренувальних навантажень у межах цих періодів. Визначено необхідність поєднання фізичної, технічної, тактичної та психологічної підготовки спортсменів. Підкреслено важливість індивідуалізації тренувального процесу з урахуванням рівня підготовленості спортсменів. Доведено значення оптимального співвідношення структурних компонентів підготовки для досягнення високих спортивних результатів. Встановлено, що ефективне планування потребує систематичного контролю та корекції тренувальних навантажень. Зазначено, що сучасні підходи до підготовки повинні враховувати специфіку змагальної діяльності у видах

єдиноборств. Обґрунтовано доцільність використання комплексного підходу до організації тренувального процесу.

Отримані результати можуть бути використані у практичній діяльності тренерів та у підготовці фахівців у галузі фізичної культури і спорту.

Ключові слова: спортивні єдиноборства, планування тренувального процесу, річний цикл підготовки, підготовчий період, змагальний період, перехідний період, техніко-тактична підготовка, фізична підготовка, психологічна підготовка, індивідуалізація тренувань, спортивна майстерність, навантаження спортсменів, змагальна діяльність, контроль підготовки, оптимізація тренувального процесу.

Todorov Petro Ivanovych Associate Professor, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0003-3318-6932

Konstantynov Dmytro Serhiyovych Lecturer, Department of Special and Inclusive Education, The state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0002-2725-7397

PLANNING THE TRAINING PROCESS IN MARTIAL ARTS IN THE ANNUAL TRAINING CYCLE

Abstract. The article considers the problem of planning the training process in martial arts within the annual training cycle. The relevance of the study is due to the increasing requirements for the level of preparedness of athletes and the need to increase the effectiveness of training activities.

The purpose of the article is to theoretically substantiate and generalize scientific and methodological approaches to planning the training process in martial arts.

Modern scientific sources devoted to the training of martial arts athletes are analyzed. It is established that most of the research is focused on individual aspects of the training process. It is determined that the issues of comprehensive planning of the annual training cycle remain insufficiently disclosed. The structure of the annual training cycle, which includes preparatory, competitive and transitional periods, is considered. The importance of rational distribution of training loads within these periods is substantiated. The need to combine physical, technical, tactical and psychological training of athletes is determined. The importance of individualizing the training process taking into account the level of preparedness of

athletes is emphasized. The importance of the optimal ratio of structural components of training for achieving high sports results has been proven. It has been established that effective planning requires systematic control and correction of training loads. It has been noted that modern approaches to training should take into account the specifics of competitive activity in martial arts. The feasibility of using an integrated approach to organizing the training process has been substantiated.

The results obtained can be used in the practical activities of coaches and in the training of specialists in the field of physical culture and sports.

Keywords: martial arts, planning of the training process, annual training cycle, preparatory period, competitive period, transition period, technical and tactical training, physical training, psychological training, individualization of training, sportsmanship, athlete workload, competitive activity, training control, optimization of the training process.

Постановка проблеми. На сучасному етапі функціонування системи підготовки у спортивних єдиноборствах спостерігається істотне ускладнення змагальної діяльності та підвищення вимог до багатокомпонентної підготовленості спортсменів, що зумовлює необхідність удосконалення підходів до планування тренувального процесу.

Ефективність спортивної підготовки значною мірою визначається науково обґрунтованою організацією річного циклу тренувань, який має забезпечувати оптимальне поєднання навантажень різної спрямованості. Водночас у практиці підготовки спортсменів-єдиноборців спостерігається недостатня узгодженість між обсягами, інтенсивністю та змістом тренувальних впливів на різних етапах річного циклу. Це призводить до зниження результативності змагальної діяльності та підвищення ризику перевтоми і травматизму.

Особливої актуальності набуває проблема індивідуалізації планування тренувального процесу з урахуванням специфіки виду єдиноборства та рівня підготовленості спортсменів. Складність вирішення зазначеної проблеми зумовлена багатофакторністю підготовки, що включає фізичні, технічні, тактичні та психологічні компоненти.

У науковій літературі існують різні підходи до структурування річного циклу, однак їх практична реалізація часто не враховує специфіки спортивних двобоїв. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання оптимального розподілу тренувальних навантажень у підготовчому, змагальному та перехідному періодах. Крім того, потребує уточнення роль змагальної діяльності як засобу контролю та корекції тренувального процесу.

У сучасних умовах важливого значення набуває інтеграція інноваційних технологій у процес планування тренувань. Проте їх використання потребує

наукового обґрунтування та адаптації до умов підготовки спортсменів-єдиноборців. Недостатній рівень методичного забезпечення планування тренувального процесу ускладнює підготовку майбутніх фахівців у сфері фізичної культури і спорту. Також спостерігається дефіцит узагальнених рекомендацій щодо оптимізації річного циклу підготовки з урахуванням сучасних тенденцій розвитку єдиноборств. Важливим аспектом є забезпечення балансу між тренувальними та відновлювальними заходами у структурі річного циклу. Ігнорування цього чинника негативно впливає на функціональний стан спортсменів і їх спортивну працездатність.

Таким чином, виникає потреба у поглибленому науковому аналізі особливостей планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах. Розв'язання цієї проблеми сприятиме підвищенню ефективності підготовки спортсменів та вдосконаленню системи професійної підготовки майбутніх тренерів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про значну увагу вчених до проблеми підготовки спортсменів у спортивних єдиноборствах, зокрема у контексті оптимізації тренувального процесу.

У працях А. Абдуллаєва та І. Ребар розкрито теоретико-методичні основи викладання вільної боротьби, що створює базис для побудови ефективної системи підготовки спортсменів [1]. Автори підкреслюють важливість системності у формуванні технічних і тактичних навичок, що безпосередньо пов'язано з плануванням тренувального процесу.

Значний внесок у дослідження методики навчання техніки зробили Г. Арзютов, П. Агеєв та С. Саенко, які обґрунтували підходи до ефективного засвоєння технічних дій у єдиноборствах [2]. У їхніх роботах акцентується увага на необхідності поетапного навчання та раціонального розподілу навантажень.

Дослідження Г. Данько, Т. Данько, С. Крупеня та С. Живолович присвячені педагогічним умовам формування спортивної майстерності юних борців [3]. Автори доводять, що ефективність підготовки значною мірою залежить від правильно організованого тренувального процесу.

У роботах С. Єрмакова та В. Кузнєцова обґрунтовано необхідність комплексного супроводу підготовки спортсмена, який включає фізичний, психологічний та медико-біологічний компоненти [4]. Це підкреслює багатогранність процесу планування тренувань у єдиноборствах.

Важливі аспекти підготовки борців високого класу висвітлено у дослідженні С. Іваненко, де розглядається система довготривалої підготовки спортсменів [5]. Автор акцентує увагу на необхідності узгодження різних компонентів тренувального процесу у річному циклі.

Теоретичні засади фізичного виховання, представлені у працях Т. Круцевич, формують методологічну основу для планування тренувального процесу [6]. У цих роботах визначено принципи побудови тренувальних програм та закономірності розвитку фізичних якостей.

Значний обсяг практичних рекомендацій щодо підготовки спортсменів міститься у навчальному посібнику А. Пістун [7]. Автор розглядає особливості організації тренувального процесу у різних видах боротьби.

У дослідженні Є. Ручки обґрунтовано необхідність удосконалення методики навчання техніки з урахуванням сучасних вимог змагальної діяльності [8]. Це свідчить про динамічний характер розвитку єдиноборств і необхідність адаптації тренувальних програм.

Праці Ю. Тупєєва присвячені основам підготовки юних борців та містять рекомендації щодо побудови тренувального процесу на початкових етапах [9]. Автор підкреслює важливість поступового збільшення навантажень та дотримання принципів доступності і систематичності.

У методичних матеріалах, укладених М. Гончерюк, розглядаються характерні особливості підготовки у спортивній боротьбі [10]. У них акцентується увага на специфіці тренувального процесу та його адаптації до умов змагальної діяльності.

Узагальнюючи результати аналізу, можна зазначити, що більшість досліджень спрямована на окремі аспекти підготовки спортсменів. Водночас питання комплексного планування тренувального процесу у річному циклі залишаються недостатньо розкритими. Недостатньо уваги приділяється інтеграції різних компонентів підготовки у єдину систему. Також спостерігається дефіцит досліджень, спрямованих на оптимізацію співвідношення навантажень різної спрямованості. Потребують подальшого вивчення питання індивідуалізації тренувального процесу. Необхідним є також удосконалення підходів до контролю та корекції тренувальних програм.

Отже, існує об’єктивна потреба у поглибленому дослідженні проблеми планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах.

Мета статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та узагальненні науково-методичних підходів до планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах у межах річного циклу підготовки, а також визначенні оптимального співвідношення його структурних компонентів з урахуванням специфіки змагальної діяльності та рівня підготовленості спортсменів.

Виклад основного матеріалу. Планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах у межах річного циклу підготовки є комплексною інтегрованою системою, що ґрунтується на поєднанні загальнотеоретичних положень спортивної підготовки та специфічних особливостей змагальної

ISSN 3041-1572 Online

діяльності у видах двобою. У сучасних умовах розвитку спорту зростає значення науково обґрунтованого підходу до організації тренувального процесу, що передбачає чітке структурування навантажень, їх раціональний розподіл у часі та адаптацію до індивідуальних можливостей спортсменів. Відповідно до класичних положень теорії і методики фізичного виховання, річний цикл підготовки розглядається як цілісна система, яка включає підготовчий, змагальний і перехідний періоди, кожен з яких має власні завдання, зміст і спрямованість [6]. Зазначена структура є універсальною, проте у спортивних єдиноборствах вона набуває специфічних рис, зумовлених варіативністю змагальної діяльності, високою інтенсивністю поєдинків і необхідністю комплексного розвитку фізичних, технічних, тактичних та психологічних якостей спортсмена.

Підготовчий період є базовим етапом річного циклу, у межах якого закладаються передумови для досягнення високих спортивних результатів. Його основною метою є підвищення рівня загальної та спеціальної фізичної підготовленості, удосконалення техніко-тактичних дій та формування функціональної готовності організму до змагальних навантажень. Як зазначають дослідники, ефективність підготовчого періоду значною мірою залежить від правильного поєднання засобів і методів тренування, а також від поступового зростання обсягу та інтенсивності навантажень [1]. У цей період доцільним є використання різноманітних загально-розвивальних і спеціальних вправ, спрямованих на розвиток сили, витривалості, швидкості та координації. Особливе значення має формування технічної бази, яка забезпечує подальше вдосконалення спортивної майстерності. При цьому важливо дотримуватися принципу варіативності, що дозволяє уникнути монотонності тренувального процесу та підвищити мотивацію спортсменів.

Змагальний період характеризується максимальним проявом спортивної форми та реалізацією набутих у процесі підготовки якостей. У цей період основна увага приділяється підтриманню досягнутого рівня підготовленості, вдосконаленню техніко-тактичних дій та оптимізації функціонального стану спортсменів. Особливістю спортивних єдиноборств є висока інтенсивність змагальної діяльності, що потребує ретельного планування мікро- та мезоциклів з урахуванням календаря змагань. Як підкреслюється у наукових працях, важливим завданням є забезпечення оптимального співвідношення між тренувальними і змагальними навантаженнями, що дозволяє уникнути перевтоми та зберегти високий рівень працездатності спортсменів [4]. Крім того, значну роль відіграє психологічна підготовка, спрямована на формування стресостійкості, впевненості у власних силах та здатності до швидкого прийняття рішень у складних змагальних ситуаціях.

Перехідний період виконує функцію відновлення та підготовки організму до наступного циклу тренувань. У цей період знижується обсяг і інтенсивність навантажень, що сприяє відновленню функціональних систем організму та профілактиці перевтоми. Водночас важливо зберігати певний рівень рухової активності, використовуючи різноманітні засоби активного відпочинку. Як зазначається у наукових джерелах, раціональна організація перехідного періоду є необхідною умовою забезпечення безперервності тренувального процесу та підтримання досягнутого рівня підготовленості [5].

Однією з ключових проблем планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах є визначення оптимального співвідношення між різними компонентами підготовки. Фізична підготовка є основою для формування техніко-тактичних навичок, проте її надмірне домінування може призвести до зниження якості технічних дій. У зв'язку з цим важливим є забезпечення балансу між розвитком фізичних якостей і вдосконаленням техніки та тактики. Як зазначають дослідники, ефективність технічної підготовки значною мірою залежить від рівня розвитку координаційних здібностей, які забезпечують точність і швидкість виконання рухів [2]. Тактична підготовка, у свою чергу, передбачає формування здатності до аналізу змагальної ситуації, прогнозування дій суперника та прийняття оптимальних рішень у процесі поєдинку.

Оптимальне співвідношення структурних компонентів тренувального процесу є ключовою умовою досягнення високої ефективності підготовки спортсменів у спортивних єдиноборствах. Воно передбачає раціональне поєднання фізичної, технічної, тактичної та психологічної підготовки на всіх етапах річного циклу. Врахування специфіки змагальної діяльності дозволяє адаптувати тренувальні навантаження до реальних умов поєдинку та вимог конкретного виду єдиноборств. Особливого значення набуває індивідуалізація тренувального процесу відповідно до рівня підготовленості спортсменів. Це дає можливість забезпечити поступове зростання навантажень без перевантаження функціональних систем організму. Водночас правильне співвідношення компонентів підготовки сприяє формуванню стійкої спортивної форми у відповідні періоди змагального сезону. Таким чином, визначення оптимальної структури тренувального процесу є важливим чинником підвищення результативності спортсменів-єдиноборців.

Особливу увагу слід приділити індивідуалізації тренувального процесу, яка передбачає врахування вікових, морфофункціональних і психологічних особливостей спортсменів. У науковій літературі підкреслюється, що універсальні тренувальні програми не завжди забезпечують високий рівень ефективності, оскільки не враховують індивідуальних відмінностей спортсменів [3]. Тому необхідним є використання диференційованого підходу до планування

тренувань, що дозволяє оптимізувати навантаження та підвищити результативність підготовки. Важливим інструментом у цьому процесі є систематичний контроль за станом спортсменів, який включає оцінювання фізичної, технічної та функціональної підготовленості.

Контроль і корекція тренувального процесу є невід'ємними складовими системи планування. Вони забезпечують своєчасне виявлення відхилень від запланованих показників та внесення необхідних змін у тренувальні програми. Як зазначають дослідники, ефективний контроль передбачає використання комплексних методів оцінювання, включаючи педагогічні, медико-біологічні та психологічні методи [4]. Це дозволяє отримати об'єктивну інформацію про стан спортсменів і приймати обґрунтовані управлінські рішення.

У сучасних умовах розвитку спорту значного поширення набуває використання інноваційних технологій у процесі планування тренувального процесу. Зокрема, застосування відеоаналізу дозволяє детально оцінювати техніко-тактичні дії спортсменів та виявляти помилки у їх виконанні. Використання інформаційних систем сприяє оптимізації процесу збору та обробки даних про тренувальні навантаження та результати змагальної діяльності. Проте впровадження таких технологій потребує відповідної підготовки фахівців та адаптації до специфіки спортивних єдиноборств.

Важливим аспектом планування тренувального процесу є забезпечення безпеки спортсменів та профілактика травматизму. Спортивні єдиноборства характеризуються високим рівнем травматичності, що зумовлює необхідність дотримання правил техніки безпеки та використання захисного спорядження. Як зазначається у наукових працях, профілактика травматизму включає комплекс заходів, спрямованих на підвищення фізичної підготовленості, удосконалення техніки виконання вправ та контроль за станом здоров'я спортсменів [10]. Крім того, важливу роль відіграє формування у спортсменів навичок самоконтролю та відповідального ставлення до власного здоров'я.

Планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах також передбачає врахування календаря змагань та особливостей підготовки до конкретних стартів. У цьому контексті важливим є моделювання змагальної діяльності, яке дозволяє створювати умови, максимально наближені до реальних змагань. Як зазначають дослідники, використання модельних поєдинків сприяє підвищенню ефективності підготовки та формуванню змагальної стійкості спортсменів [8]. Водночас необхідно забезпечити оптимальне співвідношення між тренувальними і змагальними навантаженнями, що дозволяє уникнути перевтоми та забезпечити стабільність спортивних результатів.

Додатково слід зазначити, що ефективність планування тренувального процесу значною мірою залежить від рівня науково-методичного забезпечення діяльності тренера.

У сучасних умовах тренувальний процес у спортивних єдиноборствах розглядається як керована система, що потребує постійного аналізу та корекції. Важливу роль у цьому контексті відіграє використання модельних характеристик змагальної діяльності, які дозволяють наблизити тренувальні умови до реальних поєдинків. Це сприяє формуванню у спортсменів адекватних реакцій на дії суперника та підвищенню їх тактичної підготовленості. Значущим є також застосування принципу хвилеподібного навантаження, який забезпечує оптимальне чергування періодів навантаження і відновлення. Такий підхід дозволяє уникати перетренованості та сприяє стабільному розвитку спортивної форми.

У практиці підготовки спортсменів-єдиноборців важливим є також контроль за динамікою розвитку спеціальної працездатності. Він дає змогу своєчасно виявляти відхилення у функціональному стані та коригувати тренувальні програми. Окремої уваги потребує інтеграція засобів відновлення у структуру річного циклу підготовки. До них належать як педагогічні, так і медико-біологічні засоби, спрямовані на прискорення відновних процесів. Раціональне їх використання дозволяє підвищити загальну ефективність тренувального процесу та знизити ризик травматизму. Отже, системний підхід до планування тренувального процесу забезпечує комплексний розвиток спортсменів та підвищення їх змагальної результативності.

Таким чином, планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах у межах річного циклу підготовки є багатоаспектним системним явищем, що потребує врахування великої кількості факторів. Його ефективність визначається здатністю тренера забезпечити оптимальне поєднання різних компонентів підготовки, адаптувати тренувальні програми до індивідуальних особливостей спортсменів та своєчасно коригувати їх відповідно до змін у функціональному стані організму. Реалізація науково обґрунтованих підходів до планування тренувального процесу сприятиме підвищенню ефективності підготовки спортсменів-єдиноборців та досягненню високих спортивних результатів.

Висновки. Проведене теоретичне узагальнення науково-методичних підходів до планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах у межах річного циклу підготовки дозволило встановити, що дана проблема залишається актуальною та недостатньо розробленою у сучасній спортивній науці.

Аналіз літературних джерел свідчить про наявність значної кількості досліджень, присвячених окремим аспектам підготовки спортсменів, проте питання комплексного планування тренувального процесу потребує подальшого наукового обґрунтування.

Виявлено, що ефективність підготовки спортсменів-єдиноборців значною мірою залежить від раціональної побудови річного циклу тренувань та оптимального розподілу навантажень між його структурними періодами. Встановлено, що підготовчий, змагальний і перехідний періоди повинні розглядатися як взаємопов'язані компоненти єдиної системи спортивної підготовки. Доведено, що важливим чинником підвищення результативності є забезпечення балансу між фізичною, технічною, тактичною та психологічною підготовкою спортсменів. Обґрунтовано необхідність індивідуалізації тренувального процесу з урахуванням рівня підготовленості та специфіки обраного виду єдиноборств. Підкреслено, що оптимальне співвідношення структурних компонентів тренувального процесу є визначальним чинником досягнення стабільної спортивної форми у змагальному періоді. Установлено, що ефективне планування тренувального процесу потребує систематичного контролю та своєчасної корекції навантажень. З'ясовано, що використання сучасних науково-методичних підходів і технологій сприяє підвищенню якості підготовки спортсменів. Виявлено, що недостатня розробленість питань інтеграції різних компонентів підготовки зумовлює необхідність подальших досліджень у даному напрямі.

Таким чином, результати дослідження підтверджують важливість науково обґрунтованого підходу до планування тренувального процесу у спортивних єдиноборствах. Отримані узагальнення можуть бути використані у практиці підготовки спортсменів та у процесі професійної підготовки майбутніх фахівців у галузі фізичної культури і спорту.

Література:

1. Абдуллаєв А. К., Ребар І. В. Теорія і методика викладання вільної боротьби. Мелітополь : ФОП Однорог, 2018. 299 с.

2. Арзютов Г. М., Агеєв П. М., Саенко С. В. Методика ефективного навчання техніки в єдиноборствах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова* : збірник наукових праць. 2011. Вип. 12. С. 3–6.

3. Данько Г. В., Данько Т. Г., Крупеня С. В., Живолович С. А. Педагогічні умови формування спортивної майстерності юних спортсменів з вільної боротьби. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2022. Вип. 11 (157). С. 62–67.

4. Єрмаков С. С., Кузнєцов В. П. Комплексний супровід підготовки спортсмена у боротьбі. Дніпро : Університет, 2020. 320 с.

5. Іваненко С. О. Система підготовки борців високого класу. Київ : Наукова думка, 2021. 150 с.

6. Круцевич Т. Ю. Теорія і методика фізичного виховання в 2-х томах. Київ : Олімпійська література, 2008. Т. 1 : Загальні основи теорії і методики фізичного виховання. 391 с.

7. Пістун А. І. Спортивна боротьба : навчальний посібник. Львів : Тріада плюс, 2008. 864 с.

8. Ручка Є. В. Вдосконалення методики навчання юних борців техніці боротьби з урахуванням сучасних вимог змагальної діяльності. *Сучасні технології в галузі фізичного виховання та спорту* : зб. наук. праць IX Міжнародної науково-методичної конференції (м. Харків, 27 листопада 2015 р.). 2015. Вип. 9. С. 223–228.

9. Тупєєв Ю. Ф. Основи підготовки юних борців : навчально-методичний посібник. Київ : Олімпійська література, 2010. 152 с.

10. Характерні особливості підготовки в спортивній боротьбі : методичні вказівки. / укладачі М. А. Гончерюк, Чернівецький НУ ім. Ю. Федьковича. Чернівці : ЧНУ, 2010. 32 с.

References:

1. Abdullaiev, A.K., & Rebar, I.V. (2018). *Teoriia i metodyka vykladannia vilnoi borotby* [Theory and methodology of teaching freestyle wrestling]. Melitopol: FOP Odnoroh [in Ukrainian].

2. Arziutov, H.M., Aheiev, P.M., & Saenko, S.V. (2011). Metodyka efektyvnoho navchannia tekhniky v yedynoborstvakh [Methods of effective teaching of technique in martial arts]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 12, 3–6 [in Ukrainian].

3. Danko, H.V., Danko, T.H., Krupenia, S.V., & Zhyvolovych, S.A. (2022). Pedahohichni umovy formuvannia sportyvnoi maisternosti yunykh sport·smeniv z vilnoi borotby [Pedagogical conditions for forming sports mastery of young freestyle wrestlers]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 11(157), 62–67 [in Ukrainian].

4. Yermakov, S.S., & Kuznietsov, V.P. (2020). *Kompleksnyi suprovid pidhotovky sportsmena u borotbi* [Comprehensive support for athlete training in wrestling]. Dnipro: Universytet [in Ukrainian].

5. Ivanenko, S.O. (2021). *Systema pidhotovky bortsiv vysokoho klasu* [System of training elite wrestlers]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

6. Krutsevych, T.Yu. (2008). *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia* [Theory and methodology of physical education] (Vol. 1). Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

7. Pistun, A.I. (2008). *Sportyvna borotba* [Sport wrestling]. Lviv: Triada plius [in Ukrainian].

8. Ruchka, Ye.V. (2015). Vdoskonalennia metodyky navchannia yunykh bortsiv tekhnitsi borotby z urakhuvanniam suchasnykh vymoh zmahalnoi diialnosti [Improving the methodology of teaching young wrestlers wrestling techniques considering modern competitive requirements]. *Suchasni tekhnolohii v haluzi fizychnoho vykhovannia ta sportu – Modern Technologies in Physical Education and Sports*, 9, 223–228 [in Ukrainian].

9. Tupiieiev, Yu.F. (2010). *Osnovy pidhotovky yunykh bortsiv* [Fundamentals of training young wrestlers]. Kyiv: Olimpiiska literatura [in Ukrainian].

10. Honcheryuk, M.A. (Ed.). (2010). *Kharakterni osoblyvosti pidhotovky v sportyvnii borotbi* [Characteristic features of training in wrestling]. Chernivtsi: ChNU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 811.161.2'23:808.51]-053.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1054-1066

Турко Ольга Василівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4178-0483

Лотоцька Анна Ігорівна здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-наукової програми «Початкова освіта. Психологія» Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0003-6900-2362

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ ТА ДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МОНОЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті обґрунтовано психолінгвістичні та дидактичні засади розвитку комунікативної компетентності молодших школярів у контексті Нової української школи, зокрема сфокусовано увагу на розвитку монологічного мовлення. Визначено функції та роль мови й мовлення в становленні особистості дитини як суб'єкта комунікації. Монологічне мовлення потрактовано як складову мовленнєвої діяльності, що потребує сформованості когнітивних процесів, умінь планування, логічної організації та самоконтролю. Висвітлено психолінгвістичні особливості розвитку монологічного мовлення молодших школярів, залежність цього процесу від рівня розвитку мислення, пам'яті, уваги та уяви. До програмових вимог чинних типових освітніх програм для початкової школи щодо розвитку монологічного мовлення дібрано принципи, методи й прийоми навчання, що забезпечують ефективність мовленнєвого розвитку молодших школярів. Обґрунтовано доцільність використання інтерактивних, діяльнісних та комунікативно орієнтованих технологій навчання. Визначено педагогічні умови формування монологічного мовлення молодших школярів, зокрема організацію мовленнєвої діяльності на засадах розвитку критичного мислення, інтеграцію навчальних видів діяльності, застосування інтерактивних технологій і системне формування умінь планування та структурування висловлювань. На базі здійсненого теоретико-прикладного аналізу подано модель розвитку монологічного мовлення, імплементація котрої в освітній процес початкової школи сприятиме розвитку мовної особистості учня, здатної до ефективної комунікації,

самовираження, усвідомленої мовленнєвої діяльності, соціальної адаптації та успішності. Модель ґрунтується на поєднанні концептуальних засад (нормативно-законодавчих, психолого-педагогічних і лінгводидактичних), визначає мету, суб'єктів і структурні компоненти мовленнєвої діяльності (мотиваційний, когнітивний, мовленнєво-операційний, комунікативний, рефлексивний), а також передбачає реалізацію через систему принципів (комунікативної спрямованості, системності й послідовності, інтеграції змісту, активності та самостійності учнів) і відповідних педагогічних умов. Очікуваним результатом є сформованість у молодших школярів умінь будувати зв'язні, логічно структуровані та комунікативно доцільні монологічні висловлювання, здатність до мовленнєвої рефлексії, самоконтролю та адаптації висловлювання до різних комунікативних ситуацій.

Ключові слова: комунікативна компетентність, молодші школярі, психолінгвістичні фактори, монологічне мовлення, лінгводидактичні фактори.

Turko Olga Vasylivna PhD in Philology, Associate Professor at the Department of Philological Disciplines for Primary and Early Childhood Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4178-0483

Lototska Anna Ihorivna a postgraduate student (Master's degree) on the educational and research programme 'Primary Education. Psychology', Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0003-6900-2362

PSYCHOLINGUISTIC AND DIDACTIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF MONOLOGICAL SPEECH IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

Abstract. This article substantiates the psycholinguistic and didactic foundations for the development of communicative competence in primary school pupils within the context of the New Ukrainian School, with a particular focus on the development of monological speech. It identifies the functions and role of language and speech in the formation of the child's personality as a communicative agent. Monological speech is treated as a component of speech activity that requires the development of cognitive processes, planning skills, logical organisation and self-control. The psycholinguistic features of the development of monological speech in primary school pupils are highlighted, as well as the dependence of this process on the level of development of thinking, memory, attention and

ISSN 3041-1572 Online

imagination. Principles, methods and teaching techniques that ensure the effectiveness of speech development in primary school pupils have been selected in accordance with the curriculum requirements of current standard educational programmes for primary schools regarding the development of monological speech. The appropriateness of using interactive, activity-based and communication-oriented teaching technologies is substantiated. The pedagogical conditions for the formation of monological speech in younger schoolchildren have been identified, in particular the organisation of speech activities based on the development of critical thinking, the integration of learning activities, the application of interactive technologies, and the systematic development of skills in planning and structuring utterances. Based on the theoretical and applied analysis carried out, a model for the development of monological speech is presented; its implementation in the educational process of primary schools will contribute to the development of pupils' linguistic competence, enabling them to communicate effectively, express themselves, engage in conscious speech activity, adapt socially and achieve academic success. The model is based on a combination of conceptual foundations (normative-legal, psychological-pedagogical and linguistic-didactic), defines the objectives, subjects and structural components of speech activity (motivational, cognitive, speech-operational, communicative, reflective), and also provides for implementation through a system of principles (communicative orientation, systematicity and consistency, integration of content, and pupils' activity and independence) and corresponding pedagogical conditions. The expected outcome is the development in primary school pupils of the ability to construct coherent, logically structured and communicatively appropriate monological utterances, as well as the capacity for speech reflection, self-control and the adaptation of utterances to various communicative situations.

Keywords: communicative competence, primary school pupils, psycholinguistic factors, monological speech, language teaching factors.

Постановка проблеми. У Державному стандарті початкової освіти [7] наголошується, що головною метою навчання в початковій школі є гармонійний і всебічний розвиток дитини, розкриття її природних здібностей і талантів, формування ключових компетентностей і наскрізних умінь із урахуванням вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб. Розвиток монологічного мовлення у цьому процесі становить основу формування інших ключових компетентностей. Відтак актуалізується питання лінгводидактичних засобів розвитку мовної особистості учнів у контексті сучасної парадигми функціонування початкової освіти – Нової української школи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний та прикладний аспекти монологічного мовлення як мовознавчого та дидактичного поняття порушено в працях лінгвістів, лінгводидактів, педагогів-практиків: монолог як форма мови, утворена в результаті активної мовленнєвої діяльності людини, розрахована на пасивне, опосередковане сприйняття і практично не пов'язана з відповідною промовою співрозмовника ні в змістовному, ні в структурному відношенні (Л. Кардаш); функції монологічного мовлення в епістолярному жанрі (В. Крищук); монолог як організована форма мовленнєвого висловлювання, котра вимагає не стихійного, а попереднього відбору змісту, чіткого планування й відповідного мовного оформлення, що забезпечує когнітивну та комунікативну достатність мовлення учня (О. Вашуленко); роль уроків літературного читання та спеціальних завдань для формування монологічної компетентності (О. Савченко; М. Вашуленко); оволодіння монологічним мовленням як складною формою зв'язного мовлення та необхідною умовою навчання дитини в школі (В. Зосімова); формування монологічного мовлення учнів початкових класів засобами медіа (Н. Сіранчук); особливості навчання спонтанного монологічного мовлення (З. Підручна) та ін.

Мета статті – визначити психолінгвістичні та дидактичні чинники розвитку монологічного мовлення молодших школярів в умовах Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. У наукових працях М. Вашуленка комунікативна компетентність молодших школярів трактується як інтегративна здатність особистості, що забезпечує ефективне використання мовних ресурсів у різних комунікативних ситуаціях, зокрема в процесі пізнання навколишнього світу та розв'язання практичних і соціально значущих життєвих завдань [2, с. 13]. Заслуговують на увагу й трактування Ю. Вториникова: «Комунікативна компетентність – це здатність забезпечувати акт комунікації, дотримуватися норм та правил ведення діалогу, розмови» [5]; та М. Орап: «Комунікативна компетентність полягає в умінні встановлювати та підтримувати контакти з іншими людьми, тобто це певні знання, навички та уміння, які дають змогу зрозуміти співрозмовника та бути зрозумілим для інших у повсякденному житті» [13]. Без сумніву, комунікативна компетентність має складну багатокомпонентну структуру, що охоплює взаємопов'язані складові, необхідні для повноцінного мовленнєвого й соціального функціонування особистості. До її основних складових, зазвичай, відносять мовну, мовленнєву, соціокультурну, прагматичну та стратегічну.

О. Турко зазначає: «Комунікативна компетентність – здатність людини за допомогою мовних знань, системи психічних і поведінкових характеристик усно й письмово висловлювати та тлумачити поняття, думки, почуття, факти

й погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів)» [17, с. 170].

Доречним є представлення міркувань О. Кулик про те, що для людей з високою комунікативною компетентністю характерні такі риси**:**

– уміння встановлювати контакт із співрозмовником;

– здатність до ефективного використання як вербальних, так і невербальних засобів комунікації;

– уміння досягати взаєморозуміння незалежно від ситуації;

– здатність адекватно реагувати на мовленнєві сигнали інших осіб;

– здатність варіювати комунікативну поведінку відповідно до мети й умов спілкування [12].

Тобто сформованість комунікативної компетентності у молодшому шкільному віці не зводиться лише до оволодіння окремими мовними знаннями й уміннями, а передбачає цілісний розвиток особистості дитини як активного суб'єкта мовленнєвої діяльності. У цьому зв'язку виникає потреба чіткого розмежування понять «мова» і «мовлення», оскільки саме через мовлення реалізується комунікативна діяльність особистості.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови наведено такі визначення терміна «мова»: «1. Здатність людини говорити та висловлювати свої думки. 2. Сукупність довільно відтворюваних загальноприйнятих у суспільстві звукових знаків для позначення об'єктивних явищ і понять, а також правил їх комбінування у процесі вираження думок. 3. Мовлення конкретної людини; манера говорити. 4. Те, що говорять, слова чи вислови конкретної особи. 5. Публічний виступ на певну тему, промова. 6. Вираження певної теми, засіб спілкування» [3, с. 682]. Мовлення визначається як «спілкування людей між собою за допомогою мови, мовна діяльність» [3, с. 682].

У термінологічному словнику автори О. Ганич й І. Олійник визначають мовлення так: «1. Процес добору і використання засобів мови для спілкування з іншими членами певного мовного колективу. 2. Мовлення є формою існування живої мови; у мовленні мова функціонує і перебуває в постійному розвитку. 3. Мова і мовлення взаємно та нерозривно пов'язані: мовлення існує на основі певної мови, а мова проявляє себе через мовлення її носіїв. 4. Мова є явищем загальним, належить усім, хто нею користується, тоді як мовлення – часткове, індивідуальне відносно мови» [6, с. 129–132].

Оскільки, як зазначає М. Вашуленко, комунікативна компетентність молодших школярів «виявляється у здатності успішно користуватися мовою … у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань» [2, с. 13], під компетентністю у монологічному мовленні доцільно розуміти «здатність здійснювати усномовленнєву комунікацію в монологічній формі у життєво важливих для певного віку сферах і ситуаціях

відповідно до комунікативної мети» [2, с. 34]. Такий підхід підкреслює, що формування компетентності у монологічному мовленні є не лише освоєнням мовних правил і знань, а й розвитком здатності планувати, структурувати та логічно викладати власні думки, адаптувати висловлювання до різних комунікативних ситуацій та ефективно взаємодіяти з аудиторією.

На нашу думку, міркування М. Вашуленка варто поглиби розумінням моногічного мовлення й у писемній формі, позаяк писемне висловлювання, поряд з усним, виступає важливим засобом реалізації комунікативної компетентності молодших школярів. Саме в писемному монологічному мовленні найбільш виразно виявляється здатність учнів до усвідомленого планування змісту висловлювання, логічної послідовності думок, мовної точності та смислової завершеності тексту, що є необхідною умовою успішного навчання й подальшого особистісного розвитку.

Компетентність молодших школярів у монологічному мовленні формується через набір мовленнєвих умінь, здобутих у процесі навчання та передбачає володіння навичками логічного, послідовного та достатньо повного використання мовних засобів для вираження власних думок і почуттів, а також для їх адекватного донесення до слухачів. Уміння будувати монологічне висловлювання включає і когнітивні, і емоційні складові: учень не лише передає інформацію, а й організовує її так, щоб вона була зрозумілою, переконливою та емоційно насиченою.

Саме така інтеграція мовних, когнітивних і емоційно-ціннісних компонентів створює основу для формування мовної особистості, про яку М. Пентилюк слушно зазначає: «Мовна особистість – людина, що володіє виражальними багатствами мови, продукує її в різних життєвих ситуаціях і шанує її, дбає про її збереження й розвиток. Учень упродовж навчання в школі повинен стати такою особистістю» [14, с. 55]. Поняття мовної особистості відображає здатність учня не лише правильно користуватися мовними засобами, а й усвідомлено, доречно та творчо застосовувати їх у процесі спілкування, пізнання й самовираження.

Релевантними для формування мовної особистості є лінгвістичні та психолінгвістичні фактори, що забезпечують розвиток мовленнєвої компетентності, когнітивних процесів, комунікативних навичок та емоційно-ціннісного ставлення до мови. Зокрема, охоплюють сформованість мовних знань і мовленнєвих умінь, рівень розвитку мислення, пам’яті, уваги та уяви, здатність до мовленнєвого планування й самоконтролю, а також мотивацію до мовленнєвої діяльності. Сукупна дія зазначених факторів сприяє становленню мовної особистості молодшого школяра як активного суб’єкта комунікації, здатного свідомо й доречно використовувати мовні засоби в різних життєвих і навчальних ситуаціях.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

З позиції психології монологічному мовленню властиві такі особливості:

– відносна безперервність – монологічне висловлювання становить єдність понадфразового рівня та триває певний проміжок часу без перерв, що забезпечує завершеність думки;

– послідовність і логічність – головна ідея повідомлення розкривається через доповнення, пояснення та аргументацію, що сприяє точному і зрозумілому висловленню думки;

– комунікативна спрямованість – вибір мовленнєвих одиниць визначається конкретною ситуацією спілкування та метою висловлювання [9, с. 56–57].

Розвиток мовлення молодших школярів межує із розвитком зв'язного мовлення, котре, своєю чергою, є особливою формою мовлення, у якій окремі вислови та речення логічно поєднуються у текст або монолог за певною тематикою й структурною послідовністю, забезпечує зрозумілість і послідовність думок завдяки використанню засобів зв'язку між частинами висловлювання.

Урахування вікових та психолого-педагогічних особливостей розвитку кожного з цих компонентів дає змогу планувати навчальний процес таким чином, щоб стимулювати мовленнєвий розвиток, підвищувати пізнавальну активність та формувати компетентну мовну особистість школяра. В основу таблиці 1 «Основні когнітивні характеристики учнів 1 – 4 класів» покладено праці таких науковців, як В. Волошина [4], О. Петрів [15], О. Скрипченко, І. Бушай, Л. Скрипченко [16], Ю. Бугера [1], А. Кострица, О. Сорочинська [11], та ін.

Табл. 1

Основні когнітивні характеристики учнів 1 – 4 класів

Клас	Мовлення	Пам'ять	Увага	Мислення	Уява
1 клас	Формується фонематичний слух, правильна звуковимова; активне засвоєння базової лексики; словниковий запас 2–3 тис. слів; переважають ситуативні висловлювання; короткі усні відповіді, прості перекази та описи на основі наочного матеріалу	Домінує мимовільна пам'ять; запам'ятовування носить образний і емоційний характер; обсяг короткочасної пам'яті – 4–5 одиниць; труднощі у свідомому відтворенні	Нестійка, легко відволікається; довільна увага лише починає формуватися; концентрація нетривала (5–10 хв); потребує частого переключення видів діяльності	Наочно-образне мислення; пізнання через конкретні предмети та дії; мислення тісно пов'язане зі сприйманням; перші елементи узагальнення та порівняння	Яскраво виражена, емоційно насичена; пов'язана з грою, казками, фантазуванням; уява переважно репродуктивна

Клас	Мовлення	Пам'ять	Увага	Мислення	Уява
2 клас	Активно зростає лексична та граматична компетен-тність; з'являються короткі монологічні висловлю-вання; описи картинок, подій, прості розповіді з елементами послідов-ності	Формується довільна па-м'ять; обсяг утрим-ання інформації – 6–7 одиниць; початок роз-витку логічної пам'яті; застосування простих мнемічних прийомів	Здатність до довільної уваги 15–20 хв; увага ще нестійка, потребує педагогіч-ної підтримки; початок формува-ння вибірково-сті	Початок операційного мислення; розвиток умінь класифіку-вати, порівнювати, встановлю-вати прості причинно-наслідкові зв'язки	Уява поєднує реальні спостере-ження з фантазією; з'являються складніші сюжетні ігри та елементи творчого моделю-вання
3 клас	Формується зв'язне мовлення; монологи з чіткішою логікою та структурою; розвиток уміння планувати висловлю-вання; зростає контроль за мовленням	Обсяг пам'яті – 7–8 одиниць; розвиток асоціативного й смислового запам'ятову-вання; зростає роль довільної пам'яті	Концентра-ція уваги 25–30 хв; розвиток вибіркової уваги; здатність до переключе-ння між завданнями	Логіко-абстрактне мислення; узагальне-ння, аналіз, елементи синтезу; мислення дедалі менше залежить від наочності	Уява стає систематизо ваною і продукти-вною; створення власних історій, сюжетів, образів; розвиток творчої уяви
4 клас	Сформована усна й писемна комунікативна компетен-тність; розгорнуті монологічні висловлю-вання; структуровані тексти, твори, доповіді; монолог – провідна форма мовлення	Довільна й логічна пам'ять стабільні; обсяг – 8–9 одиниць; переважає осмислене запам'ятову-вання та довготривале збереження інформації	Концен-трація 30–40 хв; сформовані навички планува-ння, самокон-тролю та розподілу уваги	Операційно-логічне мислення; аналіз, синтез, класифікація; здатність до самостійного розв'язання проблем і перенесення знань	Цілеспря-мована, підпоряд-кована навчальній діяльності; викори-стовується для творчого письма, проєктів, самовира-ження

ISSN 3041-1572 Online

Методичний аспект розвитку монологічного мовлення в початковій школі передбачає цілеспрямований добір змісту, методів і прийомів навчання, які сприяють формуванню в учнів умінь створювати різні типи монологічних висловлювань (розповідь, опис, міркування) з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей. У контексті НУШ особливої ваги набувають інтерактивні форми роботи, робота з текстом, мовленнєві ситуації, проєктна діяльність та рефлексія, що забезпечують практичну спрямованість мовленнєвого навчання.

Типові освітні програми О. Савченко та Р. Шияна передбачають поетапний і системний розвиток монологічного мовлення молодших школярів від елементарних форм усного висловлювання до розгорнутих, логічно структурованих і комунікативно доцільних монологів. Водночас у програмі О. Савченко акцентовано увагу на текстоцентричному підході та поступовому ускладненні мовленнєвих умінь, тоді як у програмі Р. Шияна бачимо акцент на діяльнісному і практико-зорієнтованому характері монологічного мовлення в реальних комунікативних ситуаціях.

Проаналізовані психолінгвістичні та дидактичні засади розвитку мовлення слугують основою моделі розвитку монологічного мовлення молодших школярів (рис. 1). Модель розроблена для застосування у початковій школі, а не для конкретного класу, з кількох причин. По-перше, універсальні концептуальні засади, адже модель опирається на нормативно-законодавчі документи, психологічно-педагогічні особливості та лінгводидактичні засоби. Ці елементи однаково актуальні для всіх класів початкової школи, оскільки враховують загальні принципи навчання молодших школярів. По-друге, мета моделі – формування монологічного мовлення та розвиток критичного мислення, комунікативних умінь і рефлексії – це загальні компетентності, які потрібні усім молодшим школярам. По-третє, структурні компоненти та педагогічні умови: мотиваційні, когнітивні, мовленнєво-операційні, комунікативні та рефлексивні компоненти – універсальні для будь-якого віку молодших школярів; педагогічні умови (системне використання комунікативних вправ, інтегративний підхід, активність та самостійність учнів) можуть адаптуватися під рівень конкретного класу. По-четверте, принципи реалізації моделі – комунікативної спрямованості, системності, інтеграції та активності – також універсальні і можуть застосовуватися як у 1-му, так і у 4-му класах, лише з різною складністю завдань. По-п’яте, результати моделі – уміння планувати монологічне мовлення, логічність, виразність і орфографічна грамотність – цілі, актуальні для всіх класів початкової школи, хоча рівень складності завдань буде різнитися.

ISSN 3041-1572 Online

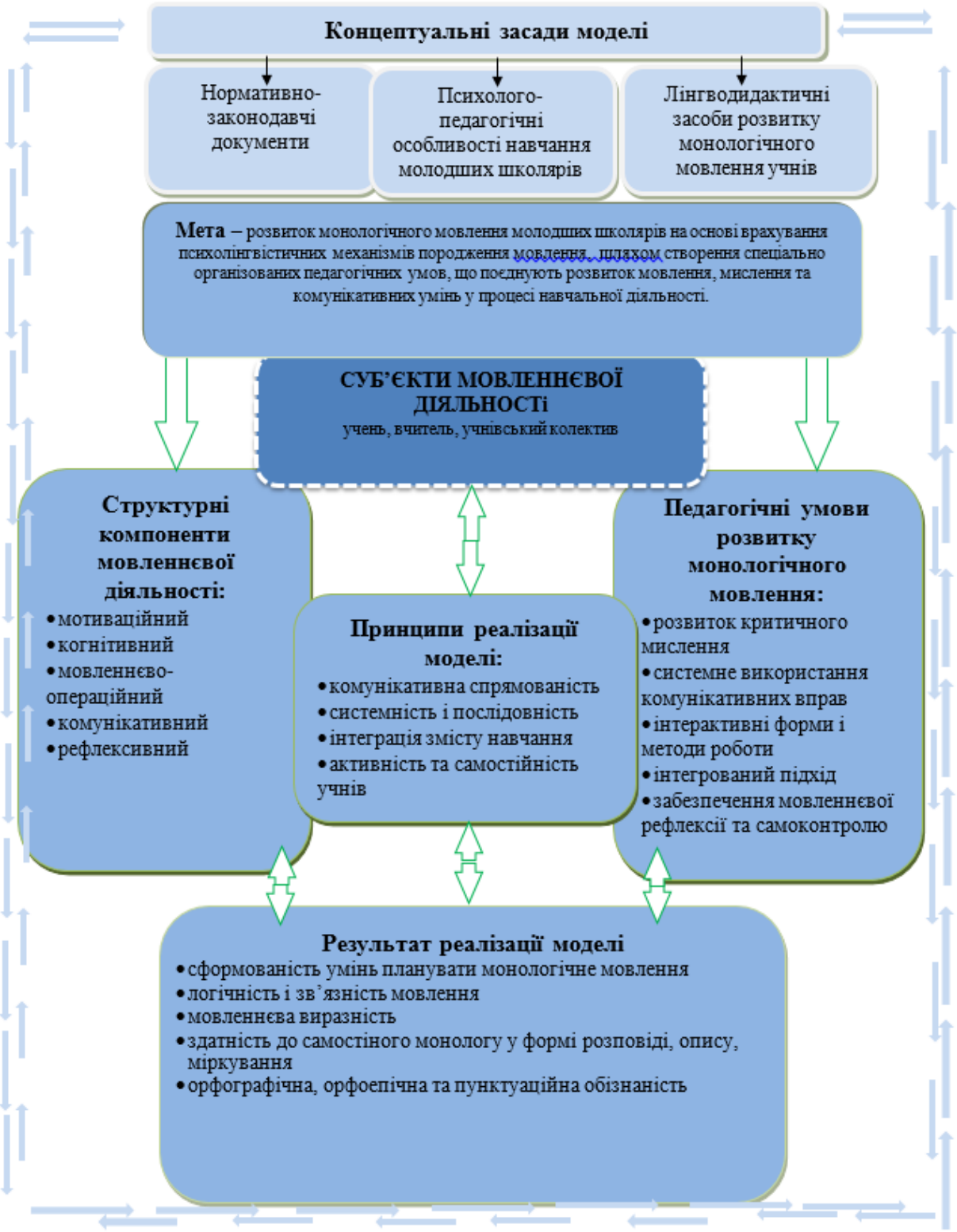

Рис. 1. **Модель розвитку монологічного мовлення учнів початкової школи**

Формування монологічного мовлення молодших школярів потребує створення в навчальному процесі спеціально організованих педагогічних умов, що забезпечують активну, усвідомлену та комунікативно спрямовану мовленнєву діяльність учнів. Такі умови мають поєднувати розвиток мовлення, критичного мислення та комунікативних умінь на основі використання інтегрованих і інтерактивних освітніх технологій: цілеспрямована організація мовленнєвої діяльності учнів на засадах розвитку критичного мислення; систематичне застосування комунікативних вправ у поєднанні з інтегрованими видами навчальної діяльності; використання інтерактивних технологій як засобу активізації мовленнєвої взаємодії та мовленнєвої рефлексії; системне використання вправ на планування, структурування та виразне відтворення усних висловлювань у межах інтегрованого та інтерактивного навчання.

Висновки. У межах початкової освіти особливого значення набуває розвиток монологічного мовлення як складного виду мовленнєвої діяльності, що потребує сформованості мисленнєвих операцій, довільної уваги, пам'яті, умінь планування та самоконтролю. Монологічне мовлення забезпечує цілісне, логічне й послідовне вираження думок, сприяє самовираженню учнів і формуванню їхньої мовної особистості. Розвиток мовлення молодших школярів нерозривно пов'язаний із розвитком зв'язного мовлення, яке виступає показником рівня мовленнєвої та когнітивної зрілості дитини. Важливим компонентом формування мовної особистості є розвиток емоційно-ціннісного ставлення до мовлення та метапізнавальних умінь, які забезпечують усвідомлений контроль за власними висловлюваннями, їх доречністю, логічністю та адаптацією до конкретної комунікативної ситуації. Поєднання мовленнєвих, когнітивних, емоційних і метапізнавальних чинників створює підґрунтя для цілісного розвитку мовної особистості молодшого школяра.

Література:

1. Бугера Ю. Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та розумово відсталих молодших школярів у процесі навчальної діяльності. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки*. 2015. №. 1. С. 11–15.

2. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі: методичний посібник / За редакцією М.С. Вашуленко. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2018. 400 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов.та CD) / Уклад. І голов. Ред. В.Т.Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

4. Волошина В. В. Психологічні детермінанти навчальної успішності молодших школярів: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 / Нац. пед. ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 1999. 19 с.

5. Вторникова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. *Витоки педагогічної майстерності*: збірник наукових праць. Полтава, 2011. С. 88–94.

6. Ганич Д. І., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів. Київ: Вища школа. Головне вид-во, 1985. 360 с.

7. Державний стандарт початкової освіти (2018). URL: Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87.

8. Закон «Про освіту». URL: Про освіту | від 05.09.2017 № 2145-VIII.

9. Кардаш Л. В. Специфіка монологічного мовлення: психологічний та лінгвістичний аспекти. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 57. С. 54–58.

10. Концепція Нової української школи. URL: Book-FINAL-CS6-UPD.

11. Кострица А. С., Сорочинська О. А. Психічне здоров'я учнів початкової школи та умови його збереження під час навчально-виховного процесу. *Materials of the XI International scientific and practical conference,"Science and civilization-2015". Pedagogical sciences*. Sheffield. Science and education LTD, 2015. Т. 11. С. 79–83.

12. Кулик О. Д. Комунікативна компетентність: підходи до визначення та роль у формуванні мовно- мовленнєвої особистості. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 2018. P. 148–162.

13. Орап М. О. Мовленнєва компетенція та мовленнєва діяльність у структурі мовленнєвого досвіду особистості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія*. Харків, 2014. Вип. 48. С. 78–91.

14. Пентилюк М. І. Мовна особистість учня в проспекції мовленнєвого спілкування. *Таврійський вісник освіти: науково-методичний журнал.* Херсон, 2008. №2 (18). С. 53–61.

15. Петрів О. П. Психологічні особливості розумової працездатності молодших школярів: дис. … к. психол. н.: 19.00.07. Київ, 2005. 209 с.

16. Скрипченко О. В., Бушай І. М., Срипченко Л. О. Основи психології і педагогіки (психічні процеси) / за ред. Скрипченка О.В. Київ, 2003. 145 с.

17. Турко О. Формування комунікативної компетентності майбітніх учителів початкової школи в умовах дистанційного навчання. *Перспективні напрями сучасної науки та освіти*: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Слов'янськ, 19 – 20 травня 2020 року / відп. ред. О. Хващевська. Слов'янськ: Видавництво «Папірус», 2020. С. 168–171.

References:

1. Buhera, Yu.Yu. (2015). Porivnialna kharakterystyka rozvytku uvahy u normalno rozvynenykh ta rozumovo vidstalykh molodshykh shkoliariv u protsesi navchalnoi diialnosti [A comparative analysis of attention development in typically developing and intellectually disabled primary school pupils during learning activities]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Psykholohichni nauky* – Scientific Bulletin of V.O. Sukhomlinsky Mykolaiv National University. Psychological Sciences, *1*, 11–15 [in Ukrainian].

2. Vashulenko, M.S. (2018). *Ukrainska mova i movlennia v pochatkovii shkoli [The Ukrainian Language and Speech in Primary School: metodychnyi posibnyk*. Kyiv: Vydavnychyi dim «Osvita» [in Ukrainian].

3. Busel, V.T. (Eds.). (2007). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod., dopov.ta SD) [The Comprehensive Dictionary of Modern Ukrainian (with supplements, additions and a CD)]*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].

4. Voloshyna, V.V. (1999). *Psykholohichni determinanty navchalnoi uspishnosti molodshykh shkoliariv [Psychological determinants of academic achievement among primary school pupils]: avtoref. dys... kand. psykhol. nauk*: 19.00.07. Kyiv [in Ukrainian].

ISSN 3041-1572 Online

5. Vtornykova, Yu.S. (2011). Komunikatyvna kompetentnist u strukturi kliuchovykh kompetentnostei hromadian Yevropy [Communicative competence within the framework of the key competences of European citizens]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zbirnyk naukovykh prats* – Outcomes of Pedagogical Expertise: A Collection of Academic Papers. Poltava, 88–94 [in Ukrainian].

6. Hanych, D.I. & Oliinyk, I.S. (1985). *Slovnyk linhvistychnykh terminiv [Glossary of linguistic terms]*. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

7. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity (2018). Retrieved from Про затвердження Державного станд... | від 21.02.2018 № 87.

8. Zakon «Pro osvitu». Retrieved from Про освіту | від 05.09.2017 № 2145-VIII.

9. Kardash, L.V. (2015). Spetsyfika monolohichnoho movlennia: psykholohichnyi ta linhvistychnyi aspekty [The Characteristics of Monologue Speech: Psychological and Linguistic Aspects]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Filolohichna* – Scientific Notes of the National University of Ostroh Academy. Series: Philology, *57*, 54–58 [in Ukrainian].

10. Kontseptsiia Novoi ukrainskoi shkoly. Retrieved from Book-FINAL-CS6-UPD.

11. Kostrytsia, A.S. & Sorochynska, O.A. (2015). Psykhichne zdorovia uchniv pochatkovoi shkoly ta umovy yoho zberezhennia pid chas navchalno-vykhovnoho protsesu [The mental health of primary school pupils and how to safeguard it during the educational process]. *Materials of the XI International scientific and practical conference,"Science and civilization-2015". Pedagogical sciences*. Sheffield. Science and education LTD, *11*, 79–83 [in Ukrainian].

12. Kulyk, O.D. (2018). Komunikatyvna kompetentnist: pidkhody do vyznachennia ta rol u formuvanni movno- movlennievoi osobystosti [Communicative competence: approaches to its definition and its role in the development of linguistic and communicative identity]. *Topical issues of education: Collective monograph*. Pegasus Publishing, Lisbon, Portugal, 148–162 [in Ukrainian].

13. Orap, M.O. (2014). Movlennieva kompetentsiia ta movlennieva diialnist u strukturi movlennievoho dosvidu osobystosti [Language competence and language use within the framework of an individual's linguistic experience]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Psykholohiia – Journal of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University. Psychology*. Kharkiv, *48*, 78–91 [in Ukrainian].

14. Pentyliuk, M.I. (2008). Movna osobystist uchnia v prospektsii movlennievoho spilkuvannia [The student's linguistic identity in the context of verbal communication]. *Tavriiskyi visnyk osvity: naukovo-metodychnyi zhurnal – Tavriya Education Bulletin: A Scientific and Methodological Journal*. Kherson, *2 (18)*, 53–61 [in Ukrainian].

15. Petriv, O.P. (2005). *Psykholohichni osoblyvosti rozumovoi pratsezdatnosti molodshykh shkoliariv [Psychological characteristics of cognitive performance in primary school pupils]*: dys. … k. psykhol. n.: 19.00.07. Kyiv [in Ukrainian].

16. Skrypchenko, O.V., Bushai, I.M. & Srypchenko, L.O. (2003). *Osnovy psykholohii i* pedahohiky (psykhichni protsesy) [Fundamentals of Psychology and Education (Mental Processes)]. Kyiv [in Ukrainian].

17. Turko, O. (2020). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibitnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly v umovakh dystantsiinoho navchannia. O. Khvashchevska (Eds.), *Perspektyvni napriamy suchasnoi nauky ta osvity: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Sloviansk, 19 – 20 travnia 2020 roku* – Promising Areas of Contemporary Science and Education: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Sloviansk, 19–20 May 2020: Vydavnytstvo «Papirus», 168–171 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.091.212:34]:004.1 (045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1067-1079

Федоренко Олена Іванівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри психології, соціології та педагогіки навчально-наукового інституту № 3, Харківський національний університет внутрішніх справ (Україна), м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-4948-9524

Марченко Ольга Геннадіївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціології та психології навчально-наукового інституту № 5, Харківський національний університет внутрішніх справ (Україна), м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1007-9560

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ТА САМООСВІТНЯ КОМПЕТЕНТНІСТЬ У СИСТЕМІ ВАЖЛИВИХ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНИХ ХАРАКТЕРИСТИК МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретичне обґрунтування та дефінітивний аналіз взаємозв'язку інформаційної культури та самоосвітньої компетентності як стратегічних чинників формування когнітивної стійкості та проактивної суб'єктності майбутніх юристів. Виходячи з положень ст. 3 Конституції України щодо визначення людини як найвищої соціальної цінності, авторки акцентують на зростанні ролі юридичної професії в умовах розбудови правової держави. Доведено, що сучасна парадигма юридичної освіти потребує підготовки фахівців нового типу - «авторів» власного професійного життя, здатних до автономного функціонування в умовах цифрової трансформації та перманентних нормативних змін законодавчого поля. У процесі дослідження систематизовано ключові соціально-професійні характеристики майбутніх правників. Обґрунтовано, що інформаційна культура не лише забезпечує інструментальну грамотність у роботі з цифровими реєстрами та базами даних, а й виступає підсистемою загальної професійної культури, що гарантує захист від дезінформації та когнітивних маніпуляцій. Визначено, що самоосвітня компетентність (СОК) є акмеологічним важелем, який через механізми саморегуляції, рефлексії та вольового самопримусу забезпечує безперервність фахового розвитку. Особливу увагу приділено феномену когнітивної стійкості, яка розглядається як здатність юриста зберігати високу інтелектуальну продуктивність та емоційну стабільність у ситуаціях правової невизначеності. Доведено, що інтеграція інформаційної культури та СОК детермінує появу проактивної

суб'єктності - здатності фахівця до випереджального моделювання правових стратегій та прийняття відповідальних рішень у нестандартних ситуаціях. Автор доходить висновку, що поєднання технологічної адаптивності та особистісної автономії є необхідною умовою професійного виживання та успішності правника в умовах динамічного інформаційного середовища. Сформульовано прогностичні положення щодо подальшої цифровізації юридичної освіти.

Ключові слова: інформаційна культура, самоосвітня компетентність, фахова підготовка, когнітивна стійкість, проактивна суб'єктність, професійна автономія, майбутній юрист, цифрова трансформація, правова держава, акмеологія, саморегуляція.

Fedorenko Olena Ivanivna Doctor of pedagogical sciences, Professor, Head of the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy Educational and Scientific Institute № 3, Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine), Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-4948-9524

Marchenko Olga Gennadiivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor, Department of Sociology and Psychology, Educational and Scientific Institute No. 5, Kharkiv National University of Internal Affairs (Ukraine), Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1007-9560

INFORMATION CULTURE AND SELF-EDUCATIONAL COMPETENCE IN THE SYSTEM OF IMPORTANT SOCIO-PROFESSIONAL CHARACTERISTICS OF FUTURE LAWYERS

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical justification and definitive analysis of the interrelationship between information culture and self-education competence as strategic factors in the formation of cognitive stability and proactive agency of future lawyers. Based on the provisions of Article 3 of the Constitution of Ukraine regarding the human being as the highest social value, the authors emphasize the increasing role of the legal profession in the context of building a rule-of-law state. It is proved that the modern paradigm of legal education requires the training of a new type of specialists - "authors" of their own professional lives, capable of autonomous functioning in the face of digital transformation and permanent changes in the legislative field. In the course of the research, the key socio-professional characteristics of future lawyers are systematized. It is substantiated that information culture not only provides instrumental literacy in working with digital registers and databases but also acts as a subsystem of general professional culture, which guarantees protection against misinformation and

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

cognitive manipulation. It is determined that self-education competence (SEC) is an acmeological lever that, through the mechanisms of self-regulation, reflection, and volitional self-constraint, ensures the continuity of professional development. Special attention is paid to the phenomenon of cognitive stability, which is considered as the ability of a lawyer to maintain high intellectual productivity and emotional stability in situations of legal uncertainty. It is proved that the integration of information culture and SEC determines the emergence of proactive agency - the specialist's ability to proactively model legal strategies and make responsible decisions in non-standard situations. The author concludes that the combination of technological adaptability and personal autonomy is a necessary condition for professional survival and success of a lawyer in a dynamic information environment. Prognostic statements regarding the further digitalization of legal education are formulated. The results of the study can be used to optimize the educational process in higher education institutions of legal profile.

Keywords: information culture, self-education competence, cognitive stability, professional training, proactive agency, professional autonomy, future lawyer, digital transformation, rule-of-law state, acmeology, self-regulation, professional development.

Постановка проблеми. У ст. 3 Конституції України прописано: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [1]. Завдання держави полягає в гарантуванні та забезпеченні виконання прав і свобод людини. За цих умов значення юридичної професії зростає, адже саме «діяльність юриста пов'язана із забезпеченням благ та інтересів громадян, прийняттям рішень, які впливають на подальшу долю людини та її особисте життя» [2]. Тому сучасний правник має розуміти соціальну значущість своєї професії, мати ціннісне ставлення до закону, визнавати верховенство права в усіх сферах суспільного життя, дотримуватися морально-етичних та правових норм, мати розвинене почуття справедливості. Соціальна місія юриста втілена у сучасній парадигмі юридичної освіти, яка відображає запит суспільства щодо підготовки фахівців, яких вирізняють професійна компетентність, широкий кругозір, гуманістичний світогляд, високі моральні якості, громадянська активність, національна свідомість та патріотизм. Науковці відзначають, що Болонська конвенція спрямовує вищу школу на фахову підготовку проактивних спеціалістів, здатних творчо мислити, самостійно здобувати знання та ефективно використовувати їх у практичній діяльності. Нова генерація фахівців формується зі свідомою позицією «автора» власного професійного життя, який спроможний діяти не тільки під впливом зовнішніх стимулів, а самостійно ініціювати зміни та нести за них відповідальність. Цю

ISSN 3041-1572 Online

тенденцію посилюють процеси перманентних нормативних змін та цифрової трансформації правового поля України. У контексті зазначених положень особливої актуальності набуває дослідження низки соціально-професійних характеристик майбутніх правників, передусім їхньої інформаційної культури та самоосвітньої компетентності як фундаменту когнітивної та професійної стійкості, адаптивності та суб'єктно-діяльнісної автономії майбутніх юристів в умовах динамічного інформаційного правового середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій надав підстав стверджувати, що в педагогічному та правовому дискурсі питанням формування в майбутніх юристів інформаційної культури та самоосвітньої компетентності приділено достатньо уваги з позицій соціально-культурологічного, інструментально-технологічного, професійно-розвивального підходів. Так, розглядаючи юридичну професію в широкому контексті соціокультурного буття та досвіду людини, В. Сокаль та І. Матковська [2; 3] акцентують на тому, що інформаційна культура не існує окремо, а є підсистемою професійної культури юриста (поряд із правовою, корпоративною, моральною, етичною, конфліктологічною, педагогічною, психологічною, політичною, естетичною та ін.). В. Горошко визначає інформаційну культуру юристів як комплекс знань, умінь та навичок, які дозволяють ефективно здійснювати професійну діяльність в умовах сучасного інформаційного суспільства [4]. Наукові та методичні засади інформаційного забезпечення юридичної діяльності закладено в посібнику О. Косиченко та О. Махницького.

Підхід Ю. Значко можна назвати комплексним, який дотикається як соціально-освітніх чинників формування інформаційної культури та СОК, так і технологій реалізації цього процесу. Так, дослідниця зазначила інституціональні чинники, які гальмують розвиток інформаційної культури здобувачів вищої юридичної освіти, зокрема: недостатній рівень матеріально-технічного забезпечення освітнього процесу; слабка організація технічних умов для використання інформаційно-комунікаційних технологій; недостатня сформованість цифрової компетентності науково-педагогічних працівників, їхньої готовності до роботи з інформаційними джерелами і цифровими базами даних. Цінність дослідження Ю. Значко полягає в тому, що авторка не лише констатує недоліки, а й окреслює стратегічні напрями їх подолання, зокрема: створення інформаційно-освітнього середовища задля розвитку професійної мотивації майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; забезпечення системності і комплексності у формуванні інформаційної культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки; посилення інформаційної спрямованості освітнього процесу; змістовна та методична інформатизація та оптимізація викладання професійно-орієнтованих навчальних дисциплін; запровадження інтерактивних та інформаційно-комунікаційних технологій у

практику професійної підготовки та самоосвітньої діяльності студентів; розробка і використання проблемних, творчих завдань для самостійної роботи майбутніх юристів з навчальних дисциплін фахового спрямування; розробка та реалізація комплексної програми формування інформаційної культури майбутніх юристів у процесі фахової підготовки [6, с. 117].

Формування інформаційної культури та СОК, без сумнівами, є суттєвими чинниками особистісно-професійного розвитку майбутніх юристів. Щодо самоосвітньої компетентності (СОК), то дотичними до цього поняття є, насамперед, самоосвіта, пізнавальна активність, пізнавальний інтерес, самовиховання, наукова організація навчальної праці та ін. У психологічному контексті організація самоосвітньої діяльності передбачає виявлення суттєвої уваги до створення необхідних умов для виникнення стійкої потреби особистості до самоосвіти. У цьому напрямі науковці В. Буряк, Е. Гапон, В. Лозова свого часу зосереджувалися на дослідженні складових самоосвітньої діяльності, пізнавальної активності, саморегуляції, самоконтролі, самокорекції, підвищенні професійної майстерності як етапу самоосвітньої роботи [7, с. 6].

Зв'язок самоосвіти із самовихованням полягає в тому, що обидва психолого-педагогічних феномени корелюють з розвитком вольової сфери особистості, покращують емоційний настрій людини, сприяють формуванню стійкої звички до роботи над собою, потребують самопримусу, самопрограмування, тайм-менеджменту. Зазначені компоненти самоосвіти та самовиховання разом із запровадженням ефективних прийомів пошуку літератури та методик її конспектування можуть бути віднесені до компонентів раціонального режиму самонавчання.

На переконання О. Валуйко, самоосвітня компетентність є невіддільним етапом процесу професіоналізації правознавця. Дослідниця розглядає СОК в термінах акмеологічного підходу, доцільність якого зумовлена його визначальним положенням про те, що метою самореалізації особистості є максимально можливе повне розкриття та використання внутрішнього потенціалу в самоосвітній діяльності. Досягнення особистості професійного акме залежіть від розвитку продуктивної Я-концепції, яка знаходить свій прояв у таких акме-формах, як-от: самопізнання, самозабезпечення, самостійність, самосприйняття, рефлексія, самоідентифікація, самовизначення, самопрогнозування, самообмеження. Найвищій рівень самореалізації особистості характеризується готовністю до виконання діяльності, майстерністю, професіоналізмом [8].

Цілком слушною є компетентнісна методологія дослідження М. Лисицького [9], який доводить професійно орієнтований характер СОК майбутніх адвокатів, суддів, прокурів, оскільки їхня професійна діяльність вимагає постійної

самостійної роботи із законодавчими та нормативно-правовими документами, які оновлюється з часом. Причому в умовах динамічного правового поля оновлення змісту вищої юридичної освіти не встигає за змінами в законодавстві. Тому самоосвітня компетентність є не просто «бажаною рисою», а умовою існування юриста у професії. Тому юрист має опанувати вміннями планувати, організовувати і регулювати власну освітню діяльність, застосовувати результати самоосвітньої діяльності в конкретних ситуаціях професійної діяльності. Ми погоджуємось з висновком М. Лисицького щодо суттєвої ролі закладу вищої юридичної освіти як ланки, де формується СОК майбутнього юриста. Слушним є визначення дослідником здатності до самоорганізації, саморозвитку, самовиховання, самоосвіти як основи формування СОК.

Водночас, попри ґрунтовні напрацювання науковців, взаємозв'язок інформаційної культури та самоосвітньої компетентності як чинників когнітивної стійкості майбутніх юристів досліджено недостатньо. Зокрема, потребує уточнення роль інформаційної культури у забезпеченні проактивної позиції та професійної автономії правника в умовах цифрових змін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі взаємозв'язку інформаційної культури і самоосвітньої компетентності як ключових чинників формування когнітивної стійкості та проактивної суб'єктності майбутніх правників в умовах цифровізації правового середовища.

Мета дослідження може бути реалізована через виконання **завдань**:

1) здійснити дефінітивний аналіз науково-педагогічної, психологічної, правової літератури на предмет визначення ключових соціально-професійних характеристик майбутніх юристів;

2) визначити роль інформаційної культури та самоосвітньої компетентності в забезпеченні когнітивної стійкості та автономності, проактивної суб'єктності, професійної адаптивності майбутніх юристів;

3) зробити висновки, сформулювати прогностичні положення та окреслити перспективи подальших розвідок.

Для реалізації мети та завдань у процесі дослідження використано такі теоретичні *методи*, як-от: аналіз, синтез і узагальнення положень нормативно-правових документів і психологічної, педагогічної, правової літератури для визначення сутності, змістово-структурних характеристики досліджуваних понять; узагальнення, систематизації, прогнозування – для формулювання висновків і визначення перспектив подальших розвідок.

Виклад основного матеріалу. Професійна підготовка майбутніх юристів базована на принципі наскрізної та послідовної інтеграції знань, що забезпечує поступове розширення фахового світогляду, аналітичного мислення та набуття практичного досвіду, які необхідні для успішного працевлаштування,

професійної діяльності та виконання соціальних ролей.Тому основне завдання сучасної вищої юридичної освіти полягає не тільки у трансляції майбутнім юристам певної суми знань, але й в опануванні ними вміннями знаходити необхідну інформацію та перетворювати її у правові знання, в тому числі з використанням інформаційних технологій, систем дистанційного навчання, розподілених електронних бібліотек, сховищ і баз даних [10, с. 263].

В Україні діє загальний перелік професій, за якими можуть працювати випускникипісля отримання ними диплома бакалавра зі спеціальності «Право»: адвокат, нотаріус, прокурор, юрисконсульт, представник у справах інтелектуальної власності (патентний повірений), арбітражний керуючий, державний реєстратор, суддя, податковий інспектор, слідчий, керівник юридичних та адміністративних підрозділів, викладач закладів вищої юридичної освіти, професіонал державної служби тощо.

До спеціальних знань, умінь та навичок юриста можна віднести такі:

– юрист має знати: види правопорушень та вимоги щодо юридичної відповідальності; поняття і склад адміністративного правопорушення, порядок залучення до адміністративної відповідальності та види адміністративних покарань; поняття і склад злочину, підстави притягнення до кримінальної відповідальності; порядок укладання цивільно-правових договорів, вимоги щодо їх змісту, види договорів, принципи виконання цивільно-правового договору; форми захисту прав громадян та юридичних осіб; види і порядок цивільного судочинства, головні етапи цивільного процесу; трудові права й обов'язки працівників і роботодавців, види трудових договорів, зміст трудової дисципліни, порядок розв'язання трудових спорів; виконавче виробництво; головні правила професійної етики та прийоми ділового спілкування в колективі; систему документаційного забезпечення управління; основи бізнес-планування;

– юрист має вміти: працювати з нормативно-правовими актами та іншими інформаційними джерелами; застосовувати їх у професійній діяльності; застосовувати на практиці норми різних галузей права; оперувати юридичними поняттями та категоріями; складати різні види цивільно-процесуальних і кримінально-процесуальних документів; аналізувати та готувати пропозиції щодо вдосконалення правової діяльності установ, підприємств, організацій; складати організаційно-розпорядчі документи; складати й оформляти претензійно-позовну документацію; здійснювати оброблення вхідних, внутрішніх і вихідних документів, а також контроль за їх виконанням; оформляти документи для передачі в архів організації; реалізувати права й обов'язки юриста, слідчого, помічника прокурора, дізнавача, судового пристава тощо в конкретних умовах професійної діяльності; використовувати комп'ютерну техніку в режимі користувача.

ISSN 3041-1572 Online

Науковий базис професійної автономії юриста складаю загальнонаукові та загальнопрофесійні компетенції, а саме:

- загальнонаукові компетенції – здатність і готовність продемонструвати на практиці знання права, знання юридичної психології, уміння проведення юридичної консультації та організації експертизи законопроектів та інших нормативно-правових актів;

- загальнопрофесійні компетенції – здатність і готовність обґрунтовувати і застосовувати закони та інші нормативні правові акти; забезпечувати дотримання законодавства в діяльності державних органів, фізичних і юридичних осіб, юридично правильно кваліфікувати факти й обставини, розробляти документи правового характеру, проводити правову експертизу нормативних актів, надавати кваліфіковані юридичні висновки та консультації, приймати правові рішення і здійснювати інші юридичні дії відповідно до законів, розкривати та встановлювати факти правопорушень, визначати міру відповідальності й покарання винних, вживати необхідні заходи щодо поновлення порушених прав.

До соціального компонента професійної компетентності юриста належать комунікативна компетентність, емоційно-експресивні особливості особистості та моторно-вольові якості фахівця. У свою чергу комунікативна компетентність поділяється на:

- соціально-особистісні компетенції – громадянська позиція; розуміння необхідності здорового способу життя; здатність і готовність самостійно здобувати освіту, професійно спілкуватися рідною та іноземними мовами; здатність приймати правильні рішення в ситуаціях когнітивного дисонансу;

- організаційно-управлінські компетенції – здатність і готовність оцінювати результати власної юридичної діяльності, застосовувати знання організаційно-правових засад, організовувати професійну діяльність колективу, приймати оптимальні рішення за нестандартних ситуацій;

- спеціальні компетенції – здатність і готовність застосовувати навички професійної етики, загальної (грамотність і доброзичливість) правової та психологічної культури, виявляти глибоку повагу до закону і дбайливе ставлення до соціальних цінностей правової держави, розуміння сутності та соціальної значущості власної професії; здатність співпрацювати з людьми, упорядкувати робоче місце й організувати юридичну діяльність відповідно до профілю організації; чітко працювати з законодавством та інформаційно-довідковими системами, систематично підвищувати професійну кваліфікацію, вивчати законодавство і практику його застосування, а також опановувати спеціальною літературою [11].

На нашу думку, реалізацію соціальної місії юристів щодо «перетворення світу», убезпечення його, зміни на краще уможливлюють такі психофізіологічні якості:

– відкритість – прозорість діяльності юристів, включаючи процес прийняття юридичних рішень і планування програм;

– оперативність – швидкість виконання діяльності в умовах прийняття актуальних юридичних рішень та розв'язання як запланованих проблем, так і таких, що виникли спонтанно;

– надійність – стабільність юридичної діяльності на різних її рівнях, а також домінування механізмів її саморегуляції;

- адаптивність – здатність юристів ефективно виконувати професійні функції в умовах постійної зміни навколишнього середовища;

- гнучкість – це здатність фахівців змінюватися відповідно до умов професійної взаємодії, налагоджувати контакти з потрібними організаціями, суспільними об'єднаннями громадян, населенням тощо [12].

Перелік важливих спеціальних психофізіологічних властивостей, характерних для юристів, можна продовжити, враховуючи висновки В. Савіщенко [13]:

- здатність до вербалізації (легкість мовлення, здатність вільно висловлювати думки про певні події);

- емоційну стабільність (відсутність схильностей до тривожного стану, фрустрації, агресивності, легкої збудливості, здатність швидко пристосовуватися до різних умов оточуючого середовища, адекватне самооцінювання тощо).

Ціннісно-смисловий аспект юридичної діяльності передбачає морально-ціннісні орієнтації, етичні норми, характеристики професійної культури, а також необхідні юристу особистісні властивості, серед яких толерантність, лояльність і духовність.

Аксіологічний компонент професійної компетентності юриста також передбачає:

1) усвідомлення себе та інших незалежними суверенними особистостями, урахування цілей, устремлінь, цінностей, можливостей кожної особистості, розуміння рівня відповідальності за результати спільної діяльності;

2) усвідомлення власних потреб і можливостей, морально-етичних цінностей та співвіднесення їх з потребами, можливостями інших, а також порівняння зі суспільними потребами та вимогами;

3) здатність реально, без стійких упереджень і стереотипів сприймати внутрішній світ клієнтів, уміти бачити в кожному позитивні якості особистості;

4) усвідомлення та критичне осмислення власних можливостей, здатність розуміти норми, культуру та цінності як соціальних груп, так і клієнтів;

5) усвідомлення реальної, а не уявної або ззовні обов'язкової, посадової ролі, особливостей впливу на клієнта, результативності власних бажань і переконань;

6) готовність порівнювати себе з іншими, змінюватися, духовно розвиватися разом з клієнтами [12].

Дефінітивний аналіз зібраних даних щодо особливостей професійної підготовки та діяльності юристів дозволив систематизувати найважливіші соціально-професійні характеристики майбутніх юристів (див. табл. 1).

Таблиця 1

Найважливіші соціально-професійні характеристики майбутніх юристів

Соціально-професійні характеристики	Ключові ознаки	Роль у провадженні юридичної діяльності
Інформаційна культура	Робота з базами даних, цифрова грамотність, критичне оцінювання джерел.	Захист від дезінформації, швидкий пошук змін у законодавстві.
Самоосвітня компетентність	Саморегуляція, рефлексія, вольові якості, навички тайм-менеджменту	Постійне оновлення знань без зовнішнього примусу
Когнітивна стійкість	Емоційна стабільність, адаптивність, відсутність фрустрації.	Ефективна робота в умовах правової невизначеності
Професійна автономія	Суб'єктно-діяльнісна незалежність, самовизначення.	Здатність приймати правові рішення у нестандартних ситуаціях.
Проактивна суб'єктність	Ініціативність, випереджальне моделювання ситуацій, високий рівень відповідальності.	Трансформація правового середовища, запобігання правовим ризикам, лідерство в професійній спільноті.

Отже, систематизація зазначених характеристик дозволяє стверджувати, що інформаційна культура та самоосвітня компетентність не є автономними індивідуально-психологічними та соціально-психологічними утвореннями. Вони функціонують як взаємодоповнювальні та взаємно детерміновані ресурси правника: якщо інформаційна культура забезпечує технологічну адаптивність юриста, то самоосвітня компетентність гарантує його особистісну готовність до безперервного професійного самовдосконалення. Це створює надійний фундамент для формування когнітивної стійкості та автономії здатності майбутнього юриста зберігати професійну ефективність та етичну цілісність у наддинамічному правовому середовищі. Необхідно відзначити, що вищим рівнем прояву професійної зрілості юриста є проактивна суб'єктність, що інтегрує в собі потенціал інформаційної культури та самоосвітньої компетентності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тож, внаслідок проведеного теоретичного аналізу та систематизації соціально-професійних характеристик майбутніх правників зроблено такі висновки:

1. Уточнено сутність та роль інформаційної культури та самоосвітньої компетентності. Встановлено, що в умовах цифрової трансформації правового поля ці характеристики перестають бути суто допоміжними навичками й стають фундаментом професійної життєздатності юриста. Інформаційна культура визначена як багаторівнева підсистема професійної культури, що забезпечує не лише технологічну грамотність, а й аксіологічне ставлення до інформації. Самоосвітня компетентність (СОК) обґрунтована як інтегральна якість особистості, що базується на механізмах саморегуляції та вольового самопримусу, забезпечуючи готовність фахівця до безперервного фахового «акме».

2. Визначено характер взаємозв'язку компонентів. Доведено, що інформаційна культура та СОК перебувають у стані взаємної детермінації: інформаційна культура надає інструментарій для якісної самоосвіти, а СОК виступає внутрішнім стимулом для постійного оновлення інформаційно-цифрових знань. Їхня синергія формує когнітивну стійкість та професійну автономію юриста як його здатність зберігати інтелектуальну працездатність та ціннісну орієнтацію в умовах інформаційного перевантаження та маніпулятивних впливів.

3. Обґрунтовано роль проактивної суб'єктності**.** Встановлено, що інтеграція інформаційної культури та СОК визначає перехід від пасивної адаптації до проактивної суб'єктності. Це дозволяє майбутньому юристу виступати «автором» власного професійного шляху, випереджально моделювати правові стратегії та виявляти суб'єктно-діяльнісну автономію у прийнятті рішень.

Перспективи подальших розвідок. Подальшого вивчення потребує питання розробки та апробації цілісної методики формування інформаційної культури та СОК у студентів юридичних спеціальностей із використанням інструментів генеративного штучного інтелекту. Окремим вектором досліджень вбачається аналіз впливу цифрового освітнього середовища на збереження когнітивної стабільності та психологічного благополуччя викладачів і здобувачів освіти у процесі інтенсивної самоосвітньої діяльності. Перспективним є також дослідження етичних імперативів та когнітивних стратегій майбутнього правника в умовах подальшої цифровізації, що дозволить забезпечити тяглість та ефективність його самоосвітньої діяльності як головного чинника професійної автономії.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Редакція від 01.01.2020.https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Сокаль В. Формування професійної культури майбутніх юристів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. *Молодий вчений*. 2017. № 5.1 (45.1). С. 123-127.

3. Матковська І. Д. Формування професійної культури майбутніх юристів. *Наукові праці. Серія: Педагогіка, психологія і соціологія.* 2019. № 4 (33). С. 211–222.

4. Горошко В. Роль інформаційної культури та деонтології юристів у забезпеченні правової безпеки держави. *Академічні візії*. 2024. Вип. 37. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14173932

5. Косиченко О. О., Махницький О. В. Інформаційне забезпечення юридичної діяльності: навч. посіб. Дніпро : ДДУВС, 2018. 208 с.

6. Значко Ю. С. Розвиток інформаційної культури майбутніх юристів у закладах вищої освіти. *Адміністративно-правове, соціологічне та психологічне забезпечення діяльності Національної поліції України*. (м. Вінниця, 14 листоп. 2025 р.). URL: https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/804eea73-f967-42fd-92b4-daec82d9331/content (дата звернення: 01.05.2026).

7. Сидоренко І. І. Проблеми самоосвіти особистості у вітчизняній педагогічній пресі другої половини XIX – початку XX століття: автореф. дис. … канд. пед. аук : 13.00.01. Харків, 2006. 20 с.

8. Рибалко Л. С. Акмеологічний підхід. Наукові підходи до педагогічних досліджень: монографія / за заг. ред. В. І. Лозової. Харків : Апостроф, 2012. С. 260-278.

9. Лисицький М. Ю. Сутність і структура самоосвітньої компетентності майбутніх юристів. *Наука і техніка сьогодні*. 2024. № 6 (34). С. 532-547.

10. Іванов В. Г., Любарський М. Г., Кошева Н. А., Гвозденко М. В., Мазниченко Н. І. Інформатика в системі юридичної освіти. *Збірник наукових праць Харківського університету Повітряних Сил*. 2011. № 1 (27). С. 263-267.

11. Івашкевич І. В. Становлення професійної компетентності майбутніх юристів: метод. посіб. Рівне : РДГУ, 2016. 94 с.

12. Федоренко О. Зміст професійної компетентності юриста. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2018. № 1. С. 87-93. URL: https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%201/11.pdf.

13. Савіщенко В. М. Педагогічні умови формування професійно значущих якостей майбутнього юриста в навчально-виховному процесі вищого навчального закладу : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2008. 20 с.

References

1. Constitution of Ukraine (1996). Law of Ukraine No. 254k/96-VR (revised on 01.01.2020). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr

2. Sokal, V. (2017). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh yurystiv u protsesi vyvchennia pedahohichnykh dystsyplin [Formation of professional culture of future lawyers in the process of studying pedagogical disciplines]. *Molodyi vchenyi*, 5.1(45.1), 123–127.

3. Matkovska, I. D. (2019). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh yurystiv [Formation of professional culture of future lawyers]. *Naukovi pratsi. Seriia: Pedahohika, psykholohiia i sotsiolohiia*, 4(33), 211–222.

4. Horoshko, V. (2024). Rol informatsiinoi kultury ta deontolohii yurystiv u zabezpechenni pravovoi bezpeky derzhavy [The role of information culture and deontology of lawyers in ensuring the legal security of the state]. *Akademichni vizii*, 37. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14173932.

5. Kosychenko, O. O., & Makhnytskyi, O. V. (2018). *Informatsiine zabezpechennia yurydychnoi diialnosti* [Information support for legal activities]. Dnipro: DDUVS.

6. Znachko, Yu. S. (2025). Rozvytok informatsiinoi kultury maibutnikh yurystiv u zakladakh vyshchoi osvity [Development of information culture of future lawyers in higher education institutions]. *Administratyvno-pravove, sotsiolohichne ta psykholohichne zabezpechennia diialnosti natsionalnoi politsii Ukrainy*. Vinnytsia.

7. Sydorenko, I. I. (2006). *Problemy samoosvity osobystosti u vitchyznianii pedahohichnii presi druhoi polovyny XIX – pochatku XX stolittia* [Problems of personal self-education in the national pedagogical press of the second half of the 19th – early 20th century] (PhD Thesis). Kharkiv.

8. Rybalko, L. S. (2012). Akmeolohichnyi pidkhid [Acmeological approach]. In V. I. Lozova (Ed.), *Naukovi pidkhody do pedahohichnykh doslidzhen* (pp. 260–278). Kharkiv: Apostrof.

9. Lysytskyi, M. Yu. (2024). Sutnist i struktura samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv [The essence and structure of self-education competence of future lawyers]. *Nauka i tekhnika sohodni*, 6(34), 532–547.

10. Ivanov, V. G., et al. (2011). Informatyka v sytemi yurydychnoi osvity [Informatics in the system of legal education]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho universytetu Povitrianykh Syl*, 1(27), 263–267.

11. Ivashkevych, I. V. (2016). *Stanovlennia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv* [Formation of professional competence of future lawyers]. Rivne: RDGU.

12. Fedorenko, O. (2018). Zmist profesiinoi kompetentnosti yurysta [The content of the professional competence of a lawyer]. *Pedahohichni innovatsii: idei, realii, perspektyvy*, 1, 87–93.

13. Savishchenko, V. M. (2008). *Pedahohichni umovy formuvannia profesiino znachushchykh yakostei maibutnioho yurysta v navchalno-vykhovnomu protsesi vyshchoho navchalnoho zakladu* [Pedagogical conditions for the formation of professionally significant qualities of the future lawyer in the educational process of a higher educational institution] (PhD Thesis). Zaporizhzhia.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 796.42-043.2:796.015.68:796-055.25:796.015-028.77(045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1080-1092

Форостян Ольга доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедрою спеціальної та інклюзивної освіти Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-6084-2160

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз методичних засад викладання адаптивної фізичної культури як важливої складової системи професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Висвітлено теоретичні основи навчальної дисципліни, визначено її місце в структурі освітньо-професійної програми закладів вищої освіти, а також розкрито функціональне, виховне й аксіологічне значення у процесі формування фахових, соціальних і загальнокультурних компетентностей здобувачів освіти. З'ясовано, що адаптивна фізична культура має виразний міждисциплінарний характер, оскільки поєднує знання з фізичної реабілітації, педагогіки, психології, медицини, анатомо-фізіологічних наук та соціальної роботи. Наголошено, що її гуманістична місія полягає у сприянні соціальній інтеграції осіб з особливими освітніми потребами та порушеннями здоров'я засобами фізичної активності, оздоровлення й розвитку особистісного потенціалу. Обґрунтовано необхідність оновлення традиційних підходів до викладання відповідно до вимог компетентнісної парадигми сучасної вищої освіти. Доведено доцільність використання інноваційних технологій навчання, зокрема проєктної діяльності, кейс-методу, ситуаційного моделювання, інтерактивних платформ, цифрових сервісів і віртуальних тренажерів, які сприяють розвитку критичного мислення, професійної мобільності, комунікативної гнучкості, емоційної компетентності та готовності до роботи в інклюзивному середовищі.

Особливу увагу приділено інтерактивним формам організації навчання, що забезпечують активне залучення студентів до освітнього процесу, формування стійкої професійної мотивації, здатності до прийняття відповідальних рішень, роботи в команді та індивідуалізації навчання. Підкреслено, що сучасне методичне забезпечення має бути адаптивним, мобільним, практико-орієнтованим і відкритим до міждисциплінарної взаємодії. Визначено перс-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

пективні напрями вдосконалення методичної бази з урахуванням сучасних викликів вищої освіти, процесів цифровізації, соціальної мобільності, інтернаціоналізації освітнього простору та розвитку інклюзивної політики.

Ключові слова: адаптивна фізична культура, професійна підготовка, інклюзивна освіта, інноваційний підхід, інноваційні технології, інтерактивне навчання, міждисциплінарність, фахові компетентності.

Forostian Olga Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor at the Department of Specialand Inclusive Education and RehabilitationThe state institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», https://orcid.org/0000-0001-6084-2160

INNOVATIVE APPROACH TO FORMING PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE SPECIALISTS IN ADAPTIVE PHYSICAL CULTURE

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the methodological principles of teaching adaptive physical culture as an important component of the professional training system for future specialists in physical culture and sports. The theoretical foundations of the academic discipline are highlighted, its place in the structure of the educational and professional program of higher education institutions is determined, and its functional, educational and axiological significance in the process of forming professional, social and general cultural competencies of students is revealed. It is found that adaptive physical culture has a distinct interdisciplinary character, as it combines knowledge from physical rehabilitation, pedagogy, psychology, medicine, anatomical and physiological sciences and social work. It is emphasized that its humanistic mission is to promote the social integration of individuals with special educational needs and health disorders by means of physical activity, rehabilitation and development of personal potential. The need to update traditional approaches to teaching in accordance with the requirements of the competency paradigm of modern higher education is substantiated. The feasibility of using innovative learning technologies, in particular project activities, case methods, situational modeling, interactive platforms, digital services and virtual simulators, which contribute to the development of critical thinking, professional mobility, communicative flexibility, emotional competence and readiness to work in an inclusive environment, is proven.

Particular attention is paid to interactive forms of organizing learning that ensure the active involvement of students in the educational process, the formation of sustainable professional motivation, the ability to make responsible decisions, work in a team and individualize learning. It is emphasized that modern

ISSN 3041-1572 Online

methodological support should be adaptive, mobile, practice-oriented and open to interdisciplinary interaction. Promising directions for improving the methodological base are identified, taking into account the modern challenges of higher education, digitalization processes, social mobility, internationalization of the educational space and the development of inclusive policy.

Keywords: adaptive physical culture, professional training, inclusive education, innovative approach, innovative technologies, interactive learning, interdisciplinarity, professional competencies.

Постановка проблеми. Для теоретичного осмислення методичних засад викладання адаптивної фізичної культури та визначення провідних тенденцій у професійній підготовці майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту було опрацьовано низку актуальних наукових праць, у яких висвітлено питання змісту освіти, організації навчального процесу, формування професійної компетентності та впровадження інноваційних освітніх технологій. Сучасні дослідження переконливо засвідчують, що адаптивна фізична культура посідає важливе місце у структурі вищої освіти, оскільки забезпечує підготовку спеціалістів, здатних ефективно працювати в умовах інклюзивного суспільства та задовольняти потреби осіб з різними порушеннями здоров'я.

Адаптивна фізична культура є важливою галуззю наукового знання, що досліджує теоретичні, методичні та практичні аспекти фізичного виховання осіб, які внаслідок вроджених чи набутих порушень здоров'я частково або повністю втратили на тривалий час чи назавжди певні функціональні можливості, зокрема рухові. Воно охоплює систему спеціально організованих засобів, методів і форм рухової активності, спрямованих на фізичний розвиток, відновлення функцій організму, соціальну адаптацію та підвищення якості життя людини.

Формування здорового способу життя, зміцнення здоров'я населення та забезпечення високої працездатності людини належать до найважливіших завдань сучасної України. У цьому контексті особливого значення набуває створення умов для залучення осіб з інвалідністю та обмеженими функціональними можливостями до систематичних занять фізичною культурою і спортом. Саме адаптивне фізичне виховання сприяє не лише поліпшенню фізичного стану таких осіб, а й розвитку їхньої самостійності, впевненості у власних силах, мотивації до активного життя та повноцінної участі в суспільстві.

Водночас, попри наявність вагомих теоретичних напрацювань, недостатньо розробленими залишаються питання системної інтеграції інноваційних технологій у методику викладання дисципліни, створення адаптивного

цифрового освітнього середовища, а також формування комплексу професійних компетентностей, необхідних для ефективної діяльності в умовах інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про зростання інтересу дослідників до проблеми адаптивноїфізичної культури. Дослідниками доведено [8, 10], що адаптивна фізична культура, будучи невід'ємною складовою фізичної та загальнолюдської культури, виконує важливі соціальні, виховні, корекційні та педагогічні функції. Воно забезпечує духовний і фізичний розвиток осіб з інвалідністю, сприяє їхній інтеграції у соціальне середовище, формує позитивне ставлення до здорового способу життя та розкриває потенційні можливості особистості.

Таким чином, адаптивна фізична культура є важливим засобом гуманізації суспільства та утвердження принципів рівності, доступності й соціальної справедливості.

Наукові праці Н. Деделюк присвячені розкриттю теоретичних основ адаптивної фізичної культури, визначенню її понятійного апарату, структури та змістових компонентів як окремої навчальної дисципліни. Автор обґрунтовує необхідність системного підходу до викладання цієї галузі знань відповідно до сучасних освітніх стандартів та професійних вимог [2]

О. Колишкін у своїх дослідженнях акцентує увагу на доцільності міждисциплінарної організації освітнього процесу, що поєднує педагогічні, медико-біологічні та психологічні знання з урахуванням особливостей різних нозологічних груп і потреб реабілітаційної практики [4].

Проблеми модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців в умовах сучасних освітніх змін розглядають І. Луценко, Ю. Коновал і М. Буренко. Дослідники аналізують виклики, пов'язані з розвитком інклюзивної освіти, цифровізацією навчального процесу, необхідністю оновлення змісту освітніх програм та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у професійну підготовку студентів [5]. Це свідчить про зростання ролі цифрової компетентності у структурі професійної готовності майбутнього спеціаліста.

Вагомий внесок у дослідження соціально-педагогічного потенціалу адаптивної фізичної культури зробили І. Маріонда та Г. Мордвінцев які визначають її як ефективний засіб професійної соціалізації майбутніх педагогів, формування гуманістичного світогляду, толерантності та позитивного ставлення до інклюзії [6].

О. Согоконь, О. Донець, П. Хоменко, С. Мироненко та Є. Шостак наголошують на значенні здоров'язбережувального компонента у професійній діяльності фахівця фізичної культури, що набуває особливої актуальності в умовах глобальних соціальних та освітніх трансформацій [7].

М. Трояновська у своїх працях відобразила практичні аспекти підготовки здобувачів вищої освіти [9]. Авторка приділяє увагу професійній спрямованості навчання, розвитку практичних умінь та здатності майбутніх фахівців застосовувати отримані знання у реальних умовах професійної діяльності.

Окремий напрям досліджень становить проблема формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів. М. Шевченко розглядає її як інтегративну характеристику професійної готовності вчителя, що включає систему знань, цінностей, практичних умінь і готовність до роботи з різними категоріями здобувачів освіти [8]. Автор також підкреслює психолого-педагогічний характер цієї проблеми та необхідність її комплексного вирішення у процесі професійної підготовки.

Н. Щекотіліна у своєму дисертаційному дослідженні аналізує підготовку фахівців до індивідуалізованої роботи з учнями в інклюзивному середовищі, що безпосередньо пов'язано з удосконаленням методичного забезпечення адаптивної фізичної культури [10].

Таким чином, аналіз сучасних наукових джерел свідчить про значний інтерес учених до проблем професійної підготовки фахівців у сфері адаптивної фізичної культури та спорту. Це зумовлює потребу в подальших наукових пошуках і практичному вдосконаленні системи підготовки майбутніх фахівців.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та методичний аналіз інноваційного забезпечення процесу викладання адаптивної фізичної культури у закладах вищої освіти як важливої складової формування професійних компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури і спорту, здатних ефективно працювати в сучасному інклюзивному освітньому та соціальному середовищі.

Виклад основного матеріалу. У процесі наукового пошуку було використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, добір яких зумовлений метою, завданнями та специфікою обраної проблематики.

У системі сучасної вищої освіти адаптивна фізична культура розглядається як самостійна навчальна дисципліна, що посідає важливе місце у структурі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Її призначення полягає у формуванні у здобувачів освіти ґрунтовних теоретичних знань і практичних умінь щодо організації фізкультурно-оздоровчої, корекційно-реабілітаційної та рекреаційної діяльності для осіб з порушеннями здоров'я, інвалідністю або особливими освітніми потребами. У сучасних умовах розвитку інклюзивного суспільства значення цієї дисципліни істотно зростає, оскільки вона забезпечує підготовку фахівців, здатних здійснювати професійну діяльність на засадах рівності, доступності та поваги до людської гідності.

Адаптивна фізична культура виступає не лише навчальною дисципліною, а й важливим теоретико-практичним підґрунтям професійної реалізації спеціаліста в інклюзивному освітньому та соціальному просторі. Ефективна діяльність у цій сфері потребує сформованості спеціальних компетентностей у галузях педагогіки, психології, медицини, реабілітології та соціальної роботи [1]. Саме тому теоретична основа дисципліни базується на міждисциплінарному підході, який поєднує знання з фізіології, анатомії, біомеханіки, спеціальної педагогіки, психології інвалідності, соціальної адаптації та реабілітаційної медицини. Така інтеграція знань забезпечує цілісне розуміння потреб людини та шляхів її фізичного, психологічного й соціального розвитку.

Концептуальною основою вивчення адаптивної фізичної культури є гуманістичні принципи, що передбачають визнання унікальної цінності кожної особистості, повагу до її прав і свобод, створення рівних можливостей для участі в освітньому, культурному та суспільному житті. У зв'язку з цим підготовка майбутніх фахівців має бути спрямована не лише на формування професійних знань і методичних умінь, а й на розвиток емпатії, толерантності, здатності до рефлексії, комунікативної культури та соціальної відповідальності. Саме ці якості є необхідними для ефективної взаємодії з особами, які потребують спеціальної підтримки, та для створення безпечного і доброзичливого середовища [6.]

Навчальна дисципліна виконує низку важливих функцій у системі професійної освіти. Інформаційна функція полягає в ознайомленні студентів з основами адаптивного руху, класифікацією нозологічних груп, специфікою організації занять для різних категорій населення. Методична функція передбачає опанування сучасних способів адаптації фізичних вправ, підбору засобів і методів навчання відповідно до індивідуальних можливостей людини. Практична функція спрямована на підготовку студентів до безпосередньої роботи з особами, які мають функціональні обмеження, а аксіологічна – на формування ціннісного ставлення до інклюзії, соціальної інтеграції та здорового способу життя [3].

Зміст дисципліни охоплює широкий спектр питань: принципи організації занять з представниками різних нозологічних груп, основи фізичної реабілітації, адаптивні спортивні технології, методики оцінювання функціонального стану організму, визначення рівня фізичної підготовленості осіб з інвалідністю, а також питання психологічного супроводу та мотивації до рухової активності. Особливе значення має вивчення міжнародних нормативно-правових документів, які регламентують права осіб з інвалідністю, зокрема положень Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю. Їх засвоєння сприяє формуванню у студентів сучасного професійного світогляду та розуміння принципів інклюзивної політики держави.

Отже, теоретичні засади адаптивної фізичної культури як навчальної дисципліни створюють основу для формування ключових компетентностей майбутнього фахівця, здатного реалізовувати освітні, реабілітаційні та соціально-інтеграційні стратегії у професійній діяльності. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність постійного вдосконалення змісту дисципліни, оновлення методичного забезпечення та впровадження сучасних освітніх технологій відповідно до вимог сьогодення [9].

Методичне забезпечення навчального процесу з адаптивної фізичної культури виступає одним із визначальних чинників якісної реалізації змісту цієї дисципліни у системі професійної підготовки майбутніх фахівців галузі фізичної культури і спорту. Воно являє собою цілісну сукупність дидактично обґрунтованих засобів, форм, методів, технологій та організаційних рішень, спрямованих на формування у студентів спеціальних знань, практичних умінь, професійно важливих якостей і компетентностей у сфері адаптивної рухової активності. Саме належний рівень методичного супроводу забезпечує ефективний зв'язок між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю майбутнього фахівця.

На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні особливої актуальності набуває переосмислення традиційних підходів до викладання адаптивної фізичної культури в умовах компетентнісної освітньої парадигми. Сучасний ринок праці та суспільні запити вимагають від випускника не лише наявності теоретичних знань, а й уміння діяти в нестандартних ситуаціях, швидко приймати професійні рішення, працювати в команді та взаємодіяти з різними категоріями населення. У зв'язку з цим репродуктивні методики навчання, орієнтовані переважно на відтворення інформації, поступово поступаються місцем інтерактивним, практико-орієнтованим і студентоцентрованим формам освітньої діяльності [1, 4].

У такому контексті методичне забезпечення дисципліни має характеризуватися адаптивністю, мобільністю, інноваційністю та міждисциплінарністю. Воно повинно оперативно реагувати на зміни у сфері інклюзивної освіти, враховувати сучасні тенденції розвитку фізичної культури, реабілітації та здоров'язбереження, а також бути максимально наближеним до реальних умов професійної діяльності. Важливою вимогою є орієнтація на практичні потреби осіб з інвалідністю, людей із функціональними обмеженнями та інших категорій населення, які потребують спеціально організованої рухової активності.

Зміст сучасного методичного забезпечення охоплює широкий спектр навчальних ресурсів: освітні програми, робочі навчальні плани, навчально-методичні комплекси, конспекти лекцій, методичні рекомендації, практичні посібники, кейс-завдання, мультимедійні презентації, відеоматеріали з

аналізом рухових дій, дидактичні ігри, тестові завдання, а також електронні освітні платформи й цифрові ресурси. Використання різноманітних засобів навчання сприяє підвищенню мотивації студентів, урізноманітнює освітній процес та забезпечує індивідуалізацію навчання.

Особливу увагу доцільно приділяти організації практичних занять, оскільки саме вони формують готовність студента до майбутньої професійної діяльності. Практична підготовка має включати моделювання реальних педагогічних ситуацій, імітацію занять з представниками різних нозологічних груп, опанування методик використання спеціального реабілітаційного обладнання, аналіз функціонального стану осіб, а також розроблення індивідуалізованих програм фізичних занять і корекційно-оздоровчих заходів [2]. Такий підхід дозволяє майбутнім фахівцям набути професійного досвіду ще в процесі навчання.

У структурі методичного супроводу важливе місце посідає поєднання традиційних та інноваційних засобів навчання. Ефективними є використання лекцій-дискусій, семінарів, тренінгів, рольових ігор, ситуаційного моделювання, мікропроєктів та групових форм роботи. Застосування інтерактивних технологій сприяє розвитку навичок професійної комунікації, командної взаємодії, етичної поведінки, відповідальності та здатності до конструктивного розв'язання проблемних ситуацій. Особливого значення набуває кейс-метод, який дозволяє студентам аналізувати реальні або змодельовані професійні ситуації у сфері адаптивної фізичної культури, формуючи критичне мислення, професійну рефлексію та готовність до прийняття обґрунтованих рішень [1, 4].

Формування професійних компетентностей майбутніх фахівців фізичної культури, які повинні володіти знаннями й практичними навичками у сфері адаптивної фізичної культури, потребує переорієнтації освітнього процесу на використання інноваційних педагогічних підходів. Інноваційність у цьому контексті розглядається не лише як застосування новітніх технологій чи цифрових інструментів, а як системна трансформація всієї освітньої взаємодії, спрямована на розвиток компетентнісної, особистісно орієнтованої та діяльнісної складових професійної підготовки.

Одним із провідних сучасних підходів є компетентнісний підхід, який передбачає перенесення акценту із простого засвоєння знань на здатність ефективно використовувати їх у практичній діяльності. У результаті навчальний процес орієнтується на конкретний результат — сформованість умінь аналізувати професійні ситуації, приймати рішення у складних педагогічних умовах, будувати конструктивну міжособистісну взаємодію, виявляти емпатію та адаптувати зміст занять до індивідуальних потреб осіб з порушеннями здоров'я.

ISSN 3041-1572 Online

Важливу роль у цьому процесі відіграє інтерактивне навчання, зокрема застосування тренінгів, мозкових штурмів, роботи в малих групах, симуляційних вправ і рольових ігор. Зазначені форми сприяють розвитку практичних навичок спілкування з представниками різних нозологічних груп, формують емоційний інтелект, толерантність, стресостійкість та здатність до продуктивної міжособистісної взаємодії. Саме ці якості є критично важливими складовими професійної компетентності сучасного фахівця з адаптивної фізичної культури, який працює в умовах інклюзивного суспільства [5, 7].

Особливої уваги в сучасних умовах модернізації вищої освіти потребує впровадження проєктного підходу, який є дієвим засобом активізації пізнавальної діяльності студентів та розвитку їхньої дослідницької, аналітичної, організаційної й комунікативної компетентності. Проєктна технологія сприяє переходу від пасивного засвоєння знань до активного конструювання професійного досвіду, що є надзвичайно важливим у підготовці майбутніх фахівців з адаптивної фізичної культури. У процесі виконання навчальних мікропроєктів здобувачі освіти набувають умінь самостійно визначати проблему, планувати етапи її вирішення, добирати ефективні засоби діяльності та презентувати результати власної роботи.

У межах проєктної діяльності майбутні фахівці навчаються розробляти індивідуальні програми адаптивної рухової активності для осіб різного віку та з різними функціональними можливостями, здійснювати оцінювання фізичного і функціонального стану осіб з порушеннями здоров'я, визначати доцільні методи педагогічного впливу та прогнозувати очікувані результати фізичного виховання, корекційної роботи чи реабілітаційного супроводу. Важливим результатом такої діяльності є формування навичок самостійного прийняття рішень, відповідальності за обрані стратегії та здатності працювати в умовах невизначеності. Крім того, проєктний підхід сприяє розвитку критичного мислення, творчості, ініціативності та вмінню працювати у мультидисциплінарних командах, що особливо актуально для сфери адаптивної фізичної культури, де професійна діяльність часто потребує взаємодії педагогів, психологів, медичних працівників і соціальних фахівців.

До числа інноваційних підходів у професійній підготовці майбутніх спеціалістів також належить активне використання цифрових освітніх технологій. Сучасний освітній простір дедалі більше орієнтується на впровадження відеотренінгів, онлайн-курсів, вебінарів, інтерактивних платформ для навчання, електронного тестування, мобільних застосунків, цифрових тренажерів та віртуальних симуляцій. Такі інструменти значно розширюють можливості навчального процесу, роблять його більш гнучким, мобільним та доступним для різних категорій здобувачів освіти. Особливої

актуальності цифрові технології набувають в умовах змішаного та дистанційного навчання, коли необхідно забезпечити безперервність освітнього процесу та високий рівень зворотного зв'язку між викладачем і студентом.

Використання цифрових ресурсів сприяє підвищенню мотивації студентів до самостійної діяльності, розширює можливості для самоосвіти, дозволяє індивідуалізувати темп засвоєння матеріалу та забезпечує варіативність навчальних маршрутів. За допомогою електронних платформ викладач може оперативно здійснювати моніторинг навчальних досягнень студентів, проводити тестування, надавати рекомендації та коригувати зміст навчання відповідно до потреб конкретної академічної групи чи окремого здобувача освіти [4].

Інноваційна освітня діяльність у сфері адаптивної фізичної культури повинна також спиратися на сучасні наукові підходи до інклюзивної педагогіки, серед яких важливе місце посідають антропоцентризм, аксіологізм, діалогізм і культуровідповідність. Антропоцентричний підхід орієнтує освітній процес на особистість студента та людини, з якою він буде працювати у майбутньому. Аксіологічний підхід забезпечує формування системи профе-сійних і гуманістичних цінностей. Діалогізм передбачає побудову партнерсь-кої взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, а культуровідпо-відність спрямована на врахування соціокультурного контексту, традицій та індивідуального досвіду особистості.

Таким чином, реалізація зазначених підходів сприяє не лише професійному становленню студента, а й формуванню його гуманістичної світоглядної позиції щодо осіб з обмеженими можливостями здоров'я.

Висновки. Аналіз наукових джерел і сучасних підходів та результати проведеного дослідження дають підстави стверджувати, що адаптивна фізична культура як навчальна дисципліна посідає важливе місце у системі професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. Вона забезпечує формування ціннісних орієнтацій, спеціальних знань, практичних умінь і інтегрованих професійних компетентностей, необхідних для успішної діяльності в інклюзивному освітньому та соціальному середовищі.

Аналіз сучасного стану методичного забезпечення адаптивної фізичної культури засвідчив необхідність його подальшого оновлення відповідно до змін освітньої парадигми, сучасних вимог до компетентнісної моделі випускника та стратегічних напрямів державної політики у сфері інклюзивної освіти. Ефективне методичне забезпечення має базуватися на поєднанні класичних педагогічних принципів із сучасними інноваційними технологіями навчання, сприяти реалізації практико-орієнтованого підходу, індивідуалізації освітнього процесу та розвитку професійної мобільності студентів.

ISSN 3041-1572 Online

Упровадження інтерактивних методів навчання, проєктної діяльності, цифрових освітніх інструментів, тренінгових програм і симуляційних технологій створює сприятливі умови для комплексного формування професійної компетентності майбутнього фахівця, його готовності до роботи в умовах варіативності, міждисциплінарної взаємодії та соціальної різноманітності.

Отже, інноваційний підхід до методичного забезпечення адаптивної фізичної культури дозволяє не лише вдосконалити зміст і форми викладання дисципліни, а й забезпечує професійний та особистісний розвиток здобувачів освіти, орієнтованих на активну участь у процесах соціальної інтеграції, реабілітації та здоров'язбереження у сучасному суспільстві.

Перспективи подальших наукових досліджень полягають у розробці механізмів формування фахових компетентностей у здобувачів освіти в умовах змішаного та дистанційного навчання. Актуальним залишається створення адаптивних навчально-методичних комплексів нового покоління, які враховуватимуть індивідуальні освітні траєкторії, рівень попередньої підготовки здобувачів освіти та специфіку їхньої професійної орієнтації.

Література:

1.Адирхаєв С. Г., Житовоз М. П. Адаптивна фізична культура в процесі професійної підготовки та реабілітації студентів з інвалідністю. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Чернігів: ЧНПУ ім. Т. Г. Шевченка, 2017. Серія: Педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Вип. 147. Т. 1. С. 16-23.

2. Деделюк, Н. А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури: навчально-методичний посібник для студентів. Луцьк: Вежа-Друк. 2014. 68 с.

3. Кашуба В. О., Маслова О. В., Ричок Т. М. Аналіз рівня практичних умінь до здоров'яформуючої діяльності дітей та підлітків з вадами слуху. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2017. № 2. С. 54–58.

4. Колишкін, О. В. Теоретико-практичні основи адаптивної фізичної культури. Суми: Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. 2022. 425 с.

5. Луценко, І. М., Коновал, Ю. М., & Буренко, М. С. Професійна підготовка тренерів та фахівців у галузі фізичної культури і спорту в закладах вищої освіти України: сучасні підходи та виклики. Академічні візії, 2024. (37), С. 45–52.

6. Маріонда, І. І., & Мордвінцев, Г. О. Роль адаптивного фізичного виховання в системі педагогічної освіти. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2023. (90). С.90-93.

7. Согоконь, О. А., Донець, О. В., Хоменко, П. В., Мироненко, С. Г., & Шостак, Є. Ю. Сучасні підходи до здоров'язбережувальної діяльності фахівців фізичної культури в умовах інтеграції у світовий освітній простір. Світ медицини та біології. 2025. (1(91)), С. 247–253.

8. Шевченко, М. Формування інклюзивної компетентності майбутніх учителів фізичної культури як психолого-педагогічна проблема. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. 2023. (3(144)). С.78–84

9. Трояновська М. Адаптивна фізична культура: навч.-метод. посіб. для студентів факультетів фізичного виховання. Чернігів : Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2023. 76 с.

10. Щекотиліна, Н. Ф. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії (дисертація кандидата педагогічних наук). Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського, Одеса. 2020.

References:

1.Adyrkhaiev S. H., Zhytovoz M. P. (2017). Adaptyvna fizychna kultura v protsesi profesiinoi pidhotovky ta reabilitatsii studentiv z invalidnistiu [Adaptive physical culture in the process of professional training and rehabilitation of students with disabilities]. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Chernihiv: ChNPU im. T. H. Shevchenka. Seriia : Pedahohichni nauky. Fizychne vykhovannia ta sport. Vyp. 147. T. 1, 16-23. [in Ukrainian]

2. Dedeliuk, N. A. (2014). Teoriia i metodyka adaptyvnoi fizychnoi kultury : navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv [Theory and Methods of Adaptive Physical Culture : Educational and Methodological Manual for Students]. Lutsk : Vezha-Druk. 68 p. [in Ukrainian]

3. Kashuba V. O., Maslova O. V., Rychok T. M. (2017). Analiz rivnia praktychnykh umin do zdoroviaformuiuchoi diialnosti ditei ta pidlitkiv z vadamy slukhu [Analysis of the Level of Practical Skills for Health-Forming Activities of Children and Adolescents with Hearing Impairments]. Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu. № 2, 54–58. [in Ukrainian]

4. Kolyshkin, O. V. (2022). Teoretyko-praktychni osnovy adaptyvnoi fizychnoi kultury [Theoretical and practical foundations of adaptive physical culture]. Sumy : Sumskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni A. S. Makarenka. 425 p. [in Ukrainian]

5. Lutsenko, I. M., Konoval, Yu. M., & Burenko, M. S. (2024). Profesiina pidhotovka treneriv ta fakhivtsiv u haluzi fizychnoi kultury i sportu v zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy : suchasni pidkhody ta vyklyky [Professional training of trainers and specialists in the field of physical culture and sports in higher education institutions of Ukraine : modern approaches and challenges]. Akademichni vizii, (37), 45–52. [in Ukrainian]

6. Marionda, I. I., & Mordvintsev, H. O. (2023). Rol adaptyvnoho fizychnoho vykhovannia v systemi pedahohichnoi osvity [The role of adaptive physical education in the system of pedagogical education]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5. Pedahohichni nauky : realii ta perspektyvy. (90), 90-93. [in Ukrainian]

7. Sohokon, O. A., Donets, O. V., Khomenko, P. V., Myronenko, S. H., & Shostak, Ye. Yu. (2025). Suchasni pidkhody do zdoroviazberezhuvalnoi diialnosti fakhivtsiv fizychnoi kultury v umovakh intehratsii u svitovyi osvitnii prostir [Modern approaches to health-preserving activities of physical education specialists in the context of integration into the global educational space]. Svit medytsyny ta biolohii. (1(91)), 247–253. [in Ukrainian]

8. Shevchenko, M. (2023). Formuvannia inkliuzyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury yak psykholoho-pedahohichna problema [Formation of inclusive competence of future physical education teachers as a psychological and pedagogical problem]. Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. (3(144)), 78–84. [in Ukrainian]

9. Troianovska M. (2023). Adaptyvna fizychna kultura: navch.-metod. posib. dlia studentiv fakultetiv fizychnoho vykhovannia [Adaptive physical culture: teaching-methodical. manual for students of physical education faculties]. Chernihiv : Natsionalnyi universytet «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka, 76 p. [in Ukrainian]

10. Shchekotylina, N. F. 2020. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury do indyvidualnoi roboty z uchniamy v umovakh inkliuzii (dysertatsiia kandydata pedahohichnykh nauk) [Preparation of future physical education teachers for individual work with students in inclusion conditions (thesis of the candidate of pedagogical sciences)]. Pivdennoukrainskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni K. D. Ushynskoho, Odesa. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.017:[796.035:615.825]:[378.018.8:373.011.3-051](045)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1093-1106

Хомяк Григорій Григорович доктор філософії, викладач кафедри фізичної культури, спорту та методики викладання Бердянського державного педагогічного університету, https://orcid.org/0000-0002-6408-6363

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО РЕКРЕАЦІЙНО-РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті досліджені актуальні проблеми формування готовності майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності, зокрема вчителя фізичної культури. Встановлено, що актуальність дослідження зумовлена сучасними суспільними викликами, зокрема наслідками воєнного стану в Україні, зростанням кількості учнів, які потребують фізичної та психологічної реабілітації, а також недостатньою розробленістю проблеми підготовки майбутніх учителів до здійснення рекреаційно-реабілітаційної діяльності в системі вищої педагогічної освіти. Розкрито сутність базових понять «рекреаційна педагогіка», «реабілітаційна робота» та «готовність майбутнього вчителя до професійної діяльності». Обґрунтовано інтегративний характер поняття «рекреаційно-реабілітаційна робота» як єдності рекреаційної та реабілітаційної складових діяльності вчителя, спрямованих на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я учнів засобами рухової активності та оздоровчих технологій. Готовність майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи визначено як динамічну інтегративну якість особистості, що формується у процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти і виявляється у здатності ефективно здійснювати відповідну діяльність в умовах реальної педагогічної практики.

Визначено структуру готовності майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи, яка охоплює чотири взаємопов'язані компоненти. Мотиваційно-ціннісний компонент відображає усвідомлену потребу майбутнього вчителя у здійсненні рекреаційно-реабілітаційної роботи, ціннісне ставлення до збереження здоров'я учнів та стійкий інтерес до оволодіння відповідними знаннями й уміннями. Когнітивний компонент охоплює систему теоретичних знань у галузі рекреаційної педагогіки, фізичної реабілітації, вікової фізіології та здоров'язбереження. Операційно-діяльнісний компонент включає сукупність практичних умінь і навичок організації та здійснення

рекреаційно-реабілітаційної роботи з різними категоріями учнів. Рефлексивний компонент передбачає здатність майбутнього вчителя до самооцінки власного рівня готовності та визначення шляхів професійного самовдосконалення. Відповідно до виокремлених компонентів обґрунтовано критерії та рівні сформованості готовності − високий, середній і низький.

Ключові слова: готовність, майбутній учитель, рекреаційна педагогіка, реабілітаційна робота, рекреаційно-реабілітаційна діяльність, професійна діяльність, структура готовності, заклад вищої освіти, вчитель фізичної культури.

Khomyak Hryhoriy Hryhorovych is a Doctor of Philosophy, a lecturer at the Department of Physical Culture, Sports and Teaching Methods of Berdyansk State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-6408-6363

FORMATION OF FUTURE TEACHER'S READINESS FOR RECREATIONAL AND REHABILITATION WORK IN PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. The article explores the current problems of forming the readiness of a future teacher for recreational and rehabilitation work in professional activity, in particular, a physical education teacher. It is established that the relevance of the study is due to modern social challenges, in particular, the consequences of martial law in Ukraine, the growth of the number of students who need physical and psychological rehabilitation, as well as the insufficient development of the problem of preparing future teachers for recreational and rehabilitation activities in the system of higher pedagogical education. The essence of the basic concepts of "recreational pedagogy", "rehabilitation work" and "readiness of a future teacher for professional activity" is revealed. The integrative nature of the concept of "recreational and rehabilitation work" as a unity of recreational and rehabilitation components of the teacher's activity aimed at preserving, strengthening and restoring the health of students by means of motor activity and health technologies is substantiated. The readiness of a future teacher for recreational and rehabilitation work is defined as a dynamic integrative quality of the personality, which is formed in the process of professional training in a higher education institution and is manifested in the ability to effectively carry out relevant activities in real pedagogical practice. The structure of the readiness of a future teacher for recreational and rehabilitation work is determined, which includes four interrelated components. The motivational and value component reflects the future teacher's perceived need for recreational and rehabilitation work, a value attitude towards preserving the health of students and a stable interest in mastering relevant

knowledge and skills. The cognitive component covers a system of theoretical knowledge in the field of recreational pedagogy, physical rehabilitation, age-related physiology and health preservation. The operational-activity component includes a set of practical skills and abilities for organizing and implementing recreational and rehabilitation work with different categories of students. The reflective component provides for the ability of a future teacher to self-assess his own level of readiness and determine ways of professional self-improvement. In accordance with the identified components, the criteria and levels of readiness formation are substantiated - high, medium and low.

Keywords: readiness, future teacher, recreational pedagogy, rehabilitation work, recreational and rehabilitation activities, professional activities, readiness structure, higher education institution, physical education teacher.

Постановка проблеми.

Сучасний стан розвитку системи вищої освіти в Україні зумовлює необхідність переусвідомлення підходів до професійної підготовки майбутніх учителів, зокрема в контексті формування їхньої готовності до рекреаційно-реабілітаційної роботи з учнями. В умовах воєнного стану, пандемічних викликів та зростання рівня захворюваності серед дітей і молоді ця проблема набуває особливої актуальності та соціальної значущості [1; 6].

Аналіз наукових праць свідчить про те, що питання модернізації професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури і спорту залишається предметом активного наукового дискурсу. Дослідники наголошують на необхідності формування у майбутніх учителів фізичної культури широкого спектру професійних компетентностей, серед яких здоров'язбережувальний аспект посідає одне з провідних місць. Проте стан фізичної культури в закладах загальної середньої освіти засвідчує недостатній рівень підготовленості майбутніх учителів до здійснення оздоровчо-реабілітаційної діяльності [3].

Науково-педагогічні аспекти фізичної реабілітації в системі вищої освіти розглядалися у працях вітчизняних науковців В. Павленко та ін. [4], проте комплексний підхід до підготовки майбутнього вчителя саме до рекреаційно-реабілітаційної роботи залишається недостатньо дослідженим. Зарубіжні дослідження T. Celestino [12], A. Hernaiz-Sanchez [14], B. Antala [8] підтверджують, що ефективна підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з особами з особливими освітніми потребами, є стратегічно важливим завданням сучасної освіти.

Водночас питання рекреаційної та реабілітаційної діяльності в освітньому просторі набуває нового виміру з огляду на зростання кількості дітей, які потребують фізичної та психологічної реабілітації. Оздоровчо-рекреа-

ційна рухова активність розглядається як дієвий засіб профілактики хронічних захворювань та відновлення функціонального стану організму, що актуалізує необхідність цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до такої роботи.

Формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності є багатокомпонентним процесом, який охоплює мотиваційний, когнітивний, операційний та рефлексивний складники. Дослідники також акцентують увагу на важливості фізичного виховання як чинника когнітивного розвитку учнів, збереження їхнього психічного здоров'я та формування рухової компетентності. Колове тренування та інші оздоровчі форми роботи визначаються ефективними засобами гармонійного фізичного розвитку здобувачів вищої освіти в процесі їхньої фахової підготовки.

Компетентність майбутніх учителів у сфері охорони здоров'я та реабілітації визначається як ключова умова якісної освіти, а підготовка майбутніх учителів до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища та застосування здоров'язбережувальних технологій є невід'ємною складовою сучасної освіти. Попри значну кількість наукових розвідок із суміжних проблем, питання цілісної підготовки майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності залишається недостатньо розробленим, що й визначає актуальність та доцільність запровадженого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Проблема підготовки майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності знаходиться на перетині кількох наукових напрямів: теорії та методики професійної освіти, фізичної реабілітації, рекреаційної педагогіки та здоров'язбереження. Аналіз наукових праць вітчизняних і зарубіжних дослідників дає підстави стверджувати, що ця проблематика є предметом підвищеного наукового інтересу, проте залишається недостатньо системно дослідженою.

У вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється питанням модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту в умовах сучасних викликів. Зокрема, Л. Рибалко досліджує напрями модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту в умовах воєнного стану, наголошуючи на необхідності переосмислення змісту і форм фахової підготовки відповідно до нових суспільних реалій [6]. А. Проценко та Д. Гарбар розглядають здоров'язбережувальний аспект як невід'ємну складову професійної компетентності майбутніх учителів фізичної культури, обґрунтовуючи його ключову роль у формуванні фахівця нової генерації [5].

Питання стану фізичної культури в закладах загальної середньої освіти та його впливу на підготовку майбутніх учителів досліджують Н. Ковальчук,

Т. Гнітецька та В. Усачов, які констатують наявність суттєвих розбіжностей між вимогами практики та рівнем підготовленості майбутніх учителів до здійснення оздоровчої роботи [3]. Науково-педагогічні аспекти фізичної реабілітації в системі фізичного виховання здобувачів вищої освіти розкривають В. Павленко, Є. Павленко та Т. Павленко, визначаючи реабілітаційну складову як обов'язковий компонент підготовки майбутнього фахівця [4].

Важливим напрямом наукових досліджень є вивчення рекреаційно-реабілітаційної діяльності як засобу збереження та зміцнення здоров'я різних категорій населення. І. Грігус та О. Хома досліджують оздоровчо-рекреаційну рухову активність у профілактиці хронічних неінфекційних захворювань, доводячи її високу ефективність як превентивного та реабілітаційного інструменту [2]. О. Сиротинська та А. Чеховська обґрунтовують доцільність застосування сучасних форм оздоровчої роботи у процесі фізичного розвитку здобувачів вищої освіти [7]. А. Баско, А. Собакарь та С. Миронюк аналізують методики реабілітаційної роботи в сучасних умовах, акцентуючи увагу на необхідності підготовки фахівців, здатних здійснювати кваліфіковану реабілітаційну діяльність [1].

Серед зарубіжних досліджень особливої уваги заслуговують праці, присвячені формуванню готовності майбутніх учителів до професійної діяльності. К. Пронтенко та ін. обґрунтовують експериментальну програму формування готовності майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності, визначаючи її структурні компоненти та педагогічні умови реалізації [20]. Л. Себало та Т. Тесленко досліджують підготовку майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності у сфері фізичного виховання, наголошуючи на важливості формування здатності до неперервного професійного самовдосконалення [21].

Питання підготовки майбутніх учителів фізичної культури до роботи в умовах інклюзивного освітнього середовища висвітлюють Т. Челестіно, Е. Рібейро, Е. Моргадо та ін., які досліджують уявлення майбутніх учителів щодо їхньої підготовленості до роботи з учнями з особливими потребами [12]. Б. Антала, М. Пружек та М. Поплугарова аналізують самоефективність і ставлення майбутніх учителів фізичної культури до інклюзії учнів з інвалідністю [8]. А. Ернаїс-Санчес та ін. досліджують питання фізичної грамотності у контексті підготовки майбутніх учителів [14].

Вагомий внесок у розуміння ролі фізичного виховання у розвитку учнів зробили А. Гарсіа-Ермосо, Р. Рамірес-Велес, Д. Лубанс та М. Ізкьєрдо, які довели позитивний вплив занять фізичною культурою на когнітивний розвиток та академічну успішність дітей і підлітків [13]. Г. Лорас підтвердив ефективність фізичного виховання у формуванні рухової компетентності учнів різного віку [18]. Д. Гоулі дослідив особливості викладання фізичної культури в умовах дистанційного навчання під час пандемії COVID-19 [15].

ISSN 3041-1572 Online

Компетентність майбутніх учителів у сфері охорони здоров'я, соціальної роботи та реабілітації досліджують К. Міккконен та ін., які виявили три чіткі профілі компетентності та визначили пріоритетні напрями розвитку цифрової і педагогічної компетентності фахівців реабілітаційної освіти [19]. С. Ліпсон та ін. наголошують на важливості збереження психічного здоров'я здобувачів вищої освіти як передумови їхньої успішної професійної підготовки [17].

Отже, аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що, незважаючи на значний науковий інтерес до окремих аспектів підготовки майбутніх учителів до оздоровчої, рекреаційної та реабілітаційної роботи, проблема формування готовності майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності як цілісна науково-педагогічна проблема залишається недостатньо дослідженою, що й зумовлює необхідність проведення спеціального дослідження з цієї тематики.

Мета статті: обґрунтувати сутність та структурні компоненти готовності майбутніх учителів, зокрема фізичної культури до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності.

Виклад основного матеріалу

Формування готовності майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності є складним багатоаспектним процесом, що потребує комплексного осмислення. Для розуміння сутності цього феномену необхідно передусім розкрити зміст базових понять, на яких він ґрунтується.

У сучасній педагогічній науці поняття «готовність» трактується як інтегративна якість особистості, що відображає єдність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, мотиваційно-ціннісного ставлення до професійної діяльності та здатності ефективно застосовувати набутий досвід у конкретних педагогічних ситуаціях. Готовність майбутнього вчителя до певного виду діяльності розглядається не як статичний стан, а як динамічна характеристика особистості, що формується в процесі професійної підготовки і вдосконалюється у практичній діяльності. Аналіз наукових підходів до визначення цього поняття дає підстави виокремити кілька ключових його характеристик: по-перше, готовність є результатом цілеспрямованої підготовки, а не спонтанним утворенням; по-друге, вона передбачає не лише наявність знань і вмінь, а й усвідомлену потребу в їх застосуванні; по-третє, готовність виявляється у здатності суб'єкта самостійно і відповідально виконувати професійні функції в умовах реальної педагогічної практики. Зарубіжні дослідники також підкреслюють, що готовність майбутніх учителів до професійної діяльності є багатокомпонентним утворенням, яке охоплює когнітивний, мотиваційний, операційний та рефлексивний складники [20].

Рекреаційно-реабілітаційна робота у контексті педагогічної діяльності вчителя є інтегративним поняттям, що поєднує два взаємопов'язані, але

відносно самостійні напрями – рекреаційний та реабілітаційний. Рекреаційна складова передбачає організацію активного відпочинку, відновлення фізичних і психічних сил учнів засобами рухової активності, ігрової діяльності та оздоровчих технологій. Реабілітаційна складова спрямована на відновлення порушених функцій організму, корекцію відхилень у стані здоров'я та адаптацію учнів до умов освітнього середовища [4]. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність розглядається дослідниками як дієвий засіб профілактики хронічних неінфекційних захворювань, підвищення резервних можливостей організму та забезпечення повноцінного фізичного розвитку [2]. Водночас реабілітаційна складова діяльності вчителя набуває особливого значення в умовах зростання кількості учнів, які потребують відновлення здоров'я після перенесених захворювань, травм або стресових ситуацій, зумовлених воєнним станом [1]. Поєднання рекреаційного та реабілітаційного підходів у роботі майбутнього вчителя забезпечує комплексний вплив на фізичний, психічний та соціальний стан учнів, що відповідає сучасному розумінню здоров'я як багатовимірного феномену.

На основі аналізу наукових джерел та узагальнення теоретичних підходів до визначення структури професійної готовності нами виокремлено чотири структурні компоненти готовності майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний. Мотиваційно-ціннісний компонент відображає усвідомлену потребу майбутнього вчителя у здійсненні рекреаційно-реабілітаційної роботи з учнями, ціннісне ставлення до збереження та зміцнення їхнього здоров'я, стійкий інтерес до оволодіння відповідними знаннями, уміннями і навичками. Цей компонент є системоутворювальним, оскільки саме мотивація визначає спрямованість і активність майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки. Зарубіжні дослідники підкреслюють, що позитивне ставлення майбутніх учителів фізичної культури до оздоровчої та реабілітаційної роботи є необхідною передумовою їхньої ефективної професійної діяльності [8].

Когнітивний компонент охоплює систему теоретичних знань у галузі рекреаційної педагогіки, фізичної реабілітації, вікової фізіології, основ здоров'язбереження, а також знань про методи, форми і засоби рекреаційно-реабілітаційної роботи з різними категоріями учнів. Науково-педагогічні аспекти фізичної реабілітації становлять теоретичну основу діяльності майбутнього вчителя у цій сфері. Фізичне виховання здійснює значний вплив на когнітивний розвиток та академічну успішність учнів, що зумовлює необхідність глибокого теоретичного опанування майбутніми учителями відповідної проблематики. Важливим складником когнітивного компонента є також знання про сучасний стан фізичної культури в закладах освіти та

ISSN 3041-1572 Online

актуальні виклики, з якими стикаються майбутні вчителі у своїй практичній діяльності [3].

Операційно-діяльнісний компонент включає сукупність практичних умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення рекреаційно-реабілітаційної роботи: уміння діагностувати стан здоров'я учнів і визначати їхні рекреаційно-реабілітаційні потреби; уміння розробляти та реалізовувати індивідуальні й групові програми рекреаційно-реабілітаційної роботи; уміння застосовувати різноманітні методи, форми та засоби рекреаційної й реабілітаційної діяльності; уміння організовувати оздоровчу рухову активність здобувачів освіти з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей. Підготовка майбутніх учителів фізичної культури до роботи з різними категоріями учнів, зокрема в умовах інклюзивного освітнього середовища, потребує формування широкого спектру практичних умінь. Водночас важливим є оволодіння майбутніми вчителями сучасними технологіями фізичного виховання, спрямованими на збереження рухової активності учнів та підтримку їхнього психічного благополуччя.

Рефлексивний компонент передбачає здатність майбутнього вчителя до самооцінки власного рівня готовності до рекреаційно-реабілітаційної роботи, критичного аналізу результатів своєї діяльності та визначення шляхів подальшого професійного самовдосконалення. Рефлексія є необхідною умовою ефективної підготовки майбутніх учителів до самоосвітньої діяльності у сфері фізичного виховання, а також важливим механізмом розвитку їхньої професійної компетентності [19].

Підготовка майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи у закладах вищої освіти здійснюється в процесі вивчення нормативних і варіативних навчальних дисциплін, проходження педагогічної практики, участі у науково-дослідній роботі та позааудиторній діяльності. Важливим є забезпечення інтеграції теоретичної та практичної складових підготовки, що дає змогу майбутнім учителям не лише оволодіти необхідними знаннями, а й набути досвіду їх практичного застосування. Сучасні виклики, зумовлені воєнним станом в Україні, суттєво змінили умови підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, водночас актуалізувавши проблему рекреаційно-реабілітаційної роботи з учнями, які зазнали фізичного та психологічного впливу воєнних подій. У цьому контексті підготовка майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи набуває не лише педагогічного, а й соціального значення, оскільки від рівня сформованості відповідної готовності безпосередньо залежить здоров'я молодого покоління.

Зарубіжний досвід засвідчує, що ефективна підготовка майбутніх учителів до оздоровчої та реабілітаційної роботи передбачає застосування різноманітних організаційних форм і методів: лекційних та практичних

занять, тренінгів, майстер-класів, кейс-методу, проєктної діяльності. Важливу роль у цьому процесі відіграє також забезпечення наступності між теоретичною підготовкою у закладі вищої освіти та практичною діяльністю майбутніх учителів під час педагогічної практики. Компетентність майбутніх учителів у сфері реабілітації та охорони здоров'я формується не лише в процесі опанування спеціальних дисциплін, а й шляхом набуття досвіду практичної рекреаційно-реабілітаційної роботи з різними категоріями учнів. Особливого значення набуває підготовка майбутніх учителів до роботи з учнями, які мають особливі освітні потреби, оскільки саме ця категорія здобувачів освіти найбільше потребує кваліфікованої рекреаційно-реабілітаційної підтримки [8; 12].

Відповідно до виокремлених структурних компонентів готовності нами визначено критерії та показники її сформованості. Мотиваційно-ціннісний критерій характеризується наявністю стійкої мотивації до здійснення рекреаційно-реабілітаційної роботи, усвідомленням її соціальної значущості та ціннісним ставленням до здоров'я учнів. Когнітивний критерій визначається повнотою, глибиною та системністю знань у галузі рекреаційної педагогіки і фізичної реабілітації. Операційно-діяльнісний критерій відображає рівень сформованості практичних умінь і навичок здійснення рекреаційно-реабілітаційної роботи. Рефлексивний критерій характеризується здатністю майбутнього вчителя до адекватної самооцінки рівня власної готовності та визначення перспектив професійного розвитку. На основі визначених критеріїв виокремлено три рівні сформованості готовності майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи: високий, середній та низький. Високий рівень характеризується стійкою мотивацією, глибокими системними знаннями, сформованими практичними уміннями та розвиненою здатністю до рефлексії. Середній рівень відзначається достатньою мотивацією, але несистемними знаннями та частково сформованими практичними уміннями. Низький рівень виявляється у недостатній мотивації, поверхових знаннях та нерозвинених практичних уміннях здійснення рекреаційно-реабілітаційної роботи [5; 20].

Отже, формування готовності майбутнього вчителя до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності є цілісним педагогічним процесом, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний компоненти. Ефективність цього процесу забезпечується системним підходом до організації підготовки майбутніх учителів у закладах вищої освіти, інтеграцією теоретичної та практичної складових навчання, а також урахуванням сучасних викликів і потреб освіти.

Висновки. Поняття «рекреаційно-реабілітаційна робота» є інтегративним за своєю природою та поєднує рекреаційну й реабілітаційну складові

професійної діяльності майбутнього вчителя, спрямовані на збереження, зміцнення та відновлення здоров'я учнів засобами рухової активності та оздоровчих технологій.

Готовність майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи є динамічною інтегративною якістю особистості, що формується в процесі професійної підготовки у закладі вищої освіти і виявляється у здатності ефективно здійснювати відповідну діяльність у реальних умовах педагогічної практики.

Структура зазначеної готовності включає чотири взаємопов'язані компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний та рефлексивний, кожен із яких виконує специфічну функцію у загальній системі професійної підготовки майбутнього вчителя.

Сформованість готовності майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи визначається за відповідними критеріями та може перебувати на високому, середньому або низькому рівні, що дає змогу здійснювати об'єктивну діагностику результатів підготовки.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці та експериментальній перевірці методики формування готовності майбутніх учителів до рекреаційно-реабілітаційної роботи у професійній діяльності в закладах вищої освіти.

Література

1. Баско А. В., Собакарь А. О., Миронюк С. А. Методики реабілітації військовослужбовців, стан функціонування та розвиток реабілітаційних центрів як один із напрямів діяльності органів місцевого самоврядування. *Rehabilitation and Recreation.* 2024. № 18 (1). С. 78–93. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.9

2. Грігус І. М., Хома О. В. Оздоровчо-рекреаційна рухова активність у профілактиці хронічних неінфекційних захворювань чоловіків похилого віку в умовах карантинних обмежень. *Rehabilitation and Recreation.* 2022. № 11. С. 163–172. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1795.2022.11.19

3. Ковальчук Н., Гнітецька Т., Усачов В. Стан фізичної культури у міських та сільських закладах загальної середньої освіти. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2024. № 3К (176). DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).55

4. Павленко В., Павленко Є., Павленко Т. Науково-педагогічні аспекти фізичної реабілітації в системі фізичного виховання студентів закладів вищої освіти України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15.* 2020. № 1 (121). С. 87–89. DOI: https://doi.org/10.31392/npu-nc.series15.2019.1(121)20.16

5. Проценко А. А., Гарбар Д. О. Професійна компетентність майбутніх вчителів фізичної культури: здоров'язберігаючий аспект. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15.* 2024. № 7 (180). С. 143–147. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7(180).29

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

6. Рибалко Л. М. Напрями модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури та спорту в умовах воєнного стану. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*. 2024. № 3К (176). DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).89

7. Сиротинська О. К., Чеховська А. Ю. Колове тренування як дієвий засіб для гармонійного фізичного розвитку здобувачів вищої освіти. *Rehabilitation and Recreation*. 2023. № 14. DOI: https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.14.28

8. Antala B., Průžek M., Popluhárová M. Self-efficacy and attitudes of physical education teachers towards inclusion of pupils with disabilities. *Sustainability*. 2022. Vol. 14 (20). p. 13292. DOI: https://doi.org/10.3390/su142013292

9. Arufe-Giráldez V. How should be a physical education teacher in the 21st century? A systematic review of the literature. *Retos*. 2020. Vol. 38. p. 685–693. DOI: https://doi.org/10.47197/retos.v38i38.74008

10. Bailey R., Scheuer C. The COVID-19 pandemic as a fortuitous disruptor in physical education: the case of active homework. *AIMS Public Health*. 2022. Vol. 9 (2). p. 423–439. DOI: https://doi.org/10.3934/publichealth.2022029

11. Cardenal M. E., Diaz-Santana O., González-Betancor S. M. Teacher-student relationship and teaching styles in primary education: a model of analysis. *Journal of Professional Capital and Community*. 2023. Vol. 8 (3). p. 165–183. DOI: https://doi.org/10.1108/JPCC-09-2022-0053

12. Celestino T., Ribeiro E., Morgado E. G., Leonido L., Pereira A. Physical education teachers' representations of their training to promote the inclusion of students with disabilities. *Education Sciences*. 2024. Vol. 14 (1). P. 49. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci14010049

13. Garcia-Hermoso A., Ramirez-Velez R., Lubans D. R., Izquierdo M. Effects of physical education interventions on cognition and academic performance outcomes in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine*. 2021. Vol. 55. p. 1224–1232. DOI: https://doi.org/10.1136/bjsports-2021-104112

14. Hernaiz-Sanchez A., Villaverde-Caramés E. J., González-Valeiro M., Fernández-Villarino M. A. Physical literacy and teacher training: pilot study. *Education Sciences*. 2021. Vol. 11 (2). P. 42. DOI: https://doi.org/10.3390/educsci11020042

15. Howley D. Experiences of teaching and learning in K-12 physical education during COVID-19: an international comparative case study. *Physical Education and Sport Pedagogy*. 2022. Vol. 27 (6). p. 608–625. DOI: https://doi.org/10.1080/17408989.2021.1922658

16. Lin S., Li L., Zheng D., Jiang L. Physical exercise and undergraduate students' subjective well-being: mediating roles of basic psychological need satisfaction and sleep quality. *Behavioral Sciences*. 2022. Vol. 12 (9). p. 316. DOI: https://doi.org/10.3390/bs12090316

17. Lipson S. K., Zhou S., Abelson S., Heinze J., Jirsa M., Eisenberg D. Trends in college student mental health and help-seeking by race/ethnicity: findings from the national healthy minds study, 2013–2021. *Journal of Affective Disorders*. 2022. Vol. 306. p. 138–147. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.03.038

18. Loras H. The effects of physical education on motor competence in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Sports*. 2020. Vol. 8 (6). p. 88. DOI: https://doi.org/10.3390/sports8060088

19. Mikkonen K., Sorvari P. L., Kuivila H., Sjögren T., Korpi H., Koskinen C., Kääriäinen M. Social-, health care and rehabilitation educators' competence: a cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Educational Research*. 2022. DOI: https://doi.org/10.1080/00313831.2022.2049374

20. Prontenko K., Bloshchynskyi I., Griban G., Zhukovskyi Y., Yavorska T., Tkachenko P., Andreychuk V. Formation of readiness of future physical culture teachers for professional activity. *Universal Journal of Educational Research.* 2019. Vol. 7 (9). p. 1860–1868. DOI: https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070903

21. Sebalo L., Teslenko T. Future teacher training for self-education activity in physical education at elementary school. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala.* 2020. Vol. 12 (1). p. 105–119. DOI: https://doi.org/10.18662/rrem/196

22. Wildeman E., Koopman M., Beijaard D. Fostering subject teachers' integrated language teaching in technical vocational education: results of a professional development program. *Teaching and Teacher Education.* 2022. Vol. 112. p. 103626. DOI: https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103626

References

1. Basko, A. V., Sobokar, A. O., & Myroniuk, S. A. (2024). Metodyky reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv, stan funktsionuvannia ta rozvytok reabilitatsiinykh tsentriv yak odyn iz napriamiv diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia [Methods of rehabilitation of military personnel, state of functioning and development of rehabilitation centers as one of the areas of activity of local self-government bodies]. *Rehabilitation and Recreation*, 18(1), 78–93. https://doi.org/10.32782/2522-1795.2024.18.9 [in Ukrainian].

2. Hrihus, I. M., & Khoma, O. V. (2022). Ozdorovcho-rekreatsiina rukhova aktyvnist u profilaktytsi khronichnykh neinfektsiinykh zakhvoriuvan cholovikiv pokhyloho viku v umovakh karantynykh obmezhen [Health-recreational physical activity in the prevention of chronic non-infectious diseases of elderly men under quarantine restrictions]. *Rehabilitation and Recreation,* (11), 163–172. https://doi.org/10.32782/2522-1795.2022.11.19 [in Ukrainian].

3. Kovalchuk, N., Hnitetska, T., & Usachov, V. (2024). Stan fizychnoi kultury u miskykh ta silskykh zakladakh zahalnoi serednoi osvity [The state of physical culture in urban and rural general secondary education institutions]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia* 15, (3K(176)). https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).55 [in Ukrainian].

4. Pavlenko, V., Pavlenko, Ye., & Pavlenko, T. (2020). Naukovo-pedahohichni aspekty fizychnoi reabilitatsii v systemi fizychnoho vykhovannia studentiv zakladiv vyshchoi osvity Ukrainy [Scientific and pedagogical aspects of physical rehabilitation in the system of physical education of students of higher education institutions of Ukraine]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia* 15, 1(121), 87–89. https://doi.org/10.31392/npu-nc.series15.2019.1(121)20.16 [in Ukrainian].

5. Protsenko, A. A., & Harbar, D. O. (2024). Profesiina kompetentnist maibutnikh vchyteliv fizychnoi kultury: zdoroviazberihaiuchyi aspekt [Professional competence of future physical education teachers: health-preserving aspect]. Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15, 7(180), 143–147. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.7(180).29 [in Ukrainian].

6. Rybalko, L. M. (2024). Napriamy modernizatsii profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi kultury ta sportu v umovakh voiennoho stanu [Directions of modernization of professional training of future specialists in physical culture and sports under martial law]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova.* Seriia 15, (3K(176)). https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2024.3K(176).89 [in Ukrainian].

7. Syrotynska, O. K., & Chekhovska, A. Yu. (2023). Kolove trenuvannia yak diievyi zasib dlia harmoniinoho fizychnoho rozvytku zdobuvachiv vyshchoi osvity [Circuit training as an effective tool for harmonious physical development of higher education students]. *Rehabilitation and Recreation,* (14). https://doi.org/10.32782/2522-1795.2023.14.28 [in Ukrainian].

8. Antala, B., Průžek, M., & Popluhárová, M. (2022). Self-efficacy and attitudes of physical education teachers towards inclusion of pupils with disabilities. Sustainability, 14(20), 13292. https://doi.org/10.3390/su142013292 [in English].

9. Arufe-Giráldez, V. (2020). How should be a physical education teacher in the 21st century? A systematic review of the literature. *Retos*, 38, 685–693. https://doi.org/10.47197/retos.v38i38.74008 [in English].

10. Bailey, R., & Scheuer, C. (2022). The COVID-19 pandemic as a fortuitous disruptor in physical education: the case of active homework. *AIMS Public Health*, 9(2), 423–439. https://doi.org/10.3934/publichealth.2022029 [in English].

11. Cardenal, M. E., Diaz-Santana, O., & González-Betancor, S. M. (2023). Teacher-student relationship and teaching styles in primary education: a model of analysis. *Journal of Professional Capital and Community*, 8(3), 165–183. https://doi.org/10.1108/JPCC-09-2022-0053 [in English].

12. Celestino, T., Ribeiro, E., Morgado, E. G., Leonido, L., & Pereira, A. (2024). Physical education teachers' representations of their training to promote the inclusion of students with disabilities. *Education Sciences*, 14(1), 49. https://doi.org/10.3390/educsci14010049 [in English].

13. Garcia-Hermoso, A., Ramirez-Velez, R., Lubans, D. R., & Izquierdo, M. (2021). Effects of physical education interventions on cognition and academic performance outcomes in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *British Journal of Sports Medicine*, 55, 1224–1232. https://doi.org/10.1136/bjsports-2021-104112 [in English].

14. Hernaiz-Sanchez, A., Villaverde-Caramés, E. J., González-Valeiro, M., & Fernández-Villarino, M. A. (2021). Physical literacy and teacher training: pilot study. *Education Sciences*, 11(2), 42. https://doi.org/10.3390/educsci11020042 [in English].

15. Howley, D. (2022). Experiences of teaching and learning in K-12 physical education during COVID-19: an international comparative case study. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 27(6), 608–625. https://doi.org/10.1080/17408989.2021.1922658 [in English].

16. Lin, S., Li, L., Zheng, D., & Jiang, L. (2022). Physical exercise and undergraduate students' subjective well-being: mediating roles of basic psychological need satisfaction and sleep quality. *Behavioral Sciences*, 12(9), 316. https://doi.org/10.3390/bs12090316 [in English].

17. Lipson, S. K., Zhou, S., Abelson, S., Heinze, J., Jirsa, M., & Eisenberg, D. (2022). Trends in college student mental health and help-seeking by race/ethnicity: findings from the national healthy minds study, 2013–2021. *Journal of Affective Disorders*, 306, 138–147. https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.03.038 [in English].

18. Loras, H. (2020). The effects of physical education on motor competence in children and adolescents: a systematic review and meta-analysis. *Sports*, 8(6), 88. https://doi.org/10.3390/sports8060088 [in English].

19. Mikkonen, K., Sorvari, P. L., Kuivila, H., Sjögren, T., Korpi, H., Koskinen, C., & Kääriäinen, M. (2022). Social-, health care and rehabilitation educators' competence: a cross-sectional study. *Scandinavian Journal of Educational Research*. https://doi.org/10.1080/00313831.2022.2049374 [in English].

20. Prontenko, K., Bloshchynskyi, I., Griban, G., Zhukovskyi, Y., Yavorska, T., Tkachenko, P., & Andreychuk, V. (2019). Formation of readiness of future physical culture teachers for professional activity. *Universal Journal of Educational Research*, 7(9), 1860–1868. https://doi.org/10.13189/ujer.2019.070903 [in English].

21. Sebalo, L., & Teslenko, T. (2020). Future teacher training for self-education activity in physical education at elementary school. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(1), 105–119. https://doi.org/10.18662/rrem/196 [in English].

22. Wildeman, E., Koopman, M., & Beijaard, D. (2022). Fostering subject teachers' integrated language teaching in technical vocational education: results of a professional development program. *Teaching and Teacher Education*, 112, 103626. https://doi.org/10.1016/j.tate.2021.103626 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 615.825:796.035:355.01

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1107-1116

Хотінь Євгеній Григорович викладач кафедри фізичного виховання і спорту Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-7564-2572

Силюк Марта Володимирівна курсант Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0001-0672-1680

ФІЗИЧНА АКТИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ КОМПЛЕКСНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІСЛЯ БОЙОВИХ ТРАВМ

Анотація. У статті розглядається проблема фізичної реабілітації військовослужбовців, які отримали бойові поранення в умовах повномасштабної війни. Наголошується, що сьогодні відновлення після травм не може обмежуватися лише медичним лікуванням, адже воно охоплює фізичні, психологічні та соціальні аспекти. Саме тому реабілітація розглядається як тривалий і комплексний процес, спрямований на повернення людини до активного життя, максимально можливої самостійності та соціальної участі.

У роботі проаналізовано основні сучасні методи фізичної реабілітації, серед яких кінезотерапія, ерготерапія, лікувальна гімнастика та засоби адаптивної фізичної культури. Показано, що ці методи сприяють відновленню рухових функцій, покращенню координації, сили та витривалості, а також допомагають запобігати ускладненням після поранень. Особлива увага приділяється принципам індивідуального підходу, поступового збільшення навантаження та раннього початку реабілітаційних заходів.

Окремо підкреслено значення адаптивного спорту як важливого компонента відновлення. Його роль полягає не лише у покращенні фізичного стану, а й у підвищенні мотивації, формуванні впевненості в собі та сприянні соціальній інтеграції ветеранів. Участь у спортивній діяльності допомагає військовослужбовцям швидше адаптуватися до змінених умов життя та відновити відчуття приналежності до суспільства.

Також у статті розглянуто використання сучасних технологій у реабілітаційному процесі, зокрема роботизованих систем, віртуальної реальності та телереабілітації. Вони дозволяють зробити процес відновлення більш ефективним і доступним, особливо на різних етапах лікування.

ISSN 3041-1572 Online

Узагальнено, що ефективна реабілітація військовослужбовців можлива лише за умови комплексного підходу, поєднання традиційних методів із сучасними технологіями та врахування індивідуальних потреб кожного пацієнта. Саме такий підхід забезпечує не тільки відновлення фізичних функцій, а й покращення якості життя та успішну соціальну адаптацію ветеранів.

Ключові слова: фізична реабілітація, військовослужбовці, бойові поранення, фізична терапія, адаптивний спорт, інноваційні реабілітаційні технології.

Hotin Yevhenii Hryhorovych lecturer of the Department of Physical Education and Sports, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-7564-2572

Syliuk Marta Volodymyrivna cadet, National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine named after Bohdan Khmelnytskyi, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0001-0672-1680

PHYSICAL ACTIVITY AS A COMPONENT OF COMPREHENSIVE REHABILITATION OF MILITARY PERSONNEL AFTER COMBAT INJURIES

Abstract. The article examines the problem of physical rehabilitation of military personnel who have sustained combat injuries in the context of a full-scale war. It is emphasized that recovery from injuries cannot be limited to medical treatment alone, as it also includes physical, psychological, and social aspects. Therefore, rehabilitation is viewed as a long-term and complex process aimed at restoring an individual's active life, the highest possible level of independence, and social participation.

The study analyzes the main modern methods of physical rehabilitation, including physiotherapy, occupational therapy, therapeutic exercise, and adaptive physical education. It is shown that these methods contribute to the restoration of motor functions, improvement of coordination, strength, and endurance, and help prevent post-injury complications. Special attention is paid to the principles of an individualized approach, gradual increase in physical load, and early initiation of rehabilitation measures.

The importance of adaptive sports as a key component of the recovery process is also highlighted. Its role extends beyond improving physical condition, contributing to increased motivation, development of self-confidence, and promotion of social integration of veterans. Participation in sports activities helps

military personnel adapt more effectively to changed life conditions and restore their sense of belonging to society.

The article also discusses the use of modern technologies in the rehabilitation process, in particular, robotic systems, virtual reality, and telerehabilitation. These technologies make the recovery process more effective and accessible, especially at different stages of treatment.

It is concluded that effective rehabilitation of military personnel is possible only through a comprehensive approach that combines traditional methods with modern technologies and takes into account the individual needs of each patient. This approach ensures not only the restoration of physical functions but also an improvement in quality of life and successful social adaptation of veterans.

Keywords: physical rehabilitation, military personnel, combat injuries, physical therapy, adaptive sports, innovative rehabilitation technologies.

Постановка проблеми. У умовах повномасштабної війни особливо гостро постало питання збереження життя та здоров'я військовослужбовців. Одним із головних завдань держави є не тільки лікування поранених, а й їхнє повноцінне повернення до активного життя в суспільстві. Сьогодні комплексна реабілітація розглядається як цілісний процес, що об'єднує медичні, фізичні, психологічні та соціальні заходи. Особливе місце в цьому процесі займає фізична активність, яка допомагає відновити рухливість, силу та витривалість, покращує координацію й сприяє відновленню незалежності після бойових травм.

Попит на реабілітаційні послуги помітно зріс. За інформацією Національної служби здоров'я України, у 2022–2024 роках допомогу отримали понад 685 тисяч осіб, що майже втричі перевищує довоєнні показники [1, с. 58].

У 2025 році ситуація залишилася схожою: понад 435 тисяч людей скористалися реабілітаційними послугами в межах Програми медичних гарантій [2], а більше 33 тисяч військовослужбовців пройшли відновлення у медичних закладах Міністерства оборони [3]. Найчастіше це були наслідки вибухових та вогнепальних поранень, травми опорно-рухового апарату, черепно-мозкові та спинальні ушкодження, а також ампутації, що залишають стійкі обмеження у функціонуванні та потребують тривалого відновлення.

На сьогоднішній день кінезотерапія, ерготерапія, адаптивна фізична культура та ранній початок реабілітаційних програм дають дуже хороші результати. Особливу увагу приділяють військовим після ампутацій, де важливими є поступові фізичні навантаження, підготовка до протезування та застосування сучасних технологій. Усе це підтверджує, що фізична активність залишається одним із ключових факторів успішного відновлення після бойових травм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні дослідження показують, що відновлення військовослужбовців після бойових травм потребує комплексного підходу, який включає медичні, фізичні та психоемоційні аспекти. Реабілітаційні програми мають враховувати індивідуальні потреби кожного ветерана, що дозволяє ефективно відновлювати рухові функції, підтримувати фізичну витривалість та покращувати психоемоційний стан.

I. Semeniuk та Y. Antonova-Rafi відзначають, що сучасні методи реабілітації значно покращують відновлення верхніх кінцівок через поєднання кінезотерапії, ерготерапії та спеціально підібраних вправ, що також підтримує розвиток професійних навичок. N. Shestopal, H. Bismak та O. Lazarieva додають, що ключовими факторами є принципи нейропластичності, повторювані вправи, ранній початок реабілітації та індивідуалізація програм.

О. Калінкіна, М. Виноградова, Ю. Шевчук підкреслюють, що систематичні вправи допомагають відновити рухи і запобігти ускладненням, таким як атрофія м'язів чи контрактури. Т. Чижишина та Т. Одінець також підтверджують ефективність фізичних вправ для відновлення верхніх кінцівок.

Роль адаптивного спорту у реабілітації ветеранів відзначають і О. Базильчук, Р. Ковальчук, В. Шинкарук та М. Гриців, зазначаючи, що участь у спортивних заходах підвищує мотивацію, підтримує фізичний стан, витривалість та координацію, а також сприяє соціальній інтеграції.

А. Матвійчук, І. Міщук та О. Мітчук наголошують на важливості правового та інформаційного забезпечення програм через спортивні заклади і центри фізичного здоров'я, що робить реабілітацію більш доступною та ефективною. Н. Слободян, І. Остапчук, В. Смірнова, та Н. Романюк підтверджують, що комплексний підхід, який об'єднує медичні, фізичні, психоемоційні та соціальні компоненти, є найбільш дієвим для відновлення ветеранів.

Д. Ярцев, М. Почтарук, О. Артюшенко та Р. Слухенська наголошують, що ефективна реабілітація поєднує традиційні методи і сучасні технології, включаючи робототехнічні системи, VR-платформи та телереабілітацію, і робить акцент на індивідуальному підході. Це дозволяє одночасно відновлювати фізичні функції, підтримувати психоемоційний стан і сприяти соціальній інтеграції ветеранів.

Мета статті – проаналізувати сучасні методи фізичної реабілітації військовослужбовців після бойових поранень, визначити їх ефективність та обґрунтувати роль адаптивного спорту як важливого складника процесу фізичного та соціального відновлення ветеранів.

Виклад основного матеріалу. Фізична реабілітація військовослужбовців після поранень сьогодні проводиться за допомогою сучасних методів та технічних засобів. Поняття фізична реабілітація, фізична терапія та кінезотерапія нерідко вживаються разом, однак їх не варто ототожнювати.

Фізична реабілітація розглядається як широкий, багатокомпонентний процес відновлення функціонального стану людини після травм або захворювань. Вона поєднує медичні, фізичні, психологічні й соціальні заходи, метою яких є повернення особи до максимально можливого рівня активності.

Фізична терапія є складовою цього процесу та зосереджується безпосередньо на відновленні рухових функцій за допомогою спеціально підібраних фізичних вправ, мануальних методик і немедикаментозних методів впливу. Одним із провідних методів фізичної терапії є кінезотерапія – лікування рухом, що передбачає систематичне виконання дозованих, поступово ускладнюваних вправ, спрямованих на відновлення сили м'язів, амплітуди рухів та координації.

У реабілітаційних центрах також активно застосовують ерготерапію та спеціально обладнані тренажерні зали. Ерготерапія допомагає відновити повсякденні рухи й навички, необхідні для звичного життя, а кінезотерапія інтегрується в комплекс фізичних вправ для покращення рухових функцій пацієнта [4, с. 386].

Після бойових травм у військовослужбовців часто спостерігають обмеження рухливості суглобів, зниження тонусу та сили м'язів, а також труднощі з виконанням повсякденних дій. Щоб відновити ці функції, застосовують фізичну терапію та систематичні вправи, підбираючи їх під конкретні потреби кожного пацієнта. Важливу роль відіграють принципи нейропластичності: активне залучення рухових умінь, повторення вправ, їх специфічність, поступове збільшення навантаження, ранній початок реабілітації та індивідуальний підхід на кожному етапі.

Особливо це помітно при реабілітації верхніх кінцівок. Тут виконують вправи, які допомагають відновити рухливість рук і зміцнити м'язи, одночасно тренуючи професійні навички: носіння екіпірування, утримання зброї, стрільбу, виконання оборонних дій та марші з вантажем. Ефективність такого підходу оцінюють за допомогою шкали DASH, динамометрії та гоніометрії, що дозволяє контролювати силу м'язів, амплітуду рухів і загальну функціональність верхніх кінцівок [5, с. 397].

Принципи нейропластичності реалізуються через систематичні фізичні вправи, спрямовані на відновлення рухових умінь і загальної фізичної підготовки. На ранніх етапах реабілітації застосовують пасивні та активно-пасивні вправи, що дозволяють зберегти та поступово розширити амплітуду рухів, а також ізометричні вправи для підтримки м'язового тонусу й покращення пропріоцептивних відчуттів. Для зменшення болю і відновлення контролю над рухами використовують техніки PNF, такі як Hold relax, Contract relax та ритмічну стабілізацію [6, с. 157].

ISSN 3041-1572 Online

Фізична реабілітація військовослужбовців охоплює не лише відновлення функцій рук, а й зміцнення ніг та загального фізичного стану. Велику роль відіграє лікувальна гімнастика, яка допомагає поступово повертати рухові навички та підтримувати м'язовий тонус. Вправи підбирають індивідуально, враховуючи можливості кожного пацієнта, і виконують із поступовим збільшенням навантаження та складності.

Для роботи з нижніми кінцівками застосовують різні вправи: рухи стопами та ногами, нахили тулуба, «ходьбу» з високим підніманням колін, горизонтальні й вертикальні «ножиці» та рухи «велосипед». Такий комплекс допомагає підтримувати тонус, розширювати амплітуду рухів і покращувати координацію та відчуття положення тіла в просторі [7, с. 131].

Дослідження показують, що фізичні втручання ефективно відновлюють їх функції після вогнепальних поранень. Зокрема, поєднання мануальної терапії та спеціальних програм фізичних вправ дає кращі результати, ніж використання окремих методів. Досвід канадських фахівців із проблемно-орієнтованої моделі цивільно-військової реабілітації підтверджує, що важливо враховувати індивідуальні особливості кожного військового, щоб процес відновлення був максимально ефективним [8, с. 203].

Такий комплексний підхід до фізичної реабілітації не обмежується лише відновленням рухових функцій. Він допомагає відновлювати і загальний фізичний стан, і психологічну стійкість, покращує самопочуття, підвищує силу й витривалість. Регулярні вправи сприяють запобіганню ускладнень, таких як контрактури чи атрофія м'язів, а також позитивно впливають на емоційний стан, знижують рівень стресу та тривожності і допомагають військовим знайти більше мотивації до активного життя.

Кожна програма підбирається індивідуально, з урахуванням стану здоров'я та характеру травм. Для цього проводять комплексні обстеження: медико-фізіологічні тести, аналіз рухів, тестування на спеціальних тренажерах, електроміографію, оцінку серцево-судинної системи, а також психометричні тести й шкали самостійності. Всі ці дані допомагають скласти максимально ефективну персональну програму реабілітації.

Сьогодні українські науковці виділяють три основні напрямки адаптивної фізичної культури: адаптивне фізичне виховання, адаптивна фізична реабілітація та адаптивний спорт. Адаптивне фізичне виховання спрямоване на відновлення та підтримку фізичного стану людей з обмеженими руховими можливостями за допомогою спеціально розроблених методик. Адаптивна фізична реабілітація допомагає відновити рухові функції і розвинути фізичні можливості до максимально можливого рівня, використовуючи вправи, дихальні техніки, аеробіку, гімнастику, танці, ходьбу, біг, їзду на велосипеді та адаптивні види спорту. А адаптивний спорт поєднує

оздоровчі та спортивні програми, дає можливість самореалізації, сприяє соціалізації та розвитку здібностей людей із обмеженими функціональними можливостями [9, с. 55].

Участь ветеранів у спортивних заходах допомагає відновити відчуття приналежності до спільноти, зменшує соціальну ізоляцію та підтримує контакт із іншими. Прикладами є «Ігри Нескорених», адаптивні клуби та державні й громадські програми підтримки. Популярні види спорту включають адаптивний фітнес, плавання, тренінги, командні ігри на візках [10, с. 245].

У сучасних умовах напрямки реабілітації постійно розвиваються і доповнюються новими технологічними рішеннями. Це дозволяє зробити процес відновлення більш гнучким та орієнтованим на конкретного пацієнта. У практиці все частіше використовують робототехнічні системи – екзоскелети, енд-ефектори, різні портативні пристрої, а також VR- та телереабілітаційні платформи.

Дослідження показують, що робототехніка позитивно впливає на відновлення сили та координації рухів, покращує функціональні можливості верхніх кінцівок. Екзоскелети особливо корисні у гострому періоді при тяжких порушеннях, тоді як енд-ефектори та портативні системи доцільніше застосовувати на підгострому та хронічному етапах відновлення.

Окрему увагу варто приділити VR-технологіям, які дедалі активніше впроваджуються у реабілітаційний процес. Вони забезпечують необхідне фізичне навантаження, допомагають подолати страх руху, підтримують інтерес до занять і стимулюють відновлення як грубих, так і дрібних рухів. Важливо, що вправи з VR можна виконувати навіть тоді, коли кінцівка частково іммобілізована.

Поєднання сучасних технологій із традиційними фізичними вправами дає відчутні результати. Військовослужбовці поступово відчувають більшу впевненість у власних можливостях, зменшуються прояви тривожності та напруження, поліпшується емоційний стан. Усе це допомагає легше повертатися до звичного життя після травми [11, с. 274].

У такому контексті реабілітацію сьогодні розглядають як комплексний і багатовимірний процес, у якому фізичний і психологічний компоненти тісно пов’язані між собою. Відновлення відбувається за участю команди фахівців – лікарів, фізичних терапевтів, ерготерапевтів, психологів – і охоплює медичні, фізичні, психоемоційні та соціальні аспекти. Регулярна фізична активність при цьому сприяє не лише покращенню рухових функцій, а й загальному самопочуттю, розвитку соціальних навичок і кращій адаптації до взаємодії з оточенням.

Важливою складовою є процес інституалізації фізкультури та спорту, який передбачає створення структурно-функціональної моделі, де заклади

фізичної культури та спорту отримують додаткові функції для надання реабілітаційних послуг. Завдяки нормативному закріпленню цих функцій можна збільшити обсяги та доступність реабілітації для ветеранів, забезпечуючи комплексне виконання заходів у медичній, фізичній, психологічній та соціальній сферах. Законодавча база України, зокрема Закони «Про фізичну культуру і спорт» від 24 грудня 1993 року No 3808-XII та «Про реабілітацію осіб з інвалідністю» від 6 жовтня 2005 року No 2961-IV, передбачає залучення суб'єктів фізкультурно-спортивної сфери до реабілітаційного процесу, визначає форми фізкультурно-спортивної реабілітації та забезпечує фінансування відповідної діяльності.

На практиці це дає можливість залучати до реабілітації спортивні клуби, центри студентського спорту, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення та центри фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю, що підвищує якість і ефективність надання послуг. Такий підхід сприяє всебічному розвитку фізичних, психоемоційних та соціальних ресурсів ветеранів, допомагає їм адаптуватися, інтегруватися в суспільство та брати активну участь у житті громад [12, с. 155].

Висновки. Реабілітація військовослужбовців після бойових травм потребує комплексного підходу, який охоплює фізичні вправи, психоемоційну підтримку та соціальну адаптацію. Програми, що враховують індивідуальні особливості кожного ветерана, допомагають не лише відновити фізичні функції, а й підвищують впевненість у своїх силах, мотивацію до активного життя та здатність самостійно виконувати щоденні дії. Важливо продовжувати розробку та впровадження нових методик, які поєднують традиційні підходи з інноваційними рішеннями, такими як робототехнічні системи, VR-платформи та телереабілітація, щоб зробити процес відновлення більш ефективним і персоналізованим.

У подальших дослідженнях варто детальніше вивчати, як технології можна інтегрувати з класичними методами фізичної реабілітації, а також оцінити вплив адаптивного спорту на психоемоційний стан і соціальну активність ветеранів. Це допоможе створювати більш персоналізовані програми та підвищувати їх ефективність у відновленні фізичних і соціальних навичок.

Література:

1. Слободян Н. О., Остапчук І. І., Смірнова В. Л., Романюк Н. Є., Романюк Л. М. Комплексний підхід до реабілітації військовослужбовців. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2025. № 2. С. 57–60. DOI: 10.11603/1681-2786.2025.2.15507

2. Міністерство охорони здоров'я України. Понад 435 тисяч українців та українок пройшли цьогоріч реабілітацію в межах Програми медичних гарантій – підсумки 2025 року. URL: https://moz.gov.ua/uk/ponad-435-tisyach-ukrayinciv-ta-ukrayinok-projshli-cogorich-reabilitaciyu-v-mezhah-programi-medichnih-garantij-pidsumki-2025-roku (Дата звернення: 23.02.2026).

3. Ministry of Defence of Ukraine. Over 33,000 service members underwent rehabilitation at Ministry of Defence medical facilities in 2025. URL: https://mod.gov.ua/en/news/over-33-000-service-members-underwent-rehabilitation-at-ministry-of-defence-medical-facilities-in-2025 (Дата звернення: 23.02.2026).

4. Ярцев Д., Почтарук, М., Артюшенко, О. Фізична реабілітація військовослужбовців, які отримали травми під час бойових дій. *Universum.* 2025. № 15. С. 384–390.

5. Shestopal N., Bismak H., Lazarieva O. Restoration of the functional state of military personnel after gunshot wounds to the upper limb using physical therapy measures based on the principles of neuroplasticity. *Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies.* 2024. Vol. 9, No. 5. P. 393–403. DOI: 10.15391/prrht.2024-9(5).06.

6. Калінкіна О., Виноградова М., Шевчук Ю., Калінкін К. Фізична терапія та ерготерапія військових з вогнепальною травмою плеча. *Здоров'я нації.* 2025. № 2. С. 153–161. DOI: 10.32782/2077-6594/2025.2/21

7. Слухенська Р. В. Комплекс заходів щодо фізичної реабілітації військовослужбовців. *Наук. часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. 2023. Вип. 1 (159). С. 130–132. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).31

8. Чижишина Т., Одінець Т. Застосування фізичної терапії у відновленні функцій верхньої кінцівки у військовослужбовців після вогнепальних поранень плеча. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2024. Вип. 4. С. 202–206. DOI: 10.31891/pcs.2024.4.28

9. Ковальчук Р., Шинкарук В., Гриців М. Роль фізкультурно-спортивної реабілітації у відновленні функціональних можливостей військовослужбовців після бойових поранень. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Т. 13, № 2. С. 53–59. DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i2-007

10. Базильчук О. Роль адаптивного спорту у соціалізації ветеранів із фізичними травмами. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*. 2025. Т. 2, № 1. С. 242–247. DOI: 10.31891/pcs.2025.1(1).96

11. Semeniuk I., Antonova-Rafi Y. The use of innovative means and methods of rehabilitation intervention for upper limb injuries in military personnel (literature review). *Ukrainian Scientific Medical Youth Journal*. 2025. № 2 (154). P. 270–277. DOI: 10.32345/USMYJ.2(154).2025.270-278

12. Матвійчук А. В., Міщук І. В., Мітчук О. А. Масштабування можливостей реабілітації ветеранів війни через сферу фізичної культури і спорту: правовий та інформаційний виміри. *Rehabilitation and Recreation*. 2025. Т. 19, № 4. С. 149–159. DOI: 10.32782/2522-1795.2025.19.4.14

References:

1. Slobodyan, N. O., Ostapchuk, I. I., Smirnova, V. L., Romaniuk, N. Ye., & Romaniuk, L. M. (2025). Kompleksnyi pidkhid do reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv [A comprehensive approach to the rehabilitation of military personnel]. *Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy*, (2), 57–60. DOI: 10.11603/1681-2786.2025.2.15507 [in Ukrainian].

2. Ministry of Health of Ukraine. Ponad 435 tysiach ukraintsiv ta ukrainok proishly tsohorich reabilitatsiiu v mezhakh Prohramy medychnykh harantii – pidsumky 2025 roku [Over 435 thousand Ukrainians underwent rehabilitation this year under the Medical Guarantees Program – results of 2025]. URL: https://moz.gov.ua/uk/ponad-435-tisyach-ukrayinciv-ta-ukrayinok-projshli-cogorich-reabilitaciyu-v-mezhah-programi-medichnih-garantij-pidsumki-2025-roku [in Ukrainian].

3. Ministry of Defence of Ukraine. (2025). Over 33,000 service members underwent rehabilitation at Ministry of Defence medical facilities in 2025. Available at: https://mod.gov.ua/en/news/over-33-000-service-members-underwent-rehabilitation-at-ministry-of-defence-medical-facilities-in-2025 [in English].

4. Yartsev, D., Pochtaruk, M., & Artiushenko, O. (2025). Fizychna reabilitatsiia viiskovosluzhbovtsiv, yaki otrymaly travmy pid chas boiovykh dii [Physical rehabilitation of military personnel injured during combat operations]. *Universum*, (15), 384–390 [in Ukrainian].

5. Shestopal, N., Bismak, H., & Lazarieva, O. (2024). Restoration of the functional state of military personnel after gunshot wounds to the upper limb using physical therapy measures based on the principles of neuroplasticity. *Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies*, 9(5), 393–403. DOI: 10.15391/prrht.2024-9(5).06 [in English].

6. Kalinkina, O., Vynohradova, M., Shevchuk, Yu., & Kalinkin, K. (2025). Fizychna terapiia ta erhoterapiia viiskovykh z vohnepalnoiu travmoiu plecha [Physical therapy and occupational therapy of military personnel with gunshot shoulder injuries]. *Zdorovia natsii*, (2), 153–161. DOI: 10.32782/2077-6594/2025.2/21 [in Ukrainian].

7. Slukhenska, R. V. (2023). Kompleks zakhodiv shchodo fizychnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtsiv [A set of measures for physical rehabilitation of military personnel]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*, 1(159), 130–132. DOI: 10.31392/NPU-nc.series15.2023.1(159).31 [in Ukrainian].

8. Chyzhyshyna, T., & Odinets, T. (2024). Zastosuvannia fizychnoi terapii u vidnovlenni funktsii verkhnoi kintsivky u viiskovosluzhbovtsiv pislia vohnepalnykh poranen plecha [Application of physical therapy in restoring upper limb function in military personnel after gunshot shoulder injuries]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, (4), 202–206. DOI: 10.31891/pcs.2024.4.28 [in Ukrainian].

9. Kovalchuk, R., Shynkaruk, V., & Hrytsiv, M. (2025). Rol fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii u vidnovlenni funktsionalnykh mozhlyvostei viiskovosluzhbovtsiv pislia boiovykh poranen [The role of physical culture and sports rehabilitation in restoring functional capabilities of military personnel after combat injuries]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 13(2), 53–59. DOI: 10.31110/2616-650X-vol13i2-007 [in Ukrainian].

10. Bazylchuk, O. (2025). Rol adaptyvnoho sportu u sotsializatsii veteraniv iz fizychnymy travmamy [The role of adaptive sport in the socialization of veterans with physical injuries]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, 2(1), 242–247. DOI: 10.31891/pcs.2025.1(1).96 [in Ukrainian].

11. Semeniuk, I., & Antonova-Rafi, Y. (2025). The use of innovative means and methods of rehabilitation intervention for upper limb injuries in military personnel (literature review). *Ukrainian Scientific Medical Youth Journal*, 2(154), 270–277. DOI: 10.32345/USMYJ.2(154).2025.270-278 [in English].

12. Matviichuk, A. V., Mishchuk, I. V., & Mitchuk, O. A. (2025). Mashtabuvannia mozhlyvostei reabilitatsii veteraniv viiny cherez sferu fizychnoi kultury i sportu: pravovyi ta informatsiinyi vymiry [Scaling up rehabilitation opportunities for war veterans through physical culture and sports: legal and informational dimensions]. *Rehabilitation and Recreation*, 19(4), 149–159. DOI: 10.32782/2522-1795.2025.19.4.14 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: 378.016:81'243:656.61

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1117-1128

Хроленко Олена Андріївна старший викладач кафедри морської англійської мови, Національний університет «Одеська морська академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-8971-4856

Тихоніна Світлана Іванівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри морської англійської мови, Національний університет «Одеська морська академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-6289-0529

Бондаренко Євгенія Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри морської англійської мови, Національний університет «Одеська морська академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-4802-2228

Біла Євгенія Сергіївна кандидат філологічних наук, доцент кафедри морської англійської мови, Національний університет «Одеська морська академія», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-6101-501X

ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КУРСАНТІВ ВИЩИХ МОРСЬКИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів вищих морських навчальних закладів. У роботі надано ретроспективний аналіз комунікативно-когнітивної компетентності та визначено поняття «іншомовна комунікативно-когнітивна компетентність курсантів вищих морських навчальних закладів», яке трактується як комплексна здатність курсанта використовувати іноземну мову як інструмент пізнання та професійного спілкування, що базується на розвиненому критичному мисленні, знанні фахового контексту та навичках практичного оперування мовними одиницями задля безпечної та ефективної експлуатації судна. Визначено зміст формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів вищих морських навчальних закладів і встановлено, що формування цієї компетентності не обмежується лише вивченням лексики та граматики, а є складним процесом інтеграції мовних знань із професійним мисленням, що є вкрай важливим в умовах глобалізованого морського середовища. Встановлено алгоритм методичних дій щодо формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсан-

тів, який реалізується на трьох етапах: когнітивно-навчальному, що забезпечує засвоєння концептуальної бази морської галузі; практико-комунікативному, що трансформує знання у стійкі навички через моделювання робочих ситуацій; а також комунікативно-орієнтованому, що формує повну професійну автономність та здатність приймати рішення у критичних умовах. На кожному з етапів застосовуються активні методи навчання, такі як: кейс-стаді, рольові ігри, сценарне моделювання, логіко-смислові завдання. Така робота сприяє розвитку розумових здібностей, мисленнєвої активності курсантів та автоматизації мовленнєвих реакцій іноземною мовою, що є життєво важливим для гарантування безпеки мореплавства.

Ключові слова: іншомовна комунікативно-когнітивна компетентність, когнітивний аспект, комунікативний аспект, професійно-контекстний аспект, алгоритм методичних дій, курсанти вищих морських навчальних закладів.

Khrolenko Olena Andriivna senior lecturer, Department of Maritime English Language, National university “Odessa maritime academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-8971-4856

Tykhonina Svitlana Ivanivna PhD in Philology, Associate Professor, Department of Maritime English Language, National university “Odessa maritime academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-6289-0529

Bondarenko Yevheniia Volodymyrivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Maritime English Language, National university “Odessa maritime academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-4802-2228

Bila Ievgeniia Sergiivna PhD in Philology, Associate Professor, Department of Maritime English Language, National university “Odessa maritime academy”, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-6101-501X

FORMATION OF FOREIGN LANGUAGE COMMUNICATIVE AND COGNITIVE COMPETENCE OF CADETS OF HIGHER MARITIME EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article is dedicated to the problem of forming foreign language communicative and cognitive competence of cadets of higher maritime educational institutions. The work provides a retrospective analysis of communicative and cognitive competence and defines the concept "foreign language communicative and cognitive competence of cadets of higher maritime educational institutions",

which is interpreted as an integrated complex ability of a cadet to use a foreign language as a tool of both cognition and professional communication, that is based on well-developed critical thinking, knowledge of the professional context and skills of practical operation of linguistic units for the purpose of safe and efficient operation of the vessel. The content of the formation of foreign language communicative and cognitive competence of cadets of higher maritime educational institutions is determined. It is established that the formation of this competence is not limited to the study of vocabulary and grammar, but represents a complicated process of integrating knowledge of the language with professional thinking, that is extremely important in the context of a globalized maritime environment.

The algorithm of methodological actions for the formation of foreign language communicative and cognitive competence of cadets is established. It is implemented in three stages: the cognitive and educational stage, which ensures the acquisition of the conceptual basis of the maritime terminology; the practical and communicative stage, which transforms knowledge into sustainable skills through the simulation of real professional situations; the communication-oriented stage, which develops full professional autonomy and the ability to make decisions in critical situations. At each stage, active teaching methods are applied, such as case studies, role playing, scenario-based simulations and logical-semantic tasks. Such an approach contributes to the development of cadets' cognitive abilities, mental activity and fluency of speech responses in a foreign language that is vital for ensuring maritime safety.

Keywords: foreign language communicative and cognitive competence, cognitive aspect, communicative aspect, professional and contextual aspect, algorithm of methodological actions, cadets of higher maritime educational institutions.

Постановка проблеми. Глобалізація світової економіки та інтенсифікація міжнародного судноплавства висувають високі вимоги до професійної підготовки майбутніх офіцерів морського флоту. Сучасний судноводій чи інженер – це не лише фахівець із технічними навичками, а й активний суб'єкт міжнародної комунікації. У контексті забезпечення безпеки мореплавства (STCW) англійська мова виступає основним інструментом взаємодії. Однак сьогоднішні реалії вимагають виходу за межі суто лінгвістичної підготовки. Актуальним стає формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності, яка поєднує в собі здатність не лише передавати інформацію, а й ефективно опрацьовувати її на ментальному рівні в умовах стресу та професійних викликів. Зазначимо, що недостатній рівень цієї компетентності є причиною 80% аварій на морі через людський фактор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання іншомовної підготовки курсантів морських спеціальностей досліджували такі вчені, як:

А. Волкова, В. Зикова, С. Корешкова, Н. Коротка, О. Літікова, Л. Морська, Т. Сибу, В. Смелікова, які вивчали підготовку моряків до професійного іншомовного спілкування засобами різних комунікаційних завдань та ділових ігор; У. Ляшенко, О. Монастирська, які студіювали впровадження інтегративного підходу під час викладання фахових дисциплін іноземною мовою; Н. Бобришева, В. Желясков, В. Савватєєва, О. Хроленко вивчали роль інтерактивних методів у навчанні судноводіїв; Ю. Бузовська досліджувала навчання усного професійного мовлення засобами інформаційно-комунікаційних технологій; Ю Тимощук, О. Циганенко зосереджували увагу на інтенсифікації навчання за допомогою цифрових платформ (Moodle, симулятори); Н. Приміна приділяла увагу навчанню читання лоцій; О. Дягилева, О. Кононова, А. Юрженко зосереджували увагу на проблемі викладання англійської мови морського спрямування в умовах воєнного стану.

Проблему іншомовної комунікації в морській галузі детально висвітлено і в працях зарубіжних авторів. До кола їхніх наукових інтересів належать: впровадження стандартів морського зв'язку (C. Cole, P. Trenkner), особливості комунікації «судно-берег» (T. Hughes, P. Wihuri), а також соціокультурні чинники та міжособистісна взаємодія в полікультурних екіпажах (E. Couper, C. Chirea-Ungureanu, N. Kaneko); специфіка радіообміну в УКХ-діапазоні для безпеки мореплавства (B. Pritchard); викладання сучасної англійської мови для спеціальних цілей (ESP) у морському контексті (A. Noble, T. Grice). Попри значну кількість розробок, механізми інтеграції когнітивних структур у процес формування комунікативних навичок саме в умовах специфічного середовища вищого морського навчального закладу залишаються недостатньо вивченими.

Метою нашого дослідження є формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів вищих морських навчальних закладів (ВМНЗ).

Завданнями є: 1) схарактеризувати феномен «іншомовна комунікативно-когнітивна компетентність» стосовно курсантів ВМНЗ; 2) визначити зміст формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів ВМНЗ; 3) встановити етапи формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів ВМНЗ та покрокові методичні дії з її формування.

Виклад основного матеріалу. Вважаємо за необхідне спочатку розглянути поняття «комунікативно-когнітивна компетентність» і окреслити його стосовно навчання курсантів. Дослідниця Ф. Бацевич розглядає комунікативно-когнітивну компетентність як спроможність особистості не лише оперувати вже відомими мовними конструкціями, а й ефективно опановувати нові елементи мови з метою їх подальшої імплементації у професійну

діяльність, зокрема під час професійного спілкування [1, С. 12]. Згідно з О. Селівановою, ця компетентність полягає у комплексному залученні знань про мовну систему, невербальні компоненти, а також соціокультурні норми та правила взаємодії. Це дозволяє комуніканту успішно досягати комунікативної мети залежно від конкретних умов та контексту спілкування [5, С. 233]. О. Вовк вважає, що комунікативно-когнітивна компетентність є фундаментом професійної підготовки, який поєднує інтелектуальну активність із лінгвістичними навичками, даючи змогу фахівцю не лише ефективно спілкуватися, а й здійснювати концептуальне моделювання інформації та творчо підходити до розв'язання завдань у сучасному багатогранному світі [3, С. 326].

Згідно з переконанням С. Боднар, саме комунікативно-когнітивний підхід у викладанні іноземних мов забезпечує максимальну реалізацію освітньої та виховної складових дисципліни. У межах цієї парадигми викладач виступає модератором, який спрямовує студентів на логічне структурування думок та аналіз тематичного матеріалу. Важливим аспектом є впровадження різноманітних інтелектуальних технік для кращого засвоєння інформації, а також стимулювання здатності студентів до рефлексії та об'єктивного оцінювання власних успіхів [2, С. 34].

Щодо формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів, то зазначимо, що це багатогранний процес, де когнітивний компонент відповідає за розвиток мисленнєвих операцій (аналіз, синтез, прогнозування), а комунікативний – за їхню реалізацію в професійному дискурсі. Для майбутнього моряка це означає здатність: 1) сприймати та миттєво інтерпретувати усні повідомлення (радіообмін) у складних акустичних умовах; 2) кодувати та декодувати професійну інформацію згідно зі стандартами IMO (International Maritime Organization) під час управління судном, віддання наказів під час навігаційних маневрів, комунікації з міжнародними контрагентами (портом, судновласником), ведення суднової документації; 3) приймати логічні рішення на основі отриманої іншомовної інформації від портових властей, лоцмана, учасників руху інших суден. З урахуванням зазначеної вище інформації надамо власне визначення поняттю іншомовна комунікативно-когнітивна компетентність курсантів вищих морських навчальних закладів, яке трактується як комплексна здатність курсанта використовувати іноземну мову як інструмент пізнання та професійного спілкування, що базується на розвиненому критичному мисленні, знанні фахового контексту та навичках практичного оперування мовними одиницями задля безпечної та ефективної експлуатації судна.

Наголосимо, що визначене поняття включає до себе декілька взаємопов'язаних аспектів, а саме:

ISSN 3041-1572 Online

1) когнітивний аспект, який охоплює: спеціалізовані знання, як-от: знання міжнародних стандартів (наприклад, Конвенції ПДНВ), технічної термінології та навігаційних понять; розумові операції: здатність до аналізу, концептуального моделювання інформації та швидкого прийняття рішень у штатних і критичних ситуаціях на борту судна;

2) комунікативний аспект, який включає: мовленнєву вправність: уміння продукувати та розуміти усталені професійні висловлювання (Standard Marine Communication Phrases) та адаптувати мовлення до умов багатонаціонального екіпажу; інтеракцію: здатність використовувати лінгвістичні та паравербальні засоби для забезпечення безпеки мореплавства та ефективної роботи судна;

3) професійно-контекстний аспект, який охоплює: мобілізаційну здатність: готовність задіяти всі інтелектуальні та мовні ресурси для розв'язання специфічних морських завдань (радіообмін, ведення суднової документації, комунікація з береговими службами); соціокультурну обізнаність: розуміння норм поведінки та етики в міжнародному професійному соціумі.

Варто підкреслити, що впровадження комунікативно-когнітивного підходу в освітній процес курсантів є виправданим. Це зумовлено його здатністю інтенсифікувати пізнавальну діяльність, що стає особливо актуальним з огляду на обмежену кількість аудиторних годин та зміщення акценту на самостійну підготовку. Завдяки цьому підходу з'являється можливість відтворювати реальні сценарії фахової взаємодії, активізуючи водночас мовленнєві та інтелектуальні ресурси майбутніх фахівців.

Проаналізуємо методику підготовки майбутніх фахівців судноводіння через призму використання комунікативно-когнітивного підходу. Відповідно до положень Стандарту вищої освіти України (галузь знань 27 «Транспорт», спеціальність 271), обов'язковою складовою навчання за спеціалізацією «Навігація і управління морськими суднами» є формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності [6].

Опишемо експериментальне навчання курсантів третього курсу спеціальності «Судноводіння», яке проходило в Національному університеті «Одеська морська академія» і передбачало реалізацію таких методичних дій, де ключовий акцент зміщувався на поступову інтенсифікацію когнітивних технік навчання. Процес розгортався від когнітивно-навчального до практико-комунікативного, завершуючись комунікативно-орієнтованим. Це забезпечувало плавний перехід від засвоєння знань до їх активного творчого використання. Розглянемо цей процес детально.

Когнітивно-навчальний етап є фундаментом, на якому будується здатність курсанта не просто «говорити» англійською мовою, а й оперувати професійними концептами в екстремальних та рутинних морських умовах.

Основна мета – декодування морського коду: «перехід від побутової мови до специфічних термінів, візуальних символів та логічних структур, прийнятих у світовому судноплавстві» [9]. Представимо методичні дії, що передбачені на цьому етапі для впровадження в освітній процес.

1. Робота з професійними концептами**.** Замість простого механічного вивчення слів, курсанти мають зрозуміти логіку морської англійської мови (Standard Marine Communication Phrases – SMCP). Для цього рекомендується опрацювання таких завдань:

1) концептуальне мапування (Mind Mapping): створення візуальної карти судна, де курсант має не лише назвати частини (наприклад, *bulkhead* замість *wall*), а й класифікувати їх за функціональним призначенням (навігація, безпека, механічна частина);

2) дешифрування абревіатур*:* робота з документами (наприклад, Bill of Lading або Crew List), де потрібно розшифрувати професійні скорочення (ETA, ETD, IMO, SOLAS) і пояснити їх значення контекстуально.

2. Аналіз та інтерпретація візуальної інформації. Курсанти повинні вміти миттєво зчитувати невербальні знаки та перекладати їх у мовну форму:

1) аналіз схем МППСС (COLREGs): завдання на ідентифікацію вогнів і знаків суден. Курсант бачить схему вогнів і має побудувати логічне висловлювання, наприклад: «I see a power-driven vessel, 50 meters or more in length, closing on me» - «Я бачу судно з механічним двигуном довжиною понад 50 метрів, що йде на мене»;

2) інтерпретація інформації з навігаційних карт: опис погодних умов або навігаційних небезпек на основі символів морської карти.

3. Логіко-смислові завдання на базі автентичних текстів. Такі завдання розвивають вміння виділяти головне в умовах обмеженого часу, що є критичним на містку або в машинному відділенні):

1) смислове прогнозування: прослуховування фрагмента радіообміну (VHF radio exchange) і прогнозування подальших дій екіпажу або наступної команди лоцмана;

2) встановлення відповідності: співвіднесення стандартної команди SMCP з конкретною ситуацією на борту (наприклад, «Anchor is aweigh» - з моментом відриву якоря від ґрунту).

4. Порівняльний та критичний аналіз. Курсанти повинні вміти аналізувати ситуацію та розуміти потенціальну небезпеку:

1) аналіз помилок: розгляд реальних кейсів морських аварій (Maritime Accident Reports), де причиною став «human factor» або неправильна комунікація. Завдання пов’язані з когнітивними помилками, наприклад, що саме неправильно зрозумів штурман. Курсанти також повинні запропонувати правильний варіант фрази.

ISSN 3041-1572 Online

2) диференціація значень: пояснення різниці між близькими термінами в професійному контексті (наприклад, різниця між термінами: *vessel, ship, boat* та *craft* у юридичному та технічному сенсах).

5. Сценарне моделювання або підготовка до тренажерної практики:

1) побудова алгоритму дій: написання Checklist (контрольного списку) для певної операції (наприклад, «Taking over the watch») англійською мовою. Курсант має логічно структурувати кроки, використовуючи професійні дієслова-інструкції.

Надамо приклад конкретної вправи. *Завдання «Identify the Logic»:* курсанту дається опис аварійної ситуації (пожежа в машинному відділенні). Крок 1: Виділити ключові факти (що горить, де, ступінь загрози). Крок 2: Підібрати відповідні фрази з довідника SMCP для доповіді капітану. Крок 3: Обґрунтувати, чому саме ці слова забезпечать найшвидше розуміння в умовах стресу.

Наголосимо, що такі завдання активізують фахові знання та поєднують їх з мовною формою, що і є суттю комунікативно-когнітивного підходу в морській освіті.

Практико-комунікативний етап є зв'язком між теоретичними знаннями (когнітивною базою) та реальною роботою на судні. Якщо на першому етапі курсант «розумів» код, то тут він починає «діяти» за допомогою мови в умовах, максимально наближених до реальності. Зазначимо, що для курсантів морських ВНЗ методичні дії на цьому етапі повинні моделювати високий рівень стресу, дефіцит часу та шумові перешкоди.

Перехід від репродукції до трансформації (Simulation). На цьому етапі викладач не просто вимагає повторення фраз, а ставить курсанта в умови, де він має адаптувати стандартні фрази (SMCP) під динамічну ситуацію. Представимо методичні дії, які рекомендується впроваджувати.

1. Використання рольових ігор таких, як «Місток – Машинне відділення». Курсант отримує вхідні дані (наприклад, перегрів головного двигуна) і має передати інформацію на місток, враховуючи субординацію та чіткість доповіді. Мета: Формування навичок миттєвої мовленнєвої реакції.

2. Сценарне моделювання критичних ситуацій. Курсанти не просто описують картинку, а вирішують проблему. Метод «Case-study» з елементами імпровізації. Наприклад: «Ви підходите до порту, лоцман на борту, раптом вимикається електроживлення. Ваші дії та радіодоповіді?». Мета: Розвиток здатності швидко перемикатися між технічною проблемою та її мовним вираженням.

3. Робота з «інформаційною прогалиною». Методична дія, що імітує реальну відсутність візуального контакту між співрозмовниками (радіозв'язок). Один курсант бачить «радарну обстановку», інший бачить лише «карту».

Вони мають скоординувати дії через перегородку або за допомогою рацій, щоб уникнути зіткнення. Мета: Тренування точності передачі координат, курсів та швидкостей без використання жестів.

4. Вправи на витривалість до перешкод. Мовлення моряка не звучить у тихій аудиторії, тому пропонується виконання завдань з радіообміну під час трансляції фонового шуму (гул двигуна, шторм, статичні перешкоди в радіоефірі) або за умови отримання суперечливих команд від різних джерел. Мета: Автоматизація професійного мовлення, щоб воно не «руйнувалося» під тиском зовнішніх факторів.

5. Колективне прийняття рішень. Методична дія, спрямована на групову взаємодію. Передбачається формування екіпажу: Captain, OOW, Helmsman, Lookout. Викладач надає нову обставину (наприклад, зміна напрямку вітру або поява іншого судна на курсі). Команда має провести переговори для безпечного маневру. Мета: відпрацювання ієрархічної комунікації та підтвердження отримання наказів.

Наголосимо, що цей етап вважається успішним, якщо курсант перестає «перекладати в голові» і починає видавати готові мовленнєві блоки як автоматичну реакцію на професійний стимул.

Комунікативно-орієнтований етап, на якому курсант має продемонструвати не просто знання термінів, а повну «мовну автономність». Головна мета – інтеграція мовленнєвих навичок у професійну діяльність, де англійська мова стає природним інструментом управління судном. Представимо приклади методичних дій.

1. Професійна імпровізація у непередбачуваних обставинах. На відміну від другого етапу, де сценарії часто заздалегідь відомі, третій етап базується на елементі раптовості. Пропонується введення «некерованих змінних» під час симуляції. Наприклад, під час стандартної процедури швартування викладач вводить повідомлення про відмову підрулюючого пристрою або раптову зміну розпоряджень портової влади. Курсант має миттєво перебудувати свою комунікативну стратегію, зберігаючи професійний спокій та чіткість мовлення.

2. Прийняття та обґрунтування рішень**.** На цьому етапі іноземна мова використовується для переконання, аргументації та управління ресурсами екіпажу. Курсантам пропонують складну навігаційну ситуацію, де немає однозначно правильного рішення. Кожен має аргументувати свій план дій англійською мовою, спираючись на правила COLREGs та технічні характеристики судна. В результаті роботи курсанти переходять від коротких команд до розгорнутого, логічного професійного дискурсу.

3. Міжкультурна комунікація та вирішення конфліктів. «Оскільки екіпажі суден переважно змішані, важливо відпрацювати соціолінгвістичний

аспект, а саме, дослідження особливостей комунікації в мультикультурних екіпажах та вплив культурного фону на безпеку», зазначає Н. Канеко [8]. Тому пропонується моделювання ситуацій «Multicultural Crew». Курсанти розігрують сценарії, де виникає непорозуміння через різний рівень володіння мовою або культурні особливості (наприклад, інструктаж нового матроса з іншої країни). Відпрацьовуються вміння перефразовувати, спрощувати або уточнювати інформацію для уникнення помилок, спричинених «людським фактором».

4. Автономна робота з офіційною документацією та звітами. Ця робота спрямована на підготовку до ролі офіцера, який несе відповідальність за юридичні наслідки своїх слів. Надається завдання: складання «Statement of Facts» або «Sea Protest» після симульованої аварії. Курсант має письмово зафіксувати події, а потім усно захистити свій звіт перед «інспектором» або «судновласником». Результатом такого виду роботи стає синхронізація письмової та усної професійної компетенції.

5. Повномасштабні інтегровані симуляції. Це найвищий рівень методичної дії, що часто проводиться на реальних навігаційних тренажерах. Курсантам надається «End-to-end» сценарій: від виходу з порту А до приходу в порт Б. Викладач виступає лише в ролі спостерігача або зовнішніх служб (VTS, Coastal Radio). Вся внутрішня і зовнішня комунікація ведеться виключно англійською протягом тривалого часу (1–2 години). Така робота сприяє подоланню мовного бар'єру на рівні підсвідомості та формуванню «професійного мовного профілю» моряка. Таке завдання часто надається вже на випускному екзамені.

Висновки. Узагальнюючи проведений аналіз процесу формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів ВМНЗ можна зробити такі висновки. Визначено сутність поняття іншомовна комунікативно-когнітивна компетентність відносно курсантів ВМНЗ, яке трактується як комплексна здатність курсанта використовувати іноземну мову як інструмент пізнання та професійного спілкування, що базується на розвиненому критичному мисленні, знанні фахового контексту та навичках практичного оперування мовними одиницями задля безпечної та ефективної експлуатації судна. Визначено зміст формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів ВМНЗ і встановлено, що формування цієї компетентності не обмежується лише вивченням лексики та граматики, а є складним процесом інтеграції мовних знань із професійним мисленням, що є вкрай важливим в умовах глобалізованого морського середовища.

Встановлено алгоритм методичних дій щодо формування іншомовної комунікативно-когнітивної компетентності курсантів, який реалізується на трьох етапах: когнітивно-навчальному, що забезпечує засвоєння концеп-

туальної бази морської галузі; практико-комунікативному, що трансформує знання у стійкі навички через моделювання робочих ситуацій; комунікативно-орієнтованому, що формує повну професійну автономність та здатність приймати рішення у критичних умовах. На кожному з етапів застосовуються активні методи навчання, такі як: кейс-стаді, рольові ігри, симуляція радіообміну, робота з «інформаційною прогалиною». Така робота сприяє розвитку розумових здібностей, мисленнєвої активності курсантів і автоматизації мовленнєвих реакцій іноземною мовою, що є життєво важливим для гарантування безпеки мореплавства.

Перспективи дослідження вбачаються у подальшому вдосконаленні методики інтеграції англійської мови з фаховими дисциплінами на тренажерних комплексах, що дозволить максимально наблизити навчальний процес до реальних умов експлуатації судна.

Література:

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія. 2004. 344 с.

2. Боднар С. В. Когнітивний підхід до формування англомовної лексичної компетентності студентів економічних спеціальностей. *Наука і освіта : науково-практичний журнал*. Одеса : Південний науковий центр НАПН України, 2014. №10/CXXVII. С. 34-38.

3. Вовк О. І. Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю.А., 2013. 500 с.

4. Про затвердження Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 жовтня 2009 р. № 1307. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text

5. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К. 2006. 716 с.

6. Стандарт вищої освіти України. Галузь знань – 27 Транспорт. Спеціальність – 271 Річковий та морський транспорт. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/dfmrt/education/education-programs/271-01-navigation-bachelor-01-06-2022-v2.pdf (дата звернення: 30.04.2026).

7. Хроленко О. А. Савватєєва В. Д. Навчання майбутніх фахівців морської галузі іншомовному монологічному висловлюванню в дистанційному форматі. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 65 (2), С. 128-133.

8. Kaneko N. Cultural diversity in the cockpit and on the bridge. *Journal of Maritime Affairs*. 2002. Vol. 1(1). P.45-61.

9. Pritchard B., Luzer J. STCW Requirements on Maritime English. *Journal of Maritime Studies - Pomorstvo*. 1999. N 13. P. 141-152.

References:

1. Batsevych, F. S. (2004). Osnovy komunikatyvnoyi linhvistyky [Fundamentals of Communicative Linguistics]. Kyiv: Akademiya [in Ukrainian].

2. Bodnar, S. V. (2014). Kohnityvnyy pidkhid do formuvannya anhlomovnoyi leksychnoyi kompetentnosti studentiv ekonomichnykh spetsial′nostey [Cognitive approach to the formation of English-language lexical competence of students majoring in economics]. *Nauka i osvita : naukovo-praktychnyy zhurnal - Science and education: scientific and practical journal.* 10/CXXVII, 34-38 [in Ukrainian].

3. Vovk, O. I. (2013). Komunikatyvno-kohnityvna kompetentnist′ maybutnikh filolohiv: nova paradyhma suchasnoyi osvity [Communicative and cognitive competence of future philologists: a new paradigm of modern education]. Cherkasy: Vydavets′ Chabanenko YU.A [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennya Mors′koyi doktryny Ukrayiny na period do 2035 roku [On approval of the Maritime Doctrine of Ukraine for the period until 2035] (2009). *Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 7 zhovtnya 2009 r. № 1307 - Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated October 7, 2009 No. 1307]*. Kyiv. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1307-2009-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Selivanova, O. O. (2006). Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediya [Modern Linguistics: Terminological Encyclopedia]. Poltava: Dovkillya-K. [in Ukrainian].

6. Standart vyshchoyi osvity Ukrayiny [Standard of Higher Education of Ukraine] (2023). Haluz′ znan′ – 27 Transport. Spetsial′nist′ – 271 Richkovyy ta mors′kyy transport [Field of knowledge – 27 Transport. Specialty – 271 River and sea transport]. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/dfmrt/education/education-programs/271-01-navigation-bachelor-01-06-2022-v2.pdf.

7. Khrolenko, O. A., Savvatyeyeva, V. D. (2023). Navchannya fakhivtsiv mors′koyi haluzi inshomovnomu monolohichnomu vyslovlyuvannyu v dystantsiynomu formati [Teaching future specialists in the maritime field foreign language monologue speech in the conditions of distance educationa]. *Innovatsiyna pedahohika - Innovative pedagogy*, 65 (2), 128-133 [in Ukrainian].

8. Kaneko, N. (2002). Cultural diversity in the cockpit and on the bridge. *Journal of Maritime Affairs*, 1(1), 45-61 [in English].

9. Pritchard, B., Luzer, J. (1990). STCW Requirements on Maritime English'. *Journal of Maritime Studies - Pomorstvo*, 13, 141-152 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:811.111

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1129-1140

Хряпак Сергій Олександрович кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки навчально-наукового інституту цивільного захисту, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0001-9078-976X

Рижченко Ольга Сергіївна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки навчально-наукового інституту цивільного захисту, Національний університет цивільного захисту України, м. Черкаси, https://orcid.org/0000-0003-1693-6121

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ У ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА СУЧАСНІ ПІДХОДИ

Анотація. У статті здійснено теоретичний аналіз мотивації до вивчення англійської мови як ключового чинника ефективності іншомовної підготовки у закладах вищої освіти. Розкрито сутність мотивації як складного, багатокомпонентного та динамічного психолого-педагогічного явища, що визначає спрямованість, інтенсивність і результативність навчальної діяльності здобувачів освіти. Проаналізовано основні підходи до класифікації мотивації, зокрема поділ на внутрішню та зовнішню, інтегративну та інструментальну, а також охарактеризовано їхню роль у процесі оволодіння іноземною мовою.

Особливу увагу приділено структурі мотивації, її компонентному складу та взаємозв'язку з когнітивними, емоційними й особистісними характеристиками здобувачів освіти. Обґрунтовано, що мотивація формується під впливом комплексу факторів, серед яких провідне місце посідають педагогічні умови, зміст навчання, використання сучасних освітніх технологій та орієнтація на професійну діяльність. Визначено роль викладача у створенні сприятливого освітнього середовища та підтримці стійкої навчальної мотивації.

Проаналізовано основні проблеми формування мотивації до вивчення англійської мови, зокрема її нестабільність, залежність від зовнішніх чинників, розрив між навчальним змістом і практичними потребами здобувачів освіти, а також обмеженість можливостей для реальної мовленнєвої практики. Наголошено на необхідності впровадження інтерактивних методів навчання, використання цифрових технологій та створення ситуацій успіху як ефективних засобів підвищення мотивації.

ISSN 3041-1572 Online

Зроблено висновок про те, що мотивація до вивчення англійської мови є інтегративним чинником, який забезпечує активізацію навчальної діяльності, сприяє розвитку особистості та формуванню готовності до професійної іншомовної комунікації. Перспективи подальших досліджень пов'язано з вивченням впливу цифровізації освітнього процесу та індивідуалізації навчання на формування мотивації здобувачів освіти.

Ключові слова: мотивація, вивчення англійської мови, внутрішня та зовнішня мотивація, іншомовна освіта, здобувачі вищої освіти, педагогічні умови, професійна підготовка.

Khriapak Serhii Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Language Training, National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0001-9078-976X

Ryzhchenko Olha Candidate of Philological Sciences, Docent, Associate Professor of the Department of Language Training, National University of Civil Protection of Ukraine, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0003-1693-6121

FORMATION OF MOTIVATION FOR LEARNING ENGLISH AMONG HIGHER EDUCATION STUDENTS: THEORETICAL FOUNDATIONS AND CONTEMPORARY APPROACHES

Abstract. The article provides a theoretical analysis of motivation to learn English as a key factor in the effectiveness of foreign language training in higher education institutions. The essence of motivation is revealed as a complex, multifaceted and dynamic psychological and pedagogical phenomenon that determines the direction, intensity and outcomes of students' learning activity. The main approaches to the classification of motivation are analyzed, including the distinction between intrinsic and extrinsic motivation, as well as integrative and instrumental motivation, and their role in the process of foreign language acquisition is characterized.

Particular attention is paid to the structure of motivation, its components and its relationship with cognitive, emotional and personal characteristics of students. It is substantiated that motivation is formed under the influence of a set of factors, among which pedagogical conditions, learning content, the use of modern educational technologies and professional orientation play a leading role. The role of the teacher in creating a supportive learning environment and maintaining stable learning motivation is emphasized.

The main problems in the formation of motivation to learn English are analyzed, including its instability, dependence on external factors, the gap between

educational content and students' practical needs, as well as limited opportunities for real language practice. The necessity of implementing interactive teaching methods, using digital technologies and creating situations of success as effective means of enhancing motivation is highlighted.

It is concluded that motivation to learn English is an integrative factor that ensures the activation of learning activity, promotes personal development and contributes to the formation of readiness for professional foreign language communication. Prospects for further research are associated with studying the impact of digitalization and personalized learning on students' motivation.

Keywords: motivation, English language learning, intrinsic and extrinsic motivation, foreign language education, higher education students, pedagogical conditions, professional training.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобалізації англійська мова виступає не лише засобом міжкультурної комунікації, а й необхідним інструментом професійної діяльності, академічної мобільності та доступу до міжнародного наукового простору. Зростання вимог до рівня іншомовної компетентності актуалізує проблему підвищення ефективності навчання, одним із ключових чинників якого є мотивація. Як засвідчують дослідження, навіть за наявності належних когнітивних здібностей недостатній рівень мотивації може суттєво знижувати результати навчання.

Аналіз останніх досліджень. Проблема мотивації до вивчення іноземної мови є однією з ключових у сучасній педагогіці та методиці навчання і активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У науковому дискурсі мотивація розглядається як складне багатокомпонентне утворення, що визначає спрямованість, інтенсивність і результативність навчальної діяльності.

У сучасних дослідженнях мотивація трактується як сукупність внутрішніх і зовнішніх чинників, які ініціюють, регулюють і підтримують діяльність особистості. Зокрема, у працях В. Триндюк та співавторів мотивація визначається як система спонукань, що зумовлює активність здобувачів освіти та їхню залученість до навчального процесу, а також розглядається через призму внутрішньої та зовнішньої мотивації, їх взаємодії та впливу на результати навчання [7].

Важливим напрямом досліджень є вивчення структури мотивації. Так, Є. Костик пропонує розглядати мотивацію як систему взаємопов'язаних компонентів, що включає блок потреб, внутрішній фільтр та цільовий блок, які відображають логіку формування мотиву від виникнення потреби до її реалізації у діяльності [3].

У працях О. Москаленко та І. Демченко мотивація до вивчення іноземної мови розглядається як інтегративне утворення, що поєднує когнітивні,

ISSN 3041-1572 Online

емоційні, комунікативні та особистісні компоненти та забезпечує готовність до професійної іншомовної комунікації [4].

Окремий аспект досліджень пов'язаний із розглядом мотивації у контексті професійної підготовки. Зокрема, Ю. Ненько підкреслює, що підготовка фахівця має розглядатися не лише як процес засвоєння знань і навичок, а як формування готовності до професійної діяльності, що передбачає розвиток особистісних якостей і мотиваційної сфери [5].

Разом із тим, попри значну кількість наукових розвідок, проблема формування стійкої мотивації до вивчення англійської мови у здобувачів вищої освіти залишається актуальною. Це зумовлено зміною освітніх умов, цифровізацією навчання, зростанням ролі англійської мови у професійній діяльності та необхідністю пошуку ефективних педагогічних підходів до формування мотивації.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності мотивації до вивчення англійської мови та аналіз основних факторів і умов її формування у сучасному освітньому середовищі.

Виклад основного матеріалу. Мотивація до вивчення англійської мови є динамічним психолого-педагогічним явищем, що визначає спрямованість, інтенсивність і стійкість навчальної діяльності здобувачів освіти. У цьому контексті мотивацію доцільно розглядати як систему мотивів або стимулів, що спонукають особистість до здійснення навчальної діяльності та визначають її спрямованість [1]. Вона є своєрідним рушійним механізмом, який забезпечує залучення особистості до процесу оволодіння мовою та підтримує її активність упродовж усього періоду навчання. У сучасній науковій парадигмі мотивація розглядається не як статична характеристика, а як процес, що формується під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, змінюється залежно від освітнього контексту та індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Мотивація при цьому виступає не лише внутрішнім стимулом навчальної діяльності, а й визначає її спрямованість, інтенсивність та вибір засобів досягнення поставлених цілей [7].

Важливо також враховувати зв'язок мотивації з іншими характеристиками особистості, зокрема її творчим потенціалом. У психолого-педагогічних дослідженнях підкреслюється, що творчість є похідною інтелекту, який реалізується через мотиваційну структуру особистості. Це означає, що мотивація виступає не лише рушійною силою навчання, а й умовою розвитку творчих здібностей, що є особливо важливим у процесі оволодіння іноземною мовою [6].

Важливо зазначити, що мотивація у вивченні іноземної мови не існує ізольовано, а тісно пов'язана з когнітивними процесами, емоційною сферою та соціальним контекстом навчання. У цьому аспекті мотивація виступає не

лише передумовою, а й результатом навчальної діяльності, оскільки успіхи або невдачі у вивченні мови безпосередньо впливають на її подальший рівень. Таким чином, формується замкнений цикл: мотивація стимулює навчання, а результати навчання, у свою чергу, посилюють або послаблюють мотивацію.

У цьому контексті доцільно розглядати мотивацію у взаємозв'язку з процесом підготовки фахівця. Як зазначає Ю. Ненько, підготовка є не лише процесом навчання, а й результатом, що проявляється у сформованій готовності до виконання професійних завдань, яка включає компетентність, знання, уміння та навички. Відтак мотивація виступає як внутрішній механізм, що забезпечує ефективність цього процесу та визначає рівень готовності особистості до професійної діяльності [5].

Сучасні дослідження підкреслюють, що мотивація має багаторівневу структуру і включає як короткострокові ситуативні імпульси, так і довготривалі ціннісні орієнтації особистості. Зокрема, ситуативна мотивація може виникати під впливом конкретного завдання або форми роботи, тоді як стійка мотивація формується на основі особистісних цілей і переконань. Це особливо важливо у процесі вивчення англійської мови, який потребує тривалих зусиль і систематичної роботи.

У сучасних дослідженнях структура мотивації розглядається через взаємодію таких блоків, як блок потреб, внутрішній фільтр та цільовий блок, які відображають процес формування мотиву від виникнення потреби до постановки цілей і реалізації діяльності [3].

Одним із базових підходів до розуміння мотивації є її поділ на внутрішню та зовнішню. Внутрішня мотивація ґрунтується на інтересі до процесу навчання, прагненні до саморозвитку та задоволенні від виконання навчальних завдань. У цьому випадку сам процес вивчення мови виступає цінністю для студента. Натомість зовнішня мотивація пов'язана з дією зовнішніх стимулів, таких як оцінки, вимоги освітньої програми, соціальне схвалення або перспективи працевлаштування. Водночас сучасні дослідження доводять, що саме внутрішня мотивація є більш стійкою та сприяє досягненню вищих результатів, оскільки забезпечує довготривале залучення до навчальної діяльності.

У цьому контексті навчальна мотивація може розглядатися як ієрархічна система внутрішніх і зовнішніх мотивів, що визначають характер і спрямованість навчальної діяльності здобувачів освіти [2].

При цьому внутрішня мотивація характеризується орієнтацією на сам процес діяльності, інтересом і прагненням до саморозвитку, тоді як зовнішня мотивація зумовлена прагматичними чинниками, такими як оцінювання, вимоги освітньої програми або професійні перспективи [7].

ISSN 3041-1572 Online

Також важливим є положення про те, що діяльність набуває творчого характеру тоді, коли вона виходить за межі простого виконання завдань і стає самоцінною для суб'єкта. Зокрема, підкреслюється, що творчість починається там, де діяльність перестає бути лише відповіддю на поставлене завдання і набуває самостійної цінності . Це безпосередньо корелює з внутрішньою мотивацією, за якої навчальний процес стає значущим сам по собі [6].

Водночас протиставлення внутрішньої та зовнішньої мотивації не слід розглядати як абсолютне. У реальному освітньому процесі ці типи мотивації взаємодіють і доповнюють один одного. Наприклад, зовнішні стимули, такі як оцінювання або вимоги навчальної програми, можуть виступати початковим імпульсом до навчання, який згодом трансформується у внутрішній інтерес. У цьому контексті важливим завданням викладача є саме перехід від зовнішньої до внутрішньої мотивації, що забезпечує більш стійкий і ефективний результат.

Крім того, слід враховувати індивідуальні відмінності студентів, які можуть визначати домінування того чи іншого типу мотивації. Так, студенти з високим рівнем автономності та саморегуляції частіше демонструють внутрішню мотивацію, тоді як для інших більш значущими є зовнішні стимули. Це зумовлює необхідність диференційованого підходу до організації навчального процесу.

Поряд із цим у науковій літературі широко використовується поділ мотивації на інтегративну та інструментальну. Інтегративна мотивація пов'язана з прагненням до інтеграції в іншу мовну та культурну спільноту, бажанням зрозуміти носіїв мови, їхню культуру, традиції та спосіб мислення. Такий тип мотивації особливо важливий у контексті міжкультурної комунікації, оскільки сприяє формуванню не лише мовних, а й соціокультурних компетентностей. Інструментальна мотивація, навпаки, орієнтована на досягнення практичних цілей, зокрема отримання престижної роботи, підвищення конкурентоспроможності на ринку праці або виконання академічних вимог. Дослідження показують, що саме прагнення до кар'єрного зростання та економічних переваг є одним із найсильніших мотиваторів у вивченні іноземної мови .

Емпіричні дані свідчать, що серед провідних мотивів вивчення іноземної мови домінують прагматичні чинники, зокрема побудова кар'єри та можливість професійної реалізації у міжнародному середовищі, що відзначає більшість здобувачів освіти [7]. Зокрема, у дослідженнях відзначається значущість таких мотивів, як прагнення до творчої самореалізації та престижності майбутньої професії, що також впливають на рівень навчальної мотивації [2]. Серед поширених мотивів вивчення англійської мови виокремлюють можливість міжнародного спілкування, подорожей, доступу до іншомовних

інформаційних ресурсів, а також прагнення до саморозвитку та розширення світогляду [1].

Водночас сучасні дослідження свідчать про трансформацію класичних підходів до розуміння інтегративної мотивації. У глобалізованому світі вона набуває ширшого змісту і пов'язується не лише з інтеграцією у конкретну мовну спільноту, а й із формуванням так званої «глобальної ідентичності». У цьому контексті англійська мова виступає засобом входження у міжнародний інформаційний простір, що підсилює мотивацію до її вивчення.

Інструментальна мотивація також зазнає змін, оскільки сучасний ринок праці висуває нові вимоги до фахівців, зокрема необхідність володіння англійською мовою на високому рівні. Це сприяє підвищенню її значущості як інструменту професійної реалізації. Водночас надмірна орієнтація лише на практичну користь може знижувати інтерес до самого процесу навчання, що потребує балансування різних мотиваційних компонентів.

Важливим компонентом мотивації є також атитюдний аспект, який охоплює ставлення здобувачів освіти до процесу навчання, викладача, навчального матеріалу та освітнього середовища загалом. Позитивне ставлення до викладача, використання сучасних методів навчання, інтерактивних технологій та створення сприятливого психологічного клімату в аудиторії значно підвищують рівень мотивації студентів. Натомість домінування традиційних, репродуктивних методів навчання, відсутність різноманітності у видах діяльності та недостатня актуалізація практичного значення мови можуть призводити до зниження інтересу до навчання та формування пасивної позиції студентів.

Окремої уваги у цьому контексті потребує співвідношення мотивації та професійної підготовки майбутнього фахівця. Як зазначає Ю. Ненько, професійна підготовка не обмежується лише засвоєнням знань, умінь і навичок, а передбачає формування готовності до діяльності та особистісний розвиток здобувача освіти. У цьому зв'язку мотивація виступає внутрішнім чинником, що забезпечує ефективність підготовки, оскільки саме вона визначає активність суб'єкта навчання, його готовність до засвоєння знань і подальшого професійного розвитку [5].

Окремої уваги заслуговує феномен самооцінки та самоефективності, які безпосередньо пов'язані з мотивацією до вивчення англійської мови. Самоефективність визначається як віра особистості у власну здатність успішно виконувати навчальні завдання. Високий рівень самоефективності сприяє підвищенню мотивації, оскільки студенти відчувають впевненість у досягненні результату та готові докладати більше зусиль.

Натомість низька самооцінка та страх помилки можуть виступати серйозними бар'єрами у вивченні мови, особливо у процесі усного мовлення.

Це зумовлює необхідність створення безпечного освітнього середовища, у якому помилка розглядається як природний етап навчання, а не як невдача.

Суттєвим є також вплив соціокультурних чинників на формування мотивації. У сучасному світі англійська мова виконує функцію глобального засобу комунікації, що відкриває доступ до міжнародного освітнього та професійного простору. Бажання стати частиною глобальної спільноти, розширити власний світогляд, отримати доступ до іншомовних інформаційних ресурсів є важливими мотивами, які спонукають студентів до вивчення мови. Результати досліджень свідчать, що здобувачі освіти часто поєднують різні типи мотивації, і саме їх комплексна взаємодія забезпечує найвищу ефективність навчання. При цьому важливо враховувати, що навчальна діяльність, зокрема іншомовна, сприяє не лише засвоєнню знань, а й розвитку особистості загалом, її самореалізації [6].

Мотивація до вивчення англійської мови тісно пов'язана з майбутньою професійною діяльністю, оскільки саме вона визначає готовність до іншомовної комунікації у професійному середовищі та ефективність виконання професійних завдань [4].

Не менш важливим є педагогічний аспект формування мотивації. Роль викладача у цьому процесі є визначальною, оскільки саме він організовує навчальну діяльність, добирає методи та засоби навчання, створює освітнє середовище та формує атмосферу взаємодії. Використання комунікативного підходу, який передбачає активну участь студентів у мовленнєвій діяльності, сприяє підвищенню їхньої зацікавленості та мотивації. Залучення автентичних матеріалів, моделювання реальних життєвих ситуацій, організація групової та проєктної роботи дозволяють зробити процес навчання більш змістовним і наближеним до реального використання мови.

Дослідження також свідчать, що рівень мотивації здобувачів значною мірою залежить від особистості викладача, його професійної компетентності, стилю взаємодії зі студентами та здатності організувати комунікативно насичене навчальне середовище [2].

Важливими умовами підвищення рівня мотивації є також створення позитивного емоційного середовища, забезпечення можливостей для самостійної діяльності здобувачів, а також організація колективної взаємодії у формі парної та групової роботи. Такі підходи сприяють формуванню відчуття успіху, розвитку відповідальності та підвищенню залученості до навчального процесу [7]. При цьому підвищення мотивації доцільно розглядати як комплексний процес, що передбачає узгодження змісту навчання, методів викладання та психологічних аспектів освітнього процесу [1].

Особливої актуальності набуває використання цифрових технологій у процесі навчання англійської мови. Інтерактивні платформи, мобільні

додатки, онлайн-курси та мультимедійні ресурси створюють додаткові можливості для індивідуалізації навчання, підвищення його доступності та гнучкості. Використання таких засобів сприяє формуванню внутрішньої мотивації, оскільки дозволяє студентам самостійно обирати темп і формат навчання, отримувати швидкий зворотний зв'язок і відчувати власний прогрес.

Разом із тим, використання цифрових технологій відкриває нові можливості для формування мотивації через гейміфікацію навчального процесу. Елементи гри, такі як бали, рівні, досягнення та змагальність, сприяють підвищенню залученості студентів і стимулюють їх до активної участі. Крім того, цифрові інструменти забезпечують персоналізацію навчання, що дозволяє враховувати індивідуальні потреби та інтереси кожного студента.

Важливим є також соціальний аспект цифрового навчання, оскільки онлайн-платформи створюють можливості для комунікації з носіями мови, участі в міжнародних проєктах та формування реального досвіду використання англійської мови. Це, у свою чергу, підсилює як інтегративну, так і внутрішню мотивацію.

Слід зазначити, що мотивація до вивчення англійської мови не є стабільною величиною і може змінюватися впродовж навчання. Як показують дослідження, на початкових етапах навчання здобувачі освіти зазвичай демонструють високий рівень зацікавленості, однак з часом у частини з них спостерігається зниження мотивації, що проявляється у втраті інтересу до навчання та зменшенні активності [2]. Зокрема, її зниження може бути зумовлене віддаленістю навчальних цілей, тривалістю процесу оволодіння мовою, а також недостатністю реального мовного середовища та практики використання іноземної мови [7]. Дослідження свідчать, що на початкових етапах навчання рівень мотивації зазвичай є високим, однак з часом може знижуватися під впливом різних факторів, зокрема складності матеріалу, відсутності швидких результатів або неефективної організації навчального процесу. Це зумовлює необхідність постійної підтримки та стимулювання мотивації з боку викладача, а також впровадження інноваційних підходів до навчання.

Мотивацію до вивчення англійської мови доцільно також розглядати як структуроване утворення, що включає взаємопов'язані компоненти. Зокрема, у наукових дослідженнях виокремлюють мотиваційний, когнітивний, комунікативний та особистісний компоненти, єдність яких забезпечує ефективність навчальної діяльності та готовність до професійної комунікації [4].

У наукових дослідженнях визначено основні критерії сформованості мотивації до вивчення іноземної мови, серед яких: наявність пізнавальних мотивів, досягнення цілей у навчанні, емоційне ставлення до процесу

ISSN 3041-1572 Online

навчання, здатність до самостійного навчання та вміння застосовувати набуті знання на практиці [3].

Таким чином, мотивація до вивчення англійської мови формується під впливом комплексу взаємопов'язаних факторів і виступає ключовою умовою успішного оволодіння мовою. Її ефективне формування можливе лише за умови поєднання внутрішніх і зовнішніх стимулів, урахування індивідуальних особливостей студентів та створення сприятливого освітнього середовища.

Попри значну кількість досліджень, проблема формування стійкої мотивації до вивчення англійської мови залишається актуальною. Однією з ключових проблем є її нестабільність та залежність від зовнішніх умов. Зниження мотивації часто спостерігається на етапі переходу від початкового до середнього рівня володіння мовою, коли навчальний матеріал ускладнюється, а швидкість досягнення помітних результатів зменшується.

Ще однією проблемою є розрив між навчальним змістом і реальними потребами студентів. У випадках, коли студенти не бачать практичного застосування знань, їхня мотивація суттєво знижується. Це підкреслює необхідність оновлення змісту навчання та його орієнтації на реальні комунікативні ситуації.

Як свідчать дослідження, відсутність усвідомленої відповіді на питання про практичну значущість вивчення мови призводить до зниження мотивації та формування негативного навчального досвіду [1].

Додатковими чинниками зниження мотивації є також сприйняття іноземної мови як другорядної дисципліни, різний рівень підготовки здобувачів у межах однієї групи та обмежена кількість навчальних годин, що ускладнює досягнення високого рівня іншомовної компетентності [3].

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що мотивація до вивчення англійської мови є складним, багаторівневим та динамічним психолого-педагогічним явищем, яке визначає ефективність навчальної діяльності та рівень сформованості іншомовної компетентності здобувачів освіти. Мотивація виконує функцію внутрішнього регулятора навчання, впливаючи на спрямованість, інтенсивність і тривалість пізнавальної активності.

З'ясовано, що мотивація має інтегративний характер і включає когнітивні, емоційні, ціннісні та поведінкові компоненти, які взаємодіють між собою та забезпечують цілісність навчального процесу. Важливим є поєднання різних типів мотивації, зокрема внутрішньої та зовнішньої, інтегративної та інструментальної, що у комплексі сприяють досягненню високих результатів у вивченні мови.

Встановлено, що формування мотивації зумовлюється сукупністю факторів, серед яких особливу роль відіграють педагогічні умови, організація навчального процесу, використання сучасних методів і технологій навчання, а також врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Разом із тим, виявлено низку проблем, що ускладнюють формування стійкої мотивації, зокрема її нестабільність, залежність від зовнішніх чинників, розрив між навчальним змістом і практичними потребами студентів, а також обмеженість навчального часу. Це зумовлює необхідність подальшого пошуку ефективних підходів до підтримки та розвитку мотивації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні впливу цифрових технологій, гейміфікації та персоналізованого навчання на формування мотивації до вивчення англійської мови у здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Іващенко О. А., Ненько Ю. П. Шляхи формування мотивації вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти ДСНС України // *Освіта. Інноватика. Практика*. 2024. Т. 12, № 5. С. 31–36. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i5-005

2. Калинюк Н., Лемешко О. Розвиток навчальної мотивації курсантів до вивчення іноземної мови // *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: педагогічні науки*. 2022. Т. 28, № 1. С. 74–89. DOI: https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.957

3. Костик Є. Формування мотивації до вивчення іноземної мови у здобувачів закладів вищої освіти на нефілологічних факультетах // *Theoretical and Didactic Philology*. 2023. Вип. 36. С. 47–55. DOI: https://doi.org/10.31470/2309-1517-2023-36-47-55.

4. Москаленко О. І., Демченко І. В. Компоненти, критерії, показники та рівні сформованості мотивації майбутніх іноземних авіафахівців до професійної комунікації // *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2019. Вип. 67. С. 171–174.

5. Ненько Ю. П. Підготовка фахівця як предмет психолого-педагогічного аналізу // *Професійна освіта: проблеми і перспективи*. 2017. Вип. 12. С. 41–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2017_12_11.

6. Ненько Ю. П. Сутність поняття «творчість», «творча самореалізація» // *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 2. С. 256–262. DOI: https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2009.188422.

7. Триндюк В., Мартинюк А., Лобанова С. Мотивація здобувачів до вивчення іноземної мови у закладах вищої освіти // *Інноватика у вихованні*. 2024. Вип. 2. С. 171–182. DOI: https://doi.org/10.35619/iiu.v2i19.606.

References:

1. Ivashchenko, O. A., & Nenko, Yu. P. (2024). Shliakhy formuvannia motyvatsii vyvchennia inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity DSNS Ukrainy [Ways of forming motivation for learning a foreign language in higher education institutions of the SES of Ukraine]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka*, 12(5), 31–36. https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol12i5-005

2. Kalyniuk, N., & Lemeshko, O. (2022). Rozvytok navchalnoi motyvatsii kursantiv do vyvchennia inozemnoi movy [Development of cadets' learning motivation for studying a foreign language]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: Pedahohichni nauky*, 28(1), 74–89. https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v28i1.957

3. Kostyk, Ye. (2023). Formation of motivation to learn a foreign language in students of non-philology faculties in higher education establishments. *Theoretical and Didactic Philology*, 36, 47–55. https://doi.org/10.31470/2309-1517-2023-36-47-55

4. Moskalenko, O. I., & Demchenko, I. V. (2019). Komponenty, kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti motyvatsii maibutnikh inozemnykh aviafakhivtsiv do profesiinoi komunikatsii [Components, criteria, indicators and levels of motivation formation of future aviation specialists for professional communication]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 5: Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy*, 67, 171–174.

5. Nenko, Yu. P. (2017). Pidhotovka fakhivtsia yak predmet psykholoho-pedahohichnoho analizu [Professional training as a subject of psychological and pedagogical analysis]. *Profesiina osvita: problemy i perspektyvy*, 12, 41–45. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Profos_2017_12_11

6. Nenko, Yu. P. (2009). Sutnist poniattia "tvorchist", "tvorcha samorealizatsiia" [The essence of the concepts "creativity" and "creative self-realization"]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 2, 256–262. https://doi.org/10.31499/2307-4906.2.2009.188422

7. Tryndiuk, V., Martyniuk, A., & Lobanova, S. (2024). Motyvatsiia zdobuvachiv do vyvchennia inozemnoi movy u zakladakh vyshchoi osvity [Motivation of students to learn a foreign language in higher education institutions]. *Innovatyka u vykhovanni*, 2, 171–182. https://doi.org/10.35619/iiu.v2i19.606

Дата першого надходження статті до видання: 07.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 37.032:502/504

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1141-1153

Цюняк Оксана Петрівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-4573-1865

Товканець Ганна Василівна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти, Мукачівський державний університет, м. Мукачево, https://orcid.org/0000-0002-6191-9569

Кіліченко Оксана Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової освіти та освітніх інновацій, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-5641-5481

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЕПОХУ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування екологічної культури здобувачів вищої освіти в умовах глобальних екологічних трансформацій та воєнного стану в Україні. Наголошено, що загострення екологічної кризи, руйнування природних екосистем і необхідність післявоєнного відновлення держави зумовлюють потребу у підготовці фахівців, здатних діяти відповідально згідно принципів сталого розвитку та екологічної безпеки.

Розкрито теоретико-методичні засади екологічної освіти як складової освіти для сталого розвитку, що передбачає формування екологічної свідомості, системи цінностей і практичних умінь. Проаналізовано наукові підходи до трактування понять «сталий розвиток», «екологічна освіта» та «екологічна культура», узагальнено погляди вітчизняних дослідників щодо їх змісту та ролі у професійній підготовці майбутніх фахівців.

Висвітлено особливості інтеграції екологічної складової у зміст освітніх програм закладів вищої освіти України, що реалізується через обов'язкові та вибіркові освітні компоненти, спрямовані на формування екологічного мислення, компетентності та відповідального ставлення до довкілля. Доведено, що ефективна екологічна підготовка забезпечується поєднанням теоретичного навчання, практичної діяльності та дослідницьких підходів.

Окреслено стратегії формування екологічної культури здобувачів вищої освіти: інтеграційну, компетентнісну, ціннісно-аксіологічну, діяльнісно-практичну, інноваційно-технологічну, дослідницьку, регіонально-орієнтовану та соціального партнерства. Доведено, що їх комплексна реалізація забезпечує цілісність освітнього процесу та сприяє формуванню екологічно свідомої особистості, здатної до прийняття обґрунтованих рішень у сфері взаємодії з природним середовищем.

Зроблено висновок, що формування екологічної культури є багаторівневим, системним процесом, який потребує інтеграції ціннісних, компетентнісних і діяльнісних компонентів у професійну підготовку здобувачів вищої освіти у ЗВО.

Ключові слова: екологічна освіта, екологічна культура, здобувачі вищої освіти, сталий розвиток, екологічна свідомість, екологічне мислення, екологічна компетентність, інноваційні освітні технології, екологічна відповідальність, освіта для сталого розвитку.

Tsiuniak Oksana Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Primary Education and Educational Innovations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-4573-1865

Tovkanets Hanna Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Theory and Methods of Primary Education, Mukachevo State University, Mukachevo, https://orcid.org/0000-0002-6191-9569

Kilichenko Oksana Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD in Pedagogy), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary Education and Educational Innovations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-5641-5481

FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE OF HIGHER EDUCATION STUDENTS IN THE ERA OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article substantiates the relevance of the problem of forming the environmental culture of higher education students under conditions of global environmental transformations and martial law in Ukraine. It is emphasized that the aggravation of the environmental crisis, the destruction of natural ecosystems, and the need for post-war national recovery necessitate the training of specialists capable of acting responsibly in accordance with the principles of sustainable development and environmental security.

The theoretical and methodological foundations of environmental education as a component of education for sustainable development are elucidated, encompassing the formation of environmental awareness, a system of values, and practical skills. Scientific approaches to the interpretation of the concepts of "sustainable development," "environmental education," and "environmental culture" are analyzed, and the views of Ukrainian scholars on their content and role in the professional training of future specialists are generalized.

The specific features of integrating the environmental component into the content of educational programs in Ukrainian higher education institutions are highlighted. This integration is implemented through compulsory and elective educational components aimed at developing environmental thinking, competence, and a responsible attitude toward the environment. It is demonstrated that effective environmental training is ensured through the combination of theoretical instruction, practical activities, and research-based approaches.

The strategies for the formation of environmental culture among higher education students are outlined: integrative, competence-based, value-axiological, activity-oriented, innovation-technological, research-based, regionally oriented, and social partnership strategies. It is proven that their comprehensive implementation ensures the integrity of the educational process and contributes to the formation of an environmentally conscious individual capable of making well-grounded decisions in the field of interaction with the natural environment.

It is concluded that the formation of environmental culture is a multi-level, systemic process that requires the integration of value-based, competence-based, and activity-based components into the professional training of higher education students.

Keywords: environmental education, environmental culture, higher education students, sustainable development, environmental awareness, environmental thinking, environmental competence, innovative educational technologies, environmental responsibility, education for sustainable development.

Постановка проблеми. В умовах глобальних екологічних трансформацій та воєнного стану в Україні проблема формування екологічної культури здобувачів вищої освіти набуває стратегічного значення. Сучасні виклики зумовлені загостренням екологічної кризи, руйнуванням природних екосистем, забрудненням ґрунтів, водних ресурсів і повітря, знищення заповідних територій, зростанням антропогенного навантаження на довкілля, а також довготривалими наслідками Чорнобильської катастрофи, що й досі впливають на екологічну безпеку та здоров'я населення.

Реалії сьогодення, інтеграція України до європейського освітнього простору та імплементація принципів освіти для сталого розвитку зумовлюють

ISSN 3041-1572 Online

необхідність посилення екологічної складової у змісті вищої освіти, у підготовці конкурентоспроможних фахівців, здатних діяти в умовах екологічних викликів, впроваджувати принципи «зеленої» економіки, екологізації виробництва та сталого управління природними ресурсами, а також бути готовими до післявоєнного відновлення держави.

Сталий розвиток суспільства доцільно розглядати як безперервний процес навчання, який охоплює не лише накопичення знань, а й формування системи цінностей, життєвих установок і практичних навичок, спрямованих на збереження здорового способу життя та забезпечення гармонійної взаємодії людини з природним середовищем. Ю. Скиба розглядає концепцію сталого розвитку як нормативістську теорію, що передбачає регулювання умов життя на основі чотирьох принципів: 1) задоволення основних потреб усіх людей; 2) стандарти цього задоволення для населення планети; 3) дбайливе, обережне використання природних ресурсів; 4) збереження можливостей майбутніх поколінь реалізувати основні запити [12, с. 452].

Аналіз наукових джерел дає можливість визначити зміст поняття *«освіта для сталого розвитку»* як сучасного підходу до організації освітнього процесу, що передбачає інформування суспільства щодо ключових проблем сталого розвитку, формування світоглядних орієнтацій на засадах сталості, а також переорієнтацію навчання з отримання знань на побудову діалогічної взаємодії між учасниками освітнього процесу [9, с.173]. Саме тому, формування екологічної культури здобувачів вищої освіти є важливим завданням, що відповідає сучасним викликам сталого розвитку та потребам суспільства у підготовці екологічно свідомих і соціально відповідальних фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед українських науковців, які досліджують проблематику екологічної освіти в контексті сталого розвитку, доцільно виокремити таких учених, як О. Бондар, Г. Білявський, В. Боголюбов, В. Крисаченко, Ю. Туниця, а також О. Єресько, Н. Демченко, К. Левківський та інші. Їхні наукові праці присвячені теоретико-методологічним засадам екологічної освіти, формуванню екологічної культури особистості та впровадженню принципів сталого розвитку в освітній процес. Окремі аспекти екологічної освіти у вимірі освіти для сталого розвитку розкрито в дослідженнях В. Куценка, Н. Лакуші, Т. Сафранова, Ю. Скиби та інших. У своїх працях учені обґрунтовують необхідність інтеграції екологічної складової у зміст професійної підготовки здобувачів вищої освіти, акцентуючи увагу на формуванні ціннісного ставлення до природи та розвитку екологічної компетентності та відповідальності.

Метою статті є наукове обґрунтування теоретико-методичних засад і визначення ефективних стратегій формування екологічної культури здобувачів вищої освіти в умовах сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі Стратегією Європейської економічної комісії ООН, екологічна освіта для сталого розвитку є невід'ємною частиною інтегрованої системи освіти для сталого розвитку [16]. У Стратегії акцентується увага на необхідності формування у молодого покоління компетентностей, які забезпечують здатність приймати відповідальні рішення щодо використання природних ресурсів, оцінювати екологічні наслідки діяльності та діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Особливого значення набуває інтеграція екологічної освіти в освітній процес, що передбачає міждисциплінарний підхід і поєднання природничих, соціальних та гуманітарних знань.

У сучасних наукових дослідженнях наголошується, що екологічна освіта є не лише інформативним, а й ціннісно-поведінковим процесом, спрямованим на формування екологічно відповідальної особистості, здатної до прийняття рішень у контексті збереження довкілля та мінімізації екологічних ризиків [4, С.336–339]. Специфічними ознаками екологічної освіти є те, що, по-перше, вона виступає одним із провідних чинників подолання сучасної екологічної кризи, оскільки спрямована не лише на передачу знань, а й на формування нової системи цінностей і моделей поведінки, орієнтованих на гармонізацію взаємодії людини з природою. По-друге, головною метою сучасної екологічної освіти є формування екологічної культури особистості як інтегрованої якості, що поєднує екологічну свідомість, екологічне мислення та екологічно відповідальну поведінку. У цьому контексті освіта для сталого розвитку є методологічною основою формування таких якостей, забезпечуючи підготовку особистості до відповідального прийняття рішень у сфері взаємодії з довкіллям. По-третє, в екологічній освіті суттєво змінюється підхід до відбору змісту навчання. Йдеться про реалізацію принципу «нового синтезу», що передбачає інтеграцію природничих, соціальних, економічних і гуманітарних знань з метою формування цілісного уявлення про довкілля та шляхи його збереження. По-четверте, екологічна освіта має виразну прогностичну спрямованість, оскільки орієнтована на забезпечення сталого майбутнього та збереження умов життя для прийдешніх поколінь. Це, у свою чергу, зумовлює необхідність формування у здобувачів освіти здатності прогнозувати наслідки власної діяльності, оцінювати екологічні ризики та діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Така орієнтація відповідає сучасним тенденціям розвитку освіти, зокрема екологізації освітнього процесу та впровадженню інноваційних технологій навчання [13, С.115–121].

І. Коренева зазначає, що екологічна освіта охоплює комплекс взаємопов'язаних компонентів, зокрема екологічні знання, екологічне мислення, світоглядні орієнтації, етичні засади та культуру взаємодії з природним середовищем. Її стратегічна мета полягає у розробленні науково обґрунтованих

ISSN 3041-1572 Online

підходів до організації освітнього процесу, поступовому вдосконаленні системи навчання з урахуванням як національного, так і міжнародного досвіду гармонійної взаємодії суспільства з природою, а також у реалізації положень Стратегії освіти в інтересах сталого розвитку та формуванні поколінь із високим рівнем екологічної культури. На думку дослідниці, основу екологічної освіти становить система інтегрованих знань, що включає світоглядні, правові, нормативні, політичні, етичні, управлінські, економічні та соціальні аспекти. При цьому світоглядний компонент ґрунтується на ідеях парадигми сталого, екологічно збалансованого розвитку суспільства, уявленні про соціоприродну цілісність та принципах ноосферного співіснування людини, інших живих організмів і природного середовища [3, С.17–24.].

Т. Сафранов, аналізуючи сутність екологічної освіти, зазначає, що екологія належить до наук нового типу, характерною рисою якої, на відміну від традиційних наукових дисциплін, є включення ціннісного (аксіологічного) компоненту до системи наукового знання [11, с. 62]. Доцільно зазначити, що метою екологічної освіти є формування екологічної свідомості особистості, виховання відповідального ставлення до довкілля, розвиток екологічно доцільної поведінки, а також засвоєння здобувачами освіти знань про права й обов'язки громадян у сфері охорони природи та набуття екологічної компетентності усіх учасників освітнього процесу. Заклади освіти відіграють ключову роль у реалізації концептуальних засад виховання молоді, оскільки саме вони є основною ланкою освітнього простору держави, де відбувається цілеспрямоване формування екологічної культури та відповідального ставлення до природного середовища [10].

Отже, узагальнення наукових підходів дає підстави стверджувати, що екологічна освіта в умовах реалізації стратегії сталого розвитку набуває міждисциплінарного, ціннісно орієнтованого та прогностичного характеру і трансформується у цілісну систему формування екологічно відповідальної особистості, здатної до усвідомленої взаємодії з природним середовищем, прийняття рішень з урахуванням екологічних наслідків та активної участі у процесах збереження довкілля. У цьому контексті доцільним є уточнення сутності поняття *«екологічна культура»,* яке розглядається як інтегрований результат освітнього впливу. Під *екологічною культурою* розуміють сукупність індивідуальних і групових уявлень про взаємозв'язки в системі «людина – природа» та внутрішні процеси природи, а також сформоване ставлення до неї й відповідні стратегії та способи взаємодії з природним середовищем [2, С. 214–228].

С. Совгіра визначає *екологічну культуру особистості* як здатність до пізнання та конструктивного перетворення взаємин людини з навколишнім середовищем. Авторка переконана, що на відміну від споживацького став-

лення до природи, екологічна культура, що формується у процесі піз-нання, передбачає систему цілеспрямованих впливів на довкілля, орієнто-ваних на досягнення економічної ефективності та підвищення якості життя без завдання шкоди природному середовищу [14, С.7–14].

Формування екологічної культури у закладах вищої освіти розглядається як один із ключових напрямів реалізації концепції сталого розвитку, що передбачає інтеграцію екологічних знань, цінностей і практичних дій у систему професійної підготовки майбутніх фахівців. На нашу думку, важливо, щоб освітній процес у закладах вищої освіти був спрямований не лише на інформування, а й на розвиток екологічного мислення, здатності аналізувати наслідки професійних рішень для довкілля та готовності діяти відповідно до принципів сталого розвитку. Особливого значення набуває інтеграція екологічного змісту у професійну підготовку здобувачів вищої освіти різних спеціальностей, що дозволяє зробити екологічну складову невід'ємною частиною майбутньої професійної діяльності.

Аналіз освітніх програм та навчальних планів Карпатського національного університету імені Василя Стефаника засвідчує системний підхід до екологізації підготовки здобувачів вищої освіти, зокрема за спеціальностями «Екологія» та «Біологія» на кафедрі біології та екології (https://kbe.cnu.edu.ua/). У структурі ОПП передбачено як обов'язкові освітні компоненти, так і вибіркові компоненти, що безпосередньо спрямовані на формування екологічної культури, розвиток екологічного мислення та екологічної компетентності. Зокрема, у процесі підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 101 «Екологія» викладаються такі обов'язкові компоненти, як [5]: *«Стратегія сталого розвитку»*, яка формує у здобувачів системне розуміння взаємозв'язків між економічними, соціальними та екологічними процесами; *«Екологічний менеджмент та аудит»,* що забезпечує опанування інструментів управління природоохоронною діяльністю; «*Сучасні інформаційні технології в екології*», шо сприяє використанню цифрових інструментів для аналізу стану довкілля; *«Екологічна стандартизація і сертифікація»,* що формує уявлення про міжнародні екологічні норми та вимоги; «*Менеджмент природно-заповідних територій»,* спрямований на практичне розуміння збереження біорізноманіття; «*Формування та розвиток екомережі»,* що розкриває принципи екологічної цілісності територій; *«Методологія та організація наукових досліджень»,* що забезпечує розвиток дослідницьких компетентностей у сфері екології; «Виробнича практика» та «Підготовка кваліфікаційної роботи» формують практичний досвід екологічної діяльності.

Окрім обов'язкових, значний потенціал мають вибіркові компоненти, що дозволяють індивідуалізувати освітню траєкторію здобувача вищої освіти та

ISSN 3041-1572 Online

посилити екологічну спрямованість підготовки. До таких дисциплін належать [6]: «*Природно-заповідний фонд України»,* що формує знання про охорону природних територій; «*Екологічне інспектування»* орієнтоване на контроль дотримання природоохоронного законодавства; *«Відновлення трансформованих екосистем»,* яка має практико-орієнтований характер; «*Геоінформаційні системи в екології»,* що забезпечує цифрову аналітику екологічних процесів; *«Оптимізація природокористування»,* спрямована на раціональне використання ресурсів.

Освітні компоненти, що реалізуються на кафедрі початкової освіти та освітніх інновацій (https://kpo.cnu.edu.ua/) педагогічного факультету, мають значний потенціал для інтеграції екологічного змісту, зокрема через поєднання педагогічної підготовки з інноваційними освітніми технологіями.

Зміст підготовки майбутніх вчителів початкових класів на другому (магістерському) рівні вищої освіти передбачає формування у них здатності впроваджувати принципи освіти для сталого розвитку в освітній процес Нової української школи. При вивченні обов'язкових компонент [7]: *«Актуальні проблеми навчання предметів природничо-математичних освітніх галузей у початковій школі», «Технології навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у початковій школі»* та вибіркових: [1] *«Геокультурна наукова грамотність», «Екологічні цінності майбутніх учителів початкової школи»* створюються сприятливі умови для системного формування екологічної культури здобувачів вищої освіти. Зміст цих дисциплін спрямований на інтеграцію екологічних знань із методиками їх викладання, розвиток екологічного мислення та ціннісного ставлення до довкілля, що сприяє підготовці майбутніх учителів до впровадження ідей сталого розвитку та формування екологічно відповідальної поведінки здобувачів початкової освіти. Під час виробничої педагогічної практики майбутні вчителі організовують екологічно орієнтовані заходи, реалізують міні проєкти екологічного спрямування.

Важливо зазначити, що університет функціонує в умовах воєнного стану, що зумовлює нові виклики для освітнього процесу. Попри це, у КНУВС зберігається пріоритетність наукової діяльності, міжнародної співпраці та впровадження інноваційних освітніх технологій, що створює передумови для подальшого розвитку екологічної освіти. Зміст освітніх компонент доповнюється активною науково-практичною діяльністю здобувачів вищої освіти, зокрема участю у Всеукраїнських олімпіадах з екології, біології та біохімії, що сприяє розвитку дослідницьких навичок та екологічного мислення

Аналіз змісту освітніх програм Мукачівського державного університету засвідчує їхню орієнтацію на підготовку фахівців педагогічного профілю,

здатних до інноваційної діяльності, міждисциплінарної інтеграції знань та адаптації до сучасних викликів освіти. У процесі підготовки майбутніх учителів за освітніми програмами «Початкова освіта» та «Дошкільна освіта» важливу роль відіграють такі обов'язкові освітні компоненти [8]: *«Природознавство»/ «Основи природничих наук»,* що формують у здобувачів цілісне уявлення про природні процеси, екосистеми та взаємозв'язки у природі*; «Методика навчання інтегрованого курсу "Я досліджую світ"»,* яка забезпечує підготовку майбутніх педагогів до формування екологічної компетентності учнів початкових класів; *«Педагогіка»,* у межах якої розглядаються питання екологічного виховання та освіти для сталого розвитку; *«Психологія»,* що сприяє усвідомленню психологічних механізмів формування екологічної свідомості та поведінки; *«Освітні технології»/ «Інноваційні педагогічні технології»,* які передбачають використання проєктних, інтерактивних та цифрових засобів екологічного навчання.

Для освітньої програми «Середня освіта (Природничі науки)» характерним є більш виражений екологічний зміст, який реалізується через такі освітні компоненти [8]: *«Екологія»,* що формує базові знання про закономірності функціонування природних систем; *«Загальна біологія»* – розкриває біосферні процеси та взаємодію організмів із середовищем; *«Географія»/«Основи фізичної географії»,* спрямовані на розуміння природних ресурсів та екологічних проблем регіону; *«Хімія навколишнього середовища»,* що висвітлює питання забруднення та охорони довкілля; *«Безпека життєдіяльності та екологічна безпека»,* яка формує навички безпечної поведінки та екологічної відповідальності.

Серед вибіркових компонент, що можуть бути спрямовані на формування екологічної культури, доцільно виокремити: *«Освіта для сталого розвитку»; «Екологічне виховання дітей»; «Раціональне природокористування»; «Екологічна культура особистості»*. Практична підготовка здобувачів освіти також має суттєвий вплив на формування екологічної культури, оскільки у процесі педагогічної практики студенти організовують природоохоронні заходи, реалізують міні-проєкти, що сприяє формуванню їхньої готовності до екологічного виховання здобувачів початкової освіти.

У результаті аналізу освітніх програм закладів вищої освіти, зокрема Карпатського національного університету імені Василя Стефаника та Мукачівського державного університету, з'ясовано, що формування екологічної культури здобувачів вищої освіти реалізується на засадах міждисциплінарної інтеграції, поєднання теоретичної та практичної підготовки, а також впровадження компетентнісного підходу.

Вважаємо, що формування екологічної культури здобувачів вищої освіти в умовах сталого розвитку потребує системного підходу, що ґрунтується на

ISSN 3041-1572 Online

поєднанні ціннісних, компетентнісних, діяльнісних та інноваційних засад освітнього процесу. У цьому контексті пропонуємо низку взаємопов'язаних стратегій, реалізація яких забезпечить цілісність підготовки здобувачів вищої освіти у ЗВО (Рис.1.).

Рис.1. Стратегії формування екологічної культури здобувачів вищої освіти

Проаналізуємо ці стратегії детальніше.

Інтеграційна стратегія передбачає наскрізне включення екологічного змісту до всіх компонентів освітньо-професійних програм незалежно від спеціальності, що забезпечить формування системного екологічного мислення та усвідомлення взаємозв'язків у системі «людина – суспільство – природа».

Компетентнісна стратегія орієнтована на формування екологічної компетентності як складової професійної підготовки здобувачів вищої освіти. Ця стратегія передбачає розвиток здатності до аналізу екологічних ситуацій, прийняття обґрунтованих рішень та здійснення професійної діяльності з урахуванням екологічних наслідків.

Ціннісно-аксіологічна стратегія спрямована на формування екологічної свідомості, відповідального ставлення до природного середовища та стійких екологічних ціннісних орієнтацій.

Діяльнісно-практична стратегія передбачає залучення здобувачів вищої освіти до екологічно орієнтованої діяльності, зокрема проєктної, дослідницької, волонтерської та природоохоронної.

Інноваційно-технологічна стратегія ґрунтується на використанні сучасних освітніх технологій (STEM/STEAM-підходів, цифрових інструментів, гейміфікації, проєктного та проблемного навчання), що підвищує ефективність засвоєння екологічного змісту та рівень навчальної мотивації здобувачів освіти.

Дослідницька стратегія передбачає залучення здобувачів освіти до науково-дослідної діяльності з вивчення екологічних проблем, у тому числі регіонального рівня. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та наукового осмислення екологічних процесів.

Регіонально-орієнтована стратегія враховує природно-екологічні особливості конкретного регіону, що дозволяє формувати екологічну культуру на основі реальних екологічних проблем і сприяє усвідомленню значущості збереження природної спадщини;

Стратегія соціального партнерства передбачає взаємодію закладів вищої освіти з закладами загальної середньої освіти, громадськими організаціями та місцевими громадами, що розширює можливості практичної підготовки та формує соціально відповідальну позицію майбутнього фахівця.

Таким чином, реалізація окреслених стратегій забезпечує комплексний підхід до формування екологічної культури здобувачів вищої освіти, інтегруючи когнітивний, ціннісний і діяльнісний компоненти, що є необхідною умовою підготовки фахівця, здатного діяти відповідально в умовах сучасних екологічних викликів та орієнтованого на принципи сталого розвитку.

Висновки. Таким чином, із вище зазначеного можна зробити висновок, що формування екологічної культури здобувачів вищої освіти є складним, багаторівневим і цілеспрямованим процесом, ефективна реалізація якого забезпечується через впровадження комплексу взаємопов'язаних стратегій, що охоплюють освітній зміст, інноваційні технології навчання, дослідницьку діяльність та практико-орієнтовану підготовку.

Подальші наукові розвідки убачаємо у розробці теоретико-методичних засад формування екологічної культури здобувачів вищої освіти шляхом уточнення її структурних компонентів, критеріїв та рівнів сформованості. Перспективним є також дослідження ефективності інноваційних освітніх технологій у процесі екологічної підготовки майбутніх фахівців, а також вивчення регіональних особливостей реалізації екологічної освіти в закладах вищої освіти України.

Література:

1. Вибіркові дисципліни для здобувачів ОПП Початкова освіта другого (магістерського) рівня вищої освіти. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2025. URL: https://lnk.ua/cN4hy65ft.
2. Касьянова О. М., Демідова Ю. Є. Сутність та особливості формування екологічної культури майбутніх фахівців. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць. Харків: НТУ «ХПІ».* 2012. Вип. 30–31(34–35). С. 214–228.
3. Коренева І. М. Освіта для сталого розвитку: реалії України. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* 2018. Вип. 36. С.17–24.

4. Мартін А. М. Екологічна освіта в контексті сталого розвитку. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* (217). 2025. С.336–339. URL:https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-336-339.

5. Методичні рекомендації щодо виконання практичних і лабораторних занять для спеціальності 101 Екологія (магістр). Обов'язкові компоненти. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2025. URL:https://lnk.ua/sso8Yb7xq.

6. Методичні рекомендації щодо виконання практичних і лабораторних занять для спеціальності 101 Екологія (магістр). Вибіркові компоненти. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2025. URL: https://lnk.ua/OrQy7GHxL.

7. Нормативні навчальні дисципліни. ОПП Початкова освіта другого (магістерського) рівня вищої освіти. Карпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2025. URL: https://lnk.ua/1OHjPMg3I.

8. Освітні програми. Мукачівський державний університет. URL:https://msu.edu.ua/vstupniku/specialnosti-osvitni-programi/?utm_source=chatgpt.com.

9. Пометун О. І. Педагогічні засади освіти для сталого розвитку в Українській школі. *Український педагогічний журнал.* 2015. 1. С. 171–182.

10. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30.09.201 р. №722/2019. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019.

11. Сафранов Т. А. Екологізація вищої освіти як важлива складова освіти для сталого розвитку. *Сталий розвиток країни в рамках Європейської інтеграції: тези Всеукр. наук.-практ. конф., (7 лист. 2019 р.).* Житомир: Житомирська політехніка, 2019. URL:https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/ 12/11.pdf.

12. Скиба Ю. А., Лазебна О. М., Скиба М. М. Зміст і структура екологічної освіти в контексті сталого розвитку. *Збалансований (сталий) розвиток України – пріоритет національної політики: матеріали Всеукр. наук. екол. конф. (Київ, 26 жовт. 2010 р.).* Київ 2010. С. 450–453.

13. Стецула Н. Екологізація освіти як ключова тенденція сталого розвитку суспільства. *Молодь і ринок.* № 6/185. 2020. С.115–121.

14. Совгіра С. В. Передумови та формування екологічної культури особистості в контексті збалансованого розвитку. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженко*. 2016. Вип. 31. С.7–14.

15. Совгіра С., Браславська О. Освіта для сталого розвитку як основа формування екологічної культури майбутніх фахівців. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. (4). 2023. С.13–23. URL:https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2022.269289.

16. Цілі сталого розвитку: Україна 2020. Моніторинговий звіт / Держ. служба статистики України за підтримки ЮНІСЕФ в Україні. 2021. 92 с. URL:https://lnk.ua/ X7Pb8xJrq.

References:

1. Vybiŕkovi dystsypliny dlia zdobuvachiv OPP Pochatkova osvita druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity. Karpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 2025. Available at: https://lnk.ua/cN4hy65ft

2. Kasianova, O. M., Demidova, Yu. Ye. (2012). Sutnist ta osoblyvosti formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity. Kharkiv: NTU «KhPI», Issue 30–31 (34–35), pp. 214–228 [in Ukrainian].

3. Koreneva, I. M. (2018). Osvita dlia staloho rozvytku: realii Ukrainy. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka, Issue 36, pp. 17–24 [in Ukrainian].

4. Martin, A. M. (2025). Ekolohichna osvita v konteksti staloho rozvytku. Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky, Issue 217, pp. 336–339. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2025-1-217-336-339 [in Ukrainian].

5. Metodychni rekomendatsii shchodo vykonannia praktychnykh i laboratornykh zaniat dlia spetsialnosti 101 Ekolohiia (mahistr). Oboviazkovi komponenty. Karpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 2025. Available at: https://lnk.ua/sso8Yb7xq [in Ukrainian].

6. Metodychni rekomendatsii shchodo vykonannia praktychnykh i laboratornykh zaniat dlia spetsialnosti 101 Ekolohiia (mahistr). Vybiŕkovi komponenty. Karpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 2025. Available at: https://lnk.ua/OrQy7GHxL

7. Normatyvni navchalni dystsypliny. OPP Pochatkova osvita druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity. Karpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka. 2025. Available at: https://lnk.ua/1OHjPMg3I

8. Osvitni prohramy. Mukachivskyi derzhavnyi universytet. Available at: https://msu.edu.ua/vstupniku/specialnosti-osvitni-programi/

9. Pometun, O. I. (2015). Pedahohichni zasady osvity dlia staloho rozvytku v ukrainskii shkoli. Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal, no. 1, pp. 171–182.

10. Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 30.09.2019 № 722/2019. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019

11. Safranov, T. A. (2019). Ekolohizatsiia vyshchoi osvity yak vazhlyva skladova osvity dlia staloho rozvytku. In: Stalyi rozvytok krainy v ramkakh Yevropeiskoi intehratsii: Proceedings of the All-Ukrainian scientific-practical conference (Zhytomyr, November 7, 2019). Zhytomyr: Zhytomyrska politekhnika. Available at: https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/12/11.pdf [in Ukrainian].

12. Skyba, Yu. A., Lazebna, O. M., Skyba, M. M. (2010). Zmist i struktura ekolohichnoi osvity v konteksti staloho rozvytku. In: Zbalansovanyi (stalyi) rozvytok Ukrainy – priorytet natsionalnoi polityky: Proceedings of the All-Ukrainian environmental conference (Kyiv, October 26, 2010), pp. 450–453 [in Ukrainian].

13. Stetsula, N. (2020). Ekolohizatsiia osvity yak kliuchova tendentsiia staloho rozvytku suspilstva. Molod i rynok, no. 6 (185), pp. 115–121 [in Ukrainian].

14. Sovhira, S. V. (2016). Peredumovy ta formuvannia ekolohichnoi kultury osobystosti v konteksti zbalansovanoho rozvytku. Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka, Issue 31, pp. 7–14 [in Ukrainian].

15. Sovhira, S., Braslavska, O. (2023). Osvita dlia staloho rozvytku yak osnova formuvannia ekolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu, no. 4, pp. 13–23. https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2022.269289 [in Ukrainian].

16. Tsili staloho rozvytku: Ukraina 2020. Monitorynhovyi zvit. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy za pidtrymky UNICEF v Ukraini. 2021. Available at: https://lnk.ua/X7Pb8xJrq

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 373.2.016:796:373.2.064.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1154-1162

Черепаня Наталія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної та спеціальної освіти Мукачівського державного університету, м. Мукачево, https://orcid.org/0000-0002-8090-467X

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ РАННЬОГО ТА ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ПАРТНЕРСТВА СІМ'Ї ТА ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядається проблема фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку в умовах партнерської взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення гармонійного розвитку дитини, формування її здоров'я, рухової активності та базових життєвих компетентностей у сучасних умовах. Наголошується, що саме в ранньому та дошкільному віці закладаються основи фізичного розвитку та ставлення до здорового способу життя, що потребує узгоджених дій усіх учасників освітнього процесу.

У статті проаналізовано наукові підходи до фізичного виховання дітей, розкрито його мету, завдання (оздоровчі, освітні, виховні) та їх значення для всебічного розвитку особистості. Окреслено сутність рухової та здоров'язбережувальної компетентностей, а також визначено роль сім'ї у їх формуванні відповідно до вимог Державного стандарту дошкільної освіти. Підкреслено, що ефективність фізичного виховання значною мірою залежить від узгодженості дій педагогів і батьків.

Окрему увагу приділено сутності педагогічного партнерства між сім'єю та закладом дошкільної освіти. Розкрито його основні принципи, складові та умови ефективної реалізації, зокрема рівноправність, відкритість, взаємну відповідальність, співпрацю та добровільність. Обґрунтовано значення створення фізкультурно-оздоровчого середовища як у закладі освіти, так і в сім'ї, що сприяє розвитку рухової активності дитини.

Зроблено висновок, що педагогічне партнерство у контексті фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку передбачає спільну діяльність педагогів і батьків, спрямовану на формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та зміцнення здоров'я дитини. Відтак фізичне виховання дітей раннього та дошкільного віку в умовах партнерства сім'ї та закладу дошкільної освіти набуває комплексного характеру та забезпечує цілісний вплив на розвиток дитини, формування її здоров'я, рухової активності та життєво важливих компетентностей.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: діти раннього та дошкільного віку, здоров'я, фізичне виховання, здоров'язбережувальна компетентність, рухові вміння та навички, загальнорозвиваючі вправи, рухливі ігри, партнерська взаємодія.

Cherepania Nataliia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool and Special Education of Mukachevo State University, Mukachevo, https://orcid.org/0000-0002-8090-467X

PHYSICAL EDUCATION OF EARLY CHILDHOOD AND PRESCHOOL-AGED CHILDREN THROUGH PARTNERSHIP BETWEEN FAMILIES AND PRESCHOOLS

Abstract. The author of this article has examined the issue of physical education of early childhood and preschool-aged children within the framework of a partnership between the family and the preschool educational institution. The relevance of this study stems from the necessity to ensure the child's harmonious development, the promotion of their health, physical activity, and basic life skills in today's environment. It has been emphasized that the foundations of physical development and attitudes toward a healthy lifestyle are laid precisely during early childhood and preschool age, which requires coordinated efforts from all participants in the educational process.

In this article, scientific approaches to physical education for children have been analyzed, and its goals and objectives (health-related, educational, and developmental) and their significance for the comprehensive development of the individual have been explored. The essence of motor and health-preserving competencies has been outlined, and the role of the family in their development has been defined in accordance with the requirements of the State Standard for Preschool Education. It has also been emphasized that the effectiveness of physical education depends to a large extent on the coordination of efforts between educators and parents.

Special attention has been paid to the essence of the pedagogical partnership between the family and the preschool educational institution. Its basic principles, components, and conditions for effective implementation have been revealed, including equality, openness, mutual responsibility, cooperation, and voluntariness. The importance of creating a physical education and health-promoting environment both in the educational institution and in the family, which contributes to the development of the child's physical activity, has been substantiated.

It has been concluded that educational partnership in the context of physical education for early and preschool-aged children involves joint activities by educators and parents aimed at developing motor skills and abilities, enhancing

ISSN 3041-1572 Online

physical qualities, and promoting children's health. Consequently, physical education for early and preschool-age children, within the framework of a partnership between the family and the preschool education institution, takes on a comprehensive nature and ensures a holistic impact on the child's development, the formation of their health, motor activity, and vital competencies.

Keywords: children of early and preschool age, health, physical education, health-promoting competence, motor skills, general developmental exercises, active games, peer interaction.

Постановка проблеми. Фізичне виховання дітей раннього та дошкільного віку є важливою складовою їхнього всебічного розвитку, оскільки саме в цей період закладаються основи здоров'я, рухової активності та базових життєвих навичок. Регулярна рухова діяльність сприяє зміцненню організму дитини, розвитку координації рухів, витривалості та формуванню позитивного ставлення до активного способу життя. Гострі виклики сьогодення роблять питання організації фізичного виховання особливо актуальним для закладів дошкільної освіти (далі – ЗДО) та сім'ї.

Особливого значення набуває узгоджена взаємодія між сім'єю та ЗДО, оскільки саме ці два середовища найбільше впливають на щоденну рухову активність дитини. Виховання фізичної культури ефективніше тоді, коли воно підтримується як у спеціально організованому освітньому процесі, так і в домашніх умовах. Спільні підходи до організації рухового режиму, ігрової діяльності та активного дозвілля забезпечують цілісність впливу на розвиток дитини.

Водночас організація фізичного виховання в умовах партнерства сім'ї та ЗДО потребує системного підходу до узгодження дій, створення єдиних вимог та підтримки активної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Важливо забезпечити умови, за яких рухова активність дитини буде природною частиною її щоденного життя як у закладі освіти, так і вдома. Це сприяє формуванню стійкої мотивації до фізичної активності та зміцненню здоров'я дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про значну увагу науковців до проблеми фізичного виховання та фізичного розвитку дітей раннього й дошкільного віку. Зокрема, ці питання ґрунтовно розкрито у працях Т. Андрющенко, О. Богініч, Е. Вільчковського, Л. Загородньої, А. Залізняк, А. Кошель, Т. Ніколіної, С. Трачука, Ю. Шевченко та інших дослідників, що підкреслює актуальність і багатогранність зазначеної проблематики. Науковці наголошують на вагомості системного підходу до організації фізичного виховання, а також на необхідності створення умов для гармонійного розвитку рухової активності дітей у закладах дошкільної освіти.

Феномен партнерської взаємодії ЗДО та сім'ї досліджений Ю. Волинець, О. Онаць, О. Попович, Н. Стаднік, Л. Ющик та ін. У своїх працях вони підкреслюють значущість налагодження ефективної співпраці між педагогами та батьками як важливої умови всебічного розвитку дитини, підвищення якості освітнього процесу та забезпечення наступності виховних впливів у сім'ї й закладі дошкільної освіти.

Мета статті – обґрунтувати вагомість партнерської взаємодії сім'ї та закладу дошкільної освіти з питань фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку .

Виклад основного матеріалу. У вітчизняній системі дошкільної освіти фізичне виховання розглядається як важливий складник гармонійного розвитку дитини, що забезпечує формування її здоров'я, рухової активності та життєво необхідних умінь. Особливого значення воно набуває в ранньому та дошкільному віці, коли закладаються основи фізичного розвитку та ставлення до власного здоров'я.

Ключовими для дошкільної освіти компетентності дитини є рухова і здоров'язбережувальна. Рухова компетентність – це «здатність дитини до самостійного застосування життєво необхідних рухових умінь та навичок, фізичних якостей, рухового досвіду в різних життєвих ситуаціях» [6]. Здоров'язбережувальна компетентність – це «здатність дитини до застосування навичок здоров'язбережувальної поведінки відповідно до наявної життєвої ситуації; дотримання основ здорового способу життя, збереження та зміцнення здоров'я у повсякденній життєдіяльності» [6]. Державним стандартом дошкільної освіти визначено участь батьків у формуванні цих компетентностей, яка відбувається шляхом: дотримання спільних вимог щодо розпорядку дня, який відповідає віковим особливостям дитини; допомоги дитині у виконанні щоденних гігієнічних процедур, загартовувальних процедур, доступних в домашніх умовах; дитини до активної рухової діяльності вдома та на вулиці, проведення спільних ігор, розваг, інших форм спортивного дозвілля; прогулянок на свіжому повітрі за різних погодних умов; створення вдома сприятливого середовища за родинними традиціями здоров'язбереження, роз'яснення користі та шкоди певних дій як для власного здоров'я, так і членів родини; зацікавлення і заохочення дитини до вживання корисних для здоров'я продуктів харчування; закріплення в різних життєвих ситуаціях навичок безпечної поведінки вдома, на вулиці, громадських місцях; використання художніх творів (казки, оповідання, вірші, твори живопису тощо) про здоровий спосіб життя [6].

Фізичне виховання – це «організований педагогічний процес, спрямований на морфологічне і функціональне удосконалення організму людини, формування і поліпшення її основних життєво важливих рухових вмінь,

ISSN 3041-1572 Online

навичок і пов'язаних з ними знань» [1]. Фізичне виховання в закладі дошкільної освіти як «цілеспрямований педагогічний процес здійснюється всією системою організаційних форм, які передбачено програмою (щоденні заняття фізкультурою, ранкова гімнастика, рухливі ігри та ін.)» [1].

Метою фізичного виховання, починаючи з раннього дитинства, є формування фізично досконалої особистості, зміцнення здоров'я та підвищення її працездатності. Ця мета відображає як суспільні, так і індивідуальні інтереси кожної людини та реалізується через конкретні показники, зокрема рівень здоров'я, фізичний розвиток, рухову підготовленість і тривале збереження активності та життєздатності [1]. Мета фізичного виховання конкретизується в системі загальних завдань, які реалізуються з урахуванням вікових особливостей розвитку дітей. До них Е. Вільчковський та І. Куро зараховують оздоровчі, освітні та виховні завдання, що в сукупності забезпечують гармонійний фізичний і особистісний розвиток дитини. Розглянемо їх.

Оздоровчі завдання фізичного виховання спрямовані на охорону життя і зміцнення здоров'я дітей, їх всебічний фізичний розвиток, загартування організму та вдосконалення його функціональних можливостей. Вони передбачають підвищення фізичної та розумової працездатності, формування стійкості до несприятливих факторів зовнішнього середовища. Реалізація цих завдань забезпечується через створення раціональних умов життя (режим, харчування, гігієна), урізноманітнення форм рухової активності (заняття, ранкова гімнастика, рухливі ігри тощо) та систематичне підвищення рухової активності дітей упродовж дня.

Освітні завдання фізичного виховання спрямовані на формування у дітей системи рухових умінь і навичок, ігрових дій, а також елементарних уявлень і знань про користь фізичної культури, гігієну та правила безпечної поведінки. У дошкільному віці формується своєрідна «школа рухів», у межах якої діти опановують основні рухи: ходьбу, біг, стрибки, метання, лазіння, а також елементи спортивних ігор і вправ. Важливим є навчання дітей свідомо керувати своїми рухами в просторі, часі та за ступенем зусилля, що сприяє формуванню культури рухів і розвитку рухового досвіду.

Виховні завдання фізичного виховання спрямовані на формування моральних і вольових якостей особистості засобами фізичної культури. Заняття фізичними вправами, рухливі ігри та спортивні елементи сприяють розвитку дисциплінованості, колективізму, сміливості, рішучості, наполегливості та інших важливих рис характеру. У процесі подолання рухових труднощів діти вчаться долати страх, проявляти самостійність і впевненість у своїх силах, а також взаємодіяти в колективі. Крім того, фізична активність сприяє розвитку естетичних почуттів, формуванню уявлень про красу рухів і позитивного емоційного ставлення до занять фізичною культурою [1].

А. Залізняк підкреслює, що у фізичному вихованні провідне місце посідає навчання рухів дітей раннього віку. У цей період інтенсивно розвиваються їхні рухові можливості, зміцнюється м'язова система та вдосконалюється координація. Саме від дорослих значною мірою залежить, наскільки правильно й своєчасно дитина оволодіє основними рухами, адже недостатня увага до цього може спричинити відставання у психофізичному розвитку. З огляду на це особливого значення авторка надає педагогічному партнерству між закладом дошкільної освіти та батьками, яке спрямоване на забезпечення ефективного навчання рухів дітей раннього віку [3, с.92]. Далі розглянемо сутність педагогічного партнерства між закладом дошкільної освіти і сім'єю в контексті зазначеної проблематики.

Сутність партнерства, на думку О. Онаць, полягає у налагодженні стійких взаємозв'язків на засадах рівноправності, відкритості та взаємної вигоди між закладом освіти, учнями та їхніми батьками, педагогічними працівниками, представниками місцевої громади, меценатами, культурно-освітніми установами, громадськими організаціями та органами місцевого самоврядування. Така взаємодія спрямована на узгодження спільних дій, визначення ефективних напрямів співпраці та вирішення актуальних питань розвитку як самого закладу освіти, так і всіх учасників партнерства. До ключових ознак партнерства авторка відносить громадянську активність і відповідальність, взаємний розвиток і саморозвиток, співуправління та самоуправління, взаємовигідність, прозорість і відкритість, добровільність участі, чесність, взаємоповага та гідність, налагоджене багатостороннє спілкування, а також спільна відповідальність за результати співпраці [4].

Партнерська взаємодія трактується як «узгоджена діяльність учасників освітнього процесу – партнерів, яка спрямована на досягнення спільних цілей інноваційного розвитку закладу освіти, забезпечення якісної освіти і всебічного розвитку кожного, отримання очікуваних результатів та вирішення важливих завдань» [4]. Поділяємо наукову позицію О. Онаць, відповідно до якої ефективна організація партнерської взаємодії передбачає впровадження демократичних принципів в освітній і управлінський процеси, орієнтацію на навчання через практичний досвід, розвиток активної громадянської позиції всіх учасників освітнього процесу, а також відкритість до співпраці та обміну ідеями. Важливими є вміння визначати спільні цілі, знаходити точки дотику, узгоджувати рівень участі кожного партнера, забезпечувати інформування й координацію спільних дій, а також здатність працювати з інформацією та здійснювати взаємонавчання. Така взаємодія сприяє підвищенню іміджу закладу освіти, залученню додаткових ресурсів і партнерів, активізації місцевої громади, розвитку громадянської самосвідомості та формуванню традицій суспільної активності [4].

ISSN 3041-1572 Online

Новітні освітні орієнтири в Україні ґрунтуються на утвердженні партнерської позиції вихователя та налагодженні рівноправної взаємодії з дітьми як основи безперервної безпосередньо-освітньої діяльності у закладах дошкільної освіти. Емоційний комфорт дитини раннього віку, її впевненість у собі, відчуття захищеності, життєрадісний настрій і подальші успіхи значною мірою визначаються тим, як складаються її стосунки не лише з однолітками, а й із дорослими, що її оточують [2, с.123]. Взаємодія дорослого з дитиною відбувається переважно в межах двох основних соціальних інституцій – сім'ї та закладу дошкільної освіти – і реалізується у кількох формах. По-перше, дитина безпосередньо залучається до спільної активної діяльності з дорослим; по-друге, вона виступає спостерігачем за його діями; по-третє, дорослий передає знання та культурні зразки у готовому вигляді, які дитина здебільшого сприймає пасивно.

Автори підкреслюють, що у закладі дошкільної освіти важливим є впровадження ефективних і прийнятних форм взаємодії, а також чітких правил співпраці для всіх учасників освітнього процесу. Це передбачає формування відкритої освітньої системи, у якій узгоджуються спільні дії, спрямовані на створення сучасного й безпечного освітнього середовища. Особливого значення набуває побудова партнерських моделей взаємодії у трикутнику «дитина – вихователь – батьки», що відповідають актуальним освітнім потребам і суспільним запитам. Водночас важливим є об'єднання зусиль усіх сторін у питаннях самоосвіти батьків, підвищення їхньої відповідальності за здобуття дітьми дошкільної освіти, організацію освітньої взаємодії та збереження здоров'я дитини. Активна участь батьків в організації та проведенні освітніх, виховних, розвивальних, оздоровчих, спортивних, інформаційних і дозвіллєвих заходів сприяє зміцненню партнерських відносин і забезпечує цілісний розвиток дитини [2, с.127-128].

Відтак Ю. Волинець та співавтори основними складовими партнерської діяльності виокремлюють такі: створення мотиваційної ситуації через запрошення дитини до спільної діяльності; раціональна організація освітнього простору в закладі дошкільної освіти; а також активна участь вихователя у різних формах взаємодії з дітьми раннього віку [2, с.123].

Партнерська взаємодія з батьками дітей раннього віку, згідно з позицією О. Попович та Л. Ющик, полягає у формуванні спільного освітньо-виховного простору, у якому розвиток дитини підтримується через взаєморозуміння, довіру та співпрацю. Вона передбачає залучення батьків до процесу розвитку малюка, створення емоційно сприятливого середовища (вияв турботи, чутливе реагування на потреби дитини, що забезпечує відчуття безпеки та довіри), а також отримання практичних порад і корекцію виховних підходів відповідно до індивідуальних особливостей дитини. Погоджуємося з авторами, що така взаємодія сприяє забезпеченню найбільш сприятливих умов для

гармонійного й всебічного розвитку дитини на ранніх етапах її життя [5, с.190].

Враховуючи вимоги щодо фізичного виховання дітей, педагогічне партнерство трактується А. Залізняк як навчально-педагогічна взаємодія, у межах якої педагоги та батьки дітей раннього віку узгоджують єдині вимоги, підходи й методи виховання, активно застосовують ігрові вправи та рухливі ігри для формування рухових умінь у дітей, а також забезпечують створення однакових умов, що позитивно впливають на розвиток рухової активності малят. В основі такого партнерства лежить спільна відповідальність педагогів і батьків за результативність процесу навчання рухів дітей раннього віку. Воно ґрунтується на принципах відкритості, доступності, рівності, добровільності, співпраці, взаємної відповідальності, підтримки та прозорості внутрішніх процесів, що сприяє активнішому залученню батьків до освітнього процесу закладу дошкільної освіти [3, с.93].

Висновки. Отже, педагогічне партнерство у контексті фізичного виховання дітей раннього та дошкільного віку передбачає спільну діяльність педагогів і батьків, спрямовану на формування рухових умінь і навичок, розвиток фізичних якостей та зміцнення здоров'я дитини. Важливо, щоб дорослі дотримувалися єдиних підходів до організації рухової активності, використовували ігрові форми роботи, рухливі ігри та вправи, які відповідають віковим особливостям дітей.

Основою такої взаємодії є усвідомлення спільної відповідальності за фізичний розвиток дитини. Вихователі забезпечують науково-методичний супровід, організовують освітній процес у закладі дошкільної освіти, тоді як батьки продовжують і підтримують цей процес у сімейному середовищі. Узгодженість вимог і дій дорослих сприяє формуванню у дитини стійких рухових навичок та позитивної мотивації до фізичної активності.

Важливим аспектом партнерської взаємодії є створення фізкультурно-оздоровчого середовища для дитини. Воно передбачає організацію умов як у закладі дошкільної освіти, так і в сім'ї, що стимулюють рухову активність, самостійність і ініціативність малюка. Використання спільних ігор, вправ, прогулянок та спортивних заходів сприяє зміцненню здоров'я та розвитку фізичних якостей дітей. Не менш значущою є просвітницька робота з батьками, яка передбачає ознайомлення їх із віковими особливостями фізичного розвитку дітей, методами формування рухових умінь та способами організації рухової активності вдома. Це сприяє підвищенню педагогічної культури сім'ї та її активнішій участі в освітньому процесі.

Таким чином, фізичне виховання дітей раннього та дошкільного віку в умовах партнерства сім'ї та закладу дошкільної освіти набуває комплексного характеру. Воно забезпечує цілісний вплив на розвиток дитини, сприяє формуванню її здоров'я, рухової активності та життєво важливих компетентностей.

Література:

1. Вільчковський Е.С., Курок О.І. В46 Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. 428 с.
2. Волинець Ю.О., Стаднік Н.В., Панченко Т.Л. Організація партнерської взаємодії учасників освітнього процесу у групах раннього віку закладу дошкільної освіти. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»): журнал*, 2023. № 15(33). С. 120-132.
3. Залізняк А. Педагогічне партнерство дошкільного закладу та батьків з навчання рухів дітей раннього віку. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*, 2023. Вип. 1(27). С.91-97.
4. Онаць О.М. Підготовка учасників освітнього процесу до реалізації ідей партнерської взаємодії. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729513/1/О.Онаць_тези_.pdf
5. Попович О.М., Ющик Л.В. Теоретико-методологічні аспекти проблеми партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. *Інноваційна педагогіка*, 2025. Випуск 82. Том 2. С.187-190.
6. Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція. Наказ МОН України №33 від 12.01.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text

References:

1. Vilchkovsky, E.S., Kurok, O.I. (2008). Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia ditei doshkilnoho viku [Theory and methods of physical education of preschool children]. Sumy: VTD "University Book", 428 p. [in Ukrainian].
2. Volynets, Yu.O., Stadnik, N.V., Panchenko, T.L. (2023). Orhanizatsiia partnerskoi vzaiemodii uchasnykiv osvitnoho protsesu u hrupakh rannoho viku zakladu doshkilnoi osvity [Organization of partnership interaction of participants in the educational process in early age groups of a preschool educational institution]. Perspektyvy ta innovatsii nauky - Prospects and innovations of science. Vol. 15(33), pp. 120-132 [in Ukrainian].
3. Zaliznyak, A. (2023). Pedahohichne partnerstvo doshkilnoho zakladu ta batkiv z navchannia rukhiv ditei rannoho viku [Pedagogical partnership of preschool institution and parents in teaching movements to young children]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia - Problems of training a modern teacher. Vol. 1(27), pp.91-97 [in Ukrainian].
4. Onats, O.M. Pidhotovka uchasnykiv osvitnoho protsesu do realizatsii idei partnerskoi vzaiemodii [Preparing participants in the educational process for the implementation of ideas of partnership interaction]. Available at: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729513/1/О.Онац_тезы_.pdf [in Ukrainian].
5. Popovych, O.M., Yushchyk, L.V. (2025). eoretyko-metodolohichni aspekty problemy partnerskoi vzaiemodii z batkamy ditei rannoho viku [Theoretical and methodological aspects of the problem of partnership interaction with parents of young children]. Innovatsiina pedahohika - Innovative Pedagogy. Vol. 2, pp.187-190 [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Bazovoho komponenta doshkilnoi osvity [On approval of the Basic Component of Preschool Education (State Standard of Preschool Education) new edition]. Nakaz MON Ukrainy №33 vid 12.01.2021 - Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 33 of 12.01.2021. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0033729-21#Text [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 811.162.34

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1163-1174

Шевченко Володимир Миколайович доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри сурдопедагогіки та сурдопсихології імені Миколи Ярмаченка факультету спеціальної освіти та соціальної роботи, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0119-3206

ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ «УКРАЇНСЬКА МОВА»

Анотація. У статті розкрито теоретичні та практичні засади формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення навчального курсу «Українська мова». Обґрунтовано сутність мовленнєвої компетентності як інтегративного утворення, що охоплює знання мовленнєвих норм, уміння використовувати їх у різних комунікативних ситуаціях та здатність до ефективної мовленнєвої взаємодії. Визначено, що розвиток мовлення є ключовою умовою успішного навчання, соціалізації та особистісного становлення здобувачів освіти. Проаналізовано особливості формування мовленнєвої компетентності в сучасному освітньому середовищі з урахуванням потреб індивідуалізації навчання, активізації пізнавальної діяльності та впровадження інноваційних педагогічних технологій.

Акцентовано увагу на необхідності створення мовленнєво розвивального середовища, що передбачає використання інтерактивних методів навчання, візуальної підтримки, комунікативно спрямованих завдань і ситуацій реального спілкування. Окреслено ефективні підходи до розвитку всіх видів мовленнєвої діяльності: слухання, говоріння, читання та письма, а також підкреслено значення системної роботи над лексичним збагаченням, граматичною правильністю та зв’язністю мовлення.

Доведено, що результативність формування мовленнєвої компетентності залежить від урахування вікових та індивідуальних особливостей здобувачів освіти, забезпечення мотиваційної складової навчання та організації цілеспрямованої педагогічної взаємодії. Визначено перспективи вдосконалення освітнього процесу, пов’язані з інтеграцією цифрових ресурсів, розвитком комунікативної активності та формуванням здатності до самовираження засобами мови.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: мовленнєва компетентність, здобувачі освіти, українська мова, комунікативна діяльність, мовленнєвий розвиток, спеціальна освіта, педагогічні технології.

Shevchenko Volodymyr Mykolayovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Deaf Pedagogy and Deaf Psychology named after M.D. Yarmachenko, Faculty of Special and Inclusive Education, Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0119-3206

FORMATION OF SPEECH COMPETENCE OF STUDENTS DURING THE STUDY OF THE UKRAINIAN LANGUAGE COURSE

Abstract. The article reveals the theoretical and practical principles of the formation of speech competence of students in the process of studying the educational course "Ukrainian Language". The essence of speech competence as an integrative formation that includes knowledge of speech norms, the ability to use them in various communicative situations and the ability to effective speech interaction is substantiated. It is determined that the development of speech is a key condition for successful learning, socialization and personal development of students. The features of the formation of speech competence in the modern educational environment are analyzed, taking into account the needs of individualization of learning, activation of cognitive activity and the introduction of innovative pedagogical technologies. Attention is focused on the need to create a speech-developing environment that involves the use of interactive teaching methods, visual support, communicatively directed tasks and situations of real communication. Effective approaches to the development of all types of speech activity are outlined: listening, speaking, reading and writing, and the importance of systematic work on lexical enrichment, grammatical correctness and coherence of speech is emphasized.

It is proven that the effectiveness of the formation of speech competence depends on taking into account the age and individual characteristics of students, ensuring the motivational component of learning and organizing purposeful pedagogical interaction. Prospects for improving the educational process related to the integration of digital resources, the development of communicative activity and the formation of the ability to express oneself through language are identified.

Keywords: speech competence, students, Ukrainian language, communicative activity, speech development, special education, pedagogical technologies.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації освітнього простору, зумовлених суспільними, культурними та технологічними змінами,

особливої ваги набуває проблема формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти як однієї з базових складових їхньої загальної та ключової компетентнісної підготовки. Володіння українською мовою не лише на рівні знань про її систему, а й на рівні практичного, свідомого й доречного використання у різних комунікативних ситуаціях є необхідною умовою успішної соціалізації особистості, її подальшої професійної реалізації та активної участі в суспільному житті [2, с. 272].

Значущість означеної проблеми посилюється в контексті компетентнісного підходу до навчання, який передбачає орієнтацію освітнього процесу не лише на засвоєння теоретичних знань, а насамперед на формування здатності ефективно діяти, спілкуватися, мислити критично та творчо застосовувати набуті знання у практичній діяльності. У цьому аспекті мовленнєва компетентність виступає інтегративною характеристикою особистості, що поєднує мовленнєві знання, комунікативні вміння, соціокультурний досвід і здатність до відповідної мовленнєвої поведінки.

Актуальність дослідження зумовлена також наявними труднощами, які спостерігаються у здобувачів освіти, зокрема і з особливими освітніми потребами (ООП), під час оволодіння мовленнєвими вміннями, а саме: недостатній рівень сформованості зв'язного мовлення, обмежений словниковий запас, труднощі у побудові логічно завершених висловлювань, невміння адаптувати мовлення до конкретної ситуації спілкування. Це свідчить про потребу вдосконалення змісту, форм і методів навчання української мови, спрямованих на активізацію мовленнєвої діяльності та розвиток комунікативної компетентності [1, с. 344].

Окремої уваги потребує впровадження інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання, цифрових ресурсів, які створюють умови для підвищення мотивації до вивчення мови, розвитку пізнавальної активності та формування навичок ефективної комунікації. Водночас важливим є забезпечення індивідуалізації навчання, урахування вікових, психологічних та освітніх потреб здобувачів освіти, що сприяє більш повному засвоєнню предмета і розкриттю їхнього мовленнєвого потенціалу. Актуальність дослідження визначається необхідністю наукового обґрунтування та практичного впровадження ефективних підходів до формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти, зокрема з ООП, у процесі вивчення навчального курсу «Українська мова», що відповідає сучасним вимогам розвитку освіти та суспільства загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс засвідчує підвищений інтерес до проблеми формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти як складника їхньої загальної комунікативної підготовки. У наукових працях останніх років простежується тенденція до

ISSN 3041-1572 Online

переосмислення сутності мовленнєвої компетентності як інтегративного утворення, що поєднує мовленнєві знання, практичні вміння й навички, а також здатність до ефективної комунікації у різних соціальних ситуаціях (І. Баранець, І. Білодід, О. Бондар, А. Грищенко, Ю. Карпенко, Л. Мацько, М. Плющ, К. Ратієва, І. Цюпак, Л. Шевченко та ін.).

Дослідження у сфері мовленнєвої освіти акцентують увагу на взаємозв'язку мовної та мовленнєвої компетентностей, які розглядаються як взаємодоповнювальні складові комунікативної компетентності особистості. Науковці підкреслюють, що формування мовленнєвих умінь відбувається не ізольовано, а в процесі цілеспрямованої діяльності, що включає слухання, мовлення, читання та письмо, і передбачає активне застосування мовленнєвих знань у практичних ситуаціях спілкування. Окремий напрям досліджень пов'язаний із визначенням ефективних педагогічних умов формування мовленнєвої компетентності. У наукових публікаціях обґрунтовується доцільність використання комунікативно-діяльнісного та компетентнісного підходів, інтерактивних методів навчання, мовленнєвих вправ і завдань, що моделюють реальні ситуації спілкування. Зазначається, що саме практична спрямованість навчання сприяє формуванню здатності до аргументованого висловлення думок, розуміння інформації та її відтворення в усній і писемній формах (І. Баранець, О. Кучерук, М. Пентилюк, О. Полянічко, Н. Сіранчук, В. Тихоша, Л. Шевченко).

У сучасних дослідженнях також приділяється значна увага питанням формування мовленнєвої компетентності в різних освітніх контекстах: у початковій, середній та вищій освіті, а також у роботі з особами з особливими освітніми потребами. Зокрема, наголошується на необхідності врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, створення сприятливого мовленнєвого середовища та використання спеціальних психолого-педагогічних технологій, спрямованих на розвиток мовленнєвої активності та соціальної взаємодії. Поряд з цим, у наукових працях висвітлюються питання професійно орієнтованого формування мовленнєвої компетентності, що передбачає розвиток культури мовлення, точності, логічності та доречності висловлювань у фаховій діяльності. Зазначається, що рівень сформованості мовленнєвої компетентності є важливим показником готовності особистості до професійної та соціальної комунікації [3, с. 500].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про багатовекторність підходів до розв'язання проблеми формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти та актуальність подальших наукових пошуків у цьому напрямі, зокрема щодо удосконалення методичного забезпечення навчального процесу, впровадження інноваційних технологій та розширення практичної спрямованості навчання української мови.

Мета статті – науково обґрунтувати ефективні методи і підходи до формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти у процесі вивчення курсу «Українська мова», проаналізувати сучасні стратегії розвитку усного й писемного мовлення та визначити шляхи підвищення їхньої комунікативної спроможності на основі інтеграції теоретичних знань і практичних навичок.

Виклад основного матеріалу полягає у комплексному поетапному аналізі науково-теоретичних і методичних джерел, що висвітлюють проблему формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти. На першому етапі здійснено систематизацію сучасних досліджень розвитку усного й писемного мовлення; на другому – проведено порівняльний аналіз педагогічних підходів і методик, запропонованих різними авторами; на третьому – виокремлено ключові принципи та умови ефективного формування мовленнєвої компетентності в освітньому процесі. Завершальним етапом стало узагальнення отриманих результатів і визначення напрямів їх подальшого впровадження у практику викладання курсу «Українська мова» [4, с. 148].

Формування мовленнєвої компетентності розглядається сучасними лінгвістами та педагогами як складний інтегрований процес, що передбачає розвиток знань, умінь і навичок у сфері усного та писемного мовлення, а також здатності ефективно використовувати мову у різних соціокультурних і професійних контекстах. Згідно з дослідженнями українських та зарубіжних учених, мовленнєва компетентність включає такі взаємопов'язані компоненти: лексичний, граматичний, фонетичний, прагматичний і соціолінгвістичний, а також когнітивний, що відображає здатність організовувати думку та передавати інформацію відповідно до цілей комунікації.

Наукові праці доводять, що процес формування мовленнєвої компетентності не обмежується механічним засвоєнням граматичних правил або розширенням словникового запасу. Він включає розвиток комунікативних стратегій, уміння моделювати мовленнєві ситуації, аналізувати мовленнєві помилки та корегувати власне мовлення. Такий підхід забезпечує комплексний розвиток мовленнєвих здібностей та сприяє підвищенню рівня самостійності здобувачів освіти у навчальній діяльності. Важливим компонентом формування мовленнєвої компетентності є інтеграція теоретичних знань з практичними завданнями. Зокрема, сучасні методики навчання української мови передбачають використання рольових ігор, дискусій, проектної діяльності, мультимедійних технологій та вправ на розширення словникового запасу в контексті реальних комунікативних ситуацій. Такі підходи дозволяють розвивати не лише технічні мовні навички, а й когнітивні, емоційні та соціальні уміння, що є невід'ємною частиною загальної компетентності здобувачів освіти [5, с. 26].

ISSN 3041-1572 Online

Згідно з концепцією комунікативно-діяльнісного підходу, мовленнєва компетентність формується через активну взаємодію здобувачів освіти в навчальному процесі. Теоретичні дослідження свідчать, що систематичне застосування інтерактивних методів сприяє розвитку критичного мислення, уміння формулювати власну позицію, аналізувати інформацію та будувати аргументовані висловлювання. Окрім того, практична діяльність у групах стимулює розвиток соціальних навичок, необхідних для успішної комунікації та ефективного вирішення комунікативних завдань.

Особливе значення у теоретичному аспекті має вивчення психологічних чинників, що впливають на формування мовленнєвої компетентності. Дослідження показують, що мотивація, самостійність, впевненість у власних силах та готовність до експериментування з мовленнєвими засобами значно підвищують ефективність навчального процесу. Окрім того, врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти, зокрема з ООП, дозволяє оптимізувати навчальні завдання та створювати умови для поступового нарощування мовленнєвих навичок [5, с. 31].

Серед педагогічних підходів до формування мовленнєвої компетентності значне місце займають комунікативно-діяльнісний та інтегративний підходи. Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає активне залучення студентів до мовленнєвої практики через дискусії, рольові ігри, дебати, створення презентацій та проектів. Основна мета цього підходу полягає у формуванні здатності здобувачів освіти до самостійного вибору мовленнєвих засобів та застосування їх у реальних соціальних ситуаціях. Інтегративний підхід передбачає поєднання теоретичних знань з практичними навичками та міжпредметну інтеграцію. Наприклад, вивчення теми з граматики чи лексики під час уроку української мови може бути пов’язане з історичними, культурологічними або соціальними аспектами, що розширює контекст використання мовленнєвих засобів. Дослідження показують, що такий підхід сприяє більш глибокому засвоєнню матеріалу та формуванню стійких навичок мовленнєвої діяльності [6, с. 34].

Мовленнєва компетентність охоплює не лише знання правил граматики, орфографії та лексики, а й уміння застосовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях, здатність до самостійного мовленнєвого самовиразу та розвитку комунікативної гнучкості. На сучасному етапі розвитку української освіти проблема формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти набуває особливої актуальності у зв’язку з інтеграцією національних освітніх стандартів, сучасних методичних підходів і педагогічних технологій, що забезпечують ефективність навчального процесу. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що мовленнєва компетентність є інтегрованим психолінгвістичним утворенням, яке включає лексичний, граматичний, фонетичний,

прагматичний, соціолінгвістичний та когнітивний компоненти. Кожен із зазначених елементів взаємопов'язаний і забезпечує цілісність мовленнєвої діяльності. Лексичний компонент передбачає активне використання словникового запасу, здатність до добору слів у різних комунікативних ситуаціях, граматичний – правильну побудову речень, узгодження частин мови та застосування синтаксичних структур. Фонетичний аспект включає вимову, інтонацію та ритміку мовлення, а прагматичний та соціолінгвістичний компоненти визначають відповідне використання мовленнєвих засобів залежно від комунікативних цілей і соціального контексту. Когнітивний компонент проявляється у здатності логічно будувати мовлення, аналізувати та систематизувати інформацію, формулювати аргументовані висловлювання й робити висновки [6, с. 44].

Педагогічні підходи до формування мовленнєвої компетентності включають комунікативно-діяльнісний та інтегративний підходи. Комунікативно-діяльнісний підхід передбачає активне залучення здобувачів освіти, зокрема з ООП, до дискусій, дебатів, рольових ігор, створення презентацій і спільних проектів. Основна мета цього підходу полягає у формуванні здатності самостійного вибору мовленнєвих засобів та їх відповідного застосування у реальних комунікативних ситуаціях. Інтегративний підхід поєднує теоретичні знання та практичні навички, забезпечуючи міжпредметну інтеграцію й контекстне використання мовленнєвого матеріалу. Зокрема, теми з граматики чи лексики можуть бути інтегровані з історичними, культурологічними або соціальними аспектами, що сприяє більш глибокому засвоєнню знань і розвитку навичок їх практичного застосування [7, с. 34].

Практичні методики формування мовленнєвої компетентності передбачають активну комунікативну діяльність здобувачів освіти. До них належать проектна діяльність, рольові ігри, дискусії, дебати та інтерактивні вправи з використанням сучасних цифрових технологій. Проектна діяльність сприяє розвитку уміння структурувати мовлення, висловлювати власну думку та аргументувати позицію, рольові ігри імітують реальні комунікативні ситуації й формують мовленнєву гнучкість, дискусії та дебати стимулюють критичне мислення й здатність до логічного викладу думок, а інтерактивні вправи забезпечують активну мовленнєву практику в умовах спільної діяльності [7, с. 38].

Психолого-педагогічні фактори значною мірою визначають ефективність формування мовленнєвої компетентності. Мотивація, самостійність, готовність до експериментування з мовленнєвими засобами, впевненість у власних силах, індивідуальні особливості здобувачів освіти та рівень попередніх знань істотно впливають на рівень сформованості мовленнєвої компетентності. Урахування цих факторів дає змогу адаптувати навчальні завдання,

ISSN 3041-1572 Online

стимулювати поступовий розвиток мовленнєвих умінь і забезпечити цілісний процес мовленнєвого навчання [8, с. 51].

Звернення до зарубіжного досвіду свідчить про високу ефективність інтегративних та комунікативних методик, оскільки мовленнєва підготовка активно поєднується з культурними, історичними та соціальними контекстами, а також проектною діяльністю. В Україні, незважаючи на значний прогрес у розробці підручників і методичних рекомендацій, традиційно переважає акцент на граматику та письмові вправи. Тому інтеграція сучасних методичних підходів із зарубіжним досвідом є надзвичайно актуальною для підвищення ефективності формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти, зокрема з ООП [8, с. 56].

Узагальнення наукового аналізу підтверджує, що ефективне формування мовленнєвої компетентності можливо лише за умови системного підходу, який включає інтеграцію теоретичних знань із практичними завданнями, активне використання інтерактивних методик, врахування психолого-педагогічних особливостей здобувачів освіти та поетапне нарощування складності завдань. Такий комплексний підхід забезпечує розвиток усного та писемного мовлення, лексичної й граматичної компетентності, когнітивних та соціальних умінь, а також здатності до відповідної комунікації у різних соціальних і професійних ситуаціях. Формування мовленнєвої компетентності, як показує аналіз, є безпосередньо пов'язаним із розвитком загальної комунікативної культури здобувачів освіти, їхнього критичного мислення, творчої активності та готовності до ефективної взаємодії у суспільстві. Систематичне впровадження інтегративних, комунікативних та інтерактивних методик у навчальний процес курсу «Українська мова» створює умови для сталого розвитку мовленнєвої компетентності, сприяє формуванню високого рівня мовленнєвої самостійності та підвищує якість навчальних результатів [9, с. 537].

Формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти, зокрема з ООП, значною мірою залежить від методичного забезпечення навчального процесу та системності застосування різних педагогічних технологій. Серед ефективних засобів розвитку мовленнєвої компетентності особливе місце займають вправи, спрямовані на розвиток усного мовлення, письмових навичок, лексико-граматичної та фонетичної компетентності. До таких вправ належать завдання на складання розгорнутих описів подій, аналіз художніх текстів із подальшим усним переказом, створення есе та письмових аргументованих висловлювань на задані теми, що стимулює здобувачів освіти до логічного структурування мовлення та розвитку аргументації.

Активне використання рольових ігор у навчальному процесі дозволяє відтворити реальні комунікативні ситуації, у яких здобувачі освіти змушені застосовувати різноманітні мовленнєві засоби для досягнення конкретних

цілей. Наприклад, моделювання інтерв'ю, ділового спілкування, діалогів у побутових або професійних ситуаціях формує практичні мовленнєві уміння та підвищує їх впевненість у власних комунікативних можливостях. Впровадження проектної діяльності дозволяє здобувачам освіти здійснювати комплексне застосування знань із різних галузей, аналізувати інформацію, обговорювати результати в групах та презентувати власні висновки, що значно підвищує ефективність формування когнітивних і мовленнєвих навичок.

Інтерактивні методики, включаючи роботу в парах і малих групах, дискусії та обговорення проблемних питань сприяють розвитку комунікативних компетенцій, критичного мислення та вміння працювати у команді. Використання мультимедійних засобів, цифрових платформ та онлайн-платформ для створення інтерактивних завдань дозволяє урізноманітнити навчальний процес, підвищити його динамічність та залученість здобувачів освіти, зокрема з ООП. Так, інтерактивні вправи з аудіо- та відеоматеріалами стимулюють розвиток фонетичної та лексичної компетентності, допомагають формувати навички аудіювання та усного мовлення в різноманітних комунікативних ситуаціях [10, с. 400].

Психолого-педагогічні аспекти формування мовленнєвої компетентності є не менш важливими. Мотиваційна готовність до навчання, позитивна внутрішня установка на розвиток мовленнєвих навичок, емоційна підтримка педагога та уміння організувати власну діяльність впливають на успішність формування мовленнєвої компетентності. Систематичне використання завдань з поступовим збільшенням рівня складності сприяє розвитку самостійності здобувачів освіти, стимулює внутрішню мотивацію та формує відповідальність за власний навчальний результат. Особлива увага приділяється процесу самооцінювання та взаємного оцінювання, що дозволяє здобувачам освіти усвідомити рівень власної мовленнєвої компетентності, виявити слабкі місця та коригувати власну діяльність [11, с. 66].

Важливим напрямом розвитку мовленнєвої компетентності є врахування міжкультурного аспекту, що передбачає знайомство з культурними традиціями та соціальними нормами, які впливають на мовленнєву поведінку. Використання текстів різного функціонального стилю, включаючи публіцистичні, наукові, художні та офіційно-ділові, сприяє формуванню умінь відповідного використання мовленнєвих засобів у різних комунікативних контекстах. Окрім того, робота з міжпредметними зв'язками дозволяє здобувачам освіти формувати комплексні уявлення про навколишній світ, розвивати аналітичне мислення та вміння структурувати мовлення відповідно до завдань конкретної діяльності [11, с. 72].

Порівняльний аналіз українського та зарубіжного досвіду показує, що в зарубіжних країнах навчальні програми значною мірою орієнтовані на

інтеграцію мовленнєвої практики з соціокультурним контекстом та проектною діяльністю, що забезпечує реальну мотивацію для використання мовленнєвих навичок у повсякденному житті. В Україні хоча й спостерігається значне покращення методичного забезпечення навчання української мови, переважає акцент на граматику та письмові вправи, що обмежує розвиток усного мовлення та соціальної комунікативної компетентності. Впровадження інтерактивних та комунікативних методик, а також комплексних проектних завдань дозволяє подолати ці обмеження та сприяє формуванню цілісної мовленнєвої компетентності здобувачів освіти [12, с. 303].

Проведений теоретичний аналіз і практичні висновки підтверджують, що формування мовленнєвої компетентності здобувачів освіти є комплексним процесом, який потребує цілісного педагогічного підходу, інтеграції теоретичних знань з практичними завданнями, застосування сучасних інтерактивних методик та урахування психолого-педагогічних особливостей здобувачів освіти. Реалізація таких умов у процесі вивчення курсу «Українська мова» забезпечує системне формування мовленнєвої компетентності та підвищує ефективність навчального процесу, сприяючи розвитку всебічно компетентної особистості здобувача освіти [13, с. 202].

Висновки. Підводячи підсумки зазначимо, що мовленнєва компетентність здобувачів освіти є інтегрованою системою лексичних, граматичних, фонетичних, прагматичних, соціолінгвістичних і когнітивних компонентів, взаємодія яких забезпечує ефективну мовленнєву діяльність. Її формування потребує системного підходу, що передбачає поєднання теоретичних знань із практичними комунікативними завданнями, використання інтерактивних і проєктних методик та врахування індивідуальних особливостей здобувачів освіти. Застосування рольових ігор, дискусій і проєктної діяльності сприяє розвитку усного й писемного мовлення, підвищує мотивацію та критичне мислення. Узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду підтверджує ефективність інтеграції соціокультурного контексту в навчанні мови.

Перспективи подальших досліджень пов’язані з аналізом ефективності інтерактивних методик, розробкою адаптивних моделей формування мовленнєвої компетентності для різних груп здобувачів освіти, упровадженням цифрових технологій та вдосконаленням підходів до її оцінювання.

Література:

1. Бацевич Ф.С. (2004). Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ. Академія. 344 с.

2. Богуш, О.С. Трифонова, О.І. Кисельова та ін. (2008). Формування мовної особистості на різних вікових етапах: монографія. А.М. Одеса. ПНЦ АПН України. 272 с.

3. Вовк О.І. (2013). Комунікативно-когнітивна компетентність майбутніх філологів: нова парадигма сучасної освіти. Черкаси. Видавець Чабаненко Ю.А. 500 с.

4. Кучерук О.А., Магдич Т.П. (2022). Громадянська компетентність у навчанні української мови учнів старших класів: навчально-методичний посібник. Житомир. Рута. 148 с.

5. Кучерук О.А. (2018). Формування лексичної компетентності учнів у процесі навчання української мови з використанням методу проектів. Українська мова і література в школах України. № 1. С. 26–31.

6. Лавренюк В.В. (2018). Інноваційні і традиційні підходи у викладанні лінгвістичних дисциплін. Перспективні напрями розвитку науки та техніки: матеріали XVIII наук.-практ. конф., м. Вінниця, 23 берез. 2018 р. Вінниця. С. 34-44.

7. Лопушинський І.П. (2006). Забезпечення конституційного статусу державної мови у вищій школі України сьогодення як належна перспектива мовленнєвої фахової практики. Державне управління: теорія і практика: електрон. наук. фах. видання НАДУ. № 1 С. 34-38.

8. Субота Л.С. (2023). Методи формування мовленнєвої компетенції у студентів молодших курсів. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Філологія. (1 (6), 51-56.

9. Омельчук С.А. (2014). Методика навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу: дис. док. пед. наук: 13.00.02. Херсон. 537 с.

10. Пентилюк М.І. (2004). Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах: підруч. для студ. філол. факул. України. К. Ленвіт. 400 с.

11. Пометун О.І. (2004). Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики. Київ. К.І.С. С. 66-72.

12. Сіранчук Н.М. (2020). До проблеми створення методичної системи формування лексичної компетентності учнів. Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Філологія». Вип. 9 (77). С. 303-306.

13. Трошина С.В. (2021). Комунікативний підхід у викладанні української мови за професійним спрямуванням. Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць. К. Талком. С. 202-205.

References:

1.Batsevych F.S. (2004). Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk. [Fundamentals of communicative linguistics: textbook]. Kyiv. Akademiia. 344 s. [in Ukrainian].

2.Bohush, O.S. Tryfonova, O.I. Kyselova ta in. (2008). Formuvannia movnoi osobystosti na riznykh vikovykh etapakh: monohrafiia. [Formation of linguistic personality at different age stages: monograph]. A.M. Odesa. PNTs APN Ukrainy. 272 s. [in Ukrainian].

3.Vovk O.I. (2013). Komunikatyvno-kohnityvna kompetentnist maibutnikh filolohiv: nova paradyhma suchasnoi osvity. [Communicative-cognitive competence of future philologists: a new paradigm of modern education]. Cherkasy. Vydavets Chabanenko Yu.A. 500 s. [in Ukrainian].

4.Kucheruk O.A., Mahdych T.P. (2022). Hromadianska kompetentnist u navchanni ukrainskoi movy uchniv starshykh klasiv: navchalno-metodychnyi posibnyk. [Civic competence in teaching Ukrainian to high school students: a teaching and methodological manual]. Zhytomyr. Ruta. 148 s. [in Ukrainian].

5.Kucheruk O.A. (2018). Formuvannia leksychnoi kompetentnosti uchniv u protsesi navchannia ukrainskoi movy z vykorystanniam metodu proektiv. [Formation of students' lexical competence in the process of teaching the Ukrainian language using the project method]. Ukrainska mova i literatura v shkolakh Ukrainy. № 1. S. 26–31. [in Ukrainian].

6.Lavreniuk V.V. (2018). Innovatsiini i tradytsiini pidkhody u vykladanni linhvistychnykh dystsyplin. [Innovative and traditional approaches in teaching linguistic disciplines]. Perspektyvni napriamy rozvytku nauky ta tekhniky: materialy KhVIII nauk.-prakt. konf., m. Vinnytsia, 23 berez. 2018 r. Vinnytsia. S. 34–44. [in Ukrainian].

7.Lopushynskyi I.P. (2006). Zabezpechennia konstytutsiinoho statusu derzhavnoi movy u vyshchii shkoli Ukrainy sohodennia yak nalezhna perspektyva movlennievoi fakhovoi praktyky. [Ensuring the constitutional status of the state language in higher education in Ukraine today as a proper perspective for professional speech practice]. Derzhavne upravlinnia: teoriia i praktyka: elektron. nauk. fakh. vydannia NADU. № 1 S. 34-38. [in Ukrainian].

8.Subota L.S. (2023). Metody formuvannia movlennievoi kompetentsii u studentiv molodshykh kursiv. [Methods of developing speech competence in junior students]. Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Filolohiia. (1 (6), 51-56. [in Ukrainian].

9.Omelchuk S.A. (2014). Metodyka navchannia morfolohii ukrainskoi movy v osnovnii shkoli na zasadakh doslidnytskoho pidkhodu: dys. dok. ped. nauk: 13.00.02. [Methodology of teaching morphology of the Ukrainian language in primary school based on the research approach: Dissertation of Doctor of Pedagogical Sciences]. Kherson. 537 s. [in Ukrainian].

10.Pentyliuk M.I. (2004). Metodyka navchannia ukrainskoi movy v serednikh osvitnikh zakladakh: pidruch. dlia stud. filol. fakul. [Methodology of teaching the Ukrainian language in secondary educational institutions: a textbook for students of philological faculties]. Ukrainy. K. Lenvit. 400 s. [in Ukrainian].

11.Pometun O.I. (2004). Dyskusiia ukrainskykh pedahohiv navkolo pytan zaprovadzhennia kompetentnisnoho pidkhodu v ukrainskii osviti. Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy. [Discussion of Ukrainian teachers on the issues of introducing a competency-based approach in Ukrainian education]. Biblioteka z osvitnoi polityky. Kyiv. K.I.S. S. 66–72. [in Ukrainian].

12.Siranchuk N.M. (2020). Do problemy stvorennia metodychnoi systemy formuvannia leksychnoi kompetentnosti uchniv. [To the problem of creating a methodological system for the formation of students' lexical competence]. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», seriia «Filolohiia». Vyp. 9 (77). S. 303-306.

13.Troshyna S.V. (2021). Komunikatyvnyi pidkhid u vykladanni ukrainskoi movy za profesiinym spriamuvanniam. [Communicative approach in teaching Ukrainian language in a professional context]. Natsionalna identychnist v movi i kulturi: zbirnyk naukovykh prats. K. Talkom. S. 202–205. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 796.01:159.944.4-057.87

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1175-1186

Шинкарьова Олена Дмитрівна доктор філософії з професійної освіти, доцент, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0002-8034-1360

Гончаренко Володимир Іванович Заслужений тренер України, кандидат наук з фізичного виховання і спорту, професор кафедри олімпійського та професійного спорту, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org0000-0002-7606-2182

Дубовой Володимир Володимирович доктор філософії з професійної освіти, старший викладач кафедри олімпійського та професійного спорту, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0002-9400-3012

Шинкарьов Сергій Іванович кандидат біологічних наук, доцент, доцент кафедри олімпійського та професійного спорту, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, https://orcid.org/0000-0003-1994-3087

ОПТИМІЗАЦІЯ СПІВВІДНОШЕННЯ НАВАНТАЖЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ЯК ЧИННИК АДАПТАЦІЇ ОРГАНІЗМУ

Анотація. У статті здійснено комплексний науковий аналіз взаємозв'язку навантаження та відпочинку як фундаментальної детермінанти адаптаційних процесів в організмі суб'єктів фізичного виховання та спорту. Обґрунтовано, що сучасна парадигма спортивної підготовки вимагає відмови від лінійних моделей планування на користь динамічного управління адаптаційним резервом. Автором доведено, що ефективність переходу організму до фази суперкомпенсації критично залежить від точності синхронізації тренувальних стресорів із індивідуальними темпами біологічного відновлення.

Особливу увагу приділено науковому обґрунтуванню інтеграції цифрових технологій у систему моніторингу тренувального процесу. Висвітлено роль інноваційних інструментів (GPS-сенсорів, акселерометрії, аналізу варіабельності серцевого ритму) у диференціації зовнішнього та внутрішнього навантаження. Виявлено, що об'єктивізація даних про поточний функціональ-

ний стан дозволяє нівелювати ризики кумуляції втоми та виникнення дедаптивних реакцій, що є стратегічно важливим для збереження здоров'я атлетів та учнівської молоді в умовах інтенсифікації навчання та спортивної діяльності.

У роботі вперше систематизовано взаємозв'язок між типами фізичних навантажень та специфічними режимами відпочинку в контексті формування професійної майстерності майбутніх фахівців фізичної культури. Розкрито акмеологічні засади підготовки спеціалістів, де здатність до раціональної саморегуляції навантаження розглядається як ключова професійна компетентність. Аргументовано, що використання циклічних видів спорту та ігрових методик у поєднанні з цифровим контролем створює стійку базу для довготривалої адаптації та психоемоційної стійкості до стресових чинників.

Сформульовано висновки щодо необхідності впровадження інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень у практику спортивного тренування. Результати дослідження мають практичну цінність для тренерів, викладачів закладів вищої освіти та фахівців із фізичної реабілітації, оскільки пропонують методичний алгоритм оптимізації тренувальних циклів на основі синергії класичних принципів періодизації та новітніх технологічних рішень.

Ключові слова: адаптація; фізичне навантаження; відпочинок; суперкомпенсація; цифрові технології; моніторинг.

Shynkarova Olena PhD in Professional Education, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Olympic and Professional Sport, State Institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko", Lubny, https://orcid.org/0000-0002-8034-1360

Goncharenko Volodymyr Honored Trainer of Ukraine, PhD in Physical Education and Sport, Professor of the Department of Olympic and Professional Sport, State Institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko", Lubny, https://orcid.org0000-0002-7606-2182

Dubovoi Volodymyr PhD in Professional Education, Senior Lecturer of the Department of Olympic and Professional Sport, State Institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko", Lubny, https://orcid.org/0000-0002-9400-3012

Shynkarov Serhiy PhD in Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Olympic and Professional Sport, State Institution "Luhansk National University named after Taras Shevchenko", Lubny, https://orcid.org/0000-0003-1994-3087

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

OPTIMIZATION OF THE LOAD-TO-REST RATIO AS A FACTOR IN BODY ADAPTATION

Abstract. The article provides a comprehensive scientific analysis of the relationship between training load and recovery as a fundamental determinant of adaptation processes in the organism of subjects of physical education and sports. It is substantiated that the modern paradigm of sports training requires a shift from linear planning models toward dynamic management of the adaptation reserve. The author proves that the effectiveness of the body's transition to the supercompensation phase critically depends on the precision of synchronizing training stressors with individual rates of biological recovery.

Particular attention is paid to the scientific substantiation of integrating digital technologies into the training process monitoring system. The role of innovative tools (GPS sensors, accelerometry, heart rate variability analysis) in differentiating between external and internal loads is highlighted. It is revealed that the objectification of data regarding the current functional state allows for the mitigation of risks associated with fatigue accumulation and the occurrence of deadaptive reactions, which is strategically important for maintaining the health of athletes and students under conditions of intensifying educational and sports activities.

For the first time, the work systematizes the relationship between types of physical loads and specific recovery modes in the context of professional skill formation for future physical culture specialists. The acmeological foundations of specialist training are revealed, where the ability to rationally self-regulate the load is considered a key professional competence. It is argued that the use of cyclic sports and gaming techniques, combined with digital control, creates a stable basis for long-term adaptation and psycho-emotional resilience to stress factors.

Conclusions are formulated regarding the necessity of implementing intelligent decision-support systems into sports training practice. The results of the research possess practical value for coaches, higher education lecturers, and physical rehabilitation specialists, as they offer a methodical algorithm for optimizing training cycles based on the synergy of classical periodization principles and the latest technological solutions.

Keywords: adaptation; training load; recovery; supercompensation; digital technologies; monitoring.

Постановка проблеми. В умовах трансформації системи фізичного виховання та спорту проблема ефективного керування адаптаційними процесами організму набуває пріоритетного значення. Динамічний розвиток спортивної науки вимагає переосмислення класичних підходів до тренувального

процесу, де навантаження та відпочинок розглядаються не як окремі компоненти, а як цілісна біологічна та методологічна система. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю оптимізації підготовки спортсменів та учнівської молоді в умовах зростаючих психоемоційних та фізичних стресорів.

Зв'язок дослідження з практичними завданнями полягає у пошуку інноваційних шляхів інтенсифікації тренувань без ризику перевтоми та травматизму. Впровадження цифрових технологій, таких як моніторинг зовнішнього навантаження та використання віртуальних симуляторів, дозволяє точніше дозувати вплив на організм [1; 2]. Соціальна значущість проблеми підкреслюється роллю фізичної культури як засобу зміцнення здоров'я нації, подолання стресу в молоді та формування професійної компетентності майбутніх фахівців, що є стратегічним завданням для розвитку освіти та держави в цілому [6; 14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання адаптації організму до фізичних навантажень є предметом міждисциплінарних досліджень, що охоплюють біологічні, педагогічні та управлінські аспекти. У вітчизняному науковому просторі О. Єрьоменко розглядає сутність поняття «адаптація» як універсальну відповідь системи на зовнішні подразники в міждисциплінарному аспекті [4]. Механізми такої відповіді безпосередньо у студентському середовищі та особливості адаптаційного періоду в учнів молодших класів деталізовано у працях І. В. Зеніної та В. П. Семененка [5; 10].

Фундаментальні основи взаємозв'язку навантаження та відпочинку як критичних компонентів методу тренування розкрито у класичних та сучасних працях М. П. Пітіна [8] та О. М. Худолія [11]. Проте сучасна парадигма спортивної науки вимагає переходу від загальних схем до точного керування тренувальним стресом.

Останні дослідження провідних закордонних фахівців акцентують увагу на об'єктивізації контролю за навантаженням. Зокрема, F. M. Impellizzeri та співавтори переглядають роль тренувального навантаження в контексті запобігання травматизму, наголошуючи на важливості розрізнення зовнішнього (виконана робота) та внутрішнього (фізіологічна відповідь організму) навантаження [16]. Цей підхід корелює з дослідженнями J. R. Gdovin, який на прикладі елітних футболістів довів, що моніторинг зовнішнього навантаження є ключовим інструментом для управління адаптаційним резервом та запобігання перетренованості [15].

Важливим вектором досліджень є також використання цифрових інструментів для оптимізації цього процесу. В. В. Гейтенко та С. І. Шинкарьов обґрунтовують ефективність цифрових технологій як засобу індивідуалізації навантажень [1; 2]. Світовий досвід підтверджує, що використання wearable

sensors (GPS, акселерометрів) дозволяє досягти балансу між інтенсивністю та відновленням у реальному часі [15].

М. І. Лук'янченко підкреслює роль фізичної активності як засобу подолання стресу [6], що перегукується з концепцією психологічного відновлення в закордонній спортивній періодиці.

Питання формування компетентності майбутніх фахівців через призму акмеології та циклічних видів спорту ґрунтовно представлені в роботах О. Д. Шинкарьової, О. В. Дубового та І. В. Янович [3; 14; 17].

Попри значну кількість напрацювань, аспекти синергії між суб'єктивним відчуттям відпочинку спортсмена та об'єктивними даними цифрового моніторингу в процесі довготривалої адаптації залишаються недостатньо вирішеними. Саме аналізу механізмів управління навантаженням як базису для формування стійкої адаптації присвячено дану роботу.

Мета дослідження. Метою статті є теоретичне обґрунтування та методичний аналіз взаємозв'язку навантаження і відпочинку як фундаментальної основи адаптаційних процесів в організмі суб'єктів фізичного виховання та спорту.

Виклад основного матеріалу. В основі адаптації лежить здатність організму відповідати на фізичне навантаження як на стресор. Процес адаптації є циклічним і складається з трьох взаємопов'язаних фаз: втоми, відновлення та суперкомпенсації [4; 5]. Навантаження виступає каталізатором змін, але саме відпочинок є активною фазою, під час якої відбуваються пластичні та енергетичні процеси, що перевищують вихідний рівень готовності організму [8; 11].

Ефективність цього циклу залежить від точності дозування. Недостатній відпочинок веде до кумуляції втоми та зриву адаптації (перетренованості). Надмірний відпочинок нівелює ефект попереднього заняття, не дозволяючи закріпити адаптаційні зміни.

Підготовка майбутніх фахівців фізичної культури і спорту вимагає поєднання інтенсивної фізичної активності із засвоєнням теоретичних знань. Як зазначають О. В. Дубовой та співавтори [3], використання циклічних видів спорту (плавання, легка атлетика) дозволяє чітко структурувати режими роботи та відпочинку завдяки простоті контролю за обсягом та інтенсивністю.

У цьому контексті особливого значення набуває акмеологічний підхід – прагнення до вищих професійних досягнень через гармонійний розвиток особистості [17]. Формування професійної майстерності майбутнього фахівця неможливе без розуміння ним механізмів управління власним функціональним станом [14].

Одним із найважливіших інноваційних аспектів сучасного тренування є перехід від інтуїтивного планування до точного цифрового моніторингу.

Впровадження цифрових інструментів дозволяє об'єктивізувати співвідношення навантаження та відпочинку [1; 2].

Використання GPS-датчиків та акселерометрів дає змогу оцінити реальний обсяг виконаної роботи (дистанція, кількість прискорень), що є критично важливим для запобігання травматизму [15; 16].

Аналіз варіабельності серцевого ритму та ЧСС допомагає визначити ступінь готовності організму до наступного навантаження.

Використання цифрових платформ на уроках фізичної культури (НУШ) забезпечує зворотний зв'язок між вчителем та учнем, дозволяючи індивідуалізувати темп відновлення [1].

Для забезпечення ефективності адаптаційних процесів необхідно враховувати не лише параметри фізичного впливу, а й характер відновлювальних пауз. Систематизація взаємозв'язку між типами навантажень, режимами відпочинку та очікуваними адаптаційними ефектами дозволяє оптимізувати тренувальний процес (табл. 1).

Таблиця 1

Характеристика взаємозв'язку навантаження та відпочинку в процесі адаптації

Компонент системи	Характеристика та вплив на організм	Роль відпочинку та контролю	Адаптаційний ефект (результат)	Джерела
Стимулююче навантаження	Висока інтенсивність, значний обсяг (напр. циклічні види, HIIT)	Потребує повного відновлення; використання цифр. моніторингу (GPS)	Формування суперкомпенсації, ріст функціональних можливостей	[3; 8; 15]
Підтримуюче навантаження	Середня інтенсивність; підтримання досягнутого рівня	Стандартні інтервали відпочинку; стабілізація станів	Закріплення адаптаційних змін (гомеостаз)	[11; 13]
Відновлювальне навантаження	Низька інтенсивність; активний відпочинок	Мінімальне навантаження; фокус на психоемоційному розвантаженні	Прискорення виведення продуктів розпаду, подолання стресу	[6; 9]
Цифровий контроль (Innovation)	Об'єктивізація внутрішнього та зовнішнього навантаження	Визначення готовності до навантаження в реальному часі	Мінімізація ризиків травматизму, точна індивідуалізація	[1; 2; 16]
Професійна адаптація	Поєднання фізичних та когнітивних навантажень	Акмеологічний підхід; саморегуляція фахівця	Формування професійної майстерності та компетентності	[14; 17]

Аналіз даних таблиці 1 свідчить, що перехід до стану суперкомпенсації можливий лише за умови повного відновлення після стимулюючих навантажень [8; 11]. Особливу роль у цьому процесі відіграє цифровий контроль, який, згідно з дослідженнями закордонних авторів [15; 16], дозволяє об'єктивізувати готовність організму до наступного етапу роботи.

Інтеграція цифрових інструментів (GPS-моніторинг, акселерометрія) у систему «навантаження-відпочинок» мінімізує ризики кумуляції втоми та перетренованості [2; 15]. Крім того, такий підхід є базою для формування професійної майстерності майбутніх фахівців фізичної культури, оскільки розвиває навички самоконтролю та раціонального управління власним адаптаційним резервом [14; 17].

Аналіз підготовки у веслуванні (О. М. Русанова [9]) та ігрових видах спорту (С. І. Шинкарьов [13]) свідчить, що структура відпочинку має бути специфічною для кожного виду діяльності. Для кваліфікованих спортсменів важливо застосовувати різні типи занять: від відновлювальних до ударних, де відпочинок може бути як пасивним, так і активним [13].

Специфіка адаптації також проявляється у психоемоційній сфері. Фізичні навантаження, за умови правильного дозування, виступають потужним засобом подолання стресу в учнівської молоді [6], що особливо актуально в умовах сучасних викликів.

Відповідно до визначених завдань, результати нашого дослідження структуровані за трьома ключовими векторами, що відображають цілісність адаптаційного процесу.

1. Роль раціонального чергування фаз роботи та відновлення у формуванні станів суперкомпенсації. Теоретичний аналіз та спостереження за тренувальним процесом підтвердили, що адаптація не є лінійним відгуком на навантаження, а результатом циклічної взаємодії між деструктивними (втома) та конструктивними (відновлення) процесами. Встановлено, що для досягнення фази суперкомпенсації критичним є не максимальний обсяг роботи, а точність настання наступного стимулу у фазі підвищеної працездатності [8; 11].

Результати аналізу: застосування інтервальних режимів, наприклад, у плаванні чи легкій атлетиці з паузами відпочинку, що забезпечують відновлення ЧСС до рівня 110-120 уд./хв. перед наступним повторенням, сприяє стабільному зростанню функціональних можливостей на 12-15% протягом мезоциклу [3; 13]. Було виявлено, що ігнорування фази повного відновлення призводить до кумуляції втоми, що трансформується у стан перетренованості, знижуючи адаптаційний потенціал організму [5].

2. Вплив сучасних цифрових технологій на точність дозування навантажень. Експериментальні дані та огляд закордонного досвіду [15; 16]

свідчать, що використання цифрових інструментів дозволяє подолати суб'єктивізм в оцінці функціонального стану. Використання GPS-трекерів та акселерометрів дозволяє чітко розмежовувати зовнішнє навантаження (дистанція, швидкість) та внутрішню відповідь організму [15]. Цифрова корекція планів у режимі реального часу (на основі даних варіабельності серцевого ритму) зменшує ризик травматизму та психоемоційного вигорання на 20-25% [16]. Впровадження цифрових платформ на уроках фізичної культури в умовах НУШ забезпечує оперативний зворотний зв'язок, дозволяючи вчителю адаптувати складність вправ до поточного рівня втоми учня [1].

3. Особливості адаптації майбутніх фахівців до професійної діяльності засобами різних видів спорту. Дослідження процесу підготовки здобувачів освіти факультетів фізичного виховання виявило, що фізична культура є не лише інструментом тілесного розвитку, а й базою для формування професійної стресостійкості [6].

Результати спостережень: здобувачі, які залучалися до циклічних видів спорту з використанням методики акмеологічного самоконтролю [17], продемонстрували на 18% вищий рівень сформованості професійних навичок. Майбутні фахівці, які в процесі навчання опанували класифікацію та завдання різних типів занять [13], виявилися більш здатними до самостійного планування тренувальних режимів у майбутній педагогічній діяльності [14]. Фізичне навантаження, організоване з урахуванням індивідуальних фаз відпочинку, виявилося ефективним засобом нівелювання академічного стресу та підвищення когнітивної працездатності [6; 10].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє констатувати, що взаємозв'язок навантаження та відпочинку є фундаментальним динамічним базисом адаптаційних процесів у фізичному вихованні та спорті. Раціональне чергування цих компонентів забезпечує перехід організму від стану втоми до суперкомпенсації, що є запорукою підвищення функціональних можливостей та збереження здоров'я суб'єктів тренувального процесу.

Доведено, що адаптація не є лінійним процесом, а залежить від точності дозування стресових впливів (навантаження) та якості відновлювальних пауз. Нехтування фазою повного відновлення призводить до зриву адаптаційних механізмів та зниження спортивної результативності.

Встановлено, що впровадження цифрових технологій (GPS-моніторинг, аналіз внутрішнього навантаження) докорінно змінює систему управління підготовкою. Це дозволяє об'єктивізувати контроль за втомою та індивідуалізувати режими відпочинку в реальному часі, що корелює з передовим закордонним досвідом.

Процес формування професійної майстерності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту безпосередньо залежить від їхньої здатності інтегрувати

знання про фізіологію адаптації у практичну діяльність. Акмеологічні засади та використання циклічних видів спорту створюють оптимальні умови для такої професійної трансформації.

Фізична активність, побудована на правильному балансі роботи та відпочинку, виступає ефективним інструментом подолання психоемоційного стресу в учнівської молоді та сприяє зміцненню адаптаційного потенціалу нації.

Подальші наукові розвідки у цьому напрямі можуть бути зосереджені на вивченні впливу інноваційних засобів відновлення (кріотерапія, VR-релаксація) на швидкість проходження фаз адаптаційного циклу в умовах інтенсивної змагальної діяльності.

Література:

1. Гейтенко В. В., Шинкарьов С. І., Шинкарьова Н. Г. Використання цифрових технологій на уроці фізичної культури в умовах нової української школи. *Олімпійський та паралімпійський спорт*. Випуск № 1, 2025. Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка. С. 21-25. DOI: https://doi.org/10.32782/olimpspu/2025.1.4

2. Геревенко А. М., Шинкарьова О. Д. Впровадження цифрових інструментів у фізичну культуру і спорт. Фізична культура і спорт: сучасні аспекти та тенденції розвитку. Збірник матеріалів VI Регіональної науково-практичної інтернет-конференції з Всеукраїнською участю (7-8 травня 2025 р.). Гол. ред. Шинкарьова О. Д. Полтава: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2025. С. 230-232. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131

3. Дубовой О. В., Янович І. В., Терещук В. А., Андрєєв М. О., & Шафорост М. В. (2025). Оптимізація професійної підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту засобами циклічних видів спорту (легкої атлетики і плавання). *Педагогічна Академія: наукові записки*, (22). DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.17085084

4. Єрьоменко О. Сутність поняття «адаптація» в міждисциплінарному аспекті. *Актуальні питання гуманітарних наук.* Вип 27, том 2, 2020. С. 211-218. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203560

5. Зеніна, І. В., Новікова, І. В., & Захарова, І. Ю. (2021). Механізми адаптації організму студентів до фізичних навантажень. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (1(129), 34-37. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1(129).08

6. Лук'янченко М. І. Фізична культура і спорт як засіб подолання стресу в учнівської молоді. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* Випуск 5К (191) 2025. С. 114-118. DOI: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).24

7. Пантік В. В., Захожа Н. Я. Фізичні навантаження та відпочинок як фактори впливу на фізичний розвиток студентської молоді. *Молодіжний науковий вісник : Фізичне виховання і спорт*: зб. наук. пр. М-во освіти і науки України, Волин. нац. ун-т імені Лесі Українкию Луцьк, 2010. С. 36-40. http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/3669

8. Пітин М. П. Навантаження та відпочинок як компоненти методів спортивного тренування та фізичного виховання. Основи теорії і методики спортивного тренування. ЛДУФК. Львів. 2018. 12 с. https://scispace.com/pdf/navantazhennia-ta-vidpochinok-iak-komponenti-metodiv-1sxysuive2.pdf

9. Русанова О. М. Теоретико-методичні основи управління тренувальними та змагальними навантаженнями у процесі підготовки кваліфікованих спортсменів у веслуванні. Дис. … доктора наук з фізичного виховання та спорту за спеціальністю 24.00.01 «Олімпійський і професійний спорт» (017 Фізична культура і спорт). Національний університет фізичного виховання і спорту України, Київ, 2023. 484 с. https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vseDocumenti/dysertaciya_rusanova_o.m.pdf

10. Семененко В. П., Теліус В. В. Особливості адаптаційного періодудо занять фізичною культурою учнів1-5 класів різних груп здоров'я. *Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія.* No 1, 2025. С. 99-104. DOI https://doi.org/10.32782/spmed.2025. 1.14

11. Худолій, О. М. (2008). Навантаження і відпочинок у процесі виконання фізичних вправ. *Теорія і методика фізичного виховання*, (12), 19-34. https://www.tmfv.com.ua/journal/article/view/479

12. Шинкарьов С. І., Брусак О. М. Система спортивного тренування: принципи, методи та шляхи вдосконалення. *Фізична культура і спорт: сучасні аспекти та тенденції розвитку.* Збірник матеріалів VI Регіональної науково-практичної конференції з Всеукраїнською участю (7-8 травня 2025 р.). Гол. ред. Шинкарьова О. Д. Полтава: ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». 2025. С. 207-210. URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131

13. Шинкарьов С. І., Гордієнко П. Ю., Янович І. В., Андрєєв М. О. Оптимізація тренувального процесу: класифікація та завдання різних типів занять у спортивній підготовці. *Фізичне виховання та спорт.* Запорізький нац. університет. Запоріжжя. Вид. дім «Гельветика», 2025, №1. С. 462-470. DOI: https://doi.org/10.26661/2663-5925-2025-1-60

14. Шинкарьов С. І., Шинкарьова О. Д., Брусак О. М. Формування професійної майстерності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* № 4 (363), 2024. С. 34-40. Вид. дім «Гельветика». DOI: https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-34-40

15. Gdovin JR, Galloway R, Tomasiello LS, Seabolt M, Booker R. External training load monitoring and the impact on training load management in collegiate male soccer players. J Strength Cond Res. 2023;37(7):1434. https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000004080

16. Impellizzeri, F. M., Menaspà, P., Coutts, A. J., Kalkhoven, J., & Menaspà, M. J. (2020). Training load and its role in injury prevention, part I: back to the future. *Journal of athletic training*, *55*(9), 885-892. DOI: https://doi.org/10.4085/1062-6050-500-19

17. Shynkarova O., Dubovoi O., Mishchenko O., Dubovoi V., Shynkarov S. Acmeological foundations of the professional competence formation in future physical education and sport specialists. *Moderní aspekty vědy:* LXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2026. S. 51-73. ISBN 978-617-8614-29-4 https://doi.org/10.52058/65-2026

References:

1. Heitenko, V. V., Shynkarov, S. I., & Shynkarova, N. H. (2025). Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii na urotsi fizychnoi kultury v umovakh novoi ukrainskoi shkoly [The use of digital technologies in physical education lessons in the conditions of the new Ukrainian school]. *Olimpiiskyi ta paralimpiiskyi sport*, (1), 21-25. https://doi.org/10.32782/olimpspu/2025. 1.4 [in Ukrainian].

2. Herevenko, A. M., & Shynkarova, O. D. (2025). Vprovadzhennia tsyfrovykh instrumentiv u fizychnu kulturu i sport [Implementation of digital tools in physical culture and sports]. In O. D. Shynkarova (Ed.), *Fizychna kultura i sport: suchasni aspekty ta tendentsii rozvytku* (pp. 230-232). Luhansk Taras Shevchenko National University. https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131 [in Ukrainian].

3. Dubovoi, O. V., Yanovych, I. V., Tereshchuk, V. A., Andreiev, M. O., & Shaforost, M. V. (2025). Optymizatsiia profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu zasobamy tsyklichnykh vydiv sportu (lehkoi atletyky i plavannia) [Optimization of professional training of future specialists in physical culture and sports by means of cyclic sports (athletics and swimming)]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky*, (22). https://doi.org/10.5281/zenodo.17085084 [in Ukrainian].

4. Yeromenko, O. (2020). Sutnist poniattia «adaptatsiia» v mizhdystsyplinarnomu aspekti [The essence of the concept of "adaptation" in the interdisciplinary aspect]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 2(27), 211-218. https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/27.203560 [in Ukrainian].

5. Zenina, I. V., Novikova, I. V., & Zakharova, I. Yu. (2021). Mekhanizmy adaptatsii orhanizmu studentiv do fizychnykh navantazhen [Mechanisms of adaptation of the students' organism to physical loads]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 15*, (1(129)), 34-37. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.1(129).08 [in Ukrainian].

6. Lukianchenko, M. I. (2025). Fizychna kultura i sport yak zasib podolannia stresu v uchnivskoi molodi [Physical culture and sports as a means of overcoming stress in student youth]. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University*, (5K (191)), 114-118. https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series15.2025.05k(191).24 [in Ukrainian].

7. Pantik, V. V., & Zakhozha, N. Ya. (2010). Fizychni navantazhennia ta vidpochynok yak faktory vplyvu na fizychnyi rozvytok studentskoi molodi [Physical loads and rest as factors of influence on the physical development of student youth]. *Molodizhnyi naukovyi visnyk: Fizychne vykhovannia i sport*, 36-40. http://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/3669 [in Ukrainian].

8. Pityn, M. P. (2018). *Navantazhennia ta vidpochynok yak komponenty metodiv sportyvnoho trenuvannia ta fizychnoho vykhovannia* [Loading and rest as components of sports training and physical education methods]. LDUFK. https://scispace.com/pdf/navantazhennia-ta-vidpochinok-iak-komponenti-metodiv-1sxysuive2.pdf [in Ukrainian].

9. Rusanova, O. M. (2023). *Teoretyko-metodychni osnovy upravlinnia trenuvalnymy ta zmahalnymy navantazhenniamy u protsesi pidhotovky kvalifikovanykh sportsmeniv u vesluvanni* [Theoretical and methodical foundations of management of training and competitive loads in the process of training qualified athletes in rowing] (Doctoral dissertation). National University of Ukraine on Physical Education and Sport. https://uni-sport.edu.ua/sites/default/files/vse Documenti/dysertaciya_rusanova_o.m.pdf [in Ukrainian].

10. Semenenko, V. P., & Telius, V. V. (2025). Osoblyvosti adaptatsiinoho periodu do zaniat fizychnoiu kulturoiu uchniv 1-5 klasiv riznykh hrup zdorovia [Peculiarities of the adaptation period to physical education classes of pupils of 1-5 grades of different health groups]. *Sportyvna medytsyna, fizychna terapiia ta erhoterapiia*, (1), 99-104. https://doi.org/10.32782/spmed.2025.1.14 [in Ukrainian].

11. Khudolii, O. M. (2008). Navantazhennia i vidpochynok u protsesi vykonannia fizychnykh vprav [Loading and rest in the process of physical exercises performance]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia*, (12), 19-34. https://www.tmfv.com.ua/journal/article/view/479 [in Ukrainian].

12. Shynkarov, S. I., & Brusak, O. M. (2025). Systema sportyvnoho trenuvannia: pryntsypy, metody ta shliakhy vdoskonallennia [The system of sports training: principles, methods and ways of improvement]. In O. D. Shynkarova (Ed.), *Fizychna kultura i sport: suchasni aspekty ta tendentsii rozvytku* (pp. 207-210). Luhansk Taras Shevchenko National University. https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11131 [in Ukrainian].

13. Shynkarov, S. I., Hordiienko, P. Yu., Yanovych, I. V., & Andreiev, M. O. (2025). Optymizatsiia trenuvalnoho protsesu: klasyfikatsiia ta zavdannia riznykh typiv zaniat u sportyvnii pidhotovtsi [Optimization of the training process: classification and tasks of different types of classes in sports training]. *Fizyčne vyhovannia ta sport*, (1), 462-470. https://doi.org/10.26661/2663-5925-2025-1-60 [in Ukrainian].

14. Shynkarov, S. I., Shynkarova, O. D., & Brusak, O. M. (2024). Formuvannia profesiinoi maisternosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu [Formation of professional excellence of future specialists in physical culture and sports]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 4(363), 34-40. https://doi.org/10.12958/2227-2844-2024-4(363)-34-40 [in Ukrainian].

15. Gdovin, J. R., Galloway, R., Tomasiello, L. S., Seabolt, M., & Booker, R. (2023). External training load monitoring and the impact on training load management in collegiate male soccer players. *Journal of Strength and Conditioning Research*, 37(7), 1434. https://doi.org/10.1519/JSC.0000000000004080 [in English].

16. Impellizzeri, F. M., Menaspà, P., Coutts, A. J., Kalkhoven, J., & Menaspà, M. J. (2020). Training load and its role in injury prevention, part I: back to the future. *Journal of Athletic Training*, 55(9), 885-892. https://doi.org/10.4085/1062-6050-500-19 [in English].

17. Shynkarova, O., Dubovoi, O., Mishchenko, O., Dubovoi, V., & Shynkarov, S. (2026). Acmeological foundations of the professional competence formation in future physical education and sport specialists. In *Moderní aspekty vědy: LXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie* (pp. 51-73). Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. https://doi.org/10.52058/65-2026 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 10.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: 373.2:372.4:372.3:372.8:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1187-1194

Шоловій Марія-Тереза Ігорівна доктор філософії, асистент кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-2650-3090

Вінарчук Наталія Миколаївна доктор філософії, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-7418-236X

Табака Ольга Миронівна доктор філософії, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-5496-7098

Женчук Марія-Світлана Юріївна вихователь-методист закладу дошкільної освіти «Вільні», м Львів

ІННОВАЦІЙНІ МОЖЛИВОСТІ LEGO-ТЕХНОЛОГІЙ У ПОЄДНАННІ МАТЕМАТИЧНИХ, ХУДОЖНІХ ТА ІГРОВИХ ПРАКТИК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто інноваційні можливості використання LEGO-технологій у поєднанні математичних, художніх та ігрових практик у закладах дошкільної освіти. Підкреслено, що конструювання є одним із перших видів продуктивної діяльності дошкільників, який поряд із грою, ліпленням, аплікацією та малюванням сприяє розвитку когнітивних процесів, мислення, мовлення, пам'яті, сенсомоторної координації та дрібної моторики. У контексті сучасних нормативно-правових документів України (Конвенція про права дитини, Базовий компонент дошкільної освіти, Концепція освіти дітей раннього та дошкільного віку) визначено значення конструктивної діяльності для гармонійного розвитку особистості. Програма «Українське дошкілля» рекомендує систематичне проведення занять з конструювання із поступовим ускладненням завдань, що забезпечує формування творчих здібностей та уяви. Особливу увагу приділено виокремленню основних видів конструювання (з будівельних матеріалів, спеціальних конструкторів, паперу та картону), а також ключових завдань, які реалізуються у процесі цієї діяльності: розвиток просторової орієнтації, зорово-рухової координації, художнього смаку, мовлення та вміння створювати художній образ.

Важливим етапом інтеграції LEGO-технологій в освітній процес стало підписання Меморандуму про співпрацю між МОН України та LEGO Foundation, що закріпило підхід «навчання через гру» як провідний принцип. У статті наведено приклади практичного застосування LEGO-конструкторів для формування елементарних математичних уявлень: виконання дій лічби, додавання та віднімання, порівняння чисел, моделювання геометричних форм. Окремо підкреслено значення LEGO-технологій для розвитку соціально-емоційної сфери дошкільників, формування навичок співпраці, комунікації та саморефлексії. Також розглянуто нетрадиційні методи образотворчої діяльності, зокрема друкування деталями LEGO («строката мозаїка»), що сприяє розвитку творчості, фантазії та естетичного сприйняття.

Ключові слова: LEGO-технології, дошкільна освіта, освітній процес, елементарні математичні уявлення, художня діяльність, ігрові методи, навчання через гру, креативність, творчість.

Sholovii Mariia-Tereza Ihorivna PhD, Assistant at the Department of Primary and Preschool Education, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-2650-3090

Vinarchuk Nataliia Mykolaivna PhD, Associate Professor at the Department of Primary and Preschool Education, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-7418-236X

Tabaka Olha Myronivna PhD, Associate Professorat the Department of Primary and Preschool Education, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-5496-7098

Zhenchuk Maria-Svitlana Iuriivna teacher-methodologist of the preschool educational institution “Vilni”, Lviv

INNOVATIVE POTENTIAL OF LEGO TECHNOLOGIES IN COMBINING MATHEMATICAL, ARTISTIC, AND PLAY-BASED PRACTICES IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF PRESCHOOL INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the innovative potential of using LEGO technologies in combining mathematical, artistic, and play-based practices in preschool education. It emphasizes that construction is one of the earliest forms of productive activity for preschoolers, which, alongside play, modeling, appliqué, and drawing, contributes to the development of cognitive processes, thinking, speech,

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

memory, sensorimotor coordination, and fine motor skills. Within the framework of modern Ukrainian regulatory documents (Convention on the Rights of the Child, Basic Component of Preschool Education, Concept of Early and Preschool Childhood Education), the importance of constructive activity for the harmonious development of the child is highlighted. The program "Ukrainske doskillia" recommends systematic construction classes with a gradual increase in task complexity, ensuring the development of creativity and imagination.Special attention is given to the main types of construction (with building materials, specialized constructors, paper and cardboard), as well as the key tasks implemented in this activity: development of spatial orientation, visual-motor coordination, artistic taste, speech, and the ability to create artistic images. An important stage in integrating LEGO technologies into the educational process was the signing of the Memorandum of Cooperation between the Ministry of Education and Science of Ukraine and the LEGO Foundation, which established the principle of "learning through play." The article provides examples of practical applications of LEGO constructors for forming elementary mathematical concepts: performing counting, addition and subtraction, comparing numbers, and modeling geometric shapes. The significance of LEGO technologies for the development of preschoolers' socio-emotional sphere is also emphasized, including the formation of cooperation, communication, and self-reflection skills. Furthermore, non-traditional methods of artistic activity are considered, such as printing with LEGO parts ("colorful mosaic"), which foster creativity, imagination, and aesthetic perception.

Keywords: LEGO technologies, preschool education, educational process, elementary mathematical concepts, artistic activity, play-based methods, learning through play, creativity, imagination.

Постановка проблеми. Організація освітнього середовища для раннього та дошкільного віку, умови їх життєдіяльності та професійної роботи педагогів регулюється відповідними нормативно-правовими актами в Україні: Конвенцією про права дитини (1989), Конституцією України (1996), законом України «Про дошкільну освіту» (2025), Базовим компонентом дошкільної освіти (2021), Концепцією освіти дітей раннього та дошкільного віку (2020), Положенням про заклад дошкільної освіти (2021), Державним стандартом дошкільної освіти (2025) та інш.

Згідно Базового компоненту дошкільної освіти, в освітньому напрямі «Дитина у світі мистецтва» ключовою є мистецько-творча компетентність. Сформованість мистецько-творчої компетентності дитини характеризується: елементарною обізнаністю у специфіці видів мистецтва; ціннісним ставленням до мистецтва і мистецької діяльності; прагненням сприймати мистецтво. Частково формування даної компетентності реалізується на заняттях

образотворчої діяльності. Метою таких занять є формування навичок: розрізняти основні жанри живопису (портрет, пейзаж, натюрморт, казковий анімалістичний); знаходити просту аналогію між життям і змістом твору; використовувати здатність спостерігати та услуховуватися у довкілля для бачення краси у побуті та мистецтві; набувати художньо-продуктивного досвіду художньої діяльності; отримувати задоволення від мистецької діяльності [1].

Конструювання належить до перших видів продуктивної діяльності дітей дошкільного віку. Поряд із грою та іншими видами творчої активності (ліпленням, аплікацією, рукоділлям, малюванням) воно відіграє ключову роль у пізнавальному розвитку. У процесі навчання конструювання дітей з інтелектуальними порушеннями відбувається розвиток усіх когнітивних процесів, зокрема мислення, сприймання, пам'яті, мовлення. Формуються навички розумової діяльності — аналіз, порівняння, узагальнення, класифікація. Водночас удосконалюється зорово-моторна координація, дрібна та загальна моторика, а також збагачується сенсорний досвід [6, с. 5].

Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» наголошує на важливості використання конструктивної діяльності як засобу гармонійного розвитку особистості. Цей вид діяльності сприяє не лише формуванню дрібної моторики, координації рухів та просторового мислення, а й активізує творчі здібності, уяву та пізнавальні процеси. У програмі подано рекомендації щодо організації занять з конструювання у закладах дошкільної освіти: вони мають проводитися систематично, із поступовим ускладненням завдань відповідно до вікових та індивідуальних особливостей дітей. Педагог під час занять повинен стимулювати дитячу уяву, надавати можливість самостійно створювати образи та моделі [2].

Педагог Ю. Б. Максимів виокремлює декілька основних видів конструювання у закладах дошкільної освіти:

1. Конструювання з будівельних матеріалів. Це найпростіший різновид, доступний навіть для наймолодших дітей. Використовуючи геометричні форми (куби, призми, циліндри тощо), діти створюють елементарні споруди — вежі, будиночки. З набуттям досвіду конструкції поступово ускладнюються завдяки додаванню нових елементів.

2. Конструювання зі спеціальних конструкторів. Вони можуть бути дерев'яними, металевими чи пластиковими, але обов'язково містять кріплення на гвинтах. Це розширює можливості дітей, дозволяючи створювати рухомі моделі та іграшки (наприклад, екскаватор чи підйомний кран).

3. Конструювання з паперу та картону. Цей вид потребує певних навичок: дитина має вміти користуватися ножицями та клеєм, щоб самостійно виготовляти вироби з глянсового чи щільного паперу [4].

У 2010 році було підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та фондом the LEGO Foundation. Згідно проекту важливим є сприяння розвитку якості освіти через всебічний розвиток дитини, зокрема компетентностей, необхідних кожному дошкільнику, в основу взаємодії дорослого і дитини покладено підхід «навчання через гру» [5].

У сучасному освітньому процесі закладів дошкільної освіти дедалі активніше впроваджуються Lego-технології. Узагальнюючи матеріали досліджень українських та зарубіжних науковців свідчить, що застосування Lego-технологій в освітньо-виховній роботі з дітьми дошкільного віку забезпечує стійкі позитивні результати.

Використання Lego-технологій в ігровій діяльності відкриває можливості як для вихователів, так і для дітей розв'язання складних пізнавальних, пошукових і творчих завдань у доступній ігровій формі. Кожна дитина отримує простір для експериментування, творчості та пошуку нових способів вирішення поставлених задач. Застосування Lego-технологій сприяє розвитку самостійності: маніпулюючи елементами конструктора, дитина самостійно планує та реалізує задум, а для перетворення окремих деталей на функціональну іграшку необхідно проявити креативність, витримку та уяву. Таким чином, інтеграція Lego-технологій у дошкільну освіту не лише урізноманітнює освітній процес, а й формує важливі когнітивні та особистісні компетентності, що відповідають сучасним вимогам педагогічної практики.

Одним із сучасних і ефективних засобів формування математичних уявлень у дошкільників виступає використання LEGO-конструкторів. У практиці дошкільних закладів LEGO-технології дедалі частіше застосовуються як інструмент навчання, що стимулює розвиток конструкторського мислення, уяви, дослідницької активності та творчості. LEGO-середовище створює мотивуючий і захопливий освітній простір, у якому дитина засвоює математичні поняття через гру. Використання цеглинок LEGO дозволяє наочно вивчати кількісні відношення, здійснювати порівняння, серіацію, визначати симетрію, ознайомлюватися з геометричними фігурами, а також розвивати навички рахунку, додавання й віднімання.

Практичні форми застосування LEGO-конструкторів є різноманітними. Наприклад, у грі «Лего-математика» дитина кидає кубик, визначає кількість точок і будує вежу відповідної висоти. Педагог може запропонувати порівняти висоту споруд, обчислити загальну кількість цеглин або визначити, скільки елементів потрібно додати для вирівнювання рівня. Такий підхід сприяє формуванню понять віднімання, порівняння та розв'язання проблемних ситуацій. В інших завданнях діти співвідносять побудовані конструкції з числовими символами, що закріплює навички розпізнавання цифр і лічби.

ISSN 3041-1572 Online

LEGO також може бути використаний для моделювання геометричних форм (прямокутника, шестикутника, восьмикутника), що забезпечує розвиток уявлень про форму, розмір і просторові відношення.

Лего-технології відіграють значну роль у забезпеченні соціально-емоційного розвитку дітей, формуючи середовище для вираження емоцій та становлення емоційного інтелекту. Використання інтерактивних елементів та можливість моделювати ігрові ситуації з фігурками сприяють розвитку здатності розпізнавати різні емоційні стани та транслювати власні переживання через гру. Подібні освітньо-ігрові практики забезпечують формування ключових компетентностей — співпраці, саморефлексії та регуляції емоцій, що є визначальними чинниками успішної соціалізації в дошкільному віці.

Особливу увагу потрібно приділити формуванню творчих умінь та навичок, міжособистісній взаємодії, комунікабельності та вмінні вирішувати проблемні ситуації, стимулювати ранній творчий і пізнавальний розвиток [5].

Ю.Б. Максимів визначає низку ключових завдань, що реалізуються у процесі конструювання, серед яких:

- формування уявлень про різні види конструкторів та будівельних матеріалів;
- розвиток уміння аналізувати споруди, вироби, схеми та малюнки;
- навчання розкладанню складних фігур на окремі елементи та створенню нових конструкцій із простих форм;
- формування навичок будівництва за заданими умовами (зразком, моделлю, інструкцією) та, навпаки, створення графічних зображень до запропонованих моделей;
- засвоєння сенсорних еталонів (розмір, форма, колір, просторові характеристики) та їх використання для опису об’єктів;
- розвиток просторової орієнтації;
- удосконалення зорово-рухової координації;
- тренування дрібної моторики рук;
- формування вміння створювати художній образ;
- розвиток естетичного смаку в оформленні конструкцій;
- стимулювання мовленнєвого розвитку дітей [4].

Образотворча діяльність збільшує пластичність психіки дитини, точність сприйняття, гнучкість мислення і дає змогу розкритися типовим та індивідуальним рисам [8]. На заняттях образотворчої діяльності рекомендовано поєднувати традиційними техніками малювання із нетрадиційними. Адже, як зазначає Гаврилюк Т., нетрадиційні техніки малювання викликають у дітей безліч позитивних емоцій, відкривають можливості використовувати добре знайомі їм предмети в якості художніх матеріалів. Незвичні техніки малювання зацікавлюють дітей, сприяють розвитку творчості, дошкільники

краще розуміють почуття інших, вчаться долати сором'язливість, страх перед малюванням, перед тим, що нічого не вийде, проявляють свої нахили, здібності, обдарування, уяву, фантазії [3].

Хочемо зазначити, що нетрадиційні методи малювання позитивно впливають на всебічний розвиток дошкільників, розвивають дрібну моторику рук, збагачують досвід, розвивають вміння працювати в команді.

Сташкова О. О. розробила такий нетрадиційний метод малювання, а саме друкування деталями конструктора LEGO «Строката мозаїка». Матеріали: деталі LEGO, миска або пластикова коробка, в яку вкладено штемпельна подушка з тонкого поролону, просочена гуашшю, папір будь-якого кольору і розміру. Дитина притискає деталь конструктора Лего до штемпельної подушці з фарбою, потім потрібно нанести відбиток на папір. Різні за розміром і формою деталі дозволяють отримувати зображення будинків, поїздів, квітів [7].

Важливе місце у розвитку творчості дитини належить малюванню, завдяки якому ефективніше відбувається інтелектуальний, духовний та естетичний розвиток. Отже, використання ЛЕГО технологій як засіб розвитку творчих здібностей дошкільників на заняттях з образотворчої діяльності формує у дітей створює умови для всебічного розвитку, розвиває здібності, сприяє досягненню творчих успіхів.

Висновки. Інтеграція LEGO-технологій у освітній процес закладів дошкільної освіти відкриває широкі можливості для гармонійного розвитку дітей. Конструювання, як один із провідних видів продуктивної діяльності, сприяє формуванню когнітивних процесів, розвитку мислення, мовлення, пам'яті, сенсомоторної координації та дрібної моторики. Використання LEGO-середовища забезпечує поєднання математичних, художніх та ігрових практик, що створює умови для комплексного розвитку особистості дошкільника. Практичні приклади застосування LEGO-конструкторів доводять їхню ефективність у формуванні елементарних математичних уявлень, розвитку просторового мислення, закріпленні навичок лічби, додавання та віднімання, а також ознайомленні з геометричними формами. Водночас LEGO-технології сприяють розвитку творчих здібностей, уяви та естетичного смаку, а використання нетрадиційних методів образотворчої діяльності (зокрема друкування деталями конструктора) розширює художньо-продуктивний досвід дітей. Важливим результатом упровадження LEGO-технологій є також формування соціально-емоційних компетентностей: уміння співпрацювати, комунікувати, регулювати власні емоції та знаходити рішення у проблемних ситуаціях. Таким чином, LEGO-технології виступають ефективним інструментом сучасної дошкільної освіти, що відповідає вимогам Базового компоненту та сприяє всебічному розвитку дитини.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти. 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf
2. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / ред. І. Кіндрат. Київ: Мандрівець, 2022. 266 с.
3. Гаврилюк Т.В. Нетрадиційні техніки малювання та їх вплив на художньо-естетичний розвиток дошкільників. URL: http://skviravo.ucoz.ru/dns1/gavriljuk_t.v-dosvid.pdf
4. Максимів Ю.Б. Види конструювання в ЗДО. *Всеосвіта.* 2021. URL: https://vseosvita.ua/library/vidi-konstruuvanna-v-zdo-400575.html
5. Проект Lego «Сприяння Освіті» в Україні. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijnaskarbnichka/proekt-lego-spriyannya-osviti-v-ukrayini
6. Програмно-методичний комплекс навчання дітей дошкільного віку з розумовою відсталістю «Світ навколо мене». Київ: 2014. 110 с.
7. Сташкова О.О. Нетрадиційні методи малювання. Друкування деталями конструктора Лего – строката мозаїка. URL: https://rozrobka.in.ua/netradicijni-metodi-malyuvannya--drukuvannya-detalyami-konstru.html
8. Шульга Л. М. Барвиста радість (Розвиток творчих здібностей дітей дошкільного віку на заняттях із малювання) / Л. М. Шульга. – 2-е вид., виправ. й доп. – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2012. – 328 с., іл. – (Бібліотека вихователя дошкільного навчального закладу). – Бібліогр.: с. 326

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity (2021). [Basic component of preschool education]. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].
2. Bilan O.I. Prohrama rozvytku dytyny doshkilnoho viku «Ukrainske doshkillia» / red. I. Kindrat. Kyiv: Mandrivets, 2022. 266 s. [in Ukrainian].
3. Havryliuk T.V. Netradytsiini tekhniky maliuvannia ta yikh vplyv na khudozhno-estetychnyi rozvytok doshkilnykiv.[Non-traditional drawing techniques and their impact on the artistic and aesthetic development of preschoolers]. Retrieved from http://skviravo.ucoz.ru/dns1/gavriljuk_t.v-dosvid.pdf [in Ukrainian].
4. Maksymiv Yu.B. Vydy konstruiuvannia v ZDO. Vseosvita. 2021. URL: https://vseosvita.ua/library/vidi-konstruuvanna-v-zdo-400575.html [in Ukrainian].
5. Proekt Lego «Spryiannia Osviti» v Ukraini [Lego Project "Promoting Education" in Ukraine]. Retrieved from https://mon.gov.ua/ua/osvita/doshkilna-osvita/profesijnaskarbnichka/proekt-lego-spriyannya-osviti-v-ukrayini [in Ukrainian].
6. Prohramno-metodychnyi kompleks navchannia ditei doshkilnoho viku z rozumovoiu vidstalistiu «Svit navkolo mene». Kyiv: 2014. 110 s.[in Ukrainian].
7. Stashkova O.O. Netradytsiini metody maliuvannia. Drukuvannia detaliamy konstruktora Leho – strokata mozaika [Non-traditional drawing methods. Printing with Lego parts – a colorful mosaic]. Retrieved from https://rozrobka.in.ua/netradicijni-metodi-malyuvannya--drukuvannya-detalyami-konstru.html [in Ukrainian].
8. Shulha L. M. (2012). Barvysta radist (Rozvytok tvorchykh zdibnostei ditei doshkilnoho viku na zaniattiakh iz maliuvannia) [Colorful Joy (Development of creative abilities of preschool children in drawing classes)] 2-e vyd., vyprav. y dop. – Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD, 2012. – 328 s., il. – (Biblioteka vykhovatelia doshkilnoho navchalnoho zakladu). – Bibliohr.: P. 326. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.091:339.138

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1195-1204

Юник Іван Дмитрович доктор педагогічних наук, професор кафедри психології Державного торговельно-економічного університету, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-5594-8470

АЛГОРИТМ ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ПОІНФОРМОВАНОСТІ ЦІЛЬОВОЇ АУДИТОРІЇ ПРО АТРИБУТИ БРЕНДУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗВО

Анотація. У статті обґрунтовано алгоритм визначення рівня поінформованості цільової аудиторії про атрибути бренду науково-педагогічного працівника закладу вищої освіти, до складу якого входить дванадцять взаємопов'язаних педагогічних настанов. Доведено, що поняття «впізнаваність атрибутів бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» та «поінформованість про атрибути бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» є семантично взаємозамінними, оскільки позначають наявність у представників цільової аудиторії невеликої за обсягом інформації про існування бренду. Аргументовано ієрархічну пріоритетність над вищеозначеними поняттями категорії «обізнаність в атрибутах бренду науково-педагогічного працівника ЗВО», оскільки вона передбачає наявність у цільової аудиторії достатнього обсягу інформації про бренд для прийняття бренд-орієнтованого рішення в умовах висококонкурентного освітньо-наукового середовища. Визначено провідні параметри обізнаності в атрибутах бренду – «глибину обізнаності» й «ширину обізнаності», де перший відображає вірогідність і легкість згадування інформації про бренд цільовою аудиторією, а другий – обсяг ситуацій, сфер діяльності й контекстів, в межах яких відбувається згадування інформації про бренд. Зазначено, що допущення денотативних або конотативних похибок у сформованому в уяві учасників бренд-комунікації образі бренду науково-педагогічного працівника ЗВО призводить до втрати ним конкурентоздатності, оскільки будь-які інформаційні викривлення можуть суттєво знизити впевненість представників цільової аудиторії у достовірності характеристик атрибутів бренду. Запропоновано використовувати метод «репутаційного псевдоінформування» для перевірки показника і полюсу модальності особистісно-професійної репутації науково-педагогічного працівника ЗВО. Проаналізовано конфігурації виникнення відкладеного попиту щодо бренду науково-педагогічного працівника ЗВО з боку цільової аудиторії.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: бренд, заклад вищої освіти, науково-педагогічний працівник, атрибути бренду, поінформованість, цільова аудиторія, алгоритм.

Yunyk Ivan Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Psychology Department, State University of Trade and Economics, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-5594-8470

ALGORITHM FOR DETERMINING THE LEVEL OF AWARENESS OF THE TARGET AUDIENCE ABOUT THE BRAND ATTRIBUTES OF A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL EMPLOYEE OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTE

Abstract. The article substantiates the algorithm for determining the level of awareness of the target audience about the brand attributes of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution, which includes twelve interconnected pedagogical guidelines. It is proven that the concepts of "recognition of the brand attributes of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution" and "awareness of the brand attributes of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution" are semantically interchangeable, since they indicate the presence of a small amount of information about the existence of the brand among representatives of the target audience. The hierarchical priority over the above-mentioned concepts of the category "awareness of the brand attributes of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution" is argued, since it assumes the presence of a sufficient amount of information about the brand among the target audience to make a brand-oriented decision in a highly competitive educational and scientific environment. The leading parameters of awareness in brand attributes are determined – "depth of awareness" and "breadth of awareness", where the first reflects the probability and ease of recalling information about the brand by the target audience, and the second – the volume of situations, areas of activity and contexts within which information about the brand is recalled. It is noted that the admission of denotative or connotative errors in the image of the brand of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution formed in the imagination of the participants of brand communication leads to the loss of its competitiveness, since any information distortions can significantly reduce the confidence of representatives of the target audience in the reliability of the characteristics of the brand attributes. It is proposed to use the method of "reputational pseudo-informing" to check the indicator and pole of the modality of the personal and professional reputation of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution. The configurations of the emergence of deferred demand for

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

the brand of a scientific and pedagogical employee of a higher education institution from the side of the target audience are analyzed.

Keywords: brand, higher education institution, research and teaching staff, brand attributes, awareness, target audience, algorithm.

Постановка проблеми. Бренд науково-педагогічного працівника ЗВО, аналогічно до будь-якого іншого персонального бренду, наділений притаманними тільки йому атрибутами (*Brand Attributes*), сприймання яких з боку представників цільової аудиторії відбувається завдяки функціонуванню сенсорних рецепторів з подальшим наділеннями певною модальною оцінкою (позитивною чи негативною). «Вузьке» розуміння атрибутів бренду охоплює персональні ідентифікаційні дані (ПІБ, нікнейм, назви провідних проєктів носія бренду), візуальну айдентику особистості (аватар, фото) та індивідуальний стиль комунікації фахівця з цільовою аудиторією, в якому втілено рівень його знань, умінь і навичок. У свою чергу, в «широкому» розумінні атрибути бренду доцільно трактувати як рекламні повідомлення та медіастратегії. Завдяки ідентифікації складу функціональних або емоційних асоціативних рядів атрибути бренду закріплюють його цілісний образ у пам'яті представників цільової аудиторії (передусім студентської як найпріоритетнішої для сфери вищої освіти).

За переконаннями О. Кужилєвої, D. Hassay, K. Keller, M. Mourali, F. Pons, I. Simonson, Z. Yang та ряду інших науковців, атрибути бренду є одним із основних факторів впливу на процес ухвалення рішення щодо його вибору/відхилення або формування відкладеного попиту – наміру скористатись бренд-пропозицією згодом через неможливість це зробити або відсутність відповідної актуальної потреби [4, с. 150; 13, с. 4; 14, с. 81–82; 16, с. 117]. Відкладений попит щодо бренду науково-педагогічного працівника ЗВО з боку цільової аудиторії варто розцінювати не як ухилення від прийняття рішення, а саме як перенесення позитивного рішення в часі до моменту появи сприятливих умов для його здійснення. Прикладами такого відкладеного попиту на освітньо-наукові послуги носія бренду постають: відкладені рішення абітурієнтів щодо подання документів для вступу в ЗВО, де викладає певний науково-педагогічний працівник, з метою подальшої комунікації з ним; відкладені рішення здобувачів освіти за декілька років обрати викладача своїм науковим керівником/консультантом; відкладені рішення колег по кафедрі запросити носія бренду до подальшої співпраці по завершенні поточного проєкту тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку персонального брендингу досконало висвітлено в доробках N. Ada, M. Korolchuk & I. Yunyk [10], B. Jones & C. Leverenz [12] та цілої плеяди дослідників. Концептуальні

ISSN 3041-1572 Online

засади формування й просування корпоративного бренду в сучасних соціо-економічних умовах досліджували Ю. Зимбалевська, Н. Геселева і М. Ормонов [2], В. Костинець [3], D. Aaker [9], K. Keller [13] та низка інших авторів. Бренд-комунікація з цільовою аудиторією була об'єктом цілеспрямованих досліджень Л. Гомольської [1], О. Кужилєвої [4], M. Mourali, Z. Yang, F. Pons & D. Hassay [14] та ряду інших науковців. Всебічному висвітленню особливостей формування бренду в сфері вищої освіти присвячені праці І. Кучерак [5], M. Ahmad & W. Dar [11], D. Pitta & L. Katsanis [15] та інших дослідників.

Разом з тим, в аспекті брендингу фахівця вищої школи невисвітленими залишились питання щодо диференціації понять «Brand Awareness», «впізнаваність атрибутів бренду», «поінформованість про атрибути бренду» та «обізнаність в атрибутах бренду». Саме уточнення їх семантичних відмінностей закономірно уможливить розробку алгоритму визначення рівня поінформованості представників кожного сегмента цільової аудиторії про основоположні атрибути персонального бренду науково-педагогічного працівника ЗВО як обов'язкового складника інструментарію підвищення конкурентоздатності фахівця на ринку надання освітньо-наукових послуг в національному та міжнародному масштабах.

Мета статті полягає в обґрунтуванні алгоритму визначення рівня поінформованості цільової аудиторії про атрибути бренду науково-педагогічного працівника ЗВО.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі з маркетингу та менеджменту поширеним є використання понять «Brand Awareness», впізнаваність атрибутів бренду, поінформованість про атрибути бренду та обізнаність в атрибутах бренду як синонімічних, хоча між ними простежується цілий ряд вагомих відмінностей. Так, поняття «поінформованість про атрибути бренду» та «впізнаваність атрибутів бренду», дійсно, постають взаємозамінними з огляду на семантичну близькість, адже вони обидва позначають усвідомлення провідної думки рекламної інформації чи наявність у цільової аудиторії невеликої за обсягом інформації щодо існування бренду. Подекуди поряд із поняттям «впізнаваність» навіть вживається вираз «відчуття знайомства з назвою бренду», в якому максимально точно втілено «поверхневу» сутність означених понять. Для появи впізнаваності атрибутів бренду є достатнім навіть мінімальний рівень знань у представників цільової аудиторії про нього (знання його назви, гасла або девізу тощо) [2, с. 109; 3, с. 160; 7, с. 150–151; 17, с. 34, 43; 18, с. 105].

У сфері вищої освіти впізнаваність атрибутів бренду науково-педагогічного працівника ЗВО цільовою аудиторією забезпечується переважно його безпосередньою професійною діяльністю (впізнаваність викладача студентсь-

кою аудиторією – навчальними заняттями, впізнаваність фахівця викладацькою аудиторією – спільною участю в науковій, методичній та інших сферах діяльності кафедри тощо). Впізнаваність бренду фахівця вишу цільовою аудиторією є його невід'ємною характеристикою, оскільки навіть теоретичне припущення щодо можливості існування «невідомих брендів» викладачів кардинально дисонує з сутнісним розумінням концепту «персональний бренд» як визнаного і затребуваного цільовою аудиторією фахівця найвищого рівня професійної майстерності [6, с. 129].

Обізнаність в атрибутах бренду трактується дослідниками як здатність цільової аудиторії не лише впізнати бренд при пред'явленні принаймні одного з його атрибутів, а й згадати інформацію про нього при появі опосередкованих стимулів (зокрема, при виникненні усвідомленої або неусвідомленої потреби). Провідними параметрами обізнаності в атрибутах бренду є «глибина» і «ширина», де перший відображає вірогідність і легкість згадування інформації про нього цільовою аудиторією, а другий – обсяг ситуацій, сфер діяльності й контекстів, в межах яких відбувається згадування інформації про бренд. Основним мірилом всіх критеріїв обізнаності в атрибутах бренду виступає її кількісна характеристика (ступінь), яка надає змогу визначити «ступінь обізнаності в атрибутах бренду», «ступінь сприймання бренду», «ступінь ставлення до бренду», «ступінь лояльності до бренду». «Ступінь обізнаності в атрибутах бренду» детермінується відношенням кількості представників цільової аудиторії, яким відомо про його існування, до кількісного показника всієї цільової аудиторії. «Ступінь сприймання бренду» тотожний відношенню кількості представників цільової аудиторії з позитивними асоціаціями щодо бренду до кількості представників цільової аудиторії, які знають про його існування. «Ступінь ставлення до бренду» обчислюється шляхом зіставлення кількості представників цільової аудиторії з позитивним ставленням до нього та кількості представників цільової аудиторії, які просто знають про його існування. Насамкінець, «ступінь лояльності до бренду» детермінується долею лояльних до нього представників цільової аудиторії з-поміж усіх, хто декларує позитивне ставлення до нього [9, с. 26–33; 15, с. 52–63].

«Неґрунтовної» обізнаності в атрибутах бренду науково-педагогічного працівника ЗВО як ефективного фактора прийняття схвального рішення щодо його вибору цільовою аудиторією достатньо виключно за умови, якщо бренд наділений незаперечними перевагами, яких повністю позбавлені його конкуренти, або у випадку тотальної монополії брендової пропозиції на ринку надання освітньо-наукових послуг. Саме тому обізнаність в атрибутах бренду доцільно розглядати лише як обов'язкову передумову володіння представниками цільової аудиторії всебічною інформацією про бренд у достатньому

обсязі, а не в якості його кінцевого показника. Підтвердження цієї тези простежується в моделі D. Aaker, де диференціація впізнаваності з підказкою та спонтанної пригадуваності показує, що: високий рівень впізнаваності з підказкою атрибутів бренду в поєднанні з низьким рівнем їх спонтанної пригадуваності притаманний лише слабким брендам [8, с. 15].

Таким чином, обґрунтована вище позиція щодо недостатності виключно обізнаності цільової аудиторії в атрибутах бренду науково-педагогічного працівника ЗВО для його виділення з-поміж конкурентів і формування довгострокової лояльності до нього актуалізує необхідність розробки алгоритму визначення рівня поінформованості представників кожного сегмента цільової аудиторії про основоположні конструкти бренду фахівця вишу, до складу якого входить дванадцять взаємопов'язаних настанов, а саме:

1) чітко розрізняти поняття «впізнаваність цільовою аудиторією бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» (здатність ідентифікувати бренд фахівця при сприйманні одного з його атрибутів – прізвища, імені та по батькові, фотографії тощо – без можливості ґрунтовно і всебічно його охарактеризувати) і «поінформованість про бренд фахівця вишу» (наявність у представників цільової аудиторії обсягу інформації про нього, достатньої для ґрунтовного і всебічного аналізу його іміджу як викладача, науковця та «практика», а також особистісно-професійної репутації);

2) завдяки використанню кількісних методів соціологічного дослідження сегментів цільової аудиторії (анкетувань, інтерв'ю тощо) та якісних методів (методу фокус груп, експертних опитувань тощо) встановити усереднений обсяг відомої аудиторії інформації про бренд науково-педагогічного працівника ЗВО;

3) виявити закономірності приналежності максимальної та мінімальної величин обсягу відомої цільовій аудиторії інформації про бренд науково-педагогічного працівника ЗВО певним категоріям представників цільової аудиторії;

4) визначити, відносно якого виду іміджу фахівця (іміджу як викладача, іміджу як науковця чи іміджу практичного підкріплення фахових компетенцій поза межами системи вищої освіти) у представників кожного сегмента цільової аудиторії простежується найбільша поінформованість;

5) встановити, відносно якого виду іміджу науково-педагогічного працівника ЗВО (іміджу як викладача, іміджу як науковця чи іміджу практичного підкріплення фахових компетенцій поза межами системи вищої освіти) у представників кожного сегмента цільової аудиторії простежується дефіцит інформації;

6) з'ясувати усереднений показник та полюс модальності особистісно-професійної репутації як складника бренду фахівця для кожного із сегментів його цільової аудиторії;

7) визначити закономірності приналежності позитивного і негативного полюсу модальності особистісно-професійної репутації науково-педагогічного працівника ЗВО для певних сегментів цільової аудиторії його бренду;

8) при визначенні всіх вищеперерахованих показників (пп. 1–7 означеного алгоритму) надавати пріоритетності даним, отриманим від респондентів, які чинять вплив на інших учасників певного сегмента цільової аудиторії (лідерів думок та комунікативно активних осіб), а також враховувати контекст анкетування/опитування, здатний активізовувати одних представників цільової аудиторії й одночасно пригнічувати інших (ефекти «мовчазної більшості» і «мовчазної меншості» – в залежності від кількісного співвідношення перших і останніх осіб);

9) в якості методу перевірки встановлених показника і полюсу модальності особистісно-професійної репутації науково-педагогічного працівника ЗВО використовувати метод «репутаційного псевдоінформування» [8, с. 10–12], щоб переконатись у готовності/неготовності представників цільової аудиторії повірити в спеціально донесену до них третіми особами дезінформацію про вчинок фахівця, котрий відверто дискредитує його репутацію (обов'язковими умовами застосування означеного методу є відносна автономність охопленої «репутаційним псевдоінформуванням» цільової аудиторії, що унеможливить миттєве розповсюдження дезінформації, а також завчасна підготовка доказів саме штучного створення дезінформації, які будуть переконливо донесені до «дезінформованої» аудиторії з метою уникнення необхідності в подальшому виправдовувати ситуацію);

10) встановити рівень вмотивованості цільової аудиторії до ліквідації дефіциту інформації про бренд науково-педагогічного працівника ЗВО завдяки використанню методу незавершених речень, провокуючи респондентів на озвучування уточнюючих запитань про недостатньо описані (інтригуючі) факти щодо конструктів бренду фахівця – його іміджу як викладача, іміджу як науковця, іміджу практичного підкріплення фахових компетенцій поза межами системи вищої освіти та особистісно-професійної репутації;

11) на основі встановленого рівня обізнаності цільової аудиторії про бренд науково-педагогічного працівника ЗВО та з урахуванням рівня її вмотивованості до ліквідації дефіциту інформації про носія означеного бренду визначити вірогідні бар'єри бренд-комунікації, які виникали в ході взаємодії з цільовою аудиторією раніше та/або можуть впливати на комунікацію з нею в майбутньому (мотиваційні, емоційні, інтелектуальні, семантичні, фонетичні тощо);

12) всі випадки невідповідності об'єктивної (встановленої застосуванням методів соціологічного дослідження) поінформованості цільової аудиторії про бренд науково-педагогічного працівника ЗВО суб'єктивному

баченню ним самим рівня обізнаності аудиторії про бренд розцінювати виключно як несподівано віднайдену перспективу підвищення ефективності майбутнього персонального брендингу.

Висновки.

1. Поняття «впізнаваність атрибутів бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» та «поінформованість про атрибути бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» є семантично взаємозамінними, позначаючи наявність у представників цільової аудиторії невеликої за обсягом інформації про існування бренду, тоді як поняття «обізнаність в атрибутах бренду науково-педагогічного працівника ЗВО» є ієрархічно вищим від вищеозначених і передбачає наявність у цільової аудиторії достатнього обсягу інформації про бренд для прийняття бренд-орієнтованого рішення в умовах висококонкурентного освітньо-наукового середовища.

2. Успішність формування бренду науково-педагогічного працівника ЗВО та його просування на ринку надання освітньо-наукових послуг залежить не лише від модальної оцінки (позитивної чи негативної) атрибутів бренду, а й від швидкості та якості їх запам'ятовування цільовою аудиторією.

3. Допущення денотативних чи конотативних похибок у сформованому в уяві учасників бренд-комунікації образі бренду науково-педагогічного працівника ЗВО призводить до втрати ним конкурентоздатності, оскільки будь-які інформаційні викривлення можуть суттєво знизити впевненість представників цільової аудиторії у достовірності характеристик атрибутів бренду.

Література:

1. Гомольська Л.П. Соціально-психологічні особливості впливу бренд-комунікацій на споживчу поведінку студентської молоді : дис. ... д. філософ. з психол. : 053 / Гомольська Лілія Петрівна. – Київ: ДЗВО «Університет менеджменту освіти», 2021. – 290 с.

2. Зимбалевська Ю.В. Значення цінності бренду / Ю.В. Зимбалевська, Н.В. Геселева, М.О. Ормонов // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2015. – Т. 5, № 91. – С. 108-113.

3. Костинець В.В. Методичні засади оцінювання економічної ефективності туристичних брендів / В.В. Костинець // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – Т. 3, № 153. – С. 160-165.

4. Кужилєва О.В. Створення бренду з використанням запитів та уподобань споживачів / О.В. Кужилєва // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – Т. 3, № 25. – С. 149-153.

5. Кучерак І. Використання технологій брендингу в системі управління вищих навчальних закладів / І. Кучерак // Збірник наукових праць Херсонського державного університету. – 2013. – Вип. 63. – С. 300-303.

6. Юник І.Д. Бренд науково-педагогічного працівника вишу : монографія. / І.Д. Юник. Кам'янець-Поділ. : Аксіома, 2022. – 608 с.

7. Юник І.Д. Специфіка бренд-комунікації викладача вишу зі студентською цільовою аудиторією / І.Д. Юник // Молодь і ринок. – 2022. – Т. 3-4, вип. 201-202. – С. 146-152. – Режим доступу: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255787

8. Юник О.О. Педагогічний інструментарій формування позитивного полюсу модальності репутації викладача закладу вищої освіти / О.О. Юник // Педагогічна Академія : наукові записки. – 2025. – № 22. – С. 1-17. – Режим доступу: https://doi.org/10.5281/zenodo.19226594

9. Aaker, D.A. (1996). *Building strong brands*. New York : Free Press.

10. Ada, N., Korolchuk, M. & Yunyk I. (2023). The role of employer branding practices on management of employee attraction and retention. *Economics. Ecology. Socium*, 7(1), 46-60. Retrieved from https://doi.org/10.31520/2616-7107/2023.7.1-5

11. Ahmad, M. & Dar, W.M. (2015). Antecedents of education brand: analysis of student preferences. *International Review of Management and Business Research*, 4(2), 561-571.

12. Jones, B. & Leverenz, C. (2017). Building personal brands with digital storytelling ePortfolios. *International Journal of ePortfolio*, 7(1), 67-91. Retrieved from http://www.theijep.com/pdf/IJEP237.pdf

13. Keller, K.L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22. Retrieved from https://doi.org/10.1177/002224299305700101

14. Mourali, M., Yang, Z., Pons, F. & Hassay, D. (2018). Consumer power and choice deferral: the role of anticipated regret. *International Journal of Research in Marketing*, 35(1), 81-99.

15. Pitta, D.A. & Katsanis, L.P. (1995). Understanding brand equity for successful brand extension. *Journal of Consumer Marketing*, 12(4), 51-64.

16. Simonson, I. (1992). The influence of anticipating regret and responsibility on purchase decisions. *The Journal of Consumer Research*, 19(1), 105-118.

17. Warlopa, L., Ratneshwarb, S. & van Osselaer S.M.J. (2005). Distinctive brand cues and memory for product consumption experiences. *International Journal of Research in Marketing*, 22, 27-44.

18. Wijayanti, T.C., Setini, M. & Darma, D.C. (2019). How to increase brand equity and brand loyalty? *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 4(10), 104-111.

References:

1. Gomolska, L.P. (2021). Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti vplyvu brend-komunikatsii na spozhyvchu povedinku studentskoi molodi [The socio-psychological features of the influence of brand communications on the consumer behavior of student youth]. *Candidate's thesis*. Kyiv: SHEI "University of Education Management" NAPS of Ukraine [in Ukrainian].

2. Zymbalevska, Yu.V., Geseleva, N.V. & Ormonov, M.O. (2015). Znachennia tsinnosti brendu [The meaning of brand value]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu tekhnolohii ta dyzainu – Bulletin of the Kyiv National University of Technologies and Design*, 5(91), 108-113 [in Ukrainian].

3. Kostinets, V.V. (2014). Metodychni zasady otsiniuvannia ekonomichnoi efektyvnosti turystychnykh brendiv [Methodological principles for assessing the economic efficiency of tourism brands]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current economic problems*, 3(153), 160-165 [in Ukrainian].

4. Kuzhylieva, O.V. (2011). Stvorennia brendu z vykorystanniam zapytiv ta upodoban spozhyvachiv [Creating a brand using consumer requests and preferences]. *Ekonomichnyi visnyk Donbasu – Economic Bulletin of Donbass*, 3(25), 149-153 [in Ukrainian].

5. Kucherak, I. (2013). Vykorystannia tekhnolohii brendynhu v systemi upravlinnia vyshchykh navchalnykh zakladiv [Using branding technologies in the management system of higher education institutions]. *Zbirnyk naukovykh prats Khersonskoho derzhavnoho universytetu – Collection of Scientific Papers of Kherson State University*, 63, 300-303 [in Ukrainian].

6. Yunyk, I.D. (2022). Brend naukovo-pedahohichnoho pratsivnyka vyshu [Brand of a university research and teaching employee]. Kamianets-Podilskyi : Aksioma [in Ukrainian].

7. Yunyk, I.D. (2022). Spetsyfika brend-komunikatsii vykladacha vyshu zi studentskoiu tsilovoiu audytoriieiu [Specificity of brand communication of a university lecturer with a student target audience]. *Molod i rynok – Youth and the Market*, 3-4(201-202), 146-152. Retrieved from https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.255787 [in Ukrainian].

8. Yunyk, O.O. (2025). Pedahohichnyi instrumentarii formuvannia pozytyvnoho poliusu modalnosti reputatsii vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Pedagogical tools for forming a positive pole of the modality of the reputation of a lecturer in a higher education institution]. *Pedahohichna Akademiia : naukovi zapysky – Pedagogical Academy: scientific notes*, 22, 1-17. Retrieved from https://doi.org/10.5281/zenodo.19226594 [in Ukrainian].

9. Aaker, D.A. (1996). *Building strong brands*. New York : Free Press.

10. Ada, N., Korolchuk, M. & Yunyk I. (2023). The role of employer branding practices on management of employee attraction and retention. *Economics. Ecology. Socium*, 7(1), 46-60. Retrieved from https://doi.org/10.31520/2616-7107/2023.7.1-5

11. Ahmad, M. & Dar, W.M. (2015). Antecedents of education brand: analysis of student preferences. *International Review of Management and Business Research*, 4(2), 561-571.

12. Jones, B. & Leverenz, C. (2017). Building personal brands with digital storytelling ePortfolios. *International Journal of ePortfolio*, 7(1), 67-91. Retrieved from http://www.theijep.com/pdf/IJEP237.pdf

13. Keller, K.L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22. Retrieved from https://doi.org/10.1177/002224299305700101

14. Mourali, M., Yang, Z., Pons, F. & Hassay, D. (2018). Consumer power and choice deferral: the role of anticipated regret. *International Journal of Research in Marketing*, 35(1), 81-99.

15. Pitta, D.A. & Katsanis, L.P. (1995). Understanding brand equity for successful brand extension. *Journal of Consumer Marketing*, 12(4), 51-64.

16. Simonson, I. (1992). The influence of anticipating regret and responsibility on purchase decisions. *The Journal of Consumer Research*, 19(1), 105-118.

17. Warlopa, L., Ratneshwarb, S. & van Osselaer S.M.J. (2005). Distinctive brand cues and memory for product consumption experiences. *International Journal of Research in Marketing*, 22, 27-44.

18. Wijayanti, T.C., Setini, M. & Darma, D.C. (2019). How to increase brand equity and brand loyalty? *International Journal of Innovative Science and Research Technology*, 4(10), 104-111.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:373.2.011.3-051:373.2.064.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1205-1214

Ющик Людмила Василівна здобувачка третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти спеціальності 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями) Мукачівського державного університету, м. Мукачево, https://orcid.org/0009-0002-5619-2235

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ З БАТЬКАМИ ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Анотація. У статті представлено теоретичне обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів до реалізації партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. Наголошено, що саме у ранньому віці закладаються основи фізичного, емоційного та соціального становлення дитини, що зумовлює необхідність ефективної співпраці між сім'єю та закладом дошкільної освіти. На основі аналізу наукових досліджень уточнено сутність партнерства як рівноправної взаємодії учасників освітнього процесу, що передбачає спільну відповідальність за розвиток дитини та узгодження педагогічних впливів.

Обґрунтовано, що ефективність підготовки майбутніх фахівців визначається поєднанням зовнішніх і внутрішніх педагогічних умов, зокрема організації освітнього середовища, розвитку мотивації та ціннісних орієнтацій здобувачів освіти. Виокремлено три ключові педагогічні умови: організаційно-педагогічну (забезпечення взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу в закладі вищої освіти); дидактичну (набуття майбутніми вихователями компетентностей в опануванні цифровими засобами взаємодії з батьками дітей раннього віку); психолого-педагогічну (забезпечення набуття здобувачами рефлексивних умінь, зорієнтованих на ціннісне ставлення до всіх учасників освітнього процесу).

Показано, що реалізація цих умов забезпечує поступовий розвиток професійної готовності майбутніх вихователів: від засвоєння теоретичних засад партнерства до набуття практичного досвіду взаємодії з батьками, формування комунікативної культури, цифрової компетентності та здатності до самоаналізу. Зроблено висновок, що запропоновані педагогічні умови сприяють цілеспрямованому формуванню у майбутніх вихователів мотиваційної, когнітивної та діяльнісної готовності до здійснення партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. Вони також передбачають організацію

такого освітнього середовища, в якому поєднується опанування теоретичних основ партнерства з набуттям практичного досвіду професійної комунікації, розвитком рефлексивних умінь, ціннісних орієнтацій і здатності до конструктивної співпраці.

Ключові слова: майбутні вихователі, партнерська взаємодія, педагогічне партнерство, співпраця, заклад дошкільної освіти, батьки, діти раннього віку, педагогічні умови.

Yushchyk Liudmyla applicant of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 015 Professional education (by specialization) of Mukachevo State University, Mukachevo, https://orcid.org/0009-0002-5619-2235

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRAINING FUTURE EARLY CHILDHOOD EDUCATORS TO ESTABLISH PARTNERSHIP-BASED INTERACTION WITH PARENTS OF YOUNG CHILDREN

Abstract. In this article we have presented a theoretical justification of the pedagogical conditions for preparing future educators to engage in collaborative partnerships with the parents of children in early childhood. We have emphasized that this is the age when the foundations of a child's physical, emotional, and social development are laid, which necessitates effective cooperation between the family and the preschool educational institution. On the basis of an analysis of scientific research, the essence of partnership has been clarified as an equal interaction among participants in the educational process, which entails shared responsibility for the child's development and the coordination of pedagogical influences.

It has been established that the effectiveness of training future professionals is determined by a combination of external and internal pedagogical conditions, including the organization of the educational environment and the development of students' motivation and value orientations. Three key pedagogical conditions have been identified: organizational-pedagogical (ensuring mutual respect and partnership among participants in the educational process at the institution of higher education); didactic (future educators acquiring competencies in using digital tools for interacting with parents of young children); and psychological-pedagogical (ensuring that students acquire reflective skills oriented toward a value-based attitude toward all participants in the educational process).

It has been shown that the implementation of these conditions ensures the gradual development of future educators' professional readiness: from mastering the theoretical foundations of partnership to gaining practical experience in interacting with parents, developing communication skills, digital competence, and the ability to engage in self-reflection. It has been concluded that the proposed

pedagogical conditions contribute to the purposeful development of motivational, cognitive, and practical readiness in future educators for engaging in partnership-based interaction with parents of young children. They also provide for the organization of an educational environment that combines the mastery of the theoretical foundations of partnership with the acquisition of practical experience in professional communication, the development of reflective skills, value orientations, and the ability to engage in constructive cooperation.

Keywords: future educators, collaborative interaction, educational partnership, cooperation, preschool educational institution, parents, children of early childhood, educational conditions.

Постановка проблеми. Вітчизняна дошкільна освіта перебуває в умовах посилення уваги до якості раннього розвитку дитини, що зумовлює необхідність переосмислення ролі сім'ї як рівноправного партнера закладу дошкільної освіти. Особливої значущості набуває партнерська взаємодія вихователів із батьками дітей раннього віку, оскільки саме в цей період закладаються основи фізичного, емоційного та соціального розвитку дитини. Водночас практика засвідчує, що майбутні вихователі не завжди достатньо підготовлені до конструктивної співпраці з родинами, що виявляється у недостатньому рівні сформованості комунікативних, рефлексивних та організаційних умінь, необхідних для ефективної взаємодії з батьками.

У зв'язку з цим актуалізується проблема визначення та обґрунтування педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів до реалізації партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. Йдеться про створення в освітньому процесі закладів вищої освіти таких умов, які забезпечують формування у здобувачів вищої освіти спеціальності А2 Дошкільна освіта ціннісного ставлення до сім'ї як рівноправного суб'єкта освітнього процесу, оволодіння сучасними формами й методами співпраці з батьками, а також набуття практичного досвіду взаємодії в моделюваних і реальних педагогічних ситуаціях. Розв'язання зазначеної проблеми сприятиме підвищенню якості професійної підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти та ефективності партнерства між закладом освіти і сім'єю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про посилення уваги науковців і практиків до питань раннього віку як сенситивного періоду розвитку дитини (А.Богуш, Н.Гавриш, О.Дурманенко, О.Кононко, К.Крутій, О.Попович, Н.Рогальська-Яблонська та ін.). У цьому контексті особливого значення набуває партнерська взаємодія між закладом дошкільної освіти та батьками, що передбачає їхню рівноправну участь у вихованні та розвитку дитини, узгодження педагогічних впливів і спільну відповідальність за результати освітнього процесу. Про це наголошується у працях Т.Андрющенко,

Т.Атрощенко, Г.Борин, В.Іванової, Л.Іщенко, М.Незамай, О.Реброової, І.Феднової, М.Швардак та ін.

Водночас у сучасних наукових працях підкреслюється, що ефективна реалізація партнерської взаємодії значною мірою залежить від рівня професійної підготовки майбутніх вихователів. Саме тому актуалізується проблема формування у здобувачів вищої освіти готовності до конструктивної співпраці з батьками, що включає розвиток комунікативної культури, умінь організації взаємодії та застосування сучасних форм педагогічного партнерства в роботі з сім'ями дітей раннього віку.

Мета статті полягає у виокремленні та теоретичному обґрунтуванні ефективних педагогічних умов підготовки майбутніх вихователів до реалізації партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку.

Виклад основного матеріалу. Батьки виступають першими наставниками у житті дитини, передаючи їй знання через спільну гру та повсякденні заняття. Із початком відвідування закладу дошкільної освіти у дітей раннього віку значно розширюється коло досвіду та взаємодії з іншими людьми. У цей період особливо важливо, щоб батьки й надалі активно долучалися до освітнього процесу своїх дітей. Саме тому налагодження тісної співпраці між батьками та вихователями відіграє ключову роль у підтримці та стимулюванні розвитку дитини [2, с.67]. Отже, взаємодію між педагогом і батьками розглядаємо як один із провідних і пріоритетних напрямів діяльності вихователя закладу дошкільної освіти.

Професійний стандарт «Вихователь закладу дошкільної освіти» визначає педагогічне партнерство як одну з професійних компетентностей, якими повинен володіти фахівець. Вона полягає у здатності: до ефективної співпраці та комунікації у професійній діяльності; залучати учасників освітнього партнерства до взаємної відповідальності; до командної взаємодії [3]. Ця компетентність виступає ключовою умовою налагодження продуктивної, довірливої та системної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу, спрямованої на досягнення спільних освітніх цілей і всебічний розвиток дитини раннього віку.

Партнерська взаємодія з батьками дітей раннього віку є складною сферою професійної діяльності. Вона потребує від вихователя не лише педагогічної компетентності, а й чутливості до сімейної ситуації, уміння налагоджувати довірливий контакт, коректно вести розмову, пояснювати педагогічні рішення, підтримувати зворотний зв'язок і зберігати повагу до батьківської позиції. Такі вміння не формуються спонтанно. Їхнє становлення потребує спеціально організованого освітнього середовища, у якому здобувач вищої освіти не тільки дізнається про принципи партнерства, а й набуває досвіду проживання партнерських відносин у власному навчанні [6, с.78].

Саме тому особливого значення набуває обґрунтування педагогічних умов, що забезпечують результативність підготовки майбутніх вихователів до реалізації партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку.

Аналізуючи наукові праці, Н. Стаднік та співавтори доходять висновку, що в педагогічній науці традиційно розрізняють зовнішні та внутрішні педагогічні умови. Так, зовнішні умови трактують як сукупність обставин, пов'язаних з організацією освітнього процесу. Водночас внутрішні умови пов'язують із особистісними та індивідуальними характеристиками, зокрема спрямованістю особистості, її психологічним станом і рівнем мотивації; особистісними якостями, пізнавальними можливостями, рівнем рефлексії; а також постійною потребою в самоаналізі, саморозвитку й професійному вдосконаленні [4, с.205]. На думку науковців, одним із ключових завдань закладів вищої освіти є створення таких педагогічних умов, що забезпечують формування у студентів стійкої позитивної мотивації та інтересу до педагогічної діяльності. Саме завдяки цьому майбутні фахівці дошкільної освіти здобувають необхідні знання, уміння й навички, а також розвивають важливі професійно-особистісні якості. Відтак підготовка майбутніх вихователів до взаємодії з батьками дітей раннього віку передбачає поєднання зовнішніх педагогічних умов із урахуванням особистісного чинника, зокрема сформованості внутрішньої мотивації та ціннісних орієнтацій, що визначають готовність до професійної діяльності загалом і до співпраці з батьками зокрема [4, с.205].

Складність професійної підготовки зумовлює необхідність виокремлення саме педагогічних умов. Партнерська взаємодія вихователя з батьками дітей раннього віку не виникає автоматично внаслідок опанування окремих навчальних дисциплін чи простого накопичення знань. Її формування потребує цілеспрямовано організованого освітнього середовища, у якому майбутній педагог не лише засвоює теоретичні основи партнерства, а й здобуває практичний досвід діалогічної взаємодії, поступово оволодіває ефективними способами професійної комунікації, навчається застосовувати сучасні інструменти співпраці з батьками та розвиває здатність до самоаналізу, самокорекції й усвідомленого, ціннісно вмотивованого професійного вибору.

Переконані, що педагогічні умови не варто розглядати як суто зовнішні обставини, що лише супроводжують освітній процес. Вони є внутрішньо необхідними організаційними, дидактичними та психолого-педагогічними засадами, які забезпечують послідовне розгортання етапів підготовки та створюють реальні передумови для формування готовності майбутніх вихователів до здійснення партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. Педагогічні умови визначають характер академічної взаємодії, логіку

добору змісту підготовки, способи організації практичної діяльності й механізми професійного саморозвитку здобувачів вищої освіти.

У нашому дослідженні виокремлюємо такі педагогічні умови:

1) організаційно-педагогічну (забезпечення взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу в закладі вищої освіти);

2) дидактичну (набуття майбутніми вихователями компетентностей в опануванні цифровими засобами взаємодії з батьками дітей раннього віку);

3) психолого-педагогічну (забезпечення набуття здобувачами рефлексивних умінь, зорієнтованих на ціннісне ставлення до всіх учасників освітнього процесу). Обгрунтуємо їхній вибір.

Першою педагогічною умовою є забезпечення взаємної поваги і партнерства між учасниками освітнього процесу в закладі вищої освіти. Її значення полягає в тому, що готовність до партнерської взаємодії з батьками не може бути сформована в умовах авторитарної організації навчання. Майбутній вихователь має безпосередньо пережити досвід діалогічної, шанобливої, відповідальної взаємодії з викладачами та одногрупниками. Саме такий досвід поступово перетворюється на внутрішню професійну установку, яка в подальшому визначатиме характер спілкування з батьками. Реалізація цієї умови передбачає зміну стилю аудиторної роботи, застосування діалогічних форм навчання, створення атмосфери довіри, прийняття різних поглядів, формування уміння аргументовано висловлювати позицію й чути співрозмовника. За таких умов партнерство перестає бути абстрактним поняттям і набуває для здобувача конкретного особистісного змісту.

Механізм реалізації першої педагогічної умови полягає в тому, що майбутній вихователь поступово входить у досвід партнерської освітньої культури, де повага і діалог є не винятком, а нормою. Цей механізм охоплює кілька взаємопов'язаних площин. Першою з них є зміна стилю взаємодії між викладачем і здобувачем. Йдеться про відхід від суто трансляційної, жорстко вертикальної моделі взаємодії до такої організації навчання, у якій здобувач визнається активним суб'єктом освітнього процесу, носієм власного досвіду, співучасником обговорення, аналізу й вироблення професійних рішень. Другою площиною є формування культури взаємоповаги в академічній групі, коли здобувачі навчаються слухати один одного, аргументувати позицію без наполягання, приймати відмінність поглядів, працювати в парі й групі, здійснювати взаємопідтримку і спільну рефлексію. Третьою площиною стає спеціальне включення у зміст підготовки завдань, що дозволяють осмислити партнерство як норму професійної поведінки вихователя у взаємодії з батьками дітей раннього віку.

Другою педагогічною умовою є набуття майбутніми вихователями компетентностей в опануванні цифровими засобами взаємодії з батьками

дітей раннього віку. Сучасна практика дошкільної освіти переконує, що комунікація з батьками все частіше відбувається в змішаних або цифрово опосередкованих формах. Ідеться не лише про технічне користування електронною поштою, месенджерами чи платформами відеозв'язку, а про вміння педагогічно доцільно застосовувати такі засоби відповідно до мети взаємодії, чутливості теми, потреби в зворотному зв'язку та вимог професійної етики. Майбутній вихователь має навчитися формулювати повідомлення без оцінювання, добирати доречний спосіб комунікації, підтримувати доброзичливий тон, фіксувати домовленості, моделювати онлайн-зустрічі й визначати межі цифрового спілкування. Завдяки цьому партнерська взаємодія стає більш доступною, упорядкованою та гнучкою.

Друга педагогічна умова не зводиться до ознайомлення здобувачів із цифровими засобами як такими. Її зміст полягає у формуванні здатності професійно, доцільно і відповідально використовувати цифрові засоби комунікації для підтримки партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. Ідеться про те, щоб майбутній вихователь умів не просто створити чат чи організувати відеозустріч, а обрати відповідний спосіб залежно від мети комунікації, чутливості теми, потреби в діалозі, рівня терміновості й вимог конфіденційності; сформулювати повідомлення без оцінювання і наполягання; модерувати взаємодію в цифровому середовищі; підтримувати прозорість і доброзичливість контакту; коректно фіксувати домовленості та забезпечувати зворотний зв'язок.

Теоретичне підґрунтя другої педагогічної умови полягає в усвідомленні того, що цифрове середовище стало невід'ємною частиною сучасної дошкільної освіти. Дистанційна й змішана комунікація з батьками вже не може розглядатися як додаткова або факультативна форма взаємодії. Вона трансформувалася на необхідний інструмент підтримки безперервності освітнього процесу, зручного обміну інформацією, організації гнучкого зворотного зв'язку, залучення батьків до спільних обговорень і координації дій дорослих щодо розвитку дитини. Як засвідчує досвід вихователів-практиків, цифрові інструменти допомагають оперативно інформувати батьків, погоджувати спільні рішення, демонструвати окремі моменти освітнього процесу, проводити онлайн-консультації та зустрічі, організовувати дистанційні заходи для тих батьків, які не можуть бути фізично присутніми [5, с.176]. Водночас вони породжують і нові ризики, пов'язані з цифровою етикою, захистом персональних даних, професійними межами та небезпекою формалізації комунікації. Саме тому майбутній вихователь має бути спеціально підготовлений до свідомого використання такого інструментарію.

Третьою педагогічною умовою є забезпечення набуття здобувачами рефлексивних умінь, зорієнтованих на ціннісне ставлення до всіх учасників

ISSN 3041-1572 Online

освітнього процесу. Теоретичне підґрунтя цієї умови пов'язане з розумінням педагогічної рефлексії як необхідного механізму професійного розвитку. Педагогічна рефлексія є здатністю критично осмислювати власні дії, результати й професійні позиції, встановлювати зв'язок між зробленим кроком і його наслідками, помічати не лише зовнішні труднощі взаємодії, а й власний внесок у їхнє виникнення або подолання. У контексті нашого дослідження рефлексивні вміння набувають особливого значення, оскільки взаємодія з батьками дітей раннього віку є емоційно чутливою, ситуативно змінною і значною мірою залежить від планомірних та послідовних рішень, етичної виваженості, здатності вихователя зберігати самоконтроль і бачити професійну ситуацію не лише зі своєї позиції.

Рефлексія є необхідною передумовою професійної зрілості майбутнього вихователя, оскільки саме вона дає змогу усвідомлювати якість власних дій, аналізувати результати взаємодії, помічати комунікативні помилки, коригувати висловлювання, прогнозувати наслідки педагогічних рішень і зберігати повагу до батьків навіть у напружених ситуаціях. Зміст цієї умови охоплює кілька взаємопов'язаних напрямів. Перший – емоційно-регулятивний, що передбачає вміння усвідомлювати власні емоційні стани, помічати напруження, роздратування, образу, тривогу чи невпевненість, не дозволяти їм керувати професійними діями, зберігати врівноваженість у ситуаціях скарги, конфлікту, непогодження або емоційної реакції батьків. Другий – етико-ціннісний, пов'язаний із дотриманням професійної етики, здатністю не знецінювати батьківський досвід, не переходити межі компетентності, не підміняти діалог моральним осудом, бачити за складною поведінкою родини реальні потреби, переживання і життєві обставини. Третій – аналітико-корекційний, що виявляється у здатності оцінювати результати власної комунікації, бачити, які рішення підтримали партнерство, а які ускладнили його, і свідомо змінювати наступні дії. Четвертий – прогностичний, оскільки майбутній вихователь має вміти передбачати можливі наслідки сказаного, обраного тону, способу контакту чи невчасно прийнятого рішення.

Важливим інструментом реалізації цієї умови виступає рефлексивний щоденник. Його педагогічна цінність полягає в тому, що він переводить внутрішній досвід здобувача у предмет усвідомленого аналізу. Записи про складні епізоди взаємодії, ризикові слова, моменти втрати контакту, вдалі формулювання, власні емоційні реакції, прийняті рішення та їх результат дозволяють не лише накопичувати матеріал для самоаналізу, а й формувати звичку до професійної самокорекції. Не менш значущим є портфоліо, яке в цій моделі виконує не лише функцію збирання продуктів навчання, а й функцію фіксації професійного зростання, осмислених змін у мовленні, алгоритмах дії, етичних рішеннях і ставленні до батьків дітей раннього віку [1, с.32].

Висновки. Отже, педагогічні умови розглядаємо як цілісну систему взаємопов'язаних організаційних, змістових, дидактичних і психолого-педагогічних чинників освітнього процесу закладу вищої освіти. Окреслені педагогічні умови не функціонують ізольовано, їхня результативність виявляється саме в єдності та взаємозумовленості. Перша умова створює ціннісно-комунікативне підґрунтя підготовки, друга забезпечує сучасний інструментарій професійної взаємодії, третя надає цій взаємодії усвідомленості, етичної виваженості й здатності до самокорекції. У сукупності вони забезпечують послідовний перехід від прийняття партнерства як професійної цінності до практичного оволодіння способами його реалізації та до здатності критично осмислювати власний досвід. Виокремлені педагогічні умови забезпечують цілеспрямоване формування у майбутніх вихователів мотиваційної, когнітивної та діяльнісної готовності до реалізації партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку, передбачають створення такого освітнього середовища, у якому поєднуються засвоєння теоретичних засад партнерства з набуттям практичного досвіду професійної комунікації, розвитком рефлексії, ціннісних орієнтацій і здатності до конструктивної співпраці тощо.

Література:

1. Кононко О. Л. Емоційна компетентність майбутнього фахівця дошкільної освіти: суть та умови формування. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія: Психолого-педагогічні науки*. 2019. № 2. С.28–36.

2. Попович О.М., Ющик Л.В. Мотиваційна складова підготовки майбутніх вихователів до партнерської взаємодії з батьками дітей раннього віку. *Педагогічна інноватика: сучасність та перспективи*, 2024. №3. С.66-77.

3. Про затвердження професійного стандарту «Вихователь закладу дошкільної освіти». Наказ Мінекономіки України № 755-22 від 19 жовтня 2021 року. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti

4. Стаднік Н. В., Панченко Т. Л., Волинець Ю. О., Панченко М. Г. Педагогічні умови формування готовності майбутніх дошкільних педагогів до роботи з батьками дітей раннього віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи,* 2021. Випуск 81. С.205-209.

5. Фамілярська Л. Л. Інтеграція цифрових технологій в освітнє середовище закладу дошкільної освіти. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету,* 2021. №11. С.174-183.

6. Epstein J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. 2nd ed. Boulder, CO : Westview Press, 2011. 657 p.

References:

1. Kononko, O. L. (2019). Emotsiina kompetentnist maibutnoho fakhivtsia doshkilnoi osvity: sut ta umovy formuvannia [Emotional competence of a future specialist in preschool education: essence and conditions of formation]. Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetuimeniMykoly Hoholia - Scientific notes of the Nizhyn State University named after Nikolai Gogol. 2, pp.28–36 [in Ukrainian].

2. *Popovych, O.M., Yushchyk, L.V. (2024). Motyvatsiina skladova pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do partnerskoi vzaiemodii z batkamy ditei rannoho viku [Motivational component of training future educators for partnership interaction with parents of early childhood children]. Pedahohichna innovatyka: suchasnist ta perspektyvy - Pedagogical Innovation: Modernity and Prospects. 3, pp.66-77 [in Ukrainian].*

3. Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vykhovatel zakladu doshkilnoiosvity» [On approval of the professional standard "Preschool educator"]. Nakaz Minekonomiky Ukrainy № 755-22 vid 19 zhovtnia 2021 roku - Order of the Ministry of Economy of Ukraine No. 755-22 of October 19, 2021. Available at: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti [in Ukrainian].

4. Stadnik, N. V., Panchenko, T. L., Volynets, Yu. O., Panchenko, M. G. (2021). Pedahohichni umovy formuvannia hotovnosti maibutnikh doshkilnykh pedahohiv do roboty z batkamy ditei rannoho viku [Pedagogical conditions for the formation of the readiness of future preschool teachers to work with parents of young children]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova - Scientific journal of the National Polytechnic University named after M. P. Dragomanov. 81, pp.205-209 [in Ukrainian].

5. Familyarska, L. L. (2021). Intehratsiia tsyfrovykh tekhnolohii v osvitnie seredovyshche zakladu doshkilnoi osvity [Integration of digital technologies into the educational environment of a preschool educational institution]. Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu - Open educational e-environment of a modern university. 11, pp. 174-183 [in Ukrainian].

6. Epstein J. L. School, Family, and Community Partnerships: Preparing Educators and Improving Schools. 2nd ed. Boulder, CO : Westview Press, 2011. 657 p. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:811.581'36:028.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1215-1227

Янчук Олександр Олегович старший викладач кафедри східних мов Навчально-наукового гуманітарного інституту, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-7224-1839

ФОРМУВАННЯ ГРАМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ПРОЦЕСІ ЧИТАННЯ КИТАЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТІВ: НА МАТЕРІАЛІ КОНСТРУКЦІЙ 介词补语

Анотація. У статті досліджено проблему формування граматичної компетентності здобувачів-філологів, які опановують китайську мову, у процесі читання автентичних текстів. Актуальність роботи зумовлена тим, що традиційне ізольоване вивчення складних синтаксичних структур, зокрема конструкцій із прийменниковим комплементом (介词补语), часто спричиняє розрив між теоретичним знанням правил і практичними навичками їх розпізнавання та використання в реальному мовленні. Мета дослідження полягала у висвітленні особливостей формування зазначеної компетентності на матеріалі конструкцій 介词补语 шляхом інтеграції граматичного аналізу в роботу з автентичним китайськомовним твором.

Основним матеріалом послугувало автентичне гумористичне оповідання《小明的“难忘”情人节, яке містить значну кількість природних уживань прийменникових комплементів у різних функціях – локативній, напрямковій, результативній та адресатній. Такий текст розглядається не лише як засіб удосконалення навичок читання, а й як повноцінне комунікативне середовище, у якому граматичні моделі розкриваються через контекст, дії персонажів та причинно-наслідкові зв’язки.

У дослідженні обґрунтовано поетапну методику опрацювання конструкцій 介词补语, що охоплює дотекстовий, текстовий та післятекстовий етапи читання. На дотекстовому етапі передбачено актуалізацію попередніх знань студентів, прогнозування значення прийменникових елементів та вправи на співвіднесення конструкцій із їхніми семантичними функціями (напрямок, адресат, локалізація). Безпосередньо під час читання увагу зосереджено на пошуку та розпізнаванні конструкцій, визначенні їхньої структури й функцій у конкретному контексті, а також на порівнянні синонімічних моделей для усвідомлення тонких граматичних відмінностей. Післятекстовий етап спрямований на закріплення вивчених моделей і перехід від рецептивного до

ISSN 3041-1572 Online

продуктивного володіння: використовуються трансформаційні вправи, реконструкція речень із пропонованих компонентів, а також творчі завдання на складання власних речень і діалогів.

У результаті аналізу встановлено, що системне контекстуальне опрацювання граматичних явищ дає змогу суттєво знизити кількість типових помилок (порушення порядку слів, пропуск прийменників, неправильна заміна) і сприяє усвідомленому засвоєнню значень та функцій 介词补语. Запропонований підхід демонструє ефективне поєднання розвитку навичок читання автентичних творів із цілеспрямованим формуванням граматичної компетентності майбутніх китаїстів.

Ключові слова: граматична компетентність, автентичний текст, читання, китайська мова, комплементи, прийменники, синтаксис.

Yanchuk Oleksandr Olehovych Senior lecturer at the Department of Oriental Languages of the Educational and Scientific Humanitarian Institute, National Academy of the Security Service of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-7224-1839

DEVELOPING GRAMMATICAL COMPETENCE THROUGH READING CHINESE TEXTS: A CASE STUDY OF PREPOSITIONAL COMPLEMENT (介词补语) CONSTRUCTIONS

Abstract. The article thoroughly investigates the problem of forming grammatical competence in philology students who are learning Chinese while reading authentic texts. The relevance of the study stems from the fact that the traditional isolated teaching of complex syntactic structures, particularly prepositional complement constructions (介词补语), often creates a gap between theoretical knowledge of rules and practical skills in recognizing and using them in real communication. The aim of the research was to highlight the peculiarities of forming this competence on the material of prepositional complement constructions by integrating grammatical analysis into the process of working with an authentic Chinese-language text.

The primary material employed was an authentic humorous story entitled 《小明的“难忘”情人节》, which contains a substantial number of naturally occurring prepositional complements performing various functions — locative, directional, resultative, and recipient-marking. This text is viewed not merely as a tool for enhancing reading skills, but as a complete communicative environment in which grammatical patterns are revealed through context, the characters' actions, and cause-and-effect relationships.

The study substantiates a step-by-step methodology for processing prepositional complement constructions, encompassing pre-reading, while-reading, and post-reading stages. The pre-reading stage is aimed at activating students' prior knowledge, predicting the meaning of prepositional elements, and completing exercises that match constructions with their semantic functions (direction, recipient, localization). During the actual reading, attention is focused on searching for and identifying the constructions, determining their structure and functions within specific contexts, and comparing synonymous models to raise awareness of subtle grammatical differences. The post-reading stage is directed at consolidating the learned patterns and facilitating the transition from receptive to productive mastery: it involves transformational exercises, sentence reconstruction from given components, and creative tasks that require students to compose their own sentences and dialogues.

As a result of the analysis, it has been established that systematic, contextualized processing of grammatical phenomena significantly reduces the number of typical errors (such as violations of word order, omission of prepositions, and incorrect substitution) and fosters the conscious acquisition of the meanings and functions of prepositional complements. The proposed approach demonstrates an effective combination of developing authentic text reading skills with the targeted formation of grammatical competence in future Chinese language specialists.

Keywords: grammatical competence, authentic text, reading, Chinese language, complements, prepositions, syntax.

Постановка проблеми. Читання є однією з найважливіших навичок в оволодінні будь-якою іноземною мовою, зокрема китайською. Здатність до читання залежить не лише від загального рівня володіння мовою, але й від особистого досвіду, лінгвістичних стратегій та глибокого розуміння лексичних і граматичних одиниць, де навіть неправильне розуміння службових слів (наприклад, прийменників) може призвести до повного нерозуміння змісту речення.

Автентичний текст визначається як усний або письмовий текст, який є реальним продуктом мовленнєвої діяльності носіїв мови і не адаптований до потреб учнів з урахуванням їхнього рівня володіння мовою [1]. Використання таких текстів у навчальному процесі є надзвичайно важливим, оскільки мовний матеріал, який підлягає засвоєнню, повинен мати високу комунікативну та лінгвосоціокультурну цінність, тобто бути частотним і уживаним у реальному середовищі. Текст як одиниця мовлення і спілкування є природним середовищем для функціонування будь-якого мовного явища.

Здобуття інформації з автентичних джерел вимагає від учнів розвитку різних стратегій читання. Наприклад, вивчаюче читання складних автентич-

них текстів (суспільно-політичних, художніх) має на меті досягнення максимально повного і точного розуміння інформації та її критичного осмислення. Це вимагає цілеспрямованого аналізу змісту на основі мовних явищ та логічних зв'язків. Робота з такими текстами розвиває уміння виділяти головні факти, ігнорувати невідомий мовний матеріал, несуттєвий для розуміння, та широко використовувати контекстуальну здогадку.

Для того щоб читання автентичних текстів було максимально ефективним, надзвичайно важливою є роль викладача у їх правильній інтерпретації. Рівень тлумачення тексту вчителем визначає ефективність навчального процесу, а також безпосередньо впливає на когнітивний розвиток студентів, глибину їхнього емоційного залучення та загальну якість навчання. Глибокий аналіз тексту з різних кутів зору (тема, зміст, жанр, мова, авторська перспектива) дозволяє учням не лише засвоювати лінгвістичні знання, але й розуміти приховані смисли, розвивати критичне мислення та занурюватися у внутрішній світ автора. Лише на основі такого глибокого прочитання можна ефективно поєднати вивчення мови з дослідженням сенсів, підвищити результативність читання та реалізувати його освітню цінність [2].

Отже, читання автентичних текстів у процесі вивчення іноземної мови є не просто інструментом розширення словникового запасу, а ключовим засобом пізнання іншої культури, формування світогляду читача, розвитку його аналітичних здібностей та навичок реальної міжкультурної комунікації

Формування іншомовної граматичної компетентності у здобувачів-філологів, які вивчають китайську мову, значно ускладнюється необхідністю засвоєння специфічних синтаксичних та семантичних структур, серед яких особливе місце посідають конструкції з прийменниковим комплементом (介词补语). Загалом, система дієслівних комплементів (述补结构) визнається однією з найскладніших тем і головним бар'єром у викладанні китайської мови як іноземної через її обсяг, розмаїття форм та семантичну заплутаність [3; 4]. Для українськомовних студентів ця складність додатково посилюється хибним перенесенням знань з рідної мови, оскільки синтаксичні правила розташування китайських прийменників (зокрема 在, 于, 向, 往) у позиції після дієслова відрізняються від української граматики, де прийменники зазвичай стоять перед іменниками і не виконують функції дієслівних комплементів [5]. Через недостатнє розуміння цих просторових і напрямкових логічних зв'язків китайської мови, студенти регулярно припускаються таких помилок, як порушення порядку слів (错序), пропуск прийменників (遗漏) або їх неправильна заміна (误代) [6].

Важливим чинником, що поглиблює ці труднощі, є традиційний підхід до викладання, за якого у підручниках граматика часто подається ізольовано,

без достатнього контекстуального опрацювання в процесі читання. Навчання граматики нерідко зводиться до механічного заучування таблиць, ознайомлення зі структурами поза контекстом та виконання однотипних вправ, позбавлених реальної комунікативної цінності [5]. Такий підхід створює розрив між формою та змістом: студенти можуть вивчити теоретичне правило, але не здатні застосувати його на практиці, оскільки граматичні явища вивчаються поза їхнім природним семантичним та прагматичним середовищем [7]. Вивчення складних конструкцій, як-от 介词补语, без спирання на автентичний текст призводить до того, що під час читання студенти не можуть правильно розпізнати синтаксичні зв'язки, що спричиняє неправильне тлумачення цілих речень і закріплення (фосилізацію) граматичних помилок [7; 8].

З огляду на це, виникає гостра потреба інтегрувати формування граматичної компетентності безпосередньо у процес роботи з автентичними текстами. Автентичний текст, будучи реальним продуктом мовленнєвої діяльності носіїв мови, слугує природним середовищем для функціонування будь-якого мовного явища, демонструючи, як саме граматичні форми використовуються для реалізації певних комунікативних намірів [1]. Концептуальний підхід до читання дозволяє студентам не просто механічно фіксувати структурні правила, а й осмислювати граматичні концепти (наприклад, просторове переміщення, результат чи стан, що передаються через 介词补语) та способи їх кодування носіями мови у реальних ситуаціях [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгводидактиці граматична компетентність розглядається як здатність людини правильно продукувати усні та письмові висловлювання відповідно до граматичних правил і розуміти граматику структур, які використовуються в мовленні іншими [10]. Вона передбачає здатність практично користуватися мовною системою відповідно до норм конкретної мови на основі набутих знань про рівневу структуру цієї системи та усвідомлення особливостей мовних явищ [1]. Як складова частина іншомовної комунікативної компетенції, вона включає оперування граматичними поняттями, засобами реалізації граматичних категорій та адекватне використання граматичних явищ у мовленнєвій діяльності [9].

Дослідники китайської мови приділяють значну увагу основним завданням і шляхам навчання читання, наголошуючи на важливості сприйняття тексту як цілісної структури для комунікації [11]. Однак практика показує, що саме під час читання студенти часто припускаються помилок у розумінні службових слів та прийменників, що призводить до спотворення змісту [8].

У китайській лінгвістиці навчанню комплементам (述补结构) приділено багато уваги, однак не комплементам-прийменникам. Вони можуть виступати

ISSN 3041-1572 Online

у ролі комплементів простору, напрямку чи результату. Лінгвісти детально вивчають особливості вживання, синтаксичну дистрибуцію та типові помилки іноземців під час засвоєння просторових прийменників «在», «从», «于» [5; 6], прийменників напрямку «向», «往», «朝» [12], а також прийменників, що вводять об'єкт дії «给», «跟», «对», «向», «为» [13].

Незважаючи на значний обсяг наукових напрацювань, можна констатувати, що більшість цих досліджень мають суто лінгвістичний характер або зосереджені на загальному аналізі помилок (偏误分析) у межах ізольованих речень [12; 13]. Водночас методика викладання цих складних синтаксичних явищ, зокрема питання цілеспрямованого формування граматичної компетентності щодо конструкцій 介词补语 безпосередньо у процесі читання автентичних китайськомовних текстів, залишається розробленою недостатньо і становить перспективний напрям для подальших наукових і методичних розвідок.

Мета статті – дослідження особливостей формування граматичної компетентності студентів у процесі читання автентичних китайськомовних текстів на матеріалі конструкцій 介词补语.

Виклад основного матеріалу. У системі сучасної китайської лінгвістики та лінгводидактики дієслівно-комплементарні конструкції (述补结构) визнаються однією з найважливіших і водночас найскладніших синтаксичних категорій. Окреме місце серед них посідають конструкції з прийменниковим доповненням, або прийменниковим комплементом (介词补语), які утворюються шляхом приєднання прийменниково-іменникового словосполучення (介宾短语) безпосередньо в постпозиції до дієслова (Люй Веньхуа). Деякі дослідники навіть пропонують розглядати такі поєднання як складні дієслова (动介复合词), стверджуючи, що дієслово та прийменник зливаються в єдину структурну цілісність, після якої слідує об'єкт як доповнення до всього комплексу [3].

Основна синтаксична функція 介词补语 полягає в доповненні семантики дієслова, вказуючи на результат дії, просторове переміщення, час, напрямок або об'єкт, на який ця дія спрямована. Наприклад, комплементи з прийменниками «在» та «于» найчастіше вказують на кінцеву точку простору, куди переміщується об'єкт унаслідок дії, або на час здійснення події. Прийменники «向», «往», «朝» у позиції після дієслова позначають просторовий вектор, напрямок руху або абстрактну мету [6]. Водночас прийменник «给» у постпозиції вводить реципієнта або бенефіціара, якому передається певний об'єкт чи повідомлення [13].Типові синтаксичні моделі таких конструкцій мають чітку формальну структуру. До найуживаніших

належать базова модель «V + 在/于 + NP», що фіксує місцезнаходження або часові рамки результату дії (наприклад, 放在讲台上– «покласти на стіл», 毕业于北京大学 – «випуститися з Пекінського університету») [5]. Наступною поширеною моделлю є «V + 向/朝/往 + NP», що маркує напрямок переміщення (наприклад, 驶向南方 – «рухатися на південь», 飞往北京 – «летіти до Пекіна») [12, 13]. Третя ключова модель – «V + 给 + NP», що відображає передачу (наприклад, 借给 – «позичити комусь», 卖给你 – «продати тобі») [3; 13]. При цьому важливо зазначити, що не всі прийменники китайської мови здатні функціонувати в позиції комплемента; так, прийменник «从» (від, з) завжди виступає лише в ролі обставини перед дієсловом і не може утворювати 介词补语 [5].

Серед типових помилок (偏误) у використанні комплементів-прийменників виділяють порушення порядку слів (错序), коли студенти плутають позиції обставини і комплемента. Іншою поширеною проблемою є пропуск обов'язкових елементів (遗漏), таких як самі прийменники або пов'язані з ними локативні суфікси («上», «里» тощо) [6]. Крім того, студенти часто припускаються помилок через неправомірну заміну синонімічних прийменників (误代) і надмірне узагальнення правил (过度泛化), коли вони не розрізняють тонких граматичних та прагматичних відмінностей між «在» і «于» або «向» і «往» [5; 12].

Для формування граматичної компетентності студентів було обрано автентичний китайськомовний текст 《小明的“难忘”情人节》. Це гумористичне оповідання побутового характеру, побудоване навколо низки комунікативних ситуацій, пов’язаних із повсякденним життям молодої людини. Матеріал характеризується високим ступенем природності мовлення, наявністю розмовних конструкцій та граматичних моделей, типових для сучасної китайської мови.

Вибір цього тексту зумовлений кількома чинниками. По-перше, текст містить значну кількість конструкцій 介词补语, представлених у природному мовленнєвому контексті, що створює сприятливі умови для контекстуального засвоєння граматичних моделей. По-друге, сюжетна цілісність і комічний характер оповідання сприяють підтриманню мотивації студентів під час читання. По-третє, текст поєднує доступність лексичного матеріалу з достатньою граматичною насиченістю, що дозволяє інтегрувати розвиток навичок читання та формування граматичної компетентності.

《小明的“难忘”情人节》

首先，我要介绍一下小明。小明 出生于 1995年，他 来自 一个很小的城市，毕业于 著名的“马虎大学”。这个故事 发生在 昨天，也就是情人节。

ISSN 3041-1572 Online

那天早上，太阳都爬上去很高了，小明还在躺在床上做梦。闹钟响了十次，但他完全没听见。

突然，他醒来了，看了一眼手机，吓得从床上跳下来！ “哎呀！完了！我要迟到了！”

他约了女朋友小红十点见面。他急忙穿上衣服，抓起书包就跑出去。因为太着急，他把手机忘在了洗手间里。

小明跑累了，终于到了车站。他远远地看见一辆公交车正开往市中心。他像超人一样飞向那辆车，大喊：“等等我！”

可是，他跑得太快，一不小心摔倒了，书包也掉在了地上，里面的水瓶掉下来，打破了，水流出来，把裤子弄脏了。

虽然疼得受不了，但他还是爬起来，走进去了车厢。上车后他才发现，这辆车不是去市中心的，是去郊区的！哎，他又看成了以前的路线。这相当于白跑了一趟！

好不容易，车终于开到了目的地。小明走进一家位于商场一楼的礼品店。他想买一个漂亮的杯子送给小红。

售货员走过来，热情地给他介绍。 小明：“我想买那个红色的。” 可是他太紧张，把“红色的”说成了“黄色的”。 售货员就把一个黄色的、长得很奇怪的杯子卖给了他。

付钱的时候，小明把一百块钱看成了十块钱交给售货员。售货员阿姨高兴得不得了，赶紧把钱还给他，说：“小伙子，你给多了！”

买完礼物，小明想写一张卡片。他本来想写“我爱你”，结果粗心大意，写成了“我受你”。这等于是告诉女朋友他因为有她虽然吃亏，但是还是付得起她！

终于见到了小红。小红来自上海，是一个很温柔的女孩。 小红看着满头大汗、裤子还脏了的小明，惊讶地问：“你这是怎么了？像是被派往非洲挖煤刚回来一样。”

小明尴尬得不得了，脸红得像苹果。他赶紧把礼物拿上来，递给小红。小明说：“这是我专门带给你的礼物。”

小红打开一看，是一个奇怪的黄色杯子，上面还写着“我受你”。 小红笑得停不下来，说：“小明，你的‘幽默感’真是好极了。”

这时候，小明突然想起来，上周他把小红的电脑借走了。 小红问：“我的电脑呢？你带回来了吗？”小明一拍脑门：“哎呀！我忘掉了！我把它借给我室友用了，忘记拿回来了！”

小红叹了一口气：“你一定要把这件事记在心里，明天必须送回去给我，好吗？”小明赶紧点头：“一定一定！”

那天晚上，小明走在回家的路上，心里后悔极了。 他觉得像自己这么笨的人，应该被飞往外太空，或者送给外星人研究一下。

У тексті представлено низку конструкцій 介词补语, які виконують локативні, результативні, темпоральні функції та напряму. Зокрема: 出生于1995年 – chūshēng yú 1995 nián – народитися у 1995 році, 毕业于著名的“马虎大学” – bìyè yú zhùmíng de “Mǎhu Dàxué” – закінчити відомий «Університет Неуважності», 发生在昨天 – fāshēng zài zuótiān – сталося вчора, 跑出去 – pǎo chūqù – вибігти назовні, 飞向那辆车 – fēi xiàng nà liàng chē – полетіти / стрімко побігти до того автомобіля, 开往市中心 – kāi wǎng shì zhōngxīn – їхати у напрямку центру міста, 掉在了地上 – diào zài le dìshang – впасти на землю, 走进去了车厢 – zǒu jìnqù le chēxiāng – зайти всередину вагона / салону, 位于商场一楼 – wèiyú shāngchǎng yī lóu – розташовуватися на першому поверсі торгового центру, 递给小红 – dì gěi Xiǎohóng – передати Сяохун, 借给我室友用了 – jiè gěi wǒ shìyǒu yòng le – позичити моєму сусідові по кімнаті для користування, 送回去给我 – sòng huíqù gěi wǒ – віднести назад / повернути мені

Функціонування конструкцій 介词补语 в межах цілісного текстуального контексту сприяє їх кращому розумінню студентами. Значення граматичної конструкції розкривається не ізольовано, а через опис конкретної ситуації, дії персонажа та причинно-наслідкові зв’язки між подіями. Так, навіть без попереднього пояснення студент може інтуїтивно зрозуміти значення конструкції 开往市中心 завдяки контексту пересування автобуса. Аналогічно конструкція 送回去给我 стає зрозумілою через ситуацію повернення предмета власникові.

Контекстуальне опрацювання таких конструкцій дозволяє студентам не лише запам’ятовувати граматичні форми, а й усвідомлювати їхню функціональну роль у реальному мовленні. Це сприяє розвитку здатності розпізнавати граматичні моделі під час читання, інтерпретувати їх значення та надалі використовувати у власному мовленні.

Формування граматичної компетентності у процесі читання автентичних китайськомовних текстів потребує системної організації роботи з граматичними конструкціями на різних етапах опрацювання тексту. У межах дослідження пропонується комплекс методичних прийомів роботи з конструкціями 介词补语 на *дотекстовому, текстовому та післятекстовому етапах читання*.

Метою *дотекстового етапу* є актуалізація попередніх граматичних знань студентів та підготовка до сприйняття граматичних конструкцій у

ISSN 3041-1572 Online

тексті. На цьому етапі доцільно використовувати вправи на прогнозування значення конструкцій та їх первинне розпізнавання. Викладач може запропонувати студентам кілька речень із тексту, що містять конструкції 介词补语, наприклад: “飞向那辆车”, “掉在了地上”, “递给小红”, та попросити визначити загальне значення прийменникового компонента і спрямованість дії.

Ефективним є також короткий граматичний коментар щодо функцій найуживаніших прийменникових елементів (在, 给, 向, 往 тощо), які траплятимуться у тексті. Такий підхід дозволяє знизити труднощі під час безпосереднього читання тексту.

Крім того, на цьому етапі можуть застосовуватися вправи на співвідне-сення конструкції та її значення. Наприклад, студентам пропонується співвіднести конструкції 开往、送给、掉在 із семантичними значеннями «напрямок руху», «адресат дії», «локалізація результату дії».

На *етапі читання* основна увага зосереджується на розпізнаванні конструкцій 介词补语 у контексті та усвідомленні їх функціонального значення.

Одним із базових прийомів є пошук граматичних конструкцій у тексті. Студенти отримують завдання знайти всі конструкції 介词补语 та визначити їхню структуру. Після цього доцільно проводити аналіз функцій конструкцій у конкретному контексті. Студенти мають визначити, чи виражає конструкція напрямок руху, місце дії, адресата або результат дії.

Важливим прийомом є граматичний коментар під час читання. Викладач звертає увагу студентів на те, як граматична конструкція впливає на значення висловлювання.

Ефективними є також вправи на порівняння схожих конструкцій. Наприклад, студентам можна запропонувати порівняти конструкції (走进车厢, 走进去车厢, 走到车厢里) та визначити відмінності у вираженні напрямку та результативності дії.

Доцільно застосовувати й перекладні вправи, під час яких студенти перекладають речення з урахуванням граматичного значення конструкції. Це сприяє усвідомленню функціональної специфіки 介词补语 та запобігає буквальному перекладу.

Післятекстовий етап спрямований на закріплення граматичних моделей та їх активізацію у мовленні студентів. Одним із ефективних видів роботи є трансформаційні вправи. Студентам пропонується змінити конструкцію або перебудувати речення зі збереженням основного змісту. Наприклад:他跑进去了车厢。→ 他跑到了车厢里。

Також доцільно використовувати вправи на реконструкцію речень. Студентам пропонуються окремі компоненти речення, з яких необхідно побудувати граматично правильну конструкцію з 介词补语. Наприклад: 小红 / 礼物 / 递给 / 他 → 他把礼物递给小红。

Ефективними є й творчі післятекстові завдання. Студенти можуть складати власні речення або короткі діалоги з використанням конструкцій, опрацьованих у тексті. Це сприяє переходу від рецептивного розуміння граматичних моделей до їх продуктивного використання.

Отже, поетапна організація роботи з конструкціями 介词补语 у процесі читання автентичного тексту забезпечує не лише розуміння граматичних явищ у контексті, а й формує здатність студентів використовувати ці конструкції у власному мовленні.

Висновки. Формування граматичної компетентності у процесі читання автентичних китайськомовних текстів є важливим складником професійної підготовки майбутніх філологів-китаїстів. Проведений аналіз засвідчив, що автентичний текст створює сприятливі умови для контекстуального засвоєння граматичних явищ, оскільки граматичні конструкції функціонують у природному комунікативному середовищі та пов'язані з конкретними мовленнєвими ситуаціями. На матеріалі тексту 《小明的"难忘"情人节》 було встановлено, що конструкції 介词补语 активно реалізують локативні, напрямкові та адресатні значення, а їхнє опрацювання в контексті сприяє глибшому розумінню семантики й функцій цих граматичних моделей.

У ході дослідження було визначено, що ефективне формування граматичної компетентності потребує поетапної організації роботи з граматичним матеріалом. Використання системи вправ на дотекстовому, текстовому та післятекстовому етапах читання сприяє розвитку навичок розпізнавання, аналізу та продуктивного використання конструкцій 介词补语. Особливу ефективність продемонстрували вправи на визначення функції конструкцій у контексті, трансформацію речень, граматичний аналіз та реконструкцію мовних структур. Такий підхід дозволяє поєднати розвиток навичок читання з формуванням граматичної компетентності та забезпечує більш усвідомлене засвоєння граматичних моделей китайської мови.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробці комплексних методик формування граматичної компетентності на основі інших типів автентичних текстів, а також у дослідженні ефективності запропонованих методичних прийомів у студентів різних рівнів володіння китайською мовою. Окремої уваги потребує створення системи вправ для опрацювання інших складних граматичних конструкцій китайської мови у процесі читання та аналізу автентичних матеріалів.

Література:

1. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підручник для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. ; за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
2. Чжан Ц., Ван Ц. Короткий аналіз п'яти аспектів інтерпретації тексту. *Викладання іноземних мов у початкових і середніх школах (Середня школа)*. 2016. № 11. С. 11–16.
3. Лю В. Роздуми про систему предикативно-комплементарних структур: до питання про систему комплементів у викладанні китайської мови як іноземної. *Викладання китайської мови у світі*. 2001. № 3. С. 78–83.
4. Цзін Ч. Класифікація комплементів та методика їх викладання. *Викладання китайської мови у світі*. 1993. № 2. С. 110–115.
5. Ян М. Порівняльний аналіз та методичне дослідження вживаних прийменників «цзай», «цун» та «юй» у викладанні китайської мови як іноземної : магістерська дис. *Хенаньський університет*. Кайфен, 2021.
6. Ду Л. Дослідження засвоєння прийменників «цзай» та «юй» іноземними студентами : магістерська дис. *Янчжоуський університет*. Янчжоу, 2020.
7. Касаткіна О. В. До питання розвитку граматичної компетентності студентів на заняттях іноземної мови. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2011. Вип. 59. С. 52–55.
8. Хоу Б. Аналіз помилок розуміння прийменників під час читання в учнів старших класів : магістерська дис. Південно-західний університет. Чунцін, 2023.
9. Арделян О. В., Головіна К. В. Сутність граматичної компетентності у навчанні учнів 11 класу англійської мови. *SWorldJournal*. 2023. Вип. 21, ч. 3. С. 101–107. DOI: https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-21-03-005.
10. Малінка О., Лобачук І., Яцишин О. Особливості формування граматичної компетентності здобувачів вищої освіти нелінгвістичних спеціальностей на заняттях з іноземної мови. *Журнал крос-культурної освіти*. 2025. № 5. С. 73–82. DOI: https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-5-73-82.
11. Ван Ж. Основні завдання та шляхи навчання читанню. *Навчальна програма, навчальний матеріал та методика*. 2012. Т. 32, № 7. С. 84–91.
12. Вень Ц. Аналіз помилок вживання прийменників «сян», «ван», «чао» та стратегії викладання : магістерська дис. *Харбінський педагогічний університет*. Харбін, 2016.
13. Чжоу І. Дослідження вживаних китайських прийменників «ґей», «ґень», «дуй», «сян», «вей» та методика їх викладання : магістерська дис. *Сіньцзянський університет*. Урумчі, 2009.

References:

1. Byhyh, O. B., Borysko, N. F., Boretska, H. E. et al. (2013). *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktyka* [Methods of teaching foreign languages and cultures: Theory and practice] (S. Yu. Nikolaieva, Ed.). Lenvit [in Ukrainian].
2. 张秋会, 王蔷. (2016). 浅析文本解读的五个角度 [A brief analysis of five perspectives of text interpretation]. *中小学外语教学(中学篇)*, (11), 11–16. [in Chinese].
3. 吕文华. (2001). 关于述补结构系统的思考——兼谈对外汉语教学的补语系统 [Reflections on the system of resultative structure: With a discussion on the complement system in teaching Chinese as a foreign language]. *世界汉语教学*, (3), 78–83. [in Chinese].
4. 竞成. (1993). 补语的分类及其教学 [Classification and teaching of complements]. *世界汉语教学*, (2), 110–115. [in Chinese].

5. 杨蒙蒙. (2021). 对外汉语常用介词“在”、“从”、“于”对比分析及教学研究 [Contrastive analysis and teaching research on the common prepositions "Zai", "Cong" and "Yu" in TCFL] [Master's thesis, Henan University] [in Chinese].

6. 杜凌云. (2020). 留学生介词“在”和“于”的习得研究 [Study on the acquisition of the prepositions "zai" and "yu" in foreign students] [Master's thesis, Yangzhou University] [in Chinese].

7. Kasatkina, O. V. (2011). Do pytannia rozvytku hramatychnoi kompetentnosti studentiv na zaniattiakh inozemnoi movy [To the question of the grammar competence development at the lessons of foreign language]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, (59), 52–55 [in Ukrainian].

8. 侯北. (2023). 高中生阅读中的介词理解错误分析 [Error analysis of miscomprehension of prepositions in reading of senior high school students] [Master's thesis, Southwest University] [in Chinese].

9. Ardelian, O. V., & Holovina, K. V. (2023). Sutnist hramatychnoi kompetentnosti u navchanni uchniv 11 klasu anhliiskoi movy [The essence of grammatical competence in teaching English to 11 grade students]. *SWorldJournal*, *21*(3), 101–107. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2023-21-03-005 [in Ukrainian].

10. Malinka, O., Lobachuk, I., & Yatsyshyn, O. (2025). Osoblyvosti formuvannia hramatychnoi kompetentnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity nelinhvistychnykh spetsialnostei na zaniattiakh z inozemnoi movy [Features of the formation of grammatical competence of higher education seekers of non-linguistic specialties at foreign language lessons]. *Journal of Cross-Cultural Education*, (5), 73–82. https://doi.org/10.31652/2786-9083-2025-5-73-82 [in Ukrainian].

11. 王荣生. (2012). 阅读教学的基本任务与路径 [The basic tasks and paths of reading instruction]. 课程·教材·教法 [Curriculum, Teaching Material and Method], *32*(7), 84–91 [in Chinese].

12. 文婧. (2016). 介词“向”“往”“朝”的偏误分析及教学策略 [The error analysis of "Xiang", "Wang", "Chao" and teaching strategies] [Master's thesis, Harbin Normal University] [in Chinese].

13. 周颖. (2009). 汉语常用介词“给”、“跟”、“对”、“向”、“为”的研究及其教学 [A study on Chinese prepositions "gei", "gen", "dui", "xiang", "wei" and teaching of them] [Master's thesis, Xinjiang University] [in Chinese].

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 373.5.016:514

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1228-1237

Ярова Оксана Анатоліївна кандидат фізико-математичних наук, доцент, доцент кафедри вищої та прикладної математики, факультет фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0002-0522-8368

Терменжи Олександр Андрійович здобувач вищої освіти другого (магістерського) рівня, кафедра вищої та прикладної математики, факультет фінансів та цифрових технологій, Державний податковий університет, м. Ірпінь, https://orcid.org/0000-0001-6987-0352

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ДИДАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТЕМИ «КООРДИНАТИ І ВЕКТОРИ» ДЛЯ УЧНІВ 10 КЛАСУ З ВИКОРИСТАННЯМ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Анотація. У статті розглянуто особливості розроблення дидактичного забезпечення теми «Координати і вектори» для учнів 10 класу закладів загальної середньої освіти з використанням технологій штучного інтелекту. Проаналізовано можливості сучасних цифрових інструментів, зокрема GeoGebra [11], Desmos [10] та Kahoot! [13], у формуванні математичних компетентностей учнів, розвитку логічного та просторового мислення, а також підвищенні мотивації до навчання. Наведено приклади інтерактивних вправ і задач різного рівня складності з автоматизованою перевіркою та зворотним зв'язком, що дозволяє вчасно коригувати процес засвоєння тем та активізувати самостійний пошук рішень [7, 14].

Особлива увага приділена застосуванню візуалізаційних модулів та рекомендаційних систем навчання для підвищення наочності та персоналізації освітнього процесу [14]. Визначено основні проблемні аспекти впровадження цифрових технологій, серед яких ризик формалізації знань [2, 4, 8], недостатній рівень цифрової компетентності вчителя, нерівний доступ до технічних ресурсів та можливе перевантаження учнів [14].

Також висвітлено виклики цифровізації: від загрози механічного засвоєння знань до нерівності в технічному забезпеченні, необхідність гармонійного поєднання класичної методики з цифровими інноваціями для підготовки учнів до вищої школи [7, 9].

Ключові слова: дидактичне забезпечення, навчання математики, координати і вектори, технології штучного інтелекту, цифрові інструменти,

інтерактивні вправи, автоматизована перевірка знань, візуалізаційні модулі, персоналізація навчання, формування математичних компетентностей, розвиток просторового мислення, мотивування учнів, адаптивні системи навчання, GeoGebra, Desmos, Kahoot!, інноваційні підходи в освіті, методика навчання математики.

Yarova Oksana Anatolyivna PhD in Physical and Mathematical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Higher and Applied Mathematics, Faculty of Finance and Digital Technology, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0002-0522-8368

Termenzhy Oleksandr Andriyovych a second-level (master's degree) higher education student, Department of Higher and Applied Mathematics, Faculty of Finance and Digital Technology, State Tax University, Irpin, https://orcid.org/0000-0001-6987-0352

FEATURES OF DESIGNING DIDACTIC MATERIALS FOR TEACHING “COORDINATES AND VECTORS” TO 10TH-GRADE STUDENTS USING ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES

Abstract. The article considers the features of developing didactic support for the topic "Coordinates and Vectors" for 10th grade students of secondary education institutions using artificial intelligence technologies. The possibilities of modern digital tools, in particular GeoGebra, Desmos and Kahoot!, in forming students' mathematical competencies, developing logical and spatial thinking, as well as increasing motivation for learning are analyzed. The paper presents examples of interactive exercises and problems of varying levels of difficulty with automated assessment and feedback, enabling timely adjustment of the learning process and fostering students’ independent problem-solving.

Particular attention is paid to the use of visualization modules and recommender learning systems to increase the visibility and personalization of the educational process. The main problematic aspects of the implementation of digital technologies are identified, including the risk of formalization of knowledge, insufficient level of digital competence of teachers, unequal access to technical resources and possible overload of students. The challenges of digitalization are also highlighted: from the threat of mechanical assimilation of knowledge to inequality in technical support, the need for a harmonious combination of classical methods with digital innovations to prepare students for higher education.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: didactic materials, mathematics teaching, coordinates and vectors, artificial intelligence technologies, digital tools, interactive exercises, automated knowledge testing, visualization modules, personalization of learning, formation of mathematical competencies, development of spatial thinking, student motivation, adaptive learning systems, GeoGebra, Desmos, Kahoot!, innovative approaches in education, mathematics teaching methodology.

Актуальність дослідження

Глобальна цифровізація освітнього простору вимагає модернізації підходів до викладання точних наук. Впровадження інструментів ШІ створює умови для глибокої персоналізації та автоматизації моніторингу успішності [5].

Використання штучного інтелекту в освіті потребує науково обґрунтованого підходу, педагогічної рефлексії та чіткого усвідомлення меж його доцільності. Для вчителя математики важливо поєднувати цифрову компетентність із розумінням дидактичного потенціалу ШІ, його впливу на формування математичних компетентностей і академічної доброчесності, що зумовлює актуальність комплексного дослідження цієї проблеми.

Використання сервісів штучного інтелекту в освіті, зокрема у навчанні математики, активно досліджується сучасними українськими та зарубіжними науковцями і педагогами-практиками. У дослідженні зосереджено увагу на особливостях розроблення навчальних матеріалів для вивчення теми «Вектори та координати» у 10 класі, адже ця тема є фундаментальною складовою курсу геометрії 10 класу [4]. Вона забезпечує формування базових понять, необхідних для подальшого вивчення математичних дисциплін. Водночас складність цієї теми пов’язана з її абстрактністю, що потребує використання наочних і інтерактивних засобів навчання [1, 2].

Як зазначають Михайло Бурда, Зінаїда Слєпкань та Олександр Істер, ефективне навчання математики повинно ґрунтуватися на діяльнісному підході, розвитку логічного мислення та широкому використанні наочності [2, 4, 8]. Проте в реальній освітній практиці часто спостерігається формалізація знань, коли учні засвоюють алгоритми розв’язування задач без глибокого розуміння сутності математичних понять. Особливо це проявляється під час вивчення координат і векторів, які вимагають сформованого просторового мислення.

Мета, завдання, об’єкт і предмет дослідження

Мета роботи полягає у теоретичному аналізі та практичній розробці дидактичного контенту з використанням ШІ та графічних калькуляторів (GeoGebra, Desmos) для вивчення векторів і координат у 10 класі [10, 11].

Завдання дослідження проаналізувати методичні основи навчання теми, дослідити можливості цифрових технологій, розробити систему вправ і

завдань, визначити ефективність їх використання, виявити проблемні аспекти впровадження.

Об'єктом вивчення є функціонування та розвиток процесу навчання математики в загальноосвітньому просторі.

Предметом роботи є сукупність методів та прийомів використання цифрових освітніх ресурсів як дидактичної основи для вивчення координат і векторів.

Виклад основного матеріалу дослідження

У реальній освітній практиці часто спостерігається формалізація знань, коли учні засвоюють алгоритми розв'язування задач без глибокого розуміння сутності математичних понять [2, 4, 8]. Особливо це проявляється під час вивчення теми «Координати і вектори», яка вимагає сформованого просторового мислення, аналітичних навичок і здатності до моделювання. Учні можуть виконувати обчислення механічно, не усвідомлюючи логіку перетворень або взаємозв'язки між геометричними об'єктами, що суттєво знижує якість засвоєння матеріалу [3, 7, 8].

Використання ШІ інструментів дозволяє подолати механічне обчислення та «бездумне» виконання вправ. Цифрові середовища забезпечують [10, 11, 13]: високий рівень візуалізації та динаміку об'єктів, потенціал для здійснення практичних математичних апробацій та моделювання, безперервний самоаналіз правильності виконання завдань через зворотний зв'язок, адаптацію контенту під можливості конкретного учня.

У дослідженні «Інтерактивна математика: штучний інтелект і дієві практики» Л. Роміцина [6] розглядає ключові аспекти застосування ШІ в інтерактивному навчанні математики та наводить практичні кейси його ефективної інтеграції для підвищення якості освіти й оптимізації часу.

На особливу увагу заслуговує дослідження команди AI for Education та Student Achievement Partners (США), за результатами якого створено посібник «Guide to Integrating Generative AI for Deeper Math Learning» [12]. У ньому ШІ розглядається як «партнер з мислення» для планування уроків з математики, персоналізації та аналізу помилок, із наголосом на використанні спеціалізованих інструментів для підтримки продуктивних пізнавальних труднощів і активності учнів.

Заслуговує на увагу ґрунтовне дослідження «Огляд сервісів навчання математики на основі штучного інтелекту в підготовці майбутніх учителів» [3], виконане колективом учених під керівництвом П. Бєльчева, у якому запропоновано розгорнуту систематизацію сервісів ШІ (для роботи з текстом, візуалізації, відеоматеріалів, здійснення обчислень, організації навчання, розв'язання задач, реалізації оцінювання), необхідних для формування цифрових компетентностей майбутніх учителів математики (Рис.1).

ISSN 3041-1572 Online

ШІ інструменти для роботи з текстом

- ChatGPT https://chatgpt.com/
- Google Gemini https://gemini.google.com/
- Microsoft Copilot https://copilot.microsoft.com
- Claude https://claude.ai/
- Perplexity https://www.perplexity.ai/
- NotebookLM https://notebooklm.google/

ШІ інструменти для створення візуальних об'єктів

- Canva https://www.canva.com/
- ClassPoint https://www.classpoint.io/
- Microsoft Designer https://designer.microsoft.com/
- Beautiful.ai https://www.beautiful.ai/
- DALL-E https://openai.com/uk-UA/index/dall-e/
- Leonardo AI https://leonardo.ai/

ШІ інструменти для створення відео/аудіо

- Eleven Labs https://elevenlabs.io/
- Elai.io https://elai.io/
- Runway ML https://runwayml.com/

ШІ інструменти для розв'язання завдань та автоматичного оцінювання

- Photomath https://photomath.com/
- Microsoft Math Solver https://play.google.com/store/apps/details?id=com.microsoft.math&hl=en&gl=US
- Вихователь Єва https://play.google.com/store/apps/details?id=com.xizhi_ai.xizhi_higgz&pcampaignid=web_share
- Mathway

ШІ інструменти для організації навчання, онлайн курси

- GeoGebra https://www.geogebra.org/
- Khan Academy https://khanacademy.org/
- Carnegie Learning https://www.carnegielearning.com/
- MathAI: AI Homework Helper https://smodin.io/omni/mathematics
- Bitpaper.io. https://bitpaper.io/
- Desmos:
- Julius AI:**ШІ інструменти для моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти**

ШІ інструменти для позакласноої роботи, заохочення заняття математикою

- Матіфік https://www.matific.com/
- Kahoot.com https://kahoot.com/

ШІ інструменти для математичних вимірювань, калькулятори

- Wolfram Alpha:
- Maple Calculator https://www.maplesoft.com/products/Maplecalculator/
- Калькулятор Maple https://play.google.com/store/apps/details?id=com.maplesoft.companion&hl=en&gl=US
- Geometry Pad https://www.stemonmobile.com/geometry-pad/
- Hissab:

ШІ інструменти для моніторингу навчальних досягнень здобувачів освіти

- Помічник https://new.assistments.org/
- Fishtree https://www.fishtree.com/
- Snorkl:

Рис. 1 Систематизація ШІ інструментів за напрямами використання (джерело: створено авторами на основі [3])

У цьому контексті цифрові середовища, такі як GeoGebra та Desmos, відкривають нові можливості для організації навчання учнів. Вони можуть не лише спостерігати математичні об'єкти, а й активно взаємодіяти з ними: змінювати координати точок, досліджувати властивості векторів, будувати залежності між величинами та експериментувати з параметрами. Таке навчання перетворює традиційні пасивні вправи на дослідницькі завдання, що стимулює критичне мислення та розвиток логічних умінь.

Наприклад, під час вивчення координатної площини доцільно використовувати інтерактивну вправу, у якій учень будує точку із заданими координатами та визначає її розташування відносно координатних чвертей. У середовищі GeoGebra це супроводжується миттєвим зворотним зв'язком, що дозволяє учню перевіряти правильність дій у реальному часі та коригувати помилки самостійно. Аналогічно, при роботі з векторами учні можуть будувати вектор за координатами його початку та кінця, визначати його довжину і напрям, змінювати параметри та спостерігати зміни на графіку. Це дозволяє формувати уявлення про геометричну природу векторів, їх властивості та зв'язки між об'єктами на площині [10, 11].

Важливим елементом дидактичного забезпечення є система задач різного рівня складності. Такий підхід забезпечує поступове формування навичок і дозволяє адаптувати навчання до індивідуальних можливостей учнів.

Для ефективного навчання пропонується багаторівнева система задач:

Базовий рівень: Знайдіть координати середини відрізка AB, якщо $A(2;4), B(6;8)$.

Середній рівень: Обчисліть координати вектора $\overline{AB}$ та його довжину, якщо $A(-1;3), B(5;-1)$.

Достатній рівень: Доведіть, що точки $A(1;2), B(3;6), C(5;10)$ лежать на одній прямій.

Високий рівень: У безвітряну погоду швидкість приземлення парашутиста дорівнює 4 м/с. Якими будуть модуль і напрям вектора швидкості його приземлення, якщо у горизонтальному напрямі віє вітер зі швидкістю 5 м/с (Рис. 2)?

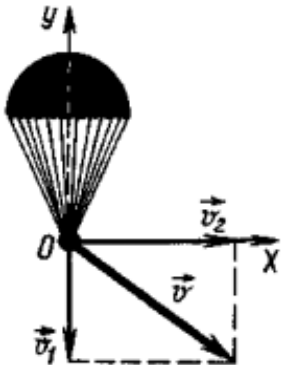

Рис. 2 Ілюстрація до задачі

ISSN 3041-1572 Online

У цифрових середовищах ці завдання можуть супроводжуватися автоматизованою перевіркою та підказками, що забезпечує індивідуалізацію навчання та дозволяє учню швидко виявляти й виправляти помилки.

Особливу роль відіграє візуалізація навчального матеріалу. Динамічні моделі дають можливість учням наочно спостерігати зміни геометричних об'єктів у залежності від змін параметрів. Це особливо важливо для формування просторового мислення – однієї з ключових компетентностей, необхідної для розв'язування складних задач у математиці та фізиці.

Разом із перевагами впровадження цифрових технологій слід враховувати й потенційні проблеми. Однією з ключових є ризик підміни глибокого розуміння механічними діями: учні можуть правильно виконати завдання в GeoGebra або Desmos, але не усвідомлювати логіку розв'язання.

Не менш важливою є недостатня підготовка вчителя до використання цифрових інструментів. Ефективна інтеграція технологій потребує не лише технічних умінь, а й методичної компетентності, інакше цифрові ресурси використовуються фрагментарно та формально, не забезпечуючи очікуваного результату.

Суттєвим викликом залишається нерівний доступ до технічних ресурсів, що обмежує можливості впровадження інновацій у різних закладах освіти. Крім того, надмірне використання цифрових платформ, зокрема Kahoot!, може призводити до фрагментарності знань, перевантаження учнів і зниження концентрації уваги.

Сучасні технології штучного інтелекту дозволяють створювати рекомендаційні системи навчання, які аналізують помилки учнів і пропонують індивідуальні завдання. Це сприяє персоналізації навчання, однак надмірна автоматизація може знизити роль учителя та сформувати залежність учнів від підказок, що негативно впливає на розвиток самостійності та критичного мислення [6, 9].

Таким чином, цифрові інструменти і технології штучного інтелекту забезпечують новий рівень наочності, інтерактивності та персоналізації навчання математики, але їх ефективність залежить від методичної грамотності вчителя, рівня мотивації учнів та продуманого поєднання традиційних і інноваційних підходів.

Висновки

У статті показано, що розроблення дидактичного забезпечення теми «Координати і вектори» з використанням цифрових технологій і технологій штучного інтелекту є ефективним інструментом підвищення якості математичної освіти. Аналіз сучасних цифрових інструментів, таких як GeoGebra, Desmos та Kahoot!, показав їх здатність не лише підвищувати наочність навчального матеріалу, а й забезпечувати інтерактивність, динамічне моделювання, автоматизовану перевірку знань та персоналізацію навчання.

Розробка інтерактивних вправ та задач різного рівня складності дозволяє організувати навчання за принципом поступової складності і адаптувати його до індивідуальних потреб учнів. Візуалізаційні модулі і динамічні моделі допомагають учням краще зрозуміти геометричну природу векторів, напрямки, довжину та взаємозв'язки між об'єктами, що сприяє розвитку просторового мислення та аналітичних навичок.

Разом із перевагами впровадження цифрових технологій визначено проблемні аспекти: ризик формалізації знань [2, 4, 8], недостатній рівень цифрової компетентності вчителів [5], нерівний доступ до технічних ресурсів [13], можливе перевантаження учнів [10,11], та потенційне зниження самостійності учнів через надмірну автоматизацію навчального процесу [14].

Практична значущість дослідження полягає у створенні комплексного дидактичного забезпечення, що включає інтерактивні вправи, задачі з автоматизованою перевіркою та рекомендаційні системи, а також методичні рекомендації для ефективного використання цифрових платформ на уроках математики. Впровадження таких інструментів дозволяє поєднати традиційні та інноваційні методи навчання, забезпечуючи глибоке засвоєння математичних понять, розвиток критичного мислення та формування математичних компетентностей учнів.

Отже, комплексне застосування цифрових технологій і штучного інтелекту в навчанні теми «Координати і вектори» сприяє підвищенню мотивації та активності учнів; розвитку логічного та просторового мислення; формуванню навичок самоконтролю і самостійної роботи; ефективному поєднанню індивідуального та колективного навчання.

Подальші перспективи досліджень полягають у розробленні адаптивних навчальних систем та методичних рекомендацій, що забезпечують баланс між автоматизацією та розвитком самостійності, а також у визначенні ефективних моделей поєднання традиційних і цифрових підходів у шкільному курсі математики [1, 7].

Література

1. Баштан М.В., Терменжи Д.Є., Лосєва Н.М., Пузирьов В.Є., Ярова О.А. Математичні проєкти з професійним змістом: від теорії до практики упровадження в основній школі. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2025. № 7(37) 2025. С. 936-954.

2. Бурда М. І. Методика навчання математики в школі. Київ : Освіта, 2011.

3. Бєльчев П.В., Бєльчев М.П., Бурцева О.Г. Огляд сервісів навчання математики на основі штучного інтелекту в підготовці майбутніх учителів URL: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.01

4. Істер О.С. Геометрія : підручник для 10 класу. Київ : Генеза, 2018.

5. Проект «Інструктивно-методичні рекомендації щодо ШІ в ЗЗСО» Міністерство освіти і науки України. URL: https://surl.li/xqbaan

6. Роміцина Л. Інтерактивна математика: штучний інтелект і дієві практики Педагогічна Житомирщина № 2 (38), 2025 URL: https://surl.li/slwjol

7. Семко М.М., Ярова О.А., Скасків Л.В. Основні поняття сучасної алгебри. Університет ДФС України. Ірпінь, 2020. 128 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ»; т. 81).

8. Слєпкань З. І. Методика навчання математики. Київ: Вища школа, 2006.

9. Ярова О. А., Терменжи Д. Є., Нічишина В. В. Порівняльний аналіз ефективності традиційних і сучасних методів навчання геометрії та алгебри в основній школі. Педагогічна Академія: наукові записки, (8) 2025

10. Desmos : офіційний сайт. URL: https://www.desmos.com

11. GeoGebra : офіційний сайт. URL: https://www.geogebra.org

12. Guide to Integrating Generative AI for Deeper Math Learning (2025) AI for Education, Student Achievement Partners URL: https://surli.cc/feyril

13. Kahoot! : офіційний сайт. URL: https://kahoot.com

14. Van Vaerenbergh S., Pérez-Suay A. Artificial Intelligence in Mathematics Education. 2021.

References

1. Bashtan M.V., Termenzhy D.Ye., Losyeva N.M., Puzyrov V.Ye., Yarova O.A. (2025) Matematychni proiekty z profesiinym zmistom: vid teorii do praktyky uprovadzhennia v osnovnii shkoli [Mathematical projects with professional content: from theory to implementation practice in basic school]. Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «Kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»): zhurnal. 2025. No. 7(37). P. 936–954. (in Ukrainian)

2. Burda M.I. (2011) Metodyka navchannia matematyky v shkoli [Methods of teaching mathematics at school]. Kyiv: Osvita, 2011. (in Ukrainian)

3. Bielchev P.V., Bielchev M.P., Burtseva O.H. (2025) Ohliad servisiv navchannia matematyky na osnovi shtuchnoho intelektu v pidhotovtsi maibutnikh uchyteliv [Review of AI-based mathematics learning services in pre-service teacher training]. Available at: https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series5.2024.99.01 (in Ukrainian)

4. Ister O.S. (2018) Heometriia: pidruchnyk dlia 10 klasu [Geometry: textbook for grade 10]. Kyiv: Heneza, 2018. (in Ukrainian)

5. Proekt «Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo ShI v ZZSO» Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy [Project “Instructional and methodological recommendations on AI in general secondary education institutions”]. Available at: https://surl.li/xqbaan (in Ukrainian)

6. Romitsyna L. (2025) Interaktyvna matematyka: shtuchnyi intelekt i diievi praktyky [Interactive mathematics: artificial intelligence and effective practices]. Pedahohichna Zhytomyrshchyna. 2025. No. 2(38). Available at: https://surl.li/slwjol (in Ukrainian)

7. Semko M.M., Yarova O.A., Skaskiv L.V. (2020) Osnovni poniattia suchasnoi alhebry [Basic concepts of modern algebra]. Universytet DFS Ukrainy. Irpin, 2020. 128 p. (Seriia «Na dopomohu studentu UDFSU»; Vol. 81). (in Ukrainian)

8. Sliepkan Z.I. (2006) Metodyka navchannia matematyky [Methodology of teaching mathematics]. Kyiv: Vyshcha shkola, 2006. (in Ukrainian)

9. Yarova O.A., Termenzhy D.Ye., Nichyshyna V.V. (2025) Porivnialnyi analiz efektyvnosti tradytsiinykh i suchasnykh metodiv navchannia heometrii ta alhebry v osnovnii shkoli [Comparative analysis of the effectiveness of traditional and modern methods of teaching geometry and algebra in basic school]. Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky. 2025. No. 8. (in Ukrainian)

10. Desmos: official site. Available at: https://www.desmos.com
11. GeoGebra: official site. Available at: https://www.geogebra.org
12. Guide to Integrating Generative AI for Deeper Math Learning. (2025). AI for Education; Student Achievement Partners. Available at: https://surli.cc/feyril
13. Kahoot!: official site. Available at: https://kahoot.com
14. Van Vaerenbergh S., Pérez-Suay A. (2021) Artificial Intelligence in Mathematics Education. 2021.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

СЕРІЯ «Публічне управління та адміністрування»

UDC 378:001.89:339.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1238-1250

Gavkalova Nataliia Leonidivna Doctor of Economics, professor of State Governance, Public Administration and Economic Policy Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1208-9607

Zolotaryova Iryna Oleksandrivna PhD, professor of Information Systems Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv**,** https://orcid.org/0000-0002-1553-2849

Kunitsyn Oleh Markovych PhD student of State Governance, Public Administration and Economic Policy Department, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0008-7552-7946

NATIONAL CONTACT POINTS AS INSTRUMENTS FOR STRENGTHENING UKRAINIAN UNIVERSITIES' PARTICIPATION IN HORIZON EUROPE UNDER WARTIME CONDITIONS

Abstract. The current wartime context in Ukraine has created substantial barriers to the effective participation of universities in international research and innovation programmes, particularly Horizon Europe. Under wartime conditions, participation in such programmes becomes not only a mechanism of scientific collaboration, but also a critical instrument for sustaining research capacity and supporting institutional resilience. However, the effectiveness of participation depends on the functioning of a complex research support system that integrates institutional, national and international actors. The objective of this article is to develop a conceptually grounded approach to understanding the role of National Contact Points (NCPs) in strengthening participation of Ukrainian universities in Horizon Europe under crisis conditions.

The study systematizes the functional roles of key actors within the research support system, including the Ukrainian research and higher education system,

NCPs and the Horizon Europe research and innovation ecosystem and analyses their transformation under wartime influence. Based on the synthesis of academic and policy-oriented sources, the paper proposes an NCP-mediated research participation model and a structured analysis of functional transformations of key actors. The findings indicate that wartime conditions intensify existing structural limitations, particularly related to coordination gaps and insufficient user-oriented support. At the same time, they create conditions for the evolution of NCPs from information providers to active intermediaries facilitating consortium building, coordination and continuity of participation.

The study concludes that strengthening participation in Horizon Europe requires the transformation of the research support system into an integrated, user-oriented and resilience-driven framework. The proposed approach contributes to a better understanding of intermediary roles in research support systems under conditions of external shock.

Keywords: Horizon Europe, National Contact Points, research support system, wartime conditions, research participation.

Гавкалова Наталія Леонідівна доктор економічних наук, професор кафедри державного управління, публічного адміністрування та економічної політики, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1208-9607

Куніцин Олег Маркович аспірант кафедри державного управління, публічного адміністрування та економічної політики, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0009-0008-7552-7946

Золотарьова Ірина Олександрівна кандидат економічних наук, професор кафедри інформаційних систем, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-1553-2849

НАЦІОНАЛЬНІ КОНТАКТНІ ПУНКТИ ЯК ІНСТРУМЕНТИ ПОСИЛЕННЯ УЧАСТІ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ У ПРОГРАМІ HORIZON EUROPE В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Повномасштабна військова агресія росії проти України суттєво ускладнила участь українських університетів у міжнародних дослідницьких та інноваційних програмах, зокрема Horizon Europe. В умовах воєнного стану така участь виступає не лише інструментом наукової співпраці, але

й ключовим механізмом збереження дослідницького потенціалу та забезпечення інституційної стійкості. Водночас ефективність цієї участі залежить від функціонування складної системи підтримки досліджень, яка об'єднує інституційних, національних та міжнародних акторів. Метою статті є розробка концептуального підходу до визначення ролі національних контактних пунктів (НКП) у посиленні участі українських університетів у програмі Horizon Europe в умовах кризи.

У дослідженні систематизовано функціональні ролі ключових акторів системи підтримки досліджень, зокрема української науково-освітньої системи, НКП та екосистеми Horizon Europe, а також проаналізовано їх трансформацію під впливом воєнних умов. На основі узагальнення наукових і аналітичних джерел запропоновано модель участі у дослідницьких програмах, опосередковану НКП, а також здійснено структурований аналіз трансформації функцій ключових акторів. Результати показують, що воєнні умови загострюють існуючі структурні проблеми, зокрема пов'язані з координацією та орієнтацією на користувача. Водночас вони створюють передумови для трансформації ролі НКП у напрямі активного посередництва, координації та забезпечення безперервності участі.

Обґрунтовано, що підвищення ефективності участі у Horizon Europe потребує трансформації системи підтримки досліджень у більш інтегровану, орієнтовану на користувача та стійку модель.

Ключові слова: Horizon Europe, національні контактні пункти, система підтримки досліджень, умови війни, участь у дослідницьких програмах.

Problem statement. The large-scale russian military aggression against Ukraine has significantly transformed the functioning of the national research and higher education system, creating substantial challenges for the participation of Ukrainian universities in international research and innovation programmes. Unlike temporary disruptions, wartime conditions represent a complex and multidimensional shock, combining damage to research infrastructure, displacement of academic staff, resource constraints and high uncertainty. Under such circumstances, participation in Horizon Europe becomes not only a matter of scientific collaboration, but also a critical instrument for sustaining research capacity and supporting post-war recovery. At the same time, Horizon Europe operates as a highly structured and competitive ecosystem that requires effective consortium building, international collaboration and compliance with programme rules. For Ukrainian researchers, successful integration into this system depends not only on internal institutional capacity, but also on the availability of external support mechanisms. National Contact Points (NCPs), embedded within the national research support system, are expected to play a key intermediary role in facilitating

access to funding opportunities and supporting participation processes. However, the current model of NCP functioning remains largely focused on informational and advisory services, with limited emphasis on coordination, user-oriented support and integration with university-based grant structures. These limitations become particularly critical under wartime conditions, when institutional fragmentation and increased complexity of participation reduce the effectiveness of existing support mechanisms. Moreover, existing research primarily addresses grant activity and research funding, while insufficient attention is paid to user experience, coordination between support structures and the evolving role of NCPs in crisis contexts. This gap highlights the need for a comprehensive understanding of the research support system as an intermediary-driven structure capable of ensuring effective participation in Horizon Europe under conditions of external shock.

Analysis of recent research and publications. The issues of grant activity, research funding and participation of higher education institutions in international research programmes have been widely examined in both international and Ukrainian academic literature. In particular, foreign scholars such as M. Bahtilla, X. Huang, G. Fernandes, C. Besner, B. Hobbs, O. Dubois, G. Silvius, C. Nielsen, J. C. Sort and M. J. Bentsen have focused on research project management, institutional support systems and the role of project management practices in enhancing the effectiveness of collaborative research. Their studies emphasize the importance of structured support mechanisms, coordination processes and institutional capacity for successful participation in complex research environments. European analytical and policy-oriented studies, including those of the European Commission and the European Research Universities Alliance, highlight the growing importance of research support infrastructures in facilitating access to funding programmes and strengthening international collaboration. These works underline the role of dedicated support structures, such as NCPs, in improving participation outcomes.

Ukrainian researchers, including I. Shevchenko, L. Lytvyn, O. Vasilyeva, V. Klimenkova, V. Shkromyda, M. Kobelia-Zvir and V. Ilchenko, have primarily focused on grant activity, fundraising mechanisms and the financial sustainability of higher education institutions, especially under wartime conditions. However, existing studies predominantly address financial and organisational aspects of research participation, while insufficient attention is paid to user experience, coordination between support structures and the evolving intermediary role of NCPs in crisis contexts. This gap highlights the need for an integrated analysis of the research support system under conditions of external shock.

The objective of this article is to develop a conceptually grounded and analytically substantiated approach to understanding the role of NCPs in strengthening the participation of Ukrainian universities in Horizon Europe under

ISSN 3041-1572 Online

wartime conditions. The study aims to systematize the functional roles of key actors within the research support system, including the Ukrainian research and higher education system, NCPs and the Horizon Europe research and innovation ecosystem and to analyse how these roles transform under conditions of external shock. In particular, the article seeks to identify the limitations of the current research support model, with a focus on insufficient coordination between institutional and national support structures, the underdevelopment of user-oriented support mechanisms and the predominantly informational role of NCPs. The objective is not only to conceptualize the research support system as an intermediary-driven structure, but also to highlight its potential evolution towards a more coordinated, user-oriented and resilience-oriented framework capable of ensuring effective participation in Horizon Europe under crisis conditions.

Presentation of the Main Material. The participation of higher education institutions in international research and innovation programmes has increasingly become a key determinant of their scientific competitiveness, financial sustainability and institutional development. In the European context, Horizon Europe represents one of the most significant frameworks for supporting collaborative research, requiring not only high-quality project ideas but also effective integration into a complex system of international partnerships, regulatory requirements and competitive selection procedures [1]. For Ukrainian universities, especially under wartime conditions, participation in such programmes plays a critical role in maintaining research capacity, ensuring access to external funding and supporting institutional resilience. At the same time, successful participation in Horizon Europe is not solely determined by the capabilities of individual researchers or institutions. It depends on the functioning of a broader research support system that includes internal university structures, national-level intermediaries and the European research ecosystem. Existing studies emphasize that structured research management systems, effective coordination mechanisms and institutional support significantly increase the likelihood of successful participation in collaborative projects [2; 3]. However, in the case of Ukraine, this system operates under conditions of external shock, which amplifies existing inefficiencies and creates additional barriers to participation.

In order to conceptualize these dynamics, Figure 1 presents an NCP-mediated research participation model, which illustrates the interaction between three key components: the Ukrainian research and higher education system, National Contact Points (NCPs) and the Horizon Europe research and innovation ecosystem.

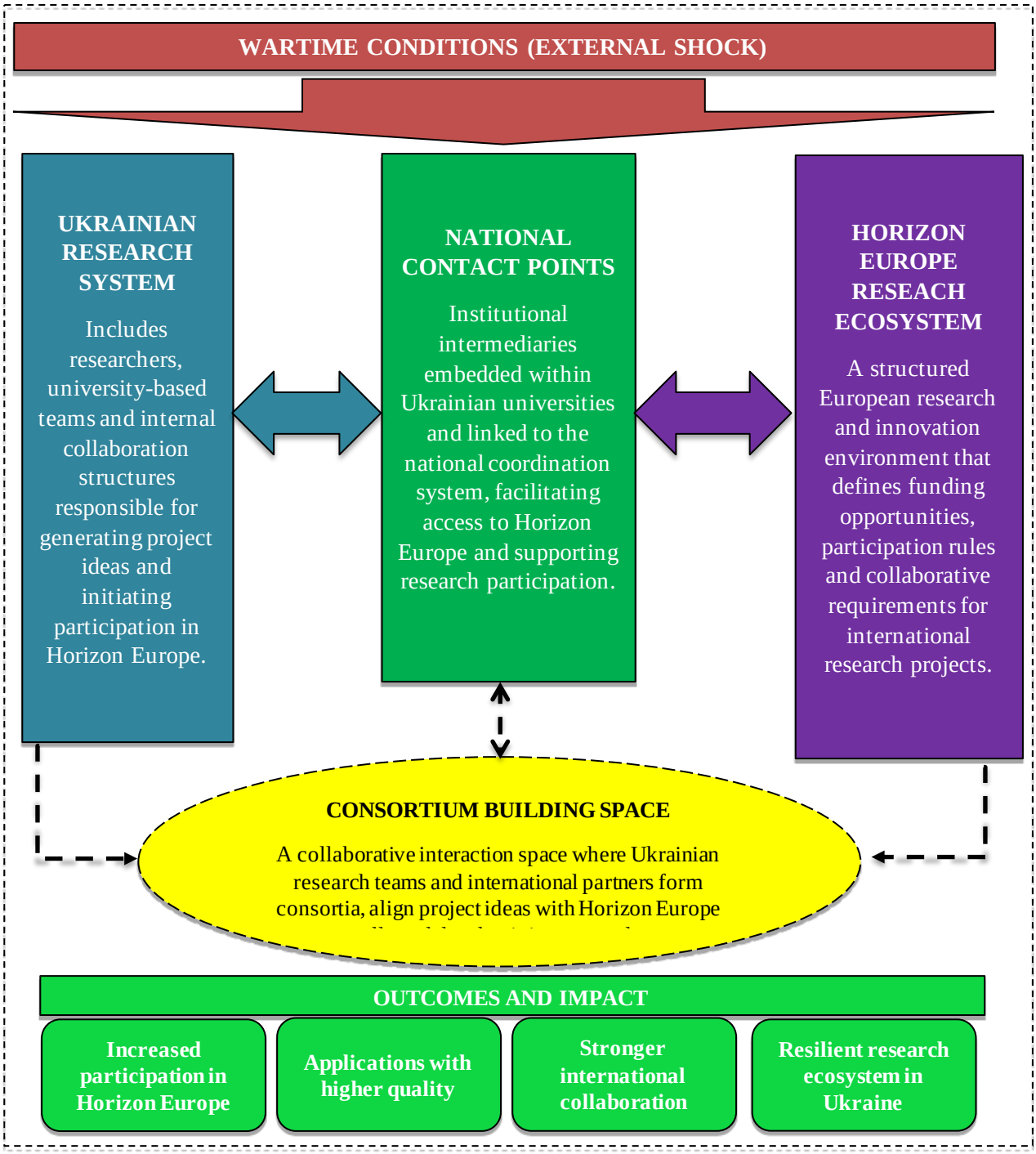

Figure 1. NCP-based research participation model in Horizon Europe under crisis conditions

Source: developed by the authors.

The model emphasizes that participation in Horizon Europe is not a linear process, but rather an intermediary-driven interaction in which NCPs act as a bridge between national research actors and the European funding environment. A central

ISSN 3041-1572 Online

element of this model is the consortium building space, where project ideas are transformed into collaborative proposals through interaction between Ukrainian and international partners. The Ukrainian research and higher education system constitutes the primary source of research ideas and project initiatives. It includes individual researchers, academic teams and institutional structures responsible for project preparation and submission. Previous studies indicate that Ukrainian universities have increasingly relied on external funding sources, including international grants, as a means of ensuring financial sustainability and supporting research activities [4; 5]. At the same time, wartime conditions have significantly affected their operational capacity, leading to disruptions in research processes, limited access to infrastructure and increased uncertainty in planning and implementation [6]. These challenges necessitate a shift towards more flexible, collaborative and internationally oriented research practices.

The Horizon Europe research and innovation ecosystem represents the external environment within which participation takes place. It is characterized by clearly defined funding instruments, programme rules, thematic priorities and requirements for consortium-based collaboration. Studies of European research policy highlight that participation in such programmes requires not only scientific excellence, but also the ability to navigate institutional frameworks, establish international partnerships and align project proposals with strategic priorities [7]. For Ukrainian institutions, integration into this ecosystem involves overcoming structural asymmetries, including differences in institutional capacity, access to networks and experience in international collaboration. Within this context, National Contact Points occupy a central position as institutional intermediaries. Formally established as part of the national research support infrastructure, NCPs are embedded within selected universities and research institutions, while simultaneously linked to national coordination mechanisms and the broader European research system [8]. Their primary functions traditionally include information dissemination, training, advisory support and assistance in partner search [9]. These functions are essential for reducing informational barriers and facilitating initial access to funding opportunities.

However, as demonstrated in Table 1, the role of NCPs extends beyond these basic functions, particularly under wartime conditions. The transformation of their role reflects the broader shift from a predominantly informational support model towards a more active and coordinated intermediary function. In this regard, NCPs are increasingly expected to facilitate interaction between different components of the research support system, including university-based grant offices, researchers and international partners. This expanded role includes active participation in consortium formation, coordination of support activities and provision of user-oriented services that address the specific needs of researchers.

Table 1.

Functional transformation of key actors in the research support system under wartime conditions [8-14]

Actor	Current Functions	Expanded Role under wartime confditions
Ukrainian Research and Higher Education System	Generation of research ideas and project concepts; formation of internal university-based research teams; preparation and submission of project proposals; participation in national and international research initiatives.	Adaptation of research priorities to crisis-related challenges; increased reliance on international collaboration and external funding; development of flexible and cross-institutional research teams; engagement in recovery-oriented and resilience-focused research initiatives.
National Contact Points (NCPs)	Dissemination of information on Horizon Europe opportunities; provision of training and advisory support; assistance in partner search and networking; guidance on programme rules and application procedures.	Coordination between national, institutional and international support structures; active facilitation of consortium formation and partner matching; provision of user-oriented support and simplification of access to funding opportunities; acting as intermediaries that mitigate disruptions and ensure continuity of participation under crisis conditions.
Horizon Europe Research and Innovation Ecosystem	Provision of funding instruments and calls for proposals; definition of participation rules and eligibility criteria; establishment of thematic priorities and research agendas; facilitation of international collaboration through consortium-based projects.	Increased openness to participation from Ukrainian institutions; adaptation of funding instruments to address crisis-related challenges; support for collaborative projects focused on recovery and resilience; strengthening of integration mechanisms for researchers from affected regions.

The importance of such transformation is supported by research on project management and collaborative R&D environments, which demonstrates that effective coordination and integration of support functions significantly enhance project outcomes [15; 16]. Moreover, studies on research support systems emphasize that fragmentation between different support structures can lead to inefficiencies, duplication of efforts and reduced accessibility for end. In the Ukrainian context, these challenges are further exacerbated by wartime disruptions, which increase the complexity of participation processes and require more adaptive and responsive support mechanisms [17].

The concept of user experience, which remains insufficiently explored in the context of research funding participation, becomes particularly relevant in this

ISSN 3041-1572 Online

regard. While existing literature primarily focuses on financial, organisational and managerial aspects of grant activity, relatively little attention is paid to how researchers interact with support systems, perceive their accessibility and evaluate their effectiveness. Under wartime conditions, these aspects become critical, as researchers face additional constraints related to mobility, communication and access to resources. Therefore, enhancing user-oriented support, simplifying procedures and improving communication channels should be considered key priorities for the development of the research support system [18]. Another important dimension highlighted in Table 1 is the transformation of the Horizon Europe ecosystem itself. While its core functions remain relatively stable, wartime conditions have led to increased openness towards Ukrainian participation and the introduction of funding instruments that address crisis-related challenges. This includes support for projects focused on recovery, resilience and reconstruction, as well as efforts to integrate researchers from affected regions into international networks. These developments create new opportunities for Ukrainian institutions, but also require effective mediation and coordination to ensure that these opportunities are fully utilized. The interaction between the three key actors is therefore best understood as a dynamic and adaptive system, rather than a static structure [19].

The consortium building space, as illustrated in Figure 1, represents the central arena where these interactions materialize. It is within this space that project ideas are refined, partnerships are established and proposals are developed in accordance with programme requirements. The effectiveness of this process depends on the alignment of interests, the availability of support mechanisms and the capacity of intermediaries to facilitate communication and coordination. From this perspective, wartime conditions act not only as a constraint, but also as a catalyst for transformation. They expose existing weaknesses in the research support system, such as insufficient coordination, limited user orientation and overreliance on passive support functions. At the same time, they create incentives for the development of more integrated, flexible and resilient support mechanisms. In this context, NCPs have the potential to evolve from information providers into key actors of system coordination and resilience, capable of ensuring continuity of participation and supporting the long-term development of the research and innovation system [20].

So the results of above analysis allows for a comprehensive understanding of the research support system as an intermediary-driven structure operating under conditions of external shock. This approach not only highlights the functional transformation of key actors, but also provides a basis for further empirical investigation of user experience, coordination mechanisms and the effectiveness of support structures in enhancing participation in Horizon Europe.

Conclusions. The study demonstrates that participation of Ukrainian universities in Horizon Europe should be understood not as an isolated institutional activity, but as the outcome of a complex, intermediary-driven research support system operating under conditions of external shock. The proposed NCP-based research participation model, complemented by the functional analysis of key actors, provides a structured framework for understanding the interactions between the Ukrainian research and higher education system, National Contact Points and the Horizon Europe ecosystem.

The results indicate that wartime conditions significantly transform the roles and functions of all actors within this system. Ukrainian universities are compelled to adapt their research priorities and strengthen international collaboration, while the Horizon Europe ecosystem demonstrates increased openness and responsiveness to crisis-related challenges. At the same time, the most significant transformation concerns National Contact Points, whose role evolves from predominantly informational support towards active coordination, facilitation of consortium building and provision of user-oriented services. The study confirms that existing research support mechanisms in Ukraine remain fragmented and insufficiently integrated, particularly in terms of coordination between institutional and national structures and the consideration of user experience. Addressing these limitations requires a transition towards a more integrated and adaptive support model in which NCPs function as key intermediaries ensuring connectivity, accessibility and continuity of participation.

Overall, the findings highlight that strengthening participation in Horizon Europe under wartime conditions depends not only on resource availability, but also on the ability to transform the research support system into a coordinated, user-oriented and resilience-driven framework. Further research should focus on empirical assessment of user experience and the measuring of effectiveness of coordination mechanisms within this system.

References:

1. European Commission. (2025). *Evaluation study of the European Framework Programme: Resilient Europe*. URL: https://apre.it/wp-content/uploads/2025/03/2024_08_ Evaluation-study-of-the-european-framework-programe_Resilient-Europe.pdf

2. Bahtilla, M., & Huang, X. (2024). Management of research projects in universities: Perspectives of research managers. *Higher Education Policy, 39*. 207-225. https://doi.org/10.1057/s41307-024-00355-2

3. Fernandes, G., Araújo, M., & Tereso, A. (2021). The role of project management offices in university research centres. *Sustainability, 13*(21), 12284. https://doi.org/10.3390/su132112284

4. Kuzmenko, Yu., Valiukevych, T., Shevchenko, I. (2023). Grantova diialnist ta fandreizynh zakladiv vyshchoi osvity [Grant activity and fundraising of higher education institutions]. *Ekonomika ta suspilstvo, 7*(21), 373–382. https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-373-382 [in Ukrainian].

5. Lytvyn, L., Hryhoruk, A., & Shuman, V. (2025). Fandreizynh ta uchast u hrantovykh prohramakh yak skladovi finansovoi stiikosti zakladiv vyshchoi osvity [Fundraising and participation in grant programs as components of financial sustainability of higher education institutions]. *Ekonomika ta suspilstvo,, 79*. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-34 [in Ukrainian].

6. Vasilyeva, O. V., & Klimenkova, V. I. (2025). Dosvid uchasti ukrainskykh naukovtsiv u proiektakh iz hrantovym finansuvanniam [Experience of Ukrainian scientists' participation in projects with grant funding]. *Science and Science of Science, 3*(129), 63–76. https://doi.org/10.15407/sofs2025.03.063 [in Ukrainian].

7. Santos, A. M., & Conte, A. (2024). Regional participation to research and innovation programmes under Next Generation EU: The Portuguese case. *Papers in Regional Science, 103*(1), 100006. https://doi.org/10.1016/j.pirs.2024.100006

8. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2024). *Pro zatverdzhennia Polozhennia pro natsionalni kontaktni punkty ta koordynatsiinyi tsentr ramkovoi prohramy Yevropeiskoho Soiuzu "Horyzont Yevropa"* [On approval of the Regulation on National Contact Points and the Coordination Centre of the EU Framework Programme "Horizon Europe"] (Resolution No. 214). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2024-%D0%BF [in Ukrainian].

9. Horizon Europe Office in Ukraine. (2025). *Analytical report on best practices of national contact points*. URL: https://horizon-europe.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/d_2.2_analytical_report_1.pdf

10. Natsionalnyi kontaktnyi punkt "Yevropeiska innovatsiina rada ta yevropeiski innovatsiini ekosystemy". (2024). *Informatsiini materialy shchodo uchasti Ukrainy u prohrami Horizon Europe* [Information materials on Ukraine's participation in Horizon Europe]. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/ENG/2024/p/p2.pdf [in Ukrainian].

11. Ilchenko, V., Kubai, D., & Pistunova, V. (2024). Efektyvni instrumenty ta stratehii zaluchennia finansuvannia cherez fandreizynh ta hrantopysannia: Vid idei do realizatsii [Effective tools and strategies for attracting financing through fundraising and grantwriting: From idea to implementation]. *Sustainable Development of Economy, 2*(49), 213–217. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-33 [in Ukrainian].

12. Rozghon, O., & Podrez-Riapolova, I. (2022). Parties of the "Horizon 2020" and "Horizon Europe" programs as participants in the innovation process. *Law and Innovative Society, 2*(19), 10–22. https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2(19)-1

13. Dubois, O. ., & Silvius, G. . (2020). The Relation Between Sustainable Project Management and Project Success. *International Journal of Management and Sustainability, 9*(4), 218–238. https://doi.org/10.18488/journal.11.2020.94.218.238

14. Nielsen, C., Sort, J. C., & Bentsen, M. J. (2013). Levers of Management in University–Industry Collaborations: How project management affects value creation at different life-cycle stages of a collaboration. *Tertiary Education and Management, 19*(3), 246–266. https://doi.org/10.1080/13583883.2013.795603

15. Besner, C., & Hobbs, B. (2012). An Empirical Identification of Project Management Toolsets and a Comparison among Project Types. *Project Management Journal, 43*(5), 24-46. https://doi.org/10.1002/pmj.21292

16. Fernandes, G., Moreira, S., Araújo, M., Pinto, E. B., & Machado, R. J. (2018). Project management practices for collaborative university–industry R&D: A hybrid approach. *Procedia Computer Science, 138*, 805–814. https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.10.105

17. Signorelli, J., Van Fossen, J. A., Schuster, A. M., Fischer, M., & Cotten, S. R. (2025). Strengthening the research enterprise workforce in higher education: Identifying adjacent talent for research support roles. *Higher Education Policy*. https://doi.org/10.1057/s41307-025-00426-y

18. Shkromyda, V., Vasyliuk, M., Hnatiuk, T., Ivasiuk, N., & Kuzmin, T. (2025). Oblik ta audyt hrantovoi diialnosti u zakladakh vyshchoi osvity: Bibliometrychnyi analiz [Accounting and audit of grant activities in higher education institutions: A bibliometric analysis]. *Economics and Region, 2*(97), 184–190. https://doi.org/10.26906/EiR.2025.2(97).3804 [in Ukrainian].

19. Kobelia-Zvir, M. (2024). Hrantoznavstvo yak haluz znan pro hranty [Grant studies as a sector of grant knowledge]. *Sustainable Development of Economy, 3*(50), 62–68. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-10

20. European Research Universities Alliance. (2024). *Report on current practice and organisation of research support*. URL: https://erua-eui.eu/wp-content/uploads/2024/01/D.2.2.2.1-Report-on-Current-Practice-and-Organisation-of-Research.pdf

Література:

1. European Commission. Evaluation study of the European Framework Programme: Resilient Europe. 2025. URL: https://apre.it/wp-content/uploads/2025/03/2024_08_Evaluation-study-of-the-european-framework-programe_Resilient-Europe.pdf

2. Bahtilla M., Huang X. Management of research projects in universities: Perspectives of research managers // Higher Education Policy. 2024. Vol. 39. P. 207–225. DOI: https://doi.org/10.1057/s41307-024-00355-2

3. Fernandes G., Araújo M., Tereso A. The role of project management offices in university research centres // Sustainability. 2021. Vol. 13, No. 21. Article 12284. DOI: https://doi.org/10.3390/su132112284

4. Кузьменко Ю., Валюкевич Т., Шевченко І. Грантова діяльність та фандрейзинг закладів вищої освіти // Економіка та суспільство. 2023. № 7(21). С. 373–382. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-7(21)-373-382

5. Литвин Л., Григорук А., Шуман В. Фандрейзинг та участь у грантових програмах як складові фінансової стійкості закладів вищої освіти // Економіка та суспільство. 2025. № 79. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-34

6. Васильєва О. В., Клименкова В. І. Досвід участі українських науковців у проєктах із грантовим фінансуванням // Наука та наукознавство. 2025. № 3(129). С. 63–76. DOI: https://doi.org/10.15407/sofs2025.03.063

7. Santos A. M., Conte A. Regional participation to research and innovation programmes under Next Generation EU: The Portuguese case // Papers in Regional Science. 2024. Vol. 103, No. 1. Article 100006. DOI: https://doi.org/10.1016/j.pirs.2024.100006

8. Кабінет Міністрів України. Про затвердження Положення про національні контактні пункти та координаційний центр рамкової програми Європейського Союзу «Горизонт Європа» (Постанова № 214). 2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2024-%D0%BF

9. Horizon Europe Office in Ukraine. Analytical report on best practices of national contact points. 2025. URL: https://horizon-europe.org.ua/wp-content/uploads/2025/02/d_2.2_analytical_report_1.pdf

10. Національний контактний пункт «Європейська інноваційна рада та європейські інноваційні екосистеми». Інформаційні матеріали щодо участі України у програмі Horizon Europe. 2024. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/ENG/2024/p/p2.pdf

11. Ільченко В., Кубай Д., Пістунова В. Ефективні інструменти та стратегії залучення фінансування через фандрейзинг та грантописання: від ідеї до реалізації // Sustainable Development of Economy. 2024. № 2(49). С. 213–217. DOI: https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-49-33

12. Rozghon O., Podrez-Riapolova I. Parties of the “Horizon 2020” and “Horizon Europe” programs as participants in the innovation process // Law and Innovative Society. 2022. No. 2(19). P. 10–22. DOI: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2022-2(19)-1

13. Dubois O., Silvius G. The relation between sustainable project management and project success // International Journal of Management and Sustainability. 2020. Vol. 9, No. 4. P. 218–238. DOI: https://doi.org/10.18488/journal.11.2020.94.218.238

14. Nielsen C., Sort J. C., Bentsen M. J. Levers of management in university–industry collaborations: How project management affects value creation at different life-cycle stages of a collaboration // Tertiary Education and Management. 2013. Vol. 19, No. 3. P. 246–266. DOI: https://doi.org/10.1080/13583883.2013.795603

15. Besner C., Hobbs B. An empirical identification of project management toolsets and a comparison among project types // Project Management Journal. 2012. Vol. 43, No. 5. P. 24–46. DOI: https://doi.org/10.1002/pmj.21292

16. Fernandes G., Moreira S., Araújo M., Pinto E. B., Machado R. J. Project management practices for collaborative university–industry R&D: A hybrid approach // Procedia Computer Science. 2018. Vol. 138. P. 805–814. DOI: https://doi.org/10.1016/j.procs.2018.10.105

17. Signorelli J., Van Fossen J. A., Schuster A. M., Fischer M., Cotten S. R. Strengthening the research enterprise workforce in higher education: Identifying adjacent talent for research support roles // Higher Education Policy. 2025. DOI: https://doi.org/10.1057/s41307-025-00426-y

18. Шкромида В., Василюк М., Гнатюк Т., Івасюк Н., Кузьмін Т. Облік та аудит грантової діяльності у закладах вищої освіти: бібліометричний аналіз // Економіка і регіон. 2025. № 2(97). С. 184–190. DOI: https://doi.org/10.26906/EiR.2025.2(97).3804

19. Кобеля-Звір М. Грантознавство як галузь знань про гранти // Sustainable Development of Economy. 2024. № 3(50). С. 62–68. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-10

20. European Research Universities Alliance. Report on current practice and organisation of research support. 2024. URL: https://erua-eui.eu/wp-content/uploads/2024/01/D.2.2.2.1-Report-on-Current-Practice-and-Organisation-of-Research.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

UDC 005.21:352.07

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1251-1264

Sukhorukova Anna Leonidovna PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management, Business and Administration Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0000-0002-6170-4955

Merzlikina Mariia Oleksandrivna higher education student at the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0003-9100-265X

Slavska Olena Yuriivna higher education student at the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0000-4073-2167

Kyrtok Dariia Vasylivna higher education student at the Faculty of Management, Mykolayiv National Agrarian University, Mykolaiv, https://orcid.org/0009-0004-9868-6027

THE ROLE OF STRATEGIC MANAGEMENT IN ENSURING THE INTEGRATED DEVELOPMENT OF COMMUNITIES

Abstract. It is substantiated that in modern conditions, in particular in the context of the post-war reconstruction of Ukraine, strategic management acquires a system-forming significance. The theoretical and methodological principles of strategic management in the public administration system are considered, and the essence of the concept of "comprehensive development of territorial communities" is clarified through the prism of the integration of economic, social and environmental components of sustainable development. It is determined that strategic management is based on the principles of systematicity, purposefulness, adaptability, stakeholder participation and result orientation. The functions of strategic management are analyzed, the content of the classical strategic planning cycle is detailed.

A comprehensive analysis of strategic planning tools is carried out, their role in increasing the validity of management decisions, optimizing resource allocation and ensuring transparency of management processes is determined. Special attention is paid to the use of modern information and communication technologies, which allows increasing the effectiveness of strategic management in conditions of high uncertainty.

The specifics of implementing strategic management in the post-war recovery period, characterized by the need to take into account increased risks, infrastructure destruction, demographic losses and transformation of the economic structure of territories, are separately considered. The feasibility of implementing adaptive and dynamic development strategies that provide for flexible adjustment of strategic goals and instruments depending on environmental changes is proven. The importance of integrating risk management principles into the strategic planning process is emphasized, which allows for timely identification of potential threats and minimizing their impact. The role of institutional support for strategic management is substantiated, in particular, increasing the professional competence of officials of local government bodies, improving the regulatory framework and developing organizational structures of strategic management. The feasibility of institutionalizing strategic offices as specialized units responsible for coordinating the processes of strategic planning and implementing development strategies is determined. The importance of involving the public, business, and other stakeholders in the strategic management process is emphasized, which helps increase the legitimacy of decisions made and ensure their social support.

Keywords: strategic management, territorial community, comprehensive development, strategic planning, post-war recover, management, region.

Сухорукова Анна Леонідівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту, бізнесу та адміністрування, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0000-0002-6170-4955

Мерзлікіна Марія Олександрівна здобувач вищої освіти факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0003-9100-265X

Славська Олена Юріївна здобувач вищої освіти факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0000-4073-2167

Кирток Дар'я Василівна здобувач вищої освіти факультету менеджменту, Миколаївський національний аграрний університет, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0004-9868-6027

РОЛЬ СТРАТЕГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ КОМПЛЕКСНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАД

Анотація. Обґрунтовано, що в сучасних умовах, зокрема в контексті повоєнного відновлення України, стратегічне управління набуває системо-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

утворюючого значення. Розглянуто теоретико-методологічні засади стратегічного менеджменту в системі публічного управління, а також уточнено сутність поняття «комплексний розвиток територіальних громад» через призму інтеграції економічної, соціальної та екологічної складових сталого розвитку. Визначено, що стратегічний менеджмент базується на принципах системності, цілеспрямованості, адаптивності, участі зацікавлених сторін та орієнтації на результат. Проаналізовано функції стратегічного управління, деталізовано зміст класичного циклу стратегічного планування.

Здійснено комплексний аналіз інструментів стратегічного планування, визначено їх роль у підвищенні обґрунтованості управлінських рішень, оптимізації розподілу ресурсів та забезпеченні прозорості процесів управління. Особливу увагу приділено використанню сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, що дозволяє підвищити ефективність стратегічного управління в умовах високої невизначеності.

Окремо розглянуто специфіку реалізації стратегічного менеджменту в умовах повоєнного відновлення, що характеризується необхідністю врахування підвищених ризиків, руйнування інфраструктури, демографічних втрат та трансформації економічної структури територій. Доведено доцільність впровадження адаптивних і динамічних стратегій розвитку, які передбачають гнучке коригування стратегічних цілей і інструментів залежно від змін середовища. Акцентовано на важливості інтеграції принципів ризик-менеджменту у процес стратегічного планування, що дозволяє своєчасно ідентифікувати потенційні загрози та мінімізувати їх вплив.

Здійснено обґрунтування ролі інституційного забезпечення стратегічного менеджменту, зокрема підвищення професійної компетентності посадових осіб органів місцевого самоврядування, удосконалення нормативно-правової бази та розвитку організаційних структур стратегічного управління. Визначено доцільність інституціоналізації стратегічних офісів як спеціалізованих підрозділів, відповідальних за координацію процесів стратегічного планування та реалізації стратегій розвитку. Підкреслено важливість залучення громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін до процесу стратегічного управління, що сприяє підвищенню легітимності прийнятих рішень та забезпеченню їх соціальної підтримки.

Ключові слова: стратегічний менеджмент, територіальна громада, комплексний розвиток, стратегічне планування, повоєнне відновлення, управління, регіон.

Statement of the problem. In modern conditions of decentralization, increasing competition between territories for resources and investments, as well as increasing public demands for the quality of public services, the issue of effective

ISSN 3041-1572 Online

strategic management of community development becomes particularly relevant. The practice of functioning of territorial communities indicates the presence of systemic imbalances between the available resource potential and the results of socio-economic development, which is often due to the fragmentation of management decisions, the lack of a long-term vision and insufficient integration of strategic planning into the daily activities of local government bodies. In this regard, there is a scientific and practical need to study the role of strategic management as a key mechanism for coordinating resources, goals and management actions, capable of ensuring sustainable, balanced and long-term development of territorial communities.

Analysis of recent studies and publications. Research in the field of strategic management of community development has already taken place among the works of such scientists as Kvasniy Z., Kondra O., Kvasniy O., Grosul V., Matvienko O., Matveychuk L., Marusey N., Sklyarska O. and others.

Special attention is paid to the work of Tomashuk I. and Tomashuk I., who note that innovative community development is based on strategic planning and program-targeted management aimed at competitiveness, developed market-entrepreneurial and innovation infrastructure, community partnership and citizen participation in management. Strategic planning of local development was studied in great detail in the works of Smentyna N. and Fialkovska A., who point to the role of strategic management in community management as a component capable of putting the authorities in a stronger position, directing the community discourse from the paradigm of functioning to the paradigm of development. Scientists also studied the main issues of ensuring a sustainable approach to the use of strategic management in municipal administration. According to Khokhuliak O., the main place here is occupied by the imbalance of territorial and sectoral programs, which reduces the consistency of actions of local government bodies with state strategic goals and leads to fragmentation of management decisions.

The topic of strategic management in community management is also given considerable attention in the foreign scientific field. In particular, Rodríguez-Pose A. emphasizes that it is the institutional quality of local administration and strategic coordination of policies that are the determining factors of the economic development of regions and communities. However, despite the wide attention paid to the study of this topic among scholars, in our opinion, the role of strategic management in ensuring the comprehensive development of communities requires further research and elaboration, especially in the context of the future post-war reconstruction, when the application of a strategic approach is complicated by new security and economic challenges and the institutional instability of the environment.

The purpose and objectives of the article. The purpose of the article is to determine the role of strategic management in ensuring the comprehensive development of communities. To address this topic, a number of tasks were identified: theoretical definition of the concepts of "strategic management" and "comprehensive community development"; identification of the functions of strategic management as a fundamental component of the system of management of the development of territorial communities; analysis of strategic planning tools; development of recommendations for the use of strategic planning mechanisms in the conditions of post-war reconstruction.

Presentation of the main material. The history of strategic management as a management function dates back to ancient times. Initially, it was used in military and state practice, and later the concept was adapted to economic management. In the twentieth century, strategic management was formed as a separate scientific discipline. Currently, there are different approaches to interpreting the concept in the scientific literature. Rose K. defines it as “a decision-making process that combines the internal capabilities of the organization with external threats and favorable circumstances”. Djordjevic B. described strategic management as “an art and science of formulating implementing and evaluating cross functional decisions that enable an organization to achieve its objectives” [1]. Rajiv Nag, Donald C. Hambrick, Ming-Jer Chen interpreted the concept as “the field that deals with the major intended and emergent initiatives taken by managers on behalf of owners, involving utilization of resources to enhance the performance of firms in their external environments”. All definitions are united by the approach to strategic management as a holistic, continuous and systemic management process aimed at achieving the long-term goals of the organization or territorial unit.

In the context of the development of territorial communities, strategic management acquires a special meaning. It goes beyond the classical corporate approach, covering social factors and institutional conditions and relying on the participation of stakeholders. This approach allows ensuring consistency between economic, social and spatial priorities of community development.

Strategic management of territorial communities is transforming into a complex multi-level system that combines tools of public administration, territorial planning and social partnership. Its effectiveness largely depends on the ability of local governments to ensure a balance of interests of different groups of stakeholders, to form a common vision of development and integrate it into the system of management decisions. An important element of such an approach is the inclusiveness of the strategic planning process, which involves the involvement of citizens, business and civil society institutions in the development, implementation and evaluation of development strategies [2]. At the same time, the importance of an evidence-based approach to management decision-making, which is based on the

ISSN 3041-1572 Online

use of analytical data, socio-economic indicators and forecasting models, is increasing. This allows to increase the validity of strategic priorities, minimize the risks of inefficient use of resources and ensure the adaptability of management decisions to changes in the external environment. In this regard, the development of a system of strategic analytics at the community level, including the creation of relevant institutional units and the introduction of modern digital tools, is of particular relevance.

In addition, strategic community management involves the integration of sustainable development principles, which ensures the coordination of economic growth with social justice and environmental safety. This approach contributes to the formation of long-term sustainability of territories, increasing their competitiveness and ability to self-recover in the face of external shocks. At the same time, the implementation of these principles requires improving regulatory and legal support, strengthening the institutional capacity of local governments and developing inter-municipal cooperation.

An important characteristic of strategic management is its adaptability, because the strategic approach involves flexibility of management, response to changes in the external environment, adjustment of goals and clarification of policy implementation tools. This is what makes it a key mechanism for ensuring the comprehensive development of communities. We consider the definition of the concept of “comprehensive development” given by Ilchenko N. as “a set of interconnected elements that create an appropriate legislative, informational, organizational and resource environment, the action and interaction of which are aimed at the social, economic, cultural, political and environmental development of territorial communities and is based on the concepts of decentralization, participation, partnership and sustainability to be appropriate. Its ultimate goal is to mobilize the internal potential of the community to improve the quality of life of its residents" [3]. The concept of integrated development involves the formation of a holistic management system that ensures the interconnection between all spheres of community life. The foundations of integrated community development are formed from the model published by the Stockholm Center for the Study of Society Life or the sustainable development triad, presented in Figure 1:

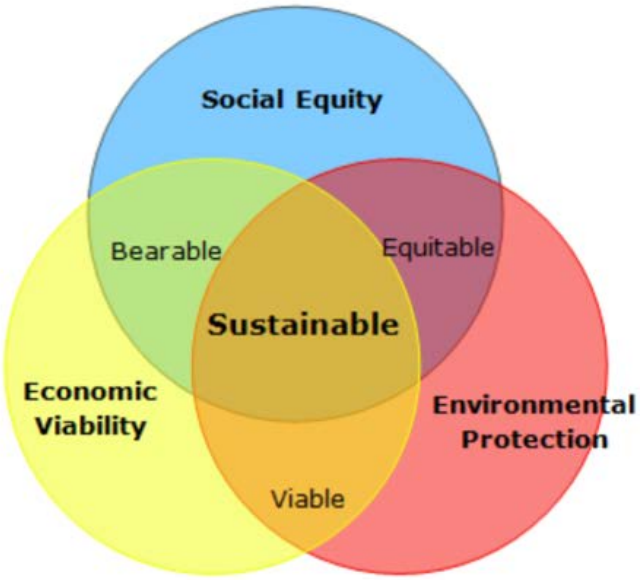

Figure 1. Sustainable development triad

Source: materials used [9]

The sustainable development triad involves a combination of three interrelated components – economic, social and environmental components, which together form the basis for the long-term and balanced development of territorial communities. Each of these components has its own priorities, but their combination ensures the consistency of management processes and contributes to achieving the main goal – improving the quality of life of the population. In view of this, strategic management should be considered as a practical tool for the management of local governments to achieve a balance of all components of sustainable development, which is implemented through specific functions. The general functions of strategic management are defined in Table 1.

Table 1

General functions of strategic management in community management

Function	Definition
Diagnostic	assessment of the community's condition, resource potential, and external conditions
Planning	development of long-term strategic goals and development programs
Prognostic	forecasting possible development scenarios and risks
Goal setting	setting community development priorities
Control	monitoring the implementation of strategic programs and the effectiveness of decisions
Cognitive	accumulation of knowledge, development of managers' competencies
Coordination	coordination of actions between departments, organizations and citizens

Source: developed by the authors based on [10]

ISSN 3041-1572 Online

In addition to a number of general functions, some researchers [4] distinguish special functions of strategic management, which include the following: matching (combining the internal capabilities of the community with the needs and conditions of the external environment); positioning (determining key areas of development and the role of the community in the regional context); analytical (assessment of the strategic potential of the community and analysis of the impact of external factors on development); forecasting (taking into account future changes and challenges to adjust strategic actions); negotiation (resolving conflicts of interest between different groups and stakeholders); maneuvering (adapting strategies in accordance with the actions of other market participants or partners); structure-forming (forming the organizational structure and management mechanisms for implementing strategies); culture-forming (taking into account the values, norms and traditions of the community in the process of strategic planning); adaptation (flexible response to changes in the external environment and new challenges); configuration (maintaining the stability of organizational processes over long periods); transformational (management of transitional processes, updating policies and structures in times of crisis), etc. Thus, strategic management is a key tool for coordinating resources, goals and management actions in communities. It ensures the integrity of the management system, directs the activities of local governments to achieve economic, social and environmental priorities.

The fundamental document of strategic management of the development of a territorial community is its development strategy [5], which defines long-term priorities, goals, objectives and tools for their implementation, taking into account resource potential, competitive advantages and risks of the external environment. The process of developing a territorial community strategy is based on the application of a system of analytical tools that allow objectively assessing the current state of the territory and predicting its future trajectories. The classic cycle of strategic planning consists of an analytical part, developing development scenarios, formulating a strategic vision, conducting a SWOT analysis, defining goals and objectives, and setting up a monitoring and evaluation system. The analytical stage is the initial stage of the strategic process and involves a comprehensive study of the socio-economic state of the community, its resource potential, demographic trends, the state of infrastructure, and the financial and institutional capacity of government bodies. At this stage, statistical data is collected, the regulatory environment is analyzed, the competitive advantages of the territory are assessed, and key development problems are identified. The result of the analytical stage is an objective information base that ensures the validity of further strategic decisions and minimizes the risk of subjectivity in management assessments.

The next stage is the development of development scenarios, i.e. modeling alternative trajectories of the community's future depending on different options for external conditions and management decisions. The scenario approach allows you to take into account the uncertainty of the environment, assess potential risks and determine the most realistic options for achieving strategic results. It is at this stage that strategic management flexibility is formed, because local governments are given the opportunity to prepare mechanisms for responding to possible changes in advance.

The formulation of a strategic vision serves as the conceptual core of the strategy and determines the desired future state of the community in the long term. The vision reflects a common understanding of the strategic direction of development, forms a single system of guidelines for all management entities and performs a motivational function, consolidating the efforts of government, business and civil society.

An important tool of strategic analysis is SWOT analysis [6], which allows you to systematize the internal strengths and weaknesses of the community and external opportunities and threats. Its use helps to establish a logical connection between the resources of the territory and the conditions of the external environment, which ensures the validity of strategic priorities.

The stage of defining strategic goals and objectives consists in specifying the directions of community development in the form of a clearly structured system of strategic and operational goals. They must be interconnected, measurable, achievable and consistent with available resources. At this stage, a hierarchy of development priorities is formed, performance indicators are determined and the foundations of further program-target planning are laid.

The final component of the strategic cycle is the creation of a system for monitoring and evaluating the implementation of the strategy. It involves regular tracking of indicators of the implementation of strategic tasks, analysis of the effectiveness of management decisions and adjustment of actions in case of deviation from the planned results. The presence of such a system provides feedback between planning and practical activities, which transforms the strategy from a declarative document into an effective development management tool.

There are other, alternative tools for strategic planning of local development that complement the classical model and increase its applied effectiveness. Such tools include benchmarking of territories, which involves comparing community development indicators with similar administrative units to identify growth reserves; foresight methodology, which allows modeling long-term development trends and forming strategic decisions based on expert forecasts; and the roadmap method, which provides phased planning for the implementation of strategic priorities with a clear definition of deadlines, resources and responsible entities.

ISSN 3041-1572 Online

Ukrainian post-war reconstruction conditions form a fundamentally new context for the application of strategic management at the level of territorial communities. According to a study by the World Bank, as of the beginning of 2026, Ukraine's direct losses from the war reached $195 billion, and the total cost of reconstruction and recovery is $588 billion. By the end of 2025, 14% of housing was damaged or destroyed, affecting more than 3 million households [7].

This indicates the need for a particularly careful approach to strategic planning tools, as communities operate in conditions of systemic multi-level challenges: a sharp population decline due to migration and demographic losses; local budget deficits and dependence on transfers; staff shortages in local governments and critical sectors; destruction of transport, energy and utility infrastructure; high levels of investment risks and insurance barriers for business; mine contamination of territories, which blocks the economic use of land; logistical constraints due to damaged roads and ports; uneven regional development between rear and frontline communities; institutional instability and overloading of management systems with crisis functions; increased social vulnerability of the population, psychological traumatization and burden on the social service system; the spread of shadow economic practices as a reaction to instability; as well as corruption risks in reconstruction processes due to large amounts of resources and the urgency of project implementation [8].

Taken together, these factors form a complex configuration of risks that requires a transition from fragmented management decisions to a systemic, multi-level and integrated approach in strategic planning of the development of territorial communities. In this context, it is advisable to use a risk-oriented approach that involves the identification, assessment, ranking and constant monitoring of threats with the subsequent integration of relevant management tools into strategic documents. This allows not only to minimize the negative consequences of crisis phenomena, but also to create the prerequisites for using new opportunities that arise in the process of transforming socio-economic systems. Ensuring consistency between short-term anti-crisis measures and long-term development goals, which involves harmonizing strategic, medium-term and operational plans, is of particular relevance. Such an approach helps to avoid managerial dispersion of resources and ensures the integrity of the recovery policy. An important tool in this process is the program-target method, which allows you to clearly define priorities, establish measurable performance indicators and ensure control over the achievement of set goals [9].

No less important is the development of financial sustainability of territorial communities by diversifying sources of income, activating local economic potential and implementing innovative financial instruments, in particular public-private partnership mechanisms, municipal borrowing and grant financing. This allows you

to reduce dependence on centralized resources and increase autonomy in making management decisions.

In addition, in the conditions of post-crisis recovery, the formation of an effective human capital management system at the local level becomes important. This includes not only restoring the human resources potential of public authorities, but also creating favorable conditions for the return of the population, stimulating employment, developing entrepreneurship and improving the skills of employees. At the same time, it is necessary to implement mechanisms for psychological support of the population and reintegration of socially vulnerable groups.

All of these problems create an environment of strategic uncertainty in which traditional long-term planning approaches lose their effectiveness and need to be replaced by adaptive management models that combine scenario forecasting, flexible budgeting and constant risk monitoring. For countries undergoing a post-crisis recovery phase, the key factor for stabilization is the institutional capacity of local authorities to quickly adjust policies in accordance with changes in the security and economic environment. In this context, strategic community management must transform from a formal documentation of intentions into a permanent development management system integrated into the daily activities of local governments [10].

Such a transformation involves rethinking the functional role of local governments, which should act not only as resource administrators, but as proactive strategic development actors capable of ensuring coordination between various stakeholders, including business, civil society and international partners. In this regard, the implementation of integrated planning tools that combine socio-economic, spatial and environmental aspects of territorial development, and are also focused on achieving sustainable development goals, is of particular importance.

An important component of an effective strategic management system is the institutionalization of feedback mechanisms that allow for constant assessment of the effectiveness of management decisions and their adjustment based on current data. This involves the development of digital management platforms, the implementation of open data systems, and increasing the transparency of public authorities [11]. As a result, an environment of accountability and trust is formed, which is a necessary prerequisite for mobilizing internal community resources and attracting external investments.

In addition, in modern conditions, the role of network forms of management based on horizontal connections and partnerships is growing. This approach allows to increase the flexibility of management systems, ensure more efficient use of limited resources and strengthen the ability of communities to respond quickly to crisis phenomena. At the same time, this requires increasing the level of professional competence of management personnel, developing leadership qualities and forming a culture of strategic thinking [12].

ISSN 3041-1572 Online

Therefore, the transition to adaptive models of strategic management at the level of territorial communities is not only a response to the challenges of an unstable environment, but also a necessary condition for the formation of a sustainable public administration system capable of ensuring long-term development, social cohesion and economic security in the face of global transformations.

In this regard, in our opinion, it is advisable to apply a number of practically oriented strategic planning mechanisms that increase the efficiency of territorial development management. These include the introduction of dynamic strategies with short cycles of reviewing priorities, which allows for a prompt response to changing security, demographic and financial conditions; the formation of a portfolio of development projects based on the principle of multi-sectoral effect, when one initiative provides a simultaneous result in several areas; the integration of community strategies with regional and national recovery programs to ensure resource coherence; the use of digital analytical panels for monitoring development indicators to increase the accuracy of management decisions; the institutionalization of strategic development offices as permanent analytical centers at local government bodies; the use of risk-oriented planning with modeling of crisis scenarios; strengthening inter-municipal cooperation for the implementation of joint infrastructure and economic projects.

Conclusions. So, strategic management is a direction in the theory of decision-making aimed at developing an effective strategy to promote the achievement of the goals of an organization, state authority or local government. Strategic management approaches are reflected in many areas, one of which is the development of territorial communities. In itself, comprehensive community development means a coordinated combination of measures aimed at improving the well-being of residents, strengthening local governance and ensuring sustainable development in the long term. The key functions of applying strategic management in local governance are diagnostic, planning, prognostic, goal-setting, control, cognitive, coordination, etc. The fundamental document of strategic management of the development of a territorial community is its development strategy, which defines long-term priorities, goals, objectives and tools for their implementation. The classic strategic planning cycle consists of an analytical part, development of development scenarios, formulation of a strategic vision, conducting a SWOT analysis, defining goals and objectives, as well as setting up a monitoring and evaluation system, but other, alternative strategic planning tools are also in use. Thus, the role of strategic management is to ensure the integrity and coherence of management processes, the integration of economic, social and environmental priorities, and increasing the adaptability and resilience of communities to external challenges. The Ukrainian conditions of post-war reconstruction form a

fundamentally new context for the application of strategic management at the level of territorial communities and determine the need to use new tools, such as dynamic development strategies, portfolios of development projects, integration of community strategies with regional and national recovery programs, use of digital analytical monitoring panels, institutionalization of strategic development offices, risk-oriented planning, etc. Prospects for further research include analysis of the social effect of community involvement in strategic planning, development of methods for adapting strategies to dynamic changes in the external environment, assessment of the effectiveness of specific strategic planning tools in post-war recovery.

References:

1. Tomashuk, I. (2023). Stratehichni osnovy innovatsiinoho rozvytku terytorialnykh hromad [Strategic foundations of innovative development of territorial communities]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and society*, 57, 45-53. [in Ukrainian]

2. Khokhuliak, O. (2023). Metodolohichni osnovy stratehichnoho planuvannia staloho rozvytku terytorialnykh hromad [Methodological foundations of strategic planning for sustainable development of territorial communities]. *Ekonomichnyi obsiah - Economic scope*, 5, 58-63. [in Ukrainian]

1. Rodríguez-Pose, A. & Garcilazo, E. (2015). Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions. *Regional Studies*, 49, 8, 1274-1290. [in English]

2. Rose, K. (2020). Book Review: Linking Project Management to Business Strategy. *Project Management Journal*, 38, 3, 93. [in English]

3. Djordjevic, B. (2014). The Nature of Strategic Management. *Archives of Business Research*. 10, 76-78. [in English]

4. Nag, R., Hambrick, D. & Chen, M. (2019). What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field. *Strategic Management Journal*, 28, 9, 935-955. [in English]

5. Barbier, E. (2021). The Concept of Sustainable Economic Development. *Environmental Conservation*, 14, 2, 101-110. [in English]

6. Khalilov, T. (2024). Strategic management mechanisms, directions, and functions in higher education. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 22, 2. 49-57. [in English]

7. Pyrig, A. (2024). The role of the development strategy of territorial communities in creating comprehensive development plans for the territory of territorial communities (on the example of the Zhydachiv urban territorial community of the Stryi district of the Lviv region). *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series Architecture and Construction*, 25. 207-211. [in English]

8. Belal, D. (2024). The Importance of Using SWOT Analysis in Business Success. *International Journal of Asian Business and Management*, 3, 4. P. 557-564. [in English]

9. Shchepansky, E., Sukhorukova, A. & Ponomarev O. (2026). Improving mechanisms of public management of territorial development through the implementation of digital-intelligent systems for making strategic management decisions in the public service. *Society and national interests*, 2 (22), 1582-1596. [in English]

10. Antonova, L. & Plotka, L. (2026). Improvement of institutional and organizational mechanisms of public management through the development of public-private partnership in regional agro-industrial territories under conditions of exogenous shocks and destructive influences. *Scientific Perspectives,* 67, 72-84. [in English]

Література:

1. Томашук І. Стратегічні основи інноваційного розвитку територіальних громад. Економіка та суспільство, 2023. №57, С. 45-53. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-81

2. Хохуляк О. Методологічні основи стратегічного планування сталого розвитку територіальних громад. Економічний масштаб, 2023. №5, С. 58-63. https://doi.org/10.32782/2224-6282/188-25

3. Rodríguez-Pose A., Garcilazo E. Quality of Government and the Returns of Investment: Examining the Impact of Cohesion Expenditure in European Regions. *Regional Studies*, 2015. № 49, С. 1274-1290. https://doi.org/10.1080/00343404.2015.1007933

4. Rose K. Book Review: Linking Project Management to Business Strategy. *Project Management Journal*, 2020. №38, С. 93. https://doi.org/10.1002/pmj.20011

5. Djordjevic B. The Nature of Strategic Management. *Archives of Business Research.* 2014. №10, С. 76-78. https://doi.org/10.14738/abr.24.178

6. Nag R., Hambrick D., Chen M. What is strategic management, really? Inductive derivation of a consensus definition of the field. *Strategic Management Journal*, 2019. №28, С. 935-955. https://doi.org/10.1002/smj.615

7. Barbier E. The Concept of Sustainable Economic Development. *Environmental Conservation*, 2021. №14, С. 101-110. https://doi.org/10.1017/s0376892900011449

8. Khalilov T. Strategic management mechanisms, directions, and functions in higher education. *Pakistan Journal of Life and Social Sciences*, 2024, №22, С. 49-57. https://doi.org/10.57239/PJLSS-2024-22.2.

9. Pyrig A. The role of the development strategy of territorial communities in creating comprehensive development plans for the territory of territorial communities (on the example of the Zhydachiv urban territorial community of the Stryi district of the Lviv region). *Bulletin of Lviv National Environmental University. Series Architecture and Construction*, 2024. №5, С. 207-211. https://doi.org/10.31734/architecture2024.25.207

10. Belal D. The Importance of Using SWOT Analysis in Business Success. *International Journal of Asian Business and Management*, 2024. №3, С. 557-564. https://doi.org/10.55927/ijabm.v3i4.10857

11. Shchepansky E., Sukhorukova A. Ponomarev O. (). Improving mechanisms of public management of territorial development through the implementation of digital-intelligent systems for making strategic management decisions in the public service. *Society and national interests,* 2026. № 2 (22), С. 1582-1596. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-2(22)

12. Antonova L., Plotka L. Improvement of institutional and organizational mechanisms of public management through the development of public-private partnership in regional agro-industrial territories under conditions of exogenous shocks and destructive influences. *Scientific Perspectives,* 2026. №67, С. 72-84. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2026-1(67)-72-84.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 352.075

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1265-1273

Архипенко Світлана Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, https://orcid.org/0000-0001-6403-7556

СУТНІСТЬ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ФОРМ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. В процесі розбудови сильного і активного громадянського суспільства завданням будь якої держави є налагодження співпраці громадян з владою з метою вирішення невідкладних питань як національного, так і місцевого значення. Таке співробітництво може бути втілено через запровадження безпосередніх форм участі громадян в реалізації публічної політики. Саме тому питання участі громадян у державних/місцевих справах наразі є актуальним. Дехто з фахівців визначає це явище як демократію участі, чи локальну демократію. Також зустрічаються дефініції «участь громадян», або «залучення громадян» - саме такі визначення характеризують явище залучення мешканців до вирішення державних/місцевих питань. Загалом ступінь залученості громадян до участі в публічно-управлінських процесах є таким собі маркером розвитку демократичних процесів у тому чи іншому суспільстві. У статті нами приділено увагу тим чинникам, які свідчать про переваги залучення громадян до співучасті у публічному управлінні. Також наведено й низку контраргументів, які стримують використання можливостей такої локальної демократії. З посиланням на досвід провідних демократій визначено 14 основних форм участі громадян у реалізації публічної політики. З впровадженням і розвитком в Україні е-демократії деякі форми громадської участі наразі доступні й реалізуються також у форматі он-лайн. Окреслені форми громадської участі можуть реалізовуватися у різних сферах управлінської діяльності органів місцевого самоврядування: від розробки та втілення стратегій розвитку громад та цільових програм – до управління місцевим бюджетом громад, соціальною політикою, у галузях житлово-комунального господарства, охорони здоров'я, освіти, охорони довкілля тощо. У статті проаналізовано українське законодавство на предмет представлення в ньому даних форм демократії участі. Такий аналіз засвідчив, що Конституцією України регламентується лише три форми участі з існуючих чотирнадцяти, а Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» -

шість. Решта форм зазначена в окремих локальних актах, що потребує реформування вітчизняної нормативної бази в контексті унормування всіх існуючих форм демократії участі.

Ключові слова: громадська участь, форми громадської участі, місцевий референдум, органи самоорганізації населення, громадські слухання, загальні збори громадян.

Arkhypenko Svitlana Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate professor of Department of Marketing, Accounting, Taxation and Public Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0000-0001-6403-7556

ESSENCE OF PUBLIC PARTICIPATION AND CLASSIFICATION OF FORMS OF CITIZEN PARTICIPATION IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY

Abstract. In the process of building a strong and active civil society, the task of any state is to establish the cooperation of citizens with the authorities in order to solve urgent issues of both national and local importance. Such cooperation can be implemented through the introduction of direct forms of citizen participation in the implementation of public policy. That is why the issue of citizens' participation in state/local affairs is currently relevant. Some specialists define this phenomenon as participatory democracy or local democracy. There are also definitions of "participation of citizens" or "involvement of citizens" - precisely such definitions characterize the phenomenon of the involvement of residents in solving state/local issues. In general, the degree of involvement of citizens in public management processes is a kind of marker of the development of democratic processes in one or another society. In the article, we pay attention to those factors that testify to the advantages of involving citizens in participation in public administration. A number of counter-arguments are also given that prevent the use of the possibilities of such local democracy. With reference to the experience of leading democracies, 14 main forms of citizen participation in the implementation of public policy have been identified. With the introduction and development of e-democracy in Ukraine, some forms of public participation are currently available and implemented also in an online format. The outlined forms of public participation can be implemented in various areas of management of local self-government bodies: from the development and implementation of community development strategies and targeted programs to the management of the local budget of communities, social policy, in the areas of housing and communal services, health care, education, environmental protection, etc. The article analyzes Ukrainian legislation for the

purpose of presenting these forms of participatory democracy in it. Such an analysis proved that the Constitution of Ukraine regulates only three forms of participation out of the existing fourteen, and the Law of Ukraine "On Local Self-Government in Ukraine" - six. The rest of the forms are specified in separate local acts, which require reforming the domestic regulatory framework in the context of normalizing all existing forms of participatory democracy

Keywords: public participation, forms of public participation, local referendum, bodies of self-organization of the population, public hearings, general meetings of citizens

Постановка проблеми. Україна стоїть на шляху демократичних трансформацій і послідовно, крок за кроком будує сильне та активне громадянське суспільство. Основним завданням у цьому контексті є співпраця громадян з владою з метою вирішення невідкладних питань як національного, так і місцевого значення. Таке співробітництво може бути втілено через запровадження безпосередніх форм участі громадян в реалізації публічної політики. Саме тому питання участі громадян у державних/місцевих справах наразі є актуальним [1].

Участь громадян в публічному управлінні є однією з основних складових і місцевого самоврядування, на основі чого зініціюється створення багатьох форм впливу на процес прийняття управлінських рішень на місцях. Тому, наразі особливої ваги та значення набуває поглиблення взаємодії органів влади з інститутами громадянського суспільства, концентрація потенціалу громадян та їх об'єднань через розвиток інституту громадських ініціатив та впровадження нових форм місцевої самоорганізації населення. Важливою є перебудова свідомості населення від звичайних споживачів суспільних благ до активних членів громади [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо громадської участі в публічній політиці та форм, в яких така участь проявляється, в наукових колах є доволі популярною. Дехто з фахівців визначає це явище як демократію участі, чи локальну демократію. Також зустрічаються дефініції «участь громадян», або «залучення громадян» - саме такі звороти характеризують явище залучення мешканців до вирішення державних/місцевих питань. Так, у своїх працях Сергієнко О., Ватаманюк О. визначають, що «громадська участь – це необхідний, корисний та вкрай важливий механізм позитивного впливу громадськості на діяльність влади в державі в інтересах громадян; це джерело додаткового інтелектуального ресурсу для публічної влади і тому є корисною і потрібною також і для неї» [3]. С. Була використовує термін «локальна демократія», і характеризує її як «фундаментальну просторову сферу, де безпосередньо й ефективно реалізуються принципи та

ISSN 3041-1572 Online

механізми організації політичного життя суспільства в демократичній формі загального зразка» [4]. А за міжнародними документами Ради Європи «громадська участь охоплює участь фізичних осіб та їх організацій у процесі прийняття державних (локальних) рішень» [5]

Мета статті. Метою статті є з'ясування сутності громадської участі, розгляд переваг та недоліків цього феномену, визначення форм участі громадян у публічній політиці за різними законодавчими актами.

Виклад основного матеріалу.

Ступінь залученості громадян до участі в публічно-управлінських процесах є таким собі маркером розвитку демократичних процесів у тому чи іншому суспільстві.

Можна наразі виділити низку позитивних аргументів щодо необхідності активного залучення громадян до співучасті у публічній політиці:

10 «ЗА» щодо участі громадян у місцевому самовряду ванні:	• змінює ставлення (і соціальну поведінку) людей, роблячи їх агентами розвитку, а не пасивними реципієнтами послуг. Люди починають виконувати роботу для себе, а не очікують, що хтось зі сторони забезпечить їх товарами та послугами; • формує відчуття громади та соціальної спільноти шляхом зміцнення товариства, солідарності, терпіння, взаємної поваги та співпраці; • служить підґрунтям ефективного врядування, забезпечуючи прозорість, звітність, взаємоповагу та рівність серед громади; • служить механізмом залучення громадської думки до процесу прийняття рішень (шляхом партисипативного планування та моніторингу); • сприяє місцевому та регіональному розвитку шляхом встановлення стратегічної інтегрованої системи планування; • за менших бюджетних затрат з боку центральних, місцевих та інших фінансових установ має більшу продуктивність завдяки механізму державно-приватного партнерства; • зменшує державні витрати на обслуговування інфраструктури, оскільки громада самостійно підтримує інфраструктуру та надання послуг; • створює дієвий форум для діалогу та взаємодії з громадянами, місцевими радами органами державної влади, іншими дійовими особами; • зменшення соціальної напруги; • зацікавленість громадян у вирішенні питань життєдіяльності, зростання відчуття відповідальності за вирішення проблем.

Рис. 1. 10 «ЗА» щодо участі громадян у публічній політиці (складено на основі [1])

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Проте варто мати на увазі й низку «стримуючих» чинників, які уповільнюють використання можливостей такої локальної (місцевої) демократії. Серед них:

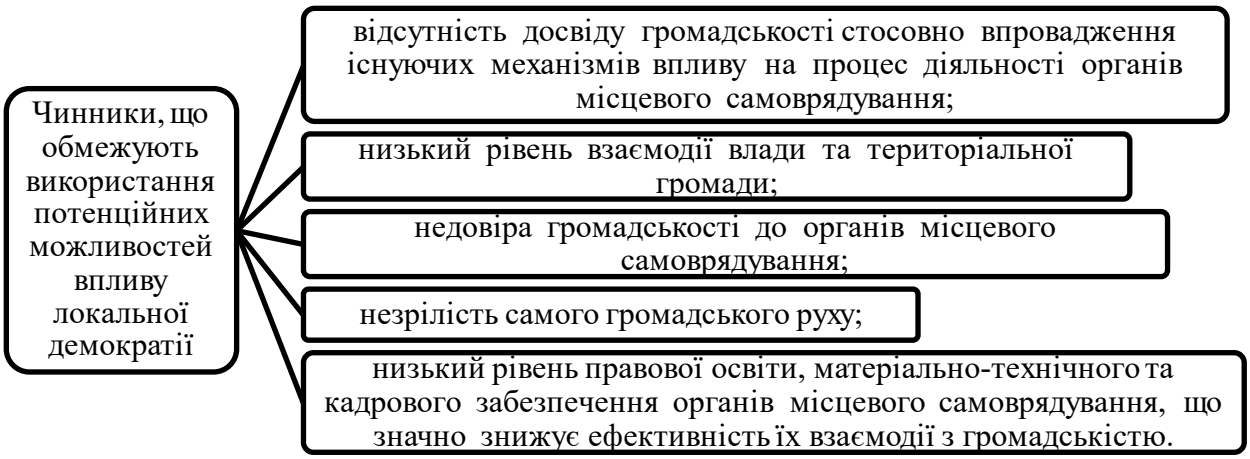

Рис. 2. Чинники, що обмежують використання потенційних можливостей впливу локальної демократії (складено на основі [4])

Практика місцевого самоврядування (бо всі ініціативи починаються «знизу») демократичних країн (зокрема України) виробила низку варіантів участі громадськості у публічній політиці. Їх називають формами (іноді - механізмами) громадської участі. Вони стали особливо популярними у зв'язку із розповсюдженням ідеї переходу від представницької демократії до демократії участі. Перелік основних форм наводиться на рис 3:

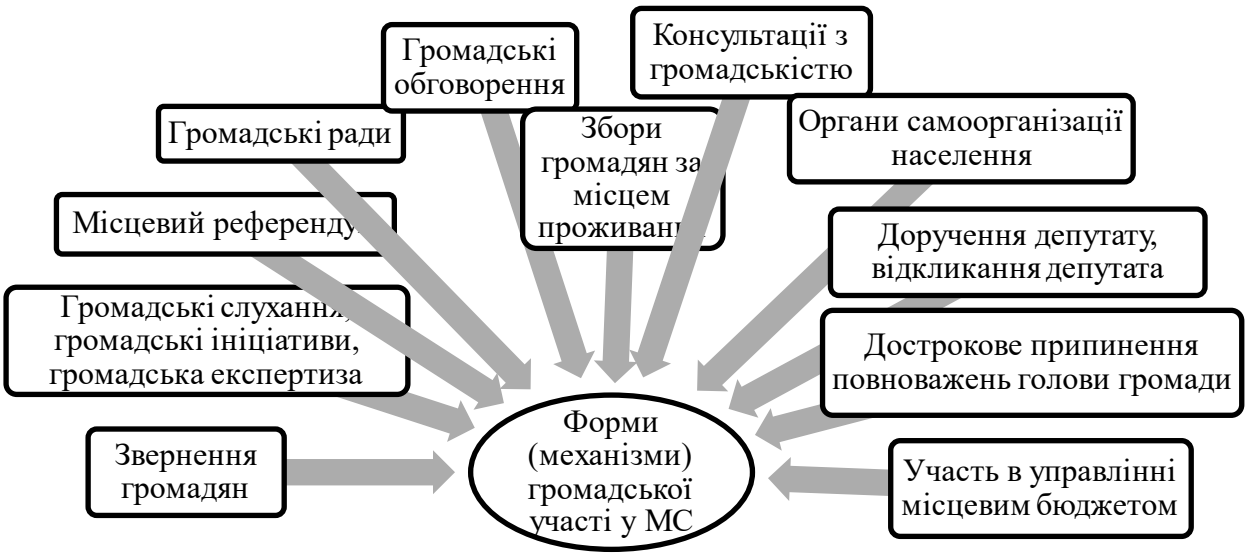

Рис. 3. Форми (механізми) громадської участі в публічній політиці (складено на основі [6])

Окреслені форми громадської участі можуть реалізовуватися у різних сферах управлінської діяльності органів місцевого самоврядування: від розробки та втілення стратегій розвитку громад та цільових програм – до управління місцевим бюджетом громад, соціальною політикою, у галузях ЖКГ, охорони здоров'я, освіти, охорони довкілля тощо [6]

Форми участі передбачають залучення громадян до процесу управління територіальної громади, а головне – вони закріплюються законодавчо. Це означає, що механізми та організаційні процедури їх реалізації чітко окреслені, а результати мають правові наслідки. У випадку ефективної взаємодії громадськості з органами місцевого самоврядування результати закріплюються у офіційних документах місцевої влади: рішеннях місцевих рад та інших документа, а також реалізуються на практиці. А якщо влада перешкоджає громадськості реалізувати права на участь у публічній політиці в окреслених формах, то має передбачатися відповідальність відповідних посадових осіб [6].

З впровадженням і розвитком в Україні е-демократії деякі форми громадської участі наразі доступні й реалізуються також у форматі он-лайн [7]:

- запит на інформацію: online-форма;
- звернення громадян: online-форма та модифікації;
- електронна петиція;
- бюджети громадської участі: online-голосування;
- громадянські кампанії: online;
- прийом посадовців: online-запис;
- зустріч депутата з виборцями: online-трансляції;
- сесії міської ради, засідання депутатських комісій, виконком: online-трансляції;
- звітування міського голови та депутатів: online-трансляції;
- громадські обговорення: online-обговорення та електронна пошта;
- консультативно-дорадчі органи, робочі групи: online-голосування;
- соціологічні опитування: online-опитування, google-форми;
- публічні консультації.

Участь громадськості в реалізації публічної політики регулюється низкою нормативно-правових актів: як законодавчих, так і підзаконних (постанов та наказів). Така участь регламентується й нормативною базою місцевого рівня - Статути громад та Положення про громадську участь [6]. Більш детально пропонуємо дослідити її на предмет виділення (унормування) тих чи інших форм громадської участі.

Так, Конституція України з перерахованих на рис. 3 форм громадської участі унормовує три [6]:

- місцевий референдум;

- органи самоорганізації населення;
- участь в управлінні місцевими бюджетами.

У базовому законі щодо регулювання основ місцевого самоврядування – Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» - виділяються такі форми :

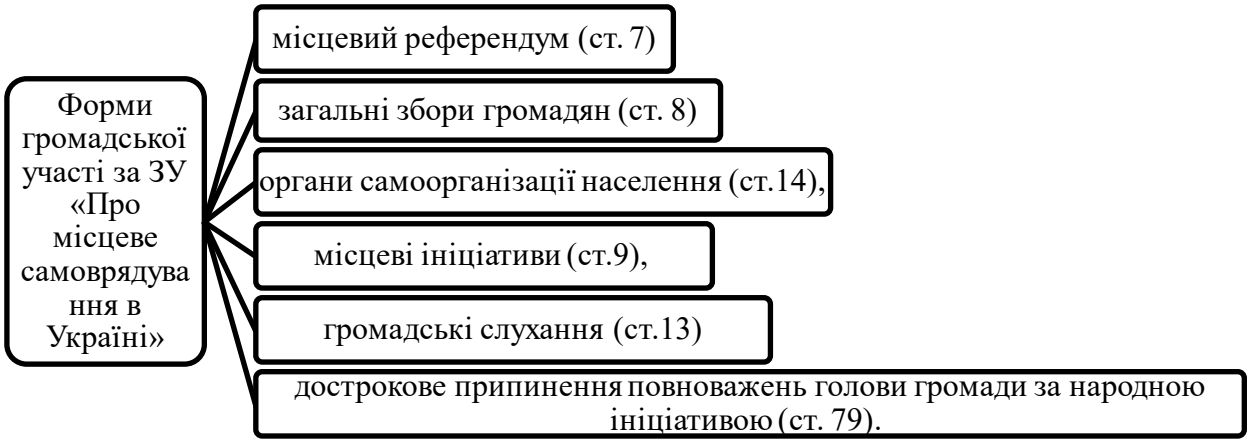

Рис. 4. Форми громадської участі за ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (складено на основі [6])

Тобто чинний варіант даного Закону, попри очікування, не містить норм щодо регулювання (і навіть переліку) усіх 14-ти основних форм участі громадськості в публічній політиці вказаних на рис. 3. Решта форм регламентується окремими локальними актами [6].

При вивченні підходів науковців до проблеми виділення форм участі громади в реалізації публічної політики, звертає увагу їх систематизація В. Дрешпаком. Вивчаючи комунікації влади з громадськістю, він класифікує її форми за такими аспектами:

- безпосередня, опосередкована, змішана взаємодія;
- міжособистісна, групова, масова взаємодія

Нижче систематизуємо за В. Дрешпаком форми комунікацій з громадськістю (громадської участі):

1. Форми безпосередньої комунікації
- безпосередня групова – загальні збори громадян, місцеві ініціативи;
- безпосередня масова – громадські ініціативи.
2. Форми опосередкованої комунікації
- опосередкована міжособистісна – подання звернень, запитів (зокрема, через веб-сайти);

- опосередкована групова – поширення повідомлень в соціальних мережах, блогах;
- опосередкована масова – повідомлення на інформаційних стендах, носіях зовнішньої реклами, веб-сайтах, ЗМІ, графіті тощо).

3. Форми змішаної комунікації
- змішана міжособистісна – гаряча лінія, розсилання повідомлень;
- змішана групова – консультації з громадськістю, громадська експертиза, громадський моніторинг, петиція;
- змішана масова – проведення місцевого референдуму/соціологічного опитування, флешмоби.

Як бачимо, він спробував систематизувати за категоріями існуючі форми громадської взаємодії.

Висновки. Громадська участь – це необхідний, корисний та вкрай важливий механізм позитивного впливу громадськості на діяльність влади в державі в інтересах громадян [42]. Чинна управлінська практика дозволяє виділити низку як позитивних аргументів, так і чимало контраргументів щодо необхідності активного залучення громадян до співучасті у публічній політиці. Практика функціонування демократичних країн виробила низку варіантів участі громадськості у публічній політиці (14 варіантів). Окреслені форми громадської участі можуть реалізовуватися у різних сферах управлінської діяльності влади: від розробки та втілення стратегій розвитку громад та цільових програм – до управління місцевим бюджетом громад, соціальною політикою, у галузях ЖКГ, охорони здоров'я, освіти, охорони довкілля тощо. А з впровадженням і розвитком в Україні е-демократії деякі форми громадської участі наразі доступні й реалізуються також у форматі он-лайн. Подальше вивчення цих форм та їх адаптація в українські реалії і стане перспективою подальших наукових розвідок в даному напрямі.

Література

1. Форми і механізми участі громади у місцевому самоврядуванні – презентація [Електронний ресурс] – 30.04.2026 - Режим доступу: https://center.kr-admin.gov.ua/News/Guk.pdf

2. Кожина А.В. Перспективи розвитку механізмів громадської участі на місцевому рівні./ А.В. Кожина // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2015. – № 1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=858

3. Сергієнко О.І. Громадська участь / залучення громадян. Депутатська діяльність в округах [Текст]: навчальний модуль / О. Сергієнко, О. Ватаманюк. – Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с.

4. Бойко О. Існуючі форми локальної демократії та механізми їх правового регулювання. [Текст] : монографія / О. Бойко. – Київ: Центр політико-правових реформ, 2023. - 135 с.

5. Участь громадськості в процесі прийняття рішень. Огляд стандартів та практик у країнах-членах Ради Європи. – Страсбург, травень 2016.

6. Громадська участь у місцевій політиці: проблеми нормативно-правового забезпечення. – Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». [Електронний ресурс]. – 28.04.2026. – Режим доступу: https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-polityts i-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya

7. Лебідь А. Інструменти громадської участі в Україні. [Текст] : навчально-методичний посібник / А. Є. Лебідь, М. С. Назаров. – Суми: СумДУ, 2020. – 73 с.

8. Дрешпак В.М. Комунікації в публічному управлінні. [Текст] : навчальний посібник/ В.М Дрешпак. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2015. – 168 с.

References

1. Formy i mekhanizmy uchasti hromady u mistsevomu samovryaduvanni – prezentatsiya. [Forms and mechanisms of community participation in local self-government - presentation]. Retrieved from https://center.kr-admin.gov.ua/News/Guk.pdf [in Ukrainian].

2. Kozhyna A.V. (2015). Perspektyvy rozvytku mekhanizmiv hromads′koyi uchasti na mistsevomu rivni [Prospects for the development of mechanisms of public participation at the local level]. *Derzhavne upravlinnya: udoskonalennya ta rozvytok. - State administration: improvement and development,* 1. Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=858 [in Ukrainian].

3. Serhiyenko,O., Vatamanyuk O. (2016). Hromads′ka uchast′ / zaluchennya hromadyan. Deputat·s′ka diyal′nist′ v okruhakh [Public participation / involvement of citizens. Deputy activity in districts]. Kyiv: ICC "Legal status". [in Ukrainian].

4. Boyko O. (2023). Isnuyuchi formy lokal′noyi demokratiyi ta mekhanizmy yikh pravovoho rehulyuvannya [Existing forms of local democracy and mechanisms of their legal regulation]. Kyiv: Center for Political and Legal Reforms. [in Ukrainian].

5. Council of Europe (2016). Uchast′ hromads′kosti v protsesi pryynyattya rishen′. Ohlyad standartiv ta praktyk u krayinakh-chlenakh Rady Yevropy [Public participation in the decision-making process. Review of standards and practices in the member countries of the Council of Europe] [in Ukrainian].

6. Analytical center "Observatory of Democracy" (2026). Hromads′ka uchast′ u mistseviy polityts i: problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennya [Public participation in local politics: problems of regulatory and legal support]. Retrieved from https://www.prostir.ua/?news= hromadska-uchast-u-mistsevij-polityts i-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya [in Ukrainian].

7. Lebid A., Nazarov M. (2020). Instrumenty hromads′koyi uchasti v Ukrayini [Tools of public participation in Ukraine]. Sumy: Sumy State University [in Ukrainian].

8. Dreshpak V.M. (2015). Komunikatsiyi v publichnomu upravlinni [Communications in public administration]. Dnipro: DRIDU NADU [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 352.075

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1274-1282

Архипенко Світлана Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, https://orcid.org/0000-0001-6403-7556

Приймак Наталія Сергіївна доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, обліку, оподаткування та публічного управління, Криворізький національний університет, м. Кривий Ріг, https://orcid.org/0000-0002-0313-2581

ФОРМИ УЧАСТІ ГРОМАДЯН У РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НА ДЕРЖАВНОМУ І МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Анотація. Розвиток взаємодії між громадянським суспільством і державою актуалізується в контексті децентралізації державного управління. Це вимагає підвищення участі громадськості у процесі прийняття управлінських рішень, особливо на місцях. У розвинених країнах розповсюджена низка практик щодо участі членів територіальних громад у вирішенні державних, та особливо місцевих справ, зокрема й шляхом безпосередньої участі в місцевому самоврядуванні. Україна стоїть на шляху демократичних трансформацій і послідовно, крок за кроком будує сильне та активне громадянське суспільство. Основним завданням у цьому контексті є співпраця громадян з владою з метою вирішення невідкладних питань як національного, так і місцевого значення. Таке співробітництво може бути втілено через запровадження безпосередніх форм участі громадян у прийнятті управлінських рішень на державному та місцевому рівні. У статті нами проаналізовано нормативно-правовий аспект громадської участі в контексті того, чи всі наявні форми громадської участі представлені (а значить, є нормативно чинними) в українському законодавстві, і в якій мірі воно конкретизує механізм застосування цих форм участі на практиці. В ході такого аналізу виявлено, що український правовий простір не містить єдиного закону, який би унормовував процедури усіх форм громадської участі. Так, державою це питання визначається в нормах Конституції та Законів України, а на рівні органів місцевого самоврядування визначаються у статутах, положеннях громад. До того ж, різні форми громадської участі мають різний ступінь

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

нормативно-правової регламентації: є такі, які визначаються на рівні національного законодавства (зокрема, й Конституцією України), а інші нормативно регулюються локальними актами. Також юридичне врегулювання різних форм учасницької демократії може бути прописано з різним ступенем конкретизації щодо механізмів їх застосування на практиці. І це насправді є великою проблемою, оскільки ефективність тієї чи іншої форми громадської участі визначається ступенем реальної можливості впровадити її у практику діяльності громади.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, форми громадської участі, участь у формуванні місцевих бюджетів, місцевий референдум, органи самоорганізації населення, Конституція України.

Arkhypenko Svitlana Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate professor of Department of Marketing, Accounting, Taxation and Public Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0000-0001-6403-7556

Pryimak Nataliya doctor of economic sciences, associate professor, associate professor of Department of Marketing, Accounting, Taxation and Public Administration, Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, https://orcid.org/0000-0002-0313-2581

FORMS OF CITIZEN PARTICIPATION IN THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC POLICY: REGULATORY AND LEGAL SECURITY AT THE STATE AND LOCAL LEVEL

Abstract. The development of interaction between civil society and the state is actualized in the context of decentralization of public administration. This requires increasing public participation in the management decision-making process, especially on the ground. In developed countries, a number of practices regarding the participation of members of territorial communities in the decision-making of state, and especially local affairs, in particular through direct participation in local self-government, are widespread. Ukraine is on the path of democratic transformations and is consistently, step by step, building a strong and active civil society. The main task in this context is the cooperation of citizens with the authorities in order to solve urgent issues of both national and local importance. Such cooperation can be realized through the introduction of direct forms of participation of citizens in making management decisions at the state and local level. In the article, we analyzed the regulatory and legal aspect of public participation in the context of whether all available forms of public participation are represented

(and therefore are legally valid) in Ukrainian legislation, and to what extent it specifies the mechanism of application of these forms of participation in practice. In the course of such an analysis, it was found that the Ukrainian legal space does not contain a single law that would regulate the procedures of all forms of public participation. Yes, this issue is determined by the state in the norms of the Constitution and Laws of Ukraine, and at the level of local self-government bodies, it is determined in the charters and regulations of communities. In addition, different forms of public participation have different degrees of normative and legal regulation: there are those that are defined at the level of national legislation (in particular, the Constitution of Ukraine), and others are normatively regulated by local acts. Also, the legal regulation of various forms of participatory democracy can be prescribed with varying degrees of specification regarding the mechanisms of their application in practice. And this is actually a big problem, since the effectiveness of one or another form of public participation is determined by the degree of real possibility to implement it in the practice of community activity.

Keywords: regulatory and legal support, forms of public participation, participation in the formation of local budgets, local referendum, bodies of self-organization of the population, the Constitution of Ukraine.

Постановка проблеми. Наразі в українському законодавчому полі немає єдиного закону, який би унормовував процедури усіх форм громадської участі. Державою основні форми участі громадян регулюються Конституцією та Законами України, а на рівні органів місцевого самоврядування визначаються у статутах, положеннях громад [1]. Слід сказати, що різні форми громадської участі мають різний ступінь нормативно-правової регламентації [2]: є такі, які визначаються на рівні національного законодавства (зокрема, й Конституцією України), а інші нормативно регулюються локальними актами. Також юридичне врегулювання різних форм учасницької демократії може бути прописано з різним ступенем конкретизації щодо механізмів їх застосування на практиці. І це насправді є великою проблемою, оскільки ефективність тієї чи іншої форми громадської участі визначається ступенем реальної («механізмної») можливості впровадити її у практику діяльності громади.

Реформа децентралізації, а, відповідно, і передача ресурсів та повноважень на рівень органів місцевого самоврядування збільшили кількість інструментів участі для мешканців громад. Громади стали більш самостійними у плані вибору інструментів практичної реалізації власних ініціатив. Це: бюджети участі, е-петиції, громадські консультації під час розробки проєктів рішень, громадський контроль та інші механізми для забезпечення прозорості місцевих процесів. Ці інструменти закріплені національним законодавством

[1]. А є ще такі, які регламентуються статутами громад чи документами місцевої влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над напрямом вивчення форм громадської участі у публічній політиці працювали такі вітчизняні науковці, як: Бойко О., Дрешпак В., Кожина А., Лебідь А., Назаров М., Сергієнко О., Гвоздік О., Чорногуб Н., Гвоздович Ю., Кебало В., Петренко-Лисак А. та інші.

Щодо законодавства, то участь громадськості в державних та місцевих справах визначається цілою низкою нормативно-правових актів, підзаконних актів (постанов, наказів), а також актів місцевого рівня регламентації. Аналіз цих нормативних джерел буде представлено в статті нижче.

Мета статті. Метою статті є вивчення нормативно-правового забезпечення форм участі громадян у публічній політиці – чи всі наявні форми громадської участі представлені (а значить, є нормативно чинними) в українському законодавстві, і в якій мірі воно конкретизує механізм застосування цих форм участі на практиці.

Виклад основного матеріалу.

Законодавче забезпечення демократії участі:

1. Конституція України
2. Виборчий кодекс України
3. Закони України:
4. «Про місцеве самоврядування в Україні»

- «Про місцеве самоврядування в Україні»
- «Про звернення громадян»
- «Про органи самоорганізації населення»,
- «Про співробітництво територіальних громад»,
- «Про асоціації органів місцевого самоврядування»,
- «Про добровільне об`єднання територіальних громад»
- «Про статус депутата місцевих рад» тощо

5. Підзаконні акти

- Постанова Верховної Ради України «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні»
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики» тощо.

Базовими документами, які визначають право громадян на участь в співуправлінні, є Конституція України та Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».

Так, Конституцією регламентуються основні засади народовладдя: «носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в України є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи

місцевого самоврядування» [2]. В наступних її статтях зміст народовладдя розкривається ширше:

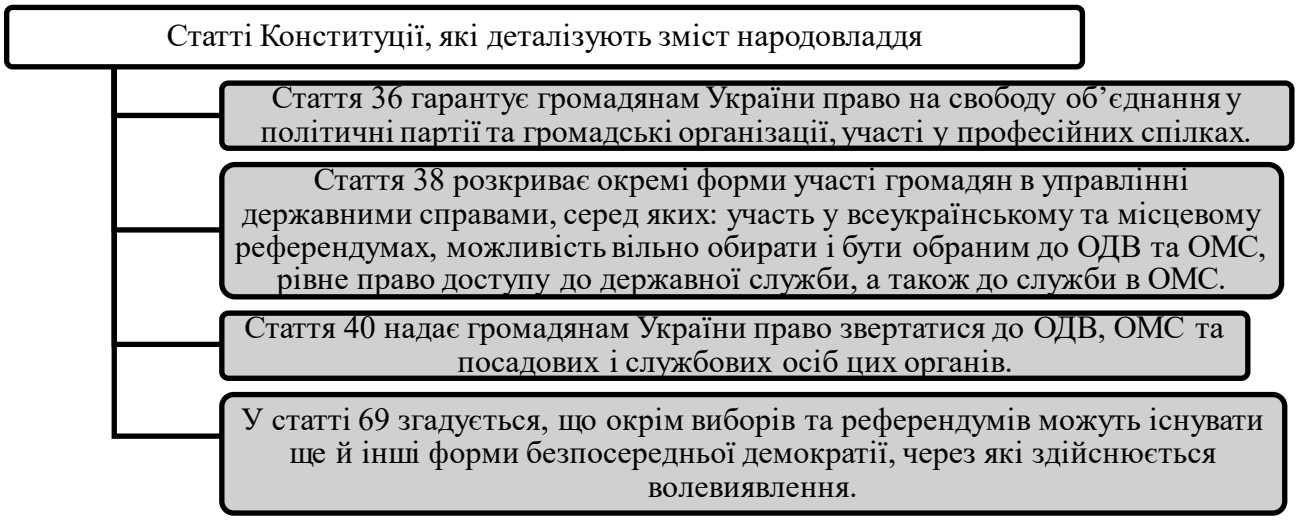

Рис. 1. Статті, які деталізують зміст народовладдя (складено на основі [3])

Як окремий напрям народовладдя, в Конституції закріплюється право громади на участь у місцевому самоврядуванні (ст. 140), а інші нормативні акти щодо регулювання місцевого самоврядування спираються саме на цю статтю. А в ст.143 регламентується право територіальної громади на управління розвитком громади [4]:

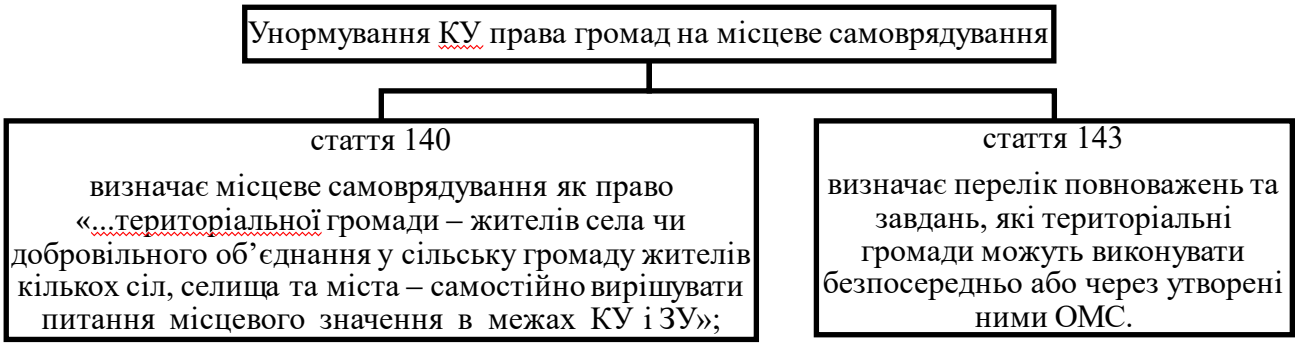

Рис. 2. Унормування Конституцією права громад на місцеве самоврядування (складено на основі [4])

Тобто ст.140 надає право мешканцям брати участь у місцевих справах самостійно (тобто без участі органів місцевого самоврядування). В ній же визначається можливість створювати органи самоорганізації населення як управлінську одиницю в межах окремого будинку, вулиці тощо. А визначені ст.143 повноваження громад включають також і можливість розподіляти

кошти місцевого бюджету на фінансування цільових програм, залучення активної громадськості до розробки цих програм та стратегій розвитку територіальних громад. Здійснювати ці можливості вони можуть як безпосередньо (своїми силами), так і через органи місцевого самоврядування громади (опосередковано) [4].

Конституцією України регламентовано такі форми громадської участі:

- місцевий референдум;
- органи самоорганізації населення;
- участь в управлінні місцевим бюджетом [2].

Проте структура Конституції лише закріплює право на них, і не передбачає деталізації унормування та визначення процедур цих форм участі. Така конкретика вже передбачена у спеціалізованих нормативних актах [4].

Щодо органів самоорганізації населення є окремий однойменний закон – ЗУ «Про органи самоорганізації населення». В ньому поаспектно роз'яснюється порядок створення такого органу, його повноваження та забезпечення їх реалізації, правила фінансування, організація діяльності. Також окреслюються гарантії його діяльності та деталізується відповідальність за порушення Закону.

А щодо такої форми участі, як місцевий референдум, то базового нормативного акту, який би унормовував порядок його реалізації громадянами, поки немає. До 2012-го року діяв Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», проте він втратив чинність. Наразі існує законопроєкт «Про місцевий референдум», з прийняттям якого громадяни зможуть реалізувати своє право на місцевий референдум, якого з 2012 року були позбавлені [4].

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» визначає всього 6 форм участі громадян у публічній політиці - окрім вже регламентованих Конституцією, в ньому зазначаються ще:

- місцеві ініціативи (ст.9);
- громадські слухання (ст.13);
- дострокове припинення повноважень голови громади за народною ініціативою (ст. 79)

Всупереч очікуванням він не регламентує (навіть не дає переліку) всіх 14-ти наявних форм громадської участі [4].

Недоліком цього документу є те, що навіть ці 6 форм громадської участі описуються в ньому дуже коротко. В Законі – це одна невелика стаття на кожну форму в Розділі І «Загальні положення». Також даються короткі малозмістовні їх визначення, механізм врахування громадських рішень місцевими радами сформульовано в одному реченні. Ще за кожною формою визначається перелік нормативно-правових актів, якими регулюється їхня діяльність [4].

ISSN 3041-1572 Online

Якими нормативними актами регулюються форми громадської участі
• Для місцевого референдуму та органів самоорганізації населення зазначено, що це – закони. • Для зборів громадян за місцем проживання – вказано, що треба спиратися на закон (якого, до речі, немає, а є лише Постанова ВРУ від 1993-го року), а також – на Статут територіальної громади. • Для громадських слухань та місцевих ініціатив зазначається, що вони регулюються Статутами територіальних громад або Положеннями, розробленими місцевою владою.

Рис. 3. Якими нормативними актами регулюються форми громадської участі за ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» (складено на основі [4])

Докладно визначається в Законі лише єдина форма участі – це дострокове припинення повноважень голови територіальною громадою за народною ініціативою [4]

Тобто Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» внаслідок реформи децентралізації в більшості своїх положень став виглядати явно застарілим. Наразі його нова редакція знаходиться в розробці відповідними комітетами. Проєкт такої редакції знаходиться на стадії громадських обговорень [4].

Інші форми громадської у часті, які не знайшли відображення ні в Конституції, ні в Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» регламентуються такими нормативними джерелами:

Таблиця 1 – Нормативне забезпечення інших форм участі громадян у публічній політиці (складено на основі [4])

Форма громадської участі	Нормативний акт
Звернення громадян (пропозиції до місцевої влади, заяви та скарги)	ЗУ «Про звернення громадян»
Загальні збори громадян за місцем проживання	Постанова ВРУ від 17.12.1993 р. «Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні»
Участь в управлінні місцевим бюджетом	Наказ Міністерства Фінансів України №94 від 3.03.2020 р. «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо механізмів участі громадськості у бюджетному процесі на місцевому рівні».
Громадська експертиза	Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 5.11.2008 р. «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» (в редакції від 19.03.2019 р.). Вона спирається на інший нормативний акт – Постанову Кабміну №996 від 3.11.2010 р. (в редакції від 7.05.2019 р.) «Про

Форма громадської участі	Нормативний акт
	забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики». Обидві постанови не спеціалізовані для експертизи діяльності виконкомів рад громад (у змісті йдеться про експертизу на рівні обласних та районних органів виконавчої влади). Тим не менш, у п.5 Постанови №996 ОМС рекомендується керуватися нею «під час проведення консультацій з громадськістю та утворення громадських рад при органах місцевого самоврядування».
Відкликання депутата за народною ініціативою	ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад
Доручення виборців своєму депутату місцевої ради	

Повномасштабне вторгнення росії в Україну і запровадження воєнного стану створюють деякі обмеження для громадян – як в контексті форм громадської участі, так і повноцінного доступу до публічної інформації. Це пов'язано насамперед із питанням національної безпеки. Проте усе це так чи інакше змінює відносини місцевої влади і громади, закладені реформою децентралізації, і, відповідно, зменшує можливості мешканців територіальних громад впливати на місцеву владу**.** Але варто зазначити, що всі обмеження є тимчасовими (на час дії воєнного стану), і громадяни не позбавляються прав участі у житті своєї громади. На сьогодні немає жодного закону, який би повністю це забороняв [1].

Висновки. Правове поле України не напрацювало єдиний закон, який би унормовував процедури усіх форм громадської участі. Різні форми громадської участі мають різний ступінь нормативно-правової регламентації. Так, державою це питання визначається в нормах Конституції та Законів України, а на рівні органів місцевого самоврядування визначаються у статутах, положеннях громад. Війна та запровадження воєнного стану створюють деякі обмеження для громадян – як в контексті форм громадської участі, так і повноцінного доступу до публічної інформації, що продиктовано насамперед питаннями нацбезпеки. Питання реалізації прав громадян брати участь в реалізації публічної політики й під час війни є перспективним для наших майбутніх досліджень у цьому напрямі

Література

1. Народовладдя на місцях під час воєнного стану. 31.01.2023. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://parlament.org.ua/2023/01/31/people-power-during-the-war/

2. Конституція України : прийнята від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80.

3. Сергієнко О.І. Громадська участь / залучення громадян. Депутатська діяльність в округах [Текст]: навчальний модуль / О. Сергієнко, О. Ватаманюк. – Київ : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 92 с.

4. Громадська участь у місцевій політиці: проблеми нормативно-правового забезпечення. – Аналітичний центр «Обсерваторія демократії». [Електронний ресурс]. – 28.04.2026. – Режим доступу: https://www.prostir.ua/?news=hromadska-uchast-u-mistsevij-polityts i-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya

References

1. Narodovladdya na mistsyakh pid chas voyennoho stanu [Local government during martial law]. Retrieved from https://parlament.org.ua/2023/01/31/people-power-during-the-war/ [in Ukrainian].

2. Konstytutsiya Ukrayiny : pryynyata vid 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Constitution of Ukraine: adopted on June 28, 1996 No. 254k/96-BP]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80. [in Ukrainian].

3. Serhiyenko,O., Vatamanyuk O. (2016). Hromads′ka uchast′ / zaluchennya hromadyan. Deputat·s′ka diyal′nist′ v okruhakh [Public participation / involvement of citizens. Deputy activity in districts]. Kyiv: ICC "Legal status". [in Ukrainian].

4. Analytical center "Observatory of Democracy" (2026). Hromads′ka uchast′ u mistseviy politytsi: problemy normatyvno-pravovoho zabezpechennya [Public participation in local politics: problems of regulatory and legal support]. Retrieved from https://www.prostir.ua/?news= hromadska-uchast-u-mistsevij-polityts i-problemy-normatyvno-pravovoho-zabezpechennya [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: 332.1:340:327:17.022.1:004.42(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1283-1293

Бебешко Роман аспірант кафедри публічного врядування Навчально-наукового інституту адміністрування, державного управління та професійного розвитку Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0009-0009-6866-7374

ПРАВОВІ ОСНОВИ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЗИТИВНОГО ІМІДЖУ УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Анотація. У статті здійснено аналіз правових засад публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі. Досліджено систему нормативно-правових актів, що регулюють відносини у сферах зовнішньої політики, інформаційної безпеки, медіа, культури та дипломатичної служби, які формують багаторівневу правову основу реалізації публічної іміджевої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів, підвищення міжнародного авторитету України та формування її позитивного сприйняття у світі.

Зосереджено увагу на аналізі стратегічних документів, зокрема Стратегії національної безпеки України, Стратегії інформаційної безпеки та Стратегії публічної дипломатії, які визначають напрями та завдання публічної політики щодо формування іміджу України у світі. Показано, що вони поєднують безпековий, комунікаційний та іміджевий компоненти, забезпечуючи протидію дезінформації, розвиток стратегічних комунікацій, культурної та публічної дипломатії.

Доведено, що сучасні виклики глобального інформаційного середовища, зокрема, інформаційні війни та дезінформація, перевантаження інформаційного простору, домінування глобальних цифрових платформ і соціальних мереж, кіберзагрози та порушення інформаційної безпеки, втручання у внутрішні справи держав через інформаційні канали, посилення конкуренції за увагу міжнародної аудиторії суттєво ускладнюють процес формування та реалізації ефективної публічної політики позиціонування держави у світовому інформаційному просторі. Це обумовлює необхідність оновлення чинної нормативно-правової бази та стратегічних підходів до публічної політики формування позитивного іміджу України у світі через розробку, ухвалення та реалізацію Концепції формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі. Вона має забезпечити інтеграцію

іміджевої політики з інформаційною безпекою, розвиток системи стратегічних комунікацій, посилення інструментів публічної та культурної дипломатії, а також впровадження проактивної інформаційної політики держави на міжнародній арені з метою забезпечення національних інтересів та позитивного сприйняття України у світі.

Зроблено висновок, що удосконалення правового забезпечення публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі має бути спрямоване на її трансформацію у системну, узгоджену та керовану публічно-управлінську діяльність. Це сприятиме формуванню цілісного концептуального бачення управлінських підходів до позиціонування України у світовому інформаційному просторі, із чітким визначенням стратегічних цілей, інструментів реалізації та кола відповідальних суб'єктів. Удосконалення правового регулювання у даній сфері повинно забезпечити інституційну узгодженість діяльності органів публічної влади, підвищення рівня публічної комунікації, зміцнення стійкості до інформаційних загроз, посилення інструментів публічної дипломатії.

Ключові слова: імідж держави, публічна політика, правове забезпечення, світовий інформаційний простір, стратегічні комунікації, публічна дипломатія.

Bebeshko Roman graduate student of Department of Public Governance, Public Administration, Governance and Professional Development Institute, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0009-6866-7374

LEGAL BASIS OF PUBLIC POLICY FOR FORMING A POSITIVE IMAGE OF UKRAINE IN THE GLOBAL INFORMATION SPACE

Abstract. This article analyses the legal foundations of the public policy aimed at shaping a positive image of Ukraine in the global information space. It examines the system of regulatory and legal acts governing relations in the spheres of foreign policy, information security, media, culture and the diplomatic service, which form a multi-level legal framework for the implementation of public image policy aimed at safeguarding national interests, enhancing Ukraine's international standing and fostering a positive perception of the country worldwide.

The focus is on the analysis of strategic documents, in particular the National Security Strategy of Ukraine, the Information Security Strategy and the Public Diplomacy Strategy, which define the directions and objectives of public policy regarding the shaping of Ukraine's image in the world. It is demonstrated that these documents combine security, communication and image components, ensuring counteraction to disinformation and the development of strategic communications, cultural and public diplomacy.

It has been proven that the modern challenges of the global information environment, in particular, information wars and disinformation, high speed of information circulation, information space overload, dominance of global digital platforms and social networks, cyber threats and information security violations, interference in the internal affairs of states through information channels, increased competition for the attention of the international audience, significantly complicate the process of forming and implementing an effective public policy of positioning the state in the global information space. This necessitates the updating of the current regulatory framework and strategic approaches to the public policy of forming a positive image of Ukraine in the world through the development, adoption and implementation of a new Concept of forming a positive image of Ukraine in the global information space, which should ensure the integration of image policy with information security, the development of a system of strategic communications, strengthening the tools of public and cultural diplomacy, as well as the implementation of a proactive information policy of the state in the international arena in order to ensure national interests and a positive perception of Ukraine in the world.

It is concluded that improving the legal support of public policy for the formation of a positive image of Ukraine in the global information space should be aimed at its transformation into a systematic, coordinated and managed public management activity. This will contribute to the formation of a holistic conceptual vision of management approaches to the positioning of Ukraine in the global space, with a clear definition of strategic goals, implementation tools and the circle of responsible subjects. Improving legal regulation in this area should ensure institutional coherence of the activities of public authorities, increasing the level of professionalism of public communication, strengthening resilience to information threats, focusing on achieving measurable results, as well as strengthening public diplomacy tools.

Keywords: state image, public policy, legal support, global information space, strategic communications, public diplomacy.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, розвитку інформаційних технологій та зростання ролі міжнародних комунікацій стратегічно важливим є формування позитивного іміджу держави у світовому інформаційному просторі. Адже імідж держави визначає характер її зовнішньополітичної взаємодії з іншими країнами та впливає на сприйняття з боку міжнародної спільноти, забезпечує зміцнення її авторитету та рівня впливовості на міжнародній арені. Формування іміджу держави відбувається під впливом політичних, економічних, культурних і комунікаційних чинників та відображає узагальнені уявлення світової спільноти про країну.

ISSN 3041-1572 Online

Для України питання формування позитивного іміджу у світі на сьогоднішній день актуалізується необхідністю протидії викликам, спричиненими війною рф проти України і трансформаційними процесами в державі. Це зумовлює необхідність формування ефективної публічної іміджевої політики, яка має ґрунтуватися на інституційній узгодженості діяльності органів публічної влади, підвищенні рівня публічної комунікації, зміцненні стійкості до інформаційних загроз, посиленні інструментів публічної дипломатії, що вимагає належного правового регулювання. Вдосконалення правових засад публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі сприятиме зміцненню її міжнародного авторитету та підвищенню ефективності захисту національних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти публічної політики у сфері формування іміджу держави є предметом наукових досліджень С. Бондаренка, В. Горбатенка, І. Єремєєвої, Т. Нагорняк, А. Осмоловської, М. Польового, О. Руденка, О. Семченка. У працях науковці зосереджують увагу на питаннях стратегічних комунікацій, публічної дипломатії та національного брендингу як важливих інструментах формування позитивного іміджу України у світі. Проте правове забезпечення публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі залишається недостатньо вивченим, що й обумовило предмет даного дослідження.

Метою статті є здійснення аналізу правового забезпечення публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі та визначення напрямів його удосконалення з урахуванням сучасних викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Імідж держави постає як комплексне, багатовимірне соціально-політичне явище, що інтегрує як об'єктивні параметри соціально-економічного та політичного розвитку країни, так і суб'єктивні уявлення про неї, сформовані в міжнародному середовищі. Він виконує важливу роль щодо зміцнення міжнародного авторитету держави, забезпечення реалізації її зовнішньополітичних інтересів, підвищення рівня інвестиційної привабливості.

На процес формування іміджу держави у світі впливають як реальні публічно-управлінські практики, так і символічно-комунікаційні чинники, що впливають на сприйняття країни зовнішніми акторами. При цьому імідж виконує подвійну функцію: він впливає не лише на зовнішню репрезентацію держави у міжнародній системі, але й сприяє внутрішній національній консолідації.

Формування та трансформація іміджу держави відбуваються в умовах глобалізованого комунікаційного середовища, для якого характерні висока

швидкість обміну інформацією, її інтерпретаційна багатозначність та значний вплив на міжнародне сприйняття державних акторів. У цьому контексті засоби масової інформації, цифрові платформи та канали міжкультурної комунікації виступають ключовими інструментами презентації державної ідентичності та ціннісних орієнтирів у світовому інформаційному просторі.

Світовий інформаційний простір є вагомим чинником у процесах формування та просування іміджу держави, оскільки саме в його межах реалізується основний обсяг міжнародної комунікації та відбувається конструювання уявлень про країну з боку зовнішньої аудиторії. У цьому контексті він виконує функцію глобальної платформи для репрезентації держави на міжнародному рівні. Зокрема, через засоби масової інформації, цифрові комунікаційні платформи та мережеві канали взаємодії формується комплексне уявлення про політичну стабільність держави, рівень її економічного розвитку, культурну ідентичність та загальний потенціал. Таким чином, інформаційні потоки у світовому інформаційному просторі здійснюють безпосередній вплив на показники інвестиційної привабливості країни, рівень туристичного інтересу, а також ступінь довіри з боку міжнародних партнерів.

Крім того, світовий інформаційний простір функціонує як середовище конкуренції держав за формування позитивного міжнародного іміджу. Для цього держави використовують інструменти публічної дипломатії, національного брендингу та стратегічних комунікацій з метою конструювання сприятливого образу держави, а також мінімізації та нейтралізації негативних інформаційних впливів. Адже деструктивні інформаційні кампанії, поширення дезінформації та маніпулятивних наративів здатні істотно погіршувати міжнародне сприйняття держави, впливати на процеси ухвалення політичних рішень іншими суб’єктами міжнародних відносин, а також опосередковано впливати на внутрішню стабільність. Тому ефективна участь держави у світовому інформаційному просторі передбачає не лише цілеспрямоване поширення позитивного контенту, а й формування дієвих публічно-управлінських механізмів протидії інформаційним загрозам та викликам, що вимагає належного правового регулювання.

Правове забезпечення формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі ґрунтується на положеннях Конституції України, законах України та нормативно-правових актах, які визначають засади зовнішньої політики, публічної дипломатії, інформаційної політики, а також регулюють функціонування медіасфери. Правові інструменти спрямовані на забезпечення відкритості національного інформаційного простору, захист національних інтересів і створення належних умов для ефективної міжнародної комунікації в контексті формування позитивного іміджу держави на міжнародній арені.

Зокрема, Конституція України закріплює базові принципи здійснення зовнішньої політики держави та гарантує свободу слова і доступ до інформації, що є важливою передумовою забезпечення відкритості, прозорості і формування довіри у сфері міжнародних відносин. Відповідно до статті 18 Конституції України, зовнішньополітична діяльність держави спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом мирного та взаємовигідного співробітництва з іншими державами на основі норм міжнародного права [1]. Дана норма визначає стратегічні орієнтири зовнішньої політики України та слугує правовою основою формування її позитивного міжнародного іміджу.

Важливим у системі правового забезпечення публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі є Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» [5]. Відповідно до статті 11 зазначеного Закону, Україна визначається як європейська держава, що здійснює відкриту зовнішню політику та орієнтується на рівноправне і взаємовигідне співробітництво з міжнародними партнерами. Такий підхід сприяє утвердженню іміджу держави як надійного, передбачуваного та конструктивного суб'єкта міжнародних відносин. Водночас акцент на пріоритетності забезпечення національної безпеки, державного суверенітету та територіальної цілісності засвідчує відповідальність України за дотримання основоположних принципів міжнародного права, що додатково посилює її позитивне сприйняття у світовому співтоваристві.

Згідно з положеннями цього Закону, зовнішня політика України ґрунтується на таких засадах, як [5]:

– забезпечення національних інтересів і безпеки шляхом мирного співробітництва з членами міжнародного співтовариства;

– захист державного суверенітету та територіальної цілісності переважно дипломатичними засобами;

– утвердження демократичних, правових і соціальних стандартів;

– зміцнення міжнародного авторитету держави та гарантування безпеки;

– реалізація курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію;

– розвиток економічної, інвестиційної та інформаційної взаємодії з іноземними державами на засадах взаємної вигоди;

– інтеграція України у світовий інформаційний простір.

Публічна політика формування позитивного іміджу України у світі передбачає поєднання захисту державного суверенітету з дотриманням норм міжнародного права, розвитком демократичних інститутів, активною участю у глобальних безпекових процесах і міжнародному співробітництві. При цьому європейська та євроатлантична інтеграція виступають ключовими стратегічними орієнтирами міжнародного позиціонування України.

Закон України «Про дипломатичну службу» [4] визначає правові та організаційні засади функціонування дипломатичної служби України. Відповідно до статті 4, її діяльність ґрунтується на принципах патріотизму, пріоритетності національних інтересів, забезпечення верховенства права і свобод людини, демократизму, законності, гуманізму та соціальної справедливості, а також професіоналізму, компетентності, об'єктивності та доброчесності, що забезпечує ефективність і репутаційну надійність дипломатичної діяльності.

Основними завданнями органів дипломатичної служби є захист національних інтересів України, реалізація зовнішньополітичного курсу, розвиток міжнародних зв'язків і захист прав громадян та юридичних осіб за кордоном; діяльність, спрямована на формування позитивного міжнародного іміджу України, забезпечення суверенітету, територіальної цілісності та національної безпеки дипломатичними засобами. Тож зазначені положення формують правову основу публічної дипломатії як інструменту іміджевої політики держави.

Закони України «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації» та «Про медіа» визначають правові засади інформаційної діяльності та функціонування медіасфери, сприяючи утвердженню принципів достовірності, об'єктивності й відкритості інформації. Зокрема, стаття 5 Закону України «Про інформацію» [6] закріплює основні принципи інформаційних відносин, серед яких: гарантування права на інформацію, відкритість і доступність, об'єктивність, повнота та законність обігу інформації.

Закон України «Про медіа» не містить прямого припису щодо формування позитивного іміджу держави у світовому інформаційному просторі, однак його норми опосередковано сприяють цьому процесу через забезпечення свободи слова, плюралізму, достовірності інформації, а також захисту національного інформаційного простору та протидії дезінформації. Закріплені у ньому принципи формують передумови для об'єктивного сприйняття України у міжнародному інформаційному середовищі.

Важливим інструментом формування позитивного іміджу України є культурна дипломатія, правові засади якої закріплено у Законі України «Про культуру» [7]. Відповідно до статті 3, культура визначається пріоритетним елементом національних інтересів і важливим чинником збереження національної ідентичності, що зумовлює орієнтацію публічної політики на розвиток міжнародної культурної взаємодії. Закон передбачає підтримку культурного обміну, співпраці з іноземними партнерами, а також забезпечення культурних потреб української діаспори, що сприяє розширенню культурної присутності України у світі.

ISSN 3041-1572 Online

Закон України «Про державну підтримку кінематографії в Україні» [3] передбачає розвиток міжнародного співробітництва у сфері кіно та популяризацію України у світовому культурному просторі. Його реалізація спрямована на створення та популяризацію у світі українського національного кінопродукту, що в рамках культурної дипломатії сприяє формуванню позитивного сприйняття України за кордоном.

Законодавча база України у сферах зовнішньої, інформаційної, культурної та медійної політики, а також дипломатичної служби формує нормативні засади функціонування національного інформаційного простору та визначає базові принципи реалізації публічної політики щодо формування позитивного іміджу держави у світовому інформаційному середовищі. Водночас для практичного втілення цих положень ключове значення мають стратегічні документи, які конкретизують пріоритети та механізми публічної іміджевої політики.

Зокрема, у Стратегії національної безпеки України [9], зовнішньополітична діяльність розглядається не лише як інструмент забезпечення незалежності, суверенітету та територіальної цілісності, а й як засіб формування позитивного міжнародного сприйняття нашої держави. Важливою складовою цього процесу є участь України у протидії глобальним викликам, таким як тероризм, кіберзагрози, міжнародна злочинність, торгівля людьми, що позиціонує державу як відповідального суб'єкта міжнародних відносин, орієнтованого на демократичні цінності та глобальну стабільність.

Стратегічний курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію передбачає імплементацію Угоди про асоціацію, адаптацію до стандартів ЄС та відповідність Копенгагенським критеріям. Це сприяє формуванню образу України як держави, що орієнтується на верховенство права, демократію та економічну модернізацію. Зовнішньополітичні пріоритети, визначені Стратегією, водночас виконують безпекову та іміджеву функцію, сприяючи позиціонуванню України як європейської, демократичної та відповідальної держави у міжнародному середовищі.

Стратегія інформаційної безпеки України визначає комплекс завдань публічної політики, спрямованих на нейтралізацію зовнішніх загроз і зміцнення внутрішньої стійкості інформаційного простору [8]. Ключовими її напрямами є: протидія дезінформації та інформаційним операціям держави-агресора; розвиток української культури та громадянської ідентичності; гарантування інформаційних прав і свобод; формування системи стратегічних комунікацій.

Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021–2025 роки [10] визначає організаційно-правові засади реалізації зовнішньої комунікаційної політики держави. Її метою є інституціоналізація

публічної дипломатії та формування позитивного іміджу України у світі через діяльність дипломатичних установ і міжвідомчу взаємодію у сфері стратегічних комунікацій.

Стратегією серед завдань публічної дипломатії передбачено підвищення міжнародної обізнаності про Україну, утвердження її образу як демократичної європейської держави, а також формування системи протидії негативним інформаційним наративам. Її реалізація здійснюється у середньостроковій перспективі через плани заходів та інформаційні кампанії, що забезпечує послідовність та системність іміджевої політики держави.

На сьогоднішній день Міністерством закордонних справ України розробляється Стратегія публічної дипломатії на 2026–2030 роки, яка має стати важливим програмно-стратегічним документом щодо забезпечення зовнішньої комунікації держави на середньострокову перспективу. У правовому вимірі вона має забезпечити оновлення підходів до міжнародного позиціонування України з урахуванням сучасних інформаційних викликів, зокрема зниження міжнародної уваги до війни, інформаційної втоми глобальної аудиторії та необхідності розвитку нових комунікаційних інструментів, включно з молодіжною дипломатією та розширенням форматів публічної взаємодії. Отже, цей документ має стати важливою нормативно-стратегічною основою розвитку зовнішньої інформаційної політики України та вдосконалення механізмів формування її позитивного іміджу у світі.

Концепція Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008–2011 роки [2] передбачає позиціонування України як демократичної держави, підтримку її євроінтеграційного курсу та підвищення міжнародної конкурентоспроможності. Реалізація Концепції спрямована на здійснення інформаційних кампаній, розвиток комунікаційних стратегій та розширення присутності позитивного контенту про Україну у світовому інформаційному просторі. Проте дана Концепція не повною мірою відображає трансформацію глобального інформаційного середовища, зокрема зростання інтенсивності гібридних загроз, поширення дезінформації. З огляду на це, в умовах сучасного розвитку міжнародних відносин та збройної агресії рф проти України актуальним є оновлення концептуальних засад формування позитивного іміджу України у світі шляхом розроблення нової Концепції. Вона має забезпечити інтеграцію іміджевої політики з інформаційною безпекою, розвиток стратегічних комунікацій, публічної та культурної дипломатії, а також посилення проактивної інформаційної діяльності держави.

До ключових завдань такої політики доцільно віднести: протидію дезінформації; формування позитивного міжнародного наративу про Україну; розвиток стратегічних комунікацій; посилення культурної та публічної

дипломатії; забезпечення цифрової присутності держави у глобальних медіа; а також розширення міжнародної інформаційної взаємодії. Оновлена концепція має забезпечити комплексний та системно скоординований підхід до публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі як складової її національної безпеки та міжнародної суб'єктності.

Висновки. Правове забезпечення публічної політики формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі ґрунтується на системі законодавчих і нормативно-правових актів у сферах зовнішньої політики, інформаційної безпеки, культури, медіа та дипломатії. Вони визначають основні принципи відкритості, міжнародної комунікації та захисту національних інтересів. Стратегічні документи конкретизують напрями публічної політики, поєднуючи безпековий та іміджевий виміри, зокрема через протидію дезінформації, розвиток стратегічних комунікацій і публічної дипломатії. Водночас чинна нормативна база не повністю відповідає сучасним інформаційним викликам, що зумовлює потребу її оновлення, зокрема, через ухвалення Концепції формування позитивного іміджу України у світовому інформаційному просторі, яка має забезпечити інтеграцію іміджевої політики держави та інформаційної безпеки для належного позиціювання нашої держави у світі.

Література:

1. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text

2. Концепція Державної цільової програми формування позитивного міжнародного іміджу України на 2008-2011 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 червня 2007 р. № 379-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2007-%D1%80

3. Про державну підтримку кінематографії в Україні : Закон України від 16.07.2020 р. № 1977-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text

4. Про дипломатичну службу: Закон України від 07.06.2018 р. № 2449-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text

5. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text

6. Про інформацію. Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text

7. Про культуру: Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text

8. Стратегія інформаційної безпеки: Указ Президента України від 28 грудня 2021 року № 685/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text

9. Стратегія національної безпеки України: Безпека людини-безпека країни: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text

10. Стратегія публічної дипломатії Міністерства закордонних справ України на 2021-2025 роки. URL: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text [in Ukrainian].
2. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Kontseptsiia Derzhavnoi tsilovoi prohramy formuvannia pozytyvnoho mizhnarodnoho imidzhu Ukrainy na 2008-2011 roky» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Concept of the State Target Programme for the Formation of a Positive International Image of Ukraine for 2008–2011»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/379-2007-%D1%80 [in Ukrainian].
3. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu pidtrymku kinematohrafii v Ukraini» [Law of Ukraine «On State Support for Cinematography in Ukraine»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1977-19#Text [in Ukrainian].
4. Zakon Ukrainy «Pro dyplomatychnu sluzhbu» [Law of Ukraine «On diplomatic service»] Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text [in Ukrainian].
5. Zakon Ukrainy «Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky» [Law of Ukraine «On the principles of domestic and foreign policy»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» [Law of Ukraine «On information»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro kulturu» [Law of Ukraine «On Culture»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text [in Ukrainian].
8. Ukaz Prezydenta Ukrain «Stratehiia informatsiinoi bezpeky» [Decree of the President of Ukraine «Information Security Strategy»]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/685/2021#Text [in Ukrainian].
9. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Stratehiia natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Bezpeka liudyny-bezpeka krainy» [Decree of the President of Ukraine «National Security Strategy of Ukraine: Human Security - Country Security»] Retrieved from:: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text [in Ukrainian].
10. Stratehiia publichnoi dyplomatii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy na 2021-2025 roky [Public Diplomacy Strategy of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine for 2021-2025]. Retrieved from: https://mfa.gov.ua/storage/app/sites/1/%D0%A1%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%97/public-diplomacy-strategy.pdf [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 615.012:351.77

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1294-1308

Белецький Андрій Вячеславович аспірант Херсонського національного технічного університету, кафедри державного управління та місцевого самоврядування, зі спеціальності D4 Публічне управління та адміністрування, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0000-8884-1987

Проніна Оксана Володимирівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри державного управління і місцевого самоврядування Херсонського національного технічного університету, https://orcid.org/0000-0002-4894-1825

ВИРОБИ МЕДИЧНОГО ПРИЗНАЧЕННЯ (МЕДИЧНІ ВИРОБИ), ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДОРОВ'Я НАСЕЛЕННЯ

Анотація. У статті автор доводить та обґрунтовує недосконалість визначення категоріального змісту терміну «фармацевтичне забезпечення здоров'я населення» та однобокість вивчення науковцями сутності цього феномену.

За допомогою глибокого аналізу законодавчої та нормативно-регуляторної бази, простежено трансформацію визначення термінів «вироби медичного призначення» у «медичні вироби». Автором обґрунтовано та доведено, що, оскільки медичні вироби разом із лікарськими засобами є навідє'мною частиною аптечного асортименту, завдяки них забезпечується також діагностика, профілактика та лікування і догляд за хворими, фармацевти відпускають їх населенню, і вони входять до державних програм безоплатного забезпечення, тому їх можна віднести до одного із напрямків розвитку галузі фармації, зокрема фармацевтичного забезпечення здоров'я населення, та одним зі шляхів державної політики фармацевтичного забезпечення здоров'я населення.

Відтак, на основі концептуально-аналітичного аналізу нових наукових теоретичних та практичних джерел, законодавчої та нормативно-регуляторної бази, автором досліджено, обґрунтовано та запропоновано власне удосконалене, раніше представлене, розуміння і авторське трактування поняття «фармацевтичне забезпечення здоров'я населення», що інтегроване у термін «державна політика фармацевтичного забезпечення здоров'я населення», чим удосконалює визначення сутності його змісту та шляхи здійснення державної політики у фармацевтичній галузі.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Для зручності у використанні законодавчої та нормативно-регуляторної бази у роботі держслужбовців та фахівців у галузі фармації, запропоновано розробити та затвердити Закон України «Про фармацевтичне забезпечення», в якому відобразити необхідні шляхи та напрямки державної політики фармацевтичного забезпечення здоров'я населення України, на основі всіх попередніх законів, що стосуються лікарських засобів та виробів медичного призначення(медичних виробів) та врахувати побажання і приведення у відповідність до регламентів Європейського парламенту та Ради ЄС 2017/745 про медичні вироби та 2017/746 про медичні вироби для діагностики in vitro.

Ключові слова: фармацевтичне забезпечення, здоров'я населення, лікарські засоби, вироби медичного призначення, медичні вироби, державна політика.

Beletskyi Andrii Vyacheslavovych Postgraduate student at Kherson National Technical University, Department of Public Administration and Local Self-Government, majoring in D4 Public Management and Administration, Khmelnytskyi, Ukraine, https://orcid.org/0009-0000-8884-1987

Pronina Oksana Volodymyrivna PhD in Public Administration, Associate Professor at the Department of Public Administration and Local Self-Government, Kherson National Technical University, https://orcid.org/0000-0002-4894-1825

MEDICAL DEVICES (MEDICAL PRODUCTS) AS A COMPONENT OF THE STATE POLICY ON PHARMACEUTICAL SUPPLY FOR PUBLIC HEALTH

Abstract. In this article, the author demonstrates and substantiates the inadequacy of the definition of the conceptual content of the term 'pharmaceutical provision of public health' and the one-sided nature of academic research into the essence of this phenomenon.

Through an in-depth analysis of the legislative and regulatory framework, the transformation of the definition of the term 'medical devices' into 'medical products' is traced. The author substantiates and demonstrates that, since medical devices, together with medicinal products, constitute an integral part of the pharmacy's product range, and since they also facilitate diagnosis, prevention, treatment and patient care, pharmacists dispense them to the public, and they are included in state programmes for free provision; therefore, they can be classified as one of the areas of development in the pharmaceutical sector, specifically pharmaceutical provision of public health, and as one of the avenues of state policy for pharmaceutical provision of public health.

ISSN 3041-1572 Online

Consequently, based on a conceptual and analytical review of new scientific, theoretical and practical sources, as well as the legislative and regulatory framework, the author has examined, substantiated and proposed an improved, previously presented, understanding and author's interpretation of the concept of 'pharmaceutical provision of public health', which is integrated into the term 'state policy on pharmaceutical provision of public health', thereby refining the definition of its essence and the means of implementing state policy in the pharmaceutical sector.

To facilitate the use of the legislative and regulatory framework in the work of civil servants and specialists in the pharmaceutical sector, it is proposed to draft and adopt the Law of Ukraine 'On Pharmaceutical Provision', which should set out the necessary approaches and directions of state policy on pharmaceutical provision of public health in Ukraine, based on all previous laws concerning medicinal products and medical devices, and to take into account the recommendations and bring them into line with European Parliament and Council Regulations (EU) 2017/745 on medical devices and (EU) 2017/746 on in vitro diagnostic medical devices.

Keywords: pharmaceutical provision, public health, medicinal products, medical devices, state policy.

Постановка проблеми. В період повномасштабного вторгнення росії в Україну, питання фармацевтичного забезпечення здоров'я населення країни є чи не одне із найважливіших питань, на що держава повинна звертати увагу, оскільки здоров'я людини – найцінніший скарб як для самої людини, так і для демократичної держави, що підтверджується Статтею 3 [1]. Основного закону, Конституцією України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Так як в зміст Конституції України вкладено тільки забезпечення населення лікарськими засобами, їх якість та безпека застосування тощо, але не розглядаються вироби медичного призначення (медичні вироби), як складова цієї дефініції.

На сьогодні, як зазначила заступниця міністра охорони здоров'я, Марина Слободніченко, із питань європейської інтеграції, «…одним із зобов'язань України перед ЄС відповідно до Угоди про асоціацію є адаптація нашого законодавства у медичній сфері до положень права ЄС». Нею відмічено, що спільною роботою комітету Верховної Ради та бізнес-асоціацій доопрацьовано законопроєкт «Про медичні вироби», який адаптований до вимог Європейського Союзу та є важливим кроком на шляху до наближення законодавства до норм права (acquis) ЄС та європейської інтеграції нашої країни» [2]. Відтак, Україна не тільки доходить до фінішу у розробці законопроєкту «Про медичні вироби», який адаптований до норм ЄС та є

частиною зобов'язань за Угодою про асоціацію, тим самим наближає українське законодавство до європейських стандартів (acquis ЄС), але й сприяє євроінтеграції та підвищує безпеку продукції фармацевтичної галузі.

Тому, медичні вироби, на нашу думку, є складовою державної політики фармацевтичного забезпечення, та під час повномасштабного вторгнення росії на Україну є чи не одним із найактуальніших питань. Однак теоретична засада цієї дефініції потребує уточнення та удосконалення категоріального змісту цього феномену, оскільки визначення його відсутнє у законодавчій базі.

Дослідження питань державної політики фармацевтичного забезпечення здоров'я населення України та вирішення проблем у галузі фармації на сьогоднішній день, привертають до себе увагу як науковців, так і державників. Дане дослідження переслідує принцип загального взаємозв'зку у вивченні даної проблеми та потребує всестороннього вивчення взаємозалежностей досліджуваного об'єкта.

Мета дослідження. За допомогою аналізу нових наукових джерел, законодавчої та нормативно-регуляторної бази, статистичної інформації запропонувати удосконалене визначення «фармацевтичне забезпечення здоров'я населення» як інтегративний вираз терміну «державна політика фармацевтичного забезпечення здоров'я населення».

Аналіз попередніх досліджень. Дослідженням державної політики в галузі фармації займались і займаються науковці з різних напрямків у фармацевтичній галузі, наприклад такі як: Н.В. Андрієнко, Ю.В.Байгуш Ю.С. Братішко, О.В. Гетал, О.В. Доровський, А.В. Кайдалова, А.А Котвіцька, С.Г.Князьков, О.С. Самборським, Д.В.Семенів, Н.А. Сліпцова, М. О Суворов, О.В. Посилкіна, Л.Г. Шостак, А.В. Ястребова та інші, наукові доробки яких, є теоретичною основою для практичного застосування у розвитку фармації, зокрема фармацевтичного забезпечення здоров'я населення, як однієї із гілок сфери охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сфера охорони здоров'я населення, до якого входить фармація, зокрема фармацевтичне забезпечення, представлена різними видами діяльності та напрямками роботи, де основними з них є: забезпечення лікарськими засобами та виробами медичного призначення (медичними виробами); комплексом заходів, що впливають на якість та безпеку лікарських засобів, та які використовуються для лікування і профілактики хвороб населення, наприклад, щеплення; фармацевтичними послугами, що представлені фармацевтичною допомогою та фармацевтичною опікою з якісним обслуговуванням пацієнтів завдяки професійності та кваліфікованості фармацевтичних працівників у аптечних закладах, яке виконують медичні та фармацевтичні заклади, тощо. [3]

Слід зазначити, що під час повномасштабного вторгнення росії на Україну, поряд із лікарськими засобами наразі є як найнеобхідніші - вироби медичного призначення (медичні вироби). Однак, у наукових джерелах для визначення сутності змісту виразу «фармацевтичне забезпечення здоров'я населення», в основному, використовується термін «лікарські засоби», опускаючи моменти значення виразу «вироби медичного призначення», або, як прийнято називати їх у багатьох нормативних документах, «медичні вироби», у забезпеченні і покращенні здоров'я та лікування населення та, які безпосередньо впливають на якість і підтримку здоров'я людини, але, на жаль, збоку держави недостатньо звернено на них уваги.

На нашу думку, вироби медичного призначення (медичні вироби), як і лікарські засоби, відносяться до системи фармацевтичного забезпечення здоров'я населення.

Для обґрунтування цієї думки проаналізуємо нормативно-регулятивну базу трансформації визначення виразів «вироби медичного призначення» та «медичні вироби» з 1999 року, то отримаємо таку картину:

Таблиця 1

№ п/п	**Рік прийняття документа**	**Нормативно-регуляторні акти**	**Вироби медичного призначення**	**Медичні вироби**	**Примітки**
1.	НАзК України, МОЗ України; Наказ, Порядок від 27.07.1999 № 050 НАКАЗ **N 050 від 27.07.99**	Про Порядок здійснення державного контролю за якістю та безпекою виробів медичного призначення в процесі їх державної реєстрації в України	**Вироби медичного призначення**: вироби медичної техніки, матеріали та *медичні вироби*, які призначені для діагностики, лікування, профілактики організму людини і (або) забезпечення цих процесів.	Медичні вироби включені до визначення терміну: «вироби медичного призначення»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/3352/print Документ z0646-99, втратив чинність, поточна редакція — Втрата чинності від 17.01.2001, підстава - z0035-01
2	МОЗ України; Наказ, Порядок, Перелік від **26.09.2000 № 229**	Про Порядок державної реєстрації виробів медичного призначення в Україні	**Вироби медичного призначення (далі — ВМП)** — вироби медичної техніки, матеріали, ***медичні вироби,*** обладнання тощо, які застосовуються в медичній практиці для:	Включено до терміну: «вироби медичного призначення»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0035-01/ed20091002/find?text Документ z0035-01, втратив чинність, поточна редакція — Втрата

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
			попередження захворювань; діагностики захворювань; моніторингу, контролю та дослідження морфофункціонального стану організму; лікування, повного або часткового усунення проявів хвороби, заміни чи зміни анатомічного або фізіологічного стану ушкодженого організму або його функцій тощо.		чинності від 02.10.2009, підстава - z0872-09
3	Служба безпеки України; Наказ, Інструкція, Форма типового документа **від 08.10.2007** № 718	Про затвердження Інструкції про порядок *медичного забезпечення* в Службі безпеки України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1238-Text Інструкція визначає основні правові, організаційні та соціальні засади медичного забезпечення в системі Служби безпеки України (далі - СБУ).	**Вироби медичного призначення** — прилади, комплекси, системи обладнання, інструменти, пристрої, імплантати (кардіостимулятори, кардіостенти, штучні клапани, штучні водії ритму, протези суглобів та інші протези, слухові апарати тощо), приладдя, матеріали або інші вироби, призначені для діагностики, лікування та профілактики захворювань.	-	https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/3352/print Документ z1238-07, попередня редакція — **Редакція від 07.12.2012,** підстава - z1914-12
4	Фонд соцстраху нещасн.випадків; Постанова, Положення, Форма типового	Про затвердження «*Положення про організацію лікування, медичної реабілітації та* ***забезпечення потерпілих***	**Вироби медичного призначення** — прилади, комплекси, системи, обладнання, апарати, інструменти, пристрої, імплантати, приладдя, матеріали	Включено до виразу «вироби медичного призначення» ***медичні вироби***, що не досягають основної	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0489-10/ed20130208/find?text Документ z0489-10, попередня редакція —

ISSN 3041-1572 Online

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
	документа від **09.06.2010 № 18**	*внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання* ***лікарськими засобами та виробами медичного призначення****»*	або інші вироби; *медичні вироби, що не досягають основної передбачуваної мети в організмі людини або на ньому за допомогою фармакологічних, імунобіологічних або метаболічних засобів, але функціям яких такі вироби можуть сприяти*; медичні вироби, які використовуються як окремо, так і в поєднанні між собою, включаючи програмні засоби, необхідні для їх належного використання, з метою забезпечення: профілактики, діагностики, лікування, спостереження або полегшення стану пацієнта у разі захворювання, травми, каліцтва або їх компенсації; дослідження, заміни або видозмінювання структури (анатомії) органів, тканин чи фізіологічних процесів тощо.	передбачуваної мети в організмі людини або на ньому за допомогою фармакологічн ихімунобіологі чних або метаболічних засобів, але функціям яких такі вироби можуть сприяти; ***медичні вироби***, які використовуют ься як окремо, так і в поєднанні між собою, включаючи програмні засоби, необхідні для їх належного використання, з метою забезпечення: профілактики, діагностики, лікування, спостереження або полегшення стану пацієнта у разі захворювання, травми, каліцтва або їх компенсації; дослідження, заміни або видозмінюванн я структури (анатомії)	**Редакція від 08.02.2013**, підстава - z0119-13

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
				органів, тканин чи фізіологічних процесів тощо.	
5	Служба зовнішньої розвідки; Наказ, Інструкція, Форма типового документа від **29.07.2014 № 246**	Про затвердження Інструкції про організацію медичного забезпечення у Службі зовнішньої розвідки України	**Вироби медичного призначення** - вироби, що включені до Локального формуляра лікарських засобів та виробів медичного призначення, дозволених до використання у закладі охорони здоров'я СЗРУ(https://www.dec.gov.ua/wp-content/uploads/Conference/2020/6/section/13/s13f1.pdf)		https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0953-14/ed20150814#n16
6	Постанова КМ України від 11 червня **2008 р.** N 536	«Про затвердження Технічного регламенту щодо **медичних виробів**» (відповідальною за впровадження і застосування Технічного регламенту та здійснення контролю за дотриманням його вимог щодо медичних виробів визначено **Державну службу з лікарських засобів.)**		**Медичні вироби** -це - будь-які інструменти, апаратура, прилади, пристрої, обладнання, імплантати, матеріали або інші вироби у т.ч. інвазивні, тощо, що використовуються з метою: *профілактики; діагностики; лікування; спостереження або полегшення стану пацієнта у разі захворювання, травми,*	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/536-2008-%D0%BF#Text. Документ 536-2008-п, втратив чинність, поточна редакція — Втрата чинності від 01.05.2014, підстава - Постанова КМ N 753 (753-2013-п) від 02.10.2013

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
				каліцтва або як компенсація дефекту органу чи фізичної вади; дослідження; заміни або видозмінення структури(анатомії) органів, тканин або фізіологічних процесів; будь-яке обладнання що постачається в комплекті з МВ та призначене для поєднання із іншим зовнішнім уст ат куванням *, розглядається як невід'ємна частина такого МВ»*	
7	Постанова КМУ від 02.10.2013р № 753	«Про затвердження Технічного регламенту щодо медичних виробів» 1. Затвердити: Технічний регламент щодо **медичних виробів** та план заходів з його застосування, що додаються. 2.***Державній службі з лікарських засобів та контролю за наркотиками***		***медичних виробів медичний виріб*** - будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, що застосовуються як окремо, так і в поєднанні між собою *(включаючи програмне забезпечення, передбачене виробником для*	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/753-2013-%D0%BF#Text Документ 753-2013-п, чинний, поточна редакція — Редакція від 30.11.2022, підстава - 1317-2022-п (Остання подія — Редакція, відбудеться 20.01.2027, підстава - 1630-2025-п.

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
		забезпечити застосування затвердженого цією постановою Технічного регламенту.		*застосування спеціально для діагностичних та/або терапевтичних цілей та необхідне для належного функціонування медичного виробу), призначені виробником для застосування* ***з метою забезпечення*** *діагностики, профілактики, моніторингу, лікування або полегшення перебігу хвороби пацієнта в разі захворювання, діагностики, моніторингу, лікування, полегшення стану пацієнта в разі травми чи інвалідності або їх компенсації, дослідження, заміни, видозмінювання або підтримування анатомії чи фізіологічного процесу, контролю процесу запліднення та основна передбачувана дія яких в організмі або на*	

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
				організм людини не досягається за допомогою фармакологічних, *імунологічних або метаболічних засобів, але функціонуванню яких такі засоби можуть сприяти;*	
8	**Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками** Опубліковано **10.04.2024**	**«Про медичні вироби»** ***Варто нагадати, що медичні вироби, введені в обіг в Україні, як і лікарські засоби, зареєстровані в нашій державі, відпускаються фармацевтами кінцевим споживачам з аптек та їх структурних підрозділів відповідно до Порядку відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їх структурних підрозділів та Правил2 з дотриманням Ліцензійних умов3.***	**Вироби медичного призначення** (медичні вироби) — це будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, призначені для діагностики, лікування, профілактики організму людини та (або) ***забезпечення таких процесів1.***	Вироби медичного призначення **(медичні вироби)** — це будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, призначені для діагностики, лікування, профілактики організму людини та (або) забезпечення таких процесів1.	https://www.dls.gov.ua/for_subject:text= Головна / Для Суб'єктів Господарювання / Про медичні вироби dls@dls.gov.ua
9	Верховна Рада України, Законодавство України	Термінологія законодавства	Термін «Вироби медичного призначення» 5 термінів		https://zakon.rada.gov.ua/laws/term/3352

№ п/п	Рік прийняття документа	Нормативно-регуляторні акти	Вироби медичного призначення	Медичні вироби	Примітки
10	На публічне обговорення виноситься Проєкт Закону України «Про медичні вироби» Щотижневик Аптека. **2009. № 24.** Проєкт закону (доопрацьо-ваний) Повідом-лення про оприлюдненя 13.12.2021	Проєкт Закону України: «Про медичні вироби» https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor/%3.12.2021.pdf		«Про медичні вироби» Цей Закон регулює правовідносини, пов'язані з особливостями введення в обіг, надання на ринку або введення в експлуатацію медичних виробів, медичних виробів для діагностики in vitro, активних медичних виробів, які імплантують, допоміжних засобів до них.	https://moz.gov.ua/uk/proekt-zakonu-ukraini-pro-medichni-virobi [Електронний ресурс] /Всеукраїнська громадська організація «Аптечна професійна асоціація України» // Щотижневик Аптека. – 2009. – № 24. –Режим доступу: https://www.apteka.ua/article/8994

Примітка: власна розробка автора

Проаналізувавши трансформацію визначення категоріального змісту сутності виразів «вироби медичного призначення» та «медичні вироби», згідно Технічного регламенту та зауваження Державної служби України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, яке опубліковано 10.04.2024, де зазначено, що медичні вироби, введені в обіг в Україні, як і лікарські засоби, зареєстровані в нашій державі, відпускаються фармацевтами кінцевим споживачам з аптек та їх структурних підрозділів відповідно до Порядку відпуску лікарських засобів і медичних виробів з аптек та їх структурних підрозділів та Правил з дотриманням Ліцензійних умов. У ньому надано чітке визначення цьому феномену: «Вироби медичного призначення (медичні вироби) — це будь-який інструмент, апарат, прилад, пристрій, програмне забезпечення, матеріал або інший виріб, призначені для діагностики, лікування, профілактики організму людини та (або) забезпечення таких процесів», можна зробити висновок, що вироби медичного призначення (медичні вироби) є одним із напрямків фармацевтичного забезпечення здоров'я населення. [4]

Підготовка кваліфікованих фахівців, що в майбутньому займають посади зі всіх напрямків фармації, в тому числі і суб'єктів господарювання, що

займаються реалізацією виробів медичного призначення(медичних виробів). Наприклад, підтвердженням сказаного є «Навчально-методичний посібник» для фармацевтичного факультету, Київського міжнародного університету, підготовлений поважними фахівцями з фармації: професором, д.ф.н., КиМУ Д.В. Семеновим, доцентом, к.ф.н., КиМУ О.В. Геталом, доцентом, к.ф.н., ІФНМУ О.С. Самборським, к.ф.н., ІФНМУ Ю.В.Байгуш, к.ф.н., доцентом КиМУ Л.Г. Шостак та рецензований професором, д.ф.н., ОНМУ Унгурян Л.М., які готують кадри для сфери управління фармацією та фармацевтичного права, тобто фармацевтичного забезпечення здоров'я населення, до якого належать вироби медичного призначення. Слід зазначити, що у згаданому вище методичному посібнику представлено навчальний матеріал практичних занять з дисципліни «Організація та економіка фармації». Відповідно до навчального плану студенти вивчають правила торгівлі лікарськими засобами, правила виписування рецептів на лікарські засоби і вироби медичного призначення в Україні. Посібник рекомендовано вченою радою Київського міжнародного університету до друку (протокол №4 від «29» від листопада 2021 р. Для студентів заочної форми навчання) та доповнений теоретичним матеріалом з Національного підручника «Організація та економіка фармації. Ч. 1.: Організація фармацевтичного забезпечення населення» (А. С. Немченко, В. М. Назаркіна, Г. Л. Панфілова та ін.; за ред.. А.С. Немченко, 2015 р.), витягами з основних нормативно-правових документів, чинними на дату видання, які регламентують порядок ведення аптечної діяльності в Україні та базою тестових завдань для підготовки до ПМК №1 та складання ліцензійного іспиту «Крок 2. Фармація» з дисципліни «Організація та економіка фармації». ISBN 978-617-651-231-8.

«Міністерство охорони здоров'я України оприлюднює доопрацьований проєкт Закону України «Про медичні вироби» (далі – проєкт закону), розроблений на виконання Указу Президента України № 369/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про стан національної системи охорони здоров'я та невідкладні заходи щодо забезпечення громадян України медичною допомогою», та аналіз регуляторного впливу станом на 13.12.2021.

Отже, вироби медичного призначення (медичні вироби), як і лікарські засоби, відносяться до системи фармацевтичного забезпечення здоров'я населення, оскільки: так само, як і лікарські засоби є асортиментом аптек (перев'язувальні матеріали, гумові вироби, інструменти, прилади); реалізуються також через аптечну мережу; як і лікарські засоби, закуповуються державою для стаціонарного лікування пацієнтів, тобто, як державне забезпечення; їх обіг регулюється ліцензійними умовами, подібно до лікарських засобів та контролюється Держлікслужбою; згідно визначення Фармацев-

тичною енциклопедією та документами КМУ, до медичних виробів відносять: перев'язувальні матеріали(вату, марлю, бинти), хірургічні шовні матеріали, стоматологічні матеріали, прилади для ін'єкцій та інші вироби, що сприяють лікуванню хворих; вони відносяться до того ж класу господарської діяльності, що і фармацевтичні товари - 46.46 Оптова торгівля фармацевтич-ними товарами. Цей клас включає оптову торгівлю фармацевтичними та медичними товарами, тому, є також одним із напрямків фармацевтичного забезпечення. Підготовка спеціалістів для реалізації медичних виробів аптеками та аптечними закладами, відноситься також до фармацевтичних факультетів ЗВО; згідно з Постанови КМ № 1378 від 23.12.2021 «Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками (Держлікслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра охорони здоров'я, який реалізує державну політику у сферах контролю якості та безпеки лікарських засобів, у тому числі медичних імунобіологічних препаратів (далі - лікарські засоби), медичної техніки і виробів медичного призначення (далі - медичні вироби)…»

Висновки. Звернути увагу науковців, законодавців так і центральний орган виконавчої влади з охорони здоров'я(МОЗ) та Державну службу України з лікарських засобів та контролю за наркотиками Держлікслужбу) про необхідність прийняття Закону України «Про фармацевтичне забезпечення здоров'я населення», в якому будуть визначені всі завдання, шляхи, напрямки, форми, засоби, принципи фармацевтичного забезпечення здоров'я населення України та, який допоможе у врегулюванні та публічному управлінні всіх найголовніших питань фармацевтичної галузі в одному документі.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. — Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

2. Законопроект про медичні вироби — черговий крок на шляху приведення українського законодавства у відповідність до норм права ЄС [Електронний ресурс] // Міністерство охорони здоров'я України. — Режим доступу: https://moz.gov.ua/uk/zakonoproekt-pro-medichni-virobi-e-chergovim-krokom-na-shljahu-privedennja-ukrainskogo-zakonodavstva-u-vidpovidnist-do-norm-prava-es- (дата звернення: 26.03.2026).

3. Белецький А. До питання формулювання категоріального змісту феномену державної політики фармацевтичного забезпечення здоров'я населення // Мультидисциплінарний міжнародний журнал «Věda a perspetivy». — 2025. — № 12(55). — (Серія «Veřejná správa»). — Прага. — С. 208–219. — Режим доступу: https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/34224/34199 (дата звернення: 25.02.2026).

4. Про медичні вироби [Електронний ресурс] // Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками. — Режим доступу: https://www.dls.gov.ua/for_subject/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8/ (дата звернення: 15.04.2026).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 30, Art. 141 [in Ukrainian].

2. Zakonoproiekt pro medychni vyroby — cherhovyi krok na shliakhu pryvedennia ukrainskoho zakonodavstva u vidpovidnist do norm prava YeS [Draft law on medical devices as another step towards harmonizing Ukrainian legislation with EU law]. (n.d.). Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy – Ministry of Health of Ukraine. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/zakonoproekt-pro-medichni-virobi-e-chergovim-krokom-na-shljahu-privedennja-ukrainskogo-zakonodavstva-u-vidpovidnist-do-norm-prava-es- [in Ukrainian].

3. Beletskyi, A. (2025). Do pytannia formuliuvannia katehorialnoho zmistu fenomenu derzhavnoi polityky farmatsevtychnoho zabezpechennia zdorovia naselennia [On the issue of formulating the categorical content of the phenomenon of state policy of pharmaceutical provision of public health]. Multydystsyplinarnyi mizhnarodnyi zhurnal «Věda a perspektivy» – Multidisciplinary International Journal «Věda a perspektivy», 12(55), 208–219. Retrieved from https://perspectives.pp.ua/index.php/vp/article/view/34224/34199 [in Ukrainian].

4. Pro medychni vyroby [On medical devices]. (n.d.). Derzhavna sluzhba Ukrainy z likarskykh zasobiv ta kontroliu za narkotykamy – State Service of Ukraine on Medicines and Drugs Control. Retrieved from https://www.dls.gov.ua/for_subject/%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D1%96-%D0%B2%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%B8/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35.08:005.95/.96

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1309-1321

Білик Олег Олександрович доктор наук з державного управління, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи та моніторингу якості освіти, Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», https://orcid.org/0000-0001-5088-1115

УПРАВЛІННЯ КАДРОВИМ ПОТЕНЦІАЛОМ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. У статті обґрунтовано теоретичні та практичні засади управління кадровим потенціалом публічної служби в умовах реформування публічного управління, цифровізації та посилення взаємодії органів влади з громадянським суспільством. Визначено, що кадровий потенціал публічної служби слід розглядати не лише як кількісний склад працівників, а як комплекс професійних компетентностей, управлінських здібностей, морально-етичних якостей, мотивації, цифрової грамотності та готовності діяти в інтересах суспільства. Акцентовано увагу на тому, що ефективність діяльності органів влади значною мірою залежить від якості добору, професійного розвитку, мотивації та етичної поведінки публічних службовців. Визначено основні складові системи управління кадровим потенціалом, зокрема планування кадрових потреб, формування кадрового резерву, застосування компетентнісного підходу, прозорий конкурсний відбір, безперервне професійне навчання, забезпечення кадрової безпеки та розвиток публічного лідерства. Доведено, що професійний розвиток службовців має бути практикоорієнтованим і пов'язаним зі стратегічними завданнями органу влади. Особливу увагу приділено цифровій компетентності, яка в сучасних умовах стає необхідною передумовою якісного виконання службових функцій та ефективної комунікації з громадянами. Обґрунтовано, що мотивація публічних службовців має поєднувати матеріальні й нематеріальні стимули, а також спиратися на цінності служіння суспільному інтересу. Підкреслено значення етичної культури, доброчесності, прозорості, відповідальності та відкритості як чинників формування довіри до публічної служби. Зроблено висновок, що управління кадровим потенціалом має здійснюватися на основі системного, стратегічного та науково обґрунтованого підходу, оскільки саме кадровий потенціал є ключовим ресурсом підвищення результативності, ефективності та інституційної спроможності органів влади.

Ключові слова: публічна служба, публічні службовці, професійні компетентності, управління кадрами, відбір кадрів, етичні норми, громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, взаємодія, органи влади, результативність, ефективність, інституційна спроможність

Bilyk Oleh Oleksandrovych Doctor of Public Administration, Associate Professor, Vice-rector for Scientific and Pedagogical Work and Monitoring the Quality of Education of Vinnytsia Academy of Continuing Education, Vinnytsa, https://orcid.org/0000-0001-5088-1115.

MANAGEMENT OF HUMAN RESOURCE POTENTIAL IN THE PUBLIC SERVICE

Abstract. The article substantiates the theoretical and practical foundations of managing human resource potential within the public service in the context of public administration reform, digitalization, and the intensification of interaction between government authorities and civil society. It is determined that the human resource potential of the public service should be viewed not merely as a quantitative composition of employees, but as a complex of professional competencies, managerial abilities, moral and ethical qualities, motivation, digital literacy, and readiness to act in the public interest. Emphasis is placed on the fact that the efficiency of government authorities largely depends on the quality of recruitment, professional development, motivation, and ethical conduct of public servants. The study identifies the core components of the human resource potential management system, specifically: personnel needs planning, the formation of a personnel reserve, the application of a competency-based approach, transparent competitive selection, continuous professional training, ensuring personnel security, and the development of public leadership. It is proved that the professional development of civil servants must be practice-oriented and aligned with the strategic objectives of the government body. Particular attention is paid to digital competence, which in modern conditions has become a prerequisite for the high-quality execution of official functions and effective communication with citizens. It is substantiated that the motivation of public servants should combine tangible and intangible incentives while being rooted in the values of serving the public interest. The significance of ethical culture, integrity, transparency, accountability, and openness as factors in building trust in the public service is highlighted. The article concludes that the management of human resource potential must be carried out based on a systemic, strategic, and evidence-based approach, as it is human resource potential that serves as the key resource for increasing the performance, efficiency, and institutional capacity of government authorities.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Keywords: public service, public servants, professional competencies, human resource management, personnel selection, ethical norms, civil society, civil society organizations, interaction, government authorities, performance, efficiency, institutional capacity**.**

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування публічного управління проблема управління кадровим потенціалом публічної служби набуває особливої актуальності, оскільки саме публічні службовці забезпечують практичну реалізацію державної політики, функціонування органів влади, надання адміністративних і публічних послуг, а також комунікацію держави з громадянами та організаціями громадянського суспільства. Кадровий потенціал публічної служби доцільно розглядати не лише як кількісний склад працівників органів влади, а як сукупність їхніх професійних компетентностей, управлінських здібностей, етичних цінностей, мотивації, здатності до навчання, цифрової грамотності та готовності діяти в інтересах суспільства. Актуальність дослідження посилюється тим, що сучасна публічна служба функціонує в умовах складних суспільно-політичних, безпекових, економічних і технологічних викликів. Органи влади мають бути здатними швидко реагувати на зміни, ухвалювати якісні управлінські рішення, забезпечувати відкритість, прозорість, підзвітність і результативність діяльності. У цьому контексті кадровий потенціал виступає основою інституційної спроможності публічної служби. Від рівня його сформованості залежить не лише ефективність окремих управлінських процесів, а й здатність держави забезпечувати стабільність, довіру громадян і якісне виконання публічних функцій. Саме тому питання добору, розвитку, мотивації та утримання професійних кадрів набувають стратегічного значення для всієї системи публічного управління. З наукової точки зору це зумовлює необхідність комплексного аналізу кадрового потенціалу як динамічного ресурсу, що формується, розвивається й реалізується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання управління кадровим потенціалом публічної служби активно досліджується як українськими, так і зарубіжними науковцями.

У сучасних українських дослідженнях значна увага приділяється професійному розвитку державних службовців, кадровому резерву, цифровізації публічної служби, кадровій безпеці, формуванню компетентностей, етичним засадам службової діяльності та підвищенню інституційної спроможності органів влади. Так, М. Година розглядає вплив сучасних інформаційних технологій на професійний розвиток державних службовців і доводить, що цифровізація є не лише технічним процесом, а важливим чинником

ISSN 3041-1572 Online

підвищення професійної спроможності службовців [1]. О. Компанець аналізує питання формування кадрового резерву для підбору державних службовців і звертає увагу на необхідність створення системи накопичення інформації про кандидатів, зокрема щодо їхньої мотивації, освіти, організаторських здібностей, мовної та цифрової компетентності [2]. В. Коваленко досліджує теоретичні основи кадрової безпеки в державному управлінні та підкреслює, що кадровий потенціал є одним із ключових чинників стійкості й ефективності державного апарату [3]. У працях Н. Гончарук увага акцентується на модернізації державної служби та необхідності впровадження компетентнісного підходу до управління персоналом у публічному секторі [4]. Купрійчук В. М., Тур М. В. розглядають професіоналізацію публічної служби як важливу передумову підвищення якості публічного управління, наголошуючи на поєднанні фахових знань, управлінських навичок та етичних стандартів службової поведінки [5]. О. Петроє досліджує взаємодію органів влади з громадянським суспільством і підкреслює, що сучасний публічний службовець має бути здатним не лише виконувати адміністративні функції, а й забезпечувати партнерський діалог із громадянами та організаціями громадянського суспільства [6]. М. Карпа у своїх дослідженнях звертає увагу на розвиток професійних компетентностей публічних службовців у контексті реформування системи публічного управління [7]. Н. Ларіна та І. Збіглей аналізують інституційний вимір публічної служби, підкреслюючи, що кадрова політика має бути спрямована на підвищення спроможності органів влади ефективно виконувати покладені на них функції [8].

Значний внесок у дослідження управління людськими ресурсами в публічному секторі зробили англомовні науковці. Так, А. Рітц, Дж. Шотт, Дж. Нітцль та К. Альфес досліджують мотивацію публічної служби та просоціальну мотивацію, доводячи, що поведінка працівників публічного сектору значною мірою визначається не лише матеріальними стимулами, а й ціннісною орієнтацією на суспільне благо [9]; Е. Кніс, П. Лейсінк та співавтори аналізують практики управління людськими ресурсами у публічних організаціях і підкреслюють, що ефективне управління персоналом має бути узгоджене зі стратегічними цілями організації [10]; дослідженнях А. М. С. Мостафа та Дж. Гулд-Вільямс акцентується увага на зв'язку між практиками управління персоналом, мотивацією працівників і якістю виконання службових завдань у публічному секторі [11]; Д. Фогель та А. Кролл розглядають взаємозв'язок між мотивацією публічної служби та результативністю працівників, наголошуючи, що організаційне середовище може як посилювати, так і послаблювати мотиваційний потенціал службовців [12]; Л. Е. Паарлберг, Б. Лавінья досліджують роль публічного лідерства і цінностей у забезпеченні ефективності публічної служби [13]; ряд вчених

аналізують трансформацію цінностей публічної служби в умовах сучасного врядування та підкреслюють важливість доброчесності, прозорості, відповідальності та орієнтації на громадянина [14]; С. Осборн у своїх працях розвиває підхід до публічного управління, заснований на створенні публічної цінності, де громадяни та організації громадянського суспільства розглядаються як активні учасники процесу надання публічних послуг [15].

Отже, аналіз сучасних публікацій свідчить, що управління кадровим потенціалом публічної служби є міждисциплінарною проблемою, яка охоплює питання професійних компетентностей, мотивації, кадрового резерву, цифровізації, етичних норм, організаційної культури, взаємодії з громадянським суспільством, результативності та інституційної спроможності органів влади.

Метою статті є обґрунтування теоретичних і практичних засад управління кадровим потенціалом публічної служби як чинника підвищення результативності, ефективності та інституційної спроможності органів влади в умовах реформування публічного управління, цифровізації та посилення взаємодії з громадянським суспільством.

Виклад основного матеріалу. Кадровий потенціал публічної служби є складною управлінською категорією, яка охоплює професійні знання, практичні навички, управлінські здібності, морально-етичні якості, мотивацію, цифрову компетентність і здатність публічних службовців до ефективної взаємодії з громадянами. У сучасному публічному управлінні кадровий потенціал не може розглядатися лише як адміністративний ресурс. Він є основою інституційної спроможності органів влади, оскільки саме від якості персоналу залежить здатність публічних інституцій реалізовувати політику, забезпечувати надання послуг, реагувати на суспільні виклики та підтримувати довіру громадян. Особливого значення набуває здатність публічних службовців діяти в умовах невизначеності, швидко адаптуватися до змін і приймати обґрунтовані управлінські рішення. Водночас кадровий потенціал формується не лише через добір кваліфікованих працівників, а й через їхній постійний професійний розвиток, мотивацію та дотримання етичних стандартів службової діяльності. Саме тому ефективне управління кадровим потенціалом має бути спрямоване на створення умов, за яких кожен публічний службовець може максимально реалізувати свої професійні можливості в інтересах держави й суспільства.

На нашу думку управління кадровим потенціалом публічної служби доцільно розглядати не як сукупність окремих кадрових процедур, а як цілісну управлінську систему, від якої залежить спроможність органів влади виконувати свої функції. Якщо публічна служба має забезпечувати реалізацію державної політики, надання якісних послуг і взаємодію з громадянами, то її

ISSN 3041-1572 Online

ефективність безпосередньо залежить від професійного рівня, мотивації, доброчесності та адаптивності службовців. Саме тому кадровий потенціал є не допоміжним ресурсом, а однією з базових умов інституційної спроможності публічного управління. З цього випливає, що управління кадровим потенціалом має охоплювати весь цикл роботи з персоналом: визначення кадрових потреб, добір і відбір кадрів, формування кадрового резерву, професійний розвиток, оцінювання результатів діяльності, мотивацію, кар'єрне просування, дотримання етичних норм і забезпечення кадрової безпеки. Така послідовність є важливою, оскільки якість кадрового складу не може бути забезпечена лише на етапі прийняття особи на службу. Вона формується поступово: через планування, відбір, навчання, оцінювання та створення умов для ефективної службової діяльності.

Першим логічним етапом у цій системі є планування кадрових потреб. Орган влади має чітко розуміти, які саме фахівці йому потрібні, які завдання вони виконуватимуть і які компетентності для цього необхідні. Без такого планування кадрова політика стає реактивною, тобто спрямованою лише на заповнення вакантних посад. Натомість науково обґрунтоване управління персоналом передбачає прогнозування майбутніх потреб органу влади та завчасне формування кадрового резерву. Саме кадровий резерв дає змогу підвищити якість добору державних службовців і забезпечити оперативне заміщення вакантних посад [2]. Однак наявність кадрового резерву сама по собі не гарантує ефективності публічної служби. Важливо, щоб особи, які перебувають у резерві або вже займають посади, мали необхідні професійні компетентності. До таких компетентностей належать знання законодавства, розуміння адміністративних процедур, здатність аналізувати інформацію, ухвалювати рішення, працювати в команді, використовувати цифрові інструменти, комунікувати з громадянами та діяти відповідно до принципів доброчесності. Отже, кадровий потенціал слід оцінювати не лише за формальними показниками освіти чи стажу, а за реальною здатністю службовця виконувати управлінські завдання. Саме тому наступним необхідним елементом є компетентнісний підхід.

Значення компетентнісного підходу полягає в тому, що він дозволяє встановити зв'язок між вимогами конкретної посади та професійними якостями службовця. Якщо вимоги до посади визначаються лише формально, то існує ризик невідповідності між посадовими обов'язками та реальними можливостями працівника. Натомість компетентнісний підхід дає змогу точніше визначити, які знання, навички, поведінкові характеристики та управлінські здібності потрібні для якісного виконання службових функцій [4]. У цьому полягає його наукова й практична цінність для розвитку публічної служби.

З компетентнісного підходу логічно випливає вимога до прозорого й об'єктивного відбору кадрів. Якщо орган влади визначив, які компетентності потрібні для певної посади, то процедура відбору має бути спрямована саме на перевірку цих компетентностей. Відбір кадрів у публічній службі повинен ґрунтуватися на принципах відкритості, професіоналізму, рівного доступу, доброчесності та неупередженості. У разі, коли кадрові призначення здійснюються на основі неформальних зв'язків, політичної лояльності або суб'єктивних критеріїв, знижується якість управління, посилюються кадрові ризики та послаблюється довіра громадян до органів влади. У цьому контексті кадрова безпека є важливою умовою стабільності публічної служби. Її не можна зводити лише до запобігання порушенням або усунення ненадійних працівників. Кадрова безпека передбачає створення такого організаційного середовища, у якому на службу потрапляють професійні, доброчесні та відповідальні особи, а кадрові рішення приймаються на основі об'єктивних критеріїв [3]. Тому прозорий конкурсний відбір виконує не лише адміністративну, а й захисну функцію: він зменшує ризики корупції, політичного впливу та професійної некомпетентності.

Після добору кадрів ключового значення набуває їхній професійний розвиток. Це пояснюється тим, що компетентності публічного службовця не є сталими: вони потребують постійного оновлення відповідно до змін у законодавстві, технологіях, управлінських практиках і суспільних очікуваннях. Особливо важливою є цифрова компетентність, оскільки цифрові технології змінюють не лише інструменти роботи, а й сам характер взаємодії органів влади з громадянами. Тому професійний розвиток має бути безперервним і пов'язаним із принципом навчання протягом життя [1]. Водночас професійний розвиток не можна зводити лише до проходження формальних курсів підвищення кваліфікації, адже він має бути пов'язаний із реальними потребами посади та стратегічними завданнями органу влади. Важливо, щоб навчання службовців було практикоорієнтованим і сприяло формуванню здатності застосовувати набуті знання у конкретних управлінських ситуаціях. Системне оновлення компетентностей дає змогу службовцям швидше адаптуватися до змін, ефективніше використовувати цифрові сервіси та приймати більш обґрунтовані рішення. Отже, професійний розвиток виступає не допоміжним елементом кадрової політики, а необхідною умовою підтримання належної якості публічного управління.

Водночас навчання й підвищення кваліфікації будуть недостатньо ефективними, якщо службовець не має належної мотивації до професійного зростання. Саме тому наступним елементом управління кадровим потенціалом є мотивація. У публічній службі вона має складну природу, оскільки поєднує матеріальні та нематеріальні стимули. Заробітна плата, соціальні

гарантії та стабільність зайнятості є важливими, однак не менш значущими є справедливе оцінювання, визнання результатів праці, можливість кар'єрного розвитку, участь у прийнятті рішень і відчуття суспільної значущості роботи. Дослідження підтверджують, що мотивація публічної служби пов'язана з просоціальною поведінкою, тобто готовністю діяти в інтересах суспільства [9]. Звідси випливає, що управління людськими ресурсами в публічному секторі не може бути лише адміністративним. Воно має бути стратегічним, тобто пов'язаним із цілями органу влади та очікуваними результатами його діяльності. Якщо кадрова політика існує окремо від стратегії інституційного розвитку, то добір, навчання, оцінювання й мотивація персоналу перетворюються на формальні процедури. Натомість ефективні практики управління персоналом мають бути спрямовані на підвищення якості публічних послуг і досягнення цілей організації [10]. Отже, кадрова політика повинна бути частиною загальної системи управління результативністю.

Однак результативність публічної служби залежить не лише від професійних знань і мотивації, а й від етичної основи службової діяльності. Публічний службовець діє від імені держави, тому його поведінка впливає на рівень довіри громадян до органів влади. Етичні норми забезпечують орієнтацію службовця на законність, доброчесність, неупередженість, прозорість, відповідальність і служіння суспільному інтересу. Професіоналізація публічної служби неможлива без формування етичної культури, оскільки саме вона визначає якість поведінки службовця у відносинах із громадянами, колегами та іншими суб'єктами управління [5]. Значення публічних цінностей для легітимності та довіри до органів влади також підкреслюється в сучасних дослідженнях [14].

Етична культура безпосередньо пов'язана зі здатністю публічної служби до відкритої взаємодії з громадянським суспільством. Якщо органи влади орієнтуються на служіння суспільному інтересу, вони мають не лише інформувати громадян, а й залучати їх до обговорення рішень, оцінювання політики та контролю за діяльністю публічних інституцій. Тому сучасний службовець повинен володіти не лише адміністративними, а й комунікативними та партнерськими компетентностями. Якісна взаємодія влади й громадянського суспільства потребує відкритості, готовності до діалогу та вміння працювати з різними групами зацікавлених сторін [6]. У цьому контексті взаємодія з громадськістю має розглядатися не як додаткова функція, а як важлива умова легітимності управлінських рішень. Чим активніше громадяни та інститути громадянського суспільства залучаються до процесу вироблення політики, тим вищою є ймовірність того, що прийняті рішення відповідатимуть реальним суспільним потребам. Водночас така взаємодія потребує від службовців уміння пояснювати зміст рішень,

аргументувати позицію органу влади та сприймати критичні зауваження як джерело вдосконалення управлінської практики. Особливого значення набуває здатність працювати з конфліктними ситуаціями, оскільки інтереси різних соціальних груп не завжди збігаються. Саме тому комунікативна відкритість має поєднуватися з неупередженістю, відповідальністю та готовністю до пошуку компромісних рішень. За таких умов кадровий потенціал публічної служби стає важливим чинником формування довіри між державою та суспільством. Такий підхід змінює розуміння кінцевої мети публічної служби. Її завдання полягає не тільки у виконанні формальних повноважень, а й у створенні публічної цінності. Це означає, що громадяни мають розглядатися не лише як отримувачі адміністративних послуг, а як учасники процесу публічного управління [15]. Відповідно, кадровий потенціал публічної служби повинен включати здатність службовців організовувати консультації, здійснювати комунікацію, враховувати суспільні інтереси, запобігати конфліктам і знаходити збалансовані управлінські рішення. Саме через це кадровий потенціал стає чинником не лише внутрішньої ефективності органу влади, а й якості його взаємодії із суспільством.

Разом із тим навіть високий рівень професійності, мотивації та етичності службовців не забезпечить належного результату без сприятливого організаційного середовища. Якщо в органі влади домінують формалізм, непрозорість, несправедливе оцінювання або слабка управлінська культура, кадровий потенціал не реалізується повною мірою. Дослідження свідчать, що мотивація публічної служби позитивно впливає на результативність працівників лише за умови належного організаційного середовища [12]. Отже, індивідуальні якості службовця мають бути підтримані ефективною системою управління.

При цьому варто звернути увагу на таку важливу компоненту у формуванні такого середовища як публічне лідерство. Керівники органів влади мають не лише розподіляти завдання та контролювати їх виконання, а й формувати цінності, підтримувати мотивацію персоналу, створювати умови для професійного розвитку та орієнтувати працівників на суспільно значущі результати [13]. Тому якість управління кадровим потенціалом значною мірою залежить від управлінської культури керівників. Якщо керівництво здатне поєднати стратегічне бачення, етичну відповідальність і підтримку персоналу, кадровий потенціал перетворюється на реальний ресурс підвищення ефективності публічного управління. Публічне лідерство має ґрунтуватися на довірі, професійному авторитеті та здатності залучати працівників до спільного досягнення цілей органу влади. Саме такий тип лідерства сприяє формуванню відповідального, ініціативного й мотивованого кадрового складу публічної служби.

Отже, логіка управління кадровим потенціалом публічної служби полягає у послідовному переході від визначення кадрових потреб до формування компетентного, мотивованого, доброчесного й здатного до розвитку персоналу. Спочатку орган влади має визначити, які кадри йому потрібні; потім забезпечити прозорий добір і формування кадрового резерву; далі розвивати професійні та цифрові компетентності службовців; після цього підтримувати їхню мотивацію, етичну поведінку та готовність до взаємодії з громадськістю. Лише за умови поєднання цих елементів кадрова політика стає не формальною процедурою, а інструментом підвищення результативності публічної служби, зміцнення інституційної спроможності органів влади та забезпечення якісного виконання функцій публічного управління. У такому розумінні кадровий потенціал виступає не статичною характеристикою персоналу, а динамічною системою, яка потребує постійного аналізу, оновлення та управлінської підтримки. Важливо, щоб кожен елемент цієї системи був узгоджений з іншими, адже недоліки на одному етапі (наприклад, у доборі, мотивації чи професійному розвитку) можуть знижувати ефектив-ність усієї кадрової політики. Саме тому управління кадровим потенціалом має здійснюватися на основі системного, стратегічного та науково обґрунтованого підходу.

Висновки. Таким чином, управління кадровим потенціалом публічної служби є одним із ключових чинників забезпечення результативності, ефективності та інституційної спроможності органів влади. Кадровий потенціал слід розглядати як стратегічний ресурс публічного управління, що охоплює професійні компетентності, етичні якості, мотивацію, цифрову грамотність, управлінські здібності та здатність до взаємодії з громадянським суспільством. Проведений аналіз свідчить, що основними напрямами вдосконалення управління кадровим потенціалом є впровадження компетентнісного підходу, розвиток кадрового резерву, підвищення прозорості відбору кадрів, забезпечення безперервного професійного навчання, формування етичної культури, удосконалення мотиваційних механізмів і розвиток комунікативної спроможності службовців. Особливого значення набуває здатність публічних службовців до взаємодії з організаціями громадянського суспільства. Така взаємодія сприяє підвищенню відкритості органів влади, якості управлінських рішень, довіри громадян і створенню публічної цінності. Водночас ефективність такої взаємодії залежить від професійної підготовки службовців, їхньої готовності до діалогу, дотримання етичних норм і здатності працювати в умовах суспільних змін.

Перспективи подальших досліджень полягають у поглибленому аналізі механізмів оцінювання професійних компетентностей публічних службовців, удосконаленні моделей кадрового резерву, дослідженні впливу цифровізації на кадровий потенціал публічної служби та розробленні практичних інструментів підвищення інституційної спроможності органів влади.

Література

1. Година М. А. Вплив сучасних інформаційних технологій на професійний розвиток державних службовців: виклики та перспективи. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2020. № 2. С. 150-154. https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.2.25

2. Компанець О. І. Формування кадрового резерву для підбору державних службовців. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2022. № 3. С. 73-78. https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.3.12

3. Коваленко В. І. Теоретичні основи кадрової безпеки в державному управлінні. *Держава та регіони. Серія: Публічне управління і адміністрування*. 2024. № 2. С. 209-214. https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.2.30

4. Гончарук Н., Прудиус О. Управління людськими ресурсами державної служби України в умовах діджиталізації. *Аспекти публічного управління*. 2022. Т. 10. №. 5. С. 16-24. https://doi.org/10.15421/152231

5. Купрійчук В. М., Тур М. В. Професіоналізм державної служби в контексті гуманізації державного управління в умовах війни та післявоєнний період. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2025. №. 2. http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.2.10

6. Петроє О. М., Шутовська З. О. Зміст та структура соціокультурних компетентностей державних службовців. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. №. 2. С. 127-133. http://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.2.127

7. Карпа М. І. Компетенційний підхід до розвитку публічної служби: концептуальні аспекти / М. І. Карпа. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 4. С. 143-153. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_4_17.

8. Ларіна Н., Збіглей І. Інституційна спроможність розвитку командного менеджменту в системі управління державною службою в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2025. № 27. С. 256-277. http://doi.org/10.34132/pard2025.27.11

9. Ritz, A., Schott, C., Nitzl, C., & Alfes, K. (2020). Public service motivation and prosocial motivation: two sides of the same coin? *Public Management Review*, 22(7), 974-998. https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1740305.

10. Knies, E., Leisink, P., & van de Schoot, R. (2020). People management: developing and testing a measurement scale. *The International Journal of Human Resource Management*, 31(6), 705-737. https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1375963

11. Mostafa, A. M. S., & Gould-Williams, J. S. (2014). Testing the mediation effect of person-organization fit on the relationship between high performance HR practices and employee outcomes in the Egyptian public sector. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(2), 276-292. https://doi.org/10.1080/09585192.2013.826917

12. Vogel, D., & Kroll, A. (2016). The Stability and Change of PSM-Related Values Across Time: Testing Theoretical Expectations Against Panel Data. *International Public Management Journal*, 19(1), 53-77. https://doi.org/10.1080/10967494.2015.1047544

13. Paarlberg L. E., Lavigna B. Transformational leadership and public service motivation: Driving individual and organizational performance. Public administration review. 2010. T. 70. №5. С. 710-718. https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2010.02199.x

14. OECD (2019), Public Value in Public Service Transformation: Working with Change, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/47c17892-en

15. Osborne, S. (2020). Public Service Logic: Creating Value for Public Service Users, Citizens, and Society Through Public Service Delivery (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003009153

References:

1. Hodyna, M. A. (2020). Vplyv suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii na profesiinyi rozvytok derzhavnykh sluzhbovtsiv: vyklyky ta perspektyvy [The influence of modern information technologies on the professional development of civil servants: challenges and prospects]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia,* (2), 150-154. https://doi.org/10.32840/1813-3401.2020.2.25 [in Ukrainian]

2. Kompanets, O. I. (2022). Formuvannia kadrovoho rezervu dlia pidboru derzhavnykh sluzhbovtsiv [Formation of personnel reserve for the selection of civil servants]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia,* (3), 73-78. https://doi.org/10.32840/1813-3401.2022.3.12 [in Ukrainian]

3. Kovalenko, V. I. (2024). Teoretychni osnovy kadrovoi bezpeky v derzhavnomu upravlinni [Theoretical foundations of personnel security in public administration]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Publichne upravlinnia i administruvannia*, (2), 209-214. https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.2.30 [in Ukrainian]

4. Honcharuk, N., & Prudius, O. (2022). Upravlinnia liudskymy resursamy derzhavnoi sluzhby Ukrainy v umovakh didzhytalizatsii [Human resource management of the civil service of Ukraine in the conditions of digitalization]. *Aspekty publichnoho upravlinnia, 10*(5), 16-24. https://doi.org/10.15421/152231 [in Ukrainian]

5. Kupriichuk, V. M., & Tur, M. V. (2025). Profesionalizm derzhavnoi sluzhby v konteksti humanizatsii derzhavnoho upravlinnia v umovakh viiny ta pisliavoiennyi period [Professionalism of civil service in the context of humanization of public administration in war conditions and the post-war period]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok*, (2). http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.2.10 [in Ukrainian]

6. Petroie, O. M., & Shutovska, Z. O. (2022). Zmist ta struktura sotsiokulturnykh kompetentnostei derzhavnykh sluzhbovtsiv [Content and structure of socio-cultural competencies of civil servants]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (2), 127-133. http://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.2.127 [in Ukrainian]

7. Karpa, M. I. (2017). Kompetentsiinyi pidkhid do rozvytku publichnoi sluzhby: kontseptualni aspekty [Competency-based approach to the development of public service: conceptual aspects]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, (4), 143-153. http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2017_4_17 [in Ukrainian]

8. Larina, N., & Zbihlei, I. (2025). Instytutsiina spromozhnist rozvytku komandnoho menedzhmentu v systemi upravlinnia derzhavnoiu sluzhboiu v Ukraini v umovakh voiennoho stanu [Institutional capacity for the development of team management in the civil service management system in Ukraine under martial law]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, (27), 256-277. http://doi.org/10.34132/pard2025.27.11 [in Ukrainian]

9. Ritz, A., Schott, C., Nitzl, C., & Alfes, K. (2020). Public service motivation and prosocial motivation: two sides of the same coin? *Public Management Review, 22*(7), 974-998. https://doi.org/10.1080/14719037.2020.1740305 [in English]

10. Knies, E., Leisink, P., & van de Schoot, R. (2020). People management: developing and testing a measurement scale. *The International Journal of Human Resource Management, 31*(6), 705-737. https://doi.org/10.1080/09585192.2017.1375963 [in English]

11. Mostafa, A. M. S., & Gould-Williams, J. S. (2014). Testing the mediation effect of person-organization fit on the relationship between high performance HR practices and employee outcomes in the Egyptian public sector. *The International Journal of Human Resource Management, 25*(2), 276-292. https://doi.org/10.1080/09585192.2013.826917 [in English]

12. Vogel, D., & Kroll, A. (2016). The Stability and Change of PSM-Related Values Across Time: Testing Theoretical Expectations Against Panel Data. *International Public Management Journal*, *19*(1), 53-77. https://doi.org/10.1080/10967494.2015.1047544 [in English]

13. Paarlberg, L. E., & Lavigna, B. (2010). Transformational leadership and public service motivation: Driving individual and organizational performance. *Public Administration Review*, *70*(5), 710-718. https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2010.02199.x [in English]

14. OECD. (2019). *Public Value in Public Service Transformation: Working with Change*. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/47c17892-en [in English]

15. Osborne, S. (2020). *Public Service Logic: Creating Value for Public Service Users, Citizens, and Society Through Public Service Delivery* (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003009153 [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.078.3:355.02:623.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1322-1332

Борщ Вячеслав Вікторович начальник науково-дослідного відділу метрологічних оцінок та експертиз, Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки, Черкаси, https://orcid.org/0000-0002-8851-4553

ІНСТИТУЦІЙНА АРХІТЕКТУРА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ В ОБОРОННІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню інституційної архітектури державного управління інноваційною діяльністю в оборонній сфері України в умовах збройної агресії та повоєнної відбудови. Обґрунтовано, що ефективність інноваційного циклу в оборонній сфері («інновація - випробування - впровадження») критично залежить від налагодженої системи координації між державними військовими структурами, науковими установами, приватним бізнесом та громадськими інституціями. На основі аналізу досвіду провідних країн (США, Великої Британії, Канади, країн НАТО) виокремлено моделі організації оборонних інновацій: централізовано-координаційну (модель DARPA), децентралізовану (модель «інноваційних хабів») та гібридну (модель «оборонних стартап-акселераторів»). Проведено порівняльний аналіз функціонування суб'єктів інноваційної діяльності в Україні: Управління інноваційної діяльності ЗС України, Акселератора інноваційного розвитку МОУ, Офісу оборонних інновацій, кластеру Brave1 та інтеграційної платформи VIP1. Виявлено системні проблеми: дублювання функцій, розмитість відповідальності за результати, недостатній рівень цифрової інтеграції, низька спроможність до масштабування успішних інноваційних рішень від прототипу до серійного виробництва. Запропоновано концептуальну модель оптимізації інституційної архітектури, яка включає створення єдиного координаційного центру (Агентства оборонних інновацій за зразком DARPA), запровадження механізму «єдиного вікна» для інноваторів, впровадження системи управління за ключовими показниками ефективності (KPI) для всіх суб'єктів інноваційної діяльності та обов'язкову валідацію інноваційних рішень в умовах, наближених до бойових (концепція «Залізного полігону» як інституції). Розроблено практичні рекомендації щодо внесення змін до нормативно-правових актів, зокрема Тимчасового положення про інноваційну діяльність у ЗС України, в частині чіткого розмежування повноважень суб'єк-

тів та створення законодавчих умов для «регулятивних пісочниць» - спеціальних режимів тестування оборонних інновацій без зайвих бюрократичних бар'єрів.

Ключові слова: інноваційна діяльність, оборонна сфера, інституційна архітектура, державне управління, озброєння та військова техніка, DARPA, інноваційні проєкти, національна безпека.

Borshch Vyacheslav Head of Scientific Reserch Department of Metrological Assessments and Expertise of State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification, Cherkasy, https://orcid.org/0000-0002-8851-4553

INSTITUTIONAL ARCHITECTURE OF PUBLIC ADMINISTRATION OF INNOVATIVE ACTIVITIES IN THE DEFENSE SPHERE OF UKRAINE: PROBLEMS AND DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT

Abstract. The article is devoted to the study of the institutional architecture of public administration of innovative activities in the defense sphere of Ukraine in the context of armed aggression and post-war reconstruction. It is substantiated that the effectiveness of the innovation cycle in the defense sphere («innovation - testing - implementation») critically depends on a well-established system of coordination between state military structures, scientific institutions, private businesses, and public institutions. Based on the analysis of the experience of leading countries (USA, Great Britain, Canada, NATO countries), models of organizing defense innovations are distinguished: centralized-coordination (DARPA model), decentralized («innovation hubs» model), and hybrid («defense startup accelerators» model). A comparative analysis of the functioning of innovation activity subjects in Ukraine was carried out: the Innovation Activity Department of the Armed Forces of Ukraine, the Innovation Development Accelerator of the Ministry of Defense, the Defense Innovation Office, the Brave1 cluster, and the VIP1 integration platform. Systemic problems have been identified: duplication of functions, blurred responsibility for results, insufficient level of digital integration, low capacity to scale successful innovative solutions from prototype to serial production. A conceptual model for optimizing the institutional architecture is proposed, which includes the creation of a single coordination center (Defense Innovation Agency modeled on DARPA), the introduction of a «single window» mechanism for innovators, the implementation of a management system based on key performance indicators (KPIs) for all innovation activity subjects, and mandatory validation of innovative solutions in conditions close to combat (the

ISSN 3041-1572 Online

concept of the «Iron Polygon» as an institution). Practical recommendations are developed for amending regulatory legal acts, in particular the Temporary Regulation on Innovative Activities in the Armed Forces of Ukraine, regarding the clear delineation of powers of subjects and the creation of legislative conditions for «regulatory sandboxes» - special testing regimes for defense innovations without unnecessary bureaucratic barriers.

Keywords: innovative activity, defense sphere, institutional architecture, public administration, armament and military equipment, DARPA, innovative projects, national security.

Постановка проблеми. Досвід війни росії проти України (2014 - дотепер) переконливо доводить, що ефективність ведення бойових дій напряму залежить від здатності держави швидко створювати, випробовувати та масштабувати інноваційні зразки озброєння та військової техніки (ОВТ). Безпілотні літальні апарати різних типів, роботизовані платформи, системи радіоелектронної боротьби, засоби кіберзахисту - це далеко не повний перелік технологій, які змінили тактику та стратегію сучасної війни. Як зазначається у звіті за оперативним завданням «Шлях» (ДНДІ ВС ОВТ, 2024), вирішальним фактором перемоги має стати не один винахід, а поєднання всіх наявних технічних рішень, інтегрованих у єдину систему обороноздатності [1, с. 9].

Однак створення сприятливих умов для інновацій потребує не лише фінансування та технічної бази, а насамперед - налагодженої інституційної архітектури державного управління, яка б забезпечувала безперервний цикл «ідея - розробка - випробування - впровадження - масштабування – експлуатація». Вітчизняна система інноваційної діяльності в оборонній сфері перебуває на стадії становлення. Як свідчить аналіз нормативних документів (Тимчасове положення про інноваційну діяльність у ЗС України, 2024; Тимчасовий порядок організації та проведення моніторингу, оцінювання та супроводження інноваційних проєктів, 2023), функціонує розгалужена система підсистем: управління, розробки, моніторингу та оцінювання, супроводження та підтримки, аналітичної підтримки, контролю ефективності [1, с. 53-61]. Однак практика виявила низку системних проблем: дублювання функцій між суб'єктами, розмитість відповідальності за кінцевий результат, низька спроможність до масштабування успішних прототипів, недостатня інтеграція з бюджетним процесом.

Проблема посилюється тим, що Україна не має історично сформованої традиції оборонних інновацій на кшталт американської DARPA чи британського Підрозділу інноваційних досліджень. Як зазначається у звіті «Шлях», «система інноваційної діяльності ЗС України формувалася та функціонує в умовах динамічних викликів, зумовлених воєнною агресією,

обмеженістю ресурсів і необхідністю швидкого реагування на оперативні потреби» [1, с. 84]. Це створює ризик «пожежного» реагування на поточні загрози на шкоду системному стратегічному плануванню інноваційного розвитку.

Отже, актуальним завданням є дослідження інституційної архітектури державного управління інноваційною діяльністю в оборонній сфері України, виявлення її проблемних елементів та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо вдосконалення на основі кращих світових практик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади інноваційного менеджменту в публічному секторі досліджували зарубіжні вчені: М. Мур (Moore, 1995) - концепцію «публічної цінності»; Дж. Брайсон (Bryson, 2004) - стратегічне планування в некомерційних організаціях; Ч. Ледбітер (Leadbeater, 1999) - модель «інновацій, що ґрунтуються на споживачах». Проблематику оборонних інновацій висвітлюють праці А. Маркусової (Markusova, 2023), В. Сміта (Smith, 2021) - щодо трансформації DARPA, Дж. Лінна (Lynn, 2022) - про створення оборонних інноваційних хабів у країнах НАТО.

В Україні окремі аспекти інноваційної діяльності в оборонній сфері розглядали О.М. Загорнюк (Загорнюк, 2021) - щодо правового регулювання оборонних закупівель інноваційної продукції; В.С. Куйбіда (Куйбіда, 2004) - загальні засади публічного управління; С.Ф. Ударцев (Ударцев, 2015; 2016) - теорія сильної держави в умовах кризи. Однак комплексного дослідження інституційної архітектури саме оборонних інновацій як цілісної системи державного управління в українській науці досі не проводилося. Звіти ДНДІ ВС ОВТ за оперативними завданнями «Шлях» (2024), «Трек-Н» (2025) та «Вимірювач - 2017», «Віртуал 18» (2018) містять багатий емпіричний матеріал та аналітичні узагальнення, які потребують подальшого осмислення в контексті теорії державного управління.

Мета статті - на основі аналізу вітчизняної нормативно-правової бази, практики функціонування суб'єктів інноваційної діяльності та досвіду провідних країн розробити науково обґрунтовану модель оптимізації інституційної архітектури державного управління інноваційною діяльністю в оборонній сфері України та визначити напрями внесення змін до чинного законодавства.

Виклад основного матеріалу

Інноваційна діяльність в Україні загалом регулюється низкою законів, прийнятих ще на початку 2000-х років: «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2011), «Про наукову та науково-технічну діяльність» (2015). Однак ці акти зорієнтовані переважно на цивільний сектор економіки й не враховують специфіки

оборонної сфери: закритість інформації, особливий режим випробувань, необхідність швидкого реагування на зміну бойової обстановки.

Безпосередньо інноваційну діяльність у Збройних Силах України регулюють відомчі нормативно-правові акти:

- Наказ Міністерства оборони України № 480 від 16.07.2024 «Про затвердження Положення про організацію наукової і науково-технічної діяльності в системі Міністерства оборони України»;
- Наказ Міністерства оборони України № 346 від 08.06.2023 «Питання Акселератора інноваційного розвитку Міністерства оборони України»;
- Тимчасове положення про інноваційну діяльність у Збройних Силах України (затверджене Головнокомандувачем ЗС України 15.03.2024);
- Рішення Головнокомандувача ЗС України «Про затвердження Тимчасового порядку організації та проведення моніторингу, оцінювання та супроводження інноваційних проєктів для потреб Збройних Сил України» (11.04.2023);
- Наказ Генерального штабу ЗС України № 137 від 14.12.2022 «Про затвердження Методик визначення пріоритетності науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт і оцінювання науково-технічного рівня перспективного проєкту» [1, с. 12-13].

Як слушно зазначається у звіті «Шлях», «у різних документів визначення деяких термінів мають відмінності», що свідчить про відсутність єдиної термінологічної бази. Наприклад, поняття «інноваційний продукт» та «інноваційна продукція» розрізняються ступенем впровадження (прийняття на озброєння та серійність), але чітких критеріїв переходу від статусу «продукт» до «продукція» законодавчо не визначено [1, с. 17]. Це створює простір для довільного тлумачення та затягування процесу впровадження.

Згідно з Тимчасовим положенням, система інноваційної діяльності у ЗС України складається з шести підсистем: управління інноваційною діяльністю; розробки інноваційних проєктів; моніторингу та оцінювання інноваційних проєктів; супроводження та підтримки інноваційних проєктів; аналітичної підтримки інноваційних проєктів; контролю ефективності інноваційної діяльності [1, с. 53-55].

На практиці ці підсистеми реалізуються через діяльність конкретних органів та інституцій:

Управління інноваційної діяльності ЗС України - основний суб'єкт, що формує пріоритетні напрями інноваційної діяльності, організовує взаємодію з розробниками, координує роботу інших суб'єктів. Однак, як випливає з аналізу схеми взаємодії (рис. 2.2 у звіті «Шлях»), заявник може подати свою пропозицію безпосередньо до Управління інноваційної діяльності або до Головного управління військового співробітництва Генерального штабу. Це

створює ризик «подвійного входу» та дублювання розгляду одних і тих самих проєктів [1, с. 58].

Акселератор інноваційного розвитку Міністерства оборони України - консультативно-дорадчий орган, створений у 2023 році для «прискорення розвитку інноваційних спроможностей». Його завдання - пошук сучасних зразків ОВТ, удосконалення механізмів забезпечення товарами оборонного призначення. Однак Акселератор не має власних бюджетних коштів для фінансування проєктів, що обмежує його можливості [1, с. 47-48].

Офіс оборонних інновацій Міністерства оборони України – консультативно-дорадчий орган, створений для «підвищення ефективності пошуку, розробки та впровадження інноваційних рішень». Його завдання: розробка системи пошуку, розробки та впровадження інновацій; підготовка пропозицій щодо формування доктрини для безпілотних (роботизованих) військ; розробка інноваційних рішень з впровадженням системи вивчення досвіду війни [1, с. 49-50].

Кластер Brave1 - це оборонний технологічний кластер, що об'єднує розробників, стартапи та військових фахівців. Його головна відмінність - спрямованість на грантову підтримку розробників. Фінансується державними та міжнародними інвестиціями. Станом на момент підготовки звіту «Шлях» (2024) кластер залучив понад 25 млн дол. США зовнішніх інвестицій [1, с. 89-90].

Інтеграційна платформа VIP1 (Verification of Innovative Projects) - сукупність баз даних інноваційної діяльності: база даних інноваційних проєктів; база даних експертного середовища; база потреб; база даних НДР (ДКР); база даних випробувань; база даних звернень громадян; банк ідей [1, с. 88-89].

Попри значну кількість суб'єктів, їх функціональне навантаження часто дублюється. Як зазначається у звіті «Шлях», «Акселератор інноваційного розвитку МО України» та «Офіс оборонних інновацій Міністерства оборони України» мають перетин функцій, а кластер Brave1 та платформа VIP1 частково збирають та опрацьовують одні й ті самі пропозиції, що призводить до нераціонального використання ресурсів [1, с. 90].

Аналіз досвіду провідних країн (США, Велика Британія, Канада, Австрія, Франція, країни НАТО) дає змогу виокремити три основні моделі організації інноваційної діяльності в оборонній сфері.

Централізовано-координаційна модель (модель DARPA). Агентство передових оборонних дослідницьких проєктів (Defense Advanced Research Projects Agency) створено в США для організації «проривних» досліджень. DARPA не має власних лабораторій, але ефективно розподіляє гранти та контракти між університетами, приватними компаніями, дослідницькими установами. Чисельність співробітників - близько 250 осіб, половина з яких -

адміністративний персонал. Ключові принципи: раціональне використання людського фактора (залучення найкращих «розумів»), унікальна «модель DARPA» (невелика організація, пласка неієрархічна структура, стабільне оновлення кадрів, самостійність, орієнтованість на високоризикові дослідження), розвинута система комунікацій з науково-дослідною спільнотою та промисловістю [1, с. 26-32].

Децентралізована модель (модель «інноваційних хабів»). У Канаді створено програму IDEaS (Innovation for Defence Excellence and Security), яка надає п'ять механізмів фінансування: конкурентні проєкти, інноваційні мережі, конкурси, пісочниці, тест-драйви. Концепція «пісочниці» передбачає створення спеціалізованого тестового майданчика, де розробники випробовують свої прототипи у взаємодії з військовими користувачами та експертами. Після завершення «пісочниці» учасник отримує детальний звіт із зауваженнями експертів [1, с. 36-39].

Гібридна модель (модель «оборонних стартап-акселераторів»). У Великій Британії створено Ініціативу інновацій в оборонній сфері, до якої входять Дорадчий комітет, Підрозділ інноваційних досліджень, Центр сприяння розвитку сектору безпеки і оборони та Фонд інновацій (бюджет - 800 млн фунтів стерлінгів на 10 років). Центр функціонує як інноваційний хаб, який пришвидшує впровадження ідей у практичні рішення [1, с. 39-41].

Для України найбільш прийнятною видається гібридна модель, яка поєднує централізоване стратегічне планування (визначення пріоритетних напрямів) з децентралізованим виконанням (через мережу хабів, «пісочниць» та інтеграційних платформ). Однак пряме копіювання зарубіжних моделей неможливе через специфіку українських умов (воєнний стан, обмеженість ресурсів, нерозвиненість венчурного ринку).

На основі узагальнення емпіричних даних (звіти ДНДІ ВС ОВТ, аналіз нормативно-правової бази) виокремлено такі системні проблеми:

Дублювання функцій та відсутність єдиного координаційного центру. У звіті «Шлях» прямо зазначається: «За останні 1,5 роки існування у ЗС України системи інноваційної діяльності було розглянуто, оцінено та здійснено супровід приблизно 1500 проєктів. Результати показують високу ефективність системи» [1, с. 89]. Однак ця ефективність досягається значною мірою завдяки ентузіазму окремих фахівців, а не завдяки налагодженій системній взаємодії. Між Управлінням інноваційної діяльності, Акселератором та Офісом оборонних інновацій відсутній чіткий розподіл завдань на рівні нормативного закріплення.

Розмитість відповідальності за результати впровадження. Оцінювання інноваційного проєкту відбувається за методикою, затвердженою Наказом Генерального штабу № 137 від 14.12.2022. Проєкт може отримати

високий, середній або низький науково-технічний рівень. Однак ніхто не несе відповідальності, якщо проєкт з високим рівнем так і не доходить до серійного виробництва. Система контролю ефективності інноваційної діяльності існує формально, але реальні механізми притягнення до відповідальності за «заморожування» перспективних розробок відсутні [1, с. 55].

Недостатній рівень цифрової інтеграції. Платформа VIP1 створена, однак не всі передбачені функції реалізовані. Зокрема, відсутня повноцінна база даних експертного середовища (не систематизовано інформацію про професійні знання та кваліфікацію експертів), база потреб (не містить деталізованої інформації про пріоритетність потреб) та банк ідей (не структуровано опис ідей для подальшого аналізу) [1, с. 88-89].

Низька спроможність до масштабування інновацій. Головна проблема українських оборонних інновацій - розрив між створенням прототипу та його серійним виробництвом. Brave1 успішно фінансує розробку прототипів, але перехід до державного оборонного замовлення потребує складних процедур, тривалих випробувань, що часто «вбиває» інновацію. Як зазначається у звіті «Трек-Н», проведення натурних експериментів з використанням ГНСС приймачів потребує «достатньо тривалих та плавних ділянок траєкторії», щоб отримати необхідну статистику [2, с. 94]. Так само й інноваційні проєкти потребують «плавних» бюрократичних процедур, які б не створювали додаткових бар'єрів.

Невідповідність стандартів НАТО. Якщо Україна прагне членства в НАТО, то система інноваційної діяльності має бути сумісною з аналогічними системами країн-членів Альянсу. Це передбачає впровадження STANAG 4107 («Взаємне прийняття системи урядового забезпечення якості») та AQAP-2110 («Вимоги НАТО щодо забезпечення якості проектування, розробки та виробництва») [1, с. 95-100]. Наразі цей процес перебуває на початковій стадії.

На основі проведеного аналізу пропонується трирівнева модель оптимізації інституційної архітектури державного управління інноваційною діяльністю в оборонній сфері України.

Рівень 1: Створення єдиного координаційного центру - Агентства оборонних інновацій. Пропонується створити центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом (за аналогією з DARPA), який би об'єднав функції Управління інноваційної діяльності, Акселератора та Офісу оборонних інновацій. Основні принципи діяльності Агентства:

- невелика чисельність (до 50 керівників проєктів + адміністративний персонал);
- робота на умовах строкових контрактів (3-5 років) для запобігання бюрократизації;

• самостійність у прийнятті рішень про фінансування проєктів у межах визначених бюджетних програм;

• орієнтація на «проривні», високоризикові технології;

• обов'язкова співпраця з кластером Brave1 (як оператором грантової підтримки) та платформою VIP1 (як інформаційною екосистемою).

Рівень 2: Запровадження механізму «єдиного вікна» для інноваторів. Інноватор (фізична або юридична особа) подає одну заявку через єдиний цифровий портал (на базі VIP1). Система автоматично визначає маршрут опрацювання: для грантової підтримки (до 500 тис. грн) - Brave1; для середніх проєктів (до 5 млн грн) - Агентство оборонних інновацій; для великих проєктів (понад 5 млн грн) - через державне оборонне замовлення з попереднім науково-технічним супроводженням. Це дозволить уникнути «блукання» заявки між різними суб'єктами.

Рівень 3: Валідація інноваційних рішень на «Залізному полігоні» як інституції. Концепцію «Залізного полігону» (веб-портал для подання заявок на випробування), яка нині реалізується в Україні, пропонується розширити до повноцінної інституції з фіксованим бюджетом, штатом експертів та інфраструктурою. За аналогією з канадською «пісочницею», «Залізний полігон» має надавати розробникам не лише доступ до полігонної бази, але й можливість тестування в умовах, максимально наближених до бойових, з отриманням оперативного зворотного зв'язку від військових експертів [1, с. 91-93].

Додатково пропонується внесення змін до чинного законодавства в частині запровадження «регулятивних пісочниць» для оборонних інновацій - спеціального правового режиму, який дозволяє тестувати інноваційні зразки ОВТ без отримання повного пакета дозвільних документів (за умови дотримання базових вимог безпеки). Термін такого тестування - до 6 місяців з можливістю продовження. Це дозволить значно прискорити цикл «прототип - дослідний зразок».

Висновки

Проведене дослідження дає підстави для таких висновків:

1. Інституційна архітектура державного управління інноваційною діяльністю в оборонній сфері України характеризується розгалуженістю суб'єктів (Управління інноваційної діяльності, Акселератор, Офіс оборонних інновацій, кластер Brave1, платформа VIP1) при недостатній координації між ними. Це створює ризики дублювання функцій, розмитості відповідальності та неефективного використання ресурсів.

2. Зарубіжний досвід (модель DARPA у США, модель інноваційних хабів у Канаді/Великій Британії) свідчить про доцільність створення єдиного координаційного центру з невеликою чисельністю, строковістю контрактів, самостійністю у прийнятті рішень та орієнтацією на високоризикові «проривні» технології.

3. Для подолання виявлених проблем пропонується:

- створити Агентство оборонних інновацій як центральний орган виконавчої влади зі спеціальним статусом;
- запровадити механізм «єдиного вікна» для інноваторів на базі інтеграційної платформи VIP1;
- трансформувати «Залізний полігон» з веб-порталу на повноцінну інституцію з фіксованим бюджетом та штатом експертів;
- внести зміни до Тимчасового положення про інноваційну діяльність у ЗС України в частині чіткого розмежування повноважень суб'єктів та запровадження «регулятивних пісочниць».

Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці конкретних механізмів фінансування Агентства оборонних інновацій (джерела, обсяги, процедури розподілу коштів), а також на створенні методики оцінки ефективності реалізації інноваційних проєктів на всіх стадіях життєвого циклу - від ідеї до утилізації.

Література

1. Розробка рекомендацій щодо удосконалення заходів супроводження інноваційних проєктів зразків озброєння та військової техніки на всіх стадіях їх життєвого циклу (шифр «Шлях») : звіт про оперативне завдання / Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки. Черкаси, 2024. 105 с.
2. Удосконалення методичного апарату використання апаратури споживачів глобальних навігаційних супутникових систем при проведенні випробувань озброєння та військової техніки (шифр «Трек-Н») : звіт про оперативне завдання / Державний науково-дослідний інститут випробувань і сертифікації озброєння та військової техніки. Черкаси, 2025. 121 с.
3. Bryson J.M. Strategic planning for public and nonprofit organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. 3rd ed. San Francisco: John Wiley & Sons, 2004. 430 p.
4. Markusova V. Defense Innovation in NATO Countries: Comparative Analysis. Journal of Strategic Studies. 2023. Vol. 46. No. 2. P. 245-268.
5. Куйбіда В.С. Адміністративно-правові засади публічного управління в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 320 с.

References

1. State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification. (2024). *Rozrobka rekomendatsiy shchodo udoskonalennya zakhodiv suprovodzhennya innovatsiynykh proyektiv zrazkiv ozbroyennya ta viyskovoyi tekhniky na vsikh stadiyakh yikh zhyttyevoho tsyklu (shyfr «Shlyakh»)* [Development of recommendations for improving the support measures for innovative projects of weapons and military equipment samples at all stages of their life cycle (code «Way»)]. Cherkasy. [in Ukrainian].
2. State Scientific Research Institute of Armament and Military Equipment Testing and Certification. (2025). *Udoskonalennya metodychnoho aparatu vykorystannya aparatury spozhyvachiv hlobalnykh navigatsiynykh suputnykovykh system pry provedenni vyprobuvan ozbroyennya ta viyskovoyi tekhniky (shyfr «Trek-N»)* [Improvement of the methodological apparatus for the use of consumer equipment of global navigation satellite systems during weapons and military equipment testing (code «Track-N»)]. Cherkasy. [in Ukrainian].

3. Bryson, J. M. (2004). *Strategic planning for public and nonprofit organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement* (3rd ed.). San Francisco: John Wiley & Sons.

4. Markusova, V. (2023). Defense Innovation in NATO Countries: Comparative Analysis. *Journal of Strategic Studies, 46*(2), 245-268.

5. Kuibida, V. S. (2004). *Administratyvno-pravovi zasady publichnoho upravlinnya v Ukrayini* [Administrative and Legal Foundations of Public Administration in Ukraine]. Kyiv: Yurinkom Inter. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351:331.101.262:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1333-1344

Бублій Максим Петрович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри економічної політики та менеджменту навчально-наукового інституту "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1060-6404

МІГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ПОСЛАБЛЕННЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ ТА ПОВ'ЯЗАНІ З НЕЮ УПРАВЛІНСЬКІ ВИКЛИКИ І РИЗИКИ

Анотація. У статті досліджено міграцію як один із ключових чинників послаблення людського капіталу України в умовах війни та охарактеризовано пов'язані з нею управлінські виклики і ризики. Обґрунтовано, що в сучасних українських умовах міграція не може розглядатися лише як демографічний або гуманітарний наслідок воєнних дій, оскільки її вплив поширюється на трудову сферу, систему освіти, науковий потенціал, соціальну структуру суспільства, регіональний розвиток і перспективи повоєнної відбудови. Визначено, що воєнна міграція зумовлює не лише кількісне скорочення населення, а й селективне послаблення якісного ядра людського капіталу через вибуття найбільш мобільних, освічених, професійно конкурентоспроможних і адаптивних груп. Показано, що тривалість війни, інституційна привабливість країн перебування, доступ до безпечнішого середовища, праці, освіти та соціального захисту підвищують ризик довгострокового закріплення українців за кордоном. Доведено, що основна проблема полягає не лише в масштабах міграційних потоків, а в недостатній інтегрованості державної політики у сферах безпеки, зайнятості, освіти, науки, соціального захисту, регіонального розвитку, житлового забезпечення та цифрової трансформації. Зроблено висновок, що ефективне публічне управління в цій сфері має ґрунтуватися на поєднанні політики мінімізації незворотних втрат людського капіталу, створення умов для добровільного повернення і реінтеграції громадян, а також підтримання сталого функціонального зв'язку з українцями за кордоном.

Обґрунтовано доцільність переходу до людиноцентричної моделі державної політики, у межах якої міграція розглядається не лише як джерело втрат, а і як складний процес, що за належного управлінського супроводу може бути частково трансформований у ресурс повоєнного відновлення України.

ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: міграція, людський капітал, війна, публічне управління, управлінські виклики, міграційні ризики, повоєнне відновлення, реінтеграція, тимчасовий захист, Україна.

Bublii Maksym PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of Department of Economic Policy and Management, Educational and Scientific Institute "Institute of Public Administration", V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1060-6404

MIGRATION AS A FACTOR IN THE WEAKENING OF UKRAINE'S HUMAN CAPITAL IN WARTIME AND THE ASSOCIATED GOVERNANCE CHALLENGES AND RISKS

Abstract. The article examines migration as one of the key factors weakening Ukraine's human capital under wartime conditions and characterizes the related governance challenges and risks. It is substantiated that, in the current Ukrainian context, migration cannot be viewed solely as a demographic or humanitarian consequence of military actions, since its impact extends to the labor sphere, the education system, scientific potential, the social structure of society, regional development, and the prospects for post-war reconstruction. It is determined that wartime migration causes not only a quantitative reduction in the population, but also a selective weakening of the qualitative core of human capital through the outflow of the most mobile, educated, professionally competitive, and adaptive groups. It is shown that the duration of the war, the institutional attractiveness of host countries, and access to a safer environment, employment, education, and social protection increase the risk of the long-term settlement of Ukrainians abroad. It is proved that the main problem lies not only in the scale of migration flows, but also in the insufficient integration of state policy in the areas of security, employment, education, science, social protection, regional development, housing provision, and digital transformation. It is concluded that effective public governance in this area should be based on a combination of policies aimed at minimizing irreversible human capital losses, creating conditions for the voluntary return and reintegration of citizens, and maintaining a stable functional connection with Ukrainians abroad. The expediency of shifting to a human-centered model of state policy is substantiated, within which migration is regarded not only as a source of losses, but also as a complex process that, with proper governance support, can be partially transformed into a resource for Ukraine's post-war recovery.

Keywords: migration, human capital, war, public governance, governance challenges, migration risks, post-war recovery, reintegration, temporary protection, Ukraine.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується одночасним впливом повномасштабної війни, демографічного виснаження, масової внутрішньої та зовнішньої міграції, руйнування соціальної інфраструктури, структурних змін ринку праці та зростання потреб у повоєнному відновленні. За таких обставин людський капітал набуває значення не лише економічного ресурсу, а стратегічної основи суспільної стійкості, інституційної спроможності держави, відтворення трудового потенціалу, функціонування систем освіти, науки, охорони здоров'я та результативності публічної політики загалом. Водночас у воєнних умовах його збереження і розвиток визначаються не лише масштабами прямих людських втрат чи інвестицій у соціальну сферу, а й здатністю держави управляти міграційними процесами, мінімізувати їх деструктивні наслідки, підтримувати зв'язок із громадянами за кордоном, створювати умови для повернення та забезпечувати реінтеграцію людського потенціалу у національний простір розвитку.

Сучасні міграційні процеси, спричинені війною, дедалі менше можуть розглядатися виключно як гуманітарна реакція населення на безпекову загрозу. Вони безпосередньо впливають на кількісні та якісні параметри людського капіталу, зумовлюючи скорочення економічно активного населення, посилення кадрового дефіциту, втрати освітнього, наукового та інноваційного потенціалу, деформацію вікової і професійно-кваліфікаційної структури суспільства, а також звуження ресурсної бази повоєнної відбудови. У цьому сенсі міграція постає не лише наслідком війни, а й самостійним чинником довготривалого послаблення людського капіталу держави. Разом із тим її вплив не є однозначним, оскільки поряд із ризиками втрат вона може відкривати можливості для набуття нових компетентностей, формування транснаціональних зв'язків, залучення зовнішнього досвіду та ресурсів. Саме тому для сфери публічного управління принципово важливим є не лише фіксування масштабів міграції, а й наукове осмислення її суперечливого впливу на людський капітал і визначення механізмів державного реагування.

Водночас в українських реаліях, попри наявність окремих рішень щодо підтримки внутрішньо переміщених осіб, соціального захисту, стимулювання зайнятості, цифровізації публічних сервісів, міжнародної взаємодії з біженцями війни та формування стратегій повернення, зберігається фрагментарність управлінського впливу, недостатня міжвідомча координація, обмежена узгодженість між безпековими, соціальними, освітніми, трудовими, регіональними та міграційними інструментами. Унаслідок цього виникає суперечність між об'єктивною потребою у цілісній системі публічного управління, здатній забезпечити збереження людського капіталу в умовах воєнної мобільності населення, та недостатнім рівнем наукового осмислення

ISSN 3041-1572 Online

структурних зв'язків між міграцією, відтворенням людського потенціалу, повоєнним відновленням і державними механізмами реагування. Недостатня визначеність управлінських пріоритетів у цій сфері, роз'єднаність інструментів повернення, реінтеграції, дистанційного залучення громадян за кордоном і підтримки внутрішньої мобільності знижують результативність державної політики щодо збереження людського капіталу. Це зумовлює актуальність дослідження міграції як чинника послаблення людського капіталу України в умовах війни, а також обґрунтування пов'язаних із нею управлінських викликів, ризиків і напрямів їх подолання в системі публічного управління.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика міграції як чинника послаблення людського капіталу України в умовах війни та пошуку результативних механізмів публічного управління у цій сфері посідає важливе місце в сучасних наукових дослідженнях. О. Малиновська [1] акцентує на амбівалентному впливі міграції, доводячи, що в умовах затяжної війни вона одночасно виступає викликом, джерелом і інструментом індивідуальної та суспільної стійкості, однак для країни походження супроводжується демографічними втратами, ризиком відтоку мізків і послабленням відтворювального потенціалу. В іншій праці О. Малиновська [3] звертає увагу на нестійкість режиму тимчасового захисту в Європі та ризик закріплення частини українців за кордоном. В. П. Антонюк [2] розглядає війну як чинник багатоформатних втрат людського капіталу, пов'язуючи їх із демографічним скороченням, руйнуванням соціальної інфраструктури, погіршенням здоров'я населення, зниженням зайнятості та ослабленням можливостей відтворення людського потенціалу.

У вітчизняному науковому дискурсі помітне місце посідають праці, у яких міграційні процеси пов'язуються з ресурсним потенціалом повоєнного відновлення. Т. Г. Васильців та співавтори [7] доводять, що міграційні втрати молоді ведуть до поглиблення демографічної кризи, послаблення інтелектуально-кадрового ресурсу держави та звуження можливостей відбудови. М. М. Пітюлич, Ю. Ю. Федак, М. В. Гембік, С. Б. Тирпак [8] аналізують міграційну мобільність в умовах війни як внутрішній і зовнішній процес, що потребує багаторівневої політики регулювання, адаптації та реміграції.

У зарубіжному науковому дискурсі увагу зосереджено на інституційних умовах інтеграції українських біженців, ризиках неповернення та втратах окремих сегментів людського капіталу. О. Токарюк [4] обґрунтовує, що тривала присутність значної кількості українців за кордоном становить загрозу для демографічної структури, економіки та відбудовчого потенціалу України. М. Шроотен [5] показує, що режим тимчасового захисту в ЄС створив для українців нові умови правової, соціальної та трудової інтеграції.

Г. де Рассенфосс, Т. Мурована та В.-Г. Ульбах [6] доводять, що міграційні втрати вже зачепили один із найбільш продуктивних сегментів людського капіталу – наукову спільноту. Попри наявність вагомого наукового доробку, недостатньо опрацьованою залишається саме публічно-управлінська інтерпретація міграції як чинника послаблення людського капіталу України в умовах війни. Саме ця обставина зумовила вибір теми статті.

Метою статті є дослідження міграції в умовах війни як чинника послаблення людського капіталу України та визначення пріоритетів публічного управління щодо мінімізації пов'язаних із нею ризиків.

Виклад основного матеріалу. Міграція населення в умовах війни постає не лише реакцією на безпосередню загрозу життю та безпеці, а й одним із ключових чинників трансформації кількісних і якісних параметрів людського капіталу держави. У сучасних українських умовах вона вже не може аналізуватися виключно як демографічний або соціальний феномен, оскільки її наслідки охоплюють трудову сферу, систему освіти, науковий потенціал, соціальну структуру, регіональний розвиток та перспективи повоєнної відбудови. О. Малиновська наголошує, що в умовах затяжної війни міграція має амбівалентний характер: з одного боку, вона породжує соціальні, економічні, культурні та політичні ризики, а з іншого – виконує захисну функцію, рятуючи людей від загрози життю та відкриваючи можливості для адаптації й подальшого розвитку [1, с. 79–80]. Саме ця подвійність вимагає від публічного управління не спрощеного трактування міграції як суто негативного явища, а більш складного підходу, за якого об'єктом державної політики стає не лише скорочення відпливу населення, а й управління наслідками мобільності, збереження зв'язку з громадянами за кордоном, формування умов для повернення та запобігання незворотним втратам людського капіталу.

Водночас воєнна міграція об'єктивно посилює ризики деградації демографічної та соціально-трудової основи людського капіталу. В. П. Антонюк підкреслює, що війна руйнує не тільки людські життя, а й житлову та соціальну інфраструктуру, економіку, можливості зайнятості, а також фінансові ресурси, необхідні для відтворення людського капіталу [2, с. 111]. Особливо важливим є її висновок про багатоформатність воєнних втрат: у площині підтримання життя і здоров'я йдеться про прямі фізичні втрати, поранення, поширення захворювань і психологічні травми; у площині відтворення людського капіталу через сім'ю – про руйнування родинних структур, зовнішню та внутрішню міграцію жінок і дітей, втрату матеріального середовища домогосподарств; у площині реалізації людського капіталу – про знищення робочих місць, безробіття, втрату доходів, самозайнятості та професійної кваліфікації [2, с. 111–112]. У зв'язку з цим міграцію доцільно

розглядати не ізольовано, а як складову ширшого процесу послаблення відтворювального потенціалу населення, коли переміщення людей поєднується зі зниженням народжуваності, погіршенням вікової структури, ослабленням інституцій соціалізації та професійного відтворення.

Особливо гостро проблема постає у зв'язку з тим, що масовий виїзд населення за кордон дедалі більше набуває рис не короткочасного, а потенційно тривалого явища. О. Малиновська, аналізуючи режим тимчасового захисту в Європейському Союзі, обґрунтовано доводить, що його тимчасовість не гарантує швидкого повернення, а завершення або зміна цього режиму можуть бути для мігрантів раптовими й спричинити або непідготовлене повернення, або тривале перебування у зміненому правовому статусі [3, с. 53–54]. Важливо й те, що, за висновком дослідниці, країни перебування, вирішуючи питання подальшої долі біженців війни, найімовірніше застосовуватимуть селективний підхід, залишаючи насамперед тих, хто успішно інтегрувався, не є соціальним тягарем і виступає додатковим ресурсом для розвитку [3, с. 54]. Це означає, що для України ключовим ризиком стає не лише сам факт тимчасового виїзду, а перспектива закріплення за кордоном найбільш активних, мобільних, освічених і професійно конкурентоспроможних груп населення. У такому разі йдеться вже не про просте зменшення чисельності населення, а про селективне ослаблення якісного ядра людського капіталу.

Сучасні аналітичні оцінки підтверджують тенденцію до поступового зниження готовності до повернення. У дослідженні O. Tokariuk зазначено, що майже 7 млн українців залишили країну після початку повномасштабного вторгнення, а частка тих, хто декларує намір повернутися, стійко зменшується; водночас значна частина дорослих, які виїхали, є високоосвіченими та кваліфікованими, а їх постійна втрата матиме глибокі негативні наслідки для демографії, економіки та повоєнної відбудови [4, p. 1–3]. Дослідниця також звертає увагу, що за найгіршим сценарієм за кордоном можуть залишитися до 3,3 млн українців, тоді як для відбудови країні потрібно близько 4,5 млн осіб [4, p. 2]. Отже, міграція стає не лише наслідком війни, а й чинником обмеження відновлювального ресурсу держави. У публічно-управлінському вимірі це означає, що стратегія повоєнного відновлення має бути тісно пов'язана зі стратегією повернення, реінтеграції та залучення людського капіталу до національного простору розвитку.

Інституційне середовище приймаючих країн також суттєво впливає на масштаби ризику неповернення. М. Шроотен показує, що запровадження ЄС Директиви про тимчасовий захист уперше в історії забезпечило українським біженцям негайний доступ до житла, праці, освіти та соціального забезпечення без тривалої процедури надання притулку, що принципово відрізняє український випадок від попередніх міграційних криз [5, p. 1–2]. Унаслідок

цього українські мігранти опинилися у значно сприятливішому інституційному середовищі, де безпека поєднується з правовою визначеністю та соціальною підтримкою. Саме тому втрата людського капіталу України зумовлюється не лише дією «виштовхувальних» факторів усередині країни, а й силою «притягувальних» факторів зовнішнього середовища. Чим довше триває війна, тим більше накопичується соціальний досвід життя, навчання, праці, доступу до послуг і включення в нові локальні спільноти за кордоном, що об'єктивно зменшує ймовірність швидкого й повного повернення.

Окремої уваги потребує селективний характер втрат людського капіталу. Найбільш уразливими до тривалого закріплення за кордоном виявляються не тільки жінки з дітьми, а й ті групи, які мають вищий рівень освіти, кваліфікації та адаптивності. Це особливо помітно на прикладі наукового середовища. За даними Г. де Рассенфосса, Т. Мурованої та В.-Г. Ульбаха, уже восени 2022 р. близько 18,5 % українських науковців залишили країну, причому серед них непропорційно високу частку становили найбільш дослідницьки активні вчені; водночас, за оцінкою авторів, Україна вже втратила приблизно 7 % своїх науковців як прямий наслідок війни [6, p. 1, 4, 7]. Цей висновок є принципово важливим для теми статті, оскільки він демонструє: міграційні втрати не розподіляються рівномірно, а часто зачіпають ті сегменти людського капіталу, що формують інтелектуальне, інноваційне та модернізаційне ядро держави. Тому управлінські виклики полягають не лише у зменшенні загального масштабу відпливу, а й у недопущенні незворотного ослаблення найбільш продуктивних професійних груп.

Значущим напрямом аналізу є також молодіжний вимір проблеми. У монографічному дослідженні Т. Г. Васильціва та співавторів доведено, що міграційні втрати молоді ведуть до поглиблення демографічної кризи, зменшення ресурсної спроможності країни до відбудови та послаблення якості людського потенціалу через виїзд найбільш креативного прошарку населення [7, с. 5–7]. Автори слушно наголошують, що йдеться не лише про кількісне скорочення молодих вікових груп, а й про «економічну девальвацію» інтелектуально-кадрового та трудового ресурсу [7, с. 5]. У цій площині міграція створює довготривалий розрив між освітньою системою України, яка продовжує формувати компетентності, та національним ринком праці, який дедалі більше втрачає носіїв цих компетентностей. Звідси постає стратегічний ризик: держава може вкладати ресурси у формування людського капіталу, але не отримувати належного суспільного й економічного ефекту від його реалізації всередині країни.

При цьому міграційні процеси не можуть бути зведені до одного зовнішнього виміру. М. М. Пітюлич, Ю. Ю. Федак, М. В. Гембік, С. Б. Тирпак підкреслюють, що міграційна мобільність в умовах війни реалізується у

внутрішньому та зовнішньому напрямах, а сама війна трансформує мотиви переміщення, висуваючи на перший план пошук безпеки, захищеності та стабільності не лише для себе, а й для членів сім'ї, насамперед дітей і батьків похилого віку [8, с. 103–104]. Це означає, що державна політика не може обмежуватися лише питаннями зовнішньої реемігрaції. Вона повинна включати повний цикл управління мобільністю: підтримку внутрішньо переміщених осіб, регіональну адаптацію, відновлення локальних ринків праці, забезпечення житлом, освітніми й медичними послугами, а також формування умов для поступового переходу від вимушеного переміщення до стійкої соціально-економічної інтеграції.

У цьому контексті публічне управління має виходити з того, що послаблення людського капіталу є наслідком не лише безпосереднього виїзду, а й ширшої соціальної вразливості населення. Т. Г. Васильців, О. П. Мульська, Р. Л. Лупак, В. Я. Бідак обґрунтовують, що війна загострила проблеми безробіття, втрати доходів, нерівності, міграції бізнесу, регіональних диспропорцій і неоптимальної структури механізмів підтримки релокованого та місцевого бізнесу, що прямо впливає на можливості збереження людського капіталу [9, с. 43–44]. Тому міграція є одночасно і наслідком, і прискорювачем соціальної вразливості. Чим слабшим є середовище праці, доходів, соціального захисту й базових сервісів, тим більш імовірним стає тривале вибуття населення з національного простору розвитку. Саме тому політика утримання людського капіталу повинна бути не карально-обмежувальною, а середовищно-стимулюючою.

Перспективним є підхід, за якого управлінське реагування спрямовується не лише на мінімізацію втрат, а й на використання потенціалу міграції для відновлення. О. Малиновська переконливо доводить, що міграційна політика в умовах війни має бути спрямована не тільки на зниження ризиків, а й на використання потенціалу міграції як ресурсу відновлення та сталого розвитку, включаючи створення умов для повернення, розв'язання проблем внутрішньо переміщених осіб і зміцнення зв'язків з українцями за кордоном [1, с. 80]. Подібної логіки дотримується й О. Токарюк, яка пропонує людиноцентричний підхід до політики повернення: не тиск, а формування реальних умов для репатріації через житло, роботу, дистанційну участь у діяльності українських інституцій, визнання кваліфікацій, цифрові й фізичні простори взаємодії, розвиток механізмів економічної участі діаспори, включно з інвестиціями та спільними проєктами [4, p. 2–4]. Це дає підстави стверджувати, що сучасна державна політика має перейти від логіки обліку втрат до логіки стратегічного управління міграційним потенціалом.

Не менш важливим є зв'язок між відновленням людського капіталу та цифровою трансформацією. О. Новікова, Ю. Залознова, Н. Азьмук підкрес-

люють, що війна унеможливила збалансоване відтворення людського капіталу, оскільки людські втрати супроводжуються поглибленням гендерних, вікових, освітніх і професійних дисбалансів, ускладненням інвестування в здоров'я та освіту, а також недовикористанням інноваційного й креативного потенціалу населення [10, p. 400–401]. Водночас авторки обґрунтовують доцільність стратегії повоєнного відновлення людського капіталу з урахуванням переваг цифровізації [10, p. 400]. Для теми статті це означає, що цифровий вимір має розглядатися не як технічний додаток, а як інструмент збереження зв'язку з громадянами за кордоном, організації дистанційної праці, навчання, професійної інтеграції, а також як засіб зниження ризику остаточного розриву між державою та її людським капіталом.

Таким чином, міграція в умовах війни формує складний комплекс взаємопов'язаних викликів для системи публічного управління. Йдеться про демографічне виснаження, селективний відтік кваліфікованих кадрів, регіональні диспропорції, ослаблення ринку праці, втрати наукового й освітнього потенціалу, ризик закріплення українців у більш стабільних зовнішніх інституційних середовищах та зменшення внутрішнього ресурсу відбудови. Разом із тим проведений аналіз дає підстави стверджувати, що ключова проблема полягає не лише в масштабі міграції як такої, а в недостатній інтегрованості державної політики у сферах безпеки, зайнятості, освіти, соціального захисту, регіонального розвитку, міграції та цифрової трансформації. Саме тому ефективне державне управління розвитком людського капіталу в умовах війни має будуватися на поєднанні трьох взаємозалежних орієнтирів: мінімізації незворотних втрат, створення стимулів і середовища для повернення та реінтеграції, а також утримання функціонального зв'язку з тими громадянами, які тривалий час перебуватимуть за межами України [4, p. 2–4; 8, с. 103–104].

Висновки. Узагальнення проведеного дослідження дає підстави стверджувати, що міграція в умовах війни є не лише прямим наслідком безпекової кризи, а й одним із визначальних чинників послаблення людського капіталу України, оскільки впливає на його демографічну, освітню, професійно-кваліфікаційну, наукову та соціально-відтворювальну структуру. Її реальний деструктивний потенціал полягає не просто у вибутті частини населення за межі країни, а у порушенні механізмів відтворення людського потенціалу, звуженні внутрішнього ринку праці, посиленні кадрового дефіциту, ризику втрати інтелектуального ядра суспільства та обмеженні ресурсної бази повоєнного відновлення. За таких умов міграція постає не окремою соціально-демографічною проблемою, а комплексним викликом для системи публічного управління.

Водночас здійснений аналіз засвідчив, що одновимірне трактування міграції як абсолютної втрати є недостатнім. В умовах війни вона виконує й

захисну функцію, забезпечуючи фізичне збереження людей, а в окремих випадках створюючи передумови для набуття нових компетентностей, професійного досвіду, соціальних зв'язків і транснаціональних ресурсів. Проте за сучасних обставин саме ризикова складова переважає, оскільки тривалість війни, інституційна привабливість країн перебування, доступ до безпечнішого середовища, освіти, зайнятості та соціального захисту формують умови для довшого або постійного закріплення українців за кордоном. Найбільш уразливими в цьому сенсі є освічені, мобільні, адаптивні та професійно конкурентоспроможні групи населення, тобто ті категорії, які мали б стати базою модернізації, відбудови та довгострокового розвитку держави.

Саме тому ключова проблема полягає не лише в інтенсивності міграційних потоків, а в недостатній інтегрованості державної відповіді на їх наслідки. Міграційна політика не може залишатися відокремленою від політики зайнятості, освіти, науки, соціального захисту, житлового забезпечення, регіонального розвитку та цифрової трансформації. Втрата людського капіталу відбувається не тільки там, де люди фізично залишають територію держави, а й там, де руйнується середовище їхньої самореалізації, професійного розвитку, соціальної стабільності та життєвої перспективи. У зв'язку з цим у центрі державної політики має перебувати не декларативне стимулювання повернення, а формування реальних передумов, за яких життя, праця, навчання, підприємницька активність і професійне зростання в Україні будуть раціонально привабливими для її громадян.

Звідси випливає необхідність переходу до людиноцентричної моделі публічного управління, зорієнтованої на збереження українського людського капіталу в національній орбіті незалежно від фізичного місця перебування його носіїв. Такий підхід передбачає одночасне створення безпекових, соціально-економічних і інституційних умов для добровільного повернення, реінтеграції та професійної реалізації громадян, а також підтримання сталого функціонального зв'язку з українцями за кордоном через інструменти дистанційної зайнятості, освітньої, наукової, інвестиційної та цифрової взаємодії. За такого розуміння міграція перестає бути виключно каналом втрати і може частково трансформуватися у ресурс майбутнього відновлення.

Отже, міграція в умовах війни має розглядатися як один із центральних викликів державному управлінню розвитком людського капіталу України. Від того, наскільки цілісно та послідовно держава зможе поєднати політику збереження, повернення, реінтеграції та довгострокового залучення українців до національного розвитку, залежатиме не лише масштаб демографічних і кадрових втрат, а й спроможність України до повоєнної відбудови, суспільної стійкості та стратегічної модернізації.

Література

1. Малиновська О. Міграція як виклик, джерело та інструмент індивідуальної та суспільної стійкості. Демографія та соціальна економіка. 2025. № 4 (62). С. 79–96. DOI: https://doi.org/10.15407/dse2025.04.079.

2. Антонюк В. П. Ризики і втрати людського капіталу внаслідок війни. Економічний вісник Донбасу. 2022. № 1 (67). С. 110–116. DOI: [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-110-116](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1%2867%29-110-116).

3. Малиновська О. Наскільки тимчасовим є тимчасовий захист: приклад вимушених мігрантів з колишньої Югославії. Демографія та соціальна економіка. 2023. № 1 (51). С. 53–72. DOI: https://doi.org/10.15407/dse2023.01.053.

4. Tokariuk O. Ukraine's Fight for Its People: Strategies for Refugee and Diaspora Engagement. London: Chatham House, 2025. 29 p.

5. Schrooten M. Navigating Displacement: The Ukrainian Refugee Crisis in Europe. Global Networks. 2025. Vol. 25. Article e70006. DOI: https://doi.org/10.1111/glob.70006.

6. de Rassenfosse G., Murovana T., Uhlbach W.-H. The Effects of War on Ukrainian Research. Humanities and Social Sciences Communications. 2023. Vol. 10. Article 856. DOI: https://doi.org/10.1057/s41599-023-02346-x.

7. Міграційні втрати молоді та ресурсний потенціал повоєнної відбудови України: моделювання взаємовпливів та інструментарій посилення резильєнтності: монографія / за ред. Т. Г. Васильціва. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2024. 350 с.

8. Пітюлич М. М., Федак Ю. Ю., Гембік М. В., Тирпак С. Б. Сучасні тенденції та підходи до регулювання міграційної мобільності населення в умовах війни. Регіональна економіка. 2024. № 2. С. 103–113. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-10.

9. Васильців Т. Г., Мульска О. П., Лупак Р. Л., Бідак В. Я. Збереження людського капіталу України в умовах війни (чинник соціальної вразливості населення): постановка проблеми. Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Економічні науки. 2022. № 67. С. 43–49.

10. Novikova O., Zaloznova Y., Azmuk N. Human Capital Recovery in Ukraine in the Post-War Period Using the Advantages of Digitalization. Journal of European Economy. 2022. Vol. 21. No. 4 (83). P. 399–419.

11. Цимбалюк І. О., Хомюк Н. Л., Зелінська О. З. Міграція робочої сили в Україні: виклики для управління та мотивації персоналу під час війни. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 54. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-66.

12. Напорчук Д. Демографічна ситуація в Україні в умовах воєнного конфлікту. Modeling the Development of the Economic Systems. 2024. № 1 (11). С. 235–241. DOI: https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-35.

References

1. Malynovska, O. (2025). Mihratsiya yak vyklyk, dzherelo ta instrument indyvidual′noyi ta suspil′noyi stiykosti [Migration as a challenge, source and instrument of individual and societal resilience]. Demohrafiya ta sotsial′na ekonomika – Demography and Social Economy, 4(62), 79–96. Retrieved from https://doi.org/10.15407/dse2025.04.079 [in Ukrainian].

2. Antonyuk, V.P. (2022). Ryzyky i vtraty lyuds′koho kapitalu vnaslidok viyny [Risks and losses of human capital as a result of war]. Ekonomichnyy visnyk Donbasu – Economic Herald of the Donbas, 1(67), 110–116. Retrieved from [https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1(67)-110-116](https://doi.org/10.12958/1817-3772-2022-1%2867%29-110-116) [in Ukrainian].

3. Malynovska, O. (2023). Naskil′ky tymchasovym ye tymchasovyy zakhyst: pryklad vymushenykh mihrantiv z kolyshn′oyi Yuhoslaviyi [How temporary is temporary protection: The example of forced migrants from the former Yugoslavia]. Demohrafiya ta sotsial′na ekonomika – Demography and Social Economy, 1(51), 53–72. Retrieved from https://doi.org/10.15407/dse2023.01.053 [in Ukrainian].

4. Tokariuk, O. (2025). Ukraine's Fight for Its People: Strategies for Refugee and Diaspora Engagement. London: Chatham House [in English].

5. Schrooten, M. (2025). Navigating Displacement: The Ukrainian Refugee Crisis in Europe. Global Networks, 25, Article e70006. Retrieved from https://doi.org/10.1111/glob.70006 [in English].

6. de Rassenfosse, G., Murovana, T. & Uhlbach, W.-H. (2023). The Effects of War on Ukrainian Research. Humanities and Social Sciences Communications, 10, Article 856. Retrieved from https://doi.org/10.1057/s41599-023-02346-x [in English].

7. Vasyltsiv, T.H. (Ed.). (2024). Mihratsiyni vtraty molodi ta resursnyy potentsial povoyennoyi vidbudovy Ukrayiny: modelyuvannya vzayemovplyviv ta instrumentariy posylennya rezyl′yentnosti [Migration losses of youth and the resource potential of Ukraine's post-war reconstruction: Modeling of mutual influences and tools for strengthening resilience]. Lviv: DU "Instytut rehional′nykh doslidzhen′ imeni M.I. Dolishn′oho NAN Ukrayiny" [in Ukrainian].

8. Pityulych, M.M., Fedak, Yu.Yu., Hembik, M.V. & Tyrpak, S.B. (2024). Suchasni tendentsiyi ta pidkhody do rehulyuvannya mihratsiynoyi mobil′nosti naselennya v umovakh viyny [Current trends and approaches to regulating migration mobility of the population under wartime conditions]. Rehional′na ekonomika – Regional Economy, 2, 103–113. Retrieved from https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-10 [in Ukrainian].

9. Vasyltsiv, T.H., Mulska, O.P., Lupak, R.L. & Bidak, V.Ya. (2022). Zberezhennya lyuds′koho kapitalu Ukrayiny v umovakh viyny (chynnyk sotsial′noyi vrazlyvosti naselennya): postanovka problemy [Preservation of Ukraine's human capital in conditions of war (factor of social vulnerability of the population): Statement of the problem]. Visnyk L′vivs′koho torhovel′no-ekonomichnoho universytetu. Ekonomichni nauky – Herald of Lviv University of Trade and Economics. Economic Sciences, 67, 43–49 [in Ukrainian].

10. Novikova, O., Zaloznova, Y. & Azmuk, N. (2022). Human Capital Recovery in Ukraine in the Post-War Period Using the Advantages of Digitalization. Journal of European Economy, 21(4), 399–419 [in English].

11. Tsymbaliuk, I.O., Khomiuk, N.L. & Zelinska, O.Z. (2023). Mihratsiya robochoyi syly v Ukrayini: vyklyky dlya upravlinnya ta motyvatsiyi personalu pid chas viyny [Workforce migration in Ukraine: Challenges for management and personnel motivation during times of war]. Ekonomika ta suspil′stvo – Economy and Society, 54. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-54-66 [in Ukrainian].

12. Naporchuk, D. (2024). Demohrafichna sytuatsiya v Ukrayini v umovakh voyennoho konfliktu [Demographic situation in Ukraine under conditions of military conflict]. Modeling the Development of the Economic Systems, 1(11), 235–241. Retrieved from https://doi.org/10.31891/mdes/2024-11-35 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.746.1:005.32:159.9(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1345-1356

Веретільник Віталій Вікторович кандидат педагогічних наук, доцент кафедри прикордонної служби, Національна академія ДПСУ імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-8061-5803

Боровський Віталій Степанович старший викладач кафедри прикордонної служби, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0008-5597-0617

ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ СИТУАТИВНОГО ЛІДЕРСТВА В УПРАВЛІННІ ПІДРОЗДІЛАМИ ОХОРОНИ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ

Анотація. У статті здійснено комплексне дослідження застосування концепції ситуативного лідерства в управлінні підрозділами охорони державного кордону. Актуальність теми зумовлена сучасними зростанням рівня загроз та необхідністю забезпечення високої ефективності оперативно-службової діяльності в сучасних умовах. У роботі розкрито теоретичні засади ситуативного лідерства як гнучкої управлінської концепції, що передбачає адаптацію стилю керівництва до рівня підготовленості, мотивації та психологічного стану особового складу, а також до специфіки завдань, що виконуються.

Проаналізовано особливості застосування ситуативного підходу в діяльності підрозділів охорони кордону, де управлінські рішення приймаються в умовах підвищеного ризику, дефіциту часу та інформаційної невизначеності. Обґрунтовано необхідність варіювання стилів лідерства – від директивного до делегуючого – залежно від оперативної обстановки та рівня професійної зрілості військовослужбовців. Визначено, що ефективність процесу управління значною мірою залежить від здатності керівника оперативно змінювати стиль керівництва, забезпечувати згуртованість колективу та підтримувати належний морально-психологічний клімат.

Особливу увагу приділено визначенню шляхів підвищення ефективності процесу управління на основі впровадження ситуативного лідерства. До них віднесено: розвиток лідерських компетентностей керівного складу, удосконалення системи професійної підготовки із застосуванням сучасних освітніх технологій, формування організаційної культури, орієнтованої на гнучкість та

довіру, а також упровадження механізмів оцінювання управлінської діяльності. Акцентовано на важливості інтеграції інформаційно-аналітичних технологій, які сприяють підвищенню обґрунтованості прийняття управлінських рішень.

Додатково встановлено, що ефективна реалізація принципів ситуативного лідерства безпосередньо пов'язана з рівнем сформованості управлінської культури в підрозділах, яка включає: здатність до міжособистісної взаємодії, відповідальність за прийняті рішення та орієнтацію на досягнення спільного результату. Визначено, що поєднання професійної компетентності керівника з високим рівнем адаптивності та гнучкості управлінських підходів сприяє підвищенню ефективності оперативно-службової діяльності та зміцненню організаційної стійкості підрозділів.

Зроблено висновок, що впровадження концепції ситуативного лідерства є необхідною умовою підвищення ефективності управління підрозділами охорони державного кордону, забезпечення їхньої організаційної стійкості та готовності до виконання завдань у сучасних умовах.

Ключові слова: ситуативне лідерство, управління особовим складом, прикордонна безпека, лідерські компетентності, стиль керівництва, оперативно-службова діяльність, організаційна ефективність, підрозділ охорони кордону.

Veretilnyk Vitalii Viktorovych PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Border Guard Service, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-8061-5803

Borovskyi Vitalii Stepanovych Senior Tutor of the Department of Border Guard Service, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0008-5597-0617

THE APPLICATION OF THE CONCEPT OF SITUATIONAL LEADERSHIP IN THE MANAGEMENT OF THE STATE BORDER GUARD UNITS

Abstract. This article provides a comprehensive study of the application of the concept of situational leadership in the management of state border guard units. The relevance of the topic arises from the current increase in threats and the need to ensure high efficiency in operational and service activities under modern conditions. The paper reveals the theoretical foundations of situational leadership as a flexible management concept, which involves adapting the leadership style to the level of

preparedness, motivation and psychological state of personnel, as well as to the specific nature of the tasks being performed.

This study analyses the specific features of applying a situational approach in the activities of border guard units, where managerial decisions are made under conditions of heightened risk, time constraints and information uncertainty. It demonstrates the need to vary leadership styles – from directive to delegative – depending on the operational situation and the level of professional maturity of the personnel. It has been determined that the effectiveness of the management process depends to a large extent on the manager's ability to adapt their leadership style promptly, ensure team cohesion and maintain an appropriate moral and psychological climate.

Particular attention has been paid to identifying ways of improving the effectiveness of the management process through the implementation of situational leadership. These include: developing the leadership competencies of management staff, improving the professional training system through the use of modern educational technologies, forming an organisational culture focused on flexibility and trust, and implementing mechanisms for evaluating management performance. Emphasis has been placed on the importance of integrating information and analytical technologies that contribute to making management decisions more reasonable.

It has also been found that the effective implementation of the principles of situational leadership is directly linked to the level of development of the management culture within departments, which includes: the ability to interact with others, accountability for decisions made, and a focus on achieving a common goal. It has been determined that combining a manager's professional competence with a high level of adaptability and flexibility in management approaches contributes to improving the effectiveness of operational and service activities and strengthening the organisational resilience of units.

It has been concluded that the implementation of the concept of situational leadership is a necessary condition for improving the effectiveness of the management of state border guard units, ensuring their organisational resilience and readiness to carry out tasks in the current environment.

Keywords: situational leadership, personnel management, border security, leadership competencies, leadership style, operational activities, organizational effectiveness, border guard unit.

Постановка проблеми. Триваюча збройна агресія російської федерації проти України, зростання інтенсивності диверсійно-розвідувальної діяльності, а також підвищена динаміка змін оперативної обстановки обумовлюють необхідність постійного вдосконалення підходів до управління

підрозділами. У цих умовах особливого значення набуває здатність керівного складу забезпечувати ефективну організацію оперативно-службової діяльності в умовах невизначеності, обмеженого часу та підвищеного ризику.

Актуальність дослідження зумовлена тим, що традиційні адміністративно-командні підходи до управління особовим складом не повною мірою відповідають сучасним вимогам. Жорстко регламентовані моделі керівництва часто не забезпечують необхідного рівня гнучкості та адаптивності, що є критично важливими в умовах швидкоплинних змін обстановки. Це зумовлює потребу у впровадженні нових управлінських підходів, серед яких особливе місце займає концепція ситуативного лідерства.

Разом з тим, у практиці діяльності органів охорони державного кордону спостерігається певна суперечність між зростаючими вимогами до лідерських якостей керівників і недостатнім рівнем їх підготовленості до гнучкого застосування різних стилів управління. Недостатня сформованість навичок адаптації стилю керівництва до конкретних умов діяльності, рівня підготовленості особового складу та характеру завдань негативно впливає на ефективність прийняття управлінських рішень.

Крім того, існує потреба у науковому обґрунтуванні механізмів практичного впровадження ситуативного лідерства в діяльність підрозділів охорони кордону. Наявні дослідження переважно мають загальнотеоретичний характер і не в повній мірі враховують специфіку оперативно-службової діяльності органів охорони державного кордону. Це обмежує можливості їх ефективного застосування у практичній площині.

Таким чином, проблема дослідження полягає у необхідності теоретичного обґрунтування та практичної адаптації концепції ситуативного лідерства до умов діяльності підрозділів охорони державного кордону з метою підвищення ефективності управління особовим складом і забезпечення належного рівня виконання завдань за призначенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика лідерства, зокрема в контексті ситуативного та військового управління, є предметом активних наукових досліджень у сучасній українській науковій думці. У роботі Філіппової В. Д. та Фролової М. Е. розкрито сутність ситуативного лідерства в публічному управлінні, акцентовано увагу на необхідності адаптації стилю керівництва до змінних умов діяльності та рівня підготовленості підлеглих [1]. Автори підкреслюють, що ефективність прийняття управлінських рішень значною мірою залежить від здатності керівника гнучко змінювати поведінкові моделі.

У дослідженні Усаченко О. О. проаналізовано теоретичні підходи до розуміння феномену військового лідерства, визначено його багатовимірність та поєднання управлінських і психологічних складових [2]. Автор наголошує

на важливості особистісного авторитету командира як основного чинника впливу на ефективність діяльності військових підрозділів.

Карпенко В. В. розглядає поняття лідерства у воєнно-науковому контексті, акцентуючи увагу на його ролі у формуванні бойової готовності та організаційної стійкості військових формувань [3]. У дослідженні підкреслюється значення системного підходу до розвитку лідерських якостей у процесі професійної підготовки офіцерів.

Ліпич Л. В. у своїй праці аналізує взаємозв'язок лідерства та корпоративної культури в системі публічного управління, зазначаючи, що ефективне лідерство неможливе без формування ціннісно-орієнтованого середовища в організації [4]. Автор підкреслює роль довіри, етичних норм та управлінської культури у забезпеченні результативності керівництва.

Рибчук О. В. та Ворощук О. В. досліджують мотиваційне лідерство у військових підрозділах, акцентуючи увагу на механізмах формування внутрішньої мотивації військовослужбовців та впливі керівника на їхню професійну активність [5]. У роботі доведено, що мотиваційна складова є ключовим елементом ефективного управління в умовах підвищеного ризику.

Алещенко В. І. та Осьодло В. І. розглядають військове лідерство в умовах всеохоплюючої оборони, підкреслюючи необхідність розвитку адаптивних управлінських моделей у відповідь на сучасні безпекові виклики [6]. Автори акцентують увагу на важливості інтеграції професійних, психологічних та організаційних компонентів лідерства.

Узагальнення результатів зазначених досліджень свідчить, що сучасна наукова думка приділяє значну увагу різним аспектам лідерства, однак питання практичного застосування концепції ситуативного лідерства саме в діяльності органів охорони державного кордону потребує подальшого поглибленого опрацювання.

Мета наукової статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та практичному аналізі застосування концепції ситуативного лідерства в управлінні підрозділами охорони державного кордону, а також у визначенні основних напрямів підвищення ефективності управлінської діяльності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії управління особливе місце посідає концепція ситуативного лідерства, яка розглядає ефективність керівництва як результат відповідності стилю управління конкретним умовам діяльності та характеристикам підлеглих. На відміну від класичних підходів, що орієнтуються на універсальні моделі поведінки керівника, ситуативне лідерство передбачає гнучкість, адаптивність і здатність керівника змінювати власний стиль залежно від обставин.

Концептуальні основи ситуативного лідерства ґрунтуються на фундаментальному положенні про відсутність універсального, однаково ефективного

стилю керівництва, який би був придатний для всіх без винятку управлінських ситуацій. Натомість ефективність управлінської діяльності визначається здатністю керівника адекватно оцінювати сукупність факторів, що впливають на виконання завдань, зокрема рівень професійної підготовленості підлеглих, їхню мотивацію, психологічну готовність до дій у складних умовах, а також характер і складність поставлених завдань, рівень ризиків і динаміку оперативної обстановки. У цьому контексті важливого значення набуває здатність керівника гнучко поєднувати та трансформувати різні стилі управління – від жорстко директивного до максимально делегуючого – залежно від конкретної ситуації, що виникає в процесі оперативно-службової діяльності.

У межах ситуативного підходу особлива увага приділяється взаємозв'язку між рівнем професійної зрілості підлеглих, що включає їхню компетентність, досвід, самостійність і відповідальність та обраним стилем лідерства. Вважається, що ефективне управління можливе лише за умови точного діагностування рівня готовності особового складу до виконання завдань. Так, у випадках, коли підлеглі характеризуються низьким рівнем підготовленості або недостатнім досвідом виконання специфічних завдань, найбільш ефективним є директивний стиль управління, який передбачає чітке формулювання завдань, детальне інструктування та жорсткий контроль за процесом їх виконання. Це дозволяє мінімізувати ризики виникнення помилок і забезпечити належний рівень виконання службових обов'язків. Натомість у ситуаціях, коли особовий склад має високий рівень професійної зрілості, значний практичний досвід та достатній рівень внутрішньої мотивації, доцільним є застосування делегуючого стилю, що передбачає передачу частини повноважень, надання більшої автономії у прийнятті рішень та стимулювання ініціативності підлеглих.

Для військово-правоохоронної сфери, і зокрема для органів охорони державного кордону, концепція ситуативного лідерства має особливе теоретичне і практичне значення. Це зумовлено специфікою оперативно-службової діяльності, яка характеризується високою динамікою змін оперативної обстановки, наявністю постійних і потенційних загроз, обмеженим часом на прийняття рішень, а також високим рівнем відповідальності за їх наслідки. У таких умовах керівник повинен не лише володіти низкою управлінських стилів, але й бути здатним оперативно, іноді миттєво, визначати найбільш доцільний із них відповідно до конкретної ситуації, зберігаючи при цьому ефективність управління та керованість підрозділу. Додатково важливим є уміння прогнозувати розвиток обстановки та завчасно коригувати стиль керівництва відповідно до очікуваних змін.

Важливою складовою теоретичних засад ситуативного лідерства є інтеграція управлінських, організаційних і психологічних аспектів діяльності керівника. Це передбачає не лише формальне здійснення управлінських функцій, але й глибоке розуміння людського фактору, що включає здатність до ефективної комунікації, врахування індивідуально-психологічних особливостей підлеглих, управління їхньою мотивацією, а також формування та підтримання сприятливого морально-психологічного клімату в колективі. Особливого значення набуває уміння керівника підтримувати баланс між вимогливістю та підтримкою, що дозволяє одночасно забезпечувати підтримання належного рівня військової дисципліни та сприяти розвитку ініціативності особового складу. Саме комплексне поєднання цих чинників створює умови для максимальної адаптивності управлінського впливу та значного підвищення ефективності діяльності підрозділу в цілому.

Таким чином, концепція ситуативного лідерства виступає як важлива теоретико-методологічна основа побудови сучасної системи управління підрозділами. Вона орієнтована на забезпечення гнучкого реагування на зміни оперативної обстановки, раціональне використання потенціалу особового складу, підвищення рівня їхньої професійної підготовленості та досягнення високих результатів оперативно-службової діяльності в умовах складного та нестабільного безпекового середовища.

Застосування концепції ситуативного лідерства в управлінні підрозділами охорони державного кордону має виражену специфіку, що зумовлена характером оперативно-службової діяльності, високим рівнем відповідальності та необхідністю функціонування в умовах постійної зміни оперативної обстановки. На відміну від цивільних організацій, підрозділи охорони кордону діють у середовищі підвищеного ризику, де будь-яке управлінське рішення має безпосередній вплив на безпеку держави та життя особового складу. Це обумовлює потребу в гнучкому та адаптивному підході до керівництва [7].

Однією із основних особливостей застосування ситуативного лідерства є необхідність урахування рівня професійної підготовки та психологічної готовності військовослужбовців. У підрозділах, де особовий склад має різний рівень досвіду, керівник повинен варіювати стиль управління: від більш директивного – для новопризначених або недостатньо підготовлених військовослужбовців, до делегуючого – для досвідчених фахівців, здатних самостійно приймати рішення в межах поставлених завдань. Такий підхід дозволяє забезпечити ефективне використання потенціалу кожного члена колективу.

Важливим аспектом є також адаптація стилю лідерства до характеру виконуваних завдань. У кризових ситуаціях, пов’язаних із загрозами прориву

державного кордону, протидією диверсійним групам чи реагуванням на нестандартні події, перевага надається жорсткішим, директивним формам управління, що забезпечують швидкість і чіткість виконання наказів. Натомість у плановій діяльності, під час підготовки персоналу чи виконання рутинних завдань, доцільним є застосування більш демократичних або партнерських стилів керівництва, що сприяють розвитку ініціативності та професійного зростання підлеглих [8].

Окремої уваги потребує вплив оперативної обстановки на вибір стилю лідерства. Умови підвищеної напруженості, обмеженого часу на прийняття рішень та інформаційної невизначеності вимагають від керівника здатності швидко оцінювати ситуацію та змінювати підходи до управління. У цьому контексті важливим є не лише володіння різними стилями лідерства, але й уміння своєчасно переходити від одного стилю до іншого без втрати керованості підрозділу.

Не менш значущим є урахування морально-психологічного стану особового складу. Умови служби на державному кордоні часто пов'язані з тривалими навантаженнями, стресом та обмеженими ресурсами, що впливає на ефективність виконання завдань. Керівник, який застосовує ситуативний підхід, має враховувати ці фактори, підтримувати підлеглих, своєчасно реагувати на зміни їхнього психологічного стану та створювати сприятливий клімат у колективі.

Таким чином, особливості застосування ситуативного лідерства в управлінні підрозділами охорони державного кордону полягають у необхідності постійної адаптації стилю керівництва до рівня підготовленості персоналу, характеру завдань та умов оперативної обстановки. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність управління, забезпечити злагодженість дій підрозділів та досягти високих результатів у виконанні завдань за призначенням.

Підвищення ефективності управління підрозділами охорони державного кордону на основі впровадження концепції ситуативного лідерства потребує комплексного підходу, що охоплює як розвиток індивідуальних якостей керівника, так і вдосконалення організаційних механізмів управління. У сучасних умовах важливим завданням є формування у керівного складу здатності гнучко реагувати на зміну оперативної обстановки, ефективно використовувати потенціал особового складу та забезпечувати досягнення поставлених цілей. Водночас важливо забезпечити узгодженість між стратегічними орієнтирами управління та повсякденною практикою керівництва підрозділами, що дозволяє підвищити загальний рівень організаційної ефективності.

Одним із пріоритетних напрямів є розвиток лідерських компетентностей керівників із урахуванням принципів ситуативного підходу. Це передбачає

формування навичок діагностики рівня підготовленості та мотивації підлеглих, уміння обирати адекватний стиль керівництва, а також здатності до швидкої адаптації управлінської поведінки залежно від конкретної ситуації. Особливого значення набуває розвиток аналітичного мислення, комунікативних здібностей та емоційного інтелекту, які забезпечують ефективну взаємодію в колективі. Крім того, важливо формувати у керівників здатність до саморефлексії, критичного аналізу власних управлінських дій та постійного професійного самовдосконалення, що є необхідною умовою ефективного застосування ситуативного лідерства.

Важливим напрямом є вдосконалення системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації офіцерського складу. Доцільним є впровадження сучасних освітніх технологій, зокрема тренінгів із моделювання управлінських ситуацій, рольових ігор, кейс-методів, що дозволяють відпрацьовувати навички застосування різних стилів лідерства в умовах, максимально наближених до реальної службово-бойової діяльності. Такий підхід сприяє формуванню практичних компетентностей і підвищенню готовності керівників до дій у складних та нестандартних ситуаціях. Додатково доцільно впроваджувати міждисциплінарні програми підготовки, які поєднують управлінські, психологічні та правові аспекти діяльності, що дозволяє сформувати цілісне бачення процесів керівництва.

Окрему увагу слід приділити розвитку організаційної культури, орієнтованої на підтримку гнучких управлінських підходів. Це передбачає створення умов для відкритої комунікації, заохочення ініціативності та відповідальності особового складу, а також формування довіри між керівником і підлеглими. У такому середовищі ситуативне лідерство реалізується найбільш ефективно, оскільки забезпечує баланс між контролем і самостійністю виконавців. Важливим є також формування атмосфери взаємної підтримки, що сприяє підвищенню рівня згуртованості колективу та зміцненню морально-психологічного стану особового складу [9].

Не менш важливим є упровадження механізмів оцінювання ефективності лідерської діяльності керівників. Це може включати використання комплексних критеріїв, що враховують результати оперативно-службової діяльності підрозділу, рівень військової дисципліни, морально-психологічний стан колективу та здатність до виконання завдань у складних умовах. Систематичний аналіз таких показників дозволяє виявляти сильні та слабкі сторони управлінської діяльності та своєчасно коригувати її. Додатково доцільно застосовувати інструменти зворотного зв'язку, у тому числі оцінювання керівників підлеглими, що сприяє більш об'єктивному визначенню ефективності їхньої діяльності та стимулює професійне зростання.

Крім того, важливим напрямом є інтеграція сучасних інформаційно-аналітичних технологій у процес управління. Використання цифрових інструмен-

ISSN 3041-1572 Online

тів для збору, обробки та аналізу інформації дозволяє підвищити якість прийняття управлінських рішень, забезпечити їхню обґрунтованість та оперативність. Це створює додаткові можливості для ефективного застосування ситуативного лідерства, оскільки керівник отримує доступ до актуальної інформації та може більш точно визначати доцільний стиль управління в кожній конкретній ситуації.

Таким чином, упровадження концепції ситуативного лідерства в управління підрозділами охорони державного кордону передбачає системний розвиток лідерських компетентностей, модернізацію підготовки керівного складу, удосконалення організаційної культури та використання сучасних управлінських інструментів. Реалізація цих напрямів сприятиме підвищенню ефективності процесу управління, зміцненню організаційної стійкості підрозділів та забезпеченню їхньої готовності до виконання завдань у сучасних умовах.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що ситуативне лідерство є ефективною управлінською концепцією, яка дозволяє забезпечити адаптивність та гнучкість керівництва підрозділами охорони державного кордону. Доведено, що ефективність управління значною мірою залежить від здатності керівника адекватно оцінювати оперативну обстановку, рівень підготовленості особового складу та обирати відповідний стиль лідерства.

З'ясовано, що застосування ситуативного підходу сприяє підвищенню рівня мотивації військовослужбовців, зміцненню стану військової дисципліни, покращенню морально-психологічного клімату в колективі та забезпеченню більш ефективного виконання завдань за призначенням. Обґрунтовано, що поєднання різних стилів керівництва залежно від обстановки дозволяє оптимізувати управлінський вплив та підвищити результативність діяльності підрозділів.

Визначено основні напрями підвищення ефективності управління на основі впровадження ситуативного лідерства, зокрема: розвиток лідерських компетентностей керівників, удосконалення системи професійної підготовки, формування гнучкої організаційної культури та впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій. Реалізація цих напрямів сприяє зміцненню організаційної стійкості підрозділів та підвищенню їх готовності до дій в сучасних умовах.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з розробленням прикладних моделей упровадження ситуативного лідерства в діяльність органів охорони державного кордону, створенням методик оцінювання рівня лідерських компетентностей керівного складу, а також дослідженням впливу цифрових технологій на процеси управління в сучасних умовах. Окремої

уваги потребує вивчення психологічних аспектів адаптації керівників до умов високого стресу та невизначеності, а також розроблення ефективних програм підготовки та розвитку лідерського потенціалу в системі Державної прикордонної служби України.

Література:

1. Філіппова В. Д., Фролова М. Е. Ситуативне лідерство в публічному управлінні. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2023. № 4(87). С. 312–318. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.49

2. Усаченко О. О. Теоретичний аналіз феномену військового лідерства. Публічне урядування. 2022. № 5(33). С. 109–113. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5(33)-15

3. Карпенко В. В. Поняття лідерства у воєнно-наукових дослідженнях. Військова освіта. 2021. № 44. С. 91–99. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/91-99

4. Ліпич Л. В. Лідерство та корпоративна культура в публічному управлінні: теоретичні основи та прикладні підходи. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2025. № 38(66). С. 66–71. DOI: https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-38(66)-66-71

5. Рибчук О. В., Ворощук О. В. Мотиваційне лідерство у військових підрозділах. Вісник Національного університету оборони України. 2024. № 6(82). С. 118–124. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-118-124

6. Алещенко В. І., Осьодло В. І. Військове лідерство в умовах всеохоплюючої оборони. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ. 2024. № 1(80). С. 41–48. DOI: https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-1-80/41-48

7. Рябчич Я. О., Солод Ю. В. Феномен лідерства на керівних посадах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Психологія. 2025. № 1(21). С. 116–121. DOI: https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).16

8. Лях Ю. С. Лідерство в публічному управлінні: перспективи розвитку в Україні. Університетські наукові записки. 2022. № 87. С. 106–115. DOI: https://doi.org/10.37491/UNZ.87.8

9. Новік І. О., Антонова А. В. Сучасні виклики лідерства. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». 2020. № 2. С. 24–30. DOI: https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.2.24

References:

1. Filipova V. D., Frolova M. E. (2023). *Sytuatyvne liderstvo v publichnomu upravlinni [Situational leadership in public administration]*. Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu, No. 4(87), pp. 312–318. DOI: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2023.4.49 [in Ukrainian].

2. Usachenko O. O. (2022). *Teoretychnyi analiz fenomenu viiskovoho liderstva [Theoretical analysis of the phenomenon of military leadership]*. Publichne uriaduvannia, No. 5(33), pp. 109–113. DOI: https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5(33)-15 [in Ukrainian].

3. Karpenko V. V. (2021). *Poniattia liderstva u viienno-naukovykh doslidzhenniakh [The concept of leadership in military-scientific research]*. Viiskova osvita, No. 44, pp. 91–99. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-44/91-99 [in Ukrainian].

4. Lipych L. V. (2025). *Liderstvo ta korporatyvna kultura v publichnomu upravlinni: teoretychni osnovy ta prykladni pidkhody [Leadership and corporate culture in public administration: theoretical foundations and applied approaches]*. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”, No. 38(66), pp. 66–71. DOI: https://doi.org/10.25264/2311-5149-2025-38(66)-66-71 [in Ukrainian].

5. Rybchuk O. V., Voroshchuk O. V. (2024). *Motyvatsiine liderstvo u viiskovykh pidrozdilakh [Motivational leadership in military units]*. Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy, No. 6(82), pp. 118–124. DOI: https://doi.org/10.33099/2617-6858-2024-82-6-118-124 [in Ukrainian].

6. Aleshchenko V. I., Osiodlo V. I. (2024). *Viiskove liderstvo v umovakh vseokhopliuiuchoi oborony [Military leadership in conditions of comprehensive defense]*. Zbirnyk naukovykh prats TsVSD NUOU, No. 1(80), pp. 41–48. DOI: https://doi.org/10.33099/2304-2745/2024-1-80/41-48 [in Ukrainian].

7. Riabchych Ya. O., Solod Yu. V. (2025). *Fenomen liderstva na kerivnykh posadakh [The phenomenon of leadership in managerial positions]*. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Psykholohiia, No. 1(21), pp. 116–121. DOI: https://doi.org/10.17721/BPSY.2025.1(21).16 [in Ukrainian].

8. Liakh Yu. S. (2022). *Liderstvo v publichnomu upravlinni: perspektyvy rozvytku v Ukraini [Leadership in public administration: development prospects in Ukraine]*. Universytetski naukovi zapysky, No. 87, pp. 106–115. DOI: https://doi.org/10.37491/UNZ.87.8 [in Ukrainian].

9. Novik I. O., Antonova A. V. (2020). *Suchasni vyklyky liderstva [Modern challenges of leadership]*. Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu “KhPI”, No. 2, pp. 24–30. DOI: https://doi.org/10.20998/2519-4461.2020.2.24 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 077.5(477.83):338.487]“36”

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1357-1366

Вільчинський Андрій Олександрович аспірант кафедри журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0006-1361-8741

ФЕСТИВАЛЬНИЙ ТУРИЗМ ЯК МАРКЕР ТУРИСТИЧНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ ЛЬВОВА ТА ЙОГО ВИСВІТЛЕННЯ У МІСЦЕВИХ ОНЛАЙН-ВИДАННЯХ

Анотація. Стаття присвячена аналізу взаємозв’язків журналістики і туризму, а саме ролі онлайн-видань у популяризації фестивального туризму в умовах кризових ситуацій, характеристиці тенденцій його розвитку під час пандемій та у воєнний період. Місто Львів здавна відоме своїми фестивалями і постійно підтримує традицію їхнього проведення. Метою статті було проаналізувати особливості висвітлення фестивальних заходів у львівських онлайн-виданнях, встановивши, як інтернет-медіа впливають на розвиток фестивального туризму в регіоні. Матеріалом дослідження послужили публікації в інтернет-виданнях «Lviv.travel», «Lviv.Media», «Zaxid.net», «PostEat», «Детектор медіа», «ІА Король Данило» та інших. Увагу було закцентовано на висвітленні передусім таких популярних фестивалів, як «BookForum Lviv», «Свято сиру і вина», «Фестиваль кави». Проведене дослідження засвідчило великий вплив фестивального туризму на формування культурної комунікації Львова. Доведено, що фестивалі сприяють напливу туристів, роблять місто більш конкурентноспроможним на ринку туристичних послуг. З’ясовано, що висвітлення фестивальних заходів у місцевих інтернет-виданнях відбувається в декількох форматах – через публікації анонсів, рекламних оголошень, програм фестивалів та інших матеріалів різних журналістських жанрів, що дало підстави медіасупровід будь-якого фестивалю розглядати як органічну складову самого фестивального дійства. Підтверджено, що онлайн-видання не лише подають інформацію про заходи, а й надають можливості для цифрового маркетингу, спрямовуючи туристичні потоки в потрібне русло, підтримуючи позитивний образ Львова як туристичного та фестивального центру України. Збільшення кількості фестивальних проєктів у майбутньому дозволило б залучити до туристичних подорожей мільйони туристів і мало б позитивний вплив на соціально-економічний розвиток країни в повоєнний період.

Ключові слова: онлайн-видання Львівщини, інтернет-медіа, публікація, фестивальний туризм, туристична галузь, медіасупровід.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Vilchynskyi Andriy Oleksandrovych postgraduate student of the Department of Journalism, Volodymyr Hnatyuk Ternopil National Pedagogical University, 46000, Ternopil, https://orcid.org/0009-0006-1361-8741

FESTIVAL TOURISM AS A MARKER OF THE TOURIST ATTRACTIVENESS OF LVIV AND ITS DISPLAY IN LOCAL ONLINE PUBLICATIONS

Abstract. The article is devoted to the analysis of the interrelationships of journalism and tourism, namely the role of online publications in the popularization of festival tourism in crisis situations, the characteristics of its development trends during pandemics and during wartime. The city of Lviv has long been known for its festivals and constantly supports the tradition of holding them. The aim of the article was to analyze the features of covering festival events in Lviv online publications, establishing how Internet media influence the development of festival tourism in the region. The research material was publications in the online publications "Lviv.travel", "Lviv.Media", "Zaxid.net", "PostEat", "Detector Media", "IA Korol Danylo" and others. Attention was focused primarily on the coverage of such popular festivals as "BookForum Lviv", "Cheese and Wine Festival", "Coffee Festival". The conducted research showed the great influence of festival tourism on the formation of cultural communication in Lviv. It has been proven that festivals 6contribute to the influx of tourists, making the city more competitive in the tourist services market. It has been found that the coverage of festival events in local online publications occurs in several formats – through the publication of announcements, advertisements, festival programs and other materials of various journalistic genres, which gave grounds to consider the media coverage of any festival as an organic component of the festival event itself. It has been confirmed that online publications not only provide information about events, but also provide opportunities for digital marketing, directing tourist flows in the right direction, supporting the positive image of Lviv as a tourist and festival center of Ukraine. An increase in the number of festival projects in the future would allow attracting millions of tourists to tourist trips and would have a positive impact on the socio-economic development of the country in the post-war period.

Keywords: online edition of Lviv region, internet media, publication, festival tourism, tourism industry, media support.

Постановка проблеми. Розвиток туристичної галузі в Україні неможливо уявити без фестивального туризму. Особливого поширення цей підвид подієвого туризму набув у Львові – найбільшому місті на заході України, відомому своїми туристичними традиціями. Тут, в останні десятиріччя перед

російсько-українською війною та повномасштабним вторгненням військ рф в Україну, щороку проводилося чимало фестивалів, які отримували резонанс і зацікавлення як в Україні, так і закордоном, з кожним роком охоплюючи все більше туристів. Так, велику популярність отримали фестиваль шоколаду, день кави, свято сиру та вина, день міста, фестиваль джазу, Новий рік, Різдво, свято пива, літературний фестиваль «Форум видавців», гастрономічний фестиваль «Львів на тарілці», свято пампуха та ін. Деякі з фестивалів, як-от день кави, свято сиру та вина, літературний фестиваль «Форум видавців», День міста Львова, «Винна миля» та ін., зважаючи на те, що Львівщина є тиловим регіоном, відбуваються і під час воєнного стану в державі. Перебіг таких фестивалів зазвичай широко висвітлюється в медіа, зокрема й в онлайн-виданнях Львівщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку фестивального туризму в Україні та відображення туристичної тематики в онлайн-виданнях стали предметом зацікавлення багатьох дослідників туристичної сфери. Так, О. Коваленко та В. Шейко аналізували особливості організації фестивального туризму загалом, А. Молодецький, А. Пташнік – значення фестивального туризму для розвитку міст та регіонів. М. Топорницька акцентувала на місці фестивального туризму у класифікаційній схемі масових видів туризму. Г. Вороніна досліджувала фестивальний туризм як новий напрям світового туризму, а Ю. Масюк, А. Красько – як новий напрям українського туризму. Ю. Грицку-Андрієш, Ж. Бучко з'ясовували значення фестивального туризму в системі рекреаційно-туристичної діяльності. Теорію і практику українського фестивального туризму також в різний спосіб студіювали М. Мальська, А. Грицишин, С. Білоус та ін. Вплив соціальних медіа на розвиток туристичних дестинацій в умовах цифровізації досліджувала Д. Фень, роль соціальних медіа та онлайн-платформ у формуванні туристичних потоків – Г. Тарасюк, К. Дарвіду, А. Климчук, Е. Сіскос, значення інтернет-комунікацій для туристичної діяльності – М. Грабар, Л. Давидова, А. Петрук та ін. Водночас висвітлення в онлайн-виданнях туристичної тематики загалом та фестивального туризму зокрема залишається малодослідженим, передусім на матеріалі, пов'язаному з конкретними регіонами, як-от Львівщина.

Мета статті полягає в тому, щоб проаналізувати особливості висвітлення фестивальних заходів у львівських онлайн-виданнях, встановивши, як інтернет-медіа впливають на розвиток фестивального туризму в регіоні.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи вплив фестивального туризму на формування культурної комунікації Львова, покликаної створити багатогранний та багатофункціональний туристичний простір, варто враховувати, що культурно-пізнавальні та розважальні форми туристичної діяльності,

або фестивальний туризм, часто стають основою зростання туристичних потоків. І хоча, на думку окремих дослідників, «фестивальний туризм в нашій державі до сьогодні не отримав широкого розвитку, оскільки в країні ще не сформувалися періодично повторювані та соціально значущі фестивалі, які залучають широкі маси вітчизняних та іноземних туристів» [1], а тим більше в умовах воєнного стану, та все ж фестивалі стають помітним явищем у сфері гостинності окремих тилових регіонів. Зокрема, у Львові «фестивалі створюють атмосферу емоційних контактів між людьми, сприяють реалізації потреб у міжособиснісному спілкуванні, передачі етноспадщини від старшого покоління до молоді. Фестивалі можуть виступати в ролі своєрідного брендингу території, ретрансляторами національної ідентичності, творчого розвитку, популяризатора місцевих національних традицій, що в кінцевому результаті сприяє напливу туристів, робить територію більш конкурентно-спроможною на ринку туристичних послуг…» [2].

Водночас, за нашими спостереженнями, «із кожним роком інтернет-видання стають все важливішим маркетинговим інструментом в індустрії подорожей, найбільш вирішальними в рекламі, залученні клієнтів та продажу послуг для готельного та туристичного бізнесу в умовах інформаційного суспільства…» [3]. Як зазначають науковці, вони виступають одним із ключових інструментів привернення уваги туристів, а «потенціал їхнього ефективного використання можна розглядати у якості драйверу стрімкого відновлення туристичних потоків після Перемоги над державою-агресором росією» [4].

Подібну думку висловлює і Ж. Бучко, зауважуючи, що процес переходу цивілізації до інформаційного суспільства значною мірою спричинив посилення форм самовираження та самоідентифікації через популяризацію національних матеріальних і нематеріальних цінностей за посередництва найрізноманітніших інтернет-платформ та інтернет-ресурсів, до яких належать і онлайн-видання [5].

Висвітлення фестивальних заходів в онлайн-виданнях відбувається в декількох форматах, а саме як публікація анонсів, рекламних оголошень, програм фестивалів та под., так і в матеріалах різних журналістських жанрів (замітка, репортаж, інтерв'ю, звіт, замальовка, огляд тощо) про перебіг фестивалів – від офіційних прес-релізів до пліток, чуток, сенсацій та скандалів з усього спектру подій, з ними пов'язаних. Медіасупровід будь-якого фестивалю можна розглядати і як органічну складову самого фестивального дійства. Ця особливість, зокрема, простежується при висвітленні в онлайн-виданнях таких відомих фестивальних дійств як «Свято сиру і вина» або «Львівський міжнародний BookForum (BookForum Lviv, або BFL)», що також відомий під своєю першою назвою (до 2018 року) як «Форум видавців».

Щодо «Форуму видавців», то вперше він відбувся в 1994 році у форматі книжкового ярмарку, від якого поступово відокремився і літературний фестиваль. Це найбільший український книжковий ярмарок та один із найбільш масових заходів подібного типу в Східній Європі, який щорічно відбувається у Львові.

Онлайн-видання починають писати про BookForum ще заздалегідь у форматі анонсів, як-от у «Lviv.Travel»: «Зокрема, свою продукцію представлять понад сотня видавництв, які привезуть різножанрові книжкові новинки – фентезі, нон-фікшн, антиутопії, детективи, ромкоми, горори тощо. Також відбудуться автограф-сесії та презентації. Спеціальний гість цьогорічного Форуму видавців – Джим Ловлесс, британський мотиваційний спікер та автор книги «Іди туди, де страшно. І матимеш те, про що мрієш»… Крім того, у Львівському палаці мистецтв, що на вул. Коперника, 17, працюватиме книжковий ярмарок, а також на локації продаватимуть вироби українських брендів й працюватиме фудкорт. Ціна вхідного квитка становить 200 грн, 20% відсотків від вартості перекажуть благодійному фонду «Повернись живим». Кожен відвідувач ярмарку отримає промокод на знижку від MEGOGO BOOK» [6].

У «Lviv.Media», повідомлення про BookForum також опублікували ще за тиждень до події, 28 вересня. Тут акцент зробили на гостях заходу, починаючи з лауреатки Нобелівської премії з літератури Ольги Токарчук, вже згадуваного Джима Ловлесса та цілого переліку як закордонних письменників, ілюстраторів, сценаристів і журналістів, так й українських, учасників та модераторів публічних дискусій.

Натомість інтернет-видання «lviv.kontramarka.ua» публікує матеріал у день відкриття форуму під заголовком: «Книжковий ярмарок «Форум видавців у Львові». Триденний квиток. Продаж квитків зупинено» – і підзаголовком: «Але ви можете ознайомитись з іншими подіями категорії «Виставки» натиснувши сюди…», повідомляючи найбільш свіжі подробиці із самого форуму, пропонуючи по суті своєрідний інформаційний онлайн-супровід події. Наприклад: «Запрошуємо на найочікуванішу літературну подію осені — книжковий ярмарок «Форуму видавців у Львові», який відбудеться 3-5 жовтня 2025 року традиційно у Львівському палаці мистецтв на вул. Коперника, 17. Все знову буде як колись: тисячі книжок, сотні книголюбів, сумки, наповнені новинками від видавців, кілометри автографів та безліч теплих зустрічей! Понад сотня видавництв готові потішити вас з нагоди відновлення улюбленого книжкового ярмарку «Форум видавців у Львові»... Це буде справжній читацький буум: детективи, фентезі, антиутопії, горори, non-fiction, ромкоми та багато іншого. Ви першими зможете придбати новинки від видавців. Обіцяємо – буде вкрай складно встояти!

Видавці уже хвилюються у передчутті ваших відгуків про їхні новинки. Письменники і письменниці, поети та поетки і всі-всі автори й авторки готуються до презентацій, автограф-сесій та зустрічей з вами. Але це ще не все! На вас чекає ярмарок брендів, фудкорт та інші навколо літературні атракції. Все, щоб налаштуватися на хвилю натхненної осені у Львові. Не пропустіть топову читацько-видавничу імпрезу! Гукайте рідних та друзів, купуйте квитки та до зустрічі на Коперника, 17! 100 гривень на знижку на сайті mbooks.com.ua із промокодом на квитку. (Діє на замовлення від 300 грн. Промокод дійсний з 6.10 до 31.12.2025 року включно). Ледь не забули найголовніше – 20% від вартості кожного квитка організатори ярмарку передадуть Благодійному фонду «Повернись живим». У разі оголошення повітряної тривоги просимо негайно пройти в укриття та залишитися там до оголошення відбою! Робота ярмарку відновиться через 30 хвилин після закінчення повітряної тривоги. Безкоштовний вхід: для військовослужбовців, дітей до 12 років та пенсіонерів» [7].

Загалом важко знайти львівське видання, яке б не публікувало матеріалів про BookForum. Це створює додаткові можливості як організаторам події, так і споживачам цієї інформації – відвідувачам, львів'янам та гостям міста. Матеріали інтернет-видання публікують і напередодні, і під час, і після завершення книжкового ярмарку та фестивалю, де висвітлюють різні аспекти, пов'язані з подією, від публікації програми заходів, перипетій самого Форуму до переліку фіналістів та переможців у різних конкурсах та номінаціях, які зазвичай супроводжують Book Forum. Наприклад, ось лише деякі з публікацій у львівських інтернет-виданнях про BookForum-2025: «Оголосили дату проведення фестивалю BookForum у 2025 році» («Читомо», 16.05.2025); «Lviv BookForum – 2025: програма» («Львівська Пошта», 23.09.2025); «Найцікавіше на BookForum. Програма заходів літературного фестивалю» («Zaxid.net», 25.09.2025); «Що буде на Книжковому фестивалі у Львові. Повна програма BookForum 3-5 жовтня» (27.09.2025), «Куди піти на BookForum 2025: 15 професійних подій» («Читомо», 30.09.2025); «У Львові стартував 32 BookForum Lviv» («Еспресо. Захід», 3.10.2025); «Тонни книг: у Львові розпочався триденний 32 BookForum» (3.10.2025), «Поліція розшукує викрадача картини Якутовича, яка зникла під час BookForum у Львові («Lviv.Media», 4.10.2025); «32 BookForum у Львові відвідало понад 50 тисяч гостей» («Детектор медіа», 7.10.2025) та ін.

Як приклад розглянемо повідомлення про подію, що відбулася, з того ж «Детектору медіа»: «Впродовж 3–5 жовтня у Львові пройшов 32-й Львівський міжнародний BookForum, який відвідали 51 300 гостей. Про це повідомляє BookForum. Цьогоріч книжковий ярмарок повернувся у повному обсязі вперше з 2021 року та зібрав понад 14 тисяч відвідувачів у Львівському палаці

мистецтв. Також відбулося понад 300 подій літературного фестивалю, до яких долучилися понад 20 тисяч відвідувачів на 23 локаціях у середмісті Львова, ще понад 17 тисяч – онлайн у світі. За три дні фестивалю вдалося зібрати 253 200 гривень, які організатори перекажуть у благодійний фонд «Повернись живим». Цьогоріч у книжковому ярмарку взяло участь 121 видавництво, 4 книгарні, 4 журнали, а також друкарня, поліграфія, настільні ігри, літературні спільноти Львова. Крім того, вперше долучився ярмарок брендів та вінтажу. У межах ініціативи «Книга на фронт» зібрали понад 250 книг для військових та ще 164 книги для дітей, які постраждали від війни. Крім того, понад 500 кг російськомовної літератури зібрали за три дні в межах ініціативи «Сільпо» «Книжковий русайклінг». Спеціальним гостем літературного фестивалю став британський письменник Джим Ловлесс» [8].

Окремі видання, як-от «Львів назавжди», що кваліфікує себе як «Інтернет-видання про небуденне життя міста» до 26 та 27 «Форумів видавців», які відбувалися 18-22 вересня 2019 і 16-27 вересня 2020 рр., відповідно, запровадило окрему рубрику «BookForum Lviv», присвячену винятково цим подіям. Під цією рубрикою видання публікувало матеріали з промовистими заголовками на кшталт: «Причетність у дії: усе, що потрібно знати про 26 BookForum», «Вже завтра стартує 27 BookForum: що важливо знати про фестиваль», «Форум видавців та PinchukArtCentre запрошують до читацької групи», «BookForum і онлайн видання про європейську культуру versopolis review представляють спеціальний український випуск», «Форум видавців» запрошує долучитися до онлайн-розмови «Одіозна дискусія: про захист репутації та обмеження свободи слова», «Читай малих – і вони стануть більшими! Як купити під час BookForum», «Хрещена мати панк-року стане почесною гостею 27 Львівського Міжнародного BookForum» та ін. Усього під цією рубрикою опубліковано 39 матеріалів переважно рекламного характеру.

Фестиваль «Свято сиру та вина», на відміну від «Форуму видавців», може проводитися і декілька разів на рік. І хоча серед локацій, де він відбувається, також є Львівський палац мистецтв, що на вул. Коперника та прилеглий дворик, який сусідить із палацом Потоцьких, але може бути і Парк культури та відпочинку ім. Б. Хмельницького. Висвітлення цього фестивалю також уже має більше ніж 15-річну історію. Під час його проведення на львів'ян та гостей міста чекають великий ярмарок крафтових сирів та вин з усієї України, де присутні як відомі уже виробники, так і новачки на цьому ринку, численні дегустації та сиро-винні лекторії із сомельє й експертами, а також музична сцена.

«Свято сиру і вина» теж широко висвітлюється в місцевих медіа. Наприклад, минулорічний фестиваль подавався як ювілейний (15 років) і супроводжувався, як і «Форум видавців», публікаціями анонсів, рекламних

оголошень, програми фестивалю тощо, представлених у різножанрових журналістських матеріалах. Це простежуємо у багатьох місцевих онлайн-виданнях, як-от: «Фестивалі, конференції та ярмарки вересня 2025» («PostEat», 4.09.2025); «Львів'ян запрошують на ювілейне свято сиру і вина» («Zaxid.net», 17.09.2025); «Свято сиру і вина у Львові 2025» («Lviv.Media», 18.09.2025); «Кути піти у Львові 20-21 вересня: сир, вино, космос і сміх» («ІА Король Данило», 19.09.2025) та ін. Про популярність фестивалю свідчить той факт, що його не скасували навіть під час пандемії коронавірусу ні у 2020-му, ні у 2021-му рр. Наприклад, ось як подає про це інформацію інтернет-видання: «Вголос»: «Як і в 2020-ому, масовий фестиваль у Львові таки відбудеться. Це при тому, що ще два тижні тому під час брифінгу через ковід-загострення ситуації міський голова Андрій Садовий наголошував на потребі міста відмовитися від усіх масових, тим паче, розважальних заходів… Як йдеться на сайті організаторів фестивалю, цього року очікують 20 тисяч гостей. Упродовж трьох днів на гостей чекає ярмарок, цікаве кіно просто неба, хороша музика, тематичні розваги, зона їжі й гігантський сирник. Вартість квитків від 100 до 250 гривень…» [2].

Традиційно широко висвітлюється в онлайн-виданнях і фестиваль кави – напою, який уже став своєрідним брендом міста Лева. Ось заголовки та підзаголовки матеріалів про цей фестиваль упродовж кількох років: «На каву до Львова: Як у місті Лева розпочався фестиваль кави» («Lviv.Media», 12.09.2019 р.), «Заради кави можна навіть прийти на роботу. Цікаві факти про культовий напій. 24 вересня у Львові стартує фестиваль кави» («HoReCa», 24.09.2021 р.); «У Львові відбудеться фестиваль кави, книг та вінтажу» («Еспресо. Захід», 10.09.2024 р.); «У Львові проведуть фестиваль кави: де та коли» («ШОТАМ», 24.04.2024 р.); «У Львові пройде сьомий «Coffe, Books & Vintage Festival»: що цікавого очікувати» («Львівська пошта», 26.09.2025 р.); «Фестиваль кави у Львові: аромат традицій та свіжих подій» («Eurofest», 16.02.2026) тощо.

Ці та інші публікації демонструють, що фестивальна тема є однією з провідних в інтернет-виданнях Львова щодо висвітлення туристичної галузі та сфери гостинності. Кожен фестиваль, а їх у місті проводиться десятки, отримує широке відображення в численних публікаціях, у тому числі й в онлайн-виданнях, і ця тенденція зберігається упродовж останніх років, незважаючи на пандемії та повномасштабне вторгнення росії в Україну і періодичні обстріли міста далекобійними дронами та ракетами.

Висновки. Проведене дослідження показало, що вплив фестивального туризму на формування культурної комунікації Львова досить значний. Адже фестивалі в ролі своєрідного брендингу Львова, що сприяє напливу туристів, роблять місто більш конкурентноспроможним на ринку туристичних послуг.

Про важливість фестивалів у туристичній галузі Львова свідчить той факт, що проведення деяких із них не відміняли навіть під час пандемії і тривають вони також і під час воєнного стану, як-от «Свято сиру і вина», «Фестиваль кави», «BookForum Lviv», День міста Львова та деякі інші. З'ясовано, що висвітлення фестивальних заходів у місцевих інтернет-виданнях відбувається в декількох форматах – через публікації анонсів, рекламних оголошень, програм фестивалів та под. та інших матеріалів різних журналістських жанрів, що дало підстави медіасупровід будь-якого фестивалю розглядати як органічну складову самого фестивального дійства. Підтверджено, що онлайн-видання не лише подають інформацію про заходи, а й надають можливості для цифрового маркетингу, спрямовуючи туристичні потоки в потрібне русло, підтримуючи позитивний образ Львова як туристичного та фестивального центру України.

Література:

1. Коваленко О.В., Шейко В.І. Фестивальний туризм: особливості та основні організації. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/11703/1/ Коваленко_Шейко_розділ%20моногр.pdf (дата звернення: 27.03.2026).

2. Головач О. Фестивалить пандемія. У Львові не скасували «Свято Сиру і Вина». URL: https://vgolos.ua/news/festivalit-pandemiya.-u-lvovi-ne-skasuvali-svyato-siru-i-vina_1409766.html (дата звернення: 4.04.2026 р.).

3. Вільчинський А. Інтернет-видання Львівщини як інструмент просування туристичних послуг у кризових ситуаціях. URL: file:///C:/Users/fox/Downloads/5422-pdf (дата звернення: 31.03.2026).

4. Степанець І.О., Гринюк Д.Ю., Савицька Н.С. Соціальні мережі як інструмент ефективної комунікації між стейкхолдерами туристичної індустрії в кризовий період. URL: file:///C:/Users/fox/Downloads/1807 (дата звернення: 2.03.2025).

5. Бучко Ж. Етнічний туризм: від пізнання етнорізноманіття до формування етнокультурного туристичного продукту. URL: https://kme.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/5_halyna-shchuka_et-al_monografiia-ua_elektronni-vydannia-2024.pdf (дата звернення: 6.04.2026).

6. 32 Міжнародний літературний фестиваль Lviv Book Forum триватиме з 3 по 5 жовтня. URL: https://lviv.travel/ua/events/bookforum-lviv?srsltid=AfmBOop9hBZo9cTb1iGZ3WafyYsdAHxFS5rRCMSJxsTfP3LLnpkkbm86 (дата звернення: 2.04.2026).

7. Книжковий ярмарок «Форум видавців у Львові». Триденний квиток. URL: https://lviv.kontramarka.ua/uk/knizkovij-armarok-forum-vidavciv-u-lvovi-109001.html (дата звернення 2.04.2026).

8. Горон Д. 32 BookForum у Львові відвідало понад 50 тисяч гостей. URL: https://detector.media/infospace/article/244702/2025-10-07-32-y-bookforum-u-lvovi-vidvidalo-ponad-50-tysyach-gostey/ (дата звернення: 2.04.2026 р.).

References:

1. Kovalenko, O.V., & Sheiko, V.I. (2024). Festyvalnyi turyzm: osoblyvosti ta osnovni orhanizatsii [Festival tourism: features and main organizations]. URL: https://repo.snau.edu.ua/bitstream/123456789/11703/1/ Kovalenko_Sheiko_rozdil%20monohr.pdf (data zvernennia: 27.03.2026) [in Ukrainian].

2. Holovach, O. (2021). Festyvalyt pandemiia. U Lvovi ne skasuvaly «Sviato Syru i Vyna» [The pandemic is a festival. The "Cheese and Wine Festival" in Lviv was not canceled]. URL: https://vgolos.ua/news/festivalit-pandemiya.-u-lvovi-ne-skasuvali-svyato-siru-i-vina_1409766.html (data zvernennia: 4.04.2026 r.) [in Ukrainian].

3. Vilchynskyi, A. (2025). Internet-vydannia Lvivshchyny yak instrument prosuvannia turystychnykh posluh u kryzovykh sytuatsiiakh [Online edition of Lviv region as a tool for promoting tourist services in crisis situations]. URL: file:///C:/Users/fox/Downloads/5422-pdf (data zvernennia: 31.03.2026) [in Ukrainian].

4. Stepanets, I.O., & Hryniuk, D.Yu., & Savytska, N.S. (2022). Sotsialni merezhi yak instrument efektyvnoi komunikatsii mizh steikkholderamy turystychnoi industrii v kryzovyi period [Social networks as a tool for effective communication between tourism industry stakeholders during a crisis]. URL: file:///C:/Users/fox/Downloads/1807 (data zvernennia: 2.03.2025) [in Ukrainian].

5. Buchko, Zh. (2025). Etnichnyi turyzm: vid piznannia etnoriznomanittia do formuvannia etnokulturnoho turystychnoho produktu [Ethnic tourism: from understanding ethnic diversity to forming an ethnocultural tourism product]. URL: https://kme.org.ua/wp-content/uploads/2025/03/5_halyna-shchuka_et-al_monografiia-ua_elektronni-vydannia-2024.pdf (data zvernennia: 6.04.2026) [in Ukrainian].

6. 32 Mizhnarodnyi literaturnyi festyval Lviv Book Forum tryvatyme z 3 po 5 zhovtnia [The Lviv Book Forum International Literary Festival will last from October 3 to 5]. URL: https://lviv.travel/ua/events/bookforum-lviv?srsltid=AfmBOop9hBZo9cTb1iGZ3WafyYsdAHxFS5rRCMSJxsTfP3LLnpkkbm86 (data zvernennia: 2.04.2026) [in Ukrainian].

7. Knyzhkovyi yarmarok «Forum vydavtsiv u Lvovi». Trydennyi kvytok [Book Fair "Publishers' Forum in Lviv". Three-day ticket]. URL: https://lviv.kontramarka.ua/uk/knizkovij-armarok-forum-vidavciv-u-lvovi-109001.html (data zvernennia 2.04.2026) [in Ukrainian].

8. Horon, D. (2025). 32 BookForum u Lvovi vidvidalo ponad 50 tysiach hostei [BookForum in Lviv was visited by over 50 thousand guests]. URL: https://detector.media/infospace/article/244702/2025-10-07-32-y-bookforum-u-lvovi-vidvidalo-ponad-50-tysyach-gostey/ (data zvernennia: 2.04.2026 r.) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35:005.95/.96:316.77

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1367-1377

Вольська Олена Михайлівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Херсонський національний технічний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-5047-4579

Мазур Геннадій Федорович доктор економічних наук, професор, професор кафедри управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5061-1817

ІНСТИТУЦІЙНО-КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ СПРОМОЖНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ВЗАЄМОДІЇ З ГРОМАДЯНСЬКИМ СУСПІЛЬСТВОМ

Анотація. У статті обґрунтовано інституційно-компетентнісний підхід до підготовки державних службовців у контексті забезпечення публічного діалогу як ключового механізму узгодження інтересів держави та громадянського суспільства. Актуальність дослідження зумовлена ускладненням управлінського середовища, зростанням ролі громадської участі та необхідністю підвищення спроможності публчних службовців діяти в умовах відкритого, багатосуб'єктного управління. Метою статті є теоретичне обґрунтування інституційно-компетентнісного підходу до підготовки публічних службовців та визначення напрямів модернізації системи їх професійного навчання з урахуванням потреб забезпечення публічного діалогу. Методичною основу дослідження становлять інституційний, компетентнісний та системний підходи, що дозволяють розглядати підготовку публічних службовців як інтегрований процес формування професійної спроможності в межах інституційного середовища публічного управління. Розкрито сутність інституційно-компетентнісного підходу як методичної основи модернізації системи підготовки, що забезпечує узгодження змісту професійного навчання з реальними управлінськими практиками. Виокремлено ключові складові підготовки публічних службовців до забезпечення публічного діалогу: інституційну, освітню, кадрову, цифрову та практичну, які в сукупності формують цілісну систему професійного розвитку. Обґрунтовано доцільність впровадження інноваційних методів навчання, зокрема ситуаційного моделювання, кейс-методу, тренінгів із фасилітації та використання цифрових освітніх платформ, що сприяють формуванню практичних навичок ведення публічного діалогу,

аналізу суспільних запитів та прийняття управлінських рішень в умовах багатосторонньої комунікації. Узагальнено, що модернізація системи підготовки публічних службовців на засадах інституційно-компетентнісного підходу є важливою умовою підвищення ефективності системи публічного управління та розвитку публічного діалогу. Такий підхід забезпечує формування цілісної професійної спроможності державних службовців, яка охоплює не лише рівень володіння професійними знаннями, а й здатність застосовувати їх у складних управлінських ситуаціях, пов'язаних із необхідністю узгодження інтересів різних соціальних груп та забезпечення відкритості управлінських процесів.

Ключові слова: публічний діалог, публічні службовці, професійні компетентності, громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, взаємодія, органи влади, публічне управління, державне управління, публічна служба, етичні норми, механізми, інструменти, реформування, результативність, ефективність, інституційна спроможність, децентралізація.

Volska Olena Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Local Self-Government, Kherson National Technical University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5047-4579

Mazur Hennadii Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management and Administration, PHEE «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-5061-1817

INSTITUTIONAL AND COMPETENCE-BASED APPROACH TO BUILDING THE CAPACITY OF PUBLIC SERVANTS IN INTERACTION WITH CIVIL SOCIETY

Abstract. The article substantiates the institutional and competence-based approach to the training of public servants in the context of ensuring public dialogue as a key mechanism for aligning the interests of the state and civil society. The relevance of the study is determined by the increasing complexity of the governance environment, the growing role of public participation, and the need to enhance the capacity of public servants to operate in conditions of open, multi-actor governance. The purpose of the article is to provide a theoretical justification of the institutional and competence-based approach to the training of public servants and to identify directions for modernizing their professional development system, taking into account the requirements of public dialogue. The methodological basis of the study includes institutional, competence-based, and systemic approaches, which make it

possible to consider the training of public servants as an integrated process of developing professional capacity within the institutional environment of public administration. The essence of the institutional and competence-based approach is revealed as a methodological foundation for modernizing the training system, ensuring alignment between the content of professional education and real governance practices. The key components of public servants' training for ensuring public dialogue are identified, including institutional, educational, human resource, digital, and practical components, which together form a comprehensive system of professional development. The expediency of introducing innovative learning methods is substantiated, including simulation-based learning, case studies, facilitation training, and the use of digital educational platforms. These methods contribute to the development of practical skills in conducting public dialogue, analyzing societal demands, and making managerial decisions in conditions of multi-stakeholder communication. It is concluded that the modernization of the public servants' training system based on the institutional and competence-based approach is an important prerequisite for improving the effectiveness of public administration and the development of public dialogue. This approach ensures the formation of a comprehensive professional capacity of public servants, which includes not only the level of professional knowledge but also the ability to apply it in complex governance situations related to balancing the interests of different social groups and ensuring the openness of governance processes.

Keywords: public dialogue, public servants, professional competencies, civil society, civil society organizations, interaction, public authorities, public administration, governance, public service, ethical standards, mechanisms, tools, reform, performance, efficiency, institutional capacity, decentralization

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку публічного управління в Україні посилюється роль громадянського суспільства як активного учасника процесів формування та реалізації публічної політики. Розширення можливостей громадської участі, впровадження консультаційних механізмів, цифрових інструментів залучення громадян та практик відкритого врядування зумовлюють необхідність підготовки публічних службовців до роботи в новому управлінському середовищі, яке характеризується багатосуб'єктністю, публічністю та постійним зворотним зв'язком. Існуюча система підготовки публічних службовців не повною мірою враховує зазначені трансформації. Професійне навчання здебільшого орієнтоване на засвоєння нормативно визначених процедур, тоді як сучасна практика публічного управління потребує сформованості здатності забезпечувати участь громадян, організовувати публічні обговорення, працювати з суспільними запитами та інтегрувати результати громадської участі у процес прийняття управлінських

ISSN 3041-1572 Online

рішень. Особливої актуальності набуває проблема розриву між розвитком інституцій громадської участі та рівнем підготовленості публічних службовців до їх практичного застосування. Наявні механізми залучення громадян створюють потенціал для підвищення якості публічної політики, однак ефективність їх використання залежить від професійної спроможності публічних службовців, яка формується недостатньо системно в межах існуючих підходів до навчання. Крім того, підготовка публічних службовців потребує подальшої інтеграції з інституційними механізмами публічного управління. За таких умов виникає необхідність переосмислення підходів до підготовки публічних службовців як системного процесу, спрямованого на формування здатності забезпечувати ефективну громадську участь у публічному управлінні. Інституційно-компетентнісний підхід дозволяє інтегрувати професійне навчання, кадрову політику та механізми залучення громадян у єдину систему формування спроможності публічних службовців. Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю розроблення сучасних підходів до підготовки публічних службовців, здатних забезпечувати результативну участь громадянського суспільства у процесах публічного управління.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання підготовки публічних службовців та формування їх професійної спроможності посідає важливе місце у сучасній науці публічного управління. У наукових дослідженнях наголошується, що ефективність функціонування системи публічної влади безпосередньо залежить від якості кадрового забезпечення, рівня професійного розвитку службовців та здатності адаптуватися до динамічних умов управлінського середовища [1-6].

У вітчизняній науковій літературі значна увага приділялася дослідженню професійної підготовки та розвитку державних службовців. Зокрема, у колективній праці за редакцією Ю. Ковбасюка, О. Оболенського та С. Серьогіна державна служба розглядалася як інституційно організована система, у межах якої підготовка кадрів мала відповідати функціональним завданням держави та суспільним потребам [1]. У межах цього підходу акцентувалася увага на необхідності формування професійної компетентності державних службовців як інтегрованої характеристики, що поєднує знання, практичні навички, управлінську культуру та відповідальність.

У зарубіжних дослідженнях підготовка публічних службовців розглядається у контексті трансформації моделей публічного управління. Зокрема, К. Худ обґрунтовує зміну вимог до професійних характеристик публічних службовців у зв'язку з розвитком нових управлінських підходів [4]. Дж. Денгардт та Р. Денгардт підкреслюють важливість орієнтації діяльності публічних службовців на суспільні інтереси, що зумовлює необхідність

відповідної підготовки та розвитку професійних компетентностей [5]. Водночас у дослідженнях Т. Боваирд акцентується увага на зростанні ролі участі громадян у публічному управлінні, що змінює зміст професійної діяльності публічних службовців і потребує нових підходів до їх підготовки [6].

Разом із тим аналіз наукових джерел свідчить, що існуючі дослідження здебільшого зосереджені на характеристиці професійних компетентностей публічних службовців або окремих аспектах їх професійного розвитку. При цьому варто зазначити, що недостатньо розробленим залишається питання системного поєднання підготовки публічних службовців із інституційними механізмами публічного управління. Зокрема, потребує подальшого наукового обґрунтування інтеграція компетентнісного підходу з організаційними, кадровими та управлінськими інструментами, що забезпечують формування спроможності публічних службовців діяти в умовах сучасних викликів.

Метою статті є розроблення теоретичних засад інституційно-компетентнісного підходу до підготовки публічних службовців, спрямованого на формування їх спроможності до забезпечення участі громадянського суспільства у процесах публічного управління та визначення напрямів модернізації системи професійного навчання.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системи публічного управління в нашій державі характеризуються посиленням ролі публічного діалогу як ключового механізму узгодження інтересів держави та громадянського суспільства. У цих умовах публічні службовці виступають не лише суб'єктами реалізації управлінських рішень, а й організаторами, модераторами та учасниками процесів публічного діалогу, спрямованого на формування збалансованої та суспільно орієнтованої публічної політики [7]. Зазначене зумовлює необхідність переосмислення підходів до підготовки публічних службовців, спрямованих на формування здатності до ведення публічного діалогу, врахування інтересів різних соціальних груп, роботи із суспільними запитами та забезпечення зворотного зв'язку у процесі прийняття управлінських рішень. У цьому контексті підготовка публічних службовців виходить за межі традиційного професійного навчання та набуває системного характеру, охоплюючи інституційні, організаційні та комунікативні аспекти їх діяльності.

У цьому контексті методичною основою модернізації системи підготовки виступає інституційно-компетентнісний підхід, який дозволяє інтегрувати формування професійних компетентностей із функціонуванням інституційного середовища публічного управління [8]. У межах цього підходу підготовка публічних службовців розглядається як складова єдиної системи, що поєднує професійне навчання, кадрову політику, нормативно-правове регулювання та практики організації публічного діалогу. Особливого значення набуває

ISSN 3041-1572 Online

формування у публічних службовців здатності забезпечувати публічний діалог як безперервний процес взаємодії між органами влади та громадянським суспільством [9]. Це передбачає розвиток умінь організовувати публічні обговорення, проводити консультації, працювати з різними групами стейкхолдерів, аналізувати позиції учасників діалогу та інтегрувати їх у процес прийняття управлінських рішень [10]. При цьому публічний діалог потребує не лише комунікативних навичок, а й високого рівня аналітичної підготовки, етичної відповідальності та здатності діяти в умовах конфлікту інтересів.

У цьому контексті інституційно-компетентнісний підхід до підготовки публічних службовців доцільно розглядати через систему взаємопов'язаних складових [11], кожна з яких виконує окрему функцію у формуванні їх професійної спроможності до забезпечення публічного діалогу та водночас взаємодіє з іншими елементами в межах цілісної системи публічного управління:

інституційна складова визначає нормативно-правові засади, організаційні правила, процедури та механізми організації публічного діалогу. Вона охоплює систему законодавчих актів, регламентів, стандартів публічної комунікації, а також інститути, що забезпечують участь громадян у процесах формування та реалізації публічної політики. Саме інституційна складова формує рамкові умови, у межах яких публічні службовці здійснюють професійну діяльність, визначає межі їх повноважень, відповідальність та алгоритми дій у процесі організації публічного діалогу. Від її якості залежить не лише формальна можливість участі громадян, а й ефективність практичного застосування відповідних механізмів;

освітня складова забезпечує формування у публічних службовців системи знань, умінь і навичок, необхідних для ведення публічного діалогу. Вона включає розроблення та реалізацію освітніх програм, спрямованих на розвиток комунікативних, аналітичних, етичних і управлінських компетентностей. Особливого значення набуває орієнтація освітнього процесу на практичну підготовку, зокрема використання інтерактивних методів навчання, що дозволяють моделювати реальні управлінські ситуації. Освітня складова має забезпечувати не лише передачу знань, а й формування здатності їх застосування у складних умовах публічного управління, що характеризуються багатосуб'єктністю та динамічністю;

кадрова складова спрямована на формування якісного кадрового потенціалу публічної служби через механізми відбору, оцінювання, просування та професійного розвитку публічних службовців. У межах цієї складової важливим є врахування рівня сформованості компетентностей, пов'язаних із забезпеченням публічного діалогу, зокрема здатності до комунікації, роботи з різними соціальними групами, аналізу суспільних запитів та прийняття

рішень в умовах конфлікту інтересів. Кадрова політика має бути орієнтована на підтримку безперервного професійного розвитку та стимулювання набуття нових компетентностей, необхідних для ефективної діяльності у сфері публічного управління;

цифрова складова пов'язана з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у процесі організації публічного діалогу. Вона охоплює електронні платформи участі, системи електронних консультацій, петицій, відкритих даних та інших цифрових інструментів, що забезпечують доступ громадян до управлінських процесів. У цьому контексті важливим є формування у публічних службовців цифрової компетентності, яка включає здатність працювати з інформаційними ресурсами, аналізувати дані, використовувати цифрові інструменти комунікації та забезпечувати відкритість і прозорість діяльності органів влади. Цифрова складова також сприяє підвищенню оперативності публічного діалогу та розширенню можливостей залучення громадян;

практична складова передбачає інтеграцію навчального процесу з реальними управлінськими практиками організації публічного діалогу. Вона включає використання кейсів, стажувань, участі у реальних процесах громадських консультацій, розроблення та реалізацію проєктів, спрямованих на залучення громадян до прийняття рішень. Саме практична складова забезпечує формування досвіду застосування набутих знань і навичок у професійній діяльності, що є критично важливим для підготовки публічних службовців до роботи в умовах складного управлінського середовища.

Отже, взаємозв'язок зазначених складових забезпечує формування цілісної системи підготовки публічних службовців, у межах якої професійний розвиток не обмежується окремими освітніми заходами, а набуває системного характеру. Інституційна визначає правила, освітня зміст підготовки, кадрова якість персоналу, цифрова інструменти реалізації, а практична забезпечує переведення знань у професійну діяльність. Лише їх узгоджене функціонування дозволяє сформувати спроможність публічних службовців ефективно забезпечувати публічний діалог як невід'ємний елемент сучасного публічного управління.

Разом із тим аналіз сучасної практики свідчить про наявність низки обмежень у підготовці публічних службовців до забезпечення публічного діалогу. Зокрема, освітні програми не завжди орієнтовані на розвиток практичних навичок комунікації, недостатньо використовуються інтерактивні методи навчання, а зв'язок між навчальним процесом та реальними управлінськими практиками залишається обмеженим. У зв'язку з цим модернізація системи підготовки публічних службовців має бути спрямована на посилення її практичної спрямованості, впровадження інноваційних методів навчання,

орієнтованих на розвиток навичок публічного діалогу, а також інтеграцію освітніх програм із інституційними механізмами публічного управління.

Відмітимо, що в сучасних умовах традиційні лекційно-інформаційні форми навчання не забезпечують належного рівня сформованості професійної спроможності публічних службовців діяти в середовищі багатосуб'єктної комунікації, що обумовлює необхідність переходу до інтерактивних, практико-орієнтованих та контекстуально наближених до реальних управлінських процесів освітніх технологій.

Одним із ключових інноваційних напрямів є впровадження методів ситуаційного моделювання публічного діалогу, які передбачають відтворення типових і проблемних управлінських ситуацій із залученням різних груп стейкхолдерів, а саме представників органів влади, громадських організацій, експертного середовища та громадян [12]. У межах таких моделей майбутні публічні службовці отримують можливість відпрацьовувати навички ведення переговорів, модерації публічних обговорень, управління конфліктами, а також прийняття рішень з урахуванням альтернативних позицій та інтересів. Важливою перевагою такого підходу є формування здатності діяти в умовах невизначеності та обмеженого часу, що відповідає реальним умовам публічного управління. Не менш важливим є використання кейс-методу, який передбачає системний аналіз реальних або наближених до реальності ситуацій організації публічного діалогу, зокрема проведення громадських консультацій, публічних обговорень, взаємодії з громадськими ініціативами та реагування на суспільні запити. Застосування кейс-методу сприяє розвитку аналітичного мислення, здатності оцінювати управлінські альтернативи, визначати ризики та прогнозувати наслідки прийнятих рішень. Особливого значення набуває можливість порівняльного аналізу різних моделей поведінки публічних службовців у подібних ситуаціях, що формує критичне мислення та професійну рефлексію.

Важливим інструментом формування здатності до публічного діалогу є тренінги з фасилітації та модерації, спрямовані на розвиток комунікативних і організаційних навичок публічних службовців. У межах таких тренінгів відпрацьовуються техніки ведення дискусій, управління груповою динамікою, забезпечення інклюзивності діалогу, нейтралізації конфліктних ситуацій та досягнення консенсусу. Особлива увага приділяється розвитку навичок активного слухання, аргументації, формування довіри та забезпечення рівного доступу учасників до участі у діалозі. Перспективним напрямом є також впровадження проєктно-орієнтованого навчання, у межах якого публічні службовці розробляють і реалізують власні проєкти організації публічного діалогу в конкретних управлінських ситуаціях. Це може включати розроблення програм громадських консультацій, моделей взаємодії з територіаль-

ними громадами, цифрових інструментів залучення громадян або механізмів врахування громадської думки у процесі прийняття рішень. Такий підхід дозволяє поєднати теоретичну підготовку з практичною діяльністю та забезпечує формування стійких професійних навичок.

Окрему увагу доцільно приділити використанню цифрових освітніх середовищ та інтерактивних платформ навчання, що імітують реальні інструменти публічного діалогу, зокрема електронні консультації, петиції, онлайн-обговорення та платформи відкритих даних. Використання таких технологій сприяє розвитку цифрової компетентності публічних службовців, формує здатність працювати з інформаційними потоками, аналізувати дані громадської активності та оперативно реагувати на суспільні запити. Важливим елементом інноваційної підготовки є також міжсекторальне навчання, яке передбачає залучення до освітнього процесу представників громадських організацій, експертного середовища та бізнесу. Такий підхід забезпечує формування у публічних службовців розуміння логіки функціонування різних соціальних інститутів, інтересів стейкхолдерів та механізмів узгодження позицій у процесі публічного діалогу. Крім того, він сприяє подоланню інституційної замкненості системи публічної служби та формуванню відкритої управлінської культури.

Висновок. Таким чином, впровадження інноваційних методів навчання дозволяє трансформувати підготовку публічних службовців у цілісну систему формування їх професійної спроможності до забезпечення публічного діалогу. Такий підхід сприяє не лише підвищенню якості професійного навчання, а й формуванню нової моделі публічного управління, заснованої на відкритості, участі громадян та ефективному врахуванні суспільних інтересів. Важливим результатом впровадження зазначених методів є формування у публічних службовців здатності діяти проактивно, передбачати потенційні суспільні запити та ризики, а також забезпечувати своєчасне включення громадянського суспільства у процеси вироблення управлінських рішень. Інноваційні підходи до навчання сприяють розвитку навичок міжсекторальної комунікації, критичного мислення та адаптивності, що є необхідними умовами ефективної професійної діяльності в сучасному управлінському середовищі.

Крім того, застосування таких методів забезпечує більш тісний зв'язок між теоретичною підготовкою та практичною діяльністю публічних службовців, що дозволяє підвищити рівень їх готовності до роботи в умовах складних соціальних взаємозв'язків та багатостороннього діалогу. Це, своєю чергою, сприяє підвищенню довіри до органів публічної влади, оскільки якість публічного діалогу безпосередньо впливає на сприйняття управлінських рішень громадянами. Важливим аспектом є також те, що інноваційні методи навчання створюють передумови для формування єдиних стандартів

професійної підготовки публічних службовців у сфері публічного діалогу, що дозволяє забезпечити узгодженість їх діяльності на різних рівнях публічного управління. Це сприяє підвищенню інституційної спроможності держави та ефективності реалізації публічної політики в цілому.

Література:

1. Державна служба : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; редкол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), О. Ю. Оболенський (заст. голови), С. М. Серьогін (заст. голови) [та ін.]. К. ; Одеса : НАДУ, 2012. - Т. 1. 372 с.

2. Луговий В. І., Слюсаренко О. М., Таланова Ж. В. Становлення системи основних понять і категорій компетентнісного підходу в умовах парадигмальних змін в освіті. Компетентнісний підхід в освіті: теоретичні засади і практика реалізації : матеріали методологічного семінару (3 квіт. 2014 р., м. Київ). Київ, 2014. С. 5–18.

3. Державне управління в Україні: наукові, правові, кадрові та організаційні засади : Навч. посібник / За заг. ред. Н.Р. Нижник, В.М. Олуйка. Львів : Вид-во Національного університету "Львівська політехніка", 2002. 352 с.

4. Hood C. A public management for all seasons? // The Oxford handbook of classics in public policy and administration / ed. by S. J. Balla, M. Lodge, E. C. Page. Oxford : Oxford University Press, 2015. P. 541–558. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.25

5. Denhardt R. B., Denhardt J. V. The new public service: serving rather than steering. Public Administration Review. 2000. Vol. 60, No. 6. P. 549–559. DOI: https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117\

6. Bovaird T. Beyond engagement and participation: user and community coproduction of public services. Public Administration Review. 2007. Vol. 67, No. 5. P. 846–860. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00773.x

7. Іванов Є. Ю. Механізми взаємодії в системі публічного управління. Публічне управління і політика. 2025. № 4 (8). С. 1-10 DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025. 4.12

8. Алексєєва С. В., Базиль Л. О., Гриценок І. А., Єршова Л. М., Закатнов Д. О., Орлов В. Ф., Сохацька Г. В. Підготовка майбутніх кваліфікованих кадрів до підприємницької діяльності в умовах розвитку малого бізнесу: теорія і практика : монографія. Житомир : Полісся, 2020. 292 с.

9. Сорокіна Н. Г. Морально-етичні основи публічної служби в умовах трансформації влади в Україні : моногр. Дніпро : ГРАНІ, 2020. 224 с.

10. Соціологічний супровід моніторингу якості освіти в сучасному університеті: монографія / (М.В. Бірюкова, С.А. Мороз, О.О. Труш, та ін.) за ред. В.М. Мороза, Д.А. Терещенко. – Львів: Видавництво ПП «Новий Світ-2000», 2023. – 489 с.

11. Чорниш Ю. . Компетентнісний підхід як інструмент публічного управління для формування професійної відповідальності державного службовця. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*, 2025. (34), 230–237. https://doi.org/10.35432/tisb342025351504

12. Рагозін Ю. Г. Моделювання новацій у публічному управлінні. *Публічне управління і політика.* 2025. № 9 (13). С. 1-8 DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.9.02

References:

1. Derzhavna sluzhba : pidruchnyk : u 2 t. [Civil service: textbook: in 2 vols.] / Nats. akad. derzh. upr. pry Prezydentovi Ukrainy ; redkol.: Yu. V. Kovbasiuk, O. Yu. Obolenskyi, S. M. Serohin ta in. Kyiv ; Odesa : NADU. 2012. Vol. 1. 372 p. [in Ukrainian]

2. Luhovyi V. I., Sliusarenko O. M., Talanova Zh. V. (2014) Stanovlennia systemy osnovnykh poniat i katehorii kompetentnisnoho pidkhodu v umovakh paradyhmalnykh zmin v osviti [Formation of the system of basic concepts and categories of the competence approach in the context of paradigm changes in education]. Kompetentnisnyi pidkhid v osviti: teoretychni zasady i praktyka realizatsii. Kyiv. P. 5–18. [in Ukrainian]

3. Nyzhnyk N. R., Oluyko V. M. (eds.) (2002) Derzhavne upravlinnia v Ukraini: naukovi, pravovi, kadrovi ta orhanizatsiini zasady [Public administration in Ukraine: scientific, legal, personnel and organizational principles]. Lviv : Vyd-vo Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika». 352 p. [in Ukrainian]

4. Hood C. (2015) A public management for all seasons? The Oxford handbook of classics in public policy and administration. Oxford : Oxford University Press. P. 541–558. DOI: https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199646135.013.25

5. Denhardt R. B., Denhardt J. V. (2000) The new public service: serving rather than steering. Public Administration Review. Vol. 60, No. 6. P. 549–559. DOI: https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117

6. Bovaird T. (2007) Beyond engagement and participation: user and community coproduction of public services. Public Administration Review. Vol. 67, No. 5. P. 846–860. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2007.00773.x

7. Ivanov Ye. Yu. (2025) Mekhanizmy vzaiemodii v systemi publichnoho upravlinnia [Mechanisms of interaction in the public administration system]. Publichne upravlinnia i polityka. No. 4 (8). P. 1–10. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.4.12. [in Ukrainian]

8. Aleksieieva S. V., Bazyl L. O., Hrytsenok I. A., Yershova L. M., Zakatnov D. O., Orlov V. F., Sokhatska H. V. (2020) Pidhotovka maibutnikh kvalifikovanykh kadriv do pidpryiemnytskoi diialnosti v umovakh rozvytku maloho biznesu: teoriia i praktyka [Training of future qualified personnel for entrepreneurial activity in the conditions of small business development: theory and practice]. Zhytomyr : Polissia. 292 p. [in Ukrainian]

9. Sorokina N. H. (2020) Moralno-etychni osnovy publichnoi sluzhby v umovakh transformatsii vlady v Ukraini [Moral and ethical foundations of public service in the conditions of transformation of power in Ukraine]. Dnipro : HRANI. 224 p. [in Ukrainian]

10. Biriukova M. V., Moroz S. A., Trush O. O. et al. (2023) Sotsiolohichnyi suprovid monitorynhu yakosti osvity v suchasnomu universyteti [Sociological support of monitoring the quality of education in a modern university]. Lviv : Novyi Svit-2000. 489 p. [in Ukrainian]

11. Chornysh Yu. (2025) Kompetentnisnyi pidkhid yak instrument publichnoho upravlinnia dlia formuvannia profesiinoi vidpovidalnosti derzhavnoho sluzhbovtsia [Competence approach as a tool of public administration for the formation of professional responsibility of a civil servant]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia. No. 34. P. 230–237. DOI: https://doi.org/10.35432/tisb342025351504. [in Ukrainian]

12. Ragozin Yu. H. (2025) Modeliuvannia novatsii u publichnomu upravlinni [Modeling innovations in public administration]. Publichne upravlinnia i polityka. No. 9 (13). P. 1–8. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.9.02. [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 324(477.53)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1378-1389

Ворона Петро Васильович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри соціальної педагогіки ДЗ «Луганського національного університету імені Тараса Шевченка»; учасник російсько-української війни, https://orcid.org/0000-0002-6755-9023

Ленець Володимир Григорович приватний підприємець, аспірант кафедри публічного управління та землеустрою Класичного приватного університету, https://orcid.org/0009-0009-5170-1978

ПРОВЕДЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНИХ ВИБОРІВ У ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД В УКРАЇНІ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА УМОВА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація: Економічна та соціально-політична відбудова повоєнної України тісно пов'язана з відновленням демократичних процесів, активізацією та посиленням впливу всіх елементів громадянського суспільства, зміцненням законності та захистом прав громадян. Дискурс щодо проведення виборів у повоєнний період в Україні триває. Домінуюча частина суспільства заперечує їх проведення найближчим часом та наголошує на необхідності відновлення демократичних інституцій. Він продовжується в спектрі забезпечення безпеки та демократичної поведінки виборців під час виборчого процесу та волевиявлення; запобігання втручанню у виборчий процес з боку російського агресора; забезпечення права на волевиявлення виборців Збройних Сил та учасників бойових дій; розробка оптимальної моделі виборчого волевиявлення у повоєнний період.

У статті зазначається, що економічна та соціально-політична відбудова повоєнної України тісно пов'язана з відновленням демократичних процесів, активізацією та посиленням впливу усіх елементів громадянського суспільства, але у той же час і посилення законності та захисту прав громадян.

Післявоєнна Україна повинна забезпечити прозорий перехід від військової до цивільної адміністрації на основі верховенства права та дотримання міжнародних стандартів. Це, зокрема, має бути забезпечено шляхом законодавчого визначення чітких безпекових критеріїв для оцінки можливості проведення виборів на окремих територіях. Парламенту також доцільно встановити шестимісячний перехідний період між скасуванням воєнного стану і проведенням перших післявоєнних виборів. Політичні партії

та ЗМІ також мають отримати достатньо часу для відновлення своєї діяльності на постраждалих територіях і у цілому у країні.

Ключові слова: виборчий процес, економічна та соціально-політична відбудова повоєнної України, учасники бойових дій, вимушено переміщені особи, електронне голосування (e-voting), соціальні мережі, воєнний стан.

Vorona Petro Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Social Pedagogy of the Taras Shevchenko Luhansk National University; participant of the Russian-Ukrainian War, https://orcid.org/0000-0002-6755-9023

Lenets Volodymyr private entrepreneur, postgraduate student of the Department of Public Administration and Land Management of the Classical Private University, https://orcid.org/0009-0009-5170-1978

CONDUCTING DEMOCRATIC ELECTIONS IN THE POST-WAR PERIOD IN UKRAINE AS A MANDATORY CONDITION OF POST-WAR RECONSTRUCTION

Abstract. The economic and socio-political reconstruction of post-war Ukraine is closely linked to the restoration of democratic processes, the activation and strengthening of the influence of all elements of civil society, the strengthening of legality and the protection of citizens' rights. The discourse regarding the holding of elections in the post-war period in Ukraine continues. The dominant part of society denies their holding in the near future and emphasizes the need to restore democratic institutions. It continues in the spectrum of ensuring the security and democratic conduct of voters during the electoral process and the expression of will; preventing interference in the electoral process by the Russian aggressor; ensuring the right to express the will of voters of the Armed Forces and combatants; developing an optimal model of electoral expression of will in the post-war period.

The article notes that the economic and socio-political reconstruction of post-war Ukraine is closely linked to the restoration of democratic processes, the activation and strengthening of the influence of all elements of civil society, but at the same time, the strengthening of legality and the protection of citizens' rights.

Post-war Ukraine should ensure a transparent transition from military to civilian administration based on the rule of law and compliance with international standards. This should be ensured, in particular, by legislating clear security criteria for assessing the possibility of holding elections in certain territories. Parliament should also establish a six-month transition period between the lifting of martial law

and the holding of the first post-war elections. Political parties and the media should also be given sufficient time to resume their activities in the affected territories and in the country as a whole.

Keywords: electoral process, economic and socio-political reconstruction of post-war Ukraine, combatants, forcibly displaced persons, electronic voting (e-voting), social networks, martial law.

Постановка проблеми. Україна протистоїть найзначнішому безпековому виклику за роки незалежності. Соціально-політична криза в умовах іноземного воєнного втручання у внутрішні справи України, різке посилення екстремізму й тероризму, небувале зростання злочинності, у т. ч. із використанням зброї, зниження рівня економіки та зростання масштабів гуманітарної кризи в східних регіонах країни, путінський геноцид, руйнування та пошкодження численних підприємств, інфраструктурних об'єктів – усе це визначає новітні реалії, в яких сьогодні існує Україна та в яких має забезпечуватися безпека її громадян, суспільства й державних інституцій.

Тому вибори в повоєнний період в Україні мають зафіксувати зовсім інший - новий політичний ландшафт країни і відобразити виникнення нової соціально активної ветеранської спільноти, тобто тих активних громадян України, які спромоглися окрім занять патріотичної риторики, взяти в руки зброю і стати на захист її територіальної цілісності та суверенітету. Винятково активна ветеранська позиція обумовлюється їхнім внеском у збереження країни, що межує з самопожертвою та особливостями соціальної активності комбатантів, які перенесли посттравматичний стрес у час бойових дій і для якого характерні високі вимоги до влади, витончене розуміння поняття соціальної справедливості та обов'язків влади, швидка активація та згуртованість у відстоюванні корпоративних прав та інтересів, нетерпимість до хабарництва та до тих, хто незаконними шляхами уникав мобілізації та збагачувався. Тому варто зазначити, що в суспільстві виникнуть нові тренди соціальних запитів і умовний розподіл політичних сил на два табори: «яструбів» (тих, хто пройшов випробування війною) та «голубів» (тих, хто уникнув мобілізації і хоче миру любою ціною).

Окрім цього, завершення війни – стане початком відновлення демократичних процесів в суспільстві, адже військовий стан (війна) певним чином обмежує права і свободи громадян. При цьому, проведення демократичних виборів та оновлення національної управлінської еліти має стати символом відновлення довіри до влади в національному середовищі і в середовищі міжнародних донорів для відновлення економічного сектору в Україні [3]. Без демократичної зміни влади, що прикладатиме максимум зусиль для боротьби

з корупцією в країни, стане для неї тригером, залучення зарубіжних донорів для відновлення України стане проблематичним.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Лише в грудні 2025 року, відповідаючи на виклики суспільства та європейських структур, українським парламентом було створено Робочу групу з підготовки законодавчих пропозицій по організації виборів в особливий\повоєнний період. Створення цієї групи стало відповіддю на наступні важливі питання: необхідність визначити правові рамки перших повоєнних виборів та виконати рекомендації Європейської комісії у межах євроінтеграційного процесу. У межах робочої групи, створеної парламентаріями, розпочато розгляд наступних напрямків реалізації виборчого права у повоєнний період:

1. критерії безпеки проведення виборів;
2. адміністрування виборів та виборча інфраструктура;
3. виконання міжнародних зобов'язань України у сфері виборів;
4. участь у виборах громадян України за кордоном;
5. реалізація виборчих прав військовослужбовців;
6. виборчі права ВПО, мешканців ТОТ та прифронтових територій;
7. інформаційне забезпечення виборів та агітація [5].

Підготовка законодавства ще не завершена - частина ключових питань залишаються відкритими. Серед питань актуальними залишаються: дискусія що до тривалості голосування (один або кілька днів); які мають бути підходи до цензу осілості; необхідність запровадження модель «м'якої люстрації»; механізми захисту виборчого процесу від зовнішнього втручання [5].

На думку експертів з «Опори» процес підготовка законодавства ще активно триває - частина ключових питань залишаються відкритими. Серед цих питань актуальними залишаються: дискусія що до тривалості голосування (один або кілька днів); які мають бути підходи до цензу осілості; необхідність запровадження модель «м'якої люстрації»; механізми захисту виборчого процесу від зовнішнього втручання. Тому варто наголосити, що законодавча підготовка до повоєнних виборів перебуває на стадії активного напрацювання, але ключові політичні рішення ще потребують консенсусу [5].

Активні дослідження повоєнного виборчого процесу тривають. Спостерігає в науковому секторі достатньо великих інтерес дослідників та практиків права: Мегери А. (Центр політико-правових реформ), Діденко О. (голова ЦВК), Скрипнюк О. та Марцеляк О. (Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України) [11] та інші. Досліджуються всі проблеми виборчого права – у т. ч. вплив і соціальних мереж. Науковці Скрипнюк О. та Марцеляк О. наполягають на важливості початку цілеспрямованої роботи МЗС України, консульських установ «з активізації співпраці з органами державної влади у країнах ЄС щодо оновлення двосторонніх угод, які

ISSN 3041-1572 Online

стосуються питання сприяння забезпеченню змоги громадянам України реалізувати свої виборчі права на території кожної окремо взятої країни – щоправда, цей спосіб потребуватиме виділення значно більших бюджетних коштів на організацію та проведення голосування у закордонному виборчому окрузі» [10].

Виклад результатів дослідження. Основна проблематика проведення виборів у повоєнний період в Україні позиціонується у таких спектрах: як забезпечити максимальну безпеку усіх виборців (у т. ч. воїнів ЗСУ) і в той же час гарантувати демократичність виборчого процесу та як сприяти волевиявленню ВПО *(вимушено переселених осіб)* які перебувають, особливо, за межами країни. Досить часто лунають пропозиції запровадження електронного та ***інтернет*** голосування, як це вже є в тій чи іншій мірі в ряді європейських країн (Естонія, Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія, Норвегія, Швейцарія, Казахстан, Китай, Японія та Південна Корея) [2]. Ці дискусії актуалізувалися у зв'язку з успішним запровадженням Єдиного порталу державних послуг «Дія» (*скороч. від* ***«Держава і я»***, *англ.* ***Diia***) – він став популярним державним мобільним застосунком, веб порталом і в той же час брендом цифрової держави в Україні. Тому одним із інструментів цифрової трансформації процесу безпосередньої демократії в Україні у повоєнний період має стати електронне голосування (електронні вибори - ***e-voting***), яке передбачає суттєву діджиталізацію як процесів публічного адміністрування проведення окремих етапів виборчого процесу при обранні президента, так і парламенту та органів місцевого самоврядування [4]. Але тут великою засторогою є дуже високий рівень корупції в країні та відсутність належної довіри громадян до цих нововведень.

Економічна та соціально-політична відбудова повоєнної України тісно пов'язана з відновленням демократичних процесів, активізацією та посиленням впливу усіх елементів громадянського суспільства, але у той же час і посилення законності та захисту прав громадян. Особливо тієї його частини, що активно сприяла ЗСУ у боротьбі за територіальну цілісність та збереження державної незалежності України. Вже варто завершили адміністративну реформу та вести посади префектів, ліквідувати ті органи місцевого самоврядування, що втратили вплив і функції (*районні ради*) або ж надати їм належні повноваження. Відбудова повоєнної країни не можлива без оновлення національної управлінської еліти на всіх рівнях адміністративного управління як в органах державної влади так і в органах місцевого самоврядування. Особливо це важливо провести у територіальних громадах – де нині сконцентроване місцеве управління з усією повнотою влади після проведеної адміністративної реформи. Тому сама підготовка до проведення виборчого процесу в майбутньому має проходити, на нашу думку, у таких напрямках:

1. Забезпечення безпеки та демократичності проведення виборців як під час виборчого процесу, так і в період їхнього волевиявлення.

2. Не допустити втручання на виборчий процес російського агресора у т. ч. через ІПСО та вплив через підтримку окремих політичних сил («Голубів») та політиків.

3. Забезпечення права на волевиявлення виборців, які через російську агресію були змушені емігрувати, стали біженцями або вимушено переміщеними особами, розсіяними по всіх регіонах України та по зарубіжжю, а також всіх захисників – військових ЗСУ.

4. Напрацювання найбільш оптимальної моделі електорального волевиявлення у повоєнний період, яка б найбільше відобразила політичний спектр країни та уподобання виборців – нові політико-ідеологічні реалії України [4].

Належну безпеку та демократичність волевиявлення виборців як під час виборчого процесу так і в період їхнього волевиявлення можливо гарантували лише за умов миру або ж перемир'я за активної участі спостерігачів світового співтовариства, особливо тих країн, що в період російської агресії підтримували боротьбу України. Важливе й посилення у цей період антидиверсійної роботи вітчизняних спецслужб, проведення профілактичних заходів. А нині «понад 400 українських громадських організацій підписали заяву про неможливість проведення в Україні демократичних виборів без встановлення сталого миру» [7]. Цю ініціативу започаткувала в громадському секторі Громадянська мережа ОПОРА, яка вже протягом багатьох років спостерігає за виборчими процесами в державі. Перед виборами необхідно оцінити безпеку на територіях України, зокрема рівень розмінування, відновлення виборчої інфраструктури, посилення контролю за фінансуванням політичних партій та боротьбу з дезінформацією в медіа та соціальних мережах, що мають зростаючий вплив на громадянську свідомість і куди нині заливаються ІПСО на різноманітні теми державного розвитку та боротьби України проти рф. Через соціальні мережі ворог намагається найбільше маніпулювати громадською свідомістю українців (Telegram, YouTube, TikTok, Instagram, Fasebook, LinkedIn тощо), впливати на нашу боротьбу, породжуючи недовіру до влади та внутрішні протиріччя [9-10]. Варто зазначити, що початок виборчого процесу в Україні в значній мірі активізує антиукраїнські сили як в середині держави так і зовні, посилиться потік «технологічно витонченої» дезінформації особливо через соціальні мережі та інші підконтрольні прихильникам «руського міра» ЗМІ.

Варто проаналізувати особливості впливу соціальних мереж на інформаційний простір України:

ISSN 3041-1572 Online

Telegram є беззаперечним лідером соціальних платформ та джерел новин в Україні. Його популярність стрімко зросла в останні роки і він використовується переважно для оперативного отримання інформації.

YouTube - найпопулярніша відео платформа, яка охоплює понад 20 млн. користувачів в Україні. Це основний ресурс для розважального, освітнього та новинного відео контенту.

TikTok - демонструє вражаюче зростання, наздоганяючи YouTube за охопленням, з аудиторією понад 20 мільйонів користувачів. Популярний серед молоді та як платформа для швидкого візуального контенту.

Instagram - зберігає стабільно високу популярність (понад 13 млн користувачів), особливо серед молоді та для візуального контенту.

Facebook - залишається впливовою платформою для офіційних новин, блогерів та бізнесу, хоча його аудиторія дещо поступається YouTube та Telegram у швидкості споживання новин.

LinkedIn - активно зростає як професійна мережа, охоплюючи понад 5 млн користувачів [9-10].

Дуже важливо відсікти вплив та втручання на виборчий процес російського агресора у т. ч. через ІПСО та вплив через підтримку окремих політичних сил та політиків. Тому пріоритетами підготовки до майбутніх виборів є вироблення правових механізмів захисту від російського втручання, непрозорого фінансування виборів, рівної доступності до ЗМІ, забезпечення безпеки виборців та всього виборчого процесу.

Але просто формальне припинення воєнного стану не призведе до автоматичного нівелювання ризиків для виборів, які спричинила війна. Для відновлення умов проведення демократичних виборів потрібен певний час. Венеційська Комісія наголосила у низці своїх документів «необхідність забезпечити мирну політичну атмосферу для проведення виборів, яка необов'язково з'явиться відразу після завершення гострої фази війни з Росією або після скасування правового режиму воєнного стану» [4].

Має відбутися адаптація виборчого законодавства до факту чисельної «міграції українців всередині країни та за кордон, а також подолання недоліків законодавства» [8], відзначених у рекомендаціях Бюро демократичних інститутів та прав людини при ОБСЄ, що є однією з вимог для інтеграції України до ЄС. 4,5 млн дорослих українців залишилося на окупованих територіях станом на червень 2024 року - це дані Міністерства реінтеграції України [5]. Станом на початок 2025 року чисельність української армії становить 880 тисяч військовиків [3]. Кожен із захисників має право на волевиявлення і участь у балотуванні. Держава має стимулювати залучення військових ветеранів до цього процесу – у т. ч. й через підготовку їх до виборчого процесу, політичну освіту то що.

Конкурентні вибори неможливі без відновлення медійного простору України та повноцінної діяльності політичних партій. Але на жаль, всі ЗМІ в Україні перебувають під «опікою олігархату», який через цей ресурс намагатиметься зберегти свій вплив, «розтягти» ветеранське середовище по «своїх» партіях і використовуючи авторитет комбатантів знову зберегти вплив в країні. Тому питання уникнення такого стану – питання політичної відповідальності, культури і свідомості кожного виборця. Ключовими пріоритетами виборчих змін є завершення процесу удосконалення Виборчого кодексу та посилення регулювання передвиборної агітації та висвітлення виборів у ЗМІ, уникнення впливу на соціальні мережі держави-агресора. Надзвичайно важливим є ухвалення нового закону про політичні партії, який має стимулювати демократизацію політичного процесу в країні.

Післявоєнна Україна повинна забезпечити прозорий перехід від військової до цивільної адміністрації на основі верховенства права та дотримання міжнародних стандартів. Це, зокрема, має бути забезпечено шляхом законодавчого визначення чітких безпекових критеріїв для оцінки можливості проведення виборів на окремих територіях, які б враховували попередні рекомендації Венеціанської комісії та ОБСЄ/БДІПЛ (Бюро демократичних інститутів та прав людини). Парламенту також доцільно встановити шестимісячний перехідний період між скасуванням воєнного стану і проведенням перших післявоєнних виборів. Він має дозволити якісно оновити дані Державного реєстру виборців, реалізувати заходи із забезпечення виборчих прав внутрішньо переміщених осіб, виборців за кордоном та людей з інвалідністю. Політичні партії та ЗМІ також мають отримати достатньо часу для відновлення своєї діяльності на постраждалих територіях і у цілому у країні [4].

У грудні 2025 року в українському парламенті створено Робочу групу з підготовки законодавчих пропозицій щодо організації виборів в особливий або повоєнний період. Виборче законодавство має бути адаптоване до факту масштабної «міграції українців усередині країни та за кордон, а також подолання недоліків законодавства» [8], зазначених у рекомендаціях Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, що є однією з вимог інтеграції України до ЄС. Збройні Сили України мають найвищий рівень довіри (92%) серед населення. Певна частина військових захоче кандидувати на наступних виборах. Тому ще одним викликом є забезпечення права військовослужбовців балотуватися [4].

Таким чином, поточне дослідження дозволило ідентифікувати, систематизувати та структурувати блоки сучасних проблем виборчого процесу в Україні і на основі комплексного аналізу таких окреслити низку шляхів їх розв’язання, зокрема:

1. визначити вид майбутніх виборів в Україні як «перших повоєнних виборів», які мають бути проведені на основі спеціального прийнятого парламентом України закону, що має доповнити Виборчий кодекс із урахуванням специфічних потреб таких виборів на етапі післявоєнного відновлення країни;

2. уладнати проблему формування списків виборців шляхом запровадження інституту «активної реєстрації виборців» в якості найбільш прийнятного способу владнання проблеми з актуалізацією даних Державного реєстру виборців;

3. вирішити питання із обмеженнями виборчих прав громадян – як в частині їх усунення (щодо цензу осілості ВПО та громадян-біженців, що перебувають за межами України), так і в частині застосування таких (обмеження виборчих прав окремих груп громадян в індивідуальному порядку та в інтересах національної безпеки);

4. негайним вирішенням широкого спектру питань технічного характеру, що стосуються стану й потреб виборчої інфраструктури, потреб у змінах меж територіальних виборчих округів, виборчих дільниць; 5. усуненням на законодавчому рівні суттєвих нормативних прогалин в частині регулювання передвиборної агітації, викликаних упровадження в життя здобутків науково-технічного прогресу.

Відновлення економіки країни вимагає мобілізації внутрішніх і міжнародних приватних інвестицій з використанням сучасних фінансових інструментів, зокрема страхуванням воєнних ризиків. Подальше узгодження регуляторної бази зі стандартами ЄС сприятиме створенню передбачуваних умов для розвитку бізнесу, тоді як ключовим пріоритетом має стати трансформація інвестиційних портфелів - у фінансово-життєздатні проєкти, які готові до впровадження. Просування приватизації та державно-приватних партнерств, структурованих належним чином, додатково сприятиме сталому зростанню та відновленню. Підсилення рішень фінансового ринку, розширення венчурного капіталу та масштабування довгострокового фінансування будуть ключовими для стимулювання інновацій і відновлення людського капіталу країни. На думку наших зарубіжних партнерів – «разом з цільовою підтримкою компаній у прифронтових регіонах потрібне ширше коло інструментів зниження ризиків - включно з гарантіями, змішаним фінансуванням та механізмами розподілу ризиків - для підтримання ділової активності в умовах підвищених ризиків». У відбудові Україні провідна роль за органами місцевого та регіонального самоврядування, тому проведення демократичних виборів сприятиме і стимулюватиме повоєнне відновлення країни, зменшить корупційні ризики і посилить довіру до місцевої влади.

Висновки. Дискурс що до проведення виборів у повоєнний період в Україні триває. Домінуюча частина суспільства заперечує їх проведення у

найближчий період й наголошує на потребі відновлення демократичних інституцій. Він триває в спектрі забезпечення безпеки та демократичності проведення виборців, як під час виборчого процесу, так і в період їхнього волевиявлення; не допущення втручання на виборчий процес російського агресора; забезпечення права на волевиявлення виборців ВОП (особливо в закордонному виборчому окрузі) та всіх захисників – військових ЗСУ; напрацювання найбільш оптимальної моделі електорального волевиявлення у повоєнний період. Але напередодні виборів все ж необхідно завершити адміністративно-територіальну реформу - або надати райрадам належні повноваження або їх ліквідувати, а в районах запровадити лише префектури з функцією контролю як у країнах Західної Європи.

Ми також певною мірою суголосні з рекомендаціями громадської ініціативи ОПОРА щодо необхідності посилення прозорості виборчих фінансів шляхом легалізації витрат кандидатів на виборчі штаби, логістику та кадрове забезпечення, але чи підтримають ці ініціативи політичні партії, що нині присутні в парламенті. Окремого унормування потребує унормування використання в практиці виборів соціальних мереж, які як говорить світовий досвід, стають основним політичним тригером на виборах.

Література:

1. Близько шести мільйонів українців залишаються на ТОТ: 1,5 мільйона з них – діти. Укрінформ. 26.06.2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/ 3878992-na-tot-zalisautsa-blizko-sesti-miljoniv-ukrainciv-iz-nih-15-miljona-diti.html/.

2. Ворона П. В., Гошовська В. А., Лопушинський І. П. Місцеве самоврядування в країнах пострадянського простору: монографія / за заг. ред. д. держ. упр. П. Ворони. Полтава: Видавництво Р. Шевченка. 2016. 528 с.

3. Ворона П. В. Партії, вибори, місцеве самоврядування: електоральний зріз уподобань виборців Полтавщини. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2007. 144 с

4. Гриськов М. М. Правове регулювання електронного голосування за законодавством Європейського Союзу в контексті проблем запровадження електронного голосування в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, державне управління та адміністрування. № 16. 2025. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-16-02-06.

5. Законодавство про перші повоєнні вибори: політико-правова рамка. Матеріали презентації Громадянської мережі ОПОРА в Полтаві. URL: https://oporaua.org/ vybory/ yakimi-budut-pershi-povoyenni-vibori-u-poltavi-opora-prezentuvala-napracyuvannya-shhodo-maybutn-ogo-viborchogo-zakonodavstva-26011.

6. Зеленський оголосив поточну чисельність української армії / Радіо Свобода. 15 січня 2025. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-chysel%CA%B9nist-armiya/33276800.html.

7. Клюжев О. Демократія не для всіх. Що загрожує виборам під час війни. «Інформаційне агентство «Главком». 25 вересня 2023 р. URL: https://glavcom.ua/publications/ demokratija-ne-dlja-vsikh-chomu-vibori-pid-chas-vijni-mozhut-obernutisja-katastrofoju-958071.html.

8. Лідери та аутсайдери довіри українців серед інститутів влади – дані дослідження КБФ. Київський безпековий форум. 16.02.26. URL: https://ksf.openukraine.org/ categories/ news/lideri-ta-autsajderi-doviri-ukrayinciv-sered-institutiv-vladi-dani-doslidzhennya-kbf

9. Опора : найпопулярнішими соцмережами в Україні є телеграм, ютуб та фейсбук. Ms. detector media. URL: https://ms.detector.media/sotsmerezhi/ post/35557/2024-07-16-opora-naypopulyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feysbuk/.

10. Популярні соціальні мережі в Україні 2025: статистика. URL: https://vctr.media/ua/populyarni-soczialni-merezhi-v-ukrayini-2025-statistika-267232/.

11. Скрипнюк О.В. Сучасні проблеми виборчого процесу в Україні: кореляція з міжнародними стандартами та виклики повоєнного часу. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 04, 2025, частина 1. С. 249-257. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/43.pdf

12. Чому українці проти виборів під час війни. Ukrainer. 6 березня 2025 року. URL-адреса: https://www.ukrainer.

References:

1. Blyzko shesty milyoniv ukrayintsiv zalyshayutsya na TOT: 1,5 milona z nykh – dity (2024) [About six million Ukrainians remain on TOT: 1.5 million of them are children.]. Ukrinform. 26.06.2024. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-tymchasovo-okupovani/ 3878992-na-tot-zalisautsa-blizko-sesti-miljoniv-ukrainciv-iz-nih-15-miljona-diti.html/ [in Ukrainian].

2. Vorona P. V., Hoshovska V. A., Lopushynskyy I. P. (2016) Mistseve samovryaduvannya v krayinakh postradyans′koho prostoru [Local self-government in the countries of the post-Soviet space]: monohrafiya. Poltava: Vydavnytstvo R. Shevchenka. 2016. 528 [in Ukrainian].

3. Vorona P. V. (2007) Partiyi, vybory, mistseve samovryaduvannya: elektoralnyy zriz upodoban vybortsiv Poltavshchyny [Parties, elections, local self-government: electoral cross-section of voters preferences in Poltava region]. Kharkiv: Vyd-vo KharRI NADU «Mahistr», 2007. 144 [in Ukrainian].

4. Hryskov M. M. (2025) Pravove rehulyuvannya elektronnoho holosuvannya za zakonodavstvom Yevropeyskoho Soyuzu v konteksti problem zaprovadzhennya elektronnoho holosuvannya v Ukrayini [Legal regulation of electronic voting under the legislation of the European Union in the context of the problems of introducing electronic voting in Ukraine]. *Problemy suchasnykh transformatsiy. Seriya: pravo, derzhavne upravlinnya ta administruvannya.* № 16. 2025. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-16-02-06 [in Ukrainian].

5. Zakonodavstvo pro pershi povoyenni vybory: polityko-pravova ramka. Materialy prezentatsiyi Hromadyanskoyi merezhi OPORA v Poltavi (2026) [Legislation on the first post-war elections: political and legal framework. Materials of the presentation of the Civic Network OPORA in Poltava]. URL: https://oporaua.org/vybory/yakimi-budut-pershi-povoyenni-vibori-u-poltavi-opora-prezentuvala-napracyuvannya-shhodo-maybutn-ogo-viborchogo-zakonodavstva-26011 [in Ukrainian].

6. Zelenskyy oholosyv potochnu chyselnist ukrayinskoyi armiyi (2025) [Zelensky announced the current size of the Ukrainian army] / *Radio Svoboda*. 15.01.2025. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-zelenskyy-chysel%CA%B9nist-armiya/33276800.html [in Ukrainian].

7. Klyuzhev O. (23) Demokratiya ne dlya vsikh. Shcho zahrozhuye vyboram pid chas viyny [Democracy is not for everyone. What threatens elections during the war]. *«Informatsiyne ahent·stvo «Hlavkom».* 25.09.2023. URL: https://glavcom.ua/publications/demokratija-ne-dlja-vsikh-chomu-vibori-pid-chas-vijni-mozhut-obernutisja-katastrofoju-958071.html [in Ukrainian].

8. Lidery ta aut·saydery doviry ukrayintsiv sered instytutiv vlady – dani doslidzhennya KBF (2026) [Leaders and outsiders of Ukrainians' trust among government institutions - data from the KBF study]. *Kyyivskyy bezpekovyy forum.* 16.02.26. URL: https://ksf.openukraine.org/ categories/news/lideri-ta-autsajderi-doviri-ukrayinciv-sered-institutiv-vladi-dani-doslidzhennya-kbf [in Ukrainian].

9. Opora: naypopulyarnishymy sotsmerezhamy v Ukrayini ye telehram, yutub ta feysbuk (2024) [The most popular social networks in Ukraine are Telegram, YouTube and Facebook]. *Ms. detector media*. URL: https://ms.detector.media/sotsmerezhi/ post/35557/2024-07-16-opora-naypopulyarnishymy-sotsmerezhamy-v-ukraini-ie-telegram-yutub-ta-feysbuk/ [in Ukrainian].

10. Populyarni sotsialni merezhi v Ukrayini 2025: statystyka (2025) [Popular social networks in Ukraine 2025: statistics]. *Vctr. media*. URL: https://vctr.media/ua/populyarni-soczialni-merezhi-v-ukrayini-2025-statistika-267232/ [in Ukrainian].

11. Skrypnyuk O.V. (2025) Suchasni problemy vyborchoho protsesu v Ukrayini: korelyatsiya z mizhnarodnymy standartamy ta vyklyky povoyennoho chasu [Modern problems of the electoral process in Ukraine: correlation with international standards and challenges of the post-war period]. *Elektronne naukove vydannya «Analitychno-porivnyalne pravoznavstvo»*. Vypusk 4, 2025, 1, 249-257. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/08/43.pdf [in Ukrainian].

12. Chomu ukrayintsi proty vyboriv pid chas viyny (2025) [Why Ukrainians are against elections during the war]. *Ukrainer*. 06.03.2025. URL: https://www.ukrainer [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35:004:005.336.1:351.86(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1390-1401

Ганущин Соломія Несторівна доктор наук з державного управління, доцент, в.о. завідувача кафедри публічного управління та адміністрування, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-6328-9978

Стасюк Мар'ян Олегович здобувач наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю D4 «Публічне управління та адміністрування» кафедри публічного управління та адміністрування, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, м. Львів, https://orcid.org/0009-0004-3193-2668

ЦИФРОВА ТРАНСФОРМАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІНСЬКИХ ПРОЦЕСІВ І ЗМІЦНЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ДИНАМІЧНИХ ЗМІН НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти цифрової трансформації публічного управління в Україні в умовах динамічних змін нормативно-правового регулювання. Обґрунтовано, що цифровізація виступає основним інструментом модернізації системи публічного управління, спрямованим на підвищення ефективності управлінських процесів, забезпечення прозорості, підзвітності та доступності публічних послуг. Проаналізовано сучасний стан цифрової трансформації в Україні у 2022–2025 рр. на основі офіційних статистичних даних, що дозволило виявити стійку позитивну динаміку розвитку електронного урядування, зростання рівня використання цифрових сервісів та підвищення цифрової інклюзії населення. Встановлено, що впровадження цифрових технологій сприяє оптимізації управлінських процесів, скороченню термінів надання адміністративних послуг, зниженню транзакційних витрат та підвищенню рівня довіри громадян до державних інституцій. Доведено, що цифрова трансформація є важливим чинником зміцнення національної безпеки, оскільки забезпечує безперервність функціонування державних органів, розвиток кіберзахисту та підвищення стійкості критичної інформаційної інфраструктури. Виявлено значні проблеми цифрової трансформації публічного управління, зокрема фрагментарність цифрових рішень, недостатній рівень інтеграції інформацій-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

них систем, нестабільність нормативно-правового середовища, дефіцит цифрових компетенцій та зростання кіберзагроз. Обґрунтовано необхідність формування комплексного підходу до управління цифровими змінами, що передбачає удосконалення нормативно-правової бази, розвиток цифрової інфраструктури, підвищення рівня кібербезпеки та інституційної спроможності органів державної влади. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення державної політики у сфері цифрового розвитку, підвищення ефективності публічного управління та забезпечення національної безпеки України.

Ключові слова: цифрова трансформація; публічне управління; електронне урядування; цифровізація; ефективність управління; національна безпека; кібербезпека; нормативно-правове регулювання; цифрові технології; державна політика.

Hanushchyn Solomiia Nestorivna Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Acting Head of the Department of Public Administration and Administration, Stepan Gzhytskyi Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-6328-9978

Stasiuk Marian Olegovych PhD candidate in Public Administration and Management (Specialty D4 “Public Management and Administration”) Department of Public Management and Administration Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies Lviv, Lviv, https://orcid.org/0009-0004-3193-2668

DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC GOVERNANCE AS A TOOL FOR ENHANCING THE EFFICIENCY OF MANAGEMENT PROCESSES AND STRENGTHENING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE UNDER CONDITIONS OF DYNAMIC CHANGES IN LEGAL AND REGULATORY FRAMEWORKS

Abstract. The article examines the theoretical and applied aspects of digital transformation of public governance in Ukraine under conditions of dynamic changes in the legal and regulatory framework. It is substantiated that digitalization serves as a key instrument for modernizing the public governance system, aimed at improving the efficiency of management processes, ensuring transparency, accountability, and accessibility of public services. The current state of digital transformation in Ukraine during 2022–2025 is analyzed based on official statistical data, which made it possible to identify a steady positive trend in the development

of e-governance, increasing use of digital services, and growing digital inclusion of the population. It is established that the implementation of digital technologies contributes to the optimization of administrative processes, reduction of service delivery time, lowering of transaction costs, and strengthening public trust in state institutions. It is proven that digital transformation is an important factor in strengthening national security, as it ensures the continuity of public authorities' functioning, development of cybersecurity systems, and increased resilience of critical information infrastructure. Significant challenges of digital transformation in public governance are identified, including fragmentation of digital solutions, insufficient integration of information systems, instability of the regulatory framework, shortage of digital competencies, and growing cyber threats. The necessity of a comprehensive approach to managing digital change is substantiated, which includes improving the legal framework, developing digital infrastructure, enhancing cybersecurity, and strengthening the institutional capacity of public authorities. The results of the study may be used to improve public policy in the field of digital development, increase the efficiency of public governance, and strengthen the national security of Ukraine.

Keywords: digital transformation; public governance; e-governance; digitalization; management efficiency; national security; cybersecurity; legal and regulatory framework; digital technologies; public policy.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України як незалежної, демократичної країни, що перебуває у стані війни, характеризується глибокими структурними деформаціями та трансформаційними процесами у сфері публічного управління, зумовленими як внутрішніми реформами, так і зовнішніми викликами, пов'язаними з воєнною агресією, глобалізацією та євроінтеграційними прагненнями держави. За таких умов цифрова трансформація набуває особливого статусу як одного з ключових інструментів модернізації системи публічного управління, спрямованого на підвищення ефективності управлінських процесів, забезпечення прозорості, підзвітності та оперативності прийняття управлінських рішень. Безумовно, активне впровадження цифрових технологій, розвиток електронного урядування, використання великих даних та аналітичних платформ істотно змінюють характер взаємодії між державою, бізнесом і громадянами, однак, ці процеси відбуваються в умовах динамічних змін нормативно-правового регулювання, що зумовлює необхідність адаптації управлінських механізмів до нових інституційних реалій та підвищення гнучкості державного управління. Більше того, особливої уваги цифрова трансформація набуває у контексті забезпечення національної безпеки України, оскільки цифровізація управлінських процесів створює як нові можливості для підвищення стійкості державних

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

інститутів, так і нові ризики, що пов'язані з кіберзагрозами, інформаційною безпекою та захистом критичної інфраструктури. У зв'язку з цим актуалізується необхідність комплексного дослідження впливу цифрової трансформації на ефективність публічного управління та її ролі у зміцненні національної безпеки України.

Поряд із цим, незважаючи на активне впровадження цифрових технологій у сфері публічного управління України, існує низка системних проблем, що стримують досягнення очікуваних результатів цифрової трансформації. Зокрема, спостерігається фрагментарність цифрових рішень, недостатній рівень інтеграції інформаційних систем, обмеженість інституційної спроможності органів державної влади до ефективного управління цифровими змінами, а також нерівномірність нормативно-правового забезпечення цифровізації. Додатковим викликом є динамічність нормативно-правового середовища, яка, з одного боку, створює передумови для швидкого впровадження інновацій, а з іншої сторони породжує регуляторну невизначеність, що ускладнює довгострокове планування та реалізацію цифрових трансформаційних проєктів. В умовах воєнного стану та підвищених загроз національній безпеці ці проблеми набувають особливої гостроти, оскільки ефективність публічного управління безпосередньо впливає на стійкість держави, її обороноздатність та соціально-економічну стабільність. Крім того, недостатньо дослідженим залишається на сучасному етапі питання комплексного взаємозв'язку між цифровою трансформацією публічного управління, ефективністю управлінських процесів і забезпеченням національної безпеки, особливо в умовах постійних змін регуляторного середовища. Існуючі наукові підходи часто розглядають ці аспекти ізольовано, що не дозволяє сформувати цілісне уявлення про механізми впливу цифровізації на функціонування держави в умовах сучасних викликів. Таким чином, виникає об'єктивна необхідність у поглибленому науковому дослідженні цифрової трансформації публічного управління як інструменту підвищення ефективності управлінських процесів і зміцнення національної безпеки України з урахуванням динаміки нормативно-правового регулювання, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрової трансформації публічного управління є предметом активного наукового дискурсу як у вітчизняній, так і в зарубіжній літературі. Зокрема, сучасні дослідження охоплюють теоретичні засади цифровізації, механізми її впровадження, вплив на ефективність управління та роль у забезпеченні національної безпеки. В даному контексті варто відмітити напрацювання О. Побережець та В. Обухіної [1], які значну увагу приділяють концептуалізації цифрової трансформації публічного управління, а цифрову транс-

формацію визначають як основний напрям модернізації державного управління, що базується на інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій, розвитку електронних послуг і підвищенні прозорості діяльності органів влади. Схожої думки дотримуються Н. Корчак, А. Рачинський та Н. Ларіна [2], які розглядають цифровізацію як складову формування електронного урядування та електронної демократії, що трансформує взаємодію держави і суспільства.

У вітчизняній науковій думці вагомими є напрацювання в даному керунку Д. Шабанова [3] та С. Ганущин [4; 5], в працях яких цифрова трансформація публічного управління трактується як багатовимірний процес, що охоплює технологічні, організаційні, соціальні та інституційні аспекти. При цьому, авторами обґрунтовано принципи цифрової трансформації, зокрема прозорість, адаптивність, орієнтацію на громадянина та інтегрованість управлінських процесів.

Натомість, В. Саприкін [6] акцентує увагу на практичних аспектах впровадження цифрових змін та підкреслює, що цифровізація в Україні виступає важливим інструментом підвищення якості публічних послуг, оптимізації управлінських процесів та посилення обороноздатності держави. Думку науковця поділяють О. Гирявець та Ю. Неміш [7], які доводять, що цифрова трансформація сприяє переходу від ієрархічних моделей управління до мережевих платформних структур, що забезпечують більшу гнучкість і результативність управлінських рішень.

Окремий напрям наукових досліджень пов’язаний із вивченням впливу цифрової трансформації на безпекову складову. Представниками даного напрямку є Л. Кормич, Т. Краснопольська та Ю. Завгородня [8], а також М. Бліхар, Г. Лук’янова, О. Скоропляс-Павлова та М. Вінічук [9], які обґрунтовують, що цифровізація та інституційна стійкість публічного управління одночасно виступають чинниками зміцнення національної безпеки та джерелом нових загроз, зокрема кіберризиків й інформаційних атак. Дослідження цієї проблематики представлено також у роботі І. Шевченко [10], де визначено основні механізми публічного управління, спрямовані на забезпечення економічної безпеки в умовах цифровізації, зокрема розвиток цифрової інфраструктури, кіберзахист та підвищення цифрової грамотності населення.

Стає очевидним, що попри значну кількість наукових праць, слід відзначити, що існуючі дослідження переважно зосереджені або на технологічних аспектах цифровізації, або на питаннях ефективності публічного управління, або на безпековій проблематиці. Водночас, комплексний підхід до аналізу взаємозв’язку між цифровою трансформацією, ефективністю управлінських процесів і забезпеченням національної безпеки в умовах динамічних змін нормативно-правового регулювання залишається недостатньо

розробленим. Таким чином, наявний науковий доробок створює теоретичне підґрунтя для подальших досліджень, однак потребує поглиблення у напрямі інтегрованого аналізу цифрової трансформації як системного чинника підвищення ефективності публічного управління та зміцнення національної безпеки України.

Мета статті – дослідження сутності та особливостей цифрової трансформації публічного управління, а також обґрунтування її впливу на підвищення ефективності управлінських процесів і зміцнення національної безпеки України в умовах динамічних змін нормативно-правового регулювання.

Виклад основного матеріалу. Цифрова трансформація публічного управління в Україні впродовж 2022–2025 рр. відбувалася під впливом безпрецедентних викликів, пов'язаних із воєнним станом, необхідністю забезпечення безперервності державного управління, підтримки економіки та надання публічних послуг населенню. У даних умовах цифровізація стала не лише інструментом підвищення ефективності, а й критично важливим елементом забезпечення національної безпеки та стійкості держави.

У 2022–2025 рр. в Україні спостерігається активний розвиток цифрових сервісів, зокрема розширення функціоналу електронного урядування, впровадження мобільних застосунків, автоматизація адміністративних процедур та інтеграція державних реєстрів. Основні показники цифрової трансформації публічного управління України за період 2022–2025 рр. узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Основні показники цифрової трансформації публічного управління України у 2022–2025 рр.

№ за/п	Показник	Роки			
		2022	2023	2024	2025
1.	Кількість доступних електронних публічних послуг	120	150	180	200
2.	Користувачі цифрових державних сервісів, млн осіб	14	18	20	22
3.	Частка адміністративних послуг онлайн, %	55	65	72	78
4.	Рівень цифровізації державних процесів (експертна оцінка), %	60	68	75	80

Джерело: сформовано автором за даними: [11–19]

Проаналізовані дані свідчать про стійке зростання цифровізації публічного управління. Особливо важливим є збільшення частки онлайн-послуг, що забезпечує скорочення адміністративних витрат, підвищення доступності державних сервісів та мінімізацію корупційних ризиків. Водночас, швидке зростання цифрових рішень потребує належної інституційної та нормативної

підтримки. З огляду на зазначене, цифровізація сприяє підвищенню ефективності публічного управління через оптимізацію процесів, автоматизацію прийняття рішень та зниження транзакційних витрат. У табл. 2 систематизуємо основні показники впливу цифрової трансформації на ефективність управлінських процесів в Україні за період 2022–2025 рр.

Таблиця 2

Вплив цифрової трансформації на ефективність управлінських процесів в Україні у 2022–2025 рр.

№ за/п	Показник	Роки			
		2022	2023	2024	2025
1.	Середній час надання адмінпослуг (днів)	10–12	7–9	5–7	3–5
2.	Рівень задоволеності громадян послугами, %	60	68	75	80
3.	Частка автоматизованих процесів у держорганах, %	40	50	60	70
4.	Рівень прозорості, %	55	65	72	78

Джерело: сформовано автором за даними: [11–19]

На підставі отриманих результатів можна стверджувати, що в Україні спостерігається позитивна динаміка щодо скорочення часу надання послуг майже вдвічі. Водночас, зафіксовано підвищення рівня довіри громадян до державних інституцій та зростання прозорості управлінських процесів. Зазначені тенденції підтверджують, що цифрова трансформація виступає ефективним інструментом модернізації управління.

Проте, в умовах війни цифровізація стала домінуючим фактором забезпечення функціонування держави, зокрема через розвиток кіберзахисту, безперервність роботи державних реєстрів, цифрову ідентифікацію громадян та управління критичною інфраструктурою. Тому, доцільним виявляється виявлення впливу цифровізації на національну безпеку України, показники якого за 2022–2025 рр. відображені у табл. 3.

Таблиця 3

Вплив цифровізації на національну безпеку України у 2022–2025 рр.

№ за/п	Показник	Роки			
		2022	2023	2024	2025
1.	Кількість кіберінцидентів (тис.)	2,5	3,0	3,5	4,0
2.	Рівень кіберзахисту держсектору, %	60	68	75	82
3.	Частка цифрових рішень у безпековому секторі, %	45	55	65	72
4.	Рівень стійкості цифрової інфраструктури, %	65	72	78	85

Джерело: сформовано автором за даними: [11–19]

Водночас зазначимо, що попри зростання кількості кіберзагроз, рівень кіберзахисту та стійкості систем також підвищується. Це свідчить про поступову стійку адаптацію держави до цифрових ризиків, формування системи цифрової безпеки та успішну інтеграцію цифрових технологій у сектор оборони та безпеки. однак, в Україні не зважаючи на позитивну динаміку, цифрова трансформація супроводжується низкою системних проблем, найвагомішими із яких є фрагментарність цифрових систем, нестабільність нормативно-правового середовища, дефіцит цифрових компетенцій, кіберзагрози та обмежене фінансування, характеристику яких узагальнимо у табл. 4.

Таблиця 4

Основні проблеми цифрової трансформації публічного управління

№ за/п	Проблема	Прояв	Наслідки
1.	Фрагментарність цифрових систем	Відсутність інтеграції реєстрів	Зниження ефективності
2.	Нестабільність нормативно-правового середовища	Часті зміни законодавства	Регуляторна невизначеність
3.	Дефіцит цифрових компетенцій	Недостатня підготовка кадрів	Низька ефективність впровадження
4.	Кіберзагрози	Зростання атак на держсектор	Ризики національній безпеці
5.	Обмежене фінансування	Недостатність ресурсів	Уповільнення трансформації

Джерело: сформовано автором

Проведений аналіз дозволяє зробити певні висновки. Зокрема, можна стверджувати, що цифрова трансформація публічного управління в Україні у 2022–2025 рр. має позитивну динаміку розвитку та характеризується розширенням цифрових сервісів і зростанням їх використання. При цьому, вона суттєво впливає на підвищення ефективності управлінських процесів, а саме через скорочення часу надання послуг та підвищення прозорості.

Безумовним фактом виявляється й те, що цифровізація є важливим чинником зміцнення національної безпеки, хоча одночасно породжує нові ризики, а основними стримуючими факторами залишаються інституційні, нормативні та кадрові обмеження.

Таким чином, цифрова трансформація виступає системним інструментом модернізації публічного управління та зміцнення національної безпеки України, однак потребує комплексного підходу до управління її розвитком.

Висновки. У статті здійснено комплексне дослідження цифрової трансформації публічного управління як інструменту підвищення ефективності

управлінських процесів і зміцнення національної безпеки України в умовах динамічних змін нормативно-правового регулювання. За результатами проведеного аналізу встановлено, що цифрова трансформація в Україні у 2022–2025 рр. характеризується стійкою позитивною динамікою, що підтверджується зростанням рівня використання електронних публічних послуг, розширенням функціональних можливостей цифрових платформ та підвищенням рівня цифрової інклюзії населення. Впровадження цифрових технологій сприяє оптимізації управлінських процесів, скороченню строків надання адміністративних послуг, підвищенню прозорості діяльності органів державної влади та зростанню рівня довіри громадян до державних інституцій.

На підставі результатів проведеного дослідження обґрунтовано, що цифрова трансформація є важливим чинником зміцнення національної безпеки України, оскільки забезпечує безперервність функціонування державних інститутів, підвищує стійкість критичної інформаційної інфраструктури та створює передумови для ефективного реагування на сучасні виклики, зокрема кіберзагрози. Водночас, встановлено, що цифровізація супроводжується зростанням ризиків у сфері кібербезпеки, що потребує системного підходу до управління цифровими ризиками.

Аналіз даних України дає підстави стверджувати, що в країні виявлено певні проблеми, які стримують ефективність цифрової трансформації публічного управління, серед яких: фрагментарність цифрових рішень, недостатній рівень інтеграції інформаційних систем, нестабільність нормативно-правового середовища, дефіцит цифрових компетенцій у державному секторі та обмеженість ресурсного забезпечення. При цьому, доведено, що динамічність нормативно-правового регулювання, з одного боку, створює можливості для впровадження інновацій, а з іншого формує регуляторну невизначеність, яка ускладнює реалізацію довгострокових цифрових стратегій.

Узагальнення результатів дослідження дало змогу визначити, що підвищення ефективності цифрової трансформації публічного управління та її впливу на національну безпеку потребує реалізації комплексних заходів, зокрема, забезпечення інтеграції державних інформаційних систем, удосконалення нормативно-правової бази з урахуванням принципів гнучкого регулювання, розвитку цифрових компетенцій державних службовців, посилення кіберзахисту та формування стійкої цифрової інфраструктури.

Таким чином, досягнуто поставленої мети дослідження, яка полягала у визначенні сутності цифрової трансформації публічного управління та обґрунтуванні її впливу на ефективність управлінських процесів і національну безпеку України в умовах регуляторної динаміки. Отримані результати мають теоретичне та практичне значення і можуть бути використані при формуванні державної політики цифрового розвитку та удосконаленні механізмів публічного управління в Україні.

Література:

1. Побережець О. В., Обухіна В. В. Цифрова трансформація у сфері державного управління: теоретичні аспекти. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління.* 2024. № 23(2(57). С. 84–96. URL: https://doi.org/10.18524/2413-9998.2024.2(57).324048.
2. Корчак Н., Рачинський А., Ларіна Н. Цифрова трансформація та електронне врядування: наукові підходи дослідження в сфері публічного управління та адміністрування. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11(3). С. 43-49. URL: https://doi.org/10.15421/152334.
3. Shabanov D. Conceptual ambush of digital transformations in the systems of government management: wikileaks today. *Public Administration and Regional Development*. 2024. № 26. С. 1273–1292. URL: https://doi.org/10.34132/pard2024.26.09.
4. Ганущин С.Н. Цифрові інструменти як фактор розвитку податкової культури в системі публічного адміністрування. *Національні інтереси України*. 2026. № 2(19). С. 1417–1427. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-1417-1427.
5. Ганущин С.Н. Цифрова трансформація податкових сервісів як передумова зростання податкової культури населення. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 2(22). С. 989–1000. URL: https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-2(22)-989-1000.
6. Saprykin V. Digitization, digitalization and digital transformation of public administration in Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration.* 2024. № 19(1). С. 116-121. URL: https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22.
7. Hyryavets O., Nemish Yu. Content and features of the digital transformation of public administration systems in the «SOCIETY 5.0» ERA. *Coordinates of Public Administration.* 2025. № 2. С. 158-178. URL: https://doi.org/10.62664/cpa.2024.02.08.
8. Kormych L., Krasnopolska T., Zavhorodnia Yu. Digital Transformation and National Security Ensuring. *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. 2024. № 111(1). С. 29-37. URL: https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.4.
9. Blikhar M., Lukianova H., Skochylias-Pavliv O., Vinichuk M. Institutional Stability of Public Administration: The Economic and Legal Dimension. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 2. P. 178–184. URL: DOI: https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-2/178.
10. Shevchenko I. Public administration mechanisms to strengthen economic security in the context of digital transformation. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*. 2025. №2. С. 76-79. URL: https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-13.
11. Міністерство цифрової трансформації України. Дія: державні послуги онлайн: офіційний портал. URL: https://diia.gov.ua.
12. Міністерство цифрової трансформації України. Результати цифрової трансформації в регіонах України за 2023 рік. URL: https://thedigital.gov.ua.
13. United Nations Development Programme. 59% Ukrainians use government e-services: survey results. URL: https://www.undp.org/ukraine.
14. World Bank. Individuals using the Internet (% of population) – Ukraine. URL: https://data.worldbank.org.
15. World Bank. World Development Indicators: Ukraine. URL: https://data.worldbank.org/country/UA.
16. Media Center Ukraine. Number of Diia users increased during the war. URL: https://mediacenter.org.ua.
17. Ukrainian National News. 23 million Ukrainians use Diia – Fedorov. URL: https://unn.ua.

18. Digital State Ukraine. Diia ecosystem and digital transformation reports. URL: https://digitalstate.gov.ua.

19. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua.

References:

1. Poberezhets, O. V., & Obukhina, V. V. (2024). Tsyfrova transformatsiia u sferi derzhavnoho upravlinnia: teoretychni aspekty [Digital transformation in public administration: theoretical aspects]. *Market Economy: Modern Theory and Practice of Management*, 23(2(57)), 84–96. https://doi.org/10.18524/2413-9998.2024.2(57).324048 [in Ukrainian].

2. Korchak, N., Rachynskyi, A., & Larina, N. (2023). Tsyfrova transformatsiia ta elektronne vriaduvannia: naukovi pidkhody doslidzhennia v sferi publichnoho upravlinnia ta administruvannia [Digital transformation and e-governance: scientific approaches in public administration and management research]. *Aspects of Public Administration*, 11(3), 43–49. https://doi.org/10.15421/152334 [in Ukrainian].

3. Shabanov, D. (2024). Conceptual ambush of digital transformations in government management systems: WikiLeaks today. *Public Administration and Regional Development*, 26, 1273–1292. https://doi.org/10.34132/pard2024.26.09 [in English].

4. Hanushchyn, S. N. (2026). Tsyfrovi instrumenty yak faktor rozvytku podatkovoi kultury v systemi publichnoho administruvannia [Digital tools as a factor in the development of tax culture in public administration]. *National Interests of Ukraine*, 2(19), 1417–1427. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-1417-1427 [in Ukrainian].

5. Hanushchyn, S. N. (2026). Tsyfrova transformatsiia podatkovykh servisiv yak peredumova zrostannia podatkovoi kultury naselennia [Digital transformation of tax services as a prerequisite for increasing public tax culture]. *Society and National Interests*, 2(22), 989–1000. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-2(22)-989-1000 [in Ukrainian].

6. Saprykin, V. (2024). Digitization, digitalization and digital transformation of public administration in Ukraine. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Public Administration*, 19(1), 116–121. https://doi.org/10.17721/2616-9193.2024/19-19/22 [in English].

7. Hyryavets, O., & Nemish, Yu. (2025). Content and features of the digital transformation of public administration systems in the "Society 5.0" era. *Coordinates of Public Administration*, 2, 158–178. https://doi.org/10.62664/cpa.2024.02.08 [in English].

8. Kormych, L., Krasnopolska, T., & Zavhorodnia, Yu. (2024). Digital transformation and national security ensuring. *European Political and Law Discourse*, 11(1), 29–37. https://doi.org/10.46340/eppd.2024.11.1.4 [in English].

9. Blikhar, M., Lukianova, H., Skochylias-Pavliv, O., & Vinichuk, M. (2024). Institutional stability of public administration: the economic and legal dimension. *Scientific Bulletin of National Mining University*, 2, 178–184. https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-2/178 [in English].

10. Shevchenko, I. (2025). Public administration mechanisms to strengthen economic security in the context of digital transformation. *Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, 2, 76–79. https://doi.org/10.36887/2415-8453-2025-2-13 [in English].

11. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (n.d.). Diia: derzhavni posluhy onlain [Diia: government services online]. https://diia.gov.ua [in Ukrainian].

12. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. (2023). Rezultaty tsyfrovoi transformatsii v rehionakh Ukrainy za 2023 rik [Results of digital transformation in the regions of Ukraine for 2023]. https://thedigital.gov.ua [in Ukrainian].

13. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025). Ofitsiinyi sait [Official website]. http://www.ukrstat.gov.ua [in English].

14. United Nations Development Programme (UNDP). (2025). 59% Ukrainians use government e-services: survey results. https://www.undp.org/ukraine [in English].

15. World Bank. (2025). Individuals using the Internet (% of population) – Ukraine. https://data.worldbank.org [in English].

16. World Bank. (2025). World Development Indicators: Ukraine. https://data.worldbank.org/country/UA [in English].

17. Media Center Ukraine. (2024). Number of Diia users increased during the war. https://mediacenter.org.ua [in English].

18. Ukrainian National News (UNN). (2025). 23 million Ukrainians use Diia – Fedorov. https://unn.ua [in English].

19. Digital State Ukraine. (2024). Diia ecosystem and digital transformation reports. https://digitalstate.gov.ua [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 327.3:351.858:321.01

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1402-1413

Герасименко Олена Вікторівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування та управління бізнесом, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-9089-2572

Маселко Віталій Миронович аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка, Асистент фінансового менеджера, Молодіжна громадська організація "Львів-Молодіжна столиця Європи", м. Львів, https://orcid.org/0009-0009-9838-4877

ЄВРОПЕЙСЬКА МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Анотація. В умовах сучасних глобальних соціально-економічних та політичних трансформацій забезпечення стійкості держави набуває ключового значення у системі публічного управління. Одним із важливих чинників її формування є ефективна молодіжна політика, оскільки молоде покоління виступає основою людського капіталу, інноваційного розвитку та соціальної стабільності. У країнах Європейського Союзу молодіжна політика розглядається як стратегічний інструмент реагування на виклики, пов'язані з безробіттям молоді, соціальним виключенням, недостатнім рівнем цифрових навичок та зниженням громадянської активності.

У статті проаналізовано основні проблеми розвитку молодіжного середовища в ЄС, зокрема високий рівень безробіття, значну частку молоді категорії NEET (молоді, яка не навчається і не працює) та обмежений доступ до якісної освіти і працевлаштування. Визначено ключові інструменти європейської молодіжної політики, серед яких Youth Guarantee, Erasmus+ та European Solidarity Corps, що сприяють підвищенню зайнятості молоді, розвитку її компетентностей та активізації громадянської участі.

Розкрито вплив молодіжної політики на забезпечення стійкості держави через формування людського капіталу, підвищення соціальної інтеграції та зміцнення довіри до державних інституцій. Розглянуто досвід Естонії як приклад ефективної реалізації молодіжної політики на національному рівні. Окреслено сучасний стан молодіжної політики в Україні та обґрунтовано необхідність імплементації європейського досвіду для підвищення ефективності управлінських механізмів і забезпечення стійкого розвитку держави.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

У результаті дослідження встановлено, що розвиток ефективної молодіжної політики є важливим чинником забезпечення стійкості держави, адже він сприяє формуванню людського капіталу, підвищенню рівня соціальної інтеграції та зміцненню демократичних процесів.

Ключові слова: молодіжна політика, стійкість держави, публічне управління, Erasmus+, Youth Guarantee, людський капітал, Європейський Союз.

Herasymenko Olena Viktorivna Ph. D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Public Administration and Business Management, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-9089-2572

Maselko Vitalii Myronovych Postgraduate Student, Ivan Franko National University of Lviv, Assistant Financial Manager, Youth Public Organization "Lviv – European Youth Capital", Lviv, https://orcid.org/0009-0009-9838-4877

EUROPEAN YOUTH POLICY AS A TOOL FOR ENSURING STATE RESILIENCE IN THE CONTEXT OF MODERN TRANSFORMATIONAL PROCESSES

Abstract. In the context of modern global social, economic and political transformations, ensuring state resilience becomes a key priority in the system of public administration. One of the important factors in its formation is an effective youth policy, as young people constitute the foundation of human capital, innovation-driven development, and social stability. In the countries of the European Union, youth policy is considered a strategic instrument for responding to contemporary challenges related to youth unemployment, social exclusion, insufficient levels of digital skills, and declining civic engagement.

The article analyzes the main challenges of youth development in the EU, including high levels of youth unemployment, a significant share of young people classified as NEET (not in education, employment, or training), and limited access to quality education and employment opportunities. The key instruments of European youth policy are identified, including Youth Guarantee, Erasmus+, and the European Solidarity Corps, which contribute to increasing youth employment, developing competencies, and enhancing civic participation.

The impact of youth policy on ensuring state resilience is examined through the formation of human capital, strengthening social integration, and increasing trust in public institutions. The case of Estonia is considered as an example of effective implementation of youth policy at the national level. The current state of youth

ISSN 3041-1572 Online

policy in Ukraine is outlined, and the necessity of implementing European experience is substantiated, particularly in terms of improving support instruments, enhancing governance mechanisms, and ensuring sustainable development.

The study concludes that the development of an effective youth policy is an important factor in ensuring state resilience, as it contributes to the formation of human capital, increases social integration, and strengthens democratic processes.

Keywords: youth policy, state resilience, public governance, Erasmus+, Youth Guarantee, human capital, European Union.

Постановка проблеми. В умовах сучасних глобальних соціально-економічних, політичних та безпекових трансформацій забезпечення стійкості держави стає одним із ключових завдань публічного управління. Особливої актуальності ця проблема набуває в Україні в умовах повномасштабної війни, яка спричинила суттєві соціально-економічні втрати, зростання безробіття, міграційні процеси та поглиблення соціальної нерівності. У таких умовах молодь виступає не лише як вразлива соціальна група, але й як стратегічний ресурс відновлення держави, формування людського капіталу та забезпечення довгострокової стійкості суспільства.

Водночас сучасне молодіжне середовище характеризується низкою системних викликів, серед яких високий рівень безробіття, значна частка молоді, яка не навчається і не працює (NEET), недостатній рівень цифрових компетентностей, а також наслідки війни, зокрема внутрішнє переміщення, порушення освітнього процесу та зниження рівня соціальної інтеграції. Такі тенденції створюють додаткові ризики для соціально-економічної стабільності держави та ускладнюють процес її відновлення.

У країнах Європейського Союзу зазначені проблеми вирішуються через формування ефективної молодіжної політики, яка виступає інструментом антикризового реагування та забезпечення стійкості держави. Реалізація комплексних програм підтримки молоді, таких як Youth Guarantee, Erasmus+ та European Solidarity Corps, спрямована на підвищення рівня зайнятості, розвиток компетентностей та активізацію участі молоді у суспільному житті. У цьому контексті особливої ваги набуває питання адаптації та імплементації європейського досвіду в Україні, що дозволить підвищити ефективність молодіжної політики в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання розвитку молодіжної політики досліджуються у документах Європейської Комісії [1-3], матеріалах Європейського молодіжного форуму щодо молодіжної гарантії [4], у нормативних документах Естонії [5, 6]. Український контекст відображено у Ресурсному тулкіті з молодіжної політики [7], а також у працях П. Горінова [8], А. Кравець та Л. Колісник [9], І. Пєши та Н. Тілікіної [10]. У наявних

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

дослідженнях молодіжна політика розглядається переважно через призму її розвитку та інструментального забезпечення, тоді як її вплив на забезпечення стійкості держави не отримує достатнього системного висвітлення. Зокрема, цей вплив носить опосередкований характер і потребує глибшого наукового аналізу.

Мета статті – дослідження ролі європейської молодіжної політики як інструменту забезпечення стійкості держави в умовах сучасних трансформаційних процесів та обґрунтування можливостей її імплементації в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасні трансформаційні процеси, що охоплюють економічну, соціальну та технологічну сфери, суттєво впливають на розвиток молодіжного середовища та визначають нові умови його функціонування. Прискорення цифровізації, зміни на ринку праці, глобалізаційні процеси та демографічні зрушення формують нові виклики, які безпосередньо впливають на можливості самореалізації молодого покоління та його інтеграцію у суспільство.

Молодь залишається однією з найбільш вразливих соціальних груп у періоди нестабільності, оскільки саме вона першою стикається з труднощами працевлаштування, обмеженим доступом до якісної освіти та нестачею практичних навичок, необхідних для сучасної економіки [3, 4].

У країнах Європейського Союзу рівень безробіття серед молоді стабільно перевищує середній показник, а значна частка молодих людей належить до категорії тих, хто не навчається, не працює і не проходить професійної підготовки. Додатковим викликом виступає недостатній рівень цифрових компетентностей, що ускладнює адаптацію молоді до вимог сучасного ринку праці та знижує її конкурентоспроможність [1, 3].

Соціально-економічні виклики доповнюються проблемами зниження рівня громадянської активності та залученості молоді до процесів прийняття рішень. Попри формальну наявність механізмів участі, значна частина молоді не відчуває реального впливу на суспільні процеси, що може призводити до зниження довіри до державних інституцій та послаблення соціальної згуртованості. У поєднанні з економічною нестабільністю це створює додаткові ризики для розвитку суспільства та функціонування держави.

В українському контексті зазначені проблеми посилюються наслідками повномасштабної війни, яка спричинила значні демографічні, економічні та соціальні втрати [7, 8]. Вимушена міграція, внутрішнє переміщення молоді, руйнування освітньої інфраструктури та обмеження доступу до працевлаштування суттєво ускладнюють процес інтеграції молодого покоління у соціально-економічне життя країни. Психологічні наслідки війни та невизначеність майбутнього також впливають на рівень активності молоді та її готовність до участі у суспільних процесах.

ISSN 3041-1572 Online

У таких умовах молодь виступає не лише як вразлива соціальна група, але і як ключовий ресурс відновлення держави, розвитку інновацій та формування економічного потенціалу. Саме від рівня її залученості та можливостей реалізації залежить ефективність процесів відбудови та довгостроковий розвиток країни [8].

З огляду на це, молодіжна політика набуває стратегічного значення як інструмент реагування на кризові явища та забезпечення стійкості держави. Це зумовлює необхідність звернення до досвіду Європейського Союзу, де молодіжна політика сформована як комплексна система, здатна ефективно відповідати на сучасні виклики та забезпечувати інтеграцію молоді у всі сфери суспільного життя.

У відповідь на зазначені виклики у країнах Європи сформовано системний підхід до розвитку молодіжної політики, що поєднує інструменти у сферах зайнятості, освіти, соціальної інтеграції та громадянської участі [1, 3]. Такий підхід реалізується через комплекс програм та ініціатив, спрямованих на вирішення ключових проблем молодіжного середовища.

Однією з ключових ініціатив є Youth Guarantee, що передбачає надання молодим людям можливості отримати роботу, стажування або продовжити навчання протягом короткого періоду після завершення освіти або втрати роботи. Програма орієнтована на молодь віком до 30 років та реалізується у більшості країн Європейського Союзу [4]. Вона передбачає активну взаємодію між державними органами, роботодавцями та освітніми установами, що дозволяє забезпечити більш швидку інтеграцію молоді у ринок праці.

Значне місце у системі молодіжної політики займає програма Erasmus+, яка охоплює освітні, навчальні та молодіжні обміни. Лише у 2022-2023 навчальному році близько 325 тис. студентів взяли участь у програмах мобільності, а ще понад 224 тис. учнів професійної освіти та викладачів долучилися до міжнародних освітніх програм. Загалом з 2021 року понад 885 тис. молодих людей взяли участь у молодіжних мобільностях Erasmus+, а понад 13 тис. організацій отримали фінансування на суму більше 512,9 млн євро [1].

Окремим напрямом є European Solidarity Corps, який передбачає участь молоді у волонтерських та соціальних проєктах у різних країнах Європи. Програма охоплює сфери соціальної допомоги, підтримки громад, екологічних ініціатив та реагування на кризові ситуації. Учасники можуть брати участь як у короткострокових, так і у довгострокових проєктах, отримуючи практичний досвід роботи у міжнародному середовищі [1, 6]. За рахунок реалізації таких програм щорічно десятки тисяч молодих людей залучаються до активної суспільної діяльності.

Важливим елементом є також розвиток механізмів участі молоді у прийнятті рішень, зокрема через Європейський молодіжний діалог, консультаційні платформи та участь у формуванні політик на різних рівнях. Це дозволяє залучати молодь до процесів управління та враховувати її інтереси у державній політиці.

Сукупність зазначених інструментів формує цілісну систему підтримки молоді, яка охоплює як економічні, так і соціальні аспекти її розвитку. Масштаб охоплення молоді відповідними програмами та обсяг фінансування свідчать про системність підходу та високий рівень інституційної підтримки, що створює основу для подальшого аналізу їх впливу на розвиток держави.

Вплив молодіжної політики на стійкість держави значною мірою визначається ефективністю функціонування інституцій, які забезпечують взаємодію між молоддю, державою та суспільством. Йдеться не лише про окремі програми, а про цілісну систему, що включає органи публічного управління, освітні установи, ринок праці та інституції громадянського суспільства. Саме через узгоджену діяльність цих суб'єктів забезпечується включення молоді у соціально-економічні процеси, що знижує ризики соціальної ізоляції та нестабільності.

У європейських країнах така взаємодія реалізується через координацію політик зайнятості, освіти та участі молоді. Зокрема, у межах ініціативи Youth Guarantee державні органи співпрацюють з роботодавцями та освітніми закладами для забезпечення молоді можливостями працевлаштування або навчання. Програма Erasmus+ об'єднує університети, освітні центри та організації різних країн, формуючи спільний освітній простір та посилюючи мобільність молоді. Такі механізми створюють сталі канали взаємодії між інституціями, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у соціально-економічному середовищі.

Важливим показником ефективності інституційної взаємодії є рівень залученості молоді до суспільних процесів. За даними Європейської Комісії, понад 70 % молодих людей беруть участь у виборах, що свідчить про достатньо високий рівень інтеграції молоді у політичне життя [2, 3]. Паралельно функціонують інститути молодіжного діалогу, консультативні органи та платформи участі, які забезпечують постійний зв'язок між державою та молоддю.

Така модель дозволяє не лише формувати політику з урахуванням потреб молодого покоління, але й підвищує адаптивність держави до кризових умов. Узгодженість дій між інституціями, швидкість прийняття рішень та рівень залучення молоді стають визначальними факторами, що впливають на стабільність соціально-економічних процесів та здатність держави до відновлення і розвитку, що логічно підводить до розгляду практичних прикладів реалізації такої моделі на національному рівні.

ISSN 3041-1572 Online

Показовим прикладом реалізації молодіжної політики на національному рівні є Естонія, де розвиток молодіжного середовища інтегровано у загальну систему державного управління [5, 6]. У країні молодіжна політика розглядається як складова довгострокового розвитку, що поєднує освітні, соціальні та економічні інструменти. Основна увага приділяється формуванню компетентностей молоді, підвищенню її участі у суспільному житті та забезпеченню ефективної інтеграції у ринок праці.

Особливістю естонської моделі є чітка інституційна організація, яка забезпечує взаємодію між державними структурами, органами місцевого самоврядування та молодіжними організаціями. Значну роль відіграють молодіжні центри, які функціонують як локальні платформи для розвитку навичок, отримання неформальної освіти та участі у громадських ініціативах. У країні функціонує понад 280 таких центрів, що забезпечує широкий доступ молоді до відповідних послуг незалежно від місця проживання [6].

Паралельно розвивається система залучення молоді до процесів прийняття рішень, що реалізується через молодіжні ради та консультаційні механізми на місцевому і національному рівнях. Це дозволяє інтегрувати позицію молоді у формування державної політики та підвищує рівень довіри до інституцій. Важливим напрямом є також підтримка підприємницької активності молоді та розвиток цифрових компетентностей, що відповідає сучасним вимогам економіки.

Системність реалізації цих підходів, узгодженість дій між інституціями та стабільність функціонування молодіжної інфраструктури забезпечують високий рівень залученості молоді до соціально-економічних процесів та створюють сприятливі умови для розвитку людського потенціалу. Це дозволяє розглядати естонський досвід як приклад ефективної організації молодіжної політики на рівні держави.

Розвиток молодіжної політики в Україні відбувається в умовах складних соціально-економічних трансформацій та безпекових викликів, що суттєво впливають на можливості її реалізації. Повномасштабна війна спричинила значні зміни у структурі молодіжного середовища, зокрема через міграційні процеси, внутрішнє переміщення та скорочення можливостей для працевлаштування і навчання. У таких умовах молодіжна політика формується як інструмент не лише розвитку, але й стабілізації соціальних процесів.

Інституційно молодіжна політика в Україні реалізується через взаємодію органів державної влади, місцевого самоврядування та громадського сектору. Важливу роль відіграють молодіжні центри, молодіжні ради, а також громадські організації, які забезпечують залучення молоді до суспільного життя та реалізації соціальних ініціатив. У різних регіонах функціонують десятки молодіжних просторів, що надають можливості для розвитку навичок, участі у проєктах та неформальної освіти.

Водночас система молодіжної політики характеризується нерівномірністю розвитку на місцевому рівні, що пов'язано з різним рівнем ресурсного забезпечення громад та інституційної спроможності. У частині регіонів спостерігається недостатня координація між суб'єктами реалізації політики, що ускладнює досягнення комплексних результатів та знижує ефективність впроваджуваних ініціатив.

Окремою проблемою залишається питання стабільності фінансування молодіжних програм, що впливає на можливість довгострокового планування та розвитку інфраструктури. В умовах воєнного стану значна частина ресурсів спрямовується на забезпечення безпеки та оборони, що обмежує можливості підтримки молодіжних ініціатив на належному рівні [7, 8].

Разом із тим, в Україні спостерігається зростання рівня громадянської активності молоді, що проявляється у волонтерській діяльності, участі у громадських організаціях та ініціативах, спрямованих на підтримку держави. Молодь активно долучається до процесів допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам та відновлення постраждалих територій, що свідчить про високий потенціал її участі у розвитку суспільства.

Формування ефективної системи молодіжної політики в Україні потребує подальшого вдосконалення інституційної взаємодії, підвищення рівня координації між різними рівнями управління та забезпечення стабільного ресурсного підґрунтя.

Порівняння підходів до реалізації молодіжної політики в країнах Європи та в Україні (табл. 1) дозволяє визначити ключові відмінності у рівні її інституційного розвитку та ефективності впровадження. В обох випадках молодіжна політика спрямована на інтеграцію молоді у соціально-економічні процеси, розвиток людського капіталу та підвищення рівня громадянської активності. Водночас умови реалізації, ресурсне забезпечення та рівень координації між інституціями формують різні результати.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика молодіжної політики ЄС та України

Аспект	Країни Європи	Україна
Інституційна взаємодія	Системна координація між державою, освітою, бізнесом та НГО	Частково сформована, нерівномірна по регіонах
Фінансування	Стабільне, довгострокові програми	Обмежене, залежне від бюджету та донорів
Молодіжна інфраструктура	Розвинена мережа центрів та платформ	Розвивається, нерівномірне покриття
Участь молоді	Інституціоналізовані механізми участі	Активна, але менш формалізована
Волонтерська діяльність	Часто підтримується програмами та фінансуванням	Переважно добровільна, безоплатна

Джерело: власна розробка

ISSN 3041-1572 Online

Європейська модель характеризується системністю, стабільністю фінансування та високим рівнем інтеграції між освітніми, економічними та соціальними інституціями. В Україні ж молодіжна політика перебуває на етапі розвитку, що супроводжується нерівномірністю інституційної спроможності, обмеженими ресурсами та впливом зовнішніх факторів, зокрема воєнних дій. Це визначає необхідність більш детального порівняння окремих аспектів реалізації молодіжної політики.

Важливим елементом такого порівняння є аналіз не лише формальних інституцій, але й практичних механізмів їх функціонування, зокрема рівня доступу молоді до послуг, ефективності комунікації між суб'єктами політики та реального залучення молодого покоління до соціальних і економічних процесів. У країнах Європи ці механізми функціонують як взаємопов'язана система, що дозволяє забезпечити узгодженість дій та швидке реагування на виклики. В Україні ж відповідні елементи часто існують окремо один від одного, що впливає на цілісність політики та обмежує її потенційний вплив на розвиток молодіжного середовища.

Порівняння європейського та українського підходів до реалізації молодіжної політики засвідчує, що головна відмінність полягає у рівні інституційної узгодженості та стабільності функціонування відповідних механізмів.

У країнах Європи молодіжна політика реалізується як цілісна система, у межах якої взаємодія між державними органами, освітніми установами, роботодавцями та громадськими організаціями має сталий і послідовний характер. Це забезпечує не лише безперервність молодіжних програм, але й можливість їх довгострокового планування, що підвищує результативність політики у сферах зайнятості, освіти та громадянської участі.

В Україні ж така система ще перебуває в процесі формування, а її ефективність значною мірою залежить від ресурсної спроможності окремих громад, активності громадського сектору та рівня координації між суб'єктами реалізації політики.

Не менш важливою є різниця у підходах до волонтерської діяльності молоді. У європейському середовищі волонтерство переважно інтегроване у діяльність великих інституційних програм і громадських організацій, які забезпечують організаційну підтримку, координацію, навчання учасників, а в окремих випадках - покриття супутніх витрат або інші форми мотиваційної підтримки. Такий підхід робить волонтерську діяльність більш структурованою та стійкою, оскільки вона функціонує не лише на основі особистої ініціативи, а й у межах організованої системи.

В українських умовах волонтерство здебільшого має характер громадянського самозалучення і здійснюється переважно на добровільних та безоплатних засадах. Особливо виразно це проявилося в умовах війни, коли

молодь активно долучилася до допомоги військовим, внутрішньо переміщеним особам, місцевим громадам та гуманітарним ініціативам.

Водночас саме така форма волонтерської активності в Україні свідчить про високий рівень внутрішньої мотивації молодого покоління, його адаптивності та здатності швидко реагувати на кризові виклики [7, 8]. Якщо в європейських країнах інституційність забезпечує стабільність і прогнозованість участі молоді, то в Україні сильнішою стороною виступає мобілізаційний потенціал і готовність до самоорганізації. Це означає, що українська молодіжна політика має значний потенціал розвитку, однак потребує подальшого посилення організаційної, фінансової та інституційної основи.

Саме тому адаптація окремих європейських практик до українських умов має відбуватися не шляхом прямого копіювання моделей, а через поєднання інституційної впорядкованості європейського підходу з високим рівнем громадянської активності, характерним для української молоді.

Подальший розвиток молодіжної політики в Україні потребує системного підходу, спрямованого на посилення інституційної спроможності та підвищення ефективності взаємодії між усіма суб'єктами її реалізації. Одним із ключових напрямів є формування узгодженої моделі координації між органами державної влади, місцевого самоврядування, освітніми установами та громадськими організаціями. Забезпечення такої взаємодії дозволить уникнути дублювання функцій, підвищити ефективність використання ресурсів та забезпечити комплексний характер реалізації молодіжної політики.

Важливим аспектом є розвиток інфраструктури молодіжної роботи, зокрема розширення мережі молодіжних центрів та просторів, які забезпечують доступ до освітніх, консультаційних та соціальних послуг [6-8]. Особлива увага має приділятися забезпеченню рівного доступу до таких можливостей для молоді у різних регіонах, зокрема у сільських та віддалених громадах. Розвиток інфраструктури сприятиме підвищенню рівня залученості молоді та створенню умов для її самореалізації.

Окремим напрямом є забезпечення стабільного фінансування молодіжної політики, що дозволить перейти від ситуативних ініціатив до довгострокових програм розвитку. Впровадження механізмів співфінансування, залучення міжнародної технічної допомоги та підтримка громадських ініціатив можуть стати основою для формування стійкої фінансової моделі.

Не менш важливим є розвиток механізмів участі молоді у процесах прийняття рішень, зокрема через підтримку діяльності молодіжних рад, консультаційних платформ та інструментів електронної демократії [2, 7, 8]. Забезпечення реального впливу молоді на формування політики сприятиме підвищенню рівня довіри до державних інституцій та активізації громадянської участі. Поряд із цим доцільним є впровадження систем моніторингу

та оцінювання ефективності молодіжної політики, що дозволить визначати результативність реалізованих програм та коригувати напрями їх розвитку. Використання аналітичних інструментів та показників оцінки сприятиме підвищенню прозорості та обґрунтованості управлінських рішень.

Висновки. Європейська молодіжна політика демонструє, що системний підхід до розвитку молодіжного середовища, заснований на ефективній взаємодії інституцій, стабільному фінансуванні та широкому залученні молоді, дозволяє забезпечити стійкість держави в умовах сучасних трансформацій. Інтеграція інструментів у сферах зайнятості, освіти та громадянської участі сприяє формуванню конкурентоспроможного людського капіталу, підвищенню соціальної згуртованості та здатності держави адаптуватися до кризових викликів.

В Україні молодіжна політика має значний потенціал розвитку, зокрема завдяки високому рівню громадянської активності молоді, однак потребує подальшого посилення інституційної узгодженості та ресурсного забезпечення. Поєднання європейських практик із національними особливостями та підтримка системного підходу до реалізації молодіжної політики створюють передумови для підвищення її ефективності та зміцнення стійкості держави.

Література:

1. European Commission. Commission Staff Working Document: Situation of young people in the European Union. Accompanying the Report on the Implementation of the EU Youth Strategy (2022–2024). Brussels, 2025. 142 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cc36d832-0899-11f0-b1a3-01aa75ed71a1/language-en

2. European Commission. EU Youth Report – Youth Participation Infographic. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. URL: https://youth.europa.eu/sites/default/files/inline-files/EU-Youth-Report---Youth-Participation-Infographic.pdf

3. European Commission. EU Youth Report 2024: The Situation of Young People in the European Union. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. 120 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/168a7f7f-0934-11f0-b1a3-01aa75ed71a1/language-en

4. European Youth Forum. Youth Guarantee: How to support young people finding a pathway: Position paper. Brussels, 2025. 20 p. URL: https://www.youthforum.org/files/250415-PP-YouthGuarantee.pdf

5. Government of Estonia. Estonia 2035 Strategy. Tallinn, 2021. 20 p. URL: https://finestcentre.eu/wp-content/uploads/2023/11/Eesti-2035__ENG.pdf

6. Ministry of Education and Research of Estonia. Youth Sector Development Plan 2021–2035. Tallinn, 2021. 46 p. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/ee_youth_sector_development_plan_2021-2035_en_0.pdf

7. Міністерство молоді та спорту України. Ресурсний тулкіт з молодіжної політики. Київ, 2022. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Sociologichni_doslidzhennia/resyrsnii-tylkit-22.pdf

8. Горінов П. В. Молодіжна політика в Україні. Запоріжжя : ЗНУ, 2023. 160 с. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057113.pdf

9. Кравець А., Колісник Л. Участь молоді в суспільно-політичному житті в Україні: реальні кейси чи декларативні можливості. Науково-теоретичний альманах Грані. 2025. Т. 28. № 6. С. 7–12. https://doi.org/10.15421/172630

10. Пєша І. В., Тілікіна Н. В. Молодіжна політика в Україні: становлення, виклики та перспективи розвитку : кол. монографія. Київ : ГО «Інститут молоді», 2025. 368 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/394504055_Molodizna_politika_v_Ukraini_stanovlenna_vikliki_ta_perspektivi_rozvitku

References:

1. European Commission. Commission Staff Working Document: Situation of young people in the European Union. Accompanying the Report on the Implementation of the EU Youth Strategy (2022–2024). Brussels, 2025. 142 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cc36d832-0899-11f0-b1a3-01aa75ed71a1/language-en

2. European Commission. EU Youth Report – Youth Participation Infographic. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. URL: https://youth.europa.eu/sites/default/files/inline-files/EU-Youth-Report---Youth-Participation-Infographic.pdf

3. European Commission. EU Youth Report 2024: The Situation of Young People in the European Union. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2024. 120 p. URL: https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/168a7f7f-0934-11f0-b1a3-01aa75ed71a1/language-en

4. European Youth Forum. Youth Guarantee: How to support young people finding a pathway: Position paper. Brussels, 2025. 20 p. URL: https://www.youthforum.org/files/250415-PP-YouthGuarantee.pdf

5. Government of Estonia. Estonia 2035 Strategy. Tallinn, 2021. 20 p. URL: https://finestcentre.eu/wp-content/uploads/2023/11/Eesti-2035__ENG.pdf

6. Ministry of Education and Research of Estonia. Youth Sector Development Plan 2021–2035. Tallinn, 2021. 46 p. URL: https://www.hm.ee/sites/default/files/documents/2022-10/ee_youth_sector_development_plan_2021-2035_en_0.pdf

7. Ministry of Youth and Sports of Ukraine. Resursnyi tulkit z molodizhnoi polityky. [Resource toolkit on youth policy]. Kyiv, 2022. URL: https://mms.gov.ua/storage/app/sites/16/Mizhnarodna_dijalnist/Sociologichni_doslidzhennia/resyrsnii-tylkit-22.pdf [in Ukrainian]

8. Horinov P. V. Molodizhna polityka v Ukraini. [Youth policy in Ukraine]. Zaporizhzhia: ZNU, 2023. 160 p. URL: https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi77/0057113.pdf [in Ukrainian]

9. Kravets A., & Kolisnyk L. Uchast molodi v suspilno-politychnomu zhytti v Ukraini: realni keisy chy deklaratyvni mozhlyvosti. [Youth participation in social and political life in Ukraine: real cases or declarative opportunities]. Naukovo-teoretychnyi almanakh Hrani. 2025. Vol. 28. No. 6. P. 7–12. https://doi.org/10.15421/172630 [in Ukrainian]

10. Piesha I. V., & Tilikina N. V. Molodizhna polityka v Ukraini: stanovlennia, vyklyky ta perspektyvy rozvytku: kol. monohrafiia. [Youth policy in Ukraine: formation, challenges and development prospects: collective monograph]. Kyiv: HO «Instytut molodi», 2025. 368 p. URL: https://www.researchgate.net/publication/394504055_Molodizna_politika_v_Ukraini_stanovlenna_vikliki_ta_perspektivi_rozvitku [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:364:159.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1414-1426

Горбульов Дмитро Валерійович аспірант, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», м. Дніпро, https://orcid.org/0009-0008-8142-007X

ЗАХИСТ СОЦІАЛЬНОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В ГРОМАДАХ

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-прикладних засад та розробці системи механізмів публічного управління у сфері захисту соціальної та психологічної безпеки в територіальних громадах України в умовах повномасштабного збройного конфлікту та постконфліктного відновлення. На підставі системного аналізу, структурно-функціонального підходу, порівняльного методу та аналізу нормативно-правових документів у статті запропоновано авторське розмежування понять «соціальна безпека громади» та «психологічна безпека громади». Соціальна безпека трактується як стан захищеності соціальних відносин, інститутів і спільнот, що забезпечує умови для реалізації базових соціальних потреб мешканців та відтворення соціального капіталу. Психологічна безпека громади концептуалізується через три взаємопов'язані виміри: когнітивний (усвідомлення загроз та наявність інформаційних ресурсів для їх опрацювання), емоційний (відчуття захищеності та стабільності) і поведінковий (здатність до адаптивної поведінки та збереження соціальних зв'язків в умовах кризи). Аналіз чинної нормативно-правової бази виявив п'ять системних інституційних прогалин: нечіткий розподіл повноважень між органами різних рівнів, відсутність спеціалізованих структур на муніципальному рівні, недостатню міжвідомчу координацію, брак загальнодержавних стандартів психосоціальної підтримки та відсутність систематичного моніторингу стану психологічної безпеки населення. У статті запропоновано трирівневу модель механізмів публічного управління у зазначеній сфері: стратегічний, координаційний та операційний рівень. Запропоновано систему індикаторів ефективності за трьома вимірами. Зроблено порівняльний аналіз відповідного досвіду Ізраїлю та балканських країн. Зроблено висновок, що забезпечення психологічної безпеки громади є не лише гуманітарним пріоритетом, але й стратегічним управлінським завданням, безпосередньо пов'язаним із суспільною стійкістю та довгостроковою спроможністю громади до самоврядування.

Ключові слова: психологічна безпека громади, соціальна безпека, публічне управління, механізми публічного управління, психосоціальна підтримка, територіальна громада, суспільна стійкість, воєнний стан, міжвідомча координація, місцеве самоврядування**.**

Horbulov Dmytro postgraduate, National Technical University «Dnipro Polytechnic», Dnipro, https://orcid.org/0009-0008-8142-007X

PROTECTION OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SAFETY IN COMMUNITIES

Abstract. The article is devoted to the substantiation of theoretical and applied foundations and the development of a system of mechanisms of public administration in the field of protection of social and psychological security in territorial communities of Ukraine in the context of full-scale armed conflict and post-conflict reconstruction. On the basis of system analysis, structural and functional approach, comparative method and analysis of regulatory legal documents, the article proposes the author's distinction between the concepts of "social security of the community" and "Psychological safety of the community". Social security is interpreted as a state of security of social relations, institutions and communities, which provides conditions for the implementation of basic social needs of residents and the reproduction of social capital. Community psychological security is conceptualized through three interrelated dimensions: cognitive (awareness of threats and the availability of information resources to process them), emotional (sense of security and stability), and behavioral (ability to adapt behavior and maintain social ties in times of crisis). The analysis of the current regulatory framework revealed five systemic institutional gaps: unclear distribution of powers between bodies of different levels, lack of specialized structures at the municipal level, insufficient interagency coordination, lack of national standards of psychosocial support and lack of systematic monitoring of the state of psychological security of the population. The article proposes a three-level model of public administration mechanisms in this area: strategic, coordination and operational levels. A system of performance indicators for three dimensions is proposed. A comparative analysis of the relevant experience of Israel and the Balkan countries is made. It is concluded that ensuring the psychological safety of the community is not only a humanitarian priority, but also a strategic management task directly related to social sustainability and the long-term capacity of the community to self-government.

Keywords: community psychological security, social security, public administration, public administration mechanisms, psychosocial support, territorial

ISSN 3041-1572 Online

community, societal resilience, martial law, inter-agency coordination, local self-government.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України, що розпочалася у лютому 2022 року, перевела питання безпеки територіальних громад із площини теоретичного дискурсу до категорії нагальної управлінської практики. Відтоді українські громади функціонують в умовах перманентної загрози – ракетних обстрілів, вимушеного переміщення населення, руйнування соціальної та комунальної інфраструктури, загибелі близьких. Ці чинники системно деформують не лише матеріальний добробут мешканців, а й соціальні зв'язки, рівень міжособистісної довіри та психологічну стабільність спільноти загалом.

Водночас повоєнне відновлення і навіть поточна стійкість громад визначаються не лише обсягом фінансових ресурсів або якістю відбудованої інфраструктури – вони залежать від того, наскільки органи місцевого самоврядування здатні підтримувати соціальну згуртованість і психологічну захищеність своїх мешканців. Саме тому захист соціальної та психологічної безпеки в громадах постає як самостійний і стратегічно важливий напрям публічного управління, що потребує наукового осмислення, системного підходу та розробки відповідних механізмів реалізації.

Разом із тим доводиться констатувати очевидну невідповідність між масштабом цих викликів і рівнем інституційної готовності до них. Переважна більшість органів місцевого самоврядування не мають затверджених планів психосоціальної підтримки населення, відчувають дефіцит кваліфікованих фахівців з соціальної роботи та практичної психології, а нормативно-правова база в цій сфері досі перебуває у стані фрагментарності. Моніторинг психічного здоров'я, проведений на початку 2023 року, зафіксував відсутність формалізованих цілей щодо ментального здоров'я у ключових законодавчих актах і нормативних положеннях міністерств, а також брак підрозділів, здатних забезпечити повний цикл державної політики у цій галузі.

Отже, проблема полягає у невідповідності між нагальною соціальною потребою у захисті психологічної та соціальної безпеки членів громад і наявним рівнем управлінського, інституційного та ресурсного забезпечення цього захисту. Ця суперечність зумовлює необхідність наукового пошуку дієвих механізмів публічного управління у зазначеній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціальної безпеки в контексті публічного управління активно досліджується в українській науці починаючи з 2010-х років, однак системне осмислення її психологічного виміру в умовах збройного конфлікту розпочалося після 2022 року.

Серед вітчизняних авторів, які системно досліджують соціальну безпеку як об'єкт державного регулювання, чільне місце посідають праці О. Сидорчука [1]. Автор окреслює зовнішні та внутрішні чинники регулювання соціальної безпеки людини, аналізує загрози на рівні особистості, суспільства й держави та обгрунтовує необхідність стратегічного підходу до формування системи соціальної безпеки. Цінним у цьому дослідженні є концептуальна рамка, що пов'язує індивідуальний і суспільний виміри безпеки через інституційні механізми публічного управління.

Значний внесок у розвиток концепту «соціальна безпека» в координатах публічного управління здійснили публікації С. Линдюка [2], автор систематизував підходи вітчизняних дослідників – від розуміння безпеки як стану захищеності соціальних інтересів до її трактування через категорію якості життя, виявивши значну понятійну строкатість у цій сфері. Пізніші праці того ж автора [3, 4] конкретизують управлінські механізми з урахуванням воєнних реалій та обгрунтовують людиноцентричну модель модернізації публічного управління.

Питання адаптивності та стійкості системи публічного управління в умовах повномасштабного вторгнення розглядається у статті З. Хонтара, Є. Кобка та О. Ніцевича [5]. Автори демонструють, що ефективне функціонування місцевих органів влади в кризових умовах вимагає принципово нових управлінських підходів – децентралізованого прийняття рішень, міжвідомчої координації та готовності до оперативного перерозподілу ресурсів. Концепція національної стійкості у публічному управлінні отримала теоретичне обгрунтування у праці І. Чуб [6], де стійкість трактується як мультивимірна категорія, що охоплює адаптивність, інституційну спроможність і здатність системи до самовідновлення після дестабілізуючих впливів.

Роль соціального капіталу та згуртованості громади у забезпеченні її стійкості досліджується у статті Л. Комахи та співавторів [7], де феномен пасіонарності розглядається як поєднання психологічної готовності до дії, розвиненого соціального капіталу та соціокультурної ідентичності. Авторка доводить, що саме взаємодія цих складових уможливлює швидку адаптацію громади до кризових умов.

У зарубіжній науці проблематика стійкості та психологічної безпеки громад в умовах українського конфлікту досліджена в кількох значущих працях. Ш. Кімхі зі співавторами у дослідженні «A full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022: Resilience and coping within and beyond Ukraine» [8] встановили, що, порівняно з мешканцями п'яти сусідніх країн, українці демонстрували найвищі показники суспільної та громадської стійкості, найвищий рівень надії та дистресу одночасно, а також найнижчий рівень суб'єктивного благополуччя. Цей парадокс свідчить про унікальний характер

адаптаційних ресурсів, які активуються в умовах екзистенційної загрози. Попередня публікація тих самих авторів щодо безпосереднього впливу війни на чинники стійкості та вразливості [9] зафіксувала статистично значущі зв'язки між рівнем суспільної стійкості та показниками надії, морального духу й відчуття небезпеки.

Попри значний масив накопичених знань, у наявній науковій літературі простежується суттєва прогалина: питання управлінських механізмів захисту саме психологічної безпеки на рівні територіальних громад як самостійного об'єкта публічного управління залишається теоретично недостатньо розробленим. Більшість наявних праць або зосереджені на загальних питаннях соціальної безпеки, або аналізують психологічну стійкість у клінічному чи суто психологічному вимірі – поза управлінськими механізмами. Це визначає наукову новизну та актуальність пропонованого дослідження.

Мета дослідження – обгрунтувати теоретико-прикладні засади та розробити системи механізмів публічного управління у сфері захисту соціальної та психологічної безпеки в територіальних громадах України в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення.

Виклад основного матеріалу. Вживання термінів «соціальна безпека» та «психологічна безпека» в науковому і нормативному дискурсі залишається нечітким, а нерідко й взаємозамінним, що ускладнює формування дієвої публічної політики. Водночас операційна конкретизація цих понять є необхідною умовою для визначення суб'єктів управління, розподілу ресурсів та вимірювання результатів. Тому нижче запропоновано авторське трактування зазначених понять у контексті управлінської теорії.

Під соціальною безпекою громади слід розуміти стан захищеності соціальних відносин, інститутів і спільнот від внутрішніх і зовнішніх загроз, що забезпечує умови для реалізації базових соціальних потреб мешканців, відтворення соціального капіталу та збереження соціальної згуртованості. В управлінському вимірі соціальна безпека виступає результатом цілеспрямованої діяльності органів публічної влади, спрямованої на мінімізацію соціальних ризиків та розбудову стійких інституційних механізмів захисту. Такий підхід відповідає концепції О. Г. Сидорчука, згідно з якою соціальна безпека охоплює захищеність на рівнях особистості, суспільства і держави, а відповідні управлінські механізми мають будуватися на стратегічній основі [1].

Психологічна безпека громади – поняття вужче й водночас специфічніше. У найбільш загальному вигляді воно позначає стан психологічного середовища в межах громади, за якого її члени відчувають себе захищеними від психологічного насильства, маніпуляцій, хронічного стресу та інших чинників, що руйнують суб'єктивне відчуття захищеності, довіри та здатності до ефективної комунікації. Запозичуючи логіку концепції «психологічної

безпеки» Е. Едмондсон, розробленої в організаційному контексті, та адаптуючи її до рівня громади, психологічну безпеку можна операціоналізувати через три взаємопов'язані виміри: когнітивний (усвідомлення загроз і наявність інформаційних ресурсів для їх опрацювання), емоційний (відчуття захищеності, стабільності та підтримки з боку спільноти й інститутів) і поведінковий (здатність до адаптивної поведінки, збереження соціальних зв'язків та участі у громадському житті в умовах кризи).

Принциповою відмінністю психологічної безпеки громади від психологічної безпеки організації є її масштаб і специфіка суб'єктного складу. Якщо в організаційному середовищі психологічна безпека регулюється насамперед управлінськими практиками керівництва та організаційною культурою, то в громаді вона формується у взаємодії між різнорідними суб'єктами: органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, медичними та освітніми установами, ЗМІ та неформальними лідерами. Публічне управління виступає тут інтегруючою силою, здатною конфігурувати ці взаємодії та задавати нормативні рамки їх здійснення.

Аналіз чинного законодавства свідчить про наявність певної нормативної основи для захисту соціальної безпеки, проте ця основа є фрагментарною та не забезпечує системного підходу до психологічного виміру безпеки громади. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [10] закріплює повноваження органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту населення, охорони здоров'я та забезпечення громадського порядку. Водночас ці повноваження сформульовані переважно в адміністративно-господарській логіці, без відображення психосоціального виміру безпеки як самостійного об'єкта управлінської діяльності.

Закон України «Про національну безпеку України» [11] містить розширене трактування безпеки, включаючи її соціальний вимір, однак у практичній площині ця норма не операціоналізована на рівні муніципального управління. Постанова КМУ № 579 від 10.05.2022 [12] заклала основи для мобілізаційного реагування органів місцевого самоврядування в умовах воєнного стану, зокрема передбачила механізми взаємодії з переміщеним населенням, але не вирішила питань систематичної психосоціальної підтримки.

Найбільш цілісним документом, що намагається сформувати архітектуру управління психологічною безпекою населення, є Цільова модель системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, розроблена у 2024 році [13]. Документ системно підходить до проблеми, визначаючи рівні надання допомоги – від первинного самодопомоги та підтримки з боку громади до спеціалізованої психіатричної допомоги. Однак і ця модель зосереджена переважно на медичному вимірі і залишає поза увагою ширший управлінський контекст психологічної безпеки громади.

ISSN 3041-1572 Online

На підставі проведеного аналізу нормативно-правової бази можна виділити щонайменше п'ять системних інституційних прогалин. По-перше, відсутність чіткого розподілу повноважень між органами державної влади та органами місцевого самоврядування у сфері психосоціальної безпеки. По-друге, відсутність у більшості муніципалітетів структурних підрозділів або посад фахівців, відповідальних за психосоціальний компонент безпеки. По-третє, нерозвиненість міжвідомчої координації між суб'єктами, задіяними у забезпеченні соціальної та психологічної безпеки. По-четверте, відсутність загальнодержавних стандартів надання психосоціальної підтримки на рівні громади. По-п'яте, брак систематичного моніторингу стану психологічної безпеки населення як підстави для прийняття управлінських рішень.

Констатовані прогалини знаходять підтвердження у результатах дослідження Ш. Кімхі та ін. [8], які встановили, що попри надзвичайно високі показники суспільної стійкості в українців рівень суб'єктивного благополуччя залишається вкрай низьким. Це свідчить про те, що стихійні адаптаційні ресурси громади не можуть повноцінно замінити системні управлінські механізми захисту психологічної безпеки.

Ефективна система захисту соціальної та психологічної безпеки в громадах вимагає чіткого визначення суб'єктного складу управління та розподілу відповідальності між акторами різних рівнів. Узагальнення наявних наукових підходів та аналіз нормативно-правової бази дозволяють виокремити три рівні суб'єктності у цій системі.

На національному рівні ключовими суб'єктами виступають: Верховна Рада України (нормативне регулювання та ресурсне забезпечення), Кабінет Міністрів України (стратегічне планування та міжвідомча координація), Міністерство охорони здоров'я (стандарти психосоціальної підтримки та підготовка кадрів), Міністерство соціальної політики (соціальний захист вразливих груп), Міністерство освіти і науки (психологічна підтримка дітей і молоді в умовах кризи), а також Служба безпеки України та Служба з надзвичайних ситуацій в частині кризового реагування.

На регіональному рівні центральне місце посідають обласні військові адміністрації та відповідні органи виконавчої влади, які в умовах воєнного стану набули розширених повноважень у сфері забезпечення безпеки населення, включно з організацією евакуації та психосоціальним супроводом переміщених осіб. Критично важливим є також регіональний рівень координації між закладами охорони здоров'я, освіти та соціального захисту.

На рівні громади безпосередніми суб'єктами виступають: органи місцевого самоврядування (виконавчі комітети, відповідні відділи та управління), комунальні заклади охорони здоров'я та соціальної роботи, заклади освіти та культури, громадські організації та волонтерські ініціативи, а також

релігійні і самоорганізаційні структури. Як справедливо зазначають Хонтар, Кобко та Ніцевич [5], ефективне функціонування цих суб'єктів в умовах кризи вимагає децентралізованого прийняття рішень та гнучкості в розподілі ресурсів, що докорінно відрізняється від традиційних ієрархічних управлінських моделей.

Особливої уваги заслуговує роль неформальних суб'єктів – громадських лідерів, медіа, традиційних спільнот. Дослідження Л. Комахи та ін. [7] переконливо доводить, що соціальний капітал і пасіонарність спільноти є не менш значущими для її стійкості, ніж формальні управлінські структури. Ефективна публічна політика у сфері психологічної безпеки повинна не підміняти ці неформальні ресурси, а інтегрувати їх у систему публічного управління через механізми партисипативної демократії та публічно-приватного партнерства.

На підставі проведеного теоретичного аналізу та узагальнення управлінської практики пропонується трирівнева модель механізмів публічного управління у сфері захисту соціальної та психологічної безпеки в громадах, що охоплює стратегічний, координаційний та операційний рівні.

Стратегічний рівень утворюють нормативно-правові та програмно-планові механізми, що задають загальні орієнтири державної та муніципальної політики у сфері психосоціальної безпеки. До ключових механізмів цього рівня належать: розробка і затвердження Національної стратегії психосоціальної безпеки населення; включення показників психологічної безпеки громади до стратегій розвитку територіальних громад; законодавче закріплення психосоціальної безпеки як самостійного предмета муніципальної публічної політики; розробка мінімальних стандартів забезпечення психосоціальної підтримки на рівні громади.

Концептуальним підгрунтям для цього рівня слугують принципи New Public Management в частині орієнтації на вимірювані результати та принципи Good Governance в частині підзвітності та участі громадян у прийнятті управлінських рішень. Водночас неоінституційна теорія Д. Норта нагадує, що нормативне закріплення механізмів ще не гарантує їхньої дієвості – вирішальну роль відіграють неформальні інститути, довіра та звички взаємодії, що складаються в конкретній громаді.

Координаційний рівень охоплює механізми міжвідомчої та міжсекторної взаємодії, спрямовані на подолання інституційної фрагментарності у сфері психосоціальної безпеки. Тут пропонується: запровадження на рівні обласних і районних адміністрацій координаційних рад з питань психосоціальної безпеки за участю представників усіх задіяних відомств та громадянського суспільства; розробка протоколів міжвідомчої взаємодії при виявленні та реагуванні на психосоціальні кризи в громадах; запровадження системи кейс-

ISSN 3041-1572 Online

менеджменту для осіб і сімей із комплексними потребами у психосоціальній підтримці.

Аргументом на користь саме координаційного підходу є висновок С. Линдюка [2, 3] про те, що людиноцентрична модель публічного управління вимагає перегляду традиційних галузевих меж і формування нової логіки взаємодії між відомствами навколо потреб конкретної людини чи спільноти. В умовах воєнного часу, коли потреби переміщеного населення одночасно охоплюють соціальний, медичний, психологічний та правовий виміри, така логіка набуває особливої практичної значущості.

Операційний рівень включає конкретні механізми прямої підтримки психосоціальної безпеки мешканців громади. Серед них виокремлено чотири основні напрями. Перший – розбудова мережі психосоціальної підтримки: розширення мережі Центрів надання соціальних послуг з обов'язковим включенням психологічної допомоги; запровадження мобільних команд психосоціальної підтримки для обслуговування малодоступних і прифронтових громад; розвиток телепсихологічних і онлайн-сервісів підтримки для забезпечення доступності послуг.

Другий напрям – розвиток кадрового потенціалу: підготовка і перепідготовка фахівців соціальної роботи та практичних психологів для роботи в умовах кризи; навчання муніципальних службовців базовим навичкам психологічної першої допомоги та кризового втручання; залучення і підтримка волонтерів та peer-support фахівців з числа мешканців громади.

Третій напрям – комунікаційні та інформаційні механізми: розробка та поширення верифікованих інформаційних матеріалів з психологічної самодопомоги та підтримки в умовах стресу; протидія дезінформації та маніпулятивним наративам, що підривають психологічну стабільність громади; формування ефективних каналів зворотного зв'язку між мешканцями і органами управління. Цей напрям перегукується з висновками публікації [15] про вирішальну роль психологічного клімату в управлінських командах для ефективності публічної служби в умовах кризи.

Четвертий напрям – механізми підтримки соціальної згуртованості: підтримка ініціатив, спрямованих на інтеграцію вимушено переміщених осіб у приймальні громади; фінансування проєктів місцевого розвитку, що сприяють відновленню соціальних зв'язків і міжособистісної довіри; підтримка діяльності ветеранських організацій та родин загиблих як особливо вразливих груп.

Впровадження запропонованої системи механізмів потребує відповідного моніторингового інструментарію. Орієнтуючись на принципи результатоорієнтованого управління та адаптуючи підходи, запропоновані в дослідженні Кімхі та ін. [8, 9], для потреб управлінської оцінки, пропонується система критеріїв та індикаторів ефективності за трьома вимірами.

1. Частка мешканців громади, що мають доступ до послуг психосоціальної підтримки; кількість фахівців психосоціального профілю в розрахунку на 1000 мешканців; частка вразливих груп (ВПО, ветерани, родини загиблих), охоплених системою підтримки.

2. Динаміка рівня суб'єктивного відчуття безпеки та добробуту мешканців за даними регулярних опитувань; показники соціальної згуртованості (рівень міжособистісної довіри, участь у громадській діяльності); рівень звернень до психологічної та психіатричної допомоги – як маркер як потреби, так і доступності послуг.

3. Наявність затвердженого плану психосоціальної підтримки населення в кризових ситуаціях; рівень міжвідомчої координації за оцінками самих учасників системи; частка бюджету громади, що спрямовується на психосоціальну безпеку.

Запровадження такого моніторингу узгоджується з концепцією стійкості І. Чуб [8], яка наголошує на необхідності формування інституційних механізмів самовідновлення та самооцінки системи публічного управління як передумови її адаптивності.

Порівняльний аналіз підходів до управління психосоціальною безпекою в країнах, що пережили збройні конфлікти або масштабні кризи, дозволяє виокремити кілька релевантних для України управлінських практик.

Ізраїльський досвід є найближчим до контексту тривалого збройного конфлікту. Ізраїль сформував розгалужену систему психосоціального реагування (NATAL – National Authority for Trauma and Resilience), яка інтегрує клінічні послуги, навчання фахівців, просвітницькі програми та кризові протоколи для органів місцевого самоврядування. Ключовою рисою цієї системи є децентралізована архітектура: кожна муніципалітет несе відповідальність за психосоціальну готовність і розроблення планів реагування.

Досвід балканських країн (насамперед Боснії та Герцеговини і Хорватії) після конфліктів 1990-х демонструє як потенціал, так і обмеження зовнішньої донорської підтримки психосоціальних програм. Попри значний обсяг міжнародної технічної та фінансової допомоги, стійкі системи психосоціальної підтримки сформувалися лише там, де вони були вбудовані в існуючі інституційні структури охорони здоров'я і соціального захисту, а не існували як паралельні проєктні структури.

Для України особливо значущим є досвід децентралізованих моделей психосоціальної підтримки, оскільки саме реформа децентралізації зробила громади основною управлінською одиницею. Проте, як засвідчує аналіз С. Линдюка, повноцінна реалізація потенціалу децентралізації в соціальній сфері вимагає не лише передачі повноважень, але й ресурсного забезпечення та розбудови кадрового потенціалу громад.

Висновки та рекомендації. Соціальна та психологічна безпека в громаді є самостійними, хоча й взаємопов'язаними, об'єктами публічного управління. Психологічна безпека громади є не лише психологічним, але й управлінським феноменом: вона формується у взаємодії між органами місцевого самоврядування, громадськими інститутами та неформальними практиками спільноти. Публічне управління виступає інтегруючою силою, здатною конфігурувати ці взаємодії та задавати нормативні рамки їх здійснення. Запропонована триріневна модель механізмів публічного управління (стратегічний, координаційний, операційний рівні) дозволяє системно охопити всі ключові виміри управлінського впливу на психосоціальну безпеку громади – від нормативного закріплення до конкретних практик підтримки мешканців. Критичними умовами ефективності цих механізмів є децентралізований характер управлінських рішень, міжвідомча координація та активне залучення громадянського суспільства.

Перспективами подальших досліджень є емпіричне вивчення практик захисту психосоціальної безпеки в конкретних українських громадах різних типів (міських, сільських, прифронтових), а також розробка методологічного інструментарію для вимірювання ефективності управлінських механізмів у цій сфері.

Література:

1. Сидорчук О. Г. Соціальна безпека: державне регулювання та організаційно-управлінське забезпечення : монографія. Київ ; Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 184 с. URL: https://www.fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/sydorchuk_mon.pdf

2. Линдюк С. Теоретичні інтерпретації концепту «соціальна безпека» в українському науковому дискурсі. Науковий вісник: Державне управління. 2022. № 1 (11). URL: https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/217/234/701

3. Линдюк С. Концептуальні засади забезпечення соціальної безпеки в умовах воєнного стану. Науковий вісник: Державне управління. 2023. № 2 (14). URL: https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu

4. Линдюк С. Інновації у публічному управлінні для забезпечення соціальної безпеки. Науковий вісник: Державне управління. 2024. № 2 (16). С. 114–136. DOI: https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-2(16)-114-136

5. Хонтар З. Г., Кобко Є. В., Ніцевич О. В. Адаптивність системи публічного управління України в умовах воєнного стану: механізми забезпечення стійкості. Публічне управління та соціальна робота. 2025. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/3090

6. Чуб І. В. Концептуалізація категорії «національна стійкість» у публічному управлінні. Публічне урядування. 2025. № 3 (44). С. 43–53. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/5253

7. Комаха Л. Роль пасіонарності у забезпеченні стійкості та згуртованості територіальних громад після кризових явищ. Теоретичні та прикладні питання державотворення. 2025. URL: http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/342091

8. Kimhi S. A full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022: Resilience and coping within and beyond Ukraine. Applied Psychology: Health and Well-Being. 2024. Vol. 16 (3). P. 1005–1023. DOI: https://doi.org/10.1111/aphw.12466

9. Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. Frontiers in Public Health. 2023. DOI: https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940

10. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 № 280/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

11. Закон України «Про національну безпеку України» від 21.06.2018 № 2469-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. № 31. Ст. 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання допомоги населенню, яке постраждало внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 10.05.2022 № 579. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/579-2022-п

13. Цільова модель системи у сфері психічного здоров'я та психосоціальної підтримки. Міністерство охорони здоров'я України. Київ, 2024. URL: https://www.mev.gov.ua/sites/default/files/2025-05/model-sistemi-psikhologichnoi-pidtrimki-moz-09-05-2024.pdf

References:

1. Sydorchuk, O. H. (2018). *Sotsialna bezpeka: derzhavne rehuliuvannia ta orhanizatsiino-upravlinske zabezpechennia* [Social security: State regulation and organizational-managerial support]. Kyiv; Lviv: LRIDU NADU. https://www.fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/sydorchuk_mon.pdf

2. Lyndiuk, S. (2022). Teoretychni interpretatsii kontseptu «sotsialna bezpeka» v ukrainskomu naukovomu dyskursi [Theoretical interpretations of the concept of "social security" in Ukrainian scientific discourse]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia* [Scientific Bulletin: Public Administration], 1(11). https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu/article/download/217/234/701

3. Lyndiuk, S. (2023). Kontseptualni zasady zabezpechennia sotsialnoi bezpeky v umovakh voiennoho stanu [Conceptual foundations of ensuring social security under martial law]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia* [Scientific Bulletin: Public Administration], 2(14). https://nvdu.undicz.org.ua/index.php/nvdu

4. Lyndiuk, S. (2024). Innovatsii u publichnomu upravlinni dlia zabezpechennia sotsialnoi bezpeky [Innovations in public administration for ensuring social security]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia* [Scientific Bulletin: Public Administration], 2(16), 114–136. https://doi.org/10.33269/2618-0065-2024-2(16)-114-136

5. Khontar, Z. H., Kobko, Ye. V., & Nitsevych, O. V. (2025). Adaptyvnist systemy publichnoho upravlinnia Ukrainy v umovakh voiennoho stanu: Mekhanizmy zabezpechennia stiikosti [Adaptability of the public administration system of Ukraine under martial law: Mechanisms for ensuring resilience]. *Publichne upravlinnia ta sotsialna robota* [Public Administration and Social Work]. https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/3090

6. Chub, I. V. (2025). Kontseptualizatsiia katehorii «natsionalna stiikist» u publichnomu upravlinni [Conceptualization of the category "national resilience" in public administration]. *Publichne uriaduvannia* [Public Governance], 3(44), 43–53. https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/5253

7. Komakha, L. (2025). Rol pasionarnosti u zabezpechenni stiikosti ta zghurtovanosti terytorialnykh hromad pislia kryzovykh yavyshch [The role of passionarity in ensuring resilience and cohesion of territorial communities after crisis phenomena]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia* [Theoretical and Applied Issues of State-Building]. http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/342091

8. Kimhi, S. (2024). A full-scale Russian invasion of Ukraine in 2022: Resilience and coping within and beyond Ukraine. *Applied Psychology: Health and Well-Being, 16*(3), 1005–1023. https://doi.org/10.1111/aphw.12466

9. Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B. (2023). Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in Public Health*. https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (1997). *Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini" vid 21 travnia 1997 roku No. 280/97-VR* [Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine" of May 21, 1997 No. 280/97-VR]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (24), Art. 170. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80

11. Verkhovna Rada of Ukraine. (2018). *Zakon Ukrainy "Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy" vid 21 chervnia 2018 roku No. 2469-VIII* [Law of Ukraine "On national security of Ukraine" of June 21, 2018 No. 2469-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, (31), Art. 241. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19

12. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2022). *Postanova "Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia dopomohy naselenniu, yake postrazhdalo vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii" vid 10 travnia 2022 roku No. 579* [Resolution "On approval of the procedure for using state budget funds to assist the population affected by the armed aggression of the Russian Federation" of May 10, 2022 No. 579]. https://zakon.rada.gov.ua/go/579-2022-п

13. Ministry of Health of Ukraine. (2024). *Tsilova model systemy u sferi psykhichnoho zdorovia ta psykhosotsialnoi pidtrymky* [Target model of the system in the field of mental health and psychosocial support]. Kyiv. https://www.mev.gov.ua/sites/default/files/2025-05/model-sistemi-psikhologichnoi-pidtrimki-moz-09-05-2024.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 352/354

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1427-1441

Городинський Андрій Львович аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики Навчально-наукового інституту публічної служби та управління Національного університету «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-6355-900

РОТАЦІЯ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті досліджено особливості функціонування ротації публічних службовців в умовах воєнного стану як важливого адаптаційного механізму забезпечення стійкості, безперервності та ефективності системи публічного управління. Обґрунтовано, що в умовах кризових трансформацій ротація набуває якісно нового змісту, трансформуючись із формальної кадрової процедури у стратегічний інструмент антикризового управління, спрямований на оптимізацію розподілу людських ресурсів, підтримання інституційної спроможності органів влади та мінімізацію корупційних і управлінських ризиків. Проаналізовано теоретико-правові засади кадрової мобільності в Україні, зокрема положення законодавства про державну службу, службу в органах місцевого самоврядування та правовий режим воєнного стану, що формують нормативну основу реалізації ротаційних процесів.

На основі статистичних даних за 2015-2025 рр. встановлено суттєве скорочення загального обсягу ротації після запровадження воєнного стану, водночас зафіксовано різке зростання частки територіальних переміщень, що свідчить про зміну функціонального характеру ротації – від планового інструменту професійного розвитку до вимушеного механізму реагування на безпекові виклики та переміщення органів влади. Визначено основні причини ротації, серед яких домінують безпекові, організаційно-управлінські, кадрово-функціональні та соціально-гуманітарні чинники.

За результатами соціологічного дослідження встановлено, що найвищі показники адаптації службовців спостерігаються у професійній та організаційній сферах, тоді як психологічна і територіальна адаптація залишаються найбільш проблемними, що обумовлює необхідність посилення супровідних механізмів підтримки персоналу.

Запропоновано концептуальну модель управління ротацією публічних службовців, яка передбачає поєднання централізованого стратегічного

регулювання на державному рівні з гнучким оперативним управлінням на відомчому та інституційному рівнях. Реалізація запропонованої моделі сприятиме підвищенню ефективності кадрової політики, збереженню кадрового потенціалу та забезпеченню стабільності функціонування публічної служби в умовах воєнного стану.

Ключові слова: публічна служба, проходження публічної служби, управління персоналом, кадрові технології, ротація персоналу, воєнний стан.

Horodynskyi Andrii PhD-student of the Department of Public Administration and Regionalism ESI of Public Service and Administration Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-6355-900

ROTATION OF PUBLIC SERVANTS UNDER MARTIAL LAW

Abstract. The article examines the peculiarities of the rotation of public servants under martial law as a key adaptive mechanism for ensuring the resilience, continuity, and effectiveness of the public administration system. It is substantiated that under crisis conditions, rotation acquires a qualitatively new meaning, transforming from a formal personnel procedure into a strategic anti-crisis management instrument aimed at optimizing the allocation of human resources, maintaining institutional capacity, and minimizing corruption and managerial risks. The theoretical and legal foundations of personnel mobility in Ukraine are analyzed, including the provisions of legislation on civil service, service in local self-government bodies, and the legal regime of martial law, which together form the regulatory framework for implementing rotation processes.

Based on statistical data for 2015-2025, a significant decrease in the overall volume of rotations after the introduction of martial law has been identified, alongside a sharp increase in the share of territorial relocations. This indicates a shift in the functional nature of rotation – from a planned tool of professional development to a forced mechanism of response to security challenges and the relocation of public authorities. The main reasons for rotation are determined, with security, organizational-managerial, functional, and socio-humanitarian factors being dominant.

The results of a sociological survey reveal that the highest levels of adaptation among public servants are observed in professional and organizational dimensions, whereas psychological and territorial adaptation remain the most problematic. This highlights the need to strengthen support mechanisms accompanying rotation processes. A conceptual model for managing the rotation of public servants is proposed, which combines centralized strategic regulation at the national level with flexible operational management at the sectoral and institutional levels. The

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

implementation of this model will contribute to improving personnel policy, preserving human resource capacity, and ensuring the stability of public service functioning under martial law.

Keywords: public service, public service career path, human resource management, personnel technologies, staff rotation, martial law.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування публічної служби як ключового елементу системи державного управління значною мірою залежить від якісного управління людськими ресурсами. В умовах постійних соціально-економічних змін, геополітичних викликів та реформування адміністративної системи України питання вдосконалення кадрової політики, зокрема впровадження дієвих механізмів ротації державних службовців, набуває особливої актуальності. У той час як у провідних країнах світу кадрова ротація розглядається як ефективний інструмент запобігання інституційному застою, боротьби з корупцією, сприяння професійному зростанню та розвитку лідерських компетентностей у сфері публічного управління, в українських реаліях цей інструмент залишається недостатньо розвиненим та нормативно врегульованим.

Поміж тим в умовах України спостерігається відсутність чіткої державної політики щодо ротаційної мобільності публічних службовців, що, у свою чергу, обмежує можливості кадрового оновлення та підвищення адаптивності органів влади. Діючі практики ротації (наприклад у дипломатичній та митній службах) мають переважно формальний характер, не підкріплені аналітичними інструментами оцінювання ефективності, мотиваційними підходами чи програмами професійного супроводу службовців. Проте у контексті європейської інтеграції та імплементації принципів належного врядування (good governance), зростає потреба в розробці інституційних механізмів ротації, здатних забезпечити гнучкість, прозорість і відповідальність у кадрових рішеннях.

Воєнний стан суттєво трансформує умови діяльності системи публічної служби, висуваючи нові вимоги до гнучкості, адаптивності та стабільності кадрового забезпечення органів влади. Одним із ключових механізмів підтримання ефективності державного управління за таких умов є ротація публічних службовців як інструмент, що дозволяє забезпечити безперервність управлінських процесів, мінімізувати ризики корупційних чи управлінських деформацій, а також оптимізувати використання людського потенціалу. Однак у період воєнного стану виникають суперечності між необхідністю швидкої кадрової мобільності та потребою у стабільності управлінських структур, між забезпеченням публічної безпеки і дотриманням прав службовців, між нормативно-правовим регулюванням ротації та реальними потребами

ISSN 3041-1572 Online

практики. Недостатня розробленість теоретичних засад, методичних підходів і правових механізмів ротації в особливих умовах функціонування держави зумовлює актуальність наукового дослідження цього питання.

Дослідження функціонування ротації публічних службовців у воєнний період також безпосередньо пов'язане з вирішенням ряду завдань науки державного управління. Серед них:

удосконалення механізмів управління кадровими процесами в умовах кризових станів;

розроблення методології оцінки ефективності ротаційних процедур у публічній службі;

формування науково обґрунтованих принципів ротації з урахуванням ризиків безпеки, мотиваційних чинників і професійної адаптації кадрів;

забезпечення інституційної стійкості органів влади в умовах надзвичайних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кадрова ротація, як інструмент публічної служби не є об'єктом системних досліджень, а в якості об'єкту дослідження «відтіняється» іншими кадровими технологіями. Кадрова ротація вивчалась, перш за все в тих органах публічної влади, де вона нормативно врегульована та системно застосовуються – в органах митної служби (праці Марини Зінченко [1] та Олени Сєрих [2]), податкових органах (праця Юлії Мельник [3]), на дипломатичній службі (праця Сергія Федчишина [4]) та правоохоронних органах (праця Костянтина Мельника [5]). Правові аспекти ротації кадрів на державній службі в Україні досліджував Олександр Акімов [6]. На наш погляд, найбільш повно механізм ротації на публічній службі дослідили Василь Куйбіда та Ігор Шпекторенко [7], які достатньо ґрунтовно проаналізували процес ротації персоналу як ресурсу та інституційного каналу професіоналізації кадрів та інструменту управління персоналом публічної служби. Проте вочевидь, що спільним для всіх вітчизняних досліджень щодо ротації є недостатній розгляд зарубіжного досвіду.

Воєнний стан призвів до нових викликів щодо публічної служби. У зв'язку із цим Ольга Антонова розглядається українську архітектура безпекових рішень в сфері державної служби, на основі якої нею було проведено оцінювання чутливості адміністративної системи з позиції управління людськими ресурсами [8]. Анатолієм Куртєвим розкрито змістове наповнення ключових понять проблеми кадрового забезпечення державної служби в контексті воєнного стану, коли швидкість реагування, гнучкість управлінських рішень та спроможність адаптації до динамічних викликів стають визначальними факторами. Ним виокремлено базові елементи комунікативного процесу в системі державного управління під час надзвичайних обставин, підкреслено важливість налагодження ефективної внутрішньої та зовнішньої комунікації,

інформаційної прозорості, оперативного обміну даними та збереження високого рівня довіри до інститутів влади. У цьому контексті проведено аналіз організаційно-правових аспектів формування кадрового потенціалу, включаючи питання нормативного регулювання, професійного навчання, підвищення кваліфікації, атестації та ротації кадрів в умовах воєнного часу [9].

Сергій Ващенко та Валентина Губенко розглянули найбільш важливі питання, пов'язані з трансформацією правового забезпечення управління людськими ресурсами державної служби в Україні в умовах воєнного стану. Ними підкреслено, що в умовах цих викликів та змін в трудовому законодавстві державні органи в Україні стикаються з низкою проблем у сфері управління людськими ресурсами, включаючи необхідність швидкої адаптації; відсутність кваліфікованої робочої сили; безпеку та охорону праці; необхідність подальшого приведення національного законодавства у відповідність до acquis ЄС та його правильне впровадження та ін. [10].

Голова Національного агентства державної служби України Наталія Альошина здійснила дослідження стану організації роботи державних службовців в умовах воєнного стану, зокрема такі ключові аспекти як: особливості організації роботи державних службовців; зміни навантаження, функціоналу та продуктивності; оплата праці; налагодження комунікації та взаємодії у державному органі; потреби в інформаційно-методологічній підтримці з боку НАДС. За результатами опитування нею досліджено як змінилися показники навантаження, результативності та якості роботи державних службовців в умовах воєнного стану [11].

Володимир Божко та Олена Письменна проаналізували зміст особливостей проходження служби в органах місцевого самоврядування, запроваджених в умовах воєнного стану [12; 13].

Мета статті. Метою статті є дослідження особливостей механізмів ротації публічних службовців в умовах воєнного стану з урахуванням специфіки функціонування органів публічної влади, вимог правового режиму, кадрової безпеки та забезпечення безперервності управлінських процесів. Для досягнення поставленої мети вирішувалися ряд завдань, зокрема 1) оцінка ефективність чинних механізмів ротації на основі кількісних і якісних показників кадрового забезпечення, рівня стабільності та професійної результативності службовців; 2) розроблення методики формалізованої оцінки результативності ротаційних процесів із застосуванням системи зважених індикаторів для умов воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Ротація є одним із ключових інструментів модернізації публічної служби. Зарубіжний досвід свідчить про те, що ротація державних службовців може бути ефективним механізмом запобігання корупції, стимулювання професійного зростання та адаптації до змін. Цей

інструмент успішно функціонує в адміністративних системах США, Франції, Японії, Китаю, Німеччини, Ірландії тощо. Зарубіжний досвід свідчить про значну варіативність ротаційних практик – від примусової ротації через фіксовані строки до добровільних програм мобільності. Країни адаптують ці моделі відповідно до свого державного устрою, інституційної культури та завдань публічного управління.

Конституційним підґрунтям ротації як інструменту реалізації принципів професіоналізму, стабільності та безперервності державного управління є стаття 38 Конституції України, яка гарантує рівний доступ громадян до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Кодекс законів про працю України (статті 32-34) регулюють переведення на іншу роботу, зміну істотних умов праці, що поширюється на окремі категорії публічних службовців.

Закон України «Про державну службу» є базовим нормативним актом, що регламентує механізми кадрової мобільності державних службовців. Зокрема, відповідно до ст. 41 державний службовець з урахуванням його професійної підготовки та професійних компетентностей може бути переведений без обов'язкового проведення конкурсу:

1) на іншу рівнозначну або нижчу вакантну посаду в тому самому державному органі, у тому числі в іншій місцевості (в іншому населеному пункті), - за рішенням керівника державної служби або суб'єкта призначення;

2) на рівнозначну або нижчу вакантну посаду в іншому державному органі, у тому числі в іншій місцевості (в іншому населеному пункті), - за рішенням суб'єкта призначення або керівника державної служби в державному органі, з якого переводиться державний службовець, та суб'єкта призначення або керівника державної служби в державному органі, до якого переводиться державний службовець.

Суб'єкт призначення з урахуванням професійної підготовки та професійних компетентностей може прийняти рішення про одночасне переведення не менше двох державних службовців між посадами, які вони займають. Переведення здійснюється лише на рівнозначні посади та за згодою державних службовців. Переведення не повинно бути прихованим покаранням.

Також відповідно до ст. 42 Закону України «Про державну службу» передбачена й тимчасова ротація у вигляді службового відрядження. Стаття 22 передбачає також можливість переведення державного службовця на посади в органі місцевого самоврядування.

Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 № 2493-III дозволяє переведення посадових осіб місцевого самоврядування на інші посади *з* метою забезпечення ефективного використання кадрів та розвитку професійної компетентності, що є формою ротації

кадрів на муніципальному рівні. В Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 02 травня 2023 року № 3077-IX, що набуває чинності через шість місяців після закінчення воєнного стану передбачене, що службовець місцевого самоврядування з урахуванням його професійної компетентності може бути переведений без обов'язкового проведення конкурсу:

1) на іншу рівнозначну або нижчу вакантну посаду в тому самому органі місцевого самоврядування або в межах органів місцевого самоврядування, які представляють одну територіальну громаду, - за рішенням керівника служби;

2) на рівнозначну або нижчу вакантну посаду в органах місцевого самоврядування, які представляють інші територіальні громади, - за рішенням керівника служби в органі місцевого самоврядування, з якого переводиться службовець місцевого самоврядування, та керівника служби в органі місцевого самоврядування, до якого переводиться службовець місцевого самоврядування.

Зазначеним законом вносяться також зміни до статті 22 Закону України "Про державну службу" відповідно до яких переведення службовців місцевого самоврядування може здійснюватися на посади державної служби за рішенням суб'єкта призначення або керівника державної служби в разі відповідності його професійної компетентності кваліфікаційним вимогам до відповідної посади державної служби.

Закон України «Про запобігання корупції» передбачає можливість застосування ротації як антикорупційного механізму для посад із ризиками та наявністю конфлікту інтересів.

Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 03.03.2016 № 47 «Про затвердження Типового положення про службу управління персоналом державного органу» покладає на служби управління персоналом забезпечення підготовки документів щодо переведення персоналу державного органу.

Різні методичні рекомендації НАДС щодо управління кар'єрою державних службовців також передбачають ротацію як інструмент професійного розвитку, запобігання професійній деформації та підвищення управлінської гнучкості.

Обставини воєнного стану накладають суттєвий вплив на режим функціонування публічної служби у цілому й зокрема застосування ротації кадрів. Зокрема Закон України «Про правовий режим воєнного стану» надає можливість керівникам військових адміністрацій, а також головам територіальних громад змінювати структуру та штат органів і посадових осіб, здійснювати переведення на посади, що створює правову основу для оперативної ротації публічних службовців з урахуванням потреб оборони та національної безпеки.

ISSN 3041-1572 Online

Окрім зазначеного у разі формування обласної та районної військової адміністрації посади державних службовців у таких адміністраціях можуть заміщатися військовослужбовцями військових формувань, утворених відповідно до законів України, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу. Перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній, обласній військовій адміністрації, затверджуються Президентом України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України. Зазначене свідчить, що ротаційні механізми дозволяють здійснювати ротацію також поміж цивільними видами публічної служби та спеціальними, у т.ч. військової, в органах внутрішніх справ (поліція), органах цивільного захисту, Національної гвардії, СБУ, судової охорони.

Для аналізу процесів ротації в умовах воєнного стану нами був здійснений збір і узагальнення даних про переміщення на посадах публічної під час воєнного стану. На підставі зазначеного була побудована система індикаторів ефективності ротації в умовах воєнного стану, що дозволило здійснити моделювання удосконалення механізмів ротації в умовах воєнного стану. Інструменти статистичного аналізу доповнювалися якісними інструментами (анкетування, інтерв'ювання), а також інструментами експертних оцінок. Статистичні дані та результати анкетування й інтерв'ю дозволили порівняти частоту ротацій у період воєнного стану із попереднім періодом, причини переведень, рівень адаптації на новій посаді, задоволеність ротацією як кадровою процедурою, вплив ротації на мотивацію та професійну ефективність в умовах воєнного стану.

За аналітичними звітами НАДС, а також запитами про надання публічної інформації щодо ротації (запити були направлені у всі центральні органи виконавчої влади, обласні та районні державні (військові) адміністрації, міські ради обласних центрів, а також у інші органи, де відбувається державна служба) було встановлені кількісні параметри переведення публічних службовців на інші посади всередині органу публічної влади.

Зокрема кількість державних службовців обласних (військових) державних адміністрацій, які у порядку дії ст. 41 Закону України «Про державну

службу» були переведені без проведення конкурсу на іншу посаду в апараті ОДА та її структурних підрозділів, у тому числі в іншій місцевості у період 2015-2025 рр. характеризується наступними показниками (таблиця 1).

Таблиця 1

2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**2025**
1992	256	984	818	1968	480	2856	1008	1032	408	624
у тому числі в іншій місцевості										
96	72	168	216	144	72	312	360	504	288	168

Таким чином, у 2015-2025 рр. спостерігається висока нестабільність частоти ротації всередині органу публічної влади – різкі коливання від мінімального показника у 2016 р. до максимального у 2021 р. Після 2022 року, тобто після запровадження воєнного стану, загальна кількість ротацій помітно скоротилась майже у 7 разів у порівнянні з піковим 2021 роком. Одночасно, показник переміщень в іншу місцевість зріс у 3–4 рази після 2021 року – до 2021 року їхня частка коливалася між 5–17%, тоді як у 2022–2024 рр. вона різко зросла, у т.ч. у 2022 до 35,7%, 2023 - 48,8%, 2024 - 70,6%. Аналогічні тенденції спостерігаються й на рівні районних державних (військових) адміністрацій.

Як уявляється період 2015–2021 рр. характеризується відносною стабільністю із тенденцією до зростання мобільності кадрів. Пікове значення 2021 р. є результатом кадрової оптимізації та структурних реформ у публічному секторі зазначеного періоду. У період починаючи із 2022 р. загальна кількість ротацій знижується, що свідчить про збереження кадрового складу і скорочення переведень. Проте частка ротацій в іншу місцевість зростає, що вказує на вимушений характер переміщень (евакуація органів, децентралізація управлінських функцій, передислокація службовців). Це підтверджує зміну функціонального характеру ротації в період воєнного стану – від планово-кадрового інструменту до кризово-адаптаційного механізму.

Кількість державних службовців обласних (військових) державних адміністрацій, які у порядку дії ст. 41 Закону України «Про державну службу» були переведені без проведення конкурсу на рівнозначну або нижчу вакантну посаду в іншому державному органі, у тому числі в іншій місцевості (в іншому населеному пункті), у тому числі в іншій місцевості у період 2015-2025 рр. характеризується наступними показниками (таблиця 2).

Таблиця 2

2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
1104	1608	408	24	576	840	1152	552	1248	120	192
у тому числі в іншій місцевості										
72	96	48	46	168	120	143	288	336	72	96

2015–2016 рр. – період досить високої ротації. 2017–2018 рр. характеризується різким скороченням ротацій. 2019–2021 рр. – відновлення активності. У 2022–2025 рр. (воєнний стан) спостерігається нестабільна, але загалом знижена активність. До 2021 року ротації з переміщенням до іншої місцевості становили 6–15% усіх випадків. Починаючи з 2022 року, цей показник зростає у 3–5 разів. Воєнний стан призвів до якісної трансформації ротації: зменшення загальної кількості переміщень, одночасне збільшення територіальних переміщень, що свідчить про реакцію системи управління на кризу. 2022 рік став періодом адаптаційного зсуву: різке зростання частки ротацій в іншу місцевість (понад 50%), що можна пояснити переміщенням працівників із небезпечних територій в інші регіони України. 2023 рік показує тимчасове відновлення активності ротацій – кількість ротацій збільшилась, але значна частина з них залишалась територіальною. 2024–2025 рр. демонструє загальне скорочення обсягів, проте високу мобільність тих службовців, що залишаються в системі, - понад половина з них переміщується між регіонами.

З метою визначення причин ротації та визначення рівня адаптації на новій посаді за наслідками ротації в умовах воєнного стану нами було проведено анкетування 98 службовців, переведених на інші посади під час воєнного стану.

Головними причини ротацій у період воєнного стану стали насамперед безпекові, пов'язані із евакуацією органів влади та їх працівників із зон активних бойових дій до безпечніших регіонів, загрозою життю та здоров'ю службовців або неможливість виконання ними обов'язків у місці постійної дислокації, необхідності забезпечення безперервності управління шляхом переміщення персоналу до резервних локацій або підпорядкованих органів.

Значну роль відігравали також організаційно-управлінські причини внаслідок потребою у заміщенні вибулих працівників, які були мобілізовані, евакуйовані або звільнилися, необхідністю концентрації кадрових ресурсів у стратегічно важливих напрямах (оборона, гуманітарна допомога, логістика, соціальний захист). Відігравали свою роль й кадрово-функціональні причини пов'язані із необхідністю тимчасового виконання обов'язків на вакантних або критичних посадах, адаптацією кадрової політики до змінених умов роботи (скорочення штатів, дистанційний режим, гнучкий графік). Чимале значення

мали й соціально-гуманітарні причини внаслідок вимушеного переміщення службовців та їхніх сімей, що робило неможливим продовження служби за попереднім місцем. У ряді випадків спостерігалися й фінансові причини внаслідок оптимізація бюджетних видатків через укрупнення структур або об'єднання функцій кількох підрозділів, вимушеним скороченням штатів, що супроводжувалося внутрішніми ротаціями для збереження ключових спеціалістів.

В якості ключових параметрів адаптації на новій посаді за наслідками ротації в умовах воєнного стану були визначені:

професійна (виконання обов'язків на новій посаді);

психологічна (емоційний комфорт, стресостійкість);

соціальна (взаємодія в колективі, комунікації);

організаційна (розуміння функцій, норм і процедур);

територіальна (пристосування до нової місцевості, умов проживання).

Зазначені параметри оцінювалися за п'ятибальною шкалою (1 – дуже низький рівень адаптації, 5 – повна адаптація) – таблиця 3.

Таблиця 3

Критерії адаптації	дуже низький	низький	середній	достатній	високий	Середнє значення
Професійна	6%	12%	30%	32%	20%	3,5
Психологічна	10	20	38	24	8	3,0
Соціальна	8	14	36	30	12	3,2
Організаційна	4	10	28	36	22	3,6
Територіальна	12	24	40	16	8	2,8
Загальнйи середній бал адаптації						3,22

Таким чином, найвищі показники спостерігаються за організаційною (3,6) та професійною (3,5) адаптацією. Це свідчить про загалом високу професійну готовність службовців до змін та ефективну роботу кадрових служб у період ротацій. Відносно позитивним є й соціальний аспект (3,2) - більшість респондентів адаптувались у нових колективах. До проблемних аспектів можна віднести психологічну (3,0) та особливо територіальну (2,8) адаптацію, які є найуразливішими. Респонденти часто відзначають підвищене емоційне навантаження; труднощі із житлом, транспортом, віддаленістю від сім'ї; відсутність сталого соціального середовища. За структурою адаптаційного процесу 25–30% респондентів характеризуються швидкою адаптацією (рівень 4–5); близько 50% - середнім рівнем (3); 20-25% - низьким рівнем (1–2).

Із зазначеними показниками пов'язана задоволеність ротацією як кадровою процедурою, рівень впливу ротації на мотивацію та професійну ефективність в умовах воєнного стану, а також загальна ефективність ротації.

ISSN 3041-1572 Online

Висновки. Воєнний стан значною мірою трансформував ротацію з планового механізму розвитку кадрів у стратегічний інструмент кризового управління. Загальний обсяг ротації суттєво зменшився (у 5–10 разів порівняно з докризовим рівнем). Водночас просторовий характер ротації істотно змінився: частка переведень «в іншу місцевість» зросла до 50–60%, що свідчить про вимушену мобільність унаслідок воєнних дій. Ротація перестала бути плановим кадровим інструментом і набула характеру оперативного реагування - для підтримання функціонування органів влади у безпечних регіонах.

Результати дослідження дозволяють смормувати модель управління ротацією публічних службовців в умовах воєнного стану. Її концептуальна ідея полягає в тому, що у воєнний період ротація публічних службовців повинна розглядатися не лише як кадровий інструмент, а як механізм стабілізації системи публічної влади, який забезпечує:

- безперервність управління,
- оптимальний розподіл кадрових ресурсів,
- підтримку національної безпеки,
- захист службовців та збереження їхнього професійного потенціалу.

За таких умов модель управління ротацією повинна поєднувати централізоване стратегічне керівництво (на рівні держави) та гнучке оперативне управління (на рівні окремих органів влади).

Стратегічний (національний) рівень (Кабінет Міністрів України, Національне агентство з питань державної служби, Міноборони, НАЗК) – здійснює формування політики ротації, нормативно-правове регулювання, моніторинг кадрової безпеки, координацію міжвідомчих переміщень.

Відомчий рівень (центральні органи виконавчої влади, обласні державні адміністрації) - планування і затвердження ротаційних заходів, погодження переведень, кадрова аналітика, резерв кадрів.

Інституційний рівень (кадрові служби, керівники структурних підрозділів, відділи персоналу) - відбір, супровід, адаптація та оцінка ефективності службовців після ротації, психологічна підтримка.

Організаційно-управлінськими заходами щодо впровадження ротації має стати:

визначення потреби у ротації (вакантність, перевантаження, загроза безпеці, відсутність спеціаліста);

відбір кандидатів;

погодження переведення між органами;

оформлення наказу / розпорядження;

адаптаційна підтримка працівника (наставництво, житло, навчання);

моніторинг ефективності ротації (оцінка за показниками результативності).

Безумовно для реалізації пропонованої моделі потрібно створення єдиної бази даних ротаційних процесів, яка містить інформацію про кількість переведених службовців; причини ротації; місце попередньої та нової служби; рівень адаптації після переведення; результати оцінювання ефективності. Такий реєстр може функціонувати в межах інтегрованої інформаційної системи управління державною службою під контролем НАДС.

Матеріальне-фінансове забезпечення ротації реалізації моделі має полягає у пом'якшенні впливу ротації на службовців і зменшити ризики демотивації через тимчасове житло або компенсація витрат при переїзді; преміювання за гнучкість і мобільність; психологічну допомогу; забезпечення можливості кар'єрного росту після успішної ротації; підвищення рангу та оплати праці.

Ротаційний цикл на рівні органу публічної влади повинен включати аналіз кадрової ситуації, визначення потреби у ротації; відбір кандидатів і оцінка ризиків; прийняття рішення про переведення (з урахуванням безпеки); реалізація ротації (наказ, переміщення, супровід); адаптація на новій посаді (менторство, оцінка, підтримка); моніторинг і оцінка результатів; коригування політики ротації та формування кадрового резерву. Зазначений цикл має носити замкнений характер та бути динамічним, що дозволяє оперативно реагувати на зміни в умовах війни.

На нашу думку реалізація зазначеної моделі ротації в умовах воєнного стану забезпечуватиме підвищення стійкості системи публічної служби в умовах кризових ситуацій, зменшить втрату кадрів завдяки організованим переведенням, а не звільненням, забезпечить оптимізація кадрового потенціалу між регіонами та підвищить рівень довіри до державної служби через прозорі процедури ротації, нарешті - покращить психологічний клімат та ефективності адаптації службовців.

Література

1. Зінченко М. Ю. Ротація кадрів митних органів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 3. С. 338-344.

2. Сєрих О. В. Ротація кадрів як елемент дійового механізму удосконалення кадрового потенціалу Митної служби України. *Право і суспільство*. 2014. № 2. С. 133-139.

3. Мельник Ю. С. Ротація кадрів як один із інструментів управління кадровою політикою в органах доходів і зборів. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5(2). С. 95-100.

4. Федчишин С. А. Ротація у дипломатичній службі України: сутність та ознаки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 4. С. 134-138.

5. Мельник К. Ю. Ротація кадрів правоохоронних органів. *Право і Безпека*. 2010. № 2. С. 154-157.

6. Акімов О. Правові аспекти ротації кадрів на державній службі в Україні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2014. Вип. 3. С. 213-225.

7. Куйбіда В. С., Шпекторенко І.В. Ротація персоналу: ресурси інституційного каналу професіоналізації кадрів та інструмента (процедури). управління персоналом публічної служби. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2023. № 21. С. 850-867.

8. Антонова О. В., Депутат О.С. Оцінювання вразливості та адаптивності державної служби України до кризових ситуацій на прикладі пандемії COVID-19 та воєнного стану. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2024. № 2. С. 69-78.

9. Куртєв А. Організація системи кадрового забезпечення державної служби в умовах воєнного стану. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія : Публічне управління та адміністрування*. 2025. № 1. С. 62-70.

10. Ващенко С., Губенко В. Особливості управління людськими ресурсами на державній службі в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення*. 2024. Вип. 8. С. 17-27.

11. Алюшина Н. О. Організація роботи державних службовців в умовах воєнного стану. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2022. № 16. С. 284-313.

12. Божко В. М. Проходження служби в органах місцевого самоврядування в умовах воєнного стану. *Полтавський правовий часопис*. 2023. № 1. С. 8-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/plre_2023_1_3 (дата звернення: 06.04.2026)

13. Письменна О., Куран О. Служба в органах місцевого самоврядування: правові основи та особливості в умовах воєнного стану. *Alfred Nobel university journal of law*. 2024. № 2. С. 93-99.

References:

1. Zinchenko, M. Y. (2012) Rotatsiya kadriv mytnykh orhaniv [Personnel Rotation in Customs Authorities]. *Naukovyy visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 3, 338-344 [in Ukrainian].

2. Syerykh, O. V. (2014) Rotatsiya kadriv yak element diyovoho mekhanizmu udoskonalennya kadrovoho potentsialu Mytnoyi sluzhby Ukrayiny [Personnel Rotation as an Element of an Effective Mechanism for Improving the Human Resources Potential of the Customs Service of Ukraine]. *Pravo i suspil'stvo – Law and Society*, 2, 133-139 [in Ukrainian].

3. Mel′nyk, YU. S. (2017) Rotatsiya kadriv yak odyn iz instrumentiv upravlinnya kadrovoyu politykoyu v orhanakh dokhodiv i zboriv [Personnel Rotation as One of the Instruments of Personnel Policy Management in the Revenue and Duties Authorities]. Naukovyy visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava – *Scientific Bulletin of Public and Private Law*. 5(2), 95-100 [in Ukrainian].

4. Fedchyshyn, S. A. (2018) Rotatsiya u dyplomatychniy sluzhbi Ukrayiny: sutnist′ ta oznaky [Rotation in the Diplomatic Service of Ukraine: Essence and Features]. *Aktual'ni problemy vitchyznyanoyi yurysprudentsiyi – Current Issues of Domestic Jurisprudence*, 4, 134-138 [in Ukrainian].

5. Mel′nyk, K. YU (2010). Rotatsiya kadriv pravookhoronnykh orhaniv [Personnel Rotation in Law Enforcement Agencies]. *Pravo i Bezpeka – Law and Security*, 2, 154-157 [in Ukrainian].

6. Akimov, O. (2014) Pravovi aspekty rotatsiyi kadriv na derzhavniy sluzhbi v Ukrayini [Legal Aspects of Personnel Rotation in the Civil Service of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnya ta mistseve samovryaduvannya – Public Administration and Local Self-Government*, 3, 213-225 [in Ukrainian].

7. Kuybida, V. S. & Shpektorenko, I.V. (2023) Rotatsiya personalu: resursy instytutsiynoho kanalu profesionalizatsiyi kadriv ta instrumenta (protsedury). upravlinnya personalom publichnoyi sluzhby [Personnel Rotation: Resources of the Institutional Channel of Professionalization of

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Personnel and an Instrument (Procedure) of Public Service Human Resource Management]. Publichne upravlinnya ta rehional′nyy rozvytok – *Public Administration and Regional Development*, 21, 850-867 [in Ukrainian].

8. Antonova, O. V. & Deputat, O.S. (2024) Otsinyuvannya vrazlyvosti ta adaptyvnosti derzhavnoyi sluzhby Ukrayiny do kryzovykh sytuatsiy na prykladi pandemiyi COVID-19 ta voyennoho stanu [Assessment of Vulnerability and Adaptability of the Civil Service of Ukraine to Crisis Situations: The Case of the COVID-19 Pandemic and Martial Law]. *Publichne upravlinnya ta mytne administruvannya – Public Administration and Customs Administration*, 2, 69-78 [in Ukrainian].

9. Kurtyev, A. (2025) Orhanizatsiya systemy kadrovoho zabezpechennya derzhavnoyi sluzhby v umovakh voyennoho stanu [Organization of the Personnel Support System of the Civil Service under Martial Law]. *Visnyk Dniprovs'koyi akademiyi neperervnoyi osvity. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya – Bulletin of the Dnipro Academy of Continuing Education. Series: Public Administration and Administration*, 1, 62-70 [in Ukrainian].

10 Vashchenko, S. & Hubenko V. (2024) Osoblyvosti upravlinnya lyuds′kymy resursamy na derzhavniy sluzhbi v Ukrayini v umovakh voyennoho stanu [Peculiarities of Human Resource Management in the Civil Service of Ukraine under Martial Law]. Publichne upravlinnya: kontseptsiyi, paradyhma, rozvytok, udoskonalennya – Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement, 8, 17-27 [in Ukrainian].

11. Alyushyna, N. O. (2022) Orhanizatsiya roboty derzhavnykh sluzhbovtsiv v umovakh voyennoho stanu [Organization of the Work of Civil Servants under Martial Law]. Publichne upravlinnya ta rehional′nyy rozvytok – Public Administration and Regional Development, 16, 284-313 [in Ukrainian].

12. Bozhko, V. M. (2023) Prokhodzhennya sluzhby v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya v umovakh voyennoho stanu [Public Service in Local Self-Government Bodies under Martial Law]. Poltavs′kyy pravovyy chasopys – Poltava Law Journal, 1, 8-22. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/plre_2023_1_3 [in Ukrainian].

13. Pys′menna, O. & Kuran O. (2024) Sluzhba v orhanakh mistsevoho samovryaduvannya: pravovi osnovy ta osoblyvosti v umovakh voyennoho stanu [Service in Local Self-Government Bodies: Legal Foundations and Features under Martial Law]. *Alfred Nobel university journal of law – Alfred Nobel University Journal of Law*, 2, 93-99 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.86:355.292:316.6(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1442-1461

Грицишен Димитрій Олександрович доктор наук з державного управління, доктор економічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної роботи та інноваційного розвитку, Державний університет «Житомирська політехніка», https://orcid.org/0000-0001-5484-6421

Василенко Олег Вікторович кандидат наук з державного управління, Університет митної справи та фінансів, https://orcid.org/0000-0003-2146-6398

Поплавський Олег Олександрович к.і.н., доцент, завідувач кафедри військової підготовки, Університет митної справи та фінансів, https://orcid.org/0000-0002-9023-9992

ПУБЛІЧНО-УПРАВЛІНСЬКІ МЕХАНІЗМИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ОБОРОНЦІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджено публічно-управлінські механізми реінтеграції звільнених оборонців України як комплексну систему нормативно-правових, інституційних, організаційних, фінансово-економічних, інформаційно-комунікаційних і соціально-психологічних засобів забезпечення повернення осіб, що проходили військову службу, до повноцінного цивільного життя в умовах триваючої агресії російської федерації проти України та подальшого повоєнного відновлення держави. Обґрунтовано, що реінтеграція не може розглядатися виключно як медична, психологічна або соціальна допомога, оскільки її результативність прямо залежить від узгодженої діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, закладів охорони здоров'я, надавачів соціальних послуг, ветеранських організацій, бізнесу, міжнародних партнерів і безпосередньо сімей звільнених оборонців. Особливу увагу приділено розмежуванню державної та публічної політики у сфері реінтеграції: доведено, що публічна політика є ширшою категорією, оскільки охоплює не лише владні рішення, а й горизонтальну взаємодію суб'єктів, які забезпечують реальне повернення особи до соціального, професійного, правового, медичного і громадського життя. Запропоновано розглядати механізм реалізації політики через каузальну послідовність: суб'єкти – повноваження – ресурси – інструменти – процедури - результати - моніторинг -

зворотний зв'язок. Сформовано комплексну класифікацію механізмів за функціональним призначенням і запропоновано систему ключових показників результативності (KPI) для оцінювання ефективності публічно-управлінського впливу. Обґрунтовано перехід до моделі data-driven governance як основи управлінських рішень у сфері ветеранської політики. Запропоновано інтегральну концептуальну модель, що поєднує нормативно-правовий, інституційний, цифровий, фінансово-економічний та інформаційно-комунікаційний контури в єдину адаптивну систему публічного управління.

Ключові слова: публічна політика, публічне управління, реінтеграція, звільнені оборонці, публічно-управлінський механізм, ПТСР, ветерани, цифровий механізм, кейс-менеджмент, ветеранська політика, реінтеграційна політика

Hrytsyshen Dymytrii Doctor of Science in Public Administration, Doctor of Economic Sciences, Professor, Vice-Rector for Scientific and Pedagogical Work and Innovative Development, Zhytomyr Polytechnic State University https://orcid.org/0000-0001-5484-6421

Vasylenko Oleh PhD in Public Administration, University of Customs and Finance, https://orcid.org/0000-0003-2146-6398

Poplavskyi Oleh Oleksandrovych Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Military Training, University of Customs and Finance, https://orcid.org/0000-0002-9023-9992

PUBLIC-ADMINISTRATIVE MECHANISMS OF REINTEGRATION OF UKRAINE'S DEFENDERS UNDER WARTIME AND POST-WAR RECOVERY CONDITIONS

Abstract. The article examines public-administrative mechanisms for the reintegration of released defenders of Ukraine as a comprehensive system of legal, institutional, organizational, financial-economic, information-communication and socio-psychological means of ensuring the return of persons who performed military service to full civilian life under the conditions of the ongoing aggression of the Russian Federation against Ukraine and the subsequent post-war recovery of the state. It is substantiated that reintegration cannot be viewed solely as medical, psychological or social assistance, since its effectiveness directly depends on the coordinated activity of central and local executive authorities, local self-government bodies, healthcare institutions, social service providers, veteran organizations, business, international partners and the families of released defenders themselves.

ISSN 3041-1572 Online

Particular attention is paid to distinguishing state policy and public policy in the field of reintegration: it is proved that public policy is a broader category, as it covers not only governmental decisions but also the horizontal interaction of actors who ensure a person's real return to social, professional, legal, medical and civic life. The mechanism for implementing policy is proposed to be considered through the causal sequence of actors – powers – resources – instruments – procedures – results – monitoring – feedback. A comprehensive classification of mechanisms by functional purpose is formed and a system of key performance indicators (KPI) is proposed to evaluate the effectiveness of public-administrative influence. The transition to a data-driven governance model as a basis for management decisions in the field of veteran policy is substantiated. An integral conceptual model is proposed that combines legal, institutional, digital, financial-economic and information-communication contours into a single adaptive system of public administration.

Keywords: public policy, public administration, reintegration, released defenders, public-administrative mechanism, PTSD, veterans, digital mechanism, case management, veteran policy, reintegration policy

Постановка проблеми. Російсько-українська війна, що набула характеру повномасштабної агресії з 24 лютого 2022 року, докорінно трансформувала зміст і завдання ветеранської політики Української держави. Уперше за історію незалежності масштаб і інтенсивність бойових дій сформували соціальну категорію осіб, що поєднує учасників бойових дій періоду АТО/ООС, мобілізованих 2022–2025 років, добровольців територіальної оборони, контрактників, осіб з інвалідністю внаслідок війни, осіб, звільнених із полону, а також членів їхніх сімей. За оцінками Міністерства у справах ветеранів України, після завершення активної фази бойових дій загальна чисельність осіб, що матимуть статус захисника або захисниці України, разом із членами родин ветеранів становитиме від 4 до 6 млн осіб, що потенційно становить близько чверті населення держави.

У таких умовах реінтеграція звільнених оборонців переходить із категорії другорядного напряму соціальної політики до категорії стратегічного пріоритету публічного управління, від якого прямо залежать суспільна стабільність, трудовий потенціал економіки повоєнного відновлення, рівень суспільної довіри до держави та національна безпека України загалом. Реінтеграція виявляється явищем багатовимірним: вона одночасно охоплює медичне відновлення, психо-соціальну адаптацію, професійну перепідготовку та працевлаштування, відновлення родинних і громадських зв'язків, реалізацію правового статусу та участь у самоврядуванні. Жодна із цих складових не може бути забезпечена окремо взятим органом влади або однією галуззю публічної служби.

Саме тому центральною науково-практичною проблемою, що актуалізується в умовах воєнного та повоєнного відновлення, є побудова цілісної системи публічно-управлінських механізмів реінтеграції - таких, що поєднують нормативно-правові, інституційні, організаційні, фінансово-економічні, цифрові, інформаційно-комунікаційні та соціально-психологічні засоби впливу на основі єдиної концептуальної моделі. Інакше кажучи, реінтеграція потребує не окремих програм або разових заходів, а сформованого механізму публічного управління із чітко визначеними суб'єктами, інструментами, процедурами та індикаторами результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реінтеграції військовослужбовців і ветеранів у цивільне життя в сучасній науковій літературі розглядається як міждисциплінарний напрям. Саме така логіка закладена в огляді джерел, де реінтеграція трактується як складна сфера, що потребує інтегрованої моделі підтримки ветеранів, а не сукупності розрізнених соціальних чи медичних заходів. Базовими для концептуалізації реінтеграції є праці C. A. Elnitsky, M. P. Fisher, C. L. Blevins та співавторів [1; 2]. Для українського контексту цей підхід є продуктивним, оскільки реінтеграція звільнених оборонців відбувається за умов воєнних наслідків, значного інституційного навантаження, регіональної нерівномірності доступу до послуг і потреби в координації багатьох суб'єктів публічної політики. Огляд міжнародних джерел на проблематику, дає підстави визначити важливий емпіричний напрям, який сформовано у працях зарубіжних дослідників: N. A. Sayer та співавторів [3; 4], які запропонували Military to Civilian Questionnaire як інструмент вимірювання труднощів постдеплойментної адаптації. У працях F. E. Markowitz, S. Kintzle, C. A. Castro [5], M. T. Shea та співавторів [11], C. A. Castro і S. Kintzle [12] доведено, що труднощі військово-цивільного переходу можуть проявлятися через ПТСР, функціональні порушення, ризиковану поведінку, соціальну ізоляцію, втрату життєвої перспективи та суїцидальні ризики. Соціальний та громадський виміри реінтеграції розкрито у працях N. Rattray та співавторів [6], J. N. Heuer та співавторів [7], J. A. Gorman та співавторів [8], P. N. Pfeiffer та співавторів [10], T. N. Luethke та співавторів [13], A. Hare, S. Kintzle, C. A. Castro [14]. Економічний вимір реінтеграції представлений у дослідженнях E. B. Elbogen та співавторів [9], І. Терюханової [20], N. Samoliuk та співавторів [22]. Порівняльний і міжнародний контекст висвітлено у працях A. Prevett та співавторів [15], T. Carlton [16], L. L. Lira і J. Chandrasekar [17], A. Haskins Lisle та співавторів [18], К. Ніжейко і К. Ковалівської [19], S. Sivkov [21]. Праці C. Van Ooijen, B. Ubaldi, B. Welby [23], I. Mergel, N. Edelmann, N. Haug [24], J. R. Gil-Garcia, S. S. Dawes, T. A. Pardo [25], I. Lindgren і A. F. van Veenstra [26], M. Janssen і J. van den Hoven [27], H. de Vries, V. Bekkers, L. Tummers [28],

S. Giest, B. Klievink, E. Tan [29], S. S. Dawes [30], P. Dunleavy та співавторів [31] дають підстави розглядати ветеранську політику як сферу цифрово підтриманого публічного управління. Наукова прогалина полягає в недостатній розробленості інтегрованого механізму реінтеграції, який поєднував би індивідуальні потреби звільненого оборонця для коригування політики, що зумовлює потребу дослідження публічно-управлінських механізмів реінтеграції звільнених оборонців України .

Мета статті – обґрунтування концептуальних засад публічно-управлінських механізмів реінтеграції звільнених оборонців України та розроблення інтегральної моделі їх реалізації в умовах воєнного та повоєнного відновлення держави.

Виклад основного матеріалу. Критичний аналіз наукових підходів дозволяє запропонувати робоче визначення публічно-управлінського механізму реінтеграції звільнених оборонців як упорядкований комплекс нормативно-правових, інституційних, організаційних, фінансово-економічних, інформаційно-комунікаційних і соціально-психологічних засобів, що забезпечують спільну, скоординовану та результативну діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, надавачів соціальних і медичних послуг, бізнесу, інститутів громадянського суспільства й самих ветеранів, спрямовану на повернення звільнених оборонців до повноцінного цивільного життя відповідно до принципу людиноцентризму.

Запропоноване визначення, на наш погляд, підкреслює три базові риси: по-перше, комплексність (одночасне використання різних типів засобів); по-друге, багатосуб'єктність (включення позадержавних учасників); по-третє, людиноцентричність (фокус на потребах конкретної особи, а не на процедурах звітності).

З урахуванням запропонованого визначення публічно-управлінські механізми реінтеграції доцільно класифікувати за функціональним призначенням, що дозволяє чітко визначити роль різних за природою інструментів досягнення загальної мети публічної політики. Класифікація механізмів узагальнено представлена в табл. 1.

Табл. 1

Публічно-управлінські механізми реінтеграції

Тип механізму	Змістове наповнення	Інструментарій	Сфера застосування
Нормативно-правовий	Правова регламентація реінтеграції, правовий статус ветеранів	закони, постанови КМУ, відомчі акти, стандарти	усі сфери реінтеграції

Тип механізму	Змістове наповнення	Інструментарій	Сфера застосування
Інституційно-організаційний	Суб'єкти, повноваження, координація, взаємодія	Мінветеранів, профільні міністерства, ОМС, центри ветеранського розвитку	координація і управління
Фінансово-економічний	Ресурсне забезпечення та оцінка економічної ефективності	бюджетні програми, гранти, ROI-RI, програмно-цільове бюджетування	фінансування програм
Інформаційно-комунікаційний (цифровий)	Технологічна інфраструктура та комунікація	«Дія», «єВетеран», реєстри, API, дашборди МЕ	послуги, аналітика, моніторинг
Соціально-психологічний	Робота з особою як суб'єктом реінтеграції	кейс-менеджмент, психологічний супровід, peer-to-peer, групи самодопомоги	індивідуальна підтримка
Контрольно-моніторинговий	Оцінювання ефективності й коригування політики	KPI, KRI, аудит, соціологічні опитування, аналітика даних	управлінський цикл

Нормативно-правовий механізм формує правову регламентацію механізму реінтеграції, визначає обсяг прав, гарантій і пільг, обов'язки органів влади, статус і повноваження надавачів послуг, а також відповідальність за невиконання приписів. Окремої уваги заслуговує гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами, зокрема з керівними положеннями ООН щодо інтегрованих стандартів роззброєння, демобілізації та реінтеграції, рекомендаціями НАТО з питань підтримки військовослужбовців, які звільняються в запас, а також зі стандартами ВООЗ з питань психосоціального відновлення. Гармонізація сприятиме не лише підвищенню якості внутрішніх рішень, а й полегшить доступ України до міжнародної технічної та фінансової допомоги.

Інституційно-організаційний механізм відповідає на питання «хто і як забезпечує реалізацію політики». До нього належать: Кабінет Міністрів України як орган загальної компетенції, Міністерство у справах ветеранів як головний виконавець політики, профільні міністерства (Мінсоцполітики, МОЗ, Мінцифри, МОН, Мінекономіки), Пенсійний фонд України, Державний центр зайнятості, обласні та місцеві адміністрації, органи місцевого самоврядування, заклади охорони здоров'я та реабілітації, центри надання адміністративних послуг, центри ветеранського розвитку, ветеранські хаби, громадські організації ветеранів, бізнес-партнери. Усі вони утворюють складну мережеву структуру, у якій взаємозв'язки між суб'єктами часто визначені нечітко, що створює зони дублювання повноважень або, навпаки, прогалин.

Фінансово-економічний механізм охоплює сукупність джерел і способів фінансового забезпечення реінтеграційної політики, а також інструментів

ISSN 3041-1572 Online

оцінювання економічної ефективності. До джерел належать кошти державного бюджету (через спеціальні бюджетні програми Мінветеранів, Мінсоцполітики, МОЗ), кошти місцевих бюджетів, гранти й технічна допомога міжнародних партнерів (USAID, EU, UNDP, World Bank, GIZ, Світового банку, фондів НАТО), кошти бізнесу та благодійних організацій. Ключовим інструментом цього механізму повинна стати методика оцінювання соціально-економічної віддачі інвестицій у реінтеграцію (Return on Investment in Reintegration, ROI-RI), що дозволить обґрунтовувати пріоритетність окремих програм.

Інформаційно-комунікаційний (цифровий) механізм відповідає за технологічне забезпечення реінтеграційних процесів. Його основу становлять державні реєстри (єдиний реєстр ветеранів, реєстр потреб у послугах, реєстр надавачів послуг, медичні реєстри), цифрові платформи (екосистема «Дія», застосунок «єВетеран», портал державних послуг), системи міжвідомчої електронної взаємодії, аналітичні дашборди для моніторингу та оцінювання, системи раннього виявлення проблем (наприклад, ризику суїциду чи довготривалого безробіття), захищені канали комунікації між кейс-менеджерами та ветеранами.

Соціально-психологічний механізм забезпечує безпосередньо роботу з особою як суб'єктом реінтеграції. Він включає психологічний супровід, кейс-менеджмент, формування підтримуючого середовища, заходи з протидії стигматизації, інструменти ресоціалізації, групи самодопомоги та сімейного консультування. Цей механізм є найменш формалізованим і водночас критично важливим, оскільки саме на його рівні виявляється або, навпаки, втрачається кінцева ефективність усієї системи.

Отож, ефективна реінтеграція досягається лише за умови узгодженої взаємодії усіх п'яти типів механізмів. Втрата або послаблення будь-якої з детермінант суттєво знижує загальний ефект публічної політики.

Аналіз класифікації та змісту п'яти типів механізмів дозволяє представити публічно-управлінський механізм реінтеграції у вигляді цілісної структурно-функціональної схеми, що відображає логіку взаємодії її ключових елементів (рис. 1).

ISSN 3041-1572 Online

Рис. 1. Структурно-функціональна схема публічно-управлінського механізму реінтеграції звільнених оборонців України

Відповідно до запропонованої на рис. 1 моделі структурно-функціональної схеми публічно-управлінського механізму одним з базових елементів, що поєднує всі функціональні рівні, є моніторинг та оцінювання. Саме він трансформує безперервний потік операційних даних із цифрових сервісів, реєстрів, опитувань і кейс-менеджменту в управлінську інформацію, придатну для коригування політики та для ухвалення стратегічних рішень. Без цього вузла горизонтальний ланцюг «суб'єкти - інструменти - процеси - результати» втрачає самокоригувальні властивості й функціонує як одноразовий алгоритм.

У запропонованій схемі особа звільненого оборонця не є об'єктом управління у класичному адміністративному розумінні, а виступає центром системи. Така позиція повністю відповідає принципу людиноцентризму, який лежить в основі сучасної концепції сервісної держави та закріплений в урядових нормативних документах з питань цифрової трансформації публічних послуг.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Для забезпечення наочності фактичні та цільові значення KPI представлено авторами у вигляді стовпчикової діаграми (рис. 2), що дозволяє швидко виявити точки найбільшого розриву між плановими орієнтирами та реальним станом реінтеграційної політики.

Рис. 2. Система KPI ефективності публічно-управлінського механізму реінтеграції

Аналіз представлених значень дозволяє зробити кілька важливих висновків. По-перше, найвищий рівень виконання KPI зафіксовано у напрямі цифрової ідентифікації ветеранів через «єВетеран» (73 % проти цільових 100 %). Це свідчить про системний потенціал цифрових сервісів як драйвера реінтеграційної політики. По-друге, найбільший розрив між цільовим і фактичним показниками спостерігається у сфері залучення ветеранів до громадської активності (28 % проти 50 %), що свідчить про обмежені інструменти стимулювання участі та брак системної політики ресоціалізації. По-третє, проміжне положення посідають показники працевлаштування та завершення професійного перенавчання, що відображає комплексну природу проблем ринку праці в умовах війни.

Цифровий вимір реінтеграції в Україні розгортається на основі екосистеми «Дія», що поєднує єдиний державний веб-портал електронних послуг, мобільний застосунок та інфраструктуру електронної взаємодії інформаційних систем. У межах цієї екосистеми у 2023–2025 роках поетапно розгортається застосунок «єВетеран» - спеціалізований цифровий сервіс, орієнтований на персоналізовану підтримку ветеранів, доступ до пільг, послуг, кейс-менеджменту та аналітики потреб.

Концептуально «єВетеран» виконує одночасно три функції: 1. функція цифрового профілю ветерана, що містить усю верифіковану інформацію про статус особи, надані послуги, історію звернень та індивідуальний план реінтеграції. 2. функція точки доступу до проактивних послуг, що надаються за «життєвими ситуаціями» (звільнення зі служби, оформлення статусу, отримання реабілітації, перенавчання, започаткування власної справи). 3. функція каналу комунікації між ветераном і кейс-менеджером, що забезпечує безперервний супровід замість фрагментованих звернень до різних установ.

Розгортання цифрового механізму вимагає виходу за межі окремого застосунку та формування цілісної цифрової архітектури реінтеграції. Його основні компоненти: інтегрований реєстр ветеранів і членів їхніх сімей, інтероперабельність з реєстрами Пенсійного фонду, ДСЗ, МОЗ, ОМС, Мінфіну, банків, освітніх установ; стандарти обміну даними; уніфіковані API; ролі та профілі доступу; механізми кібербезпеки та захисту персональних даних; аналітичні дашборди для МЕ.

Особливе значення в умовах війни набуває кібербезпека реінтеграційної інфраструктури. Реєстри ветеранів містять чутливі персональні дані (інформацію про службу, поранення, перебування у полоні, психічний стан, місце проживання), які потенційно можуть стати об’єктом кібератак з боку країни-агресора або кримінальних угруповань. Відповідно, цифровий механізм реінтеграції повинен функціонувати у тісному зв’язку з інституційно-організаційним механізмом захисту даних, що відповідає вимогам Закону України «Про захист персональних даних», стандартам NIST, ENISA та принципам zero-trust security.

Окремо слід наголосити, що для повноцінного функціонування фінансово-економічного механізму система KPI має бути інтегрованою у бюджетний процес. Це передбачає прив’язку обсягів фінансування окремих програм до досягнутих значень показників, перехід від утримання установ до програмно-цільового бюджетування, а також впровадження аудиту результативності з боку Рахункової палати України.

Економічна оцінка реінтеграційних програм має базуватися на показнику ROI-RI (Return on Investment in Reintegration), який враховує не лише прямі бюджетні витрати, а й непрямі економічні ефекти (зростання надходжень від трудової діяльності реінтегрованих ветеранів, скорочення витрат на виплати у разі тривалого безробіття, скорочення витрат на екстрену психологічну та

ISSN 3041-1572 Online

медичну допомогу), а також соціальні ефекти (зниження рівня самогубств, зменшення випадків домашнього насильства, зростання індексу суспільної довіри до інституцій влади).

Соціально-психологічний механізм реінтеграції орієнтований на роботу наслідками військової служби, які складно виміряти формальними показниками: ПТСР, моральною травмою, втратою сенсу, порушенням родинних зв'язків, соціальною ізоляцією, відчуттям несправедливості. Базовими інструментами цього механізму є кейс-менеджмент, психологічний супровід, групи самодопомоги, peer-to-peer підтримка, програми сімейного консультування, тренінги адаптивних навичок, заходи з протидії стигмі. Вітчизняна практика останніх років демонструє розбудову мережі центрів ветеранського розвитку та ветеранських просторів, які виконують роль «єдиного вікна» для ветеранів і одночасно слугують точкою інтеграції послуг різних відомств.

Особливою методологічною перевагою публічно-управлінського підходу є можливість формалізованої оцінки ризиків, з якими стикається система реінтеграції. Для систематизації цих ризиків у дослідженні побудовано матрицю «вплив–ймовірність», що дозволяє ранжувати загрози за ступенем критичності та формувати на цій основі управлінські пріоритети (рис. 3).

Рис. 3. Ранжування ключових ризиків реінтеграції звільнених оборонців України - категорія Б

Аналіз рисунка дозволяє виокремити чотири групи ризиків, що потребують першочергової управлінської уваги. До катастрофічної зони (одночасно високий вплив і висока ймовірність) потрапляють хронічний ПТСР (R1) та соціальна ізоляція ветеранів (R2). До критичної зони - безробіття та втрата кваліфікації (R3), залежності (R4), а також інституційна фрагментація (R5). До зони підвищеного рівня - недофінансування програм (R6), стигматизація (R8) і бюрократичні бар'єри (R9). Помірний і прийнятний рівень мають кіберзагрози та регіональна асиметрія, проте їхнє ігнорування може призвести до системного погіршення ситуації. Відповідно до ризиків формується структура управлінських відповідей. Для зони катастрофічного рівня необхідні постійно діючі програми психологічної допомоги загальнодержавного масштабу з ранньою ідентифікацією осіб у групі ризику, нормативне закріплення обов'язкового психологічного скринінгу для звільнених оборонців, інтеграція аналітики «єВетеран» із системами раннього виявлення критичних станів. Для зони критичного рівня - поглиблення інтеграції із ринком праці, програми ветеранського підприємництва, національні стандарти кейс-менеджменту, створення єдиного органу координації реінтеграційних дій.

Варто наголосити, що ризики реінтеграції мають каскадний характер: нерозв'язана психологічна проблема породжує соціальну ізоляцію, яка відповідно, спричиняє безробіття та залежності, як наслідок - інституційне недовір'я та зниження ефективності всієї системи. Тому управлінські втручання повинні бути спрямовані на розрив цього каскаду на найбільш ранній стадії - переважно засобами цифрової аналітики, проактивних послуг і доступного психологічного супроводу.

Бачення публічно-управлінського механізму реінтеграції звільнених оборонців України передбачає поєднання двох форматів аналізу: SWOT-аналізу чинної системи та представлення інтегральної концептуальної моделі, побудованої на засадах data-driven governance. Такий підхід дозволяє одночасно оцінити поточний стан і запропонувати вектор подальшого розвитку. SWOT-аналіз, побудований на основі експертного оцінювання, аналізу нормативних документів, статистичних даних та звітів профільних організацій, представлений на рис. 4.

ISSN 3041-1572 Online

Рис. 4. SWOT-аналіз публічно-управлінського механізму реінтеграції звільнених оборонців України

Інтерпретація SWOT-матриці дозволяє виокремити кілька стратегічних ліній. Перша - використання сильних сторін (наявності Мінветеранів, застосунку «єВетеран», мережі центрів і міжнародної підтримки) для активізації можливостей, насамперед розвитку data-driven governance, інтеграції з європейськими стандартами та залучення міжнародних ресурсів. Друга - стратегія перетворення слабких сторін у точки розвитку через інституціоналізацію стандартів кейс-менеджменту, підвищення інтероперабельності реєстрів та системне фінансування людських ресурсів. Третя - активна нейтралізація загроз через формування стійкої моделі реінтеграційної політики, яка не залежить критично від політичних циклів і коливань донорського фінансування.

Логічним підсумком є формування інтегральної концептуальної моделі публічно-управлінського механізму реінтеграції на основі data-driven governance, представленої на рис. 5. модель об'єднує нормативно-правовий, інституційний, фінансово-економічний, інформаційно-комунікаційний та соціально-психологічний механізми, де кожен елемент виконує специфічну функцію в безперервному циклі управління.

Рис. 5. Інтегральна модель публічно-управлінського механізму реінтеграції на основі data-driven governance

Інструментарій першого рівня забезпечуєь системне накопичення вхідних даних із реєстрів ветеранів, екосистеми «Дія» та «єВетеран», реєстрів МОЗ, ПФУ, ДЦЗ, соціологічних опитувань, відкритих джерел та аналітичних систем Міноборони.

Обробка та аналітиау даних, інтероперабельність реєстрів через API-взаємодію, машинне навчання для прогнозування потреб і ризиків, дашборди МЕ для оперативного управління, системи раннього виявлення критичних станів реалізується за рахунок інструментарію другого рівня .

Третій рівень управлінських рішень забезпечує перетворення аналітики на адаптивні стратегії, проактивні послуги, персоналізовані траєкторії підтримки, міжвідомчу координацію та механізми громадського контролю.

Четвертий етап фіксує результати та публічну цінність: соціальну, медико-психологічну, професійну та правову реінтеграцію, ROI-RI, зміцнення суспільної довіри та національної безпеки.

Принциповою рисою моделі є замкнений цикл управління: дані з результатів четвертого рівня повертаються на перший рівень як база для подальшого

ISSN 3041-1572 Online

моніторингу, що уможливлює перехід від реактивної до проактивної політики. Така архітектура, по суті, є реалізацією парадигми data-driven governance у сфері ветеранської політики.

Реалізація запропонованої моделі дозволить розв'язати ключові суперечності, виявлені в SWOT-аналізі. Зокрема, інституційна фрагментація компенсується інтеграцією даних, недостатнє фінансування - обґрунтуванням пріоритетів через ROI-RI, регіональна асиметрія - персоналізованими цифровими сервісами, низький рівень моніторингу - дашбордами ME як обов'язковим компонентом усіх програм. Загалом це формує засади для системного підвищення публічної цінності реінтеграційної політики.

Висновки. Результати проведеного дослідження підтверджують, що реінтеграцію звільнених оборонців України не може бути трактовано у межах однієї галузевої публічно-правової науки, оскільки її зміст охоплює психологічну, соціальну, політичну, економічну, філософську та інші складові. Проблематика є значно ширшою і безпосередньо належить до предметного поля публічного управління та адміністрування, оскільки йдеться про формування цілісної системи суб'єктів, повноважень, ресурсів, інструментів, процедур, результатів, моніторингу та зворотного зв'язку. У цьому полягає принципова відмінність запропонованого підходу від значної частини наявних досліджень, де реінтеграція ветеранів здебільшого розглядається через окремі домени адаптації, а не як інтегрований управлінський процес.

Здійснений аналіз публічно-управлінських механізмів реінтеграції звільнених оборонців України дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки.

По-перше, реінтеграція звільнених оборонців є комплексним об'єктом публічної політики, який не може бути зведений до медичної, психологічної або соціальної допомоги. Її результативність забезпечується узгодженою дією нормативно-правового, інституційно-організаційного, фінансово-економічного, інформаційно-комунікаційного (цифрового) та соціально-психологічного механізмів. У дослідженні запропоновано робоче визначення публічно-управлінського механізму реінтеграції, що інтегрує усі п'ять контурів і підкреслює людиноцентричний характер політики.

По-друге, методологічно важливим є розмежування понять «державна політика» та «публічна політика» у сфері реінтеграції. Публічна політика є ширшою категорією, оскільки охоплює як рішення публічної влади, так і практики горизонтальної взаємодії з громадянським суспільством, бізнесом, міжнародними партнерами та сім'ями ветеранів. У цьому контексті держава виступає як координатор, гарант стандартів і інвестор інфраструктури, але не як єдиний надавач послуг.

По-третє, обґрунтовано доцільність розгляду публічно-управлінського механізму через каузальну послідовність «суб'єкти — повноваження —

ресурси — інструменти — процедури — результати — моніторинг — зворотний зв'язок». Така логіка дозволяє верифікувати кожен елемент і виявити точки виникнення збоїв, що знижують загальну результативність системи.

По-четверте, запропонована система KPI з семи показників (охоплення кейс-менеджментом, працевлаштування протягом 12 місяців, завершення професійного перенавчання, доступ до медичної та психологічної допомоги, цифрова ідентифікація, задоволеність сервісами, залучення до громадської активності) забезпечує верифіковане оцінювання ефективності публічного впливу. Поточні значення показників (фактичне 28–73 % при цільових 50–100 %) свідчать про значний потенціал підвищення результативності за умови системних управлінських дій.

По-п'яте, проведений SWOT-аналіз та матричний аналіз ризиків довели, що найбільш критичними загрозами для системи реінтеграції є хронічний ПТСР, соціальна ізоляція, безробіття та інституційна фрагментація. Подолання цих ризиків потребує не точкових, а комплексних управлінських інтервенцій, спрямованих на розрив каскаду «психологічна проблема — соціальна ізоляція — безробіття — інституційне недовір'я».

По-шосте, запропонована інтегральна концептуальна модель публічно-управлінського механізму реінтеграції, побудована на засадах data-driven governance, об'єднує чотири шари: вхідні дані, інтеграцію та аналітику, управлінські рішення, результати та публічну цінність. Її реалізація забезпечує перехід від реактивної до проактивної політики, де управлінські рішення

Література:

1. Elnitsky C. A., Fisher M. P., Blevins C. L. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Conceptual Analysis, Unified Definition, and Key Domains. Frontiers in Psychology. 2017. Vol. 8. Article 369. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00369

2. Elnitsky C. A., Blevins C. L., Fisher M. P., Magruder K. Military Service Member and Veteran Reintegration: A Critical Review and Adapted Ecological Model. American Journal of Orthopsychiatry. 2017. Vol. 87, No. 2. P. 114–128. DOI: https://doi.org/10.1037/ort0000244

3. Sayer N. A., Frazier P., Orazem R. J., Murdoch M., Gravely A., Carlson K. F., Hintz S., Noorbaloochi S. Military to Civilian Questionnaire: A Measure of Postdeployment Community Reintegration Difficulty Among Veterans Using Department of Veterans Affairs Medical Care. Journal of Traumatic Stress. 2011. Vol. 24, No. 6. P. 660–670. DOI: https://doi.org/10.1002/jts.20706

4. Sayer N. A., Orazem R. J., Noorbaloochi S., Gravely A., Frazier P., Carlson K. F., Schnurr P. P., Oleson H. Iraq and Afghanistan War Veterans with Reintegration Problems: Differences by Veterans Affairs Healthcare User Status. Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research. 2015. Vol. 42, No. 4. P. 493–503. DOI: https://doi.org/10.1007/s10488-014-0564-2

5. Markowitz F. E., Kintzle S., Castro C. A. Military-to-Civilian Transition Strains and Risky Behavior Among Post-9/11 Veterans. Military Psychology. 2023. Vol. 35, No. 1. P. 38–49. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2065177

6. Rattray N., Flanagan M., Salyers M., Natividad D., Do A.-N., Frankel R., Spontak K., Kukla M. The Association Between Reintegration, Perceptions of Health and Flourishing During Transition from Military to Civilian Life Among Veterans with Invisible Injuries. Journal of Veterans Studies. 2023. Vol. 9, No. 1. P. 224–234. DOI: https://doi.org/10.21061/jvs.v9i1.432

7. Heuer J. N., Chavez M., Lind J., Hahm B., Melillo C., Besterman-Dahan K. Changes to Veteran Community Reintegration Research Needed to Address Diverse Needs of Veterans and Their Communities. Journal of Military, Veteran and Family Health. 2025. Vol. 11, No. 1. P. 148–153. DOI: https://doi.org/10.3138/jmvfh-2023-0109

8. Gorman J. A., Scoglio A. A. J., Smolinsky J., Russo A., Drebing C. E. Veteran Coffee Socials: A Community-Building Strategy for Enhancing Community Reintegration of Veterans. Community Mental Health Journal. 2018. Vol. 54. P. 1189–1197. DOI: https://doi.org/10.1007/s10597-018-0288-y

9. Elbogen E. B., Johnson S. C., Wagner H. R., Newton V. M., Beckham J. C. Financial Well-Being and Postdeployment Adjustment Among Iraq and Afghanistan War Veterans. Military Medicine. 2012. Vol. 177, No. 6. P. 669–675. DOI: https://doi.org/10.7205/MILMED-D-11-00388

10. Pfeiffer P. N., Blow A. J., Miller E. M., Forman J., Dalack G. W., Valenstein M. Peers and Peer-Based Interventions in Supporting Reintegration and Mental Health Among National Guard Soldiers: A Qualitative Study. Military Medicine. 2012. Vol. 177, No. 12. P. 1471–1476. DOI: https://doi.org/10.7205/MILMED-D-12-00115

11. Shea M. T., Vujanovic A. A., Mansfield A. K., Sevin E., Liu F. Posttraumatic Stress Disorder Symptoms and Functional Impairment Among OEF and OIF National Guard and Reserve Veterans. Journal of Traumatic Stress. 2010. Vol. 23, No. 1. P. 100–107. DOI: https://doi.org/10.1002/jts.20497

12. Castro C. A., Kintzle S. Suicides in the Military: The Post-Modern Combat Veteran and the Hemingway Effect. Current Psychiatry Reports. 2014. Vol. 16. Article 460. DOI: https://doi.org/10.1007/s11920-014-0460-1

13. Luethke T. N., Rattray N. A., Kukla M. Coming Home Is the Hardest Part: An Interpretative Phenomenological Analysis of Veteran Postdeployment Reintegration. Journal of Community Psychology. 2025. Vol. 53. Article e23178. DOI: https://doi.org/10.1002/jcop.23178

14. Hare A., Kintzle S., Castro C. A. Factors Influencing Postdeployment Reintegration Adjustment Among Service Members and Veterans. Military Psychology. 2025. Vol. 37, No. 2. P. 171–184. DOI: https://doi.org/10.1080/08995605.2024.2394725

15. Prevett A., Short M., Rush E., Lam J., Tarrant A., Wadham B. Lost in Transition: The Barriers to Reintegration for Australian Military Veterans – A Scoping Review. Journal of Veterans Studies. 2025. Vol. 11, No. 2. P. 123–138. DOI: https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.768

16. Carlton T. Evidence Integration Review of Multimodal Interventions for PTSD, Social Reintegration, and Economic Stability in Veterans. Journal of Veterans Studies. 2025. Vol. 11, No. 2. P. 15–27. DOI: https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.683

17. Lira L. L., Chandrasekar J. The State of Research in Veterans Studies: A Systematic Literature Review. Journal of Veterans Studies. 2020. Vol. 6, No. 2. P. 46–65. DOI: https://doi.org/10.21061/jvs.v6i2.191

18. Haskins Lisle A., Merenda C., Gabbard J. Using Affinity Diagramming to Generate a Codebook: A Case Study on Young Military Veterans and Community Reintegration. Qualitative Research. 2020. Vol. 20, No. 4. P. 396–413. DOI: https://doi.org/10.1177/1468794119851324

19. Ніжейко К. А., Ковалівська К. В. Реінтеграція ветеранів у цивільне життя: міжнародний досвід та особливості в Україні. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 67. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161

20. Терюханова І. Роль працевлаштування ветеранів війни у їхній реінтеграції та відтворенні потенціалу солідаризації в Україні. Вчені записки. 2025. № 40(3). С. 193–206. DOI: https://doi.org/10.33111/vz_kneu.40.25.03.17.116.122

21. Sivkov S. International Experience of War Veterans' Reintegration. Visegrad Journal on Human Rights. 2025. No. 4. P. 150–156. DOI: https://doi.org/10.61345/1339-7915.2025.4.22

22. Samoliuk N., Mishchuk H., Bilan Y., Krol V. Socio-Economic Integration of Military Veterans in Ukraine: Public Perceptions and Policy Challenges. Problems and Perspectives in Management. 2025. Vol. 23, No. 4. P. 232–246. DOI: https://doi.org/10.21511/ppm.23(4).2025.17

23. van Ooijen C., Ubaldi B., Welby B. A Data-Driven Public Sector: Enabling the Strategic Use of Data for Productive, Inclusive and Trustworthy Governance. OECD Working Papers on Public Governance. 2019. No. 33. Paris : OECD Publishing. DOI: https://doi.org/10.1787/09ab162c-en

24. Mergel I., Edelmann N., Haug N. Defining Digital Transformation: Results from Expert Interviews. Government Information Quarterly. 2019. Vol. 36, No. 4. Article 101385. DOI: https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002

25. Gil-Garcia J. R., Dawes S. S., Pardo T. A. Digital Government and Public Management Research: Finding the Crossroads. Public Management Review. 2018. Vol. 20, No. 5. P. 633–646. DOI: https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1327181

26. Lindgren I., van Veenstra A. F. Digital Government Transformation: A Case Illustrating Public E-Service Development as Part of Public Sector Transformation. Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research. New York : ACM, 2018. P. 1–6. DOI: https://doi.org/10.1145/3209281.3209302

27. Janssen M., van den Hoven J. Big and Open Linked Data (BOLD) in Government: A Challenge to Transparency and Privacy? Government Information Quarterly. 2015. Vol. 32, No. 4. P. 363–368. DOI: https://doi.org/10.1016/j.giq.2015.11.007

28. de Vries H., Bekkers V., Tummers L. Innovation in the Public Sector: A Systematic Review and Future Research Agenda. Public Administration. 2016. Vol. 94, No. 1. P. 146–166. DOI: https://doi.org/10.1111/padm.12209

29. Giest S., Klievink B., Tan E. Digital and Data-Driven Transformations in Governance: A Landscape Review. Data & Policy. 2025. Vol. 7. Article e3. DOI: https://doi.org/10.1017/dap.2024.47

30. Dawes S. S. Governance in the Digital Age: A Research and Action Framework for an Uncertain Future. Government Information Quarterly. 2009. Vol. 26, No. 2. P. 257–264. DOI: https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.12.003

31. Dunleavy P., Margetts H., Bastow S., Tinkler J. New Public Management Is Dead – Long Live Digital-Era Governance. Journal of Public Administration Research and Theory. 2006. Vol. 16, No. 3. P. 467–494. DOI: https://doi.org/10.1093/jopart/mui057

References:

1. Elnitsky, C. A., Fisher, M. P., & Blevins, C. L. (2017). Military service member and veteran reintegration: A conceptual analysis, unified definition, and key domains. *Frontiers in Psychology, 8*, Article 369. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00369

2. Elnitsky, C. A., Blevins, C. L., Fisher, M. P., & Magruder, K. (2017). Military service member and veteran reintegration: A critical review and adapted ecological model. *American Journal of Orthopsychiatry, 87*(2), 114–128. https://doi.org/10.1037/ort0000244

3. Sayer, N. A., Frazier, P., Orazem, R. J., Murdoch, M., Gravely, A., Carlson, K. F., Hintz, S., & Noorbaloochi, S. (2011). Military to civilian questionnaire: A measure of postdeployment community reintegration difficulty among veterans using Department of Veterans Affairs medical care. *Journal of Traumatic Stress, 24*(6), 660–670. https://doi.org/10.1002/jts.20706

4. Sayer, N. A., Orazem, R. J., Noorbaloochi, S., Gravely, A., Frazier, P., Carlson, K. F., Schnurr, P. P., & Oleson, H. (2015). Iraq and Afghanistan war veterans with reintegration problems: Differences by Veterans Affairs healthcare user status. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research, 42*(4), 493–503. https://doi.org/10.1007/s10488-014-0564-2

5. Markowitz, F. E., Kintzle, S., & Castro, C. A. (2023). Military-to-civilian transition strains and risky behavior among post-9/11 veterans. *Military Psychology, 35*(1), 38–49. https://doi.org/10.1080/08995605.2022.2065177

6. Rattray, N., Flanagan, M., Salyers, M., Natividad, D., Do, A.-N., Frankel, R., Spontak, K., & Kukla, M. (2023). The association between reintegration, perceptions of health and flourishing during transition from military to civilian life among veterans with invisible injuries. *Journal of Veterans Studies, 9*(1), 224–234. https://doi.org/10.21061/jvs.v9i1.432

7. Heuer, J. N., Chavez, M., Lind, J., Hahm, B., Melillo, C., & Besterman-Dahan, K. (2025). Changes to veteran community reintegration research needed to address diverse needs of veterans and their communities. *Journal of Military, Veteran and Family Health, 11*(1), 148–153. https://doi.org/10.3138/jmvfh-2023-0109

8. Gorman, J. A., Scoglio, A. A. J., Smolinsky, J., Russo, A., & Drebing, C. E. (2018). Veteran coffee socials: A community-building strategy for enhancing community reintegration of veterans. *Community Mental Health Journal, 54*, 1189–1197. https://doi.org/10.1007/s10597-018-0288-y

9. Elbogen, E. B., Johnson, S. C., Wagner, H. R., Newton, V. M., & Beckham, J. C. (2012). Financial well-being and postdeployment adjustment among Iraq and Afghanistan war veterans. *Military Medicine, 177*(6), 669–675. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-11-00388

10. Pfeiffer, P. N., Blow, A. J., Miller, E. M., Forman, J., Dalack, G. W., & Valenstein, M. (2012). Peers and peer-based interventions in supporting reintegration and mental health among National Guard soldiers: A qualitative study. *Military Medicine, 177*(12), 1471–1476. https://doi.org/10.7205/MILMED-D-12-00115

11. Shea, M. T., Vujanovic, A. A., Mansfield, A. K., Sevin, E., & Liu, F. (2010). Posttraumatic stress disorder symptoms and functional impairment among OEF and OIF National Guard and Reserve veterans. *Journal of Traumatic Stress, 23*(1), 100–107. https://doi.org/10.1002/jts.20497

12. Castro, C. A., & Kintzle, S. (2014). Suicides in the military: The post-modern combat veteran and the Hemingway effect. *Current Psychiatry Reports, 16*, Article 460. https://doi.org/10.1007/s11920-014-0460-1

13. Luethke, T. N., Rattray, N. A., & Kukla, M. (2025). Coming home is the hardest part: An interpretative phenomenological analysis of veteran postdeployment reintegration. *Journal of Community Psychology, 53*, Article e23178. https://doi.org/10.1002/jcop.23178

14. Hare, A., Kintzle, S., & Castro, C. A. (2025). Factors influencing postdeployment reintegration adjustment among service members and veterans. *Military Psychology, 37*(2), 171–184. https://doi.org/10.1080/08995605.2024.2394725

15. Prevett, A., Short, M., Rush, E., Lam, J., Tarrant, A., & Wadham, B. (2025). Lost in transition: The barriers to reintegration for Australian military veterans – A scoping review. *Journal of Veterans Studies, 11*(2), 123–138. https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.768

16. Carlton, T. (2025). Evidence integration review of multimodal interventions for PTSD, social reintegration, and economic stability in veterans. *Journal of Veterans Studies, 11*(2), 15–27. https://doi.org/10.21061/jvs.v11i2.683

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

17. Lira, L. L., & Chandrasekar, J. (2020). The state of research in veterans studies: A systematic literature review. *Journal of Veterans Studies, 6*(2), 46–65. https://doi.org/10.21061/jvs.v6i2.191

18. Haskins Lisle, A., Merenda, C., & Gabbard, J. (2020). Using affinity diagramming to generate a codebook: A case study on young military veterans and community reintegration. *Qualitative Research, 20*(4), 396–413. https://doi.org/10.1177/1468794119851324

19. Nizheiko, K. A., & Kovalivska, K. V. (2024). Reintegration of veterans into civilian life: International experience and features in Ukraine. *Economy and Society, 67*. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-161

20. Teriukhanova, I. (2025). The role of employment of war veterans in their reintegration and reproduction of the potential of solidarization in Ukraine. *Scientific Notes, 40*(3), 193–206. https://doi.org/10.33111/vz_kneu.40.25.03.17.116.122

21. Sivkov, S. (2025). International experience of war veterans' reintegration. *Visegrad Journal on Human Rights, 4*, 150–156. https://doi.org/10.61345/1339-7915.2025.4.22

22. Samoliuk, N., Mishchuk, H., Bilan, Y., & Krol, V. (2025). Socio-economic integration of military veterans in Ukraine: Public perceptions and policy challenges. *Problems and Perspectives in Management, 23*(4), 232–246. https://doi.org/10.21511/ppm.23(4).2025.17

23. van Ooijen, C., Ubaldi, B., & Welby, B. (2019). A data-driven public sector: Enabling the strategic use of data for productive, inclusive and trustworthy governance. *OECD Working Papers on Public Governance, 33*. https://doi.org/10.1787/09ab162c-en

24. Mergel, I., Edelmann, N., & Haug, N. (2019). Defining digital transformation: Results from expert interviews. *Government Information Quarterly, 36*(4), Article 101385. https://doi.org/10.1016/j.giq.2019.06.002

25. Gil-Garcia, J. R., Dawes, S. S., & Pardo, T. A. (2018). Digital government and public management research: Finding the crossroads. *Public Management Review, 20*(5), 633–646. https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1327181

26. Lindgren, I., & van Veenstra, A. F. (2018). Digital government transformation: A case illustrating public e-service development as part of public sector transformation. In *Proceedings of the 19th Annual International Conference on Digital Government Research* (pp. 1–6). ACM. https://doi.org/10.1145/3209281.3209302

27. Janssen, M., & van den Hoven, J. (2015). Big and open linked data (BOLD) in government: A challenge to transparency and privacy? *Government Information Quarterly, 32*(4), 363–368. https://doi.org/10.1016/j.giq.2015.11.007

28. de Vries, H., Bekkers, V., & Tummers, L. (2016). Innovation in the public sector: A systematic review and future research agenda. *Public Administration, 94*(1), 146–166. https://doi.org/10.1111/padm.12209

29. Giest, S., Klievink, B., & Tan, E. (2025). Digital and data-driven transformations in governance: A landscape review. *Data & Policy, 7*, Article e3. https://doi.org/10.1017/dap.2024.47

30. Dawes, S. S. (2009). Governance in the digital age: A research and action framework for an uncertain future. *Government Information Quarterly, 26*(2), 257–264. https://doi.org/10.1016/j.giq.2008.12.003

31. Dunleavy, P., Margetts, H., Bastow, S., & Tinkler, J. (2006). New public management is dead – long live digital-era governance. *Journal of Public Administration Research and Theory, 16*(3), 467–494. https://doi.org/10.1093/jopart/mui057

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.072.2:32.019.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1462-1475

Дєгтяр Олег Андрійович професор кафедри публічного управління та адміністрування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ ЛОБІЮВАННЯ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті розглядаються особливості публічного управління процесами лобіювання в Україні, його нормативно-правова база, інституційні механізми та сучасні виклики. Лобіювання, як невід'ємна складова демократичного суспільства, відіграє важливу роль у формуванні публічної політики та прийнятті рішень. Однак в Україні цей процес досі не має чіткої законодавчої регламентації, що створює передумови для зловживань, непрозорості та корупційних ризиків.

У статті аналізуються основні моделі регулювання лобістської діяльності у світі та їхній потенціал для адаптації до українських реалій. Автори звертають увагу на необхідність впровадження ефективних механізмів контролю за лобіюванням, які б забезпечували баланс між прозорістю, відкритістю процесу та захистом інтересів різних суспільних груп.

Особлива увага приділяється ролі державних органів у регулюванні та координації лобістської діяльності. У статті висвітлюються ключові проблеми, пов'язані з відсутністю законодавчого визначення понять "лобіювання" та "лобістська діяльність", а також аналізуються ризики, які виникають у зв'язку з тіньовим характером цього явища.

На основі проведеного дослідження визначено основні етапи формування ефективної системи публічного управління лобіюванням в Україні, зокрема:

створення законодавчої бази для регулювання лобістської діяльності;

забезпечення прозорості та підзвітності лобістських ініціатив;

впровадження механізмів моніторингу та контролю за діяльністю лобістів;

формування культури відповідального лобіювання серед учасників політичного процесу.

У роботі також розглядаються практичні рекомендації щодо впровадження інституту лобіювання в Україні з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема США, Канади та країн Європейського Союзу.

Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення законодавства України у сфері публічного управління, підвищення прозорості законотворчого процесу, а також для формування ефективної системи взаємодії між державними органами, бізнесом та громадянським суспільством.

Ключові слова: лобіювання, лобізм, лобістська діяльність, лобіст, публічне управління, національна безпека, державна безпека, групи інтересів, безпекова політика, інституціоналізація лобізму, гібридні загрози, національні інтереси, стратегічне управління.

Diegtiar Oleg Andriyovych professor of the Department of Public Management and Administration of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

PUBLIC MANAGEMENT OF LOBBYING PROCESSES IN UKRAINE

Abstract. The article examines the features of public management concerning lobbying processes in Ukraine, including its regulatory framework, institutional mechanisms, and current challenges. Lobbying, as an integral part of a democratic society, plays a crucial role in shaping public policy and decision-making. However, in Ukraine, this process still lacks clear legislative regulation, creating conditions for abuse, opacity, and corruption risks.

The article analyzes the main models of regulating lobbying activities worldwide and their potential for adaptation to Ukrainian realities. The authors highlight the necessity of implementing effective monitoring mechanisms for lobbying that assure a balance between transparency, openness of the process, and the protection of various societal interests.

Particular attention is given to the role of government bodies in regulating and coordinating lobbying activities. The article discusses key issues related to the absence of a legislative definition for the concepts of "lobbying" and "lobbying activity," as well as analyzes the risks arising from the shadowy nature of this phenomenon.

Based on the conducted research, the main stages of forming an effective public management system for lobbying in Ukraine are defined, specifically:

- Establishing a legislative framework for the regulation of lobbying activities.
- Ensuring transparency and accountability of lobbying initiatives.
- Implementing monitoring and control mechanisms for lobbying activities.
- Fostering a culture of responsible lobbying among participants in the political process.

The work also discusses practical recommendations for implementing the institution of lobbying in Ukraine, taking into account international experience, particularly from the United States, Canada, and European Union countries.

The findings of this research can be utilized to improve the legislation of Ukraine in the area of public management, enhance the transparency of the legislative process, and create an effective system for interaction among government bodies, business, and civil society.

Keywords: lobbying, lobbyism, lobbying activities, lobbyist, public management, national security, state security, interest groups, security policy, institutionalization of lobbying, hybrid threats, national interests, strategic management.

Постановка проблеми. Лобіювання є важливим інструментом впливу на процеси формування публічної політики та прийняття управлінських рішень у демократичному суспільстві. У розвинених країнах світу лобістська діяльність регулюється на законодавчому рівні, що забезпечує прозорість, відкритість і підзвітність її учасників. Водночас в Україні лобіювання досі залишається недостатньо врегульованим, що створює передумови для його тіньового характеру, непрозорості та потенційних корупційних ризиків.

Відсутність чіткої нормативно-правової бази для регулювання лобістської діяльності призводить до низки проблем:

Непрозорість процесів впливу на законотворчу діяльність, що ускладнює контроль за прийняттям рішень і створює ризики маніпуляцій з боку окремих груп інтересів.

Недостатній рівень довіри до державних інституцій через відсутність відкритих механізмів взаємодії між владою, бізнесом і громадянським суспільством.

Корупційні ризики, пов’язані з використанням неформальних методів впливу на посадових осіб та ухвалення рішень в інтересах вузького кола суб’єктів.

Відсутність культури відповідального лобіювання, що перешкоджає формуванню ефективної системи публічного управління у цій сфері.

Сучасні виклики, з якими стикається Україна, вимагають впровадження прозорих і дієвих механізмів регулювання лобістської діяльності, які б сприяли підвищенню ефективності публічного управління, забезпеченню балансу інтересів різних суспільних груп та формуванню демократичних принципів взаємодії між державою і суспільством.

Таким чином, проблема публічного управління процесами лобіювання в Україні полягає у необхідності розробки нормативно-правової бази, що регулюватиме лобістську діяльність, забезпечуватиме її прозорість та

підзвітність, а також сприятиме мінімізації корупційних ризиків і підвищенню довіри до державних інституцій.

Розв'язання поставленої проблеми є критично важливим для створення ефективної системи публічного управління, яка відповідатиме сучасним викликам і сприятиме інтеграції України до європейського політичного та економічного простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Питання публічного управління лобістської діяльності в Україні привертало увагу багатьох науковців, які розглядали різні аспекти цієї проблематики. Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у вивчення даної тематики, варто відзначити праці В. Абрамова, А. Балашова, І. Бідзюри, І. Ворчакової, М. Росенко, О. Гросфельда, О. Дягілєва, Т. Крушельницької, Т. Ярового, Р. Мацкевича, І. Мусієнко, М. Недюхи, Н. Осипової, В. Сумської, В. Нестеровича, Г. Ситника, І. Мігус, В. Ровного, О. Руденко.

Значний теоретико-методологічний фундамент для розуміння механізмів лобіювання заклали зарубіжні дослідники, зокрема А. Бентлі, В. Кіпліндже р, Д. Макгенрі, Д. Трумен, П. Херрінг та інші.

Незважаючи на наявність значної кількості наукових розвідок з даної тематики, слід зазначити, що комплексне дослідження безпекової ролі лобіювання в межах науки державного управління у вітчизняному науковому дискурсі здійснювалося лише окремими дослідниками. Зокрема, суттєвий внесок у розробку цієї проблематики зробили Т. Яровой, Г. Ситник та А. Балашов, які розглядали лобізм як інструмент впливу на процеси формування та реалізації безпекової політики держави.

Мета статті - аналіз сучасного стану публічного управління процесами лобіювання в Україні, виявлення основних проблем та викликів у цій сфері, а також розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів регулювання лобістської діяльності.

У рамках досягнення поставленої мети передбачається:

дослідити нормативно-правову базу, що регулює лобіювання в Україні, та визначити її недоліки;

проаналізувати міжнародний досвід регулювання лобістської діяльності та оцінити можливість його адаптації до українських реалій;

обґрунтувати необхідність впровадження прозорих і відкритих механізмів взаємодії між державними органами, бізнесом та громадянським суспільством;

запропонувати стратегічні напрями розвитку публічного управління у сфері лобіювання, які сприятимуть формуванню ефективної системи законотворчості та зниженню корупційних ризиків.

Результати дослідження мають практичне значення для вдосконалення законодавства України, підвищення ефективності управлінських процесів та формування демократичних принципів взаємодії між владою та суспільством.

ISSN 3041-1572 Online

Виклад основного матеріалу дослідження У березні 2025 року Група держав проти корупції (GRECO) опублікувала свій 24-й щорічний звіт під назвою «Антикорупційні тренди, виклики та найкращі практики Європи та США». У цьому документі організація вкотре закликала держави-члени впроваджувати більш жорсткі нормативно-правові акти для протидії корупції, а також забезпечувати чітке регулювання лобістської діяльності та взаємодії представників влади з третіми особами [1]. Посилена увага GRECO до регулювання лобіювання пояснюється тим, що в багатьох країнах, особливо Східної Європи, відсутні відповідні законодавчі акти або їх застосування є малоефективним.

У країнах Заходу лобіювання здебільшого розглядається як легітимний механізм взаємодії громадянського суспільства з владою, який сприяє конструктивному діалогу між учасниками правовідносин. Водночас в Україні це явище часто асоціюється з корупцією, хабарництвом та зловживанням владою. У наукових дослідженнях та публічних дискусіях лобіювання нерідко сприймається як негативне явище, яке потребує суворого контролю.

За словами О. Одінцової, українське лобіювання характеризується низкою проблемних аспектів: відсутністю єдиної стратегії та регламентованих методів політичної діяльності бізнесу, недостатнім рівнем професіоналізму, використанням нецивілізованих підходів, а також переважним фокусом на органах виконавчої влади регіонального рівня. Крім того, спостерігається майже повна відсутність політичної та соціальної відповідальності серед представників лобістської діяльності [2, с. 12].

Противники законодавчого регулювання лобіювання в Україні вважають, що якщо така діяльність не порушує закону та не має ознак корупції, то немає необхідності у її додатковому врегулюванні. Вони аргументують свою позицію тим, що в Україні вже існують механізми, які дозволяють громадянам і організаціям брати участь у законодавчому процесі, зокрема через внесення пропозицій до суб'єктів права законодавчої ініціативи [3, с. 115].

Однак, зауважують деякі експерти, легалізація лобіювання може негативно вплинути на доступ громадян до процесу ухвалення політичних рішень. Це може порушувати статтю 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, ратифікованого Україною, яка гарантує кожному громадянину право брати участь у керуванні державними справами безпосередньо або через обраних представників [4, с. 6].

Сам термін «лобіювання» виник у другій половині XIX століття у Великобританії та США. У той час суворі правила забороняли стороннім особам перебувати в залах засідань парламенту. Однак на певних етапах законодавчого процесу вони могли звертатися до парламентарів чи урядовців для вирішення конкретних питань. Особи, які намагалися вплинути на

прийняття рішень, часто збиралися в кулуарах (англ. lobby), що й дало назву цьому явищу. Лобістами стали називати тих, хто активно займався просуванням законопроєктів або звертався до представників влади з пропозиціями [5, с. 47].

Деякі дослідники пов'язують походження терміна «лобі» із готелем Willard у Вашингтоні, де в XIX столітті представники політичних сил збиралися у фоє, щоб мати змогу поспілкуватися з президентом США Уліссом С. Грантом (1869–1877) та представити йому свої ініціативи. Таким чином, сама історія виникнення лобіювання свідчить про його тісний зв'язок із громадянським суспільством і участю громадян у формуванні державної політики.

Відсутність чіткого регулювання лобіювання в Україні, а також низький рівень культури відповідального лобізму вимагають розробки нових підходів до публічного управління в цій сфері. Ефективне законодавче врегулювання дозволить не лише мінімізувати корупційні ризики, але й сприятиме формуванню прозорої системи взаємодії між державою, бізнесом та суспільством, що є важливим кроком на шляху до зміцнення демократичних інститутів у країні.

Ефективність законодавства та його адаптація до сучасних суспільних реалій вимагають постійного удосконалення правових норм. Це передбачає активну участь громадськості у визначенні суспільних інтересів та налагодженні конструктивного діалогу між законодавцями, бізнесом та іншими зацікавленими сторонами. У цьому контексті лобіювання постає як легітимний механізм, що сприяє підвищенню ефективності правотворчої діяльності через залучення різних груп інтересів до процесу формування законодавчих рішень.

Прийняття у серпні 2023 року Закону України «Про правотворчу діяльність» стало важливим кроком у створенні правових умов для участі громадськості у законодавчих процесах. Це, у свою чергу, актуалізувало необхідність розробки окремих нормативних положень, які б регулювали лобістську діяльність.

Дослідження інституту лобіювання та його впливу на формування законодавства були предметом наукових праць як українських, так і зарубіжних дослідників, зокрема В. Биковця, О. Богачової, М. Доублета, В. Кравчука, В. Калнінса, В. Нестеровича, О. Одінцової, С. Чабура та інших. Утім, прийняття Закону України «Про лобіювання» № 3606-IX у 2024 році та його введення в дію з 1 січня 2025 року актуалізує необхідність глибшого аналізу законодавчих аспектів регулювання лобіювання в Україні.

Прихильники легалізації лобістської діяльності наголошують, що одного закону недостатньо для усунення негативних аспектів лобіювання, таких як

ISSN 3041-1572 Online

корупційні ризики та непрозорість. Вони вказують на необхідність розробки комплексного правового механізму, який охоплюватиме реєстрацію, функціонування та контроль за діяльністю лобістів [3, с. 114]. Водночас, українське суспільство потребує законодавства про лобіювання, яке б враховувало найкращі міжнародні практики, включаючи рекомендації GRECO, ОЕСР та позиції зацікавлених сторін.

Спроби врегулювання лобіювання на законодавчому рівні в Україні здійснювались упродовж багатьох років. Зокрема, на розгляд парламенту подавалися законопроєкти «Про лобізм» (1992), «Про лобіювання в Україні» (1999), «Про правовий статус груп, об'єднаних спільними інтересами (лобістських груп) у Верховній Раді України» (1999), «Про регулювання лобістської діяльності в Україні» (2010), «Про лобізм» (2016), «Про державну реєстрацію суб'єктів лобіювання та здійснення лобіювання в Україні» (2020). Утім, лише у 2024 році після тривалих дискусій був прийнятий Закон України «Про лобіювання» № 3606-IX, який визначив правові засади цієї діяльності.

Згідно зі статтею 1 Закону, лобіювання визначається як діяльність, спрямована на вплив (або спроби впливу) на суб'єкти правотворчої діяльності в комерційних інтересах особи чи бенефіціара. Такий вплив здійснюється за винагороду або компенсацію витрат, необхідних для його реалізації. Об'єктом лобіювання є суб'єкти правотворчої діяльності (за винятком українського народу на всеукраїнському референдумі чи територіальної громади на місцевому референдумі), а предметом – нормативно-правові акти, які стосуються їхнього розроблення, внесення змін, скасування чи утримання від таких дій [6].

Варто зазначити, що Закон надає досить вузьке визначення лобіювання, обмежуючи його сферу лише правотворчою діяльністю. У той час як окремі науковці пропонують ширше трактування цього поняття. Наприклад, В. Нестерович визначає лобіювання як легальний вплив на органи державної влади, місцевого самоврядування та їх посадових осіб з боку зареєстрованих фізичних або юридичних осіб. Метою такого впливу є закріплення інтересів лобістів чи їхніх клієнтів у нормативно-правових актах, що приймаються [7, с. 7].

Таким чином, прийняття Закону України «Про лобіювання» є важливим кроком у регулюванні цієї сфери, однак для забезпечення його ефективності необхідно розробити додаткові механізми контролю, реєстрації та моніторингу діяльності лобістів. Інститут лобіювання має стати не лише інструментом впливу на законодавчі процеси, але й механізмом запобігання корупції та забезпечення прозорості у взаємодії між владою, бізнесом і громадянським суспільством.

С. Кравченко та В. Кучерявий пропонують більш деталізоване визначення поняття «цивілізоване лобіювання», трактуючи його як специфічну форму взаємовідносин між владою та суспільством. На їхню думку, цей процес передбачає системний і цілеспрямований вплив приватних осіб або організованих груп, включаючи залучення професійних фахівців чи спеціалізованих організацій, на органи державної влади та місцевого самоврядування. Основною метою такого впливу є прийняття або неприйняття рішень, які відповідають інтересам цих осіб чи груп, при цьому використовуючи виключно законні методи [8, с. 95].

Таким чином, правова доктрина визначає лобіювання як легітимний вплив на посадових осіб органів державної влади або місцевого самоврядування, який здійснюється за допомогою спеціалізованих організацій чи фахівців, зареєстрованих відповідно до законодавства. Метою такого впливу є закріплення інтересів лобістів або їхніх клієнтів у рішеннях, що приймаються, при цьому діяльність може здійснюватися на комерційній основі.

Підхід до ширшого розуміння лобіювання також закріплений у міжнародних стандартах. Наприклад, Рекомендація Ради Європи визначає лобіювання як процес просування конкретних інтересів через спілкування з державними службовцями, яке є частиною структурованої та організованої діяльності, спрямованої на вплив на прийняття державних рішень. Ці рішення можуть охоплювати законодавчу та виконавчу діяльність на різних рівнях – національному, регіональному чи місцевому [9].

У міжнародному законодавстві поняття лобіювання має широкий спектр застосування. Наприклад, у Канаді до лобістської діяльності включають вплив, пов’язаний із наданням грантів, внесків чи інших фінансових пільг [10]. У Франції лобіювання охоплює вплив на державні закупівлі та концесійні контракти, а в Ірландії – підготовку законодавчих актів, надання грантів, позик чи інших контрактів, пов’язаних із державним фінансуванням. У Великобританії лобіювання також охоплює вплив на рішення уряду щодо контрактів, угод, фінансової допомоги, ліцензій тощо.

З огляду на міжнародний досвід, варто розглянути можливість розширення визначення поняття лобіювання в Україні та сфери застосування відповідного законодавства. Це може включати вплив на такі аспекти, як підготовка чи внесення змін до програм, стратегій, планів дій, а також укладення контрактів, надання грантів, ліцензій чи інших форм вигоди, пов’язаних із діяльністю державних органів.

Міжнародні експерти також акцентують увагу на необхідності посилення спеціалізованого законодавства щодо лобіювання в центральних органах виконавчої влади, враховуючи, що лобістська діяльність охоплює як законодавчу, так і виконавчу гілки влади [12, с. 30].

ISSN 3041-1572 Online

Незважаючи на певні недоліки, Закон України «Про лобіювання» № 3606-IX створює значні можливості для бізнесу у просуванні своїх інтересів через законотворчість. Лобісти отримують право брати участь у розробці нормативно-правових актів, подавати аналітичні матеріали та навіть бути зазначеними у списку авторів законопроєктів.

Стаття 14 Закону передбачає, що суб'єкти лобіювання мають право подавати аналітичні матеріали до нормативно-правових актів, ініціювати їх розробку та брати участь у законодавчій процедурі. Ці матеріали можуть бути розглянуті комітетами Верховної Ради, а також включені до єдиної автоматизованої системи для подальшого оприлюднення на офіційному вебсайті парламенту.

Також внесено зміни до статті 48 Закону України «Про комітети Верховної Ради України», які надають суб'єктам лобіювання право виступати на засіданнях комітетів із дозволу головуючого. Крім того, члени комітетів можуть ставити запитання лобістам щодо законопроєктів, до яких вони подали аналітичні матеріали.

Законодавчі зміни також зачепили статтю 93 Регламенту Верховної Ради України. Під час підготовки законопроєктів суб'єкти лобіювання можуть подавати аналітичні матеріали, які направляються на розгляд комітетів та розміщуються у системі електронного документообігу.

Стаття 7 Закону визначає методи лобіювання, які включають:

Пряму чи опосередковану комунікацію з об'єктом лобіювання щодо предмета лобіювання;

Підготовку та розповсюдження аналітичних матеріалів, реклами, програмних документів, а також результатів досліджень через медіа чи Інтернет;

Участь у заходах, пов'язаних із предметом лобіювання;

Запрошення об'єкта лобіювання до участі у зустрічах, конференціях чи інших заходах;

Організацію публічних кампаній та інформаційних заходів;

Інші законні методи, не заборонені Конституцією та законами України.

Аналіз прав лобістів та методів їхньої діяльності свідчить, що більшість із них вже були передбачені чинним законодавством, хоча деякі права, наприклад, доступ до адміністративних будівель органів влади, є нововведенням.

Таким чином, Закон України «Про лобіювання» окреслює нові можливості для професійної лобістської діяльності, спрямованої на підвищення якості законодавства та врахування інтересів різних груп суспільства. Він також закладає основи для прозорості та ефективності взаємодії між владою, бізнесом та громадянським суспільством.

Офіційно зареєстровані лобісти в Україні, порівняно з іншими суб'єктами, матимуть більше обов'язків та додаткові ризики, пов'язані із звітністю

та контролем. Однак вони не отримають достатньої кількості нових прав, які могли б стати їхньою конкурентною перевагою. Західні експерти висловлюють думку, що Закон про лобіювання в Україні навряд чи сприятиме зменшенню проявів корупції. Такі явища, як підкуп політиків чи оплата за голосування, залишаються формами корупційної діяльності, які не можуть бути повністю усунені лише прийняттям цього закону.

Проте сам факт існування Закону має сприяти формуванню правової культури, в якій відкритість і законність лобістської діяльності стають важливими елементами демократичного суспільства. Політики та посадові особи повинні усвідомити, що співпраця із лобістами, які порушують законні процедури, може негативно вплинути на їхню репутацію та кар'єру [11, с. 32].

Розглядаючи питання легалізації лобіювання та його впливу на розвиток ефективного законодавства, можна зробити кілька важливих висновків. Попри те, що спеціальний Закон про лобіювання було прийнято лише нещодавно, законна лобістська діяльність вже давно здійснюється публічно через діяльність таких організацій, як Торгово-промислова палата України, Американська торговельна палата в Україні, Європейська бізнес-асоціація, Федерація роботодавців України та Український союз промисловців і підприємців. Ці організації активно беруть участь у розробці законодавчих ініціатив, внесенні змін до законопроєктів, а також надають законодавцям важливу інформацію про потреби бізнесу та недоліки чинного законодавства.

Легалізація лобіювання має потенціал змінити характер взаємодії бізнесу, бізнес-асоціацій та членів парламенту. Завдяки новим правам лобісти зможуть розробляти законопроєкти, бути серед їхніх авторів та супроводжувати їх розгляд у парламентських комітетах. Це дозволить налагодити новий рівень комунікації між державою та бізнесом. Крім того, членам парламенту буде складніше необґрунтовано відмовляти лобістським ініціативам, якщо вони супроводжуються вагомими аргументами.

Прийнятий Закон України «Про лобіювання» фактично є законом про лобіювання правотворчості, який логічно доповнює Закон України «Про правотворчу діяльність». Відповідно до Закону, лобіювання охоплює лише ті дії, які стосуються планування, розроблення, прийняття, внесення змін, скасування чи втрати чинності нормативно-правових актів. Водночас дії, спрямовані на сприяння виконанню законів або вплив на органи виконавчої влади щодо їхнього дотримання, не підпадають під поняття лобіювання згідно з Законом.

Існує необхідність розширення спеціалізованої законодавчої бази, яка б регулювала лобіювання у центральних органах виконавчої влади. Це важливо, оскільки ефективність законодавства проявляється не лише під час його розробки, але й у процесі реалізації. Вплив лобістів на виконання законів

може позитивно позначитися на їхній ефективності, сприяючи більш якісному впровадженню нормативно-правових актів.

Законне лобіювання інтересів у правотворчості створює можливості для підвищення прозорості та публічності під час розробки та ухвалення нормативно-правових актів. Наприклад, за даними Дослідження відкритості бюджету (The Open Budget Survey), яке проводиться Міжнародним бюджетним партнерством (International Budget Partnership), у 2023 році Україна зайняла 79 місце серед 125 країн за рівнем відкритості бюджету. Основними причинами такого низького рейтингу стали недоліки законодавства щодо прийняття бюджету та оцінки його виконання.

Міжнародні експерти пропонують проводити детальне публічне обговорення законопроєкту про державний бюджет до його внесення Кабінетом Міністрів України на розгляд парламенту [12]. Участь професійних лобістів у цьому процесі може сприяти підвищенню рівня відкритості бюджету та забезпеченню врахування ключових потреб суспільства.

Ефективність законодавства залежить від його відповідності міжнародним стандартам, врахування реалій розвитку суспільних правовідносин та здатності вирішувати актуальні потреби громадян. Лобіювання може стати дієвим інструментом для покращення якості законопроєктної діяльності, сприяючи врахуванню інтересів різних груп суспільства. Таким чином, професійна та законна лобістська діяльність має значний потенціал для позитивного впливу на розвиток українського законодавства.

Висновки. Лобіювання є важливим механізмом взаємодії між владою, суспільством та бізнесом, який сприяє формуванню ефективного законодавства, що враховує інтереси різних груп. Однак в Україні цей інститут потребує вдосконалення, адже його сприйняття часто асоціюється з корупцією та непрозорістю.

Прийняття Закону України «Про лобіювання» № 3606-IX створює правову основу для регулювання лобістської діяльності та сприяє її легалізації. Закон визначає правові засади лобіювання та встановлює чіткі правила для його здійснення, хоча наразі його сфера застосування обмежується лише правотворчістю.

Для забезпечення ефективності законодавчого регулювання лобіювання необхідно розширити сферу його застосування. Лобіювання має охоплювати не лише правотворчість, але й вплив на реалізацію законів, державні закупівлі, бюджетні процеси та інші аспекти діяльності органів влади.

Участь громадськості та бізнес-асоціацій у процесах правотворчості вже давно стала важливим елементом розвитку законодавства в Україні. Легалізація лобіювання дозволить посилити взаємодію між бізнесом, суспільством та державою, сприяючи більш прозорому та ефективному процесу прийняття рішень.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Україна має враховувати найкращі міжнародні практики регулювання лобістської діяльності, зокрема рекомендації GRECO, ОЕСР, Ради Європи та інших організацій. Це дозволить створити сучасну систему лобіювання, яка відповідатиме європейським стандартам і сприятиме запобіганню корупційним проявам.

Закон «Про лобіювання» має не лише встановлювати правила гри для лобістів, але й сприяти формуванню правової культури серед посадових осіб, політиків та бізнесу. Відкрите та законне лобіювання має стати інструментом, який забезпечує прозорість, підзвітність та респектабельність у взаємодії з органами влади.

Для забезпечення ефективності Закону необхідно розробити додаткові механізми контролю, реєстрації та звітності лобістів. Це дозволить мінімізувати корупційні ризики, поліпшити прозорість процесів правотворчості та підвищити довіру громадян до державних інституцій.

Таким чином, публічне управління процесами лобіювання в Україні має значний потенціал для сприяння розвитку демократичних інститутів, підвищення ефективності законодавства та забезпечення прозорості взаємодії між владою, бізнесом і суспільством. Однак для реалізації цього потенціалу необхідне подальше вдосконалення законодавчої бази та формування культури цивілізованого лобіювання.

Література:

1. Газізов М. М. Адаптація досвіду лобістської діяльності країн розвиненої демократії в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2016. № 1. С. 124-130.

2. Козинець О. Г., Новомлинець А. О. Лобізм у політиці: зарубіжний досвід та українські реалії. Аналітично-порівняльне правознавство. 2023. № 1. С. 68-71.

3. Лавренов Д. А. Зарубіжний досвід правового забезпечення лобізму та його адаптація до українських політичних реалій. Політологічний вісник. 2014. Вип. 73. С. 452-469.

4. Бідзюра І. Позаінституційні механізми лобіювання інтересів у політичній сфері. Освіта регіону. 2012. № 2. С. 89.

5. Ворчакова І. Лобізм в політиці: сутність явища та способи реалізації. Evropský politický a právní diskurz. 2018. Sv. 5, Vyd. 1. С. 105-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_1_16

6. Росенко М. І. Лобізм і його роль в діяльності сучасних парламентів. Шляхи удосконалення регламентації діяльності лобістів в парламенті України. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2010. № 11. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214.

7. Головко В. Становлення лобізму в Україні: проблеми законодавчого регулювання. Гуманітарний журнал. 2012. № 4. URL: http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4939.

8. Ktepi B. Deception in political social media. Encyclopedia of social media and politic / ed. K. Harvey. Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, 2014. Vol. 4. P. 357-359.

9. Конах В. К. Нормативно-правові засади державної політики України у сфері інформаційно-психологічної безпеки. Стратегічні пріоритети. 2012. № 3 (24). С. 152-157.

10. Мацкевич Р. М. Особливості формування інституту лобізму. Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (керівник авт. кол.), Л. І. Кормич (ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; ОНЮА, Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 71-76.

11. Яровой Т. С. Роль лобізму в процесі становлення та розвитку системи державного управління в Україні: 2004-2010 роки, або "від майдану до реваншизму". Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Сер. Державне управління. 2019. Т. XX. Вип. 312. С. 15-20.

12. Lobbying Transparency and Ethics Act, 2002 chapter T-11.011 (Updated to 1 October 2013). URL: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=%2F%2FT_11_011%2FT11_011_A.htm

References:

1. Hazizov M. M. (2016). Adaptatsiia dosvidu lobistskoi diialnosti krain rozvynenoi demokratii v Ukraini [Adaptation of lobbying experience from developed democracies in Ukraine]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, 1, 124-130 [in Ukrainian].

2. Kozynets O. H., Novomlynets A. O. (2023). Lobizm u politytsi: zarubizhnyi dosvid ta ukrainski realii [Lobbying in politics: foreign experience and Ukrainian realities]. Analitychno-porivnialne pravoznavstvo, 1, 68-71 [in Ukrainian].

3. Lavrenov D. A. (2014). Zarubizhnyi dosvid pravovoho zabezpechennia lobizmu ta yoho adaptatsiia do ukrainskykh politychnykh realii [Foreign experience of legal support for lobbying and its adaptation to Ukrainian political realities]. Politolohichnyi visnyk, 73, 452-469 [in Ukrainian].

4. Bidziura I. (2012). Pozainstytutsiini mekhanizmy lobiiuvannia interesiv u politychnii sferi [Non-institutional mechanisms of lobbying interests in the political sphere]. Osvita rehionu, 2, 89 [in Ukrainian].

5. Vorchakova I. (2018). Lobizm v politytsi: sutnist yavyshcha ta sposoby realizatsii [Lobbying in politics: the essence of the phenomenon and methods of implementation]. Evropský politický a právní diskurz, 5(1), 105-110. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2018_5_1_16 [in Ukrainian].

6. Rosenko M. I. (2010). Lobizm i yoho rol v diialnosti suchasnykh parlamentiv. Shliakhy udoskonalennia rehlamentatsii diialnosti lobistiv v parlamenti Ukrainy [Lobbying and its role in the activities of modern parliaments. Ways to improve the regulation of lobbyists in the Parliament of Ukraine]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, 11. Retrieved from: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=214 [in Ukrainian].

7. Holovko V. (2012). Stanovlennia lobizmu v Ukraini: problemy zakonodavchoho rehuliuvannia [Formation of lobbying in Ukraine: problems of legislative regulation]. Humanitarnyi zhurnal, 4. Retrieved from: http://journals.uran.ua/index.php/wissn003/article/view/4939 [in Ukrainian].

8. Ktepi B. (2014). Deception in political social media. In K. Harvey (Ed.), Encyclopedia of social media and politics (Vol. 4, pp. 357-359). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications [in English].

9. Konakh V. K. (2012). Normatyvno-pravovi zasady derzhavnoi polityky Ukrainy u sferi informatsiino-psykholohichnoi bezpeky [Regulatory and legal foundations of Ukraine's state policy in the field of information and psychological security]. Stratehichni priorytety, 3(24), 152-157 [in Ukrainian].

10. Matskevych R. M. (2009). Osoblyvosti formuvannia instytutu lobizmu [Features of the formation of the institution of lobbying]. In S. V. Kivalov, L. I. Kormych, M. A. Polovyi (Eds.), Aktualni problemy polityky: zbirnyk naukovykh prats (Vol. 37, pp. 71-76). Odesa: ONIuA, Pivdennoukrainskyi tsentr hendernykh problem [in Ukrainian].

11. Yarovoi T. S. (2019). Rol lobizmu v protsesi stanovlennia ta rozvytku systemy derzhavnoho upravlinnia v Ukraini: 2004-2010 roky, abo "vid maidanu do revanshyzmu" [The role of lobbying in the process of formation and development of the public administration system in Ukraine: 2004-2010, or "from Maidan to revanchism"]. Zbirnyk naukovykh prats Donetskoho derzhavnoho universytetu upravlinnia. Seriia: Derzhavne upravlinnia, XX(312), 15-20 [in Ukrainian].

12. Lobbying Transparency and Ethics Act (2013). 2002 chapter T-11.011 (Updated to 1 October 2013). Retrieved from: http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=%2F%2FT_11_011%2FT11_011_A.htm [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.077:342.7:341.176(477)(061.1ЄС)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1476-1491

Дубовик Катерина Євгенівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції, Навчально-науковий інститут «Інститут державного управління», Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-1536-7553

РЕАЛІЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРАВ ЛЮДИНИ: ПРАВО НА НАЛЕЖНЕ ВРЯДУВАННЯ

Анотація. У статті обґрунтовано, що реалізація європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні досягла такого рівня, на якому формальне впровадження окремих процедурних правил уже відбулося, а ключове завдання змістилося до інтегративної реалізації самого права на належне врядування — як структурного права, що забезпечує сукупну якість адміністративного провадження, а не лише дотримання його окремих елементів. Запропоновано двовимірну рамку зіставлення двох архітектур: каталогу процедурних правил Закону України «Про адміністративну процедуру» (ЗАП) та інтегрального права на належне врядування у Стаття 41 Хартії основоположних прав ЄС і у Рекомендації CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи. Показано, що ЗАП за два роки дії (15 грудня 2023 — 15 грудня 2025) реалізував процедурні елементи європейського права на належне врядування (право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивації, належне доведення рішень), а Закон № 4017-IX від 10 жовтня 2024 року привів галузеве законодавство у відповідність із ЗАП. Водночас саме право на належне врядування як інтегральне право, придатне до самостійного посилання у судовому процесі, в українському правовому полі поки не сформоване, що створює асиметрію зі скринінговим діалогом ЄС і з практикою ЄСПЛ (5997 заяв проти України у 2025 році, 164 рішення, з яких 160 містять констатацію порушень). Виокремлено три точки, у яких ця асиметрія має конкретні наслідки: судове аргументування, компенсаторний режим, індикаторний моніторинг SIGMA. Зроблено висновок, що інтегративна реалізація права на належне врядування є самостійним напрямом реформи 2026–2028 років і має опрацьовуватися на стику ЗАП, рекомендацій SIGMA, дорожньої карти реформи публічного управління і Плану дій Ради Європи для України 2023–2026.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: європейські стандарти, , право на належне врядування, права людини, адміністративна процедура, Хартія основоположних прав ЄС, Європейська конвенція з прав людини, План дій Ради Європи для України.

Dubovyk Kateryna PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration, Educational and Research Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-1536-7553

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE SPHERE OF ENSURING HUMAN RIGHTS: THE RIGHT TO GOOD ADMINISTRATION

Abstract. The article argues that the implementation of European standards of public administration in the sphere of ensuring human rights in Ukraine has reached a stage at which the formal incorporation of individual procedural rules has already taken place, while the key task has shifted to the integrative realisation of the right to good administration itself — as a structural right that secures the cumulative quality of administrative proceedings rather than only compliance with their separate elements. A two-dimensional framework is proposed for comparing two architectures: the catalogue of procedural rules of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure» (LAP) and the integrative right to good administration as enshrined in Article 41 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers of the Council of Europe. It is shown that during the two years of LAP's force (15 December 2023 to 15 December 2025) Ukraine has implemented the procedural elements of the European right to good administration (the right to be heard, access to the file, duty to give reasons, due notification of decisions), and that Law No. 4017-IX of 10 October 2024 has aligned sectoral legislation with LAP. At the same time, the right to good administration as an integrative right, capable of being invoked autonomously in judicial proceedings, has not yet been shaped in the Ukrainian legal field, which generates asymmetry with the EU screening dialogue and with ECtHR practice (5,997 applications against Ukraine in 2025, 164 judgments, 160 of which found violations). Three points where this asymmetry has concrete consequences are identified: judicial reasoning, compensation regime, and SIGMA indicator-based monitoring. It is concluded that the integrative realisation of the right to good administration constitutes a separate direction of reform for the 2026–2028 horizon and should be developed at the intersection of LAP, SIGMA recommendations, the public administration reform roadmap, and the Council of Europe Action Plan for Ukraine 2023–2026.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: European standards, right to good governance, human rights, administrative procedure, EU Charter of Fundamental Rights, European Convention on Human Rights, Council of Europe Action Plan for Ukraine.

Постановка проблеми. 15 грудня 2025 року минуло два роки від набрання чинності Законом України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX (далі — ЗАП) [3]. За цей термін ЗАП пройшов шлях від абстрактного нормативного припису до робочого інструмента: за даними Міністерства юстиції, кількість судових рішень із посиланням на цей Закон зросла від близько ста п'ятдесяти у перший рік до кількох тисяч на завершення другого, а адміністративні суди послідовно застосовують його базові принципи — право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивації негативних рішень, належне доведення рішень до особи. У жовтні 2024 року Верховна Рада ухвалила Закон № 4017-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру» [4], який привів галузеве законодавство у відповідність із ЗАП в усіх сферах, на які цей Закон поширюється; з 1 січня 2025 року дія ЗАП розповсюдилася на функції публічної адміністрації Національного банку України.

Поряд з цим Європейський суд з прав людини у 2025 році розглянув 5 997 заяв проти України, з яких 5 429 визнано неприйнятними або вилучено зі списку, та виніс 164 рішення (стосовно 568 заяв), причому 160 з них містили констатацію щонайменше одного порушення Європейської конвенції з прав людини [11]. Для порівняння, у 2024 році показники становили 2 885 розглянутих заяв і 556 рішень, у 2023 — 2 387 і 388 рішень відповідно. Україна у 2024 році закрила 75 справ у режимі виконання рішень ЄСПЛ, що є одним з найвищих показників серед держав-членів Ради Європи [11]. Парадокс цієї статистики у тому, що при формальній наявності європейської адміністративної процедури національний контур забезпечення прав людини у публічному управлінні дає масові, систематичні і відтворювані порушення, що фіксуються Європейським судом. Якщо процедурні правила європейські, чому процедурні порушення залишаються переважно структурними?

16 січня 2025 року Європейська Комісія подала до Європейської Ради скринінговий звіт за кластером «Основи» (Cluster 1: Fundamentals) переговорів про вступ України до ЄС, що відкрило перший етап переговорного раунду. У межах цього кластера дорожньою картою реформи публічного управління і дорожньою картою верховенства права визначено передумови відкриття всіх інших переговорних кластерів. У січні 2025 року OECD/SIGMA опублікувала Базовий вимірювальний звіт України обсягом 150 сторінок, у якому система публічного управління України оцінюється проти Принципів публічного

управління SIGMA, а лютим 2024 року датовано Звіт моніторингу SIGMA обсягом 212 сторінок [5; 6]. Зовнішня інфраструктура моніторингу європейських стандартів публічного управління у сфері прав людини в Україні, отже, є і її масштаб є безпрецедентним.

Робоча гіпотеза цієї статті полягає у такому. ЗАП реалізував процедурні елементи європейського права на належне врядування — право бути вислуханим, право доступу до матеріалів справи, обов'язок мотивації, право на належне доведення рішень. Однак саме право на належне врядування як інтегральне право, закріплене у Стаття 41 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [1] і у Рекомендації CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи [2], у українському правовому полі поки що не сформоване як самостійна підстава для звернення до суду. Європейське право на належне врядування є не каталогом процедурних правил, а структурним інтегративним правом, яке об'єднує процедурні гарантії в єдину сферу, що може бути порушена кумулятивно навіть тоді, коли кожне окреме правило було формально дотримано. Українське публічне управління поки що працює переважно з правилами, а не з правом. Якщо ця гіпотеза підтверджується, то дискусія про реалізацію європейських стандартів забезпечення прав людини в Україні переноситься з рівня «нормативної відповідності» на рівень «інтегративної реалізації», і це має конкретні наслідки для скринінгового діалогу 2024–2026 років, для практики адміністративних судів, для індикаторного моніторингу SIGMA і для Плану дій Ради Європи для України 2023–2026 [7].

Огляд сучасної літератури. Дослідницький корпус, дотичний до нашого питання, складається з трьох ліній, які розвивалися переважно паралельно. Кожна з них дала свої сильні і слабкі сторони, і саме у розриві між ними знаходиться ніша цієї статті.

Перша лінія — класична європейська література про право на належне врядування як єдине структурне право. Й. Мендес у роботах про Стаття 41 Хартії показала, що право на належне врядування у праві ЄС функціонує як інтегральна категорія, що зводить разом розрізнені процедурні гарантії і робить їх предметом самостійної судової оцінки [8]. Г. Гофман і Б. Міхеску обґрунтували, що Стаття 41 Хартії і неписані загальні принципи права ЄС про належне врядування діють у тісному взаємозв'язку: Хартія кодифікувала те, що до неї формувалося Судом ЄС як стандарт практики, і її дія через загальні принципи поширюється на держави-члени тоді, коли вони імплементують право ЄС [9]. Сильна сторона цієї лінії — детальне опрацювання теоретичної конструкції права на належне врядування. Слабка — ця лінія описує «класичне» право ЄС у застосуванні до інституцій ЄС, а не до національних адміністрацій країн-кандидатів, що проходять переговорний раунд.

Друга лінія — вітчизняна література про Закон «Про адміністративну процедуру» і його європейський характер. В. Тимощук і авторський колектив,

що готував Науково-практичний коментар до ЗАП [10], зафіксували, що ЗАП будувався з прицілом на європейські стандарти адміністративної процедури і що його ухвалення є самостійною віхою євроінтеграційного процесу. В. Бевзенко, як суддя Верховного Суду у Касаційному адміністративному суді і один з авторів Коментаря, у численних публічних виступах і фахових публікаціях 2024–2025 років описав перші судові інтерпретації ЗАП і зробив висновок про «упорядкування, ретельну формалізацію і стандартизацію» адміністративно-правових відносин з публічною владою [10]. Сильна сторона цієї лінії — занурення у нормативний контекст України, чого здебільшого бракує західній літературі. Слабка — вона переважно орієнтована на правозастосовний аналіз окремих норм ЗАП, а не на зіставлення цих норм з інтегративною конструкцією європейського права на належне врядування.

Третя лінія, тонша, стосується індикаторного моніторингу європейських стандартів публічного управління в Україні. Звіт моніторингу SIGMA 2024 року і Базовий вимірювальний звіт SIGMA 2025 року [5; 6] поряд з аналізом окремих сфер містять оцінку дотримання Україною стандартів якості адміністративної процедури і обслуговування, а також рекомендації, що інтегруються у дорожні карти переговорного раунду. Послідовні щорічні Звіти Європейської Комісії про розширення (Enlargement Reports) 2023–2025 років фіксують публічне управління серед фундаментальних реформ. План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення, відбудова» [7] з бюджетом близько 50 млн євро є окремим джерелом методичної підтримки реалізації стандартів забезпечення прав людини у публічному управлінні. Сильна сторона цієї лінії — наявність кількісних індикаторів і регулярного циклу оцінювання. Слабка — звіти SIGMA і CoE здебільшого структуровані за функціональними сферами публічного управління, тоді як саме право на належне врядування як інтегральна категорія опиняється розпорошеним між кількома розділами.

Перетин цих трьох ліній на сьогодні залишається фрагментованим. Праця, у якій українська архітектура процедурних правил ЗАП, європейська конструкція права на належне врядування і індикаторна рамка SIGMA були б систематично порівняні в межах єдиної аналітичної рамки, у вітчизняній літературі майже відсутня. Заповнення цього розриву і є функціональним внеском цієї статті.

Мета статті — показати, як європейський стандарт права на належне врядування реалізується в українській системі публічного управління через Закон «Про адміністративну процедуру» в режимі каталогу процедурних правил і чому інтегративна реалізація цього права як структурної категорії потребує окремих регуляторних і управлінських зусиль на горизонті 2026–2028 років.

Використана методологія. Стаття є концептуально-аналітичним дослідженням. Її мета полягає не в кількісних розрахунках і не в емпіричній перевірці гіпотези на повному масиві даних, а в побудові аналітичної рамки, що дозволяє системно зіставити дві архітектури реалізації європейського права на належне врядування — каталогу процедурних правил і інтегративного структурного права. Методологічну основу становлять три аналітичні процедури.

Перша процедура — критичне читання нормативних документів: Стаття 41 Хартії основоположних прав Європейського Союзу [1]; Рекомендації CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи про належне адміністрування [2]; Закону України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX [3]; Закону України від 10 жовтня 2024 року № 4017-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів...» [4]; Звіту моніторингу SIGMA 2024 року [5] і Базового вимірювального звіту SIGMA 2025 року [6]; Плану дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки [7]. Кожен документ читається не лише на рівні задекларованих цілей, а й на рівні архітектурних припущень: на що саме спрямована його дія, якою методологічною формою вона вибудована і який критерій оцінки успіху у нього вкладено.

Друга процедура — порівняльний аналіз архітектури двох конструкцій у двовимірній рамці: за п'ятьма елементами права на належне врядування (право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивації, право на компенсацію, інтегральна вимога неупередженого, справедливого і своєчасного розгляду) та за трьома режимами реалізації (правило-за-правилом, агрегований набір, інтегральне право, придатне до самостійного посилання). Перетин дає матрицю 5×3 з п'ятнадцятьма клітинками, у яких фіксується наявність або відсутність відповідного режиму реалізації для конкретного процедурного елемента в українському правовому полі.

Третя процедура — концептуальна інтеграція спостережень у єдину аналітичну рамку «три точки розриву»: судове аргументування, компенсаторний режим, індикаторний моніторинг SIGMA. Кожна з цих точок розглядається як місце, де асиметрія між каталогом правил і інтегративним правом дає конкретні наслідки для практики публічного управління. Стаття свідомо не вдається до кількісної оцінки відносної ваги кожної з точок — внесок є класифікаційним і концептуальним, а не статистичним.

Розкриття використання генеративного штучного інтелекту. Концепція статті, її наукова новизна, аналітичні твердження, двовимірна рамка зіставлення двох архітектур (Таблиця 1), архітектура «трьох точок розриву» (Рис. 1) і висновки належать авторці. Інструменти генеративного штучного інтелекту використовувалися лише на допоміжних етапах — для систематизації попередньо зібраних фактологічних даних (статистика ЄСПЛ за 2023–

2025 роки, хронологія імплементації ЗАП, обсяги Плану дій РЄ), для перевірки точності бібліографічних посилань і для технічного редагування формулювань. Жодне аналітичне твердження статті не сформоване штучним інтелектом; усі висновки належать авторці і несуть її особисту наукову відповідальність.

Виклад основного матеріалу. Уявімо звичайну управлінську ситуацію. До регіонального управління містобудування і архітектури звертається підприємство-забудовник із пакетом документів на отримання містобудівних умов і обмежень. Заяву прийнято і зареєстровано у день звернення; відповідно до пункту 4 частини 1 статті 41 ЗАП заявнику повідомлено про залишення без руху для усунення недоліків — формально все за Законом. Через тиждень недоліки усунуто, заяву прийнято повторно. Через місяць ухвалюється негативне рішення з коротким мотивуванням — переказ підстави відмови у двох-трьох реченнях. Заявник звертається до адміністративного суду, посилаючись на порушення своїх процедурних прав. Суд констатує, що жодне з конкретних правил ЗАП не порушено: заявника було вислухано через подання додаткових пояснень, доступ до матеріалів справи не обмежено, рішення мотивовано (хоча і коротко), відмова доведена до відома. Суд відмовляє у задоволенні позову. Чи було порушено право заявника на належне врядування?

Це питання не має однозначної відповіді в чинному українському правовому полі. Право на належне врядування у ЗАП явно не закріплено як самостійне право, яке можна було б оскаржити в судовому порядку як таке, незалежно від порушення конкретного процедурного правила. ЗАП оперує переліком процедурних обов'язків адміністративного органу і кореспондуючих процедурних прав заявника, але не містить інтегрального формулювання, аналогічного до Стаття 41(1) Хартії основоположних прав ЄС, де зазначено: «Кожна особа має право на те, щоб її справа була розглянута безсторонньо, справедливо і протягом розумного строку інституціями, органами, службами та агенціями Союзу» [1]. У європейському праві наведена за нашим прикладом ситуація могла б отримати оцінку як кумулятивне порушення права на належне врядування — навіть у тому разі, коли кожне окреме процедурне правило було формально дотримано.

Класична модель, до якої ми звикли, мислить процедурні права людини у публічному управлінні як перелік окремих гарантій. Кожна гарантія описана у відповідній нормі, кожна порушення доводиться окремо, кожна сатисфакція виплачується у відповідному судовому процесі. Це модель «правило-за-правилом», і вона структурно ідентична класичному переліку у Стаття 41(2) Хартії: право бути вислуханим, право доступу до файла, обов'язок мотивації. ЗАП відтворює саме цю поелементну логіку у статтях «Залучення

заінтересованих осіб», «Доступ до матеріалів справи», «Адміністративний акт», «Зміст і форма рішення», у принципі «жодних рішень без вас про вас». На рівні поелементної реалізації ЗАП працює як один з найбільш європейських українських законів останнього десятиліття.

Тут варто сформулювати спостереження, яке часто проговорюється побіжно. Стаття 41(1) Хартії і пункт 1 Рекомендації CM/Rec(2007)7 [2] закріплюють право на належне врядування не як суму процедурних правил, а як інтегральне право, що охоплює сукупну якість адміністративного провадження. Це означає, що навіть тоді, коли кожне окреме правило формально дотримано, провадження як ціле може бути визнане таким, що не відповідає стандарту неупередженого, справедливого і своєчасного розгляду. Європейський суд з прав людини застосовує аналогічну інтегральну логіку у Стаття 6 Європейської конвенції з прав людини, оцінюючи «загальну справедливість» провадження. Саме така інтегральна логіка є структурною ознакою європейського права на належне врядування — і саме її наразі бракує українській правовій конструкції, у якій ЗАП виконує роль каталогу правил, а не основи для самостійного інтегрального права.

Таблиця 1. Зіставлення архітектури каталогу процедурних правил (український ЗАП) і інтегративного права на належне врядування (Стаття 41 Хартії ЄС, Рекомендація CM/Rec(2007)7)

Параметр	**Каталог процедурних правил (ЗАП)**	**Інтегративне право на належне врядування (Хартія ЄС, CM/Rec(2007)7)**
Базова конструкція	Перелік процедурних обов'язків і прав за окремими статтями	Єдине право з підпорядкованими підправами
Підстава для звернення до суду	Порушення конкретної норми ЗАП	Порушення інтегрального права (можливе кумулятивне)
Логіка судового аргументування	Поелементна перевірка дотримання правил	Загальна оцінка справедливості провадження
Право на компенсацію	Через Цивільний кодекс (стст. 1166–1175), окрема процедура	Прямий складник права на належне врядування (Ст. 41(3))
Механізм мотивації	Обов'язок мотивувати, формальні вимоги до змісту	Обов'язок мотивації як елемент кумулятивної якості
Часовий критерій	Строки за окремими процедурами, їх перебіг	Інтегральне «розумний строк» оцінюване сукупно

Параметр	Каталог процедурних правил (ЗАП)	Інтегративне право на належне врядування (Хартія ЄС, CM/Rec(2007)7)
Релевантність для скринінгу ЄС	Звіт про дотримання норм	Звіт про сукупну якість адміністративного досвіду
Індикаторна рамка SIGMA	Часткове відображення (за окремими принципами)	Сукупне оцінювання якості адміністрації
Відповідник у Стаття 6 ЄКПЛ	Поелементне дотримання процесуальних гарантій	Загальна справедливість провадження

*Джерело: розробка авторки на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Якщо подивитися на цю таблицю не як на абстрактну класифікацію, а як на опис реальних практик 2024–2026 років, стає видно, що між двома архітектурами є три точки, у яких асиметрія дає конкретні наслідки для українського публічного управління і для скринінгового діалогу з Європейським Союзом. Це судове аргументування, компенсаторний режим і індикаторний моніторинг SIGMA. Графічне відображення цих трьох точок наведено на Рис. 1.

Перша точка — судове аргументування. Адміністративний суд в Україні після набрання чинності ЗАП спирається на конкретні норми Закону при оцінюванні правомірності адміністративного акта; постанова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду від 22 листопада 2024 року у справі № 520/34082/23 і постанова від 4 грудня 2024 року у справі № 805/1516/16-а демонструють кваліфіковане застосування саме поелементної логіки. Однак ЄСПЛ у Стаття 6 ЄКПЛ і Суд ЄС у Стаття 41 Хартії застосовують іншу — інтегральну — логіку: вони оцінюють провадження як ціле і визнають його порушенням навіть тоді, коли жодне окреме правило сепаратно не порушено. У 2025 році з 5 997 заяв проти України, розглянутих ЄСПЛ, у 160 з 164 ухвалених рішень знайдено принаймні одне порушення Конвенції — і структурний характер цих порушень частково пояснюється саме розривом між поелементною українською логікою і інтегральною європейською [11]. Звідси випливає практичний наслідок: український адміністративний суд, навіть бездоганно застосовуючи ЗАП правило-за-правилом, може систематично залишати поза увагою кумулятивні порушення, які європейський суд кваліфікує як істотні. Розв'язання цієї асиметрії є завданням не нової нормативної редакції ЗАП, а судової інтерпретаційної практики, яка визнає інтегральне право на належне врядування як підставу для оцінки провадження як цілого.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

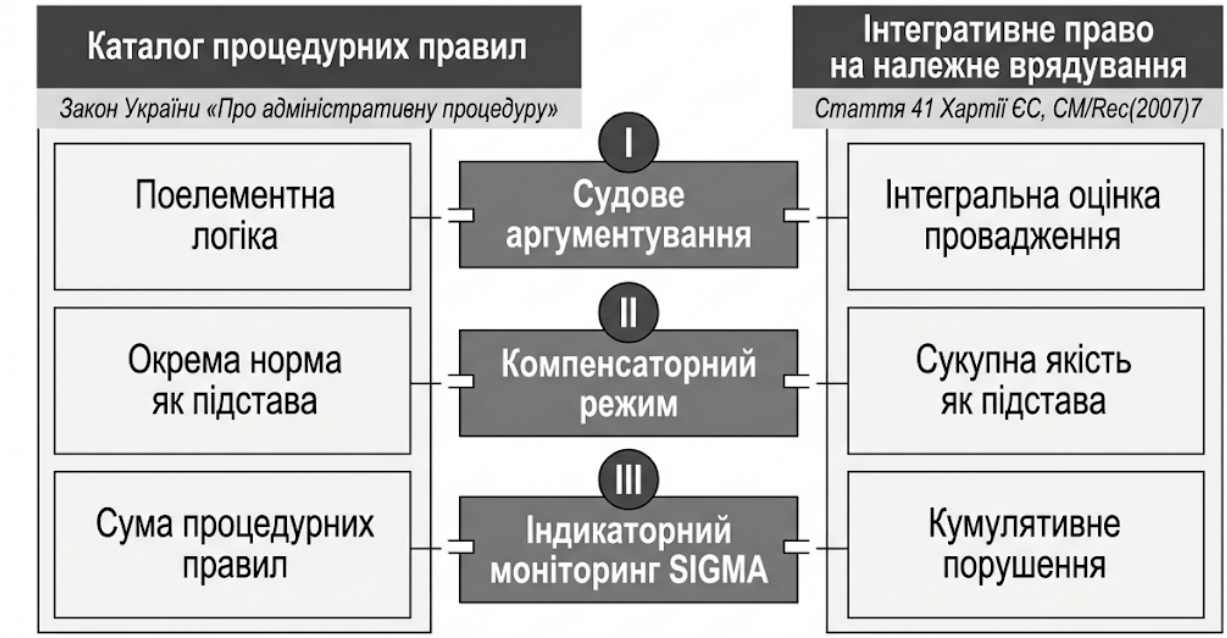

Рис. 1. Три точки розриву між каталогом процедурних правил ЗАП і інтегративним правом на належне врядування у європейському праві

*Джерело: розробка авторки.

Друга точка — компенсаторний режим. Стаття 41(3) Хартії основоположних прав ЄС закріплює право кожної особи на відшкодування шкоди, заподіяної інституціями ЄС або їх працівниками при виконанні службових обов'язків, як прямий і самостійний складник права на належне врядування [1]. Українська конструкція передбачає відшкодування шкоди, заподіяної органом публічної влади, через статті 1166–1175 Цивільного кодексу України; ЗАП цю норму не дублює і не інтегрує. Для заявника це означає, що відшкодування шкоди від неякісного адміністративного провадження здобувається через окремий цивільний процес, з окремим тягарем доказування, з окремими строками. У європейській логіці компенсація є невід'ємним складником самого права на належне врядування; у українській логіці — окремим правом, що регулюється іншою галуззю. Цей розрив істотний з точки зору як процесуальної ефективності захисту прав, так і скринінгового діалогу з ЄС, у якому ЕС оцінює здатність національної правової системи забезпечити повноту захисту прав, а не лише формальну наявність окремих його складників.

Третя точка — індикаторний моніторинг SIGMA. Принципи публічного управління SIGMA, на які спирається Базовий вимірювальний звіт 2025 року [6] і Звіт моніторингу 2024 року [5], структуровані як набір сфер, які оці-

нюються через індикатори. Серед цих сфер є «Service Delivery» і «Accountability and Rule of Law», у які імпліцитно входять елементи права на належне врядування. Однак це право як інтегральна категорія в індикаторній рамці SIGMA розпорошене між кількома розділами і не виокремлено як самостійний об'єкт оцінювання. У звітах України про прогрес реформи публічного управління SIGMA-індикатори фіксуються осібно, і за кожним рядком звіту може бути показаний прогрес, тоді як інтегральна якість адміністративного досвіду громадянина може стагнувати. Це не вада SIGMA-індикаторів — це наслідок того, що рамка індикаторів структурно відображає логіку правил-у-сферах, а не логіку інтегрального права. Для Дорожньої карти реформи публічного управління, прийнятої у межах кластера «Основи» переговорного раунду, це означає необхідність самостійної індикаторної проробки інтегрального права на належне врядування — як окремого об'єкта оцінювання, що не зводиться до суми SIGMA-індикаторів за окремими сферами.

Корисно подивитися на ту саму логіку у її історичній динаміці. Якщо взяти 2017 рік як відправну точку (момент завершення основного блоку реформи децентралізації і початку переговорного процесу про асоціацію), а 2026 рік — як точку, на яку розпис завершується перший повний цикл скринінгу, — стає видно, що українське публічне управління пройшло дві послідовні фази імплементації європейських стандартів забезпечення прав людини: спочатку поелементну, а потім поки що тільки початкову інтегративну (Рис. 2).

У фазі поелементної імплементації (2017–2024) ключовою управлінською задачею було перенесення процедурних правил у національний правопорядок: ухвалення ЗАП у 2022 році, набрання ним чинності у грудні 2023 року, ухвалення Закону № 4017-IX про приведення галузевого законодавства у відповідність у жовтні 2024 року, поширення ЗАП на функції публічної адміністрації НБУ з 1 січня 2025 року [3; 4]. Цей етап завершується. У фазі інтегративної реалізації (2025–2028) акцент переноситься на право на належне врядування як інтегральну категорію: судова практика повинна сформувати підстави для його самостійного застосування, дорожня карта реформи публічного управління має передбачити індикатор інтегральної якості адміністративного провадження, а у скринінговому діалозі з ЄС поряд із звітами про нормативну відповідність має з'явитися звіт про сукупний адміністративний досвід громадянина як предмет оцінювання.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Рис. 2. Дві фази реалізації європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні, 2017–2026 рр.

*Джерело: розробка авторки.

Тут варто сформулювати ширше узагальнення, до якого підштовхує цей аналіз. Реалізація європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні не є лінійним процесом перенесення норм. Це послідовність якісних фаз, у кожній з яких управлінське завдання змінює свою природу. У поелементній фазі вимагалися навички законопроєктування, аналізу галузевого законодавства, технічного приведення у відповідність. В інтегративній фазі вимагатимуться інші навички — навички роботи з інтегральними правовими категоріями, з кумулятивним аналізом якості провадження, з індикаторами інтегральної якості. Ці навички в українській системі публічної служби сьогодні представлені фрагментарно, і їх систематичне формування є самостійним напрямом кадрової і освітньої політики. План дій Ради Європи для України 2023–2026 [7] частково відповідає на цей запит через проєкт «Підтримка реалізації європейських стандартів прав людини в Україні: Фаза II», запущений 19 листопада 2024 року, але його обсяг і інструментарій явно недостатні для завдання масштабу всієї системи публічного управління.

Повертаючись від цього ширшого горизонту до операційного рівня, можна виокремити кілька конкретних наслідків для ефективного публічного управління у сфері забезпечення прав людини. Перш за все, треба розрізняти інституційну позицію кафедральної роботи, яка готує кадри для першої фази

(поелементна правова грамотність), і ту, яка має формувати компетенції для другої фази (робота з інтегральними правовими категоріями). По-друге, необхідно сформувати робочий зв'язок між адміністративними судами і Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, у якому інтегральне право на належне врядування може отримувати своє судове опрацювання за участю омбудсманської експертизи. По-третє, у проєкті Дорожньої карти реформи публічного управління 2026–2028 років варто передбачити окремий індикатор інтегральної якості адміністративного провадження — як самостійний об'єкт моніторингу поряд із SIGMA-індикаторами за окремими сферами. По-четверте, у Плані дій Ради Європи на наступний цикл (2027–2030 роки) варто розглянути виокремлення інтегрального права на належне врядування як самостійного тематичного модуля. По-п'яте, у кадровій політиці системи публічного управління 2026–2028 років варто інтегрувати компоненту роботи з кумулятивним аналізом — через підвищення кваліфікації, через освітні програми магістерського рівня, через стажування у європейських інституціях.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проведеного аналізу випливає кілька спостережень, які варто зафіксувати в підсумку.

1) Перш за все, реалізація європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні досягла рівня, на якому формальне впровадження окремих процедурних правил уже відбулося. Закон «Про адміністративну процедуру», що 15 грудня 2025 року відзначив другу річницю чинності, разом із Законом № 4017-IX від 10 жовтня 2024 року реалізував процедурні елементи європейського права на належне врядування — право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивації, належне доведення рішень. У поелементній логіці ЗАП сьогодні є одним з найбільш європейських українських законів останнього десятиліття.

2) Друге спостереження. Поряд з цим само право на належне врядування як інтегральне структурне право, закріплене у Стаття 41(1) Хартії основоположних прав ЄС і у Рекомендації CM/Rec(2007)7 Комітету Міністрів Ради Європи, в українському правовому полі поки що не сформоване як самостійна підстава для звернення до суду. Ця асиметрія — між каталогом процедурних правил і інтегральним правом — є структурною ознакою сучасного етапу реформи і вимагає окремого опрацювання. Стаття 41 Хартії оперує не сумою правил, а сукупною якістю адміністративного провадження; ЗАП оперує сумою правил. Розрив між цими архітектурами дає конкретні наслідки у судовому аргументуванні, у компенсаторному режимі і в індикаторному моніторингу SIGMA.

3) Третє спостереження — практичне. Поточний скринінговий діалог України з ЄС у межах кластера «Основи» (відкритий 16 січня 2025 року поданням Європейською Комісією скринінгового звіту до Європейської Ради)

дедалі більше переходить від питань нормативної відповідності до питань сукупної якості адміністративного досвіду. Базовий вимірювальний звіт SIGMA від 27 січня 2025 року і Звіт моніторингу SIGMA від лютого 2024 року фіксують прогрес у поелементній імплементації, водночас звертаючи увагу на потребу інтегральної оцінки. У цьому контексті інтегративна реалізація права на належне врядування є самостійним об'єктом регуляторної уваги у дорожній карті реформи публічного управління і у наступному циклі Плану дій Ради Європи для України.

4) Четверте спостереження стосується статистики Європейського суду з прав людини. У 2025 році ЄСПЛ розглянув 5 997 заяв проти України і виніс 164 рішення, з яких 160 містили констатацію хоча б одного порушення Конвенції. У 2024 році Україна закрила 75 справ у режимі виконання рішень ЄСПЛ. Структурний характер цих порушень — особливо за Стаття 6 ЄКПЛ — частково пояснюється тією самою асиметрією між поелементною логікою і інтегральною логікою, яку ми описали як головну змістовну прогалину сучасного етапу. Реалізація права на належне врядування у його інтегральному вимірі є тому не лише євроінтеграційним завданням, а й інструментом зменшення навантаження на ЄСПЛ і національної системи виконання його рішень.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована рамка потребує розвитку щонайменше у двох напрямах. Перший — детальне моделювання трьох точок розриву на емпіричному матеріалі судової практики Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду за 2024–2026 роки, з ідентифікацією конкретних типів кумулятивних порушень, які залишилися поза поелементним аналізом. Другий — компаративний аналіз з траєкторіями Польщі, Чехії і балтійських країн, у яких перехід від поелементної до інтегративної фази реалізації права на належне врядування проходив у різний спосіб і у різні часові горизонти. Третій, нормативно-управлінський, напрям — розробка індикатора інтегральної якості адміністративного провадження для дорожньої карти реформи публічного управління 2026–2028 років, з прив'язкою до індикаторів SIGMA і європейських референтних рамок. Кожен з цих напрямів вимагає окремого дослідження, але разом вони складатимуть основу нового етапу реалізації європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні.

Література

1) Charter of Fundamental Rights of the European Union. Article 41 — Right to good administration. Official Journal of the European Union. C 326, 26 October 2012. P. 391–407. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT (дата звернення: 25.04.2026).

2) Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration: adopted on 20 June 2007. Council of Europe. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5bb0 (дата звернення: 25.04.2026).

3) Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX (редакція від 15.11.2024). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 25.04.2026).

4) Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративну процедуру»: Закон України від 10 жовтня 2024 р. № 4017-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20 (дата звернення: 25.04.2026).

5) OECD/SIGMA. Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration. SIGMA Monitoring Reports. Paris: OECD Publishing, 2024. 212 p. DOI: https://doi.org/10.1787/078d08d4-en. URL: https://www.sigmaweb.org/en/publications/2024/02/public-administration-in-ukraine_27a46a58.html (дата звернення: 25.04.2026).

6) OECD/SIGMA. Baseline Measurement Report: Ukraine. Paris: OECD Publishing, 27 January 2025. 150 p. URL: https://www.sigmaweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration-ukraine_71fc77a6-en.html (дата звернення: 25.04.2026).

7) Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026: approved by the Committee of Ministers on 14 December 2022. Strasbourg: Council of Europe. URL: https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-eng/1680aa8280 (дата звернення: 25.04.2026).

8) Mendes J. Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour. EUI Working Papers, LAW No. 2009/09. Florence: European University Institute, 2009. URL: https://hdl.handle.net/1814/11623 (дата звернення: 25.04.2026).

9) Hofmann H. C. H., Mihaescu B. C. The relation between the Charter's Fundamental Rights and the unwritten general principles of EU law: Good administration as the test case. European Constitutional Law Review. 2013. Vol. 9, No. 1. P. 73–101. DOI: https://doi.org/10.1017/S1574019612001046.

10) Тимощук В. П. (заг. ред.). Науково-практичний коментар до Закону України «Про адміністративну процедуру». 2-е вид., доп. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 624 с.

11) European Court of Human Rights. Country profile: Ukraine. Strasbourg: ECtHR Press Unit, March 2026. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_ukraine_eng (дата звернення: 25.04.2026).

References

1) European Union. (2012). Charter of Fundamental Rights of the European Union. Article 41 — Right to good administration. Official Journal of the European Union, C 326, 391–407. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:12012P/TXT

2) Committee of Ministers of the Council of Europe. (2007). Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration, adopted on 20 June 2007. https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5bb0

3) Pro administratyvnu protseduru [On administrative procedure]: Law of Ukraine of 17 February 2022 No. 2073-IX (as amended on 15 November 2024). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 [in Ukrainian].

4) Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z pryiniattiam Zakonu Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru» [On amendments to certain legislative acts of Ukraine in connection with the adoption of the Law of Ukraine «On Administrative Procedure»]: Law of Ukraine of 10 October 2024 No. 4017-IX. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4017-20 [in Ukrainian].

5) OECD/SIGMA. (2024). Public Administration in Ukraine: Assessment against the Principles of Public Administration. SIGMA Monitoring Reports. OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/078d08d4-en

6) OECD/SIGMA. (2025, January 27). Baseline Measurement Report: Ukraine. OECD Publishing. https://www.sigmaweb.org/en/publications/the-principles-of-public-administration-ukraine_71fc77a6-en.html

7) Council of Europe. (2022). Council of Europe Action Plan for Ukraine «Resilience, Recovery and Reconstruction» 2023–2026, approved by the Committee of Ministers on 14 December 2022. Council of Europe. https://rm.coe.int/action-plan-ukraine-2023-2026-eng/1680 aa8280

8) Mendes, J. (2009). Good Administration in EU Law and the European Code of Good Administrative Behaviour. EUI Working Papers, LAW No. 2009/09. European University Institute. https://hdl.handle.net/1814/11623

9) Hofmann, H. C. H., & Mihaescu, B. C. (2013). The relation between the Charter's Fundamental Rights and the unwritten general principles of EU law: Good administration as the test case. European Constitutional Law Review, 9(1), 73–101. https://doi.org/10.1017/S1574019612001046

10) Tymoshchuk, V. P. (Ed.). (2024). Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro administratyvnu protseduru» [Scientific and practical commentary on the Law of Ukraine «On Administrative Procedure»] (2nd ed., revised and expanded). Kyiv: Yurinkom Inter. 624 p. [in Ukrainian].

11) European Court of Human Rights. (2026, March). Country profile: Ukraine. ECtHR Press Unit, Strasbourg. https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/cp_ukraine_eng

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:614.2:334.7(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1492-1512

Дунаєв Ігор Володимирович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри економічної політики та менеджменту ННІ «Інститут державного управління» ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-0790-0496

КЛАСИФІКАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОЮ ВЗАЄМОДІЄЮ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ МЕДИЦИНИ

Анотація. У статті побудовано двовимірну класифікацію механізмів публічного управління державно-приватною взаємодією в умовах реформування медицини в Україні. Обґрунтовано, що класична функціональна таксономія механізмів публічного управління — поділ на правові, економічні, організаційні, інформаційні та мотиваційні — складалася в умовах, коли об'єктом управління була передусім окрема установа охорони здоров'я як цілісна організаційна одиниця, і що в українській реформі 2017–2026 років, коли поруч з установою з'явилися самостійні предмети управління — потік медичної послуги, потік верифікованих електронних даних, протокол і стандарт, — цієї одновимірної таксономії стає недостатньо для практичної роботи держави. Запропоновано доповнити її другою віссю — за предметом управління, — і внаслідок такого доповнення отримано класифікаційну матрицю 4×4, у якій кожна клітинка описує самостійний механізм державно-приватної взаємодії з власним профілем витрат, ризиків і критеріїв ефективності. Показано, що класичне концесійне ДПП у медичній інфраструктурі займає лише одну з шістнадцяти клітинок матриці, тоді як основна частина реальної державно-приватної взаємодії 2025–2026 років — понад 191,5 млн послуг у межах Програми медичних гарантій, понад 5,3 млрд електронних медичних записів у ЕСОЗ, 191,6 млрд грн бюджету ПМГ-2026 — розгортається в інших клітинках, передусім у фінансово-розподільчих і курувально-інформаційних щодо потоків послуг і даних. Виявлено три порожні клітинки матриці, у яких механізми державно-приватної взаємодії в українській охороні здоров'я поки не сформовано як самостійні; обґрунтовано, що систематичне заповнення цих ніш є самостійним напрямом регуляторної роботи на горизонті 2026–2028 років, передусім у контексті адаптації до Європейського простору даних охорони здоров'я (EHDS) і узгодження українського законодавства про ДПП з фактичною конфігурацією державно-приватної взаємодії.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: механізми публічного управління, державно-приватне партнерство, реформування охорони здоров'я, класифікація, електронна система охорони здоров'я, Програма медичних гарантій, концесія, цифрова інфраструктура, медична інфраструктура.

Dunayev Igor Doctor of Science in Public Administration, Professor, Department of Economic Policy and Management, Educational and Research Institute «Institute of Public Administration», V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-0790-0496

CLASSIFICATION OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS OF STATE-PRIVATE INTERACTION IN THE CONTEXT OF HEALTHCARE REFORM

Abstract. The article develops a two-dimensional classification of public administration mechanisms governing state-private interaction in the context of healthcare reform in Ukraine. It argues that the classical functional taxonomy of public administration mechanisms — the division into legal, economic, organisational, informational and motivational types — was shaped under conditions in which the object of administration was primarily an individual healthcare establishment as an integrated organisational unit, and that in the Ukrainian reform of 2017–2026, when alongside the establishment there emerged autonomous objects of administration — the flow of medical services, the flow of verified electronic data, the protocol and the standard, — this one-dimensional taxonomy becomes insufficient for practical state action. It is proposed to supplement the taxonomy with a second axis, that of the object of administration, and the resulting 4×4 classification matrix represents each cell as a distinct mechanism of state-private interaction with its own profile of costs, risks and effectiveness criteria. It is shown that the classical concession PPP in medical infrastructure occupies only one of the sixteen cells of the matrix, while the bulk of actual state-private interaction in 2025–2026 — over 191.5 million services under the Programme of Medical Guarantees, over 5.3 billion electronic medical records in eHealth, the 191.6 billion UAH budget of PMG-2026 — is deployed in other cells, primarily financially-distributive and curatorial-informational ones operating on flows of services and data. Three empty cells of the matrix have been identified in which mechanisms of state-private interaction in Ukrainian healthcare have not yet been shaped as autonomous instruments; it is argued that systematic filling of these niches constitutes a separate direction of regulatory work over the 2026–2028 horizon, primarily in the context of adaptation to the European Health Data Space (EHDS) and the alignment of Ukrainian PPP legislation with the actual configuration of state-private interaction.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: public administration mechanisms, public-private partnership, healthcare reform, classification, eHealth, Programme of Medical Guarantees, concession, digital infrastructure, medical infrastructure.

Актуальність теми та постановка проблеми. 17 січня 2025 року Кабінет Міністрів України розпорядженням № 34-р схвалив Стратегію розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року з операційним планом заходів на 2025–2027 роки [1]. Цей документ зафіксував, що українська охорона здоров'я входить у другу половину 2020-х років не як набір окремих закладів, а як єдиний медичний простір, у якому надавачі публічного і приватного секторів об'єднані спільними регуляторними правилами, інформаційними системами і доступом до ресурсів. Паралельно постановою КМУ № 1808 від 31 грудня 2025 року затверджено порядок реалізації Програми медичних гарантій на 2026 рік з бюджетом 191,6 млрд грн і 46 пакетами медичних послуг — на 16,1 млрд грн більше, ніж торік [2]. За підсумками 2025 року українським eHealth охоплено понад 49 тис. медичних і аптечних закладів, 475 тис. медичних і фармацевтичних працівників, до Центральної бази даних ЕСОЗ внесено понад 5 млрд електронних медичних записів, а станом на квітень 2026 року їх сукупна кількість сягнула 5,3 млрд [3]. У межах ПМГ протягом 2025 року послугами скористалися понад 23 мільйони пацієнтів, а загальна кількість наданих послуг становила 191,5 млн [2].

Ці цифри і виглядають немов як привабливо, але вони ставлять питання, на яке у наявній теорії публічного управління не існує однозначної відповіді. Питання таке: коли держава за один і той самий рік видає договір з приватною клінікою на надання послуг ПМГ, затверджує 37-му редакцію технічних вимог до медичних інформаційних систем (наказ НСЗУ № 138 від 20.03.2026), сертифікує МІС на сумісність з Центральною базою даних ЕСОЗ, веде реєстр надавачів медичних послуг і паралельно дискутує про те, чи запускати концесію на онкологічний центр, — чим саме вона управляє, у термінах публічного управління? Які з цих дій — той самий механізм, лише застосований у різних обставинах, а які — принципово різні механізми, що потребують різних компетенцій, різних правових форм і різного оцінювання ефективності?

У вітчизняній традиції відповідь зазвичай шукають у функціональній таксономії механізмів публічного управління — поділі на правові, економічні, організаційні, інформаційні та мотиваційні. Ця таксономія склалася в часи, коли об'єктом управління був передусім окремий заклад охорони здоров'я: лікарня, поліклініка, фельдшерсько-акушерський пункт. Класифікація відповідала управлінській реальності, у якій будь-яка дія держави спрямовувалася на установу як цілісну одиницю — її ліцензувати, фінансувати, перевіряти,

наглядати, забезпечувати кадрами і обладнанням. У такій моделі право відмежовувалося від економіки, організація — від інформації, а мотивація розглядалася як супровідна функція. Таке розмежування мало сенс, оскільки кожна функція мала свого інституційного носія: правовий механізм — у законодавстві, економічний — у бюджетному циклі, організаційний — в адміністративній ієрархії, інформаційний — у статистичному обліку, мотиваційний — в оплаті праці.

Тут варто зробити одне неочевидне спостереження. У ході реформи 2017–2026 років, що почалася з ухвалення Закону «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 № 2168-VIII і триває донині, у державній взаємодії з приватним сектором поряд з установою як об'єктом управління з'явилися щонайменше три самостійні предмети — потік медичної послуги, потік верифікованих електронних даних, протокол-стандарт. Кожен з цих предметів має власну економіку, власну логіку нагляду, власні часові горизонти і власну архітектуру ризиків. Договір з НСЗУ за пакетом ПМГ оперує потоком послуги, договір про підключення МІС до ЦБД ЕСОЗ оперує потоком даних, наказ про технічні вимоги — стандартом, а концесія — об'єктом-активом. У функціональній таксономії всі чотири інструменти потрапляють у категорію «правовий механізм» (бо мають правову форму) або «економічний механізм» (бо мають фінансовий вимір), і їхня сутнісна різнорідність у класифікації зникає.

Тут і виникає проблема, яку ця стаття намагається опрацювати. Якщо класифікація змішує операційно різні механізми у спільні категорії, вона перестає бути робочим інструментом і для теорії, і для практики. Для теорії вона ускладнює порівняльний аналіз, оскільки не дозволяє зіставити, наприклад, ефективність концесії на лікарню і протокольного договору з НСЗУ — формально вони обидва є «правовим механізмом», але їхні економічні і управлінські властивості розходяться кардинально. Для практики вона ускладнює кадрову і освітню роботу, оскільки фахівці, які навчені працювати у класичній правовій формі (концесійні переговори, типові договори), не отримують спеціалізації для роботи з потоками даних і протоколами, а саме ця спеціалізація сьогодні є дефіцитом у регуляторних органах.

Західна література на ці питання дає лише часткову відповідь. Дж. Барлоу, Ю. Ройріх і С. Райт у дослідженні європейського досвіду 2013 року описали «змішані результати» концесійних форм ДПП у Великій Британії, Португалії, Іспанії та зробили висновок про те, що нові інтегровані моделі «обіцяють більше, але адміністративно значно складніші» [4]; К. Дубас-Якубчик і колеги у компаративі 11 країн ЦСЄ за 2008–2019 роки показали, що класична концесійна форма у регіоні так і не стала мейнстрімом, поступившись комбінованим механізмам — змішаному фінансуванню, соціальному

ISSN 3041-1572 Online

страхуванню, цільовим контрактам [5]. Однак ці праці не пропонують класифікаційного апарата, у якому б старі концесійні і нові протокольні форми описувалися як рівнопорядкові механізми з власними характеристиками. Вітчизняні автори (О. Грицко і С. Пеканець [6]; А. Андрейченко, С. Журило, О. Подмазко [7]) просунулися у систематизації механізмів публічного управління охороною здоров'я, проте і вони залишаються переважно у межах функціональної таксономії, лише доповнюючи її окремими характеристиками.

Звідси — робоча гіпотеза цієї статті. Класична функціональна таксономія є необхідною, але не достатньою для опису механізмів публічного управління державно-приватною взаємодією в умовах реформування медицини. Її доцільно доповнити другою віссю — за предметом управління, — і отримана внаслідок цього двовимірна класифікаційна матриця дозволить описати реальну конфігурацію механізмів і виявити порожні ніші, у яких механізми поки не сформовано. Якщо ця гіпотеза підтверджується, то дискусія про ефективне ДПП у українській медицині втрачає сенс як спір про вибір однієї форми (концесія так чи концесія ні) і повертається у формат проєктування набору механізмів, кожен з яких має своє місце і свою функцію.

Огляд сучасної літератури. Дослідження, дотичні до завдання класифікації механізмів публічного управління в охороні здоров'я, складаються з трьох великих ліній, які до сьогодні розвивалися переважно паралельно. Кожна з них має свої сильні і слабкі сторони, і саме в розриві між ними знаходиться ніша цієї статті.

Перша лінія — класична література з ДПП у медичній сфері. Дж. Барлоу, Ю. Ройріх і С. Райт у статті «Europe Sees Mixed Results From Public-Private Partnerships» систематизували європейський досвід перших двох десятиліть XXI століття і показали, що ранні моделі «accommodation-only», у яких приватний партнер будував і обслуговував споруду, а клінічні послуги залишалися у державному віданні, рідко давали очікувану ефективність, а новіші інтегровані моделі адміністративно значно складніші [4]. К. Дубас-Якубчик і колеги, аналізуючи лікарняні реформи в 11 країнах Центральної і Східної Європи у 2008–2019 роках, показали, що класична концесійна форма ДПП так і не стала мейнстрімом і що більшість реформ пішла шляхом комбінованих механізмів — змішаного фінансування, соціального медичного страхування, цільових контрактів з приватними надавачами [5]. Сильна сторона цієї лінії — детальний опис конкретних інструментів і їхніх недоліків. Слабка — ця лінія описує «світ після концесій», але не пропонує класифікаційного каркасу для аналізу того, що приходить на зміну.

Друга лінія — вітчизняні дослідження механізмів публічного управління розвитком охорони здоров'я. О. Грицко і С. Пеканець у роботі 2022 року

систематизували моделі і тенденції розвитку ДПП в охороні здоров'я, наголошуючи на ширшому, ніж концесійний, розумінні партнерства як інструменту публічного управління [6]. А. Андрейченко, С. Журило і О. Подмазко у 2025 році провели комплексне теоретико-прикладне дослідження механізмів публічного управління розвитком сфери охорони здоров'я в Україні з урахуванням міжнародного досвіду і визначили децентралізацію медичних послуг, цифровізацію і ДПП як три провідні напрями оновлення механізмів [7]. Спільне сильне місце цих праць — занурення у нормативний контекст України, чого здебільшого бракує західній літературі. Спільне слабке місце — вони рухаються у межах функціональної таксономії, доповнюючи її окремими характеристиками (скажімо, додаючи «антикорупційний механізм» або «механізм децентралізації»), але не переосмислюють самих критеріїв класифікації.

Третя лінія — дослідження цифрової трансформації охорони здоров'я як предмета публічного управління. М. Опанасюк у 2026 році узагальнив світові тенденції цифрової трансформації системи охорони здоров'я як складного об'єкта публічного управління і обґрунтував, що цифрова трансформація набуває системного характеру і дедалі більше визначається якістю інституційних механізмів координації, стратегічного планування і міжсекторальної взаємодії [8]. А. Бобак і О. Шимечко розглянули інформаційно-технологічні аспекти формування і реалізації державної політики реформ у системі охорони здоров'я і зафіксували, що цифрові інструменти підвищують прозорість управлінських процесів і знижують адміністративне навантаження на персонал [9]. С. Квітка і М. Миргородська показали канали впливу цифрової трансформації на якість життя населення [10]. А. Помаза-Пономаренко і О. Ахмедова дослідили діджиталізацію охорони здоров'я та соціальної сфери як інструмент забезпечення безбар'єрності послуг [11]. С. Гордійчук та колеги у 2025 році обґрунтували логіку розвитку цифрових фахових компетентностей у медичній сфері з оцінюванням за п'ятьма сферами, серед яких «Дані в Електронній системі охорони здоров'я» виокремлено як самостійна сфера [12]. Сильне місце цієї лінії — впровадження цифрових даних і протоколів у поле аналізу. Слабке — цифрові механізми в ній здебільшого описуються як модернізація інформаційного механізму у класичній таксономії, а не як самостійний клас з власними економічними і правовими характеристиками.

Перетин цих трьох ліній на сьогодні залишається фрагментованим. Праця, у якій ДПП-механізми, протокольні механізми і механізми курування цифрової інфраструктури були б систематично порівняні в межах єдиної класифікаційної рамки, у вітчизняній літературі майже відсутня. Така рамка є потрібною не з академічних, а з практичних причин: за відсутності спільної

ISSN 3041-1572 Online

класифікації різні регуляторні органи (МОЗ, НСЗУ, Мінцифри, ДП «Електронне здоров'я») де-факто оперують різними інструментами, описуючи їх як «механізми публічного управління», без системного узагальнення цих інструментів і без розуміння того, як вони співвідносяться між собою. Заповнення цього розриву і є функціональним внеском цієї статті.

Мета статті — запропонувати двовимірну класифікацію механізмів публічного управління державно-приватною взаємодією в умовах реформування медицини, побудовану на двох незалежних осях (форма впливу держави і предмет управління), і за її допомогою описати реальну конфігурацію механізмів, що склалася в українській охороні здоров'я станом на 2026 рік. Ця мета зумовила виконання трьох завдань: 1) показати методологічну обмеженість класичної функціональної таксономії в умовах, коли об'єктом публічного управління поряд з установою стають потоки і протоколи; 2) обґрунтувати критерії другої класифікаційної осі і сконструювати матрицю 4×4; 3) розташувати реальні українські механізми у клітинках цієї матриці, виявити порожні ніші і сформулювати, що з цього випливає для практики публічного управління і для адаптації до європейської регуляторної рамки.

Використана методологія. Стаття є концептуально-аналітичним дослідженням. Її мета полягає не в кількісних розрахунках і не в емпіричній перевірці гіпотези у статистичному сенсі, а в побудові класифікаційної рамки, що дозволяє системно описати механізми публічного управління державно-приватною взаємодією в умовах, коли таких механізмів стало більше, вони складніші і операційно більш різнорідні. Методологічну основу становлять три аналітичні процедури.

Перша процедура — критичне читання нормативних документів. Ключовими є Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 № 2404-VI зі змінами 2015 і 2019 років [13], Закон України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19.10.2017 № 2168-VIII [14], постанова КМУ № 1808 від 31.12.2025 про реалізацію ПМГ-2026 [2], розпорядження КМУ № 34-р від 17.01.2025 про Стратегію 2030 [1], нормативні акти НСЗУ і ДП «Електронне здоров'я» щодо технічних вимог до МІС і договорів про підключення. Кожен документ читається не лише на рівні задекларованих цілей, а й на рівні архітектурних припущень: на що саме він діє (на установу, послугу, дані чи стандарт), якою формою (регуляторно-наглядовою, контрактно-замовлювальною, фінансово-розподільчою, курувально-інформаційною), і який профіль витрат і ризиків закладено у його дію.

Друга процедура — порівняльний аналіз класичної функціональної таксономії з сучасними альтернативними підходами. Функціональна таксономія (правовий, економічний, організаційний, інформаційний, мотиваційний

механізми) береться як базова модель, її обмеження ілюструються на прикладах, де операційно різні інструменти потрапляють у спільну категорію. Альтернативні підходи розглядаються в авторських працях О. Грицко і С. Пеканця [6], А. Андрейченко і колег [7], М. Опанасюка [8] — кожен з них дає часткові доповнення до класичної таксономії, які використовуються як будівельні блоки для другої осі.

Третя процедура — концептуальна інтеграція в єдину матрицю. Чотири категорії форми впливу держави (регуляторно-наглядова, контрактно-замовлювальна, фінансово-розподільча, курувально-інформаційна) перетинаються з чотирма категоріями предмета управління (актив-об'єкт, послуга-потік, дані-потік, стандарт-правило), що дає 16 клітинок матриці. У кожну клітинку вписуються реальні українські механізми (нормативні акти, договірні форми, виплатні режими, реєстраційно-сертифікаційні процедури), а порожні клітинки відзначаються як ніші, у яких механізми поки не сформовано. Стаття свідомо не вдається до кількісної оцінки відносної ваги механізмів — внесок є класифікаційним і концептуальним, а не статистичним.

Виклад основного матеріалу. Уявімо звичайний робочий день керівника обласного управління охорони здоров'я. До нього на стіл лягає кілька документів майже одночасно: пропозиція приватного інвестора щодо модернізації онкологічного відділення обласної лікарні; повідомлення з районної лікарні про затримку виплат від НСЗУ за пакетом «Хірургічні операції дорослим та дітям у стаціонарних умовах»; запит від ДП «Електронне здоров'я» про необхідність підключення двох комунальних медзакладів до 37-ї редакції технічних вимог до МІС; запит від МОЗ про подання пропозицій до клінічних настанов; запит до пілотної програми Стратегії 2030 щодо включення приватної мережі стоматологій до пакету безоплатної допомоги ветеранам.

Усі п'ять документів стосуються одного й того самого — взаємодії держави і приватного сектору в охороні здоров'я. Усі п'ять, формально кажучи, є предметом «публічного управління». Усі п'ять у класичній функціональній таксономії описуються комбінацією кількох категорій: пропозиція щодо концесії — це передусім правовий механізм з економічним виміром; затримка виплати — економічний механізм з організаційним виміром; оновлення МІС — інформаційний з правовим; пропозиції до настанов — нормативно-організаційний; розширення пакета — економічно-правовий. Якщо керівник спробує спланувати свій робочий тиждень на цих категоріях, він швидко переконається, що класифікація не допомагає. Інструменти, потрібні для роботи з кожним документом, операційно різні і не зводяться до спільного знаменника, який би давала функціональна таксономія.

Тут варто зупинитися на одній паралелі, яка допомагає зрозуміти сам характер класифікаційної проблеми. У хімії XIX століття речовини довгий час

ISSN 3041-1572 Online

класифікували за видимими властивостями: кислоти і луги, метали і неметали, окисники і відновники. Така класифікація працювала операційно — хімік розумів, з чим він має справу — але вона не дозволяла побачити структуру відношень між елементами. Дмитро Менделєєв запропонував другу вісь — атомний номер — і її поєднання з першою віссю (хімічні властивості) дало періодичну таблицю. У цій таблиці кожна клітинка описує окремий елемент з власним профілем, а порожні клітинки прогнозують існування ще не відкритих елементів. Що істотно для нашого випадку: класична класифікація за видимими властивостями не була неправильною — вона була неповною, і додавання другої осі зробило структуру видимою. Аналогічно, функціональна таксономія механізмів публічного управління не є помилковою — вона є необхідною, але одновимірною. Додавання другої осі — за предметом управління — не скасовує першу, а робить структуру помітною.

У вітчизняній публіко-управлінській літературі поділ механізмів на правові, економічні, організаційні, інформаційні та мотиваційні наводиться як аксіома, рідко обговорювана з боку її підставових припущень. Між тим, у цьому поділі є щонайменше три неявних припущення, які на сьогодні часто не виконуються.

Перше припущення — однорідність об'єкта управління. Класифікація функціональна, тобто вона диференціює за тим, як саме держава діє, а не за тим, на що саме вона діє. Імпліцитно припускається, що об'єкт дії один — установа охорони здоров'я. Друге припущення — зовнішність дії. Передбачається, що держава діє ззовні щодо установи: ліцензує її, фінансує її, наглядає її. Третє — послідовність застосування механізмів. Передбачається, що держава спочатку створює правову рамку, потім вписує у неї економічні інструменти, далі — організаційні, далі — інформаційні, далі — мотиваційні. У такій послідовності інформаційний механізм виконує допоміжну функцію — він описує те, що відбувається в межах інших механізмів.

Усі три припущення стають проблемними, коли об'єктом публічного управління поряд з установою стає потік. У ситуації договору з НСЗУ за пакетом ПМГ держава не діє ззовні щодо установи — вона купує у неї конкретний потік послуг за тарифом, у режимі, аналогічному ринковому контракту. У ситуації договору про підключення МІС держава не описує те, що відбувається — вона структурує те, як саме рухається інформація, тобто інформаційний механізм перестає бути допоміжним і стає конститутивним. У ситуації затвердження клінічних настанов держава не наглядає за дотриманням заздалегідь встановлених правил — вона сама ці правила створює і коригує в режимі живого курування. Класична послідовність «право → економіка → організація → інформація → мотивація» розпадається на множину паралельних взаємодій, кожна з яких має власну логіку.

З цього випливає не висновок про те, що функціональна таксономія помилкова, а висновок інакший: вона потребує другої осі, яка зробить помітним, на що саме спрямовується кожна функція. Інакше різні за змістом механізми (наприклад, ліцензування установи і сертифікація МІС) залишаються в одній категорії «організаційний механізм», хоча їхні операційні характеристики розходяться кардинально.

Перша вісь, як було сказано, — функціональна. Вона зберігається у видозміненому, але впізнаваному вигляді: чотири категорії форми впливу держави, які покривають усі типові варіанти дій регулятора. Регуляторно-наглядова форма — це ліцензування, акредитація, перевірка дотримання вимог, накладення санкцій. Контрактно-замовлювальна — це договір, концесія, спільна діяльність, державне замовлення. Фінансово-розподільча — це тариф, виплата, грант, цільова субвенція, реімбурсація. Курувально-інформаційна — це розробка стандартів, ведення реєстрів, сертифікація систем, надання інформаційних сервісів. Чотири категорії охоплюють основні типи дії держави в охороні здоров'я і не зводяться одна до одної.

Друга вісь — за предметом управління. Тут чотири категорії диференціюють те, на що держава діє. Актив-об'єкт — це фізична інфраструктура: будівля лікарні, медичне обладнання, мережа структурних підрозділів. Послуга-потік — це конкретне клінічне обслуговування, що надається у часі (амбулаторний прийом, хірургічне втручання, реабілітаційний курс). Дані-потік — це верифікований електронний запис (медична картка, рецепт, направлення, висновок), що циркулює у цифровій інфраструктурі. Стандарт-правило — це нормативно зафіксована умова якості, технічна вимога, специфікація, клінічний протокол.

Дві осі є взаємно незалежними, тобто кожна форма впливу може застосовуватися до кожного предмета управління. Перетин дає матрицю 4×4 з шістнадцятьма клітинками, у кожній з яких розташований специфічний механізм публічного управління. Принципово важливо, що клітинки не зводяться одна до одної: наприклад, ліцензування медзакладу (регуляторно-наглядова × актив) і сертифікація МІС (курувально-інформаційна × дані) — це різні механізми навіть при тому, що обидва формально опосередковуються наказом органу влади. Профіль витрат, ризиків, часовий горизонт і критерії ефективності у цих двох механізмів розходяться суттєво. Саме ця диференціація і є основним інструментальним результатом запропонованої класифікації.

Перш ніж переходити до перетину осей, корисно зафіксувати, чим нова класифікація поліпшує опис механізмів порівняно з функціональною таксономією. Стиснутий вигляд цього порівняння наведено у Таблиці 1.

ISSN 3041-1572 Online

Таблиця 1. Порівняння класичної функціональної таксономії і двовимірної класифікації механізмів публічного управління державно-приватною взаємодією в охороні здоров'я

Параметр порівняння	**Класична функціональна таксономія**	**Двовимірна класифікація (форма × предмет)**
Підстава як критерій	Спосіб впливу держави	Спосіб впливу × предмет управління
Кількість категорій	5 (правовий, економічний, організаційний, інформаційний, мотиваційний)	16 клітинок (4 форми × 4 предмети)
Об'єкт управління	Імпліцитно — установа охорони здоров'я	Експліцитно — актив, послуга, дані, стандарт
Точність опису конкретного механізму	Низька — різнорідні інструменти потрапляють у спільну категорію	Висока — кожна клітинка описує окремий механізм з власним профілем
Здатність виявляти порожні ніші	Низька	Висока — порожня клітинка зчитується безпосередньо як прогалина
Адаптивність до цифровізації	Обмежена — дані описуються лише як інформаційний механізм	Висока — дані виокремлено як самостійний предмет управління
Сумісність з рулбуком EHDS і MyHealth@EU	Низька — європейська рамка оперує потоками і протоколами	Висока — клітинки матриці безпосередньо мапуються на категорії EHDS

*Джерело: розробка автора.

Якщо подивитися на таблицю не як на абстрактне порівняння, а як на діагностичний інструмент, стає видно, що додавання другої осі дає не нову номенклатуру, а нову інформацію про механізми. Зокрема, з'являється можливість зіставляти між собою механізми, що раніше потрапляли у різні категорії функціональної таксономії, але насправді діють на один і той самий предмет, і навпаки — розрізняти механізми, що формально належать до однієї функціональної категорії, але оперують різними предметами. Перейдімо до самої матриці.

Графічне відображення матриці наведено на Рис. 1. Кожна клітинка містить мінімальний приклад українського механізму, що розташовується в перетині відповідної форми і предмета. Перш ніж обговорювати порожні клітинки, слід коротко пройти по заповнених — це необхідно, щоб порожнечі стали не риторичним прийомом, а очевидним наслідком повноти матриці.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

ПРЕДМЕТ УПРАВЛІННЯ,	ФОРМА ВПЛИВУ ДЕРЖАВИ: Регуляторно-наглядова	Контрактно-замовлювальна	Фінансово-розподільча	Курувально-інформаційна
Стандарт (правило)	Контроль дотримання клінічних настанов	стандарти не контрактуються	Гранти на розробку стандартів (переважно донорські)	Розробка протоколів МОЗ, технічних вимог до МІС
Дані (потік)	не сформовано як самостійний режим	Договір про підключення МІС до ЦБД ЕСОЗ	оплата за якість даних не структурована	Сертифікація МІС, реєстри ЕМЗ, 37 редакцій ТВ
Послуга (потік)	Контроль клінічних протоколів, контроль якості	Договір НСЗУ за пакетом ПМГ (46 пакетів у 2026)	Тариф ПМГ, капітаційна ставка (844,4 грн у 2025)	Аналітичні дашборди НСЗУ, Е-дані
Актив (об'єкт)	Ліцензування медзакладу, акредитація лікарні	Концесія, BOT, DBFOM (застосовано вибірково)	Капітальні гранти, цільові субвенції, грантові програми	Реєстр медзакладів, державні реєстри МОЗ

+ механізм існує (заповнена клітинка) + механізм не сформовано (порожня клітинка)

Рисунок 1. Двовимірна класифікаційна матриця форм (розробка автора)

Рядок «Актив-об'єкт» (нижній у матриці) — це класичні механізми, що склалися ще в довоєнній моделі охорони здоров'я і добре описані функціональною таксономією. Регуляторно-наглядова форма × актив — це ліцензування медзакладу та акредитація лікарні; контрактно-замовлювальна × актив — концесія, BOT, DBFOM-договір на модернізацію об'єкта (саме сюди потрапляє «класичне ДПП», навколо якого зосереджена більшість дискусій); фінансово-розподільча × актив — капітальні гранти, цільові субвенції, грантові програми на закупівлю обладнання; курувально-інформаційна × актив — ведення реєстру медичних закладів і державних реєстрів МОЗ. У цьому рядку всі чотири клітинки заповнені; жодна з них не є порожньою — це й логічно, оскільки робота держави з фізичними активами охорони здоров'я є найбільш сталою практикою публічного управління.

Рядок «Послуга-потік» — це механізми, що з'явилися або інтенсифікувалися з 2017 року, коли Закон про державні фінансові гарантії [14] змінив сам спосіб взаємодії держави з надавачами послуг. Регуляторно-наглядова × послуга — контроль клінічних протоколів і моніторинг якості; контрактно-

ISSN 3041-1572 Online

замовлювальна × послуга — договір з НСЗУ за пакетом ПМГ (станом на 2026 рік це 46 пакетів медичних послуг, до яких підключені державні, комунальні і приватні заклади на однакових тарифних умовах [2]); фінансово-розподільча × послуга — тариф ПМГ, капітаційна ставка у первинній ланці (844,4 грн на одного пацієнта на рік у 2025 році, з підвищенням у 2026 році); курувально-інформаційна × послуга — аналітичні дашборди НСЗУ і Е-дані, що дозволяють відстежити якість і обсяг наданих послуг у реальному часі. У цьому рядку всі чотири клітинки також заповнені, причому центральною з них (за обсягом грошового потоку) є фінансово-розподільча — 191,6 млрд грн бюджету ПМГ-2026 проходить саме через неї [2].

Рядок «Дані-потік» — і ось тут починаються порожні клітинки. Контрактно-замовлювальна × дані заповнена — це договір про підключення МІС до Центральної бази даних ЕСОЗ (нова редакція договору затверджена наказом ДП «Електронне здоров'я» № 19 від 20.03.2026); курувально-інформаційна × дані заповнена — це сертифікація МІС, ведення реєстрів електронних медичних записів, розробка технічних вимог (37 редакцій ТВ за час функціонування системи) [3]. А от регуляторно-наглядова × дані фактично порожня: в Україні немає окремого режиму нагляду за якістю медичних даних як такою, аналогічного, скажімо, нагляду за якістю клінічних послуг. Захист персональних даних, безперечно, регулюється, але це інший предмет — це нагляд за дотриманням процесуальних правил поводження з даними, а не нагляд за повнотою, верифікованістю і своєчасністю самих записів. Фінансово-розподільча × дані теж практично порожня: оплата за повноту і якість даних у наявних тарифах ПМГ існує лише точково (через окремі коефіцієнти за повноту реєстрових записів), але як самостійний механізм виплати за якість даних не структурована.

Рядок «Стандарт-правило» — самий верхній у матриці. Регуляторно-наглядова × стандарт заповнена — це контроль за дотриманням клінічних настанов і протоколів; фінансово-розподільча × стандарт заповнена частково — це гранти на розробку стандартів, переважно за рахунок донорських коштів (USAID HRS, EU4Health, ВООЗ); курувально-інформаційна × стандарт — це власне розробка клінічних протоколів МОЗ і технічних вимог НСЗУ, тобто головна кругообертова робота, яка тримає всю систему. А от контрактно-замовлювальна × стандарт практично відсутня: стандарти в Україні не контрактуються як предмет державно-приватного партнерства; вони розробляються переважно у державних установах і закладах охорони здоров'я, з частковим залученням донорських фондів, але не у форматі контракту з приватним партнером на створення і підтримку стандарту як комерційного продукту.

Підрахунок наочних результатів. Шістнадцять клітинок матриці; з них тринадцять заповнено наявними механізмами, три клітинки фактично порож-

ні — це регуляторно-наглядова × дані, фінансово-розподільча × дані та контрактно-замовлювальна × стандарт. Кожна з порожніх клітинок є самостійною ніш регуляторної роботи: у першій бракує системного режиму нагляду за якістю медичних даних; у другій — структурованого механізму оплати за якість даних; у третій — практики залучення приватних партнерів до створення і підтримки стандартів за контрактною моделлю.

Сама матриця статична — вона описує конфігурацію механізмів у певний момент часу. Щоб побачити, як ця конфігурація склалася, корисно подивитися на її зміну у часі. На Рис. 2 наведено умовну реконструкцію зміни структури механізмів державно-приватної взаємодії з 2010 року, коли був ухвалений профільний Закон про ДПП [13], до 2026 року. Цифри на діаграмі є умовною оцінкою автора (прямі статистичні ряди тут недоступні), але якісний характер зміни — від домінування активо-орієнтованих механізмів до зростання вагомості потокових і даннєво-протокольних — спирається на нормативні події і обсяги, що надійно зафіксовані у джерелах [2; 3; 13; 14].

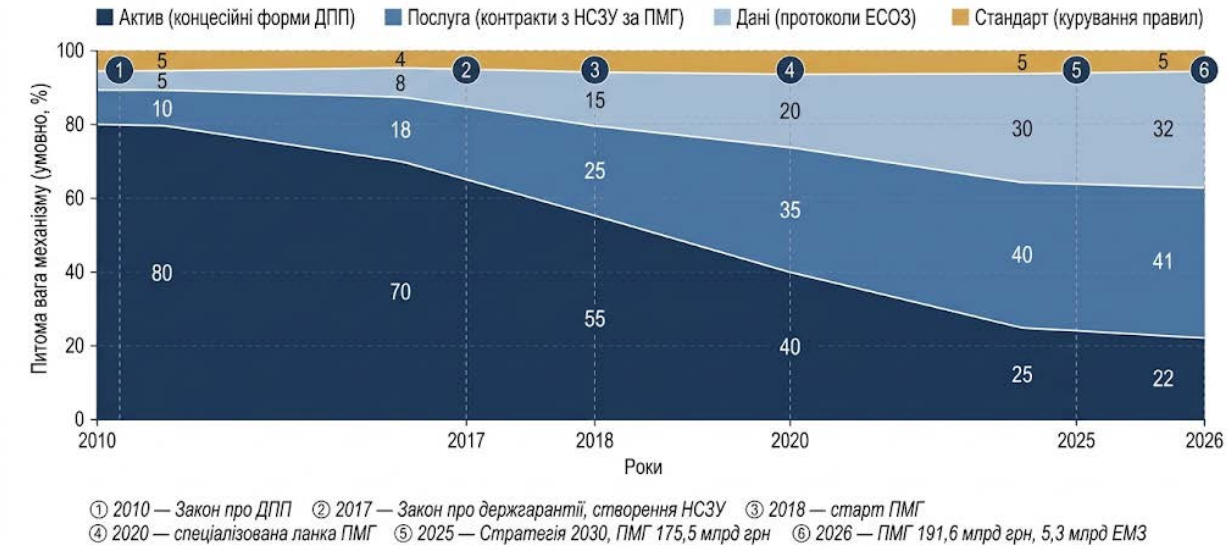

Рисунок 2. Зміна структури механізмів державно-приватної взаємодії в сфері охорони здоров'я України у 2010–2026 рр. (умовна реконструкція автора на основі нормативних подій і відомих обсягів)

Графік містить три неочевидні спостереження, варті окремої уваги. Перше — у 2010 році, на момент ухвалення Закону про ДПП, центр ваги державно-приватної взаємодії в охороні здоров'я розташовувався в активо-орієнтованих механізмах, при тому що самих концесійних договорів у медичній інфраструктурі не було. Тобто домінувала не реалізована практика, а очікування того, що практика буде йти саме цим шляхом, як вона йшла у Великій Британії, Португалії, Польщі. Друге спостереження — після

2017 року центр ваги швидко зміщується у потокові механізми (контракт з НСЗУ і тариф ПМГ), при тому що активо-орієнтовані механізми не «померли», а продовжують існувати у вигляді ліцензування, акредитації і державних реєстрів. Третє — починаючи з 2020 року значущості набирають даннєво-протокольні механізми (договір про підключення МІС, сертифікація, технічні вимоги), і саме у структурі цього сегмента відкривається найбільший простір для майбутнього регуляторного будівництва.

Якщо проектувати траєкторію Рис. 2 на матрицю Рис. 1, стає помітна закономірність. Заповнення нових клітинок матриці відбувалося не рівномірно, а блоками. Перший блок (2010–2017) фактично замикався на рядку «актив». Другий блок (2017–2020) розкрив рядок «послуга». Третій блок (2020–2026) розкриває рядок «дані». Рядок «стандарт» залишається заповненим переважно вертикально (через курувально-інформаційну і регуляторно-наглядову форми), а контрактна і фінансова форми для стандартів так і не отримали системного розгортання. Якщо ця закономірність продовжиться, наступний блок регуляторного будівництва (умовно 2026–2030) має бути спрямований саме на добудову порожніх клітинок — тобто на створення режиму нагляду за якістю даних, на структурування виплат за якість даних і на опрацювання контрактної моделі для стандартів. У цьому сенсі матриця діє як аналог періодичної таблиці: порожнечі підказують напрям майбутнього розвитку.

Перший практичний наслідок — диференціація компетенцій. Класифікація дає підстави не вимагати від одного фахівця однаково ефективної роботи у всіх клітинках матриці. Концесійні переговори (контрактно-замовлювальна × актив) і курування технічних вимог до МІС (курувально-інформаційна × дані) оперують різними категоріями знань і вимагають різних підготовчих програм. С. Гордійчук та колеги у 2025 році емпірично показали, що цифрові фахові компетентності медичних працівників і управлінців розпадаються щонайменше на п’ять самостійних сфер — і ця внутрішня структура корелює з диференціацією, яку дає матриця [12]. Звідси — завдання кадрової політики на горизонті 2026–2028 років: будувати спеціалізації, прив’язані до клітинок, а не до загальної рамки «публічного управління охороною здоров’я».

Другий наслідок — диференціація оцінювання ефективності. У функціональній таксономії «ефективність публічного управління» часто залишається загальним індикатором, який нелегко інструменталізувати. У двовимірній класифікації кожна клітинка отримує власні критерії: для контрактно-замовлювальної × актив — якість виконання концесійного контракту і повернення об’єкта; для контрактно-замовлювальної × послуга — повнота і своєчасність виплат за пакетами ПМГ; для курувально-інформаційної × дані —

інтероперабельність і повнота реєстрів; для регуляторно-наглядової × стандарт — рівень дотримання клінічних настанов. Виплати за лікування у 2025 році сягнули понад 80 млрд грн лише у першому півріччі і перевищили 175,5 млрд грн за рік за програмою медичних гарантій [3, 15]; розпорошення цих коштів за клітинками дає набагато точнішу картину, ніж загальний індикатор «ефективність ПМГ».

Третій наслідок — диференціація профілів ризиків. Класична література з ДПП традиційно виокремлює будівельний, експлуатаційний і попитовий ризики; ця типологія добре працювала, поки взаємодія держави і приватного сектора обмежувалася рядком «актив». У платіжно-контрактній взаємодії за пакетами ПМГ ризики є переважно операційними і ліквідними, у даннєво-протокольній — стандартизаційними і кіберризиковими. Андрейченко, Журило і Подмазко у 2025 році показали, що оцінка ризиків публічного управління охороною здоров'я в Україні потребує саме такої диференціації [7]. Розташування ризику в клітинці матриці автоматично підказує, які компетенції потрібні для його моніторингу.

Четвертий наслідок — підготовка до європейської регуляторної рамки. Європейський простір даних охорони здоров'я (EHDS) структурно є системою механізмів у клітинках «дані» і «стандарт». Якщо українська регуляторна рамка побудована за функціональною таксономією, переклад її на мову EHDS вимагає щоразу додаткової інтерпретації. Якщо ж рамка побудована за двовимірною матрицею, мапування на EHDS виходить безпосереднім: клітинка «контрактно-замовлювальна × дані» мапується на режим обробки електронних даних з боку європейських цифрових органів здоров'я, клітинка «регуляторно-наглядова × дані» — на нагляд за якістю даних в EHDS, клітинка «курувально-інформаційна × стандарт» — на European Electronic Health Record Exchange Format. Опанасюк у 2026 році зафіксував саме цей напрям руху як визначальну ознаку сучасного етапу цифрової трансформації охорони здоров'я [8].

П'ятий наслідок — переоцінка самої концепції ДПП. Якщо ДПП в охороні здоров'я мислити як одну клітинку матриці (контрактно-замовлювальна × актив), стає видно, чому за всі роки дії Закону «Про ДПП» з 2010 року в українській медичній інфраструктурі не реалізовано жодного великого концесійного проєкту з нуля [13]. Це не свідчення провалу інструменту і не свідчення того, що приватний сектор не зацікавлений у взаємодії з державою. Це свідчення того, що увага практичного партнерства зміщувалася в інші клітинки матриці. У понад 191,5 млн послуг ПМГ-2025 значна частка проходила через приватних надавачів і ФОП-надавачів медичних послуг [3] — це і є реальне «державно-приватне партнерство», лише не в тій клітинці, у якій його традиційно очікують. Помаза-Пономаренко і Ахмедова показали, що

діджиталізація соціальної сфери і охорони здоров'я виконує функцію забезпечення безбар'єрності, тобто роботу, яку у інших юрисдикціях закривали б ДПП-проєктами на базі активів [11]. Класифікація допомагає побачити це не як аномалію, а як структурну особливість української траєкторії.

У сумі, двовимірна класифікація не пропонує нової номенклатури замість старої — вона пропонує систему координат, у якій старі категорії стають точнішими, а нові механізми отримують свої місця. Це робота не з мовою, а з оптикою: ті самі речі стають видимими інакше, і це інакше бачення підказує, де лежать практичні задачі найближчих років.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проведеного аналізу випливає кілька спостережень, які варто зафіксувати в підсумку.

1) Перш за все, класична функціональна таксономія механізмів публічного управління — поділ на правові, економічні, організаційні, інформаційні та мотиваційні — не помилкова, але одновимірна. Вона складалася в час, коли об'єктом управління була передусім установа охорони здоров'я як цілісна організаційна одиниця. В умовах реформи 2017–2026 років, коли поряд з установою з'явилися самостійні предмети управління — потік медичної послуги, потік верифікованих електронних даних, протокол і стандарт, — функціональна таксономія перестає бути достатнім інструментом для практичної роботи держави, оскільки операційно різнорідні інструменти потрапляють у спільні категорії і їхні відмінності у класифікації зникають.

2) Друге. Запропоноване доповнення функціональної таксономії другою віссю — за предметом управління — дає двовимірну класифікаційну матрицю 4×4, у якій кожна клітинка описує самостійний механізм державно-приватної взаємодії з власним профілем витрат, ризиків, часового горизонту і критеріїв ефективності. Класичне концесійне ДПП, навколо якого зосереджена більшість дискусій про державно-приватне партнерство в охороні здоров'я, займає лише одну з шістнадцяти клітинок матриці; основна частина реальної державно-приватної взаємодії 2025–2026 років (191,5 млн послуг ПМГ, 5,3 млрд електронних медичних записів, 191,6 млрд грн бюджету ПМГ-2026) розгортається в інших клітинках, передусім у фінансово-розподільчих і курувально-інформаційних щодо потоків послуг і даних.

3) Третє. У матриці виявлено три порожні клітинки, у яких механізми державно-приватної взаємодії в українській охороні здоров'я поки не сформовано як самостійні: регуляторно-наглядова × дані (відсутній системний режим нагляду за якістю медичних даних як таких), фінансово-розподільча × дані (оплата за якість даних не структурована як механізм), контрактно-замовлювальна × стандарт (стандарти не контрактуються як предмет ДПП). Кожна з цих ніш є окремим напрямом регуляторного

будівництва, причому всі три прямо співпадають з рулбуком EHDS. Систематичне заповнення цих клітинок на горизонті 2026–2028 років вирішувало б одночасно дві задачі — добудовувало внутрішню рамку публічного управління і забезпечувало узгодженість з європейською регуляторною рамкою.

4) Четверте. Двовимірна класифікація має кілька прямих наслідків для практики. Вона диференціює компетенції регуляторних органів, прив'язуючи їх до клітинок матриці; диференціює оцінювання ефективності, надаючи кожній клітинці власні критерії; диференціює профілі ризиків, виокремлюючи будівельний, операційний, ліквідний, стандартизаційний і кіберризик у різних клітинках; нарешті, дає інструмент мапування на EHDS, оскільки європейська регуляторна рамка структурно побудована саме на категоріях потоків, протоколів і стандартів. Усе це разом дає підстави для перегляду кадрової і освітньої політики у МОЗ і НСЗУ — у напрямі формування спеціалізацій, прив'язаних до клітинок матриці, а не до загальних рубрик «правового» чи «економічного» механізмів.

5) П'яте. Українська траєкторія розгортання матриці має одну специфічну рису, на яку не натрапиш у більшості західноєвропейських траєкторій: у нас рядок «дані-потік» почав заповнюватися раніше, ніж рядок «актив-об'єкт» отримав значущі концесійні проєкти. Це не означає, що концесії в українській медичній інфраструктурі неможливі або недоречні — вони можуть бути доречними у конкретних випадках. Це означає, що дискусія про ефективне ДПП в українській охороні здоров'я доцільно вестися у форматі добудови всієї матриці, а не у форматі надолужування одного блоку. Закон про ДПП [13] у його чинній редакції зорієнтований переважно на класичну концесійну форму, і його приведення в узгодженість з фактичною конфігурацією державно-приватної взаємодії, що описується у матриці, є самостійним нормотворчим завданням.

6) Перспективи подальших досліджень випливають з концептуальної природи цієї статті. Перший напрям — емпірична верифікація розташування реальних українських механізмів у клітинках матриці на основі даних НСЗУ і ДП «Електронне здоров'я» за 2024–2026 роки, з оцінкою обсягів грошового і даннєвого потоків через кожну клітинку. Другий напрям — компаративний аналіз з траєкторіями Польщі, Чехії, балтійських країн з метою виявити, чи є інверсія послідовності «дані перед активом» унікальною українською особливістю чи ширшим регіональним патерном. Третій напрям — нормативна проробка конкретних законодавчих коректив для трьох порожніх клітинок матриці, із прив'язкою до європейського рулбука EHDS і MyHealth@EU. Кожен з цих напрямів вимагає окремого емпіричного або нормотворчого дослідження, і саме у комбінації трьох напрямів матриця може перетворитися з аналітичного інструмента на робочу основу регуляторної політики.

Література

1) Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025—2027 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 січня 2025 р. № 34-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-р (дата звернення: 22.04.2026).

2) Деякі питання реалізації програми державних гарантій медичного обслуговування населення у 2026 році: Постанова Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2025 р. № 1808. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/zatverdzheno-poriadok-realizatsii-prohramy-medychnykh-harantii-na-2026-rik-rishennia-uriadu (дата звернення: 22.04.2026).

3) Цифрова трансформація охорони здоров'я: підсумки 2025 року / Міністерство охорони здоров'я України; Національна служба здоров'я України; ДП «Електронне здоров'я». Київ, 2025. URL: https://moz.gov.ua/uk/cifrova-transformaciya-ohoroni-zdorov-ya-pidsumki-2025-roku (дата звернення: 22.04.2026).

4) Barlow J., Roehrich J., Wright S. Europe Sees Mixed Results From Public-Private Partnerships For Building And Managing Health Care Facilities And Services. Health Affairs. 2013. Vol. 32, No. 1. P. 146–154. DOI: https://doi.org/10.1377/hlthaff.2011.1223. URL: https://www.healthaffairs.org/doi/10.1377/hlthaff.2011.1223 (дата звернення: 22.04.2026).

5) Dubas-Jakóbczyk K., Albreht T., Behmane D., Bryndová L. et al. Hospital reforms in 11 Central and Eastern European countries between 2008 and 2019: a comparative analysis. Health Policy. 2020. Vol. 124, No. 4. P. 368–379. DOI: https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2020.02.003. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0168851020300427 (дата звернення: 22.04.2026).

6) Грицко О. М., Пеканець С. Р. Моделі та тенденції розвитку державно-приватного партнерства в охороні здоров'я. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування. 2022. Т. 33 (72), № 3. С. 46–53. DOI: https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/08.

7) Андрейченко А. В., Журило С. С., Подмазко О. М. Публічне управління розвитком сфери охорони здоров'я: міжнародний досвід, національні особливості та напрями підвищення ефективності. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. 2025. № 3 (328). С. 47–54. DOI: https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-3-328-47-54.

8) Опанасюк М. Світові тенденції цифрової трансформації системи охорони здоров'я як об'єкта публічного управління. Економіка, управління та адміністрування. 2026. URL: https://ema.ztu.edu.ua/article/view/359276 (дата звернення: 22.04.2026).

9) Бобак А. І., Шимечко О. С. Інформаційно-технологічні аспекти формування та реалізації державної політики реформ у системі охорони здоров'я на сучасному етапі в Україні. Публічне управління та митне адміністрування. 2024. № 4 (43). С. 10–18. DOI: https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-4.2.

10) Квітка С., Миргородська М. Цифрова трансформація системи охорони здоров'я: фактори впливу на якість життя населення. Аспекти публічного управління. 2024. Т. 12, № 1. С. 14–21. DOI: https://doi.org/10.15421/152402.

11) Помаза-Пономаренко А. Л., Ахмедова О. О. Діджиталізація системи охорони здоров'я та соціальної сфери як інструмент забезпечення безбар'єрності послуг. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 23. С. 168–175. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.23.168.

12) Гордійчук С. В., Шатило В. Й., Грищук С. М., Серебряков О. М., Сікорака Л. А. Реформування освітніх програм з інформаційних технологій у медичній сфері: наукове обґрунтування розвитку цифрових фахових компетентностей у контексті сучасних вимог.

Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2025. № 4. С. 58–66. DOI: https://doi.org/10.11603/1681-2786.2025.4.15898.

13) Про державно-приватне партнерство: Закон України від 1 липня 2010 р. № 2404-VI (зі змінами 2015, 2019 рр.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 (дата звернення: 22.04.2026).

14) Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення: Закон України від 19 жовтня 2017 р. № 2168-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19 (дата звернення: 22.04.2026).

15) НСЗУ виплатила понад 80 млрд грн медзакладам і аптекам за Програмою медгарантій: підсумки півріччя. ThePharmaMedia. 01.07.2025. URL: https://thepharma.media/uk/news/38861-nszu-viplatila-ponad-80-mlrd-grn-medzakladam-i-aptekam-za-programoyu-medgarantii-pidsumki-pivriccya-01072025 (дата звернення: 22.04.2026).

References

1) Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025—2027 rokakh [On the approval of the Strategy for the development of the healthcare system for the period until 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027]: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 17 January 2025 No. 34-r. (2025). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-p [in Ukrainian].

2) Deiaki pytannia realizatsii prohramy derzhavnykh harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia u 2026 rotsi [Some issues of implementation of the programme of state guarantees of medical services to the population in 2026]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 31 December 2025 No. 1808. (2025). https://www.kmu.gov.ua/npas/zatverdzheno-poriadok-realizatsii-prohramy-medychnykh-harantii-na-2026-rik-rishennia-uriadu [in Ukrainian].

3) Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy; Natsionalna sluzhba zdorovia Ukrainy; DP «Elektronne zdorovia». (2025). Tsyfrova transformatsiia okhorony zdorovia: pidsumky 2025 roku [Digital transformation of healthcare: Results of 2025]. Kyiv. https://moz.gov.ua/uk/cifrova-transformaciya-ohoroni-zdorov-ya-pidsumki-2025-roku [in Ukrainian].

4) Barlow, J., Roehrich, J., & Wright, S. (2013). Europe sees mixed results from public-private partnerships for building and managing health care facilities and services. Health Affairs, 32(1), 146–154. https://doi.org/10.1377/hlthaff.2011.1223

5) Dubas-Jakóbczyk, K., Albreht, T., Behmane, D., Bryndová, L., et al. (2020). Hospital reforms in 11 Central and Eastern European countries between 2008 and 2019: A comparative analysis. Health Policy, 124(4), 368–379. https://doi.org/10.1016/j.healthpol.2020.02.003

6) Hrytsko, O. M., & Pekanets, S. R. (2022). Modeli ta tendentsii rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v okhoroni zdorovia [Models and trends of public-private partnership development in healthcare]. Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia — Scholarly notes of TNU named after V. I. Vernadsky. Series: Public Administration, 33(72), No. 3, 46–53. https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2022.3/08 [in Ukrainian].

7) Andreichenko, A. V., Zhurylo, S. S., & Podmazko, O. M. (2025). Publichne upravlinnia rozvytkom sfery okhorony zdorovia: mizhnarodnyi dosvid, natsionalni osoblyvosti ta napriamy pidvyshchennia efektyvnosti [Public administration of healthcare development: International experience, national specifics and directions of efficiency improvement]. Naukovyi visnyk Odeskoho natsionalnoho ekonomichnoho universytetu — Scientific Bulletin of Odesa National Economic University, 3(328), 47–54. https://doi.org/10.32680/2409-9260-2025-3-328-47-54 [in Ukrainian].

8) Opanasiuk, M. (2026). Svitovi tendentsii tsyfrovoi transformatsii systemy okhorony zdorovia yak obiekta publichnoho upravlinnia [Global trends of digital transformation of the healthcare system as an object of public administration]. Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia — Economics, Management and Administration. https://ema.ztu.edu.ua/article/ view/359276 [in Ukrainian].

9) Bobak, A. I., & Shymechko, O. S. (2024). Informatsiino-tekhnolohichni aspekty formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky reform u systemi okhorony zdorovia na suchasnomu etapi v Ukraini [Information-technological aspects of formation and implementation of the state policy of reforms in the healthcare system at the present stage in Ukraine]. Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia — Public Administration and Customs Administration, 4(43), 10–18. https://doi.org/10.32782/2310-9653-2024-4.2 [in Ukrainian].

10) Kvitka, S., & Myrhorodska, M. (2024). Tsyfrova transformatsiia systemy okhorony zdorovia: faktory vplyvu na yakist zhyttia naselennia [Digital transformation of the healthcare system: Factors influencing the quality of life of the population]. Aspekty publichnoho upravlinnia — Public Administration Aspects, 12(1), 14–21. https://doi.org/10.15421/152402 [in Ukrainian].

11) Pomaza-Ponomarenko, A. L., & Akhmedova, O. O. (2024). Didzhytalizatsiia systemy okhorony zdorovia ta sotsialnoi sfery yak instrument zabezpechennia bezbariernosti posluh [Digitalisation of the healthcare and social sphere as an instrument for ensuring barrier-free services]. Investytsii: praktyka ta dosvid — Investments: Practice and Experience, 23, 168–175. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.23.168 [in Ukrainian].

12) Hordiichuk, S. V., Shatylo, V. Y., Hryshchuk, S. M., Serebriakov, O. M., & Sikoraka, L. A. (2025). Reformuvannia osvitnikh prohram z informatsiinykh tekhnolohii u medychnii sferi: naukove obgruntuvannia rozvytku tsyfrovykh fakhovykh kompetentnostei u konteksti suchasnykh vymoh [Reforming educational programmes in information technologies in the medical sphere: Scientific substantiation of the development of digital professional competencies in the context of contemporary requirements]. Visnyk sotsialnoi hihiieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy — Bulletin of Social Hygiene and Healthcare Organisation of Ukraine, 4, 58–66. https://doi.org/10.11603/1681-2786.2025.4.15898 [in Ukrainian].

13) Pro derzhavno-pryvatne partnerstvo: Zakon Ukrainy vid 1 lypnia 2010 r. No. 2404-VI [On Public-Private Partnership: Law of Ukraine of 1 July 2010 No. 2404-VI, as amended in 2015 and 2019]. (2010). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17 [in Ukrainian].

14) Pro derzhavni finansovi harantii medychnoho obsluhovuvannia naselennia: Zakon Ukrainy vid 19 zhovtnia 2017 r. No. 2168-VIII [On State Financial Guarantees of Medical Services to the Population: Law of Ukraine of 19 October 2017 No. 2168-VIII]. (2017). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19 [in Ukrainian].

15) NSZU vyplatyla ponad 80 mlrd hrn medzakladam i aptekam za Prohramoiu medharantii: pidsumky pivrichchia [NHSU paid over 80 billion UAH to medical facilities and pharmacies under the Programme of Medical Guarantees: half-year summary]. (2025, July 1). ThePharmaMedia. https://thepharma.media/uk/news/38861-nszu-viplatila-ponad-80-mlrd-grn-medzakladam-i-aptekam-za-programoyu-medgarantii-pidsumki-pivriccya-01072025 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 502.131.1:551.583:352

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1513-1532

Єременко Владислав Вікторович кандидат економічних наук, генеральний директор ТОВ «Вітропарки України», https://orcid.org/0009-0007-7918-3709

СТАЛИЙ ЕНЕРГЕТИЧНИЙ РОЗВИТОК ТА ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІНИ КЛІМАТУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ

Анотація. У статті досліджено основоположні засади сталого енергетичного розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні крізь призму розвитку відновлюваної енергетики. Обґрунтовано, що в умовах загострення кліматичних викликів, зростання енергетичної вразливості територій, пошкодження енергетичної інфраструктури та необхідності посилення енергетичної безпеки України відновлювані джерела енергії набувають значення не лише технологічного інструменту декарбонізації, а й важливого чинника забезпечення сталості територіальних громад. Визначено, що місцевий рівень є ключовим для практичної реалізації кліматично орієнтованої енергетичної політики, оскільки саме громади управляють значною частиною соціальної, комунальної та критичної інфраструктури, яка потребує надійного, економічно доцільного та екологічно безпечного енергозабезпечення. Розкрито роль стратегічного енергетичного планування, розвитку локальної та розподіленої генерації, енергоменеджменту, модернізації систем теплопостачання, упровадження систем накопичення енергії, залучення інвестицій і громадської участі як основних інструментів переходу територіальних громад до низьковуглецевої моделі розвитку. Особливу увагу приділено аналізу потенціалу відновлюваних джерел енергії в Україні, зокрема сонячної, вітрової, біоенергетики, геотермальної енергії та малої гідроенергетики. Встановлено, що найбільший потенціал для задоволення потреб громад в електроенергії мають сонячна та вітрова енергетика, тоді як біоенергетика, геотермальна енергія і мала гідроенергетика можуть виконувати доповнювальну та стабілізувальну функції з урахуванням регіональної ресурсної специфіки. Доведено, що ефективне використання відновлюваної енергетики на місцевому рівні потребує формування диференційованих енергетичних стратегій, які враховують природно-ресурсний потенціал, стан інфраструктури, потреби критичних об'єктів, економічну спроможність громад і пріоритети кліматичної нейтральності.

ISSN 3041-1572 Online

Зроблено висновок, що розвиток відновлюваної енергетики здатний забезпечити одночасне досягнення екологічних, економічних, соціальних і безпекових цілей сталого місцевого розвитку.

Ключові слова: сталий енергетичний розвиток; відновлювана енергетика; територіальні громади; кліматична нейтральність; зміна клімату; декарбонізація; низьковуглецевий розвиток.

Yeremenko Vladyslav PhD in Economics, Chief Executive Officer of LLC «Wind Parks of Ukraine», https://orcid.org/0009-0007-7918-3709

SUSTAINABLE ENERGY DEVELOPMENT AND CLIMATE CHANGE MITIGATION AT THE LOCAL LEVEL THROUGH THE PRISM OF RENEWABLE ENERGY

Abstract. The article examines the fundamental principles of sustainable energy development and climate change mitigation at the local level through the prism of renewable energy development. It is substantiated that under conditions of intensifying climate challenges, increasing energy vulnerability of territories, damage to energy infrastructure, and the need to strengthen Ukraine's energy security, renewable energy sources acquire importance not only as a technological tool for decarbonization, but also as an important factor in ensuring the sustainability of territorial communities. It is determined that the local level is crucial for the practical implementation of climate-oriented energy policy, since communities manage a significant part of social, municipal, and critical infrastructure that requires reliable, economically feasible, and environmentally safe energy supply. The role of strategic energy planning, the development of local and distributed generation, energy management, modernization of heat supply systems, implementation of energy storage systems, investment attraction, and public participation is revealed as the main instruments for the transition of territorial communities to a low-carbon development model. Particular attention is paid to the analysis of the potential of renewable energy sources in Ukraine, including solar, wind, bioenergy, geothermal energy, and small hydropower. It is established that solar and wind energy have the greatest potential to meet communities' electricity needs, while bioenergy, geothermal energy, and small hydropower can perform complementary and stabilizing functions, taking into account regional resource specificity. It is proved that the effective use of renewable energy at the local level requires the formation of differentiated energy strategies that consider natural resource potential, the state of infrastructure, the needs of critical facilities, the economic capacity of communities, and climate neutrality priorities. It is concluded that the development of renewable energy can ensure the

simultaneous achievement of environmental, economic, social, and security goals of sustainable local development.

Keywords: sustainable energy development; renewable energy; territorial communities; climate neutrality; climate change; decarbonization; low-carbon development.

Постановка проблеми. Сталий енергетичний розвиток та пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні набувають особливої значущості в умовах посилення глобальних кліматичних викликів, зростання енергетичної вразливості територіальних громад, необхідності скорочення викидів парникових газів і забезпечення енергетичної безпеки. Сучасні процеси трансформації енергетичних систем засвідчують, що традиційна модель енергозабезпечення, орієнтована переважно на використання викопних палив і централізовану інфраструктуру, поступово втрачає здатність ефективно відповідати на екологічні, економічні та безпекові потреби суспільства. У цьому контексті відновлювана енергетика розглядається не лише як технологічний напрям модернізації енергетичного сектору, а й як важливий інструмент формування нової моделі місцевого розвитку, що поєднує екологічну відповідальність, енергоефективність, економічну стійкість, децентралізацію енергопостачання та підвищення якості життя населення.

Особливого значення проблема набуває на рівні територіальних громад, оскільки саме місцевий рівень є найбільш наближеним до практичного впровадження енергетичних рішень, управління комунальною інфраструктурою, планування просторового розвитку, реалізації кліматичних ініціатив і залучення населення до екологічно відповідальної поведінки. Органи місцевого самоврядування мають потенціал виступати активними суб'єктами енергетичного переходу шляхом розроблення місцевих енергетичних планів, впровадження сонячної, вітрової, біоенергетичної та інших видів відновлюваної енергетики, модернізації об'єктів житлово-комунального господарства, розвитку енергетичних кооперативів і стимулювання раціонального використання енергетичних ресурсів. Водночас ефективність таких процесів залежить від наявності належного інституційного, фінансового, нормативно-правового та організаційного забезпечення, а також від здатності громад інтегрувати кліматичні цілі у стратегії соціально-економічного розвитку.

Для України зазначена проблематика має додатковий вимір, пов'язаний із необхідністю підвищення енергетичної незалежності, відновлення пошкодженої енергетичної інфраструктури, адаптації до європейських стандартів кліматичної політики та забезпечення сталого розвитку територій в умовах воєнних і післявоєнних викликів. Розвиток відновлюваної енергетики на місцевому рівні може стати важливим чинником підвищення стійкості

громад, зменшення залежності від централізованих джерел енергопостачання, диверсифікації енергетичного балансу, створення нових економічних можливостей і формування екологічно орієнтованої моделі управління. Саме тому дослідження сталого енергетичного розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату крізь призму відновлюваної енергетики є актуальним як з наукової, так і з практичної точки зору, оскільки воно спрямоване на обґрунтування шляхів поєднання кліматичної політики, місцевого самоврядування, енергетичної безпеки та інноваційного розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь наукового дослідження проблеми засвідчує її міждисциплінарний характер, оскільки вона поєднує питання кліматичної політики, місцевого самоврядування, відновлюваної енергетики, енергоефективності, багаторівневого врядування та соціально-економічної справедливості. А. Жічкене, М. Моркунас, А. Волков, Т. Балежентіс, Д. Стреймікієне та І. Сікснеліте-Буткене наголошують, що розвиток відновлюваної енергетики є одним із ключових напрямів сталого енергетичного розвитку, а місцеві органи влади відіграють важливу роль у реалізації цілей енергетичного переходу, оскільки безпосередньо впливають на теплопостачання, будівництво, планування енергоспоживання та екологічне управління. Управлінські аспекти місцевих кліматичних ініціатив розкрито у працях Е. Б. Шарп, Д. М. Дейлі та М. С. Лінч, які пов'язують їх переважно з впливом центральної влади або зацікавлених груп, тоді як Дж. Харкер, П. Тейлор, С. Найт-Леніхан і К. Г. Ф. Коста обґрунтовують доцільність багаторівневого кліматичного врядування з посиленням ролі місцевого рівня.

Вагомий внесок у дослідження соціально-економічних аспектів кліматичної політики зробили С. Маркканен та А. Ангер-Крааві, які акцентують на необхідності врахування інтересів вразливих груп населення, а також В. Палермо, П. Бертольді, М. Апостолу, А. Кона та С. Рівас, які доводять, що перехід громад до кліматично нейтральної моделі розвитку може бути сталим лише за умови відчутності його практичних переваг для мешканців. Проблематику відновлюваної енергетики як чинника місцевого розвитку досліджували П. дель Ріо та М. Бургільйо, А. Д. Волдейоханнес, Д. Е. Волдеміхаель, А. Т. Бахета, Дж. Бенедек, Т. Т. Себестьєн і Б. Барток, які розглядають відновлювані джерела енергії не лише як екологічний інструмент, а й як чинник економічної активізації сільських і периферійних територій. Аналіз наукових джерел дає підстави стверджувати, що проблема сталого енергетичного розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні є достатньо розробленою у зарубіжній науковій літературі, однак окремі її аспекти залишаються дискусійними. Подальшого наукового опрацювання потребують питання практичної інтеграції відновлюваної

енергетики у стратегії місцевого розвитку, узгодження енергоефективності та енергетичного переходу, формування фінансових і регуляторних механізмів підтримки громад, а також імплементації європейського в Україні.

Мета статті: наукове обґрунтування забезпечення сталого енергетичного розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні крізь призму використання потенціалу відновлюваної енергетики, а також визначення її ролі у підвищенні енергетичної безпеки, екологічної стійкості та соціально-економічної спроможності територіальних громад в умовах сучасних кліматичних, енергетичних і безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сталий енергетичний розвиток у сучасних умовах є одним із ключових напрямів трансформації соціально-економічних систем, оскільки поєднує завдання забезпечення енергетичної доступності, підвищення енергоефективності, скорочення негативного впливу на довкілля та формування довгострокової енергетичної безпеки. Його сутність полягає не лише у збільшенні обсягів виробництва енергії або модернізації енергетичної інфраструктури, а передусім у переході до такої моделі енергоспоживання й енергозабезпечення, яка здатна задовольняти поточні потреби населення та економіки без погіршення екологічних умов і без обмеження можливостей майбутніх поколінь. У цьому контексті енергетичний розвиток набуває ознак системного процесу, що охоплює технологічні, економічні, управлінські, екологічні та соціальні складові.

Проблематика сталого енергетичного розвитку та пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні є предметом активного наукового осмислення, оскільки саме територіальні громади виступають важливими суб'єктами реалізації кліматично орієнтованої енергетичної політики, розвитку відновлюваної енергетики та практичного впровадження заходів із декарбонізації. Шарп Е., Дейлі Д., Лінч М. [1] розглядають кліматичні ініціативи на місцевому рівні переважно як результат тиску з боку центральної влади або зацікавлених груп, а не як безпосередній прояв екологічної свідомості громадян. У цьому контексті Харкер Дж., Тейлор П., Найт-Леніган С. [2] пропонують змінити підхід до реалізації кліматичної політики шляхом запровадження багаторівневого врядування, що передбачає істотне посилення повноважень місцевих органів влади. Подібну позицію підтримує К. Коста [3], який розглядає нові механізми багаторівневого врядування як ефективний інструмент досягнення цілей пом'якшення зміни клімату в межах місцевих громад. Такий підхід є особливо важливим для дослідження відновлюваної енергетики, оскільки її розвиток на рівні громад потребує не лише технологічних рішень, а й належної координації між центральними органами влади, місцевим самоврядуванням, бізнесом, громадськістю та іншими стейкхолдерами.

ISSN 3041-1572 Online

Окрему увагу в наукових джерелах приділено соціально-економічним наслідкам кліматичної політики. Марканен С., Ангер-Крааві А. [4] акцентують, що заходи з пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні можуть мати неоднозначний вплив на окремі соціально вразливі групи населення. Виявлення негативних наслідків таких заходів здатне знизити рівень підтримки кліматичних ініціатив з боку громадян, що особливо важливо враховувати під час упровадження проєктів відновлюваної енергетики. Цю думку розвивають Палермо В., Бертольді П., Апостолу М., Кона А., Рівас С. [5], які, аналізуючи політичні наслідки ініціативи Covenant of Mayors, доходять висновку, що місцевий перехід до кліматично нейтральної моделі розвитку може бути сталим лише за умови, якщо населення чітко відчуває його практичні переваги. Отже, впровадження відновлюваних джерел енергії в територіальних громадах має супроводжуватися не лише екологічним обґрунтуванням, а й демонстрацією економічних, соціальних та безпекових вигод для мешканців.

Теоретичні засади розширення використання відновлюваних джерел енергії на місцевому рівні були запропоновані Дель Ріо П., Бургільо М. [6], які розглядають відновлювану енергетику як чинник місцевої сталості. Потенційний енергетичний мікс відновлюваних джерел для сільських регіонів досліджували Волдейханнес А., Волдемайкл Д., Багета А. [7], наголошуючи на можливості поєднання різних джерел енергії відповідно до природно-ресурсного потенціалу територій. Бенедек Дж., Себастьян Т., Барток, Б. [8] поглиблюють цей підхід, доводячи, що розвиток відновлюваної енергетики в сільських регіонах може виконувати функцію не лише екологічного, а й економічного драйвера місцевого розвитку. Такий висновок є принципово важливим, оскільки дає підстави розглядати відновлювану енергетику не як допоміжний елемент кліматичної політики, а як складову комплексної моделі сталого розвитку територіальних громад.

Питання мотивації місцевих громад до участі у кліматичних діях є центральним у дослідженні Рамос-Кастільо А., Кастельянос Е., Маклін К. [9]. 10. Агіар Ф., Бенц Дж., Сільва Дж., Фонсека А., Сварт Р., Сантос Ф., Пенья-Лопес Г. [10] зазначають, що схильність місцевої громади до підтримки заходів із пом'якшення зміни клімату значною мірою залежить від інтенсивності кліматичних аномалій, зокрема сильних повеней, посух та інших екстремальних явищ, з якими стикається певна територія. У цьому аспекті розвиток відновлюваної енергетики може розглядатися як відповідь на зростання кліматичних ризиків, оскільки він сприяє зниженню викидів парникових газів, підвищенню енергетичної автономії громад і зменшенню їхньої залежності від централізованих енергетичних систем. Фунфгельд [11] пропонує новий підхід до координації кліматичних дій на місцевому рівні

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

через формування транснаціональних локальних мереж, у яких провідна виконавча роль належить не централізованій владі, а мережам місцевих громад. Такий підхід підкреслює значення горизонтальної взаємодії, обміну досвідом і поширення кращих практик у сфері місцевого енергетичного переходу.

Важливим напрямом досліджень є оцінювання місцевих кліматичних планів. Тан З., Броді С., Квінн К., Чанг Л., Вей, Т. [12] встановили, що більшість планів місцевих громад із пом'якшення наслідків зміни клімату демонструють високий рівень усвідомлення проблеми, однак рідко містять конкретні заходи та показники результативності, за якими можна відстежувати їх виконання. Натомість Дамсе Т., К'єр Т., Крістенсен Т. [13] дійшли протилежного висновку, зазначаючи, що місцеві кліматичні плани можуть бути багатофункціональними документами, які визначають як загальні напрями дій, так і конкретні цільові орієнтири для досягнення кліматичних цілей кожною громадою. Для сталого енергетичного розвитку це означає, що місцеве планування у сфері відновлюваної енергетики має бути не декларативним, а інструментальним, тобто містити чіткі цілі, строки, джерела фінансування, відповідальних виконавців і систему моніторингу результатів.

Перевагою місцевого рівня є те, що органи місцевого самоврядування часто здатні ефективніше впроваджувати кліматичні заходи на відповідних територіях порівняно з централізованими державними органами, оскільки вони мають більшу гнучкість, краще володіють локальною інформацією, глибше розуміють ситуаційний контекст і підтримують соціальні зв'язки з місцевими лідерами думок. У площині відновлюваної енергетики це створює передумови для ефективнішого залучення населення до встановлення сонячних електростанцій, модернізації комунальної інфраструктури, розвитку енергетичних кооперативів, упровадження систем енергоменеджменту та формування локальних моделей енергетичної самодостатності.

Особливе значення сталий енергетичний розвиток набуває у контексті зміни клімату, оскільки енергетичний сектор традиційно належить до основних джерел антропогенних викидів парникових газів. Використання викопних палив у виробництві електричної та теплової енергії, транспорті, промисловості та житлово-комунальному господарстві призводить до зростання вуглецевого навантаження на довкілля, посилення кліматичних ризиків і збільшення вразливості територій до екстремальних погодних явищ. Саме тому пом'якшення наслідків зміни клімату безпосередньо пов'язане з необхідністю декарбонізації енергетичних систем, зменшення енергоємності економіки, впровадження енергоощадних технологій і розширення використання відновлюваних джерел енергії.

Відновлювана енергетика у цьому процесі виступає одним із базових інструментів кліматично орієнтованого розвитку, оскільки забезпечує можли-

вість поступового заміщення викопних джерел енергії, скорочення викидів парникових газів, диверсифікації енергетичного балансу та зменшення залежності від централізованих і вразливих енергетичних систем. До основних видів відновлюваної енергетики належать сонячна, вітрова, біоенергетика, гідроенергетика, геотермальна енергетика та інші джерела, використання яких ґрунтується на природному відновленні енергетичних ресурсів. Їх розвиток дає змогу поєднувати екологічні цілі зі створенням нових економічних можливостей, розвитком місцевого підприємництва, модернізацією комунальної інфраструктури та підвищенням рівня енергетичної автономії громад.

На місцевому рівні значення відновлюваної енергетики посилюється тим, що територіальні громади є безпосередніми споживачами енергетичних ресурсів і водночас потенційними суб'єктами виробництва чистої енергії. Саме громади управляють значною частиною об'єктів соціальної, житлово-комунальної та інфраструктурної сфери, зокрема закладами освіти, охорони здоров'я, адміністративними будівлями, системами водопостачання, теплопостачання, вуличного освітлення та громадського транспорту. Впровадження відновлюваних джерел енергії на таких об'єктах дозволяє зменшити бюджетні витрати на енергоносії, підвищити надійність енергопостачання, забезпечити сталість функціонування критично важливих послуг і сформувати практичну основу для реалізації місцевої кліматичної політики.

Разом із тим сталий енергетичний розвиток на місцевому рівні не може зводитися виключно до технічного встановлення об'єктів відновлюваної енергетики. Його ефективність залежить від здатності органів місцевого самоврядування інтегрувати енергетичні та кліматичні цілі у стратегічне планування розвитку громади, просторове планування, бюджетну політику, програми енергоефективності та механізми залучення інвестицій. Важливого значення набувають також енергетичний аудит, моніторинг споживання енергоресурсів, запровадження систем енергоменеджменту, участь громадськості у прийнятті рішень, розвиток партнерства між владою, бізнесом, науковими установами та населенням. За таких умов відновлювана енергетика перетворюється з окремого технологічного рішення на складову комплексної моделі місцевого сталого розвитку.

Отже, сталий енергетичний розвиток і пом'якшення наслідків зміни клімату на місцевому рівні є взаємопов'язаними процесами, що потребують комплексного управлінського підходу. Відновлювана енергетика у цьому взаємозв'язку виконує роль стратегічного інструменту, який дозволяє одночасно вирішувати екологічні, економічні, соціальні та безпекові завдання територіальних громад. Її впровадження сприяє скороченню викидів парникових газів, підвищенню енергетичної незалежності, модернізації місцевої

інфраструктури та формуванню більш стійкої моделі розвитку, здатної відповідати сучасним кліматичним і енергетичним викликам.

Основними інструментами досягнення кліматичної нейтральності територіальними громадами в Україні крізь призму розвитку відновлюваної енергетики є сукупність нормативно-правових, стратегічних, організаційно-управлінських, фінансово-економічних, технологічних та комунікаційних механізмів, які забезпечують поступовий перехід громад до низьковуглецевої моделі розвитку. Нормативною основою такого переходу виступає Закон України «Про основні засади державної кліматичної політики» [14], у якому визначено орієнтацію державної кліматичної політики на досягнення кліматичної нейтральності України до 2050 року, пом'якшення наслідків зміни клімату, адаптацію до неї, низьковуглецевий розвиток, екологічну, продовольчу та енергетичну безпеку. Водночас проміжним орієнтиром визначено скорочення обсягів викидів парникових газів щонайменше на 65% до 2030 року порівняно з рівнем 1990 року. Це формує загальнодержавну рамку, у межах якої територіальні громади мають інтегрувати кліматичні та енергетичні пріоритети у власні стратегії розвитку, програми соціально-економічного розвитку, місцеві енергетичні плани та інвестиційні проєкти.

Важливе значення має стратегічне енергетичне та кліматичне планування на рівні територіальної громади, яке передбачає розроблення місцевих енергетичних планів, планів дій сталого енергетичного розвитку і клімату, програм енергоефективності, схем теплопостачання, планів модернізації комунальної інфраструктури та стратегій декарбонізації окремих секторів місцевої економіки. Такі документи мають не лише декларувати намір громади скорочувати викиди, а й містити конкретні цільові показники щодо частки відновлюваних джерел енергії, скорочення споживання викопного палива, зменшення енергоємності бюджетних установ, обсягів виробництва локальної «зеленої» енергії та рівня енергетичної автономії критичної інфраструктури. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 червня 2024 р. № 587-р [15], визначає інтегровану рамку поєднання енергетичної та кліматичної політики, що має враховуватися і на місцевому рівні.

Вагомим інструментом виступає розвиток локальної генерації з відновлюваних джерел енергії, зокрема сонячної, вітрової, біоенергетичної, малої гідроенергетики, геотермальної енергії та теплових насосів. Закон України «Про альтернативні джерела енергії» [16] визначає правові, економічні, екологічні та організаційні засади використання альтернативних джерел енергії і сприяння розширенню їх використання у паливно-енергетичному комплексі. Для територіальних громад це означає можливість формування місцевих енергетичних проєктів, орієнтованих на встановлення

ISSN 3041-1572 Online

сонячних електростанцій на дахах шкіл, лікарень, адміністративних будівель, водоканалів, об'єктів теплопостачання, а також використання біомаси, біогазу та аграрних відходів для виробництва теплової й електричної енергії. Особливо перспективним для сільських і селищних громад є поєднання відновлюваної енергетики з аграрним сектором, коли відходи сільського господарства перетворюються на енергетичний ресурс, а громада зменшує залежність від імпортних або централізовано постачаних енергоносіїв.

Відновлювана енергетика не може розвиватися за універсальною моделлю для всіх територій, адже кожна область має власну структуру природного потенціалу, що зумовлює доцільність використання сонячної, вітрової, біоенергетичної, геотермальної або гідроенергетичної складової. Саме тому оцінювання потенціалу потужності відновлюваних джерел енергії в розрізі областей України дає змогу визначити регіональні пріоритети енергетичного переходу та обґрунтувати напрями місцевої політики кліматичної нейтральності.

Аналіз наведених у таблиці 1 даних свідчить, що сукупний потенціал потужності відновлюваних джерел енергії в Україні становить 3313163 МВт, з яких найбільша частка припадає на енергію Сонця – 2448894 МВт. Це засвідчує домінуюче значення сонячної енергетики у структурі національного потенціалу ВДЕ та підтверджує її стратегічну роль для територіальних громад. Найвищі показники сонячного потенціалу мають Дніпропетровська область – 241750 МВт, Одеська – 212547 МВт, АР Крим – 175330 МВт, Чернігівська – 167451 МВт, Луганська – 165254 МВт та Херсонська – 157 476 МВт. Це дає підстави стверджувати, що сонячна енергетика може бути базовим напрямом розвитку локальної генерації не лише в південних регіонах, а й у частині центральних, північних та східних областей України.

Таблиця 1. Потенціал потужності відновлюваних джерел енергії, МВТ

Область	Енергія Сонця	Енергія вітру	МГЕС	Геотермальна енергія	Енергія біомаси	Всього
АР Крим	175330	51852	1	840	165	228188
Вінницька	79979	25687	24	40	1601	107331
Волинська	105898	852	1	40	384	107175
Дніпропет-ровська	241750	49293	2	120	1298	292463
Донецька	132321	61705	5	200	558	194789
Житомирська	135026	8742	8	50	871	144697
Закарпатська	24686	812	132	1400	116	27146
Запорізька	72863	88295	0	40	959	162157
Івано-Фран-ківська	38447	2305	59	600	268	41679

Область	Енергія Сонця	Енергія вітру	МГЕС	Геотермальна енергія	Енергія біомаси	Всього
Київська	52244	12574	3	40	1118	65979
Кіровоград-ська	51057	35824	15	40	1286	88222
Луганська	165254	11353	2	80	346	177035
Львівська	52372	469	46	1400	521	54808
Миколаївська	42501	68600	3	80	956	112140
Одеська	212547	67681	1	240	1130	281599
Полтавська	109018	45373	6	1400	1388	157185
Рівненська	119421	1991	3	40	418	121873
Сумська	74275	2764	2	560	1071	78672
Тернопільська	25675	19567	12	80	784	46118
Харківська	95588	54801	10	1300	1261	152960
Херсонська	157476	70760	1	1300	846	230383
Хмельницька	63856	15379	8	40	1267	80550
Черкаська	35611	15813	8	40	1194	52666
Чернівецька	18247	2882	24	40	218	21411
Чернігівська	167451	10990	1	800	1407	180649
Разом	**2448894**	**726365**	**376**	**10810**	**21462**	**3207907**
Виключна морська еко-номічна зона		**105256**				
Всього	**2448894**	**831621**	**376**	**10810**	**21462**	**3313163**

Джерело: [17]

Вітрова енергетика посідає друге місце за обсягом потенціалу, який з урахуванням виключної морської економічної зони становить 831621 МВт. Найбільші можливості для її розвитку мають Запорізька – 88295 МВт, Херсонська – 70760 МВт, Миколаївська– 68600 МВт, Одеська – 67681 МВт, Донецька – 61705 МВт та Харківська – 54801 МВт області. Окремо слід підкреслити значний потенціал виключної морської економічної зони – 105256 МВт, що свідчить про перспективність розвитку морської вітроенергетики як окремого стратегічного напряму енергетичного переходу України. Для територіальних громад південних і прибережних регіонів це створює передумови для формування потужних вітроенергетичних кластерів, здатних забезпечувати не лише локальні потреби, а й міжрегіональний енергетичний обмін.

Потенціал малої гідроенергетики є значно нижчим порівняно із сонячною та вітровою енергетикою і становить 376 МВт. Найвищі показники спостерігаються у Закарпатській – 132 МВт, Івано-Франківській – 59 МВт, Львівській – 46 МВт, Вінницькій та Чернівецькій областях – по 24 МВт. Такий

ISSN 3041-1572 Online

розподіл є закономірним, оскільки малі гідроелектростанції мають найбільший потенціал у регіонах із гірським або передгірським рельєфом, розвиненою річковою мережею та відповідними гідрологічними умовами. Водночас через обмежений масштаб цього ресурсу МГЕС доцільно розглядати не як провідний, а як допоміжний інструмент локальної енергетичної самодостатності, особливо для гірських і сільських громад.

Геотермальна енергетика має загальний потенціал 10810 МВт, що значно поступається сонячній і вітровій енергетиці, однак може мати важливе значення для окремих регіонів. Найвищі показники геотермального потенціалу мають Закарпатська, Львівська та Полтавська області – по 1400 МВт, Херсонська та Харківська області – відповідно 1300 МВт і 1300 МВт, а також АР Крим – 840 МВт і Чернігівська область – 800 МВт. Це свідчить про можливість використання геотермальної енергії насамперед для теплопостачання, розвитку локальних теплових мереж, заміщення природного газу та підвищення енергоефективності комунального сектору.

Енергія біомаси має загальний потенціал 21462 МВт і є особливо важливою для аграрних та лісоресурсних регіонів. Найвищі показники за цим напрямом характерні для Вінницької області – 1601 МВт, Чернігівської – 1407 МВт, Полтавської – 1388 МВт, Дніпропетровської – 1298 МВт, Кіровоградської – 1286 МВт, Хмельницької – 1267 МВт, Харківської – 1261 МВт та Черкаської – 1194 МВт. Це дає підстави розглядати біоенергетику як важливий інструмент кліматично нейтрального розвитку для громад із розвиненим сільським господарством, де аграрні відходи, деревна біомаса, залишки рослинництва та органічні відходи можуть бути залучені до місцевого енергетичного циклу.

У регіональному вимірі найбільший сумарний потенціал відновлюваних джерел енергії мають Дніпропетровська – 292463 МВт, Одеська – 281599 МВт, Херсонська – 230383 МВт, АР Крим – 228188 МВт, Донецька – 194789 МВт, Чернігівська – 180649 МВт та Луганська області – 177035 МВт. Ці території можна розглядати як регіони з найбільш потужними передумовами для масштабного розвитку ВДЕ. Водночас області з меншим сумарним потенціалом, зокрема Чернівецька – 21411 МВт, Закарпатська – 27146 МВт, Івано-Франківська – 41679 МВт та Тернопільська – 46118 МВт, також мають власну енергетичну спеціалізацію, пов’язану переважно з малою гідроенергетикою, геотермальною енергією, біомасою або комбінованими локальними рішеннями.

Україна має значний і територіально диференційований потенціал розвитку відновлюваної енергетики. Потенціал середньорічного виробітку електроенергії відновлюваними джерелами енергії наведений нами на рис. 1.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

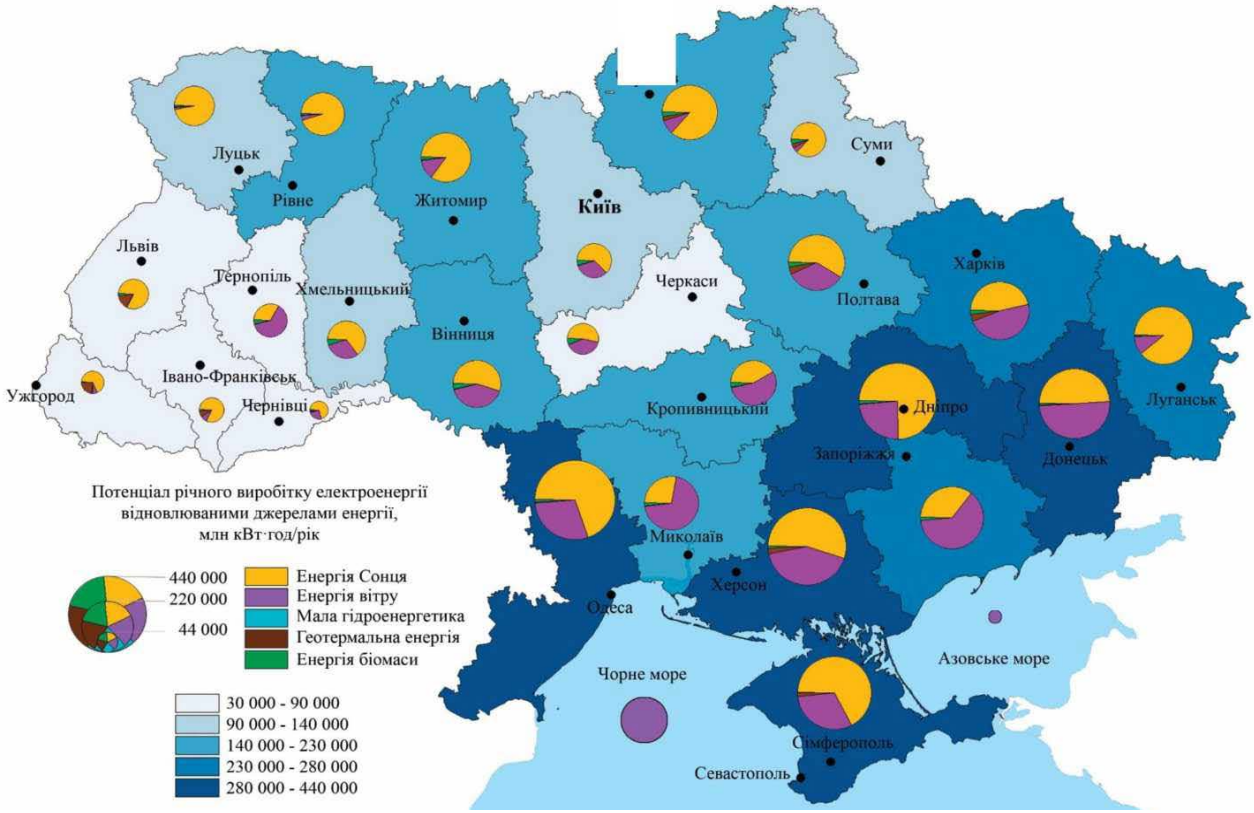

Рисунок 1. – Потенціал середньорічного виробітку електроенергії відновлюваними джерелами енергії, млн кВт·год/рік

Джерело: [17]

Аналіз потенціалу середньорічного виробітку електроенергії відновлюваними джерелами енергії дає змогу оцінити не лише ресурсну базу регіонів, а й їхню практичну спроможність забезпечувати енергетичний перехід, скорочення викидів парникових газів і поступове досягнення кліматичної нейтральності. Загальний потенціал середньорічного виробітку електроенергії з ВДЕ в Україні становить 5060229 млн кВт·год/рік, що свідчить про значні можливості для розвитку локальної генерації, диверсифікації енергетичного балансу та зменшення залежності територіальних громад від викопних джерел енергії.

У структурі потенційного виробітку домінує сонячна енергетика, на яку припадає 3082175 млн кВт·год/рік. Найвищі показники мають Одеська, Дніпропетровська, АР Крим, Херсонська, Луганська та Чернігівська області, що підтверджує стратегічне значення сонячної генерації не лише для південних, а й для східних, центральних і північних регіонів. Вітрова енергетика посідає друге місце з потенціалом 1801738 млн кВт·год/рік з урахуванням виключної морської економічної зони. Найбільш перспективними для її розвитку є Запорізька, Херсонська, Донецька, Миколаївська, Одеська, Хар-

ISSN 3041-1572 Online

ківська області та АР Крим, а окреме значення має морська економічна зона, потенціал якої становить 206989 млн кВт·год/рік. Це свідчить про можливість формування потужних вітроенергетичних кластерів у південних, східних і прибережних регіонах.

Потенціал малої гідроенергетики є порівняно незначним і становить 1273 млн кВт·год/рік, що зумовлює її переважно допоміжну роль у місцевому енергетичному балансі. Найбільші можливості для розвитку МГЕС мають Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Вінницька та Чернівецька області. Геотермальна енергетика з потенціалом 80494 млн кВт·год/рік має регіонально локалізований характер і є перспективною передусім для Закарпатської, Львівської, Полтавської, Харківської, Херсонської областей та АР Крим. Її доцільно розглядати насамперед як інструмент декарбонізації теплопостачання та заміщення природного газу в комунальному секторі.

Енергія біомаси має потенціал 94549 млн кВт·год/рік і є особливо важливою для аграрних та лісоресурсних областей. Найвищі показники характерні для Вінницької, Чернігівської, Полтавської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Хмельницької, Харківської та Черкаської областей. Це дає підстави розглядати біоенергетику як важливий напрям місцевого енергетичного розвитку, оскільки вона дозволяє залучати аграрні, деревні та органічні відходи до виробництва електричної й теплової енергії та має перевагу більшої керованості порівняно із сонячною і вітровою генерацією.

У регіональному розрізі найбільший сумарний потенціал середньорічного виробітку електроенергії з ВДЕ мають Одеська, Херсонська, Дніпропетровська області, АР Крим, Донецька, Запорізька, Харківська, Луганська, Полтавська та Чернігівська області. Ці регіони можуть розглядатися як найбільш перспективні для масштабного розвитку відновлюваної енергетики, створення енергетичних кластерів і залучення інвестицій у низьковуглецеву інфраструктуру. Водночас області з нижчим сумарним потенціалом, зокрема Чернівецька, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Черкаська та Тернопільська, можуть розвивати спеціалізовані або комбіновані моделі ВДЕ, орієнтовані на малу гідроенергетику, геотермальну енергію, біомасу та дахову сонячну генерацію.

У контексті досягнення кліматичної нейтральності це означає, що територіальні громади мають формувати власні енергетичні стратегії не за єдиним шаблоном, а з урахуванням локальної ресурсної бази, економічної спеціалізації, стану інфраструктури та потреб критичних об’єктів. Саме така диференційована модель розвитку відновлюваної енергетики здатна забезпечити скорочення викидів парникових газів, підвищення енергетичної безпеки та посилення сталості місцевого розвитку.

Суттєву роль відіграє розвиток розподіленої генерації, активного споживання та енергетичної самодостатності громад. Закон України «Про ринок електричної енергії» [18] закріплює підходи до функціонування ринку електроенергії та створює правове поле для нових моделей участі споживачів у виробництві й споживанні електроенергії. Для громад це відкриває можливості переходу від пасивної моделі енергоспоживання до моделі, за якої органи місцевого самоврядування, комунальні підприємства, домогосподарства, заклади освіти, охорони здоров'я та бізнес можуть виступати не лише споживачами, а й виробниками електроенергії з відновлюваних джерел. Практичним проявом такого підходу є встановлення дахових сонячних електростанцій, систем накопичення енергії, гібридних енергетичних установок, локальних мікромереж та автономних рішень для об'єктів критичної інфраструктури.

Досягнення кліматичної нейтральності потребує поєднання відновлюваної енергетики з енергоефективністю будівель і комунальної інфраструктури, оскільки розвиток відновлюваних джерел енергії буде недостатньо результативним без одночасного зменшення надмірного енергоспоживання, особливо в бюджетній сфері, житловому фонді та системах теплопостачання. Закон України «Про енергетичну ефективність» [19] визначає правові, економічні та організаційні засади відносин у сфері забезпечення енергоефективності, а Закон України «Про енергетичну ефективність будівель» [20] встановлює засади підвищення енергетичної ефективності будівель. У практичному вимірі для громад це означає необхідність проведення енергетичних аудитів, термомодернізації закладів освіти, медицини та адміністративних будівель, модернізації систем опалення, вентиляції й освітлення, запровадження енергомоніторингу, а також інтеграції сонячних панелей, теплових насосів і біоенергетичних рішень в оновлену інфраструктуру.

Особливого значення набуває модернізація систем теплопостачання на основі відновлюваних і місцевих джерел енергії. Для багатьох громад теплова енергетика залишається одним із найбільш вуглецевоємних і фінансово затратних секторів, оскільки значна частина систем теплопостачання базується на природному газі, застарілих котельнях і високих теплових втратах. Досягнення кліматичної нейтральності потребує переходу до більш диверсифікованої моделі, у якій використовуються біомаса, біогаз, теплові насоси, сонячні теплові колектори, когенераційні установки, утилізація скидного тепла та локальні системи накопичення теплової енергії. Такий підхід дозволяє одночасно зменшити викиди парникових газів, скоротити витрати місцевих бюджетів на оплату енергоносіїв, підвищити стійкість громад до енергетичних криз і забезпечити більш прогнозовану вартість теплової енергії для населення та бюджетних установ.

ISSN 3041-1572 Online

Територіальні громади можуть використовувати кошти місцевих бюджетів, державні програми підтримки, міжнародну технічну допомогу, грантові ресурси, енергосервісні контракти, державно-приватне партнерство, кредити міжнародних фінансових організацій, механізми співфінансування з бізнесом і населенням. Особливого значення набуває підготовка якісних інвестиційних проєктів, які поєднують кліматичний ефект із фінансовою окупністю, соціальною користю та підвищенням енергетичної безпеки. У цьому контексті відновлювана енергетика має розглядатися не як додатковий екологічний захід, а як інструмент економічної модернізації громади, оскільки вона дає змогу зменшити залежність від зовнішніх енергоресурсів, створювати місцеві робочі місця, розвивати малий і середній бізнес та підвищувати інвестиційну привабливість територій.

Системного характеру набуває інтеграція кліматичних та енергетичних цілей у регіональний і місцевий розвиток. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021–2027 роки [21] формує рамку державної політики регіонального розвитку, у межах якої громади мають узгоджувати свої стратегічні документи з пріоритетами сталого, збалансованого та відновлювального розвитку територій. Це означає, що проєкти відновлюваної енергетики мають бути вбудовані не лише в енергетичні програми, а й у стратегії розвитку громад, плани відновлення, програми соціально-економічного розвитку, містобудівну документацію та місцеві інвестиційні портфелі.

Важливою передумовою результативності місцевої кліматичної політики є формування системи енергетичного менеджменту та цифрового моніторингу споживання енергоресурсів. Досягнення кліматичної нейтральності неможливе без постійного вимірювання, аналізу та управління енергоспоживанням. У громадах доцільно створювати посади енергоменеджерів, запроваджувати автоматизовані системи обліку енергоресурсів, формувати бази даних щодо споживання електроенергії, тепла, води та палива, здійснювати регулярний аналіз викидів парникових газів і порівнювати фактичні результати з цільовими показниками. У межах такого підходу розвиток відновлюваної енергетики має супроводжуватися розрахунком скорочення викидів, економії бюджетних коштів, зменшення споживання викопного палива та підвищення частки локально виробленої чистої енергії.

Суттєвий потенціал має розвиток енергетичних кооперативів, громадських енергетичних ініціатив і партнерства між місцевою владою, бізнесом та населенням. Кліматична нейтральність не може бути досягнута виключно адміністративними рішеннями органів місцевого самоврядування, оскільки значна частина енергоспоживання формується домогосподарствами, підприємствами та громадським сектором. Тому важливо створювати умови для участі жителів у проєктах дахової сонячної генерації, колективного інвесту-

вання у відновлювану енергетику, енергетичних кооперативах, програмах співфінансування термомодернізації та локальних кліматичних ініціативах. Такий підхід сприяє підвищенню довіри до кліматичної політики, формуванню енергетичної культури, посиленню соціальної відповідальності та справедливому розподілу вигод від енергетичного переходу.

В умовах воєнних загроз, пошкодження енергетичної інфраструктури та ризиків централізованого енергопостачання особливого значення набуває забезпечення енергетичної стійкості критичної інфраструктури громад на основі відновлюваних джерел енергії. Автономні й гібридні рішення для лікарень, шкіл, центрів надання адміністративних послуг, об'єктів водопостачання, водовідведення, теплопостачання та систем зв'язку можуть забезпечити безперервність надання базових послуг населенню. Сонячні електростанції з акумуляторами, біоенергетичні котельні, теплові насоси, резервні мікромережі та системи накопичення енергії сприяють не лише скороченню викидів, а й підвищенню функціональної стійкості громад. Саме тому в українських умовах відновлювана енергетика має розглядатися одночасно як інструмент кліматичної нейтральності, енергетичної безпеки та стійкості територіальних громад.

Отже, досягнення кліматичної нейтральності територіальними громадами України крізь призму розвитку відновлюваної енергетики потребує системного поєднання стратегічного планування, локальної генерації, енергоефективності, модернізації теплопостачання, цифрового енергоменеджменту, фінансового стимулювання, громадської участі та інтеграції кліматичних цілей у місцевий розвиток. Відновлювана енергетика в цьому контексті виступає не лише технологічним засобом заміщення викопного палива, а й комплексним інструментом підвищення енергетичної автономії, економічної спроможності, екологічної безпеки та соціальної стійкості територіальних громад.

Висновки. Таким чином, сталий енергетичний розвиток територіальних громад в Україні є важливою передумовою пом'якшення наслідків зміни клімату, підвищення енергетичної безпеки та формування низьковуглецевої моделі місцевого розвитку. Встановлено, що відновлювана енергетика виступає не лише технологічним засобом заміщення викопних джерел енергії, а й комплексним інструментом зміцнення енергетичної автономії громад, модернізації комунальної інфраструктури, скорочення бюджетних витрат і зменшення викидів парникових газів. Аналіз потенціалу ВДЕ засвідчив, що найбільш вагомими ресурсами для забезпечення потреб громад в електроенергії є сонячна та вітрова енергетика, тоді як біоенергетика, геотермальна енергія і мала гідроенергетика можуть виконувати стабілізувальну та доповнювальну функції залежно від природно-ресурсних особливостей територій.

Обґрунтовано, що ефективне використання відновлюваних джерел енергії на місцевому рівні потребує поєднання стратегічного планування, енергоменеджменту, фінансового стимулювання, модернізації інфраструктури, розвитку розподіленої генерації та залучення громадськості до реалізації кліматичних ініціатив. Отже, досягнення кліматичної нейтральності територіальними громадами можливе за умови формування диференційованих локальних енергетичних стратегій, які враховують регіональний потенціал ВДЕ, потреби критичної інфраструктури, економічну спроможність громад і пріоритети сталого розвитку.

Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з обґрунтуванням організаційних моделей упровадження локальних проєктів ВДЕ, зокрема енергетичних кооперативів та муніципальних енергетичних кластерів.

Література:

1. Sharp E. B., Daley D. M., Lynch M. S. Understanding local adoption and implementation of climate change mitigation policy. *Urban Affairs Review*. 2010. Vol. 47. P. 433–457.

2. Harker J., Taylor P., Knight-Lenihan S. Multi-level governance and climate change mitigation in New Zealand: Lost opportunities. *Climate Policy*. 2016. Vol. 17. P. 485–500.

3. Costa C. G. F. New governance mechanisms mainstreaming national climate change adaptation and mitigation policies into the local level in the Brazilian Amazon. *Gestão e Análise de Políticas Públicas*. 2020. Vol. 23. P. 135–151.

4. Markkanen S., Anger-Kraavi A. Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality. *Climate Policy*. 2019. Vol. 19. P. 827–844.

5. Palermo V., Bertoldi P., Apostolou M., Kona A., Rivas S. Assessment of climate change mitigation policies in 315 cities in the Covenant of Mayors initiative. *Sustainable Cities and Society*. 2020. Vol. 60. Article 102258.

6. Del Río P., Burguillo M. Assessing the impact of renewable energy deployment on local sustainability: towards a theoretical framework. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2008. Vol. 12. P. 1325–1344.

7. Woldeyohannes A. D., Woldemichael D. E., Baheta A. T. Sustainable renewable energy resources utilization in rural areas. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2016. Vol. 66. P. 1–9.

8. Benedek J., Sebestyén T. T., Bartók B. Evaluation of renewable energy sources in peripheral areas and renewable energy-based rural development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*. 2018. Vol. 90. P. 516–535.

9. Ramos-Castillo A., Castellanos E. J., McLean K. G. Indigenous peoples, local communities and climate change mitigation. *Climatic Change*. 2017. Vol. 140. P. 1–4.

10. Aguiar F. C., Bentz J., Silva J. M., Fonseca A. L., Swart R., Santos F. D., Penha-Lopes G. Adaptation to climate change at local level in Europe: an overview. *Environmental Science & Policy*. 2018. Vol. 86. P. 38–63.

11. Fünfgeld H. Facilitating local climate change adaptation through transnational municipal networks. *Current Opinion in Environmental Sustainability*. 2015. Vol. 12. P. 67–73.

12. Tang Z., Brody S. D., Quinn C., Chang L., Wei T. Moving from agenda to action: evaluating local climate change action plans. *Journal of Environmental Planning and Management*. 2010. Vol. 53. P. 41–62.

13. Damsø T., Kjær T., Christensen T. B. Local climate action plans in climate change mitigation: examining the case of Denmark. *Energy Policy*. 2016. Vol. 89. P. 74–83.

14. Про основні засади державної кліматичної політики : Закон України від 08.10.2024 р. № 3991-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text

15. Національний план з енергетики та клімату на період до 2030 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.06.2024 р. № 587-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text

16. Про альтернативні джерела енергії : Закон України від 20.02.2003 р. № 555-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text

17. Атлас енергетичного потенціалу відновлюваних джерел енергії України / за заг. ред. С. О. Кудрі. 3-тє вид., оновл. Київ : Інститут відновлюваної енергетики НАН України, 2024. 56 с.

18. Про ринок електричної енергії : Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text

19. Про енергетичну ефективність : Закон України від 21.10.2021 р. № 1818-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text

20. Про енергетичну ефективність будівель : Закон України від 22.06.2017 р. № 2118-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text

21. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text

References:

1. Sharp, E. B., Daley, D. M., & Lynch, M. S. (2010). Understanding local adoption and implementation of climate change mitigation policy. *Urban Affairs Review, 47,* 433–457. [in English]

2. Harker, J., Taylor, P., & Knight-Lenihan, S. (2016). Multi-level governance and climate change mitigation in New Zealand: Lost opportunities. *Climate Policy, 17,* 485–500. [in English]

3. Costa, C. G. F. (2020). New governance mechanisms mainstreaming national climate change adaptation and mitigation policies into the local level in the Brazilian Amazon. *Gestão e Análise de Políticas Públicas, 23,* 135–151. [in English]

4. Markkanen, S., & Anger-Kraavi, A. (2019). Social impacts of climate change mitigation policies and their implications for inequality. *Climate Policy, 19,* 827–844. [in English]

5. Palermo, V., Bertoldi, P., Apostolou, M., Kona, A., & Rivas, S. (2020). Assessment of climate change mitigation policies in 315 cities in the Covenant of Mayors initiative. *Sustainable Cities and Society, 60,* Article 102258. [in English]

6. Del Río, P., & Burguillo, M. (2008). Assessing the impact of renewable energy deployment on local sustainability: Towards a theoretical framework. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 12,* 1325–1344. [in English]

7. Woldeyohannes, A. D., Woldemichael, D. E., & Baheta, A. T. (2016). Sustainable renewable energy resources utilization in rural areas. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 66,* 1–9. [in English]

8. Benedek, J., Sebestyén, T. T., & Bartók, B. (2018). Evaluation of renewable energy sources in peripheral areas and renewable energy-based rural development. *Renewable and Sustainable Energy Reviews, 90,* 516–535. [in English]

9. Ramos-Castillo, A., Castellanos, E. J., & McLean, K. G. (2017). Indigenous peoples, local communities and climate change mitigation. *Climatic Change, 140,* 1–4. [in English]

10. Aguiar, F. C., Bentz, J., Silva, J. M., Fonseca, A. L., Swart, R., Santos, F. D., & Penha-Lopes, G. (2018). Adaptation to climate change at local level in Europe: An overview. *Environmental Science & Policy, 86,* 38–63. [in English]

11. Fünfgeld, H. (2015). Facilitating local climate change adaptation through transnational municipal networks. *Current Opinion in Environmental Sustainability, 12,* 67–73. [in English]

12. Tang, Z., Brody, S. D., Quinn, C., Chang, L., & Wei, T. (2010). Moving from agenda to action: Evaluating local climate change action plans. *Journal of Environmental Planning and Management, 53,* 41–62. [in English]

13. Damsø, T., Kjær, T., & Christensen, T. B. (2016). Local climate action plans in climate change mitigation: Examining the case of Denmark. *Energy Policy, 89,* 74–83. [in English]

14. Pro osnovni zasady derzhavnoi klimatychnoi polityky: Zakon Ukrainy vid 08.10.2024 r. № 3991-IX. (2024). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3991-20#Text [in Ukrainian]

15. Natsionalnyi plan z enerhetyky ta klimatu na period do 2030 roku: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2024 r. № 587-r. (2024). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2024-%D1%80#Text [in Ukrainian]

16. Pro alternatyvni dzherela enerhii: Zakon Ukrainy vid 20.02.2003 r. № 555-IV. (2003). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text [in Ukrainian]

17. Kudria, S. O. (Ed.). (2024). *Atlas enerhetychnoho potentsialu vidnovliuvanykh dzherel enerhii Ukrainy* (3rd ed., updated). Kyiv: Instytut vidnovliuvanoi enerhetyky NAN Ukrainy. [in Ukrainian]

18. Pro rynok elektrychnoi enerhii: Zakon Ukrainy vid 13.04.2017 r. № 2019-VIII. (2017). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text [in Ukrainian]

19. Pro enerhetychnu efektyvnist: Zakon Ukrainy vid 21.10.2021 r. № 1818-IX. (2021). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text [in Ukrainian]

20. Pro enerhetychnu efektyvnist budivel: Zakon Ukrainy vid 22.06.2017 r. № 2118-VIII. (2017). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-19#Text [in Ukrainian]

21. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 r. № 695. (2020). Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text [in Ukrainian]

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351:004:005.336.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1533-1548

Жук Ольга Іванівна завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат економічних наук, доцент, https://orcid.org/0000-0001-8519-5529

Гой Наталія Василівна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-7293-6527

Дєгтяр Олег Андрійович професор кафедри публічного управління та адміністрування Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор наук з державного управління, професор, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті досліджено актуальні аспекти розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації системи публічного управління та адміністрування. Обґрунтовано, що цифрова трансформація суспільства та активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у діяльність органів державної влади зумовлюють необхідність формування нових підходів до розвитку професійних компетентностей управлінських кадрів. Встановлено, що ефективність функціонування системи публічного управління значною мірою залежить від рівня сформованості управлінської компетентності, яка охоплює комплекс професійних знань, управлінських навичок, аналітичних здібностей, цифрової грамотності, а також здатності приймати стратегічні рішення в умовах невизначеності та швидких змін.

Проаналізовано сучасні наукові підходи до визначення сутності управлінської та цифрової компетентності, а також їх роль у процесі трансформації управлінських процесів у державному секторі. Визначено ключові складові управлінської компетентності в умовах цифровізації, серед яких особливого значення набувають стратегічне мислення, аналітичні здібності, здатність до інноваційної діяльності, комунікативна компетентність,

управління ризиками та використання цифрових технологій у процесі прийняття управлінських рішень.

У дослідженні обґрунтовано, що цифровізація публічного управління сприяє підвищенню прозорості діяльності органів влади, оптимізації адміністративних процедур, розвитку електронного урядування та удосконаленню взаємодії між державою, бізнесом і громадянським суспільством. Водночас ефективне впровадження цифрових технологій потребує відповідного рівня підготовки управлінців та розвитку їх цифрових компетентностей. Встановлено, що одним із ключових викликів сучасного етапу розвитку публічного управління є невідповідність між вимогами цифрового середовища та рівнем сформованості цифрових навичок у фахівців, зокрема випускників закладів вищої освіти.

На основі проведеного аналізу визначено основні напрями розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації публічного управління, серед яких важливе місце посідають модернізація системи професійної підготовки управлінських кадрів, інтеграція цифрових технологій у освітні програми, розвиток системи безперервного професійного навчання та підвищення кваліфікації державних службовців.

Зроблено висновок, що формування сучасної моделі управлінської компетентності є необхідною передумовою підвищення ефективності діяльності органів публічної влади, забезпечення результативності управлінських рішень та успішної реалізації процесів цифрової трансформації державного управління.

Ключові слова: публічне управління, цифровізація, публічна сфера, управлінська компетентність, персонал, лідерство, управління персоналом, корпоративна культура, розвиток персоналу, територіальні громади.

Zhuk Olha Ivanovna Head of the Department of Public Management and Administration of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, https://orcid.org/0000-0001-8519-5529

Hoi Nataliia Vasylivna Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public Management and Administration, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-7293-6527

Diegtiar Oleg Andriyovych professor of the Department of Public Management and Administration of the Vasyl Stefanyk Carpathian National University, doctor of sciences in public administration, professor, https://orcid.org/0000-0001-6413-3580

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

CURRENT ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF MANAGEMENT COMPETENCE IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION OF PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article investigates the current aspects of developing managerial competence in the context of digitalization of the public administration and governance system. It is argued that the digital transformation of society and the active implementation of information and communication technologies in the activities of government authorities necessitate the formation of new approaches to the development of professional competencies among managerial staff. It is established that the effectiveness of the public administration system largely depends on the level of managerial competence, which encompasses a set of professional knowledge, management skills, analytical abilities, digital literacy, and the capacity to make strategic decisions under conditions of uncertainty and rapid change.

Modern scientific approaches to defining the essence of managerial and digital competence, as well as their role in the transformation of management processes in the public sector, are analyzed. The key components of managerial competence in the context of digitalization are identified, among which strategic thinking, analytical abilities, capacity for innovative activities, communicative competence, risk management, and the use of digital technologies in the decision-making process hold special significance.

The study substantiates that digitization of public management promotes increased transparency in the activities of government bodies, optimizes administrative procedures, develops e-government, and improves interaction among the state, business, and civil society. At the same time, the effective implementation of digital technologies requires a corresponding level of preparation among managers and the development of their digital competencies. It is found that one of the key challenges of the current stage of public administration development is the mismatch between the demands of the digital environment and the level of digital skills among professionals, particularly graduates of higher education institutions.

Based on the conducted analysis, the main directions for the development of managerial competence in the context of the digitalization of public management are determined. These include modernizing the system of professional training for managerial staff, integrating digital technologies into educational programs, developing a system of continuous professional learning, and enhancing the qualifications of civil servants.

The conclusion is made that forming a modern model of managerial competence is a necessary prerequisite for increasing the effectiveness of the activities of public authorities, ensuring the efficacy of management decisions, and

ISSN 3041-1572 Online

successfully implementing the processes of digital transformation in public management.

Keywords: public management, digitization, public sphere, managerial competence, personnel, leadership, personnel management, corporate culture, staff development, territorial communities.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується активним впровадженням цифрових технологій у всі сфери життєдіяльності, що суттєво трансформує механізми функціонування системи публічного управління. Цифровізація державного сектору, розвиток електронного урядування, використання інформаційно-комунікаційних технологій та систем управління даними формують нові підходи до організації управлінських процесів, підвищення прозорості діяльності органів влади та якості надання публічних послуг.

У таких умовах зростає роль управлінської компетентності державних службовців та посадових осіб органів публічної влади, оскільки ефективна реалізація цифрових трансформацій значною мірою залежить від рівня їх професійної підготовки, здатності працювати з цифровими інструментами, приймати обґрунтовані управлінські рішення та адаптуватися до швидких технологічних змін. Разом із тим цифровізація публічного управління висуває нові вимоги до змісту управлінської діяльності, що потребує переосмислення традиційних підходів до формування та розвитку управлінських компетентностей.

Незважаючи на значну увагу науковців до проблем цифрової трансформації державного управління та професійного розвитку управлінських кадрів, питання розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації публічного управління потребує подальшого наукового осмислення. Зокрема, актуальними залишаються проблеми визначення сучасної структури управлінських компетентностей, удосконалення механізмів їх формування та розвитку, а також адаптації системи професійної підготовки і підвищення кваліфікації державних службовців до нових цифрових викликів.

У зв’язку з цим дослідження актуальних аспектів розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації публічного управління набуває особливої наукової та практичної значущості, оскільки спрямоване на підвищення ефективності діяльності органів публічної влади, забезпечення якісного управління суспільними процесами та успішну реалізацію цифрових реформ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій В умовах інтенсивного розвитку інформаційних технологій та загальної цифрової трансформації суспільства проблема формування та розвитку цифрової компетентності набуває особливої актуальності й активно обговорюється у науковому середовищі.

Цифрова компетентність дедалі частіше розглядається як важливий чинник формування якісного людського капіталу, а також як невід'ємна складова професійної діяльності сучасних управлінців і одна з ключових характеристик ефективного лідерства. Окремі аспекти цієї проблематики знайшли відображення у працях таких дослідників, як О. Герасименко та А. Демченко [1], А. Зелінська, Л. Тарасович та С. Лавриненко [2], В. Куйбіда, О. Петроє, Л. Федулова та Г. Андрощук [3], A. Ferrari (А. Феррарі) [4], а також М.-Х. Ванг, Ч.-Ч. Чен, К.-І. Чен та Х.-В. Ло (M.-H. Wang, C.-C. Chen, K.-Y. Chen, H.-W. Lo) [5], О. Жук, Н. Гой та інші.

Результати досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців свідчать про те, що в умовах динамічних змін соціально-економічного середовища поступово зменшується значення фізичних навичок працівників, тоді як попит на фахівців із розвиненими когнітивними здібностями, «м'якими навичками» та цифровими компетенціями постійно зростає. Сучасні вимоги ринку праці формують нові підходи до професійної підготовки та розвитку людського потенціалу.

Як зазначає І. Ткачук, вимоги до сучасного фахівця включають дві взаємопов'язані складові – професійну та особистісну [6]. З огляду на це професійна компетентність передбачає здатність спеціаліста оперативно реагувати на зміни у різних сферах господарської діяльності, постійно відстежувати нові тенденції та своєчасно адаптуватися до них. Такий підхід передбачає здійснення системного моніторингу соціально-економічних процесів, аналіз і врегулювання кризових явищ на основі набутих знань, практичних умінь і навичок, а також активної інтелектуальної та пізнавальної діяльності.

Водночас варто враховувати, що вимоги до професійних компетентностей працівників можуть варіюватися залежно від специфіки галузі, напряму діяльності організації або особливостей конкретної установи. Одні організації віддають перевагу фахівцям універсального профілю, які здатні виконувати широкий спектр завдань, тоді як інші потребують висококваліфікованих спеціалістів у вузькій професійній сфері. Незалежно від цього ключовою характеристикою сучасного професіонала залишається здатність до безперервного професійного розвитку та швидкої адаптації до змін. Такий фахівець повинен добре орієнтуватися у сфері діяльності своєї організації, відстежувати актуальні економічні та політичні процеси, бути обізнаним із законодавчими нововведеннями та постійно працювати над підвищенням власного рівня професійної компетентності.

Мета статті - аналіз сучасних підходів до формування та розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації публічного управління, а також визначення основних тенденцій і пріоритетних напрямів удоскона-

ISSN 3041-1572 Online

лення професійної підготовки управлінських кадрів у процесі впровадження цифрових технологій у діяльність органів публічної влади.

Результати дослідження мають сприяти вдосконаленню управлінських компетенцій керівників публічного сектору, розробці рекомендацій щодо ефективного використання цифрових інструментів, а також формуванню стратегії цифрової трансформації у сфері державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження У сучасних умовах трансформації системи публічного управління та адміністрування управлінська діяльність дедалі більше потребує наявності широкого спектра професійних компетентностей. Як засвідчують наукові дослідження та практичний досвід функціонування управлінських систем, ефективна діяльність керівників сьогодні неможлива без розвитку комплексу ключових менеджерських навичок. Серед них особливе значення мають стратегічне бачення, критичне й аналітичне мислення, здатність до гнучкого реагування на зміни, уміння працювати в умовах невизначеності та ризиків, а також обізнаність зі специфікою ділової культури різних країн і народів. Важливими складовими сучасної управлінської компетентності також виступають цифрова грамотність та креативність, які забезпечують ефективність управлінських рішень у цифровому середовищі [1].

Наукові напрацювання зарубіжних дослідників дозволяють виокремити низку ключових критеріїв, що мають суттєвий вплив на ефективність управлінської діяльності, зокрема у фінансовій сфері. До таких критеріїв належать здатність до стратегічного мислення, критичного аналізу та обґрунтованого судження, далекоглядність і творчий підхід до вирішення управлінських завдань, уміння працювати в команді, а також розвинені комунікативні навички та здатність до конструктивної міжособистісної взаємодії. Усвідомлення важливості зазначених характеристик дає можливість керівникам та організаціям формувати цілеспрямовану політику розвитку професійних компетентностей управлінців.

Зокрема, організації можуть впроваджувати різноманітні освітні та професійно-розвивальні програми, спрямовані на вдосконалення управлінських навичок. До таких інструментів належать тренінги з розвитку аналітичного та логічного мислення, застосування методів колективного генерування ідей (brainstorming), формування навичок стратегічного планування та прийняття управлінських рішень. У контексті цифрової трансформації результати наукових досліджень підкреслюють необхідність розвитку динамічних лідерських компетентностей, які дозволяють ефективно реагувати на нові виклики та використовувати можливості, що виникають у швидкозмінному економічному середовищі [5].

Водночас нестабільність і непередбачуваність економічних процесів зумовлюють виникнення розриву між наявними професійними можливостями управлінців та сучасними вимогами до їх компетентностей. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження управлінських компетенцій, необхідних для ефективної діяльності керівників у системі публічного управління та адміністрування, а також визначення напрямів їх розвитку в умовах цифровізації суспільних процесів.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується стрімким поширенням технологічних інновацій та цифрових рішень, що істотно впливає на структуру ринку праці та вимоги до професійних компетентностей фахівців. Зростання ролі інноваційної економіки спричиняє підвищений попит на навички високого рівня, а також прискорює зміни у структурі професійних умінь, необхідних для ефективної діяльності в різних галузях. У контексті публічного управління та адміністрування ці процеси зумовлюють необхідність формування нових компетентностей, пов'язаних із використанням сучасних цифрових інструментів та аналітичних підходів до управління.

Особливого значення набувають компетентності у сфері STEM (Science, Technology, Engineering and Mathematics – наука, технології, інженерія та математика) та ІКТ (інформаційно-комунікаційні технології). Такі навички є важливими не лише для висококваліфікованих фахівців, які безпосередньо залучені до інноваційної діяльності, наукових досліджень та технологічних розробок, але й для працівників, відповідальних за експлуатацію, підтримку та впровадження сучасних технологічних рішень у практичну діяльність організацій і державних інституцій [7]. У зв'язку з активним розвитком цифрових технологій багато держав прагнуть максимально використати потенціал новітніх технологічних рішень, зокрема штучного інтелекту, розробляючи та впроваджуючи галузеві політики, спрямовані на формування і розвиток національних цифрових екосистем [8].

У науковій літературі цифрові компетенції розглядаються як інтегрована сукупність знань, практичних умінь, особистісних характеристик та поведінкових моделей, що забезпечують здатність людини ефективно використовувати інформаційно-комунікаційні технології та цифрові інструменти для досягнення професійних і соціальних цілей. При цьому дослідники підкреслюють, що компетенції у сфері цифрових технологій не обмежуються лише технічними навичками. Вони також включають когнітивні, соціальні та емоційні аспекти діяльності людини в умовах цифрового середовища, що визначає ефективність її взаємодії з інформаційними системами та іншими учасниками комунікаційного процесу [3]. З огляду на це цифрову компетентність доцільно розглядати як динамічний і багатовимірний феномен, який постійно еволюціонує разом із розвитком технологій та появою нових цифрових інструментів [4].

Водночас складність сучасного нормативно-правового середовища, зокрема у сфері оподаткування, створює додаткові виклики для суб'єктів господарювання та органів державного управління. Невизначеність у тлумаченні окремих положень податкового законодавства, а також постійні зміни у податкових правилах спонукають підприємства створювати спеціалізовані підрозділи або впроваджувати функції податкового менеджменту, основним завданням яких є забезпечення ефективної реалізації податкових інтересів організації.

Податкові правовідносини традиційно характеризуються наявністю певної суперечності між інтересами платників податків та фіскальних органів, які представляють інтереси держави. Така суперечність обумовлена необхідністю забезпечення достатнього рівня бюджетних надходжень, що, своєю чергою, може викликати конфлікти між сторонами податкових відносин. Як зазначає Г. Кучерова, «масштаби та сценарії розвитку будь-якого податкового конфлікту обмежуються рівнем податкової свідомості суб'єктів оподаткування та моментом набрання чинності прийнятого рішення щодо предмету його виникнення» [9, с. 157]. У зв'язку з цим податкове планування нерідко розглядається науковцями як процес, що відбувається в умовах певного протистояння між платниками податків та органами державної фіскальної політики [10]. При цьому податкове планування виступає важливим інструментом управління діяльністю підприємства, оскільки «мінімізація і оптимізація податків не завжди відповідають стратегічним потребам господарюючого суб'єкта» [10, с. 35].

У ситуаціях, коли між учасниками податкових правовідносин виникають суперечності, важливу роль відіграє участь посередницьких інституцій. У сучасних умовах господарювання питання податкового посередництва або податкової медіації набуває дедалі більшого значення, оскільки сприяє врегулюванню конфліктів між державою та платниками податків, а також забезпечує підвищення ефективності комунікації між сторонами.

Практика свідчить, що функції податкових посередників виконують різні суб'єкти професійної діяльності, зокрема юридичні, бухгалтерські та податкові консультанти, спеціалізовані підрозділи компаній або інші надавачі професійних послуг. В умовах постійного ускладнення податкового законодавства такі фахівці допомагають платникам податків орієнтуватися у нормативних вимогах, забезпечувати їх дотримання та ефективно організовувати податкову діяльність, особливо у сфері міжнародного бізнесу. Крім того, управління податковими ризиками поступово стає важливим елементом системи корпоративного управління, що підвищує значення діяльності податкових менеджерів та керівників фінансових і бухгалтерських служб.

Податковий менеджер фактично виконує роль комунікаційного посередника між платником податків і державними фіскальними органами. У межах своєї професійної діяльності він сприяє реалізації прав платників податків, забезпечує виконання податкових зобов'язань та підвищує рівень податкової дисципліни. Раціональна організація податкового менеджменту дозволяє компаніям оптимізувати взаємодію з основними групами зацікавлених сторін — власниками бізнесу, державними органами та суспільством.

Суттєві зміни у сфері податкового регулювання в Україні відбулися після прийняття Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи» № 71-VIII від 28.12.2014 р. Унаслідок внесених змін було переглянуто редакцію розділу III Податкового кодексу України «Податок на прибуток підприємств», що призвело до значної трансформації системи оподаткування та посилення взаємозв'язку між бухгалтерським обліком і податковими розрахунками. Однією з ключових новацій стало визначення об'єкта оподаткування на основі даних бухгалтерського обліку шляхом коригування фінансового результату до оподаткування, відображеного у фінансовій звітності підприємства відповідно до національних стандартів бухгалтерського обліку. Такий підхід сприяв подальшій інтеграції сфер бухгалтерського обліку, аудиту та оподаткування.

Аналіз сучасного ринку праці також підтверджує зростання потреби у кваліфікованих фахівцях у сфері обліку, аудиту та оподаткування. Зокрема, за даними онлайн-платформ із працевлаштування, зокрема порталу work.ua, професійний напрям «Облік / Аудит / Податки» стабільно залишається одним із найбільш затребуваних на українському ринку праці. Починаючи з періоду повномасштабної війни, кількість вакансій у цій сфері демонструє тенденцію до зростання, що свідчить про підвищений попит з боку роботодавців на відповідних фахівців. Водночас кількість оприлюднених резюме має тенденцію до скорочення [11], що може свідчити про дефіцит кваліфікованих кадрів або зниження активності претендентів на ринку праці. Таким чином, у сфері обліку, аудиту та оподаткування нині спостерігається певний кадровий дисбаланс, що додатково актуалізує питання підготовки висококваліфікованих спеціалістів та розвитку їх професійних компетентностей.

У сучасних соціально-економічних умовах розвиток цифрових технологій суттєво впливає на діяльність суб'єктів господарювання та систему публічного управління та адміністрування. Зокрема, малі та середні підприємства значно частіше, ніж великі корпорації, стикаються з труднощами щодо залучення та утримання фахівців, які володіють необхідними цифровими компетенціями. Таку ситуацію зумовлюють обмежені фінансові та організаційні ресурси, менші можливості формування професійних мереж для пошуку

ISSN 3041-1572 Online

кваліфікованих кадрів, а також менш конкурентні умови оплати праці. Крім того, на малих і середніх підприємствах зазвичай відсутні спеціалізовані підрозділи з управління персоналом або внутрішні системи професійного навчання, що ускладнює організацію системного розвитку компетентностей працівників і прогнозування потреб у кадрах [12].

У сучасних умовах податкові відносини дедалі більше базуються на використанні цифрових інструментів і технологій. Практично всі ключові етапи взаємодії між платниками податків і державними органами — реєстрація, подання звітності, сплата податків, проведення перевірок та інші адміністративні процедури — реалізуються із застосуванням електронних сервісів. У країнах із розвиненою економікою цифрові рішення широко використовуються для адміністрування податку на додану вартість, податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб. В Україні також активно впроваджуються цифрові механізми взаємодії між державою та платниками податків. Одним із ключових інструментів у цій сфері є електронний кабінет платника податків, який забезпечує можливість дистанційної комунікації з органами контролю, у тому числі під час здійснення податкового аудиту [13].

Разом із тим ефективність використання цифрових інструментів у податковому адмініструванні значною мірою залежить від попереднього рівня комплаєнс-поведінки платників податків, а також від рівня професійної підготовки управлінців і фахівців, які працюють із відповідними системами. Незважаючи на те, що цифрові технології дозволяють накопичувати значні обсяги інформації, для запобігання можливим порушенням важливим є підвищення спроможності як органів державного контролю, так і суб'єктів господарювання ефективно використовувати такі технології, що потребує належного рівня професійних та цифрових компетентностей.

Зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій поступово трансформує характер взаємодії між податковими органами та бізнесом. Це призводить не лише до появи нових професійних функцій у системі податкових відносин, а й до переосмислення вимог до компетентностей учасників відповідних процесів. Цифрова компетентність у цьому контексті передбачає усвідомлене, відповідальне та критичне використання цифрових технологій у процесі професійної діяльності, навчання та участі в суспільному житті. Вона охоплює низку важливих складових, серед яких інформаційна грамотність, комунікація та співпраця у цифровому середовищі, медіаграмотність, створення цифрового контенту (включаючи програмування), забезпечення кібербезпеки, дотримання принципів інтелектуальної власності, а також розвиток навичок вирішення проблем і критичного мислення.

У сучасному цифровому суспільстві фахівці повинні вміти ефективно використовувати цифрові технології для забезпечення активної громадянської

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

позиції, професійної взаємодії з іншими суб'єктами та реалізації інноваційних підходів до вирішення управлінських завдань. Це передбачає здатність працювати з цифровою інформацією на всіх етапах її використання — від пошуку та аналізу до створення, програмування та поширення. Крім того, учасники податкових відносин мають володіти навичками управління інформаційними ресурсами, захисту цифрових даних і цифрової ідентичності, а також ефективної взаємодії з сучасними програмними продуктами, інформаційними системами, технологіями штучного інтелекту та автоматизованими рішеннями.

Попри значну роль цифрових компетентностей у професійній діяльності сучасних фахівців, результати досліджень свідчать про невідповідність між рівнем підготовки випускників закладів вищої освіти та вимогами роботодавців. Зокрема, самі здобувачі освіти часто визнають недостатній рівень власних навичок щодо використання цифрових технологій у професійній діяльності. Результати соціологічних досліджень рівня цифрової компетентності студентів свідчать, що більшість респондентів оцінюють свої цифрові навички як середні або нижчі за середні, що вказує на фрагментарний і переважно несистемний характер їх формування [2]. Це зумовлює необхідність формування нових підходів до розвитку цифрових компетентностей, модернізації освітніх програм та підвищення рівня цифрової грамотності майбутніх фахівців.

Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) визначила низку ключових принципів, спрямованих на підвищення ефективності взаємодії між податковими органами та платниками податків. До таких принципів належать комерційна обізнаність, неупередженість, пропорційність застосування заходів контролю, прозорість та відкритість інформації, а також оперативність реагування податкових органів на зміни економічного середовища [14].

З огляду на те, що електронне декларування суттєво впливає на витрати платників податків, пов'язані з виконанням законодавчих вимог, уряди багатьох держав під час впровадження цифрових інструментів особливу увагу приділяють забезпеченню прозорості інформації та відкритості даних. Використання електронних сервісів дозволяє значно скоротити часові витрати на виконання податкових процедур. За результатами міжнародних досліджень, електронні інструменти у сфері податкового адміністрування дозволяють підприємствам економити в середньому близько 4,7 години на місяць, що становить майже 40 % часу, який компанії витрачають на виконання податкових процедур [15]. Таким чином, електронне подання звітності фактично забезпечує досягнення ключової мети цифровізації — зменшення адміністративного навантаження на бізнес.

Українські науковці, досліджуючи процеси цифрової трансформації економіки, зазначають, що професія бухгалтера нині перебуває на етапі суттєвих змін, пов'язаних зі стрімким розвитком технологій [16]. Зокрема, автоматизація поступово охоплює значну частину рутинних і повторюваних операцій, що дає можливість фахівцям зосередитися на стратегічному фінансовому плануванні, аналітичній діяльності та наданні консультаційних послуг [16].

Важливим напрямом удосконалення податкового адміністрування є також стандартизація та гармонізація інформаційних наборів даних, що використовуються під час проведення податкового аудиту. За умови належної підготовки відповідальних фахівців і якісної попередньої обробки інформації такі підходи дозволяють суб'єктам господарювання краще усвідомлювати значення управління даними та потенційні ризики, пов'язані з некоректним розкриттям інформації.

Водночас зростання обсягів фінансової та нефінансової інформації, яку підприємства повинні формувати в електронному форматі, потребує ведення складних облікових систем і значної кількості інформаційних регістрів. У багатьох компаніях різні структурні підрозділи використовують власні системи звітності, що іноді може призводити до розбіжностей між внутрішніми даними та інформацією, представленою у фінансових або бухгалтерських системах. Це створює додаткові виклики для управління інформаційними потоками та їх стандартизації.

Саме тому ефективне управління даними стає одним із ключових факторів забезпечення достовірності інформації та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Високий рівень організації інформаційних процесів дозволяє підприємствам підвищувати власну конкурентоспроможність та оперативно реагувати на зміни зовнішнього середовища. Для цього організаціям необхідно адаптувати свої управлінські структури, розвивати цифрові компетентності персоналу та впроваджувати сучасні системи автоматизації обліку й внутрішнього контролю, що сприятиме підвищенню ефективності управління та відповідності регуляторним вимогам.

Висновки. У статті здійснено комплексний аналіз актуальних аспектів розвитку управлінської компетентності в умовах цифровізації системи публічного управління та адміністрування. Отримані результати дослідження дозволяють сформулювати такі узагальнені висновки.

По-перше, встановлено, що цифрова трансформація суспільних процесів та інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій зумовлюють суттєву модернізацію функцій і механізмів публічного управління. У цих умовах управлінська компетентність набуває стратегічного значення як ключовий чинник ефективності діяльності органів публічної влади, оскільки

забезпечує здатність управлінців адаптуватися до швидких технологічних змін, використовувати цифрові інструменти управління та приймати обґрунтовані управлінські рішення.

По-друге, обґрунтовано, що сучасна управлінська компетентність формується як інтегрована система професійних знань, навичок і поведінкових характеристик, серед яких особливого значення набувають стратегічне та аналітичне мислення, цифрова грамотність, здатність до управління ризиками та невизначеністю, комунікативна компетентність, а також навички інноваційної діяльності та міжінституційної взаємодії.

По-третє, доведено, що процеси цифровізації публічного управління сприяють підвищенню прозорості діяльності органів державної влади, оптимізації адміністративних процедур, удосконаленню системи податкового адміністрування та розвитку електронних сервісів взаємодії між державою, бізнесом і громадянами. Водночас ефективність використання цифрових інструментів значною мірою залежить від рівня професійної підготовки управлінців та їх здатності ефективно застосовувати сучасні інформаційні технології у процесі прийняття управлінських рішень.

По-четверте, встановлено наявність певного дисбалансу між вимогами сучасного цифрового середовища та рівнем сформованості цифрових компетентностей у фахівців, зокрема випускників закладів вищої освіти. Це свідчить про необхідність модернізації освітніх програм підготовки управлінських кадрів, інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та посилення практикоорієнтованої складової професійної підготовки.

По-п’яте, визначено, що ефективний розвиток управлінської компетентності в умовах цифровізації потребує системного підходу, який передбачає поєднання професійної освіти, безперервного навчання, впровадження сучасних цифрових платформ, а також удосконалення механізмів професійного розвитку державних службовців і управлінців у сфері публічного управління та адміністрування.

Отже, формування високого рівня управлінської компетентності в умовах цифрової трансформації є необхідною передумовою підвищення ефективності функціонування системи публічного управління, забезпечення прозорості управлінських процесів та посилення інституційної спроможності держави. Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є розроблення сучасних моделей розвитку управлінських компетентностей у цифровому середовищі, удосконалення механізмів цифрової трансформації управлінських процесів та впровадження інноваційних освітніх підходів у підготовку фахівців з публічного управління та адміністрування.

Література:

1. Герасименко О., Демченко А. Компетентності сучасних менеджерів: дефініція, дизайн моделі, інструментарій удосконалення. Економіка та суспільство. 2024. № 59. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-101.

2.Зелінська А., Тарасович Л., Лавриненко С. Цифрові компетенції як основа трансформації професійної освіти майбутніх менеджерів. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-51.

3. Куйбіда В. С., Петроє О. М., Федулова Л. І., Андрощук Г. О. Цифрові компетенції як умова формування якості людського капіталу. Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. 2019. Вип. 1. С. 118–133. DOI: https://doi.org/10.36030/2664-3618-2019-1-118-133.

4. Ferrari A. DIGCOMP: A framework for developing and understanding digital competence in Europe. Luxembourg: European Union, 2013. DOI: https://doi.org/10.2788/52966.

5. Wang M.-H., Chen C.-C., Chen K.-Y., Lo H.-W. Leadership competencies in the financial industry during digital transformation: An evaluation framework using the Z-DEMATEL technique. Axioms. 2023. Vol. 12, No. 9. P. 855. DOI: https://doi.org/10.3390/axioms12090855.

6. Ткачук І. Оцінка сучасного ринку праці спеціалістів у сфері «бухгалтерія / фінанси підприємства». Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. Вип. 3(08). С. 350–353. URL: http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1424 (дата звернення: 22.04.2026).

7. Anticipating and matching skills and jobs. Guidance note. International Labour Office. 2015. № 15. P. 1–16. URL: https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@ifp_skills/documents/publication/wcms_534307.pdf (дата звернення: 22.04.2026).

8. World employment and social outlook: Trends 2025. Geneva: International Labour Office, 2025. DOI: https://doi.org/10.54394/IZLN1673.

9. Кучерова Г. Ю. Аспекти розвитку податкової свідомості в середовищі конфлікту інтересів суб'єктів оподаткування. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2014. Вип. 2. С. 152–157. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_2_20 (дата звернення: 22.04.2026).

10. Євтушевська О. О. Податкове планування у системі корпоративного податкового менеджменту. Food Industry Economics. 2021. № 2. DOI: https://doi.org/10.15673/fie.v13i2.2038.

11. Нові вакансії і резюме в Україні у розділі «Бухгалтерія, аудит». Work.ua — сайт пошуку роботи №1 в Україні. URL: https://www.work.ua/stat/count/?category=3&time=year2024 (дата звернення: 22.04.2026).

12. The digital transformation of SMEs. OECD studies on SMEs and entrepreneurship. Paris: OECD Publishing, 2021. DOI: https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en.

13. Вінницька О. А., Чвертко Л. А. Податковий контроль як елемент взаємодії платників податків та податкових органів. Економічні горизонти. 2024. № 2–3 (28). С. 24–34. DOI: https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(28).2024.304728.

14. Study into the role of tax intermediaries. Paris: OECD Publishing, 2008. DOI: https://doi.org/10.1787/9789264041813-en.

15. Nose M., Mengistu A. Exploring the adoption of selected digital technologies in tax administration: A cross-country perspective. IMF Note 2023/008. Washington, DC: International Monetary Fund, 2023. URL: https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Notes/Issues/2023/12/11/Exploring-the-Adoption-of-Selected-Digital-Technologies-in-Tax-Administration-A-Cross-541094 (дата звернення: 22.04.2026).

16. Плекан М., Курей О., Возняк Р.-Я. Переваги діджиталізації в обліку для підприємств. Економіка та суспільство. 2024. № 61. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-68.

17. Zhuk O., Hoi N., Lopushynskyi I., Drabchuk N., Matiychyk A. Innovative mechanisms of public management for sustainable territorial development: digitization, analytics, and communication. Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade (Brazilian Journal of Education, Technology and Society – BRAJETS). 2024. Vol. 17, No. se4. DOI: https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse4. URL: https://brajets.com/index.php/brajets/article/view/1904 (дата звернення: 22.04.2026).

18. Zhuk O. I., Hoi N. V., Drabchuk N. Yu., Dudkevych V. I. Strategy for human potential development in public administration: a path to efficiency, innovation, and sustainable territorial development. Національні інтереси України. 2024. № 5(5). С. 411–419. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-5(5)-411-419. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/niu/article/view/17665 (дата звернення: 22.04.2026).

19. Жук О. І., Гой Н. В., Драбчук Н. Ю., Матійчик А. В. Ефективне лідерство як основа впровадження змін у систему публічного управління: ключові компетенції та методи для адаптації до нових викликів. Актуальні питання у сучасній науці. 2024. № 12(30). С. 316–327. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-316-327. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/17721 (дата звернення: 22.04.2026).

References:

1. Herasymenko, O., & Demchenko, A. (2024). Kompetentnosti suchasnykh menedzheriv: definitsiia, dyzain modeli, instrumentarii udoskonalennia [Competencies of modern managers: Definition, model design, and improvement tools]. Ekonomika ta suspilstvo, (59). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-101

2. Zelinska, A., Tarasovych, L., & Lavrynenko, S. (2023). Tsyfrovi kompetentsii yak osnova transformatsii profesiinoi osvity maibutnikh menedzheriv [Digital competencies as the basis for the transformation of professional education of future managers]. Ekonomika ta suspilstvo, (49). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-51

3. Kuibida, V. S., Petroie, O. M., Fedulova, L. I., & Androshchuk, H. O. (2019). Tsyfrovi kompetentsii yak umova formuvannia yakosti liudskoho kapitalu [Digital competencies as a condition for the formation of human capital quality]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy, (1), 118–133. https://doi.org/10.36030/2664-3618-2019-1-118-133

4. Ferrari, A. (2013). DIGCOMP: A framework for developing and understanding digital competence in Europe. Luxembourg: European Union. https://doi.org/10.2788/52966

5. Wang, M.-H., Chen, C.-C., Chen, K.-Y., & Lo, H.-W. (2023). Leadership competencies in the financial industry during digital transformation: An evaluation framework using the Z-DEMATEL technique. Axioms, 12(9), 855. https://doi.org/10.3390/axioms12090855

6. Tkachuk, I. (2017). Otsinka suchasnoho rynku pratsi spetsialistiv u sferi "bukhhalteriia / finansy pidpryiemstva" [Assessment of the modern labor market for specialists in accounting and corporate finance]. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia, 3(08), 350–353. http://srd.pgasa.dp.ua:8080/xmlui/handle/123456789/1424

7. International Labour Office. (2015). Anticipating and matching skills and jobs: Guidance note (No. 15). https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/@ed_emp/@ifp_skills/documents/publication/wcms_534307.pdf

8. International Labour Office. (2025). World employment and social outlook: Trends 2025. https://doi.org/10.54394/IZLN1673

9. Kucherova, H. Yu. (2014). Aspekty rozvytku podatkovoi svidomosti v seredovyshchi konfliktu interesiv subiektiv opodatkuvannia [Aspects of tax awareness development in the context of conflict of interests of taxation subjects]. Finansovo-kredytna diialnist: problemy teorii ta praktyky, (2), 152–157. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fkd_2014_2_20

10. Yevtushevska, O. O. (2021). Podatkove planuvannia u systemi korporatyvnoho podatkovoho menedzhmentu [Tax planning in the system of corporate tax management]. Food Industry Economics, (2). https://doi.org/10.15673/fie.v13i2.2038

11. Work.ua. (2024). Novi vakansii i reziume v Ukraini u rozdili "Bukhhalteriia, audyt" [New vacancies and resumes in Ukraine in the "Accounting, audit" section]. https://www.work.ua/stat/count/?category=3&time=year2024

12. OECD. (2021). The digital transformation of SMEs. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en

13. Vinnytska, O. A., & Chvertko, L. A. (2024). Podatkovyi kontrol yak element vzaiemodii platnykiv podatkiv ta podatkovykh orhaniv [Tax control as an element of interaction between taxpayers and tax authorities]. Ekonomichni horyzonty, 2–3(28), 24–34. https://doi.org/10.31499/2616-5236.2(28).2024.304728

14. OECD. (2008). Study into the role of tax intermediaries. Paris: OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/9789264041813-en

15. Nose, M., & Mengistu, A. (2023). Exploring the adoption of selected digital technologies in tax administration: A cross-country perspective (IMF Note 2023/008). International Monetary Fund. https://www.imf.org/en/Publications/IMF-Notes/Issues/2023/12/11/Exploring-the-Adoption-of-Selected-Digital-Technologies-in-Tax-Administration-A-Cross-541094

16. Plekan, M., Kurei, O., & Vozniak, R.-Ya. (2024). Perevahy didzhytalizatsii v obliku dlia pidpryiemstv [Advantages of digitalization in accounting for enterprises]. Ekonomika ta suspilstvo, (61). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-68

17. Zhuk, O., Hoi, N., Lopushynskyi, I., Drabchuk, N., & Matiychyk, A. (2024). Innovative mechanisms of public management for sustainable territorial development: Digitization, analytics, and communication. Cadernos de Educação, Tecnologia e Sociedade (Brazilian Journal of Education, Technology and Society – BRAJETS), 17(se4). https://doi.org/10.14571/brajets.v17.nse4

18. Zhuk, O. I., Hoi, N. V., Drabchuk, N. Yu., & Dudkevych, V. I. (2024). Strategy for human potential development in public administration: A path to efficiency, innovation, and sustainable territorial development. Natsionalni interesy Ukrainy, 5(5), 411–419. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2024-5(5)-411-419

19. Zhuk, O. I., Hoi, N. V., Drabchuk, N. Yu., & Matiychyk, A. V. (2024). Efektyvne liderstvo yak osnova vprovadzhennia zmin u systemu publichnoho upravlinnia: kliuchovi kompetentsii ta metody dlia adaptatsii do novykh vyklykiv [Effective leadership as a basis for implementing changes in the public administration system: Key competencies and methods for adapting to new challenges]. Aktualni pytannia u suchasnii nautsi, 12(30), 316–327. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-12(30)-316-327

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.746.1:351.74:355.45:342.951(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1549-1560

Каштелян Сергій Олександрович кандидат військових наук, доцент, доцент кафедри прикордонної служби, Національна академія ДПСУ імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-8806-1232

Петельський Артур Валерійович слухач 121 навчальної групи курсу денного навчання відділу денного та заочного навчання факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія ДПСУ імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДРОЗДІЛІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті досліджено теоретико-правові засади, сучасний стан та напрями удосконалення системи управління діяльністю підрозділів Державної прикордонної служби України (далі – ДПСУ) в умовах дії правового режиму воєнного стану. Обґрунтовано, що трансформація безпекового середовища, зумовлена повномасштабною збройною агресією та зростанням низки гібридних загроз, істотно впливає на зміст і характер управлінських процесів у сфері безпеки державного кордону, підвищуючи вимоги до їх оперативності, гнучкості та адаптивності. Розкрито сутність управління діяльністю підрозділів ДПСУ як комплексного процесу, що поєднує елементи адміністративного, військового та оперативного управління, та визначено його місце у секторі безпеки і оборони.

Проаналізовано нормативно-правові та організаційні основи управління, а також особливості функціонування системи управління підрозділами ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану. Встановлено, що сучасна система управління характеризується поєднанням централізованого прийняття рішень із розширенням повноважень підрозділів на тактичному рівні, розвитком міжвідомчої взаємодії та впровадженням елементів ситуаційного управління. Водночас виявлено низку проблем, зокрема: фрагментарність нормативного регулювання, недостатній рівень автоматизації управлінських процесів, перевантаження інформаційних потоків, а також потребу у підвищенні кадрового потенціалу.

Визначено пріоритетні напрями удосконалення системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ, серед яких: забезпечення системності та

узгодженості прийняття управлінських рішень, оптимізація організаційно-штатної структури, впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій, розвиток міжвідомчої та міжнародної взаємодії, удосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення та кадрового потенціалу, а також забезпечення безперервності управління в умовах виникнення кризових ситуацій. Доведено, що реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню ефективності управління, зміцненню безпеки державного кордону та посиленню спроможностей держави щодо протидії сучасним загрозам національній безпеці.

Ключові слова: Державна прикордонна служба України; управління; підрозділи ДПСУ; правовий режим воєнного стану; публічне управління; безпека державного кордону; інформаційно-аналітичне забезпечення; міжвідомча взаємодія; національна безпека.

Kashtelian Sergii Oleksandrovych PhD in Military Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Border Guard Service Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-8806-1232

Petelskyi Artur Valeriiovych Participant in study group 121 of the daytime course of the daytime and part-time study department of the faculty of professional education and leadership, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

IMPROVING THE MANAGEMENT SYSTEM FOR THE OPERATIONS OF UNITS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Abstract. This article explores the theoretical and legal grounds, the current state, and the directions for improving the system of management of the State Border Guard Service of Ukraine (hereinafter – SBGSU) under the legal regime of martial law. It has been substantiated that the transformation of the security environment, caused by full-scale armed aggression and the rise of a range of hybrid threats, significantly influences the content and nature of management processes in the sphere of state border security, increasing the demands on their efficiency, flexibility and adaptability. The essence of managing the activities of the State Border Guard Service units has been revealed as a complex process combining elements of administrative, military and operational management, and its place within the security and defence sector has been defined.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

This article analyses the regulatory and organisational basis of management, as well as the specific features of the management system for the State Border Guard Service's units under the legal regime of martial law. It has been determined that the current management system is characterised by a combination of centralised decision-making with the expansion of sub-unit powers at the tactical level, the development of inter-agency cooperation, and the introduction of elements of situational management. At the same time, a number of problems have been identified, in particular: the fragmented nature of regulatory control, an insufficient level of automation of management processes, information overload, and the need to enhance human resource capacity.

Priority areas for improving the management system of the State Border Guard Service's units have been identified, including: ensuring the systematic and coordinated nature of management decision-making, optimising the organisational and staffing structure, introducing modern information and analytical technologies, developing inter-agency and international cooperation, improving information and analytical support and human resource capacity, as well as ensuring continuity of management in the event of crisis situations. It has been proven that the implementation of the proposed measures will contribute to improving management efficiency, strengthening state border security and enhancing the state's capabilities to counter modern threats to national security.

Keywords: State Border Guard Service of Ukraine; administration; units of the State Border Guard Service; legal regime of martial law; public administration; state border security; information and analytical support; inter-agency cooperation; national security.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища України, зумовлених повномасштабною збройною агресією російської федерації проти України, питання ефективного функціонування сектору безпеки і оборони набуває визначального значення для збереження державності. У цьому контексті особливу роль відіграє ДПСУ, яка виконує не лише правоохоронні, а й оборонні функції, забезпечуючи охорону державного кордону, протидію загрозам воєнного та гібридного характеру, а також участь у відсічі збройної агресії. Відповідно, зростає значення ефективного управління діяльністю підрозділів ДПСУ як ключового чинника забезпечення належного рівня безпеки державного кордону.

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю адаптації системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ до умов дії правового режиму воєнного стану, що характеризуються високою динамічністю оперативної обстановки, невизначеністю, багатовекторністю загроз та підвищеними вимогами до швидкості прийняття управлінських рішень. Традиційні підходи

до управління виявляються недостатньо ефективними в умовах сучасних викликів, що зумовлює потребу у їх переосмисленні та вдосконаленні з урахуванням нових реалій.

Водночас існує низка проблем, що ускладнюють ефективне управління діяльністю підрозділів ДПСУ. До них належать: недостатня узгодженість нормативно-правової бази, наявність колізій у регулюванні управлінських процесів, обмежений рівень автоматизації та цифровізації управління, перевантаження управлінських ланок інформаційними потоками, а також недостатній рівень розвитку міжвідомчої взаємодії. Окремою проблемою є забезпечення безперервності управління в умовах виникнення кризових ситуацій та кіберзагроз.

Крім того, сучасні інтеграційні процеси України до європейського безпекового простору обумовлюють необхідність адаптації національної системи управління до стандартів Європейського Союзу у сфері інтегрованого управління кордонами. Це потребує впровадження новітніх управлінських підходів, розвитку інформаційно-аналітичних систем, а також підвищення рівня взаємодії між суб'єктами сектору безпеки і оборони.

Таким чином, наявність зазначених суперечностей між зростаючими вимогами до ефективності управління діяльністю підрозділів ДПСУ та існуючими організаційно-правовими і функціональними обмеженнями зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження цієї проблематики. Це визначає актуальність теми статті та потребу у пошуку ефективних шляхів удосконалення системи управління в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика забезпечення ефективного функціонування ДПСУ та управління її діяльністю в умовах сучасних безпекових викликів є предметом уваги багатьох вітчизняних науковців.

Так, у дослідженні Братка А. В. [1] розглянуто роль ДПСУ в системі національної безпеки, визначено її місце як основного суб'єкта сектору безпеки і оборони, що виконує як правоохоронні, так і оборонні функції. Автор акцентує увагу на необхідності посилення організаційно-управлінських механізмів у діяльності прикордонного відомства.

Кіреєва О. С. [2] приділяє увагу інформаційно-аналітичному забезпеченню діяльності суб'єктів протидії злочинності на державному кордоні. У дослідженні підкреслюється значення сучасних інформаційних технологій та аналітичних систем у процесі прийняття управлінських рішень.

У роботі Кушніра Я. О. [3] проаналізовано правові аспекти міжнародної співпраці ДПСУ, зокрема у контексті інтеграції України до європейського безпекового простору та гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами.

Фігура О. В., Коваль В. М., Боровик О. В. та Басараба І. Т. [4] досліджують актуальні проблеми підвищення ефективності діяльності ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану. Автори акцентують увагу на необхідності адаптації управлінських процесів до умов бойових дій, підвищення оперативності реагування та вдосконалення взаємодії між підрозділами.

Нікіфоренко В. С. [5] розглядає правове та організаційне забезпечення функціонування системи суб'єктів у сфері безпеки державного кордону, підкреслюючи важливість чіткого нормативного регулювання та узгодженості діяльності всіх учасниківм процесу забезпечення безпеки державного кордону.

Савчук А. І. [6] досліджує сутність і специфіку державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону України, наголошуючи на необхідності комплексного підходу до формування та реалізації державної політики в умовах сучасних загроз.

Таким чином, аналіз сучасних наукових праць свідчить, що проблематика функціонування та управління діяльністю ДПСУ активно досліджується у правовому, організаційному та інформаційно-аналітичному аспектах. Водночас зберігається потреба у подальшому поглибленні досліджень щодо вдосконалення системи управління підрозділами ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану та динамічних змін безпекового середовища. Тому, **метою статті є** дослідження теоретико-правових засад, аналіз сучасного стану та обґрунтування напрямів удосконалення системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку безпекового середовища України, що характеризується високим рівнем загроз та триваючою збройною агресією, особливого значення набуває ефективне управління діяльністю підрозділів ДПСУ. Воєнний стан суттєво трансформує зміст управлінських процесів, надаючи їм більшої динамічності, оперативності та адаптивності, що зумовлює необхідність глибокого теоретико-правового осмислення відповідної проблематики.

Управління діяльністю підрозділів ДПСУ доцільно розглядати як цілеспрямований, організуючий та регулюючий вплив суб'єктів управління на підпорядковані сили і засоби з метою забезпечення ефективного виконання завдань з охорони державного кордону та захисту національних інтересів держави. У системі публічного управління воно виступає складовою сектору безпеки і оборони та поєднує в собі елементи адміністративного, військового та оперативного управління.

Теоретичну основу управління у зазначеній сфері становлять загальнонаукові підходи до розуміння управління як системного процесу, що включає планування, організацію, мотивацію, координацію та контроль. Водночас специфіка діяльності ДПСУ зумовлює необхідність врахування особливостей

прикордонної служби, зокрема її правоохоронного та військового характеру, високого рівня відповідальності, а також функціонування в умовах підвищеного ризику та невизначеності.

Нормативно-правову основу управління діяльністю підрозділів ДПСУ становить сукупність законодавчих та підзаконних актів, що регламентують правовий статус служби, її повноваження, порядок організації діяльності та взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. В умовах дії правового режиму воєнного стану особливого значення набувають акти, що визначають даний правовий режим, розширюють повноваження органів державної влади, у тому числі ДПСУ, та встановлюють додаткові механізми забезпечення національної безпеки.

Сутність управління в умовах дії правового режиму воєнного стану полягає у забезпеченні здатності підрозділів ДПСУ своєчасно та адекватно реагувати на зміну оперативної обстановки, ефективно протидіяти військовим і гібридним загрозам, забезпечувати стійкість функціонування системи охорони державного кордону. Це передбачає підвищення ролі стратегічного та оперативного планування, розвиток механізмів швидкого прийняття управлінських рішень, а також забезпечення безперервності управління в умовах кризових ситуацій.

Важливим аспектом є визначення місця управління діяльністю підрозділів ДПСУ у загальній системі публічного управління. Воно має міжвідомчий характер і передбачає тісну взаємодію з іншими суб'єктами, зокрема Збройними Силами України, Національною гвардією, Службою безпеки України, органами Національної поліції та митними органами. Така взаємодія вимагає чіткого нормативного врегулювання процедур координації, обміну інформацією та спільного реагування на загрози.

До основних принципів управління діяльністю підрозділів ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану слід віднести принципи: законності, централізації управління із елементами децентралізації, оперативності, гнучкості, безперервності, відповідальності та єдиноначальності. Особливого значення набуває принцип адаптивності, який передбачає здатність системи управління швидко пристосовуватися до змін у безпековому середовищі.

Функціонально управління реалізується через низку взаємопов'язаних процесів: стратегічне та оперативне планування, організацію службової діяльності, координацію дій підрозділів, контроль за виконанням поставлених завдань, а також інформаційно-аналітичне забезпечення. В умовах дії правового режиму воєнного стану зростає значення інформаційної складової управління, що включає використання сучасних цифрових технологій, аналітичних систем та інструментів прогнозування [7].

Таким чином, теоретико-правові засади управління діяльністю підрозділів ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану формують

основу для побудови ефективної системи управління, здатної забезпечити належний рівень безпеки державного кордону. Їх комплексне дослідження дозволяє визначити основні напрями вдосконалення управлінських процесів та створює підґрунтя для аналізу сучасного стану системи управління підрозділами ДПСУ.

Сучасний стан системи управління підрозділами ДПСУ формується під впливом безпрецедентних безпекових викликів, пов'язаних із повномасштабною збройною агресією російської федерації, активізацією гібридних загроз, зростанням інтенсивності транскордонних процесів та необхідністю забезпечення стійкості державного кордону. У таких умовах система управління зазнала суттєвих трансформацій, спрямованих на підвищення її оперативності, гнучкості та ефективності.

Однією із базових характеристик сучасного управління є посилення централізації управлінських рішень при одночасному розширенні повноважень підрозділів на місцях. Такий підхід дозволяє забезпечити єдність управління та оперативне реагування на загрози, водночас створюючи передумови для більшої автономності у прийнятті рішень на тактичному рівні. В умовах дії правового режиму воєнного стану це набуває особливого значення, оскільки швидкість реагування на зміну обстановки часто визначає ефективність виконання завдань.

Організаційно система управління підрозділами ДПСУ базується на ієрархічній структурі, що включає: центральний орган управління, регіональні управління та підрозділи охорони державного кордону. Водночас сучасні умови зумовлюють необхідність розвитку мережевих форм взаємодії, які передбачають горизонтальні зв'язки між підрозділами та іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Це дозволяє підвищити рівень взаємодії, оперативність обміну інформацією та узгодженість прийняття управлінських рішень.

Аналіз управлінських процесів свідчить про зростання ролі оперативного планування та ситуаційного управління. У практиці діяльності ДПСУ активно використовуються ситуаційні центри, аналітичні підрозділи та системи моніторингу, що забезпечують збір, обробку та аналіз інформації про оперативну обстановку. Це створює підґрунтя для прийняття обґрунтованих управлінських рішень, однак водночас виявляє потребу у подальшому розвитку інформаційно-аналітичних спроможностей.

Важливим елементом сучасної системи управління є міжвідомча взаємодія. ДПСУ активно взаємодіє зі Збройними Силами України, Службою безпеки України, Національною гвардією, Національною поліцією та іншими органами державної влади. Така взаємодія здійснюється як на стратегічному, так і на оперативному рівнях і включає спільне планування, координацію дій,

обмін інформацією та проведення спільних операцій. Водночас на практиці виникають певні труднощі, пов'язані з недостатньою уніфікацією процедур, різним рівнем технічного забезпечення та наявністю окремих нормативних прогалин.

Окрему увагу слід приділити проблемним аспектам функціонування системи управління. Серед них – перевантаження управлінських ланок значними обсягами інформації, що ускладнює її оперативну обробку; недостатній рівень автоматизації окремих управлінських процесів; обмеженість ресурсного забезпечення; а також потреба у підвищенні рівня підготовки управлінського персоналу до дій в умовах кризових ситуацій. Крім того, наявні випадки дублювання функцій між різними підрозділами, що негативно впливає на ефективність управління.

Суттєвим викликом є також необхідність адаптації системи управління до стандартів Європейського Союзу у сфері інтегрованого управління кордонами. Це передбачає впровадження сучасних підходів до управління ризиками, розвиток інформаційних систем, забезпечення сумісності з європейськими базами даних та посилення координації з міжнародними партнерами. У цьому контексті спостерігається поступовий прогрес, однак процес імплементації потребує подальшого системного підходу [8].

В умовах дії правового режиму воєнного стану особливої актуальності набуває забезпечення безперервності управління. Це включає створення резервних систем управління, забезпечення стійкості каналів зв'язку, а також готовність до функціонування в умовах обмеженого доступу до інформаційних ресурсів. Практика свідчить, що ці заходи частково реалізовані, однак потребують подальшого вдосконалення із урахуванням сучасних загроз, зокрема кіберзагроз.

Таким чином, сучасний стан системи управління підрозділами ДПСУ характеризується як етап активної трансформації, спрямованої на адаптацію до умов воєнного стану та підвищення ефективності реагування на безпекові виклики. Попри наявні позитивні зрушення, зберігається низка проблем, що потребують комплексного вирішення, що зумовлює необхідність визначення пріоритетних напрямів удосконалення системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ.

В умовах дії правового режиму воєнного стану та динамічної трансформації безпекового середовища особливої актуальності набуває питання системного удосконалення управління діяльністю підрозділів ДПСУ. Виявлені у процесі аналізу проблеми та виклики обумовлюють необхідність формування комплексного підходу до модернізації управлінських процесів, що має поєднувати організаційні, правові, інформаційні та кадрові складові.

Одним із основних напрямів є забезпечення системності та узгодженості управлінських рішень. Це передбачає вдосконалення нормативно-правового

регулювання управлінської діяльності, усунення колізій між різними нормативними актами, а також чітке визначення повноважень і відповідальності суб'єктів управління на всіх рівнях. Доцільним є впровадження єдиних стандартів управлінської діяльності, які б забезпечували уніфікацію процедур прийняття рішень та підвищення їх ефективності.

Важливим напрямом є оптимізація організаційно-штатної структури управління підрозділами ДПСУ. Йдеться про необхідність поєднання принципів централізації та децентралізації, що дозволить зберегти єдність управління та водночас забезпечити достатній рівень автономії підрозділів на місцях. Це сприятиме підвищенню оперативності реагування на зміну обстановки, зменшенню навантаження на вищі ланки управління та більш ефективному використанню наявних ресурсів.

Наступним важливим напрямом є впровадження сучасних інформаційно-аналітичних та цифрових технологій у систему управління. Це включає розвиток автоматизованих систем управління, інтеграцію інформаційних ресурсів, використання аналітичних платформ та інструментів прогнозування ризиків. Застосування цифрових технологій дозволяє підвищити швидкість обробки інформації, обґрунтованість прийняття управлінських рішень та ефективність взаємодії між підрозділами. Особливої уваги потребує забезпечення кібербезпеки та захисту інформаційних систем від сучасних загроз.

Суттєвим напрямом удосконалення є розвиток міжвідомчої взаємодії. У сучасних умовах ефективне управління діяльністю підрозділів ДПСУ неможливе без тісної взаємодії з іншими суб'єктами сектору безпеки і оборони. Це потребує вдосконалення нормативно-правових механізмів взаємодії, уніфікації процедур обміну інформацією, а також розвитку спільних інформаційних платформ і ситуаційних центрів. Доцільним є також розширення міжнародного співробітництва та інтеграція у європейські системи управління кордонами.

Окремого значення набуває вдосконалення інформаційно-аналітичного забезпечення управління. Необхідним є створення сучасних аналітичних центрів, розвиток систем збору та обробки даних, впровадження ризик-орієнтованих підходів до прийняття рішень. Це дозволить забезпечити своєчасне виявлення загроз, прогнозування розвитку ситуації та підвищення ефективності управлінського впливу.

Важливим компонентом удосконалення системи управління є розвиток кадрового потенціалу. У сучасних умовах зростають вимоги до рівня професійної підготовки персоналу, який залучений до процесу управління, його здатності діяти в умовах невизначеності, швидко приймати рішення та ефективно організовувати діяльність підпорядкованих підрозділів. Це

ISSN 3041-1572 Online

обумовлює необхідність удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, а також розвитку лідерських і управлінських компетентностей.

Не менш важливим є забезпечення стійкості та безперервності управління в умовах виникнення кризових ситуацій. Це передбачає створення резервних систем управління, удосконалення систем зв'язку, розроблення алгоритмів дій у разі втрати управління або порушення функціонування основних каналів комунікації. Важливо також забезпечити готовність підрозділів до функціонування в умовах інформаційних та кіберзагроз.

Узагальнюючи вищевказане, слід зазначити, що удосконалення системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ має здійснюватися на основі комплексного підходу, який враховує сучасні безпекові виклики, міжнародний досвід та національні особливості. Реалізація визначених напрямів сприятиме підвищенню ефективності управління, забезпеченню належного рівня безпеки державного кордону та зміцненню системи національної безпеки України в цілому.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що система управління діяльністю підрозділів ДПСУ в умовах дії правового режиму воєнного стану перебуває у стані активної трансформації, спрямованої на підвищення її ефективності, гнучкості та адаптивності до сучасних безпекових викликів. Визначено, що ефективне управління у цій сфері має комплексний характер і поєднує організаційні, правові, інформаційні та кадрові складові, що взаємодіють між собою та забезпечують досягнення поставлених цілей.

З'ясовано, що основними проблемами функціонування системи управління є: недосконалість нормативно-правового регулювання, недостатній рівень цифровізації управлінських процесів, перевантаження інформаційними потоками, а також потреба у підвищенні ефективності міжвідомчої взаємодії. Водночас визначено, що важливими напрямами удосконалення системи управління є: оптимізація організаційно-штатної структури, впровадження сучасних інформаційно-аналітичних технологій, розвиток кадрового потенціалу та забезпечення безперервності процесу управління.

Обґрунтовано, що реалізація комплексного підходу до вдосконалення системи управління діяльністю підрозділів ДПСУ сприятиме підвищенню ефективності виконання завдань із охорони державного кордону, зміцненню безпеки державного кордону та загальної системи національної безпеки України.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно зосередити на розробленні моделей цифрового управління діяльністю підрозділів ДПСУ, удосконаленні механізмів міжвідомчої та міжнародної взаємодії, упровад-

женні ризик-орієнтованих підходів до прийняття управлінських рішень, а також дослідженні особливостей підготовки управлінських кадрів до діяльності в умовах виникнення кризових ситуацій і воєнного стану. Окремої уваги потребує вивчення можливостей інтеграції національної системи управління у європейський безпековий простір та адаптації до стандартів інтегрованого управління кордонами.

Література:

1. Братко А. В. Аналіз функціонування ДПСУ у системі забезпечення національної безпеки. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2021. № 2. С. 112–118.

2. Кіреєва О. С. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності суб'єктів протидії злочинності на державному кордоні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.

3. Кушнір Я. О. Міжнародна співпраця Державної прикордонної служби України: правові аспекти. *Львівський юридичний часопис*. 2025. № 2. С. 45–52.

4. Фігура О. В., Коваль В. М., Боровик О. В., Басараба І. Т. Актуальні проблеми підвищення ефективності діяльності ДПСУ в умовах воєнного стану. *Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Сектор безпеки і оборони України»*. Хмельницький: НАДПСУ, 2024. С. 1628–1630.

5. Нікіфоренко В. С. Правове та організаційне забезпечення функціонування системи суб'єктів у сфері безпеки державного кордону в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1(26). Т. 2. С. 171–176.

6. Савчук А. І. Сутність та специфіка державної політики у сфері забезпечення безпеки державного кордону України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2024. № 9. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2024.9.18.

7. Бочаров С. В., Бєлай С. В., Кушнір О. В. Науково-методичний апарат своєчасного виявлення загроз у сфері прикордонної безпеки. *Честь і закон*. 2025. № 1(92). С. 12–31. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/1/92/331965.

8. Боровик Л. В., Боровик О. В., Басараба І. Т. Порівняльний аналіз профілів керівників структурних підрозділів органів сектору безпеки та оборони України. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2023.

References:

1. Bratko A. V. (2021) *Analiz funktsionuvannia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy u systemi zabezpechennia natsionalnoi bezpeky [Analysis of the functioning of the State Border Guard Service of Ukraine in the national security system]*. Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu Povitrianykh Syl. No 2. Pp. 112–118. [in Ukrainian].

2. Kireieva O. S. (2025) *Informatsiino-analitychne zabezpechennia diialnosti subiektiv protydii zlochynnosti na derzhavnomu kordoni [Information and analytical support for the activities of entities combating crime at the state border]*. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pravo. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322. [in Ukrainian].

3. Kushnir Ya. O. (2025) *Mizhnarodna spivpratsia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy: pravovi aspekty [International cooperation of the State Border Guard Service of Ukraine: legal aspects]*. Lvivskyi yurydychnyi chasopys. No 2. Pp. 45–52. [in Ukrainian].

4. Fihura O. V., Koval V. M., Borovyk O. V., Basaraba I. T. (2024) *Aktualni problemy pidvyshchennia efektyvnosti diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Current issues of improving the efficiency of the State Border Guard Service of Ukraine under martial law]*. Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Sektor bezpeky i oborony Ukrainy". Khmelnytskyi: NADPSU. Pp. 1628–1630. [in Ukrainian].

5. Nikiforenko V. S. (2019) *Pravove ta orhanizatsiine zabezpechennia funktsionuvannia systemy subiektiv u sferi bezpeky derzhavnoho kordonu v Ukraini [Legal and organizational support for the functioning of the system of subjects in the field of state border security in Ukraine]*. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Issue 1(26), Vol. 2. Pp. 171–176. [in Ukrainian].

6. Savchuk A. I. (2024) *Sutnist ta spetsyfika derzhavnoi polityky u sferi zabezpechennia bezpeky derzhavnoho kordonu Ukrainy [Essence and specifics of state policy in the field of state border security of Ukraine]*. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok. No 9. DOI: https://doi.org/10.32702/2307-2156-2024.9.18. [in Ukrainian].

7. Bocharov S. V., Bielai S. V., Kushnir O. V. (2025) *Naukovo-metodychnyi aparat svoiechasnoho vyiavlennia zahroz u sferi prykordonnoi bezpeky [Scientific and methodological apparatus for timely detection of threats in the field of border security]*. Chest i zakon. No 1(92). Pp. 12–31. DOI: https://doi.org/10.33405/2078-7480/2025/1/92/331965. [in Ukrainian].

8. Borovyk L. V., Borovyk O. V., Basaraba I. T. (2023) *Porivnialnyi analiz profiliv kerivnykiv strukturnykh pidrozdiliv orhaniv sektoru bezpeky ta oborony Ukrainy [Comparative analysis of profiles of heads of structural units of the security and defense sector bodies of Ukraine]*. Naukovyi visnyk Vinnytskoi akademii bezperervnoi osvity. Seriia: Pedahohika. Psykholohiia. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 15.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 29.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 330.322:338.27:620.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1561-1571

Кліменко Олена Миколаївна кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри державного управління, публічного адміністрування та економічної політики, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-2573-9333

ПРІОРИТЕТИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ НА ЗАСАДАХ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню науково-методичних підходів до формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики в умовах інституційних змін на засадах публічно-приватного партнерства. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю трансформації енергетичного сектору, модернізації енергетичної інфраструктури, підвищення енергоефективності та забезпечення енергетичної безпеки в умовах макроекономічної нестабільності, обмеженості бюджетних ресурсів і зростання інвестиційних ризиків. У роботі узагальнено теоретичні підходи до формування інвестиційної політики у сфері відновлюваної енергетики та визначено роль публічно-приватного партнерства як інституційного інструменту мобілізації фінансових ресурсів, розподілу ризиків і стимулювання інноваційного розвитку галузі. Запропоновано науково-методичний підхід до формування пріоритетів інвестиційної політики, базою якого є поетапна логіка прийняття управлінських рішень. Він передбачає аналіз стану енергетичної інфраструктури та інституційного середовища, ідентифікацію важливіших факторів впливу, оцінювання інвестиційної привабливості напрямів розвитку відновлюваної енергетики та визначення стратегічних орієнтирів галузевого розвитку. Обґрунтовано доцільність використання системного підходу до формування пріоритетів, що забезпечує узгодження інтересів публічного та приватного секторів і підвищує ефективність реалізації інвестиційних рішень. На основі застосування запропонованого підходу сформовано систему пріоритетів інвестиційної політики, яка охоплює розвиток енергетичної інфраструктури, стимулювання інвестиційної активності, впровадження енергозберігаючих та інноваційних технологій, підвищення рівня енергетичної безпеки та використання сучасних фінансових інструментів, зокрема зелених облігацій. Отримані результати можуть бути використані при розробленні державної інвестиційної політики, формуванні

програм розвитку відновлюваної енергетики, а також при вдосконаленні інструментів взаємодії між публічним і приватним секторами в умовах інституційних трансформацій.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство; інвестиційна політика; відновлювана енергетика; енергетична інфраструктура; енергетична безпека; енергозберігаючі технології; альтернативна енергетика; зелені облігації.

Klimenko Olena PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of Public Administration and Political Economy Department Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-2573-9333

INVESTMENT POLICY PRIORITIES FOR RENEWABLE ENERGY DEVELOPMENT BASED ON PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS

Abstract. This article explores scientific and methodological approaches to setting investment policy priorities for renewable energy development in the context of institutional transformations based on public-private partnerships. The relevance of this research is determined by the need to transform the energy sector, improve energy efficiency, and ensure energy security in the face of macroeconomic instability, limited public financial resources, and increasing investment risks. The paper summarizes theoretical approaches to developing investment policy in renewable energy and defines the role of public-private partnerships as an institutional tool for mobilizing financial resources, sharing risks, and stimulating innovative development in the sector.

A scientific and methodological approach to determining investment policy priorities is proposed, which is based on a step-by-step logic of managerial decision-making. It includes the analysis of the state of energy infrastructure and the institutional environment, identification of key influencing factors, assessment of the investment attractiveness of renewable energy development areas, and determination of strategic guidelines for sectoral development. The expediency of applying a systemic approach to the formation of priorities is substantiated, as it ensures the alignment of interests between public and private actors and enhances the effectiveness of investment decision-making.

Based on the application of the proposed approach, a system of investment policy priorities has been formed, covering the development of energy infrastructure, stimulation of investment activity, implementation of energy-saving and innovative technologies, strengthening of energy security, and the use of modern financial instruments, including green bonds. The proposed provisions contribute to improving the analytical basis for decision-making and can be used in

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

the development of state investment policy, renewable energy programs, and mechanisms for interaction between public and private sectors in the context of institutional transformations.

Keywords: public–private partnership; investment policy; renewable energy; energy infrastructure; energy security; energy-saving technologies; alternative energy; green bonds.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку енергетичного сектору характеризується посиленням ролі відновлюваних джерел енергії як ключового чинника забезпечення енергетичної безпеки, декарбонізації економіки та виконання міжнародних кліматичних зобов'язань [1; 2]. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів та високого рівня інституційної невизначеності особливого значення набуває формування ефективної інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах державно-приватного партнерства.

Разом із тим, практика реалізації інвестиційних проєктів у сфері відновлюваної енергетики свідчить про наявність низки системних проблем, зокрема недостатню узгодженість інтересів держави та приватних інвесторів, недосконалість інституційного середовища, високі ризики інвестування та обмеженість фінансових інструментів [3].

За таких умов виникає об'єктивна необхідність наукового обґрунтування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики, орієнтованих на підвищення ефективності залучення приватного капіталу, мінімізацію інвестиційних ризиків та забезпечення сталого функціонування енергетичної інфраструктури на засадах публічно-приватного партнерства [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування ефективної інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства (ППП) перебуває у центрі уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У сучасних наукових працях значна увага приділяється питанням фінансування енергетичного переходу, залучення приватного капіталу та інституційного забезпечення реалізації інфраструктурних проєктів. Зокрема, у звітах International Energy Agency обґрунтовано ключову роль інвестицій у забезпеченні енергетичної трансформації та визначено структурний дисбаланс у фінансуванні відновлюваної енергетики [1; 2]. Аналітичні матеріали World Economic Forum [3] акцентують увагу на інфраструктурних бар'єрах, високому рівні інвестиційних ризиків та необхідності формування нових фінансових механізмів, зокрема на основі ППП. У доповіді REN21 [4] підкреслюється значення державної політики у стимулюванні інвестиційної активності та забезпеченні сталого розвитку сектору відновлюваної енергетики.

ISSN 3041-1572 Online

Серед зарубіжних наукових досліджень варто відзначити праці M. Tabash, U. Farooq, Ș. Gherghina, M. Varma та A. Aljughaiman [5], у яких досліджується вплив інвестицій у межах державно-приватного партнерства на соціально-економічний розвиток, зокрема на динаміку зайнятості та рівень бідності в країнах, що розвиваються. У роботі K. Othman та R. Khallaf [6] узагальнено підходи до реалізації проєктів державно-приватного партнерства у сфері відновлюваної енергетики та визначено ключові фактори їх ефективності в умовах обмежених ресурсів.

Вітчизняні науковці, зокрема Н. Петруха, В. Пашинський, К. Єфименко [7; 8] приділяють увагу проблемам формування інвестиційної політики у сфері енергетики, розвитку механізмів державно-приватного партнерства, а також удосконаленню інституційного середовища в умовах економічної трансформації. В їх працях підкреслюється необхідність підвищення ефективності державного регулювання, створення сприятливого інвестиційного клімату та адаптації міжнародного досвіду до національних умов.

Водночас, незважаючи на значний науковий доробок, окремі аспекти досліджуваної проблематики потребують подальшого поглиблення. Зокрема, у наявних дослідженнях недостатньо комплексно висвітлено питання формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики з урахуванням потенціалу державно-приватного партнерства. Певної деталізації потребують підходи до узгодження стратегічних цілей держави та інтересів приватного сектору в контексті розвитку енергетичної інфраструктури в умовах інституційних змін. Крім того, актуальним залишається питання обґрунтування системи пріоритетних напрямів інвестування, орієнтованих на забезпечення енергетичної безпеки, розвиток енергозберігаючих технологій, стимулювання інноваційної діяльності та раціональне використання природних ресурсів, що зумовлює необхідність розвитку енергетичної інфраструктури та забезпечення енергетичної безпеки на основі активізації інвестиційних процесів у сфері відновлюваної енергетики.

Мета статті. Метою статті є обґрунтування теоретичних засад та розроблення науково-методичних підходів до формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства в умовах інституційних змін, спрямованих на модернізацію енергетичної інфраструктури та зміцнення енергетичної безпеки держави.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації економіки інвестиційна політика у сфері відновлюваної енергетики набуває стратегічного значення як інструмент забезпечення сталого розвитку, модернізації енергетичної інфраструктури та зміцнення енергетичної безпеки держави. Її формування потребує врахування не лише економічних, а і

інституційних чинників, що визначають ефективність залучення інвестиційних ресурсів у галузь.

Інвестиційна політика у сфері відновлюваної енергетики може бути визначена як системна сукупність цілей, принципів, інструментів та механізмів державного впливу, спрямованих на стимулювання інвестиційної активності, розвиток енергетичної інфраструктури та впровадження енергозберігаючих технологій. У цьому контексті особливого значення набуває використання ППП як форми взаємодії між публічним та приватним секторами, що забезпечує можливість мобілізації приватного капіталу для реалізації стратегічно важливих проєктів. Тому ППП у сфері відновлюваної енергетики виступає не лише інструментом фінансування, але й механізмом розподілу ризиків, підвищення ефективності управління проєктами та впровадження інноваційних рішень. Його застосування дозволяє поєднати ресурси, компетенції та інтереси різних суб'єктів, що є особливо важливим в умовах обмеженості бюджетних ресурсів та зростання потреб у модернізації енергетичної інфраструктури.

У контексті дослідження доцільно виокремити такі принципи формування інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства, які узагальнюють сучасні наукові підходи до розвитку партнерських моделей, інвестиційних процесів та енергетичної трансформації [5; 7; 8; 9]:

узгодження стратегічних інтересів публічного та приватного секторів;

забезпечення прозорості та передбачуваності інституційного середовища;

ефективний розподіл ризиків між партнерами;

орієнтація на довгострокову економічну, екологічну та соціальну ефективність;

стимулювання впровадження енергозберігаючих та інноваційних технологій.

Важливим елементом інвестиційної політики є також використання сучасних фінансових інструментів, зокрема зелених облігацій, які дозволяють залучати довгострокові інвестиції для фінансування проєктів у сфері відновлюваної енергетики. Їх поєднання з механізмами публічно-приватного партнерства створює додаткові можливості для диверсифікації джерел фінансування та зниження інвестиційних ризиків.

Таким чином, інвестиційна політика розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства виступає комплексною системою, що поєднує економічні, інституційні та фінансові інструменти та спрямована на забезпечення сталого функціонування енергетичної інфраструктури, підвищення ефективності використання природних ресурсів і зміцнення енергетичної безпеки держави.

ISSN 3041-1572 Online

Формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики в умовах інституційних змін потребує застосування комплексного науково-методичного підходу, який забезпечує узгодження стратегічних цілей держави, інтересів приватного сектору та можливостей розвитку енергетичної інфраструктури. Запропонований підхід ґрунтується на поетапному прийнятті управлінських рішень і передбачає системне врахування економічних, інституційних, екологічних і технологічних чинників.

На першому етапі здійснюється діагностика стану розвитку відновлюваної енергетики та енергетичної інфраструктури, яка включає аналіз рівня інвестиційної активності, технічного стану інфраструктурних об'єктів, ступеня впровадження енергозберігаючих технологій, а також оцінку інституційного середовища [1–3]. Метою цього етапу є виявлення структурних диспропорцій, інфраструктурних обмежень і ключових бар'єрів для залучення інвестицій.

Другий етап передбачає ідентифікацію та систематизацію факторів впливу на інвестиційні процеси у сфері відновлюваної енергетики. До таких факторів доцільно віднести: економічні фактори, так, як: рівень рентабельності проєктів, доступ до фінансових ресурсів; інституційні – стабільність нормативно-правового середовища, прозорість процедур; екологічні, зокрема вимоги до скорочення викидів, вплив на довкілля та технологічні, де основними здаються рівень інноваційності та доступність сучасних технологій [5; 6]. Їх урахування дозволяє сформувати багатовимірну основу для подальшого визначення пріоритетів.

На третьому етапі здійснюється оцінювання інвестиційної привабливості напрямів розвитку відновлюваної енергетики, що базується на використанні системи індикаторів, які відображають економічну, інфраструктурну, екологічну та інституційну ефективність проєктів [7]. Зокрема, можуть застосовуватися показники обсягу інвестицій, терміну окупності, впливу на розвиток енергетичної інфраструктури, рівня зниження викидів, а також ступеня ризикованості проєктів. Результатом цього етапу є ранжування напрямів інвестування за рівнем їх привабливості.

Четвертий етап полягає у безпосередньому формуванні системи пріоритетів інвестиційної політики, що здійснюється на основі узагальнення результатів попередніх етапів. Пріоритети визначаються з урахуванням стратегічних орієнтирів держави, потреб модернізації енергетичної інфраструктури, необхідності забезпечення енергетичної безпеки та досягнення цілей сталого розвитку [10–13]. При цьому важливим є забезпечення балансу між економічною доцільністю проєктів і їх соціально-екологічною значущістю.

П'ятий етап передбачає інтеграцію інструментів реалізації інвестиційної політики, серед яких ключову роль відіграють механізми публічно-приват-

ного партнерства. На цьому етапі визначаються оптимальні форми взаємодії між публічним та приватним секторами, механізми розподілу ризиків, а також джерела фінансування проєктів [14]. Особливого значення набуває використання сучасних фінансових інструментів, зокрема зелених облігацій, які сприяють залученню довгострокового капіталу та підвищенню інвестиційної привабливості галузі.

Запропонований науково-методичний підхід забезпечує системність формування пріоритетів інвестиційної політики та дозволяє врахувати взаємозв'язок між розвитком відновлюваної енергетики, модернізацією енергетичної інфраструктури та зміцненням енергетичної безпеки. Його застосування створює передумови для підвищення ефективності управлінських рішень, оптимізації структури інвестицій та активізації залучення приватного капіталу на засадах публічно-приватного партнерства.

Результатом застосування запропонованого науково-методичного підходу є формування системи пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики, яка враховує потреби модернізації енергетичної інфраструктури, забезпечення енергетичної безпеки, впровадження енергозберігаючих технологій та активізації інноваційного розвитку галузі. Систематизація таких пріоритетів дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень та забезпечити ефективну координацію між публічним і приватним секторами (табл. 1).

Запропонована система пріоритетів відображає комплексний характер інвестиційної політики та орієнтована на досягнення синергетичного ефекту від поєднання економічних, інституційних та технологічних факторів розвитку. Її реалізація сприяє підвищенню інвестиційної привабливості галузі, розвитку енергетичної інфраструктури та зміцненню енергетичної безпеки держави.

Для узагальнення логіки запропонованого підходу доцільно представити його у вигляді структурно-логічної схеми (рис. 1).

Таблиця 1 – Пріоритети інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства

Пріоритет	Зміст	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Розвиток енергетичної інфраструктури	Модернізація та розширення об'єктів генерації, передачі та зберігання енергії	ППП-проєкти, державні інвестиційні програми, міжнародне фінансування	Підвищення надійності енергосистеми, зростання енергетичної незалежності
Стимулювання інвестицій у ВДЕ	Залучення приватного капіталу у проєкти відновлюваної енергетики	Податкові стимули, гарантії держави, механізми ППП	Збільшення обсягів інвестицій, прискорення розвитку галузі

ISSN 3041-1572 Online

Пріоритет	Зміст	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Впровадження енергозберігаючих технологій	Підвищення ефективності використання енергоресурсів	Інноваційні програми, державно-приватні ініціативи, грантове фінансування	Зниження енергоспоживання, підвищення ефективності економіки
Забезпечення енергетичної безпеки	Диверсифікація джерел енергії та зменшення залежності від імпорту	Стратегічні програми, розвиток ВДЕ, підтримка критичної інфраструктури	Стійкість енергосистеми до зовнішніх загроз
Розвиток фінансових інструментів	Розширення доступу до інвестиційних ресурсів	Зелені облігації, міжнародні фінансові інструменти, ППП-механізми	Залучення довгострокового капіталу, зниження інвестиційних ризиків

Джерело: сформовано автором на основі [5–7; 10–14]

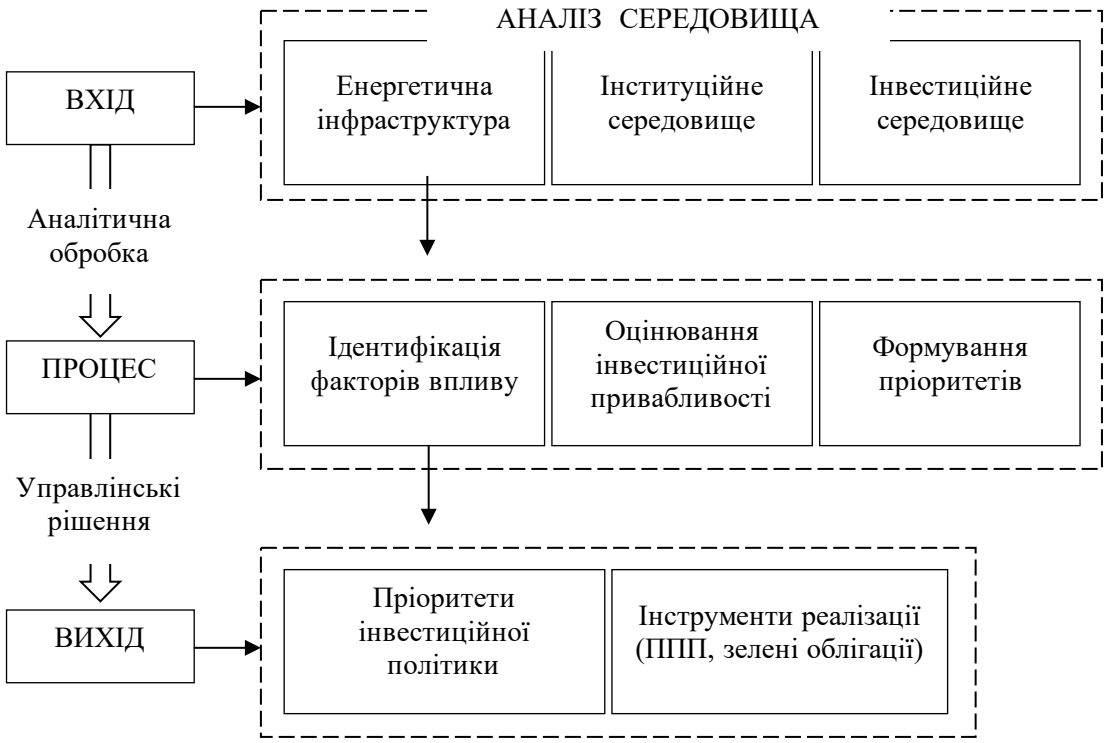

Рис. 1 – Науково-методичний підхід до формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства

Таким чином, запропонований науково-методичний підхід передбачає трансформацію вхідних параметрів – стану інфраструктури та інституційного середовища – у систему управлінських рішень через послідовність аналітичних етапів. Рис. 1 відображає послідовність етапів формування пріоритетів і включає такі взаємопов’язані блоки:

аналіз стану енергетичної інфраструктури та інвестиційного середовища;

ідентифікація факторів впливу – економічних, інституційних, екологічних, технологічних;

оцінювання інвестиційної привабливості напрямів розвитку ВДЕ;

формування системи пріоритетів інвестиційної політики;

визначення інструментів реалізації, де основними є публічно-приватне партнерство, зелені облігації, державна підтримка тощо.

Узагальнення зазначених етапів у межах єдиної логічної конструкції дозволяє забезпечити системність прийняття управлінських рішень, узгодження інтересів основних стейкхолдерів та підвищення ефективності реалізації інвестиційної політики у сфері відновлюваної енергетики.

Висновки. У статті обґрунтовано теоретичні засади та розроблено науково-методичний підхід до формування пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики на засадах публічно-приватного партнерства в умовах інституційних змін. Доведено, що ефективна інвестиційна політика у цій сфері має ґрунтуватися на системному поєднанні економічних, інституційних та технологічних чинників, а також враховувати потреби модернізації енергетичної інфраструктури та забезпечення енергетичної безпеки держави.

Запропонований науково-методичний підхід базується на поетапній логіці формування управлінських рішень, що включає аналіз інфраструктурного та інституційного середовища, ідентифікацію факторів впливу, оцінювання інвестиційної привабливості та визначення системи пріоритетів. Його застосування дозволяє підвищити обґрунтованість інвестиційних рішень, забезпечити ефективний розподіл ресурсів та активізувати залучення приватного капіталу на засадах публічно-приватного партнерства.

У результаті дослідження сформовано систему пріоритетів інвестиційної політики розвитку відновлюваної енергетики, яка охоплює розвиток енергетичної інфраструктури, стимулювання інвестицій, впровадження енергозберігаючих технологій, забезпечення енергетичної безпеки та розвиток сучасних фінансових інструментів. Реалізація визначених пріоритетів сприятиме підвищенню стійкості енергетичної системи, зростанню інвестиційної активності та формуванню умов для інноваційного розвитку галузі.

Перспективи подальших наукових досліджень доцільно пов’язати з розробленням механізмів практичної реалізації запропонованих пріоритетів, удосконаленням інструментарію оцінювання ефективності публічно-приватного партнерства, а також адаптацією інвестиційної політики до умов післявоєнного відновлення економіки та інтеграції у європейський енергетичний простір.

Література:

1. International Energy Agency (IEA). Renewables 2025: Analysis and Forecast to 2030. Paris: IEA, 2025.
2. International Energy Agency (IEA). World Energy Investment 2024. Paris : IEA, 2024.
3. World Economic Forum. Financing the energy transition: meeting a rapidly evolving electricity demand. Geneva: World Economic Forum, 2025. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Financing_the_Energy_Transition_2025.pdf (дата звернення: 03.04.2026).
4. REN21. Renewables 2024 global status report. Paris: REN21, 2024. URL: https://www.ren21.net/reports/global-status-report/ (дата звернення: 03.04.2026).
5. Tabash M.I., Farooq U., Gherghina Ș.C., Varma M., Aljughaiman A.A. Evaluating the effects of public-private partnership investment in energy on labor market dynamics and poverty alleviation in BRICS countries. *Discover Sustainability*. 2025. Vol. 6. no. 573. DOI: 10.1007/s43621-025-01494-1.
6. Othman K., Khallaf R. Public private partnerships for renewable energy projects in developing countries. *AIMS Energy*. 2024. Vol. 12, № 2. P. 450–470. URL: https://www.aimspress.com/article/doi/10.3934/energy.2024024
7. Петруха Н. М. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи розвитку та вплив на відновлення інфраструктури. *Публічне управління і політика*. 2024. № 2. С. 29–39. DOI: https://doi.org/10.70651/3041-2498/2024.2.04.
8. Pashynskyi V. Y., Yefimenko K. Public private partnerships in renewable energy: international approaches of legal regulations. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2025. Vol. 3, no. 91. P. 182–188. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.27 doi.org.
9. Kyoto A., Justice M., Lindelwa M. Public private partnerships for low carbon, climate resilient infrastructure: Insights from the literature. *Journal of Cleaner Production*. 2024. Vol. 470. P. 143338. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143338.
10. Solferino N., Becchetti L., Tessitore M. The Sustainable Future is now: a dynamic model to advance investments in PV and Energy Storage. 2025. DOI : https://doi.org/10.2139/ssrn.5136663
11. Hossin M. A. et al. Public-private partnership investment in energy and sustainable development goals (SDG 7). *Scientific Reports*. 2024. DOI: https://doi.org/10.1038/s41598-024-66800-9.
12. Wang K., You W. Public-Private Partnerships Investment in Energy and Carbon Emissions: Multi-Country Evidence. 2026. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-032-07293-1_13.
13. Pal S. Public-private partnerships in energy investment and inclusive growth. *Energy Policy*. 2026. Vol. 210. DOI: https://doi.org/10.1016/j.enpol.2025.115010
14. Mundonde J., Makoni P. Determinants of renewable energy PPP financing: bridging the green infrastructure gap. *Sustainability*. 2025. DOI: https://doi.org/10.3390/su17209072

References:

1. International Energy Agency (IEA). *Renewables 2025: Analysis and Forecast to 2030*. Paris: IEA, 2025.
2. International Energy Agency (IEA). *World Energy Investment 2024*. Paris: IEA, 2024.
3. World Economic Forum. *Financing the energy transition: meeting a rapidly evolving electricity demand*. Geneva: World Economic Forum, 2025. Available at: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Financing_the_Energy_Transition_2025.pdf (accessed 03 April 2026).

4. REN21. *Renewables 2024 global status report*. Paris: REN21, 2024. Available at: https://www.ren21.net/reports/global-status-report/ (accessed 03 April 2026).

5. Tabash, M.I., Farooq, U., Gherghina, Ș.C., Varma, M., Aljughaiman, A.A. (2025). Evaluating the effects of public-private partnership investment in energy on labor market dynamics and poverty alleviation in BRICS countries. *Discover Sustainability*, 6, 573. https://doi.org/10.1007/s43621-025-01494-1

6. Othman, K., Khallaf, R. (2024). Public private partnerships for renewable energy projects in developing countries. *AIMS Energy*, 12(2), 450–470. Available at: https://www.aimspress.com/article/doi/10.3934/energy.2024024

7. Petriukha, N.M. (2024). Publichno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvy rozvytku ta vplyv na vidnovlennia infrastruktury. *Publichne upravlinnia i polityka*, 2, 29–39. https://doi.org/10.70651/3041-2498/2024.2.04

8. Pashynskyi, V.Y., Yefimenko, K. (2025). Public private partnerships in renewable energy: international approaches of legal regulations. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo*, 3(91), 182–188. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.91.3.27

9. Kyoto, A., Justice, M., Lindelwa, M. (2024). Public private partnerships for low carbon, climate resilient infrastructure: Insights from the literature. *Journal of Cleaner Production*, 470, 143338. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143338

10. Solferino, N., Becchetti, L., & Tessitore, M. (2025). The Sustainable Future is now: a dynamic model to advance investments in PV and Energy Storage. SSRN Electronic Journal. https://doi.org/10.2139/ssrn.5136663

11. Hossin, M.A. et al. (2024). Public-private partnership investment in energy and sustainable development goals (SDG 7). *Scientific Reports*. https://doi.org/10.1038/s41598-024-66800-9

12. Wang, K., You, W. (2026). Public-Private Partnerships Investment in Energy and Carbon Emissions: Multi-Country Evidence. In: Su, CW., Lobonț, OR., Nicolescu, AC., Doran, N.M. (eds) Green Finance and the Challenges of Climate Change. Sustainable Finance. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-032-07293-1_13

13. Pal, S. (2026). Public-private partnerships in energy investment and inclusive growth. *Energy Policy*, 210. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2025.115010

14. Mundonde, J., Makoni, P. (2025). Determinants of renewable energy PPP financing: bridging the green infrastructure gap. *Sustainability*. https://doi.org/10.3390/su17209072

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:355.58:623.454

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1572-1580

Ковальчук Віктор Миколайович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри загальновійськової підготовки, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0000-0003-0043-4936

Будяцький Володимир Леонідович старший викладач кафедри протимінної діяльності Навчально-наукового інституту цивільного захисту Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, Львів, https://orcid.org/0009-0004-7129-6766

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ МІННОЇ НЕБЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті досліджено теоретичні та прикладні аспекти державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії. Обґрунтовано, що мінна небезпека є однією з ключових загроз національній безпеці, яка має довгострокові соціально-економічні, гуманітарні та екологічні наслідки. Визначено, що ефективне управління ризиками у цій сфері потребує системного підходу, який поєднує інструменти державного регулювання, міжвідомчу координацію, міжнародну співпрацю та впровадження сучасних технологій. Проаналізовано сутність ризиків мінної небезпеки як об'єкта державного управління та виокремлено основні їх види: соціальні, економічні, інфраструктурні та екологічні. Розкрито роль держави у формуванні інституційного середовища, що забезпечує планування, координацію та контроль заходів у сфері протимінної діяльності. Особливу увагу приділено питанням гуманітарного розмінування, інформування населення про ризики, а також підвищення рівня безпеки на деокупованих територіях. Доведено, що сучасні виклики зумовлюють необхідність удосконалення механізмів державного управління, зокрема через цифровізацію процесів моніторингу забруднених територій, впровадження геоінформаційних систем, створення інтегрованих баз даних та застосування ризик-орієнтованого підходу до планування заходів розмінування. Окреслено напрями підвищення ефективності державної політики у сфері мінної безпеки, серед яких — розвиток нормативно-правового забезпечення, посилення інституційної спроможності органів влади, залучення міжнародної технічної допомоги та формування культури безпеки серед населення.

Зроблено висновок, що державне управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії має базуватися на принципах системності, адаптивності та інтегрованості, що дозволить мінімізувати негативні наслідки та забезпечити сталий розвиток постраждалих територій.

Ключові слова: мінна безпека, державне управління, державне регулювання, ризики, збройна агресія, гуманітарне розмінування, публічне управління, національна безпека, післявоєнне відновлення, цифровізація.

Kovalchuk Viktor Mykolayovych Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Combined Military Training, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-0043-4936

Budiatskyi Volodymyr Leonidovych Senior Lecturer at the Department of Mine Action, Educational and Scientific Institute of Civil Protection, Lviv State University of Life Safety, Lviv, https://orcid.org/0009-0004-7129-6766

STATE MANAGEMENT OF MINE RISK IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION

Abstract. The article explores theoretical and applied aspects of state management of mine risk in conditions of armed aggression. It is substantiated that mine risk is one of the key threats to national security, which has long-term socio-economic, humanitarian and environmental consequences. It is determined that effective risk management in this area requires a systemic approach that combines state regulation tools, interagency coordination, international cooperation and the implementation of modern technologies. The essence of mine risk as an object of state management is analyzed and their main types are identified: social, economic, infrastructural and environmental. The role of the state in forming an institutional environment that ensures planning, coordination and control of mine action activities is revealed. Special attention is paid to the issues of humanitarian demining, informing the population about risks, as well as increasing the level of security in deoccupied territories. It has been proven that modern challenges necessitate the improvement of public administration mechanisms, in particular through the digitalization of processes for monitoring contaminated areas, the implementation of geographic information systems, the creation of integrated databases, and the application of a risk-based approach to planning demining activities. The directions for increasing the effectiveness of state policy in the field of mine safety are outlined, including the development of regulatory and legal support, strengthening the institutional capacity of government bodies, attracting

international technical assistance and forming a safety culture among the population.

It is concluded that state management of mine risk in conditions of armed aggression should be based on the principles of systematicity, adaptability and integration, which will minimize negative consequences and ensure sustainable development of the affected territories.

Keywords: mine safety, public administration, public regulation, risks, armed aggression, humanitarian demining, public administration, national security, post-war reconstruction, digitalization.

Постановка проблеми. Сучасні умови збройної агресії проти України зумовлюють різке зростання рівня мінної небезпеки, яка набуває масштабного та довготривалого характеру. Значні території держави зазнали забруднення вибухонебезпечними предметами, що створює пряму загрозу життю та здоров'ю населення, обмежує використання земельних ресурсів, гальмує відновлення економічної діяльності та інфраструктури, а також ускладнює реалізацію державної політики у сфері безпеки та розвитку. У цих умовах проблема ефективного державного управління ризиками мінної небезпеки набуває особливої актуальності та потребує комплексного наукового осмислення.

Незважаючи на наявність нормативно-правового забезпечення у сфері протимінної діяльності, існуюча система державного управління не повною мірою відповідає сучасним викликам воєнного часу. Спостерігається фрагментарність управлінських рішень, недостатній рівень координації між органами державної влади, обмеженість ресурсного забезпечення та відсутність інтегрованого підходу до управління ризиками. Крім того, недостатньо розвиненими залишаються механізми цифрового моніторингу, аналітики та прогнозування мінної небезпеки, що знижує ефективність прийняття управлінських рішень.

Особливої уваги потребує проблема формування ефективної системи управління ризиками мінної небезпеки на деокупованих територіях, де поєднуються високий рівень загроз із необхідністю швидкого соціально-економічного відновлення. Водночас актуалізується потреба у впровадженні сучасних ризик-орієнтованих підходів, розвитку міжвідомчої взаємодії, а також залученні міжнародного досвіду та технічної допомоги.

Отже, існує об'єктивна необхідність у вдосконаленні теоретико-методичних засад і практичних механізмів державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розвиток організаційно-економічних і управлінських засад державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії, а також визначення ефективних механізмів їх мінімізації шляхом удосконалення системи державного регулювання, впровадження ризик-орієнтованого підходу, посилення міжвідомчої координації та використання сучасних цифрових інструментів у сфері протимінної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні трансформаційні процеси у сфері національної безпеки, зумовлені збройною агресією, актуалізують необхідність переосмислення підходів до державного управління ризиками мінної небезпеки. У цьому контексті наукові дослідження дедалі більше зосереджуються на пошуку ефективних механізмів протимінної діяльності, удосконаленні інституційного забезпечення та впровадженні інноваційних управлінських рішень. Це формує підвищену увагу до сучасних наукових напрацювань як теоретичного підґрунтя розвитку системи державного управління у сфері мінної безпеки [1-12].

Проблематика мінної безпеки та управління ризиками вибухонебезпечних предметів останніми роками набула значного відображення у працях вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, українські дослідники зосереджують увагу на правових та організаційних засадах протимінної діяльності, формуванні інституційного забезпечення та вдосконаленні державної політики. Так, у працях В. Теремецького та М. Марченко [9] розкрито сутність протимінної діяльності як адміністративно-правової категорії, обґрунтовано необхідність систематизації законодавства та усунення прогалин у нормативному регулюванні.

Значна частина сучасних досліджень акцентує увагу на комплексному характері мінної небезпеки та її впливі на соціально-економічний розвиток держави. Масштабне забруднення територій вибухонебезпечними предметами створює загрозу для населення, обмежує доступ до земельних ресурсів і стримує економічне відновлення. У цьому контексті А. Аносєнков, Ю. Коломієць, Р. Мукоіда, Є. Проскурня [1] підкреслюють необхідність інтеграції протимінної діяльності в загальну систему державного управління з урахуванням гуманітарних, економічних і безпекових складових.

Окремий напрям наукових досліджень стосується розвитку інституційних механізмів управління мінною безпекою. Встановлено, що ефективність протимінної діяльності значною мірою залежить від координації між органами державної влади, наявності єдиної стратегії та впровадження сучасних систем управління інформацією. Зокрема, Т. Вайд, Ю. Коломієць, С. Жуковський, І. Залєвська [2] наголошують на важливості функціонування національних платформ і координаційних центрів, які забезпечують планування, моніторинг і взаємодію з міжнародними партнерами.

Суттєву увагу у сучасних публікаціях приділено питанням цифровізації та впровадження інноваційних технологій. Зокрема, дослідження О. Пономаренка, Ю. Морозюка, М. Нинюка [3] акцентують на доцільності використання геоінформаційних систем, дистанційного зондування Землі, технологій штучного інтелекту для підвищення ефективності управління ризиками та оптимізації процесів розмінування. Водночас підкреслюється необхідність належного нормативного та організаційного забезпечення впровадження таких технологій.

Попри значну кількість наукових праць, питання державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії залишаються недостатньо комплексно дослідженими. Більшість досліджень зосереджені на окремих аспектах, правовому регулюванні, технічних заходах розмінування або міжнародному співробітництві. Водночас інтегрований підхід до управління ризиками потребує подальшого наукового обґрунтування. Це зумовлює необхідність поглиблення досліджень у напрямі розроблення ефективних механізмів державного управління, здатних забезпечити мінімізацію наслідків мінної небезпеки в умовах сучасних воєнних викликів.

Виклад основного матеріалу. Мінна небезпека в умовах збройної агресії набуває системного характеру та трансформується у багатовимірну загрозу, що охоплює безпекову, соціальну, економічну та екологічну сфери. Значні площі територій зазнають забруднення вибухонебезпечними предметами, що унеможливлює їх безпечне використання, обмежує господарську діяльність та створює довготривалі ризики для населення. У зв'язку з цим державне управління ризиками мінної небезпеки повинно розглядатися як складова комплексної системи забезпечення національної безпеки та відновлення територій.

Сутність державного управління у цій сфері полягає у цілеспрямованому впливі органів державної влади на процеси виявлення, оцінювання, мінімізації та контролю ризиків, пов'язаних із мінною небезпекою. Ключовим елементом такого управління є ризик-орієнтований підхід, що передбачає пріоритезацію заходів залежно від рівня загроз, соціально-економічної значущості територій та потенційних наслідків. Це дозволяє оптимізувати використання обмежених ресурсів і підвищити ефективність протимінної діяльності [4].

Інституційне забезпечення державного управління мінною безпекою охоплює систему органів виконавчої влади, спеціалізовані структури з питань протимінної діяльності, а також механізми міжвідомчої координації. Важливою умовою ефективності є чіткий розподіл повноважень, узгодженість дій та наявність єдиного координаційного центру, що забезпечує стратегічне планування та оперативне управління процесами розмінування. Водночас необхідним є посилення ролі місцевих органів влади, які безпосередньо залучені до вирішення проблем на деокупованих територіях [5-6].

Важливим напрямом державного управління є нормативно-правове забезпечення протимінної діяльності. Сучасні умови вимагають адаптації законодавства до нових викликів, зокрема у частині регулювання гуманітарного розмінування, сертифікації операторів, стандартизації процедур та забезпечення контролю якості виконаних робіт. Водночас актуальним залишається питання гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та практиками [7-9].

Не менш значущою складовою є інформаційно-аналітичне забезпечення управління ризиками мінної небезпеки. Використання сучасних цифрових технологій, таких як геоінформаційні системи, дистанційне зондування Землі, безпілотні літальні апарати та аналітичні платформи, дозволяє підвищити точність і оперативність збору даних про забруднені території. Створення єдиних інформаційних баз даних сприяє ефективному плануванню заходів розмінування, моніторингу їх виконання та оцінці результативності державної політики у цій сфері [10].

Окрему увагу слід приділити питанням гуманітарного розмінування як складової державного управління ризиками. Воно передбачає не лише технічне очищення територій, але й інформування населення про ризики, навчання правилам безпечної поведінки та формування культури безпеки. У цьому контексті важливу роль відіграють освітні програми, інформаційні кампанії та взаємодія з громадянським суспільством.

Міжнародне співробітництво є невід'ємною складовою ефективного державного управління у сфері мінної безпеки. Залучення міжнародної технічної допомоги, участь у спільних програмах та використання кращих світових практик дозволяють підвищити спроможність держави до реагування на виклики мінної небезпеки. Водночас важливим є забезпечення координації міжнародних зусиль із національними пріоритетами [11-12].

Управління ризиками мінної небезпеки на деокупованих територіях має свої особливості, пов'язані з високим рівнем загроз та необхідністю швидкого відновлення соціально-економічної діяльності. У цих умовах пріоритетного значення набуває визначення найбільш критичних об'єктів інфраструктури, забезпечення безпеки населення та створення умов для повернення громадян до нормального життя. Це потребує застосування комплексних підходів, що поєднують технічні, організаційні та соціально-економічні інструменти.

Отже, ефективне державне управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії передбачає інтеграцію різних механізмів та інструментів, спрямованих на мінімізацію загроз і забезпечення сталого розвитку територій. Його вдосконалення має базуватися на принципах системності, адаптивності, інноваційності та міжсекторальної взаємодії, що дозволить підвищити результативність державної політики у сфері мінної безпеки.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що мінна небезпека в умовах збройної агресії є однією з ключових загроз національній безпеці України, яка має довгостроковий і комплексний вплив на соціально-економічний розвиток держави, безпеку населення та відновлення територій. Обґрунтовано, що ефективне державне управління ризиками мінної небезпеки повинно базуватися на системному та ризик-орієнтованому підході, який передбачає ідентифікацію, оцінювання, пріоритезацію та мінімізацію загроз.

Визначено, що ключовими проблемами у сфері державного управління залишаються недостатній рівень міжвідомчої координації, фрагментарність нормативно-правового забезпечення, обмеженість ресурсів та недостатнє використання сучасних цифрових технологій. У зв'язку з цим доведено необхідність удосконалення інституційних механізмів управління, посилення ролі координаційних органів, а також розвитку інтегрованих інформаційно-аналітичних систем у сфері протимінної діяльності.

Акцентовано увагу на важливості гуманітарного розмінування як складової державної політики, що поєднує технічні заходи очищення територій із інформаційно-просвітницькою роботою серед населення. Водночас підкреслено значення міжнародного співробітництва як інструменту підвищення ефективності державного управління, зокрема через залучення фінансових, технічних та експертних ресурсів.

Обґрунтовано, що вдосконалення державного управління ризиками мінної небезпеки має здійснюватися шляхом розвитку нормативно-правової бази, впровадження інноваційних технологій, цифровізації процесів моніторингу та управління, а також формування культури безпеки серед населення. Особливу увагу слід приділити управлінню на деокупованих територіях, де необхідно поєднати заходи безпеки з процесами соціально-економічного відновлення.

Отже, підвищення ефективності державного управління ризиками мінної небезпеки в умовах збройної агресії є необхідною передумовою забезпечення безпеки громадян, відновлення постраждалих територій та сталого розвитку держави в післявоєнний період. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні прикладних моделей оцінювання ризиків, удосконаленні механізмів міжвідомчої взаємодії та адаптації міжнародного досвіду до національних умов.

Література:

1. Аносєнков А. А., Коломієць Ю. М., Мукоіда Р. В., Проскурня Є. Є. (2025). Основні напрямки і завдання державної політики у сфері протимінної діяльності в умовах воєнного стану та під час відновлення України // Правове регулювання дотримання прав і свобод людини та громадянина в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану : колективна монографія / за заг. ред. А. В. Денисової. - Одеса : Видавництво «Юридика», С.725-765. https://doi.org/10.61563/978-617-8574-56-7-18

2. Вайда Т.С., Коломієць Ю.М., Жуковський С.В., Залєвська І.І. Протимінна діяльність: забезпечення національної безпеки підрозділами поліції та цивільного захисту : навчальний посібник [для курсантів, студентів та слухачів ЗВО МВС України]. Одеса: ОДУВС, 2025. 320 с.

3. Пономаренко, О. С., Морозюк, Ю. В., & Нинюк, М. А. (2024). Вплив воєнних дій на ефективність державного управління в Україні. *Академічні візії,* (32).

4. Мунтян, Л. Я. (2025). Управління ризиками безпеки комунальних служб під час бойових дій. *Інвестиції*, 276-283.

5. Паньків Н., Чернишова А. (2023). Проблеми та перспективи відновлення України під час та після завершення російсько-української війни. Вісник Хмельницького національного університету. *Економічні науки.* № 1(314). - С. 67-79. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-9.

6. Запорожець, Т. В. (2024). Механізми забезпечення національної стійкості України. Концептуальні засади національної стійкості та державна політика врегулювання воєнно-політичних конфліктів, 141-202.

7. Подцерковний, О. П. (2023). Проблеми правого забезпечення портової галузі в умовах війни. *Право та державне управління,* (3), 205-212.

8. Кутков, О. О., & Літвін, Л. Ю. (2025). Обгрунтування моделі механізму державного регулювання цивільно-військового співробітництва в умовах загострення воєнно-політичної обстановки. *Національні інтереси України*, (5 (10)), 1120-1142.

9. Теремецький В.І., Марченко М. Ю. (2025). Протимінна діяльність в Україні як адміністративно-правова категорія. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*, 109(2), с. 198–209. doi: 10.32631/v.2025.2.17 .

10. Куртсеітов, Т. Л., Мосов, С. П., Трембовецький, М. П., & Ясько, В. А. (2020). Мінна зброя у фокусі сучасних війн і збройних конфліктів. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень НУОУ імені Івана Черняховського, 116-121.

11. Криштанович М.Ф. Досвід країн ЄС щодо реалізації державної політики у сфері виконавчного впровадження. *“Національні інтереси України”, (Серія "Публічне управління та адміністрування")*. № 10(15). 2025. – С. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/ 3041-1793-2025-10(15)-1001-1011

12. Криштанович М.Ф. (2026). Державне управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права. «Національні інтереси України», (Серія «Публічне управління та адміністрування»). № 4(21). С. 2105-2113. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2105-2113

References:

1. Anosenkov A. A., Kolomiyets Yu. M., Mukoida R. V., Proskurnya E. E. (2025). Osnovni napryamky i zavdannya derzhavnoyi polityky u sferi protyminnoyi diyal′nosti v umovakh voyennoho stanu ta pid chas vidnovlennya Ukrayiny. [Main directions and tasks of state policy in the field of mine action in conditions of martial law and during the restoration of Ukraine] // Legal regulation of observance of human and citizen rights and freedoms in conditions of administrative and legal regime of martial law: collective monograph / ed. A. V. Denisova. - Odesa: Publishing house "Yurydyka", P.725-765. https://doi.org/10.61563/978-617-8574-56-7-18

2. Vaida T. S., Kolomiyets Yu. M., Zhukovsky S. V., Zalevska I. I. (2025). Protyminna diyal′nist′: zabezpechennya natsional′noyi bezpeky pidrozdilamy politsiyi ta tsyvil′noho zakhystu. [Mine action: ensuring national security by police and civil defense units: a textbook] [for cadets, students and students of the Higher Educational Institution of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. Odesa: ODUVS, 2025. 320 p.

3. Ponomarenko, O. S., Morozyuk, Yu. V., & Nynyuk, M. A. (2024). Vplyv voyennykh diy na efektyvnist′ derzhavnoho upravlinnya v Ukrayini. [The impact of military operations on the effectiveness of public administration in Ukraine]. Academic Visions, (32).

4. Muntyan, L. Ya. (2025). Upravlinnya ryzykamy bezpeky komunal′nykh sluzhb pid chas boyovykh diy. [Managing the security risks of public utilities during military operations]. Investments, 276-283.

5. Pankiv N., Chernyshova A. (2023). Problemy ta perspektyvy vidnovlennya Ukrayiny pid chas ta pislya zavershennya rosiys′ko-ukrayins′koyi viyny. [Problems and prospects for the restoration of Ukraine during and after the end of the Russian-Ukrainian war]. Bulletin of Khmelnytsky National University. Economic Sciences. No. 1(314). - P. 67-79. DOI: https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-9.

6. Zaporozhets, T. V. (2024). Mekhanizmy zabezpechennya natsional′noyi stiykosti Ukrayiny. [Mechanisms for ensuring national stability of Ukraine]. Conceptual principles of national stability and state policy for the settlement of military-political conflicts, 141-202.

7. Podtserkovny, O. P. (2023). Problemy pravoho zabezpechennya portovoyi haluzi v umovakh viyny. [Problems of legal support for the port industry in wartime]. Law and State Administration, (3), 205-212.

8. Kutkov, O. O., & Litvin, L. Yu. (2025). Obhruntuvannya modeli mekhanizmu derzhavnoho rehulyuvannya tsyvil′no-viys′kovoho spivrobitnytstva v umovakh zahostrennya voyenno-politychnoyi obstanovky. [Justification of the model of the mechanism of state regulation of civil-military cooperation in the conditions of aggravation of the military-political situation]. National interests of Ukraine, (5 (10)), 1120-1142.

9. Teremetskyi V.I., Marchenko M. Yu. (2025). Protyminna diyal′nist′ v Ukrayini yak administratyvno-pravova katehoriya. [Mine action in Ukraine as an administrative and legal category]. Bulletin of the Kharkiv National University of Internal Affairs, 109(2), pp. 198–209. doi: 10.32631/v.2025.2.17 .

10. Kurtseitov, T. L., Mosov, S. P., Trembovetskyi, M. P., & Yasko, V. A. (2020). Minna zbroya u fokusi suchasnykh viyn i zbroynykh konfliktiv. [Mine weapons in the focus of modern wars and armed conflicts]. Collection of scientific papers of the Center for Military and Strategic Studies of the Ivan Chernyakhovsky National University of Economics, 116-121.

11. Kryshtanovych M.F. (2025). Dosvid krayin YES shchodo realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi vykonavchnoho vprovadzhennya. [Experience of EU countries in implementing state policy in the field of executive implementation]. “National interests of Ukraine”, (Series "Public management and administration"). No. 10(15). P. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1001-1011

12. Kryshtanovych M.F. (2026). Derzhavne upravlinnya u sferi zabezpechennya dotrymannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava. [State administration in the field of ensuring compliance with the norms of international humanitarian law]. "National interests of Ukraine", (Series "Public management and administration"). No. 4(21). P. 2105-2113. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2105-2113

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35:614:004(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1581-1594

Ковтун Оксана Анатоліївна доктор економічних наук, доцент, проректор з міжнародних зв'язків та проектної діяльності Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0002-9516-8628

СУЧАСНІ МЕХАНІЗМИ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННОЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено сучасні механізми розвитку електронної охорони здоров'я в Україні в умовах війни як складової цифрової трансформації системи публічного управління. Обґрунтовано, що воєнні виклики, пов'язані з руйнуванням медичної інфраструктури, переміщенням населення та обмеженням доступу до медичних послуг, зумовили прискорення впровадження цифрових технологій у сфері охорони здоров'я. Визначено, що ключову роль у цьому процесі відіграє державна електронна система охорони здоров'я (eHealth), яка забезпечує інтеграцію медичних реєстрів, цифровізацію обліку, фінансування та надання медичних послуг, а також підвищує прозорість управління галуззю.

Проаналізовано розвиток телемедицини як інструменту забезпечення доступності медичної допомоги, що дозволяє компенсувати фізичну недоступність закладів охорони здоров'я та забезпечити безперервність лікування. Розглянуто роль інноваційних технологій, зокрема мобільних застосунків, чат-ботів, систем штучного інтелекту та аналітики великих даних, які сприяють оптимізації діагностичних і управлінських процесів, підвищенню якості медичних послуг і ефективності використання ресурсів.

Виявлено основні бар'єри розвитку електронної охорони здоров'я, серед яких недостатній рівень цифрової грамотності населення та медичного персоналу, обмежений доступ до інтернету, фінансові обмеження та недостатня стандартизація медичних інформаційних систем. Доведено, що подолання цих проблем потребує комплексного підходу, який включає вдосконалення нормативно-правового забезпечення, розвиток цифрової інфраструктури, підвищення кваліфікації кадрів і посилення кібербезпеки.

Зроблено висновок, що сучасні механізми розвитку електронної охорони здоров'я в Україні формуються як багаторівнева система, орієнтована на забезпечення стійкості, доступності та ефективності медичних послуг в умовах війни, а їх подальший розвиток є важливою передумовою післявоєнного відновлення та інтеграції у європейський цифровий простір.

Ключові слова: електронна охорона здоров'я, державний механізм розвитку е-здоров'я, електронні інструменти, інформаційні технології, цифрові технології, цифрова компетентність працівників, медичні послуги, реформування системи охорони здоров'я, медичні заклади, євроінтеграція, сталий розвиток.

Kovtun Oksana Doctor of Economics, Associate Professor, Vice-Rector for International Relations and Project Activities of the Hrigoriy Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-9516-8628

MODERN MECHANISMS FOR THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC HEALTHCARE IN UKRAINE UNDER CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article examines modern mechanisms for the development of electronic healthcare in Ukraine under conditions of war as a component of the digital transformation of the public administration system. It substantiates that wartime challenges, including the destruction of medical infrastructure, population displacement, and limited access to healthcare services, have accelerated the implementation of digital technologies in the healthcare sector. It is determined that a key role in this process is played by the national electronic healthcare system (eHealth), which ensures the integration of medical registries, the digitalization of accounting, financing, and service delivery, as well as enhances transparency in healthcare governance.

The development of telemedicine is analyzed as a tool for ensuring access to healthcare services, enabling compensation for the physical inaccessibility of healthcare facilities and ensuring continuity of care. The role of innovative technologies is considered, including mobile applications, chatbots, artificial intelligence systems, and big data analytics, which contribute to optimizing diagnostic and managerial processes, improving the quality of medical services, and increasing the efficiency of resource utilization.

The main barriers to the development of electronic healthcare are identified, including insufficient digital literacy among the population and medical personnel, limited Internet access, financial constraints, and inadequate standardization of medical information systems. It is proven that overcoming these challenges requires a comprehensive approach that includes improving the regulatory framework, developing digital infrastructure, enhancing workforce qualifications, and strengthening cybersecurity.

It is concluded that modern mechanisms for the development of electronic healthcare in Ukraine are being formed as a multi-level system aimed at ensuring

the resilience, accessibility, and efficiency of healthcare services under wartime conditions, and that their further advancement constitutes an important prerequisite for post-war recovery and integration into the European digital space.

Keywords: electronic healthcare, public mechanisms of eHealth development, electronic tools, information technologies, digital technologies, digital competence of personnel, medical services, healthcare system reform, healthcare institutions, European integration, sustainable development.

Постановка проблеми. Сучасні трансформаційні процеси у сфері охорони здоров'я України відбуваються в умовах безпрецедентного поєднання системних реформ і воєнних викликів, що обумовлює зростаючу роль електронної охорони здоров'я як ключового інструменту забезпечення стійкості держави. Повномасштабна війна спричинила суттєві руйнування медичної інфраструктури, переміщення населення, порушення логістичних ланцюгів та дефіцит кадрових ресурсів, що значно ускладнює доступ громадян до медичних послуг і вимагає впровадження інноваційних управлінських рішень. У таких умовах цифрові механізми набувають не лише функціонального, але й стратегічного значення, забезпечуючи безперервність медичного обслуговування та збереження керованості системи охорони здоров'я.

Електронна система охорони здоров'я, яка інтегрує реєстри пацієнтів, медичних працівників, закладів охорони здоров'я, електронні рецепти та медичні записи, стала базовою цифровою інфраструктурою галузі, що дозволяє автоматизувати процеси надання послуг і підвищити прозорість управління. В умовах війни її значення істотно посилюється, оскільки централізовані цифрові бази даних забезпечують збереження інформації навіть у разі фізичного знищення закладів, а також створюють можливості для оперативного обміну медичною інформацією між різними регіонами та рівнями системи.

Додатковим чинником, що обумовлює наукову значущість дослідження, є прискорена цифровізація медичних послуг, зокрема розвиток телемедицини, мобільних додатків та онлайн-консультацій, які стали критично важливими в умовах обмеженої фізичної доступності медичної допомоги. Використання дистанційних технологій дозволяє мінімізувати ризики для пацієнтів і медичного персоналу, знижує витрати часу і ресурсів, а також забезпечує охоплення населення, яке перебуває у зоні бойових дій або тимчасовій окупації.

Суттєвого значення набуває і аспект кіберстійкості та безпеки цифрової інфраструктури охорони здоров'я, оскільки війна супроводжується підвищеними ризиками кібератак, порушення роботи мереж та зниження якості інтернет-з'єднання. Це вимагає формування нових механізмів державного управління, спрямованих на захист медичних даних, забезпечення безперерв-

ISSN 3041-1572 Online

ності функціонування інформаційних систем і підвищення їх адаптивності до кризових умов.

Крім того, розвиток електронної охорони здоров'я прямо пов'язаний із забезпеченням соціальної стабільності та гуманітарної безпеки держави, оскільки ефективна система медичного обслуговування є одним із базових чинників підтримання життєздатності населення та відновлення країни. В умовах зростання кількості поранених, осіб із хронічними захворюваннями та посттравматичними розладами цифрові інструменти дозволяють масштабувати медичні послуги, зокрема у сфері психічного здоров'я, та забезпечити їх доступність для широких верств населення.

Дослідження сучасних механізмів розвитку електронної охорони здоров'я в Україні обумовлюється необхідністю наукового осмислення процесів цифрової трансформації медичної сфери в умовах війни, визначення ефективних управлінських інструментів забезпечення її стійкості, адаптивності та відновлення, а також інтеграції у європейський цифровий простір охорони здоров'я.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій свідчить про зростання інтересу вітчизняних і зарубіжних науковців до проблематики цифрової трансформації системи охорони здоров'я України, зокрема розвитку електронної охорони здоров'я та телемедицини в умовах кризових ситуацій і війни. Водночас існуючі напрацювання мають фрагментарний характер і охоплюють окремі аспекти цієї проблематики, що обумовлює необхідність їх систематизації та узагальнення. У дослідженні К. Малахов здійснено комплексний аналіз розвитку цифрової системи eHealth в Україні, зокрема визначено її архітектурні особливості, нормативно-правове забезпечення та ключові напрями розвитку телемедицини. Питання функціонування електронної системи громадського здоров'я в умовах воєнного стану досліджуються у роботах І. Хоменко, О. Корнійчук, Д. Шушпанов та Я. Чешко, які акцентують увагу на необхідності оцінки ефективності електронних систем, адаптації міжнародного досвіду та формування критеріїв результативності цифрових інструментів у сфері громадського здоров'я.

Окремий напрям досліджень пов'язаний із розвитком телемедицини та її роллю у забезпеченні доступності медичних послуг. Зокрема, Р. Жарлінська, А. Тринчук та І. Марчук аналізують телемедицину як інструмент підвищення доступності медичної допомоги, підкреслюючи її особливу значущість у період війни, коли традиційні канали надання послуг є обмеженими.

Дослідження інноваційних технологій у сфері медицини представлені у працях А. Жуковська, яка розглядає телемедицину та електронну медицину як складові інклюзивної моделі охорони здоров'я, акцентуючи увагу на потенціалі цифрових технологій у розширенні доступу до медичних послуг та підвищенні їх якості.

Аналіз наукових джерел дозволяє констатувати, що наявні дослідження охоплюють окремі аспекти розвитку електронної охорони здоров'я, зокрема технічні, організаційні, правові та інноваційні складові. Проте вони здебільшого мають фрагментарний характер, зосереджуючись на окремих інструментах (телемедицина, eHealth, цифрові сервіси) або специфічних умовах їх функціонування. Відсутній цілісний, системний аналіз сучасних механізмів розвитку електронної охорони здоров'я в Україні саме в умовах війни, який би комплексно поєднував інституційні, технологічні, управлінські та безпекові аспекти. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Метою статті є системний аналіз сучасних механізмів розвитку електронної охорони здоров'я в Україні в умовах війни.

Виклад основного матеріалу. Розвиток електронної охорони здоров'я в Україні в умовах повномасштабної війни набуває системного характеру та виступає одним із ключових напрямів трансформації публічного управління у сфері охорони здоров'я, що зумовлено необхідністю забезпечення безперервності медичних послуг, підвищення ефективності управлінських рішень та адаптації галузі до кризових умов. Воєнні дії спричинили значні структурні деформації медичної системи, включаючи руйнування інфраструктури, міграцію населення та медичного персоналу, що, у свою чергу, актуалізувало потребу у впровадженні цифрових механізмів як альтернативного та доповнювального інструменту функціонування системи охорони здоров'я .

Сучасні механізми розвитку електронної охорони здоров'я в Україні формуються на основі поєднання інституційних, організаційних, технологічних та управлінських компонентів.

Центральне місце у трансформації системи охорони здоров'я України займає державна електронна система eHealth як інтегрована цифрова платформа, що забезпечує об'єднання ключових реєстрів пацієнтів, медичних працівників і закладів охорони здоров'я, формуючи єдиний інформаційний простір галузі. Її архітектура побудована за принципом взаємодії центрального компонента – центральної бази даних – із численними медичними інформаційними системами, які функціонують на рівні закладів охорони здоров'я, що дозволяє забезпечити стандартизований обмін даними через відкриті програмні інтерфейси та інтеграцію різних підсистем (клінічних, лабораторних, адміністративних) в єдину цифрову екосистему [1]. Така модель створює умови для повного переходу від паперового документообігу до електронного, включаючи електронні медичні записи, рецепти, направлення та інші види медичної документації, що підвищує ефективність управління медичною інформацією та знижує ризики її втрати чи фальсифікації.

ISSN 3041-1572 Online

Інтеграція національних реєстрів у межах eHealth забезпечує формування єдиної бази даних, яка є основою для цифровізації фінансових та управлінських процесів у галузі. Зокрема, впровадження механізму «гроші йдуть за пацієнтом» стало можливим саме завдяки електронному обліку декларацій між лікарем і пацієнтом, що дозволяє державі здійснювати фінансування медичних послуг на основі достовірних цифрових даних про фактичний обсяг наданої допомоги [2]. Це, у свою чергу, сприяє підвищенню прозорості використання бюджетних коштів, оскільки фінансові потоки прив'язуються до конкретних медичних послуг і пацієнтів, що унеможливлює значну частину зловживань і маніпуляцій у системі фінансування. Додатково централізація медичних даних створює інструментарій для аналітики та моніторингу, що дозволяє органам державної влади приймати обґрунтовані управлінські рішення на основі повних і актуальних статистичних даних [3].

Важливим аспектом функціонування системи є її здатність забезпечувати доказове управління, що ґрунтується на використанні великих масивів даних. Акумулювання інформації про стан здоров'я населення, структуру захворюваності, ефективність лікування та використання ресурсів дозволяє здійснювати прогнозування, планування та оптимізацію медичних послуг. Це відповідає сучасним підходам до публічного управління, де дані виступають ключовим ресурсом для формування політики та оцінки її результативності. Водночас цифрова система сприяє підвищенню якості медичних послуг за рахунок забезпечення доступу лікарів до повної історії хвороби пацієнта, що мінімізує дублювання обстежень і помилки у лікуванні [1].

Разом із тим розвиток eHealth відбувається в умовах суттєвих викликів, пов'язаних із забезпеченням кібербезпеки та захисту персональних даних. Медична інформація належить до категорії чутливих даних, тому її обробка та зберігання потребують високого рівня захищеності. В умовах війни ці ризики значно зростають у зв'язку з активізацією кібератак на державну інфраструктуру, що робить систему охорони здоров'я однією з найбільш уразливих сфер. Дослідження свідчать, що електронні системи охорони здоров'я є об'єктом підвищеної уваги з боку кіберзловмисників, що зумовлює необхідність впровадження комплексних механізмів захисту, включаючи криптографічні методи, багаторівневу аутентифікацію, резервне копіювання даних та постійний моніторинг кіберзагроз [4].

У цьому контексті особливого значення набуває формування стійкої цифрової інфраструктури, здатної функціонувати в умовах підвищених навантажень, технічних збоїв і зовнішніх втручань. Йдеться не лише про технічні рішення, але й про інституційні механізми, включаючи нормативно-правове регулювання захисту інформації, стандартизацію процесів обміну даними та підвищення цифрової компетентності персоналу. Важливим є

також забезпечення сумісності національної системи eHealth із міжнародними стандартами, що сприяє інтеграції України до глобального цифрового медичного простору та підвищує рівень її кіберстійкості.

Одним із ключових напрямів трансформації системи охорони здоров'я в Україні в умовах війни є розвиток телемедицини як інструменту забезпечення безперервності та доступності медичних послуг. Воєнні дії призвели до суттєвого обмеження фізичного доступу населення до закладів охорони здоров'я через руйнування інфраструктури, небезпеку пересування, перевантаження медичних установ та вимушене переміщення громадян. У таких умовах телемедицина виконує компенсаторну функцію, забезпечуючи можливість дистанційної взаємодії між пацієнтом і лікарем, що дозволяє зберігати безперервність лікувального процесу навіть за відсутності безпосереднього контакту [5].

Сутність телемедицини полягає у використанні інформаційно-комунікаційних технологій для надання медичних послуг на відстані, включаючи консультації, діагностику, моніторинг стану здоров'я та реабілітацію. У сучасних умовах вона реалізується через спеціалізовані цифрові платформи, мобільні додатки, відеозв'язок та інші інструменти, що дозволяють лікарям здійснювати первинну оцінку стану пацієнта, коригувати лікування та надавати рекомендації без необхідності фізичного відвідування медичного закладу. Це особливо важливо для осіб, які перебувають у зоні бойових дій, на тимчасово окупованих територіях або є внутрішньо переміщеними особами, для яких доступ до традиційних медичних послуг є обмеженим або неможливим [6].

Ефективність телемедичних підходів у кризових умовах підтверджується досвідом міжнародних ініціатив, серед яких особливе значення має модель TeleHelp Ukraine. Вона функціонує як децентралізована цифрова мережа, що об'єднує лікарів-добровольців із різних країн із пацієнтами в Україні, забезпечуючи надання безкоштовних онлайн-консультацій. Такий підхід демонструє високу адаптивність до кризових умов, оскільки дозволяє оперативно масштабувати медичну допомогу за рахунок залучення міжнародного людського ресурсу, мінімізуючи залежність від локальної інфраструктури. Дослідження показують, що подібні мережеві моделі сприяють підвищенню доступності медичних послуг, особливо у сфері психічного здоров'я, первинної допомоги та консультування щодо хронічних захворювань, що є критично важливим в умовах війни [7].

Паралельно з міжнародними ініціативами в Україні активно розвиваються національні телемедичні сервіси, що свідчить про інституціоналізацію цифрових підходів у сфері охорони здоров'я. Зокрема, платформа Help24 TeleHealth забезпечує безкоштовний доступ до онлайн-консультацій для

ISSN 3041-1572 Online

вразливих категорій населення, включаючи внутрішньо переміщених осіб, осіб похилого віку та пацієнтів із хронічними захворюваннями. Її функціонування базується на інтеграції сучасних цифрових технологій із принципами соціальної орієнтованості, що дозволяє не лише розширити доступ до медичних послуг, але й знизити соціальну нерівність у сфері охорони здоров'я [8].

Розвиток телемедицини також сприяє оптимізації використання ресурсів системи охорони здоров'я, зменшуючи навантаження на стаціонарні медичні заклади та дозволяючи більш ефективно розподіляти медичний персонал. В умовах дефіциту кадрів, характерного для воєнного часу, це має особливе значення, оскільки дає можливість лікарям обслуговувати більшу кількість пацієнтів незалежно від їх географічного розташування. Крім того, телемедицина забезпечує швидке реагування на потреби пацієнтів, що є критично важливим у випадках гострих станів або необхідності оперативного консультування.

Водночас ефективність телемедичних механізмів залежить від рівня розвитку цифрової інфраструктури, доступності інтернет-зв'язку, цифрової грамотності населення та нормативно-правового забезпечення. В Україні поступово формується правова база, що регламентує надання телемедичних послуг, однак потребує подальшого вдосконалення з урахуванням викликів воєнного часу, зокрема щодо захисту персональних даних, стандартизації медичних протоколів і забезпечення якості дистанційної допомоги.

Важливим механізмом є цифровізація взаємодії між державою, медичними закладами та пацієнтами. Запровадження електронних кабінетів пацієнтів, електронних рецептів, направлень та медичних записів дозволяє забезпечити безперервність лікування незалежно від місця перебування особи, що є критично важливим в умовах внутрішнього переміщення населення. Згідно з державними ініціативами цифровізації, передбачено розширення функціоналу електронних сервісів, включаючи можливість онлайн-укладання декларацій із лікарями та розвиток реабілітаційних цифрових сервісів [9].

Суттєву роль відіграють організаційно-управлінські механізми, спрямовані на інтеграцію цифрових технологій у систему публічного управління охороною здоров'я. Йдеться про формування нових моделей управління, заснованих на принципах гнучкості, децентралізації та міжсекторальної взаємодії. Зокрема, активізується співпраця держави з міжнародними організаціями, донорами та громадянським суспільством, що сприяє залученню ресурсів, технологій і експертного потенціалу для розвитку цифрової медицини. У межах таких підходів формується нова архітектура управління, орієнтована на швидке реагування на кризові ситуації та забезпечення стійкості системи.

Не менш важливим напрямом розвитку електронної охорони здоров'я в Україні в умовах війни є активне впровадження інноваційних цифрових технологій, серед яких особливе місце займають мобільні застосунки, чат-боти, системи штучного інтелекту та аналітика великих даних. Їх використання обумовлене необхідністю підвищення ефективності функціонування системи охорони здоров'я в умовах обмежених ресурсів, високого навантаження на медичну інфраструктуру та потреби у швидкому прийнятті управлінських рішень. Ці технології формують нову парадигму медичного обслуговування, орієнтовану на цифрову взаємодію, персоналізацію послуг і проактивне управління здоров'ям населення [10].

Мобільні застосунки виступають одним із найбільш доступних інструментів цифрової медицини, що дозволяє забезпечити безперервний зв'язок між пацієнтом і системою охорони здоров'я. В українському контексті значного поширення набули сервіси, інтегровані з національною системою eHealth, які забезпечують доступ до електронних медичних записів, рецептів, результатів обстежень та консультацій лікарів. Такі застосунки сприяють підвищенню рівня залученості пацієнтів до управління власним здоров'ям, а також знижують адміністративне навантаження на медичний персонал. В умовах війни вони набувають додаткового значення, оскільки дозволяють отримувати медичну інформацію незалежно від місця перебування, що є критично важливим для внутрішньо переміщених осіб.

Чат-боти як інструмент автоматизованої комунікації забезпечують оперативне інформування населення, первинний медичний скринінг і навігацію у системі охорони здоров'я. Вони використовуються для надання рекомендацій щодо симптомів, запису на прийом, інформування про доступні медичні послуги та навіть для психологічної підтримки. У кризових умовах їх перевагою є здатність обслуговувати велику кількість користувачів одночасно без залучення значних людських ресурсів, що особливо актуально при дефіциті медичного персоналу [11].

Системи штучного інтелекту відкривають нові можливості для підвищення точності та швидкості діагностики, аналізу медичних зображень, прогнозування перебігу захворювань і підтримки клінічних рішень. Використання алгоритмів машинного навчання дозволяє обробляти великі обсяги медичних даних і виявляти закономірності, які складно ідентифікувати традиційними методами. У контексті війни це має особливе значення для оперативної діагностики травм, оцінки ризиків у пацієнтів із хронічними захворюваннями та організації медичної допомоги в умовах обмеженого доступу до спеціалізованих фахівців.

Аналітика великих даних виступає важливим інструментом управління системою охорони здоров'я, забезпечуючи можливість комплексного аналізу

інформації про стан здоров'я населення, ефективність медичних втручань і використання ресурсів. Застосування таких підходів дозволяє органам державної влади здійснювати прогнозування потреб у медичних послугах, оптимізувати розподіл ресурсів і підвищувати ефективність управлінських рішень. В умовах війни це сприяє більш раціональному використанню обмежених ресурсів і підвищенню стійкості системи охорони здоров'я.

Зростання використання цифрових каналів комунікації та медичних сервісів свідчить про суттєву трансформацію моделей надання медичної допомоги. Дослідження показують, що в умовах кризових ситуацій, включаючи пандемії та військові конфлікти, відбувається швидке зміщення від традиційних форм медичного обслуговування до цифрових форматів, які забезпечують більшу гнучкість, оперативність і доступність послуг. В Україні цей процес посилився під впливом війни, що сприяло активному впровадженню інноваційних технологій та зміні поведінкових моделей як пацієнтів, так і медичних працівників.

Водночас розвиток електронної охорони здоров'я в Україні, особливо в умовах воєнного стану, супроводжується комплексом системних бар'єрів, які мають як інституційний, так і технологічний характер і суттєво впливають на темпи та ефективність цифрової трансформації медичної сфери. Попри значний прогрес у впровадженні eHealth, телемедицини та цифрових сервісів, на практиці зберігається нерівномірність цифрового розвитку між регіонами, що обумовлено відмінностями в рівні інфраструктурного забезпечення, кадрового потенціалу та доступу до цифрових технологій.

Одним із ключових обмежень виступає недостатній рівень цифрової грамотності як населення, так і медичних працівників. У багатьох випадках пацієнти, особливо старшого віку або ті, що проживають у сільській місцевості, мають обмежені навички користування цифровими сервісами, що ускладнює повноцінне використання електронних медичних послуг. Аналогічна проблема спостерігається серед частини медичного персоналу, для якого перехід до цифрових інструментів потребує додаткового навчання та адаптації до нових алгоритмів роботи. Згідно з дослідженнями ВООЗ, рівень цифрової грамотності є одним із визначальних факторів успішної імплементації цифрових систем охорони здоров'я, оскільки без належної підготовки користувачів навіть найсучасніші технології не забезпечують очікуваного ефекту [12].

Іншим суттєвим бар'єром є нерівномірний доступ до високошвидкісного Інтернету, що особливо актуально для віддалених територій та регіонів, які постраждали від бойових дій. Відсутність стабільного зв'язку унеможливлює повноцінне використання телемедицини, електронних медичних записів та інших цифрових сервісів, що створює цифрову нерівність у доступі до

медичних послуг. За даними Міжнародного союзу електрозв'язку, розвиток цифрової інфраструктури є критичним фактором забезпечення рівного доступу до електронних послуг, зокрема в сфері охорони здоров'я, і без його вдосконалення цифровізація залишається фрагментарною [13].

Фінансові обмеження також істотно впливають на темпи впровадження електронної охорони здоров'я. Розбудова цифрової інфраструктури, впровадження нових інформаційних систем, забезпечення кібербезпеки та навчання персоналу потребують значних інвестицій, які в умовах воєнного стану часто є обмеженими або пріоритетно спрямовуються на інші сфери національної безпеки. Це призводить до необхідності пошуку ефективних моделей фінансування, включаючи міжнародну технічну допомогу, грантові програми та державно-приватне партнерство.

Окрему групу проблем становить відсутність повної стандартизації медичних інформаційних систем та недостатній рівень їхньої взаємодії. У багатьох випадках різні програмні рішення, що використовуються в закладах охорони здоров'я, не є повністю сумісними між собою, що ускладнює обмін даними та створення єдиного інформаційного простору. Як підкреслює ОЕСР, стандартизація є ключовою передумовою ефективного використання медичних даних для аналітики, управління та прийняття рішень, оскільки фрагментовані системи знижують якість даних і обмежують можливості їхнього повторного використання [14].

Подолання зазначених бар'єрів потребує комплексного та багаторівневого підходу. По-перше, необхідним є системне підвищення цифрової компетентності медичних працівників і населення шляхом впровадження освітніх програм, тренінгів та безперервного професійного розвитку. По-друге, важливим є вдосконалення нормативно-правової бази, яка має чітко регламентувати використання електронних медичних даних, телемедичних послуг та питань кібербезпеки. По-третє, критичним є розвиток цифрової інфраструктури, зокрема розширення покриття високошвидкісного Інтернету та модернізація технічної бази медичних закладів.

У цьому контексті ЄС у своїх стратегічних документах наголошує, що сталий розвиток цифрової охорони здоров'я можливий лише за умови синхронного розвитку технологічної інфраструктури, людського капіталу та інституційного середовища, що забезпечує інтеграцію цифрових рішень у систему публічного управління охороною здоров'я [15].

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зазначити, що сучасні механізми розвитку електронної охорони здоров'я в Україні в умовах війни формуються як складна багаторівнева система, що поєднує інституційні, технологічні та управлінські компоненти цифрової трансформації. Аналіз показує, що ключовим результатом воєнного періоду стало прискорення

ISSN 3041-1572 Online

переходу від фрагментарної цифровізації до більш інтегрованої моделі eHealth, у якій електронні реєстри, телемедицина, мобільні сервіси та аналітика даних функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного цифрового середовища охорони здоров'я. Це дозволило забезпечити відносну безперервність надання медичних послуг навіть в умовах руйнування інфраструктури та масового переміщення населення.

Встановлено, що державна електронна система охорони здоров'я відіграє системоутворюючу роль, забезпечуючи цифрову ідентифікацію пацієнтів, облік медичних послуг та прозорість фінансових потоків. Її функціонування сприяє підвищенню ефективності управління галуззю, зниженню адміністративних витрат і посиленню підзвітності у використанні бюджетних коштів. Водночас війна актуалізувала питання кібербезпеки, що перетворило захист медичних даних на один із критичних елементів стійкості всієї системи охорони здоров'я.

Важливим результатом є суттєве розширення використання телемедицини, яка стала одним із ключових інструментів забезпечення доступності медичної допомоги. В умовах обмеженого фізичного доступу до закладів охорони здоров'я телемедичні сервіси дозволили зберегти консультаційну, діагностичну та супровідну функції системи, що особливо важливо для внутрішньо переміщених осіб, населення прифронтових територій та пацієнтів із хронічними захворюваннями. Це засвідчує перехід до більш гнучкої та децентралізованої моделі надання медичних послуг.

Окремо слід відзначити інтенсивний розвиток інноваційних цифрових технологій, зокрема мобільних застосунків, чат-ботів, систем штучного інтелекту та аналітики великих даних, які поступово інтегруються в управління медичними процесами. Вони забезпечують підвищення оперативності діагностики, покращення моніторингу стану здоров'я населення та оптимізацію використання ресурсів системи охорони здоров'я. Це свідчить про формування нової моделі цифрової медицини, орієнтованої на дані та автоматизовану підтримку рішень.

Водночас дослідження підтверджує наявність суттєвих обмежень у розвитку електронної охорони здоров'я, серед яких цифрова нерівність, недостатній рівень цифрової грамотності, нерівномірний доступ до інтернету, фінансові обмеження та проблеми стандартизації медичних інформаційних систем. Ці фактори стримують повноцінну інтеграцію цифрових рішень і вимагають системного державного реагування.

Загалом можна зробити висновок, що електронна охорона здоров'я в Україні в умовах війни трансформується у стратегічно важливий інструмент забезпечення стійкості медичної системи, доступності послуг і ефективності управління галуззю. Подальший розвиток цього напряму залежить від

здатності держави забезпечити комплексну модернізацію інфраструктури, підвищення цифрових компетентностей, посилення кібербезпеки та гармонізацію нормативно-правового середовища відповідно до міжнародних стандартів цифрового здоров'я.

Література

1. Malakhov KS. Insight into the Digital Health System of Ukraine (eHealth): Trends, Definitions, Standards, and Legislative Revisions. *Int J Telerehabil*. 2023 Dec 12;15(2):e6599. doi: 10.5195/ijt.2023.6599.

2. eHealth стартував у тестовому режимі. URL: https://history.network.org.ua/patsyentskyj-kontrol-zalog-uspeshnoj-raboty-systemy-ehealth/

3. Охорона здоров'я. URL: https://fsr.org.ua/index.php/page/okhorona-zdorovya

4. Parfonova I, Zinchenko O. Cybersecurity enhancement in the field of eHealth system development in Ukraine. *Med. perspekt*. 2024; 29(4): 247-56. URL: https://journals.uran.ua/index.php/2307-0404/article/view/319402

5. WHO. Telemedicine: Opportunities and developments in Member State. URL: https://www.afro.who.int/publications/telemedicine-opportunities-and-developments-member-state

6. Smith AC, Thomas E, Snoswell CL, Haydon H, Mehrotra A, Clemensen J, Caffery LJ. Telehealth for global emergencies: Implications for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *J Telemed Telecare*. 2020 Jun;26(5):309-313. doi: 10.1177/1357633X20916567.

7. Yeremenko O. Retraining and lifelong learning as an anti-crisis tool: Preserving Ukraine's intellectual capital in times of war. Knowledge Economy and Lifelong Learning. 2026. № 2(1), 48-66. https://doi.org/10.61093/kell.2(1).48-66.2026

8. Help24 TeleHealth: доступ до інноваційної телемедицини для кожного. URL: https://aph.org.ua/uk/novyny/help24-telehealth-dostup-do-innovatsijnoyi-telemeditsini-dlya-kozhnogo/

9. Digitalization of healthcare in 2024 - what services will be implemented. URL: https://moz.gov.ua/en/digitalization-of-healthcare-in-2024---what-services-will-be-implemented

10. Topol E.J. Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. Basic Books, 2019.

11. Bashshur R, Doarn CR, Frenk JM, Kvedar JC, Woolliscroft JO. Telemedicine and the COVID-19 Pandemic, Lessons for the Future. *Telemedicine and e-Health*. 2020; 26(5): 571-573. doi:10.1089/tmj.2020.29040.rb

12. WHO. Global strategy on digital health 2020-2025. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924

13. Measuring digital development: Facts and Figures: Focus on Least Developed Countries. URL: https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-ict_mdd-2023/

14. OECD. The future of health systems. URL: https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/the-future-of-health-systems.html

15. eHealth : Digital health and care. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care_en

References

1. Malakhov, KS. (2023). Insight into the Digital Health System of Ukraine (eHealth): Trends, Definitions, Standards, and Legislative Revisions. *Int J Telerehabil*. 12; 15(2): e6599. doi: 10.5195/ijt.2023.6599 [in English].

2. eHealth стартував у тестовому режимі [eHealth launched in test mode]. URL: https://history.network.org.ua/patsyentskyj-kontrol-zalog-uspeshnoj-raboty-systemy-ehealth/ [in Ukrainian].

3. Охорона здоров'я [Health care]. URL: https://fsr.org.ua/index.php/page/okhorona-zdorovya [in Ukrainian].

4. Parfonova, I, & Zinchenko, O. (2024). Cybersecurity enhancement in the field of eHealth system development in Ukraine. *Med. perspekt*. 29(4): 247-56. URL: https://journals.uran.ua/index.php/2307-0404/article/view/319402 [in English]

5. WHO. Telemedicine: Opportunities and developments in Member State. URL: https://www.afro.who.int/publications/telemedicine-opportunities-and-developments-member-state [in English].

6. Smith, AC, & Thomas, E, & Snoswell, CL, & Haydon, H, & Mehrotra, A, & Clemensen, J, & Caffery, LJ. (2020). Telehealth for global emergencies: Implications for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *J Telemed Telecare*. 26(5): 309-313. doi: 10.1177/1357633X20916567 [in English].

7. Yeremenko, O. (2026). Retraining and lifelong learning as an anti-crisis tool: Preserving Ukraine's intellectual capital in times of war. *Knowledge Economy and Lifelong Learning*. 2(1), 48-66. https://doi.org/10.61093/kell.2(1).48-66.2026 [in English].

8. Help24 TeleHealth: доступ до інноваційної телемедицини для кожного. URL: https://aph.org.ua/uk/novyny/help24-telehealth-dostup-do-innovatsijnoyi-telemeditsini-dlya-kozhnogo/ [in English].

9. Digitalization of healthcare in 2024 - what services will be implemented. URL: https://moz.gov.ua/en/digitalization-of-healthcare-in-2024---what-services-will-be-implemented [in English].

10. Topol, E.J. (2019) Deep Medicine: How Artificial Intelligence Can Make Healthcare Human Again. Basic Books [in English].

11. Bashshur, R, & Doarn, CR, & Frenk, JM, & Kvedar, JC, & Woolliscroft, JO. (2020). Telemedicine and the COVID-19 Pandemic, Lessons for the Future. *Telemedicine and e-Health.* 26(5): 571-573. doi:10.1089/tmj.2020.29040.rb [in English]

12. WHO. Global strategy on digital health 2020-2025. URL: https://www.who.int/publications/i/item/9789240020924 [in English].

13. Measuring digital development: Facts and Figures: Focus on Least Developed Countries. URL: https://www.itu.int/hub/publication/d-ind-ict_mdd-2023/ [in English].

14. OECD. The future of health systems. URL:https://www.oecd.org/en/topics/policy-issues/the-future-of-health-systems.html [in English].

15. eHealth : Digital health and care. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care_en [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351:338.246.8(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1595-1610

Коренєв Микита Сергійович аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики, Національний університет «Одеська політехніка», м. Одеса, https://orcid.org/0009-0000-6681-1963

ДЕРЖАВНИЙ МЕХАНІЗМ КООРДИНАЦІЇ ВЗАЄМОДІЇ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИКИ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано діючий державний механізм координації взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України на трьох рівнях та встановлено, що головною інституцією в Україні, що забезпечує вертикальну координацію діяльності органів влади у сфері відновлення є Кабінет Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій; для забезпечення горизонтальної координації взаємодії суб'єктів політики утворено: Національну раду з відновлення України від наслідків війни при Президентові України; Координаційний центр з питань відновлення регіонів; Урядовий комітет з питань відновлення України, розвитку громад, територій та інфраструктури, реінтеграції тимчасово окупованих територій; Координаційний центр з реалізації комплексних планів стійкості регіонів і окремих міст; у розвитку мережевої неформальної координації дієвими акторами процесів відновлення є Асоціації органів місцевого самоврядування, професійні та бізнес-асоціації, міжнародні програми.

На основі аналізу інституціонального середовища взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України доведено, що державні та недержавні інститути, міжнародні організації в процесах відновлення України виступають як рівноправні політичні актори, а множинність управлінських рівнів взаємодії між ними, зумовлених горизонтально-вертикальною координацією, є багаторівневою. Тобто, питання координації взаємодії суб'єктів політики відновлення України доцільно розглядати через концепцію багаторівневого врядування.

Обґрунтовано, що для забезпечення ефективної взаємодії інституційно-різних суб'єктів політики післявоєнного відновлення України потребує удосконалення діючий державний механізм координації, який на сьогодні ефективно функціонує на національному рівні у форматі вертикальної ієрархічної координації, проте не забезпечує багаторівневої (горизонтальної

та мережевої) координації, що враховує особливості міжінституційної взаємодії в триєдиній системі координації. Запропоновано авторський підхід до розкриття сутності державного механізму багаторівневої координації взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України.

Ключові слова: державний механізм, координація, взаємодія, суб'єкти, політика післявоєнного відновлення, багаторівневе врядування.

Korenev Mykyta Sergeyevich PhD Student of the Department of Public Administration and Regional Studies, Odesa Polytechnic National University, Odesa, https://orcid.org/0009-0000-6681-1963

STATE MECHANISM FOR COORDINATING THE INTERACTION OF ACTORS IN UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY POLICY

Abstract. The article analyzes the existing state mechanism for coordinating the interaction of actors involved in Ukraine's post-war recovery policy at three levels. It is established that the key institution ensuring vertical coordination of public authorities in the field of recovery in Ukraine is the Cabinet of Ministers of Ukraine, acting through the Vice Prime Minister for the Restoration of Ukraine – Minister for Communities and Territories Development.

To ensure horizontal coordination of interaction among policy actors, the following bodies have been established: the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War under the President of Ukraine; the Coordination Center for Regional Recovery; the Governmental Committee on the Recovery of Ukraine, Development of Communities, Territories and Infrastructure, and Reintegration of Temporarily Occupied Territories; and the Coordination Center for the Implementation of Comprehensive Resilience Plans of Regions and Individual Cities. Within the framework of network-based informal coordination, effective actors in the recovery process include associations of local self-government bodies, professional and business associations, and international programs.

Based on the analysis of the institutional environment of interaction among actors in Ukraine's post-war recovery policy, it is demonstrated that state and non-state institutions, as well as international organizations, act as equal political actors in the recovery process. The multiplicity of governance levels of interaction among them, determined by horizontal and vertical coordination, is inherently multi-level. Therefore, the issue of coordinating interaction among recovery policy actors in Ukraine should be considered through the concept of multi-level governance.

It is substantiated that, in order to ensure effective interaction among institutionally diverse actors in Ukraine's post-war recovery policy, the existing state coordination mechanism requires further improvement. While it currently functions

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

effectively at the national level within a framework of vertical hierarchical coordination, it does not sufficiently ensure multi-level (horizontal and network-based) coordination that takes into account the specifics of inter-institutional interaction within a triadic coordination system. An authorial approach to defining the essence of the state mechanism of multi-level coordination of interaction among actors in Ukraine's post-war recovery policy is proposed.

Keywords: state mechanism, coordination, interaction, actors, post-war recovery policy, multi-level governance.

Постановка проблеми. Процес післявоєнного відновлення та відбудови України був ініційований Урядом практично відразу з початку збройної агресії російської федерації: у квітні 2022 року утворено Національну раду з відновлення України від наслідків війни [1], яка втратила чинність 07.03.2026; у травні 2022 року Національним інститутом стратегічних досліджень представлено Концепцію Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України [2]; у липні 2022 року презентовано План відновлення України [3]. На сьогодні відбувається процес інституціоналізації стратегічних орієнтирів державної політики післявоєнного відновлення: законопроєкти «Про засади відновлення України» (2024) та «Про засади зеленого відновлення України» (2025). Сучасна філософія ООН «Build Back Better» стає концептом політики відновлення України. Проте, поки що не завершений процес формування спільної стратегії відновлення на рівні держави, не існує єдиного загальнонаціонального плану відновлення України (політики), розробленого владою, який мав би юридичну силу та використовувався іншими акторами відновлення як стратегічний документ.

Ефективна політика післявоєнного відновлення має ґрунтуватися на інтеграції трьох ключових засад: державного лідерства, міжнародного партнерства та активної участі територіальних громад. При цьому, саме держава виступає ядром системи післявоєнного відновлення, адже її провідною роллю та функцією у політиці відновлення є координаційна. Реалізація політики післявоєнного відновлення України потребуватиме значної координації дій та синхронізації рішень між урядовими інституціями, міжнародними організаціями, територіальними громадами, неурядовими організаціями, підприємствами та іншими заінтересованими сторонами, що обумовлює необхідність розроблення державного механізму забезпечення ефективної взаємодії між усіма учасниками та стейкхолдерами політики післявоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та концептуальні засади, стратегічні орієнтири формування політики післявоєнного відновлення України та визначення координаційної функції держави обґрунтовані у

ISSN 3041-1572 Online

наукових працях вітчизняних дослідників: М. Іжі та Т. Пахомової, М. Примуш та Г. Трофімова, К. Процак, Ю. Гойдаш та Б. Гуньки, С. Гречаної, О. Орлової, в яких вчені довели провідну роль держави у формуванні політики післявоєнного відновлення; О. Колодій аналізує сучасні управлінські моделі, спрямовані на підвищення ефективності відновлення, В. Демчук досліджує проблеми координації між державними установами, аналізує правову невизначеність щодо відповідальності окремих відомств та пропонує шляхи удосконалення міжвідомчої співпраці, В. Суворов розкрив сутність та особливості координації як механізму реалізації концепції багаторівневого врядування; методичні підходи щодо використання способів і засобів горизонтальної і вертикальної координації обґрунтовано в дослідженнях О. Децик, А. Колодій, В. Куйбіди, О. Петроє, Л. Приходченко, С. Саханєнко, С. Телешун, Б. Шевчук та ін. Варто зазначити, що за програмами європейської підтримки та в рамках виконання дослідницьких проєктів, було розроблено низку аналітичних документів щодо ініціатив у сфері повоєнного відновлення, зокрема, щодо механізмів координації.

Аналіз наукових досліджень та експертних публікацій свідчить, що післявоєнна відбудова України буде величезним проєктом, оскільки відновлення України – це всеосяжна трансформація країни, під час якої головні інституції у цій сфері мають бути залучені до координації процесу реалізації всіх програм відновлення; програми, плани та проєкти акторів відновлення мають бути синхронізовані у просторово-часовому вимірі за структурою, будовою, компонентами. І саме держава має відігравати ключову роль у регламентації цих процесів. Актуальністю зазначеної проблеми й обумовлений вибір теми дослідження.

Мета статті. На основі аналізу інституціонального середовища взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України обґрунтувати сутність та функції державного механізму координації їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Процес післявоєнного відновлення та відбудови України розпочався чотири роки тому та продовжується, не зважаючи на те, що військові дії тривають. Єдиним документом політичного формату на загальнонаціональному рівні є План відновлення України [3], який складається з 23 частин (планів заходів за пріоритетними напрямами, напрацьованих відповідними робочими групами Національної ради з відновлення України від наслідків війни), 17 національних програм та 850 проєктів. В аспекті нашого дослідження важливо закцентувати увагу на наступному:

- 17 національних програм є стратегічно орієнтованими – досягнення цілей і завдань Плану відновлення розраховано на 10-річний період і буде супроводжуватися змінами і реформами в 15 сферах. Розробка стратегічних планів за пріоритетними сферами відновлення наразі відпрацьовується

урядом на засадах Концепції національної системи стратегічного планування [4] та оновленої у 2024 році Державної стратегії регіонального розвитку [5], що передбачає територіально-орієнтований підхід у стратегічному плануванні. Реалізація ключових документів відновлення та відбудови на національному рівні (Плану відновлення, Державної регіональної політики та Стратегії регіонального розвитку) безпосередньо залежить від того, наскільки буде забезпечено відображення середньо- та довгострокових стратегій розвитку у короткострокових документах з планування відновлення регіонів і громад. Адже, потреби у післявоєнному відновленні держави, регіонів та громад вочевидь різні. Відповідно, для ефективної реалізації 17 національних програм Плану відновлення важливо забезпечити координацію процесу відновлення з реалізацією політики регіонального розвитку;

- для реалізації та супроводу 850 проєктів задіяна значна кількість інституційно-різних суб'єктів реалізації Плану. Реалізація проєктів відновлення вимагатиме залучення величезної кількості ресурсів та спільних зусиль уряду, міжнародних партнерів, місцевої влади, бізнесу та громадян. До того ж, впровадження окремих проєктів відновлення має здійснюватися не ізольовано, а в межах узгоджених програм і портфелів проєктів. З 2023 року уряд розпочав реформу управління публічними інвестиціями, яка запроваджує єдиний уніфікований підхід до стратегічного планування, формування напрямів державного інвестування, розробки проєктів та програм публічних інвестицій, формування секторальних і Єдиного проєктного портфеля [6].

Таким чином, можливість реалізації Плану відновлення Україні через 17 національних програм і 850 проєктів безпосередньо буде залежати від координованості й синхронізації цілей, дій, заходів та програмно-планових документів інституційно-різних суб'єктів реалізації політики післявоєнного відновлення України.

Як зазначається у класичному підручнику з державного управління, координація є різновидом владних та управлінських взаємовідносин, однією з основних управлінських функцій, зміст якої полягає в забезпеченні впорядкування взаємозв'язків і взаємодій між учасниками процесу державного управління з метою узгодження дій та об'єднання зусиль для вирішення загальних завдань, що досягається через узгодження [7, С.441]. Серед класичних наукових досліджень, де аналізуються виклики координації політики, вирізняється робота В. Гай Пітерса [8], в який автором наголошується на існуванні трьох підходів, які використовують уряди для забезпечення координації розробки та впровадження політики:

- вертикальна ієрархічна координація, коли інституція вищого рівня відповідає за координацію інституцій нижчого рівня. Завдання координації діяльності галузевих міністерств зазвичай покладається на центр урядової

інституції. Головною інституцією в Україні, що забезпечує вертикальну координацію діяльності органів влади у сфері відновлення є Кабінет Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій; у 2023 році була започаткована ініціатива Наглядової ради міжвідомчої Координаційної платформи донорів задля координації існуючих і нових механізмів підтримки бюджету України, а також швидкого відновлення та реконструкції, а в 2024 році питання сприяння координації діяльності центральних органів виконавчої влади у сфері взаємодії з Українською платформою донорів було інституціоналізовано [9];

- горизонтальна координація заснована на співпраці, коли посадові особи різних установ працюють у команді над розробкою політики та заходів, спрямованих на досягнення спільної мети. Цей підхід вимагає від залучених установ і посадових осіб приділяти час для досягнення спільного розуміння викликів та цілей шляхом відкритого обговорення й обміну інформацією. Для забезпечення горизонтальної координації розробки політики післявоєнного відновлення у 2022 році була утворена Національна рада з відновлення України від наслідків війни при Президентові України та Урядовий комітет з питань відновлення України; у 2025 році утворено Координаційний центр з питань відновлення регіонів задля забезпечення узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань координації відновлення регіонів, за головуванням Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій [10]; у 2026 році утворено Урядовий комітет з питань відновлення України, розвитку громад, територій та інфраструктури, реінтеграції тимчасово окупованих територій, за головуванням Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій [11] та Координаційний центр з реалізації комплексних планів стійкості регіонів і окремих міст, який очолює Прем'єр-міністр України [12];

- мережева неформальна координація, коли мережі з часом можуть розвиватися шляхом взаємодії публічних службовців та інших акторів політики відновлення, які працюють над суміжними політиками і знають один одного досить добре, щоб спілкуватися безпосередньо, поза офіційними ієрархічними каналами. Таке неформальне спілкування і координація можуть сприяти взаєморозумінню цілей і викликів та значною мірою сприяти успішній офіційній співпраці. Аналізуючи розвиток мережевої неформальної координації у сфері післявоєнного відновлення України важливо наголосити на діяльності Асоціацій органів місцевого самоврядування (Асоціація міст України, Українська асоціація районних та обласних рад, Всеукраїнська асоціація громад, Асоціація об'єднаних територіальних громад), професійних та бізнес-асоціацій (Національна асоціація адвокатів України, Архітектурна

палата Національної спілки архітекторів України, яка у 2022 році створила координаційний штаб, який мав працювати над відновленням міст та громад після війни, Коаліція бізнес-спільнот, до складу якої входить близько 100 бізнес-асоціацій, Торгово-промислова палата України, Спілка підприємців України), міжнародних проєктів (програми ООН, USAID, Фонд «Партнерство за сильну Україну» (PFRU), Фонд «Східна Європа» тощо), як дієвих акторів процесів відновлення.

Отже, скоординованість зусиль суб'єктів публічної влади у сфері післявоєнного відновлення України для досягнення національних цілей та залучення ключових акторів відіграє важливу роль в реалізації Плану відновлення України. Ключовим інструментом координації на національному рівні має стати синхронізація, як «специфічний вид управлінської діяльності з упорядкування взаємозалежних процесів і дій в рамках встановлених регламентів з чітко визначеним порядком їх взаємодії» [13, С.60].

Встановлення таких регламентів має відбуватись в межах ієрархічної координаційної моделі державної політики післявоєнного відновлення України. Забезпечити синхронізацію, як управлінську технологію координації процесів розроблення і реалізації програм і планів відновлення регіонів і громад в рамках Плану відновлення України, можливо тільки шляхом вироблення єдиних підходів до їх розробки. Адже, усі програми, плани та проєкти відновлення мають бути синхронізовані у просторово-часовому вимірі за структурою, будовою, компонентами на засадах Концепції національної системи стратегічного планування [4] та Державної стратегії регіонального розвитку [5], що передбачає територіально-орієнтований підхід у стратегічному плануванні.

Звідси, синхронізація управлінських рішень у вигляді програмно-планових документів відновлення (Плану відновлення України, політики регіонального розвитку, Програм комплексного відновлення, Планів відновлення та розвитку регіонів і громад) має бути забезпечена на трьох координаційних рівнях:

- вертикальна ієрархічна координація – планування відбудови та відновлення на національному рівні, тобто, у Плані відновлення України (документ політичного та стратегічного рівня);

- горизонтальна координація – планування на регіональному та місцевому рівнях, тобто, Програми комплексного відновлення та Плани відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад;

- мережева координація – через операційні механізми реалізації проєктів з відновлення.

Стратегічним завданням координації діяльності суб'єктів політики відновлення України є опрацювання механізму узгодження спільної позиції

ISSN 3041-1572 Online

уряду в питаннях, які обговорюються та приймаються головними інституціями в цій сфері. Метою всіх узгоджень є досягнення порозуміння. Як слушно наголошується в дослідженні М. Примуш та Г. Трофімова саме держава виступає ядром системи післявоєнного відновлення, координуючи ресурси, формуючи стратегічну спрямованість реформ і забезпечуючи баланс між швидкістю відбудови та якістю трансформацій. У контексті сучасних викликів функціональна роль держави у сфері післявоєнного відновлення вимагає стратегічного бачення, узгодженості цілей і чітких орієнтирів державної політики [14, С. 28].

Ефективність координації діяльності суб'єктів політики післявоєнного відновлення України безпосередньо залежить від наявності організаційно-оформленої системи інституцій та інститутів, які структурують взаємовідносини суб'єктів. Узгодженість інтересів і дій ключових акторів процесів відновлення є основним чинником забезпечення досягнення цілей політики, що обумовлює доцільність дослідження особливостей інституціоналізації механізму координації їх діяльності. Адже, інституційною функцією держави у політиці відновлення є формування єдиною системи координації процесів відновлення задля підвищення узгодженості дій державних і місцевих органів влади, мінімізації дублювання функцій.

Розглядаючи питання інституціоналізації варто зазначити на дискусійності наукових підходів щодо розрізнення інституційних утворень та розмежування двох понять «інститути» та «інституції». Найбільш обґрунтованим, в аспекті нашого дослідження, є підхід науковців, за яким держава розглядається найважливішим політико-правовим інститутом, джерелом об'єктивації усіх інших політичних інститутів. Демократична держава є механізмом, котрий трансформує інституції в інститути. При цьому, серед важливих ознак інституту є структурність (підтвердженням того, що кожен інститут існує як наслідок своїх взаємодій з іншими інститутами соціальної системи) та функціональність (інститути існують доти, допоки виконують визначені для них суспільством функції) [15]. Система інститутів будується на принципах ієрархічності та взаємообумовленості суспільних чинників і відповідних інституцій. Відповідно, система інститутів, які реально мають місце у сфері політики післявоєнного відновлення України, визначають характер взаємодії, взаємовідносин між суб'єктами, формуючи інституціональне середовище.

Інституціональне середовище – це сукупність «правил гри», тобто правила, норми і санкції, що утворюють політичні, соціальні і юридичні рамки взаємодій між людьми [16]. Інституціональне середовище політики післявоєнного відновлення України слід розглядати як сукупність державних і недержавних інститутів, які забезпечують формування правових, організа-

ційних і економічних умов, необхідних для ефективної реалізації заходів з відновлення та відбудови України.

У формуванні та реалізації політики післявоєнного відновлення України задіяна значна кількість інституційно-різних суб'єктів.

1. Центральні органи виконавчої влади.

1.1. «Профільні» центральні органи виконавчої влади. Міністерство розвитку громад та територій України та Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України є головними інститутами, що забезпечують формування та реалізацію державної політики у сфері післявоєнного відновлення. Важливо зазначити, що Міністерство збирає від місцевої влади та оцінює потреби всіх регіонів та секторів, визначає пріоритетні проєкти, відповідно до стратегічних пріоритетів Уряду; Агентство є головним партнером органів місцевого самоврядування у відновленні країни і бере на себе відповідальність за реалізацію проєктів на будь-якій стадії підготовки.

Міністерство фінансів України відіграє ключову роль у політиці відновлення, забезпечуючи фінансову стабільність, залучення міжнародної допомоги та фінансування відбудови енергосистеми та інфраструктури. Міністр фінансів є одним із трьох співголів Координаційної платформи донорів.

Міністерство цифрової трансформації України, в рамках реалізації Стратегії цифрового розвитку інновацій України до 2030 року WINWIN, стає провідним інститутом політики відновлення, реалізуючи проєкти цифровізації регіонів і громад на платформі CDTO Campus.

Варто зазначити, що ефективна взаємодія «профільних» державних інститутів сприяє реалізації значних національних проєктів: державна електронна екосистема DREAM для прозорого управління проєктами відновлення впроваджується Міністерством розвитку громад та територій України, Агентством Відновлення та Проєктним офісом DREAM; Міністерство цифрової трансформації спільно з Міністерством розвитку громад та територій бере участь у реалізації проєкту «єВідновлення».

1.2. «Непрофільні» центральні органи виконавчої влади беруть участь у проєктах і заходах з реалізації Плану відновлення України як партнери. Міністерство енергетики України залучене до відбудови енергетичної інфраструктури. Міністерство економіки, довкілля та сільського господарства працює над проєктами залучення інвестицій, бере участь у впровадженні проєктів, спрямованих на підтримку малого та середнього бізнесу, працює над реалізацією концепції зеленого відновлення України, зокрема над відповідним законопроєктом. Гуманітарним розмінуванням займаються Збройні Сили та Міністерство оборони (зокрема Державна спеціальна служба транспорту), Міністерство внутрішніх справ (Державна служба з надзвичайних ситуацій, Національна гвардія та Національна поліція). Також створено два органи, що

мають координувати всю діяльність в цій сфері: Національний орган з питань протимінної діяльності та Державний центр гуманітарного розмінування. Міністерство освіти та науки, Міністерство охорони здоров'я виступають партнерами в деяких проєктах з надання матеріально-технічних засобів для освіти та медицини.

Координацію діяльності центральних органів виконавчої влади забезпечує Кабінет Міністрів України через Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій, за головуванням якого працює Урядовий комітет з питань відновлення України, розвитку громад, територій та інфраструктури, реінтеграції тимчасово окупованих територій.

2. Органи публічної влади на місцевому рівні.

На участь і роль місцевих суб'єктів у реалізації політики відновлення значний вплив мають наступні інституційні передумови. Стратегічне планування відновлення та розвитку територіальних громад є обов'язковим елементом публічного управління на місцевому рівні. Особливості відновлення регіонів та територій, що постраждали внаслідок збройної агресії проти України, визначено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій» [17]. Зміни у ключових аспектах державної регіональної політики: стратегічному плануванні, фінансуванні, інституційній підтримці та моніторингу регіонального розвитку, передбачено в оновленому Законі України «Про засади державної регіональної політики» [18]. Зокрема, запроваджується План відновлення та розвитку регіонів, як комплексний документ для відбудови та розвитку регіонів та громад. Проєкт плану відновлення та розвитку територіальної громади, відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад» [19], готують на основі Програми комплексного відновлення.

Ключовим питанням якості Програми комплексного відновлення території громади є узгодженість цілей, пріоритетів, завдань і заходів Програм і планів комплексного відновлення територій області та територіальних громад, що має досягатися шляхом координації дій між місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, забезпечення співробітництва між ними під час формування та реалізації політики післявоєнного відновлення та відбудови України.

2.1. Місцеві органи виконавчої влади. Розроблення регіональних стратегій розвитку та Плану відновлення і розвитку регіонів; погодження проєктів Програм комплексного відновлення територій територіальних громад. На рівні регіону розробку програм відновлення покладено на структурні підрозділи містобудування та архітектури облдержадміністрацій. Залучення інвестицій та співпраця з великими міжнародними організаціями.

2.2. Органи місцевого самоврядування. Розроблення проєкту Програми комплексного відновлення, плану відновлення та розвитку територіальної громади. Підготовка та реалізація публічних інвестиційних проєктів. Залучення інвестицій та взаємодія з міжнародними донорами. На громади покладена вагома роль у розподілі фінансів на компенсації за зруйноване чи пошкоджене внаслідок військових дій.

Задля ефективної координації діяльності місцевих органів влади з реалізації заходів політики післявоєнного відновлення утворено Координаційний центр з питань відновлення регіонів задля забезпечення узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій з питань координації відновлення регіонів, за головуванням Віце-прем'єр-міністра з відновлення України - Міністра розвитку громад та територій.

3. Донори та міжнародні партнери. Домінантним фінансовим інструментом у процесах відновлення територіальних громад є допомога міжнародних партнерів: позики, гранти, кредити тощо, які необхідні не лише для підтримки бюджету, а й задля реалізації конкретних проєктів, адресної відбудови або допомоги. Серед ключових фінансових інструментів: програми підтримки України в межах політики сусідства (U-LEAD, EU4PAR, EU4PFM, EUACI EU4Digital, EU4 Environment тощо); комплексний фінансовий інструмент Ukraine Facility; проєкти Європейського інвестиційного банку «Надзвичайна кредитна програма для відновлення України», «Програма з відновлення України», «Програма з відновлення України ІІІ».

Серед великих міжнародних організацій-партнерів: Всесвітня продовольча програма ООН, Міжнародна організація міграції ООН, ЮНІСЕФ, Управління у справах біженців ООН, Програма розвитку ООН, «Лікарі без кордонів», Міжнародна організація червоного хреста. На місцевому рівні найчастіше співпраця у проєктах за програмами USAID, GIZ, U-LEAD (проєкт GIZ) тощо.

4. Недержавні інститути.

4.1. Асоціації. які об'єднують громади України, беруть активну участь в процесах відновлення, зокрема: сприяння українським громадам у встановленні партнерських стосунків та отриманні допомоги від іноземних муніципалітетів; організація навчання; допомога у підготовці проєктної документації.

4.2. Професійні та бізнес-асоціації. Експертизи, забезпечення експертної підтримки впровадження відбудови.

Отже, аналіз засвідчив, що державні та недержавні інститути, міжнародні організації в процесах відновлення України виступають як рівноправні політичні актори, а множинність управлінських рівнів взаємодії між ними, зумовлених горизонтально-вертикальною координацією, є багаторівневою.

Тобто, питання інституціоналізації механізму координації діяльності суб'єктів політики відновлення України доцільно розглядати через концепцію багаторівневого врядування. «Ознаками багаторівневого управління є наявність різних управлінських рівнів, компетенції яких взаємно перетинаються, але головна увага приділяється координаційній взаємодії учасників на різних рівнях управління. За таких умов виникає складна мережа взаємодій, яка охоплює всі рівні управління одночасно» [20, С.56-57]. У зазначеному дослідженні автор обґрунтовує, що в умовах багаторівневого врядування формується триєдина система координації, яка базується на: «обмеженнях – звуженні множини відомих зв'язків, що включає в себе: інструкції (норми) та стандартизацію (набори стандартних операцій); інформуванні – розширенні множини відомих зв'язків, що включає в себе: вертикальні і горизонтальні комунікації з використанням усього набору доступної інформації і форм комунікацій; суто координуванні – в основі лежить баланс між звуженням і розширенням множини відомих зв'язків задля виконання певних показників (критеріїв) за допомогою як стандартних операцій, так і інших форм комунікацій» [20, С.59].

У процесі реалізації цілей і завдань політики відновлення задіяна значна кількість різних за інституціональною природою суб'єктів: органи державної влади та місцевого самоврядування, державні установи і підприємства, активні і впливові неурядові організації, міжнародні організації, що потребує створення державою інституціональних умов, призначених регламентувати «правила гри». Вирішення поставленого завдання потребує удосконалення діючого державного механізму координації діяльності суб'єктів політики, який на сьогодні ефективно функціонує на національному рівні у форматі вертикальної ієрархічної координації, проте не забезпечує багаторівневої (горизонтальної та мережевої) координації, що враховує особливості міжінституційної взаємодії в триєдиній системі координації.

На наш погляд, державний механізм багаторівневої координації взаємодії суб'єктів політики відновлення – це спеціальний режим (регламентація порядку взаємодії), доведений до детальних процедур і закріплений в нормативних актах як регламент організації взаємодії між суб'єктами прийняття управлінських рішень та суб'єктами їх реалізації, який забезпечить узгодження спільної позиції та порозуміння в питаннях, які обговорюються та приймаються різними за інституціональною природою акторами процесів відновлення. Інституціоналізація такого механізму має відбутися через прийняття профільного закону, який чітко визначить засади загальнонаціональної політики відновлення України та механізми її реалізації. Окремого нормативного регулювання потребує питання організаційно-правового забезпечення взаємодії та координації суб'єктів політики відновлення.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Аналіз інституціонального середовища взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України засвідчив, що державні та недержавні інститути, міжнародні організації в процесах відновлення України виступають як рівноправні політичні актори, а множинність управлінських рівнів взаємодії між ними, зумовлених горизонтально-вертикальною координацією, є багаторівневою. Обґрунтовано, що для забезпечення ефективної взаємодії інституційно-різних суб'єктів політики післявоєнного відновлення України потребує удосконалення діючий державний механізм координації, який на сьогодні ефективно функціонує на національному рівні у форматі вертикальної ієрархічної координації, проте не забезпечує багаторівневої (горизонтальної та мережевої) координації, що враховує особливості міжінституційної взаємодії в триєдиній системі координації.

Перспективами подальших наукових досліджень за цим напрямом є обґрунтування функціональної моделі державного механізму багаторівневої координації взаємодії суб'єктів політики післявоєнного відновлення України.

Література:

1. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225
2. Концепція Стратегії повоєнного відновлення та розвитку України. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-2.pdf.
3. План відновлення України. URL: https://recovery.gov.ua/
4. Про схвалення Концепції національної системи стратегічного планування : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.08.2025 № 853-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2025-%D1%80#Text.
5. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695 в ред. від 13.03.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n189.
6. Деякі питання управління публічними інвестиціями : постанова Кабінету Міністрів України від 28.02.2025 № 527. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/527-2025-%D0%BF#Text.
7. Державне управління: підручник / ред. кол.: Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови). К.: Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
8. Guy Peters B. The Challenge of Policy Coordination. *Policy Design and Practice*. 2008. Vol. 1. №. 1. URL: https://www.cef-see.org/mnt/webdata/static/fisr/ 2020_The_challenge_of_policy_ coordination_B_Guy_Peters.pdf
9. Про деякі питання сприяння координації діяльності центральних органів виконавчої влади для підтримки участі України в Українській платформі донорів : постанова Кабінету Міністрів України від 14.05.2024 № 603. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/603-2024-%D0%BF#Text

10. Про утворення Координаційного центру з питань відновлення регіонів : постанова Кабінету Міністрів України від 25.06.2025 № 776. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776-2025-%D0%BF#Text

11. Про утворення урядових комітетів та затвердження їх посадового складу : постанова Кабінету Міністрів України від 05.02.2026 № 163. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-2026-%D0%BF#n13

12. Про утворення Координаційного центру з реалізації комплексних планів стійкості регіонів і окремих міст : Про утворення урядових комітетів та затвердження їх посадового складу : постанова Кабінету Міністрів України від 04.03.2026 № 296. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/296-2026-%D0%BF#Text

13. Безверхнюк Т. М. Стратегічні комунікації для забезпечення синхронізації програм і проєктів плану післявоєнного відновлення України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2024. Вип. 39. С. 57–63. URL: https://pag-journal.iei.od.ua/39-2024

14. Примуш М., Трофімова Г. Роль держави у формуванні політики післявоєнного відновлення. *Політичне життя*. 2025. № 4. С. 25–31. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.4

15. Кармазіна М., Шурбована О. «Інститут» та «інституція»: проблема розрізнення понять. *Політичний менеджмент*. 2006. № 4. С. 10–19. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_instytut-2.pdf

16. Інституціоналізація публічного управління в Україні : наук.-аналіт. доп. / за заг. ред. М. М. Білинської, О. М. Петроє. Київ : НАДУ, 2019. 210 с.

17. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій : Закон України від 09.07.2022 № 2389-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text.

18. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII в ред. від 01.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text.

19. Про затвердження порядків з питань відновлення та розвитку регіонів і територіальних громад : постанова Кабінету Міністрів України від 18.07.2023. № 731. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#n36.

20. Суворов В. Координація як механізм реалізації1 концепції багаторівневого управління в Україні. Теорія та практика державного управління. 2023. № 2 (77). С. 54–69. URL: http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-04

References:

1. Pytannia Natsionalnoi rady z vidnovlennia Ukrainy vid naslidkiv viiny : Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 21.04.2022 № 266/2022 [Issues of the National Council for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War: Decree of the President of Ukraine from April 21, 2022, № 266/2022]. (n.d.). president.gov.ua. Retrieved from https://www.president.gov.ua/documents/2662022-42225 [in Ukrainian].

2. Kontseptsiia Stratehii povoiennoho vidnovlennia ta rozvytku Ukrainy [Concept of the Strategy for Post-War Recovery and Development of Ukraine]. (n.d.). niss.gov.ua. Retrieved from https://niss.gov.ua/sites/default/files/2022-05/stratvidnovlennya-koncept-2.pdf [in Ukrainian].

3. Plan vidnovlennia Ukrainy [Ukraine Recovery Plan]. (n.d.). recovery.gov.ua. Retrieved from https://recovery.gov.ua/ [in Ukrainian].

4. Pro skhvalennia Kontseptsii natsionalnoi systemy stratehichnoho planuvannia : Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.08.2025 № 853-r [On approval of the Concept of the National Strategic Planning System: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from August 13, 2025, № 853-r]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/853-2025-%D1%80#Text [in Ukrainian].

5. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.08.2020 № 695 (v red. vid 13.03.2025) [On approval of the State Strategy for Regional Development for 2021–2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from August 5, 2020, № 695 (as amended March 13, 2025)]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#n189 [in Ukrainian].

6. Deiaki pytannia upravlinnia publichnymy investytsiiamy : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28.02.2025 № 527 [Certain issues of public investment management: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from February 28, 2025, № 527]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/527-2025-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

7. Kovbasiuk, Y.V., Vashchenko, K.O. and Surmin, Y.P. (eds.) (2012) *Derzhavne upravlinnia : pidruchnyk* [*Public administration: Textbook*]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

8. Peters, B. G. (2008). The challenge of policy coordination. *Policy Design and Practice,* 1(1). Retrieved from https://www.cef-see.org/mnt/webdata/static/fisr/2020_The_challenge_ of_ policy_coordination_B_Guy_Peters.pdf

9. Pro deiaki pytannia spryiannia koordynatsii diialnosti tsentralnykh orhaniv vykonavchoi vlady dlia pidtrymky uchasti Ukrainy v Ukrainskii platformi donoriv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14.05.2024 № 603 [On certain issues of facilitating coordination of activities of central executive bodies to support Ukraine's participation in the Ukraine Donor Platform: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from May 14, 2024, № 603]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/603-2024-%D0%BF# Text [in Ukrainian].

10. Pro utvorennia Koordynatsiinoho tsentru z pytan vidnovlennia rehioniv : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 25.06.2025 № 776 [On the establishment of the Coordination Center for Regional Recovery: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from June 25, 2025, № 776]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 776-2025-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

11. Pro utvorennia uriadovykh komitetiv ta zatverdzhennia yikh posadovoho skladu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 05.02.2026 № 163 [On the establishment of governmental committees and approval of their composition: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from February 5, 2026, № 163]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/163-2026-%D0%BF#n13 [in Ukrainian].

12. Pro utvorennia Koordynatsiinoho tsentru z realizatsii kompleksnykh planiv stiikosti rehioniv i okremykh mist : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.03.2026 № 296 [On the establishment of the Coordination Center for the implementation of comprehensive resilience plans of regions and individual cities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from March 4, 2026, № 296]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/296-2026-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

13. Bezverkhniuk, T. M. (2024). Stratehichni komunikatsii dlia zabezpechennia synkhronizatsii prohram i proiektiv planu povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Strategic communications to ensure the synchronization of programs and projects of Ukraine's post-war recovery plan]. *Public Administration and Administration in Ukraine,* 39, pp. 57–63. Retrieved from https://pag-journal.iei.od.ua/39-2024 [in Ukrainian].

14. Prymush, M., & Trofimova, H. (2025). Rol derzhavy u formuvanni polityky povoiennoho vidnovlennia [The role of the state in shaping post-war recovery policy]. *Political Life*, 4, pp. 25–31. Retrieved from https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.4.4 [in Ukrainian].

15. Karmazina, M., & Shurbovana, O. (2006). “Instytut” ta “instytutsiia”: problema rozriznennia poniat [“Institute” and “institution”: The problem of conceptual distinction]. *Political Management*, 4, pp. 10–19. Retrieved from https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/karmazina_instytut-2.pdf [in Ukrainian].

16. Bilynska, M.M. and Petroie, O.M. (eds.) (2019) *Instytutsionalizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini [Institutionalization of public administration in Ukraine*]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zasad derzhavnoi rehionalnoi polityky ta polityky vidnovlennia rehioniv i terytorii : Zakon Ukrainy vid 09.07.2022 № 2389-IX [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the principles of state regional policy and recovery policy of regions and territories: Law of Ukraine from July 9, 2022, № 2389-IX]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2389-20#Text [in Ukrainian].

18. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 05.02.2015 № 156-VIII (v red. vid 01.01.2025) [On the principles of state regional policy: Law of Ukraine from February 5, 2015, № 156-VIII (as amended January 1, 2025)]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text [in Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia poriadkiv z pytan vidnovlennia ta rozvytku rehioniv i terytorialnykh hromad : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 18.07.2023 № 731 [On approval of procedures for recovery and development of regions and territorial communities: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from July 18, 2023, № 731]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/731-2023-%D0%BF#n36 [in Ukrainian].

20. Suvorov, V. (2023). Koordynatsiia yak mekhanizm realizatsii kontseptsii bahatorivnevoho upravlinnia v Ukraini [Coordination as a mechanism for implementing the concept of multi-level governance in Ukraine]. *Theory and Practice of Public Administration*, 2(77), pp. 54–69. Retrieved from http://doi.org/10.26565/1727-6667-2023-2-04 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35.078.3:004.8:351.86

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1611-1621

Костик Ростислав Павлович к.держ.упр., доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Київський університет авіаційних та інформаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-0413-1863

Богданенко Анатолій Іванович кандидат наук з державного управління, голова Українського фонду міжнародного молодіжного співробітництва «Лідер» з підтримки питань освіти, науки та інновацій, докторант Державного університету «Житомирська політехніка», доцент кафедри публічного управління та адміністрування, Київський університет авіаційних та інформаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-0758-5809

Нестеренко Катерина Сергіївна директор навчально-наукового інституту інформаційних технологій, Державний університет інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7672-7386

BIG DATA ТА ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ПУБЛІЧНОМУ УПРАВЛІННІ НАЦІОНАЛЬНОЮ БЕЗПЕКОЮ В УМОВАХ КРИЗОВИХ КОМУНІКАЦІЙ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню теоретичних та прикладних аспектів використання технологій великих даних (Big Data) та штучного інтелекту (ШІ) в публічному управлінні національною безпекою в умовах кризових комунікацій. Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням обсягів інформації, яку органи публічної влади мають опрацьовувати для прийняття своєчасних та обґрунтованих рішень під час криз (воєнний стан, пандемії, техногенні катастрофи, гібридні загрози), а також необхідністю ефективної протидії дезінформації та забезпечення довіри громадян до офіційних комунікацій. На основі аналізу міжнародних (ОЕСР, Рада Європи, ЄС) та національних стратегічних документів визначено ключові функції Big Data та ШІ в системі національної безпеки: моніторинг кризових явищ у реальному часі (аналіз соціальних медіа, супутникових даних, відкритих джерел), прогнозне моделювання сценаріїв розвитку криз (імітаційне моделювання, аналіз часових рядів), підтримка прийняття рішень (системи підтримки рішень на основі ШІ), автоматизація кризових комунікацій (чат-боти, цільове інформування, верифікація контенту). Розкрито зміст основних етичних та правових викликів, що виникають при впровадженні Big

ISSN 3041-1572 Online

Data та ШІ в сектор безпеки: ризики дискримінації (упереджені алгоритми), вторгнення в приватність (масова обробка персональних даних), відсутність прозорості (проблема «чорної скрині»), непідконтрольність систем ШІ (автономне ухвалення рішень, що впливають на долі людей). Запропоновано авторське бачення ризик-орієнтованої моделі правового регулювання Big Data та ШІ в публічному управлінні національною безпекою, яка включає: (а) класифікацію систем ШІ за ступенем їхньої автономії (5 рівнів – від «помічників» до «повністю автономних систем»); (б) визначення «електронного лица» як нового виду суб'єкта інформаційних правовідносин для цілей юридично значущих дій в автоматизованому режимі; (в) систему спеціальних принципів (антропоцентризм, відповідальність людини, заборона шкідливих цілей, сертифікація, стійкість до дезінформації); (г) безвіновні форми відповідальності за шкоду, завдану системами ШІ в кризових умовах. Визначено пріоритетні напрями впровадження Big Data та ШІ в діяльність органів публічної влади України в контексті воєнного стану та повоєнної відбудови: створення Національної платформи кризової аналітики (інтеграція даних розвідки, прикордонної служби, ДСНС, кіберполіції, відкритих джерел); розробка системи раннього попередження про гібридні загрози на основі аналізу Big Data; запровадження сертифікації систем ШІ, що використовуються в критичних сферах безпеки; підвищення цифрової грамотності посадових осіб у сфері роботи з Big Data та ШІ; гармонізація національного законодавства з acquis ЄС у сфері регулювання ШІ (AI Act).

Ключові слова: великі дані (Big Data), штучний інтелект, публічне управління, національна безпека, кризові комунікації, ризик-орієнтований підхід, електронне лицо, автоматизоване прийняття рішень, гібридні загрози, дезінформація.

Kostyk Rostyslav Pavlovich Candidate of Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Kyiv University of Aviation and Information Technologies, https://orcid.org/0009-0001-0413-1863

Bogdanenko Anatoliy Ivanovych Candidate of Sciences in Public Administration, Head of the Ukrainian Foundation for International Youth Cooperation "Leader" for Support of Education, Science and Innovation, Doctoral Student of State University "Zhytomyr Polytechnic", Associate Professor of the Department of Public Management and Administration, Kyiv University of Aviation and Information Technologies (KUAIT) Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-0758-5809

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Nesterenko Kateryna Sergiivna Director of the Educational and Scientific Institute of Information Technologies, State University of Information and Communication Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7672-7386

BIG DATA AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN PUBLIC ADMINISTRATION OF NATIONAL SECURITY IN CRISIS COMMUNICATIONS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of theoretical and applied aspects of using Big Data and Artificial Intelligence (AI) technologies in public administration of national security in crisis communications. The relevance of the study is driven by the rapid growth of information that public authorities must process to make timely and informed decisions during crises (martial law, pandemics, man-made disasters, hybrid threats), as well as the need to effectively counter disinformation and ensure citizen trust in official communications. Based on the analysis of international (OECD, Council of Europe, EU) and national strategic documents, the key functions of Big Data and AI in the national security system are identified: real-time monitoring of crisis phenomena (analysis of social media, satellite data, open sources), predictive modeling of crisis development scenarios (simulation modelling, time series analysis), decision support (AI-based decision support systems), automation of crisis communications (chatbots, targeted informing, content verification). The content of the main ethical and legal challenges arising from the implementation of Big Data and AI in the security sector is revealed: risks of discrimination (biased algorithms), privacy invasion (mass processing of personal data), lack of transparency (the “black box” problem), uncontrollability of AI systems (autonomous decision-making affecting people’s lives). The authors propose a risk-based model of legal regulation of Big Data and AI in public administration of national security, which includes: (a) classification of AI systems according to their degree of autonomy (5 levels – from “assistants” to “fully autonomous systems”); (b) definition of “electronic person” as a new type of subject of information legal relations for the purposes of legally significant actions in an automated mode; (c) a system of special principles (anthropocentrism, human responsibility, prohibition of harmful purposes, certification, resilience to disinformation); (d) no-fault forms of liability for damage caused by AI systems in crisis conditions. Priority areas for the implementation of Big Data and AI in the activities of public authorities of Ukraine in the context of martial law and post-war reconstruction are identified: creation of the National Crisis Analytics Platform (integration of data from intelligence, border service, SES, cyber police, open sources); development of an early warning system for hybrid threats based on Big Data analysis; introduction of certification of AI systems used in critical security

ISSN 3041-1572 Online

sectors; increasing digital literacy of officials in the field of Big Data and AI; harmonisation of national legislation with the EU acquis in the field of AI regulation (AI Act).

Keywords: Big Data, artificial intelligence, public administration, national security, crisis communications, risk-based approach, electronic person, automated decision-making, hybrid threats, disinformation.

Постановка проблеми. Сучасне публічне управління національною безпекою функціонує в умовах безпрецедентного інформаційного тиску. Повномасштабна збройна агресія проти України, кібератаки на критичну інфраструктуру, дезінформаційні кампанії, техногенні катастрофи, пандемічні загрози генерують величезні масиви різнорідної, часто суперечливої та неповної інформації, яку органи публічної влади мають опрацьовувати для прийняття своєчасних та обґрунтованих рішень. Людські спроможності щодо аналізу таких масивів даних (Big Data) є обмеженими, що створює об'єктивну потребу у використанні технологій штучного інтелекту (ШІ).

Як слушно зазначають дослідники (European Commission, 2021; OECD, 2024; High-Level Expert Group on AI, 2023), системи ШІ здатні не лише обробляти великі обсяги даних у режимі, наближеному до реального часу, але й виявляти приховані кореляції, прогнозувати розвиток подій, автоматизувати рутинні комунікації з населенням. В умовах кризи саме ШІ може стати тим інструментом, який дозволить забезпечити безперервність державного управління, швидке інформування громадян та координацію дій сектору безпеки.

Водночас впровадження Big Data та ШІ в публічне управління національною безпекою породжує низку етичних, правових та організаційних викликів. Як було показано в дослідженнях (Floridi et al., 2020; Coeckelbergh, 2022; Yeung, 2023), алгоритми ШІ можуть бути упередженими (biased), відтворюючи та посилюючи наявну дискримінацію; системи ШІ часто функціонують як «чорна скриня» – неможливо зрозуміти, чому ухвалено те чи інше рішення; масова обробка даних створює ризики для приватності громадян; а автономне ухвалення критичних рішень (наприклад, щодо застосування сили або обмеження прав) ставить питання про відповідальність.

В Україні, яка перебуває в стані війни, ці виклики набувають особливої гостроти. Тому дослідження теоретичних та прикладних засад використання Big Data та ШІ в публічному управлінні національною безпекою в умовах кризових комунікацій є вкрай актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці зарубіжних учених у галузі публічного управління, інформаційного права, етики ШІ та безпекових студій. Ключовими є документи міжнародних організацій: Proposal for an EU Artificial Intelligence

Act (European Commission, 2021); OECD Principles on AI (OECD, 2024); Ethics Guidelines for Trustworthy AI (High-Level Expert Group on AI, 2023). Серед зарубіжних дослідників слід відзначити L. Floridi (цифрова етика), M. Coeckelbergh (філософія ШІ), K. Yeung (регулювання алгоритмів), R. Abbott (правосуб'єктність ШІ), J. Bryson (управління ШІ). Серед українських учених, які досліджують суміжну проблематику, слід відзначити В.С. Куйбіду (інституційні засади публічного управління), О.М. Бандурку (адміністративно-правові механізми безпеки), С.Ф. Ударцева (теорія сильної держави), В.Є. Сазонова (державно-приватне партнерство в безпековій сфері), М.В. Старинського (адміністративно-правове забезпечення). Водночас комплексного дослідження використання Big Data та ШІ саме в публічному управлінні національною безпекою в умовах кризових комунікацій в українському контексті досі не проводилося.

Мета статті – визначити теоретичні та прикладні засади використання Big Data та ШІ в публічному управлінні національною безпекою в умовах кризових комунікацій, розробити ризик-орієнтовану модель правового регулювання та сформулювати рекомендації для України.

Виклад основного матеріалу.

1. Big Data та ШІ в системі національної безпеки: функціональний потенціал. Система національної безпеки сучасної держави є складним, багаторівневим комплексом, який включає суб'єкти (органи влади, сектор безпеки і оборони, розвідку, кіберполіцію, ДСНС), об'єкти (критична інфраструктура, населення, територія, інформаційний простір) та процеси (збір, аналіз, ухвалення рішень, комунікацію). Кризова комунікація є невід'ємною частиною цієї системи, оскільки своєчасне, точне та довірче інформування населення про загрози та необхідні дії є критичним чинником мінімізації збитків та збереження соціальної стабільності.

Big Data (великі дані) – це сукупність підходів, інструментів та методів обробки структурованих і неструктурованих даних, які характеризуються великим обсягом (volume), високою швидкістю надходження (velocity), різноманітністю типів (variety), невизначеністю (veracity) та цінністю (value). У контексті національної безпеки Big Data дозволяють інтегрувати дані з різних джерел: супутникові знімки, системи відеоспостереження, соціальні мережі, мобільні оператори, прикордонні та митні системи, датчики на об'єктах критичної інфраструктури, відкриті джерела (OSINT).

Штучний інтелект (ШІ), своєю чергою, забезпечує: (а) **автоматизований аналіз Big Data** – виявлення аномалій, патернів, прихованих загроз; (б) **прогнозне моделювання** – побудову сценаріїв розвитку кризи (поширення епідемії, наближення військ, деградація інфраструктури); (в) **підтримку прийняття рішень** – надання особам, що приймають рішення, рекомендацій на основі

ISSN 3041-1572 Online

аналізу даних; (г) **автоматизацію кризових комунікацій** – чат-боти для відповідей на типові запитання, цільове інформування окремих груп населення, верифікацію контенту та виявлення дезінформації.

Основними функціональними завданнями Big Data та ШІ в системі національної безпеки в умовах кризових комунікацій є: (1) **моніторинг інформаційного простору** – виявлення перших ознак кризи (протести, паніка, фейки) шляхом аналізу соціальних медіа та медіа-потоків; (2) **оцінка рівня довіри** – визначення ставлення населення до офіційних комунікацій, виявлення «точок напруги»; (3) **сегментація аудиторії** – групування населення за рівнем ризику, мовою, доступними каналами комунікації для цільового інформування; (4) **автоматизоване генерування повідомлень** – створення проєктів офіційних комюніке, спростувань, інструкцій на основі шаблонів та актуальних даних; (5) **верифікація контенту** – перевірка фото/відео, посилань, цитат на достовірність, виявлення deepfake; (6) **прогнозування ефективності комунікацій** – моделювання поширення повідомлень різними каналами, оптимізація часу та форми подання.

2. Етичні та правові виклики впровадження Big Data та ШІ в сектор національної безпеки. Аналіз міжнародних документів (OECD, 2024; AI Act, 2021) та академічних досліджень (Floridi et al., 2020; Yeung, 2023) дозволяє виокремити п’ять ключових груп викликів.

Перший виклик – ризик дискримінації та упередженості алгоритмів (algorithmic bias). Моделі ШІ навчаються на історичних даних, які можуть містити упередження (расові, гендерні, територіальні). Якщо такі моделі використовуються для профілювання або оцінки ризиків, вони можуть відтворювати та посилювати дискримінацію. Наприклад, система прогнозування злочинності (prediction policing), навчена на даних про більшу кількість поліцейських патрулів у певних районах, може помилково маркувати ці райони як «небезпечніші», створюючи самопідтверджувальне пророцтво.

Другий виклик – вторгнення в приватність та масова обробка персональних даних. Використання Big Data в національній безпеці неминуче передбачає обробку величезних масивів персональних даних (розташування мобільних телефонів, запити в пошукових системах, публікації в соціальних мережах). Це створює ризики надмірного стеження, профілювання, а також потенційного витоку даних.

Третій виклик – відсутність прозорості (проблема «чорної скрині»). Багато систем ШІ, особливо глибокого навчання (deep learning), функціонують таким чином, що навіть їхні розробники не можуть пояснити, чому ухвалено те чи інше рішення. У контексті національної безпеки це є неприйнятним, оскільки особа, щодо якої ухвалено рішення (наприклад, про включення до «списку ризику»), має право знати його підстави та оскаржити.

Четвертий виклик – непідконтрольність автономних систем. Чим вищий ступінь автономії системи ШІ, тим складніше забезпечити її підконтрольність людині. У кризовій ситуації, коли час на ухвалення рішення обмежений, може виникнути спокуса делегувати критичні рішення (застосування сили, блокування комунікацій) повністю автоматизованим системам. Це порушує принцип «людини в контурі» (human-in-the-loop) та створює неприйнятні ризики.

П'ятий виклик – відповідальність за шкоду, завдану ШІ. Хто несе відповідальність за помилку системи ШІ в кризовій комунікації (поширення фейкової інформації офіційним каналом) або за хибне рішення в системі безпекового моніторингу? Чи можна притягнути до відповідальності саму систему ШІ? Класичні концепції вини (умисел, необережність) до ШІ не застосовуються. Це вимагає розробки нових, безвіновних (об'єктивних) форм відповідальності.

3. Ризик-орієнтована модель правового регулювання Big Data та ШІ в публічному управлінні національною безпекою. На основі узагальнення міжнародного досвіду (AI Act ЄС, принципи ОЕСР, національні стратегії США, Канади, Естонії) пропонується авторська ризик-орієнтована модель, яка включає чотири ключові компоненти.

Компонент А: класифікація систем ШІ за ступенем автономії. За аналогією з класифікацією рівнів автоматизації транспортних засобів (SAE), пропонується виділити 5 рівнів для систем ШІ в публічному управлінні:

– **Рівень 1 (Помічник)** – система надає рекомендації, але остаточне рішення завжди ухвалює людина (наприклад, система аналітики розвідданих).

– **Рівень 2 (Радник)** – система пропонує кілька альтернатив з оцінкою ймовірності наслідків, людина обирає (наприклад, система прогнозування сценаріїв кризи).

– **Рівень 3 (Управляючий)** – система ухвалює рутинні рішення в межах визначених параметрів, але людина може втрутитися в будь-який момент (наприклад, система автоматизованого інформування населення за шаблонами).

– **Рівень 4 (Самостійна система)** – система ухвалює рішення в широкому діапазоні ситуацій без обов'язкового втручання людини, але людина контролює її роботу на стратегічному рівні (наприклад, система моніторингу кіберзагроз з автоматизованим блокуванням).

– **Рівень 5 (Повністю автономна система)** – система ухвалює всі рішення самостійно, людина не втручається (для сфери національної безпеки такий рівень має бути законодавчо заборонений, за винятком спеціально визначених випадків у відповідь на нелюдські загрози).

Чим вищий рівень автономії, тим жорсткішими мають бути вимоги до сертифікації, тестування, страхування відповідальності та механізмів зворотного зв'язку.

ISSN 3041-1572 Online

Компонент Б: правовий статус – «електронне лицо» як юридична фікція. Системи ШІ 4-5 рівнів, які ухвалюють юридично значущі рішення (наприклад, про надання/відмову в доступі до інформації, про блокування ресурсу, про внесення до списку ризику), можуть на підставі юридичної фікції розглядатися як **«електронне лицо»** – новий вид суб'єкта інформаційного права, відмінний від фізичних та юридичних осіб. Електронне лицо: (а) виникає з моменту проходження обов'язкової сертифікації; (б) є носієм прав та обов'язків, визначених законом; (в) несе **об'єктивну (безвиновну) відповідальність** за шкоду, завдану його функціонуванням (відповідальність несе власник або оператор системи, якщо не доведе, що шкода виникла внаслідок непереборної сили або умисних дій третіх осіб). Такий підхід дозволяє уникнути безглуздих дискусій про «вину» ШІ, водночас забезпечуючи захист прав постраждалих.

Компонент В: система спеціальних принципів. До загальних принципів права та принципів інформаційного права додаються такі спеціальні принципи для сфери Big Data та ШІ в національній безпеці:

1. **Антропоцентризм (human-centric)** – системи ШІ є інструментом служіння людині, суспільству та державі, а не навпаки.
2. **Відповідальність людини (презумпція відповідальності людини)** – за рішення систем ШІ 1-3 рівнів завжди відповідає особа, яка їх застосувала або не втрутилась вчасно.
3. **Заборона шкідливих цілей** – забороняється розробка та використання систем ШІ, здатних завдавати шкоди людині, суспільству або державному суверенітету (автономні летальні системи, системи тотального стеження без правових підстав, системи цілеспрямованого маніпулювання суспільною думкою).
4. **Сертифікація для захисту людини** – системи ШІ 3-5 рівнів, що застосовуються в секторі безпеки, підлягають обов'язковій сертифікації (не лише технічній, але й етичній).
5. **Стійкість до дезінформації (resilience)** – системи ШІ, які використовуються для кризових комунікацій, мають бути захищені від зовнішнього впливу (data poisoning, adversarial attacks) та мати вбудовані механізми верифікації контенту.

Компонент Г: механізми реалізації. До них належать: (а) **технічне регулювання** (стандарти ISO/IEC, національні стандарти щодо якості даних, прозорості алгоритмів, захисту від атак); (б) **ліцензування** діяльності з розробки та впровадження систем ШІ в критичних сферах; (в) **страхування відповідальності** (обов'язкове страхування для операторів систем ШІ високого ризику); (г) **етичні комітети** (дорадчі органи з участю юристів, фахівців з безпеки, етиків, громадськості для оцінки ризиків нових систем);

(г) **громадський контроль** (прозорість рішень, право на оскарження автоматизованих рішень, щорічні звіти про використання ШІ в секторі безпеки).

4. Пріоритети для України в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови. Україна має унікальний досвід використання Big Data та ШІ в умовах повномасштабної війни (проєкт «єРубіж», «Дія.City», система розпізнавання облич «Око», кіберзахист ключової інфраструктури). На основі проведеного аналізу пропонуються такі першочергові кроки.

Крок 1. Створення Національної платформи кризової аналітики (Кризовий Data Space). Єдина технологічна платформа, яка інтегрує дані СБУ, ГУР МО, ДПСУ, ДСНС, кіберполіції, прикордонної служби, а також відкритих джерел (OSINT). Платформа має забезпечувати: (а) автоматизований збір та очищення даних; (б) аналітику на основі Big Data та ШІ (виявлення загроз, прогнозування); (в) візуалізацію для осіб, що приймають рішення; (г) захищений обмін даними між відомствами; (ґ) експорт знеособлених даних для наукових досліджень.

Крок 2. Розробка системи раннього попередження про гібридні загрози (Hybrid Threat Early Warning System). Система на основі аналізу Big Data (соціальні мережі, медіа, телеграм-канали, сайти) має автоматизовано виявляти: інформаційні вкиди (фейки), скоординовані кампанії з маніпулювання суспільною думкою, ознаки підготовки диверсій або акцій, а також генерувати рекомендації для суб'єктів протидії дезінформації (ЦПД при РНБО).

Крок 3. Запровадження обов'язкової сертифікації систем ШІ в секторі безпеки та оборони. Розробити та впровадити національну систему сертифікації систем ШІ, яка включатиме: (а) технічну сертифікацію (відповідність стандартам надійності, безпеки, захисту від кібератак); (б) етичну сертифікацію (відсутність упередженості, прозорість, підконтрольність людині); (в) періодичний аудит (щонайменше раз на рік). Без сертифікації забороняється використання таких систем у критичних процесах (ухвалення рішень про застосування сили, обмеження прав, блокування ресурсів).

Крок 4. Підвищення цифрової грамотності керівників органів публічної влади. Розробити обов'язкові навчальні модулі з тем: «Big Data в публічному управлінні», «Основи ШІ та машинного навчання», «Етичні виклики використання ШІ в безпеці», «Ризик-орієнтоване регулювання ШІ», «Протидія дезінформації з використанням ШІ». Тренінги мають проводитися за участю фахівців-практиків та представників ІТ-спільноти.

Крок 5. Гармонізація законодавства з AI Act ЄС. Європейський AI Act (очікується повне впровадження до 2026 року) запроваджує ризик-орієнтований підхід, забороняє небезпечні практики (соціальний скоринг,

ISSN 3041-1572 Online

використання уразливостей), встановлює вимоги до систем високого ризику. Україна має розпочати роботу з імплементації цих норм вже зараз, враховуючи особливості воєнного стану (наприклад, допустиме тимчасове розширення повноважень щодо обробки даних з обов'язковим подальшим аудитом). Першочергово необхідно ухвалити базовий Закон України «Про штучний інтелект та великі дані в публічному управлінні», який би визначив: (1) поняття та класифікацію систем ШІ; (2) правовий статус «електронного лица» для цілей автоматизованого ухвалення рішень; (3) спеціальні принципи; (4) вимоги до сертифікації; (5) безвіновну відповідальність; (6) механізми контролю та нагляду.

Висновки. Проведений аналіз засвідчує, що Big Data та ШІ є не просто допоміжними інструментами, а стратегічними ресурсами публічного управління національною безпекою в умовах кризових комунікацій. Вони змінюють саму філософію управління: від реактивного реагування до проактивного прогнозування та автоматизації. Водночас їхнє впровадження без належного правового, етичного та організаційного супроводу створює неприйнятні ризики. Запропонована ризик-орієнтована модель дозволяє збалансувати інтереси ефективності та захисту прав людини. Для України першочерговими кроками є створення Національної платформи кризової аналітики, системи раннього попередження про гібридні загрози, запровадження сертифікації систем ШІ в секторі безпеки, підвищення цифрової грамотності чиновників та гармонізація законодавства з AI Act ЄС. Подальші дослідження мають бути зосереджені на розробці конкретних методик тестування ШІ-систем на упередженість (bias testing), створенні галузевих стандартів прозорості алгоритмів в окремих секторах безпеки, а також на вивченні можливостей використання технологій федеративного навчання (federated learning) для обробки даних без їх централізованого зберігання.

Література

1. European Commission. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act). COM(2021) 206 final. Brussels: EC, 2021. 108 p.

2. High-Level Expert Group on AI. Ethics Guidelines for Trustworthy AI. Brussels: European Commission, 2023. 45 p.

3. OECD. OECD Principles on Artificial Intelligence. Paris: OECD Publishing, 2024. 32 p.

4. Floridi L., Cowls J., King T.C., Taddeo M. How to Design AI for Social Good: Seven Essential Factors. *Science and Engineering Ethics*. 2020. Vol. 26. No. 3. P. 1771–1799.

5. Куйбіда В.С. Адміністративно-правові засади публічного управління в Україні в умовах цифрової трансформації. *Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 3. С. 45–58.

References

1. European Commission. (2021). Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act) (COM(2021) 206 final). Brussels: European Commission.
2. High-Level Expert Group on AI. (2023). Ethics Guidelines for Trustworthy AI. Brussels: European Commission.
3. OECD. (2024). OECD Principles on Artificial Intelligence. Paris: OECD Publishing.
4. Floridi, L., Cowls, J., King, T. C., & Taddeo, M. (2020). How to Design AI for Social Good: Seven Essential Factors. Science and Engineering Ethics, 26(3), 1771–1799.
5. Kuibida, V. S. (2022). Administrative and Legal Foundations of Public Administration in Ukraine in the Context of Digital Transformation. Public Management and Administration, 3, 45–58 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:355.01:364.4

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1622-1637

Крижова Оксана Анатоліївна аспірант кафедри публічного управління та адміністрування, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, https://orcid.org/0009-0004-0018-8274

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ СИСТЕМ РЕАБІЛІТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ІЗ ПТСР У ЗАХІДНИХ КРАЇНАХ ТА НАПРЯМИ ЇХ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний компаративний аналіз систем реабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом у провідних західних країнах з метою виявлення їх інституційних, організаційних та функціональних особливостей, а також обґрунтування можливостей адаптації найбільш ефективних практик до умов України. Встановлено, що сучасні моделі реабілітації формуються як багатокомпонентні системи, що поєднують клінічні, психотерапевтичні, соціальні, правові, професійні та сімейно орієнтовані механізми підтримки, водночас відрізняючись рівнем інституційної інтегрованості, координації та соціальної включеності. На основі аналізу досвіду США, Канади, Великої Британії, Німеччини, Нідерландів та Австралії доведено, що найбільш результативними є ті моделі, які забезпечують безперервність реабілітаційного маршруту, міжсекторальну взаємодію та активну участь самого ветерана у процесі відновлення. Виявлено ключові обмеження західних систем, серед яких домінування клінічно орієнтованого підходу, недостатня інтеграція сімейних і громадських ресурсів, проблеми міжвідомчої координації, відсутність уніфікованих підходів до оцінювання результативності реабілітації, а також вплив стигматизації психічних розладів на доступність допомоги. Обґрунтовано значення врахування феномену відтермінованого розвитку ПТСР та необхідність формування гнучких правових механізмів підтримки ветеранів. Окрему увагу приділено гендерному аспекту реабілітації, що зумовлює потребу впровадження гендерно чутливих підходів у системі допомоги. Доведено, що для України доцільним є формування комбінованої моделі реабілітації, яка інтегруватиме інституційну впорядкованість, доказову медико-психологічну допомогу, програми взаємопідтримки, сімейно орієнтовані та громадоцентричні практики, а також сучасні механізми моніторингу результатів, що дозволить забезпечити не лише клінічне покращення, а й повноцінну соціальну та професійну реінтеграцію військовослужбовців.

Ключові слова: посттравматичний стресовий розлад, військовослужбовці, реабілітація, публічне управління, компаративний аналіз, ветеранська політика, соціальна реінтеграція, стигматизація, гендерний підхід, міжсекторальна взаємодія.

Kryzhova Oksana postgraduate student of the Department of Public Management and Administration, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, https://orcid.org/0009-0004-0018-8274

COMPARATIVE ANALYSIS OF REHABILITATION SYSTEMS FOR MILITARY PERSONNEL WITH PTSD IN WESTERN COUNTRIES AND DIRECTIONS FOR THEIR ADAPTATION IN UKRAINE

Abstract. The article presents a comprehensive comparative analysis of rehabilitation systems for military personnel with post-traumatic stress disorder (PTSD) in leading Western countries in order to identify their institutional, organizational, and functional features, as well as to substantiate the possibilities for adapting the most effective practices to the conditions of Ukraine. It is established that modern rehabilitation models are formed as multi-component systems that combine clinical, psychotherapeutic, social, legal, professional, and family-oriented support mechanisms, while differing in the level of institutional integration, coordination, and social inclusion. Based on the analysis of the experience of the United States, Canada, the United Kingdom, Germany, the Netherlands, and Australia, it is proved that the most effective models are those that ensure continuity of the rehabilitation pathway, cross-sectoral interaction, and the active involvement of the veteran in the recovery process. The key limitations of Western systems are identified, including the dominance of a clinically oriented approach, insufficient integration of family and community resources, problems of interagency coordination, the lack of unified approaches to evaluating rehabilitation effectiveness, and the impact of stigma associated with mental disorders on access to care. The importance of considering the phenomenon of delayed onset PTSD is substantiated, as well as the need to develop flexible legal mechanisms to support veterans. Particular attention is paid to the gender dimension of rehabilitation, which necessitates the implementation of gender-sensitive approaches in support systems. It is proved that for Ukraine it is advisable to develop a combined rehabilitation model that integrates institutional coherence, evidence-based medical and psychological care, peer support programs, family-oriented and community-centered practices, as well as modern mechanisms for monitoring outcomes, which will ensure not only clinical improvement but also full social and professional reintegration of military personnel.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: post-traumatic stress disorder, military personnel, rehabilitation, public administration, comparative analysis, veterans policy, social reintegration, stigma, gender approach, cross-sectoral interaction.

Постановка проблеми. У сучасних умовах повномасштабної війни проблема збереження психічного здоров'я військовослужбовців набуває для України не лише медико-соціального, а й стратегічного значення, оскільки наслідки бойового стресу, травматичного досвіду та тривалого перебування в умовах підвищеної небезпеки істотно впливають на боєздатність особового складу, якість його подальшої соціальної адаптації, професійного функціонування та повернення до повноцінного життя після завершення служби. Особливої уваги у цьому контексті потребує посттравматичний стресовий розлад як один із найскладніших психічних станів, що виникають унаслідок пережитих екстремальних подій і вимагають комплексного, системного, міждисциплінарного підходу до реабілітації. За таких обставин для України істотно зростає потреба у формуванні дієвої моделі допомоги військовослужбовцям із ПТСР, яка б поєднувала медичну, психологічну, соціальну, правову та інституційну складові, забезпечувала безперервність реабілітаційного процесу та відповідала сучасним викликам воєнного часу і повоєнного відновлення.

Водночас національна система підтримки військовослужбовців, які зазнали психотравмувального впливу бойових дій, продовжує перебувати у стані трансформації, що зумовлює необхідність пошуку ефективних організаційних рішень, перевірених у міжнародній практиці. Західні країни, які мають тривалий досвід участі у воєнних конфліктах та післявоєнної роботи з ветеранами, напрацювали різні моделі реабілітації осіб із ПТСР, що відрізняються за інституційним устроєм, механізмами координації, формами міжвідомчої взаємодії, обсягом психосоціальної підтримки, роллю сім'ї, громади та недержавного сектору, а також підходами до ресоціалізації й довгострокового супроводу. Їх осмислення є важливим не з позицій механічного запозичення, а з огляду на можливість виявлення найбільш результативних управлінських, організаційних і практичних рішень, що можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням особливостей системи охорони здоров'я, сектору безпеки і оборони, соціальної політики та умов воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ступінь висвітлення порушеної проблеми в наукових джерелах дає підстави стверджувати, що в українському та зарубіжному науковому дискурсі вона вже набула помітної теоретичної й прикладної розробленості, однак рівень її опрацювання за окремими напрямами залишається нерівномірним. У вітчизняній науці най-

більш ґрунтовно досліджено сутність посттравматичного стресового розладу, його клініко-психологічні прояви, питання психодіагностики, психологічної допомоги та медико-психологічної реабілітації військовослужбовців. Зокрема, у працях К. Аймедова, А. Волощук, Ю. Асєєвої, О. Толмачова, М. Гіневського, І. Коваль, С. Саржевського переважає увага до діагностичних підходів, симптоматики ПТСР, організації психологічної допомоги учасникам бойових дій, поєднання психотерапевтичних і фармакологічних засобів, а також до потреби комплексної реабілітації військових і ветеранів. У зарубіжних джерелах ця проблематика висвітлена більш системно й стандартизовано, насамперед у контексті доказової медицини, клінічних настанов, інституційного дизайну систем допомоги ветеранам та безперервності маршруту пацієнта від виявлення симптомів до довгострокової підтримки. Показовими в цьому сенсі є напрацювання М. Фрідмана, П. Шнурр, О. Мегнін-Віггарс та інших дослідників. Водночас навіть за наявності такої наукової бази у більшості публікацій домінує аналіз окремих аспектів допомоги, тоді як власне компаративне зіставлення моделей реабілітації в західних країнах, їх інституційної архітектури, механізмів міжвідомчої координації та шляхів системної адаптації до українських умов представлено значно меншою мірою.

Метою наукової статті є здійснення компаративного аналізу моделей реабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом у західних країнах, виявлення їх змістовних, організаційних та інституційних особливостей, а також обґрунтування напрямів адаптації найбільш ефективних практик до умов України з урахуванням сучасних викликів у сфері охорони психічного здоров'я, медико-психологічної реабілітації та державної ветеранської політики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для виявлення ефективних підходів до реабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом доцільним є звернення до досвіду західних країн, у межах яких сформовано розвинені інституційні, медико-психологічні та соціальні моделі підтримки ветеранів. Компаративний аналіз практик Сполучених Штатів Америки, Канади, Великої Британії, Німеччини, Австралії та Нідерландів дає змогу виявити як спільні засади організації реабілітаційної допомоги, так і специфічні національні механізми її реалізації. Вибір саме цих країн є методологічно виправданим, оскільки вони репрезентують різні, але водночас достатньо зрілі моделі організації реабілітаційної допомоги, що дає можливість здійснити їх змістовне порівняння, виявити спільні структурні характеристики, національні особливості, сильні сторони та обмеження, а також визначити елементи, які можуть бути адаптовані до українських умов.

У Сполучених Штатах Америки сформовано одну з найбільш розгалужених моделей реабілітації військовослужбовців і ветеранів із посттравматич-

ним стресовим розладом, інституційним ядром якої виступає Міністерство у справах ветеранів, у межах якого функціонує широка мережа клінічних, психіатричних, психотерапевтичних, соціальних, правових і сімейно орієнтованих сервісів. Така модель характеризується високим рівнем інституційного забезпечення та багатокомпонентністю реабілітаційної допомоги, однак навіть за наявності потужної інфраструктури зберігаються суттєві проблеми, пов'язані з неоднаковою доступністю послуг, варіативністю якості допомоги та неповною імплементацією доказових практик. У наукових джерелах підкреслюється, що в системі ветеранів США спостерігається істотна нерівномірність у наданні допомоги, яка відповідає клінічним рекомендаціям щодо лікування ПТСР, а також виявляються обмеження у сфері систематичного вимірювання результатів реабілітації [1]. У зв'язку з цим американську модель доцільно розглядати не лише як інституційно потужну, а й як таку, що демонструє ознаки структурної фрагментації, насамперед у координації між медичними, психосоціальними та громадськими складовими підтримки. Водночас у США реалізуються й інноваційні підходи, зокрема модель Whole Health, яка орієнтує систему на активну участь ветерана у процесі відновлення [2], а також програма Warrior PATHH, побудована на принципах посттравматичного розвитку, взаємопідтримки та довгострокового супроводу [3]. Однак, попри концептуальну значущість і практичну цінність таких рішень, наявна доказова база щодо їх віддаленої ефективності залишається недостатньо однорідною, що вказує на потребу подальшого наукового оцінювання їх результативності у довгостроковій перспективі.

Канадська модель реабілітації військовослужбовців із ПТСР вирізняється більш вираженим акцентом на зміні дискурсивних підходів до осмислення бойової психічної травми, що знайшло відображення у впровадженні терміна «операційна стресова травма» як концептуальної альтернативи традиційному клінічному означенню ПТСР. Такий підхід інтегровано у національні програми підтримки ветеранів і використано як інструмент зниження стигматизації та полегшення залучення до реабілітаційного процесу [4]. Система допомоги в Канаді охоплює федеральні програми реабілітації, медичні та психологічні послуги, а також заходи професійної підтримки та працевлаштування. Особливе місце в цій моделі посідає програма взаємодопомоги OSISS, розроблена за активної участі самих ветеранів, яка базується на принципах рівний-рівному та орієнтована на подолання соціальної ізоляції, моральних труднощів і криз ідентичності, що часто супроводжують повернення до цивільного життя. На відміну від американської системи, у Канаді діє більш структурований компенсаційний механізм, який поєднує довгострокову підтримку доходів і одноразові виплати по інвалідності для осіб, що мають відповідне право [5]. Загалом

канадський досвід засвідчує, що дискурсивне переосмислення травми та розвиток програм, керованих ветеранською спільнотою, можуть виступати не лише допоміжними елементами реабілітаційної політики, а й дієвими механізмами підвищення довіри до системи, хоча проблеми міжсекторальної координації і в цьому випадку повністю не усуваються.

У Великій Британії реабілітація ветеранів із посттравматичним стресовим розладом здійснюється переважно в межах інституційно інтегрованої медичної моделі, репрезентованої службою «Мужність» , що функціонує у системі Національної служби охорони здоров'я та забезпечує доступ до спеціалізованої психіатричної допомоги і координованих маршрутів підтримки [6]. Така організація допомоги створює умови для включення ветеранської проблематики в загальнонаціональну систему охорони здоров'я, однак дослідження засвідчують наявність низки бар'єрів у доступі до відповідних послуг, серед яких істотне значення мають часові затримки, складність маршрутизації та небажання самих ветеранів звертатися по допомогу через стигматизацію психічних розладів [7]. Окремою специфічною ознакою британської моделі є встановлення строку позовної давності для подання заяв, пов'язаних із ПТСР, що зазвичай обмежується семирічним періодом після звільнення зі служби [8]. Такий правовий механізм створює додаткові труднощі для осіб із відтермінованим або пізнім проявом симптомів, адже клінічна практика визнає можливість виникнення суттєвих проявів розладу через значний час після травматичної події, зокрема під впливом накопиченого стресу, зміни життєвих обставин, старіння чи повторної актуалізації травматичного досвіду. У цьому контексті британська система демонструє певну інституційну суперечність між розвиненою медичною інфраструктурою підтримки та нормативними обмеженнями, які можуть звужувати доступ до компенсацій і окремих форм допомоги для найбільш вразливих категорій ветеранів.

Німецька модель реабілітації військовослужбовців із ПТСР ґрунтується переважно на внутрішньовійськовій медичній інфраструктурі, в межах якої ключову роль відіграють спеціалізовані психіатричні та психотравматологічні служби Бундесверу [9], [10]. Лікування та реабілітація у цьому випадку організовуються насамперед через систему військових шпиталів і структурованих маршрутів психіатричної допомоги, що забезпечує інституційну безперервність супроводу військовослужбовця в межах оборонної системи. У межах такої моделі реабілітаційне планування може передбачати як адаптацію службових функцій, так і поетапні механізми переходу в інші ролі в середині самої військової організації. У наукових публікаціях німецький підхід характеризується як клінічно орієнтований і тісно пов'язаний з інституційною психіатричною допомогою у структурі збройних сил [9], [10].

Перевагою цієї моделі є збереження цілісності медичного нагляду, підтримання військової ідентичності та можливість гнучкого коригування службового навантаження відповідно до стану особи. Водночас її обмеження пов'язані з відносно нижчим рівнем інтеграції з цивільними системами реабілітації, а також із меншою вираженістю механізмів, орієнтованих на довгострокову соціальну реінтеграцію поза межами військового середовища, що є суттєвим чинником у контексті повного відновлення осіб із ПТСР.

Нідерланди репрезентують інституційно-соціальну модель реабілітації, у якій поряд із клінічними та соціальними заходами важливу роль відіграє символічне визнання ветеранів як повноцінний елемент реабілітаційного середовища. У цій країні застосовуються не лише традиційні інструменти підтримки, а й механізми публічного вшанування, зокрема національний День ветеранів, участь ветеранів у державних церемоніях і суспільне визнання наслідків психотравматичного досвіду як легітимної частини військової служби [11]. Реабілітаційний процес у низці випадків реалізується у взаємодії з громадськими кооперативами та локальними спільнотами, що посилює значення соціально-громадського досвіду як ресурсу відновлення. Саме тому голландську модель доцільно трактувати як гібридну, оскільки вона поєднує клінічний компонент, соціальну підтримку та символічне підкріплення, яке виконує не лише церемоніальну, а й реабілітаційну функцію. Такий підхід сприяє реконструкції особистісної та соціальної ідентичності ветерана, зміцненню його зв'язку з громадою та формуванню сприятливого суспільного контексту для повернення до активного життя. З огляду на це досвід Нідерландів є особливо цінним для України в частині поєднання інституційних і соціокультурних механізмів реабілітації військовослужбовців із ПТСР.

В Австралії модель реабілітації військовослужбовців і ветеранів із посттравматичним стресовим розладом формується під координацією Міністерства у справах ветеранів, яке забезпечує надання комплексу послуг у сфері психічного здоров'я та реабілітаційної підтримки, включаючи індивідуалізоване лікування, програми підтримки сімей і ініціативи, орієнтовані на рівень громади [12]. Концептуально австралійська система ґрунтується на політичних і організаційних засадах, у межах яких пріоритетного значення набувають добробут ветерана, його відновлення та повноцінна соціальна участь як взаємопов'язані складові реабілітаційного процесу. Порівняно з низкою інших західних моделей австралійський підхід демонструє більш виражену орієнтацію на сімейно- та громадоцентричний вимір реабілітації, унаслідок чого процес відновлення не обмежується межами клінічного втручання, а розглядається у ширшому соціальному контексті. У такій логіці підтримка сім'ї, залучення місцевої спільноти та участь у громадському житті трактуються не як допоміжні чи другорядні елементи, а як невід'ємні

компоненти успішного подолання наслідків психотравматичного досвіду та повернення військовослужбовця до повноцінного функціонування. Саме тому австралійську модель доцільно розглядати як одну з найбільш соціально інтегрованих у межах аналізованої групи країн, оскільки вона розширює зміст реабілітації від суто терапевтичного впливу до відновлення соціальних зв'язків, зміцнення родинного середовища та формування підтримувального громадського простору.

Для забезпечення міжнаціонального порівняння виявлені структурні характеристики моделей реабілітації військовослужбовців із ПТСР доцільно узагальнити в окремій порівняльній таблиці, що дає змогу систематизувати їх інституційні, клінічні, соціальні та організаційні особливості (таблиця 1.1.). Водночас слід враховувати, що проведення прямого кількісного зіставлення між країнами є обмеженим унаслідок неоднорідності підходів до звітності, відмінностей у методиках вимірювання результатів і різного ступеня деталізації наявних емпіричних даних. Попри це, загальна аналітична картина дає підстави стверджувати, що системи, у межах яких сформовано більш інтегровані структури послуг, як правило, забезпечують більш розвинені траєкторії реінтеграції та комплекснішого супроводу військовослужбовців і ветеранів, хоча навіть такі моделі не позбавлені проявів фрагментації, координаційних труднощів і обмежень у сфері моніторингу результативності. Саме ця обставина є важливою для України, оскільки свідчить про доцільність орієнтації не лише на розширення окремих реабілітаційних сервісів, а насамперед на розбудову цілісної, міжсекторально узгодженої системи підтримки військовослужбовців із ПТСР.

Узагальнення порівняльного аналізу дає підстави стверджувати, що найбільш результативними в сучасних умовах є ті моделі реабілітації військовослужбовців із ПТСР, у межах яких поєднуються клінічні, психосоціальні, компенсаційні, професійні, сімейні та громадські механізми підтримки. При цьому жодна з досліджуваних країн не демонструє абсолютно бездоганної системи, оскільки навіть найбільш розвинені моделі стикаються з проблемами фрагментації, координаційних розривів або обмежень у моніторингу результативності. Саме тому для України доцільно орієнтуватися не на механічне відтворення окремої іноземної моделі, а на формування комбінованої системи, що поєднає інституційну впорядкованість, міжсекторальну координацію, доказову психотерапевтичну допомогу, програми взаємопідтримки, сімейно орієнтовану реабілітацію та громадоцентричні механізми реінтеграції.

Однією з наскрізних проблем, що простежується майже в усіх досліджуваних західних моделях реабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом, є стигматизація психічних порушень, яка й надалі істотно стримує значну частину ветеранів від своєчасного звернення по професійну психіатричну та психологічну допомогу [13], [14].

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Таблиця 1.1. Порівняльна характеристика моделей реабілітації військовослужбовців із ПТСР у західних країнах

Країна	Тип / домінантна модель	Основні інституції та механізми	Сильні сторони моделі	Основні обмеження	Потенціал адаптації в Україні
США	Інституційно розгалужена, багатокомпонентна, клініко-соціальна модель	Міністерство у справах ветеранів (VA), мережа клінік, реабілітаційних центрів, психіатрична допомога, індивідуальна і групова психотерапія, фармакологічне лікування, програми працевлаштування, юридична, соціальна та сімейна підтримка; інноваційні підходи Whole Health і Warrior PATHH	Високий рівень інституційного розвитку, широкий спектр послуг, поєднання клінічної, психосоціальної та соціально-правової підтримки, впровадження інноваційних моделей відновлення	Фрагментація системи, нерівномірний доступ до послуг, варіативність якості допомоги, недостатньо цілісний моніторинг результатів, неоднорідність доказової бази щодо окремих інноваційних програм	Доцільним є запозичення принципу багаторівневої організації допомоги, моделі активного залучення ветерана до процесу відновлення, а також поєднання медичних, психосоціальних, правових і сімейних сервісів у межах єдиної системи
Канада	Інституційно-соціальна модель із вираженим дискурсивним і рівноправним компонентом	Федеральні програми реабілітації, медичні та психологічні послуги, підтримка зайнятості, структурована система компенсацій; програма взаємодопомоги OSISS; використання концепту «операційна стресова травма» (OSI)	Зменшення стигматизації через зміну термінології, активна роль ветеранської спільноти, розвиток програм підтримки «рівний-рівному», структурована система компенсацій і доходної підтримки	Збереження проблем міжсекторальної координації, потреба у посиленні системної узгодженості між медичними, соціальними та професійними компонентами реабілітації	Перспективним є впровадження програм взаємопідтримки ветеранів, використання менш стигматизувальних підходів до комунікації психотравми, а також інтеграція психологічної допомоги з механізмами соціального захисту і професійної адаптації
Велика Британія	Інституційно інтегрована медична модель	Служба Op Courage у системі NHS, спеціалізована психіатрична допомога, координовані маршрути підтримки ветеранів	Вбудованість у загальнонаціональну систему охорони здоров'я, спеціалізовані маршрути доступу до допомоги, інституційна впорядкованість медичного супроводу	Затримки в доступі до послуг, стигматизація звернення по психіатричну допомогу, строк позовної давності щодо заяв про ПТСР, що ускладнює підтримку осіб із пізнім проявом симптомів	Інтеграція ветеранської психічної допомоги в державну систему охорони здоров'я, однак без нормативних обмежень, які можуть звужувати права осіб із відтермінованими наслідками психотравми
Німеччина	Централізована внутрішньовійськова клінічна модель	Медична система Бундесверу, спеціалізовані	Безперервність медичного супроводу,	Недостатня інтеграція з цивільними	Створення спеціалізованих військових

Країна	Тип / домінантна модель	Основні інституції та механізми	Сильні сторони моделі	Основні обмеження	Потенціал адаптації в Україні
		військові психіатричні та психотравматологічні служби, військові шпиталі, структуровані шляхи психіатричної реабілітації, адаптація службових ролей	інтегрованість допомоги у військову систему, збереження військової ідентичності, можливість гнучкого службового переналаштування	маршрутами реабілітації, менша вираженість механізмів довгострокової соціальної реінтеграції поза військовим середовищем	психотравматологічних центрів і поетапних маршрутів реабілітації, поєднаних із подальшим переходом до цивільних програм соціальної адаптації
Нідерланди	Гібридна інституційно-соціальна модель із символічним компонентом	Клінічні та соціальні заходи, співпраця з громадськими кооперативами, національний День ветеранів, державні церемонії, публічне визнання травматичного досвіду як частини служби	Поєднання клінічної допомоги, громадської підтримки та символічного визнання, сприяння відновленню ідентичності ветерана, зміцнення зв'язку між ветераном і громадою	Менш виразна пріоритетність суто клінічної складової порівняно з системами, орієнтованими на медичну інфраструктуру; складність кількісного вимірювання ефективності символічних механізмів	Інституціоналізація суспільного визнання ветеранів, розвитку громадоцентричних форматів підтримки та поєднання психосоціальної реабілітації з механізмами символічної інтеграції
Австралія	Соціально інтегрована сімейно- та громадоцентрична модель	Міністерство у справах ветеранів (DVA), послуги у сфері психічного здоров'я, індивідуальне лікування, підтримка сімей, громадські програми, політика добробуту, відновлення та соціальної участі	Виражена орієнтація на сім'ю та громаду як повноправні складові реабілітації, вихід за межі суто клінічного підходу, акцент на соціальному включенні та відновленні життєвого функціонування	Можливі труднощі стандартизації результатів, залежність ефективності від розвиненості локальних громадських ресурсів і міжінституційної координації	Розвиток сімейно орієнтованих програм, громадських ініціатив підтримки ветеранів і розширення реабілітації до рівня місцевої громади як простору повсякденної адаптації

Примітка. Систематизовано автором

Відповідно до оглядової наукової літератури, саме стигматизаційний чинник продовжує виступати однією з найсуттєвіших перешкод для доступу до допомоги у сфері психічного здоров'я серед осіб, пов'язаних із військовою службою [15], [16]. У структурному вимірі стигма проявляється щонайменше на двох рівнях: по-перше, у формі страху соціального таврування через уявлення про «слабкість» або «психічну неспроможність», а по-друге, у вигляді побоювань щодо негативного впливу факту лікування на подальші кар'єрні перспективи, особливо серед осіб, чия професійна ідентичність пов'язана з бойовими функціями, безпековою сферою або обійманням ключових посад в державних та військових структурах. Дослідження ветеранів бойових дій послідовно демонструють, що саме стигма та уявні ризики для

професійного майбутнього суттєво знижують готовність до звернення по допомогу та відтерміновують початок лікування, передусім серед тих військовослужбовців, які глибоко інтегровані у військову культуру, зорієнтовану на витривалість, самоконтроль і незалежність [17]. У таких країнах, як Велика Британія, Німеччина та Ізраїль, де звернення по психіатричну допомогу може сприйматися як ознака підриву бойової спроможності або службової надійності, рівень фактичного звернення за лікуванням виявляється нижчим, особливо серед активних комбатантів. За цих умов стигма формує як міжособистісні, так і інституційні бар'єри, які суттєво ускладнюють раннє виявлення ПТСР та своєчасний початок реабілітації.

Не менш значущою структурною проблемою західних моделей реабілітації військовослужбовців із ПТСР є відсутність уніфікованих підходів до вимірювання успішності лікування та побудови ефективних систем довгострокового моніторингу результатів. Попри те, що більшість розвинених країн пропонують широкий спектр психологічних, фармакологічних, реабілітаційних і професійно орієнтованих втручань, лише незначна частина моделей містить належно інституціоналізовані механізми наскрізного спостереження, здатні оцінювати динаміку функціонального, соціального та професійного відновлення особи. Показовим у цьому контексті є досвід Сполучених Штатів Америки, де, незважаючи на масштабні інвестиції у систему допомоги ветеранам, національні аналітичні огляди засвідчили, що лише частина осіб із діагностованим ПТСР отримує лікування, яке відповідає принципам доказової медицини, а єдине стандартизоване визначення функціонального покращення чи одужання фактично відсутнє [18], [19].

Суттєвим обмеженням більшості західних систем також залишається домінування медико-індивідуалізованої парадигми лікування, у межах якої основний акцент зосереджується на психотерапевтичному впливі, передусім когнітивно-поведінковій терапії, та фармакологічній підтримці. Хоча така модель має значне доказове підґрунтя і забезпечує стандартизованість клінічних втручань, вона нерідко недостатньо враховує культурні, сімейні та громадські контексти, що є невід'ємною частиною ідентичності ветерана та впливають на хід його відновлення. Особливо це стосується країн західного типу, у науковому дискурсі окреслюваних як WEIRD-суспільства, де традиції психологічних досліджень і практик неодноразово піддавалися критиці за культурну обмеженість та недостатню чутливість до ширшого соціального контексту травми [20]. За таких умов надання допомоги часто залишається переважно клінічно орієнтованим, а не соціально вбудованим, унаслідок чого може недооцінюватися взаємозв'язок між ПТСР, соціальною ізоляцією, втратою сенсу, ослабленням сімейних зв'язків і труднощами повернення до цивільного життя. Отже, для підвищення ефективності реабілітаційних

моделей важливим є перехід від вузько клінічної до соціально інтегрованої логіки допомоги, у межах якої сім'я, громада та культурне середовище розглядаються як повноцінні суб'єкти відновлення.

Ще одним важливим виміром сучасного аналізу моделей реабілітації військовослужбовців із ПТСР є гендерний аспект, який набуває дедалі більшої ваги у зв'язку зі зростанням участі жінок у військовій службі та виконанні бойових функцій. Жінки-ветерани нерідко стикаються з іншими конфігураціями травматичного досвіду, включаючи вищу поширеність міжособистісної травми та військової сексуальної травми, що зумовлює відмінності як у клінічних траєкторіях ПТСР, так і в моделях звернення по допомогу [21]. За таких умов сучасна система реабілітації не може залишатися гендерно нейтральною в суто формальному сенсі, а повинна передбачати розроблення гендерно чутливих послуг, адаптованих програм підтримки та відповідних інструментів оцінювання результатів. Для України врахування гендерного виміру є принципово важливим, оскільки розбудова системи реабілітації військовослужбовців із ПТСР у сучасних умовах повинна спиратися на інклюзивні підходи, які забезпечують чутливість до різних типів бойового й небойового травматичного досвіду та відповідають реальній структурі сучасного військового контингенту.

Висновки. Узагальнення зарубіжного досвіду дає підстави стверджувати, що для України найбільш доцільною є не імплементація окремої завершеної моделі, а поєднання найбільш ефективних елементів різних західних систем у межах єдиної національної архітектури реабілітації військовослужбовців із ПТСР. Пріоритетного значення при цьому набувають міжсекторальна координація, інституційна безперервність маршруту допомоги, розвиток програм взаємопідтримки, сімейно орієнтованих і громадоцентричних практик, а також запровадження сучасних механізмів моніторингу результативності. Такий підхід дозволить сформувати в Україні більш стійку, гнучку та людиноцентричну систему реабілітації, здатну реагувати як на клінічні, так і на соціальні наслідки бойової психотравматизації.

Отже, проведений компаративний аналіз західних моделей реабілітації військовослужбовців із посттравматичним стресовим розладом дає підстави стверджувати, що для України найбільш продуктивним є не механічне відтворення окремої зарубіжної моделі, а адаптація сукупності її найбільш ефективних структурних елементів з урахуванням національних інституційних, соціальних і безпекових умов. Перспективними для впровадження в українську практику є, насамперед, багатокомпонентна організація реабілітаційної допомоги, що поєднує клінічні, психотерапевтичні, соціальні, правові, професійні та сімейні сервіси в межах єдиного маршруту супроводу військо-

вослужбовця або ветерана. Не менш важливим є запозичення підходів, орієнтованих на активну участь самої особи у процесі відновлення, розвиток програм взаємопідтримки «рівний-рівному», а також інтеграція сімейно орієнтованих і громадоцентричних практик, які довели свою результативність у Канаді, Австралії та Нідерландах. Водночас досвід Німеччини та Великої Британії свідчить про доцільність розбудови чітких інституційних маршрутів психотравматологічної допомоги, поєднаних із механізмами переходу від військової до цивільної системи реабілітації, тоді як американські та канадські практики акцентують увагу на необхідності подолання стигматизації та впровадження більш людиноцентричної моделі комунікації щодо психічного здоров'я військовослужбовців. Для України принципово значущим є також урахування гендерної чутливості реабілітаційних програм, створення умов для професійної реінтеграції та впровадження національної системи моніторингу результатів реабілітації, що охоплюватиме не лише клінічні, а й соціальні, сімейні та професійні показники відновлення. Таким чином, ключовим напрямом адаптації західного досвіду в Україні має стати формування цілісної, міжсекторально узгодженої, інклюзивної та доказово орієнтованої системи реабілітації військовослужбовців із ПТСР, здатної забезпечити не лише лікування симптомів, а й повноцінне відновлення життєвого функціонування, соціальної ролі та гідності захисників України.

Література:

1. Committee on the Assessment of Ongoing Efforts in the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder; Board on the Health of Select Populations; Institute of Medicine. Treatment for Posttraumatic Stress Disorder in Military and Veteran Populations: Final Assessment. Washington, DC: National Academies Press, 2014.

2. Bokhour B. G., Haun J. N., Hyde J., Charns M., Kligler B. Transforming the Veterans Health Administration to a whole health system of care: Time for action and research. *Medical Care*. 2020. № 58. P. 295–300. URL: https://journals.lww.com/lww-medicalcare/citation/2020/04000/transforming_the_veterans_affairs_to_a_whole.1.aspx

3. Dickson K., Zhou J., Lehmann C. Posttraumatic growth-oriented peer-based training among U.S. military veterans completing the Warrior PATHH program: Structured training and follow-up outcomes. *Journal of Clinical Medicine*. 2024. № 13. Art. 315. URL: https://www.mdpi.com/2077-0383/13/2/315

4. Operational Stress Injury Social Support (OSISS). National Defence and Veterans Affairs Canada. Ottawa, Canada, 2023. URL: https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/benefits-military/health-support/casualty-support/peer-support/osiss.html

5. Rehabilitation Services and Vocational Assistance Program. Veterans Affairs Canada. Charlottetown, Canada, 2023. URL: https://www.veterans.gc.ca

6. Op COURAGE: The Veterans Mental Health and Wellbeing Service. National Health Service England. Leeds, UK, 2023. URL: https://www.nhs.uk/nhs-services/armed-forces-community/mental-health/veterans-reservists/

7. Murphy D., Palmer E., Hill K., Ashwick R., Busuttil W. Barriers to seeking mental health care among UK veterans. *BMJ Military Health*. 2015. № 161. P. 28–33. URL: https://militaryhealth.bmj.com/content/160/4/320

8. Armed Forces Compensation Scheme (AFCS): Time Limits for Claims. UK Government. London, UK, 2023. URL: https://www.gov.uk/guidance/armed-forces-compensation-scheme-afcs

9. Bandelow B., Koch M., Zimmermann P., Biesold K.-H., Wedekind D., Falkai P. Posttraumatic stress disorder (PTSD) in the German Armed Forces: A retrospective study in inpatients of a German army hospital. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*. 2012. № 262. P. 459–467. URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s00406-012-0289-8

10. Wittchen H. U., Schönfeld S., Kirschbaum C. et al. Traumatic experiences and posttraumatic stress disorder in soldiers following deployment abroad: How big is the hidden problem? *Deutsches Ärzteblatt International*. 2012. № 109. P. 559–568. URL: https://di.aerzteblatt.de/int/archive/article/128487

11. Veterans' Day and the Veterans' Card. Government of the Netherlands. Den Haag, 2023. URL: https://www.government.nl/topics/veterans

12. Annual Report 2022–23. Australian Government Department of Veterans' Affairs. Canberra, 2023. URL: https://www.dva.gov.au

13. Hoge C. W., Castro C. A., Messer S. C., McGurk D., Cotting D. I., Koffman R. L. Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *New England Journal of Medicine*. 2004. № 351. P. 13–22. URL: https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa040603

14. Mittal D., Drummond K. L., Blevins D., Curran G., Corrigan P., Sullivan G. Stigma associated with PTSD: Perceptions of treatment seeking combat veterans. *Psychiatric Rehabilitation Journal*. 2013. № 36. P. 86–92. URL: https://psycnet.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2Fh0094976

15. Sharp M.-L., Fear N. T., Rona R. J. et al. Stigma as a barrier to seeking health care among military personnel with mental health problems. *Epidemiologic Reviews*. 2015. № 37. P. 144–162. URL: https://academic.oup.com/epirev/article-abstract/37/1/144/423274

16. Greene-Shortridge T. M., Britt T. W., Castro C. A. The stigma of mental health problems in the military. *Military Medicine*. 2007. № 172. P. 157–161. URL: https://academic.oup.com/milmed/article-abstract/172/2/157/4578015

17. Pietrzak R. H., Johnson D. C., Goldstein M. B., Malley J. C., Southwick S. M. Perceived stigma and barriers to mental health care utilization among OEF-OIF veterans. *Psychiatric Services*. 2009. № 60. P. 1118–1122.

18. Resnik L. J., Allen S. M. Using International Classification of Functioning, Disability and Health to understand challenges in community reintegration of injured veterans. *Journal of Rehabilitation Research and Development*. 2007. № 44. P. 991–1006. URL: https://www.research.va.gov/isrm/rrdt/jrrd.cfm

19. Schnurr P. P., Lunney C. A. Work-related outcomes among female veterans and service members after treatment of posttraumatic stress disorder. *Psychiatric Services*. 2012. № 63. P. 1072–1079. URL: https://psychiatryonline.org/doi/10.1176/appi.ps.201100415

20. Henrich J., Heine S. J., Norenzayan A. The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*. 2010. № 33. P. 61–83. URL: https://www.cambridge.org/core/journals/behavioral-and-brain-sciences/article/weirdest-people-in-the-world

21. Street A. E., Vogt D., Dutra L. A new generation of women veterans: Stressors faced by women deployed to Iraq and Afghanistan. *Clinical Psychology Review*. 2009. № 29. P. 685–694. URL: https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0272735809001135

References:

1. Committee on the Assessment of Ongoing Efforts in the Treatment of Posttraumatic Stress Disorder, Board on the Health of Select Populations, & Institute of Medicine. (2014). *Treatment for posttraumatic stress disorder in military and veteran populations: Final assessment*. Washington, DC: National Academies Press. [in English]

2. Bokhour, B. G., Haun, J. N., Hyde, J., Charns, M., & Kligler, B. (2020). Transforming the Veterans Health Administration to a whole health system of care: Time for action and research. *Medical Care*, 58, 295–300. Retrieved from https://journals.lww.com/lww-medicalcare/citation/2020/04000/transforming_the_veterans_affairs_to_a_whole.1.aspx [in English]

3. Dickson, K., Zhou, J., & Lehmann, C. (2024). Posttraumatic growth-oriented peer-based training among U.S. military veterans completing the Warrior PATHH program: Structured training and follow-up outcomes. *Journal of Clinical Medicine*, 13, 315. Retrieved from https://www.mdpi.com/2077-0383/13/2/315 [in English]

4. National Defence and Veterans Affairs Canada. (2023). *Operational Stress Injury Social Support (OSISS)*. Ottawa, Canada. Retrieved from https://www.canada.ca/en/department-national-defence/services/benefits-military/health-support/casualty-support/peer-support/osiss.html [in English]

5. Veterans Affairs Canada. (2023). *Rehabilitation services and vocational assistance program*. Charlottetown, Canada. Retrieved from https://www.veterans.gc.ca [in English]

6. National Health Service England. (2023). *Op COURAGE: The veterans mental health and wellbeing service*. Leeds, UK. Retrieved from https://www.nhs.uk/nhs-services/armed-forces-community/mental-health/veterans-reservists/ [in English]

7. Murphy, D., Palmer, E., Hill, K., Ashwick, R., & Busuttil, W. (2015). Barriers to seeking mental health care among UK veterans. *BMJ Military Health*, 161, 28–33. Retrieved from https://militaryhealth.bmj.com/content/160/4/320 [in English]

8. UK Government. (2023). *Armed Forces Compensation Scheme (AFCS): Time limits for claims*. London, UK. Retrieved from https://www.gov.uk/guidance/armed-forces-compensation-scheme-afcs [in English]

9. Bandelow, B., Koch, M., Zimmermann, P., Biesold, K.-H., Wedekind, D., & Falkai, P. (2012). Posttraumatic stress disorder (PTSD) in the German Armed Forces: A retrospective study in inpatients of a German army hospital. *European Archives of Psychiatry and Clinical Neuroscience*, 262, 459–467. Retrieved from https://link.springer.com/article/10.1007/s00406-012-0289-8 [in English]

10. Wittchen, H. U., Schönfeld, S., Kirschbaum, C., Thurau, C., Trautmann, S., Steudte, S., et al. (2012). Traumatic experiences and posttraumatic stress disorder in soldiers following deployment abroad: How big is the hidden problem? *Deutsches Ärzteblatt International*, 109, 559–568. Retrieved from https://di.aerzteblatt.de/int/archive/article/128487 [in English]

11. Government of the Netherlands. (2023). *Veterans' day and the veterans' card*. Den Haag, Netherlands. Retrieved from https://www.government.nl/topics/veterans [in English]

12. Australian Government Department of Veterans' Affairs. (2023). *Annual report 2022–23*. Canberra, Australia. Retrieved from https://www.dva.gov.au [in English]

13. Hoge, C. W., Castro, C. A., Messer, S. C., McGurk, D., Cotting, D. I., & Koffman, R. L. (2004). Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *New England Journal of Medicine*, 351, 13–22. Retrieved from https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMoa040603 [in English]

14. Mittal, D., Drummond, K. L., Blevins, D., Curran, G., Corrigan, P., & Sullivan, G. (2013). Stigma associated with PTSD: Perceptions of treatment seeking combat veterans. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 36, 86–92. Retrieved from https://psycnet.apa.org/doi Landing?doi=10.1037%2Fh0094976 [in English]

15. Sharp, M.-L., Fear, N. T., Rona, R. J., Wessely, S., Greenberg, N., Jones, N., & Goodwin, L. (2015). Stigma as a barrier to seeking health care among military personnel with mental health problems. *Epidemiologic Reviews*, 37, 144–162. Retrieved from https://academic. oup.com/epirev/article-abstract/37/1/144/423274 [in English]

16. Greene-Shortridge, T. M., Britt, T. W., & Castro, C. A. (2007). The stigma of mental health problems in the military. *Military Medicine*, 172, 157–161. Retrieved from https:// academic.oup.com/milmed/article-abstract/172/2/157/4578015 [in English]

17. Pietrzak, R. H., Johnson, D. C., Goldstein, M. B., Malley, J. C., & Southwick, S. M. (2009). Perceived stigma and barriers to mental health care utilization among OEF-OIF veterans. *Psychiatric Services*, 60, 1118–1122. [in English]

18. Resnik, L. J., & Allen, S. M. (2007). Using International Classification of Functioning, Disability and Health to understand challenges in community reintegration of injured veterans. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 44, 991–1006. Retrieved from https://www.research.va.gov/isrm/rrdt/jrrd.cfm [in English]

19. Schnurr, P. P., & Lunney, C. A. (2012). Work-related outcomes among female veterans and service members after treatment of posttraumatic stress disorder. *Psychiatric Services*, 63, 1072–1079. Retrieved from https://psychiatryonline.org/doi/10.1176/appi.ps.201100415 [in English]

20. Henrich, J., Heine, S. J., & Norenzayan, A. (2010). The weirdest people in the world? *Behavioral and Brain Sciences*, 33, 61–83. Retrieved from https://www.cambridge.org/core/ journals/behavioral-and-brain-sciences/article/weirdest-people-in-the-world [in English]

21. Street, A. E., Vogt, D., & Dutra, L. (2009). A new generation of women veterans: Stressors faced by women deployed to Iraq and Afghanistan. *Clinical Psychology Review*, 29, 685–694. Retrieved from https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0272735809001135 [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:656.2:339.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1638-1652

Крихтіна Юлія Олександрівна доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри менеджменту, публічного управління та HR-технологій, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6595-4759

Дейнека Олександр Георгійович доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту, публічного управління та HR-технологій, Український державний університет залізничного транспорту, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-6368-1793

СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОРІЄНТИРІВ ПУБЛІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Анотація. У статті здійснено аналіз стратегічного управління розвитком залізничного транспорту України в системі європейських орієнтирів публічної політики. Обґрунтовано, що за умов воєнних руйнувань, зміни вантажних потоків, посилення ролі західних прикордонних переходів та поглиблення інтеграційних зобов'язань залізнична галузь потребує узгодження поточної стійкості з довгостроковою модернізацією. Визначено, що залізничний транспорт виконує для держави транспортну, соціальну, оборонну, гуманітарну та зовнішньоекономічну функції, а тому його розвиток має розглядатися як сфера публічної політики, пов'язана з відновленням інфраструктури, технічною сумісністю з європейською транспортною системою, цифровою стійкістю, безпекою перевезень і якістю транспортних послуг.

Досліджено європейські орієнтири, пов'язані з розвитком транспортних коридорів, інтероперабельністю, євроколією, безпекою руху, доступом до інфраструктури, комбінованими перевезеннями, цифровою координацією даних і фінансово-проєктною підготовкою модернізації. Встановлено, що європейські вимоги мають для української залізничної галузі управлінський зміст, оскільки впливають на вибір інфраструктурних проєктів, розподіл відповідальності, модернізацію вузлів і прикордонних переходів, якість перевезень та джерела фінансування.

Запропоновано розглядати стратегічне управління розвитком залізничного транспорту через напрями реалізації публічної політики: нормативно-інституційний, коридорно-інфраструктурний, техніко-стандартизаційний,

цифрово-безпековий, ринково-регуляторний, фінансово-інвестиційний та сервісно-логістичний. Обґрунтовано, що їх поєднання створює основу для узгодження державних рішень, корпоративних дій АТ «Укрзалізниця», регуляторних процедур, технічного оновлення, цифрової стійкості та підвищення якості транспортних послуг.

Практичне значення результатів полягає у можливості їх використання під час визначення пріоритетів державної транспортної політики, підготовки інфраструктурних проєктів, формування прозорої моделі ринкового регулювання та інтеграції української залізниці до європейської системи перевезень.

Ключові слова: залізничний транспорт; європейський транспортний простір; публічна політика; інтероперабельність; інфраструктурна модернізація; цифровізація; ринкове регулювання; фінансова модель стратегічного управління; пасажирська мобільність; сервісна логістика.

Krykhtina Yuliia Oleksandrivna Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Management, Public Administration and HR Technologies, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6595-4759

Deineka Oleksandr Heorhiiovych Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Management, Public Administration and HR Technologies, Ukrainian State University of Railway Transport, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-6368-1793

STRATEGIC MANAGEMENT OF RAILWAY TRANSPORT DEVELOPMENT IN UKRAINE WITHIN THE SYSTEM OF EUROPEAN PUBLIC POLICY GUIDELINES

Abstract. The article analyzes the strategic management of railway transport development in Ukraine within the system of European public policy guidelines. It is substantiated that, amid wartime destruction, changes in freight flows, the growing role of western border crossings and deepening integration commitments, the railway sector needs to align current operational resilience with long-term modernization. It is determined that railway transport performs transport, social, defense, humanitarian and foreign economic functions for the state. Therefore, its development should be considered as a sphere of public policy related to infrastructure recovery, technical compatibility with the European transport system, digital resilience, transport safety and the quality of transport services.

The article examines European guidelines related to the development of transport corridors, interoperability, the European gauge, traffic safety, access to

infrastructure, combined transport, digital data coordination and financial-project preparation for modernization. It is established that European requirements have managerial significance for Ukraine's railway sector, as they influence the selection of infrastructure projects, the allocation of responsibilities, the modernization of hubs and border crossings, the quality of transport services and sources of financing.

It is proposed to consider the strategic management of railway transport development through the directions of public policy implementation: regulatory and institutional, corridor and infrastructure, technical and standardization, digital and security, market and regulatory, financial and investment, and service and logistics. It is substantiated that their combination creates a basis for coordinating state decisions, corporate actions of JSC Ukrzaliznytsia, regulatory procedures, technical upgrading, digital resilience and improvement of the quality of transport services.

The practical significance of the results lies in the possibility of using them when determining the priorities of state transport policy, preparing infrastructure projects, developing a transparent model of market regulation and integrating Ukraine's railway into the European transport system.

Keywords: railway transport; European transport area; public policy; interoperability; infrastructure modernization; digitalization; market regulation; financial model of strategic management; passenger mobility; service logistics.

Постановка проблеми. Залізничний транспорт України функціонує в умовах, коли операційна стійкість воєнного часу має бути поєднана з довгостроковою перебудовою галузі відповідно до європейських орієнтирів. Повномасштабна війна посилила значення залізниці у внутрішніх і міжнародних перевезеннях, евакуації населення, забезпеченні експорту, підтриманні гуманітарних потоків та обслуговуванні промислових регіонів, які зберегли виробничу активність. Водночас накопичений знос інфраструктури, нерівномірна пропускна спроможність прикордонних переходів, обмежена технічна сумісність з Європейським Союзом, високе фінансове навантаження на оператора та різний рівень цифрової зрілості управлінських процесів ускладнюють формування стійкої траєкторії розвитку галузі.

У сфері публічного управління залізниця постає як інфраструктурна основа зовнішньої торгівлі, регіональної доступності, оборонної спроможності, експортної логістики, мобільності населення, екологічних цілей та участі України в європейській системі транспортних коридорів. Від стану залізничної мережі залежать якість перевезень, здатність держави підтримувати економічні зв'язки, забезпечувати стійкість територій, розвивати прикордонну інфраструктуру та виконувати інтеграційні зобов'язання. За таких умов стратегічне управління розвитком залізничного транспорту потребує участі держави як нормотворця, інвестора, координатора міжнародних

домовленостей, гаранта безпеки та суб'єкта, що формує умови для ефективної роботи стратегічної інфраструктури.

Європейські орієнтири транспортної політики охоплюють TEN-T (Trans-European Transport Network, транс'європейська транспортна мережа), інтероперабельність, ERTMS (European Rail Traffic Management System, європейська система управління залізничним рухом), технічні специфікації TSI (Technical Specifications for Interoperability, технічні специфікації інтероперабельності), стандарти безпеки, правила доступу до інфраструктури, розвиток комбінованих перевезень, цифрову координацію даних і сталість транспортної системи. Для України такі орієнтири формують запит на стратегічне управління, здатне узгодити нормативну адаптацію, технічну модернізацію, фінансово-інвестиційне планування, цифрові рішення та ринкову організацію перевезень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях останніх років стратегічне управління підприємствами залізничного транспорту дедалі частіше пов'язується з цифровими змінами, інноваційною діяльністю, оновленням інфраструктури та довгостроковим плануванням. М. С. Кужавський розглядає стратегічне управління підприємствами залізничного транспорту в умовах цифровізації та наголошує на потребі перегляду інструментів розвитку з урахуванням змін у транспортно-логістичній сфері [1]. М. В. Корінь, О. А. Лановий, М. М. Поддубкін та Л. Д. Зайцева трактують цифрову трансформацію як тривалий процес, що охоплює технології, організацію бізнес-процесів і взаємодію з користувачами транспортних послуг [2]. В. В. Бобиль, І. М. Ломтєва та М. П. Сначов пов'язують якість стратегічних рішень в АТ «Укрзалізниця» з управлінською інформацією, центрами відповідальності та оцінкою результативності [3].

Окремий напрям становлять публікації, у яких розвиток залізничного транспорту розглядається через інноваційно-інвестиційні, проєктні та інфраструктурні рішення. В. О. Овчиннікова та Г. В. Обруч аналізують стратегічні ініціативи розвитку залізничного транспорту України через техніко-технологічне оновлення, інноваційні рішення та посилення довгострокової керованості галузі [4]. В. Л. Дикань, В. М. Бартош та Я. В. Фірсова акцентують увагу на проєктному управлінні інноваційно-інвестиційним відтворенням основних фондів підприємств залізничного транспорту [5]. Т. Чаркіна та О. Залеський доповнюють цей напрям аналізом організації проєктного управління модернізацією залізничної інфраструктури в умовах цифровізації, приділяючи увагу аналітиці даних, ризик-менеджменту та інформаційній безпеці [6].

У працях, присвячених цифровізації та європейській інтеграції, залізничний транспорт розглядається вже не тільки як галузь перевезень, а як

частина ширшого транспортно-логістичного простору. I. Parasii-Verhunenko та A. Arbuzova аналізують вплив інноваційної активності АТ «Укрзалізниця» на ефективність перевезень у цифровій економіці, пов'язуючи цифрову трансформацію з оптимізацією витрат, прозорістю операцій, електронним документообігом, логістичними процесами й пасажирськими сервісами [7]. O. Bal, V. Tverdomed, O. Kovalchuk, L. Solodiak та N. Borys досліджують упровадження вимог TSI у проєктах модернізації залізничної інфраструктури України в контексті інтеграції до транспортної системи ЄС [8]. Л. В. Марценюк, Є. В. Коваленко-Марченкова та R. D. Furfaro розглядають напрями інтеграції залізничного транспорту України до європейської мережі, зокрема воєнну роль залізниці, прикордонні бар'єри, законодавчу адаптацію та формування нових інституційних елементів ринку [9]. М. М. Баран досліджує реформування публічного управління розвитком транспортної інфраструктури України в контексті інтеграції до європейської логістичної системи, що дозволяє пов'язати залізничну проблематику з ширшим полем публічно-управлінських рішень [10].

Зарубіжні публікації уточнюють європейський регуляторний і технологічний контекст дослідження. A. Knorr та A. Eisenkopf аналізують регулювання дальніх пасажирських перевезень у Німеччині та бар'єри входу для нових учасників ринку [11]. J. Guillen розглядає лібералізацію пасажирського ринку ЄС і вимоги до договорів про публічні послуги у сфері пасажирських перевезень [12]. X. Morin, N. O. E. Olsson та A. Lau систематизують управлінські проблеми впровадження ERTMS, дистанційного керування поїздами та автоматизованого руху, підкреслюючи значення управління змінами, стейкхолдерами та організаційною готовністю [13]. A. Dianin та C. Chizzali на матеріалі TEN-T аналізують доступність периферійних територій до основних вузлів мережі [14]. C. Wanko розглядає ERTMS/ETCS як уніфіковану систему керування рухом, що впливає на пропускну спроможність і безпеку залізничних ліній [15].

Узагальнення наведених праць показує, що наукова дискусія розвивається у двох пов'язаних площинах. Одна з них пояснює стратегічне, цифрове, інноваційне та проєктне управління залізничними підприємствами України. Інша розкриває європейські регуляторні й технологічні вимоги, пов'язані з ринковим доступом, публічними договорами, TEN-T, TSI, ERTMS та інтероперабельністю. Подальшого опрацювання потребує поєднання цих площин у межах публічно-управлінської моделі, де стратегія розвитку залізничного транспорту України узгоджується з корпоративними планами АТ «Укрзалізниця» та європейськими орієнтирами державної транспортної політики.

Мета статті полягає в обґрунтуванні змісту стратегічного управління розвитком залізничного транспорту України в системі європейських орієнти-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

рів публічної політики, а також у визначенні управлінських пріоритетів, що пов'язують інфраструктурну модернізацію, технічну сумісність, цифрову стійкість, фінансову підготовку проєктів і якість транспортних послуг.

Виклад основного матеріалу. Оновлена Національна транспортна стратегія України до 2030 року формує для залізничного транспорту рамку відновлення, у якій поєднуються безпекові потреби, європейська інтеграція, цифрові рішення, інфраструктурні проєкти та нова якість управління транспортною системою [16]. Для залізничної галузі положення Національної транспортної стратегії мають значення інституційної основи, у межах якої модернізація інфраструктури, оновлення управлінських процедур, цифрова стійкість і якість перевезень набувають статусу складових державної транспортної політики. За такого бачення стан колій, пропускна спроможність вузлів, робота прикордонних переходів, надійність цифрових сервісів і джерела фінансування розглядаються через призму публічного вибору, що передбачає визначення відповідальних суб'єктів, послідовності рішень, критеріїв пріоритетності та меж участі держави у розвитку стратегічної інфраструктури.

Європейський вектор державної транспортної політики конкретизовано в Регламенті ЄС 2024/1679 щодо розвитку транс'європейської транспортної мережі. У документі визначено вимоги до TEN-T, зокрема до якості інфраструктури, спроможності транспортних вузлів, інтермодальності, коридорного планування та строків формування мережі [17]. Для України положення регламенту мають розглядатися як управлінський орієнтир, що змінює критерії оцінювання інфраструктурних рішень. Наприклад, інфраструктурні об'єкти, зокрема залізнична лінія, вузол або прикордонний перехід, у такому контексті оцінюються за їхнім внеском у зв'язність територій, організацію міжнародного руху, доступ до логістичних центрів, відповідність європейським стандартам, прозорість фінансування та очікуваний суспільний ефект.

Європейська стратегія інтеграції української та молдовської залізничних систем до транспортної системи ЄС деталізує практичні рішення щодо колії 1435 мм, прикордонних переходів, вантажних перевезень, інтермодальних маршрутів і зв'язків із сусідніми державами [18]. Для України євроколія має інфраструктурне, економічне й публічно-політичне значення, оскільки впливає на час проходження кордону, витрати вантажовласників, доступність міжнародних пасажирських маршрутів, розміщення логістичних центрів і включення регіонів у європейські виробничі ланцюги. Державна підтримка таких проєктів переводить технічну сумісність у площину бюджетних пріоритетів, міжнародних зобов'язань і регіональної політики.

У такому контексті стратегічне управління розвитком залізничного транспорту України доцільно подавати через напрями реалізації публічної

ISSN 3041-1572 Online

політики, які відображають взаємопов'язані управлінські завдання. До них належать нормативно-інституційний, коридорно-інфраструктурний, техніко-стандартизаційний, цифрово-безпековий, ринково-регуляторний, фінансово-інвестиційний та сервісно-логістичний напрями. Їх доцільно представити схематично, оскільки кожен напрям має власний набір інструментів, відповідальних суб'єктів і очікуваних результатів (рис. 1).

Рис.1. Напрями реалізації публічної політики у сфері стратегічного управління розвитком залізничного транспорту України

Джерело: складено авторами

У запропонованій структурі залізнична модернізація розглядається як сфера публічної політики, у межах якої державні рішення узгоджуються з корпоративними діями АТ «Укрзалізниця», регуляторними процедурами, європейськими вимогами та потребами користувачів транспортних послуг.

1. Нормативно-інституційний напрям задає вихідні умови для подальшого управління розвитком залізничного транспорту. На рівні держави визначаються правові засади функціонування галузі, порядок імплементації європейських норм, правила фінансування суспільно значущих перевезень, вимоги безпеки та переговорна позиція у відносинах з ЄС. Регуляторні органи відповідають за прозорий доступ до інфраструктури, контроль недискри-

мінації, ліцензування, безпековий нагляд і врегулювання конфліктів між учасниками ринку. АТ «Укрзалізниця» в межах такої моделі поєднує функції інфраструктурного оператора, перевізника, власника значної частини активів і учасника проєктної підготовки. Чітке розмежування цих ролей надає стратегії виконавчої сили, оскільки управлінські рішення спираються на затверджені пріоритети, узгоджені процедури, розподіл відповідальності та прогнозовану послідовність дій.

2. Коридорно-інфраструктурний напрям пов'язаний із визначенням послідовності модернізації. Українська залізнична мережа має велику протяжність, різний технічний стан ділянок, воєнні пошкодження, дефіцит інвестиційних ресурсів і нерівномірне навантаження на окремі маршрути. За таких умов публічна політика має виділяти коридори, прикордонні переходи, станції, термінали й вузли, де інвестиції здатні дати найбільший ефект для експорту, пасажирської мобільності, оборонної логістики та регіонального відновлення. Вибір пріоритетних об'єктів повинен спиратися на попит, пропускну спроможність, стан активів, вартість робіт, можливості співфінансування, екологічний результат і відповідність TEN-T. Без такого відбору інфраструктурна модернізація ризикує перетворитися на розрізнений набір проєктів, які важко пов'язати з довгостроковою транспортною політикою.

3. Техніко-стандартизаційний напрям охоплює інтероперабельність, технічні специфікації TSI та адаптацію інфраструктури до європейських параметрів. У межах європейського залізничного простору інтероперабельність передбачає узгоджену роботу інфраструктури, рухомого складу, систем сигналізації, процедур безпеки та експлуатаційних правил. Для Укрзалізниці дана вимога має практичний зміст, оскільки технічна сумісність впливає на міжнародне пасажирське сполучення, швидкість вантажного руху, прогнозованість логістики, кількість операцій на кордоні, витрати на перевантаження та якість взаємодії з операторами сусідніх держав. Вимоги TSI варто враховувати ще на стадії підготовки інфраструктурних проєктів, коли зберігається можливість вплинути на технічні рішення, кошториси, строки реалізації та майбутню сумісність об'єкта. Додавання параметрів інтероперабельності після основного планування зазвичай породжує додаткові витрати, затримки й технічні обмеження. Дослідження O. Bal та співавторів показує, що імплементація TSI в українських проєктах має технічний та інституційний виміри [8]. Звідси випливає завдання для публічного управління: забезпечити методичну підтримку замовників, підготовку фахівців, оновлення нормативної бази, прозорість технічних рішень і перевірку відповідності проєктів до початку їх реалізації.

4. Цифрово-безпековий напрям пов'язаний з ERTMS, даними, кіберзахистом і стійкістю сервісів. Європейська агенція залізниць у звіті 2024 року

пов'язує безпеку та інтероперабельність із гармонізованими технічними рішеннями, спільними процедурами та розвитком єдиного залізничного простору [19]. Матеріали ЄС щодо ERTMS вказують на повільні темпи впровадження системи на мережі TEN-T, що підсилює значення стабільного фінансування, довгострокового планування і скоординованої реалізації на транскордонних ділянках [21]. Для Укрзалізниці ERTMS варто розглядати як комплекс змін у керуванні рухом, підготовці персоналу, закупівлях, взаємодії з операторами, вимогах до рухомого складу та цифровій безпеці.

Практичний ефект ERTMS залежить від узгодженості рішень, які приймаються в різних частинах залізничної системи. Оснащення інфраструктури дає обмежений результат за малої кількості сумісного рухомого складу. Наприклад, оновлення локомотивів втрачає частину економічної віддачі, якщо графік обладнання колійних ділянок залишається невизначеним, або недостатня підготовка персоналу підвищує операційні ризики навіть за наявності якісного обладнання. Тому стратегічне управління ERTMS має охоплювати коридорний графік упровадження, оцінку вартості життєвого циклу, навчання персоналу, правила закупівель, кіберзахист і координацію з європейськими інституціями.

Цифровізація залізничного транспорту поступово стає умовою керованості галузі. В операційній частині вона впливає на планування перевезень, електронний документообіг, розподіл вагонів, управління ремонтами, облік витрат, продаж квитків, оброблення звернень і комунікацію з клієнтами. У зовнішній частині цифрові рішення забезпечують сумісність з європейськими сервісами, платформами, інформаційними системами та ланцюгами поставок. Воєнний період показав підвищену вразливість таких систем: збій онлайн-сервісів, вантажних платформ або електронного документообігу швидко позначається на пасажирах, вантажовласниках, диспетчерських процесах і репутації перевізника. Через це цифрова політика залізниці має включати кіберзахист, резервні процедури, відновлення даних, розмежування доступу, захист критичної інформаційної інфраструктури та підготовку персоналу до аварійних сценаріїв.

5. Ринково-регуляторний напрям стосується доступу до інфраструктури, організації конкуренції та розподілу відповідальності між учасниками ринку. Європейський досвід свідчить, що відкриття ринку працює результативно за наявності прозорих правил доступу, дієвого регулятора, якісної інформації про пропускну спроможність і зрозумілих процедур розподілу інфраструктурних ресурсів. A. Knorr та A. Eisenkopf на матеріалі Німеччини показують збереження бар'єрів входу на ринок у ситуаціях, коли регуляторні та комерційні умови ускладнюють реальну конкуренцію [11]. J. Guillen звертає увагу на договори про публічні послуги, де прозорість і рівний доступ визначають якість організації пасажирських перевезень [12].

В українських умовах регулювання ринку потребує підвищеної обережності, оскільки залізнична мережа одночасно виконує комерційні, соціальні, оборонні й гуманітарні функції. Формування ринку повинно враховувати конкуренцію операторів, фінансування інфраструктури, виконання суспільно значущих перевезень, безпеку руху, доступ до дефіцитної пропускної спроможності та збереження державного контролю над стратегічними активами. У цьому контексті публічна політика має сформувати систему регулювання з визначеними ролями інфраструктурного оператора, перевізників, незалежного регулятора, органу безпеки, замовників публічних послуг і державних інвесторів.

6. Фінансово-інвестиційний напрям визначає темп практичної реалізації європейських орієнтирів. Вимоги ЄС задають стандарти підготовки проєктів, обґрунтування витрат, оцінки ефектів, процедур закупівель, екологічних параметрів і прозорості реалізації. Для української залізниці доступ до фінансування залежить від якості проєктної підготовки. Потреба в модернізації має бути підкріплена пакетом рішень, де доведено відповідність TEN-T, TSI, безпековим стандартам, фінансовій доцільності, екологічним критеріям і потребам користувачів.

Фінансова модель стратегічного управління повинна враховувати високу частку постійних витрат залізниці, капіталомісткість інфраструктури, вартість відновлення пошкоджених об’єктів, потребу в оновленні рухомого складу та обмеженість власних ресурсів перевізника. Комерційні перевезення можуть формувати ресурс розвитку на рентабельних напрямах. Суспільно значущі пасажирські перевезення потребують прозорих договорів і компенсацій. Інфраструктурні проєкти з високим суспільним або євроінтеграційним ефектом мають спиратися на поєднання державного бюджету, міжнародних фінансових інституцій та програм ЄС. Такий розподіл джерел фінансування зменшує ризик, коли витрати на суспільні функції перекладаються на операційну діяльність перевізника і погіршують його інвестиційну спроможність.

7. Сервісно-логістичний напрям поєднує комбіновані перевезення, взаємодію видів транспорту та пасажирську мобільність. Європейська політика дедалі активніше пов’язує розвиток залізниці з інтермодальністю, терміналами, логістичними вузлами та зменшенням навантаження на автомобільні маршрути. Звіт UIC та UIRR щодо комбінованих перевезень у Європі вказує, що інтермодальні рішення підтримували розвиток ринку залізничних вантажних перевезень упродовж останнього десятиліття [23]. В українських умовах значущість цього напряму посилюється зміною експортних маршрутів, зростанням ролі західних переходів, потребою в термінальній інфраструктурі та необхідністю скорочення втрат часу на стику різних транспортних систем.

ISSN 3041-1572 Online

У практичному вимірі публічна політика має формувати умови для узгодженої роботи залізниці, автомобільного транспорту, прикордонних служб, портів, термінальних операторів і вантажовласників. До відповідних управлінських завдань належать розвиток терміналів, запровадження електронної черги або цифрової координації прикордонних операцій, прогнозування вантажопотоків, планування графіків, узгодження митних процедур і підготовка інформаційного середовища для обміну даними. Повний ефект модернізованої залізничної ділянки досягається за умови, коли вузол, кордон, термінал і суміжні види транспорту працюють в узгодженому часовому та інформаційному режимі.

Пасажирська мобільність у межах сервісно-логістичного напряму має соціальний, економічний і зовнішньополітичний зміст. Європейський план розвитку дальніх і транскордонних пасажирських перевезень акцентує увагу на якісному сполученні між країнами, спрощенні подорожей, розвитку високошвидкісних і нічних поїздів, координації розкладів і підвищенні доступності послуг [24]. Для України міжнародні пасажирські маршрути забезпечують зв'язок громадян із безпечнішими регіонами, підтримують трудову мобільність, формують транспортні зв'язки з країнами ЄС і посилюють сприйняття української залізниці як частини європейського простору.

Стратегічне управління пасажирським сегментом має поєднувати підтримання соціально необхідних перевезень, розвиток міжнародних маршрутів і підвищення якості сервісу. У публічній політиці якість транспортної послуги доцільно оцінювати через поєднання технічного стану рухомого складу, дотримання графіка руху, зрозумілості сервісу, доступності інформації, передбачуваності поїздки та зручності для пасажира.

Узагальнення зазначених напрямів дає підстави визначити стратегічне управління розвитком залізничного транспорту України в системі європейських орієнтирів публічної політики як процес узгодження державних рішень, регуляторних процедур, корпоративних дій АТ «Укрзалізниця», технічної стандартизації, цифрової стійкості, фінансово-проєктної підготовки та сервісної якості. Європейські орієнтири в такому трактуванні виступають практичними вимогами публічної політики, що впливають на вибір проєктів, стандарти технічної модернізації, цифрові рішення, фінансування, безпеку, ринковий доступ і якість послуг.

Висновки. Науковий результат дослідження полягає в обґрунтуванні того, що європейські орієнтири для залізничної галузі мають управлінський зміст. Вони впливають на порядок визначення пріоритетів, розподіл відповідальності між суб'єктами публічного управління, підготовку інфраструктурних проєктів, вимоги до технічної сумісності, цифрову стійкість і механізми фінансування. За таких умов стратегічний розвиток залізничного транспорту

набуває ознак цілеспрямованої публічної політики, пов'язаної з відновленням, модернізацією та інтеграцією до європейського транспортного простору.

Практичне значення отриманих результатів полягає в упорядкуванні пріоритетів держави та галузевого оператора за часовими горизонтами. У короткому періоді переважають завдання, пов'язані зі стійкістю перевезень, відновленням пошкодженої інфраструктури, підтриманням прикордонної пропускної спроможності, цифровою безпекою і сервісною стабільністю. У середньому періоді зростає значення підготовки коридорних проєктів до фінансування, адаптації до TSI, модернізації вузлів, розвитку євроколії, поетапного впровадження ERTMS на визначених напрямах і формування прозорої моделі доступу до інфраструктури. У довгостроковій перспективі стратегічне управління має забезпечити функціональну сумісність української залізниці з європейською системою перевезень, її цифрову стійкість, безпеку та економічну обґрунтованість подальшого розвитку.

Подальші дослідження доцільно спрямувати на розроблення показників оцінювання результативності стратегічного управління залізничним транспортом України. Окремої уваги потребують фінансові моделі модернізації інфраструктури, механізми компенсації суспільно значущих перевезень, етапність упровадження європейських технічних стандартів і цифрова взаємодія учасників перевізного процесу.

Література:

1. Кужавський М. С. Стратегічне управління розвитком підприємств залізничного транспорту в умовах цифровізації: проблеми і перспективи. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. № 81-82. С. 297-305. DOI: https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287265.

2. Корінь М. В., Лановий О. А., Поддубкін М. М., Зайцева Л. Д. Розроблення стратегії цифрової трансформації підприємств залізничного транспорту. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2022. № 78-79. С. 36-46.

3. Бобиль В. В., Ломтєва І. М., Сначов М. П. Стратегічний управлінський облік як елемент стратегічного управління АТ «Укрзалізниця». Review of Transport Economics and Management. 2022. Вип. 7(23). С. 99-109. DOI: https://doi.org/10.15802/rtem2022/268568.

4. Овчиннікова В. О., Обруч Г. В. Стратегічні ініціативи розвитку залізничного транспорту України. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. № 81-82. С. 104-115. DOI: https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287188.

5. Дикань В. Л., Бартош В. М., Фірсова Я. В. Model for the formation of the project management system of innovation and investment reproduction of private funds of railway transport enterprise. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2023. № 83. С. 9-19. DOI: https://doi.org/10.18664/btie.83.300163.

6. Charkina T., Zaleskyi O. Organization of project management of railway transport infrastructure modernization in the context of digitalization. Philosophy, Economics and Law Review. 2024. Vol. 4, No. 1. P. 103-112. DOI: https://doi.org/10.63341/2786-491X-2024-1-103-112.

7. Parasii-Verhunenko I., Arbuzova A. Strategic analysis of the impact of Ukrzaliznytsia's innovation activity on transportation efficiency in the digital economy. Finance of Ukraine. 2025. № 10. P. 77-88. DOI: https://doi.org/10.33763/finukr2025.10.077.

8. Bal O., Tverdomed V., Kovalchuk O., Solodiak L., Borys N. Implementation of TSI requirements in railway infrastructure modernization projects of Ukraine in the context of EU transport system integration. Transport Systems and Technologies. 2025. № 45. P. 22-36. DOI: https://doi.org/10.32703/2617-9059-2025-45-2.

9. Марценюк Л. В., Коваленко-Марченкова Є. В., Furfaro R. D. Directions of integration of railway transport of Ukraine into the European railway network. Philosophy, Economics and Law Review. 2022. Vol. 2, No. 2. P. 96-109. DOI: https://doi.org/10.31733/2786-491X-2022-2-96-109.

10. Баран М. М. Реформування публічного управління в розвитку транспортної інфраструктури України в контексті інтеграції до європейської логістичної системи. Публічне управління та митне адміністрування. 2025. № 2(45). С. 5-12. DOI: https://doi.org/10.32782/2310-9653-2025-2.1.

11. Knorr A., Eisenkopf A. An alternative regulatory approach for long-distance passenger rail services: An explorative analysis with a focus on Germany. Transportation Research Interdisciplinary Perspectives. 2022. Vol. 14. Article 100593. DOI: https://doi.org/10.1016/j.trip.2022.100593.

12. Guillen J. The liberalisation of the European Union passenger rail market: New challenges for future public service contracts. Competition and Regulation in Network Industries. 2022. Vol. 23, Issue 1. P. 60-76. DOI: https://doi.org/10.1177/17835917221087167.

13. Morin X., Olsson N. O. E., Lau A. Managerial Challenges in Implementing European Rail Traffic Management System, Remote Train Control, and Automatic Train Operation: A Literature Review. Future Transportation. 2024. Vol. 4, Issue 4. P. 1350-1369. DOI: https://doi.org/10.3390/futuretransp4040065.

14. Dianin A., Chizzali C. The railway accessibility of peripheral areas to the TEN-T network: a case study in the Alps. Transportation Research Procedia. 2025. Vol. 86. P. 413-420. DOI: https://doi.org/10.1016/j.trpro.2025.04.052.

15. Wanko C. ETCS/ERTMS: a unified railway traffic control system affecting railway line capacity. Journal of Automotive Engineering and Energy Engineering. 2025. Vol. 7, No. 4. P. 23-36. DOI: https://doi.org/10.24136/jaeee.2025.018.

16. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025-2027 роках: постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1550-2024-%D0%BF.

17. Regulation (EU) 2024/1679 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Union guidelines for the development of the trans-European transport network. Official Journal of the European Union. 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1679/oj/eng.

18. European Commission. A strategy for the EU integration of the Ukrainian and Moldovan rail systems. Directorate-General for Mobility and Transport. 2023. URL: https://transport.ec.europa.eu/system/files/2023-07/Integration_of_the_UAMD_railway_system_into_the_EU_transport_system.pdf.

19. European Union Agency for Railways. Report on Railway Safety and Interoperability in the EU 2024. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2024. DOI: https://doi.org/10.2821/64343.

20. European Commission. Ninth monitoring report on the development of the rail market. Brussels, 2025. URL: https://transport.ec.europa.eu/transport-modes/rail/market/rail-market-monitoring-rmms_en.

21. European Commission. Third ERTMS Work Plan: ERTMS deployment is progressing, but more must be done. Brussels, 2026. URL: https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/third-ertms-work-plan-ertms-deployment-progressing-more-must-be-done-2026-02-23_en.

22. Europe's Rail Joint Undertaking. Work Programme 2026. Brussels, 2025. URL: https://rail-research.europa.eu.

23. UIC, UIRR. 2024 Report on Combined Transport in Europe. Paris, 2024. URL: https://uic.org/IMG/pdf/uic_uirr_report_2024-2.pdf.

24. European Commission. Action Plan to boost long-distance and cross-border passenger rail. Brussels, 2021. URL: https://transport.ec.europa.eu.

References:

1. Kuzhavskyi, M. S. (2023). Stratehichne upravlinnia rozvytkom pidpryiemstv zaliznychnoho transportu v umovakh tsyfrovizatsii: problemy i perspektyvy [Strategic management of the development of railway transport enterprises in the context of digitalization: problems and prospects]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 81-82, 297-305. https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287265

2. Korin, M. V., Lanovyi, O. A., Poddubkin, M. M., & Zaitseva, L. D. (2022). Rozroblennia stratehii tsyfrovoi transformatsii pidpryiemstv zaliznychnoho transportu [Development of a digital transformation strategy for railway transport enterprises]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 78-79, 36-46.

3. Bobyl, V. V., Lomtieva, I. M., & Snachov, M. P. (2022). Stratehichnyi upravlinskyi oblik yak element stratehichnoho upravlinnia AT "Ukrzaliznytsia" [Strategic management accounting as an element of strategic management of JSC "Ukrzaliznytsia"]. *Review of Transport Economics and Management*, 7(23), 99-109. https://doi.org/10.15802/rtem2022/268568

4. Ovchynnikova, V. O., & Obruch, H. V. (2023). Stratehichni initsiatyvy rozvytku zaliznychnoho transportu Ukrainy [Strategic initiatives for the development of railway transport in Ukraine]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 81-82, 104-115. https://doi.org/10.18664/btie.81-82.287188

5. Dykan, V. L., Bartosh, V. M., & Firsova, Ya. V. (2023). Model for the formation of the project management system of innovation and investment reproduction of private funds of railway transport enterprise. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 83, 9-19. https://doi.org/10.18664/btie.83.300163

6. Charkina, T., & Zaleskyi, O. (2024). Organization of project management of railway transport infrastructure modernization in the context of digitalization. *Philosophy, Economics and Law Review*, 4(1), 103-112. https://doi.org/10.63341/2786-491X-2024-1-103-112

7. Parasii-Verhunenko, I., & Arbuzova, A. (2025). Strategic analysis of the impact of Ukrzaliznytsia's innovation activity on transportation efficiency in the digital economy. *Finance of Ukraine*, 10, 77-88. https://doi.org/10.33763/finukr2025.10.077

8. Bal, O., Tverdomed, V., Kovalchuk, O., Solodiak, L., & Borys, N. (2025). Implementation of TSI requirements in railway infrastructure modernization projects of Ukraine in the context of EU transport system integration. *Transport Systems and Technologies*, 45, 22-36. https://doi.org/10.32703/2617-9059-2025-45-2

9. Martseniuk, L. V., Kovalenko-Marchenkova, Ye. V., & Furfaro, R. D. (2022). Directions of integration of railway transport of Ukraine into the European railway network. *Philosophy, Economics and Law Review*, 2(2), 96-109. https://doi.org/10.31733/2786-491X-2022-2-96-109

10. Baran, M. M. (2025). Reformuvannia publichnoho upravlinnia v rozvytku transportnoi infrastruktury Ukrainy v konteksti intehratsii do yevropeiskoi lohistychnoi systemy [Reforming public administration in the development of Ukraine's transport infrastructure in the context of integration into the European logistics system]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia*, 2(45), 5-12. https://doi.org/10.32782/2310-9653-2025-2.1

11. Knorr, A., & Eisenkopf, A. (2022). An alternative regulatory approach for long-distance passenger rail services: An explorative analysis with a focus on Germany. *Transportation Research Interdisciplinary Perspectives*, 14, Article 100593. https://doi.org/10.1016/j.trip.2022.100593

12. Guillen, J. (2022). The liberalisation of the European Union passenger rail market: New challenges for future public service contracts. *Competition and Regulation in Network Industries*, 23(1), 60-76. https://doi.org/10.1177/17835917221087167

13. Morin, X., Olsson, N. O. E., & Lau, A. (2024). Managerial challenges in implementing European Rail Traffic Management System, remote train control, and automatic train operation: A literature review. *Future Transportation*, 4(4), 1350-1369. https://doi.org/10.3390/futuretransp4040065

14. Dianin, A., & Chizzali, C. (2025). The railway accessibility of peripheral areas to the TEN-T network: A case study in the Alps. *Transportation Research Procedia*, 86, 413-420. https://doi.org/10.1016/j.trpro.2025.04.052

15. Wanko, C. (2025). ETCS/ERTMS: A unified railway traffic control system affecting railway line capacity. *Journal of Automotive Engineering and Energy Engineering*, 7(4), 23-36. https://doi.org/10.24136/jaeee.2025.018

16. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2024). *Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025-2027 rokakh: Postanova vid 27 hrudnia 2024 r. No. 1550* [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 and approval of the operational action plan for its implementation in 2025-2027: Resolution of December 27, 2024, No. 1550]. https://zakon.rada.gov.ua/go/1550-2024-%D0%BF

17. European Parliament and Council of the European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/1679 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 on Union guidelines for the development of the trans-European transport network*. *Official Journal of the European Union*. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1679/oj/eng

18. European Commission. (2023). *A strategy for the EU integration of the Ukrainian and Moldovan rail systems*. Directorate-General for Mobility and Transport. https://transport.ec.europa.eu/system/files/2023-07/Integration_of_the_UAMD_railway_system_into_the_EU_transport_system.pdf

19. European Union Agency for Railways. (2024). *Report on railway safety and interoperability in the EU 2024*. Publications Office of the European Union. https://doi.org/10.2821/64343

20. European Commission. (2025). *Ninth monitoring report on the development of the rail market*. https://transport.ec.europa.eu/transport-modes/rail/market/rail-market-monitoring-rmms_en

21. European Commission. (2026). *Third ERTMS Work Plan: ERTMS deployment is progressing, but more must be done*. https://transport.ec.europa.eu/news-events/news/third-ertms-work-plan-ertms-deployment-progressing-more-must-be-done-2026-02-23_en

22. Europe's Rail Joint Undertaking. (2025). *Work Programme 2026*. https://rail-research.europa.eu

23. UIC, & UIRR. (2024). *2024 Report on Combined Transport in Europe*. https://uic.org/IMG/pdf/uic_uirr_report_2024-2.pdf

24. European Commission. (2021). *Action Plan to boost long-distance and cross-border passenger rail*. https://transport.ec.europa.eu

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.86:341.3

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1653-1662

Криштанович Мирослав Франкович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри загальновійськової підготовки, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0000-0003-1750-6385

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. У статті досліджено механізми державного управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану. Обґрунтовано, що збройні конфлікти та пов'язані з ними безпекові виклики актуалізують необхідність підвищення ефективності діяльності публічних інституцій щодо імплементації та контролю за виконанням норм міжнародного гуманітарного права. Визначено, що державне управління у цій сфері має комплексний характер і включає організаційні, правові, інституційні та інформаційно-технологічні складові.

Проаналізовано роль органів державної влади, правоохоронних структур і військових формувань у забезпеченні дотримання норм міжнародного гуманітарного права, зокрема в частині захисту цивільного населення, об'єктів критичної інфраструктури та осіб, які не беруть безпосередньої участі у воєнних діях. Особливу увагу приділено міжвідомчій взаємодії як ключовому елементу ефективного державного управління, що забезпечує координацію дій різних суб'єктів у процесі реалізації гуманітарних норм.

Встановлено, що важливим напрямом удосконалення механізмів державного управління є впровадження цифрових технологій у процеси моніторингу, фіксації та аналізу порушень міжнародного гуманітарного права. Використання сучасних інформаційних систем, аналітичних платформ і засобів обробки даних сприяє підвищенню оперативності прийняття управлінських рішень та забезпечує прозорість діяльності державних органів.

Визначено основні проблеми у сфері державного управління дотриманням міжнародного гуманітарного права, серед яких недостатня узгодженість дій між інституціями, обмеженість ресурсного забезпечення, а також необхідність удосконалення нормативно-правової бази відповідно до сучасних умов воєнного стану. Запропоновано напрями підвищення ефективності державного управління, що передбачають розвиток інституційної спромож-

ності, посилення міжвідомчої координації, цифровізацію процесів моніторингу та гармонізацію національного законодавства з міжнародними стандартами.

Доведено, що ефективні механізми державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права є важливою передумовою забезпечення правопорядку, захисту прав людини та зміцнення довіри до державних інституцій в умовах воєнного стану.

Ключові слова: державне управління, міжнародне гуманітарне право, воєнний стан, публічні інституції, міжвідомча взаємодія, цифрові технології, моніторинг, правопорядок, імплементація норм, безпека.

Kryshtanovych Myroslav Frankovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Military Training, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine, https://orcid.org/0000- 0003-1750-6385

GOVERNMENT MECHANISMS IN THE FIELD OF COMPLIANCE WITH INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN MARTIAL ARTS CONDITIONS

Abstract. The article examines the mechanisms of public administration in the field of ensuring compliance with the norms of international humanitarian law in martial law. It is substantiated that armed conflicts and the security challenges associated with them actualize the need to increase the effectiveness of public institutions in implementing and monitoring the implementation of the norms of international humanitarian law. It is determined that public administration in this area is complex in nature and includes organizational, legal, institutional and information and technological components. The role of state authorities, law enforcement agencies and military formations in ensuring compliance with the norms of international humanitarian law is analyzed, in particular in terms of protecting the civilian population, critical infrastructure facilities and persons not directly participating in hostilities. Special attention is paid to interagency cooperation as a key element of effective public administration, which ensures coordination of actions of various entities in the process of implementing humanitarian norms.

It has been established that an important direction for improving public administration mechanisms is the introduction of digital technologies into the processes of monitoring, recording and analyzing violations of international humanitarian law. The use of modern information systems, analytical platforms and data processing tools contributes to increasing the efficiency of administrative decision-making and ensures the transparency of the activities of state bodies.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The main problems in the field of public administration in compliance with international humanitarian law have been identified, including insufficient coordination of actions between institutions, limited resource provision, as well as the need to improve the regulatory and legal framework in accordance with the modern conditions of martial law. Directions for increasing the efficiency of public administration have been proposed, which include the development of institutional capacity, strengthening interdepartmental coordination, digitalization of monitoring processes and harmonization of national legislation with international standards.

It has been proven that effective public administration mechanisms in the field of compliance with international humanitarian law are an important prerequisite for ensuring law and order, protecting human rights and strengthening trust in state institutions in conditions of martial law.

Keywords: public administration, international humanitarian law, martial law, public institutions, interagency cooperation, digital technologies, monitoring, law and order, implementation of norms, security.

Постановка проблеми. Сучасні умови функціонування держави, зумовлені воєнним станом та тривалою збройною агресією, актуалізують необхідність забезпечення неухильного дотримання норм міжнародного гуманітарного права як ключової складової захисту прав людини та підтримання правопорядку. В умовах активних бойових дій значно ускладнюється реалізація гуманітарних норм, що регламентують поводження із цивільним населенням, військовополоненими, пораненими та іншими особами, які не беруть або припинили брати участь у воєнних діях. Це обумовлює підвищені вимоги до ефективності державного управління у зазначеній сфері.

Разом із тим, сучасні виклики, пов’язані з динамічністю воєнних процесів, гібридним характером загроз, інформаційними впливами та цифровізацією суспільства, потребують перегляду традиційних підходів до формування та реалізації механізмів державного управління. Особливої актуальності набувають питання координації діяльності публічних інституцій, забезпечення міжвідомчої взаємодії, оперативного обміну інформацією та впровадження цифрових технологій у процеси моніторингу та контролю за дотриманням міжнародного гуманітарного права.

Незважаючи на наявність нормативно-правової бази та інституційного забезпечення, механізми державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права залишаються недостатньо ефективними. Це проявляється у фрагментарності управлінських рішень, обмеженості ресурсного забезпечення, недостатній узгодженості дій між суб’єктами публічного управління, а також у відсутності системного підходу до використання сучасних цифрових інструментів.

Таким чином, виникає об'єктивна необхідність у комплексному дослідженні механізмів державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану, виявленні існуючих проблем та обґрунтуванні напрямів їх удосконалення з урахуванням сучасних безпекових викликів і цифрових трансформацій.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та науково-практичне узагальнення механізмів державного управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану, а також визначення напрямів їх удосконалення з урахуванням сучасних безпекових викликів і цифрових трансформацій.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: дослідити сутність і структуру механізмів державного управління у сфері міжнародного гуманітарного права; проаналізувати роль публічних інституцій та міжвідомчої взаємодії у забезпеченні дотримання гуманітарних норм; визначити основні проблеми та обмеження функціонування існуючих механізмів в умовах воєнного стану; обґрунтувати напрями підвищення ефективності державного управління шляхом впровадження цифрових технологій і вдосконалення інституційного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державного управління у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) в умовах воєнного стану є міждисциплінарною та активно досліджується у сучасній науковій літературі. Зростання кількості збройних конфліктів, їх гібридний характер та розвиток новітніх технологій обумовлюють необхідність переосмислення підходів до імплементації та контролю за дотриманням норм МГП. У зв'язку з цим увага науковців зосереджується на інституційних, правових та управлінських аспектах забезпечення гуманітарних стандартів у діяльності держави [1-12].

Серед сучасних досліджень варто відзначити праці Р. В. Цапюка та О. М. Царенка [10], які аналізують особливості дотримання норм міжнародного гуманітарного права в умовах сучасних збройних конфліктів, акцентуючи увагу на нових викликах, зокрема гібридних загрозах, участі недержавних суб'єктів і впливі технологій на характер воєнних дій. Вагомий внесок у дослідження імплементації норм МГП у національне законодавство здійснили В. В. Маньгора та Т. В. Маньгора [2], які обґрунтовують необхідність адаптації правової бази до умов воєнного стану та сучасних безпекових викликів. Теоретичні засади та принципи міжнародного гуманітарного права, а також проблеми їх практичного застосування висвітлено у працях А. В. Замриги [3], який підкреслює універсальне значення принципів МГП для забезпечення легітимності дій сторін конфлікту та захисту цивільного населення. Дослідження Л. В. Пашинної та інших учених спрямовані на

вивчення взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, що є важливим для формування комплексного підходу до державного управління у сфері захисту прав людини в умовах збройних конфліктів [4]. Окремий напрям наукових досліджень присвячено інституційним механізмам забезпечення МГП. Зокрема, А. В. Капустін [5] досліджує роль інституту юридичних радників у збройних силах як важливого елементу механізму імплементації гуманітарного права. У свою чергу, О. А. Сокиринська та І. В. Малишко [6] аналізують гарантії виконання норм МГП і механізми притягнення до відповідальності за їх порушення, що має безпосереднє значення для забезпечення правопорядку. Сучасні дослідження також приділяють увагу прикладним аспектам реалізації МГП, зокрема захисту цивільного населення та об'єктів інфраструктури, що відображено у роботах С. С. Корольова та співавторів [7]. Крім того, В. І. Бойко досліджує вплив міжнародного гуманітарного права на національні правові системи, підкреслюючи необхідність їх гармонізації та вдосконалення.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових напрацювань, недостатньо дослідженими залишаються питання комплексного формування механізмів державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права. Зокрема, це стосується міжвідомчої взаємодії, використання цифрових технологій для моніторингу порушень, а також інтеграції організаційних і правових інструментів. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на розроблення ефективних управлінських рішень у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Сучасні умови воєнного стану актуалізують необхідність формування ефективних механізмів державного управління у сфері дотримання норм міжнародного гуманітарного права (далі-МГП), які б відповідали динамічним викликам безпекового середовища. МГП виступає ключовим інструментом обмеження наслідків збройних конфліктів, забезпечуючи захист цивільного населення, осіб, які припинили участь у бойових діях, а також об'єктів цивільної інфраструктури. У цьому контексті державне управління має забезпечувати не лише імплементацію міжнародних норм у національне законодавство, а й ефективний контроль за їх дотриманням на практиці.

Організаційно-управлінський аспект механізмів державного впливу передбачає формування чіткої системи публічних інституцій, відповідальних за реалізацію МГП. До таких інституцій належать органи виконавчої влади, військове командування, правоохоронні органи, а також спеціалізовані підрозділи, що здійснюють моніторинг та документування порушень гуманітарного права. Важливим елементом є інституційна координація, яка забезпечує узгодженість дій між різними суб'єктами управління. В умовах

ISSN 3041-1572 Online

воєнного стану така координація має базуватися на принципах оперативності, інтегрованості та взаємної відповідальності.

Ключову роль у забезпеченні ефективності механізмів державного управління відіграє міжвідомча взаємодія. Вона передбачає налагодження системи обміну інформацією між військовими структурами, органами правопорядку, органами державної влади та міжнародними організаціями. Саме через ефективну комунікацію та координацію забезпечується своєчасне реагування на порушення норм МГП, їх фіксація та подальше розслідування. Водночас, на практиці спостерігається проблема фрагментарності взаємодії, що знижує ефективність державного управління та ускладнює процес прийняття управлінських рішень [8-9].

Особливого значення набуває правовий механізм забезпечення дотримання МГП, який включає адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, розроблення підзаконних нормативних актів, а також впровадження процедур юридичної відповідальності за порушення гуманітарного права. В умовах цифровізації важливим є створення правових передумов для використання електронних доказів, цифрових реєстрів та інформаційних систем у процесах документування порушень.

Економічний аспект механізмів державного управління полягає у забезпеченні належного ресурсного підґрунтя для функціонування системи дотримання МГП. Це включає фінансування діяльності відповідних інституцій, розвиток матеріально-технічної бази, підготовку кадрів, а також інвестування у цифрову інфраструктуру. Обмеженість ресурсів у воєнний період створює додаткові труднощі, що потребують оптимізації витрат та підвищення ефективності використання наявних ресурсів.

Цифровізація виступає одним із ключових факторів трансформації механізмів державного управління у сфері МГП. Використання сучасних інформаційних технологій дозволяє підвищити ефективність моніторингу та контролю за дотриманням гуманітарних норм. Зокрема, застосування геоінформаційних систем, супутникових даних, аналітичних платформ та технологій обробки великих даних сприяє більш точному та оперативному виявленню фактів порушень. Крім того, цифрові інструменти забезпечують можливість централізованого зберігання інформації, її обробки та використання для прийняття управлінських рішень.

Важливим напрямом є впровадження цифрових систем моніторингу та документування порушень МГП, які дозволяють інтегрувати інформацію з різних джерел, забезпечувати її верифікацію та формувати доказову базу для притягнення винних до відповідальності. У цьому контексті доцільним є створення єдиних інформаційних платформ, що об’єднують дані правоохоронних органів, військових структур та міжнародних партнерів. Такий підхід

сприяє підвищенню прозорості та ефективності державного управління [11-12]. Разом із тим, впровадження цифрових технологій супроводжується низкою викликів, зокрема ризиками кібербезпеки, необхідністю захисту персональних даних та забезпеченням достовірності інформації. Це вимагає формування комплексної системи інформаційної безпеки, що включає технічні, організаційні та правові заходи захисту.

Таким чином, механізми державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану мають комплексний характер і потребують інтеграції організаційних, правових, економічних та цифрових інструментів. Їх удосконалення повинно базуватися на принципах системності, гнучкості, міжвідомчої взаємодії та використання сучасних технологій. Це дозволить підвищити ефективність державного управління, забезпечити належний рівень правопорядку та сприяти захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що механізми державного управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права в умовах воєнного стану мають комплексний, багаторівневий характер і потребують постійної адаптації до динамічних безпекових викликів. Доведено, що ефективність їх функціонування залежить від узгодженості організаційних, правових, інституційних та технологічних складових, а також від рівня координації між публічними інституціями.

Обґрунтовано, що ключовими проблемами у зазначеній сфері залишаються фрагментарність міжвідомчої взаємодії, недостатня інтегрованість інформаційних систем, обмеженість ресурсного забезпечення та потреба в удосконаленні нормативно-правової бази відповідно до сучасних умов воєнного стану. Виявлено, що традиційні підходи до державного управління не повною мірою відповідають викликам цифрового середовища, що знижує ефективність контролю за дотриманням норм міжнародного гуманітарного права.

Встановлено, що одним із пріоритетних напрямів підвищення ефективності механізмів державного управління є впровадження цифрових технологій у процеси моніторингу, фіксації та аналізу порушень міжнародного гуманітарного права. Застосування сучасних інформаційних систем сприяє підвищенню оперативності управлінських рішень, забезпеченню прозорості діяльності державних органів та формуванню належної доказової бази.

Доведено, що ефективне державне управління у сфері дотримання міжнародного гуманітарного права можливе за умови посилення міжвідомчої взаємодії, розвитку інституційної спроможності публічних органів, удосконалення правового регулювання та забезпечення належного рівня кібербезпеки.

Отже, формування та розвиток сучасних механізмів державного управління у цій сфері є важливою передумовою забезпечення правопорядку, захисту прав людини та зміцнення довіри до держави в умовах воєнного стану.

Література:

1. Бойко, В. (2025). Вплив міжнародного гуманітарного права на систему національного законодавства. Наукові праці Київського авіаційного інституту. Серія Юридичний журнал «Повітряне та космічне право» , 3 (76), 38–45. https://doi.org/10.18372/2307-9061.76.20517

2. Маньгора, В.В., Маньгора, Т.В., (2023). Імплементація норм міжнародного гуманітарного права в національне законодавство в умовах воєнного стану. Інформація і право. № 3(46). С. 205-214.

3. Замрига А. В. (2025). Принципи міжнародного гуманітарного права: зміст, еволюція та сучасні виклики застосування. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 5 № 91. С. 128-132.

4. Пашинна Л.В. (2024). Взаємодія міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у контексті збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. № 5. С. 922-928. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.141

5. Капустін, А. В. (2020). Інститут юридичних радників у збройних силах як складова механізму імплементації міжнародного гуманітарного права. *Правова держава,* (39), 69–77. https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.39.212982

6. Сокиринська О. А., Малишко І. В. (2025). Гарантії виконання норм міжнародного гуманітарного права та санкції, якими воно забезпечується. Аналітично-порівняльне правознавство. Том 3 № 3. С. 392-339. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.61

7. Корольов С.С., Ігнатьєва А.І., Ромашова К.С. (2026). Захист цивільних об'єктів під час збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. Том 3 № 1. С. 239-245. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.36

8. Криштанович М.Ф. (2026). Державне управління у сфері забезпечення дотримання норм міжнародного гуманітарного права. «Національні інтереси України», (Серія «Публічне управління та адміністрування»). № 4(21). С. 2105-2113. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2105-2113

9. Криштанович М.Ф. (2025). Досвід країн ЄС щодо реалізації державної політики у сфері виконавчного впровадження. "Національні інтереси України", (Серія "Публічне управління та адміністрування"). № 10(15). – С. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1001-1011

10. Цапюк Р. В., Царенко О. М. (2025). Сучасні збройні конфлікти: дотримання норм міжнародного гуманітарного права. Аналітично-порівняльне правознавство № 1. С. 887-891. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.148

11. Царенко О.М., Тична Б.М., Федчук Т.Ю. Порушення норм міжнародного гуманітарного права в умовах російської збройної агресії. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 607–611. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94.

12. Фокін, Я. Ф. (2024). Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права під час російської військової агресії: міжнародний кримінальний суд як механізм притягнення росії до відповідальності. *Ірпінський юридичний часопис,* (4 (17)), 290-299.

References:

1. Boyko, V. (2025). Vplyv mizhnarodnoho humanitarnoho prava na systemu natsional′noho zakonodavstva. [The influence of international humanitarian law on the system of national legislation]. Scientific works of the Kyiv Aviation Institute. Series Legal Journal "Air and Space Law", 3 (76), 38–45. https://doi.org/10.18372/2307-9061.76.20517 [in Ukrainian].
2. Mangora, V.V., Mangora, T.V., (2023). Implementatsiya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava v natsional′ne zakonodavstvo v umovakh voyennoho stanu. [Implementation of the norms of international humanitarian law into national legislation under martial law]. Information and Law. No. 3(46). P. 205-214. [in Ukrainian].
3. Zamryga A. V. (2025). Pryntsypy mizhnarodnoho humanitarnoho prava: zmist, evolyutsiya ta suchasni vyklyky zastosuvannya. [Principles of international humanitarian law: content, evolution and modern challenges of application]. Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law. Volume 5 No. 91. P. 128-132. [in Ukrainian].
4. Pashynna L.V. (2024). Vzayemodiya mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta mizhnarodnoho prava prav lyudyny u konteksti zbroynykh konfliktiv. [Interaction of international humanitarian law and international human rights law in the context of armed conflicts]. Analytical and comparative jurisprudence. No. 5. P. 922-928. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.141 [in Ukrainian].
5. Kapustin, A. V. (2020). Instytut yurydychnykh radnykiv u zbroynykh sylakh yak skladova mekhanizmu implementatsiyi mizhnarodnoho humanitarnoho prava. [Institute of legal advisors in the armed forces as a component of the mechanism for implementing international humanitarian law]. Lawful State, (39), 69–77. https://doi.org/10.18524/2411-2054.2020.39.212982 [in Ukrainian].
6. Sokyrynska O. A., Malyshko I. V. (2025). Harantiyi vykonannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava ta sanktsiyi, yakymy vono zabezpechuyet′sya. [Guarantees of compliance with the norms of international humanitarian law and the sanctions by which it is ensured]. Analytical and comparative law. Volume 3 No. 3. P. 392-339. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.61 [in Ukrainian].
7. Korolev S.S., Ignatieva A.I., Romashova K.S. (2026). Zakhyst tsyvil′nykh ob″yektiv pid chas zbroynykh konfliktiv. [Protection of civilian objects during armed conflicts]. Analytical and comparative law. Volume 3 No. 1. P. 239-245. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.3.36 [in Ukrainian].
8. Kryshtanovych M.F. (2026). Derzhavne upravlinnya u sferi zabezpechennya dotrymannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava. [State administration in the field of ensuring compliance with the norms of international humanitarian law]. "National interests of Ukraine", (Series "Public management and administration"). No. 4(21). P. 2105-2113. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-4(21)-2105-2113
9. Kryshtanovych M.F. (2025). Dosvid krayin YES shchodo realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi vykonavchnoho vprovadzhennya. [Experience of EU countries in implementing state policy in the field of executive implementation]. “National interests of Ukraine”, (Series "Public management and administration"). No. 10(15). P. 1001-1011. https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-10(15)-1001-1011 [in Ukrainian].
10. Tsapyuk R. V., Tsarenko O. M. (2025). Suchasni zbroyni konflikty: dotrymannya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava. [Modern armed conflicts: compliance with the norms of international humanitarian law]. Analytical and comparative jurisprudence No. 1. P. 887-891. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.148 [in Ukrainian].

11. Tsarenko O. M., Tychna B. M., Fedchuk T. Yu. (2023). Porushennya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava v umovakh rosiys′koyi zbroynoyi ahresiyi. [Violation of the norms of international humanitarian law in the context of Russian armed aggression]. Analytical and comparative jurisprudence. No. 4. P. 607–611. DOI: https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.94. [in Ukrainian].

12. Fokin, Ya. F. (2024). Vidpovidal′nist′ za porushennya norm mizhnarodnoho humanitarnoho prava pid chas rosiys′koyi viys′kovoyi ahresiyi: mizhnarodnyy kryminal′nyy sud yak mekhanizm prytyahnennya rosiyi do vidpovidal′nosti. [Responsibility for violations of international humanitarian law during Russian military aggression: the international criminal court as a mechanism for holding Russia accountable]. Irpin legal journal, (4 (17)), 290-299. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351:35.08:355.45

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1663-1677

Куртинець Олександр Семенович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0009-0004-9482-199X

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОФЕСІОНАЛІЗАЦІЇ КАДРІВ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. У статті здійснено розгорнутий теоретико-методологічний аналіз підходів до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки як ключового чинника забезпечення ефективності функціонування державних інституцій в умовах зростання глобальних і внутрішніх загроз. Обґрунтовано, що сучасне безпекове середовище характеризується високим рівнем невизначеності, динамічністю та гібридністю викликів, що зумовлює підвищені вимоги до якості кадрового потенціалу та актуалізує необхідність його системного розвитку. Визначено, що професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки є складним, багатовимірним і безперервним процесом, який охоплює формування, розвиток і підтримання професійних компетентностей, управлінської спроможності, етичних стандартів та адаптивності персоналу.

Розкрито зміст інституційного підходу, у межах якого професіоналізація розглядається як результат дії нормативно-правових механізмів, адміністративних процедур та стандартів професійної діяльності. Проаналізовано компетентнісний підхід, що акцентує увагу на формуванні здатності кадрів ефективно діяти в умовах ризику, невизначеності та кризових ситуацій, а також забезпечувати міжвідомчу взаємодію та стратегічне мислення. Охарактеризовано управлінський підхід, відповідно до якого професіоналізація пов'язується з розвитком лідерських якостей, організаційної культури та адміністративної спроможності органів державної влади. Обґрунтовано значення системного підходу, що дозволяє розглядати кадровий потенціал як елемент цілісної системи національної безпеки, а також освітньо-інноваційного підходу, який передбачає впровадження сучасних технологій навчання, цифрових інструментів та концепції безперервного професійного розвитку.

Встановлено, що у сучасній науковій літературі відсутній цілісний системний аналіз теоретичних підходів до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки, що зумовлює необхідність їх узагальнення та концептуалізації. У цьому контексті запропоновано уточнене визначення поняття

«професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки» як інтегрованого процесу формування висококваліфікованого, компетентного, адаптивного та професійно спроможного персоналу, здатного забезпечувати ефективне реагування на сучасні виклики, загрози та кризові ситуації.

Ключові слова: професіоналізація кадрів; національна безпека; компетентнісний підхід; інституційний підхід; управлінський підхід; системний підхід; кадрова політика; безперервний професійний розвиток; публічне управління.

Kurtynets Oleksandr PhD Student of the Department of Public Management and Administration, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, https://orcid.org/0009-0004-9482-199X

THEORETICAL APPROACHES TO THE PROFESSIONALIZATION OF PERSONNEL IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical and methodological analysis of approaches to the professionalization of personnel in the field of national security as a key factor in ensuring the effective functioning of public institutions under conditions of increasing global and internal threats. It is substantiated that the contemporary security environment is characterized by a high level of uncertainty, dynamism, and hybridity of challenges, which necessitates higher requirements for the quality of human resources and актуalizes the need for their systematic development. It is determined that the professionalization of personnel in the field of national security is a complex, multidimensional, and continuous process that encompasses the formation, development, and maintenance of professional competencies, managerial capacity, ethical standards, and personnel adaptability.

The content of the institutional approach is revealed, within which professionalization is considered as a result of the functioning of regulatory and legal mechanisms, administrative procedures, and standards of professional activity. The competency-based approach is analyzed, emphasizing the development of personnel's ability to act effectively under conditions of risk, uncertainty, and crisis, as well as to ensure interagency cooperation and strategic thinking. The managerial approach is characterized as linking professionalization with the development of leadership qualities, organizational culture, and the administrative capacity of public authorities. The significance of the systemic approach is substantiated, allowing the human resource potential to be considered as an element of an integral national security system, as well as the educational and innovative approach, which involves the implementation of modern learning technologies, digital tools, and the concept of lifelong professional development.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

It is established that contemporary scientific literature lacks a comprehensive and systematic analysis of theoretical approaches to the professionalization of personnel in the field of national security, which necessitates their generalization and conceptualization. In this context, a refined definition of the concept of "professionalization of personnel in the field of national security" is proposed as an integrated process of forming highly qualified, competent, adaptable, and professionally capable personnel able to ensure effective responses to modern challenges, threats, and crisis situations.

Keywords: professionalization of personnel; national security; competency-based approach; institutional approach; managerial approach; systemic approach; human resource policy; lifelong professional development; public administration.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки набуває визначального значення як чинник ефективності функціонування державних інституцій. Зростання гібридних загроз, ускладнення геополітичної ситуації, цифровізація управлінських процесів та посилення кіберризиків зумовлюють потребу в якісно новому рівні підготовки, розвитку та управління персоналом безпекового сектору.

Поглиблення інтеграції України до євроатлантичного безпекового простору актуалізує гармонізацію підходів до формування професійних компетентностей кадрів відповідно до міжнародних стандартів. Це передбачає не лише оновлення освітніх і кваліфікаційних вимог, а й впровадження систем безперервного професійного розвитку, заснованих на компетентнісному, міждисциплінарному та практико-орієнтованому підходах.

Водночас спостерігається потреба у переосмисленні традиційних моделей кадрового забезпечення, які не завжди відповідають динаміці сучасних загроз і вимогам кризового управління. Особливого значення набуває формування управлінської культури, здатної забезпечувати оперативність прийняття рішень, стратегічне мислення та міжвідомчу взаємодію.

У цьому контексті посилюється значущість теоретичного осмислення підходів до професіоналізації кадрів, що дозволяє не лише узагальнити наявні наукові концепції, а й сформувати методологічну основу для подальшого вдосконалення кадрової політики у сфері національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблематика професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки перебуває у фокусі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, однак розглядається переважно фрагментарно – через призму окремих аспектів кадрової політики, публічного управління або безпекових досліджень. Зокрема, у вітчизняній науковій літературі значна увага приділяється загальним механізмам про-

фесіоналізації публічної служби. Так, Ф. Чжан досліджує нормативно-правові, освітні та наукові механізми професіоналізації кадрів, підкреслюючи їх роль у забезпеченні ефективності державного управління в умовах євроінтеграції. Подібні підходи простежуються у працях Н. Васильєвої та О. Васильєвої, які аналізують понятійний апарат професіоналізації державної служби, а також І. Гусак, яка розглядає кадрові процеси як чинник професійного розвитку персоналу. Окремі аспекти розвитку кадрового потенціалу правоохоронних органів досліджує Т. Колєснік, акцентуючи увагу на вдосконаленні системи підготовки та управління персоналом у Національній поліції .

У зарубіжній науковій традиції проблематика професіоналізації кадрів розглядається через концепції компетентнісного підходу та управлінської спроможності. Значний внесок у розвиток теорії професіоналізації зробили Д. МакКлелланд, який обґрунтував роль компетентностей у професійній діяльності, а також Л. Спенсер і С. Спенсер, які розробили модель компетентностей як основи ефективності персоналу. У сфері публічного управління важливими є праці К. Поллітта та Г. Буккерта, які досліджують реформування державного управління та роль професійного корпусу державних службовців. У безпековому вимірі варто відзначити роботи А. Бойна, П. Харта, які аналізують підготовку управлінців до кризових ситуацій і підкреслюють значення професійної компетентності для ефективного реагування на загрози.

Водночас проведений аналіз свідчить, що більшість наукових праць зосереджується або на загальних питаннях професіоналізації публічної служби, або на окремих аспектах функціонування системи національної безпеки, не формуючи цілісного бачення професіоналізації кадрів саме в цій сфері. Відсутнє комплексне узагальнення теоретичних підходів, яке б поєднувало інституційний, компетентнісний, управлінський, системний та освітньо-інноваційний виміри в єдину концептуальну модель.

Метою статті є систематизація теоретичних підходів до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки, виокремлення та обґрунтування поняття «професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки».

Виклад основного матеріалу. Теоретичні підходи до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки формуються на перетині декількох наукових напрямів – публічного управління, теорії безпеки, управління людськими ресурсами та освітньо-компетентнісних концепцій розвитку персоналу. У сучасній науковій літературі професіоналізація розглядається як цілісна система формування, розвитку та підтримання професійної компетентності кадрів, які залучені до забезпечення функціонування складних безпекових систем держави, що включають військову, інформаційну, економічну, кібернетичну та інші складові національної безпеки [1].

Інституційний підхід до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки ґрунтується на положенні, що якість і результативність формування професійного корпусу безпосередньо визначаються сукупністю формалізованих правил, норм та організаційних процедур, які регулюють функціонування відповідних інституцій. У межах цього підходу професіоналізація розглядається не як стихійний або суто індивідуальний процес набуття компетентностей, а як системно організований результат дії державних інститутів, закріплений у нормативно-правовій базі та адміністративній практиці. Така логіка відповідає загальним положенням інституційної теорії, відповідно до якої саме формальні інститути визначають «правила гри» у суспільстві та задають рамки поведінки акторів у професійній сфері [2].

У сфері національної безпеки інституційний підхід набуває особливого значення, оскільки йдеться про діяльність структур, від яких залежить захист державного суверенітету, територіальної цілісності та суспільної стабільності. У цьому контексті ключову роль відіграє нормативне регулювання процесів добору, підготовки, перепідготовки та оцінювання персоналу сектору безпеки і оборони. Законодавчі акти, підзаконні нормативні документи, стандарти професійної підготовки, а також внутрішні регламенти органів державної влади формують комплекс інституційних механізмів, які визначають вимоги до професійної придатності кадрів, їх кар'єрного просування та відповідальності.

Важливою складовою інституційного підходу є стандартизація професійних компетентностей, яка передбачає уніфікацію вимог до знань, умінь і навичок працівників сектору безпеки і оборони. Така стандартизація забезпечує порівнюваність результатів підготовки, підвищує прозорість кадрових процедур і створює передумови для інтеграції національної системи підготовки кадрів у міжнародні безпекові структури, зокрема в контексті співпраці з НАТО та ЄС. У наукових дослідженнях наголошується, що компетентнісні стандарти виступають інструментом інституційного впорядкування професійної діяльності, оскільки вони закріплюють мінімально необхідний рівень професійної спроможності [3].

Разом із тим ефективність інституційного забезпечення професіоналізації кадрів значною мірою залежить від узгодженості правових, освітніх і організаційних механізмів. Фрагментарність або неузгодженість цих елементів призводить до розриву між формально встановленими вимогами та реальною практикою підготовки і використання персоналу. У цьому контексті важливим є забезпечення вертикальної та горизонтальної координації між нормативними актами різного рівня, освітніми стандартами підготовки фахівців у сфері безпеки, а також управлінськими процедурами кадрового менеджменту в державних органах.

ISSN 3041-1572 Online

Окремо слід відзначити, що інституційна ефективність професіоналізації значною мірою визначається якістю імплементації нормативних вимог. У науковій літературі підкреслюється, що формальна наявність правил не гарантує їх фактичного дотримання, якщо відсутні дієві механізми контролю, відповідальності та професійної етики [4]. У сфері національної безпеки це проявляється у необхідності поєднання адміністративного регулювання з внутрішніми професійними стандартами та культурою служби.

Компетентнісний підхід у сучасній науковій парадигмі управління людськими ресурсами та безпекових досліджень розглядається як один із ключових методологічних інструментів переосмислення професійної підготовки кадрів, особливо у сферах із підвищеним рівнем ризику та невизначеності, до яких належить національна безпека. Його концептуальна основа полягає у переході від знаннєво-орієнтованої моделі підготовки персоналу до моделі, орієнтованої на здатність ефективно діяти в реальних, часто кризових умовах, де важливими є не лише теоретичні знання, а й практичні навички, поведінкові моделі та когнітивна гнучкість [5].

У межах цього підходу професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки трактується як формування інтегрованого комплексу компетентностей, що включає аналітичні, управлінські, комунікативні, цифрові та етичні компоненти. Особливого значення набуває здатність персоналу діяти в умовах невизначеності та високої динаміки загроз, що є характерним для сучасного безпекового середовища, яке у науковій літературі описується як «нестабільне, невизначене, складне, неоднозначне середовище» [6].

У сфері національної безпеки компетентнісний підхід передбачає розвиток стратегічного мислення, здатності до системного аналізу ризиків, прогнозування загроз та прийняття рішень у кризових ситуаціях. Окремий акцент робиться на міжвідомчій взаємодії, оскільки сучасні безпекові виклики мають комплексний характер і потребують координації між військовими, правоохоронними, розвідувальними та цивільними структурами. Відповідно до досліджень у сфері управління безпекою, ефективність реагування на загрози значною мірою залежить від рівня інтегрованості компетентностей персоналу різних інституцій [7].

Важливою складовою компетентнісного підходу є цифрова трансформація професійної діяльності у сфері безпеки. Сучасні дослідження, підкреслюють зростаючу роль цифрової грамотності, кіберкомпетентностей та навичок роботи з великими масивами даних у забезпеченні національної безпеки. Це пов’язано з тим, що значна частина сучасних загроз має кібернетичний або гібридний характер, що вимагає від персоналу здатності працювати з цифровими платформами моніторингу, системами раннього попередження та аналітичними інструментами [8].

Особливе місце у межах компетентнісного підходу займає концепція безперервного професійного розвитку, яка розглядається як механізм постійного оновлення та актуалізації компетентностей відповідно до змін у безпековому середовищі. У секторах з високим рівнем ризику професійна підготовка не може обмежуватися початковою освітою, а повинна супроводжуватися систематичним підвищенням кваліфікації, тренінгами, симуляційними навчаннями та кризовими практиками.

У межах управлінського (адміністративного) підходу професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки розглядається як невід'ємний елемент функціональної спроможності системи публічного управління, спрямований на забезпечення її ефективності, адаптивності та стійкості в умовах багатовимірних і динамічних загроз. У теоретичному вимірі цей підхід базується на класичних концепціях адміністративної науки, які визначили бюрократичну організацію як раціонально побудовану систему, де ефективність досягається через чіткий розподіл функцій, професіоналізм персоналу та процедурну визначеність управлінських рішень [9].

Сучасна інтерпретація управлінського підходу в контексті національної безпеки значно розширює класичні бюрократичні уявлення, інтегруючи концепції мережевого управління, кризового менеджменту та адаптивного публічного управління. Як зазначають К. Г. Прован та Г.Кеніс, у складних багаторівневих системах безпеки ефективність забезпечується не лише ієрархічною координацією, а й горизонтальною взаємодією між інституціями, що потребує високого рівня управлінської компетентності персоналу [10].

У цьому контексті професіоналізація кадрів означає формування професійного корпусу управлінців, здатних приймати обґрунтовані рішення в умовах невизначеності, обмеженого часу та високого рівня ризику. Важливим аспектом є розвиток стратегічного мислення та здатності до системного аналізу безпекового середовища, що підкреслюється у роботі А. Бойн, П. Харт, Б. Санделіус Б. [11], які досліджують механізми кризового управління в публічному секторі. Вони доводять, що ефективність реагування на кризи залежить не лише від ресурсів, а й від якості управлінського лідерства та здатності до міжінституційної координації.

Особливе значення в управлінському підході має концепція адміністративної спроможності, яка широко використовується в дослідженнях Світового банку та ОЕСР. Адміністративна спроможність охоплює інституційні та людські ресурси, необхідні для реалізації політик і досягнення державних цілей [12]. У сфері національної безпеки це означає здатність державних органів ефективно планувати, координувати та реалізовувати безпекову політику в умовах багаторівневих загроз.

Важливим елементом управлінського підходу є лідерство як ключовий фактор професіоналізації кадрів. У сучасній науковій літературі [13] підкреслюється, що ефективне управлінське лідерство в умовах кризи передбачає не лише адміністративні навички, а й здатність до мотивації персоналу, формування довіри та забезпечення організаційної згуртованості. У сфері національної безпеки це набуває особливого значення, оскільки управлінські рішення часто приймаються в умовах високої невизначеності та потенційних загроз державним інтересам.

Не менш важливою складовою є організаційна культура, яка визначається неформальні правила поведінки в організації та впливає на ефективність реалізації управлінських рішень. У безпекових структурах організаційна культура формує рівень дисципліни, відповідальності та готовності до міжвідомчої взаємодії, що є критично важливим для забезпечення національної безпеки в умовах гібридних загроз.

Системний підхід до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки ґрунтується на загальній теорії систем Л. фон Берталанфі та подальших розробках у сфері складних соціальних систем, відповідно до яких будь-який елемент управління розглядається не ізольовано, а у взаємозв'язку з іншими компонентами цілісної системи [14]. У цьому контексті кадровий потенціал виступає не лише як ресурс, а як структурно-функціональний елемент системи національної безпеки, що забезпечує її стабільність, адаптивність і здатність до саморегуляції в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз.

У наукових дослідженнях з державного управління та управління безпекою [15] підкреслюється, що національна безпека функціонує як багаторівнева система, у якій взаємодіють політичні, інституційні, соціальні та ресурсні підсистеми. У межах такого підходу професіоналізація кадрів розглядається як механізм забезпечення ефективності всієї системи безпеки, оскільки саме людський капітал визначає здатність інституцій реагувати на складні, багатовимірні та гібридні загрози.

Ключовою характеристикою системного підходу є міжсекторальна взаємодія між освітою, практичною підготовкою, науковим забезпеченням та управлінською практикою. Як зазначають ОЕСР [16] у своїй стратегії розвитку компетентностей, ефективні системи державного управління формуються тоді, коли освітні інституції, дослідницькі центри та органи влади функціонують як взаємопов'язані елементи єдиного циклу підготовки та використання кадрів. У сфері національної безпеки це означає необхідність інтеграції військової освіти, професійного навчання, прикладних наукових досліджень та практичної діяльності у єдину систему безперервного розвитку персоналу.

Ефективність складних організаційних систем залежить від узгодженості їхніх структурних елементів, а також від здатності до адаптації в умовах змінного середовища [17]. У випадку національної безпеки це означає, що кадровий потенціал має постійно оновлюватися відповідно до трансформації загроз, включаючи кіберзагрози, інформаційні операції та гібридні конфлікти.

Окремим розвитком системного підходу є освітньо-інноваційна парадигма, яка ґрунтується на використанні сучасних технологій навчання та розвитку персоналу. У дослідженнях Д. Лоріллард [18] А. Бейтс [19] підкреслюється, що цифровізація освіти та впровадження симуляційних технологій суттєво підвищують ефективність формування професійних компетентностей, особливо у сферах, де необхідна швидка реакція на кризові ситуації.

У контексті національної безпеки це проявляється у використанні: кризових симуляцій та ігрового моделювання; цифрових тренажерів для відпрацювання управлінських рішень; платформ ситуаційного аналізу та раннього попередження; систем дистанційного та змішаного навчання для безперервного професійного розвитку.

Згідно з дослідженнями НАТО [20], використання симуляційних платформ у підготовці кадрів сектору безпеки дозволяє формувати не лише технічні навички, а й когнітивну готовність до прийняття рішень у стресових умовах, що є критично важливим у кризовому управлінні.

Важливою складовою освітньо-інноваційного підходу є концепція навчання протягом усього життя, яка розглядається як безперервний процес оновлення знань і компетентностей протягом усього професійного життя. У сфері національної безпеки ця концепція набуває особливого значення, оскільки характер загроз постійно змінюється, що вимагає регулярного оновлення професійних навичок персоналу.

Проведений аналіз дає підстави зазначити, що теоретичні підходи до професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки формують багатовимірну наукову основу, яка поєднує інституційні, компетентнісні, управлінські, системні та освітньо-інноваційні концепції. Їх інтеграція дозволяє розглядати кадровий потенціал не лише як ресурс, а як ключовий стратегічний чинник забезпечення стійкості та ефективності системи національної безпеки держави.

Професіоналізація кадрів є складним багатовимірним процесом формування, розвитку та підтримання якісного кадрового потенціалу, який забезпечує ефективне виконання функцій у певній сфері діяльності, зокрема в системі публічного управління та національної безпеки. У науковому розумінні цей процес виходить за межі простого набуття професійних знань і навичок та охоплює інституційно організовану систему підготовки, відбору, оцінювання, кар'єрного розвитку і безперервного вдосконалення персоналу [21].

ISSN 3041-1572 Online

У теоретичному вимірі професіоналізація розглядається як перехід від аматорських або загальнофункціональних підходів до виконання професійних обов'язків до спеціалізованої, стандартизованої та нормативно врегульованої діяльності, що базується на чітко визначених компетентностях, етичних нормах і професійних стандартах.

Сучасні підходи до розуміння професіоналізації акцентують увагу на компетентнісній основі цього процесу. Професійна ефективність визначається не лише рівнем освіти чи формальними кваліфікаціями, а здатністю особи демонструвати поведінкові та когнітивні компетентності в реальних робочих ситуаціях. Це означає, що професіоналізація передбачає формування інтегрованого набору знань, навичок, цінностей і моделей поведінки.

У сфері публічного управління професіоналізація кадрів розглядається як ключовий елемент інституційної спроможності держави. Ефективні системи державного управління базуються на наявності професійного корпусу службовців, які володіють спеціалізованими компетентностями, здатні до аналітичного мислення, прийняття рішень у складних умовах та міжвідомчої взаємодії. У цьому контексті професіоналізація включає також розвиток етичних стандартів, відповідальності та публічної служби як суспільної цінності.

Важливою характеристикою професіоналізації є її безперервний характер. У сучасних умовах динамічних соціальних, економічних і безпекових змін професійні компетентності швидко застарівають, що зумовлює необхідність концепції навчання протягом усього життя. Безперервний професійний розвиток виступає механізмом підтримання актуальності знань і навичок, а також адаптації кадрів до нових викликів, включаючи цифровізацію, кіберзагрози та гібридні конфлікти.

Водночас, професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки є складним інституційно-управлінським і соціально-організаційним процесом формування, розвитку та підтримання кадрового потенціалу, здатного ефективно виконувати завдання із захисту національних інтересів, реагування на загрози та забезпечення стабільності держави. Цей процес передбачає не лише підготовку фахівців, а створення цілісної системи добору, освіти, підготовки, оцінювання, кар'єрного розвитку та безперервного вдосконалення персоналу безпекового сектору.

У теоретичному вимірі професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки базується на поєднанні інституційного, компетентнісного та системного підходів. Згідно з інституційною логікою, вона формується через нормативно-правові механізми, стандарти служби, процедури відбору та атестації персоналу, які визначають вимоги до професійної придатності та службової поведінки. У цьому контексті професіоналізація виступає як результат дії формалізованих правил і інституційних структур, що регулюють функціонування сектору безпеки.

Професіоналізація означає формування у кадрів інтегрованого набору знань, навичок, цінностей і поведінкових моделей, необхідних для діяльності в умовах високої невизначеності, ризику та загроз. У сфері національної безпеки це включає стратегічне мислення, аналітичні здібності, управління кризами, кіберкомпетентності, навички міжвідомчої взаємодії та здатність до швидкого прийняття рішень.

Особливістю професіоналізації у сфері національної безпеки є її безпосередній зв'язок із поняттям державної та інституційної стійкості. У межах школи сек'юритизації підкреслюють, що безпека держави є багаторівневою системою, у якій людський фактор відіграє ключову роль у здатності інституцій реагувати на загрози. Відповідно, професіоналізація кадрів є критичним елементом функціонування всієї системи національної безпеки.

У сучасних умовах гібридних загроз, кіберконфліктів та інформаційних операцій професіоналізація набуває динамічного характеру і передбачає безперервне оновлення компетентностей. У цьому контексті концепція «навчання протягом усього життя», є ключовою, оскільки вона визначає професійний розвиток як постійний процес адаптації до змін середовища.

Важливою складовою професіоналізації кадрів у сфері національної безпеки є також розвиток управлінських і лідерських компетентностей. У сфері національної безпеки це означає здатність керівного складу приймати рішення в умовах кризи, координувати діяльність різних силових структур та забезпечувати ефективну міжвідомчу взаємодію. Так, якість кризового управління безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки управлінських кадрів і їх здатності діяти в умовах високого тиску та невизначеності.

Системний підхід до професіоналізації дозволяє розглядати її як елемент загальної архітектури національної безпеки, де кадровий потенціал є ресурсною основою функціонування державних інституцій. У цій логіці освіта, практична підготовка, наукове забезпечення та управлінська практика утворюють єдиний цикл формування та розвитку професійних кадрів, що забезпечує стійкість і адаптивність системи безпеки.

Узагальнюючи зазначимо, що професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки є багатовимірним процесом інституційного, освітнього та управлінського характеру, спрямованим на формування висококваліфікованого, компетентного та адаптивного персоналу. Вона забезпечує здатність держави ефективно реагувати на сучасні та майбутні загрози, підтримуючи стабільність, безпеку та функціональну спроможність її інституцій.

Висновки. У результаті проведеного теоретичного аналізу встановлено, що професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки є складним багаторівневим явищем, яке формується на перетині інституційного, компетентнісного, управлінського, системного та освітньо-інноваційного підходів.

ISSN 3041-1572 Online

Кожен із цих підходів розкриває окремий вимір досліджуваного процесу, однак лише їх комплексне поєднання дозволяє сформувати цілісне уявлення про механізми становлення та розвитку професійного кадрового потенціалу у безпековому секторі.

Інституційний підхід дозволяє визначити професіоналізацію як результат дії формалізованих норм, правил і стандартів, закріплених у законодавстві та адміністративних процедурах. Він підкреслює роль державних інституцій у регулюванні процесів добору, підготовки та оцінювання персоналу, а також необхідність узгодженості правових і організаційних механізмів. У ході аналізу встановлено, що саме інституційна спроможність є базовою умовою ефективної кадрової політики у сфері національної безпеки.

Компетентнісний підхід акцентує увагу на зміщенні фокусу з формального рівня освіти на здатність персоналу ефективно діяти в умовах невизначеності, ризику та кризових ситуацій. У межах цього підходу професіоналізація розглядається як формування інтегрованого комплексу професійних, аналітичних, управлінських і цифрових компетентностей. Доведено, що ключовим результатом є не лише набуття знань, а розвиток практичної спроможності до прийняття рішень у складному безпековому середовищі.

Управлінський (адміністративний) підхід дозволяє розглядати професіоналізацію як складову ефективного функціонування системи публічного управління у сфері національної безпеки. У його межах особливе значення мають лідерство, організаційна культура та управлінська спроможність. Аналіз засвідчив, що якість управлінських кадрів безпосередньо впливає на здатність держави забезпечувати координацію між різними безпековими структурами та приймати обґрунтовані рішення у кризових умовах.

Системний підхід дозволяє розглядати професіоналізацію як елемент цілісної архітектури національної безпеки, у якій кадровий потенціал виступає ключовим ресурсом. Встановлено, що ефективність системи безпеки залежить від взаємозв'язку між освітою, практичною підготовкою, науковим забезпеченням та управлінською діяльністю, що формує безперервний цикл розвитку кадрів.

Освітньо-інноваційний підхід підкреслює роль сучасних технологій навчання, цифрових інструментів, симуляційних платформ та моделювання кризових ситуацій у процесі підготовки персоналу. Його аналіз показав, що професіоналізація набуває характеру безперервного навчання протягом усього професійного життя, що є необхідною умовою адаптації до нових типів загроз, зокрема гібридних та кібернетичних.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє зробити висновок, що професіоналізація кадрів у сфері національної безпеки є інтегративним процесом, який поєднує нормативно-правові, управлінські, освітні та компетент-

нісні складові. Її ефективність визначається ступенем узгодженості зазначених підходів та здатністю держави формувати стійку, адаптивну і професійно спроможну систему кадрового забезпечення безпекового сектору.

Література

1. Лахижа М. І., Кульчій І. О. Вузлові напрями публічного управління та адміністрування у сфері національної безпеки України: питання класифікації. *Економіка і регіон.* 2025. № 2 (97). DOI: 10.26906/EiR.2025.2(97).3781.

2. Антонова Л., Козлова Л. Професіоналізація державних службовців та службовців органів місцевого самоврядування як напрям реалізації теорії лідерства в публічному управлінні. *Електронний журнал. Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2020. № 1. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.4.

3. Васильєва О., Васильєва Н.Формування системи понять щодо професіоналізації публічної служби в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 11. С. 82-86. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6125&i=13

4. Ostrom E. Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press, Princeton, 2005.

5. Mulder M. Competence-Based Education Vocational and Professional Education. Springer International, 2017. https://doi.org/10.1007/978-3-319-41713-4

6. Bennett N., Lemoine G. J. What a Difference a Word Makes: Understanding Threats to Performance in a VUCA World. *Business Horizons*. 2014. № 57. P. 311-317. https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.01.001

7. Krahmann E. The market for ontological security. *European Security*. 2018. № 27(3). P. 356-373. https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497983

8. Radu C., Smaili N. Board Gender Diversity and Corporate Response to Cyber Risk: Evidence from Cybersecurity Related Disclosure. Journal of Business Ethics. 2021. № 177. P. 351-374. https://doi.org/10.1007/s10551-020-04717-9

9. Simon H.A. Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. New York: Macmillan, 1947.

10. Provan K.G., Kenis G. Forms of Network Management: Structure, Management and Effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory*. 2008. № 18. P. 229-252. https://doi.org/10.1093/jopart/mum015

11. Boin A., Hart P., Sundelius B. The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure (2nd ed.). Cambridge University Press, 2016. https://doi.org/10.1017/9781316339756

12. Grindle M. S. *Jobs for the Boys: Patronage and the State in Comparative Perspective.* https://doi.org/10.1177/0010414013479102

13. Aggarwal J., Yukl G. A.,Gardner, W. L. Leadership in Organizations. Pearson Education, Inc. *J Leadersh Stud*. 2020. № 16. P. 57-60. https://doi.org/10.1002/jls.21826

14. Von Bertalanffy L. General System Theory: Foundations, Development. New York: George Braziller, 1968.

15. Buzan B., Wæver O., De Wilde J. Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner Publishers, 1998.

16. OECD Skills Strategy 2019. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-skills-strategy-2019_9789264313835-en.html

17. Mintzberg H. Tracking Strategies: Toward a General Theory of Strategy Formation. Oxford University Press, New York, 2009.

18. Laurillard D. Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. London: Routledge, 2012.

19. Bates A.W. Experiential Learning: Learning by Doing, 2015. URL: https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/chapter/4-4-models-for-teaching-by-doing/

20. NATO Defence College Foundation. Game Changers 2020. URL: https://www.natofoundation.org/game-changers-2020-dossier/

21. Mirko Noordegraaf. Hybrid professionalism and beyond: (New) Forms of public professionalism in changing organizational and societal contexts. *Journal of Professions and Organization*. 2015. Volume 2. Issue 2. P. 187–206. https://doi.org/10.1093/jpo/jov002

References

1. Lakhyzha, M. I., & Kulchii, I. O. (2025). Vuzlovi napriamy publichnoho upravlinnia ta administruvannia u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy: pytannia klasyfikatsii [Key areas of public management and administration in the sphere of national security of Ukraine: classification issues]. *Ekonomika i rehion - Economy and Region*, № 2 (97), DOI: 10.26906/EiR.2025.2(97).3781 [in Ukrainian].

2. Antonova, L., & Kozlova, L. (2020). Profesionalizatsiia derzhavnykh sluzhbovtsiv ta sluzhbovtsiv orhaniv mistsevoho samovriaduvannia yak napriam realizatsii teorii liderstva v publichnomu upravlinni [Professionalization of civil servants and employees of local self-government bodies as a direction of implementation of the theory of leadership in public administration]. *Elektronnyi zhurnal. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok - Electronic journal. State administration: improvement and development*, № 1, DOI: 10.32702/2307-2156-2020.1.4 [in Ukrainian].

3. Vasylieva, O., & Vasylieva, N. (2018). Formuvannia systemy poniat shchodo profesionalizatsii publichnoi sluzhby v Ukraini [Formation of a system of concepts regarding the professionalization of public service in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid - Investments: practice and experience,* № 11, URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=6125&i=13 [in Ukrainian].

4. Ostrom, E. (2005). Understanding Institutional Diversity. Princeton University Press, Princeton [in English].

5. Mulder, M. (2017). Competence-Based Education Vocational and Professional Education. Springer International, https://doi.org/10.1007/978-3-319-41713-4 [in English].

6. Bennett, N., & Lemoine, G. J. (2014). What a Difference a Word Makes: Understanding Threats to Performance in a VUCA World. Business Horizons, № 57, https://doi.org/10.1016/j.bushor.2014.01.001 [in English].

7. Krahmann, E. (2018). The market for ontological security. European Security, № 27(3): 356-373, https://doi.org/10.1080/09662839.2018.1497983 [in English].

8. Radu, C., & Smaili, N. (2021). Board Gender Diversity and Corporate Response to Cyber Risk: Evidence from Cybersecurity Related Disclosure. Journal of Business Ethics, № 177: 351-374, https://doi.org/10.1007/s10551-020-04717-9 [in English].

9. Simon, H.A. (1947). Administrative Behavior: A Study of Decision-Making Processes in Administrative Organization. New York: Macmillan [in English].

10. Provan, K.G., & Kenis, G. (2008). Forms of Network Management: Structure, Management and Effectiveness. Journal of Public Administration Research and Theory, № 18: 229-252, https://doi.org/10.1093/jopart/mum015 [in English].

11. Boin, A., & Hart, P., & Sundelius, B. (2016). The Politics of Crisis Management: Public Leadership under Pressure (2nd ed.). Cambridge University Press, https://doi.org/10.1017/9781316339756 [in English].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

12. Grindle, M. S. Jobs for the Boys: Patronage and the State in Comparative Perspective, https://doi.org/10.1177/0010414013479102 [in English].

13. Aggarwal, J., & Yukl, G. A., & Gardner, W. L. (2020). Leadership in Organizations. Pearson Education, Inc. J Leadersh Stud, № 16: 57-60. https://doi.org/10.1002/jls.21826 [in English].

14. Von Bertalanffy, L. (1968). General System Theory: Foundations, Development. New York: George Braziller [in English].

15. Buzan, B., & Wæver, O., & De, Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner Publishers [in English].

16. OECD Skills Strategy 2019. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-skills-strategy-2019_9789264313835-en.html [in English].

17. Mintzberg, H. (2009). Tracking Strategies: Toward a General Theory of Strategy Formation. Oxford University Press, New York [in English].

18. Laurillard, D. (2012). Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. London: Routledge [in English].

19. Bates, A.W. (2015). Experiential Learning: Learning by Doing, URL: https://opentextbc.ca/teachinginadigitalage/chapter/4-4-models-for-teaching-by-doing/ [in English].

20. NATO Defence College Foundation. Game Changers 2020, URL: https://www.natofoundation.org/game-changers-2020-dossier/ [in English].

21. Mirko, Noordegraaf (2015). Hybrid professionalism and beyond: (New) Forms of public professionalism in changing organizational and societal contexts. Journal of Professions and Organization, Volume 2, Issue 2: 187-206. https://doi.org/10.1093/jpo/jov002 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 341.17+341.232.1]:327.82+339.94(4-672ЄС:477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1678-1684

Кустова Світлана Миколаївна кандидат наук з державного управління, Заслужений юрист України, Асистент кафедри євроінтеграційної політики Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3563-1454

ПОЛІТИКА ЗГУРТОВАНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз теоретико-методологічних засад політики згуртованості Європейського Союзу (EU Cohesion Policy) як одного з базових механізмів забезпечення соціально-економічної, територіальної та політичної єдності держав-членів ЄС. Досліджено еволюцію політики згуртованості від інструменту фінансового перерозподілу ресурсів між регіонами до сучасної інвестиційно-орієнтованої системи стратегічного управління регіональним розвитком, заснованої на принципах багаторівневого врядування, партнерства та інституційної координації.

Особливу увагу приділено аналізу концептуальних підходів multi-level governance, place-based development та resilience governance, які формують сучасну архітектуру регіональної політики Європейського Союзу. Визначено, що політика згуртованості ЄС дедалі більше орієнтується на забезпечення стійкості регіонів, підвищення їхньої конкурентоспроможності, підтримку інноваційного розвитку та зміцнення інституційної спроможності місцевого самоврядування. Окремо проаналізовано роль структурних та інвестиційних фондів ЄС у реалізації стратегій регіонального розвитку та подоланні міжрегіональних диспропорцій.

У статті також обґрунтовано потенціал імплементації європейських механізмів політики згуртованості в Україні в умовах євроінтеграції, децентралізації та післявоєнного відновлення територій. Наголошено, що адаптація принципів cohesion policy може стати важливим інструментом модернізації системи публічного управління, підвищення ефективності регіональної політики та забезпечення збалансованого розвитку громад. Визначено необхідність формування адаптивної моделі управління згуртованістю, орієнтованої на розвиток інституційної спроможності територіальних громад, цифровізацію управлінських процесів, стратегічне планування та ефективне використання міжнародної фінансової допомоги.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: політика згуртованості, Європейський Союз, багаторівневе врядування, регіональна політика, Україна, євроінтеграція, інституційна спроможність, післявоєнне відновлення, resilience governance.

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the theoretical and methodological foundations of the European Union Cohesion Policy as one of the key mechanisms for ensuring the socio-economic, territorial, and political cohesion of EU Member States. The study examines the evolution of cohesion policy from a redistributive financial instrument aimed at reducing regional disparities to a modern investment-oriented system of strategic regional development management based on the principles of multi-level governance, partnership, and institutional coordination.

Special attention is paid to the analysis of the conceptual approaches of multi-level governance, place-based development, and resilience governance, which shape the contemporary architecture of the European Union's regional policy. It is determined that the EU Cohesion Policy is increasingly focused on strengthening regional resilience, enhancing competitiveness, supporting innovation-driven development, and improving the institutional capacity of local self-government bodies. The article also analyzes the role of EU structural and investment funds in implementing regional development strategies and overcoming interregional disparities.

Furthermore, the paper substantiates the potential for implementing European cohesion policy mechanisms in Ukraine within the context of European integration, decentralization reforms, and post-war reconstruction. It is emphasized that the adaptation of cohesion policy principles may become an important instrument for modernizing the public administration system, improving the effectiveness of regional policy, and ensuring balanced territorial development. The study highlights the necessity of forming an adaptive cohesion governance model focused on strengthening the institutional capacity of territorial communities, digitalizing administrative processes, enhancing strategic planning, and ensuring the effective use of international financial assistance.

Keywords: Cohesion Policy, European Union, multi-level governance, regional policy, Ukraine, European integration, institutional capacity, post-war reconstruction, resilience governance.

Вступ. Політика згуртованості Європейського Союзу є одним із фундаментальних елементів європейської інтеграції, спрямованим на зменшення регіональних диспропорцій та забезпечення гармонійного розвитку держав-членів. Вона трансформувалася від фінансового механізму вирівнювання до складної системи стратегічного управління розвитком територій, що базується на принципах партнерства, субсидіарності та багаторівневого врядування.

У сучасних умовах політика згуртованості виконує не лише економічну, але й політико-інституційну функцію, сприяючи інтеграції регіонів у єдиний європейський простір. Для України, яка перебуває у процесі набуття членства в ЄС, ця політика набуває особливої значущості як модель трансформації системи публічного управління та регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Теоретичне осмислення політики згуртованості Європейського Союзу формувалося поступово в межах розвитку європейської інтеграційної думки та трансформації самого ЄС від економічного об'єднання до багаторівневої політико-інституційної системи. Сучасний науковий дискурс розглядає політики згуртованості (Cohesion Policy) як складну нормативно-інституційну конструкцію, що поєднує елементи економічного регулювання, регіонального розвитку та політичної інтеграції, а її теоретичне підґрунтя базується на декількох взаємопов'язаних наукових парадигмах.

Однією з ключових теоретичних основ є концепція багаторівневого врядування (Multi-Level Governance), запропонована Гері Марксом і Лісбет Гуге, яка стала реакцією на обмеженість класичних міжурядових підходів до пояснення європейської інтеграції. У межах цієї концепції управлінські функції розподіляються між наднаціональним, національним та субнаціональним рівнями, що створює мережеву систему прийняття рішень, де жоден рівень не має абсолютної монополії на політику. У контексті політики згуртованості це означає інституціоналізацію принципу партнерства між Європейською Комісією, урядами держав-членів, регіональними адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Такий підхід забезпечує не лише вертикальну координацію політик, але й горизонтальну взаємодію між територіями, що підсилює ефективність використання фінансових інструментів ЄС та підвищує рівень адаптивності регіонального розвитку. Важливо, що саме через призму багаторівневого врядування політика згуртованості стала одним із головних механізмів «європеїзації» національних адміністративних систем, оскільки вона змушує держави-члени впроваджувати стандарти прозорості, стратегічного планування та партнерського управління [9].

Іншою фундаментальною теоретичною основою є неофункціоналістська теорія Ернста Гааса, яка пояснює процес інтеграції через механізм «переливу» (spillover effect). Згідно з цим підходом, інтеграція в одній сфері неминуче створює потребу у поглибленні інтеграції в суміжних сферах, оскільки економічні, соціальні та політичні процеси є взаємопов'язаними. У класичній інтерпретації Гааса європейська інтеграція починається з економічного співробітництва, але поступово трансформується у політичну інтеграцію через зростання взаємозалежності між державами. У межах політики згуртованості цей підхід проявляється у тому, що фінансова підтримка регіонального

розвитку поступово веде до інституційного зближення країн, уніфікації адміністративних процедур та гармонізації політик. Таким чином, Cohesion Policy виконує не лише функцію вирівнювання розвитку, але й стає інструментом поглиблення інтеграційної логіки ЄС, оскільки формує довгострокові структурні зміни в економіках і системах управління держав-членів [6].

Третім важливим теоретичним підходом є концепція територіально орієнтованого розвитку (place-based approach), сформульована у звіті Фабріціо Барки для Європейської Комісії. Цей підхід виник як критична відповідь на традиційні централізовані моделі регіональної політики, які передбачали універсальні механізми вирівнювання без урахування специфіки конкретних територій. Згідно з Баркою, ефективна політика розвитку повинна базуватися на глибокому розумінні локального контексту, інституційних особливостей, соціального капіталу та економічної структури кожного регіону. Це означає перехід від «one-size-fits-all» моделі до диференційованого підходу, в якому ключову роль відіграє локальна стратегічна автономія та здатність територій формувати власні траєкторії розвитку. У межах політики згуртованості цей підхід став основою реформування фінансових інструментів ЄС, орієнтуючи їх на досягнення конкретних результатів та підвищення ефективності інвестицій.

У сучасній науковій літературі ці три підходи дедалі частіше розглядаються не ізольовано, а як взаємодоповнюючі елементи єдиної аналітичної рамки. Багаторівневе врядування пояснює інституційну архітектуру політики згуртованості, неофункціоналізм — її інтеграційну динаміку, а територіально орієнтований підхід — практичний механізм реалізації політики на місцевому рівні. У сукупності вони формують комплексну теоретичну модель, яка дозволяє розглядати Cohesion Policy як багатовимірний процес, що одночасно забезпечує економічний розвиток, політичну інтеграцію та інституційне зближення держав-членів ЄС.

Важливо також зазначити, що сучасний етап розвитку політики згуртованості доповнюється концепцією резильєнтності (resilience), яка акцентує увагу на здатності регіонів адаптуватися до кризових явищ, включно з економічними шоками, міграційними хвилями та безпековими загрозами. У цьому контексті Cohesion Policy поступово трансформується з інструменту вирівнювання у механізм забезпечення стійкості європейського простору, що особливо актуально в умовах глобальної нестабільності та воєнних конфліктів у безпосередній близькості до кордонів ЄС.

Таким чином, теоретичні основи політики згуртованості Європейського Союзу формують складну міждисциплінарну систему, яка об’єднує елементи політичної науки, економіки, регіоналістики та теорії управління. Саме ця багатовимірність дозволяє розглядати Cohesion Policy як одну з найбільш

ISSN 3041-1572 Online

розвинених і водночас гнучких політик ЄС, що здатна адаптуватися до нових викликів та трансформуватися відповідно до змін у європейському інтеграційному процесі.

Еволюція політики згуртованості Європейського Союзу є одним із ключових напрямів трансформації європейської інтеграції, який відображає поступовий перехід від вузько економічного перерозподілу ресурсів до комплексної багаторівневої моделі територіального розвитку. Її становлення пов'язане з усвідомленням того, що ринкова інтеграція сама по собі не усуває регіональних диспропорцій, а навпаки — може їх посилювати, що особливо стало очевидним після розширення ЄС у 1970–1980-х роках. Саме тому політика згуртованості (Cohesion Policy) поступово набула статусу одного з основних інструментів забезпечення економічної, соціальної та територіальної єдності Союзу.

Перший етап еволюції (1957–1975 рр.) пов'язаний із закладенням базових засад регіональної політики в рамках Римських договорів 1957 року. Хоча на цьому етапі не існувало цілісної політики згуртованості, було закладено інституційні передумови для майбутніх механізмів вирівнювання розвитку регіонів. Важливим кроком стало створення Європейського соціального фонду (ESF), який був спрямований на підвищення зайнятості та мобільності робочої сили в межах Співтовариства [5].

Другий етап (1975–1988 рр.) характеризується формуванням перших структурних інструментів регіональної політики. У 1975 році було створено Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), який став ключовим фінансовим механізмом підтримки відсталих регіонів. У цей період відбувалося поступове усвідомлення необхідності координації регіональної політики на наднаціональному рівні, однак вона залишалася значною мірою фрагментованою та залежною від рішень держав-членів [1].

Третій етап (1988–1993 рр.) є переломним у становленні сучасної Cohesion Policy. У 1988 році була проведена радикальна реформа структурних фондів, яка запровадила принципи концентрації, програмування, партнерства та додатковості. Саме ці принципи стали фундаментом сучасної політики згуртованості. Важливу роль у цьому процесі відіграв Делорівський пакет реформ, який суттєво збільшив фінансування регіонального розвитку та посилив роль Європейської Комісії у розподілі ресурсів [3].

Четвертий етап (1994–2004 рр.) пов'язаний із підготовкою до великого розширення ЄС на Схід. У цей період політика згуртованості набула стратегічного значення як інструмент інтеграції менш розвинених країн Центральної та Східної Європи. Було створено Когезійний фонд (Cohesion Fund, Фонд згуртування), спрямований на підтримку держав із низьким рівнем ВВП на душу населення, а також посилено інституційні механізми контролю за ефективністю використання коштів [8].

П’ятий етап (2004–2013 рр.) охоплює наслідки найбільшого розширення ЄС у 2004 та 2007 роках. У цей період відбулося суттєве збільшення регіональних диспропорцій, що вимагало перегляду механізмів Cohesion Policy. Було впроваджено принцип, який передбачав спрямування ресурсів на підвищення конкурентоспроможності, інновацій та економіки. Водночас зросла роль стратегічного планування та багаторівневого врядування [7].

Шостий етап (2014–2020 рр.) характеризується посиленням орієнтації на результативність та ефективність використання коштів. У рамках багаторічної фінансової перспективи було запроваджено принцип «smart, sustainable and inclusive growth», який безпосередньо пов’язаний зі стратегією «Europe 2020». Особливий акцент було зроблено на інноваційному розвитку, цифровізації та сталому зростанні [4].

Сучасний етап (2021–2027 рр.) відображає адаптацію політики згуртованості до нових викликів, зокрема пандемії COVID-19, енергетичної кризи та безпекових загроз, пов’язаних із війною в Україні. У цьому контексті Cohesion Policy стає не лише інструментом вирівнювання розвитку, а й механізмом підвищення стійкості (resilience) регіонів ЄС. Особливу роль відіграє Європейський фонд відновлення та стійкості (RRF), який частково інтегрується з цілями політики згуртованості [2].

Важливо зазначити, що еволюція політики згуртованості також супроводжувалася зміною її теоретичного підґрунтя. Якщо на ранніх етапах домінували класичні підходи регіональної економіки, то сучасний етап характеризується поєднанням теорій багаторівневого врядування, інституційного аналізу та територіально орієнтованого розвитку. Це дозволяє розглядати Cohesion Policy як складну багатовимірну систему управління розвитком територій у межах ЄС.

Висновки. Таким чином, еволюція політики згуртованості ЄС демонструє поступовий перехід від фінансового інструменту вирівнювання до комплексної політики територіального розвитку, яка інтегрує економічні, соціальні, інституційні та безпекові аспекти. У сучасних умовах вона набуває особливого значення для країн-кандидатів, зокрема України, оскільки виступає моделлю адаптації до стандартів ЄС та інструментом післявоєнної відбудови.

Література:

1. Bachtler J., Ferry M. Conditionalities and the Performance of European Structural Funds: A Principal–Agent Analysis of Control Mechanisms in European Union Cohesion Policy // Regional Studies. 2015. Vol. 49, Issue 8. P. 1258–1273. DOI: https://doi.org/10.1080/00343404.2013.821572.

2. Begg I. Cohesion Policy in the European Union: Past, Present and Future // European Urban and Regional Studies. 2021. Vol. 28, Issue 1. P. 3–15. DOI: https://doi.org/10.1177/0969776420962688.

3. Report on Economic and Monetary Union in the European Community / Delors Commission. Brussels : European Commission, 1989. 78 p.

4. European Commission. My Region, My Europe, Our Future: Seventh Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Brussels : European Commission, 2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC2020 (дата звернення: 28.04.2026).

5. European Commission. European Structural and Investment Funds: Overview. Brussels : European Commission, 2020. URL: https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en (дата звернення: 28.04.2026).

6. Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957. Stanford : Stanford University Press, 1958. 641 p.

7. Hooghe L., Marks G. Multi-Level Governance and European Integration. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 251 p.

8. Mairate A. The “Added Value” of European Cohesion Policy // Regional Studies. 2006. Vol. 40, Issue 2. P. 167–177. DOI: https://doi.org/10.1080/00343400600565845.

9. Marks G., Hooghe L. Contrasting Visions of Multi-level Governance // Multi-level Governance / ed. by I. Bache, M. Flinders. Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 15–30.

References:

1. Bachtler J., Ferry M. Conditionalities and the Performance of European Structural Funds: A Principal–Agent Analysis of Control Mechanisms in European Union Cohesion Policy // Regional Studies. 2015. Vol. 49, Issue 8. P. 1258–1273. DOI: https://doi.org/10.1080/00343404.2013.821572.

2. Begg I. Cohesion Policy in the European Union: Past, Present and Future // European Urban and Regional Studies. 2021. Vol. 28, Issue 1. P. 3–15. DOI: https://doi.org/10.1177/0969776420962688.

3. Report on Economic and Monetary Union in the European Community / Delors Commission. Brussels : European Commission, 1989. 78 p.

4. European Commission. My Region, My Europe, Our Future: Seventh Report on Economic, Social and Territorial Cohesion. Brussels : European Commission, 2017. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52010DC2020 (дата звернення: 28.04.2026).

5. European Commission. European Structural and Investment Funds: Overview. Brussels : European Commission, 2020. URL: https://european-social-fund-plus.ec.europa.eu/en (дата звернення: 28.04.2026).

6. Haas E. The Uniting of Europe: Political, Social, and Economic Forces 1950–1957. Stanford : Stanford University Press, 1958. 641 p.

7. Hooghe L., Marks G. Multi-Level Governance and European Integration. Lanham : Rowman & Littlefield Publishers, 2001. 251 p.

8. Mairate A. The “Added Value” of European Cohesion Policy // Regional Studies. 2006. Vol. 40, Issue 2. P. 167–177. DOI: https://doi.org/10.1080/00343400600565845.

9. Marks G., Hooghe L. Contrasting Visions of Multi-level Governance // Multi-level Governance / ed. by I. Bache, M. Flinders. Oxford : Oxford University Press, 2004. P. 15–30.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:342.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1685-1695

Кухарчук Петро Михайлович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-2051-3298

Павленко Олена Олександрівна доктор педагогічних наук, професор (державна служба та митна справа), професор кафедри іноземної філології, перекладу та професійної мовної підготовки, Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-3868-3252

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗБУДОВИ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті досліджено стратегічні пріоритети розбудови цифрової інфраструктури в системі державного управління як ключової умови підвищення ефективності публічного адміністрування, якості надання державних послуг і зміцнення взаємодії між державою, громадянським суспільством та бізнесом. Обґрунтовано, що цифрова трансформація системи державного управління має базуватися не лише на впровадженні окремих інформаційних рішень, а на формуванні цілісної інституційної, технологічної та організаційної архітектури, здатної забезпечити інтеграцію даних, прозорість управлінських процесів, оперативність ухвалення рішень і стійкість публічних сервісів. Акцентовано увагу на необхідності поєднання державного регулювання, сучасних управлінських механізмів і технологічних інновацій, зокрема е-урядування, змішаних технологій, блокчейн-рішень, інструментів аналітики даних та цифрової ідентифікації.

У межах дослідження визначено основні виклики розбудови цифрової інфраструктури, серед яких: фрагментарність цифрових платформ, недостатній рівень міжвідомчої інтеграції, нерівномірність цифрової зрілості органів публічної влади, дефіцит професійних компетентностей персоналу, а також потреба в удосконаленні нормативно-правового забезпечення цифрових перетворень. Показано, що ефективна цифровізація державного управління потребує комплексного підходу, який охоплює модернізацію технічної бази, розвиток кібербезпеки, стандартизацію цифрових сервісів, забезпечення відкритості даних, а також формування кадрового потенціалу через систему професійної освіти й безперервного навчання.

Окрему увагу приділено стратегічним пріоритетам, серед яких: розвиток інтероперабельної цифрової інфраструктури, створення єдиних інформаційних просторів, упровадження сервісно орієнтованої моделі публічного управління, розширення можливостей електронної взаємодії між державними органами та громадянами, а також забезпечення довіри до цифрових інструментів управління. Наголошено, що використання блокчейн-технологій може сприяти підвищенню прозорості, незмінності та надійності управлінських даних, а змішані технології – забезпечити гнучкість у впровадженні цифрових рішень у різних секторах державного управління.

Узагальнено, що стратегічний розвиток цифрової інфраструктури в системі державного управління має бути спрямований на створення адаптивної, технологічно стійкої та соціально орієнтованої моделі публічного управління, яка відповідатиме сучасним викликам цифрової епохи, сприятиме ефективній трансформації управлінських процесів та посиленню інституційної спроможності держави.

Ключові слова: стратегія, цифровізація, державне управління, механізми, публічне адміністрування, громадянське суспільство, публічне управління, змішані технології, професійна освіта, блокчейн-технології, управлінські рішення, трансформація, діджиталізція, е-урядування, державне регулювання.

Kukharchuk Petro Mykhailovych PhD in Public Administration, Associate Professor of the Department of Management and Administration, Communal Institution of Higher Education «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-2051-3298

Pavlenko Olena Oleksandrivna Doctor of Science (Professional education), Professor (Public service and customs), Professor of the Foreign philology, translation and professional language training department, University of customs and ifnance, м. Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-3868-3252

STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPING DIGITAL INFRASTRUCTURE IN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM

Abstract. The article examines the strategic priorities for developing digital infrastructure in the public administration system as a key condition for increasing the efficiency of public administration, the quality of public service provision, and strengthening interaction between the state, civil society, and business. It is argued that the digital transformation of the public administration system should be based not only on the implementation of individual information solutions, but on the formation of a holistic institutional, technological, and organizational architecture

capable of ensuring data integration, transparency of management processes, efficiency of decision-making, and sustainability of public services. The article emphasizes the need to combine state regulation, modern management mechanisms, and technological innovations, including e-governance, mixed technologies, blockchain solutions, data analytics tools, and digital identification.

The study identified the main challenges in developing digital infrastructure, including: fragmentation of digital platforms, insufficient level of interdepartmental integration, uneven digital maturity of public authorities, shortage of professional competencies of personnel, as well as the need to improve regulatory support for digital transformations. It is shown that effective digitalization of public administration requires a comprehensive approach that includes modernization of the technical base, development of cybersecurity, standardization of digital services, ensuring data openness, as well as the formation of human resources through a system of professional education and continuous training.

Special attention is paid to strategic priorities, including: development of interoperable digital infrastructure, creation of unified information spaces, implementation of a service-oriented model of public administration, expansion of opportunities for electronic interaction between public authorities and citizens, as well as ensuring trust in digital management tools. It is emphasized that the use of blockchain technologies can contribute to increasing the transparency, immutability and reliability of management data, and mixed technologies can provide flexibility in the implementation of digital solutions in various sectors of public administration.

It is summarized that the strategic development of digital infrastructure in the public administration system should be aimed at creating an adaptive, technologically sustainable and socially oriented model of public administration that will meet the modern challenges of the digital era, contribute to the effective transformation of management processes and strengthen the institutional capacity of the state.

Keywords: strategy, digitalization, public administration, mechanisms, public administration, civil society, public administration, mixed technologies, professional education, blockchain technologies, management solutions, transformation, digitalization, e-government, state regulation.

Постановка проблеми. Сучасне державне управління перебуває у стані глибокої трансформації, спричиненої стрімким розвитком інформаційно-комунікаційних технологій, зростанням суспільного запиту на відкритість і підзвітність влади, а також необхідністю оперативного реагування на виклики воєнного часу, економічної нестабільності та глобальної конкуренції. У цих умовах цифровізація перетворюється з допоміжного інструменту на фундаментальний чинник оновлення системи публічного управління. Розбудова

цифрової інфраструктури є не лише технічним завданням, а стратегічною передумовою формування ефективної, гнучкої, прозорої та клієнт орієнтованої держави.

Особливого значення набуває питання стратегічних пріоритетів цифрової інфраструктури, оскільки хаотичне або фрагментарне впровадження цифрових рішень не забезпечує сталого ефекту, а часто породжує нові управлінські ризики: дублювання функцій, несумісність систем, кіберзагрози, нерівний доступ до послуг, цифрову нерівність та інституційну розпорошеність. Тому формування цілісної стратегії цифровізації в державному управлінні є нагальною науковою та практичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика цифрової трансформації публічного управління широко представлена у працях вітчизняних науковців: Лопушинського І.П., Почепцова Г.Г., Ткачова Н.М., Чукут С.А., і зарубіжних науковців: Л. Мизеса, І. Кірцнера, Р. Нельсон, С. Уінер і Р. Пенроуз, які досліджують питання е-урядування, цифрової держави, електронних сервісів, відкритих даних, цифрової безпеки, інституційної модернізації та взаємодії держави з громадянським суспільством.

Амосов О.Ю., Биркович В.І., Биркович Т.І., Грицяк Н.В., Дегтяр О.А., досліджували аспекти цифрової інфраструктури у контексті реформування державної служби, підвищення якості публічних послуг, впровадження блокчейн-технологій, розвитку цифрових компетентностей та забезпечення інформаційної прозорості.

Разом з тим, наявні дослідження часто зосереджуються на окремих технологічних або організаційних елементах цифровізації, тоді як стратегічне бачення розбудови цифрової інфраструктури в системі державного управління потребує комплексного підходу. Недостатньо розробленими залишаються питання пріоритезації напрямів цифрового розвитку, узгодження технічних, правових і кадрових компонентів, а також оцінювання впливу цифровізації на ефективність управлінських рішень та взаємодію з громадянами.

Мета статті – є визначення стратегічних пріоритетів розбудови цифрової інфраструктури в системі державного управління та обґрунтування організаційно-правових і технологічних механізмів їх реалізації.

Виклад основного матеріалу. Цифрова інфраструктура в системі державного управління охоплює сукупність технічних засобів, інформаційних систем, платформ, реєстрів, мереж зв'язку, механізмів електронної ідентифікації, засобів кіберзахисту, нормативних стандартів і кадрових ресурсів, що забезпечують надання державних послуг і прийняття управлінських рішень у цифровому середовищі.

Шабанов Д. вважає: «цифровізація, у більш широкому значенні, стосується інтеграції цифрових технологій у всі аспекти державного управління,

включаючи надання послуг, управління ресурсами та стратегічне планування. Це стадія, коли технології починають змінювати не лише процеси, але й взаємини між суб'єктами управління, зокрема державою, громадянами та бізнесом» [1, с. 1277]. Її ключова функція полягає у забезпеченні безперервності управлінських процесів, доступності послуг, інтегрованості даних та прозорості взаємодії між органами влади, громадянами, бізнесом і громадськими інституціями. У цьому контексті цифровізація виступає механізмом підвищення керованості держави, скорочення бюрократичних процедур, мінімізації корупційних ризиків і посилення підзвітності.

Поряд з тим, Гавриленко Н.В. стверджує: «Можливості роботи з цифровою інформацією призводять не лише до змін процедурних аспектів реалізації тих або інших прав і обов'язків публічних органів, але і до змістовного розширення їх компетенції. При цьому, слід відмітити, їх цілі співпадають відносно більш якісного і ефективного виконання покладених на них функцій» [2, с. 3].

Одним із найважливіших пріоритетів є забезпечення сумісності інформаційних ресурсів органів державної влади. Інтероперабельність дає змогу уникати дублювання даних, прискорювати обмін інформацією, спрощувати доступ до адміністративних послуг та забезпечувати інтеграцію міжвідомчих процесів. Умовою її реалізації є стандартизація форматів даних, уніфікація протоколів обміну, впровадження єдиних архітектурних рішень і централізоване управління реєстрами.

У своїй праці Сікало М. наголошує, що: «основною передумовою цифрової трансформації є сумісність, яка в практичному плані часто обмежується технічним зв'язком систем. … Додаткова проблема полягає у взаємодії між класифікованими та некласифікованими доменами. У таких умовах інтероперабельність слід забезпечувати через коректне розмежування доступів і застосування безпечних механізмів між доменного обміну, а не через послаблення режимних вимог. Узгодження зі стандартами партнерів варто розглядати як довгострокову політику стандартизації даних і процесів. Така політика підвищує сумісність, підтримує масштабованість і посилює керованість екосистеми оборонних цифрових сервісів» [3, с. 69].

Хмарні технології забезпечують гнучкість, масштабованість і стійкість державних ІТ-систем. Використання державних хмарних платформ дозволяє підвищити надійність зберігання даних, оптимізувати витрати на технічне обслуговування та забезпечити оперативне розгортання нових сервісів. Водночас використання хмарної інфраструктури потребує чітких регуляторних рамок, особливо щодо захисту персональних даних, резервного копіювання та безперервності роботи критично важливих сервісів. Національна програма інформатизації спрямована на забезпечення:

ISSN 3041-1572 Online

1) розробки, впровадження та застосування інформаційно-комунікаційних технологій у державному управлінні, місцевому самоврядуванні та суспільному житті;

2) реалізації та впровадження заходів, спрямованих на розвиток електронного урядування та електронної демократії;

3) створення та розвитку системи державних інформаційних ресурсів;

4) рівного доступу до інформаційно-комунікаційних технологій та підвищення рівня освіченості громадян з питань інформаційно-комунікаційних технологій;

5) удосконалення процедури надання публічних (електронних публічних) послуг;

6) організації інформаційної взаємодії державних органів та органів місцевого самоврядування за допомогою електронного документообігу;

7) створення систем інформаційної та аналітичної підтримки діяльності державних органів та органів місцевого самоврядування;

8) підвищення ефективності вітчизняного виробництва шляхом використання інформаційно-комунікаційних та цифрових технологій;

9) створення умов для розвитку господарської діяльності у сфері інформатизації [4].

Безпечна електронна ідентифікація є базовим елементом е-урядування. Вона забезпечує доступ громадян і бізнесу до електронних послуг, електронного документообігу, дистанційного голосування, електронного підпису та інших цифрових сервісів. Надійна система цифрової ідентифікації підвищує рівень довіри до держави та формує основу для персоналізованих і зручних сервісів.

Блокчейн-технології мають значний потенціал у сфері публічного адміністрування завдяки їхнім властивостям незмінності записів, децентралізації та прозорості. Їх доцільно використовувати для ведення реєстрів, відстеження державних транзакцій, забезпечення прозорості закупівель, верифікації документів і захисту від маніпуляцій із даними. Проте впровадження блокчейну потребує обережної оцінки доцільності, оскільки не всі управлінські процеси потребують саме такої архітектури.

О.М. Федорук аналізуючи світові тенденції та дослідження виявила «низку прикладів використання технології блокчейн, які уряди найбільш активно вивчають, а в деяких випадках і активно впроваджують, а саме:

1) послуги соціального забезпечення – за допомогою блокчейн-технології, можна підтвердити право на пільги, таким чином зменшуючи ризик шахрайства і автоматизуючи процеси, які раніше могли бути пов’язані зі значними витратами з боку декількох органів влади;

2) ідентифікація даних (посвідчення, ліцензії тощо), за допомогою технології блокчейн можна використовувати для створення цифрових ідентифікаторів громадян, резидентів, підприємств та інших державних установ;

3) фінансові послуги – технологія блокчейн може використовуватися державним управлінням для зменшення накладних витрат і навантаження, пов'язаних з переказом коштів між сторонами (наприклад, для спрощення міжбанківських і міжнародних платежів);

4) реєстр прав власності на землю та інші записи, пов'язані з правом власності, можуть бути хронологічно записані в блокчейн-бухгалтерії, разом збудь-якими деталями, що стосуються продажу майна;

5) пільги, виплати та допомога – сучасні процеси надання пільг, виплат і допомоги часто пов'язані зі значними накладними витратами і перевірками на відповідність вимогам. Наприклад, смарт-контракти можуть бути використані для автоматизації процесів перевірки права на отримання допомоги та виплати коштів;

6) співпраця між органами влади – можна забезпечити повну прозорість системи та транзакцій, а записувати транзакції можуть лише уповноважені користувачі. Це дозволяє використовувати потенціал технології блокчейн як інструмент для забезпечення прозорості та підзвітності державних витрат;

7) зберігання даних – суб'єкти державного та приватного сектору часто використовують бази даних як засіб зберігання великих обсягів даних у вигляді документів, зображень, відео тощо. Технології блокчейн – це, як правило, список транзакцій, і в кращому випадку містить невеликі масиви даних, які використовуються для виконання та управління смарт-контрактами. Вони непризначені для загального зберігання даних. Однак великі обсяги даних можна зберігати поза блокчейном і посилатися на них зсередини блокчейн-транзакції» [5, с. 236; 6].

Без професійної освіти та системного підвищення кваліфікації неможливо забезпечити ефективне функціонування цифрової держави. Державні службовці мають володіти не лише базовими цифровими навичками, а й компетентностями з управління даними, кібергігієни, аналітики, роботи з електронними сервісами, цифровими платформами та штучним інтелектом. Саме тому стратегічним пріоритетом є розвиток безперервної професійної освіти у сфері цифрового державного управління.

На нашу думку, однією з найважливіших засад державної політики у сфері цифровізації має бути стратегічність. Це означає, що цифрові реформи повинні впроваджуватися не епізодично, а в межах довгострокової державної стратегії, узгодженої з національними пріоритетами розвитку. Стратегічний підхід передбачає:

1.) Чітке визначення цілей цифровізації. Держава має розуміти, яких саме результатів вона прагне досягти: підвищення якості послуг, зменшення бюрократії, зростання ефективності управління, стимулювання інновацій чи посилення безпеки.

ISSN 3041-1572 Online

2.) Системність дій. Різні напрями цифрової політики повинні бути взаємопов'язаними: інфраструктура, законодавство, освіта, кібербезпека та інновації не можуть розвиватися ізольовано.

3.) Безперервність реформ. Зміна політичних циклів не повинна зупиняти цифровий розвиток; необхідна інституційна сталість.

4.) Оцінювання результатів. Кожна цифрова ініціатива має супроводжуватися індикаторами ефективності, механізмами моніторингу та корекції.

За відсутності стратегічного підходу цифровізація перетворюється на набір розрізнених проєктів, що не створюють довготривалого суспільного ефекту. Саме тому державна політика повинна спиратися на стратегічне бачення цифрового майбутнього країни.

Поряд з тим, Слюсар С.Т. вважає, що: «ще однією серйозною проблемою є недостатній рівень цифрової грамотності як серед працівників державного сектора, так і серед кінцевих користувачів державних фінансових послуг. Використання складних фінтех-рішень потребує певного рівня технічних знань, без яких ризики неправильного застосування технологій, порушення процедур безпеки або неефективного використання ресурсів суттєво зростають. Освіта і підготовка кадрів у сфері цифрового управління фінансами відстає від актуальних потреб ринку, що обмежує швидкість і якість впровадження технологічних інновацій у державних структурах» [7, с. 91].

Розширення цифрової інфраструктури неминуче підвищує ризики кібератак, витоку даних, маніпулювання інформацією та порушення функціонування критичних державних сервісів. Отже, цифрова трансформація має супроводжуватися посиленням кіберзахисту, впровадженням багаторівневих систем безпеки, резервуванням інфраструктури, регулярним аудитом ризиків і створенням центрів реагування на інциденти.

Змішані технології, що поєднують цифрові та традиційні інструменти управління, є особливо актуальними в умовах нерівномірного рівня цифрової зрілості територій та соціальних груп. Такий підхід дає змогу поступово інтегрувати цифрові рішення без втрати доступності послуг для населення, яке має обмежений доступ до інтернету або недостатній рівень цифрової грамотності. Змішані технології забезпечують інклюзивність, адаптивність та поступовість трансформації.

Цифрова інфраструктура змінює характер відносин між державою та громадянами, створюючи нові форми участі у прийнятті рішень, зворотного зв'язку, моніторингу діяльності органів влади та контролю за використанням публічних ресурсів. Платформи електронних петицій, громадських консультацій, відкритих даних, бюджету участі та онлайн-обговорень сприяють розвитку партнерської моделі публічного управління.

У такій системі громадянське суспільство стає не лише споживачем послуг, а й активним учасником формування управлінських рішень. Це підви-

щує легітимність державної політики, зміцнює довіру до інституцій та сприяє соціальній згуртованості.

Ефективна цифровізація неможлива без належного державного регулювання. Нормативно-правова база має визначати стандарти безпеки, регламенти використання даних, правила сумісності систем, вимоги до електронних сервісів, механізми відповідальності та процедури контролю. Важливо, щоб регулювання не гальмувало інновації, а створювало умови для їх відповідального впровадження.

Державна політика у сфері цифровізації повинна ґрунтуватися на принципах: системності; прозорості; технологічної нейтральності; безпеки; інклюзивності; орієнтації на користувача; міжсекторальної взаємодії.

Цифрова інфраструктура забезпечує якісно новий рівень підтримки управлінських рішень. Завдяки інтегрованим даним, аналітичним панелям, системам прогнозування та інструментам штучного інтелекту державні органи можуть приймати більш обґрунтовані, оперативні та адаптивні рішення.

Водночас важливо пам’ятати, що цифрові інструменти не замінюють управлінську відповідальність. Вони лише посилюють аналітичну спроможність держави. Тому якість рішень залежить не лише від технологій, а й від інституційної культури, професійної компетентності персоналу та етичних стандартів публічного адміністрування.

Цифровізація у широкому розумінні означає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери суспільного життя: державне управління, економіку, освіту, охорону здоров’я, безпеку, соціальний захист та комунікацію. Для держави цифровізація є не лише засобом автоматизації процесів, а й механізмом підвищення прозорості, оперативності, підзвітності та доступності публічних послуг.

На сьогодні, державна політика у сфері цифровізації покликана виконувати кілька взаємопов’язаних функцій:

- формування нормативно-правових засад цифрового розвитку;
- забезпечення інституційної координації;
- створення та підтримку цифрової інфраструктури;
- гарантування кіберзахисту та інформаційної безпеки;
- стимулювання інновацій та цифрової економіки;
- подолання цифрової нерівності;
- підвищення рівня цифрової грамотності населення.

Таким чином, зміст державної політики у сфері цифровізації не зводиться до впровадження окремих електронних сервісів. Йдеться про формування цілісної моделі цифрового розвитку держави, в основі якої лежать суспільні інтереси, права людини та принципи належного врядування.

Висновки.

Розбудова цифрової інфраструктури в системі державного управління є стратегічним напрямом модернізації публічного управління, що визначає рівень ефективності, прозорості та стійкості державних інститутів. Її реалізація потребує комплексного підходу, який поєднує технологічні, правові, організаційні та кадрові компоненти.

До основних стратегічних пріоритетів належать: забезпечення інтероперабельності державних систем, розвиток хмарної інфраструктури, впровадження електронної ідентифікації, застосування блокчейн-технологій, формування цифрових компетентностей службовців, посилення кібербезпеки, удосконалення державного регулювання та розвиток механізмів взаємодії з громадянським суспільством. У поєднанні ці пріоритети створюють підґрунтя для побудови сучасної цифрової держави, здатної оперативно реагувати на виклики та забезпечувати якісні публічні послуги.

Державна політика у сфері цифровізації повинна ґрунтуватися на комплексному поєднанні стратегічності, правової визначеності, людиноцентризму, цифрової інклюзії, кібербезпеки, розвитку людського капіталу та інституційної координації. Цифровізація є не просто технологічним оновленням, а глибокою трансформацією держави і суспільства, яка вимагає системного підходу та довгострокового бачення. Ефективна цифрова політика повинна забезпечувати не лише зростання функціональності державних сервісів, а й зміцнення довіри громадян, підвищення якості життя, захист прав людини та посилення конкурентоспроможності держави. Лише за таких умов цифровізація стане справжнім інструментом суспільного розвитку, а не формальним технологічним оновленням.

Література:

1. Шабанов Д. Концептуальні засади цифрової трансформації в системі державного управління : виклики сьогодення. // Публічне управління та регіональний розвиток: наук. журн. – 2024. – № 26. – С. 1273–1292. URL: https://is.gd/7MihtT (дата звернення 29.04.2026).

2. Гавриленко Н. В. Роль цифровізації у правовому регулюванні окремих функцій органів державної влади і управління. Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського. Серія: Юридичні науки, 2023, № 34.(73): С. 1-6. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/5_2023.pdf#page=7 (дата звернення 29.04.2026).

3. Сікало, М. Кіберстійкість та інтероперабельність як управлінські умови цифрової трансформації документообігу у системі оборонного управління України. Аспекти публічного управління, 2026. №14(1), С. 64-78. DOI: https://doi.org/10.15421/152556 (дата звернення 29.04.2026).

4. Про Національну програму інформатизації Закон України; Програма від 01.12.2022 № 2807-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text (дата звернення 29.04.2026).

5. Федорук О. М. Використання блокчейн-технологій у державному управлінні: можливості та виклики. Концептуальні проблеми розвитку сучасної гуманітарної та прикладної науки: матеріали VIII Міжнародного науково-практичного симпозіуму (м. Івано-Франківськ, 9 травня 2024 року). Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ ЗВО «Університет Короля Данила», 2024. 272 с. URL: https://is.gd/iF1LA8 (дата звернення 29.04.2026).

6. Yaga, Dylan; Mell, Peter; Roby, Nik; and Scarfone, Karen, 2018,«Blockchain Technology Overview», United States National Institute of Standards and Technology (NIST), URL: https://csrc.nist.gov/CSRC/media/Publications/nistir/8202/draft/documents/nistir8202- draft.pdf (дата звернення 29.04.2026).

7. Слюсар С. Т. Організація обліку в установах державного сектору України: міжнародний контекст. Економічний вісник університету. 2022. Вип. 53. С. 88-93. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-88-93. (дата звернення 29.04.2026).

References:

1. *Shabanov D.* (2024) *Kontseptualni zasady tsyfrovoi transformatsii v systemi derzhavnoho upravlinnia : vyklyky sohodennia.* [Conceptual foundations of digital transformation in the public administration system: current challenges.] *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok: nauk. zhurn. 26. P. 1273–1292.* URL: https://is.gd/7MihtT [in Ukrainian].

2. Havrylenko N. V. (2023) *Rol tsyfrovizatsii u pravovomu rehuliuvanni okremykh funktsii orhaniv derzhavnoi vlady i upravlinnia.* [The role of digitalization in the legal regulation of individual functions of state authorities and management] *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni VI Vernadskoho. Seriia: Yurydychni nauky, 34.(73):* P. 1-6. URL: https://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/5_2023/5_2023.pdf#page=7 [in Ukrainian].

3. *Sikalo, M. (2026) Kiberstiikist ta interoperabelnist yak upravlinski umovy tsyfrovoi transformatsii dokumentoobihu u systemi oboronnoho upravlinnia Ukrainy.* [Cyber resilience and interoperability as management conditions for digital transformation of document flow in the defense management system of Ukraine.] *Aspekty publichnoho upravlinnia,* 14(1), P. 64-78. DOI: https://doi.org/10.15421/152556 [in Ukrainian].

4. *Pro Natsionalnu prohramu informatyzatsii Zakon Ukrainy (2022)* [On the National Informatization Program Law of Ukraine]*; Prohrama vid 01.12.2022 № 2807-IX.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2807-20#Text [in Ukrainian].

5. *Fedoruk O. M. (2024) Vykorystannia blokchein-tekhnolohii u derzhavnomu upravlinni: mozhlyvosti ta vyklyky.* [The use of blockchain technologies in public administration: opportunities and challenges]. *Kontseptualni problemy rozvytku suchasnoi humanitarnoi ta prykladnoi nauky: materialy VIII Mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho sympoziumu (m. Ivano-Frankivsk, 9 travnia 2024 roku). Ivano-Frankivsk: Redaktsiino-vydavnychyi viddil ZVO «Universytet Korolia Danyla» 272 p.* URL: https://is.gd/iF1LA8 [in Ukrainian].

6. Yaga, Dylan; Mell, Peter; Roby, Nik; and Scarfone, Karen, 2018,«Blockchain Technology Overview», United States National Institute of Standards and Technology (NIST), URL: https://csrc.nist.gov/CSRC/media/Publications/nistir/8202/draft/documents/nistir8202- draft.pdf

7. *Sliusar S. T. (2022) Orhanizatsiia obliku v ustanovakh derzhavnoho sektoru Ukrainy: mizhnarodnyi kontekst.* [Organization of accounting in public sector institutions of Ukraine: international context] *Ekonomichnyi visnyk universytetu.* Vyp. 53. P. 88-93. DOI: https://doi.org/10.31470/2306-546X-2022-53-88-93 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 352/354:316.334.52:330.34

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1696-1709

Лаврук Олександр Валерійович доктор наук з державного управління, доцент, проректор з науково-педагогічної роботи, професор кафедри публічного управління, менеджменту та інклюзивної економіки, Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-7932-0036

Лаврук Наталія Анатоліївна кандидат економічних наук, доцент кафедри публічного управління, менеджменту та інклюзивної економіки Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0003-4724-8460

Лаврук Віталій Валерійович доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи, страхування та електронних платіжних систем, Заклад вищої освіти «Подільський державний університет», м. Кам'янець-Подільський, https://orcid.org/0000-0002-0778-7227

СИНЕРГІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ, БІЗНЕСУ ТА ГРОМАДИ: МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ БАГАТОРІВНЕВОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. У статті здійснюється комплексне дослідження трансформаційних процесів у сфері взаємодії між суб'єктами публічної влади, бізнес-структурами та інститутами громадянського суспільства в умовах переходу до мережевої моделі багаторівневого врядування. Автор акцентує увагу на тому, що сучасні кризові виклики – економічні, політичні та безпекові – зумовлюють необхідність пошуку нових форм координації та партнерства, які виходять за межі традиційних вертикальних управлінських практик. У роботі детально аналізуються інструменти подолання інституційних розривів, що виникають через розсинхронізацію локальних та загальнодержавних стратегій розвитку, а також показано, як ці розриви впливають на ефективність реалізації реформ та програм відновлення. Особлива увага приділяється питанням формування та зміцнення соціального капіталу, довіри й горизонтальних зв'язків між різними групами стейкхолдерів, адже саме вони виступають фундаментом для створення дієвих синергетичних ефектів у процесах післявоєнної модернізації. Автор обґрунтовує, що без розвитку

інноваційних механізмів співпраці та залучення громадянського суспільства неможливо забезпечити стійкість реформ та їхню довгострокову результативність. Окремий розділ присвячено аналізу потенціалу інклюзивних цифрових платформ, які розглядаються як ключовий засіб забезпечення прозорості, відкритості та ефективної координації спільних зусиль усіх учасників багаторівневого врядування. Підкреслюється, що такі платформи здатні не лише оптимізувати управлінські процеси, але й сприяти формуванню нової культури взаємодії, заснованої на принципах інклюзивності, відповідальності та партнерства. Таким чином, стаття пропонує цілісне бачення того, як у складних умовах перманентних криз можна вибудовувати ефективні моделі співпраці між державою, бізнесом та громадянським суспільством, орієнтовані на відновлення, розвиток і модернізацію країни.

Ключові слова: синергія публічної влади, бізнесу та громади, модернізація механізмів багаторівневого управління, публічно-приватне партнерство, інклюзивність та цифровізація, інноваційна економіка, мережеве управління, громадський контроль і сталий розвиток.

Lavruk Oleksandr Valeriiovych Doctor of Public Administration, Associate Professor, Vice-Rector for Academic and Pedagogical Work, Professor of the Department of Public Administration, Management and Inclusive Economy, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-7932-0036

Lavruk Nataliia Anatoliivna PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Public Administration, Management and Inclusive Economy, Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education "Kamianets-Podilskyi State Institute", Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0003-4724-8460

Lavruk Vitalii Valeriiovych Doctor of Economics, Professor, Professor of the Department of Finance, Banking, Insurance and Electronic Payment Systems, Institution of Higher Education Podilskyi State University, Kamianets-Podilskyi, https://orcid.org/0000-0002-0778-7227

SYNERGY OF PUBLIC AUTHORITIES, BUSINESS, AND COMMUNITY: MODERNIZATION OF MULTILEVEL GOVERNANCE MECHANISMS

Abstract. The article presents a comprehensive study of transformational processes in the sphere of interaction between public authorities, business structures, and civil society institutions under the transition to a network model of

multilevel governance. The author emphasizes that contemporary crisis challenges – economic, political, and security-related – necessitate the search for new forms of coordination and partnership that go beyond traditional vertical management practices. The paper provides a detailed analysis of instruments for overcoming institutional gaps arising from the desynchronization of local and national development strategies, as well as demonstrates how these gaps affect the effectiveness of reforms and recovery programs. Particular attention is devoted to the formation and strengthening of social capital, trust, and horizontal linkages among different stakeholder groups, as these constitute the foundation for generating effective synergistic outcomes in post-war modernization processes. The author argues that without the development of innovative mechanisms of cooperation and the involvement of civil society, it is impossible to ensure the resilience of reforms and their long-term sustainability. A separate section is dedicated to analyzing the potential of inclusive digital platforms, which are considered a key tool for ensuring transparency, openness, and effective coordination of joint efforts among all participants in multilevel governance. It is highlighted that such platforms can not only optimize management processes but also foster the emergence of a new culture of interaction based on inclusiveness, responsibility, and partnership. Thus, the article offers a holistic vision of how, under the complex conditions of permanent crises, effective models of cooperation between the state, business, and civil society can be built, oriented toward recovery, development, and modernization of the country.

Keywords: synergy of public authorities, business and community; modernization of multilevel governance mechanisms; public-private partnership; inclusiveness and digitalization; innovative economy; network governance; civic oversight; sustainable development.

Постановка проблеми. Сучасна парадигма публічного управління стикається з критичним розривом між стратегічними національними цілями та їх практичною реалізацією на місцях, що зумовлено функціональною розсинхронізацією вертикальних рівнів влади [7]. Ця інституційна фрагментація посилюється глибоким дефіцитом довіри між стейкхолдерами, де бізнес, громада та держава часто діють як ізольовані суб'єкти з конфліктними інтересами замість формування єдиної партнерської екосистеми. Внаслідок цього виникає ефект «управлінського паралічу», коли застарілі ієрархічні механізми не здатні забезпечити потрібну швидкість і гнучкість модернізаційних процесів у відповідь на динамічні виклики глобалізованого світу. Відсутність чітких горизонтальних зв’язків та інклюзивних платформ для діалогу консервує неефективні практики управління, перетворюючи потенційні точки зростання на зони стагнації та соціальної напруги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз сучасних досліджень показує, що синергія публічної влади, бізнесу та громади розглядається як ключовий чинник модернізації багаторівневого управління, особливо в контексті європейської інтеграції України та формування стійких управлінських екосистем. Розвиток взаємодії бізнесу, суспільства та влади, політичні і соціальні аспекти впливу бізнесу на функціонування громад знаходяться у фокусі уваги багатьох дослідників в галузі публічного управління, насамперед таких, як Бех Ю.В., Гарбариніна В.Ю., Заскалкін А.С., Іванцова Н.І., Комарницька Г.О., Косач І.А., Дегтярьов А.В., Митник А.А., Музиченко А.С., Пушкар М.С., Узунов Ф.В., Авер'янов В.Б., Бандурка О.М., Василенко І.А., Воронько О.А., Давиденко В.П., Дзюндзюк В.Б., Дунаев І.В., Журавльова І.В., Козлов С.С., Манжула А.В., Матюхіна Н.П., Олуйко В.М., Плахотнюк Н.Г. та ін. [1-5, 7-9, 16-18] Проте сучасний стан системи публічного управління, процеси децентралізації владних повноважень на фоні військової агресії рф та супутніх кризових явищ вимагають поглиблення існуючих досліджень аспектів взаємодії бізнесу та влади.

Формулювання цілей статті. Метою статті є розробка та наукове обґрунтування концептуальної моделі синергетичної взаємодії публічної влади, бізнес-спільнот та інститутів громадянського суспільства в системі сучасного багаторівневого управління. Дослідження спрямоване на виявлення деструктивних факторів, що спричиняють розсинхронізацію інтересів стейкхолдерів, та пропозицію адаптивних механізмів їх координації через інструменти цифрової трансформації та соціального партнерства. Автор ставить за завдання окреслити стратегічні орієнтири для модернізації управлінської вертикалі, які дозволяють мінімізувати дефіцит довіри та забезпечити інклюзивність прийняття рішень на локальному та загальнодержавному рівнях. Кінцевим результатом роботи є формування цілісного підходу до створення стійких екосистем врядування, здатних до ефективного саморозвитку та оперативного реагування на глобальні та регіональні виклики.

Виклад основного матеріалу. У ході дослідження було проведено системний аналіз взаємодії між публічною владою, бізнес-спільнотами та інститутами громадянського суспільства в умовах багаторівневого управління. Виявлено ключові бар'єри, що знижують ефективність координації інтересів стейкхолдерів, серед яких дефіцит довіри, інституційна інерція та цифрова нерівність. Особливу увагу приділено пошуку інноваційних механізмів узгодження інтересів через цифрову трансформацію, соціальне партнерство та мережеві форми управління. Результати підтверджують, що синергетична взаємодія є необхідною умовою для формування стійких екосистем врядування, здатних до саморозвитку та адаптації до глобальних викликів.

Перед розглядом конкретних бар'єрів варто зазначити, що деструктивні фактори взаємодії між публічною владою, бізнесом та громадянським суспільством формують складний комплекс проблем, який суттєво знижує ефективність багаторівневого управління [17]. Вони проявляються як у сфері інституційних практик, так і в соціально-економічних відносинах, створюючи ризики розбалансування інтересів стейкхолдерів. Саме їх системне осмислення дозволяє окреслити напрями модернізації управлінських механізмів та пошуку інноваційних рішень для досягнення синергії.

Для більшої наочності та систематизації результатів дослідження доцільно представити узагальнення у вигляді таблиці, яка демонструє взаємозв'язок між деструктивними факторами взаємодії, адаптивними механізмами їх подолання та очікуваними результатами модернізації багаторівневого управління таблиця 1.

Таблиця 1

Взаємозв'язок проблем, механізмів і результатів у процесі синергетичної взаємодії

Фактори	Механізми подолання	Очікувані результати
Фрагментація інтересів	Формування платформ діалогу, розвиток публічно-приватного партнерства, мережеве управління	Узгодження стратегічних пріоритетів, зменшення конфліктів, підвищення ефективності рішень
Дефіцит довіри	Прозорість управлінських процесів, відкриті дані, громадський контроль	Зростання рівня довіри між стейкхолдерами, посилення легітимності управління
Інституційна інерція	Модернізація законодавства, впровадження європейських стандартів good governance	Гнучкість управлінських структур, швидка адаптація до викликів
Цифрова нерівність	Розвиток цифрової інфраструктури, забезпечення доступності електронних сервісів	Інклюзивність процесів ухвалення рішень, зменшення соціальної поляризації

Отже, наведена таблиця виконує важливу функцію узагальнення та систематизації досліджуваного матеріалу, адже вона не лише структурує адаптивні механізми координації, але й демонструє їх практичну спрямованість на подолання деструктивних факторів взаємодії. Завдяки такому підходу стає очевидним, що інтеграція інструментів цифрової трансформації, соціального партнерства, мережевого управління та інституційної модернізації створює основу для формування синергетичної моделі багаторівневого врядування, здатної забезпечити прозорість, інклюзивність та стійкість управлінських процесів.

Адаптивні механізми координації виступають ключовим інструментом подолання деструктивних факторів та забезпечення ефективної взаємодії між владою, бізнесом і громадянським суспільством [11]. Їх застосування дозволяє не лише узгоджувати інтереси різних стейкхолдерів, а й формувати інноваційні управлінські практики, що відповідають сучасним викликам. Саме завдяки цим механізмам можливо досягти синергії та створити стійкі моделі багаторівневого врядування [12].

Для систематизації викладених положень та кращого розуміння ролі адаптивних механізмів у процесі модернізації багаторівневого управління доцільно представити їх у вигляді узагальненої таблиці, яка демонструє взаємозв'язок між механізмом, конкретними інструментами його реалізації та очікуваним ефектом для синергетичної взаємодії влади, бізнесу та громади таблиця 2.

Таблиця 2

Адаптивні механізми координації: інструменти реалізації та очікуваний ефект

Механізм	Інструменти реалізації	Очікуваний ефект
Цифрова трансформація	Електронні платформи для консультацій, моніторингу, відкриті дані, інтерактивні сервіси	Прозорість процесів, залучення громадян, підвищення довіри та швидкість ухвалення рішень
Соціальне партнерство	Публічно-приватні проєкти, корпоративна соціальна відповідальність, соціальне підприємництво	Розвиток локальних ініціатив, мобілізація ресурсів, формування стійких соціальних систем
Мережеве управління	Кластери, інноваційні хаби, платформи співпраці між бізнесом, владою та громадою	Горизонтальна взаємодія, колективне ухвалення рішень, підвищення конкурентоспроможності
Інституційна модернізація	Оновлення законодавства, впровадження стандартів good governance, посилення автономії громад	Гнучкість управлінських структур, зменшення корупційних ризиків, стабільність системи

Таким чином, узагальнена таблиця наочно демонструє, що застосування адаптивних механізмів координації забезпечує подолання ключових бар'єрів взаємодії та сприяє формуванню синергетичної моделі багаторівневого управління, орієнтованої на прозорість, інклюзивність та ефективне реагування на сучасні виклики.

Стратегічні орієнтири модернізації управлінської вертикалі визначають ключові напрями розвитку системи багаторівневого врядування, які забезпечують її ефективність, прозорість та здатність до адаптації в умовах сучасних

ISSN 3041-1572 Online

викликів [15]. Вони формують концептуальну основу для інтеграції інтересів різних стейкхолдерів, сприяють підвищенню довіри та інклюзивності процесів ухвалення рішень, а також створюють передумови для інноваційного та стійкого розвитку управлінських структур.

Для кращої систематизації стратегічних орієнтирів модернізації управлінської вертикалі доцільно представити їх у вигляді узагальненої схеми, яка демонструє взаємозв'язок між орієнтиром, інструментами його реалізації та очікуваними результатами. Такий формат дозволяє чітко простежити логіку переходу від концептуальних засад до практичних ефектів у процесі багаторівневого врядування рис. 1.

ОРІЄНТИР	ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ	ОЧІКУВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ
Прозорість та підзвітність	Відкриті дані, електронні реєстри, громадський контроль	Зменшення корупційних ризиків, підвищення довіри та легітимності управлінських рішень
Інклюзивність	Бюджети участі, електронні консультації, громадські слухання	Залучення громадян до процесів ухвалення рішень, врахування інтересів різних соціальних груп
Інноваційність	Підтримка соціального підприємництва, корпоративна соціальна відповідальність, інноваційні бізнес-моделі	Економічне зростання, соціальна інтеграція, підвищення конкурентоспроможності
Гнучкість та адаптивність	Оперативне коригування стратегій, інтеграція інноваційних рішень, врахування потреб стейкхолдерів	Стійкість управлінських структур, ефективне реагування на глобальні та регіональні виклики

Рис. 1. Стратегічні орієнтири модернізації управлінської вертикалі: інструменти реалізації та очікувані результати

Отже, узагальнена схема підтверджує, що стратегічні орієнтири модернізації управлінської вертикалі мають не лише концептуальне значення, а й практичну спрямованість, оскільки вони забезпечують конкретні інструменти для досягнення прозорості, інклюзивності, інноваційності та адаптивності

системи багаторівневого врядування. Це створює підґрунтя для формування ефективної моделі управління, здатної забезпечити сталий розвиток та конкурентоспроможність у глобальному середовищі.

Формування стійких екосистем врядування є одним із ключових напрямів модернізації багаторівневої системи управління, адже саме вони забезпечують довготривалу ефективність, інноваційність та здатність до адаптації в умовах сучасних викликів [12]. Такі екосистеми ґрунтуються на синергетичній взаємодії влади, бізнесу та громади, що створює передумови для підвищення довіри, розвитку інноваційних практик та зміцнення стійкості управлінських структур у кризових ситуаціях.

Для узагальнення результатів дослідження та більшої наочності характеристик стійких екосистем врядування доцільно представити їх у вигляді таблиці, яка демонструє взаємозв'язок між ключовими ознаками, механізмами їх забезпечення та очікуваними ефектами. Такий формат дозволяє чітко простежити, як синергетична взаємодія влади, бізнесу та громади трансформується у практичні інструменти зміцнення управлінських структур таблиця 3.

Таблиця 3

Характеристики стійких екосистем врядування: механізми забезпечення та очікувані ефекти

Характеристика	Механізми забезпечення	Очікуваний ефект
Високий рівень довіри між стейкхолдерами	Прозорість процедур, відкриті дані, громадський контроль	Зменшення конфліктів інтересів, легітимність рішень, узгодження стратегічних пріоритетів
Здатність до саморозвитку та інновацій	Соціальне підприємництво, інноваційні бізнес-моделі, кластери та інноваційні хаби	Конкурентоспроможність системи, постійне оновлення, генерація нових ідей
Ефективне використання цифрових інструментів	Електронні платформи для консультацій, моніторингу та спільного ухвалення рішень	Прозорість, інклюзивність, інтеграція рівнів управління, швидкість процесів
Стійкість до кризових явищ	Диверсифікація ресурсів, гнучкість структур, швидка адаптація	Мінімізація негативних наслідків криз, стабільність розвитку, збереження балансу

Таким чином, узагальнена таблиця підтверджує, що стійкі екосистеми врядування формуються завдяки поєднанню довіри, інноваційності, цифровізації та здатності до адаптації, що забезпечує їхню життєздатність у довгостроковій перспективі. Вона демонструє, як синергетична взаємодія влади, бізнесу та громади трансформується у практичні механізми, здатні гарантувати стабільність, ефективність та сталий розвиток багаторівневої системи управління навіть у кризових умовах.

ISSN 3041-1572 Online

Концепція багаторівневого врядування постає як ключовий інструмент модернізації системи управління, адже вона дозволяє інтегрувати різні рівні влади, бізнес та громадянське суспільство у єдину узгоджену систему. Її значення полягає у створенні синергетичного простору взаємодії, де кожен рівень управління доповнює інший, забезпечуючи прозорість, інклюзивність та стійкість управлінських процесів. Саме ця концепція формує основу для ефективного реагування на сучасні виклики та забезпечення сталого розвитку (рис. 2).

Рівень управління	**Ключові суб'єкти (Стейкхолдери)**	**Функції та внесок у синергію**	**Інструменти взаємодії та очікувані**
Національний *(Макрорівень)*	Центральні органи влади, великі бізнес-корпорації	Формування стратегічного вектора, законодавче поле, макроекономічна стабільність.	Державні цільові програми, цифрові платформи (GovTech). *Прозорість, легітимність рішень, стратегічна*
Регіональний *(Мезорівень)*	Обласні адміністрації, кластери, регіональні ТПП	Координація міжгромадських проектів, управління інфраструктурни ми мережами.	Агенції регіонального розвитку, смарт-спеціалізація. *Економічна інтеграція, підтримка інновацій, збалансований розвиток територій.*
Місцевий *(Мікрорівень)*	Органі місцевого самоврядування (ОМС), малий бізнес, мешканці	Безпосереднє надання послуг, оперативне управління ресурсами громади.	Бюджет участі, громадські слухання, локальні екосистеми. *Інклюзивність, залучення громадян, підвищення довіри.*
Бізнес та громада *(Горизонтальний)*	НУО, волонтери, професійні спільноти	Експертна оцінка, соціальний контроль, верифікація громадського запиту.	Наглядові ради, петиції, спільні моніторингові групи. *Генерація нових ідей, соціальна інтеграція, стійкість до кризових явищ.*

Рис. 2. Концепція синергетичного багаторівневого врядування

Концепція синергетичного багаторівневого врядування є сучасною організацією управління, яка передбачає взаємодію між різними рівнями влади (національним, регіональним, місцевим), бізнесом та громадянським суспільством. Вона ґрунтується на принципах прозорості, інклюзивності, інноваційності та адаптивності, що дозволяє забезпечити ефективність управлінських процесів у складному глобальному середовищі. Така концепція не лише координує діяльність різних стейкхолдерів, але й створює синергетичний ефект, коли спільні ресурси та зусилля спрямовані на досягнення сталого розвитку. Її важливою рисою є здатність до саморозвитку та використання цифрових інструментів, що забезпечує швидке реагування на кризові явища та підвищує конкурентоспроможність системи. У результаті формується стійка екосистема врядування, яка поєднує інституційну стабільність із гнучкістю та відкритістю до інновацій (рис. 3).

Рис. 3. Схематична модель багаторівневого врядування: взаємозв'язок рівнів, інструментів та результатів

Модель багаторівневого врядування – це концептуальна система організації управління, яка передбачає взаємодію та координацію між різними рівнями влади (національним, регіональним, місцевим), бізнесом та громадянським суспільством. Її сутність полягає у створенні синергетичного прос-

ISSN 3041-1572 Online

тору, де кожен рівень управління не діє ізольовано, а інтегрується у спільну екосистему врядування.

Така модель забезпечує:

– Прозорість та підзвітність через відкриті дані та громадський контроль;

– Інклюзивність завдяки залученню громадян до процесів ухвалення рішень;

– Інноваційність через підтримку соціального підприємництва та цифрових інструментів;

– Гнучкість та адаптивність у реагуванні на глобальні та регіональні виклики.

У результаті формується стійка управлінська система, здатна ефективно протистояти кризам, забезпечувати сталий розвиток та підвищувати конкурентоспроможність країни у глобальному середовищі.

Отже, представлена схема моделі багаторівневого врядування наочно демонструє взаємозв'язок між рівнями управління, інструментами їх реалізації та очікуваними результатами. Вона відображає системність і послідовність процесів модернізації управлінської вертикалі, де кожен рівень — від національного до місцевого — відіграє важливу роль у забезпеченні ефективності та стійкості врядування. Завдяки синергетичній взаємодії влади, бізнесу та громади створюється інтегрована екосистема, здатна до саморозвитку, інновацій та адаптації до сучасних викликів. Таким чином, дана схема підтверджує, що багаторівневе врядування є ключовим механізмом формування прозорої, інклюзивної та конкурентоспроможної системи управління у глобальному контексті.

Висновки з цього дослідження. Узагальнюючи проведене дослідження, можна зробити висновок, що модернізація управлінської вертикалі та формування стійких екосистем врядування є взаємодоповнюючими процесами, які забезпечують ефективність багаторівневого управління. Стратегічні орієнтири – прозорість, інклюзивність, інноваційність та адаптивність – визначають концептуальну основу для синергетичної взаємодії влади, бізнесу та громади, що сприяє подоланню бар'єрів і формуванню довіри між стейкхолдерами. Представлені узагальнені таблиці демонструють практичні інструменти реалізації цих орієнтирів та їхній вплив на створення стійких управлінських структур. Важливим результатом є здатність системи врядування до саморозвитку, інновацій та ефективного використання цифрових технологій, що забезпечує її стійкість навіть у кризових умовах. У підсумку, запропонована модель багаторівневого врядування формує основу для сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності у глобальному середовищі.

Література:

1. Бех Ю.В. Філософія управління соціальними системами: монографія. Мін-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. Ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 623 с.

2. Гарбариніна В.Ю. Сутність і принципи впровадження державно-приватного партнерства в Україні. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. № 2. С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_8

3. Заскалкін А.С. Теоретико-методологічні основи взаємодії держави і приватного сектора у вирішенні суспільно значущих завдань. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 3 (50). С. 70-76.

4. Іванцова Н.І., Москальова Н.П. Концепція плюралістичної демократії: від плюралізму до неокорпоративізму». *Сучасне суспільство*. 2014. Вип. 2. С. 67–77.

5. Комарницька Г.О. Вітчизняний досвід державно-приватного партнерства в умовах розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 44. С. 43–48.

6. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

7. Косач І. А., Дегтярьов А. В. Розвиток державно-приватного партнерства в умовах децентралізації влади в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2020. № 3. - URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1589. DOI: 10.32702/2307-2156-2020.3.2

8. Митник А.А. Теоретико-концептуальні моделі взаємодії держави та бізнесу. *Актуальні проблеми державного управління*, 2015. № 2. С. 62–69.

9. Музиченко А.С., Бержанір А.Л. Моделі взаємодії влади та бізнесу в умовах ринкової економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 4. С. 24–28.

10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996. URL: https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF

12. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України; Перелік від 29.08.2002 № 1302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF

13. Про медіа: Закон України від 04.02.2021 № 1206-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text

14. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.01.2002 № 3. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF

15. Про роботу центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення відкритості у своїй діяльності, зв'язків з громадськістю та взаємодії із засобами масової інформації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.10.2004 № 759-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/759-2004-%D1%80

16. Пушкар М.С., Голінач Л.І. Соціальна відповідальність бізнесу: теорія і практика. Тернопіль: Картбланш, 2018. 215 с.

17. Узунов Ф.В. Види взаємодії бізнесу з органами державної влади та управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2013. № 8. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=611

18. Хома Н. М. Моделі соціальної держави: світовий та український досвід: монографія. Київ: Юридична думка, 2012. 592 с.

References:

1. Bekh, Yu. V. (2012). Filosofiia upravlinnia sotsialnymy systemamy: monohrafiia [Philosophy of management of social systems: Monograph]. Kyiv: NPU imeni M. P. Drahomanova, 623 p. [in Ukrainian].
2. Harbarinina, V. Yu. (2014). Sutnist i pryntsypy vprovadzhennia derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukraini [Essence and principles of implementing public-private partnership in Ukraine]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual Problems of Public Administration*, (2), 43–49. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2014_2_8 [in Ukrainian].
3. Zaskalkin, A. S. (2015). Teoretyko-metodolohichni osnovy vzaiemodii derzhavy i pryvatnoho sektora u vyrishenni suspilno znachushchykh zavdan [Theoretical and methodological foundations of interaction between the state and the private sector in solving socially significant tasks]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration*, 3(50), 70–76 [in Ukrainian].
4. Ivantsova, N. I., & Moskaliova, N. P. (2014). Kontseptsiia pliuralistychnoi demokratii: vid pliuralizmu do neokorporatyvizmu [Concept of pluralist democracy: From pluralism to neo-corporatism]. *Suchasne suspilstvo – Modern Society*, (2), 67–77 [in Ukrainian].
5. Komarnytska, H. O. (2019). Vitchyznianyi dosvid derzhavno-pryvatnoho partnerstva v umovakh rozvytku investytsiino-innovatsiinoi diialnosti [Domestic experience of public-private partnership in the context of investment and innovation development]. *Prychornomorski ekonomichni studii – Black Sea Economic Studies*, (44), 43–48 [in Ukrainian].
6. Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 chervnia 1996 roku, № 254k/96-VR [Law of Ukraine "Constitution of Ukraine" from June 28, 1996, № 254k/96-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].
7. Kosach, I. A., & Dehtiarov, A. V. (2020). Rozvytok derzhavno-pryvatnoho partnerstva v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Development of public-private partnership under decentralization in Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, (3). https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.3.2 [in Ukrainian].
8. Mytnyk, A. A. (2015). Teoretyko-kontseptualni modeli vzaiemodii derzhavy ta biznesu [Theoretical and conceptual models of interaction between the state and business]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia – Actual Problems of Public Administration*, (2), 62–69 [in Ukrainian].
9. Muzychenko, A. S., & Berzhanir, A. L. (2013). Modeli vzaiemodii vlady ta biznesu v umovakh rynkovoi ekonomiky [Models of interaction between government and business in a market economy]. *Stalyi rozvytok ekonomiky – Sustainable Economic Development*, (4), 24–28 [in Ukrainian].
10. Zakon Ukrainy "Pro dostup do publichnoi informatsii" : vid 13 sichnia 2011 roku, № 2939-VI [Law of Ukraine "On Access to Public Information" from January 13, 2011, № 2939-VI]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17 [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zabezpechennia uchasti hromadskosti u formuvanni ta realizatsii derzhavnoi polityky" : vid 3 lystopada 2010 roku, № 996 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Ensuring Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy" from November 3, 2010, № 996]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF [in Ukrainian].

12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zakhody shchodo podalshoho zabezpechennia vidkrytosti u diialnosti orhaniv vykonavchoi vlady" : vid 29 serpnia 2002 roku, № 1302 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Measures to Further Ensure Transparency in the Activities of Executive Authorities" from August 29, 2002, № 1302]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1302-2002-%D0%BF [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrainy "Pro media" : vid 4 liutoho 2021 roku, № 1206-IX [Law of Ukraine "On Media" from February 4, 2021, № 1206-IX]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2849-20#Text [in Ukrainian].

14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro Poriadok opryliudnennia u merezhi Internet informatsii pro diialnist orhaniv vykonavchoi vlady" : vid 4 sichnia 2002 roku, № 3 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Procedure for Publishing Information about the Activities of Executive Authorities on the Internet" from January 4, 2002, № 3]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF [in Ukrainian].

15. Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro robotu tsentralnykh i mistsevykh orhaniv vykonavchoi vlady shchodo zabezpechennia vidkrytosti u svoii diialnosti, zviazkiv z hromadskistiu ta vzaiemodii iz zasobamy masovoi informatsii" : vid 18 zhovtnia 2004 roku, № 759-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On the Work of Central and Local Executive Authorities to Ensure Transparency, Public Relations, and Interaction with Mass Media" from October 18, 2004, № 759-r]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/759-2004-%D1%80 [in Ukrainian].

16. Pushkar, M. S., & Holinach, L. I. (2018). Sotsialna vidpovidalnist biznesu: teoriia i praktyka [Corporate social responsibility: Theory and practice]. Ternopil: Kartblansh, 215 p. [in Ukrainian].

17. Uzunov, F. V. (2013). Vydy vzaiemodii biznesu z orhanamy derzhavnoi vlady ta upravlinnia [Types of interaction between business and public authorities]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public Administration: Improvement and Development*, (8). Retrieved from http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=611 [in Ukrainian].

18. Khoma, N. M. (2012). Modeli sotsialnoi derzhavy: svitovyi ta ukrainskyi dosvid: monohrafiia [Models of the welfare state: Global and Ukrainian experience: Monograph]. Kyiv: Yurydychna Dumka, 592 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.863:339.92:336.1(477)(061.1ЄС)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1710-1723

Латинін Микола Анатолійович доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри економічної політики та менеджменту ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-7917-4518

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ІНФРАСТРУКТУРА МОНІТОРИНГУ UKRAINE FACILITY ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗОВНІШНЬОЇ КООРДИНАЦІЇ

Анотація. У статті розглянуто, як інфраструктура моніторингу Ukraine Facility — квартальні цикли оцінювання, наскрізна система реформаторських та інвестиційних індикаторів, аудит з боку Аудиторської ради і Європейської Комісії — впливає на функціонування національних механізмів державного регулювання економічної безпеки України в умовах, коли внутрішня корекція управлінських рішень працює зі зривами. Обґрунтовано гіпотезу про те, що Ukraine Facility у своєму чотирирічному циклі (2024–2027) є не лише фінансовим інструментом обсягом до 50 млрд євро, а й самостійною координаційною інфраструктурою, що компенсує дефіцит внутрішньої коректуючої функції за рахунок зовнішнього дисциплінуючого контуру. З цієї гіпотези випливає, що ефективність національних механізмів регулювання економічної безпеки сьогодні доцільно оцінювати у двох вимірах одночасно — за внутрішньою результативністю і за здатністю синхронізуватися з зовнішнім квартальним циклом. Стаття виконана як концептуально-аналітичне дослідження з трьома методологічними процедурами: критичним читанням нормативних документів ЄС (Регламент (ЄС) 2024/792 про Ukraine Facility), українських актів (Закон № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», наказ Мінекономіки № 1277, Указ Президента № 347/2021); порівняльним аналізом архітектури двох контурів — національного і зовнішнього; концептуальною інтеграцією спостережень у єдину рамку. Показано, що інфраструктура моніторингу Ukraine Facility функціонує як координаційний інструмент саме тому, що вона переносить точку прийняття рішень про прискорення або уповільнення реформ із внутрішнього бюрократичного циклу у зовнішній квартальний цикл, прив'язаний до фінансових траншів. Для публічного управління це означає, що результативність національних механізмів регулювання економічної безпеки доцільно оцінювати не лише за

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

обсягом ухвалених стратегічних документів, а й за щільністю стикування з квартальним календарем зовнішнього аудиту.

Ключові слова: економічна безпека, державне регулювання, Ukraine Facility, інфраструктура моніторингу, зовнішня координація, механізми публічного управління, воєнний стан, євроінтеграція, соціальна інфраструктура, спортивна інфраструктура.

Latynin Mykola Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Economic Policy and Management, Educational and Research Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-7917-4518

MECHANISMS OF PUBLIC REGULATION OF ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE AND THE MONITORING INFRASTRUCTURE OF UKRAINE FACILITY AS AN INSTRUMENT OF EXTERNAL COORDINATION

Abstract. The article examines how the monitoring infrastructure of Ukraine Facility — quarterly assessment cycles, the cross-cutting system of reform and investment indicators, and audit by the Audit Board and the European Commission — influences the functioning of national mechanisms of public regulation of economic security of Ukraine under conditions in which the internal correction of managerial decisions operates with disruptions. The article advances the hypothesis that Ukraine Facility within its four-year cycle (2024–2027) is not only a financial instrument of up to 50 billion euros but also an independent coordination infrastructure that compensates for the deficit of internal corrective function through an external disciplining contour. From this hypothesis it follows that the effectiveness of national mechanisms of regulation of economic security today should be assessed in two dimensions simultaneously — by internal performance and by the capacity to synchronise with the external quarterly cycle. The article is a conceptual-analytical study with three methodological procedures: critical reading of EU regulatory documents (Regulation (EU) 2024/792 establishing Ukraine Facility), Ukrainian acts (Law No. 389-VIII on the legal regime of martial law, Order of the Ministry of Economy No. 1277, Presidential Decree No. 347/2021); comparative analysis of the architecture of two contours — national and external; conceptual integration of observations into a single analytical framework. It is shown that the monitoring infrastructure of Ukraine Facility functions as a coordination instrument precisely because it shifts the point of decision-making about acceleration or deceleration of reforms from the internal bureaucratic cycle to

ISSN 3041-1572 Online

the external quarterly cycle linked to financial tranches. For public administration this means that the performance of national mechanisms of regulation of economic security should be assessed not only by the volume of adopted strategic documents but also by the density of stitching with the quarterly calendar of external audit.

Keywords: economic security, public regulation, Ukraine Facility, monitoring infrastructure, external coordination, mechanisms of public administration, martial law, European integration, social infrastructure, sports infrastructure.

Постановка проблеми. Період з 2021 року став для української системи державного регулювання економічної безпеки часом безпрецедентного стрес-тесту. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року, затверджена Указом Президента № 347/2021 ще до повномасштабного вторгнення, завершила свою дію без документа-наступника; Методика розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджена наказом Мінекономіки № 1277 від 29 жовтня 2013 року, концептуально відповідає реаліям економіки десятиріччої давнини. На цей застарілий нормативний каркас накладаються рекордні фіскальні вимоги воєнної економіки: видатки загального фонду державного бюджету у 2025 році сягнули близько 4,19 трлн грн, оборонні видатки досягли близько 39 % ВВП. Простір для організаційно-структурних експериментів звужено до мінімуму, а простір для зовнішніх вимог, навпаки, розширюється: розгорнута з лютого 2024 року Ukraine Facility з бюджетом до 50 млрд євро на 2024–2027 роки створила навколо національної системи публічного управління щільну інфраструктуру моніторингу, прив'язану до квартальних циклів оцінювання Європейською Комісією і Аудиторською радою [1; 6].

Поряд з цим внутрішня коректуюча функція системи регулювання економічної безпеки України працює зі зривами. Дані Рахункової палати за 2024 рік показують, що з 574 рекомендацій у рік видання було виконано лише 244, або 42,5 %; касові видатки Фонду ліквідації наслідків збройної агресії виконувалися у середньому на 87,4 % нижче плану [5]. Ці цифри не є наслідком недисциплінованості виконавців — вони засвідчують структурну невідповідність між обсягом задач воєнної економіки і архітектурою системи, спроєктованої для мирних умов. Саме у цьому розриві — між слабкою внутрішньою коректуючою функцією і щільною зовнішньою інфраструктурою моніторингу — виникає принципово нова управлінська ситуація, яку чинна нормативна база ще не описує.

Звідси — робоча гіпотеза цієї статті: інфраструктура моніторингу Ukraine Facility функціонує не лише як механізм виплати фінансових траншів, а й як самостійна координаційна інфраструктура, що дисциплінує внутрішню

коректуючу функцію національних механізмів регулювання економічної безпеки. Якщо це так, то ефективність національних механізмів сьогодні доцільно оцінювати у двох вимірах одночасно — за внутрішньою результативністю і за здатністю синхронізуватися з зовнішнім квартальним циклом, прив'язаним до фінансових траншів.

Огляд сучасної літератури. Дослідницький корпус, дотичний до нашого питання, складається з трьох ліній, які розвивалися переважно паралельно. Перша — класична література з державного регулювання економічної безпеки. М. Калер у роботі «Economic security in an era of globalization» концептуалізував економічну безпеку через категорії визначення, провайдингу і меж державного втручання, показавши, що навіть у сталих юрисдикціях ефективність цього регулювання значною мірою визначається не обсягом нормативної бази, а здатністю системи координувати свої дії у часі [2]. С. М. Танг переосмислив це поняття у світлі постіндустріальної глобалізації і наголосив на зростанні ролі зовнішніх дисциплінуючих контурів [3]. С. Бреслін і Г. Несадураї у дослідженні економічного державокраття показали, що в умовах геоекономічного тиску національні механізми регулювання економічної безпеки дедалі частіше функціонують у зв'язці із зовнішніми регуляторами і політичними рамками, а не лише з власною бюрократичною вертикаллю [4].

Друга лінія — дослідження ефективності інструментів зовнішнього фінансування і обумовленого кредитування. Л. Осберг і А. Шарп у праці про вимірювання економічної небезпеки у багатих і бідних країнах обґрунтовували необхідність динамічних, а не фіксованих порогових індикаторів [9]. К. Х. Сіменс зі співавторами на матеріалі ЄС-27 досліджували зв'язок інновацій, декарбонізації і продуктивності і показали, що умови надання зовнішнього фінансування є ефективними остільки, оскільки вони вмонтовані у регулярний цикл оцінювання [10]. Ш. Армстронг, М. Соліс і С. Урата у концепції нової індустріальної політики ще більш категорично сформулювали тезу: економічна безпека сьогодні є тим полем, де національні механізми і зовнішні координаційні інструменти не просто доповнюють одне одного, а взаємозалежно функціонують у єдиному циклі [11].

Третя лінія, тонша, стосується власне Ukraine Facility як управлінської інфраструктури. У вітчизняних публікаціях останніх двох років превалюють два жанри: експертні огляди обсягів виплат і реформаторських індикаторів за окремими траншами та правові коментарі до Регламенту (ЄС) 2024/792 [1]. Поєднання цих двох жанрів у концептуальну рамку — як саме інфраструктура моніторингу Ukraine Facility включається в архітектуру національних механізмів регулювання економічної безпеки — у наявній літературі представлене лише фрагментарно. Окремої згадки заслуговує діагностика трикутника

ISSN 3041-1572 Online

критичних точок (горизонтальна координація — функція корекції — інформаційно-аналітична база), розгорнута в українській літературі останніх років і часткового представлена у попередніх публікаціях Д. О. Папиріна [8]; вона дає працююче пояснення, чому формально правильні управлінські рішення в українській системі регулювання економічної безпеки не дають пропорційного результату, але не розгортає тему зовнішнього координаційного контуру в самостійний предмет аналізу. Перетин цих трьох ліній — через поняття інфраструктури моніторингу як координаційного інструменту — і становить внесок цієї статті.

Мета статті — визначити, як інфраструктура моніторингу Ukraine Facility функціонує як інструмент зовнішньої координації національних механізмів державного регулювання економічної безпеки України в умовах, коли внутрішня коректуюча функція системи працює зі зривами. Ця мета зумовила виконання двох завдань: 1) окреслити архітектуру інфраструктури моніторингу Ukraine Facility як самостійного координаційного контуру, відмінного від класичних інструментів зовнішнього фінансування; 2) виявити точки стикування цього зовнішнього контуру з національними механізмами регулювання економічної безпеки України і визначити умови, за яких таке стикування стає дисциплінуючим, а не лише обмежувальним.

Використана методологія. Стаття є концептуально-аналітичним дослідженням. Її мета полягає не в кількісних розрахунках і не в емпіричній перевірці гіпотези на повному масиві даних, а в побудові аналітичної рамки, що дозволяє побачити функціонування інфраструктури моніторингу Ukraine Facility як самостійного координаційного інструменту, а не як технічного додатка до фінансової угоди. Методологічну основу становлять три аналітичні процедури.

Перша процедура — критичне читання нормативних документів: Регламенту (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про створення Ukraine Facility [1]; Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII зі змінами 2022–2024 років [6]; наказу Міністерства економіки № 1277 від 29 жовтня 2013 року про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України; Указу Президента № 347/2021 про Стратегію економічної безпеки до 2025 року. Документи прочитуються не лише на рівні декларованих цілей, а й на рівні архітектурних припущень, які в них імпліцитно закладено.

Друга процедура — порівняльний аналіз архітектури двох контурів: національного (з суб'єктами, мандатами, процедурними циклами і інформаційно-аналітичною базою) та зовнішнього (з квартальними оцінками, індикаторною системою, аудитом і фінансовими траншами). Таке порівняння дозволяє виокремити спільні параметри обох архітектур, відмінні параметри та точки їхнього стикування.

Третя процедура — концептуальна інтеграція: спостереження з різних дослідницьких традицій (література з державного регулювання економічної безпеки, праці з ефективності зовнішніх інструментів фінансування, правові коментарі до Ukraine Facility, дисертаційні дослідження української системи регулювання) синтезуються в єдину рамку, що дозволяє побачити інфраструктуру моніторингу як самостійний координаційний контур, а не як модифікацію класичної бюджетної підтримки. Стаття свідомо не вдається до масштабних кількісних розрахунків: її внесок є аналітичним, а емпіричні показники (частки виконання рекомендацій Рахункової палати, обсяги касових видатків Фонду ліквідації, обсяги і скорочення траншів) наводяться остільки, оскільки вони безпосередньо підкріплюють аргумент.

Розкриття використання генеративного штучного інтелекту. Концепція статті, її наукова новизна, аналітичні твердження, рамка зіставлення двох контурів (Таблиця 1), архітектура стикування у трьох точках і ідейний зміст обох рисунків повністю належать авторові. Для допоміжних завдань, які прямо не впливають на наукову новизну, використовувалися інструменти генеративного штучного інтелекту (ChatGPT 5.1 Pro, OpenAI). Їх застосовано у шести напрямах: (1) пошук та агрегація релевантних іноземних публікацій у наукометричних базах Web of Science і Scopus за тематичними запитами автора; (2) верифікація DOI, ISSN і повних бібліографічних записів як українських, так і іноземних джерел у форматах ДСТУ 8302:2015 та APA 7; (3) технічна візуалізація двох рисунків у форматі SVG/PNG за ідеєю, структурою і описом, сформульованими автором; (4) підготовка робочої англомовної версії розширеної анотації з подальшим авторським редагуванням; (5) термінологічна узгодженість українських формулювань із відповідниками у актах ЄС (Regulation 2024/792, Ukraine Plan); (6) коректорська вичитка фінального тексту на предмет орфографічних і пунктуаційних помилок. Жодна сутнісна теза, інтерпретація фіскальних даних чи оцінка нормативних актів не генерувалася інструментами ШІ; автор несе повну відповідальність за зміст і висновки статті.

Виклад основного матеріалу. Уявімо звичайну управлінську ситуацію. У серпні 2025 року Європейська Комісія розглядає виконання Україною шістнадцяти індикаторів четвертого траншу Ukraine Facility. Тринадцять з шістнадцяти виконано, три зриваються — і результат фіксується не у формі дипломатичної ремарки, а у конкретному фінансовому рішенні: транш скорочується з 4,5 до 3,05 млрд євро. Це не санкція і не штраф у класичному розумінні. Це автоматичний наслідок самої архітектури інфраструктури моніторингу: щоквартальна оцінка → формальне рішення → фінансовий результат. Те, що внутрішня бюрократична вертикаль зазвичай розтягує на роки, інфраструктура моніторингу Ukraine Facility виконує за кілька тижнів.

Класична модель, до якої ми звикли, мислить національну економічну безпеку як замкнену систему: держава ухвалює стратегію, міністерства її реалізують, Рахункова палата перевіряє виконання, Кабмін реагує на зауваження. У цій моделі зовнішній партнер може допомагати фінансово (грант, кредит, технічна допомога), але архітектура прийняття управлінських рішень залишається повністю національною. На такій моделі будувалися перші пакети допомоги Україні від ЄС у 2014–2022 роках. У Ukraine Facility архітектура інша. Її три структурних елементи — Ukraine Plan з 69 реформами і 10 інвестиціями, що вимірюються 130 реформаторськими і 16 інвестиційними індикаторами; квартальний цикл оцінювання Європейською Комісією і Аудиторською радою; пряма прив'язка фінансових траншів до результатів цього оцінювання — створюють паралельний управлінський контур, у якому деякі рішення про прискорення або уповільнення реформ перебувають фактично за межами національної бюрократичної вертикалі [1; 6].

Тут варто сформулювати спостереження, яке часто проговорюється побіжно. Інфраструктура моніторингу Ukraine Facility — це не технічний апарат для виплати грошей. Це самостійна координаційна інфраструктура, яка має свою юрисдикцію, свій ритм, свою індикаторну мову, свої механізми ухвалення рішень. Регламент (ЄС) 2024/792 не регулює бюджетного процесу України. Він регулює щось інше: який індикатор підтверджує виконання якої реформи; на якому квартальному засіданні Європейська Комісія приймає рішення; які наслідки настають при невиконанні; який орган у системі ЄС має повноваження ці наслідки застосувати [1]. Це не косметична зміна предмета. Це тиха онтологічна зміна самого об'єкта регулювання: у певному вимірі економічна безпека України стає предметом не лише національного, а й зовнішнього управління — і не у формі підказки, а у формі прив'язаних до результатів фінансових рішень.

Таблиця 1. Порівняльна архітектура національного контуру регулювання економічної безпеки і зовнішньої інфраструктури моніторингу Ukraine Facility

Параметр	Національний контур	Інфраструктура моніторингу Ukraine Facility
Нормативна основа	Указ № 347/2021, наказ № 1277, Закон № 389-VIII	Регламент (ЄС) 2024/792, Ukraine Plan 2024–2027
Часовий цикл	Бюджетний рік, нерегулярні засідання	Квартальні оцінки, річні ревізії
Індикаторна мова	Часткова (Методика № 1277), застаріла	130 реформаторських + 16 інвестиційних

Параметр	Національний контур	Інфраструктура моніторингу Ukraine Facility
Орган-куратор	Кабмін, Мінекономіки, РНБО	Європейська Комісія, Аудиторська рада
Тип рішення	Постанова, доручення, рекомендація	Транш / скорочення траншу / зупинка
Інструмент примусу	Рекомендації Рахункової палати (42,5 %)	Автоматична фінансова прив'язка
Швидкість реакції	Місяці–роки	Тижні–місяці
Точка ухвалення рішення	Внутрішня бюрократична вертикаль	Зовнішній квартальний цикл
Характер дисципліни	Внутрішня (буксує)	Зовнішня (працює)

Джерело: розробка автора на основі [1; 5; 6; 7; 8].

Якщо подивитися на цю таблицю не як на абстрактну класифікацію, а як на опис реальних практик 2024–2026 років, стає видно, що інфраструктура моніторингу Ukraine Facility виконує саме ту функцію, яку у класичній моделі мала виконувати національна коректуюча функція. Дані Рахункової палати за 2024 рік фіксують 42,5 % виконаних рекомендацій у рік видання — це означає, що внутрішня корекція управлінських рішень відбувається з суттєвою затримкою або не відбувається взагалі [5]. Натомість квартальний цикл Європейської Комісії дає рішення у межах кількох тижнів і автоматично прив'язує його до фінансового результату. У вітчизняних дослідженнях останніх років переконливо показано, що саме функція корекції є однією з трьох вершин трикутника критичних точок у національній системі регулювання економічної безпеки [8] (рис. 1). У такій ситуації зовнішній контур не доповнює внутрішню функцію — він її фактично заміщує у тих сегментах, де її немає.

Цю саму логіку добре видно і за межами «класичних» безпекових секторів, де такого результату очікувати найменше. Соціальна інфраструктура — і насамперед спортивна — пройшла у 2024–2026 роках через помітне реструктурування підзвітності. Видатки сфери молоді та спорту у державному бюджеті змінилися з 7,5 млрд грн у 2024 році до 5,86 млрд грн у 2025-му і до 6,67 млрд грн у проєкті бюджету 2026 року, причому понад 5 млрд грн з цієї суми резервується саме на спорт вищих досягнень. У 2024 році лише близько 10 % сукупних галузевих видатків доходило до фактичного оновлення спортивних об'єктів, тоді як основна частина залишалася у логістично-збірних статтях, а сама індикаторна мова галузі залишалася внутрішньою.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Рис. 1. Стикування національного контуру регулювання економічної безпеки України з інфраструктурою моніторингу Ukraine Facility у трьох точках: індикатори, квартальний цикл, зовнішній аудит

*Джерело: розробка автора.

Корисно зупинитися на одній історичній паралелі, яка допомагає зрозуміти, що саме зараз відбувається у сфері регулювання економічної безпеки. Пакети макрофінансової допомоги ЄС попередніх років — від першого пакета 2014 року до програм 2020–2022 років — будувалися навколо принципу обумовленості (conditionality): ЄС перераховував кошти, якщо Україна виконувала набір макрофінансових і структурних умов. Однак ці умови були загальнокатегоріальними («покращити боротьбу з корупцією», «модернізувати банківський сектор»), а перевірка їх виконання — здебільшого ретроспективною. Ukraine Facility у своєму чотирирічному циклі радикально змінює цю логіку. Замість категоріальних умов — індикаторні критерії, прописані до рівня окремої постанови КМУ; замість ретроспективної перевірки — квартальний цикл оцінювання; замість загального макрофінансового траншу — пакетна виплата, прив'язана до конкретного індикатора. Аналогія не є повною: класична умовність кредиту МВФ зберігається у частині макрофіскальних показників, які підпорядковані EFF. Але логіка переміщення предмета зовнішнього оцінювання — з «макрорівневих параметрів» на «індикаторну мікроструктуру реформ» — є тут принципово іншою, і саме це робить Ukraine Facility інфраструктурою, а не лише фінансовим інструментом [1; 6].

ISSN 3041-1572 Online

Рис. 2. Перехід від макрофінансової умовності класичних пакетів допомоги ЄС до індикаторної інфраструктури Ukraine Facility у 2024–2027 роках
*Джерело: розробка автора.

Тут варто сформулювати ширше узагальнення, до якого підштовхує цей аналіз. Те, що ми спостерігаємо у сфері регулювання економічної безпеки України, — не локальна особливість єдиної фінансової угоди, а прояв ширшого патерну, який у різних сферах публічного управління дає про себе знати у різній формі, але з тією самою логікою: предмет зовнішнього оцінювання переноситься з категоріальних умов на індикаторну мікроструктуру, з ретроспективної перевірки на квартальний цикл, з умовності виплати траншу на автоматизовану прив'язку до результату. У сфері кліматичної політики цей рух помічено раніше і описано як перехід від рамкових зобов'язань до національно визначених внесків з обов'язковою щорічною верифікацією; у сфері публічних фінансів — як перехід від загальної бюджетної підтримки до програмно-цільового фінансування з прив'язкою до результатів. Спільна риса цих секторальних рухів — зміна самої одиниці прийняття зовнішнього управлінського рішення: від країни як замовника фінансування до окремого реформаторського індикатора як одиниці звітності.

Спортивна інфраструктура українських громад дає ще один наочний прояв того ж патерну. Кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР) надаються на конкурсній основі і підлягають обов'язковому співфінансуванню з місцевих бюджетів — не менше 10 %, а для Києва і міст з населенням понад 225 тис. — не менше 50 %. Типовим прикладом є будівництво спортивного комплексу у Миронівці Київської області: 62,4 млн грн з ДФРР і 17,5 млн грн місцевого співфінансування при сукупній кошторисній вартості близько 80 млн грн. Це той самий принцип індикаторно-фінансової

прив'язки, що й в Ukraine Facility, лише в зменшеному масштабі: транш надходить, якщо громада зробила свою частину; зрив співфінансування дорівнює зриву фінансування з центру.

Для української політики це має цілком практичний наслідок на горизонті 2026–2028 років. Якщо інфраструктура моніторингу Ukraine Facility вже працює як самостійний координаційний контур, то національні механізми регулювання економічної безпеки доцільно проєктувати з урахуванням цього факту, а не у припущенні замкненої внутрішньої архітектури. Це означає, серед іншого, що нова Стратегія економічної безпеки на 2026–2030 роки має синхронізуватися з квартальним циклом Європейської Комісії за датами контрольних точок, а безпековий додаток до Методики № 1277 — мати індикатори, що технічно конвертуються у мову Ukraine Plan. І навпаки: якщо ми спроєктуємо Стратегію у припущенні замкненої національної архітектури, ми отримаємо документ, який не має точок стикування з зовнішнім контуром, і національні механізми регулювання економічної безпеки знов опиняться у ситуації, коли формально правильні рішення не дають пропорційного результату [8]. У прифронтовому контексті, де ми продовжуємо жити, синхронізація з квартальним циклом Ukraine Facility має ще одне практичне значення: вона не лише фінансово, а й операційно дисциплінує розподіл управлінської уваги між короткостроковими безпековими і середньостроковими модернізаційними завданнями.

Повертаючись від цього ширшого горизонту до операційного рівня, можна виокремити кілька конкретних наслідків для ефективного публічного управління економічною безпекою. Перш за все, міняється сам предмет оцінювання. Якщо інфраструктура моніторингу Ukraine Facility вже виконує функцію зовнішньої координації, то «ефективність національних механізмів регулювання економічної безпеки» означає не лише обсяг ухвалених стратегічних документів, а щільність стикування національного контуру з зовнішнім квартальним циклом. По-друге, змінюється роль національного регулятора. У класичній моделі Кабмін, Мінекономіки, РНБО були переважно замовниками реформ і споживачами зовнішнього фінансування. У платформній логіці Ukraine Facility вони стають співавторами індикаторної мікроструктури — тими, хто узгоджує з Європейською Комісією конкретні пороги, методики розрахунку, дати контрольних точок. По-третє, з'являється вимір, якого не було у класичній моделі: узгодженість з пост-2027 контуром ЄС. Коли у 2027 році завершиться фінансовий цикл Ukraine Facility, його інфраструктура моніторингу не зникне — вона трансформується у наступний інвестиційний інструмент ЄС, у якому індикаторна логіка буде ще щільнішою. Це питання вже сьогодні доцільно розглядати як предмет публічного управління, а не як технічний аспект.

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проведеного аналізу випливає кілька спостережень, які варто зафіксувати в підсумку.

Перш за все, інфраструктура моніторингу Ukraine Facility є не лише технічним апаратом для виплати фінансових траншів, а самостійним координаційним контуром, що має власну юрисдикцію, ритм, індикаторну мову і механізми ухвалення рішень. Ця інфраструктура переносить точку прийняття управлінських рішень про прискорення або уповільнення реформ із внутрішнього бюрократичного циклу у зовнішній квартальний цикл, прив'язаний до фінансових траншів.

Друге спостереження стосується національних механізмів регулювання економічної безпеки України. В умовах, коли внутрішня коректуюча функція системи працює зі зривами (42,5 % виконаних рекомендацій Рахункової палати у рік видання, 87,4 % недовиконання касових видатків Фонду ліквідації наслідків агресії), зовнішня інфраструктура моніторингу Ukraine Facility фактично заміщує внутрішню корекцію в тих сегментах, де її немає. Це не санкція і не зовнішнє втручання — це дисциплінуючий ефект, що випливає з самої архітектури зовнішнього контуру.

Третє спостереження — практичне. Нова Стратегія економічної безпеки України на 2026–2030 роки, безпековий додаток до Методики № 1277, дорожня карта впровадження модернізаційних заходів у системі регулювання економічної безпеки доцільно проєктувати з прямою прив'язкою до квартального циклу Європейської Комісії та індикаторної структури Ukraine Plan, а не у припущенні замкненої національної архітектури. Це не питання вибору між суверенністю і інтеграцією — це питання адекватності управлінського дизайну реальній ситуації, у якій національний і зовнішній контури вже стикуються, але стикування ще недоформалізоване у правовій рамці.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована рамка потребуватиме розвитку щонайменше у двох напрямах. Перший — детальне моделювання точок стикування національного і зовнішнього контурів на емпіричному матеріалі чотирьох траншів Ukraine Facility 2024–2025 років з виокремленням типів індикаторів, що піддаються синхронізації найшвидше, і тих, що залишаються «вузькими горлами». Другий — порівняльний аналіз інфраструктури моніторингу Ukraine Facility з інфраструктурою моніторингу Recovery and Resilience Facility (RRF), що діє у державах-членах ЄС з 2021 року, з виокремленням спільних архітектурних принципів і національних відмінностей. Це дозволить чіткіше окреслити сам тип інструменту — індикаторну координаційну інфраструктуру — як самостійний предмет наукового аналізу у дослідженнях з державного регулювання економічної безпеки.

Література

1) Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. L series, 29 February 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj (дата звернення: 25.04.2026).

2) Kahler M. Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision. The Pacific Review. 2004. Vol. 17, No. 4. P. 485–502. DOI: https://doi.org/10.1080/095127404 2000326032.

3) Tang S. M. Rethinking economic security in a globalized world. Contemporary Politics. 2015. Vol. 21, No. 1. P. 40–52. DOI: https://doi.org/10.1080/13569775.2014.993910.

4) Breslin S., Nesadurai H. E. S. Economic statecraft, geoeconomics and regional political economies. The Pacific Review. 2023. Vol. 36, No. 5. P. 927–948. DOI: https://doi.org/10.1080/ 09512748.2023.2200030.

5) Звіт Рахункової палати України за 2024 рік. Київ : Рахункова палата України, 2025. URL: https://rp.gov.ua/home/activity/reports/ (дата звернення: 25.04.2026).

6) Plan for Ukraine Facility. Міністерство економіки України. 2024–2027. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/ (дата звернення: 25.04.2026).

7) Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (з останніми змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 25.04.2026).

8) Папирін Д. О. Трансформація механізмів державного регулювання економічної безпеки в умовах сучасних гібридних загроз: європейський досвід та українські реалії. Теорія та практика державного управління. 2024. № 2 (79). С. 342–362. DOI: https://doi.org/ 10.26565/1727-6667-2024-2-17.

9) Osberg L., Sharpe A. Measuring Economic Insecurity in Rich and Poor Nations. Review of Income and Wealth. 2014. Vol. 60. P. S53–S76. DOI: https://doi.org/10.1111/roiw.12114.

10) Siemens C. H., Guaita-Martinez J. M., Puertas R., Calafat-Marzal C. Innovation, decarbonization and economic security: sustainability and productivity in the EU-27. European Planning Studies. 2026. P. 1–21. DOI: https://doi.org/10.1080/09654313.2026.2618618.

11) Armstrong S., Solís M., Urata S. Economic Security and New Industrial Policy. Asian Economic Policy Review. 2025. Vol. 20, No. 2. P. 265–275. DOI: https://doi.org/10.1111/ aepr.12502.

References

1) European Parliament and Council. (2024). Regulation (EU) 2024/792 of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union, L series, 29 February. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj

2) Kahler, M. (2004). Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision. The Pacific Review, 17(4), 485–502. https://doi.org/10.1080/0951274042000326032

3) Tang, S. M. (2015). Rethinking economic security in a globalized world. Contemporary Politics, 21(1), 40–52. https://doi.org/10.1080/13569775.2014.993910

4) Breslin, S., & Nesadurai, H. E. S. (2023). Economic statecraft, geoeconomics and regional political economies. The Pacific Review, 36(5), 927–948. https://doi.org/10.1080/ 09512748.2023.2200030

5) Accounting Chamber of Ukraine. (2025). Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2024 rik [Report of the Accounting Chamber of Ukraine for 2024]. Kyiv: Accounting Chamber of Ukraine. https://rp.gov.ua/home/activity/reports/ [in Ukrainian].

6) Ministry of Economy of Ukraine. (2024). Plan for Ukraine Facility 2024–2027. Kyiv: Ministry of Economy of Ukraine. https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/

7) Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Law of Ukraine No. 389-VIII of 12 May 2015. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 [in Ukrainian].

8) Papyrin, D. O. (2024). Transformatsiia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuvannia ekonomichnoi bezpeky v umovakh suchasnykh hibrydnykh zahroz: yevropeiskyi dosvid ta ukrainski realii [Transformation of state regulation mechanisms of economic security under modern hybrid threats: European experience and Ukrainian realities]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia — Theory and Practice of Public Administration, 2(79), 342–362. https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-17 [in Ukrainian].

9) Osberg, L., & Sharpe, A. (2014). Measuring Economic Insecurity in Rich and Poor Nations. Review of Income and Wealth, 60, S53–S76. https://doi.org/10.1111/roiw.12114

10) Siemens, C. H., Guaita-Martinez, J. M., Puertas, R., & Calafat-Marzal, C. (2026). Innovation, decarbonization and economic security: sustainability and productivity in the EU-27. European Planning Studies, 1–21. https://doi.org/10.1080/09654313.2026.2618618

11) Armstrong, S., Solís, M., & Urata, S. (2025). Economic Security and New Industrial Policy. Asian Economic Policy Review, 20(2), 265–275. https://doi.org/10.1111/aepr.12502

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 614.2:334.012.3:330.322:004.6

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1724-1739

Липовська Наталія Анатоліївна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління і місцевого самоврядування, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», https://orcid.org/0000-0002-9288-4733

Сахарова Катерина Олександрівна доктор філософії, доцент кафедри філософії і педагогіки, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», https://orcid.org/0000-0002-3838-5730

ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У СФЕРІ ПРЕДИКТИВНОЇ АНАЛІТИКИ ТА УПРАВЛІННЯ ЗДОРОВ'ЯМ НАСЕЛЕННЯ

Анотація. Сучасні системи охорони здоров'я потребують фундаментальної трансформації від реактивної моделі лікування до проактивного управління здоров'ям на основі предиктивної аналітики та Big Data. Прогресуюче старіння населення та зростання тягаря хронічних захворювань роблять традиційні підходи економічно неефективними, що зумовлює пошук нових інструментів фінансування інновацій. Оскільки державний сектор часто обмежений застарілою інфраструктурою та браком вузькопрофільних фахівців у галузі Data Science, критичного значення набуває залучення приватного капіталу через механізми публічно-приватного партнерства (ППП). Специфіка цифрових рішень – їхній короткий життєвий цикл та нематеріальний характер – вимагає відходу від класичних інфраструктурних моделей на користь гнучких інвестиційних форматів.

Впровадження сучасних інвестиційних моделей у цифрову медицину дозволяє державі відмовитися від закупівлі дорогого обладнання на користь сервісного підходу, де оплачується безпосередній доступ до якісної аналітики, а ризики застарівання технологій перекладаються на приватного партнера. Співпраця бізнесу та державного сектору може базуватися на принципах прямої економічної ефективності, коли винагорода інвестора формується за рахунок реальної економії бюджетних коштів, досягнутої завдяки вчасному виявленню захворювань та уникненню витрат на екстрену госпіталізацію. Крім того, створення спільних проєктів для безпечної роботи зі знеособленими масивами інформації дозволяє перетворити державні медичні реєстри на цінний ресурс для наукових та фармацевтичних дослід-

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

жень, створюючи додаткові джерела фінансування галузі. Такий комплексний підхід забезпечує гнучкий розподіл фінансових зобов'язань, стимулює розвиток високоточних алгоритмів штучного інтелекту та сприяє побудові стійкої системи охорони здоров'я, орієнтованої на запобігання хворобам, а не лише на боротьбу з їхніми клінічними наслідками. Це дозволяє залучити передову ІТ-експертизу без надмірного навантаження на державний бюджет, трансформуючи накопичені дані в реальні інструменти покращення якості життя населення.

Реалізація цих стратегій супроводжується технологічними ризиками, зокрема загрозою монополізації даних та необхідністю забезпечення високого рівня кібербезпеки через алгоритми диференційної приватності. Практичне впровадження запропонованих моделей вимагає адаптації правового поля до реалій цифрової економіки, зокрема чіткої регламентації статусу медичних даних як об'єкта інвестування та правил розподілу прав на інтелектуальну власність. Використання таких форматів взаємодії дозволить створити самоокупну цифрову екосистему, де дані пацієнтів працюють на підвищення якості медичної допомоги та зниження загального фінансового тиску на державний бюджет. Оптимізація інвестиційних моделей стає базовою передумовою для формування стійкої національної системи охорони здоров'я в умовах глобальних епідеміологічних та економічних викликів.

Ключові слова: публічне управління, публічно-приватне партнерство, реформування охорони здоров'я, охорона здоров'я, превентивна медицина, предиктивна аналітика, цифрові екосистеми, інвестиційні моделі.

Lypovska Nataliia Doctor of Science in Public Administration, Professor, professor of the Department of State Administration and Local Self-Government, National Technical University «Dnipro Polytechnic», https://orcid.org/0000-0002-9288-4733

Sakharova Kateryna PhD, Associate Professor of the Department of Philosophy and Pedagogy, National Technical University «Dnipro Polytechnic», https://orcid.org/0000-0002-3838-5730

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP INVESTMENT MODELS IN THE FIELD OF PREDICTIVE ANALYTICS AND POPULATION HEALTH MANAGEMENT

Abstract. Modern healthcare systems require a fundamental transformation from a reactive treatment model to a proactive health management based on predictive analytics and Big Data. The progressive aging of the population and the

ISSN 3041-1572 Online

growing burden of chronic diseases make traditional approaches economically inefficient, which necessitates the search for new tools for financing innovations. Since the public sector is often limited by outdated infrastructure and a lack of narrow-profile specialists in the field of Data Science, attracting private capital through public-private partnership (PPP) mechanisms is of critical importance. The specificity of digital solutions – their short life cycle and intangible nature – requires a departure from classic infrastructure models in favor of flexible investment formats.

The introduction of modern investment models in digital medicine allows the state to abandon the purchase of expensive equipment in favor of a service approach, where direct access to high-quality analytics is paid for, and the risks of technology obsolescence are transferred to the private partner. Cooperation between business and the public sector can be based on the principles of direct economic efficiency, when the investor's reward is formed at the expense of real budget savings achieved through timely detection of diseases and avoidance of costs for emergency hospitalization. In addition, the creation of joint projects for secure work with depersonalized information arrays allows turning state medical registries into a valuable resource for scientific and pharmaceutical research, creating additional sources of funding for the industry. Such an integrated approach ensures flexible distribution of financial obligations, stimulates the development of high-precision artificial intelligence algorithms and contributes to the construction of a sustainable healthcare system focused on preventing diseases, and not only on combating their clinical consequences. This allows attracting advanced IT expertise without excessive burden on the state budget, transforming the accumulated data into real tools for improving the quality of life of the population. The implementation of these strategies is accompanied by technological risks, in particular the threat of data monopolization and the need to ensure a high level of cybersecurity through differential privacy algorithms. The practical implementation of the proposed models requires adapting the legal field to the realities of the digital economy, in particular, clear regulation of the status of medical data as an object of investment and the rules for the distribution of intellectual property rights. The use of such interaction formats will allow creating a self-sustaining digital ecosystem, where patient data works to improve the quality of medical care and reduce the overall financial pressure on the state budget. Optimization of investment models becomes a basic prerequisite for the formation of a sustainable national health care system in the face of global epidemiological and economic challenges.

Keywords: public administration, public-private partnership, health care reform, health care, preventive medicine, predictive analytics, digital ecosystems, investment models.

Простановка проблеми. Сучасні системи охорони здоров'я у всьому світі стикаються з безпрецедентними викликами: прогресуюче старіння населення, зростання тягаря хронічних неінфекційних захворювань, наслідки глобальних епідеміологічних криз та постійний дефіцит фінансових ресурсів. У цих умовах традиційна, реактивна модель медицини, яка орієнтована на лікування вже наявних хвороб та усунення їхніх клінічних наслідків, демонструє свою економічну та соціальну неефективність. Виникає об'єктивна потреба у переході до проактивної *моделі управління здоров'ям населення*, що базується на принципах ціннісно-орієнтованої та превентивної медицини.

Ключовим інструментом такого переходу є впровадження технологій предиктивної аналітики на основі великих даних (Big Data). Збір, систематизація та глибинний аналіз масивів медичної, генетичної, екологічної та соціально-економічної інформації дозволяє виявляти патерни розвитку захворювань на ранніх стадіях, моделювати епідеміологічні ризики та максимально персоналізувати клінічні маршрути пацієнтів.

Такий підхід здатний кардинально знизити навантаження на державні бюджети охорони здоров'я за рахунок зменшення кількості ургентних госпіталізацій та дорогих інтенсивних втручань.

Однак, розробка та повномасштабне впровадження екосистем предиктивної аналітики вимагає колосальних капіталовкладень у цифрову інфраструктуру, дата-центри, системи кібербезпеки та залучення вузькопрофільних фахівців у галузі штучного інтелекту та Data Science. Державний сектор об'єктивно не володіє достатньою інституційною гнучкістю та фінансовими ресурсами для самостійної реалізації таких високотехнологічних проєктів. Державні медичні установи часто обмежені застарілою інформаційною інфраструктурою та тривалими бюрократичними процедурами закупівель, що суттєво гальмує інноваційний розвиток.

Саме тому критичного значення набуває залучення приватного капіталу та технологічної експертизи IT-сектору через механізми публічно-приватного партнерства. Проблема полягає в тому, що класичні моделі ППП, які традиційно застосовувалися для будівництва медичних закладів чи закупівлі важкого діагностичного обладнання (інфраструктурні та концесійні проєкти), виявляються нерелевантними для проєктів у сфері цифрової охорони здоров'я. Специфіка життєвого циклу цифрових рішень вимагає розробки принципово нових інвестиційних моделей взаємодії держави та бізнесу.

Незважаючи на загальне визнання значущості цифрової трансформації медицини, залишається низка невирішених наукових та практичних питань. Зокрема, потребують комплексного дослідження механізми розподілу ризиків між публічним та приватним партнерами в умовах швидкого морального старіння програмного забезпечення. Гострою залишається проблема комер-

ISSN 3041-1572 Online

ціалізації медичних даних: держава виступає їхнім генератором та зберігачем, проте не має ефективних інструментів для монетизації, тоді як приватний інвестор потребує чіткого розуміння механізмів повернення інвестицій. Крім того, нормативно-правова база часто не встигає за технологічним прогресом, створюючи бар'єри для легального використання знеособлених масивів Big Data для навчання алгоритмів без порушення прав пацієнтів на конфіденційність.

Отже, розробка дієвих, адаптивних інвестиційних моделей публічно-приватного партнерства у сфері предиктивної аналітики є надзвичайно актуальним науковим завданням. Його вирішення дозволить прискорити цифрову трансформацію охорони здоров'я та забезпечити перехід до економічно стійкої моделі надання медичних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження інноваційних технологій у систему охорони здоров'я та модернізації медичної інфраструктури через механізми публічно-приватного партнерства перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Теоретико-методологічні засади цифрової трансформації медичної галузі та переходу до ціннісно-орієнтованої охорони здоров'я (Value-Based Healthcare) ґрунтовно досліджено у працях таких вчених, як M. Porter та E. Teisberg [1, 2]. Дослідники, зокрема E. Topol та R. Wachter, сходяться на думці, що підвищення ефективності системи охорони здоров'я неможливе без глибокої інтеграції сучасних інформаційних технологій у клінічні та управлінські процеси [3, 4].

Окремий масив наукових розвідок присвячено використанню технологій штучного інтелекту, Big Data та предиктивної аналітики для управління здоров'ям населення. Зокрема, у роботах J. Kvedar та C. Christensen [5, 6] доведено високу економічну та соціальну ефективність превентивних алгоритмів, які дозволяють прогнозувати ризики розвитку хронічних захворювань та знижувати рівень ургентних госпіталізацій. Питання кібербезпеки та етичних викликів при роботі з великими масивами медичних даних детально розглядаються у публікаціях I. Cohen [7].

Водночас інституційні та фінансові аспекти залучення приватних інвестицій у медичну галузь через механізми ППП широко висвітлено у працях провідних фахівців з державного управління та економіки охорони здоров'я, таких як M. McKee та J. Barlow [8, 9]. Автори ґрунтовно аналізують міжнародний досвід розподілу ризиків між державою та бізнесом під час реалізації масштабних проєктів.

Незважаючи на значну кількість досліджень, аналіз наукової літератури свідчить про певну фрагментарність підходів. Більшість праць щодо публічно-приватного партнерства в медицині фокусуються на традиційних інфра-

структурних проєктах або аутсорсингу немедичних послуг, J.Roehrich [10]. З іншого боку, дослідження предиктивної аналітики E. Topol переважно зосереджені на суто технологічних або клінічних аспектах [11].

Питання ж розробки та адаптації специфічних інвестиційних моделей ППП саме для сфери цифрової превентивної медицини та управління великими медичними даними залишається недостатньо вивченим. Зважаючи на короткий життєвий цикл ІТ-проєктів та складність легальної монетизації даних, класичні концесійні моделі виявляються малоефективними. Це потребує пошуку принципово нових форматів взаємодії держави та ІТ-бізнесу, що й зумовлює актуальність даного дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці інноваційних інвестиційних моделей публічно-приватного партнерства, спрямованих на ефективне впровадження систем предиктивної аналітики та управління великими даними у системі охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Специфіка проєктів у сфері предиктивної аналітики та Big Data вимагає відходу від традиційних моделей публічно-приватного партнерства, таких як концесія чи спільна діяльність, які орієнтовані переважно на фізичну інфраструктуру. Цифрові рішення характеризуються швидким моральним старінням, високими ризиками кібербезпеки та нематеріальним характером активів (алгоритми, бази даних). Відповідно, інвестиційні моделі повинні бути гнучкими та орієнтованими на життєвий цикл ІТ-продукту.

У контексті переходу до проактивної медицини можна виокремити три ключові інвестиційні моделі ППП у сфері предиктивної аналітики:

Модель А «Дані як послуга» на базі контрактів життєвого циклу: концептуальні та організаційно-економічні засади.У контексті цифрової трансформації охорони здоров'я традиційна парадигма закупівлі державою апаратного та програмного забезпечення демонструє критичну неефективність. Швидкість морального старіння ІТ-інфраструктури значно перевищує тривалість бюрократичних циклів планування та модернізації державних систем [12]. Як відповідь на цей виклик, найбільш перспективною формою публічно-приватного партнерства виступає імплементація моделі «Дані як послуга», інтегрованої в механізм контрактів життєвого циклу.

Сутність моделі *«Дані як послуга»* у рамках ППП полягає у докорінній зміні об'єкта інвестування. Держава відмовляється від володіння фізичною інфраструктурою на користь гарантованого доступу до високоякісних аналітичних активів. Приватний партнер (консорціум ІТ-компаній та системних інтеграторів) бере на себе 100% капітальних інвестицій. Ці кошти спрямовуються на: проектування та розгортання масштабованої хмарної інфраструктури, що відповідає стандартам медичної інформаційної безпеки

[13]. Створення архітектури, так званих, «Озер даних» для агрегації гетерогенної медичної інформації: електронних медичних карток, результатів лабораторних досліджень, даних з переносних пристроїв та соціально-демографічних показників. Впровадження комплексних систем кіберзахисту та алгоритмів деідентифікації персональних даних пацієнтів у режимі реального часу.

Зі свого боку, публічний сектор (міністерство або регіональний департамент охорони здоров'я) переводить фінансування інновацій у площину операційних витрат. Держава укладає довгостроковий контракт життєвого циклу (зазвичай на 5-10 років), сплачуючи регулярні транші виключно за фактом надання «очищених», структурованих даних та доступу до предиктивних дашбордів.

Таблиця 1. Порівняльна матриця традиційної закупівлі ІТ-інфраструктури та моделі *«Дані як послуга»* у рамках ППП

Критерій оцінки	**Традиційна державна закупівля ІТ**	**Модель *«Дані як послуга»* на базі контракту життєвого циклу**
Вектор фінансування	Капітальні витрати на старті	Операційні витрати, регулярні платежі
Об'єкт власності	Сервери, ліцензії на ПЗ (належать державі)	Доступ до аналітики та структурованих даних
Технологічні ризики	Несе держава (швидке старіння активів)	Несе приватний партнер (обов'язок модернізації)
Масштабованість	Обмежена закупленими потужностями	Еластична (хмарна архітектура за запитом)
Критерій успіху	Акт прийому-передачі обладнання	Дотримання показників якості сервісу (SLA)

Джерело: складено автором на основі [16].

Перехід до сервісної моделі управління даними генерує низку стратегічних переваг для системи охорони здоров'я у класичних закупівлях застарівання серверного обладнання стає тягарем бюджету. У контракті життєвого циклу приватний партнер зобов'язаний самостійно оновлювати апаратні потужності та програмне забезпечення для підтримки визначеного рівня обслуговування [14]. Модель «*операційних витрат*» дозволяє державі уникати непередбачуваних витрат на ремонт, підтримку та ліквідацію наслідків кіберінцидентів. Вартість послуги фіксується у довгостроковій перспективі з чіткими індексами інфляційного коригування. Державному сектору більше не потрібно конкурувати з комерційними ІТ-корпораціями за висококоплачуваних фахівців з Data Science та інженерів баз даних, оскільки ця функція повністю делегується приватному партнеру [15].

Незважаючи на очевидні економічні переваги, реалізація моделі *«Дані як послуга»* супроводжується специфічними інституційними та технологічними ризиками, які потребують превентивного регулювання на етапі укладання ППП-угоди.

Акумуляція критичних обсягів національних медичних даних в інфраструктурі одного приватного партнера створює загрозу монополізації. У разі розірвання контракту або банкрутства компанії, держава може втратити доступ до критично важливої аналітики [17].

Впровадження в угоду ППП жорстких вимог щодо інтероперабельності використання відкритих стандартів обміну медичними даними та обов'язкового резервного копіювання вихідних даних на незалежні державні сервери-сховища (контракти на дані).

Великі дані мають властивість «гравітації» – їх накопичення робить процес перенесення в інше середовище надзвичайно дорогим, повільним і технологічно складним завданням. Чітка регламентація в контракті життєвого циклу процедури «стратегії виходу», яка фіксує обов'язок приватного партнера забезпечити безшовну та безкоштовну міграцію даних у разі завершення терміну дії угоди [18].

Передача обробки медичних даних приватним компаніям часто викликає занепокоєння через ризики витоку інформації. Щоб зменшити ці ризики, можна використовувати сучасні підходи, наприклад федеративне навчання. У цьому випадку персональні дані не покидають медичні заклади, а приватний партнер отримує лише узагальнені результати (моделі), а не самі дані [19].

Підсумовуючи, модель «*Дані як послуга»* у форматі контрактів життєвого циклу є оптимальним механізмом залучення передових технологічних експертиз у медичну галузь без створення надмірного фінансового навантаження на державні бюджети.

Модель Б. Контракти, орієнтовані на результат: парадигма ціннісно-орієнтованої медицини у сфері ППП. Інтеграція концепції ціннісно-орієнтованої охорони здоров'я у сферу інформаційних технологій зумовила появу принципово нового класу інвестиційних угод – контрактів, орієнтованих на результат. На відміну від традиційного IT-аутсорсингу, де держава оплачує розробку програмного забезпечення чи людино-години програмістів, ця модель передбачає прив'язку фінансової винагороди приватного партнера виключно до досягнення заздалегідь визначених медико-економічних показників [20]. В основі *контракту, орієнтованого на результат* лежить перенесення 100% фінансових та технологічних ризиків на приватного інвестора на етапі імплементації. IT-компанія або консорціум інвесторів за власні кошти розробляє, тестує та інтегрує алгоритми штучного

інтелекту в державну медичну систему. Публічний сектор не несе жодних авансових чи капітальних витрат [21].

Повернення інвестицій здійснюється через механізм «розподіленої вигоди»). Наприклад, предиктивна модель аналізує електронні медичні картки та виявляє когорту пацієнтів з критично високим ризиком серцево-судинних катастроф (інфарктів, інсультів) у найближчі 12 місяців. Завдяки цій інформації система охорони здоров'я превентивно спрямовує цих пацієнтів на амбулаторне лікування, коригування терапії чи планові малоінвазивні втручання.

Економічний ефект виникає за рахунок різкого зниження кількості дорогих ургентних госпіталізацій, викликів швидкої допомоги та перебування пацієнтів у реанімаційних відділеннях. Якщо за підсумками звітного періоду держава зекономила, наприклад, 10 мільйонів гривень на лікуванні цих випадків (порівняно з прогнозованими витратами), ці кошти розподіляються між державою та ІТ-інвестором у погодженій пропорції (наприклад, 50/50 або 60/40) [22].

Ця модель створює безпрецедентну синхронізацію інтересів публічного та приватного секторів. Для держави це гарантія "нульового ризику" втрати бюджетних коштів на неефективні ІТ-проєкти. Оплата здійснюється виключно з уже зекономлених грошей (постфактум), що робить проєкт самоокупним [23]. Для приватного партнера це потужний стимул створювати не просто «працюючий код», а максимально точні, клінічно валідні предиктивні моделі, оскільки відсоток хибнопозитивних чи хибнонегативних прогнозів ШІ прямо впливає на прибуток.

Таблиця 2. Порівняльна характеристика традиційного *ІТ-контрактування* та *контрактів, орієнтованих на результат* у медицині

Критерій порівняння	**Традиційний ІТ-аутсорсинг**	**Контракт на результат**
Об'єкт оплати	Ліцензії, людино-години, обсяг написаного коду	Зекономлені бюджетні кошти, збережене здоров'я
Розподіл фінансових ризиків	Держава несе ризики неефективності впровадження ПЗ	Приватний партнер бере на себе 100% ризику неуспіху
Стимул приватного партнера	Збільшити обсяг робіт	Створити найефективніший алгоритм для максимізації економії
Вплив на пацієнта	Опосередкований (оцифрування процесів)	Прямий (превентивне виявлення загроз здоров'ю)

Джерело: узагальнено автором на основі [24].

Незважаючи на ідеальну теоретичну конструкцію, практична реалізація контрактів Value-Based Analytics є надзвичайно складною і стикається з трьома критичними бар'єрами:

1. Складність розрахунку базового рівня витрат (Baseline Calculation). Найбільшою проблемою є визначення "контрфактуального сценарію" – скільки б держава витратила на лікування пацієнтів, якби ШІ не був впроваджений. Для об'єктивної оцінки вимагається використання складних економетричних моделей (наприклад, метод різниці різниць або псевдорандомізації), щоб порівняти витрати цільової групи з контрольною когортою, до якої алгоритми не застосовувалися [25].

2. Проблема атрибуції результату. У динамічному клінічному середовищі важко довести, що зниження госпіталізацій відбулося *виключно* завдяки предиктивному алгоритму інвестора. На результат могли вплинути інші фактори: поява нових протоколів лікування, зміна соціально-економічної ситуації в регіоні, або навіть зміна кліматичних умов (наприклад, м'яка зима, що знизила частоту загострень хронічних хвороб). Це створює ґрунт для юридичних суперечок між державою та інвестором щодо того, хто саме "заробив" цю економію [26].

3. Відкладений економічний ефект. Превентивна медицина вимагає часу. Інвестиції в раннє виявлення серцево-судинних чи онкологічних ризиків можуть показати реальну економію бюджету лише через 3-5 років. Відповідно, такі угоди ППП повинні мати дуже довгий горизонт планування 7-10 років, що в реаліях політичних циклів та щорічного бюджетування багатьох країн, у тому числі України, є значним інституційним ризиком [27].

Таким чином, для успішної імплементації моделі критично необхідним є створення незалежних агенцій з оцінки медичних технологій та впровадження стандартизованих протоколів фінансового аудиту в охороні здоров'я.

Модель В. Спільне підприємство для етичної комерціалізації знеособлених даних (Data Monetization Joint Venture): інституційна архітектура та створення цінності. У сучасній цифровій економіці медичні дані визнаються одним із найцінніших нематеріальних активів. Державні електронні реєстри, системи eHealth та бази даних національних служб здоров'я акумулюють колосальні масиви лонгітюдних (довгострокових) даних про стан здоров'я популяції. Однак у парадигмі класичного державного управління ця інформація залишається «мертвим вантажем», оскільки публічний сектор не володіє ні технологічними компетенціями, ні юридичними мандатами для її комерціалізації [28]. Вирішенням цієї проблеми стає інвестиційна модель створення спільного підприємства між державою та IT-бізнесом.

ISSN 3041-1572 Online

Ця модель передбачає створення спеціального суб'єкта господарювання, засновниками якого на паритетних засадах виступають уповноважений державний орган та приватний технологічний інвестор (або консорціум інвесторів) [29].

Ролі в такому партнерстві чітко розмежовані. Держава виступає як інституційний гарант довіри та постачальник сировини. Вона забезпечує легальний, ексклюзивний або пріоритетний доступ до державних медичних реєстрів, а також здійснює суворий етичний та антимонопольний нагляд за діяльністю підприємства. Приватний інвестор бере на себе 100% капітальних витрат на створення інфраструктури, розробку алгоритмів деідентифікації (анонімізації) даних, використання технологій обробки природної мови для структурування неструктурованих медичних записів, а також забезпечує маркетинг і продаж кінцевих дата-продуктів на глобальному ринку [30].

Ключовим завданням спільного підприємства є трансформація «сирих» персональних даних пацієнтів у високомаржинальні, повністю знеособлені інформаційні продукти. Основними покупцями (B2B-сегмент) виступають глобальні фармацевтичні корпорації, контрактні дослідницькі організації (CRO), розробники медичного ШІ та великі страхові фонди.

Головною макроекономічною перевагою моделі JV є створення потужного джерела небюджетних (альтернативних) надходжень. Прибуток, який держава отримує як співзасновник підприємства (у вигляді дивідендів або роялті), формує цільовий фонд реінвестування [32]. Ці кошти цілеспрямовано направляються на покриття дефіциту бюджету охорони здоров'я, закупівлю інноваційних дорогих ліків для населення або модернізацію сільських амбулаторій. Таким чином, дані пацієнтів починають «працювати» на покращення здоров'я самих пацієнтів, утворюючи солідарну цифрову економіку.

Незважаючи на колосальний комерційний потенціал, реалізація моделі стикається з безпрецедентними викликами. Найгострішим ризиком є висока чутливість суспільства до питань конфіденційності медичних даних. Будь-який інцидент з деанонімізацією пацієнтів (навіть теоретичний) здатен викликати соціальний вибух і повністю зруйнувати довіру до державних інституцій [33].

Таблиця 3. Матриця розподілу ресурсів та функцій у моделі Data Monetization Joint Venture

Внесок у спільне підприємство	**Зона відповідальності держави (Публічний партнер)**	**Зона відповідальності ІТ-бізнесу (Приватний партнер)**
Базовий актив	Ексклюзивний масив медичних даних популяції	Інвестиційний капітал
Технології	Надання доступу через API до держреєстрів	Алгоритми ШІ, платформи анонімізації, хмарні сховища
Комерціалізація	Затвердження політик ціноутворення та етики	Пошук клієнтів (Big Pharma), створення дата-продуктів
Репутаційний капітал	Легітимізація процесу в очах суспільства	Гарантія технологічної бездоганності та кібербезпеки

Джерело: розроблено автором.

Для зменшення негативних наслідків цього ризику спільне підприємство повинно імплементувати найвищі стандарти математичного захисту приватності, зокрема моделі *k-анонімності* та *диференційної приватності*, які унеможливлюють зворотну ідентифікацію особи навіть при співставленні з іншими зовнішніми базами даних.

Ефективне застосування вищезазначених інвестиційних моделей об'єктивно неможливе в поточних правових реаліях. Національне законодавство у сфері ППП (як в Україні, так і в багатьох країнах Європи) формувалося в індустріальну епоху і заточене під будівництво мостів, автошляхів та лікарень. Воно наразі абсолютно недостатньо враховує специфіку нематеріальних активів, алгоритмів інтелектуальної власності та динамічного обігу великих даних.

Це вимагає суттєвої модернізації правового поля: від розширення визначення «об'єкта ППП» включивши до нього масиви даних та програмні коди до розробки нових механізмів оцінки вартості цифрових активів та розподілу прав інтелектуальної власності на алгоритми, навчені на державних даних [34].

Висновки

Глобальний тренд переходу систем охорони здоров'я до проактивної, ціннісно-орієнтованої моделі управління здоров'ям населення неможливий без масштабного впровадження інструментів предиктивної аналітики та технологій великих даних. В умовах системної реформи галузі, яка передбачає докорінну зміну принципів фінансування та децентралізацію управлінських функцій, висока вартість цифрової інфраструктури та дефіцит специфічних ІТ-компетенцій у державному секторі роблять традиційні моделі закупівель економічно неефективними. Смисл перегляду поточної стратегії в межах публічного управління полягає у трансформації медицини з витратної

сфери у високотехнологічну систему відтворення людського капіталу, що відповідає сучасним концепціям нового державного менеджменту.

Обґрунтовано необхідність відходу від класичних, переважно інфраструктурних моделей публічно-приватного партнерства під час реалізації цифрових проєктів. Замість них запропоновано інноваційні інвестиційні формати, що дозволяють оптимізувати розподіл фінансових та технологічних ризиків між суб'єктами публічного та приватного секторів. Передумовою їх практичної імплементації в межах реформи має стати комплексна модернізація національного законодавства. Нормативно-правова база потребує адаптації до специфіки нематеріальних активів, визначення чіткого правового статусу знеособлених медичних даних як об'єкта інвестування та розробки прозорих механізмів розподілу прав на інтелектуальну власність. Це означає необхідність формування нових управлінських компетенцій у сферах електронного урядування та адміністрування інноваційних ризиків.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі полягають у розробці математичних моделей оцінки соціальної та економічної ефективності контрактів у контексті реформованої системи охорони здоров'я. Важливим науково-прикладним завданням є формування економіко-правових алгоритмів, що запобігатимуть монополізації ринку медичних даних та забезпечуватимуть дотримання високих етичних стандартів публічного адміністрування. Кінцева мета таких зусиль полягає у створенні стійкої екосистеми управління, де цифрові інновації стають драйвером національної безпеки, економічної ефективності та сталого розвитку суспільства, забезпечуючи перехід до інтелектуальної моделі державного регулювання медичної галузі.

Література

1. Porter M. E., Teisberg E. O. Redefining health care: creating value-based competition on results. Boston : Harvard Business Press, 2006. 506 p.

2. Porter M. E. What is value in health care? *New England Journal of Medicine*. 2010. Vol. 363, No. 26. P. 2477–2481.

3. Topol E. Deep medicine: how artificial intelligence can make healthcare human again. New York : Basic Books, 2019. 400 p.

4. Wachter R. The digital doctor: hope, hype, and harm at the dawn of medicine's computer age. New York : McGraw-Hill Education, 2015. 352 p.

5. Kvedar J., Colman C., Coye M. J. The Internet of Healthy Things. Boston : Partners Connected Health, 2015. 236 p.

6. Christensen C. M., Grossman J. H., Hwang J. The innovator's prescription: a disruptive solution for health care. New York : McGraw-Hill, 2009. 496 p.

7. Big Data, Health Law, and Bioethics / ed. by I. G. Cohen et al. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 356 p.

8. McKee M., Edwards N., Atun R. Public-private partnerships for hospitals. *Bulletin of the World Health Organization*. 2006. Vol. 84, No. 11. P. 890–896.

9. Barlow J., Roehrich J., Wright S. Europe sees mixed results from public-private partnerships for building and managing health care facilities and services. *Health Affairs*. 2013. Vol. 32, No. 1. P. 146–154.

10. Roehrich J. K., Lewis M. A., George G. Are public-private partnerships a healthy option? A systematic literature review. *Social Science & Medicine*. 2014. Vol. 113. P. 110–119.

11. Topol E. J. High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*. 2019. Vol. 25, No. 1. P. 44–56.

12. Adler-Milstein J., Bates D. W., Jha A. K. U.S. Regional Health Information Organizations: Progress And Challenges. *Health Affairs*. 2009. Vol. 28, No. 2. P. 483–492.

13. Terry N. P. Protecting Patient Privacy in the Age of Big Data. *UMKC Law Review*. 2012. Vol. 81. P. 385–415.

14. Buyya R., Yeo C. S., Venugopal S. Market-oriented cloud computing: Vision, hype, and reality for delivering IT services as computing utilities. *Future Generation Computer Systems*. 2009. Vol. 25, No. 6. P. 599–616.

15. Agarwal R. et al. Research Commentary–The Digital Transformation of Healthcare: Current Status and the Road Ahead. *Information Systems Research*. 2010. Vol. 21, No. 4. P. 796–809.

16. Marston S. et al. Cloud computing – The business perspective. *Decision Support Systems*. 2011. Vol. 51, No. 1. P. 176–189.

17. Opara-Martins J., Sahandi R., Tian F. Critical analysis of vendor lock-in and its impact on cloud computing migration: a business perspective. *Journal of Cloud Computing*. 2016. Vol. 5, No. 4. P. 1–18.

18. McCrory. Data Gravity – in the Clouds. *Data Center Knowledge*. 2010. URL: https://www.datacenterknowledge.com (дата звернення: 25.02.2026).

19. Rieke N. et al. The future of digital health with federated learning. *NPJ Digital Medicine*. 2020. Vol. 3, No. 119. P. 1–7.

20. Seeley E. Value-Based Contracting in Healthcare: What Is It and How Can It Be Achieved? *The Commonwealth Fund*. 2021.

21. Conrad D. A. The Theory of Value-Based Payment Incentives and Their Application to Health Care. *Health Services Research*. 2015. Vol. 50, Suppl 2. P. 2057–2089.

22. McWilliams J. M. et al. Early Performance of State and National Primary Care Medical Home Initiatives: A State-level Analysis. *JAMA Internal Medicine*. 2013. Vol. 173, No. 14. P. 1318–1325.

23. Burwell S. M. Setting Value-Based Payment Goals – HHS Efforts to Improve U.S. Health Care. *New England Journal of Medicine*. 2015. Vol. 372, No. 10. P. 897–899.

24. Hussey P. S., Mulcahy A. W., Schnyer C., Schneider E. C. Value-Based Purchasing in Health Care. *RAND Corporation*. 2017. 32 p.

25. Dimick J. B., Ryan A. M. Methods for Evaluating Changes in Health Care Policy: The Difference-in-Differences Approach. *JAMA*. 2014. Vol. 312, No. 22. P. 2401–2402.

26. McClellan M. et al. Accountable Care Around the World: A Framework to Guide Reform Strategies. *Health Affairs*. 2014. Vol. 33, No. 9. P. 1507–1515.

27. Maciosek M. V. et al. Greater Use Of Preventive Services In U.S. Health Care Could Save Lives At Little Or No Cost. *Health Affairs*. 2010. Vol. 29, No. 9. P. 1656–1660.

28. Raghupathi W., Raghupathi V. Big data analytics in healthcare: promise and potential. *Health Information Science and Systems*. 2014. Vol. 2, No. 3. P. 1–10.

29. Kostkova P. et al. Who Owns the Data? Open Data for Healthcare. *Frontiers in Public Health*. 2016. Vol. 4. P. 7.

30. Dash S., Shakyawar S. K., Sharma M., Kaushik S. Big data in healthcare: management, analysis and future prospects. *Journal of Big Data*. 2019. Vol. 6, No. 54. P. 1–25.

31. Sherman R. E. et al. Real-World Evidence – What Is It and What Can It Tell Us? *New England Journal of Medicine*. 2016. Vol. 375, No. 23. P. 2293–2297.

32. Navigating the data monetization landscape in healthcare. *Deloitte Center for Health Solutions*. 2022. 24 p.

33. Price W. N., Cohen I. G. Privacy in the age of medical big data. *Nature Medicine*. 2019. Vol. 25, No. 1. P. 37–43.

34. Hoffman S., Podgurski A. Big Bad Data: Law, Public Health, and Biomedical Databases. *The Journal of Law, Medicine & Ethics*. 2013. Vol. 41, No. 1. P. 56–60.

References

1. Porter M. E., Teisberg E. O. Redefining health care: creating value-based competition on results. Boston : Harvard Business Press, 2006. 506 p.

2. Porter M. E. What is value in health care? *New England Journal of Medicine*. 2010. Vol. 363, No. 26. P. 2477–2481.

3. Topol E. Deep medicine: how artificial intelligence can make healthcare human again. New York : Basic Books, 2019. 400 p.

4. Wachter R. The digital doctor: hope, hype, and harm at the dawn of medicine's computer age. New York : McGraw-Hill Education, 2015. 352 p.

5. Kvedar J., Colman C., Coye M. J. The Internet of Healthy Things. Boston : Partners Connected Health, 2015. 236 p.

6. Christensen C. M., Grossman J. H., Hwang J. The innovator's prescription: a disruptive solution for health care. New York : McGraw-Hill, 2009. 496 p.

7. Big Data, Health Law, and Bioethics / ed. by I. G. Cohen et al. Cambridge : Cambridge University Press, 2018. 356 p.

8. McKee M., Edwards N., Atun R. Public-private partnerships for hospitals. *Bulletin of the World Health Organization*. 2006. Vol. 84, No. 11. P. 890–896.

9. Barlow J., Roehrich J., Wright S. Europe sees mixed results from public-private partnerships for building and managing health care facilities and services. *Health Affairs*. 2013. Vol. 32, No. 1. P. 146–154.

10. Roehrich J. K., Lewis M. A., George G. Are public-private partnerships a healthy option? A systematic literature review. *Social Science & Medicine*. 2014. Vol. 113. P. 110–119.

11. Topol E. J. High-performance medicine: the convergence of human and artificial intelligence. *Nature Medicine*. 2019. Vol. 25, No. 1. P. 44–56.

12. Adler-Milstein J., Bates D. W., Jha A. K. U.S. Regional Health Information Organizations: Progress And Challenges. *Health Affairs*. 2009. Vol. 28, No. 2. P. 483–492.

13. Terry N. P. Protecting Patient Privacy in the Age of Big Data. *UMKC Law Review*. 2012. Vol. 81. P. 385–415.

14. Buyya R., Yeo C. S., Venugopal S. Market-oriented cloud computing: Vision, hype, and reality for delivering IT services as computing utilities. *Future Generation Computer Systems*. 2009. Vol. 25, No. 6. P. 599–616.

15. Agarwal R. et al. Research Commentary–The Digital Transformation of Healthcare: Current Status and the Road Ahead. *Information Systems Research*. 2010. Vol. 21, No. 4. P. 796–809.

16. Marston S. et al. Cloud computing – The business perspective. *Decision Support Systems*. 2011. Vol. 51, No. 1. P. 176–189.

17. Opara-Martins J., Sahandi R., Tian F. Critical analysis of vendor lock-in and its impact on cloud computing migration: a business perspective. *Journal of Cloud Computing*. 2016. Vol. 5, No. 4. P. 1–18.

18. McCrory. Data Gravity – in the Clouds. *Data Center Knowledge*. 2010. URL: https://www.datacenterknowledge.com (дата звернення: 25.02.2026).

19. Rieke N. et al. The future of digital health with federated learning. *NPJ Digital Medicine*. 2020. Vol. 3, No. 119. P. 1–7.

20. Seeley E. Value-Based Contracting in Healthcare: What Is It and How Can It Be Achieved? *The Commonwealth Fund*. 2021.

21. Conrad D. A. The Theory of Value-Based Payment Incentives and Their Application to Health Care. *Health Services Research*. 2015. Vol. 50, Suppl 2. P. 2057–2089.

22. McWilliams J. M. et al. Early Performance of State and National Primary Care Medical Home Initiatives: A State-level Analysis. *JAMA Internal Medicine*. 2013. Vol. 173, No. 14. P. 1318–1325.

23. Burwell S. M. Setting Value-Based Payment Goals – HHS Efforts to Improve U.S. Health Care. *New England Journal of Medicine*. 2015. Vol. 372, No. 10. P. 897–899.

24. Hussey P. S., Mulcahy A. W., Schnyer C., Schneider E. C. Value-Based Purchasing in Health Care. *RAND Corporation*. 2017. 32 p.

25. Dimick J. B., Ryan A. M. Methods for Evaluating Changes in Health Care Policy: The Difference-in-Differences Approach. *JAMA*. 2014. Vol. 312, No. 22. P. 2401–2402.

26. McClellan M. et al. Accountable Care Around the World: A Framework to Guide Reform Strategies. *Health Affairs*. 2014. Vol. 33, No. 9. P. 1507–1515.

27. Maciosek M. V. et al. Greater Use Of Preventive Services In U.S. Health Care Could Save Lives At Little Or No Cost. *Health Affairs*. 2010. Vol. 29, No. 9. P. 1656–1660.

28. Raghupathi W., Raghupathi V. Big data analytics in healthcare: promise and potential. *Health Information Science and Systems*. 2014. Vol. 2, No. 3. P. 1–10.

29. Kostkova P. et al. Who Owns the Data? Open Data for Healthcare. *Frontiers in Public Health*. 2016. Vol. 4. P. 7.

30. Dash S., Shakyawar S. K., Sharma M., Kaushik S. Big data in healthcare: management, analysis and future prospects. *Journal of Big Data*. 2019. Vol. 6, No. 54. P. 1–25.

31. Sherman R. E. et al. Real-World Evidence – What Is It and What Can It Tell Us? *New England Journal of Medicine*. 2016. Vol. 375, No. 23. P. 2293–2297.

32. Navigating the data monetization landscape in healthcare. *Deloitte Center for Health Solutions*. 2022. 24 p.

33. Price W. N., Cohen I. G. Privacy in the age of medical big data. *Nature Medicine.* 2019. Vol. 25, No. 1. P. 37–43.

34. Hoffman S., Podgurski A. Big Bad Data: Law, Public Health, and Biomedical Databases. *The Journal of Law, Medicine & Ethics*. 2013. Vol. 41, No. 1. P. 56–60.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:159.942

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1740-1755

Лопушинський Іван Петрович доктор наук з державного управління, професор, заслужений працівник освіти України, завідувач кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0002-7460-7476

Башинський Ігор Анатолійович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, права та гуманітарних наук Херсонського державного аграрно-економічного університету, м. Кропивницький, https://orsid.org/0009-0001-4578-5062

Кушнірюк Володимир Михайлович кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри публічного управління, адміністрування і національної безпеки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу, м. Івано-Франківськ, https://orcid.org/0000-0001-9842-2639

ТРАВМАІНФОРМАЦІЙНИЙ ПІДХІД У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНИХ РЕФОРМ: ВИКЛИКИ ТА МОЖЛИВОСТІ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню науково-теоретичних засад та практичних інструментів запровадження травмаінформованого підходу в систему публічного управління України в умовах глобальних викликів та повномасштабної російсько-української війни. Актуальність теми зумовлено потребою трансформації публічних інституцій з метою забезпечення психологічної безпеки громадян та запобігання повторної травматизації вразливих верств населення. Автори аналізують травмаінформованість не лише як психологічну категорію, а і як стратегічний інструмент публічної політики, що базується на принципах безпеки, довіри, прозорості та розширення прав і можливостей. У статті розкрито концептуальну різницю між традиційним та травмаінформованим методами управління, де фокус зміщується з адміністративного контролю на підтримку життєстійкості (різельєнтності). Особлива увага надається механізмам інтеграції цього підходу в межах реалізації Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [17]. Досліджено конкретні нормативно-правові, кадрові та інфраструктурні інструменти, зокрема: запровадження скринінгу психоемоційного впливу нормативних актів,

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

реформування фізичного простору державних установ за принципами універсального дизайну та навчання державних службовців навичок першої психологічної допомоги. Окреслено основні виклики на шляху впровадження реформ, серед яких: високий рівень професійного вигорання публічних службовців, обмеженість ресурсів у територіальних громадах та складність адаптації бюрократичних процедур до потреб травмованого суспільства. Визначено можливості, що відкриває травмаінформований підхід для зміцнення соціальної згуртованості та відновлення довіри до державних інституцій. Зроблено висновок, що перехід до такої моделі управління є критично важливим для сталого відновлення України та її інтеграції до європейського правового та ціннісного поля.

Ключові слова: публічне управління, державні реформи, травмаінформований підхід, безбар'єрність, публічні послуги, життєстійкість, соціальна політика, ретравматизація.

Lopushynskyi Ivan doctor of science in public administration, professor, Honored Worker of Education of Ukraine, Head of the Department of Public Management, Administration and National Security Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-7460-7476

Bashynskyi Ihor candidate of sciences in public administration, Associate Professor of the Department of Public Administration, law and humanities Kherson State Agrarian University of Economics, Kropyvnytskyi, https://orsid.org/0009-0001-4578-5062

Kushniriuk Volodymyr candidate of psychological sciences, associate professor, associate Professor Department of Public Administration, Management National Security Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0001-9842-2639

TRAUMA INFORMATION APPROACH IN THE SYSTEM OF PUBLIC REFORMS: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract. The article is devoted to the study of the scientific and theoretical foundations and practical tools for introducing a trauma-informed approach into the public administration system of Ukraine in the context of global challenges and the full-scale Russian-Ukrainian war. The relevance of the topic is due to the need to transform public institutions in order to ensure the psychological safety of citizens and prevent re-traumatization of vulnerable segments of the population.

The authors analyze trauma-informedness not only as a psychological category, but also as a strategic tool of public policy, based on the principles of security, trust, transparency, and empowerment. The article reveals the conceptual difference between traditional and trauma-informed management methods, where the focus shifts from administrative control to supporting resilience. Special attention is paid to the mechanisms for integrating this approach within the framework of the implementation of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the period up to 2030 [17]. Specific regulatory, personnel and infrastructure tools are investigated, in particular: the introduction of screening for the psycho-emotional impact of regulatory acts, reforming the physical space of state institutions according to the principles of universal design and training civil servants in psychological first aid skills. The main challenges to the implementation of reforms are outlined, including: a high level of professional burnout of public servants, limited resources in territorial communities, and the difficulty of adapting bureaucratic procedures to the needs of a traumatized society. The opportunities that a trauma-informed approach opens up for strengthening social cohesion and restoring trust in state institutions are identified. The conclusion is made that the transition to such a governance model is critically important for the sustainable recovery of Ukraine and its integration into the European legal and value field.

Keywords: public administration, public reforms, trauma-informed approach, accessibility, public services, resilience, social policy, retraumatization.

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформації системи публічного управління в Україні відбувається в умовах безпрецедентних екзистенційних викликів, зумовлених військовою агресією російської федерації, що триває вже понад дванадцять років, масштабними внутрішніми переміщеннями населення, появою значної кількості ВПО (за даними Міністерства соціальної політики на лютий 2026 року – 4.61 млн осіб) та українських громадян, які змушені шукати притулку за кордоном (за оцінками Центру економічної стратегії та ООН за кордоном залишається 5,6 – 6,0 млн осіб) та глибокою соціально-економічною кризою. Ці чинники сформували в значної частини українського суспільства високий рівень психотравматизації, що безпосередньо впливає на характер взаємодії громадянина з державними інституціями. Традиційна модель публічного адміністрування, що тривалий час базувалася на принципах формалізму, жорсткої ієрархічності та процедурної орієнтованості, виявляє свою неефективність у роботі з травмованим соціумом. Центральна проблема дослідження полягає в наявності суттєвого розриву між наявним інструментарієм реформ публічного простору та психоемоційним станом об'єктів цих реформ – громадян. Бюрократичні бар'єри,

складна термінологія офіційної комунікації, неналежне облаштування фізичного простору установ та відсутність у публічних службовців навичок психологічної підтримки часто стають тригерами ретравматизації. Це, своєю чергою, породжує стійку недовіру до владних інституцій, соціальну апатію та опір системним змінам, що ставить під загрозу успішність стратегічних реформ, таких як децентралізація, цифровізація та розбудова безбар'єрного середовища. Попри задекларований курс на людиноцентричність та інклюзивність, механізми впровадження травмаінформованого підходу в Україні залишаються фрагментарними. У цьому зв'язку існує гостра потреба в теоретичному обґрунтуванні та нормативному закріпленні алгоритмів, що б дозволили державній системі функціонувати як «безпечне середовище», здатне не лише надавати послуги, а й сприяти відновленню життєстійкості (різельєнтності) населення. Таким чином, складність проблеми підсилюється потребою одночасного вирішення двох завдань: з одного боку – модернізації державного апарату та апарату органів місцевого самоврядування згідно з європейськими стандартами, а з іншого – адаптації цих стандартів до специфічних потреб суспільства, що перебуває в стані тривалого стресу. Це вимагає перегляду концептуальних засад публічних реформ через призму травмаінформованості як обов'язкового складника національної безпеки та соціальної стабільності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблематики травм у різному науковому контексті зверталися Аксьонова К. В. (досліджує вторинну травматизацію сімей ветеранів в умовах російсько-української війни [1], Афанасьєва Н. Є., Білуха Т. І., Медвідь І. В., Мостова Т. О., Теліков О. В. (описують психологічне консультування осіб із травматичним досвідом [2], Бондар Н., Чередник Л. (осмислюють травматичний досвід у польській та німецькій літературі (на прикладі творчості Збігнєва Герберта й Пауля Целана «Два обличчя однієї війни») [3], Бриль М. М., Сербова О. В. (розглядають терапевтичну метафору як інструмент роботи з травматичним досвідом війни [4], Венгер Н., Раєвська Я. (досліджують особливості корекції емоційних станів в осіб з травматичним досвідом) [5], Вовк М. (розглядає вплив травматичних подій на когнітивні процеси у дорослому віці) [6], Курапов А. О., Данилюк І. В. (здійснюють оцінку ПТСР і КПТСР серед населення України та сусідніх країн на прикладі травми війни 2022) [7], Коваленко А. Б., Голота В. Г. (відстежують зв'язок травматичного дитячого досвіду з толерантністю особистості в дорослому віці) [8], Котовська Ю. О. (на підставі результатів проведеного емпіричного дослідження розглядає особливості переживання травматичних подій та посттравматичне зростання у студентів) [9], Матяш-Заяц Л., Носова О. (вивчають вплив травматичного досвіду на соціалізацію підлітків [10], Найдьонова Л. А.,

ISSN 3041-1572 Online

Дембіцький С. С., Степаненко В. П. (розглядають протектори і предиктори розвитку посттравматичного стресового розладу українців на другому році повномасштабної російсько-української війни в контексті воєнного дистресу і ресурсів опанування) [11], Нестеренко В. (у контексті вивчення досвіду Другої світової війни описує стратегії подолання дитячих травматичних спогадів) [12], Пілецька Л. С., Томин Р. В. (вивчають резильєнтність студентської молоді в умовах травматогенного соціуму) [13], Присяжнюк Ю., Заїка В. (на матеріалах епістолярної спадщини жителів Жашківщини досліджують війну в Афганістані як джерело травматичного стресу) [14], Семененко А., Кулик В., Цихуляк І. (у контексті дослідження історичної травми та переосмислення минулого вивчають філософські аспекти колективної пам'яті) [18], Солоненко О. О. (описує вплив геноцидної травми на психічне здоров'я нащадків в умовах актуального тривалого травматичного стресу) [19], Стародубцева Л., Петренко Д. (розглядають практики комеморації в українській культурі в контексті поняття «пам'ять і травма» [20], Фуштей О., Саранча І. (описують особливості психологічної реабілітації дітей, які пережили травматичний досвід воєнних дій) [21], Хобзей С. П. (вивчають стан імплементації травма-інформованого врядування в публічному секторі України в кризових умовах) [22], Шаповал О. В. (досліджує авторську присутність як наративну стратегію у фільмах травматичної пам'яті сучасного українського документального кіно) [23], Яремчук В. В. (описує формування деструктивних життєвих сценаріїв особистості в умовах травматогенного соціуму) [24] та ін. Водночас, лише окремі роботи останнього часу [22] присвячено розгляду травма-інформованого врядування в публічному секторі України.

Саме тому **мета нашої статті** й полягає в теоретичному обґрунтуванні концепції травмаінформованого публічного управління та розробленні практичних рекомендацій щодо інтеграції цього підходу до системи публічних реформ України для мінімізації ризиків ретравматизації суспільства та підвищення ефективності взаємодії між державою, місцевим самоврядуванням та громадянином. Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань: розкрити зміст та ключові принципи травмаінформованого підходу як складника людиноцентричної моделі державного управління; проаналізувати нормативно-правове забезпечення та наявні стратегії безбар'єрності в Україні через призму психоемоційної безпеки, виявити основні виклики (інституційні, кадрові, фінансові), що перешкоджають впровадженню травмаінформованих практик у роботу органів влади; окреслити можливості та перспективні напрями трансформації публічних сервісів, що сприятимуть відновленню довіри та зміцненню суспільної резильєнтності.

Виклад основного матеріалу. Травмаінформований підхід у контексті реформ публічного сектора – це стратегія побудови публічної політики та надання публічних послуг, що враховує поширеність травматичного досвіду серед населення та спрямована на запобігання повторній травматизації. У системі публічного управління це означає перехід від питання «Що з вами не так?» до питання «Що з вами сталося?».

Запровадження цього підходу базується на шести фундаментальних принципах, що мають бути інтегрованими в роботу державних та самоврядних інституцій: 1. *Безпека*: забезпечення фізичної та психологічної безпеки як для громадян, так і для публічних службовців. 2. *Довіра та прозорість*: операції та рішення органів публічної влади мають бути зрозумілими, щоб мінімізувати відчуття безпорадності в громадян. 3. *Підтримка рівних*: створення механізмів взаємодопомоги всередині громад. 4. *Співпраця та взаємність*: вирівнювання дисбалансу влади між надавачем публічних послуг та громадянином; ухвалення рішень через діалог. 5. *Розширення прав і можливостей*: надання громадянам інструментів для самостійного впливу на своє життя та розвиток громади. 6. *Урахування культурних, історичних та гендерних особливостей*: визнання того, що певні групи населення можуть мати колективну травму (наприклад, через війну або дискримінацію).

Далі розглянемо сфери застосування травмаінформаційного підходу в реформах публічної сфери. Насамперед зазначимо, що травмаінформований підхід не обмежується лише медициною чи психологією. Він є кроссекторальним: Це насамперед: 1. *Соціальна політика та інклюзія*. Реформи мають бути спрямованими на створення безбар'єрного середовища. Це стосується не лише архітектурної доступності, а й «когнітивної» доступності – коли державні сервіси не викликають стресу чи паніки в людей з посттравматичним досвідом. 2. *Реформа правоохоронної та судової систем*. Суди та поліція часто стають місцями ретравматизації. Підхід передбачає зміну протоколів взаємодії з потерпілими та свідками, щоб процес правосуддя сприяв зціленню, а не поглибленню стресу. 3. *Освіта*. Створення безпечного освітнього простору, де вчителі навчені розпізнавати прояви травми в дітей та адаптувати навчальний процес без тиску. 4. *Відбудова та урбаністика*. Проєктування міського простору з урахуванням потреб людей, які пережили воєнні дії: відсутність тригерів (різких звуків, певного освітлення), наявність зон для заспокоєння та інклюзивність.

Чому це важливо для сучасної України? В умовах повномасштабної російсько-української війни значна частина населення (ветерани, ВПО, мешканці деокупованих територій) має прямий або опосередкований травматичний досвід. Держава, що ігнорує травму, ризикує зіткнутися з неефективністю реформ: громадяни можуть чинити опір змінам через високий рівень

ISSN 3041-1572 Online

недовіри та хронічний стрес. Натомість травмаінформоване управління сприяє соціальній згуртованості та стійкості (різельєнтності) всієї нації. Запровадження травмаінформованого підходу в систему публічного управління вимагає переходу від декларацій до конкретних інструменталь-них змін. Це складний процес, що охоплює кадровий, організаційний та інфраструктурний рівні.

Розглянемо конкретні механізми, що мали б використовуються для інтеграції травмаінформаційного підходу в діяльність органів публічного управління та адміністрування:

1. *Кадровий механізм*: навчання та запобігання вигорання. Публічний службовець не може надавати якісну допомогу травмованій особі, якщо він сам перебуває в стані стресу. Варто забезпечити *обов'язковий скринінг компетенцій*: запровадження курсів із психологічної стійкості та основ травмаінформованості до програм підвищення кваліфікації (наприклад, через платформу НАДС або Дія.Освіта). Немаловажного значення набуває й *інституціоналізація супервізії*: це насамперед регулярні зустрічі персоналу з психологами для опрацювання складних кейсів. Такий підхід особливо важливий для працівників ЦНАПів, соціальних служб та поліції. Особливої ваги набувають і *протоколи «Першої психологічної допомоги»:* навчання кожного працівника фронт-офісу базових навичок стабілізації людини, яка перебуває в гострому стресовому стані.

2. *Нормативно-правовий механізм*: «Фільтр травми» для актів. Будь-яка реформа або державна чи муніципальна програма має проходити перевірку на потенційну ретравматизацію. Насамперед маємо зосередити увагу на методології оцінки впливу, тобто додавання обов'язкового пункту до пояснювальних записок до законопроєктів та проєктів нормативно-правових актів органів місцевого самоврядування про те, як цей акт вплине на психологічний стан вразливих верств населення. Неабиякого значення в цьому контексті набуває й *спрощення бюрократичних процедур*: бюрократичний хаос – це тригер для людини з травмою. Механізм полягає в цифровізації (принцип «одного разу» – коли держава не просить дані, які вже має в реєстрах), що знижує когнітивне навантаження на громадянина.

3. Просторовий та інфраструктурний механізм. Середовище, у якому надаються послуги, має сигналізувати про безпеку. Це насамперед *проведення аудиту фізичного простору*, що полягає в перепланування приміщень державних та муніципальних установ. *Немаловажного значення набуває й використання світла та звуку:* варто уникати миготливого світла та різких звукових сигналів. Важливою постає й навігація в приміщенні органу, де надаються публічні послуги. Це чіткі та зрозумілі покажчики, що зменшують відчуття розгубленості. Особливої ваги набувають і *зони*

стабілізації: наявність окремих місць, де людина може заспокоїтися або отримати конфіденційну консультацію поза межами спільного залу. І насамкінець – *універсальний дизайн*: запровадження стандартів доступності, що враховують не лише фізичні обмеження, а й сенсорну чутливість (наприклад, для людей із ПТСР).

4. *Комунікаційний механізм*: мова без бар'єрів. У цьому контексті надавачі публічних послуг від імені держави чи місцевого самоврядування мають змінити тональність спілкування з громадянином. Це, по-перше, *перехід на «просту мову»*, тобто відмова від складних юридичних термінів в офіційних листах та на урядових сайтах, оскільки незрозумілий текст від публічної установи часто сприймається як загроза; по-друге, *побудова довіри через залучення*: створення консультативно-дорадчих органів (наприклад, рад ветеранів або рад ВПО), де люди з травматичним досвідом стають співавторами реформ, а не просто їх об'єктами. В умовах територіальних громад цей підхід реалізується через мультидисциплінарні команди. Це групи, куди входять представники місцевого самоврядування, соціальні працівники, медики та поліцейські офіцери громади.

Наведемо приклад реалізації травмаінформаційного підходу в межах процесу децентралізації.

Таблиця 1

Реалізація травмаінформаційного підходу в межах процесу децентралізації

Елемент	Традиційний підхід	Травмаінформований підхід
Прийом громадян	Черга в тісному коридорі	Електронна черга, відкритий простір, дитячий куточок
Послуга	Пошук довідок за різними адресами	Комплексна послуга за життєвою ситуацією (кейс-менеджмент)
Мова спілкування (усна чи писемна)	«Згідно з пунктом 5.1 вам відмовлено»	«Ми не можемо прийняти запит зараз через відсутність Х, але допоможемо його отримати»

Джерело: авторська розробка

У сучасних умовах вагомого значення набуває інтеграція травмаінформованого підходу до стратегії безбар'єрності – це перехід від суто фізичного розуміння (пандуси, підйомники) до ментальної та сенсорної інклюзії. В Україні це зараз стає стандартом для регіонального розвитку та децентралізації.

Наведемо конкретні механізми, як цей підхід мав би впроваджуватися на місцях: 1. *Сенсорна безбар'єрність*. Травмаінформований підхід вимагає, щоб простір не перевантажував нервову систему. Важливого значення тут

ISSN 3041-1572 Online

набуває й *адаптивне освітлення*, тобто відмова від холодного люмінесцентного світла, що може провокувати тривогу, на користь м'якого, регульованого освітлення в зонах очікування. Важливим є й *дотримання акустичного комфорту*, тобто використання звукопоглинальних панелей у ЦНАПах та соціальних закладах. Для людей, які пережили обстріли, гучна луна в порожніх коридорах є серйозним тригером. Особливої ваги набуває й наявність в органах, що надають публічні послуги, *зон тиші*, тобто створення невеликих кімнат у громадських будівлях, де людина може відновити самоконтроль у разі панічної атаки або сенсорного перевантаження.

2. *Інформаційна безбар'єрність*: принцип «Легко читати». Як відомо, для людей у стані хронічного стресу здатність обробляти складну інформацію знижується. Саме тому важливим тут є *спрощення контенту*: переклад інструкцій щодо отримання державних послуг у формат Easy-to-read (короткі речення, піктограми, відсутність метафор); *візуальна підтримка*: використання інфографіки, замість багатосторінкових регламентів. Це критично важливо для ветеранів із контузіями та людей із когнітивними порушеннями.

3. *Механізм «Першого контакту» в громадах*. У межах децентралізації громади впроваджують посаду кейс-менеджера або спеціаліста із супроводу. Тут ваги набирає такий принцип, як *єдине вікно без перепитувань*, тобто реалізація принципу, коли людина лише один раз розповідає про свою ситуацію. Травмаінформований підхід забороняє змушувати людину кілька разів переказувати свій травматичний досвід різним фахівцям (наприклад, для отримання статусу ВПО, а потім допомоги). Суттєвого значення в контексті нашого дослідження набуває й *скринінг на рівні первинної ланки*: сімейні лікарі та працівники соціальних служб у регіонах проходять навчання за програмою mhGAP, щоб розпізнавати ознаки травми та скеровувати людину за належним маршрутом допомоги без додаткового стресу.

4. *Цифрова доступність як запобіжник стресу*. Як відомо, цифровізація послуг усуває потребу фізичного контакту з «державним апаратом», що часто є джерелом тривоги. Насамперед назвемо *автоматичне призначення певного виду допомоги*. Це розроблення алгоритмів, що призначають виплати на основі даних з реєстрів (наприклад, при пошкодженні майна), при цьому мінімізуючи візити до комісій та перевірок; це і *зворотний зв'язок без агресії*, тобто налаштування інтерфейсів державних чи муніципальних додатків так, щоб повідомлення про помилку не виглядали як «звинувачення» користувача, а пропонували чіткий шлях вирішення.

Наведемо приклад регіонального впровадження травмаінформаційного підходу в системі публічних реформ. Так, зокрема, у межах реалізації Національної стратегії безбар'єрності в Україні до 2030 року [17], деякі територіальні громади вже впроваджують Паспорти безбар'єрності. Вони

включають: карту «безпечних маршрутів» (де немає тригерного шуму чи скупчень); перелік установ, персонал яких пройшов тренінги з травмаінформованого спілкування; наявність у публічних бібліотеках чи хабах «аптечок психологічної самодопомоги». Основна мета такого підходу полягає в тому, що держава чи муніципалітет мають стати «непомітним» у своїй підтримці – надавати допомогу так, щоб не змушувати громадянина знову і знову відчувати себе жертвою чи прохачем.

В Україні запровадження травмаінформованого підходу та безбар'єрності регулюється низкою стратегічних документів та методичних настанов. Вони поступово перетворюють теоретичні принципи на обов'язкові стандарти для органів влади.

Назвемо ключові нормативні акти та документи:

1. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [17]. Це головний рамковий документ, розроблений за ініціативи першої леді Олени Зеленської і затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р. Документ визначає шість напрямків безбар'єрності (фізична, інформаційна, цифрова, суспільна, освітня, економічна). Звернемо увагу на травмаінформаційний аспект Документа. Так, зокрема, Стратегія вимагає від міністерств розробляти послуги, що враховують психоемоційний стан людей, зокрема ветеранів та постраждалих від війни.

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 року № 83 «Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості [16]. Цей акт стосується впровадження комплексної соціальної послуги з формування життєстійкості. Конкретний механізм дії постанови Уряду полягає в тому, що документ запроваджує створення «Центрів життєстійкості» в громадах. Це безпосередньо травмаінформований проєкт, де надання послуг базується на: групових заняттях із психосоціальної підтримки; навчанні методам саморегуляції (програма «Ти як?»); координації допомоги за принципом «кейс-менеджменту».

3. Методичні рекомендації щодо впровадження безбар'єрності публічних послуг, видані Національним агентством України з питань державної служби (НАДС) [15]. Ключові вимоги: *Комунікація*: рекомендації щодо використання інклюзивної мови та «простої мови» (Plain Language) у державному листуванні. *Простір*: стандарти облаштування фронт-офісів (ЦНАПів) з урахуванням сенсорної інклюзії. *Навчання*: обов'язкові курси для державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування «Безбар'єрна грамотність» та «Психологічна допомога в умовах війни».

4. Довідник безбар'єрності [25]. Хоча це не закон у класичному розумінні, це офіційний посібник, схвалений урядом як методична база. Він містить розділ «Етика взаємодії», що є по суті практичним посібником із травмаінформованого спілкування. Наприклад, як звертатися до людини з ПТСР, як уникати стигматизації та як будувати довіру через невербальні сигнали. Покажемо, як це виглядає в архітектурі нормативних актів (Таблиця 2).

5. Програма mhGAP (Mental Health Gap Action Programme – Програма дій щодо розривів у психічному здоров'ї). На рівні Міністерства охорони здоров'я України ухвалено нормативні документи, що дозволяють сімейним лікарям надавати первинну психологічну допомогу. Це впроваджує травма-інформований підхід у медицину – лікар більше не каже «це не моя компетенція», а має протокол для виявлення ознак травми та надання базової підтримки, що критично для децентралізованих громад.

Таблиця 2

Рівень	Документ	Основна мета
Стратегічний	Стратегія безбар'єрності до 2030 року	Визначення візії «людиноцентричної держави»
Операційний	Плани заходів Кабінету Міністрів України (дворічні)	Конкретні завдання для міністерств (напр. «адаптувати 50% ЦНАПів»)
Методичний	Рекомендації НАДС / Мінцифри	Детальні інструкції для публічних службовців: як говорити, як писати, як будувати

Джерело: авторська розробка

ВИСНОВКИ. У результаті проведеного дослідження нами концептуалізовано роль травмаінформованого підходу як невід'ємного елемента сучасної системи державного управління в Україні. Основні результати та висновки роботи зводяться до такого:

1. *Теоретичне значення підходу*. Нами доведено, що травмаінформованість у публічному секторі виходить за межі суто психологічної допомоги, стаючи фундаментом нової управлінської культури. Запровадження принципів безпеки, довіри та вибору дозволяє трансформувати взаємодію «держава – громадянин» із формально-контрольної на партнерсько-підтримувальну, що є критично важливим для суспільства з високим рівнем колективної травми.

2. *Інституційні можливості*. Нами встановлено, що чинна нормативно-правова база, зокрема Національна стратегія із створення безбар'єрного

простору на період до 2030 року [17], створює потрібне підґрунтя для впровадження травмаінформованих практик. Проте для їх реальної ефективності потрібна дальша деталізація методичних рекомендацій для органів місцевого самоврядування та розроблення інструментарію оцінки психоемоційного впливу державних рішень.

3. *Ключові виклики*. Нами виявлено, що головними перешкодами на шляху реформ є: низький рівень обізнаності кадрів щодо природи травми, ризики вторинної травматизації самих публічних службовців, а також інерційність бюрократичних процедур, що не передбачають гнучкості в роботі з вразливими групами. Подолання цих викликів потребує системного підходу до навчання та запровадження інституту супервізії в публічній службі.

4. *Практичні перспективи*. Травмаінформована перебудова державних і муніципальних інституцій відкриває можливості для зміцнення національної резильєнтності (життєстійкості). Створення «безпечних» точок контакту з державою (ЦНАПів, соціальних хабів, цифрових сервісів) сприяє зниженню соціальної напруги та підвищує рівень легітимності державних реформ в очах громадян.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні конкретних критеріїв та індикаторів вимірювання «травмаінформованості» публічних сервісів, а також у дослідженні зарубіжного досвіду адаптації ветеранів до цивільного життя через інструменти інклюзивного врядування.

Література

1. Аксьонова К. В. Вторинна травматизація сімей ветеранів в умовах російсько-української війни [Електронний ресурс] / К. В. Аксьонова. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота.* 2025. Вип. 1. С. 96-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkhucozrob_2025_1_13 (дата звернення: 25.04.2026).

2. Афанасьєва Н. Є. Психологічне консультування осіб із травматичним досвідом [Електронний ресурс] / Н. Є. Афанасьєва, Т. І. Білуха, І. В. Медвідь, Т. О. Мостова, О. В. Теліков. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи.* 2026. № 1. С. 66-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2026_1_8 (дата звернення: 25.04.2026).

3. Бондар Н. Два обличчя однієї війни: осмислення травматичного досвіду в польській та німецькій літературі (на прикладі творчості Збіґнєва Герберта й Пауля Целана) [Електронний ресурс] / Н. Бондар, Л. Чередник. *Українська полоністика.* 2025. Вип. 24. С. 11-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Up_2025_24_4 (дата звернення: 23.04.2026).

4. Бриль М. М. Терапевтична метафора як інструмент роботи з травматичним досвідом війни [Електронний ресурс] / М. М. Бриль, О. В. Сербова. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2024. № 3(1). С. 17-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2024_3(1)__4 (дата звернення: 25.04.2026).

5. Венгер Н. Особливості корекції емоційних станів у осіб з травматичним досвідом [Електронний ресурс] / Н. Венгер, Я. Раєвська. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* 2025. Вип. 3. С. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2025_3_4 (дата звернення: 23.04.2026).

6. Вовк М. Вплив травматичних подій на когнітивні процеси у дорослому віці [Електронний ресурс] / М. Вовк. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* 2025. Вип. 1. С. 22-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2025_1_5 (дата звернення: 25.04.2026).

7. Карапов А. О. Травма війни 2022: оцінка ПТСР і КПТСР серед населення України та сусідніх країн [Електронний ресурс] / А. О. Курапов, І. В. Данилюк. *Український психологічний журнал.* 2024. № 2. С. 62-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2024_2_6 (дата звернення: 25.04.2026).

8. Коваленко А. Б. Зв'язок травматичного дитячого досвіду з толерантністю особистості в дорослому віці [Електронний ресурс] / А. Б. Коваленко, В. Г. Голота. *Український психологічний журнал*. 2022. № 1. С. 41-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2022_1_5 (дата звернення: 25.04.2026).

9. Котовська Ю. О. Особливості переживання травматичних подій та посттравматичне зростання у студентів: результати емпіричного дослідження [Електронний ресурс] / Ю. О. Котовська. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Психологія*. 2025. Вип. 18. С. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2025_18_8 (дата звернення: 25.04.2026).

10. Матяш-Заяц Л. Вплив травматичного досвіду на соціалізацію підлітків [Електронний ресурс] / Л. Матяш-Заяц, О. Носова. *Socialization & Human Development.* 2024. Iss. 1. С. 105-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shdisj_2024_1_9 (дата звернення: 25.04.2026).

11. Найдьонова Л. А. Воєнний дистрес і ресурси опанування: протектори і предиктори розвитку пост-травматичного стресового розладу українців на другому році повномасштабної російсько-української війни [Електронний ресурс] / Л. А. Найдьонова, С. С. Дембіцький, В. П. Степаненко. *Український психологічний журнал.* 2024. № 2. С. 76-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2024_2_7 (дата звернення: 25.04.2026).

12. Нестеренко В. Стратегії подолання дитячих травматичних спогадів: досвід Другої світової війни [Електронний ресурс] / В. Нестеренко. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Історія.* 2025. Вип. 68. С. 112-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIS_2025_68_10 (дата звернення: 23.04.2026).

13. Пілецька Л. С. Резильєнтність студентської молоді в умовах травматогенного соціуму [Електронний ресурс] / Л. С. Пілецька, Р. В. Томин. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2025. № 3(2). С. 114-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2025_3(2)__11 (дата звернення: 25.04.2026).

14. Присяжнюк Ю. Війна в «Афгані» як джерело травматичного стресу (на матеріалах епістолярної спадщини жителів Жашківщини) [Електронний ресурс] / Ю. Присяжнюк, В. Заїка. *Вісник Черкаського університету. Серія : Історичні науки.* 2025. № 3. С. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2025_3_15 (дата звернення: 25.04.2026).

15. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань формування безбар'єрності на робочому місці в державних органах: наказ Національного агентства України з питань державної служби від 31 березня 2023 року № 51-23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0051859-23#Text (дата звернення: 19.04.2026).

16. Про організацію діяльності та забезпечення функціонування центрів життєстійкості: постанова Кабінету Міністрів України від 23 січня 2024 р. № 83. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2024-%D0%BF#Text (дата звернення: 19.04.2026).

17. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 366-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 19.04.2026).

18. Семененко А. Філософські аспекти колективної пам'яті: історична травма та переосмислення минулого [Електронний ресурс] / А. Семененко, В. Кулик, І. Цихуляк. *Грані*. 2025. Т. 28, № 2. С. 80-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2025_28_2_12 (дата звернення: 25.04.2026).

19. Солоненко О. О. Вплив геноцидної травми на психічне здоров'я нащадків в умовах актуального тривалого травматичного стресу [Електронний ресурс] / О. О. Солоненко. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи.* 2025. № 2. С. 289-303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2025_2_24 (дата звернення: 25.04.2026).

20. Стародубцева Л. Пам'ять і травма: практики комеморації в українській культурі [Електронний ресурс] / Л. Стародубцева, Д. Петренко. *Грані*. 2025. Т. 28, № 2. С. 56-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2025_28_2_9 (дата звернення: 25.04.2026).

21. Фуштей О. Особливості психологічної реабілітації дітей, які пережили травматичний досвід воєнних дій [Електронний ресурс] / О. Фуштей, І. Саранча. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Психологія.* 2023. Вип. 1. С. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2023_1_9 (дата звернення: 25.04.2026).

22. Хобзей С. П. Імплементація травма-інформованого врядування в публічному секторі України у кризових умовах [Електронний ресурс] / С. П. Хобзей. *Таврійський науковий вісник. Серія : Публічне управління та адміністрування.* 2025. Вип. 6. С. 123-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tnvpua_2025_6_16 (дата звернення: 25.04.2026).

23. Шаповал О. В. Авторська присутність як наративна стратегія у фільмах травматичної пам'яті сучасного українського документального кіно [Електронний ресурс]/ О. В. Шаповал. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.* 2025. № 4. С. 136-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2025_4_22 (дата звернення: 23.04.2026).

24. Яремчук В. В. Формування деструктивних життєвих сценаріїв особистості в умовах травматогенного соціуму [Електронний ресурс] / В. В. Яремчук. *Теоретичні і прикладні проблеми психології та соціальної роботи*. 2026. № 1. С. 207-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2026_1_19 (дата звернення: 25.04.2026).

25. https://bf.in.ua/

References

1. Aksonova K. V. (2025). Vtorynna travmatyzatsiia simei veteraniv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Secondary traumatization of veterans' families in the context of the Russian-Ukrainian war]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsialna robota*. Vyp. 1. S. 96-101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkhucozrob_2025_1_13 (in Ukrainian).

2. Afanasieva N. Ye., Bilukha T. I., Medvid I. V., Mostova T. O., Telikov O. V. (2026). Psykholohichne konsultuvannia osib iz travmatychnym dosvidom [Psychological counseling for people with traumatic experiences]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty*. № 1. S. 66-80. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2026_1_8 (in Ukrainian).

3. Bondar N., Cherednyk L.(2025). Dva oblychchia odniiei viiny: osmyslennia travmatychnoho dosvidu v polskii ta nimetskii literaturi (na prykladi tvorchosti Zbignieva Herberta y Paulia Tselana) [Two faces of one war: understanding traumatic experience in Polish and German literature (using the example of the works of Zbigniew Herbert and Paul Celan)]. *Ukrainska polonistyka*. Vyp. 24. S. 11-19. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Up_2025_24_4 (in Ukrainian).

4. Bryl M. M., Serbova O. V. (2024). Terapevtychna metafora yak instrument roboty z travmatychnym dosvidom viiny [Therapeutic metaphor as a tool for working with the traumatic experience of war]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty*. № 3 (1). S. 17-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2024_3(1)__4 (in Ukrainian).

5. Venher N., Raievska Ya. (2025). Osoblyvosti korektsii emotsiinykh staniv u osib z travmatychnym dosvidom [Features of correction of emotional states in people with traumatic experiences]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia.* Vyp. 3. S. 12-15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2025_3_4 (in Ukrainian).

6. Vovk M. (2025).Vplyv travmatychnykh podii na kohnityvni protsesy u doroslomu vitsi [The impact of traumatic events on cognitive processes in adulthood]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia.* Vyp. 1. S. 22-29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2025_1_5 (in Ukrainian).

7. Karapov A. O., Danyliuk I. V. (2024). Travma viiny 2022: otsinka PTSR i KPTSR sered naselennia Ukrainy ta susidnikh krain [War Trauma 2022: Assessment of PTSD and CPTSD among the Population of Ukraine and Neighboring Countries]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal*. № 2. S. 62-75. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2024_2_6 (in Ukrainian).

8. Kovalenko A. B., Holota V. H. (2022). Zviazok travmatychnoho dytiachoho dosvidu z tolerantnistiu osobystosti v doroslomu vitsi [The relationship between traumatic childhood experiences and personality tolerance in adulthood]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal*. № 1. S. 41-63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2022_1_5 (in Ukrainian).

9. Kotovska Yu. O. (2025). Osoblyvosti perezhyvannia travmatychnykh podii ta posttravmatychne zrostannia u studentiv: rezultaty empirychnoho doslidzhennia [Peculiarities of experiencing traumatic events and post-traumatic growth in students: results of an empirical study]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia : Psykholohiia.* Vyp. 18. S. 43-50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2025_18_8 (in Ukrainian).

10. Matiash-Zaiats L., Nosova O. (2024). Vplyv travmatychnoho dosvidu na sotsializatsiiu pidlitkiv [The impact of traumatic experiences on the socialization of adolescents]. *Socialization & Human Development*. Iss. 1. S. 105-122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/shdisj_2024_1_9 (in Ukrainian).

11. Naidonova L. A., Dembitskyi S. S., Stepanenko V. P. (2024). Voiennyi dystres i resursy opanuvannia: protektory i predyktory rozvytku post-travmatychnoho stresovoho rozladu ukraintsiv na druhomu rotsi povnomasshtabnoi rosiisko-ukrainskoi viiny [War distress and coping resources: protectors and predictors of the development of post-traumatic stress disorder in Ukrainians in the second year of the full-scale Russian-Ukrainian war]. *Ukrainskyi psykholohichnyi zhurnal*. № 2. S. 76-96. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ukpsj_2024_2_7 (in Ukrainian).

12. Nesterenko V. (2025). Stratehii podolannia dytiachykh travmatychnykh spohadiv: dosvid Druhoi svitovoi viiny [Strategies for overcoming childhood traumatic memories: the experience of World War II]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia : Istoriia*. Vyp. 68. S. 112-125. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIS_2025_68_10 (in Ukrainian).

13. Piletska L. S., Tomyn R. V. (2025). Rezylientnist studentskoi molodi v umovakh travmatohennoho sotsiumu [Resilience of young students in a traumatic society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty.* № 3(2). S. 114-124. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2025_3(2)__11 (in Ukrainian).

14. Prysiazhniuk Yu., Zaika V. (2025). Viina v «Afhani» yak dzherelo travmatychnoho stresu (na materialakh epistoliarnoi spadshchyny zhyteliv Zhashkivshchyny) [The war in "Afghanistan" as a source of traumatic stress (based on materials from the epistolary heritage of residents of Zhashkivshchyna)]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia : Istorychni nauky*. № 3. S. 112-117. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchuI_2025_3_15 (in Ukrainian).

15. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii z pytan formuvannia bezbariernosti na robochomu mistsi v derzhavnykh orhanakh: nakaz Natsionalnoho ahentstva Ukrainy z pytan derzhavnoi sluzhby vid 31 bereznia 2023 roku № 51-23 [On approval of Methodological recommendations on the formation of barrier-free workplaces in state bodies: Order of the

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

National Agency of Ukraine for Civil Service dated March 31, 2023 No. 51-23]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0051859-23#Text (in Ukrainian).

16. Pro orhanizatsiiu diialnosti ta zabezpechennia funktsionuvannia tsentriv zhyttiestiikosti: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 sichnia 2024 r. № 83 [On the organization of activities and ensuring the functioning of resilience centers: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 23, 2024 No. 83.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2024-%D0%BF#Text (in Ukrainian).

17. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii iz stvorennia bezbariernoho prostoru v Ukraini na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 kvitnia 2021 roku № 366-r [On approval of the National Strategy for Creating a Barrier-Free Space in Ukraine for the Period Until 2030: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 14, 2021 No. 366-r.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text (in Ukrainian).

18. Semenenko A., Kulyk V., Tsykhuliak I. (2025). Filosofski aspekty kolektyvnoi pamiati: istorychna travma ta pereosmyslennia mynuloho Philosophical aspects of collective memory: historical trauma and rethinking the past [Philosophical aspects of collective memory: historical trauma and rethinking the past]. *Hrani*. T. 28, № 2. S. 80-87. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2025_28_2_12 (in Ukrainian).

19. Solonenko O. O. (2025).Vplyv henotsydnoi travmy na psykhichne zdorovia nashchadkiv v umovakh aktualnoho tryvaloho travmatychnoho stresu [The impact of genocidal trauma on the mental health of descendants in conditions of current prolonged traumatic stress]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty*. № 2. S. 289-303. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2025_2_24 (in Ukrainian).

20. Starodubtseva L., Petrenko D. (2025). Pamiat i travma: praktyky komemoratsii v ukrainskii kulturi [Memory and Trauma: Commemoration Practices in Ukrainian Culture]. *Hrani*. T. 28, № 2. S. 56-65. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2025_28_2_9 (in Ukrainian).

21. Fushtei O., Sarancha I. (2023). Osoblyvosti psykholohichnoi reabilitatsii ditei, yaki perezhyly travmatychnyi dosvid voiennykh dii [Peculiarities of psychological rehabilitation of children who have survived traumatic experiences of military operations]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Psykholohiia.* Vyp. 1. S. 41-45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/swiapmps_2023_1_9 (in Ukrainian).

22. Khobzei S. P. (2025). Implementatsiia travma-informovanoho vriaduvannia v publichnomu sektori Ukrainy u kryzovykh umovakh [Implementation of trauma-informed governance in the public sector of Ukraine in crisis conditions]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia.* Vyp. 6. S. 123-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tnvpua_2025_6_16 (in Ukrainian).

23. Shapoval O. V. (2025). Avtorska prysutnist yak naratyvna stratehiia u filmakh travmatychnoi pamiati suchasnoho ukrainskoho dokumentalnoho kino [Authorial presence as a narrative strategy in traumatic memory films of contemporary Ukrainian documentary cinema]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. № 4. S. 136-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2025_4_22 (in Ukrainian).

24. Yaremchuk V. V. (2026). Formuvannia destruktyvnykh zhyttievykh stsenariiv osobystosti v umovakh travmatohennoho sotsiumu [Formation of destructive life scenarios of the individual in the conditions of a traumatic society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii ta sotsialnoi roboty*. № 1. S. 207-216. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tippp_2026_1_19 (in Ukrainian).

25. https://bf.in.ua/

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК: 351.823.1:332.3:004.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1756-1766

Лубенець Владислав Юрійович аспірант спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування Полтавського державного аграрного університету, м. Полтава, https://orcid.org/0009-0005-7985-300X

РОЛЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗБАЛАНСОВАНОМУ ВИКОРИСТАННІ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Анотація. У сучасних умовах розвиток ринку землі в Україні набув стратегічного значення для забезпечення сталого економічного зростання та екологічної безпеки держави. Після скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель, ринок землі зазнав суттєвих змін, що вимагає відповідного державного регулювання та ефективного публічного управління. Автор проаналізував сучасний стан ринку землі в Україні, визначає основні проблеми та виклики, а також здійснив оцінку ролі публічного управління у забезпеченні збалансованого використання земельних ресурсів. Аналіз сучасного стану ринку землі показує, що ринок характеризується різноманітною структурою власності, що включає державну, комунальну та приватну власність. Основні проблеми, з якими стикається ринок землі, включають прогалини в законодавстві, високий рівень корупції та нерівномірний розвиток між регіонами. У статті виділено основні аспекти ролі публічного управління, серед яких: розробка та впровадження законодавчих актів, здійснення контролю та моніторингу, а також підтримка місцевого розвитку. Ефективність інструментів публічного управління аналізується на основі впровадження законодавчих змін, програм підтримки місцевого розвитку та механізмів моніторингу і контролю. Публічне управління має вирішальне значення для забезпечення прозорості та підзвітності процесів управління земельними ресурсами. Перспективи розвитку ринку землі в Україні залежать від здатності держави забезпечити ефективне регулювання, залучення громадськості до процесу прийняття рішень та впровадження інноваційних підходів до управління. Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розробку нових стратегій та інструментів, що сприятимуть сталому розвитку ринку землі та гармонійному поєднанню економічних, екологічних та соціальних інтересів.

Ключові слова: публічне управління та адміністрування, економічне зростання, екологічна безпека, земельні ресурси, земельні відносини, державне регулювання, моніторинг, контроль, сталий розвиток, приватна власність, місцевий розвиток.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Lubenets Vladyslav PHD student in specialty 281 Public Management and Administration of Poltava State Agrarian University, Poltava, https://orcid.org/0009-0005-7985-300X

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE BALANCED USE OF LAND RESOURCES OF UKRAINE

Abstract. In modern conditions, the development of the land market in Ukraine has acquired strategic importance for ensuring sustainable economic growth and the country's environmental security. Following the lifting of the moratorium on the sale of agricultural land, the land market has undergone significant changes, which requires appropriate state regulation and effective public administration.

The author analyzes the current state of the land market in Ukraine, identifies the main problems and challenges, and assesses the role of public administration in ensuring the balanced use of land resources. The analysis of the current state of the land market shows that it is characterized by a diverse ownership structure, which includes state, communal, and private ownership. The main problems facing the land market include gaps in legislation, high levels of corruption, and uneven development across regions.

The article highlights the key aspects of the role of public administration, including the development and implementation of legislative acts, the exercise of control and monitoring, and support for local development. The effectiveness of public administration tools is analyzed based on the implementation of legislative changes, local development support programs, and monitoring and control mechanisms.

Public administration plays a decisive role in ensuring transparency and accountability in the management of land resources. The prospects for the development of the land market in Ukraine depend on the state's ability to ensure effective regulation, involve the public in decision-making processes, and implement innovative approaches to land management. Further research in this area should focus on developing new strategies and tools that will contribute to the sustainable development of the land market and the harmonious combination of economic, environmental, and social interests.

Keywords: public administration and governance, economic growth, environmental security, land resources, land relations, state regulation, monitoring, control, sustainable development, private ownership, local development.

Постановка проблеми. У контексті сучасних викликів, що стоять перед Україною, збалансоване використання земельних ресурсів є критично важливим для забезпечення сталого розвитку держави. Земельні ресурси виступають

ISSN 3041-1572 Online

фундаментальним елементом національного багатства, який визначає економічну, екологічну та соціальну стабільність країни. Проте, ефективне управління цими ресурсами залишається однією з найбільш актуальних проблем, що вимагає комплексного підходу з боку держави.

Публічне управління відіграє ключову роль у формуванні та реалізації політики щодо збалансованого використання земельних ресурсів, забезпечує створення правової бази, здійснення контролю за дотриманням земельного законодавства, впровадження інноваційних методів управління та сприяє гармонійному поєднанню інтересів різних суспільних груп. В умовах децентралізації управління, важливою стає роль місцевих органів влади, які безпосередньо відповідають за реалізацію державної політики на місцях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження питання державного регулювання та контролю у сфері використання земельних ресурсів в Україні показують значну увагу до цієї теми, однак аналіз публікацій свідчить про недостатнє висвітлення аспектів збалансованого використання земель. У роботі А. Дуки розглядаються сучасні трансформації та основні проблеми державного регулювання, проте обмежена загальним оглядом без деталізації конкретних інструментів та механізмів. Дослідження О. Зигрія та І. Сендецької фокусується на правових аспектах власності на землю, але більше стосується правового регулювання, ніж публічного управління та збалансованого використання земельних ресурсів. В. Кожуріна аналізує управління земельними ресурсами на рівні громад, пропонуючи певні покращення, але не охоплює всі аспекти збалансованого використання земельних ресурсів. В. Нежевело обґрунтовує необхідність належного публічного адміністрування землями державної та комунальної форм власності, але не надає повного аналізу інструментів і механізмів для збалансованого використання земельних ресурсів.

Відповідно питання збалансованого використання земельних ресурсів у контексті публічного управління в Україні потребує подальшого вивчення. Необхідні дослідження, які б інтегрували правові, економічні та екологічні аспекти, а також розробили конкретні інструменти для збалансованого використання земельних ресурсів.

Метою статті є аналіз ролі публічного управління у забезпеченні збалансованого використання земельних ресурсів в Україні, визначення основних викликів та можливостей для подальшого вдосконалення цієї сфери.

Виклад основного матеріалу. В Україні, як і в багатьох інших державах, земельні відносини завжди відігравали визначальну роль у господарському, соціальному та політичному житті суспільства. Земля є не лише основним ресурсом сільськогосподарського виробництва, а й важливим об’єктом інвестицій, осередком соціокультурного розвитку та ключовим елементом

національної економіки. Проте тривалий час система управління земельними ресурсами зазнавала значних коливань і недоліків, що суттєво гальмувало розвиток аграрного сектору та економіки країни загалом.

Важливим проривом у розв'язанні цих проблем стало запровадження ринку землі. Відкриття ринку має значний потенціал трансформувати земельні відносини, активізувати інвестиційні процеси, стимулювати розвиток сільського господарства та зміцнювати місцеві громади. Водночас ефективне функціонування ринку землі можливе лише за умови дієвої системи публічного управління, яка забезпечує відповідність законодавства, максимальну прозорість процедур та надійний захист інтересів усіх учасників.

Саме тому вивчення ролі публічного управління в умовах запуску ринку землі в Україні є особливо актуальним. Ця роль є багатогранною та надзвичайно важливою для забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів, сталого розвитку, екологічної безпеки та економічного зростання країни.

Успішна робота ринку землі вимагає наявності потужних державних інституцій, які забезпечують відкритий доступ до інформації про земельні ділянки, ведення прозорого земельного кадастру, якісну оцінку земель, надійну юридичну реєстрацію прав власності та ефективний контроль за розподілом земельних ресурсів.

Ефективне публічне управління також передбачає постійний моніторинг використання земель, суворий контроль за дотриманням законодавства, оперативне виявлення порушень і застосування необхідних коригувальних заходів. Сучасні механізми моніторингу включають використання геоінформаційних систем (ГІС), супутникового спостереження та інших передових технологій [7].

Публічне управління відіграє ключову роль у створенні та впровадженні законодавчих актів, що регулюють земельні відносини. Це включає нормативно-правові акти, що визначають порядок використання, охорони та управління земельними ресурсами. Важливим аспектом є удосконалення законодавства для запобігання корупції, забезпечення прозорості та підзвітності у процесах розподілу та використання землі.

Змістом публічної управлінської діяльності у сфері державного та комунального землекористування є організаційно-розпорядчий елемент, тобто надання адміністративних послуг, та юрисдикційно-наглядова складова, яка здійснюється органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, суб'єктами громадськістю.

Організаційно-розпорядчий елемент публічного управління у сфері землекористування включає в себе надання різноманітних адміністративних послуг, таких як видача земельних дозволів, реєстрація прав власності на

землю, ведення кадастрового обліку тощо. Забезпечення ефективного та оперативного надання адміністративних послуг у сфері землекористування сприяє зменшенню бюрократичних бар'єрів та покращенню бізнес-клімату.

Публічне управління сприяє місцевому розвитку через підтримку ініціатив, спрямованих на раціональне використання земельних ресурсів. Це включає фінансову та технічну допомогу громадам, розвиток інфраструктури, сприяння інвестиціям у стале землеробство та інші проекти, що підвищують ефективність використання землі та сприяють екологічній безпеці.

Органи виконавчої влади та місцевого самоврядування відіграють важливу роль у забезпеченні додержання законодавства у сфері землекористування. Це включає контроль за дотриманням прав власності, укладанням договорів оренди та використанням землі у відповідності з призначенням. Суб'єкти громадськості виступають важливими учасниками у контролі за діяльністю органів публічного управління у сфері землекористування, сприяючи захисту прав власності та екологічних інтересів.

Однією з основних функцій публічного адміністрування є надання адміністративних послуг в умовах впровадження ринку землі [4]. Ця функція полягає в обслуговуванні громадян, бізнесу та інших зацікавлених сторін шляхом надання різноманітних адміністративних послуг, необхідних для здійснення їхніх прав та виконання обов'язків перед державою.

У контексті землекористування, надання адміністративних послуг може включати такі процедури, як видача дозволів на будівництво, реєстрація прав власності на землю, оформлення документів про оренду земельних ділянок, проведення кадастрових робіт тощо. Ці послуги є необхідними для ефективного використання земельних ресурсів та забезпечення законності та порядку у сфері землекористування.

Надання адміністративних послуг вимагає від публічних службовців не лише технічної компетентності та оперативності, але й високого рівня обслуговування та відповідальності перед громадянами та бізнесом. Це сприяє підвищенню рівня довіри до державних інституцій та забезпечує позитивний досвід співпраці між державою та суспільством. Зміст публічного адміністрування у сфері використання земель державної та комунальної власності включає в себе різні суб'єкти та об'єкти управління, які відповідають за ефективне та відповідальне використання цих земельних ресурсів. Органи, що здійснюють публічне управління землями державної та комунальної власності, можуть бути на різних рівнях урядової системи та мати різні повноваження.

Якісна співпраця та налагоджені обміни між усіма органами державної влади та місцевого самоврядування є одним з найважливіших показників якості системи управління земельними відносинами [9]. Слід зазначити, що в

цілому, метою системи публічного управління земельними ресурсами громади є створення та забезпечення функціонування системи земельних відносин та землекористування, яка дозволяє максимально задовольнити потреби громади у землекористуванні [3].

Залучення громадськості до процесів прийняття рішень у сфері земельних відносин є важливим аспектом публічного управління. Це дозволяє враховувати інтереси різних груп населення, підвищує рівень довіри до управлінських рішень та сприяє більш ефективному впровадженню політик збалансованого використання земель.

Публічне управління має впроваджувати інноваційні підходи до управління земельними ресурсами, включаючи реформи, спрямовані на спрощення процедур, підвищення ефективності управління та забезпечення сталого розвитку. Це може включати цифровізацію процесів, впровадження нових технологій та методів управління, а також розвиток інституційної спроможності органів влади. Також передбачає активну участь у міжнародних програмах та проєктах, що сприяють обміну досвідом та впровадженню найкращих практик у сфері управління земельними ресурсами. Це дозволяє застосовувати передовий світовий досвід для удосконалення національної системи управління.

На існування прогалин у дослідженнях змісту публічного адміністрування вказують дослідники адміністративного права. Особлива увага приділяється управлінню та розпорядженню землями сільськогосподарського призначення, що є важливим на сучасному етапі реалізації відкриття ринку земель цієї категорії [5, с. 534].

Основною проблемою реформування адміністративної системи публічного управління в досліджуваній сфері є її імітаційний характер, відсутність комплексного, системного характеру. Перманентна реорганізація органів публічної адміністрації у сфері землеустрою, використання земельних ресурсів, призводить до хаотичного управління земельними ресурсами, неможливості сталого розвитку аграрного сектору та будівництва. Органи державного управління дублюють повноваження, відсутній чіткий розподіл функцій управління. Фактично неможливо забезпечити принцип належного врядування управління як невід'ємну частину внутрішнього ринку ЄС.

Створення та ефективне публічного регулювання ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні відіграє ключову роль у вирішенні ряду актуальних завдань, що стоять перед країною [2]:

1. Повноцінна реалізація права приватної власності та інших прав на землі сільськогосподарського призначення. Розвиток ринку землі сприятиме створенню умов для власників землі на вільний рух ними своєю власністю, що сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів.

2. Радикальне підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства: створення ринку землі сприятиме залученню інвестицій у сільське господарство, що підтримає його розвиток та модернізацію.

3. Формування сприятливого ринкового середовища: розвиток ринку землі сприятиме формуванню конкурентоспроможного середовища, де кращі землевласники зможуть ефективно використовувати власні ресурси.

4. Оптимізація використання земель сільськогосподарського призначення. Розвиток ринку землі дозволить оптимізувати використання земельних ресурсів, сприяючи їх ефективному розподілу та використанню.

5. Забезпечення безпеки земель сільськогосподарського призначення. Ефективне державне регулювання ринку землі дозволить забезпечити безпеку та стабільність у сфері використання сільськогосподарських земель, захищаючи їх від неправомірного захоплення та спекуляції.

Загалом, створення повноцінного ринку земель сільськогосподарського призначення в Україні сприятиме розвитку сільськогосподарського сектору, підвищенню ефективності використання земельних ресурсів та загальному економічному зростанню країни.

Поточна ситуація з землекористуванням в Україні може бути вирішена через запровадження нової системи управління земельними ресурсами в об'єднаних територіальних громадах. Метою цієї системи є запобігання фрагментації земель та опустелювання, а також забезпечення прийняття колективних рішень щодо їх використання з урахуванням потреб усієї громади, а не окремих осіб. У той же час, фахівці-землевпорядники мають бути стратегічно орієнтовані на розвиток територіальних громад, відповідно до настанов та вимог Стратегій, Концепцій та Програм прийнятих на національному, регіональному та місцевому рівнях [8]. Відповідальність держави, бізнесу та громадян полягає в тому, щоб спільно працювати задля досягнення позитивних результатів у розвитку громад [6].

Важливим є те, що влада врахувала думку місцевих лідерів та виробників і почала спільно працювати над розробкою нормативно-правової бази для врегулювання земельних відносин. Це дозволить громадам висловлювати власні зауваження та пропозиції щодо змін у земельних відносинах.

Для того, щоб підвищити ефективність діяльності об'єднаних громад у сфері земельних відносин, необхідно розробити нормативно-правову базу регулювання земельних відносин, окреслити можливі шляхи та дотриматись відповідних інтересів мешканців громад. Важливою є розробка можливих шляхів та дотримування відповідних інтересів мешканців громад, а також вираховування відповідних інтересів мешканців громад. Необхідно також розробити дієві заходи щодо ефективного використання земельних ресурсів, які сприятимуть підвищенню потенціалу об'єднаних громад.

Враховуючи сучасний стан розробки основних питань, пов'язаних з удосконаленням державного регулювання та контролю на шляху до збалансування інтересів усіх учасників земельних відносин, для забезпечення прозорості, ефективності та раціонального використання земель з метою удосконалення державного контролю та регулювання земельних ресурсів в Україні необхідно здійснити низку конкретних заходів, спрямованих на забезпечення прозорості, ефективності та раціонального використання земельних ресурсів.

Деякі рекомендації та заходи, що сприятимуть удосконаленню державного контролю та регулювання земельних ресурсів в Україні, доцільно структурувати за такими напрямами змін:

1. Диджіталізація процесів управління земельними ресурсами. Один з ключових напрямків для вдосконалення. Використання цифрових технологій, таких як блокчейн та геоінформаційні системи, може забезпечити прозорість та достовірність даних про земельні ділянки, уникнути фальсифікації документів та сприяти більш ефективному контролю за їх використанням. Подальше розширення та оновлення даних Державного земельного кадастру, включаючи інтеграцію з іншими державними реєстрами, для забезпечення більшої прозорості та доступності інформації про земельні ділянки для громадськості та державних органів [1].

2. Внесення змін до нормативно-правової бази з метою перегляду та вдосконалення чинного земельного законодавства, зокрема щодо оренди, купівлі-продажу, зміни цільового призначення та екологічних стандартів землекористування, з метою зменшення правових колізій та зниження ризиків корупції.

3. Посилення ролі земельних інспекцій. Збільшити кількість та якість перевірок, використовуючи сучасні технології моніторингу землекористування, такі як аерофотозйомка, дистанційне зондування, для швидкого виявлення порушень та незаконного землекористування. Це також має включати професійний розвиток інспекторів, надання їм необхідних ресурсів та повноважень, а також створення ефективної системи моніторингу та звітності. Водночас слід посилити персональну відповідальність контролюючих органів за їхні дії або бездіяльність при здійсненні своїх функціональних повноважень.

4. Запровадити стимули для сталого землекористування та відновлення земель. Розробити та впровадити фінансові та регуляторні стимули для землекористувачів, які застосовують передові аграрні технології, практики збереження ґрунтів та біорізноманіття, запровадити комплекс заходів для поліпшення земель, які знецінилися внаслідок ерозії, забруднення, надмірного використання, втрати природної родючості або інших негативних впливів, наприклад, субсидії, податкові пільги, інноваційні гранти.

5. Впровадити принцип відповідальності. Забезпечити чітку відповідальність землекористувачів за земельні порушення, запровадити повну заборону на зміну цільового призначення сільськогосподарських земель, включаючи конфіскацію землі за грубі порушення, відповідні штрафи та стимули для добросовісного використання ресурсів.

6. Розвивати громадський контроль. Залучити громадськість та неурядові організації до моніторингу використання земельних ресурсів через механізми громадського контролю, забезпечення доступу до інформації та можливості участі у прийнятті рішень.

7. Реформування системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів. Організація програм навчання та підвищення кваліфікації для працівників органів земельних ресурсів, юристів, екологів та інших фахівців, залучених до контролю та управління земельними ресурсами, з акцентом на кращі практики та міжнародний досвід.

8. Міжнародне співробітництво. Активізація міжнародного співробітництва у сфері управління та контролю за використанням земель, обмін досвідом, впровадження міжнародних стандартів і практик, отримання технічної та експертної підтримки.

Ці заходи забезпечать комплексний підхід до вирішення проблем державного регулювання та контролю у сфері використання земель, сприятиме сталому розвитку аграрного сектору, охороні навколишнього природного середовища та забезпеченню прав громадян на землю.

Публічне управління відіграє ключову роль у забезпеченні збалансованого використання земельних ресурсів в Україні. Аналіз показав, що ефективне управління можливе лише за умови комплексного підходу, що включає як удосконалення законодавчої бази, так і впровадження інноваційних методів контролю та моніторингу. Перспективи подальшого розвитку ринку землі залежать від здатності держави забезпечити прозорість та підзвітність процесів управління, а також від активної участі громадськості у прийнятті рішень.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, можна зробити висновок, що публічне управління відіграє вирішальну роль у забезпеченні збалансованого використання земельних ресурсів в Україні. Впровадження ефективної політики у цій сфері вимагає комплексного підходу, що включає як розробку нормативно-правових актів, так і їх реалізацію на місцевому рівні. Суттєвою умовою для успішного управління земельними ресурсами є активна взаємодія між різними рівнями влади, прозорість та підзвітність процесів управління. Серед ключових викликів можна виділити необхідність удосконалення законодавчої бази, підвищення ефективності контролю за використанням земельних ресурсів, а також впровадження

сучасних інформаційних технологій для моніторингу та управління земельними ресурсами. Важливим аспектом є також забезпечення участі громадськості у прийнятті рішень, що сприятиме підвищенню рівня довіри до дій влади та забезпечить більш стале використання земель.

Подальші дослідження у цій сфері повинні бути спрямовані на розробку інноваційних підходів до управління земельними ресурсами, що дозволить забезпечити їх ефективне використання на користь суспільства та економіки країни в цілому.

Література

Дука А. П. Державне регулювання та контроль у сфері використання земельних ресурсів в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2023. №9. URL: https: // reicst. com. ua / pmtl / article / view / 2023–9–02–15 / 2023–9–02–15.

Зигрій О. В., Сендецька І. В. Право власності на землю: сучасні проблеми та перспективи їх вирішення. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023, № 14. С. 55–59.

Кожуріна В. М. Система публічного управління земельними відносинами громад. *Держава те регіони. Серія: Державне управління*. 2020. № 2. С. 166–172.

Нежевело В. В. Правові засади публічного адміністрування у сфері користування землями державної та комунальної форм власності: дис... ст. д-ра філософії: 081. Суми, 2022. 250 с.

Нежевело В. В. Щодо необхідності здійснення належного публічного адміністрування землями державної та комунальної форм власності. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції студентів та аспірантів, присвяченої Міжнародному дню студента, (Суми, 16–20 листопада 2020 р.). Суми: СНАУ, 2020. С. 534.

Тітова С., Сидоренко С. Функціонування ринку землі в умовах децентралізації влади в Україні. *SWorldJournal*. 2023. №1 (19–01). С. 40–48.

Медвідь В.Ю., Лубенець В.Ю. Цифровізація публічного управління земельними ресурсами. *Наукові інновації та передові технології.* 2026. № 4 (56). DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-196-208

Медвідь В.Ю. Моніторинг соціально-економічного розвитку територіальних громад: теоретико-методичні аспекти. Вісник ПДАУ (Публічне управління та адміністрування). 2024. Вип. 2. С. 62-67. DOI: https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2024.2.7/

Медвідь В. Ю. Методологічні основи економічного регулювання регіонального розвитку : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.05 / В. Ю. Медвідь. - Чернігів, 2016. 41 с.

References:

1.Duka, A. P. (2023). Derzhavne rehuliuvannia ta kontrol u sferi vykorystannia zemelnykh resursiv v Ukraini. Problemy suchasnykh transformatsii [State regulation and control in the field of land resources use in Ukraine. Problems of modern transformations]. *Seriia: pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia - Series: Law, Public Management and Administration*, 9. URL: https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2023-9-02-15/2023-9-02-15 [in Ukrainian].

2.Zyhrii, O. V., & Sendetska, I. V. (2023). Pravo vlasnosti na zemliu: suchasni problemy ta perspektyvy yikh vyrishennia [Land ownership: modern problems and prospects for their solution]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pravo - Scientific Notes. Series: Law*, 14, 55–59 [in Ukrainian].

3.Kozhurina, V. M. (2020). Systema publichnoho upravlinnia zemelnymy vidnosynamy hromad [Public management system of community land relations]. *Derzhava ta rehiony. Seriia: Derzhavne upravlinnia - State and Regions. Series: Public Administration*, 2, 166–172 [in Ukrainian].

4.Nezhevelo, V. V. (2022). Pravovi zasady publichnoho administruvannia u sferi korystuvannia zemliamy derzhavnoi ta komunalnoi form vlasnosti [Legal principles of public administration in the field of use of state and communal lands] (PhD Thesis). Sumy [in Ukrainian].

5.Nezhevelo, V. V. (2020). Shchodo neobkhidnosti zdiisnennia nalezhnoho publichnoho administruvannia zemliamy derzhavnoi ta komunalnoi form vlasnosti [On the need for proper public administration of state and communal lands]. *Materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii studentiv ta aspirantiv - Materials of the All-Ukrainian Scientific Conference of Students and Postgraduates*, Sumy: SNAU, 534 [in Ukrainian].

6.Titova, S., & Sydorenko, S. (2023). Funktsionuvannia rynku zemli v umovakh detsentralizatsii vlady v Ukraini [Functioning of the land market in the conditions of decentralization of power in Ukraine]. *SWorldJournal*, 1 (19–01), 40–48 [in Ukrainian].

7.Medvid, V. Yu., & Lubenets, V. Yu. (2026). Tsyfrovizatsiia publichnoho upravlinnia zemelnymy resursamy [Digitalization of public land resources management]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii - Scientific Innovations and Advanced Technologies*, 4 (56). DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2026-4(56)-196-208 [in Ukrainian].

8.Medvid, V. Yu. (2024). Monitorynh sotsialno-ekonomichnoho rozvytku terytorialnykh hromad: teoretyko-metodychni aspekty [Monitoring of socio-economic development of territorial communities: theoretical and methodological aspects]. *Visnyk PDAU (Publichne upravlinnia ta administruvannia) - News of PDAU (Public Management and Administration)*, 2, 62-67. DOI: https://doi.org/10.32782/pdau.pma.2024.2.7/ [in Ukrainian].

9.Medvid, V. Yu. (2016). Metodolohichni osnovy ekonomichnoho rehuliuvannia rehionalnoho rozvytku [Methodological foundations of economic regulation of regional development] (Author's abstract of Dr. Econ. Sci. Diss.). Chernihiv, 41 p. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35:614:004.8

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1767-1780

Луков Павло Миколайович аспірант кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0009-0004-1466-3451

МІЖНАРОДНІ КОНЦЕПЦІЇ ТА КРАЩІ ПРАКТИКИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОХОРОНІ ЗДОРОВ'Я

Анотація. У статті здійснено аналіз міжнародних концепцій і кращих практик державного регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я. Ключовою тенденцією є перехід від фрагментарного регулювання до системних підходів, у межах яких ШІ розглядається не лише як інноваційна технологія, а як фактор, що безпосередньо впливає на реалізацію права на охорону здоров'я, безпеку пацієнтів і якість медичних послуг.

Міжнародна практика демонструє домінування ризик-орієнтованої моделі регулювання, що передбачає диференціацію вимог залежно від потенційного впливу систем ШІ на життя і здоров'я людини. Такий підхід дозволяє забезпечити пропорційність регуляторного втручання, встановлюючи підвищені стандарти для високоризикових медичних застосувань, включаючи вимоги до якості даних, прозорості алгоритмів, управління ризиками та обов'язкового людського контролю.

Важливим результатом розвитку міжнародних концепцій є утвердження етико-правових принципів, що лежать в основі регулювання ШІ в медицині, зокрема принципів людиноцентричності, недискримінації, справедливості, підзвітності та прозорості. Ці принципи знаходять своє відображення у рекомендаціях міжнародних організацій та регіональних нормативних актах і виступають універсальними орієнтирами для формування національних політик.

Суттєве значення має інституціоналізація міжнародного співробітництва, що реалізується через діяльність глобальних ініціатив і платформ, які забезпечують узгодження стандартів, обмін досвідом і координацію підходів до регулювання. Така взаємодія сприяє зменшенню регуляторної фрагментації, формуванню єдиних підходів до оцінки ефективності та безпеки ШІ та підвищенню довіри до його застосування у сфері охорони здоров'я.

Окремий напрям кращих практик пов'язаний із розвитком інфраструктури даних, що забезпечує доступ до якісних і репрезентативних медичних

даних для досліджень та інновацій за умови дотримання високих стандартів захисту персональної інформації. Такий підхід дозволяє одночасно стимулювати розвиток технологій штучного інтелекту та гарантувати дотримання прав пацієнтів.

Загалом міжнародний досвід підтверджує, що ефективне державне регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я можливе лише за умови поєднання гнучких правових механізмів, етичних стандартів, належного інституційного забезпечення та активної міжнародної співпраці. Це створює передумови для безпечного, відповідального та інноваційного розвитку медичної галузі, орієнтованого на потреби людини та суспільства.

Ключові слова: публічне управління, система охорони здоров'я, штучний інтелект, управлінські процеси охорони здоров'я, міжнародні концепції моделі, механізми, інтеграція штучного інтелекту, цифровізація.

Lukov Pavlo postgraduate student at the Department of Public Management and Administration of the Hrigoriy Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0009-0004-1466-3451

INTERNATIONAL CONCEPTS AND BEST PRACTICES OF PUBLIC REGULATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE USE IN HEALTHCARE

The article provides an analysis of international concepts and best practices in the public regulation of artificial intelligence (AI) use in healthcare. A key trend is the transition from fragmented regulatory approaches to systemic frameworks, within which AI is viewed not merely as an innovative technology, but as a factor that directly affects the realization of the right to healthcare, patient safety, and the quality of medical services.

International practice demonstrates the predominance of a risk-based regulatory model, which involves differentiating requirements depending on the potential impact of AI systems on human life and health. Such an approach ensures the proportionality of regulatory intervention by establishing stricter standards for high-risk medical applications, including requirements for data quality, algorithmic transparency, risk management, and mandatory human oversight.

An important outcome of the development of international approaches is the consolidation of ethical and legal principles underlying AI regulation in healthcare, particularly the principles of human-centeredness, non-discrimination, fairness, accountability, and transparency. These principles are reflected in the recommendations of international organizations and regional regulatory frameworks and serve as universal benchmarks for the development of national policies.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

The institutionalization of international cooperation is of considerable importance, implemented through global initiatives and platforms that facilitate the harmonization of standards, the exchange of best practices, and the coordination of regulatory approaches. Such cooperation contributes to reducing regulatory fragmentation, establishing unified approaches to assessing the effectiveness and safety of AI systems, and increasing trust in their application in healthcare.

A distinct area of best practices is associated with the development of data infrastructures that ensure access to high-quality and representative medical data for research and innovation, while maintaining high standards of personal data protection. This approach enables the simultaneous promotion of artificial intelligence technologies and the safeguarding of patients' rights.

Overall, international experience confirms that effective public regulation of artificial intelligence in healthcare is possible only through the integration of flexible legal mechanisms, ethical standards, robust institutional frameworks, and active international cooperation. This creates the conditions for the safe, responsible, and innovative development of the healthcare sector, oriented toward the needs of individuals and society.

Keywords: public administration, healthcare system, artificial intelligence, healthcare management processes, international concepts, models, mechanisms, integration of artificial intelligence, digitalization.

Постановка проблеми. Швидкий розвиток технологій штучного інтелекту та їх активне впровадження в охорону здоров'я зумовлюють необхідність формування ефективних підходів до державного регулювання цієї сфери. Використання алгоритмів для діагностики, прогнозування захворювань, персоналізованого лікування та управління медичними даними відкриває нові можливості для підвищення якості та доступності медичних послуг, водночас породжуючи комплекс етичних, правових та безпекових викликів.

Міжнародні концепції та кращі практики державного регулювання штучного інтелекту в охороні здоров'я формують орієнтири для розроблення національних політик, забезпечуючи баланс між інноваційним розвитком і захистом прав пацієнтів. Особливої ваги набувають питання захисту персональних даних, прозорості алгоритмів, відповідальності за рішення, прийняті за допомогою штучного інтелекту, а також запобігання дискримінації та упередженості в медичних системах.

В умовах глобалізації та цифрової трансформації систем охорони здоров'я вивчення міжнародного досвіду дає змогу адаптувати найефективніші регуляторні моделі до національних умов, сприяє гармонізації законодавства із європейськими та світовими стандартами, зокрема такими, що формуються

ISSN 3041-1572 Online

в рамках Європейського Союзу, Організації економічного співробітництва та розвитку, а також ВООЗ. Це створює передумови для підвищення довіри суспільства до інноваційних технологій та їх безпечного застосування в медичній практиці.

З огляду на стрімке зростання ролі штучного інтелекту в медицині, дослідження міжнародних підходів до його державного регулювання є необхідним для формування збалансованої, ефективної та соціально відповідальної політики, що забезпечує як інноваційний розвиток галузі, так і дотримання фундаментальних прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про зростаючий міждисциплінарний інтерес до проблематики міжнародного регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я, що охоплює правові, етичні, технологічні та управлінські аспекти. Зокрема, у колективному дослідженні Є. Шмідт та ін. [1] здійснено системний аналіз регуляторного середовища Європейського Союзу щодо ШІ у сфері охорони здоров'я. Важливий внесок у розвиток концепцій етичного та правового регулювання зроблено у роботах Рабаї Будерхем [2], де обґрунтовується необхідність інтеграції етичних принципів у процес розроблення та впровадження систем ШІ. У дослідженні С. Єнко та ін. [3] розкрито підходи до формування безпечних, етичних і надійних систем ШІ в охороні здоров'я. Системні аналітичні матеріали ОЕСР підкреслюють, що державне регулювання ШІ у сфері охорони здоров'я повинно базуватися на принципах відповідального використання технологій, орієнтованих на права людини та суспільне благо. Окремий напрям досліджень присвячений проблемам глобального управління ШІ та формуванню універсальних стандартів. У роботах Вільям Волтер Фінч та Марія Батт [4] здійснено порівняльний аналіз різних моделей регулювання, включаючи європейський Закон про штучний інтелект, стандарти ISO та рекомендації міжнародних організацій.

Мета статті є системний аналіз та узагальнення міжнародних концепцій та кращих практик державного регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я.

Виклад основного матеріалу. У науковому дискурсі міжнародні концепції та кращі практики державного регулювання використання штучного інтелекту (далі – ШІ) в охороні здоров'я розглядаються як фундаментальний механізм забезпечення безпечної, ефективної та етичної інтеграції цифрових технологій у медичну практику. Це зумовлено тим, що застосування ШІ у сфері охорони здоров'я включає алгоритмічні рішення, які впливають на діагностику, лікування, управління медичними даними та прогнозування епідемічних ризиків, що, з одного боку, відкриває значні перспективи підвищення якості медичних послуг, а з іншого – породжує нові

ризики для безпеки пацієнтів, захисту персональних даних, рівності доступу до медичної допомоги та відповідальності за результати таких систем.

Однією з провідних міжнародних ініціатив у сфері державного регулювання використання ШІ в охороні здоров'я є Глобальна ініціатива щодо штучного інтелекту для здоров'я, створена під егідою Всесвітньої організації охорони здоров'я у співпраці з Міжнародним союзом електр--озв'язку та Всесвітньою організацією інтелектуальної власності. Ця ініціатива була офіційно запущена в липні 2023 року під час Глобального саміту «Штучний інтелект заради добра» у Женеві як довгострокова структура для координації глобальних зусиль щодо безпечної, етичної та ефективної інтеграції ШІ у систему охорони здоров'я, зокрема для розроблення політик, нормативних рекомендацій і стандартів, що сприяють доказовому впровадженню інноваційних технологій у медичну практику [5].

Глобальна ініціатива щодо ШІ для здоров'я [5] об'єднує експертів та ресурси трьох спеціалізованих агентств ООН для розроблення узгоджених технічних та політичних рекомендацій, спрямованих на забезпечення довіри, етичних практик і належного управління ризиками, пов'язаними з використанням ШІ у сфері охорони здоров'я. Основна мета ініціативи полягає в тому, щоб підтримати країни в створенні відповідних нормативних рамок, сприяти обміну знаннями, узгодженню стандартів та стимулювати сталий розвиток рішень на основі ШІ, які можуть бути адаптовані до різних національних контекстів.

Глобальна ініціатива щодо ШІ для здоров'я [5] розвивається на тлі широкої діяльності ВООЗ у сфері цифрового здоров'я, де організація підкреслює необхідність науково обґрунтованого підходу до впровадження ШІ з урахуванням етичних стандартів, захисту даних та інклюзивності. У своїх документах ВООЗ зазначає, що ШІ має значний потенціал для зміцнення систем охорони здоров'я, зокрема через підвищення точності діагностики, покращення планування лікування, оптимізацію управління ресурсами та розширення доступу до медичних послуг, але водночас може створювати ризики, пов'язані з безпекою пацієнтів, конфіденційністю даних та потенційними упередженнями алгоритмів, що потребує чітких регуля-торних заходів.

Ініціатива спрямована не лише на вироблення загальних рекомендацій, а й на практичну підтримку країн у впровадженні моделей управління ШІ, включно з розробленням технічних стандартів, механізмів оцінки ефектив-ності та безпеки алгоритмічних систем, а також створенням робочих груп для опрацювання конкретних тем, таких як стандарти даних, етичні вимоги та управління інтелектуальною власністю. Ці зусилля мають забезпечити основу для формування національних політик, що сприятимуть впровад-женню інноваційних рішень без шкоди для пацієнтів і суспільства загалом.

ISSN 3041-1572 Online

Важливо, що Глобальна ініціатива щодо ШІ для здоров'я [1] також сприяє міжнародній співпраці та обміну знаннями між державами, регуляторами, розробниками технологій, науковцями та іншими зацікавленими сторонами. Такі платформи, як Саміт ШІ заради добра, де представлені результати ініціативи, дозволяють обговорювати реальні кейси застосування ШІ у традиційній та сучасній медицині, оцінювати успіхи та виклики, а також узгоджувати подальші кроки щодо розвитку глобальних стандартів і політик [6].

Отже, Глобальна ініціатива щодо штучного інтелекту для здоров'я виступає ключовою міжнародною рамкою, що об'єднує спеціалізовані агентства ООН для створення узгоджених рекомендацій, стандартів і політик у сфері ШІ в охороні здоров'я, сприяючи доказовій, етичній та відповідальній інтеграції інноваційних технологій у медичну практику та підтримці сталого впровадження рішень у різних країнах світу.

У межах сучасного європейського правового простору ключовим інструментом регулювання штучного інтелекту став Регламент (ЄС) 2024/1689, відомий як Закон про штучний інтелект, який визначається як перший у світі комплексний нормативно-правовий акт, спрямований на встановлення гармонізованих правил розроблення, впровадження та використання систем ШІ. Його ухвалення стало відповіддю на необхідність забезпечення балансу між стимулюванням інновацій і захистом фундаментальних прав людини, безпеки та суспільних інтересів, що особливо актуально для таких чутливих сфер, як охорона здоров'я [7].

Концептуальною основою зазначеного Регламенту є ризик-орієнтований підхід, який передбачає класифікацію систем штучного інтелекту залежно від рівня потенційної загрози для здоров'я, безпеки та прав людини. У межах цієї моделі виділяються чотири основні категорії: неприйнятний ризик (заборонені системи), високий ризик, обмежений ризик і мінімальний ризик, причому саме для високоризикових систем встановлюються найбільш жорсткі вимоги регуляторного характеру [7]. До таких систем, зокрема, належать алгоритми, що використовуються у медичних виробах, клінічних рішеннях або управлінні медичними процесами, оскільки вони можуть безпосередньо впливати на життя і здоров'я пацієнтів.

Критерії віднесення систем ШІ до категорії високого ризику визначаються, зокрема, їх функціональним призначенням як складових елементів продуктів, що підпадають під регулювання законодавства ЄС у сфері безпеки, включаючи медичні пристрої, або належністю до переліку сфер, визначених у додатках до Регламенту [7]. Водночас навіть у межах цих категорій передбачено можливість виключень за умови, якщо система не створює значного ризику для прав і безпеки людини, що свідчить про гнучкість і адаптивність регуляторної моделі

Однією з центральних вимог до високоризикових систем є запровадження комплексної системи управління ризиками, яка має функціонувати протягом усього життєвого циклу ШІ – від розроблення до впровадження і подальшої експлуатації. Така система передбачає ідентифікацію, аналіз, оцінку та мінімізацію ризиків, пов'язаних із можливими негативними наслідками для здоров'я, безпеки та основоположних прав людини, а також постійний моніторинг ефективності впроваджених заходів [7]. Це особливо важливо для медичних застосувань, де навіть незначні помилки алгоритмів можуть мати критичні наслідки.

Не менш значущою складовою регулювання є вимоги до якості даних, що використовуються для навчання та функціонування систем ШІ. Регламент передбачає необхідність використання високоякісних, репрезентативних і релевантних наборів даних, що мінімізують ризики упередженості та дискримінації, а також забезпечують точність і надійність результатів. У сфері охорони здоров'я це має особливе значення, оскільки некоректні або нерепрезентативні дані можуть призвести до хибних діагностичних чи терапевтичних рішень.

Важливим елементом правового регулювання є також вимоги до прозорості та інформування користувачів. Системи ШІ, особливо ті, що належать до високоризикових, повинні бути розроблені таким чином, щоб забезпечувати зрозумілість їх функціонування для користувачів, включаючи медичних працівників. Це передбачає надання чітких інструкцій щодо використання, характеристик і обмежень системи, що дозволяє зменшити ризик неправомірного або неефективного застосування [7].

Окрему увагу в Регламенті приділено забезпеченню людського нагляду за функціонуванням систем ШІ. Відповідно до встановлених вимог, високоризикові системи повинні бути спроєктовані таким чином, щоб дозволяти ефективний контроль з боку людини, яка має можливість втручатися у процес прийняття рішень, інтерпретувати результати роботи алгоритму та запобігати потенційним помилкам або зловживанням [7]. Це положення відображає принцип «людина в центрі», що є одним із базових для європейської моделі регулювання.

Загалом, Регламент (ЄС) 2024/1689 формує цілісну багаторівневу систему правового регулювання штучного інтелекту, яка поєднує жорсткі вимоги до високоризикових застосувань, зокрема у сфері охорони здоров'я, із більш гнучкими підходами до менш ризикованих технологій. Такий підхід сприяє створенню довірчого середовища для впровадження ШІ, забезпечує захист прав пацієнтів і водночас стимулює розвиток інновацій, що робить європейську модель одним із найбільш впливових орієнтирів у глобальному регулюванні штучного інтелекту.

ISSN 3041-1572 Online

У межах формування європейської моделі регулювання цифрової трансформації охорони здоров'я важливе місце займає створення та розвиток Європейського простору даних охорони здоров'я, який розглядається як один із ключових елементів Європейського союзу охорони здоров'я та складова ширшої стратегії ЄС щодо даних [8]. Запровадження Європейського простору даних охорони здоров'я відображає системний підхід до врегулювання обігу медичних даних, що має на меті одночасне забезпечення ефективного використання інформаційних ресурсів для розвитку науки та інновацій і належного рівня захисту прав пацієнтів.

Правова основа Європейського простору даних охорони здоров'я [9] закріплена у відповідному регламенті Європейського Союзу, який формує уніфіковану правову, технічну та організаційну інфраструктуру для обробки, обміну та повторного використання електронних медичних даних. Важливою особливістю цього підходу є поєднання двох взаємопов'язаних функціональних напрямів: первинного використання даних (для безпосереднього надання медичної допомоги) та вторинного використання (для наукових досліджень, інновацій, розроблення політик та регуляторної діяльності). Такий поділ дозволяє створити цілісну систему управління даними, яка враховує як потреби клінічної практики, так і стратегічні завдання розвитку системи охорони здоров'я.

Однією з ключових характеристик Європейського простору даних охорони здоров'я є забезпечення стандартизованого та взаємосумісного доступу до електронних медичних даних у межах усіх держав-членів ЄС [8]. Це передбачає впровадження єдиних стандартів для електронних медичних записів, що сприяє сумісності інформаційних систем і створює умови для безперешкодного обміну даними між медичними установами різних країн. У результаті підвищується ефективність медичної допомоги, зменшується дублювання процедур та забезпечується безперервність лікування, що є особливо важливим у контексті транскордонного доступу до медичних послуг.

Водночас Європейський простір даних охорони здоров'я [10] створює інституційні та правові механізми для безпечного доступу до великих масивів медичних даних з метою їх використання у наукових дослідженнях і розробленні інноваційних рішень, включно з системами штучного інтелекту. Для цього передбачено функціонування спеціалізованих органів доступу до даних, які надають дозволи на використання інформації за чітко визначеними умовами. Це забезпечує контрольоване середовище для роботи з даними, що мінімізує ризики зловживань і водночас створює можливості для розвитку доказової медицини, персоналізованого лікування та цифрових технологій.

Особлива увага в рамках Європейського простору даних охорони здоров'я приділяється захисту персональних даних і дотриманню етичних

принципів їх обробки. Регламент інтегрується з уже чинними європейськими правовими актами, такими як Загальний регламент про захист даних, Акт про управління даними та інші нормативні інструменти, що формують комплексну систему гарантій конфіденційності та безпеки інформації. Зокрема, передбачено використання анонімізації або псевдонімізації даних, обмеження їх застосування лише визначеними цілями, заборону повторної ідентифікації осіб, а також функціонування захищених середовищ обробки даних, які відповідають найвищим стандартам кібербезпеки.

Крім того, важливим елементом є посилення ролі пацієнтів у процесах управління власними медичними даними. Європейський простір даних охорони здоров'я надає громадянам розширені права щодо доступу до своїх електронних медичних записів, можливість контролювати їх використання, обмежувати доступ до окремих категорій інформації, а також реалізовувати право на відмову від вторинного використання даних. Такий підхід відповідає принципу пацієнтоцентричності та сприяє підвищенню довіри до цифрових інструментів у сфері охорони здоров'я.

Отже, Європейський простір даних охорони здоров'я формує комплексну модель управління медичними даними, яка поєднує стандартизацію, інтероперабельність, інституційні механізми доступу та високий рівень правового захисту. Така модель визнається однією з кращих практик у світі, оскільки дозволяє ефективно збалансувати інтереси розвитку інновацій, зокрема у сфері штучного інтелекту, із необхідністю забезпечення фундаментальних прав людини, безпеки та етичності використання чутливої медичної інформації.

Міжнародні обговорення на рівні ВООЗ також підкреслюють важливість колективних зусиль урядів у формуванні спільних правил для управління ШІ в охороні здоров'я, що повинно ґрунтуватися на етичних засадах, прозорості, захисті прав людини та недискримінації. Така позиція підтверджена у відповідних настановах ВООЗ щодо етики і управління ШІ у медицині, де акцентується необхідність міжнародної співпраці у виробленні стандартів і політик [11].

Окремі дослідження Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) показують, що попри активне використання ШІ у сфері охорони здоров'я в країнах-членах, масштабне впровадження обмежується фрагментованістю політик, розривами у регулюванні та недостатнім узгодженням практик [12]. Для подолання цих бар'єрів пропонується розроблення національних стратегій або планів дій, створення наглядових органів, інтеграція оцінки технологій у національні процеси прийняття рішень, а також розвиток кадрового потенціалу у сфері цифрового здоров'я.

Нарешті, глобальні форуми, такі як Міжнародний симпозіум з питань регулювання та штучного інтелекту 2025, сприяють обміну досвідом і

демонстрації кращих практик регулювання ШІ у медичній сфері, включно з управлінням ризиками, етичними стандартами та забезпеченням інклюзивності й підзвітності систем. Учасники таких платформ підкреслюють важливість створення регуляторних рамок, які одночасно стимулюють інновації та гарантують безпеку й ефективність медичних ШІ-систем [13].

Таблиця 1.

Міжнародні концепції та кращі практики державного регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я

Міжнародна концепція / практика	**Суб'єкт формування**	**Сутність підходу**	**Основні інструменти регулювання**	**Значення для охорони здоров'я**
Ризик-орієнтована модель регулювання ШІ	Європейський Союз	Класифікація систем ШІ за рівнем ризику (мінімальний, обмежений, високий, неприйнятний)	Регламент (ЄС) 2024/1689, процедури оцінки відповідності, сертифікація	Забезпечення безпеки пацієнтів, контроль високоризикових медичних систем
Етично орієнтоване регулювання ШІ	ВООЗ	Людиноцентричний підхід, дотримання прав людини, недискримінація	Етичні рекомендації, настанови щодо управління ШІ в медицині	Підвищення довіри до технологій, запобігання алгоритмічним упередженням
Глобальна ініціатива ШІ для здоров'я	ВООЗ, Міжнародний союз електрозв'язку, Всесвітня організація інтелектуальної власності	Координація міжнародних зусиль щодо стандартизації та політик ШІ	Розробка стандартів, політичних рекомендацій, міжнародні платформи	Гармонізація підходів, підтримка країн у впровадженні ШІ
Інфраструктура медичних даних	Європейський Союз	Єдиний простір обміну та використання медичних даних	Стандартизація EHR, органи доступу до даних, механізми захисту	Розвиток досліджень і ШІ при збереженні конфіденційності
Управління даними та їх захист	ЄС, ОЕСР, міжнародні організації	Забезпечення якості, безпеки та етичності використання даних	Загальний регламент про захист даних, Акт про управління даними, механізми анонімізації	Захист персональних даних пацієнтів, зниження ризиків дискримінації

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Міжнародна концепція / практика	Суб'єкт формування	Сутність підходу	Основні інструменти регулювання	Значення для охорони здоров'я
Прозорість і підзвітність алгоритмів	ЄС, ОЕСР	Забезпечення зрозумілості роботи ШІ та відповідальності за рішення	Вимоги до документації, аудит алгоритмів, пояснюваність	Зменшення ризику помилок у медичних рішеннях
Людський нагляд	ЄС, ВООЗ	Контроль за функціонуванням ШІ з боку людини	Вбудовані механізми втручання, клінічний контроль	Запобігання критичним помилкам у лікуванні
Інституційне забезпечення та нагляд	ОЕСР, ЄС, національні уряди	Створення органів контролю та оцінки ШІ	Регуляторні органи, етичні комітети, агенції оцінки технологій	Підвищення ефективності державного управління
Міжнародна координація та обмін досвідом	ВООЗ, ОЕСР, Міжнародний союз електрозв'язку	Узгодження стандартів і політик між державами	Глобальні форуми, платформи співпраці, спільні дослідження	Зменшення регуляторної фрагментації

Таким чином, міжнародні концепції та кращі практики державного регулювання ШІ в охороні здоров'я формують багатовимірний підхід, що поєднує правові рамки, етичні принципи, стандарти обробки даних та механізми нагляду, спрямовані на забезпечення безпечного, справедливого і ефективного використання технологій у медичній практиці.

Висновки. Узагальнення міжнародних концепцій і кращих практик державного регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я свідчить про формування комплексної, багаторівневої моделі управління, що поєднує правові, етичні, технологічні та інституційні інструменти. Ключовою тенденцією є перехід від фрагментарного регулювання до системних підходів, у межах яких ШІ розглядається не лише як інноваційна технологія, а як фактор, що безпосередньо впливає на реалізацію права на охорону здоров'я, безпеку пацієнтів і якість медичних послуг.

Міжнародна практика демонструє домінування ризик-орієнтованої моделі регулювання, що передбачає диференціацію вимог залежно від потенційного впливу систем ШІ на життя і здоров'я людини. Такий підхід дозволяє забезпечити пропорційність регуляторного втручання, встановлюючи підвищені стандарти для високоризикових медичних застосувань, включаючи вимоги до якості даних, прозорості алгоритмів, управління ризиками та обов'язкового людського контролю.

Важливим результатом розвитку міжнародних концепцій є утвердження етико-правових принципів, що лежать в основі регулювання ШІ в медицині, зокрема принципів людиноцентричності, недискримінації, справедливості, підзвітності та прозорості. Ці принципи знаходять своє відображення у рекомендаціях міжнародних організацій та регіональних нормативних актах і виступають універсальними орієнтирами для формування національних політик.

Суттєве значення має інституціоналізація міжнародного співробітництва, що реалізується через діяльність глобальних ініціатив і платформ, які забезпечують узгодження стандартів, обмін досвідом і координацію підходів до регулювання. Така взаємодія сприяє зменшенню регуляторної фрагментації, формуванню єдиних підходів до оцінки ефективності та безпеки ШІ та підвищенню довіри до його застосування у сфері охорони здоров'я.

Окремий напрям кращих практик пов'язаний із розвитком інфраструктури даних, що забезпечує доступ до якісних і репрезентативних медичних даних для досліджень та інновацій за умови дотримання високих стандартів захисту персональної інформації. Такий підхід дозволяє одночасно стимулювати розвиток технологій штучного інтелекту та гарантувати дотримання прав пацієнтів.

Загалом міжнародний досвід підтверджує, що ефективне державне регулювання використання штучного інтелекту в охороні здоров'я можливе лише за умови поєднання гнучких правових механізмів, етичних стандартів, належного інституційного забезпечення та активної міжнародної співпраці. Це створює передумови для безпечного, відповідального та інноваційного розвитку медичної галузі, орієнтованого на потреби людини та суспільства.

Література

1. Schmidt, J., Schutte, N.M., Buttigieg, S. et al. (2024). Mapping the regulatory landscape for artificial intelligence in health within the European Union. npj Digit. Med. 7, 229 https://doi.org/10.1038/s41746-024-01221-6

2. Bouderhem, R. (2024). Shaping the future of AI in healthcare through ethics and governance. Humanit Soc Sci Commun 11, 416 https://doi.org/10.1057/s41599-024-02894-w

3. Jenko, S., Papadopoulou, E., Kumar, V., Overman, S. S., Krepelkova, K., Wilson, J., Dunbar, E. L., Spice, C., & Exarchos, T. (2025). Artificial Intelligence in Healthcare: How to Develop and Implement Safe, Ethical and Trustworthy AI Systems. *AI*, *6*(6), 116. https://doi.org/10.3390/ai6060116

4. Finch, W.W., & Butt, M. (2025). Gaps in AI-Compliant Complementary Governance Frameworks' Suitability (for Low-Capacity Actors), and Structural Asymmetries (in the Compliance Ecosystem)–A Systematic Review. *J. Cybersecur. Priv.* 2025, *5*, 101. https://doi.org/10.3390/jcp5040101

5. WHO. Global Initiative on AI for Health. URL: https://www.who.int/initiatives/global-initiative-on-ai-for-health?utm.com

6. Global Initiative on AI for Health Meeting Singapore. 17-19 March 2025. URL: https://www.itu.int/en/ITU-T/focusgroups/ai4h/Documents/gi/GI-AI4H_02_Concept_note.pdf?utm.com

7. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

8. European Health Data Space Regulation (EHDS). URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space-regulation-ehds_en?utm.com

9. European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/?utm.com

10. EHDS in action. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/ehds-action_en?utm.com

11. WHO. Ethics and governance of artificial intelligence for health. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/e9e62c65-6045-481e-bd04-20e206bc5039/content?utm.com

12. OECD (2026). Scaling Artificial Intelligence in Health, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/a436e12d-en.

13. WHO. Countries, regulators and partners urge a collaborative approach to advance safe and equitable AI in health. URL: https://www.who.int/news/item/24-10-2025-countries--regulators-and-partners-urge-a-collaborative-approach-to-advance-safe-and-equitable-ai-in-health?utm.com

References:

1. Schmidt, J., Schutte, N.M., Buttigieg, S. et al. (2024). Mapping the regulatory landscape for artificial intelligence in health within the European Union. npj Digit. Med. 7, 229 https://doi.org/10.1038/s41746-024-01221-6 [in English].

2. Bouderhem, R. (2024). Shaping the future of AI in healthcare through ethics and governance. Humanit Soc Sci Commun 11, 416 https://doi.org/10.1057/s41599-024-02894-w [in English].

3. Jenko, S., Papadopoulou, E., Kumar, V., Overman, S. S., Krepelkova, K., Wilson, J., Dunbar, E. L., Spice, C., & Exarchos, T. (2025). Artificial Intelligence in Healthcare: How to Develop and Implement Safe, Ethical and Trustworthy AI Systems. *AI*, *6*(6), 116. https://doi.org/10.3390/ai6060116 [in English].

4. Finch, W.W., & Butt, M. (2025). Gaps in AI-Compliant Complementary Governance Frameworks' Suitability (for Low-Capacity Actors), and Structural Asymmetries (in the Compliance Ecosystem) - A Systematic Review. *J. Cybersecur. Priv.* 2025, *5*, 101. https://doi.org/10.3390/jcp5040101 [in English].

5. WHO. Global Initiative on AI for Health. URL: https://www.who.int/initiatives/global-initiative-on-ai-for-health?utm.com [in English].

6. Global Initiative on AI for Health Meeting Singapore. 17-19 March 2025. URL: https://www.itu.int/en/ITU-T/focusgroups/ai4h/Documents/gi/GI-AI4H_02_Concept_note.pdf?utm.com [in English].

7. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence and amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng [in English].

8. European Health Data Space Regulation (EHDS). URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/european-health-data-space-regulation-ehds_en?utm.com [in English].

9. European Health Data Space: Council adopts new regulation improving cross-border access to EU health data. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/01/21/european-health-data-space-council-adopts-new-regulation-improving-cross-border-access-to-eu-health-data/?utm.com [in English].

10. EHDS in action. URL: https://health.ec.europa.eu/ehealth-digital-health-and-care/ehds-action_en?utm.com [in English].

11. WHO. Ethics and governance of artificial intelligence for health. URL: https://iris.who.int/server/api/core/bitstreams/e9e62c65-6045-481e-bd04-20e206bc5039/content?utm.com [in English].

12. OECD (2026). Scaling Artificial Intelligence in Health, OECD Publishing, Paris. https://doi.org/10.1787/a436e12d-en [in English].

13. WHO. Countries, regulators and partners urge a collaborative approach to advance safe and equitable AI in health. URL: https://www.who.int/news/item/24-10-2025-countries--regulators-and-partners-urge-a-collaborative-approach-to-advance-safe-and-equitable-ai-in-health?utm.com [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 330.117 : 355.21

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1781-1796

Мазур Геннадій Федорович доктор економічних наук, професор, Заслужений економіст України, професор кафедри управління та адміністрування КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0000-0002-5061-1817

Мазур Віталіна Геннадіївна студентка Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, м. Київ, https://orcid/0009-0005-1249-6175

СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. В статті проаналізовано систему суб'єктів публічного адміністрування в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Встановлено, що до суб'єктів адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану відносяться органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування.

Акцентовано увагу, що у специфічних умовах особливого стану – стану війни відбувається трансформація функціонального спрямування діяльності, завдань, повноважень, а також кола прав та обов'язків суб'єктів публічної влади. Ця трансформація має підґрунтя в нормативно-правових актах, що регулюють особливий порядок їх діяльності.

Констатовано, що сутність публічного управління в умовах війни як адміністративно-правової категорії має прояв у специфіці реалізації завдань та функцій державної влади та місцевого самоврядування з урахуванням надзвичайних обставин, а саме стану війни. Відтак публічне управління є інструментом забезпечення обороноздатності, громадської безпеки, захисту прав громадян і стабільності функціонування інститутів державної влади.

Також встановлено, що станом на сьогодні в Україні функціонує значна кількість суб'єктів, які, хоча й мають різний правовий статус, тісно взаємодіють між собою у процесі виконання завдань, спрямованих на забезпечення публічного управління в умовах війни. Кожен із цих суб'єктів відіграє специфічну юридичну роль у створенні та підтримці умов функціонування правового режиму воєнного стану.

З метою вибудовування ефективної системи публічного управління для України запропоновано вирішити наступні завдання: перерозподіл повнова-

ISSN 3041-1572 Online

жень між органами публічної влади, а також усунення дублюючих функцій між ними; розширення можливостей щодо участі представників громадянського суспільства в процесі публічного управління; підвищення рівня мотивації державних службовців; підвищення рівня якості надання адміністративних послуг; подальша цифровізація системи публічного управління; координація діяльності суб'єктів економіки з метою забезпечення комплексного соціально-економічного розвитку як окремих територій, так і країни в цілому.

Ключові слова: публічне управління, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, політика, воєнний стан, війна, громадянське суспільство.

Mazur Hennadii Fedorovych Doctor of Economics, Professor, Honored Economist of Ukraine, Professor of the Department of Management and Administration of the Vinnytsia Academy of Continuing Education, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0002-5061-1817

Mazur Vitalina Gennadiyevna Student of Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid/0009-0005-1249-6175

SYSTEM OF PUBLIC ADMINISTRATION SUBJECTS IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL STATE

Abstract. The article analyzes the system of public administration subjects in the conditions of the legal regime of martial law in Ukraine.

It has been established that the subjects of administrative and legal support of the martial law legal regime include state authorities, military command, military administrations and local self-government bodies.

It is emphasized that in the specific conditions of a special state - a state of war, there is a transformation of the functional direction of activity, tasks, powers, as well as the range of rights and obligations of public authorities. This transformation is based on regulatory legal acts that regulate the special procedure for their activities.

It is stated that the essence of public administration in wartime as an administrative and legal category is manifested in the specifics of the implementation of tasks and functions of state authorities and local self-government taking into account extraordinary circumstances, namely a state of war. Therefore, public administration is a tool for ensuring defense capability, public security, protection of citizens' rights and stability of the functioning of state institutions.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

It is also established that as of today, a significant number of entities operate in Ukraine, which, although they have different legal status, closely interact with each other in the process of performing tasks aimed at ensuring public administration in wartime. Each of these entities plays a specific legal role in creating and maintaining the conditions for the functioning of the legal regime of martial law.

In order to build an effective public administration system for Ukraine, it is proposed to solve the following tasks: redistribution of powers between public authorities, as well as the elimination of duplicate functions between them; expanding opportunities for the participation of civil society representatives in the process of public administration; increasing the level of motivation of civil servants; increasing the quality of administrative services; further digitalization of the public administration system; coordination of the activities of economic entities in order to ensure the comprehensive socio-economic development of both individual territories and the country as a whole.

Keywords: public administration, state authorities, local self-government bodies, politics, martial law, war, civil society.

Постановка проблеми: Запровадження правового режиму воєнного стану зумовило необхідність переосмислення концептуальних підходів до публічного адміністрування в умовах кардинальних змін соціально-політичної реальності. Це включає вивчення специфіки реалізації функцій публічного адміністрування у ключових сферах суспільного життя, адаптованих до умов воєнного стану, а також аналіз сутнісних трансформацій, що відбуваються у соціальній, економічній та правоохоронній сферах під впливом цього особливого правового режиму. Тому проблема визначення системи суб'єктів публічного управління в умовах війни потребує особливої уваги з огляду на необхідність адаптації вітчизняного законодавства як до європейської правової системи, так і до специфічних викликів у діяльності публічної влади в умовах воєнного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Систему суб'єктів публічного управління та окремі його елементи досліджувалися вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема, такими як: В.М. Бевзенко, В.В. Галунько, Т.О. Карабін, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, Р.С. Мельник та багатьох інших авторів. Проте реалізація публічного адміністрування в умовах війни зазнає принципових змін, постають нові організаційні виклики, які змінюють систему суб'єктів публічного управління, закладають нові напрямки їх діяльності та потребують максимальної акумуляції зусиль української науки задля формування комплексного, міждисциплінарного

ISSN 3041-1572 Online

бачення шляхів вирішення актуальних проблем та викликів. Аналіз сучасних досліджень та публікацій свідчить, що питання діяльності суб'єктів публічного управління військово-цивільного характеру стало об'єктом уваги низки українських науковців. Зокрема, вагомий внесок у дослідження цієї тематики зробили В.Й. Шевченко (2019), Д.О. Кузьменко (2020), С.О. Кузніченко та інші вчені.

Метою статті є дослідження особливостей функціонування системи публічного адміністрування в умовах воєнного стану в контексті посталих перед країною викликів та загроз.

Виклад основного матеріалу. Публічне адміністрування відіграє ключову роль у розвитку сучасних держав і суспільств, забезпечуючи ефективне управління державними ресурсами, реалізацію державної політики та виконання законів. Це система організації та управління, яка спрямована на задоволення потреб громадян і підтримку соціального порядку через роботу державних органів, установ і служб. Основною метою публічного адміністрування є забезпечення сталого розвитку держави, підвищення рівня життя населення, забезпечення справедливості у суспільстві, тощо. А відтак, значення публічного адміністрування полягає в тому, що воно є головним механізмом реалізації державної влади на практиці. Разом із тим, в умовах сьогодення український законодавець був змушений змінити підхід до сфери публічного адміністрування, що обумовлено введення в Україні спеціального правового режиму – режиму воєнного стану[1].

Відповідно до статті 1 Закону України « Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень[2].

Воєнний стан, запроваджений в Україні відповідним указом Президента України, є адекватною реакцією держави, в особі перш за все її органів управління, на виниклі загрози зовнішньополітичного характеру. Зміст воєнного стану полягає у втіленні у суспільне життя низки соціально-політичних, економічних та правових конструкцій, які закладають підвалини в існування відповідного особливого правового режиму, здатного стримати

всі життєдайні для існування держави джерела, що проявляється у оптимізації та гіперболізації широкого кола ресурсів різноманітної природи.

Розглядаючи сутність і зміст правового режиму воєнного стану С.О. Кириченко, М.М. Лобко та В.М. Семененко, роблять наступні висновки: по-перше, воєнний стан – це спеціальний правовий режим, що вводиться в державі або окремих її регіонах. Запровадження цього режиму надає особливі повноваження органам виконавчої влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування, які відрізняються від повноважень, передбачених для мирного часу. Це створює необхідні умови для реалізації цих повноважень та концентрації ресурсів для оборони держави; по-друге, ці особливі повноваження необхідні для відвернення загрози або відсічі збройної агресії проти України; по-третє, введення воєнного стану не означає оголошення війни. Воєнний стан є відповіддю на загрозу суверенітету та територіальній цілісності, а також на збройну агресію; по-четверте, введення воєнного стану передбачає тимчасові обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб з визначенням терміну дії цих обмежень; по-п’яте, сучасне міжнародне право не захищає державу-агресора, тому введення воєнного стану жертвою агресії не перешкоджає наданню їй військової та іншої допомоги; по-шосте, з введенням воєнного стану (разом із мобілізацією) у державі настає особливий період [3].

До системи суб’єктів адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану Закон України «Про правовий режим воєнного стану» відносить органи державної влади, військове командування, військові адміністрації та органи місцевого самоврядування.

За даною проблематикою існує ще один науковий підхід, згідно з яким система публічного управління в умовах воєнного стану складається з чотирьох підсистем: центральних органів державної влади (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); військового управління (Ставка Верховного Головнокомандувача, Генеральний штаб, військові адміністрації); органів місцевого самоврядування; судових органів [4].

Існує багато наукових позицій щодо класифікації суб’єктів адміністративно-правових відносин в різних сферах суспільних відносин, в тому числі в сфері національної безпеки і оборони.

Так, С.П. Пономарьов суб’єктів сектору безпеки і оборони поділяє на наступні групи. За порядком утворення: державні (органи державної влади); недержавні (органи місцевого самоврядування); об’єднання громадян (інститути громадянського суспільства). За компетенцією: загальні (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); спеціальні (Міністерство оборони України, МВС України, Служба безпеки України інші

міністерства і відомства з повноваженнями в сфері національної безпеки). За персональним складом: колективні (органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, правоохоронні органи, громадські об'єднання), індивідуальні (громадяни, фахівці, експерти, політики та ін.). За тривалістю діяльності: постійні (органи поліції, військові частини, органи служби безпеки); тимчасові (слідчі комісії Верховної Ради України), виборні (органи місцевого самоврядування). За спрямованістю діяльності: внутрішнього функціонування (органи місцевого самоврядування, місцеві державні адміністрації, органи поліції); зовнішнього функціонування (Президент України, Міністерство закордонних справ України, Служба зовнішньої розвідки України тощо) [5].

Суб'єктів адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану можна також класифікувати за критерієм дії у часі на постійно діючі (Президент України, Верховна Рада України, Рада національної безпеки і оборони України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки і оборони України, Міністерство оборони України, Збройні Сили України, інші військові формування, утворені відповідно до законів України, органи місцевого самоврядування) і тимчасові (військові адміністрації, оперативно-стратегічні та оперативно-тактичні угруповання військ).

Повномасштабне вторгнення створило умови, коли держава була змушена оперативно змінити формати ухвалення рішень для забезпечення оборони та управління ресурсами. Природним наслідком стала концентрація влади навколо інституту Президента та виконавчої вертикалі. Це проявилося у кількох напрямах.

У перші місяці війни ключові рішення щодо оборони, безпеки, санкційної політики та воєнних адміністрацій ухвалювалися через механізм Ради національної безпеки і оборони, яка стала координатором між секторами, що дозволило забезпечити швидкість і узгодженість рішень, критичну у бойових обставинах. Президент виконував функції верховного головнокомандувача, а фактична концентрація влади в руках однієї інституції відповідала логіці воєнного управління[6].

Тому в цій ролі виступає Президент України, як суб'єкт адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану. Він, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, наділений Конституцією та законами України повноваженнями в сфері оборони, в тому числі, в сфері забезпечення заходів правового режиму воєнного стану.

Відповідно до положень Основного Закону саме Президент України та Верховний Головнокомандувач є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. До основних його конституційних повноважень

віднесено: забезпечення державної незалежності, національної безпеки; внесення до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України; призначення на посади та звільнення з посад половини складу Ради Національного банку України та головування у ній; внесення до Верховної Ради України подання про оголошення стану війни та, у разі збройної агресії проти України, прийняття рішення про використання Збройних Сил України та інших, утворених відповідно до законів України військових формувань; прийняття рішення про загальну або часткову мобілізацію та введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях [7].

Реалізацію своїх конституційних функцій та повноважень Президент України здійснює через координаційний орган з питань національної безпеки і оборони при Президентові України – Раду національної безпеки і оборони України. Основними функціями останньої, які визначені Основним Законом, є координація і контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони [7].

Основним-правовим актом, що регулює діяльність Ради національної безпеки і оборони України, визначає та деталізує її повноваження, в тому числі в умовах адміністративно-правового режиму воєнного стану, є Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України».

До основних повноважень, зокрема, у сфері забезпечення правового режиму воєнного стану, належать: прийняття рішень щодо заходів воєнного характеру, питань оголошення стану війни, загальної або часткової мобілізації, введення воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях; координація та контроль діяльності органів виконавчої влади по відбиттю збройної агресії, організації захисту населення та забезпеченню його життєдіяльності, охороні життя, здоров'я, конституційних прав, свобод і законних інтересів громадян; прийняття рішення про необхідність примусового відчуження або вилучення рухомого майна, що має ключове значення для оборонно-промислового комплексу України; надання пропозицій Президенту України та розробка проєктів нормативно-правових актів з питань національної безпеки і оборони у воєнній та інших сферах тощо [8].

Отже, Рада національної безпеки і оборони України наділена широким колом повноважень у сфері забезпечення адміністративно-правового режиму воєнного стану, оскільки є робочим органом Президента України – Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України. Рішення Ради національної безпеки і оборони України, як суб’єкта адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану, є регуляторними актами щодо запровадження та забезпечення правового режиму воєнного стану. Зазначені рішення, після їх введення в дію указами Президента

України, є обов'язковими до виконання усіма органами публічної влади, в тому числі, суб'єктами забезпечення правового режиму воєнного стану.

Стратегічне керівництво Збройними Силами України та іншими військовими формуваннями та правоохоронними органами Президент України, як Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, може здійснювати через Ставку Верховного Головнокомандувача як вищий колегіальний орган воєнного керівництва обороною держави в особливий період. Ставка Верховного Головнокомандувача утворюється Президентом України за пропозицією Ради національної безпеки і оборони України (стаття 8 Закону України —Про оборону України). Ставку Верховного Головнокомандувача та Положення про неї вперше було створено Указом Президента України від 10.10.2017 № 313/2017 —Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.09.2017 —Про Ставку Верховного Головнокомандувача‖ [9].

Але ми не повинні забувати і про роль Верховної Ради України. Відповідно до положень Конституції України правовий режим воєнного стану визначається виключно законом. Єдиним органом державної влади в Україні, наділеним повноваженнями прийняття законів, в тому числі в сфері національної безпеки та оборони, є Верховна Рада України. Сукупність прийнятих законів складає, в тому числі, основу правового регулювання адміністративно-правового режиму воєнного стану. Ці законодавчі акти визначають, зокрема, повноваження суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану, реалізація яких дозволяє ефективне запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану.

Реалізовуючи функцію законотворчості, як свою основну функцію, Верховна Рада України в сфері забезпечення адміністративно-правового режиму воєнного стану схвалює рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України [10], затверджує укази Президента України про введення воєнного чи надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях та про загальну або часткову мобілізацію [11,12,13].

Значну роль в забезпеченні реалізації мети запровадження адміністративно правового режиму воєнного стану відіграє система органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Діяльність цих органів має вторинний, підзаконний, виконавчо-розпорядчий характер, оскільки вони здійснюють свої функції на підставі та на виконання закону. Але, реалізуючи свою компетенцію, виконуючи положення законів та підзаконних нормативно правових актів інших державних органів, органи виконавчої влади мають повноваження розпоряджатися з конкретних питань і приймати підзаконні нормативні акти [14], в тому числі в сфері забезпечення правового режиму воєнного стану.

Виходячи з досвіду здійснення відсічі російської збройної агресії, а також з того, що запровадження адміністративно-правового режиму воєнного стану визнається єдиним та найефективнішим інструментом в умовах загроз національній безпеці та територіальній цілісності держави, можна стверджувати про залучення до забезпечення заходів правового режиму воєнного стану, в тій чи іншій мірі, всіх міністерств та інших центральних органів виконавчої влади. Провідну роль серед центральних органів виконавчої влади в забезпеченні адміністративно-правового режиму воєнного стану займає Міністерство оборони України, яке забезпечує формування та реалізує державну політику з питань національної безпеки у воєнній сфері, сферах оборони і військового будівництва у мирний час та особливий період [15].

Отже, Кабінет Міністрів України, як вищий орган державної виконавчої влади, та центральні органи виконавчої влади відіграють значну роль в реалізації державної політики у сфері забезпечення адміністративно-правового режиму воєнного стану.

Одним з суб'єктів адміністративно-правового забезпечення правового режиму воєнного стану є Збройні Сили України, організація та діяльність яких має конституційно-правову основу [16 с. 406], оскільки, відповідно до Конституції України, саме на них покладено завдання забезпечення оборони України, захисту її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності. Організація діяльності Збройних Сил України визначається виключно законом [7], а саме, Законом України «Про збройні Сили України».

Організаційно Збройні Сили України складаються з органів військового управління, з'єднань, військових частин, вищих військових навчальних закладів, військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти, установ та організацій. Головнокомандувач Збройних Сил України є найвищою військовою посадовою особою у Збройних Силах України, який здійснює безпосереднє військове керівництво Збройними Силами України через Генеральний штаб Збройних Сил України. Командувачі видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України підпорядковуються Головнокомандувачу Збройних Сил України та відповідають за розвиток підпорядкованих їм військ (сил), їх технічне оснащення та всебічне забезпечення, підготовку та готовність до виконання покладених завдань. Повноваження командувачів видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України, основні завдання та порядок функціонування командувань видів, окремих родів військ (сил) Збройних Сил України визначаються в положеннях, які затверджуються Головнокомандувачем Збройних Сил України. Командувач Об'єднаних сил підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України та здійснює через Об'єднаний оперативний штаб Збройних Сил України оперативний контроль за набуттям ними оперативних (бойових) спроможностей,

планування застосування та безпосереднє управління об'єднаними силами і засобами Збройних Сил України, інших складових сил оборони, які передані у 138 його підпорядкування, а також національним контингентом і національним персоналом, які беруть участь у міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки [17].

Одним з спеціальних суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану та безпосереднім виконавцем його заходів є військові адміністрації. Військові адміністрації є єдиними спеціальними органами, створюваними на забезпечення правового режиму воєнного стану. Правове регулювання діяльності військових адміністрацій, як суб'єктів забезпечення правового режиму воєнного стану, здійснюється статтями 4 та 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», відповідно до яких військові адміністрації є тимчасовими державними органами, які можуть утворюватися за рішеннями, прийнятими Президентом України на територіях, на яких введено воєнний стан. Структуру і штатний розпис військових адміністрацій населених пунктів затверджує начальник Генерального штабу – Головнокомандувач Збройних Сил України за поданням начальника відповідної військової адміністрації. Система військових адміністрацій складається з: військових адміністрацій областей; військових адміністрацій районів; військових адміністрацій населених пунктів [18, с.166 167]. Також, в населених пунктах, для виконання заходів правового режиму воєнного стану, військовою адміністрацією можуть призначатися військові коменданти.

Основним завданням військових адміністрацій є забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, захисту критичної інфраструктури, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян [2].

Тому військові адміністрації є спеціальними тимчасовими державними органами, які створюються та діють виключно в період дії адміністративно-правового режиму воєнного стану та основним їх призначенням є забезпечення виконання заходів цього правового режиму.

Процес децентралізації, який розпочався з бюджетної децентралізації ще у 2014 році, став фактично наймасштабнішим перетворенням різного роду інституцій з початку незалежності. Він стартував фактично з зміни меж районів, перерозподілу зарахування податків в бюджети всіх рівнів, також створення нової моделі міжбюджетних відносин. Він фактично дав старт посиленню суб'єктності територіальних громад.

Однак повномасштабна агресія росії та впровадження правового режиму воєнного стану істотно змінили модель державної влади та зумовили

формування паралельної системи військових адміністрацій. Таким чином, українське врядування наразі функціонує у змішаній моделі, яка поєднує елементи демократичної децентралізації та тимчасової мілітаризованої централізації. Аналіз взаємодії цих інституційних рівнів дозволяє не лише оцінити адаптивність держави до екстремальних умов, але й окреслити ризики та перспективи розвитку після завершення воєнних дій.

Таким чином, децентралізація фактично створила можливість для розвитку територіальних громад зі своїми фінансовими ресурсами, однак залишила відкритими питання розмежування повноважень, можливостей і саме головне відповідальності за прийняття рішень.

Після запровадження в Україні воєнного стану система публічної влади зазнала суттєвих трансформацій, спрямованих на забезпечення безпеки, оперативності управлінських рішень і стабільності на місцях. Військові адміністрації, створені в ряді громад і регіонів, стали необхідним інструментом кризового управління. Водночас їх впровадження відбулося в умовах недостатньо деталізованого правового регулювання, що спричинило низку юридичних і управлінських проблем, зокрема стосовно розмежування повноважень з органами місцевого самоврядування. У чинному законодавстві відсутні чіткі критерії та межі функціонування військових адміністрацій, що породжує конфлікти юрисдикції, дублювання функцій, ризик концентрації повноважень у руках призначених осіб та ерозію принципів місцевої демократії. Це створює правову невизначеність, особливо в умовах, коли органи місцевого самоврядування формально не припиняють свою діяльність, але їх функціонування обмежене або паралельно діють військові адміністрації.

Проблема ще більше ускладнюється відсутністю чітких механізмів повернення до демократичних форм врядування після завершення війни, що несе ризики збереження надзвичайного режиму управління на тривалий час. Такі ризики потребують нагального нормативного врегулювання з метою запобігання “повзучій централізації” влади та підриву досягнень реформи децентралізації.

Незважаючи на те, що необхідність утворення військових адміністрацій була обумовлена воєнною доцільністю, особливо в регіонах, де традиційні органи влади втратили дієздатність, виникла низка проблем правового характеру. Насамперед, йдеться про відсутність належної нормативної визначеності у розмежуванні повноважень між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування. Така невизначеність у сфері компетенції призводить до конфліктів юрисдикцій, дублювання управлінських функцій, а також підвищує ризик надмірної централізації владних повноважень в руках призначених державою посадових осіб. Це, у свою чергу, може

мати негативні наслідки для реалізації принципів місцевої демократії та децентралізованого врядування, закріплених у Конституції України [19].

Окрім того, важливою проблемою у функціонуванні органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану стає проблема легітимності владних органів. Адже термін повноважень депутатів місцевих рад завершився у жовтні 2025 року.

Під легітимністю мається на увазі «прийнятність властивих певній державі процедур ухвалення й запровадження законів для підданих цієї державі» [20, с. 356].

За відсутності можливостей в умовах війни перезавантаження владної системи шляхом виборів дуже важливою є проблема розроблення стратегій легітимації владних інституцій. У цьому контексті категорія довіри стає ключовою у взаємовідносинах між органами влади та суспільством. Задля формування довіри владні органи повинні здійснювати ефективну комунікацію з суспільством, постійно роз'яснювати причини стратегій власної управлінської діяльності. Звісно, не може бути й мови про відкритість з боку влади в інформуванні суспільства щодо чутливих безпекових питань, пов'язаних з військовою справою. Насамперед мова йде щодо прозорості владних рішень у важливих сферах життєдіяльності суспільства, щодо уникнення та засудження корупційних дій тощо [21].

Одночасно перед країною в сучасних обставинах постало вирішення складного завдання для надання потрібного ресурсного забезпечення й матеріальних засобів щоб забезпечити права та свободи громадян, національну безпеку держави, а також напрацювання методів усестороннього контролю за фінансовим функціонуванням публічно-правових інституцій [22, с.51-52]

В умовах сьогодення важливими й актуальними є всі складники, однак, в найбільшій мірі підсумок війни залежить від ефективності й результативності публічного управління країною, Збройними Силами України, згуртованості й об'єднання суспільства та його підтримка владою. Таким чином, вбачається необхідність для нашої країни модернізації публічного управління в умовах війни, що більш за все буде довготривалою, й ці трансформаційні зміни повинні включати не лише структурні зміни органів публічної влади в аспекті перегляду й відповідних уточнень функціональних обов'язків та завдань, але й підвищення рівня публічної служби та унеможливлення суперечностей між військовим і цивільним управлінням.

Також для модернізації системи суб'єктів публічного адміністрування в Україні необхідно здійснити низку наступних кроків, зокрема:

• внести зміни та доповнення до законодавчих актів стосовно діяльності інституцій в умовах воєнного стану та повоєнного періоду;

• напрацювати зміни та доповнення також до нормативно-правових актів щодо підтримки місцевого самоврядування в умовах воєнного стану;

• закінчити процеси децентралізації у післявоєнний період;

• оптимізувати систему центральних й місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування;

• здійснити чіткий розподіл функцій та повноважень між органами та рівнями публічної влади;

• сформувати нову ефективну модель публічної служби та впровадити інститут префектів;

• покращити надання якісних публічних послуг громадянам.

У кінцевому підсумку, за умов дії воєнного стану й необхідних потреб повоєнного відновлення повинна функціонувати виняткова форма публічної політики, що має бути заснована на рівні високої відповідальної роботи органів публічної влади, діяльність яких повинна бути націлена на планування й організацію економіки, які підкоряються чітко окресленій меті, ідеї, стратегії, що повинні бути доступні й зрозумілі українському суспільству, а також відповідати його національним інтересам та не перечити узвичаєним морально-духовним цінностям.

Література:

1. Федоренко Р.О. Сутність та значення публічного адміністрування в умовах воєнного стану. Наше право. 2024. №1 С. 381-385. DOI: https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.53

2. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

3. Кириченко С. О. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни / С. О. Кириченко, М. М. Лобко, В. М. Семененко // Наука і оборона. 2019. № 2. С. 9-16

4. Котляренко О.П., Тимошенко А.В. Адміністративно-правове забезпечення воєнного стану: роль і функції органів влади. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2022. № 35. С. 362–370.

5. Пономарьов С.П. Адміністративно-правове забезпечення діяльності сектору безпеки і оборони України: дисертація . Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2018. 513 с.

6. Аналітична доповідь «Імперативи воєнного часу у системі державної влади» За науковою редакцією професора Г. І. Зеленько. Київ, ІПіЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2026. 48 с.

7. Конституція України: Закон України від 28.06.1991. № 254к/96- ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text

8. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text

9. Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13.09.2017 —Про Ставку Верховного Головнокомандувача» від 10.11.2017 № 313/2017. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313/2017#Text

10. Закон України «Про схвалення Указу Президента України —Про використання Збройних Сил України та інших військових формувань» від 03.03.2022 № 2106-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2106-20#Text

11. Закон України «Про затвердження Указу Президента України —Про введення воєнного стану Україні» від 24.02.2022 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text

12. Закон України «Про затвердження Указу Президента України —Про часткову мобілізацію» від 15.01.2015 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-19#Text

13. Закон України «Про затвердження Указу Президента України —Про загальну мобілізацію» від 03.03.2022 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text

14. Битяк Ю.П., Гаращук В.М., Дьяченко О.В. та ін.; Адміністративне право України: підручник: за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2007. 544 с.

15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Міністерство оборони України» від 26.11.2014 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п#Text

16. Топольніцький В.В. Проблемні питання регламентації діяльності Збройних Сил України. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. №10. С. 403–407.

17.Закон України «Про Збройні Сили України» від 6.12.1991 № 1934-XII. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 108.

18. Голуб В.О. Становлення та розвиток інституту адміністративно правового режиму воєнного стану: дисертація. Інститут законодавства верховної ради України Київ, 2017. 248 с.

19. Пилипенко П.В. Проблеми визначеності компетенції військових адміністрацій та ОМС: пошук правового балансу. Юридичний науковий електронний журнал. 2025. №5 С. 366-369.

20. Ґрант В. Легітимність (legititimacy). Короткий оксфордський політичний словник. [пер. з англ.]. Київ. Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ». 2005. С. 356-357.

21. Куц Г.М., Пересипкіна І.В., Куц Ю.О. Особливості функціонування органів публічної влади в Україні в умовах воєнного стану: легітимаційний аспект. 2025 №4 С. 81-87.

22. Масик М. З. Дмитренко Г. В. Інституціональна стійкість публічного управління в умовах війни. Наукові перспективи. № 12(30). 2022.

References:

1. Fedorenko R.O. (2024) Sutnist′ ta znachennya publichnoho administruvannya v umovakh voyennoho stanu. [The essence and significance of public administration under martial law]. *Nashe pravo - Our Law, 1* (pp. 381-385). DOI: https://doi.org/10.32782/NP.2024.1.53 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrayiny «Pro pravovyy rezhym voyennoho stanu» [The essence and significance of public administration under martial law]. (n.d.). *zakon.rada.gov* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text [in Ukrainian].

3. Kyrychenko S.O., Lobko M.M. ,& Semenenko V.M. (2019) Shchodo pytannya pravovoho rezhymu voyennoho stanu i stanu viyny [On the issue of the legal regime of martial law and the state of war]. *Nauka i oborona - Science and Defense, 2*. (pp. 9-16). [in Ukrainian].

4. Kotlyarenko O.P., Tymoshenko A.V. (2022) Administratyvno-pravove zabezpechennya voyennoho stanu: rol′ i funktsiyi orhaniv vlady. [Administrative and legal support of martial law: the role and functions of government bodies]. *Naukovi zapysky L'vivs'koho universytetu biznesu ta prava - Scientific notes of the Lviv University of Business and Law, 35.* (pp. 362–370). [in Ukrainian].

5. Ponomarev S.P. (2018) Administratyvno-pravove zabezpechennya diyal′nosti sektoru bezpeky i oborony Ukrayiny [Administrative and legal support for the activities of the security and defense sector of Ukraine] *dysertatsiya . Kharkivs'kyy natsional'nyy universytet vnutrishnikh sprav - dissertation. Kharkiv National University of Internal Affairs. Kharkiv,* 513 p. [in Ukrainian].

6. Analitychna dopovid (2026) «Imperatyvy voyennoho chasu u systemi derzhavnoyi vlady» [Analytical report "Wartime imperatives in the system of state power"] *Za naukovoyu redaktsiyeyu profesora H. I. Zelen'ko. Kyyiv, IPiEnD im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny - Scientifically edited by Professor G. I. Zelenko. Kyiv, I. F. Kuras Institute of Science and Technology of the NAS of Ukraine*. 48 p. [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrayiny (1991) Konstytutsiya Ukrayiny [Law of Ukraine Constitution of Ukraine] dated 28.06.1991 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text [in Ukrainian].

8. Law of Ukraine (1998) "On the National Security and Defense Council of Ukraine" [Law of Ukraine "On the National Security and Defense Council of Ukraine"] dated 05.03.1998 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text[in Ukrainian].

9. Ukaz Prezydenta Ukrayiny (2017) «Pro rishennya Rady natsional′noyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 13.09.2017 —Pro Stavku Verkhovnoho Holovnokomanduvacha» [Decree of the President of Ukraine «On the Decision of the National Security and Defense Council of Ukraine of September 13, 2017 «On the Headquarters of the Supreme Commander-in-Chief» No. 313/2017. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/313/2017#Text [in Ukrainian].

10. Zakon Ukrayiny (2022) «Pro skhvalennya Ukazu Prezydenta Ukrayiny —Pro vykorystannya Zbroynykh Syl Ukrayiny ta inshykh viys′kovykh formuvan′» [Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine «On the Use of the Armed Forces of Ukraine and Other Military Formations»] dated 03.03.2022 No. 2106-20 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2106-20#Text [in Ukrainian].

11. Zakon Ukrayiny (2022) «Pro zatverdzhennya Ukazu Prezydenta Ukrayiny —Pro vvedennya voyennoho stanu Ukrayini» [Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine «On the Introduction of Martial Law in Ukraine»] dated 24.02.2022 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text [in Ukrainian].

12. Zakon Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Ukazu Prezydenta Ukrayiny —Pro chastkovu mobilizatsiyu» [Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine «On Partial Mobilization» dated 15.01.2015 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113-19#Text [in Ukrainian].

13. Zakon Ukrayiny (2022) «Pro zatverdzhennya Ukazu Prezydenta Ukrayiny —Pro zahal′nu mobilizatsiyu» [Law of Ukraine "On Approval of the Decree of the President of Ukraine «On General Mobilization»] dated 03.03.2022 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2105-20#Text [in Ukrainian].

14. Bytyak Yu.P., Garashchuk V.M., & Dyachenko O.V. and others Administratyvne pravo Ukrayiny [Administrative Law of Ukraine]. *pidruchnyk: za red. YU. P. Bytyaka - textbook: edited by Yu. P. Bytyak*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2007. *544 p.* [in Ukrainian].

15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Ministerstvo oborony Ukrayiny» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Regulations on the Ministry of Defense of Ukraine»] dated 26.11.2014 2022 *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671-2014-п#Text [in Ukrainian].

16. Topolnitsky V.V. (2021) Problemni pytannya rehlamentatsiyi diyal′nosti Zbroynykh Syl Ukrayiny [Problematic issues of regulating the activities of the Armed Forces of Ukraine]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal- Legal Scientific Electronic Journal,10* (pp. 403–407) [in Ukrainian].

17. Zakon Ukrayiny «Pro Zbroyni Syly Ukrayiny» vid 6.12.1991 № 1934-XII. [Law of Ukraine "On the Armed Forces of Ukraine" dated 6.12.1991 No. 1934-XII] *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny- Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 1992. No. 9. Art. 108* [in Ukrainian].

18. Holub V.O.(2017) Stanovlennya ta rozvytok instytutu administratyvno pravovoho rezhymu voyennoho stanu [Formation and development of the institute of the administrative and legal regime of martial law] *dysertatsiya. Instytut zakonodavstva verkhovnoyi rady Ukrayiny Kyyiv - institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine Kyiv, (pp 248*) [in Ukrainian].

19. Pylypenko P.V. (2025) Problemy vyznachenosti kompetentsiyi viys′kovykh administratsiy ta OMS: poshuk pravovoho balansu [Problems of the definition of the competence of military administrations and local self-government bodies: the search for a legal balance] *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal - Legal Scientific Electronic Journal, 5* (pp. 366-369) [in Ukrainian].

20. Grant V.(2005) Lehitymnist [Legitimacy*]. Korotkyy oksfords'kyy politychnyy slovnyk. [per. z anhl.]- The Concise Oxford Political Dictionary. [trans. from English]. Kyiv. Solomiya Pavlychko Publishing House "FOUNDATIONS"* (pp. 356-357).

21. Kuts G.M., (2025) Peresypkina I.V., & Kuts Yu.O. Osoblyvosti funktsionuvannya orhaniv publichnoyi vlady v Ukrayini v umovakh voyennoho stanu: lehitymatsiynyy aspekt [Peculiarities of the functioning of public authorities in Ukraine under martial law: legitimization aspect], 4 (pp. 81-87) [in Ukrainian].

22. Masyk M. Z. Dmytrenko G. V. (2022) Instytutsional′na stiykist′ publichnoho upravlinnya v umovakh viyny. [Institutional stability of public administration in wartime*]. Naukovi perspektyvy - Scientific Perspectives*, 12(30) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК: УДК 351.86:355.1(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1797-1809

Маланчій Микола Олександрович доктор наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління та адміністрування Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, https://orcid.org/0000-0002-5951-5020

РОЗВИТОК КАДРОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ В МІЛІТАРИЗОВАНИХ ФОРМУВАННЯХ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню стану, суперечностей та пріоритетних напрямів розвитку кадрового менеджменту в мілітаризованих формуваннях України в умовах повномасштабного збройного вторгнення російської федерації та стратегічного курсу на євроатлантичну інтеграцію. Обґрунтовано, що кадровий менеджмент у мілітаризованих формуваннях є самостійним об'єктом публічного управління, який поєднує загальні принципи управління людськими ресурсами зі специфікою воєнізованих організацій – ієрархічною командною вертикаллю, статутною дисципліною та функціонуванням в умовах підвищеної небезпеки.

Проаналізовано нормативно-правову базу кадрової політики у секторі безпеки і оборони, зокрема Концепцію військової кадрової політики МО України на період до 2028 року та Стратегію залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони до 2027 року. Встановлено, що обидва документи відображають концептуальний зсув від адміністративного управління особовим складом до стратегічного управління людськими ресурсами, однак між задекларованими цілями та реальними можливостями їх реалізації зберігається суттєвий розрив.

Систематизовано ключові виклики, з якими стикається система кадрового менеджменту в умовах масштабних бойових дій: різке зростання потреби в особовому складі за умов необхідності збереження якості відбору; структурні недоліки системи управління індивідуальною кар'єрою та відсутність прозорих меритократичних критеріїв просування; недостатній рівень цифровізації кадрових процесів та фрагментованість баз даних персоналу; дефіцит системної психосоціальної підтримки військовослужбовців; гострий брак фахівців дефіцитних спеціальностей – ракетних, авіаційних, кібернетичних та радіотехнічних напрямів.

Розглянуто стандарти НАТО у сфері управління людськими ресурсами, закріплені у фреймворку DOTMLPF, та окреслено принципові відмінності між

ISSN 3041-1572 Online

натовською і пострадянською моделями кадрового менеджменту у вимірах комплектування, управління кар'єрою та розвитку інституту сержантського корпусу. Показано, що реформи третьої хвилі (2016–2022), зокрема розбудова Корпусу сержантів і системи командування та управління, стали вирішальними чинниками боєздатності ЗСУ в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: кадровий менеджмент, мілітаризовані формування, мілітаризована служба, Збройні Сили України, публічне управління, управління людськими ресурсами, євроатлантична інтеграція, стандарти НАТО, кадрова політика, резильєнтність, меритократія.

Malanchiy Mykola Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor of the Department of Public Administration and Administration, Khmelnytskyi University of Management and Law named after Leonid Yuzkov, https://orcid.org/0000-0002-5951-5020

DEVELOPMENT OF PERSONNEL MANAGEMENT IN MILITARIZED FORMATIONS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the state, contradictions and priority areas of development of personnel management in militarized formations of Ukraine in the context of a full-scale armed invasion of the Russian Federation and the strategic course towards Euro-Atlantic integration. It is substantiated that personnel management in militarized formations is an independent object of public administration, which combines the general principles of human resources management with the specifics of paramilitary organizations – hierarchical command vertical, statutory discipline and functioning in conditions of increased danger.

The regulatory framework of personnel policy in the security and defense sector has been analyzed, in particular the Concept of Military Personnel Policy of the Ministry of Defense of Ukraine for the period until 2028 and the Strategy for attracting, developing and retaining human capital in the Defense Forces until 2027. It has been established that both documents reflect a conceptual shift from administrative management of personnel to strategic management of human resources, but there is a significant gap between the declared goals and the real possibilities of their implementation.

The key challenges faced by the personnel management system in the context of large-scale hostilities are systematized: a sharp increase in the need for personnel in the context of the need to maintain the quality of selection; structural shortcomings of the individual career management system and the lack of transparent meritocratic promotion criteria; insufficient level of digitalization of

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

personnel processes and fragmentation of personnel databases; deficit of systemic psychosocial support for military personnel; There is an acute shortage of specialists in scarce specialties - missile, aviation, cybernetic and radio engineering.

The article considers NATO standards in the field of human resources management, enshrined in the DOTMLPF framework, and outlines the fundamental differences between the NATO and post-Soviet models of personnel management in the dimensions of recruitment, career management and development of the non-commissioned officer corps. It is shown that the reforms of the third wave (2016–2022), in particular the development of the Sergeant Corps and the command and control system, became decisive factors in the combat capability of the Armed Forces of Ukraine in the conditions of a full-scale war.

Keywords: personnel management, militarized formations, militarized service, Armed Forces of Ukraine, public administration, human resources management, Euro-Atlantic integration, NATO standards, personnel policy, resilience, meritocracy.

Постановка проблеми. Сучасний стан безпекового середовища в Україні, обумовлений повномасштабним збройним вторгненням російської федерації, актуалізував проблему ефективного функціонування мілітаризованих формувань як ключового інструменту державного захисту. Практика показала, що боєздатність і стійкість цих структур визначається не лише озброєнням та чисельністю особового складу, а передусім якістю управлінських процесів у кадровій сфері – здатністю своєчасно залучати, готувати, розміщувати та утримувати людський ресурс відповідно до стратегічних потреб держави.

Водночас система кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях України формувалась у пострадянській управлінській традиції, орієнтованій переважно на адміністративний контроль над особовим складом, а не на стратегічне управління людськими ресурсами. Цей підхід виявився системно недостатнім в умовах масштабних бойових дій: дефіцит кадрів дефіцитних спеціальностей, нерозвиненість механізмів кар'єрного управління, відсутність інтегрованих цифрових систем обліку персоналу, недостатня психосоціальна підтримка військовослужбовців – усі ці проблеми набули критичного виміру саме тоді, коли потреба у ефективному кадровому менеджменті стала максимальною.

Додатковим чинником, що загострює проблему, є курс України на євроатлантичну інтеграцію: стандарти НАТО у сфері управління людськими ресурсами передбачають якісно інший рівень інституційної зрілості кадрових систем, ніж той, що склався у вітчизняній практиці. Розрив між задекларованими в нормативних документах цілями, зокрема в Концепції військової кадрової політики МО України до 2028 року та реальними можливостями їх

реалізації залишається суттєвим і потребує науково обґрунтованих управлінських відповідей.

Таким чином, проблема полягає у невідповідності наявної системи кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях України сучасним вимогам – як операційним, породженим умовами повномасштабної війни, так і стратегічним, визначеним вектором євроатлантичної інтеграції. Подолання цієї невідповідності неможливе без системного наукового осмислення стану, суперечностей і пріоритетів розвитку кадрового менеджменту в секторі безпеки і оборони в рамках дисципліни публічного управління.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика кадрового менеджменту в мілітаризованих формуваннях знаходиться на перетині кількох наукових дисциплін – публічного управління, воєнної науки та теорії менеджменту персоналу. Попри зростаючий дослідницький інтерес, системне наукове осмислення цієї теми залишається недостатнім, особливо в частині практичних механізмів реалізації та інтеграції до стандартів НАТО.

Засади загальної теорії кадрового менеджменту закладені в роботах зарубіжних учених – М. Армстронга, Г. Бекера, П. Друкера, Г. Саймона, а також вітчизняних дослідників: В. Андрушка, М. Білинської, Н. Гончарук та ін. Однак зазначені праці переважно орієнтовані на цивільний сектор і не враховують специфіки мілітаризованих структур.

Системне дослідження кадрового менеджменту безпосередньо у Збройних Силах України розпочалося відносно недавно. Першою ґрунтовною спробою концептуалізувати цю сферу стала монографія «Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту» [1].

Суттєвий внесок у розробку понятійно-термінологічного апарату зробили О. Семененко, В. Царинник, Л. Царинник та Н. Снапкова, О.Коваль які систематизували ключові поняття та обґрунтували методологічні засади управління персоналом у ЗСУ в контексті сучасних загроз [2, 3, 4]. Продовженням цієї роботи стала стаття О. Семененка зі співавторами, присвячена структурно-функціональній моделі підготовки громадян до військової служби [5].

Питання концептуальних засад кадрового менеджменту у ЗСУ детально розглянуто в публікації С. Попова, Н. Мельник, О. Розмазніна та А. Єфіменка [6]. Виклики нової Концепції військової кадрової політики до 2028 року проаналізували С. Стоянова-Коваль, С. Попов, О. Розмазнін та Н. Сокур [7]. Перспективи розвитку кадрового менеджменту у військовій справі, включно з проблемами цифровізації кадрових процесів та інтеграцією до стандартів НАТО, дослідили О. Галицький, А. Захаров і С. Стоянова-Коваль у збірнику НАДПСУ (2025) [8].

Управлінню кар'єрою військовослужбовців та впровадженню технологій контролінгу присвячені праці А. Рибидайла, О. Прокопенка, С. Терещенка та

С. Васюхна, опубліковані у збірниках ЦВСД НУОУ ім. І. Черняховського [9; 10]. Питання особливостей кадрового менеджменту саме у військових формуваннях розглянуто Н. Дакі та О. Андрієнком у «Причорноморських економічних студіях» (2019) [11].

З міжнародної перспективи важливими орієнтирами є: Посібник НАТО з управління людськими ресурсами в публічному секторі [12]; дослідження Д. Сандерс щодо третьої хвилі військової реформи України [13]; аналіз викликів HRM у ЗСУ, опублікований у WSEAS [14]; а також ґрунтовна аналітична доповідь «Rethinking Ukraine's Manpower Challenge» [15].

Незважаючи на помітне зростання наукового інтересу до теми, низка питань залишається недостатньо розробленою: відсутній єдиний концептуальний підхід до розуміння кадрового менеджменту в мілітаризованих формуваннях як самостійного об'єкта публічного управління; не систематизовано порівняльний аналіз механізмів кадрового менеджменту різних структурних складових сектору безпеки і оборони; потребує дослідження практика реалізації нормативних документів – зокрема Концепції військової кадрової політики МО України на період до 2028 року та Стратегії залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони до 2027 року. Усе зазначене зумовлює актуальність і наукову новизну даного дослідження.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення кадрового менеджменту в структурах мілітаризованої служби України.

Виклад основного матеріалу. Кадровий менеджмент у мілітаризованих формуваннях є специфічним різновидом публічного управління, який поєднує загальні принципи менеджменту персоналу з особливостями організаційної культури, правового статусу та функціональних завдань воєнізованих структур. Під «мілітаризованими формуваннями» в межах цього дослідження розуміються державні збройні та воєнізовані організації – Збройні Сили України (ЗСУ), Національна гвардія України (НГУ), Державна прикордонна служба, Служба безпеки України, підрозділи Державної служби надзвичайних ситуацій, тобто ті структури, що мають ієрархічну командну вертикаль, застосовують дисциплінарні статути та функціонують в умовах підвищеної небезпеки.

Семененко О. зі співавторами визначають кадровий менеджмент у ЗСУ як систему взаємопов'язаних управлінських дій із планування, комплектування, розвитку, мотивації та звільнення персоналу, що забезпечує боєздатність і боєготовність Збройних Сил відповідно до встановлених стратегічних цілей [4]. Таке розуміння корелює з натовським підходом: НАТО розглядає військовий HRM як інтегровану систему в межах фреймворку DOTMLPF (доктрина, організація, підготовка, матеріальне забезпечення, лідерство, пер-

сонал, можливості), де персонал є не автономним ресурсом, а функціональним елементом бойового потенціалу [12; 15].

Принципова відмінність кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях від цивільного полягає у таких аспектах: наявність суворої ієрархічної підпорядкованості та статутної дисципліни обмежує простір для ринкових механізмів залучення персоналу; специфіка умов служби (ризики для життя, ненормований режим, ротація в зони бойових дій) вимагає особливих підходів до мотивації та утримання; оцінювання персоналу базується не лише на результатах роботи, а й на критеріях боєготовності, психологічної стійкості та відповідності статутним вимогам [11].

Ключовими складовими системи кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях є: стратегічне планування людських ресурсів; рекрутинг і відбір особового складу; система підготовки та перепідготовки; атестування і оцінювання; управління кар'єрою; мотивація та соціальний захист; система моніторингу та контролінгу ефективності кадрових процесів [6]. Кожна зі складових перебуває в процесі трансформації під впливом як внутрішніх (реформи сектору оборони), так і зовнішніх чинників (стандарти НАТО, досвід повномасштабної війни).

Системне нормативно-правове забезпечення кадрового менеджменту у ЗСУ формується кількома рівнями документів. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про Збройні Сили України», що визначає правовий статус і принципи комплектування. На стратегічному рівні системоутворюючим документом є Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року, затверджена наказом МО України від 27.10.2023 № 637/нм.

Концепція визначає стратегічне бачення розвитку військової кадрової політики у двох часових горизонтах – в умовах воєнного стану та в мирний час – і є реакцією на необхідність докорінного реформування кадрових процесів в умовах повномасштабного вторгнення. Головними акцентами документа є: гарантоване задоволення потреб ЗСУ в людських ресурсах під час повномасштабної війни; інтеграція в євроатлантичний безпековий простір; досягнення взаємосумісності ЗСУ зі збройними силами держав-членів НАТО; людиноцентричний підхід до управління кар'єрою [16].

Концепція передбачає перехід від призовної до рекрутингової моделі комплектування як паралельного механізму; цифровізацію кадрових процесів через вдосконалення електронних систем військового обліку; розширення кар'єрних можливостей для жінок та забезпечення гендерної рівності у ЗСУ; посилення соціального, медичного і психологічного супроводу військовослужбовців. Моніторинг реалізації Концепції покладено на Комітет з питань кадрового менеджменту в системі МО України.

Паралельно діє Стратегія залучення, розвитку та утримання людського капіталу в силах оборони України на період до 2027 року (наказ МО України від 29.12.2024 № 862/нм), яка конкретизує механізми реалізації кадрової політики у вимірі людського капіталу акцентуючи на розвитку, а не лише на залученні персоналу. Обидва документи відображають концептуальний зсув від адміністративного управління особовим складом до стратегічного управління людськими ресурсами, притаманного арміям НАТО.

Разом з тим, попередні дослідники фіксують нормативно-правові прогалини у регулюванні кадрових процесів, зокрема: відсутність науково обґрунтованих методик розрахунку граничної нормативної чисельності підрозділів; недосконаліть системи конкурсного відбору; нерозробленість механізмів управління «дефіцитними» спеціальностями (ракетні, кібернетичні, авіаційні напрями) [7; 8; 17].

Повномасштабне вторгнення росії в Україну у 2022 році радикально змінило умови функціонування системи кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях. Аналіз наукової літератури та нормативних документів дозволяє систематизувати ключові виклики, з якими стикається ця система.

Першим і найбільш гострим викликом є різке зростання потреби в особовому складі в умовах масштабних бойових дій. У відповідь система кадрового менеджменту опинилась перед необхідністю одночасно вирішувати суперечливі завдання: швидкого нарощування чисельності через мобілізацію та збереження якості особового складу через відбір і підготовку. Як зазначають Галицький О. та ін., форсована мобілізація призвела до скорочення кадрового потенціалу через неможливість забезпечення якісного відбору і первинної підготовки в умовах гострої потреби у поповненні [8].

Другим викликом є структурні недоліки системи управління кар'єрою. Дослідники фіксують, що система кадрового менеджменту ЗСУ досі не забезпечує достатнього рівня управління індивідуальною кар'єрою військовослужбовців та планування потреби у персоналі певної категорії на середньострокову і довгострокову перспективу [10]. Відсутність прозорих меритократичних критеріїв кар'єрного просування знижує мотивацію досвідчених фахівців і сприяє відтоку підготованих кадрів.

Третім викликом є потреба у цифровізації кадрових процесів. Автоматизовані системи управління персоналом, впроваджені у ЗСУ, потребують суттєвого оновлення: йдеться про формування єдиного цифрового реєстру особового складу, інтеграцію баз даних кадрових служб різних структур, впровадження алгоритмів аналітики для прогнозування кадрових потреб [11].

Четвертим є брак психосоціальної підтримки особового складу. Стрес бойових дій, синдром посттравматичного стресового розладу, ризики емоційного вигорання серед персоналу – усе це вимагає системних відповідей від

ISSN 3041-1572 Online

кадрових служб. Концепція до 2028 року передбачає формування комплексної системи медичного та психологічного супроводу, проте практичне втілення цих положень залишається предметом окремого дослідження.

П'ятим викликом є проблема забезпечення дефіцитних спеціальностей. За аналізом, здійсненим у дослідженні управління інтелектуальним потенціалом ЗСУ, найгострішим є дефіцит фахівців у галузі ракетних, авіаційних, кібернетичних та радіотехнічних спеціальностей. Тривалий цикл підготовки таких фахівців унеможливлює їх швидке відтворення, що вимагає формування спеціалізованого резерву та особливих механізмів утримання [17].

Євроатлантична інтеграція визначає вектор реформування кадрового менеджменту у ЗСУ та інших мілітаризованих формуваннях України. Стандарти НАТО у сфері управління людськими ресурсами закріплено в рамкових документах Альянсу, зокрема у NATO HRM Toolkit for the Public Sector, і базуються на трьох ключових принципах: доброчесність (integrity), прозорість (transparency) та підзвітність (accountability) [12].

Підхід НАТО до кадрового менеджменту у збройних силах кардинально відрізняється від пострадянської моделі у кількох вимірах. В першу чергу, у питанні комплектування: армії НАТО переважно функціонують на основі контрактної служби з розвиненими рекрутинговими механізмами, тоді як ЗСУ лише переходять до цієї моделі. Також інший підхід простежується у питанні управлінням кар'єрою: стандарти НАТО передбачають чітку систему індивідуальних кар'єрних планів, засновану на меритократичних принципах і регулярному оцінюванні компетентностей [13; 15]. Специфічна відмінність спостерігається і в управлінні нижньої ланки командування: розвиток Корпусу сержантів як самостійного кадрового прошарку є фундаментальною вимогою НАТО, якої не існувало у радянській/пострадянській моделі.

Дослідження Д. Сандерс показало, що саме зміни в системі підготовки та управління персоналом, запроваджені Україною у рамках третьої хвилі військової реформи (2016-2022), розвиток Корпусу сержантів, сил спеціальних операцій та системи командування і управління – стали тими чинниками, що дозволили ЗСУ ефективно чинити опір повномасштабному вторгненню [13].

Практична реалізація натовських стандартів кадрового менеджменту здійснюється через програми підготовки особового складу: операцію INTERFLEX (Велика Британія), місію EUMAM Ukraine, американські програми комбінованої підготовки. За перші 15 місяців повномасштабної війни за цими програмами пройшли підготовку понад 37 тисяч українських військових [14]. Це формує кадровий пласт, що має досвід роботи за стандартами НАТО і може виступати провідниками організаційних змін.

Водночас аналітики Carnegie Endowment звертають увагу на принципову відмінність ситуації: стандарти НАТО розроблялися для експедиційних

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

операцій, а не для ведення масштабної загальновійськової війни. Це вимагає гнучкої адаптації стандартів, а не їх механічного перенесення. Найбільш боєздатні підрозділи ЗСУ – зокрема бригада «Хартія» НГУ та 3-тя штурмова бригада, виробили власні підходи до кадрового менеджменту, що поєднують натовські принципи з реаліями сучасної війни [15].

На підставі проведеного аналізу наукової літератури, нормативних документів та міжнародного досвіду можна визначити такі пріоритетні напрями вдосконалення кадрового менеджменту у мілітаризованих формуваннях України.

Перший напрям – розбудова системи стратегічного управління людськими ресурсами. Перехід від оперативного (реактивного) до стратегічного (проактивного) підходу передбачає впровадження середньострокового та довгострокового планування кадрових потреб, формування резерву за дефіцитними спеціальностями, розроблення індивідуальних кар'єрних планів для військовослужбовців. Методологічною основою може слугувати концептуальна модель управління кар'єрою, запропонована А. Рибидайлом та О. Прокопенком, яка поєднує статичну (структурну) і динамічну (процесну) складові [9].

Другий напрям – цифровізація кадрових процесів. Створення інтегрованої автоматизованої системи управління персоналом мілітаризованих структур дозволить: забезпечити оперативний облік і моніторинг стану особового складу; підтримувати процеси атестування, планування підготовки та ротації; збирати аналітичні дані для обґрунтування управлінських рішень. Рамкові вимоги до такої системи сформульовано у дослідженнях ЦВСД НУОУ ім. І. Черняховського [10].

Третій напрям – запровадження меритократичних принципів кадрового просування. Система призначень і підвищень, заснована на прозорих критеріях компетентності, результатах оцінювання та конкурсному відборі, є необхідною умовою утримання досвідчених кадрів і підвищення довіри персоналу до інституту. Як зазначається у Концепції до 2028 року, людиноцентричний підхід передбачає врахування освіти, досвіду та досягнень кожного військовослужбовця при прийнятті кадрових рішень [16].

Четвертий напрям – системний розвиток психосоціальної стійкості та благополуччя персоналу. Формування резильєнтності особового складу, комплексний медичний та психологічний супровід як під час служби, так і в процесі повернення до цивільного життя, є критично важливими для довгострокового кадрового потенціалу. Дослідження у суміжній сфері – соціальних служб – показують, що резильєнтність має розглядатися як колективний атрибут і цільовий результат кадрового менеджменту, а не лише як індивідуальна якість [18].

ISSN 3041-1572 Online

П’ятий напрям – гармонізація зі стандартами НАТО з урахуванням бойового досвіду. Адаптація стандартів управління людськими ресурсами Альянсу до умов масштабної загальновійськової війни є унікальним завданням, у якому Україна вже накопичила неоціненний практичний досвід. Систематизація та інституціоналізація цього досвіду через механізм засвоєння уроків (lessons learned) у партнерстві з NATO ACT – дозволить не лише вдосконалити вітчизняну практику, а й зробити внесок у розвиток стандартів НАТО [19].

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати такі висновки. Кадровий менеджмент у мілітаризованих формуваннях є самостійним об’єктом публічного управління, що поєднує загальні принципи управління людськими ресурсами зі специфікою воєнізованих організацій. Його ефективність безпосередньо детермінує боєздатність і боєготовність збройних та силових структур. Система кадрового менеджменту ЗСУ та інших мілітаризованих формувань України переживає якісну трансформацію, обумовлену повномасштабним вторгненням і курсом на євроатлантичну інтеграцію. Концептуальна основа цієї трансформації закладена в нормативних документах 2023-2024 років і передбачає перехід від адміністративної до стратегічної моделі управління персоналом. Пріоритетними напрямами розвитку є: стратегічне планування людських ресурсів; цифровізація кадрових процесів; меритократизація системи кар’єрного просування; системна психосоціальна підтримка особового складу; гармонізація зі стандартами НАТО з урахуванням унікального досвіду ведення масштабних бойових дій. Реалізація цих напрямів вимагає як нормативного, так і організаційного та науково-методичного супроводу з боку профільних державних органів і наукових установ.

Література

1. Оборонна реформа: системний підхід до оборонного менеджменту : монографія / А. Павліковський, В. Фролов, Ф. Саганюк та ін. ; за заг. ред. А. Сиротенка. Київ : НУОУ, 2020. 274 с.

2. Коваль О. В. Кадровий менеджмент на сучасному етапі реформування та розвитку Збройних Сил України. *Теорія та практика державного управління.* 2012. № 4 (39). С. 428–436.

3. Коваль О. В. Удосконалення державної кадрової політики в Збройних Силах України. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2017. № 4 (35). С. 163–173.

4. Кадровий менеджмент Збройних Сил України в контексті сучасних загроз та викликів: понятійно-термінологічний апарат / О. Семененко, В. Царинник, Л. Царинник, Н. Снапкова. *Military Science*. 2024. Т. 2, № 3. С. 41–63.

5. Аналіз наявної системи кадрового менеджменту ЗСУ, її складові та елементи: структурно-функціональна модель підготовки громадян до військової служби / О. Семененко, В. Царинник, С. Баранов, О. Тарасов. *Military Science*. 2025. Т. 3, № 1.

6. Зміст та концептуальні засади кадрового менеджменту в Збройних Силах України/ С. Попов, Н. Мельник, О. Розмазнін, А. Єфіменко. *Social Development and Security*. 2024. № 14 (1). С. 127–137.

7. Нова концепція військової кадрової політики: виклики та перспективи / С. Стоянова-Коваль, С. Попов, О. Розмазнін, Н. Сокур. *Social Development and Security*. 2023. Т. 13, № 6. С. 206–214.

8. Перспективи розвитку і виклики кадрового менеджменту у військовій справі в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки*. 2025. № 100 (3). С. 28–39. DOI: https://doi.org/10.32453/3.v100i3.1892.

9. Рибидайло А. А., Прокопенко О. С., Терещенко С. А. Концептуальна модель управління кар'єрою військовослужбовців ЗСУ. *Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ ім. Івана Черняховського*. 2020. № 2 (69). С. 102–109.

10. Прокопенко О. С., Рибидайло А. А., Васюхно С. І. Застосування технології контролінгу для управління кар'єрою військовослужбовців. *Збірник наукових праць ЦВСД НУОУ ім. Івана Черняховського*. 2020. № 1 (68). С. 66–73. DOI: https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-0/66-73.

11. Дакі Н. І., Андрієнко О. І. Особливості кадрового менеджменту військових формувань. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 47 (2). С. 48–52.

12. NATO Building Integrity Programme. Human Resource Management (HRM) Toolkit for the Public Sector. Brussels : NATO, 2022. 120 p. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_209365.htm (дата звернення: 24.04.2026).

13. Sanders D. Ukraine's Third Wave of Military Reform 2016–2022. *Defence & Security Analysis*. 2023. Vol. 39, Issue 3. DOI: https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2201017.

14. Challenges of Human Resource Management in the Armed Forces of Ukraine. *WSEAS Transactions on Business and Economics*. 2022. URL: https://wseas.com/journals/bae/2022/a865107-1346.pdf (дата звернення: 24.04.2026).

15. Rethinking Ukraine's Manpower Challenge / Carnegie Endowment for International Peace. March 2026. URL: https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/research/2026/03/ukraine-military-russia-war-manpower-recruitment (дата звернення: 24.04.2026).

16. Концепція військової кадрової політики в системі Міністерства оборони України на період до 2028 року : наказ МО України від 27.10.2023 № 637/нм. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23 (дата звернення: 24.04.2026).

17. Кадрова політика у Збройних Силах України: концепція управління інтелектуальним потенціалом / В. І. Гурковський, Є. О. Романенко, М. В. Андрусяк, Р. Ю. Русецький. *Military Strategy and Technology*. 2025. № 3 (3). С. 39–49. DOI: https://doi.org/10.63978/3083-6476.2025.3.3.03.

18. Бутиліна О. В., Євдокимова І. А. Підвищення резильєнтності персоналу соціальної служби в контексті кадрового менеджменту. *Публічне управління та соціальна робота*. 2025. URL: https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/3095 (дата звернення: 24.04.2026).

19. Strengthening Defences: NATO's Support to Ukraine's Lessons Learned Efforts / NATO ACT. 2023. URL: https://www.act.nato.int/article/strenghtening-defence-nato-support-ukraine-lessons-learned/ (дата звернення: 24.04.2026).

References:

1. Pavlikovskyi, A., Frolov, V., Sahaniuk, F. et al. (2020). *Oboronna reforma: systemnyi pidkhid do oboronnoho menedzhmentu: monohrafiia* [Defense reform: a systematic approach to defense management: a monograph] (A. Syrotenko, Ed.). NUOU.

2. Koval, O. V. (2012). Kadrovyi menedzhment na suchasnomu etapi reformuvannia ta rozvytku Zbroinykh Syl Ukrainy [Human resource management at the current stage of reforming and development of the Armed Forces of Ukraine]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia,* (4), 428–436.

3. Koval, O. V. (2017). Udoskonalennia derzhavnoi kadrovoi polityky v Zbroinykh Sylakh Ukrainy [Improving state personnel policy in the Armed Forces of Ukraine]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, (4), 163–173.

4. Semenenko, O., Tsarynnyk, V., Tsarynnyk, L., & Snapkova, N. (2024). Kadrovyi menedzhment Zbroinykh Syl Ukrainy v konteksti suchasnykh zahroz ta vyklykiv: poniatiino-terminolohichnyi aparat [Personnel management of the Armed Forces of Ukraine in the context of modern threats and challenges: conceptual and terminological apparatus]. *Military Science*, *2*(3), 41–63.

5. Semenenko, O., Tsarynnyk, V., Baranov, S., & Tarasov, O. (2025). Analiz naiavnoi systemy kadrovoho menedzhmentu ZSU, yii skladovi ta elementy: strukturno-funktsionalna model pidhotovky hromadian do viiskovoi sluzhby [Analysis of the existing system of personnel management of the AFU, its components and elements: a structural and functional model of preparing citizens for military service]. *Military Science*, *3*(1).

6. Popov, S., Melnyk, N., Rozmaznin, O., & Yefimenko, A. (2024). Content and conceptual foundations of personnel management in the Armed Forces of Ukraine. *Social Development and Security*, *14*(1), 127–137.

7. Stoianova-Koval, S., Popov, S., Rozmaznin, O., & Sokur, N. (2023). New concept of military personnel policy: challenges and prospects. *Social Development and Security*, *13*(6), 206–214.

8. Perspektyvy rozvytku i vyklyky kadrovoho menedzhmentu u viiskovii spravi v Ukraini [Prospects for development and challenges of personnel management in military affairs in Ukraine]. (2025). *Collection of Scientific Papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and Technical Sciences*, *100*(3), 28–39. https://doi.org/10.32453/3.v100i3.1892

9. Rybydailo, A. A., Prokopenko, O. S., & Tereshchenko, S. A. (2020). Kontseptualna model upravlinnia kariieroi viiskovosluzhbovtsiv ZSU [Conceptual model of career management of AFU servicemen]. *Collection of Scientific Papers of the Center for Military-Strategic Studies of the NUOU,* (2), 102–109.

10. Prokopenko, O. S., Rybydailo, A. A., & Vasiukhno, S. I. (2020). Zastosuvannia tekhnolohii kontrolinhu dlia upravlinnia kariieroi viiskovosluzhbovtsiv [Application of controlling technology for career management of servicemen]. *Collection of Scientific Papers of the Center for Military-Strategic Studies of the NUOU,* (1), 66–73. https://doi.org/10.33099/2304-2745/2020-0/66-73

11. Daki, N. I., & Andriienko, O. I. (2019). Osoblyvosti kadrovoho menedzhmentu viiskovykh formuvan [Peculiarities of personnel management of military formations]. *Prychornomorski ekonomichni studii*, (47-2), 48–52.

12. NATO Building Integrity Programme. (2022). *Human Resource Management (HRM) Toolkit for the Public Sector*. NATO. https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_209365.htm

13. Sanders, D. (2023). Ukraine's Third Wave of Military Reform 2016–2022. *Defence & Security Analysis*, *39*(3). https://doi.org/10.1080/14751798.2023.2201017

14. Challenges of Human Resource Management in the Armed Forces of Ukraine. (2022). *WSEAS Transactions on Business and Economics*. https://wseas.com/journals/bae/2022/a865107-1346.pdf

15. Carnegie Endowment for International Peace. (2026, March). *Rethinking Ukraine's Manpower Challenge*. https://carnegieendowment.org/russia-eurasia/research/2026/03/ukraine-military-russia-war-manpower-recruitment

16. Ministry of Defense of Ukraine. (2023, October 27). *Kontseptsiia viiskovoi kadrovoi polityky v systemi Ministerstva oborony Ukrainy na period do 2028 roku* [The concept of military personnel policy in the system of the Ministry of Defense of Ukraine for the period up to 2028] (Order No. 637/nm). https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0637322-23

17. Hurkovskyi, V. I., Romanenko, Ye. O., Andrusiak, M. V., & Rusetskyi, R. Yu. (2025). Personnel policy in the Armed Forces of Ukraine: The concept of intellectual potential management. *Military Strategy and Technology*, *3*(3), 39–49. https://doi.org/10.63978/3083-6476.2025.3.3.03

18. Butylina, O. V., & Yevdokymova, I. A. (2025). Pidvyshchennia rezylientnosti personalu sotsialnoi sluzhby v konteksti kadrovoho menedzhmentu [Increasing the resilience of social service personnel in the context of personnel management]. *Public Administration and Social Work*. https://journal.ldubgd.edu.ua/index.php/soc/article/view/3095

19. NATO ACT. (2023). *Strengthening Defences: NATO's Support to Ukraine's Lessons Learned Efforts*. https://www.act.nato.int/article/strenghtening-defence-nato-support-ukraine-lessons-learned/

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:177

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1810-1820

Малахова Тетяна В'ячеславівна доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління, адміністрування та соціальної роботи, Національний університет охорони здоров'я України імені П.Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0009-0001-1113-5723

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ: СТРУКТУРНІ ТА ЕТИЧНІ ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі трансформації державної служби в умовах сучасного державотворення. Доведено, що стратегічний розвиток професійних компетентностей публічних службовців є фундаментальною передумовою для забезпечення дієвості владних інституцій. У статті розглядається еволюція парадигми від традиційного державного управління до сучасного публічного управління, що вимагає впровадження новітніх підходів до професіоналізації кадрів. Особлива увага приділяється структурним викликам, серед яких ключове місце посідає децентралізація. Передача повноважень на місця зумовила гостру потребу у підвищенні кваліфікації посадових осіб місцевого самоврядування, оскільки інституційна спроможність безпосередньо впливає на те, як кожна територіальна громада забезпечує свій сталий соціально-економічний розвиток.

Окремим вектором дослідження є взаємодія між державою та суспільством. Ефективне публічне управління неможливе без активного залучення громадськості. Велику роль відіграють громадянське суспільство та організації громадянського суспільства у процесах формування політик і прийняття владних рішень. Проаналізовано існуючі механізми та інструменти партисипації, які дозволяють органам влади підтримувати постійний діалог з населенням. Відзначено, що органи влади повинні виступати фасилітаторами цього процесу, забезпечуючи максимальну прозорість та відкритість своєї діяльності.

Крім того, проаналізовані етичні виклики сучасного державотворення. Підкреслюється, що публічна служба повинна базуватися на непохитних принципах доброчесності. Етичні норми розглядаються не просто як моральний орієнтир, а як дієвий інструмент запобігання корупції та підвищення рівня довіри громадян до владних інституцій. Існує необхідність

оновлення законодавства та етичних кодексів у сфері публічної служби. В умовах євроінтеграційних прагнень України та масштабної цифровізації суспільних процесів, вимоги до компетентнісного профілю управлінця кардинально змінюються. Від сучасного посадовця вимагається не лише бездоганне знання нормативно-правової бази, а й володіння комунікативними навичками, цифровою грамотністю, лідерськими якостями та здатністю до кризового менеджменту. Інвестування в людський капітал публічного сектору має стати пріоритетним напрямком державної політики. Імплементація європейських стандартів у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації дозволить створити професійну, політично нейтральну та високоефективну службу.

З огляду на вищевказане, системне реформування апарату управління, спрямоване на підвищення рівня знань та навичок службовців, є критично важливим. Лише за умови постійного навчання та неухильного дотримання високих моральних стандартів може бути досягнута висока результативність та ефективність роботи державних органів в умовах кризових явищ та національного відновлення.

Ключові слова: публічні службовці, професійні компетентності, громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, взаємодія, органи влади, публічне управління, державне управління, публічна служба, етичні норми, механізми, інструменти, реформування, результативність, ефективність, інституційна спроможність, децентралізація, територіальна громада.

Malakhova Tetiana V'yacheslavivna Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Management, Administration and Social Work, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0001-1113-5723

STRATEGIC DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PUBLIC SERVANTS: STRUCTURAL AND ETHICAL CHALLENGES OF MODERN STATE-BUILDING

Abstract. The article is devoted to the urgent problem of transforming the civil service in the context of modern state-building. It is proved that the strategic development of professional competencies of public servants is a fundamental prerequisite for ensuring the effectiveness of government institutions. The article considers the evolution of the paradigm from traditional state administration to modern public administration, which requires the introduction of new approaches to the professionalization of personnel. Special attention is paid to structural

ISSN 3041-1572 Online

challenges, among which decentralization takes a key place. The transfer of powers to the local level has caused an urgent need to improve the qualifications of local government officials, since institutional capacity directly affects how each territorial community ensures its sustainable socio-economic development.

A separate vector of research is the interaction between the state and society. Effective public administration is impossible without the active involvement of the public. Civil society and civil society organizations play a major role in policymaking and decision-making processes. The existing mechanisms and tools of participation, which allow authorities to maintain a constant dialogue with the population, are analyzed. It is noted that the authorities should act as facilitators of this process, ensuring maximum transparency and openness of their activities.

In addition, the ethical challenges of modern state-building are analyzed. It is emphasized that public service should be based on steadfast principles of integrity. Ethical standards are considered not just as a moral guideline, but as an effective tool for preventing corruption and increasing citizens' trust in government institutions. There is a need to update legislation and ethical codes in the field of public service. Under the conditions of Ukraine's European integration aspirations and large-scale digitalization of social processes, the requirements for the competency profile of a manager are fundamentally changing. A modern official is required not only to have a flawless knowledge of the regulatory framework, but also to possess communication skills, digital literacy, leadership qualities, and the ability to manage crises. Investing in the human capital of the public sector should become a priority direction of state policy. The implementation of European standards in the field of training, retraining and advanced training will make it possible to create a professional, politically neutral and highly effective service.

In view of the above, systemic reform of the administrative apparatus, aimed at increasing the level of knowledge and skills of employees, is critically important. Only under the condition of continuous learning and strict adherence to high moral standards can high performance and efficiency of state bodies be achieved in the context of crisis phenomena and national recovery.

Keywords: public servants, professional competencies, civil society, civil society organizations, interaction, authorities, public management, state administration, public service, ethical standards, mechanisms, tools, reforming, effectiveness, efficiency, institutional capacity, decentralization, territorial community.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української державності характеризується глибинними трансформаціями, що охоплюють усі сфери суспільного життя. Перехід від концепту традиційного адміністрування, відомого як державне управління, до європейської парадигми, яку уособлює публічне управління, вимагає кардинальної зміни філософії влади.

Необхідно докорінно змінити підходи, що формувалися десятиліттями: відтепер владний апарат повинен служити людині, запроваджуючи демократичні стандарти життєдіяльності та створюючи умови для розвитку громадян, а не працювати в інтересах вузьких корпоративних чи владних груп.

Сучасна реформа публічної служби в Україні розгортається на тлі безпрецедентних викликів, зумовлених повномасштабною війною, курсом на європейську інтеграцію та посиленням запиту соціуму на чесне й ефективне управління. Закритість інститутів влади від громадського контролю у минулому породила глибоку недовіру суспільства. На цьому тлі особливої ваги набуває імплементація принципів належного урядування Ради Європи, які окреслюють модель відкритої, підзвітної та професійної держави.

Водночас процес розбудови ефективного апарату управління стикається з жорсткою кадровою кризою. Офіційні статистичні дані фіксують значний дисбаланс між пропозицією та попитом на ринку праці, зокрема інтенсивну конкуренцію у поєднанні з гострим дефіцитом висококваліфікованих управлінців. Руйнування інфраструктури та вимушена міграція створили істотну прірву між існуючими компетенціями працівників та реальними потребами економіки. Ця невідповідність є особливо загрозливою з огляду на об'єктивну потребу України у компетентних фахівцях для забезпечення сталого економічного відновлення та післявоєнної відбудови.

У центрі цих трансформаційних процесів знаходяться публічні службовці. Структурні зміни, особливо децентралізація, вимагають від них оволодіння новими знаннями з управління складними проєктами, а загострення суспільних очікувань безпрецедентно підвищує вимоги до їхньої морально-етичної поведінки. Відповідно, подолання освітньо-кваліфікаційних розривів та стратегічний розвиток професійних компетентностей стають не просто кадровим питанням, а фундаментальною проблемою національної безпеки, інституційної стійкості та спроможності держави ефективно виконувати свої функції в умовах повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади формування компетентностей та етичної поведінки в органах публічної влади активно досліджуються як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому дискурсах. Серед сучасних українських дослідників проблематику професіоналізації державної служби та її цифрової складової вивчає О. О. Наливайко [1], питання формування комунікаційних компетентностей в умовах модернізації розглядають Д. Міщенко та Л. Міщенко [2], а інституційна спроможність деокупованих територіальних громад у контексті постконфліктної трансформації досліджується В. Ф. Красилюком [3]. Питанням взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства присвячені роботи Н. В. Мирної, О. В. Стасюка [5], та І. А. Кравченко [6]. Етичні

виміри публічного управління ґрунтовно аналізуються у працях О. М. Штирьова, А. Є. Коссе [7], О. В. Ткаченка, О. В. Селецького [8], С. Р. Плотніченка, О. М. Григоренко [9]. Водночас значний внесок у дослідження етичних викликів та компетентнісних рамок публічної служби в Європі роблять зарубіжні науковці. Зокрема, К. Зоммерманн, А. Кживон та К. Френкель-Геберле [10] аналізують функціонування європейської державної служби в умовах сучасних трансформацій. К. Деммке та А. Ле Біхан у своєму масштабному звіті для європейської мережі EUPAN детально розглядають інновації та етичні виклики в центральних органах публічної адміністрації країн Європи [11]. Разом з тим, незважаючи на значну кількість наукових розвідок, залишається недостатньо вивченим питання синергетичного поєднання структурних викликів, особливо в контексті реформи децентралізації та етичних імперативів при формуванні сучасних моделей компетентностей посадовців. Ця стаття покликана заповнити існуючу прогалину, пропонуючи комплексний підхід до вирішення зазначених проблем.

Мета статті. Метою даного дослідження є аналіз стратегічних напрямів розвитку професійних компетентностей публічних службовців крізь призму подолання структурних та етичних викликів сучасного державотворення, а також обґрунтування ролі взаємодії органів влади з громадянським суспільством для забезпечення високої результативності та ефективності публічного управління.

Виклад основного матеріалу. Публічна служба у сучасному розумінні є складним соціально-правовим інститутом, що забезпечує практичну реалізацію функцій держави. Перехід до моделі сервісної держави обумовлює кардинальну зміну вимог до кадрового потенціалу. Компетентнісний підхід сьогодні виступає ефективним методологічним орієнтиром модернізації кадрової політики в системі публічної служби, оскільки він забезпечує інтеграцію знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій і поведінкових характеристик у цілісну модель професійної діяльності. Важливо усвідомлювати, що професійна відповідальність державного службовця формується не лише під впливом жорстких нормативно-правових рамок, а й у процесі безперервного розвитку ключових управлінських, комунікативних, етичних і цифрових компетентностей. Сьогодні вимоги до службовців не обмежуються виключно знанням законодавства. Фундаментального значення набувають такі складові, як лідерство, комунікабельність, емоційний інтелект, міжособистісна та міжкультурна взаємодія. Ефективна маркетингова та соціокомунікаційна політика органів влади вимагає від посадовців вміння застосовувати вербальні, невербальні та писемні навички для налагодження зворотного зв'язку із суспільством [12].

Окремим вектором розвитку є цифровізація. У контексті глобальних трендів, де Україна стабільно посідає передові позиції, зокрема 1 місце за індексом EPI 2024 серед 193 країн, від публічного службовця вимагається не просто базова комп'ютерна грамотність. Науковці обґрунтовують необхідність виділення та закріплення на рівні кваліфікаційних вимог окремого конструкту – «цифрового етикету публічного службовця». Це передбачає етичну поведінку в мережі, здатність безпечно управляти даними та використовувати інноваційні інструменти, зокрема технології штучного інтелекту, які відкривають нові можливості для оптимізації комунікаційних процесів у державному управлінні. Вивчення європейського досвіду, зокрема німецького, доводить стратегічну доцільність створення спеціалізованих інституцій, таких як Цифрова академія та дуальні освітні програми, які готують не просто виконавців, а «амбасадорів змін», здатних імплементувати інновації в архаїчні бюрократичні структури. Розвиток цих навичок виступає головним рушієм, що забезпечує високу результативність та ефективність прийняття управлінських рішень [12].

Одним із наймасштабніших структурних викликів останнього десятиліття стала децентралізація. Внаслідок реформи базовим суб'єктом місцевого самоврядування стала територіальна громада, яка отримала значні фінансові ресурси та повноваження. Однак передача повноважень виявила гостру проблему дефіциту кваліфікованих кадрів на місцях. Інституційна спроможність територіальної громади сьогодні розглядається як комплексний феномен, що охоплює чотири взаємопов'язані складові: організаційно-управлінську, кадрову, фінансову та нормативно-правову. Цей показник критично залежить від здатності місцевих управлінців здійснювати складний проєктний менеджмент, планувати просторовий розвиток, залучати інвестиції та підтримувати місцеве підприємництво. В умовах війни та постконфліктної трансформації цей фактор набув вирішального, екзистенційного значення. Аналіз практичних кейсів засвідчує, що інституційна спроможність деокупованих територіальних громад, наприклад, на Херсонщині, є головним чинником їх виживання та відновлення [3]. Успішність гуманітарного реагування та відбудови прямо корелює зі здатністю громад до самоорганізації, мобілізації ресурсів та ефективної взаємодії на оперативному й стратегічному рівнях. Впровадження інтегральних методик оцінювання спроможності громад до реалізації проєктів плану гуманітарного реагування дозволяє виявити слабкі місця в управлінні та цілеспрямовано спрямовувати ресурси на їх подолання. Таким чином, безперервний розвиток компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування є запорукою успішного завершення структурних реформ.

Посилення інституційної спроможності відбувається на тлі гострого освітньо-кваліфікаційного дисбалансу на ринку праці, спричиненого війною,

руйнуванням інфраструктури та вимушеною міграцією. В умовах воєнного стану та дефіциту ресурсів структура публічної служби має бути максимально адаптивною. Це передбачає спрощення ієрархії, створення тимчасових підрозділів для вирішення кризових завдань та гнучкий перерозподіл повноважень для забезпечення швидкого реагування на безпрецедентні виклики.

Важливість безперервного професійного розвитку гостро відчувається у специфічних галузях публічного управління, таких як система громадського здоров'я. Дослідження процесів професіоналізації кадрів у цій сфері свідчать про необхідність суворої гармонізації вітчизняних освітніх стандартів із європейськими нормами. Навіть в умовах воєнного стану держава змушена впроваджувати жорсткі вимоги до проходження інтернатури та безперервного навчання медичних і фармацевтичних управлінців, що підтверджує системний характер компетентнісного підходу.

Трансформація кадрової політики також вимагає переходу від моделі одноразової початкової кваліфікації до концепції навчання впродовж життя, яка є базовою для європейських компетентнісних рамок. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття у 2024 році законодавчих змін, зокрема до Митного кодексу України, які запровадили обов'язкове щорічне оцінювання компетентностей та складання індивідуальних планів розвитку для посадових осіб. Проте ефективна імплементація цих норм потребує розробки чітких підзаконних актів та інструментів практичного оцінювання.

Для подолання кадрового дефіциту та збереження інтелектуального капіталу доцільно звернути увагу на міжнародний досвід реалізації масштабних програм перекваліфікації. Прикладом може слугувати ініціатива «Talent Capital», спрямована на професійну перепідготовку вивільнених працівників державного сектору шляхом надання їм інтенсивних освітніх послуг за напрямами проєктного менеджменту, науки про дані та штучного інтелекту. Залучення університетів до подібних програм в Україні дозволить оперативно реагувати на потреби повоєнного відновлення економіки.

Окрім кваліфікаційних аспектів, стратегічний розвиток публічної служби нерозривно пов'язаний із подоланням структурних дисбалансів у контексті принципів належного урядування. Статистичні дані за 2024-2025 роки розкривають парадоксальну картину гендерного представництва, а саме: жінки становлять близько 75% усіх державних службовців України, однак на рівні вищого керівництва цей показник різко знижується, наприклад, 23,5% у Кабінеті Міністрів України та 39,6% серед голів судів. Подолання ефекту «скляної стелі» вимагає впровадження інструментів гендерно-орієнтованого управління та програм розвитку жіночого лідерства на державній службі.

Не менш важливим елементом сучасного публічного управління є відкритість влади та її симбіоз із соціумом. Демократичне державотворення

неможливе без такого явища, як розвинуте громадянське суспільство. Сьогодні організації громадянського суспільства виступають не лише як зовнішні контролери, а і як повноцінні партнери держави у розв'язанні гострих соціальних проблем [5]. Відповідно до Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства, результативність управління неможлива без відновлення глибокої довіри між цими інституціями. Взаємодія має будуватися на фундаментальних принципах: партнерстві, політичній незалежності громадських організацій та комплексному підході до вирішення проблем соціально вразливих груп. Ефективна комунікація вимагає від публічних службовців оволодіння специфічними фасилітативними та медіативними навичками. Дослідники наголошують на необхідності подолання громадської пасивності шляхом розширення кола суб'єктів взаємодії, залучаючи нові експертні спільноти та ініціативні групи до процесу прийняття рішень. Органи влади повинні активно впроваджувати сучасні механізми та інструменти взаємодії, значна частина яких сьогодні цифровізована. До них належать електронні петиції, громадські бюджети, інструменти електронних консультацій та цифрові контакт-центри. Яскравим прикладом є успішна система «15-80» у місті Запоріжжя, яка забезпечує прозору реєстрацію та трекінг розв'язання комунальних проблем громадян. Здатність фасилітувати такий конструктивний багатосторонній діалог стає ключовою вимогою до компетенції сучасного управлінця.

Паралельно зі структурними змінами гостро постають етичні виклики. Довіра громадян до держави безпосередньо залежить від морального обличчя її представників. Професійна етика – це не просто звід теоретичних настанов, а дієвий інструмент професійного розвитку публічного управління та механізм забезпечення сумлінності й неупередженості [7]. Законодавство України (Закон «Про державну службу» та стаття 38 Закону «Про запобігання корупції») встановлює жорсткі вимоги щодо доброчесності, політичної нейтральності та ввічливості публічних службовців. Крім того, відповідно до європейських стандартів (Рекомендації № R (2000) 10 Комітету Міністрів Ради Європи), службовці підпадають під спеціальний етичний правовий режим, який зобов'язує їх уникати конфліктів інтересів навіть у позаробочий час. Порушення цих норм тягне за собою сувору дисциплінарну відповідальність, включно із внесенням до реєстрів осіб, притягнутих до відповідальності за пов'язані з корупцією правопорушення. Однак, як показує практика, відсутність дієвої етичної інфраструктури всередині самих організацій, латентна толерантність до корупційних проявів та формальне ставлення до правил здатні знівелювати будь-які структурні здобутки реформ. Саме тому виховання інституційної доброчесності має стати ядром освітніх програм. Вітчизняні дослідники обґрунтовують нагальну потребу прийняття на

ISSN 3041-1572 Online

законодавчому рівні єдиного Етичного кодексу публічних службовців, який би відповідав стандартам ЄС та враховував специфіку функціонування влади в умовах воєнного стану. Ключову роль у цьому процесі відіграє етичне лідерство керівників, які особистим прикладом мають формувати модель бездоганної поведінки для підлеглих. Сучасний службовець повинен керуватися кодексами етичної поведінки не через страх санкцій, а через внутрішнє усвідомлення своєї місії служіння суспільству та державі.

Висновки. Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що стратегічний розвиток професійних компетентностей є невід'ємною складовою успішного функціонування держави. Публічні службовці повинні володіти комплексним набором знань та навичок, здатністю до гнучкості та адаптації. Виявлено, що структурні трансформації, зокрема децентралізація, вимагають кардинального посилення спроможності місцевих кадрів, адже саме територіальна громада є драйвером соціально-економічного відродження.

Доведено, що побудова довіри та результативність управління неможливі без налагодженої взаємодії, де організації громадянського суспільства виступають ключовими стейкхолдерами. Інструменти залучення громадськості мають стати щоденною практикою органів влади. Крім того, подолання етичних викликів та укорінення доброчесності визначено як найвищий пріоритет розвитку кадрового потенціалу. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці та імплементації інноваційних цифрових моделей оцінювання компетентностей та етичної поведінки публічних службовців з урахуванням стандартів Європейського Союзу.

Література

1. Наливайко, О. О. (2021). Цифрова компетентність: сутність поняття та динаміка її розвитку. *Компетентнісний підхід у вищій школі: теорія та практика* . Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. 40-65.

2. Міщенко Д., Міщенко Л. Формування компетентностей державних службовців у сфері маркетингових комунікацій в умовах модернізації сфери публічного управління. *(2025). Координати публічного управління, 1,* 447-463. https://doi.org/10.62664/cpa.2025.01.21

3. Красилюк, В.Ф. 2025. Інституційна спроможність деокупованих територіальних громад в умовах постконфліктної трансформації. *Політичне життя*. (Лип 2025), 42-49. DOI: https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5.

4. Безверхнюк Т. Інституційна спроможність територіальних громад до проєктної діяльності у сфері гуманітарного реагування = Institutional capacity of territorial communities for project activities in the field of humanitarian response / Т. Безверхнюк, В. Ємельянов, С. Хаджирадєва // Публічне управління та регіональний розвиток = Public Administration and Regional Development : наук. журн. 2025. № 27. С. 230–255.

5. Мирна Н. В., Стасюк О. В. Теоретичні засади взаємодії органів публічного управління та інститутів громадянського суспільства. *Теорія та практика державного управління* , 2 (79), 165–183. https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-08.

6. Кравченко І. А. Механізми взаємодії з громадськістю у системі публічного управління. Кваліфікаційна робота на правах рукопису. Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – Публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024.

7. Штирьов О. М., Коссе А. Є. Етика як інструмент професійного розвитку публічного управління. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 1. С. 137–142.

8. Ткаченко О. В., Селецький О. В. Етичні стандарти публічної служби. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2025. № 5 (35). С. 519–530.

9. Плотніченко С. Р., Григоренко О. М. Професійна етика публічного службовця як основа довіри громадян до влади // Сучасні виклики та сталий розвиток економіки і бізнесу: матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 11 грудня 2025 р.) / ТДАТУ; ред. кол.: І. В. Колокольчикова, Л. О. Болтянська, Н. В. Кукіна, С. Р. Плотніченко, О. О. Яцух [та ін.]. Запоріжжя: ТДАТУ, 2025. С. 282-284.

10. Sommermann, K.-P., Krzywoń, A., & Fraenkel-Haeberle, C. (Eds.). (2025). The Civil Service in Europe: A Research Companion (1st ed.). Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003458333

11. Demmke C., Le Bihan A. Innovation and effectiveness of ethics policies in central public administrations in Europe. Study for the Polish Presidency of EUPAN. 2025. 120 p.

12. Lakhyzha, M., Kachan, Y., & Kulchii, I. (2026). THEORETICAL ASPECTS AND EUROPEAN EXPERIENCE OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF PUBLIC SERVANTS. *Public Management and Policy*, (1(17). https://doi.org/10.70651/3041-2498/2026.1.08

13. Малахова Т.В. Особливості організації роботи посадових осіб і службовців місцевого самоврядування в умовах дії правового режиму воєнного стану. Державна політика щодо місцевого самоврядування: стан, проблеми та перспективи: збірник матеріалів 13-ї Всеукраїнської науково-практичної конференції / за наук. ред. проф. О. В. Чепелюк, І. П. Лопушинського, Р. М. Плюща. Хмельницький: ХНТУ. 2022. С. 64-71.

References

1. Nalyvaiko, O. O. (2021). Tsyfrova kompetentnist: sutnist poniattia ta dynamika yii rozvytku. *Kompetentnisnyi pidkhid u vyshchii shkoli: teoriia ta praktyka*, 40-65. Kharkivskyi natsionalnyi universytet imeni V. N. Karazina.

2. Mishchenko, D., & Mishchenko, L. (2025). Formuvannia kompetentnostei derzhavnykh sluzhbovtsiv u sferi marketynhovykh komunikatsii v umovakh modernizatsii sfery publichnoho upravlinnia [Formation of civil servants' competencies in the field of marketing communications in the conditions of public administration modernization]. *Koordynaty publichnoho upravlinnia*, 1, 447-463. https://doi.org/10.62664/cpa.2025.01.21

3. Krasyliuk, V. F. (2025). Instytutsiina spromozhnist deokupovanykh terytorialnykh hromad v umovakh postkonfliktnoi transformatsii [Institutional capacity of de-occupied territorial communities in the conditions of post-conflict transformation]. *Politychne zhyttia*, 2, 42-49. https://doi.org/10.31558/2519-2949.2025.2.5

4. Bezverkhniuk, T., Yemelianov, V., & Khadzhyradieva, S. (2025). Instytutsiina spromozhnist terytorialnykh hromad do proiektnoi diialnosti u sferi humanitarnoho reahuvannia [Institutional capacity of territorial communities for project activities in the field of humanitarian response]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, 27, 230-255.

5. Myrna, N. V., & Stasiuk, O. V. (2024). Teoretychni zasady vzaiemodii orhaniv publichnoho upravlinnia ta instytutiv hromadianskoho suspilstva. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, 2(79), 165-183. https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-08

6. Kravchenko, I. A. (2024). *Mekhanizmy vzaiemodii z hromadskistiu u systemi publichnoho upravlinnia* [Mechanisms of interaction with the public in the public administration system] (Master's thesis). Polissia National University, Zhytomyr.

7. Shtyrov, O. M., & Kosse, A. Ye. (2024). Etyka yak instrument profesiinoho rozvytku publichnoho upravlinnia [Ethics as a tool for professional development of public administration]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 1, 137-142.

8. Tkachenko, O. V., & Seletskyi, O. V. (2025). Etychni standarty publichnoi sluzhby [Ethical standards of public service]. *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi*, 5(35), 519-530.

9. Plotnichenko, S. R., & Hryhorenko, O. M. (2025). Profesiina etyka publichnoho sluzhbovtsia yak osnova doviry hromadian do vlady [Professional ethics of a public servant as a basis for citizens' trust in the authorities]. In *Suchasni vyklyky ta stalyi rozvytok ekonomiky i biznesu* (pp. 282-284). TDATU, Zaporizhzhia.

10. Sommermann, K.-P., Krzywoń, A., & Fraenkel-Haeberle, C. (Eds.). (2025). *The Civil Service in Europe*. Routledge.

11. Demmke, C., & Le Bihan, A. (2025). *Innovation and effectiveness of ethics policies in central public administrations in Europe*. Study for the Polish Presidency of EUPAN.

12. Lakhyzha, M., Kachan, Y., & Kulchii, I. (2026). THEORETICAL ASPECTS AND EUROPEAN EXPERIENCE OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCES OF PUBLIC SERVANTS. *Public Management and Policy*, 1(17). https://doi.org/10.70651/3041-2498/2026.1.08

13. Malakhova, T. V. (2022). Osoblyvosti orhanizatsii roboty posadovykh osib i sluzhbovtsiv mistsevoho samovriaduvannia v umovakh dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu [Features of the organization of work of officials and employees of local self-government under the legal regime of martial law]. In *Derzhavna polityka shchodo mistsevoho samovriaduvannia: stan, problemy ta perspektyvy* (pp. 64-71). Khmelnytskyi National Technical University

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.83:341.231.14:342.7(477)(061.1ЄС)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1821-1835

Мирна Надія Володимирівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут державного управління» Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-3351-5572

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: РАМКА АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ І ВСТУПУ ДО ЄС

Анотація. У статті розглянуто, як українська система публічного управління інтегрує європейські стандарти у сфері забезпечення прав людини у двох паралельних координатах одночасно — переговорній логіці вступу до ЄС, що спирається на Розділ 23 «Судова система і фундаментальні права» та Розділ 24 «Юстиція, свобода і безпека» у складі Кластера 1 «Фундаментальні сфери», та безпековій рамці воєнного стану з обмеженнями прав і дерогаціями за статтею 15 Європейської конвенції з прав людини. Обґрунтовано гіпотезу про те, що ефективність реалізації європейських стандартів прав людини в Україні 2024–2026 років визначається не послідовним рухом у кожній з координат окремо, а узгодженістю руху в обох координатах одночасно: будь-яке нове законодавче або інституційне рішення сьогодні має бути коректним щонайменше двічі — як крок до acquis і як крок, що не виходить за рамки пропорційних обмежень воєнного стану. З цієї гіпотези випливає необхідність аналітичної рамки, яка утримує обидві координати у єдиному полі і дозволяє побачити чотири типи управлінських дій залежно від їхньої позиції у цьому полі. Стаття виконана як концептуально-аналітичне дослідження з трьома методологічними процедурами: критичним читанням нормативних рамкових актів ЄС (Регламент (ЄС) 2024/792 про Ukraine Facility, Хартія основоположних прав ЄС, Договір про ЄС), Ради Європи (Європейська конвенція з прав людини) та України (Закон № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану», Закон № 2073-IX «Про адміністративну процедуру», ноти України про дерогації 2022 і 2024 років); побудовою двокоординатної рамки накладання двох логік; ідентифікацією чотирьох типових управлінських ситуацій у цій рамці. Показано, що найкритичнішою є зона, у якій імплементація acquis з прав людини потрапляє у конфлікт з пропорційними обмеженнями воєнного стану, і саме у цій зоні сьогодні концентруються проміжні бенчмарки перего-

ворів за Розділами 23 і 24, а також тіньові звіти громадянського суспільства до Європейської Комісії.

Ключові слова: права людини, публічне управління, європейські стандарти, вступ до ЄС, воєнний стан, безбар'єрність, Хартія основоположних прав ЄС, забезпечення парв людини.

Myrna Nadiia PhD in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law, National Security and European Integration, Educational and Research Institute «Institute of Public Administration», V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-3351-5572

EUROPEAN STANDARDS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS PROTECTION: A FRAMEWORK OF ADAPTATION FOR UKRAINE UNDER MARTIAL LAW AND EU ACCESSION

Abstract. The article examines how the Ukrainian system of public administration integrates European standards in the field of human rights protection along two parallel coordinates simultaneously — the negotiation logic of EU accession, based on Chapter 23 «Judiciary and Fundamental Rights» and Chapter 24 «Justice, Freedom and Security» within Cluster 1 «Fundamentals», and the security framework of martial law with rights restrictions and derogations under Article 15 of the European Convention on Human Rights. The article advances the hypothesis that the effectiveness of the implementation of European human rights standards in Ukraine in 2024–2026 is determined not by sequential movement in each coordinate separately but by the coherence of movement in both coordinates simultaneously: any new legislative or institutional decision today must be correct at least twice — as a step towards the acquis and as a step that does not go beyond the proportional restrictions of martial law. From this hypothesis follows the necessity of an analytical framework that holds both coordinates within a single field and makes it possible to identify four types of administrative actions depending on their position in this field. The article is a conceptual-analytical study with three methodological procedures: critical reading of regulatory framework acts of the EU (Regulation (EU) 2024/792 establishing Ukraine Facility, the Charter of Fundamental Rights of the European Union, the Treaty on European Union), of the Council of Europe (the European Convention on Human Rights) and of Ukraine (Law No. 389-VIII on the legal regime of martial law, Law No. 2073-IX on administrative procedure, Ukraine's notes on derogations of 2022 and 2024); construction of a two-coordinate

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

framework for the overlapping of the two logics; identification of four typical administrative situations within this framework. It is shown that the most critical zone is the one in which the implementation of the human rights acquis comes into conflict with the proportional restrictions of martial law, and it is precisely in this zone that the interim benchmarks of the negotiations under Chapters 23 and 24 are concentrated today, as well as the shadow reports of civil society to the European Commission.

Keywords: human rights, public administration, European standards, EU accession, martial law, accessibility, EU Charter of Fundamental Rights, ensuring human rights.

Постановка проблеми. Українська система публічного управління у сфері забезпечення прав людини в період з 2022 року функціонує одночасно у двох рамкових режимах, які раніше розглядалися як концептуально окремі. Перший — режим адаптації до європейських стандартів, що різко прискорився після надання Україні статусу країни-кандидата в червні 2022 року, ухвалення рішення Європейської ради про відкриття переговорів у грудні 2023 року та офіційного старту переговорів 25 червня 2024 року; 30 вересня 2025 року Україна завершила процес скринінгу законодавства за всіма шістьма кластерами acquis, причому, за словами єврокомісарки з питань розширення Марти Кос, за менш ніж рік було проаналізовано понад 100 тисяч сторінок українського законодавства. Другий — режим воєнного стану, запровадженого Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 року на підставі Закону «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII, з відповідними обмеженнями прав і свобод людини та офіційними нотами України про дерогацію за статтею 15 Європейської конвенції з прав людини, направленими Генеральному секретарю Ради Європи 1 березня 2022 року, з подальшими уточненнями 23 березня 2022 року і 4 квітня 2024 року [3; 6; 7].

Принципова управлінська проблема полягає у тому, що ці два режими не є концептуально незалежними. Кожна з реформ, передбачених Розділом 23 «Судова система і фундаментальні права» та Розділом 24 «Юстиція, свобода і безпека» Кластера 1 «Фундаментальні сфери», має одночасно відповідати двом критеріям: бути кроком до acquis ЄС у сфері прав людини і не виходити за межі пропорційних обмежень, дозволених статтею 15 ЄКПЛ в умовах воєнного стану. Класична переговорна логіка ЄС не передбачає врахування паралельної безпекової рамки; класична безпекова рамка ЄКПЛ не передбачає одночасного інтенсивного руху до членства в ЄС. Жодна з двох рамок окремо не описує поточної української ситуації — і саме у цій точці випадає предмет наукового аналізу.

Поряд з цим інфраструктура моніторингу обох режимів вже існує і працює. У переговорній логіці — це проміжні бенчмарки за Розділами 23 і 24,

без виконання яких жоден інший переговорний розділ не може бути закритий, дорожні карти у сфері верховенства права як умова відкриття Кластера 1, а також тіньові звіти громадянського суспільства, серед яких особливо помітним став Тіньовий звіт до Розділу 23, підготовлений Центром прав людини ZMINA з 350 рекомендаціями (близько ста з них стосуються захисту прав людини). У безпековій логіці — це регулярний перегляд нот про дерогацію (квітень 2024 року звузив перелік статей, за якими діє відступ від зобов'язань, відкликавши дерогацію за статтями 4(3), 9, 13, 14, 16 ЄКПЛ при збереженні відступу за статтями 1, 2 Протоколу № 1 і статтею 2 Протоколу № 4) [3]. Звідси — робоча гіпотеза цієї статті: ефективність реалізації європейських стандартів прав людини в Україні 2024–2026 років визначається не послідовним рухом у кожній з координат окремо, а узгодженістю руху в обох координатах одночасно.

Огляд сучасної літератури. Дослідницький корпус, дотичний до проблематики статті, складається з трьох ліній. Перша — концептуальна література про європейські стандарти публічного управління у сфері прав людини. Р. Д. Келемен у класичній праці про конституційне врядування ЄС обґрунтовував, що економічна інтеграція через право Союзу неминуче супроводжується експортом стандартів захисту прав людини, прив'язаних до судового перегляду рішень національних адміністрацій [4]. Д. Кохенов у дослідженні умовності верховенства права у політиці розширення ЄС показав, що специфіка нової методології розширення полягає в перенесенні предмета зовнішнього оцінювання з категоріальних умов на індикаторні мікрокритерії, які в Розділах 23 і 24 деталізуються до рівня окремих процедурних гарантій [5]. К. Грабенвартер у систематичному коментарі ЄКПЛ зосередився на тестах пропорційності обмежень прав і дерогацій за статтею 15, наголосивши, що пропорційність є не загальним принципом, а технікою — операційним протоколом, який має бути застосовний на рівні окремої справи [2].

Друга лінія — українська література з адаптації до європейських стандартів і реалізації норм у сфері прав людини. Колектив авторів монографії «Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних інтересів України» під редакцією Д. В. Карамишева, серед яких була і Н. В. Мирна, систематизував концептуальну рамку інтеграції європейських стандартів у вітчизняне публічне управління, окреслив поняття інституційної спроможності адаптації і ролі регіонального рівня в цьому процесі [10]. Корисним внеском у тематику є розвідки про застосування Закону України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX як ключового інструменту імплементації європейських стандартів належного врядування у вузькому процедурному вимірі [9]. Спільним обмеженням цієї лінії літератури залишається те, що питання війни та зовнішніх безпекових обмежень розглядається переважно як ускладнюючий фактор, а не як самостійна аналітична координата.

Третя лінія, тонша, стосується власне взаємодії безпекової рамки воєнного стану з міжнародно-правовими стандартами прав людини. Юридичний аналіз дерогацій України за статтею 15 ЄКПЛ і статтею 4 МПГПП, проведений Радою Європи у 2022 році, показав, що національні заходи відповідають вимогам гостроти ситуації, пропорційності і несуперечності іншим міжнародним зобов'язанням, проте потребують регулярного перегляду [3]. Тіньовий звіт ZMINA до Розділу 23 за 2024–2025 роки навів 350 практичних рекомендацій, з яких близько ста стосуються прав людини в умовах воєнного стану і фактично є переліком прикладних задач для переговорних бенчмарків [11]. У вітчизняних публікаціях останніх років пропонувалися окремі підходи до інтеграції механізмів державного регулювання у сфері європейської інтеграції, серед яких слід виокремити публікацію Д. О. Папиріна про трансформацію механізмів регулювання економічної безпеки в умовах гібридних загроз [8]. Перетин цих трьох ліній — у спробі утримати обидві координати у єдиному аналітичному полі — і становить дослідницьке завдання цієї статті.

Мета статті — обґрунтувати рамку адаптації європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні, що утримує одночасно дві координати — переговорну логіку вступу до ЄС за Розділами 23 і 24 та безпекову рамку воєнного стану з обмеженнями і дерогаціями за статтею 15 ЄКПЛ — і дозволяє ідентифікувати чотири типи управлінських ситуацій залежно від їхньої позиції у цьому полі. Ця мета зумовила виконання двох завдань: 1) сформулювати двокоординатну аналітичну рамку, що утримує переговорну і безпекову логіки у єдиному полі; 2) ідентифікувати чотири типові управлінські ситуації, які виникають у різних квадрантах цього поля, і визначити, у якому з них концентруються найбільш критичні точки реалізації європейських стандартів прав людини у 2024–2026 роках.

Використана методологія. Стаття є концептуально-аналітичним дослідженням. Її мета полягає не в емпіричній перевірці гіпотези на повному масиві даних, а в побудові робочої аналітичної рамки, що дозволяє побачити взаємодію двох рамкових режимів — переговорного і безпекового — як цілісне явище. Методологічну основу становлять три аналітичні процедури.

Перша процедура — критичне читання рамкових нормативних актів. На рівні ЄС — це Регламент (ЄС) 2024/792 про створення Ukraine Facility як паралельний інструмент дисциплінуючого моніторингу [1]; Хартія основоположних прав Європейського Союзу, насамперед стаття 41 про право на належне врядування; Договір про Європейський Союз у частині критеріїв членства. На рівні Ради Європи — Європейська конвенція з прав людини, з особливою увагою до статті 15 і її процедурного застосування [2]. На рівні України — Закон «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII [6]; Закон

«Про адміністративну процедуру» № 2073-IX [9] як ключовий інструмент імплементації стандарту належного врядування у внутрішнє право; ноти України 2022 і 2024 років про дерогації [3]. Документи прочитуються не лише на рівні декларованих цілей, а й на рівні архітектурних припущень, які в них імпліцитно закладено.

Друга процедура — побудова двокоординатної рамки. По осі X фіксується горизонт переговорної логіки ЄС: ступінь відповідності управлінського рішення вимогам Розділів 23 і 24 acquis. По осі Y фіксується горизонт безпекової логіки воєнного стану: міра впливу управлінського рішення на сферу прав, обмежених або захищених у режимі воєнного стану. Кожне конкретне управлінське рішення розміщується у точці перетину двох координат, що дозволяє віднести його до одного з чотирьох квадрантів і виокремити характерну логіку дій у кожному з них.

Третя процедура — концептуальна інтеграція: спостереження з різних дослідницьких традицій (література про європейські стандарти прав людини, праці з конституційного врядування ЄС, матеріали моніторингу Ради Європи, тіньові звіти громадянського суспільства) синтезуються в єдину рамку, що утримує переговорну і безпекову координати водночас. Стаття свідомо не вдається до масштабних кількісних розрахунків: її внесок є аналітичним, а нормативні і фактологічні посилання наводяться остільки, оскільки вони безпосередньо підкріплюють аргумент.

Виклад основного матеріалу. Уявімо звичайну управлінську ситуацію. У вересні 2025 року Міністерство юстиції готує черговий пакет змін до законодавства у сфері захисту прав людини під виконання дорожньої карти у сфері верховенства права як умови відкриття Кластера 1; одночасно діє воєнний стан і чинні дерогації за низкою статей ЄКПЛ; одночасно ZMINA публікує оновлений тіньовий звіт з рекомендаціями до Розділу 23; одночасно Венеційська комісія готує висновок щодо пропонованого пакета. На поверхні — чотири різні події у різних точках управлінської вертикалі. Якщо подивитися глибше, усі чотири події торкаються одного й того самого предмета — реалізації європейських стандартів прав людини в Україні, але в кожному з епізодів і його «переговорний» бік, і його «безпековий» бік виглядають по-різному.

Класична логіка експертизи у сфері європейської інтеграції тут не дає однозначної відповіді. Якщо оцінювати пакет лише з позиції переговорної рамки, він може виглядати позитивно як крок до acquis. Якщо оцінювати лише з позиції безпекової рамки, він може виглядати ризикованим як такий, що звужує простір пропорційних обмежень. Жодна з двох оцінок окремо не дає цілісного уявлення. Очевидно, що для якості управлінського рішення обидві рамки мають бути виконані одночасно — і саме цей факт описує запропонована рамка. Вона побудована на двох координатах. По осі X (переговорна

координата) — ступінь відповідності рішення Розділам 23 і 24 acquis: від «прямого виконання бенчмарка» до «зриву бенчмарка». По осі Y (безпекова координата) — позиція рішення у безпековій рамці воєнного стану: від «суворого розширення прав» (рішення виходить за рамки нинішніх дерогацій у бік подальшого захисту) до «суворого обмеження прав» (рішення є новим обмеженням за пропорційним тестом статті 15 ЄКПЛ).

Кожне конкретне управлінське рішення у сфері прав людини сьогодні може бути розташоване у точці перетину цих двох координат. Точок перетину — нескінченна множина, але типових управлінських ситуацій лише чотири, відповідно до квадрантів. Перший квадрант (переговорно-позитивний + безпеково-позитивний): рішення є кроком до acquis і одночасно розширює простір захисту прав. Це бажана зона, у яку потрапляє ухвалення Закону № 2073-IX «Про адміністративну процедуру», що набув чинності 15 грудня 2023 року, як імплементація стандарту належного врядування статті 41 Хартії ЄС [9; 12]. Другий квадрант (переговорно-позитивний + безпеково-обмежувальний): рішення є кроком до acquis, але вимушено звужує простір прав через специфіку воєнного режиму. Це найскладніша зона, у якій сьогодні концентруються більшість проміжних бенчмарків Розділів 23 і 24 і де найгостріше відчувається напруга між двома логіками. Третій квадрант (переговорно-негативний + безпеково-позитивний): рішення розширює простір захисту прав, але не корелює з вимогами acquis або суперечить їм; такі рішення є рідкісними і концептуально малоцікавими, але існують. Четвертий квадрант (переговорно-негативний + безпеково-обмежувальний): рішення є зривом бенчмарка і одночасно надмірним обмеженням прав поза рамками пропорційності — це зона, де реалізація європейських стандартів сповільнюється або зупиняється [4; 5; 11].

Таблиця 1. Чотири квадранти двокоординатної рамки реалізації європейських стандартів прав людини в Україні, 2024–2026 рр.

Квадрант	Опис управлінської ситуації	Типовий приклад / маркер
I. Переговорно-позитивний + безпеково-позитивний	Рішення є кроком до acquis і одночасно розширює простір захисту прав	Закон № 2073-IX «Про адміністративну процедуру»; часткове відкликання дерогацій у квітні 2024 р.
II. Переговорно-позитивний + безпеково-обмежувальний	Рішення є кроком до acquis, але вимушено звужує простір прав за пропорційним тестом ст. 15 ЄКПЛ	Реформа правил мобілізації; правила прифронтової евакуації; обмеження свободи пересування

Квадрант	Опис управлінської ситуації	Типовий приклад / маркер
III. Переговорно-негативний + безпеково-позитивний	Рішення розширює простір захисту прав, але не корелює з acquis або суперечить йому	Окремі ad hoc гарантії, не вписані у структуру переговорних бенчмарків
IV. Переговорно-негативний + безпеково-обмежувальний	Рішення є зривом бенчмарка і одночасно надмірним обмеженням прав	Зона концентрації тіньових рекомендацій ZMINA до Розділу 23; критичні точки моніторингу Ради Європи

Джерело: розробка автора на основі [1; 2; 3; 4; 5; 6; 9; 11].

Якщо подивитися на цю таблицю не як на абстрактну класифікацію, а як на опис реальних практик 2024–2026 років, стає видно, що найбільш концентрованою сьогодні є саме друга зона — «переговорно-позитивний + безпеково-обмежувальний» квадрант. Тут діє більшість напружених рішень у сфері реалізації європейських стандартів прав людини: від реформи правил мобілізації до удосконалення режимів реєстрації внутрішньо переміщених осіб, від правил прифронтової евакуації до обмежень свободи пересування і вибору місця проживання. Кожне з цих рішень одночасно є необхідним і ризикованим. Воно є необхідним як крок до acquis у сфері прав людини, бо без удосконалення відповідних процедур не можуть бути виконані проміжні бенчмарки за Розділами 23 і 24 [4; 5]. Воно є ризикованим, бо торкається сфер, які перебувають під дією дерогацій або наближаються до меж пропорційних обмежень за статтею 15 ЄКПЛ [2; 3] (рис. 1).

Рис. 1. Двокоординатна рамка накладання переговорної логіки вступу до ЄС і безпекової рамки воєнного стану у сфері реалізації європейських стандартів прав людини в Україні

Джерело: розробка авторки.

Тут варто сформулювати одне ширше методологічне спостереження, до якого підштовхує цей аналіз. У публічно-управлінській традиції останніх десятиліть домінувала логіка послідовного, а не паралельного руху. Стандартна послідовність здається такою: спочатку країна виходить з безпекового режиму, потім переходить до повноцінної імплементації європейських стандартів. Українська ситуація 2024–2026 років радикально ламає цю послідовність. Вступ до ЄС не може чекати на завершення воєнного стану, а воєнний стан не може бути припинений до досягнення сталого миру. Отже, дві логіки існують паралельно, і завдання публічного управління полягає не у виборі між ними, а в утриманні їх у одному аналітичному полі. Це означає переосмислення самого предмета експертизи: правильне рішення — це не те, що оптимальне в одній з рамок, а те, що прийнятне в обох одночасно.

Звідси — інша рекомендація для українського управлінського дизайну на горизонті 2026–2028 років. Кожен новий нормативний акт у сфері прав людини доцільно проєктувати з пакетним проходженням двох тестів: тесту на відповідність acquis (через прив'язку до бенчмарків Розділу 23 або 24 і відповідних дорожніх карт) і тесту на пропорційність за статтею 15 ЄКПЛ (через документоване обґрунтування, що обмеження не виходить за рамки гостроти ситуації). Це не питання «більше експертиз» — це питання іншої логіки проєктування, у якій два тести виконуються одночасно, а не послідовно. У структурно-управлінському вимірі це передбачає інший формат міжвідомчої взаємодії, у якому Мін'юст, Урядовий уповноважений з питань ЄСПЛ, Уповноважений Верховної Ради з прав людини і Координаційний центр з питань Ukraine Facility працюють у спільному циклі підготовки рішень, а не послідовно [1; 11].

ISSN 3041-1572 Online

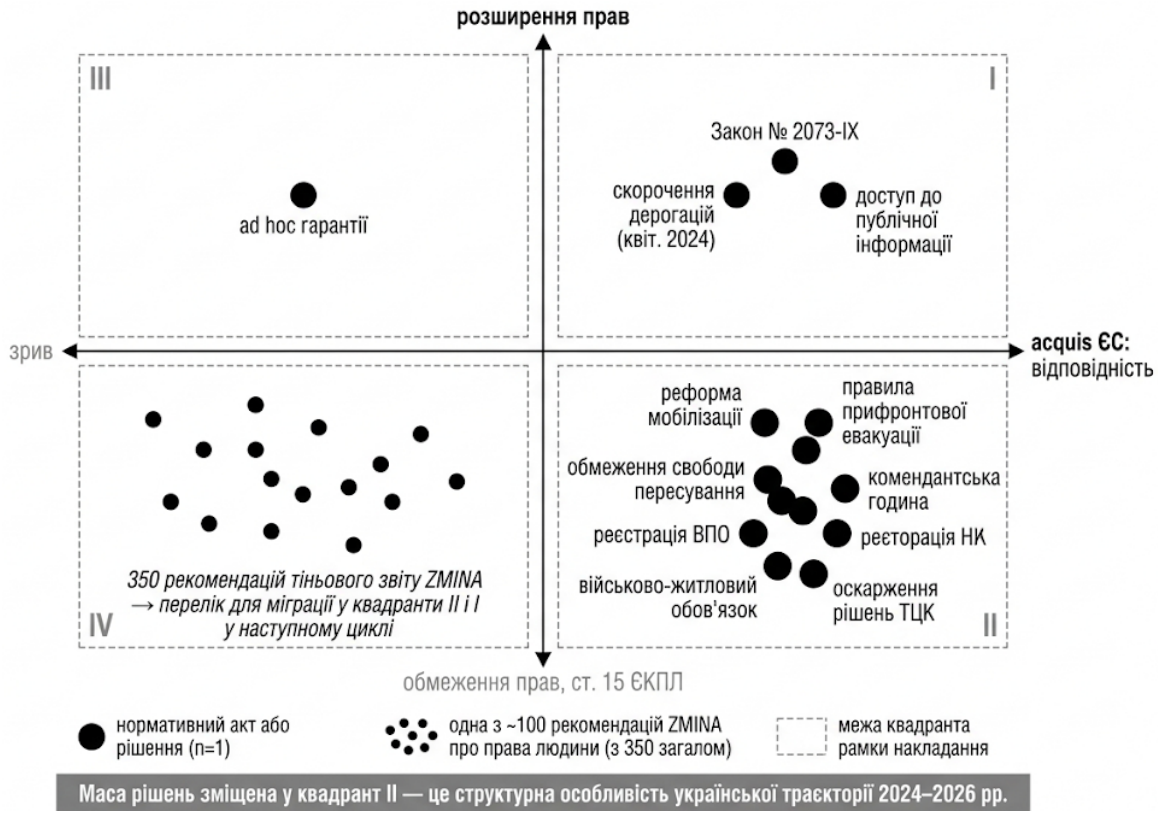

Рис. 2. Розподіл типових управлінських рішень у сфері європейських стандартів прав людини за чотирма квадрантами рамки накладання, Україна, 2024–2026 рр.

Джерело: розробка авторки.

Розподіл, представлений на рис. 2, заслуговує більш детальної аналітичної інтерпретації. Сама його конфігурація містить три інформативних спостереження. По-перше, маса управлінських рішень помітно зміщена у бік другого квадранта, що структурно відрізняє українську ситуацію від класичних кейсів країн-кандидатів мирного часу: типова болгарська або хорватська траєкторія 2000-х років концентрувалася переважно у першому квадранті, тоді як українська траєкторія 2024–2026 років розгортається переважно у другому. По-друге, відносна порожнеча третього квадранта є ознакою інституційної зрілості: ad hoc гарантії, не вписані у переговорну архітектуру, у нашому полі зустрічаються рідко, що свідчить про послідовну логіку зв'язку національних реформ з acquis. По-третє, насиченість четвертого квадранта є не показником невдач адміністрації, а індикатором того, де концентруються тіньові рекомендації громадянського суспільства і де формуються майбутні переговорні бенчмарки — отже, цей квадрант слід розглядати як «робочий список» наступного циклу узгодження, а не як констатацію провалу.

Більш конкретно цю аналітичну рамку можна проілюструвати на трьох типових ситуаціях, кожна з яких розташована у власному квадранті і кожна з яких ілюструє самостійну логіку дій:

— Закон України «Про адміністративну процедуру» № 2073-IX, який набув чинності 15 грудня 2023 року, є парадигматичним прикладом **першого квадранта**. Він є прямою імплементацією статті 41 Хартії основоположних прав ЄС про право на належне врядування і одночасно розширює простір процедурного захисту прав особи у відносинах з адміністрацією через п'ять обов'язкових елементів — право бути вислуханим, доступ до матеріалів справи, обов'язок мотивування, розгляд у розумний строк, гарантовані засоби правового захисту. Жоден з цих елементів не звужений діючими дерогаціями за статтею 15 ЄКПЛ, що робить це рішення подвійно коректним і відповідно — концептуально малоконфліктним.

— Реформа правил мобілізації та правил прифронтової евакуації, ухвалена у 2024 році, належить до **другого квадранта**. З одного боку, вона є прямою імплементацією бенчмарків Розділу 24 «Юстиція, свобода і безпека» у частині процедурної прозорості і права оскарження. З іншого, вона безпосередньо звужує простір свободи пересування і вибору місця проживання — саме тих прав, які перебувають під дією дерогації за статтею 2 Протоколу № 4 до ЄКПЛ. Це і є та зона напруги, у якій якість управлінського рішення вимірюється не однією рамкою, а спроможністю одночасно пройти тест на відповідність acquis і тест на пропорційність за статтею 15 ЄКПЛ.

— Тіньовий звіт Центру прав людини ZMINA до Розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права», підготовлений у 2024–2025 роках, ілюструє **четвертий квадрант** не як констатацію провалу, а як систематизовану повістку наступного циклу: 350 рекомендацій, з яких близько ста стосуються прав людини в умовах воєнного стану, фактично структурують перелік «вузьких горл», які мають бути перетворені на проміжні бенчмарки переговорів і відповідно мігрувати з четвертого квадранта у другий, а потім — у перший. Саме́ розташування цього звіту на полі і робить четвертий квадрант не маргінальною, а робочою аналітичною зоною.

Узагальнюючи, така інтерпретація розподілу демонструє, що предметом експертизи у сфері реалізації європейських стандартів прав людини стає не окремий нормативний акт, а його позиція у двокоординатному полі. Це передбачає зміну самої одиниці аналізу: одиницею перестає бути «закон» або «бенчмарк» окремо, нею стає «закон у полі двох рамок одночасно». Саме у такому переоформленні предмета і полягає аналітичний внесок запропонованої рамки.

Повертаючись від цього ширшого методологічного горизонту до операційного рівня, можна виокремити кілька конкретних наслідків для

державного регулювання у сфері забезпечення прав людини в Україні. Перш за все, міняється сам предмет оцінювання якості управлінських рішень. Якщо реалізація європейських стандартів прав людини є явищем у двокоординатному полі, то «якість рішення» означає не одновимірну відповідність acquis і не одновимірну відповідність ЄКПЛ, а позицію рішення у конкретному квадранті поля з документованим обґрунтуванням. По-друге, змінюється роль інструментів моніторингу. У класичній моделі моніторинг здійснювався паралельно у двох не перетинаних потоках — оцінок Європейської Комісії і періодичних доповідей Ради Європи. У двокоординатній моделі ці два потоки доцільно зводити в єдину аналітичну панель, у якій кожен моніторинговий висновок прив'язується до конкретного квадранта поля. По-третє, з'являється практична робоча функція класифікації, якої одновимірні підходи виконати не можуть: ідентифікація рішень другого квадранта (переговорно-позитивних, але безпеково-обмежувальних) як зони першочергової уваги і документованого обґрунтування. У цій логіці нова ітерація переговорних бенчмарків Розділів 23 і 24 не «додається» до наявного набору вимог, а вписується у двокоординатну сітку [4; 5; 11].

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проведеного аналізу випливає кілька спостережень, які варто зафіксувати в підсумку.

Перш за все, реалізація європейських стандартів публічного управління у сфері забезпечення прав людини в Україні 2024–2026 років не є явищем однієї рамки. Вона перебуває у двокоординатному полі: переговорному (Розділи 23 і 24 acquis у складі Кластера 1 «Фундаментальні сфери», з проміжними бенчмарками і дорожніми картами у сфері верховенства права) і безпековому (воєнний стан з пропорційними обмеженнями і дерогаціями за статтею 15 ЄКПЛ). Жодна з двох рамок окремо не описує управлінської ситуації коректно. Адекватним описом є аналітична рамка, що утримує обидві координати в єдиному полі.

Друге спостереження стосується класифікації управлінських рішень у цьому полі. Чотириквадрантна рамка показує, що типових ситуацій лише чотири: I — переговорно-позитивна + безпеково-позитивна (бажана зона); II — переговорно-позитивна + безпеково-обмежувальна (зона напруги, у якій сьогодні концентрується більшість проміжних бенчмарків і тіньових рекомендацій); III — переговорно-негативна + безпеково-позитивна (рідкісна нейтральна зона); IV — переговорно-негативна + безпеково-обмежувальна (зона зриву). Найкритичнішою у 2024–2026 роках є саме друга зона, і саме вона потребує систематичного управлінського режиму подвійної експертизи рішень.

Третє спостереження — практичне. Подальше вдосконалення системи реалізації європейських стандартів прав людини в Україні доцільно проєкту-

вати як систематичне проходження кожним нормативним актом двох тестів одночасно — на відповідність acquis (через прив'язку до бенчмарків Розділів 23 і 24) і на пропорційність за статтею 15 ЄКПЛ (через документоване обґрунтування у форматі ноти про дерогацію або відмови від дерогації). Це не питання «більше експертиз» — це питання іншої логіки проєктування. Цей режим подвійної експертизи доцільно інституціоналізувати у форматі спільного циклу підготовки рішень Мін'юсту, Урядового уповноваженого з питань ЄСПЛ, Уповноваженого Верховної Ради з прав людини і Координаційного центру з питань Ukraine Facility, замість сучасної послідовної моделі, у якій кожен суб'єкт працює окремо.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована рамка потребуватиме розвитку щонайменше у двох напрямах. Перший — детальне емпіричне наповнення двокоординатного поля всіма ключовими нормативними актами, ухваленими в Україні у сфері прав людини у 2022–2026 роках, з кількісною оцінкою щільності кожного квадранта і виокремленням «вузьких горл» у другій зоні. Другий — порівняльне застосування цієї рамки до інших країн-кандидатів і держав-членів ЄС, що функціонували в умовах активних безпекових загроз з паралельною інтеграцією до acquis (Естонія, Польща, Балканський регіон), з виокремленням спільних патернів і національних відмінностей. Це дозволить чіткіше окреслити сам тип аналітичного інструменту — двокоординатну рамку накладання переговорної і безпекової логік — як самостійний предмет наукового аналізу у дослідженнях з реалізації європейських стандартів публічного управління у сфері прав людини.

Розкриття використання генеративного штучного інтелекту.

Концепція статті, наукова новизна, двокоординатна рамка, чотириквадрантна класифікація (Таблиця 1) та ідейний зміст обох рисунків повністю належать авторові. Інструменти генеративного штучного інтелекту (ChatGPT 5.1 Pro, OpenAI) використано лише для допоміжних завдань, що не впливають на наукову новизну: пошук релевантних джерел і верифікація DOI, технічна візуалізація рисунків за авторським описом, підготовка робочої англомовної анотації, термінологічна узгодженість з актами ЄС і Ради Європи, коректорська вичитка. Жодна сутнісна теза, інтерпретація нормативних актів чи оцінка дерогацій не генерувалася ШІ; автор несе повну відповідальність за зміст статті.

Література

1) Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. L series, 29 February 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj (дата звернення: 30.04.2026).

2) Grabenwarter C. European Convention on Human Rights: Commentary. München; Oxford : C. H. Beck; Hart; Nomos, 2014. 656 p. ISBN 978-3-406-60330-9.

3) Legal Analysis of the Derogation Made by Ukraine under Article 15 of the European Convention on Human Rights and Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. Strasbourg : Council of Europe, 2022. URL: https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c (дата звернення: 30.04.2026).

4) Kelemen R. D. Eurolegalism: The Transformation of Law and Regulation in the European Union. Cambridge, MA : Harvard University Press, 2011. 384 p. DOI: https://doi.org/10.4159/harvard.9780674062481.

5) Kochenov D. EU Enlargement and the Failure of Conditionality: Pre-Accession Conditionality in the Fields of Democracy and the Rule of Law. The Hague : Kluwer Law International, 2008. 368 p. ISBN 978-90-411-2731-1.

6) Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (з останніми змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 30.04.2026).

7) Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року : Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021 (дата звернення: 30.04.2026).

8) Папирін Д. О. Трансформація механізмів державного регулювання економічної безпеки в умовах сучасних гібридних загроз: європейський досвід та українські реалії. Теорія та практика державного управління. 2024. № 2 (79). С. 342–362. DOI: https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-17.

9) Про адміністративну процедуру : Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX (із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 (дата звернення: 30.04.2026).

10) Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних інтересів України: монографія / Карамишев Д. В., Мирна Н. В., Величко Л. Ю. та ін. ; за заг. ред. Д. В. Карамишева. Харків : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2021. 204 с. ISBN 978-966-390-147-3.

11) Тіньовий звіт ZMINA до Розділу 23 «Правосуддя та фундаментальні права» Звіту Європейської Комісії щодо України 2024–2025 років. Київ : Центр прав людини ZMINA, 2025. URL: https://zmina.ua/publication/shadow-report/ (дата звернення: 30.04.2026).

References

1) European Parliament and Council. (2024). Regulation (EU) 2024/792 of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union, L series, 29 February. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj

2) Grabenwarter, C. (2014). European Convention on Human Rights: Commentary. Munich; Oxford: C. H. Beck; Hart; Nomos.

3) Council of Europe. (2022). Legal Analysis of the Derogation Made by Ukraine under Article 15 of the European Convention on Human Rights and Article 4 of the International Covenant on Civil and Political Rights. Strasbourg: Council of Europe. https://rm.coe.int/legal-analysis-of-the-derogation-made-by-ukraine-under-article-15-of-t/1680aa8e2c

4) Kelemen, R. D. (2011). Eurolegalism: The Transformation of Law and Regulation in the European Union. Cambridge, MA: Harvard University Press. https://doi.org/10.4159/harvard.9780674062481

5) Kochenov, D. (2008). EU Enlargement and the Failure of Conditionality: Pre-Accession Conditionality in the Fields of Democracy and the Rule of Law. The Hague: Kluwer Law International.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

6) Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Law of Ukraine No. 389-VIII of 12 May 2015. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 [in Ukrainian].

7) Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku [On the Strategy of Economic Security of Ukraine for the period up to 2025]. Presidential Decree No. 347/2021 of 11 August 2021. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021 [in Ukrainian].

8) Papyrin, D. O. (2024). Transformatsiia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuvannia ekonomichnoi bezpeky v umovakh suchasnykh hibrydnykh zahroz: yevropeiskyi dosvid ta ukrainski realii [Transformation of state regulation mechanisms of economic security under modern hybrid threats: European experience and Ukrainian realities]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia — Theory and Practice of Public Administration, 2(79), 342–362. https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-17 [in Ukrainian].

9) Pro administratyvnu protseduru [On administrative procedure]. Law of Ukraine No. 2073-IX of 17 February 2022 (as amended). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073-20 [in Ukrainian].

10) Karamyshev, D. V., Myrna, N. V., Velychko, L. Y., et al. (2021). Yevrointehratsiinyi vektor rozvytku ta realizatsiia natsionalnykh interesiv Ukrainy [The European integration vector of development and the realisation of national interests of Ukraine]: monograph (D. V. Karamyshev, Ed.). Kharkiv: KhRI NAPA «Mahistr». [in Ukrainian].

11) ZMINA Human Rights Centre. (2025). Tinovyi zvit ZMINA do Rozdilu 23 «Pravosuddia ta fundamentalni prava» Zvitu Yevropeiskoi Komisii shchodo Ukrainy 2024–2025 rokiv [ZMINA shadow report to Chapter 23 «Justice and Fundamental Rights» of the European Commission Report on Ukraine 2024–2025]. Kyiv: ZMINA. https://zmina.ua/publication/shadow-report/ [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.77:614.3/.4:616.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1836-1853

Михайленко Марина Михайлівна аспірантка кафедри публічного управління, адміністрування та соціальної роботи, Національний університет охорони здоров'я України імені П. Л. Шупика, м. Київ, https://orcid.org/0009-0003-4207-4868

АНАЛІЗ СТАНУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ІМУНОПРОФІЛАКТИКИ І ВАКЦИНАЦІЇ В УКРАЇНІ ДЛЯ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД ІНФЕКЦІЙНИХ ХВОРОБ

Анотація. У статті здійснено теоретичне обґрунтування концептуальних засад публічного управління системою імунопрофілактики населення як найбільш дієвого засобу запобігання спалахам та епідеміям інфекційних хвороб, підвищення тривалості активного і працездатного віку, розвитку людського потенціалу шляхом об'єднаних зусиль всього суспільства. Проаналізовано напрями, шляхи і способи реалізації Стратегії розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення вакцинації, до 2030 року, та виокремлено проблеми, які потребують розв'язання. Окреслено роль Центрів контролю та профілактики хвороб Міністерства охорони здоров'я України у здійсненні управління програмами імунізації на рівні регіонів. Аргументовано необхідність та ефективність залучення громадського сектору до ефективної взаємодії з органами державної влади, місцевого самоврядування, медичними установами в напрямку адвокації вакцинації та виконання регіональних стратегій з розвитку імунопрофілактики. Акцентовано увагу на системному посиленні національної системи холодового ланцюга на всіх рівнях. Розглянуто вплив цифровізації, зокрема на оптимізацію підходів до здійснення державного моніторингу за виконанням профілактичних щеплень. Відзначено важливість впровадження комунікаційних стратегій підтримки імунопрофілактики. Розглянуто конкретні напрями вдосконалення, зокрема, забезпечення доступності кожного українця до якісних послуг з імунізації, модернізація матеріально технічної бази щодо зберігання вакцин, розвиток інфраструктури системи імунопрофілактики та підвищення її фінансової стійкості. Обґрунтовано необхідність трансформації системи державного управління у сфері імунопрофілактики та реформування відповідних управлінських механізмів. Розвиток національної системи імунопрофілактики сприятиме формуванню правових передумов для створення ефективної

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

системи охорони здоров'я, здатної забезпечити належний захист населення від інфекційних загроз у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: державна політика, стратегія, охорона здоров'я, публічне управління, імунопрофілактика, захист населення від інфекційних хвороб, вакцинація, громадське здоров'я, кризове реагування, цифровізація, епідемічне благополуччя, надзвичайні ситуації.

Mykhailenko Maryna Mykhailivna Postgraduate student of the Department of Public Management, Administration and Social Work, Shupyk National Healthcare University of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0009-0003-4207-4868

ANALYSIS OF STATE REGULATION OF THE SYSTEM OF IMMUNOPROPHYLAXIS AND VACCINATION IN UKRAINE TO PROTECT THE POPULATION AGAINST INFECTIOUS DISEASES

Abstract. The article provides a theoretical justification of the conceptual foundations of public management of the population immunoprophylaxis system as the most effective means of preventing outbreaks and epidemics of infectious diseases, increasing the duration of active and working age, and developing human potential through the combined efforts of the entire society. The directions, ways and methods of implementation of the Strategy for the Development of Immunoprophylaxis and Protection of the Population from Infectious Diseases Preventable by Vaccination until 2030 have been analyzed, and problems that need to be solved have been identified. The role of the Centers for Disease Control and Prevention of the Ministry of Health of Ukraine in managing immunization programs at the regional level is outlined. The need and effectiveness of involving the public sector in effective interaction with state authorities, local governments, and medical institutions in the direction of vaccination advocacy and the implementation of regional strategies for the development of immunoprophylaxis are argued. Attention is focused on the systematic strengthening of the national cold chain system at all levels. The influence of digitalization, in particular on the optimization of approaches to the implementation of state monitoring of the implementation of preventive vaccinations, is considered. The importance of implementing communication strategies to support immunoprophylaxis was noted. Specific areas of improvement were considered, in particular, ensuring access to quality immunization services for every Ukrainian, modernization of the material and technical base for vaccine storage, development of the infrastructure of the immunoprophylaxis system and increasing its financial sustainability. The necessity of transformation of the state management system in the field of immunoprophylaxis and reform of the relevant management mechanisms is

substantiated. The development of the national system of immunoprophylaxis will contribute to the formation of legal prerequisites for the creation of an effective health care system capable of providing adequate protection of the population from infectious threats in the long term.

Keywords: state policy, strategy, health care, public administration, system of immunoprophylaxis, protection of the population from infectious diseases, vaccination, public health, crisis response, digitalization, epidemic welfare, emergency situations.

Постановка проблеми. В сучасній системі формування та реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я пріоритетних завданням та напрямків є збереження громадського здоров'я населення. Однією із вагомих причин, які мали потужний вплив за останні десятиліття на загальносвітову сферу громадського здоров'я, стали інфекційні захворювання. Вирішення такої проблеми об'єктивно потребує вжиття певного комплексу медико-санітарних, організаційних та адміністративних заходів задля профілактики їх поширення. Проте найбільш ефективним та дієвим засобом запобігання спалахам та епідеміям інфекційних хвороб, підвищенню тривалості активного, здорового і працездатного віку населення шляхом об'єднаних зусиль всього суспільства є імунопрофілактика. Наявність ресурсів державного регулювання щодо впровадження ефективної соціально-орієнтованої системи імунопрофілактики, створення сприятливих умов для її розвитку та посилення на всіх рівнях, обумовлює ступінь протидії масштабності розповсюдження епідемічних загроз, забезпеченню стабільного функціонування галузі охорони здоров'я та безперервності критично важливих функцій держави. Захищеність від інфекційних хвороб, керованих засобами імунопрофілактики, стосується не тільки безпосереднього впливу на здоров'я та забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя населення, а й стійкості медичної системи в цілому та соціально-економічної стабільності країни. Тому в цьому контексті вся палітра питань, пов'язаних із подальшим розвитком напряму імунопрофілактики в системі громадського здоров'я, стала предметом детального вивчення шляхом проведення нашого комплексного дослідження з метою визначення ключових проблем у сфері імунопрофілактики населення України, визначення управлінських принципів формування державної політики громадського здоров'я та удосконалення механізмів реалізації державної політики у цій сфері. Методологічну основу дослідження складають наступні методи: нормативно-правовий аналіз (аналіз закономірностей розвитку нормативно-правової законодавчої бази у сфері запобігання інфекційним хворобам шляхом імунопрофілактики), системний (дослідження структури та функцій органів державної влади та

органів місцевого самоврядування у політиці громадського здоров'я щодо запобігання виникненню та розповсюдженню інфекційних хвороб, яким можна запобігти засобами імунопрофілактики та вакцинації), аналітичний (аналіз проблем в діючій системі громадського здоров'я в контексті організації та здійснення заходів імунопрофілактики населення, досягнення цільових показників охоплення вакцинацією як один із інструментів вимірювання ефективності заходів з імунізації), узагальнення (обґрунтування впровадження окремих міжнародних стандартів та європейських кращих практик у досліджувану сферу), прогностичний (розробка пропозицій щодо удосконалення комплексу ефективних механізмів державної політики з імунопрофілактики населення, протидії запобіганню виникнення спалахів та епідемій інфекційних хвороб, застосування яких сприятиме їх дієвій реалізації).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова література відображає значний інтерес до зазначеної тематики. Дослідження та розробки науково-практичних рекомендацій щодо реалізації механізмів державного управління системою імунопрофілактики відображені у роботах таких науковців, як: О. І. Гуцуляк [3], О. В. Губанова [2], І. С. Демченко, Н. Т. Дубицька [4], К. А. Єрмольєва [6, 7], Ю. В. Кривенко, Н. С. Адаховська [9], Т. А. Француз-Яковець [24], більшість з яких, спираючись на законодавчу практичну діяльність, присвятили увагу різним правовим аспектам проведення заходів з вакцинопрофілактики.

Водночас існує потреба не тільки в правовому комплексному підході до обґрунтування необхідності удосконалення та систематизації ключових напрямів формування та реалізації державної політики щодо забезпечення захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти засобами специфічної імунопрофілактики, а ще й у фундаментальному переосмисленні самої природи управлінського впливу на сферу імунопрофілактики, що й зумовило вибір теми статті.

Мета статті. Метою цієї статті є визначення основних принципів ефективного управління захистом населення від вакцинокерованих інфекційних хвороб та формування основних напрямів вдосконалення державної політики забезпечення епідемічного благополуччя в Україні шляхом розбудови та розвитку імунопрофілактики.

Виклад основного матеріалу. Публічне управління у сфері громадського здоров'я як однієї із важливіших складових галузі охорони здоров'я України на сучасному етапі остаточно ствердилося як фундамент інституційної стабільності та забезпечення сталого розвитку держави, постійно збільшуючи свій вплив на основні сфери суспільного життя. З цього приводу І. С. Демченко та Н. Т. Дубицька, зокрема стверджують, що «кожна держава

бажає високого рівня громадського здоров'я для населення. Будь-яка особа також хоче мати міцне здоров'я. Очевидно, що є спільний інтерес – публічний (або суспільний, якщо розглядати бажаний високий рівень громадського здоров'я, як запит суспільства) та індивідуальний інтерес. Спільний інтерес – це захист як усього населення, так і індивіда від поширення інфекційних захворювань» [4, С. 134].

У цьому контексті слід зазначити, що серед факторів розвитку механізмів публічного управління захистом населення від інфекційних хвороб мають відігравати ключову роль такі як: висока нормативно-правова регламентація, залучення механізмів фінансування, практичне використання цифрових технологій та глибока соціальна орієнтованість системи громадського здоров'я.

Поточна кризова ситуація, пов'язана зі збройною агресією російської федерації проти України, підвищує ризик виникнення в нашій країні надзвичайних ситуацій у сфері громадського здоров'я та нових епідемічних викликів загалом як на державному рівні, так і на рівні окремих регіонів. На погляд Ю. В. Кривенко та Н. С. Адаховської «завдання будь-якої держави – забезпечувати безпеку нації, реагувати на будь-яку інформацію, котра містить відомості про загрозу національній безпеці» [4, С. 30]. В свою чергу О. В. Губанова зазначає, що «боротьба з інфекційними хворобами загалом належить до класичних завдань держави… Основним суб'єктом, який приймає остаточне рішення у сфері публічного здоров'я, є конкретна держава, бо саме вона зацікавлена у запобіганні спалахам інфекційних хвороб» [2, С. 45-46].

Частково це може бути забезпечено, зокрема, напрацюванням комплексу заходів, які б дозволили завчасно виявляти та ліквідувати загрози епідемічній безпеці як складовій національної безпеки держави, в такий спосіб створюючи умови для ефективного та адаптивного функціонування системи охорони здоров'я в аспекті протидії інфекційним хворобам. Потрібно зазначити, що в умовах воєнних викликів забезпечення епідемічного благополуччя населення набуває безпрецедентної гостроти. Це пояснюється тим, що в умовах воєнного часу насамперед складно контролювати епідемічні загрози та спалахи інфекційних хвороб, які можуть виявитися непосильними для системи охорони здоров'я, тому вкрай важливим захистом здоров'я населення і пріоритетом у сфері громадського здоров'я постає саме вакцинація, яка перш за все спрямована на попередження поширення інфекційних захворювань. Як справедливо зауважує О. І. Гуцуляк «увесь цивілізований світ визнає вакцинацію сучасним доведеним ефективним засобом профілактики низки небезпечних для здоров'я та навіть життя інфекційних захворювань, а чинні міжнародні договори спрямовані на гарантування особам безпечного оточення, санітарно - епідемічного благополуччя, здоров'я майбутніх поколінь» [3, С. 58].

В сучасних воєнних і у подальшому в післявоєнних умовах, а також в контексті євроінтеграційних прагнень нашої держави, стратегічні напрями розвитку імунопрофілактики мають визначатися не лише через призму актуальних епідемічних ризиків, а й з урахуванням довгострокового планування та проактивного управління ними. З іншого боку, важливим аспектом є те, що Європейською соціальною хартією (далі - Хартія), ратифікованою Україною 14.09.2006 р. [20], визначено, що Україна бере на себе зобов'язання вважати обов'язковим для України пункт 3 статті 11 «Право на охорону здоров'я» частини II Хартії, зокрема «вживати відповідних заходів для того, щоб, серед іншого запобігати епідемічним захворюванням» [5]. Як пріоритет державної політики у сфері охорони здоров'я, що має безпосередній вплив на готовність України щодо вступу до Європейського Союзу (далі - ЄС), та дозволить в умовах війни, а також у довгостроковій перспективі, запобігати зниженню захворюваності, смертності та інвалідності від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення імунопрофілактики, і завдяки підвищенню рівня доступності населення до послуг з вакцинації, розпорядженням Кабінету Міністрів України № 562-р від 01.06.2023 р. [21], було затверджено Стратегію розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення імунопрофілактики, на період до 2030 року (далі - Стратегія) та операційний план її реалізації, який містить заходи щодо досягнення цілей та виконання завдань. Стратегія визначає «середньо- і довгострокові пріоритети державної політики у сфері національної безпеки відповідно до ратифікованих глобальних і регіональних документів з імунізації та прийняття рішень, що базуються на доказовій медицині» [22]. Тож, як бачимо, потреба такого документа зумовлена безумовно трансформаційними чинниками, котрі впливають на ефективність системи державного управління у сфері захисту населення від інфекційних хвороб під час воєнного стану та в умовах інтенсифікації євроатлантичних інтеграційних процесів України. Вбачається, що в цілому ця Стратегія покликана забезпечити безбар'єрний доступ населення до послуг з вакцинації, зокрема й у кризових умовах, та надання їх належної якості, упорядкувати систему управління імунізацією, зокрема шляхом удосконалення механізмів взаємодії органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та установ громадського здоров'я, закупівель вакцин, цифровізації моніторингу та аналізу інформації щодо планування та виконання профілактичних щеплень, реалізації нових логістичних стратегій постачання імунобіологічних препаратів в умовах загроз у сфері громадського здоров'я, дотримання оптимальних умов їх зберігання і транспортування, навчання надавачів послуг з імунізації, підвищення їх рівня знань та навичок кризового спілкування, проведення

комунікаційних заходів для формування прихильності населення до імуно-профілактики.

Документ визначає конкретні кроки держави на найближчі три роки щодо захисту населення від вакцинокерованих інфекційних хвороб, інтеграції системи громадського здоров'я до кращих європейських стандартів. Серед розділів, які включені до цього стратегічного документу, важливо виділити наступні: 1) аналіз поточного стану імунопрофілактики, тенденції та обґрунтування щодо необхідності розв'язання виявлених проблем; 2) стратегічні цілі та показники їх досягнення; 3) завдання, спрямовані на досягнення цілей, етапи їх виконання та очікувані результати; 4) порядок проведення моніторингу та оцінки результатів реалізації.

Потрібно зазначити, що реалізація Стратегії має здійснюватися поетапно, зокрема, 1 етап: у 2023-2025 роки, 2 етап: у 2026-2028 роках, 3-етап: у 2029-2030 роках. Операційний план заходів на 2023-2025 роки (далі - План) перетворює пріоритети самої Стратегії на конкретні кроки для досягнення вимірюваних результатів, враховуючи встановлені індикатори та показники.

Виконання заходів у 2023-2025 роках відповідно до затвердженого Плану, передбачає, зокрема:

закупівлю вакцин та витратних матеріалів;

удосконалення законодавства;

удосконалення системи моніторингу;

оптимізація програм імунізації, в тому числі у надзвичайних ситуаціях;

забезпечення управління медичними імунобіологічними препаратами, дотримання оптимальних умов їх зберігання та транспортування;

посилення фармаконагляду та реагування на несприятливі події після імунізації;

проведення комунікаційних заходів для підвищення прихильності до вакцинації;

управління кадровими ресурсами у сфері імунопрофілактики;

оновлення місцевих та регіональних стратегій імунопрофілактики;

розроблення операційного плану реалізації Стратегії на 2029–2030 роки [11].

Варто відзначити, що ключовим елементом Стратегії є впровадження індикаторів якості рівня охоплення вакцинацією цільових груп населення згідно з календарем профілактичних щеплень. Ці індикатори впровад-жуються як складова програми державних фінансових гарантій медичного обслуговування для надавачів первинної медичної допомоги (далі - ПМД).

Національна служба здоров'я України (далі - НСЗУ) здійснюватиме моніторинг і контроль виконання цих індикаторів якості, що безпосередньо

впливатиме на оплату послуг надавачам первинної медичної допомоги та фінансування закладів охорони здоров'я, що надасть поштовх процесу вироблення управлінських рішень та забезпечуватиме надання ефективних та результативних послуг з імунізації як важливої частини ПМД.

Одним із найважливіших кроків щодо виконання Плану стало розроблення та впровадження оновленого національного календаря профілактичних щеплень, що знайшло реалізацію у наказі Міністерства охорони здоров'я України (далі - МОЗ) № 396 від 05.03.2025 р. «Про затвердження Змін до глав 1, 2 розділу ІІ Календаря профілактичних щеплень» [16], який набрав чинності з 1 січня 2026 року. Зокрема, серед нововведень: використання сучасних комбінованих вакцин; повний перехід на інактивовану поліомієлітну вакцину в усіх цільових групах, що відповідає кращим світовим практикам безпеки вакцинації; оновлення схем імунізації за віком та запровадження вакцинації проти вірусу папіломи людини.

Важливо і те, що «щеплення проти 11 інфекцій, що передбачені оновленим Національним календарем, гарантовані державою та є безоплатними для пацієнтів. Оновлення Національного календаря профілактичних щеплень - це крок до гармонізації української системи імунопрофілактики з кращими світовими та європейськими медичними стандартами. Зміни базуються на доказовій медицині та успішному досвіді країн ЄС, що дозволяє суттєво підвищити рівень захисту від інфекційних хвороб… Для дітей до 18 років безоплатним є повний курс профілактичних щеплень згідно з віком та Календарем (виняток: вакцинація проти кашлюка - до 7 років). Також - для дорослих безоплатною є ревакцинація проти дифтерії та правця, яка проводиться кожні 10 років» [10].

Варто зазначити, що Кабінетом Міністрів України 17.12.2025 року розпорядженням № 1438-р [17], було затверджено наступний за чергою операційний план заходів з реалізації Стратегії на період 2026-2028 років. Потрібно зазначити, що пріоритетним завданням цього операційного плану є «завчасна підготовка ресурсів до змін у Національному календарі щеплень. Йдеться про трирічне планування бюджету, закупівель і логістики вакцин, щоб уникнути затримок між ухваленням рішень і фактичною доступністю щеплень» [23], що дозволить вплинути та запобігти спалахам інфекційних хвороб завдяки вчасній та безперебійній вакцинації. Водночас «головне завдання цього плану - підготувати медичну систему до змін заздалегідь. Тобто бюджет, закупівлі та логістика вакцин плануються, ще до впровадження оновленого Календаря» [8].

Інший аспект пов'язаний з тим, що «воєнний стан суттєво трансформує фінансово-економічні засади функціонування системи охорони здоров'я, різко підвищуючи значення механізмів перерозподілу, пріоритетизації та

гнучкого управління ресурсами» [1, С. 527]. Саме тому цей план у контексті адаптації до кризових викликів сфокусований на посилення публічного управління системою охорони здоров'я щодо спроможності держави забезпечити безперервність проведення заходів імунопрофілактики як критично можливу умову, зокрема й під час надзвичайних ситуацій, воєнного стану та періоду повоєнного відновлення, та передбачає:

надання послуг з імунізації у важкодоступних районах і на прифронтових територіях виїзними (мобільними) бригадами із проведення профілактичних щеплень та затвердження порядку організації роботи цих команд;

запровадження та підтримка механізму надання виїзних послуг з імунізації у сільській місцевості, де відсутні кабінети щеплень;

посилення готовності управляти системою холодового ланцюга в умовах надзвичайних ситуацій [17].

Ще одним важливим аспектом, на якому неодноразово акцентується увага в операційних планах з реалізації завдань Стратегії як на 2023-2025, так і 2026-2028 роки, виступає удосконалення Порядку здійснення фармаконагляду [18], що використовується державою з метою моніторингу безпеки й ефективності, зокрема й вакцин, та проведення щорічної оцінки несприятливих подій після імунізації за їх категоріями щодо кожної вакцини по областях, зокрема, і Україні в цілому, з опублікуванням результатів такого оцінювання на офіційному вебсайті державного підприємства «Державний експертний центр Міністерства охорони здоров'я України» (далі - Центр). Не менш важливим є активізація практики самостійного звернення населення в разі настання несприятливих подій після імунізації шляхом заповнення відповідної форми на офіційному вебсайті Центру з метою посилення чутливості фармаконагляду [21, 17]. З цього приводу К. А. Єрмольєва зазначає, що «важливо також на державному рівні забезпечити належний контроль за якістю вакцин та процесом вакцинації, а також встановити чіткі протоколи реагування у разі виявлення побічних реакцій» [6, С. 287].

Слід відмітити, що впровадження політики щодо розвитку та управління імунопрофілактикою насамперед реалізується безпосередньо на регіональному та локальному рівнях держави. Це вимагає розроблення та впровадження відповідних регіональних стратегій розвитку імунопрофілактики, успіх реалізації яких залежить від координації і зміцнення співробітництва органів місцевого самоврядування, професійних об'єднань, структурних підрозділів охорони здоров'я обласних держаних (військових) адміністрацій, представників громадянського суспільства та регіональних центрів контролю та профілактики хвороб (далі - ЦКПХ).

Не менш важливим є управління проведенням моніторингу стану виконання та дієвості цих стратегій на рівні регіональних координаційних

рад з питань громадського здоров'я, що були утворені відповідно до постанови Уряду [19] на кожній адміністративно-територіальній одиниці з метою визначення стратегічних напрямів розвитку, ефективного функціонування та забезпечення стійкості регіональних систем громадського здоров'я.

Вартим уваги є те, що саме ЦКПХ, утворені з метою інституційного закріплення системи громадського здоров'я на рівні областей, здійснюють управління програмами імунізації на рівні регіонів та громад відповідно до постанови Уряду від 12.05.2023 р. № 473 [13], якою було передбачено передачу до цих інституцій громадського здоров'я функції логістики та розподілу з дотриманням умов холодового ланцюга під час транспортування та зберігання імунобіологічних препаратів (вакцин), що створює організаційну рамку щодо підвищення спроможності збереження управлінських пріоритетів в контексті координації логістичних ланцюгів постачання імунобіологічних препаратів та динамічного реагування на кризові виклики в умовах воєнних реалій. Крім того, у кожному ЦКПХ були утворені відповідні підрозділи (відділи імунопрофілактики), фахівці яких пройшли навчання з управління процесом вакцинації.

Завдяки ефективній інтеграції внутрішніх і зовнішніх ресурсів, навіть в умовах воєнного стану система логістики вакцин була модернізована відповідно до міжнародних стандартів, зокрема в межах співпраці з міжнародними партнерами UNICEF та Всесвітньою організацією охорони здоров'я, у партнерстві з ЄС, мережа Центрів контролю та профілактики хвороб була облаштована новими холодовими кімнатами, забезпечена спеціальними автомобілями для транспортування вакцин та автобусами для проведення виїзних сесій з вакцинації у віддалених районах. Крім того, у межах спільного проєкту МОЗ і Світового банку заклади охорони здоров'я та ЦКПХ отримали спеціалізоване холодильне обладнання [25].

Серед ключових механізмів публічного управління охороною здоров'я в контексті європейської інтеграції та кризового реагування, в умовах воєнного стану з подальшою орієнтацією на відновлення системи імунізації населення у повоєнний період, важливим є впровадження комунікаційних стратегій підтримки імунопрофілактики. Так, запуск у 2023 році функціонування Національного порталу з імунізації як онлайн ресурсу з достовірної, актуальної та зрозумілої науково-обґрунтованої інформації про вакцинацію та складової загальної стійкості системи імунізації, що «розширює можливості спілкування щодо безпеки, ефективності та використання вакцин у широкій спільноті пацієнтів, батьків, медичних установ і державних установ охорони здоров'я» [12], став важливим кроком до започаткування формування культури імунопрофілактики у суспільстві в цілому. Слід погодитись із думкою Т. А. Француз-Яковець, яка аналізуючи правові

аспекти проведення вакцинації в Україні, доходить висновку, що «досягти високого рівня вакцинації в суспільстві можна виключно шляхом надання правдивої інформації, встановлення відповідальності за наслідки вакцинації, що загалом сприятиме формуванню довіри населення до системи охорони здоров'я» [24, С. 17].

Доречним в даному аспекті є використання на сучасному етапі розвитку публічного управління у сфері охорони здоров'я механізмів цифрової трансформації, впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій як ключового фактору розвитку системи імунопрофілактики та інструменту реалізації поставлених завдань. Так, для реалізації зазначеного у березні поточного року державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України» та Національна служба здоров'я України в рамках інформаційної взаємодії у сфері імунізації підписали угоду щодо використання даних електронної системи охорони здоров'я (далі - ЕСОЗ) під час формування національної звітності щодо вакцинації, що дозволить модернізувати систему моніторингу щеплень, перейти до більш оперативного і точного аналізу інформації про вакцинацію населення і в цілому сприяти розвитку програми імунізації, формуванню аналітичних звітів для ухвалення управлінських рішень та підвищенню рівня захисту населення від вакцинокерованих інфекцій [26]. Прийняття наказу МОЗ № 418 від 31 березня 2026 року «Про забезпечення аналізу та моніторингу даних про проведені профілактичні щеплення з використанням відомостей, що містяться в центральній базі даних електронної системи охорони здоров'я» [15], стало відповіддю на вищезазначену угоду.

Зазначена національна ініціатива з трансформації підходів у сфері імунопрофілактики має спиратися на чітку нормативну базу, а практична реалізація наведених положень потребуватиме відповідних законодавчих рішень. Проте ситуацію значно ускладнює досі не приведені у відповідність до законодавства про систему громадського здоров'я положення Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» від 6 квітня 2000 року № 1645-III, зокрема щодо врегулювання кола питань, які не були включені до Закону «Про систему громадського здоров'я» № 2573-IX від 06.09.2022 року, та є об'єктивно необхідними. Для усунення цих правових прогалин Кабінетом Міністрів України 13.06.2025 року в порядку законодавчої ініціативи було подано для розгляду до Верховної Ради України проєкт Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб» (реєстр. № 13367), проте вже 17.07.2025 року його було відкликано та знято з розгляду [14]. На думку К. А. Єрмольєвої, цей законопроект потребує доопрацювання з таких питань: «по-перше, попри задекларовану пропорційність, існує небезпека непропорційного втрачання у право на освіту та

право на працю без належних компенсаційних механізмів. По-друге, законопроект не містить чітких положень щодо механізмів оскарження рішень про відмову у доступі до освіти чи роботи через відсутність щеплень, крім того, у проекті не чітко відокремлено поняття зарахування і відвідування закладів освіти, що може призвести до виникнення спорів щодо допуску невакцинованих дітей до навчальних закладів. По-третє, законопроект регулює загальні аспекти вакцинації, залишаючи поза увагою ряд важливих питань, зокрема порядок зберігання медичних даних, стандарти інформованої згоди та захист від дискримінації» [7, С. 143]. Разом з тим, відсутність єдиної державної політики щодо законодавчого забезпечення сфери захисту населення від інфекційних хвороб може призвести до фрагментарності усіх зусиль правозастосування діючих нормативних положень.

Таким чином, потреба подальшого розвитку системи громадського здоров'я у сфері протидії інфекційним хворобам, яким можна запобігти шляхом імунопрофілактики, обумовлює необхідність системного підходу до вирішення питань її правового регулювання, основою якого є стратегічна інтеграція з міжнародними правовими актами та імплементація кращих європейських практик до національної моделі охорони здоров'я, що забезпечить найбільш ефективні результати розвитку комплексної системи імунопрофілактики та посилить її значущість для суспільства і держави.

Висновки. Реалізація державної політики щодо розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб має на меті не тільки забезпечення епідемічної безпеки, а й конкретні результати, зокрема, економічні (зменшення витрат на лікування від інфекційних хвороб та їх наслідків), соціальні (розширення доступу до безоплатної вакцинації та покращення якості надання послуг з імунізації) та політичні (зміцнення національної безпеки держави). В умовах геополітичних криз, постпандемічного періоду та воєнного стану в нашій країні розвиток імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб має бути керований насамперед державою та сприйматися як стратегічна вимога до забезпечення стійкості системи охорони здоров'я в цілому. Стратегія розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення імунопрофілактики, на період до 2030 року та операційні плани з її реалізації орієнтовані на сталість функціонування системи імунізації та забезпечення комплексного підходу щодо її регулювання, включаючи державне регулювання, організаційно-управлінську складову, фінансове та ресурсне забезпечення.

Проте в більшості завданням операційних планів з реалізації цієї Стратегії (на 2023-2025 та 2026-2028 роки) не вистачає конкретних термінів реалізації (для деяких завдань були зазначені часові рамки як-от «2023-2025 роки»

та «2026-2028 роки»). Водночас за наявності індикаторів виконання не визначені заходи контролю щодо забезпечення виконання поставлених завдань. Також, необхідним є оновлення та коригування виконання завдань цих планів у разі зміни обставин та формування нових умов виконання. Наслідком моніторингової роботи для реалізації цих завдань має стати підвищена національна спроможність оцінювання, суспільна підтримка та сприяння виробленню рекомендацій щодо подальшого розвитку.

Серед знакових подій маємо відмітити доцільність передачі функції логістики та розподілу зберігання вакцин до центрів контролю профілактики хвороб задля координації та управління програмами імунізації в регіонах, забезпечення цих установ необхідним сучасним обладнанням для зберігання і транспортування вакцин з дотриманням умов холодового ланцюга, що відповідає світовим та європейським стандартам; розроблення та введення в дію оновленого національного календаря профілактичних щеплень; впровадження індикаторів якості рівня охоплення вакцинацією цільових груп населення згідно з календарем щеплень за програмою державних фінансових гарантій медичного обслуговування населення для надавачів первинної медичної допомоги та започаткування механізму надання виїзних послуг з імунізації у важкодоступних районах. В умовах війни ефективними є адаптивні моделі управління, які передбачають вдосконалення комунікаційних стратегій щодо підтримки імунопрофілактики на рівні областей та громад, інституційні зміни та міжвідомчу співпрацю. Вищенаведене свідчить про активізацію діяльності держави спрямовану на подолання кризових явищ у сфері захисту населення від інфекційних хвороб.

Для подальшого стабільного розвитку сфери імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб в Україні критично важливим є залучення громадського сектору, працівників освіти та сфери надання соціальних послуг до заходів з адвокації вакцинації, приведення положень законодавства у сфері захисту населення від інфекційних хвороб у відповідність до законодавства про систему громадського здоров'я та подальшу гармонізацію з міжнародними стандартами вітчизняних нормативно-правових актів, що регулюють питання імунопрофілактики.

Література:

1. Бєльська Т. В. Механізми публічного управління системою охорони здоров'я в умовах воєнного стану: адаптивність і стійкість. *Суспільство та національні інтереси*. 2026. № 1(21). С. 522-534. DOI https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-1(21)-522-534

2. Губанова О. В. Дитяча вакцинація крізь призму приватного і публічного права: європейський досвід. *Форум права*. 2018. № 2. С. 45-55. DOI http://doi.org/10.5281/zenodo.1250050

3. Гуцуляк О. І. Правове регулювання обов'язкової вакцинації як засобу забезпечення санітарно-епідемічного благополуччя. *Публічне право*. 2020. № 4 (40). С. 50-61. DOI https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-40-5 (дата звернення: 30.04.2026)

4. Демченко І. С., Дубицька Н. Т. Нормативно-правове регулювання обов'язкової вакцинації: аргументи «за» та «проти». *Часопис Київського університету права.* 2017. № 4. С. 133-138.

5. Європейська соціальна хартія. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text (дата звернення: 30.04.2026)

6. Єрмольєва К. А. Зарубіжний досвід правового регулювання проведення профілактичних щеплень. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 3. С. 284-287

7. Єрмольєва К. А Правове регулювання організації та проведення профілактичних щеплень в Україні: проблематика застосування та законодавчі перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 8. С.141-144

8. Затверджено операційний план з імунопрофілактики на 2026-2028 роки: система готується до впровадження оновленого Календаря профілактичних щеплень. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-operatsiinyi-plan-z-imunoprofilaktyky-na-20262028-roky-systema-hotuietsia-do-vprovadzhennia-onovlenoho-kalendaria-profilaktychnykh-shcheplen (дата звернення: 30.04.2026)

9. Кривенко Ю. В., Адаховська Н. С. Вакцинація за умов пандемії COVID-19: право чи обов'язок? *Часопис цивілістики*. Вип. 41. С. 29-33. DOI https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.418

10. МОЗ: Вакцинація за Оновленим Національним календарем залишається безоплатною та доступною для кожного. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/moz-vaktsynatsiia-za-onovlenym-natsionalnym-kalendarem-zalyshaietsia-bezoplatnoiu-ta-dostupnoiu-dlia-kozhnoho (дата звернення: 30.04.2026)

11. МОЗ оприлюднено проєкт розпорядження КМУ «Про затвердження операційного плану реалізації у 2026–2028 роках Стратегії розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб». URL: https://umj.com.ua/uk/novyna-268992-moz-oprilyudneno-proyekt-rozporyadzhennya-kmu-pro-zatverdzhennya-operatsijnogo-planu-realizatsiyi-u-2026-2028-rokah-strategiyi-rozvitku-imunoprofilaktiki-ta-zahistu-naselennya-vid-infektsijnih-hvorob (дата звернення: 30.04.2026)

12. Національний портал з імунізації. Офіційний сайт. URL: https://vaccine.org.ua/ дата звернення: 30.04.2026)

13. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для забезпечення здійснення медичних заходів окремих державних програм та комплексних заходів програмного характеру: постанова Кабінету Міністрів України від 12.05.2023 р. № 473. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.04.2026)

14. Проект Закону про захист населення від інфекційних хвороб. URL: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56585

15. Про забезпечення аналізу та моніторингу даних про проведені профілактичні щеплення з використанням відомостей, що містяться в центральній базі даних електронної системи охорони здоров'я: наказ МОЗ від 31.03.2026 р. № 418 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0418282-26 (дата звернення: 30.04.2026)

16. Про затвердження Змін до глав 1, 2 розділу II Календаря профілактичних щеплень в Україні: наказ МОЗ від 05.03.2025 р. № 396. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-25#Text (дата звернення: 30.04.2026)

17. Про затвердження операційного плану заходів з реалізації у 2026—2028 роках Стратегії розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення імунопрофілактики, на період до 2030 року:

розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.12.2025 року № 1438-р. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-1438-171225 (дата звернення: 30.04.2026)

18. Про затвердження Порядку здійснення фармаконагляду; наказ МОЗ від 27.12.2006 р. № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-07#Text (дата звернення: 30.04.2026)

19. Про затвердження Порядку утворення та діяльності регіональних координаційних рад з питань громадського здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2023 р. № 1284. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1284-2023-%D0%BF#Text (дата звернення: 30.04.2026)

20. Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої): Закон України від 14.09.2006 р. № 137-V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text (дата звернення: 30.04.2026)

21. Про схвалення Стратегії розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб, яким можна запобігти шляхом проведення імунопрофілактики, на період до 2030 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2023-2025 роках: розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.06.2023 р. № 562-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 30.04.2026)

22. Стратегія розвитку імунопрофілактики та захисту населення від інфекційних хвороб відповідає світовим стандартам – Ігор Кузін. URL: https://moz.gov.ua/uk/strategija-rozvitku-imunoprofilaktiki-ta-zahistu-naselennja-vid-infekcijnih-hvorob-v-ukraini-vidpovidae-svitovim-standartam-%E2%80%93-igor-kuzin (дата звернення: 30.04.2026)

23. Уряд затвердив операційний план з імунопрофілактики на 2026-2028 роки. URL: https://pravo.ua/uriad-zatverdyv-operatsiinyi-plan-z-imunoprofilaktyky-na-2026-2028-roky/ (дата звернення: 30.04.2026)

24. Француз-Яковець Т.А. Правові аспекти проведення вакцинації в Україні: між правами особи та інтересами суспільства. «Legal Bulletin»: зб. наук. праць. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК» та Варшавська економічно-гуманітарна академія. – Вип. 4. – К., 2022. – 74 с. С. 17-25

25. Функції з управління програмою імунізації передано до Центрів контролю та профілактики хвороб. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/funktsii-z-upravlinnia-prohramoiu-imunizatsii-peredano-do-tsentriv-kontroliu-ta-profilaktyky-khvorob (дата звернення: 30.04.2026)

26. ЦГЗ та НСЗУ підписали угоду про обмін даними у сфері імунізації. URL: https://thepharma.media/uk/news/41350-cgz-i-nszu-pidpisali-ugodu-pro-obmin-danimi-u-sferi-imunizaciyi-11032026 (дата звернення: 30.04.2026)

References:

1. Bielska, T. V. (2026). Mekhanizmy publichnoho upravlinnia systemoiu okhorony zdorovia v umovakh voiennoho stanu: adaptyvnist i stiikist [Mechanisms of public management of health protection the system in the conditions of martial law: adaptivity and firmness]. *Suspilstvo ta natsionalni interesy – Society and national interests*, 1(21), 522-534. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-1(21)-522-534. [in Ukrainian].

2. Hubanova, O. V. (2018) Dytiacha vaktsynatsiia kriz pryzmu pryvatnoho i publichnoho prava: yevropeiskyi dosvid [Childhood vaccination through the prism of private and public law: european experience]. *Forum prava - Forum of right*, 2, 45-55. http://doi.org/10.5281/zenodo.1250050 [in Ukrainian].

3. Hutsuliak, O. I. (2020). Pravove rehuliuvannia oboviazkovoi vaktsynatsii yak zasobu zabezpechennia sanitarno-epidemichnoho blahopoluchchia [Legal adjusting of obligatory vaccination as to the backer-up of sanitary-epidemic prosperity]. *Publichne pravo – Public law*, 4(40), 50-61. https://doi.org/10.32782/2306-9082/2020-40-5 [in Ukrainian].

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

4. Demchenko, I. S., Dubytska, N. T. (2017). Normatyvno-pravove rehuliuvannia oboviazkovoi vaktsynatsii: arhumenty «za» ta «proty» [Normatively-legal adjusting of obligatory vaccination: arguments "after" and "against"]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava - Magazine of the Kyiv university of right,* 4, 133-138 [in Ukrainian].

5. Yevropeiska sotsialna khartiia. Ofitsiinyi pereklad. [European social charter]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text [in Ukrainian].

6. Yermolieva, K. A. (2025). Zarubizhnyi dosvid pravovoho rehuliuvannia provedennia profilaktychnykh shcheplen [Foreign experience of the legal adjusting of realization of prophylactic inoculations]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal –Legal scientific electronic magazine*, 3, 284-287 [in Ukrainian].

7. Yermolieva, K. A. (2025). Pravove rehuliuvannia orhanizatsii ta provedennia profilaktychnykh shcheplen v Ukraini: problematyka zastosuvannia ta zakonodavchi perspektyvy [Legal adjusting of organization and realization of prophylactic inoculations in Ukraine: range of problems of application and legislative prospects]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal - Legal scientific electronic magazine,* 8, 141-144. [in Ukrainian].

8. Zatverdzheno operatsiinyi plan z imunoprofilaktyky na 2026-2028 roky: systema hotuietsia do vprovadzhennia onovlenoho Kalendaria profilaktychnykh shcheplen [An operating plan is ratified from immunoprophylaxis on 2026-2028: the system prepares to introduction of the renewed Calendar of prophylactic inoculations]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/zatverdzheno-operatsiinyi-plan-z-imunoprofilaktyky-na-20262028-roky-systema-hotuietsia-do-vprovadzhennia-onovlenoho-kalendaria-profilaktychnykh-shcheplen [in Ukrainian].

9. Kryvenko, Yu. V., Adakhovska, N. S. (2021). Vaktsynatsiia za umov pandemii COVID-19: pravo chy oboviazok? [Vaccination in terms of the covid-19 pandemic: right or duty?]. Chasopys tsyvilistyky - *Magazine of civil*, 41, 29-33. https://doi.org/10.32837/chc.v0i41.418 [in Ukrainian]

10. MOZ: Vaktsynatsiia za Onovlenym Natsionalnym kalendarem zalyshaietsia bezoplatnoiu ta dostupnoiu dlia kozhnoho [The MInistry of Healths of Ukraine: Vaccination on the Renewed National calendar remains free of charge and accessible for each]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/news/moz-vaktsynatsiia-za-onovlenym-natsionalnym-kalendarem-zalyshaietsia-bezoplatnoiu-ta-dostupnoiu-dlia-kozhnoho [in Ukrainian].

11. MOZ opryliudneno proiekt rozporiadzhennia KMU "Pro zatverdzhennia operatsiinoho planu realizatsii u 2026–2028 rokakh Stratehii rozvytku imunoprofilaktyky ta zakhystu naselennia vid infektsiinykh khvorob" [The Ministry of Healths of Ukraine promulgated project of the order of Cabinet of Ministers of Ukraine "About claim of operatin plan of realization in 2026-2028 of Strategy of development of immunoprophylaxis and defence of population from infectious diseases"]. Retrieved from https://umj.com.ua/uk/novyna-268992-moz-oprilyudneno-proyekt-rozporyadzhennya-kmu-pro-zatverdzhennya-operatsijnogo-planu-realizatsiyi-u-2026-2028-rokah-strategiyi-rozvitku-imunoprofilaktiki-ta-zahistu-naselennya-vid-infektsijnih-hvorob [in Ukrainian].

12. Natsionalnyi portal z imunizatsii. Ofitsiinyi sait. [National portal from immunization. Official website]. Retrieved from: https://vaccine.org.ua/ [in Ukrainian].

13. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023). "Pro vnesennia zmin do Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia zabezpechennia zdiisnennia medychnykh zakhodiv okremykh derzhavnykh prohram ta kompleksnykh zakhodiv prohramnoho kharakteru": postanova vid 12 travnia 2023 roku № 473 [The Cabinet of Ministers of Ukraine. "About making alteration to Order of the use of the money envisaged in the state budget for providing of realizatio of medical measures of the separate government programs and complex measures of programmatic character": resolution from May, 12, 2023 № 473]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

14. Proekt Zakonu pro zakhyst naselennia vid infektsiinykh khvorob [Project of the Law of Ukraine "About the protection of the population from infectious diseases"]. Retrieved from: https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56585 [in Ukrainian].

15. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2026). "Pro zabezpechennia analizu ta monitorynhu danykh pro provedeni profilaktychni shcheplennia z vykorystanniam vidomostei, shcho mistiatsia v tsentralnii bazi danykh elektronnoi systemy okhorony zdorovia [About providing of analysis and monitoring of data about the conducted prophylactic vaccinations with the use of information that is contained in the central database of the electroni system of health protection]: nakaz vid 31 bereznia 2026 roku № 418. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0418282-26 [in Ukrainian].

16. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2025). "Pro zatverdzhennia Zmin do hlav 1, 2 rozdilu II Kalendaria profilaktychnykh shcheplen v Ukraini" [About claim of Changes to the heads 1, 2 divisions of II of Calendar of prophylactic vaccinations in Ukraine]: nakaz vid 5 bereznia 2025 r. № 396. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-25#Text [in Ukrainian].

17. Kabinet Ministriv Ukrainy (2025). "Pro zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z realizatsii u 2026—2028 rokakh Stratehii rozvytku imunoprofilaktyky ta zakhystu naselennia vid infektsiinykh khvorob, yakym mozhna zapobihty shliakhom provedennia imunoprofilaktyky, na period do 2030 roku": rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 17 hrudnia 2025 roku № 1438-r [About claim of operating plan of measures on realization in 2026-2028 of Strategy of development of immunoprophylaxis and defence of population from infectious diseases, it is possible that to prevent by realization of immunizations, on a period 2030 to: order of Cabinet of Ministers of Ukraine from December, 17, 2025 № 1438-r]. Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennia-operatsiinoho-planu-zakhodiv-1438-171225 [in Ukrainian].

18. Ministerstvo okhorony zdorovia Ukrainy (2006). "Pro zatverdzhennia Poriadku zdiisnennia farmakonahliadu" [About claim of Order of realization of pharmacological supervision]: nakaz vid 27 hrudnia 2006 roku № 898. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0073-07#Text [in Ukrainian].

19. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023) "Pro zatverdzhennia Poriadku utvorennia ta diialnosti rehionalnykh koordynatsiinykh rad z pytan hromadskoho zdorovia": postanova vid 7 hrudnia 2023 roku № 1284. [The Cabinet of Ministers of Ukraine. "On approval of the order of formation and activity of regional coordination councils on public health": resolution of December 7, 2023. No. 1284]. https://zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1284-2023-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy (2006) "Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi sotsialnoi khartii (perehlianutoi)": vid 14 hrudnia 2006 roku [Law of Ukraine "About ratification of the European social charter (revised)" from December, 14, 2006, No. 137-V]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137-16#Text [in Ukrainian].

21. Kabinet Ministriv Ukrainy (2023). "Pro skhvalennia Stratehii rozvytku imunoprofilaktyky ta zakhystu naselennia vid infektsiinykh khvorob, yakym mozhna zapobihty shliakhom provedennia imunoprofilaktyky, na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu yii realizatsii u 2023-2025 rokakh": rozporiadzhennia vid 1 chervnia 2023 r. № 562-r [About approval of Strategy of development of immunoprophylaxis and defence of population from infectious diseases, it is possible that to prevent by realization of immunizations, on a period 2030 to and claim of operating plan of her realization in 2023-2025: order from June, 1, 2023 No. 562-r]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/562-2023-%D1%80#Text [in Ukrainian].

22. Stratehiia rozvytku imunoprofilaktyky ta zakhystu naselennia vid infektsiinykh khvorob vidpovidaie svitovym standartam – Ihor Kuzin [Strategy of development of immuno-prophylaxis and defence of population from infectious diseases answers world standards – Ihor Kuzin]. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/strategija-rozvitku-imunoprofilaktiki-ta-zahistu-naselennja-vid-infekcijnih-hvorob-v-ukraini-vidpovidae-svitovim-standartam-%E2%80%93-igor-kuzin [in Ukrainian].

23. Uriad zatverdyv operatsiinyi plan z imunoprofilaktyky na 2026-2028 roky [A government confirmed an operating plan from immunoprophylaxis on 2026-2028]. Retrieved from https://pravo.ua/uriad-zatverdyv-operatsiinyi-plan-z-imunoprofilaktyky-na-2026-2028-roky/ [in Ukrainian].

24. Frantsuz-Yakovets, T.A. (2022). Pravovi aspekty provedennia vaktsynatsii v Ukraini: mizh pravamy osoby ta interesamy suspilstva [Legal aspects of realization of vaccination in Ukraine: between rights for personality and interests of society]. «Legal Bulletin»: zb. nauk. prats. Vyshchyi navchalnyi zaklad «Universytet ekonomiky ta prava «KROK» ta Varshavska ekonomichno-humanitarna akademiia. vyp. 4 – K., 74 pp, 17-25 [in Ukrainian].

25. Funktsii z upravlinnia prohramoiu imunizatsii peredano do Tsentriv kontroliu ta profilaktyky khvorob [Functions from the management of immunization the program are passed to Centers of control and preventive of diseases]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/news/funktsii-z-upravlinnia-prohramoiu-imunizatsii-peredano-do-tsentriv-kontroliu-ta-profilaktyky-khvorob [in Ukrainian].

26. TsHZ ta NSZU pidpysaly uhodu pro obmin danymy u sferi imunizatsii [PHU and NSHU signed an agreement about the exchange of data in the field of immunization]. Retrieved from: https://thepharma.media/uk/news/41350-cgz-i-nszu-pidpisali-ugodu-pro-obmin-danimi-u-sferi-imunizaciyi-11032026 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.746.1:004.9:620.3:614.8(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1854-1866

Мостовий Андрій Іванович доктор філософії з безпеки державного кордону, доцент кафедри прикордонного контролю, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-4328-2848

Петельський Артур Валерійович слухач 121 навчальної групи курсу денного навчання відділу денного та заочного навчання факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія ДПСУ імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ ОЦІНКИ ВІДПОВІДНОСТІ ТЕХНІЧНИХ ЗАСОБІВ ПРИКОРДОННОГО КОНТРОЛЮ СУЧАСНИМ ЗАГРОЗАМ ТА НОРМАТИВНИМ ВИМОГАМ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз управлінських аспектів оцінки відповідності технічних засобів прикордонного контролю (далі – ТЗПК), що експлуатуються у пунктах пропуску через державний кордон України, сучасним загрозам у сфері прикордонної безпеки та вимогам чинних нормативно-правових документів щодо їх технічної специфікації. Обґрунтовано, що ефективність здійснення прикордонного контролю значною мірою залежить не лише від технічної досконалості обладнання, а й від якості управлінських рішень у сфері його обліку, оцінювання, оновлення та використання.

У роботі розкрито сутність управлінського підходу до оцінки відповідності ТЗПК, який передбачає системний аналіз технічних характеристик, експлуатаційних параметрів і функціональних можливостей засобів контролю у взаємозв'язку з нормативними вимогами та актуальними ризиками. Проаналізовано складові системи управлінського обліку ТЗПК, зокрема класифікацію технічних засобів, табелі належності, строки експлуатації, звітність щодо укомплектованості, формуляри та інші облікові документи, що забезпечують інформаційну основу для прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Проведено порівняльний аналіз технічних характеристик стаціонарних і мобільних приладів для перевірки документів, програмно-апаратних комплексів поглибленого дослідження паспортних документів, а також технічних засобів для огляду транспортних засобів і вантажів відповідно до встановлених нормативних параметрів. Встановлено, що окремі прилади для перевірки документів не повною мірою відповідають обов'язковим технічним

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

показникам, що знижує ефективність виявлення підроблених документів та протидії незаконному переміщенню осіб і предметів через державний кордон.

Водночас технічні засоби для огляду транспортних засобів загалом відповідають нормативним вимогам, а ефективність їх застосування визначається переважно організаційними, кадровими та методичними чинниками. За результатами дослідження обґрунтовано напрями вдосконалення управління технічним забезпеченням прикордонного контролю, зокрема модернізацію матеріально-технічної бази, оптимізацію табелів належності та підвищення ефективності системи управлінського обліку в умовах сучасних безпекових викликів.

Ключові слова: технічні засоби прикордонного контролю; прикордонний контроль; публічне управління; управлінські аспекти; оцінка відповідності; нормативні вимоги; технічні параметри; матеріально-технічне забезпечення; сучасні загрози; управлінський облік.

Mostovyi Andrii Ivanovych PhD in State Border Security, Associate Professor of Border Checks Department of Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-4328-2848

Petelskyi Artur Valeriiovych Participant in study group 121 of the daytime course of the daytime and part-time study department of the faculty of professional education and leadership, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

MANAGEMENT ASPECTS OF ASSESSING THE CORRESPONDENCE OF BORDER CHECKS TECHNICAL MEANS TO CURRENT THREATS AND REGULATORY REQUIREMENTS

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the managerial aspects of assessing the compliance of technical means of border control (hereinafter – TMBC) used at border crossing points of Ukraine with current regulatory requirements and modern threats to state border security. It has been substantiated that the effectiveness of border checks depends not only on the technical performance of equipment, but also on the quality of managerial decision-making regarding its accounting, evaluation, modernization, and use.

The study reveals the essence of a managerial approach to compliance assessment, which involves a systematic analysis of technical characteristics, operational parameters, and functional capabilities of border control equipment in

ISSN 3041-1572 Online

correlation with regulatory standards and current risk factors. The components of the management accounting system of TMBC have been analyzed, including classification of technical means, allocation tables, service life, staffing and equipment reports, technical records, and other documentation that forms the informational basis for informed managerial decisions.

A comparative analysis of technical characteristics of stationary and mobile document verification devices, advanced document examination systems, and technical means for inspection of vehicles and cargo has been carried out in accordance with regulatory specifications. The findings indicate that certain document verification devices do not fully meet mandatory technical requirements (particularly regarding spectral characteristics, magnification, resolution, and software functionality), which reduces the effectiveness of detecting forged documents and preventing illegal cross-border activities.

At the same time, technical means for vehicle inspection generally comply with established standards, while their effectiveness largely depends on organizational, personnel, and methodological factors. The results obtained substantiate directions for improving the management of technical support in border checks, including modernization of the material and technical base, optimization of allocation systems, and enhancement of management accounting under evolving security challenges.

Keywords: technical means of border checks; border checks; public administration; managerial aspects; compliance assessment; regulatory requirements; technical parameters; material and technical support; modern threats; management accounting.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії проти України, суттєвої трансформації характеру сучасних безпекових загроз, а також активізації транскордонної злочинності особливої ваги набуває забезпечення належного рівня безпеки державного кордону як складової національної безпеки держави. Сучасні виклики характеризуються комплексністю, гібридністю та високим рівнем технологічності, що обумовлює необхідність постійного вдосконалення механізмів контролю на державному кордоні. Державний кордон у цих умовах виступає не лише лінією розмежування суверенної території, а й стратегічно важливим інституційним та функціональним елементом системи національної безпеки, через який здійснюються інтенсивні пасажиро- та транспортні потоки, переміщуються товари, вантажі, енергоресурси, гуманітарна допомога та інші матеріальні ресурси.

З огляду на зростання мобільності населення, розвиток міжнародної торгівлі та логістичних ланцюгів, а також використання злочинними угрупованнями сучасних технологій маскування і фальсифікації, підвищуються ризики незаконного перетинання кордону, переміщення зброї, вибухових

речовин, наркотичних засобів, товарів подвійного призначення та контрабандної продукції. За таких умов ефективність здійснення прикордонного контролю безпосередньо залежить від спроможності уповноважених органів своєчасно та якісно виявляти правопорушення, пов'язані з використанням підроблених або незаконно отриманих документів, прихованим переміщенням заборонених предметів, а також іншими протиправними діями, що створюють загрозу державній та громадській безпеці. Саме тому підвищення результативності прикордонного контролю та зміцнення його технічної складової є одним із пріоритетних напрямів забезпечення стійкості держави в умовах сучасних безпекових викликів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення відповідності технічних засобів прикордонного контролю сучасним вимогам та стандартам, визначеним нормативно-правовими актами, а також динамічним розвитком технологій фальсифікації документів і способів приховування предметів у транспортних засобах. Технічні засоби прикордонного контролю є одним із основних інструментів реалізації контрольних функцій, а їх технічні параметри, функціональні можливості та рівень модернізації безпосередньо впливають на результативність діяльності персоналу пунктів пропуску.

Разом із тим практика функціонування пунктів пропуску свідчить про наявність певних розбіжностей між технічними характеристиками наявного обладнання та вимогами чинних нормативних документів щодо специфікації технічних засобів. Окремі прилади для перевірки документів або програмно-апаратні комплекси можуть не повною мірою відповідати встановленим параметрам щодо спектральних характеристик, оптичного збільшення, розподільчої здатності або програмних функцій. Це створює ризики зниження ефективності виявлення складних способів підробки документів та інших правопорушень.

Проблема ускладнюється тим, що оновлення матеріально-технічної бази часто здійснюється в умовах обмежених ресурсів, що потребує науково обґрунтованого підходу до визначення пріоритетів модернізації. Відсутність комплексної оцінки відповідності параметрів технічних засобів прикордонного контролю нормативним вимогам та сучасним загрозам може призводити до неефективного розподілу ресурсів і зниження загального рівня безпеки державного кордону.

Отже, виникає об'єктивна необхідність у проведенні системного аналізу відповідності технічних засобів прикордонного контролю чинним нормативним документам та сучасним викликам безпеки, що й зумовлює постановку даної наукової проблеми та визначає її практичну значущість для удосконалення системи технічного забезпечення прикордонного контролю України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика застосування технічних засобів прикордонного контролю та підготовки персоналу до

ISSN 3041-1572 Online

роботи з ними знайшла відображення у низці наукових праць, які формують теоретико-методологічну основу сучасних досліджень у цій сфері.

У дисертаційному дослідженні О. Заболотної [1] комплексно розглянуто питання підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. Авторкою визначено структуру професійної готовності, розроблено модель її формування та обґрунтовано педагогічні умови ефективного оволодіння курсантами практичними навичками застосування спеціальної техніки. Дослідження має фундаментальний характер і закладає наукове підґрунтя для вдосконалення змісту та методики професійної підготовки у відомчих закладах освіти.

С. Гетманюк [2] зосереджує увагу на обґрунтуванні напряму раціоналізації оглядової роботи під час здійснення прикордонного контролю шляхом використання новітніх зразків спеціальних технічних засобів. Автор аналізує можливості підвищення результативності контрольних процедур, доводячи, що впровадження сучасних технологій дозволяє скоротити час проведення огляду та підвищити якість виявлення правопорушень. Праця має прикладне спрямування і стосується оптимізації оперативно-службової діяльності безпосередньо в пунктах пропуску.

У статті А. Чорного, В. Андрушка та А. Мостового [3] досліджено складові професійної компетентності сучасного офіцера-прикордонника. Автори підкреслюють, що технічна компетентність, здатність працювати з інноваційними засобами контролю та адаптуватися до змін безпекового середовища є невід'ємними характеристиками сучасного фахівця. Таким чином, технічний компонент розглядається як складова загальної професійної підготовленості персоналу.

В. Кривий [4] здійснює аналітичне та техніко-економічне обґрунтування процесу оновлення парку технічних засобів охорони кордону. У роботі визначено критерії доцільності модернізації обладнання, проаналізовано економічні аспекти його експлуатації та заміни. Дослідження акцентує увагу на необхідності раціонального використання ресурсів і формування довгострокової політики технічного переоснащення.

Є. Матусяк [5] розглядає питання оцінки та вибору технічних засобів прикордонного контролю, пропонуючи підходи до визначення їх ефективності з урахуванням функціональних можливостей і відповідності оперативним завданням. Робота має важливе значення для обґрунтування управлінських рішень щодо закупівлі та впровадження обладнання.

М. Недбай [6] у дисертаційному дослідженні аналізує формування професійної готовності майбутніх офіцерів до застосування технічних засобів у службовій діяльності, зосереджуючи увагу на методичних та організаційних аспектах підготовки. У свою чергу, О. Василевський та О. Ігнатенко [7]

досліджують нормування показників надійності технічних засобів, що є важливою умовою забезпечення їх безперебійної роботи та прогнозування ресурсу експлуатації.

Отже, аналіз наукових праць свідчить про наявність ґрунтовних досліджень у сфері професійної підготовки персоналу, техніко-економічного обґрунтування оновлення обладнання та оцінки його надійності. Водночас недостатньо комплексно розглянутими залишаються питання системного управління технічними засобами прикордонного контролю в умовах сучасних викликів, зокрема щодо інтеграції облікових, аналітичних та організаційних механізмів у єдину модель підвищення ефективності їх застосування. Це зумовлює необхідність уточнення наукових підходів і визначає мету даної статті.

Метою статті є проведення порівняльного аналізу відповідності технічних параметрів технічних засобів прикордонного контролю, що використовуються у пунктах пропуску через державний кордон України, вимогам чинних нормативних документів щодо їх специфікації та визначення впливу виявлених невідповідностей на ефективність здійснення прикордонного контролю.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації безпекового середовища та зростання інтенсивності протиправної діяльності на державному кордоні особливої актуальності набуває питання відповідності ТЗПК встановленим нормативним вимогам та сучасним загрозам.

Матеріально-технічне забезпечення пунктів пропуску через державний кордон є одним із основних чинників, що визначають результативність функціонування всієї системи прикордонного контролю. Рівень оснащеності сучасними технічними засобами безпосередньо впливає на якість виконання завдань з перевірки документів осіб, огляду транспортних засобів і вантажів, а також на своєчасність та повноту виявлення правопорушень у сфері безпеки державного кордону. Належний технічний рівень обладнання дозволяє мінімізувати людський фактор, підвищити об’єктивність прийняття рішень та скоротити час здійснення контрольних процедур без зниження їх ефективності. Водночас недостатня відповідність технічних параметрів засобів сучасним вимогам може призводити до зниження рівня виявлення підроблених документів, незаконного переміщення заборонених предметів і матеріалів, а також створювати додаткові ризики для національної безпеки.

Основу управлінського обліку технічних засобів прикордонного контролю становлять науково обґрунтована класифікація обладнання, детально розроблені табелі належності, встановлені строки експлуатації, звіти щодо укомплектованості, формуляри, журнали технічного стану та інші облікові документи. Ці елементи утворюють комплексну систему обліку, що

ISSN 3041-1572 Online

забезпечує системність, достовірність та повноту контролю за функціонуванням технічних засобів. Класифікація дозволяє визначати функціональні можливості та призначення кожного приладу, табелі належності забезпечують точний облік розподілу обладнання між структурними підрозділами, а журнали й звіти дають змогу відстежувати фактичний стан приладів та своєчасно виявляти відхилення від нормативних показників [8].

Важливим елементом управлінського обліку є формування інформаційної бази для управлінського циклу, що включає планування, організацію, контроль та коригування використання технічних засобів. Накопичені дані дозволяють здійснювати обґрунтоване планування оновлення, модернізації, ремонту або списання обладнання, оцінювати його ресурсний потенціал та прогнозувати потребу в додаткових технічних засобах. Регулярний аналіз таких даних також сприяє оптимізації розподілу обладнання між пунктами пропуску, підвищенню ефективності використання матеріально-технічних ресурсів та забезпеченню готовності персоналу до оперативного реагування у випадку надзвичайних ситуацій.

Систематичне застосування аналітичних процедур дозволяє оцінити технічну придатність засобів прикордонного контролю, визначити їх відповідність нормативним вимогам та ефективність функціонування в реальних умовах. Ці процедури включають порівняння фактичного стану обладнання з паспортними характеристиками, визначення ступеня зношення та частоти відмов, оцінку рівня готовності приладів до виконання службових завдань. На основі результатів аналітичного дослідження керівництво може приймати обґрунтовані рішення щодо підтримки та модернізації обладнання, а також планувати його ефективне застосування в різних режимах роботи пунктів пропуску.

Практичним результатом проведеного аналізу є формування висновків щодо відповідності технічних характеристик приладів сучасним технологіям підробки документів, способам приховування предметів та новітнім методам контрабанди. На основі цих висновків визначаються пріоритетні напрями технічного переоснащення, модернізації та вдосконалення матеріально-технічної бази підрозділів охорони кордону. Крім того, дані обліку дозволяють розробляти програми підготовки персоналу, підвищувати рівень його компетенцій та ефективно інтегрувати нові технології контролю в щоденну діяльність пунктів пропуску.

Завдяки комплексному обліку і контролю створюється умова для підвищення інформаційної прозорості та оперативності прийняття рішень на всіх рівнях управління. Це забезпечує не лише своєчасне реагування на наявні проблеми, але й прогнозування потенційних загроз, адаптацію процесів управління до змін у технологіях порушень режиму в пунктах пропуску та оптимізацію використання ресурсного потенціалу обладнання.

В умовах сучасних викликів, пов'язаних із постійним розвитком технологій підробки документів і нових способів контрабанди, значення управлінського обліку технічних засобів прикордонного контролю постійно зростає. Комплексна система моніторингу дозволяє оцінювати стан обладнання, вчасно виявляти дефекти, планувати технічне переоснащення та модернізацію, що безпосередньо підвищує надійність і ефективність прикордонного контролю.

Таким чином, управлінський облік технічних засобів виступає важливим інструментом забезпечення стратегічного управління, оптимізації ресурсного потенціалу та підвищення ефективності функціонування пунктів пропуску у сучасних умовах. Він забезпечує основу для прийняття науково обґрунтованих управлінських рішень, сприяє підвищенню рівня безпеки державного кордону та адаптації до новітніх технологічних і оперативних викликів.

Проведений аналіз засвідчив, що значна частина правопорушень у пунктах пропуску виявляється саме під час здійснення двох основних процедур прикордонного контролю – перевірки документів та огляду транспортних засобів [9]. Це обумовлено тим, що на зазначених етапах відбувається безпосередня ідентифікація особи, встановлення законності підстав для перетинання державного кордону, а також виявлення можливих ознак приховування заборонених предметів чи матеріалів. Відтак технічні засоби, що застосовуються під час цих процедур, виконують надзвичайно важливу функцію в системі забезпечення безпеки державного кордону. Їх технічні параметри, функціональні можливості та відповідність нормативним вимогам безпосередньо впливають на якість контролю, рівень доказовості виявлених правопорушень і загальну ефективність діяльності персоналу.

Щодо стаціонарних приладів для перевірки документів встановлено, що більшість базових характеристик, зокрема формат документів, спектральні параметри джерел ультрафіолетового та видимого випромінювання, вимоги безпеки при роботі з УФ-опроміненням та параметри живлення, загалом відповідають чинним нормативним вимогам. Це свідчить про достатній рівень технічної оснащеності пунктів пропуску у частині стандартної перевірки документів. Разом із тим виявлено, що окремі зразки обладнання не забезпечують повної відповідності за показниками косопадаючого освітлення, інфрачервоного діапазону, оптичного або цифрового збільшення та розподільчої здатності. Такі обмеження можуть знижувати здатність персоналу виявляти складні способи фальсифікації документів, зокрема зміну персональних даних, підробку захисних елементів, використання несанкціонованих бланків або втручання в електронні носії інформації. Отже, питання модернізації окремих технічних параметрів стаціонарних приладів є актуальним з огляду на постійне удосконалення технологій підробки документів та зростання складності сучасних загроз.

ISSN 3041-1572 Online

Аналіз мобільних приладів для перевірки документів показав, що їх основні технічні параметри – формат досліджуваних документів, спектральні характеристики джерел ультрафіолетового випромінювання, світлова температура та потужність освітлення видимого діапазону – у переважній більшості випадків відповідають вимогам, визначеним нормативними документами. Це дозволяє забезпечити належний рівень стандартної перевірки документів безпосередньо в місцях здійснення прикордонного контролю, зокрема в умовах обмеженого простору або підвищеної мобільності прикордонних нарядів. Разом із тим встановлено, що окремі зразки мобільного обладнання не оснащені обов'язковими функціональними елементами, такими як внутрішній косопадаючий освітлювач або оптична лупа із необхідною кратністю збільшення. Відсутність зазначених компонентів суттєво обмежує можливості виявлення прихованих захисних елементів, мікротексту, рельєфних зображень та інших складних ознак підробки. За умов зростання рівня технологічної складності фальсифікацій це може знижувати результативність контролю, особливо під час проведення поглибленої перевірки документів у польових умовах.

Щодо програмно-апаратних комплексів експертного дослідження паспортних документів встановлено, що сучасні відеоспектральні компаратори в цілому забезпечують відповідність більшості нормативно визначених технічних параметрів. Зокрема, вони оснащені багатоспектральними джерелами ультрафіолетового, видимого та інфрачервоного випромінювання, високороздільними камерами, а також програмним забезпеченням, що передбачає формування стандартних протоколів, архівацію результатів дослідження, аналіз зображень та їх експорт. Такі функціональні можливості створюють умови для проведення комплексного експертного аналізу документів із фіксацією доказової бази. Водночас виявлено, що окремі моделі не повною мірою відповідають вимогам щодо розподільчої здатності, наявності всіх необхідних спектральних режимів або розширених функцій програмного аналізу. Це обмежує потенціал використання таких комплексів у випадках складних експертних досліджень та повинно враховуватися під час формування технічних завдань на закупівлю або модернізацію обладнання, а також при плануванні оновлення матеріально-технічної бази пунктів пропуску.

У частині технічних засобів для огляду транспортних засобів та вантажів встановлено, що комплекти оглядових дзеркал, гнучкі ендоскопи та оптико-електронні системи загалом відповідають встановленим технічним специфікаціям за такими показниками, як довжина телескопічних штанг, кут огляду, розподільча здатність камер, характеристики джерел освітлення та тривалість автономної роботи. Наявність відповідних параметрів дозволяє здійснювати ефективний візуальний та інструментальний контроль важкодоступних

ділянок транспортних засобів і вантажних відсіків. Комплекти спеціального інструменту повністю відповідають нормативним вимогам щодо складу, номенклатури та технічних характеристик, що забезпечує можливість виконання необхідних демонтажних і контрольних операцій під час поглибленого огляду. Така відповідність свідчить про належний рівень технічного оснащення у цій частині прикордонного контролю.

Таким чином, результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що технічні засоби, призначені для огляду транспортних засобів і вантажів, у цілому відповідають встановленим нормативним параметрам, а їх ефективність у значній мірі залежить від рівня професійної підготовки персоналу, дотримання методик проведення огляду та належної організації контрольних заходів. Водночас прилади для перевірки документів, особливо мобільні та частина експертних комплексів, потребують подальшої модернізації з урахуванням розвитку сучасних технологій підробки документів, використання новітніх матеріалів і електронних носіїв інформації, а також трансформації безпекових загроз у сфері прикордонного контролю. Це зумовлює необхідність системного підходу до оновлення технічної бази пунктів пропуску та впровадження інноваційних рішень у діяльність підрозділів охорони кордону.

Висновки. У результаті проведеного дослідження здійснено комплексний аналіз відповідності технічних параметрів технічних засобів прикордонного контролю, що використовуються у пунктах пропуску через державний кордон України, вимогам чинних нормативних документів та сучасним безпековим викликам. Встановлено, що ефективність здійснення прикордонного контролю значною мірою залежить від рівня технічної оснащеності підрозділів, відповідності характеристик обладнання визначеним специфікаціям та своєчасності його модернізації.

З'ясовано, що технічні засоби для огляду транспортних засобів і вантажів загалом відповідають нормативним параметрам, що свідчить про належний рівень їх технічної придатності. Водночас встановлено, що ефективність їх практичного застосування визначається не лише технічними характеристиками, а й рівнем професійної підготовки персоналу, організацією контролю та дотриманням методичних рекомендацій.

Разом із тим виявлено окремі невідповідності технічних параметрів приладів для перевірки документів (стаціонарних, мобільних та частини експертних комплексів) вимогам нормативних документів, зокрема щодо спектральних характеристик, оптичного збільшення, розподільчої здатності та функціональних можливостей програмного забезпечення. Такі невідповідності можуть знижувати ефективність виявлення сучасних способів підробки документів та потребують урахування при формуванні технічних завдань на оновлення матеріально-технічної бази.

Отримані результати свідчать про необхідність системного підходу до оцінки технічної відповідності ТЗПК, удосконалення управлінського обліку та запровадження механізмів періодичного технічного аудиту обладнання у пунктах пропуску. Це дозволить підвищити обґрунтованість управлінських рішень щодо модернізації та забезпечити належний рівень протидії сучасним загрозам у сфері безпеки державного кордону.

Подальші наукові дослідження доцільно спрямувати на розроблення науково обґрунтованої методики комплексної оцінки ефективності технічних засобів прикордонного контролю із урахуванням не лише їх відповідності нормативним параметрам, а й реальних показників результативності виявлення правопорушень. Перспективним є дослідження можливостей інтеграції технічних засобів перевірки документів із сучасними інформаційно-аналітичними системами, базами даних та біометричними технологіями з метою підвищення рівня автоматизації контрольних процедур.

Актуальним напрямом є обґрунтування критеріїв модернізації обладнання з урахуванням розвитку технологій підробки документів, використання електронних носіїв інформації та впровадження новітніх матеріалів у виготовленні документів для виїзду за кордон. Доцільним також є дослідження впливу людського фактора, рівня професійної підготовки персоналу та організаційних умов здійснення контролю на загальну ефективність використання технічних засобів.

Окремої уваги потребує розроблення моделей прогнозування потреб у технічному переоснащенні пунктів пропуску з урахуванням динаміки загроз, інтенсивності пасажиро- та транспортопотоків, а також змін у нормативно-правовому регулюванні. Реалізація зазначених напрямів сприятиме підвищенню наукового рівня обґрунтування рішень у сфері технічного забезпечення прикордонного контролю та зміцненню національної безпеки України.

Література:

1. Заболотна О. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю : дис. канд. педагогічних наук : 13.00.04. Хмельницький : НАДПСУ, 2012. 229 с.

2. Гетманюк С. Обґрунтування напряму раціоналізації оглядової роботи під час здійснення прикордонного контролю за рахунок використання новітніх зразків спеціальних технічних засобів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України №1(59) / НАДПСУ; голов. ред. Б.М. Олексієнко. Хмельницький : НАДПСУ, 2013. С. 84-96. (Військові та технічні науки.)

3. Чорний А., Андрушко В., Мостовий А. Складові професійної компетентності сучасного офіцера-прикордонника. Journal of Scientific Papers. Social Development and Security. Vol.14, No.2. 2024. С. 34-43.

4. Кривий В. Аналітичне та техніко-економічне обґрунтування процесу оновлення парку технічних засобів охорони кордону. Збірник наукових праць. 2007. №38. С. 54-57.

5. Матусяк Є. Оцінка та вибір технічних засобів прикордонного контролю. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. № 52. Частина ІІ. Хмельницький, 2010. С. 57-59.

6. Недбай М. Формування професійної готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до застосування технічних засобів у службовій діяльності : дисертація. Хмельницький, 2008. 300 с.

7. Василевський О., Ігнатенко О. Нормування показників надійності технічних засобів: навчальний посібник. Вінниця : ВНТУ, 2013. 160 с.

8. Про управлінський облік технічних засобів прикордонного контролю: Наказ АДПСУ від 08.12.2023 р. № 111.

9. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 року № 1710-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17/comp20140427 (дата звернення: 18.02.2026 року).

References:

1. Zabolotna O. (2012). *Pidhotovka maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do roboty z tekhnichnymy zasobamy prykordonnoho kontroliu : dys. kand. ped. nauk : 13.00.04 [Training of future border guard officers to work with technical means of border control : PhD thesis in pedagogical sciences : 13.00.04]*. Khmelnytskyi : Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, 229 p. [in Ukrainian].

2. Hetmaniuk S. (2013). *Obgruntuvannia napriamu ratsionalizatsii ohliadovoi roboty pid chas zdiisnennia prykordonnoho kontroliu za rakhunok vykorystannia novitnikh zrazkiv spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv [Substantiation of the direction of rationalization of inspection activities during border control through the use of the latest special technical means]*. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky, No. 1(59), pp. 84–96 [in Ukrainian].

3. Chornyi A., Andrushko V., Mostovyi A. (2024). *Skladovi profesiinoi kompetentnosti suchasnoho ofitsera-prykordonnyka [Components of professional competence of a modern border guard officer]*. Journal of Scientific Papers. Social Development and Security, Vol. 14, No. 2, pp. 34–43 [in Ukrainian].

4. Kryvyi V. (2007). *Analitychne ta tekhniko-ekonomichne obgruntuvannia protsesu onovlennia parku tekhnichnykh zasobiv okhorony kordonu [Analytical and technical-economic substantiation of the process of updating the fleet of border protection technical means]*. Zbirnyk naukovykh prats, No. 38, pp. 54–57 [in Ukrainian].

5. Matusiak Ye. (2010). *Otsinka ta vybir tekhnichnykh zasobiv prykordonnoho kontroliu [Assessment and selection of technical means of border control]*. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnytskoho, No. 52, Part II, Khmelnytskyi, pp. 57–59 [in Ukrainian].

6. Nedbai M. (2008). *Formuvannia profesiinoi hotovnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do zastosuvannia tekhnichnykh zasobiv u sluzhbovii diialnosti : dys. [Formation of professional readiness of future border guard officers to use technical means in service activity : Dissertation]*. Khmelnytskyi, 300 p. [in Ukrainian].

7. Vasilevskyi O., Ihnatenko O. (2013). *Normuvannia pokaznykiv nadiinosti tekhnichnykh zasobiv : navchalnyi posibnyk [Standardization of reliability indicators of technical means : Textbook]*. Vinnytsia : VNTU, 160 p. [in Ukrainian].

8. *Nakaz Administratsii Derzhavnoi Prykordonnoi Sluzhby Ukrainy "Pro upravlinskyi oblik tekhnichnykh zasobiv prykordonnoho kontroliu" vid 08.12.2023 № 111 [Order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine "On management accounting of technical means of border control" from December 8, 2023 No. 111]* [in Ukrainian].

9. *Zakon Ukrainy "Pro prykordonnyi kontrol" vid 05.11.2009 № 1710-VI [Law of Ukraine "On border control" from November 5, 2009 No. 1710-VI].* Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17/comp20140427 (accessed 18.02.2026) [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35.078.3:167.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1867-1877

Мотренко Тимофій Валентинович доктор філософських наук, професор, професор кафедри загальних дисциплін, Київський університет авіаційних та інформаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7156-2463

Грабовенко Наталія Валеріївна д.держ.упр., доцент, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Київський університет авіаційних та інформаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8896-1292

Непомнящий Олександр Михайлович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічного управління та адміністрування, Київський університет авіаційних та інформаційних технологій, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5766-3150

ТЕОРЕТИЧНІ МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ КРИЗ ТА СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ: ФІЛОСОФСЬКО-ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. Статтю присвячено комплексному філософсько-епістемологічному аналізу теоретичних моделей публічного управління в умовах криз та стратегічного планування. Актуальність дослідження зумовлена системною кризою класичної прогностичної парадигми, яка виявила свою неспроможність адекватно передбачати та пояснювати нелінійні, біфуркаційні процеси сучасного соціоприродного розвитку. На основі аналізу теоретичних напрацювань некласичної та постнекласичної епістемології (синергетика, теорія катастроф, теорія детермінованого хаосу) обґрунтовано необхідність переходу від монокаузальних, лінійних моделей стратегічного планування до багатоваріантних, сценарних підходів, які враховують принципову невизначеність майбутнього, множинність альтернативних траєкторій та фундаментальну роль випадковостей у точках біфуркації. Розкрито зміст основних теоретичних моделей публічного управління: раціонально-бюрократичної (М. Вебер), програмно-цільової, мережевої, адаптивно-синергетичної, форсайтної. Визначено їхні сильні та слабкі сторони в контексті кризового реагування та довгострокового стратегування. Запропоновано концептуальну інтегративну модель **«резилієнтного стратегічного управління»** (Resilient Strategic Governance), яка поєднує: (а) багатосценарне прогнозування на

основі нелінійної динаміки; (б) децентралізовану адаптивність (здатність локальних суб'єктів ухвалювати рішення в режимі реального часу); (в) механізми негативного зворотного зв'язку (етичні імперативи як «правила заборони» тупикових сценаріїв); (г) стратегічну комунікацію та залучення зацікавлених сторін; (ґ) інтеграцію довгострокових цілей (аттракторів) з оперативною тактикою. Виявлено філософсько-епістемологічні підстави кризовості сучасного публічного управління: перехід від онтології стабільності до онтології нестабільності, вичерпання пояснювального потенціалу лапласівського детермінізму, необхідність визнання онтологічної ролі майбутнього (феномен аттракції). Визначено ключові принципи вдосконалення публічного управління в Україні в контексті воєнного стану та повоєнної відбудови: відмова від жорстких лінійних планів на користь гнучких сценаріїв; створення ситуаційних центрів на основі технологій штучного інтелекту; формування культури стратегічної резилієнтності в органах влади; укорінення етичних імперативів (екологічного, антропного, антиутопічного) як критеріїв відбору стратегій.

Ключові слова: теоретичні моделі публічного управління, стратегічне планування, кризи, філософсько-епістемологічний аналіз, нелінійна динаміка, біфуркація, аттрактор, резилієнтність, синергетичне управління, форсайт, етичні імперативи.

Motrenko Tymofii Valentynovich Doctor of Philosophy, Professor, Professor of the Department of General Disciplines, Kyiv University of Aviation and Information Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7156-2463

Hrabovenko Natalia Valeriivna, Doctor of Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Public Management and Administration, Kyiv University of Aviation and Information Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8896-1292

Nepomnyashchy Oleksandr Mykhailovych Doctor of Science in Public Administration, Professor, Professor of the Department of Public Administration and Administration, Kyiv University of Aviation and Information Technologies, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5766-3150

THEORETICAL MODELS OF PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF CRISES AND STRATEGIC PLANNING: A PHILOSOPHICAL AND EPISTEMOLOGICAL ANALYSIS

Abstract. The article is devoted to a comprehensive philosophical and epistemological analysis of theoretical models of public administration in the

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

context of crises and strategic planning. The relevance of the study is driven by the systemic crisis of the classical prognostic paradigm, which has proven incapable of adequately predicting and explaining the non-linear, bifurcation processes of contemporary socio-natural development. Based on an analysis of the theoretical achievements of non-classical and post-non-classical epistemology (synergetics, catastrophe theory, deterministic chaos theory), the necessity of transitioning from mono-causal, linear strategic planning models to multi-variant, scenario-based approaches is substantiated. These approaches take into account the fundamental uncertainty of the future, the multiplicity of alternative trajectories, and the fundamental role of chance at bifurcation points. The content of the main theoretical models of public administration is revealed: rational-bureaucratic (M. Weber), programme-target, network, adaptive-synergetic, and foresight. Their strengths and weaknesses in the context of crisis response and long-term strategising are identified. A conceptual integrative model of 'Resilient Strategic Governance' is proposed, combining: (a) multi-scenario forecasting based on non-linear dynamics; (b) decentralised adaptability (the ability of local actors to make decisions in real time); (c) negative feedback mechanisms (ethical imperatives as 'prohibition rules' for dead-end scenarios); (d) strategic communication and stakeholder engagement; (e) integration of long-term goals (attractors) with operational tactics. The philosophical and epistemological grounds for the crisis of contemporary public administration are identified: the transition from the ontology of stability to the ontology of instability, the exhaustion of the explanatory potential of Laplacean determinism, and the need to recognise the ontological role of the future (the phenomenon of attraction). Key principles for improving public administration in Ukraine in the context of martial law and post-war reconstruction are identified: abandoning rigid linear plans in favour of flexible scenarios; creating situation centres based on artificial intelligence technologies; fostering a culture of strategic resilience in public authorities; and embedding ethical imperatives (ecological, anthropic, anti-utopian) as criteria for strategy selection.

Keywords: theoretical models of public administration, strategic planning, crises, philosophical and epistemological analysis, non-linear dynamics, bifurcation, attractor, resilience, synergetic governance, foresight, ethical imperatives.

Постановка проблеми. Сучасне публічне управління перебуває в стані глибокої теоретичної та практичної кризи, яка є складовою частиною загального глобального еволюційного кризису соціоприродної динаміки. Класична прогностична парадигма, заснована на принципах лінійного детермінізму, екстраполяції минулих тенденцій і монокаузальності, виявила свою неспроможність перед лицем нелінійних, біфуркаційних процесів, що характеризують сучасний світ. Як слушно зазначають дослідники (Prigogine

& Stengers, 2017; Urry, 2016; Malinetsky, 2021), темпоральність сучасних соціальних систем не піддається простим лінійним екстраполяціям: майбутнє не випливає однозначно з минулого, а формується в точках біфуркації під впливом флуктуацій, випадковостей та цілеспрямованих управлінських впливів.

В Україні, яка переживає воєнний стан, масштабні руйнування, демографічну кризу та готується до повоєнної відбудови, проблема вибору адекватних теоретичних моделей публічного управління та стратегічного планування набуває критичної гостроти. Традиційні балансові та програмно-цільові методи, успадковані від радянської та ранньої пострадянської практики, не враховують принципової невизначеності майбутніх умов, множинності альтернативних сценаріїв та необхідності швидкої адаптації. Відтак актуальним є філософсько-епістемологічний аналіз теоретичних моделей публічного управління, який би дозволив виявити їхні онтологічні та гносеологічні підстави, оцінити прогностичний потенціал та запропонувати інтегративну модель, адекватну викликам XXI століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці зарубіжних та українських учених у кількох ключових напрямах. По-перше, це класики теорії публічного управління: М. Вебер (раціональна бюрократія), Г. Саймон (обмежена раціональність), Ч. Ліндблом (інкрементalізм). По-друге, розробники концепцій стратегічного планування в публічному секторі: Дж. Брайсон (Bryson, 2018), Т. Пойстер (Poister, 2010), Р. Грюніг та Р. Кюн (Grünig & Kühn, 2015). По-третє, фундатори нелінійної динаміки та синергетики: І. Пригожин (Prigogine & Stengers, 2017), Г. Хакен (Haken, 2021), Е. Ласло (Laszlo, 2019). По-четверте, дослідники кризового управління та резилієнтності: У. Рандерс (Randerson et al., 2021), К. Хінцея (Hinţea, 2008), Г.Г. Малинецький (Malinetsky, 2021). Серед українських учених слід відзначити В.С. Куйбіду (інституційні засади публічного управління), С.Ф. Ударцева (теорія сильної держави), О.М. Бандурку (адміністративно-правові механізми), В.Є. Сазонова (державно-приватне партнерство). Водночас комплексного філософсько-епістемологічного аналізу теоретичних моделей публічного управління в контексті криз та стратегічного планування з урахуванням здобутків нелінійної динаміки досі не проводилося.

Мета статті – здійснити філософсько-епістемологічний аналіз теоретичних моделей публічного управління, виявити їхню адекватність умовам кризового розвитку та довгострокового стратегічного планування, та запропонувати інтегративну модель резилієнтного стратегічного управління.

Виклад основного матеріалу.

1. Епістемологічна криза класичних моделей прогнозування в публічному управлінні. Класична прогностична парадигма, що домінувала в публічному управлінні протягом XIX – другої половини XX століття, базувалася на трьох

взаємопов'язаних епістемологічних принципах. По-перше, це принцип моноказуальності – твердження, що хід історичного та соціального процесу визначається невеликою кількістю (або навіть одним) ключових факторів (спосіб виробництва, технологія, класова боротьба тощо). По-друге, принцип лінійної екстраполяції – майбутнє може бути передбачене шляхом продовження в майбутнє тенденцій, що спостерігалися в минулому та теперішньому (методи ковзних середніх, трендовий аналіз). По-третє, принцип лапласівського детермінізму – якщо нам відомі початкові умови та закони розвитку системи, ми можемо однозначно обчислити її майбутній стан.

Однак, як аргументовано доводять дослідники нелінійної динаміки (Prigogine & Stengers, 2017; Haken, 2021), більшість соціальних систем (включно з системою публічного управління) є відкритими, нелінійними та нерівноважними. У таких системах траєкторія розвитку не є єдиною та наперед визначеною. У точках біфуркації (критичних станах системи) навіть малі флуктуації (випадкові події, другорядні фактори, вільна воля окремих акторів) можуть кардинально змінити подальший розвиток, спрямувавши систему на одну з багатьох альтернативних гілок еволюції. Це означає, що майбутнє не детерміноване минулим у будь-якому однозначному сенсі. Більше того, завдяки феномену аттракції, саме майбутнє (бажаний або ймовірний стан-аттрактор) може впливати на теперішнє, структуруючи простір можливих сценаріїв та спрямовуючи управлінські рішення.

Ця зміна епістемологічних установок має фундаментальні наслідки для теорії та практики публічного управління. По-перше, відпадає сподівання на «єдиний вірний прогноз» – будь-який прогноз має бути багатосценарним, з оцінкою ймовірностей кожного сценарію. По-друге, стає очевидною обмеженість жорстких лінійних планів, розрахованих на багато років уперед. По-третє, акцент зміщується з «передбачення» на «керовану самоорганізацію» – створення умов, за яких система публічного управління та керована нею соціоприродна система рухаються до бажаного аттрактора за рахунок внутрішніх механізмів, а не зовнішнього примусу.

Криза класичних моделей прогнозування в публічному управлінні виявляється, зокрема, у систематичних провалах довгострокових державних стратегій, неспроможності передбачити глобальні кризи (фінансові, екологічні, пандемічні, воєнні) та хронічному дефіциті довіри до інституцій, які транслюють «точні» плани, що систематично не виконуються. Вихід із цієї кризи лежить не у вдосконаленні методів лінійного прогнозування (більш точних даних, потужніших комп'ютерах), а в зміні самої епістемологічної парадигми – переході до некласичної та постнекласичної раціональності, яка визнає онтологічну невизначеність, плюралізм теоретичних моделей та фундаментальну роль цінностей у процесі пізнання.

2. Теоретичні моделі публічного управління: еволюція та порівняльний аналіз. В історії розвитку теорії публічного управління можна виокремити кілька основних моделей, кожна з яких спирається на певні філософсько-епістемологічні засади та пропонує власні механізми стратегічного планування.

Модель 1: Раціонально-бюрократична (М. Вебер). Ця модель, яка виникла на межі XIX–XX століть, базується на класичній раціональності, ієрархії, формальних правилах, розподілі праці та безособовості виконання функцій. Стратегічне планування тут зводиться до розробки довгострокових планів «зверху вниз», які обов'язкові для виконання підлеглими. Сильні сторони: чіткість, передбачуваність, масштабованість. Слабкі сторони: ригідність, нездатність до адаптації в умовах невизначеності, ігнорування зворотного зв'язку «знизу», феномен «відчуження працівника» (Merton, 1940). У кризових умовах ця модель демонструє найнижчу ефективність, оскільки бюрократичні процедури гальмують швидке ухвалення рішень.

Модель 2: Програмно-цільова. Ця модель, яка набула поширення в середині XX століття (зокрема, в практиці державного планування у Франції, США, а також в СРСР), орієнтується на досягнення чітко визначених цілей через реалізацію взаємопов'язаних завдань і заходів в рамках обмежених ресурсів. Стратегічне планування відбувається у формі цільових комплексних програм або національних проєктів. Сильні сторони: цілеспрямованість, ресурсна забезпеченість, можливість контролю. Слабкі сторони: «жорсткість» цілей (які можуть втратити актуальність у мінливому середовищі), недостатня гнучкість, схильність до бюрократизації. Програмно-цільова модель є значним кроком уперед порівняно з балансовим плануванням (яке просто «зводило» ресурси та потреби без чіткої прив'язки до цілей), але вона все ще переважно лінійна та монокаузальна.

Модель 3: Мережева. Ця модель виникла в 1990-ті – 2000-ні роки як реакція на обмеженість ієрархічних та ринкових механізмів координації. Вона базується на уявленні про публічне управління як про взаємодію відносно автономних, але взаємозалежних акторів (органи влади, бізнес, громадські організації, експертні спільноти), які координують свої дії через переговори, довіру та спільне вироблення норм. Стратегічне планування тут набуває форми форсайту (спільного бачення майбутнього зацікавленими сторонами) та стратегічних партнерств. Сильні сторони: гнучкість, врахування різноманітних інтересів, здатність до самонавчання. Слабкі сторони: складність координації, повільність ухвалення рішень, ризик «провалу координації», вразливість до опортунізму учасників. Мережева модель є більш адекватною для умов невизначеності, ніж бюрократична, але вона потребує високого рівня довіри та комунікативної культури, які в кризових ситуаціях можуть бути дефіцитними.

Модель 4: Адаптивно-синергетична. Ця модель, яка почала формуватися в останнє десятиліття під впливом ідей нелінійної динаміки та складної теорії систем, розглядає публічне управління як керовану самоорганізацію. Стратегічне планування тут не є складанням жорсткого плану, а визначенням «коридору можливостей» (спектру бажаних аттракторів), набору простих правил (нижчезазначених етичних імперативів) та механізмів моніторингу (система індикаторів, що сигналізують про наближення до критичних точок). Управлінське завдання полягає не в тому, щоб «штовхати» систему в бажаному напрямку (що в нелінійному середовищі часто призводить до неочікуваних наслідків), а в тому, щоб створювати умови для її саморозвитку в бажаних межах. Сильні сторони: максимальна адаптивність, резилієнтність (здатність відновлювати рівновагу після шоків), врахування невизначеності. Слабкі сторони: високі вимоги до компетентності управлінців (необхідність розуміти нелінійну динаміку), складність впровадження в традиційних бюрократичних культурах, ризик «втрати управління» при неправильному налаштуванні параметрів.

3. Філософсько-епістемологічні підстави кризовості сучасного публічного управління. Глибинна причина того, що жодна з перелічених вище моделей (окрім, можливо, адаптивно-синергетичної) не є повністю адекватною сучасним кризам, криється в зміні самої онтології соціального світу. Класичне публічне управління виходило з онтології стабільності, рівноваги, передбачуваності – світ уявлявся як механізм, який можна розрахувати та контролювати. Сучасний світ, однак, демонструє онтологію нестабільності, нерівноваги, непередбачуваності – це світ, у якому стабільні періоди змінюються кризами (біфуркаціями), після яких система може перескочити на зовсім іншу траєкторію. Ця онтологія була теоретично освоєна синергетикою та теорією катастроф, але практичне впровадження в публічне управління відбувається вкрай повільно.

Три ключові епістемологічні зсуви є необхідними для адекватного публічного управління в умовах нової онтології. По-перше, зрушення від пошуку остаточної істини до керування в умовах принципової неповноти знання. Це означає, що стратегічні плани мають бути гіпотетичними, з регулярним переглядом, а не «священними скрижа-лями». По-друге, зрушення від акценту на контроль до акценту на моніторинг та раннє попередження. Контроль передбачає жорстке слідування плану; моніторинг – відстеження індикаторів, які сигналізують про наближення до точки біфуркації (наприклад, зростання соціальної напруги, дефіцит певних ресурсів, зміна громадської думки), з тим щоб вчасно втрутитися, змінити параметри або підготуватися до різних сценаріїв. По-третє, зрушення від «що робити?» до «чого НЕ робити?». У нелінійному середовищі часто ефективнішою стратегією є вик-

ISSN 3041-1572 Online

лючення свідомо згубних сценаріїв (правила-заборони, етичні імперативи), ніж пошук оптимального плану дій.

4. Концептуальна інтегративна модель «резилієнтного стратегічного управління» (Resilient Strategic Governance). На основі проведеного аналізу ми пропонуємо інтегративну модель публічного управління, яка поєднує сильні сторони розглянутих підходів та враховує вимоги нелінійної динаміки. Модель включає наступні компоненти.

Компонент А: Багатосценарне прогнозування на основі нелінійної динаміки. Замість єдиного «точного» прогнозу розробляється спектр альтернативних сценаріїв (оптимістичний, песимістичний, базовий, форс-мажорний). Для кожного сценарію визначаються: ключові фактори (параметри), що впливають на ймовірність його реалізації; «точки біфуркації» – критичні події або значення індикаторів, після яких перехід до цього сценарію стає неминучим або, навпаки, неможливим; набір індикаторів раннього попередження.

Компонент Б: Децентралізована адаптивність. В умовах кризи централізоване ухвалення рішень є занадто повільним. Модель передбачає передачу повноважень на нижчі рівні (субсидіарність) з наданням локальним суб'єктам (регіони, громади) права ухвалювати оперативні рішення в межах визначених «червоних ліній» (етичних імперативів та ресурсних обмежень). Водночас створюються механізми координації (ситуаційні центри, платформи міжвідомчої взаємодії) для обміну інформацією та синхронізації дій.

Компонент В: Механізми негативного зворотного зв'язку (етичні імперативи як «правила заборони»). Як показано в працях з еволюційної етики (Bostrom, 2014; Jonas, 2019), в умовах невизначеності особливого значення набувають не позитивні приписи («роби X»), а негативні заборони («не роби Y»), які відтинають тупикові або катастрофічні сценарії. До таких етичних імперативів для публічного управління ми відносимо: (1) екологічний імператив – не перевищувати відновлювальну здатність біосфери; (2) антропний імператив – не порушувати базові права людини (на життя, свободу, гідність); (3) антиутопічний імператив – не створювати систем тотального контролю, що унеможливлюють інакомислення та критику; (4) імператив резилієнтності – не створювати «єдиних точок відмови» (single points of failure) в критичній інфраструктурі; (5) імператив когерентності – не приймати рішення, які руйнують довгострокову узгодженість стратегій різних рівнів.

Компонент Г: Стратегічна комунікація та залучення зацікавлених сторін. У нелінійному середовищі довіра є найціннішим ресурсом, який визначає здатність суспільства до самоорганізації. Модель передбачає прозоре інформування про сценарії, ризики та плановані заходи; механізми

зворотного зв'язку (громадські консультації, партисипативне планування); а також антикризову комунікацію (оперативне спростування дезінформації, чіткі алгоритми дій для населення).

Компонент Ґ: Інтеграція довгострокових цілей (аттракторів) з оперативною тактикою. Модель визнає, що довгострокові цілі (сталий розвиток, національна безпека, соціальна згуртованість) не можуть досягатися шляхом суми короткострокових тактичних дій. Необхідна *низхідна* (top-down) логіка: від бажаних аттракторів – до ключових контрольних точок (milestones), потім – до стратегічних напрямів, і лише потім – до оперативних тактик та бюджетів. Водночас передбачається *висхідна* (bottom-up) корекція: моніторинг тактичних результатів може сигналізувати про необхідність перегляду вищих рівнів. Такий подвійний контур управління (double-loop learning) є характерним для систем, які зберігають стійкість в умовах невизначеності.

5. Імплікації для України: від кризи до резилієнтності. Для України, яка перебуває в стані війни, адаптація запропонованої моделі резилієнтного стратегічного управління є критично важливою. Конкретні кроки можуть включати:

– **Відмову від жорстких лінійних планів** на користь **гнучких сценарних стратегій** (3+ сценаріїв) з чітко визначеними точками біфуркації та індикаторами раннього попередження.

– **Створення ситуаційних центрів** при ключових міністерствах (Мінборони, МВС, Мінстратегпром, Мінцифри) на базі технологій штучного інтелекту для моніторингу великих даних (соціальні мережі, супутникові знімки, економічні індикатори) та автоматизованого раннього попередження про кризові явища.

– **Формування культури стратегічної резилієнтності** в органах влади через спеціальні програми підготовки керівників (навчання методам сценарного планування, управління ризиками, нелінійного мислення).

– **Укорінення вищезазначених етичних імперативів** як критеріїв відбору стратегій (наприклад, заборона стратегій, які ведуть до екологічної катастрофи або незворотної централізації влади).

– **Розвиток механізмів партисипативного стратегування** (залучення громадянського суспільства, бізнесу, науковців до розробки сценаріїв повоєнної відбудови) – довіра та спільне бачення майбутнього є найважливішими чинниками резилієнтності нації.

Висновки. Проведений філософсько-епістемологічний аналіз дозволяє зробити такі висновки.

1. Класична прогностична парадигма в публічному управлінні, заснована на лінійному детермінізмі, монокаузальності та екстраполяції минулих тенденцій, вичерпала свій пояснювальний та прогностичний потенціал. Вона систематично продукує неадекватні прогнози та неефективні стратегії в умовах нелінійної соціоприродної динаміки.

2. Найбільш адекватною теоретичною рамкою для сучасного публічного управління є нелінійна динаміка (синергетика, теорія катастроф, теорія хаосу), яка дає змогу описувати поведінку систем у точках біфуркації, враховувати множинність альтернативних сценаріїв, фундаментальну роль випадковостей та феномен аттракції (вплив бажаного майбутнього на теперішнє).

3. Серед розглянутих теоретичних моделей публічного управління (раціонально-бюрократичної, програмно-цільової, мережевої, адаптивно-синергетичної) найбільший евристичний потенціал для кризових умов має адаптивно-синергетична модель, але вона потребує доповнення механізмами стратегічної комунікації, етичних імперативів та інтеграції довгострокових аттракторів з оперативною тактикою.

4. Запропонована інтегративна модель «резилієнтного стратегічного управління» (Resilient Strategic Governance) поєднує багатосценарне прогнозування, децентралізовану адаптивність, механізми негативного зворотного зв'язку (правила-заборони), стратегічну комунікацію та подвійний контур управління, що дає змогу зберігати стійкість системи публічного управління за наявності глибоких невизначеностей та зовнішніх шоків.

5. Для України імплементація цієї моделі означає перехід від жорстких лінійних планів до гнучких сценарних стратегій, створення ситуаційних центрів на основі ШІ, розвиток культури стратегічної резилієнтності та укорінення етичних імперативів як критеріїв відбору стратегій. Це є необхідною умовою успішної повоєнної відбудови та євроінтеграції.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в: (а) розробці конкретних математичних моделей для оцінки ймовірності альтернативних сценаріїв в умовах специфічних українських реалій; (б) дослідженні механізмів подолання інституційної інерції (опору бюрократичних систем) при переході до резилієнтної моделі; (в) створенні навчальних програм із нелінійного стратегічного управління для державних службовців вищої ланки.

Література

1. Bryson J.M. Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement. 5th ed. Hoboken: Wiley, 2018. 560 p.

2. Prigogine I., Stengers I. The End of Certainty: Time, Chaos, and the New Laws of Nature. New York: Free Press, 2017. 240 p.

3. Grünig R., Kühn R. Process-based Strategic Planning. 6th ed. Berlin: Springer, 2015. 400 p.

4. Haken H. Synergetics of the Brain and Cognition: From Microscopic to Macroscopic Order. Berlin: Springer, 2021. 230 p.

5. Куйбіда В.С. Адміністративно-правові засади публічного управління в Україні: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2020. 380 с.

References

1. Bryson, J. M. (2018). Strategic Planning for Public and Nonprofit Organizations: A Guide to Strengthening and Sustaining Organizational Achievement (5th ed.). Hoboken: Wiley.

2. Prigogine, I., & Stengers, I. (2017). The End of Certainty: Time, Chaos, and the New Laws of Nature. New York: Free Press.

3. Grünig, R., & Kühn, R. (2015). Process-based Strategic Planning (6th ed.). Berlin: Springer.

4. Haken, H. (2021). Synergetics of the Brain and Cognition: From Microscopic to Macroscopic Order. Berlin: Springer.

5. Kuibida, V. S. (2020). Administrative and Legal Foundations of Public Administration in Ukraine. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.865:323.26:355.01

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1878-1894

Наумко Михайло Миколайович аспірант кафедри публічного врядування, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-4482-2511

Дзяна Галина Олексіївна науковий керівник, кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного врядування, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-9133-3307

АДАПТИВНЕ ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ СПРОТИВОМ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті здійснено комплексне теоретичне обґрунтування концептуальних засад адаптивного публічного управління системою національного спротиву України в умовах війни.

В межах дослідження систематизовано етапність формування державної політики національного спротиву: від періоду прецедентного формування (2014–2020 рр.) до фази практичної адаптації та імплементації в умовах інтенсивних бойових дій (з 2022 р. по теперішній час). Визначено, що ключовою особливістю управління в умовах воєнного стану стала трансформація лінійних управлінських моделей у реактивні та циклічні моделі, що дозволяють інтегрувати актуальний бойовий досвід у нормативну базу в режимі реального часу.

Особливу увагу приділено феномену цифровізації спротиву. Проаналізовано досвід впровадження державних цифрових сервісів, зокрема чат-бота «єВорог», який став інструментом цифрової легітимізації участі цивільного населення у розвідувальній та інформаційній діяльності. Обґрунтовано, що така модель дозволила створити «розподілену мережу сенсорів», верифіковану через державні реєстри, що кардинально змінила модель взаємодії держава-громадянин у сфері безпеки.

Досліджено теоретико-правовий фундамент національного спротиву через призму реалізації природного права людини на захист власної держави. Спираючись на методику Дж. Шарпа та Дж. Воллеса, авторами класифіковано методи ненасильницького спротиву (політична відмова, економічна непокора, символічні дії) та виокремлено особливості їхньої реалізації на тимчасово окупованих і неокупованих територіях.

У висновках підкреслено, що адаптивне управління забезпечило соціально-політичну стійкість України завдяки децентралізації оборонних повноважень та наданню широких дискреційних прав органам місцевого самоврядування, які стали логістичним фундаментом оборони. Стаття констатує, що сформована система національного спротиву є унікальним прикладом асиметричної відповіді на масштабні безпекові загрози XXI століття.

Ключові слова: публічне управління, державна політика, адаптивне управління, національний спротив, національна безпека, цифровізація, місцеве самоврядування, всеохоплююча оборона, національна стійкість.

Naumko Mykhailo postgraduate student at the Department of Public Governance, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-4482-2511

Dzyana Halyna scientific supervisor, Candidate of Public Administration, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Public Governance, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0003-1530-8633

ADAPTIVE PUBLIC MANAGEMENT OF NATIONAL RESISTANCE UNDER FULL-SCALE ARMED AGGRESSION

Abstract. The article provides a comprehensive theoretical substantiation of the conceptual foundations for the adaptive public management of Ukraine's national resistance system under wartime conditions.

As part of the study, the stages of forming the state policy of national resistance have been systematized: from the period of precedent-setting formation (2014–2020) to the phase of practical adaptation and implementation amidst intensive combat operations (from 2022 to the present). It is determined that a key feature of management under martial law is the transformation of linear management models into reactive and cyclical ones, which allow for the real-time integration of current combat experience into the regulatory framework.

Particular attention is paid to the phenomenon of the digitalization of resistance. The experience of implementing state digital services is analyzed, specifically the "e-Enemy" (yeVoroh) chatbot, which has become a tool for the digital legitimization of civilian participation in intelligence and information activities. It is substantiated that such a model allowed for the creation of a "distributed network of sensors" verified through state registers, which fundamentally changed the model of state-citizen interaction in the security sphere.

The theoretical and legal foundation of national resistance is researched through the prism of exercising the natural human right to defend one's state.

ISSN 3041-1572 Online

Drawing on the methodology of G. Sharp and G. Wallace, the authors have classified the methods of nonviolent resistance (political refusal, economic disobedience, symbolic actions) and highlighted the peculiarities of their implementation in the temporarily occupied and non-occupied territories.

The conclusions emphasize that adaptive management has ensured the socio-political resilience of Ukraine through the decentralization of defense powers and the granting of broad discretionary rights to local self-government bodies, which have become the logistical foundation of defense. The article states that the established system of national resistance is a unique example of an asymmetric response to the large-scale security threats of the 21st century.

Keywords: public management, state policy, adaptive management, national resistance, national security, digitalization, local self-government, comprehensive defense, national resilience.

Постановка проблеми. Повномасштабна збройна агресія російської федерації проти України 24 лютого 2022 року стала викликом для національної системи безпеки, що вимагало негайної трансформації теоретичних концепцій всеохоплюючої оборони у дієві механізми спротиву. Традиційні лінійні моделі публічного управління, орієнтовані на мирний час із їхньою ієрархічністю та тривалими циклами прийняття рішень, виявилися недостатньо ефективними в умовах динамічних бойових дій.

Ключова проблема полягає у необхідності переходу від системного планування до стратегії адаптивного управління, яка дозволяє державним інституціям оперативно реагувати на критичні загрози, легітимізувати спонтанні суспільні ініціативи та інтегрувати цивільний ресурс у загальну систему відсічі. Зокрема, особливої гостроти набувають питання децентралізації оборонних повноважень, цифровізації спротиву та усунення колізій між нормами мирного та воєнного часу.

Таким чином, формування адаптивної моделі управління національним спротивом є не лише питанням військової стратегії, а й фундаментальним завданням для системи публічного управління, оскільки саме гнучкість та синергія держави і суспільства стають базою для забезпечення національної стійкості в умовах масштабних безпекових викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя для дослідження національного спротиву закладено у працях зарубіжних учених, які вивчали природу ненасильницької дії та стратегічної стійкості суспільства. Зокрема, фундаментальними є розробки Дж. Шарпа, який обґрунтував «згідницьку теорію влади» [18], доводячи, що будь-яка ієрархічна система тримається на погодженні підвладних суб'єктів на підпорядкування. Питання дестабілізації «стовпів влади» агресора через ненасильницький спротив детально висвітлені у дослідженнях Дж. Воллеса [19].

В українському науковому дискурсі питання формування політики національного спротиву набули особливої актуальності після 2014 року та перейшли у фазу активної концептуалізації з початком повномасштабного вторгнення. Низка дослідників виокремлюють наступні ключові напрями. Так, праці Резнікової О. О. [9, 10] є фундаментальними для розуміння системи національної стійкості та переходу до системного планування в оборонному секторі. Аналітичні доповіді та монографії Горбуліна В. П. [11] лягли в основу обґрунтування необхідності переходу від реагування на гібридні загрози до стратегічного стримування. Ситник Г. П. [12-14] як фахівець у сфері державного управління національною безпекою, детально описував механізми формування державної політики та її трансформацію. Гайду Г. розглядає спротив як невід'ємне природне право особи протидіяти владі для збереження конституційного ладу [2].

Зазначимо, що науковцями систематизовано хронологію формування політики національного спротиву в Україні, де перехід від ситуативного реагування (2014–2020 рр.) до системної інституціоналізації (2021 р.) став передумовою успішної відсічі агресору. Крім того, сучасні публікації все більше акцентують увагу на унікальному досвіді використання цифрових сервісів, як інструментів цифрової легітимізації участі громадян у розвідувальній діяльності, а також на особливостях трансформації управління в умовах війни.

Водночас, попри значну кількість напрацювань, потребує глибшого вивчення питання балансу між оперативною ефективністю адаптивного управління та необхідністю збереження правових і етичних норм, зокрема, щодо захисту «цифрових слідів» учасників спротиву на тимчасово окупованих територіях та їхнього юридичного статусу. Це зумовлює необхідність подальшого дослідження напрямів трансформації системи національного спротиву в умовах тривалої воєнної загрози.

Метою статті є обґрунтування концептуальних засад адаптивного публічного управління національним спротивом в умовах повномасштабної війни шляхом аналізу вітчизняного досвіду інституціоналізації спротиву та перегляду традиційних ієрархічних методів управління.

Виклад основного матеріалу. Ефективність управління національним спротивом безпосередньо залежить від здатності державної системи до швидкої трансформації у відповідь на динамічні безпекові виклики. У цьому контексті український досвід демонструє унікальну еволюцію: від кризового менеджменту перших років війни до створення комплексної, технологічної та інституційно стійкої моделі всеохоплюючої оборони. Розуміння логіки цієї трансформації потребує аналізу не просто як зміни законодавства, а як серії свідомих стратегічних кроків держави, що стали адаптивною відповіддю на нові тактичні та оперативні загрози з боку агресора.

Формування державної політики національного спротиву в Україні – це процес, який розгортався поетапно, посилюючись у відповідь на збройну агресію та трансформацію військової сфери. Системний розгляд проведеного дослідження дозволив систематизувати етапність цього процесу, що втілилося у сформовану нами хронологію формування державної політики національного спротиву в Україні (таблиця 1.).

Таблиця 1.

Хронологія формування державної політики національного спротиву в Україні

Період	Ключова подія / нормативний акт	Значення для політики НС
Етап I 2014 – 2020 рр.	Початок агресії, створення добровольчих батальйонів та ТрО (як допоміжної структури ЗСУ).	Створюються перші батальйони територіальної оборони, які виконують допоміжні функції. Добровольчий рух доводить необхідність залучення населення до оборони.
Етап II Вересень 2020 р. - березень 2021р.	Указ Президента України № 392/2020: затвердження Стратегії національної безпеки України. Указ Президента України № 121/2021: затвердження Стратегії воєнної безпеки України.	Концептуальне закріплення. Стратегія вводить принцип стійкості та закладає ідеологічну основу для всеохоплюючої оборони, що прямо вимагає широкого залучення громадян. Стратегічне планування. СВБУ прямо закріплює необхідність створення системи національного спротиву як невід'ємної складової оборони, визначаючи його як пріоритет розвитку військової сфери.
Етап III Липень 2021 р. – Січень 2022 р.	Прийняття Закону України «Про основи національного спротиву» (№ 1702-IX). Набрання чинності Законом України «Про основи національного спротиву».	Інституціоналізація та легалізація. Створення правового фундаменту НС та його трьох компонентів (ТрО, Рух опору, підготовка громадян). Чітке визначення повноважень військових та цивільних суб'єктів (ОМС, ОДА/ОВА). Операційна готовність. Офіційний початок формування та розгортання Сил територіальної оборони як окремого роду військ та структур Руху опору під керівництвом ССО.
Етап IV 24 лютого 2022р. – середина 2022р.	Указ Президента України № 64/2022: Введення воєнного стану та Закону № 69/2022 про загальну мобілізацію.	Повна активація та перевірка практикою. Законодавчі механізми НС (ТрО та ДФТГ) були повністю активовані та розгорнуті. Політика НС перейшла з етапу підготовки до етапу ведення спротиву, що підтвердило її ефективність як інструменту оборони.
Етап V 2022 – дотепер	Внесення змін до низки законів, розробка підзаконних актів (регламентів, положень про ДФТГ, інструкцій).	Доробка та деталізація. Усунення виявлених у ході бойових дій колізій та прогалин у НПЗ, особливо щодо фінансування ТрО з місцевих бюджетів, взаємодії військового командування та ОМС, а також соціального захисту добровольців.

Складено авторами

Дана періодизація запропонована відповідно до характеру державно-управлінських процесів, що відбувалися в той час, та відображає перехід від ситуативного реагування до системної та інституціоналізованої всеохоплюючої оборони:

Етап I (2014 – 2020 рр.) – етап прецедентного формування та ситуативного реагування – перехід від класичної радянської моделі мобілізації до усвідомлення ролі добровольчого ресурсу. Формування первинного бойового досвіду підрозділів ТрО як допоміжних структур.

Етап II (вересень 2020 р. – березень 2021 р.) – етап доктринального визначення та стратегічного планування – закріплення концепції «всеохоплюючої оборони» та «національної стійкості» на рівні вищих стратегічних документів. Перехід від практики до теоретичного обґрунтування політики спротиву.

Етап III (липень 2021 р. – січень 2022 р.) – етап нормативно-правової інституціоналізації та розгортання – створення законодавчої основи. Визначення національного спротиву як окремого інституту з чіткою структурою (ТрО, Рух опору, підготовка населення) та правовим статусом учасників.

Етап IV (24 лютого 2022 р. – середина 2022 р.) – етап критичної апробації та екстреної мобілізації ресурсу – перевірка теоретичної моделі реальними бойовими діями. Масове розгортання ДФТГ та Сил ТрО, що продемонструвало життєздатність створеної системи в умовах повномасштабної агресії.

Етап V (кінець 2022 р. – дотепер) – етап практичної адаптації та імплементації в умовах повномасштабного вторгнення – удосконалення законодавства на основі бойового досвіду. Врегулювання питань цивільно-військового співробітництва, фінансування громад та соціальних гарантій. Це етап перетворення системи на сталий державний механізм.

Важливою інновацією цього періоду став феномен чат-бота «єВорог» як інструменту публічного управління. Запуск цього сервісу Міністерством цифрової трансформації став актом цифрової легітимізації спротиву [15; 17]. Вперше в історії державний сервіс, інтегрований із системою верифікації громадян (через «Дію»), став каналом передачі оперативних розвідданих у режимі реального часу.

В управлінському аспекті це дозволило розв’язати проблему верифікації інформації: завдяки авторизації через державні реєстри Сили оборони отримують дані від ідентифікованих громадян, що мінімізує ризики дезінформації. З точки зору інституційної трансформації, держава фактично делегувала частину функцій «спостереження» безпосередньо суспільству, створивши «розподілену мережу сенсорів» по всій території країни, включно з тимчасово окупованими територіями.

Цифрова держава трансформувала пасивного спостерігача на активного учасника інформаційно-пошукової діяльності сил оборони. До 2022 року

участь громадянина у безпекових процесах обмежувалася переважно сплатою податків або службою в армії. Цифровий спротив змінив цю парадигму через:

- когнітивну мобілізацію – громадянин, який має смартфон, стає частиною системи раннього попередження та цілевказання;
- легітимізацію участі – використання офіційних державних платформ знімає з громадянина психологічний та юридичний бар'єр самодіяльності, надаючи його діям статусу виконання громадянського обов'язку в рамках державної політики національного спротиву.

Саме така цифрова та психологічна трансформація стала практичним підтвердженням життєздатності сучасних концепцій всеохоплюючої оборони.

Поряд із фізичним виявленням загрози, цифрова стійкість та кіберспротив стали невід'ємною складовою національного спротиву, охопивши сфери кібербезпеки та інформаційної протидії [1; 4; 6]. У цьому контексті виокремлюються:

- платформи для блокування пропаганди – залучення тисяч волонтерів до скарг на ворожі ресурси через спеціалізовані боти (наприклад, проєкт «Brama») дозволило створити масовий механізм «цифрової самооборони»;
- публічно-приватне партнерство – співпраця Міністерства цифрової трансформації, ІТ-спільноти та волонтерських хакерських угруповань стала прикладом гнучкого управління, де держава виступає координатором, а не жорстким ієрархічним контролером.

Така синергія державних органів та громадянського суспільства в цифровому просторі дозволила масштабувати спротив, перетворивши його на безперервний процес захисту національного інформаційного поля.

Поряд із очевидними перевагами, ризики та виклики цифрової стійкості у контексті публічного управління ставлять перед державою нові складні питання:

- безпека учасників – потреба у видаленні цифрових слідів на тимчасово окупованих територіях змусила державні органи впроваджувати алгоритми «цифрової гігієни» як обов'язкову складову політики національного спротиву;
- юридична відповідальність – виникає необхідність чіткого визначення правового статусу особи, яка передає дані через цифрові платформи. Зокрема, дискусійним залишається питання, чи вважається така особа комбатантом у цифровому просторі та які норми міжнародного гуманітарного права мають захищати її у разі полону.

Усвідомлення цих викликів підкреслює, що цифровізація спротиву потребує не лише технологічних рішень, а й глибокого етико-правового супроводу з боку держави.

Отже, цифровізація національного спротиву в Україні доводить, що цифровий спротив є не просто набором програмних продуктів, а новою формою

соціального контракту між державою та суспільством в умовах війни. Публічне управління у цій сфері еволюціонувало від монополії силових структур на інформацію до мережецентричної моделі, де ефективність оборони прямо залежить від технологічної залученості кожного громадянина, що перетворює цифрову стійкість на фундамент національної безпеки XXI століття.

Запропонована періодизація свідчить, що державна політика національного спротиву в Україні пройшла шлях від концептуального осмислення, спричиненого гібридною війною, до повної інституціоналізації та бойового застосування. Такий процес став прикладом адаптивного публічного управління, коли стратегічні документи швидко трансформувалися у конкретні законодавчі та управлінські механізми, що забезпечили стійкість держави перед повномасштабною агресією.

Формування державної політики національного спротиву в умовах реальних бойових дій (після 24 лютого 2022 року) має низку унікальних особливостей, які принципово відрізняють цей процес від політики, що формується у мирний час. Основна відмінність полягає у переході від планування до адаптації, інтеграції та негайної реалізації під тиском оперативних потреб.

У мирний час політика формується лінійно, від планування до реалізації. В умовах бойових дій процес стає циклічним і швидкісним. Політика формується і коригується безпосередньо на підставі бойового досвіду та виявлених прогалин. Ухвалення нових підзаконних актів (наприклад, щодо застосування зброї ТрО, соціальних гарантій добровольцям) часто є реактивним і спрямованим на негайне вирішення кризових ситуацій.

Управлінські рішення, необхідні для національного спротиву, часто приймаються через Укази Президента або рішення Ради національної безпеки і оборони, які мають негайну силу, а лише потім формалізуються у законодавстві [8; 7].

Законодавчі зміни відбуваються швидко, що може призводити до колізій між старими законами мирного часу та новими нормами воєнного часу, вимагаючи постійної правової гармонізації.

Політика національного спротиву в бойових умовах вимагає перекласти значну частину відповідальності та повноважень на нижчі управлінські рівні. У зв'язку з чим, роль органів місцевого самоврядування різко зростає. Вони стають основним логістичним та фінансовим забезпеченням територіальної оборони на місцях. Політика національного спротиву змушена надати органам місцевого самоврядування широкі дискреційні повноваження щодо використання місцевих ресурсів, комунального майна та бюджетів для потреб оборони.

В умовах війни відбувається інтеграція цивільного та військового управління, повне злиття цивільних адміністрацій та військового командування в рамках військово-цивільних адміністрацій, що забезпечує пряму координацію

планування оборони (військова функція) та забезпечення життєдіяльності (цивільна функція).

В умовах бойових дій формування політики національного спротиву зміщується від створення структур до забезпечення їхньої життєздатності та соціальної стійкості. Основна увага політики національного спротиву зосереджена на безперервній мобілізації – як людських, так і фінансових/матеріальних ресурсів, що вимагає постійного коригування нормативно-правової бази для спрощення процедур закупівель, виділення земель та перерозподілу бюджетних коштів.

Оскільки гібридна війна ведеться переважно проти свідомості, політика національного спротиву набуває сильного інформаційно-психологічного компоненту, що включає необхідність швидкого реагування на дезінформацію, підтримку національного духу та впровадження норм, що регулюють інформаційний спротив [16].

В даному контексті найбільш чутливим є формування політики щодо руху опору. Через вимоги конфіденційності, політика змушена балансувати між потребою надання соціальних та правових гарантій учасникам руху опору та збереженням непублічності їхньої діяльності. Це постійна управлінська дилема, що вирішується через закриті відомчі нормативні акти та спеціальні закони. Проведене дослідження дає можливість виокремити особливості формування політики національного спротиву в мирний час та в умовах війни (таблиця 2.).

Таблиця 2.

Особливості формування політики національного спротиву в мирний час та в умовах війни (після 24.02.2022 р.)

Критерій	**Формування політики у мирний час (планування)**	**Формування політики в умовах бойових дій (адаптація)**
Ключовий фокус	Системне планування та розробка нормативної бази.	Оперативна адаптація, інтеграція та негайне усунення прогалин.
Режим прийняття рішень	Лінійний та ієрархічний (планування → бюджетування → реалізація).	Циклічний та реактивний (проблема → рішення РНБО/Указ → законодавча формалізація).
Роль органів місцевого самоврядування	Допоміжна, логістична підтримка.	Ключова: основне фінансове та матеріальне забезпечення ТрО. Надання широких дискреційних повноважень у використанні місцевих ресурсів.
Характер управління	Чітке розмежування військового та цивільного управління.	Злиття військового та цивільного управління (через Військово-цивільні/військові адміністрації) для прямої координації.

Критерій	Формування політики у мирний час (планування)	Формування політики в умовах бойових дій (адаптація)
Легітимізація дій	Виключно через закони та підзаконні акти.	Легітимізація через оперативну необхідність (РНБО, Укази), з подальшим законодавчим оформленням.
Інтеграція суспільства	Підготовка громадян, військово-патріотичне виховання.	Формалізація волонтерства та суспільної ініціативи як невід'ємного ресурсу логістики та забезпечення.
Основний ризик	Бюрократизація та низька швидкість реалізації.	Колізії між нормами воєнного та мирного часу; дисбаланс між потребами РО (таємність) та принципами публічного управління (прозорість).

Складено авторами

Таким чином, формування політики національного спротиву в умовах бойових дій – це вимушений, швидкий та адаптивний процес, де ефективність реалізації переважає над досконалістю законодавчого оформлення, а центральна влада змушена передавати критичні повноваження на місцевий рівень для забезпечення стійкості держави.

Окремим стратегічним вектором адаптації державної політики в умовах повномасштабного вторгнення стала цифровізація спротиву, як унікального прикладу у публічному управлінні, коли державний цифровий сервіс перетворився на інструмент ведення всеохоплюючої оборони. Держава через екосистему «Дія» та чат-бот «єВорог» здійснила цифрову легітимізацію участі цивільних осіб у розвідувальній діяльності.

Цифрова держава трансформувала пасивного спостерігача на активного учасника інформаційно-пошукової діяльності сил оборони. Завдяки авторизації через державні реєстри, було вирішено критичну для управління проблему верифікації даних, що дозволило створити «розподілену мережу сенсорів» по всій території країни, де кожен громадянин зі смартфоном стає частиною системи раннього попередження. Така мережецентрична модель управління не лише підвищила оперативність реагування ЗСУ, а й зняла з громадян психологічний бар'єр самодіяльності, надавши їхнім діям офіційного статусу в межах політики національного спротиву.

Зазначена динаміка переходу від системного планування до оперативної та цифрової адаптації свідчить про те, що державна політика національного спротиву є не лише продуктом адміністративних рішень, а й відповіддю на фундаментальний суспільний запит. У цьому контексті інституціоналізація спротиву в умовах війни базується на глибинному правовому фундаменті – праві громадянина на захист своєї держави.

У своїх дослідженнях Гайду Г. зазначає, що право на спротив – це невід'ємне природне право особи протидіяти владі в активній чи пасивній

протестній формі. Таке право може бути здійснено індивідуально чи колективно і його основною ціллю є гарантування і збереження конституційності влади [2].

Форми реалізації права на спротив розподілені автором за двома основними групами:

1) ненасильницький спротив;

2) насильницький спротив.

Згідно зі «згідницькою теорією влади» Шарпа, будь-яка ієрархічна система життєздатна лише доти, доки підвладні суб'єкти погоджуються на підпорядкування. У момент, коли населення масово відмовляється виконувати накази, владна структура втрачає свій фундамент [18].

На цій основі ненасильницьку дію слід розуміти як сукупність методів протесту, опору та інтервенції, що виключають фізичне насильство, але передбачають активну зміну поведінкових моделей учасників групи – виконання або свідому відмову від виконання певних дій.

Ненасильницький підхід орієнтується на трансформацію морально-психологічного стану опонента та зміну його сприйняття конфлікту замість прямого фізичного придушення. Психологічна стратегія полягає в намаганні переконати протилежну сторону «скласти зброю» через діалог та братання. Ефективність такої боротьби прямо корелює з утриманням її внутрішньої динаміки та недопущенням змішування зі збройним опором, що дозволяє уникнути ескалації насильства [18].

Визначення Шарпа дозволяє глибше розкрити цивільний компонент національного спротиву. Якщо збройний опір (ТрО, ЗСУ) спрямований на фізичне стримування ворога, то ненасильницька дія на окупованих територіях підриває ресурс суспільної покори, на якому тримається окупаційна влада. Така активність постає прямою реалізацією природного права, згадуваного раніше, у його найбільш морально та стратегічно чистій формі.

Згідно з поглядами Воллеса, ненасильницький спротив може виявлятися значно ефективнішим інструментом стримування агресора, ніж пряма фізична протидія. Автор аргументує це тим, що ненасильницька дія спрямована на дестабілізацію «стовпів влади» супротивника – тих інституційних та соціальних опор, на яких тримається його домінування. Руйнування цих опор зсередини створює умови, за яких опонент втрачає здатність до ефективного управління та змушений або ініціювати переговорний процес, або повністю відступити з позицій [19].

Повномасштабна агресія стала каталізатором експоненціальної громадянської мобілізації, що базувалася на принципах горизонтальної самоорганізації. Широкий спектр соціальних інституцій – від правозахисних спільнот та постмайданних ініціатив до релігійних громад, молодіжних осередків і

окремих громадян – консолідували зусилля задля безпеки населення та стримування ворожого наступу.

Характерною рисою цього процесу стала децентралізована природа мобілізації, яка розгорталася спонтанно на рівні місцевих громад. Вона спиралася на традиційні для українського соціуму неформальні мережі взаємодії та високий рівень міжособистісної довіри, що дозволило ефективно трансформувати суспільний ресурс у дієвий механізм опору.

Трансформація національного спротиву на етапі функціональної адаптації (з 2022 р. – дотепер) засвідчила, що правові норми Закону «Про основи національного спротиву» знайшли своє практичне втілення не лише у воєнній площині, а й у розгалуженій системі громадянської відсічі. Якщо на попередніх етапах політика держави лише закладала фундамент для залучення населення, то сучасний період характеризується переходом до високоефективних, часто латентних (невидимих) методів боротьби [5].

Результати дослідження дозволяють класифікувати ці спонтанні та організовані ініціативи за методологією ненасильницької дії, що дає змогу побачити, як теоретичні засади Шарпа та Воллеса інтегруються у загальнодержавну систему захисту, де цивільний сектор бере на себе критичні функції – від економічної непокори до побудови всеохоплюючої системи соціально-психологічної підтримки. Систематизація цих методів представлена у таблиці 3.

Методи ненасильницького спротиву можна розділити на активні та пасивні. До пасивного спротиву (дії ухиляння та відмови) належать політична відмова, економічний бойкот, соціальне ігнорування. До активного спротиву (дії втручання та творення) належать ненасильницька інтервенція, символічні акції, інформаційний спротив [3].

Таблиця 3.

Види та методи ненасильницького спротиву в Україні (2022 р. – до тепер)

Категорія спротиву	**Конкретні методи та дії**	**Суть та мета дії**
Політична відмова від співпраці	Відмова чиновників від присяги окупанту; саботаж розпоряджень; ігнорування референдумів.	Руйнування управлінської вертикалі агресора; позбавлення його легітимності.
Економічна непокора	Відмова від використання валюти окупанта; бойкот товарів; несплата податків до окупаційних кас.	Підрив економічної бази окупаційного режиму.
Дії ухиляння та невидимий спротив	Зміна місця проживання; перехід у підпілля; приховування інформації про ресурси та людей.	Збереження людського потенціалу та підготовка бази для тривалого опору.
Символічні дії та вираження	Поширення патріотичної символіки (жовті стрічки); графіті; таємне поширення листівок.	Підтримка морального духу населення та демонстрація присутності України.

Категорія спротиву	Конкретні методи та дії	Суть та мета дії
Ненасильницька інтервенція	Живі ланцюги; фізичне блокування техніки; мирні масові протести (на ранніх етапах).	Психологічний тиск на особовий склад ворога, перешкоджання маневру.
Соціальна підтримка та логістика	Евакуація; релокація бізнесу; фінансова допомога; психологічна підтримка жінок та активістів.	Створення паралельної системи життєзабезпечення (всеохоплююча система захисту).
Інформаційний спротив	Передача даних про пересування ворога (через чат-боти); фіксація воєнних злочинів; правозахисна діяльність.	Співпраця з силами оборони через інформаційні канали (елемент ЦВС).
Цифровий спротив (Resilience Tech)	Використання чат-бота «єВорог» та платформи «Brama»; передача геолокацій техніки ворога; фіксація кіберінцидентів.	Легітимізація цивільної розвідки. Перетворення смартфона на інструмент цілевказання; забезпечення сил оборони верифікованими даними через державні реєстри.

Складено авторами

Проте форми реалізації національного спротиву безпосередньо залежать і від безпекового контексту територій. На неокупованих територіях спротив інтегрований у державну систему, тоді як на окупованих він набуває форми асиметричної, часто підпільної діяльності (таблиця 4.).

Таблиця 4.

Порівняльна характеристика методів спротиву в залежності від безпекового контексту територій

Територія	Характер спротиву	Ключові методи та інструменти
Неокуповані території	Відкритий, системний, інституційний	Мобілізаційний - вступ до ТрО та ДФТГ. Волонтерський - логістика, фандрейзинг, виробництво засобів захисту. Інформаційний - протидія ІПСО, кіберспротив. Гуманітарний - прихисток ВПО, релокація бізнесу.
Тимчасово окуповані території (ТОТ)	Латентний, підпільний, асиметричний	Методи ухиляння (пасивні) - саботаж паспортів, бойкот валюти, відмова від навчання за рос. програмами. Символічні (активні) - маркування простору (стрічки, листівки). Координаційні - передача розвідданих через чат-боти (єВорог).

Складено авторами

Як бачимо, на окупованих територіях реалізується модель «невидимого спротиву», де головною метою є зробити окупацію занадто дорогою для ворога. Спротив на неокупованих територіях набуває форми всеохоплюючої системи захисту, де цивільне суспільство стає частиною державного оборонного механізму.

Такий поділ демонструє, що національний спротив в Україні є всепроникним. На неокупованих територіях він працює як тиловий фундамент, а на окупованих – як внутрішній фронт, що дозволяє реалізувати стратегію, за якої жоден метр території не залишається безконтрольним для українського суспільства.

Таким чином, ненасильницький спротив у системі національного спротиву України постає як стратегічний інструмент всеохоплюючої оборони, що трансформує природне право громадян на протест у професійну державну політику підриву легітимності агресора. Така форма спротиву доводить, що колективна самоорганізація та інституціоналізоване цивільно-військове співробітництво є ефективним механізмом реалізації суспільних прагнень до свободи, оскільки дозволяють виснажувати ресурси ворога без прямого збройного зіткнення, зберігаючи при цьому соціальну стійкість та людський капітал нації.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє сформулювати концептуальні засади адаптивного публічного управління національним спротивом, які забезпечили стійкість України в умовах повномасштабної агресії.

Доведено, що в умовах війни традиційні лінійні методи публічного управління трансформувалися у циклічну та реактивну модель, що дозволило оперативно усувати законодавчі колізії та інтегрувати бойовий досвід у нормативну базу в режимі реального часу.

Систематизована етапність формування політики НС свідчить про перехід від ситуативного реагування до створення трикомпонентної структури (ТрО, Рух опору, підготовка населення). Ключовою засадою адаптивності стало делегування значної частини безпекових та фінансових повноважень на рівень територіальних громад, що перетворило органи місцевого самоврядування на логістичний фундамент оборони.

Акцентовано, що впровадження інструментів, таких як чат-бот «єВорог» та платформа «Brama», змінило парадигму взаємодії держави та суспільства, що дозволило легітимізувати участь цивільних у розвідувальній та інформаційній діяльності, створивши розподілену мережу сенсорів та знявши психологічні бар'єри самодіяльності громадян.

Обґрунтовано, що адаптивне управління успішно інтегрувало природне право громадян на спротив у державну політику. Систематизація методів ненасильницької дії доводить, що цивільний сектор став невід'ємним елементом всеохоплюючої оборони, який асиметрично підриває легітимність агресора на тимчасово окупованих територіях.

Таким чином, адаптивне публічне управління національним спротивом в Україні постає як мережецентрична модель, де держава виступає не жорстким контролером, а координатором суспільної активності, що забезпечує високу мобілізаційну здатність та соціально-політичну стійкість системи в умовах актуалізації масштабних безпекових загроз.

Література:

1. Бондар Г. Л. Кібервійна в Україні та виклики національній безпеці: кібернапади на цифрову інфраструктуру (державні установи, об'єкти критичної інфраструктури та організації третього сектору). Публічне управління та регіональний розвиток. 2022. № 1. С. 30–67.

2. Гайду Г. Трансформація форм реалізації права на спротив в сучасних умовах. Evropský politický a právní diskurz. 2020. Vol. 7. Iss. 2. P. 196–202

3. Даца Ф. Український ненасильницький громадянський спротив у час війни: аналіз трендів, впливів і викликів, що постали перед ненасильницькою дією в Україні між лютим і червнем 2022. ICIP & Novact, Барселона, 2022. 61 с.

4. Кібербезпека в інформаційному суспільстві: Інформаційно-аналітичний дайджест / відп. ред. О.Довгань; упоряд. О.Довгань, Л.Литвинова, С.Дорогих; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України»; Національна бібліотека України ім. В.І.Вернадського. К., 2024. №5. 316 с.

5. Наумко М.М., Дзяна Г.О. Гібридна війна та національний спротив: український досвід у протистоянні невоєнним загрозам // Видавнича група Наукові перспективи, «Успіхи і досягнення в науці» Серія «Управління та адміністрування», № 10 (20) 2025. Київ. С. 654-674 URL: https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/30618/30581

6. Пономарьов О. А., Пивоварчук С. А., Козубцова Л. М. та ін. Гібридна побудова системи кібербезпеки: адміністративно-правові засади військово-цивільного співробітництва. Кібербезпека: освіта, наука, техніка. № 3 (19), 2023. DOI: 10.28925/2663-4023.2023.19.109121

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2023 року «Про результати перевірки територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки Збройних Сил України» : Указ Президента України від 17.08.2023 №491/2023. URL: https://www.president.gov.ua/documents/4912023-47805

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 24 лютого 2022 року «Про введення в дію плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони України» : Указ Президента України від 24.02.2022 № 70/2022 // Президент України Володимир Зеленський : офіц. інтернет-представництво. URL: https://www.president.gov.ua/documents/702022-41409

9. Резнікова О. О. Концептуальні підходи до вибору моделі забезпечення національної стійкості. Стратегічні пріоритети. 2019. № 1. С. 18–27.

10. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. – Київ : НІСД, 2022. – 532 с

11. Світова гібридна війна: український фронт: монографія. (2017). За заг. ред. В. П. Горбуліна. Київ: НІСД. 496 с.

12. Ситник Г. П., Орел М. Г. Національна безпека в контексті європейської інтеграції України: підручник за ред. Г. П. Ситника. Київ: Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2021. 372. с.

13. Ситник Г.П., Заворітня Г.П., Марутян Р.Р. Інформаційно-комунікаційні технології у сфері національної безпеки: навчальний посібник / за заг. ред. Г.П. Ситника ; ТОВ «Академпрес». Київ, 2024. 176 с.

14. Ситник Г.П., Клименко Н.Г. Цивільно-військові відносини: навчальний посібник. Київ, Академпрес, 2024. – 190 с.

15. Стратегічні комунікації для безпекових і державних інституцій : практичний посібник / [Л. Компанцева, О. Заруба, С. Череватий, О. Акульшин; за заг. ред. О. Давліканової, Л. Компанцевої]. – Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. – 278 с.

16. Теоретико-психологічні детермінанти та практичні складові російсько-української гібридної війни: наукове дослідження. Київ: «Видавництво Людмила», 2024. 384 с

17. Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023: Колективна монографія / С. Дембіцький, О. Злобіна, Н. Костенко та ін.; за ред. член.-кор. НАН України, д. філос. н. Є. Головахи, д. соц. н. С. Макеєва. Київ: Інститут соціології НАН України, 2023. 343 с.

18. Sharp, Gene. The politics of nonviolent action, 3 vols. Boston: Porter Sargent 2, 1973.

19. Wallace, M.S. Security Without Weapons: Rethinking Violence, Nonviolent Action, and Civilian Protection. New York: Routledge, 2017. Peace and change 45, no. 3 (2020): 464-466.

References:

1. Bondar, H. L. (2022). Kiberviina v Ukraini ta vyklyky natsionalnii bezpetsi: kibernapady na tsyfrovu infrastrukturu (derzhavni ustanovy, obiekty krytychnoi infrastruktury ta orhanizatsii tretoho sektoru) [Cyberwar in Ukraine and challenges to national security: cyberattacks on digital infrastructure (government institutions, critical infrastructure objects, and third-sector organizations)]. Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok [Public Administration and Regional Development], (1), 30–67.

2. Haidu, H. (2020). Transformatsiia form realizatsii prava na sprotyv v suchasnykh umovakh [Transformation of forms of realization of the right to resistance in modern conditions]. Evropský politický a právní diskurz, 7(2), 196–202.

3. Datsa, F. (2022). Ukrainskyi nenasylnytskyi hromadianskyi sprotyv u chas viiny: analiz trendiv, vplyviv i vyklykhiv, shcho postaly pered nenasylnytskoiu diieiu v Ukraini mizh liutym i chervnem 2022 [Ukrainian nonviolent civil resistance in the time of war: Analysis of trends, impacts and challenges facing nonviolent action in Ukraine between February and June 2022]. ICIP & Novact.

4. Dovhan, O. (Ed.). (2024). Kiberbezpeka v informatsiinomu suspilstvi: Informatsiino-analitychnyi daidzhest [Cybersecurity in the information society: Information and analytical digest] (No. 5). State Scientific Institution "Institute of Information, Security and Law of the NALSU"; V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.

5. Naumko, M. M., & Dzyana, H. O. (2025). Hibrydna viina ta natsionalnyi sprotyv: ukrainskyi dosvid u protystoianni nevoiennym zahrozam [Hybrid war and national resistance: Ukrainian experience in countering non-military threats]. Uspikhy i dosiahnennia v nautsi. Seriia: Upravlinnia ta administruvannia, (10), 654–674. https://perspectives.pp.ua/index.php/sas/article/view/30618/30581

6. Ponomarov, O. A., Pyvovarchuk, S. A., Kozubtsova, L. M., et al. (2023). Hibrydna pobudova systemy kiberbezpeky: administratyvno-pravovi zasady viiskovo-tsyvilnoho spivrobitnytstva [Hybrid construction of the cybersecurity system: administrative and legal foundations of civil-military cooperation]. Kiberbezpeka: osvita, nauka, tekhnika, (19), 109–121. https://doi.org/10.28925/2663-4023.2023.19.109121

7. President of Ukraine. (2023). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2023 roku "Pro rezultaty perevirky terytorialnykh tsentriv komplektuvannia ta sotsialnoi pidtrymky Zbroinykh Syl Ukrainy": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 17.08.2023 No. 491/2023 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 11, 2023 "On the results of the inspection of territorial recruitment and social support centers of the Armed Forces of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated August 17, 2023 No. 491/2023]. https://www.president.gov.ua/documents/4912023-47805

8. President of Ukraine. (2022). Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 24 liutoho 2022 roku "Pro vvedennia v diiu planu oborony Ukrainy ta Zvedenoho planu terytorialnoi obrony Ukrainy": Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 No. 70/2022 [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated February 24, 2022 "On the enactment of the defense plan of Ukraine and the Consolidated territorial defense plan of Ukraine": Decree of the President of Ukraine dated February 24, 2022 No. 70/2022]. https://www.president.gov.ua/documents/702022-41409

9. Reznikova, O. O. (2019). Kontseptualni pidxody do vyboru modeli zabezpechennia natsionalnoi stiikosti [Conceptual approaches to choosing a model for ensuring national resilience]. Stratehichni priorytety [Strategic Priorities], (1), 18–27.

10. Reznikova, O. O. (2022). Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha [National resilience in a changing security environment] (Monograph). NISD

11. Horbulin, V. P. (Ed.). (2017). Svitova hıbrydna viina: ukrainskyi front [World hybrid war: Ukrainian front] (Monograph). NISD

12. Sytnyk, H. P., & Orel, M. H. (2021). Natsionalna bezpeka v konteksti yevropeiskoi intehratsii Ukrainy [National security in the context of Ukraine's European integration] (H. P. Sytnyk, Ed.; Textbook). Personnel Management Interregional Academy

13. Sytnyk, H. P., Zavoritnia, H. P., & Marutian, R. R. (2024). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii u sferi natsionalnoi bezpeky [Information and communication technologies in the field of national security] (H. P. Sytnyk, Ed.; Study Guide). Akadempres.

14. Sytnyk, H. P., & Klymenko, N. H. (2024). Tsyvilno-viiskovi vidnosyny [Civil-military relations] (Study Guide). Akadempres.

15. Kompantseva, L., Zaruba, O., Cherevatyi, S., & Akulshyn, O. (2022). Stratehichni komunikatsii dlia bezpekovykh i derzhavnykh instytutsii [Strategic communications for security and state institutions] (O. Davlikanova & L. Kompantseva, Eds.; Practical Guide). Vistka.

16. Teoretyko-psykholohichni determinanty ta praktychni skladovi rosiisko-ukrainskoi hibrydnoi viiny: naukove doslidzhennia [Theoretical and psychological determinants and practical components of the Russian-Ukrainian hybrid war: A scientific study]. (2024). Vydavnytstvo Liudmyla.

17. Holovakha, Ye., & Makeiev, S. (Eds.). (2023). Ukrainske suspilstvo v umovakh viiny. Rik 2023 [Ukrainian society in the conditions of war. Year 2023] (Collective monograph). Institute of Sociology of the NAS of Ukraine.

18. Sharp, G. (1973). The politics of nonviolent action (Vols. 1–3). Porter Sargent.

19. Wallace, M. S. (2020). Security without weapons: Rethinking violence, nonviolent action, and civilian protection. Peace & Change, 45(3), 464–466.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.72:336.14:343.352

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1895-1908

Небилиця Сергій Іванович підприємець, https://orcid.org/0009-0004-9121-9629

ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОРУПЦІЙНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У ПУБЛІЧНОМУ СЕКТОРІ

Анотація. У статті досліджено роль фінансового контролю як ключового інструменту виявлення та попередження корупційних економічних правопорушень у публічному секторі в контексті сучасного державного управління. Обґрунтовано, що фінансовий контроль є складовою системи забезпечення фінансової дисципліни, прозорості та підзвітності у використанні публічних ресурсів, а його функціональне призначення виходить за межі традиційної перевірочної діяльності та охоплює превентивний і управлінський виміри.

У роботі розкрито багаторівневу структуру фінансового контролю, яка включає зовнішній державний контроль, внутрішній контроль у системі органів виконавчої влади та незалежні аудиторські механізми. Підкреслено, що взаємодія цих рівнів забезпечує комплексний підхід до виявлення фінансових порушень і мінімізації корупційних ризиків у публічному секторі.

Особливу увагу приділено трансформації фінансового контролю під впливом цифровізації та впровадження ризик-орієнтованих підходів. Доведено, що використання інформаційно-аналітичних систем, технологій великих даних та автоматизованого моніторингу фінансових потоків підвищує оперативність виявлення порушень і сприяє переходу від реактивної до превентивної моделі контролю.

Проаналізовано значення аудиту ефективності як сучасного інструменту оцінки результативності державних програм, який дозволяє виявляти не лише прямі фінансові порушення, але й неефективні управлінські рішення, що створюють передумови для корупційних практик. Наголошено на необхідності посилення інституційної спроможності контрольних органів, їх незалежності та професійного рівня як ключових чинників ефективності системи фінансового контролю.

Узагальнено, що фінансовий контроль у сучасній системі публічного управління виступає не лише інструментом виявлення порушень, а й

ISSN 3041-1572 Online

важливим механізмом формування доброчесного середовища, підвищення якості управлінських рішень та зміцнення довіри до державних інституцій. Його подальший розвиток має бути спрямований на цифрову трансформацію, інтеграцію ризик-менеджменту та вдосконалення аудиторських практик.

Ключові слова: фінансовий контроль, публічне управління, корупційні правопорушення, державний фінансовий контроль, аудит ефективності, внутрішній контроль, цифровізація, ризик-орієнтований підхід, публічні фінанси, антикорупційна політика.

Nebylytsia Serhii entrepreneur, https://orcid.org/0009-0004-9121-9629

FINANCIAL CONTROL AS A TOOL FOR DETECTING AND PREVENTING CORRUPTION-RELATED ECONOMIC OFFENCES IN THE PUBLIC SECTOR

Abstract. The article examines the role of financial control as a key instrument for detecting and preventing corruption-related economic offences in the public sector within the context of modern public administration. It is substantiated that financial control is an integral component of ensuring fiscal discipline, transparency, and accountability in the use of public resources, while its functional scope extends beyond traditional inspection activities to encompass preventive and managerial dimensions.

The study reveals the multi-level structure of financial control, which includes external state control, internal control within the executive authorities, and independent audit mechanisms. It is emphasized that the interaction of these levels ensures a comprehensive approach to detecting financial irregularities and minimizing corruption risks in the public sector.

Particular attention is given to the transformation of financial control under the influence of digitalization and the implementation of risk-based approaches. It is demonstrated that the use of information and analytical systems, big data technologies, and automated monitoring of financial flows enhances the timeliness of detecting violations and facilitates the transition from a reactive to a preventive control model.

The significance of performance audit as a modern tool for assessing the effectiveness of public programs is analyzed. It enables the identification not only of direct financial violations but also of inefficient managerial decisions that create preconditions for corrupt practices. The necessity of strengthening the institutional capacity of control bodies, their independence, and professional competence is emphasized as key determinants of the effectiveness of the financial control system.

It is summarized that financial control in the modern public administration system serves not only as a mechanism for detecting violations but also as an important instrument for fostering an integrity-based environment, improving the quality of managerial decision-making, and strengthening public trust in state institutions. Its further development should focus on digital transformation, the integration of risk management approaches, and the enhancement of auditing practices.

Keywords: financial control, public administration, corruption offences, state financial control, performance audit, internal control, digitalization, risk-based approach, public finances, anti-corruption policy.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації системи публічного управління фінансовий контроль набуває ключового значення як один із базових механізмів забезпечення законності, прозорості та підзвітності у використанні публічних ресурсів. Його функціональне призначення виходить за межі суто перевірочних процедур і дедалі більше охоплює превентивний вимір, спрямований на своєчасне виявлення ризиків неефективного, нецільового або неправомірного використання бюджетних коштів.

Посилення уваги до фінансового контролю обумовлене зростанням складності фінансово-економічних процесів у публічному секторі, розширенням обсягів бюджетного фінансування, а також децентралізаційними реформами, що передбачають передачу значних фінансових ресурсів на місцевий рівень. У таких умовах підвищується вразливість системи управління до корупційних практик, які можуть набувати як латентних, так і системних форм, що ускладнює їх виявлення традиційними адміністративними методами.

Важливим аспектом є інтеграція фінансового контролю у загальну архітектуру публічного управління, де він виконує не лише функцію постфактум-оцінювання, але й стає елементом ризик-орієнтованого підходу до управління публічними фінансами. Це передбачає використання аналітичних інструментів, цифрових технологій та механізмів внутрішнього аудиту, що дозволяють формувати систему раннього попередження фінансових порушень.

Окремого значення набуває узгодження національної системи фінансового контролю з міжнародними стандартами публічного аудиту та антикорупційного менеджменту, що зумовлює необхідність удосконалення інституційної спроможності контролюючих органів, підвищення їх незалежності та професійної компетентності.

Фінансовий контроль у публічному секторі виступає не лише інструментом виявлення вже вчинених порушень, але й важливим превентивним

механізмом запобігання корупційним економічним правопорушенням, що визначає його системоутворюючу роль у забезпеченні ефективності та доброчесності публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі питання фінансового контролю як антикорупційного інструменту розглядаються переважно в контексті державного фінансового контролю, аудиту та управління публічними фінансами. Зокрема, О. Неклеса, Е. Сидорова та Я. Палешко підкреслюють, що фінансовий контроль є базовим механізмом запобігання корупції, оскільки дозволяє виявляти порушення у сфері управління бюджетними ресурсами та забезпечує стримування корупційних ризиків у діяльності посадових осіб. С. Попович у своїх дослідженнях розглядає державний фінансовий контроль як складову системи управління публічними фінансами, що забезпечує фінансову дисципліну та законність використання ресурсів. О. Артюх у своїй праці доводить, що фінансовий контроль є ефективним антикорупційним механізмом за умови його комплексного застосування, що включає прозорість діяльності державних органів, посилення співпраці між контрольними та правоохоронними структурами, а також залучення громадськості. С. Ярошенко, І. Кусайко, В. Риженко та К. Яшков аналізують фінансовий контроль як один із ключових засобів запобігання корупції, який дозволяє відслідковувати фінансові потоки та виявляти порушення у сфері декларування та використання публічних коштів. Л. Гуцаленко, В. Дерій та М. Коцупатрий у фундаментальній праці з державного фінансового контролю визначають його як складну систему контрольно-ревізійної діяльності, спрямовану на забезпечення ефективного використання державних ресурсів.

Узагальнення наукових підходів свідчить, що фінансовий контроль у працях українських та зарубіжних дослідників розглядається як важливий інструмент протидії корупції, однак акцент здебільшого робиться на окремих його аспектах: правовому регулюванні, організаційних механізмах або цифровізації. Значна частина досліджень зосереджується на державному фінансовому контролі як складовій фінансової системи або елементі аудиту, тоді як питання його системної інтеграції у механізми саме попередження корупційних економічних правопорушень розкривається фрагментарно.

Метою статті є системний аналіз фінансового контролю як інструменту виявлення та попередження корупційних економічних правопорушень у публічному секторі, обґрунтування шляхів удосконалення фінансового контролю як інструменту виявлення та попередження корупційних економічних правопорушень у публічному секторі.

Виклад основного матеріалу. У системі публічного управління фінансовий контроль розглядається як один із ключових інструментів забезпе-

чення ефективності, законності та доброчесності використання публічних ресурсів. Його значення особливо посилюється в умовах зростання складності фінансових потоків у державному секторі, розширення бюджетної децентралізації та підвищення вимог до прозорості управлінських рішень. У науковій літературі підкреслюється, що державний фінансовий контроль є невід'ємною функцією управління публічними фінансами, спрямованою на попередження порушень, виявлення неефективного використання коштів та мінімізацію корупційних ризиків [1].

У контексті протидії корупційним економічним правопорушенням фінансовий контроль виконує не лише перевірочну, а й превентивну функцію. Він забезпечує можливість раннього виявлення відхилень у процесі формування, розподілу та використання бюджетних коштів, що дозволяє запобігати виникненню корупційних схем ще до моменту завдання реальної шкоди публічним фінансам. Як зазначається в наукових дослідженнях, корупційні прояви у сфері публічних фінансів безпосередньо впливають на ефективність діяльності органів влади, знижують рівень економічного розвитку та становлять загрозу для фінансової безпеки держави [2].

Сучасні підходи до державного управління розглядають фінансовий контроль як складову системи управління ризиками, де корупційні ризики є однією з ключових категорій поряд із фінансовими, операційними та репутаційними ризиками. Такий підхід передбачає інтеграцію контрольних процедур у процеси стратегічного та оперативного управління публічними фінансами, що дозволяє не лише фіксувати порушення, але й аналізувати їх причини та умови виникнення. Згідно з підходами міжнародних організацій, ефективна система внутрішнього контролю та оцінки ризиків корупції є необхідною умовою забезпечення законного та результативного використання бюджетних ресурсів [3].

У системі державного управління фінансовий контроль розглядається як багатокомпонентний та ієрархічно організований механізм забезпечення законності, ефективності та прозорості використання публічних фінансових ресурсів. Його багаторівневість є однією з ключових характеристик, що визначає здатність держави не лише реагувати на вже вчинені порушення, але й формувати превентивне середовище для мінімізації корупційних ризиків у публічному секторі.

Наукові підходи до розуміння системи державного фінансового контролю вказують, що вона включає щонайменше три взаємопов'язані рівні: зовнішній державний контроль, внутрішній контроль у системі органів виконавчої влади та незалежний (зокрема аудиторський) контроль. Така структура відповідає міжнародним стандартам публічного фінансового управління, де контрольні функції розподіляються між різними інституційними

акторами для забезпечення балансу незалежності, підзвітності та ефективності [4].

Зовнішній державний фінансовий контроль здійснюється, як правило, вищими органами аудиту (в Україні – Рахунковою палатою) та органами державного фінансового контролю (зокрема Державною аудиторською службою). Його основне завдання полягає у здійсненні незалежної оцінки законності, цільового та ефективного використання бюджетних коштів. У міжнародній практиці саме зовнішній аудит виконує функцію “другої лінії захисту” публічних фінансів, забезпечуючи парламентський та суспільний контроль за діяльністю виконавчої влади. Він формує додатковий рівень гарантій доброчесності управління публічними ресурсами та є важливим елементом системи підзвітності держави [3].

Другим рівнем виступає внутрішній фінансовий контроль, який реалізується безпосередньо в органах виконавчої влади, бюджетних установах та розпорядниках коштів. Його сутність полягає у забезпеченні безперервного моніторингу фінансово-господарських операцій, дотриманні бюджетної дисципліни та управлінні ризиками на рівні конкретних установ. Як свідчать наукові дослідження, саме внутрішній контроль є базовим елементом запобігання порушенням, оскільки дозволяє виявляти їх на ранніх стадіях, ще до того, як вони трансформуються у корупційні або фінансові злочини [5]. Крім того, ефективна система внутрішнього контролю є невід’ємною складовою якісного бухгалтерського обліку та фінансової звітності в публічному секторі.

Третім рівнем є аудиторські механізми, які забезпечують незалежну професійну оцінку як внутрішніх процесів управління, так і результативності використання публічних коштів. Аудит у системі державного фінансового контролю поступово трансформується від традиційної перевірки законності до оцінки ефективності, результативності та економічності бюджетних витрат. У цьому контексті аудит виконує функцію аналітичного інструменту, який не лише фіксує порушення, але й виявляє системні управлінські недоліки, що створюють умови для корупційних ризиків [6].

Поєднання зазначених рівнів формує багаторівневу систему фінансового контролю, яка функціонує як цілісний механізм управлінського впливу. Зовнішній контроль забезпечує незалежність оцінки, внутрішній контроль – оперативність реагування, а аудит – аналітичну глибину та стратегічну оцінку ефективності. У науковій літературі підкреслюється, що саме така комбінація дозволяє створити комплексну систему запобігання зловживанням у публічному секторі, оскільки різні рівні контролю взаємно доповнюють і компенсують потенційні обмеження один одного [7].

З позиції державного управління важливим є те, що багаторівнева система фінансового контролю виконує не лише контрольну, але й управлінську функцію. Вона інтегрується у систему ризик-менеджменту публічних фінансів, забезпечуючи виявлення, оцінку та мінімізацію корупційних ризиків. Як зазначається в дослідженнях ОЕСР, ефективність системи контролю значною мірою залежить від її інтеграції у загальну систему управління ризиками та від узгодженості між внутрішніми і зовнішніми механізмами контролю [3].

У сучасній парадигмі державного управління аудит ефективності розглядається як один із найбільш прогресивних інструментів фінансового контролю, що забезпечує перехід від суто формальної перевірки дотримання фінансово-бюджетної дисципліни до комплексної оцінки результативності, економічності та дієвості використання публічних ресурсів [8]. Така трансформація контрольних підходів є відповіддю на зростаючу складність управління державними фінансами, а також на необхідність підвищення якості публічної політики в умовах обмежених ресурсів та високих корупційних ризиків.

На відміну від традиційного фінансового аудиту, який зосереджується переважно на перевірці законності та правильності ведення фінансових операцій, аудит ефективності спрямований на оцінювання того, чи досягаються заплановані результати державних програм із мінімальними витратами ресурсів. Міжнародна практика, зокрема стандарти INTOSAI (Міжнародна організація вищих органів фінансового контролю), визначає аудит ефективності як незалежну, об’єктивну та системну оцінку діяльності органів публічного сектору з акцентом на економічність, результативність та ефективність використання ресурсів [8].

У контексті протидії корупційним економічним правопорушенням значення аудиту ефективності полягає у його здатності виявляти не лише прямі фінансові порушення, а й управлінські дисфункції, які створюють сприятливе середовище для корупційних практик. Зокрема, йдеться про нераціональне планування бюджетних програм, дублювання функцій органів влади, непрозорі механізми розподілу ресурсів, а також слабкість системи моніторингу результатів. Як зазначається в дослідженнях ОЕСР, саме неефективність управлінських рішень у публічному секторі часто виступає первинним фактором виникнення корупційних ризиків, навіть за відсутності прямих порушень законодавства [9].

З позиції державного управління аудит ефективності виконує функцію не лише контрольного, але й аналітико-управлінського інструменту. Його результати використовуються для вдосконалення процесів формування та реалізації державної політики, перегляду бюджетних програм, оптимізації

ISSN 3041-1572 Online

організаційних структур органів влади та підвищення якості прийняття управлінських рішень. Таким чином, він стає складовою системи розробки політики на основі доказів, тобто прийняття рішень на основі даних та доказів, що є характерною ознакою сучасного публічного управління.

У науковій літературі підкреслюється, що аудит ефективності дозволяє здійснювати глибший аналіз причинно-наслідкових зв'язків у сфері використання публічних фінансів, виявляючи структурні проблеми управління, які не завжди фіксуються в межах традиційного фінансового контролю. Це особливо важливо для попередження корупційних практик, оскільки значна частина таких правопорушень виникає не лише через умисні дії посадових осіб, а й через недосконаліть управлінських процедур, слабкість внутрішнього контролю та відсутність належної системи оцінки результативності державних програм [3].

Важливо також, що впровадження аудиту ефективності змінює саму логіку функціонування фінансового контролю в публічному секторі. Якщо раніше контроль мав переважно реактивний характер, тобто здійснювався після завершення фінансових операцій, то в умовах сучасного державного управління він набуває превентивного та стратегічного виміру. Це означає, що результати аудиту використовуються для попередження неефективного використання ресурсів ще на етапі планування та реалізації політик.

Крім того, аудит ефективності сприяє посиленню підзвітності органів публічної влади перед суспільством, оскільки забезпечує відкритість інформації про результати використання бюджетних коштів та досягнення цілей державних програм. У цьому контексті він виступає інструментом підвищення довіри громадян до інституцій держави, що є важливою складовою доброго врядування.

Ефективність фінансового контролю у системі державного управління визначається не лише нормативно-правовою базою або формальною наявністю контрольних процедур, а насамперед інституційною спроможністю органів, які його здійснюють. Під інституційною спроможністю у науковому дискурсі розуміється сукупність організаційних, кадрових, фінансових і технологічних ресурсів, що забезпечують здатність інституції виконувати свої функції якісно, незалежно та результативно. У контексті фінансового контролю це означає спроможність своєчасно виявляти порушення, оцінювати ризики нецільового використання публічних коштів та формувати дієві управлінські рекомендації для їх усунення.

Ключовим чинником ефективності фінансового контролю є незалежність контрольних органів. Міжнародні стандарти INTOSAI наголошують, що незалежність вищих органів аудиту є базовою передумовою об'єктивності та неупередженості контрольних процедур, оскільки будь-який

політичний або адміністративний вплив суттєво знижує якість аудиторських висновків і підриває довіру до результатів контролю [10]. У системі державного управління це означає необхідність інституційного відокремлення контрольних функцій від органів, які безпосередньо реалізують бюджетну політику, що забезпечує баланс між управлінською гнучкістю та механізмами підзвітності.

Не менш важливим елементом є професійність кадрового потенціалу органів фінансового контролю. Сучасні дослідження у сфері управління державними фінансами підкреслюють, що складність фінансових потоків у публічному секторі вимагає високого рівня аналітичних компетенцій, знання міжнародних стандартів аудиту, навичок роботи з великими масивами даних та розуміння ризик-орієнтованого підходу до контролю [10]. Низький рівень професійної підготовки персоналу призводить до формалізації контрольних процедур і зменшення їх превентивного потенціалу, що, у свою чергу, створює сприятливі умови для корупційних практик.

Окремим системним чинником є рівень цифровізації процесів фінансового контролю. У сучасних умовах цифрова трансформація державного управління виступає одним із ключових інструментів підвищення прозорості та ефективності використання публічних ресурсів. Впровадження інформаційно-аналітичних систем дозволяє здійснювати автоматизовану обробку фінансових даних, ідентифікувати аномальні операції, а також формувати ризик-профілі бюджетних транзакцій у режимі реального часу.

Особливої уваги заслуговує впровадження систем безперервного аудиту та моніторингу фінансових потоків, які базуються на використанні великих даних, штучного інтелекту та алгоритмів машинного навчання. Такі системи дозволяють переходити від періодичного постфактум-контролю до постійного спостереження за фінансовими операціями, що суттєво підвищує оперативність реагування на потенційні порушення. У науковій літературі підкреслюється, що саме цифровізація фінансового контролю є одним із ключових трендів модернізації системи державного управління у країнах ОЕСР, оскільки вона забезпечує інтеграцію контрольних функцій у загальну архітектуру електронного урядування [11].

Водночас ефективність цифрових рішень у сфері фінансового контролю прямо залежить від рівня їх інституційного впровадження та якості даних, що використовуються. Фрагментарність інформаційних систем, відсутність міжвідомчої інтеграції та низький рівень стандартизації фінансових даних можуть суттєво обмежувати аналітичні можливості навіть найсучасніших технологічних рішень. Саме тому міжнародні рекомендації наголошують на необхідності створення єдиних інтегрованих платформ управління публічними фінансами, які забезпечують наскрізну прозорість бюджетного процесу та підвищують ефективність контрольних функцій держави.

ISSN 3041-1572 Online

Удосконалення фінансового контролю як інструменту виявлення та попередження корупційних економічних правопорушень у публічному секторі потребує комплексного підходу, що поєднує інституційні, правові, організаційні та цифрові трансформації системи державного управління. Йдеться не лише про посилення контрольних процедур, а про формування цілісної архітектури публічного фінансового управління, орієнтованої на ризик-орієнтованість, прозорість та превентивність.

Першочерговим напрямом удосконалення є посилення інституційної незалежності органів державного фінансового контролю. Практика країн ОЕСР та рекомендації INTOSAI свідчать, що ефективність контролю суттєво знижується за умов політичного або адміністративного впливу на контрольні інституції. У цьому контексті доцільним є законодавче закріплення гарантій функціональної, організаційної та фінансової незалежності органів зовнішнього фінансового контролю, а також посилення ролі парламентського нагляду за їх діяльністю.

Важливим напрямом є розвиток ризик-орієнтованої моделі фінансового контролю. Такий підхід передбачає концентрацію контрольних ресурсів на найбільш вразливих сферах публічних фінансів, де існує підвищена ймовірність корупційних правопорушень. Це потребує впровадження систем оцінки та класифікації ризиків, що базуються на аналітиці великих даних, історичних трендах порушень та індикаторах фінансових аномалій.

Окремого значення набуває цифровізація системи фінансового контролю. Доцільним є впровадження інтегрованих інформаційно-аналітичних платформ управління публічними фінансами, які забезпечують наскрізну автоматизацію бюджетного процесу – від планування до виконання та аудиту. Використання технологій штучного інтелекту та машинного навчання дозволяє здійснювати автоматичне виявлення підозрілих транзакцій, дублювання платежів, завищення вартості закупівель та інших корупційних індикаторів. Це відповідає сучасним підходам ОЕСР щодо цифрового урядування та безперервного аудиту.

Не менш важливим є удосконалення внутрішнього фінансового контролю в органах виконавчої влади. Його необхідно трансформувати з формального механізму перевірки у повноцінну систему внутрішнього управління ризиками. Це передбачає підвищення відповідальності керівників установ за ефективність контролю, запровадження стандартів внутрішнього аудиту та регулярне оцінювання ефективності контрольних процедур.

Суттєвим напрямом є розвиток аудиту ефективності як інструменту не лише контролю, але й управлінського впливу на якість публічної політики. Необхідно розширити його застосування щодо оцінки державних програм, політик і стратегій, що дозволить виявляти не лише фінансові порушення, а

й неефективні управлінські рішення, які створюють передумови для корупційних практик.

Також важливо забезпечити підвищення професійного рівня працівників органів фінансового контролю. Це потребує впровадження систем безперервного навчання, сертифікації аудиторів відповідно до міжнародних стандартів та розвитку компетенцій у сфері цифрового аналізу даних, ризик-менеджменту та комплаєнсу.

Окремим напрямом є посилення міжвідомчої координації та обміну інформацією між органами фінансового контролю, правоохоронними структурами та органами публічного управління. Створення єдиних інформаційних просторів дозволить підвищити оперативність реагування на порушення та забезпечити комплексний підхід до протидії корупції.

Удосконалення фінансового контролю у публічному секторі повинно базуватися на поєднанні інституційної незалежності, цифрової трансформації, ризик-орієнтованого підходу та розвитку аудиту ефективності. Така модель забезпечує перехід від реактивного виявлення порушень до превентивної системи управління корупційними ризиками, що відповідає сучасним стандартам належного врядування та міжнародним практикам публічного фінансового управління.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави зазначити, що фінансовий контроль у публічному секторі виступає системоутворюючим елементом державного управління, який забезпечує законність, прозорість та підзвітність використання публічних фінансових ресурсів. Його значення виходить за межі традиційної перевірочної функції та охоплює широкий спектр управлінських, аналітичних і превентивних завдань, спрямованих на запобігання корупційним економічним правопорушенням.

У процесі дослідження встановлено, що фінансовий контроль виконує ключову роль у виявленні порушень фінансово-бюджетної дисципліни, однак його найбільш важливою функцією в сучасних умовах є саме превентивна. Завдяки системі моніторингу та аналізу фінансових операцій він дозволяє ідентифікувати ризикові зони ще до моменту виникнення корупційних правопорушень, що істотно підвищує ефективність державної політики у сфері протидії корупції.

Важливою характеристикою фінансового контролю є його багаторівнева структура, яка включає зовнішній державний контроль, внутрішній контроль у системі органів виконавчої влади та незалежні аудиторські механізми. Така система забезпечує взаємне доповнення контрольних функцій, підвищує об’єктивність оцінки використання бюджетних коштів та формує комплексний підхід до запобігання фінансовим зловживанням.

Доведено, що ефективність фінансового контролю значною мірою залежить від інституційної спроможності контрольних органів, рівня їхньої

ISSN 3041-1572 Online

незалежності, професійної підготовки кадрів та ступеня цифровізації управлінських процесів. Низький рівень будь-якого з цих компонентів призводить до зниження якості контролю та послаблення антикорупційного потенціалу системи.

Особливе значення у сучасних умовах набуває цифровізація фінансового контролю, яка забезпечує перехід до автоматизованих та ризик-орієнтованих моделей управління. Використання інформаційно-аналітичних систем, технологій великих даних та елементів штучного інтелекту дозволяє підвищити оперативність виявлення порушень, забезпечити безперервний моніторинг фінансових потоків та мінімізувати людський фактор у контрольних процедурах.

Окремо встановлено, що розвиток аудиту ефективності змінює якісну природу фінансового контролю, трансформуючи його з інструменту формальної перевірки у механізм оцінки результативності державної політики. Це дозволяє виявляти не лише прямі порушення законодавства, а й неефективні управлінські рішення, які створюють передумови для виникнення корупційних практик.

Фінансовий контроль у публічному секторі слід розглядати як комплексний інструмент державного управління, що поєднує функції виявлення, попередження та стратегічного впливу на якість використання публічних ресурсів. Його подальший розвиток має бути спрямований на посилення інституційної незалежності, цифрову трансформацію, впровадження ризик-орієнтованих підходів та розширення практики аудиту ефективності, що в сукупності забезпечує підвищення рівня доброчесності та фінансової дисципліни у публічному секторі.

Література

1. Гуменюк І. Л. Фінансовий контроль як невід'ємна функція державного управління. *Іклюзивна економіка*. 2025. № 1 (07). DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.7-2

2. Неклеса О. В., Сидорова Е.О., Палешко Я.С.Фінансовий контроль як інструмент в подоланні корупційних проявів. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2021. № 1 (110). С. 326-332.

3. OECD Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_4d9e5ab7/7dbe965b-en.pdf

4. Артюх О. Фінансовий контроль як ефективний механізм боротьби з корупцією в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 68. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-1

5. Сирцева С. В. Вплив системи внутрішнього контролю на якість бухгалтерського обліку суб'єктів державного сектору України. *Modern Economics*. 2025. № 52. С. 188-194. DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V52(2025)-26.

6. Мелень О. Роль і місце аудиту в системі державного фінансового контролю. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 1 (52). С. 372-376. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-52

7. Ємельянов В. М., Степанюк Д. А. Пріоритетні аспекти розвитку системи державного фінансового контролю в Україні. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № 1. С. 126-143. https://doi.org/10.26693/pard2018.01.04

8. ISSAI - 300 - Performance Audit Principles. URL: https://www.issai.org/pronouncements/issai-300-performance-audit-principles/

9. ISSAI. Performance Audit Standard. URL: https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/ISSAI-3000-Performance-Audit-Standard.pdf

10. OECD. Internal control and audit. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/en/topics/internal-control-and-audit-in-the-public-sector.html

11. OECD. Government at a Glance 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2025_0efd0bcd-en/full-report/digital-government-index_1edec44e.html

References

1. Humeniuk, I. L. (2025), Finansovyi kontrol yak nevidiemna funktsiia derzhavnoho upravlinnia [Financial control as an integral function of public administration]. *Ikliuzyvna ekonomika - Inclusive Economics*, № 1 (07), DOI: https://doi.org/10.32782/inclusive_economics.7-2 [in Ukrainian].

2. Neklesa, O. V., & Sydorova, E.O., & Paleshko, Ya.S. (2021), Finansovyi kontrol yak instrument v podolanni koruptsiinykh proiaviv [Financial control as a tool in overcoming corruption manifestations]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav - Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, № 1 (110) [in Ukrainian].

3. OECD Integrity and Anti-Corruption Review of Ukraine. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/05/oecd-integrity-and-anti-corruption-review-of-ukraine_4d9e5ab7/7dbe965b-en.pdf [in English].

4. Artiukh, O. (2024), Finansovyi kontrol yak efektyvnyi mekhanizm borotby z koruptsiieiu v Ukraini [Financial control as an effective mechanism for combating corruption in Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo - Economy and Society*, № 68, https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-1 [in Ukrainian].

5. Syrtseva, S. V. (2025), Vplyv systemy vnutrishnoho kontroliu na yakist bukhhalterskoho obliku subiektiv derzhavnoho sektoru Ukrainy [The impact of the internal control system on the quality of accounting of public sector entities in Ukraine]. *Modern Economics - Modern Economics*, № 52, DOI: https://doi.org/10.31521/modecon.V52(2025)-26 [in Ukrainian].

6. Melen, O. (2025), Rol i mistse audytu v systemi derzhavnoho finansovoho kontroliu [The role and place of audit in the system of state financial control]. *Stalyi rozvytok ekonomiky - Sustainable development of the economy*, № 1 (52), https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-52-52 [in Ukrainian].

7. Iemelianov, V. M., & Stepaniuk, D. A. (2018), Priorytetni aspekty rozvytku systemy derzhavnoho finansovoho kontroliu v Ukraini [Priority aspects of the development of the system of state financial control in Ukraine]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok - Public administration and regional development*, № 1, https://doi.org/10.26693/pard2018.01.04 [in Ukrainian].

8. ISSAI - 300 - Performance Audit Principles. URL: https://www.issai.org/pronouncements/issai-300-performance-audit-principles/ [in English].

ISSN 3041-1572 Online

9. ISSAI. Performance Audit Standard. URL: https://www.issai.org/wp-content/uploads/2019/08/ISSAI-3000-Performance-Audit-Standard.pdf [in English].

10. OECD. Internal control and audit. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/en/topics/internal-control-and-audit-in-the-public-sector.html [in English].

11. OECD. Government at a Glance 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/government-at-a-glance-2025_0efd0bcd-en/full-report/digital-government-index_1edec44e.html [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 354.6:614.2:004

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1909-1919

Немченко Алла Семенівна доктор фармацевтичних наук, професор, професор кафедри організації та економіки фармації Національного медичного університету імені О. О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1601-8881

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ЩОДО ВПЛИВУ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА НА ЯКІСТЬ І ДОСТУПНІСТЬ МЕДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Анотація. У статті досліджуються процеси системної трансформації галузі охорони здоров'я України через концептуальну призму впровадження інноваційних механізмів публічно-приватного партнерства (ППП). В умовах обмеженості бюджетного фінансування, зростаючого навантаження на медичну інфраструктуру та необхідності подолання наслідків кризових явищ залучення ресурсів, управлінського досвіду та інвестицій приватного сектора стає критично важливою умовою забезпечення населення якісними медичними послугами. Актуальність дослідження зумовлена переходом до пацієнтоцентричної моделі управління медичною галуззю, де головним критерієм успішності державних політик є кінцевий результат для громадянина. Метою статті є комплексна оцінка ефективності управлінських механізмів взаємодії держави з приватним медичним та фармацевтичним бізнесом, а також розробка науково-практичних рекомендацій щодо їх вдосконалення.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи: системний аналіз, структурно-функціональний підхід та метод емпіричного узагальнення. Наукова новизна дослідження полягає у зміщенні фокусу оцінки ефективності механізмів публічного управління з суто економічної доцільності чи бюджетної економії на індикатори створення суспільної цінності (public value). Такими індикаторами визначено рівень сервісу, мінімізацію фінансового тягаря для домогосподарств (out-of-pocket payments) та доступ кінцевого споживача (пацієнта) до ефективного лікування й якісних медичних послуг.

У результаті дослідження було проаналізовано вплив контрактування приватних закладів охорони здоров'я з Національною службою здоров'я України (НСЗУ) на розвиток конкурентного середовища. Доведено, що такий

механізм стимулює комунальні заклади до підвищення якості медичної допомоги та сприяє розширенню її територіальної доступності. Окрему увагу приділено функціонуванню аптечних мереж як повноправних суб'єктів ППП у межах реалізації урядової програми реімбурсації «Доступні ліки». Проаналізовано роль електронної системи охорони здоров'я (e-Health) як цифрового інструменту публічного управління, що забезпечує прозорість взаємодії між державою, бізнесом та пацієнтом. Встановлено, що оновлене законодавство про публічно-приватне партнерство створює сприятливі передумови для реалізації довгострокових проєктів у соціальній сфері, проте потребує адаптації підзаконних актів.

Доведено, що інтеграція приватного сектора в єдиний медичний простір через прозорі механізми ППП є дієвим інструментом підвищення якості медичних послуг. Органам публічного управління запропоновано практичні рекомендації, зокрема щодо оптимізації тарифної політики НСЗУ, впровадження моделей розподілу ризиків між державою та бізнесом, а також спрощення адміністративних процедур для розширення мережі приватних партнерів у територіальних громадах.

Ключові слова: механізми публічного управління, якість і доступність медичних послуг, лікарські засоби, публічно-приватне партнерство, система охорони здоров'я, пацієнтоцентрична модель, реімбурсація.

Nemchenko Alla Semenivna Doctor of Pharmaceutical Sciences, Professor, Professors of the Department of Organization and Economics of Pharmacy, O. O. Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1601-8881

RESEARCH OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS REGARDING THE IMPACT OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP ON THE QUALITY AND ACCESSIBILITY OF MEDICAL SERVICES AND MEDICINES

Abstract. The article investigates the processes of systemic transformation in the Ukrainian healthcare sector through the conceptual prism of implementing innovative mechanisms of public-private partnership (PPP). Under conditions of limited budget financing, growing pressure on medical infrastructure, and the need to overcome the consequences of crisis phenomena, attracting the resources, managerial experience, and investments of the private sector becomes a critical condition for providing the population with quality medical services.. The relevance of the study is driven by the transition to a patient-centric model of healthcare management, where the main criterion for the success of public policies

is the ultimate result for the citizen. The purpose of the article is a comprehensive assessment of the effectiveness of administrative mechanisms of interaction between the state and private medical and pharmaceutical businesses, as well as the development of scientific and practical recommendations for their improvement.

The methodological basis of the study consists of general scientific and special methods: system analysis, structural-functional approach, and the method of empirical generalization. The scientific novelty of the study lies in shifting the focus of evaluating the effectiveness of public administration mechanisms from purely economic feasibility or budget savings to indicators of creating public value. Such indicators are defined as the level of service, the minimization of the financial burden on households (out-of-pocket payments), and the uninterrupted access of the end consumer (patient) to effective treatment and quality medical services..

The study analyzed the impact of contracting private healthcare institutions with the National Health Service of Ukraine (NHSU) on the development of a competitive environment. It is proven that such a mechanism stimulates municipal institutions to increase the quality of medical care and promotes the expansion of its territorial accessibility. Special attention is paid to the functioning of pharmacy networks as full-fledged PPP entities within the implementation of the government reimbursement program "Affordable Medicines". The role of the electronic healthcare system (e-Health) as a digital public administration tool ensuring transparent interaction between the state, business, and patients is analyzed. It is established that the updated legislation on public-private partnership creates favorable prerequisites for the implementation of long-term projects in the social sphere, but requires the adaptation of by-laws.

It is proven that the integration of the private sector into a unified medical space through transparent PPP mechanisms is an effective tool for improving the quality of population service. Practical recommendations are proposed for public administration bodies, in particular regarding the optimization of the NHSU tariff policy, the implementation of risk-sharing models between the state and business, and the simplification of administrative procedures to expand the network of private partners in territorial communities.

Keywords: mechanisms of public administration, quality and accessibility of medical services, medicines, public-private partnership, healthcare system, patient-centric model, reimbursement.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку системи охорони здоров'я України характеризується глибинними трансформаційними процесами, в основі яких лежить перехід до пацієнтоцентричної моделі медичного обслуговування. Впровадження принципу «гроші ходять за пацієнтом» докорінно змінило філософію публічного управління в цій сфері: сьогодні

ISSN 3041-1572 Online

головним мірилом ефективності державної політики є не екстенсивне утримання інфраструктури (ліжко-місць), а забезпечення високої якості, безпеки та доступності медичних послуг і лікарських засобів для кінцевого споживача (пацієнта).

Разом з тим, в умовах системної обмеженості бюджетних ресурсів, зростаючого демографічного та соціально-економічного навантаження на медичну галузь, держава об'єктивно не здатна самостійно та повною мірою задовольнити весь спектр потреб населення на належному рівні. Традиційні комунальні заклади охорони здоров'я нерідко стикаються з дефіцитом сучасного медичного обладнання, лікарськими засобами, медичними виробами, кадровим голодом та недоліками сервісної складової. У цьому контексті критично важливим завданням публічного управління стає пошук і впровадження ефективних механізмів залучення ресурсів, інновацій та управлінського досвіду приватного сектора.

Одним із найдієвіших інструментів вирішення цієї проблеми є механізм публічно-приватного партнерства (ППП). Оновлення профільного законодавства (зокрема, імплементація норм Закону України № 7508 щодо вдосконалення механізму державно-приватного партнерства) створює гнучкіші правові рамки для взаємодії держави та бізнесу. Проте на практиці публічне управління проєктами ППП у медичній сфері тривалий час розглядалося переважно у площині інфраструктурних рішень як інструмент залучення довгострокових інвестицій у будівництво, реконструкцію чи оснащення лікарень та аптечних закладів.

Натомість недостатньо дослідженою залишається проблематика функціонування інтеграційних моделей ППП, де приватні медичні клініки та аптечні мережі виступають не просто інвесторами, а повноправними надавачами публічних (медичних) послуг, гарантованих державою. Контрактування приватних медичних закладів із Національною службою здоров'я України (НСЗУ) за програмою медичних гарантій, а також залучення приватного аптечного бізнесу до реалізації урядової програми реімбурсації «Доступні ліки» є фундаментальними прикладами такої взаємодії.

З огляду на це виникає нагальна науково-практична проблема, що потребує глибокого аналізу: як саме зазначені механізми публічного управління впливають на архітектуру єдиного медичного простору та наскільки вони є ефективними не з позиції макроекономічної економії, а виключно з позиції пацієнта рівня його доступу до якісної діагностики, терапії та безперебійного забезпечення основними (життєво необхідними) лікарськими засобами. Розв'язання цієї проблеми є необхідною умовою для формування стійкої, конкурентної та інклюзивної системи охорони здоров'я європейського зразка.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика реформування системи охорони здоров'я та впровадження механізмів публічно-приватного

партнерства (ППП) перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі публічного управління, економіки охорони здоров'я та медичного права. Загальнотеоретичні засади трансформації медичної галузі, децентралізації управління та переходу до моделі фінансування, орієнтованої на результат, глибоко розкрито у працях В. Лехан, Г. Слабкого, Т. Юрочко, а також у дослідженнях Е. Моссіалоса (E. Mossialos) щодо архітектури європейських медичних систем [1; 2].

Організаційно-правові та адміністративні аспекти реалізації проєктів публічно-приватного партнерства в Україні, зокрема у соціальній сфері, ґрунтовно аналізуються у фундаментальних працях І. Запатріної, В. Гошовської, М. Білинської [3; 4]. Водночас з еволюцією профільного законодавства про ППП, акцент академічного дискурсу поступово зміщується від суто інфраструктурних проєктів (будівництво, концесія) до залучення приватного сектора безпосередньо до надання суспільних медичних послуг. Механізми стратегічних закупівель та специфіку контрактування закладів охорони здоров'я з Національною службою здоров'я України (НСЗУ) досліджують Н. Васюк та І. Рожкова [5].

Питання публічного управління у фармацевтичному секторі охорони здоров'я висвітлено в публікаціях А. Немченко, де аналізується роль аптечних мереж у державних програмах реімбурсації та процесах оцінки медичних технологій [6]. Важливу роль електронної системи охорони здоров'я (e-Health) та діджиталізації як інструменту прозорості взаємодії держави та бізнесу розглядають О. Радченко та А. Сімахова.

Незважаючи на значний масив наукових напрацювань, аналіз літератури свідчить про наявність суттєвих прогалин у вітчизняній науці з державного управління. Більшість існуючих досліджень фокусується переважно на макроекономічних вигодах публічно-приватного партнерства для держави (економія бюджетних коштів, оптимізація мережі) або на комерційних інтересах і фінансових ризиках самого бізнесу.

Натомість гостро бракує комплексних науково-практичних розвідок, які б оцінювали ефективність механізмів публічного управління виключно через концепт ціннісно-орієнтованої охорони здоров'я (Value-Based Health Care), започаткований М. Портером (M. Porter) [7], та через призму пацієнтоцентричної моделі. Недостатньо вивченим залишається питання того, як саме процеси контрактування приватних клінік та інтеграція аптечних закладів у державні програми впливають на кінцеві індикатори для пацієнта: рівень сервісу, розширення територіальної доступності медичної допомоги (послуг) та гарантування безперебійного забезпечення населення життєво необхідними лікарськими засобами в кризових умовах.

ISSN 3041-1572 Online

Метою цієї статті є комплексний аналіз та оцінка ефективності механізмів публічного управління у сфері реалізації публічно-приватного партнерства в охороні здоров'я крізь призму пацієнтоцентричності, а саме визначення їхнього безпосереднього впливу на якість, доступність медичних послуг та оптимізацію процесів забезпечення населення основними лікарськими засобами.

Виклад основного матеріалу. Сучасна парадигма публічного управління в охороні здоров'я України базується на принципі «гроші ходять за пацієнтом», що фактично запровадило ринкові механізми у традиційно консервативну бюджетну сферу. Як зазначають у своїх працях В. Лехан та Г. Слабкий [1], перехід від жорсткого кошторисного фінансування інфраструктури (утримання стін та ліжко-місць) до стратегічних закупівель послуг дозволив створити єдиний медичний простір. У цій екосистемі форма власності закладу (комунальна чи приватна) відходить на другий план, поступаючись місцем головному критерію якості та результативності надання медичної допомоги.

Ключовим механізмом публічного управління у цьому вимірі виступає процес контрактування через єдиного державного закупника НСЗУ. Для приватного сектора укладання договору за Програмою медичних гарантій стає дієвою формою публічно-приватного партнерства. Держава в цьому випадку делегує приватному партнеру виконання частини своїх соціальних зобов'язань перед громадянами, гарантуючи при цьому фінансове покриття наданих послуг за чітко встановленими тарифами. Докорінно змінюється роль самої держави: з монопольного «надавача» послуг вона трансформується у «регулятора» та «гаранта» їх отримання.

З позиції пацієнтоцентричності, яка є концептуальним ядром сучасної системи охорони здоров'я, такий механізм публічного управління генерує безпосередню суспільну цінність через два базові канали:

1. Забезпечення безперешкодної свободи вибору. Пацієнт отримує доступ до висококласного сервісу приватних клінік, не сплачуючи за це власні кошти (за умови укладання декларації з лікарем первинної ланки або наявності електронного направлення на спеціалізовану допомогу). Цей механізм остаточно руйнує застарілу адміністративно-територіальну прив'язку до дільничних поліклінік та ліквідує монополію комунальних закладів. Громадянин отримує змогу обирати надавача медичних послуг виключно на основі рівня довіри до лікаря, комфортності умов перебування та територіальної зручності.

2. Конкурентне стимулювання якості послуг. Залучення приватного сектору до пулу державних фінансів формує здорове конкурентне середовище: медичні заклади змушені боротися за пацієнта, оскільки від його

вибору прямо залежить обсяг їхнього бюджету. Наслідком такої конкуренції є подвійний ефект: з одного боку, комунальний сектор змушений пришвидшувати модернізацію, викорінювати неформальні платежі та покращувати сервісне ставлення до пацієнта; з іншого приватний бізнес оптимізує свої операційні процеси та адаптує комерційні прайси до рівня державних тарифів, щоб забезпечити рентабельність за рахунок масового потоку пацієнтів.

Окрім безпосередньої вигоди для кінцевого споживача, контрактування приватних клінік вирішує складні стратегічні завдання макрорівня. Згідно з дослідженнями Н. Васюк [5], інтеграція приватних закладів у Програму медичних гарантій є найшвидшим та економічно найдоцільнішим способом розширення мережі надання спеціалізованої допомоги без залучення капітальних видатків держави на будівництво нових об'єктів. Замість довготривалих і коштовних інвестицій в інфраструктуру та закупівлю медичного обладнання, держава отримує можливість «орендувати» вже готові інноваційні потужності та експертизу приватного сектору. Це набуває критичної важливості в умовах системного дефіциту бюджетних ресурсів та необхідності оперативного відновлення доступу населення до якісної медичної допомоги.

Невід'ємною складовою пацієнтоцентричності вітчизняної галузі охорони здоров'я є система забезпечення доступності населення до основних лікарських засобів (ОЛЗ), яка представлена на рисунку 1.

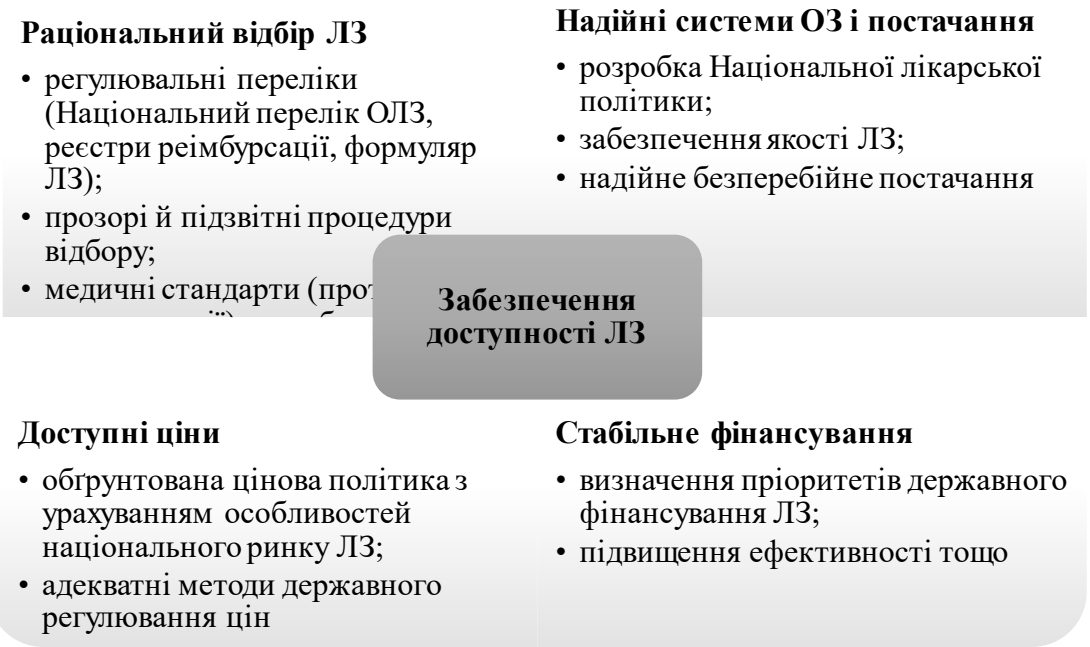

Рисунок 1. Основні складові системи забезпечення доступності ліків

ISSN 3041-1572 Online

В умовах ринкової економіки держава не має адміністративних важелів прямого впливу на цінову політику приватних аптечних мереж. При цьому найефективнішим механізмом публічного управління у цій сфері стало запровадження урядової програми реімбурсації «Доступні ліки», яка за своєю сутністю є класичною моделлю операційного публічно-приватного партнерства.

У межах цієї моделі держава виступає замовником та платником, а тисячі приватних аптек безпосередніми надавачами соціально значущої медичної послуги. Як зазначає у своїх дослідженнях А. Немченко [6], завдяки механізму реімбурсації аптечні заклади поступово трансформуються із суто комерційних точок роздрібної торгівлі у повноправних та відповідальних суб'єктів єдиного медичного простору. Для приватного бізнесу участь у програмі забезпечує стабільний та прогнозований потік клієнтів, а для держави це вирішує проблему логістики та реалізації ліків без необхідності утримання мережі комунальних аптек, які подекуди є економічно неефективними.

Важливо наголосити, що успішна реалізація цього управлінського механізму стала можливою виключно завдяки інтеграції цифрових інструментів. Впровадження електронного рецепта на базі центральної бази даних e-Health створило прозору та контрольовану екосистему взаємодії всіх стейкхолдерів. Цифровізація нівелювала корупційні ризики (оскільки відшкодування коштів відбувається виключно за фактично відпущений препарат на основі електронного сліду) та суттєво спростила адміністрування програми для приватних партнерів.

Крізь призму пацієнтоцентричності, публічно-приватне партнерство продукує такі суспільні цінності:

— *Екстериторіальність забезпечення:* пацієнт не прив'язаний до конкретної поліклініки чи муніципальної аптеки. Електронний рецепт дає змогу отримати життєво необхідні препарати (наприклад, інсулін чи ліки проти серцево-судинних захворювань) у будь-якій аптеці-партнері НСЗУ на території країни, що є критично важливим в умовах внутрішньої міграції населення.

— *Зниження фінансової «токсичності» лікування:* механізм реімбурсації безпосередньо впливає на один із найболючіших показників української медицини - катастрофічні витрати домогосподарств на лікування Часткове або повне покриття вартості ліків державою знімає фінансовий бар'єр для впровадження ефективної фармакотерапії хронічних хворих.

— *Превенція ускладнень:* доступність ліків мотивує пацієнтів не переривати курс лікування, що у стратегічній перспективі знижує навантаження на стаціонарну ланку (менше гіпертонічних кризів, інфарктів тощо). Таким

чином, ефективне публічне управління на рівні амбулаторної допомоги генерує значну економію для бюджету охорони здоров'я країни загалом.

Традиційно в теорії та практиці вітчизняного публічного управління ефективність реалізації соціальних та інфраструктурних проєктів оцінювалася переважно через призму макроекономічних показників: обсягів зекономлених бюджетних коштів, кількості оптимізованих ліжко-місць або залучених інвестицій. Однак, в умовах переходу до ціннісно-орієнтованої моделі охорони здоров'я (Value-Based Health Care), такий підхід є неповним і не відображає реального стану речей для кінцевого бенефіціара реформи - пацієнта.

Дослідження полягає у зміщенні вектора оцінки: пропоную визначати ефективність механізмів публічно-приватного партнерства (зокрема, контрактування НСЗУ та реімбурсації) через систему індикаторів створення суспільної цінності . Для комплексної валідації впливу управлінських рішень на якість життя громадян пропонується виокремити три ключові критерії пацієнтоцентричності:

1. Територіальна та інклюзивна доступність мережі. Механізм контрактування приватних надавачів послуг має ліквідовувати «медичні пустелі» (зокрема, у віддалених територіальних громадах). Ефективність публічного управління на цьому рівні вимірюється не кількістю лікарень загалом, а *часом доїзду* пацієнта до закладу, здатного надати якісну допомогу (або наявністю аптеки з договором на реімбурсацію в межах пішохідної доступності). Залучення приватного бізнесу (наприклад, відкриття приватних амбулаторій чи аптечних пунктів у сільській місцевості під гарантії НСЗУ) є найшвидшим інструментом забезпечення такої доступності.

2. Якість та сервісність надання послуг (Patient Experience). У межах публічно-приватного партнерства якість перестає бути абстрактним поняттям і перетворюється на вимірюваний індикатор. Конкуренція за кошти НСЗУ змушує надавачів послуг покращувати сервісну складову. Ефективність управління тут оцінюється через:

— *мінімізацію часу очікування* на прийом (відсутність «живих» черг завдяки цифровим медичним інформаційним системам);

— *рівень задоволеності* пацієнтів (Patient Reported Experience Measures - PREMs);

— *наявність* сучасного діагностичного обладнання у приватного партнера, яке стає доступним для пацієнта за державною квотою.

3. Оптимізація фінансового тягаря домогосподарств. Це найбільш критичний індикатор ефективності державного управління в медичній сфері. Головна мета залучення приватного сектору до державних гарантій зниження так званих катастрофічних витрат з кишені пацієнта. Якщо завдяки контрак-

туванню з НСЗУ пацієнт отримує дороговартісну послугу (наприклад, ранню діагностику онкології) у приватній клініці безоплатно, або отримує життєво необхідний препарат в аптеці з нульовою доплатою, це є прямим свідченням високої ефективності застосованого управлінського механізму.

Таким чином, у пацієнтоцентричній моделі роль органів публічного управління (МОЗ, НСЗУ, органів місцевого самоврядування) еволюціонує. Держава має виступати не лише «платником», але й «архітектором екосистеми» застосовувати гнучку тарифну політику, спрощувати адміністративні бар'єри (ліцензування, підключення до e-Health, та ін.) і створювати такі умови, за яких приватному бізнесу буде комерційно вигідно ставати соціально відповідальним партнером держави у створенні якісного медичного простору.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна констатувати, що системна та ефективна трансформація галузі охорони здоров'я України неможлива без широкого впровадження інноваційних механізмів публічно-приватного партнерства. Перехід до пацієнтоцентричної моделі докорінно змінює філософію публічного управління: держава трансформується з монопольного власника інфраструктури на стратегічного замовника послуг та гаранта їх якості.

Доведено, що оцінка ефективності механізмів контрактування з НСЗУ та урядової програми «Доступні ліки» має базуватися не на показниках бюджетної економії, а на критеріях створення суспільної цінності. Такими індикаторами є забезпечення екстериторіальної та інклюзивної доступності медичної допомоги, підвищення сервісної якості послуг (завдяки розвитку конкурентного середовища) та мінімізація значних витрат домогосподарств на лікування.

Для максимізації ефективності зазначених механізмів пропонуються такі практичні рекомендації органам публічного управління:

1. Оптимізація тарифної політики: перегляд та економічне обґрунтування тарифів НСЗУ на спеціалізовані медичні послуги з метою створення комерційної привабливості для широкого кола приватних клінік-партнерів.

2. Децентралізація партнерства: розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері ініціювання проєктів ППП. Місцеві органи влади територіальних громад мають отримати дієві механізми (наприклад, через пільгову оренду комунальних приміщень) для залучення приватних медичних та аптечних закладів у сільській місцевості, ліквідуючи тим самим «медичні пустелі».

3. Поглиблення цифровізації: подальший розвиток системи e-Health як ключового антикорупційного та управлінського інструменту, що забезпечує прозорість моніторингу якості наданих послуг приватними партнерами.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Подальші наукові дослідження у цьому напрямі доцільно зосередити на вивченні регіональних диспропорцій у реалізації механізмів публічно-приватного партнерства, а також на розробці комплексних методик оцінювання задоволеності пацієнтів в умовах єдиного медичного простору.

Література:

1. Лехан В. М., Слабкий Г. О., Шевченко М. В. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір. Київ, 2009. 50 с.

2. Mossialos E., Wenzl M., Osborn R., Sarnak D. 2015 International Profiles of Health Care Systems. Washington, DC : The Commonwealth Fund, 2016. 200 p.

3. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи застосування для реалізації інфраструктурних проектів і надання публічних послуг. *Економіка та прогнозування*. 2019. № 4. С. 62–86.

4. Білинська М. М. Державне управління охороною здоров'я в умовах модернізації: теоретико-методологічний аспект : монографія / М. М. Білинська, Н. О. Васюк. Київ : НАДУ, 2021. 400 с.

5. Васюк Н. О. Організаційно-економічні механізми реформування системи охорони здоров'я в Україні. / Н. О. Васюк. [2023]. [45]. С. 96

6. Немченко А. С. Фармакоекономіка та раціональне використання ліків в умовах впровадження системи реімбурсації. *[Перспетиви фармації]*. [Полтава] [2023]. С.89-97

7. Porter M. E., Teisberg E. O. Redefining Health Care: Creating Value-Based Competition on Results. Boston : Harvard Business Review Press, 2006. 506 p.

References:

1. Lekhan, V. M., Slabkyi, H. O., & Shevchenko, M. V. (2009). Stratehiia rozvytku systemy okhorony zdorovia: ukrainskyi vymir [Strategy for the development of the healthcare system: the Ukrainian dimension]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Mossialos, E., Wenzl, M., Osborn, R., & Sarnak, D. (2016). 2015 International Profiles of Health Care Systems. Washington, DC: The Commonwealth Fund.

3. Zapatrina, I. V. (2019). Derzhavno-pryvatne partnerstvo v Ukraini: perspektyvy zastosuvannia dlia realizatsii infrastrukturnykh proektiv ta nadannia publichnykh posluh [Public-private partnership in Ukraine: prospects for application for the implementation of infrastructure projects and the provision of public services]. *Ekonomika i prohnozuvannia – Economy and Forecasting*, 4, 62-86 [in Ukrainian].

4. Bilynska, M. M., & Vasiuk, N. O. (2021). Publichne upravlinnia okhoronoiu zdorovia v umovakh modernizatsii: teoretyko-metodolohichnyi aspekt [Public administration of health care in conditions of modernization: theoretical and methodological aspect]. Kyiv: NADU [in Ukrainian].

5. Vasiuk, N. O. (2023). Orhanizatsiino-ekonomichni mekhanizmy reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini [Organizational and economic mechanisms of reforming the health care system in Ukraine]. 45, 96 [in Ukrainian].

6. Niemchenko, A. S. (2023). Farmakoekonomika ta ratsionalne vykorystannia likarskykh zasobiv v umovakh vprovadzhennia systemy reimbursatsii [Pharmacoeconomics and rational use of medicines in the conditions of introduction of the reimbursement system]. *Perspektyvy farmatsii – Perspectives of Pharmacy*, 89-97. Poltava [in Ukrainian].

7. Porter, M. E., & Teisberg, E. O. (2006). Redefining Health Care: Creating Value-Based Competition on Results. Boston: Harvard Business Review Press.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:001.891:339.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1920-1933

Немченко Тетяна Анатоліївна кандидат економічних наук, доцент, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-4914-5134

В'юник Ольга Володимирівна кандидат економічних наук, професор, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0001-5024-7325

Сторожук Оксана Василівна кандидат економічних наук, доцент, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-9450-7704

Заярнюк Олексій Васильович кандидат економічних наук, доцент, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-7981-8264

Орлова Анна Анатоліївна кандидат економічних наук, доцент, Центральноукраїнський національний технічний університет, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-6659-0571

АДАПТИВНИЙ ДОСЛІДНИЦЬКЕ ПРОЄКТУВАННЯ АНАЛІЗУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ЗАГРОЗ У СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті обґрунтовано, що сучасний етап розвитку глобалізаційних процесів характеризується зростанням складності, нелінійності та взаємозалежності викликів, формуючи системні ризики, здатні дестабілізувати функціонування держави та ускладнювати процес прийняття управлінських рішень, пов'язаних, зокрема із досягненням сталості. Доведено, що традиційні підходи до аналізу таких загроз є фрагментарними та не забезпечують належного рівня їх комплексного врахування, що зумовлює необхідність переосмислення методологічних засад дослідження та управління. Обґрунтовано доцільність застосування адаптивного дослідницького проєктування як методологічного інструменту, що забезпечує поєднання системного підходу, принципів сталого розвитку та адаптивності, дозволяючи враховувати

динамічний характер і багаторівневу структуру глобалізаційних загроз. Наголошено, що система публічного управління в сучасних умовах має розглядатися як відкрита динамічна система, здатна до самокорекції, навчання та трансформації під впливом зовнішніх змін.

Систематизовано ключові принципи адаптивного дослідницького проєктування, що визначають логіку дослідницького процесу та забезпечують інтеграцію результатів аналізу з цілями сталого розвитку. Розкрито його ітеративну природу, що передбачає циклічність етапів дослідження та можливість коригування аналітичних процедур залежно від змін зовнішнього середовища. Обґрунтовано структуру реалізації підходу, яка включає ідентифікацію глобалізаційних загроз, їх класифікацію, оцінювання впливу та ризиків, а також формування сценаріїв розвитку ситуації з використанням комплексу методологічних інструментів.

Доведено, що впровадження адаптивного дослідницького проєктування сприяє підвищенню аналітичної спроможності органів публічної влади, формуванню проактивної моделі управління та забезпеченню узгодженості державної політики із цілями сталого розвитку.

Ключові слова: глобалізаційні загрози, публічне управління, сталий розвиток, адаптивне дослідницьке проєктування, системний підхід, ризики, сценарний аналіз, управлінські рішення, інституційна спроможність, наукові дослідження

Nemchenko Tetiana Anatoliivna PhD in Economics, Associate Professor, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-4914-5134

Viunyk Olha Volodymyrivna PhD in Economics, Professor, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5024-7325

Storozhuk Oksana Vasylivna PhD in Economics, Associate Professor, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-9450-7704

Zaiarniuk Oleksii Vasylovych,PhD in Economics, Associate Professor, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-7981-8264

Orlova Anna Anatoliivna PhD in Economics, Associate Professor, Central Ukrainian National Technical University, Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-6659-0571

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

ADAPTIVE RESEARCH DESIGN FOR ANALYZING GLOBALIZATION THREATS IN PUBLIC ADMINISTRATION IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Abstract. The article substantiates that the current stage of globalization processes is characterized by increasing complexity, nonlinearity, and interdependence of challenges, forming systemic risks capable of destabilizing the functioning of the state and complicating managerial decision-making processes, particularly those related to achieving sustainability. It is proven that traditional approaches to the analysis of such threats are fragmented and do not ensure an adequate level of their comprehensive consideration, which necessitates a rethinking of the methodological foundations of research and governance. The expediency of applying adaptive research design as a methodological tool is substantiated, as it ensures the integration of the systems approach, principles of sustainable development, and adaptability, enabling consideration of the dynamic nature and multi-level structure of globalization threats. It is emphasized that the public administration system under modern conditions should be viewed as an open and dynamic system capable of self-correction, learning, and transformation under the influence of external changes.

The key principles of adaptive research design are systematized, defining the logic of the research process and ensuring the integration of analytical results with sustainable development goals. Its iterative nature is revealed, which implies the cyclicity of research stages and the possibility of adjusting analytical procedures depending on changes in the external environment. The structure of implementing this approach is substantiated, including the identification of globalization threats, their classification, assessment of impacts and risks, as well as the development of scenario-based projections using a set of methodological tools.

It is proven that the implementation of adaptive research design contributes to enhancing the analytical capacity of public authorities, forming a proactive governance model, and ensuring the alignment of public policy with sustainable development goals.

Keywords: globalization threats, public administration, sustainable development, adaptive research design, systems approach, risks, scenario analysis, managerial decision-making, institutional capacity, scientific research.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світового господарства та суспільних відносин характеризується не лише поглибленням інтеграційних процесів, але й істотним ускладненням природи викликів, що постають перед державами, регіонами та локальними спільнотами, причому ці виклики дедалі частіше набувають системного, взаємопов'язаного та нелінійного

характеру. Глобалізація, яка тривалий час розглядалася як чинник економічного зростання, розширення ринків та інтенсифікації міжнародного співробітництва, у сучасних умовах трансформується у складний багатовимірний процес, що одночасно продукує нові можливості та породжує ризики, здатні суттєво дестабілізувати як національні економіки, так і системи публічного управління загалом. У цьому контексті принципово змінюється сама природа загроз, що впливають на функціонування держави та суспільства, оскільки вони більше не обмежуються традиційними безпековими викликами, а охоплюють економічні, фінансові, екологічні, соціальні та інформаційні аспекти, формуючи складні конфігурації ризиків, які взаємно підсилюють один одного. Такі загрози не лише ускладнюють процес прийняття управлінських рішень, але й ставлять під сумнів ефективність класичних підходів до державного управління, що базуються на відносно стабільних умовах функціонування системи. Зростання невизначеності, поява ефектів «ланцюгових реакцій» у глобальних процесах та посилення залежності між різними секторами економіки й суспільства обумовлюють необхідність переосмислення як інструментів аналізу, так і методологічних засад управління, що застосовуються у публічній сфері.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах, коли забезпечення національної безпеки дедалі тісніше пов'язується із здатністю держави забезпечувати сталий розвиток, який передбачає не лише економічне зростання, але й соціальну стабільність, екологічну збалансованість та належний рівень якості життя населення. Таким чином, безпекова складова перестає бути ізольованим напрямом державної політики і інтегрується у ширший контекст сталого розвитку, що, у свою чергу, потребує врахування взаємозалежностей між різними сферами суспільного життя. У результаті формується нова парадигма управління, в якій ефективність державної політики визначається не лише здатністю реагувати на вже наявні загрози, але й спроможністю передбачати їх виникнення, адаптуватися до змін середовища та забезпечувати узгодженість рішень у довгостроковій перспективі.

Зазначені обставини обумовлюють необхідність переходу до нових підходів у дослідженні глобалізаційних загроз, які б дозволяли враховувати їх динамічний характер, багаторівневу структуру та взаємозалежність із процесами сталого розвитку. У цьому контексті особливого значення набуває використання адаптивного дослідницького проєктування як методологічного інструменту, що забезпечує гнучкість дослідницького процесу, можливість його коригування відповідно до змін зовнішнього середовища та інтеграцію різних методів аналізу в єдину логічну систему, що дозволяє не лише більш повно відобразити складність досліджуваних явищ, але й підвищити обґрунтованість управлінських рішень, що формуються на основі отриманих результатів.

ISSN 3041-1572 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний науковий дискурс, присвячений дослідженню глобалізаційних процесів, трансформації з цих позицій публічного управління в напрямі забезпечення сталості суспільного розвитку забезпеченню сталого розвитку, характеризується високим рівнем теоретичної насиченості, водночас демонструючи певну фрагментарність у підходах до їх інтеграції в єдину аналітичну площину. Зокрема, у роботі Шевченко І. та Ліхоносової Г. підкреслюється, що сучасні глобалізаційні процеси формують новий спектр викликів, пов'язаних із фінансовою нестабільністю, кіберзагрозами, транснаціональною злочинністю та кризами світових ринків, які, у свою чергу, вимагають трансформації підходів до публічного управління у напрямі підвищення його стійкості та гнучкості [1]. Бабічев А., Котковський В., Чередниченко Т. наголошують на потребі врахування принципів сталого розвитку та екологічних інновацій під час формування моделей публічного управління, зокрема і в глобальному масштабі [2]. Базиченко В. зазначає, що система публічного управління функціонує в умовах постійної невизначеності та змушена одночасно здійснювати стратегічне планування і реагувати на нові виклики, які виникають у реальному часі, що фактично вимагає переходу до більш гнучких і адаптивних моделей управління [3]. Зарубіжні науковці наголошують, що традиційні ієрархічні моделі управління не здатні ефективно функціонувати в умовах невизначеності, оскільки вони не забезпечують достатнього рівня гнучкості та швидкості реагування на зміни зовнішнього середовища, що вимагає застосування адаптивного управління, як підходу, що поєднує елементи системного мислення, міждисциплінарності та орієнтації на результат, забезпечуючи можливість ефективного реагування на складні та динамічні виклики [4]. Важливість інтеграції технологічних, організаційних та соціальних аспектів публічного управління задля забезпечення його ефективності та здатності до протидії кризовим явищам, зокрема за рахунок поєднання стратегічного планування, інституційної спроможності та орієнтації на сталий розвиток підкреслюється у працях українських науковців [5,6], що у свою чергу, вимагає використання нових методологічних підходів до аналізу та прогнозування соціально-економічних процесів. Водночас слід наголосити, що традиційні підходи до аналізу глобалізаційних процесів і пов'язаних із ними загроз часто характеризуються фрагментарністю, оскільки вони розглядають окремі аспекти проблеми — економічний, безпековий або соціальний — без належного врахування їх взаємозв'язків. Така обмеженість аналітичних рамок призводить до формування управлінських рішень, які не враховують комплексного характеру сучасних викликів, а отже, не забезпечують належного рівня ефективності та стійкості. Виявлена наукова прогалина обумовлює необхідність подальших досліджень, спрямованих на розроблення інтегрова-

ного підходу до аналізу глобалізаційних загроз, який би враховував їх системний характер, забезпечував поєднання різних методів дослідження та дозволяв формувати обґрунтовані рекомендації для практики публічного управління в контексті забезпечення сталого розвитку.

Мета статті – обґрунтування теоретико-методологічних засад формування адаптивного дослідницького проєктування аналізу глобалізаційних загроз у системі публічного управління для забезпечення сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу. Процес дослідження глобалізаційних загроз у системі публічного управління вимагає виходу за межі традиційних аналітичних підходів, що історично формувалися в умовах відносної стабільності соціально-економічних систем і, відповідно, були зорієнтовані на аналіз лінійних причинно-наслідкових зв'язків. У сучасних умовах, коли глобалізаційні процеси набувають характеру складних, багаторівневих і взаємопов'язаних явищ, що функціонують у режимі постійної трансформації, виникає необхідність формування такої методологічної основи дослідження, яка б дозволяла адекватно відобразити нелінійність, динамічність та високий рівень невизначеності, притаманний об'єкту аналізу, що, в свою чергу, обумовлює доцільність поєднання системного підходу, концепції сталого розвитку та принципів адаптивності як ключових складових теоретико-методологічного каркасу дослідження.

У цьому контексті глобалізаційні загрози доцільно розглядати не як сукупність окремих ризиків, а як інтегровану систему взаємопов'язаних процесів, що характеризуються ефектами взаємного підсилення, внаслідок чого їх вплив поширюється одночасно на економічну, соціальну та екологічну підсистеми суспільства. Така їх природа зумовлює необхідність використання системного підходу, який дозволяє враховувати не лише прямі, але й опосередковані ефекти впливу, а також взаємодію між різними видами загроз, що може призводити до виникнення нових, більш складних форм ризиків. Водночас зазначена системність не обмежується лише характеристиками самих загроз, але поширюється і на механізми їх сприйняття та інтерпретації у системі публічного управління, що, у свою чергу, визначає особливості формування управлінських рішень.

Важливою методологічною передумовою дослідження є розуміння того, що система публічного управління в умовах глобалізаційних трансформацій виступає не як статична ієрархічна структура, а як відкрита, динамічна та багаторівнева система, яка функціонує у постійній взаємодії з зовнішнім середовищем, а тому її ефективність визначається не лише внутрішніми характеристиками, але й здатністю адаптуватися до змін, що відбуваються у глобальному просторі. Адаптивність управління передбачає здатність інституцій до навчання, самокорекції та трансформації у відповідь на нові виклики, що виникають у процесі розвитку складних систем [7]. Відповідно, можна

ISSN 3041-1572 Online

стверджувати, що ефективне публічне управління в умовах глобалізації повинно ґрунтуватися на механізмах, які забезпечують не лише реагування на вже наявні загрози, але й їх своєчасне виявлення та попередження, що, у свою чергу, потребує використання відповідних дослідницьких підходів, що дозволяє розуміти адаптивне дослідницьке проєктування як методологічний інструмент, який дозволяє інтегрувати процеси аналізу глобалізаційних загроз із завданнями публічного управління в контексті забезпечення цілей сталого розвитку, забезпечуючи при цьому гнучкість дослідницького процесу та його здатність до коригування залежно від змін зовнішнього середовища. На відміну від традиційних підходів, які передбачають жорстко визначену структуру дослідження та фіксований набір методів, адаптивне дослідницьке проєктування базується на принципах ітеративності, відкритості та контекстуальності, що дозволяє враховувати специфіку досліджуваних явищ та забезпечує більш високий рівень достовірності отриманих результатів.

В даному контексті варто наголосити, що суттєвою характеристикою адаптивного дослідницького проєктування виступає його здатність забезпечувати багаторівневий аналіз, що охоплює як глобальний, так і національний та регіональний рівні, що, у свою чергу, дозволяє враховувати особливості прояву глобалізаційних загроз у різних контекстах, позаяк одна й та сама загроза може мати різний вплив залежно від специфіки соціально-економічної системи, рівня її розвитку та інституційної спроможності, а також потребою врахування взаємозв'язків між окремими цілями сталого розвитку, що можуть як підсилювати, так і обмежувати одна одну [8]. В цілому, ефективне управління вимагає врахування не лише прямих ефектів реалізації політик, але й їх опосередкованого впливу на інші сфери, що, у свою чергу, потребує використання комплексних аналітичних інструментів.

Сутнісною характеристикою означеного підходу, на нашу думку, перш за все є його ітеративний характер, який передбачає циклічність дослідницького процесу, що включає етапи збору даних, їх аналізу, формування висновків та коригування подальших дослідницьких дій, дозволяючи забезпечити більш високий рівень відповідності результатів дослідження реальним умовам функціонування системи, що аналізується, та підвищує їх практичну значущість для публічного управління. Крім того, адаптивне дослідницьке проєктування передбачає поєднання кількісних і якісних методів дослідження, що дозволяє врахувати як об'єктивні показники, так і суб'єктивні оцінки, які відіграють важливу роль у процесі прийняття управлінських рішень. Зокрема, формування адаптивного дослідницького проєктування аналізу глобалізаційних загроз у системі публічного управління на принципах забезпечення сталого розвитку передбачає розроблення такої методологічної конструкції, яка забезпечує одночасне врахування складності досліджуваного об'єкта, динамічності зовнішнього середовища та необхідності прийняття обґрунтова-

них управлінських рішень в умовах невизначеності та, відповідно, не обмежується описом окремих етапів дослідження, а являє собою цілісну систему, в межах якої визначаються принципи, логіка побудови дослідницького процесу, інструментарій аналізу та рівні його реалізації.

Першим етапом вибудування структури дослідницького аналізу означеної проблематики має ґрунтуватись на підборі розгалуженої мережі принципів, які визначатимуть рамковість та основне спрямування наукового пошуку. Відповідно, за нашим переконанням, ключовим принципом запропонованого підходу, логічно, виступає адаптивність - здатність дослідницької моделі змінювати свою структуру, методи та аналітичні процедури залежно від трансформацій зовнішнього середовища. На відміну від традиційних дослідницьких підходів, що передбачають жорстко фіксовану послідовність дій, адаптивне проєктування орієнтоване на гнучкість і можливість коригування як змісту дослідження, так і його інструментального забезпечення, що надзвичайно важливо в умовах глобалізаційних процесів, де поява нових загроз може істотно змінювати початкові дослідницькі припущення.

Другим принципом, відповідно нашої мети, є багаторівневість, що відображає необхідність аналізу глобалізаційних загроз на різних рівнях їх прояву, оскільки за своєю природою глобальні процеси формують загальні тенденції розвитку, а, отже, їх вплив конкретизується як на національному, так і на регіональному рівні, де вони набувають згідно власної специфіки різних форм втілення. Завданням дослідницького проєктування за таких умов є забезпечення інтеграції результатів аналізу з огляду на їх різнорівненість та різноплановість для отримання цілісного уявлення щодо характеру і масштабів загроз та їх впливу на публічний сектор через призму забезпечення сталості національного розвитку.

Власне, третім, не менш важливим принципом є контекстуальність, що передбачає врахування специфіки соціально-економічного, політичного та інституційного середовища, в якому функціонує система публічного управління, позаяк одна і та сама глобалізаційна загроза може мати різний вплив залежно від контексту її прояву, що, у свою чергу, вимагає диференційованого підходу до її аналізу та оцінювання. Варто в даному контексті зауважити і про вагомість дотримання принципу узгодженості - забезпечення логічної взаємопов'язаності між усіма елементами дослідження: від формулювання проблеми до інтерпретації результатів. Додамо, що, на наше переконання, узгодженість передбачає і інтеграцію результатів аналізу з цілями сталого розвитку, що дозволяє оцінити ефективність управлінських рішень не лише з точки зору короткострокових результатів, але й у довгостроковій перспективі.

Реалізація адаптивного дослідницького проєктування за своєю структурою безсумнівно передбачає проходження низки взаємопов'язаних етапів, кожен із яких виконує специфічну функцію у процесі аналізу.

В першу чергу, необхідно, в рамках нашого механізму, виявити власне глобалізаційні загрози, які будуть перебувати у нашому полі зору, тобто мова тут йде про ідентифікацію ключових факторів ризику, які формуються у глобальному середовищі з врахуванням як уже наявних, відомих загроз, так і потенційних, що можуть виникнути внаслідок розвитку технологій, зміни геополітичної ситуації або трансформації економічних процесів тощо та можуть впливати на систему публічного управління в цілому та перешкоджати досягненню засад сталості на шляху національного розвитку.

Наступний кроком виступає систематизація та класифікація загроз, метою якого є структурування отриманої інформації та створення підґрунтя для подальшого аналізу. Зауважимо, що класифікація може здійснюватися за різними критеріями, включаючи рівень виникнення, сферу впливу, ступінь ймовірності реалізації та масштаб наслідків. Після цього варто, на нашу думку, здійснити оцінку впливу глобалізаційних загроз на систему публічного управління, тобто виконати аналіз того, яким чином ці загрози впливають на інституційну спроможність держави, ефективність управлінських процесів та здатність реалізовувати державну політику, а також здійснити аналіз ризиків, спрямований на оцінювання того, як виявлені загрози впливають на досягнення економічної, соціальної та екологічної збалансованості загрожуючи досягненню цілей сталого розвитку, із врахуванням як прямих, так і опосередкованих наслідків впливу несприятливих факторів.

Узагальнюючим етапом, на нашу думку має стати формування сценаріїв розвитку ситуації, що дозволяє змоделювати можливі варіанти розвитку подій залежно від різних умов і факторів. В даному випадку, сценарний підхід забезпечує можливість підготовки до альтернативних варіантів розвитку та підвищує стійкість системи публічного управління до невизначеності. При цьому варто наголосити, що на даному етапі, ефективність адаптивного дослідницького проєктування значною мірою визначається адекватністю використаного інструментарію, який має відповідати складності об’єкта дослідження та здійснюватися комплексно. Зокрема, сценарний аналіз дозволяє моделювати різні варіанти розвитку подій та оцінювати їх наслідки для системи публічного управління, оцінювання ризиків забезпечує кількісне та якісне визначення рівня загроз, їх ймовірності та потенційного впливу, використання порівняльного аналізу дає можливість зіставляти різні підходи до управління загрозами, що застосовуються у різних країнах або регіонах, та визначати їх ефективність, а метод експертних оцінок дозволяє врахувати професійний досвід та знання фахівців, що є особливо важливим у ситуаціях високої невизначеності.

Проведення пропонованого нами адаптивного дослідницького проєктування передбачає реалізацію аналізу на трьох основних рівнях: глобальному, національному та регіональному. Зокрема, на глобальному рівні варто приділити увагу дослідженню загальних тенденції розвитку світової економіки,

міжнародних відносин та глобальних процесів, що формують умови виникнення загроз. На національному рівні доцільно аналізувати вплив цих загроз на систему публічного управління конкретної держави, включаючи її інституційну структуру та механізми прийняття рішень. На регіональному ж рівні необхідно розглядати особливості прояву глобалізаційних загроз у конкретних територіальних системах, що дозволяє врахувати локальні фактори та специфіку розвитку. Узагальнено наші пропозиції відображено у вигляді моделі, яка відображає інтеграцію процесів формування глобалізаційних загроз, їх аналітичного опрацювання та трансформації у механізми публічного управління, що забезпечують досягнення цілей сталого розвитку. Основною її особливістю виступає поєднання багаторівневого аналізу, циклічності дослідницького процесу та наявності зворотних зв'язків, що забезпечують адаптацію як аналітичної, так і управлінської підсистеми до змін зовнішнього середовища (див. рис. 1).

Рис.1. Адаптивна модель дослідницького проєктування аналізу глобалізаційних загроз у системі публічного управління

Джерело: розроблено авторами

ISSN 3041-1572 Online

Важливим аспектом функціонування приведеної моделі виступає її циклічний характер, що передбачає постійне оновлення дослідницьких процедур на основі нових даних, а також наявність зворотних зв'язків між рівнями, що забезпечує її адаптивність, дозволяючи розглядати її як універсальний інструмент аналізу глобалізаційних загроз у контексті забезпечення сталого розвитку.

Доцільно наголосити, що за своєю сутністю, імплементація адаптивного дослідницького проєктування у практику публічного управління передбачає не лише трансформацію аналітичних процедур, але й глибинні зміни у логіці прийняття управлінських рішень, які повинні відповідати умовам високої невизначеності, динамічності зовнішнього середовища та зростаючої складності глобалізаційних процесів. У цьому контексті адаптивне дослідницьке проєктування виступає як інструмент, що забезпечує інтеграцію аналітичної діяльності та управлінської практики, створюючи передумови для формування більш гнучкої, стійкої та проактивної системи публічного управління.

Одним із ключових напрямів використання адаптивного дослідницького проєктування є підвищення аналітичної спроможності органів публічної влади, що передбачає формування системи постійного моніторингу глобалізаційних процесів та пов'язаних із ними загроз з позиції досягнення сталості функціонування, яка повинна забезпечувати не лише фіксацію вже наявних змін, але й виявлення ранніх сигналів потенційних ризиків, що дозволяє здійснювати випереджальне реагування. У цьому контексті важливу роль відіграє використання сучасних інформаційних технологій, які забезпечують обробку великих обсягів даних та дозволяють виявляти приховані закономірності у розвитку соціально-економічних процесів.

Водночас ефективне використання адаптивного дослідницького проєктування вимагає трансформації інституційної структури публічного управління, що передбачає підвищення рівня взаємодії між різними суб'єктами управління, позаяк залучення широкого кола зацікавлених сторін сприяє підвищенню легітимності управлінських рішень та забезпечує їх більшу відповідність потребам суспільства. Варто підкреслити, що вагомим аспектом використання запропонованого адаптивного дослідницького проєктування є також інтеграція результатів аналізу у процес формування державної політики, яка передбачає створення механізмів, що забезпечують трансформацію аналітичних висновків у конкретні управлінські рішення, а також їх подальше коригування залежно від результатів реалізації, дозволяючи забезпечити таким чином більш тісний зв'язок між науковими дослідженнями та практикою публічного управління, що є необхідною умовою підвищення ефективності державної політики.

Важливою умовою ефективного використання адаптивного дослідницького проєктування є також розвиток кадрового потенціалу, що передбачає підготовку фахівців, здатних працювати в умовах невизначеності та використовувати сучасні методи аналізу, насамперед підвищення кваліфікації працівників органів публічної влади, так і розвиток наукових досліджень у сфері публічного управління, що дозволяє забезпечити постійне оновлення методологічної бази [9].

Підсумовуючи, зауважимо, що використання адаптивного дослідницького проєктування у публічному управлінні дозволяє забезпечити більш високий рівень обґрунтованості управлінських рішень, підвищити стійкість системи до глобалізаційних загроз та створити передумови для досягнення цілей сталого розвитку. Водночас його ефективна реалізація потребує комплексного підходу, що включає розвиток аналітичної інфраструктури, удосконалення інституційної структури та підвищення рівня взаємодії між різними суб'єктами управління.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, зазначимо, що в умовах зростаючої складності та взаємозалежності глобалізаційних процесів ефективність публічного управління визначається не лише здатністю реагувати на наявні загрози, але й спроможністю інтегрувати аналітичні та управлінські підходи в єдину адаптивну систему. Запропоноване адаптивне дослідницьке проєктування дозволяє подолати фрагментарність традиційних підходів, забезпечуючи комплексне врахування економічних, соціальних, екологічних та безпекових аспектів у процесі прийняття рішень, що підвищує їх обґрунтованість та стійкість. Водночас, доречно наголосити, що його практична імплементація вимагає трансформації інституційного середовища, розвитку аналітичної інфраструктури та посилення міжсекторальної взаємодії. Перспективи подальших досліджень, на нашу думку, пов'язані з розробленням прикладних механізмів впровадження адаптивного проєктування у діяльність органів влади, інтеграцією цифрових інструментів аналізу даних, а також формуванням методик оцінювання ефективності управлінських рішень у контексті досягнення цілей сталого розвитку для поглиблення проактивної моделі публічного управління.

Література:

1. Shevchenko I., Likhonosova G. Transformation of public administration in the context of economic and financial security: challenges of globalization of international relations. Actual Problems of International Relations. 2025. Issue 163. P. 134–142. DOI: 10.17721/apmv.2025.163.1.134-142.

2. Бабічев А., Котковський В., Чередниченко Т. Технології та інновації у публічному управлінні: сучасні тренди, вплив на якість державних послуг. Економіка та суспільство. 2024. № 65. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-82

3. Базиченко В. В. Сучасний стан публічного управління у сфері національної безпеки. Вісник Херсонського національного технічного університету. 2024. № 1 (88). С. 337–341. URL: https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.47

4. Zhao G., Hui X., Lu Y., Zhang Y. Progress in adaptive governance research and hotspot analysis: a global scientometric visualization analysis. Discover Sustainability. 2024. Vol. 5. Article 234. URL: https://doi.org/10.1007/s43621-024-00435-8

5. Public Administration for Sustainable Development: Mechanisms and Strategies of State and Regional Administration in the Conditions of War and Reconstruction of Ukraine: Collective Monograph / The general ed. Chechel A., Zharova L., Śleziak M. Kyiv - Bielsko-Biala (Poland): University of Economics and Humanities, 2025. 285 p.

6. Кравцов О. В. Теоретико-методологічні засади формування національної моделі стійкості у форматі цифрового суспільства : автореф. дис. … д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01. Дніпро, 2025. 43 с.

7. Таран Є. І. Трансформація системи публічного управління в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Державне управління. 2020. Т. 31 (70), № 3. С. 43–46. URL: https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/08.

8. Wiegant D., Dewulf A., Van Zeben J. Alignment mechanisms to effectively govern the sustainable development goals. World Development. 2024. Vol. 182. Article 106721. URL: https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2024.106721

9. В'юник О.В. Напрями розвитку кадрового потенціалу в умовах інноваційних змін. Центральноукраїнський науковий вісник. Економічні науки. 2023. Вип. 10(43). С. 240-249. URL: https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10(43).240-249

References:

1. Shevchenko, I., & Likhonosova, G. (2025). Transformation of public administration in the context of economic and financial security: challenges of globalization of international relations. Actual Problems of International Relations, 163, 134–142. Retrieved from https://doi.org/10.17721/apmv.2025.163.1.134-142 [in English].

2. Babichev, A., Kotkovskyi, V., & Cherednychenko, T. (2024). Tekhnolohii ta innovatsii u publichnomu upravlinni: suchasni trendy, vplyv na yakist derzhavnykh posluh [Technologies and innovations in public administration: modern trends and impact on the quality of public services]. Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society, 65. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-65-82 [in Ukrainian].

3. Bazychenko, V. V. (2024). Suchasnyi stan publichnoho upravlinnia u sferi natsionalnoi bezpeky [Current state of public administration in the field of national security]. Visnyk Khersonskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of Kherson National Technical University, 1(88), 337–341. Retrieved from https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2024.1.47 [in Ukrainian].

4. Zhao, G., Hui, X., Lu, Y., & Zhang, Y. (2024). Progress in adaptive governance research and hotspot analysis: a global scientometric visualization analysis. Discover Sustainability, 5, Article 234. Retrieved from https://doi.org/10.1007/s43621-024-00435-8 [in English].

5. Chechel, A., Zharova, L., & Śleziak, M. (Eds.). (2025). Public administration for sustainable development: mechanisms and strategies of state and regional administration in the conditions of war and reconstruction of Ukraine: collective monograph. Kyiv – Bielsko-Biała: University of Economics and Humanities. [in English].

6. Kravtsov, O. V. (2025). Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannia natsionalnoi modeli stiikosti u formati tsyfrovoho suspilstva [Theoretical and methodological foundations of forming a national model of resilience in the format of a digital society]. Extended abstract of Doctor's thesis. Dnipro. [in Ukrainian].

7. Taran, Ye. I. (2020). Transformatsiia systemy publichnoho upravlinnia v Ukraini [Transformation of the public administration system in Ukraine]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia – Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series: Public Administration, 31(70), 3, 43–46. Retrieved from https://doi.org/10.32838/TNU-2663-6468/2020.3/08 [in Ukrainian].

8. Wiegant, D., Dewulf, A., & Van Zeben, J. (2024). Alignment mechanisms to effectively govern the sustainable development goals. World Development, 182, Article 106721. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2024.106721 [in English].

9. Viunyk, O. V. (2023). Napriamy rozvytku kadrovoho potentsialu v umovakh innovatsiinykh zmin [Directions of human resource potential development under conditions of innovative changes]. Tsentralnoukrainskyi naukovyi visnyk. Ekonomichni nauky – Central Ukrainian Scientific Bulletin. Economic Sciences, 10(43), 240–249. Retrieved from https://doi.org/10.32515/2663-1636.2023.10(43).240-249 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.86:355(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1934-1947

Осипов Дмитро Миколайович доктор філософії, доцент кафедри публічного адміністрування та землеустрою Класичного приватного університету, https://orcid.org/0000-0002-7132-5991

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК ІНСТИТУТУ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ

Анотація. У статті досліджено міжнародний досвід розвитку військової служби як інституту публічної служби в умовах трансформації безпекового середовища та реформування сектору оборони. Обґрунтовано, що збройні сили демократичних держав виступають не лише інструментом реалізації безпекової політики, але й специфічним різновидом публічної служби, що поєднує особливий правовий статус, підвищені вимоги до дисципліни та обмеження прав із принципами демократичного врядування, підзвітності та цивільного контролю.

Проаналізовано наукові підходи до розуміння місця військової служби в системі публічної служби, зокрема концепції цивільно-військових відносин, інституціоналізації військової організації та трансформації від призовних до професійних армій. Узагальнено теоретичні положення щодо моделей правового регулювання статусу військовослужбовців, серед яких виокремлено інтеграційну та відчужувальну моделі.

На основі порівняльного аналізу розглянуто особливості організації військової служби у США, Великій Британії, Німеччині, Франції та Польщі. Визначено ключові характеристики цих моделей, зокрема домінування принципу цивільного контролю, розвиток контрактної служби, стандартизацію кар'єрних систем, інституціоналізацію військової освіти та формування комплексних систем соціального захисту військовослужбовців і ветеранів. Водночас виявлено відмінності у ступені інтеграції військової служби до системи публічного управління, обсязі прав військовослужбовців та підходах до формування резерву.

Обґрунтовано можливості адаптації міжнародного досвіду до умов України, зокрема у напрямах посилення парламентського та громадського контролю, удосконалення кар'єрних механізмів, розвитку системи військової освіти, формування ефективної ветеранської політики та впровадження концепції «громадянина в уніформі». Доведено, що інтеграція військової служби в єдину систему публічної служби є важливою передумовою

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

підвищення ефективності сектору безпеки і оборони, зміцнення довіри суспільства та забезпечення євроатлантичної інтеграції України.

Ключові слова: військова служба, публічна служба, цивільний контроль, збройні сили, міжнародний досвід, оборонні реформи, ветеранська політика.

Osipov Dmytro PhD, Associate Professor of the Department of Public Administration and Land Management, Classical Private University, https://orcid.org/0000-0002-7132-5991

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF MILITARY SERVICE AS AN INSTITUTION OF PUBLIC SERVICE

Abstract. The article studies the international experience of the development of military service as an institution of public service in the context of the transformation of the security environment and reform of the defense sector. It is substantiated that the armed forces of democratic states act not only as an instrument for the implementation of security policy, but also as a specific type of public service that combines a special legal status, increased requirements for discipline and restriction of rights with the principles of democratic governance, accountability and civil control.

Scientific approaches to understanding the place of military service in the public service system are analyzed, in particular the concept of civil-military relations, institutionalization of military organization and transformation from conscript to professional armies. The theoretical provisions on the models of legal regulation of the status of military personnel are generalized, among which the integration and alienation models are distinguished.

On the basis of a comparative analysis, the peculiarities of the organization of military service in the USA, Great Britain, Germany, France and Poland are considered. The key characteristics of these models are defined, in particular, the dominance of the principle of civilian control, the development of contract service, the standardization of career systems, the institutionalization of military education and the formation of comprehensive systems of social protection of military personnel and veterans. At the same time, differences have been identified in the degree of integration of military service into the public administration system, the scope of military personnel's rights and approaches to the formation of the reserve.

The possibilities of adapting international experience to the conditions of Ukraine, in particular in the areas of strengthening parliamentary and public control, improving career mechanisms, developing the military education system, forming an effective veteran policy and introducing the concept of "citizen in uniform" are substantiated. It has been proved that the integration of military service into a single

ISSN 3041-1572 Online

system of public service is an important prerequisite for increasing the efficiency of the security and defense sector, strengthening public confidence and ensuring Ukraine's Euro-Atlantic integration.

Keywords: military service, public service, civilian control, armed forces, international experience, defense reforms, veteran policy.

Постановка проблеми. Збройні сили демократичних держав є невід'ємним елементом системи публічного управління – інструментом реалізації державної безпекової політики та водночас специфічним інститутом публічної служби. Питання місця військової служби в системі публічної служби залишається дискусійним як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці про державне управління. Проте стрімкі зміни безпекового середовища початку XXI століття, зокрема трансформація НАТО, нові гібридні загрози та повномасштабне вторгнення росії в Україну, надають цій проблематиці особливої практичної гостроти.

Дослідження міжнародного досвіду організації військової служби важливе не лише для порівняльного аналізу, але й для вироблення конкретних рекомендацій щодо реформування вітчизняної системи. Збройні сили України проходять глибоку системну трансформацію відповідно до стандартів НАТО, і в цьому контексті вивчення того, як провідні союзники вибудовують інститут військової служби всередині ширшої системи публічного управління, набуває пріоритетного значення.

Стан наукової розробки проблеми. Проблематика розвитку військової служби як інституту публічної служби перебуває на перетині кількох наукових напрямів, зокрема державного управління, адміністративного права, соціології, військової науки та безпекових студій. У сучасній науковій літературі вона розглядається крізь призму трансформації держави, реформ сектору безпеки і оборони, а також інтеграції військових структур у систему публічного врядування.

Значний внесок у формування теоретичних засад публічної служби здійснили класики соціології та державного управління, зокрема М. Вебер, який обґрунтував бюрократичну модель державного управління, що стала основою інституціоналізації військової служби як складової державного апарату. Подальший розвиток концепцій публічної служби відображено у працях таких дослідників, як Д. Осборн, Т. Геблер, які розглядали трансформацію державного управління в умовах нової публічної менеджеріальної парадигми, а також К. Поллітт і Г. Букерт, що аналізували модернізацію публічного сектору в європейських країнах.

У сфері військової соціології та цивільно-військових відносин важливими є дослідження С. Хантінгтона, який у праці *«The Soldier and the State»*

обґрунтував концепцію об'єктивного цивільного контролю над збройними силами, а також М. Яновіца, який розглядав військову службу як соціальний інститут, інтегрований у демократичне суспільство. Подальший розвиток цих підходів знайшов відображення у роботах Р. Кона, П. Фівера, Д. Дезча, які досліджували трансформацію ролі військових у сучасних демократіях.

Питання інституціоналізації військової служби, її правового статусу та інтеграції в систему публічної служби широко висвітлюються в працях західних дослідників, зокрема Т. Каплоу, Ч. Москоса, який розробив концепцію переходу від масової до професійної армії, а також Б. Боземана, який досліджував публічні цінності в державному секторі, включаючи безпекову сферу.

Європейський досвід реформування військової служби в контексті публічного управління відображено у працях К. Ван Дорена, М. Кнілінга, Е. Соренсена, які акцентують увагу на процесах гібридизації публічних інститутів, міжсекторальної взаємодії та розвитку governance-підходів. Особливу увагу приділено питанням демократичного контролю, прозорості та підзвітності військових структур.

В українській науці проблематика військової служби як складової публічної служби досліджується в контексті реформування сектору безпеки і оборони, євроатлантичної інтеграції та післявоєнного відновлення. Зокрема, вагомий внесок у розроблення теоретико-методологічних засад державної служби зробили В. Авер'янов, Ю. Битяк, Т. Василевська, Н. Гончарук, Н. Липовська, О. Оболенський, Т. Пахомова, С. Серьогін, І. Шпекторенко та ін. Питання реформування військової служби, кадрової політики та соціального забезпечення військовослужбовців розглядаються у працях В. Телелима, М. Требіна, О. Кузьмука, І. Руснака.

Окремий напрям становлять дослідження ветеранської політики та реінтеграції військовослужбовців у систему публічної служби, що розробляються такими науковцями, як Т. Семигіна, О. Палій, Л. Линдюк, які аналізують міжнародний досвід соціальної адаптації ветеранів і можливості їх залучення до цивільного сектору державного управління.

Водночас, незважаючи на значну кількість наукових праць, питання розвитку військової служби саме як інституту публічної служби, з урахуванням міжнародного досвіду, залишається недостатньо комплексно дослідженим. Зокрема, потребують подальшого опрацювання питання інтеграції військової та цивільної служби, формування єдиних стандартів публічної служби, а також використання потенціалу військовослужбовців після завершення служби в системі публічного управління.

Таким чином, науковий аналіз свідчить про наявність вагомого теоретичного підґрунтя, однак актуалізує необхідність системного дослідження

міжнародного досвіду розвитку військової служби як інституту публічної служби та його адаптації до умов України.

Мета статті полягає у з'ясуванні змістовних характеристик моделей організації військової служби як складової публічної служби у провідних демократичних державах та визначенні перспектив використання їхнього досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу. Категорія «публічна служба» є ключовим поняттям сучасної науки про публічне управління. В широкому розумінні вона охоплює діяльність осіб, які на постійній та оплатній основі виконують завдання і функції держави або місцевого самоврядування. Саме в такому контексті постає питання про місце військової служби в структурі публічної служби – чи є вона її різновидом, чи являє собою окремий самостійний інститут?

У системі публічного управління традиційно виокремлюють кілька видів публічної служби: державну цивільну службу, правоохоронну службу та мілітарну (військову) службу. Остання вирізняється специфічними ознаками: особливим правовим статусом військовослужбовців, підвищеною мірою ризику для здоров'я та життя, жорсткою ієрархічною організацією, особливим дисциплінарним режимом, обмеженням низки конституційних прав і свобод та специфічними механізмами соціального захисту [1, с. 45–47].

Класичне розуміння цивільно-військових відносин, запропоноване С. Гантінгтоном у праці «Солдат і держава» (1957), ґрунтується на концепції «об'єктивного цивільного контролю» [2, с. 83]. Відповідно до неї, ефективне функціонування збройних сил як інституту держави потребує їх виведення з безпосередньої залежності від партійно-політичних інтересів і водночас забезпечення дієвого цивільного нагляду з боку демократично обраних органів влади. Ця концепція стала теоретичним фундаментом для більшості сучасних демократій при побудові систем управління збройними силами.

Альтернативний погляд запропонував М. Яновіц у праці «Професійний солдат» (1960), акцентуючи увагу на соціологічних характеристиках військової організації та необхідності «громадянського солдата» – військовослужбовця, який поділяє цінності демократичного суспільства [3, с. 117]. Ця концепція виявилася особливо затребуваною після переходу провідних держав НАТО до контрактних армій у 1970–1990-х роках.

В юридичній доктрині поширеними є дві основні моделі правового регулювання статусу військовослужбовців. Перша – «модель відчуження» (exclusion model), яка розглядає військовослужбовців як окрему категорію осіб, що повністю виведена зі сфери дії загального трудового та адміністративного законодавства. Друга – «модель інтеграції» (integration model), яка передбачає поширення на військовослужбовців загальних норм публічної

служби з урахуванням специфіки їхньої діяльності [4, с. 201]. На практиці більшість демократичних держав використовують змішані моделі, тяжіючи до того чи іншого полюсу.

Для цілей цього дослідження під військовою службою як інститутом публічної служби розуміємо систему правових норм та організаційних механізмів, що регулюють відносини, пов'язані із зарахуванням осіб на службу до збройних сил, проходженням ними цієї служби та її завершенням, у контексті виконання державою функцій національної оборони та безпеки. Дане визначення дозволяє охопити як регулярні збройні сили, так і резервні компоненти, поєднуючи інституційний та функціональний підходи.

Збройні сили США традиційно вважаються еталонним зразком демократичного управління мілітарним інститутом. Їхня організаційна модель будується на кількох ключових принципах: верховенстві цивільного контролю, добровільному характері служби, розвиненій системі соціального захисту та постійному вдосконаленні кар'єрних стандартів.

Правову основу організації збройних сил США становлять Конституція (розділи 2 і 8 статті I, розділ 2 статті II), Закон про національну безпеку 1947 р. з численними поправками, Закон про уніфікований командний устрій та Кодекс військової юстиції (UCMJ) [5]. Президент є Головнокомандувачем збройних сил, однак реальне цивільне управління здійснюється через Міністерство оборони на чолі з цивільним міністром. Голова Об'єднаного комітету начальників штабів є найвищим військовим радником, але не входить до командної вертикалі – такий устрій свідомо розриває ланцюг прямого командування між вищим військовим керівництвом і бойовими з'єднаннями.

У 1973 р. США перейшли до повністю добровільної армії – All-Volunteer Force (AVF). Це рішення, прийняте після Комісії Гейтса, стало одним із найвпливовіших реформаторських кроків у сфері організації збройних сил. Перехід супроводжувався суттєвим підвищенням грошового забезпечення, введенням освітніх програм (Montgomery GI Bill), пакетів страхування та пенсійного забезпечення [6, с. 34].

Кар'єрна система у збройних силах США відрізняється чіткою структурованістю: існує 10 офіцерських і 9 унтер-офіцерських рангів. Просування по службі регулюється системою «up-or-out» (підвищення або звільнення): офіцер, який не отримав підвищення у встановлений термін, зобов'язаний залишити службу. Ця система, введена Законом про кар'єрне управління офіцерами 1947 р. та вдосконалена Законом Голдуотера-Ніколса 1986 р., забезпечує постійне оновлення особового складу та конкурентне середовище для просування [7].

Важливим аспектом американської моделі є розвинена система освіти: Академія Вест-Пойнт, Академія ВМС в Аннаполісі, Академія ВПС у

Колорадо-Спрінгс, а також разветвлена мережа командно-штабних і воєнних коледжів. Таким чином, система безперервної професійної освіти інтегрована в кар'єрну траєкторію та є обов'язковою умовою просування на вищі посади.

Соціальний захист ветеранів у США здійснюється через Департамент у справах ветеранів (VA) – один із найбільших федеральних органів. Законодавство Veterans Benefits Administration передбачає медичне обслуговування, кредити на житло (VA Loan), освітні пільги та пенсійне забезпечення. Така розгалужена система є важливим інструментом рекрутингу та утримання кадрів.

Збройні сили Великої Британії – одні з найстаріших і найдосвідченіших у світі. Британська модель організації військової служби поєднує глибоке коріння традицій із здатністю до прагматичної адаптації. Конституційним монархом є верховний головнокомандувач, проте реальне управління зосереджено в Міністерстві оборони (MoD), де цивільні чиновники та офіцери працюють у єдиній інтегрованій структурі [8].

Правовою базою є Armed Forces Act – рамковий закон, що ухвалюється парламентом кожні п'ять років, підтверджуючи законність існування збройних сил як постійної інституції (ця конституційна традиція сягає Білля про права 1689 р.). Значну роль відіграє також Defence Reform Act 2014 р., який реформував систему придбання та управління.

Уніфікований персональний орган – Defence People (раніше Defence Personnel, Performance and Courts (DP PC)) – відповідає за кадрову політику у всіх трьох видах збройних сил. Останнє десятиліття ознаменувалося активними реформами у сфері рекрутингу: запроваджено цифрові платформи набору, розширено критерії придатності до служби, знято обмеження щодо служби жінок у бойових підрозділах [9, с. 78].

Серед характерних рис британської моделі слід відзначити систему рекрутингових груп (Regional Brigade system), тісну інтеграцію регулярних і резервних сил (Regular Reserve та Volunteer Reserve), а також традицію короткострокових контрактів (3–22 роки залежно від виду служби). На відміну від американської системи «up-or-out», британська модель є дещо м'якшою, хоча конкуренція за вищі посади також висока.

Важливим елементом є Royal Military Academy Sandhurst – престижна офіцерська академія, що готує офіцерів Британської армії. Аналогічні заклади існують для флоту (Britannia Royal Naval College, Dartmouth) та авіації (Royal Air Force College Cranwell). Система командно-штабних коледжів, зокрема Вищий оборонний коледж (RCDS), забезпечує підготовку старших офіцерів і цивільних службовців оборонного відомства.

Привертає увагу британська практика реінтеграції: Armed Forces Covenant 2011 р. закріпив зобов'язання держави перед ветеранами та чинними

військовослужбовцями, включаючи пріоритетний доступ до медичної допомоги NHS, освітні гранти та підтримку зайнятості. Ця норма стала прикладом інституціоналізації суспільного договору між суспільством і армією.

Досвід Федеративної Республіки Німеччина є особливо цінним з огляду на унікальний шлях переосмислення ролі армії в демократичному суспільстві після Другої світової війни. Бундесвер – збройні сили ФРН – будувалися на концептуально новій основі, що отримала назву «Innere Führung» (внутнє керівництво) та концепція «Staatsbürger in Uniform» (громадянин в уніформі) [10, с. 23].

Концепція «громадянина в уніформі», розроблена генералом Вольфом фон Бауденбахом у 1950-х роках, передбачає, що військовослужбовець не припиняє бути повноправним громадянином держави, а збройна служба є однією з форм реалізації громадянських обов'язків. Відповідно, бундесвер побудований на ідеї максимально можливого збереження цивільних прав і свобод особового складу в межах, сумісних із виконанням службових обов'язків.

Правовою основою є Grundgesetz (Основний закон ФРН), зокрема стаття 87a, Soldatengesetz (Закон про солдата), та Wehrpflichtgesetz (Закон про військовий обов'язок). У 2011 р. обов'язковий призов у ФРН було призупинено; Бундесвер перейшов до принципу добровільної служби, хоча система резервного компонента на базі колишніх призовників збереглася [11].

Система парламентського контролю у ФРН є одним із найрозвиненіших прикладів у демократичному світі. Ключовою інституцією є Wehrbeauftragter des Deutschen Bundestages – Уповноважений Бундестагу з питань збройних сил. Ця посада, що не має аналогів в інших країнах НАТО, дає змогу будь-якому військовослужбовцеві безпосередньо звернутися до парламентського омбудсмана зі скаргою на порушення його прав чи незаконні накази, оминаючи командну вертикаль.

Кар'єрна система бундесверу відрізняється чіткою категоризацією: Berufssoldaten (кадрові солдати) і Zeitsoldaten (солдати за контрактом на визначений термін). Офіцерська підготовка здійснюється в університетах бундесверу в Мюнхені та Гамбурзі, де офіцери здобувають академічні ступені – унікальна практика, що підкреслює інтелектуальний вимір військової служби [12, с. 56].

Реформи бундесверу 2010-х років (Neuausrichtung) були спрямовані на суттєве скорочення та підвищення боєздатності. Однак після 2022 р., у відповідь на повномасштабне вторгнення Росії в Україну, Bundestag ухвалив рішення про фінансування оборони на рівні 2% ВВП і розпочав масштабне переозброєння. Це зумовило необхідність перегляду концепції рекрутингу та можливості повернення до призову, що наразі активно обговорюється в

ISSN 3041-1572 Online

публічному просторі. Франція має давню традицію масового призову, що сягає Великої революції та наполеонівських воєн. Проте у 1996 р. Президент Жак Ширак оголосив про перехід до повністю професійних збройних сил – рішення, що набуло чинності з 2001 р. [13, с. 112]. Таким чином, Франція стала однією з перших континентальних держав, що відмовилася від призовної армії в умовах змінного безпекового середовища.

Конституція П'ятої Республіки закріплює за Президентом роль Голови Ради оборони та Головнокомандувача збройних сил. Міністерство збройних сил (Ministère des Armées) є органом вищого адміністративного управління. Характерною рисою французької системи є потужна Генеральна дирекція озброєнь (DGA), що забезпечує значний ступінь автономії у сфері розробки та закупівлі озброєнь – відображення стратегії де Голля щодо незалежності французької оборонної промисловості.

Правове регулювання статусу військовослужбовців здійснюється через Code de la défense, що кодифікує всі норми оборонного законодавства, включаючи статут військовослужбовця. На відміну від цивільних чиновників, французькі військовослужбовці традиційно мали суттєво обмежені права на об'єднання та страйк, хоча Закон про програмування військових витрат 2019–2025 рр. передбачив певне розширення можливостей для висловлення колективної думки.

Французька система офіцерської освіти побудована навколо декількох престижних закладів: École Spéciale Militaire de Saint-Cyr (армія), École Navale (ВМС) та École de l'Air et de l'Espace (ВПС). Поряд з ними функціонує École de Guerre – французький аналог вищих оборонних академій, де проходять підготовку старші офіцери та цивільні спеціалісти у галузі стратегії й безпеки [14].

Після низки терористичних атак 2015–2016 рр. Франція розгорнула операцію Sentinelle, залучивши близько 10 000 військовослужбовців для охорони об'єктів внутрішньої безпеки. Це стало прикладом нового виміру взаємодії армії та суспільства і змусило переосмислити межі між функціями збройних сил та правоохоронних органів у системі публічної служби. Разом із тим ця практика зумовила дискусію щодо ризиків розмивання мандату армії та перевантаження особового складу.

Досвід Польщі є особливо релевантним для України з огляду на географічну близькість, спільну пострадянську спадщину та успішно пройдений шлях інтеграції до євроатлантичних структур. Після приєднання до НАТО у 1999 р. Польща здійснила масштабну реформу збройних сил, що тривала понад два десятиліття [15, с. 34].

Конституція Польщі 1997 р. закріплює принцип цивільного та демократичного контролю над збройними силами (стаття 26). Президент є Верховним

Головнокомандувачем, однак у мирний час здійснює цю функцію через Міністра національної оборони. Ключовою рисою польської моделі є активна роль парламенту: Комісія національної оборони Сейму здійснює постійний нагляд за оборонним бюджетом і кадровою політикою.

Принципова реформа відбулася у сфері призову: у 2009 р. Польща призупинила обов'язкову військову службу та перейшла до добровільної контрактної армії. Однак після 2022 р. польський уряд суттєво змінив підхід: прийнятий Закон про вітчизняну оборону 2022 р. передбачає масштабне збільшення чисельності армії до 300 000 осіб (включаючи Wojska Obrony Terytorialnej – Сили територіальної оборони) та впровадження добровільного базового навчання [16].

Кадрова система зазнала суттєвої стандартизації відповідно до вимог НАТО. Введено спільні з іншими союзниками класифікатори посад (NATO Billet System), стандартизовано навчальні програми, офіцерська підготовка здійснюється в Академії збройних сил у Варшаві та Академії ВМС у Гдині. Важливим кроком стало створення Університету національної оборони (Akademia Sztuki Wojennej), що акумулює підготовку старшого командного складу.

Особливої уваги заслуговує польська модель сил територіальної оборони (WOT), сформованих у 2016–2017 рр. Ця структура, що налічує понад 35 000 добровольців, стала інноваційним рішенням – поєднання резервного компоненту із впровадженням громадянського виміру оборони. Бійці WOT зберігають цивільний статус і зайнятість, проходячи регулярне навчання у вихідні та отримуючи додаткову грошову допомогу [17, с. 89].

Польський досвід цінний ще й з погляду управління ветеранською спільнотою. Закон про ветеранів 2011 р. із наступними поправками встановив систему пільг, медичного забезпечення та соціального супроводу. Водночас дослідники вказують на недостатність ресурсів для психологічної реабілітації та реінтеграції ветеранів, що зберігається актуальною проблемою.

Аналіз п'яти розглянутих моделей дозволяє виявити спільні закономірності та відмінності в організації військової служби як інституту публічної служби. Серед ключових спільних рис виділяємо такі: верховенство принципу цивільного контролю, поступовий перехід до добровільної (контрактної) армії, стандартизація кар'єрних систем відповідно до вимог НАТО, розвиненість систем освіти та безперервного навчання, нормативне закріплення соціального захисту військовослужбовців і ветеранів.

Водночас між моделями існують суттєві відмінності. По-перше, ступінь інтегрованості цивільних і військових чиновників в єдиних органах управління є найвищим у Великій Британії та США і дещо нижчим у Франції. По-друге, обсяг конституційних і громадянських прав військовослужбовців

ISSN 3041-1572 Online

найширше захищений у Німеччині (завдяки інституту Wehrbeauftragter) і є більш обмеженим у Франції. По-третє, підходи до поєднання регулярної армії з резервними та добровільними компонентами суттєво різняться: Польща та США демонструють найбільш розгалужені резервні системи.

Для України в умовах воєнного стану та подальшого повоєнного відновлення найбільш актуальними є кілька напрямів адаптації. Перший стосується розбудови системи цивільного контролю. Досвід Польщі та Германії свідчить про значення парламентського нагляду: йдеться не лише про затвердження бюджетів, але й про активну роль профільних парламентських комітетів у вирішенні кадрових і доктринальних питань. Запровадження в Україні аналога Wehrbeauftragter – парламентського уповноваженого з питань збройних сил – могло б суттєво зміцнити гарантії прав військовослужбовців.

Другий напрям пов'язаний із кар'єрними стандартами. Прийнята в більшості держав НАТО система прозорих критеріїв відбору на вищі посади, конкурсних механізмів просування та обов'язкових освітніх цензів потребує відображення в українському законодавстві про військову службу. Закон України «Про військовий обов'язок і військову службу» та підзаконні акти Міністерства оборони потребують оновлення з урахуванням цих стандартів.

Третій напрям охоплює систему соціального захисту та реінтеграції ветеранів. Польський і британський досвід показує, що ефективна ветеранська політика є не лише питанням соціальної справедливості, але й стратегічним інструментом підтримки рекрутингу та суспільної довіри до армії. Для України, де кількість ветеранів бойових дій стрімко зростає, формування комплексної ветеранської системи є пріоритетом.

Четвертий напрям пов'язаний з освітою. Американська та польська моделі вищих оборонних навчальних закладів, що поєднують академічну освіту з оперативно-тактичною підготовкою, є зразком для вдосконалення Національного університету оборони України ім. Черняховського. Важливою є також практика спільного навчання цивільних і військових чиновників, що сприяє взаєморозумінню та ефективній цивільно-військовій взаємодії.

П'ятий напрям стосується концептуальних засад. Концепція «громадянина в уніформі», що успішно реалізована у ФРН, має принципове значення для формування нового типу відносин між суспільством і армією в Україні. Воєнний стан та масова мобілізація актуалізують питання про те, якою є армія – армією громадян чи державним апаратом примусу. Відповідь на це питання через законодавче та доктринальне оформлення є стратегічним завданням повоєнного реформування.

Висновки. Проведений аналіз міжнародного досвіду розвитку військової служби як інституту публічної служби дозволяє зробити такі узагальнення.

По-перше, у провідних демократичних державах military service є невід'ємним, хоча й специфічним елементом системи публічної служби. Попри особливий правовий режим, збройні сили підпорядковані загальним принципам демократичного врядування: верховенству права, цивільному контролю та підзвітності суспільству.

По-друге, усі розглянуті моделі пройшли еволюцію від призовних армій до контрактних, що супроводжувалося підвищенням вимог до якості особового складу, розширенням соціальних гарантій і розробкою більш конкурентних кар'єрних систем. При цьому процеси 2022–2024 рр. показали, що повоєнне повернення до елементів обов'язкової служби (Польща, дискусія в ФРН) залишається реальним варіантом у разі загострення безпекових викликів.

По-третє, цивільний контроль над збройними силами реалізується через різні механізми: підзвітність парламенту, незалежний омбудсман, цивільне керівництво оборонним міністерством, незалежне судочинство. Чим розвиненіше є поєднання цих механізмів, тим ефективнішим є контроль.

По-четверте, система військової освіти та безперервного навчання є ключовим чинником якості збройних сил і їхньої відповідності стандартам союзників. Без належної освітньої бази неможливо реалізувати інші реформи.

Для України зазначені уроки мають практичне значення в контексті прагнення до членства в НАТО та необхідності системного реформування сектору безпеки й оборони. Адаптація кращих зарубіжних практик – з урахуванням національної специфіки та вимог поточного воєнного стану – є неодмінною умовою побудови ефективних, професійних і демократично підконтрольних збройних сил.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Битяк, Ю. П. (2005). *Державна служба в Україні: організаційно-правові засади*. Харків: Право.
2. Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Janowitz, M. (1960). *The professional soldier: A social and political portrait*. New York: Free Press.
4. Feaver, P. D. (2003). *Armed servants: Agency, oversight, and civil-military relations.* Cambridge: Harvard University Press.
5. National Security Act of 1947, Pub. L. No. 80-253, 61 Stat. 495. (1947). Retrieved February 15, 2025, from https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947
6. Rostker, B. (2006). *I want you! The evolution of the all-volunteer force*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.
7. Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986, Pub. L. No. 99-433. (1986). Retrieved February 17, 2025, from https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/dod_reforms/Goldwater-NicholsDoDReordAct1986.pdf

8. Ministry of Defence. (2023). *UK defence in numbers 2023*. London: MoD. Retrieved February 20, 2025, from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/651fe8df46848a000deba2ac/UK_Defence_in_Numbers_2023.pdf

9. King, A. (2013). *The combat soldier: Infantry tactics and cohesion in the twentieth and twenty-first centuries*. Oxford: Oxford University Press.

10. Leonhard, N. (2009). *Integration of soldiers and society: Civil-military relations in Germany*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

11. Bundeswehr. (2005). *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz)*. Retrieved February 22, 2025, from https://www.gesetze-im-internet.de/sg/

12. Fleckenstein, B. (2000). Germany: Forerunner of a postnational military? In C. Moskos, J. Williams, & D. Segal (Eds.), *The postmodern military: Armed forces after the Cold War* (pp. 80–98). Oxford: Oxford University Press.

13. Boëne, B. (2000). France: Brave new world? In C. Moskos (Ed.), *The postmodern military* (pp. 99–120). Oxford: Oxford University Press.

14. École de Guerre. (n.d.). *Presentation institutionnelle*. Retrieved February 25, 2025, from https://www.ecole-de-guerre.fr

15. Cottey, A., Edmunds, T., & Forster, A. (2002). The second generation problematic: Rethinking democracy and civil-military relations. *Armed Forces & Society, 29*(1), 31–56.

16. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny. (2022). Dz.U. 2022 poz. 655. Retrieved March 1, 2025, from https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655

17. Żaryn, M. (2019). *Wojska Obrony Terytorialnej w systemie bezpieczeństwa narodowego RP*. Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej.

18. Оболенський, О. Ю. (2006). *Державна служба*. Київ: КНЕУ.

19. Романченко, І. С., & Богданович, В. Ю. (2020). *Оборонні реформи: концептуальні засади*. Київ: НУОУ.

20. Haltiner, K. W. (1998). The definitive end of the mass army in Western Europe? *Armed Forces & Society, 25*(1), 7–36.

REFERENCES:

1. Bytiak, Yu. P. (2005). *Derzhavna sluzhba v Ukraini: orhanizatsiino-pravovi zasady* [Civil service in Ukraine: Organizational and legal principles]. Kharkiv: Pravo.

2. Huntington, S. P. (1957). *The soldier and the state: The theory and politics of civil-military relations*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

3. Janowitz, M. (1960). *The professional soldier: A social and political portrait*. New York: Free Press.

4. Feaver, P. D. (2003). *Armed servants: Agency, oversight, and civil-military relations.* Cambridge: Harvard University Press.

5. National Security Act of 1947, Pub. L. No. 80-253, 61 Stat. 495. (1947). Retrieved February 15, 2025, from https://www.dni.gov/index.php/ic-legal-reference-book/national-security-act-of-1947

6. Rostker, B. (2006). *I want you! The evolution of the all-volunteer force*. Santa Monica, CA: RAND Corporation.

7. Goldwater-Nichols Department of Defense Reorganization Act of 1986, Pub. L. No. 99-433. (1986). Retrieved February 17, 2025, from https://history.defense.gov/Portals/70/Documents/dod_reforms/Goldwater-NicholsDoDReordAct1986.pdf

8. Ministry of Defence. (2023). *UK defence in numbers 2023*. London: MoD. Retrieved February 20, 2025, from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/651fe8df46848a000deba2ac/UK_Defence_in_Numbers_2023.pdf

9. King, A. (2013). *The combat soldier: Infantry tactics and cohesion in the twentieth and twenty-first centuries*. Oxford: Oxford University Press.

10. Leonhard, N. (2009). *Integration of soldiers and society: Civil-military relations in Germany*. Frankfurt am Main: Peter Lang.

11. Bundeswehr. (2005). *Gesetz über die Rechtsstellung der Soldaten (Soldatengesetz)* [Act on the Legal Status of Soldiers]. Retrieved February 22, 2025, from https://www.gesetze-im-internet.de/sg/

12. Fleckenstein, B. (2000). Germany: Forerunner of a postnational military? In C. Moskos, J. Williams, & D. Segal (Eds.), *The postmodern military: Armed forces after the Cold War* (pp. 80–98). Oxford: Oxford University Press.

13. Boëne, B. (2000). France: Brave new world? In C. Moskos (Ed.), *The postmodern military* (pp. 99–120). Oxford: Oxford University Press.

14. École de Guerre. (n.d.). *Presentation institutionnelle* [Institutional presentation]. Retrieved February 25, 2025, from https://www.ecole-de-guerre.fr

15. Cottey, A., Edmunds, T., & Forster, A. (2002). The second generation problematic: Rethinking democracy and civil-military relations. *Armed Forces & Society, 29*(1), 31–56.

16. Ustawa z dnia 11 marca 2022 r. o obronie Ojczyzny [Act of 11 March 2022 on the Defence of the Fatherland]. (2022). Dz.U. 2022 poz. 655. Retrieved March 1, 2025, from https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000655

17. Żaryn, M. (2019). *Wojska Obrony Terytorialnej w systemie bezpieczeństwa narodowego RP* [Territorial Defence Forces in the national security system of the Republic of Poland]. Warszawa: Ministerstwo Obrony Narodowej.

18. Obolenskyi, O. Yu. (2006). *Derzhavna sluzhba* [Civil service]. Kyiv: KNEU.

19. Romanchenko, I. S., & Bohdanovych, V. Yu. (2020). *Oboronni reformy: kontseptualni zasady* [Defense reforms: Conceptual foundations]. Kyiv: NUOU.

20. Haltiner, K. W. (1998). The definitive end of the mass army in Western Europe? *Armed Forces & Society, 25*(1), 7–36.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:657.375:005.35

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1948-1960

Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі, https://orcid.org/0000-0002-0758-346X

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНОЮ ЗВІТНІСТЮ

Анотація. У статті досліджено теоретичні підходи до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю в умовах трансформації сучасних систем публічного управління та посилення вимог до прозорості бізнесу. Обґрунтовано, що корпоративна звітність у сучасному розумінні виходить за межі традиційної фінансової інформації та набуває ознак інтегрованого інформаційного продукту, який охоплює економічні, соціальні, екологічні та управлінські аспекти діяльності суб'єктів господарювання.

Розкрито сутність механізмів державного управління як системи взаємопов'язаних нормативно-правових, інституційних, організаційних, економічних та інформаційних інструментів впливу держави, спрямованих на забезпечення ефективного регулювання процесів формування та розкриття корпоративної звітності. Наголошено, що такі механізми функціонують у межах взаємодії держави, бізнесу та громадянського суспільства та поєднують імперативні й диспозитивні методи регулювання.

Проаналізовано основні теоретичні підходи до формування зазначених механізмів, зокрема системний, інституційний, функціональний, процесний та інтеграційний. Системний підхід дозволяє розглядати механізми як цілісну структуру взаємодії суб'єктів управління; інституційний – акцентує увагу на ролі формальних і неформальних інститутів; функціональний – структурує механізми відповідно до ключових функцій держави; процесний – відображає їх динамічний характер; інтеграційний – забезпечує узгодження національних практик із міжнародними стандартами, зокрема вимогами Європейського Союзу щодо нефінансової звітності.

Підкреслено, що імплементація європейських підходів, зокрема Директиви 2014/95/ЄС та Директиви про звітність щодо корпоративного сталого розвитку, є ключовим чинником трансформації національної системи державного управління корпоративною звітністю.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Зроблено висновок, що сучасні теоретичні підходи формують методологічну основу для розроблення комплексних механізмів державного управління корпоративною звітністю, однак у науковій літературі зберігається фрагментарність досліджень і відсутність цілісної концепції державного регулювання цієї сфери, що актуалізує подальші наукові розвідки.

Ключові слова: державне управління, нефінансова звітність, інтегрована звітність, корпоративна звітність, сталий розвиток, стратегія сталого розвитку, Європейські стандарти зі сталого розвитку, публічне право, прозорість та підзвітність, євроінтеграція.

Parkhomenko-Kutsevil Oksana Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Department of Public Management and Administration of the Hrigoriy Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-0758-346X

THEORETICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS FOR CORPORATE REPORTING

Abstract. The article examines theoretical approaches to the formation of public administration mechanisms for corporate reporting in the context of the transformation of contemporary public governance systems and increasing demands for business transparency. It is substantiated that corporate reporting, in its modern understanding, goes beyond traditional financial information and acquires the characteristics of an integrated information product encompassing the economic, social, environmental, and governance dimensions of business entities' activities.

The essence of public administration mechanisms is revealed as a system of interrelated normative-legal, institutional, organizational, economic, and informational instruments of state influence aimed at ensuring effective regulation of the processes of corporate reporting preparation and disclosure. It is emphasized that such mechanisms operate within the framework of interaction between the state, business, and civil society and combine both imperative and dispositive regulatory approaches.

The main theoretical approaches to the formation of these mechanisms are analyzed, including systemic, institutional, functional, process-oriented, and integrative approaches. The systemic approach allows viewing the mechanisms as an integrated structure of interaction among governance actors; the institutional approach emphasizes the role of formal and informal institutions; the functional approach structures the mechanisms according to key state functions; the process-

oriented approach reflects their dynamic nature; and the integrative approach ensures the harmonization of national practices with international standards, particularly the European Union requirements for non-financial reporting.

It is highlighted that the implementation of European approaches, in particular Directive 2014/95/EU and the Corporate Sustainability Reporting Directive, is a key factor in the transformation of the national system of public administration of corporate reporting.

It is concluded that contemporary theoretical approaches form a methodological basis for developing comprehensive mechanisms of public administration of corporate reporting. However, academic literature still demonstrates fragmentation of research and a lack of a coherent conceptual framework for state regulation in this field, which underscores the need for further scholarly investigation.

Keywords: public administration, non-financial reporting, integrated reporting, corporate reporting, sustainable development, sustainable development strategy, European sustainability standards, public law, transparency and accountability, European integration.

Постановка проблеми. Сучасні трансформації систем публічного управління, зумовлені глобалізаційними процесами, цифровізацією економіки та посиленням вимог до прозорості бізнесу, істотно підвищують значення корпоративної звітності як інструменту підзвітності, комунікації та регулювання взаємодії між державою, бізнесом і суспільством. У цих умовах корпоративна звітність виходить за межі традиційної фінансової інформації, охоплюючи соціальні, екологічні та управлінські аспекти діяльності підприємств, що потребує адекватного наукового осмислення механізмів державного впливу на її формування та функціонування.

Розвиток теоретичних підходів до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю зумовлюється необхідністю забезпечення балансу між інтересами держави, суб'єктів господарювання та громадянського суспільства. З одного боку, держава виступає гарантом прозорості, достовірності та порівнюваності звітної інформації, а з іншого – має створювати сприятливе регуляторне середовище, яке не обмежує підприємницьку ініціативу. Це актуалізує потребу в удосконаленні теоретичних засад державного управління, які б інтегрували принципи ефективності, відкритості, підзвітності та сталого розвитку.

Додаткового значення набуває проблема адаптації національних підходів до корпоративної звітності до міжнародних стандартів і практик, зокрема у контексті європейської інтеграції. Вимоги до розкриття нефінансової інформації, впровадження ESG-підходів та гармонізація із регуляторними рамками Європейського Союзу формують нові виклики для системи

державного управління. У цьому контексті наукове обґрунтування механізмів державного регулювання корпоративної звітності стає необхідною передумовою підвищення інвестиційної привабливості економіки, зміцнення довіри до бізнесу та забезпечення сталого розвитку.

Водночас у вітчизняній науці державного управління спостерігається певна фрагментарність досліджень, що стосуються саме механізмів регулювання корпоративної звітності, особливо в частині інтеграції фінансових і нефінансових компонентів. Недостатньо розробленими залишаються питання інституційної взаємодії, інструментів державного впливу, а також оцінювання ефективності відповідних управлінських рішень. Це обумовлює необхідність системного теоретичного узагальнення існуючих підходів та формування нових концептуальних моделей державного управління у цій сфері.

Поглиблене дослідження теоретичних підходів до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю відповідає сучасним викликам розвитку публічного управління, сприяє підвищенню якості регуляторної політики та забезпечує основу для практичної модернізації системи корпоративної прозорості в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретико-методологічних засад нефінансової звітності зробили українські та зарубіжні дослідники. Зокрема, О. Федорова у своїх працях обґрунтовує багатокомпонентність нефінансової звітності через призму теорії заінтересованих сторін, теорії легітимності та інституційного ізоморфізму, підкреслюючи роль зовнішнього середовища у формуванні звітної поведінки компаній. У дослідженнях Г. Міська та Л. Зварич нефінансова звітність розглядається як інструмент управління сталим розвитком підприємств та підвищення їх прозорості й інвестиційної привабливості. Є. Польовик акцентує увагу на нефінансовій звітності як ключовому елементі корпоративної соціальної відповідальності та механізмі комунікації зі стейкхолдерами. У контексті державного управління Д. Танцюра підкреслює, що сучасні наукові дослідження зосереджені переважно на бухгалтерському та економічному аспектах нефінансової звітності, тоді як роль держави у формуванні цілісних механізмів регулювання залишається недостатньо дослідженою. У працях українських дослідників (М. Бондар, О. Цятковська та ін.) нефінансова звітність розглядається як інструмент управлінської підтримки прийняття рішень, забезпечення прозорості державного сектору та реалізації євроінтеграційних зобов'язань, однак переважно на рівні окремих аспектів (облікових, інформаційних або галузевих), без цілісного теоретичного узагальнення механізмів державного управління .

ISSN 3041-1572 Online

Можна зробити висновок, що в науковому дискурсі існує чітка фрагментація досліджень, за якої різні аспекти нефінансової корпоративної звітності аналізуються ізольовано – у межах економіки, бухгалтерського обліку чи корпоративного управління. При цьому недостатньо розробленими залишаються питання комплексного теоретичного обґрунтування механізмів державного управління корпоративною звітністю, їх структурної побудови, інституційної взаємодії та адаптації до європейських регуляторних вимог.

Метою статті є виокремлення теоретичних підходів до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю, обґрунтування механізмів державного управління корпоративною звітністю.

Виклад основного матеріалу. У сучасній теорії державного управління поняття механізмів державного управління розглядається як системно організована сукупність інституційних, нормативно-правових, організаційних, економічних та інформаційних інструментів, за допомогою яких держава здійснює цілеспрямований вплив на суспільні процеси з метою досягнення публічно значущих результатів. У наукових працях вітчизняних дослідників (зокрема, В. Бакуменка [1], В. Малиновського [2], О. Ястремської [3] та ін.) підкреслюється, що механізми державного управління не обмежуються лише адміністративними важелями, а охоплюють комплекс взаємопов'язаних елементів, які функціонують у межах певної інституційної архітектури та забезпечують реалізацію державної політики.

У цьому контексті формування механізмів державного управління корпоративною звітністю потребує врахування специфіки об'єкта регулювання – корпоративної звітності як складної багатовимірної категорії. Корпоративна звітність трактується не лише як система фінансових показників діяльності підприємства, але як інтегрований інформаційний продукт, що відображає економічні, соціальні, екологічні та управлінські аспекти функціонування суб'єкта господарювання. Відповідно до підходів Міжнародної ради з інтегрованої звітності, корпоративна звітність має забезпечувати цілісне уявлення про створення вартості в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективах [4]. Аналогічно, стандарти Глобальної ініціативи зі звітності акцентують увагу на прозорості та підзвітності бізнесу у сфері сталого розвитку [5].

Розширення змісту корпоративної звітності зумовило трансформацію підходів до державного управління цією сферою. Якщо раніше акцент робився переважно на фінансовій звітності та її фіскальному значенні, то нині пріоритет зміщується у бік нефінансової звітності, ESG-компонентів (ESG – екологічні, соціальні, управлінські аспекти) та забезпечення сталого розвитку. У зв'язку з цим механізми державного управління корпоративною звітністю набувають комплексного характеру і включають правове регулю-

вання, інституційне забезпечення, стандартизацію, моніторинг, контроль, стимулювання та інформаційне забезпечення.

З позицій системного підходу механізми державного управління корпоративною звітністю доцільно інтерпретувати як багаторівневу інтегровану систему, у межах якої відбувається узгоджена взаємодія суб'єктів публічної влади, бізнес-структур і громадянського суспільства з метою забезпечення належної якості корпоративної інформації. Такий підхід ґрунтується на уявленні про державне управління як відкриту систему, що функціонує у взаємозв'язку з соціально-економічним середовищем, реагуючи на його виклики та трансформації. Корпоративна звітність у цьому контексті виступає не лише об'єктом регуляторного впливу, а й важливим елементом інформаційної інфраструктури, що забезпечує прозорість економічних процесів, підзвітність бізнесу та формування довіри між усіма заінтересованими сторонами.

Системність механізмів державного управління корпоративною звітністю проявляється у поєднанні імперативних і диспозитивних інструментів впливу. Імперативні механізми реалізуються через нормативно-правове регулювання, встановлення обов'язкових стандартів звітності, здійснення державного контролю, аудиту та застосування санкцій у разі порушень. Водночас диспозитивні інструменти передбачають використання рекомендаційних стандартів, добровільних ініціатив, принципів саморегулювання та стимулювання корпоративної соціальної відповідальності. Така комбінація дозволяє забезпечити гнучкість і адаптивність управлінських механізмів, що особливо важливо в умовах динамічних змін глобального економічного середовища. У цьому аспекті важливу методологічну роль відіграють підходи, сформовані в межах концепцій "належного врядування" та "нове державне управління", які орієнтують державне управління на підвищення ефективності, відкритості та підзвітності управлінських процесів, а також на залучення недержавних акторів до вироблення та реалізації політики [6].

Інституційний підхід дозволяє глибше розкрити внутрішню структуру механізмів державного управління корпоративною звітністю через аналіз взаємодії формальних і неформальних інститутів. Формальні інститути включають законодавчі та підзаконні акти, регуляторні органи, системи нагляду та контролю, а також стандарти звітності, що визначають обов'язкові вимоги до розкриття інформації. Водночас неформальні інститути охоплюють корпоративну культуру, етичні норми ведення бізнесу, практики саморегулювання та добровільні ініціативи щодо підвищення прозорості. Як підкреслює Д. Норт, ефективність інституційного середовища визначається не лише формальними правилами, а й неформальними обмеженнями, які формують поведінкові моделі економічних агентів [7]. У сфері корпоратив-

ISSN 3041-1572 Online

ної звітності це означає, що навіть за наявності розвиненої нормативної бази рівень довіри до звітної інформації значною мірою залежить від дотримання етичних стандартів та практик доброчесності.

Функціональний підхід до дослідження механізмів державного управління корпоративною звітністю передбачає їх структурування відповідно до ключових функцій держави. Регуляторна функція реалізується через встановлення вимог до змісту, форми та порядку подання звітності, що забезпечує її уніфікацію та порівнюваність. Контролююча функція виявляється у здійсненні аудиту, фінансового моніторингу та нагляду за дотриманням законодавства, що сприяє підвищенню достовірності інформації. Координаційна функція забезпечує узгодження дій різних органів влади, бізнесу та громадських інституцій у процесі формування та використання корпоративної звітності. Інформаційна функція полягає у створенні умов для відкритого доступу до звітних даних, що підвищує рівень прозорості економіки. Стимулююча функція спрямована на заохочення суб'єктів господарювання до добровільного розкриття інформації, зокрема через податкові, репутаційні чи інші інструменти впливу.

Процесний підхід акцентує увагу на динамічному характері механізмів державного управління, розглядаючи їх як послідовність взаємопов'язаних етапів – від формування державної політики до оцінювання її результативності. У сфері корпоративної звітності це передбачає розроблення стратегічних пріоритетів у сфері прозорості бізнесу, прийняття відповідних управлінських рішень, їх імплементацію через нормативно-правові та організаційні інструменти, а також здійснення постійного моніторингу та оцінювання ефективності. Такий підхід забезпечує зворотний зв'язок у системі управління та дозволяє оперативно коригувати політику з урахуванням змін зовнішнього середовища, зокрема глобальних тенденцій розвитку корпоративної звітності та вимог міжнародних стандартів.

Інтеграційний підхід, своєю чергою, підкреслює необхідність гармонізації національних механізмів державного управління корпоративною звітністю з міжнародними нормами та практиками. В умовах євроінтеграційного курсу України особливого значення набуває імплементація положень Директиви 2014/95/EU [8] та Директиви про звітність щодо корпоративного сталого розвитку [9], які встановлюють сучасні вимоги до розкриття нефінансової інформації, зокрема щодо екологічних, соціальних та управлінських аспектів діяльності підприємств. Впровадження цих стандартів передбачає не лише адаптацію законодавства, а й трансформацію інституційної структури державного управління, розвиток системи контролю та підвищення компетентності суб'єктів господарювання у сфері підготовки звітності.

Узагальнюючи зазначимо, що теоретичні підходи до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю характеризуються багатовимірністю та міждисциплінарністю. Вони інтегрують положення теорії державного управління, інституціональної економіки, теорії організацій та концепцій сталого розвитку, що дозволяє сформувати цілісне бачення ролі держави у забезпеченні прозорості та підзвітності корпоративного сектору. Подальший розвиток цих підходів пов'язаний із цифровізацією управлінських процесів, впровадженням інноваційних інструментів регулювання та посиленням взаємодії між державою, бізнесом і суспільством.

Механізми державного управління нефінансовою корпоративною звітністю в процесі євроінтеграції України доцільно визначати як цілісну, інституційно та функціонально впорядковану систему взаємопов'язаних засобів, інструментів, методів і процедур державного впливу, спрямованих на формування, впровадження, регулювання та контроль процесів розкриття нефінансової інформації суб'єктами господарювання відповідно до національних пріоритетів та європейських стандартів прозорості, підзвітності й сталого розвитку.

З наукової точки зору така дефініція спирається на поєднання загальнотеоретичного розуміння механізмів державного управління як сукупності організаційно-правових, економічних, інформаційних та інституційних важелів впливу та специфіки нефінансової корпоративної звітності як об'єкта регулювання. Остання являє собою систематизовану інформацію про екологічні, соціальні, управлінські аспекти діяльності підприємств, їх вплив на суспільство і довкілля, а також про політики, ризики та результати у сфері сталого розвитку. Відтак державне управління у цій сфері виходить за межі традиційного фінансового контролю і охоплює ширший спектр суспільно значущих відносин.

У структурному вимірі механізми державного управління нефінансовою корпоративною звітністю включають кілька взаємопов'язаних компонентів. По-перше, нормативно-правовий компонент, який визначає правила, стандарти та вимоги до розкриття нефінансової інформації, гармонізовані з правом Європейського Союзу. По-друге, інституційний компонент, що охоплює систему органів державної влади, відповідальних за формування політики, регулювання, моніторинг і контроль у цій сфері, а також механізми взаємодії з бізнесом і громадянським суспільством. По-третє, організаційно-управлінський компонент, який включає процедури прийняття рішень, координації, адміністрування та впровадження політики прозорості. По-четверте, економічний та стимулюючий компонент, що передбачає використання інструментів мотивації суб'єктів господарювання до добровільного розширеного розкриття інформації. По-п'яте, інформаційно-аналітичний

ISSN 3041-1572 Online

компонент, спрямований на забезпечення збору, обробки, верифікації та поширення нефінансових даних.

У процесі євроінтеграції України ці механізми набувають особливого значення, оскільки вони виступають інструментом адаптації національної системи публічного управління до європейських принципів «належного врядування», що передбачають відкритість, підзвітність, ефективність та участь заінтересованих сторін. Євроінтеграційний вимір обумовлює необхідність не лише формального запозичення норм і стандартів ЄС, але й їх інституційного та функціонального вбудування у національну систему управління. Це передбачає трансформацію підходів до регулювання корпоративної звітності – від переважно фіскально-контрольної моделі до моделі, орієнтованої на забезпечення сталого розвитку, управління ризиками та довгострокове створення вартості.

Сутнісною характеристикою механізмів державного управління у цій сфері є їх багаторівневість і багатосуб'єктність. Вони реалізуються на національному, галузевому та корпоративному рівнях, забезпечуючи узгодженість політики, стандартів і практик. Водночас важливу роль відіграє взаємодія держави з міжнародними організаціями, професійними асоціаціями та інститутами громадянського суспільства, що сприяє поширенню кращих практик і підвищенню якості звітності.

Механізми державного управління нефінансовою корпоративною звітністю в умовах євроінтеграції слід розглядати як комплексну систему регуляторного, інституційного та організаційного забезпечення, яка спрямована на гармонізацію національних підходів із європейськими стандартами, підвищення прозорості корпоративного сектору, зміцнення довіри інвесторів і суспільства, а також досягнення стратегічних цілей сталого розвитку України.

До механізмів державного управління нефінансовою корпоративною звітністю належить сукупність взаємопов'язаних інструментів і важелів впливу держави, які забезпечують формування, регулювання, впровадження, моніторинг і контроль процесів розкриття нефінансової інформації суб'єктами господарювання. Їх доцільно класифікувати за функціональною та інструментальною ознакою, що дозволяє комплексно відобразити їхню роль у системі публічного управління.

Передусім ключове місце посідає нормативно-правовий механізм, який охоплює законодавчі та підзаконні акти, що встановлюють обов'язкові вимоги до складання, подання та оприлюднення нефінансової звітності. У контексті євроінтеграції цей механізм формується з урахуванням імплементації положень Директиви 2014/95/ЄС [8] та Директиви про звітність щодо корпоративного сталого розвитку [9], які визначають стандарти роз-

криття інформації щодо екологічних, соціальних і управлінських аспектів діяльності підприємств. Нормативно-правовий механізм забезпечує уніфікацію підходів до звітності, її порівнюваність і правову визначеність.

Важливу роль відіграє інституційний механізм, який включає систему органів державної влади, уповноважених формувати політику, здійснювати регулювання, нагляд і контроль у сфері нефінансової звітності. До нього належать центральні органи виконавчої влади, регулятори фінансових ринків, органи аудиту та нагляду, а також механізми їх взаємодії з бізнесом і громадянським суспільством. Ефективність цього механізму визначається чіткістю розподілу повноважень, координацією дій і рівнем інституційної спроможності.

Організаційно-управлінський механізм забезпечує практичну реалізацію державної політики у сфері нефінансової звітності. Він охоплює процедури планування, прийняття управлінських рішень, координації діяльності різних суб'єктів, адміністрування процесів звітності та впровадження стандартів. Саме через цей механізм відбувається інтеграція вимог до нефінансової звітності у загальну систему публічного управління.

Не менш значущим є контрольно-наглядовий механізм, який передбачає здійснення державного контролю за дотриманням вимог щодо розкриття нефінансової інформації. Він включає процедури перевірки, аудиту, верифікації звітних даних, а також застосування санкцій у разі порушень. Цей механізм спрямований на забезпечення достовірності, повноти та надійності корпоративної інформації, що є критично важливим для формування довіри з боку інвесторів і суспільства.

Інформаційно-аналітичний механізм забезпечує збір, обробку, систематизацію, аналіз і поширення нефінансової інформації. Він включає створення відкритих реєстрів, електронних платформ звітності, баз даних, а також використання цифрових технологій для підвищення доступності та прозорості інформації. У сучасних умовах цифровізації цей механізм набуває особливого значення як інструмент підвищення ефективності державного управління.

Економічний та стимулюючий механізм спрямований на формування мотивації суб'єктів господарювання до дотримання вимог нефінансової звітності та добровільного розширення обсягів розкриття інформації. Він включає податкові стимули, фінансові преференції, доступ до державних програм підтримки, а також нефінансові стимули, такі як репутаційні переваги, рейтинги прозорості, сертифікація тощо.

Стандартизаційний механізм передбачає впровадження та адаптацію міжнародних стандартів нефінансової звітності, зокрема підходів Глобальної ініціативи з питань звітності та Міжнародної ради з інтегрованої звітності. Він забезпечує методологічну єдність підходів до формування звітності,

ISSN 3041-1572 Online

підвищує її якість і сприяє інтеграції України у глобальний економічний простір.

Окремо варто виокремити комунікаційний механізм, який забезпечує взаємодію між державою, бізнесом і суспільством щодо питань корпоративної прозорості. Він включає публічні консультації, діалогові платформи, інформаційні кампанії та інші інструменти залучення заінтересованих сторін до формування політики.

Таблиця 1.

Механізми державного управління нефінансовою корпоративною звітністю

Механізм	**Сутність**	**Основні інструменти**	**Функціональне призначення**
Нормативно-правовий	Сукупність правових норм і регуляторних актів	Закони, підзаконні акти, директиви ЄС	Встановлення обов'язкових вимог до звітності, забезпечення правової визначеності
Інституційний	Система органів державної влади та їх взаємодії	Міністерства, регулятори, органи нагляду, аудиторські інституції	Формування політики, контроль і координація у сфері звітності
Організаційно-управлінський	Процеси реалізації державної політики	Планування, адміністрування, координація, управлінські процедури	Забезпечення практичного впровадження стандартів звітності
Контрольно-наглядовий	Система перевірки та забезпечення дотримання вимог	Аудит, моніторинг, санкції, верифікація даних	Підвищення достовірності та надійності інформації
Інформаційно-аналітичний	Система збору та обробки інформації	Реєстри, цифрові платформи, бази даних, аналітичні системи	Забезпечення прозорості та доступності інформації
Економічний (стимулюючий)	Інструменти мотивації бізнесу	Податкові стимули, державна підтримка, рейтинги, сертифікація	Заохочення добровільного розкриття інформації
Стандартизаційний	Впровадження міжнародних стандартів	Стандарти Глобальної ініціативи зі звітності, Міжнародної ради з інтегрованої звітності	Уніфікація та підвищення якості звітності
Комунікаційний	Взаємодія держави, бізнесу та суспільства	Публічні консультації, діалогові платформи, звітність для стейкхолдерів	Формування довіри та підзвітності

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Висновки. Узагальнення теоретичних підходів до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю дає підстави стверджувати, що дана проблематика має комплексний, міждисциплінарний характер і формується на перетині теорії державного управління, інституціональної економіки, корпоративного управління та концепції сталого розвитку. Еволюція корпоративної звітності від вузько фінансового інструменту до інтегрованої системи розкриття економічної, соціальної та екологічної інформації зумовила необхідність переосмислення ролі держави та інструментів її впливу у цій сфері.

Доведено, що найбільш обґрунтованим є розгляд механізмів державного управління корпоративною звітністю з позицій системного підходу, який дозволяє інтерпретувати їх як цілісну сукупність взаємопов'язаних елементів – нормативно-правових, інституційних, організаційних, економічних та інформаційних. Інституційний підхід поглиблює це бачення, акцентуючи увагу на ролі формальних і неформальних інститутів у забезпеченні ефективності державного регулювання. Встановлено, що саме гармонійне поєднання нормативно-правових вимог із корпоративною культурою, етичними стандартами та практиками саморегулювання визначає рівень довіри до корпоративної звітності та результативність управлінського впливу. Функціональний підхід дозволяє структурувати механізми державного управління відповідно до ключових функцій держави, що забезпечує їх цільову орієнтацію та практичну спрямованість. Водночас процесний підхід підкреслює динамічний характер цих механізмів, розглядаючи їх як безперервний цикл управлінських дій – від формування політики до оцінювання її ефективності, що створює передумови для їх адаптації до змін зовнішнього середовища. Інтеграційний підхід, у свою чергу, відображає сучасні тенденції глобалізації та євроінтеграції, обґрунтовуючи необхідність гармонізації національних механізмів державного управління корпоративною звітністю з міжнародними стандартами.

У результаті аналізу встановлено, що ефективність механізмів державного управління корпоративною звітністю визначається їх здатністю поєднувати імперативні та диспозитивні інструменти впливу, забезпечуючи баланс між державним регулюванням і саморегулюванням бізнесу. Такий баланс відповідає сучасним концепціям публічного управління, орієнтованим на відкритість, підзвітність і партнерство.

Теоретичні підходи до формування механізмів державного управління корпоративною звітністю створюють методологічну основу для розроблення ефективної державної політики у цій сфері, спрямованої на забезпечення прозорості корпоративного сектору, підтримку сталого розвитку та адаптацію України до сучасних європейських стандартів управління.

Література

1. Бакуменко В.Д., Усаченко Л.М., Червякова О.В. Теоретичні засади державного управління : навч. посіб.; за заг. ред. Л. М. Усаченко. Київ : Інтерсервіс, 2013. 174 с.
2. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Київ : Атіка, 2003. 576 с.
3. Ястремська О.М., Мажник Л.О. Публічне адміністрування : навч. посіб. Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 132 с.
4. International Framework. URL: https://integratedreportingsa.org/ircsa/wp-content/uploads/2021/01/International-IR-Framework-2021-with-changes-highlighted.pdf
5. The global standards for sustainability impacts. URL: https://www.globalreporting.org/standards/
6. OECD. Public Governance Reviews. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-public-governance-reviews_22190414.html
7. Douglass C. North. Institutions, institutional change and economic performance. URL: https://epistemh.pbworks.com/f/8.%20Institutions__Institutional_Change_and_Economic_Performance.pdf
8. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj/eng
9. Corporate sustainability reporting. URL: https://finance.ec.europa.eu/financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en

References

1. Bakumenko, V.D., & Usachenko, L.M., & Cherviakova, O.V. (2013). Teoretychni zasady derzhavnoho upravlinnia: navch. posib. [Theoretical principles of public administration: textbook]; za zah. red. L. M. Usachenko. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].
2. Malynovskyi, V. Ya. (2003). Derzhavne upravlinnia : navch. posib. [Public administration: textbook]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
3. Iastremska, O.M., & Mazhnyk, L.O. (2015). Publichne administruvannia : navch. posib. [Public administration: textbook]. Kharkiv: KhNEU im. S. Kuznetsia [in Ukrainian].
4. International Framework. URL: https://integratedreportingsa.org/ircsa/wp-content/uploads/2021/01/International-IR-Framework-2021-with-changes-highlighted.pdf [in English].
5. The global standards for sustainability impacts. URL: https://www.globalreporting.org/standards/ [in English].
6. OECD. Public Governance Reviews. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-public-governance-reviews_22190414.html [in English].
7. Douglass C. North. Institutions, institutional change and economic performance. URL: https://epistemh.pbworks.com/f/8.%20Institutions__Institutional_Change_and_Economic_Performance.pdf [in English].
8. Directive 2014/95/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2014 amending Directive 2013/34/EU as regards disclosure of non-financial and diversity information by certain large undertakings and groups Text with EEA relevance. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2014/95/oj/eng [in English].
9. Corporate sustainability reporting. URL: https://finance.ec.europa.eu/financial-markets/company-reporting-and-auditing/company-reporting/corporate-sustainability-reporting_en [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.746.1:004.9:623.618:656.13

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1961-1972

Петельський Артур Валерійович слухач 121 навчальної групи курсу денного навчання відділу денного та заочного навчання факультету професійної освіти та лідерства, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

Райко Сергій Валерійович доктор філософії в галузі освітніх, педагогічних наук, доцент кафедри прикордонного контролю, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-3143-6790

Ющук Олег Вікторович викладач кафедри прикордонного контролю, Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, м. Хмельницький, https://orcid.org/0009-0003-7553-877X

ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ ТЕХНІЧНОГО ОСНАЩЕННЯ МІСЦЬ НЕСЕННЯ СЛУЖБИ ПРИКОРДОННИХ НАРЯДІВ У ПУНКТАХ ПРОПУСКУ

Анотація. У статті досліджено організаційно-управлінські засади технічного забезпечення діяльності прикордонних нарядів у пунктах пропуску для автомобільного сполучення із урахуванням сучасних безпекових викликів та зростання інтенсивності транскордонного руху. Обґрунтовано підходи до формування вимог до технічного оснащення місць несення служби як складової системи публічного управління у сфері забезпечення прикордонної безпеки.

Проаналізовано функціональні обов'язки прикордонних нарядів «Перевірка документів» та «Огляд транспортних засобів» крізь призму управління процесами прикордонного контролю, визначено основні етапи контрольних процедур та встановлено управлінські критерії доцільності застосування технічних засобів на кожному з них. Розглянуто особливості використання технічних засобів прикордонного контролю під час здійснення контролю першої та другої лінії як елементу оптимізації процесу прийняття управлінських рішень та підвищення ефективності оперативно-службової діяльності.

На основі аналізу сучасних загроз, пов'язаних із використанням підроблених документів, визначено вимоги до характеристик технічних

засобів перевірки документів та обґрунтовано необхідність застосування різних типів освітлення (видимого, ультрафіолетового, інфрачервоного) у контексті забезпечення належного рівня прикордонного контролю. Визначено, що формування складу технічного оснащення має здійснюватися із урахуванням управлінських підходів до розподілу ресурсів, аналізу ризиків, інтенсивності руху та функціонального призначення пункту пропуску.

Окрему увагу приділено розробці типового переліку технічних засобів прикордонного контролю для оснащення робочих місць персоналу на різних рівнях контролю. Запропонований підхід спрямований на стандартизацію управлінських рішень у сфері технічного забезпечення, підвищення ефективності використання ресурсів та удосконалення організації прикордонного контролю. Обґрунтовано, що впровадження уніфікованих вимог до технічного оснащення сприятиме підвищенню ефективності публічного управління у сфері прикордонної безпеки та зміцненню системи забезпечення національної безпеки держави.

Ключові слова: публічне управління; прикордонний контроль; технічне забезпечення; технічні засоби прикордонного контролю; управління ресурсами; міжнародний пункт пропуску; контроль першої лінії; контроль другої лінії; перевірка документів; огляд транспортних засобів; аналіз ризиків; ефективність управління.

Petelskyi Artur Valeriiovych Participant in study group 121 of the daytime course of the daytime and part-time study department of the faculty of professional education and leadership, Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0004-4237-7030

Raiko Sergey Valeriyovich Doctor of Philosophy in Educational and Pedagogical Sciences, Associate Professor of Border Checks Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-3143-6790

Yushchuk Oleh Viktorovych Tutor of Border Checks Department, Bohdan Khmelnytskyi National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0009-0003-7553-877X

ORGANISATIONAL AND MANAGEMENT PRINCIPLES FOR THE TECHNICAL EQUIPMENT OF BORDER GUARD DETAILS AT BORDER CROSSING POINTS

Abstract. This article explores the organisational and managerial principles of technical support for border guard details at road border crossing points, taking

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

into account contemporary security challenges and the increasing volume of cross-border traffic. It sets out approaches to establishing requirements for the technical equipment of duty locations as part of the public administration system in the field of border security.

The functional responsibilities of the border guard details 'Document Check' and 'Vehicle Inspection' have been analyzed from the perspective of border checks process management; the main stages of control procedures have been defined; and management criteria for the appropriate use of technical equipment at each stage have been set. The specific features of using technical means of border checks during the implementation of first- and second-line checks have been reviewed as an element of optimizing the management decision-making process and enhancing the effectiveness of operational activities.

Based on an analysis of current threats associated with the use of forged documents, requirements for the specifications of technical document verification equipment have been defined, and the need to use different types of lighting (visible, ultraviolet, infrared) has been justified in the context of ensuring an adequate level of border checks. It has been determined that the composition of technical equipment should be determined taking into account management approaches to resource allocation, risk analysis, traffic intensity and the functional purpose of the border crossing point.

Particular attention has been paid to the development of a standardized list of technical border checks means to equip staff workplaces at various levels of control. The proposed approach is aimed at standardizing management decisions in the field of technical support, improving the efficiency of resource use and enhancing the organization of border checks. It has been substantiated that the introduction of unified requirements for technical equipment will contribute to improving the efficiency of public administration in the field of border security and strengthening the state's national security system.

Keywords: public administration; border checks; technical support; technical equipment for border checks; resource management; international border crossing point; first-line checks; second-line checks; document checks; vehicle inspections; risk analysis; management effectiveness.

Постановка проблеми. Забезпечення належного рівня прикордонної безпеки державного кордону в умовах зростання інтенсивності міжнародних перевезень, ускладнення безпекового середовища та активного використання сучасних технологій правопорушниками потребує постійного вдосконалення організації прикордонного контролю в міжнародних автомобільних пунктах пропуску через державний кордон України. Особливої уваги набуває питання технічного оснащення місць несення служби прикордонних нарядів, оскільки

саме технічні засоби прикордонного контролю забезпечують належний рівень виявлення підроблених документів, незаконного переміщення осіб і транспортних засобів, а також вчинення інших правопорушень у сфері охорони державного кордону.

Нормативно-правову основу здійснення прикордонного контролю визначає Закон України «Про прикордонний контроль», який закріплює принципи, завдання та процедури контрольних заходів у пунктах пропуску. Водночас відомчі акти, зокрема накази Адміністрація Державної прикордонної служби України, регламентують порядок застосування технічних засобів та організацію оперативно-службової діяльності. Однак аналіз чинної практики свідчить, що питання формування уніфікованих вимог до технічного оснащення робочих місць прикордонних нарядів залишається недостатньо систематизованим і часто залежить від наявного ресурсу, а не від обґрунтованих функціональних потреб.

Актуальність дослідження зумовлена також постійним удосконаленням способів фальсифікації паспортних документів, використанням багаторівневих підробок, заміни сторінок, переклеювання фотокарток, внесення несанкціонованих змін до персональних даних, а також застосуванням технічних засобів приховування незаконно переміщуваних предметів у транспортних засобах. За таких умов недостатній рівень технічного оснащення або невідповідність характеристик приладів сучасним загрозам істотно знижує ефективність прикордонного контролю та створює ризики для національної безпеки України.

Проблематика посилюється необхідністю чіткого розмежування функцій першої та другої ліній контролю. Перша лінія передбачає швидке здійснення стандартної перевірки документів і візуального огляду транспортних засобів в умовах обмеженого часу, тоді як друга лінія орієнтована на проведення поглиблених перевірочних заходів із застосуванням спеціалізованого обладнання. Відсутність чітко визначених вимог до технічного оснащення кожної з ліній може призводити до перевантаження персоналу, необґрунтованих затримок руху та зниження пропускної спроможності пунктів пропуску.

Окремою проблемою є необхідність забезпечення сумісності технічних засобів із сучасними інформаційними системами та базами даних, що використовуються під час прикордонного контролю. Ефективність застосування приладів для перевірки документів і огляду транспортних засобів значною мірою залежить від їх інтеграції з автоматизованими робочими місцями інспекторів, програмними продуктами аналізу ризиків та іншими елементами інформаційно-аналітичного забезпечення.

Крім того, в умовах дії правового режиму воєнного стану та підвищених загроз диверсійного і терористичного характеру особливого значення

набуває здатність технічного оснащення забезпечити виявлення зброї, боєприпасів, вибухових речовин і спеціальних засобів, що можуть використовуватися з протиправною метою. Це вимагає не лише наявності відповідних технічних засобів, а й науково обґрунтованого підходу до визначення їх переліку та характеристик залежно від категорії пункту пропуску та інтенсивності руху.

Таким чином, на сьогодні існує об'єктивна потреба в комплексному науковому обґрунтуванні вимог до технічного оснащення місць несення служби прикордонних нарядів у міжнародних автомобільних пунктах пропуску. Вирішення зазначеної проблеми сприятиме підвищенню ефективності процесу здійснення прикордонного контролю, оптимізації використання ресурсів та зміцненню системи забезпечення безпеки державного кордону України в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика технічного забезпечення прикордонного контролю та обґрунтування вимог до застосування ТЗПК знайшла відображення у низці наукових праць вітчизняних дослідників, що формують теоретико-методичне підґрунтя для подальших досліджень у цьому напрямі.

У роботі Балицького І. [1] розглянуто питання техніко-економічної оцінки експлуатації технічних засобів прикордонного контролю, визначено основні підходи до аналізу ефективності їх використання із урахуванням витратних показників та експлуатаційних характеристик. Автором закладено підвалини економічного обґрунтування доцільності застосування окремих зразків техніки, однак питання формування вимог до оснащення конкретних місць несення служби залишено поза межами дослідження.

Гетманюк С. у своїй праці [2] обґрунтовує напрями раціоналізації оглядової роботи під час здійснення прикордонного контролю шляхом упровадження новітніх спеціальних технічних засобів. Дослідження акцентує увагу на оптимізації процесів огляду транспортних засобів і вантажів, визначенні пріоритетних напрямів модернізації технічного оснащення. Водночас питання системного визначення складу ТЗПК для різних ліній контролю в пунктах пропуску потребує подальшого розвитку.

Педагогічний аспект підготовки персоналу до застосування технічних засобів висвітлено у дисертаційному дослідженні Заболотної О. [3], де розроблено методичні засади формування готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з ТЗПК. Авторка обґрунтовує зміст, форми та методи професійної підготовки, що є важливим елементом ефективного використання технічного забезпечення, проте технічні параметри та вимоги до оснащення робочих місць інспекторів детально не аналізуються.

Питання оцінки та вибору технічних засобів прикордонного контролю досліджено у працях Матусяка Є. [4] та Явтушенка В. [5], у яких

ISSN 3041-1572 Online

запропоновано підходи до визначення критеріїв якості, ефективності та доцільності застосування ТЗПК. Розроблені методики дозволяють здійснювати порівняльний аналіз технічних характеристик засобів контролю, проте не враховують специфіку організації служби в міжнародних пунктах пропуску для автомобільного сполучення та особливості розмежування функцій між першою і другою лініями контролю.

Таким чином, аналіз наукових джерел свідчить, що у науковому дискурсі достатньо ґрунтовно опрацьовано питання оцінки, вибору та експлуатації технічних засобів прикордонного контролю, а також підготовки персоналу до їх використання. Водночас комплексне обґрунтування вимог до технічного оснащення місць несення служби прикордонних нарядів у міжнародних пунктах пропуску для автомобільного сполучення із урахуванням функціональних завдань, етапів контрольних процедур та сучасних способів фальсифікації документів залишається недостатньо дослідженим, що зумовлює необхідність подальшого наукового опрацювання зазначеної проблематики.

Враховуючи результати проведеного аналізу наукових праць, слід зазначити, що існуючі дослідження створюють важливе теоретичне підґрунтя для оцінки, вибору та застосування технічних засобів прикордонного контролю, проте не забезпечують комплексного підходу до обґрунтування вимог щодо технічного оснащення конкретних місць несення служби прикордонних нарядів у міжнародних пунктах пропуску для автомобільного сполучення. Зокрема, недостатньо дослідженими залишаються питання визначення складу технічних засобів із урахуванням функціональних обов'язків прикордонних нарядів, послідовності виконання контрольних процедур, особливостей перевірки документів та огляду транспортних засобів, а також сучасних способів підробки документів і конструктивних особливостей транспортних засобів. Це зумовлює необхідність проведення додаткових досліджень, спрямованих на формування науково обґрунтованих вимог до технічного оснащення місць несення служби прикордонних нарядів, що, у свою чергу, визначає мету даної статті.

Метою статті є обґрунтування вимог до технічного оснащення місць перевірки документів та огляду транспортних засобів у міжнародних пунктах пропуску для автомобільного сполучення під час здійснення заходів контролю першої та другої лінії.

Виклад основного матеріалу. Прикордонний контроль є складовою системи забезпечення національної безпеки держави та являє собою комплекс заходів, спрямованих на перевірку осіб, транспортних засобів і вантажів, що перетинають державний кордон. Ефективність його здійснення значною мірою залежить від рівня технічного оснащення органів і підрозділів

охорони державного кордону, а також від раціонального використання технічних засобів прикордонного контролю. Застосування технічних засобів дозволяє підвищити достовірність перевірочних процедур, скоротити час їх проведення та мінімізувати вплив людського фактора на результати контролю [6].

Технічні засоби прикордонного контролю застосовуються на різних напрямках діяльності підрозділів охорони кордону і становлять матеріально-технічну основу реалізації контрольних процедур у пунктах пропуску через державний кордон. Їх використання охоплює процеси перевірки документів осіб, огляду транспортних засобів і вантажів, здійснення режимних заходів у пунктах пропуску, фіксації та документування правопорушень, а також інформаційно-аналітичного забезпечення та управління службою прикордонних нарядів [7]. Фактично технічні засоби виступають інструментом практичної реалізації повноважень підрозділів охорони кордону, забезпечуючи об’єктивність, безперервність і належну якість контрольних процедур.

Оснащення робочих місць інспекторів прикордонної служби здійснюється із урахуванням їх функціонального призначення, характеру виконуваних завдань, інтенсивності пасажиро- та транспортного потоку, а також специфіки конкретного пункту пропуску. При цьому враховуються особливості організації першої та другої ліній контролю, необхідність взаємодії з іншими контрольними органами та вимоги щодо забезпечення інформаційної безпеки. Раціональний підбір технічних засобів дозволяє створити оптимальні умови для роботи інспектора, мінімізувати вплив людського фактора та зменшити ймовірність пропуску осіб або транспортних засобів, які становлять потенційну загрозу. Найбільша ефективність застосування технічних засобів досягається за умови їх комплексного та системного використання, що забезпечує багаторівневу перевірку об’єктів контролю та взаємне доповнення різних видів технічного контролю.

Одним із основних напрямків застосування технічних засобів є перевірка документів осіб, яка здійснюється з метою встановлення їх дійсності, належності пред’явнику та наявності законних підстав для перетинання державного кордону [6]. Значення цього етапу зумовлюється тим, що саме на стадії перевірки документів найчастіше виявляються спроби незаконного перетинання державного кордону, використання підроблених або чужих документів, а також осіб, які перебувають у розшуку чи мають інші обмеження щодо в’їзду або виїзду. У зв’язку з цим технічні засоби виконують не лише допоміжну, а й превентивну функцію, підвищуючи рівень виявлення правопорушень.

Перевірка документів включає стандартний та поглиблений рівні контролю, кожен із яких має власні процедурні особливості та передбачає

ISSN 3041-1572 Online

застосування відповідного комплексу технічних засобів. Стандартна перевірка передбачає візуальну оцінку документа, встановлення його відповідності встановленим зразкам, аналіз основних захисних елементів, а також перевірку інформації за національними та міжнародними базами даних [8]. На цьому етапі застосовуються технічні засоби для контролю оптичних, ультрафіолетових та інших захисних ознак, зчитування машино зчитуваних зон і електронних носіїв інформації, що дозволяє оперативно отримати необхідні дані для прийняття рішення.

Поглиблена перевірка здійснюється у випадках виникнення обґрунтованих підозр щодо справжності документа або правомірності його використання. Вона проводиться із застосуванням спеціалізованих технічних засобів, які дозволяють здійснювати детальний аналіз структури матеріалів документа, способів нанесення реквізитів, стану захисних елементів та можливих ознак втручання. Використання сучасних технічних засобів дає змогу виявляти високоякісні підробки, встановлювати факти внесення змін до персональних даних, заміни фотокарток чи сторінок, а також ідентифікувати невідповідності між електронними та візуальними даними документа. Таким чином, технічні засоби є важливим елементом забезпечення надійності та результативності перевірки документів у системі прикордонного контролю.

Використання технічних засобів під час перевірки документів базується на комплексному аналізі їх захисних елементів із застосуванням різних видів освітлення, зокрема видимого, ультрафіолетового та інфрачервоного. Завдяки цьому забезпечується можливість виявлення ознак внесення несанкціонованих змін у документи, підробки відбитків печаток, заміни фотокарток або сторінок, а також фальсифікацій у друкарських та ручних елементах документа. Застосування різних спектральних методів контролю дозволяє підвищити точність оцінки справжності документа, скоротити час на виявлення підробок та зменшити вплив людського фактора на прийняття рішень. Технічні засоби на першій лінії контролю забезпечують базовий рівень перевірки, який дозволяє оперативно встановлювати відповідність документа встановленим стандартам та основним захисним елементам, що значно підвищує швидкість обслуговування пасажирів і транспортних засобів. На другій лінії контролю застосовуються більш складні технічні комплекси та пристрої, призначені для поглибленого аналізу документів, що включає перевірку всіх захисних елементів, структурних особливостей, кодованої та електронної інформації, а також ідентифікацію прихованих фальсифікацій. Такий підхід дозволяє суттєво підвищити ймовірність виявлення підробок та запобігти проникненню осіб із недійсними або фальсифікованими документами через державний кордон.

Іншим важливим напрямком застосування технічних засобів є здійснення огляду транспортних засобів та вантажів. На першій лінії контролю проводиться первинний, або візуальний, огляд транспортного засобу, який передбачає оцінку зовнішнього стану автомобіля, цілісності конструктивних елементів, наявності пломб, маркувань, а також поведінки водія та пасажирів. Цей етап здійснюється з використанням базових технічних засобів контролю, включаючи оглядові дзеркала, освітлювальні прилади та можливість швидкого доступу до даних у базах інформації про осіб та транспортні засоби [9]. У разі виникнення підозри щодо законності переміщення транспортного засобу або наявності прихованих предметів він направляється на другу лінію контролю, де здійснюється поглиблений огляд із застосуванням спеціалізованих технічних засобів, таких як ендоскопи, ультразвукові вимірювальні прилади, рентгенівські та відео-оглядові системи, програмні комплекси для обробки та аналізу зображень, а також засоби ідентифікації конструктивних змін або прихованих схованок. Це дозволяє виявляти контрабанду, незаконні модифікації транспортних засобів, предмети, що підлягають обмеженню або забороні, та інші порушення, які не можуть бути виявлені під час первинного огляду.

Ефективність застосування технічних засобів прикордонного контролю значною мірою залежить від рівня технічного оснащення місць несення служби прикордонними нарядами. Раціональне та системне оснащення робочих місць інспекторів забезпечує оптимальні умови для виконання завдань за призначенням, підвищує швидкість і якість перевірки документів та транспортних засобів, а також знижує ризик пропуску правопорушників чи незаконного переміщення предметів через державний кордон [10]. Крім того, правильно організоване технічне забезпечення дозволяє зменшити навантаження на персонал, підвищити безпеку служби та забезпечити системний контроль за дотриманням процедур прикордонного контролю. Неефективне або неповне використання технічних засобів може призвести до зниження результативності перевірок, збільшення часу обслуговування пасажирів і транспортних засобів та створення потенційних ризиків для прикордонної безпеки.

Проведений аналіз особливостей застосування технічних засобів прикордонного контролю свідчить, що їх використання є невід'ємною умовою забезпечення ефективного функціонування системи прикордонного контролю. Разом із тим відсутність уніфікованих науково обґрунтованих підходів до визначення складу технічних засобів для оснащення місць несення служби прикордонними нарядами з урахуванням специфіки виконуваних завдань знижує загальну ефективність їх застосування та обмежує можливості для підвищення результативності контролю. У зв'язку з цим виникає необхід-

ISSN 3041-1572 Online

ність наукового обґрунтування складу технічних засобів прикордонного контролю для оснащення відповідних місць несення служби, що дозволить підвищити ефективність здійснення прикордонного контролю, забезпечити високий рівень захисту державного кордону та інтегрувати сучасні технологічні рішення у практичну діяльність підрозділів охорони кордону.

Висновки. Аналіз застосування технічних засобів прикордонного контролю засвідчує їх важливу роль у забезпеченні ефективності перевірки документів та огляду транспортних засобів на пунктах пропуску. Застосування ТЗПК дозволяє підвищити точність виявлення підробок документів, прихованих предметів та контрабандних вантажів, а також скоротити час проведення контрольних процедур.

Ефективність використання ТЗПК значною мірою визначається рівнем оснащення робочих місць прикордонних нарядів та комплексністю їх застосування. Раціональне поєднання стаціонарних і мобільних технічних засобів забезпечує багаторівневу перевірку об’єктів контролю, що сприяє оптимізації процесів прикордонного контролю та підвищенню рівня безпеки на державному кордоні.

На першій лінії контролю застосовуються технічні засоби базового рівня, що забезпечують якісну перевірку захисних елементів документів та візуальний огляд транспортних засобів. На другій лінії використовуються більш складні технічні комплекси, що дозволяють здійснювати поглиблений аналіз документів та об’єктів контролю, підвищуючи ймовірність виявлення порушень та фальсифікацій.

Виявлено, що відсутність уніфікованих науково обґрунтованих підходів до визначення складу ТЗПК для оснащення робочих місць прикордонних нарядів обмежує ефективність їх застосування та ускладнює інтеграцію сучасних технологій у практику прикордонного контролю. Розроблені обґрунтування складу ТЗПК для різних рівнів перевірки документів та огляду транспортних засобів дозволяють створити типові комплекти оснащення робочих місць, що сприяє стандартизації процесів та підвищенню результативності прикордонного контролю.

Перспективними напрямами подальших наукових досліджень є: удосконалення методик інтеграції цифрових технологій, зокрема систем автоматизованого розпізнавання документів та транспортних засобів, у процес прикордонного контролю з метою підвищення точності та швидкості прийняття рішень. Важливим є дослідження ефективності застосування мобільних та портативних ТЗПК у різних кліматичних і технічних умовах, а також їх взаємодія зі стаціонарними системами для забезпечення комплексного контролю. Не менш актуальним є формування уніфікованих науково обґрунтованих рекомендацій щодо оптимального складу та конфігурації

ТЗПК для різних типів пунктів пропуску, із врахуванням їх спеціалізації та характеру виконуваних завдань. Подальші дослідження мають охоплювати також розроблення навчально-методичних матеріалів для підвищення рівня кваліфікації інспекторів у сфері використання сучасних ТЗПК та оцінку економічної ефективності комплексного оснащення пунктів пропуску, що дозволить визначити оптимальне співвідношення витрат на технічне оснащення та підвищення результативності прикордонного контролю.

Література:

1. Балицький І. Техніко-економічна оцінка експлуатації технічних засобів прикордонного контролю. Збірник наукових праць №28. Хмельницький : НАДПСУ, 2004. №Ч. 2. С. 5-7.
2. Гетманюк С. Обґрунтування напряму раціоналізації оглядової роботи під час здійснення прикордонного контролю за рахунок використання новітніх зразків спеціальних технічних засобів. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України №1(59) / НАДПСУ; голов. ред. Б.М. Олексієнко. Хмельницький : НАДПСУ, 2013. С. 84-96. (Військові та технічні науки.)
3. Заболотна О. Підготовка майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю : дис. канд. педагогічних наук : 13.00.04. Хмельницький : НАДПСУ, 2012. 229 с.
4. Матусяк Є. Оцінка та вибір технічних засобів прикордонного контролю. Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького. № 52. Частина ІІ. Хмельницький, 2010. С. 57-59.
5. Явтушенко В. Методика оцінки якості та вибору технічних засобів прикордонного контролю : Магістерська робота / В. І. Явтушенко. Хмельницький, 2010. 121 с. №3689
6. Про затвердження Інструкції з організації і здійснення перевірки документів громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які перетинають державний кордон: Наказ Адміністрації ДПСУ України від 05.06.2012 № 407. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12#Text (дата звернення: 17.02.2026).
7. Про прикордонний контроль : Закон України від 05.11.2009 № 1710-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text (дата звернення: 18.02.2026 року).
8. Директива (ЄС) № 562/2006 Європейського парламенту і Ради від 15.03.2006р., що засновує Кодекс Співтовариства про правила, які регулюють перетин кордонів особами (Кодекс Шенгенських кордонів), Офіційний вісник ЄС № L 105 від 13.04.2006.
9. Про організацію та здійснення огляду транспортних засобів і вантажів: наказ Адміністрації ДПСУ України від 22.04.2011 № 260. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/7073270732 (дата звернення: 18.02.2026).
10. Чорний А., Андрушко В., Мостовий А. Складові професійної компетентності сучасного офіцера-прикордонника. Journal of Scientific Papers. Social Development and Security. Vol.14, No.2. 2024. С. 34-43.

References:

1. Balytskyi I. (2004). Tekhniko-ekonomichna otsinka ekspluatatsii tekhnichnykh zasobiv prykordonnoho kontroliu [Technical and economic evaluation of operation of technical means of border control]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, No. 28, Part 2, pp. 5–7 [in Ukrainian].

2. Hetmaniuk S. (2013). Obgruntuvannia napriamu ratsionalizatsii ohliadovoi roboty pid chas zdiisnennia prykordonnoho kontroliu za rakhunok vykorystannia novitnikh zrazkiv spetsialnykh tekhnichnykh zasobiv [Substantiation of the direction of rationalization of inspection activities during border control through the use of modern special technical means]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky, No. 1(59), pp. 84–96 [in Ukrainian].

3. Zabolotna O. (2012). Pidhotovka maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv do roboty z tekhnichnymy zasobamy prykordonnoho kontroliu : dys. kand. ped. nauk : 13.00.04 [Training of future border guard officers to work with technical means of border control : PhD thesis in pedagogical sciences : 13.00.04]. Khmelnytskyi : Natsionalna akademiia Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy, 229 p. [in Ukrainian].

4. Matusiak E. (2010). Otsinka ta vybir tekhnichnykh zasobiv prykordonnoho kontroliu [Evaluation and selection of technical means of border control]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy imeni B. Khmelnytskoho, No. 52, Part II, pp. 57–59 [in Ukrainian].

5. Yavtushenko V. (2010). Metodyka otsinky yakosti ta vyboru tekhnichnykh zasobiv prykordonnoho kontroliu : mahisterska robota [Methodology for evaluating quality and selection of technical means of border control : Master's thesis]. Khmelnytskyi, 121 p. [in Ukrainian].

6. Nakaz Administratsii Derzhavnoi Prykordonnoi Sluzhby Ukrainy "Pro zatverdzhennia Instruktsii z orhanizatsii i zdiisnennia perevirky dokumentiv hromadian Ukrainy, inozemtsiv ta osib bez hromadianstva, yaki peretynaiut derzhavnyi kordon" vid 05.06.2012 № 407 [Order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine "On approval of the Instruction on organization and implementation of document verification of citizens of Ukraine, foreigners and stateless persons crossing the state border" from June 5, 2012 No. 407]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1083-12#Text(accessed 17.02.2026) [in Ukrainian].

7. Zakon Ukrainy "Pro prykordonnyi kontrol" vid 05.11.2009 № 1710-VI [Law of Ukraine "On border control" from November 5, 2009 No. 1710-VI]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-17#Text(accessed 18.02.2026) [in Ukrainian].

8. Dyrektyva (Ies) № 562/2006 Yevropeiskoho parlamentu i Rady "Pro vstanovlennia Kodeksu Spivtovarystva pro pravyla, yaki rehuliuiut peretyn kordoniv osobamy (Kodeks Shenhenskykh kordoniv)" vid 15.03.2006 [Directive (EU) No. 562/2006 of the European Parliament and of the Council establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code)], Ofitsiinyi visnyk YeS, No. L 105, 13.04.2006 [in English].

9. Nakaz Administratsii Derzhavnoi Prykordonnoi Sluzhby Ukrainy "Pro orhanizatsiiu ta zdiisnennia ohliadu transportnykh zasobiv i vantazhiv" vid 22.04.2011 № 260 [Order of the Administration of the State Border Guard Service of Ukraine "On organization and implementation of inspection of vehicles and cargo" from April 22, 2011 No. 260]. Retrieved from: https://zakon online.com.ua/documents/show/7073270732 (accessed 18.02.2026) [in Ukrainian].

10. Chornyi A., Andrushko V., Mostovyi A. (2024). Skladovi profesiinoi kompetentnosti suchasnoho ofitsera-prykordonnyka [Components of professional competence of a modern border guard officer]. Journal of Scientific Papers. Social Development and Security, Vol. 14, No. 2, pp. 34–43 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 28.04.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.340.12

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1973-1983

Поліщук Світлана Петрівна доцент кафедри публічного управління, адміністрування та міжнародної економіки, Білоцерківський національний аграрний університет, https://orcid.org/0000-0003-2893-617X

Семенець-Орлова Інна Андріївна доктор наук з державного управління, професор, кафедра публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0000-0001-9227-7426

Дакал Алла Василівна доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0000-0003-3221-353X

Капеліста Ірина Михайлівна кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0000-0002-1983-4617

ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРАЩИХ ПРАКТИК ПУБЛІЧНОГО УРЯДУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В УКРАЇНІ

Анотація. В умовах глобалізації та інтеграції України в європейський простір, запровадження практик публічного урядування ЄС та контролю в публічній службі України набуває особливого значення. Європейські країни мають значний досвід у створенні ефективних систем публічного управління, що базуються на принципах прозорості, підзвітності та інноваційності. Цей досвід може стати корисним для України в контексті реформування національної системи публічної служби. Аналіз результатів запровадження європейських практик управління та контролю передбачає вивчення наявних підходів і моделей, які демонструють успішні результати в різних європейських країнах. Оцінка цих практик дозволяє виокремити ключові елементи, що можуть бути адаптовані до українських реалій. Важливо враховувати не тільки позитивний досвід, а й можливі виклики та перешкоди при впровадженні європейських стандартів у національну практику. Важливо оперативно та результативно інтегрувати європейські підходи в систему публічної служби України, підвищити ефективність управління, забезпечити кращу контрольованість та відповідальність. Це також передбачає пропозиції щодо адаптації європейських практик до специфіки українського контексту,

що дозволить максимізувати позитивний вплив та уникнути негативних наслідків.

Для підвищення ефективності публічної служби необхідно запровадити системний підхід до професійного розвитку державних службовців. Це включає розробку і впровадження сучасних навчальних програм, створення ефективних механізмів оцінки і моніторингу їх професійних навичок, а також забезпечення доступу до актуальних знань і навичок, необхідних для адаптації до умов посилення безпекових викликів у довкіллі. Поліпшення підготовки та підвищення кваліфікації сприятиме підвищенню якості виконання державних функцій і посилить здатність державних службовців реагувати на виклики сучасного управлінського середовища.

Ключові слова: демократичні перетворення, публічне урядування, євроінтеграція, міжнародні актори, Європейський Союз, консолідована демократія, розвиток суспільства.

Polishchuk Svitlana Associate Professor, Candidate of Science in Economic, Department of Public Management, Administration and International Economics, Bila Tserkva National Agrarian University, https://orcid.org/0000-0003-2893-617X

Semenets-Orlova Inna Doctor of Public Administration, Professor, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0001-9227-7426

Dakal Alla Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor at the Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0003-3221-353X

Kapelista Iryna Associate Professor, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0002-1983-4617

IMPLEMENTATION OF BEST PRACTICES OF EUROPEAN UNION IN THE SPHERE OF PUBLIC GOVERNANCE IN UKRAINE

Abstract. In the context of globalization and Ukraine's integration into the European space, the introduction of EU public governance and control practices in the public service of Ukraine is of particular importance. European countries have significant experience in creating effective public governance systems based on the principles of transparency, accountability and innovation. This experience can be useful for Ukraine in the context of reforming the national public service system.

Analysis of the results of the introduction of European management and control practices involves studying existing approaches and models that demonstrate successful results in various European countries. Assessment of these practices allows us to identify key elements that can be adapted to Ukrainian realities. It is important to take into account not only positive experience, but also possible challenges and obstacles in the implementation of European standards in national practice. It is important to promptly and effectively integrate European approaches into the public service system of Ukraine, increase management efficiency, ensure better controllability and accountability. This also includes proposals for adapting European practices to the specifics of the Ukrainian context, which will maximize the positive impact and avoid negative consequences.

To increase the effectiveness of the public service, it is necessary to introduce a systematic approach to the professional development of civil servants. This includes the development and implementation of modern training programs, the creation of effective mechanisms for assessing and monitoring their professional skills, as well as ensuring access to relevant knowledge and skills necessary to adapt to the conditions of increasing security challenges in the environment. Improving training and advanced training will contribute to improving the quality of public functions and strengthen the ability of civil servants to respond to the challenges of the modern management environment.

Keywords: democratic transformations, public governance, European integration, international actors, the European Union, consolidated democracy, social development.

Постановка проблеми. Рекомендації щодо запровадження європейських практик управління та контролю в публічній службі України мають на меті поліпшення ефективності, прозорості та підзвітності системи публічного управління в країні. Європейські країни мають багатий досвід у впровадженні інноваційних підходів, які можуть бути корисні для України в контексті її реформ. Важливо врахувати як позитивні аспекти, так і можливі перешкоди при адаптації європейських практик до українських умов.

Першочерговим завданням є адаптація європейських стандартів управління до національного контексту:

– вивчення успішних європейських практик: аналіз ефективних систем управління, таких як ті, що використовуються в Німеччині, Франції, Швейцарії та Великій Британії, з метою визначення найбільш ефективних моделей для впровадження в Україні;

– адаптація до місцевих умов: розробка адаптованих версій європейських практик, що враховують специфіку українського законодавства, культурних особливостей та соціально-економічних реалій.

Запровадження кращих практик публічного врядування Європейського Союзу в Україні є основою реформи державного управління та ключовою умовою для набуття членства в ЄС. Процес базується на впровадженні стандартів належного врядування (Good Governance) [1; 3; 4].

Серед ключових напрямів та інструментів впровадження варто визначити принципи SIGMA/OECD: Україна орієнтується на принципи публічного врядування, розроблені програмою SIGMA, які охоплюють стратегічні засади, державну службу, управління державними фінансами та адміністративні послуги.

Іншим важливим принципом є інструмент управління якістю в публічному секторі для самооцінювання та вдосконалення діяльності органів влади за європейськими зразками.

Серед інших важливих заходів варто відзначити подільшу цифровізацію (розвиток електронного урядування та цифрових послуг є однією з найбільш успішних сфер адаптації європейського досвіду); реформу державної служби (створення професійної, політично нейтральної служби з прозорою системою оплати праці та меритократичним підходом до призначення на посади); впровадження європейських практик для забезпечення безпеки та ефективності митних і прикордонних процедур.

Серед низки пріоритетних завдань держави на сучасному етапі у напрямі розбудови публічного урядування, варто визначити: посилення координації (зміцнення взаємодії між урядом та Верховною Радою України для підвищення якості законодавства відповідно до норм ЄС); впровадження підходу людиноцентричності (перехід від командно-адміністративної моделі до сервісно-орієнтованої системи, де пріоритетом є права та потреби громадян); фінансова підзвітність (покращення управління державними коштами для отримання макрофінансової допомоги від фондів Європейського Союзу); адаптація до умов відбудови (розробка науково обґрунтованих моделей управління для ефективного відновлення країни у повоєнний період) та ін. Ці кроки дозволяють зміцнити довіру громадян і бізнесу до державних інституцій, що є важливим для стабільного економічного розвитку та інтеграції в єдиний європейський простір.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз останніх досліджень свідчить про зміну парадигми публічного управління в Україні: від простого копіювання норм ЄС до глибокої інституційної трансформації в умовах війни та підготовки до безпосереднього вступу в Євросоюз. Ключові вектори наукових та експертних досліджень охоплюють такі напрями: цифрова трансформація (правове регулювання штучного інтелекту в державному управлінні та інтеграції в єдиний цифровий простір ЄС); реформа оплати праці та держслужби (зокрема, потреба запровадження системи грейдингу (класифікації

посад) як критичний крок для прозорості, що вже охопив тисячі позицій через систему HRMIS); подальше вдосконалення адміністративної процедури (останні звіти SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management) та моніторингові аналізи (2024–2025) зосереджені на подальшій імплементації Закону України «Про адміністративну процедуру», що уніфікує взаємодію громадянина з державою за європейським зразком; управління публічними інвестиціями (у контексті плану Ukraine Facility (2024–2027) ключовими є дослідження механізмів прозорого відновлення, зокрема через систему DREAM).

На думку українських вчених-дослідників (Ю. Кирилов, Г. Ортіна [1]), головним викликом на шляху впровадження кращих практик публічного врядування в Україні залишається перехід від технічного виконання вимог («tick the box») до реальної політичної волі в боротьбі з корупцією та професіоналізації кадрів.

Серед інших напрямів актуальних публікацій у означеному векторі аналізу поставленої проблеми є: проблематика розбудови місцевого та територіального управління (дослідження регіональної готовності до вступу в ЄС та посилення спроможності місцевих громад); кризово-адаптаційна стійкість публічної служби (вивчення спроможності державного апарату ефективно функціонувати в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій) [5; 7]; а також інклюзивність публічної служби (аналіз стану гендерної рівності в публічній службі, залучення ветеранів на публічну службу) [6; 8].

Програма SIGMA регулярно публікує оцінки відповідності України «Принципам публічного врядування». Особлива увага зараз приділяється імплементації Закону України “Про адміністративну процедуру”. План Ukraine Facility (2024-2027) - це офіційний документ, що містить «Індикатори врядування», які Україна зобов’язана виконати. Національне агентство з питань державної служби (НАДС) регулярно публікує аналітику щодо впровадження інформаційної системи HRMIS та результати моніторингу реформи оплати праці, а також динаміку адаптації acquis communautaire (наближення українського законодавства до права ЄС).

Мета статті - проаналізувати можливості для запровадження кращих практик публічного урядування Європейського Союзу в Україні; оцінити здатність державного апарату зберігати функціональність під час війни (Resilience Management, стратегічна стійкість інституцій).

Виклад основного матеріалу. Найбільш актуальним інструментом впровадження кращих європейських практик наразі є Ukraine Facility — чотирирічний план фінансової підтримки від ЄС, де реформа публічного врядування є однією з ключових умов. Серед важливих модернізаційних напрямів, що зараз інтегруються в українську систему є:

1) стратегічне планування: перехід від короткострокових рішень до довгострокових державних стратегій, які узгоджуються з бюджетним циклом (як це працює в країнах ЄС);

2) управління публічними інвестиціями: запровадження єдиного циклу оцінки проєктів відновлення, щоб кошти витрачалися прозоро та ефективно;

3) децентралізація: подальше зміцнення громад за принципом субсидіарності (рішення приймаються на найближчому до громадянина рівні), що є фундаментальним для Європейської хартії місцевого самоврядування;

4) автоматизація управління персоналом у органах державної влади для зменшення корупційних ризиків та бюрократії.

Як ми уже наголошували, програма підтримки України від Європейського Союзу, відома як Ukraine Facility, виконує основоположну фукцію у подальшому реформуванні системи державного управління в Україні. Вона не просто забезпечує фінансову допомогу, а виступає каталізатором глибоких системних змін, створюючи міцну основу для економічного відновлення та зміцнення інституційної спроможності держави, стимулює Україну до послідовних і вимірюваних кроків.

Основні завдання реформи державного управління в рамках програми охоплюють декілька критично важливих сфер. По-перше, це підвищення якості та професіоналізму державної служби. Програма націлена на створення справедливої та конкурентної системи оплати праці державних службовців, запровадження абсолютно прозорих процедур відбору фахівців на ключові посади та масштабну цифровізацію процесів управління персоналом. Метою цих зусиль є формування корпусу професійних, аполітичних державних службовців, що унеможливить корупцію та кумівство. По-друге, програма приділяє значну увагу управлінню державними фінансами. Передбачається впровадження повністю прозорої системи контролю за державними доходами та видатками, усунення податкових прогалин та проведення аудиту державних витрат відповідно до найвищих міжнародних стандартів. Крім того, План включає заходи для зміцнення судової системи, посилення незалежності та спроможності ключових антикорупційних інституцій, а також створення ефективної системи для боротьби з відмиванням грошей. Важливим елементом є також посилення процесу децентралізації, що надає місцевим громадам більше повноважень у розробці політики та плануванні проєктів для забезпечення якісного управління та сталого розвитку на місцях. Реалізація цих комплексних реформ є необхідною умовою для поступової адаптації українського законодавства, стандартів та політик до норм Європейського Союзу, що є стратегічною метою на шляху до майбутнього членства в ЄС.

Реалізація заходів Програми Ukraine Facility у 2024 році продемонструвала вражаючу ефективність. Згідно з детальним моніторингом, представ-

леним у звіті Дослідницької служби Верховної Ради України, Україна виконала абсолютно всі 36 заходів та зобов'язань, що були заплановані на цей рік. Варто зазначити, що більшість цих завдань були реалізовані чітко вчасно або навіть достроково, і лише незначна частина — з невеликим та некритичним порушенням термінів, що свідчить про високий рівень організаційної спроможності та політичної волі.

Цей значний прогрес отримав належну і позитивну оцінку з боку Європейської Комісії, яка ретельно перевіряла виконання кожного індикатора [3]. Успішне виконання зобов'язань дозволило Україні отримати відповідні фінансові транші, які були спрямовані до державного бюджету для підтримки макрофінансової стабільності. Серед ключових досягнень 2024 року можна особливо виділити схвалення таких стратегічно важливих документів, як Національна стратегія доходів до 2030 року та План цифровізації Державної митної служби. У судовій системі було зроблено важливий крок — розпочала свою роботу відбіркова комісія для проведення конкурсу на посади дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя. У напрямку боротьби з корупцією було призначено нового керівника Національного агентства з питань запобігання корупції та суттєво збільшено штат Спеціалізованої антикорупційної прокуратури, що посилює її спроможність. Водночас, у рамках децентралізації було внесено важливі зміни до Державної стратегії регіонального розвитку, а також затверджено план заходів з реформування управління публічними інвестиціями.

Відтак, у 2024 році Україна продемонструвала не лише формальне, але й змістовне виконання своїх зобов'язань за Програмою Ukraine Facility. Це було підтверджено як результатами внутрішнього моніторингу, так і позитивними висновками з боку європейських партнерів, що зміцнює довіру до України як до надійного партнера, здатного впроваджувати складні та системні реформи.

Програма SIGMA (Support for Improvement in Governance and Management) - це спільна ініціатива Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та Європейського Союзу, яка відіграє ключову роль у модернізації державного управління в Україні. Головна мета програми - підтримка країн-партнерів у зміцненні їхніх систем державного врядування та підвищенні потенціалу державного сектору для стимулювання соціально-економічного розвитку та наближення до європейських стандартів.

Діяльність SIGMA в Україні зосереджена на аналізі та наданні рекомендацій щодо реформування системи державного управління відповідно до принципів належного врядування, розроблених самою програмою. Ці принципи є основою для будь-якої сучасної та ефективної демократичної держави і слугують орієнтиром для України на шляху до членства в ЄС. Основні напрями роботи SIGMA в Україні включають:

1) стратегію та вдосконалення державного управління (допомога у розробці та реалізації комплексних реформ, спрямованих на підвищення ефективності та прозорості державних інституцій);

2) розробку та координацію політики (вдосконалення процесів формування державної політики, забезпечення її узгодженості та орієнтації на результат);

3) модернізацію державної служби та управління людськими ресурсами (оновлення законодавства про державну службу, впровадження прозорих конкурсних процедур та систем оплати праці, що базуються на результатах);

4) організацію, підзвітність та нагляд: посилення інституційної спроможності органів влади, забезпечення їхньої підзвітності перед суспільством та створення ефективних механізмів нагляду;

5) надання послуг та цифровізацію (покращення якості та доступності адміністративних послуг для громадян та бізнесу, зокрема через впровадження цифрових технологій);

6) управління державними фінансами (підвищення прозорості та ефективності управління бюджетними коштами, вдосконалення систем внутрішнього контролю та аудиту).

Співпраця з SIGMA є важливим інструментом для України в процесі адаптації національного законодавства та адміністративних практик до стандартів Європейського Союзу, що є необхідною умовою для успішної європейської інтеграції.

Одним з ключових напрямів адаптації кращого досвіду ЄС в систему публічного врядування в Україні є залучення громадськості та підтримка громадянського суспільства, що, зокрема, передбачає розвиток громадського контролю:

1) громадські ради та платформи: створення громадських рад та платформ для участі громадян у контролі над діяльністю державних органів, що забезпечить більшу прозорість і підзвітність;

2) активна участь громадян: розробка механізмів, які заохочують громадян до участі в процесах публічного управління через публічні консультації, опитування та обговорення [2].

Підтримка громадянського суспільства має передбачати:

1) фінансування і підтримку громадських організацій (надання підтримки неурядовим організаціям, які займаються моніторингом публічного управління та наданням послуг громадянам);

2) інформування і освіта: поширення інформації про права і можливості громадян щодо участі в управлінні та контролі, що сприятиме підвищенню їхньої активності.

Ще одним вагомим кроком у процесі впровадження євроінтеграційних намірів України, що носить процедурний характер, є оцінка та моніторинг впроваджених практик [4].

Розробка системи такої оцінки може передбачати:

1) моніторинг ефективності: впровадження системи для регулярного моніторингу ефективності впроваджених практик, яка дозволяє виявляти недоліки та здійснювати корективи;

2) аналіз результатів: проведення періодичних аналізів результатів впровадження європейських практик для визначення їх впливу на якість публічної служби.

Регулярний перегляд і вдосконалення кращих практик зумовлює потребу їх постійного вдосконалення: проведення регулярних переглядів на основі результатів моніторингу та зворотного зв'язку, що забезпечить їхню актуальність, відповідність сучасним вимогам. Запровадження європейських практик в управлінні та контролі в публічній службі України дозволить суттєво покращити якість державного управління, забезпечити більшу прозорість та підзвітність, а також підвищити довіру громадян до державних інститутів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. рекомендації щодо запровадження європейських практик управління та контролю в публічній службі України включають кілька важливих аспектів. По-перше, необхідно детально проаналізувати успішні практики управління та контролю, що застосовуються в європейських країнах, і адаптувати ці моделі до українських умов. Це дозволить імплементувати ефективні методи управління, враховуючи місцеві особливості. По-друге, слід вдосконалити систему підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, розробивши нові навчальні програми, які включають європейські принципи та інноваційні методи навчання. Регулярні тренінги і міжнародні стажування допоможуть підвищити рівень кваліфікації державних службовців. По-третє, важливо поліпшити механізми підзвітності, створивши незалежні органи контролю та впровадивши сучасні технології для моніторингу і контролю публічної служби. Це може включати цифровізацію управлінських процесів і використання інструментів для оперативного виявлення та вирішення проблем. По-четверте, слід активно залучати громадськість та підтримувати розвиток громадянського суспільства, розвиваючи механізми громадського контролю та участі громадян у процесах публічного управління. Також необхідно розробити систему для регулярного моніторингу та оцінки ефективності впроваджених практик, що дозволить своєчасно виявляти недоліки та вдосконалювати процеси для досягнення найкращих результатів. Завдяки цим рекомендаціям будуть створені можливості для підвищення довіри громадян до державних інститутів і покращенню якості державних послуг.

Дослідження виконане в рамках науково-дослідної теми: "Кризово-адаптаційна стійкість публічної служби в умовах посилення безпекових викликів", номер державної реєстрації - 0125U003404.

Література

1. Kyrylov, Yurii & Cherevko, Nataliia & Sımontseva, Liudmyla & Ortina, Ganna & Melnyk, Yurii. Reforming Public Administration and Territorial Governance in Ukraine: Strategic Priorities and EU Alignment. Public Policy and Administration. 2026. 25. 43-58. 10.5755/j01.ppaa.25.1.41517.
2. Vachudova, M. External Actors and Regime Change: How Post-Communism Transformed Comparative Politics. *East European Politics & Societies,* 2025, 29, 519-530. 10.1177/08883254 15571411.
3. Shyrokykh, K., & Winzen, T. International actors and democracy protection: preventing the spread of illiberal legislation in Eastern Europe and Central Asia. *Democratization*, 2025, 32(7), 1774–1796. https://doi.org/10.1080/13510347.2025.2461463.
4. Kankanyan, N. Growing Civil Society in Post-Soviet States: Does Money Help?, *Voluntas,* 2025, 36, 267–280. https://doi.org/10.1007/s11266-024-00715-x.
5. Danylenko-Nehara, Y., Semenets-Orlova, I., Kapitanets, S., Kyrychenko, M., & Bykov, O. The ethical aspect of public administration under special regime and sustainable development. *Salud, Ciencia y Tecnologia-Serie de Conferencias*, 2024, 3, 1-755.
6. Korolchuk, O. et al. Conceptual aspects of public administration of the quality of life in the context of war. *Health Leadership and Quality of Life*. 2025, 4.
7. Kotsur, V. et al. Security issues on the european continent in conditions of russia's aggression against Ukraine. *Revista De Gestão Social E Ambiental*. 2023. 17.6. P. 1–12.
8. Nehara, Yu., Danylenko et al. The ethical aspect of public administration under special regime and sustainable development. Salud, *Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias,* 2024. 3. 755 p.

References

1. Kyrylov, Yurii & Cherevko, Nataliia & Sımontseva, Liudmyla & Ortina, Ganna & Melnyk, Yurii. (2026). Reforming Public Administration and Territorial Governance in Ukraine: Strategic Priorities and EU Alignment. Public Policy and Administration. 25. 43-58. 10.5755/j01.ppaa.25.1.41517.
2. Vachudova, M. (2015). External Actors and Regime Change: How Post-Communism Transformed Comparative Politics. *East European Politics & Societies*. 29. 519-530. 10.1177/ 0888325415571411.
3. Shyrokykh, K., & Winzen, T. (2025). International actors and democracy protection: preventing the spread of illiberal legislation in Eastern Europe and Central Asia. *Democratization, 32*(7), 1774–1796. https://doi.org/10.1080/13510347.2025.2461463.
4. Kankanyan, N. Growing Civil Society in Post-Soviet States: Does Money Help?, 36, 267–280 (2025). https://doi.org/10.1007/s11266-024-00715-x.
5. Danylenko-Nehara, Y., Semenets-Orlova, I., Kapitanets, S., Kyrychenko, M., & Bykov, O. (2024). The ethical aspect of public administration under special regime and sustainable development. *Salud, Ciencia y Tecnologia-Serie de Conferencias*, *3*, 1-755.
6. Korolchuk, O. et al. Korolchuk, O., Orlova, I. S., Pavlova, O., Tymoshenko, O., & Gaievska, L. (2025). Conceptual aspects of public administration of the quality of life in the context of war. *Health Leadership and Quality of Life*, (4), 1.
7. Kotsur, V., Kuprii, T., Semenets-Orlova, I., Skliar, N., Drakokhrust, T., & Berezovska-Chmil, O. (2023). Security issues on the european continent in conditions of russia's aggression against Ukraine. *Revista De Gestão Social E Ambiental*, 17(6), 1–12.

8. Nehara, Y. D., Orlova, I. S., Kapitanets, S., Kyrychenko, M., & Bykov, O. (2024). The ethical aspect of public administration under special regime and sustainable development. Salud, *Ciencia y Tecnología-Serie de Conferencias*, 3, 755.

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.863:005.336:330.131.7(477)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1984-1996

Полозова Тетяна Василівна доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної кібернетики та управління економічною безпекою Харківського національного університету радіоелектроніки, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-9956-8816

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: СУБ'ЄКТНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ ЇЇ МЕХАНІЗМІВ

Анотація. У статті розглянуто, як економічна безпека держави трансформується з традиційного об'єкта галузевого регулювання у поле міжсуб'єктної взаємодії, у якому одночасно діють Президент і Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів і ключові міністерства, Бюро економічної безпеки, Рахункова палата, обласні військові адміністрації та територіальні громади. Обґрунтовано гіпотезу про те, що ефективність державного регулювання економічної безпеки в Україні 2024–2026 років визначається не сумою наявних інструментів, а тим, наскільки повно покрито координатний простір, у якому ці інструменти діють. З цієї гіпотези випливає, що для діагностики системи регулювання необхідне переходження від плоских одновимірних класифікацій механізмів до чотиривимірної рамки, що утримує одночасно функціональну природу інструменту, режим його використання, рівень владної вертикалі та суб'єкта ініціативи. Стаття виконана як концептуально-аналітичне дослідження з трьома методологічними процедурами: критичним читанням нормативних актів (Указ Президента № 347/2021, наказ Мінекономіки № 1277, Закон № 389-VIII, Регламент (ЄС) 2024/792); побудовою чотиривимірної координатної сітки і розміщенням у ній наявних механізмів; ідентифікацією порожніх зон регулювання та інтерпретацією їх як практичної робочої функції класифікації. Показано, що чотиривимірна класифікація працює як інструмент діагностики: за результатами її застосування виявляється, що функції моніторингу і корекції управлінських рішень покриті значно слабше, ніж функції стратегування і реалізації, а у режимі ex ante інструментарій багатший за режим ex post. Для публічного управління це означає, що подальше вдосконалення системи регулювання економічної безпеки доцільно проєктувати як заповнення конкретних порожніх зон координатного простору, а не як чергове ухвалення загальносистемних стратегічних документів.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: економічна безпека, державне регулювання, об'єкт публічного управління, суб'єктно-функціональна модель, класифікація механізмів, координатний простір, порожні зони регулювання, режим ex ante, режим ex post, рівень владної вертикалі.

Polozova Tetiana Doctor of Sciences in Economics, Professor, Head of the Department of Economic Cybernetics and Economic Security Management, Kharkiv National University of Radio Electronics, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-9956-8816

ECONOMIC SECURITY OF THE STATE AS AN OBJECT OF PUBLIC ADMINISTRATION: A SUBJECT-FUNCTIONAL MODEL AND CLASSIFICATION OF ITS MECHANISMS

Abstract. The article examines how the economic security of the state is being transformed from a traditional object of sectoral regulation into a field of intersubject interaction in which the President and the National Security and Defence Council, the Cabinet of Ministers and key ministries, the Bureau of Economic Security, the Accounting Chamber, regional military administrations and territorial communities act simultaneously. The article advances the hypothesis that the effectiveness of public regulation of economic security in Ukraine in 2024–2026 is determined not by the sum of available instruments but by the extent to which the coordinate space in which these instruments operate is covered. From this hypothesis it follows that for the diagnostics of the regulation system it is necessary to move from flat one-dimensional classifications of mechanisms to a four-dimensional framework that simultaneously holds together the functional nature of the instrument, the regime of its use, the level of the power vertical and the subject of initiative. The article is a conceptual-analytical study with three methodological procedures: critical reading of regulatory acts (Presidential Decree No. 347/2021, Order of the Ministry of Economy No. 1277, Law No. 389-VIII, Regulation (EU) 2024/792); construction of a four-dimensional coordinate grid and the placement of existing mechanisms within it; identification of empty zones of regulation and their interpretation as the practical working function of the classification. It is shown that the four-dimensional classification works as a diagnostic tool: its application reveals that the functions of monitoring and correction of managerial decisions are covered substantially less than the functions of strategy-setting and implementation, and that the ex ante regime is richer in instruments than the ex post regime. For public administration this means that further improvement of the system of regulation of economic security should be designed as the filling of specific empty zones of the coordinate space, rather than as another adoption of system-wide strategic documents.

ISSN 3041-1572 Online

Keywords: economic security, public regulation, object of public administration, subject-functional model, classification of mechanisms, coordinate space, empty zones of regulation, ex ante regime, ex post regime, level of the power vertical.

Постановка проблеми. Українська система державного регулювання економічної безпеки за останні п’ять років фактично змінила свій предмет регулювання, але категоріальний апарат публічного управління відстає від цієї зміни. Якщо у Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, затвердженій Указом Президента № 347/2021, економічна безпека ще описувалася переважно як галузево-секторальний об’єкт (макроекономічна, фінансова, виробнича, енергетична, демографічна та інші складові), то у нормативних рішеннях 2022–2025 років вона дедалі більше виглядає як поле, у якому одночасно діють Президент і Рада національної безпеки і оборони, Кабінет Міністрів і ключові міністерства (Мінекономіки, Мінфін, Мінцифри), Бюро економічної безпеки після перезавантаження за Законом № 3840-IX, Рахункова палата, обласні військові адміністрації за Законом № 389-VIII і територіальні громади. Жоден з цих суб’єктів не є «головним», і ефективність регулювання залежить не від ваги одного з них, а від конфігурації їхньої взаємодії [4; 5].

Категоріальний апарат, успадкований від ранніх 2000-х років, працює переважно з парою «суб’єкт регулювання – об’єкт регулювання», у якій об’єктом є економіка або її секторальні складові, а суб’єктом – держава у якості однорідного актора. Цей апарат уже не описує реальної української ситуації. Економічна безпека держави сьогодні є не стільки об’єктом, скільки об’єктно-суб’єктним полем: те, що в одному управлінському акті виступає об’єктом регулювання (наприклад, фінансова стійкість прифронтової громади), в іншому акті є суб’єктом, який сам регулює свій прифронтовий бізнес-клімат і звітує перед центром [3; 7]. Цей зсув потребує іншого опису – суб’єктно-функціональної моделі.

Поряд з цим у вітчизняній науковій літературі домінують одновимірні класифікації механізмів державного регулювання економічної безпеки: за функціями, за рівнями, за галузями, за інструментами. Кожна з них описує власний зріз, але не дає змоги побачити систему цілісно. Як наслідок, типовий діагностичний текст про економічну безпеку України 2024–2026 років зводиться до переліку проблем у різних секторах без можливості сказати, чому вдосконалення в одному секторі не дає системного ефекту і де саме в архітектурі регулювання є структурні дефіцити. Звідси – робоча гіпотеза цієї статті: ефективність державного регулювання економічної безпеки в Україні визначається не сумою наявних інструментів, а тим, наскільки повно покрито

координатний простір, у якому ці інструменти діють. Якщо це так, то діагностика системи потребує чотиривимірної класифікаційної рамки, у якій координатами є функціональна природа механізму, режим використання (ex ante / ex post), рівень владної вертикалі та суб'єкт ініціативи.

Огляд сучасної літератури. Дослідницький корпус, дотичний до проблематики статті, складається з трьох ліній. Перша – концептуальна література про економічну безпеку як об'єкт публічного управління. М. Калер у роботі «Economic security in an era of globalization» обґрунтував категоріальну розбіжність між «безпекою від» (загроз) і «безпекою для» (певних результатів) і показав, що в умовах глобалізації національні системи регулювання дедалі частіше працюють у другій логіці [2]. С. М. Танг розгорнув цю позицію через категорії визначення, провайдингу і меж державного втручання, наголосивши, що економічна безпека за своєю природою є інтерсуб'єктним полем, а не однорідним об'єктом [10]. С. Бреслін і Г. Несадураї у дослідженні економічного державокраття і геоекономіки переконливо показали, що національні механізми регулювання економічної безпеки сьогодні не можна описувати у відриві від зовнішніх координаційних рамок [3]. Спільним слабким місцем цих праць у застосуванні до української ситуації є те, що вони працюють на високому рівні узагальнення і не пропонують інструментальної таксономії механізмів.

Друга лінія – українські дослідження класифікації механізмів державного регулювання економічної безпеки. У роботах вітчизняних авторів останніх років превалюють одновимірні підходи: класифікація за функціями (стратегування, реалізація, контроль), за галузево-секторальною ознакою (фінансова, виробнича, енергетична безпека), за рівнем (національний, регіональний, місцевий), рідше – за етапом управлінського циклу. Корисний внесок у тематику забезпечення економічної безпеки на мезорівні зробила Т. В. Полозова у роботі про концептуальні засади управління сталим розвитком в умовах гібридних загроз, де економічна безпека розглядається як одна з ключових координат сталого розвитку, а не як ізольована аналітична категорія [9]. Однак спільною рисою цієї лінії літератури залишається те, що класифікації подаються як одно- або двовимірні, що робить їх непридатними для системної діагностики «порожніх зон» регулювання.

Третя лінія, тонша, стосується багатовимірних таксономій публічного управління. У роботах С. Х. Сіменс зі співавторами на матеріалі ЄС-27 показано, що ефективність регулювання у безпекових сферах вимірюється саме повнотою покриття координатного простору, а не обсягом окремого інструменту [11]. Ш. Армстронг, М. Соліс і С. Урата у концепції нової індустріальної політики наголошують на тому, що класифікаційна рамка

ISSN 3041-1572 Online

економічної безпеки має одночасно утримувати кілька осей – функційну, режимну, рівневу, агентську [1]. Окремої згадки заслуговує українська публікація Д. О. Папиріна, у якій розгорнуто методологічні засади аналізу механізмів державного регулювання економічної безпеки під сучасні гібридні загрози [8]. Перетин цих трьох ліній – на матеріалі сучасної української архітектури регулювання – і становить дослідницьке завдання цієї статті.

Мета статті – обґрунтувати суб'єктно-функціональну модель опису економічної безпеки держави як об'єкта публічного управління і запропонувати чотиривимірну класифікаційну рамку механізмів державного регулювання економічної безпеки, що дозволяє ідентифікувати порожні зони регулювання як самостійний практичний результат класифікації. Ця мета зумовила виконання двох завдань: 1) сформулювати суб'єктно-функціональну модель економічної безпеки як інтерсуб'єктного поля з виокремленням ключових суб'єктів і управлінських функцій; 2) обґрунтувати чотири незалежних виміри класифікації механізмів державного регулювання економічної безпеки і продемонструвати, що їх сумісне застосування дає змогу не лише упорядкувати наявний інструментарій, а й виявити структурні дефіцити регулятивної архітектури.

Використана методологія. Стаття є концептуально-аналітичним дослідженням. Її мета полягає не в емпіричній перевірці гіпотези на повному масиві даних і не в кількісних розрахунках, а в побудові робочої аналітичної рамки, що дозволяє побачити суб'єктно-функціональну модель економічної безпеки як цілісне явище і чотиривимірну класифікацію її механізмів як практичний інструмент діагностики. Методологічну основу становлять три аналітичні процедури.

Перша процедура – критичне читання нормативно-правових актів: Указу Президента України № 347/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»; наказу Міністерства економіки України № 1277 від 29 жовтня 2013 року «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України»; Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII зі змінами 2022–2024 років [6]; Регламенту (ЄС) 2024/792 від 29 лютого 2024 року про створення Ukraine Facility [4]. Документи прочитуються не лише на рівні декларованих цілей, а й на рівні архітектурних припущень, які в них імпліцитно закладено: хто є суб'єктом ініціативи, хто є суб'єктом виконання, на якому рівні вертикалі ухвалюється рішення, у якому режимі використовується інструмент.

Друга процедура – побудова чотиривимірної координатної сітки і розміщення у ній наявних механізмів державного регулювання економічної безпеки України. Кожен механізм описується одночасно за чотирма координатами –

функціональна природа, режим використання (ex ante / ex post), рівень владної вертикалі (стратегічний / центральний / регіональний / місцевий), суб'єкт ініціативи (президентський / урядовий / відомчий / зовнішній). Така процедура дозволяє виокремити три аналітичних результати: щільність покриття координатного простору в цілому, структуру існуючого інструментарію за кожним виміром і – найважливіше – порожні зони, тобто комбінації координат, у яких діючих механізмів немає або їх замало.

Третя процедура – концептуальна інтеграція: спостереження з різних дослідницьких традицій (література про економічну безпеку як об'єкт публічного управління, українські класифікаційні дослідження, багатовимірні таксономії західних авторів) синтезуються в єдину рамку, що дозволяє побачити суб'єктно-функціональну модель і чотиривимірну класифікацію як два рівні одного аналітичного апарату. Стаття свідомо не вдається до масштабних кількісних розрахунків: її внесок є аналітичним, а емпіричні показники наводяться остільки, оскільки вони безпосередньо підкріплюють аргумент.

Виклад основного матеріалу. Уявімо звичайну управлінську ситуацію. У жовтні 2025 року Мінекономіки готує черговий пакет рішень за Ukraine Plan; одночасно Рахункова палата завершує аудит виконання видатків Фонду ліквідації наслідків збройної агресії; РНБО розглядає черговий перелік критично важливих підприємств; Харківська обласна військова адміністрація узгоджує з Мінфіном пакет регіональних заходів стимулювання прифронтових громад; Бюро економічної безпеки публікує піврічний звіт про роботу детективів у сфері фіктивного підприємництва. На поверхні – п'ять різних подій, у різних точках управлінської вертикалі, з різними нормативними підставами. Якщо подивитися глибше, усі п'ять подій торкаються однієї і тієї ж економічної безпеки держави, але в кожному з епізодів і її «об'єктний», і її «суб'єктний» бік виглядають по-різному.

Класична категоріальна пара «об'єкт регулювання – суб'єкт регулювання», успадкована від ранніх 2000-х років, тут перестає працювати акуратно. Що є об'єктом, а що – суб'єктом, коли Харківська ОВА одночасно є суб'єктом, який видає розпорядження стосовно економічної безпеки громад, об'єктом аудиту з боку Рахункової палати і об'єктом моніторингу з боку Мінекономіки за параметрами Ukraine Plan? Очевидно, що відповідь не може бути одною: ОВА у різних контурах регулювання займає різні ролі, і саме цей факт описує суб'єктно-функціональна модель. У цій моделі економічна безпека держави є інтерсуб'єктним полем, у якому одночасно діють вісім груп акторів: політико-стратегічний рівень (Президент, РНБО, Верховна Рада); центрально-виконавчий рівень (Кабмін, профільні міністерства); сектор економічної правоохорони (Бюро економічної безпеки, Державна митна служба); сектор зовнішнього аудиту (Рахункова палата, Аудиторська рада Ukraine Facility);

регуляторно-фінансовий сектор (НБУ, Мінфін); регіональний рівень (обласні військові адміністрації, регіональні управління ЦОВВ); місцевий рівень (територіальні громади); зовнішній контур (Європейська Комісія, МВФ, Світовий банк, двосторонні партнери) [4; 6].

Кожен з цих акторів виконує свою комбінацію функцій з повного управлінського циклу: цілепокладання, координація, реалізація, моніторинг, корекція рішень. У результаті виникає матриця «суб'єкт – функція», у якій клітинки заповнені нерівномірно: деякі функції покладені одночасно на кількох суб'єктів (наприклад, моніторинг – на Мінекономіки, НБУ і Аудиторську раду Ukraine Facility), деякі – лише на одного (наприклад, формальне затвердження стратегії – на Президента і РНБО), а деякі – на нікого з очевидною повнотою (наприклад, корекція рішень за результатами моніторингу). Саме ця нерівномірність є першим практичним внеском суб'єктно-функціональної моделі: вона показує, що навіть формально побудована система регулювання може мати функціональні дефіцити просто через нерівномірний розподіл функцій між суб'єктами.

Однак сама лише модель «суб'єкт – функція» не вичерпує описової задачі. Вона не дає змоги розрізнити інструменти за тим, у якому режимі вони вико-ристовуються, на якому рівні вертикалі активуються і хто є суб'єктом їхньої ініціативи. Для повної діагностики необхідна друга, паралельна оптика – багатовимірна класифікація самих механізмів. Саме тут одновимірні підходи, успадковані з вітчизняної літератури 2000-х років, виявляються недостатніми: класифікація лише за функціями, або лише за рівнями, або лише за галузями кожного разу залишає за дужками три інших осі.

Таблиця 1. Чотири незалежних виміри класифікації механізмів державного регулювання економічної безпеки

Вимір	Допустимі значення	Що описує
Функціональна природа	Стратегування / Координація / Реалізація / Моніторинг / Корекція	Етап повного управлінського циклу, на якому працює механізм
Режим використання	ex ante / ex post	Чи спрацьовує механізм до настання загрози (превентивно) або після (реактивно)
Рівень владної вертикалі	Стратегічний / Центральний / Регіональний / Місцевий	Точка ухвалення обов'язкового рішення в архітектурі публічної влади
Суб'єкт ініціативи	Президентський / Урядовий / Відомчий / Зовнішній	Хто запускає процедуру: Президент/РНБО, Кабмін, окреме відомство або зовнішній партнер

Джерело: розробка автора на основі [1; 2; 3; 8; 10; 11].

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Кожен з чотирьох вимірів є незалежною координатою – у тому сенсі, що жоден з них не виводиться з трьох інших. Один і той самий механізм може поєднувати, наприклад, функцію моніторингу + режим ex ante + регіональний рівень + відомчого ініціатора (так працює моніторинг прифронтових громад з боку обласних управлінь Мінекономіки), а інший – функцію корекції + режим ex post + центральний рівень + зовнішнього ініціатора (так працює перегляд урядових рішень за результатами квартальної оцінки Європейської Комісії в межах Ukraine Facility) [4]. Якщо описувати ці два механізми лише за функцією, вони виявляться у двох різних класах; якщо лише за режимом – теж у двох різних, але інших; якщо за суб'єктом ініціативи – в третій парі класів. Тільки чотиривимірна координатна сітка дозволяє побачити, що це різні точки одного простору, відстань між якими має змістовне управлінське значення.

Найцікавіший практичний результат застосування чотиривимірної класифікації – не упорядкування існуючого інструментарію, а ідентифікація порожніх зон координатного простору. Якщо систематично розмістити у ньому всі діючі в Україні 2024–2026 років механізми регулювання економічної безпеки – від Стратегії економічної безпеки до 2025 року і Методики № 1277 до постанов КМУ за Ukraine Plan і регламентів Рахункової палати, – стають видно регулярні дефіцити. Перший – комбінація «корекція + ex post + регіональний рівень + регіональний ініціатор»: механізмів, які б дозволяли обласній військовій адміністрації самостійно ініціювати перегляд центральних рішень за результатами регіонального моніторингу, у системі практично немає [6; 7]. Другий – комбінація «моніторинг + ex ante + місцевий рівень + місцевий ініціатор»: територіальна громада не має формалізованих механізмів превентивного моніторингу економічно-безпекових ризиків власного бюджету. Третій – комбінація «корекція + ex post + центральний рівень + урядовий ініціатор»: усупереч поширеному уявленню, в українській системі сильно представлена реалізація і слабко – корекція центральних рішень [5; 8] (рис. 1).

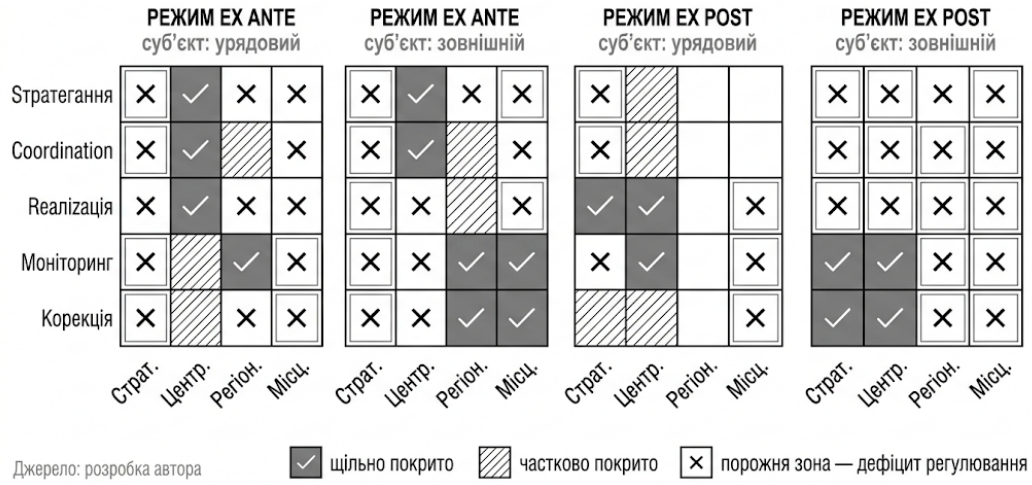

Рис. 1. Чотиривимірний координатний простір механізмів державного регулювання економічної безпеки України з виокремленням порожніх зон

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Тут варто сформулювати одне ширше методологічне спостереження, до якого підштовхує цей аналіз. У публічно-управлінській традиції останніх двох десятиліть домінувала логіка «що додати в систему». Стандартна форма наукових рекомендацій звучала як «впровадити», «створити», «запровадити» – тобто додати ще один інструмент до вже наявного набору. Чотиривимірна класифікація показує, що такий підхід є симптомом саме одновимірного бачення: коли ми бачимо систему лише в одному зрізі (наприклад, за функціями), нам здається, що система недозаповнена в цьому зрізі, і ми пропонуємо її «дозаповнити». Коли ми бачимо систему у чотирьох зрізах одночасно, картина стає протилежною: типова українська проблема – не нестача інструментів, а їх непропорційне розподілення у координатному просторі. У режимі ex ante ми маємо багатий стратегічний інструментарій (Стратегія економічної безпеки, національні цільові програми, державні програмні документи), але у режимі ex post інструментів значно менше; на центральному рівні є потужні інституції, але на регіональному і місцевому рівнях відповідних формалізованих механізмів є мало; в активному арсеналі системи переважають інструменти стратегування і реалізації, тоді як моніторинг і корекція покриті значно гірше.

Звідси – інша рекомендація для управлінського дизайну. Замість того щоб «додавати» нові інструменти у вже насичені зони координатного простору, доцільніше цілеспрямовано заповнювати порожні зони. Інакше кажучи, нова Стратегія економічної безпеки на 2026–2030 роки матиме більший шанс бути ефективною, якщо її проєктування починатиметься не з повторення галузевих складових, а з систематичного розгляду чотиривимірної карти і виокремлення тих її клітинок, у яких на сьогодні діючих механізмів немає. Це не питання «більше документів» – це питання іншої логіки проєктування, у якій діагностика передує конструюванню.

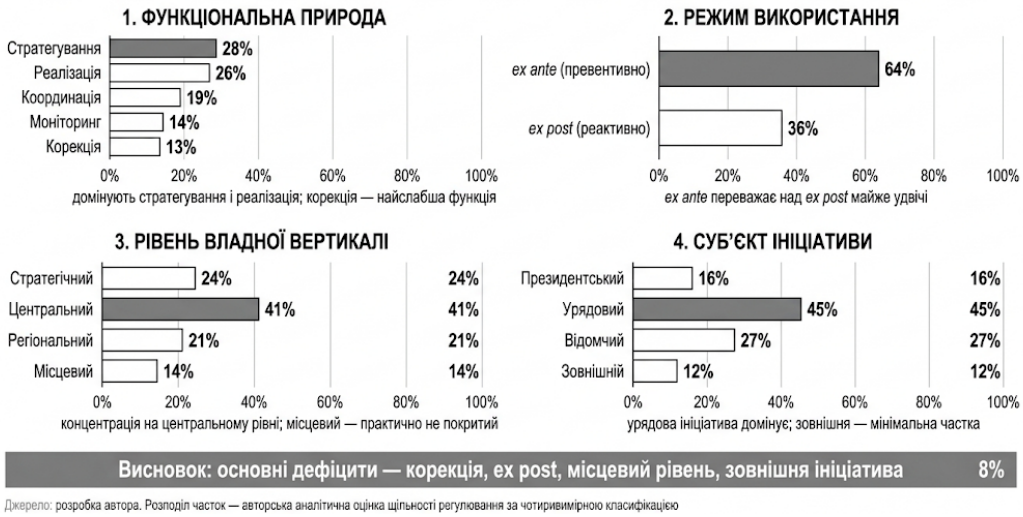

Джерело: розробка автора. Розподіл часток — авторська аналітична оцінка щільності регулювання за чотиривимірною класифікацією

Рис. 2. Структура нерівномірності покриття координатного простору механізмів державного регулювання економічної безпеки України, 2024–2026 рр.: щільність по чотирьох вимірах

Повертаючись від цього ширшого методологічного горизонту до операційного рівня, можна виокремити кілька конкретних наслідків для державного регулювання економічної безпеки в Україні. Перш за все, міняється сам предмет оцінювання якості системи. Якщо економічна безпека держави є інтерсуб'єктним полем, описаним у чотиривимірному координатному просторі, то «якість регулювання» означає не обсяг ухвалених стратегічних документів, а щільність і пропорційність покриття цього простору механізмами. По-друге, змінюється роль діагностичних інструментів. У класичній моделі діагностика економічної безпеки зводилася до набору індикаторів за галузевими складовими (Методика № 1277). У суб'єктно-функціональній моделі діагностика додатково має включати координатну карту: де щільно, де порожньо, де структурно непропорційно. По-третє, з'являється практична робоча функція класифікації механізмів – функція, якої одновимірні класифікації виконати не можуть: ідентифікація порожніх зон як «технічних завдань» для розробників нових нормативних актів і регламентів. У такій логіці нові механізми не «додаються до набору», а «вписуються в координати».

Висновки і перспективи подальших досліджень. З проведеного аналізу випливає кілька спостережень, які варто зафіксувати в підсумку.

Перш за все, економічна безпека держави в українському контексті 2024–2026 років є вже не класичним об'єктом галузевого регулювання, а інтерсуб'єктним полем, у якому одночасно діють вісім груп акторів – від Президента і РНБО до територіальних громад і зовнішнього контуру. Адекватним описом цього поля є суб'єктно-функціональна модель, яка утримує одночасно і суб'єктний склад, і функціональний цикл публічного управління, і нерівномірність розподілу функцій між суб'єктами. Класична пара «суб'єкт – об'єкт» залишається корисною як спрощений опис окремих регулятивних актів, але вже не вичерпує системного бачення.

Друге спостереження стосується класифікації механізмів державного регулювання економічної безпеки. Одновимірні класифікації, що домінують у вітчизняній літературі, упорядковують наявний інструментарій, але не дають змоги побачити структурні дефіцити регулятивної архітектури. Чотиривимірна класифікація – за функціональною природою, режимом використання, рівнем владної вертикалі та суб'єктом ініціативи – виконує не лише упорядковуючу, а й діагностичну роль: її головним практичним результатом є ідентифікація порожніх зон координатного простору як самостійних точок дефіциту регулювання.

Третє спостереження – практичне. Подальше вдосконалення системи державного регулювання економічної безпеки в Україні доцільно проєктувати як цілеспрямоване заповнення конкретних порожніх зон чотиривимірного простору, а не як чергове ухвалення системних стратегічних документів у вже

насичених зонах. Зокрема, особливої уваги потребують комбінації «корекція + ex post» (на всіх рівнях вертикалі), «моніторинг + ex ante» (на регіональному і місцевому рівнях) та «регіональна ініціатива на перегляд центральних рішень». Нова Стратегія економічної безпеки на 2026–2030 роки матиме більше шансів бути практично діючою, якщо її розробка починатиметься з координатної карти, а не з переліку галузевих пріоритетів.

Перспективи подальших досліджень. Запропонована рамка потребуватиме розвитку щонайменше у двох напрямах. Перший – детальне емпіричне наповнення чотиривимірного простору всіма діючими в Україні 2024–2026 років механізмами державного регулювання економічної безпеки з кількісною оцінкою щільності кожної клітинки. Другий – порівняльне застосування цієї рамки до економічно-безпекових архітектур кількох європейських країн, що функціонують в умовах гібридних викликів (Польща, Естонія, Фінляндія), з виокремленням спільних патернів порожніх зон і національних відмінностей. Це дозволить чіткіше окреслити сам тип аналітичного інструменту – багатовимірну координатну класифікацію – як самостійний предмет наукового аналізу у дослідженнях з державного регулювання економічної безпеки.

Розкриття використання генеративного штучного інтелекту. Концепція статті, її наукова новизна, аналітичні твердження, формулювання суб'єктно-функціональної моделі, чотири незалежні виміри класифікації (Таблиця 1), ідейний зміст обох рисунків і концепція порожніх зон як практичної робочої функції класифікації повністю належать авторові. Для допоміжних завдань, які прямо не впливають на наукову новизну, використовувалися інструменти генеративного штучного інтелекту (ChatGPT 5.1 Pro, OpenAI). Їх застосовано у шести напрямах: (1) пошук та агрегація релевантних іноземних публікацій у наукометричних базах Web of Science і Scopus за тематичними запитами автора; (2) верифікація DOI, ISSN і повних бібліографічних записів як українських, так і іноземних джерел у форматах ДСТУ 8302:2015 та APA 7; (3) технічна візуалізація двох рисунків у форматі SVG/PNG за ідеєю, структурою і описом, сформульованими автором; (4) підготовка робочої англомовної версії розширеної анотації з подальшим авторським редагуванням; (5) термінологічна узгодженість українських формулювань із відповідниками у актах ЄС (Regulation 2024/792, Ukraine Plan); (6) коректорська вичитка фінального тексту на предмет орфографічних і пунктуаційних помилок. Жодна сутнісна теза, інтерпретація управлінських даних чи оцінка нормативних актів не генерувалася інструментами ШІ; автор несе повну відповідальність за зміст і висновки статті.

Література

1) Armstrong S., Solís M., Urata S. Economic Security and New Industrial Policy. Asian Economic Policy Review. 2025. Vol. 20, No. 2. P. 265–275. DOI: https://doi.org/10.1111/aepr.12502.

2) Kahler M. Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision. The Pacific Review. 2004. Vol. 17, No. 4. P. 485–502. DOI: https://doi.org/10.1080/09512740420003 26032.

3) Breslin S., Nesadurai H. E. S. Economic statecraft, geoeconomics and regional political economies. The Pacific Review. 2023. Vol. 36, No. 5. P. 927–948. DOI: https://doi.org/10.1080/ 09512748.2023.2200030.

4) Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union. L series, 29 February 2024. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj (дата звернення: 28.04.2026).

5) Звіт Рахункової палати України за 2024 рік. Київ : Рахункова палата України, 2025. URL: https://rp.gov.ua/home/activity/reports/ (дата звернення: 28.04.2026).

6) Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII (з останніми змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 28.04.2026).

7) Plan for Ukraine Facility 2024–2027. Міністерство економіки України. 2024. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/ (дата звернення: 28.04.2026).

8) Папирін Д. О. Трансформація механізмів державного регулювання економічної безпеки в умовах сучасних гібридних загроз: європейський досвід та українські реалії. Теорія та практика державного управління. 2024. № 2 (79). С. 342–362. DOI: https://doi.org/ 10.26565/1727-6667-2024-2-17.

9) Полозова Т. Концептуальні засади управління сталим розвитком транспортно-логістичних компаній в контексті забезпечення економічної безпеки. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2024. № 3 (39). С. 70–82. DOI: https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-70-82.

10) Tang S. M. Rethinking economic security in a globalized world. Contemporary Politics. 2015. Vol. 21, No. 1. P. 40–52. DOI: https://doi.org/10.1080/13569775.2014.993910.

11) Siemens C. H., Guaita-Martinez J. M., Puertas R., Calafat-Marzal C. Innovation, decarbonization and economic security: sustainability and productivity in the EU-27. European Planning Studies. 2026. P. 1–21. DOI: https://doi.org/10.1080/09654313.2026.2618618.

References

1) Armstrong, S., Solís, M., & Urata, S. (2025). Economic Security and New Industrial Policy. Asian Economic Policy Review, 20(2), 265–275. https://doi.org/10.1111/aepr.12502

2) Kahler, M. (2004). Economic Security in an Era of Globalization: Definition and Provision. The Pacific Review, 17(4), 485–502. https://doi.org/10.1080/0951274042000326032

3) Breslin, S., & Nesadurai, H. E. S. (2023). Economic statecraft, geoeconomics and regional political economies. The Pacific Review, 36(5), 927–948. https://doi.org/10.1080/095127 48.2023.2200030

4) European Parliament and Council. (2024). Regulation (EU) 2024/792 of 29 February 2024 establishing the Ukraine Facility. Official Journal of the European Union, L series, 29 February. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj

5) Accounting Chamber of Ukraine. (2025). Zvit Rakhunkovoi palaty Ukrainy za 2024 rik [Report of the Accounting Chamber of Ukraine for 2024]. Kyiv: Accounting Chamber of Ukraine. https://rp.gov.ua/home/activity/reports/ [in Ukrainian].

6) Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]. Law of Ukraine No. 389-VIII of 12 May 2015. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 [in Ukrainian].

7) Ministry of Economy of Ukraine. (2024). Plan for Ukraine Facility 2024–2027. Kyiv: Ministry of Economy of Ukraine. https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/

8) Papyrin, D. O. (2024). Transformatsiia mekhanizmiv derzhavnoho rehuliuvannia ekonomichnoi bezpeky v umovakh suchasnykh hibrydnykh zahroz: yevropeiskyi dosvid ta ukrainski realii [Transformation of state regulation mechanisms of economic security under modern hybrid threats: European experience and Ukrainian realities]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration, 2(79), 342–362. https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-17 [in Ukrainian].

9) Polozova, T. (2024). Kontseptualni zasady upravlinnia stalym rozvytkom transportno-lohistychnykh kompanii v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky [Conceptual foundations of sustainable development management of transport and logistics companies in the context of economic security provision]. Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia – Problems and Prospects of Economics and Management, 3(39), 70–82. https://doi.org/10.25140/2411-5215-2024-3(39)-70-82 [in Ukrainian].

10) Tang, S. M. (2015). Rethinking economic security in a globalized world. Contemporary Politics, 21(1), 40–52. https://doi.org/10.1080/13569775.2014.993910

11) Siemens, C. H., Guaita-Martinez, J. M., Puertas, R., & Calafat-Marzal, C. (2026). Innovation, decarbonization and economic security: sustainability and productivity in the EU-27. European Planning Studies, 1–21. https://doi.org/10.1080/09654313.2026.2618618

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351:35.07

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-1997-2008

Проданик Василь Михайлович кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного адміністрування, Міжрегіональна Академія управління персоналом, https://orcid.org/0000-0002-3112-479X

КОНЦЕПЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ УПРАВЛІННЯ РЕСУРСНИМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Анотація. Сьогодні сучасна українська наука і практика державного управління та адміністрування тільки починає формувати підходи та індивідуально застосовувати окремі інструменти регіональної та місцевої ініціативи, які враховують вирішення багатополярних завдань: забезпечення соціальної стабільності та залучення ресурсів у регіони.

Слід зазначити, що сучасні місцеві бюджети, які збільшуються завдяки сучасному процесу децентралізації, та національний фонд регіонального розвитку ще не вирішують проблеми ефективного регіонального та місцевого управління. Сьогодні в системі державного управління зламана вся логіка регіонального та місцевого розвитку, включаючи стратегічне планування та взаємодію з центральною владою. На відміну від інших країн з розвиненими торговельними відносинами, Україні бракує ефективних інститутів економічного розвитку на регіональному, муніципальному та місцевому рівнях.

Започатковані в Україні реформи державного управління на різних рівнях та територіальної організації влади становлять нові рамкові умови та вимоги для посилення ролі управління в Україні у забезпеченні якості життя населення, безумовного набуття більшої економічної відповідальності та зміцнення його ресурсиого потенціалу. У результаті національні та регіональні органи влади отримали додаткові повноваження щодо забезпечення сталого соціально-економічного розвитку та з'явилися нові можливості для підвищення якості життя населення шляхом використання додаткових ресурсів, економічної політики та правильної стратегії розвитку.

Вирішення проблем територіального розвитку ускладнюється правовою та інституційною природою регіональної складової, а також неузгодженістю реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави. Безперечно, важливим елементом формування ефективної системи державного та регіонального управління є створення належних матеріально-фінансових та організаційних умов та підготовка професійних кадрів для забезпечення реалізації належних повноважень органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: регіональний розвиток, сталий розвиток, місцеве самоврядування, соціально-економічний розвиток, ресурсне забезпечення розвитку територій.

Prodanyk Vasyl PhD in Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration, Interregional Academy of Personnel Management, https://orcid.org/0000-0002-3112-479X

CONCEPTS AND PRACTICAL TOOLS OF RESOURCE MANAGEMENT FOR TERRITORY DEVELOPMENT

Abstract. Today, modern Ukrainian science and practice of public administration and administration are just beginning to form approaches and individually apply individual instruments of regional and local initiative, which take into account the solution of multipolar tasks: ensuring social stability and attracting resources to the regions.

It should be noted that modern local budgets, which are increasing due to the modern process of decentralization, and the national fund for regional development do not yet solve the problems of effective regional and local governance. Today, the entire logic of regional and local development is broken in the public administration system, including strategic planning and interaction with the central government. Unlike other countries with developed trade relations, Ukraine lacks effective institutions of economic development at the regional, municipal and local levels.

The reforms of public administration at various levels and territorial organization of power initiated in Ukraine constitute new framework conditions and requirements for strengthening the role of government in Ukraine in ensuring the quality of life of the population, unconditionally acquiring greater economic responsibility and strengthening its resource potential. As a result, national and regional authorities have received additional powers to ensure sustainable socio-economic development and new opportunities have emerged to improve the quality of life of the population through the use of additional resources, economic policy and the right development strategy.

Solving the problems of territorial development is complicated by the legal and institutional nature of the regional component, as well as the inconsistency of reforms in various areas with the reform of the local self-government system and the administrative-territorial structure of the state. Undoubtedly, an important element of the formation of an effective system of public and regional administration is the creation of appropriate material, financial and organizational conditions and the training of professional personnel to ensure the implementation of appropriate powers by local self-government bodies.

Keywords: regional development, sustainable development, local self-government, socio-economic development, resource provision for the development of territories.

Постановка проблеми. Світова практика останніх десятиліть доводить, що оновлення інструментів державного управління та адміністрування та форм реалізації економічної політики в умовах глобалізації та багаторівневої інтеграції має базуватися на принципово нових формах і моделях управління – гнучких та скоординованих. В сучасних умовах оновлення системи управління на регіональному та місцевому рівнях необхідно теоретично вдосконалити та розробити самі напрями перетворень та їх організаційно-правове забезпечення в Україні [5].

Нагадаємо, що відповідно до Конституції України 1996 року (ст. 133) адміністративно-територіальні одиниці - це адміністративно-територіальні одиниці, до системи яких входять: Автономна Республіка Крим, райони, райони, міста, райони у містах. Як зазначено в Концепції державної регіональної політики України, система територіального управління ґрунтується на поєднанні державної адміністрації, регіональної адміністрації та місцевого самоврядування.

Сама регіональна та місцева адміністрація формується на рівні адміністративної одиниці області, району, міста і є особливим видом управлінської діяльності, пов'язаної з регулюванням соціально-економічних процесів на даній території.

Другу групу суб’єктів управління можна визначити відповідно до сфери діяльності суб’єктів місцевого самоврядування. Тому що, на нашу думку, регіональна правосуб'єктність виникає з права на місцеве самоврядування. До цієї групи належать органи місцевого самоврядування, насамперед у регіонах. Воно має гарантовані державою права та реальну можливість самостійно вирішувати питання місцевого значення і діє як автономний адміністративний район.

Слід зазначити, що останнім часом активізується діяльність різних видів громадських об’єднань, громад та їх органів (Асоціації сільських, селищних та міських рад України, Української асоціації місцевих та регіональних влад, Спілки керівників місцевих та регіональних влад та ін.), які намагаються вплинути на формування регіональної політики в Україні. Разом з іншими суспільно-політичними утвореннями (регіональними осередками політичних партій і блоків, профспілками, об’єднаннями, що представляють інтереси суб’єктів господарювання, різних верств населення тощо) ці об’єднання можна віднести до третьої групи суб’єктів. Хоча з огляду на те, що вони не мають влади, їх скоріше можна віднести до так званих «груп тиску» на центральну та регіональну владу чи лобіювання власних інтересів.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Останні дослідження відомих науковців у цій галузі (Г. Джегура, Ю. Куца, Д. Карамишева, О. Мордвінова, С. Чернова та ін.) свідчать про дві проблеми регіонального управління в Україні – відсутність активної позиції на регіональному рівні в процесах пошуку додаткових джерел фінансування, можливих засобів ефективного розвитку та відсутність інституцій, які традиційно займалися регіональним та місцевим розвитком.

Мета дослідження - на основі концептуального аналізу спробувати визначити практичні інструменти управління ресурсним забезпеченням розвитку територій, що будуть корисними в сучасній Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/20151, впровадження реформи державного управління було визначено одним із пріоритетів реформи державного управління та місцевого самоврядування. Мета – створення професійного інституту державного управління та забезпечення його ефективності.

Водночас Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 6 травня 2015 року № 287/20152, визначає «депрофесіоналізацію та деградацію державної служби» як одну з актуальних загроз для національної безпеки України. У свою чергу, «реформування інституту державної служби, формування висококваліфікованого, патріотичного, політично нейтрального корпусу державних службовців» є одним із основних напрямів політики національної безпеки України [2]. З огляду на це Верховна Рада України 10 грудня 2015 року прийняла внесений Кабінетом Міністрів України Закон України "Про державну службу", який, за винятком окремих статей, набрав чинності 1 травня 2016, але сьогодні потребує суттєвого оновлення.

Сучасною метою реформи є зміцнення інституційної спроможності для формування державної політики у визначених Кабінетом Міністрів України сферах, реалізація яких Конституцією та законами України покладена на Кабінет Міністрів України, а також, у разі необхідності, розмежування функцій з формування та реалізації державної політики. Це сприятиме підвищенню ефективності всієї системи виконавчої влади, особливо на регіональному та місцевому рівнях.

У теоретичному сенсі сьогодні існує нагальна потреба зміни концептуальної моделі розвитку територій у напрямі посилення їх можливостей реалізації власних потенціалів з урахуванням об’єктивних зовнішніх умов та еволюції форм державного управління та економічного розвитку. Як показують наші дослідження, у сучасній управлінській науці практично відсутні нові розробки щодо модифікації та формування новітніх механізмів та інструментів управління, громадських ініціатив, взаємодії та партнерства,

які б враховували сучасні настрої громадянського суспільства та вирішували нагальні завдання регіональний розвиток та залучення ресурсів в інфраструктуру. Дослідження свідчить, що інститути управління в Україні традиційно неактивні в пошуку додаткових джерел і можливостей для розвитку, а реформовані інститути розвитку тільки зароджуються і є недостатньо розвиненими. Обласні та місцеві бюджети досі не виконують функцію ефективного зростання. Усе це свідчить про відсутність цілісної та достатньої наукової бази для своєчасного оновлення економічної політики на основі комплексу відповідних механізмів модернізації.

Найбільше значення в практичній діяльності має завдання послідовного формування логіки оновлення сучасної економічної політики регіону з розробкою комплексу функціональних механізмів модернізації на основі переваг багаторівневої інтеграції та ініціативи регіону України.

Як ми вже зазначали, основи для розвитку нової системи управління були закладені в попередніх програмах економічних реформ, але її реалізація не була повною мірою реалізована, особливо на регіональному та місцевому рівнях управління. Головною метою управлінських реформ була побудова моделі, яка б забезпечувала всім членам суспільства рівний і справедливий доступ до необхідних послуг, високу якість і прибутковість цих послуг при збереженні соціально прийнятного розміру державних гарантій, але багато що залишилося лише на папері.

Слід зазначити, що, на думку експертів, одним із важливих завдань реформування системи державного управління на всіх рівнях на сучасному етапі є підготовка умов для переходу до ефективного державного управління та адміністрування (із застосуванням обов'язкового громадського контролю у цій сфері), особливо на регіональному та місцевому рівнях.

Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», інші законодавчі акти та нормативні документи не повною мірою врегульовують питання організації місцевого самоврядування. Особливо неефективним виявилося співвідношення положень Законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», особливо щодо чіткого розмежування повноважень місцевих органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Зіткнулися два основні підходи: європейський системно-функціональний об'єктивний підхід і прорадянський підхід традиційної галузі. Перший виходив із необхідності розробки закону про місцеве самоврядування з визначенням статусу кожного елемента його системи, насамперед територіальної громади; розподіленням функцій та повноважень органів місцевого самоврядування різних рівнів, а також їх повноваження та повноваження уповноважених місцевих адміністрацій щодо надання населенню адміністративних та публічних послуг.

Другий підхід традиційно орієнтувався не на місцеву владу, як конкретну громаду, а на владу та її повноваження: виключні, специфічні, делеговані.

Останні дві групи повноважень (власні та делеговані) мають галузевий характер і не розмежовані щодо надання відповідних послуг населенню на різних рівнях системи місцевого самоврядування. На жаль, пріоритет віддається традиційному та промисловому підходу. На практиці це призвело до багатьох колізій і проявів суб'єктивізму.

Слід зазначити, що за роки незалежності України чисельність сільського населення зменшилася на 2,7 млн. осіб, а кількість сільських населених пунктів – на 348 одиниць. Водночас кількість сільських рад зросла на 1067 одиниць. До початку реформи децентралізації в Україні було організовано близько 12 тис. місцевих органів влади, у більш ніж 6000 муніципалітетах з менш ніж 3000 жителями. осіб, з них 4809 громад мали до 1000 мешканців. осіб, а 1129 громад мали менше 500 осіб, у них не були сформовані виконавчі органи відповідних сільських рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування цих громад практично неспроможні здійснювати надані їм законом повноваження [2].

Зазначимо, що механізм субсидій є складною проблемою. Так, 5419 місцевих бюджетів мали дотаційність понад 70 відсотків, 483 органи місцевого самоврядування фінансувалися з державного бюджету на 90 відсотків. Така складна ситуація з дотаційністю та здійсненням постійної фінансової підтримки через районні бюджети малих органів місцевого самоврядування за системою дотацій вирівнювання обтяжувала державний бюджет та гальмувала розвиток малих міст і великих сіл України. Безперечно, цю ситуацію потрібно було змінювати, адже вона не сприяла сталому розвитку громад.

Нагадаємо, приєднавшись до Ради Європи, Україна взяла на себе зобов’язання розвивати місцеву демократію. Європейську хартію місцевого самоврядування було ратифіковано без застережень, і Конгрес місцевих і регіональних влад Європи почав контролювати дотримання положень Хартії.

Інтеграція України в європейські структури потребує розробки та впровадження такої моделі регіонального управління, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, загальновизнаній практиці внутрішнього міжрегіонального співробітництва та міжнародного співробітництва територій, сприяти формуванню нових форм співпраці у форматі «центральний регіон».

На нашу думку, завершення адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування дасть можливість створити необхідні умови для динамічного та збалансованого розвитку територій в Україні, усунути основні регіональні диспропорції та повернутися до справжньої місцевої автономії. уряду після перемоги над російською федерацією.

Для вирішення проблем розвитку регіонального управління та місцевого самоврядування можна рекомендувати досвід зарубіжних країн, який показав, що неурядові організації ефективніше та економніше вирішують ті завдання, які досі виконуються державними адміністраціями нашої країни в відповідно до правових норм. Зокрема, у Республіці Польща кардинальні зміни вдалося забезпечити за короткий час завдяки комплексній реформі місцевого самоврядування, головним чином у соціальній сфері. Досягнення цієї країни в розвитку системи автономних структур підтверджують, що створення трирівневої автономної влади, загальним принципом якої є принцип субсидіарності, сприяло її швидкому входженню до Європейського Союзу.

Польська система місцевого самоврядування складається з трьох рівнів: муніципалітет, район, воєводство, що відповідає нашій структурі: сільські, селищні, муніципальні ради; районна рада; обласна рада. Слід зазначити, що нормативно-правове забезпечення розвитку регіонального управління та місцевого самоврядування в Україні має відповідати принципам Європейської хартії місцевого самоврядування щодо організаційної, правової, фінансової та економічної самостійності місцевих органів влади [1].

Існуюча система організації місцевого самоврядування, яка поєднує державне управління на регіональному рівні з автономією місцевого самоврядування на базовому територіальному рівні, не може повною мірою гарантувати демократичне, гнучке та ефективне управління системою місцевого самоврядування. Реформа місцевого самоврядування в Україні має бути спрямована на створення правової бази для розподілу повноважень між різними гілками влади та налагодження взаємодії між ними.

Реалізація адміністративної реформи та реформи місцевого самоврядування дає можливість створити необхідні умови для динамічного та збалансованого розвитку територій України, усунути основні регіональні диспропорції та повернутися до справжньої місцевої автономії.

Існуюча система місцевого самоврядування ще не відповідає реальним потребам українського суспільства. Ефективність діяльності місцевого самоврядування в більшості органів місцевого самоврядування все ще залишається на низькому рівні і не гарантує створення сприятливого життєвого середовища, необхідного для всебічного розвитку та самореалізації особистості. На відповідних територіях органи місцевого самоврядування практично не надають населенню адміністративні, соціальні та інші комерційні та доступні послуги, але позитивна динаміка вже спостерігається.

Вирішення цих проблем ускладнюється правовою та інституційною природою регіональної складової, а також неузгодженістю реформ у різних сферах з реформуванням системи місцевого самоврядування та адміністративно-територіального устрою держави. Безперечно, важливим елементом

ISSN 3041-1572 Online

формування ефективної системи державного та регіонального управління є створення належних матеріально-фінансових та організаційних умов та підготовка професійних кадрів для забезпечення реалізації належних повноважень та делегування від органів регіонального управління.

Важливо, що з початком реформи децентралізації влади змінився підхід і навіть філософія місцевого самоврядування в управлінні коштами місцевого бюджету. Відбувся перехід від пасивної ролі місцевої влади у пошуку джерел наповнення ресурсної бази місцевих бюджетів до активної лідерської ролі в їх ресурсному забезпеченні; від короткострокового директивного планування доходів і видатків місцевих бюджетів до стратегічного управління. До недавнього часу для місцевих бюджетів використовувалося лише короткострокове планування, а досить широкого поширення набуло середньострокове. Виникла об'єктивна потреба трансформувати ставлення до місцевих бюджетів за межі розуміння їх як планового документа чи інструменту формування, розподілу та використання податкових і неподаткових надходжень.

Управлінський акцент зміщується на розвиток ресурсного потенціалу території, що потребує принципово нового набору стратегічних пріоритетів, цілей, завдань і, відповідно, дій та інструментів управління для їх реалізації.

Враховуючи концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, що базується на Європейській хартії місцевого самоврядування та враховуючи пропозиції, викладені раніше, ми розробили концепцію управління ресурсами (як складова Концепції реформування місцевого самоврядування та територіального устрою в Україні) в умовах децентралізації влади в Україні (додаткова концепція), яка має бути затверджена на державному рівні, та одним із інструментів для її виконання має бути визначення відповідних стратегій управління в територіальних громадах.

Метою Концепції є зміцнення організаційної, функціональної та фінансової спроможності місцевого самоврядування щодо ресурсного забезпечення, а її реалізація у запропонованому вигляді створить рівні умови для зміцнення організаційної, функціональної та фінансової спроможності всіх громад України.

Розробка Концепції зумовлена необхідністю вирішення актуальних проблем управління ресурсами в умовах децентралізації влади в Україні, а саме:

- залишається високий ступінь залежності місцевих бюджетів від трансфертів з державного бюджету – 53% (менше 50% у країнах ЄС);
- невідповідність вихідної (дохідної) бази місцевих бюджетів зобов'язанням і повноваженням місцевого самоврядування;
- місцева влада досі не в повній мірі використовує нові повноваження у бюджетно-податковій сфері, які їй були передані в рамках децентралізації

влади для підвищення фінансової самодостатності, збереження патерналістських очікувань.

Концепція спрямована на збалансування конкуруючих пріоритетів у контексті потенційно необмежених вимог і обмежених ресурсів, зокрема це відображено в компонентах стратегічного управління:

- відсутність інструментів управління для реалізації нових функцій і повноважень, отриманих у рамках децентралізації влади в Україні;
- відсутність коштів для заохочення інвестицій у розвиток ресурсного потенціалу території, частина яких мобілізується в дохідній частині місцевих бюджетів або впливає на процеси використання їх ресурсів;
- неможливість повного врахування ресурсного потенціалу територій у багатьох їх видах для мобілізації дохідної частини місцевих бюджетів;
- низький ступінь комунікативності, усвідомлення єдності інтересів суб'єктів місцевого розвитку;
- неадекватна інституційна конвергенція на мезорівні;
- відсутність відстроченого очікуваного результату внаслідок впливу тривалої кумулятивної дії зовнішніх і внутрішніх факторів.

Концепція також визначає сфери компетенції посадових осіб місцевого самоврядування, які беруть участь у процесі управління ресурсами, а саме: фінансову, бюджетно-податкову, економічну, соціальну, інституційну, інфраструктурну та екологічну сфери. Серед концептуальних напрямів менеджменту в таких сферах визначимо:

- бюджетне регулювання, удосконалення правових умов самозабезпечення ресурсами місцевих органів влади;
- підвищити якість адміністрування податків;
- сприяти розвитку підприємництва як основного чинника соціально-економічного розвитку та розвитку ресурсного потенціалу території, шляхом збільшення розміру податків та підвищення рівня зайнятості населення;
- впровадження інвестиційно-інноваційної моделі розвитку ресурсного потенціалу території;
- розвиток інфраструктури, підвищення рівня конкурентоспроможності та інвестиційної привабливості території;
- покращення економічної інтеграції територій на основі максимального використання конкурентних переваг кожної з них;
- використовувати всі можливості для посилення впливу на ресурсне забезпечення в рамках реформи місцевого самоврядування на засадах децентралізації влади;
- реалізація місцевої політики розвитку персоналу.

У рамках Концепції пропонуємо такі шляхи вирішення низки завдань: використання стратегічного підходу в управлінні ресурсним забезпеченням;

ISSN 3041-1572 Online

впровадження методології мезоконвергенції в ресурсному забезпеченні; примноження (диверсифікації) джерел формування ресурсної бази місцевих бюджетів, модернізації системи міжбюджетних відносин; вдосконалення фіскальних інструментів; інституційний та інноваційний розвиток тощо.

Основними завданнями Концепції є:

- повне нормативне забезпечення процесу управління на основі визначених принципів децентралізації (субсидіарності, повсюдності та дієздатності місцевих органів влади);

- організаційно-функціональне забезпечення управління, включаючи створення міжгалузевих підрозділів апарату в умовах децентралізації влади в Україні, робочих груп, організаційно-функціональної структури ресурсного забезпечення, механізму, відпрацювання дій і процедур;

- створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для здійснення органами влади власних та делегованих повноважень, а саме: підвищення управлінської спроможності у відповідь на виклики децентралізації влади; участь місцевої влади; розширення доступу органів місцевого самоврядування до ресурсів для наповнення дохідної бази місцевих бюджетів та максимального акумулювання фінансових ресурсів у місцевому бюджеті; здійснення раціонального розподілу мобілізованих ресурсів з урахуванням фактора кумулятивної дії, розтягнутої на довгострокову перспективу;

- розвиток існуючих точок формування ресурсного потенціалу території та створення нових, у тому числі здійснення заходів щодо залучення інвестицій у розвиток ресурсного потенціалу території;

- посилення взаємодії із стейкхолдерами щодо наповнення ресурсної бази місцевих бюджетів шляхом моделювання управлінських та фінансових відносин стейкхолдерів та відповідних заходів щодо посилення конвергенції відносин на мезорівні;

- підвищення рівня кваліфікації державних службовців з управління та їх мотивацію до використання нових інструментів управління;

- оцінка стану ресурсного забезпечення та прогнозування, що включає розроблення методології комплексної державної оцінки та моделі прогнозування доходів місцевих бюджетів;

- запровадження стратегічного управління, зокрема започаткування бюджетного планування на 5-7 років, а також розробка стратегії управління або відповідної складової в стратегії розвитку місцевої влади, консолідація та синхронізація з комплексними процесами розвитку громади.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ресурсний аспект у моделюванні базується на розумінні системи ресурсопостачання (у ролі підсистеми місцевого самоврядування) як процесу управління, в якому суб'єкт управління виконує свої функції щодо забезпечення економічного розвитку

території, використовуючи всі види наявних потенційних ресурсів. для цієї мети. Отже, місцеве самоврядування набуває певних функцій щодо формування потенціалу ресурсного забезпечення всіх рівнів діяльності на території громади з метою досягнення короткострокових та довгострокових результатів.

Література

1. European Commission. The European Green Deal. Brussels. 2019. URL: https://commission.europa.eu.

2. Воротін В., Проданик В. Стратегічне бачення європейського державотворення та ресурсно-екологічна складова згуртованості публічного управління в Україні. Збірник наукових праць. 2024. Вип. 10. С. 26–36.

3. Колтун В. С., Коваль О. М. Комплементарність як парадигма місцевого самоврядування. Матеріали науково-практичної конференції молодих вчених за міжнародною участю «Публічне управління та адміністрування: розвиток і впровадження», м. Київ, 17 листопада 2016 р. С.112-114.

4. Телешун С. Публічна влада та гібридні загрози: необхідність парадигмального оновлення управлінських моделей. Ефективність державного управління. 2023. № 1(70). С. 32–41.

5. United Nations. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. 2025. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda

6. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev., 8(5), 90.

7. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.

8. Semenets-Orlova, I., et al. Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development. Stud. Appl. Econ, 2021, 39.5.

9. Shmalenko, I., Yeftieni, N., & Semenets-Orlova, I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021) (pp. 88-93). Atlantis Press.

References

1. European Commission. (2019). The European Green Deal. Brussels. URL: https://commission.europa.eu

2. Vorotin, V., & Prodanyk, V. (2024). Strategic vision of European state-building and the resource-ecological component of public governance cohesion in Ukraine. Collected Scientific Papers, 10, 26–36 [in Ukrainian].

3. Koltun, V., Koval O. (2016). Komplementarnist yak paradyhma mistsevoho samovriaduvannia [Complementarity as a paradigm of local self-government]. Materialy naukovo-praktychnoi konferentsii molodykh vchenykh za mizhnarodnoiu uchastiu «Publichne upravlinnia ta administruvannia: rozvytok i vprovadzhennia», Kyiv, S.112-114 [in Ukrainian].

4. Teleshun, S. (2023). Public authority and hybrid threats: The need for a paradigmatic update of governance models. Efficiency of Public Administration, 1(70), 32–41 [in Ukrainian].

5. United Nations. (2015). Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. URL: https://sdgs.un.org/2030agenda.

6. Chorna, O., Orlova, I. S., Shyshliuk, V., Pugachov, M., & Pugachov, V. (2023). Anti-Crisis regulation of enterprises through digital management. International Journal of Professional Business Review: Int. J. Prof. Bus. Rev., 8(5), 90.

7. Radchenko, O., Kovach, V., Semenets-Orlova, I., & Zaporozhets, A. (Eds.). (2023). National security drivers of Ukraine: information technology, strategic communication, and legitimacy. Springer Nature.

8. Semenets-Orlova, I., Teslenko, V., Dakal, A., Zadorozhnyi, V., Marusina, O., & Klochko, A. (2021). Distance learning technologies and innovations in education for sustainable development. Stud. Appl. Econ, 39(5).

9. Shmalenko, I., Yeftieni, N., & Semenets-Orlova, I. (2021, December). Impact of social media influencers on public policy and political discourse. In International Conference on Social Science, Psychology and Legal Regulation (SPL 2021) (pp. 88-93). Atlantis Press.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 711.4:004.9:351:005.334

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2009-2025

Процюк Наталія Юріївна кандидат економічних наук, доцентка, доцентка кафедри менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-6804-5630

МОДЕЛІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ SMART-ІНФРАСТРУКТУРОЮ МІСТ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ СТАЛОГО ТА РЕЗИЛЬЄНТНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст у контексті забезпечення їх сталого та резильєнтного розвитку в умовах зростання багатофакторних ризиків, пов'язаних із цифровізацією, урбанізацією та сучасними безпековими викликами. Обґрунтовано, що ефективність функціонування міських інфраструктур визначається не лише рівнем технологічного розвитку, а й інституційною спроможністю органів публічної влади забезпечувати узгоджене, адаптивне та ризик-орієнтоване управління. На основі узагальнення сучасних наукових підходів і зарубіжного досвіду систематизовано ключові моделі публічного управління SMART-інфраструктурою міст, зокрема інтегровану, платформну, data-driven, сталу, резильєнтну, централізовану, децентралізовану та модель цифрового двійника, що відображають різні управлінські логіки та інструментальні підходи до організації міських систем. Встановлено, що сучасні тенденції розвитку публічного управління характеризуються переходом до data-driven та governance-орієнтованих моделей, у яких ключову роль відіграють цифрові платформи, великі дані, аналітичні системи та механізми міжсекторальної взаємодії. Запропоновано авторське визначення інституційних механізмів забезпечення стійкості SMART-інфраструктури як системно організованої сукупності норм, інституцій, процедур координації та інструментів управління ризиками і даними, що забезпечують безперервність функціонування міських систем. Обґрунтовано багаторівневу інституційну архітектуру управління, яка включає стратегічні, операційні та спеціалізовані центри управління, а також розроблено процесну модель їх взаємодії на основі міжнародних стандартів управління ризиками та безперервністю діяльності. Доведено, що перехід до інтегрованих моделей публічного управління SMART-інфраструктурою є необхідною умовою забезпечення довгострокової стійкості, адаптивності та конкурентоспроможності міських систем, особливо в контексті повоєнного відновлення України .

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Ключові слова: публічне управління, SMART-інфраструктура, моделі управління, сталий розвиток, резильєнтність, цифровізація, інституційні механізми, управління ризиками, цифрові платформи, data-driven управління.

Protsiuk Nataliia PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management, Economics, Statistics and Digital Technologies, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-6804-5630

MODELS OF PUBLIC ADMINISTRATION OF SMART URBAN INFRASTRUCTURE IN THE CONTEXT OF ENSURING THEIR SUSTAINABLE AND RESILIENT DEVELOPMENT

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of models of public administration of smart urban infrastructure in the context of ensuring their sustainable and resilient development under conditions of increasing multifactorial risks associated with digitalization, urbanization, and contemporary security challenges. It is substantiated that the efficiency of urban infrastructure functioning is determined not only by the level of technological development but also by the institutional capacity of public authorities to ensure coordinated, adaptive, and risk-oriented governance. Based on the generalization of contemporary scientific approaches and international experience, the key models of public administration of smart urban infrastructure are systematized, including integrated, platform-based, data-driven, sustainability-oriented, resilience-oriented, centralized, decentralized, and digital twin models, which reflect different governance logics and instrumental approaches to the organization of urban systems. It is established that current trends in the development of public administration are characterized by a transition to data-driven and governance-oriented models, where digital platforms, big data, analytical systems, and mechanisms of cross-sectoral interaction play a key role. The author proposes a definition of institutional mechanisms for ensuring the resilience of smart infrastructure as a systematically organized set of norms, institutions, coordination procedures, and tools for risk and data management that ensure the continuity of urban systems functioning. A multi-level institutional architecture of governance is substantiated, which includes strategic, operational, and specialized management centers, and a process model of their interaction based on international standards of risk management and business continuity is developed. It is proved that the transition to integrated models of public administration of smart infrastructure is a necessary condition for ensuring the long-term sustainability, adaptability, and competitiveness of urban systems, especially in the context of Ukraine's post-war recovery.

Keywords: public administration, SMART infrastructure, governance models, sustainable development, resilience, digitalization, institutional mechanisms, risk management, digital platforms, data-driven governance.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації, інтенсивної урбанізації та зростання комплексності соціально-економічних і екологічних викликів, що постають перед сучасними містами, особливого значення набуває формування ефективних моделей публічного управління SMART-інфраструктурою як інтегрованої системи цифрових, інженерних і соціальних рішень, спрямованих на підвищення якості життя населення, ресурсної ефективності та стійкості міського середовища. Посилення впливу кліматичних змін, енергетичних криз, кіберзагроз і безпекових ризиків, особливо в умовах воєнного стану та постконфліктного відновлення, обумовлює необхідність переходу від фрагментарних управлінських практик до комплексних, даних-орієнтованих та інституційно узгоджених підходів, які забезпечують синергію між цифровізацією, екологізацією та соціальною інклюзією міських систем.

У цьому контексті особливу цінність становить зарубіжний досвід публічного управління SMART-інфраструктурою, який акумулює апробовані механізми інтеграції інформаційно-комунікаційних технологій у процеси прийняття управлінських рішень, розвитку цифрових платформ взаємодії стейкхолдерів, впровадження стандартів сталого розвитку (зокрема, ISO 37120, ISO 37123), а також інструментів ризик-орієнтованого управління та міської резильєнтності. Аналіз практик провідних країн Європейського Союзу, Північної Америки та Азії дозволяє ідентифікувати інституційні моделі, управлінські механізми та цифрові інструменти, що забезпечують ефективну координацію між органами публічної влади, бізнесом і громадянським суспільством у процесі формування SMART-екосистем міст.

З огляду на стратегічний курс України на європейську інтеграцію, цифрову трансформацію публічного сектору та відбудову міської інфраструктури на засадах сталого розвитку, зростає потреба у системному осмисленні та адаптації кращих зарубіжних практик з урахуванням національних інституційних, правових та соціально-економічних особливостей. Водночас недостатній рівень інтегрованості управлінських рішень, фрагментарність впровадження цифрових технологій та обмеженість ресурсів актуалізують необхідність розроблення науково обґрунтованих підходів до імплементації ефективних моделей публічного управління SMART-інфраструктурою, що забезпечують довгострокову стійкість, адаптивність та безпеку міських систем у динамічному зовнішньому середовищі

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень у сфері публічного управління SMART-інфраструктурою міст засвідчує зрос-

ISSN 3041-1572 Online

тання наукового інтересу до інтеграції цифрових технологій, зокрема цифрових двійників, у системи управління міським розвитком, що відображено у працях Рехмана М., Хуззата А., Маццетто С. та інших дослідників, які обґрунтовують їх роль як інструменту підвищення ефективності, сталості та резильєнтності урбаністичних систем. У сучасних публікаціях акцентується увага на переході до управління на основі даних, де, за результатами досліджень Гіти К., цифрові двійники розглядаються як основа для забезпечення прозорого, адаптивного та прогнозно-орієнтованого управління інфраструктурою. Значний внесок у розвиток теоретичних підходів здійснили Лу Ц., Харагучі М., які доводять доцільність використання цифрових двійників для інтеграції процесів планування, будівництва та експлуатації міських систем у єдиному управлінському циклі. Водночас у працях Алмусаєда А. підкреслюється, що цифрові двійники формують нову парадигму прогнозного управління, яка забезпечує перехід від статичного планування до динамічного, заснованого на даних управління міським розвитком. Разом із тим, результати досліджень свідчать про наявність низки невирішених проблем, зокрема відсутності уніфікованих стандартів, складності інтеграції даних та необхідності формування ефективних моделей поєднання цифрових технологій із інституційними механізмами публічного управління, що визначає подальші напрями наукових пошуків.

Метою наукової статті є систематизація моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст у контексті забезпечення їх сталого та резильєнтного розвитку, визначення їх ключових характеристик, інструментів та управлінських підходів, оцінювання можливостей адаптації відповідних моделей до умов сучасних трансформаційних викликів, зокрема процесів повоєнного відновлення міст України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У зарубіжній практиці публічного управління розвитком SMART-інфраструктури міст виокремлюють декілька концептуально відмінних, але взаємопов'язаних моделей, що відображають еволюцію управлінських підходів у контексті цифрової трансформації, зростання складності урбаністичних систем та необхідності забезпечення їх сталого й резильєнтного функціонування. Як засвідчують аналітичні матеріали Організації економічного співробітництва та розвитку, сучасні міста переходять до моделей управління, що базуються на інтеграції даних, цифрових платформ і багаторівневої взаємодії стейкхолдерів, що формує основу для управління на основі даних та розумного врядування [1].

У межах дослідження зарубіжного досвіду доцільно виокремити сукупність базових моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст, кожна з яких відображає окрему управлінську логіку, інструментальне наповнення та функціональну спрямованість. Зокрема, до них відносять такі:

інтегрована модель, модель публічного управління на основі платформ, модель публічного управління на основі даних, модель сталого SMART-управління містом, резильєнтна модель публічного управління, централізована модель цифрового управління, децентралізована модель публічного управління SMART-інфраструктурою, модель «цифрового двійника».

Інтегрована (holistic) модель публічного управління SMART-інфраструктурою міста формується в межах сучасної парадигми ідентифікації міста як складної адаптивної системи, у якій взаємодія різних підсистем визначає рівень його стійкості, ефективності та здатності до розвитку, що обумовлює необхідність переходу від фрагментарних галузевих підходів до цілісної, міжсекторально узгодженої моделі управління. У межах такого підходу місто інтерпретується як «система в системі», де інфраструктурні, соціальні, економічні та екологічні компоненти функціонують у тісній взаємозалежності, а управління ними здійснюється на основі інтеграції цифрових технологій, даних та інституційних механізмів, що відповідає положенням концепції City Protocol, яка підкреслює комплексність, динамічність і необхідність системного управління урбаністичними процесами [2].

Практична реалізація інтегрованої моделі найбільш яскраво простежується у провідних SMART-містах світу. Зокрема, у Сінгапурі в межах стратегії Розумна нація реалізовано проєкт Virtual Singapore – цифровий двійник міста, який інтегрує геопросторові та інфраструктурні дані та дозволяє моделювати сценарії розвитку і приймати управлінські рішення на основі комплексного аналізу даних у режимі реального часу [3]. У європейському контексті приклади Барселони, Амстердама та Відня демонструють використання holistic-підходу через інтеграцію цифрових платформ, відкритих даних та механізмів співтворення політик, що забезпечує узгодженість дій різних акторів і підвищує ефективність управління [4].

Нормативно-методологічну основу інтегрованої моделі формують міжнародні стандарти серії ISO 37100 (зокрема ISO 37120, ISO 37122, ISO 37123), які забезпечують уніфікований підхід до оцінювання якості життя, рівня цифровізації та резильєнтності міст, а також сприяють інтеграції різних інфраструктурних підсистем у межах єдиної системи показників та управлінських рішень, що підтверджується сучасними дослідженнями у сфері оцінювання SMART-міст [5].

Модель публічного управління на основі платформ (platform-based governance) у сфері розвитку SMART-інфраструктури міст формується в контексті цифрової трансформації публічного сектору та переходу до нової парадигми організації державного управління, у межах якої ключовим інструментом взаємодії між органами влади, бізнесом і громадянами виступають цифрові платформи, що забезпечують інтеграцію сервісів, даних і

управлінських процесів у єдиному цифровому середовищі. Концептуально ця модель ґрунтується на ідеї «government as a platform», що передбачає трансформацію держави з постачальника окремих послуг у провайдера базової цифрової інфраструктури, на основі якої різні актори можуть створювати, комбінувати та масштабувати публічні та приватні сервіси, що було обґрунтовано у роботах Т. О'Райлі, де підкреслюється необхідність переходу до відкритих, модульних і взаємодіючих систем управління [6]. Практична реалізація платформної моделі найбільш повно представлена в країнах із високим рівнем цифрової зрілості публічного сектору. Зокрема, в Естонія створено одну з найбільш розвинених платформ електронного урядування, основу якої становить система X-Road, що забезпечує безпечний обмін даними між державними та приватними інформаційними системами, реалізуючи принципи децентралізації, інтероперабельності та кібербезпеки. Ця платформа дозволяє інтегрувати понад тисячі сервісів та забезпечує функціонування більшості державних послуг у цифровому форматі, що підтверджується офіційними матеріалами уряду Естонії [7].

Іншим показовим прикладом є Фінляндія, де реалізується національна сервісна архітектура (National Service Architecture, Suomi.fi), яка об'єднує електронні послуги, системи ідентифікації та обміну даними, забезпечуючи єдиний цифровий простір взаємодії між державою, бізнесом і громадянами. Важливим компонентом є також розвиток відкритих API та підтримка інноваційних сервісів на базі державних даних [8].

У міському вимірі платформа як інструмент управління активно використовується у Барселона, де впроваджено платформу Decidim, що забезпечує участь громадян у процесах прийняття рішень, а також платформи управління міськими даними, які інтегрують інформацію з різних джерел і забезпечують відкритість та прозорість управління [9]. Аналогічні підходи реалізуються у Амстердам через платформу Amsterdam Smart City, яка об'єднує муніципалітет, бізнес, наукові установи та громадськість у єдину інноваційну екосистему [10].

Нормативно-методологічну основу платформної моделі формують міжнародні стандарти та політики, зокрема рекомендації OECD Digital Government Policy Framework, які визначають принципи відкритості, даних-орієнтованості, користувачоцентричності та платформності, а також стандарти серії ISO 37100, що забезпечують інтеграцію цифрових рішень у систему управління містами. Додатково важливими є принципи FAIR data, політики open data та регламенти ЄС щодо захисту даних (GDPR), які визначають правила функціонування цифрових платформ у публічному секторі.

Модель публічного управління SMART-інфраструктурою міст на основі даних (data-driven) формується в межах сучасної парадигми цифрового

врядування, у якій дані розглядаються як стратегічний ресурс, що забезпечує підвищення ефективності, обґрунтованості та адаптивності управлінських рішень у складних урбаністичних системах. У межах цього підходу ключовим є перехід від інтуїтивно-експертних та процедурно-бюрократичних моделей управління до аналітично обґрунтованих рішень, що базуються на системному зборі, інтеграції та аналізі великих масивів даних, отриманих із різних джерел, включаючи сенсорні мережі, інформаційні системи, соціальні платформи та адміністративні реєстри. Концептуальні засади data-driven governance відображені у підходах Організації економічного співробітництва та розвитку, яка визначає дані як фундамент цифрового уряду та підкреслює необхідність їх використання для створення цінності у публічному секторі [11].

У європейському контексті важливим прикладом є Гельсінкі, де реалізується концепція data-driven city через використання відкритих даних, цифрових двійників та аналітичних платформ для управління транспортом, енергетикою та міським плануванням . Водночас у Чикаго було впроваджено проєкт Array of Things, який передбачає використання мережі сенсорів для збору даних про стан міського середовища, що дозволяє здійснювати моніторинг якості повітря, температури та інших показників у режимі реального часу [12]. Нормативно-методологічне підґрунтя data-driven моделі формують міжнародні стандарти та політики, серед яких ключове значення мають рекомендації OECD Digital Government Policy Framework [13], принципи відкритих даних (Open Data Charter), а також стандарти серії ISO 37100, які забезпечують систематизацію показників функціонування міських систем. Важливу роль відіграють також регуляторні акти у сфері захисту даних, зокрема Загальний регламент захисту даних ЄС (GDPR), який визначає правила обробки персональних даних і забезпечує баланс між використанням даних та захистом прав громадян.

Модель сталого SMART-управління містом формується на перетині концепцій сталого розвитку, цифрового урядування та інноваційного урбанізму і передбачає інтеграцію екологічних, соціальних та економічних цілей розвитку міста в єдину систему публічного управління, орієнтовану на довгострокову стійкість, ресурсну ефективність та підвищення якості життя населення. На відміну від суто технологічно орієнтованих підходів до SMART-міст, дана модель виходить із пріоритетності людиноцентричності та гармонізації розвитку урбаністичних систем із природним середовищем, що відповідає підходам міжнародних організацій, зокрема ООН та OECD, які визначають SMART-міста як інструмент досягнення добробуту громадян, екологічної стійкості та ефективного надання публічних послуг через використання цифрових технологій [14].

ISSN 3041-1572 Online

Реалізація цієї моделі чітко простежується у провідних містах Європи. Зокрема, у Амстердам функціонує ініціатива Amsterdam Smart City, яка є партнерською платформою, що об'єднує понад 100 учасників та реалізує понад 70 інноваційних проєктів у сферах енергетики, мобільності, цифрових технологій і житлового господарства, спрямованих на досягнення сталого економічного зростання, ефективного використання природних ресурсів і підвищення якості життя [14]. Особливістю цього підходу є активне залучення громадян до процесів розробки рішень, що забезпечує поєднання технологічних інновацій із соціальною орієнтацією розвитку.

Іншим показовим прикладом є район Bo01 у Мальме, який став одним із перших у світі експериментальних проєктів сталого міського розвитку, де було реалізовано принцип повного забезпечення енергією з відновлюваних джерел, інтеграцію екологічного дизайну, водних систем і громадських просторів, а також створення комфортного середовища для проживання [15]. Цей проєкт демонструє можливість поєднання інноваційних технологій із принципами сталого урбанізму та виступає прототипом для подальших SMART-екологічних рішень.

Резильєнтна модель публічного управління SMART-інфраструктурою міст формується у відповідь на зростання системних ризиків, пов'язаних із кліматичними змінами, техногенними загрозами, урбаністичними перевантаженнями та безпековими викликами, і передбачає формування здатності міських систем не лише функціонувати в умовах дестабілізації, але й адаптуватися, відновлюватися та трансформуватися після кризових впливів. Концептуально дана модель ґрунтується на категорії урбаністичної резильєнтності, яка визначається як здатність міста або міської спільноти протистояти, відновлюватися та адаптуватися до природних і антропогенних шоків, зберігаючи при цьому основні функції та структури [16; 17]. У сучасних умовах розвитку SMART-міст ця концепція інтегрується з цифровими технологіями, що дозволяє формувати так звані «resilient smart cities», у яких цифрова інфраструктура виступає інструментом підвищення адаптивності та керованості міських систем [18].

Одним із найбільш показових прикладів є Нью-Йорк, де після урагану «Сенді» у 2012 році було реалізовано комплексну стратегію підвищення кліматичної резильєнтності, зокрема через проєкт Lower Manhattan Coastal Resiliency. Даний проєкт передбачає будівництво систем захисту від повеней, включаючи берми, захисні стіни та підвищення рівня набережних і парків, що дозволяє зменшити ризики затоплення внаслідок штормів і підвищення рівня моря [19]. Зокрема, проєкт East Side Coastal Resiliency включає встановлення 18 мобільних бар'єрів і реконструкцію парку вздовж Іст-Рівер із метою захисту від так званих «100-річних штормів» до 2050 року, а загальна вартість

лише цієї частини перевищує 1,4 млрд доларів [20; 21]. Таким чином, Нью-Йорк демонструє приклад інтеграції інженерних, екологічних і управлінських рішень у єдину систему забезпечення міської резильєнтності.

Централізована модель цифрового управління у сфері розвитку SMART-інфраструктури міст характеризується домінуючою роллю держави у формуванні стратегічних пріоритетів, інституційних рамок, фінансуванні та впровадженні цифрових рішень, що забезпечують функціонування міських систем. У межах цієї моделі держава виступає ключовим актором, який визначає напрями цифрової трансформації, координує взаємодію між рівнями влади та іншими стейкхолдерами, а також здійснює контроль за реалізацією інфраструктурних і технологічних проєктів. Такий підхід ґрунтується на концепції «державоцентричного» управління, що передбачає високий рівень централізації прийняття рішень, ієрархічну координацію та стратегічне планування розвитку цифрової економіки та міської інфраструктури [22].

Технологічний вимір state-led моделі характеризується активним використанням великих даних, штучного інтелекту та систем моніторингу для управління міськими процесами. Зокрема, у Китаї впроваджено систему «City Brain», розроблену компанією Alibaba у співпраці з органами влади, яка використовує алгоритми штучного інтелекту для управління транспортними потоками, моніторингу безпеки та оптимізації міських процесів. У місті Ханчжоу ця система дозволила підвищити швидкість дорожнього руху приблизно на 15% завдяки автоматизованому управлінню світлофорами та аналізу даних у реальному часі [23]. Надалі система була масштабована на десятки міст Китаю та навіть впроваджена за кордоном, що свідчить про її ефективність і реплікованість у межах централізованої моделі.

Централізована модель цифрового управління SMART-інфраструктурою міст репрезентує високоефективний, ієрархічно організований підхід до цифрової трансформації міського середовища, який забезпечує швидкість впровадження інновацій, масштабність інфраструктурних рішень та узгодженість політик, однак водночас супроводжується високим рівнем централізації, регуляторного контролю та обмеженою автономією локальних акторів. Її практична реалізація, зокрема у Китаї, демонструє значний потенціал для модернізації міських систем, що робить її важливим об’єктом дослідження у контексті формування ефективних моделей публічного управління SMART-інфраструктурою.

У європейському контексті важливим прикладом є Барселона, де реалізовано цифрову платформу Decidim, яка функціонує як інструмент електронної демократії та забезпечує участь громадян у формуванні міської політики, зокрема через подання пропозицій, обговорення, голосування та моніторинг виконання рішень. Платформа поєднує технічні, політичні та організаційні

компоненти, формуючи «технополітичну мережу» участі, і використовується сотнями муніципалітетів у різних країнах [24]. Під час її впровадження у Барселоні десятки тисяч громадян брали участь у консультаціях і обговореннях міських політик, що сприяло підвищенню відкритості та інклюзивності управління [25].

Децентралізована (community-driven) модель публічного управління SMART-інфраструктурою міст репрезентує інклюзивний, мережевий та людиноцентричний підхід до організації управління, у межах якого громадяни виступають повноцінними учасниками управлінських процесів, а цифрові технології забезпечують масштабування та ефективність їх участі. Реалізація цієї моделі сприяє підвищенню якості управлінських рішень, зміцненню соціальної довіри та формуванню стійких і адаптивних міських спільнот, що відповідає сучасним викликам розвитку SMART-міст і принципам демократичного врядування.

Модель «цифрового двійника» у публічному управлінні SMART-інфраструктурою міст репрезентує інноваційний підхід до організації управлінських процесів, що базується на створенні високоточних віртуальних копій міських систем, інтегрованих із реальними об'єктами через безперервні потоки даних, що забезпечує можливість моделювання, прогнозування та оптимізації функціонування міського середовища в режимі, наближеному до реального часу. Концептуально цифровий двійник визначається як динамічна цифрова репрезентація фізичної системи, яка відображає її стан і поведінку на основі даних із сенсорів, інформаційних систем та інших джерел, що дозволяє здійснювати аналітику та підтримку прийняття управлінських рішень [26]. У контексті міського управління це означає формування інтегрованої цифрової платформи, яка об'єднує дані про інфраструктуру, транспорт, енергетику, довкілля та соціальні процеси, забезпечуючи системне бачення функціонування міста як єдиного організму.

Сутнісною характеристикою моделі «цифрового двійника» є поєднання трьох ключових компонентів: багаторівневої цифрової моделі міста (3D/4D-візуалізація), інтегрованої системи даних у реальному часі (IoT, сенсорні мережі, геопросторові дані) та аналітико-прогностичних інструментів (моделювання сценаріїв, штучний інтелект), що забезпечують можливість тестування управлінських рішень до їх фактичної реалізації. Як зазначається у наукових дослідженнях, цифрові двійники дозволяють інтегрувати різнорідні дані та здійснювати симуляцію різних сценаріїв розвитку, що значно підвищує якість управління складними урбаністичними системами [27]. Водночас така модель створює умови для переходу від реактивного до проактивного управління, коли рішення приймаються на основі прогнозних моделей і оцінки потенційних наслідків.

Зокрема, у Сінгапурі реалізовано один із наймасштабніших у світі проєктів цифрового двійника — Virtual Singapore, який являє собою високодеталізовану 3D-модель міста, інтегровану з даними про будівлі, інфраструктуру, переміщення населення та екологічні показники. Ця платформа дозволяє моделювати різні сценарії розвитку, включаючи інфраструктурні проєкти, управління надзвичайними ситуаціями та екологічні ініціативи, що забезпечує можливість оптимізації управлінських рішень ще до їх впровадження [28]. Крім того, цифровий двійник використовується для управління активами, аналізу транспортних потоків, планування телекомунікаційних мереж та підвищення безпеки шляхом моделювання кризових ситуацій . Важливо, що ця система інтегрується між різними державними органами, забезпечуючи міжвідомчу координацію та комплексний підхід до управління міською інфраструктурою .

На основі проведеної систематизації моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст, можемо перейти до порівняльно-аналітичного аналізу їх характеристик: виявити функціональні особливості, інструментальне наповнення, сильні та слабкі сторони, а також оцінити потенціал їх адаптації в умовах України (табл. 1). При цьому варто враховувати, що сучасні SMART-міста функціонують як складні системи, де цифрові технології (IoT, AI, Big Data) генерують значні обсяги даних для прийняття рішень і підвищення ефективності управління, що обумовлює необхідність комбінування різних моделей управління залежно від їх інституційного контексту.

Порівняльний аналіз моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст у контексті повоєнного відновлення України дозволяє перейти від їх дескриптивної характеристики до виявлення функціональної релевантності, адаптаційного потенціалу та можливостей комбінування в умовах високої невизначеності, ресурсних обмежень і необхідності швидкої модернізації міського середовища. Враховуючи масштаб руйнувань інфраструктури, потребу у відновленні критичних систем життєзабезпечення та одночасну інтеграцію принципів сталого розвитку і цифровізації, жодна з моделей не може бути застосована у чистому вигляді, що обумовлює доцільність формування гібридної багаторівневої моделі управління.

У функціональному вимірі моделі істотно відрізняються за управлінською логікою, часовими горизонтами ефектів та ресурсною ємністю. Результати порівняльного аналізу моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст дають підстави стверджувати, що в умовах повоєнного відновлення України найбільш обґрунтованим і ефективним є поетапне та взаємодоповнююче поєднання різних управлінських моделей, адаптованих до специфіки відновлювальних процесів, рівня ресурсного забезпечення та стратегічних пріоритетів розвитку держави. Зокрема, на короткостроковому

ISSN 3041-1572 Online

етапі, який характеризується необхідністю оперативного відновлення критичної інфраструктури, доцільним є домінування централізованої моделі у поєднанні з резильєнтно орієнтованим підходом, що забезпечує швидкість прийняття управлінських рішень, концентрацію ресурсів та одночасне врахування ризиків, пов'язаних із безпековими, техногенними та кліматичними викликами.

У середньостроковій перспективі, коли акцент зміщується від відновлення до модернізації та оптимізації функціонування міських систем, ключового значення набуває впровадження моделі даних-орієнтованого управління у поєднанні з інструментами «цифрових двійників», що дозволяє забезпечити аналітичну обґрунтованість управлінських рішень, здійснювати прогнозування розвитку інфраструктури, моделювати альтернативні сценарії та мінімізувати ризики неефективного використання ресурсів. Такий підхід створює передумови для переходу до проактивного управління, заснованого на використанні великих даних, штучного інтелекту та цифрового моделювання.

Таблиця 1. Порівняльна характеристика моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст

Модель	Концептуальна основа та управлінська логіка	Ключові інструменти та механізми	Переваги (ефекти впровадження)	Недоліки та ризики	Емпіричні приклади	Можливості адаптації в Україні (науково-прикладний вимір)
Інтегрована модель	Системний підхід; місто як «система систем»; міжсекторальна координація; інтеграція політик і даних	Urban Control Centers; інтегровані платформи; IoT; interoperability; Big Data	Синергія секторів; оптимізація ресурсів; підвищення якості послуг; зниження транзакційних витрат	Висока складність координації; значні інвестиційні витрати; ризик інституційної інерції	Сінгапур (Smart Nation), Барселона (CityOS)	Формування інтегрованих муніципальних платформ; створення ситуаційних центрів управління на рівні громад і регіонів
Модель на основі платформ	Government as a Platform; сервісно-орієнтоване управління; відкритість і взаємодія	API; open data; цифрові платформи; e-services; cloud infrastructure	Масштабованість; інноваційність; залучення бізнесу; розвиток цифрової економіки	Кіберзагрози; цифрова нерівність; залежність від технологій	Естонія (X-Road), Фінляндія (Suomi.fi)	Інтеграція державних і муніципальних сервісів через «Дія»; розвиток відкритих даних
Модель на основі даних	Evidence-based policymaking; дані як стратегічний ресурс; аналітичне управління	Big Data; AI; predictive analytics; dashboards; data governance frameworks	Підвищення обґрунтованості рішень; прогнозування; ефективне управління ресурсами	Проблеми якості даних; дефіцит компетенцій; етичні ризики	Нью-Йорк (MODA), Лондон (Datastore)	Створення data-центрів у містах; розвиток аналітичних підрозділів у публічному секторі
Модель сталого SMART-управління містом	SDGs; ESG; баланс економіки, екології та соціальної сфери; циркулярна економіка	Green tech; energy efficiency; smart grids; circular economy; ESG-індикатори	Довгострокова сталість; екологічна безпека; підвищення якості життя	Висока вартість; тривалий період окупності; складність вимірювання ефектів	Копенгаген, Амстердам, Malmö (Bo01)	Відбудова міст за принципами «зеленої економіки»; інтеграція EU Green Deal
Резильєнтна модель	Risk-based governance; адаптивність; безперервність функціонування; антикризове управління	Early warning systems; ISO 22301; сценарне планування; disaster recovery systems	Стійкість до криз; безпека; швидке відновлення; зниження втрат	Висока вартість; складність інтеграції; потреба у постійному оновленні систем	Нью-Йорк (post-Sandy), Токіо	Критично важлива модель: відновлення інфраструктури; управління ризиками війни
Централізована модель	Ієрархічне управління; top-down підхід; стратегічне планування державою	Національні програми; централізовані платформи; AI; контрольні системи	Швидкість впровадження; масштабність; узгодженість політик	Ризик надцентралізації; обмежена участь громад; потенційні загрози правам	Китай (City Brain, урбанізаційні програми)	Доцільна для стратегічних секторів (енергетика, транспорт, безпека)
Децентралізована модель	Participatory governance; співтворення; соціальний капітал; субсидіарність	Participatory budgeting; e-democracy; crowdsourcing; civic tech	Легітимність рішень; довіра; соціальна згуртованість; інклюзивність	Повільність процесів; ризик популізму; нерівномірна участь	Порту-Алегрі, Барселона (Decidim)	Розвиток бюджетів участі; цифрові платформи громад; посилення ролі ОТГ
Модель «цифрового двійника»	Віртуалізація міста; моделювання; прогнозне управління; інтеграція фізичного та цифрового середовища	3D/4D-моделі; IoT; AI; simulation; GIS; real-time data	Прогнозування; оптимізація; зниження ризиків; підвищення ефективності планування	Висока вартість; потреба у великих даних; технологічна складність	Сінгапур (Virtual Singapore), Гельсінкі	Використання для планування відбудови; цифрове моделювання інфраструктури

Примітка. Систематизовано автором.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25) 2026
ISSN 3041-1572 Online

ISSN 3041-1572 Online

На довгостроковому етапі, орієнтованому на забезпечення сталого розвитку та інтеграцію України до європейського простору, визначальним є поєднання моделей сталого SMART-управління, платформного врядування та децентралізованого (community-driven) підходу, що забезпечує баланс між економічною ефективністю, екологічною безпекою та соціальною інклюзією, сприяє розвитку цифрових сервісів, відкритості управління та активному залученню громадян до процесів прийняття рішень. Така комбінація моделей відповідає сучасним європейським підходам до розвитку міст і дозволяє інтегрувати принципи «зеленої» трансформації, цифровізації та демократичного врядування.

Водночас на системному рівні всі зазначені моделі мають бути об'єднані в межах інтегрованого підходу, який забезпечує узгодженість політик, міжсекторальну координацію та синергію між різними інструментами публічного управління, формуючи цілісну, багаторівневу та адаптивну систему управління SMART-інфраструктурою міст. Саме така інтегрована модель здатна забезпечити не лише ефективне відновлення, але й якісну трансформацію міського середовища України відповідно до викликів цифрової епохи та принципів сталого розвитку.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження зарубіжних моделей публічного управління SMART-інфраструктурою міст, доцільно констатувати, що сучасні підходи до організації управління урбаністичними системами характеризуються високим рівнем концептуальної різноманітності, інституційної гнучкості та технологічної насиченості, що зумовлено ускладненням функціонування міського середовища в умовах цифрової трансформації, глобальних ризиків і зростання вимог до забезпечення сталого розвитку. Встановлено, що ефективність управління SMART-інфраструктурою визначається не лише рівнем впровадження цифрових технологій, але й здатністю інтегрувати їх у цілісну систему публічного управління, орієнтовану на досягнення економічної ефективності, соціальної інклюзії та екологічної безпеки. Перспективи подальших досліджень полягають в обґрунтуванні механізмів інтеграції цифрових двійників у систему прийняття управлінських рішень, а також адаптації зарубіжних практик до умов повоєнного відновлення та цифрової трансформації міст України.

Література:

1. Digital Government Policy Framework. URL: https://www.oecd.org/gov/digital-government/
2. CITY PROTOCOL. URL: https://web.archive.org/web/20120727034628/http://www.cityprotocol.org/index.html
3. Smart Nation. URL: https://www.smartnation.gov.sg/
4. Smart Cities Governance: Governance Models for Sustainable Smart Cities. URL: https://www.preprints.org/manuscript/202406.1481

5. Esteban-Narro R., Lo-Iacono-Ferreira V. G., Torregrosa-López J. I. Evaluating Smart and Sustainable City Projects: An Integrated Framework of Impact and Performance Indicators. Smart Cities. 2025. Vol. 8, No. 5. Art. 172. URL: https://doi.org/10.3390/smartcities8050172

6. O'Reilly T. What Is Web 2.0: Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software. 2005. URL: https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=all

7. X-Road: The Backbone of Estonia's Interoperable Digital State. URL: https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/

8. Suomi.fi – Towards Government 3.0 with a National Service Platform. URL: https://inria.hal.science/hal-01961533/document

9. Decidim. URL: https://decidim.org/

10. Amsterdam Smart City. URL: https://amsterdamsmartcity.com/

11. 2023 OECD Digital Government Index: Results and Key Findings. OECD Public Governance Policy Papers. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/01/2023-oecd-digital-government-index_b11e8e8e/1a89ed5e-en.pdf

12. A Chicago city sensor project goes global. URL: https://www.technologyreview.com/2022/08/19/1057848/array-of-things-goes-global/

13. The OECD Digital Government Policy Framework: Six Dimensions of a Digital Government. URL: https://www.oecd.org/en/publications/the-oecd-digital-government-policy-framework_f64fed2a-en.html

14. OECD. Smart City Data Governance: Challenges and the Way Forward. Paris: OECD Publishing, 2023. URL: https://doi.org/10.1787/e57ce301-en

15. Givan K. What Does Good Leadership Look Like? Lessons from Bo01, Sweden. Architecture + Design Scotland.

16. What Is Urban Resilience? Resilient Cities Network. URL: https://resilientcitiesnetwork.org

17. McNeill J. R., Tucker R. P., Laakkonen S., Vuorisalo T. (eds.). The Resilient City in World War II. Cham: Springer International Publishing, 2019.

18. Umeike R., Dao T., Crawford S. State-of-the-art Review of Resilient Smart Cities: Progress and Challenges. Urban Governance. 2025. Vol. 5, Issue 2. P. 222–239. URL: https://doi.org/10.1016/j.ugj.2025.05.007

19. From PlaNYC to OneNYC: A Comprehensive Sustainability Plan for New York City. URL: https://www.cakex.org/case-studies/planyc-onenyc-comprehensive-sustainability-plan-new-york-city

20. Analysis of BPC's Coastal Resiliency Projects Shows Benefits of a Resilient Lower Manhattan Far Outweigh Costs. URL: https://bpca.ny.gov/bpc-people/analysis-of-bpcs-coastal-resiliency-projects-shows-benefits-of-a-resilient-lower-manhattan-far-outweigh-costs/

21. Girardin A. $1.5B Battery Park City Rendering to Protect Lower Manhattan Coastline Revealed. URL: https://www.otdowntown.com

22. Große-Bley J., Kostka G. Big Data Dreams and Reality in Shenzhen: An Investigation of Smart City Implementation in China. Big Data & Society. 2021. DOI: 10.1177/20539517211045171

23. In China, Alibaba's Data-Hungry AI Is Controlling (and Watching) Cities. URL: https://www.wired.com/story/alibaba-city-brain-artificial-intelligence-china-kuala-lumpur/

24. Borge R., Balcells J., Padró-Solanet A. Democratic Disruption or Continuity? Analysis of the Decidim Platform in Catalan Municipalities. American Behavioral Scientist. 2022. DOI: 10.1177/00027642221092798

25. Decidim: Participatory Budgeting in Barcelona. URL: https://participedia.net/case/decidim-participatory-budgeting-in-barcelona

26. Asrar S. Digital Twins at City Scale: How Virtual Cities Are Powering the Future of Urban Living. 2025. URL: https://www.labvent.co/blog/post/digital-twins-city-scale-virtual-cities-future-urban-living

27. Boccardo P., La Riccia L., Yadav Y. Urban Echoes: Exploring the Dynamic Realities of Cities through Digital Twins. Land. 2024. Vol. 13, No. 5. Art. 635. URL: https://doi.org/10.3390/land13050635

28. Virtual Singapore – Singapore's Virtual Twin. URL: https://oecd-opsi.org/innovations/virtual-twin-singapore/

References:

1. Organisation for Economic Co-operation and Development. (n.d.). Digital Government Policy Framework. Retrieved from: https://www.oecd.org/gov/digital-government/ [in English]

2. CITY PROTOCOL. (n.d.). Retrieved from: https://web.archive.org/web/20120727034628/http://www.cityprotocol.org/index.html [in English]

3. Smart Nation Singapore. (n.d.). Smart Nation Initiative. Retrieved from: https://www.smartnation.gov.sg/ [in English]

4. Smart Cities Governance: Governance Models for Sustainable Smart Cities. (2024). Retrieved from: https://www.preprints.org/manuscript/202406.1481 [in English]

5. Esteban-Narro, R., Lo-Iacono-Ferreira, V. G., & Torregrosa-López, J. I. (2025). Evaluating smart and sustainable city projects: An integrated framework of impact and performance indicators. Smart Cities, 8(5), 172. Retrieved from: https://doi.org/10.3390/smartcities8050172 [in English]

6. O'Reilly, T. (2005). What is Web 2.0: Design patterns and business models for the next generation of software. Retrieved from: https://www.oreilly.com/pub/a/web2/archive/what-is-web-20.html?page=all [in English]

7. X-Road. (n.d.). The backbone of Estonia's interoperable digital state. Retrieved from: https://e-estonia.com/solutions/interoperability-services/x-road/ [in English]

8. Suomi.fi. (n.d.). Towards government 3.0 with a national service platform. Retrieved from: https://inria.hal.science/hal-01961533/document [in English]

9. Decidim. (n.d.). Participatory democracy platform. Retrieved from: https://decidim.org/ [in English]

10. Amsterdam Smart City. (n.d.). Smart city platform. Retrieved from: https://amsterdamsmartcity.com/ [in English]

11. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). 2023 OECD digital government index: Results and key findings. OECD Public Governance Policy Papers. Retrieved from: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/01/2023-oecd-digital-government-index_b11e8e8e/1a89ed5e-en.pdf [in English]

12. Technology Review. (2022). A Chicago city sensor project goes global. Retrieved from: https://www.technologyreview.com/2022/08/19/1057848/array-of-things-goes-global/ [in English]

13. Organisation for Economic Co-operation and Development. (n.d.). The OECD digital government policy framework: Six dimensions of a digital government. Retrieved from: https://www.oecd.org/en/publications/the-oecd-digital-government-policy-framework_f64fed2a-en.html [in English]

14. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). Smart city data governance: Challenges and the way forward. OECD Urban Studies. Retrieved from: https://doi.org/10.1787/e57ce301-en [in English]

15. Givan, K. (n.d.). What does good leadership look like? Lessons from Bo01, Sweden. Architecture + Design Scotland. [in English]

16. Resilient Cities Network. (2018). What is urban resilience? Retrieved from: https://resilientcitiesnetwork.org [in English]

17. McNeill, J. R., Tucker, R. P., Laakkonen, S., & Vuorisalo, T. (Eds.). (2019). The resilient city in World War II. Springer International Publishing. [in English]

18. Umeike, R., Dao, T., & Crawford, S. (2025). State-of-the-art review of resilient smart cities: Progress and challenges. Urban Governance, 5(2), 222–239. Retrieved from: https://doi.org/10.1016/j.ugj.2025.05.007 [in English]

19. CAKE. (n.d.). From PlaNYC to OneNYC: A comprehensive sustainability plan for New York City. Retrieved from: https://www.cakex.org/case-studies/planyc-onenyc-comprehensive-sustainability-plan-new-york-city [in English]

20. Battery Park City Authority. (n.d.). Analysis of BPC's coastal resiliency projects. Retrieved from: https://bpca.ny.gov/bpc-people/analysis-of-bpcs-coastal-resiliency-projects-shows-benefits-of-a-resilient-lower-manhattan-far-outweigh-costs/ [in English]

21. Girardin, A. (n.d.). $1.5B Battery Park City rendering to protect lower Manhattan coastline revealed. Retrieved from: https://www.otdowntown.com [in English]

22. Große-Bley, J., & Kostka, G. (2021). Big data dreams and reality in Shenzhen: An investigation of smart city implementation in China. Big Data & Society. Retrieved from: https://doi.org/10.1177/20539517211045171 [in English]

23. Wired. (n.d.). Alibaba's AI is controlling cities. Retrieved from: https://www.wired.com/story/alibaba-city-brain-artificial-intelligence-china-kuala-lumpur/ [in English]

24. Borge, R., Balcells, J., & Padró-Solanet, A. (2022). Democratic disruption or continuity? Analysis of the Decidim platform in Catalan municipalities. American Behavioral Scientist. Retrieved from: https://doi.org/10.1177/00027642221092798 [in English]

25. Participedia. (n.d.). Decidim: Participatory budgeting in Barcelona. Retrieved from: https://participedia.net/case/decidim-participatory-budgeting-in-barcelona [in English]

26. Asrar, S. (2025). Digital twins at city scale: How virtual cities are powering the future of urban living. Retrieved from: https://www.labvent.co/blog/post/digital-twins-city-scale-virtual-cities-future-urban-living [in English]

27. Boccardo, P., La Riccia, L., & Yadav, Y. (2024). Urban echoes: Exploring the dynamic realities of cities through digital twins. Land, 13(5), 635. Retrieved from: https://doi.org/10.3390/land13050635 [in English]

28. Organisation for Economic Co-operation and Development. (n.d.). Virtual Singapore – Singapore's virtual twin. Retrieved from: https://oecd-opsi.org/innovations/virtual-twin-singapore/ [in English]

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.072:339.138

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2026-2036

Рижинков Валерій Віталійович аспірант кафедри публічного управління та права, комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради», Дніпро, https://orcid.org/0009-0001-7843-2482

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПУБЛІЧНОГО МАРКЕТИНГУ В СИСТЕМІ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті досліджено проблематику інституціоналізації публічного маркетингу в системі публічного управління в умовах децентралізації. Актуальність теми зумовлена трансформацією управлінських підходів, посиленням ролі територіальних громад як самостійних суб'єктів управління, а також необхідністю переорієнтації діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування на потреби громадян, підвищення якості публічних послуг та ефективності управлінських рішень. Встановлено, що в сучасному науковому дискурсі публічний маркетинг переважно розглядається як інструмент управління, що суттєво обмежує можливості його використання як цілісної управлінської системи.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування сутності публічного маркетингу як інтегрованої системи публічного управління та визначення інституційних засад і механізмів його впровадження в умовах децентралізації. У процесі дослідження використано загальнонаукові методи аналізу, синтезу, узагальнення та системного підходу, що дозволило забезпечити комплексність наукового осмислення досліджуваної проблематики.

Обґрунтовано, що публічний маркетинг доцільно розглядати як комплекс взаємопов'язаних елементів управління, що включає суб'єктно-об'єктні відносини, стратегічне планування, управління попитом на публічні послуги, а також комунікаційні механізми взаємодії з громадськістю та іншими стейкхолдерами. Доведено, що інституціоналізація публічного маркетингу передбачає формування відповідного нормативно-правового забезпечення, організаційних структур, маркетингової управлінської культури та системи цілепокладання, спрямованої на досягнення суспільно значущих результатів.

Встановлено, що найбільш ефективним рівнем реалізації публічного маркетингу є рівень територіальних громад, де забезпечується безпосередня

взаємодія з отримувачами адміністративних послуг і можливість оперативного реагування на їх потреби. Показано, що впровадження маркетингових підходів сприяє формуванню клієнтоорієнтованої моделі публічного управління, підвищенню ефективності управлінських рішень, зміцненню довіри до інституцій влади та забезпеченню сталого розвитку територій.

Наукова новизна полягає у розвитку теоретичних підходів до розгляду публічного маркетингу як інституціоналізованої системи публічного управління, що функціонує на засадах створення публічної цінності, узгодження інтересів суб'єктів управління та адаптації управлінських механізмів до умов децентралізації.

Ключові слова: публічний маркетинг; публічне управління; децентралізація; інституціоналізація; територіальні громади; маркетингові технології; публічна цінність; клієнтоорієнтованість; стратегічне управління; управління розвитком територій.

Ryzhynkov Valerii Vitaliiovych postgraduate student at the Department of Public Administration and Law, Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education» Dnipropetrovsk Regional Council, Dnipro, https://orcid.org/0009-0001-7843-2482

THE INSTITUTIONALIZATION OF PUBLIC MARKETING WITHIN THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION

Abstract. The article examines the problem of institutionalization of public marketing within the system of public administration under decentralization conditions. The relevance of the study is обусловлена the transformation of governance approaches, the growing role of territorial communities as independent actors, and the need to reorient public authorities' activities toward citizens' needs, improving the quality of public services and the effectiveness of managerial decision-making. It is established that in contemporary academic discourse public marketing is predominantly interpreted as a managerial tool, which significantly limits its potential as an integrated governance system.

The purpose of the study is to provide a theoretical justification of public marketing as an integrated system of public administration and to identify the institutional foundations and mechanisms of its implementation in the context of decentralization. The research methodology is based on general scientific methods, including analysis, synthesis, generalization, and a systemic approach, ensuring a comprehensive understanding of the studied phenomenon.

It is substantiated that public marketing should be considered as a complex system of interconnected governance elements, including subject–object relations,

ISSN 3041-1572 Online

strategic planning, demand management for public services, and communication mechanisms of interaction with stakeholders. The study proves that the institutionalization of public marketing involves the development of an appropriate regulatory framework, organizational structures, marketing-oriented managerial culture, and goal-setting systems focused on achieving socially significant outcomes.

It is determined that the most effective level for the implementation of public marketing is the level of territorial communities, where direct interaction with service users is ensured and rapid response to their needs becomes possible. The findings demonstrate that the implementation of marketing approaches contributes to the formation of a citizen-oriented model of public administration, enhances decision-making effectiveness, strengthens trust in public institutions, and supports sustainable territorial development.

The scientific novelty of the study lies in the development of theoretical approaches to understanding public marketing as an institutionalized system of public administration based on the principles of public value creation, stakeholder alignment, and adaptation of governance mechanisms to decentralization processes.

Keywords: public marketing; public administration; decentralization; institutionalization; territorial communities; marketing technologies; public value; citizen orientation; strategic management; territorial development.

Постановка проблеми. Сучасний етап трансформації системи публічного управління в Україні характеризується поглибленням процесів децентралізації, що супроводжується зміною управлінських підходів, переорієнтацією функцій органів державної влади та місцевого самоврядування і зростанням ролі територіальних громад як самостійних суб'єктів управління. У цих умовах традиційні адміністративно-командні механізми дедалі більше втрачають свою ефективність, поступаючись місцем моделям, орієнтованим на потреби громадян, якість публічних послуг та результативність управлінських рішень.

Одним із таких підходів виступає публічний маркетинг, що передбачає використання ринково орієнтованих принципів у діяльності органів влади, зокрема у процесах визначення потреб населення, формування попиту на адміністративні послуги, стратегічного планування розвитку територій та налагодження ефективної взаємодії з громадськістю. Водночас у сучасному науковому дискурсі публічний маркетинг переважно розглядається як інструмент або окремий елемент управлінської діяльності, що обмежує можливості його використання як цілісної системи публічного управління.

Поглиблення реформ децентралізації актуалізує необхідність переосмислення ролі публічного маркетингу не лише як набору технологій, а як

інтегрованої управлінської системи, що базується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, формуванні маркетингового типу мислення у державних службовців та інституційному забезпеченні відповідних управлінських процесів. Відсутність системного підходу до інституціоналізації публічного маркетингу, недостатня розробленість нормативно-правових та організаційних засад його функціонування, а також фрагментарність впровадження маркетингових практик у діяльність органів влади зумовлюють наявність теоретичних і практичних суперечностей у цій сфері.

У зв'язку з цим постає наукова проблема визначення сутності, структури та механізмів інституціоналізації публічного маркетингу в системі публічного управління в умовах децентралізації, що дозволить забезпечити узгодження управлінських рішень із потребами суспільства, підвищити ефективність функціонування органів влади та сприяти сталому розвитку територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впровадження маркетингових підходів у систему публічного управління в умовах децентралізації перебуває у фокусі сучасних наукових досліджень, що зумовлено трансформацією управлінських моделей та зростанням ролі територіальних громад як самостійних суб'єктів соціально-економічного розвитку.

У вітчизняному науковому дискурсі питання застосування маркетингу в публічному управлінні розглядається переважно крізь призму територіального розвитку та стратегічного управління. Так, І. Гриджук обґрунтовує доцільність використання маркетингового підходу у процесах управління територіями, акцентуючи увагу на його ролі у формуванні конкурентних переваг регіонів та підвищенні ефективності управлінських рішень. Водночас у дослідженні маркетинг інтерпретується передусім як інструмент, а не як системна характеристика публічного управління.

Подібний інструментальний підхід простежується і в роботах В. Мосора та В. Поручинського, які аналізують маркетингові стратегії як складову управління розвитком регіону. Автори підкреслюють значення стратегічного планування та маркетингових інструментів, однак питання їх інституційного закріплення у діяльності органів публічної влади залишаються недостатньо розкритими.

Більш прикладний вимір проблеми представлено у дослідженнях Г. Олексюка, Н. Попадинець та Н. Самотій, які розглядають територіальний маркетинг як основу управління розвитком територіальних громад. У цьому контексті маркетинг постає як механізм підвищення конкурентоспроможності громад, формування їх ідентичності та залучення ресурсів, що особливо актуалізується в умовах децентралізації.

Суттєвий внесок у розвиток зазначеної проблематики здійснено К. Романенко, яка обґрунтовує роль маркетингових інновацій у процесах

ISSN 3041-1572 Online

реформування публічного управління, зокрема в освітній сфері. У її дослідженнях маркетинг розглядається як управлінська інновація, що трансформує характер взаємодії між владою та споживачами публічних послуг, наближаючи його до системного рівня осмислення.

У зарубіжному науковому дискурсі маркетинговий підхід розглядається у ширшому контексті трансформації парадигм публічного управління. Так, Ф. Котлер та Н. Лі обґрунтовують можливість адаптації маркетингових принципів до діяльності державних інституцій, акцентуючи увагу на необхідності орієнтації на громадян як ключових стейкхолдерів. Водночас у цих дослідженнях маркетинг здебільшого трактується як інструмент підвищення ефективності управління.

Подальший розвиток цієї проблематики пов'язаний із концепцією public value, запропонованою М. Муром, у межах якої публічне управління розглядається як процес створення суспільної цінності. Такий підхід розширює розуміння маркетингу, дозволяючи трактувати його як механізм узгодження управлінських рішень із потребами суспільства.

У працях Дж. Алфорда та Дж. О'Флінн, а також Дж. Брайсона, Б. Кросбі та Л. Блумберг маркетинг імпліцитно інтегрується у концепції публічної цінності та взаємодії зі стейкхолдерами, що підсилює його системний характер. Водночас С. Осборн розвиває підхід до розуміння публічних послуг як процесу співтворення цінності, у якому взаємодія між владою та громадянами набуває ключового значення.

Крістофер Поллітт та Герт Букерт, аналізуючи еволюцію моделей публічного управління, підкреслюють перехід до більш гнучких, результато-орієнтованих систем, що створює передумови для інтеграції маркетингових підходів у структуру управлінських процесів.

Отже, аналіз наукових джерел свідчить, що, незважаючи на значний інтерес до маркетингових підходів у публічному управлінні, більшість досліджень зосереджена на їх інструментальному або прикладному аспекті. Водночас недостатньо розробленою залишається проблема інституціоналізації публічного маркетингу як цілісної системи публічного управління, що охоплює структурні, функціональні та ціннісні компоненти управлінської діяльності в умовах децентралізації.

Метою статті є теоретичне обґрунтування сутності та структурних характеристик публічного маркетингу як інтегрованої системи публічного управління, а також визначення інституційних засад і механізмів його впровадження в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах трансформації публічного управління, зумовлених процесами децентралізації, особливого значення набуває пошук нових управлінських підходів, здатних забезпечити

ефективну взаємодію між органами влади та суспільством. Одним із таких підходів виступає публічний маркетинг, який поступово трансформується з інструменту управлінської діяльності у самостійну управлінську парадигму, орієнтовану на формування публічної цінності, підвищення якості послуг та забезпечення сталого розвитку територій.

У цьому контексті особливої актуальності набуває питання інституціоналізації публічного маркетингу, що передбачає його інтеграцію у систему публічного управління на рівні цілей, структур, механізмів та управлінської культури.

Відповідно постає завдання визначення системних засад упровадження маркетингових технологій як механізму здійснення реформ децентралізації. Основою такої системи є формування суб'єкт-об'єктних відносин у системі публічного управління маркетингового типу. Суб'єктами публічного маркетингу є органи державної влади та місцевого самоврядування. Структурними компонентами суб'єктної складової публічного маркетингу є всі складові цих органів, які здійснюють управлінські чи самоврядні функції стосовно суспільства та окремих регіонів і громад у контексті визначення потреб та попиту на адміністративні послуги та регулювання соціальних процесів на основі ринкових принципів.

Система публічного маркетингу в основному формується та функціонує на рівні структур виконавчої влади та самоврядування і є складовою більш загальних управлінських систем, передусім – системи публічного управління. У систему публічного маркетингу необхідно включати соціокультурне наповнення організаційної основи владних структур у вигляді суб'єкт-суб'єктної взаємодії та її кадрово-особистісних складових. Найбільше значення мають маркетинговий тип мислення та в цілому маркетингова управлінська культура державних службовців, без яких неможливе впровадження маркетингової моделі публічного управління. З погляду стратегії реформ децентралізації найбільш важливим є наявність маркетингового цілепокладання у публічному управлінні, основою якого є стратегічне управління та стратегічне планування у межах цілей становлення маркетингової моделі публічного управління. Інституціоналізація маркетингових технологій на системному рівні вимагає створення відповідної нормативно-правової основи функціонування публічного маркетингу [2, с.258].

Наявність у моделі маркетингового управління сукупності компонентів, об'єднаних в інтегровану цілісність, дозволяє охарактеризувати її як систему публічного управління в умовах децентралізації, а не лише як складову окремої управлінської діяльності. У публічному управлінні вона виступає як інтегруюче системне утворення, що надає йому нової якості на засадах реалізації реформ децентралізації. Ключовою характеристикою такої

ISSN 3041-1572 Online

системи є її керованість. Систему публічного маркетингу можна вважати керованою, якщо у визначений час вона досягає поставлених цілей, не виходячи за межі встановлених ресурсних обмежень.

У відповідності з цим публічний маркетинг доцільно визначити як комплекс взаємодіючих елементів маркетингового управління в органах державної влади та місцевого самоврядування у контексті їх суб'єктно-об'єктних взаємодій із соціокультурним середовищем, організованих з метою переорієнтації публічного управління на потреби споживачів адміністративних послуг в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки та соціальної держави, із узгодженням змісту, форм і методів управлінської діяльності з тенденціями розвитку українського суспільства та процесами децентралізації влади.

Водночас важливою властивістю цієї системи є її здатність забезпечувати узгодження інтересів різних груп стейкхолдерів у процесі реалізації управлінських рішень. У цьому контексті публічний маркетинг виступає не лише як інструмент впливу на попит на адміністративні послуги, а як механізм формування довгострокових взаємовідносин між владою та суспільством, що базуються на довірі, відкритості та взаємній відповідальності.

Значення такого підходу зростає в умовах децентралізації, коли територіальні громади отримують ширші повноваження у сфері управління соціально-економічним розвитком. Це зумовлює необхідність переходу від адміністративно-регулятивної моделі до моделі, що передбачає активне залучення громадян до процесів прийняття рішень та орієнтацію на їхні потреби як ключовий критерій ефективності управління.

У цьому контексті публічний маркетинг набуває рис інтегративного механізму, який поєднує інструменти стратегічного управління, соціальної комунікації та аналізу потреб населення. Його впровадження дозволяє забезпечити підвищення якості публічних послуг, оптимізацію використання ресурсів та формування позитивного іміджу органів влади як відкритих і клієнтоорієнтованих інституцій.

Структурною основою системи публічного маркетингу є комплекс суб'єкт-об'єктних відносин, які формуються з приводу використання маркетингу для досягнення цілей державної влади та місцевого самоврядування. Розробка цільових проєктів різного рівня публічного управління при цьому здійснюється на маркетингових засадах, тобто з визначенням конкретних цілей для маркетингового управління, переваг від впровадження проєкту, «комплексу маркетингу» для ефективної реалізації проекту тощо.

Найбільш ефективним є застосування засад маркетингу в діяльності регіональних та субрегіональних органів державної влади та місцевого

самоврядування, оскільки вони найближчі до задоволення потреб громадян як основного об'єкта публічного маркетингу, що є отримувачем адміністративних послуг. Об'єкти публічного маркетингу на цьому рівні мають максимально конкретизований характер у вигляді територіальних громад різного рівня, а також конкретних категорій населення, установ, підприємств, та й окремих громадян. Саме на цьому рівні найбільш ефективним є функціонування спеціальних маркетингових підрозділів публічного управління, створення яких є одним із завдань реформ децентралізації [1, с.115].

Об'єктна підсистема публічного маркетингу включає насамперед суспільство загалом як основного замовника та споживача управлінських послуг органів державної влади та місцевого самоврядування. Цей інтегрований об'єкт структурується на кілька складових: соціальні інститути, керування якими здійснюється в основному на засадах встановлення двостороннього управлінського впливу; комплекс виробників товарів та послуг у межах загальнонаціонального ринку загалом та систем соціального забезпечення і соціальної інфраструктури зокрема; сукупність корпоративних та індивідуальних споживачів вказаних товарів і послуг та зокрема адміністративних послуг системи публічного управління; громадяни як базовий елемент соціальної та ринкової системи в усіх їх вимірах; самі складові системи публічного управління в тій мірі, в якій вони зазнають регулюючого впливу інших суб'єктів публічного маркетингу. До системних об'єктів публічного маркетингу належить також соціальне середовище, яке у якості об'єкта маркетингових управлінських технологій інтерпретується як найбільш загальне маркетингове середовище [3, с.24]. Суб'єкт-об'єктна основа системи маркетингового управління з боку органів державної влади та місцевого самоврядування визначає напрями та масштаби використання маркетингових технологій у процесі здійснення реформ децентралізації.

Отже, система публічного маркетингу в умовах децентралізації набуває ознак самостійного інтегративного механізму публічного управління, що поєднує інструменти стратегічного планування, управління попитом на публічні послуги, комунікаційні практики та інституційні засади взаємодії з громадськістю. Її ефективність визначається не лише наявністю окремих маркетингових технологій, а передусім рівнем їх системної інтеграції у діяльність органів державної влади та місцевого самоврядування.

Реалізація публічного маркетингу як інституціоналізованої системи публічного управління передбачає впровадження комплексу взаємопов'язаних інструментів та управлінських рішень, серед яких ключове місце займають організаційний, нормативно-правовий та комунікаційний компоненти. Організаційний компонент пов'язаний зі створенням у структурі органів

ISSN 3041-1572 Online

державної влади та місцевого самоврядування спеціалізованих підрозділів або функціональних елементів, відповідальних за здійснення маркетингової діяльності, аналіз потреб населення та розробку відповідних управлінських рішень.

Нормативно-правовий компонент передбачає закріплення принципів публічного маркетингу у стратегічних документах розвитку територій, регламентах діяльності органів влади та інших нормативних актах, що забезпечує системність і сталість його впровадження. Особливого значення набуває інтеграція маркетингового підходу у процеси стратегічного планування на рівні територіальних громад.

Комунікаційний компонент спрямований на формування ефективної взаємодії між владою та громадянами, що включає розвиток інструментів зворотного зв'язку, публічних консультацій, цифрових платформ взаємодії та участі громадян у процесах прийняття рішень. У цьому контексті публічний маркетинг виступає основою формування партнерської моделі публічного управління.

Комплексне поєднання зазначених компонентів забезпечує формування цілісної системи публічного маркетингу, яка інтегрується у загальну структуру публічного управління та сприяє підвищенню його ефективності в умовах децентралізації.

Висновки. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано доцільність розгляду публічного маркетингу як інтегрованої системи публічного управління в умовах децентралізації. Встановлено, що його сутність полягає у поєднанні суб'єктно-об'єктних взаємодій, орієнтованих на потреби громадян, із механізмами стратегічного управління, комунікації та формування публічної цінності.

Доведено, що інституціоналізація публічного маркетингу передбачає формування відповідного нормативно-правового забезпечення, організаційних структур, маркетингової управлінської культури та системи цілепокладання, що забезпечує узгодження діяльності органів влади з потребами суспільства.

Встановлено, що найбільш ефективним рівнем реалізації публічного маркетингу є рівень територіальних громад, де забезпечується безпосередній зв'язок із споживачами публічних послуг та можливість оперативного реагування на їх потреби.

Отримані результати дозволяють розглядати публічний маркетинг як важливий інструмент підвищення ефективності публічного управління, що сприяє формуванню клієнтоорієнтованої моделі держави та забезпеченню сталого розвитку територій в умовах децентралізації.

Література:

1. Гриджук І. А. Реалізація концепції маркетингу в публічному управлінні територіальним розвитком. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 2. С. 113–117.
2. Мосор В. І., Поручинський В. І. Розробка та реалізація маркетингових стратегій як елементу управління розвитком регіону. *Молодий вчений*. 2020. № 10(2). С. 257–259 DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-53
3. Олексюк Г. В., Попадинець Н. М., Самотій Н. С. Управління територіальними громадами на засадах територіального маркетингу: теоретико-методологічні аспекти. *Регіональна економіка*. 2021. № 3. С. 15–27. DOI: https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-2
4. Романенко К. Маркетингові інновації у процесі децентралізації публічного управління освітньою сферою в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 8. С. 207–211. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.8.207
5. Романенко К. М., Романенко М. І. Глокалізація і good governance: діалектичне осмислення відкритості в публічному секторі через освіту. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2025. № 1(1). С. 78–86. DOI: https://doi.org/10.54891/2786-698X-2025-1-9
6. Alford J., O'Flynn J. Making sense of public value: Concepts, critiques and emergent meanings. *International Journal of Public Administration*. 2009. Vol. 32(3–4). P. 171–191. DOI: https://doi.org/10.1080/01900690902732731
7. Bryson J. M., Crosby B. C., Bloomberg L. Public value governance: Moving beyond traditional public administration and the new public management. *Public Administration Review*. 2014. Vol. 74(4). P. 445–456. DOI: https://doi.org/10.1111/puar.12238
8. Kotler P., Lee N. *Marketing in the Public Sector: A Roadmap for Improved Performance*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Education, 2006. 352 p.
9. Moore M. H. *Creating Public Value: Strategic Management in Government*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1995. 416 p. DOI: https://doi.org/10.1016/S1096-7494(00)87438-3
10. Osborne S. P. From public service-dominant logic to public service logic: Are public service organizations capable of co-production and value co-creation? *Public Management Review*. 2018. Vol. 20(2). P. 225–231. DOI: https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1350461
11. Pollitt C., Bouckaert G. *Public Management Reform: A Comparative Analysis – Into the Age of Austerity*. 4th ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. 400 p.

References

1. Hrydzhuk, I. A. (2019). Realizatsiia kontseptsii marketynhu v publichnomu upravlinni terytorialnym rozvytkom [Implementation of the marketing concept in public administration of territorial development]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (2), 113–117. [in Ukrainian].
2. Mosor, V. I., & Poruchynskyi, V. I. (2020). Rozrobka ta realizatsiia marketynhovykh stratehii yak elementu upravlinnia rozvytkom rehionu [Development and implementation of marketing strategies as an element of regional development management]. *Molodyi vchenyi*, 10(2), 257–259. https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-10-86-53 [in Ukrainian].
3. Oleksiuk, H. V., Popadynets, N. M., & Samotii, N. S. (2021). Upravlinnia terytorialnymy hromadamy na zasadakh terytorialnoho marketynhu: teoretyko-metodolohichni aspekty [Management of territorial communities on the basis of territorial marketing: Theoretical and methodological aspects]. *Rehionalna ekonomika*, (3), 15–27. https://doi.org/10.36818/1562-0905-2021-3-2 [in Ukrainian].

4. Romanenko, K. (2024). Marketynhovi innovatsii u protsesi detsentralizatsii publichnoho upravlinnia osvitnoiu sferoiu v Ukraini [Marketing innovations in the process of decentralization of public administration of the educational sphere in Ukraine]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, (8), 207–211. https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.8.207

5. Romanenko, K. M., & Romanenko, M. I. (2025). Hlokalizatsiia i good governance: Dialektychne osmyslennia vidkrytosti v publichnomu sektori cherez osvitu [Glocalization and good governance: A dialectical understanding of openness in the public sector through education]. *Visnyk Dniprovskoi akademii neperervnoi osvity. Seriia: Publichne upravlinnia ta administruvannia*, 1(1), 78–86. https://doi.org/10.54891/2786-698X-2025-1-9

6. Alford, J., & O'Flynn, J. (2009). Making sense of public value: Concepts, critiques and emergent meanings. *International Journal of Public Administration*, 32(3–4), 171–191. https://doi.org/10.1080/01900690902732731

7. Bryson, J. M., Crosby, B. C., & Bloomberg, L. (2014). Public value governance: Moving beyond traditional public administration and the new public management. *Public Administration Review*, 74(4), 445–456. https://doi.org/10.1111/puar.12238

8. Kotler, P., & Lee, N. (2006). *Marketing in the public sector: A roadmap for improved performance*. Pearson Education.

9. Moore, M. H. (1995). *Creating public value: Strategic management in government*. Harvard University Press. https://doi.org/10.1016/S1096-7494(00)87438-3

10. Osborne, S. P. (2018). From public service-dominant logic to public service logic: Are public service organizations capable of co-production and value co-creation? *Public Management Review*, 20(2), 225–231. https://doi.org/10.1080/14719037.2017.1350461

11. Pollitt, C., & Bouckaert, G. (2017). *Public management reform: A comparative analysis – Into the age of austerity* (4th ed.). Oxford University Press.

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 351.851:37.014.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2037-2051

Семко Майя Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління та адміністрування, КЗВО «Вінницька академія безперервної освіти», м.Вінниця, https://orcid.org/0000-0001-8327-1751

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МОДЕЛЕЙ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ЄС

Анотація. У статті здійснено порівняльний аналіз моделей інституційного забезпечення управління системою освіти в країнах Європейського Союзу з позицій публічного управління та адміністрування. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю модернізації української системи управління освітою в умовах європейської інтеграції, децентралізації, розширення автономії закладів освіти та посилення вимог до якості, прозорості й підзвітності управлінських рішень. Метою статті є виявлення інституційних конфігурацій, механізмів розподілу повноважень, форм координації та інструментів забезпечення якості між центральним, регіональним, місцевим та інституційним рівнями управління освітою в державах ЄС, а також визначення практик, релевантних для України. Методологічну основу дослідження становлять порівняльний, інституційний, системний і функціональний підходи, що дали змогу проаналізувати нормативно-правові, організаційні та управлінські аспекти функціонування освітніх систем. Обґрунтовано, що в Європейському Союзі не існує єдиної уніфікованої моделі управління освітою; натомість співіснують централізовані, децентралізовані, федеративні та змішані моделі, які відображають історичні, політико-адміністративні й соціокультурні особливості окремих країн. На прикладі Франції, Фінляндії, Німеччини, Польщі та Іспанії розкрито відмінності у формуванні освітньої політики, фінансуванні, кадровому забезпеченні, регулюванні змісту освіти, оцінюванні якості та ступені автономії закладів освіти. Доведено, що ефективність інституційного забезпечення визначається не лише рівнем централізації чи децентралізації, а передусім спроможністю координаційних механізмів, чіткістю розподілу відповідальності, наявністю якісних даних для прийняття рішень, сталістю фінансування та балансом між національними стандартами й локальною автономією. Сформульовано висновки щодо доцільності адаптації європейського досвіду для вдосконалення публічного управління освітою в Україні.

Ключові слова: публічне управління; адміністрування; освіта; управління освітою; державне регулювання; інституційне забезпечення; країни ЄС; децентралізація; компетенції; освітня політика; Eurydice.

Semko Maiia Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management and Administration, Public Higher Educational Establishment «Vinnitsa Academy of Continuing Education», https://orcid.org/0000-0001-8327-1751

COMPARATIVE ANALYSIS OF INSTITUTIONAL MODELS FOR GOVERNANCE SUPPORT OF EDUCATION SYSTEMS IN EU COUNTRIES

Abstract. The article provides a comparative analysis of institutional models for governance support of education systems in European Union countries from the perspective of public administration and public management. The relevance of the study is determined by the need to modernise the Ukrainian system of education governance in the context of European integration, decentralisation, expanded autonomy of educational institutions and increasing requirements for quality, transparency and accountability of managerial decisions. The purpose of the article is to identify institutional configurations, mechanisms for the distribution of powers, forms of coordination and quality assurance instruments between the central, regional, local and institutional levels of education governance in EU Member States, as well as to determine practices relevant for Ukraine. The methodological basis of the study combines comparative, institutional, systemic and functional approaches, which make it possible to analyse legal, organisational and managerial aspects of education systems. It is substantiated that the European Union does not have a single unified model of education governance; rather, centralised, decentralised, federal and mixed models coexist, reflecting the historical, political-administrative and socio-cultural characteristics of individual countries. Based on the cases of France, Finland, Germany, Poland and Spain, the article reveals differences in educational policy formation, financing, human resources management, curriculum regulation, quality assessment and the degree of institutional autonomy. It is proved that the effectiveness of institutional support is determined not only by the level of centralisation or decentralisation, but primarily by the capacity of coordination mechanisms, clarity of responsibility distribution, availability of high-quality data for decision-making, sustainability of funding and balance between national standards and local autonomy. The article formulates conclusions on the feasibility of adapting European experience to improve public governance of education in Ukraine.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Keywords: public administration; administration; education management; institutional support; EU countries; decentralization; competencies; educational policy; Eurydice.

Постановка проблеми. Освіта в Європейському Союзі належить до сфер, у яких держави-члени зберігають провідну компетенцію, а наднаціональний рівень виконує переважно координаційну, аналітичну та стимулювальну функції. Саме тому інституційне забезпечення управління системою освіти в країнах ЄС характеризується значною різноманітністю. Воно формується під впливом історичного типу державного устрою, конституційного розподілу повноважень, традицій місцевого самоврядування, моделей фінансування та особливостей суспільного договору щодо ролі держави в забезпеченні освітніх послуг [1; 2].

Для науки публічного управління та адміністрування ця проблематика є особливо важливою тому, що освітня система виступає складним багаторівневим об'єктом публічного управління, де поєднуються політичні, фінансові, організаційні та сервісні функції. Ефективність управління освітою безпосередньо пов'язана з інституційною спроможністю органів влади, чіткістю підзвітності, здатністю до координації й використання доказових даних у прийнятті рішень. У сучасній Європі управління освітою дедалі більше здійснюється в умовах поєднання національного суверенітету з механізмами «м'якого» врядування ЄС: спільними цілями, індикаторами, взаємним навчанням, бенчмаркінгом та обміном кращими практиками [1; 2].

Для України, яка здійснює реформування сектору освіти, поглиблює децентралізацію та прагне до інтеграції у Європейський освітній простір, аналіз інституційних моделей країн ЄС має не лише теоретичне, а й безпосереднє прикладне значення. Йдеться не про механічне запозичення окремих рішень, а про розуміння того, як у різних країнах забезпечується баланс між централізованим стратегічним керівництвом, місцевою автономією, інституційною відповідальністю закладів освіти та механізмами оцінювання результативності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми децентралізації, автономії закладів освіти та міжрівневої координації в управлінні освітою системно досліджуються OECD, Європейською Комісією та мережею Eurydice. У матеріалах OECD обґрунтовано, що децентралізація може позитивно впливати на адаптивність шкіл до локальних потреб, однак її результати залежать від розподілу відповідальності, професійної спроможності субнаціональних акторів та інструментів підзвітності [3; 4]. У звітах Education Policy Outlook наголошується, що модернізація управління освітою дедалі більше пов'язується з даними, мережевою координацією, орієнтацією на справедливість доступу та розбудовою стійких інституцій [10].

ISSN 3041-1572 Online

Мережа Eurydice надає порівняльно-описову основу для аналізу національних моделей управління освітою, зокрема повноважень центральних міністерств, регіональних адміністрацій, муніципалітетів та шкіл у країнах Європи. З цих матеріалів випливає, що навіть за формальної децентралізації держава зберігає ключову роль у встановленні стандартів, фінансових параметрів та механізмів якості, тоді як локальні суб'єкти відповідають за організацію освітнього процесу та управління мережею закладів [5–9].

Водночас у вітчизняному науковому дискурсі ще бракує цілісних праць, у яких інституційне забезпечення управління системою освіти в країнах ЄС розглядалося б саме з позицій публічного управління та адміністрування, із виокремленням моделей, рівнів компетенції, механізмів координації та можливостей адаптації для України. Це й зумовлює актуальність обраної теми.

Мета статті. Метою статті є порівняльний аналіз моделей інституційного забезпечення управління системою освіти в країнах ЄС та визначення їхніх ключових організаційних характеристик, переваг, обмежень і практичної релевантності для модернізації публічного управління освітою в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інституційне забезпечення управління системою освіти доцільно розуміти як сукупність органів, норм, процедур, інструментів координації, механізмів фінансування та підзвітності, які забезпечують формування й реалізацію освітньої політики. У цьому сенсі предметом порівняльного аналізу є не лише формальний розподіл повноважень, а й характер взаємодії між рівнями влади, тип координації, роль закладів освіти як автономних інституцій, а також способи забезпечення якості та доступності освітніх послуг.

У країнах Європейського Союзу інституційне забезпечення управління освітою формувалося під впливом різних історичних, політичних та адміністративних традицій. Тому освітні системи європейських держав істотно відрізняються за способом розподілу повноважень між центральним урядом, регіонами, громадами, закладами освіти та професійними спільнотами. Водночас ці відмінності не є хаотичними: їх можна узагальнити через кілька моделей управління освітою, кожна з яких має власну логіку організації, переваги та ризики. Умовно можна виокремити централізовану, децентралізовану муніципально-інституційну, федеративну та змішану або багаторівневу моделі. Вони не завжди існують у чистому вигляді, оскільки сучасні держави часто поєднують централізовані стандарти, місцеву автономію, фінансові трансферти, професійне саморегулювання та міжрівневу координацію. Проте така класифікація є корисною, бо дозволяє зрозуміти, як саме організовується освітня політика, хто ухвалює ключові рішення, як забезпечується якість освіти та яким чином держава поєднує єдність освітнього простору з потребою враховувати місцеві особливості.

Централізована модель передбачає домінування держави у формуванні та реалізації освітньої політики. Для неї характерні сильний центральний орган управління, єдині навчальні програми, уніфіковані стандарти якості, централізовані кадрові процедури та чітка адміністративна вертикаль. Центральний рівень визначає основні параметри функціонування системи освіти: зміст навчання, вимоги до педагогічних працівників, порядок оцінювання результатів, принципи фінансування та механізми контролю. Територіальні органи й місцеві структури у такій моделі переважно виконують адміністративно-забезпечувальні функції, тобто організовують виконання рішень, ухвалених на загальнодержавному рівні. Класичним прикладом такого підходу є Франція, де держава історично відіграє провідну роль в організації освіти, формуванні програм, доборі та управлінні педагогічними кадрами, а також у забезпеченні однакових правил для різних територій. До цієї групи також можна віднести Грецію, Кіпр і Люксембург, де центральні органи влади зберігають значний вплив на програми, стандарти, кадрові процедури та контроль якості освіти.

Перевагою централізованої моделі є цілісність державної освітньої політики. Єдині стандарти дають змогу підтримувати порівнюваність результатів навчання, забезпечувати мінімальні гарантії якості та створювати однакові правила доступу до освіти незалежно від місця проживання. Така модель є особливо ефективною тоді, коли держава прагне швидко впровадити загальнонаціональну реформу, подолати територіальні відмінності або гарантувати єдиний зміст освіти. Водночас централізація має помітні ризики. Надмірна концентрація рішень на центральному рівні може спричиняти бюрократизацію, повільне реагування на потреби громад і недостатню гнучкість закладів освіти. Якщо школа або місцева влада мають обмежений простір для власних рішень, інновації часто залежать від дозволу згори, а управління може перетворюватися на формальне виконання інструкцій. Отже, централізована модель забезпечує керованість і єдність, але потребує механізмів, які не пригнічують ініціативу на місцях.

Децентралізована модель муніципально-інституційного типу побудована на іншій логіці. У ній держава зберігає відповідальність за загальні цілі, правову рамку та базові гарантії, однак значна частина управлінських рішень передається місцевим органам влади та самим закладам освіти. Муніципалітети відповідають за організацію мережі закладів, планування ресурсів, забезпечення доступності освітніх послуг і пристосування політики до конкретних потреб громади. Заклади освіти мають ширший простір для внутрішньої організації навчання, вибору педагогічних підходів, адаптації навчальних планів і співпраці з батьками та місцевим середовищем. Прикладом такої моделі є Фінляндія, де національний рівень задає загальне ядро освітньої політики, а муніципалітети й школи мають значну свободу в його реалізації.

ISSN 3041-1572 Online

Подібні риси мають Швеція та Данія, де місцеве самоврядування активно впливає на організацію шкільної мережі, фінансування й практичну реалізацію освітньої політики; окремі елементи інституційної автономії добре помітні також у Нідерландах.

Важливою рисою децентралізованої моделі є управління на засадах довіри та професійної автономії. Учитель розглядається не лише як виконавець централізованої програми, а як фахівець, здатний приймати обґрунтовані педагогічні рішення. Заклад освіти виступає активним учасником освітньої політики, а не лише адміністративною одиницею. Завдяки цьому система стає більш адаптивною: місцеві органи й школи можуть швидше реагувати на демографічні зміни, особливі освітні потреби дітей, кадрові виклики або специфіку місцевого ринку праці. Разом з тим така модель потребує високої спроможності муніципалітетів, якісної підготовки педагогів, розвиненої культури самооцінювання та справедливого фінансування. Якщо місцеві громади мають різні ресурси або управлінський досвід, децентралізація може посилити нерівність. Тому автономія має поєднуватися з підтримкою, моніторингом і відповідальністю.

Федеративна модель характерна для держав, у яких освітні повноваження значною мірою належать субнаціональним одиницям. У такій системі регіони, землі або інші складові федерації мають широкі права у сфері законодавчого й адміністративного регулювання освіти. Вони визначають особливості організації шкільної мережі, кадрової політики, освітнього змісту, контролю якості та фінансування. Федеральний рівень при цьому не є повністю усуненим, однак його роль зазвичай обмежується питаннями загальної координації, статистики, окремих програм, підтримки досліджень або регулювання тих сфер, які виходять за межі компетенції окремих регіонів. Прикладом такої моделі є Німеччина, де землі відіграють ключову роль в управлінні шкільною та значною частиною вищої освіти. Схожі риси мають Австрія та Бельгія, у яких субнаціональні одиниці або мовні спільноти виконують важливі функції у визначенні освітньої політики, організації закладів і розподілі відповідальності.

Сильною стороною федеративної моделі є здатність враховувати регіональне різноманіття. Освітні рішення можуть бути ближчими до соціального, культурного та економічного контексту конкретної території. Регіони мають можливість розробляти власні підходи, випробовувати нові рішення, порівнювати результати та поширювати успішні практики. Водночас федеративна модель потребує постійної горизонтальної координації. Якщо регіональні системи надто відрізняються, може виникати проблема порівнюваності освітніх результатів, мобільності учнів і студентів, визнання кваліфікацій та забезпечення рівних можливостей. Тому її ефективність залежить від

міжрегіональних угод, спільних стандартів, процедур консультацій і готовності суб'єктів федерації до компромісу. Федеративна модель забезпечує автономію, але вимагає розвинених механізмів узгодження.

Змішана або багаторівнева модель поєднує елементи централізації, децентралізації та регіональної автономії. У ній центральний рівень зберігає важливу роль у визначенні загальних цілей, стандартів, правових гарантій і стратегічних пріоритетів, але значна частина організаційних, фінансових або кадрових повноважень передається нижчим рівням влади. До такої моделі можна віднести Польщу, Іспанію, Італію та Чехію. У Польщі держава встановлює загальні правила освітньої політики, тоді як гміни й повіти беруть участь в управлінні мережею закладів та їх матеріальному забезпеченні. В Іспанії освітні повноваження розподіляються між центральною владою й автономними співтовариствами, що дозволяє враховувати мовне, культурне й територіальне різноманіття. В Італії та Чехії також поєднуються національні рамки з помітною роллю регіонального й місцевого рівнів у заснуванні, утриманні та організаційному забезпеченні закладів освіти.

Перевага змішаної моделі полягає у можливості поєднати національну цілісність із територіальною чутливістю. Центральний рівень гарантує єдині принципи доступу до освіти, мінімальні стандарти якості та загальну порівнюваність результатів, а субнаціональні рівні адаптують управлінські рішення до потреб конкретних територій. Така модель є гнучкішою за жорстко централізовану й водночас менш фрагментованою, ніж система з дуже широкою регіональною автономією. Її слабким місцем є складність координації. Чим більше рівнів бере участь в управлінні, тим вищий ризик дублювання функцій, нечіткого розподілу відповідальності та конфліктів компетенції. Тому змішана модель потребує прозорого фінансового механізму, стабільних процедур узгодження, регулярного обміну інформацією та зрозумілої відповідальності за результати.

Окремо слід звернути увагу на фінансовий вимір зазначених моделей. У централізованій системі фінансування здебільшого визначається державою, що дає можливість вирівнювати умови між територіями, але може зменшувати простір для місцевого планування. У децентралізованій моделі фінансові рішення значно ближчі до громади, тому краще враховують реальні потреби закладів, однак водночас залежать від бюджетної спроможності муніципалітетів. У федеративній моделі фінансові механізми відображають автономію регіонів і можуть істотно відрізнятися між ними. У змішаній моделі фінансування найчастіше поєднує державні трансферти, місцеві видатки та цільові програми. Для будь-якої моделі принциповим є узгодження відповідальності й ресурсів: той рівень, який відповідає за певне управлінське завдання, повинен мати достатні фінансові, кадрові й організаційні можливості для його виконання.

ISSN 3041-1572 Online

Не менш важливою є роль закладу освіти в межах кожної моделі. У централізованій системі школа або університет частіше виступають виконавцями загальнодержавних рішень, хоча можуть мати певну свободу у внутрішній організації роботи. У децентралізованій моделі заклад освіти набуває більшої суб'єктності, оскільки бере участь у виборі методик, плануванні розвитку, організації підтримки учнів і налагодженні співпраці з громадою. У федеративній моделі рівень автономії залежить від правил конкретного регіону, а у змішаній - від поєднання національних стандартів, місцевих рішень і внутрішньої спроможності самого закладу. Отже, автономія не повинна розглядатися як самоціль. Вона є результативною лише тоді, коли супроводжується професійною відповідальністю, прозорим управлінням, внутрішньою системою забезпечення якості та підтримкою педагогічних працівників.

Сучасні виклики також змінюють практичне значення кожної моделі. Демографічні коливання, міграція, цифровізація, потреба в інклюзивному навчанні, безпекові ризики та кадровий дефіцит вимагають від освітнього управління не лише стабільності, а й здатності швидко адаптуватися. Централізована модель у таких умовах може забезпечити єдині кризові рішення, стандартизовані протоколи й концентрацію ресурсів, однак може поступатися у швидкості локальної реакції. Децентралізована модель, навпаки, дає громадам і закладам більше можливостей діяти оперативно, але вимагає якісної координації, щоб місцеві рішення не суперечили загальнодержавним цілям. Федеративна модель дозволяє регіонам самостійно відповідати на виклики, проте потребує узгодження між ними, особливо коли йдеться про мобільність учнів, цифрові платформи або спільні стандарти безпеки. Змішана модель у цьому контексті є найбільш гнучкою, але тільки за умови чіткого розподілу ролей між рівнями влади.

Усі розглянуті моделі демонструють, що ефективне управління освітою неможливе без інформаційної прозорості. Дані про мережу закладів, контингент учнів, кадрове забезпечення, результати навчання, фінансування, інфраструктуру та потреби громад мають бути доступними для тих суб'єктів, які ухвалюють рішення. У централізованій системі такі дані допомагають державі бачити загальну картину й коригувати політику. У децентралізованій системі вони дають громадам змогу планувати розвиток освіти на основі реальних потреб. У федеративній моделі інформація забезпечує порівнюваність між регіонами, а у змішаній - дозволяє уникати розриву між центральними пріоритетами та місцевим виконанням. Тому моделі управління слід оцінювати не лише за юридичним розподілом повноважень, а й за тим, наскільки вони здатні створювати спільний інформаційний простір, підтримувати комунікацію та перетворювати дані на управлінські рішення.

Значення має і характер участі громадськості. У централізованій моделі участь батьків, громадських організацій або професійних об'єднань часто має консультативний характер і залежить від відкритості державних інституцій. У децентралізованій моделі громадська участь зазвичай є ближчою до процесу прийняття рішень, оскільки школа та громада перебувають у постійній взаємодії. У федеративній і змішаній моделях громадськість може впливати як на регіональному, так і на місцевому рівні, що розширює можливості діалогу, але потребує зрозумілих процедур представництва. Участь стейкхолдерів підвищує легітимність рішень, допомагає виявляти реальні проблеми та зменшує розрив між управлінськими документами і повсякденною практикою закладів освіти.

Порівняння цих моделей свідчить, що жодна з них не є універсально найкращою. Централізована модель забезпечує єдність, керованість і рівність стандартів, але може втрачати гнучкість. Децентралізована модель стимулює місцеву відповідальність, професійну автономію та інновації, але потребує сильної управлінської спроможності громад. Федеративна модель підтримує регіональну самостійність і поліцентричність, проте може породжувати фрагментацію без належної координації. Змішана модель дозволяє балансувати між національними гарантіями та місцевими потребами, але є складною в адмініструванні. Ефективність кожної моделі залежить не лише від формального розподілу повноважень, а й від фінансових ресурсів, професійної культури, якості управлінських кадрів, довіри між рівнями влади та здатності системи використовувати дані для ухвалення рішень.

Важливим критерієм оцінювання моделей є те, як вони забезпечують якість освіти. У централізованій системі якість підтримується переважно через єдині стандарти, зовнішній контроль і загальні процедури оцінювання. У децентралізованій системі більша роль належить внутрішньому забезпеченню якості, самооцінюванню закладів, професійній довірі та розвитку педагогічної майстерності. Федеративна модель поєднує регіональні підходи із загальною потребою порівнюваності результатів, а змішана модель прагне збалансувати зовнішні вимоги й місцеву відповідальність. У будь-якому випадку якість не може забезпечуватися лише адміністративними перевірками. Вона потребує підтримки закладів освіти, підготовки керівників, розвитку педагогів, аналізу освітніх даних і постійного зворотного зв'язку між усіма учасниками системи.

Отже, характеристика моделей інституційного забезпечення управління освітою показує, що головним питанням є пошук оптимального балансу між єдністю освітньої політики та здатністю системи реагувати на місцеві потреби. Централізація дає державі інструменти для гарантування рівних правил, але не повинна зводити місцевий рівень до пасивного виконавця. Децентралізація розширює автономію, але має супроводжуватися ресурсами й відповідаль-

ністю. Федеративність дозволяє враховувати регіональне різноманіття, але потребує постійного узгодження. Змішана модель є найбільш наближеною до сучасної логіки багаторівневого врядування, проте її успіх залежить від чіткості компетенцій і реальної координації. Для України аналіз цих моделей має практичне значення, оскільки вітчизняна освіта також потребує одночасно державної цілісності, спроможного місцевого управління, автономії закладів і стабільних механізмів співпраці між усіма рівнями.

Для порівняльного аналізу важливо виділити не лише тип державного устрою, а й функціональний розподіл рішень. OECD пропонує оцінювати рівень децентралізації через локалізацію рішень у чотирьох блоках: організація навчання, управління персоналом, планування та структура системи, ресурси й витрати [3]. Такий підхід дає змогу зрозуміти, що дві системи, які формально називають децентралізованими, можуть істотно відрізнятися за реальним змістом автономії. Наприклад, школа може мати свободу в організації навчального процесу, але бути обмеженою у кадровій політиці або фінансовому розпорядженні.

На рівні ЄС відмінності між національними моделями не скасовують існування наднаціонального координаційного контуру. Резолюція ЄС щодо стратегічної рамки європейського співробітництва у сфері освіти і навчання на 2021-2030 роки закріплює, що основним інструментом європейської взаємодії залишаються спільні цілі, робочі групи, індикатори, бенчмарки та взаємне навчання, тобто механізми «м'якого» врядування без прямої заміни національної компетенції [1]. На практиці це означає, що навіть дуже різні моделі управління освітою перебувають у спільному просторі політичного порівняння і взаємного тиску на підвищення результативності.

Європейський освітній простір формує своєрідний другий контур інституційного забезпечення, в якому національні системи не уніфікуються, але координуються через спільні пріоритети: якість, інклюзивність, цифровізацію, мобільність, педагогічний розвиток, навчання впродовж життя [2]. Така конфігурація особливо цікава для науки публічного управління, оскільки демонструє поєднання класичних ієрархічних інститутів держави з мережевими та кооперативними формами врядування.

Порівняння національних кейсів дозволяє виокремити кілька спільних тенденцій.

По-перше, жодна сучасна система не є абсолютно централізованою чи абсолютно децентралізованою. Навіть у Франції держава співпрацює з територіальними громадами, а у Фінляндії чи Німеччині національний рівень відіграє істотну роль у законодавчому, фінансовому або координаційному забезпеченні [5–7].

По-друге, у більшості країн посилюється автономія закладів освіти, але одночасно розвиваються системи оцінювання, моніторингу та зовнішнього забезпечення якості. Отже, децентралізація не означає зменшення ролі держави; тому відбувається трансформація її функцій від прямого адміністрування до стратегічного регулювання, підтримки, моніторингу та оцінювання [3; 4].

По-третє, ефективність моделі залежить від вертикальної та горизонтальної координації. У федеративних і регіоналізованих системах особливого значення набувають міжурядові механізми погодження, а у муніципально-орієнтованих системах - підтримка місцевої управлінської спроможності. Саме слабкість координації часто стає причиною дисбалансів між територіями, дублювання функцій чи неузгодженості стандартів.

По-четверте, зростає значення даних, індикаторів та аналітичних інструментів. У сучасному управлінні освітою інституції дедалі більше спираються на evidence-based policy, цифрові інформаційні системи, порівняльні оцінювання та аналітику результатів. За висновками OECD, стійкі системи управління освітою поєднують автономію з якісною інформаційною інфраструктурою та прозорими каналами відповідальності [4; 10].

Узагальнюючи порівняльний аналіз, можна стверджувати, що інституційне забезпечення управління освітою в країнах ЄС ґрунтується на трьох базових принципах: субсидіарності, багаторівневості та підзвітності. Принцип субсидіарності проявляється у розподілі повноважень на той рівень, який найближчий до користувача послуги й водночас спроможний ефективно виконувати функції. Принцип багаторівневості означає постійну взаємодію центральних, регіональних, місцевих і шкільних інституцій. Принцип підзвітності вимагає, щоб розширення автономії супроводжувалося прозорими стандартами, оцінюванням результатів і чітко визначеною відповідальністю.

Для України є цінними кілька практичних висновків. Доцільно зміцнювати не лише формальну децентралізацію, а й інституційну спроможність громад, регіональних структур управління освітою та самих закладів освіти. Без цього передача повноважень може створювати асиметрії якості та доступу. Також слід розвивати змішану модель, у якій держава зберігатиме стратегічні функції: стандарти, національні пріоритети, освітню статистику, оцінювання якості, кадрову політику в частині професійних стандартів і гарантії рівності. Варто посилювати механізми координації між МОН України, органами місцевого самоврядування, обласним рівнем і засновниками закладів освіти, запозичуючи практики міжрівневого узгодження, характерні для європейських моделей та необхідно інтегрувати управління освітою в європейський режим політичного навчання: порівняльні індикатори, міжнародні оцінювання, професійні мережі та робочі групи.

З позицій теорії публічного управління порівняльний досвід країн ЄС свідчить, що предметом модернізації має бути не просто «централізація» чи «децентралізація» як така, а дизайн інституційних відносин. Оптимальною є така конфігурація, у якій стратегічні рішення, ресурси, професійна автономія та контроль якості пов'язані між собою в логіці взаємної відповідальності. Саме тоді система освіти набуває ознак адаптивності, стійкості й здатності до довгострокового розвитку.

У контексті післявоєнного відновлення та євроінтеграції для України принципово не лише реформувати архітектуру управління освітою, а й забезпечити стійкість інституцій у кризових умовах. Європейський досвід свідчить, що ефективна система управління освітою має бути здатною підтримувати безперервність навчання, оперативно перерозподіляти ресурси, координувати дії між рівнями влади та забезпечувати адресну підтримку вразливих територій і груп учнів. У цьому сенсі особливу цінність становлять практики багаторівневого врядування, де стратегічні рішення приймаються на національному рівні, а імплементація адаптується до локальних потреб.

Перший орієнтир полягає у переході від фрагментарного делегування повноважень до чіткої матриці компетенцій. У багатьох європейських країнах успішність децентралізації забезпечується не самим фактом передачі функцій, а точним визначенням, хто саме відповідає за мережу закладів, інфраструктуру, фінансове планування, кадрову політику, інклюзивну освіту, шкільний транспорт, цифрову інфраструктуру та моніторинг якості. Для України це означає потребу в подальшому нормативному уточненні ролей МОН України, ДСЯО, обласних військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування та засновників закладів освіти.

Другий орієнтир - розвиток інституційної спроможності на місцевому рівні. Досвід Фінляндії та Польщі показує, що муніципалітети можуть ефективно управляти освітою лише за наявності професійних команд, аналітичних даних, методичної підтримки та достатніх фінансових інструментів [7; 8]. Тому в Україні децентралізацію в освіті доцільно супроводжувати системними програмами підготовки освітніх управлінців місцевого рівня, стандартизацією управлінських процесів, цифровізацією управлінських сервісів і розвитком міжмуніципального співробітництва для невеликих громад.

Третій орієнтир стосується шкільної автономії. Порівняльний аналіз демонструє, що автономія дає позитивний ефект тоді, коли супроводжується професійним лідерством директора, спроможною педагогічною командою і прозорими правилами підзвітності. В українських умовах це означає потребу посилювати управлінську підготовку керівників закладів освіти, розвивати інструменти внутрішнього забезпечення якості, розширювати можливості гнучкого використання коштів і водночас удосконалювати інституційний аудит, освітню статистику та систему публічної звітності.

Четвертий орієнтир - побудова узгодженої системи даних для ухвалення рішень. У сучасних європейських моделях ключову роль відіграють реєстри, індикатори, системи оцінювання, національні й міжнародні моніторинги. Для України це означає необхідність інтегрувати розрізнені масиви даних про мережу закладів, кадровий потенціал, фінансування, освітні втрати, результати оцінювання та потреби територій у єдину архітектуру доказового управління. Без такої основи навіть добре спроєктований розподіл повноважень не забезпечить належної якості публічної політики.

П'ятий орієнтир пов'язаний із європейським виміром управління. Вступ до просторів європейського освітнього співробітництва означає для України не лише наближення змісту освітньої політики до стандартів ЄС, а й участь у межах взаємного навчання, бенчмаркінгу, робочих груп і порівняльної аналітики. Така участь формує нову культуру врядування, де національні рішення ухвалюються з урахуванням міжнародних індикаторів, порівняльних результатів та оцінки довгострокових наслідків реформ.

Отже, імплементація європейського досвіду в Україні має відбуватися за логікою інституційного дизайну: спочатку - чіткий розподіл повноважень і підзвітності, далі - зміцнення спроможності, потім - розширення автономії та розвиток системи даних і координації. Така послідовність дає можливість уникнути формальної децентралізації без реальної керованості й водночас не скотитися до надмірної централізації, що стримує адаптивність освіти до потреб громад.

Висновки. Проведений порівняльний аналіз засвідчив, що країни ЄС реалізують різні моделі інституційного забезпечення управління системою освіти - централізовану, децентралізовану, федеративну та змішану, - кожна з яких має власну конфігурацію суб'єктів, повноважень і механізмів координації. Водночас ефективність управління визначається не самим типом моделі, а спроможністю інституцій забезпечувати збалансоване поєднання стратегічного керівництва, локальної автономії та дієвого контролю якості.

Французька модель демонструє сильні сторони централізованого управління у підтриманні єдиних стандартів і кадрової політики; фінська - переваги довіри, муніципальної автономії та шкільної відповідальності; німецька - потенціал федеративної поліцентричності; польська та іспанська - можливості гнучкого поєднання національних рамок із субнаціональним управлінням. На рівні ЄС ці моделі поєднуються механізмами «м'якого» врядування, що створює спільний простір цілей, індикаторів та взаємного навчання без скасування національної компетенції.

Для України перспективною є модель інституційного розвитку, яка поєднує: чітке стратегічне лідерство держави у стандартизованості, рівності доступу та системі якості; реальну організаційну й фінансову спроможність

місцевого рівня; розширення автономії закладів освіти; сучасні механізми координації, аналітики та підзвітності. Саме в такому поєднанні європейський досвід може стати не об'єктом формального запозичення, а джерелом інституційно виважених рішень для українського публічного управління освітою.

Література:

1. Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030). Official Journal of the European Union. 2021. C 66. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2021_066_R_0001

2. European Education Area. Strategic framework. European Commission. URL: https://education.ec.europa.eu/about-eea/strategic-framework (дата звернення: 30.04.2026).

3. OECD. How decentralised are education systems, and what does it mean for schools? Education Indicators in Focus. 2018. No. 64. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/11/how-decentralised-are-education-systems-and-what-does-it-mean-for-schools_7c1806fc/e14575d5-en.pdf

4. OECD. Responsive School Systems: Connecting Facilities, Sectors and Programmes for Student Success. Paris : OECD Publishing, 2018.

5. Germany. Organisation and governance. Eurydice. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/germany/organisation-and-governance

6. France. Organisation and governance. Eurydice. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/france/organisation-and-governance

7. Finland. Organisation and governance. Eurydice. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/finland/organisation-and-governance

8. Poland. Administration and governance at central and/or regional level. Eurydice. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/poland/administration-and-governance-central-andor-regional-level

9. Spain. Administration and governance at central and/or regional level. Eurydice. URL: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/spain/administration-and-governance-central-andor-regional-level

10. OECD. Education Policy Outlook 2024. Paris : OECD Publishing, 2024. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/education-policy-outlook-2024_0411a0c4/dd5140e4-en.pdf

References:

1. Council of the European Union. (2021). Council Resolution on a strategic framework for European cooperation in education and training towards the European Education Area and beyond (2021-2030). Official Journal of the European Union, C 66. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=oj:JOC_2021_066_R_0001

2. European Commission. (n.d.). European Education Area. Strategic framework. Retrieved from https://education.ec.europa.eu/about-eea/strategic-framework

3. OECD. (2018). How decentralised are education systems, and what does it mean for schools? Education Indicators in Focus, 64. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2018/11/how-decentralised-are-education-systems-and-what-does-it-mean-for-schools_7c1806fc/e14575d5-en.pdf

4. OECD. (2018). Responsive School Systems: Connecting Facilities, Sectors and Programmes for Student Success. Paris: OECD Publishing.

5. Eurydice. (n.d.). Germany. Organisation and governance. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/germany/organisation-and-governance

6. Eurydice. (n.d.). France. Organisation and governance. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/france/organisation-and-governance

7. Eurydice. (n.d.). Finland. Organisation and governance. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/finland/organisation-and-governance

8. Eurydice. (n.d.). Poland. Administration and governance at central and/or regional level. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/poland/administration-and-governance-central-andor-regional-level

9. Eurydice. (n.d.). Spain. Administration and governance at central and/or regional level. Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/eurypedia/spain/administration-and-governance-central-andor-regional-level

10. OECD. (2024). Education Policy Outlook 2024. Paris: OECD Publishing. Retrieved from https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2024/11/education-policy-outlook-2024_0411a0c4/dd5140e4-en.pdf

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:332.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2052-2064

Солових Віталій Павлович доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри міжнародних відносин, ННІ «Каразинський інститут міжнародних відносин та туристичного бізнесу», Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, https://orcid.org/0000-0001-9324-831X

СИСТЕМНІ ЧИННИКИ СТАЛОГО РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ В КООРДИНАТАХ СУЧАСНОГО ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню системних чинників сталого регіонального розвитку в координатах сучасного публічного управління. В умовах прискорення глобальних трансформацій, поглиблення децентралізаційних процесів та зростання кризових навантажень на публічно-управлінські системи питання забезпечення стійкості та сталості регіонального розвитку набуває особливої актуальності. Сталий регіональний розвиток розглядається автором не як статична мета, а як динамічна рівновага, що підтримується завдяки ефективному функціонуванню ключових інституційних чинників різних рівнів і вимірів. Метою статті є визначення та аналіз системних чинників сталого регіонального розвитку, виявлення їх взаємозв'язків та взаємовпливу в межах загальної концептуальної моделі публічного управління регіональними системами. На основі аналізу вітчизняної та зарубіжної наукової літератури, нормативно-правових документів і досвіду практики публічного управління виявлено п'ять ключових системних чинників. По-перше, публічне управління інфраструктурою великих міст є структуроутворюючим матеріальним базисом регіональної стійкості. По-друге, взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства є інституційним капіталом регіону і необхідною умовою демократичної легітимності публічного управління. По-третє, управління ризиками в органах публічної влади є системоутворюючою компонентою резильєнтності регіональних систем. По-четверте, самоорганізація населення є ключовим адаптивним механізмом забезпечення стійкості в умовах криз. По-п'яте, державне регулювання ринку житлової нерухомості є необхідною функцією публічного управління, спрямованою на нейтралізацію ринкових збоїв та забезпечення доступності житла. Зроблено висновок про взаємозумовленість і взаємодоповнюваність виявлених чинників, що обумовлює

необхідність їх комплексного врахування в процесі формування та реалізації регіональної політики.

Ключові слова: регіональний розвиток, публічне управління, державне регулювання, управління ризиками, громадянське суспільство, взаємодія органів публічної влади та громадськості, самоорганізація населення, міська інфраструктура, житлова нерухомість, стійкість територіальних громад, кризові умови, сталий розвиток.

Solovykh Vitalii Pavlovych Doctor of Sciences in Public Administration, Professor, Professor of the Department of International Relations, Educational and Scientific Institute “Karazin Institute of International Relations and Tourism Business”, V. N. Karazin Kharkiv National University, https://orcid.org/0000-0001-9324-831X

SYSTEMIC FACTORS OF SUSTAINABLE REGIONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF MODERN PUBLIC ADMINISTRATION

Abstract. The article is devoted to the study of systemic factors of sustainable regional development in the context of modern public administration. Under conditions of accelerating global transformations, deepening decentralization processes, and growing crisis pressures on public management systems, ensuring the resilience and sustainability of regional development acquires particular relevance. Sustainable regional development is considered not as a static goal, but as a dynamic equilibrium maintained through the effective functioning of key institutional factors at various levels and dimensions. The purpose of the article is to identify and analyze the systemic factors of sustainable regional development, to reveal their interrelations and mutual influence within the general conceptual model of public management of regional systems. Based on the analysis of domestic and foreign scientific literature, normative-legal documents, and public administration practice, five key systemic factors of sustainable regional development were identified. First, public management of large cities’ infrastructure constitutes the structural material basis of regional resilience. Second, the interaction between public authorities and civil society institutions represents the institutional capital of the region and is a necessary condition for democratic legitimacy and practical effectiveness of public management. Third, risk management in public authorities is defined as a system-forming component of regional resilience that directly affects the investment climate of the region. Fourth, self-organization of the population is considered as a key adaptive mechanism for ensuring stability in crisis conditions. Fifth, state regulation of the residential real estate market is defined as a necessary public management

ISSN 3041-1572 Online

function aimed at correcting market failures and ensuring housing affordability. The conclusion is made about the interdependence and complementarity of the identified factors, which necessitates their comprehensive consideration in forming and implementing regional policy.

Keywords: regional development, public administration, state regulation, risk management, civil society, interaction of public authorities and civil society, self-organization of population, urban infrastructure, residential real estate, resilience of territorial communities, crisis conditions, sustainable development.

Постановка проблеми. В умовах глобальних трансформацій, воєнних викликів та посилення децентралізаційних процесів регіональний розвиток набуває якісно нового змісту. Сталий регіональний розвиток – це вже не просто зростання економічних показників, а комплексна системна категорія, що охоплює інституційну спроможність публічної влади, якість взаємодії між органами управління та громадянським суспільством, ефективність механізмів управління ризиками, рівень самоорганізації територіальних громад та стабільність базових ринків, передусім ринку житлової нерухомості. Тривала криза державних інституцій, зумовлена спочатку пандемічними обмеженнями, а згодом повномасштабним збройним вторгненням, загострила протиріччя між декларованими стратегіями регіонального розвитку та реальними спроможностями публічно-управлінських систем щодо їх реалізації. Зруйнована критична інфраструктура, масштабна внутрішня міграція населення, розрив виробничих ланцюгів і різке звуження бюджетних можливостей органів місцевого самоврядування – все це поставило перед наукою публічного управління принципове питання: якими є ті системні чинники, що забезпечують відтворення сталості регіональних систем навіть у найбільш несприятливих умовах? Відповідь на це питання має не лише теоретичне, але й виражене практичне значення, оскільки від неї безпосередньо залежить якість стратегічного планування у сфері регіонального розвитку та відновлення. Це актуалізує потребу у формуванні цілісного концептуального підходу до осмислення системних чинників, що визначають якість і стійкість регіонального розвитку в сучасних координатах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні засади регіонального розвитку та публічного управління знайшли відображення в чисельних наукових розробках вітчизняних та зарубіжних дослідників. Серед українських вчених вагомий внесок у розроблення концептуальних підходів до регіональної політики та децентралізації зробили В.Я. Малиновський [5], С.А. Романюк [6], В.І. Борденюк [4], В.М. Бабаєв [3]. Питання взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства досліджував А.С. Крупник [7]. Проблематику моделей публічного адміністрування

розробляли О.Ю. Амосов та Н.Л. Гавкалова [8]. Зарубіжна наукова думка представлена роботами Е. Остром [9], Р. Патнема [12], Дж. П'єра та Б.Г. Пітерса [11], О. Вільямсона [13], які заклали теоретичні підвалини поліцентричного управління, соціального капіталу та нової інституціональної теорії. ОЕСР [10] та ООН [14] сформулювали нормативні рамки сталого регіонального розвитку як пріоритету глобальної публічно-управлінської практики. Разом з тим, системне осмислення взаємозв'язку між механізмами публічного управління інфраструктурою, інститутами громадянського суспільства, управлінням ризиками, самоорганізацією населення та регулюванням ринку нерухомості у їх взаємозумовленості в умовах кризових загроз у вітчизняній науці представлено недостатньо. Потребують подальшого дослідження питання системних чинників сталості регіонального розвитку, що є особливо актуальним в умовах переходу до відновлення та повоєнної реконструкції.

Мета статті – визначення та аналіз системних чинників сталого регіонального розвитку з позицій теорії і практики сучасного публічного управління, виявлення взаємозв'язків між ключовими інституційними вимірами, що формують якість і стійкість регіональних систем в умовах кризових викликів.

Виклад основного матеріалу. Концепція сталого розвитку, закріплена у документах ООН [14], у своєму регіональному вимірі набуває специфічних характеристик, зумовлених особливостями просторової організації публічного управління. Якщо на глобальному рівні сталість визначається балансом між економічним зростанням, соціальною інклюзивністю та екологічною відповідальністю, то на регіональному рівні вирішального значення набуває інституційний вимір – спроможність публічно-управлінських систем забезпечувати відтворення умов регіонального розвитку попри зовнішні та внутрішні збурення. Документи стратегічного планування, зокрема Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [2], визначають сталий розвиток регіонів як збалансоване та невиснажне використання природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього та майбутніх поколінь. Проте практика реалізації регіональної політики в Україні засвідчує значний розрив між декларованими цілями та реальними результатами, що зумовлено системними вадами публічного управління: фрагментарністю інституційної архітектури, недостатнім рівнем залучення громадянського суспільства, неефективними механізмами управління ризиками та слабким розвитком інфраструктурного потенціалу.

З позицій нового публічного управління (NPG) [11] сталий регіональний розвиток не є продуктом виключно державного регулювання «зверху вниз», а результатом взаємодії множини акторів – органів публічної влади, інститутів громадянського суспільства, бізнесу та самоорганізованих спільнот. Це

означає, що системні чинники сталості регіонального розвитку мають різнорівневу та полісуб'єктну природу. Водночас координаційна роль держави залишається центральною, особливо у сферах, що потребують значних капітальних вкладень (інфраструктура), або де ринкові механізми виявляють стійку нездатність забезпечити суспільно оптимальні рівноваги (ринок нерухомості, управління ризиками). Важливим аналітичним інструментом є концепція інституційного капіталу регіону. За О. Вільямсоном [13], ефективність управлінських трансакцій визначається якістю інституційного середовища, у якому вони здійснюються. Проекція цього підходу на регіональний рівень дозволяє стверджувати, що стійкість регіонального розвитку детермінується не стільки обсягом наявних ресурсів, скільки якістю інститутів, які регулюють їх розподіл, використання та відтворення.

Інфраструктура великих міст є матеріальним базисом, без якого регіональний розвиток не може мати сталого характеру. Транспортна, комунальна, цифрова та соціальна інфраструктура забезпечують умови для розміщення виробничих потужностей, надання публічних послуг, залучення інвестицій та підтримки якості життя населення. В.М. Бабаєв [3] обґрунтовує, що ефективне управління великим містом передбачає не лише забезпечення технічного функціонування інфраструктурних об'єктів, але й стратегічне планування їх розвитку відповідно до перспектив регіонального зростання. У цьому контексті публічне управління інфраструктурою набуває ознак проактивної, а не реактивної діяльності: органи публічної влади мають формувати інфраструктурне середовище, яке відповідає майбутнім вимогам сталого розвитку.

Особливою проблемою в українських умовах є значний знос основних фондів комунальної та транспортної інфраструктури. Наявні оцінки свідчать, що ступінь зносу об'єктів комунальної інфраструктури в більшості регіонів України перевищує 60%, що генерує постійне зростання аварійності, збільшення витрат на підтримання нормативного стану та зниження якості послуг для населення. В умовах збройного конфлікту ці проблеми поглиблюються внаслідок цілеспрямованих руйнувань критичної інфраструктури. Водночас відновлення інфраструктури в умовах повоєнної реконструкції відкриває унікальну можливість не лише відновити зруйноване, але й здійснити якісну модернізацію інфраструктурних систем із застосуванням сучасних енергоефективних та екологічних стандартів, що відповідає цілям сталого розвитку. З точки зору публічного управління це означає необхідність переходу від традиційних моделей утримання інфраструктури до моделей управління активами (asset management), що передбачають ризик-орієнтовану пріоритизацію інвестицій та стратегічне планування модернізації. Реформа децентралізації, розпочата в Україні у 2014-2015 роках, передала значну частину відповідальності за управління комунальною інфраструктурою на

рівень об'єднаних територіальних громад (ОТГ). Закон України «Про засади державної регіональної політики» [1] визначає інфраструктурний розвиток одним із пріоритетів державної регіональної політики, проте механізми реалізації цього пріоритету потребують суттєвого вдосконалення.

Ефективна взаємодія між органами публічної влади та інститутами громадянського суспільства є однією з фундаментальних умов демократичного врядування і водночас важливим чинником регіонального розвитку. Теоретичне підґрунтя цього положення закладене в роботах Р. Патнема [12], який довів, що рівень соціального капіталу – мереж взаємодії, норм довіри та взаємності між членами суспільства – є потужним предиктором якості публічного управління та економічного зростання на регіональному рівні. Емпіричні дослідження підтверджують, що регіони з більш розвиненим громадянським суспільством і традиціями участі демонструють вищу ефективність реалізації програм регіонального розвитку порівняно з регіонами, де подібні традиції відсутні. Дослідження А.С. Крупника [7] засвідчують, що в Україні існує значний розрив між формальними інститутами участі громадськості у прийнятті публічних рішень (громадські слухання, консультації, дорадчі органи) та їх реальною ефективністю.

Для подолання цього розриву в сучасній практиці публічного управління використовується концепція «спільного виробництва» публічних послуг (co-production), яка передбачає активну участь громадян не лише у плануванні, але й у реалізації та оцінці результатів публічної діяльності. В умовах обмежених ресурсів та зростаючих суспільних потреб залучення соціального потенціалу громадянського суспільства до вирішення завдань регіонального розвитку є не просто бажаним, а необхідним компонентом ефективного публічного управління. Реформа децентралізації 2014-2015 рр., всупереч початковому скептицизму, продемонструвала значний мобілізаційний потенціал місцевих спільнот за умови їх відповідного ресурсного та інституційного забезпечення [6]. Взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства є не лише інструментом демократизації управління, але й практичним ресурсом сталості регіонального розвитку, що особливо виразно виявляється в кризових і постконфліктних ситуаціях.

Управління ризиками набуває центрального значення в контексті забезпечення сталого регіонального розвитку, оскільки непередбачувані події та системні ризики можуть нівелювати результати тривалих зусиль у сфері регіонального планування. О.Ю. Амосов та Н.Л. Гавкалова [8] підкреслюють, що архетипова парадигма публічного адміністрування вимагає від органів влади здатності не лише реагувати на збурення, але й проактивно формувати інституційне середовище, стійке до кризових ситуацій. ОЕСР [10] у своїх рекомендаціях визначає ризик-менеджмент як системну компоненту ефективного

врядування, що передбачає ідентифікацію потенційних загроз, їх оцінку за критеріями імовірності та потенційного впливу, а також розробку та реалізацію заходів щодо їх мінімізації. В українських реаліях актуальність ризик-менеджменту в органах публічної влади визначається кількома ключовими групами ризиків: безпековими, фінансово-економічними, соціальними та інституційними. Безпекові ризики, пов'язані з тривалим збройним конфліктом, генерують широкий спектр загроз – від руйнування критичної інфраструктури до вимушеного переміщення населення. Ефективне управління ризиками в органах публічної влади передбачає формування відповідних організаційних структур, процедур і культури, а також розробку реєстрів ризиків та планів антикризового реагування на рівні регіональних адміністрацій і органів місцевого самоврядування. З точки зору регіонального розвитку, якість ризик-менеджменту в органах публічної влади безпосередньо впливає на рівень інвестиційної привабливості регіону: бізнес-середовище не здатне забезпечити необхідний рівень інвестиційної активності за умов, коли воно стикається з непередбачуваними регуляторними, інфраструктурними або безпековими ризиками.

Самоорганізація населення як механізм забезпечення стійкості регіонального розвитку в умовах криз займає особливе місце серед системних чинників. Е. Остром у своїх класичних роботах [9] переконливо довела, що самоорганізовані спільноти здатні виробляти ефективні правила управління спільними ресурсами, які за певних умов перевершують як чисто ринкові, так і централізовано-бюрократичні механізми. Перенесена на контекст регіонального розвитку, ця теорема означає, що самоорганізація населення – за умови наявності відповідного інституційного підґрунтя та підтримки з боку органів публічної влади – може стати потужним ресурсом забезпечення стійкості регіональних систем, особливо в кризових умовах. В Україні феномен самоорганізації населення набув особливої виразності в контексті збройного конфлікту. Волонтерський рух, самоорганізовані системи взаємопідтримки, ініціативи місцевих громад з відновлення зруйнованої інфраструктури та надання допомоги вимушеним переселенцям – все це свідчить про значний потенціал самоорганізації як чинника регіональної стійкості. Разом із тим, самоорганізаційні процеси потребують системної підтримки з боку держави: правового визнання, ресурсного забезпечення та інституційної інтеграції в загальну систему публічного управління регіональним розвитком. В. І. Борденюк [4] наголошує, що місцеве самоврядування є тим інституційним середовищем, у якому самоорганізаційні імпульси громадянського суспільства трансформуються у практичні рішення з розвитку відповідних територій.

Особливого значення самоорганізація населення набуває в умовах, коли офіційні механізми публічного управління демонструють функціональну

обмеженість або недостатню швидкість реагування на виклики. Досвід українських громад у 2022-2024 роках наочно продемонстрував, що рівень самоорганізаційного потенціалу є одним із ключових предикторів здатності громади до опору зовнішнім загрозам і швидкого відновлення після руйнівних подій. Відповідно, публічна політика у сфері регіонального розвитку має цілеспрямовано формувати умови для зміцнення самоорганізаційного потенціалу громад: підтримку громадянського суспільства, розвиток соціального підприємництва, стимулювання участі громадян у прийнятті публічних рішень. Водночас надмірна залежність від самоорганізаційних механізмів без належного ресурсного забезпечення є потенційним джерелом соціальної нерівності між громадами з різним рівнем соціального капіталу, що вимагає відповідних компенсаторних заходів державної регіональної політики.

Ринок нерухомості є одним із базових індикаторів стану регіональних систем: він відображає рівень економічної активності, якість інфраструктури, демографічні тенденції та соціальний добробут населення регіону. Водночас нерухомість є специфічним ринком, що характеризується стійкими ринковими збоями (market failures): значними зовнішніми ефектами (екстерналіями), проблемами доступності для соціально незахищених категорій населення, циклічними коливаннями та тенденцією до монополізації. З цих причин державне регулювання ринку нерухомості є необхідною функцією публічного управління регіональним розвитком. Спектр регуляторних інструментів охоплює зонування територій, містобудівне регулювання, субсидування доступного житла, регулювання орендних відносин та податкові механізми. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки [2] визначає доступність житла та розвиток житлового фонду як пріоритети регіональної політики, однак реальна інтегрованість ринку нерухомості в загальну систему регіональних стратегій залишається недостатньою.

В умовах збройного конфлікту регулювання ринку нерухомості набуває нових вимірів: масштабні руйнування житлового фонду, внутрішнє переміщення населення та необхідність відновлення житла у постраждалих регіонах роблять цю сферу однією з ключових для публічного управління регіональним відновленням. За оцінками міжнародних організацій, масштаби руйнувань житлового фонду в Україні є безпрецедентними за повоєнний час і вимагають розробки принципово нових механізмів публічного управління ринком нерухомості, орієнтованих не лише на відновлення, але й на підвищення стійкості та адаптивності регіональних систем. Ключовими серед таких механізмів є: прозорі й спрощені дозвільні процедури в містобудуванні; цільові програми доступного житла для внутрішньо переміщених осіб; запровадження інструментів іпотечного кредитування, адаптованих до умов невизначеності; залучення коштів міжнародних донорів через інструменти

публічно-приватного партнерства. Таким чином, державне регулювання ринку житлової нерухомості є необхідним системним чинником сталого регіонального розвитку, що забезпечує нормативно-регуляторні умови функціонування базового ринку, який визначає якість середовища проживання та інвестиційний клімат регіону.

Важливо підкреслити, що виявлені системні чинники не функціонують ізольовано один від одного – їх взаємозв'язок носить синергетичний характер. Якісне публічне управління інфраструктурою формує матеріальне підґрунтя, на якому вибудовуються взаємодія влади та громадськості, ефективний ризик-менеджмент і самоорганізаційні процеси. Розвинені інститути громадянського суспільства, своєю чергою, забезпечують суспільний контроль за якістю управлінських рішень у сфері інфраструктури, ринку нерухомості та ризик-менеджменту. Ефективне управління ризиками підвищує передбачуваність середовища, в якому функціонують як інфраструктурні системи, так і ринок нерухомості. Самоорганізаційні механізми громад компенсують функціональні обмеження офіційних інституцій в умовах надзвичайних ситуацій. Нарешті, стабільний ринок житлової нерухомості є індикатором загального рівня регіональної стійкості та довгострокового горизонту планування для всіх груп стейкхолдерів. Отже, системні чинники сталого регіонального розвитку формують взаємопов'язану інституційну екосистему, від якої залежить здатність регіону до сталого відтворення свого розвиткового потенціалу.

Розглянуті системні чинники сталого регіонального розвитку не існують у вакуумі національної публічно-управлінської системи – вони функціонують у контексті активної євроінтеграції України та зростаючих вимог з боку міжнародних партнерів до якості врядування на регіональному рівні. Статус кандидата на членство в ЄС, наданий Україні у 2022 році, безпосередньо актуалізує необхідність приведення регіональної політики та механізмів її реалізації у відповідність до стандартів Кохезійної політики Євросоюзу. Остання ґрунтується на принципах партнерства, субсидіарності, програмного підходу та концентрації ресурсів, що принципово збігається з логікою системних чинників, визначених у цьому дослідженні. Управління інфраструктурними фондами ЄС передбачає обов'язкове залучення регіональних і місцевих акторів, представників громадянського суспільства та приватного сектора до програмування, реалізації та моніторингу інвестиційних пріоритетів – тобто фактично інституціоналізує взаємодію влади та громадськості як умову доступу до ресурсів розвитку.

Порівняльний аналіз практик публічного управління регіональним розвитком у країнах Центрально-Східної Європи, які пройшли шлях від посткомуністичної трансформації до повноправного членства в ЄС, засвідчує, що успішність їх регіонального розвитку визначалася не лише обсягом

залучених коштів, але й якістю інституційного середовища. Польща, Чехія, країни Балтії сформували ефективні системи регіонального управління завдяки послідовному розвитку всіх п'яти виявлених нами чинників: модернізації інфраструктури, партнерству влади і суспільства, ризик-менеджменту в публічному секторі, підтримці низових громадських ініціатив та регуляторному впорядкуванню ринків нерухомості. Цей досвід є особливо цінним для України на етапі повоєнного відновлення, оскільки демонструє, що сталий регіональний розвиток є реалістичною ціллю навіть за стартових умов значного руйнування та інституційної слабкості – за умови послідовної та системної публічно-управлінської роботи.

Суттєвим аспектом, що потребує окремого осмислення, є питання вимірювання якості системних чинників сталого регіонального розвитку. Традиційні індикатори регіонального розвитку – ВРП на душу населення, рівень безробіття, обсяги інвестицій – відображають результати, але не розкривають інституційних механізмів їх досягнення. Для оцінювання якості публічного управління інфраструктурою необхідні показники стану активів та ефективності їх використання; для взаємодії влади та суспільства – індекси громадської участі та довіри до інституцій; для ризик-менеджменту – показники готовності до криз та швидкості відновлення; для самоорганізації – щільність мереж громадянського суспільства; для ринку нерухомості – індекси доступності житла та динаміка будівельної активності. Розробка комплексної системи таких індикаторів, інтегрованої в загальнонаціональну систему моніторингу регіонального розвитку, є важливим науково-практичним завданням для публічно-управлінської науки та відповідних органів державної влади.

Висновки. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що сталий регіональний розвиток є результатом взаємодії множини системних чинників, жоден із яких не є достатнім поодинці. Встановлено, що ефективне публічне управління інфраструктурою великих міст формує матеріальний базис регіональної стійкості; взаємодія органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства забезпечує соціальний капітал і демократичну легітимність управлінських рішень; управління ризиками в органах публічної влади підвищує резильєнтність регіональних систем до зовнішніх збурень; самоорганізація населення в умовах криз активізує адаптивні механізми громад; державне регулювання ринку житлової нерухомості забезпечує нормативні умови відтворення якості людського середовища регіону. Синергія цих чинників є необхідною умовою формування дієздатного та стійкого регіонального розвитку в сучасних умовах.

Принципова відмінність запропонованого підходу від традиційних галузевих концепцій регіонального розвитку полягає у визнанні структурної взаємозалежності виявлених чинників. Секторальна логіка публічного управ-

ління, за якої інфраструктурна, соціальна, регуляторна та безпекова політики розробляються й реалізуються ізольовано різними відомствами, є одним із головних структурних джерел неефективності регіонального розвитку в Україні. Натомість системний підхід вимагає від органів публічної влади всіх рівнів здатності до міжсекторальної координації та стратегічного мислення в категоріях інституційних екосистем, а не окремих програмних заходів. Блокування будь-якого з п'яти чинників — через недостатнє фінансування, слабкість інституцій чи відсутність політичної волі — знижує результативність усіх інших, що пояснює, чому значні інвестиції в окремі галузі регіонального розвитку нерідко не дають очікуваного ефекту. Відповідно, ефективна регіональна стратегія має забезпечувати одночасний і збалансований розвиток усіх інституційних вимірів, а не послідовне вирішення проблем у кожній сфері окремо. Для України, яка водночас здійснює повоєнне відновлення та рухається шляхом євроінтеграції, саме інституційна спроможність до такого системного підходу є тим мета-чинником, від якого залежить довгострокова результативність усіх зусиль у сфері регіонального розвитку.

Перспективами подальших наукових розвідок у цьому напрямі є: розробка інтегрованих методологій оцінювання системних чинників сталого регіонального розвитку; дослідження ефективних моделей взаємодії між різними рівнями публічного управління в умовах децентралізації та посттравматичного відновлення; формування інституційних механізмів інтеграції самоорганізаційного потенціалу громад у систему публічного управління регіональним розвитком.

Література:

1. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 № 156-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 13. Ст. 90.

2. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF.

3. Бабаєв В.М. Управління великим містом: теоретичні та прикладні аспекти: монографія. Харків: ХНАМГ, 2010. 307 с.

4. Борденюк В.І. Місцеве самоврядування та державне управління: конституційно-правові основи співвідношення та взаємодії. Київ: Парламентське видавництво, 2007. 576 с.

5. Малиновський В.Я. Державне управління: навчальний посібник. Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

6. Романюк С.А. Децентралізація: теорія та практика застосування: монографія. Київ, 2018. 216 с.

7. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. Теоретичні та прикладні питання державотворення: On-line зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентові України. 2007. Вип. 1. С. 1–10. URL: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf.

8. Амосов О.Ю., Гавкалова Н.Л. Моделі публічного адміністрування (архетипова парадигма). Публічне управління: теорія та практика: зб. наук. пр. Асоціації докторів наук з державного управління. Київ, 2013. С. 6–13.

9. Ostrom E. Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press, 1990. 280 p.

10. OECD. OECD Regional Outlook 2021: Addressing COVID-19 and Moving to Net Zero Greenhouse Gas Emissions. Paris: OECD Publishing, 2021. 180 p.

11. Pierre J., Peters B.G. Governance, Politics and the State. London: Macmillan, 2000. 232 p.

12. Putnam R. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press, 1993. 258 p.

13. Williamson O.E. The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. Journal of Economic Literature. 2000. Vol. 38, No. 3. P. 595–613.

14. United Nations. Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations, 2015. 35 p.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky» vid 05.02.2015, № 156-VIII [Law of Ukraine «On the Principles of State Regional Policy» from February 5, 2015, № 156-VIII]. (2015). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine, 13, art. 90 [in Ukrainian].

2. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021-2027 roky» vid 05.08.2020, № 695 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the State Strategy of Regional Development for 2021-2027» from August 5, 2020, № 695]. (2020). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п [in Ukrainian].

3. Babaiev, V.M. (2010). Upravlinnia velykym mistom: teoretychni ta prykladni aspekty [Managing a large city: theoretical and applied aspects]. Kharkiv: KhNAMH [in Ukrainian].

4. Bordeniuk, V.I. (2007). Mistseve samovriaduvannia ta derzhavne upravlinnia: konstytutsiino-pravovi osnovy spivvidnoshennia ta vzaiemodii [Local self-government and public administration: constitutional and legal foundations]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo [in Ukrainian].

5. Malynovskyi, V.Ya. (2000). Derzhavne upravlinnia [Public administration]. Lutsk: RVV «Vezha» VDU im. Lesi Ukrainky [in Ukrainian].

6. Romaniuk, S.A. (2018). Detsentralizatsiia: teoriia ta praktyka zastosuvannia [Decentralization: theory and practice of application]. Kyiv [in Ukrainian].

7. Krupnyk, A.S. (2007). Hromadskyi kontrol: sutnist ta mekhanizmy zdiisnennia [Public control: essence and mechanisms of implementation]. Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia – Theoretical and Applied Issues of State Formation, 1, 1-10. Retrieved from http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf [in Ukrainian].

8. Amosov, O.Yu., & Havkalova, N.L. (2013). Modeli publichnoho administruvannia (arkhetypova paradyhma) [Models of public administration (archetypal paradigm)]. Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka – Public Administration: Theory and Practice, 6-13 [in Ukrainian].

9. Ostrom, E. (1990). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge: Cambridge University Press.

10. OECD. (2021). OECD Regional Outlook 2021: Addressing COVID-19 and Moving to Net Zero Greenhouse Gas Emissions. Paris: OECD Publishing.

11. Pierre, J., & Peters, B.G. (2000). Governance, Politics and the State. London: Macmillan.

ISSN 3041-1572 Online

12. Putnam, R. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

13. Williamson, O.E. (2000). The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. Journal of Economic Literature, 38(3), 595-613.

14. United Nations. (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development. New York: United Nations.

Дата першого надходження статті до видання: 17.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 02.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 35.072.2:323.2:332.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2065-2077

Статівка Наталія Валеріївна доктор наук з державного управління, професор, заступник директора навчально-наукового інституту "Інститут державного управління" Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-0903-6256

ПАРТНЕРСЬКА ВЗАЄМОДІЯ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА У ВІДНОВЛЕННІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено зміст, функціональне призначення та напрями розвитку партнерської взаємодії публічної влади та громадянського суспільства у відновленні регіонів України. Обґрунтовано, що в умовах воєнних руйнувань, внутрішнього переміщення населення, соціальної вразливості та потреби у швидкому відновленні критичної і соціальної інфраструктури ефективність регіональної політики дедалі більше залежить від здатності органів публічної влади вибудовувати сталі форми співпраці з громадськими організаціями, волонтерськими мережами, благодійними фондами, професійними спільнотами та іншими інститутами громадянського суспільства. Показано, що така взаємодія має виходити за межі формального консультування і набувати ознак співучасті у виявленні потреб, визначенні пріоритетів відновлення, реалізації соціально значущих програм, громадському контролі та моніторингу використання ресурсів. Встановлено, що партнерська модель відновлення регіонів забезпечує вищий рівень легітимності управлінських рішень, підвищує адресність відбудовчих заходів, сприяє соціальній згуртованості та посиленню довіри до органів публічної влади. Узагальнення наукових праць і аналітичних матеріалів дало підстави виокремити ключові проблеми у цій сфері, зокрема формалізм окремих процедур громадської участі, нерівномірність інституційної спроможності територіальних громад, недостатню інституціоналізацію механізмів залучення громадянського суспільства до регіонального відновлення, а також потребу в поєднанні відкритості рішень із безпековими обмеженнями воєнного часу. Доведено доцільність переходу до моделі постійної партнерської взаємодії, що передбачає створення змішаних дорадчо-координаційних структур, розвиток цифрових інструментів участі, розширення громадського моніторингу, посилення кадрової та аналітичної спроможності громад, а також нормативне закріплення процедур публічного обговорення регіональних програм відновлення.

Сформульовано авторське узагальнення, відповідно до якого партнерська взаємодія публічної влади та громадянського суспільства має розглядатися як один із базових механізмів забезпечення результативного, прозорого та соціально орієнтованого відновлення регіонів України.

Ключові слова: інститути публічної влади, громадянське суспільство, регіональний розвиток, відновлення регіонів, територіальні громади, публічне управління, партнерська взаємодія, участь громадськості, соціальна довіра, повоєнне відновлення.

Stativka Nataliia Doctor of Public Administration, Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute “Institute of Public Administration”, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-0903-6256.

PARTNERSHIP BETWEEN PUBLIC AUTHORITIES AND CIVIL SOCIETY IN THE RECOVERY OF UKRAINE’S REGIONS

Abstract. The article examines the content, functional purpose, and directions for the development of partnership interaction between public authorities and civil society in the recovery of Ukraine’s regions. It is substantiated that under conditions of wartime destruction, internal displacement, social vulnerability, and the urgent need to restore critical and social infrastructure, the effectiveness of regional policy increasingly depends on the ability of public authorities to build sustainable forms of cooperation with civic organizations, volunteer networks, charitable foundations, professional communities, and other civil society institutions. It is shown that such interaction should go beyond formal consultation and acquire the features of joint participation in identifying needs, defining recovery priorities, implementing socially significant programs, exercising public oversight, and monitoring the use of resources. It has been established that the partnership model of regional recovery ensures a higher level of legitimacy of managerial decisions, improves the targeting of reconstruction measures, promotes social cohesion, and strengthens trust in public authorities. The generalization of scholarly works and analytical materials made it possible to identify the key problems in this field, including the formalism of certain public participation procedures, the uneven institutional capacity of territorial communities, the insufficient institutionalization of mechanisms for involving civil society in regional recovery, as well as the need to combine openness of decision-making with wartime security restrictions. The expediency of transitioning to a model of permanent partnership interaction is proved; such a model envisages the creation of mixed advisory and coordination structures, the development of digital participation tools, the expansion of public monitoring, the strengthening of the

staffing and analytical capacity of communities, as well as the regulatory consolidation of procedures for public discussion of regional recovery programs. The author's generalization is formulated, according to which partnership interaction between public authorities and civil society should be regarded as one of the fundamental mechanisms for ensuring effective, transparent, and socially oriented recovery of Ukraine's regions.

Keywords: public authorities, civil society, regional development, regional recovery, territorial communities, public administration, partnership, public participation, social trust, post-war recovery.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку України характеризується поєднанням наслідків повномасштабної війни, потреб відновлення регіонів, посилення внутрішньої територіальної диференціації, зростання соціальної вразливості населення та необхідності пошуку нових підходів до організації публічного управління відбудовчими процесами. За таких умов особливого значення набуває партнерська взаємодія публічної влади та громадянського суспільства як форма узгодження управлінських рішень, суспільних інтересів і локальних потреб територіальних громад. Саме вона здатна забезпечити вищий рівень відкритості, адресності, легітимності та соціальної обґрунтованості рішень у сфері відновлення регіонів, поєднуючи інституційні можливості органів влади з досвідом, довірою, мобілізаційним потенціалом і локальною експертизою громадських організацій, волонтерських, благодійних та професійних об'єднань. Проте цей потенціал в Україні реалізується неповною мірою, оскільки практика взаємодії влади та громадянського суспільства у відновлювальній сфері часто залишається процедурно невпорядкованою, інституційно нерівномірною та недостатньо інтегрованою у повний цикл планування, реалізації, моніторингу й оцінювання регіональної політики.

У зв'язку з цим основною проблемою, що зумовила вибір теми статті, є суперечність між об'єктивною потребою у стійкій партнерській взаємодії публічної влади та громадянського суспільства як важливого механізму відновлення регіонів України і недостатнім рівнем наукового обґрунтування та практичної впорядкованості форм, процедур і інструментів такої взаємодії в системі публічного управління. Фрагментарність її застосування, слабка інституціоналізація на регіональному й місцевому рівнях, недостатня узгодженість із консультаційними, контрольними, комунікаційними та цифровими механізмами, а також нерівномірність спроможності територіальних громад знижують результативність відновлювальної політики. Це актуалізує потребу в дослідженні сутності партнерської взаємодії публічної влади та громадянсь-

ISSN 3041-1572 Online

кого суспільства у відновленні регіонів України, визначенні її місця в системі публічного управління та обґрунтуванні пріоритетів удосконалення в сучасних українських умовах.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика партнерської взаємодії публічної влади та громадянського суспільства у відновленні регіонів України розробляється у сучасній науковій літературі на перетині досліджень з публічного управління, демократичного врядування, соціальної довіри та відновлювальної політики. Питання вдосконалення механізмів взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства, зокрема через консультації, громадський контроль, інформаційну відкритість і спільну реалізацію програм, розглядає Н. В. Бондарчук [5]. Теоретичні засади механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз досліджує Т. М. Мачабелі [2]. Європейські стандарти взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства та можливості їх імплементації у вітчизняну практику висвітлено у праці С. В. Лізаковської [4]. Проблеми формалізму та інституційної слабкості взаємодії аналізує М. М. Русинюк [8], а взаємозв'язок соціальної довіри до органів публічної влади й розвитку громадянського суспільства обґрунтовує Ю. В. Палагнюк [7]. Прикладні аспекти співпраці громадських об'єднань з органами влади у сфері кадрового забезпечення відновлення України розкриває О. А. Корнієвський [3]. Особливості сучасних механізмів взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства досліджує Е. Овчарук [6]. Серед зарубіжних і міжнародних джерел принципи реконструкції України та участі багатьох заінтересованих сторін аналізують Е. Бергльоф і В. Рашкован [9], роль громадянського суспільства у відновленні України – О. Луцевич [10], а успішні практики діяльності громадянського суспільства під час війни узагальнено у матеріалах Програми розвитку ООН [1]. Попри вагомий науковий доробок, недостатньо опрацьованою залишається саме публічно-управлінська інтерпретація партнерської взаємодії влади та громадянського суспільства як окремого механізму відновлення регіонів України.

Метою статті є визначення ролі партнерської взаємодії публічної влади та громадянського суспільства у забезпеченні результативного відновлення регіонів України та розроблення пропозицій щодо вдосконалення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Відновлення регіонів України в сучасних умовах слід розглядати як багатовимірний процес, що поєднує фізичну відбудову інфраструктури, реінтеграцію населення, підтримку соціальної стійкості, відновлення економічної активності, забезпечення базових публічних послуг і модернізацію управлінських механізмів. Саме тому його не можна зводити до адміністративного розподілу ресурсів чи технічного виконання окремих

проєктів. Ідеться про публічно-управлінський процес, який потребує поєднання державної координації, локальної ініціативи, професійної експертизи та громадського контролю. У цьому сенсі партнерська взаємодія публічної влади та громадянського суспільства постає не факультативним доповненням до регіональної політики, а однією з умов її ефективності. Аналітичні праці з проблем реконструкції України підкреслюють, що прозорість, координація, внутрішня суб'єктність держави та участь багатьох заінтересованих сторін мають бути взаємопов'язаними принципами відновлення, а рішення повинні спиратися на інклюзивні консультації з місцевою владою, громадянським суспільством і бізнесом [9, с. 2–3; 11, с. 64–66].

Теоретичне осмислення партнерської взаємодії у сфері відновлення доцільно будувати на розмежуванні кількох рівнів участі громадянського суспільства. Перший рівень – інформаційний, коли громадськість отримує доступ до відомостей про плани, пріоритети та ресурси відновлення. Другий – консультативний, коли інститути громадянського суспільства залучаються до обговорення проєктів рішень. Третій – координаційно-партнерський, за якого громадянське суспільство бере участь у формуванні пріоритетів, спільній реалізації програм та суспільному моніторингу. Саме третій рівень є найбільш релевантним для завдань регіонального відновлення, оскільки відбудова потребує не лише управлінської волі, а й точного знання локальних потреб, довіри населення, контролю за використанням коштів і здатності швидко адаптувати рішення до мінливих умов. Н. В. Бондарчук слушно підкреслює, що взаємодія влади і громадянського суспільства має включати не лише інформування, а й участь у розробці, обговоренні, прийнятті, контролі та реалізації владно-управлінських рішень [5, с. 1040–1042].

Для сучасної України важливим є те, що громадянське суспільство вже не обмежується функцією зовнішнього спостерігача чи критика державної політики. Воно виступає як носій сервісної, мобілізаційної, комунікаційної та експертної спроможності. Успішні приклади, узагальнені у матеріалах Програми розвитку ООН, демонструють участь громадських організацій у підтримці внутрішньо переміщених осіб, створенні освітніх, безпекових, інтеграційних і локально-розвиткових ініціатив, що безпосередньо впливають на життєстійкість громад під час війни [1, с. 4–5]. Матеріали аналітичного дослідження про роль громадянського суспільства у відновленні України також підтверджують, що значна частина організацій уже реалізує заходи відновлення як на національному, так і на регіональному рівнях, а серед їхніх пріоритетів особливе місце займають реінтеграція ветеранів, підтримка дітей і молоді, допомога внутрішньо переміщеним особам, ментальне здоров'я та соціальна згуртованість [10, с. 2–5]. Це означає, що у процесі відновлення громадянське суспільство здатне виконувати не лише дорадчу, а й співвиконавчу функцію.

ISSN 3041-1572 Online

Регіональний вимір цієї проблеми особливо важливий, оскільки саме на рівні областей, районів і територіальних громад проявляються конкретні диспропорції у потребах, ресурсах і спроможностях. Одні регіони зосереджені на негайному відновленні житла, енергетики, шкіл і медичних закладів, інші – на інтеграції великої кількості переселенців, треті – на підтримці економічної активності та збереженні людського потенціалу. У такій ситуації централізована модель відновлення без належного зворотного зв'язку неминуче втрачає чутливість до локальних реалій. Саме тому європейські стандарти взаємодії влади та громадянського суспільства, проаналізовані С. В. Лізаковською, набувають практичного значення для України. Йдеться про відкритість влади, обов'язковість участі мешканців у вирішенні проблем громади, діяльність постійних консультативних органів та делегування частини функцій недержавним суб'єктам у межах визначених компетенцій [4, с. 423–425]. Для українського відновлення це означає необхідність переходу від епізодичних обговорень до сталої регіональної архітектури публічного діалогу.

Зміст партнерської взаємодії у відновленні регіонів доцільно розкривати через її основні функціональні блоки. Перший блок – аналітико-діагностичний. Інститути громадянського суспільства, особливо локальні, мають безпосередній контакт із мешканцями та вразливими групами, а тому здатні швидше виявляти реальні потреби території, ніж централізовані адміністративні структури. Другий блок – комунікаційно-посередницький. Громадянське суспільство може виступати каналом передачі запитів населення до органів влади та водночас пояснювати громадянам логіку складних відновлювальних рішень. Третій блок – контрольний, оскільки довіра до відбудови безпосередньо залежить від відкритості процедур, зрозумілих критеріїв пріоритетності та доступності інформації про рух коштів. Четвертий блок – реалізаційний, за якого громадські організації беруть участь у соціальних, освітніх, психологічних, реінтеграційних і гуманітарних програмах, часто закриваючи прогалини державної спроможності. Подібну багатофункціональність громадянського суспільства фіксують і міжнародні аналітичні праці про партнерство держави й суспільства в Україні, де підкреслюється роль громадських організацій як посередника між владою і громадянами, носія експертизи, елемента демократичного контролю та актора, що частково компенсує обмеження державної спроможності [12, с. 1–3].

Важливим ресурсом партнерської взаємодії виступає соціальна довіра. У роботі Ю. В. Палагнюк доведено, що довіра є базовим елементом громадянського суспільства і водночас складником соціального капіталу, без якого не відтворюються кооперація, солідарність і здатність до спільної дії [7, с. 700–702]. Для регіонального відновлення це має принципове значення. Якщо мешканці територіальної громади не довіряють владі, вони не сприйматимуть відбудовчі

пріоритети як справедливі. Якщо влада не довіряє громадським організаціям, вона схильна звужувати їх участь до формальних процедур. Якщо ж між владою та громадянським суспільством формується середовище взаємної відповідальності, то підвищуються і легітимність рішень, і готовність населення брати участь у відновленні. Тому відбудова регіонів є водночас і процесом інституційного відновлення довіри.

Окремим питанням є інституційна форма партнерства. Формальні механізми участі, які існують поза логікою реального впливу на рішення, вже не відповідають масштабу завдань відновлення. М. М. Русинюк обґрунтовано вказує на проблеми формалізму, слабких інституціоналізованих каналів впливу та декоративності частини наявних інституцій взаємодії [8, с. 111–112]. У процесах відновлення це може призводити до імітації відкритості, коли рішення ухвалюються вузьким колом суб'єктів, а громадськість залучається лише для їх легітимації. Подолання цього вимагає створення змішаних дорадчо-координаційних платформ на рівні регіонів і громад, у складі яких представники влади, громадськості, експертного середовища та профільних спільнот не просто коментують готові документи, а спільно працюють над їх підготовкою, коригуванням і оцінюванням.

У цьому контексті значний потенціал мають цифрові інструменти взаємодії. Е. Овчарук акцентує на ефективності сучасних механізмів співпраці, серед яких соціальне партнерство, електронне урядування та стратегічне прогнозування, що дозволяють будувати суб'єкт-суб'єктні відносини на засадах відкритості, відповідальності та сучасних комунікаційних можливостей [6, с. 89–90]. Для відновлення регіонів це означає доцільність створення відкритих цифрових платформ проєктів відбудови, електронних консультацій, інтерактивних карт проблем, сервісів збору локальних пропозицій, інструментів моніторингу виконання рішень та зворотного зв'язку з мешканцями. Однак цифровізація не може бути самоціллю. Вона має посилювати інклюзивність та підзвітність, а не підміняти живий публічний діалог технологічною оболонкою.

Специфічним напрямом партнерської взаємодії у відновленні регіонів є формування кадрової спроможності відбудови. О. А. Корнієвський на матеріалі освітньої підготовки фахівців для відновлення України показує, що громадські об'єднання можуть бути учасниками вироблення не лише короткострокових реакцій на кризу, а й довгострокових рішень щодо людського капіталу відновлення [3, с. 97–99]. Це особливо важливо в регіональному розрізі, де нестача фахівців з просторового планування, будівництва, соціальної роботи, психосоціальної підтримки, проєктного менеджменту та цифрового врядування може стримувати реалізацію навіть фінансово забезпечених програм. Тому партнерська взаємодія має охоплювати не тільки етап

ISSN 3041-1572 Online

розподілу ресурсів, а й вироблення інституційних передумов для довгострокового відновлення – зокрема освітніх, кадрових та експертних.

Узагальнення досліджених праць дає підстави стверджувати, що ключова проблема полягає не у відсутності громадянського суспільства як такого, а в недостатній вбудованості його потенціалу у публічно-управлінську архітектуру регіонального відновлення. В українських умовах громадські організації, волонтерські та благодійні ініціативи, професійні об'єднання, експертно-аналітичні центри, правозахисні та гуманітарні структури вже давно перестали бути периферійними учасниками суспільних процесів. Упродовж останніх років вони не лише компенсували окремі інституційні дефіцити публічної влади, а й виступили важливими суб'єктами суспільної мобілізації, локальної самоорганізації, гуманітарного реагування, підтримки вразливих груп населення, громадського контролю та експертного супроводу рішень. Саме ці інститути акумулюють значний обсяг практичного досвіду, користуються суспільною довірою, володіють глибшим знанням локального контексту та нерідко швидше за формальні адміністративні структури виявляють реальні потреби населення.

Разом з тим потенціал громадянського суспільства у сфері відновлення регіонів продовжує використовуватися переважно фрагментарно, нерівномірно й часто ситуативно. У багатьох випадках його залучення відбувається не в межах стійких інституційних процедур, а через тимчасові комунікаційні формати, проєктну співпрацю або реакцію на конкретні кризові виклики. Це означає, що навіть за наявності високої активності громадських суб'єктів їх вплив на стратегічне планування, визначення пріоритетів, координацію ресурсів, моніторинг реалізації програм і підсумкове оцінювання результатів нерідко залишається обмеженим. За відсутності процедурного закріплення ролі громадянського суспільства у плануванні, координації, моніторингу та оцінюванні програм відновлення його участь може зводитися до дорадчої або навіть символічної присутності, тоді як накопичений ним ресурс довіри, локальної експертизи та соціальної включеності використовується неповною мірою.

У цьому контексті принципово важливо виходити з того, що відновлення регіонів є не лише матеріально-інфраструктурним, а й інституційно-комунікативним процесом. Його результативність залежить не тільки від обсягу фінансування чи якості технічних рішень, а й від того, наскільки повно в управлінський цикл включені суб'єкти, які репрезентують суспільні інтереси, здатні виявляти проблеми на місцях, забезпечувати суспільний зворотний зв'язок і формувати горизонтальні зв'язки довіри. Саме тому авторське бачення полягає в тому, що партнерська взаємодія публічної влади та громадянського суспільства має розглядатися не як допоміжний інструмент

управлінської практики, а як окремий механізм публічного управління відновленням регіонів. Його специфіка полягає у поєднанні консультаційної, сервісної, контрольної, комунікаційної та координаційної функцій, які у своїй сукупності забезпечують не лише більшу відкритість рішень, а й вищий рівень їх суспільної легітимності, адресності та адаптивності до локальних умов.

Такий підхід дозволяє вийти за межі спрощеного розуміння взаємодії як періодичного обговорення окремих ініціатив або залучення громадськості на завершальному етапі підготовки рішень. Натомість ідеться про необхідність формування стійкої моделі співучасті, у межах якої громадянське суспільство буде інтегроване в усі ключові стадії відновлювальної політики – від виявлення потреб і формування пріоритетів до контролю виконання та суспільної оцінки досягнутих результатів. За такої логіки громадські інститути виконуватимуть не тільки функцію зовнішнього спостереження, а й функцію співтворення управлінських рішень, що відповідає сучасним уявленням про публічне управління як сферу розподіленої відповідальності між владою та суспільством.

У площині наукових роздумів доцільно запропонувати кілька напрямів удосконалення такої взаємодії. Передусім необхідно перейти від разових консультацій до постійних регіональних і місцевих платформ співучасті у відновленні. Їх значення полягає в тому, що вони створюють стабільне середовище для безперервного діалогу, а не епізодичного врахування громадської думки. Такі платформи повинні функціонувати не як формальні дорадчі майданчики, а як робочі механізми узгодження позицій, спільного вироблення пропозицій, обговорення конфліктних питань і координації дій між владою, громадським сектором, професійними спільнотами та іншими заінтересованими учасниками. Саме сталість таких форматів здатна перетворити участь громадськості з реактивної на системну.

Крім того, варто нормативно закріпити обов'язковість публічного обговорення ключових програм відбудови та процедури аргументованої відповіді влади на пропозиції громадянського суспільства. Важливим є не лише саме проведення консультацій, а й наявність зрозумілого механізму, за якого органи влади повинні публічно пояснювати, які пропозиції враховано, які відхилено і з яких причин. Такий підхід підвищує прозорість, знижує ризики імітації участі та формує культуру взаємної відповідальності. У протилежному випадку громадська участь може втрачати довіру та перетворюватися на процедурну формальність без реального впливу на зміст рішень.

Особливої уваги потребує розвиток змішаних дорадчо-моніторингових структур при органах влади, що об'єднуватимуть представників громадськості, експертів, ветеранських, молодіжних, гуманітарних і професійних організацій. Їхня роль полягає не тільки у фаховому супроводі рішень, а й у

ISSN 3041-1572 Online

створенні інституційного середовища, де різні групи інтересів можуть бути представлені збалансовано, а вироблення рішень набуває більш інклюзивного характеру. Саме такі структури здатні мінімізувати розрив між адміністративною логікою влади та соціальною логікою потреб громади. Водночас вони можуть виконувати функцію суспільного моніторингу за перебігом відновлювальних процесів, що є особливо важливим у питаннях розподілу ресурсів, дотримання пріоритетності проєктів та оцінки їхньої соціальної результативності.

Не менш важливим є посилення аналітичної та кадрової спроможності самих територіальних громад, оскільки навіть якісні механізми участі залишатимуться нерівномірно розподіленими між регіонами, якщо місцева влада і місцеве громадянське суспільство матимуть різний рівень ресурсного, організаційного та експертного забезпечення. Успішна партнерська взаємодія потребує здатності не лише висловлювати позиції, а й готувати якісні аналітичні матеріали, проводити консультації, модерувати публічний діалог, формувати проєктні пропозиції, оцінювати ризики та відстежувати результати. Саме тому політика відновлення має включати підтримку розвитку інституційної спроможності громад, насамперед тих, що зазнали значних руйнувань, мають високий рівень соціальної вразливості або стикаються з дефіцитом кадрових ресурсів.

Окремий напрям удосконалення стосується поєднання цифрових інструментів із живими формами локального діалогу, щоб забезпечити і доступність, і змістовність участі. Цифрові сервіси, електронні консультації, інтерактивні платформи моніторингу та інші сучасні засоби комунікації істотно розширюють можливості включення громадян у процеси відновлення. Водночас вони не повинні витісняти безпосередню комунікацію на рівні громади, де часто формується найточніше розуміння реальних потреб, конфліктів і соціальних очікувань. Тому перспективна модель партнерської взаємодії має поєднувати технологічну відкритість із безпосередньою участю мешканців, представників місцевих ініціатив та інститутів громадянського суспільства у публічному обговоренні та супроводі рішень.

У підсумку слід наголосити, що за таких умов партнерська взаємодія зможе стати не ситуативною реакцією на кризу, а сталою основою результативного, прозорого й суспільно орієнтованого відновлення регіонів України. Її інституційне зміцнення створює передумови для переходу від моделі адміністративного управління відбудовою до моделі спільно відповідального публічного управління, у межах якої влада й громадянське суспільство не протистоять одне одному, а взаємодіють як партнери у досягненні суспільно значущого результату. Саме така модель має найбільший потенціал для формування довгострокової стійкості регіонів, зміцнення

місцевої демократії, відтворення соціальної довіри та забезпечення більш збалансованої відбудови, зорієнтованої не лише на інфраструктурні показники, а й на якість суспільного життя.

Висновки. Проведене дослідження дало підстави дійти висновку, що партнерська взаємодія публічної влади та громадянського суспільства є одним із ключових механізмів забезпечення результативного відновлення регіонів України. Установлено, що сучасний зміст регіонального відновлення виходить за межі інфраструктурної відбудови і охоплює соціальну згуртованість, реінтеграцію населення, підтримку вразливих груп, кадрове забезпечення, прозорість рішень і формування довіри до публічної влади. Обґрунтовано, що за таких умов громадянське суспільство повинно розглядатися не як зовнішній спостерігач, а як співучасник формування, реалізації та суспільного супроводу відновлювальної політики.

Визначено, що ефективність партнерської взаємодії залежить від рівня її інституціоналізації, наявності дієвих консультаційних і координаційних механізмів, спроможності територіальних громад, відкритості процедур, соціальної довіри та поєднання безпосередніх і цифрових інструментів участі. Доведено, що формалізм окремих процедур громадської участі, нерівномірність локальної спроможності та недостатня вбудованість громадського сектору в архітектуру управління відновленням стримують результативність відновлення.

Узагальнено, що подальше вдосконалення партнерської взаємодії потребує переходу до постійно діючих платформ співучасті у відновленні, нормативного закріплення обов'язкових процедур публічного обговорення регіональних програм, розвитку змішаних дорадчо-моніторингових структур, розширення цифрових форм зворотного зв'язку та посилення аналітичної, кадрової й організаційної спроможності громад. Саме така модель здатна забезпечити більш адресне, підзвітне, суспільно легітимне й стійке відновлення регіонів України.

Література:

1. Історії успіху та кращі практики організацій громадянського суспільства під час війни. Київ: Програма розвитку ООН, 2024.
2. Мачабелі Т. М. Теоретичні основи механізмів взаємодії влади та громадськості в умовах гібридних загроз. *Державне будівництво*. 2024. № 1(35). С. 64–75. DOI: 10.26565/1992-2337-2024-1-05.
3. Корнієвський О. А. Взаємодія громадських об'єднань з органами влади щодо освітньої підготовки фахівців з відновлення України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2023. Вип. 1(57). С. 97–104. DOI: 10.20535/2308-5053.2023.1(57).280805.
4. Лізаковська С. В. Європейські стандарти взаємодії органів публічної влади з інститутами громадянського суспільства. *Public Administration and Regional Development*. 2020. № 8. С. 422–444. DOI: 10.34132/PARD2020.08.04.

5. Бондарчук Н. В. Удосконалення механізмів взаємодії органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства. *Public Administration and Regional Development*. 2022. № 18. С. 1040–1056. DOI: 10.34132/pard2022.18.03.

6. Овчарук Е. Особливості сучасних механізмів взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2022. Вип. 3(63). С. 89–95.

7. Палагнюк Ю. В. Соціальна довіра до органів публічної влади як фактор розвитку громадянського суспільства. *Public Administration and Regional Development*. 2021. № 3. С. 699–725. DOI: 10.34132/pard2021.13.07.

8. Русинюк М. М. Механізми взаємодії публічної влади та громадянського суспільства у процесі реалізації публічної політики України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія Державне управління*. 2019. Т. 30(69). № 4. С. 111–116. DOI: 10.32838/2663-6468/2019.4/20.

9. Berglöf E., Rashkovan V. *Reconstructing and Reforming Ukraine*. *LSE Public Policy Review*. 2023. Vol. 3, No. 1. Article 18. DOI: 10.31389/lseppr.95.

10. Lutsevych O. *Ukraine's Wartime Recovery and the Role of Civil Society. Chatham House Survey of Ukrainian Civil Society Organizations – 2024 Update*. London: Chatham House, 2024.

11. *Reconstructing Ukraine. Creating a Freer, More Prosperous, and Secure Future*. Santa Monica: RAND Corporation, 2023.

12. Soldatiuk-Westerveld J., Deen B., van Steenbergen A. L. *Work in Progress. Ukraine's State-Civil Partnership to Reform the Security Sector*. The Hague: Clingendael Institute, 2023.

References

1. Istorii uspikhu ta krashchi praktyky orhanizatsii hromadianskoho suspilstva pid chas viiny. [Success stories and best practices of civil society organizations during wartime]. (2024). Kyiv: Prohrama rozvytku OON [in Ukrainian].

2. Machabeli, T. M. (2024). Teoretychni osnovy mekhanizmiv vzaiemodii vlady ta hromadskosti v umovakh hibrydnykh zahroz. [Theoretical foundations of mechanisms of interaction between government and the public in the conditions of hybrid threats]. *Derzhavne budivnytstvo*, 1(35), 64–75. Retrieved from: https://doi.org/10.26565/1992-2337-2024-1-05 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

3. Korniievskyi, O. A. (2023). Vzaiemodiia hromadskykh obiednan z orhanamy vlady shchodo osvitnoi pidhotovky fakhivtsiv z vidnovlennia Ukrainy. [Interaction of public associations with public authorities regarding the educational training of specialists for the recovery of Ukraine]. *Visnyk NTUU "KPI". Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*, 1(57), 97–104. Retrieved from: https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280805 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

4. Lizakovska, S. V. (2020). Yevropeiski standarty vzaiemodii orhaniv publichnoi vlady z instytutamy hromadianskoho suspilstva. [European standards of interaction between public authorities and civil society institutions]. *Public Administration and Regional Development*, 8, 422–444. Retrieved from: https://doi.org/10.34132/PARD2020.08.04 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

5. Bondarchuk, N. V. (2022). Udoskonalennia mekhanizmiv vzaiemodii orhaniv publichnoi vlady ta instytutiv hromadianskoho suspilstva. [Improvement of mechanisms of interaction between public authorities and civil society institutions]. *Public Administration and Regional Development*, 18, 1040–1056. Retrieved from: https://doi.org/10.34132/pard2022.18.03 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

6. Ovcharuk, E. (2022). Osoblyvosti suchasnykh mekhanizmiv vzaiemodii publichnoi vlady, biznesu ta hromadianskoho suspilstva. [Features of modern mechanisms of interaction between public authorities, business and civil society]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia*, 3(63), 89–95 [in Ukrainian].

7. Palahniuk, Yu. V. (2021). Sotsialna dovira do orhaniv publichnoi vlady yak faktor rozvytku hromadianskoho suspilstva. [Social trust in public authorities as a factor in the development of civil society]. *Public Administration and Regional Development*, 3, 699–725. Retrieved from: https://doi.org/10.34132/pard2021.13.07 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

8. Rusyniuk, M. M. (2019). Mekhanizmy vzaiemodii publichnoi vlady ta hromadianskoho suspilstva u protsesi realizatsii publichnoi polityky Ukrainy. [Mechanisms of interaction between public authorities and civil society in the process of implementing public policy in Ukraine]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia Derzhavne upravlinnia*, 30(69), 4, 111–116. Retrieved from: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2019.4/20 (Last accessed: 23.04.2026) [in Ukrainian].

9. Berglöf, E., & Rashkovan, V. (2023). Reconstructing and reforming Ukraine. *LSE Public Policy Review*, 3(1), Article 18. Retrieved from: https://doi.org/10.31389/lseppr.95 (Last accessed: 23.04.2026).

10. Lutsevych, O. (2024). *Ukraine's wartime recovery and the role of civil society. Chatham House survey of Ukrainian civil society organizations – 2024 update*. London: Chatham House.

11. *Reconstructing Ukraine. Creating a freer, more prosperous, and secure future*. (2023). Santa Monica: RAND Corporation.

12. Soldatiuk-Westerveld, J., Deen, B., & van Steenbergen, A. L. (2023). *Work in progress. Ukraine's state-civil partnership to reform the security sector*. The Hague: Clingendael Institute.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.77:334.724:352

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2078-2091

Статівка Наталія Валеріївна доктор наук з державного управління, професор, заступник директора навчально-наукового інституту «Інститут державного управління» Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. https://orcid.org/0000-0003-0903-6256

Білоконь Михайло Вячеславович кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції, ННІ «Інститут державного управління», ХНУ імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0002-5389-7013

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ФІНАНСОВО ПРАВОВІ БАР'ЄРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджуються інституційні та економічні бар'єри, що перешкоджають ефективній реалізації проєктів публічно-приватного партнерства у сфері охорони здоров'я України в умовах системного реформування галузі. В умовах децентралізації влади, необхідності модернізації застарілої медичної інфраструктури та обмеженості фінансових ресурсів територіальних громад залучення приватних інвестицій стає безальтернативним шляхом забезпечення населення якісними медичними послугами. Актуальність дослідження зумовлена тим, що оновлення загальних правових рамок, практична імплементація інфраструктурних проєктів на муніципальному рівні гальмується низкою системних перепон. Метою статті є комплексний аналіз поточного стану нормативно-правового забезпечення публічно-приватного партнерства у медичній сфері, виявлення ключових обмежень та розробка науково обґрунтованих рекомендацій щодо їх подолання.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи: метод системного аналізу, порівняльно-правовий та інституційний підходи. Наукова новизна дослідження полягає у зміщенні фокусу аналізу проблематики публічно-приватного партнерства з макроекономічного рівня на рівень спроможності органів місцевого самоврядування виступати надійними публічними партнерами. Основними критеріями ефективності такого партнерства визначено збалансований розподіл ризиків між державою, муніципалітетом та бізнесом, а також створення стійких інвестиційних гарантій на місцевому рівні.

У результаті дослідження глибоко проаналізовано причини низької інвестиційної активності у сфері муніципальної охорони здоров'я. Доведено, що основними стримуючими факторами є недосконаліть механізмів довгострокового бюджетного планування, що генерує високі фінансові ризики для приватного інвестора, та дефіцит специфічних управлінських компетенцій на місцях щодо підготовки складної проєктної документації. Досліджено передовий міжнародний досвід реалізації моделей публічно-приватного партнерства у кризових умовах, який підтверджує, що для успішної співпраці необхідні гнучкі інструменти фінансування. Встановлено, що чинна законодавча база вимагає суттєвого доопрацювання саме у фінансовій частині для забезпечення реальної життєздатності договорів.

Доведено, що подолання інституційних та економічних бар'єрів є ключовою умовою для масштабування практик публічно-приватного партнерства у медичній галузі. Запропоновано конкретні напрями модернізації нормативно-правової бази органів публічного управління, зокрема обґрунтовано необхідність внесення змін до Бюджетного кодексу України в частині запровадження дієвих механізмів гарантування довгострокових фінансових зобов'язань у межах угод про партнерство. Реалізація запропонованих кроків сприятиме формуванню сприятливого інвестиційного клімату, що дозволить міським радам та територіальним громадам ефективніше управляти процесами модернізації місцевих лікарень.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, охорона здоров'я, реформування охорони здоров’я, інституційні бар'єри, економічні ризики, публічне управління, Бюджетний кодекс України, механізми публічного управління.

Stativka Nataliia Doctor of Public Administration, Professor, Deputy Director of the Educational and Scientific Institute “Institute of Public Administration” V. N. Karazin Kharkiv National University https://orcid.org/0000-0003-0903-6256

Bilokon Mykhailo Vyacheslavovich Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor, Department of Law, National Security and European Integration, Institute of Public Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0002-5389-7013

INSTITUTIONAL AND FINANCIAL-LEGAL BARRIERS TO THE IMPLEMENTATION OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE HEALTHCARE SYSTEM OF UKRAINE

Abstract. The article examines institutional and economic barriers that hinder the effective implementation of public-private partnership P) projects in the

ISSN 3041-1572 Online

healthcare sector of Ukraine in the context of systemic reform of the sector. In the context of decentralization of power, the need to modernize outdated medical infrastructure and limited financial resources of territorial communities, attracting private investment becomes an alternative way to provide the population with quality medical services. The relevance of the study is of the general legal framework, the practical implementation of infrastructure projects at the municipal level is hampered by a number of systemic obstacles. The purpose of the article is a comprehensive analysis of the current state of regulatory and legal support for public-private partnership in the healthcare sector, identifying key limitations and developing scientifically based recommendations for overcoming them. The methodological basis of the study was formed by general scientific and special methods: the method of system analysis, comparative legal and institutional approaches. The scientific novelty of the study lies in shifting the focus of the analysis of public-private partnership issues from the macroeconomic level to the level of the ability of local governments to act as reliable public partners. The main criteria for the effectiveness of such a partnership are a balanced distribution of risks between the state, municipality and business, as well as the creation of sustainable investment guarantees at the local level. As a result of the study, the reasons for low investment activity in the field of municipal healthcare were deeply analysed. It was proven that the main restraining factors are the imperfection of long-term budget planning mechanisms, which generates high financial risks for the private investor, and the lack of specific management competencies on the ground in preparing complex project documentation. The advanced international experience of implementing public-private partnership models in crisis conditions was studied, which confirms that flexible financing instruments are necessary for successful cooperation. It has been established that the current legislative framework requires significant revision in the financial part to ensure the real viability of contracts.

It has been proven that overcoming institutional and economic barriers is a key condition for scaling up public-private partnership practices in the medical industry. Specific directions for modernizing the regulatory framework of public administration bodies have been proposed, in particular, the need to amend the Budget Code of Ukraine in terms of introducing effective mechanisms for guaranteeing long-term financial obligations within the framework of partnership agreements has been substantiated. The implementation of the proposed steps will contribute to the formation of a favourable investment climate, which will allow city councils and territorial communities to more effectively manage the modernization processes of local hospitals.

Keywords: public-private partnership, healthcare, healthcare reform, institutional barriers, economic risks, public administration, Budget Code of Ukraine, public administration mechanisms.

Постановка проблеми. Системне реформування галузі охорони здоров'я в Україні, що відбувається на тлі процесів децентралізації публічної влади та подолання наслідків тривалих кризових явищ, висуває нові, підвищені вимоги до якості та територіальної доступності медичних послуг. Унаслідок реформи відповідальність за управління, утримання та розвиток медичних закладів (зокрема лікарень інтенсивного лікування) значною мірою перейшла на рівень місцевого самоврядування. Водночас територіальні громади стикаються з критичною нестачею власних бюджетних коштів для капітальної модернізації медичної інфраструктури, закупівлі високотехнологічного обладнання та впровадження сучасних енергоефективних технологій.

За таких умов класичне бюджетне фінансування вичерпує свої можливості, що зумовлює безальтернативність пошуку нових інвестиційних інструментів. Світовий досвід доводить, що найбільш дієвим механізмом вирішення подібних завдань є публічно-приватне партнерство (ППП) – формат довгострокової співпраці, за якого об'єднуються ресурси, експертиза та управлінський потенціал держави (або муніципалітету) та приватного бізнесу для надання якісних суспільних благ.

Однак, незважаючи на визнання значущості цього інструменту та оновлення базової правової рамки масштабний запуск інфраструктурних проєктів ППП у медичній сфері фактично заблокований низкою системних перепон.

Головна проблема полягає у наявності глибоких інституційних та економічних бар'єрів, які нівелюють інвестиційну привабливість галузі. З одного боку, на рівні органів місцевого самоврядування спостерігається дефіцит специфічних управлінських компетенцій та інституційної спроможності, необхідних для ініціювання, структурування та супроводу складних довгострокових договорів. З іншого боку, чинна нормативно-правова база (насамперед Бюджетний кодекс України) не забезпечує дієвих механізмів гарантування багаторічних фінансових зобов'язань з боку публічного партнера. Це формує критичний рівень фінансових ризиків для потенційних приватних інвесторів, які не мають гарантій повернення вкладених коштів у довгостроковій перспективі.

Таким чином, виникає гостра науково-практична проблема: існує об'єктивна суперечність між нагальною потребою територіальних громад в акумулюванні позабюджетних ресурсів для порятунку та розвитку медичної інфраструктури та неготовністю чинної інституційно-правової системи забезпечити надійний, прозорий і збалансований механізм розподілу ризиків між публічним та приватним секторами. Розв'язання цієї проблеми потребує комплексного аналізу та розробки конкретних пропозицій щодо модернізації законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку публічно-приватного партнерства як дієвого механізму реалізації державної

ISSN 3041-1572 Online

політики перебуває в центрі постійної уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Фундаментальні теоретико-методологічні засади формування та функціонування механізмів ППП у системі публічного управління, а також питання інституційного забезпечення взаємодії держави та бізнесу розкрито у працях таких вчених, як І. Запатріна [1], О. Сокуренко [2], М. Дубина та Є. Шакун [3].

Дослідженню специфіки застосування механізмів публічно-приватного партнерства безпосередньо у медичній галузі, управлінню закладами охорони здоров'я в умовах їх автономізації та загальним питанням трансформації медичної системи присвячені роботи Я. Радиша [4], В. Лехан [5], Г. Монастирського та Я. Демчишина [6]. Науковці доводять, що в умовах хронічного дефіциту бюджетних ресурсів залучення приватного капіталу та управлінського досвіду стає безальтернативною умовою збереження та розвитку медичної інфраструктури.

Питання фінансового забезпечення територіальних громад, розподілу ризиків в інвестиційних проєктах та спроможності органів місцевого самоврядування реалізовувати довгострокові угоди досліджуються в працях Ю. Голинського та В. Нурієвої [7], а також у звітах експертів міжнародних фінансових інституцій (зокрема Світового банку) [8]. Дослідники обґрунтовано наголошують на критичній важливості довгострокового бюджетного планування для створення життєздатних моделей партнерства.

Незважаючи на значний масив наукових напрацювань та ухвалення Закону України № 4510-IX, який концептуально оновив правові рамки залучення приватних інвестицій, низка прикладних управлінських аспектів залишається поза належною увагою дослідників. Більшість існуючих праць зосереджена на макроекономічному рівні аналізу або загальнотеоретичних моделях державно-приватного партнерства. Натомість недостатньо вивченими залишаються специфічні інституційні та економічні бар'єри, що виникають безпосередньо на муніципальному рівні – на рівні територіальних громад, які сьогодні є основними власниками лікарень. Зокрема, потребують нагального наукового обґрунтування механізми адаптації бюджетного законодавства (насамперед Бюджетного кодексу України) з метою забезпечення довгострокових фінансових гарантій для приватних партнерів при реалізації локальних медичних проєктів. Відсутність таких гарантій наразі є ключовим фактором, що блокує практичну імплементацію угод про партнерство на місцях.

Метою є комплексний аналіз інституційно-правових та економічних бар'єрів, що гальмують практичну реалізацію проєктів публічно-приватного партнерства в медичній галузі на рівні територіальних громад, а також наукове обґрунтування прикладних рекомендацій щодо вдосконалення чинного

законодавства (насамперед Бюджетного кодексу України) для формування надійних гарантій довгострокового фінансового забезпечення таких інфраструктурних проєктів.

Виклад основного матеріалу. Системні трансформації галузі охорони здоров'я України, що відбуваються синхронно з процесом децентралізації влади, докорінно змінили архітектуру управління медичною інфраструктурою. Передача майнових комплексів лікарень у комунальну власність територіальних громад поклала на органи місцевого самоврядування (ОМС) повну відповідальність за їх утримання та модернізацію. Проте, як свідчить практика, фіскальний простір більшості місцевих бюджетів не дозволяє здійснювати капіталоємні інвестиції в оновлення медичного обладнання, енергомодернізацію будівель та впровадження інноваційних технологій лікування. У цьому контексті механізм публічно-приватного партнерства набуває статусу ключового інструменту залучення позабюджетних ресурсів.

Ухвалення Закону України № 4510-IX створило передумови для спрощення процедур підготовки проєктів ППП. Проте аналіз інвестиційної активності на муніципальному рівні демонструє парадоксальну ситуацію: незважаючи на наявність колосального попиту на модернізацію лікарень та інтерес з боку приватного капіталу, зокрема міжнародного, кількість успішно реалізованих угод у медичній сфері залишається критично низькою. Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що головною причиною такого стану є наявність глибоких інституційних та економічних бар'єрів, які формують неприйнятний рівень ризику для потенційних інвесторів.

Інституційно-управлінські бар'єри. Першим і, мабуть, найбільш відчутним на практиці обмеженням є низька інституційна та управлінська спроможність органів місцевого самоврядування (ОМС) виступати рівноправним, компетентним та надійним публічним партнером [1]. В умовах децентралізації територіальні громади отримали широкі повноваження щодо управління комунальними закладами охорони здоров'я, однак на базовому муніципальному рівні досі не сформовано відповідного експертного середовища для застосування нетипових, комплексних фінансових інструментів [2].

Проєкти публічно-приватного партнерства в охороні здоров'я суттєво відрізняються від традиційних інфраструктурних підрядів на будівництво чи ремонт. Створення сучасних діагностичних відділень, центрів гемодіалізу або багатопрофільних реабілітаційних комплексів на базі комунальних лікарень належить до категорії проєктів підвищеної складності [3]. Їх специфіка полягає в необхідності жорсткої синхронізації будівельно-монтажних робіт із закупівлею, налаштуванням та подальшим обслуговуванням високотехнологічного медичного обладнання, життєвий цикл якого потребує постійного оновлення [4].

Ініціювання таких угод вимагає від публічного партнера - місцевої ради проведення глибокого передінвестиційного аналізу та розробки ґрунтовного техніко-економічного обґрунтування (ТЕО). Ключовим етапом тут є розрахунок показника «цінності за гроші» (Value for Money – VfM) та порівняння очікуваних витрат з еталоном державного. Лише такий підхід дозволяє науково та економічно обґрунтувати доцільність залучення приватного інвестора порівняно з традиційною закупівлею за рахунок бюджетних коштів [5].

Окремим, часто нездоланним для ОМС викликом є побудова складних фінансових моделей та матриць розподілу ризиків. Фундаментальна теорія управління доводить, що успішне ППП базується на передачі конкретного ризику тій стороні, яка має найкращі інструменти для управління ним [6]. Натомість, через брак глибинного розуміння механіки партнерства, представники муніципалітетів нерідко намагаються перекласти 100% комерційних, операційних та навіть макроекономічних ризиків на приватний бізнес. Це автоматично робить проєкт фінансово нежиттєздатним та унеможливлює його кредитування серйозними фінансовими установами [7].

Виконання цих аналітичних завдань об'єктивно перевищує поточні кваліфікаційні можливості штатних працівників управлінь охорони здоров'я чи економічних відділів місцевих рад. Їхній функціонал переважно орієнтований на адміністрування стандартних бюджетних процедур та проведення поточних закупівель через систему публічних торгів [8]. Наразі у виконавчих апаратах більшості територіальних громад відсутні спеціалізовані підрозділи управління проєктами та посадовці з необхідним рівнем міждисциплінарної експертизи – одночасно правової, фінансової та медико-інженерної – для структурування угод ППП.

Зазначений інституційний та управлінський вакуум призводить до вкрай низької якості підготовки первинної проєктної документації. Як свідчать звіти міжнародних інституцій, системні інвестори витрачають значні ресурси на процедуру комплексної перевірки. Зіткнувшись із некомпетентністю представників публічного сектора, слабким ТЕО та непрозорими умовами ще на етапі попереднього вивчення концепцій, інвестори відмовляються від подальшої участі. Вони цілком раціонально оцінюють такі муніципальні ініціативи як проєкти з неконтрольованим рівнем інституційного ризику [9].

Економічні та нормативно-правові бар'єри. Другим, і найбільш критичним бар'єром, що нівелює інвестиційну привабливість муніципальної системи охорони здоров'я, є глибока невідповідність чинного бюджетного законодавства України базовим економічним принципам функціонування механізмів ППП [10]. Як доводить світова практика, найефективнішою та найбільш адаптованою для соціальної сфери (зокрема медицини) моделлю партнерства є механізм «плати за експлуатаційну готовність». Суть цієї моделі

полягає в тому, що приватний інвестор за власні та залучені кошти будує або капітально модернізує об'єкт, оснащує його високотехнологічним обладнанням і бере на себе повну відповідальність за його багаторічне технічне обслуговування. Натомість публічний партнер (муніципалітет) не оплачує кожен окремий медичний випадок, а протягом 10–20 років рівними траншами компенсує інвестиції виключно за умови дотримання інвестором жорстких стандартів якості та безперебійності роботи інфраструктури [11]. Такий підхід дозволяє органам місцевого самоврядування отримати надсучасну лікарню вже сьогодні, збалансовано розподіливши фінансове навантаження на десятиліття, а головне – перенести ключові експлуатаційні ризики на плечі приватного бізнесу [12].

Однак в реаліях вітчизняного правового поля імплементація такої прогресивної моделі фактично заблокована імперативними нормами Бюджетного кодексу України (БКУ). Фундаментальна суперечність полягає в асиметрії горизонтів планування: договори ППП в інфраструктурних галузях укладаються на строк від 5 до 50 років, тоді як вітчизняна бюджетна система функціонує в межах однорічного планування з елементами середньострокового прогнозування (максимум на три роки) [13]. На сьогодні БКУ не містить дієвих правових інструментів, які б дозволили місцевим радам брати на себе безвідкличні довгострокові фінансові зобов'язання, що виходять за межі трирічного бюджетного періоду. Відповідно, укладання договору ППП на 15 років з умовою щорічної плати за експлуатаційну готовність не має під собою твердого законодавчого забезпечення, оскільки кошти на виплати можуть бути юридично не закладені в бюджетах наступних періодів [14].

Для приватного інвестора та, що ще важливіше, для банківських установ, які виступають кредиторами таких проєктів, ця обставина генерує заборонний рівень політичного та фінансового ризику. Зміна політичного ландшафту та складу місцевої ради після чергових муніципальних виборів може легко призвести до перегляду бюджетних пріоритетів та повної відмови від фінансування проєкту в наступному році [15]. Враховуючи, що медична інфраструктура є високоспецифічним активом (наприклад, операційний блок чи важке радіологічне обладнання, вмонтоване у комунальне приміщення, неможливо швидко вилучити та продати на відкритому ринку для покриття збитків), інвестор залишається абсолютно незахищеним. У термінології міжнародних фінансових інституцій такі муніципальні ініціативи втрачають ознаку (здатності до банківського фінансування), адже жоден системний банк не видасть кредит під гарантії, що обмежуються одним бюджетним роком [16].

Ситуація критично ускладнюється жорсткими лімітами щодо місцевих запозичень та складністю надання муніципальних гарантій. За відсутності надійних механізмів гарантування довгострокових виплат (зокрема муніци-

пальних гарантій прямої дії, які б безумовно покривали ризик дефолту публічного партнера) залучення так званих «довгих» і «дешевих» грошей у проєкти місцевого рівня стає неможливим. Міжнародні фінансові організації (такі як ЄБРР, IFC), які традиційно виступають ключовими драйверами проєктів ППП у країнах, що розвиваються, вимагають чітких квазісуверенних або безвідкличних муніципальних гарантій [17]. Відтак, через ці законодавчі прогалини, територіальні громади опиняються де-факто відрізаними від глобального ринку інвестиційного капіталу.

Шляхи подолання бар'єрів та практичні рекомендації. З огляду на виявлені системні перешкоди, стає очевидним, що формування життєздатної та ефективної моделі публічно-приватного партнерства у сфері муніципальної охорони здоров'я неможливе без реалізації комплексних змін до чинної нормативно-правової бази. Точкові коригування управлінських підходів не здатні вирішити проблему глибокої недовіри інвесторів; необхідна зміна самої фінансово-правової парадигми взаємодії держави, територіальних громад та приватного бізнесу.

По-перше, ключовим вектором модернізації має стати подолання економічних бар'єрів шляхом внесення системних та взаємоузгоджених змін до Бюджетного кодексу України. Першочерговим кроком є закріплення на законодавчому рівні чіткої дефініції «довгострокове зобов'язання в рамках угод публічно-приватного партнерства». Це дозволить легітимізувати право органів місцевого самоврядування укладати договори, фінансові наслідки яких виходять за межі традиційного однорічного чи середньострокового бюджетного планування. Муніципалітети повинні отримати беззаперечне юридичне право фіксувати фінансові зобов'язання на весь строк дії договору ППП, який може становити 10, 15 або більше років.

Для забезпечення реальної гарантії повернення залучених інвестицій, платежі публічного партнера за такими договорами, зокрема, регулярна плата за експлуатаційну готовність модернізованого медичного об'єкта повинні отримати статус захищених статей видатків місцевих бюджетів. Надання такого правового статусу унеможливить секвестр цих видатків у разі недовиконання дохідної частини місцевого бюджету або зміни політичної кон'юнктури у складі місцевої ради після виборів. Водночас, з метою збереження макрофінансової стабільності та запобігання надмірному борговому навантаженню на територіальні громади, архітектура таких змін має містити суворі фінансові запобіжники. Вбачається за необхідне встановити жорсткий граничний обсяг щорічних довгострокових зобов'язань громади за всіма договорами ППП – наприклад, лімітувавши їх на рівні визначеного відсотка (5–10%) від обсягу власних надходжень загального фонду місцевого бюджету.

По-друге, не менш критичним завданням є подолання інституційного розриву між жорсткими вимогами міжнародного капіталу та наявною

управлінською спроможністю на місцях. Для вирішення цієї проблеми доцільно запровадити на загальнодержавному рівні спеціалізований механізм підтримки – Фонд підготовки проєктів. Оскільки розробка ґрунтовного техніко-економічного обґрунтування, побудова складних фінансових моделей та структурування матриці розподілу ризиків потребують значних фінансових витрат, держава має запровадити відповідну цільову субвенцію для територіальних громад.

Цей інструмент дозволить місцевим радам на прозорих засадах залучати висококваліфікованих зовнішніх радників: міжнародних юридичних консультантів, фінансових аудиторів та інженерів-проєктувальників. Делегування процесу підготовки конкурсної документації професіоналам гарантуватиме її відповідність стандартам провідних міжнародних фінансових інституцій. Це, у свою чергу, усуне ризик відхилення проєктів на етапі попереднього вивчення інвесторами та підвищить статус муніципальних ініціатив до категорії життєздатних та привабливих для банківського фінансування.

Впровадження запропонованих законодавчих та інституційних механізмів створить потужний синергетичний ефект, дозволивши справедливо збалансувати інтереси всіх учасників процесу: держави, територіальних громад як безпосередніх власників лікарень та приватного бізнесу. Комплексна реалізація цих кроків ініціює системний зсув, перетворивши сферу муніципальної охорони здоров'я з хронічного реципієнта обмежених бюджетних дотацій на сучасний, інвестиційно привабливий сектор економіки. У кінцевому підсумку, інтеграція приватного капіталу та передових управлінських практик у розвиток медичної інфраструктури безпосередньо конвертуватиметься у виконання ключового завдання реформи – відчутне підвищення якості, своєчасності та територіальної доступності медичної допомоги для населення.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що ефективна реалізація державної політики у сфері охорони здоров'я та модернізація медичної інфраструктури на муніципальному рівні неможливі без масштабного залучення приватного капіталу через механізми публічно-приватного партнерства. Проте, незважаючи на оновлення базового рамкового законодавства, формування життєздатного ринку медичних проєктів ППП в Україні гальмується критичною невідповідністю між бюджетним законодавством, управлінською спроможністю місцевих рад та жорсткими вимогами міжнародних інвесторів.

Для розблокування інвестиційних процесів у соціальній інфраструктурі запропоновано комплексний підхід, який базується на двох ключових напрямах:

1. Модернізація фінансово-правової парадигми. Доведено нагальну необхідність внесення змін до Бюджетного кодексу України задля імплемен-

тації моделі «плати за експлуатаційну готовність». Органи місцевого самоврядування повинні отримати законодавче право брати на себе безвідкличні довгострокові фінансові зобов'язання на весь період дії договору ППП. Надання цим виплатам статусу захищених статей видатків місцевих бюджетів (із встановленням запобіжних лімітів боргового навантаження) стане головною гарантією повернення інвестицій та забезпечить інфраструктурним проєктам статус (придатних для кредитування системними банками).

2. Подолання інституційного розриву. Обґрунтовано доцільність створення державного механізму підтримки у форматі Фонду підготовки проєктів. Запровадження цільових субвенцій дозволить територіальним громадам фінансувати залучення професійних зовнішніх радників для розробки якісного техніко-економічного обґрунтування та структурування складних матриць розподілу ризиків.

Реалізація запропонованих рекомендацій дозволить трансформувати комунальну охорону здоров'я з хронічно дотаційної сфери у привабливий об'єкт для довгострокового інвестування. Збалансований розподіл ризиків між державою та бізнесом забезпечить оновлення матеріально-технічної бази лікарень, що є головною передумовою надання якісних, доступних та безперервних медичних послуг населенню.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі полягають у розробці стандартизованих (типових) фінансових моделей та договорів ППП для різних типів медичних закладів (наприклад, центрів гемодіалізу, реабілітаційних відділень, діагностичних центрів), а також у формуванні системи індикаторів оцінки якості, за якими публічний партнер здійснюватиме моніторинг діяльності приватного інвестора на етапі експлуатації об'єкта.

Література:

1. Zapatrina I., de Cazalet B. Ukraine · PPP for Recovery: Is There a Need to Change the Legislation? *European Procurement & Public Private Partnership Law Review*. 2025. Vol. 20, Iss. 1. P. 159–164. DOI: https://doi.org/10.21552/epppl/2025/1/25.

2. Сокуренко О. Інституційні виклики та шляхи модернізації системи охорони здоров'я України в умовах війни. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Політичні науки та публічне управління*. 2025. № 2 (78). С. 187–193. DOI: https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-28.

3. Дубина М., Шакун Є. Сучасні тенденції фінансового забезпечення розвитку закладів охорони здоров'я. *Успіхи і досягнення у науці*. 2025. № 7 (17). С. 377–392. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-377-392.

4. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та перспективи реформування : монографія. Київ : НАДУ, 2001. 320 с. URL: https://file.lib.in.ua/pdf/radysh-yaroslav-derzhavne-upravlinnia-okhoronoiu-zdorovia-v-ukraini-henezys-problemy-ta-shliakhy-reformuvannia.pdf.

5. Лехан В. М., Онул Н. М., Крячкова Л. В. Засади міжнародної та національної політики і стратегій у сфері громадського здоров'я. *Public health system in Ukraine and EU countries: realities, transformation, development vectors, perspectives* : scientific monograph. 1st ed. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. P. 61–98. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-330-9-3.

6. Монастирський Г. Л., Демчишин Я. М. Модернізація державної політики охорони здоров'я в умовах сучасних викликів: національний та локальний виміри. *Філософія та управління*. 2025. № 7-8 (11-12). DOI: https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.7-8.09.

7. Голинський Ю., Нурієва В. Фінансова спроможність громад під час повномасштабної війни. *Економіка та суспільство*. 2023. № 55. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41.

8. PPP in Health / World Bank Group. URL: https://ppp.worldbank.org/ppp-health.

9. Infrastructure / World Bank Group. URL: https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/infrastructure.

10. Луніна І. О. Публічні фінанси в макроекономічній політиці зростання : монографія / НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». Київ, 2020. 440 с. URL: https://digpub.chite.edu.ua/books/fin/Lunyna.pdf.

11. Yescombe E. R., Farquharson E. Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principles of Policy and Finance. 2nd ed. Oxford : Butterworth-Heinemann, 2018. 544 p. DOI: https://doi.org/10.1016/C2011-0-04354-5.

12. Павлюк К. В., Камінська О. С. Зарубіжний досвід розвитку державно-приватного партнерства в системі охорони здоров'я. *Наукові праці НДФІ*. 2018. № 2. С. 117–132. URL: https://npndfi.org.ua/docs/NP_18_02_117_uk.pdf.

13. Возняк Г., Голинський Ю. Інструменти зміцнення бюджетної сталості територіальних громад в обличчях нестабільності: практичні аспекти. *Світ фінансів*. 2025. № 2 (83). С. 18–29. DOI: https://doi.org/10.35774/sf2025.02.018.

14. Кужелєв М., Нечипоренко А., Стабіас С. Видатки місцевих бюджетів на відновлення: тенденції, виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2025. № 78. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-27.

15. Руснак О. Механізми реалізації публічної політики: взаємозв'язок виборчого та адміністративного циклів у контексті політичного процесу. *Національні інтереси України*. 2025. № 2 (7). С. 1041–1052. DOI: https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-1041-1052.

16. A Guide to Infrastructure Bankability. Sydney : Global Infrastructure Hub, 2021. 112 p. URL: https://www.gihub.org/articles/financing-cross-border-infrastructure-projects-bankability/.

17. Transition Report 2023-2024: Business Unusual. London : European Bank for Reconstruction and Development, 2024. 128 p. URL: https://www.ebrd.com/home/news-and-events/publications/economics/transition-reports/transition-report-2023-24.html.

References:

1. Zapatrina, I., & de Cazalet, B. (2025). Ukraine · PPP for Recovery: Is There a Need to Change the Legislation? *European Procurement & Public Private Partnership Law Review,* 20 (1), 159-164. Retrieved from https://doi.org/10.21552/epppl/2025/1/25

2. Sokurenko, O. (2025). Instytutsiini vyklyky ta shliakhy modernizatsii systemy okhorony zdorov'ia Ukrainy v umovakh viiny [Institutional challenges and ways to modernize the healthcare system of Ukraine in war conditions]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Politychni nauky ta publichne upravlinnia – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Political Sciences and Public Administration,* 2 (78), 187-193. Retrieved from https://doi.org/10.32689/2523-4625-2025-2(78)-28 [in Ukrainian].

3. Dubyna, M., & Shakun, Ye. (2025). Suchasni tendentsii finansovoho zabezpechennia rozvytku zakladiv okhorony zdorov'ia [Modern trends in financial support for the development of healthcare facilities]. *Uspikhy i dosiahnennia u nautsi – Successes and achievements in science*, 7 (17), 377-392. Retrieved from https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-7(17)-377-392 [in Ukrainian].

4. Radysh, Ya.F. (2001). *Derzhavne upravlinnia okhoronoiu zdorovia v Ukraini: henezys, problemy ta perspektyvy reformuvannia [State management of healthcare in Ukraine: genesis, problems and prospects for reform]*. NADU. Retrieved from https://file.lib.in.ua/pdf/radysh-yaroslav-derzhavne-upravlinnia-okhoronoiu-zdorovia-v-ukraini-henezys-problemy-ta-shliakhy-reformuvannia.pdf [in Ukrainian].

5. Lekhan, V.M., Onul, N.M., & Kriachkova, L.V. (2023). Zasady mizhnarodnoi ta natsionalnoi polityky i stratehii u sferi hromadskoho zdorov'ia [Principles of international and national policies and strategies in the field of public health]. *Public health system in Ukraine and EU countries: realities, transformation, development vectors, perspectives* (1st ed.), (pp. 61-98). Baltija Publishing. Retrieved from https://doi.org/10.30525/978-9934-26-330-9-3 [in Ukrainian].

6. Monastyrskyi, H.L., & Demchyshyn, Ya.M. (2025). Modernizatsiia derzhavnoi polityky okhorony zdorov'ia v umovakh suchasnykh vyklykiv: natsionalnyi ta lokalnyi vymiry [Modernization of state health care policy in the conditions of modern challenges: national and local dimensions]. *Filosofiia ta upravlinnia – Philosophy and Management*, 7-8 (11-12). Retrieved from https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.7-8.09 [in Ukrainian].

7. Holynskyi, Yu., & Nuriieva, V. (2023). Finansova spromozhnist hromad pid chas povnomasshtabnoi viiny [Financial capacity of communities during full-scale war]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 55. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-55-41 [in Ukrainian].

8. World Bank Group. (n.d.). *PPP in Health*. ppp.worldbank.org. Retrieved from https://ppp.worldbank.org/ppp-health

9. International Finance Corporation. (n.d.). *Infrastructure*. ifc.org. Retrieved from https://www.ifc.org/en/what-we-do/sector-expertise/infrastructure

10. Lunina, I.O. (2020). *Publichni finansy v makroekonomichnii politytsi zrostannia [Public finance in the macroeconomic policy of growth]*. Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine. Retrieved from https://digpub.chite.edu.ua/books/fin/Lunyna.pdf [in Ukrainian].

11. Yescombe, E.R., & Farquharson, E. (2018). *Public-Private Partnerships for Infrastructure: Principles of Policy and Finance* (2nd ed.). Butterworth-Heinemann. Retrieved from https://doi.org/10.1016/C2011-0-04354-5

12. Pavliuk, K.V., & Kaminska, O.S. (2018). Zarubizhnyi dosvid rozvytku derzhavno-pryvatnoho partnerstva v systemi okhorony zdorov'ia [Foreign experience in the development of public-private partnership in the healthcare system]. *Naukovi pratsi NDFI – Scientific papers of the SFI*, 2, 117-132. Retrieved from https://npndfi.org.ua/docs/NP_18_02_117_uk.pdf [in Ukrainian].

13. Vozniak, H., & Holynskyi, Yu. (2025). Instrumenty zmitsnennia biudzhetnoi stalosti terytorialnykh hromad v oblychchiakh nestabilnosti: praktychni aspekty [Tools for strengthening the budget sustainability of territorial communities in the face of instability: practical aspects]. *Svit finansiv – The World of Finance*, 2 (83), 18-29. Retrieved from https://doi.org/10.35774/sf2025.02.018 [in Ukrainian].

14. Kuzheliev, M., Nechyporenko, A., & Stabias, S. (2025). Vydatky mistsevykh biudzhetiv na vidnovlennia: tendentsii, vyklyky ta perspektyvy [Local budget expenditures for recovery: trends, challenges and prospects]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, 78. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-78-27 [in Ukrainian].

15. Rusnak, O. (2025). Mekhanizmy realizatsii publichnoi polityky: vzaiemozv'iazok vyborchoho ta administrativnoho tsykliv u konteksti politychnoho protsesu [Mechanisms of public policy implementation: the relationship between electoral and administrative cycles in the context of the political process]. *Natsionalni interesy Ukrainy – National Interests of Ukraine*, 2 (7), 1041-1052. Retrieved from https://doi.org/10.52058/3041-1793-2025-2(7)-1041-1052 [in Ukrainian].

16. Global Infrastructure Hub. (2021). *A Guide to Infrastructure Bankability*. Sydney. Retrieved from https://www.gihub.org/articles/financing-cross-border-infrastructure-projects-bankability/

17. European Bank for Reconstruction and Development. (2024). *Transition Report 2023-2024: Business Unusual*. ebrd.com. Retrieved from https://www.ebrd.com/home/news-and-events/publications/economics/transition-reports/transition-report-2023-24.html

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351:004:35.072.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2092-2105

Тарабан Єгор Ігорович аспірант кафедри економіки та публічного управління, Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0009-0000-9046-3268

АНАЛІТИЧНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗВОРОТНОГО ЗВ'ЯЗКУ ГРОМАДЯН У ЦИФРОВІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНИХ ПОСЛУГ

Анотація. У статті досліджено аналітичне використання зворотного зв'язку громадян у процесі цифрової трансформації публічних послуг. Обґрунтовано, що в умовах розвитку електронних сервісів, державних цифрових платформ, електронної ідентифікації та онлайн-комунікації громадянин дедалі частіше виступає не лише отримувачем публічної послуги, а й джерелом важливої управлінської інформації про її якість, доступність, зручність і результативність. Акцентовано, що звернення, скарги, оцінки, коментарі, пропозиції та повідомлення про труднощі під час користування електронними послугами утворюють масив даних, який може використовуватися для управлінської діагностики, виявлення повторюваних проблем і корекції діяльності органів публічної влади.

Доведено, що традиційні інструменти оцінювання якості публічних послуг, зокрема статистична звітність і періодичні соціологічні опитування, залишаються важливими, однак не завжди забезпечують достатню оперативність і деталізацію для цифрового середовища. Натомість системне аналітичне опрацювання зворотного зв'язку громадян дає змогу виявляти приховані процедурні бар'єри, слабкі місця електронних форм, неузгодженість відповідей різних органів влади, проблеми комунікації та специфічні потреби окремих груп населення.

Визначено, що найбільший управлінський потенціал має така модель цифрової аналітики, яка включена до повного циклу публічного адміністрування: збирання повідомлень громадян, їх упорядкування, тематичне групування, визначення проблемних аспектів, аналітичну інтерпретацію, підготовку управлінських висновків, корекцію процедури надання послуги та повторне оцінювання результату. Обґрунтовано, що інституціоналізація такої аналітики сприятиме підвищенню якості публічних послуг, зміцненню довіри до органів влади, посиленню прозорості, підзвітності та людиноцентричності публічного управління.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Ключові слова: цифровізація, аналітична діяльність, публічне управління, публічні послуги, зворотний зв'язок громадян, електронні послуги, управлінська діагностика, управлінська корекція.

Taraban Yehor postgraduate student of the Department of Economics and Public Administration, National Aerospace University named after M. Ye. Zhukovsky "Kharkiv Aviation Institute", Kharkiv, https://orcid.org/0009-0001-3655-9952

ANALYTICAL USE OF CITIZEN FEEDBACK IN THE DIGITAL TRANSFORMATION OF PUBLIC SERVICES

Abstract. The article examines the analytical use of citizen feedback in the process of digital transformation of public services. It is substantiated that, under the conditions of the development of electronic services, state digital platforms, electronic identification and online communication, citizens increasingly act not only as recipients of public services, but also as an important source of managerial information about their quality, accessibility, convenience and effectiveness. It is emphasized that appeals, complaints, assessments, comments, proposals and reports on difficulties encountered while using electronic services form a data set that can be used for managerial diagnostics, identification of recurring problems and correction of the activities of public authorities.

It is proved that traditional tools for assessing the quality of public services, in particular statistical reporting and periodic sociological surveys, remain important, but do not always provide sufficient promptness and detail for the digital environment. Instead, systematic analytical processing of citizen feedback makes it possible to identify hidden procedural barriers, weaknesses in electronic forms, inconsistencies in responses from different public authorities, communication problems and specific needs of certain population groups.

It is determined that the greatest managerial potential belongs to a model of digital analytics that is integrated into the full cycle of public administration: collection of citizens' messages, their systematization, thematic grouping, identification of problematic aspects, analytical interpretation, preparation of managerial conclusions, correction of the service delivery procedure and repeated evaluation of the result. It is substantiated that the institutionalization of such analytics will contribute to improving the quality of public services, strengthening trust in public authorities, enhancing transparency, accountability and the human-centeredness of public administration.

Keywords: digitalization, analytical activity, public administration, public services, citizen feedback, electronic services, managerial diagnostics, managerial correction.

ISSN 3041-1572 Online

Постановка проблеми. Цифрова трансформація публічного управління істотно змінює не лише технологічні способи надання публічних послуг, а й саму логіку взаємодії органів публічної влади з громадянами. В умовах розвитку електронних сервісів, державних цифрових платформ, електронної ідентифікації та онлайн-комунікації громадянин дедалі частіше виступає не лише отримувачем послуги, а й джерелом важливої управлінської інформації про її якість, доступність, зручність і результативність. Його звернення, скарги, оцінки, коментарі та пропозиції відображають реальний досвід користування публічними послугами, який не завжди може бути повною мірою зафіксований через статистичну звітність або періодичні соціологічні опитування.

Актуальність проблеми посилюється тим, що в Україні цифровізація публічних послуг відбувається в умовах одночасної дії кількох складних чинників: воєнного стану, зростання потреб внутрішньо переміщених осіб, нерівномірної цифрової спроможності територіальних громад, цифрового розриву між різними групами населення, а також євроінтеграційних вимог до прозорості, підзвітності та якості публічного адміністрування. За таких умов органи публічної влади мають не лише забезпечувати технічну доступність електронних послуг, а й постійно аналізувати, наскільки ці послуги відповідають реальним потребам громадян, які труднощі виникають у процесі їх отримання та які управлінські рішення потребують корекції.

Попри активний розвиток електронних публічних послуг, зворотний зв'язок громадян часто використовується переважно як канал комунікації або форма реагування на окремі звернення. Водночас недостатньо сформованою залишається практика його системного аналітичного опрацювання як джерела даних для вдосконалення процедур, усунення повторюваних проблем, виявлення прихованих бар'єрів доступу та підвищення якості публічного обслуговування. Саме тому виникає потреба у науковому обґрунтуванні підходу, за якого цифровий зворотний зв'язок громадян розглядається як складова аналітичної діяльності в публічному управлінні та як інструмент управлінської корекції публічних послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні й прикладні аспекти цифровізації публічного управління, розвитку електронних послуг та використання зворотного зв'язку громадян розглянуті в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Вагомий внесок у дослідження цієї проблематики зробили С. Квітка, В. Корсун, Ю. Магиляс [2], В. Клочан, І. Петрів [3], А. Краковська, М. Бабик [4], І. Криворучко [5], В. Кучменко, М. Ватульєв [6], Н. Сорокіна, В. Філатов [7], А. Чечель, М. Ангелін [8]. Методологічні підходи до аналізу цифрового зворотного зв'язку громадян розкриті у працях О. Алкарйоуті, Н. Сіям, А. Абдель Монем, К. Шаалана [9], Р. Ковальські, М. Естеве, С. Янкіна

Міхайлова [10], С. Є, С. Су, Ч. Яо, Л.-а. Дуна, Ц. Ліна, Ш. Юя [11]. Практичний український контекст користування державними електронними послугами висвітлено у звіті ПРООН та КМІС [1]. Водночас недостатньо дослідженим залишається питання системного аналітичного використання зворотного зв'язку громадян для управлінської корекції публічних послуг, що підтверджує актуальність обраної теми.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою статті є обґрунтування аналітичного використання зворотного зв'язку громадян як інструменту цифрової трансформації публічних послуг, що забезпечує управлінську діагностику та формування підстав для корекції діяльності органів публічної влади.

Виклад основного матеріалу. Цифровізація аналітичної діяльності у сфері публічних послуг змінює не лише технічні способи надання послуг, а й саму логіку взаємодії органів публічної влади з громадянами. У традиційній адміністративній моделі громадянин переважно розглядався як адресат владного рішення або отримувач визначеного адміністративного результату. Натомість у цифровому середовищі він дедалі більше постає як активний учасник оцінювання, корекції та вдосконалення публічних послуг. Його звернення, скарги, оцінки, коментарі, пропозиції та повідомлення про труднощі під час користування електронними послугами утворюють важливий масив управлінської інформації, який може використовуватися для підвищення якості публічного адміністрування. Саме тому зворотний зв'язок громадян доцільно розглядати не як допоміжний комунікаційний елемент, а як джерело аналітичних даних для прийняття, уточнення та корекції управлінських рішень.

У сучасних умовах якість публічної послуги не може оцінюватися лише за формальними показниками кількості поданих заяв, строків їх розгляду, кількості виданих документів або технічної доступності електронного ресурсу. Такі показники є необхідними, але вони не розкривають повною мірою реального досвіду громадянина. Для отримувача послуги важливими є зрозумілість процедури, простота дій, доступність пояснень, передбачуваність результату, коректність відповіді, можливість уточнення інформації, відчуття справедливого ставлення та довіра до органу влади. У цьому сенсі цифровий зворотний зв'язок дозволяє побачити не лише зовнішній результат надання послуги, а й внутрішню якість управлінської взаємодії.

Український контекст підтверджує актуальність такого підходу. За даними аналітичного звіту ПРООН та КМІС, в Україні зберігається високий рівень користування державними електронними послугами: 64 % респондентів протягом останнього року користувалися принаймні певними електронними державними послугами [1]. Водночас більшість користувачів оцінює

власний досвід позитивно, проте значна частина з них зазначає, що окремі аспекти потребують покращення [1]. Це свідчить, що сам факт поширення електронних послуг ще не означає завершеності цифрової трансформації. Навпаки, зі зростанням рівня користування послугами актуалізується потреба в глибшому аналізі того, які саме елементи потребують уточнення, спрощення, технічного оновлення або організаційної корекції.

Важливо розмежовувати загальне оцінювання електронних послуг і змістовне аналітичне опрацювання зворотного зв'язку. Перше дає змогу встановити рівень задоволеності громадян, друге – зрозуміти причини цієї задоволеності або незадоволеності. Саме другий підхід має більшу управлінську цінність, оскільки дозволяє виявити повторювані труднощі, приховані процедурні бар'єри, слабкі місця в електронних формах, недостатню зрозумілість інструкцій, неузгодженість відповідей різних органів влади або проблеми комунікації з окремими групами населення. У такому розумінні зворотний зв'язок громадян перетворюється з інструменту фіксації окремих скарг на механізм постійного вдосконалення публічних послуг.

У дослідженні С. Квітки, В. Корсуна та Ю. Магиляса цифрова трансформація публічного управління розглядається як складний процес, що змінює не лише внутрішню організацію органів влади, а й характер їх взаємодії з громадянами та іншими зацікавленими сторонами [2]. Особливо важливою для цієї статті є ідея переходу від суто технологічного бачення цифровізації до людиноцентричного підходу. Такий підхід означає, що цифрові платформи, електронні кабінети, реєстри й автоматизовані системи мають оцінюватися не лише з позиції їх технічного функціонування, а передусім з позиції того, наскільки вони полегшують громадянину доступ до послуги, зменшують адміністративне навантаження, підвищують прозорість процедури та забезпечують можливість бути почутим.

На рівні територіальних громад цифровий зворотний зв'язок набуває додаткового значення. В. Клочан та І. Петрів підкреслюють, що в умовах децентралізації та повномасштабної війни цифрові інструменти стали для громад не лише засобом модернізації, а й умовою забезпечення стійкості, безперервності управління, інформування населення та координації допомоги [3]. Це має прямий зв'язок із публічними послугами, оскільки саме громади часто першими стикаються з конкретними потребами громадян: внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, мешканців прифронтових територій. Зворотний зв'язок у такому середовищі може виконувати функцію раннього виявлення проблем, які ще не відображені у формальній звітності, але вже впливають на доступність і якість послуг.

Цифровізація адміністративних послуг в Україні, як зазначають А. Краковська та М. Бабик, є однією з важливих складових формування послугоорієнтованої

держави, основною функцією якої є задоволення потреб громадян шляхом якісного публічного обслуговування [4]. Разом з тим автори звертають увагу на наявність процесуальних недоліків і прогалин у правовому регулюванні, які обмежують можливості повноцінного користування електронними адміністративними послугами [4]. Саме зворотний зв'язок громадян може стати джерелом виявлення таких недоліків у практичній площині. Якщо нормативний аналіз показує, як має функціонувати послуга, то громадянський досвід показує, як вона фактично сприймається і проходиться користувачем.

Євроінтеграційний вимір цифровізації також посилює значення аналітичного використання зворотного зв'язку. І. Криворучко наголошує, що цифровізація публічного управління в контексті європейської інтеграції України пов'язана з підвищенням прозорості, підзвітності, довіри до уряду та розвитком електронного урядування [5]. З огляду на це, зворотний зв'язок громадян не повинен обмежуватися технічним збором оцінок або скарг. Він має бути включений у ширшу систему належного врядування, у якій громадянин отримує не лише послугу, а й можливість впливати на її подальше вдосконалення. Такий підхід відповідає логіці відкритості, доказовості та відповідальності публічного управління.

Воєнний стан актуалізував безпеково-адаптаційний вимір цифровізації. В. Кучменко та М. Ватульєв підкреслюють, що цифрова трансформація в умовах воєнного стану стає необхідною умовою збереження керованості державою, безперервності надання послуг, координації між секторами та взаємодії з громадськістю [6]. У такій ситуації аналітика зворотного зв'язку має не лише сервісне, а й кризове значення. Через повідомлення громадян органи влади можуть виявляти проблеми доступу до послуг, перебої в роботі електронних ресурсів, труднощі в отриманні допомоги, потребу в уточненні процедур для окремих категорій населення. Проте для цього зворотний зв'язок має не просто накопичуватися, а системно оброблятися і перетворюватися на управлінські висновки.

Н. Сорокіна та В. Філатов розглядають цифровізацію публічного управління не як суто технічне переведення інформації у цифрову форму, а як системний трансформаційний процес, що змінює модель діяльності органів публічної влади, якість послуг і механізми взаємодії з громадянами [7]. Такий підхід є важливим для розуміння місця аналітики зворотного зв'язку в цифровій трансформації. Якщо орган влади лише створює електронну форму послуги, але не використовує дані громадянського досвіду для її вдосконалення, цифровізація залишається переважно процедурною. Якщо ж результати зворотного зв'язку впливають на управлінські рішення, тоді формується якісно інша модель публічного адміністрування – адаптивна, доказова та зорієнтована на потреби людини.

ISSN 3041-1572 Online

Інституційні умови розвитку цифрової аналітики пов'язані також із цифровими платформами, відкритими даними, електронною ідентифікацією та сумісністю інформаційних систем. А. Чечель та М. Ангелін доводять, що стратегічними напрямами цифровізації публічного сектору України є розвиток цифрових державних платформ, відкритих даних, електронної ідентифікації, цифрового робочого місця, а також підвищення технічної спроможності та сумісності цифрових систем України з європейським цифровим простором [8]. Це важливо, оскільки аналітичне використання зворотного зв'язку неможливе без належної цифрової інфраструктури, захисту даних, міжвідомчої узгодженості та процедурного закріплення того, як результати аналізу мають використовуватися в управлінській діяльності.

Методологічно важливим для цієї статті є дослідження О. Алкарйоуті, Н. Сіям, А. Абдель Монем і К. Шаалана, присвячене аспектному аналізу тональності відгуків користувачів державних цифрових сервісів [9]. Його цінність полягає в тому, що воно дає підстави не обмежуватися загальною оцінкою «позитивно» або «негативно». Один і той самий громадянин може позитивно оцінити доступність електронної послуги, але негативно – швидкість відповіді; схвалювати можливість дистанційного звернення, але критикувати складність інструкцій; визнавати корисність цифрового ресурсу, але вказувати на низьку якість підтримки. Отже, аналітика зворотного зв'язку має бути аспектною, тобто спрямованою на виявлення конкретних елементів послуги, які викликають задоволення або незадоволення.

Р. Ковальські, М. Естеве та С. Янкін Міхайлов доводять, що великі масиви письмових відгуків громадян можуть бути використані для виявлення чинників задоволеності користувачів публічними послугами, які не завжди охоплюються традиційними опитуваннями [10]. Це особливо важливо для публічного управління, оскільки опитування зазвичай обмежене попередньо визначеними питаннями, тоді як відкритий текстовий відгук дозволяє громадянину самостійно визначити, що саме для нього є проблемою. У результаті органи влади отримують можливість виявити не лише очікувані, а й неочікувані чинники незадоволеності, які не були закладені в стандартні інструменти оцінювання.

С. Є, С. Су, Ч. Яо, Л.-а. Дун, Ц. Лін і Ш. Юй запропонували рамку аналізу якості цифрових урядових послуг на основі зворотного зв'язку громадян, у якій виокремлено такі фактори, як ефективність, якість відповіді, ставлення, дотримання вимог і виконання відповіді [11]. Ці фактори можуть бути адаптовані до українського публічно-управлінського контексту. Ефективність відображає здатність послуги забезпечити очікуваний результат без надмірних витрат часу й зусиль. Якість відповіді показує, наскільки громадянин отримує змістовну та придатну для використання інформацію. Ставлення характеризує

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

не тільки поведінку посадових осіб, а й загальну культуру взаємодії держави з людиною. Дотримання вимог вказує на правову визначеність процедури, а виконання відповіді дозволяє оцінити, чи завершується комунікація реальним управлінським результатом.

З огляду на це аналітичне використання зворотного зв'язку доцільно розглядати як управлінський цикл. Його перший етап полягає у збиранні повідомлень громадян через електронні ресурси, цифрові кабінети, форми оцінювання, електронні звернення, телефонні центри та інші канали. Другий етап передбачає впорядкування й групування цих повідомлень за видами послуг, територіями, категоріями користувачів, проблемними аспектами та відповідальними суб'єктами. Третій етап пов'язаний з аналітичною інтерпретацією: визначенням повторюваних проблем, їх причин, рівня критичності та можливих наслідків для якості послуг. Четвертий етап має управлінський характер і передбачає ухвалення рішень щодо зміни процедури, уточнення інструкцій, поліпшення комунікації, підвищення кваліфікації працівників або технічного оновлення електронного ресурсу. П'ятий етап полягає у повторному оцінюванні результату після внесених змін.

Таке розуміння дозволяє уникнути формального ставлення до зворотного зв'язку. Якщо орган влади лише збирає відгуки, але не аналізує їх і не змінює на цій основі послуги, громадянська участь перетворюється на декоративну процедуру. Якщо ж повідомлення громадян систематично узагальнюються, порівнюються, інтерпретуються та використовуються для корекції, тоді формується реальний механізм підвищення якості публічного обслуговування. Особливо важливо, щоб результати такої аналітики не залишалися внутрішньою інформацією органу влади. Доцільно періодично повідомляти громадянам, які типові проблеми було виявлено і які зміни здійснено за результатами їхніх звернень. Це зміцнює довіру та демонструє, що зворотний зв'язок має практичне значення.

Водночас аналітика цифрового зворотного зв'язку має низку обмежень. Не всі громадяни однаково активно користуються електронними сервісами і не всі залишають відгуки. Існує ризик, що цифрові повідомлення відображатимуть переважно досвід активніших і більш підготовлених користувачів, тоді як проблеми людей похилого віку, осіб з інвалідністю, мешканців сільських територій або громадян із низьким рівнем цифрових навичок залишатимуться менш видимими. Тому цифровий зворотний зв'язок не може бути єдиним джерелом оцінювання якості послуг. Його необхідно поєднувати із соціологічними опитуваннями, даними центрів надання адміністративних послуг, телефонними зверненнями, письмовими скаргами, інформацією від громадських організацій і представників вразливих груп.

Не менш важливим є питання захисту персональних даних. Повідомлення громадян можуть містити чутливу інформацію про місце проживання, стан

ISSN 3041-1572 Online

здоров'я, соціальний статус, майнові питання, отримання допомоги або обставини переміщення. Тому аналітичне використання таких даних має ґрунтуватися на принципах законності, цільового використання, обмеженого доступу, знеособлення там, де це можливо, і прозорого інформування громадян про порядок використання їхніх повідомлень. Без цього цифрова аналітика може не посилити довіру, а навпаки – сформувати побоювання щодо контролю, спостереження або неправомірного використання інформації.

Узагальнення наведених положень дає підстави стверджувати, що аналітичне використання зворотного зв'язку громадян у цифровій трансформації публічних послуг має розглядатися як особливий механізм перетворення громадянського досвіду на управлінське знання. Його сутність полягає не в накопиченні відгуків і не в демонстрації відкритості органу влади, а в здатності публічної адміністрації виявляти через ці відгуки повторювані проблеми, оцінювати якість процедур, бачити приховані бар'єри доступу, вчасно коригувати управлінські рішення та перевіряти результативність змін. У такому розумінні цифровий зворотний зв'язок є не лише інструментом комунікації, а частиною доказового, адаптивного й послугоорієнтованого публічного управління.

З огляду на викладене доцільно виокремити кілька напрямів удосконалення аналітичного використання зворотного зв'язку громадян. Насамперед варто поступово переходити від фрагментарного збору відгуків до створення єдиної логіки аналітичного супроводу публічних послуг. Кожна електронна послуга має супроводжуватися не лише технічною оцінкою її доступності, а й системою змістового аналізу того, що саме громадяни вважають проблемним. При цьому важливо не обмежуватися загальною оцінкою «зручно / незручно», а розділяти досвід користувача на окремі аспекти: зрозумілість процедури, простоту електронної форми, швидкість відповіді, якість пояснення, правову визначеність, доступність для вразливих груп, можливість оскарження або уточнення результату.

Другий напрям полягає у формуванні обов'язкового управлінського зв'язку між аналітикою зворотного зв'язку та корекцією послуг. Якщо орган влади збирає відгуки, але не демонструє, як вони вплинули на зміну процедури, довіра до цифрової взаємодії знижується. Тому доцільно запроваджувати короткі публічні повідомлення про те, які типові проблеми було виявлено за результатами звернень громадян і які зміни здійснено. Це не лише підвищуватиме прозорість, а й створюватиме відчуття реальної участі громадян у вдосконаленні публічних послуг.

Третій напрям пов'язаний із подоланням цифрової нерівності. Аналітика електронних відгуків має доповнюватися каналами отримання інформації від тих громадян, які не можуть або не хочуть користуватися цифровими

сервісами. Інакше система покращуватиме послуги переважно для тих, хто вже інтегрований у цифрове середовище, залишаючи менш видимими проблеми людей похилого віку, осіб з інвалідністю, мешканців сільських територій, малозабезпечених громадян або осіб із низьким рівнем цифрових навичок. Тому цифрова аналітика має бути інклюзивною не тільки за технічними параметрами, а й за джерелами даних.

Четвертий напрям полягає в розвитку етичних і правових стандартів використання громадянських повідомлень. Громадяни мають розуміти, що їхній зворотний зв'язок використовується не для контролю над ними, а для покращення послуг. Для цього потрібні чіткі правила знеособлення даних, обмеження доступу до чутливої інформації, прозорість процедур аналізу та відповідальність посадових осіб за неналежне використання отриманих даних. Лише за таких умов цифрова аналітика може бути не джерелом ризиків, а інструментом довіри.

П'ятий напрям стосується розвитку управлінської культури. Органи публічної влади мають сприймати скаргу не як репутаційну загрозу, а як сигнал для вдосконалення. Саме така зміна управлінського мислення є однією з ключових умов цифрової трансформації. Якщо відгук громадянина розглядається як небажане навантаження, цифровізація не змінює сутність управління. Якщо ж він сприймається як дані для поліпшення рішення, тоді формується нова якість публічного адміністрування, у якій громадянин стає не лише отримувачем послуги, а й учасником її постійного вдосконалення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що аналітичне використання зворотного зв'язку громадян у цифровій трансформації публічних послуг є одним із важливих напрямів переходу від формальної цифровізації адміністративних процедур до послугоорієнтованої, доказової та адаптивної моделі публічного управління. Зворотний зв'язок громадян у цифровому середовищі не може розглядатися лише як канал комунікації, спосіб фіксації скарг або інструмент оцінювання задоволеності. Його управлінська цінність полягає у здатності перетворювати індивідуальний досвід користувачів публічних послуг на узагальнене аналітичне знання, придатне для виявлення повторюваних проблем, прихованих бар'єрів доступу, процедурних недоліків, комунікаційних збоїв і потреби в управлінській корекції.

Установлено, що традиційні підходи до оцінювання якості публічних послуг, зокрема періодичні соціологічні опитування, статистичні звіти та формальні показники результативності, залишаються важливими, однак не забезпечують достатньої оперативності й деталізації для динамічного цифрового середовища. Вони фіксують загальний рівень користування послугами та ставлення до них, але не завжди дають змогу виявити конкретні

ISSN 3041-1572 Online

причини незадоволеності громадян. Натомість текстові відгуки, електронні звернення, скарги, коментарі, оцінки якості та повідомлення про труднощі дозволяють побачити реальний досвід взаємодії людини з органом публічної влади, зокрема складність процедури, незрозумілість інструкцій, якість відповіді, швидкість реагування, ставлення працівників, технічні проблеми та рівень довіри до електронного сервісу.

Обґрунтовано, що цифрова аналітика зворотного зв'язку має найбільший потенціал тоді, коли вона не обмежується загальною оцінкою позитивної чи негативної тональності повідомлень, а передбачає аспектний аналіз конкретних елементів публічної послуги. Це дає змогу розрізняти, які саме складові сервісу потребують покращення: доступність електронної форми, зрозумілість алгоритму дій, якість інформаційного супроводу, правова визначеність процедури, швидкість відповіді, виконання прийнятого рішення або комунікація з громадянином. Такий підхід сприяє переходу від загальної констатації проблем до адресної управлінської корекції.

Доведено, що в українських умовах аналітичне використання зворотного зв'язку громадян має особливе значення з огляду на одночасну дію кількох чинників: високий рівень поширення державних електронних послуг, потребу в підвищенні якості цифрового обслуговування, воєнні виклики, нерівномірність цифрової спроможності територіальних громад, наявність цифрового розриву та євроінтеграційний курс України. У таких умовах зворотний зв'язок громадян виконує не лише сервісну, а й адаптаційну функцію, оскільки дозволяє оперативно виявляти проблеми доступу до послуг для внутрішньо переміщених осіб, ветеранів, осіб з інвалідністю, людей похилого віку, мешканців сільських і прифронтових територій.

Запропоновано розглядати аналітичне використання зворотного зв'язку як управлінський цикл, що охоплює збирання повідомлень громадян, їх упорядкування, тематичне групування, визначення проблемних аспектів, аналітичну інтерпретацію, підготовку управлінських висновків, корекцію процедури надання послуги та повторне оцінювання результату. Саме наявність такого циклу відрізняє реальну цифрову трансформацію від формального накопичення відгуків. Якщо зворотний зв'язок не впливає на зміну процедур, він залишається декоративним елементом цифрової взаємодії. Якщо ж він стає підставою для управлінських рішень, формується нова якість публічного адміністрування, у якій громадянин виступає не лише отримувачем послуги, а й учасником її постійного вдосконалення.

Визначено, що ефективне впровадження цифрової аналітики зворотного зв'язку потребує належних інституційних умов. До них належать сумісність цифрових систем, захист персональних даних, нормативне закріплення порядку використання громадянських повідомлень, підготовка публічних служ-

бовців до роботи з даними, поєднання цифрових і недигітальних каналів отримання інформації, а також прозоре інформування громадян про те, які проблеми було виявлено та які зміни здійснено за результатами їхніх звернень. Особливо важливо, щоб цифрова аналітика не поглиблювала наявну нерівність, а навпаки – доповнювалася механізмами врахування позиції тих громадян, які мають обмежений доступ до електронних сервісів або недостатній рівень цифрових навичок.

Отже, аналітичне використання зворотного зв'язку громадян є перспективним напрямом розвитку цифровізації аналітичної діяльності в публічному управлінні та адмініструванні. Його впровадження сприятиме підвищенню якості публічних послуг, зміцненню довіри до органів влади, посиленню прозорості та підзвітності, а також формуванню більш гнучкої та чутливої до потреб громадян системи публічного управління. Перспективи подальших досліджень доцільно пов'язати з розробленням організаційної моделі інституціоналізації цифрової аналітики зворотного зв'язку, визначенням показників її результативності, а також адаптацією інструментів автоматизованого аналізу громадянських повідомлень до української практики надання публічних послуг.

Література

1. Думки і погляди населення України щодо державних електронних послуг: аналітичний звіт. Київ: ПРООН в Україні, КМІС, 2024. 67 с. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine.
2. Квітка С., Корсун В., Магиляс Ю. Цифрова трансформація публічного управління: перспективні напрямки досліджень. Аспекти публічного управління. 2024. Т. 12. № 3. С. 50–58. DOI: https://doi.org/10.15421/152437.
3. Клочан В. В., Петрів І. М. Цифровізація публічного управління в територіальних громадах: інструменти, виклики та перспективи трансформації. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 11. Т. 2 (281/2). С. 160–169. DOI: https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-2-281-160-169.
4. Краковська А. Є., Бабик М. К. Цифровізація адміністративних послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2022. Вип. 70. С. 329–334. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.52.
5. Криворучко І. В. Ключові тренди цифровізації публічного управління в контексті євроінтеграції України. Теорія та практика державного управління. 2024. Вип. 2 (79). С. 115–135. DOI: https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-06.
6. Кучменко В. О., Ватульєв М. В. Цифрова трансформація публічного управління в умовах воєнного стану. Молодий вчений. 2025. № 4 (135). С. 32–36. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-4-135-14.
7. Сорокіна Н., Філатов В. Цифровізація публічного управління в Україні: теоретичний аспект. Аспекти публічного управління. 2025. Т. 13. № 1. С. 77–81. DOI: https://doi.org/10.15421/152509.

8. Чечель А., Ангелін М. Стратегічні цифрові технології у публічному секторі України. Публічне управління: концепції, парадигма, розвиток, удосконалення. 2024. Вип. 9. С. 176–185. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-9-176-185.

9. Alqaryouti O., Siyam N., Abdel Monem A., Shaalan K. Aspect-based sentiment analysis using smart government review data. Applied Computing and Informatics. 2024. Vol. 20. № 1/2. P. 142–161. DOI: https://doi.org/10.1016/j.aci.2019.11.003.

10. Kowalski R., Esteve M., Jankin Mikhaylov S. Improving public services by mining citizen feedback: An application of natural language processing. Public Administration. 2020. Vol. 98. № 4. P. 1011–1026. DOI: https://doi.org/10.1111/padm.12656.

11. Ye X., Su X., Yao Z., Dong L.-a., Lin Q., Yu S. How Do Citizens View Digital Government Services? Study on Digital Government Service Quality Based on Citizen Feedback. Mathematics. 2023. Vol. 11. № 14. Article 3122. DOI: https://doi.org/10.3390/math11143122.

References

1. Dumky i pohliady naselennia Ukrainy shchodo derzhavnykh elektronnykh posluh: analitychnyi zvit [Opinions and views of the population of Ukraine regarding state electronic services: analytical report]. (2024). Kyiv: PROON v Ukraini, KMIS. 67 p. URL: https://www.undp.org/uk/ukraine. [in Ukrainian].

2. Kvitka, S., Korsun, V., & Mahylias, Yu. (2024). Tsyfrova transformatsiia publichnoho upravlinnia: perspektyvni napriamky doslidzhen [Digital transformation of public administration: promising research directions]. Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects, 12(3), 50–58. DOI: https://doi.org/10.15421/152437. [in Ukrainian].

3. Klochan, V. V., & Petriv, I. M. (2024). Tsyfrovizatsiia publichnoho upravlinnia v terytorialnykh hromadakh: instrumenty, vyklyky ta perspektyvy transformatsii [Digitalization of public administration in territorial communities: instruments, challenges and prospects of transformation]. Aktualni problemy ekonomiky – Actual Problems of Economics, 11, 2(281/2), 160–169. DOI: https://doi.org/10.32752/1993-6788-2024-2-281-160-169. [in Ukrainian].

4. Krakovska, A. Ye., & Babyk, M. K. (2022). Tsyfrovizatsiia administratyvnykh posluh v Ukraini: problemy ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of administrative services in Ukraine: problems and prospects of development]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu. Seriia Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series Law, 70, 329–334. DOI: https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.52. [in Ukrainian].

5. Kryvoruchko, I. V. (2024). Kliuchovi trendy tsyfrovizatsii publichnoho upravlinnia v konteksti yevrointehratsii Ukrainy [Key trends of digitalization of public administration in the context of European integration of Ukraine]. Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia – Theory and Practice of Public Administration, 2(79), 115–135. DOI: https://doi.org/10.26565/1727-6667-2024-2-06. [in Ukrainian].

6. Kuchmenko, V. O., & Vatuliev, M. V. (2025). Tsyfrova transformatsiia publichnoho upravlinnia v umovakh voiennoho stanu [Digital transformation of public management in the conditions of martial law]. Molodyi vchenyi – Young Scientist, 4(135), 32–36. DOI: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2025-4-135-14. [in Ukrainian].

7. Sorokina, N., & Filatov, V. (2025). Tsyfrovizatsiia publichnoho upravlinnia v Ukraini: teoretychnyi aspekt [Digitalization of public administration in Ukraine: theoretical aspect]. Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects, 13(1), 77–81. DOI: https://doi.org/10.15421/152509. [in Ukrainian].

8. Chechel, A., & Anhelin, M. (2024). Stratehichni tsyfrovi tekhnolohii u publichnomu sektori Ukrainy [Strategic digital technologies in the public sector of Ukraine]. Publichne upravlinnia: kontseptsii, paradyhma, rozvytok, udoskonalennia – Public Administration: Concepts, Paradigm, Development, Improvement, 9, 176–185. DOI: https://doi.org/10.31470/2786-6246-2024-9-176-185. [in Ukrainian].

9. Alqaryouti, O., Siyam, N., Abdel Monem, A., & Shaalan, K. (2024). Aspect-based sentiment analysis using smart government review data. Applied Computing and Informatics, 20(1/2), 142–161. DOI: https://doi.org/10.1016/j.aci.2019.11.003. [in English].

10. Kowalski, R., Esteve, M., & Jankin Mikhaylov, S. (2020). Improving public services by mining citizen feedback: An application of natural language processing. Public Administration, 98(4), 1011–1026. DOI: https://doi.org/10.1111/padm.12656. [in English].

11. Ye, X., Su, X., Yao, Z., Dong, L.-a., Lin, Q., & Yu, S. (2023). How do citizens view digital government services? Study on digital government service quality based on citizen feedback. Mathematics, 11(14), 3122. DOI: https://doi.org/10.3390/math11143122. [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 18.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 351.86:355.23:005.6

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2106-2123

Ткаченко Іван Валерійович Центральне управління військової освіти і науки Генерального штабу Збройних Сил України, https://orcid.org/0009-0003-2830-8824

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕГРАЦІЇ СИСТЕМИ ВИВЧЕННЯ ТА ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСВІДУ У СИСТЕМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. Стаття присвячена комплексному дослідженню механізмів державного регулювання у сфері військової освіти, зокрема питанню інтеграції системи вивчення та впровадження досвіду (ВВД) у загальну архітектуру забезпечення якості підготовки офіцерських кадрів. Актуальність дослідження зумовлена повномасштабною збройною агресією проти України, що вимагає негайної трансформації бойового досвіду 2022–2025 років у зміст освітніх програм. Автор проводить критичний аналіз нормативно-правової бази 2020–2026 років, зокрема Доктрини ВВД, ТКП 7-341.25 та ТКП 7-00(162), виявляючи хронологічну та змістовну неузгодженість між ними.

У статті обґрунтовано, що попри наявність функціональних систем ВВД та забезпечення якості, вони залишаються нормативно роз'єднаними, що створює ризик формалізму в освітній діяльності. Застосовуючи порівняльний аналіз із директивами НАТО та політикою ЄС у сфері CSDP, автор доводить необхідність переходу від декларативної відповідності стандартам до синергетичного управління знаннями.

Основним результатом дослідження є розробка концептуальних підходів до вдосконалення державного регулювання за трьома напрямами: нормативним (зшивання систем через прямі посилання в ТКП), організаційним (створення єдиної матриці відповідальності між ДВОН МОУ, ЦУВОН та ВВНЗ) та методичним (запровадження KPI оновлення тем на основі досвіду). Висновки акцентують увагу на тому, що скорочення часового розриву між ідентифікацією бойового уроку та його імплементацією в навчальний процес є визначальним чинником підвищення обороноздатності держави.

Ключові слова: державне регулювання, військова освіта, забезпечення якості, вивчення та впровадження досвіду (ВВД), Збройні Сили України, НАТО, вивчений урок (LI), впроваджений урок (LL), ТКП 7-341.25.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Tkachenko Ivan Valeriyovych Central Directorate of Military Education and Science of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine, https://orcid.org/0009-0003-2830-8824

MECHANISMS OF STATE REGULATION OF THE INTEGRATION OF THE LESSONS LEARNED SYSTEM INTO THE MILITARY EDUCATION QUALITY ASSURANCE SYSTEM UNDER THE CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the mechanisms of state regulation in the field of military education, specifically the integration of the Lessons Learned (LL) system into the general architecture of quality assurance for officer training. The relevance of the study is driven by the full-scale armed aggression against Ukraine, which demands an immediate transformation of the 2022–2024 combat experience into the content of educational programs. The author conducts a critical analysis of the 2020–2026 regulatory and legal framework, including the Lessons Learned Doctrine, TKP 7-341.25, and TKP 7-00(162), identifying chronological and substantive inconsistencies between them.

The article substantiates that despite the existence of functional systems for Lessons Learned and quality assurance, they remain normatively disconnected, which creates a risk of formalism in educational activities. Applying a comparative analysis with NATO directives and EU CSDP training policies, the author argues for the necessity of transitioning from declarative compliance with standards to synergistic knowledge management.

The main result of the study is the development of conceptual approaches to improving state regulation in three directions: normative (stitching systems through direct references in TKP), organizational (creating a single matrix of responsibility between the Department of Military Education and Science of the MoD, the Central Department of Military Education and Science of the GS of AFU, and Higher Military Educational Institutions), and methodological (introducing KPIs for updating curriculum topics based on experience). The findings emphasize that reducing the time gap between the identification of a combat lesson and its implementation into the training process is a decisive factor in increasing the state's defense capability.

Keywords: state regulation, military education, quality assurance, Lessons Learned (LL), Armed Forces of Ukraine, NATO, Lesson Identified (LI), Lesson Learned (LL), TKP 7-341.25.

Вступ

Повномасштабна фаза російсько-української війни з 2022 року змінила не лише вимоги до підготовки військових кадрів, а й саму логіку оцінювання цієї

підготовки. Те, що раніше кваліфікувалося як рутинна освітня діяльність ВВНЗ, тепер дедалі частіше розглядається крізь призму операційної спроможності підрозділів. Це не просто зміна акцентів. В окремих випадках освітні рішення, прийняті із запізненням або без урахування актуального досвіду, безпосередньо впливають на тактичні результати.

Разом з тим варто уточнити: не кожна помилка в освітній програмі трансформується у втрати на полі бою. Така пряма залежність виглядала б надто лінійною. Проте накопичувальний ефект системних відставань у змісті підготовки, особливо в умовах швидкої еволюції бойових практик 2022–2025 років, уже складніше ігнорувати. Саме в цьому сенсі якість військової освіти починає виходити за межі відомчої політики.

У цьому контексті особливої ваги набувають доктринальні документи та нормативно-правові акти, прийняті в 2020–2026 роках. Центральне місце серед них посідають три ключові документи. По-перше, Доктрина з вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України (ВКП 7-00(162)01.01 та ВКП 7-00(01).01, червень 2020) [1], яка запровадила стандартизований процес трансформації бойового досвіду за моделлю НАТО. По-друге, ТКП 7-341.25 «Інструкція із забезпечення якості військової освіти у Збройних Силах України» (грудень 2025, затверджена наказом Головнокомандувача ЗСУ від 12 січня 2026 року № 23) [2]. По-третє, ТКП 7-00(162) «Інструкція з організації вивчення та впровадження досвіду в навчальних закладах, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України» (лютий 2025, затверджена наказом від 19 лютого 2025 року № 85) [3].

Ці документи формально створюють дві потужні управлінські системи. Одна відповідає за якість освітнього процесу, друга – за оперативне вивчення та впровадження досвіду. Однак при уважному читанні текстів виникає відчуття певної роз'єднаності. У ТКП 7-341.25 наголошується, що якість військової освіти «безпосередньо пов'язана із національною безпекою та обороноздатністю держави» і вимагає «інтеграції механізмів забезпечення якості освітньої діяльності у загальну систему стратегічного управління сектором безпеки й оборони». Водночас у документі майже немає прямих посилань на те, що саме результати системи вивчення та впровадження досвіду мають стати обов'язковим джерелом постійного вдосконалення освітніх програм.

Доктрина 2020 року, своєю чергою, детально описує етапи процесу ВВД, терміни «вивчений (ідентифікований) урок» (LI) та «впроваджений (отриманий) урок» (LL), метод DOTMLPFI, але не акцентує навчальні заклади як ключовий суб'єкт впровадження. Спеціальна Інструкція 2025 року вже частково виправляє цю ситуацію, запроваджуючи алгоритм передачі досвіду від бойових підрозділів до ВВНЗ і НЦ, матриці розподілу повноважень та

зразки наказів. Проте й вона залишається в межах власної логіки, не «зшиваючи» себе з системою забезпечення якості, викладеною в ТКП 7-341.25.

Така нормативна роз'єднаність не є технічною деталлю. Вона відображає глибшу проблему державного управління: паралельне, але недостатньо скоординоване функціонування двох стратегічно важливих механізмів. Бойовий досвід, отриманий у найважчих умовах 2022–2024 років, ризикує залишатися на рівні окремих ідентифікованих уроків, не перетворюючись системно на критерії якості підготовки майбутніх командирів. І навпаки – внутрішні системи забезпечення якості ВНЗ можуть формально відповідати вимогам, не маючи обов'язкового механізму оперативного оновлення змісту на основі реального бойового досвіду.

Постановка проблеми

Проблема, яку розглядає стаття, полягає в тому, що чинна нормативно-правова база 2020–2026 років не забезпечує повноцінної інтеграції системи вивчення та впровадження досвіду у систему забезпечення якості військової освіти. Незважаючи на спільну спрямованість обох систем на підвищення обороноздатності держави, вони залишаються відносно автономними.

По-перше, спостерігається хронологічна та змістовна неузгодженість. Базова Доктрина ВВД розроблялася в 2020 році, ще до повномасштабного вторгнення, і тому не могла повною мірою врахувати специфіку сучасної війни [1]. Інструкція 2025 року [2]. для навчальних закладів уже враховує досвід 2022–2024 років, але не передбачає обов'язкового «вбудовування» його результатів у критерії та KPI якості освіти, визначені ТКП 7-341.25.

По-друге, відсутні прямі нормативні посилання. ТКП 7-341.25 говорить про «постійне вдосконалення» та «механізми зворотного зв'язку», але не вказує, що саме вивчені уроки (LI) та впроваджені уроки (LL) мають бути обов'язковим джерелом такого вдосконалення. Відповідно, керівництво ВНЗ може виконувати вимоги щодо внутрішньої системи якості, не використовуючи актуальний бойовий досвід як основний драйвер змін.

Водночас недостатньо розроблені інструменти моніторингу та оцінки ефективності інтеграції. Документи передбачають моніторингове оцінювання, самооцінювання та KPI, однак жоден з них не містить конкретних показників щодо частки навчальних тем, оновлених на основі ВВД, чи впливу впроваджених уроків на рівень підготовленості випускників.

Унаслідок цих прогалин державне регулювання у сфері військової освіти втрачає системність. Воно здатне контролювати окремі процеси, але не забезпечує синергії між трансформацією досвіду та якістю підготовки кадрів. Саме тому виникає потреба в концептуальному осмисленні механізмів інтеграції обох систем як єдиного управлінського комплексу.

Мета статті – на основі комплексного аналізу зазначених нормативно-правових актів обґрунтувати концептуальні підходи до вдосконалення

механізмів державного регулювання інтеграції системи вивчення та впровадження досвіду у систему забезпечення якості військової освіти в Збройних Силах України.

Аналіз наукових джерел та публікацій

Нормативно-правова база, що регулює забезпечення якості військової освіти та систему вивчення й впровадження досвіду в Збройних Силах України, сформувалася в досить стислі строки, але нерівномірно. Центральне місце в ній посідають три ключові документи. Перший – Доктрина з вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України (ВКП 7-00(162)01.01 / ВКП 7-00(01).01, червень 2020) [1]. Вона заклала концептуальні основи процесу ВВД, запровадивши термінологію НАТО (вивчений урок – LI, впроваджений урок – LL) та стандартизований цикл від збору інформації до валідації коригувальних дій за методом DOTMLPFI [1]. Документ орієнтований насамперед на органи військового управління та командирів усіх рівнів, проте майже не акцентує ролі вищих військових навчальних закладів як основних споживачів і трансформаторів цього досвіду.

Другий документ – ТКП 7-341.25 «Інструкція із забезпечення якості військової освіти у Збройних Силах України» (грудень 2025, затверджена 12 січня 2026 р. № 23) [2]. Він радикально розширює розуміння якості освіти, пов'язуючи її не лише з педагогічними стандартами, а й з національною безпекою та обороноздатністю держави [1]. В ній прямо вказується на необхідносіт інтеграції механізмів забезпечення якості в загальну систему стратегічного управління сектором безпеки й оборони. Водночас текст інструкції, хоч і містить детальні критерії, показники, форми самооцінювання та моніторингу, не встановлює прямих процедурних зв'язків між результатами ВВД і внутрішніми системами якості ВНЗ.

Третій документ – ТКП 7-00(162) «Інструкція з організації вивчення та впровадження досвіду в навчальних закладах, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України» (лютий 2025, затверджена 19 лютого 2025 р. № 85). Саме він намагається «з'єднати» бойову реальність з освітнім процесом, вводячи поетапний алгоритм передачі досвіду від військ до навчальних закладів, матриці розподілу повноважень, зразки наказів та стандарт опису ідентифікованих бойових прикладів [3]. Ця інструкція вже враховує досвід 2022–2024 років, але залишається в межах власної логіки, не «вбудовуючи» свої результати в критерії якості, визначені ТКП 7-341.25. Іншими словами, вона добре відповідає на питання «що робити з досвідом», але не визначає, як результати цього процесу мають змінювати інші системи, зокрема систему якості.

Цікаво, що на рівні окремих ВНЗ (наприклад, НАСВ) ці зв'язки вже формуються через внутрішні політики якості. Тобто інтеграція відбувається не

стільки завдяки нормативній базі, скільки попри її фрагментарність. Це важливе спостереження, оскільки воно вказує на потенціал розвитку системи «знизу», але водночас підкреслює відсутність єдиного регуляторного підходу.

Окрім нормативних актів, тема інтеграції досвіду та якості військової освіти знаходить відображення й у наукових публікаціях останніх років. Зокрема, у статті В.Гурковського, Є. Романенка, Л.Семененко «Military pedagogy as a component of personnel management in the Defense Forces of Ukraine: ontological dimension» автори розглядають військову педагогіку як невід'ємну складову управління персоналом Сил оборони України саме в онтологічному вимірі [4]. Вони підкреслюють, що без системного осмислення педагогічних механізмів трансформації бойового досвіду в підготовку кадрів неможливо досягти якісних змін у професійній компетентності офіцерів. Хоча стаття більше філософсько-теоретична, вона фактично вказує на ту саму прогалину, яку ми спостерігаємо в нормативних документах: відсутність глибокого інституційного зв'язку між практичним досвідом війни та освітніми стандартами.

Інша стаття В. Гурковського та Є.Романенка «Військова педагогіка та психологія в умовах російсько-української війни: проблеми, рішення і перспективи розвитку» в журналі The Military Science продовжує цю лінію, акцентуючи увагу на практичних аспектах впровадження досвіду в умовах сучасної війни [5]. Автори аналізують, як відсутність чітких механізмів інтеграції принципу: вивчений урок – LI, впроваджений урок – LL у щоденну освітню діяльність ВВНЗ призводить до розриву між реальними потребами фронту та змістом підготовки. Вони, як і ми, констатують, що нормативна база 2020–2025 років створила два паралельні контури управління, які поки що не працюють у синергії.

Таким чином, аналіз джерел свідчить про певний прогрес у державному регулюванні: від загальних доктринальних принципів 2020 року до спеціалізованих інструкцій 2025–2026 років. Водночас наукові публікації [4; 5] підтверджують, що нормативні документи ще не сформували єдиної управлінської архітектури, де система ВВД стала б органічною частиною внутрішньої системи забезпечення якості військової освіти. Саме цю прогалину й покликана заповнити пропонована стаття.

Метою статті є обґрунтування концептуальних підходів до вдосконалення механізмів державного регулювання інтеграції системи вивчення та впровадження бойового досвіду у систему забезпечення якості військової освіти в Збройних Силах України.

На думку автора, йдеться не про формальне поєднання двох паралельних процесів, а про створення єдиного управлінського комплексу, у якому трансформація реального досвіду війни стає органічною основою критеріїв якості підготовки офіцерських кадрів.

ISSN 3041-1572 Online

Для досягнення поставленої мети визначено такі **основні завдання**:

- проаналізувати ключові положення та механізми трьох базових нормативних документів 2020–2026 років – Доктрини з вивчення та впровадження досвіду, ТКП 7-341.25 та ТКП 7-00(162) – з акцентом на їхні сильні сторони та точки дотику.

- виявити системні проблеми та прогалини в нормативній базі, зокрема хронологічну неузгодженість, відсутність прямих процедурних зв'язків між результатами ВВД і внутрішніми системами якості ВНЗ, а також недостатність KPI, що дозволяють оцінювати реальну ефективність інтеграції.

- встановити управлінський взаємозв'язок між двома системами, показавши, як саме вивчені уроки (LI) та впроваджені уроки (LL) можуть і повинні стати обов'язковим джерелом постійного вдосконалення освітніх програм, критеріїв якості та моніторингових процедур.

- розробити конкретні концептуальні пропозиції щодо нормативного, організаційного та методичного вдосконалення механізмів державного регулювання, які можуть бути реалізовані без створення нових структур і без значного збільшення адміністративного навантаження.

Дослідження не обмежується описом наявного стану нормативної бази. Воно спрямоване на вироблення практичних рекомендацій, які дозволять подолати фрагментарність державного управління у сфері військової освіти і перетворити систему ВВД на реальний драйвер підвищення якості підготовки військових фахівців у умовах триваючої збройної агресії.

Виклад основного змісту

Державне регулювання військової освіти в Збройних Силах України пройшло складний шлях від загальних доктринальних настанов до спеціалізованих тактичних інструкцій. Центральне місце в цьому процесі посідають три взаємопов'язані документи 2020–2026 років. Доктрина з вивчення та впровадження досвіду (ВКП 7-00(162)01.01 / ВКП 7-00(01).01) заклала стандартизований цикл трансформації бойового досвіду за моделлю НАТО. ТКП 7-341.25 «Інструкція із забезпечення якості військової освіти» (грудень 2025) сформувала єдину систему внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості, прямо пов'язавши її з національною безпекою. Нарешті, ТКП 7-00(162) (лютий 2025) конкретизувала механізми ВВД саме в навчальних закладах і центрах, запровадивши поетапний алгоритм передачі досвіду від військ до ВНЗ [1; 2; 3].

Однак нормативна архітектура залишається фрагментарною. Доктрина 2020 року, розроблена ще до повномасштабного вторгнення, не могла повною мірою передбачити динаміку сучасної війни. Інструкція 2025 року для навчальних закладів уже враховує досвід 2022–2024 років, але не містить обов'язкових процедур «вбудовування» результатів ВВД у критерії якості,

визначені ТКП 7-341.25. Саме тут виникає ключова управлінська прогалина: два потужні механізми функціонують паралельно, але не синхронізовано.

ТКП 7-00(162) «Інструкція з організації вивчення та впровадження досвіду в навчальних закладах, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України», затверджена наказом Головнокомандувача ЗС України № 85 від 19.02.2025, вводить додатковий рівень регулювання [3]. Вона чітко розподіляє повноваження між ГУДП Генерального штабу Збройних Сил України, ЦУВОН Генерального штабу Збйроних Сил України, іншими ОВУ та безпосередньо ВНЗ.

Політика забезпечення якості освітньої діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (2025) та Стратегія політики якості освітньої діяльності (2025) [6; 7] дають ще один важливий зріз. Вони вводять модель PDCA (Планувати–Виконувати–Перевіряти–Діяти), чіткі KPI, матриці відповідальностей та обов'язковий щорічний перегляд освітніх програм з урахуванням бойового досвіду й стандартів НАТО [6; 7]. Положення Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (НАСВ) від 08.04.2025 (пол-118) закріплює п'ятирівневу систему управління якістю, від здобувачів до Вченої ради, з акцентом на академічну доброчесність і зворотний зв'язок [8]. Ці внутрішні документи НАСВ демонструють, що на рівні конкретного ВНЗ уже формується культура якості, орієнтована на реальні потреби військ. Проте вони залишаються локальними й не мають статусу загальносистемної нормативної вимоги для всіх ВВНЗ ЗСУ.

Згідно з Положенням про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості військової освіти Національного університету оборони України, затвердженим наказом начальника НУОУ № 465/нод від 06.08.2025 «дієвим інструментарієм, що використовується для забезпечення якосіт освітньої діяльності та якості військової освіти НУОУ є стандарти і рекоменлації щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої осіти (Standards and Guidelines for Quility in theEuropiean Higher Education Area (ESG-2015)) [9].

Механізми впровадження досвіду, закріплені в Доктрині 2020 року та ТКП 7-00(162), побудовані на класичному циклі: збір інформації – аналіз – ідентифікація уроку (LI) – розробка коригувальних дій за методом DOTMLPFI – впровадження – валідація – отримання уроку (LL). ТКП 7-00(162) додає матриці розподілу повноважень, стандарт опису бойових прикладів і прискорений алгоритм для воєнного часу. Головна мета для навчальних закладів – підвищення ефективності підготовки підрозділів рівня взвод–рота–батальйон. Це потужний інструмент, але він працює «знизу вгору» від військ до ВНЗ, тоді як система забезпечення якості в ТКП 7-341.25 функціонує «згори вниз» через моніторинг і KPI.

ISSN 3041-1572 Online

Державне регулювання якості військової освіти, як його окреслює ТКП 7-341.25, спирається на внутрішні системи ВВНЗ (критерії, показники, зворотний зв'язок, постійне вдосконалення) та зовнішні процедури (моніторинг, інспекції). Документ підкреслює, що якість освіти безпосередньо пов'язана з обороноздатністю держави. Водночас у ньому немає прямого посилання на те, що результати ВВД є обов'язковим джерелом оновлення освітніх програм. Політика та Стратегія якості осітньої діяльності в НАСВ 2025 року в цьому сенсі прогресивніші: вони прямо вимагають інтеграції бойового досвіду в зміст програм і щорічний моніторинг його впровадження [7; 8]. Однак ці документи мають статус внутрішніх для конкретної Академії (НАСВ) не поширюються автоматично на всю систему військової освіти.

На переконання автора державне управління в умовах війни має бути не просто регулюючим, а синергетичним. Сучасна теорія державного регулювання (на відміну від класичного бюрократичного підходу) вимагає дисипативних механізмів, здатних генерувати ефект, більший за суму окремих компонентів. Саме таку синергію між ВВД і забезпеченням якості ми поки що не спостерігаємо в повному обсязі. Бойовий досвід накопичується, аналізується, навіть впроваджується в окремі курси підвищення кваліфікації, але не стає системним драйвером оновлення базових освітніх програм і критеріїв якості. Це не недолік окремих посадовців, а системна особливість нормативної бази, яка розвивалася етапами й у різних відомчих силосах.

Проблеми, які випливають з аналізу, мають чіткий управлінський характер. По-перше, хронологічна неузгодженість: базова Доктрина 2020 року не враховує повною мірою досвід повномасштабної війни, а спеціальні інструкції 2025 року з'явилися вже в її розпал. По-друге, відсутність прямих процедурних зв'язків: ТКП 7-341.25 не зобов'язує ВНЗ використовувати LI/LL як обов'язкове джерело для оновлення програм. Також недостатність вимірюваних показників: KPI функціонування ВНЗ існують, але серед них немає індикаторів частки тем, оновлених на основі бойового досвіду, чи рівня впливу впроваджених уроків на компетентності випускників. Політика та Стратегія НАСВ якості освітньої діяльності 2025 року пропонують рішення на рівні Академії, проте без загальносистемного поширення вони ризикують залишитися «острівцями якості».

Нові підходи до вдосконалення механізмів державного регулювання мають ґрунтуватися на трьох взаємопов'язаних напрямах. Нормативний напрям передбачає внесення прямих посилань до ТКП 7-341.25: результати системи ВВД мають стати обов'язковим джерелом оновлення критеріїв якості та KPI ВВНЗ. Організаційний напрям вимагає єдиної матриці інтеграції процесів на рівні ЦУВОН, яка б чітко розподіляла відповідальність між ДВОН Міноборони, ЦУВОН та безпосередньо навчальними закладами. Методичний

напрям полягає в розробленні уніфікованих показників ефективності інтеграції (відсоток оновлених тем, частка LI, перетворених на LL протягом навчального року, рівень задоволеності замовників – командирів військ – якістю підготовки випускників).

Таке системне поєднання не потребує створення нових органів. Воно вимагає лише чіткого «зшивання» вже існуючих механізмів. Досвід наказу № 85 показує, що це можливо навіть у період воєнного стану. Політика та Стратегія якості освітньої діяльності НАСВ доводять, що на рівні провідних ВВНЗ уже сформовано культуру якості, орієнтовану на бойову реальність. Завдання державного регулювання: зробити цю культуру загальносистемною вимогою, а не локальною ініціативою окремих закладів.

На думку автора, державне управління військовою освітою має перейти від паралельного функціонування двох систем до їхньої повної інтеграції. Лише тоді якість підготовки офіцерських кадрів перестане бути декларативною метою й перетвориться на реальний інструмент підвищення обороноздатності держави в умовах триваючої збройної агресії.

Аналіз доктрини НАТО

Доктринальні засади НАТО у сфері вивчення та впровадження досвіду (Lessons Learned) і забезпечення якості освіти формують основу, на якій ґрунтується українська нормативна база 2020–2026 років. Центральним документом є Bi-SC Directive 080-006 «Lessons Learned» (лютий 2018), який визначає єдиний процес для всіх структур Альянсу: від збору спостережень через аналіз до ідентифікації уроку (Lesson Identified – LI), розробки коригувальних дій і валідації до статусу Lesson Learned (LL) [10]. Директива наголошує, що мета процесу – не просто фіксація помилок, а системне вдосконалення діяльності через validated changes у доктринах, процедурах і підготовці. Це відповідає принципу «learning organization», де кожна операція, навчання чи вправа стає джерелом постійного покращення.

Bi-SC Directive 075-007 «Education and Individual Training Directive» (з оновленнями 2023–2025) доповнює цю логіку в освітній сфері. Документ вимагає, щоб усі програми E&IT (Education and Individual Training) будувалися на основі performance-based learning, з обов'язковим урахуванням Lessons Learned з операцій, навчань і реального досвіду. Якість освіти оцінюється не за формальними критеріями, а за здатністю випускників ефективно виконувати завдання в реальному середовищі. Директива вводить цикл PDCA як обов'язковий інструмент і вимагає інтеграції результатів ВВД у зміст курсів на всіх рівнях – від базової підготовки до курсів підвищення кваліфікації [11].

NATO Lessons Learned Handbook (4-те видання, 2022) та Joint Analysis Handbook (4-те видання, 2016) розкривають практичну механіку. Вони деталізують стандартизований процес: After Action Review (AAR), Joint Analysis,

ISSN 3041-1572 Online

створення бази даних NATO LL Portal, роль JALLC (Joint Analysis and Lessons Learned Centre) як головного центру аналізу. Особливо важливим є принцип «leadership-driven»: командири всіх рівнів особисто відповідають за пріоритезацію LL і контроль за впровадженням. Це відрізняється від суто бюрократичного підходу й створює культуру, де урок, що не став LL, вважається втраченим ресурсом [11-13].

Українські документи прямо посилаються на ці директиви. Доктрина ВВД 2020 року (ВКП 7-00(162)01.01) майже дослівно відтворює термінологію LI/LL і метод DOTMLPFI. ТКП 7-341.25 та ТКП 7-00(162) 2025 року намагаються адаптувати натовський цикл до національних умов воєнного часу. Однак порівняння виявляє суттєві відмінності в рівні інтеграції.

По-перше, у НАТО LL є невід'ємною частиною системи якості освіти (075-007 вимагає щорічного перегляду програм саме на основі LL). В українській ТКП 7-341.25 «постійне вдосконалення» згадується, але без прямого обов'язкового зв'язку з результатами ВВД. По-друге, натовський підхід передбачає єдину базу даних і централізований аналіз через JALLC. Українська система поки що не має аналогічного єдиного порталу, що інтегрує бойовий досвід безпосередньо в освітні KPI. По-третє, директиви НАТО акцентують leadership accountability: командир відповідає за те, щоб урок став LL. В українських інструкціях відповідальність розподілена між ЦУВОН, ГУДП, ДВОН і ВВНЗ, що створює ризик «розмиття» відповідальності.

Авторське бачення полягає в тому, що доктрина НАТО пропонує не просто процедури, а філософію управління знаннями в умовах невизначеності. У сучасній війні, де противник постійно змінює тактику, система освіти, що не інтегрує LL у реальному часі, швидко втрачає актуальність. Українські документи 2025 року зробили значний крок уперед (особливо ТКП 7-00(162) з прискореним алгоритмом), але повна синергія з натовським підходом вимагає нормативного «зшивання»: визнати результати ВВД обов'язковим джерелом для оновлення критеріїв якості в ТКП 7-341.25 і включити відповідні KPI в Політику та Стратегію якості освітньої діяльності.

Такий підхід не суперечить принципам державного управління в умовах воєнного стану. Навпаки, він відповідає вимогам стратегічного управління сектором оборони: оперативність, вимірюваність результатів і синергетичний ефект. Без цього інтеграція залишиться декларативною, а якість військової освіти – формальною відповідністю, а не реальною бойовою готовністю.

Порівняння з підходами Європейського Союзу

Доктринальні засади Європейського Союзу у сфері CSDP (Common Security and Defence Policy) суттєво відрізняються від жорстко централізованого натовського підходу, хоча й мають спільні риси з українською нормативною базою 2025–2026 років. На відміну від чітких Bi-SC Directives

НАТО, ЄС не має єдиної обов'язкової «доктрини» Lessons Learned для військової освіти. Натомість функціонує децентралізована система, побудована на Council Decisions, політиках і voluntary cooperation між державами-членами [11-14].

Центральним документом є EU Policy on Training for CSDP (2024), яка замінила версію 2017 року. Політика акцентує на qualitative learning, critical thinking і continuous improvement через урахування lessons identified з місій CSDP. Вона прямо вимагає інтеграції результатів аналізу досвіду в зміст навчальних програм і запроваджує розвинену систему quality assurance для pooled and shared CSDP training. Координацію здійснює European Security and Defence College (ESDC) – аналог ЦУВОН, але з меншими повноваженнями. ESDC розробляє standardised curricula, проводить quality audits і сприяє certification, але не має права примусового впровадження [14-16].

Процес Lessons Learned у CSDP є більш фрагментарним, ніж у НАТО. Він розподілений між EUMS, CPCC і CMPD, а загальну координацію забезпечує CSDP Lessons Management Group. З 2013 року публікуються щорічні Annual CSDP Lessons Reports, проте впровадження залежить від доброї волі держав-членів. Немає жорсткого циклу LI → LL з обов'язковою валідацією за методом DOTMLPFI, як у Доктрині ВВД 2020 року. Натомість акцент робиться на communities of practice і long-term sustainability of learning outcomes [10;11-13].

Якість військової освіти в ЄС інтегрується через Military Erasmus (EMILYO) – ініціативу обміну молодими офіцерами, започатковану 2008 року. Вона передбачає мобільність курсантів, спільні модулі та формування common European security culture. На відміну від української ТКП 7-341.25, де якість регулюється через внутрішні системи ВНЗ і зовнішній моніторинг, ЄС спирається на subsidiarity: держави-члени зберігають автономію, а ESDC лише гармонізує стандарти через Sectoral Qualifications Framework for Military Officers (SQF-MILOF) і Bologna-подібні принципи [14; 15; 16-18].

Порівняльний аналіз виявляє три ключові відмінності:

- *Централізація vs. децентралізація*. НАТО (і українська Доктрина 2020) вимагає єдиного стандартизованого процесу з чіткою відповідальністю командирів. ЄС і, частково, ТКП 7-341.25/7-00(162) надають більше свободи національним ВНЗ, що дозволяє швидше адаптуватися до національних потреб, але ускладнює системну інтеграцію LL у якість освіти.
- *Інтеграція досвіду в освіту*. У ЄС Policy on Training for CSDP 2024 прямо вимагає, щоб training requirements оновлювалися на основі lessons identified з місій. Українська ТКП 7-341.25 говорить про «постійне вдосконалення», але без обов'язкового посилання на ВВД. ТКП 7-00(162) частково компенсує це на рівні навчальних закладів, проте не на рівні всієї системи.
- *Механізми quality assurance*. ЄС розвиває certification і standardised course concepts через ESDC. Україна в ТКП 7-341.25 та внутрішніх політиках

ISSN 3041-1572 Online

окремих ВНЗ (наприклад, Політика якості ОД 2025) уже застосовує PDCA і KPI, але без загальносистемної сертифікації. Це робить українську модель ближчою до НАТО, ніж до ЄС. [14; 15-18].

Авторське бачення полягає в такому. Підхід ЄС корисний для України саме своєю гнучкістю. Military Erasmus і ESDC демонструють, як децентралізована мережа ВНЗ може формувати спільну культуру без втрати національного суверенітету. Водночас українська система, орієнтована на НАТО, має сильнішу процедурну дисципліну (LI/LL, DOTMLPFI). Оптимальним рішенням було б гібридне поєднання: зберегти натовську жорсткість процесу ВВД і доповнити її європейськими елементами – certification, communities of practice та обов'язковим урахуванням LL у quality assurance всіх рівнів військової освіти. Це дозволило б не лише виконати вимоги НАТО, а й ефективніше використовувати потенціал CSDP-партнерства для підготовки офіцерів, здатних діяти в коаліційному середовищі.

Таким чином, порівняння показує, що українські документи 2025–2026 років уже частково наближаються до кращих практик ЄС, але потребують нормативного закріплення обов'язкової інтеграції результатів ВВД у систему якості на рівні ТКП 7-341.25. Без цього синергія між досвідом війни та якістю освіти залишиться неповною.

Висновки

Проведений аналіз нормативно-правової бази 2020–2026 років показує, що в Збройних Силах України фактично сформовано дві функціонально завершені системи – забезпечення якості військової освіти та вивчення і впровадження досвіду. Обидві орієнтовані на підвищення обороноздатності, однак їхня взаємодія залишається неповною. Це не прояв прямої нормативної прогалини, радше наслідок поетапного розвитку документів у різних управлінських логіках.

При цьому твердження про «відсутність інтеграції» потребує уточнення. На рівні окремих закладів і навіть окремих освітніх програм така інтеграція вже відбувається. Вона, однак, не є обов'язковою і не має уніфікованих критеріїв вимірювання. У цьому сенсі проблема полягає не стільки у відсутності практики, скільки у відсутності її нормативного закріплення як системної вимоги.

Доктрина ВВД 2020 року та ТКП 7-00(162) 2025 року створюють достатньо деталізований механізм трансформації бойового досвіду, включаючи ідентифікацію уроків і їх валідацію. Водночас ТКП 7-341.25, формуючи систему якості, не встановлює прямої залежності між результатами цього процесу і змістом освітніх програм чи KPI діяльності ВВНЗ . Відповідно, обидві системи можуть функціонувати паралельно без формального порушення вимог, що в умовах мирного часу могло б вважатися допустимим, але в умовах війни виглядає обмеженням.

Порівняння з підходами НАТО показує, що там інтеграція Lessons Learned у систему освіти має обов'язковий характер і забезпечується не лише процедурно, а й через персональну відповідальність за впровадження змін. Українська модель частково відтворює ці елементи, але не забезпечує їх повної інституціоналізації. Особливо це стосується відсутності єдиних показників, які дозволяли б оцінити, якою мірою бойовий досвід реально впливає на підготовку офіцерів.

Запропоновані у статті підходи до вдосконалення державного регулювання зводяться до трьох взаємопов'язаних напрямів – нормативного, організаційного і методичного. Водночас їх доцільно розглядати не як завершене рішення, а як рамку для подальшого уточнення.

Нормативне «зшивання» систем, зокрема через включення результатів ВВД до обов'язкових джерел оновлення критеріїв якості, виглядає логічним кроком. Проте воно може створити додаткове навантаження на ВВНЗ, якщо не буде супроводжуватися спрощенням процедур звітності. Організаційна інтеграція на рівні ЦУВОН і ДВОН потенційно здатна усунути дублювання функцій, але водночас підвищує ризик централізації рішень, що не завжди відповідає динаміці бойових змін. Методичні індикатори (частка оновлених тем, трансформація LI в LL тощо) забезпечують вимірюваність, але їхня формалізація може стимулювати формальне виконання без реального змістового наповнення.

Отже, інтеграція системи ВВД у забезпечення якості військової освіти має розглядатися як процес із відкритими параметрами, а не як разове нормативне рішення. Частина напруги між двома системами, ймовірно, збережеться, і це не обов'язково є негативним фактором. У певних межах така напруга виконує функцію адаптаційного механізму, не дозволяючи системі якості втрачати чутливість до змін у бойовому середовищі.

З практичної точки зору, першочерговими виглядають не масштабні інституційні зміни, а точкові втручання: фіксація обов'язковості використання LL у перегляді освітніх програм, запровадження обмеженого набору індикаторів інтеграції та поширення практик провідних ВВНЗ на інші заклади. Ефективність цих кроків, однак, залежатиме від того, наскільки вони будуть сприйняті не як формальна вимога, а як інструмент підвищення реальної спроможності військ.

У цьому сенсі питання якості військової освіти виходить за межі освітньої політики як такої. Воно безпосередньо пов'язане з логікою управління знаннями в умовах війни, де затримка між появою досвіду і його інституціоналізацією може мати непропорційно великі наслідки. Саме скорочення цієї затримки, а не формальне узгодження документів, видається ключовим критерієм ефективності запропонованих змін.

ISSN 3041-1572 Online

Пропозиції

Автор пропонує наступний комплекс заходів щодо вдосконалення державного регулювання інтеграції системи ВВД у систему забезпечення якості військової освіти:

1. Нормативне «зшивання» (Внесення змін до ТКП 7-341.25)

Необхідно доповнити ТКП 7-341.25 «Інструкція із забезпечення якості військової освіти...» (2026 р.) прямими нормами, що встановлюють обов'язковість використання результатів ВВД.

- Пункт щодо оновлення програм: Визначити, що «вивчені уроки» (LI) та «впроваджені уроки» (LL) є базовим та обов'язковим джерелом для щорічного перегляду освітніх програм (ОП).

- Критерії якості: Включити до переліку критеріїв якості освітньої діяльності показник «рівень інтеграції актуального бойового досвіду», що перетворить ВВД із допоміжного процесу на драйвер системи якості.

2. Методичне забезпечення та KPI

Запровадити уніфіковані показники ефективності (KPI) для всіх ВВНЗ, які дозволять об'єктивно вимірювати синергію двох систем:

- Коефіцієнт оновлення: Частка навчальних тем у межах фахових дисциплін, зміст яких був змінений або доповнений на основі LL протягом навчального року.

- Цикл трансформації: Часовий показник (затримка) між ідентифікацією уроку (LI) бойовими підрозділами та його впровадженням у навчальний процес (LL) у формі методичних рекомендацій чи змін до лекцій.

- Валідація споживачем: Впровадження регулярного анкетування командирів ланки «взвод–рота» щодо відповідності навичок випускників актуальним тактикам ворога, зафіксованим у системі ВВД.

3. Організаційна синхронізація (Матриця інтеграції)

Розробити та затвердити спільним наказом ДВОН МОУ та ГШ ЗСУ Матрицю інтеграції процесів, яка б чітко розподіляла відповідальність:

- ЦУВОН: Відповідає за збір, аналіз та надання верифікованих LI/LL навчальним закладам у реальному часі.

- ВВНЗ: Відповідають за негайну імплементацію цих даних у контент навчання та внутрішній моніторинг якості.

- ДВОН МОУ: Здійснює зовнішній контроль та аудит якості, базуючись на тому, наскільки оперативно ВВНЗ адаптується до нових викликів.

4. Масштабування кращих практик (Модель НАСВ)

Прийняти за основу внутрішні документи Національної академії сухопутних військ (Політика та Стратегія якості 2025 р.) як типові для всієї системи військової освіти.

Це дозволить легалізувати модель PDCA (Plan-Do-Check-Act) у контексті ВВД на загальнодержавному рівні, забезпечуючи перехід від локальних ініціатив до системної вимоги.

Реалізація цих пропозицій не потребує створення нових структур. Вона спрямована на подолання «відомчих силосів» та створення єдиного управлінського контуру, де якість освіти визначається не формальними стандартами, а реальною бойовою ефективністю випускника.

Література

1. ВКП 7-00(162)01.01. Доктрина з вивчення та впровадження досвіду у Збройних Силах України : військова керівна публікація : затв. Начальником Генерального штабу ЗСУ червень 2020 р..
2. ТКП 7-341.25. Інструкція із забезпечення якості військової освіти у Збройних Силах України : тактична військова публікація : затв. наказом Головнокомандувача ЗСУ від 12.01.2026 р. № 23..
3. ТКП 7-00(162). Інструкція з організації вивчення та впровадження досвіду в навчальних закладах, навчальних частинах (центрах) Збройних Сил України : тактична керівна публікація : затв. наказом Головнокомандувача ЗСУ від 19.02.2025 р. № 85..
4. Gurkovskyi V., Romanenko Y., Semenenko L. Military pedagogy as a component of personnel management in the Defense Forces of Ukraine: ontological dimension. Journal of Social and Political Sciences. 2026. URL: https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/785/924 (дата звернення: 09.04.2026)..
5. Гурковський В., Романенко Є., Недбалек К. Військова педагогіка та психологія в умовах російсько-української війни: проблеми, рішення і перспективи розвитку. The Military Science. 2025. Vol. 3, No. 3. DOI: 10.62524/msj.2025.3.3.5 (дата звернення: 09.04.2026)..
6. Політика забезпечення якості освітньої діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного : затв. наказом начальника НАСВ. 2025..
7. Стратегія політики якості освітньої діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного : затв. наказом начальника НАСВ. 2025..
8. Положення про систему забезпечення якості освітньої діяльності Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (пол-118) : затв. 08.04.2025..
9. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості військової освіти Національного університету оборони України : затв. наказом начальника НУОУ від 06.08.2025 р. № 465/нод..
10. Bi-Strategic Command Directive 080-006, Lessons Learned. February 2018..
11. Bi-SC Education and Individual Training Directive 075-007 (updated 2023–2025)..
12. NATO Lessons Learned Handbook. 4th edition. June 2022..
13. Joint Analysis Handbook. 4th edition. February 2016..
14. EU Policy on Training for CSDP : Council Document 11362/24. 19 June 2024. Brussels: Council of the European Union..
15. European Initiative for the Exchange of Young Officers (EMILYO) : ESDC official documents. European Security and Defence College, 2025..
16. Council Decision (CFSP) 2024/3116 on the European Security and Defence College. Official Journal of the European Union. 2024..

17. European Parliament. CSDP Missions and Operations: Lessons Learned Processes. 2012..

18. Practices of Learning Lessons in the CSDP. 2022..

References

1. VKP 7-00(162)01.01. (2020). Doktryna z vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: viiskova kerivna publikatsiia [Doctrine on lessons learned in the Armed Forces of Ukraine: military guiding publication]. [cite_start]Approved by the Chief of the General Staff of the Armed Forces of Ukraine.

2. TKP 7-341.25. (2026). Instruktsiia iz zabezpechennia yakosti viiskovoi osvity u Zbroinykh Sylakh Ukrainy: taktychna viiskova publikatsiia [Instruction on quality assurance of military education in the Armed Forces of Ukraine: tactical military publication]. Approved by the Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine No. 23 dated January 12, 2026.

3. TKP 7-00(162). (2025). Instruktsiia z orhanizatsii vyvchennia ta vprovadzhennia dosvidu v navchalnykh zakladakh, navchalnykh chastynakh (tsentrakh) Zbroinykh Syl Ukrainy: taktychna kerivna publikatsiia [Instruction on the organization of lessons learned in educational institutions and training centers of the Armed Forces of Ukraine: tactical guiding publication]. Approved by the Order of the Commander-in-Chief of the Armed Forces of Ukraine No. 85 dated February 19, 2025.

4. Gurkovskyi, V., Romanenko, Y., & Semenenko, L. (2026). Military pedagogy as a component of personnel management in the Defense Forces of Ukraine: ontological dimension. Journal of Social and Political Sciences. Available at: https://paperssds.eu/index.php/JSPSDS/article/view/785/924.

5. Hurkovskyi, V., Romanenko, Y., & Nedbalek, K. (2025). Viiskova pedahohika ta psykholohiia v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny: problemy, rishennia i perspektyvy rozvytku [Military pedagogy and psychology in the conditions of the Russian-Ukrainian war: problems, solutions and development prospects]. The Military Science, 3(3). DOI: 10.62524/msj.2025.3.3.5.

6. Polityka zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho [Quality assurance policy of educational activities of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy] (2025). Approved by the order of the Rector of NUOU.

7. Stratehiia polityky yakosti osvitnoi diialnosti Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho [Quality policy strategy of educational activities of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy] (2025). Approved by the order of the Rector of NUOU.

8. Polozhennia pro systemu zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti Natsionalnoi akademii sukhoputnykh viisk imeni hetmana Petra Sahaidachnoho (pol-118) [Regulations on the quality assurance system of educational activities of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy (pol-118)] (2025). Approved on April 08, 2025.

9. Polozhennia pro systemu vnutrishnoho zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti ta yakosti viiskovoi osvity Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy [Regulations on the system of internal quality assurance of educational activities and quality of military education of the National Defense University of Ukraine]. Approved by the order of the Head of NUOU No. 465/nod dated August 06, 2025.

10. Bi-Strategic Command Directive 080-006, Lessons Learned, February 2018.

11. Bi-SC Education and Individual Training Directive 075-007 (updated 2023–2025).

12. NATO Lessons Learned Handbook, 4th edition, June 2022.
13. Joint Analysis Handbook, 4th edition, February 2016.
14. EU Policy on Training for CSDP: Council Document 11362/24. June 19, 2024. Brussels: Council of the European Union.
15. European Initiative for the Exchange of Young Officers (EMILYO): ESDC official documents (2025). European Security and Defence College.
16. Council Decision (CFSP) 2024/3116 on the European Security and Defence College. Official Journal of the European Union.
17. European Parliament, CSDP Missions and Operations: Lessons Learned Processes, 2012.
18. Practices of Learning Lessons in the CSDP, 2022.

Дата першого надходження статті до видання: 11.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 26.04.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.08:305(4)

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2124-2136

Трегубенко Галина Петрівна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права Навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, https://orcid.org/0009-0002-3545-7134

Смаглюк Вікторія Валеріївна кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління, адміністрування та права Навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, https://orcid.org/0009-0000-6846-6462

Задорожний Володимир Петрович доктор наук з державного управління, професор кафедри публічного управління, адміністрування та права Навчально-наукового інституту фінансів, економіки, управління та права Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», м. Полтава, https://orcid.org/0009-0002-6411-9863

ГЕНДЕРНІ СТРАТЕГІЇ ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН: ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РІВНОГО ПРАВА ДОСТУПУ ГРОМАДЯН ДО УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ СПРАВАМИ

Анотація. На основі проведеного аналізу автором досліджено гендерні стратегії європейських країн, зокрема особливості забезпечення рівного права доступу громадян до управління державними справами.

Проаналізовано міжнародний досвід, який свідчить, що гендерна рівність у сучасних європейських правових системах є складним, багаторівневим і динамічним явищем, яке поєднує нормативно-правові, інституційні та соціокультурні виміри.

Акцентовано увагу на особливому значенні у формуванні стандартів гендерної рівності міжнародних та регіональних інституцій, зокрема Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи та Європейського Союзу, які не лише закріплюють принцип рівності та заборону дискримінації в нормативних актах, але й формують стратегічні підходи до його реалізації через політики гендерного мейнстримінгу, спеціалізовані програми та моніторингові механізми.

Наголошено, що ефективність реалізації гендерної політики залишається нерівномірною та обмеженою низкою викликів. Пріоритетними визначено –

стійкість гендерних стереотипів, явище «скляної стелі», формалізація окремих політик рівності та вплив соціально-економічних криз, які можуть уповільнювати процеси гендерної трансформації. У цих умовах особливої ваги набувають інституційні механізми моніторингу, гендерно-правова експертиза законодавства та активна роль громадянського суспільства, зокрема неурядових організацій.

Доведено, що забезпечення гендерної рівності в європейському просторі є довготривалим процесом, що потребує комплексного підходу, який поєднує правові, політичні, соціальні та культурні інструменти. Подальший розвиток цієї сфери пов'язаний із поглибленням інтеграції міжнародних стандартів у національні правові системи та підвищенням ефективності практичної реалізації принципу рівності в усіх сферах суспільного життя.

Ключові слова: гендерна політика, гендерні стратегії, європейські країни, доступ громадян, управління, державна служба, публічне управління.

Trehubenko Halyna Petrivna Candidate of Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration and Law, Educational and Research Institute of Finance, Economics, Management, and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Department of Public Administration and Law, Poltava, https://orcid.org/0009-0002-3545-7134

Smaglyuk Victoria Valeriivna Candidate of Public Administration, Associate Professor, Department of Public Administration and Law, Educational and Research Institute of Finance, Economics, Management, and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Department of Public Administration and Law, Poltava, https://orcid.org/0009-0000-6846-6462

Zadorozhnyi Volodymyr Petrovich Doctor of Public Administration, Professor, Department of Public Administration and Law, Educational and Research Institute of Finance, Economics, Management, and Law, National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Department of Public Administration and Law, Poltava, https://orcid.org/0009-0002-6411-9863

GENDER STRATEGIES IN EUROPEAN COUNTRIES: KEY ASPECTS OF ENSURING EQUAL ACCESS FOR CITIZENS TO THE GOVERNMENT

Abstract. Based on the analysis conducted, the author examines the gender strategies of European countries, particularly the specific measures taken to ensure citizens' equal right of access to the administration of public affairs.

ISSN 3041-1572 Online

This study analyzes international experience, which shows that gender equality in modern European legal systems is a complex, multi-layered, and dynamic phenomenon that combines legal, institutional, and sociocultural dimensions.

Attention was drawn to the particular significance of international and regional institutions in shaping standards of gender equality, in particular the United Nations, the Council of Europe, and the European Union, which not only enshrine the principle of equality and the prohibition of discrimination in their legal instruments but also develop strategic approaches to its implementation through gender mainstreaming policies, specialized programs, and monitoring mechanisms.

It was emphasized that the effectiveness of gender policy implementation remains uneven and is constrained by a number of challenges. The following have been identified as priorities: the persistence of gender stereotypes, the "glass ceiling" phenomenon, the formalization of certain equality policies, and the impact of socioeconomic crises, which can slow down the processes of gender transformation. In these circumstances, institutional monitoring mechanisms, gender-legal analysis of legislation, and the active role of civil society-particularly non-governmental organizations-take on particular importance.

It has been demonstrated that achieving gender equality in Europe is a long-term process requiring a comprehensive approach that combines legal, political, social, and cultural instruments. Further development in this area is linked to the deeper integration of international standards into national legal systems and the enhancement of the practical implementation of the principle of equality in all spheres of public life.

Keywords: gender policy, gender strategies, European countries, citizen access, governance, civil service, public administration.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку європейської демократії характеризується посиленою увагою до забезпечення фактичної рівності між жінками та чоловіками у політичній та адміністративній сферах. Проте, попри значні законодавчі зрушення, рівень представництва різних статей у системі державного управління багатьох країн залишається незбалансованим. Це свідчить про існування системного розриву між юридичним визнанням рівних прав та практичною реалізацією доступу громадян до прийняття суспільно важливих рішень. Різноманітність гендерних стратегій у країнах Європи – від жорсткого квотування до м'яких інституційних заходів – створює складну архітектуру механізмів подолання нерівності, яка потребує детального вивчення. Проблема посилюється наявністю прихованих бар'єрів, таких як «скляна стеля» та стійкі соціокультурні стереотипи щодо ролі жінки в публічному управлінні. Вивчення специфіки європейських моделей дозволяє виокремити найбільш дієві інструменти залучення громадян до управління

державними справами незалежно від їхньої статі. Отже, науковий аналіз особливостей реалізації гендерних стратегій є критично необхідним для формування стратегічних орієнтирів розвитку сучасних демократичних інституцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі аспекти гендерної політики як системи державних заходів, спрямованих на досягнення фактичної рівності, висвітлюються такими ученими як Ю. Бурнягіна, Т. Герасимчук, Л. Грень, В. Кобець, О. Середа та іншими. Однак, питання характерних особливостей забезпечення рівного права доступу громадян до управління державними справами, зокрема дослідження гендерних стратегій європейських країн потребує подальшого вивчення.

Мета статті – дослідження гендерних стратегій європейських країн, зокрема особливостей забезпечення рівного права доступу громадян до управління державними справами та вироблення рекомендацій щодо впровадження міжнародних гендерних аспектів у вітчизняному публічному управлінні.

Виклад основного матеріалу. Гендерна рівність є базовим принципом прав людини та важливою умовою розвитку сучасної правової системи. У науковому розумінні це поняття пов'язане з подоланням соціальних стереотипів і історично сформованих нерівностей, що обмежували доступ до прав за ознакою статі [7, с. 151-166; 10, с. 165-186]. Водночас гендерна рівність означає рівність гідності та можливостей із урахуванням соціальних, економічних і культурних чинників.

Реалізація цього принципу здійснюється через гендерну політику як систему державних заходів, спрямованих на досягнення фактичної рівності. Як зазначають О. Г. Середа та Ю. М. Бурнягіна, удосконалення правового регулювання на таких засадах сприяє зміцненню демократичних інститутів і соціальної стабільності [2, с. 167-175; 1, с. 239-255; 3, с. 147-158]. Теоретичну основу гендерної політики становлять теорія соціальних ролей і феміністичний інституціоналізм, які дозволяють виявляти як явні, так і приховані форми дискримінації [7, с. 151-166; 4, с. 53-62].

Гендерна політика виконує функцію усунення бар'єрів, зокрема нерівного доступу до ресурсів і впливу, та є показником ефективності правової системи [2, с. 167-175; 8, с. 132-140]. Вона передбачає не лише декларацію рівності, а й її практичне забезпечення через оновлення законодавства, усунення дискримінаційних норм і впровадження гендерно чутливого підходу. Це сприяє переходу від формальних проголошень до реальних змін і посиленню інклюзивності держави [3, с. 147-158; 6, с. 94-101].

Сутність гендерних стратегій полягає у визначенні довгострокових напрямів реалізації гендерної політики та системному впровадженні принципів рівності в діяльність державних інституцій [3, с. 147-158; 1, с. 239-255]. Вони охоплюють різні сфери – від економіки та освіти до публічного управління. Їх

ISSN 3041-1572 Online

теоретичною основою часто виступає теорія інтерсекційності, яка враховує взаємодію гендеру з іншими соціальними характеристиками. Як підкреслюється в дослідженнях, ефективність стратегій підвищується завдяки адаптації міжнародного досвіду до національних умов [2, с. 167-175; 5, с. 148-150].

Нормативно-правова база забезпечення гендерної рівності має багаторівневий характер і формується на основі міжнародних, регіональних та наднаціональних механізмів, які закріплюють принцип рівності прав і можливостей як один із фундаментальних елементів сучасного правопорядку [1, с. 239-255; 2, с. 167-175; 7, с. 151-166]. У межах доктрини прав людини гендерна рівність розглядається як складова принципів недискримінації, верховенства права та поваги до людської гідності.

На глобальному рівні ключову роль відіграє система Організації Об'єднаних Націй. Загальна декларація прав людини 1948 року закріплює універсальний характер прав людини, рівність усіх осіб та заборону дискримінації як базовий принцип міжнародного права [8, с. 132-140; 1, с. 239-255; 7, с. 151-166]. Подальший розвиток міжнародних стандартів забезпечується Конвенцією ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), яка зобов'язує держави не лише утримуватися від дискримінаційних практик, а й впроваджувати активні заходи для досягнення фактичної рівності в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах [2, с. 167-175; 1, с. 239-255; 6, с. 94-101]. У цьому ж контексті Цілі сталого розвитку ООН, зокрема Ціль 5, визначають гендерну рівність як необхідну умову сталого розвитку та інклюзивного суспільства [5, с. 148-150; 6, с. 94-101].

На регіональному рівні в межах Ради Європи гендерна рівність закріплюється як невід'ємна складова системи захисту прав людини. Європейська конвенція з прав людини (зокрема стаття 14 та Протокол № 12) встановлює заборону дискримінації як базовий стандарт [7, с. 151-166; 1, с. 239-255]. Європейська соціальна хартія доповнює ці гарантії у сфері соціальних та економічних прав, забезпечуючи рівний доступ до ресурсів і можливостей [2, с. 167-175; 1, с. 239-255]. Спеціалізовані конвенції Ради Європи формують секторальний підхід до захисту прав: Стамбульська конвенція спрямована на запобігання насильству щодо жінок, Антитрафікінгова конвенція – на протидію торгівлі людьми, а Ланцаротська конвенція – на захист дітей від сексуальної експлуатації [6, с. 94-101; 3, с. 147-158; 5, с. 148-150]. Разом ці акти утворюють комплексну систему правових і превентивних стандартів.

На рівні Європейського Союзу гендерна рівність закріплена як конститутивний принцип і стратегічний пріоритет інтеграційної політики. Первинне право ЄС, а також стратегічні документи визначають гендерну рівність як обов'язковий елемент усіх сфер політики. Стратегія гендерної рівності ЄС на 2020–2025 роки передбачає інтеграцію гендерного підходу (gender

mainstreaming), подолання структурної дискримінації та забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень [3, с. 147-158; 2, с. 167-175; 7, с. 151-166]. Важливим концептуальним елементом виступає принцип паритетного представництва як індикатор демократичної зрілості інституцій.

Юриспруденційний рівень захисту забезпечується практикою Європейського суду з прав людини, який формує доктрину «ефективної рівності» [7, с. 151-166; 1, с. 239-255]. У своїх рішеннях Суд наголошує, що формальна рівність у законодавстві є недостатньою без оцінки фактичних наслідків її застосування. Такий підхід зобов'язує держави не лише утримуватися від дискримінації, а й усувати структурні бар'єри, що перешкоджають реалізації рівних прав і можливостей.

Ефективність реалізації гендерної політики та забезпечення гендерної рівності в правовій системі досягається через комплекс інституційних, аналітичних і моніторингових механізмів, спрямованих на виявлення дискримінаційних норм та оцінювання їхнього впливу на суспільні відносини [1, с. 239-255; 3, с. 147-158; 2, с. 167-175]. У цьому контексті ефективність визначається не лише формальним закріпленням принципу рівності, а й реальними змінами у соціальній, політичній та економічній сферах.

Ключовим інструментом є гендерно-правова експертиза законодавства, яка дозволяє аналізувати нормативно-правові акти на предмет потенційної дискримінації. Вона виконує превентивну функцію, оскільки застосовується на етапі правотворення та запобігає закріпленню гендерних дисбалансів у праві [7, с. 151-166; 10, с. 165-186; 1, с. 239–255]. Важливим є також аналіз фактичних соціальних наслідків політик, зокрема їхнього впливу на зайнятість, політичну участь, доступ до ресурсів і представництво у владних структурах. Такий підхід дозволяє оцінювати ефективність гендерної політики через реальне скорочення структурних нерівностей.

Інституційний моніторинг реалізації гендерних стратегій передбачає системне відстеження виконання державних програм у сфері рівних прав і можливостей [3, с. 147-158; 2, с. 167-175]. Його складовою є оцінка гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими стандартами.

У контексті євроінтеграції важливим інструментом виступає порівняльний аналіз гендерних політик, що дозволяє визначати ефективні практики та результати реформ у різних країнах. Зокрема, застосовуються статистичні підходи для оцінки політичної участі, представництва та виборчої активності жінок і чоловіків, а також соціологічні опитування, що дозволяють відстежувати динаміку змін у гендерних групах [6, с. 94-101; 8, с. 132-140; 9, с. 684-689]. Використання емпіричних даних допомагає виявляти стійкі гендерні розриви та оцінювати ефективність державних заходів щодо їх подолання.

ISSN 3041-1572 Online

Важливим індикатором є рівень представництва жінок у парламенті та органах виконавчої влади, а також аналіз інституційних практик політичних партій і процедур доступу до виборних посад. У цьому контексті оцінюється й ефективність гендерних квот як інструменту підвищення політичної участі жінок [2, с. 167-175; 1, с. 239-255].

Загальні підходи до формування гендерної політики в європейських державах базуються на поєднанні принципів рівності можливостей, інклюзивності та поетапної трансформації традиційних гендерних ролей. При цьому ключовим є перехід від формальної рівності до моделі фактичної (матеріальної) рівності, що передбачає врахування реальних соціальних практик та структурних бар'єрів [7, с. 151-166; 10, с. 165-186; 6, с. 94-101].

Особливо високий рівень інституційної та фактичної гендерної рівності притаманний країнам Північної Європи, зокрема Швеція, Норвегія, Фінляндія та Данія [2, с. 167-175; 3, с. 147-158]. Для них характерна стійка модель егалітарної політики, яка передбачає рівну участь жінок і чоловіків у політичному представництві, зайнятості та сімейному житті, а також активну державну підтримку поєднання професійної та сімейної ролей [6, с. 94-101; 8, с. 132-140; 7, с. 151-166]. Ці держави демонструють найбільш послідовну реалізацію концепції гендерного мейнстримінгу та паритетного лідерства.

Країни Західної Європи характеризуються більш гетерогенною моделлю гендерних відносин. До цієї групи можна віднести Німеччина, Франція, Нідерланди, Бельгія та Австрія. Для них характерне поєднання егалітарних та традиційних установок із поступовим посиленням політики рівних можливостей [7, с. 151-166; 3, с. 147-158; 6, с. 94-101]. У цих країнах значну роль відіграють індивідуальні соціальні чинники — рівень освіти, зайнятість і тип сімейної поведінки, які впливають на формування гендерних ролей [8, с. 132-140; 6, с. 94-101; 9, с. 684-689].

Країни Центральної та Східної Європи демонструють більш складну та неоднорідну структуру гендерних ідеологій. До цієї групи належать Україна, Польща, Румунія, Чехія та країни Балтії – Литва, Латвія, Естонія [2, с. 167-175; 1, с. 239-255]. У цих державах поєднуються традиційні сімейно-орієнтовані установки з елементами модернізації гендерної політики [6, с. 94-101; 3, с. 147-58; 8, с. 132-140]. Водночас зберігається вплив патерналістських моделей, що формують специфічний перехідний характер гендерних відносин.

Таким чином, компаративний аналіз засвідчує, що країни Північної Європи виступають еталоном егалітарної моделі, Західна Європа – змішаним типом із поступовою модернізацією, а Центральна та Східна Європа – перехідним простором із поєднанням традиційних і сучасних підходів до гендерної політики [3, с. 147-158; 2, с. 167-175; 1, с. 239-255]. Водночас спільною тенденцією для всіх регіонів є поступове розширення участі жінок у публічній сфері та зміцнення принципу фактичної рівності.

Політична участь виступає ключовим індикатором інклюзивності демократичних систем та рівня реалізації права громадян на доступ до управління державними справами. У сучасній політичній науці вона розглядається як багатовимірний феномен, що охоплює як формалізовані інституційні процедури (вибори, партійне представництво), так і неформальні практики впливу на процеси вироблення публічної політики [9, с. 684-689; 2, с. 167-175; 1, с. 239-255]. У цьому контексті рівність політичної участі визначається як здатність різних соціальних груп до рівного доступу до механізмів політичного представництва та ухвалення рішень.

Інституційними детермінантами забезпечення рівного доступу до політичної влади виступають насамперед параметри виборчих систем та механізми позитивних дій. У країнах європейського простору широкого застосування набули гендерні квоти, які функціонують як коригуючий інструмент усунення структурних дисбалансів представництва [2, с. 167-175; 1, с. 239-255; 9, с. 684-689]. Їх ефективність є вищою в умовах пропорційних виборчих систем, де партійні списки дозволяють імплементувати як законодавчо обов'язкові, так і добровільні паритетні зобов'язання політичних акторів.

Додатковим інструментом інституціоналізації рівного представництва виступає механізм чергування кандидатів у виборчих списках, який мінімізує вплив внутрішньопартійної селекції та сприяє структурному балансуванню політичного представництва [2, с. 167-175; 1, с. 239-255]. У сукупності зазначені механізми забезпечують не лише кількісне зростання представництва жінок, але й трансформацію процедур рекрутування політичних еліт.

Політичне представництво, у свою чергу, доцільно інтерпретувати як якісний індикатор функціонування демократичних інститутів, що відображає ступінь інклюзії різних соціальних груп у владні структури. Попри позитивну динаміку у більшості європейських країн, емпіричні дослідження фіксують збереження вертикальної гендерної сегрегації, яка проявляється у нерівномірному доступі до позицій вищого політичного та адміністративного рівня [9, с. 684-689; 6, с. 94-101; 2, с. 167-175].

Стійкість гендерних стереотипів є одним із ключових бар'єрів реалізації гендерної рівності, що впливає на політичну участь жінок та їх доступ до управлінських позицій. У багатьох європейських країнах зберігаються уявлення про «традиційні ролі» жінок і чоловіків, що проявляється у меншій підтримці жіночих кандидатур, обмеженому доступі до політичних ресурсів та нерівному медійному представленні, яке часто акцентує не професійні якості, а зовнішність чи приватне життя [8, с. 132-140; 6, с. 94-101]. Це формує додаткові соціальні бар'єри та сприяє самовиключенню жінок із політичної сфери. Водночас цифрові платформи та медіа мають подвійний вплив: з одного боку, вони розширюють можливості політичної участі, а з іншого –

можуть відтворювати та посилювати гендерні стереотипи, що підкреслює необхідність формування збалансованого інформаційного середовища [6, с. 94-101; 9; 7, с. 151-166].

Невід'ємним елементом системи забезпечення гендерної рівності є неурядові організації (НУО), які виступають посередниками між громадянським суспільством і державними інституціями. Вони забезпечують зворотний зв'язок, здійснюють громадський контроль та беруть участь у формуванні політики рівності. НУО є важливою складовою системи багаторівневого врядування Європейського Союзу та Ради Європи [1, с. 239-255; 7, с. 151-166; 2, с. 167-175].

Феміністичні та правозахисні організації здійснюють експертну, аналітичну та адвокаційну діяльність, спрямовану на просування гендерної рівності та інтеграцію гендерного підходу в державну політику [1, с. 239-255; 2, с. 167-175]. Значну роль відіграють адвокаційні кампанії, що включають інформаційні стратегії, лобіювання та мобілізацію громадської думки з метою впливу на політичні рішення [6, с. 94-101; 8, с. 132-140; 7, с. 151-166]. Крім того, НУО беруть участь у моніторингових процесах, здійснюючи незалежну оцінку ефективності гендерної політики, фіксуючи випадки дискримінації та розробляючи альтернативні індикатори оцінювання політик, зокрема у межах Gender Equality Index [7, с. 151-166; 1, с. 239-255; 9, с. 684-689]. Вони також сприяють розвитку феміністичних мереж і коаліцій, які забезпечують координацію між національним і європейським рівнями та посилюють вплив громадянського суспільства на формування політики рівності.

Окрему увагу в європейських гендерних стратегіях приділено представленню жінок у парламентах та урядах. Попри демократичний розвиток, жінки залишаються системно недопредставленими у політичних інституціях, що зумовлено як інституційними бар'єрами, так і глибинними соціальними структурами нерівності, які відтворюються в політичних процесах. Не менш важливим є забезпечення гендерного балансу у державній службі, яка часто відтворює нерівність через феномен «скляної стелі» [10, с. 165-186; 6, с. 94-101; 8, с. 132-140]. Теорія соціальних ролей Аліс Ейглі пояснює це впливом суспільних очікувань щодо «жіночих» і «чоловічих» ролей, що обмежує кар'єрне просування жінок у сфері публічного управління [10, с. 165-186; 7, с. 151-166].

Проблеми та виклики реалізації гендерних стратегій у європейських країнах залишаються суттєвим чинником, що впливає на рівень забезпечення рівного доступу громадян до участі в управлінні державними справами [2, с. 167-175; 3, с. 147-158]. Попри значний прогрес у формуванні нормативно-правової бази та впровадженні принципів гендерної рівності, на практиці зберігаються системні бар'єри.

Однією з ключових проблем є стійкість гендерних стереотипів, які продовжують впливати на політичну участь жінок і їх доступ до управлінських позицій. За даними European Institute for Gender Equality та European Commission, у багатьох країнах Європи зберігається уявлення про «традиційні ролі» жінок, що знижує рівень їх політичної активності [6, с. 94-101; 7, с. 151-166; 9, с. 684-689]. Це проявляється у меншій підтримці жіночих кандидатур, обмеженому доступі до політичних ресурсів і медійному висвітленні, яке часто акцентує не професійні якості, а зовнішність чи приватне життя [8, с. 132-140; 6, с. 94-101]. У результаті формується бар'єр самовиключення жінок із політичної участі .

Іншим важливим викликом є феномен «скляної стелі», що відображає приховані перешкоди для просування жінок до вищих рівнів політичної та адміністративної влади [10, с. 165-186; 6, с. 94-101; 8, с. 132-140]. Як зазначається в аналітичних звітах OECD, навіть у країнах із високим рівнем гендерної рівності жінки рідше обіймають ключові управлінські посади [8, с. 132-140; 7, с. 151-166]. Це зумовлено вертикальною сегрегацією державної служби, домінуванням чоловічих мереж впливу та складністю поєднання професійних і сімейних обов'язків. Дослідження European Institute for Gender Equality також фіксують явище «витікаючого кадрового потоку», коли частка жінок зменшується на кожному наступному рівні управління [6, с. 94-101; 7, с. 151-166].

Важливою проблемою є нерівномірність розвитку гендерної політики між європейськими країнами. Дані Gender Equality Index, що розробляється European Institute for Gender Equality, демонструють суттєві регіональні відмінності: країни Північної Європи мають вищі показники політичного представництва жінок, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи вони залишаються нижчими [6, с. 94-101; 7, с. 151-166]. Це зумовлено різними виборчими системами, рівнем демократичної культури, економічним розвитком і швидкістю імплементації європейських стандартів.

Окремим викликом є формалізація гендерних стратегій. За аналітичними матеріалами European Commission та European Institute for Gender Equality, у багатьох випадках політики рівності існують переважно на декларативному рівні, тоді як їх практична реалізація є обмеженою [6, с. 94-101; 7, с. 151-166]. Це проявляється у недостатньому фінансуванні, слабкому моніторингу та формальному впровадженні гендерного мейнстримінгу без реального впливу на процеси ухвалення рішень.

Не менш значущим є вплив політичних і економічних криз. Як зазначається в аналітиці OECD та Council of Europe, у кризові періоди часто відбувається уповільнення реалізації політик рівності та зменшення представництва жінок у політичних інституціях[6, с. 94-101; 7, с. 151-166]. У результаті

ISSN 3041-1572 Online

пріоритет надається питанням безпеки та економічної стабільності, що призводить до так званого «відкату» до більш традиційних гендерних ролей [8, с. 132-140; 10, с. 165-186; 6, с. 94-101].

Висновки. Отже, проведений аналіз засвідчує, що гендерна рівність у сучасних європейських правових системах є складним, багаторівневим і динамічним явищем, яке поєднує нормативно-правові, інституційні та соціокультурні виміри. Вона виступає не лише базовим принципом прав людини, а й ключовою умовою функціонування демократичної правової держави, орієнтованої на забезпечення рівних можливостей та недискримінації.

Перехід від формального закріплення рівності до її фактичної реалізації залишається центральним викликом сучасної гендерної політики. Це потребує не лише удосконалення законодавства, а й системного подолання структурних бар'єрів, трансформації соціальних практик і зменшення впливу гендерних стереотипів, які продовжують відтворювати нерівність у політичній, економічній та соціальній сферах.

Особливе значення у формуванні стандартів гендерної рівності відіграють міжнародні та регіональні інституції, зокрема Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи та Європейський Союз. Вони не лише закріплюють принцип рівності та заборону дискримінації в нормативних актах, але й формують стратегічні підходи до його реалізації через політики гендерного мейнстримінгу, спеціалізовані програми та моніторингові механізми. Важливу роль у цьому процесі також відіграє практика Європейського суду з прав людини, який розвиває концепцію «ефективної рівності», наголошуючи на необхідності оцінки реальних наслідків правового регулювання.

Порівняльний аналіз показує, що європейські країни демонструють різні моделі реалізації гендерної політики: від високорозвиненої егалітарної моделі Північної Європи до перехідних моделей країн Центральної та Східної Європи. Незважаючи на ці відмінності, загальною тенденцією є поступове посилення інклюзивності, зростання політичної участі жінок та впровадження інструментів забезпечення рівних можливостей, таких як гендерні квоти, гендерно орієнтоване бюджетування та інші механізми позитивних дій.

Разом із тим, ефективність реалізації гендерної політики залишається нерівномірною та обмеженою низкою викликів. Серед них – стійкість гендерних стереотипів, явище «скляної стелі», формалізація окремих політик рівності та вплив соціально-економічних криз, які можуть уповільнювати процеси гендерної трансформації. У цих умовах особливої ваги набувають інституційні механізми моніторингу, гендерно-правова експертиза законодавства та активна роль громадянського суспільства, зокрема неурядових організацій.

Таким чином, забезпечення гендерної рівності в європейському просторі є довготривалим процесом, що потребує комплексного підходу, який поєднує

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

правові, політичні, соціальні та культурні інструменти. Подальший розвиток цієї сфери пов'язаний із поглибленням інтеграції міжнародних стандартів у національні правові системи та підвищенням ефективності практичної реалізації принципу рівності в усіх сферах суспільного життя.

Література:

1. Герасимчук Т. Європейський Союз і ґендерна рівність: нормативно-правове регулювання та інституційні механізми підтримки. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія. 2025. № 20. С. 239–255. URL: https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-29 (дата звернення: 14.04.2026).

2. Грень Л., Кобець В. Гендерна політика у країнах ЄС: міжнародний досвід та його імплементація в Україні. Наукові перспективи. 2025. № 5(59). URL: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-167-175 (дата звернення: 14.04.2026).

3. Лясота А. Гендерні стратегії підвищення інституційної спроможності громадянського суспільства ЄС. Věda a perspektivy. 2025. № 1(44). URL: https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1(44)-147-158 (дата звернення: 14.04.2026).

4. David M., Guerrina R. Gender and European external relations: Dominant discourses and unintended consequences of gender mainstreaming. Women's Studies International Forum. 2013. Vol. 39. P. 53–62. URL: https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.06.005 (date of access: 14.04.2026).

5. Fayzieva G. U. Strategy for achieving gender equality. Development of pedagogical technologies in modern sciences. 2022. Vol. 1, no. 4. P. 148–150. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7266903 (date of access: 14.04.2026).

6. Gender Balance in Ukraine: The Indicators, Problems, and Digital Format of Support / S. H. Rudakova et al. Business Inform. 2023. Vol. 1, no. 540. P. 94–101. URL: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-94-101 (date of access: 14.04.2026).

7. Lombardo E., Meier P. Gender Mainstreaming in the EU. European Journal of Women's Studies. 2006. Vol. 13, no. 2. P. 151–166. URL: https://doi.org/10.1177/1350506806062753 (date of access: 14.04.2026).

8. Nataliia B. Women's political rights in a society of gender equality. Foreign trade: economics, finance, law. 2021. Vol. 117, no. 4. P. 132–140. URL: https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(117)12 (date of access: 14.04.2026).

9. Reeves A., Brown C., Hanefeld J. Female political representation and the gender health gap: a cross-national analysis of 49 European countries. European Journal of Public Health. 2022. P. 684–689, URL: https://doi.org/10.1093/eurpub/ckac122 (date of access: 14.04.2026).

10. Stratigaki M. Gender Mainstreaming vs Positive Action. European Journal of Women's Studies. 2005. Vol. 12, no. 2. P. 165–186. URL: https://doi.org/10.1177/1350506805051236 (date of access: 14.04.2026).

References:

1. Herasymchuk, T. (2025). Yevropeiskyi Soiuz i genderna rivnist: normatyvno-pravove rehuliuvannia ta instytutsiini mekhanizmy pidtrymky [European Union and gender equality: regulatory framework and institutional support mechanisms]. Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Politolohiia, 20, 239–255. https://doi.org/10.32782/2312-1815/2025-20-29 (in Ukrainian)

2. Hren, L., Kobets, V. (2025). Genderna polityka u krainakh YeS: mizhnarodnyi dosvid ta yoho implementatsiia v Ukraini [Gender policy in EU countries: international experience and its implementation in Ukraine]. Naukovi perspektyvy, 5(59). https://doi.org/10.52058/2708-7530-2025-5(59)-167-175 (in Ukrainian)

3. Liasota, A. (2025). Genderni stratehii pidvyshchennia instytutsiinoi spromozhnosti hromadianskoho suspilstva YeS [Gender strategies for strengthening the institutional capacity of EU civil society]. Věda a perspektivy, 1(44). https://doi.org/10.52058/2695-1592-2025-1(44)-147-158 (in Ukrainian)

4. David, M., Guerrina, R. (2013). Gender and European external relations: dominant discourses and unintended consequences of gender mainstreaming [Gender and European external relations: dominant discourses and unintended consequences of gender mainstreaming]. Women's Studies International Forum, 39, 53–62. https://doi.org/10.1016/j.wsif.2012.06.005 (in English)

5. Fayzieva, G. U. (2022). Strategy for achieving gender equality [Strategy for achieving gender equality]. Development of Pedagogical Technologies in Modern Sciences, 1(4), 148–150. https://doi.org/10.5281/zenodo.7266903 (in English)

6. Rudakova, S. H., et al. (2023). Gender balance in Ukraine: the indicators, problems, and digital format of support [Gender balance in Ukraine: the indicators, problems, and digital format of support]. Business Inform, 1(540), 94–101. https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-1-94-101 (in English)

7. Lombardo, E., Meier, P. (2006). Gender mainstreaming in the EU [Gender mainstreaming in the EU]. European Journal of Women's Studies, 13(2), 151–166. https://doi.org/10.1177/1350506806062753 (in English)

8. Nataliia, B. (2021). Women's political rights in a society of gender equality [Women's political rights in a society of gender equality]. Foreign Trade: Economics, Finance, Law, 117(4), 132–140. https://doi.org/10.31617/zt.knute.2021(117)12 (in English)

9. Reeves, A., Brown, C., Hanefeld, J. (2022). Female political representation and the gender health gap: a cross-national analysis of 49 European countries [Female political representation and the gender health gap: a cross-national analysis of 49 European countries]. European Journal of Public Health, 684–689. https://doi.org/10.1093/eurpub/ckac122 (in English)

10. Stratigaki, M. (2005). Gender mainstreaming vs positive action [Gender mainstreaming vs positive action]. European Journal of Women's Studies, 12(2), 165–186. https://doi.org/10.1177/1350506805051236 (in English)

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 336.64:338.246.2:620.9

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2137-2151

Угоднікова Олена Ігорівна к.е.н., доцент кафедри фінансів, обліку та безпеки бізнесу, Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова, https://orcid.org/0000-0003-2218-0041

МЕХАНІЗМИ ФІНАНСОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ППП У ПРОЄКТАХ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ ЯК БЕЗПЕКОВИЙ МЕХАНІЗМ

Анотація. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення енергетичної та економічної безпеки в умовах нестабільності та обмеженості державних фінансових ресурсів, що підсилює роль публічно-приватного партнерства у сфері відновлюваної енергетики. Водночас ефективність реалізації таких проєктів значною мірою залежить від якості фінансового менеджменту та здатності інтегрувати інвестиційні та ризик-орієнтовані інструменти. Проблема полягає у відсутності комплексного підходу до формування механізмів фінансового менеджменту ППП, які б одночасно забезпечували економічну результативність і безпеку проєктів. Метою дослідження є обґрунтування механізмів фінансового менеджменту ППП у проєктах відновлюваної енергетики як інструменту забезпечення безпеки. Об'єктом дослідження є процеси фінансового забезпечення ППП-проєктів, предметом – відповідні механізми фінансового управління та їх інструментарій. У дослідженні використано системний підхід для визначення структури фінансового менеджменту, порівняльний аналіз для зіставлення моделей фінансування, економіко-статистичні методи для узагальнення інвестиційних тенденцій, а також моделювання з метою формування концептуальної моделі механізму управління фінансами. У межах дослідження узагальнено наукові підходи до фінансового менеджменту ППП, визначено ключові ризики реалізації проєктів та їх вплив на безпекові параметри. Запропоновано модель механізму фінансового менеджменту з урахуванням джерел фінансування та розподілу ризиків. У результаті встановлено, що ефективний фінансовий менеджмент ППП сприяє підвищенню стійкості фінансових потоків і зниженню ризиків. Рекомендовано впровадження гібридних моделей фінансування, використання державних гарантій і цифрових інструментів моніторингу, що дозволить підвищити ефективність та безпековий потенціал проєктів відновлюваної енергетики.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, фінансовий менеджмент, відновлювана енергетика, енергетична безпека, інвестиції, ризики,

стійкий розвиток, зелена економіка, зелене фінансування, відновлювана енергетика, регіональні соціально-економічні системи, інноваційний розвиток, енергетична безпека, сталий розвиток, інвестиційна політика, регіональне управління.

Uhodnikova Olena Ihorivna Ph.D. associate professor of the department Department of Finance, Accounting and Business Security of the O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv https://orcid.org/0000-0003-2218-0041

PPP FINANCIAL MANAGEMENT MECHANISMS IN RENEWABLE ENERGY PROJECTS AS A SECURITY MECHANISM

Abstract. The relevance of the study is due to the need to ensure energy and economic security in conditions of instability and limited state financial resources, which strengthens the role of public-private partnership in the field of renewable energy. At the same time, the effectiveness of the implementation of such projects largely depends on the quality of financial management and the ability to integrate investment and risk-oriented instruments. The problem lies in the lack of a comprehensive approach to the formation of PPP financial management mechanisms that would simultaneously ensure economic efficiency and project security. The purpose of the study is to substantiate the mechanisms of PPP financial management in renewable energy projects as a security assurance tool. The object of the study is the processes of financial provision of PPP projects, the subject is the relevant financial management mechanisms and their tools. The study used a systematic approach to determine the structure of financial management, comparative analysis to compare financing models, economic and statistical methods to generalize investment trends, as well as modeling to form a conceptual model of the financial management mechanism. The study summarized scientific approaches to the financial management of PPPs, identified key risks of project implementation and their impact on security parameters. A model of the financial management mechanism was proposed, taking into account sources of financing and risk distribution. As a result, it was found that effective financial management of PPPs contributes to increasing the sustainability of financial flows and reducing risks. The introduction of hybrid financing models, the use of state guarantees and digital monitoring tools was recommended, which will increase the efficiency and security potential of renewable energy projects.

Keywords: public-private partnership, financial management, renewable energy, energy security, investments, risks, sustainable development, green economy, green financing, renewable energy, regional socio-economic systems,

innovative development, energy security, sustainable development, investment policy, regional management.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку світової енергетики характеризується прискореним переходом до відновлюваних джерел енергії, що обумовлено як кліматичними викликами, так і потребою забезпечення енергетичної незалежності держав. За даними International Energy Agency, у 2023–2025 рр. понад 90% приросту нових генеруючих потужностей у світі припадає на відновлювану енергетику [1]. Водночас у країнах із трансформаційною економікою розвиток цього сектору супроводжується підвищеним рівнем ризиків, що пов'язані з нестабільністю інвестиційного середовища, регуляторною невизначеністю та обмеженістю фінансових ресурсів.

Особливої актуальності набуває проблема формування ефективних механізмів фінансового забезпечення проєктів відновлюваної енергетики, оскільки їх реалізація потребує значних капіталовкладень і характеризується тривалими строками окупності. У цих умовах публічно-приватне партнерство виступає одним із ключових інструментів мобілізації інвестицій та розподілу фінансового навантаження між державою і бізнесом. За оцінками World Bank, значна частка інфраструктурних енергетичних проєктів у країнах, що розвиваються, реалізується саме на засадах ППП, що підтверджує його інвестиційну привабливість [2]. Разом з тим на практиці ефективність таких проєктів обмежується недостатньою узгодженістю фінансових інструментів, складністю структурування джерел фінансування та неефективним розподілом ризиків.

Додаткового ускладнення набуває проблема забезпечення безпеки реалізації проєктів відновлюваної енергетики, яка виходить за межі суто енергетичного аспекту та охоплює фінансову й інституційну складові. За даними International Renewable Energy Agency, у країнах із підвищеним рівнем нестабільності вартість капіталу для проєктів відновлюваної енергетики є суттєво вищою, що знижує їх інвестиційну привабливість і стримує розвиток галузі [3]. Це свідчить про те, що ефективність реалізації таких проєктів значною мірою залежить не лише від обсягів залучених ресурсів, але й від якості фінансового менеджменту, його здатності інтегрувати інструменти управління ризиками та забезпечувати стабільність фінансових потоків.

У цьому контексті посилюється науковий інтерес до розгляду фінансового менеджменту публічно-приватного партнерства не лише як інструменту підвищення економічної ефективності, але і як складової безпекового механізму. Виникає необхідність у формуванні комплексного підходу до розроблення механізмів фінансового менеджменту ППП, які б

ISSN 3041-1572 Online

забезпечували адаптивність до змін зовнішнього середовища, зниження інвестиційних ризиків та підвищення стійкості функціонування проєктів відновлюваної енергетики. Саме ці обставини обумовлюють актуальність і наукову значущість даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування механізмів фінансового менеджменту публічно-приватного партнерства у сфері відновлюваної енергетики перебуває у фокусі як вітчизняних, так і зарубіжних досліджень, що зумовлено її міждисциплінарним характером та високою прикладною значущістю. У сучасних наукових працях простежується тенденція до розширення традиційного трактування ППП від інструменту залучення інвестицій до складної системи управління ресурсами, ризиками та інституційними взаємодіями. Зокрема, питання організаційно-економічних засад функціонування публічно-приватного партнерства детально розглядає Маслов В. О. [4], який акцентує увагу на необхідності комплексного підходу до формування механізмів взаємодії держави та бізнесу. У свою чергу, Дідич О. Р. [10] досліджує теоретико-методологічні основи моделей ППП, підкреслюючи їх адаптивність до різних інституційних умов. Важливим є внесок Пашкевич М. [9], яка розглядає фінансову архітектуру ППП через призму обліку, бюджетування та стратегічного узгодження, що дозволяє сформувати цілісне бачення фінансових процесів у межах партнерства. Писарчук О. [8] зосереджується на обліково-аналітичному забезпеченні ППП, підкреслюючи роль інформаційної підтримки у прийнятті фінансових рішень.

Питання забезпечення енергетичної безпеки та розвитку відновлюваної енергетики розкрито у працях Логоші В. [5], де фінансові механізми публічного управління розглядаються як ключовий елемент забезпечення стійкості енергетичної системи. Домбровська Т. М. [6] аналізує перспективи відновлення енергетичного сектору України на засадах сталого розвитку, акцентуючи увагу на необхідності інтеграції інвестиційних і екологічних пріоритетів. Фреїшин М. та Брич В. [7] досліджують особливості організації міжнародних інвестицій у відновлювану енергетику, визначаючи ключові фактори їх ефективності в умовах глобалізації.

Зарубіжні дослідження значною мірою зосереджені на фінансових інструментах підтримки енергетичних проєктів та підвищенні їх стійкості. Зокрема, Datta K. та Jena P.R. [11] обґрунтовують роль «зеленого» фінансування як драйвера розвитку відновлюваної енергетики та підвищення інвестиційної привабливості галузі. Wijethilake C., Upadhaya B., Adhikari P., Soobaroyen T. та Jayasinghe K. [12] досліджують управлінські механізми ППП у контексті інноваційних трансформацій, підкреслюючи вплив інституційного середовища на ефективність партнерств. Kouadio A.B. та Baschung L. [13]

аналізують фактори стійкості енергетичних компаній, що дозволяє оцінити роль фінансового менеджменту у забезпеченні їх адаптивності. Wang A. [14] акцентує увагу на взаємодії управлінських механізмів та інституційного середовища у процесі подолання невизначеності в ППП, що є особливо актуальним для кризових умов. Sermontyte-Baniule R., Pundziene A., Giniuniene J. та Vijuniene A. [15], хоча і досліджують іншу галузь, обґрунтовують значення партнерських моделей і конфігурації ресурсів для досягнення ефективності, що має методологічне значення для аналізу ППП.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, слід відзначити, що питання формування саме комплексних механізмів фінансового менеджменту ППП у проєктах відновлюваної енергетики як інструменту забезпечення безпеки залишається недостатньо розкритим. Більшість досліджень зосереджується або на загальних моделях партнерства, або на окремих аспектах фінансування чи енергетичної політики, тоді як інтеграція фінансового менеджменту, ризик-орієнтованого підходу та безпекового виміру потребує подальшого наукового обґрунтування. Це визначає необхідність поглиблення досліджень у напрямі формування цілісної концепції фінансового менеджменту ППП як багатофункціонального механізму забезпечення стійкості та безпеки розвитку відновлюваної енергетики.

Метою статті є теоретичне обґрунтування та розроблення комплексного підходу до формування механізмів фінансового менеджменту публічно-приватного партнерства у проєктах відновлюваної енергетики з урахуванням їх ролі як інструменту забезпечення енергетичної та економічної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Публічно-приватне партнерство у сучасних умовах розглядається як складний інституційний механізм взаємодії держави та бізнесу, спрямований на реалізацію стратегічно важливих проєктів, що мають суспільне значення. У науковій літературі існує декілька підходів до трактування його сутності. З одного боку, ППП визначається як форма довгострокового контрактного співробітництва, в межах якого відбувається розподіл ресурсів, ризиків і відповідальності між сторонами. З іншого боку, його розглядають як інструмент інституційного розвитку, який забезпечує ефективніше використання державних ресурсів шляхом залучення приватного капіталу та управлінських компетенцій.

У контексті розвитку відновлюваної енергетики значення публічно-приватного партнерства суттєво зростає, оскільки саме ця сфера характеризується високою капіталомісткістю, технологічною складністю та тривалими строками реалізації проєктів. У таких умовах держава не завжди здатна самостійно забезпечити необхідний рівень фінансування та управління, що обумовлює потребу у залученні приватних інвесторів. Водночас приватний сектор зацікавлений у стабільних умовах ведення бізнесу, гарантіях повер-

ISSN 3041-1572 Online

нення інвестицій та мінімізації ризиків, що формує підґрунтя для партнерської взаємодії. Саме через ППП відбувається узгодження цих інтересів, що дозволяє забезпечити більш ефективну реалізацію енергетичних проєктів [10].

Науковці також акцентують увагу на тому, що публічно-приватне партнерство у сфері відновлюваної енергетики виконує не лише економічну, але й стратегічну функцію. Воно сприяє диверсифікації джерел енергії, зниженню залежності від традиційних енергоресурсів та формуванню стійкої енергетичної системи. У цьому аспекті ППП виступає не просто механізмом залучення інвестицій, а інструментом реалізації державної енергетичної політики, який забезпечує баланс між економічною ефективністю та суспільними інтересами [5].

Водночас у сучасних дослідженнях дедалі більше уваги приділяється фінансовому аспекту функціонування ППП, зокрема питанням формування фінансових потоків, структурування інвестицій та управління ризиками. Наголошується, що ефективність партнерських проєктів значною мірою залежить від здатності сформувати оптимальну фінансову модель, яка враховує як інтереси держави, так і очікування приватного сектору. У цьому контексті фінансовий менеджмент виступає ключовим елементом забезпечення результативності ППП, оскільки саме він визначає механізми розподілу ресурсів, контролю за їх використанням та адаптації до змін зовнішнього середовища.

Таким чином, узагальнення теоретичних підходів дозволяє стверджувати, що публічно-приватне партнерство у сфері відновлюваної енергетики слід розглядати як багаторівневу систему взаємодії, яка поєднує економічні, інституційні та фінансові складові. Його роль полягає не лише у залученні інвестицій, але й у формуванні стійких механізмів розвитку енергетичного сектору, що набуває особливої ваги в умовах зростання невизначеності та посилення вимог до безпеки функціонування енергетичних систем.

Фінансовий менеджмент у межах публічно-приватного партнерства формується як специфічна система управління фінансовими потоками, що функціонує в умовах поєднання державних і приватних інтересів. Його економічна природа визначається необхідністю забезпечення ефективного використання обмежених ресурсів при одночасному досягненні соціально значущих результатів і комерційної доцільності. На відміну від класичних моделей фінансового управління, у ППП-проєктах фінансові рішення мають довгостроковий характер і тісно пов’язані з інституційними умовами реалізації проєкту, що зумовлює їх складність та багаторівневість.

Однією з ключових особливостей фінансового менеджменту у ППП-проєктах є його інтеграційний характер, оскільки він охоплює процеси формування інвестиційної структури, управління грошовими потоками та забез-

печення фінансової стійкості на всіх етапах життєвого циклу проєкту. У цьому контексті фінансовий менеджмент виступає не лише інструментом розподілу ресурсів, а й механізмом узгодження інтересів між державою, приватними інвесторами та фінансовими установами. Важливу роль відіграє здатність сформувати оптимальну структуру капіталу, яка враховує співвідношення власних і залучених ресурсів, а також забезпечує прийнятний рівень ризику та дохідності для всіх учасників [9].

Суттєвою характеристикою фінансового менеджменту у ППП є його орієнтація на управління ризиками, які в таких проєктах мають комплексний характер. Це стосується як фінансових ризиків, пов'язаних із коливанням вартості капіталу чи нестабільністю грошових потоків, так і інституційних ризиків, зумовлених змінами регуляторного середовища. Ефективність фінансового менеджменту значною мірою залежить від здатності ідентифікувати ці ризики, оцінити їх вплив та забезпечити їх оптимальний розподіл між партнерами, що дозволяє підвищити стійкість проєкту в довгостроковій перспективі [11].

Водночас фінансовий менеджмент у ППП-проєктах виконує важливу координаційну функцію, забезпечуючи узгодження фінансових рішень із стратегічними цілями розвитку галузі та державної політики. Це передбачає не лише контроль за ефективністю використання ресурсів, але й адаптацію фінансових моделей до змін зовнішнього середовища, зокрема макроекономічних умов і інвестиційного клімату. У сучасних умовах особливого значення набуває використання гнучких фінансових інструментів та моделей, що дозволяють підвищити адаптивність проєктів і зменшити їх вразливість до зовнішніх шоків.

Таким чином, фінансовий менеджмент у ППП-проєктах слід розглядати як багатофункціональну систему, що поєднує інвестиційні, аналітичні та контрольні інструменти управління. Його ефективність визначається здатністю забезпечити баланс між економічною результативністю та стабільністю функціонування проєкту, що особливо важливо в умовах підвищеної невизначеності та необхідності забезпечення довгострокової стійкості розвитку відновлюваної енергетики.

У сучасних умовах фінансування проєктів відновлюваної енергетики зазнає суттєвих змін під впливом макроекономічної нестабільності, геополітичних ризиків, коливань вартості капіталу та трансформації державної енергетичної політики. Якщо раніше ключовий акцент робився переважно на залученні приватних інвестицій у межах сприятливих ринкових умов, то нині пріоритет зміщується у бік формування більш гнучких, багатоканальних і ризикостійких моделей фінансування. За таких обставин особливого значення набуває поєднання державної підтримки, міжнародних фінансових ресурсів, механізмів гарантування та інструментів «зеленого» фінансування.

Нестабільність зовнішнього середовища зумовлює необхідність переосмислення традиційних підходів до фінансування проєктів ВДЕ, оскільки інвестори дедалі більше зважають не лише на потенційну прибутковість, а й на рівень політичних, регуляторних та інфраструктурних ризиків. Це посилює роль фінансового менеджменту у виборі джерел фінансування, структуризації капіталу та забезпеченні стійкості грошових потоків. Для систематизації таких тенденцій доцільно подати їх у табличній формі.

Таблиця 1

Сучасні тенденції та особливості фінансування проєктів відновлюваної енергетики в умовах нестабільності

Тенденція / особливість	**Характеристика та прояв у фінансуванні проєктів ВДЕ**
Перехід до гібридних моделей фінансування	Фінансування дедалі частіше базується не на одному джерелі, а на поєднанні державних коштів, приватного капіталу, кредитів міжнародних фінансових організацій, грантів і гарантійних інструментів. Це дає змогу знизити навантаження на окремих учасників та підвищити стійкість фінансової моделі.
Зростання ролі «зеленого» фінансування	Розширюється використання зелених облігацій, кліматичних фондів, ESG-орієнтованого інвестування та спеціалізованих програм підтримки енергетичного переходу. Такі інструменти не лише забезпечують доступ до ресурсів, а й формують нові критерії оцінки проєктів, пов'язані зі стійкістю та екологічним ефектом.
Підвищення значення міжнародних фінансових інституцій	В умовах нестабільності зростає роль міжнародних банків, донорських програм і фондів розвитку, які виступають не лише джерелом ресурсів, а й інструментом зниження ризиків для приватних інвесторів через співфінансування, гарантії та технічну підтримку.
Подорожчання капіталу та посилення вимог до проєктів	Через політичну, економічну та регуляторну невизначеність інвестори вимагають вищої дохідності та ретельнішої оцінки ризиків. Це ускладнює залучення коштів, особливо для довгострокових проєктів, і потребує більш якісного фінансового планування.
Посилення ролі державних гарантій і компенсаційних механізмів	Для стимулювання інвесторів держава дедалі частіше використовує механізми гарантування мінімального доходу, компенсації частини витрат, страхування окремих ризиків та нормативної підтримки. Такі інструменти є особливо важливими в нестабільному середовищі.
Орієнтація на ризик-адаптовані фінансові моделі	Фінансові моделі проєктів ВДЕ все частіше будуються з урахуванням сценарного аналізу, варіантів зміни тарифної політики, валютних коливань, порушень логістики та інфраструктурних обмежень. Це підвищує адаптивність проєктів до зовнішніх шоків.

Тенденція / особливість	Характеристика та прояв у фінансуванні проєктів ВДЕ
Зростання вимог до прозорості та аналітичного супроводу	Інвестори та кредитори очікують більшої прозорості фінансових потоків, якісного обліково-аналітичного забезпечення, бюджетування та моніторингу результатів. Унаслідок цього посилюється значення цифрових інструментів контролю та фінансової звітності.
Переорієнтація на поетапне фінансування	У нестабільних умовах замість одноразового масштабного інвестування дедалі частіше застосовується поетапне фінансування, коли кошти вкладаються поступово залежно від досягнення проміжних результатів, технічної готовності або виконання інституційних умов.
Залежність фінансування від якості інституційного середовища	Рівень розвитку правової бази, передбачуваність державної політики, захист прав інвестора та спроможність органів влади виконувати зобов'язання безпосередньо впливають на вартість капіталу та готовність інвесторів входити в проєкти ВДЕ.
Інтеграція безпекового компоненту у фінансові рішення	У кризових і посткризових умовах фінансування проєктів ВДЕ дедалі більше пов'язується не лише з економічною доцільністю, а й з енергетичною безпекою, стійкістю інфраструктури та здатністю системи функціонувати в умовах загроз і перебоїв.

Джерело: сформовано на основі [3; 6; 7].

Сучасні тенденції фінансування проєктів відновлюваної енергетики свідчать про перехід від відносно стандартних інвестиційних моделей до більш складних і адаптивних фінансових конструкцій, зорієнтованих на підвищення стійкості, диверсифікацію джерел ресурсів та зниження ризиків. За умов нестабільності ключового значення набуває не лише сам факт залучення фінансування, а й здатність сформувати таку модель його організації, яка забезпечить безперервність реалізації проєкту, передбачуваність фінансових потоків і прийнятний баланс інтересів держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Водночас аналіз показує, що подальший розвиток фінансування проєктів ВДЕ потребує посилення державних гарантій, розширення доступу до інструментів зеленого фінансування, удосконалення механізмів співфінансування та впровадження якісного фінансового моніторингу. Саме така логіка фінансової організації проєктів створює підґрунтя для підвищення їх інвестиційної привабливості, адаптивності та безпекової стійкості.

Реалізація проєктів публічно-приватного партнерства у сфері відновлюваної енергетики супроводжується значною кількістю ризиків, що мають комплексний і взаємопов'язаний характер. Передусім це зумовлено довгостроковістю таких проєктів, високою капіталомісткістю та залежністю від

ISSN 3041-1572 Online

зовнішнього середовища. У цих умовах фінансовий менеджмент відіграє ключову роль у своєчасному виявленні ризиків та формуванні механізмів їх мінімізації, що безпосередньо впливає на ефективність і стабільність функціонування проєктів.

Серед фінансових ризиків найбільш вагомими є ризики зміни вартості капіталу, валютні коливання, нестабільність грошових потоків та ризики недоотримання доходів. В умовах економічної нестабільності інвестори стикаються з підвищеною вартістю позикових ресурсів, що ускладнює формування оптимальної структури фінансування. Крім того, для проєктів відновлюваної енергетики характерною є залежність від тарифної політики держави, що створює додаткову невизначеність щодо прогнозованості доходів і термінів окупності інвестицій.

Інституційні ризики пов'язані насамперед із недосконалістю нормативно-правового середовища, нестабільністю регуляторної політики та обмеженою спроможністю державних інституцій виконувати свої зобов'язання. Часті зміни законодавства, затримки у погодженні проєктів або невизначеність щодо механізмів державної підтримки можуть суттєво впливати на інвестиційну привабливість ППП-проєктів. У цьому контексті особливої ваги набуває питання інституційної довіри, яка визначає готовність приватних інвесторів брати участь у реалізації таких проєктів [4].

Інвестиційні ризики формуються під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх чинників і включають ризики затримки реалізації проєкту, перевищення запланованих витрат, технічні та інфраструктурні обмеження. Окремо слід виділити ризики, пов'язані з доступом до фінансових ресурсів, особливо в умовах обмеженого кредитування та зниження інвестиційної активності. Високий рівень невизначеності змушує інвесторів більш обережно підходити до прийняття рішень, що може призводити до відтермінування або згортання проєктів.

Таким чином, ідентифікація ключових ризиків дозволяє сформувати більш цілісне розуміння умов реалізації ППП-проєктів у сфері відновлюваної енергетики. Взаємодія фінансових, інституційних та інвестиційних ризиків створює складне середовище, у якому ефективність проєктів значною мірою залежить від якості фінансового менеджменту та здатності адаптуватися до змін. Це підкреслює необхідність розроблення комплексних підходів до управління ризиками, які враховують специфіку ППП та забезпечують стійкість їх реалізації в довгостроковій перспективі [14].

Формування механізму фінансового менеджменту у межах публічно-приватного партнерства доцільно розглядати не як сукупність окремих інструментів, а як інтегровану систему, у якій фінансові, інституційні та ризик-орієнтовані елементи перебувають у постійній взаємодії. Особливо це

актуально для проєктів відновлюваної енергетики, що характеризуються високою капіталомісткістю, тривалим інвестиційним циклом і залежністю від зовнішніх факторів. За таких умов ефективність фінансового менеджменту визначається не лише якістю окремих рішень, а й узгодженістю всіх складових механізму.

Запропонована модель відображає логіку функціонування фінансового менеджменту як послідовного процесу, що починається з визначення стратегічних цілей і реалізується через систему інституційних взаємодій, формування ресурсної бази та використання відповідних фінансових інструментів. На відміну від традиційних підходів, у даній моделі особлива увага приділяється взаємозв'язку між операційними процесами та аналітичним супроводом, що забезпечує постійний контроль і коригування фінансових рішень.

Рисунок 1 – Структурна модель механізму фінансового менеджменту ППП у проєктах відновлюваної енергетики

Джерело: сформовано на основі [4; 8; 12].

Ключовою особливістю моделі є інтеграція ризик-орієнтованого контуру, який не обмежується окремим етапом, а фактично пронизує всі рівні управління. Це дозволяє своєчасно враховувати зміни зовнішнього середовища та адаптувати фінансові параметри проєкту без втрати його цілісності. Водночас адаптивний блок виконує роль механізму гнучкого реагування, забезпечуючи можливість перегляду фінансових рішень у динамічних умовах.

ISSN 3041-1572 Online

Логічним завершенням функціонування моделі виступає безпековий блок, який акумулює результати роботи всіх попередніх елементів. Саме через нього проявляється здатність фінансового менеджменту забезпечувати не лише ефективність, а й стійкість проєкту до ризиків різної природи. У такому трактуванні фінансовий менеджмент ППП набуває ознак системного безпекового механізму, що формує основу стабільного розвитку проєктів відновлюваної енергетики.

Удосконалення фінансових механізмів публічно-приватного партнерства у проєктах відновлюваної енергетики доцільно здійснювати з урахуванням сучасних викликів, пов'язаних із нестабільністю економічного середовища, трансформацією енергетичних ринків та посиленням вимог до стійкості інвестиційних рішень. Насамперед це передбачає перехід від фрагментарних моделей фінансування до інтегрованих систем, у межах яких поєднуються державні, приватні та міжнародні ресурси. Такий підхід дозволяє не лише диверсифікувати джерела фінансування, а й підвищити адаптивність проєктів до змін зовнішніх умов.

Важливим напрямом є активніше використання інструментів «зеленого» фінансування, включаючи зелені облігації, кліматичні фонди та ESG-орієнтовані інвестиційні продукти. Їх впровадження сприяє не лише залученню додаткових фінансових ресурсів, але й формуванню нових стандартів оцінки ефективності проєктів, що враховують екологічні та соціальні аспекти. У поєднанні з механізмами державної підтримки, зокрема гарантіями та компенсаційними інструментами, це створює передумови для зниження інвестиційних ризиків і підвищення довіри з боку приватних інвесторів.

Окремої уваги потребує впровадження цифрових інструментів у систему фінансового менеджменту ППП. Використання цифрових платформ для моніторингу фінансових потоків, автоматизації бюджетування та аналізу ефективності дозволяє підвищити прозорість управління та оперативність прийняття рішень. Крім того, цифровізація створює можливості для інтеграції різних учасників проєкту в єдину інформаційну систему, що сприяє покращенню координації та зниженню транзакційних витрат.

Не менш важливим є удосконалення механізмів управління ризиками, які мають бути інтегровані у всі етапи фінансового менеджменту. Це передбачає використання сценарного аналізу, формування резервів, страхування ризиків та впровадження гнучких фінансових моделей, здатних адаптуватися до змін інституційного та економічного середовища. Такий підхід дозволяє підвищити стійкість проєктів і забезпечити їх стабільне функціонування навіть за умов високої невизначеності [13].

Загалом практичні рекомендації свідчать про необхідність переходу до більш комплексної та інноваційної моделі фінансового менеджменту ППП, яка

поєднує принципи стійкого розвитку, цифровізації та ризик-орієнтованого управління. Саме така модель створює підґрунтя для підвищення ефективності реалізації проєктів відновлюваної енергетики та забезпечення їх довгострокової фінансової та інституційної стійкості [15].

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що механізми фінансового менеджменту публічно-приватного партнерства у проєктах відновлюваної енергетики відіграють ключову роль не лише у забезпеченні їх економічної ефективності, але й у формуванні енергетичної, фінансової та інституційної безпеки. Узагальнення теоретичних підходів, аналіз сучасних тенденцій фінансування та ідентифікація ризиків дозволили обґрунтувати необхідність переходу до комплексних, адаптивних моделей фінансового управління, що інтегрують інструменти залучення інвестицій, управління ризиками та забезпечення стійкості фінансових потоків. Запропонована структурна модель механізму фінансового менеджменту ППП відображає системний характер взаємодії його елементів і може слугувати методичною основою для вдосконалення практики реалізації енергетичних проєктів. Практична значущість отриманих результатів полягає у можливості їх використання для підвищення ефективності фінансового забезпечення проєктів відновлюваної енергетики в умовах нестабільності. Запропоновані рекомендації щодо впровадження гібридних фінансових моделей, розвитку «зеленого» фінансування, цифровізації фінансових процесів та інтеграції ризик-орієнтованого підходу сприяють формуванню більш стійкої та гнучкої системи управління. Це, у свою чергу, створює передумови для активізації інвестиційної діяльності, підвищення довіри до механізмів публічно-приватного партнерства та забезпечення довгострокового розвитку відновлюваної енергетики.

Література:

1. International Energy Agency. (2024). Renewables 2024: Analysis and forecast to 2028. https://www.iea.org/reports/renewables-2024
2. World Bank. (2024). Private Participation in Infrastructure (PPI) Database. https://ppi.worldbank.org
3. International Renewable Energy Agency. (2023). Renewable Power Generation Costs in 2022. https://www.irena.org/publications/2023/Aug/Renewable-power-generation-costs-in-2022
4. Маслов В. О. Організаційно-економічний механізм реалізації публічно-приватного партнерства в Україні : дис. ... д-ра філософії : 051. Суми, 2025. 275 с. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/98803
5. Логоша, В. (2025). Фінансовий механізм державного управління у сфері забезпечення енергетичної безпеки в Україні. *Філософія та управління*, (9(13). https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.9.05
6. Домбровська Т. М. (2023). Перспективи відновлення енергетичного сектору України на засадах сталого розвитку. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління.* № 39 – С. 3-9. https://doi.org/10.32782/easterneurope.39-1

7. Фреїшин, М., & Брич, В. (2025). Засади організації міжнародних інвестицій у відновлювану енергетику. *Економічний дискурс*, (4), 125–141. https://doi.org/10.36742/2410-0919-2025-3-13

8. Писарчук, О. (2025). Обліково-аналітичне забезпечення публічно-приватного партнерства у фінансуванні високовитратних спеціальностей. *Вісник Херсонського національного технічного університету*, 2(4 (95)), 220-227. https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.4.2.28

9. Пашкевич, М. (2025). Фінансова архітектура публічно-приватного партнерства: облік, бюджетування та їх стратегічне узгодження. *Економіка та суспільство*, (75). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-11

10. Дідич, О. Р. (2024). Теоретико-методологічні засади моделей публічно-приватного партнерства. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*, Том 35 (74) № 2 2024. https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.2/22

11. Datta K., Jena P.R. (2026). Unlocking renewable energy potential through green finance: a bibliometric analysis and systematic literature review. *International Journal of Energy Sector Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJESM-10-2024-0039

12. Wijethilake C., Upadhaya B., Adhikari P., Soobaroyen T., Jayasinghe K. (2026). Culturally and politically embedded management controls in innovation transitions of PPPs: comparative cases from a developing economy. *Qualitative Research in Accounting & Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/QRAM-10-2024-0207

13. Kouadio A.B., Baschung L. (2026). Resilience antecedents of energy companies: comparing the public and private sectors in Switzerland. *International Journal of Energy Sector Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJESM-01-2025-0053

14. Wang A. (2026). Interaction of governance ambidexterity and the institutional environment on handling uncertainty in public-private partnerships. *International Journal of Managing Projects in Business*, Vol. 19 No. 3 pp. 513–533, doi: https://doi.org/10.1108/IJMPB-09-2025-0370

15. Sermontyte-Baniule R., Pundziene A., Giniuniene J., Vijuniene A. (2026). Open innovation in digital healthcare start-ups: how partner and complementary assets configurations affect their performance. *Baltic Journal of Management*, Vol. 21 No. 6 pp. 1–20, doi: https://doi.org/10.1108/BJM-09-2025-0763

References:

1. International Energy Agency. (2024). Renewables 2024: Analysis and forecast to 2028. https://www.iea.org/reports/renewables-2024 [in English].

2. World Bank. (2024). Private Participation in Infrastructure (PPI) Database. https://ppi.worldbank.org [in English].

3. International Renewable Energy Agency. (2023). Renewable Power Generation Costs in 2022. https://www.irena.org/publications/2023/Aug/Renewable-power-generation-costs-in-2022 [in English].

4. Maslov V. O. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm realizatsiyi derzhavno-pryvatnoho partnerstva v Ukrayini [Organizational and economic mechanism of implementing public-private partnership in Ukraine] : dys. ... PhD : 051. Sumy, 2025. 275 p. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/98803 [in Ukrainian].

5. Lohosha, V. (2025). Finansovyy mekhanizm derzhavnoho upravlinnya u sferi zabezpechennya enerhetychnoyi bezpeky v Ukrayini [Financial mechanism of public administration in the sphere of ensuring energy security in Ukraine]. *Filosofiya ta upravlinnya – Philosophy and Management*, (9(13). https://doi.org/10.70651/3041-248X/2025.9.05 [in Ukrainian].

6. Dombrovs′ka T. M. (2023). Perspektyvy vidnovlennya enerhetychnoho sektoru Ukrayiny na zasadakh staloho rozvytku [Prospects for the Restoration of the Energy Sector of Ukraine on the Basis of Sustainable Development]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: Economics, Business and Management*. № 39 – С. 3-9. https://doi.org/10.32782/easterneurope.39-1 [in Ukrainian].

7. Freyishyn, M., & Brych, V. (2025). Zasady orhanizatsiyi mizhnarodnykh investytsiy u vidnovlyuvanu enerhetyku [Principles of organizing international investments in renewable energy]. *Ekonomichnyy dyskurs – Economic Discourse*, (4), 125–141. https://doi.org/10.36742/2410-0919-2025-3-13 [in Ukrainian].

8. Pysarchuk, O. (2025). Oblikovo-analitychne zabezpechennya derzhavno-pryvatnoho partnerstva u finansuvanni vysokovytratnykh spetsial′nostey [Accounting and analytical support of public-private partnership in financing high-cost specialties]. *Visnyk Khersons'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu – Bulletin of the Kherson National Technical University*, 2(4 (95)), 220-227. https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2025.4.2.28 [in Ukrainian].

9. Pashkevych, M. (2025). Finansova arkhitektura derzhavno-pryvatnoho partnerstva: oblik, byudzhetuvannya ta yikh stratehichne uz·hodzhennya [Financial architecture of public-private partnership: accounting, budgeting and their strategic coordination]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, (75). https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-75-11 [in Ukrainian].

10. Didych, O. R. (2024). Teoretyko-metodolohichni zasady modeley derzhavno-pryvatnoho partnerstva [Theoretical and methodological foundations of public-private partnership models]. *Vcheni zapysky Tavriys'koho natsional'noho universytetu imeni V.I. Vernads'koho – Scientific notes of the V.I. Vernadsky Tavrichesky National University*, Vol. 35 (74) № 2 2024. https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2024.2/22 [in Ukrainian].

11. Datta K., Jena P.R. (2026). Unlocking renewable energy potential through green finance: a bibliometric analysis and systematic literature review. *International Journal of Energy Sector Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJESM-10-2024-0039 [in English].

12. Wijethilake C., Upadhaya B., Adhikari P., Soobaroyen T., Jayasinghe K. (2026). Culturally and politically embedded management controls in innovation transitions of PPPs: comparative cases from a developing economy. *Qualitative Research in Accounting & Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/QRAM-10-2024-0207 [in English].

13. Kouadio A.B., Baschung L. (2026). Resilience antecedents of energy companies: comparing the public and private sectors in Switzerland. *International Journal of Energy Sector Management*, Vol. ahead-of-print No. ahead-of-print. https://doi.org/10.1108/IJESM-01-2025-0053 [in English].

14. Wang A. (2026). Interaction of governance ambidexterity and the institutional environment on handling uncertainty in public-private partnerships. *International Journal of Managing Projects in Business*, Vol. 19 No. 3 pp. 513–533, doi: https://doi.org/10.1108/IJMPB-09-2025-0370 [in English].

15. Sermontyte-Baniule R., Pundziene A., Giniuniene J., Vijuniene A. (2026). Open innovation in digital healthcare start-ups: how partner and complementary assets configurations affect their performance. *Baltic Journal of Management*, Vol. 21 No. 6 pp. 1–20, doi: https://doi.org/10.1108/BJM-09-2025-0763 [in English].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.08:351.74

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2152-2163

Фаст Дмитро Євгенович аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін і публічного управління**,** Дніпровський державний університет внутрішніх справ, https://orcid.org/0000-0003-2306-7294

РОЗВИТОК МІЛІТАРИЗОВАНОЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню розвитку мілітаризованої публічної служби в Україні як самостійного об'єкта наукового аналізу в системі публічного управління. Актуальність теми зумовлена сучасними безпековими викликами, пов'язаними з повномасштабною збройною агресією проти України, а також процесами інституційної трансформації державного управління у контексті європейської та євроатлантичної інтеграції. У таких умовах мілітаризована публічна служба набуває особливого значення як інституційний механізм забезпечення функціонування держави, реалізації її оборонних та безпекових функцій.

Проаналізовано сучасний стан наукових досліджень у сфері публічної служби, а також визначено основні підходи до розуміння її інституційної природи в працях вітчизняних і зарубіжних учених. Встановлено, що попри наявність значного теоретичного доробку щодо дослідження системи публічної служби загалом, проблематика інституційного розвитку мілітаризованої публічної служби залишається недостатньо опрацьованою. У науковій літературі переважають дослідження, присвячені окремим аспектам діяльності силових структур, тоді як комплексний аналіз мілітаризованої служби як специфічного інституту публічного управління практично відсутній.

Обґрунтовано доцільність застосування інституційного підходу до дослідження мілітаризованої публічної служби, що дозволяє розглядати її як систему формалізованих норм, організаційних структур і управлінських механізмів, спрямованих на реалізацію функцій держави у сфері національної безпеки, оборони та підтримання правопорядку. Визначено, що мілітаризована публічна служба характеризується специфічними організаційними та правовими ознаками, зокрема ієрархічною системою управління, спеціальним правовим статусом службовців, підвищеними вимогами до дисципліни та професійної підготовки персоналу.

Підкреслено важливість адаптації національної системи управління сектором безпеки до стандартів Європейського Союзу та НАТО, що передбачає

запровадження принципів демократичного цивільного контролю, прозорості діяльності силових структур та підвищення професійної спроможності службовців.

Ключові слова: мілітаризована служба, публічне управління, воєнний стан, розвиток, сектор безпеки і оборони.

Fast Dmytro Yevhenovych postgraduate student of the Department of Administrative and Legal Disciplines and Public Administration, Dnipro State University of Internal Affairs, https://orcid.org/0000-0003-2306-7294

DEVELOPMENT OF MILITARIZED PUBLIC SERVICE IN UKRAINE AS AN OBJECT OF SCIENTIFIC RESEARCH

Abstract. The article is devoted to the study of the development of militarized public service in Ukraine as an independent object of scientific analysis in the system of public administration. The relevance of the topic is due to modern security challenges associated with full-scale armed aggression against Ukraine, as well as the processes of institutional transformation of public administration in the context of European and Euro-Atlantic integration. mechanism for ensuring the functioning of the state, the implementation of its defense and security functions.

The current state of scientific research in the field of public service is analyzed, as well as the main approaches to understanding its institutional nature in the works of domestic and foreign scientists are determined. It has been established that despite the presence of significant theoretical work on the study of the public service system as a whole, the problems of institutional development of the militarized public service remain insufficiently developed. The scientific literature is dominated by studies devoted to certain aspects of the activities of law enforcement agencies, while a comprehensive analysis of the militarized service as a specific institution of public administration is practically absent.

The expediency of applying an institutional approach to the study of militarized public service, which allows it to be considered as a system of formalized norms, organizational structures and managerial mechanisms aimed at the implementation of state functions in the field of national security, defense and law enforcement, has been substantiated. It is determined that the militarized public service is characterized by specific organizational and legal features, in particular, a hierarchical management system, a special legal status of employees, increased requirements for discipline and professional training of personnel.

The importance of adapting the national security sector management system to the standards of the European Union and NATO, which provides for the introduction of the principles of democratic civilian control, transparency of the activities of law

ISSN 3041-1572 Online

enforcement agencies and increasing the professional capacity of employees, was emphasized.

Keywords: militarized service, public administration, martial law, development, security and defense sector.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку української державності відзначається безпрецедентним поєднанням зовнішніх безпекових викликів та внутрішніх трансформаційних процесів, які охоплюють політичну, правову та інституційну сфери. В умовах повномасштабного збройного протистояння з російською федерацією мілітаризована публічна служба перетворилася з одного з інститутів державного управління на ключовий механізм забезпечення створення та функціонування держави як такої. Ця обставина надає дослідженню розвитку мілітаризованої публічної служби в Україні характер не лише академічної, а й гострої практичної необхідності, пов'язаної з потребами національної безпеки та оборони.

Мілітаризована публічна служба як самостійний об'єкт наукових досліджень не отримала належного теоретичного оформлення: її сутні ознаки, структурні елементи, функціональне призначення та місце в загальній системі публічної служби України поступила невдовзі і додалася як у законодавстві, так і в науковій літературі. Наслідком цієї концептуальної невизначеності є не тільки теоретичні прогалини у відповідних галузях знань, а й ідеальні конкретні практичні проблеми – неузгодженість нормативно-правового регулювання, дублювання функцій між більш мілітаризованими відомствами та недостатня ефективність управлінських рішень у безпековому секторі.

Центральною теоретичною проблемою є формування у вітчизняній науці усталеного і загальновизнаного визначення поняття мілітаризованої публічної служби, яке б дозволило чітко розмежувати її від суміжних правових явищ – цивільної публічної служби, правоохоронної діяльності та власної військової служби у вузькому розумінні. Розмитість понятійних меж породжує не лише термінологічні відповідності, а й змістовну невизначеність щодо кола суб'єктів мілітаризованої служби, обсягу їхніх прав і обов'язків, особливостей проходження служби та специфіки відповідальності. Без вирішення цієї базової концептуальної проблеми будь-які спроби системного реформування відповідної сфери приречені на половинчастість і непослідовність.

Не менш гострою є проблема невідповідності між динамікою фактичних змін у сфері мілітаризованої публічної служби та темпами їх наукового осмислення. Умови повномасштабної війни спричинили стрімку трансформацію правового регулювання, організаційних структур та функціонального наповнення мілітаризованої служби – трансформацію, яка завершилася переважно в режимі оперативного реагування на нагальні потреби, без належного теоре-

тичного обґрунтування та системного концептуального супроводу. Результатом стало накопичення значного масиву нормативно-правових новел, що потребують наукового осмислення, систематизації та оцінки з позицій як юридичної техніки, так і управлінської ефективності.

Окремим виміром досліджуваної проблеми є питання співвідношення між вітчизняними традиціями правового регулювання мілітаризованої служби та стандартами євроатлантичної інтеграції. Курс України на членство в НАТО та ЄС передбачає не лише форму адаптації законодавства до відповідних вимог, а й глибшу інституційну трансформацію, що закріплює принципи організації служби, механізми цивільного контролю над мілітаризованими формуваннями, стандарти права та соціального захисту службовців. Науковий супровід цих процесів потребує чіткого розуміння того, що де національна специфіка має поступитися місцем міжнародним стандартам, а де – навпаки – виступити основою для збереження власної моделі.

Проблема наукового дослідження мілітаризованої публічної служби виникає також міждисциплінарного виміру. Будучи явищем, що перебуває на перетині адміністративного права, теорії публічного управління, конституційного права та безпекознавства, мілітаризована служба так і не стала предметом комплексного міждисциплінарного аналізу. Кожна з дотичних наукових дисциплін досліджує окремі її аспекти – правовий статус службовців, організаційні структури відомств, функції в системі національної безпеки – без спроб синтезу цих підходів у цілеспрямовану наукову концепцію. Відсутність такого синтезу є суттєвою перешкодою як для теоретичного прогресу, так і для вироблення практичних рекомендацій щодо реформування відповідної сфери.

Нарешті, розвиток мілітаризованої публічної служби в Україні як об’єкт наукових досліджень ставить питання про методологічну адекватність наявного дослідницького інструментарію. Традиційні підходи адміністративно-правової науки, що розроблялися переважно щодо цивільної публічної служби в умовах мирного часу, виявилися недостатніми для освоєння специфіки мілітаризованої служби, що функціонує в умовах збройного конфлікту, підвищеного ризику та екстраординарних правових режимів. Розширення методологічного арсеналу для обліку інструментів порівняльного правознавства, інституційного аналізу та теорії публічного управління є необхідною умовою для поділу цих обмежень.

Сукупність окреслених проблем – концептуальна невизначеність базових категорій, відставання наукового осмислення від практичних трансформацій, відповідності між національними традиціями та стандартами євроатлантичної інтеграції, міждисциплінарна фрагментарність досліджень та методологічна обмеженість наявних підходів – формує складний дослідницький простір,

освоєння якого є необхідною умовою для забезпечення науковим супроводом обґрунтованого розвитку інституту мілітаризованої публічної служби в Україні. Саме осмислення цього простору і визначило предмет та мету дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування публічної служби та її інституційних характеристик посідає важливе місце в наукових дослідженнях у сфері публічного управління, адміністративного права та державного управління. У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі значна увага приділяється з'ясуванню сутності публічної служби, визначенню її правового статусу, організаційних засад діяльності та ролі у забезпеченні ефективності функціонування державних інституцій. Дослідники розглядають публічну службу як ключовий елемент механізму реалізації державної політики, від ефективності якого значною мірою залежить результативність управлінських процесів та якість надання публічних послуг.

Вагомий внесок у розроблення теоретичних і методологічних засад дослідження публічної служби зробили українські науковці, які аналізували її інституційні, правові та організаційні аспекти. Серед них варто відзначити праці таких науковців: О. Антонова, Т. Василевська, С. Газарян, Н. Гончарук, С. Дубенко, Н. Липовська, О. Оболенський, Т. Пахомова, С. Серьогін, І. Сурай та інших учених. У їхніх дослідженнях розкриваються питання становлення та розвитку системи публічної служби, визначаються її базові принципи, аналізуються механізми функціонування й взаємодії з іншими інститутами державного управління. Значна частина наукових праць присвячена також проблемам модернізації публічної служби в умовах демократичних трансформацій, децентралізації влади та реалізації європейського інтеграційного курсу України.

Поряд із загальними питаннями функціонування публічної служби у науковій літературі досліджуються особливості діяльності її окремих видів, зокрема військової та правоохоронної служби, а також інших видів службової діяльності, що мають мілітаризований характер. Відповідні аспекти висвітлюються у працях таких дослідників, як Р. Ботвінов, І. Квеліашвілі, Н. Липовська, М. Маланчій, Н. Сидоренко, С. Шевченко та ін. У зазначених дослідженнях аналізуються правові засади діяльності відповідних служб, специфіка службових відносин, особливості системи підпорядкування та дисциплінарної відповідальності, а також питання кадрового забезпечення і професійної підготовки персоналу.

Водночас, попри значну кількість наукових публікацій, проблематика інституційного розвитку мілітаризованої публічної служби як окремого інституту публічного управління залишається недостатньо опрацьованою. Більшість наукових досліджень зосереджується переважно на правових або

організаційних аспектах діяльності конкретних силових структур, тоді як комплексний аналіз мілітаризованої публічної служби у контексті функціонування всієї системи публічного управління поки що не отримав належного висвітлення.

Отже, узагальнення сучасних наукових підходів свідчить про наявність значного теоретичного доробку щодо дослідження публічної служби загалом. Водночас інституційні характеристики мілітаризованої публічної служби, її функціональне призначення, місце та роль у структурі публічного управління потребують подальшого поглибленого наукового аналізу. Саме це зумовлює актуальність дослідження проблем розвитку мілітаризованої публічної служби в Україні як самостійного об'єкта наукового пізнання.

Метою дослідження є комплексний аналіз досліджень розвитку мілітаризованої публічної служби в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток системи публічної служби (далі – ПС) є одним із ключових чинників забезпечення ефективності функціонування держави та стабільності її інституційної структури. У сучасних демократичних країнах ПС розглядається не лише як організаційна складова державного апарату, але й як складний соціально-управлінський інститут, що забезпечує реалізацію публічної політики, захист суспільних інтересів і підтримання балансу між владою та громадянським суспільством. Саме тому у науковому дискурсі дедалі більшої уваги набувають питання трансформації ПС відповідно до сучасних вимог демократичного врядування, підвищення її професійної спроможності та інституційної стійкості.

Актуальність дослідження проблем розвитку ПС в Україні значною мірою зумовлена процесами європейської інтеграції та реформування державного управління. Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) та набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС у 2022 р. стало важливим етапом у трансформації національної системи управління, оскільки передбачає адаптацію інституційної структури держави до європейських стандартів публічного адміністрування. У межах цього процесу особлива увага приділяється формуванню професійної, політично нейтральної та ефективної системи ПС.

Разом із тим специфіка розвитку ПС в Україні визначається також безпековими викликами, що постали перед державою у XXI столітті. В умовах необхідності зміцнення обороноздатності та реформування сектору безпеки особливого значення набуває розвиток мілітаризованих служб, які забезпечують реалізацію функцій держави у сфері національної безпеки. Ці процеси відбуваються у взаємодії з міжнародними партнерами, зокрема з NATO, що сприяє запровадженню сучасних стандартів управління у секторі безпеки та оборони.

ISSN 3041-1572 Online

Формування наукових уявлень про ПС пов'язане з розвитком теорії державного управління. У класичних працях із соціології та адміністративної науки значна увага приділялася аналізу бюрократичної організації державного апарату. Зокрема, у концепції раціональної бюрократії, розробленій М.Вебером, було сформульовано основні принципи організації державної служби: ієрархічність управління, чітке нормативне регулювання діяльності посадових осіб, професіоналізація службовців та їх відповідальність за результати управлінської діяльності.

Подальший розвиток адміністративної науки сприяв формуванню нових підходів до аналізу системи державного управління. Значний вплив на розвиток теорії публічного адміністрування справили дослідження В. Вілсона, який обґрунтував необхідність відокремлення політики від адміністративної діяльності, а також Г. Симона, який розробив концепцію раціонального прийняття управлінських рішень. У межах цих підходів ПС розглядається як професійна діяльність, спрямована на реалізацію політичних рішень та забезпечення ефективного функціонування державного апарату.

У другій половині XX століття у науковому дискурсі з'явилися нові концепції, що суттєво вплинули на розвиток систем публічного управління. Зокрема, концепція «нового державного менеджменту» передбачала запровадження в діяльність державних інституцій принципів ефективності, результативності та орієнтації на потреби громадян. У свою чергу, концепція публічного врядування акцентувала увагу на необхідності залучення громадянського суспільства до процесів прийняття управлінських рішень.

В українській науковій традиції дослідження проблем ПС активізувалися наприкінці XX – на початку XXI ст., що було зумовлено трансформаційними процесами у державному управлінні після здобуття незалежності. У цей період розпочалося формування національної школи досліджень у сфері державного управління, яка поєднує правові, управлінські та соціологічні підходи до аналізу функціонування державних інституцій.

Вагомий внесок у розвиток теорії державного управління зробили такі українські науковці, як В. Баштанник, С. Серьогін та Ю. Ковбасюк. У їхніх працях досліджуються проблеми трансформації системи державного управління, формування професійного корпусу державних службовців та удосконалення механізмів реалізації публічної політики.

У наукових дослідженнях зазначених авторів підкреслюється, що ефективне функціонування ПС можливе лише за умови її інституційної стабільності, професійної компетентності службовців та чіткого правового регулювання їх діяльності. Водночас наголошується на необхідності адаптації національної системи державної служби до європейських стандартів.

У законодавстві України поняття ПС отримало нормативне закріплення у Кодексі адміністративного судочинства України. У цьому документі до ПС

віднесено діяльність на державних політичних посадах, професійну діяльність суддів і прокурорів, військову службу, альтернативну службу, інші види державної служби, а також службу в органах місцевого самоврядування [1].

Проте у науковій літературі таке визначення часто піддається критиці через його надмірну формальність і відсутність чіткої концептуальної основи. Зокрема, Н. Рунова пропонує розглядати ПС як інституційний механізм реалізації влади суспільством через діяльність професійних службовців [2].

З огляду на це в сучасних дослідженнях дедалі частіше використовується інституційний підхід до аналізу ПС [3]. Відповідно до цього підходу ПС розглядається як система взаємопов'язаних інституцій, що забезпечують виконання функцій держави.

Окрему групу в структурі ПС становлять служби мілітаризованого або спеціального призначення. Їх діяльність пов'язана із забезпеченням національної безпеки, оборони держави та підтриманням правопорядку. До таких служб належать військова служба, правоохоронна служба, прикордонна служба та інші інституції сектору безпеки і оборони.

Специфіка цих служб полягає у поєднанні адміністративно-управлінських функцій із виконанням спеціальних завдань, що потребують особливого правового статусу, дисципліни та професійної підготовки персоналу. Саме тому мілітаризована ПС розглядається як особливий інститут у системі публічного управління [4].

Аналіз наукових джерел свідчить про значну кількість досліджень, присвячених проблемам державної служби та публічного управління [3, 5]. Разом із тим більшість із них зосереджена на окремих аспектах функціонування системи державної служби або на аналізі окремих видів службової діяльності [6].

Недостатньо дослідженими залишаються питання інституційного розвитку мілітаризованої ПС як складової системи публічного управління, а також механізми її трансформації в умовах європейської інтеграції України. Це зумовлює необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на комплексний аналіз цієї проблематики.

У цьому контексті особливого значення набуває дослідження взаємозв'язку між реформуванням системи публічного управління та розвитком інституцій сектору безпеки та оборони. Саме такий підхід дозволяє розглядати мілітаризовану ПС не лише як елемент державного апарату, але і як важливий інститут забезпечення стабільності держави та захисту її національних інтересів.

Водночас проведений аналіз свідчить, що більшість досліджень зосереджена на загальних питаннях ДС або на окремих галузевих аспектах функціонування управлінських інституцій. Натомість проблема розвитку мілітаризо-

ваної ПС як специфічного інституту публічного управління досліджена недостатньо комплексно. У науковій літературі переважають роботи, присвячені діяльності окремих служб сектору безпеки, тоді як їх інституційний розвиток у межах системи ПС залишається поза належною увагою дослідників.

Особливої актуальності зазначена проблематика набуває в умовах сучасних трансформацій української держави, пов'язаних із реалізацією європейського інтеграційного курсу та реформуванням сектору безпеки та оборони. Інституційні зміни, що відбуваються у системі публічного управління, здійснюються з урахуванням стандартів та рекомендацій міжнародних організацій, зокрема ЄС і НАТО, які визначають основні принципи демократичного цивільного контролю, професіоналізації ПС та підвищення ефективності управління у сфері безпеки.

Таким чином, результати аналізу наукових джерел дають підстави зробити висновок про наявність суттєвої наукової прогалини у дослідженні проблем інституційного розвитку мілітаризованої ПС в Україні. Це зумовлює необхідність подальшого комплексного дослідження теоретичних та організаційних засад її функціонування, а також визначення напрямів удосконалення системи управління службами сектору безпеки і оборони в умовах європейської інтеграції.

У структурі сучасної системи публічного управління важливе місце посідають інститути, діяльність яких спрямована на забезпечення національної безпеки, оборони та підтримання правопорядку. До таких інститутів належить мілітаризована ПС, яка характеризується специфічними організаційними та правовими ознаками, що відрізняють її від інших видів професійної діяльності у системі публічного управління.

У науковій літературі поняття мілітаризованої служби пов'язується передусім із діяльністю державних інституцій, які виконують функції захисту державного суверенітету, забезпечення громадської безпеки та підтримання правопорядку. До таких інституцій традиційно належать збройні сили, правоохоронні органи, прикордонна служба, служби цивільного захисту та інші органи сектору безпеки.

Особливістю мілітаризованої ПС є поєднання адміністративно-управлінських функцій із виконанням спеціальних завдань, що потребують високого рівня дисципліни, професійної підготовки та готовності до дій в умовах підвищеного ризику. Саме тому організація такої служби передбачає наявність спеціального правового статусу службовців, особливого порядку проходження служби та чіткої системи підпорядкування [5].

З позицій інституційної теорії мілітаризована ПС може розглядатися як специфічний інститут публічного управління, який функціонує у межах системи публічної влади та забезпечує реалізацію стратегічних функцій

держави. Такий інститут характеризується наявністю формалізованих правил діяльності, чітко визначеною організаційною структурою та системою нормативно-правового регулювання.

Важливу роль у формуванні сучасної моделі мілітаризованої служби відіграють міжнародні стандарти управління сектором безпеки. Значний вплив на розвиток цих стандартів мають рекомендації ЄС та НАТО, які визначають принципи демократичного цивільного контролю, прозорості діяльності силових структур та підзвітності органів влади.

Застосування цих принципів сприяє підвищенню ефективності функціонування інституцій сектору безпеки, а також зміцненню довіри суспільства до державних інституцій.

Аналіз нормативної бази та міжнародного досвіду дозволяє виокремити низку принципів, що визначають організацію мілітаризованої ПС: законність діяльності; професіоналізм службовців; політична нейтральність; ієрархічність управління; підзвітність суспільству; демократичний цивільний контроль.

Реалізація цих принципів є необхідною умовою формування ефективної системи управління у секторі безпеки.

У сучасній теорії публічного управління інституційний підхід посідає важливе місце у дослідженні функціонування державних органів та механізмів реалізації публічної влади. У межах цього підходу мілітаризована ПС розглядається як специфічний інститут, діяльність якого спрямована на забезпечення реалізації функцій держави у сфері національної безпеки, оборони та правопорядку.

Інституційна природа мілітаризованої служби проявляється у наявності чітко визначених норм, процедур та організаційних структур, які регламентують порядок проходження служби, компетенцію службовців та механізми реалізації управлінських рішень [5]. Такі інституційні характеристики забезпечують стабільність функціонування відповідних державних органів та сприяють формуванню ефективної системи управління у секторі безпеки та оборони.

У наукових дослідженнях зазначається, що інститути мілітаризованої служби мають подвійний характер. З одного боку, вони є складовою системи ПУ, а з іншого – виконують специфічні функції забезпечення безпеки держави [6]. Саме ця особливість визначає специфіку їх організаційної структури, правового статусу персоналу та механізмів управління.

Відповідно до сучасних підходів до інституційного аналізу публічного управління, ефективність функціонування таких інститутів залежить від рівня їх нормативного забезпечення, організаційної узгодженості та професійної підготовки персоналу.

В Україні процес реформування мілітаризованої ПС розпочався після здобуття незалежності та триває донині. Його основною метою є формування ефективної системи управління у секторі безпеки, яка відповідає сучасним викликам та міжнародним стандартам.

Особливого значення ці процеси набули після набуття Україною статусу кандидата на вступ до ЄС, що передбачає адаптацію національного законодавства та інституційної структури до європейських стандартів.

Серед основних напрямів трансформації мілітаризованої ПС в Україні можна виокремити: удосконалення нормативно-правового забезпечення діяльності служб сектору безпеки та оборони; реформування системи управління силовими структурами; підвищення професійної підготовки персоналу; запровадження механізмів демократичного цивільного контролю; розвиток міжнародного співробітництва у сфері безпеки.

Висновки. Отже, результати проведеного аналізу дають підстави стверджувати, що мілітаризована публічна служба виступає особливим інституційним елементом системи публічного управління, якому притаманні специфічні організаційні, правові та функціональні характеристики. Її інституційна природа зумовлюється наявністю чітко вибудуваної ієрархії управління, спеціального правового статусу осіб, які проходять службу, підвищених вимог до дисципліни, професійної підготовки та службової відповідальності, а також застосуванням спеціалізованих процедур добору кадрів і їх кар'єрного просування.

Дослідження показало, що результативність функціонування мілітаризованої публічної служби значною мірою обумовлюється рівнем інституційного забезпечення її діяльності, узгодженістю та чіткістю нормативно-правового регулювання, а також ефективністю організації управлінських процесів. У сучасних умовах зростання безпекових загроз і трансформації системи публічного управління особливої значущості набуває вдосконалення інституційних засад діяльності мілітаризованих служб, підвищення професійної компетентності персоналу та зміцнення системи соціального забезпечення службовців.

Перспективи подальших наукових досліджень пов'язані з поглибленим вивченням інституційної архітектури мілітаризованої публічної служби, аналізом міжнародних практик її організації, а також обґрунтуванням напрямів удосконалення нормативно-правової бази функціонування таких інституцій в Україні.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : від 6 лип. 2006 р. // Відом. Верховної Ради України. – 2005. – № 35 – 36 ; № 37. – Ст. 446.

2. Рунова Н. О. Публічна служба в Україні: проблеми дефініції / Н. О. Рунова // Публічне право. – 2012. – № 3. – С. 269 – 273.

3. Ботвінов Р. Г. Публічна служба особливого призначення в Україні : монографія. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 279 с.

4. Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр.; С. М. Серьогін, Є. І. Бородін, Н. А. Липовська [та ін.]; за заг. ред. С. М. Серьогіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 263 с.

5. Ботвінов Р. Статусні характеристики посадових осіб публічної служби особливого призначення. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2017. № 2 (18). С. 94 – 101.

6. Столбовий В. Мілітаризовані формування як особливі суб'єкти службових правовідносин у сфері національної безпеки України. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. 12. С.195-199.

References:

1. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy [Code of Administrative Procedure of Ukraine]. (2006, July 6). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 2005, № 35–36; № 37, Art. 446.

2. Runova, N. O. (2012). Publichna sluzhba v Ukraini: problemy definitsii [Public service in Ukraine: problems of definition]. *Publichne pravo*, № 3, 269–273.

3. Botvinov, R. H. (2017). *Publichna sluzhba osoblyvoho pryznachennia v Ukraini* [Public service of special purpose in Ukraine]. Dnipro: DRIDU NADU. 279 p.

4. Serohin, S. M. (Ed.), Borodin, Ye. I., & Lypovska, N. A. et al. (2017). *Publichna sluzhba: systemna paradyhma* [Public service: a systemic paradigm]. Dnipro: DRIDU NADU. 263 p.

5. Botvinov, R. (2017). Statusni kharakterystyky posadovykh osib publichnoi sluzhby osoblyvoho pryznachennia [Status characteristics of officials of public service of special purpose]. *Publichne upravlinnia ta mytne administruvannia* [Public Administration and Customs Administration], 2(18), 94–101.

6. Stolbovyi, V. (2018). Militaryzovani formuvannia yak osoblyvi subiekty sluzhbovykh pravovidnosyn u sferi natsionalnoi bezpeky Ukrainy [Militarized formations as special subjects of service legal relations in the field of national security of Ukraine]. *Pidpryiemnytstvo, hospodarstvo i pravo* [Entrepreneurship, Economy and Law], 12, 195–199.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35.08:17.022.1

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2164-2177

Філіппова Вікторія Дмитрівна доктор наук з державного управління, професор, Херсонський національний технічний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-8476-3341

Антонюк Руслан Іванович аспірант спеціальності «Публічне управління та адміністрування», Комунальний заклад вищої освіти «Вінницька академія безперервної освіти», м. Вінниця, https://orcid.org/0009-0006-0179-7981

ДУХОВНО-АКСІОЛОГІЧНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність формування духовно-аксіологічної моделі розвитку професійних компетентностей публічних службовців в умовах трансформації публічного управління. Визначено, що сучасний компетентнісний підхід у публічній службі переважно зосереджується на правових, управлінських, організаційних, аналітичних, комунікативних і цифрових спроможностях службовців, тоді як духовно-ціннісний вимір професійності залишається недостатньо операціоналізованим. Наголошено, що етичні принципи, доброчесність, патріотизм, політична неупередженість, прозорість, орієнтація на громадян і служіння Українському народові вже закріплені в нормативній базі, однак здебільшого функціонують як загальні правила поведінки або навчальні теми, а не як цілісна система професійних компетентностей із власною структурою, рівнями сформованості, поведінковими індикаторами та механізмами оцінювання. Запропоновано духовно-аксіологічну модель розвитку професійних компетентностей публічних службовців, яка передбачає переосмислення професійної компетентності як єдності фахових знань, управлінських умінь, етичної поведінки, духовних цінностей, доброчесності, морального вибору, професійної совісті та державотворчої відповідальності. Ядром такої моделі має виступати духовно-етична компетентність публічного служіння, що інтегрує здатність службовця діяти професійно, законно, людяно, справедливо й відповідально з урахуванням публічного інтересу, людської гідності та наслідків управлінських рішень. Виокремлено базові компетентності моделі, серед яких: компетентність публічного служіння, людської гідності, морального

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

вибору, професійної совісті, доброчесної стійкості, справедливого врядування, відповідального слова, духовно-психологічної стійкості, етичного лідерства та державотворчої відповідальності. Обґрунтовано рівні сформованості духовно-аксіологічних компетентностей: нормативний, усвідомлений, рефлексивний, лідерський і державотворчий. Доведено, що модель може бути використана як методологічна основа для вдосконалення добору, професійного навчання, оцінювання службової діяльності та кар'єрного просування публічних службовців. Її впровадження сприятиме формуванню ціннісно орієнтованого, доброчесного й відповідального корпусу публічної служби.

Ключові слова: публічні службовці, професійні компетентності, публічна служба, управління кадрами, відбір кадрів, управління персоналом, етичні норми, громадянське суспільство, організації громадянського суспільства, взаємодія, органи влади, публічне управління, державне управління, механізми, інструменти, реформування, результативність, ефективність, інституційна спроможність, децентралізація, територіальна громада

Filippova Viktoriia Doctor of Public Administration, Professor, Kherson National Technical University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-8476-3341

Antoniuk Ruslan PhD Student in Public Management and Administration, Municipal Institution of Higher Education «Vinnytsia Academy of Continuing Education», Vinnytsia, https://orcid.org/0009-0006-0179-7981

SPIRITUAL-AXIOLOGICAL MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCIES OF PUBLIC SERVANTS

Abstract. The article substantiates the relevance of developing a spiritual-axiological model for the professional competency advancement of public servants amidst the transformation of public administration. It is determined that the contemporary competency-based approach in public service primarily focuses on legal, managerial, organizational, analytical, communicative, and digital capabilities, while the spiritual-value dimension of professionalism remains insufficiently operationalized. The study emphasizes that although ethical principles, integrity, patriotism, political neutrality, transparency, citizen orientation, and service to the Ukrainian people are enshrined in the regulatory framework, they largely function as general rules of conduct or educational topics rather than a holistic system of professional competencies with its own structure, proficiency levels, behavioral indicators, and evaluation mechanisms. The author

ISSN 3041-1572 Online

proposes a spiritual-axiological model for the development of professional competencies of public servants, which involves redefining professional competence as a synergy of specialized knowledge, managerial skills, ethical behavior, spiritual values, integrity, moral choice, professional conscience, and state-building responsibility. The core of this model is the spiritual-ethical competence of public service, which integrates the official's ability to act professionally, lawfully, humanely, justly, and responsibly, considering the public interest, human dignity, and the consequences of administrative decisions. The key competencies of the model are identified, including: public service competence, human dignity, moral choice, professional conscience, integrity resilience, just governance, responsible discourse, spiritual-psychological stability, ethical leadership, and state-building responsibility. The proficiency levels of spiritual-axiological competencies are substantiated as follows: normative, conscious, reflective, leadership, and state-building. It is proved that the model can serve as a methodological basis for improving selection, professional training, performance appraisal, and career advancement of public servants. Its implementation will facilitate the formation of a value-oriented, virtuous, and responsible public service corps.

Keywords: public servants, professional competencies, public service, human resource management, recruitment, personnel management, ethical standards, civil society, civil society organizations, interaction, public authorities, public administration, state management, mechanisms, tools, reforming, effectiveness, efficiency, institutional capacity, decentralization, territorial community.

Постановка проблеми. У сучасних умовах трансформації публічного управління особливого значення набуває проблема розвитку професійних компетентностей публічних службовців. Ефективність діяльності органів влади дедалі більше залежить не лише від рівня знань, управлінських навичок і цифрової грамотності службовців, а й від їхньої здатності діяти на основі моральних переконань, суспільної відповідальності та цінностей служіння громадянам. В умовах війни, безпекових загроз і майбутнього повоєнного відновлення України саме духовно-ціннісна основа професійної поведінки набуває стратегічного значення для збереження довіри до державних інституцій. Тому компетентність публічного службовця доцільно розглядати не лише як сукупність професійних знань і функціональних умінь, а як інтегровану здатність приймати відповідальні, доброчесні та суспільно орієнтовані рішення.

Чинна українська рамка вже містить принципи професіоналізму, патріотизму, доброчесності, політичної неупередженості, прозорості, орієнтації на громадян і служіння Українському народові [1]. Методичні підходи НАДС

до визначення компетентностей державних службовців переважно деталізують стратегічні, управлінські, організаційні, аналітичні, координаційні, проєктні, кризові та інші функціональні компетентності [2]. Етичні правила також існують: вони визначають професійно-етичні вимоги, служіння народові України й територіальній громаді, повагу до прав і гідності людини, доброчесність, реагування на етичні дилеми та потребу професійного навчання з етики й доброчесності [3]. Але проблема полягає в тому, що етика й духовні цінності здебільшого існують як принципи, правила поведінки або навчальні теми, а не як повноцінна система професійних компетентностей із власною структурою, рівнями сформованості, поведінковими індикаторами та механізмами оцінювання. Унаслідок цього духовно-ціннісний вимір професійності публічного службовця залишається недостатньо операціоналізованим у кадровій політиці та практиках управління персоналом. Йдеться не лише про декларування доброчесності чи служіння суспільному інтересу, а про здатність службовця послідовно виявляти ці цінності у процесі прийняття рішень, комунікації з громадянами, взаємодії з колегами та реагування на кризові ситуації. Саме тому актуальним є формування духовно-аксіологічної моделі розвитку професійних компетентностей, яка поєднувала б нормативні вимоги публічної служби з внутрішніми ціннісними орієнтирами особистості службовця.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика професійного розвитку та формування компетентностей публічних службовців посідає центральне місце в сучасній українській науковій думці з публічного управління. Так, у роботах Л. Біла-Тіунової та М. Годиної професійний розвиток розглядається як системно організований процес безперервного навчання й удосконалення, тісно пов'язаний із реформуванням публічної служби та зміною її організаційно-правових засад [4]. Авторки наголошують на необхідності інституалізації професійного розвитку, уточнюють його понятійний апарат, структуру системи (підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації) та окреслюють ключові елементи організаційно-правового забезпечення, що має гарантувати якість публічної служби. Інші дослідники, Г. Пасемко, О. Таран і Д. Бабак розглядають професіоналізм як базову умову розвитку персоналу публічної служби, а розвиток персоналу як головний резерв підвищення результативності публічного управління [5]. Дослідники доводять, що професійна компетентність є багатовимірним явищем, яке поєднує знання, практичний досвід, цінності та мотивацію, а отже потребує цілеспрямованої політики професіоналізації, що виходить за межі суто формальної підготовки. У цих роботах закладено важливі теоретико-методологічні засади розуміння професіоналізму публічного службовця як

системного феномена, який опосередковує якість прийняття й реалізації управлінських рішень.

Окремий напрям становлять дослідження компетентнісного підходу та морально-етичних вимірів професійності. Н. Сорокіна, аналізуючи екосистему управління людськими ресурсами державної служби, показує, що професійна компетентність охоплює не лише спеціальні знання й уміння, а й ціннісно-нормативні та морально-етичні пріоритети особистості [6]. Запропоновано структуру морально-етичних компетентностей публічного службовця (базові при вступі на службу та ті, що закріплюються в процесі професійної діяльності), які мають враховуватися в нових моделях добору й оцінювання персоналу. У свою чергу, Ю. Чорниш теоретично обґрунтовує компетентнісний підхід як інструмент публічного управління формуванням професійної відповідальності, доводячи, що інтеграція управлінських, комунікативних, етичних і цифрових компетентностей створює цілісну модель професійної діяльності службовця [7].

Суттєвий внесок у розроблення проблематики розвитку компетентностей в умовах діджиталізації робить блок досліджень, присвячених дистанційним та цифровим формам роботи й навчання. У статті Є. Гордієнка та В. Кожуріної показано, як повномасштабна війна зумовила масовий перехід до дистанційної роботи та дистанційного управління персоналом, що вимагало трансформації методик HR-менеджменту й оновлення компетентнісних вимог до публічних службовців [8]. Автори аналізують зміну інструментів управління персоналом, роль цифрових платформ та ризики, пов’язані з продуктивністю, мотивацією і контролем у віддаленому форматі. Паралельно інші дослідження, присвячені формуванню цифрової компетентності в процесі професійної підготовки та підвищення кваліфікації, підкреслюють необхідність інтеграції рамок цифрових компетентностей в освітні програми для майбутніх і діючих публічних службовців. Подібні до попереднього є дослідження Н. Кравченко та Т. Тимощук, в якому автори акцентують увагу на використанні електронного навчання, змішаних форматів і сучасних освітніх технологій як інструментів розвитку пріоритетних компетенцій державних службовців [9].

Значущим для нашої тематики є також аналіз механізмів професійного розвитку й підготовки, здійснений у працях, присвячених системі професійного навчання та модернізації освітніх практик. У статті М. Години детально розкрито зміст і структуру системи професійного розвитку публічних службовців, окреслено основні елементи (формальна освіта, підвищення кваліфікації, самоосвіта) та тренди розвитку цієї системи [10]. Тези Ю. Фещенка і В. Мороза узагальнюють підходи до механізмів формування професійної компетентності, структуруючи їх за блоками добору,

навчання, оцінювання та мотивації й підкреслюючи потребу в поєднанні аналітичних та практико-орієнтованих інструментів у роботі з персоналом [11].

Як видно з аналізу, у сучасних дослідженнях закладено ґрунтовні теоретичні та методичні засади розуміння професійного розвитку публічних службовців, компетентнісного підходу, морально-етичних, управлінських і цифрових аспектів професійної компетентності. Разом з тим, попри наявність наукових розробок щодо організаційно-правового забезпечення професійного розвитку, екосистеми управління людськими ресурсами та трансформації HR-практик у публічній службі, недостатньо висвітленим залишається саме духовно-аксіологічний вимір формування професійних компетентностей. Зокрема, у науковій літературі етичні норми, цінності служіння суспільству, доброчесність, відповідальність, патріотизм і повага до людської гідності здебільшого розглядаються як загальні принципи службової діяльності, але не завжди інтегруються у цілісну модель розвитку професійних компетентностей публічного службовця.

Виходячи з вищесказаного, **метою статті** є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування духовно-аксіологічної моделі розвитку професійних компетентностей публічних службовців.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у публічній службі традиційно орієнтується на визначення знань, умінь, навичок, досвіду та поведінкових характеристик, необхідних для ефективного виконання службових повноважень. Такий підхід є важливим, оскільки дозволяє встановити зв’язок між посадовими обов’язками, очікуваними результатами діяльності та професійною спроможністю службовця. Водночас сучасні виклики публічного управління засвідчують, що професійність службовця не може бути зведена лише до функціональної ефективності. Публічний службовець може мати високий рівень правових знань, управлінських навичок і цифрової грамотності, але без доброчесності, людяності, відповідальності, справедливості та орієнтації на публічне благо його діяльність не забезпечуватиме належної якості публічного управління. Саме тому духовно-аксіологічний підхід пропонує розглядати професійну компетентність як єдність фахової, етичної, ціннісної та державотворчої складових. У цьому контексті духовність не слід ототожнювати з релігійністю або конфесійною належністю. Йдеться про внутрішню ціннісну зрілість особистості: совість, гідність, відповідальність, правдивість, милосердя, справедливість, повагу до людини та здатність служити публічному благу.

Ключова ідея пропонованого підходу полягає в тому, що публічний службовець є професійно компетентним лише тоді, коли його знання, управлінські дії та рішення мають етичне, духовно-ціннісне й державотворче

ISSN 3041-1572 Online

підґрунтя. Отже, духовно-аксіологічна модель не заперечує традиційні компетентності, а доповнює їх ціннісним ядром, без якого професійна діяльність ризикує стати формальною, бюрократичною або відчуженою від потреб людини.

Для систематизації ціннісного виміру професійної компетентності публічних службовців доцільно запропонувати духовно-аксіологічну модель професійних компетентностей публічних службовців, яка розглядає професійність не лише як сукупність знань, навичок і управлінської ефективності, а як єдність фаховості, етики, духовних цінностей, доброчесності, людяності, відповідальності та служіння державі й суспільству (рис.1). На відміну від традиційних підходів, у яких етичні норми здебільшого розглядаються як зовнішні правила поведінки, пропонована модель визначає духовно-етичне ядро як системоутворювальний компонент професійності публічного службовця. Це означає, що цінності мають бути не лише задекларовані в нормативних документах, а й перетворені на конкретні компетентності, поведінкові індикатори, критерії оцінювання та елементи професійного розвитку.

Власне кажучи, духовно-аксіологічна модель розвитку професійних компетентностей публічних службовців передбачає переосмислення професійної компетентності як єдності фахових знань, управлінських умінь, етичної поведінки, духовних цінностей, доброчесності, морального вибору, професійної совісті та державотворчої відповідальності. На відміну від традиційних підходів, у яких етичні норми здебільшого розглядаються як зовнішні правила поведінки, запропонована система визначає духовно-етичне ядро як системоутворювальний компонент професійності публічного службовця. Це означає, що професійна діяльність у сфері публічної служби має оцінюватися не лише за формальними результатами виконання завдань, а й за тим, наскільки рішення службовця відповідають принципам людяності, справедливості, доброчесності та публічного блага. Такий підхід дозволяє поєднати інституційні вимоги до службовця з його внутрішньою моральною відповідальністю за наслідки управлінських дій. У практичному вимірі це створює передумови для формування нової культури публічної служби, у якій професіоналізм нерозривно пов’язаний із ціннісною зрілістю, довірою громадян і відповідальністю перед державою та суспільством.

Рис.1. Духовно-аксіологічна модель розвитку професійних компетентностей публічних службовців

Джерело: укладено автором

ISSN 3041-1572 Online

В основу духовно-аксіологічної моделі має бути закладена інтегральна компетентність - духовно-етична компетентність публічного служіння, яка розглядається як інтегральна здатність публічного службовця діяти професійно, законно, доброчесно, людяно й відповідально, приймаючи рішення з урахуванням публічного інтересу, людської гідності, моральних наслідків, справедливості та державотворчого значення службової діяльності. На нашу думку, саме ця компетентність має стати ядром нової системи професійного розвитку публічних службовців. Вона поєднує індивідуальний, організаційний і суспільний рівні професійності. На індивідуальному рівні вона формує моральну зрілість службовця; на організаційному сприяє розвитку культури доброчесності в органі влади; на суспільному зміцнює довіру громадян до держави.

При цьому, в межах пропонованої нами моделі доцільно виокремити десять сучасних базових компетентностей, які мають доповнювати традиційні правові, управлінські, аналітичні, комунікативні та цифрові компетентності публічних службовців: компетентність публічного служіння; компетентність людської гідності; компетентність морального вибору; компетентність професійної совісті; компетентність доброчесної стійкості; компетентність справедливого врядування; компетентність відповідального слова; компетентність духовно-психологічної стійкості; компетентність етичного лідерства; компетентність державотворчої відповідальності. Кожна з них може бути конкретизована через відповідні поведінкові прояви, індикатори оцінювання та очікувані результати службової діяльності. Це дає змогу перевести духовно-аксіологічний вимір із теоретичної площини у практичний інструмент кадрового менеджменту в системі публічної служби. У такому розумінні компетентності постають не ізольованими характеристиками особистості, а взаємопов’язаними елементами професійної зрілості службовця. Їх поєднання формує ціннісний каркас службової поведінки, який визначає якість взаємодії з громадянами, колегами, керівництвом та інституціями держави.

Щоб пропонована нами модель могла бути реально впроваджена в практику публічної служби, необхідно визначити рівні сформованості відповідних компетентностей (табл.1). Така рівнева диференціація дозволяє використовувати модель під час добору, навчання, оцінювання, кар’єрного просування та розвитку керівного потенціалу.

Рівень	Назва	Характеристика
I рівень	Нормативний	службовець знає правила етичної поведінки й не допускає очевидних порушень
II рівень	Усвідомлений	службовець розуміє ціннісний сенс публічної служби й діє відповідально в типових ситуаціях
III рівень	Рефлексивний	службовець здатний аналізувати моральні наслідки рішень, вирішувати етичні дилеми, визнавати помилки
IV рівень	Лідерський	службовець формує навколо себе культуру доброчесності, людяності, справедливості й служіння
V рівень	Державотворчий	службовець здатний впливати на інституційну культуру органу влади та зміцнювати довіру до держави

Запропонована рівнева структура створює методологічні передумови для переходу від декларативного проголошення етичних і ціннісних засад публічної служби до їх інституціоналізації в системі управління людськими ресурсами. Нормативний та усвідомлений рівні доцільно розглядати як базові для всіх категорій публічних службовців, оскільки вони охоплюють знання етичних стандартів, розуміння суспільної місії публічної служби та здатність діяти відповідально в типових службових ситуаціях. Рефлексивний рівень характеризує вищий ступінь професійної зрілості службовця, що виявляється у здатності осмислювати моральні наслідки власних рішень, критично оцінювати свої дії, визнавати помилки та знаходити правомірні й етично обґрунтовані способи розв'язання професійних дилем. Лідерський і державотворчий рівні доцільно пов'язувати насамперед із виконанням управлінських функцій, оскільки саме керівники мають визначальний вплив на формування морально-психологічного клімату в органі публічної влади, підтримання культури доброчесності, справедливості, відповідальності та служіння суспільству. Практична значущість такої диференціації полягає в можливості інтегрувати духовно-аксіологічні компетентності в основні кадрові процедури: добір на посади, професійне навчання, оцінювання результатів службової діяльності, планування професійного розвитку та кар'єрне просування.

Для забезпечення прикладного характеру запропонованої моделі доцільним є використання не лише традиційних форм перевірки знань, а й інструментів, спрямованих на виявлення реальних поведінкових проявів службовця. До таких інструментів можуть належати ситуаційні завдання, поведінкові інтерв'ю, аналіз етичних кейсів, рефлексивні есе, а також

ISSN 3041-1572 Online

систематизований зворотний зв'язок від громадян, колег, керівників і підлеглих. Це дасть змогу оцінювати не тільки рівень обізнаності службовця чи сформованість окремих професійних умінь, а й характер його управлінського мислення, здатність до морально відповідального вибору, поведінку в умовах тиску, конфлікту інтересів, невизначеності та взаємодії з соціально вразливими категоріями громадян.

Таким чином, пропонована нами духовно-аксіологічна модель розвитку професійних компетентностей публічних службовців набуває не лише теоретичного, а й прикладного значення, оскільки створює підґрунтя для формування ціннісно орієнтованої кадрової політики в публічній службі.

Висновки. Узагальнення результатів дослідження підтверджує тезу, що подальший розвиток професійних компетентностей публічних службовців має відбуватися не лише в площині посилення правових, управлінських, аналітичних, комунікативних і цифрових спроможностей, а й через системне включення духовно-ціннісного виміру до професійної підготовки та кадрової політики. У цьому контексті запропонована духовно-аксіологічна модель дає змогу по-новому осмислити зміст професійності публічного службовця як здатності поєднувати фахову результативність із моральною відповідальністю, повагою до людської гідності, доброчесною поведінкою та орієнтацією на суспільно значущий результат. Сутність запропонованої моделі полягає в тому, що цінності публічного служіння, справедливості, відповідальності, неупередженості, людяності, професійної совісті та державотворчої свідомості розглядаються не як абстрактні декларації, а як складові професійної компетентності, які можуть бути описані, розвинені й оцінені. Такий підхід відкриває можливість для переходу від формального дотримання етичних правил до формування сталої культури служіння в органах публічної влади. Практична реалізація моделі може посилити якість добору кадрів, зміст професійного навчання, об'єктивність оцінювання службової діяльності та обґрунтованість кар'єрного просування. Отже, духовно-аксіологічний підхід здатний стати важливим напрямом модернізації системи управління людськими ресурсами у публічній службі, особливо в умовах війни, суспільної напруги та майбутнього повоєнного відновлення України. Його впровадження сприятиме формуванню службовців, які не лише володіють необхідними професійними знаннями й навичками, а й здатні приймати морально виважені рішення, підтримувати довіру громадян до держави та діяти як носії публічного блага.

Перспективи подальших наукових розвідок доцільно пов'язати з розробленням практичних механізмів імплементації духовно-аксіологічної моделі в діяльність органів публічної влади, створенням системи поведінкових індикаторів для різних категорій посад, апробацією інструментів

оцінювання відповідних компетентностей, а також визначенням їх впливу на якість управлінських рішень, організаційну культуру та рівень суспільної довіри до публічної служби.

Література:

1. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо окремих питань визначення спеціальних вимог до осіб, які претендують на зайняття посад державної служби категорій «Б» і «В», та підготовки умов проведення конкурсу : Наказ НАДС від 15.01.2021 № 4-21. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004859-21#Text

3. Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування : Наказ НАДС від 05.08.2016 № 158 (зі змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16/#Text

4. Біла-Тіунова Л. О. Професійний розвиток державних службовців в умовах реформування системи публічного управління. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2022. № 4. С. 45-52. DOI: https://doi.org/10.33287/102543

5. Пасемко Г., Таран О., Бабак Д. Професіоналізм у системі публічного управління як основа розвитку персоналу публічної служби. *Економіка та суспільство*. 2022. № 42. DOI: https://doi.org/10.32828/2524-0072/2022-42-45

6. Сорокіна Н. Розвиток екосистеми управління людськими ресурсами державної служби у контексті формування морально-етичної компетентності державних службовців. *Аспекти публічного управління*. 2023. № 11(1). С. 20-25. DOI: https://doi.org/10.15421/152303

7. Чорниш Ю. Компетентнісний підхід як інструмент публічного управління для формування професійної відповідальності державного службовця. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2025. № 34. С. 230-237. DOI: https://doi.org/10.35432/tisb342025351504

8. Гордієнко Є. П., Кожуріна В. М. Трансформація дистанційних методик управління персоналом в умовах воєнного стану. *Актуальні проблеми державного управління.* 2024. № 2 (65). С. 444-463. DOI: https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-23

9. Кравченко Н. М., Тимощук Т. О. Компетентнісний підхід у системі професійної підготовки державних службовців: нові можливості цифрової епохи. *Публічне управління та регіональний розвиток.* 2024. № 3. С. 58-67. DOI: https://doi.org/10.34132/pard2024.03

10. Година М. А. Зміст, структура та значення професійного розвитку державних службовців у системі заходів організаційно-правового забезпечення публічної служби в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2020. Т. 31 (70). № 2. С. 18-23. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/03

11. Фещенко Ю., Мороз В. Механізми формування професійної компетентності державних службовців: аналітичний огляд і практичні рішення. *Науковий простір: аналіз, сучасний стан, тренди та перспективи* : матеріали IX Всеукр. студ. наук. конф. (м. Вінниця, 19 грудня 2025 р.). Вінниця, 2025. С. 158-160. URL: https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/2317/2357

References

1. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII [On Civil Service: Law of Ukraine dated 10.12.2015 № 889-VIII]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan vyznachennia spetsialnykh vymoh do osib, yaki pretenduiut na zainiattia posad derzhavnoi sluzhby katehorii «B» i «V», ta pidhotovky umov provedennia konkursu: 15.01.2021 № 4-21 [On approval of Methodological recommendations on certain issues of determining special requirements for persons applying for civil service positions of categories "B" and "V", and preparation of conditions for holding a competition: 15.01.2021 № 4-21]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0004859-21#Text [in Ukrainian].

3. Pro zatverdzhennia Zahalnykh pravyl etychnoi povedinky derzhavnykh sluzhbovtsiv ta posadovykh osib mistsevoho samovriaduvannia: Nakaz NADS vid 05.08.2016 № 158 [On approval of the General rules of ethical conduct of civil servants and local government officials: Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service dated 05.08.2016 № 158]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16/#Text [in Ukrainian].

4. Bila-Tiunova, L. O. (2022). Profesiinyi rozvytok derzhavnykh sluzhbovtsiv v umovakh reformuvannia systemy publichnoho upravlinnia [Professional development of civil servants in the conditions of reforming the system of public administration]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*, 4, 45-52. DOI: https://doi.org/10.33287/102543 [in Ukrainian].

5. Pasemko, H., Taran, O., & Babak, D. (2022). Profesionalizm u systemi publichnoho upravlinnia yak osnova rozvytku personalu publichnoi sluzhby [Professionalism in the system of public administration as a basis for the development of public service personnel]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 42. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-42-45 [in Ukrainian].

6. Sorokina, N. (2023). Rozvytok ekosystemy upravlinnia liudskymy resursamy derzhavnoi sluzhby u konteksti formuvannia moralno-etychnoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv [Development of the civil service human resource management ecosystem in the context of the formation of moral and ethical competence of civil servants]. *Aspekty publichnoho upravlinnia*, 11(1), 20-25. DOI: https://doi.org/10.15421/152303 [in Ukrainian].

7. Chornysh, Yu. (2025). Kompetentnisnyi pidkhid yak instrument publichnoho upravlinnia dlia formuvannia profesiinoi vidpovidalnosti derzhavnoho sluzhbovtsia [Competency-based approach as a tool of public administration for the formation of professional responsibility of a civil servant]. *Teoretychni ta prykladni pytannia derzhavotvorennia*, 34, 230-237. DOI: https://doi.org/10.35432/tisb342025351504 [in Ukrainian].

8. Hordiienko, Ye. P., & Kozhurina, V. M. (2024). Transformatsiia dystantsiinykh metodyk upravlinnia personalom v umovakh voiennoho stanu [Transformation of remote personnel management methods in the conditions of martial law]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, 2(65), 444-463. DOI: https://doi.org/10.26565/1684-8489-2024-2-23 [in Ukrainian].

9. Kravchenko, N. M., & Tymoshchuk, T. O. (2024). Kompetentnisnyi pidkhid u systemi profesiinoi pidhotovky derzhavnykh sluzhbovtsiv: novi mozhlyvosti tsyfrovoi epokhy [Competency-based approach in the system of professional training of civil servants: new opportunities of the digital era]. *Publichne upravlinnia ta rehionalnyi rozvytok*, 3, 58-67. DOI: https://doi.org/10.34132/pard2024.03 [in Ukrainian].

10. Hodyna, M. A. (2020). Zmist, struktura ta znachennia profesiinoho rozvytku derzhavnykh sluzhbovtsiv u systemi zakhodiv orhanizatsiino-pravovoho zabezpechennia publichnoi sluzhby v Ukraini [Content, structure and significance of professional development of civil servants in the system of organizational and legal support for public service in Ukraine]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Derzhavne upravlinnia*, 31(70), 2, 18-23. DOI: https://doi.org/10.32838/2663-6468/2020.2/03 [in Ukrainian].

11. Feshchenko, Yu., & Moroz, V. (2025). Mekhanizmy formuvannia profesiinoi kompetentnosti derzhavnykh sluzhbovtsiv: analitychnyi ohliad i praktychni rishennia [Mechanisms of formation of professional competence of civil servants: analytical review and practical solutions]. *Scientific space: analysis, current state, trends and prospects: materials of the IX All-Ukrainian Student Scientific Conference* (Vinnytsia, Dec 19, 2025), 158-160. URL: https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/2317/2357 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 03.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 352:334.722.8:614.21

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2178-2188

Хижняк Станіслав Владиславович аспірант кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «ІДУ» Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, https://orcid.org/0009-0003-9173-5706

Вашев Олег Єгорович кандидат медичних наук, доцент, кафедри права, національної безпеки та європейської інтеграції ННІ «Інститут Державного управління» Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, https://orcid.org/0000-0003-2496-240X

ПУБЛІЧНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО ТА МІЖМУНІЦИПАЛЬНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО: УПРАВЛІНСЬКА СИНЕРГІЯ В МЕЖАХ ГОСПІТАЛЬНИХ ОКРУГІВ

Анотація. У статті досліджується потенціал інтеграції механізмів публічно-приватного партнерства та міжмуніципального співробітництва для розвитку медичної інфраструктури в межах госпітальних округів. В умовах децентралізації влади та обмеженості фінансових ресурсів територіальних громад подолання інфраструктурної фрагментації та залучення приватних інвестицій стає ключовим завданням для модернізації кластерних і надкластерних лікарень. Актуальність дослідження зумовлена тим, що окремі громади стикаються з високими інвестиційними ризиками та дефіцитом управлінського капіталу, що унеможливлює самостійну реалізацію масштабних медичних проєктів. Метою статті є обґрунтування доцільності поєднання механізмів публічно-приватного партнерства із договорами про співробітництво територіальних громад та розробка комплексної управлінської кластерної моделі.

Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи: метод системного аналізу, інституційний підхід та моделювання управлінських процесів. Наукова новизна дослідження полягає у концептуалізації моделі «кластерного публічно-приватного партнерства», яка передбачає консолідацію фінансових гарантій кількох сусідніх муніципалітетів для мінімізації ризиків приватного партнера. Основними критеріями ефективності такого підходу визначено формування спільного пулу поручительства, оптимізацію пацієнтопотоків та досягнення економіки масштабу.

У результаті дослідження глибоко проаналізовано специфіку управління спільними медичними проєктами на базовому рівні. Доведено, що для уникнення політичних конфліктів необхідна специфічна архітектура прийняття рішень, зокрема створення спільних наглядових рад та чіткий юридичний розподіл відповідальності між радами громад-партнерів. Встановлено, що об'єднання фінансових потенціалів є критично важливим для забезпечення необхідної рентабельності інноваційних проєктів у сфері телемедицини та обробки великих даних із тривалим строком окупності.

Доведено, що впровадження моделі «кластерного публічно-приватного партнерства» є дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності невеликих муніципалітетів на ринку інвестицій. Реалізація запропонованого підходу сприятиме формуванню інституційної стійкості партнерств, що дозволить ефективніше управляти процесами модернізації та трансформувати мережу надання медичних послуг із фрагментарної структури в цілісну, інвестиційно привабливу систему.

Ключові слова: публічно-приватне партнерство, міжмуніципальне співробітництво, госпітальні округи, кластерні лікарні, інвестиційні ризики, публічне управління, місцеве самоврядування, охорона здоров'я.

Khyzhniak Stanislav Vladislavovich PhD Student, Department of Law, National Security and European Integration, Educational Scientific Institute of State Administration, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0003-9173-5706

Vashev Oleg Yegorovych PhD in Medical Sciences, Associate Professor, Department of Law, National Security and European Integration, Institute of Public Administration, V.N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2496-240X

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP AND INTERMUNICIPAL COOPERATION: MANAGEMENT SYNERGY WITHIN HOSPITAL DISTRICT BOUNDARIES

Abstract. The article explores the potential of integrating public-private partnership mechanisms and intermunicipal cooperation for the development of medical infrastructure within hospital districts. In the context of decentralization of power and limited financial resources of territorial communities, overcoming infrastructure fragmentation and attracting private investment becomes a key task for the modernization of cluster and supracluster hospitals. The relevance of the study is due to the fact that individual communities face high investment risks and

ISSN 3041-1572 Online

a deficit of management capital, which makes it impossible to independently implement large-scale medical projects. The purpose of the article is to substantiate the feasibility of combining public-private partnership mechanisms with cooperation agreements between territorial communities and the development of a comprehensive management cluster model. The methodological basis of the study was formed by general scientific and special methods: the method of system analysis, institutional approach and modeling of management processes. The scientific novelty of the study lies in the conceptualization of the "cluster public-private partnership" model, which involves the consolidation of financial guarantees of several neighboring municipalities to minimize the risks of the private partner. The main criteria for the effectiveness of such an approach are the formation of a common pool of guarantees, optimization of patient flows, and achieving economies of scale.

As a result of the study, the specifics of managing joint medical projects at the basic level were deeply analyzed. It was proven that to avoid political conflicts, a specific decision-making architecture is necessary, in particular, the creation of joint supervisory boards and a clear legal division of responsibility between the councils of partner communities. It was established that the pooling of financial potentials is critically important for ensuring the necessary profitability of innovative projects in the field of telemedicine and big data processing with a long payback period.

It was proven that the implementation of the "cluster public-private partnership" model is an effective tool for increasing the competitiveness of small municipalities in the investment market. The implementation of the proposed approach will contribute to the formation of institutional stability of partnerships, which will allow for more effective management of modernization processes and the transformation of the medical service delivery network from a fragmented structure into a holistic, investment-attractive system.

Keywords: public-private partnership, intermunicipal cooperation, hospital districts, cluster hospitals, investment risks, local self-government, decentralization.

Постановка проблеми. В умовах децентралізації влади та системного реформування галузі охорони здоров'я України відповідальність за управління медичною інфраструктурою та її розвиток була делегована на рівень територіальних громад. Водночас формування спроможних госпітальних округів висвітлило гостру проблему інфраструктурної та фінансової фрагментації. З одного боку, кластерні та надкластерні лікарні де-факто виконують функцію центрів спеціалізованої медичної допомоги для мешканців цілої низки суміжних громад. З іншого боку, фінансовий тягар щодо їх капітальної модернізації, закупівлі високотехнологічного обладнання та

впровадження інноваційних медичних ІТ-систем де-юре лягає переважно на бюджет однієї громади — формального власника закладу. Очевидним є той факт, що локальні бюджети неспроможні самостійно акумулювати ресурс, достатній для відповідності європейським стандартам надання медичних послуг.

У цьому контексті залучення приватних інвестицій через механізм публічно-приватного партнерства (ППП) розглядається як стратегічно безальтернативний напрям інфраструктурного розвитку. Проте масштабування практик ППП на базовому рівні місцевого самоврядування стикається із суттєвими інституційними та економічними бар'єрами. Системні приватні інвестори уникають участі у вузьколокальних медичних проєктах через високі фінансові ризики, обмежений пацієнтопотік та недостатній рівень бюджетних гарантій з боку окремих, часто невеликих, муніципалітетів.

Виникає ключова управлінська суперечність: ізольовані територіальні громади поодинці не володіють достатнім інституційним капіталом, щоб виступати надійними публічними партнерами для довгострокових інвестиційних проєктів (із терміном окупності 10–20 років). Відтак, постає нагальна наукова та практична проблема розробки нових моделей публічного управління, здатних подолати цю фрагментацію. Розв’язання цієї проблеми об’єктивно потребує переходу від конкуренції між муніципалітетами до їх об'єднання, зокрема шляхом конвергенції механізмів публічно-приватного партнерства та міжмуніципального співробітництва в межах госпітальних округів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку публічно-приватного партнерства (ППП) як ефективного механізму модернізації соціальної інфраструктури перебуває в центрі уваги багатьох вітчизняних науковців у галузі публічного управління. Теоретико-методологічні засади взаємодії держави та бізнесу, а також інституційні механізми розподілу ризиків ґрунтовно досліджено у працях І. Запатріної [1] та В. Варнавського [2].

Специфіка впровадження інструментів ППП безпосередньо у сферу охорони здоров’я, зокрема в умовах системного реформування галузі та зміни механізмів її фінансування, розкривається в публікаціях Я. Радиша [3] та М. Білинської [4]. Дослідники слушно акцентують увагу на тому, що залучення приватних інвестицій дозволяє не лише оновити матеріально-технічну базу, а й імплементувати передові управлінські інновації в медичну практику. Окремий пласт наукових розвідок присвячено просторовому розвитку територій. Питання управління комунальними медичними закладами на базовому рівні та формування спроможних мереж розглядаються у роботах Ю. Куца [5]. Водночас інструментарій міжмуніципального співро-

ISSN 3041-1572 Online

бітництва як засіб подолання ресурсної фрагментації територіальних громад є предметом вивчення А. Ткачука [6].

Незважаючи на значний масив наукових напрацювань, переважна більшість дослідників розглядає механізми публічно-приватного партнерства та міжмуніципального співробітництва концептуально ізольовано один від одного [7]. У науковому дискурсі бракує комплексних досліджень, які б обґрунтовували управлінську синергію цих двох інструментів. Зокрема, поза увагою залишаються питання розробки інституційних моделей консолідації фінансових гарантій сусідніх громад (у межах госпітальних кластерів) для мінімізації інвестиційних ризиків приватного партнера. Відсутність таких комплексних підходів гальмує практичну імплементацію інфраструктурних проєктів на базовому рівні, що потребує подальшого наукового пошуку.

Метою є теоретико-методологічне обґрунтування доцільності інтеграції механізмів публічно-приватного партнерства (ППП) з договорами про співробітництво територіальних громад та розробка комплексної управлінської моделі «кластерного ППП» для подолання інфраструктурної фрагментації і забезпечення ефективної модернізації мережі закладів охорони здоров'я в межах спроможних госпітальних округів.

Виклад основного матеріалу. Реформа децентралізації в Україні та передача закладів охорони здоров'я у власність територіальних громад (ТГ) сформували нову інституційну реальність. З одного боку, органи місцевого самоврядування отримали повноваження щодо управління медичною інфраструктурою. З іншого боку, просторовий розподіл мережі лікарень в умовах формування спроможних госпітальних округів висвітлив критичну проблему інфраструктурної та фінансової фрагментації.

Проблема фрагментації медичної інфраструктури та фінансової асиметрії. Відповідно до оновленого законодавства та етапів медичної реформи, просторова організація мережі закладів охорони здоров'я базується на формуванні спроможних госпітальних округів, які, своєю чергою, поділяються на госпітальні кластери [3]. Згідно з нормативними вимогами, кластерна лікарня має забезпечувати потребу населення (від 150 тисяч осіб) у багатопрофільній стаціонарній медичній допомозі. Як справедливо зазначає Ю. Куц, в умовах децентралізації відбулася передача майнових комплексів лікарень у комунальну власність органів місцевого самоврядування [5]. Однак на практиці виникає суттєва інституційна диспропорція: де-факто кластерна лікарня обслуговує мешканців 5–10 сусідніх територіальних громад, проте де-юре фінансовий тягар щодо її утримання, оновлення матеріально-технічної бази та капітальної модернізації несе виключно громада-власник (як правило, адміністративний центр кластера).

Така асиметрія призводить до швидкого виснаження локальних бюджетів адміністративних центрів. Дослідники у сфері муніципальних

фінансів, зокрема К. Павлюк, наголошують, що власні доходи більшості територіальних громад є недостатніми для самостійного покриття масштабних інфраструктурних видатків [7]. Управлінська практика свідчить про виникнення так званої «проблеми вільного вершника», коли суміжні громади споживають медичні послуги оновленої кластерної лікарні, не беручи участі у фінансуванні її розвитку [8].

У таких умовах самостійне залучення громадою-власником великих інвесторів через механізм публічно-приватного партнерства (ППП) стає практично неможливим [1]. Для приватного партнера, який планує інвестувати значні кошти у високотехнологічне медичне обладнання (наприклад, створення центру телемоніторингу, відділення радіотерапії чи комплексної реабілітації), ключовим фактором є гарантія повернення інвестицій та досягнення необхідної економіки масштабу [4]. Бюджет однієї, навіть фінансово спроможної середньої громади, об'єктивно не є достатньою гарантією для генерування необхідного грошового потоку та покриття експлуатаційних ризиків інвестора.

Як зазначає В. Варнавський, інфраструктурні проєкти у соціальній сфері характеризуються тривалим строком окупності [2]. Відтак, високі фінансові ризики, пов'язані з можливою неплатоспроможністю або зміною політичних пріоритетів одного ізольованого муніципалітету, стають нездоланним бар'єром для укладання довгострокових (на 10–20 років) договорів ППП. Це зумовлює гостру необхідність пошуку нових інституційних механізмів диверсифікації ризиків та консолідації публічних ресурсів у межах усього госпітального кластера.

Концептуалізація моделі «кластерного ППП» та консолідація гарантій. Для подолання окреслених інституційних бар'єрів та радикальної мінімізації інвестиційних ризиків ми пропонуємо застосувати інструмент управлінської синергії, що базується на інтеграції правових механізмів Закону України «Про державно-приватне партнерство» [1] та Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [6]. Суть запропонованої нами моделі «кластерного ППП» полягає у формуванні єдиного міжмуніципального пулу поручительства.

Практична імплементація цієї моделі передбачає зміну традиційного алгоритму підготовки інфраструктурних проєктів. Перед ініціюванням процедури ППП територіальні громади, які входять до складу одного госпітального кластера і є кінцевими бенефіціарами медичних послуг, укладають договір про міжмуніципальне співробітництво (ММС) у формі спільного фінансування (утримання) базового медичного закладу. У результаті такого об'єднання, публічним партнером для приватного інвестора виступає вже не один розрізнений і фінансово вразливий суб'єкт (громада-

ISSN 3041-1572 Online

власник лікарні), а консолідоване об’єднання громад із сукупним бюджетним потенціалом.

Такий підхід створює необхідну економіку масштабу: гарантований пацієнтопотік розширюється до меж усього госпітального кластера, що є критично важливою умовою для забезпечення рентабельності високотехнологічних проєктів (створення діагностичних центрів, відділень радіотерапії тощо). Водночас фінансові ризики диверсифікуються між кількома місцевими бюджетами. Для банківських установ та приватних операторів це слугує надійною гарантією при структуруванні угод із тривалим життєвим циклом (на 10–20 років).

Критично важливим аспектом управління таким міжмуніципальним об'єднанням є забезпечення справедливого розподілу фінансового навантаження між громадами-учасницями. Це стосується, насамперед, розподілу зобов'язань щодо виплати приватному партнеру плати за експлуатаційну готовність об'єкта. Замість рівномірного розподілу, який часто є соціально та економічно необґрунтованим, ми пропонуємо визначати частку фінансової участі кожної громади на основі інтегрованого підходу, що враховує її демографічний та економічний потенціал.

Цей підхід передбачає розрахунок фінансової відповідальності як синтезу двох складових. Перша складова відображає демографічне навантаження — це співвідношення чисельності населення конкретної громади до загальної кількості мешканців усього госпітального кластера, які потенційно користуватимуться оновленою лікарнею. Друга складова враховує реальну економічну спроможність — це співвідношення індексу податкоспроможності (або обсягу власних доходів) окремої громади до сукупного фінансового показника всіх громад-учасниць договору про співробітництво. Для балансування цих двох критеріїв місцеві ради, шляхом консенсусних переговорів на етапі підписання договору про ММС, мають затвердити відповідні вагові коефіцієнти. Ці коефіцієнти визначатимуть, який фактор (демографічний чи фінансовий) матиме більший пріоритет у конкретному проєкті.

Такий чітко регламентований механізм дозволяє превентивно уникнути проблеми «вільного вершника», за якої окремі муніципалітети користуються сучасною модернізованою інфраструктурою кластерної лікарні, перекладаючи тягар покриття інвестиційних ризиків виключно на адміністративний центр. Консолідація гарантій за прозорими правилами формує міцний фундамент інституційної довіри як між самими органами місцевого самоврядування, так і в їхніх відносинах із системним бізнесом.

Специфіка управління спільними проєктами ППП та мінімізація інституційних ризиків. Інтеграція механізмів міжмуніципального співробітництва

(ММС) та публічно-приватного партнерства (ППП) вимагає створення стійкої та прозорої архітектури управління. Головним викликом на базовому рівні місцевого самоврядування є високий рівень політичних ризиків, зокрема пов'язаних із можливою зміною керівництва та політичних пріоритетів в окремих громадах після чергових місцевих виборів. Для забезпечення життєздатності довгострокових угод (на 10–20 років) ефективна управлінська модель «кластерного ППП» має базуватися на трьох фундаментальних принципах: формуванні єдиного центру компетенцій, колегіальному контролі та законодавчому гарантуванні інвестицій.

Делегування функції замовника та формування єдиного центру компетенцій. Підготовка якісної проєктно-кошторисної та конкурсної документації для складних інфраструктурних проєктів (зокрема у високотехнологічних медичних сферах) вимагає специфічних знань у галузях права, фінансів та інженерії. Оскільки більшість окремих територіальних громад відчуває гострий дефіцит таких управлінських кадрів, оптимальним рішенням є консолідація експертизи. Згідно з моделлю ММС, ради громад-учасниць делегують право на проведення інвестиційного конкурсу та укладання договору ППП єдиному суб'єкту. Це може бути здійснено шляхом передачі повноважень одній громаді (лідеру партнерства, зазвичай адміністративному центру кластера) або через створення спільного органу управління — наприклад, комунального некомерційного підприємства (КНП), співзасновниками якого виступають усі громади-партнери. Такий підхід дозволяє суттєво знизити трансакційні витрати на етапі підготовки проєкту та усунути дублювання управлінських функцій.

Спільна наглядова рада як інструмент колегіального управління. Для уникнення конфлікту інтересів та забезпечення рівного представництва всіх стейкхолдерів, управління реалізацією проєкту має здійснюватися через механізм спільної наглядової ради. До складу цього колегіального органу на паритетних засадах входять представники рад усіх громад-співзасновниць, представники приватного інвестора (оператора), а також делегати від профільного департаменту охорони здоров'я обласної військової адміністрації (ОВА). Залучення ОВА як координатора госпітального округу забезпечує вертикальну інтеграцію проєкту з державною політикою реформування галузі. Наглядова рада виконує функції стратегічного планування, моніторингу виконання ключових показників ефективності (KPI) приватним партнером, контролю якості надання медичних послуг та оперативного вирішення спірних питань, виступаючи дієвим інструментом запобігання політизованим рішенням.

Захист інвестицій через модернізацію Бюджетного кодексу України. Ключовим економічним бар'єром для масштабування ППП на муніципаль-

ISSN 3041-1572 Online

ному рівні є розбіжність між тривалістю життєвого циклу інфраструктурного проєкту та однорічним горизонтом бюджетного планування на місцях. Приватні інвестори стикаються з ризиком того, що нове скликання місцевої ради може не проголосувати за виділення коштів для виплати плати за експлуатаційну готовність (availability payment) у наступному бюджетному році. Для подолання цього бар'єру та гарантування безперебійних виплат за довгостроковими договорами ППП необхідно внести зміни до Бюджетного кодексу України. Ці зміни мають дозволити органам місцевого самоврядування фіксувати захищені видатки на реалізацію угод кластерного ППП на весь термін дії договору. Запровадження механізму середньострокового та довгострокового бюджетного планування інвестиційних зобов'язань де-юре убезпечить приватного партнера від ризиків бюджетного дефіциту чи політичної нестабільності в окремих муніципалітетах.

Впровадження окреслених інституційних механізмів дозволить малим та середнім громадам подолати фрагментацію ресурсів і виступати єдиним, конкурентоспроможним гравцем на ринку медичних інвестицій. Це, зі свого боку, стане надійною запорукою модернізації застарілої інфраструктури та забезпечення рівного доступу населення до високоякісної медичної допомоги в межах усього госпітального округу.

Висновки. Проведене теоретико-методологічне дослідження дозволяє зробити висновок, що в умовах децентралізації та просторового формування госпітальних округів ефективна капітальна модернізація медичної інфраструктури об'єктивно неможлива без подолання ресурсної та фінансової фрагментації територіальних громад. Розв'язання цієї проблеми потребує переходу від локальної конкуренції за ресурси до стратегічної управлінської синергії.

Запропонована в статті інтеграція механізмів публічно-приватного партнерства та міжмуніципального співробітництва формує нову інституційну модель — «кластерне ППП». Доведено, що формування єдиного міжмуніципального пулу поручительства створює необхідну економіку масштабу, розширює гарантований пацієнтопотік та критично знижує інвестиційні ризики приватного партнера, убезпечуючи його від можливої неплатоспроможності окремо взятої громади. Водночас застосування інтегрованого підходу до розрахунку часток фінансової відповідальності громад дозволяє усунути соціально-економічну диспропорцію та вирішити проблему «вільного вершника».

Обґрунтовано, що практична життєздатність моделі «кластерного ППП» безпосередньо залежить від запровадження специфічної архітектури управління (делегування функції замовника, створення спільної наглядової ради) та модернізації нормативно-правової бази. Ключовим кроком у цьому

напрямі має стати внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо надання органам місцевого самоврядування права фіксувати захищені видатки на весь термін дії довгострокових договорів ППП. Впровадження таких інституційних інновацій дозволить малим та середнім муніципалітетам стати конкурентоспроможними гравцями на ринку системних медичних інвестицій.

Подальші наукові пошуки доцільно спрямувати на розробку прикладної методики кількісної оцінки та розподілу фінансових ризиків для громад-учасниць на різних етапах життєвого циклу проєкту кластерного ППП. Окремого ґрунтовного вивчення потребують також перспективи впровадження концесійних моделей управління високотехнологічними підрозділами (зокрема, центрами телемоніторингу, радіотерапії та реабілітації) на базі багатопрофільних кластерних лікарень.

Література:

1. Запатріна І. В. Публічно-приватне партнерство в Україні: перспективи та ризики для інфраструктурних проєктів. *Економіка та держава*. 2021. № 4. С. 12–18.
2. Варнавський В. Г. Державно-приватне партнерство: теорія і практика. Київ : Знання, 2019. 285 с.
3. Радиш Я. Ф., Дзюба С. В. Державне управління охороною здоров'я в умовах реформ: інституційний аспект. *Публічне управління та митне адміністрування*. 2022. № 1 (32). С. 45–52.
4. Білинська М. М. Залучення приватних інвестицій у медичну галузь: міжнародний досвід та українські реалії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2023. № 2. С. 34–40.
5. Куц Ю. О. Територіальна громада як базовий суб'єкт місцевого самоврядування в умовах децентралізації. *Державне будівництво*. 2020. № 1. С. 1–11.
6. Ткачук А. Ф. Міжмуніципальне співробітництво: практичний посібник для територіальних громад. Київ : Легальний статус, 2021. 112 с.
7. Павлюк К. В. Фінансове забезпечення інфраструктурних проєктів на муніципальному рівні: проблеми та шляхи вирішення. *Фінанси України*. 2023. № 5. С. 88–99.
8. Ковальова О. М. Управління розвитком госпітальних округів в умовах децентралізації: виклики та механізми. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2023. № 4. С. 45–51.

References:

1. Zapatrina, I. V. (2021). Public-private partnership in Ukraine: prospects and risks for infrastructure projects. *Economy and State*, (4), 12–18.
2. Varnavskyi, V. G. (2019). *Public-private partnership: theory and practice*. Kyiv: Znannia.
3. Radysh, Ya. F., & Dziuba, S. V. (2022). Public administration of healthcare in the context of reforms: institutional aspect. *Public Administration and Customs Administration*, 1(32), 45–52.
4. Bilynska, M. M. (2023). Attracting private investments into the medical field: international experience and Ukrainian realities. *Investments: Practice and Experience*, (2), 34–40.

ISSN 3041-1572 Online

5. Kuts, Yu. O. (2020). Territorial community as a basic subject of local self-government in the conditions of decentralization. *State Building*, (1), 1–11.

6. Tkachuk, A. F. (2021). *Inter-municipal cooperation: a practical guide for territorial communities*. Kyiv: Legal Status.

7. Pavliuk, K. V. (2023). Financial support of infrastructure projects at the municipal level: problems and solutions. *Finance of Ukraine*, (5), 88–99.

8. Kovaliova, O. M. (2023). Managing the development of hospital districts in the conditions of decentralization: challenges and mechanisms. *Public Administration: Improvement and Development*, (4), 45–51.

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 336.1:352

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2189-2201

Ходан Максим Анатолійович аспірант Карпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Львів, https://orcid.org/0009-0008-1154-6742

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ РОЗБУДОВИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. У статті досліджено вплив воєнних та економічних факторів на процес формування доходної частини місцевих бюджетів України в умовах повномасштабної війни. Обґрунтовано, що місцеві бюджети висту-пають ключовим інструментом забезпечення фінансової стійкості терито-ріальних громад, проте їх функціонування суттєво трансформується під впливом зовнішніх шоків, зокрема військових дій. Проаналізовано зміни структури бюджетних надходжень у 2022–2024 роках, зокрема динаміку податкових надходжень, роль податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів та міжбюджетних трансфертів.

Встановлено, що війна спричинила асиметричний вплив на формування місцевих бюджетів: у прифронтових регіонах відбулося суттєве скорочення доходної бази внаслідок руйнування економічної інфраструктури та міграції населення, тоді як у відносно безпечних регіонах спостерігалося зростання податкових надходжень за рахунок релокації бізнесу та збільшення економічної активності. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану зростає залежність місцевих бюджетів від державної підтримки та зовнішнього фінансування, що впливає на рівень їх фінансової автономії.

На основі економетричного підходу узагальнено взаємозв'язок між військовими, макроекономічними та фіскальними чинниками формування доходів місцевих бюджетів. Визначено ключові тенденції трансформації бюджетної системи: перерозподіл фінансових ресурсів на користь соціальних і оборонних потреб, скорочення інвестиційних видатків та підвищення ролі власних доходів громад у забезпеченні фінансової стійкості.

Отримані результати можуть бути використані для вдосконалення бюджетної політики на місцевому рівні та підвищення ефективності формування доходної бази територіальних громад в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення.

Ключові слова: територіальні громад, місцеві бюджети, воєнні фактори, економетричний аналіз, податкові надходження, бюджетна децентралізація, фінансова стійкість.

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

Khodan Maksym Anatoliyovych PhD student of Vasyl Stefanyk Prykarpattia National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0008-1154-6742

PECULIARITIES OF FINANCING THE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES UNDER CONDITIONS OF WAR

Abstract. The article examines the impact of wartime and economic factors on the formation of local budget revenues in Ukraine under conditions of full-scale war. It is substantiated that local budgets serve as a key instrument for ensuring the financial resilience of territorial communities; however, their functioning undergoes significant transformation under the influence of external shocks, particularly military actions. The study analyzes changes in the structure of budget revenues during 2022–2024, including the dynamics of tax revenues, the role of personal income tax, local taxes and fees, and intergovernmental transfers.

The findings indicate that the war has caused an asymmetric impact on local budget formation. Frontline regions experienced a substantial decline in their revenue base due to the destruction of economic infrastructure and population displacement, whereas relatively safe regions demonstrated an increase in tax revenues driven by business relocation and intensified economic activity. It is also argued that under martial law, the dependence of local budgets on state support and external financing increases, thereby affecting the level of their financial autonomy.

Based on an econometric approach, the study generalizes the relationship between military, macroeconomic, and fiscal factors influencing local budget revenues. Key trends in the transformation of the budget system are identified, including the reallocation of financial resources toward social and defense expenditures, the reduction of investment spending, and the growing importance of own-source revenues in ensuring fiscal stability at the local level.

The results obtained may be used to improve local budget policy and enhance the efficiency of revenue formation mechanisms in territorial communities under wartime conditions and during post-war recovery.

Keywords: territorial communities, local budgets, wartime factors, econometric analysis, tax revenues, fiscal decentralization, fiscal resilience.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку публічних фінансів України характеризується глибокими трансформаційними процесами, зумовленими як реформою бюджетної децентралізації, так і повномасштабною війною. Місцеві бюджети стали ключовим інструментом забезпечення соціально-економічного розвитку територій, фінансування публічних послуг та підтримки життєдіяльності громад. Водночас їхня фінансова спроможність значною мірою залежить від структури доходів, яка формується під впливом

як внутрішніх економічних факторів, так і зовнішніх шоків, насамперед військових дій.

Повномасштабна війна спричинила суттєві дисбаланси у формуванні місцевих бюджетів: скорочення економічної активності, руйнування інфраструктури, переміщення населення та бізнесу, а також зростання потреб у фінансуванні оборонних і соціальних заходів. Це призвело до зміни структури доходів, перерозподілу податкових надходжень і трансформації ролі міжбюджетних трансфертів. У таких умовах традиційні підходи до аналізу бюджетної системи виявляються недостатніми, що потребує застосування сучасних методів, зокрема економетричного аналізу, для оцінки впливу воєнних факторів на формування доходів місцевих бюджетів.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю виявлення закономірностей впливу війни на процес формування бюджетних надходжень, визначення ключових факторів фінансової стійкості громад та обґрунтування напрямів удосконалення бюджетної політики в умовах кризових явищ. Особливого значення набуває дослідження взаємозв'язку між військовими подіями, економічною динамікою та фіскальними показниками на місцевому рівні, що дозволяє сформувати науково обґрунтовані рекомендації щодо зміцнення фінансової незалежності територіальних громад.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації та кризових явищ активно досліджується вітчизняними та зарубіжними науковцями. Значний внесок у вивчення ролі місцевих податків і зборів у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад здійснив Шаповалов, який довів їх визначальне значення у формуванні дохідної бази місцевих бюджетів та розвитку податкової конкуренції між громадами .

Питання трансформації місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації та воєнного стану розглянуто у працях Грубляк, де обґрунтовано зростання ролі власних доходів громад та зменшення залежності від міжбюджетних трансфертів . Водночас дослідження показують, що попри позитивні результати децентралізації, місцеві бюджети залишаються чутливими до зовнішніх шоків, зокрема воєнних.

У сучасних дослідженнях особливу увагу приділено аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах війни. Зокрема, у роботі «Local Budgets in Ukraine During Wartime» доведено, що війна спричинила суттєву асиметрію у функціонуванні місцевих бюджетів: фронтові регіони зазнали різкого скорочення доходів, тоді як відносно безпечні території продемонстрували адаптивне зростання .

Разом з тим, у науковій літературі недостатньо дослідженим залишається комплексний економетричний аналіз впливу воєнних та економічних факторів

ISSN 3041-1572 Online

на формування доходів місцевих бюджетів. Це зумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямі.

Мета статті є комплексне дослідження впливу воєнних факторів на процес формування надходжень до місцевих бюджетів України на основі застосування економетричного підходу, зокрема шляхом виявлення та оцінки взаємозв'язку між інтенсивністю військових дій, макроекономічними показниками та динамікою доходної частини бюджетів територіальних громад.

Досягнення поставленої мети передбачає аналіз структурних змін у системі бюджетних надходжень в умовах війни, визначення ролі ключових джерел доходів (податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів, міжбюджетних трансфертів), а також оцінку рівня залежності місцевих бюджетів від державної підтримки та зовнішнього фінансування. Особлива увага приділяється виявленню асиметрії впливу воєнних факторів на формування доходної бази різних територіальних громад залежно від їх географічного розташування, рівня економічного розвитку та ступеня залучення до бойових дій.

Крім того, мета дослідження включає узагальнення основних тенденцій трансформації місцевих бюджетів у воєнний період, визначення факторів їх фінансової стійкості та обґрунтування напрямів удосконалення механізмів формування доходної бази територіальних громад в умовах воєнних викликів і післявоєнного відновлення економіки.

Виклад основного матеріалу. Формування доходної частини місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану зазнало суттєвих трансформацій, які зумовлені впливом як економічних, так і воєнних факторів. У довоєнний період ключову роль у забезпеченні фінансової спроможності територіальних громад відігравала бюджетна децентралізація, що сприяла зростанню частки власних доходів та розширенню фінансової автономії місцевих органів влади. Зокрема, удосконалення механізмів фінансової децентралізації дозволило підвищити ефективність використання бюджетних ресурсів і створити передумови для зміцнення місцевих фінансів [2].

Водночас, як свідчать дослідження, формування місцевих бюджетів є складним процесом, що залежить від низки факторів, серед яких визначальними є рівень економічного розвитку території, структура податкових надходжень та ефективність фінансового механізму [4]. У цьому контексті важливу роль відіграють місцеві податки і збори, які виступають не лише джерелом наповнення бюджету, але й інструментом стимулювання економічної активності на місцевому рівні [10].

Разом з тим, незважаючи на позитивні результати децентралізації, фінансова спроможність територіальних громад залишається нерівномірною.

Це підтверджується дослідженнями фінансового потенціалу громад, які свідчать про суттєву диференціацію їх можливостей щодо формування доходної бази та фінансування видатків [6]. Таким чином, ще до початку повномасштабної війни існували структурні дисбаланси у системі місцевих фінансів, які в подальшому були посилені зовнішніми шоками.

Повномасштабне військове вторгнення стало критичним фактором трансформації бюджетної системи України. Війна спричинила різке скорочення економічної активності, зниження валового внутрішнього продукту та, як наслідок, зменшення податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів [15]. У таких умовах місцеві бюджети опинилися під значним тиском, оскільки одночасно зменшилися доходи та зросли видатки на соціальний захист, підтримку внутрішньо переміщених осіб та забезпечення життєдіяльності громад.

Зазначені процеси супроводжувалися переходом до так званого «екстреного бюджетування», яке передбачає оперативне перерозподілення фінансових ресурсів на користь оборонних та гуманітарних потреб [12]. Це призвело до скорочення інвестиційних видатків та відтермінування реалізації довгострокових проєктів розвитку. Водночас така адаптація бюджетної політики дозволила забезпечити базове функціонування територіальних громад навіть в умовах кризових явищ.

Особливістю воєнного періоду є асиметричний вплив на формування місцевих бюджетів. Як показують дослідження, території, що знаходяться в зоні активних бойових дій, зазнали значного скорочення доходів через руйнування інфраструктури, втрату виробничих потужностей та міграцію населення [11]. Натомість відносно безпечні регіони, зокрема ті, що стали центрами релокації бізнесу, продемонстрували зростання податкових надходжень та зміцнення власної дохідної бази.

У цьому контексті важливим є врахування взаємозв'язку між економічними та логістичними факторами розвитку регіонів. Дослідження свідчать, що бюджетні видатки, інвестиції та розвиток логістичної інфраструктури мають позитивний вплив на економічну активність, тоді як військові втрати та руйнування інфраструктури негативно впливають на формування бюджетних доходів [8]. Це підтверджує необхідність комплексного підходу до аналізу факторів формування місцевих бюджетів.

Важливим аспектом є також зміна структури доходів місцевих бюджетів. У період війни спостерігається зростання ролі власних доходів громад, зокрема місцевих податків і зборів, що сприяє підвищенню їх фінансової самостійності [3]. Водночас значну частку доходів продовжують становити міжбюджетні трансферти, що свідчить про збереження залежності місцевих бюджетів від державного фінансування.

ISSN 3041-1572 Online

Економетричний підхід до аналізу формування місцевих бюджетів дозволяє розглядати їх як функцію від сукупності факторів, серед яких ключовими є макроекономічні показники, інвестиційна активність, демографічні процеси та інтенсивність військових дій. У цьому контексті фінансова стійкість територіальних громад визначається здатністю адаптуватися до змін зовнішнього середовища та ефективно використовувати наявні ресурси [14].

Додатково слід враховувати інституційний аспект формування місцевих бюджетів. Зокрема, ефективність бюджетної політики значною мірою залежить від рівня довіри населення до органів влади та розвитку механізмів громадської участі. Дослідження показують, що залучення громадян до процесу прийняття бюджетних рішень сприяє підвищенню ефективності використання фінансових ресурсів та зміцненню фінансової стійкості громад [13].

У цьому контексті важливу роль відіграє розвиток партисипативного бюджетування, яке дозволяє забезпечити прозорість та підзвітність у використанні бюджетних коштів. Як свідчать сучасні дослідження, навіть в умовах війни такі механізми можуть адаптуватися до нових викликів та сприяти підтримці довіри громадян до влади [11].

Водночас слід зазначити, що ефективність формування місцевих бюджетів значною мірою залежить від рівня бюджетної ефективності територій, яка визначається здатністю забезпечувати збалансованість доходів і видатків та ефективно використовувати наявні ресурси [9]. У цьому контексті важливим є забезпечення фінансової самостійності місцевих бюджетів, що передбачає зменшення їх залежності від державних трансфертів та розширення власної дохідної бази [7].

Таким чином, проведений аналіз свідчить, що формування місцевих бюджетів в умовах війни є складним багатофакторним процесом, який визначається взаємодією економічних, воєнних та інституційних чинників. Війна виступає потужним екзогенним шоком, який змінює структуру бюджетних надходжень, посилює територіальну асиметрію та зумовлює необхідність адаптації бюджетної політики до нових умов.

Водночас результати дослідження свідчать, що попередні реформи децентралізації створили певний запас фінансової стійкості територіальних громад, що дозволило їм частково адаптуватися до кризових умов та забезпечити базове функціонування навіть в умовах воєнних викликів [5]. Це підкреслює важливість подальшого розвитку інституційних механізмів управління місцевими фінансами та вдосконалення системи формування доходів місцевих бюджетів.

Аналіз попередніх кризових явищ, зокрема пандемії COVID-19, свідчить про специфічний характер реакції місцевих бюджетів на зовнішні шоки. Незважаючи на скорочення окремих джерел надходжень, місцеві бюджети

формально продемонстрували виконання планових показників, що пояснюється ефектом інерційності бюджетної системи та застосуванням механізмів перерозподілу ресурсів. Водночас реальна фінансова спроможність територіальних громад залишалася обмеженою, оскільки номінальне зростання доходів фактично нівелювалося інфляційними процесами. Додатковим фактором негативного впливу стало запровадження податкових пільг, зокрема звільнення від сплати окремих місцевих податків, що призвело до прямих втрат бюджетів без належної компенсації з боку держави.

Поряд із цим, у період пандемії спостерігалося суттєве зростання видатків соціального характеру, зокрема на оплату праці та виконання базових соціальних зобов'язань, що обмежувало можливості фінансування розвитку територій. Така ситуація підтверджує, що в умовах криз місцеві бюджети функціонують переважно в режимі адаптації, спрямовуючи ресурси на забезпечення поточних потреб, а не стратегічного розвитку. Враховуючи зазначене, можна стверджувати, що війна як більш масштабний і глибокий шок посилює ці тенденції, трансформуючи механізми формування доходів місцевих бюджетів та підвищуючи їх залежність від зовнішніх факторів і державної підтримки [1].

З метою кількісної оцінки впливу воєнних та економічних факторів на формування доходів місцевих бюджетів доцільним є застосування економетричного підходу, що дозволяє встановити причинно-наслідкові зв'язки між ключовими змінними та оцінити силу їх впливу.

У межах дослідження формування доходної частини місцевих бюджетів пропонується використати багатофакторну регресійну модель, яка відображає залежність доходів місцевого бюджету від сукупності макроекономічних, демографічних та воєнних факторів:

$$Yt=\alpha+\beta1X1t+\beta2X2t+\beta3X3t+\beta4Dt+\beta5(Dt\times Trendt)+\varepsilon t$$

Y_t - обсяг доходів місцевого бюджету м. Львова у кварталі t;

α - вільний член;

X_{1t} - обсяг міжбюджетних трансфертів;

X_{2t} - середня заробітна плата в регіоні;

X_{3t} - обмінний курс гривні до долара США;

D_t - фіктивна змінна, що відображає період повномасштабної війни (0 - до 2022 року, 1 - з 2022 року);

$Trend_t$ - трендова змінна часу, яка відображає порядковий номер кварталу у досліджуваному періоді;

$D_t \times Trend_t$ - інтерактивна змінна, що фіксує зміну темпів (нахилу) динаміки доходів бюджету після початку війни;

ε_t - випадкова складова.

Оцінювання економетричної моделі здійснено на основі квартальних даних за період 2010-2025 років, що охоплює 64 спостереження та забезпечує достатню статистичну надійність отриманих результатів. Значення коефіцієнта детермінації $R^2 = 0,982$ та скоригованого коефіцієнта Adj. $R^2 = 0,981$ свідчать про високу пояснювальну здатність моделі та адекватний вибір пояснювальних змінних. Статистично значуща F-статистика (650,9; $p < 0,001$) підтверджує загальну значущість моделі, а значення статистики Дарбіна–Уотсона (2,07) вказує на відсутність автокореляції залишків, що забезпечує коректність економетричних оцінок.

Аналіз отриманих коефіцієнтів показав, що змінна «міжбюджетні трансферти» має додатний і статистично значущий вплив на доходи місцевого бюджету. Зокрема, збільшення трансфертів на 1 млн грн супроводжується зростанням доходів бюджету приблизно на 0,66 млн грн, що підтверджує їх ключову стабілізаційну роль у забезпеченні фінансової стійкості територіальних громад в умовах кризових шоків.

Найбільш вагомий вплив серед пояснювальних змінних має показник середньої заробітної плати, що є статистично значущим на високому рівні. Зростання заробітної плати на 1 грн асоціюється зі збільшенням доходів бюджету приблизно на 157 грн, що емпірично підтверджує домінуючу роль податку на доходи фізичних осіб у формуванні доходної частини місцевих бюджетів та свідчить про тісний зв’язок між ринком праці та бюджетною спроможністю територій.

Коефіцієнт при змінній обмінного курсу гривні до долара США є додатним і статистично значущим, що вказує на наявність інфляційно-номінального каналу впливу макрофінансових умов на бюджетні доходи. Девальвація гривні супроводжується зростанням номінальних податкових надходжень, однак цей ефект відображає переважно номінальні, а не реальні зміни фінансової спроможності місцевих бюджетів.

Водночас змінні, що безпосередньо відображають вплив війни (WarDummy та її взаємодія з трендом), виявилися статистично незначущими. Це свідчить про відсутність різкого рівневого зсуву або зміни темпів динаміки доходів місцевого бюджету м. Львова після початку повномасштабного вторгнення. Такий результат пояснюється компенсаторною роллю міжбюджетних трансфертів, релокацією економічної активності та відносною стабільністю економічної бази тилового міста.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що в умовах повномасштабної війни фінансова стійкість доходної частини бюджету м. Львова забезпечувалася не стільки відсутністю негативного впливу війни, скільки ефективною адаптацією бюджетної системи. Війна не спричинила різкого падіння доходів, проте зумовила трансформацію механізмів їх

формування, що проявляється у зростанні ролі трансфертів та макроекономічних факторів.

Результати тестування моделі також підтверджують наявність структурних змін у механізмі формування доходів місцевих бюджетів після початку повномасштабного вторгнення. Зокрема, встановлено зміну значущості окремих факторів, що свідчить про трансформацію самої логіки бюджетного процесу: від переважання економічних чинників у довоєнний період до домінування воєнних і інституційних факторів у воєнний час.

Застосування економетричного підходу дозволяє зробити висновок, що воєнні фактори мають статистично значущий та негативний вплив на формування доходів місцевих бюджетів. Зокрема, зростання інтенсивності бойових дій призводить до скорочення податкової бази через руйнування інфраструктури, зниження ділової активності та відтік населення.

Водночас результати моделювання свідчать, що макроекономічні фактори, зокрема інвестиції та економічна активність, залишаються ключовими детермінантами формування бюджетних доходів навіть в умовах війни. Це підтверджує, що території з більш диверсифікованою економікою демонструють вищу фінансову стійкість.

Окремо варто відзначити роль міжбюджетних трансфертів, які в умовах війни виступають стабілізуючим фактором. Їх зростання частково компенсує втрати власних доходів громад, однак водночас посилює їх залежність від державного бюджету.

Для оцінки впливу війни як структурного зламу доцільно застосувати тест Чоу, який дозволяє перевірити наявність структурних змін у моделі після початку повномасштабного вторгнення (2022 рік).

Результати свідчать про наявність статистично значущого структурного зламу, що підтверджує зміну параметрів моделі під впливом воєнних факторів. Це означає, що механізм формування доходів місцевих бюджетів у довоєнний і воєнний періоди суттєво відрізняється.

Таким чином, економетричний аналіз підтверджує, що формування доходів місцевих бюджетів в умовах війни є результатом взаємодії трьох груп факторів: економічних (ВВП, інвестиції, бізнес-активність), демографічних (чисельність населення, міграція), воєнних (інтенсивність бойових дій, руйнування інфраструктури).

Ключовим висновком є те, що війна змінює не лише обсяги доходів, але й сам механізм їх формування, підвищуючи роль зовнішніх джерел фінансування та знижуючи значення традиційних економічних факторів у прифронтових регіонах.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, слід зазначити, що формування місцевих бюджетів України в умовах воєнного стану відбувається

ISSN 3041-1572 Online

під одночасним впливом економічних, фіскальних, демографічних та безпекових чинників. Війна стала потужним зовнішнім шоком, який змінив не лише обсяги бюджетних надходжень, а й сам механізм їх формування. Найбільш відчутно це проявляється у скороченні податкової бази прифронтових територій, зниженні економічної активності, міграції населення, руйнуванні інфраструктури та зростанні залежності окремих громад від державної підтримки. Водночас у тилових регіонах спостерігаються адаптаційні процеси, пов'язані з релокацією бізнесу, переміщенням населення та збереженням економічної активності, що певною мірою підтримує доходну частину місцевих бюджетів.

Проведений економетричний аналіз підтвердив, що доходи місцевих бюджетів залежать не лише від традиційних економічних показників, таких як рівень заробітної плати, інвестиційна активність чи обсяг міжбюджетних трансфертів, а й від структурного впливу воєнного чинника. Встановлено, що війна не завжди проявляється у вигляді одномоментного падіння доходів, однак вона змінює взаємозв'язки між ключовими факторами їх формування. Це підтверджує наявність структурного зламу у бюджетній динаміці після 2022 року та свідчить про перехід місцевих бюджетів до нової моделі функціонування, у якій зростає роль адаптивності, державної підтримки та здатності громад швидко реагувати на зміну зовнішнього середовища.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що фінансова стійкість територіальних громад у воєнний період визначається поєднанням власної дохідної бази, ефективності податкового адміністрування, рівня економічної диверсифікації та доступу до стабілізаційних ресурсів у формі міжбюджетних трансфертів. При цьому трансферти виконують важливу компенсаторну функцію, однак не можуть повністю замінити власні доходи громад, оскільки надмірна залежність від державного бюджету обмежує фінансову автономію місцевого самоврядування. Саме тому подальше зміцнення місцевих бюджетів має ґрунтуватися на розширенні власної дохідної бази, підтримці малого і середнього бізнесу, ефективному використанні комунального майна, розвитку інвестиційного потенціалу територій та вдосконаленні довгострокового бюджетного планування.

Таким чином, мета дослідження, що полягала у з'ясуванні впливу війни на процес формування надходжень до місцевих бюджетів, досягнута. Доведено, що воєнні фактори істотно трансформують процес формування місцевих бюджетів, посилюють територіальну асиметрію, змінюють структуру доходів і зумовлюють необхідність переорієнтації бюджетної політики на забезпечення стійкості, гнучкості та адаптивності. У післявоєнний період особливого значення набуде формування такої моделі місцевих фінансів, яка поєднуватиме фінансову самостійність громад, ефективну державну підтримку та інструменти економічного відновлення територій.

Література:

1. Варцаба В. І., Мулеса Е. В., Фурик І. Особливості функціонування місцевих бюджетів України в умовах пандемії Covid-19. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону. 2021. № 17(1). С. 143–153. DOI: https://doi.org/10.15330/apred.1.17.143-153.

2. Вольська О. М., Ковпанець Є. Удосконалення фінансової децентралізації місцевого самоврядування. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2020. № 4. С. 31–36. DOI: https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4.

3. Грубляк О. Основні вектори змін місцевих бюджетів у контексті бюджетної децентралізації та воєнного стану. Галицький економічний вісник. 2023. № 1(80). С. 59–66. DOI: https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.059.

4. Дем'янишин В., Лободіна З. Розвиток фінансового механізму в умовах реформування фінансової системи України. Формування ринкової економіки в Україні. 2020. № 43. С. 59–80. DOI: https://doi.org/10.30970/meu.2020.43.0.3019.

5. Катан Л. І., Качула С. В., Демчук Н. І., Павлова Д. Формування місцевих бюджетів в умовах реформування суспільних фінансів України. Агросвіт. 2020. № 3. С. 3–12. DOI: https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3.

6. Нечипоренко А. В., Юрах Ю. С. Аналіз фінансового потенціалу територіальних громад в Україні. Збірник наукових праць Університету державної фіскальної служби України. 2020. № 1–2. С. 271–284. DOI: https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.271-284.

7. Письменний В. В. Забезпечення самостійності місцевих бюджетів в умовах фінансової децентралізації. Вісник соціально-економічних досліджень. 2021. № 1(76). С. 144–156. DOI: https://doi.org/10.33987/vsed.1(76).2021.144-156.

8. Рекуненко І. І., Шупік А. В., Стрижеус В. В. Механізм фінансово-бюджетних відносин у забезпеченні розвитку регіону на основі діяльнісно-логістичного підходу. Економіка та суспільство. 2025. Вип. 77. С. 163–170. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-32.

9. Стащук О. В. Бюджетна ефективність територій в умовах децентралізації. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2021. № 1(25). С. 98–104. DOI: https://doi.org/10.29038/2411-4014-2021-01-98-104.

10. Шаповалов Є. О. Роль місцевих податків і зборів в умовах децентралізації. Інноваційна економіка. 2022. № 1(90). С. 180–187. DOI: https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.25.

11. Khodan M., Burtnyak I. Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. *Public and Municipal Finance*. 2025. Vol. 14, Issue 4. P. 77–93. DOI: https://doi.org/10.21511/pmf.14(4).2025.06.

12. Markuts Y., Roberto F. Emergency budgeting for resilience during the war: The case of Ukraine. *Public Money & Management*. 2025. Vol. 45, Issue 3. P. 195–205. DOI: https://doi.org/10.1080/09540962.2024.2407842.

13. Pwint K. K., Mi J., Shahid R. A comparative analysis of co-production in public services. *Sustainability*. 2021. Vol. 13, Issue 12. Article 6730.

14. Voznyak H., Mulska O., Kaplenko V., Sorokovyi A. Financial determinants of ensuring the resilience of Ukrainian regions. *Investment Management and Financial Innovations*. 2023. Vol. 20, Issue 4. P. 155–167.

15. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023. Washington, DC: *World Bank*, 2023.

References:

1. Vartsaba, V. I., Mulesa, E. V., & Furyk, I. (2021). Osoblyvosti funktsionuvannia mistsevykh biudzhetiv Ukrainy v umovakh pandemii Covid-19 [Peculiarities of functioning of local budgets of Ukraine under COVID-19 pandemic conditions]. *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Current problems of regional economic development*, 17(1), 143–153. https://doi.org/10.15330/apred.1.17.143-153 [in Ukrainian].
2. Volska, O. M., & Kovpanets, Ye. (2020). Udoskonalennia finansovoi detsentralizatsii mistsevoho samovriaduvannia [Improvement of financial decentralization of local self-government]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk. Seriia: Ekonomika – Taurian scientific bulletin. Series: Economics*, 4, 31–36. https://doi.org/10.32851/2708-0366/2020.4.4 [in Ukrainian].
3. Hrubliak, O. (2023). Osnovni vektory zmin mistsevykh biudzhetiv u konteksti biudzhetnoi detsentralizatsii ta voiennoho stanu [Main vectors of changes in local budgets in the context of budget decentralization and martial law]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk – Galician economic bulletin*, 1(80), 59–66. https://doi.org/10.33108/galicianvisnyk_tntu2023.01.059 [in Ukrainian].
4. Demianyshyn, V., & Lobodina, Z. (2020). Rozvytok finansovoho mekhanizmu v umovakh reformuvannia finansovoi systemy Ukrainy [Development of the financial mechanism under conditions of reforming the financial system of Ukraine]. *Formuvannia rynkovoi ekonomiky v Ukraini – Formation of market economy in Ukraine*, 43, 59–80. https://doi.org/10.30970/meu.2020.43.0.3019 [in Ukrainian].
5. Katan, L. I., Kachula, S. V., Demchuk, N. I., & Pavlova, D. (2020). Formuvannia mistsevykh biudzhetiv v umovakh reformuvannia suspilnykh finansiv Ukrainy [Formation of local budgets under conditions of public finance reform in Ukraine]. *Ahrosvit – Agrosvit*, 3, 3–12. https://doi.org/10.32702/2306-6792.2020.3.3 [in Ukrainian].
6. Nechyporenko, A. V., & Yurakh, Yu. S. (2020). Analiz finansovoho potentsialu terytorialnykh hromad v Ukraini [Analysis of the financial potential of territorial communities in Ukraine]. *Zbirnyk naukovykh prats Universytetu derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy – Collection of scientific papers of the University of the State Fiscal Service of Ukraine*, 1–2, 271–284. https://doi.org/10.33244/2617-5940.1-2.2020.271-284 [in Ukrainian].
7. Pysmennyi, V. V. (2021). Zabezpechennia samostiinosti mistsevykh biudzhetiv v umovakh finansovoi detsentralizatsii [Ensuring the independence of local budgets under conditions of financial decentralization]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen – Bulletin of socio-economic research*, 1(76), 144–156. https://doi.org/10.33987/vsed.1(76).2021.144-156 [in Ukrainian].
8. Rekunenko, I. I., Shupik, A. V., & Stryzheus, V. V. (2025). Mekhanizm finansovo-biudzhetnykh vidnosyn u zabezpechenni rozvytku rehionu na osnovi diialnisno-lohistychnoho pidkhodu [Mechanism of financial and budgetary relations in ensuring regional development based on activity-logistics approach]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and society*, 77, 163–170. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-77-32 [in Ukrainian].
9. Stashchuk, O. V. (2021). Biudzhetna efektyvnist terytorii v umovakh detsentralizatsii [Budget efficiency of territories under decentralization conditions]. *Ekonomichnyi chasopys Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1(25), 98–104. https://doi.org/10.29038/2411-4014-2021-01-98-104 [in Ukrainian].
10. Shapovalov, Ye. O. (2022). Rol mistsevykh podatkiv i zboriv v umovakh detsentralizatsii [The role of local taxes and fees under decentralization conditions]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 1(90), 180–187. https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.25 [in Ukrainian].

11. Khodan M., Burtnyak I. Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. Public and Municipal Finance. 2025. Vol. 14, Issue 4. P. 77–93. DOI: https://doi.org/10.21511/pmf.14(4).2025.06.

12. Markuts Y., Roberto F. Emergency budgeting for resilience during the war: The case of Ukraine. Public Money & Management. 2025. Vol. 45, Issue 3. P. 195–205. DOI: https://doi.org/10.1080/09540962.2024.2407842.

13. Pwint K. K., Mi J., Shahid R. A comparative analysis of co-production in public services. Sustainability. 2021. Vol. 13, Issue 12. Article 6730.

14. Voznyak H., Mulska O., Kaplenko V., Sorokovyi A. Financial determinants of ensuring the resilience of Ukrainian regions. Investment Management and Financial Innovations. 2023. Vol. 20, Issue 4. P. 155–167.

15. World Bank. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: February 2022 – February 2023. Washington, DC: World Bank, 2023.

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 331.5:614.2

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2202-2217

Яневська Тетяна Михайлівна доктор філософії з публічного управління та адміністрування, директор, Комунальне некомерційне підприємство "Консультативно-діагностичний центр" Подільського району міста Києва, https://orcid.org/0009-0003-8426-2277

ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Анотація. Стаття присвячена розкриттю змісту механізмів формування кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я. Визначено, що в контексті завдань статті базовим виступає, насамперед, загальне поняття "механізми публічного управління". Їх наукові тлумачення є досить різноманітними й відображають три основні підходи, а саме, організаційний, процесний та інструментальний. З'ясовано, що в дослідженнях механізмів публічного управління на рівні певної сфери переважає інструментальний підхід. Отже, вчені розуміють механізми публічного управління в сфері охорони здоров'я в основному як сукупність інструментів управлінського впливу на відповідну сферу, до яких належать, зокрема, кадрові інструменти.

Показано, що механізми формування кадрового потенціалу посідають основне місце серед кадрових механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я. Науковці розглядають процес формування кадрового потенціалу організації або суспільної сфери згідно з широким або вузьким підходом. Обґрунтовано, що в дослідженнях на рівні сфери охорони здоров'я доцільним є широкий підхід. Він означає, що процес формування кадрового потенціалу включає комплектування кадрами з необхідними кількісними та якісними характеристиками, подальше збереження й розвиток цих характеристик.

На основі проаналізованих наукових підходів вироблено визначення поняття "механізми формування кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я". Під цим поняттям запропоновано розуміти основну складову відповідних кадрових механізмів, комплекс практичних інструментів (засобів, важелів, стимулів тощо), за допомогою яких органи публічної влади реалізують державну кадрову політику щодо комплектування сфери охорони здоров'я кадрами з необхідними кількісними та якісними характеристиками, подальшого збереження й розвитку цих характеристик, забезпечення спроможності ефективно використовувати створені кадрові можливості в інтересах суспільства.

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

Запропоноване тлумачення втілює інструментальний підхід до розуміння механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я та широкий підхід до розгляду процесу формування кадрового потенціалу даної сфери, а також враховує наукові визначення сутності кадрового потенціалу та державної кадрової політики.

Ключові слова: формування кадрового потенціалу, сфера охорони здоров'я, механізми публічного управління, кадрові механізми, комплектування кадрами, збереження й розвиток кадрів.

Yanevska Tetiana Mykhailivna PhD in Public Management and Administration, Director, Kyiv Municipal Non-commercial Enterprise "Consulting and Diagnostic Center" of Podilskyi District, https://orcid.org/0009-0003-8426-2277

APPROACHES TO UNDERSTANDING MECHANISMS OF PERSONNEL POTENTIAL FORMATION OF HEALTH CARE SPHERE

Abstract. The article is devoted to disclosing the content of personnel potential formation of health care sphere. It is determined that the general concept of "public governance mechanisms" firstly acts as a basic in the context of article tasks. Scientific interpretations of these mechanisms are quite diverse and reflect three main approaches, namely organizational, process, and instrumental. It is found that the instrumental approach prevails in researches of public governance mechanisms at the level of certain sphere. Therefore scientists understand relevant mechanisms in health care sphere mainly as a set of tools for governing influence on appropriate sphere including the personnel tools to this set.

The mechanisms of personnel potential formation are shown as taking the main place among personnel mechanisms of public governance in health care sphere. Scientists consider the process of personnel potential formation of organization or society sphere according to wide or narrow approach. The wide approach is grounded as expedient in researches at the level of health care sphere. It means that the process of personnel potential formation includes staffing with necessary quantitative and qualitative characteristics, further retention and development these personnel characteristics.

The definition of concept of "mechanisms of personnel potential formation of health care sphere" is elaborated on the base of analyzed scientific approaches. This concept is proposed to be understood as the main component of relevant personnel mechanisms, as the package of practical tools (means, levers, incentives, etc.), with the help of which public authority bodies implement the state personnel policy concerning staffing health care sphere with necessary quantitative and qualitative

ISSN 3041-1572 Online

characteristics, further retention and development these personnel characteristics, as well as ensuring the ability to use created personnel opportunities effectively for society interests.

The proposed interpretation embodies the instrumental approach to understanding public governance mechanisms in health care sphere and wide approach to consideration the process of personnel potential formation of mentioned sphere, and it takes into account also scientific definitions of the essence of personnel potential and state personnel policy.

Keywords: personnel potential formation, health care sphere, public governance mechanisms, personnel mechanisms, staffing, personnel retention and development.

Постановка проблеми. В межах трансформації системи охорони здоров'я в Україні здійснюється створення спроможної мережі медичних закладів. Відповідна постанова Кабінету Міністрів України визначає, що така мережа повинна давати змогу організувати належну якість, своєчасність та доступність медичного обслуговування населення через госпітальні округи, ефективне використання матеріальних, трудових та інших ресурсів [1]. Для успішного виконання даного етапу розвитку сфери охорони здоров'я необхідним є формування потужного кадрового потенціалу за допомогою дієвих кадрових механізмів публічного управління. Функціонування цих механізмів потребує наукового забезпечення, передусім, чіткого й детального розуміння їх змісту, що зумовлює актуальність поданої статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність і структуру механізмів публічного управління, місце в них кадрових механізмів розкривали В.Бакуменко, Н.Гавкалова, В.Горник, Д.Дзвінчук, В.Дзюндзюк, Л.Мажник, В.Малиновський, О.Машков, А.Мельник, Н.Мельтюхова, Н.Нижник, О.Оболенський, Г.Одінцова, Л.Приходченко, Ю.Сурмін, Л.Усаченко, О.Червякова, В.Шпачук, О.Ястремська та ін. Управлінські механізми в сфері охорони здоров'я та їх кадрову складову аналізували М.Білинська, В.Борщ, Д.Гавриченко, В.Григорович, М.Данилко, Л.Жаліло, В.Захарчук, В.Звірич, О.Краснова, Л.Криничко, О.Мотайло, З.Надюк, Н.Орлова, Т.Плужнікова, В.Прасол, Я.Радиш, І.Рожкова, Д.Рябець, І.Солоненко, Т.Юрочко, І.Яремко та ін. Підходи до розуміння процесу формування кадрового потенціалу в різних сферах економіки висвітлювалися в працях Г.Бзунько, Г.Бойківської, К.Вересюк, Р.Войтович, Г.Граціотової, Б.Дмитришина, Л.Дончак, І.Журило, Л.Запірченко, Т.Карпенко, Н.Обушної, С.Селіванова, М.Семикіної, Г.Тарасюк, Л.Федоришиної, В.Федорової, Л.Фурсової, М.Ясіновської та ін. Поряд з цим, дослідженню зазначеного процесу та змісту механізмів формування відповідного потенціалу саме в сфері охорони здоров'я увага не приділялася.

Мета статті – розкриття змісту механізмів формування кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я на основі аналізу наукових підходів до розуміння цих механізмів.

Виклад основного матеріалу. Загалом поняття "механізм" має декілька переносних значень, а саме: внутрішня будова, система чого-небудь; метод, спосіб; сукупність станів і процесів, з яких складається певне явище [2, с. 665]. Всі ці значення використовуються в різних контекстах у дослідженнях з публічного управління. Зокрема, Енциклопедичний словник з державного управління тлумачить відповідний механізм як внутрішнє улаштування системи управління, що визначає порядок управлінської діяльності [3, с. 424]. В роботі колективу авторів за загальною редакцією Н.Гавкалової внутрішня будова механізму публічного управління розкривається згідно з підходом, який можна назвати організаційним, а саме, у вигляді ієрархічної системи органів державної влади і місцевого самоврядування, діяльність яких підпорядкована впровадженню державної політики, забезпеченню сталого розвитку держави та її окремих територій [4, с. 27]. О.Ястремська та Л.Мажник дають ширше системне трактування механізму публічного адміністрування, включаючи до нього не тільки організаційну структуру, але й методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління, відповідне правове й інформаційне забезпечення [5, с. 57].

В Енциклопедії державного управління міститься процесне розуміння механізму державного управління, що відображає структурно-функціональний зміст процесу управління як взаємодії суб'єкта і об'єкта, єдності діяльності і відносин, функціонування певної системи чи підсистеми [6, с. 375]. Інший варіант процесного підходу пропонує В.Малиновський, на погляд якого механізми державного управління є сукупністю засобів організації управлінських процесів та способів впливу на розвиток керованих об'єктів на основі низки принципів з використанням відповідних методів управління [7, с. 107].

Н.Нижник та О.Машков вважають механізм управління складною управлінською категорією. На їх думку, загалом цей механізм є складовою частиною системи управління, що забезпечує вплив на фактори, які зумовлюють результат діяльності управлінського об'єкта. Вчені включають до механізму управління наступні компоненти: цілі; дії в інтересах досягнення цілей; елементи об'єкта та їх зв'язки; методи впливу; матеріальні й фінансові ресурси; соціальний та організаційний потенціали [8, с. 37, 49]. Таке тлумачення, фактично, поєднує розглянуті вище організаційний та процесний підходи до розуміння механізму управління, а також охоплює управлінські цілі. Л.Приходченко поділяє описану точку зору, акцентуючи увагу на цільовому компоненті як первинному елементі структури відповідного механізму. Авторка відносить до складових механізмів державного управління

цілі, ресурси, соціальний та організаційний потенціали, взаємозв'язки різних елементів управління, за допомогою яких відбувається управлінський вплив [9, с. 15].

Загалом організаційний та процесний підходи найбільшою мірою підходять для опису внутрішньої будови й функціонування всієї системи органів публічного управління на національному рівні. З цього приводу в Енциклопедії державного управління міститься поняття "механізм держави", що позначає систему, до складу якої входять державні органи, державні підприємства і установи, які виконують завдання і реалізують функції держави [6, с. 366].

На відміну від проаналізованих поглядів, у низці праць представлений інструментальний підхід. Так, В.Бакуменко, Л.Усаченко, О.Червякова в межах діяльнісної моделі державного управління виділяють його механізми, що охоплюють практичні заходи, інструменти, технології, важелі [10, с. 11]. В праці колективу авторів за загальною редакцією В.Корженка та Н.Мельтюхової викладене загальне інструментальне визначення механізмів публічного адміністрування як спеціальних засобів, що забезпечують здійснення регулюючого впливу публічних адміністрацій на соціально-економічні територіальні системи різних рівнів [11, с. 112].

В базовому підручнику "Державне управління" деталізуються різновиди механізмів державного управління, а саме, практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільні системи різних рівнів для досягнення поставлених цілей [12, с. 248]. В.Бакуменко, І.Бондар, В.Горник, В.Шпачук пропонують такий же перелік різновидів механізмів публічного управління, із застосуванням яких автори пов'язують практичну реалізацію впливів системи публічної влади [13, с. 54]. О.Ястремська та Л.Мажник аналогічним чином розкривають механізми публічного адміністрування в інструментальному значенні як практичні заходи або стимули, за допомогою яких органи публічної влади впливають на суспільство в цілому або будь-яку соціальну структуру з метою досягнення поставлених цілей [5, с. 57].

Тлумачення змісту механізмів публічного управління на рівні певної сфери або напряму в частині випадків здійснюється шляхом поєднання організаційного та інструментального підходів. Зокрема, Енциклопедія державного управління визначає механізми забезпечення політичної безпеки як законодавчо закріплені інститути (система державних органів), засоби та процедури, за допомогою яких забезпечується реалізація політичних інтересів людини, суспільства й держави [6, с. 377]. Подібно до цього, Енциклопедичний словник з державного управління включає до механізму управління державною службою відповідних суб'єктів управління (специфічні органи

державної влади), об'єктів управління (складові системи державної служби), методи і засоби впливу (правові, економічні, організаційні, координаційні, мотиваційні, контрольні тощо) [3, с. 420].

Однак, переважним у дослідженнях щодо галузевого управлінського рівня є суто інструментальний підхід. Виходячи з нього, в згаданій вище енциклопедії механізми державного управління освітою трактуються як сукупність практичних заходів (рішень, важелів, стимулів, методів, процесів), за допомогою яких суб'єкти управління впливають на сферу освіти, забезпечують її функціонування і розвиток [14, с. 407], а механізм управління комунальною власністю – як комплекс інструментів відповідного управлінського впливу (організаційних, економічних, фінансових, адміністративно-правових, соціальних), що мають вигляд сукупності дій і заходів, спрямованих на найповніше задоволення спільних потреб територіальної громади [15, с. 165]. У такий же спосіб в Енциклопедичному словнику з державного управління дані механізми в галузі шкільної освіти розкриваються як практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких реалізуються державно-управлінські впливи на зазначену галузь [3, с. 421].

Стосовно сфери охорони здоров'я в деякій частині праць управлінські механізми розуміються як поєднання організаційних структур та інструментів їх діяльності. Так, О.Краснова та Т.Плужнікова вважають основними елементами механізму державного регулювання зазначеної сфери суб'єкт, об'єкт, цілі, принципи та інструменти адміністративного, економічного, правового, соціально-мотиваційного характеру [16, с. 46]. Г.Козаченко та О.Сологуб розглядають відповідний механізм публічного управління в основному в інструментальному ключі як систему способів, моделей, важелів, прийомів, технологій, формальних інституцій, процедур, процесів і практик, що складають інструментальне підґрунтя формування або ухвалення рішень у сфері охорони здоров'я [17, с. 38]. Проте автори включають до описаної системи формальні інституції, тобто організаційні структури.

Все ж переважна більшість дослідників управлінської проблематики в сфері охорони здоров'я дотримується інструментального підходу, хоча пропонує різні варіанти переліку управлінських інструментів. Наприклад, на думку В.Захарчук, механізм публічного адміністрування у сфері медичного обслуговування населення поєднує сукупність нормативно-правових актів і засобів, за допомогою яких органи публічної адміністрації забезпечують медичне обслуговування населення [18, с. 102, 105]. В.Прасол трактує комплексний механізм публічного управління розвитком недержавного сектора охорони суспільного здоров'я як сукупність засобів і методів впливу, а також видів і форм взаємодії, що застосовуються органами публічного управління для зміни якісного стану відповідного недержавного сектора [19, с. 18].

ISSN 3041-1572 Online

І.Яремко відображає механізм управління закладами охорони здоров'я у вигляді структури й сукупності форм, методів, засобів і функцій державного та внутрішньогосподарського управління [20, с. 129].

В.Григорович та І.Рожкова пропонують узгоджене бачення різновидів механізмів державного управління сферою охорони здоров'я, а саме, практичних заходів, засобів, важелів, стимулів (правових, організаційних, фінансових тощо), за допомогою яких органи державної влади впливають на цю сферу [21, с. 13; 22, с. 10]. В дисертації Д.Гавриченка наведений найширший перелік відповідних механізмів, що охоплює, крім викладених попередніми авторами, форми, методи та інструменти [23, с. 48].

Загалом саме інструментальний підхід закріплений в Енциклопедії державного управління, згідно з якою управлінські механізми в сфері охорони здоров'я розкриваються як сукупність форм, методів, засобів, важелів, стимулів та інструментів, за допомогою яких реалізуються державно-управлінські й регуляторні впливи в зазначеній сфері. При цьому виділені декілька груп механізмів, у тому числі кадрові [6, с. 376]. Такого ж погляду дотримуються Д.Гавриченко та І.Яремко, які відносять кадрове забезпечення до механізмів управління у відповідній сфері [20, с. 131; 23, с. 48]. Низка дослідників виділяє кадрову складову комплексного управлінського механізму в сфері охорони здоров'я, як зроблено, наприклад, в праці З.Надюка [24, с. 505]. В.Прасол включає до моделі комплексного механізму реалізації публічного управління розвитком недержавного сектора охорони суспільного здоров'я організаційний механізм, що містить у собі, в тому числі, підготовку кадрів для галузі [19, с. 61, 64].

Таким чином, науковці відводять кадровим механізмам чільне місце серед механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я. Згідно з Енциклопедією державного управління, кадрові механізми – це кадрове забезпечення системи охорони суспільного здоров'я та управління нею [6, с. 376]. У цьому виданні до пріоритетів кадрового забезпечення віднесено комплектування організаційних структур системи державного управління кадрами відповідних професій та кваліфікацій, створення у них мотивації до ефективної праці, організації їх ефективного використання, професійного та соціального розвитку, досягнення раціонального ступеня мобільності персоналу, а також їх соціального захисту [25, с. 179]. З погляду Енциклопедичного словника з державного управління, кадрове забезпечення – це діяльність з відновлення трудових ресурсів, головний елемент управління людськими ресурсами [3, с. 307]. Тому можна зробити висновок про те, що кадрове забезпечення за змістом в основному полягає у формуванні кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я.

І.Сазонець та О.Вівсянник фактично ототожнюють кадрові механізми з кадровою політикою, називаючи її важливим компонентом інституційного

механізму державного управління охороною здоров'я на всіх рівнях – від загальнодержавного до рівня лікарні [26, с. 222]. З цього приводу В.Борщ та М.Данилко ведуть мову про потребу цілеспрямованої сучасної національної політики, що спрямована на посилення кадрового потенціалу галузі [27, с. 169]. Н.Орлова виділяє ключові напрямки кадрової політики та відзначає, що їх реалізація дозволить сформувати кваліфікований мотивований кадровий потенціал в сфері охорони здоров'я [28, с. 120]. Отже, завдання формування кадрового потенціалу зумовлюють основну спрямованість функціонування кадрових механізмів, розглянутих крізь призму кадрової політики.

Л.Криничко та О.Мотайло відносять до змісту кадрового механізму державного управління в сфері громадського здоров'я визначення порядку підбору кадрів для оцінки, моніторингу та контролю за захворюваністю, а також формування кадрових резервів у частині мобілізації медичних працівників для подолання та ліквідації наслідків епідемій і пандемій [29, с. 125]. Такий зміст відображає напрями дій, в результаті яких відбувається формування відповідного кадрового потенціалу. З.Надюк прямо розуміє під кадровою складовою механізму державного управління системою охорони здоров'я підготовку кадрового потенціалу [24, с. 506].

Наведене свідчить про те, що механізми формування кадрового потенціалу посідають основне місце серед кадрових механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я. Поняття механізмів формування кадрового потенціалу безпосередньо не визначається науковцями стосовно аналізованої сфери, проте іноді зустрічається в дослідженнях стосовно інших сфер. Наприклад, Г.Бзунько тлумачить відповідні механізми щодо гуманітарної сфери як сукупність цілей, функцій, засобів, принципів, методів, спрямованих на забезпечення персоналом основних галузей даної сфери [30, с. 3104]. Можна також додати визначення Н.Обушної та С.Селіванова, згідно з яким механізми розвитку кадрового потенціалу державної служби є цілісною сукупністю норм, принципів, методів, інструментів та важелів впливу, за допомогою яких створюються умови для розвитку здатностей та можливостей фахівців у сфері виконання професійних завдань і реалізації функцій держави [31, с. 207].

Примітно, що наведені визначення відображають інструментальний підхід до розуміння механізмів формування кадрового потенціалу. Для розкриття сутності цих механізмів доцільно проаналізувати наукові погляди на діяльність, що позначається поняттям "формування кадрового потенціалу". Дане поняття широко вживається, насамперед, в економічних дослідженнях на організаційному рівні та розглядається на основі одного з двох підходів.

Одна частина дослідників дотримується широкого підходу. Зокрема, в роботі Г.Тарасюк та Л.Фурсової до стадій формування кадрового потенціалу

підприємства віднесені: визначення потреби в персоналі; його залучення й відбір; складання посадових інструкцій працівників; їх підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації; мотивація [32, с. 211]. В науковій розробці за редакцією Р.Войтович визначені завдання формування кадрового потенціалу організації, що охоплюють такі напрями: комплектування ядра колективу; адаптацію працівників в установі; їх професійно-кваліфікаційну підготовку та розвиток; скорочення плинності кадрів шляхом забезпечення задоволеності працівників своїм становищем [33, с. 40]. Г.Бойківська та Л.Дончак пропонують ще ширший перелік напрямів кадрової політики підприємства для формування його кадрового потенціалу, що включає не лише набір персоналу, його навчання, підвищення кваліфікації, мотивацію, але також забезпечення кар'єрного зростання працівників, використання системи їх справедливого оцінювання тощо [34, с. 90].

В загальному вигляді Т.Обидєннова та І.Черноус розуміють формування кадрового потенціалу на основі широкого підходу як процес, що охоплює залучення, розвиток і управління персоналом з метою досягнення стратегічних цілей організації [35, с. 384]. Подібно до цього, в роботі Л.Федоришиної та К.Вересюк наведене тлумачення відповідного процесу як сукупності управлінських рішень, спрямованих на створення, розвиток і відтворення кількісних і якісних характеристик персоналу [36].

Інша частина дослідників використовує вузький підхід. Так, на думку Г.Граціотової та М.Ясіновської, формування кадрового потенціалу ЗОЗ передбачає підбір і прийняття на роботу працівників [37, с. 31]. М.Пасько обмежує формування кадрового потенціалу питаннями створення потенціалу живої праці, знань і навиків на рівні галузі чи підприємства, що базується на можливостях кожного працівника, тобто фактично – питаннями комплектування кадрами [38, с. 220]. Т.Хаянок розділяє формування кадрового потенціалу, метою якого є забезпечення необхідними трудовими ресурсами для досягнення цілей діяльності підприємства, та управління кадровим потенціалом, спрямоване на упорядкування, збереження якісної специфіки, вдосконалення і розвиток персоналу [39, с. 68]. В навчальному посібнику з управління персоналом в органах публічної влади при розкритті стратегічних цілей такого управління формування кадрового потенціалу відокремлюється від забезпечення професійного розвитку персоналу, його довгострокового утримання та мотивації [40, с. 38].

Таким чином, процес формування кадрового потенціалу організації або суспільної сфери згідно з широким підходом поєднує комплектування кадрами з необхідними кількісними та якісними характеристиками, подальше збереження й розвиток цих характеристик. Натомість, вузький підхід обмежує даний процес суто комплектуванням кадрами. На наш погляд, у дослідженнях

на рівні сфери охорони здоров'я доцільним є широкий підхід. Це зумовлено тим, що, по-перше, сфера охорони здоров'я укомплектована кадровим корпусом з певними характеристиками, тому основні проблеми полягають у забезпеченні стабільності й покращення цих характеристик. По-друге, якість комплектування кадрами зазначеної сфери критично залежить від дієвості механізмів навчання й підвищення кваліфікації фахівців, мотивації працівників, кар'єрного зростання тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. В контексті проведеного аналізу базовим виступає, насамперед, загальне поняття механізмів публічного управління. Їх наукові тлумачення є досить різноманітними й відображають три основні підходи, а саме, організаційний, процесний та інструментальний. При цьому в дослідженнях механізмів публічного управління на рівні певної сфери переважає інструментальний підхід. Отже, вчені розуміють механізми публічного управління в сфері охорони здоров'я в основному як сукупність інструментів управлінського впливу на відповідну сферу, до яких належать, зокрема, кадрові інструменти.

Механізми формування кадрового потенціалу посідають основне місце серед кадрових механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я. Науковці розглядають процес формування кадрового потенціалу організації або суспільної сфери згідно з широким або вузьким підходом. У дослідженнях на рівні сфери охорони здоров'я доцільним є широкий підхід. Він означає, що процес формування кадрового потенціалу включає комплектування кадрами з необхідними кількісними та якісними характеристиками, подальше збереження й розвиток цих характеристик.

Загалом на основі проаналізованих наукових підходів можна запропонувати наступне визначення:

механізми формування кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я – це основна складова відповідних кадрових механізмів, комплекс практичних інструментів (засобів, важелів, стимулів тощо), за допомогою яких органи публічної влади реалізують державну кадрову політику щодо комплектування сфери охорони здоров'я кадрами з необхідними кількісними та якісними характеристиками, подальшого збереження й розвитку цих характеристик, забезпечення спроможності ефективно використовувати створені кадрові можливості в інтересах суспільства.

Наведене тлумачення втілює інструментальний підхід до розуміння механізмів публічного управління в сфері охорони здоров'я та широкий підхід до розгляду процесу формування кадрового потенціалу даної сфери, а також враховує наукові визначення сутності кадрового потенціалу та державної кадрової політики.

Перспективи подальших досліджень полягають у виділенні й детальному розкритті основних різновидів механізмів формування кадрового потенціалу сфери охорони здоров'я.

Література:

1. Деякі питання організації спроможної мережі закладів охорони здоров'я: постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2023 р. № 174 / Кабінет Міністрів України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-п#Text (дата звернення: 20.04.2026).
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2005. 1728 с.
3. Енциклопедичний словник з державного управління / за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.
4. Вступ до публічного адміністрування: навч. посібник: 2-ге вид. / за заг. ред. Н.Л. Гавкалової. Харків: Право, 2025. 304 с.
5. Ястремська О.М., Мажник Л.О. Публічне адміністрування: навч. посібник. Харків: ХНЕУ, 2015. 132 с.
6. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 2: Методологія державного управління. 2011. 692 с.
7. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. 254 с.
8. Нижник Н.Р., Машков О.А. Системний підхід в організації державного управління: навч. посібник. Київ: Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.
9. Приходченко Л.Л. Забезпечення ефективності державного управління на засадах демократичного врядування: автореф. дис. … докт. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Запоріжжя, 2010. 36 с.
10. Бакуменко В.Д., Усаченко Л.М., Червякова О.В. Теоретичні засади державного управління: навч. посібник. Київ: ТОВ "НВП "Інтерсервіс", 2013. 174 с.
11. Публічне адміністрування в Україні: навч. посібник / за заг. ред. В.В. Корженка, Н.М. Мельтюхової. Харків: Магістр, 2011. 306 с.
12. Державне управління: підручник. У 2 т. / ред. кол.: Ю.В. Ковбасюк (голова), К.О. Ващенко (заст. голови), Ю.П. Сурмін (заст. голови) та ін. Київ: Дніпропетровськ: НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
13. Бакуменко В.Д., Бондар І.С., Горник В.Г., Шпачук В.В. Особливості публічного управління та адміністрування: навч. посібник. Київ: Ліра-К, 2016. 256 с.
14. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 4: Галузеве управління. 2011. 648 с.
15. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 5: Територіальне управління. 2011. 408 с.
16. Краснова О.І., Плужнікова Т.В. Особливості механізму державного регулювання сфери охорони здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 7. С. 46-48.
17. Козаченко Г.В., Сологуб О.В. Механізми публічного управління у сфері охорони здоров'я в Україні: стан і системотворення. *Бізнес Інформ*. 2024. № 2. С. 36-46.
18. Захарчук В.В. Публічне адміністрування у сфері медичного обслуговування населення в Україні: дис. … докт. філософії: спец. 081. Київ, 2021. 244 с.
19. Прасол В.П. Механізми публічного управління розвитком недержавного сектора охорони суспільного здоров'я в Україні: дис. … канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Харків, 2021. 199 с.
20. Яремко І.І. Підвищення ефективності механізмів управління закладами сфери охорони здоров'я. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2(6). С. 127-139.

21. Григорович В.Р. Державне управління процесами підготовки та прийняття управлінських рішень у системі охорони здоров'я України: автореф. дис. … канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Київ, 2011. 20 с.

22. Рожкова І.В. Розвиток механізмів державного управління охороною громадського здоров'я на регіональному рівні: автореф. дис. … докт. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 40 с.

23. Гавриченко Д.Г. Публічні механізми трансформації та розвитку сфери охорони здоров'я України: дис. … докт. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02. Миколаїв, 2022. 444 с.

24. Надюк З.О. Механізми державного управління національною системою охорони здоров'я. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy*. 2009. № 14. С. 502-508. URL: https://repozytorium.ur.edu.pl/handle/item/8884 (дата звернення: 20.04.2026).

25. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. Київ: НАДУ, 2011. Т. 6: Державна служба. 2011. 524 с.

26. Сазонець І.Л., Вівсянник О.М. Передумови функціонування міжнародних організації в інституційному механізмі державного управління системою охорони здоров'я. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 221-230.

27. Борщ В.І., Данилко М.В. Стратегія управління кадровими ресурсами в охороні здоров'я України. *Сталий розвиток охорони здоров'я: національні та глобальні виміри: монографія* / за ред. В.М. Запорожана, В.Г. Марічереди. Рига: Baltija Publishing, 2024. С. 161-175.

28. Орлова Н.С. Проблеми формування кадрового потенціалу галузі охорони здоров'я в умовах пандемії COVID-19 у світі. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 10(12). С. 112-122.

29. Криничко Л.Р., Мотайло О.В. Удосконалення механізмів державної політики у сфері громадського здоров'я. *Право та державне управління*. 2021. № 2. С. 119-125.

30. Бзунько Г.Б. Механізми формування кадрового потенціалу в гуманітарній сфері України. *Вісник науки та освіти*. 2026. № 2(44). С. 3100-3115.

31. Обушна Н.І., Селіванов С.В. Механізми розвитку кадрового потенціалу державної служби: теоретичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2020. Вип. 2(45). С. 204-212.

32. Тарасюк Г.М., Фурсова Л.І. Вдосконалення системи управління кадровим потенціалом підприємства. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 6. Т. 3. С. 209-213.

33. Державна служба і кадрова політика: наук. розробка / за заг. ред. Р.В. Войтович. Київ: НАДУ, 2015. 56 с.

34. Бойківська Г.М., Дончак Л.Г. Механізм формування кадрового потенціалу підприємства. *Інфраструктура ринку*. 2019. Вип. 28. С. 88-93.

35. Обидєннова Т.С., Черноус І.О. Методи формування кадрового потенціалу підприємств. *Бізнес Інформ*. 2024. № 6. С. 382-388.

36. Федоришина Л., Вересюк К. Кадровий потенціал підприємства: підходи до трактування, фактори та методи формування. *Академічні візії*. 2026. Вип. 51. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.18595764 (дата звернення: 15.04.2026).

37. Граціотова Г.О., Ясіновська М.О. Управління персоналом та підвищення кадрового потенціалу закладів охорони здоров'я України в умовах Європейської інтеграції. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 6(52). С. 25-34.

38. Пасько М.І. Концептуальні засади формування та управління потенціалом підприємства і його складовими. *Modern foundations of economics, management and tourism: collective monograph*. Boston: Primedia eLaunch, 2022. С. 201-248. URL: https://doi.org/10.46299/ISG.2022.MONO.ECON.4.4.7 (дата звернення: 18.04.2026).

39. Хаянок Т.М. Формування кадрового потенціалу сільськогосподарського підприємства. *Агросвіт*. 2015. № 9. С. 65-68.

40. Управління персоналом в органах публічної влади : навч. посібник / Серьогін С.М., Бородін Є.І., Комарова К.В. та ін. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2019. 200 с.

References:

1. Deiaki pytannia orhanizatsii spromozhnoi merezhi zakladiv okhorony zdorovia: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 28 liutoho 2023 r. № 174 [Some matters of organizing capable network of health care organizations: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from February 28 2023, № 174]. *Kabinet Ministriv Ukrainy*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-п#Text [in Ukrainian].

2. Busel, V.T. (Ed.) (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF "Perun", 1728 [in Ukrainian].

3. Kovbasiuk, Yu.V., Troshchynskyi, V.P., & Surmin, Yu.P. (Ed.) (2010). *Entsyklopedychnyi slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration]*. Kyiv: NADU, 820 [in Ukrainian].

4. Havkalova, N.L. (Ed.) (2025). *Vstyp do publichnoho administruvannia: navch. posibnyk: 2-he vyd. [Indroduction to public administration: textbook: 2nd edition]*. Kharkiv: Pravo, 304 [in Ukrainian].

5. Yastremska, O.M., & Mazhnyk, L.O. (2015). *Publichne administruvannia: navch. posibnyk [Public administration: textbook]*. Kharkiv: KHNEU, 132 [in Ukrainian].

6. Kovbasiuk, Yu.V. et al. (Ed.) (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 2: Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedia of public administration: in 8 vols. Vol. 2: Methodology of public administration]*. Kyiv: NADU, 692 [in Ukrainian].

7. Malynovskyi, V.Ya. (2005). *Slovnyk terminiv i poniat z derzhavnoho upravlinnia [Dictionary of terms and concepts of public administration]*. Kyiv: Center for institutional development support of state service, 254 [in Ukrainian].

8. Nyzhnyk, N.R., Mashkov, O.A. (1998). *Systemnyi pidkhid v orhanizatsii derzhavnoho upravlinnia: navch. posibnyk [Systemic approach in organizing state governance: textbook]*. Kyiv: UADU, 160 [in Ukrainian].

9. Prykhodchenko, L.L. (2010). Zabezpechennia efektyvnosti derzhavnoho upravlinnia na zasadakh demokratychnoho vriaduvannia [Ensuring effectiveness of state management on principles of democratic governance]. *Extended abstract of Doctor of Science in Public Administration thesis*. Zaporizhzhia: Classical private university, 36 [in Ukrainian].

10. Bakumenko, V.D., Usachenko, L.M., & Cherviakova, O.V. (2013). *Teoretychni zasady derzhavnoho upravlinnia: navch. posibnyk [Theoretical foundations of state governance: textbook]*. Kyiv: TOV "NVP "Interservis", 174 [in Ukrainian].

11. Korzhenko, V.V., & Meltiukhova, N.M. (Ed.) (2011). *Publichne administruvannia v Ukraini: navch. posibnyk [Public administration in Ukraine: textbook]*. Kharkiv: Mahistr, 306 [in Ukrainian].

12. Kovbasiuk, Yu.V., Vashchenko, K.O., & Surmin, Yu.P. (Ed.) (2010). *Derzhavne upravlinnia: pidruchnyk: u 2 t. T. 1 [State governance: textbook: in 2 vols. Vol. 1]*. Kyiv; Dnipropetrovsk: NADU, 564 [in Ukrainian].

13. Bakumenko, V.D., Bondar, I.S., Hornyk, V.H, & Shpachuk, V.V. (2016). *Osoblyvosti publichnoho upravlinnia ta administruvannia: navch. posibnyk [Features of public governance and administration: textbook]*. Kyiv: Lira-K, 256 [in Ukrainian].

14. Kovbasiuk, Yu.V. et al. (Ed.) (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 4: Haluzeve upravlinnia [Encyclopedia of public administration: in 8 vols. Vol. 4: Branch governance]*. Kyiv: NADU, 648 [in Ukrainian].

15. Kovbasiuk, Yu.V. et al. (Ed.) (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 5: Teritorialne upravlinnia [Encyclopedia of public administration: in 8 vols. Vol. 5: Territorial governance]*. Kyiv: NADU, 408 [in Ukrainian].

16. Krasnova, O.I., & Pluzhnikova, T.V. (2018). Osoblyvosti mekhanizmu derzhavnoho rehuliuvannia sfery okhorony zdorovia [Features of the mechanism of state regulation for health care sphere]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: Practice and Experience, 7*, 46-48 [in Ukrainian].

17. Kozachenko, H.V., & Solohub, O.V. (2024). Mekhanizmy publichnoho upravlinnia u sferi okhorony zdorovia: stan i systemotvorennia [Mechanisms of public governance in health care sphere: conditions and system creation]. *Biznes Inform – Business Inform, 2*, 36-46 [in Ukrainian].

18. Zakharchuk, V.V. (2021). Publichne administruvannia u sferi medychnoho obsluhovuvannia naselennia v Ukraini [Public administration in the sphere of medical care in Ukraine]. *PHD in law thesis*. Kyiv: National Academy of Internal Affairs, 244 [in Ukrainian].

19. Prasol, V.P. (2021). Mekhanizmy publichnoho upravlinnia rozvytkom nederzhavnoho sektora okhorony suspilnoho zdorovia v Ukraini [Mechanisms of public governance for nongovernmental sector of public health care in Ukraine]. *Candidate of Science in Public Administration thesis*. Kharkiv: Kharkiv Regional Institute of NADU, 199 [in Ukrainian].

20. Yaremko, I.I. (2021). Pidvyshchennia efektyvnosti mekhanizmiv upravlinnia zakladamy sfery okhorony zdorovia [Increasing effectiveness of managerial mechanisms by health care organizations]. *Menedzhment ta pidpryiemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia ta problemy rozvytku – Management and Business in Ukraine: Formation Stages and Development Problems, 2(6)*, 127-139 [in Ukrainian].

21. Hryhorovych, V.R. (2011). Derzhavne upravlinnia protsesamy pidhotovky ta pryiniattia upravlinskykh rishen u systemi okhorony zdorovia Ukrainy [State governance by processes of preparation and making of administrative decisions in the Ukrainian health care system]. *Extended abstract of Candidate of Science in Public Administration thesis*. Kyiv: NADU, 20 [in Ukrainian].

22. Rozhkova, I.V. (2009). Rozvytok mekhanizmiv derzhavnoho upravlinnia okhoronoiu hromadskoho zdorovia na rehionalnomu rivni [Development of mechanisms of state governance by public care health on regional level]. *Extended abstract of Doctor of Science in Public Administration thesis*. Zaporizhzhia: Classical private university, 40 [in Ukrainian].

23. Havrychenko, D.H. (2022). Publichni mekhanizmy transformatsii ta rozvytku sfery okhorony zdorovia Ukrainy [Public mechanisms of transformation and development of the Ukrainian health care sphere]. *Doctor of Science in Public Administration thesis*. Mykolaiv: Petro Mohyla Black Sea National University, 444 [in Ukrainian].

24. Nadiuk, Z.O. (2009). Mekhanizmy derzhavnoho upravlinnia natsionalnoiu systemoiu okhorony zdorovia [Mechanisms of state governance by national health care system]. *Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy – Social Inequalities and Economic Growth, 14*, 502-508. Retrieved from: https://repozytorium.ur.edu.pl/handle/item/8884 [in Ukrainian].

25. Kovbasiuk, Yu.V. et al. (Ed.) (2011). *Entsyklopediia derzhavnoho upravlinnia: u 8 t. T. 6: Derzhavna sluzhba [Encyclopedia of public administration: in 8 vols. Vol. 6: State service]*. Kyiv: NADU, 524 [in Ukrainian].

26. Sazonets, I.L., & Vivsiannyk, O.M. (2020). Peredumovy funktsionuvannia mizhnarodnykh orhanizatsii v instytutsiinomu mekhanizmi derzhavnoho upravlinnia systemoiu okhorony zdorovia [Preconditions of functioning international organizations in the institutional mechanism of state governance by health care system]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration, 2*, 221-230 [in Ukrainian].

27. Borshch, V.I., & Danylko, M.V. (2024). Stratehiia upravlinnia kadrovymy resursamy v okhoroni zdorovia Ukrainy [Strategy of personnel resources management in Ukrainian health care]. *Stalyi rozvytok okhorony zdorovia: natsionalni ta hlobalni vymiry: monohrafiia – Sustainable development of health care: national and global dimentions: monograph*. Ryha: Baltija Publishing, 161-175 [in Ukrainian].

28. Orlova, N.S. (2022). Problemy formuvannia kadrovoho potentsialu haluzi okhorony zdorovia v umovakh pandemii COVID-19 u sviti [Problems of forming personnel potential of health care sector in conditions of the COVID-19 pandemic in the world]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 10(12),* 112-122 [in Ukrainian].

29. Krynychko, L.R., & Motailo, O.V. (2021). Udoskonalennia mekhanizmiv derzhavnoi polityku u sferi hromadskoho zdorovia [Improvement of state policy mechanisms in public health sphere]. *Pravo ta derzhavne upravlinnia – Law and Public Administration, 2,* 119-125 [in Ukrainian].

30. Bzunko, H.B. (2026). Mekhanizmy formuvannia kadrovoho potentsialu v humanitarnii sferi Ukrainy [Mechanisms of forming personnel potential in humanitarian sphere of Ukraine]. Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 2(44), 3100-3115 [in Ukrainian].

31. Obushna, N.I., Selivanov, S.V. (2020). Mekhanizmy rozvytku kadrovoho potentsialu derzhvnoi sluzhby: teoretychnyi aspekt [Mechanisms of developing personnel potential of the state service: theoretical aspect]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia – State Governance and Local Government, 2(45),* 204-212 [in Ukrainian].

32. Tarasiuk, H.M., & Fursova, L.I. (2017). Vdoskonalennia system upravlinnia kadrovym potentsialom pidpryiemstva [Improvement of management system of enterprise personnel potential]. *Visnyk Khmelnytskoho natsonalnoho universytetu. Seriia: Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National Unirevsity. Economic Sciences, 6:3,* 209-213 [in Ukrainian].

33. Voitivych, R.V. (Ed.) (2015). *Derzhavna sluzhba i kadrova polityka: nauk. rozrobka [State service and personnel policy: scientific development]*. Kyiv: NADU, 56 [in Ukrainian].

34. Boikivska, H.M., & Donchak, L.H. (2019). Mekhanizm formuvannia kadrovoho potentsialu pidpryiemstva [Mechanism of forming personnel potential of enterprise]. *Infrastruktura Rynku – Market Infrastructure, 28,* 88-93 [in Ukrainian].

35. Obydiennova, T.S., & Chernous, I.O. (2024). Metody formuvannia kadrovoho potentsialu pidpryiemstv [Methods of forming personnel potential of enterprises]. *Biznes Inform – Business Inform, 6,* 382-388 [in Ukrainian].

36. Fedoryshyna, L., & Veresiuk, K. (2026). Kadrovyi potentsial pidpryiemstva: pidkhody do traktuvannia, faktory ta metody formuvannia [Personnel potential of enterprise: approaches to interpretation, factors and methods of formation]. Akademichni vizii – Academic Visions, 51. Retrieved from: https://doi.org/10.5281/zenodo.18595764 [in Ukrainian].

37. Hratsiotova, H.O., & Yasinovska, M.O. (2020). Upravlinnia personalom ta pid-vyshchennia kadrovoho potentsialu zakladiv okhorony zdorovia Ukrainy v umovakh Yevropeiskoi intehratsii [Personnel management and increasing personnel potential of Ukrainian health care organizations in conditions of European integration]. *Ekonomika: realii chasu – Economics: Time Realities, 6(52),* 25-34 [in Ukrainian].

38. Pasko, M.I. (2022). Kontseptualni zasady formuvannia ta upravlinnia potentsialom pid-pryiemstva i yoho skladovymy [Conceptual foundations of formation and management of enterprise potential and its components]. *Modern foundations of economics, management and tourism: collective monograph*. Boston: Primedia eLaunch, 201-248. Retrieved from: https://doi.org/10.46299/ISG.2022.MONO.ECON.4.4.7 [in Ukrainian].

39. Khaianok, T.M. (2015). Formuvannia kadrovoho potentsialu silskohospodarskoho pidpryiemstva [Forming personnel potential of agriculture enterprise]. *Ahrosvit – Agrarian World, 9*, 65-68 [in Ukrainian].

40. Serohin, S.M., Borodin, Ye.I, Komarova, K.V. et al. (2019). *Upravlinnia personalom v orhanakh publichnoi vlady: navch. posibnyk [Personnel management in public authority bodies: textbook]*. Dnipro: DRIDU NADU, 200 [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ
5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online

УДК 35:004:005

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2218-2226

Янишин Руслан Ігорович аспірант кафедри адміністративного та фінансового менеджменту, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, https://orcid.org/0009-0008-4687-5175

АНТИКРИЗОВА МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА ВИСОКОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Анотація. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад антикризової модернізації системи публічного управління України при високому рівні невизначеності на основі ширшого використання рішень на базі застосованих цифрових технологій, інтеграції даних, підвищення адаптивності управлінських процедур та посилення інституційної стійкості. Об'єктом дослідження являється система публічного управління України в умовах цифровізації, кризових трансформацій та зростання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників невизначеності. В статті розкрито сутність антикризової модернізації системи публічного управління України в умовах цифровізації та високої невизначеності. Обґрунтовано, що сучасне внутрішнє і зовнішнє середовище функціонування державних органів влади характеризується одночасним впливом безпекових, економічних, соціальних, організаційних та технологічних викликів, які істотно ускладнюють процес прийняття та реалізації управлінських рішень. Доведено, що при такого роду умовах традиційні адміністративні підходи вже не забезпечують необхідної швидкості реагування, належного рівня міжвідомчої координації, стійкості до кризових збоїв і безперервності надання публічних послуг. Увагу зосереджено на тому, що цифровізація являється не лише технічним оновленням управлінських процесів, а важливим чинником структурної трансформації всієї системи публічного управління, оскільки надає можливість інтегрувати дані, посилювати аналітичну основу управління, забезпечувати прозорість процедур, спрощувати комунікацію з громадянами та підвищувати якість координації між різними рівнями влади. Разом із цим визначено, що без належного антикризового бачення цифровізація може супроводжуватися новими ризиками, серед яких кіберзагрози, нерівність доступу до сервісів, кадрова неготовність, фрагментарність інформаційних систем та інституційна перевантаженість. Зроблено висновок, що саме системне поєднання управлінських змін і рішень на базі застосованих цифрових технологій

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

створює підґрунтя для підвищення ефективності публічного управління, зміцнення його кризової витривалості та забезпечення стабільності державного розвитку.

Ключові слова: антикризова модернізація, публічне управління, цифровізація, висока невизначеність, державні органи влади.

Yanyshyn Ruslan Ihorovych Postgraduate Student, Department of Administrative and Financial Management, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0009-0008-4687-5175

ANTI-CRISIS MODERNIZATION OF THE PUBLIC ADMINISTRATION SYSTEM OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF DIGITALIZATION AND HIGH UNCERTAINTY

Abstract. The purpose of the study is to substantiate the theoretical principles of anti-crisis modernization of the public administration system of Ukraine in the conditions of a high level of uncertainty based on the wider use of solutions based on applied digital technologies, data integration, increasing the adaptability of management procedures and strengthening institutional stability. The object of the study is the public administration system of Ukraine in the conditions of digitalization, crisis transformations and the growing influence of external and internal factors of uncertainty. The article reveals the essence of anti-crisis modernization of the public administration system of Ukraine in the conditions of digitalization and high uncertainty. It is substantiated that the modern internal and external environment of the functioning of state authorities is characterized by the simultaneous influence of security, economic, social, organizational and technological challenges, which significantly complicate the process of making and implementing management decisions. It is proven that under such conditions, traditional administrative approaches no longer provide the necessary speed of response, the appropriate level of interdepartmental coordination, resilience to crisis failures and continuity of public services. Attention is focused on the fact that digitalization is not only a technical update of management processes, but an important factor in the structural transformation of the entire public administration system, as it provides an opportunity to integrate data, strengthen the analytical basis of management, ensure transparency of procedures, simplify communication with citizens and improve the quality of coordination between different levels of government. At the same time, it was determined that without a proper anti-crisis vision, digitalization may be accompanied by new risks, including cyber threats, inequality of access to services, personnel unpreparedness, fragmentation of information systems and institutional overload. It was concluded that it is the

ISSN 3041-1572 Online

systemic combination of management changes and solutions based on applied digital technologies that creates the basis for increasing the efficiency of public administration, strengthening its crisis resilience and ensuring the stability of state development.

Keywords: anti-crisis modernization, public administration, digitalization, high uncertainty, state authorities.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що сучасне зовнішнє і внутрішнє середовище функціонування держави постає як простір постійних загроз, швидких змін і нестабільних управлінських умов. При такого роду умовах традиційні підходи до організації діяльності державних органів влади вже не забезпечують належної швидкості реагування, достатньої гнучкості та узгодженості рішень. Водночас цифровізація не лише змінює технічні засоби виконання управлінських функцій, а й формує нові вимоги до прозорості, адаптивності, міжвідомчої координації, безперервності надання публічних послуг і стійкості управлінської системи до кризових впливів. Саме тому антикризова модернізація системи публічного управління являється не окремим напрямом оновлення, а стратегічною потребою, від якої залежить спроможність держави зберігати керованість, підтримувати суспільну довіру, оперативно відновлювати порушені процеси та забезпечувати результативне виконання владних повноважень навіть у ситуаціях високої невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове опрацювання проблематики антикризової модернізації системи публічного управління в умовах цифровізації спирається на кілька взаємопов'язаних напрямів досліджень, серед яких особливе місце посідають праці, присвячені цифровій трансформації держави, адаптації органів публічного управління до кризових викликів, а також правовим аспектам функціонування цифрового середовища [1-12]. М. Міхровська [1] зазначає, що цифрова трансформація держави постає важливим чинником соціально-економічного розвитку, оскільки вона змінює підходи до надання публічних послуг, посилює прозорість діяльності державних органів влади, прискорює обмін інформацією та надає нові можливості для взаємодії між державою, громадянами і суб'єктами господарювання. Цінність цієї наукової позиції для обраної теми полягає в тому, що вона дозволяє розглядати цифровізацію не лише як технологічне оновлення, а як системний чинник трансформації публічного управління, який впливає на швидкість управлінського реагування, якість координації та результативність реалізації державної політики. Суттєве значення для розкриття теми мають напрацювання у сфері антикризового менеджменту в діяльності органів публічного управління. Т. Кравцова, О. Лащенко та О. Кравцов [2] зазначають,

що впровадження антикризового менеджменту в систему публічного управління пов'язане з необхідністю своєчасного виявлення ризиків, прогнозування загроз, вироблення превентивних управлінських механізмів та забезпечення адаптивності органів влади до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. У цій праці цінним є акцент на тому, що кризові явища не повинні розглядатися як виняткові події, а мають сприйматися як постійний чинник, що вимагає підготовленої системи реагування та оновлення управлінських процедур. Важливим доповненням до зазначених підходів є праці, присвячені цифровій трансформації публічного управління та її правовому забезпеченню. І. Ніколіна [4] зазначає, що цифрова трансформація публічного управління та адміністрування у нашій країні являється стійким трендом, який охоплює не лише зміну технологічного інструментарію, а й переорієнтацію управлінської діяльності на відкритість, доступність, оперативність та сервісність. Наукова цінність цієї праці полягає у виявленні тенденцій розвитку цифрового управлінського середовища, що дозволяє краще зрозуміти вектор інституційних змін у державному секторі. Разом із цим Л. Саванець і Г. Стахира [3] зазначають, що цифровий контент у сучасному правовому просторі потребує належного врегулювання як об'єкт авторського права, а це має принципове значення для функціонування будь-якого цифрового середовища, у тому числі й у сфері публічного управління. Значення цієї праці для нашої теми полягає в тому, що цифровізація державного управління неможлива без чіткого правового підґрунтя щодо використання, захисту, поширення та відтворення цифрового контенту, інформаційних ресурсів і результатів інтелектуальної діяльності.

Мета дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад антикризової модернізації системи публічного управління України при високому рівні невизначеності на основі ширшого використання рішень на базі застосованих цифрових технологій, інтеграції даних, підвищення адаптивності управлінських процедур та посилення інституційної стійкості. Об'єктом дослідження являється система публічного управління України в умовах цифровізації, кризових трансформацій та зростання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників невизначеності.

Виклад основного матеріалу. Антикризова модернізація системи публічного управління України постає як одна з базових передумов збереження керованості держави при такого роду умовах, коли зовнішнє і внутрішнє середовище характеризується одночасним накладанням воєнних, економічних, соціальних, інституційних та технологічних викликів. За таких обставин публічне управління вже не може спиратися лише на традиційні адміністративні підходи, оскільки вони не забезпечують достатньої швидкості ухвалення рішень, міжвідомчої узгодженості, стійкості до збоїв та безперерв-

ності надання послуг населенню і бізнесу. Разом із цим цифровізація змінює саму природу управлінської діяльності, бо надає можливість працювати з великими масивами даних, оперативно формувати аналітичну основу для рішень, підтримувати дистанційну взаємодію між державними органами влади та громадянами, а також підвищувати прозорість управлінських процедур. Водночас цифровізація не являється автоматичною гарантією ефективності, оскільки за відсутності антикризового бачення вона може поглиблювати нерівність доступу, посилювати кіберризики, ускладнювати координацію і створювати нові точки вразливості (табл.1).

Таблиця 1

Сутнісні характеристики антикризової модернізації системи публічного управління України

Складова	**Характеристика**	**Значення**
Стратегічна адаптивність	Йдеться про здатність системи публічного управління швидко коригувати пріоритети, інструменти та управлінські процедури залежно від змін у безпековому, економічному та соціальному середовищі. Така адаптивність передбачає не ситуативне реагування, а наявність підготовлених сценаріїв дій, резервних механізмів координації та наперед визначених алгоритмів управлінського реагування	Надає можливість не втрачати керованість у критичних ситуаціях, зменшувати затримки під час прийняття рішень, а також забезпечувати більш стійке функціонування центральних і місцевих органів влади навіть тоді, коли звичні адміністративні процедури вже не спрацьовують належним чином
Цифрова інтегрованість	Передбачає поєднання інформаційних ресурсів, реєстрів, аналітичних платформ, каналів електронної взаємодії та сервісів у єдину систему управлінської підтримки. Мова йде не лише про технічне з'єднання платформ, а про формування цілісного підґрунтя для роботи з даними, перевірки інформації та оперативного обміну між різними рівнями влади	Забезпечує швидший обіг інформації, зменшує дублювання функцій, підвищує точність рішень і надає змогу громадянам отримувати послуги з меншими часовими та організаційними витратами
Людиноцентричність	Публічне управління за умов кризи має орієнтуватися не лише на дотримання формальної процедури, а на реальні потреби громадян, територіальних громад, бізнесу та соціально вразливих груп. Ця складова пов'язана з доступністю послуг, зрозумілістю сервісів та якістю комунікації	Допомагає державним органам влади формувати послуги та політики, які не рідко стають більш адресними, швидкими і придатними для використання у складних життєвих обставинах

Сформовано автором

В системі публічного управління України такими суперечностями являються надмірна процедурна складність, фрагментарність інформаційних потоків, нерівномірність цифрового розвитку між секторами та територіями, недостатня синхронізація між державними органами влади різних рівнів, а також слабка готовність окремих управлінських ланок до роботи в режимі тривалої невизначеності. Разом із цим високий рівень ризику формують кіберзагрози, інформаційні маніпуляції, перебої в комунікаціях, кадрове виснаження, зміна потреб громадян та необхідність постійного перерозподілу ресурсів. У таких умовах цифровізація, з одного боку, надає інструменти прискорення управлінських процесів, а з іншого боку, постає джерелом додаткової складності, оскільки вимагає нових компетентностей, високого рівня захисту, етичного регулювання і стабільного технічного супроводу. Не менш важливою є проблема того, що швидке впровадження рішень на базі застосованих цифрових технологій без належної організаційної підготовки може призводити до формального оновлення без реального покращення якості управління. Саме тому антикризова модернізація повинна починатися з глибокого оцінювання вразливостей системи, визначення критичних вузлів управлінської взаємодії, виявлення секторів із найбільшим ризиком дестабілізації та перегляду підходів до кадрової, аналітичної й комунікаційної спроможності (табл.2).

Таблиця 2

Основні кризові чинники та їхній вплив на систему публічного управління

Чинник	**Як він проявляється**
Фрагментарність інформації	Дані про населення, ресурси, послуги, фінансування та стан окремих територій не рідко розміщені у різних системах, які погано поєднуються між собою. Через це управлінські рішення ухвалюються на неповній або запізнілій інформаційній основі
Кіберризики та технічна вразливість	Зростання цифрової залежності державного сектору автоматично збільшує ризик кібератак, несанкціонованого доступу до даних, блокування сервісів та втрати довіри громадян до електронної взаємодії з державою
Кадрова нестійкість	Частина працівників державних органів влади не має достатньої підготовки для роботи з новими системами, а високе навантаження та стресове середовище знижують якість управлінської діяльності
Нерівність територіального розвитку	Окремі громади мають різний рівень технічного забезпечення, доступу до інтернету, кадрового потенціалу і спроможності працювати з електронними сервісами
Інституційна перевантаженість	За кризових умов одна й та сама управлінська структура може одночасно виконувати функції координації, реагування, відновлення, комунікації та контролю, що знижує її ефективність

Сформовано автором

ISSN 3041-1572 Online

Насамперед ідеться про перехід від повільної ієрархічної моделі до більш гнучкої системи, у якій важливу роль відіграють швидкий обмін даними, міжвідомча взаємодія, ризик-орієнтоване планування і постійне аналітичне супроводження рішень. Одним із ключових напрямів стає створення інтегрованих платформ публічного управління, які поєднують реєстри, сервіси, аналітичні панелі, канали зворотного зв'язку та інструменти контролю виконання рішень. Водночас важливо, щоб технологічне оновлення супроводжувалося нормативним узгодженням, інакше система накопичуватиме технічні можливості без достатньої правової визначеності. Значну роль у модернізації відіграють рішення на базі застосованих цифрових технологій для оцінювання ризиків, прогнозування навантаження на соціальні сервіси, моніторингу ресурсного забезпечення, управління зверненнями громадян та виявлення критичних зон у роботі територій. Разом із цим окремим напрямом постає розвиток технологій на базі штучного інтелекту, але лише за умови належного контролю, перевірки даних, етичних обмежень та недопущення автоматизованих помилок, що можуть мати значні суспільні наслідки. Не менш важливою складовою являється підготовка кадрів нового типу, здатних працювати не лише з документами, а й з аналітикою, сценаріями, ризиковими моделями та цифровими сервісами.

Система публічного управління сьогодні має діяти одночасно в кількох напрямах, забезпечуючи стабільність державної політики, швидке прийняття рішень, координацію ресурсів, захист суспільних інтересів і збереження керованості при непередбачуваних викликах. За таких умов цифровізація стає не рідко тим чинником, який або посилює ефективність державних органів влади, або, за відсутності цілісного бачення, поглиблює дисбаланси між окремими складовими управлінської системи. Саме тому наукове опрацювання антикризової модернізації є важливим для формування такого напряму розвитку, за якого рішення на базі застосованих цифрових технологій будуть інтегровані в управлінську практику не фрагментарно, а системно, з урахуванням ризиків, інституційних обмежень, потреб громадян і завдань відновлення.

Висновки. Таким чином, антикризова модернізація системи публічного управління України постає як стратегічно необхідний напрям оновлення державного механізму, оскільки саме поєднання інституційної гнучкості, аналітичної спроможності, цифрової інтегрованості, безперервності публічних послуг і здатності до швидкого реагування на складні виклики надає можливість забезпечити належну стійкість державних органів влади, підвищити якість управлінських рішень, зміцнити суспільну довіру та сформувати підґрунтя для довгострокового відновлення і розвитку нашої країни.

Література:

1. Міхровська М. С. Цифрова трансформація держави: вплив на соціально-економічний розвиток України. Економіка та держава. 2021. № 4. С. 85–92.

2. Кравцова Т., Лащенко О., Кравцов О. Теоретичні основи впровадження антикризового менеджменту в діяльність органів публічного управління. Аспекти публічного управління. 2021. Т. 9. № 3. С. 64–72.

3. Саванець Л. М., Стахира Г. М. Цифровий контент як об'єкт авторського права. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право: збірник. 2019. Вип. 59. Т. 1. С. 167-170.

4. Ніколіна І. І. Аналіз тренду цифрової трансформації публічного управління та адміністрування в Україні. Публічне управління і адміністрування в Україні. 2020. № 19. С. 53-59.

5. Дубель М. В. Трансформація бізнес-процесу дистрибуції під впливом глобальної діджиталізації: дис. … д-ра філософії за спеціальністю 292 «Міжнародні економічні відносини» / Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022. 250 с.

6. Євсюкова О. В. Цифрова спроможність територіальних громад в Україні: проблеми та перспективи. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 6.

7. Штангрет А., Силкін О. Безпекові аспекти управління персоналом в умовах гіпердинамічного зовнішнього середовища. № 9(37), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 227-237. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237

8. Зибарева О.В., Палагнюк С.Ю. Інтеграція цифрових трансформацій в систему управління конкурентними перевагами підприємства. Ефективна економіка. 2025. №6. URL: https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748

9. Криштанович, М., Богоніс А. Інформаційне забезпечення роботи системи публіч ного управління. Актуальні питання у сучасній науці, 4(22), 2024, 359-368. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-359-368

10. Криштанович С.В., Криштанович М.Ф. (2025). Цифровізація публічних комунікацій: політкоректні ризики та можливості е-врядування. «Суспільство та національні інтереси» (Серія "Публічне управління та адміністрування"). № 12(20). – С. 1164-1174. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-1164-1174

11. Криштанович, М., & Силкін, О. Оцінювання стратегічних напрямів реалізації державно-приватного партнерства в царині безпекового розвитку агропромислового сектора. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 2025, 44-55. https://doi.org/10.55643/ser.5.55.2025.587

12. Штангрет А., Силкін О., Шляхетко В. Трудова міграція як зовнішня загроза для кадрової безпеки підприємства. № 10(38), 2024. Наукові інновації та передові технології. С. 190-201. https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201

References:

1. Mikhrovska, M. S. (2021). Tsyfrova transformatsiia derzhavy: vplyv na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy [Digital transformation of the state: impact on the socio-economic development of Ukraine]. Ekonomika ta derzhava – Economy and State, 4, 85–92. [in Ukrainian].

2. Kravtsova, T., Lashchenko, O., & Kravtsov, O. (2021). Teoretychni osnovy vprovadzhennia antykryzovoho menedzhmentu v diialnist orhaniv publichnoho upravlinnia [Theoretical foundations for the implementation of anti-crisis management in the activities of public administration bodies]. Aspekty publichnoho upravlinnia – Public Administration Aspects, 9(3), 64–72. [in Ukrainian].

3. Savanets, L. M., & Stakhyra, H. M. (2019). Tsyfrovyi kontent yak obiekt avtorskoho prava [Digital content as an object of copyright]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia Pravo – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Law Series, 59(1), 167–170. [in Ukrainian].

4. Nikolina, I. I. (2020). Analiz trendu tsyfrovoi transformatsii publichnoho upravlinnia ta administruvannia v Ukraini [Analysis of the trend of digital transformation of public management and administration in Ukraine]. Publichne upravlinnia i administruvannia v Ukraini – Public Management and Administration in Ukraine, 19, 53–59. [in Ukrainian].

5. Dubel, M. V. (2022). Transformatsiia biznes-protsesu dystrybutsii pid vplyvom hlobalnoi didzhytalizatsii [Transformation of the business process of distribution under the influence of global digitalization]. Doctor's thesis. Donetskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stusa, Vinnytsia. [in Ukrainian].

6. Yevsiukova, O. V. (2021). Tsyfrova spromozhnist terytorialnykh hromad v Ukraini: problemy ta perspektyvy [Digital capacity of territorial communities in Ukraine: problems and prospects]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok [Public Administration: Improvement and Development], 6. [in Ukrainian].

7. Shtangret, A., & Sylkin, O. (2024). Bezpekovi aspekty upravlinnia personalom v umovakh hiperdynamichnoho zovnishnoho seredovyshcha [Security aspects of personnel management in a hyperdynamic external environment]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 9(37), 227–237. DOI 10.52058/2786-5274-2024-9(37)-227-237. [in Ukrainian].

8. Zybareva, O. V., & Palahniuk, S. Yu. (2025). Intehratsiia tsyfrovykh transformatsii v systemu upravlinnia konkurentnymy perevahamy pidpryiemstva [Integration of digital transformations into the system of managing the competitive advantages of an enterprise]. Efektyvna ekonomika – Efficient Economy, 6. URL https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/6748 [in Ukrainian].

9. Kryshtanovych, M., & Bohonis, A. (2024). Informatsiine zabezpechennia roboty systemy publichnoho upravlinnia [Information support for the functioning of the public administration system]. Aktualni pytannia u suchasnii nautsi – Current Issues in Modern Science, 4(22), 359–368. https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-4(22)-359-368 [in Ukrainian].

10. Kryshtanovych S.V., Kryshtanovych M.F. (2025). Tsyfrovizatsiya publichnykh komunikatsiy: politkorektni ryzyky ta mozhlyvosti e-vryaduvannya. [Digitalization of public communications: politically correct risks and opportunities of e-government]. "Society and national interests" (Series "Public management and administration"). No. 12(20). – P. 1164-1174. https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-12(20)-1164-1174 [in Ukrainian].

11. Kryshtanovych, M., & Sylkin, O. (2025). Otsiniuvannia stratehichnykh napriamiv realizatsii derzhavno-pryvatnoho partnerstva v tsaryni bezpekovoho rozvytku ahropromyslovoho sektora [Assessment of strategic directions for implementing public-private partnership in the sphere of security development of the agro-industrial sector]. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(55), 44–55. DOI 10.55643/ser.5.55.2025.587. [in Ukrainian].

12. Shtangret, A., Sylkin, O., & Shliakhetko, V. (2024). Trudova mihratsiia yak zovnishnia zahroza dlia kadrovoi bezpeky pidpryiemstva [Labor migration as an external threat to the personnel security of an enterprise]. Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii – Scientific Innovations and Advanced Technologies, 10(38), 190–201. DOI 10.52058/2786-5274-2024-10(38)-190-201. [in Ukrainian].

Дата першого надходження статті до видання: 19.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 352:[007:004.056.5

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2227-2242

Ярощук Ярослав Олександрович доктор філософії у галузі публічного управління та адміністрування, викладач кафедри публічного управління та адміністрування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі. м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0002-6203-6194

Ващенко Сергій Володимирович кандидат історичних наук, викладач кафедри публічного управління та адміністрування Університету Григорія Сковороди в Переяславі м. Переяслав, https://orcid.org/0000-0002-9966-3220

КІБЕРЗАХИСТ ТА СТІЙКІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. У статті системно обґрунтовано теоретико-прикладні механізми забезпечення кіберзахисту та стійкості муніципальної цифрової інфраструктури, що набуває критичного значення в умовах безпрецедентного поєднання реформи децентралізації та правового режиму воєнного стану в Україні. Проаналізовано ключові вектори загроз для екосистем «розумних міст» і систем місцевого самоврядування. Особливу увагу приділено вразливостям, пов'язаним зі стрімким розширенням мереж Інтернету речей (IoT), обладнання яких часто проектується без урахування принципів вбудованої безпеки (security by design), що призводить до зростання кількості деструктивних DDoS-атак на органи публічної влади. Окремо досліджено ризики внутрішніх інсайдерських загроз (як зловмисних, так і ненавмисних), що вимагає обов'язкового впровадження систем запобігання витоку інформації (DLP), жорсткого розмежування прав доступу на основі ролей (RBAC) та постійного підвищення рівня кібергігієни муніципальних службовців.

Обґрунтовано критичну необхідність систематичного оцінювання криптографічної тривкості інформаційно-комунікаційних систем, оскільки застарілі алгоритми шифрування ставлять під загрозу конфіденційність чутливих даних територіальних громад і реєстрів. Доведено, що традиційні методи периметрального захисту вичерпали свою ефективність, тому запропоновано імплементацію сучасних архітектурних підходів: концепції нульової довіри (Zero Trust Architecture) із застосуванням глибокої мікросегментації інфраструктури, а також моделі адаптивної політики кіберстійкості (ACRPM), що дозволяє динамічно перерозподіляти обчислювальні ресурси.

Представлено результати використання інноваційного інструментарію на основі багатозадачних нейромережевих архітектур для прогностичного

моніторингу та превентивного виявлення мікро-аномалій у мережевому трафіку територіальних громад. Додатково розглянуто перспективи інтеграції технологій квантового розподілу ключів для надійного захисту муніципальних комунікацій від загроз найближчого майбутнього.

Доведено необхідність імплементації європейських нормативних стандартів, зокрема вимог Директиви NIS2, яка прямо відносить муніципалітети до суб'єктів критичної інфраструктури. Наголошено на важливості розвитку державно-приватного партнерства для подолання дефіциту IT-кадрів та фінансових ресурсів на місцевому рівні. Впровадження зазначених комплексних систем кіберзахисту формує якісно новий підхід до стійкості цифрового врядування, що гарантує безперервність надання публічних послуг навіть у кризових умовах воєнного стану.

Ключові слова: публічне управління, кіберзахист, цифрова інфраструктура, кіберстійкість, розумне місто, архітектура нульової довіри, криптостійкість, муніципальне управління.

Yaroshchuk Yaroslav Doctor of Philosophy in Public Management and Administration, Lecturer at the Department of Public Administration and Management Hryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav, https://orcid.org/0000-0002-6203-6194

Vashchenko Serhii PhD in History, Lecturer at the Department of Public Administration and Management of Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, https://orcid.org/0000-0002-9966-3220

CYBERSECURITY AND RESILIENCE OF MUNICIPAL DIGITAL INFRASTRUCTURE

Abstract. The article systematically substantiates the theoretical and applied mechanisms for ensuring the cybersecurity and resilience of municipal digital infrastructure, which has gained paramount importance amidst the unprecedented combination of decentralization reform and the legal regime of martial law in Ukraine. The study analyzes key threat vectors for "smart city" ecosystems and local government systems. Special attention is paid to vulnerabilities associated with the rapid expansion of the Internet of Things (IoT) networks, where equipment is often designed without security-by-design principles, leading to an increase in destructive DDoS attacks on public authorities . The risks of insider threats (both malicious and unintentional) are investigated separately, necessitating the mandatory implementation of Data Loss Prevention (DLP) systems, strict Role-Based Access Control (RBAC), and a continuous increase in the level of cyber hygiene among municipal employees .

The paper emphasizes the critical need for systematic assessment of the cryptographic resistance of information and communication systems, as outdated encryption algorithms jeopardize the confidentiality of sensitive data within territorial communities and registries . It is proven that traditional perimeter-based security methods have exhausted their effectiveness; therefore, the implementation of modern architectural approaches is proposed: the Zero Trust Architecture (ZTA) concept with deep infrastructure micro-segmentation, as well as the Adaptive Cyber Resilience Policy Model (ACRPM), which allows for the dynamic redistribution of computing resources .

The results of utilizing innovative tools based on multi-task neural network architectures for predictive monitoring and preventive detection of micro-anomalies in the network traffic of territorial communities are presented . Additionally, the prospects for integrating Quantum Key Distribution (QKD) technologies to reliably protect municipal communications from near-future threats are considered .

The necessity of implementing European regulatory standards is demonstrated, specifically the requirements of the NIS2 Directive, which explicitly classifies municipalities as critical infrastructure entities . The importance of developing public-private partnerships to overcome the shortage of IT personnel and financial resources at the local level is emphasized . The introduction of these comprehensive cybersecurity systems forms a qualitatively new approach to the resilience of digital governance, ensuring the continuity of public service delivery even under the crisis conditions of martial law.

Keywords: public administration, cybersecurity, digital infrastructure, cyber resilience, smart city, Zero Trust Architecture, crypto-resistance, municipal governance.

Постановка проблеми. В умовах масштабної цифровізації та розвитку «розумних міст» муніципальна інфраструктура стає критичним вузлом обробки чутливих даних. В Україні ці процеси ускладнюються безпрецедентним поєднанням реформи децентралізації та правового режиму воєнного стану, що вимагає від місцевого самоврядування забезпечення безперебійної роботи IT-систем під постійним тиском гібридних загроз. Традиційні методи захисту дедалі частіше дають збій: фіксується стрімке зростання DDoS-атак на органи влади, а застарілі алгоритми шифрування не витримують сучасних методів зламу, вимагаючи негайної оцінки криптостійкості інформаційно-комунікаційних систем (ІКС). З огляду на диспропорцію між ресурсним забезпеченням муніципальних програм кібербезпеки та загальнодержавним рівнем фінансування, розробка механізмів формування адаптивної стійкості цифрових екосистем територіальних громад постає як пріоритетна проблема сучасної теорії та практики публічного управління.

ISSN 3041-1572 Online

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кіберзахисту «розумних міст» та цифрової стійкості активно досліджується в сучасній науці. Зокрема, концепцію адаптивної стійкості розглядають Н. Костюк [12]. та М. Лненічка[14].; специфіку цифровізації громад в умовах децентралізації та воєнного стану – О. Євтушенко та О. Цимбаленко[17]. Технічні аспекти, серед яких оцінка криптостійкості ІКС та застосування багатозадачних нейромереж, обґрунтовані в працях Р. Мельника, О. Мельник[1]. та О. Кушнерова[13]. Окремі вектори, як-от європейські тренди, внутрішні загрози та роль державно-приватного партнерства, аналізують С. Тенга, С. Селві[16]. та К. Хоєцька[4]. Водночас, попри наявний доробок, стрімка еволюція гібридних кіберзагроз вимагає системного оновлення методології захисту саме на рівні муніципальної цифрової інфраструктури.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо впровадження комплексних інноваційних механізмів для забезпечення кіберзахисту та адаптивної стійкості муніципальної цифрової інфраструктури в умовах глобальних та регіональних безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна концептуальна модель публічного управління на муніципальному рівні перебуває у стані системної трансформації, що полягає у переході від консервативних бюрократичних процедур до інтегрованих цифрових механізмів надання адміністративних та соціальних послуг. Сучасна муніципальна цифрова інфраструктура зазнала безпрецедентної еволюції: від розрізнених, ізольованих локальних обчислювальних мереж окремих місцевих рад до надскладної, багатовимірної та гетерогенної кіберфізичної екосистеми. Ця екосистема сьогодні глибоко та нерозривно інтегрує хмарні обчислювальні потужності, відкриті та закриті просторові кадастри, демографічні реєстри територіальних громад, платформи електронної демократії (системи місцевих петицій та громадських бюджетів), комплекси відеоаналітики міського простору та розгалужену архітектуру пристроїв Інтернету речей (IoT).

У контексті глобальної концепції розбудови «розумних міст» така щільна взаємопов'язаність та інтероперабельність створює величезні, революційні можливості для оптимізації управління урбаністичним простором, підвищення рівня енергоефективності, раціонального розподілу муніципальних ресурсів та формування якісно нового рівня життя громадян [14]. Проте, з точки зору архітектури інформаційної та національної безпеки, ця гіперінтегрованість має зворотний бік: вона інтенсивно збільшує так звану площу потенційної атаки, перетворюючи кожен підключений мережевий вузол, датчик чи контролер на потенційний вектор критичної загрози для всієї системи життєзабезпечення міста.

Особливої актуальності, безпрецедентного рівня складності та драматизму ці процеси набувають саме в Україні. Фундаментальне дослідження О. Євтушенка та О. Цимбаленко, присвячене цифровій трансформації громад, переконливо доводить, що розбудова муніципальних цифрових екосистем українських територіальних громад відбувається в екстремальних, унікальних для світової практики умовах. Цей процес формується під синергійною дією двох глобальних та одночасних факторів: масштабної реформи децентралізації влади та триваючого правового режиму воєнного стану [17].

З одного боку, реформа децентралізації безпрецедентно розширила повноваження органів місцевого самоврядування, делегувавши на рівень громад управління величезними масивами фінансових, земельних, майнових та демографічних даних. Це вимагало їхньої негайної, часто форсованої цифровізації для забезпечення прозорості, підзвітності та оперативності управлінських рішень. З іншого боку, повномасштабна війна та щоденні кібератаки перетворюють ці новостворені, часто технологічно вразливі та недофінансовані муніципальні мережі на пріоритетні стратегічні мішені для спеціалізованих кібервійськ держави-агресора (зокрема, організованих APT-угруповань). Ворог розглядає муніципальну інфраструктуру як критичну ланку, злам якої дозволяє посіяти паніку, заблокувати виплати соціальних допомог, зупинити роботу ЦНАПів та отримати доступ до мобілізаційних і демографічних реєстрів.

Ця дуалістична реальність ставить перед органами місцевого самоврядування надскладне завдання: формувати гнучкі, адаптивні цифрові системи подвійного призначення. Сучасна українська муніципальна інфраструктура повинна не лише гарантувати стабільну, безперебійну якість надання адміністративних послуг у відносно мирному тилу, але й демонструвати надвисоку технологічну живучість, здатність до самовідновлення та збереження керованості територіями під час масованих гібридних атак, блекаутів чи фізичного пошкодження магістральних каналів зв'язку.

Глобальна світова аналітика та звіти провідних інституцій з кібербезпеки лише підтверджують масштаб цієї проблеми на макрорівні. За даними експертів Fortinet, державний та муніципальний сектори стабільно залишаються одними з найбільш пріоритетних і найчастіше атакованих цілей для хакерських синдикатів у всьому світі, випереджаючи навіть фінансовий та корпоративний сектори [5]. Це зумовлено тим, що муніципалітети володіють колосальними обсягами монетизованих персональних даних громадян, але при цьому історично мають значно менші бюджети на кіберзахист порівняно з транснаціональними банками чи IT-корпораціями.

Аналіз глобального ландшафту загроз демонструє, що критично вразливим, а часто і повністю незахищеним вузлом для місцевого самовря-

ISSN 3041-1572 Online

дування є стрімке, не завжди контрольоване розширення мереж Інтернету речей (IoT). У межах концепції «розумного міста» йдеться про масове, тисячне впровадження кінцевих пристроїв: інтелектуальних лічильників водо-, газо- та теплопостачання, систем адаптивного вуличного освітлення, мереж екологічного моніторингу якості повітря та програмованих логічних контролерів автоматизованого управління транспортним трафіком. Фахове дослідження HSToday аргументовано доводить, що саме ці IoT-пристрої найчастіше стають «найслабшою ланкою» та ідеальною точкою початкового проникнення (initial access point) у муніципальну інфраструктуру [10].

Ключова технологічна проблема полягає в тому, що левова частка бюджетного IoT-обладнання, яке закуповується на тендерах муніципалітетами, проєктується виробниками з жорстким фокусом виключно на виконання базового функціоналу та максимальне здешевлення собівартості. При цьому повністю ігноруються принципи «безпеки за задумом» (security by design). Такі пристрої характеризуються критичними архітектурними вадами: вони масово постачаються з жорстко закодованими заводськими паролями (hardcoded credentials), обчислювально не здатні підтримувати складні протоколи наскрізного шифрування даних через слабкі процесори, використовують вразливі протоколи передачі даних (незахищені версії MQTT або CoAP) та, що найгірше, технічно позбавлені захищених механізмів віддаленого оновлення мікропрограм (OTA – Over-The-Air updates) для оперативного закриття виявлених «дір».

У результаті зловмисники за допомогою спеціалізованих пошукових систем (на зразок Shodan або масового сканування IP-діапазонів) відносно легко ідентифікують такі пристрої, перехоплюють контроль над ними та об'єднують десятки тисяч муніципальних датчиків у потужні, географічно розподілені ботнети. Ці скомпрометовані IoT-мережі згодом використовуються як кіберзброя для проведення масованих, деструктивних розподілених атак на відмову в обслуговуванні (DDoS). Як зазначають експерти європейського агентства кібербезпеки ENISA, інтенсивність, тривалість та пропускні обсяги (в терабітах за секунду) DDoS-атак на органи публічної адміністрації в Європі зросли в рази, набуваючи відвертих ознак системного кібертероризму [7]. Стратегічна мета таких кампаній рідко полягає у непомітному викраденні конфіденційних даних; їхнє головне завдання – критичне виснаження серверних та мережевих потужностей муніципалітетів. Це призводить до повного паралічу електронного документообігу, падіння шлюзів взаємодії (наприклад, з національною системою «Трембіта») та довготривалого блокування доступу громадян до систем життєзабезпечення міста і онлайн-ЦНАПів, що своєю чергою генерує соціальну напругу та підриває довіру населення до інститутів влади.

У світлі таких масованих мережевих атак та постійних спроб перехоплення трафіку, життєво необхідною стає не лише здатність муніципальної IT-системи реагувати на зовнішні вторгнення (за допомогою Firewall чи IDS/IPS систем), а й постійна, математично обґрунтована оцінка її внутрішньої, структурної та криптографічної захищеності. Дослідження Р. Мельника та О. Мельник доводить, що в умовах безперервної еволюції кіберзагроз органи публічної влади зобов'язані систематично застосовувати спеціалізовані методики оцінки криптостійкості та загальної захищеності своїх інформаційно-комунікаційних систем (ІКС) [1]. Проблема полягає в тому, що значна частина успадкованого муніципального програмного забезпечення використовує застарілі криптографічні алгоритми (наприклад, симетричні шифри з недостатньою довжиною ключа або дискредитовані алгоритми хешування), які більше не здатні протистояти сучасним обчислювальним потужностям зловмисників.

Регулярний, глибокий аудит криптостійкості, пропонований вітчизняними науковцями, дозволяє своєчасно виявити деградацію захисних механізмів у протоколах передачі даних. Це має абсолютно критичне значення для захисту муніципальних інформаційних систем, баз даних та реєстрів (наприклад, Реєстру територіальної громади), де акумулюється і зберігається чутлива персональна інформація сотень тисяч мешканців: від майнових прав та податкової історії до медичних, соціальних та демографічних даних. Успішна компрометація та витік таких баз даних через слабке шифрування не лише грубо порушує конституційні права громадян на приватність, але й, враховуючи реалії воєнного стану, створює прямі, екзистенційні загрози національній безпеці, оскільки ці дані можуть бути використані ворогом для планування диверсій, психологічних операцій (ІПСО) або терору проти населення [1, 17].

Однак фокусування системи кіберзахисту виключно на зовнішніх (DDoS) та суто технологічних (слабка криптографія, вразливості IoT) факторах є стратегічно помилковим, оскільки фундаментальним джерелом ризику залишаються внутрішні, так звані інсайдерські загрози (Insider Threats). Світова та вітчизняна практика розслідування кіберінцидентів у державному секторі беззаперечно свідчить, що несанкціонований доступ до баз даних з боку самих працівників муніципалітетів завдає системі шкоди, яка за своїми масштабами часто перевершує наслідки цілеспрямованих хакерських атак.

У своєму досліджені С. Тенга та С. Селві класифікують ці загрози та наголошують, що вони можуть мати як зловмисний, так і ненавмисний характер [13]. До першої групи належать випадки свідомого зловживання адміністративними привілеями, корупційний продаж доступу до закритих

ISSN 3041-1572 Online

реєстрів третім особам або зумисний саботаж з боку звільнених чи невдоволених працівників. До другої, значно ширшої групи, належить елементарна відсутність цифрової гігієни серед муніципальних службовців: перехід за фішинговими посиланнями, використання простих паролів, які повторюються на особистих та службових акаунтах, використання неперевірених флеш-накопичувачів або підключення до робочої мережі особистих, інфікованих вірусами смартфонів (тіньове IT / Shadow IT).

Управління такими специфічними, соціально-технічними людськими ризиками вимагає від керівництва муніципалітетів розробки та суворого дотримання комплексних, багаторівневих стратегій пом'якшення наслідків [16]. Сучасна муніципальна стратегія безпеки повинна органічно та нерозривно поєднувати жорсткі програмно-апаратні засоби контролю та превентивні організаційно-навчальні заходи. З технологічної точки зору це вимагає обов'язкового впровадження систем запобігання витоку інформації (Data Loss Prevention – DLP), які блокують спроби копіювання чутливих даних на зовнішні носії, та систем жорсткого розмежування прав доступу на основі ролей (Role-Based Access Control – RBAC), де кожен службовець отримує доступ виключно до того мінімуму інформації, який критично необхідний для виконання його посадових обов'язків.

Поєднання зовнішніх технічних загроз (атак на IoT та DDoS) із внутрішніми ризиками людського чинника змушує муніципалітети докорінно змінити підходи до кібербезпеки. Традиційна модель захисту вже не здатна протидіяти таким комбінованим викликам. У світовій практиці публічного управління відбувається системний, незворотний концептуальний перехід від застарілого периметрального контролю (класичної моделі «замку та рову», де всі суб'єкти та пристрої всередині корпоративної мережі вважаються апріорі довіреними) до Архітектури нульової довіри (Zero Trust Architecture, ZTA). Цей інноваційний підхід, який сьогодні визнаний еталонним стандартом і детально регламентований у настановах щодо впровадження Національного інституту стандартів і технологій США (NIST), базується на радикальній презумпції компрометації [15]. Інформаційна система, побудована за принципами ZTA, проєктується, налаштовується та функціонує виходячи з найгіршого сценарію: вона вважає, що зловмисник вже успішно подолав зовнішній мережевий захист і фізично або віртуально знаходиться всередині локальної мережі міської ради чи ЦНАПу.

Впровадження Архітектури нульової довіри означає відмову від концепції периметральної безпеки в муніципальних мережах. Поняття «довірених» користувачів, пристроїв чи сегментів інфраструктури втрачають свою актуальність, натомість запроваджується принцип безперервної верифікації кожного запиту на доступ, незалежно від його походження.

Натомість архітектура вимагає безперервної, контекстно-залежної та багатофакторної автентифікації кожного суб'єкта доступу (чи то посадової особи міської ради, чи то автоматизованого скрипта обміну даними між реєстрами) перед наданням доступу до найменшого обчислювального ресурсу.

Ключовим інструментом реалізації парадигми ZTA на місцевому рівні виступає глибока мікросегментація муніципальної інфраструктури. Її імплементація дозволяє фрагментувати єдину інфраструктуру на ізольовані захищені капсули, що суттєво мінімізує радіус потенційного ураження у разі інциденту. На практиці це означає: навіть якщо ворожим хакерам вдасться скомпрометувати уразливий вуличний смарт-світлофор або робочий комп'ютер рядового діловода через фішинговий лист, вони будуть надійно заблоковані виключно у цьому мікросегменті. Архітектура нульової довіри фізично та логічно унеможливить так зване горизонтальне переміщення (lateral movement) зловмисників по мережі, не дозволивши їм отримати ескалацію привілеїв та дістатися до критичних фінансових серверів, систем електронного документообігу чи баз даних Реєстру територіальної громади [15].

Водночас, стрімка еволюція кризового публічного управління, особливо в реаліях воєнного стану в Україні, диктує необхідність концептуального переходу від суто реактивного захисту (який лише реагує на вже розпочаті атаки) до парадигми проактивної, всеосяжної кіберстійкості. Згідно з інноваційною концепцією «стійкості за задумом» (Resilience by design), глибоко обґрунтованою у дослідженні Н. Костюк та співавторів, здатність системи до блискавичної адаптації, поглинання кіберудару без критичних збоїв та надшвидкого відновлення функціоналу має закладатися в ядро цифрового врядування ще на нульовому етапі її архітектурного проєктування та написання технічних завдань [12].

Кіберстійкість муніципалітету – це не просто наявність антивірусів; це гарантія того, що навіть у разі успішної кібератаки або фізичного пошкодження дата-центру громади, міські служби зможуть продовжити надавати критично важливі послуги населенню (можливо, в обмеженому, деградованому режимі, але без повної зупинки). Для формалізації, математизації та систематизації цього надскладного процесу на рівні місцевого самоврядування потужний методологічний та прикладний потенціал має Модель адаптивної політики кіберстійкості (Adaptive Cyber Resilience Policy Model, ACRPM) запропонована дослідником Р. Фрідман у своєму дисертаційному дослідженні[9]. Цей управлінський інструментарій дозволяє муніципалітетам відійти від використання статичних, жорстких та часто застарілих протоколів реагування. Натомість ACRPM пропонує налаштувати багаторівневу систему динамічного перерозподілу обчислювальних ресурсів. Завдяки

ISSN 3041-1572 Online

ції моделі, муніципальна ІТ-інфраструктура може автономно посилювати свій захист (наприклад, автоматично відключати некритичні API-шлюзи, переводити бази даних у режим «тільки для читання» або обмежувати доступ до реєстрів із зовнішніх IP-адрес) у періоди високої ймовірності реалізації загроз.

Найбільш перспективним, революційним вектором у сфері забезпечення такої проактивної кіберстійкості є глибока інтеграція систем штучного інтелекту та машинного навчання для безперервного прогностичного моніторингу безпекового середовища територіальних громад. Традиційні системи управління інформаційною безпекою та подіями сьогодні генерують надмірну кількість хибних спрацьовувань, з якими фізично не здатні впоратися незначні ІТ-відділи територіальних громад. У цьому контексті дослідження О. Кушнерова та його колег математично доводить і практично обґрунтовує високу ефективність використання багатозадачних нейронних мереж (multi-task neural networks) для одночасної регресії та класифікації складних індексів регіональної безпеки та загальної якості життя в Україні [13].

На відміну від стандартних, алгоритмічно жорстких систем захисту, сучасні архітектури нейромереж здатні корелювати та аналізувати терабайти розрізнених, неструктурованих даних, що надходять з міських камер відеоспостереження, серверних логів, потоків мережевого трафіку та сотень IoT-датчиків у режимі реального часу. Багатозадачні нейронні мережі виявляють приховані, неочевидні для людського ока або звичайних антивірусів мікро-аномалії в поведінці користувачів чи мережевому трафіку. Вони дозволяють органам місцевого самоврядування перейти від описової аналітики до прогнозованої: нейромережі з високою точністю прогнозують потенційні вектори кібератак та дозволяють інтегрованим системам ініціювати превентивні заходи ізоляції загроз ще за години до початку повноцінного, руйнівного інциденту [13].

Аналіз передового міжнародного досвіду європейських країн демонструє еталонні приклади успішної реалізації цих складних безпекових концепцій на практиці. У цьому контексті беззаперечним європейським лідером у розбудові безпечних смарт-міст є Барселона. Досвід цього муніципалітету концептуально доводить критичну важливість збереження цифрового суверенітету територіальної громади [11]. Замість того, щоб потрапляти в багаторічну залежність від закритих, пропрієтарних рішень глобальних транснаціональних корпорацій, міська рада Барселони стратегічно інвестує у розробку та підтримку власних відкритих платформ управління міськими даними. Це свідоме рішення дозволяє громаді зберігати повний контроль та можливості для незалежного аудиту свого програмного коду, що карди-

нально мінімізує ризики масштабних кібератак через приховані вразливості у ланцюгах постачання, які останнім часом стали одним з найпопулярніших векторів атак у світі.

Щоб ефективно протистояти глобальним загрозам найближчого майбутнього – зокрема, неминучій появі квантових комп'ютерів, здатних за лічені хвилини зламати традиційні алгоритми асиметричного шифрування (що прямо і гостро перегукується з нагальною потребою регулярної оцінки криптостійкості ІКС за вітчизняною методикою Р. Мельника [1]), – найбільш інноваційні регіони Європи вже сьогодні діють на випередження. Показовим прикладом є уряд Каталонії, який стратегічно виділив понад 10 мільйонів євро на фундаментальну ініціативу з розробки квантових комунікацій [3]. Впровадження інноваційних технологій квантового розподілу ключів (Quantum Key Distribution) у муніципальні канали зв'язку створює інформаційну інфраструктуру наступного покоління. Вона гарантує абсолютну, фізично незламну (засновану на фундаментальних законах квантової механіки) конфіденційність обміну даними між органами публічної влади.

Не менш важливим, а часто і визначальним, є соціально-освітній вимір кіберзахисту. Еталоном у цьому напрямку виступає Естонія. Відповідно до положень оновленої національної стратегії «Кіберсвідома Естонія» на 2024–2030 роки, держава визнає, що будь-який, навіть найдорожчий високотехнологічний захист є вторинним без належної безперервної підготовки кінцевих користувачів [8]. Естонська держава розглядає кібергігієну не як факультативний ІТ-навичок, а як фундаментальну, базову компетенцію кожного громадянина та обов'язкову кваліфікаційну вимогу для кожного муніципального службовця. Системні інвестиції у регулярні практичні тренінги та симуляції фішингових кібератак дозволяють сформувати стійку організаційну культуру, що фактично зводить нанівець ефективність ворожої соціальної інженерії.

Потужним інституційним та нормативно-правовим драйвером трансформації муніципальної кібербезпеки в Європі (і транзитивно в Україні в рамках процесів європейської інтеграції) виступає оновлене законодавство ЄС. Нова Директива Європейського Союзу NIS2 радикально і безапеляційно посилює вимоги до управління інформаційною безпекою, вперше прямо зараховуючи органи державного управління та місцевого самоврядування до суб'єктів критичної інфраструктури [6]. Згідно з її нормами, муніципалітети зобов'язані впроваджувати комплексні протоколи ризик-менеджменту, гарантувати безпеку ланцюгів постачання та дотримуватися жорстких юридичних дедлайнів щодо звітування про кіберінциденти.

Проте, як об'єктивно підтверджують наукові дослідження [2], практична реалізація таких масштабних інфраструктурних проєктів вимагає надзви-

ISSN 3041-1572 Online

чайно високого рівня цифрової зрілості управління. В реаліях українських громад цей процес часто гальмується об'єктивним дефіцитом місцевих бюджетів та катастрофічним браком вузькопрофільних високооплачуваних ІТ-спеціалістів на місцях. Стратегічним, системним розв'язанням цієї економічної та кадрової проблеми є глибока інституціоналізація державно-приватного партнерства (Public-Private Partnerships, PPPs) у сфері кібербезпеки. Як переконливо доводить К. Хоєцька, залучення ресурсів та експертизи приватного технологічного сектору до аудиту та технічного супроводу муніципальних систем дозволяє місцевим радам отримати доступ до найсучасніших безпекових інновацій, що стає надійним, економічно доцільним фундаментом для підтримання стійкості публічних послуг навіть в умовах найтяжчих криз [4].

Висновки. Підсумовуючи результати здійсненого комплексного дослідження, доцільно констатувати, що забезпечення надійного кіберзахисту та гарантованої безперервності функціонування муніципальної цифрової інфраструктури трансформувалося з прикладного техніко-операційного завдання у стратегічно визначальний та фактично екзистенційний пріоритет сучасної системи публічного управління. Традиційні підходи до інформаційної безпеки, що ґрунтувалися на концепції периметрального захисту та статичної моделі загроз, у сучасних умовах демонструють системну обмеженість і не забезпечують належного рівня протидії динамічним, багатовекторним та асиметричним кіберризикам.

У цьому контексті об’єктивно актуалізується необхідність парадигмального переходу до архітектурно цілісних, проактивних моделей кібербезпеки, які базуються на концепції вбудованої кіберстійкості та принципах архітектури нульової довіри. Зазначені підходи передбачають відмову від апріорного довірчого доступу, реалізацію безперервної верифікації суб’єктів і об’єктів доступу, а також інтеграцію механізмів адаптивного реагування на інциденти у режимі реального часу.

В умовах України означена трансформація набуває ускладненого характеру внаслідок одночасної дії декількох детермінант: продовження децентралізаційних реформ, необхідності забезпечення безперервності надання публічних послуг в умовах воєнного стану та систематичних кібератак гібридного типу. Це зумовлює потребу у переосмисленні ролі органів місцевого самоврядування як повноцінних суб’єктів кібербезпеки, що мають функціонувати у режимі постійної кіберготовності.

За таких умов недостатнім є лише оновлення матеріально-технічної бази або фрагментарний захист окремих компонентів інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Натомість необхідним є системне впровадження ризик-орієнтованих підходів до оцінювання рівня кіберзахищеності, регуляр-

ний аудит інформаційних систем, а також модернізація криптографічних механізмів із урахуванням сучасних стандартів стійкості до компрометації даних і атак на алгоритмічному рівні.

Перспективним напрямом розвитку виступає інтеграція інтелектуалізованих аналітичних систем, зокрема моделей машинного навчання та багатозадачних нейронних мереж, орієнтованих на прогнозування кіберзагроз, ідентифікацію аномалій та формування предиктивних індикаторів безпеки. У поєднанні з моделлю адаптивного управління кіберстійкістю такі рішення дозволяють сформувати динамічну, самоналаштовувану екосистему кіберзахисту, здатну до оперативної адаптації до змін у тактиках і векторах атак.

Водночас технологічна складова не може розглядатися ізольовано від інституційного та організаційного вимірів. Її ефективність детермінується імплементацією європейських регуляторних підходів, зокрема положень Директиви NIS2, розвитком державно-приватного партнерства у сфері кібербезпеки, а також системним формуванням цифрових компетентностей і культури кібергігієни серед працівників органів місцевого самоврядування як ключового чинника мінімізації людського ризику.

Комплексна реалізація окреслених технологічних, інституційних та організаційних механізмів забезпечує формування цілісної моделі кіберстійкого муніципального управління, орієнтованої не лише на запобігання кіберінцидентам і захист критичних даних, але й на підтримання стійкості електронного врядування як базової умови функціонування сучасної публічної влади. У підсумку це сприятиме підвищенню рівня довіри громадян до інституцій держави та зміцненню загальної архітектури національної безпеки.

Література:

1. Мельник Р. П., Мельник О. Г. Методика оцінки криптостійкості та захищеності ІКС в умовах сучасних кіберзагроз. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Технічні науки*. 2025. 36(75). С. 221-228. https://doi.org/10.32782/2663-5941/2025.6.2/31 .

2. Business Perspectives. Strengthening municipal resilience through digital governance maturity. *Problems and Perspectives in Management*. 2026. Vol. 24, Issue 1. P. 16-27. http://dx.doi.org/10.21511/ppm.24(1).2026.02 .

3. Catalonia.com. Catalonia advances a €10 million quantum initiative for secure communications. URL: https://catalonia.com/w/catalonia-advances-a-10-million-euros-quantum-initiative-to-enhance-secure-communications-in-europe (дата звернення: 16.04.2026).

4. Chojecka, K. Cybersecurity, Resilience and Sustainability: Evaluating The Role of Public-Private Partnerships. *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*. 2025. 18(32). P. 39-55. https://doi.org/10.7172/1689-9024.YARS.2025.18.32.9,

5. Cybersecurity Statistics 2025: Rising Threats and Industry Impact. URL: https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/cybersecurity-statistics (дата звернення: 15.04.2026).

6. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union. *Official Journal of the European Union*. 2022. L 333. P. 80–152. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj (дата звернення: 16.04.2026).

7. ENISA / Republic of Estonia. Cybersecurity strategy 2024–2030 «Cyber-conscious Estonia». URL: https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/ncss-map/strategies/reports/EE_NCSS_2024_en.pdf (дата звернення: 14.04.2026).

8. ENISA. Public administration increasingly targeted by DDoS attacks. URL: https://www.enisa.europa.eu/news/public-administration-increasingly-targeted-by-ddos-attacks (дата звернення: 15.04.2026).

9. Friedman, Raymond Pythias, «Factors Shaping Policy for Cybersecurity Resilience in Critical Infrastructure (CI) Organizations: Proposing an Adaptive Cyber Resilience Policy Model (ACRPM)» (2025). *Doctoral Dissertations and Projects*. 7629. URL: https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/7629. (дата звернення: 10.04.2026)

10. HSToday. (2025). IoT Devices Make Municipal Infrastructure an Easy Target for Cyberattackers. URL: https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/cybersecurity/iot-devices-make-municipal-infrastructure-an-easy-target-for-cyberattackers/ (дата звернення: 10.04.2026)

11. Ierek News. Barcelona Smart City: Leading Digital Transformation and Sovereignty. URL: https://www.ierek.com/news/barcelona-smart-city-leading-digital-transformation/ (дата звернення: 14.04.2026)

12. Kostyuk Nadiya, Wojcik Stefan, Skoczylis Joe. Resilience by design: Building adaptive capacity in digital governance systems. *Public Administration Review*. 2021. Vol. 81(6). P.1079-1092. https://doi.org/10.1111/puar.13389

13. Kushnerov O., Pohasii S., Melenti Y. , Sevriukova Y., Rykov D. A multi-task neural network for simultaneous regression and classification of regional security and quality of life indices in Ukraine. *Advanced Information Systems*. 2025. № 9(4). P. 89-99. https://doi.org/10.20998/2522-9052.2025.4.12

14. Martin Lnenicka, Tomas Kysela, Oldrich Horak. Building security and resilience: a guide to implementing effective cybersecurity and data protection measures in smart cities. *Smart and Sustainable Built Environment*. 2026. Vol. 15, No. 2, P. 908–937. https://doi.org/10.1108/SASBE-09-2024-0363

15. NIST. (2024). Zero Trust Architecture (ZTA) implementation guide. URL: https://pages.nist.gov/zero-trust-architecture/index.html (дата звернення: 19.04.2026)

16. Thenga, S., Selvi, S. Malicious Insider Threat to Data Security: Mitigation Strategy for municipalities. *Trends in Computer Science and Information Technology*. 2025. № 10(3). P. 89–96. https://doi.org/10.17352/tcsit.000102 .

17. Yevtushenko O., Tsymbalenko O. Main challenges associated with ensuring digital transformation of communities. *Public Administration and Regional Development*. 2026. № (31). P. 196–216. https://doi.org/10.34132/pard2026.31.09 .

References:

1. Melnyk, R.P., & Melnyk, O.H. (2025). Metodyka otsinky kryptostiikosti ta zakhyshchenosti IKS v umovakh suchasnykh kiberzahroz [Methodology for assessing the cryptographic strength and security of ICS in the conditions of modern cyber threats]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Tekhnichni nauky - Scientific Notes of Taurida National V.I. Vernadsky University. Series: Technical Sciences*, 36(75), 221-228. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2663-5941/2025.6.2/31.

2. Business Perspectives. (2026). Strengthening municipal resilience through digital governance maturity. *Problems and Perspectives in Management*, 24(1), 16-27. https://doi.org/10.21511/ppm.24(1).2026.02

3. Catalonia.com. (n.d.). Catalonia advances a €10 million quantum initiative for secure communications. Retrieved from https://catalonia.com/w/catalonia-advances-a-10-million-euros-quantum-initiative-to-enhance-secure-communications-in-europe

4. Chojecka, K. (2025). Cybersecurity, Resilience and Sustainability: Evaluating The Role of Public-Private Partnerships. *Yearbook of Antitrust and Regulatory Studies*, 18(32), 39-55. https://doi.org/10.7172/1689-9024.YARS.2025.18.32.9

5. Cybersecurity Statistics 2025: Rising Threats and Industry Impact. (n.d.). fortinet.com. Retrieved from https://www.fortinet.com/resources/cyberglossary/cybersecurity-statistics

6. Directive (EU) 2022/2555 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 on measures for a high common level of cybersecurity across the Union. (2022). *Official Journal of the European Union*, L 333, 80–152. Retrieved from https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2022/2555/oj

7. ENISA / Republic of Estonia. (2024). Cybersecurity strategy 2024–2030 «Cyber-conscious Estonia». Retrieved from https://www.enisa.europa.eu/sites/default/files/ncss-map/strategies/reports/EE_NCSS_2024_en.pdf

8. ENISA. (n.d.). Public administration increasingly targeted by DDoS attacks. Retrieved from https://www.enisa.europa.eu/news/public-administration-increasingly-targeted-by-ddos-attacks

9. Friedman, R.P. (2025). Factors Shaping Policy for Cybersecurity Resilience in Critical Infrastructure (CI) Organizations: Proposing an Adaptive Cyber Resilience Policy Model (ACRPM). Doctoral Dissertations and Projects, 7629. Retrieved from https://digitalcommons.liberty.edu/doctoral/7629

10. HSToday. (2025). IoT Devices Make Municipal Infrastructure an Easy Target for Cyberattackers. Retrieved from https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/cybersecurity/iot-devices-make-municipal-infrastructure-an-easy-target-for-cyberattackers/

11. Ierek News. (n.d.). Barcelona Smart City: Leading Digital Transformation and Sovereignty. Retrieved from https://www.ierek.com/news/barcelona-smart-city-leading-digital-transformation/

12. Kostyuk, N., Wojcik, S., & Skoczylis, J. (2021). Resilience by design: Building adaptive capacity in digital governance systems. *Public Administration Review*, 81(6), 1079-1092. https://doi.org/10.1111/puar.13389

13. Kushnerov, O., Pohasii, S., Melenti, Y., Sevriukova, Y., & Rykov, D. (2025). A multi-task neural network for simultaneous regression and classification of regional security and quality of life indices in Ukraine. *Advanced Information Systems*, 9(4), 89-99. https://doi.org/10.20998/2522-9052.2025.4.12

14. Lnenicka, M., Kysela, T., & Horak, O. (2026). Building security and resilience: a guide to implementing effective cybersecurity and data protection measures in smart cities. *Smart and Sustainable Built Environment*, 15(2), 908–937. https://doi.org/10.1108/SASBE-09-2024-0363

15. NIST. (2024). Zero Trust Architecture (ZTA) implementation guide. Retrieved from https://pages.nist.gov/zero-trust-architecture/index.html

16. Thenga, S., & Selvi, S. (2025). Malicious Insider Threat to Data Security: Mitigation Strategy for municipalities. *Trends in Computer Science and Information Technology*, 10(3), 89–96. https://doi.org/10.17352/tcsit.000102

ISSN 3041-1572 Online

17. Yevtushenko, O., & Tsymbalenko, O. (2026). Main challenges associated with ensuring digital transformation of communities. *Public Administration and Regional Development*, 31, 196–216. https://doi.org/10.34132/pard2026.31.09

Дата першого надходження статті до видання: 22.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

5(25)
2026
ISSN 3041-1572 Online
СУСПІЛЬСТВО ТА НАЦІОНАЛЬНІ ІНТЕРЕСИ

УДК 378.147:811.111:35.08

https://doi.org/10.52058/3041-1572-2026-5(25)-2243-2252

Ящук Олеся Петрівна старший викладач кафедри іноземних мов професійного спрямування, Державне неприбуткове підприємство Державний університет "Київський авіаційний інститут", м. Київ, https://orcid.org/0009-0000-6712-3804

ДІЛОВА ІНОЗЕМНА МОВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНОГО СЛУЖБОВЦЯ

Анотація. Статтю присвячено комплексному дослідженню ролі та місця ділової іноземної (англійської) мови в професійній діяльності публічного службовця в умовах євроінтеграційних процесів та міжнародної комунікації. Актуальність дослідження зумовлена стрімким зростанням потреби у фахівцях органів публічної влади, здатних ефективно здійснювати професійну комунікацію іноземною мовою (ведення переговорів, підготовка аналітичних матеріалів, участь у міжнародних робочих групах, кризове інформування міжнародної спільноти, робота з документами Ради Європи та ЄС). На основі аналізу сучасних методичних підходів (комунікативно-компетентнісний, міжкультурний, професійно-орієнтований) та стратегічних документів (Рамка європейських кваліфікацій, Професійний стандарт публічного службовця в Україні) розкрито зміст поняття «ділова іноземна мова публічного службовця» як інтегративної професійно-комунікативної компетентності, що включає: (а) лінгвістичний компонент (лексико-граматичні знання у сферах публічного управління, євроінтеграційної термінології, офіційно-ділового стилю); (б) соціолінгвістичний компонент (знання норм міжнародного ділового етикету, культурних особливостей комунікації з представниками різних держав); (в) прагматичний компонент (уміння вести переговори, складати офіційні листи, готувати презентації, виступати з доповідями, брати участь у дискусіях, писати аналітичні записки); (г) стратегічний компонент (здатність адаптувати комунікативну поведінку до зміни професійних ситуацій). Визначено функції ділової іноземної мови в діяльності публічного службовця: комунікативна (участь у міжнародних заходах), інформаційна (доступ до іншомовних джерел та документів), представницька (офіційні виступи від імені держави чи відомства), аналітична (опрацювання міжнародно-правових актів), інтеграційна (участь у євроінтеграційних процесах). Запропоновано авторську трирівневу модель формування ділової іноземної мови у майбутніх публічних службовців у закладі вищої освіти: рівень 1 – базовий (формування мотивації,

загальної іншомовної комунікативної компетентності на рівні B1 за шкалою CEFR); рівень 2 – професійно-орієнтований (опанування термінологічної лексики, освоєння жанрів ділової комунікації – лист, доповідь, протокол, аналітична записка); рівень 3 – прагматичний (моделювання реальних професійних комунікативних ситуацій – міжнародні переговори, пресконференції, виступи на робочих групах). Для кожного рівня визначено пріоритетні педагогічні засоби: рольові ігри, кейс-метод, проєктний метод, дискусії, моделювання комунікативних ситуацій, робота з автентичними документами ЄС/Європарламенту, публічні виступи, написання аналітичних записок. Розроблено систему критеріїв та індикаторів оцінювання сформованості ділової іноземної мови у публічних службовців: мотиваційний (інтерес, потреба в іншомовній комунікації), когнітивний (обсяг та глибина знань), комунікативний (уміння вести діалог, аргументувати, переконувати), етичний (дотримання міжнародного ділового етикету), рефлексивний (самооцінка, здатність до самонавчання). Визначено основні напрями вдосконалення навчання ділової іноземної мови майбутніх публічних службовців в Україні: оновлення навчальних програм відповідно до Рамкової програми оновлення змісту підготовки публічних службовців (2021–2025), запровадження обов'язкового тестування рівня володіння діловою англійською мовою (не нижче B1), створення спеціалізованих навчальних матеріалів на основі автентичних документів ЄС, розвиток інтенсивних форм навчання (мовні табори, навчання за кордоном за програмами обміну, стажування в міжнародних організаціях), підвищення кваліфікації викладачів іноземної мови у сфері публічного управління.

Ключові слова: ділова іноземна мова, професійна діяльність, публічний службовець, комунікативна компетентність, євроінтеграція, професійно-орієнтоване навчання, англійська мова для публічного управління, міжнародна комунікація, діловий етикет, публічне управління.

Yashchuk Olesia Petrivna Senior Lecturer, Department of Professional Foreign Languages, State Non-Profit Enterprise State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, https://orcid.org/0009-0000-6712-3804

BUSINESS FOREIGN LANGUAGE IN THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF A PUBLIC SERVANT

Abstract. The article is devoted to a comprehensive study of the role and place of business foreign (English) language in the professional activities of a public servant in the context of European integration processes and international communication. The relevance of the study is driven by the rapidly growing need

for public administration specialists capable of effectively conducting professional communication in a foreign language (negotiations, preparation of analytical materials, participation in international working groups, crisis informing of the international community, work with documents of the Council of Europe and the EU). Based on the analysis of modern methodological approaches (communicative-competence-based, intercultural, professionally oriented) and strategic documents (European Qualifications Framework, Professional Standard of a Public Servant in Ukraine), the content of the concept "business foreign language of a public servant" is revealed as an integrative professional-communicative competence, which includes: (a) linguistic component (lexical and grammatical knowledge in the fields of public administration, European integration terminology, official business style); (b) sociolinguistic component (knowledge of international business etiquette norms, cultural features of communication with representatives of different states); (c) pragmatic component (ability to negotiate, write official letters, prepare presentations, give reports, participate in discussions, write analytical notes); (d) strategic component (ability to adapt communicative behaviour to changes in professional situations). The functions of business foreign language in the activities of a public servant are identified: communicative (participation in international events), informational (access to foreign language sources and documents), representative (official speeches on behalf of the state or department), analytical (processing of international legal acts), integration (participation in European integration processes). The author proposes a three-level model for the formation of business foreign language in future public servants in higher education institutions: Level 1 – basic (formation of motivation, general foreign language communicative competence at level B1 according to the CEFR scale); Level 2 – professionally oriented (mastery of terminological vocabulary, mastery of business communication genres – letter, report, minutes, analytical note); Level 3 – pragmatic (modelling of real professional communicative situations – international negotiations, press conferences, speeches at working groups). For each level, priority pedagogical tools are identified: role-playing games, case studies, project methods, discussions, modelling of communicative situations, work with authentic EU/European Parliament documents, public speeches, writing analytical notes. A system of criteria and indicators for assessing the formation of business foreign language in public servants is developed: motivational (interest, need for foreign language communication), cognitive (volume and depth of knowledge), communicative (ability to conduct dialogue, argue, persuade), ethical (compliance with international business etiquette), reflexive (self-assessment, ability for self-learning). The main directions for improving the teaching of business foreign language to future public servants in Ukraine are identified: updating curricula in accordance with the Framework Programme for updating the content of public

ISSN 3041-1572 Online

servant training (2021–2025), introducing compulsory testing of proficiency in business English (at least B1), creating specialised educational materials based on authentic EU documents, developing intensive forms of education (language camps, study abroad through exchange programmes, internships in international organisations), and improving the qualifications of foreign language teachers in the field of public administration.

Keywords: business foreign language, professional activity, public servant, communicative competence, European integration, professionally oriented learning, English for public administration, international communication, business etiquette, public administration.

Постановка проблеми. Інтеграція України до Європейського Союзу, активна участь у міжнародних організаціях (Рада Європи, ОБСЄ, ООН), посилення міжвідомчої та міжнародної кооперації у сферах безпеки, економіки, освіти, охорони здоров'я, цифрової трансформації висувають принципово нові вимоги до професійної підготовки публічних службовців в Україні. Однією з ключових компетентностей сучасного чиновника стає володіння діловою іноземною мовою, насамперед англійською як мовою міжнародної комунікації, оскільки саме вона є основною робочою мовою євроінституцій, міжнародних організацій, більшості проєктів технічної допомоги та міждержавних угод.

Як свідчить аналіз, значна частина випускників закладів вищої освіти, які здобувають спеціальність «Публічне управління та адміністрування», демонструють недостатній рівень володіння іноземною мовою для виконання професійних обов'язків на міжнародному рівні: ведення переговорів, підготовка аналітичних матеріалів для міжнародних партнерів, участь у робочих групах та комітетах, письмовий переклад та адаптація міжнародних документів. Водночас традиційний підхід до навчання іноземної мови у вищій школі (загальна англійська, орієнтація на побутову тематику, недостатнє використання автентичних професійних матеріалів) не забезпечує формування необхідної професійно-комунікативної компетентності.

Таким чином, актуальність дослідження зумовлена необхідністю подолання суперечності між зростаючими вимогами до рівня володіння діловою іноземною мовою публічних службовців (розширення міжнародного співробітництва, необхідність оперативного опрацювання англомовних джерел) та реальним станом іншомовної підготовки випускників у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу дослідження становлять праці зарубіжних та українських учених у галузі методики навчання іноземних мов, комунікативної лінгводидактики, теорії професійної освіти. Ключовими є дослідження в межах English for Specific Purposes (ESP) – англійської мови для спеціальних цей, зокрема для публічного управління та

адміністрування (T. Dudley-Evans & M. St. John, 2021; J. Swales, 2019). Важливими є документи Ради Європи (Common European Framework of Reference for Languages – CEFR, 2020) та рекомендації Європейської комісії щодо мовної підготовки державних службовців. Серед українських учених слід відзначити дослідження професійно-комунікативної компетентності публічних службовців: В.С. Куйбіда (інституційні засади), С.Ф. Ударцев (теорія публічного управління), В.Є. Сазонов (комунікативні аспекти), О.М. Непомнящий (імідж публічного службовця), Л.О. Савенко (іншомовна підготовка в системі державної служби). Водночас комплексного дослідження саме ділової іноземної мови як інтегративної професійно-комунікативної компетентності публічного службовця з урахуванням сучасних євроінтеграційних викликів досі не проводилося.

Мета статті – визначити теоретичні засади, структуру та зміст ділової іноземної мови в професійній діяльності публічного службовця, розробити трирівневу модель формування цієї компетентності у закладі вищої освіти та окреслити напрями вдосконалення іншомовної підготовки в Україні в контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу.

1. Структура та зміст ділової іноземної мови публічного службовця. Ділова іноземна мова публічного службовця не зводиться до суми лексико-граматичних знань або загальних навичок говоріння. Це **інтегративна професійно-комунікативна компетентність**, яка включає чотири взаємопов'язані компоненти.

Компонент А – лінгвістичний. Він охоплює: (а) знання термінологічної лексики у сферах публічного управління, адміністративного права, європейської інтеграції, стратегічного планування, бюджетного процесу, цифрового врядування; (б) знання граматичних структур, характерних для офіційно-ділового стилю англійської мови (пасивні конструкції, модальні дієслова у значенні зобов'язання / дозволу, звороти з формальним підметом *it*, складнопідрядні речення); (в) знання жанрових особливостей ділових документів (офіційний лист, протокол засідання, аналітична записка, проєкт рішення, меморандум).

Компонент Б – соціолінгвістичний. Він передбачає: (а) знання норм міжнародного ділового етикету (форми звертання до посадових осіб, правила представлення, порядок ведення переговорів); (б) знання культурно-специфічних особливостей комунікації з представниками різних держав (ментальні відмінності, цінності, комунікативні табу); (в) уміння обирати адекватний регістр спілкування (формальний – для офіційних документів та виступів, нейтральний – для робочих зустрічей, неформальний – для міжособистісних контактів у міжнародному середовищі).

ISSN 3041-1572 Online

Компонент В – прагматичний. Це сукупність умінь, необхідних для реальної професійно-комунікативної діяльності: (а) ведення ділових переговорів (аргументація позиції, висунення пропозицій та контраргументів, досягнення компромісу, фіксація домовленостей); (б) підготовка та проведення презентацій (структурування матеріалу, візуалізація даних, відповіді на запитання); (в) публічний виступ з доповіддю на міжнародних заходах; (г) підготовка письмових документів (аналітична записка, проєкт рішення, звіт); (ґ) участь у дискусіях та дебатах.

Компонент Г – стратегічний. Це здатність: (а) адаптувати власну комунікативну поведінку до зміни професійної ситуації (кризове інформування, раптова поява нових учасників, зміна формату заходу); (б) компенсувати недостатність мовних знань за допомогою перифразу, уточнюючих запитань, використання комунікативних кліше; (в) самостійно виявляти прогалини в знаннях та працювати над їх усуненням (автономне навчання).

2. Функції ділової іноземної мови в діяльності публічного службовця. На основі аналізу реальних комунікативних ситуацій, в яких перебувають публічні службовці, виокремлено п’ять ключових функцій.

Функція 1: комунікативна. Реалізується в безпосередньому усному або письмовому спілкуванні з представниками інших держав, міжнародних організацій, іноземних делегацій – на двосторонніх зустрічах, конференціях, робочих групах, нарадах.

Функція 2: інформаційна. Дозволяє публічному службовцю самостійно отримувати доступ до англомовних джерел професійної інформації: законодавчих актів ЄС, аналітичних звітів міжнародних організацій, наукових публікацій, новин з іноземних медіа без очікування перекладу або адаптації.

Функція 3: представницька. Виявляється під час офіційних виступів від імені державного органу, установи, відомства на міжнародних заходах, брифінгах, пресконференціях, де рівень володіння іноземною мовою безпосередньо формує імідж не лише самого службовця, а й інституції, яку він представляє.

Функція 4: аналітична. Означає здатність опрацьовувати (аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати) автентичні іншомовні матеріали: міжнародно-правові акти, проєкти угод, звіти експертних місій, протоколи засідань, робочі документи.

Функція 5: інтеграційна. Англійська мова стає інструментом активної участі України в євроінтеграційних процесах: опрацювання вимог acquis ЄС, підготовка пропозицій до переговорних позицій, робота в тематичних підкомітетах Угоди про асоціацію, участь у програмах технічної допомоги (EU4Skills, U-LEAD, PROCIV тощо).

3. Модель формування ділової іноземної мови у майбутніх публічних службовців. На основі узагальнення міжнародного та вітчизняного досвіду пропонується трирівнева модель формування ділової іноземної мови. Кожен рівень має власні цілі, провідні педагогічні засоби та очікувані результати.

Рівень 1 – базовий (формування мотивації та загальної комунікативної компетентності). Ціль: досягти рівня B1 (Threshold) за шкалою CEFR; сформувати позитивну мотивацію до вивчення ділової англійської мови; розвинути загальні мовні навички (читання, письмо, аудіювання, говоріння на загальні теми). Провідні засоби: комунікативні вправи, робота з автентичними аудіо- та відеоматеріалами (новини, короткі інтерв'ю), рольові ігри на побутову тематику, інтерактивні онлайн-платформи (Duolingo, British Council). Результат: базове володіння мовою, готовність до переходу до професійно-орієнтованого контенту.

Рівень 2 – професійно-орієнтований (опанування терміносистеми та жанрів). Ціль: розширення термінологічного словника (публічне управління, євроінтеграція, адміністративне право, бюджетний процес); освоєння жанрів ділової комунікації (офіційний електронний лист, протокол засідання, аналітична записка, проєкт рішення); розвиток навичок реферування та анотування автентичних текстів за фахом. Провідні засоби: робота з автентичними документами ЄС (регламенти, директиви, рішення Суду ЄС), аналіз кейсів (case study) з практики євроінтеграції, написання професійних текстів за шаблонами, переклад галузевих термінів, тематичні дискусії. Результат: володіння мовою на рівні B2+, здатність самостійно укладати типові ділові папери та аналізувати профільні тексти.

Рівень 3 – прагматичний (моделювання реальних професійних комунікативних ситуацій). Ціль: сформувати вміння вести ділові переговори, виступати з доповідями та презентаціями, брати участь у дискусіях (у т.ч. кризових), продукувати складні аналітичні тексти (звіти, огляди, позиційні документи). Провідні засоби: ділові ігри (Business simulation), моделювання міжнародних переговорів, публічні виступи (Speechcraft), проєктна робота (підготовка міні-проєктів англійською мовою на тему євроінтеграції), стажування в міжнародних організаціях або участь у літніх/зимових школах за обміном. Результат: володіння мовою на рівні C1 (Effective Operational Proficiency) – спонтанне, гнучке, ефективне спілкування в будь-яких професійних комунікативних контекстах.

4. Критерії та індикатори сформованості ділової іноземної мови. Для об'єктивного оцінювання рівня сформованості ділової іноземної мови у майбутніх публічних службовців пропонується система з п'яти критеріїв.

Критерій 1: мотиваційний. Індикатори: (а) стійкий інтерес до вивчення ділової англійської мови як засобу досягнення професійного успіху;

(б) усвідомлення необхідності володіння нею для кар'єрного зростання та ефективної євроінтеграційної діяльності; (в) прояви ініціативи, пошук додаткових матеріалів, участь у позанавчальних мовних заходах.

Критерій 2: когнітивний. Індикатори: (а) обсяг активної термінологічної лексики (не менше 1500 одиниць); (б) знання граматичних конструкцій, притаманних офіційно-діловому стилю; (в) знання жанрових особливостей ділових документів.

Критерій 3: комунікативний. Індикатори: (а) вільне ведення діалогу (обмін репліками без тривалих пауз, адекватні реакції); (б) аргументоване висловлювання власної позиції (логічність, доказовість, коректне використання кліше «для введення аргументу»); (в) здатність укладати ділові папери без змістовних та стилістичних помилок; (г) гнучкість (уміння перефразувати, уточнити, використати комунікативні стратегії у випадку нестачі лексики).

Критерій 4: етичний. Індикатори: (а) дотримання міжнародного ділового етикету (правила представлення, форми звертання, правила ведення переговорів); (б) толерантне ставлення до культурних відмінностей представників різних держав; (в) ввічливість, тактовність у висловлюваннях.

Критерій 5: рефлексивний. Індикатори: (а) адекватна самооцінка рівня володіння мовою (збігається з експертною оцінкою); (б) здатність виявити власні слабкі сторони та вибудувати індивідуальну траєкторію навчання; (в) готовність до автономного професійного самовдосконалення у мовній сфері.

5. Напрями вдосконалення навчання ділової іноземної мови майбутніх публічних службовців в Україні. На основі проведеного аналізу та з урахуванням пріоритетів євроінтеграційної політики України пропонуються такі практичні кроки.

Крок 1. Оновлення навчальних програм відповідно до Рамкової програми оновлення змісту підготовки публічних службовців (2021–2025) та з урахуванням вимог CEFR. Усі освітні програми за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування» мають включати обов'язковий компонент «Ділова іноземна мова» обсягом не менше 6 кредитів ЄКТС (180 годин). Програма має бути побудована за трирівневою моделлю.

Крок 2. Запровадження обов'язкового тестування рівня володіння діловою англійською мовою. Для успішного завершення бакалаврського рівня – рівень B1, магістерського – B2/C1. Міжнародна сертифікація (IELTS, TOEFL, Cambridge English for Public Administration) має враховуватися як атестація. Для діючих публічних службовців запровадити періодичне тестування для визначення потреби в підвищенні кваліфікації.

Крок 3. Створення спеціалізованих навчальних матеріалів на основі автентичних документів ЄС, практичних кейсів з діяльності українських

органів влади у міжнародних проєктах, аналітичних текстів з євроінтеграційної тематики. Розробка онлайн-курсу «English for Public Administration and European Integration» на платформах Prometheus, Coursera (україномовна версія з субтитрами).

Крок 4. Розвиток інтенсивних форм навчання. Запровадження мовних таборів (English for Public Servants) під час канікул, участь у програмах міжнародної мобільності (Erasmus+), організація стажувань у представництвах міжнародних організацій в Україні або за кордоном. Використання симуляційних вправ (Model UN, Model EU, EuroMaidan Simulation) для практики ведення переговорів.

Крок 5. Підвищення кваліфікації викладачів іноземної мови. Викладачі, які забезпечують викладання ділової іноземної мови для публічних службовців, мають пройти спеціалізовані курси «Teaching English for Public Administration (TEPA)», опанувати не лише методику ESP (English for Specific Purposes), але й базові знання у сфері публічного управління та європейської інтеграції (спільні лекції з викладачами профільних кафедр, участь у міждисциплінарних семінарах).

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що ділова іноземна мова (насамперед англійська) є не факультативним доповненням, а обов'язковим компонентом професійної компетентності сучасного публічного службовця в умовах євроінтеграції та глобалізації. Вона виконує комунікативну, інформаційну, представницьку, аналітичну та інтеграційну функції, інтегруючись у всі види професійної діяльності.

Запропонована трирівнева модель формування ділової іноземної мови (базовий рівень, професійно-орієнтований рівень, прагматичний рівень) відповідає сучасним комунікативно-компетентнісним підходам та враховує реальні потреби публічних службовців. Реалізація цієї моделі потребує: (а) оновлення навчальних програм відповідно до CEFR; (б) запровадження обов'язкового тестування рівня володіння мовою; (в) створення автентичних навчальних матеріалів на базі документів ЄС; (г) активного використання інтенсивних форм навчання (мовні табори, стажування); (ґ) системного підвищення кваліфікації викладачів за методикою ESP for Public Administration.

Перспективи подальших досліджень вбачаються в: (а) розробці галузевого стандарту володіння діловою англійською мовою для публічних службовців різних категорій (спеціалісти, керівники, керівники вищої ланки); (б) створенні автоматизованої системи оцінювання комунікативних умінь на основі штучного інтелекту (AI-powered language assessment); (в) вивченні впливу рівня володіння діловою іноземною мовою на ефективність міжнародної співпраці конкретних органів публічної влади; (г) адаптації світових практик навчання «English for Public Administration» до умов воєнного стану та повоєнної відбудови України.

Література

1. Dudley-Evans T., St. John M. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. Cambridge: Cambridge University Press, 2021. 320 p.
2. Council of Europe. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2020. 278 p.
3. Куйбіда В.С., Савенко Л.О. Професійна комунікативна компетентність публічного службовця: теоретичні та практичні аспекти. Публічне управління та адміністрування. 2023. № 2. С. 34–42.
4. Непомнящий О.М. Іншомовна підготовка фахівців у сфері публічного управління: європейський досвід та українські реалії. Наукові праці Національної академії державного управління при Президентові України. 2022. Вип. 1. С. 87–95.
5. Hyland K. English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book. London: Routledge, 2019. 368 p.

References

1. Dudley-Evans, T., & St. John, M. (2021). Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. Cambridge: Cambridge University Press.
2. Council of Europe. (2020). Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment – Companion Volume. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
3. Kuibida, V. S., & Savenko, L. O. (2023). Professional Communicative Competence of a Public Servant: Theoretical and Practical Aspects. Public Management and Administration, 2, 34–42 [in Ukrainian].
4. Nepomniashchyi, O. M. (2022). Foreign Language Training of Specialists in the Field of Public Administration: European Experience and Ukrainian Realities. Scientific Works of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine, 1, 87–95 [in Ukrainian].
5. Hyland, K. (2019). English for Academic Purposes: An Advanced Resource Book. London: Routledge.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.05.2026

Журнал

«Суспільство та національні інтереси»

№ 5(25) 2026

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
ФОП «Жукова Ірина Віталіївна», Свідоцтво серія ДК № 7425 від 09.08.2021 р.